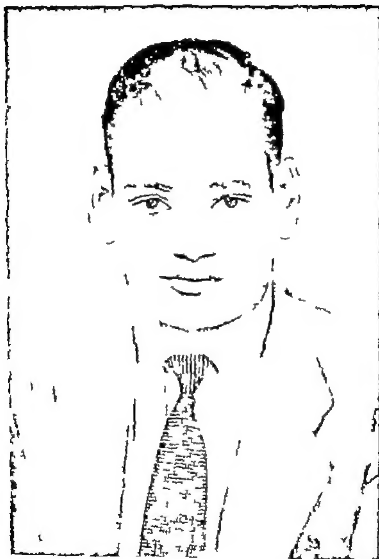
મળવાનું ઠેકાણું
શ્રી અ. ભા. શ્વે. સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ
ઠે. ગરેડિયા કુવારોડ, ગ્રીન લૉજ
પાસે, રાજકોટ. (સૌરાષ્ટ્ર)

×
પ્રથમ આવૃત્તિ : પ્રત ૧૦૦૦
વીર સંવત . ૨૪૮૫
વિક્રમ સંવત ૨૦૧૫
ઈસ્વીસન ૧૯૫૯
×

મુદ્રક :
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
ધી નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
ઘીકાંટા રોડ : : અમદાવાદ

રૂા. ૫૦૦૦) આપનાર આદ્ય મુરબ્બીશ્રી

સ્વર્ગસ્થ શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાન્તિલાલ શાહ

અમદાવાદ

જન્મ ઈ. સ. ૧૯૩૧ અવસાન ઈ. સ. ૧૯૫૮

પરલોક નિવાસી

શ્રી દિનેશભાઈ કાન્તિલાલ શાહની

જીવન ઝરમર

(જન્મ ઈ. સ. ૧૯૩૩) (અવસાન ઈ. સ. ૧૯૫૮)

[લેખક : શ્રી શકુન્તલાબ રામમોહનરાય દેસાઈ]

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ।
अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ॥
तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।
अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥

ભાવાર્થ —

પવિત્ર શ્રીમન્તોનાં ગૃહમાં અથવા બુદ્ધિમાન યોગીઓનાં કુળમાં, યોગભ્રષ્ટ (આત્મા) જન્મે છે ત્યાં તેને પૂર્વદેહની બુદ્ધિનો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, અને અનેક જન્મોમાં યત્ન કરીને સિદ્ધ થયેલો તે પરમગતિને પામે છે

: શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા :

સમગ્ર ભારતવર્ષમાં ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ, મીલ ઉદ્યોગના ખ્યાતિ અને વિકાસમાં અગ્રસ્થાને છે અનેક મીલ–માલિકોથી અમદાવાદ શોભાયમાન છે, તેવા એક અગ્રગણ્ય મીલ–માલિક તે સ્વ. શેઠ શ્રી જેશીંગભાઈ ઉજમશીભાઈ તેમને બે પુત્રો–તેમાંના મોટા તે સ્વ૦ શેઠ શ્રી મગનલાલ જેશીંગભાઈ અને નાના પુત્ર તે શેઠ શ્રી મણિભાઈ જેશીંગભાઈ તેઓ અત્રેની શ્રી રુસ્તમ જહાંગીર મીલ્સ લી. શ્રી જહાંગીર વકીલ મીલ્સ લી. તેમજ શ્રી નવજીવન મીલ્સ લી. કલોલ અને શ્રી ન્યુ જહાંગીર વકીલ મીલ્સ લી. ભાવનગરના ચેરમેન અને મુખ્ય ભાગીદાર છે

મીલમાલિક શેઠ શ્રી મણિભાઈ જેશીંગભાઈનાં બે સંતાનો–એક પુત્ર અને એક પુત્રી તેમના સુપુત્ર તે શ્રી કાન્તિભાઈ અને પુત્રી તે બ્હેન શ્રી વિમળાબેન. બન્ને ભાઈબ્હેન નિવૃત્તિવાસીને શુભ ધારી છે

શ્રી કાન્તિભાઈ એક મીલમાલિક તરીકે તેમજ અન્ય જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લેનાર ઉદારચરિત સજ્જન તરીકે શહેરમાં ખૂબ જ જાણીતા અને લોકપ્રિય છે તેમનાં ધર્મપત્નિ શ્રીમતી પુષ્પાબ્હેન પણ અમદાવાદની અનેક અગ્રગણ્ય સ્ત્રી સંસ્થાઓના સક્રિય કાર્યકર તેમજ નગરના મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનના

---

૧ મહાન્ પુરુષના કુળમાં ઉત્તમ કુળમાં જન્મ મળે છે. તેમ જૈનસિદ્ધાંત માને છે

સદસ્યા છે. આ સૌજન્યશીલ ધર્મપરાયણ દંપતીને બે સુસંસ્કારી સંતાનો–સ્વ શ્રી દિનેશભાઈ તથા ચિ બ્હેન રૂપાદે આમ તેઓના એકના એક સુપુત્ર તે સ્વર્ગસ્થ ભાઈ શ્રી દિનેશભાઈ

ભાઈ શ્રી દિનેશભાઈનો જન્મ, તા ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૩ના રોજ અમદાવાદ શહેરમા થયો હતો બાલ્યકાળમા તેઓએ પૂર્વપ્રાથમિક તેમજ પ્રાથમિક કેળવણી શારદામંદિરમા લીધી હતી ત્યારબાદ પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનીંગ કોલેજમાં પૂર્ણ અધ્યયન અને અભ્યાસ દ્વારા જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતુ શેઠશ્રી ચીમનલાલ નગીનદાસ વિદ્યાવિહારમા મેટ્રીક સુધીનુ જ્ઞાન સંપાદન કરી તેઓએ તેમની યશસ્વી કારકીર્દિની શુભશરૂઆત ગુજરાત કોલેજમાથી આરંભી હતી નાનપણથી જ સ્વ શ્રી દિનેશભાઈ ખૂબજ શરમાળ પ્રકૃતિના હતા, છતા પણ અભ્યાસમા એમને અત્યંત રસ હતો તેઓ પરીક્ષાઓ હંમેશ પ્રથમ શ્રેણીમાજ પસાર કરતા હતા મેટ્રીક પાસ થયા બાદ તેઓએ ગુજરાત કોલેજમા પ્રવેશી ઈન્ટર સાયન્સની પરીક્ષામા પ્રથમશ્રેણી પ્રાપ્ત કરી સફળતા મેળવી હતી ત્યાર બાદ તેઓ પોતાના મીલઉદ્યોગના ધંધામા ઉપયોગી થઈ પડે એ દૃષ્ટિથી ટેક્ષ-ટાઈલ્સની તાલીમ લેવા મુંબાઇની ધી વિક્ટોરીયા જ્યુબીલી ટેકનીકલ સ્કુલમા દાખલ થયા ત્યા તેઓએ ચાર વર્ષના અભ્યાસ બાદ બી ટેક્ષની ઉપાધિ પ્રથમ વર્ગમા આવી પ્રાપ્ત કરી અને તેજ સમય દરમિયાન પ્રગતિ બતાવી ત્યાના પ્રોફેસરો તેમજ પ્રિન્સીપાલ વિગેરેના હૃદય જીતી લીધા

આમ કોલેજ જીવનની એમની યશસ્વી કારકીર્દિ પૂરી થતા તેઓએ અમદાવાદ આવી પોતાની માલિકીની ધી રૂસ્તમ જહાંગીર મીલ્સ લી મા સક્રિય ભાગ લેવા માડયો, અને 'અટીરા' વિગેરે ટેક્ષટાઈલ્સની બીજી સંસ્થાઓ તેમજ પ્રવૃત્તિઓમા અને અવનવા પ્રયોગોમા મિલ ઉદ્યોગને પ્રગતિને પંથે લઇ જવાય તેવા હેતુથી ખૂબજ રસ લીધો હતો અને ધી રૂસ્તમ જહાંગીર વકીલ મીલ્સમા ફક્ત બે જ વર્ષના ટુંકા સમયના એમના સંચાલનમા એમણે સારી સિદ્ધી મેળવી, શેરહોલ્ડર્સ અને વેપારી આલમમા તેમજ કારીગરો અને મીલના કર્મચારીઓમા સારી પ્રતિષ્ઠા અને નામના મેળવ્યા તેઓની સર્જન શકિત પણ અદ્ભુત હતી નાનપણથી જ નાના નાના એરોપ્લેઇનો મોટરો વિગેરે બનાવવાની એમની આવડત ધ્યાન ખેંચે તેવી હતી તરેહ તરેહના મોડલ્સ બનાવવા એ તેમનો શોખ હતો સંગીતની એમનામા કુદરતી બક્ષીસ હતી ભારતીય સંગીત ઉપરાંત વિદેશીય સંગીત પણ તેમને પ્રિય હતુ અને તેમા પણ સારૂ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતુ તદ્ ઉપરાંત ફક્ત ચૌદ વર્ષની નાની ઉમ્મરે એમણે સંગીતની પરીક્ષાઓ પસાર કરી હતી સંગીતમા વાયોલીન ઉપરનો

એમનો કંઠ ખૂબ જ સુંદર હતો. તેઓ જાહેરમાં આવતાં ખૂબ જ ખચકાતા સ્વભાવે તેઓ ચતુર બુદ્ધિમાન, સુઘડ સ્નેહાળ સુરુચિવાળા અને શરમાળ પ્રકૃતિના હતા. સાહિત્ય અને વાચન એ પણ એમના પ્રિય વ્યવસાયો હતા. આમ શ્રી દિનેશભાઈમાં સંગીત, સાહિત્ય અને કળા ક્ષેત્રના ત્રિવેણી સંગમ થયો હતો.

ઈ. સ. ૧૯૫૬માં તેઓનું લગ્ન જાણીતા કોન્ટ્રાક્ટર શાહ એન્ડ પટેલવાળા શ્રી બાબુભાઈ શાહનાં બ્હેન શ્રી ઉષાબેન સાથે થયાં હતાં ત્યારબાદ તેઓની ઇચ્છા મોટા ઉદ્યોગના વિકાસાર્થે વધુ અભ્યાસ કરવાની થવાથી બીઝનેસ એડમીનીસ્ટ્રેશનના કોર્સ માટે તેઓ, તેમનાં પત્નિ શ્રી ઉષાબ્હેન સાથે ઈ. સ. ૧૯૫૭માં અમેરિકા ગયા હતા. જે સમયે મુંબઈના આલીશાન એરોડ્રોમ ઉપર તેમના અનેક સ્વજનો, સ્નેહીઓ સંબંધીઓ અને કુટુંબીજનોએ તેમને ખૂબજ ભાવભરી વિદાય આપી હતી, પણ તે સમયે કોને ખબર હતી કે શ્રી દિનેશભાઈને લઈને અમેરિકા ઉપડતું એ હવાઈ-યાન એમને સદાને માટે સર્વથી વિખુટા પાડી રહ્યું છે! કોને ખબર હતી કે એ એમનું છેલ્લું સુભગ દર્શન હશે! આખરી જીવનવિદાય હશે એ પણ કોણ કલ્પી શકે? વિધીની ગતિ ગહન છે!!!! કાલાય તસ્મૈ નમઃ।

અમેરિકાના તેમના ટુંકા વસવાટ અને અભ્યાસ દરમિયાન તેઓ ત્યાં પણ તેમના પ્રિન્સીપાલ તેમજ પ્રોફેસરોના પ્રિય શિષ્ય થઈ રહ્યા હતા; અને ત્યાંની પરિક્ષાઓમાં ૯૯ ટકા ગુણ પ્રાપ્ત કરી સર્વને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કર્યાં હતા. એમની ત્યાંની યુનિવર્સિટીની કારકીર્દિ યશસ્વી તેમજ તેજસ્વી હતી. તેઓ ખૂબ ઉત્સાહી ચારિત્ર્યશીલ અને આશાસ્પદ નવયુવાન હતા તેમના મિલનસાર સ્વભાવથી ત્યાંના વિદ્યાર્થી સમુદાયમાં તેઓ ઘણા પ્રિય થઈ પડયા હતા.

અભ્યાસ પછીની રજાઓમા-વેકેશનમા-મિત્રો સાથે તેઓને અમેરીકામાં મોટર-પર્યટન કરવાની ઇચ્છા થઈ અને તા ૧૧ મી ઓગસ્ટ ૧૯૫૮ના રોજ તેમના મિત્ર અને મિત્રપત્નિ સાથે તેઓ પોતાની પત્નિ શ્રીમતી ઉષાબ્હેનને લઈને અમેરિકામાં આવેલા સુપ્રસિદ્ધ માટે પ્રખ્યાત કેલીફોર્નિઆના પ્રવાસે મોટરમાં નિકળ્યા. આનંદ ઉલ્લાસ અને ઉત્સાહમય વાતાવરણમાં પ્રવાસ કરતાં આશરે ૭ -૮૦૦ માઈલ તેઓએ ચાર જ દિવસમાં જોતજોતામાં કાપી નાખ્યા.

અને પછી તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટની એ કાળ રાત્રીએ એમની મોટરને મુરડો ગામ (દક્ષિણ ડાકોટા, અમેરિકા) પાસે અકસ્માતે ઘેરી લીધી અને એમનું પ્રાણ પંખેરૂ આંખના પલકારામાં ઉડાડી દીધું!! ત્યારે જમને ઝાંખપ ઉભી થઈ હશે-પણ શ્રી દિનેશભાઈ તો પોતાના વ્હાલસોયા માતા-પિતા કે

દાદા-દાદી, ભગિની, સ્વજનો કે સ્નેહીઓને પોતાનુ હમેશનુ આનંદી સ્મિત ભર્યું મ્હો બતાવવા પાછા ન ફર્યા તે નાજ ફર્યા! અને અમેરિકાની એ પર ભૂમિમા ચિરકાળની ગાઢ નિદ્રામાં સદાને માટે અનત શાતિમા પોઢી ગયા!!

ગરવી ગુજરાતના એક મસ્ત કવિએ કહ્યુ છે કે—

"કહીં તુ જાય છે દોરી? દગાબાજી કરી કિસ્મત?
ભરોસે જાય છે દોરી? દગાબાજી કરી કિસ્મત?"

અને સાચેજ, એમના પણ એ દગાબાજ કિસ્મતે એમને વધુ અભ્યાસનો મોહ લગાડી અમેરિકા આકર્ષી, ભરોસે ભૂલાવી, દગાબાજી કરીને પાછા સ્વજનોને ન જ મળવા દીધા!

ટુકા જીવનમા ફક્ત પૂરા પચીસ વર્ષના નજીવા સમયમા, એમણે તો એમના જીવન-પુષ્પની સૌરભ ચારે તરફ ફેલાવી, યશ-કિર્તી અને પ્રેમ સપાદન કર્યા—પણ પાછળ અનેકને દુખી થવાનુ નિર્માણ વિધિના હસ્તક નિર્માયુ હશે તે કયેમ્ મિથ્યા થઈ શકે?

એક આગલ કવિએ કહ્યું છે કે—

"They die young whom God loves most"

યાને ઈશ્વર જેને ખૂબ ચાહે છે તેનેજ ઝટ ઉપાડી લે છે,

છતાયે અમેરિકાના એમના કુટુમ્બ-મિત્ર ડૉ મલિકના આશ્વાસન-પત્ર માથી અત્રે એક શેર ટાકયા વિના ચાલતુ નથી કે-

"આહ! ગુલચન ચમન, તુઝસે યે કયા નાદાની હુઈ?
ફૂલ! ભી ક્યસા ચુના, ગુલશનકી બીરાની હુઈ?"

અને ઓ કુદરતરૂપી માળી તારાથી આ શું નાદાનીઅત થઈ ગઈ કે તે સૌરભ ભર્યું સુદરમા સુદર કેવું પુષ્પ ચુટી લીધુ કે આખો બાગ ઉજ્જડ ને વેરાન થઈ ગયો!

અને ખરેજ આજે એ સુખી કુટુમ્બનો સૌરભ ભર્યો બાગ એ સુરભી ભર્યા સુરમ્ય પુષ્પ વિના ઉજ્જડ છે, વેરાન છે!!

નથી નથી નથી રગ્યા, સૂર્યે દિશાન્ત હજી બધા,
નથી નથી હજી રગી, ગગન-કોર જરા ઉષા!
નથી નથી હજી ઉગ્યો, પુરો દિનેશ! નભે અહા!
ઝપટ થસતો ત્હેવે દારૂણ રાહુ બલિષ્ટ હા!

શ્રી પ્રભુ એમના અમર આત્માને અનત શાતિ આપો અને સર્વ કુટુમ્બીજનોને આ અસહ્ય દુખ સહન કરવાની શક્તિ અર્પો એ જ અભ્યર્થના આમીન

ઓમ શાતિ! શાતિ!! શાતિ!!!

*

પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ-રચિત

સૂત્રોની ટીકા માટે

શ્રી-વર્ધમાન-શ્રમણ-સંઘના આચાર્યશ્રી

પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજશ્રીએ

આપેલ

સમ્મતિપત્ર

તેમજ

અન્ય મહાત્માઓ મહાસતીજીઓ, અદ્યતન-પદ્ધતિવાળા કૉલેજના પ્રોફેસરો

તેમજ

શાસ્ત્રજ્ઞ શ્રાવકોના અભિપ્રાયો

ઠે. ગ્રીન લૉજ પાસે,
ગરેડીઆકુવા રોડ
રાજકોટ.

મંત્રી
શ્રી અખિલ ભારત શ્વે. સ્થા. જૈન
શાસ્ત્રોદ્ધારસમિતિ

(श्री दशवैकालिकसूत्रका सम्मतिपत्र)

॥ श्रीवीरगौतमाय नमः ॥

सम्मत्ति–पत्रम्

मए पंडियमुणि–हेमचंदेण य पंडिय–मूलचन्दवासवारापत्ता पडिय–रयण–मुणि–घासीलालेण विरइया सक्कय–हिंदी–भासाहिं जुत्ता सिरि – दसवेयालिय – नाम सुत्तस्स आयारमणिमजूसा वित्ती अवलोइया, इमा मणोहरा अत्थि, एत्थ सद्दाणं अइसयजुत्तो अत्थो वण्णिओ विउजणाणं पायथजणाण य परमोवयारिया इमा वित्ती दीसइ ! आयारविसए वित्तीकत्तारेण अइसयपुव्वं उल्लेहो कडो, तहा अहिंसाए सरूवं जे जहा-तहा न जाणंति तेसिं इमाए वित्तीए परमलाहो भविस्सइ, कत्तुणा पत्तेयविसयाणं फुडरूवेण वण्णणं कडं, तहा मुणिणो अरहत्ता इमाए वित्तीए अवलोयणाओ अइसयजुत्ता सिज्झइ ! सक्कयछाया सुत्तपयाणं पयच्छेओ य सुबोहदायगो अत्थि, पत्तेयजिण्णासुणो इमा वित्ती दट्ठव्वा । अम्हाणं समाजे एरिसविज्ज–मुणिरयणाण सब्भावो समाजस्स अहोभग्गं अत्थि, किं ? उत्तविज्जमुणिरयणाणं कारणाओ जो अम्हाणं समाजो सुत्तप्पाओ, अम्हकेरं साहिच्चं च लुत्तप्पायं तेसिं पुणोवि उदओ भविस्सइ जस्स कारणाओ भवियप्पा मोक्खस्स जोग्गो भवित्ता पुणो निव्वाणं पाविहिइ अओहं आयारमणि–मंजूसाए कत्तुणो पुणो पुणो धन्नवायं देमि–॥

वि. सं. १९९० फाल्गुन–
शुक्लत्रयोदशी मङ्गले
(अलवर स्टेट)

इइ–
उवज्झाय-जइण-मुणी, आयारामो
(पचनईओ)

जैनागमवेत्ता जैनधर्मदिवाकर उपाध्याय श्री १००८ आत्मारामजी महाराज तथा न्याय व्याकरण के ज्ञाता परम पण्डित मुनिश्री १००७ श्री हेमचंद्रजी महाराज, इन दोनों महात्माओंका दिया हुआ श्री उपासकदशाङ्ग सूत्रका प्रमाण पत्र निम्न प्रकार है-

सम्मइपत्तं

सिरि-वीरनिव्वाण सवच्छर २४५८ आसोई

(पुण्णमासी) १५ सुक्कवारो लुहियाणाओ।

मए मुणिहेमचंदेण य पंडियरयणमुणिसिरि-घासीलालविणिम्मिया सिरिउवा समसुत्तस्स अगारधम्मसंजीवणीनामिया वित्ती पंडियमूलचन्दवासाओ अज्जोवंतं सुया, समीईए, इय वित्ती महाणामं तहा गुणेवि धारेइ, सच्चं, अगाराणं तु इमा जीवणं (संजमजीवणं) दाई एव अत्थि। वित्तीकत्तुणा मूलसुत्तस्स भावो उज्जु सेलीओ फुडीकओ, अहय उवासयस्स सामण्णविसेसधम्मो, नयसियवायवाओ, कम्मपुरिसइवाओ, समणोवासयस्स धम्मदढया य, इच्चाइविसया अस्सि फुडरीइओ वण्णिया, जेण कत्तुणो पडिहाए सुट्ठुप्पयारेण परिचओ होइ, तह इइहासविट्ठिओवि सिरिसमणस्स भगवओ महावीरस्स समए पहुमाण-मरहवासस्स य कत्तुणा विसय प्पयारेण चित्तं चित्तिअं, पुणो सक्कयपाढीणं, पहुमाणकाले हिन्दीनामियाए भासाए भासीण य परमोवयारो कओ, इमेण कत्तुणो भरहिया दीसइ, कत्तुणो एय कज्जं परसप्पसंसणिज्जमत्थि। परंयमवस्स मज्झत्थभावाओ अस्स सुत्तस्स अवलोयणमईव लाहप्पयं, अविउ सावयस्स तु (उ) इमं सरय सव्वस्समेव अत्थि, अओ कत्तुणो अणेगकोडीसो धण्णवाओ अत्थि, जेहिं, अच्चंतपरिस्समेण सरणभणतोवरि अलीमो वयारो कओ, अहय सावयस्स वारस नियमा उ पत्तेयजणस्स पढणिज्जा अत्थि, जेसिं पहावओ वा गहणाओ आया निव्वाणाहिगारी भवइ, तहा मत्तियब्वयाणाओ पुरिसक्कारपरक्कमाओ य अत्तसमेव दंसणिज्जो, किंबहुणा इमो से वित्तीए पत्तेय विसयस्स फुडसेहिं वण्णणं कयं, जइ अओवि एवं अम्हाण पसुप्पयाए समाजे वित्तं भवेज्जा तया माणस्स चरित्तस्स तहा संघस्स य सिग्घं उदयो भविस्सइ, एयं हं मन्ने ॥

भवईओ-

उवज्झाय-जइणमुणि-आयाराम,-पचनईओ

सम्मतिपत्र

(भाषान्तर)

श्री वीर निर्वाण सं० २४५८ असोज
शुक्ला (पूर्णिमा) १५ शुक्रवार लुधियाना

मैंने और पंडितमुनि हेमचन्द्रजीने पंडितरत्नमुनिश्री घासीलालजीकी रची हुई उपासकदशांग सूत्रकी गृहस्थधर्मसंजीवनी नामक टीका पंडित मूलचदजी व्याससे आद्योपान्त सुनी है। यह वृत्ति यथानाम तथागुणावली-अच्छी बनी-है। सच यह गृहस्थोंके तो जीवनदात्री-संयमरूप जीवनको देनेवाली-ही है। टीकाकारने मूलसूत्र के भावको सरल रीतिसे वर्णन किया है, तथा श्रावकका सामान्य धर्म क्या है? और विशेष धर्म क्या हैं? इसका खुलासा इस टीकामें अच्छे ढंगसे बतलाया है। स्याद्वादका स्वरूप कर्म-पुरुषार्थ-वाद और श्रावकको धर्मके अन्दर दृढ़ता किस प्रकार रखना, इत्यादि विषयोंका निरूपण इसमें भलीभाँति किया है। इससे टीकाकारकी प्रतिभा खूब झलकती है। ऐतिहासिक दृष्टि से श्रमण भगवान् महावीर के समय जैनधर्म किस जाहोजलाली पर था? और वर्तमान समय जैनधर्म किस स्थितिमें पहुचा है? इस विषयका तो ठीक चित्र ही चित्रित कर दिया है! फिर संस्कृत जाननेवालोंको तथा हिन्दीभाषाके जाननेवालोंको भी पुरा लाभ होगा, क्योंकि टीका सस्कृत है, उसकी सरल हिन्दी करदी गई है। इसके पढनेसे कर्ताकी योग्यताका पता लगता है कि वृत्तिकारने समझानेका कैसा अच्छा प्रयत्न किया है। टीकाकारका यह कार्य परम प्रशंसनीय है। इस सूत्रको मध्यस्थ भावसे पढने वालोंको परम लाभकी प्राप्ति होगी। क्या कहें श्रावकों (गृहस्थों) का तो यह सूत्र सर्वस्व ही है, अतः टीकाकारको कोटिशः धन्यवाद दिया जाता है, जिन्होंने अत्यन्त परिश्रमसे जैनजनताके ऊपर असीम उपकार किया है। इसमें श्रावकके बारह नियम प्रत्येक पुरुषके पढने योग्य हैं, जिनके प्रभावसे अथवा यथायोग्य ग्रहण करनेसे आत्मा मोक्षका अधिकारी होता है! तथा भवितव्यतावाद और पुरुषकार-

पराक्रमवाद् हरएकको अवश्य देखना चाहिये। कहांतक कहें इस टीकामें प्रत्येक विषय सम्यक् प्रकारसे बताये गये हैं। हमारी मुखप्राय (सोई हुईसी) समाजमें अगर आप जैसे योग्य विद्वान् फिर भी कोई होंगे तो ज्ञान चारित्र तथा श्रीसंघका शीघ्र उदय होगा, ऐसा मैं मानता हूं-

आपका

उपाध्याय जैनमुनि आत्माराम पंजाबी

इसी प्रकार लाहोरमें विराजते हुए पण्डितवर्य विद्वान् मुनिश्री १००८
श्री भागचन्दजी महाराज तथा पं. मुनिश्री त्रिलोकचन्दजी
महाराजके दिये हुए श्री उपासकदशाङ्ग सूत्रके
प्रमाणपत्रका हिन्दी सारांश निम्न प्रकार है-

श्री श्री स्वामी घासीलालजी महाराज कृत श्री उपासकदशाङ्ग सूत्रकी संस्कृत टीका व भाषाका अवलोकन किया, यह टीका अतिरमणीय व मनोरञ्जक है, इसे आपने बड़े परिश्रम व पुरुषार्थसे तैयार किया है सो आप धन्यवादके पात्र हैं। आप जैसे व्यक्ति योंकी समाजमें पूर्ण आवश्यकता है। आपकी इस लेखनीसे समाजके विद्वान् साधुवर्ग पढ़कर पूर्ण लाभ उठावेंगे, टीकाके पढ़नेसे हमको अत्यानन्द हुवा, और मनमें ऐसे विचार उत्पन्न हुए कि हमारी समाजमें भी ऐसे २ सुयोग्य रत्न उत्पन्न होने लगे-यह एक हमारे लिये बड़े गौरवकी बात है।

वि. सं. १९८९ मा. आश्विन
कृष्ण १३ वार भौम लाहोर

श्री ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र की 'अनगार धर्माऽमृतवर्षिणा' टीका पर जैनदिवाकर साहित्यरत्न जैनागमरत्नाकर परमपूज्य श्रद्धेय जैनाचार्य श्री आत्मारामजी महाराजका

सम्मतिपत्र

लुधियाना, ता. ४-८-५१.

मैंने आचार्यश्री घासीलालजी म. द्वारा निर्मित 'अनगार-धर्माऽमृत-वर्षिणी' टीका वाले श्री ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्रका मुनि श्री रत्नचन्द्रजीसे आद्योपान्त श्रवण किया।

यह निःसन्देह कहना पड़ता है कि यह टीका आचार्य श्री घासीलालजी म. ने बड़े परिश्रम से लिखी है। इसमें प्रत्येक शब्दका प्रामाणिक अर्थ और कठिन स्थलों पर सार-पूर्ण विवेचन आदि कई एक विशेषतायें हैं। मूलस्थलोकों सरल बनानेमें काफी प्रयत्न किया गया हैं, इससे साधारण तथा असाधारण सभी संस्कृतज्ञ पाठकों का लाभ होगा ऐसा मेरा विचार है।

मैं स्वाध्यायप्रेमी सज्जनों से यह आशा करूँगा कि वे वृत्तिकारके परिश्रम को सफल बनाकर शास्त्रमें दी गई अनमोल शिक्षायों से अपने जीवनको शिक्षित करते हुए परमसाध्य मोक्षको प्राप्त करेंगे।

श्रीमान्‌जी जयवीर

आपकी सेवामें पोष्ट द्वारा पुस्तक भेज रहे हैं और इसपर आचार्यश्रीजी की जो सम्मति है वह इस पत्रके साथ भेज रहे हैं पहुचन पर समाचार देवें।

श्री आचार्यश्री आत्मारामजी म. ठाने ९ सुख शान्तिसे विराजते हैं। पूज्य घासीलावजी म. सा. ठाने ४ को हमारी ओरसे वन्दना अर्जकर सुखशाता पूछे।

पूज्य श्री घासीलालजी म. जी का लिखा हुआ (विपाकसूत्र) महाराजश्रीजी देखना चाहते हैं इसलिये १ कॉपी आप भेजने की कृपा करें, फिर आपको वापिस भेज देवेंगे। आपके पास नहीं हो तो जहां से मिले वहांसे १ कॉपी जरूर भिजवाने का कष्ट करें, उत्तर जल्द देनेकी कृपा करें। योग्य सेवा लिखते रहें।

लुधियाना ता. ४-८-५१

निवेदक
प्यारेलाल जैन

રૂા ૧૦,૦૦૦) આપનાર આદ્ય મુરબ્બી સમિતિના પ્રમુખ;
દાનવીર શેઠશ્રી,

શેઠ શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ.

जैनागमवारिधि – जैनधर्मदिवाकर – उपाध्याय – पण्डित – मुनि श्रीआत्मारामजी महाराज (पंजाब) का आचाराङ्गसूत्र की आचारचिन्तामणि टीका पर

सम्मति–पत्र

मैंने पूज्य आचार्यवर्य श्रीघासीलालजी (महाराज) की बनाई हुई श्रीमद् आचाराङ्गसूत्र के प्रथम अध्ययन की आचारचिन्तामणि टीका सम्पूर्ण उपयोगपूर्वक सुनी।

यह टीका–न्याय सिद्धान्त से युक्त, व्याकरण के नियम से निबद्ध है। तथा इसमें प्रसङ्ग २ पर क्रम से अन्य सिद्धान्त का संग्रह भी उचित रूप से मालूम होता है।

टीकाकारने अन्य सभी विषय सम्यक् प्रकार से स्पष्ट किये हैं, तथा प्रौढ विषयों का विशेषरूप से संस्कृत भाषा में स्पष्टतापूर्वक प्रतिपादन अधिक मनोरंजक है, एतदर्थ आचार्य महोदय धन्यवाद के पात्र हैं।

मैं आशा करता हूँ कि–जिज्ञासु महोदय इसका भलीभाँति पठन द्वारा जैनागम–सिद्धान्तरूप अमृत पी–पी कर मन को हर्षित करेंगे, और इसके मनन से वृद्ध जन चार अनुयोगों का स्वरूपज्ञान पायेंगे। तथा आचार्यवर्य इसी प्रकार दूसरे भी जैनागमों के विशद विवेचन द्वारा श्वेताम्बर–स्थानकवासी समाज पर महान उपकार कर यशस्वी बनेंगे।

वि स २००९ — जैनमुनि–उपाध्याय आत्माराम
मृगसर सुदि १ — लुधियाना (पंजाब)

–:※:– शुभमस्तु॥

बीकानेरवाला समाजभूषण शास्त्रज्ञ भैरुदानजी शेठिआजीका अभिप्राय

*

आप जो शास्त्रका कार्य कर रहे हैं यह बड़ा उपकारका कार्य है। इससे जैनजनता को काफी लाभ पहुँचेगा

(ता २८–३–५६ ना पत्रमांथी)

॥ श्रीः ॥

जैनागमवारिधि–जैनधर्मदिवाकर–जैनाचार्य=पूज्य–श्री आत्मारामजी–
महाराजनां पञ्चनद–(पंजाव) स्थानामनुत्तरोपपातिकसूत्राणा–
मर्थबोधिनीनामकटीकायामिदम्–

सम्मतिपत्रम्.

आचायवर्यैः श्री घासीलालमुनिभिः सङ्कलिता अनुत्तरोपपातिकसूत्राणा-मर्थबोधिनीनाम्नी संस्कृतवृत्तिरुपयोगपूर्वक सकलाऽपि स्वशिष्यमुखेनाऽश्रावि मया, इयं हि वृत्तिर्मुनिवरस्य वैदुष्य मकटयति। श्रीमद्भिर्मुनिभिः सूत्राणामर्थान् स्पष्टयितुं यः मयत्नो व्यधायि तदर्थमनेकसौ धन्यवादानर्हन्ति ते । यथा चेयं वृत्तिः सरला सुबोधिनी च तथा सारवत्यपि । अस्याः स्वाध्यायेन निर्वाणपदमभीप्सुभिर्निर्वाण-पदमनुसरद्भिर्ज्ञान–दर्शन–चारित्रेषु मयतमानैर्मुनिभिः श्रावकैश्च ज्ञान–दर्शन–चारित्राणि सम्यक् सम्प्राप्यान्येऽप्यात्मानस्तत्र मवर्तयिष्यन्ते ।

आशासे श्रीमदाशुकविर्मुनिवरो गीर्वाणवाणीजुषां विदुषां मनस्तोषाय जैना-गमसूत्राणां सारावबोधाय च अन्येषामपि जैनागमानामित्थं सरलाः सुस्पष्टाश्च वृत्तीर्विधाय तांस्तान् सूत्रग्रन्थान् देवगिरा सुस्पष्टयिष्यति ।

अन्ते च “ मुनिवरस्य परिश्रमं सफलयितु सरलां सुबोधिनीं चेमां सूत्रवृत्तिं स्वाध्यायेन सनाथयिष्यन्त्यवश्यं सुयोग्या हंसनिभाः पाठकाः । ” इत्याशास्ये—

विक्रमाब्द २००२

श्रावणकृष्णा मतिपदा — उपाध्याय आत्मारामो जैनमुनिः ।

लुधियाना

×

एसेही:—

मध्यभारत सैलाना–निवासी श्रीमान् रतनलालजी डोसी श्रमणोपासक जैन लिखते हैं किः—

श्रीमान् की की हुई टीकावाला उपासकदशांग सेवक के दृष्टिगत हुवा, सेवक अभी उसका मनन कर रहा है यह ग्रन्थ सर्वांग–सुन्दर एवम् उच्चकोटि का उपकारक है ।

निरयावलिकासूत्रका सम्मतिपत्र
आगमवारिधि-सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-जैनाचार्य-पूज्यश्री
आत्मारामजी महाराजकी तरफ का आया हुवा
सम्मतिपत्र

लुधियाना ता ११ नवम्बर ४८

श्रीयुत गुलाबचन्दजी पानाचन्दजी। सादर जयजिनेन्द्र ॥

पत्र आपका मिला। निरयावलिका विषय पूज्यश्रीजीका स्वास्थ्य ठीक न होने से उनके शिष्य पं श्री हेमचन्द्रजी महाराजने सम्मतिपत्र लिख दिया है वह आपको भेज रहे हैं। कृपया एक कोपी निरयावलिका की और भेज दिजिये और कोई योग्य सेवा कार्य लिखते रहें।

भवदीय
गुणरसक-बनवंतराय जैन

॥ सम्मतिः ॥

(लेखक जैनमुनि पं श्री हेमचन्द्रजी महाराज)

सुन्दरबोधिनीटीकया समलङ्कृतं हिन्दी-गुर्जरभाषानुवादसहितं च श्रीनिरयावलिकासूत्रं मेधाविनामल्पमेधसां चोपकारकं भविष्यतीति सुदृढं मेऽभिमतम्, संस्कृतटीकेयं सरला सुबोधा सुललिता चात्र एव अन्वर्थनाम्नी चाप्यस्ति। सुविस्तरत्वात् सुगमत्वात् प्रत्येकदुर्बोधपद-व्याख्यायुक्तत्वाच्च टीकैषा संस्कृतभाषानभिज्ञानवतामप्युपयोगिनी भाविनीत्यभिप्रैमि। हिन्दी-गुर्जरभाषानुवादावपि एतद्भाषाविज्ञानां महीयसे लाभाय भवेतामिति सम्यक् संभावयामि।

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालजी महाराजानां परिश्रमोऽयं प्रशंसनीयो धन्यवादार्हाश्च ते मुनिसत्तमाः। एवमेव श्री समीरमल्लजी श्री कन्हैयालालजी मुनिवरेण्ययोर्नियोजककार्यमपि श्लाघ्यं, तावपि च मुनिवरौ धन्यवादार्हौ स्तः।

सुन्दरमस्याकमाविषयानुक्रमादिना समलङ्कृते सूत्ररत्नेऽस्मिन् यदि सचित्रोपोऽपि दत्तः स्यात्तर्हि वरतरं स्यात्। यतोऽस्यावश्यकतां सर्वेऽप्येव-कविद्वांसोऽनुभवन्ति।

पाठकाः सूत्रस्यास्याध्ययनाध्यापनेन लेखकनियोजकमहोदयानां परिश्रमं सफलयिष्यन्तीत्याशास्महे। इति।

श्री उपासकदशाङ्ग सूत्र परत्वे जैन समाजना अग्रगण्य जैनधर्मभूषण महान् विद्वान् संतोए तेमज विद्वान् श्रावकोए सम्मतिओ समर्पी छे तेमना नामो नीचे प्रमाणे छे.

(१) लुधियाना-सम्वत् १९८९, आश्विन पूर्णिमा का पत्र, श्रुतज्ञान के भंडार आगमरत्नाकर जैनधर्मदिवाकर श्री १००८ श्री उपाध्याय श्री आत्मारामजी महाराज, तथा न्यायव्याकरणवेत्ता श्री १००७ तच्छिष्य श्री मुनि हेमचन्दजी महाराज.

(२) लाहौर-वि० स० १९८९ आश्विन वदि १३ का पत्र, पण्डितरत्न श्री १००८ श्री भागचन्दजी महाराज तथा तच्छिष्य पण्डितरत्न श्री १००७ श्री त्रिलोकचदजी महाराज.

(३) खिचन से ता. ९-११-३६ का पत्र, क्रियापात्र स्थविर श्री १००८ श्री भारतरत्न श्री समरथमलजी महाराज.

(४) बालाचोर-ता. १४-११-३६ का पत्र, परम प्रसिद्ध भारतरत्न श्री १००८ श्री शतावधानीजी श्री रतनचन्दजी महाराज.

(५) बम्बई—ता. १६-११-३६ का पत्र, प्रसिद्ध कवीन्द्र श्री १००८ श्री कवि नानचन्द्रजी महाराज

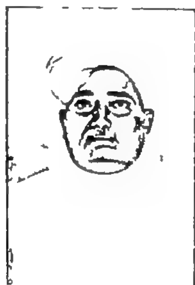
(६) आगरा-ता. १८-११-३६, जगत् वल्लभ श्री १००८श्री जैनदिवाकर श्री चौथमलजी महाराज, गुणवन्त गणीजी श्री १००७ श्रीसाहित्यप्रेमी श्री प्यारचन्दजी महाराज.

(७) हैद्राबाद (दक्षिण) ता. २५-११-३६ का पत्र, स्थविरपदभूषित भाग्यवान पुरुष श्री ताराचन्दजी महाराज तथा प्रसिद्ध वक्ता श्री १००८ श्री सोभाग्यमलजी महाराज.

(८) जयपुर-ता. २६-११-३६का पत्र, संप्रदायके गौरववर्धक शातस्वभावी श्री १००८ श्री पूज्य श्री खूबचन्दजी महाराज.

(९) -अम्बाला-ता. २९-११-३६ का पत्र, परम प्रतापी पंजाबकेशरी श्री १००८ श्री पूज्य श्री काशीरामजी महाराज.

રૂા ૧૦૦૦) આપનાર આદ્ય મુરબ્બીઓ

સ્વ. શેઠ હરખચંદ કાળીદાસ વારીયા
ભાણવડ

(१०) सेलाना—ता २९-११-३६ का पत्र, शास्त्रों के ज्ञाता श्रीमान् रतनलालजी डोसी

(११) बीयावर—ता ९-११-३६ का पत्र, पंडितरत्न न्यायतीर्थ सुभाषक श्रीयुत् माधवलालजी

×

सादर जय जिनेन्द्र ता २५-१२-३६

आपका भेजा हुवा उपासकदशांगसूत्र तथा पत्र मिला यहां विराजित प्रवर्तक वयोवृद्ध श्री १००८ श्री ताराचंदजी महाराज पण्डित श्री किशनलालजी महाराज आदि ठाणा १४ सुख शांति में विराजमान हैं आपके यहां विराजित जैनशास्त्राचार्य पूज्यपाद श्री १००८ श्री घासीलालजी महाराज आदि ठाणा नव से हमारी वन्दना अर्ज कर सुख शांति पूछ आपने उपासकदशांगसूत्र के विषय में यहां विराजित मुनिवरों की सम्मती मंगाई उसके विषय में वक्ता श्री सोभागमलजी महाराज ने फरमाया है कि वर्तमान में स्थानकवासी समाज में अनेकानेक विद्वान मुनि महाराज मौजूद हैं मगर जैनशास्त्र की वृत्ति रचने का साहस जैसा घासीलालजी महाराज ने किया है वैसा अन्य ने किया हो ऐसा नजर नहीं आता दूसरा यह शास्त्र अत्यन्त उपयोगी तो यों है संस्कृत प्राकृत हिन्दी और गुजराती भाषा होने से चारों भाषा वाले एक ही पुस्तक से लाभ उठा सकते है जैन समाज में ऐसे विद्वानों का गौरव बढे यही शुभ कामना है आशा है कि स्थानकवासी संघ विद्वानों की कदर करना सीखेगा। योग्य लिखे शेष शुभ।

भवदीय
जमनालाल रामलाल कीमती

×

आगरा से—

श्री जैनदिवाकर प्रसिद्ध वक्ता जगद्वल्लभ मुनि श्री चोथमलजी महाराज व पण्डितरत्न सुव्याख्यानी गणीजी श्री प्यारचन्दजी महाराज ने इस पुस्तक को अतीव पसन्द किया है।

श्रीमान् न्यायतीर्थ पण्डित

माधवलालजी खीचन से लिखते है कि—

उन पंडितरत्न महाभाग्यवंत पुरुषों के सामने उनकी अगाध-तत्त्वगवेषणा के विषय में मैं नगण्य क्या सम्मति दे सकता हूं।

परन्तु.—

मेरे दो मित्रों ने जिन्हों ने इसको कुछ पढा है बहुत सराहना की है वास्तव में ऐसे उत्तम व सबके समझाने योग्य ग्रन्थों की बहुत आवश्यकता है और इस समाज का तो ऐसा ग्रन्थ ही गौरव बढा सकते हैं–ये दोनों ग्रन्थ वास्तव में अनुपम है ऐसे ग्रन्थरत्नों के सुप्रकाश से यह समाज अमावास्या के घोर अन्धकार में दीपावली का अनुभव करती हुई महावीर के अमूल्य वचनों का पान करती हुई अपनी उन्नति में अग्रसर होती रहेगी।

×

ता. २९–११–३६

अम्बाला (पंजाब)

पत्र आपका मिला श्री श्री १००८ पंजाब केशरी पूज्य श्री काशी-रामजी महाराज की सेवा में पढ कर सुना दिया। आपकी भेजी हुई उपासकदशाङ्ग सूत्र तथा गृहिधर्मकल्पतरु की एक प्रति भी प्राप्त हुई। दोनों पुस्तकें अति उपयोगी तथा अत्यधिक परिश्रम से लिखी हुई हैं, ऐसे ग्रन्थरत्नों के प्रकाशित करवाये की बड़ी आवश्यकता है। इन पुस्तकों से जैन तथा अजैन सबका उपकार हो सकता है। आपका यह पुरुषार्थ सराहनीय है।

आपका

शशिभूषण शास्त्री

अध्यापक जैन हाईस्कूल

अम्बाला शहर.

शान्त स्वभावी वैराग्यमूर्ति तत्त्ववारिधि, धैर्यवान श्री जैनाचार्य पूज्यवर श्री श्री १००८ श्री खूबचन्दजी महाराज साहेबने सूत्र श्री उपासक दशाङ्गजी को देखा। आपने फरमाया कि पण्डित मुनि घासीलालजी महाराज ने उपासकदशाङ्ग सूत्रकी टीका लिखने में बड़ा ही परिश्रम किया है। इस समय इस प्रकार प्रत्येक सूत्रोंकी संशोधनपूर्वक सरल टीका और शुद्ध हिन्दी अनुवाद होने से भगवान् निर्ग्रन्थों के प्रवचनों के अपूर्व रस का लाभ मिल सकता है.

बम्बई शहेर में विराजमान कवि मुनि श्री नानचन्दजी महाराजने फरमाया है कि पुस्तक सुन्दर है प्रयास अच्छा है।

खीचन से स्थविर क्रिया पात्र मुनि श्री रतनचन्दजी महाराज और पंडितरत्न मुनि लक्ष्मणलजी महाराज श्री फरमाते हैं कि–विद्वान् महात्मा पुरुषोंका प्रयत्न सराहनीय है क्या जैनागम श्रीमद् उपासकदशाङ्गसूत्र की टीका, एवं उसकी सरल सुबोधनी शुद्ध हिन्दी भाषा बडी ही सुन्दरता से लिखी है।

श्री वीतरागाय नमः ॥

श्री श्री श्री १००८ जैनधर्मदिवाकर जैनागमरत्नाकर श्रीमद् जैनाचार्य श्री पूज्य घासीलालजी महाराज चरणवन्दन स्वीकार हो।

अपरञ्च समाचार है कि आपके भेजे हुए ९ शास्त्र मास्टर सोभालालजी के द्वारा प्राप्त हुए, एतदर्थ धन्यवाद! आपश्रीजीने तो ऐसा कार्य किया है जो कि हजारों वर्षों से किसी भी स्थानकवासी जैनाचार्य ने नहीं किया।

आपने स्थानकवासीजैनसमाज के ऊपर जो उपकार किया है वह कदापि भुलाया नहीं जा सकता और नहीं भुलाया जा सकेगा।

श्रीमान् न्यायतीर्थ पण्डित

माधवलालजी खीचन से लिखते हैं कि—

उन पंडितरत्न महाभाग्यवंत पुरुषों के सामने उनकी अगाध-तत्त्वगवेषणा के विषय में मैं नगण्य क्या सम्मति दे सकता हूं।

परन्तुः—

मेरे दो मित्रों ने जिन्हों ने इसको कुछ पढा हैं बहुत सराहना की है वास्तव में ऐसे उत्तम व सबके समझाने योग्य ग्रन्थों की बहुत आवश्यकता है और इस समाज का तो ऐसा ग्रन्थ ही गौरव बढा सकते हैं–ये दोनों ग्रन्थ वास्तव में अनुपम है ऐसे ग्रन्थरत्नों के सुप्रकाश से यह समाज अमावास्या के घोर अन्धकार में दीपावली का अनुभव करती हुई महावीर के अमूल्य वचनों का पान करती हुई अपनी उन्नति में अग्रसर होती रहेगी।

×

ता. २९-११-३६

अम्बाला (पंजाब)

पत्र आपका मिला श्री श्री १००८ पंजाब केशरी पूज्य श्री काशी-रामजी महाराज की सेवा में पढ कर सुना दिया। आपकी भेजी हुई उपासकदशाङ्ग सूत्र तथा गृहिधर्मकल्पतरु की एक प्रति भी प्राप्त हुई। दोनों पुस्तकें अति उपयोगी तथा अत्यधिक परिश्रम से लिखी हुई हैं, ऐसे ग्रन्थरत्नों के प्रकाशित करवाये की बड़ी आवश्यकता है। इन पुस्तकों से जैन तथा अजैन सबका उपकार हो सकता है। आपका यह पुरुषार्थ सराहनीय है।

आपका

शशिभूषण शास्त्री

अध्यापक जैन हाईस्कूल

अम्बाला शहर.

રૂ. ૫૨૫૨) આપનાર આદ્ય મુરબ્બી શ્રી

સ્વ. શ્રી. છગનલાલ શામળદાસ ચાવસાર

જન્મ તા. ૧૫-૧૨-૧૮૮૨ * દેહોત્સર્ગ તા. ૧૯ ૧-૧૯૫૪

हम तीनों मुनि भगवान महावीर से अथवा शासनदेव से प्रार्थना करते हैं कि आपकी इस वज्रमयी लेखनी को उत्तरोत्तर शक्ति प्रदान करें ता कि आप जैनसमाज के ऊपर और भी उपकार करते रहें और आप चिरञ्जीव हों!

हम आपके मुनि तीन

उदेपुर. मुनि सत्येन्द्रदेव-मुनि लखपतराय-मुनि पद्मसेन

※

इतवारी वाजार

नागपुर ता. ११-१२-५६

प्रखर विद्वान जैनाचार्य मुनिराज श्री घासीलालजी महाराजद्वारा जो आगमोद्धार हुआ और हो रहा है, सचमुच महाराजश्री का यह स्तुत्य कार्य है। हमने प्रचारकजी के द्वारा नौ सूत्रों का सेट देखा और कइ मार्मिक स्थलोंको पढा, पढ़ कर विद्वान मुनिराजश्री की शुद्ध श्रद्धा तथा लेखनीके प्रति हार्दिक प्रसन्नता फुट पडी।

वास्तव में मुनिराज श्री जैन समाज पर ही नहीं इतर समाज पर भी महा उपकार कर रहे हैं। ज्ञान किसी एक समाज का नहीं होता वह सभी समाज की अनमोल निधि है जिसे कठिन परिश्रम से तैयार कर जनता के सम्मुख रक्खा जा रहा है जिसका एक एक सेट हर शहर गांव और घर घर में होना आवश्यक है।

साहित्यरत्न

मोहनमुनि सोहनमुनि जैन.

રૂા. ૫૨૫૨) આપનાર આદ્ય મુરબ્બી શ્રી

સ્વ. શ્રી. છગનલાલ શામળદાસ બાવસાર
જન્મ તા. ૧૫-૧૨-૧૮૮૨ * દેહોત્સર્ગ તા. ૧૯ ૧-૧૯૪૪

मेवाडदेशपावनकर्तॄणां

श्री श्रमणसंघीय पण्डित-मुनिश्री मांगीलालजी महाराजानां शिष्यस्य हस्तिमुनेः

सम्मतिपत्रम्

२०१५ वर्षीय-वर्षावास-दीपावली

राजकरेडा (राजस्थान)

पुरतो जिनवाणीरसिक सज्जनानां पूज्यश्री १००८ श्री घासीलालजी महाराजविरचित जैनागमव्याख्याऽध्ययनजन्मनो मत्स्वान्ते परिमितिमप्राप्नुवतो निर्भरानन्दस्यानुभवं प्रसन्नमनसा कतिपयैः शब्दैर्निर्दिशामि।

अस्माकमहोभाग्येन विराजमानैर्वियया वयसा च वृद्धैः सज्जनशिरोमणिभिः पूज्यपदवीमलङ्कुर्वद्भिः श्रीमज्जैनाचार्य घासीलालजीमहाराजैः प्रणीतया व्याख्यया समलङ्कृताः जैनागमा दृष्टिगोचरीकृताः। मनोहारिणी संस्कृत टीका हिन्दीगुर्जरभाषानुवादद्वयं च बलान्मानसं समाकर्षति। पूज्यश्रीविरचितजैनागमव्याख्यानश्रवणभाजना मम जैनागमरहस्याज्ञानतमस्संहरितिरपहृता, इत्यर्थं च मकुविलितं भावम्।

आसीदभावो बहोः कालाज्जैनागमेषु स्थानकवासिसंप्रदायाभिमतसंस्कृतव्याख्यानस्य, परतन्त्रमासीदपरावलिस्थानकवासीजैनसमुदायः। परं परमकृपालुना श्रीमताऽऽचार्यप्रवरेणाऽनवरतं परिश्रम्य जैनागमेषु स्वसम्प्रदायपरिपोषिकां टीकां विधाय सकलोऽपि स्थानकवासिजैनसंघः स्वावलम्बीकृतः। श्रीमज्जैनाचार्यकृतेयमुपकृतिः सकलस्थानकवासिजैनहृदयेषु वज्रलेपायिता भविष्यतीति मन्ये।

अनादिघोराज्ञानतमसिपततां जनानां त्राणोपायः केवलं जिनभाषितमेवेति सर्वविदितमेव। तत्र सर्वजनकल्याणकामनया पूज्यश्रीचरणैर्या टीका विरचिता सा सर्वेषामपि सिद्धिप्रदा विमयप्रदा कल्याणप्रदा सन्मार्गप्रदर्शिका चास्तीति मे सुदृढो विश्वासः। अतोऽहं सर्वानपि जैनबन्धून् प्रोत्साहयामि, यत्ते स्वहितममिसंधाय श्रीमत्पूज्यजैनाचार्यविरचितव्याख्यासाहाय्येन जैनागमहृदयं सम्यगवगम्य तन्निर्दिष्टमार्गेण स्व-स्वजीवनं सफलयन्तो लोकद्वयं साधयन्त्विसत्यलमतिविस्तरेण।

अन्ते च शासनाधीशमभ्यर्थये-यदस्मदीयाचार्यप्रवराः स्ववपुषो निरामयाः भवन्त्विति।

इत्थं पूज्यश्री १००८ श्रीघासीलालजी महाराजविरचितजैनागमव्याख्यायां स्वसम्मतिं प्रदर्शयति—

श्री श्रमणसंघीय पण्डित मुनिश्री मांगीलालजी महाराजचरणरजो हस्तीमुनिः

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનું સમ્મતિ પત્ર

શ્રમણસંઘના મહાન્ આચાર્ય આગમવારિધિ સર્વતન્ત્ર સ્વતંત્ર જૈનાચાર્ય પૂજ્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજે આપેલા સમ્મતિ પત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ.

*

મેં તથા પંડિત મુનિ હેમચંદ્રજીએ પંડિત મુલચંદ વ્યાસ (નાગોર મારવાડ વાલા) દ્વારા મળેલી પંડિતરત્ન શ્રી ઘાસીલાલજી મુનિ વિચરિત સસ્કૃત અને હિન્દી ભાષા સહિત શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્રની આચારમણિમંજૂષા ટીકાનુ અવલોકન કર્યું આ ટીકા સુંદર બની છે તેમાં પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ સારી રીતે વિશેષ ભાવ લઈને સમજાવવામા આવેલ છે

તેથી વિદ્વાનો અને સાધારણ બુદ્ધિવાળાઓ માટે પરમ ઉપકાર કરવાવાળી છે ટીકાકારે મુનિના આચાર વિષયનો સારો ઉલ્લેખ કરેલ છે. જે આધુનિક મતાવલબી અહિંસાના સ્વરૂપને નથી જાણતા, દયામા પાપ સમજે છે તેમને માટે 'અહિંસા શું વસ્તુ છે' તેનુ સારી રીતે પ્રતિપાદન કરેલ છે. વૃત્તિકારે સૂત્રના પ્રત્યેક વિષયને સારી રીતે સમજાવેલ છે આ વૃત્તિના અવલોકનથી વૃત્તિકારની અતિશય યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે.

આ વૃત્તિમા એક બીજી વિશેષતા એ છે કે મૂલ સૂત્રની સંસ્કૃત છાયા હોવાથી સૂત્ર, સૂત્રનાં પદ અને પદચ્છેદ સુબોધ દાયક બનેલ છે

પ્રત્યેક જીજ્ઞાસુએ આ ટીકાનું અવલોકન અવશ્ય કરવું જોઈએ વધારે શું કહેવું અમારા સમાજમા આવા પ્રકારના વિદ્વાન મુનિરત્નોનુ હોવું એ સમાજનું અહોભાગ્ય છે આવા વિદ્વાન મુનિરત્નોના કારણે સુપ્તપ્રાય સુતેલો સમાજ અને લુપ્તપ્રાય એટલે લોપ પામેલુ સાહિત્ય એ બન્નેનો ફરીથી ઉદય થશે જેનાથી ભાવિતાત્મા મોક્ષ યોગ્ય બનશે અને નિર્વાણ પદને પામશે આ માટે અમો વૃત્તિકારને વારવાર ધન્યવાદ આપીએ છીએ

વિક્રમ સવત ૧૯૯૦ ફાલ્ગુન શુક્લ

તેરસ મગળવાર

(અલવર સ્ટેટ)

ઇઇ

ઇવજઝાયજઇણુ
મુણી આયારામે
પચનઇએ

શતાવધાની પંડિતરત્ન મુનિ શ્રી રતનચંદજી મ. સા. નો અભિપ્રાય.

બાલાચોરથી ભારતરત્ન શતાવધાની પંડિત મુનિ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી રતનચંદજી મહારાજ ફરમાવે છે કે—

-ઉત્તરોત્તર જોતા મૂલસૂત્રની ટીકાઓ રચવામાં ટીકાકારે સ્તુત્ય પ્રયાસ કર્યો છે, જે સ્થાનકવાસી સમાજ માટે મગરુરી લેવા જેવું છે, વળી કરાચીના શ્રી સંઘે સારા કાગળમા અને સારા ટાઈપમા પુસ્તક છપાવી પ્રગટ કર્યું છે જે એક પ્રકારની સાહિત્ય સેવા બજાવી છે.

શ્રમણસંઘના પ્રચાર મંત્રી પંજાબ કેસરી મહારાજ શ્રી પ્રેમચંદજી મહારાજ જેઓશ્રી રાજકોટમાં પધારેલા હતા ત્યારે તેઓના તરફથી શાસ્ત્રોને માટે મળેલો અભિપ્રાય

*

શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ તરફથી પૂજ્યપાદ શાસ્ત્રવારિધિ પંડિતરાજ સ્વામિ શ્રી. ઘાસીલાલજી મહારાજદ્વારા શાસ્ત્રોદ્ધારનું જે કાર્ય થઈ રહ્યું છે તે કાર્ય જૈનસમાજ તેમાં ખાસ કરીને સ્થાનકવાસી જૈનસમાજને માટે મૂળભૂત મૌલિક સંસ્કૃતિની જડને મજબૂત કરવાવાળું છે,

એટલા ખાતર આ કાર્ય અતિ પ્રશંસનીય છે માટે દરેક વ્યક્તિએ તેમાં યથાશક્તિ યોગ દેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે અને તેથી એ ભગીરથ કાર્ય જલ્દી સંપૂર્ણપણે પારપાડી શકાય અને જનતા શ્રુતજ્ઞાનનો લાભ મેળવી શકે

*

દરીયાપુરી સંપ્રદાયના પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી ઈશ્વરલાલજી મહારાજ સાહેબનાં

સૂત્રો સંબંધે વિચારો

નમામિ વીર ગિરી સાર ધીર

પૂજ્ય પાદ જ્ઞાનપ્રવર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ તથા પંડિત શ્રી કનૈયાલાલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ની સેવામાં—

અમદાવાદ શાહપુર ઉપાશ્રયથી મુનિ ધ્યાનજીના ૧૦૮ પ્રણિપાત.

આપ સર્વે શાતામાં સુખસમાધિમાં હશો નિરંતર ધર્મધ્યાન ધર્મ-શાસનમાં લીન હશો.

સૂત્ર પ્રકાશન કાર્ય ત્વરિત થાય એવી ભાવના છે દશવૈકાલિક તથા આચારાંગ એક એક ભાગ અહીં છે ટીકા ઘણ સુંદર, સરળ અને પંડિતજનોને સુપ્રિય થઈ પડે તેવી છે સાથે સાથે ટીકા વીનાના મૂળ અને અર્થ સાથે પ્રકાશન થાય તો આવકારણુ તેનો વિશેષ લાભ લઈ શકે અને પૂજ્ય આચાર્ય ગુરુદેવને આંખે મોતીયો ઉતરાવ્યો છે અને સારૂ છે એજ

આસો સુદ ૧૦ મંગળવાર તા ૨૫-૧૦-૫૫

પુનઃ પુનઃ શાતા ઇચ્છતો,
લઘુ મુનિના પ્રણિપાત.

*

દરીયાપુરી સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી ભાઈચંદજી મહારાજનો અભિપ્રાય

રાણપુર તા ૧૯–૧૨–૫૫

પૂજ્યપાદ જ્ઞાનપ્રવર પંડિતરત્ન પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આદિ મુનિવરોની સેવામા આપ સર્વ સુખ સમાધીમાં હશો.

સૂત્ર પ્રકાશનનું કામ સુંદર થઈ રહ્યું છે તે જાણી અત્યંત આનંદ, આપનાં પ્રકાશિત થયેલા કેટલાક સૂત્રો જોયાં. સુંદર અને સરલ સિદ્ધાંતના ન્યાય ને પુષ્ટિ કરતી ટીકા પંડિતરત્નોને સુપ્રિય થઈ પડે તેવી છે સૂત્ર પ્રકાશનનુ કામ ત્વરિત પૂર્ણ થાય અને ભાવિ આત્માઓને આત્મકલ્યાણ કરવામા સાધનભૂત થાય એજ અભ્યર્થના.

લી પંડિતરત્ન બાળબ્રહ્મચારી
પૂ શ્રી ભાઈચંદ મહારાજની
આજ્ઞાનુસાર શાન્તિમુનિના
પાયવંદન સ્વીકારશો,

*

તા. ૧૧–૫–૫૬
વીરમગામ

ગચ્છાધિપતિ પૂજ્ય મહારાજ શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી મહારાજના સંપ્રદાયના આત્માર્થી, ક્રિયાપાત્ર, પંડિતરત્ન મુનિશ્રી સમરથમલજી મહારાજનો અભિપ્રાય.

ખીચનથી આવેલ તા ૧૧–૨–૫૬ના પત્રથી ઉદ્ધૃત

પૂજ્ય આચાર્ય ઘાસીલાલજી મહારાજના હસ્તક જે સૂત્રોનું લખાણ સુંદર અને સરળ ભાષામા થાય છે તે સાહિત્ય, પંડિત મુનિશ્રી સમરથલાલજી મહારાજ, સમય ઓછો મળવાને કારણે સંપૂર્ણ જોઈ શકયા નથી. છતા જેટલુ સાહિત્ય જોયુ છે, તે બહુ જ સારૂ અને મનન સાથે લખાએલુ છે તે લખાણ શાસ્ત્ર આજ્ઞાને અનુરૂપ લાગે છે આ સાહિત્ય દરેક શ્રધ્ધાળુ જીવોને વાચવા યોગ્ય છે, આમાં સ્થાનકવાસી સમાજની શ્રધ્ધા, પ્રરુપણા અને ફરસણાની દૃઢતા શાસ્ત્રાનુકૂળ છે આચાર્ય શ્રી અપૂર્વ શ્રમ લઈ સમાજ ઉપર મહાન ઉપકાર કરે છે.

લી. કીશનલાલ પૃથ્વીરાજ માલુ
મુ ખીચન.

*

લીંબડી સંપ્રદાયના સદાનંદી મુનિશ્રી છોટાલાલજી મહારાજનો અભિપ્રાય

શ્રી વીતરાગદેવે–જ્ઞાનપ્રચારને તીર્થંકર નામ ગોત્ર બાંધવાનું નિમિત્ત કહેલ છે જ્ઞાનપ્રચાર કરનાર, કરવામાં સહાય કરનાર અને તેને અનુમોદન આપનાર જ્ઞાનાવર્ણિય કર્મને ક્ષય કરી–કેવળ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી પરમપદનાં અધિકારી બને છે શાસ્ત્રજ્ઞ–પરમ શાન્ત, અને અપ્રમાદિ પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પોતે અવિશ્રાન્તપણે જ્ઞાનની ઉપાસના અને તેની પ્રભાવના અનેક વિકટ પ્રસંગોમાં પણ કરી રહ્યા છે તે માટે તેઓશ્રી અનેકશઃ ધન્યવાદના અધિકારી છે વંદનીય છે–તેમની જ્ઞાન પ્રભાવનાની ધગશ ઘણા પ્રમાદિઓને અનુકરણીય છે જેમ પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પોતે જ્ઞાનપ્રચાર માટે અવિશ્રાન્ત પ્રયત્ન કરે છે તેમજ–શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના કાર્યવાહકો પણ એમાં સહાય કરીને જે પવિત્ર સેવા કરી રહેલ છે તે પણ ખરેખર ધન્યવાદના પૂર્ણ અધિકારી છે

એ સમિતિના કામવાહકોને મારી એક સૂચના છે કે :–

શાસ્ત્રોદ્ધારક પ્રવર પંડિત અપ્રમાદિ સંત ઘાસીલાલજી મહારાજ જે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ કરી રહેલ છે તેમાં સહાય કરવા માટે–પંડિતો વિગેરેના માટે જે ખર્ચો થઈ રહેલ છે તેને પહોંચી વળવા માટે સારૂ સરખું ફંડ જોઈએ. એના માટે મારી એ સૂચના છે કેઃ– શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના મુખ્ય કાર્યવાહકો–જો બની શકે તો પ્રમુખ પોતે અને બીજા બે ત્રણ જણાઓ ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં પ્રવાસ કરી મેમ્બરો બનાવે અને આર્થિક સહાય મેળવે

જો કે અત્યારની પરિસ્થિતિ વિષમ છે. વ્યાપારીઓ, ધંધાદારીઓને પોતાના વ્યવહાર ચલાવવા પણ મુશ્કેલ બને છે. છતાં જો સમર્પિત ગૃહસ્થો પ્રવાસે નિકળે તો જરૂર કાર્ય સફળ કરે એવી મને શ્રદ્ધા છે

આર્થિક અનુકૂળતા થવાથી શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ પણ વધુ સરલતાથી થઈ શકે, પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જ્યાં સુધી આ તરફ વિચરે છે ત્યાં સુધીમાં એમની જ્ઞાન શક્તિનો જેટલો લાભ લેવાય તેટલો લઈ લેવો. કચ્છ સૌરાષ્ટ્રમાં વધુ વખત રહેવાથી તેમને હવે બહાર વિહરવાની ઈચ્છા હોય તો શાન્તિભાઈ શેઠ જેવાએ વિનંતી કરી અમદાવાદ પધરાવવા અને ત્યાં–અનુકૂળતા મુજબ બે–ત્રણ વર્ષની સ્થિરતા કરાવીને તેમની પાસે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કામ પૂર્ણ કરાવી લેવું જોઈએ.

બીજા વખતમાં જામજોધપુરમાં શાસ્ત્રોદ્ધાર કમીટી મળવાની છે તે વખતે ઉપરની સૂચના વિચારાય તો ઠીક.

ફરી શાસ્ત્રોધ્ધારક પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજને એમની આ સેવા અને પરમ કલ્યાણકારક પ્રવૃત્તિને માટે વારવાર અભિનંદન છે શાસનનાયક દેવ તેમના શરિરાદીને સશક્ત અને દીર્ઘાયુ રાખી સમાજ ધર્મની વધુ ને વધુ સેવા કરી શકે ૐ અસ્તુ

ચતુર્માસ સ્થળ. લીબડી — લિ
સા ૨૦૧૦ શ્રાવણ વદ ૧૩ ગુરૂ — સદાનદી જૈનમુનિ છોટાલાલજી.

*

શ્રી વર્ધમાન સપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી પુનમચદ્રજી મહારાજનો અભિપ્રાય

શાસ્ત્રવિશારદ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજશ્રીએ જૈન આગમો ઉપર જે સસ્કૃત ટીકા વગેરે રચેલ છે. તે માટે તેઓશ્રી ધન્યવાદને પાત્ર છે તેમણે આગમો ઉપરની સ્વતત્ર ટીકા રચીને સ્થાનકવાસી જૈન સમાજનુ ગૌરવ વધાર્યું છે આગમો ઉપરની તેમની સસ્કૃત ટીકા ભાષા અને ભાવની દૃષ્ટિએ ઘણીજ સુદર છે સસ્કૃત રચના માધુર્ય તેમજ અલકાર વગેરે ગુણોથી યુક્ત છે, વિદ્વાનોએ તેમજ જૈન સમાજના આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો વગેરેએ શાસ્ત્રો ઉપર રચેલી આ સસ્કૃત રચનાની કદર કરવી જોઇએ અને દરેક પ્રકારનો સહકાર આપવો જોઈએ

આવા મહાન કાર્યમા પડિતરત્ન પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે અલૌકિક છે તેમનુ આગમ ઉપરની સસ્કૃત ટીકા વગેરે રચવાનુ ભગીરથ કાર્ય શીઘ્ર સફળ થાય એજ શુભેચ્છા સાથે

અમદાવાદ
તા ૨૨-૪-૫૬ રવિવાર
મહાવીર જયતિ — મુનિ પૂર્ણચદ્રજી

*

ખભાત સંપ્રદાયના મહાસતી શારદાબાઈ સ્વામીનો અભિપ્રાય.

શ્રીમાન શેઠ શાતિલાલભાઈ મગળદાસભાઈ
પ્રમુખ સાહેબ અખિલ ભારત શ્વે, સ્થા જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

મુ અમદાવાદ

અમો અત્રે દેવગુરુની કૃપાએ સુખરૂપ છીએ વિ મા આપની સમિતિ દ્વારા પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ સાહેબ જે સૂત્રોનું કાર્ય કરે છે તે પૈકીના સૂત્રોમાંથી ઉપાસકદશાગસૂત્ર, આચારાગસૂત્ર, અનુત્તરોપપાતિકસૂત્ર, દશવૈકાલિકસૂત્ર વિગેરે સૂત્રો જોયા તે સૂત્રો સસ્કૃત

હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષાઓમાં હોવાને કારણે વિદ્વાન અને સામાન્ય જનોને ઘણુંજ લાભદાયક છે તેનુ વાંચન ઘણુજ સુંદર અને મનોરંજક છે આ કાર્યમાં પૂજ્ય આચાર્યશ્રી જે અથાગ પુરૂષાર્થ કામ કરે છે તે માટે વારંવાર ધન્યવાદને પાત્ર છે આ સૂત્રોથી સમાજને ઘણું લાભનુ કારણ છે

હંસ સમાન બુદ્ધિવાળા આત્માઓ સ્વપરના ભેદથી નિખાલસ ભાવનાએ અવલોકન કરશે તો આ સાહિત્ય સ્થાનકવાસી સમાજ માટે અપૂર્વ અને ગૌરવ લેવા જેવું છે. માટે દરેક ભવ્ય આત્માઓને સૂચન કરૂં છુ કે આ સૂત્રો પોતપોતાના ઘરમાં વસાવવાની સુંદર તક ચૂકશો નહિ કારણ આવા શુધ્ધ પવિત્ર અને સ્વપર પક્ષ ને પુન્યરૂપ સૂત્રો મળવા બહુ મુશ્કેલ છે આ કામને આપશ્રી તથા સમિતિના અન્ય કાર્યકરો જે શ્રમ લઈ રહ્યા છો તેમાં મહાન નિર્જરાનુ કારણ લેવામાં આવે છે તે બદલ ધન્યવાદ એજ

લી. શારદાબાઈ સ્વામી
ખંભાત સંપ્રદાય.

*

બરવાળા સંપ્રદાયના વિદુષી મહાસતીજી મોંઘીબાઇ સ્વામીનો અભિપ્રાય.

શ્રીમાન શેઠ શાન્તીલાલ મંગળદાસભાઈ

મહુવા તા. ૨૭-૧-૫૬

પ્રમુખ અ૦ ભા૦ શ્વે૦ સ્થા૦ જૈનશાસ્ત્રોધ્ધાર સમિતિ
મુ૦ રાજકોટ

અત્રે બિરાજતા શુ૦ મુન્ના બ્રહ્મચારી મહાસતીજી વિદુષી મોંઘીબાઈ સ્વામી તથા હિરાબાઈ સ્વામી આદિ ઠાણા બન્ને સુખશાતામાં બિરાજે છે આપને સૂચન છે કે અશમત અવસ્થામાં રહી નિવૃત્તિ ભાવને મેળવી ધર્મધ્યાન કરશોજી એજ આશા છે.

વિશેષમાં અમને પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજના રચેલાં સૂત્રો ભાઈ પોપટ ધનજીભાઇ તરફથી ભેટ તરીકે મળેલાં તે સૂત્રો તમામ આદ્યોપાન્ત વાંચ્યાં મનન કર્યો. અને વિચાર્યાં છે તે સૂત્રો સ્થાનકવાસી સમાજને અને વીતરાગ માર્ગને ખૂબજ ઉન્નત બનાવનાર છે તેમાં આચાર્યશ્રીએ જેટલી ન્યાય દૃષ્ટી કરેલી છે તે આપણા સમાજ માટે ગૌરવ

લેવા જેવું છે. હંસ સમાન આત્માઓ જ્ઞાન ઝરણાઓથી આત્મરૂપ વાડીને વિકસિત કરે છે ધન્ય છે આપને અને સમિતિના કાર્યકરોને જે સમાજ ઉત્થાન માટે કોઇની પણ પરવા કર્યા વગર જ્ઞાનનુ દાન ભવ્ય આત્માઓને આપવા નિમિત્તરૂપ થઈ રહ્યા છો. આવા સમર્થન વિદ્વાન પાસેથી સંપૂર્ણ કાર્ય પુરૂ કરાવશો તેવી આશા છે.

એજ લિ. બરવાળા સપ્રદાયના વિદુષી
મહાસતીજી મોંઘીબાઇ સ્વામી
ના ફરમાનથી લી. ખોડીદાસ ગણેશભાઈ-ધધુકા
સ્થાનકવાસી જૈન સઘના પ્રમુખ

અદ્યતક પદ્ધતિને અપનાવનાર વડોદરા કોલેજના એક વિદ્વાન પ્રોફેસરનો અભિપ્રાય.

સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ જૈનશાસ્ત્રોના સસ્કૃત ટીકાબદ્ધ, ગુજરાતીમા અને હિન્દીમા ભાષાતરો કરવાના ઘણા વિકટ કાર્યમાં વ્યાપ્ત થયેલા છે શાસ્ત્રો પૈકી જે શાસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ થયા છે તે હું જોઈ શકયો છુ, મુનિશ્રી પોતે સસ્કૃત, અર્ધમાગધી હિન્દી ભાષાઓના નિષ્ણાત છે, એ એમનો ટુંકો પરિચય કરતા સહજ જણાઈ આવે છે શાસ્ત્રોનું સપાદન કરવામાં તેમને પોતાના શિષ્યવર્ગનો અને વિશેષમા ત્રણ પડિતોનો સહકાર મળ્યો છે, તે જોઈ મને આનદ થયો સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના અગ્રેસરોએ પડિતોનો સહકાર મેળવી આપી મુનિશ્રીના કાર્યને સરળ અને શિષ્ટ બનાવ્યું છે સ્થાનકવાસી સમાજમા વિદ્વત્તા ઘણી ઓછી છે તે દિગબર મૂર્તિપૂજક શ્વેતાબર વગેરે જૈનદર્શનના પ્રતિનિધિઓના ઘણા સમયથી પરિચયમાં આવતા હુ વિરોધના ભય વગર કહી શકુ પૂ મહારાજનો આ પ્રયાસ સ્થાનકવાસી સપ્રદાયમા પ્રથમ છે એવી મારી માન્યતા છે. સસ્કૃત સ્પષ્ટીકરણો સારા આપવામા આવ્યા છે ભાષા શુધ્ધ છે એમ હું ચોક્કસ કહી શકુ છુ ગુજરાતી ભાષાન્તરો પણ શુધ્ધ અને સરળ થયેલા છે મને વિશ્વાસ છે કે મહારાજશ્રીના આ સ્તુત્ય પ્રયાસને જૈનસમાજ ઉત્તેજન આપશે અને શાસ્ત્રોના ભાષાતરોને વાંચનાલયમા અને કુટુંબોમા વસાવી શકાય તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરશે

પ્રતાપગજ વડોદરા — કામદાર કેશવલાલ હિમતરામ,
તા ૨૬-૨-૧૯૫૬ — એમ. એ.

*

રૂા. ૫૨૫૫) આપનાર આદ્ય મુરબ્બીશ્રી

શેઠશ્રી હરગોવિંદભાઈ જેચંદભાઈ
રાજકોટ.

મુંબઈની બે કોલેજના પ્રોફેસરોનો અભિપ્રાય

મુંબઇ તા. ૩૧-૩-૫૬

શ્રીમાન શેઠ શાંતિલાલ મંગળદાસ
પ્રમુખ શ્રી અખિલ ભારત શ્વે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ,
રાજકોટ.

પૂજ્યાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે તૈયાર કરેલા આચારાંગ, દશ વૈકાલિક આવશ્યક ઉપાસકદશાંગ વગેરે સૂત્રો અમે જોયાં આ સૂત્રો ઉપર સંસ્કૃતમાં ટીકા આપવામાં આવી છે અને સાથે સાથે હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષાંતરો પણ આપવામા આવ્યા છે, સંસ્કૃત ટીકા અને ગુજરાતી તથા હિન્દી ભાષાંતરો જોતા આચાર્યશ્રીના આ ત્રણે ભાષા પર એકસરખા અસાધારણ પ્રભુત્વની પ્રતીતિ અને સુરેખ છાપ પડે છે. આ સૂત્ર ગ્રંથોમાં પાને પાને પ્રગટ થતી આચાર્યશ્રીની અપ્રતિમ વિદ્વત્તા મુગ્ધ કરી દે તેવી છે ગુજરાતી તથા હિન્દીમાં થયેલા ભાષાન્તરમાં ભાષાની શુદ્ધિ અને સરળતા નોંધપાત્ર છે એથી વિદ્વદ્જન અને સાધારણ માણસ ઉભયને સંતોષ આપે એવી એમની શૈલિનીની પ્રતીતિ થાય છે ૩૨ સૂત્રોમાંથી હજુ ૧૩ સૂત્રો પ્રગટ થયાં છે. બીજા ૭ સૂત્રો લખાઇને તૈયાર થઇ ગયાં છે આ બધાં જ સૂત્રો જ્યારે એમને હાથે તૈયાર થઇને પ્રગટ થશે ત્યારે જૈન સૂત્ર-સાહિત્યમાં અમૂલ્ય સંપત્તિરૂપ બનશે એમા સંશય નથી આચાર્યશ્રી આ મહાન કામને જૈન સમાજનો-વિશેષતઃ સ્થાનકવાસી સમાજનો સંપૂર્ણ સહકાર સાંપડી રહેશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

પ્રો. રમણલાલ ચીમનલાલ શાહ
સેંટ ઝેવિયર્સ કોલેજ મુંબઇ
પ્રો. તારા રમણલાલ શાહ
સોફિયા કોલેજ મુંબઈ

રાજકોટની ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજના પ્રોફેસરનો અભિપ્રાય

જયમહાલ
જાગનાથ પ્લોટ
રાજકોટ તા. ૧૮-૪-૫૭

પૂજ્યાચાર્ય પં૦ મુનિ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આજે જૈનસમાજ માટે એક એવા કાર્યમાં વ્યાસ થયેલા છે કે જે સમાજ માટે બહુ ઉપયોગી થઇ પડશે. મુનિશ્રીએ તૈયાર કરેલાં આચારાંગ, દશવૈકાલિક શ્રી વિપાકશ્રુત

વિ મેં જોયાં. આ સૂત્રો જોતાં પહેલીજ નજરે મહારાજશ્રીનો સંસ્કૃત, અર્ધ-માગધી, હિન્દી તથા ગુજરાતી ભાષાઓ ઉપરનો અસાધારણ કાબુ જણાઈ આવે છે એક પણ ભાષા મહારાજશ્રીથી અજાણી નથી આપણે જાણીએ છીએ કે એ સૂત્રો ઉચ્ચ અને પ્રથમ કોટિના છે. તેની વસ્તુ ગંભીર, વ્યાપક અને જીવનને તલસ્પર્શી છે આટલા ગહન અને સર્વગ્રાહ્ય સૂત્રોનું ભાષાન્તર પૂ ઘાસીલાલજી મહારાજ જેવા ઉચ્ચ કોટિના મુનિરાજને હાથે થાય છે તે આપણા અહોભાગ્ય છે યંત્રવાદ અને ભૌતિકવાદના આ જમાનામા જ્યારે ધર્મભાવના ઓસરતી જાય છે એવે વખતે આવા તત્ત્વજ્ઞાન આધ્યાત્મિકતાથી ભરેલા સૂત્રોનુ સરળ ભાષામા ભાષાતર દરેક જીજ્ઞાસુ, મુમુક્ષુ અને સાધકને માર્ગદર્શક થઈ પડે તેમ છે જૈન અને જનેતર વિદ્વાન અને સાધારણ માણુસ, સાધુ અને શ્રાવક દરેકને સમજણ પડે તેવી સ્પષ્ટ, સરળ અને શુદ્ધ ભાષામા સૂત્રો લખવામાં આવ્યા છે મહારાજશ્રીને જ્યારે જોઈએ ત્યારે તેમના આ કાર્યમાં સકળાયેલા જોઇએ છીએ એ ઉપરથી મુનિશ્રીના પરિશ્રમ અને ધગશની કલ્પના કરી શકાય છે તેમનુ જીવન સૂત્રેમાં વણાઈ ગયુ છે

મુનિશ્રીના આ અસાધારણ કાર્યમા પોતાના શિષ્યોનો તથા પંડિતોનો સહકાર મળ્યો છે મને આશા છે કે જો દરેક મુમુક્ષુ આ પુસ્તકોને પોતાના ઘરમાં વસાવશે અને પોતાના જીવનને સાચા સુખને માર્ગે વાળશે તો મહારાજશ્રીએ ઉઠાવેલો શ્રમ સપૂર્ણપણે સફળ થશે

પ્રો **રસિકલાલ કસ્તુરચંદ ગાંધી**
એમ એ એલ એલ. બી.
ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજ
રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર)

*

મુંબઈ અને ઘાટકોપરમાં મળેલી સભાએ ભિનાસર કોન્ફરન્સ તથા સાધુસમેલનમાં મોકલાવેલ ઠરાવ.

હાલ જે વખતે શ્રી શ્વેતાબર સ્થાનકવાસી જૈનસઘ માટે આગમ-સશોધન અને સ્વતત્ર ટીકાવાળા શાસ્ત્રોધ્ધારની અતિ આવશ્યકતા છે એને જે મહાનુભવોએ આ વાત દીર્ઘદ્રષ્ટિથી પહેલી પોતાના મગજમાં લઈ તે પાર પાડવા મહેનત લઇ રહ્યા છે તેવા મુનિ મહારાજ પડિતરત્ન શ્રી ઘાસી-લાલજી મહારાજ કે જેઓને સાદડી અધિવેશનમા સર્વાનુમતે સાહિત્ય મત્રી છે તેઓશ્રીની દેખરેખ નીચે અ ભા શ્વે સ્થા જૈન શાસ્ત્રોધ્ધાર સમિતિ જે એક મોટી વગવાળી કમિટી છે તેની મારફતે કામ થઈ રહ્યું છે જેને

પ્રધાનાચાર્યશ્રી તથા પ્રચાર મંત્રીશ્રી તથા અનેક અનુભવી મહાનુભાવોએ પોતાની પસંદગીની મહોર છાપ આપી છે એને છેલ્લામાં છેલ્લા વડોદરા યુનિવર્સીટીના પ્રોફેસર કેશવલાલ કામદાર એમ. એ. એ પોતાનું સવિસ્તર પ્રમાણપત્ર આપ્યું છે કે તે શાસ્ત્રોધ્ધાર કમિટીના કામને આ સંમેલન તથા કોન્ફરન્સ હાર્દિક અભિનંદન આપે છે અને તેમના કામને જ્યાં જ્યાં અને જે જે જરૂર પડે પંડિતની અને નાણાંની–પોતાની પાસેના ફંડમાંથી અને જાહેર જનતા પાસેથી મદદ મળે તેવી ઇચ્છા ધરાવે છે

આ શાસ્ત્રો અને ટીકાઓને જ્યારે આટલી બધી પ્રશંસાપૂર્વક પસંદગી મળી છે ત્યારે તે કામને મદદ કરવાની આ કોન્ફરન્સ પોતાની ફરજ માને છે અને જે કાંઇ ત્રુટી હોય તે પ. ર. શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજની સાંનિધ્યમાં જઇ બતાવીને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો આ કામને ટલ્લે ચઢાવવા જેવું કોઇપણ કામ સત્તા ઉપરના અધિકારીઓના વાણી કે વર્તનથી ન થાય તે એવા પ્રમુખ સાહેબને ભલામણ કરે છે

(જૈન પ્રકાશ જૈન પત્ર તા. ૪–૫–૫૬)

×

સ્વતંત્રવિચારક અને નિડર લેખક 'જૈનસિદ્ધાંત'ના તંત્રી શેઠ નગીનદાસ ગીરધરલાલનો અભિપ્રાય

શ્રી સ્થાનકવાસી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ સ્થાપીને પૂ. શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજને સૌરાષ્ટ્રમાં બોલાવી તેમની પાસે બત્રીસે સૂત્રો તૈયાર કરવાની હિલચાલ આવતી હતી ત્યારે તે હિલચાલ કરનાર શાસ્ત્રજ્ઞ શેઠશ્રી દામોદરદાસ સાથે પત્રવ્યવહાર ચાલેલો ત્યારે શેઠશ્રી દામોદરદાસભાઇએ તેમનાં એક પત્રમાં મને લખેલું કે—

> "આપણાં સૂત્રોના મૂળ પાઠ તપાસી શુદ્ધ કરી સંસ્કૃત તૈયાર કરી શકે તેવા સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મ. સિવાય બને કોઇ વિશેષ વિદ્વાન મુનિ જાણવામાં આવતા નથી. લાંબી તપાસને અંતે મેં મુનિ શ્રી ઘાસીલાલજી મ.ને પસંદ કરેલા છે

શેઠ શ્રી દામોદરદાસભાઇ પોતે વિદ્વાન હતા શાસ્ત્રજ્ઞ હતા તેમ વિચારક પણ હતા. આવો તેમજ મુનિઓ પણ તેમની પાસેથી શિક્ષા વાંચન લેતા, તેમ જ્ઞાનચર્ચા પણ કરતા એવા વિદ્વાન શેઠશ્રીની પસંદગી યથાર્થ

જ હોય એમા નવાઈ નથી અને પૂ શ્રી ઘાસીલાલજી મ૦ના બનાવેલાં સૂત્રો સૌ કોઇને ખાત્રી થાય તેમ છે કે દામોદરદાસભાઇએ તેમજ સ્થાનકવાસી સમાજે જેવી આશા શ્રી ઘાસીલાલજી મ પાસેથી રાખેલી તે બરાબર ફળી-ભૂત થયેલ છે

શ્રી વર્ધમાન શ્રમણસંઘના આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજે શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજના સૂત્રો માટે ખાસ પ્રશંસા કરી અનુમતિ આપેલ છે તે ઉપરથી જ શ્રી ઘાસીલાલજી મ૦ના સૂત્રોની ઉપયોગીતાની ખાત્રી થશે

આ સૂત્રો વિદ્યાર્થીને, અભ્યાસીને તેમજ સામાન્ય વાચકને સર્વને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે છે વિદ્યાર્થીને તેમજ અભ્યાસીને મૂળ તથા સંસ્કૃત ટીકા વિશેષ કરીને ઉપયોગી થાય તેમ છે ત્યારે સામાન્ય હિન્દી વાચકને હિન્દી અનુવાદ અને ગુજરાતી વાચકને ગુજરાતી અનુવાદથી આખુ સૂત્ર સરળતાથી સમજાય જાય છે

કેટલાકોને એવો ભ્રમ છે કે સૂત્રો વાચવાનું આપણુ કામ નહિ, સૂત્રો આપણને સમજાય નહિ આ ભ્રમ તદ્દન ખોટો છે બીજા કોઈપણ શાસ્ત્રીય પુસ્તક કરતા સૂત્રો સામાન્ય વાચકને પણ ઘણી સરળતાથી સમજાઈ જાય છે સામાન્ય માણસ પણ સમજી શકે તેટલા માટે જ ભ૦ મહાવીરે તે વખતની લોકભાષામા (અર્ધ માગધી ભાષામા સૂત્રો બનાવેલા છે, એટલે એ સૂત્રો વાંચવા તેમજ સમજવામા ઘણા સરળ છે

માટે કોઇપણ વાચકને એનો ભ્રમ હોય તો તે કાઢી નાખવો અને ધર્મનુ તેમજ ધર્મના સિદ્ધાંતોનુ સાચુ જ્ઞાન મેળવવા માટે સૂત્રો વાંચવાને ચૂકવું નહિ એટલુ જ નહિ પણ જરૂરથી પહેલાં સૂત્રો જ વાચવા

સ્થાનકવાસીઓમા આ શ્રી સ્થા જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિએ જે કામ કર્યું છે. અને કરી રહી છે તેવું કોઈ પણ સસ્થાએ આજ સુધી કર્યું નથી સ્થા જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના છેલ્લા રિપોર્ટ પ્રમાણે બીજાં છ સૂત્રો લખાયેલ પડયા છે, બે સૂત્રો—અનુયોગદ્વાર અને ઠાણુાગ સૂત્રો—લખાય છે તે પણ થોડા વખતમા તૈયાર થઈ જશે તે પછી બાકીના સૂત્રો હાથ ધરવામા આવશે

તૈયાર સૂત્રો જલદી છપાઇ જાય એમ ઇચ્છીએ છીએ અને સ્થા બધુઓ સમિતિને ઉત્તેજન અને સહાયતા આપીને તેમના સૂત્રો ઘરમા વસાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ ‘જૈન સિદ્ધાન્ત’ પત્ર–મે ૧૯૫૫

*

શ્રુત ભક્તિ

(પૂ. આચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મ સા ની આજ્ઞા અનુસાર લખનાર)
દ સ ના જૈન મુનિ શ્રી દયાનંદજી મહારાજ

તા. ૨૩-૬-૫૬ શાહપુર, અમદાવાદ

આજે લગભગ ૨૦ વર્ષથી અધિક પરમપૂજ્ય જ્ઞાન દિવાકર પં મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મ. ચરમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરના અનુત્તર અનુપમ ન્યાય યુક્ત, પૂર્વાપર અવિરોધ સ્વપર કલ્યાણકારક પરમ શીતળ વાણીના દ્યોતક એવા શ્રી જિનાગમ પર પ્રકાશ પાડે છે તેઓશ્રી પ્રાચીન પૌર્વાત્ય સંસ્કૃતાદિ અનેક ભાષાના પ્રખર પંડિત છે અને જિન વાણીનો પ્રકાશ સંસ્કૃત ગુજરાતી અને હિન્દીમાં મૂળ શબ્દાર્થ ટીકા વિસ્તૃત વિવરણ સાથે પ્રકાશમાં લાવે છે એ જૈન સમાજ માટે અતિ ગૌરવ અને આનંદનો વિષય છે

ભ૦ મહાવીર અત્યારે આપણી પાસે વિદ્યમાન નથી પરંતુ તેમની વાણીરૂપે અક્ષર દેહ ગણધર મહારાજાઓએ શ્રુત પરંપરાએ સાચવી રાખ્યો શ્રુત પરંપરાથી સચવાતું જ્ઞાન જ્યારે વિસ્મૃત થવાનો સમય ઉપસ્થિત થવા લાગ્યો ત્યારે શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વલ્લભીપુર-વળામાં તે આગમોને પુસ્તકો રૂપે આરૂઢ કર્યો. આજે આ સિદ્ધાન્તો આપણી પાસે છે તે અર્ધ માગધી ભાષી ભાષામાં છે અત્યારે આ ભાષા ભગવાનની દેવોની તથા જનગણની ધર્મ ભાષા છે તેને આપણા શ્રમણો અને શ્રમણીઓ તથા મુમુક્ષુ શ્રાવક તથા શ્રાવિકાઓ મુખપાઠ કરે છે પરંતુ તેનો અર્થ અને ભાવ ઘણા થોડાઓ સમજે છે

જિનાગમ એ આપણાં અધિક પવિત્ર ધર્મસૂત્રો છે એ આપણી આંખો છે તેનો અભ્યાસ કરવો એ આપણીસૌની-જૈન માત્રની ફરજ છે તેને સત્ય સ્વરૂપે સમજાવવા માટે આપણા સદ્ભાગ્યે જ્ઞાન દિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે સત્પ્રયત્ન કર્યો છે અને તે લેખિત સૂત્રોને પ્રગટાવી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિદ્વારા જ્ઞાન પરબ વહેતી કરી છે આવા અનુપમ કાર્યમાં સકળ જૈનોનો સહકાર અવશ્ય હોવો ઘટે અને તેનો વધારેમાં વધારે પ્રચાર થાવતે માટે પ્રયત્નો કરવા ઘટે.

ભ મહાવીરને ગણધર ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવાન, સૂત્રની આરાધના કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે? ભગવાન તેનો પ્રતિ ઉત્તર આપે છે કે શ્રુતની આરાધનાથી જીવોના અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે અને તેઓ સંસારના ક્લેશોથી નિવૃત્તિ મેળવે છે અને સંસારના ક્લેશોથી નિવૃત્તિ અને અજ્ઞાનનો નાશ થતાં મોક્ષ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે

આવા જ્ઞાન કાર્યમાં મૂર્તિપૂજક જૈનો દિગંબરો અને અન્યધર્મીઓ હજારો અને લાખો રૂપિયા ખર્ચે છે હિંદુ ધર્મમાં પવિત્ર મનાતા શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના સેંકડો નહિ પણ હજારો ટીકાઓ દુનિયાની લગભગ સર્વ ભાષાઓમાં પ્રગટ થયા છે ઈસાઈ ધર્મના પ્રચારકો તેમના પવિત્ર ધર્મગ્રન્થ બાઈબલના પ્રચારાર્થે તેનું જગતની સર્વ ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી, તેને પડતર

જ હોય એમાં નવાઈ નથી. અને પૂ શ્રી ઘાસીલાલજી મ૦ના બનાવેલાં સૂત્રો સૌ કોઇને ખાત્રી થાય તેમ છે કે દામોદરદાસભાઈએ તેમજ સ્થાનકવાસી સમાજે જેવી આશા શ્રી ઘાસીલાલજી મ. પાસેથી રાખેલી તે બરાબર ફળીભૂત થયેલ છે

શ્રી વર્ધમાન શ્રમણસંઘના આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજે શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજના સૂત્રો માટે ખાસ પ્રશંસા કરી અનુમતિ આપેલ છે તે ઉપરથી જ શ્રી ઘાસીલાલજી મ૦ના સૂત્રોની ઉપયોગીતાની ખાત્રી થશે

આ સૂત્રો વિદ્યાર્થીને, અભ્યાસીને તેમજ સામાન્ય વાચકને સર્વને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે છે વિદ્યાર્થીને તેમજ અભ્યાસીને મૂળ તથા સંસ્કૃત ટીકા વિશેષ કરીને ઉપયોગી થાય તેમ છે ત્યારે સામાન્ય હિન્દી વાચકને હિન્દી અનુવાદ અને ગુજરાતી વાચકને ગુજરાતી અનુવાદથી આખુ સૂત્ર સરળતાથી સમજાય જાય છે

કેટલાકોને એવો ભ્રમ છે કે સૂત્રો વાચવાનુ આપણુ કામ નહિ, સૂત્રો આપણને સમજાય નહિ આ ભ્રમ તદ્દન ખોટો છે બીજા કોઈપણ શાસ્ત્રીય પુસ્તક કરતા સૂત્રો સામાન્ય વાચકને પણ ઘણી સરળતાથી સમજાઈ જાય છે. સામાન્ય માણસ પણ સમજી શકે તેટલા માટે જ ભ૦ મહાવીરે તે વખતની લોકભાષામા (અર્ધ માગધી ભાષામા સૂત્રો બનાવેલા છે, એટલે એ સૂત્રો વાચવા તેમજ સમજવામા ઘણા સરળ છે

માટે કોઈપણ વાચકને એવો ભ્રમ હોય તો તે કાઢી નાખવો અને ધર્મનુ તેમજ ધર્મના સિદ્ધાંતોનુ સાચુ જ્ઞાન મેળવવા માટે સૂત્રો વાંચવાને ચૂકવું નહિ એટલુ જ નહિ પણ જરૂરથી પહેલાં સૂત્રો જ વાચવા

સ્થાનકવાસીઓમાં આ શ્રી સ્થા જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિએ જે કામ કર્યુ છે અને કરી રહી છે તેવુ કોઈ પણ સંસ્થાએ આજ સુધી કર્યુ નથી. સ્થા જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના છેલ્લા રિપોર્ટ પ્રમાણે બીજા છ સૂત્રો લખાયેલ પડયા છે, બે સૂત્રો–અનુયોગદ્વાર અને ઠાણાગ સૂત્રો–લખાય છે તે પણ થોડા વખતમા તૈયાર થઈ જશે તે પછી બાકીના સૂત્રો હાથ ધરવામા આવશે

તૈયાર સૂત્રો જલદી છપાઇ જાય એમ ઇચ્છીએ છીએ અને સ્થા બધુઓ સમિતિને ઉત્તેજન અને સહાયતા આપીને તેમના સૂત્રો ઘરમા વસાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ

'જૈન સિદ્ધાન્ત' પત્ર–મે ૧૯૫૫

*

રૂા. ૫૦૦૧) આપનાર આદ્ય મુરબ્બીશ્રી

(સ્વ) શેઠ ખારસીભાઈ જીવણભાઈ
સોલાપુર.

શ્રી ઉપાસકદશાંગસૂત્રને માટે અભિપ્રાય.

મૂળ સૂત્ર તથા પૂ મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ બનાવેલ સસ્કૃત છાયા તથા ટીકા અને હિન્દી તથા ગુજરાતી-અનુવાદ સહિત

પ્રકાશક-અ ભા શ્વે સ્થાનકવાસી જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ, ગરેડીઆ કુવારોડ, ગ્રીન લૉજ પાસે, રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) પૃષ્ઠ ૬૧૯ બીજી આવૃત્તિ ખેવડુ (મોટુ) કદ પાકુ પુઠુ જેકેટ સાથે સને ૧૯૫૬ કિંમત ૮-૮-૦

આપણા મૂળ બાર અગ સૂત્રોમાનુ ઉપાસકદશાગ એ સાતમુ અગ સૂત્ર છે, એમા ભગવાન મહાવીરના દસ ઉપાસકો શ્રાવકોના જીવનચરિત્રો આપેલા છે તેમા પહેલુ ચરિત્ર આનંદ શ્રાવકનુ આવે છે

આનદશ્રાવકે જૈનધર્મ અગીકાર કર્યો અને બારવ્રત ભગવાન મહાવીર પાસે અગીકાર કરી પ્રતિજ્ઞા (પ્રત્યાખ્યાન) લીધા તેનુ સવિસ્તર વર્ણન આવે છે તેની અતર્ગત અનેક વિષયો જેવા કે, અભિગમ, લોકાલોકસ્વરૂપ, નવતત્ત્વ, નરક દેવલોક વગેરેનુ વર્ણન પણ આવે છે

આનંદશ્રાવકે બાર વ્રત લીધા તે બાર વ્રતની વિગત અતિચારની વિગત વિગેરે બધુ આપેલુ છે તેજ પ્રમાણે બીજા નવ શ્રાવકોની પણ વિગત આપેલ છે

આનદ શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞામા अरिहत चेइयाई શબ્દ આવે છે મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિપૂજા સિદ્ધ કરવા માટે તેનો અર્થ અરિહતનુ ચૈત્ય (પ્રતિમા) એવો કરે છે પણ તે અર્થ તદ્દન ખોટો છે અને તે જગ્યાએ આગળ પાછળના સબધ પ્રમાણે તેનો એ ખોટો અર્થ બધ બેસતો જ નથી તે મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ તેમની ટીકામા અનેક રીતે પ્રમાણો આપી સાબિત કરેલ છે अरिहंत चेइयाई નો અર્થ સાધુ થાય છે તે બતાવી આપેલ છે

આ પ્રમાણે આ સૂત્રમાથી શ્રાવકના શુદ્ધ ધર્મની માહિતી મળે છે તે ઉપરાત તે શ્રાવકોની ઋદ્ધિ, રહેઠાણ, નગરી વગેરેના વર્ણનો ઉપરથી તે વખતની સામાજિક સ્થિતિ, રિતરિવાજ રાજવ્યવસ્થા વગેરે બાબતોની માહિતી મળે છે

એટલે આ સૂત્ર દરેક શ્રાવકે અવશ્ય વાચવુ જોઈએ એટલુ જ નહિ પણ વારવાર અધ્યયન કરવા માટે ઘરમા વસાવવુ જોઈએ

પુસ્તકની શરૂઆતમા વર્ધમાનશ્રમણસઘના આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજનુ સમતિ પત્ર તથા બીજા ગ઼ુરુઓ તેમજ શ્રાવકોના સમતિ પત્રો આપેલા છે, તે સૂત્રની પ્રમાણભૂતતાની ખાત્રી આપે છે

"જૈન સિધ્ધાત" જાન્યુઆરી, ૫૭

“ જૈન સિદ્ધાંતના તંત્રીશ્રીનો અભિપ્રાય ”

સ્થાનકવાસીઓમાં પ્રમાણભૂત સૂત્રો બહાર પાડનારી આ એકની એક સંસ્થા છે અને એના આ છેલ્લા રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે તેણે ઘણી સારી પ્રગતિ કરી છે તે જોઈ આનંદ થાય છે

મૂળ પાઠ, ટીકા, હિન્દી તથા ગુજરાતી અનુવાદ સહિત સૂત્રો બહાર પાડવાં એ કંઈ સહેલું કામ નથી. એ એક મહાભારત કામ છે. અને તે કામ આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ ઘણી સફળતાથી પાર પાડી રહી છે તે સ્થાનકવાસી સમાજ માટે ઘણા ગૌરવનો વિષય છે અને સમિતિ ધન્યવાદનેપાત્ર છે

સમિતિ તરફથી નવ સૂત્રો બહાર પડી ચૂક્યા છે હાલમાં ત્રણ સૂત્રો છપાય છે નવ સૂત્રો લખાઈ ગયાં છે અને જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ તથા નંદીસૂત્ર તૈયાર થઈ રહ્યાં છે

હાલમાં મંત્રી શ્રી શાન્તિલાલ મંગળદાસભાઈ સમિતિના કામમાં જ તેમનો આખો વખત આપે છે અને સમિતિના કામકાજને ઘણો વેગ આપી રહ્યા છે તે માટે ધન્યવાદ.

અને આ મહાભારત કામના મુખ્ય કાર્યકર્તા તો છે વયોવૃદ્ધ પંડિત પૂજ્ય મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ મૂળ પાઠનું સંશોધન તથા સંસ્કૃત ટીકા તેઓશ્રી જ તૈયાર કરે છે. મુનિશ્રીનો આ ઉપકાર આખાય સ્થા. જૈન સમાજ ઉપર ઘણો મહાન છે એ ઉપકારનો બદલો તો વાળી શકાય તેમજ નથી.

પરંતુ આ સમિતિના મેમ્બરો બની તેના બહાર પડેલાં સૂત્રો ઘરમાં વસાવી તેનું અધ્યયન કરવામાં આવે તો જ મહારાજશ્રીનું થોડું ઋણ અદા કર્યું ગણાય.

ભગવાને કહ્યું છે કે પઢમં નાણં તઓ દયા પહેલું જ્ઞાન પછી દયા, દયા ધર્મને યથાર્થ સમજવો હોય તો ભગવાનની વાણીરૂપ આપણાં સૂત્રો વાંચવા જ જોઈએ તેનું અધ્યયન કરવું જ જોઇએ અને તેનો ભાવાર્થ યથાર્થ સમજવો જોઇએ.

એટલા માટે આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના સર્વ સૂત્રો દરેક સ્થા જૈને પોતાના ઘરમાં વસાવવા જ જોઈએ સર્વ ધર્મજ્ઞાન આપણાં સૂત્રોમાંજ સમાયેલું છે અને તે સૂત્રો સહેલાઈથી વાંચીને સમજી શકાય છે, માટે દરેક સ્થા. જૈન આ સૂત્રો વસાવે એ ખાસ જરૂરનું છે

“ જૈન સિદ્ધાંત ” ડીસેમ્બર–૫૬

કરતા પણ ઘણી ઓછી કિંમતે વેચી ધર્મસૂત્રોનો પ્રચાર કરે છે. મુસ્લિમ લોકો પણ તેમના પવિત્ર મનાતા ગ્રન્થ કુરાનનું પણ અનેક ભાષાઓમાં ભાષાંતર કરી સમાજમા પ્રચાર કરે છે. આપણે પૈસા પરનો મોહ ઉતારી ભગવાનના સિદ્ધાંતનો પ્રચાર કરવા માટે તન, મન, ધન સમર્પણ કરવા જોઈએ અને સૂત્ર પ્રકાશનના કાર્યને વધુને વધુ વેગ મળે તે માટે સક્રીય પ્રયત્નો કરવા જોઈએ આવા પવિત્ર કાર્યમા સાંપ્રદાયિક મતભેદો સૌએ ભૂલી જવા જોઈએ અને શુધ્ધ આશયથી થતા શુધ્ધ કાર્યને અપનાવી લેવુ જોઈએ સમિતિના નિયમાનુસાર રૂા ૨૫૧) ભરી સમિતિના સભ્ય બનવું જોઈએ ધાર્મિક અનેક ખાતાઓને મુકાબલે સૂત્ર પ્રકાશનનુ-જ્ઞાન પ્રચારનુ આ ખાતું સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાવવું જોઈએ

આ કાર્યને વેગ આપવાની સાથે સાથે એ આગમો-ભગવાનની એ મહાવાણીનુ પાન કરવા પણ આપણે હર હમેશ તત્પર રહેવુ જોઈએ જેથી પરમ શાન્તિ અને જીવન સિદ્ધિ મેળવી શકાય (સ્થા જૈન તા ૫-૭-૫૬)
શ્રી અ ભા શ્વે સ્થા, જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિનાં પ્રમુખ શ્રી વગેરે

રાણપુર

પરમ પવિત્ર સૌરાષ્ટ્રની પુણ્ય ભૂમિ પર જ્યારથી શાન્ત-શાસ્ત્રવિશારદ અપ્રમાદિ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજના પુનિત પગલા થયા છે ત્યારથી ઘણા લાબા કાળથી લાગુ પડેલ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પડળ ઉતારવાનો શુભ પ્રયાસ થઈ રહ્યો છે અને જે પ્રવચનની પ્રભાવના તેઓશ્રી કરી રહ્યા છે તે અનત ઉપકારક કાર્યમા તમે જે અપૂર્વ સહાય આપી રહ્યા છો તે માટે તમો સર્વને ધન્ય છે અને એ શુભ પ્રવૃત્તિના શુભ પરિણામોનો જનતા લાભ લ્યે છે મને તો સમજાય છે કે સાધુજી છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે જ હોય છે પણ પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ તો બહુધા સાતમે અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે જ રહે છે એવા અપ્રમત્ત માત્ર પાચ-સાત સાધુઓ જો સ્થાનકવાસી જૈન સમાજમા હોય તો સમાજનુ શ્રેય થતા જરાએ વાર ન લાગે સમાજાકાશમા સ્થા જૈન સપ્રદાયનો દિવ્ય પ્રભાકર જળહળી નીકળે પ ણુ વો દિન

શ્રી શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને મ્હારી એક નમ્ર સૂચના છે કે-પૂજ્યશ્રીની વૃદ્ધાવસ્થા છે, અને કાર્યપ્રણાલિકા યુવાનોને શરમાવે તેવી છે તેમને ગામોગામ વિહાર કરવા અને શાસ્ત્રોદ્ધારનુ કાર્ય કરવું તેમા ઘણી શારીરિક-માનસિક અને વ્યવહારિક મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. તો કોઇ યોગ્ય સ્થળ કે જ્યાના શ્રાવકો ભક્તિવાળા હોય વાડાના રાગના વિષથી અલિપ્ત હોય એવા કોઈ સ્થળે શાસ્ત્રોદ્ધારનુ કાર્ય પૂર્ણ થાય ત્યા સુધી સ્થીરતા કરી શકે એના માટે પ્રબધ કરવો જોઈએ બીજા કોઈ એવા સ્થળની અનુકૂળતા ન મળે તો છેવટે અમદાવાદમા યોગ્ય સ્થળે રહેવાની સગવડતા કરી અપાય તો વધુ સારૂ મ્હારી આ સૂચના પર ધ્યાન આપવા ફરી યાદ આપુ છુ ફરીવાર પૂજ્ય આચાર્યશ્રીને અને તેમના સત્કાર્યના સહાયકોને મારા અભિનદન પાઠવું છુ તે સ્વીકારશોજી.

લિ. સદાનંદી જૈનમુનિ છોટાલાલજી.

રૂા. ૫૦૦૧) આપનાર આદ્ય મુરબ્બીશ્રી

(સ્વ) શેઠ ધારશીભાઈ જીવણભાઈ
સોલાપુર.

શ્રી ઉપાસકદશાંગસૂત્રને માટે અભિપ્રાય

મૂળ સૂત્ર તથા પૂ મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ બનાવેલ સસ્કૃત છાયા તથા ટીકા અને હિન્દી તથા ગુજરાતી-અનુવાદ સહિત

પ્રકાશક-અ ભા શ્વે સ્થાનકવાસી જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ, ગરેડીઆ કુવારોડ, ગ્રીન લોજ પાસે, રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) પૃષ્ઠ ૬૧૬ બીજી આવૃત્તિ બેવડુ (મોટુ) કદ પાકુ પુઠુ જેકેટ સાથે સને ૧૯૫૬ કિંમત ૮-૮-૦

આપણા મૂળ બાર અગ સૂત્રોમાનુ ઉપાસકદશાગ એ સાતમુ અગ સૂત્ર છે, એમા ભગવાન મહાવીરના દસ ઉપાસકો શ્રાવકોના જીવનચરિત્રો આપેલા છે તેમા પહેલુ ચરિત્ર આનદ શ્રાવકનુ આવે છે

આનદશ્રાવકે જૈનધર્મ અગીકાર કર્યો અને બારવ્રત ભગવાન મહાવીર પાસે અગીકાર કરી પ્રતિજ્ઞા (પ્રત્યાખ્યાન) લીધા તેનુ સવિસ્તર વર્ણન આવે છે તેની અતર્ગત અનેક વિષયો જેવા કે, અભિગમ, લોકાલોકસ્વરૂપ, નવતત્ત્વ, નરક દેવલોક વગેરેનુ વર્ણન પણ આવે છે

આનદશ્રાવકે બાર વ્રત લીધા તે બાર વ્રતની વિગત અતિચારની વિગત વિગેરે બધુ આપેલુ છે તેજ પ્રમાણે બીજા નવ શ્રાવકોની પણ વિગત આપેલ છે

આનદ શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞામા अरिहंत चेइयाई શબ્દ આવે છે મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિપૂજા સિદ્ધ કરવા માટે તેનો અર્થ અરિહતનુ ચૈત્ય (પ્રતિમા) એવો કરે છે પણ તે અર્થ તદ્દન ખોટો છે અને તે જગ્યાએ આગળ પાછળના સબધ પ્રમાણે તેનો એ ખોટો અર્થ બધ બેસતો જ નથી તે મુનિશ્રી ઘાસીલાલજીએ તેમની ટીકામા અનેક રીતે પ્રમાણો આપી સાબિત કરેલ છે अरिहंत चेइयाई નો અર્થ સાધુ થાય છે તે બતાવી આપેલ છે

આ પ્રમાણે આ સૂત્રમાથી શ્રાવકના શુદ્ધ ધર્મની માહિતી મળે છે તે ઉપરાત તે શ્રાવકોની ઋદ્ધિ, રહેઠાણ, નગરી વગેરેના વર્ણનો ઉપરથી તે વખતની સામાજિક સ્થિતિ, રિતરિવાજ રાજવ્યવસ્થા વગેરે બાબતોની માહિતી મળે છે

એટલે આ સૂત્ર દરેક શ્રાવકે અવશ્ય વાચવુ જોઈએ એટલુ જ નહિ પણ વારવાર અધ્યયન કરવા માટે ઘરમા વસાવવુ જોઈએ

પુસ્તકની શરૂઆતમા વર્ધમાનશ્રમણસઘના આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજનુ સમતિ પત્ર તથા બીજા સાધુઓ તેમજ શ્રાવકોના સમતિ પત્રો આપેલા છે, તે સૂત્રની પ્રમાણભૂતતાની ખાત્રી આપે છે

"જૈન સિદ્ધાત" જાન્યુઆરી, ૫૭

એ ફરો સર્ટીફીકેટો ઉપરાંત હાલમાં મળેલા
કેટલાક તાજા અભિપ્રાયો

શાસ્ત્રોદ્ધારના કાર્યને વેગ આપો

તંત્રી સ્થાનેથી (જૈનજ્યોતિ) તા ૧૫-૯-૫૭

પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ ઠાણા ૪ હાલમાં અમદાવાદ સુરજમલ સરસપુરના સ્થાનકવાસી જૈન ઉપાશ્રયમાં બિરાજમાન છે તેઓશ્રી શાસ્ત્રોધ્ધારનું કાર્ય ખૂબ જ ખંત અને ઉત્સાહથી વૃદ્ધવયે પણ કરી રહ્યા છે તેઓશ્રી વૃધ્ધ છે છતાં પણ આખો દિવસ શાસ્ત્રની ટીકાઓ લખી રહ્યા છે આજ સુધીમાં તેમણે લગભગ ૨૦ જેટલા શાસ્ત્રોની ટીકાઓ લખી નાખી છે અને બાકીના સૂત્રોની ટીકા જેમ બને તેમ જલદી પૂર્ણ કરવી તેવા મનોરથ સેવી રહેલ છે સ્થા જૈન સમાજમાં શાસ્ત્રો ઉપર સંસ્કૃત ટીકા લખવાનો આ પ્રથમ જ પ્રયાસ છે અને તે પ્રયાસ સંપૂર્ણ બને એવી અમે શાસનદેવ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ. આજ સુધી ઘણા મુનિવરોએ શાસ્ત્રોનું કામ શરૂ કરેલ છે પણ કોઈએ પૂર્ણ કરેલ નથી. પૂજ્યશ્રી અમુલખઋષીજી મહારાજે બત્રીસે શાસ્ત્રો ઉપર હિન્દી અનુવાદ કરેલ અને સંપૂર્ણ બનેલ. ત્યાર બાદ આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજશ્રીએ હિન્દી ટીકા કેટલાક શાસ્ત્રો ઉપર લખેલ પણ ઘણાં શાસ્ત્રો બાકી રહી ગયા પૂજ્ય હસ્તિમલજી મહારાજે એક બે શાસ્ત્રો ઉપરની ટીકાઓના અનુવાદ કરેલ પૂજ્ય શ્રી જવાહરલાલજી મહારાજશ્રીએ સુયગડાંગ સૂત્ર ટીકા સહિત હિન્દી અનુવાદ કરેલ. શ્રી સૌભાગ્યમલજી મહારાજે આચારાંગની હિન્દી ટીકા લખેલ. પણ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રો ઉપર સંસ્કૃત ટીકા હજી સુધી સ્થા જૈન સાધુઓ તરફથી લખેલ નથી. જ્યારે પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજશ્રીએ ૨૦ શાસ્ત્રો ઉપર સંસ્કૃત ટીકા તેનો હિન્દી ગુજરાતી અનુવાદ કરાવેલ છે આથી હવે આશા બંધાય છે કે તેઓશ્રી બત્રીસે બત્રીસ શાસ્ત્રો ઉપર સંસ્કૃત ટીકા લખવામાં સફળ થશે અને શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિએ આજ સુધી ૧ થી ૧૨ શાસ્ત્રો છપાવી પણ દીધાં છે અને હજી પણ તે શાસ્ત્રો વિશેષ જલદી છપાય તે માટે શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ સંપૂર્ણ પ્રયત્ન કરી રહેલ છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે.

જૈન શાસ્ત્રોધ્ધાર સમિતિના રૂા. ૨૫૧) ભરીને લાઈફ મેમ્બર બનારને શાસ્ત્રો તમામ, શાસ્ત્રોધ્ધાર સમિતિ તરફથી ભેટ મળે છે આ રીતે એક પંથ અને દો કાજ બન્ને રીતે લાભ થાય તેમ છે રૂા. ૨૫૧) માં ૫૦ કિંમતના શાસ્ત્રો મળે એ પણ મોટો લાભ છે અને પ્રવચનની પ્રભાવના કરવાનો ધર્મલાભ પણ મળે છે

શતાવધાની મુનિશ્રી જયંતિલાલજી મહારાજશ્રીનો અમદાવાદનો પત્ર "સ્થાનકવાસી જૈન" તા ૫-૯-૫૭ના અંકમાં છપાયેલ છે જે નીચે મુજબ છે.

સૂત્રોના મૂળ પાઠમાં ફેરફાર કેમ થઈ શકે ખરો?

તા. ૭-૮-૫૭ના રોજ અત્રે બિરાજતા શાસ્ત્રોદ્ધારક આચાર્ય મહારાજશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ પાસે, મેં ઉપર આપેલ પ્રશ્ન પૂછ્યો અને જે વાતચીત થઈ તે સમાજને જાણ કરવા માટે લખું છું.

'શાસ્ત્રોનું કામ એક મહાન વસ્તુ છે અપ્રમાદી થઈ તેમાં અવિરત પ્રવૃત્તિ કરવા એટલે સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન ઉપરાંત અનેક પ્રકારની ખાસ યોગ્યતાનું સ્થાન હોય તેમ આગમોદ્ધારનું કામ સંપૂર્ણતાથી થાય છે. આ પ્રકારનો પ્રયત્ન હાલ અમદાવાદ ખાતે સરસપુર જૈન સ્થાનકમાં બિરાજતા પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કરી રહ્યા છે સાથે તેમનું આ કાર્ય શરૂ થયું છે તેમાં અનેક વ્યક્તિઓને અનેક પ્રકારની શંકાઓ થાય છે તેમાં શાસ્ત્રોના મૂળ પાઠમાં ફેરફાર થાય છે? કરવામાં આવે છે? એવો પ્રશ્ન પણ કેટલાકને થાય છે અને તેવો પ્રશ્ન થાય તે સ્વાભાવિક છે કેમકે અમુક મુનિરાજો તરફથી પ્રગટ થયેલા સૂત્રોના મૂળ પાઠમાં ફેરફાર થયેલા છે જેથી આ કાર્યમાં પણ સમાજને શંકા થાય.

પૂજ્યશ્રી પાસે પૂરી રીતે જોયા, અત્યારે જે 'શાસ્ત્રોદ્ધાર' કામ ચાલી રહ્યું છે તે વિષે સમાજને ખાત્રી આપવામાં આવે છે કે, 'શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ' તરફથી અત્યારે સુધીમાં પ્રગટ થયેલાં 'આગમોના' મૂળ પાઠમાં જરાપણ ફેરફાર થયો નથી તેની સમાજે નોંધ લેવી.

શતાવધાની શ્રી જયંત મુનિ—અમદાવાદ

આ સાલે પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજશ્રીના સુશિષ્ય મુનિશ્રી કન્હૈયાલાલજી મહારાજ મલાડ મુકામે ચતુર્માસ બિરાજે છે અને તેઓશ્રી શાસ્ત્રોના મેમ્બરો કરવા માટે અથાગ પ્રયત્ન કરીને પ્રવચનદ્વારા સેવા બજાવી રહ્યા છે અને અત્યાર સુધીમાં મુંબઈ તેમજ પરાઓના લગભગ ૪૦ જેટલા ગૃહસ્થો લાઈફ મેમ્બરો બની ગયા છે. અને મુંબઈમાં લગભગ ૩૦૦ જેટલા મેમ્બરો થાય તે ઈચ્છવા યોગ્ય છે. શ્રીમંત ગૃહસ્થો હજારો રૂપિયા પોતાના ઘર ખર્ચમાં તેમજ મોજશોખના કામોમાં તેમજ વ્યવહારિક કામોમાં વાપરી રહ્યા છે તો આવા શાસ્ત્રોદ્ધાર જેવા પવિત્ર કાર્યમાં રૂપિયા વાપરશે તો ધર્મની સેવા કરી ગણાશે અને બદલામાં ઉત્તમ આગમસાહિત્યની એક લાયબ્રેરી બની જશે. જેનું વાંચન કરવાથી આત્માને શાંતિ મળશે અને શાસ્ત્રઆજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાથી જીવન

શતાવધાની મુનિશ્રી જયન્તિલાલજી મહારાજશ્રીનો અભિપ્રાયનો પત્ર "સ્થાનકવાસી જૈન" તા. ૫-૬-૫૭ના અંકમાં છપાયેલ છે જે નીચે મુજબ છે

સૂત્રોના મૂળ પાઠમાં ફેરફાર હોઈ શકે ખરો?

તા. ૭-૮-૫૭ના રોજ મળેલ બિરાજતા શાસ્ત્રોદ્ધારક આચાર્ય મહારાજશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજશ્રીનો પત્ર, મારી ઉપર આવેલ છે. સૂત્રમાં ફેરફાર થયો છે કે નહિ તે બાબતે પૂ. મ. શ્રી ઘાસીલાલજી તરફથી અહીં તે સમાજને જાણ કરવા સારૂ લખું છું.

શાસ્ત્રોનું કામ એક ગહન વસ્તુ છે. આગમમાંથી અર્થ તેમાં અવિરત પ્રયત્નો કરવા એટલે સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન તેમજ ઉંડા પ્રકારની ખાસ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન હોય તેમજ આગમોદ્ધારકનું ધૈર્ય અને કુશળતાથી થાય છે. આ પ્રકારનો પ્રયત્ન હાલ અમદાવાદ ખાતે સરસપુર જૈન સ્થાનકમાં બિરાજતા પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કરી રહ્યા છે. શાસ્ત્ર લેખનનું આ અર્થ કાર્ય છે. તેમાં અનેક વ્યક્તિઓને અનેક પ્રકારની શંકાઓ થાય છે તેમાં શાસ્ત્રોના મૂળ પાઠમાં ફેરફાર થાય છે? કહેવામાં આવે છે? એવો પ્રશ્ન પણ કેટલાકને થાય છે અને તેવો પ્રશ્ન થવો તે સ્વાભાવિક છે. કેમકે અમુક મુનિઓ તરફથી પ્રગટ થયેલા સૂત્રોના મૂળ પાઠમાં ફેરફાર થયેલા છે એથી આ કાર્યમાં પણ સમાજને શંકા થાય.

પૂજ્ય શ્રી એ રીતે એમ, જ્યારે જે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય ચાલી રહ્યું છે તે વિષે સમાજને ખાત્રી આપવામાં આવે છે કે, શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ તરફથી અત્યાર સુધીમાં પ્રગટ થયેલા આગમોના મૂળ પાઠમાં જરાપણ ફેરફાર થયો નથી. તેની સમાજે નોંધ લેવી.

શતાવધાની શ્રી જયંત મુનિ—અમદાવાદ

"શ્રી અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિનો ટંક પરિચય"

સ્થાનકવાસી સમાજની આ એકની એક સંસ્થા છે, કે જેણે અત્યાર સુધીમા તેર સૂત્રો છપાવી બહાર પાડી દીધા છે. સાત સૂત્રો છપાય છે અને બીજાં કેટલાક છાપવા માટે તૈયાર થઇ ચૂકયા છે.

આ પ્રમાણે આ સંસ્થાએ મહાન્ પ્રગતિ સાધી છે તેનો ટૂંક પરિચય આ પત્રિકામા આપેલ છે તે વાચી જઈ સર્વ સ્થા જૈન ભાઇબહેનોએ આ સંસ્થાને યથાશક્તિ મદદ કરી તેના કાર્યને હજુ વિશેષ વેગવાન બનાવવાની જરૂર છે

ખાલી ઘડો વાગે ઘણો એમ સ્થા. કોન્ફેરન્સ જેમ ખોટા બણુગા ફુંકનારી સંસ્થાની કોઇ કિંમત નથી, ત્યારે નક્કર કામ કરનારી આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને દરેક પ્રકારે ઉત્તેજન આપવાની દરેક સ્થાનકવાસી જૈનની અનિવાર્ય ફરજ છે.

અને આ સર્વ સૂત્રો તૈયાર કરનાર પૂજ્ય મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજનો સ્થાનકવાસી સમાજ ઉપર ઘણો મહાન ઉપકાર છે વયોવૃદ્ધ હોવા છતા તેઓશ્રી જે મહેનત લઇ સૂત્રો તૈયાર કરાવે છે તેવુ કામ હજુ સુધી બીજા કોઈએ કર્યું નથી અને બીજુ કોઈ કરી શકશે કે નહિ તે પણ શંકાભર્યું છે પૂજ્ય મુનિશ્રીના આ મહાન્ ઉપકારનો કિંચિત બદલો સમાજે આ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને બની શકતી સહાય કરીને વાળવાનો છે સ્થાનકવાસી સમાજ જ્ઞાનની કદર કરવામાં પાછો હઠે તેમ નથી એવી અમો આશા રાખીએ છીએ

"જૈનસિદ્ધાંત" પત્ર ઓકટોબ્બર ૧૯૫૭

×

શ્રી દશવૈકાલિક તથા ઉપાસકદશાંગ સૂત્રો

ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ થયેલાં પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વિરચિત શ્રી ઉપરોક્ત બે સૂત્રો જૈન ધર્મ પાળતા દરેક ઘરમાં હોવા જ જોઈએ તે વાંચવાથી શ્રાવકધર્મ અને શ્રમણધર્મના આચારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અને શ્રાવકો પોતાની નિરવદ્ય અને એષણીય સેવા શ્રમણ પ્રત્યે બજાવી શકે છે વર્તમાનકાળે શ્રાવકોમાં તે જ્ઞાન નહિ હોવાને લીધે અધશ્રદ્ધાએ શ્રમણવર્ગની વૈયાવચ્ચ તો કરી રહેલ છે પરંતુ ‘કલ્પ શું અને અકલ્પ શું’ એનું જ્ઞાન નહિ હોવાને લીધે પોતે સાવદ્ય સેવા આપી પોતાના સ્વાર્થને ખાતર શ્રમણ વર્ગને પોતાને સહાય થવામાં ઘસડી રહ્યા છે અને શ્રમણ વર્ગની પ્રાયા કુસેવા કરી રહ્યા છે તેમાંથી બચી લાભનું કારણ થાય અને શ્રમણને યથાતથ્ય સેવા આપી તેમને પણ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની આરાધના કરવામાં સહાયક થઈ પોતાના જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની આરાધના કરી સુગતિ મેળવી શકે શ્રમણની યથાતથ્ય સેવા કરવી તે અવશ્ય ગૃહસ્થની ફરજ છે

પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મ. શાસ્ત્રોદ્ધારનો અનુવાદ ત્રણ ભાષામાં રૂડી રીતે કરી રહ્યા છે અને રૂપીયા ૨૫૧) ભરી મેમ્બર થનારને રૂ. ૪૦૦–૫૦૦ લગભગની કીંમતના બત્રીસે આગમો ફ્રી મળી શકે છે તો તે રૂા ૨૫૧) ભરી મેમ્બર થઈ બત્રીસે આગમો દરેક શ્રાવકવર્ગે મેળવવા જોઈએ. બત્રીસે શાસ્ત્રોના લગભગ ૪૮ પુસ્તકો મળશે. તો તે લાભ પોતાની નિર્જરા માટે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય માટે જરૂર મેળવે ઉપરોક્ત અને સૂત્રોની કીંમત સમિતિ કંઈક ઓછી રાખે તો હરકોઈ ગામમાં શ્રીમંત હોય તે સૂત્રો લાવી અરધી કીમતે, મફત અથવા પૂરી કીંમતે લેનારની સ્થિતિ જોઈ દરેક ઘરમાં વસાવી શકે

—એક ગૃહસ્થ

નોંધ–ઉપરની સૂચનાને અમે આવકારીએ છીએ. આવાં સૂત્રો દરેક ઘરમાં વસાવવા યોગ્ય તેમજ દરેક શ્રાવકે વાંચવા યોગ્ય છે તંત્રી–

“રત્નજ્યોત” પત્ર
તા: ૧–૧૦–૫૭

શ્રી સ્થા. જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિની કાર્યવાહક કમીટીનો અહેવાલ.

મે મહીનાની શરૂઆતમા શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિની મીટીગ અમદાવાદમા મળી હતી તેનો હેવાલ અમને મળેલા છે તેમાં સમિતિએ સરસ કામ કર્યું છે.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે, કે સ્થાનકવાસી સમાજમા આજ સુધી કોઈ પણ નથી કરી શક્યુ એવુ મહાભારત કાર્ય પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ તથા શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ ઘણી સફળતાથી કરી રહી છે અને તેઓ થોડા વખતમા માથે લીધેલુ સર્વ કામ સપૂર્ણ રીતે પાર ઉતારશે એવી મને ખાત્રી છે

આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે સમસ્ત સ્થાનકવાસી જૈનોએ શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિને પોતાથી બની શકે તે રીતે સપૂર્ણ ટેકો આપવો જોઈએ, તે તેમની પહેલી ફરજ બની રહે છે, જૈનો માટે સૂત્રો એ પહેલી જરૂરીઆતની વસ્તુ છે સૂત્રના આધારે જ ધર્મજ્ઞાન મળે છે, આજ સુધી જે આપણને અપ્રાપ્ય હતા તે આપણા જૈન સૂત્રો પૂ. શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે, તથા શાસ્ત્રોધ્ધાર સમિતિએ સુલભ કરી આપ્યા છે.

તો હવે સ્થાનકવાસી જૈનોએ શાસ્ત્રોધ્ધાર સમિતિના સભાસદ બની સમિતિનુ કામ ઉતાવળે પુરૂં થાય તેમ કરવાની ખાસ જરૂર છે વાચકોમાંથી જેઓથી બની શકે તેમણે પહેલા વર્ગના શાસ્ત્રોધ્ધાર સમિતિના સભ્ય બની જવુ જોઈએ–તેથી સમિતિના કામને ઉત્તેજન મળવા ઉપરાંત સભ્યને સૂત્રોનો આખો સેટ મફત મેળવવાનો લાભ મળશે અને સૂત્રો વાચીને ધર્મારાધન કરવાનો જે લાભ મળશે તે તો અમૂલ્ય જ છે માટે સમિતિના સભ્ય થઈ જવાની અમારી હરેક સ્થા જૈનોને ખાસ ભલામણ છે

"જૈન સિદ્ધાંત" જુલાઈ–૧૯૫૮

પશ્ચિમ ઉત્તર પ્રદેશ, રાજસ્થાન, દિલ્હી, પંજાબ અને આદમાં ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રમાં વિચરી રહેલા ઉગ્ર વિહારી પૂ. મહાસતીજી શ્રી રંભાકુંવરજી તથા પ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાની વિવિધ ભાષા વિશારદા પૂ. મહાસતીજી શ્રી સુમતિકુંવરજીનો, પૂજ્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી ઘાસીલાલજી મ. સા. નિર્મિત જૈનાગમોની સંસ્કૃત ટીકા તથા હિન્દી-ગુજરાતી ભાષાન્તર પર અભિપ્રાય—

ॐ નમો સિદ્ધાણં

શાસ્ત્ર વિશારદ ધર્મપ્રિય પંડિતરત્ન પૂજ્ય આચાર્ય મુનિશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ સાહેબ જૈનાગમોના એક વિદ્વાન, તત્ત્વચિંતક અને ઉત્તમ લેખક છે.

સાહિત્ય સર્જન એ તેમના જીવનનો એક ઉત્તમ સંકલ્પ છે વ્યાવહારિક પ્રપંચોથી દૂર રહી, અથાગ પરિશ્રમ દ્વારા વિરચિત, સંપાદિત અને અનુવાદિત અનેક ગ્રંથો તેમના દ્વારા પ્રકાશિત થયાં છે, જે તમામ જૈનોને માટે ચિંતન, મનન અને અધ્યયન-અધ્યાપન માટે એક અપૂર્વ સાધન રૂપ છે. આવું ઉત્તમ સાહિત્ય તૈયાર કરીને તેઓશ્રીએ સાહિત્ય સેવાના ભેખને દીપાવ્યું છે

[illegible] શ્રી મહારાજ સાહેબનું [illegible] [illegible]

અમદાવાદ. તા. ૧-૫-૫૮ — આર્યા-સુમતિકુંવર

શ્રી શ્રમણુ સંઘના ઉપાધ્યાય કવિ મુનિશ્રી અમરચંદજી મહારાજનો

કલ્પસૂત્ર માટે અલવરનો આવેલ પત્ર

શ્રીયુત ભોગીલાલજી-અમદવા .

જયવીર

આપને ત્યાં બીરાજમાન પરમ શ્રદ્ધેય શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી પૂજ્યપાદશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આદિ બધા સંતોની સેવામા વંદન સુખશાન્તિ નિવેદન છે

આપે શ્રદ્ધેય કવિજીને મોકલેલ "કલ્પસૂત્ર" મેળવીને પ્રસન્નતા પ્રગટ કરી છે અને સાદર યથાયોગ્ય અભિનંદન પૂર્વક લખાવ્યુ છે કે "કલ્પસૂત્ર"નુ પ્રકાશન બહુજ ઉત્કૃષ્ટકોટિનું છે તેની ટીકા સુંદર-વિસ્તારપૂર્વક સારી રીતે લખેલ છે. ટાઈમ મળતા અધ્યયન કરવા માટે પ્રયત્ન કરવામા આવશે. છાપવામાં આવેલ આવૃત્તિ માટે કોટિ ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે

કવિશ્રીજીનુ સ્વાસ્થ્ય સારી રીતે ચાલે છે પહેલાની અપેક્ષાએ કંઈક સારૂ છે. આ પત્ર વીલમ્બથી લખવામા આવેલ છે તો ક્ષમા કરજો.

અલવર (રાજસ્થાન)
તા ૯-૮-૧૯૫૮

ભવદીય રતનલાલ સંચેતી
(હિન્દીનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ)

वन्देवीरम्

घाटकोपर (बम्बई)
ता ९-२-५९

सम्मति-पत्रम्

यहां पर श्रमणसंघीय पं० र० श्री प्रतापमलजी महाराज श्री जैनसिद्धांत वेशारद श्री राजेन्द्रमुनिजी जैनसिद्धान्तविशारद श्री रमेशमुनिजी महाराज आदि ठाणा ३से सुख शांतिपूर्वक विराजमान है।

आप के यहां जैनाचार्य पूज्य श्री घासीलालजी महाराज आदि सभ विराजित समस्त मुनिमण्डल की वन्दना अर्ज करे और सुखसाता पूछें।

आचार्य श्रीके द्वारा अनुवादित कितनेक शास्त्र देखे। जिन का अनुवादन अत्यन्त सुन्दर ढंग से हुआ है। प्रत्येक व्यक्ति इन शास्त्रोंसे सरलता पूर्वक लाभ उठा सकता है। आपका यह अथक प्रयत्न जैन समाज पर अत्यन्त उपकारी होगा, जो कि कभी भुलाया नहीं जा सकता है।

आपका
रामचन्द्र जैन
ता ९-२-५९

हमारा पता :-

पं र श्री प्रतापमलजी म श्री की सेवामें
C/o मोतीलाल केशवजी एन्ड कं.
N" गली, दाणा बंदर,
बम्बई ९
Bombay-9

શ્રી શ્રમણ સંઘના ઉપાધ્યાય કવિ મુનિશ્રી અમરચંદજી મહારાજનો

કલ્પસૂત્ર માટે અલવરનો આવેલ પત્ર

શ્રીયુત ભોગીલાલજી-અમદવા .

જયવીર

આપને ત્યાં બીરાજમાન પરમ શ્રદ્ધેય શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી પૂજ્યપાદશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ આદિ બધા સંતોની સેવામા વંદન સુખશાન્તિ નિવેદન છે

આપે શ્રદ્ધેય કવિજીને મોકલેલ "કલ્પસૂત્ર" મેળવીને પ્રસન્નતા પ્રગટ કરી છે અને સાદર યથાયોગ્ય અભિનંદન પૂર્વક લખાવ્યુ છે કે "કલ્પસૂત્ર"નુ પ્રકાશન બહુજ ઉત્કૃષ્ટકોટિનુ છે તેની ટીકા સુંદર-વિસ્તારપૂર્વક સારી રીતે લખેલ છે ટાઈમ મળતા અધ્યયન કરવા માટે પ્રયત્ન કરવામા આવશે. છાપવામાં આવેલ આવૃત્તિ માટે કોટિ ધન્યવાદ આપવામા આવે છે.

કવિશ્રીજીનુ સ્વાસ્થ્ય સારી રીતે ચાલે છે પહેલાની અપેક્ષાએ કંઈક સારૂ છે. આ પત્ર વીલમ્બથી લખવામા આવેલ છે તો ક્ષમા કરજો.

અલવર (રાજસ્થાન)	ભવદીય - રતનલાલ સચેતી
તા ૯-૮-૧૯૫૮	(હિન્દીનો ગુજરાતીમા અનુવાદ)

उत्तराध्ययनसूत्रकी विषयानुक्रमणिका

॥ श्रीवीतरागाय नमः ॥

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितया
प्रियदर्शिन्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्—

उत्तराध्ययनसूत्रम्।

—xxx xxx—

॥ अथ मङ्गलाचरणम् ॥

(मालिनी-छन्दः)

(१)

भवजलधिनिमज्जज्जीवरक्षैककल्पं,
विमलशिववचोभिर्दर्शितात्मैकतत्त्वम्।
सुर-नर-मुनिवृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रियुग्मम्,
सकलगुणनिधानं वर्धमानं प्रणौमि ॥

(२)

परमजिनवरस्य प्राणिकल्याणकर्त्री,
परमसमयमाता देशना सोत्तराख्या।
भवतु भविजनानां सुप्रबोधा सुबोध्या,
इति सरससरण्या वृत्तिरातन्यतेऽस्याः ॥

(पृथ्वी-छन्दः)

(३)

सगुप्तिसमितिं समां विरतिमादधानं सदा,
समाचरसिद्धशर्म कम्पितमनङ्गचारिप्रदम्।
सदोरकमुखवस्त्रिकाविलसिताऽऽननेन्दुं गुरुं,
प्रणौमि भववारिधिप्लवनमपूर्वबोधप्रदम् ॥

(अनुष्टुप्-छन्दः)

(४)

जैनीं सरस्वतीं नत्वा, गौतमं गणनायकम्।
उत्तराध्ययने वृत्तिं, करोमि प्रियदर्शिनीम् ॥

। हिन्दीभाषानुवाद ।

उत्तराध्यनसूत्र पर संस्कृत टीका करने के पहले टीकाकार सर्वप्रथम अन्तिम तीर्थंकर श्रीवर्धमान जिनेन्द्र को नमस्कार करते हैं– 'भवजलधि०' इत्यादि ।

(भवजलधिनिमज्जज्जीवरक्षैककृत्यं) अपार संसाररूप समुद्र में डूबते हुए जीवों की रक्षा करना ही जिनका कार्य था, (विमल-हितवचोभिर्दर्शितात्मैकसत्यम्) जिन्होंने अपनी निर्मल हितावह देशनाओं के द्वारा भव्यात्माओं को आत्मकल्याण का मार्ग प्रदर्शित किया, तथा (सुर-नर-मुनिवृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रिपद्मम्) जिनका चरण-कमल सुर-नर और मुनियों के समूह से वन्द्यमान था, ऐसे (सकल गुणनिधानं) सभी गुणों के–समस्त क्षायिक गुणों के–निधानस्वरूप (वर्धमानं) चरम तीर्थंकर श्रीवर्धमानस्वामी को (प्रणौमि) मन-वचन काया से मै नमस्कार करता हूँ ॥ १ ॥

भावार्थ—वर्धमान प्रभुने इस अपार संसाररूपी समुद्र में डूबते हुए जीवों को आत्म उद्धार का मार्ग बतलाया, उस मार्ग से

ગુજરાતીભાષાનુવાદ.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ઉપર સસ્કૃત ટીકા કરતા પહેલા ટીકાકાર સર્વ પ્રથમ અન્તિમ તીર્થ કર શ્રી વર્ધમાન જીનેન્દ્રને નમસ્કાર કરે છે –'भवजलधि०' ઈત્યાદિ

भवजलधिनिमज्जज्जीवरक्षैककृत्यं —અપાર સસારરૂપ સમુદ્રમા ડુબતા જીવોની રક્ષા કરવાનુ જ જેમનુ કાર્ય હતુ, विमलहितवचोभिर्दर्शितात्मैकसत्यम्— જેમણે પોતાની નિર્મલ હિતાવહ દેશનાઓથી ભવ્યાત્માઓના આત્મ-કલ્યાણનો માર્ગ સમજાવ્યો, તથા सुर–नर–मुनि–वृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रिपद्मम्—જેમના ચરણ કમલ સુર–નર અને મુનિયોના સમૂહને વદનીય હતા, એવા सकलगुण-निधान—બધા ગુણોના–સમસ્ત ક્ષાયિક ગુણોના–નિધાનસ્વરૂપ, वर्धमानं— ચરમ તીર્થંકર શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને, प्रणौमि—મન વચન કાયાથી નમસ્કાર કરૂં છુ.

ભાવાર્થ–વર્ધમાન પ્રભુએ આ અપાર સસારરૂપી સમુદ્રમા ડુબતા જીવોને આત્મ ઉદ્ધારનો માર્ગ બતાવ્યો તે માર્ગથી તેમની રક્ષા થઈ. આથી ભગવાનને

उनकी रक्षा हुई। इससे भगवानका तरण-तारण-शक्तिमत्त्व सूचित किया गया है, क्योंकि आत्मा जब तक स्वयं तरण-तारण शक्तिसम्पन्न नहीं होता, तब तक वह न स्वयं तर सकता है न दूसरों को तार सकता है। तरणतारणशक्तिसम्पन्न आत्मा तभी बनता है कि जब उससे समस्त विकारी भाव-रागादिक-नष्ट हो जाते हैं। इस बात को गणधरों ने सूत्रों में तथा दर्शनकारों ने अनुमान प्रमाण से दार्शनिक ग्रन्थों में अच्छी तरह से स्पष्ट किया है। प्रभु की देशना से ही जीवों को अभय प्राप्त होता है। देशना प्रभु की केवलज्ञानप्राप्ति के अनन्तर ही होती है, तभी जीवों की रक्षा होती है। "भवजलधि-निमग्नजीवरक्षैककृत्यम्" इस विशेषण की सार्थकता प्रभु में निर्बाध रूप से साबित होती है। इसी बात को हेतुपरक "विमलहितवचोभिर्दर्शितात्मैककृत्यम्" इस विशेषणद्वारा टीकाकार ने चरितार्थ किया है। प्रभु ने संसाररूपी समुद्र से जीवों का उद्धार कैसे किया? क्या सिखाकर उन्हें अपने कर्तव्य की ओर प्रेरित किया? किस प्रकार की वाणी से विस्तृत हुए मार्ग पर लगाकर उन्हें आत्मकल्याण का पथिक बनाया? यही सब बातें इस विशेषण से पुष्ट की गई हैं।

તરણ-તારણના શક્તિમાન માનવામાં આવ્યા છે કેમકે આત્મા જ્યાં સુધી સ્વયં તરણ-તારણશક્તિશાળી નથી બનતો ત્યાં સુધી ન તો તે પોતે તરી શકે છે કે ન બીજાને તારી શકે છે. તરણતારણશક્તિસંપન્ન આત્મા ત્યારે બને છે કે જ્યારે તેનાથી સઘળા વિકારી ભાવ-રાગવગેરે નાશ પામે છે. આ વાતને ગણધરોએ સૂત્રોમાં તથા દર્શનકારોએ અનુમાન પ્રમાણથી દાર્શનિક ગ્રંથોમાં સારી રીતે સ્પષ્ટ કરેલ છે. પ્રભુની દેશનાથી જ જીવોને અભય પ્રાપ્ત થાય છે. દેશના પ્રભુની કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા બાદ જ થાય છે ત્યારે જ જીવોની રક્ષા થાય છે. એથી, "भवजलधिनिमग्नजीवरक्षैककृत्यं" આ વિશેષણની સાર્થકતા પ્રભુમાં નિરાબાધરૂપથી સાબીત થાય છે. આ વાતને હેતુપરક "विमलहितवचोभिर्दर्शितात्मैककृत्यम्" આ વિશેષણદ્વારા ટીકાકારે ચરિતાર્થ કરેલ છે. પ્રભુએ સંસારરૂપી સમુદ્રથી જીવોનો ઉદ્ધાર કેવી રીતે કર્યો? શું શિખવીને તેમને પોતાના કર્તવ્ય તરફ પ્રેરણા આપી હતી? કયા પ્રકારની વાણીથી એમણે વિસ્તૃત થયેલા માર્ગ ઉપર લાવી આત્મકલ્યાણના પથે વાળ્યા? આ સઘળી વાતોનું આ વિશેષણથી સમર્થન કરવામાં આવેલ છે.

प्रभुने जो भी आत्मा के हित का मार्ग बतलाया वह " विमल " अर्थात् पूर्वापरविरोध रहित है। ज्ञान में सर्वथा शुद्धि आये विना वचन में सर्वथा प्रमाणता नहीं आती है, यह एक सर्वमान्य सिद्धान्त है। इससे भगवान में " आदेयवचनतारूप अतिशय " प्रगट किया गया है। वचनों मे सर्वथा प्रमाणता का सद्भाव ही उनकी विमलता है। ऐसे वचनों से त्रिकाल में भी किसी का अहित नहीं होता है। वे सदा हितकारक ही होते हैं। वचन के इन दो विशेषणों से टीकाकारने अन्य तीर्थिकों के वचनों में सर्वथा प्रमाणता का अभाव प्रतिपादित किया है। अतः " भवजलधि० " और " विमलहितवचोभिर्दर्शिता० " ये दोनों विशेषण " अन्ययोगव्यच्छेदक " हैं। तथा " सुर-नर-मुनि वृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रिपद्मम् " इस विशेषण से भगवान में " त्रिलोक-वन्द्यत्व " सूचित किया गया है। सुरवृन्द-इन्द्रादिक देवसमूह, नरवृन्द-चक्रवर्ती आदि, तथा मुनिवृन्द-सर्वविरतिमुनिसमूह, ये सभी संसारी जीवों के द्वारा पूज्य होते हैं। इन पूज्यों द्वारा भी प्रभु के चरणकमल पूज्य हुए हैं। इससे प्रभु में " त्रिलोकवन्द्यता " सूचित होती है। तथा-" सकलगुणनिधानं " इस विशेषण से प्रभु में ज्ञाना-

---

પ્રભુએ આત્માના હિતનો જે કાંઇ માર્ગ બતાવ્યો તે " વિમલ " અર્થાત્ પૂર્વાપરવિરોધથી રહિત છે જ્ઞાનમા સપૂર્ણપણે શુદ્ધિ આવ્યા વિના વચનમા સર્વથા પ્રમાણતા આવતી નથી, આ એક સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત છે આથી ભગવાનમા " આદેયવચનતારૂપ અતિશય " પ્રગટ કરેલ છે વચનોમા સર્વથા પ્રમાણતાનો સદ્ભાવ જ તેની વિમળતા છે એવા વચનોથી ત્રણ કાળમા પણ કોઈનું અહિત થતુ નથી તે સદા હિત કરનાર જ હોય છે વચનના આ બે વિશેષણોથી ટીકાકારે બીજા ધર્મવાળાના વચનોમા સર્વથા પ્રમાણતાનો અભાવ પ્રતિપાદિત કરેલ છે એટલે " भवजलधि० " અને " विमलहितवचोभिर्दर्शिता० " આ બન્ને વિશેષણ " અન્યયોગવ્યવચ્છેદક " છે તથા " सुर-नर-मुनिवृन्दैर्वन्द्यमानाङ्घ्रिपद्मम् " આ વિશેષણથી ભગવાનમા " ત્રિલોકવન્દ્યત્વ " સૂચિત કરવામા આવેલ છે સુરવૃન્દ-ઇન્દ્રાદિક દેવસમૂહ, નરવૃન્દ-ચક્રવર્તી આદિ, તથા મુનિવૃન્દ-સર્વવિરતિમુનિસમૂહ, આ બધા સસારી જીવો માટે પૂજ્ય હોય છે આ પૂજ્યો મારફત પ્રભુના ચરણ કમળ પૂજ્ય થયેલ છે આથી પ્રભુમા " ત્રિલોકવન્દ્યતા " સૂચિત થાય છે તથા-" सकलगुणनिधान " આ

तिशय का सूचन किया गया है, क्योंकि-सकलगुणनिधान-अनन्तचतुष्टयादिरूप शुद्ध निर्मल गुण, केवल ज्ञान जागृत होने पर ही आत्मा में प्रकट होता है ॥ १ ॥

इस प्रकार चौंतीस अतिशयों से विराजमान श्रीवर्धमान प्रभु को नमस्कार कर टीकाकार अब उनकी दिव्यदेशनारूप इस शास्त्र की टीका करने का कारण निर्दिष्ट करते हैं—'चरमजिन०' इत्यादि ।

(प्राणिकल्याणकर्त्री) संसारस्थ समस्त प्राणियों के कल्याण करने वाली जो (चरमजिनवरस्य) अन्तिम तीर्थंकर श्री भगवान महावीर स्वामी द्वारा (चरमसमयजाता) अन्तिम समय में अर्थात् निर्वाणासन्न समय में दी गई (देशना) देशना (सोत्तराख्या) वह उत्तराध्ययन नाम से प्रसिद्ध है। वह उत्तराध्ययनरूप देशना (भविजनानां) भव्यात्माओं के लिये (सुप्रबोध्या) सुबोध्य एवं (सुहृद्या) हृदयंगम्य हो, (इति) इस हेतु से (अस्याः) इसकी (सरलसरण्या) सुगमशैली से (वृत्तिरातन्यते) वृत्ति की रचना करता हूँ ॥ २ ॥

अब टीकाकार गुरुको नमस्कार करते हैं—'सद्गुप्ति०' इत्यादि ।

વિશેષણથી પ્રભુમાં "જ્ઞાનાતિશય"નું સૂચન કરાયેલ છે કેમ કે-સકલ ગુણ-નિધાન-અનન્તચતુષ્ટયાદિરૂપ શુદ્ધ નિર્મળ ગુણ, કેવળજ્ઞાન જાગૃત થવાથી જ આત્મામા પ્રગટ થાય છે

આ પ્રકારે ચોત્રીસ અતિશયોથી વિરાજમાન શ્રી વર્ધમાન પ્રભુને નમસ્કાર કરી ટીકાકાર હવે એમની દિવ્ય દેશનારૂપ આ શાસ્ત્રની ટીકા કરવાનુ કારણ નિર્દેશ કરે છે—ચરમજિન૦ ઇત્યાદિ

प्राणिकल्याणकर्त्री —સંસારના સમસ્ત પ્રાણિયોનું કલ્યાણ કરવાવાળી જે चरमजिनवरस्य—છેલ્લા તિર્થંકર શ્રી ભગવાન મહાવીર સ્વામી દ્વારા चरमसमयजाता—અંતિમ સમયે એટલે નિર્વાણાસન્ન સમયે આપવામાં આવેલ देशना દેશના—सोत्तराख्या—જે ઉત્તરાધ્યયન નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે ઉત્તરાધ્યયનરૂપ દેશના भविजनानां—ભવ્યાત્માઓને માટે सुप्रबोध्या—સુબોધ્ય એમજ सुहृद्या—હૃદયગમ્ય બનો. इति—આ હેતુથી अस्या—આની सरलसरण्या—સુગમ શૈલીથી वृत्तिरातन्यते—વૃત્તિની રચના કરૂ છું

હવે ટીકાકાર ગુરુને નમસ્કાર કરે છે—'सद्गुप्ति' ઇત્યાદિ.

(सगुप्तिसमितिं समां विरतिमादधानं सदा) जो पांच समिति और तीन गुप्तियों के धारक हैं, तथा सर्वदा सर्वविरति को पालने वाले हैं, (क्षमावदखिलक्षमं) पृथिवी के समान जो सर्व प्रकार के अनुकूल प्रतिकूल परीषहादिक को सहन करते हैं, (कलितमञ्जुचारित्रकम्) जो निरतिचार चारित्र अराधन में सदा तत्पर रहते हैं, तथा-(सदोरमुखवस्त्रिकाविलसिताननेन्दु) वायुकायादि की यतना के लिये जिनका मुखरूपी चन्द्रमण्डल सदा सदोरक मुखवस्त्रिका से सुशोभित है, तथा-(अपूर्वबोधप्रदं) जो अपूर्व समकितरूपी बोध-बीज के दाता हैं और (भववारिधिप्लवम्) इस संसारसमुद्र से भव्य जीवों के पार होने के लिये नौका समान हैं, ऐसे (गुरुं) निर्ग्रन्थ गुरु महाराज को (प्रणौमि) मैं नमस्कार करता हूँ ॥ ३ ॥

अब टीकाकार भगवानकी वाणी आदिको नमस्कार करके अपनी व्यक्तव्यता प्रकट करते हैं—'जैनीं' इत्यादि।

(जैनीं सरस्वतीं) जिनेन्द्र के मुखकमल से निर्गत द्वादशाङ्गीरूप सरस्वती देवी को, एवं (गणनायकं गौतमं) गणनायक-गच्छ के नायक

(सगुप्तिसमितिं समा विरतिमादधान सदा)-જે પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિયોના ધારક છે, તથા સર્વદા સર્વવિરતિને પાળવાવાળા છે, (क्षमा वदखिलक्षम) પૃથ્વીના સમાન જે સર્વ પ્રકારના અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિષહોને સહન કરે છે, (कलितमजुचारित्रकम्)-જે નિરતિચાર ચારિત્રના આરાધનમા સદા તત્પર રહે છે તથા (सदोरमुखवस्त्रिकाविलसिताननेन्दु) વાયુકાય આદિની યતનાને માટે જેમનુ મુખરૂપી ચન્દ્રમડળ સદા દોરાસહિતની મુહપત્તીથી સુશોભિત છે, તથા (अपूर्वबोधप्रद) અપૂર્વ સમકિતરૂપી બોધ-બીજના દાતા છે અને (भववारिधिप्लवम्) આ સસારસમુદ્રથી ભવ્ય જીવોને પાર કરવામા નૌકાસમાન છે, એવા (गुरुं) નિર્ગ્રન્થ ગુરૂ મહારાજને (प्रणौमि) હું નમસ્કાર કરૂ છુ

હવે ટીકાકાર જીન ભગવાનની વાણી આદિને નમસ્કાર કરી સ્વવક્તવ્યતા પ્રકટ કરે છે—'जैनीं' ઈત્યાદિ

(जैनीं सरस्वतीं) જિનેન્દ્રના મુખકમળથી નિર્ગત દ્વાદશાગીરૂપ સરસ્વતી દેવીને, અને (गणनायकम् गौतमं) ગણુનાયક-ગચ્છના નાયક ભગવાન ગૌતમ

अस्यामवसर्पिण्यां जातस्य चतुर्विंशस्य चरमतीर्थंकरस्य भगवतः श्रीवर्धमानस्वामिनश्चरमचातुर्मास्यं पावापुर्यामासीत्। तत्र कृतषष्ठभक्तेषु नवमल्लकि-नवलेच्छकि-काशी-कौशलकेषु अष्टादशसु गणराजेषु समुपस्थितेषु तस्य चरमदेशना षट्त्रिंशदध्ययनात्मिका उत्तराध्ययननामतः प्रसिद्धा, विंशत्यध्ययनात्मिका तु विपाकश्रुताख्या। तत्रोत्तराध्ययनस्य शब्दार्थस्त्वेवम्-उत्तराणि=मोक्षसाधकत्वात् प्रधानानि अध्ययनानि यत्र तदुत्तराध्ययनम्।

नन्विदमेव शास्त्रं प्रधानं चेत् आचाराङ्गादिद्वादशाङ्गी भगवत्प्रज्ञप्ताऽपि प्रधानतयाऽनुक्तत्वादितोऽपकृष्टतया प्रेक्षावद्भिरनुपादेया स्यादिति चेद् ? अत्रो-

भगवान गौतम गणधर को (नत्वा) नमस्कार कर मैं (उत्तराध्ययने) इस उत्तराध्ययन सूत्र के ऊपर (प्रियदर्शिनीं वृत्तिं) प्रियदर्शिनी नामक वृत्ति की (कुर्वे) रचना करता हूँ ॥ ४ ॥

टीकार्थ-इस अवसर्पिणी काल में उत्पन्न चौबीसवें अन्तिम तीर्थंकर भगवान श्रीवर्धमान स्वामी का अन्तिम चातुर्मास पावापुरी में हुआ। वहां पर भगवान की सेवा में, नवमल्लकि नवलेच्छकि जो काशी एवं कौशल देश के अठारह गणराजा थे वे उपस्थित हुए। उन सबों ने षष्ठभक्त किया। उस समय उन श्री भगवान महावीर स्वामी की अन्तिम देशना हुई, जो देशना छत्तीस अध्ययनरूप 'उत्तराध्ययन' इस नाम से प्रसिद्ध हुई, तथा बीस अध्ययनरूप विपाकश्रुत, इस नाम से भी प्रसिद्ध हुई। उनमें 'उत्तराध्ययन' शब्द का अर्थ इस प्रकार है—मोक्ष साधक होने से उत्तर-प्रधान हैं अध्ययन जिसमें वह उत्तराध्ययन है।

ગણધરને (नत्वा) નમસ્કાર કરી હું (उत्तराध्ययने) ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ઉપર (प्रियदर्शिनीम् वृत्तिं) પ્રિયદર્શિની નામની વૃત્તિની (कुर्वे) રચના કરૂં છું ॥૪॥

ટીકા—આ અવસર્પિણી કાળમા ઉત્પન્ન થયેલા ચોવીસમા છેલ્લા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીનો છેલ્લો ચાતુર્માસ પાવાપુરીમાં થયો. ત્યાં આગળ ભગવાનની સેવામા નવમલ્લકિ નવલેચ્છકિ જે કાશી અને કૌશલ દેશના અઢાર ગણરાજા આવેલ હતા એ બધાએ છઠ્ઠભક્ત કરેલ. આ સમયે ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીની અંતિમ દેશના થઈ જે દેશના છત્રીસ અધ્યયનરૂપ "ઉત્તરાધ્યયન આ નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ તથા વીસ અધ્યયનરૂપમા વિપાકશ્રુત નામથી પણ પ્રસિદ્ધ થઈ આમા 'ઉત્તરાધ્યયન શબ્દનો અર્થ આ પ્રકારે છે—મોક્ષસાધક હોવાથી ઉત્તર-પ્રધાન છે અધ્યયન જેમા તે ઉત્તરાધ્યયન છે

(सगुप्तिसमितिं समां विरतिमादधानं सदा) जो पांच समिति और तीन गुप्तियों के धारक हैं, तथा सर्वदा सर्वविरति को पालने वाले हैं, (क्षमावदखिलक्षमं) पृथिवी के समान जो सर्व प्रकार के अनुकूल प्रतिकूल परीषहादिक को सहन करते है, (कलितमञ्जुचारित्रकम्) जो निरतिचार चारित्र अराधन में सदा तत्पर रहते हैं, तथा-(सदोर-मुखवस्त्रिकाविलसिताननेन्दु) वायुकायादि की यतना के लिये जिनका मुखरूपी चन्द्रमण्डल सदा सदोरक मुखवस्त्रिका से सुशोभित है, तथा-(अपूर्वबोधप्रदं) जो अपूर्व समकितरूपी बोध-बीज के दाता हैं और (भववारिधिप्लवम्) इस संसारसमुद्र से भव्य जीवों के पार होने के लिये नौका समान हैं, ऐसे (गुरुं) निर्ग्रन्थ गुरु महाराज को (प्रणौमि) मैं नमस्कार करता हूँ ॥ ३ ॥

अब टीकाकार भगवानकी वाणी आदिको नमस्कार करके अपनी व्यक्तव्यता प्रकट करते हैं—'जैनीं' इत्यादि ।

(जैनीं सरस्वतीं) जिनेन्द्र के मुखकमल से निर्गत द्वादशाङ्गीरूप सरस्वती देवी को, एवं (गणनायकं गौतमं) गणनायक-गच्छ के नायक

(सगुप्तिसमितिं समा विरतिमादधान सदा)-જે પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિયોના ધારક છે, તથા સર્વદા સર્વવિરતિને પાળવાવાળા છે, (क्षमा वदखिलक्षम) પૃથ્વીના સમાન જે સર્વ પ્રકારના અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિષહોને સહન કરે છે, (कलितमजुचारित्रकम्)-જે નિરતિચાર ચારિત્રના આરાધનમા સદા તત્પર રહે છે તથા (सदोरमुखवस्त्रिकाविलसिताननेन्दुं) વાયુકાય આદિની યતનાને માટે જેમનુ મુખરૂપી ચન્દ્રમડળ સદા દોરાસહિતની મુહપત્તીથી સુશોભિત છે, તથા (अपूर्वबोधप्रद) અપૂર્વ સમકિતરૂપી બોધ-બીજના દાતા છે અને (भववारिधिप्लवम्) આ સસારસમુદ્રથી ભવ્ય જીવોને પાર કરવામા નૌકાસમાન છે, એવા (गुरु) નિર્ગ્રન્થ ગુરૂ મહારાજને (प्रणौमि) હુ નમસ્કાર કરૂ છુ

હવે ટીકાકાર જીન ભગવાનની વાણી આદિને નમસ્કાર કરી સ્વવક્ત-વ્યતા પ્રકટ કરે છે—'जैनीं' ઈત્યાદિ

(जैनीं सरस्वतीं) જિનેન્દ્રના મુખકમળથી નિર્ગત દ્વાદશાગીરૂપ સરસ્વતી દેવીને, અને (गणनायकम् गौतमं) ગણુનાયક-ગચ્છના નાયક ભગવાન ગૌતમ

अत्र षट्त्रिंशदध्ययनानां नामानि प्रदर्श्यन्ते—

१-विनयश्रुतम् , २-परीषहः, ३-चतुरङ्गीयम् , ४-असंस्कृतम् , ५-अकामसकाममरणीयम् , ६-क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीयं, ७-एलकीयम् (उरभ्रीयम्), ८-कापिलकम्, ९-नमिप्रव्रज्या, १०-द्रुमपत्रकम्, ११-बहुश्रुतम् , १२-हरिकेशीयम्, १३-चित्रसंभूतीयम् , १४-इषुकारीयम् , १५-सभिक्षुः, १६-ब्रह्मचर्यसमाधिः, १७-पापश्रमणीयम् , १८-संयतीयम् , १९-मृगापुत्रीयम् , २०-महानिर्ग्रन्थीयम् , २१-समुद्रपालीयम् , २२-रथनेमीयम् , २३-केशिगौतमीयम्, २४-समितीयम् , २५-यज्ञीयम्, २६-सामाचारी, २७-खलुङ्कीयम् , २८-मोक्षमार्गगतिः, २९-सम्यक्त्वपराक्रमः, ३०-तपोमार्गः, ३१-चरणविधिः, ३२-प्रमादस्थानम् , ३३-कर्म-

जगह-जगह वर्णित हुआ है, अतः प्रसिद्धिवश इसे प्रधान कहना कोई अनुचित नहीं है। इसलिए इस मूलसूत्र का नाम उत्तराध्ययन कहा गया है। उत्तराध्ययन के ३६ अध्ययन ये हैं—

(१) विनयश्रुत, (२) परीषह, (३) चतुरंगीय, (४) असंस्कृत, (५) अकामसकाममरण, (६) क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीय, (७) एलकीय, (८) कापिलक, (९) नमिप्रव्रज्या, (१०) द्रुमपत्रक, (११) बहुश्रुत, (१२) हरिकेशीय, (१३) चित्तसमूतीय, (१४) इषुकारीय, (१५) सभिक्षु, (१६) ब्रह्मचर्य समाधि, (१७) पापश्रमणीय, (१८) संयतीय, (१९) मृगापुत्रीय, (२०) महानिर्ग्रन्थीय, (२१) समुद्रपालीय, (२२) रथनेमीय, (२३) केशि गौतमीय, २४) समिमीय, (२५) यज्ञीय, (२६) सामाचारी, (२७) खलुंकीय, (२८) मोक्षमार्गगति, (२९) सम्यक्त्वपराक्रम, (३०) तपोमार्ग,

એટલે પ્રસિદ્ધિવશ આને પ્રધાન કહેવામાં કાંઈ અનુચિત જેવું નથી. આ માટે આ મુલસૂત્રનું નામ ઉત્તરાધ્યયન કહેવાયેલ છે. ઉત્તરાધ્યયનના છત્રીસ અધ્યયન આ પ્રકારે છે—

(૧) વિનયશ્રુત (૨) પરિષહ, (૩) ચતુરંગીય, (૪) અસંસ્કૃત, (૫) અકામ સકામમરણ (૬) ક્ષુલ્લકનિર્ગ્રન્થીય, (૭) એલકીય (૮) કાપિલક (૯) નમિ-પ્રવ્રજ્યા (૧) દ્રુમપત્રક (૧૧) બહુશ્રુત, (૧૨) હરિકેશીય, (૧૩) ચિત્તસંભૂતીય (૧૪) ઇષુકારીય, (૧૫) સભિક્ષુ (૧૬) બ્રહ્મચર્યસમાધિ, (૧૭) પાપશ્રમણીય, (૧૮) સંયતીય, (૧૯) મૃગાપુત્રીય, (૨૦) મહાનિર્ગ્રન્થીય (૨૧) સમુદ્રપાલીય, (૨૨) રથનેમીય, (૨૩) કેશિગૌતમીય, (૨૪) સમિતીય, (૨૫) યજ્ઞીય, (૨૬) સામાચારી, (૨૭) ખલુંકીય, (૨૮) મોક્ષ માર્ગગતિ, (૨૯) સમ્યક્ત્વપરાક્રમ,

च्यते—यद्यपि सर्वं प्रवचनं प्रधानमेव, तथाप्येतानि विनयश्रुतादीनि षट्त्रिंशद्-ध्ययनानि रूढिवशात् प्रधानानि। भगवच्चरमदेशनास्वरूपतयाऽस्मिन् शास्त्रे द्वादशाङ्गी प्रतिपादितार्थमुपसंहरता भगवता प्राधान्यं रूढ्या प्रदर्शितम्, सविस्तरं तु तत्त्वं तत्र तत्र सूत्रे वर्णितमिति न काऽप्यनुपपत्तिः।

प्रश्न—यदि छत्तीस अध्ययनात्मक यह शास्त्र ही प्रधान माना जावेगा तो आचारांग आदि द्वादशांग कि जिनका प्ररूपण भी स्वयं भगवान् ने ही किया है, प्रधानरूप से नहीं कहे जाने के कारण इसकी अपेक्षा अपकृष्ट–अप्रधान हो जायेंगे, और इस कारण वे प्रेक्षावान्–बुद्धिमानों–की दृष्टि में उपादेय नहीं रह सकेंगे, सो इस प्रकार यदि कोई प्रश्न करे तो उसका समाधान इस प्रकार है—

भगवत्प्रतिपादित होने के कारण यद्यपि सभी द्वादशांगात्मक प्रवचन प्रधान है फिर भी यहां जो इन विनयश्रुतादिक छत्तीस अध्ययनों में प्रधानता प्रदर्शित की गई है वह केवल प्रसिद्धि के वश समझना चाहिये। भगवान की अन्तिमदेशनास्वरूप होने से इस शास्त्र में द्वादशांगप्रतिपादित अर्थ का संक्षेप से समावेश किया गया है, अतः सूत्रकार ने प्रसिद्धि से ही इसमें प्रधानता प्रकट की है। द्वादशांग का विस्तारसहित वास्तविक तत्त्व, आचारांग, सूत्रकृतांग आदि आगमोंमें

પ્રશ્ન—જો છત્રીસ અધ્યયનાત્મક આ શાસ્ત્ર જ પ્રધાન મનાશે તો આચારાગ વગેરે દ્વાદશાગ કે જેનુ પ્રરૂપણ પણ સ્વય ભગવાને જ કરેલ છે, તે પ્રધાનરૂપના ન કહેવાવાને કારણે આની અપેક્ષા અપકૃષ્ટ–અપ્રધાન બની જશે, અને આ કારણથી તે પ્રેક્ષાવાન્–બુદ્ધિમાનો–ની દૃષ્ટિએ ઉપાદેય નહી રહે જો આ પ્રકારનો કદાચ કોઇ પ્રશ્ન કરે તો એનું સમાધાન આ પ્રકારથી છે—

સ્વય ભગવાનથી પ્રતિપાદિત હોવાના કારણે જોકે બધા દ્વાદશાગાત્મક પ્રવચન પ્રધાન છે છતા પણ અહિં આ વિનયશ્રુતાદિક છત્રીસ અધ્યયનોમા પ્રધાનતા પ્રદર્શિત કરાયેલ છે, તે કેવળ પ્રસિદ્ધિને વશ હોવાનુ સમજવુ જોઇએ ભગવાનની છેલ્લીદેશનાસ્વરૂપ હોવાથી આ શાસ્ત્રમા દ્વાદશાગપ્રતિપાદિત અર્થનો સક્ષેપમા સમાવેશ કરવામા આવેલ છે, એટલે સૂત્રકારે પ્રસિદ્ધિથી જ આમા પ્રધાનતા પ્રગટ કરી છે દ્વાદશાગનુ વિસ્તારસહિત વાસ્તવિક તત્ત્વ, આચારાગ, સૂત્રકૃતાગ વગેરે આગમોમા ઠેકઠેકાણે વર્ણન થયેલ

सह सम्बन्धः। भावसंयोगः-अशुभभावैः सहात्मनः सम्बन्धः, तस्मात् सर्वविध-संयोगाद् विप्रमुक्तस्य-विमुक्तस्य, अनित्याशरणादिद्वादशभावनाभिः संयोगस्य फलं संसारपरिभ्रमणादिरूपं विज्ञाय संयोगं परित्यक्तवत इत्यर्थः। संयोगा हि मृगतृष्णावद् भ्रमोत्पादकाः, कुगतिदायकाः, विवेकतरून्मूलने मत्तगजराजोपमः, अमन्दात्मानन्दरसशोषणे प्रचण्डमार्तण्डसमः, श्रुतचारित्रधर्मारामदावानलः, सद्ध्यान-वारिदविक्षेपणे प्रचण्डानिलः। संयोगस्य प्रियवियोगजनकत्वेन दारुणदुःखोत्पाद-कत्वादपि परिहार्यता,

---

क्तस्य) सर्वथा रहित (अणगारस्स-अनगारस्य) अनगार (भिक्खुणो -भिक्षोः)-साधु के (विणयं-विनयं) विनय को मैं (आणुपुव्विं-आनुपूर्वी) शास्त्रोक्तपद्धति के अनुसार (पाउकरिस्सामि-प्रादुष्करिष्यामि) प्रकट-क गा। अत हे जम्बू! तुम सब उसे (मे-मत्तः) मुझ से (सुणेह-शृणुत) सुनो ॥ १ ॥

भावार्थ—संयोग शब्द का अर्थ संबंध है। द्रव्यसंयोग और भावसंयोग के भेद से यह संयोग दो प्रकार का है। पूर्वसंयोग और पश्चात्संयोग के भेद से द्रव्यसंयोग भी दो तरह का बतलाया गया है। माता पिता आदि के साथ जो जन्म से संबंध है वह पूर्वसंयोग है। श्वशुर आदि के साथ पीछे से हुआ संबंध पश्चात्संयोग है। अशुभ भावों के साथ आत्मा का संबंध रहता है वह भावसंयोग है। इस संयोग का सर्वथा परित्याग वही आत्मा कर सकता है जो अनित्य

રહિત (अणगारस्स-अनगारस्य) અણગાર (भिक्खुणो-भिक्षोः) સાધુના (विणयं-विनयं) વિનયને હું (आणुपुव्विं-आनुपूर्वी) શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર (पाउकरिस्सामि-प्रादुष्करिष्यामि) પ્રગટ કરીશ. એટલે હે જમ્બૂ! તમે બધા એને (मे-मत्तः) મારી પાસેથી (सुणेह-शृणुत) સાંભળો.

ભાવાર્થ—સંયોગ શબ્દનો અર્થ સંબંધ છે દ્રવ્યસંયોગ અને ભાવસંયોગના ભેદથી આ સંયોગ બે પ્રકારે છે પૂર્વસંયોગ અને પશ્ચાત્સંયોગના ભેદથી દ્રવ્ય સંયોગ પણ બે રીતનો બતાવેલ છે માતા પિતા વગેરેની સાથેનો જે જન્મનો સંબંધ છે, તે પૂર્વસંયોગ છે શ્વશુર વગેરેની સાથે પાછળથી થયેલ સંબંધ એ પશ્ચાત્સંયોગ છે અશુભ ભાવોની સાથે આત્માનો જે સંબંધ રહે છે એ ભાવસંયોગ છે આ સંયોગનો સર્વથા પરિત્યાગ એજ આત્મા કરી શકે છે

प्रकृतिः, ३४-लेश्या, ३५-अनगार मार्गगतिः, ३६-जीवाजीव-विभक्तिः, इति। तत्र-श्रीसुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनमन्यानपि शिष्यानुत्तराध्ययनसूत्रार्थं प्रतिबोधयितुं प्रवृत्तः सन् धर्मस्य विनयमूलकत्वात्प्रथमं विनयश्रुताख्यमध्ययनं प्रस्तुवंस्तस्याद्यं सूत्रमाह—

मूलम्—

संजोगा विप्पमुक्कस्स, अणगारस्स भिक्खुणो।
विणयं पाउकरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे॥ १॥

छाया—

संयोगाद् विप्रमुक्तस्य, अनगारस्य भिक्षोः।
विनयं प्रादुष्करिष्यामि, आनुपूर्व्या शृणुत मे॥ १॥

टीका—

'संजोगा.' इत्यादि। संयोगादिति, संयोगः=सम्बन्धः, स द्विविधः-द्रव्यसंयोगः भावसंयोगश्च। तत्र द्रव्यसंयोगो द्विविधः-पूर्वसंयोगः पश्चात्संयोगश्च। तत्र पूर्वसंयोगो मातापित्रादिभिः सार्धं सम्बन्धः। पश्चात्सयोगस्तु श्वशुरादिभिः

(३१) चरणविधि, (३२) प्रमादस्थान, (३३) कर्मप्रकृति, (३४) लेश्या, (३५) अनगारमार्गगति, (३६) जीवाजीवविभक्ति।

इन में श्री सुधर्मास्वामीने सर्व प्रथम जंबूस्वामी एवं और भी दूसरे शिष्योंको इस उत्तराध्ययन सूत्र के अर्थको समझाने के लिये "विनय है मूल कारण जिसका ऐसा धर्म है" ऐसा समझकर पहले इस विनयश्रुत नाम अध्ययनका प्ररूपण करते हुए प्रथम सूत्र कहते हैं—'सजोगा' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(संजोगा-संयोगात्) संयोग से (विप्पमुक्कस्स-विप्रमु-

(૩૦) તપોમાર્ગ, (૩૧) ચરણવિધિ, (૩૨) પ્રમાદસ્થાન, (૩૩) કર્મપ્રકૃતિ, (૩૪) લેશ્યા, (૩૫) અનગારમાર્ગગતિ, (૩૬) જીવાજીવવિભક્તિ

આમા શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ સર્વ પ્રથમ જમ્બૂસ્વામી અને બીજા ઘણા શિષ્યોને આ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો અર્થ સમજાવવા માટે "વિનય છે મૂળ કારણ જેનુ એવો ધર્મ છે" એવુ સમજી પહેલા આ વિનયશ્રુત નામના અધ્યયનનુ પ્રરૂપણ કરતા પ્રથમ સૂત્ર કહે છે—'संजोगा विप्पमुक्कस्स' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(संजोगा—संयोगात) સ યોગથી (विप्पमुक्कस्स—विप्रमुक्तस्य) સર્વથા

इह सम्बन्धः। भावसंयोग'-अशुभभावैः सहात्मनः सम्बन्धः, तस्मात् सर्वविध-संयोगाद् विप्रमुक्तस्य=विप्रमुक्तस्य, अनित्याशरणादिद्वादशभावनाभिः संयोगस्य फलं संसारपरिभ्रमणादिरूपं विज्ञाय संयोगं परित्यक्तवत इत्यर्थः। संयोगो हि मृग तृष्णावद् भ्रमोत्पादकः, कुमतिसाधकः, विवेकतरून्मूलने मत्तगजराजोपमः, अम न्दानन्दरससंशोषणे प्रचण्डमार्तण्डसमः, श्रुतचारित्रधर्मारामदावानलः, सद्ध्यान-धारिदविक्षपणे वैरभ्रमानिलः। संयोगस्य प्रियवियोगजनकत्वेन दारुणदुःखोत्पाद कतयाऽपि परिहार्यता,

---

क्तस्य) सर्वथा रहित (अणगारस्स-अनगारस्य) अनगार (भिक्खुणो-भिक्षोः)-साधु के (विणयं-विनयं) विनय को मैं (आणुपुव्विं-आनुपूर्व्या) शास्त्रोक्तपद्धति के अनुसार (पाउकरिस्सामि-प्रादुष्करिष्यामि) प्रकट करूंगा। अतः हे जम्बू! तुम सब उसे (मे-मत्तः) मुझ से (सुणेह-शृणुत) सुनो॥ १॥

भावार्थ—संयोग शब्द का अर्थ संबंध है। द्रव्यसंयोग और भावसंयोग के भेद से यह संयोग दो प्रकार का है। पूर्वसंयोग और पश्चात्संयोग के भेद से द्रव्यसंयोग भी दो तरह का बतलाया गया है। माता पिता आदि के साथ जो जन्म से संबंध है वह पूर्वसंयोग है। श्वशुर आदि के साथ पीछे से हुआ संबंध पश्चात्संयोग है। अशुभ भावों के साथ आत्मा का संबंध रहता है वह भावसंयोग है। इस संयोग का सर्वथा परित्याग वही आत्मा कर सकता है जो अनित्य

રહિત (अणगारस्स-अनगारस्य) અણગાર (भिक्खुणो-भिक्षोः) સાધુના (विणयं-विनयं) વિનયને હું (आणुपुव्विं-आनुपूर्व्या) શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર (पाउकरिस्सामि-प्रादुष्करिष्यामि) પ્રગટ કરીશ. એટલે હે જમ્બૂ! તમે બધા એને (मे-मत्तः) મારી પાસેથી (सुणेह-शृणुत) સાંભળો.

ભાવાર્થ—સંયોગ શબ્દનો અર્થ સંબંધ છે દ્રવ્યસંયોગ અને ભાવસંયોગના ભેદથી આ સંયોગ બે પ્રકારે છે પૂર્વસંયોગ અને પશ્ચાત્સંયોગના ભેદથી દ્રવ્ય સંયોગ પણ બે રીતનો બતાવેલ છે માતા પિતા વગેરેની સાથેનો જે જન્મનો સંબંધ છે, તે પૂર્વસંયોગ છે શ્વશુર વગેરેની સાથે પાછળથી થયેલ સંબંધ એ પશ્ચાત્સંયોગ છે અશુભ ભાવોની સાથે આત્માનો જે સંબંધ રહે છે એ ભાવસંયોગ છે આ સંયોગનો સર્વથા પરિત્યાગ એજ આત્મા કરી શકે છે

अशरण आदि बारह प्रकारकी भावनाओ के परिचिन्तन से वासितान्तः-करण होकर यह समझता है कि इसका फल एक मात्र संसार में परि-भ्रमण करना ही है। जिस प्रकार मृगतृष्णा अभागे मृग के लिये केवल जलके ही भ्रमको उत्पन्न करती है उसी प्रकार यह संयोग भी इस जीव को अनात्मीय पदार्थों में केवल सुखादि का भ्रम कराता रहता है। यही कारण हे कि यह अज्ञानी जीव उस भ्रमज्ञान से मूर्च्छित बना हुआ अपने संयोगी पदार्थों में सुखको ढूंढने की अहर्निश चिन्ता से अपने असली कर्तव्य मार्गसे अर्थात् मोक्षमार्ग से भी पराङ्मुख हो जाता है। जिसका भयंकर परिणाम कुगति में जाकर इसे भोगना पडता है। मदोन्मत्त गजराज जैसे मजबूत से मजबूत वृक्षको भी क्षणमात्र में उखाडकर फेंक देता है उसी प्रकार अपने संयोगी पदार्थके नशे से बेभान बना हुआ यह जीवात्मा भी विवेक जैसे सर्वश्रेष्ठ तरु को नष्ट भ्रष्ट कर देता है। ग्रीष्मकाल का विशेषकर ज्येष्ठमास का सूर्य अपनी प्रचण्ड किरणोंसे जैसे रस को सुखा देता है उसी प्रकार यह संयोग भी आत्मा के तपसंयमजनित अमन्दआनदरस को सुखा देता है।

જે અનિત્ય અશરણુ આદિ બાર પ્રકારની ભાવનાઓના પરિચિન્તનથી વાસિ-તાન્ત કરણુ થઇ એ સમજે છે કે આનુ ફલ એક માત્ર સસારમા પરિભ્રમણુ કરવુ એજ છે

જે રીતે મૃગતૃષ્ણુા અભાગિયા મૃગને માટે કેવળ જળનાજ ભ્રમને ઉત્પન્ન કરે છે, એજ રીતે આ સયોગ પણુ આ જીવને અનાત્મીય પદાર્થોમા કેવળ સુખાદિનો ભ્રમ કરાવે છે એજ કારણુ છે કે આ અજ્ઞાની જીવ એ ભ્રમ જાલમા મૂર્ચ્છિત બની જઇ પોતાના સયોગી પદાર્થોમા સુખને ખોળવાની અહર્નિશ ચિંતામા પોતાના અસલ કર્તવ્ય માર્ગથી અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગથી પણુ પરાઙ્મુખ થઇ જાય છે જેનુ ભયકર પરિણામ કુગતિમા પડી એણે ભોગવવુ પડે છે મદોન્મત ગજરાજ (હાથી) મજબુતમા મજબુત વૃક્ષને પણુ ક્ષણુ માત્રમા જેમ ઉખેડીને ફેકી દે છે એજ રીતે પોતાના સયોગી પદાર્થના નશામા બેભાન બનેલ આ જીવાત્મા પણુ વિવેક જેવા સર્વશ્રેષ્ઠ તરૂને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરી દે છે ગ્રીષ્મકાળનો તેમાએ ખાસ કરીને જ્યેષ્ઠ મહિનાનો સૂર્ય પોતાના પ્રચ ડ કિરણોથી જેમ રસને સુકવી નાખે છે એજ પ્રકારે આ સયોગ પણુ તપસયમ વગરના આત્માના અમન્દઆનદરસને સુકવી નાખે છે

तथा चोक्तम्—

संयोगो हि वियोगस्य, संसूचयति संभवम् ।
अनतिक्रमणीयस्य, जन्म मृत्योरिवागमम् ॥ १ ॥

अपरं च—

यथाकाष्ठं च काष्ठं च, समेयातां महोदधौ ॥
समेत्य च व्यपेयातां, तद्वद् भूतसमागमः ॥ २ ॥

तथा यह संयोग श्रुतचारित्र धर्मरूपी उद्यान के भस्म करने में दावानल समान है, सद्ध्यानरूपी मेघको उडाने में पर्वतशिखर के प्रचण्ड वायु समान है। कहा भी है—

संयोगो हि वियोगस्य, संसूचयति संभवम् ।
अनतिक्रमणीयस्य, जन्म मृत्योरिवागमम् ॥ १ ॥

संयोग, अवश्य होने वाला वियोग का सूचक है, जिस प्रकार जन्म, अवश्य होने वाले मृत्यु के आगमन का सूचक होता है ॥ १ ॥

फिर भी—यथाकाष्ठं च काष्ठं च, समेयातां महोदधौ ।
समेत्य च व्यपेयातां, तद्वद् भूतसमागमः ॥ २ ॥

जिस तरह समुद्र में अनेक काठ इधर उधर से बहते हुए आकर मिल जाते हैं और कुछ ही क्षण बाद फिर वे अलग अलग हो जाते हैं, इसी प्रकार इस संसार में इन संसारी जीवों का मिलने पर अवश्य वियोग होता है ॥ २ ॥

તથા આ સંયોગ શ્રુતચારિત્ર-ધર્મરૂપી ઉદ્યાનને ભસ્મ કરવામાં દાવાનળ સમાન, સદ્ધ્યાનરૂપી મેઘને ઉડાડવામાં પર્વતશિખરના પ્રચંડ વાયુ સમાન છે કહ્યું પણ છે—

संयोगो हि वियोगस्य संसूचयति संभवम् ।
अनतिक्रमणीयस्य जन्म मृत्योरिवागमम् ॥ १ ॥

સંયોગ અવશ્ય થવાવાળા વિયોગનો સૂચક છે જે રીતે જન્મ એ વિનાશ મૃત્યુના આગમનનું અવશ્ય સૂચક છે (૧)

વળી यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महोदधौ ।
समेत्य च व्यपेयातां तद्वद् भूतसमागमः ॥ २ ॥

જે રીતે સમુદ્રમાં ચારે તરફથી અનેક લાકડાઓ તણાઈને આવે છે ભેગા મળે છે અને થોડા જ ક્ષણ પછી તે પાછાં વિખરાઈ જાય છે આજ રીતે આ સંસારમાં આ સંસારી જીવોનું મીલન અને એ પછી અવશ્ય વિયોગ થાય છે (૨)

अन्यच्च— न खलु विघटिताः पुनर्घटन्ते,
न च घटिताः स्थिरसंगतं श्रयन्ते ।
पिपतिषुमवशं रुजन्ति वश्या,-
स्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

अत्र विपये दृष्टांतं कथयति—

कश्चिद् वणिक्पुत्रः संयोगस्य कटुकफलं विज्ञाय विरज्य संयोगं परित्यक्तवान् । तथाहि—मथुरानगर्यां सुभग-सुनन्दनामानौ द्वौ वणिजौ स्तः, सुभगस्तत्र

और भी—न खलु विघटिता पुनर्घटन्ते, नच घटिताः स्थिरसंगतं श्रयन्ते ।
पिपतिषुमवशं रुजन्ति वश्यास्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

जो मिलकर फिर अलग हो जाते हैं उनका उसी पर्याय में उसी रूप से फिर मिलना होगा, यह सर्वथा असम्भव है। जो मिले हैं वे हमारे साथ सदा स्थिर ही रहेगे-यह भी कोई नहीं कह सकता। जिस प्रकार नदियों का पानी अपने तट पर रहे हुए वृक्षोंको दुःख देता है, उसी प्रकार वश्य-प्रिय स्त्रीपुत्रादि मरते समय मनुष्य को दुःखी करते हैं, अर्थात् ये स्त्री पुत्रादिक इस जीव को अनेक प्रकार से व्यथित करते रहते हैं। इस लिये माता पिता आदि का संयोग सर्वथा त्यागने योग्य है।

इस पर सुधन नामक वणिक्पुत्र का दृष्टान्त इस प्रकार है—

सुधन नामक एक वणिक्पुत्र ने किस तरह इस संयोग का फल कटुक जाना और किस तरह विरक्त होकर उसका परित्याग किया? यह

વળી પણ न खलु विघटिता. पुनर्घटन्ते, न च घटिता स्थिरसंगत श्रयन्ते ।
पिपतिषुमवशं रुजन्ति वश्यास्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

જે મળીને ફરી જુદા થઇ જાય છે એમનુ એજ પર્યાયમા એજ રૂપમા ફરી મળવાનુ થાશે, એ સર્વથા અસભવ છે જે મળ્યા છે તે અમારી સાથે સદા સ્થિર જ રહેશે—આ પણ કોઇ કહી શકતુ નથી જે રીતે નદિયોનુ પાણી પોતાના તટ ઉપરના વૃક્ષોને દુ ખ આપે છે, એજ પ્રકારે વશ્ય–પ્રિય સ્ત્રી પુત્રાદિ મરતી સમયે મનુષ્યને દુ ખી કરે છે, અર્થાત્ એ સ્ત્રીપુત્રાદિક આ જીવને અનેક પ્રકારથી દુ ખી કરતા રહે છે આ માટે માતાપિતા આદિનો સયોગ સર્વથા ત્યાગવા યોગ્ય છે

આ અગે સુધન નામના વણિક્પુત્રનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

સુધન નામના એક વણિક્પુત્રને કેવી રીતે આ સયોગનુ ફળ કડવુ માલુમ પડયુ ? અને કેવી રીતે વિરક્ત બનીને તેનો પરિત્યાગ કર્યો ? એ વાત

दक्षिणत', सुनन्दश्चोत्तरतो निवसन्नासीत् । तत्रैकोऽपरस्य गृहे प्राघुणिकोऽभवत्, तदोभौ मिथमिन्तितवन्तौ-आवयो प्रीतिर्दृढतरा कथं भविष्यति ?, यद्यावयोर्मध्ये एकस्य पुत्रः स्यादेकस्य च पुत्री, तदा तयोर्वैवाहिकसम्बन्धेनावयोः संयोगस्तज्जनिता प्रीतिश्च स्थिरतरा भविष्यति । अथैकदा दक्षिणदिग्वर्तिनः श्रेष्ठिनः सुधननामकः पुत्रो जातः, उत्तरदिग्वासिन श्रेष्ठिनश्च पुत्री, कुसुमवती-नाम्नी समजनि । तयोः परस्परं वाग्दानं संजातम् । तदनन्तरं दक्षिणदिग्वासी वणिग् मृतः । तस्मिन् मृते-सति तत्पुत्रः सुधन' पितृधनाधिकारी संजातः । प्रचुरं पितृधनं प्राप्य स प्रमुदितो-

बात उसीके आख्यान द्वारा प्रकटित की जाती है-मथुरा नगरीमें सुभग और सुनन्द नाम के दो वणिक् निवास करते थे। सुभग का घर दक्षिण दिशा में था और सुनन्द का घर उत्तर दिशा में। एक दिनकी बात है कि इन दोनों में से एक दूसरे के घर मेहमान हुआ था, वहाँ इन दोनों ने परस्पर यह विचार किया कि अपने दोनों का यह स्नेह सर्वदा इसी तरह से बना रहे, इस हेतु अपनेदोनों में से यदि एक को पुत्र हो और दूसरे को पुत्री हो तो दोनों का विवाह कर दें। भाग्यवशात् ऐसा ही हुआ कि-सुभग के यहाँ पुत्र का जन्म हुआ। लडकेका नाम सुधन रखा गया। उत्तरदिशा में निवास करनेवाले उस सुनन्दके यहाँ एक पुत्री हुई। उसका नाम कुसुमवती रखा गया, पूर्वनिश्चित के अनुसार इनकी सगाई-वाग्दान पक्की कर दी गई। सगाई पक्की करके सुभग का तो देहांत हो गया। पिता के धनका अधिकारी पुत्र होता है, इस नियम

તેના આખ્યાન દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવે છે-મથુરા નગરીમાં સુભગ અને સુનંદ નામના બે વણિક્ નિવાસ કરતા હતા. સુભગનું ઘર દક્ષિણ દિશામાં હતું અને સુનંદનું ઘર ઉત્તર દિશામાં. એક દિવસની વાત છે કે એ બન્નેમાંથી એક બીજાને ઘેર મહેમાન બનેલ, ત્યાં આ બન્નેએ પરસ્પર વિચાર કર્યો કે- આપણા બન્નેનો આ સ્નેહ કાયમ ટકી રહે તે હેતુથી આપણા બન્નેમાંથી કોઈ એકને પુત્ર હોય અને બીજાને પુત્રી હોય તો બન્નેના વિવાહ કરી દેવા. ભાગ્યવશાત્ એવું જ બન્યું કે સુભગને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયો, છોકરાનું નામ સુધન રાખવામાં આવ્યું ઉત્તર દિશામાં નિવાસ કરવાવાળા તે સુનંદને ત્યાં પુત્રી અવતરી, તેનું નામ કુસુમવતી રાખવામાં આવ્યું. આગાઉના નિશ્ચય અનુસાર તેમની સગાઈ કરવામાં આવી. સગાઈ પાકી કર્યા પછી સુભગનું મૃત્યુ થયું. પિતાના ધનનો અધિકારી પુત્ર હોય છે આ નિયમ અનુસાર પોતાના પિતાના ધનનો સુધન અધિકારી બન્યો. કોઈ એક સમયે સુધને સ્નાન

अन्यच्च— न खलु विघटिताः पुनर्घटन्ते,
न च घटिताः स्थिरसंगतं श्रयन्ते ।
पिपतिषुमवशं रुजन्ति वश्या,-
स्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

अत्र विषये दृष्टांतं कथयति—

कश्चिद् वणिक्पुत्रः संयोगस्य कटुकफलं विज्ञाय विरज्य संयोगं परित्यक्तवान् । तथाहि—मथुरानगर्यां सुभग-सुनन्दनामानौ द्वौ वणिजौ स्तः, सुभगस्तत्र

और भी-न खलु विघटिता पुनर्घटन्ते, नच घटिताः स्थिरसंगतं श्रयन्ते ।
पिपतिषुमवशं रुजन्ति वश्यास्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

जो मिलकर फिर अलग हो जाते हैं उनका उसी पर्याय में उसी रूप से फिर मिलना होगा, यह सर्वथा असम्भव है। जो मिले हैं वे हमारे साथ सदा स्थिर ही रहेगे-यह भी कोई नही कह सकता। जिस प्रकार नदियों का पानी अपने तट पर रहे हुए वृक्षोंको दुःख देता है, उसी प्रकार वश्य-प्रिय स्त्रीपुत्रादि मरते समय मनुष्य को दुःखी करते हैं, अर्थात् ये स्त्री पुत्रादिक इस जीव को अनेक प्रकार से व्यथित करते रहते हैं। इस लिये माता पिता आदि का संयोग सर्वथा त्यागने योग्य है।

इस पर सुधन नामक वणिक्पुत्र का दृष्टान्त इस प्रकार है—

सुधन नामक एक वणिक्पुत्र ने किस तरह इस संयोग का फल कटुक जाना और किस तरह विरक्त होकर उसका परित्याग किया? यह

વળી પણ ન खलु विघटिताः पुनर्घटन्ते, न च घटिता स्थिरसंगत श्रयन्ते ।
पिपतिषुमवशं रुजन्ति वश्यास्तटतरुमाप इवापगागणस्य ॥ ३ ॥

જે મળીને ફરી જુદા થઈ જાય છે એમનુ એજ પર્યાયમા એજ રૂપમા ફરી મળવાનુ થાશે, એ સર્વથા અસભવ છે જે મળ્યા છે તે અમારી સાથે સદા સ્થિર જ રહેશે-આ પણ કોઇ કહી શકતુ નથી જે રીતે નદિયોનુ પાણી પોતાના તટ ઉપરના વૃક્ષોને દુ ખ આપે છે, એજ પ્રકારે વશ્ય-પ્રિય સ્ત્રી પુત્રાદિ મરતી સમયે મનુષ્યને દુ ખી કરે છે, અર્થાત્ એ સ્ત્રીપુત્રાદિક આ જીવને અનેક પ્રકારથી દુ ખી કરતા રહે છે આ માટે માતાપિતા આદિનો સ યોગ સર્વથા ત્યાગવા યોગ્ય છે

આ અ ગે સુધન નામના વણિક્પુત્રનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

સુધન નામના એક વણિક્પુત્રને કેવી રીતે આ સ યોગનુ ફળ કડવુ માલુમ પડ્યુ ? અને કેવી રીતે વિરક્ત બનીને તેનો પરિત્યાગ કર્યો ? એ વાત

दक्षिणतः, सुनन्दश्चोत्तरतो निवसन्नासीत् । तत्रैकोऽपरस्य गृहे प्राघुणिकोऽभवत्, तदोभौ मिथश्चिन्तितवन्तौ—आवयोः प्रीतिर्दृढतरा कथं भविष्यति ?, यद्यावयोर्मध्ये एकस्य पुत्रः स्यादेकस्य च पुत्री, तदा तयोर्वैवाहिकसम्बन्धेनावयोः संयोगस्तज्जनिता प्रीतिश्च स्थिरतरा भविष्यति । अथैकदा दक्षिणदिग्वर्तिनः श्रेष्ठिनः सुधननामकः पुत्रो जातः, उत्तरदिग्वासिनः श्रेष्ठिनश्च पुत्री, कुसुमवती—नाम्नी समजनि । तयोः परस्परं वाग्दानं समातम् । तदनन्तरं दक्षिणदिग्वासी वणिग् मृतः । तस्मिन् मृते—सति तत्पुत्रः सुधनः पितृधनाधिकारी संजातः । प्रचुरं पितृधनं प्राप्य स प्रमुदितो—

पात्त उसीके आख्यान द्वारा प्रकटित की जाती है—मथुरा नगरीमें सुभग और सुनन्द नाम के दो वणिक् निवास करते थे। सुभग का घर दक्षिण दिशा में था और सुनन्द का घर उत्तर दिशा में। एक दिनकी बात है कि इन दोनों में से एक दूसरे के घर मेहमान हुआ था, वहाँ इन दोनों ने परस्पर यह विचार किया कि अपने दोनों का यह स्नेह सर्वदा इसी तरह से घना रहे, इस हेतु अपने दोनों में से यदि एक को पुत्र हो और दूसरे को पुत्री हो तो दोनों का विवाह कर दें। भाग्यवशात् ऐसा ही हुआ कि—सुभग के यहां पुत्र का जन्म हुआ। लडकेका नाम सुधन रखा गया। उत्तरदिशा में निवास करनेवाले उस सुनन्दके यहां एक पुत्री हुई। उसका नाम कुसुमवती रखा गया, पूर्वनिश्चित के अनुसार इनकी सगाई-वाग्दान पक्की कर दी गई। सगाई पक्की करके सुभग का तो देहांत हो गया। पिता के धनका अधिकारी पुत्र होता है, इस नियम

तेना आख्यान द्वारा प्रगट करवामा आवे छे—मथुरा नगरीमां सुभग अने सुनंद नामना बे वणिक् निवास करता हता. सुभगनुं घर दक्षिण दिशामां हतुं अने सुनंदनुं घर उत्तर दिशामां. एक दिवसनी वात छे के ए बन्नेमांथी एक बीजाने घेर महेमान बनेल, त्यां आ बन्नेए परस्पर विचार कर्यो के—आपणा बन्नेनो आ स्नेह कायम टकी रहे ते हेतुथी आपणा बन्नेमांथी कोइ एकने पुत्र होय अने बीजाने पुत्री होय तो बन्नेना विवाह करी देवा. भाग्यवशात् एवुं ज बन्युं के सुभगने त्यां पुत्रनो जन्म थयो, छोकरानुं नाम सुधन राखवामां आव्युं उत्तर दिशामां निवास करवावाळा ते सुनंदने त्यां पुत्री अवतरी, तेनुं नाम कुसुमवती राखवामां आव्युं अगाउना निश्चय अनुसार तेमनी सगाई करवामां आवी. सगाई पाकी कर्या पछी सुभगनुं मृत्यु थयु पिताना धननो अधिकारी पुत्र होय छे आ नियम अनुसार पोताना पिताना धननो सुधन अधिकारी बन्यो. कोई एक समये सुधने स्नान

ऽभवत्। अथैकदा तेन स्नानार्थं पार्श्वतः पृष्ठतः पुरतश्चतुर्दिक्षु चत्वारः स्वर्ण–कलशा–श्चत्वारो रौप्यकलशाश्चत्वारस्ताम्रकलशाश्चत्वारो मृन्मयकलशा जलपूर्णाः स्थापिताः, अन्यान्यपि स्नानोपकरणानि तत्रोपस्थापितानि। अत्रान्तरे तत्पूर्वभवमित्रदेवस्तं प्रतिबोधयितुं समागतः। स वणिक्पुत्रः सुधनः स्नानार्थं स्वर्णकलशमुत्थापयति, स स्वर्णकलशस्तदानीमेव मित्रदेवप्रभावात्प्रणष्टः, एव चतुर्दिक्षु सर्वे कलशाः प्रणष्टाः। ततोऽसौ स्नानपीठादुत्तिष्ठति। तस्मिन्नुत्थिते सति स्नानपीठमपि नष्टम्। ततस्तस्य धृतिर्नष्टा। यावद् गृहं प्रविष्टः, भृत्यैर्भोजनविधिरुपस्थापितः, स्वर्णरौप्य–

के अनुसार सुधन अपने पिताके धनका अधिकारी बना। किसी एक समय सुधनने स्नान के अवसर पर भृत्यों से चार सोने के कलश, चार चांदी के कलश, चार तॉबे के कलश और चार ही मिट्टी के कलश पानी से भरवाकर अपनी चारों ओर आजू बाजू और समक्ष एवं पीछे की ओर, इस प्रकार चारों दिशाओं में रखवा लिये। इसके बाद इसका पूर्वभवका मित्र जो देवपर्याय में था इसकी इस तरह संयोगी पदार्थों के सेवन में अधिक लालसा का निरीक्षण कर उसको प्रतिबोध देने के लिये वहां आया। वणिक्पुत्र उस सुधन ने ज्योंही नहाने के लिये सुवर्ण के कलश को ऊपर उठाया कि उसी समय वह कलश उस अदृश्य हुए देव के प्रभाव से शीघ्र ही अदृश्य हो गया। इसी तरह अवशिष्ट तीन कलशों की भी यही हालत हुई। वह एकदम स्नान पीठ से उठ कर खडा हो गया और ज्यों ही उससे नीचे उतरा तो वह स्नान पीठ भी इसकी नजरों के समक्ष ही नष्ट-अदृश्य हो गया। उसने आश्चर्यचकित होकर इधर उधर देखा पर कुछ समझ में नहीं आया। यह क्या बात हैं इससे

કરવાના સમયે નોકરોથી ચાર સોનાના કળશ, ચાર ચાંદીના કળશ, ચાર તાંબાના કળશ, અને ચાર માટીના કળશ પાણીથી ભરાવીને પોતાની ચારે તરફ–આજુ બાજુ ચારે દિશાઓમાં રખાવ્યા આ પછી એના પૂર્વ ભવનો મિત્ર જે દેવ પર્યાયમાં હતો તેણે આ રીતે સંયોગી પદાર્થના સેવનમાં અધિક લાલસાનું નિરીક્ષણ કરી તેને પ્રતિબોધ આપવા માટે ત્યાં આવ્યો. વણિકપુત્ર સુધને ન્હાવા માટે જ્યાં સુવર્ણ કળશને ઉપાડયો ત્યાં અદૃશ્ય રહેલા દેવના પ્રભાવથી તે કળશ તુરત જ અદૃશ્ય થઈ ગયા આજ રીતે બીજા ત્રણ કળશોની પણ એજ હાલત થઈ વણિકપુત્ર સ્નાનની જગ્યાએથી એકદમ ઉભો થઈ ગયો અને પાટલા ઉપર પોતે બેઠો હતો તેનાથી નીચે ઉતર્યો ત્યાં એ પાટલો પણ અદૃશ્ય થઈ ગયો એણે આશ્ચર્યચકિત બની ચારે તરફ જોવા માંડયું

मयभोजनपात्राणि समानीतानि, तत्रैकैकभाजनं क्रमेण नष्टमभवत्। यदाऽसौ स्वर्णमयस्थालमग्रतो धावमानं व्योम्नि पश्यति, तदा तत् स्थालं हस्तेन गृह्णाति, गृहीते सति तदग्रभागतः खण्डमेकं तस्य करतलमग्नमासीत्, अपरभागतः स्वर्णमय-स्थालं सर्वं प्रनष्टम्। ततः त्रुटितस्थालैकखण्डहस्तः सुधनः सर्वं नश्यद् विलोकयन् मूलधनं द्रष्टुमागच्छति, तावत् सर्वं मूलधनमपि नष्टम्। एवं सर्वाऽपि तस्य श्री विनष्टा। अथ निधिं द्रष्टुमागच्छति तदा सर्वं निधानमपि नष्टम्। एवं दासीवर्गः, परिवारवर्गोऽपि तस्य नष्टः।

इसका धैर्य नष्ट हो गया। घर में जाकर यह ज्यों ही भोजन करने के लिये भोजनालय में गया तो रसोईयेने पहिलेसे सजाकर रखे हुए सुवर्ण एवं चांदी के भोजनपात्रों में इसके बैठमे पर भोजन परोस दिया परन्तु इसके समक्ष ही वे सब के सब भोजनपात्र क्रम २ से नष्ट हो गये- पता नहीं चला कहां चले गये। जब एक सुवर्ण का थाल जो इसके समक्ष ही आगे से उठकर आकाश में उडनेलगा तो इसने उसे थाम कर पकड लिया। पकडते ही उस थाल की किनार टूटकर इसके हाथ में रह गयी। बाकी का थाल नष्ट हो गया। यह फिर उस टुकडे को हाथ में लिये हुए ही अपने मूल धन को देखने के लिये वहां से दूसरी तरफ चला तो क्या देखता है कि इसका मूल धन भी सब नष्ट हो चुका है। इस तरह समक्ष ही देखते २ इसकी समस्त लक्ष्मी नष्ट हो गई। निधान नष्ट हो गया। दासी-दास आदि और परिवार वर्ग भी नष्ट हो गये। अब यह उस

પરંતુ કાંઈ સમજવામાં ન આવ્યું એનામાં બિલ્કુલ ન રહ્યી. આથી અકળાઈ નાવાનું છોડી દઈ ઘરમાં ગયો અને ભોજન કરવા ભોજનાલયમાં પહોંચ્યો. ત્યાં રસોઈયાએ સોના આદિના વાસણોમાં એના બેઠા પછી ભોજન પીરસ્યું ભોજન પિરસાયા પછી તેની નજર સામે જોત જોતામાં ક્રમ ક્રમથી ભોજનપાત્રો અદ્રશ્ય થવા લાગ્યાં. ખબર ન પડી ક્યાં ચાલ્યા ગયા. એક સુવર્ણ થાળ જે તેની સામેથી ઉડવા માંડેલો તેને હાથથી પકડતાં એ થાળની કિનાર તુટીને તેના હાથમાં રહી ગઈ અને બાકીનો થાળ અદ્રશ્ય બની ગયો. થાળના તુટેલા ટુકડાને હાથમાં રાખીને પોતાના મુળ ધનને જોવા માટે ત્યાંથી બીજી તરફ ગયો. ત્યાં જતાં શું દેખે છે કે પોતાનું મુળ ધન પણ અદ્રશ્ય બની ગયું હતું આ રીતે પોતાની નજર સામે તેની સઘળી લક્ષ્મી અદ્રશ્ય બની ગઈ નિધાન નષ્ટ થઈ ગયો. દાસી દાસ વગેરે પરિવાર પણ

अथासौ स्वर्णमयस्थालैकखण्डहस्तः सन्नितस्ततो भ्राम्यन्नकस्मादुत्तरभागवासिनः पितृमित्रस्य सुनन्दनामकस्य वणिजो गृहं जगाम। तं दृष्ट्वा सुनन्दस्तं सादरं भोजयामास। भोजनसमये सुधनस्तानि तानि रत्नानि, तांश्च स्वर्णकलशान्, तानि स्वर्णमयस्थालानि सर्वाणि स्वकीयानि वस्तूनि तत्र ददर्श। तत्तद् वस्तुजातं प्रेक्षमाणं वणिक्पुत्रं सुधनं सुनन्दो वणिक् पृच्छति-किं मम पुत्रीं पश्यसि? सुधनेनोक्तम्-नाहं तव पुत्रीं पश्यामि, किं तु त्वद्गृहस्थितान्येतानि रत्नमयानि वस्तूनि मदीयानि सन्तीति विलोकयामि। सुनन्देन वणिजा प्रोक्तम्—किमत्र

सोने के थाल के टुकडे को हाथ में लिये हुए इधर-उधर घूमने फिरने लगा। फिरते २ इसकी दृष्टि उस उत्तर दिशा में रहने वाले सुनन्द के मकान ऊपर पडी, जो इसके पिता का मित्र था। यह उसके घर पर गया। सुनन्द ने उसको आदर के साथ भोजन करने के लिये बैठाया। वहां पर सुधन ने अपनी समस्त नष्ट हुई वस्तुएँ देखीं-वे ही सोने के थाल, वे ही सुवर्णादि के कलश और वे ही रत्न आदि। जब उसकी दृष्टि उन अपनी चीजोंके निरीक्षण करने में आसक्त हो रही थी, तब अचानक ही बीचमें टोकते हुए सुनन्द ने कहा-सुधन! यह क्या करते हो? तुम्हारी दृष्टि इस समय कहां है, क्या हमारी पुत्री को देख रहे हो? सुनन्द के वचन सुन कर सुधन ने कहा-महाशय! मैं आपकी पुत्री को नहीं देख रहा हूँ, किन्तु यह विचार कर रहा हूँ कि "तुम्हारे यहां रही हुई ये सबही रत्नादिक वस्तुएँ मेरी हैं, यहां ये कैसे आ गई" इस बात का विचार कर रहा हूँ। सुनन्द ने कहा-तुम्हारी होने का क्या प्रमाण है?

નષ્ટ થઇ ગયા, આ પછી સોનાના થાલના ટુકડાને હાથમા રાખીને તે અહિ તહિ ઘુમવા લાગ્યો ફરતા ફરતા તેની દૃષ્ટિ ઉત્તર દિશામા રહેવાવાળા સુનદના મકાન ઉપર પડી, જે તેના પિતાનો મિત્ર હતો તે એના ઘેર ગયો સુનદે તેને આવકારી પ્રેમપૂર્વક ભોજન કરવા બેસાડયો ત્યા સુધને પોતાની નષ્ટ થએલી સઘળી વસ્તુઓ જોઇ-તેજ સોનાનો થાળ, એજ સોનાના કળશ અને એજ રત્ન આદિ જ્યારે તેની દૃષ્ટિ એ પોતાની ચીજોનુ નિરીક્ષણુ કરવામા આસક્ત થઇ રહી હતી, ત્યારે અચાનક જ તેને ટોકતા સુનદે કહ્યુ-સુધન! આ શુ કરો છો? તમારી દૃષ્ટિ આ સમયે કયા છે, શું મારી પુત્રીને જોઇ રહ્યા છો? સુનદના વચન સાભળીને સુધને કહ્યુ-મહાશય! હુ આપની પુત્રી તરફ જોતો નથી, પરતુ એ વિચાર કરૂ છુ કે "તમારે ત્યા રહેલી આ સઘળી રત્નાદિક વસ્તુઓ મારી છે, અહિ એ કઈ રીતે આવી" આ વાતનો વિચાર કરી રહ્યો છુ સુનદે કહ્યુ-તમારી હોવાનુ શુ પ્રમાણુ છે હા, પ્રમાણુ છે.

प्रमाणम् ? । सुधन आह—स्वपूर्वजावस्थितस्यैतस्य सुवर्णस्थालस्य खण्डमेकं मम हस्ते विद्यते, यस्य संयोजयामीत्युक्त्वा संयोजयति, संयोजिते सति तत् स्थालं तत्र सम्यक् संलग्नम् । अथ सुनन्दः पृच्छति—कस्त्वम्, सुनन्देन पृष्टोऽसौ वणिक्पुत्रः सुधन स्वपितुर्नाम कथयित्वा परिचयं दत्तवान् । तस्मिन् वणिक्पुत्रे परिचिते सति सुनन्दः पुनराह—त्वं तु मम जामाताऽसि, इति । इत्थं सर्वं

हां, प्रमाण है तभी तो ऐसा कह रहा हूं, नम्रता से सुधन ने जवाब दिया। साबित करनेकी चेष्टा करते हुए सुधन ने वह एक सोने के थाल की किनार जो उसके हाथ में पहिलेसे थी उसको दिखलाया, और यह भी बतलाया कि देखो यह सुवर्ण का थाल जो भग्न अवस्था में आप के यहां है उसी की यह किनार है। मैं आप के ही समक्ष उसे इसमें जोड़ता हूं, यदि यह उस थाल में जुड़ जाये तो आपको मेरी बात सत्य माननी पडेगी। सुनंद ने यह सब स्वीकार कर लिया। सुधन ने सुनंद के समक्ष ही उस किनार को उस थाल में ज्यों ही योजित किया तो वह उस में अच्छी तरह जुड़ गया। यह देखकर सुनंद ने कहा—ठीक है। अब तुम यह तो बतलाओ कि तुम हो कौन? इस प्रकार सुनंद के पूछ ने पर सुधन ने उसे अपना परिचय दे दिया। परिचय पाकर सुनंद बहुत हर्षित हुआ और कहने लगा कि धन्य है आज का दिन जो आपके दर्शन हुए। आपके पिताने मेरी पुत्री के साथ आप का पहिले से वाग्दान निश्चित कर दिया था, अतः आप मेरे संबंध में जामाता हैं। अब आप योग्य हो चुके हैं, इस

त्यारे तो એવું કહી રહ્યો છું તેવો નમ્રતાથી જવાબ સુધને આપ્યો. સાબીત કરવાની ચેષ્ટા કરતા પોતાના હાથમાં રહેલી સોનાના થાળની કિનાર તેને બતાવી, અને એ પણ જણાવ્યું કે જુઓ સોનાનો થાળ જે તુટેલી અવસ્થામાં તમારે ત્યાં છે તેની આ કિનાર છે આપની સમક્ષ જ હું તેને આ સાથે જોડું છું કદાચ તે આ થાળ સાથે જોડાઇ જાય તો આપને મારી વાત સત્ય માનવી પડશે. સુનંદે એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો. સુધને સુનંદની સામે જ એ કિનાર તુટેલા થાળ સાથે જોડતા તેની સાથે બરાબર મળી ગઇ આ જોઇ સુનંદે કહ્યું—ઠીક છે હવે તમે એ તો બતાવો કે તમે છો કોણ ? આ પ્રકારે સુનંદના પૂછવાથી સુધને તેને પોતાનો પરિચય આપ્યો. પરિચય સાંભળતાં જ ખૂબ જ હર્ષ પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે ધન્ય છે આજનો દિવસ, કે આપના દર્શન થયાં. તમારા પિતાએ મારી પુત્રી સાથે તમારૂં વેવિશાળ અગાઉ નક્કી કરેલું એટલે તમે મારા જમાઇ છો, અને તમે યોગ્ય ઉમરના થયા છો, એ માટે મારી

पूर्ववृत्तं वर्णयित्वा सुनन्दो वणिक् पुनरत्रोचत्-गृहाण मम पुत्रीं, मदीयं सर्वस्वं च। एतद्वचनं श्रुत्वा सुधनोऽब्रवीत्-पुरुषः पूर्वं कामभोगान् परित्यजति, कामभोगा वा पुरुषम्, मां तु कामभोगा एव पूर्वं परित्यक्तवन्तस्तेनाहं तान् परित्यजामि, नास्ति मे किंचित् प्रयोजन तव पुत्र्या सर्वस्वेन चेति। एवं संवेगसंवलितं सुधन-वचनं श्रुत्वा सुनन्दो वणिक् संवेगं प्राप्तवान्।

अथ वणिक्पुत्रस्य सुधनस्य वैराग्यं दृष्ट्वा तत्पूर्वभवमित्रदेवः प्रत्यक्षीभूय तमब्रवीत्-त्वा प्रतिबोधयितुं मया सर्वमेतत् समाचरितम्, इत्युक्त्वा तस्मै सदोरक-मुखवस्त्रिकारजोहरणपात्रादीनि साधूपकरणानि समर्पितानि। तदा सुधनः सुनन्देन सह प्रव्रजित इति।

लिये मेरी पुत्री को और मेरे सर्वस्व को अपनाकर मुझे कृतार्थ करें। सुनंद के वचनोंको सुनकर सुधन ने कहा-संसार की विचित्रता को देखो। प्रायः पुरुष ही पहिले काम-भोगोंका परित्याग किया करता है परन्तु आश्चर्य है कि जब काम-भोगों ने ही मुझे पहिले से छोड दिया है, तब अब सुन्दर मार्ग यही है कि मैं भी अब इन्हें सर्वथा छोड दूं, अतः मुझे अब न आपकी पुत्री से मतलब है और न आपके सर्वस्व से। इस प्रकार वैराग्य से युक्त सुधन के वचनको सुनकर सुनंद भी वैराग्य को प्राप्त हुआ। वणिक्पुत्र सुधनके वैराग्यको देखकर उसका पूर्वभवीय वह मित्र जो देव था प्रत्यक्ष होकर उससे कहने लगा-मित्र सुधन! तुम्हें प्रतिबोधित करने के लिये ही मैंने यह सब खेल रचा है, अच्छा हुआ तुम प्रतिबोधित हो गये। इस प्रकार कहते हुए उसने उसके लिये

પુત્રીને અને મારા સર્વસ્વને પોતાનુ માની મને કૃતાર્થ કરો સુનદના વચનો સાભળી સુધને કહ્યુ-સસારની વિચિત્રતાને જુઓ, ખરી રીતે પુરૂષ જ કામ ભોગોનો પરિત્યાગ કરતો આવેલ છે, પરતુ આશ્ચર્ય છે કે જ્યારે કામ-ભોગોએ જ પહેલેથી મને છોડી દીધેલ છે, ત્યારે સારામા સારો માર્ગ એ છે કે હુ પણ આને સર્વથા છોડી દઉં, એટલે મને હવે નથી આપની પુત્રીથી મતલબ કે ન આપના સર્વસ્વથી આ પ્રકારના વૈરાગ્યથી યુક્ત એવા સુધનના વચનો સાભળીને સુનદને પણ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો હવે વણિક્પુત્ર સુધનના વૈરાગ્યને જોઈ તેના પૂર્વભવનો મિત્ર કે જે દેવ છે તે પ્રત્યક્ષ બની તેને કહેવા લાગ્યો--મિત્ર સુધન! તને પ્રતિબોધિત કરવા માટે જ મે આ સઘળો ખેલ રચેલ છે ઠીક થયુ કે તમે પ્રતિબોધ પામ્યા આ પ્રકારે કહેતા તેણે તેના માટે

अनगारस्य=न विद्यतेऽगारं = गृहं यस्य सोऽनगारः=द्रव्यभावगृहरहितः, तत्र द्रव्यागारं-नियतवासस्थानम्, भावागारं कषायमोहनीयं कर्म, तस्य स्थित्यादिभूयस्त्वे नास्ति विरतिसंभवस्तस्मादल्पकषायमोहनीयो भावतोऽनगारस्तस्य भिक्षोः=हननपातनादिनवकोटिपरिशुद्धभिक्षाग्राहिणः विनयम्=विशिष्टो

साधु के उपकरणरूप सदोरक मुखवस्त्रिका रजोहरण एवं पात्र आदि समर्पित किये। इस प्रकार संयोग का कटुक फल जानकर सुधनके साथ सुनन्द भी प्रव्रजित हो गया।

अब 'अणगारस्स भिक्खुणो' का अर्थ कहते हैं-अनगार शब्द का अर्थ घर का परित्याग करना है। द्रव्य और भावके भेदसे अगार के दो भेद हैं। नियत जो निवास का स्थान है-वह द्रव्य-अगार है। कषाय-मोहनीय कर्म भाव-अगार है। इसकी उत्कृष्ट स्थिति आदि में जीव को विरतिका लाभ नहीं होता है। विरति का लाभ होने के लिये इसकी स्थिति आदि अल्प अपेक्षित होती है, इसलिये अल्पकषाय मोहनीयवाला भावानगाररूप से विवक्षित हुआ है। अब 'भिक्षु' शब्द का अर्थ कहते हैं-भिक्षु वही हो सकता है जो हनन घातन आदि क्रियाओं का नवकोटि से परित्यागी होता है, अर्थात् हनना, हनवाना, उसका अनुमोदन करना, पकाना, पकवाना, उसका अनुमोदन करना, खरीदना, खरीदवाना, उसका अनुमोदन करना, इन नवकोटि दोषोंसे

સાધુના ઉપકરણરૂપ દોરાસહિતમુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ અને પાત્રો આદિ સમર્પિત કર્યાં આ પ્રકારે સંયોગના કડવા ફળને જાણીને સુધનની સાથોસાથ સુનંદે પણ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી

હવે "અણગારસ્સ ભિક્ખુણો "નો અર્થ કહે છે—અનગાર શબ્દનો અર્થ ઘરનો પરિત્યાગ કરવો. તે દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી અગારના બે ભેદ છે નિયત જે નિવાસનું સ્થાન છે તે દ્રવ્ય-અગાર છે કષાય મોહનીય કર્મ ભાવ-અગાર છે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આદિમાં જીવને વિરતિનો લાભ થતો નથી. વિરતિનો લાભ થવા માટે એની સ્થિતિ આદિ અલ્પ અપેક્ષિત થાય છે આ માટે અલ્પકષાયમોહનીયવાળા ભાવાનગારરૂપથી વિવક્ષિત થયેલ છે હવે "ભિક્ષુ" શબ્દનો અર્થ કહે છે—ભિક્ષુ એજ થઈ શકે છે જે હનન ઘાતન આદિ ક્રિયાઓનો નવકોટીથી પરિત્યાગ કરે છે અર્થાત્ હણવું, હણાવવું અને તેનું અનુમોદન કરવું પકાવવું બીજાથી તૈયાર કરાવવું, તેનું અનુમોદન કરવું ખરીદવું, ખરીદાવવું, અને તેનું અનુમોદન કરવું, આ નવકોટી દોષોથી રહિત

पूर्ववृत्तं वर्णयित्वा सुनन्दो वणिक् पुनरवोचत्-गृहाण मम पुत्रीं, मदीयं सर्वस्वं च। एतद्वचनं श्रुत्वा सुधनोऽब्रवीत्-पुरुषः पूर्वं कामभोगान् परित्यजति, कामभोगा वा पुरुषम्, मा तु कामभोगा एव पूर्वं परित्यक्तवन्तस्तेनाहं तान् परित्यजामि, नास्ति मे किंचित् प्रयोजनं तव पुत्र्या सर्वस्वेन चेति। एवं संवेगसंवलितं सुधन-वचनं श्रुत्वा सुनन्दो वणिक् संवेगं प्राप्तवान्।

अथ वणिक्पुत्रस्य सुधनस्य वैराग्यं दृष्ट्वा तत्पूर्वभवमित्रदेवः प्रत्यक्षीभूय तमब्रवीत्-त्वा प्रतिबोधयितुं मया सर्वमेतत् समाचरितम्, इत्युक्त्वा तस्मै सदोरक-मुखवस्त्रिकारजोहरणपात्रादीनि साधूपकरणानि समर्पितानि। तदा सुधनः सुनन्देन सह प्रव्रजित इति।

लिये मेरी पुत्री को और मेरे सर्वस्व को अपनाकर मुझे कृतार्थ करें। सुनंद के वचनोंको सुनकर सुधन ने कहा-संसार की विचित्रता को देखो। प्रायः पुरुष ही पहिले काम-भोगोंका परित्याग किया करता है परन्तु आश्चर्य है कि जब काम-भोगों ने ही मुझे पहिले से छोड दिया है, तब अब सुन्दर मार्ग यही है कि मैं भी अब इन्हें सर्वथा छोड दूं, अतः मुझे अब न आपकी पुत्री से मतलब है और न आपके सर्वस्व से। इस प्रकार वैराग्य से युक्त सुधन के वचनको सुनकर सुनंद भी वैराग्य को प्राप्त हुआ। वणिक्पुत्र सुधन के वैराग्यको देखकर उसका पूर्वभवीय वह मित्र जो देव था प्रत्यक्ष होकर उससे कहने लगा-मित्र सुधन! तुम्हें प्रतिबोधित करने के लिये ही मैंने यह सब खेल रचा है, अच्छा हुआ तुम प्रतिबोधित हो गये। इस प्रकार कहते हुए उसने उसके लिये

पुत्रीने अने मारा सर्वस्वने पोतानु मानी मने कृतार्थ करो सुनंदना वचनो साभळी सुधने कह्यु-संसारनी विचित्रताने जुओ, खरी रीते पुरुष ज काम भोगोनो परित्याग करतो आवेल छे, परंतु आश्चर्य छे के ज्यारे काम-भोगोए ज पहेलेथी मने छोडी दीधेल छे, त्यारे साराम सारो मार्ग ए छे के हु पण आने सर्वथा छोडी दउं, एटले मने हवे नथी आपनी पुत्रीथी मतलब के न आपना सर्वस्वथी आ प्रकारना वैराग्यथी युक्त एवा सुधनना वचनो साभळीने सुनंदने पण वैराग्य प्राप्त थयो हवे वणिक्पुत्र सुधनना वैराग्यने जोईतेना पूर्वभवनो मित्र के जे देव छे ते प्रत्यक्ष बनी तेने कहेवा लाग्यो--मित्र सुधन! तने प्रतिबोधित करवा माटे ज मे आ सघळो खेल रचेल छे ठीक थयु के तमे प्रतिबोध पाम्या आ प्रकारे कहेता तेणु तेना माटे

मूलम्—आणाणिद्देसकरे, गुरूणमुववायकारए।
इंगियागारसंपण्णे, से विणीए त्ति वुच्चई ॥ २ ॥

छाया—
आज्ञानिर्देशकरः गुरूणामुपपातकारकः।
इङ्गिताकारसम्पन्नः स विनीत इत्युच्यते ॥ २ ॥

टीका—

'आणाणिद्देसकरे' इत्यादि। आज्ञानिर्देशकरः=आज्ञा=विधिरूपं प्रतिषेधरूपं वा गुरुवचनं, यथा-'इदं कुरु' 'इदं मा कुरु' इति, तस्या निर्देशः= भवद्वचनानुसारेण करिष्यामीति कथनं, तस्य करः=कर्ता, यद्वा-आज्ञायाः=तीर्थं करवाण्या निर्देशः=उत्सर्गापवादकथनं, तस्य कारकः, तथा-गुरूणाम्=आचार्यादीनाम्, उपपातकारकः=उपपातः=समीपेऽवस्थानं, तस्य कारकः, आचार्यादिसंनिहितस्थानवर्ती, न तु तन्नियोगवचनभयाद् दूरावस्थायीत्यर्थः, तथा-इङ्गिताकारसम्पन्नः, इङ्गितं=निपुणमतिगम्यं स्वाभिप्रायसूचकमीषद् भ्रूचालनादिकम्, आकारः=स्थूलमतिगम्यः प्रस्थानादिसूचको दिगवलोकनादिः, ताभ्यां संपन्नः=युक्तः, गुरुमनोऽभिप्रायज्ञानवानित्यर्थः, एवंभूतो यः शिष्यः सः विनीतः=विनयवान्, इत्युच्यते तीर्थकरगणधरादिभिरिति शेषः।

अन्वयार्थ—(गुरूणं-गुरूणां) आचार्य आदिकी (आणाणिद्देसकरे-आज्ञानिर्देशकरः) आज्ञा को मानने वाला (उववायकारए-उपपातकारकः) उनके निकट सदा रहने वाला (इंगियागारसंपण्णे-इंगिताकारसंपन्नः) इंगित-सूक्ष्म बुद्धि वालों से जानने योग्य गुरु आदि की भ्रूचालन आदि चेष्टा। आकार-स्थूल बुद्धि वालों से भी समझने योग्य गुरु आदि की गमनादिसूचक दिशाका अवलोकनादि चेष्टा। गुरु आदि की इन दोनों चेष्टाओं को अच्छी तरह जानने वाला जो शिष्य होता है (से विणीए

અન્વયાર્થ-(ગુરૂણં-ગુરૂણાં) આચાર્ય વગેરેની (આણાણિદ્દેસકરે-આજ્ઞાનિર્દેશકરઃ) આજ્ઞાને માનવાવાળા (ઉવવાયકારએ-ઉપપાતકારકઃ) એમની પાસે સદા રહેવાવાળા (ઇંગિયાગારસંપણ્ણે-ઇંગિતાકારસંપન્ન) ઇંગિત-સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળાથી જાણવા યોગ્ય ગુરૂની ભ્રૂચાલન-(આંખનો ઇશારો) આદિની ચેષ્ટા, આકાર-સ્થૂલ બુદ્ધિવાળાથી પણ સમજવા યોગ્ય ગુરૂ આદિની ગમનાદિસૂચક દિશાનું અવલોકન આદિ ચેષ્ટા, ગુરૂ આદિની આ બન્ને ચેષ્ટાઓને સારી રીતે જાણવાવાળા

नयो नीतिर्विनयः=साधुसमादृतः समाचारस्तम्, यद्वा–विनयति=नाशयति सकल-क्लेशजनकमष्टविधं कर्म स विनयस्तम्, गुरुं प्रति नीचैर्वृत्तिलक्षणा नम्रता द्रव्यतो विनयः, साध्वाचारं प्रति प्रवणत्वं भावतो विनयस्तमित्यर्थः, प्रादुष्करिष्यामि=प्रकटयिष्यामि। केन प्रकारेण प्रादुष्करिष्यामीत्याकाङ्क्षायामाह–'आणुपुव्विं' इति। आनुपूर्वीमिति, अत्र–सौत्रत्वात् तृतीयार्थे द्वितीया, आनुपूर्व्या=क्रमेण शास्त्रोक्तपरिपाट्येत्यर्थः, हे शिष्याः! मे=मम मत्सकाशादित्यर्थः, यद्वा–'मे' इति विभक्त्यन्तप्रतिरूपकमव्ययम् मे=मत्तः, शृणुत=यूयमाकर्णयत श्रवणं प्रति सावधाना भवतेत्यर्थः। स्वशिष्याभिमुखीकरणार्थमिदम् ॥ १ ॥

'विनयं प्रादुष्करिष्यामी'त्युक्तं, तत्र विनीतलक्षणे विज्ञाते सति विनय-स्वरूपं विदितं स्यादिति विनीतलक्षणमाह—

रहित भिक्षा का ग्रहण करनेवाला भिक्षु कहा गया है। विनय का अर्थ है–विशिष्ट नय, इसलिये यहाँ 'विनय' शब्द से साधुओंका आचार समझना चाहिये। अथवा–जो अष्टविध कर्मोंका नाश करे सो 'विनय' है। वह विनय द्रव्य-विनय और भाव-विनय के भेद से दो प्रकार का है। गुरु के प्रति, तथा पर्यायज्येष्ठोंके प्रति नम्र होना, तथा उनकी सेवा करना यह द्रव्य–विनय है। साध्वाचार में तत्पर रहना यह भाव–विनय है। उस विनय को मैं शास्त्रोक्त पद्धति के अनुसार प्रकट करूँगा, अतः हे जंबू! तुम सब मुझ से इस बात को अच्छीतरह सुनो ॥ १ ॥

विनीत के लक्षण का जबतक ज्ञान न हो जाय तब तक विनय का स्वरूप जाना नहीं जा सकता है, इसलिये सूत्रकार विनीत का लक्षण कहते हैं—'आणाणिद्देसकरे' इत्यादि।

ભિક્ષાને ગ્રહણ કરવાવાળા 'ભિક્ષુ' કહેવાય છે વિનયનો અર્થ છે–વિશિષ્ટ નય, આ માટે અહિં 'વિનય' શબ્દથી સાધુઓનો આચાર સમજવો જોઈએ અથવા–જે અષ્ટવિધ કર્મોનો નાશ કરે તે 'વિનય' છે તે વિનય દ્રવ્ય–વિનય અને ભાવ –વિનયના ભેદથી બે પ્રકારે છે ગુરૂના પ્રતિ તથા પર્યાયથી બડાઓ પ્રતિ નમ્ર થવુ, તથા તેની સેવા કરવી તે દ્રવ્ય વિનય છે સાધુના આચારમાં તત્પર રહેવુ એ ભાવ–વિનય છે તે વિનયને હુ શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર પ્રગટ કરીશ, માટે હે જમ્બૂ! તમે મારાથી આ સઘળી વાતને સારી રીતે સાભળો (૧)

વિનીતના લક્ષણનુ જ્યા સુધી જ્ઞાન ન થાય ત્યા સુધી વિનયનુ સ્વરૂપજાણી શકાતુ નથી. આ માટે સૂત્રકાર વિનીતના લક્ષણ કહે છે–'आणाणिद्देसकरे' ઈત્યાદિ

मूलम्—आणानिद्देसकरे, गुरूणमुववायकारए ।
इंगियागारसंपण्णे, से विणीए त्ति वुच्चई ॥ २ ॥

छाया—
आज्ञानिर्देशकरः गुरूणामुपपातकारकः ।
इङ्गिताकारसम्पन्न स विनीत इत्युच्यते ॥ २ ॥

टीका—

'आणाणिद्देसकरे' इत्यादि । आज्ञानिर्देशकरः=आज्ञा=विधिरूपं प्रतिषेधरूपं वा गुरुवचनं, यथा-'इदं कुरु' 'इदं मा कुरु' इति, तस्या निर्देशः=भवद्वचनानुसारेण करिष्यामीति कथनं, तस्य करः=कर्ता, यद्वा-आज्ञायाः=तीर्थंकरवाण्या निर्देशः=उत्सर्गापवादकथनं, तस्य कारकः, तथा-गुरूणाम्=आचार्यादीनाम्, उपपातकारकः=उपपातं=समीपऽवस्थानं, तस्य कारकः, आचार्यादिसंनिहितस्थानवर्ती, न तु तन्नियोगवचनभयाद् दूरावस्थायीत्यर्थः, तथा—इङ्गिताकारसम्पन्नः, इङ्गितं=निपुणमतिगम्यं स्वाभिप्रायसूचकमीषद्भ्रूचालनादिकम्, आकारः=स्थूलमतिगम्यः प्रस्थानादिसूचको दिगवलोकनादिः, ताभ्यां संपन्नः=युक्तः, गुरुमनोऽभिज्ञानवानित्यर्थः, एवंभूतो यः शिष्यः सः विनीतः=विनयवान्, इत्युच्यते तीर्थंकरगणधरादिभिरिति शेषः ।

अन्वयार्थ—(गुरूणं-गुरूणां) आचार्य आदिकी (आणाणिद्देसकरे-आज्ञानिर्देशकरः) आज्ञा को मानने वाला (उववायकारए-उपपातकारकः) उनके निकट सदा रहने वाला (इंगियागारसंपण्णे-इङ्गिताकारसंपन्नः) इंगित-सूक्ष्म बुद्धि वालों से जानने योग्य गुरु आदि की भ्रूचालन आदि चेष्टा । आकार-स्थूल बुद्धि वालों से भी समझने योग्य गुरु आदि की गमनादिसूचक दिशाका अवलोकनादि चेष्टा । गुरु आदि की इन दोनों चेष्टाओं को अच्छी तरह जानने वाला जो शिष्य होता है (से विणीए

અન્વયાર્થ-(गुरूणं-गुरूणां) આચાર્ય વગેરેની (आणाणिद्देसकरे-आज्ञानिर्देशकरः)આજ્ઞાને માનવાવાળા (उववायकारए-उपपातकारकः) એમની પાસે સદા રહેવાવાળા (इंगियागारसंपण्णे-इङ्गिताकारसंपन्नः) ઇંગિત-સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળાથી જાણવા યોગ્ય ગુરૂની ભ્રૂચાલન-(આંખનો ઇશારો) આદિની ચેષ્ટા, આકાર -સ્થૂલ બુદ્ધિવાળાથી પણ સમજવા યોગ્ય ગુરૂ આદિની ગમનાદિસૂચક દિશાનુ અવલોકન આદિ ચેષ્ટા, ગુરૂ આદિની આ બન્ને ચેષ્ટાઓને સારી રીતે જાણવાવાળા

त्ति वुच्चइ-सः विनीत इति उच्यते) वह तीर्थंकर गणधर आदि के द्वारा विनीत कहा गया है ॥ २ ॥

भावार्थ—"आज्ञानिर्देशकरः" "यह करो, यह न करो" इस प्रकार विधिरूप और निषेधरूप जो गुरु के वचन हैं वे 'आज्ञा' शब्द से ग्रहण किये गये हैं। "आप के वचन के अनुसार ही प्रवृत्ति करने का भाव है, अन्यथा नहीं," इस प्रकार शिष्य का कथन निर्देश है। इस निर्देश का अच्छी तरह से पालन करने वाला आज्ञानिर्देशकर है। अथवा—आज्ञा-तीर्थंकर प्रभु की वाणी के द्वारा जो उत्सर्ग एवं अपवाद मार्ग का निर्देश अर्थात् विधान किया गया है उसके अनुसार करने वाला आज्ञानिर्देशकर कहा जाता है। उपपात शब्द का अर्थ है-समीप बैठना। शिष्य का कर्तव्य है कि वह सदा अपने गुरु के समीप बैठे। उनकी आज्ञा के पालन करने के भय से उनसे दूर न बैठे। गुरु का अभिप्राय परखना यह साधारण बात नहीं है। यह बात तब ही सीखी जा सकती है कि जब शिष्य उन के पास में बैठे, अन्यथा नहीं। विनीत शिष्य गुरु की सेवा करने से आत्मकल्याण करता है, ।

જે શિષ્ય હોય છે, (से विणीए-त्ति वुच्चइ-स विनीत इति उच्यते) તે તીર્થંકર ગણધર આદિ દ્વારા વિનીત કહેવાયેલ છે (૨)

ભાવાર્થ—"आज्ञानिर्देशकर." "આ કરો અને આ ન કરો" આ પ્રકારે વિધિરૂપ અને નિષેધરૂપ જે ગુરૂના વચન છે તે 'આજ્ઞા' શબ્દથી ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે "આપના વચન અનુસાર જ પ્રવૃત્તિ કરવાના ભાવ છે બીજા નથી" આ પ્રકારનુ શિષ્યનુ કથન નિર્દેશ છે નિર્દેશનુ સારી રીતે પાલન કરવા-વાળા આજ્ઞાનિર્દેશકર છે અથવા—આજ્ઞા-તીર્થંકર પ્રભુની વાણીદ્વારા જે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગનો નિર્દેશ અર્થાત્ વિધાન કરવામા આવેલ છે તે અનુસાર કરવાવાળા આજ્ઞાનિર્દેશકર કહેવાય છે ઉપપાત શબ્દનો અર્થ છે સમીપ બેસવું શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે સદા પોતાના ગુરૂની સમીપ બેસે ગુરૂની આજ્ઞાનુ પાલન કરવાના ભયથી તેનાથી દૂર ન બેસે ગુરૂનો અભિપ્રાય જાણવો તે સાધારણ વાત નથી એ વાત ત્યારે જ શીખી શકાય કે જ્યારે શિષ્ય તેની પાસે બેસે, એ શિવાય નહીં વિનીત શિષ્ય ગુરૂની સેવા કરવાથી આત્મકલ્યાણ કરે છે

अत्र गुणनिधिश्रमणस्य दृष्टान्तः—

तथाहि—धर्मसिंहाचार्यस्य गुणनिधिनामकः सुधीः शिष्यः प्रकृतिभद्रः प्रकृतिविनीतः प्रतिदिवसं गुरुनिकटवासी गुरुवचनानुकूलकार्यकारी गुरुमनोवृत्त्यनुसारी गुरुविचारभेणिसरणिसंचरणशीलः प्रकृतिसरलः सुशील आसीत्। यदा गुरुरागच्छति तदाऽऽसनादुत्थाय तस्मै सविनयमासनं प्रयच्छति, यदा गच्छति तदाऽऽसनमुपादाय तदुपवेशनस्थाने विस्तारयति, गुरोराज्ञा कदा कीदृशी भविष्यतीत्येवं प्रतिक्षणं प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति। यस्मिन् यस्मिन् ऋतौ यद् यद् गुरुप्रकृत्यनुकूलमशनादिकं, तत्तत् समानीय गुरवे समर्पयति। गुरुर्हि जननीजनकाभ्यामप्यधिकः, तत्र कारणं जन्मदाता जन्मनि जन्मनि भवति, मुक्तिदाता गुरुस्तु दुर्लभः,

इस पर गुणनिधिश्रमण का दृष्टान्त कहते हैं—

धर्मसिंह आचार्य का गुणनिधि नामका एक शिष्य था। वह सुबुद्धि एवं प्रकृतिभद्र था। विनीत था। गुरु महाराज के पास बैठना उनके वचन के अनुसार चलना, उनकी मनोवृत्ति के अनुकूल काम करना, इत्यादि समस्त सद्गुणों से युक्त था। बड़ा ही सुशील था। जब गुरु महाराज पधारते तब आसन से उठ कर वह उनके लिये विनयपूर्वक आसन देता, तथा जब गुरु महाराज वहाँ से उठ कर जाते तब वह आसन लेकर उनके पीछे २ चलता और जहाँ गुरु महाराज बैठना चाहते वहाँ आसन बिछा देता। गुरु महाराज की आज्ञा कब कैसी होगी, इसकी प्रतिक्षण प्रतीक्षा करता था। जिस २ ऋतु में जो जो आहार पानी आदि गुरुमहाराज के प्रकृति के अनुकूल होता उस उस ऋतु में वही वही पदार्थ लाकर गुरु महाराज को अर्पण करता। गुरु ने जो कुछ कहा वही

આ આગે ગુણનિધિ શ્રમણનું દૃષ્ટાંત કહે છે—

ધર્મસિંહ આચાર્યને ગુણનિધિ નામનો એક શિષ્ય હતો. તે સુબુદ્ધિવાળો અને પ્રકૃતિભદ્ર હતો. વિનીત હતો. ગુરૂ મહારાજ પાસે બેસવું, તેમના વચન અનુસાર ચાલવું, તેમની મનોવૃત્તિ અનુકૂળ કામ કરવું ઇત્યાદિ સમસ્ત સદ્ગુણોથી યુક્ત હતો. ઘણો સુશીલ હતો. જ્યારે ગુરૂમહારાજ પધારે ત્યારે આસનથી ઉઠીને તે તેમને માટે વિનયપૂર્વક આસન આપતો, તથા જ્યારે ગુરૂ મહારાજ ત્યાંથી ઉઠીને જતા ત્યારે તે આસન લઈને તેમની પાછળ પાછળ જતો અને જ્યાં ગુરૂ મહારાજ બેસવા ઇચ્છે ત્યાં આસન બીછાવી (પાથરી) દેતો. ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા ક્યારે કેવી હશે, તેની પ્રતિક્ષણ પ્રતીક્ષા કરતો હતો. જે જે ઋતુમાં જે જે આહાર પાણી આદિ ગુરૂ મહારાજની પ્રકૃતિને અનુકૂળ હોય તે તે ઋતુમાં તે તે પદાર્થ લાવીને ગુરૂ મહારાજને

त्ति वुच्चइ-सः विनीत इति उच्यते) वह तीर्थंकर गणधर आदि के द्वारा विनीत कहा गया है ॥ २ ॥

भावार्थ—"आज्ञानिर्देशकरः" "यह करो, यह न करो" इस प्रकार विधिरूप और निषेधरूप जो गुरु के वचन हैं वे 'आज्ञा' शब्द से ग्रहण किये गये हैं। "आप के वचन के अनुसार ही प्रवृत्ति करने का भाव है, अन्यथा नहीं," इस प्रकार शिष्य का कथन निर्देश है। इस निर्देश का अच्छी तरह से पालन करने वाला आज्ञानिर्देशकर है। अथवा—आज्ञा-तीर्थंकर प्रभु की वाणी के द्वारा जो उत्सर्ग एवं अपवाद मार्ग का निर्देश अर्थात् विधान किया गया है उसके अनुसार करने वाला आज्ञानिर्देशकर कहा जाता है। उपपात शब्द का अर्थ है-समीप बैठना। शिष्य का कर्तव्य है कि वह सदा अपने गुरु के समीप बैठे। उनकी आज्ञा के पालन करने के भय से उनसे दूर न बैठे। गुरु का अभिप्राय परखना यह साधारण बात नहीं है। यह बात तब ही सीखी जा सकती है कि जब शिष्य उन के पास में बैठे, अन्यथा नहीं। विनीत शिष्य गुरु की सेवा करने से आत्मकल्याण करता है,।

જે શિષ્ય હોય છે, (से विणीए-त्ति वुच्चइ-स विनीत इति उच्यते) તે તીર્થંકર ગણધર આદિ દ્વારા વિનીત કહેવાયેલ છે (૨)

ભાવાર્થ—"आज्ञानिर्देशकर." "આ કરો અને આ ન કરો" આ પ્રકારે વિધિરૂપ અને નિષેધરૂપ જે ગુરૂના વચન છે તે 'આજ્ઞા' શબ્દથી ગ્રહણુ કરવામા આવેલ છે "આપના વચન અનુસાર જ પ્રવૃત્તિ કરવાના ભાવ છે બીજા નથી" આ પ્રકારનુ શિષ્યનુ કથન નિર્દેશ છે નિર્દેશનુ સારી રીતે પાલન કરવા-વાળા આજ્ઞાનિર્દેશકર છે અથવા-આજ્ઞા-તીર્થંકર પ્રભુની વાણીદ્વારા જે ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગને નિર્દેશ અર્થાત્ વિધાન કરવામા આવેલ છે તે અનુસાર કરવાવાળા આજ્ઞાનિર્દેશકર કહેવાય છે ઉપપાત શબ્દનો અર્થ છે સમીપ બેસવુ શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે સદા પોતાના ગુરૂની સમીપ બેસે ગુરૂની આજ્ઞાનુ પાલન કરવાના ભયથી તેનાથી દૂર ન બેસે ગુરૂનો અભિપ્રાય જાણવો તે સાધારણ વાત નથી એ વાત ત્યારે જ શીખી શકાય કે જ્યારે શિષ્ય તેની પાસે બેસે, એ શિવાય નહીં વિનીત શિષ્ય ગુરૂની સેવા કરવાથી આત્મકલ્યાણ કરે છે

अत्र गुणनिधिश्रमणस्य दृष्टान्तः—

तथाहि-धर्मसिंहाचार्यस्य गुणनिधिनामकः सुधीः शिष्यः प्रकृतिभद्रः प्रकृतिविनीतः प्रतिदिवसं गुरुनिकटवासी गुरुवचनानुकूलकार्यकारी गुरुमनोवृत्त्यनुसारी गुरुविचाराभिसराभिसंचरणशीलः प्रकृतिसरलः सुशील आसीत्। यदा गुरुरागच्छति तदाऽऽसनादुत्थाय तस्मै सविनयमासनं प्रयच्छति, यदा गच्छति तदाऽऽसनमुपादाय तदुपवेशनस्थाने विस्तारयति, गुरोराज्ञा कदा कीदृशी भविष्यतीत्येव प्रतिक्षणं प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति। यस्मिन् यस्मिन् ऋतौ यद् यद् गुरुप्रकृत्यनुकूलमशनादिकं, तत्तत् समानीय गुरवे समर्पयति। गुरुर्हि जननीजनकाभ्यामप्यधिकः, तत्र कारणं-जन्मदाता जन्मनि जन्मनि भवति, मुक्तिदाता गुरुस्तु दुर्लभः,

इस पर गुणनिधिश्रमण का दृष्टान्त कहते हैं—

धर्मसिंह आचार्य का गुणनिधि नामका एक शिष्य था। वह सुबुद्धि एवं प्रकृतिभद्र था। विनीत था। गुरु महाराज के पास बैठना उनके वचन के अनुसार चलना उनकी मनोवृत्ति के अनुकूल काम करना, इत्यादि समस्त सद्गुणों से युक्त था। बड़ा ही सुशील था। जब गुरु महाराज पधारते तब आसन से उठ कर वह उनके लिये विनयपूर्वक आसन देता, तथा जब गुरु महाराज वहाँ से उठ कर जाते तब वह आसन लेकर उनके पीछे २ चलता और जहाँ गुरु महाराज बैठना चाहते वहाँ आसन बिछा देता। गुरु महाराज की आज्ञा कब कैसी होगी, इसकी प्रतिक्षण प्रतीक्षा करता था। जिस २ ऋतु में जो जो आहार पानी आदि गुरुमहाराज के प्रकृति के अनुकूल होता उस उस ऋतु में वही वही पदार्थ लाकर गुरु महाराज को अर्पण करता। गुरु ने जो कुछ कहा वही

આ અંગે ગુણનિધિ શ્રમણનું દૃષ્ટાંત કહે છે—

ધર્મસિંહ આચાર્યને ગુણનિધિ નામનો એક શિષ્ય હતો. તે સુબુદ્ધિ વાળો અને પ્રકૃતિભદ્ર હતો. વિનીત હતો ગુરૂ મહારાજ પાસે બેસવું, તેમના વચન અનુસાર ચાલવું, તેમની મનોવૃત્તિ અનુકૂળ કામ કરવું ઇત્યાદિ સમસ્ત સદ્ગુણોથી યુક્ત હતો ઘણો સુશીલ હતો. જ્યારે ગુરૂમહારાજ પધારે ત્યારે આસનથી ઉઠીને તે તેમને માટે વિનયપૂર્વક આસન આપતો, તથા જ્યારે ગુરૂ મહારાજ ત્યાંથી ઉઠીને જતા ત્યારે તે આસન લઇને તેમની પાછળ પાછળ જતો અને જ્યાં ગુરૂ મહારાજ બેસવા ઇચ્છે ત્યાં આસન બીછાવી (પાથરી) દેતો. ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા ક્યારે કેવી હશે, તેની પ્રતિક્ષણ પ્રતીક્ષા કરતો હતો. જે જે ઋતુમાં જે જે આહાર પાણી આદિ ગુરૂ મહારાજની પ્રકૃતિને અનુકૂળ હોય તે તે ઋતુમાં તે તે પદાર્થ લાવીને ગુરૂ મહારાજને

गुरुं विना कालत्रयेऽपि ज्ञानं दुर्लभम् , यथा सिद्धाञ्जनं विना भूतलान्तर्गतं निधानं नयनपथं नावतरति, तथैव गुरुमन्तरेणात्मस्वरूप न पश्यति । यथा दुग्धान्नवनीतं तद्विलोडनं विना न प्राप्यते, एवं गुरुसेवनं विना रत्नत्रयं नोपलभ्यते । स गुण-

करना, यह समझ कर कि गुरु महाराज कभी भी अन्यथा प्रवृत्ति नहीं करा सकते हैं, अहित में प्रवर्तन कराने का अभिप्राय इनके अन्तःकरण में कभी भी जाग्रत नहीं हो सकता है, क्यों कि ये मेरे हितकारी हैं, इस अभिप्राय से-इस दृढ आस्था से-वह सदा गुरु की आज्ञा का आराधन किया करता था । साथ में उसका यह पक्का विश्वास था कि गुरुमहाराज माता पिता से भी अधिक उपकारी होते हैं, क्यों कि जन्म दाता तो इस जीव को प्रत्येक भव में प्राप्त होते रहते हैं, परन्तु मुक्तिदाता गुरु तो बडे भाग्य से ही मिलते हैं, निर्धन को निधिके समान आत्मा को इनका समागम बहुत दुर्लभ है । आत्मज्ञानकी प्राप्ति इनसे ही हुआ करती है। गुरु के विना तो कालत्रय में भी सम्यग्ज्ञान का लाभ नहीं हो सकता है. ये तो सिद्ध-अंजन समान हैं-जिस प्रकार सिद्ध-अंजन आंखों में आंजने के प्रभाव से जीवों की भूमिगत निधान को लक्षित करनेवाली दृष्टि खुल जाती है उसी प्रकार गुरु की कृपा से आत्मज्ञान का अनुभव जीवको होने लगता है । दुग्ध के विलोडन किये विना जैसे मक्खन का

અર્પણ કરતો ગુરૂએ જે કંઈ કહ્યું એજ કરવું, એવું સમજીને કે ગુરૂ મહારાજ કદી પણ અન્યથા પ્રવૃત્તિ ન જ કરાવે અહિતમાં પ્રવર્તન કરાવવાનો અભિપ્રાય તેમના અંતઃકરણમાં કોઈ વખત પણ જાગ્રત થાય જ નહીં, કેમકે તેઓ મારા હિતકારી છે આ અભિપ્રાયથી-આવી દ્રઢ આસ્તાથી-તે સદા ગુરૂની આજ્ઞાનું આરાધન કર્યા કરતો સાથોસાથ તેને એ પાકો વિશ્વાસ હતો કે ગુરૂ મહારાજ માતા પિતાથી પણ અધિક ઉપકારી હોય છે કેમકે જન્મદાતા તો આ જીવને પ્રત્યેક ભવમાં પ્રાપ્ત થતા જ રહે છે પરંતુ મુક્તિદાતા ગુરૂ તો સારા સદ્‌ભાગ્યથી જ મળે છે નિર્ધનને નિધિ સમાન તેવી રીતે આત્માને ગુરૂનો સમાગમ ઘણો જ દુર્લભ છે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તેમનાથી જ થાય છે ગુરૂ વિના તો કાલત્રયમાં પણ સમ્યગ્જ્ઞાનનો લાભ થઈ શકતો નથી એઓ તો સિદ્ધ-અંજન સમાન છે જે પ્રકારે સિદ્ધ-અંજન આંખોમાં આંજ-વાના પ્રભાવથી જીવોની ભૂમિગત નિધાનને લક્ષિત કરવાવાળી દ્રષ્ટિ ખુલી જાય છે એવી રીતે ગુરૂની કૃપાથી આત્મજ્ઞાનનો અનુભવ જીવને થવા લાગે છે દુધને વલોવ્યા શીવાય જેમ માખણનું મળવું અસંભવ છે તેમ

निधिर्गुरुस्तुतिं करोति–हे गुरो! भवान् वारिद इव करुणारसहृष्टश्यामामकीनं चित्त चातकं प्रमोदयति, शमदमादिगुणोद्यानं हरितीकरोति। हे करुणासागर! भवत्करुणां विना सम्यक्त्वप्राप्तिर्न भवति, सम्यक्त्वं विना तत्त्वातत्त्वविवेकरूपामृत भावना न जायते, अमृतभावनां विना विशुद्धध्यानं न भवति। विशुद्धध्यानं विना क्षपकश्रेणिर्न प्रादुर्भवति। क्षपकश्रेणिं विना शुक्लध्यानस्य द्वितीयपादः प्राप्तो न भवति। शुक्लध्यानस्य द्वितीयपादं विना केवलज्ञानं न सम्भवति। केवलज्ञान–

मिलना असंभव है उसी प्रकार गुरुकी सेवा किये विना भी रत्नत्रयकी प्राप्ति होना महादुर्लभ है, धन्य है, गुरुमहाराज!! गुणनिधि ने इस प्रकार मन में विचार कर गुरु महाराज की स्तुति की, जो इस प्रकार है—हेगुरुमहाराज! आप मेघ की तरह मेरे चित्तरूपी चातक को करुणारस के वर्षण से प्रमुदित करनेवाले हैं। शम दम आदि गुणस्वरूप उद्यान को हरा भरा बनाने वाले हैं। हे करुणासागर! जबतक आपकी करुणा-रसार्द्र दृष्टि जीवों पर नहीं पड़ती, तबतक उन्हें सम्यक्त्व का लाभ नहीं होता है। सम्यक्त्व प्राप्त किये बिना जीव कभी भी तत्त्वातत्त्वविवेकरूप अमृत से भरी हुई भावना को अपने में नहीं भर सकता। अमृतभावना भरे बिना विशुद्ध ध्यान कभी भी नहीं जग सकता। विशुद्ध ध्यान की जागृति बिना जीव को क्षपकश्रेणिकी प्राप्ति नहीं हो सकती, क्षपकश्रेणि की प्राप्ति हुए बिना शुक्लध्यान का द्वितीयपाद (दूसरा

ગુરૂની સેવા કર્યા સિવાય રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ થવી મહાદુર્લભ છે ધન્ય છે ગુરૂ મહારાજ! ગુણનિધિએ આ પ્રકારનો મનમાં વિચાર કરી ગુરૂમહારાજની સ્તુતિ કરી જે આ પ્રકારની છે—હે ગુરૂમહારાજ આપ મેઘની માફક મારા ચિત્તરૂપી ચાતકને કરૂણારસના વર્ષણથી પ્રમુદિત કરવાવાળા છો. શમ દમ આદિ ગુણસ્વરૂપ ઉદ્યાનને હાલતો ફૂલતો બનાવવાવાળા છો, હે કરૂણાસાગર! જ્યાં સુધી આપની કરૂણા રસાર્દ્ર (દયાથી ભીની) દૃષ્ટિ જીવો પર નથી પડતી ત્યાં સુધી તેને સમ્યકૃત્વનો લાભ થતો નથી. સમ્યકૃત્વ પ્રાપ્ત કર્યા વગર જીવ કદાપિ પણ તત્ત્વાતત્ત્વવિવેકરૂપ અમૃતથી ભરેલી ભાવનાને પોતાનામાં ભરી શકતો નથી. અમૃત ભાવના ભર્યા વગર વિશુદ્ધ ધ્યાન કદી પણ જાગ્રત થતું નથી. વિશુદ્ધધ્યાનની જાગૃતિ વિના જીવને ક્ષપકશ્રેણીની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ક્ષપકશ્રેણીની પ્રાપ્તિ થયા વિના શુક્લધ્યાનનો બીજો પાયો પ્રાપ્ત થતો

प्राप्तिं विना शैलेश्यवस्था न जायते। ता विना सकलकर्मक्षयो न भवति। सकल-कर्मक्षयं विना मुक्तिर्न संभवति। मुक्तिप्राप्तिं विनाऽयमात्माऽमरपद न लभते। अमरपदप्राप्तिं विनाऽऽत्मनः सिद्धावस्था न जायते, अतो भवानेव सकलकल्याण-कारणमिति प्रतिक्षणं भवच्चरणसमाराधनमेव मम संयमाराधनम्। एवं गुरुमारा-धयन् गुणनिधिः संयमयात्रा निर्वहन् स्वात्मकल्याणमचिरेण साधितवान्। एव मन्येनापि शिष्येण विनयपरेण भवितव्यम् ॥ २ ॥

अविनीतत्ववर्जनेन विनीतो भवतीत्यतो विनीतविपरीतमविनीत-स्वरूपमाह—

पाया) प्राप्त नहीं हो सकता। शुक्लध्यान के दूसरे पाये की प्राप्ति विना केवलज्ञान की प्राप्ति नहीं हो सकती। केवलज्ञान की प्राप्ति विना शैलेशी अवस्था प्राप्त नहीं हो सकती है। शैलेशी अवस्था की प्राप्ति विना सकल कर्मोंका क्षय नहीं हो सकता है और सकल कर्मोंके क्षय विना मुक्ति की प्राप्ति नहीं हो सकती, और मुक्तिकी प्राप्ति विना अमरपद नहीं मिल सकता। अमर पद पाये विना आत्मा सिद्धावस्थासम्पन्न नहीं बन सकता। इस लिये हे नाथ! आप ही सकल कल्याण के कारण है, अतः प्रतिक्षण आपके चरणोंका आराधन ही मेरा संयमाराधन है। इस प्रकार अपने गुरुकी आराधना करते हुए गुणनिधि ने तप संयम की आराधना की, और थोड़े ही काल मे आत्मकल्याण किया। इसी तरह अन्य शिष्योंको भी अपने गुरुके प्रति विनयशील रहना चाहिये ॥ २॥

નથી શુક્લધ્યાનના બીજા પાયાની પ્રાપ્તિ વિના કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતી નથી શૈલેશી અવસ્થાની પ્રાપ્તિ વિના સકલ કર્મોનો ક્ષય થતો નથી અને સકલ કર્મોના ક્ષય વિના મુક્તિની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ વિના અમરપદ મળી શકતું નથી અમરપદ મેળવ્યા વગર આત્મા સિદ્ધઅવસ્થાસંપન્ન બની શકતો નથી માટે હે નાથ! આપજ સકલ કલ્યાણના કારણ છો એટલે પ્રતિક્ષણ આપના ચરણોનું આરાધન જ મારૂં સંયમ આરાધન છે આ પ્રકારથી પોતાના ગુરૂની આરાધના કરતા કરતા ગુણનિધિએ તપ સંયમની આરાધના કરી અને થોડાજ કાળમા આત્મકલ્યાણ કર્યું આવી રીતે અન્ય શિષ્યોએ પણ પોતાના ગુરૂ પ્રત્યે વિનયશીલ રહેવું જોઈએ ॥૨॥

आणाऽणिद्देसकरे, गुरूणमणुववायकारए।
पडिणीए असंबुद्धे, अविणीए-त्ति वुच्चइ ॥ ३ ॥

छाया—

आज्ञाऽनिर्देशकरो गुरूणामनुपपातकारकः।
प्रत्यनीकोऽसंबुद्धः अविनीत इत्युच्यते ॥ ३ ॥

टीका—

'आणाऽणिद्देसकरे' इत्यादि। आज्ञाऽनिर्देशकरः=आज्ञाया गुरुवचनस्यानिर्देशकरः—अनादरकारकः, तथा गुरूणाम्=आचार्यादीनाम्, अनुपपातकारकः=समीपानवस्थायी, गुरूणां संनिधौ तिष्ठामि चेद् गुरवो मां स्वकार्यमाज्ञापयिष्यन्तीति विज्ञाय दूरं तिष्ठतीत्यर्थः। तथा—प्रत्यनीकः=प्रतिकूलः, गुर्वाज्ञा वचनपर इत्यर्थः। तथा—असम्बुद्धः जीवाजीवादितत्त्वानभिज्ञः, एवंभूतो यः शिष्यः स त्वविनीत इत्युच्यते।

शिष्य में विनीतता, अविनीतता के परित्याग से ही आती है इसलिये विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप सूत्रकार कहते हैं— 'आणाऽणिद्देसकरे०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(गुरूणं आणाऽणिद्देसकरे-गुरूणां आज्ञाऽनिर्देशकर) गुरु की आज्ञा का अनादर करने वाला, (अणुववायकारए) उनके समीप नहीं बैठने वाला (पडिणीए) उनसे सदा प्रतिकूल बर्ताव करनेवाला (असंबुद्धे) जीव एवं अजीव आदि के स्वरूप को नहीं जाननेवाला ऐसा शिष्य (अविणीए वुच्चइ-अविनीत-उच्यते) अविनीत कहा जाता है।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार ने विनीत से विपरीत अविनीत का स्वरूप प्रदर्शित किया है। यद्यपि यह बात अर्थापत्ति से स्वयं सिद्ध

શિષ્યમાં વિનીતતા અવિનીતતાના પરિત્યાગથી જ આવે છે આ માટે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનું સ્વરૂપ સૂત્રકાર કહે છે—'आणाऽणिद्देसकरे' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(गुरूणं आणाऽणिद्देसकरे-गुरूणां आज्ञाऽनिर्देशकर) ગુરુની આજ્ઞાનો અનાદર કરવાવાળા (अणुववायकारए) એમની સામે ન બેસવાવાળા (पडिणीए) એમનાથી સદા પ્રતિકૂળ વર્તાવ કરવાવાળા (असंबुद्धे) જીવ અને અજીવ આદિના સ્વરૂપને નહીં જાણવાવાળા એવા શિષ્ય (अविणीए-वुच्चइ-अविनीतः उच्यते) અવિનીત કહેવાય છે

ભાવાર્થ—આ ગાથાદ્વારા સૂત્રકારે વિનીતથી વિપરીત અવિનીતનું સ્વરૂપ પ્રદર્શિત કરેલ છે જોકે આ વાત અર્થાપત્તિથી સ્વયંસિદ્ધ થઈ જતી હતી

हो जाती थी कि जो विनीत के कथित स्वरूपसे रहित है वह अविनीत है फिर भी जो यहां सूत्रकार ने उसे स्पष्ट शब्दों द्वारा अलग उल्लेख किया है उसका कारण विशेषरीति से विवेचन करना है, ताकि मंद-बुद्धि जन भी इस बात को अच्छी तरह समझ सकें। गुरु के समीप वह अविनीत शिष्य इसलिये नहीं रहना चाहता है कि वह विचारता है कि यदि गुरु के पास बैठूंगा तो उनका प्रत्येक कार्य मुझे करना पड़ेगा इसलिये अच्छा है कि मैं उनसे दूर ही बैठूं। ऐसा करने वाला शिष्य स्वेच्छाचारी हो जाता है। गुरु के पास बैठने का मुख्य यही उद्देश्य होता है कि शिष्यजन विनय आदि गुणों को प्राप्त करते हुए तप संयम की आराधना सुख से कर सके। मुझ से गुरु कुछ भी कह न सकें, गुरु पर भी मेरा रौब रहे, इस ख्याल से वह अपने पूज्य गुरुजनों में भी दोषों को ढूंढने में लगा रहता है। यह काम उसी शिष्य से हो सकता है जो असंबुद्ध—अर्थात् हिताहित के विचारों से रहित है। अभिज्ञ शिष्य ऐसा नहीं होता। गाथा में ये सब विशेषण हेतुहेतुमद्भाव वाले हैं, जिनका अभिप्राय इस प्रकार है—वह गुरु की आज्ञा का पालक इसलिये नहीं है कि वह उनके पास नहीं बैठता है—उनके पास नहीं रहता है,

---

કે જે વિનીતના કથિત સ્વરૂપથી રહિત છે, તે અવિનીત છે, તો પણ અહિં સૂત્રકારે એનો સ્પષ્ટ શબ્દો દ્વારા અલગ ઉલ્લેખ કરેલ છે, તેનુ કારણ વિશેષ રીતિથી વિવેચન કરવુ એજ છે, કારણ કે મદબુદ્ધિવાળો માણસ પણ આ વાતને સારી રીતે સમજી શકે ગુરુની સમીપ તે અવિનીત શિષ્ય એટલા માટે રહેવા નથી ચાહતો કે તે વિચારે છે કે કદાચ ગુરૂની પાસે બેસુ તો તેનુ પ્રત્યેક કાર્ય મારે કરવુ પડશે આ માટે સારૂ એ છે કે હુ તેમનાથી દૂર બેસુ આવુ કરનાર શિષ્ય સ્વેચ્છાચારી બને છે ગુરૂની પાસે બેસવાનો ખાસ ઉદ્દેશ તો એ છે કે શિષ્યજન વિનય આદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરતાં કરતા તપ સયમની આરાધના સુખથી કરી શકે ગુરૂ મને કાઇ પણ કહી ન શકે, ગુરૂ ઉપર મારો દાબ રહે, આ ખ્યાલથી તે પોતાના પૂજ્ય ગુરૂજનોમા પણ દોષોને શોધવા લાગી રહે છે આ કામ તેવા શિષ્ય કરે છે કે જે અસબુદ્ધ અર્થાત્ હિતાહિતના વિચારથી રહિત છે, અભિજ્ઞ શિષ્ય આવા નથી હોતા ગાથામા આ બધા વિશેષણ હેતુહેતુમદ્ભાવવાળા છે, જેનો અભિપ્રાય આ પ્રકારે છે તે ગુરૂની આજ્ઞાનો પાલક એ ખાતર નથી કે તે ગુરૂની પાસે બેસતો

अत्र क्षुद्रबुद्धिशिष्यस्य दृष्टान्त —

यथा एकस्य भद्रबुद्धिनामकाचार्यस्याऽविनीतः क्षुद्रबुद्धिनामकः शिष्य आसीत्। यदा गुरुः शिक्षार्थं प्रेरयति, तदा शिक्षा वह्निज्वालेव तस्य प्रतिभाति, व्रतं विषवत्, तपस्या खड्गधारेव, स्वाध्यायः कर्णसूचीव, संयमो यम इव। अयमाहार विहार व्यवहारे च सर्वत्राऽऽचार्यं पीडयति। सरस मद्रकं सुस्वादमाहारं स्वयमश्नाति विवर्णं निरसमभद्रकं रूक्षमाचार्याय प्रयच्छति। अथ कदाचिदसौ श्रावकश्राविकाणां पुरतो ब्रूते—अथ मम गुरोस्सकाश,,

---

पास वह इसलिये नहीं रहना चाहता है कि वह प्रत्यनीक–अर्थात्–गुरु द्वेषी–गुरु के छिद्रान्वेषण में तत्पर है, गुरुद्वेषी वह इसलिये है कि वह असम्बुद्ध अर्थात् हिताहित के विचारों से रहित है।

अविनीत शिष्य कैसा होता है इस बात को क्षुद्रबुद्धि शिष्य के दृष्टान्त से स्पष्ट किया जाता है—

भद्रबुद्धि नामके एक आचार्य थे। उनका क्षुद्रबुद्धि नामक शिष्य था जो बड़ा अविनीत था। वह यथानाम तथागुण था। गुरु महाराज जब इसे शिक्षा देने बैठते तब उसका मन उदास हो जाता था। शिक्षा उसे ऐसी मालूम होती थी कि जैसे अग्नि की ज्वाला है। विषतुल्य इसे व्रत ज्ञात होने लगते। तलवार की धार के समान यह तपस्या को मानता, कर्ण को भेदनेवाली शलाई के तुल्य यह स्वाध्याय को समझता। अधिक क्या कहा जाय–संयम को तो यह यमके समान निहारता। आहार में विहार में एवं व्यवहार में यह सदा गुरु–महाराजको दुःखित ही किया

નથી, તેમની પાસે રહેતો નથી, પાસે રહેવાનુ તે એટલા માટે નથી ચાહતો કે તે પ્રત્યનીક–અર્થાત્ ગુરુદ્વેષી–ગુરુના છીદ્રા જોવામા તત્પર છે ગુરુદ્વેષી તે એ માટે છે કે તે હિતાહિતના વિચારોથી રહિત છે

અવિનીત શિષ્ય કેવો હોય છે આ વાતને ક્ષુદ્રબુદ્ધિ શિષ્યના દૃષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

ભદ્રબુદ્ધિ નામના એક આચાર્ય હતા. તેમને ક્ષુદ્રબુદ્ધિ નામનો એક શિષ્ય હતો જે અવિનીત હતો, તેનામાં નામ પ્રમાણે ગુણ હતા. ગુરૂ મહારાજ જ્યારે તેને શિક્ષા આપવા બેસતા ત્યારે તેનુ મન ઉદાસ થઈ જતુ શિક્ષા તેને અગ્નિની જ્વાળા જેવી લાગતી હતી. વ્રત તેને ઝેહેર જેવા કર્વા લાગતા, તપસ્યાને તે તરવારની ધાર સમાન ગણતો, સ્વાધ્યાયને તે કાનને વિંધનારા સોયા માફક જાણતો હતો. વધુ શું કહેવામા આવે. સંયમને તો તે યમની માફક જ જોતો, આહારમાં, વિહારમાં, ને વહેવારમાં એ ગુરૂમહારાજને

हो जाती थी कि जो विनीत के कथित स्वरूपसे रहित है वह अविनीत है फिर भी जो यहां सूत्रकार ने उसे स्पष्ट शब्दों द्वारा अलग उल्लेख किया है उसका कारण विशेषरीति से विवेचन करना है, ताकि मंद-बुद्धि जन भी इस बात को अच्छी तरह समझ सके। गुरु के समीप वह अविनीत शिष्य इसलिये नहीं रहना चाहता है कि वह विचारता है कि यदि गुरु के पास बैठूंगा तो उनका प्रत्येक कार्य मुझे करना पड़ेगा इसलिये अच्छा है कि मै उनसे दूर ही बैठू। ऐसा करने वाला शिष्य स्वेच्छाचारी हो जाता है। गुरु के पास बैठने का मुख्य यही उद्देश्य होता है कि शिष्यजन विनय आदि गुणों को प्राप्त करते हुए तप संयम की आराधना सुख से कर सके। मुझ से गुरु कुछ भी कह न सके, गुरु पर भी मेरा रौब रहे, इस ख्याल से वह अपने पूज्य गुरुजनों में भी दोषों को ढूंढने में लगा रहता है। यह काम उसी शिष्य से हो सकता है जो असंबुद्ध-अर्थात् हिताहित के विचारों से रहित है। अभिज्ञ शिष्य ऐसा नहीं होता। गाथा मे ये सब विशेषण हेतुहेतुमद्भाव वाले हैं, जिनका अभिप्राय इस प्रकार है-वह गुरु की आज्ञा का पालक इसलिये नहीं है कि वह उनके पास नही बैठता है-उनके पास नहीं रहता है,

કે જે વિનીતના કથિત સ્વરૂપથી રહિત છે, તે અવિનીત છે, તો પણ અહિં સૂત્રકારે એનો સ્પષ્ટ શબ્દો દ્વારા અલગ ઉલ્લેખ કરેલ છે, તેનુ કારણ વિશેષ રીતિથી વિવેચન કરવુ એજ છે, કારણ કે મંદબુદ્ધિવાળો માણસ પણ આ વાતને સારી રીતે સમજી શકે ગુરુની સમીપ તે અવિનીત શિષ્ય એટલા માટે રહેવા નથી ચાહતો કે તે વિચારે છે કે કદાચ ગુરૂની પાસે બેસુ તો તેનુ પ્રત્યેક કાર્ય મારે કરવુ પડશે આ માટે સારૂ એ છે કે હુ તેમનાથી દૂર બેસુ આવુ કરનાર શિષ્ય સ્વેચ્છાચારી બને છે ગુરૂની પાસે બેસવાનો ખાસ ઉદ્દેશ તો એ છે કે શિષ્યજન વિનય આદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરતાં કરતા તપ સયમની આરાધના સુખથી કરી શકે ગુરૂ મને કાંઇ પણ કહી ન શકે, ગુરૂ ઉપર મારો દાબ રહે, આ ખ્યાલથી તે પોતાના પૂજ્ય ગુરૂજનોમા પણ દોષોને શોધવા લાગી રહે છે આ કામ તેવા શિષ્ય કરે છે કે જે અસબુદ્ધ અર્થાત્ હિતાહિતના વિચારથી રહિત છે, અભિજ્ઞ શિષ્ય આવા નથી હોતા ગાથામા આ બધા વિશેષણ હેતુહેતુમદ્ભાવવાળા છે, જેનો અભિપ્રાય આ પ્રકારે છે તે ગુરૂની આજ્ઞાનો પાલક એ ખાતર નથી કે તે ગુરૂની પાસે બેસતો

करोति, यदि कमपि दानादिकं विषयमवलम्ब्य गुरुर्मध्यानुपविशति, तदा तत्स-मायामेव गुरोरनभिज्ञतां वदन् तं विषयं स्वयमुपदिशन् गुरुमपमानयति। कदाचित् वदति-'अद्य मम गुरुमौनव्रतमनुतिष्ठन्नास्ते' इत्युक्त्वा स्वयमेव व्याख्यानं करोति। एवं क्षुद्रबुद्धिचरितं विलोक्य वृद्धाचार्यः स्वचेतसि चिन्तयति-अयममीदृशं 'सनि-मित्त-मनिमित्तंवा क्रोधकारकः, कलहप्रियः, अभिमानी, अज्ञानी, मर्मप्रकाशी च, तदिदं ममैव कर्मणः फलमिति मन्वानो वृद्धाचार्यः सर्वं सहमान आसीत्। कदा-

से विहीन हो गया। गुरुजी वृद्ध थे, इस लिये विहारकाल में चलते समय उन्हें बड़ा कष्ट होने लगा, परन्तु क्या किया जाय फिर भी शिष्य की प्रेरणा से उन्हें अनिच्छा होने पर भी विहार करना ही पड़ता था। शिष्य का यह हाल था कि वह साधुसमाचारी को भी विपरीत करते हुए नहीं लजाता था। गुरु-महाराज जब कभी किसी दानादिक विषय को लेकर प्रवचन परिषद् के भीतर बैठकर करते तब यह उनके प्रवचन को अन्यथारूप में जाहिर करने के लिये, अथवा उस विषय में उनकी अनभिज्ञता प्रकट करने के लिये बीच ही में बोल उठता और कहता कि यह ऐसे नहीं ऐसे है, गुरुजी वृद्ध होने के कारण भूल गये हैं। जब कभी इसे बोलना होता तो लोगोंसे कहने लगता कि आज गुरुजी को मौनव्रत है, वे व्याख्यान नहीं देंगे, मैं ही व्याख्यान दूंगा, इस प्रकार कह कर व्याख्यान देने लग जाता। क्षुद्रबुद्धि का इस प्रकार स्वच्छंदाचरण देख कर गुरु-महाराज स्वयं इसमें अपने कर्मोंका फल

બની ગયું ગુરૂ વૃદ્ધ હતા એથી વિહારમાં ચાલતી વખતે તેમને ઘણું કષ્ટ થવા લાગ્યું પરંતુ શું થઈ શકે? શિષ્યની પ્રેરણાથી તેમને ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ વિહાર કરવો પડતો. શિષ્ય સાધુસામાચારીથી વિપરીત ચાલવામાં પણ લજાતો નહતો. ગુરૂ મહારાજ જ્યારે કોઈ દાનાદિક વિષયને લઈને તેના ઉપર પ્રવચન પરિષદમાં કરતા ત્યારે તે શિષ્ય તેમના પ્રવચનને અન્યથારૂપમાં જાહેર કરવા માટે અથવા એ વિષયમાં તેમની અનભિજ્ઞતા બતાવવા માટે વચમાં જ બોલી ઉઠતો અને કહેતો કે આ આમ નથી પણ આમ છે ગુરૂજી વૃદ્ધ હોવાથી ભૂલી ગયા છે જ્યારે તેને બોલવાનું મન થતું ત્યારે તે લોકોને કહેતો કે આજે ગુરૂજીને મૌનવ્રત છે તે વ્યાખ્યાન આપશે નહીં, હું જ વ્યાખ્યાન કરીશ. આ રીતે કહીને વ્યાખ્યાન કરવા લાગતો. ક્ષુદ્રબુદ્ધિનું આવું સ્વચ્છંદ આચરણ જોઈને ગુરૂ મહારાજ પોતાના કર્મોનું ફળ

इति, ततोऽसौ स्वयमश्नाति, गुरुश्च क्षुधार्तः सन् दिवसं यापयति। कदाचिद् वदति-अद्य मम गुरुणा षष्ठभक्तं कृतम्, कदाचिच्च वदति-अद्य मम गुरुणाऽष्टभक्तमनुष्ठितमिति, एवं क्रमेण गुरुः क्षुधया विवर्णः कृशः शक्तिरहितः संजातः। विहार-काले वृद्धत्वेन शीघ्रगमनसामर्थ्यवर्जितोऽपि गुरुः शिष्यप्रेरणया सक्लेशं विहरति। साधुसामाचार्यां क्षुद्रबुद्धिर्विपरीतमाचरति, प्रतिलेखनादिकं सम्यग् न

करता था। आहार के समय सरस सुस्वादु एवं रुचिकारक आहार यह स्वयं पहिले खाता और जो रूक्ष विरस एवं अत प्रान्त आहार होता वह गुरु-महाराज को देता। जब इसे गुरु-महाराज को आहार देनेकी इच्छा नहीं होती तो श्रावक और श्राविकाओं के समक्ष कहने लगता कि आज तो मेरे गुरु-महाराज ने उपवास किया है, इस प्रकार यह गुरु महाराज को भूखा रखकर स्वयं खूब खाने पीनेकी मजामौज उड़ाता रहता। विचारे गुरुजी क्षुधा को शांतिभाव से सहन करते हुए शमभाव में समय को व्यतीत करते। कभी २ कहता है कि आज हमारे गुरु महाराज ने षष्ठभक्त किया है, आज अष्ट-भक्त किया है। इस प्रकार गुरु को अत्यन्त कष्ट पहुंचाता। गुरु जी भी सम-ताभाव से क्षुधा की वेदना इसे अविनीत समझ कर सहन करने लगे, परन्तु आखिर औदारिक शरीर ही तो ठहरा वह बिना आहार के कहां तक टिके। अन्त में वह शरीर विवर्ण-म्लान, कृश-कमजोर, और शक्ति

સદા દુખીત જ કર્યા કરતો, આહારના સમયે સરસ સ્વાદવાળા એટલે રૂચી-કારક આહાર તે પોતે પહેલા ખાઈ લેતો અને જે રૂક્ષ, વિરસ એવો અન્ત-પ્રાન્ત આહાર હોય તે ગુરૂ મહારાજને આપતો જ્યારે તેની ગુરૂમહારાજને આહાર દેવાની ઇચ્છા ન થતી ત્યારે શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓની સમક્ષ કહેવા લાગતો કે આજ તો મારા ગુરૂમહારાજે ઉપવાસ કરેલ છે આ પ્રકારે તે ગુરૂ મહારાજને ભૂખ્યા રાખીને પોતે ખૂબ ખાવાપીવાની મોજમજાહ ઉડાવતો રહેતો, બીચારા ગુરૂજી ક્ષુધાને શાન્ત ભાવથી સહન કરીને સમભાવમા સમયને વ્યતીત કરતા કોઈ કોઈ વખત કહેતો કે આજે અમારા ગુરૂ મહારાજે છઠ્ઠ કરેલ છે આજે અઠ્ઠમ કરેલી છે આવી રીતે ગુરૂને અત્યત કષ્ટ પહોચાડતો ગુરૂ પણ સમતાભાવથી ક્ષુધાની વેદના તેને અવિનીત સમજી સહન કરવા લાગ્યા પરતુ આખરે ઔદારિક શરીર તો છે જ તે આહાર વિના ક્યા સુધી ટકી શકે ? અતમા તો શરીર વિવર્ણ મ્લાન, કૃશ-કમજોર, અને શક્તિ વગરનુ

कराति, यदि कमपि दानादिक विषयमवलम्ब्य गुरुर्व्याख्यातुपदिशति, तदा तस्मायामेव गुरारनभिज्ञतां वदन् तं विषयं स्वयमुपदिशन् गुरुमपमानयति। कदाचिद् वदति-'अद्य मम गुरुर्मौनव्रतमनुतिष्ठन्नास्ते' इत्युक्त्वा स्वयमेव व्याख्यानं कराति। एवं क्षुद्रबुद्धिचरितं विलोक्य रुद्राचार्यः स्वचेतसि चिन्तयति-अयममीदृशं 'सनिमित्त-मनिमित्तं वा क्रोधकारकः, कलहप्रियः, अभिमानी, अज्ञानी, मर्ममृषावादी च, तदिदं ममैव कर्मणः फलमिति मन्वानो रुद्राचार्यः सर्वं सहमान आसीत्। कदा-

से विहीन हो गया। गुरुजी वृद्ध थे, इस लिये विहारकाल में चलते समय उन्हें बड़ा कष्ट होने लगा, परन्तु क्या किया जाय फिर भी शिष्य की प्रेरणा से उन्हें अनिच्छा होने पर भी विहार करना ही पड़ता था। शिष्य का यह हाल था कि वह साधुसामाचारी को भी विपरीत करते हुए नहीं लजाता था। गुरु-महाराज जब कभी किसी दानादिक विषय को लेकर प्रवचन परिषद् के भीतर बैठकर करते तब यह उनके प्रवचन को अन्यथारूप में जाहिर करने के लिये, अथवा उस विषय में उनकी अनभिज्ञता प्रकट करने के लिये बीच ही में बोल उठता और कहता कि यह ऐसे नहीं ऐसे है, गुरुजी वृद्ध होने के कारण भूल गये हैं। जब कभी इसे बोलना होता तो लोगोंसे कहने लगता कि आज गुरुजी को मौनव्रत है, वे व्याख्यान नहीं देंगे, मैं ही व्याख्यान दूंगा, इस प्रकार कह कर व्याख्यान देने लग जाता। क्षुद्रबुद्धि का इस प्रकार स्वच्छंदाचरण देख कर गुरु-महाराज स्वयं इसमें अपने कर्मोंका फल

બની ગયું ગુરૂ વૃદ્ધ હતા એથી વિહારના ચાલતી વખતે તેમને ઘણુ કષ્ટ થવા લાગ્યુ પરંતુ શું થઈ શકે? શિષ્યની પ્રેરણાથી તેમણે ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ વિહાર કરવો પડતો. શિષ્ય સાધુસામાચારીથી વિપરીત ચાલવામાં પણ લજાતો નહતો. ગુરૂ મહારાજ જ્યારે કોઈ દાનાદિક વિષયને લઈને તેના ઉપર પ્રવચન પરિષદમાં કરતા ત્યારે તે શિષ્ય તેમના પ્રવચનને અન્યથારૂપમાં જાહેર કરવા માટે અથવા એ વિષયમાં તેમની અનભિજ્ઞતા બતાવવા માટે વચમાં જ બોલી ઉઠતો અને કહેતો કે આ આમ નથી પણ આમ છે ગુરૂજી વૃદ્ધ હોવાથી ભૂલી ગયા છે જ્યારે તેને બોલવાનુ મન થતુ ત્યારે તે લોકોને કહેતો કે આજે ગુરૂજીને મૌનવ્રત છે. તે વ્યાખ્યાન આપશે નહીં, હું જ વ્યાખ્યાન કરીશ. આ રીતે કહીને વ્યાખ્યાન કરવા લાગતો. ક્ષુદ્રબુદ્ધિનું આવું સ્વચ્છંદ આચરણ જોઈને ગુરૂ મહારાજ પોતાના કર્મોનું ફળ

चिदतिक्षुधया पीडितो गुरुश्चिन्तयति आहारानयनार्थं क्षुद्रबुद्धि मेपयामीति, तावदसौ क्षुद्रबुद्धिः स्वगुरोः प्राणव्यपरोपणार्थं चतुर्विधसंघसमक्षमवादीत्—गुरुणा शरीरमतिकृशं शक्तिरहितं विलोक्य यावज्जीवमनशनं स्वीकृतम्, क्षुद्रबुद्धिवाक्यं श्रुत्वा चतुर्विधसंघस्तदैवाचार्यस्य समीपमागत्याब्रवीत्—धन्योऽसि कृतपुण्योऽसि महात्मन्! भवान् जिनशासनभास्करः करुणासागरः, यत् खलु भवता

विचारते थे और मनही मन कहते थे—देखो तो सही इसकी कितनी बडी भारी अज्ञानता है जो विना निमित्त के ही क्रोध किया करता है, चाहे जिससे झगडा करता है, समझाने पर भी नहीं मानता है, अभिमान का पुतला बना हुआ है, मर्मच्छेदी मृषावचन बोलने में इसे संकोच तक नहीं होता, अब इसका इलाज क्या किया जावे, कुछ भी उपाय नहीं, अनुपायवस्तु में सहनशीलता धारण करना ही उचित है। इस प्रकार के विचार से गुरुमहाराज शान्त होकर उस के द्वारा प्रदत्त कष्टोंको सहते रहते। एक समय की बात है जब कि गुरु–महाराज क्षुधा से पीड़ित होकर आहार लाने के लिये क्षुद्रबुद्धिको भेजनेका विचार कर रहे थे कि इतने में क्षुद्रबुद्धि ने गुरुमहाराज को मारने के अभिप्राय से चतुर्विध संघ के समक्ष ऐसा प्रकट कर दिया कि वृद्धावस्था के कारण गुरुमहाराजने शरीर की स्थिति कमजोर जानकर यावज्जीव अनशनव्रत–संथारा धारण कर लिया है। क्षुद्रबुद्धि के इस प्रकार वचनों

હોવાનુ પોતે વિચારતા અને મનમાજ કહેતા કે જુઓ તો ખરા આની કેટલી બધી અજ્ઞાનતા છે કે જે વિના નિમિત્ત ક્રોધ કર્યા કરે છે, ચાહે તેનાથી ઝગડે છે, સમજાવવા છતા પણ માનતો નથી, અભિમાનનુ પુતળુ બની ગયો છે મર્મવેધક મૃષા વચન બોલવામા તેને સંકોચ થતો નથી, હવે એનો ઈલાજ શુ થઈ શકે, કોઈ ઉપાય નથી અનુપાય વસ્તુમા સહનશીલતા ધારણ કરવી તે જ ઉચિત છે એવા પ્રકારના વિચારથી ગુરૂમહારાજ શાન્ત બનીને તેનાથી અપાતા કષ્ટોને સહ્યા કરતા એક સમયની વાત છે જ્યારે ગુરૂ મહારાજ ભુખથી પીડિત બનીને આહાર લાવવાને ક્ષુદ્રબુદ્ધિને મોકલવાનો વિચાર કરતા હતા એટલામા ક્ષુદ્રબુદ્ધિએ ગુરૂમહારાજને મારવાના અભિપ્રાયથી ચતુર્વિધ સઘની સમક્ષ એવુ પ્રગટ કર્યું કે વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે ગુરૂ મહારાજના શરીરની સ્થિતિ સારી રહેતી ન હોવાથી તેમણે જ્યા સુધી જીવે ત્યા સુધી અનશન વ્રત ધારણ કરેલ છે ક્ષુદ્રબુદ્ધિના આ પ્રકારના વચ-

जराजर्जरिते कृशे निःसत्त्वे सत्यपि शरीरे कातरजनदुष्करं कठिनतरं तीव्रमनशनं स्वीकृतम्। एवं चतुर्विधसंघवचनं श्रुत्वा गुरुणा चिन्तितम्–यदि स्वगतां दुश्चेष्टां प्रकाशयामि शिष्यप्रपञ्चं चावेदयामि, तर्हि जिनशासनस्य हीलना निन्दना लघुता भवतीति। तदनन्तरं रुद्राचार्येण चिन्तितम्–मम साहजिकः सकलकर्मक्षयसमयः समायातः इति। एवमसौ मनसि धारयन् समाधिभावमुपगम्य प्रवृद्धपरिणामेन क्षपकश्रेणिं प्राप्य सकलकर्म क्षपयित्वा केवली भूत्वा सिद्धिगतिं प्राप्तवान्।

को सुनकर समस्त चतुर्विध संघ उसी समय आचार्य के समीप आया और कहने लगा हे महात्मा! आपको अनेकशः धन्यवाद है, आप वास्तव में बड़े भाग्यशाली हैं, आप जैसे जिनशासन को प्रकाशित करनेवाले सूर्य से धर्मकी प्रभावना होती है। करुणासागर! हम आपका गुणगान कहां तक गावें, हम सबको तो यह सुनकर अपार हर्ष हो रहा है कि आपने जरा से जर्जरित, कृश एवं निःसत्त्व शरीर के होने पर भी कायर जनों द्वारा दुष्कर एवं कठिनतर तीव्र अनशन को जो स्वीकृत किया है। इस प्रकार चतुर्विध संघ के वचन सुनकर गुरुमहाराज ने चित्त में विचार किया कि यदि मैं अपनी भूल प्रकट करता हूं और 'यह सब कुछ शिष्यका प्रपंच है' ऐसा जो कहता हूं तो जिनशासन की अवहेलना होती है, निन्दा होती है लघुता जाहिर होती है अतः अब श्रेय इसी में है कि अनशन व्रत अंगीकार कर लूं, यह सहज ही कर्मक्षय का समय उपस्थित हुआ है, इसे छोड़ना बुद्धिमानी की बात नहीं

તેને સાંભળી સમસ્ત ચતુર્વિધ સંઘ તે સમયે આચાર્યની પાસે આવી અને વિનતી કરી કહેવા લાગ્યા કે હે મહાત્મા! આપને અનેકાનેક ધન્યવાદ છે. આપ વાસ્તવમાં મહાન ભાગ્યશાળી છો. આપ જેવા જીનશાસનને પ્રકાશિત કરવાવાળા સૂર્યથી ધર્મની પ્રભાવના થાય છે કરૂણાસાગર અમે આપના ગુણોને ક્યાં સુધી વર્ણવી શકીયે. અમને બધાને તો એ જાણીને એવો હર્ષ થયો છે કે આપે વૃદ્ધાવસ્થાથી જીર્ણ કૃશ અને નિઃસત્ત્વ શરીર હોવા છતાં પણ કાયરજનો દ્વારા દુષ્કર એવા આ કઠિનતર તીવ્ર અનશનનો અંગીકાર કરેલ છે ચતુર્વિધ સંઘના આ પ્રકારનાં વચન સાંભળીને ગુરૂ મહારાજે ચિત્તમાં વિચાર કર્યો કે જો હું મારી ભુલ પ્રગટ કરૂં અને 'આ સઘળો શિષ્યનો પ્રપંચ છે' એમ જો કહું તો જીનશાસનની અવહેલના થાય છે નિન્દા થાય છે લઘુતા જાહેર થાય છે માટે હવે તો શ્રેય એમાં છે કે અનશન વ્રત અંગીકાર કરી લઉં કર્મક્ષયનો આ સહેજે સમય પ્રાપ્ત થયો છે એને છોડવો એ બુદ્ધિવાળી વાત નથી. આ પ્રકારે વિચાર કરી ગુરૂ મહારાજે

तदा गगनमण्डले देवैर्दुन्दुभिं वादयद्भिर्जयजयध्वनिः कृतः। क्षुद्रबुद्धिकृतं सर्वमत्याचारं च ते देवा विदितवन्तः। ततस्ते तद्वृत्तमुद्घोषितवन्तः। तच्छ्रुत्वा चतुर्विधसंघस्तं संघान्निष्कासितवान्। तस्मिन्नेव समये आचार्याशातनाजनितपापेन क्षुद्रबुद्धेर्वपुषि षोडश रोगाः समुत्पन्नाः। गच्छान्निष्कासितः, तीव्रवेदना सर्वजनतिरस्कारं च प्राप्नुवन् स क्षुद्रबुद्धिर्मृतः। तदनन्तर स नरके निपतितः। तत्र तीव्र-

होगी। इस प्रकार विचार कर गुरु-महाराज ने समाधिभाव को धारण कर लिया, और परिणामों की अतिशय विशुद्धि एवं वृद्धि से क्षपक श्रेणि पर आरूढ होकर घातिया कर्मों के नाश से केवली-अवस्था प्राप्त करली, पश्चात् अघातिया कर्मोंके नाश से सिद्धिगति के अधिपति वन गये। देवों ने भद्रबुद्धि आचार्य के केवलज्ञानप्राप्तिका उत्सव मनाया। आकाश में जय२घोषपूर्वक दुंदुभियां बजायीं। उन देवों ने साथ २ यह भी जान लिया कि इन आचार्य के साथ इस क्षुद्रबुद्धि ने अच्छा व्यवहार नही किया, उन्हें इसने अधिक से अधिक दुःख दिये और खूब मनमाना उनके साथ अविनीतता का व्यवहार किया है। देवताओं ने इस बात को संघ में जाहिर की। संघ ने क्षुद्रबुद्धि को संघवाहर किया, क्षुद्रबुद्धि भी कुछ समय बाद गुरुद्वेषी होने के कारण अर्जित पापकर्म के उदय से बहुत दुःखी हुआ, उसके शरीर में १६ प्रकार के रोगों ने अपना प्रभाव जमाया। संघ से बहिष्कृत वह इस प्रकार तीव्र वेदना एवं तिरस्कारजन्य दुःखों का अनुभव करता हुआ मर गया,

સમાધિભાવ ધારણ કર્યો અને પરિણામોની અતિશય વિશુદ્ધિ અને વૃદ્ધિથી ક્ષપકશ્રેણી પર આરૂઢ બની ઘાતીયા કર્મોના નાશથી સિદ્ધગતિના અધિપતિ બની ગયા દેવોએ ભદ્રબુદ્ધિ આચાર્યને પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ મનાવ્યો આકાશમા જયજયકાર સાથે દુદુભિયો વગાડવામા આવી, અને દેવોએ સાથોસાથ એ પણ જાણી લીધુ કે આ આચાર્યની સાથે ક્ષુદ્રબુદ્ધિએ સારો વહેવાર કરેલ નથી, તેણે એમને વધુમા વધુ દુ ખ આપેલ છે, અને મનમાન્યો અવિનીતનો વહેવાર એમની સાથે ચલાવ્યો છે દેવતાઓએ આ વાતને સઘમા જાહેર કરી સઘે ક્ષુદ્રબુદ્ધિને સઘ બહાર કર્યો ક્ષુદ્રબુદ્ધિ ગુરૂદ્વેષી હોવાના કારણે થોડા સમય બાદ અર્જીત પાપકર્મના ઉદયથી ઘણો દુ ખીત થયો, તેના શરીરમા સોળ ૧૬ પ્રકારના રોગોએ પોતાનો પ્રભાવ જમાવ્યો સઘથી બહિષ્કૃત એવા એ શિષ્યે આ પ્રકારની તીવ્ર વેદના અને તિરસ્કાર-જન્ય દુ ખોનો અનુભવ કર્યો, અને છેવટે તેનો દેહાત થયો મરણબાદ તેને

तरां दशविधक्षेत्रवेदनामनुभूय स गर्भाद् गर्भे, जन्मतो जन्म, मरणाद् मरणं, दुःखाद् दुःखं, पुनः पुनश्चतुर्गतिदुःख माप्नुवन् दुर्लभबोधितां दीर्घसंसारितां च प्राप्तवान् ॥३॥

अविनीतस्य सदृष्टान्तमवस्थामाह—

मूलम्—जहा सुणी पूइकण्णी, निक्कसिज्जइ सव्वसो ।
एवं दुस्सील पडिणीए, मुहरी निक्कसिज्जइ ॥ ४ ॥

छाया—

यथा शुनी पूतिकर्णी निष्कास्यते सर्वतः ।
एवं दुःशीलः प्रत्यनीकः मुखारिर्निष्कास्यते ॥ ४ ॥

'जहा०' इत्यादि—यथा—पूतिकर्णी=पूती=दुर्गन्धवन्तौ कर्णौ यस्याः सा तथोक्ता, कर्णगतानेकविषमव्रणपरिपाकजनितदुस्सहदुर्गन्धपूयविकृतरक्तलाक्लिन्न—तकृमिसमूहिकानिकरदंशनोद्भूततीव्रतरवेदनाव्याकुलतया यतस्ततमितस्ततो भ्रमन्तीत्यर्थः, शुनी=कुक्कुरी, सर्वशः=सर्वप्रकारेण प्रतिस्थानात् निष्कास्यते=निःसार्यते,

और घोर नरक में जाकर नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुआ। वहां उसने दश प्रकार की तीव्रतर क्षेत्रसंबंधी वेदना को पाया। वहां की स्थिति को समाप्त कर जब वह वहां से निकला तो भी इस के दुःखों का अन्त नहीं आया। एक गर्भ से दूसरे गर्भ में पहुंचना और वहां के कष्टों को भोगना, फिर वहां से मर कर पुनः जन्म धारण करना और कष्टों को भोगना, इस प्रकार अनंतसंसारी बने हुए इस क्षुद्रबुद्धि की आत्मा को बोधिका लाभ दुर्लभ हो गया ॥ ३ ॥

अविनीत की अवस्था को दृष्टान्त द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—'जहा सुणी०' इत्यादि ।

એમ પ્રકારની તીવ્રતર ક્ષેત્ર સબંધી વેદનાઓ સહેવી પડી. એ સ્થિતિ ભોગવી એ જ્યારે ત્યાંથી નિકળ્યો છતાં પણ તેના દુઃખોનો અંત ન આવ્યો. એક ગર્ભમાંથી બીજા ગર્ભમા જવું અને ત્યાના કષ્ટ ભોગવવા. એક જગેથી મરી બીજે સ્થળે ફરી જન્મ ધારણ કરવો અને કષ્ટો ભોગવવા. આ પ્રકારે અનન્ત સંસારી બનેલ તે ક્ષુદ્રબુદ્ધિના આત્માને બોધિનો લાભ દુર્લભ બની જાય.

અવિનીતની અવસ્થાને દૃષ્ટાંત દ્વારા સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે—'જહા સુણી' ઇત્યાદિ

एवं=अमुनैव प्रकारेण, दुःशीलः—दुष्टं=विनयरहित रागद्वेषदूषितं वा शीलं=स्वभावः, आचारो वा यस्य स तथोक्तः, मूले—'दुस्सील' इति लुप्तप्रथमान्तम्, तथा— प्रत्यनीकः=प्रतिकूलः—गुर्वादिदोषान्वेषणपर इत्यर्थः, तथा—मुखारिः—विरुद्ध— भाषणशीलः, वाचा स्वपरानर्थकारीत्यर्थः, यत्तु 'मुहरी' मुखरः इति संस्कृतं मत्वा व्याख्यातम्, तन्न समीचीनं कोशाद्यनुक्तत्वात्, निष्कास्यते=दूरतः परिवर्ज्यते। अयं भावः—यथा पूतिकर्णी शुनी शान्त्याशां प्रकुर्वती यत्र यत्र गच्छति तत्र तत्रैव क्वचिद्दण्डताडिता क्वचिद् वाचा फट्कारिता क्वचिद् घृणितदृष्ट्या विलोकिता

अन्वयार्थ—(जहा—यथा) जैसे (पूइकण्णी—पूतिकर्णी) सड़े हुए कानोंवाली (सुणी—शुनी) कुत्ती (सव्वसो—सर्वशः) सभी प्रकार से प्रत्येक स्थान से (निक्कसिज्जइ—निष्कास्यते) निकाल दी जाती है (एवं) इसी प्रकार (दुस्सील—दुःशीलः) विनयरहित अथवा साधु के आचारसे रहित (मुहरी—मुखारिः) वाचाल—निरर्थक बोलने वाला, (पडिणीए— प्रत्यनीकः) ऐसा प्रत्यनीक—गुरु आज्ञा के प्रतिकूल चलने वाला शिष्य— कुल—गण-संघ द्वारा गच्छसे हीलना, निन्दना, एवं खिंचना—पूर्वक (निक्कसिज्जइ) निकाल दिया जाता है ॥ ४ ॥

भावार्थ—जिस प्रकार कोई कुत्ती कि जिसके दोनों कान बहुत बुरी तरह सड़े हुए हों, और जिनमें से विषम व्रणों—घावों के पड़ जाने से— नहीं सहन करने योग्य ऐसा पीप गिर रहा हो, तथा कीड़े और मक्खि- यों के काटने से जो उत्पन्न तीव्रतर वेदना से सदा आकुल व्याकुल

અન્વયાર્થ—(जहा—यथा) જેમ (पूइकण्णी—पूतिकर्णी) સડેલા કાનોવાળી (सुणी—शुनी) કુતરી (सव्वसो—सर्वश·) સઘલા પ્રકારથી (निक्कसिज्जइ—निष्कास्यते) પ્રત્યેક સ્થેળેથી કાઢી મુકવામા આવે છે (एव) આ રીતે (दुस्सील—दु'शीलः) વિનયરહીત અથવા સાધુના આચાર રહીત (मुहरी—मुखारि) વાચાલ-નિરર્થક બોલવાવાળા (पडिणीए—प्रत्यनीक') એવા પ્રત્યનીક ગુરૂ આજ્ઞાથી પ્રતિકૂળ ચાલવાવાળા શિષ્ય-કુલ ગણ સઘ દ્વારા ગચ્છથી નિંદિત બની, તિરસ્કૃત બની (निक्कसिज्जइ) કાઢી મુકવામા આવે છે

ભાવાર્થ—જે પ્રકારે એક કુતરી કે જેના બન્ને કાન ખુબ જ ખરાબ રીતે સડી ગયા છે અને તેમા ઉડા ઘા પડી જવાથી સહન ન થઈ શકે તેવુ પરૂ પડી રહેલ છે તથા કીડા અને માખીઓના કરડવાથી તીવ્ર એવી વેદના સહન ન થતા તેનાથી આકુળ વ્યાકુળ બની આ બધાથી પોતાની રક્ષા કરવા માટે એકાન્ત

सर्वत्र तिरस्कृता भवति, एवमविनीतः खलु कुलगणसंघेभ्यो भर्त्सना–निन्दना–खिंसना पूर्वकं निष्कासितः सर्वत्र तिरस्कारं लभते। न चाविनीतस्यानिष्कासने का हानिरिति चेद् अत्रोच्यते–अविनीतस्याऽनिष्कासने कुलगणसंघेषु महाननर्थः संभवति।

बनकर जहां भी जाती है वहां से निकाली जाती है–उसे कहीं पर भी किसी का भी सहारा नहीं मिलता है, इसी प्रकार जो शिष्य दुःशील है अपने उपकारी गुरुओं तक के भी दोषोंको देखता रहता है, आचारभ्रष्ट होता है वह भी सब से बिना किसी विचार के गुरुओं द्वारा बाहर कर दिया जाता है। कुत्ती के जब कान सड़ जाते हैं तब वह अपनी रक्षा और शांति प्राप्त करने की अभिलाषा से एकान्तस्थान का सहारा लेने की अभिलाषा करती हुई इधर उधर फिरती है, इसका अभिप्राय यह है कि कुत्ती का स्वभाव बिना प्रयोजन इधर उधर भटकने का होता है और जब उसका कोई अवयव सड़ जाता है और उसमें कीड़े पड़ जाते हैं तब वह अधिक आकुल व्याकुल बन अधिक मात्रामें इधर उधर भ्रमण करने लगती है। इसी प्रकार जिस शिष्य को अविनीततारूपी रोग लग गया है वह भी गुरु की आज्ञा बाहर होकर बिना किसी प्रयोजन के यों ही, अथवा यहां पर मुझे मन के माफिक वर्तन करने की जगह प्राप्त होगी, इस आशासे इतस्ततः घूमता फिरता है, अपने कर्तव्य से सदा विमुख रहता है, एतावता

સ્થાન ગોતવા માટે એ જ્યાં ત્યાં ભટકે છે, જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાંથી એ બીચારીને કાઢી મુકવામાં આવે છે કોઈ પણ સ્થળે સુખ કે આશ્રય મળતો નથી. આ પ્રકારે જે શિષ્ય દુઃશીલ છે પોતાના ઉપકારી ગુરૂમાં પણ તે દોષ ગોત્યા કરે છે આચારભ્રષ્ટ બને છે તેને પણ સઘળી કોઈ પ્રકારના વિચાર વગર ગુરૂઓ દ્વારા કાઢી મુકવામાં આવે છે કુતરીના જ્યારે કાન સડી જાય છે ત્યારે તે બીચારી પોતાની રક્ષા અને શાન્તી પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષાથી એકાન્ત સ્થાનનો આશ્રય ગોતવાની અભિલાષા સાથે જ્યાં ત્યાં ભટકે છે કુતરાનો સ્વભાવજ જ્યાં ત્યાં ભટકવાનો હોય છે તેમાં એ જ્યારે તેનુ કોઈ અવયવ સડી જાય છે અને તેમા કીડા પડે છે ત્યારે ખુબજ વ્યાકુળ બની વધુ પ્રમાણમાં જ્યાંથી ત્યાં ભટકે છે આ પ્રકારે જે શિષ્યને અવિનીતતા રૂપી રોગ લાગુ પડે છે તે પણ ગુરૂની આજ્ઞા બહાર જઈ કોઈ પ્રયોજન વગર 'મને અહિં મારા મન માફક વર્તવાની જગ્યા મળશે' એવી આશામાં જ્યાં ત્યાં ઘુમ્યા કરે છે પોતાના કર્તવ્યથી સદા વિમુખ બને છે અને એ

अत्र दृष्टान्तस्तथाहि—

कस्मिश्चिद् गच्छे एकः श्रमणगुणमुक्तः सर्वथा भावविनयवर्जितः साध्वाभासः शिष्य आसीत्। स च प्रतिदिनं पुरःकर्मादिदोषदूषितमनेषणीयं भक्तादिकं गृहीत्वा महता संवेगेन प्रतिक्रमणकाले आलोचयति। तस्य गच्छाचार्यः प्रायश्चित प्रयच्छन् वदति–अहो पश्यत कथमसौ भावमगोपयन् शाठ्यहीनः सर्वं

इस अविनीततारूपी घाव के होने पर शिष्यजनो में स्वाभाविक चञ्चलता आजाती है, परन्तु जब उस घाव मे गुरुओं से भी प्रत्यनीक होनेरूप सडा आने लगता है तब उसकी दुर्गंध को गुरुजन भी सहन नहीं कर सकते हैं, अतः वह संघ से अथवा गच्छ से बाहर कर दिया जाता है। यदि इस प्रकार की परिस्थितिवाले शिष्य को संघ से बाहर न करे तो कुल गण एवं संघ में महान् अनर्थ होता है। इसी विषय को एक उदाहरण द्वारा स्पष्ट किया जाता है—

किसी गच्छ में साधुओं के भीतरी आचार विचार से रहित परन्तु उपर से साधु जैसा ज्ञात होने वाला एक साध्वाभास शिष्य रहता था। वह प्रतिदिन पुरःकर्मादिदोषों से दूपित अनेषणीय–आहारादिक ग्रहण करता और ऊपर से दिखावटी संवेगभाव से बडे जोर-शोर से प्रति-क्रमण के समय आलोचना किया करता था। गच्छाचार्य प्रायश्चित देते समय कहा करते कि देखो यह कितना भद्रपरिणामी जीव है जो अपने हार्दिक भावों को नहीं छुपाकर लगे हुवे अतिचारों की शुद्ध आलोचना

કારણે અવિનીતતારૂપ ઘા ને લઈ તેના મનમા ભારે ચચળતા આવી જાય છે પરતુ ગુરૂ–આજ્ઞાના અનાદરરૂપી સડો એના દિલમા લાગી જાય છે ત્યારે એની દુર્ગધીને ગુરૂજન પણ સહન કરી શકતા નથી એટલે એને સઘથી અથવા ગચ્છથી બાહેર કરી દેવામા આવે છે જો આ પ્રકારની પરિસ્થિતિવાળા શિષ્યને સઘથી બહાર કરવામા ન આવે તો કુલ ગણ અને સઘમા મહાન અનર્થ બને છે આ વિષયને એક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

કોઈ ગચ્છમા સાધુઓના અદરના આચાર વિચારથી રહિત પરતુ ઉપરથી સાધુ જેવો દેખાવ રાખતો એક સાધ્વાભાસ શિષ્ય રહેતો હતો તે દિન દહાડે આધા કર્માદિ દોષોથી દૂષિત અનેષણીય આહારાદિક ગ્રહણ કરતો અને ઉપરના દેખાવમા સવેગભાવથી ઘણા જોરશોરથી પ્રતિક્રમણના સમયે આલો–ચના કર્યા કરતો ગુરૂ મહારાજ એને પ્રાયશ્ચિત્ત દેતી વખતે કહેતા કે જુઓ આ કેટલો ભદ્રપરિણામી જીવ છે જે પોતાના હાર્દિક ભાવોને નહીં છુપાવતા

समालोचयति, सुखं हि आसेवना क्रियते, दुःखं चेत्यमालोचयितुम् , तस्मादयं शाठ्यहीन शुद्ध इति। एवं तं गुरुणा मन्यमान दृष्ट्वाऽन्येऽपि अगीतार्थश्रमणा' प्रशसन्ति चिन्तयन्ति च-दोषासेवनायामसकृदापसेवितायामपि न कश्चिद्दोष', आलोचनयैव सकलदोषपरिहारसंभवात्। अथान्यदा तत्र संविग्नगीतार्थः कश्चिदाचार्यः शिष्यगणपरिवृत' समायात'। स च प्रतिदिनं तमेव व्यतिकरं विलोक्य आचार्यमब्रवीत्-हे महाभाग! शासनप्रभावक! भव्यभास्कर! अयमविनीतः खलुशिष्यो

करता है। जो मुनि इस प्रकार से अपने अतिचारों की आलोचना करता है उसी की आलोचना करना ठीक है। ऐसी आलोचना से ही दुःखों का विनाश होता है। इस प्रकार अन्य शिष्योंने जब गच्छाचार्य को उसकी प्रशंसा करने में रत देखा तो अगीतार्थ शिष्य भी उसकी प्रशंसा करने लगे। तथा साथ २ में यह भी धारणा उनके चित्त में जम गई कि बार २ दोषों की आसेवना करने पर भी हरकत नहीं है, क्योंकि दोष करने पर भी उन दोषोंकी शुद्धि आलोचना से हो जाती है, नहीं तो इस मुनिकी प्रशंसा हमारे आचार्य क्यों करते, और क्यों यह दोषों का आसेवन करता हुआ भी उनकी आलोचना करता है। एक दिन की बात है कि वहां संविग्न गीतार्थ-(क्रियापात्र) कोई आचार्य महाराज अपनी शिष्यमंडलीसहित आये। उन्हों ने जब वहां इस अविनीत शिष्य के इस प्रकार के प्रतिदिन के व्यवहार को देखा तो वे आश्चर्य पाये और गच्छाचार्य से कहने लगे कि-हे महाभाग! शासनप्रभावक!

કરેલા અતિચારોની શુદ્ધ આલોચના કરે છે જે મુનિ આ રીતે પોતાના અતિચારોની આલોચના કરે છે તેવી આલોચના કરવી ઠીક છે આવી આલોચનાથીજ દુઃખોનો વિનાશ થાય છે આ પ્રકારે અન્ય શિષ્યોએ જ્યારે ગુરુ મહારાજને તેની પ્રશંસા કરવામાં રત જોયા ત્યારે બીજા શિષ્યો પણ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. અને સાથોસાથ એવી ધારણા એમના ચિત્તમાં ઠસી ગઈ કે વારંવાર દોષોનું સેવન કરવામાં પણ હરકત નથી કેમકે દોષ કરવા છતાં પણ તેવા દોષોની શુદ્ધિ આલોચનાથી થઈ જાય છે નહીં તો આ મુનિની પ્રશંસા અમારા આચાર્ય કેમ કરતા કરત. તેમ આવા દોષોનું આસેવન કરવા છતાં પણ તે તેની આલોચના કરે છે એક દિવસની વાત છે કે ત્યાં કોઈ અન્ય આચાર્ય મહારાજ પોતાની શિષ્યમંડળી સાથે આવ્યા. તેઓએ જ્યારે ત્યાં તે અવિનીત શિષ્યના આ પ્રકારના દરરોજના વર્તનને જોયો તો તેમને આશ્ચર્ય થયું, અને આચાર્ય મહારાજને કહેવા લાગ્યા કે

जन्मजरामरणगर्तपातनाय पञ्चविधास्रवरूपः, क्षान्त्यादिगुणकमलनिकरनाशनाय भयकरतुपारनिकरस्वरूपः, चारित्रविध्वंसने धूमकेतुः, सकलास्रवहेतुः, मुनिमण्डलाखण्डशशिमण्डले राहुरिव, मायाजालेन भव्यमृगबन्धने भिल्ल इव, धर्मोद्यानदहने तरुकोटरवह्निरिव गच्छे वर्तते। भवानित्थमस्य प्रशंसां कुर्वन् क्षितीश इव लक्ष्यते। आचार्येणोक्तम्—कोऽसौ क्षितीशः? कीदृशी तस्य वार्ता?

आप भव्य जीवोंके विकसित करने में यद्यपि सूर्य के तुल्य हैं तो भी आपकी छत्रच्छाया में रहकर भी जो कुमुद ही बना रहे, अर्थात्—आचार विचार से सदा शिथिल रहे उस मन्द भागी के लिये क्या कहा जाय। आप के इस गच्छ में एक अविनीत शिष्य है, जो इस गच्छ का कलंक स्वरूप है, क्यों कि अविनीत शिष्य जन्म जरा एवं मरणरूपी खड्डे में पाड़ने के लिये पचविध आस्रवरूप माना गया है, जिस प्रकार तुषार-हिम का पुंज कमलों के वन को विध्वस्त करने में कसर नहीं रखता है उसी प्रकार अविनीत शिष्य भी क्षान्त्यादि गुणों को नष्ट भ्रष्ट करने में जरा भी आगे पीछे का विचार नहीं करता है। अविनीत शिष्य चारित्र के विनाश करने के लिये धूमकेतु के जैसा माना गया है। सम्पूर्ण आस्रवों का यह कारण बतलाया गया है। मुनिमंडलरूप अखंड चन्द्रमण्डल को ग्रसन करने के लिये विद्वानों ने इस को राहु के जैसा कहा है। यह अपनी माया—जालसे अन्य विचारे भोले भाले भव्यजीवरूपी मृगों

હે શાસન પ્રભાવક! આ ભવ્ય જીવોને વિકસિત કરવામા જો કે સૂર્યના તુલ્ય છો તો પણ આપની છત્રછાયામા રહીને પણ જે કુમુદ જ બની રહે—અર્થાત્ આચાર વિચારથી સદા શિથિલ રહે તેવા મદભાગી માટે શુ કહેવામા આવે આપના આ ગચ્છમા એક અવિનીત શિષ્ય છે—જે આ ગચ્છમા કલકસ્વરૂપ છે કેમકે અવિનીતજન જન્મ, જરા, અને મરણરૂપી ખાડામા પાડવાવાળા પચવિધ આશ્રવરૂપ માનવામા આવેલ છે જે પ્રકારે તુષાર અર્થાત (બરફ) હીમનો પુજ કમળના વનનો નાશ કરવામા કસર રાખતો નથી તેમ અવિનીત શિષ્ય પણ ક્ષાન્ત્યાદિ ગુણોને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરવામા આગળ પાછળનો વિચાર કરતો નથી અવિનીત શિષ્ય ચારિત્રનો વિનાશ કરવા માટે ધૂમકેતુ જેવો માનવામા આવેલ છે સપૂર્ણ આશ્રવનુ એ કારણ બતાવવામા આવ્યુ છે મુનિમડળરૂપ અખડચદ્રમડળને ગ્રહણ કરનારા રાહુ જેવો વિદ્વાનોએ કહેલ છે તે પોતાની આ અવિનીતતા રૂપી જાળથી અન્ય બીચારા ભોળા-

भागवेनाचार्येण कथितम्—

गिरिनगरनिवासी कश्चिदग्निभक्तो वणिक् पद्मरागरत्नैर्भवनं पूरयित्वा प्रतिवर्षं वह्निना प्रदीपयति। तमस्यमन्दबुद्धिनृपतिसभायां स वणिक् प्रशंसितः—अहो धन्योऽयं वणिक् यदनेन वह्निदेवः पद्मरागरत्नैः संतर्प्यते। तदनन्तरमेकदा प्रबलपवनप्रेरितस्तत्प्रदीपितदहनः सरागमासाद्य समस्तमपि तन्नगरं दहतिस्म। तदाऽसौ वणिक् राज्ञा दण्डितो नगरान्निष्कासितः, तद्वत् राजा

को बांधने में सिद्ध के जैसा सिद्धहस्त होता है। धर्मरूपी उद्यान को नष्ट करने के लिये यह तरुकोटरान्तर्गत वह्नि की ज्वाला के समान दारुण और विनाशकारी माना गया है। आप जैसे गच्छाधिपति को इस अविनीत की प्रशंसा करते हुए देख कर मुझे उस राजा की कथा याद आती है—

गिरिनगरनामक एक शहर में अग्निभक्त कोई एक वनिया रहता था, जो प्रतिवर्ष अपने भवन को पद्मराग मणियों से भर कर जला दिया करता था। उसके इस कार्य की प्रशंसा वहां के मन्दबुद्धि नामक राजा तथा प्रजा सभी मुक्तकंठ से करते थे। वे कहते थे—धन्य है यह अग्निभक्त जो अग्नि की प्रतिवर्ष इस प्रकार से पूजा किया करता है। एक दिन की बात है कि उस वणिक् ने ज्यों ही अपना मकान जलाया कि इतने में बड़ी भारी आंधी का एक प्रबल वेग आया, और उससे प्रज्वलित हो उस अग्निज्वाला ने उस नगर को भस्म कर दिया।

જાળા ભવ્ય જીવરૂપી મૃગોને બાંધવામાં સિદ્ધની માફક સિદ્ધહસ્ત હોય છે ધર્મરૂપી બાગના નાશ કરવા માટે આ તરુકોટરાન્તર્ગત અગ્નિની જ્વાલા સમાન દારૂણ અને વિનાશકારી માનવામાં આવેલ છે આપ જેવા ગચ્છઅધિપતિને આવા અવિનીતની પ્રશંસા કરતા જોઈ મને એક રાજાની વાત યાદ આવે છે—

ગિરિનગર નામના એક શહેરમાં અગ્નિભક્ત એવો એક વણીક રહેતો હતો જે દર વરસે પોતાના મકાનને પદ્મરાગ મણીઓથી ભરી બાળી નાખતો. તેના આ કાર્યની પ્રશંસા રાજા અને પ્રજા બધા મુક્તકંઠે કરતા હતા અને કહેતા હતા કે—ધન્ય છે આ અગ્નિભક્તને કે જે દરવરસે અગ્નિની આ પ્રકારથી પૂજા કર્યા કરે છે એક દિવસની વાત છે કે એ વણીકે પોતાનું મકાન સળગાવ્યું એ સમયે ભારે જોરશોરથી પવનની આંધી થઈ આવી તેજવાળી પવનની આંધીને લઈ અગ્નિ જોરશોરથી પ્રજ્વલિત બન્યો અને તેના આ જ્વાળા શહેરભરમાં ફરી વળતાં આખું શહેર અને રાજાના મહેલમાં પણ અગ્નિશાખાઓ ફરી વળી અને સારૂ એ શહેર તથા રાજમહેલ પણ નાશ પામ્યો. રાજાએ આથી અસંતુષ્ટ બની એ વણીકને

जन्मजरामरणगर्तपातनाय पञ्चविधास्रवरूपः, क्षान्त्यादिगुणकमलनिकरनाशनाय भयंकरतुषारनिकरस्वरूपः, चारित्रविध्वंसने धूमकेतुः, सकलास्रवहेतुः, मुनि-मण्डलाखण्डशशिमण्डले राहुरिव, मायाजालेन भव्यमृगबन्धने भिल्ल इव, धर्मोद्यानदहने तरुकोटरवह्निरिव गच्छे वर्तते। भवानित्थमस्य प्रशंसा कुर्वन् क्षितीश इव लक्ष्यते। आचार्येणोक्तम्—कोऽसौ क्षितीशः? कीदृशी तस्य वार्ता?

आप भव्य जीवोंके विकसित करने में यद्यपि सूर्य के तुल्य हैं तो भी आपकी छत्रच्छाया में रहकर भी जो कुमुद ही बना रहे, अर्थात्—आचार विचार से सदा शिथिल रहे उस मन्दभागी के लिये क्या कहा जाय। आप के इस गच्छ में एक अविनीत शिष्य है, जो इस गच्छ का कलंक स्वरूप है, क्यों कि अविनीत शिष्य जन्म जरा एव मरणरूपी खड्डे में पाड़ने के लिये पंचविध आस्रवरूप माना गया है, जिस प्रकार तुषार-हिम का पुज कमलों के वन को विध्वस्त करने में कसर नहीं रखता है उसी प्रकार अविनीत शिष्य भी क्षान्त्यादि गुणों को नष्ट भ्रष्ट करने में जरा भी आगे पीछे का विचार नहीं करता है। अविनीत शिष्य चारित्र के विनाश करने के लिये धूमकेतु के जैसा माना गया है। सम्पूर्ण आस्रवों का यह कारण बतलाया गया है। मुनिमंडलरूप अखंड चन्द्रमण्डल को ग्रसन करने के लिये विद्वानों ने इस को राहु के जैसा कहा है। यह अपनी माया-जालसे अन्य विचारे भोले भाले भव्यजीवरूपी मृगों

હે શાસન પ્રભાવક! આ ભવ્ય જીવોને વિકસિત કરવામા જો કે સૂર્યના તુલ્ય છો તો પણ આપની છત્રછાયામા રહીને પણ જે કુમુદ જ બની રહે—અર્થાત્ આચાર વિચારથી સદા શિથિલ રહે તેવા મદભાગી માટે શુ કહેવામા આવે આપના આ ગચ્છમા એક અવિનીત શિષ્ય છે—જે આ ગચ્છમા કલકસ્વરૂપ છે કેમકે અવિનીતજન જન્મ, જરા, અને મરણરૂપી ખાડામા પાડવાવાળા પચવિધ આશ્રવરૂપ માનવામા આવેલ છે જે પ્રકારે તુષાર અર્થાત (બરફ) હીમનો પુજ કમળના વનનો નાશ કરવામા કસર રાખતો નથી તેમ અવિનીત શિષ્ય પણ ક્ષાન્ત્યાદિ ગુણોને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરવામા આગળ પાછળનો વિચાર કરતો નથી અવિનીત શિષ્ય ચારિત્રનો વિનાશ કરવા માટે ધૂમકેતુ જેવો માનવામા આવેલ છે સપૂર્ણ આશ્રવનુ એ કારણ બતાવવામા આવ્યુ છે મુનિમડળરૂપ અખડચદ્રમડળને ગ્રહણ કરનારા રાહુ જેવો વિદ્વાનોએ કહેલ છે તે પોતાની આ અવિનીતતા રૂપી જાળથી અન્ય બીચારા ભોળા-

ननु दुःशीलं सकलानर्थमूलं यत् अविनीतेन कथं तर्हि तदनुरज्यते ? इत्याकाङ्क्षायां दुःशीलरतिकारणं सदृष्टान्तं प्रतिबोधयितुमाह—

मूलम्—कणकुंडगं चइत्ताणं, विट्ठं भुंजइ सूयरो ।
पंच सील चइत्ता णं, दुस्सीले रमई मिए ॥ ५ ॥

छाया—
कणकुण्डकं त्यक्त्वा खलु, विष्टां भुङ्क्ते सूकरः ।
एवं शीलं त्यक्त्वा खलु, दुःशीले रमते मृगः ॥ ५ ॥

टीका—
'कणकुंडगं' इत्यादि । सूकरः खलु कणकुण्डकम्—कणपूर्णभाजनम्—इदमुपलक्षणम्—रुचिरं मधुरं सुस्वादु सुगन्धयुक्तं त्वङ्मांसादिपुष्टिकरं हितकरं यत् तण्डुलादिकं, तेन पूर्णं महाभाजनमुपस्थितं तदिति भावः, त्यक्त्वा विष्टां भुङ्क्ते, अत्र विष्टामित्यनेन अपमिश्रां घृणोत्पादिकां कलाकलां इयां दुर्गन्धां कृमिमक्षिकादिपरिपूर्णामित्यर्थो ध्वनितः । एवम्=अमुना प्रकारेण मृगः=मृग इव मृगः अज्ञः—हिताहितविवेकवर्जितः इत्यर्थः, शीलम्=मूलोत्तरगुणलक्षणं साध्वाचारं, यद्वा—विनयसमाधिलक्षणं त्यक्त्वा दुःशीले=दुराचारे अविनयलक्षणे रमते=आसज्यते । अयं भावः—यथा सूकरः मधुरसमाहारं विहाय नितान्तमशुचि सानंदं भुङ्क्ते, अज्ञत्वात्,

---

यदि दुःशील सकल अनर्थों की जड़ है तो फिर क्यों अविनीत उसमें अनुरक्त होता है ? इस प्रकार की शंका के समाधान निमित्त दुःशील में रतिका कारण दृष्टान्त देकर सूत्रकार समझाते हैं—कणकुंडगं इत्यादि ।

अन्वयार्थ—जैसे—(सूयरो—शूकरः) सूकर (कणकुंडग—कणकुंडकं) तन्दुल—आदि उत्तम भोजनीय पदार्थों से भरे हुए भाजन को (चइत्ता) परित्याग कर (णं—खलु) निश्चय से आनंद के साथ (विट्ठं—विष्टां) विष्ठा—अशुचिको (भुंजइ—भुंक्ते) खाता है (एवं) इसी तरह (मिए—

જો દુઃશીલ સકલ અનર્થોની જડ છે તો પછી અવીનીત એમાં કેમ અનુરક્ત થાય છે આ પ્રકારની શંકાનુ સમાધાન કરવા નિમિત્ત દુઃશીલમાં રતિનુ દૃષ્ટાંત આપી સૂત્રકાર સમજાવે છે—'કણકુંડગં' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—જેમ (સૂયરો—શૂકર) સુઅર (ભૂંડ) (કણકુંડગ—કણકુંડકં) ચોખા વગેરે ઉત્તમ ભોજનના પદાર્થોથી ભરેલા ભોજન પાત્રનો (ચઇત્તા) ત્યાગ કરી (ણં—ખલુ) નિશ્ચયથી આનંદ સાથે (વિટ્ઠં—વિષ્ટાં) વિષ્ટા—અશુચિને (ભુંજઇ—

तस्य प्रशंसां कुर्वता आत्मा नगरं लोकश्च नाशितः। तथा भवानपि अस्याविधि-प्रवृत्तस्य प्रशंसां कुर्वन् आत्मानं समस्तगच्छं चोच्छेदयति। ततस्तद्वचनं श्रुत्वा स आचार्यः साध्वाभासमविनीतं शिष्यं स्वगच्छतो निष्कासितवान्। तस्माद् दुःशी-लस्य निष्कासनं श्रेयस्करम् ॥ ४ ॥

देखते २ वह समस्त नगर उस राजा के महलसहित एकदम जल कर नष्ट हो गया। राजाने इससे असंतुष्ट हो उस वणिक् को दण्डित करके अपने नगर से बाहर निकाल दिया। राजा जो पहिले से उस वणिक् के इस कार्य की प्रशंसा न करता तो उसका होसला आगे भी इस कार्य को करने के लिये नहीं बढता। समस्त नगर एवं राजमहल जो नामशेष हुए उसका प्रधान कारण उस राजा की ही नासमझी है। इसी तरह साधु के अकल्पनीय कार्य में प्रवृत्त इस अविनीत शिष्य की जो आप प्रशंसा करते हैं उससे इसका हौसला बढता है, आगे भी अकल्पनीय कार्य करने में सोत्साह बनता है। जिसका अन्तिम फल होगा गच्छका उच्छेद, और इस उच्छेदजन्य दोषों के भागी होना पडेगा आप को, अतः आपका अपनी और गच्छकी रक्षानिमित्त इस अविनीत को गच्छ से बाहर कर देने में ही श्रेय है। इस प्रकार आये हुवे आचार्य महाराज के कथन पर अच्छी तरह ध्यान देकर गच्छा-चार्यजीने उस अविनीत शिष्य को अपने गच्छ से बाहर कर दिया। क्यों कि दुःशील शिष्य का गच्छ से संबंधविच्छेद करना श्रेयस्कर ही माना गया है ॥ ४ ॥

સારી રીતે દંડ કરવા ઉપરાંત તેને પોતાના શહેરમાંથી કાઢી મૂક્યો રાજા જો વણીકના એ કાર્યની પ્રશંસા ન કરત તો એ વણીકની તાકાત નહોતી કે દર વર્ષે આ પ્રમાણે અગ્નિજ્વાલા પ્રગટાવી શકે સમસ્ત શહેર અને રાજમહેલ બળી ગયા તેનું પ્રધાન કારણ એ રાજાની બીનસમજદારી જ છે એ રીતે સાધુના અકલ્પનીય કાર્યમાં પ્રથમ આ અવિનીત શિષ્યની આપ પ્રશંસા કરો છો, એથી એ પોતાના મનમાં ફુલાઈને આગળ ઉપર આથી પણ વિશેષ અકલ્પનીય કાર્યમાં આગળ વધશે જેનું અંતિમ ફળ ગચ્છના ઉચ્છેદમાં આવવાનું અને એ ઉચ્છેદજન્ય દોષોના ભાગી આપને બનવું પડશે આથી આપની અને ગચ્છની રક્ષા માટે આ અવિનીતને ગચ્છમાંથી બહાર કરી દેવામાંજ શ્રેય છે આ પ્રકારે આવેલા આચાર્ય મહારાજના કહેવા ઉપર સારી રીતે ધ્યાન દઈ ગચ્છાચાર્યજીએ એ અવિનીત શિષ્યને પોતાના ગચ્છથી બહાર કરી દીધો કેમકે દુશીલ શિષ્યનો ગચ્છથી વિચ્છેદ કરવો એ શ્રેયસ્કર માનવામાં આવેલ છે (૪)

ननु दुःशीलं सकलानर्थमूलं चेत् अविनीतेन कथं तर्हि तमानुरज्यते ? इत्याकाङ्क्षायां दुःशीलरतिकारणं सदृष्टान्तं प्रतिबोधयितुमाह—

मूलम्—कणकुंडग चइत्ता ण, विट्ठं भुंजइ सूयरो ।
एव सीलं चइत्ता ण, दुस्सीले रमई मिए ॥ ५ ॥

छाया—
कणकुण्डक त्यक्त्वा खलु, विष्टां भुङ्क्ते सूकरः ।
एवं शीलं त्यक्त्वा खलु, दुःशीले रमते मृगः ॥ ५ ॥

टीका—
'कणकुंडग' इत्यादि । सूकरः खलु कणकुण्डकम्–तण्डुलपूर्णभाजनम्–इदमुपलक्षणम्–रुचिरं मधुरं सुस्वादं सुगन्धयुक्तं स्वकर्मांसादिपुष्टिकरं हितकरं यत् तण्डुलादिकं, तेन पूर्णं यद्भाजनमुपस्थितं तदिति भावः, त्यक्त्वा विष्टां भुङ्क्ते, अत्र विष्टामित्यनेनापवित्रां घृणोत्पादिकां रुजाकरां हेयां दुर्गन्धां कृमिमक्षिकादिपरिपूर्णामित्यर्थो ध्वनितः । एवम्–अमुना प्रकारेण मृगः=मृग इव मृगः अज्ञः–हिताहितविवेकवर्जितः इत्यर्थः, शीलं=मूलोत्तरगुणलक्षणं सदाचारं, यद्वा–विनयसमाधिलक्षणं त्यक्त्वा दुःशीले=दुराचारे अविनयलक्षणे रमते=आसज्यते । अयं भावः–यथा सूकरः मधुरसमाहारं विहाय नितान्तमशुचिं सादरं भुङ्क्ते, अज्ञत्वात्,

यदि दुःशील सकल अनर्थों की जड है तो फिर क्यों अविनीत उसमें अनुरक्त होता है? इस प्रकार की शंका के समाधान निमित्त दुःशील में रतिका कारण दृष्टान्त देकर सूत्रकार समझाते हैं–कणकुंडगं इत्यादि ।

अन्वयार्थ–जैसे–(सूयरो–सूकरः) सूकर (कणकुंडग–कणकुंडकं) तन्दुल–आदि उत्तम भोजनीय पदार्थों से भरे हुए भाजन को (चइत्ता) परित्याग कर (णं–खलु) निश्चय से आनद के साथ (विट्ठं–विष्टां) विष्टा–अशुचिको (भुंजइ–भुंक्ते) खाता है (एवं) इसी तरह (मिए–

જો દુઃશીલ સકલ અનર્થોની જડ છે તો પછી અવીનીત એમા કેમ અનુરક્ત થાય છે આ પ્રકારની શંકાનુ સમાધાન કરવા નિમિત્ત દુઃશીલમાં રતિનુ દૃષ્ટાંત આપી સૂત્રકાર સમજાવે છે—કણકુંડગં ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જેમ (સૂયરો–સૂકરઃ) સુઅર (ભૂંડ) (કણકુંડગ–કણકુંડકં) ચોખા વગેરે ઉત્તમ ભોજનના પદાર્થોથી ભરેલા ભોજન પાત્રને (ચઇત્તા) ત્યાગ કરી (ણં–ખલુ) નિશ્ચયથી આનંદ સાથે (વિટ્ઠં–વિષ્ટાં) વિષ્ટા–અશુચિને (ભુંજઇ–

यथा वा हिताहितविवेकरहितत्वान्मृगः स्वापायमपश्यन् गानतानश्रवणमोहितः सन् व्याधमभिसरति, एवम्-अज्ञानतिमिरसंवृतात्मा खलु संसारवारिधिमहातरणिं शिवपदसरलसरणिं सिद्धिपददायकं सकलगुणनायकम्, अनादिभवसंचिताष्टविध-कर्मबन्धनोच्छेदकं मिथ्यात्वग्रथिभेदकं सम्यग्ज्ञानसुधावर्षणशीलं शीलं मविहाय

मृगः) विवेक रहित होने के कारण मृग जैसा यह अविनीत शिष्य भी (सीलं-शीलं) मूलोत्तरगुणरूप अथवा विनयसमाधिरूप साधुसंबंधी आचार को (चइत्ता-त्यक्त्वा) परित्याग कर (णं-खलु) निश्चय से (दुस्सीले-दुःशीले) अविनयरूप दुराचार का (रमइ-रमते) सेवन करता है ॥ ५ ॥

भावार्थ—बोधविकल होने के कारण जैसे सूकर प्रशस्त आहार का परित्याग कर नितान्त अशुचि पदार्थका बड़े आनंदके साथ सेवन करता है, तथा हिताहित विवेक से रहित होनेकी वजह से जैसे मृग भविष्य में होने वाली आपत्ति को नही जानता हुआ गान के सुनने में एकतान होकर अपने आप व्याध की जाल में फस जाता है, उसी तरह अज्ञानरूपी अधकार से आच्छादित हुआ अविनीत शिष्य भी संसाररूपी समुद्र से पार लगाने के लिये बड़े सुरक्षित जहाज जैसे, तथा शिवपद में लेजाने के लिये सुन्दर सीधे मार्ग जैसे, एवं सिद्धिपद को

मुंक्ते) ખાય છે (एव) આ પ્રમાણે (मिए-मृग) વિવેકરહિત થવાને કારણે મૃગ જેવા આ અવનીત શિષ્ય પણ (सील-शील) મૂલોત્તર ગુણરૂપઅથવા વિનય-સમાધિરૂપ સાધુસબધી આચારનો (चइत्ता-त्यक्त्वा) પરિત્યાગ કરી (ण-खलु) નિશ્ચયથી (दुस्सीले-दुःशीले) અવિનયરૂપ દુરાચારનુ (रमइ-रमते) સેવન કરે છે

ભાવાર્થ— બોધવિકલ હોવાને કારણે જેમ સૂકર (ભૂડ) પ્રશસ્ત આહારનો પરિત્યાગ કરી નિતાન્ત અશુચિ પદાર્થનુ ભારે આનદથી સેવન કરે છે અને હિતાહિત વિવેકથી રહીત હોવાના કારણે જેમ મૃગ ભવિષ્યમા આવનારી આપત્તિને જાણતો નથી, કારણકે સગીતના સુરોમા એકતાન બનીને પોતે પોતાના હાથે શીકારીની જાળમા ફસાઈ જાય છે એવી રીતે અજ્ઞાનરૂપી અધકારથી આચ્છાદિત બનેલા અવિનીતશિષ્ય પણ સસારરૂપી સમુદ્રથી પાર કરવાવાળા મોટામા મોટા સુરક્ષિત જહાજ જેવા તથા શિવપદમા લઈ જવાવાળો સુદર સીધા માર્ગ જેવા અને સિદ્ધિપદને આપનાર એવા શીલ-અર્થાત્ મુનિના

ज्ञानावरणीयादिकर्मरजःसमुत्पादकं क्षान्त्यादिगुणघातकं मूलोत्तरगुणकल्पपादपोन्मूलकं शुभभावनाऽम्भोजनिकरनीहारपटलं सकलानर्थमूलं धर्ममर्यादाविध्वंसनशीलं दुःशीलं सेवते। अज्ञानं हि सर्वानर्थकरं विवेकहरं कष्टकष्टकानुबिद्धं सकलदुर्गुणसमिद्धं तपःसंयमविनाशकं भवभ्रमणकं स्वर्गापवर्गसुखहारकम्।

देने वाले ऐसे शील–अर्थात् मुनि के आचार का परित्याग कर देता है। यह शील सकल गुणों में प्रधान माना गया है। जीव के साथ अनादि काल से लगे हुए अष्टविध ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बंध का उच्छेद करने वाला बतलाया गया है। मिथ्यात्वरूपी प्रबलग्रन्थि–(गांठ) का यह भेद करने वाला है। सम्यग्ज्ञानरूपी अमृत की वृष्टि करना इसका स्वभाव है। ऐसे प्रशस्त उपकारक इस शील का वह अविनीत शिष्य परित्याग करके दुःशीलका सेवन किया करता है। यह दुःशील शिष्य ज्ञानावरणीयादिक कर्मरूपी धूलीको अपनी आत्मा में चिपकाने वाला है। क्षान्ति आदि सद्गुणों का ध्वंसक है। मूलगुण एवं उत्तरगुणरूप कल्पवृक्ष का उन्मूलक है। शुभभावनारूपी कमलों को नष्ट–भ्रष्ट करने के लिये तुषारपात–अर्थात्–हिमवर्षा जैसा है। सकल अनर्थों का यह मूल है। ऐसे धार्मिक मर्यादा को उखाड़ने के स्वभाववाले इस दुःशील का वह अविनीतशिष्य सेवनकर हिताहित को नहीं समझता है। यह कितने आश्चर्य की बात है कि जिस विनयमूल धर्म से अपनी आत्मा का उद्धार होता है उसका वह अविनीत त्याग कर अपकारक दुःशील

આચારનો પરિત્યાગ કરી દે છે આ શીલ સકલ ગુણોમાં પ્રધાન મનાયેલ છે જીવની સાથે અનાદિકાળથી લાગેલા આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીયર્દ આદિ કમના બંધનોનો ઉચ્છેદ કરવા વાળા બતાવેલ છે મિથ્યાત્વરૂપી પ્રબળ ગ્રંથીના આ ભેદ કરવાવાળો છે સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપી અમૃતની વૃષ્ટિ કરવી તેનો સ્વભાવ છે એવા પ્રશસ્ત ઉપકારક આ શીલનો તે અવિનીત શિષ્ય પરિત્યાગ કરીને દુઃશીલનું સેવન કરે છે આવો દુઃશીલ શિષ્ય જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મરૂપ ધૂળને પોતાના આત્મામાં ચિટાડનાર છે ક્ષાન્તિ આદિ સદ્ગુણોનો નાશ કરનાર છે મૂળગુણ ઉત્તરગુણરૂપ કલ્પવૃક્ષનો ઉન્મૂલક–નાશ કરનાર છે શુભ ભાવનારૂપી કમળોને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરવા માટે તુષારપાત–અર્થાત હિમવર્ષા જેવા છે સકળ અનર્થોનું એ મુળ છે એવા ધાર્મિક મર્યાદાને ઉખાડવાની વૃત્તિવાળા આવા દુઃશીલનું તે અવિનીતજન સેવન કરી હિતાહિતને સમજતા નથી. આ કેવા આશ્ચર્યની વાત છે કે જે વિનય મુળ ધર્મથી પોતાના આત્માનો ઉધ્ધાર થાય છે તેનો

अस्मिन्नर्थे सूकरदृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

वङ्गदेशेक्षितिप्रतिष्ठितनगरेऽरिमर्दननामा नृपो बभूव। तस्य सप्त कन्यका आसन्। स भूपतिस्तासां कन्यकानां यौवने वयसि प्राप्ते ता एकैकक्रमेण विवाहिताः। तत्रैका कन्यका कर्मयोगतो विवाहानन्तरमचिरेणैव कालेन पतिहीना जाता। एकदा सा गवाक्षे स्थिता कुतश्चित् समागतां सप्रसूतां सूकरीं दृष्ट्वा चिन्तयामास—अहो! धन्यमस्या जन्म, यदियं बहुभिरपत्यैः सार्धं विचरन्ती सुखमनुभवति। इति विचिन्त्य सा स्वदासीमब्रवीत्—अत्रैकं सूकरशिशुं समानय। तदाज्ञया

को सेवता है। अज्ञान की महिमा अपार है। समस्त अनर्थों की जड एक अज्ञान ही तो है। अज्ञान आते ही पहिले वह विवेक पर ही कुठारा घात करता है। जिस आत्मा से विवेक का लोप हो जाता है उस आत्मा में विविध कष्टरूपी कांटे खडे हो जाते हैं। यह अज्ञान अनेक प्रकार के दुर्गुणों को उत्पन्न करता है। तथा तप और संयम का विनाशक है, यह प्रमाद को उत्पन्न करनेवाला है, तथा स्वर्ग और मोक्ष के सुखोंका विघातक है॥ इस पर सूकर का दृष्टान्त इस प्रकार है—

बंगदेश में क्षितिप्रतिष्ठित नामका एक सुन्दर नगर था। अरिमर्दन नामका राजा उसका शासक था। इसके सात कन्याएँ थीं। राजा ने इनका क्रमशः जब वे तरुण अवस्थावाली हो चुकीं विवाह कर दिया। कर्मकी विचित्रतावश एक लड़की विवाह के बाद ही विधवा हो गई।

તે અવિનીત ત્યાગ કરી અપકારક દુશીલને સેવે છે અજ્ઞાનની મહિમા અપાર છે સમસ્ત અનર્થોની જડ એક અજ્ઞાન જ છે અજ્ઞાન આવતાની સાથે જ તે સહુ પ્રથમ વિવેક ઉપર જ ઘા કરે છે જે આત્મામાથી વિવેકનો લોપ થઈ જાય છે એ આત્મામા નાના પ્રકારના કષ્ટરૂપી કાટાઓ બીછાવાઈ જાય છે એ અજ્ઞાન અનેક પ્રકારના દુર્ગુણોને ઉત્પન્ન કરે છે તથા તપ અને સચમનો વિનાશ કરે છે એ પ્રમાદને ઉત્પન્ન કરનાર છે તથા સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખોનો નાશ કરનાર છે

આ ઉપર સૂકરનુ દ્દષ્ટાત આ પ્રકારે છે

બગદેશમા ક્ષિતિ પ્રતિષ્ઠિત નામનુ એક સુદર નગર હતુ અરિમર્દન નામના રાજાનુ શાસન હતુ, તેને સાત કન્યાઓ હતી રાજાએ તેના ક્રમ પ્રમાણે જેમ જેમ ઉમર લાયક થતી ગઈ તેમ તેમ તેના વિવાહ કરી આપ્યા કર્મની વિચિત્રતાવશ એક પુત્રી વિવાહ પછી વિધવા બની એક દિવસની વાત છે કે

दासी सूकरीसंनिधौ गत्वा तदीयशिशुं समानीय राजपुत्र्यै समर्पयामास। सा च राजपुत्री वात्सल्येन सूकरशिशुं पालयन्ती कदाचित्तमङ्के स्थापयति, स्नापयति, तदङ्गं करेण मोञ्छयति, कदाचित् तदङ्गसंलग्नां धूलिमपसारयितुं मार्जयति, विविधं मिष्टान्नं भोजयति, मृदुलशय्यायां स्वसमीपे स्थापयति। सा राजपुत्री तस्य सूकरशिशोर्गले चरणेषु च सकिङ्किणीकं स्वर्णाभरणं रचयति, पृष्ठोपरि बहुमूल्यकं विविधवर्णरञ्जितं 'झूल' इति प्रसिद्धं स्वर्णजटितवस्त्रं च वितरति। एवं सा राजपुत्री पुत्रवत् सूकरशिशुं लालयतिस्म।

एक दिनकी बात है कि जब वह अपने महलके झरोखे में बैठी हुई बाहर की ओर निहार रही थी कि सहसा इसकी दृष्टि एक सूकरी पर पड़ी, जो अपने बच्चोंको संगमें लिये हुए वहीं पर इधर-उधर फिर रही थी। उसे देखकर उसने मन में विचार किया कि यह सूकरी मेरी अपेक्षा अधिक श्रेष्ठ है, जो कम से कम अपने बच्चों के साथ घूमा करती है। इस अवस्था में इसे जो आनंद मिलता है वह यही जान सकती है। एक मैं अभागिनी हूं जो राजमहल में रहती हुई भी इस प्रकार के सुख से वंचित बनी हुई हूं। इस प्रकार का विचार कर उसने अपनी एक दासी को बुलाया और कहा कि जाओ और इन सूकरी के बच्चों में से एक बच्चे को ले आओ। आज्ञा पाते ही दासी सूकरी के पास पहुँची और वहां से एक बच्चे को उसने उस राजपुत्री के लिये लाकर दे दिया। राजपुत्री ने भी बड़े आनंद के साथ उसका पालन पोषण करना प्रारंभ कर दिया। इस सिलसिले में कभी वह उसे अपनी गोद में बैठा लेती,

જ્યારે એ પોતાના મહેલના ઝરૂખામાં બેઠી બેઠી બહાર જોઈ રહી હતી, કે સહસા તેની દૃષ્ટી એક ભૂંડણ ઉપર પડી. જે પોતાના બચ્ચાઓને સાથમાં લઈને આમતેમ ફરી રહી હતી તેને જોઈને રાજકન્યાએ મનમાં વિચાર કર્યો કે આ સૂકરી મારા કરતાં ઘણી સુખી છે જે પોતાના બચ્ચાઓ સાથે લઈને ફરે છે આ અવસ્થામાં એને જે આનંદ મળતો હશે તે એજ જાણતી હશે. એક હું જ એવી અભાગણી છું કે રાજમહેલમાં રહેવા છતાં પણ આ પ્રકારના સુખથી વંચિત બનેલ છું આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે પોતાની એક દાસીને બોલાવી અને કહ્યું કે જાઓ અને એ સૂકરીના બચ્ચાઓમાંથી એક બચ્ચું લઈ આવો. આજ્ઞા મળતાં જ દાસી સૂકરીની પાસે પહોંચી અને ત્યાંથી એક બચ્ચું લઈ રાજપુત્રી પાસે આવી તેને સુપ્રત કર્યું રાજપુત્રીએ તેનું સારી રીતે પાલન પોષણ કરવાનું શરૂ કર્યું આ ઉત્સાહમાં તે કોઈ વખત સૂકરીના બચ્ચાને પ્રેમથી પોતાના ખોળામાં બેસાડી લેતી, ક્યારેક તેને નવડાવતી

एकदाऽरिमर्दनस्य भवने कंचिदुत्सवं निमित्तीकृत्य सर्वाः कन्यकाः समायाताः। प्रेम्णा परस्पर ता ऊचुः—अद्यास्माभिः सर्वाभिः सहैव भोजनं कर्तव्यम्, तदाऽसौ दुर्भगा राजपुत्री जगाद–यद्यनेन मम प्रियशिशुना सह यूयं भोजन कुरुत, तर्हि युष्माभिः साकं मया भोक्तव्यं नान्यथा, ततोऽन्याभिस्तस्याः सर्वभगिनीभिस्तद्वचनं नाङ्गीकृतम्। तदा पृथक् पृथगेव सर्वाः स्व–स्व–शिशुभिः

कभी उसको स्नान कराती। और स्नान कराकर फिर उसका शरीर भी पोंछती। कभी कभी यह उसके शरीर पर लगी हुई धूलीका मार्जन करती। विविध मिष्टान्न खिलाती। नरम–मृदुल–शय्या पर उसे अपने ही पास सुलाती। इतने मात्र से ही वह राजपुत्री संतुष्ट नहीं रहती किन्तु वह उस बच्चे के गले में और पैरों में सुवर्ण रचित बहुमूल्य आभरणों को भी पहिराती। जिनमें छोटी–छोटी बजती हुई घंटियां लगी रहती थी। उसकी पीठ पर वह झूल भी ओढाती जो बहुत कीमती होती तथा अनेक प्रकार के रंगविरँगे रंगों से रंजित रहा करती। और जिस झुलमें सुनहरी काम बना रहता। इस प्रकार वह राजपुत्री उस सूकर के बच्चे का लालन पालन करने में तत्पर रहने लगी। एक समय की बात है कि राजा अरिमर्दनने अपनी समस्त कन्याओं को किसी उत्सव के समय आमंत्रित किया और कन्यायें आयीं, बहुत समय के बाद उन सबको परस्पर मिलने से बहुत ही आनद हुआ। सबने विचार किया कि आज हम सब मिलकर एक ही साथ भोजन करें। यह सुनकर उस

અને નવડાવી તેના શરીરને સાફ કરતી, કયારેક કયારેક તેના શરીર ઉપર ઉડેલી ધુળને સાફ કરતી, વિવિધ મિષ્ટાન્ન ખવડાવતી અને સુવાળી એવી શૈયા ઉપર પોતાની પાસે સુવાડતી આટલાથી જ રાજપુત્રીને સતોષ ન થતો પરતુ તે બચ્ચાના ગળામા અને પગોમા સોનાના બહુ મુલ્ય અલકારો પણ પહેરાવતી જેમા નાની નાની ટોકરીઓ–ઘુઘરીઓ લગાડવામા આવતી એની પીઠ ઉપર ઝુલ પણ ઓઢાડતી જે ઘણી કિંમતી હતી તેમજ અનેક પ્રકારના રગબેરગી રગોવાળી હતી જેમા સોનેરી તારની કસબ કળા પણ કરવામા આવેલ હતી આ પ્રકારે રાજપુત્રી એ સૂકરના બચ્ચાનુ લાલન પાલન કરવામા તત્પર રહેતી એક સમયે રાજા અરિમર્દને પોતાની સમસ્ત કન્યાઓને કોઈ ઉત્સવના પ્રસગે આમત્રણ આપી બોલાવી, કન્યાઓ આવી. ઘણા સમય પછી એક બીજીઓને પરસ્પર મળતા ઘણો જ આનદ થયો બધી બહેનોએ મળી વિચાર કર્યો કે આજે બધી બહેનો સાથે બેસીને ભોજન કરીએ આ સાભળી એ વિધવા રાજપુત્રીએ કહ્યુ કે જો તમે બધી બહેનો

सह भुक्तवत्याः। सा दुर्भगाऽपि सूकरशिशुना सह भोक्तुं महता स्वर्णस्थाले रत्न-कटोरकेषु च स्थापितं मशस्तं पथ्यं रुचिकरं वातपित्तकफहरं विविधमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं च चतुर्विधमाहारमभ्यवहरन्ती प्रेम्णा प्रथमग्रासं सूकरशिशुमुखे दत्त्वा तदनु सानन्दं स्वयमभाति, तदाऽकस्मादेकस्या भगिन्याः शिशुना आसन्नप्रदेशे पुरीषोत्सर्गं कृतः, तमालोक्य तेन सूकरशिशुना मशस्तमशनं परित्यज्य पुरीष-भक्षणं कृतम्। पुरीषभक्षन्तं सूकरशिशुं विलोक्य सर्वा भगिन्यः सपरिहासमब्रुवन्-

विधवा राजपुत्रीने कहा कि यदि आप सब जनीं मेरे इस सूकर शिशु के साथ जो भोजन करने के लिये तैयार हों तो ही मैं आपके साथ भोजन करने में सम्मिलित हो सकती हूं अन्यथा नहीं। उसकी इस बात को सुनकर उसकी अन्य बहिनोंने मंजूर नहीं किया। अतः उन सबने अपने-अपने बच्चोंके साथ पृथक्-पृथक् रूप में ही भोजन करना प्रारम्भ किया। और पति बिना की राजपुत्री भी अपने सूकर शिशु के साथ भोजन करने में प्रवृत्त हुई। खाने के पहिले उसने जो भोजन सुवर्णके थालों में परोसा हुआ था और सुवर्णकी कटोरियों में अलग-अलग रूपमें रखा गया था और जो प्रशस्त, पथ्य, रुचिप्रद तथा वात पित्त एवं कफ हारक था ऐसे उस विविध भांति के अशन-हलुआ पुरी आदि, पान-दुध शरबत आदि, खाद्य-द्राक्षा आदि, स्वाद्य-चूरण आदि, एवं चार प्रकार के भोजन में से एक-एक ग्रास अपने प्रिय उस सूकर शिशु के मुखमें देती हुई आनंद के साथ भोजन करने लगी। जब यह भोजन करन में प्रवृत्त थी कि इतने में ही एक अपनी बहिन के बच्चे

મારા સૂકરના બચ્ચાની સાથે ભોજન કરવા તૈયાર હો, તો જ હું આપની સાથે ભોજન કરવામાં સામીલ થઈ શકું એ સિવાય નહીં તેની આ વાતને બીજી બ્હેનોએ મંજુર ન કરી એટલે તે બધીયોએ પોતપોતાના બાળકો સાથે જુદી જુદી રીતે ભોજન કરવાનો આરંભ કર્યો. અને વિધવા રાજપુત્રી પણ પોતાના સૂકર બચ્ચાની સાથે ભોજન કરવા લાગી. ખાવા બેસતા પહેલા એણે જે ભોજન સોનાના થાળમાં પીરસેલ હતુ જે નાની વાટકીઓમા અલગ અલગ રીતે ગોઠવવામા આવેલ હતુ જે ભોજન પ્રશસ્ત, પથ્ય, રૂચીપ્રદ તથા વાતપિત અને કફ હરનાર હતુ એવા વિવિધ પ્રકારના ભોજનમાં હલવા પુરી આદિ, પાન-દુધ શરબત વિગેરે ખાદ્ય-દ્રાક્ષ વગેરે, સ્વાદ્ય-ચૂર્ણ વગેરે આવા ચાર પ્રકારના ભોજનમાથી એકેક કોળીયો પોતાના પ્રિય સૂકરના બચ્ચાના મોઢામા દેતી દેતી વિધવા રાજપુત્રી ખુશી સાથે ભોજન કરવા લાગી. જ્યારે એ ભોજન કરવામાં પ્રવૃત્ત હતી ત્યારે તેની એક બ્હેનના બાળકે મોટે છેટે

एकदाऽरिमर्दनस्य भवने कंचिदुत्सवं निमित्तीकृत्य सर्वाः कन्यकाः समायाताः। प्रेम्णा परस्परं ता ऊचुः—अद्यास्माभिः सर्वाभिः सहैव भोजनं कर्तव्यम्, तदाऽसौ दुर्भगा राजपुत्री जगाद—यद्यनेन मम प्रियशिशुना सह यूयं भोजन कुरुत, तर्हि युष्माभिः साकं मया भोक्तव्यं नान्यथा, ततोऽन्याभिस्तस्याः सर्वभगिनीभिस्तद्वचनं नाङ्गीकृतम्। तदा पृथक् पृथगेव सर्वाः स्व-स्व-शिशुभिः

कभी उसको स्नान कराती। और स्नान कराकर फिर उसका शरीर भी पोंछती। कभी कभी यह उसके शरीर पर लगी हुई धुलीका मार्जन करती। विविध मिष्टान्न खिलाती। नरम-मृदुल-शय्या पर उसे अपने ही पास सुलाती। इतने मात्र से ही वह राजपुत्री संतुष्ट नहीं रहती किन्तु वह उस बच्चे के गले में और पैरों में सुवर्ण रचित बहुमूल्य आभरणों को भी पहिराती। जिनमें छोटी-छोटी बजती हुई घंटियां लगी रहती थी। उसकी पीठ पर वह झूल भी ओढाती जो बहुत कीमती होती तथा अनेक प्रकार के रंगविरंगे रंगों से रंजित रहा करती। और जिस झुलमें सुनहरी काम बना रहता। इस प्रकार वह राजपुत्री उस सूकर के बच्चे का लालन पालन करने में तत्पर रहने लगी। एक समय की बात है कि राजा अरिमर्दनने अपनी समस्त कन्याओं को किसी उत्सव के समय आमंत्रित किया और कन्यायें आयीं, बहुत समय के बाद उन सबको परस्पर मिलने से बहुत ही आनद हुआ। सबने विचार किया कि आज हम सब मिलकर एक ही साथ भोजन करें। यह सुनकर उस

અને નવડાવી તેના શરીરને સાફ કરતી, કયારેક કયારેક તેના શરીર ઉપર ઉડેલી ધુળને સાફ કરતી, વિવિધ મિષ્ટાન્ન ખવડાવતી અને સુવાળી એવી શૈયા ઉપર પોતાની પાસે સુવાડતી આટલાથી જ રાજપુત્રીને સતોષ ન થતો પરતુ તે બચ્ચાના ગળામા અને પગોમા સોનાના બહુ મુલ્ય અલકારો પણ પહેરાવતી જેમા નાની નાની ટોકરીઓ-ઘુઘરીઓ લગાડવામા આવતી એની પીઠ ઉપર ઝુલ પણ ઓઢાડતી જે ઘણી કિંમતી હતી તેમજ અનેક પ્રકારના રગબેરગી રગોવાળી હતી જેમા સોનેરી તારની કસબ કળા પણ કરવામા આવેલ હતી આ પ્રકારે રાજપુત્રી એ સૂકરના બચ્ચાનુ લાલન પાલન કરવામા તત્પર રહેતી એક સમયે રાજા અરિમર્દને પોતાની સમસ્ત કન્યાઓને કોઈ ઉત્સવના પ્રસગે આમત્રણ આપી બોલાવી, કન્યાઓ આવી. ઘણા સમય પછી એક બીજીઓને પરસ્પર મળતા ઘણો જ આનદ થયો બધી બહેનોએ મળી વિચાર કર્યો કે આજે બધી બહેનો સાથે બેસીને ભોજન કરીએ આ સાભળી એ વિધવા રાજપુત્રીએ કહ્યુ કે જો તમે બધી બ્હેનો

उक्तार्थमुपसंहरन् कर्तव्यमुपदिशति—

मूलम्—सुणियाऽभावं साणस्स सूयरस्स नरस्स य ।
विणए ठविज्ज अप्पाणं इच्छंतो हियमप्पणो ॥६॥

छाया—

श्रुत्वाऽभावं शुन्याः सूकरस्य नरस्य च ।
विनये स्थापयति आत्मानम् इच्छन् हितमात्मनः ॥ ६ ॥

टीका—

'सुणिया' इत्यादि —शुन्याः=पूतिकर्णशुन्याः सूकरस्य च एतदुभय-दृष्टान्तस्य, तथा च=पुनः नरस्य=पुरुषस्य-दार्ष्टान्तिकतया कथितस्य दुःशीलशिष्य

अग्नि जलाकर उसको अग्नि में भून दिया। इस कुमौत से उसको मारा। इस लिये सूत्रकार कहते हैं कि-दुःशील का त्यागकर शील सदाचार का सेवन करना चाहिये ॥ ५ ॥

इसी कथित अर्थका उपसंहार करते हुए सूत्रकार कर्तव्य का उप देश अगली गाथा द्वारा करते हैं—' सुणिया इत्यादि '

अन्वयार्थ—(साणस्स-शुन्या') पूतकर्णी कुत्ती के (सूयरस्स नरस्स य-सूकरस्य नरस्य च) सूकर के और दार्ष्टान्तिक रूप में प्रदर्शित किये गए दुःशील शिष्य के (अभाव अनादर) अर्थात् दुर्दशारूप अवस्था को (सुणिया—श्रुत्वा) सुनकर (अप्पणो हियं इच्छंतो—आत्मनः हितम् इच्छन्) आत्मा के हित के अभिलाषी शिष्य (अप्पाणं-आत्मानं) अपनी आत्माको (विणए ठविज्ज—विनये स्थापयेत्) विनय

સળગાવ્યો અને તેમા તેને ભૂંજી નાખ્યુ આ રીતે કમોતથી તેને માર્યું આ માટે સૂત્રકાર કહે છે કે દુ:શીલનો ત્યાગ કરી શીલ-સદાચારનું સેવન કરવું જોઈએ. (૫)

આ કહેવામેલા અર્થનો ઉપસંહાર કરીને સૂત્રકાર કર્તવ્યનો ઉપદેશ આ ગાથા દ્વારા કરે છે— સુણિયા ભાવં ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—(साणस्स-शुन्या) પૂતકર્ણી કુતરીના (सूयरस्स नरस्स य—सूकरस्य नरस्य च) સૂકરના અને દાર્ષ્ટાંતિક રૂપમા પ્રદર્શિત કરાયેલ દુ:શીલ શિષ્યના (अभाव-अनादर) અર્થાત્ દુર્દશારૂપ અવસ્થાને (सुणिया-श्रुत्वा) સાંભળીને (अप्पणो हियं इच्छंतो-आत्मनः हितम् इच्छन्) આત્માના હિતના અભિલાષી શિષ્ય (अप्पाणं-आत्मानं) પોતાના આત્માને (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्)

भगिनि ! पश्य तवायं शिशुः किं करोति ! विष्ठां भक्षयति । अनेनैव साकमस्मान भोजयितुं समीहसे, एवं सर्वभगिनीनां वचनं श्रुत्वा लज्जिता सा राजपुत्री सूकर-शिशुं तत्याज । तदनन्तरमितस्ततो भ्रमन्तं हृष्टपुष्टाङ्गं तं सूकरशिशुं विलोक्य चाण्डालः स्वगृहं नीत्वा चरणेषु बद्ध्वा वह्नौ प्रक्षिप्य कुत्सित मृत्युना हतवान् । तस्मात् दुःशीलं परित्यज्य शीलमासेवनीयम् । ॥ ५ ॥

ने थोड़ी दूर पर जाकर अशुचि कर दी । यह देखकर उस सूकर शिशु ने उस प्रशस्त मधुर सुस्वादु सुगन्धि पथ्य भोजन का परित्याग करके कन्या के मना करते भी शीघ्र ही दौड़कर अशुचि के पास जाकर उसका भक्षण करने लगा । सूकर शिशु को अशुचि खाते देखकर वे सभी बहिनें मजाक करती हुई अपने बहिन से बोलीं कि हे बहिन ! देखो तो सही आपका यह प्यारा पुत्र क्या कर रहा है । कितने आनंदसे अशुचि खाने में मग्न हो रहा है । इसी के साथ आप हम सबको भोजन करने के लिये प्रेरित करती हैं ? इस प्रकार बहिन को उन सब बहिनों ने उलाहना दिया । उलाहनेके वचन सुनकर वह उनके समक्ष अधिक लज्जित हुई और उस सूकर शिशु को घर से बाहिर निकाल दिया । घरसे बाहिर होजाने पर यह इधर उधर फिरने लगा । इतने में चांडाल ने इसे पकड़ लिया और घर ले जाकर चारों पैर बांधकर जमीन पर डाल दिया और उस पर घांस डालकर फिर अग्नि जलाई और

જઈને અશુચિ કરી, આ જોઈ તે સૂકર બચ્ચાએ પ્રશસ્ત, મધુ, સુસ્વાદિષ્ટ, સુગધી ભોજનનો પરિત્યાગ કરીને વિધવા રાજકન્યાના રોકવા છતા ન રોકાતા ઝડપથી દોડી જઇ અશુચિ પાસે પહોચી તેનુ ભક્ષણ કરવુ શરૂ કર્યું સૂકર બચ્ચાને અશુચિ ખાતુ જોઈ બધી બહેનો મશ્કરી કરતા પેલી વિધવા બહે-નને કહેવા લાગી કે હે બહેન! જુઓ તો ખરા તમારો એ પ્યારો પુત્ર શુ કરી રહેલ છે કેટલા આનદથી અશુચિ ખાવામા મગ્ન બની ગયેલ છે. આની સાથે તમે અમોને ભોજન કરવાનુ કહેતા હતા આ પ્રકારે પેલી બધી બહેનોએ તેને મહેણુ દેતા મહેણાનુ વચન સાભળીને તે એમની સમક્ષ ખુબ શરમાઈ ગઇ અને એ સૂકર બચ્ચાને ઘરમાથી બહાર કાઢી મૂકયુ ઘરથી બહાર થઈ જતા તે જ્યા ત્યા ભટકવા લાગ્યુ એટલામા ચ ડાળને હાથ તે પડી ગયુ જેને પકડી તે પોતાને ઘેર લઇ ગયો અને ત્યા લઇ જઇ ચારે પગ બાધી જમીન ઉપર પછાડયુ, અને તેના ઉપર ઘાસ નાખીને પછી અગ્નિ

उक्तार्थमुपसंहरन् कर्तव्यमुपदिशति—

मूलम्—सुणियाऽभाव साणस्स सूयरस्स नरस्स यै ।
विणेए ठविज्ज अप्पाण इच्छंतो हियमप्पणो ॥६॥

छाया—

श्रुत्वाऽभावं शुन्याः सूकरस्य नरस्य च ।
विनयं स्थापयति आत्मानम् इच्छन् हितमात्मनः ॥ ६ ॥

टीका—

'सुणिया' इत्यादि —शुन्याः=पूतिकर्णीशुन्याः सूकरस्य च एतदुभय-दृष्टान्तस्य, तथा च=पुनः नरस्य=पुरुषस्य-दार्ष्टान्तिकतया कथितस्य दुःशीलशिष्य

अग्नि जलाकर उसको अग्नि में भून दिया। इस कुमौत से उसको मारा। इस लिये सूत्रकार कहते हैं कि-दुःशील का त्यागकर शील सदाचार का सेवन करना चाहिये ॥ ५ ॥

इसी कथित अर्थका उपसंहार करते हुए सूत्रकार कर्तव्य का उपदेश अगली गाथा द्वारा करते हैं—'सुणिया इत्यादि'

अन्वयार्थ—(साणस्स-शुन्या) पूतकर्णी कुत्ती के (सूयरस्स नरस्स य-सूकरस्य नरस्य च) सूकर के और दार्ष्टान्तिक रूप में प्रदर्शित किये गये दुःशील शिष्य के (अभाव अनादर) अर्थात् दुर्दशारूप अवस्था को (सुणिया-श्रुत्वा) सुनकर (अप्पणो हियं इच्छंतो-आत्मनः हितम् इच्छन्) आत्मा के हित के अभिलाषी शिष्य (अप्पाणं-आत्मानं) अपनी आत्माको (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्) विनय

સળગાવ્યો અને તેમાં તેને ભૂંજી નાખ્યું આ રીતે કમોતથી તેને માર્યું આ માટે સુત્રકાર કહે છે કે દુઃશીલનો ત્યાગ કરી શીલ-સદાચારનું સેવન કરવું જોઈએ. (૫)

આ કહેવાયેલા અર્થનો ઉપસંહાર કરીને સૂત્રકાર કર્તવ્યનો ઉપદેશ આ ગાથા દ્વારા કરે છે— सुणिया आर्ष ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ-(साणस्स-शुन्या) પૂતકર્ણી કુતરીના (सूयरस्स नरस्स य-सूकरस्य नरस्य च) સૂકરના અને દ્રષ્ટાંતિક રૂપમાં પ્રદર્શિત કરાયેલ દુઃશીલ શિષ્યના (अभाव-अनादर) અર્થાત્ દુર્દશારૂપ અવસ્થાને (सुणिया-श्रुत्वा) સાંભળીને (अप्पणो हियं इच्छंतो-आत्मनः हितम् इच्छन्) આત્માના હિતના અભિલાષી શિષ્ય (अप्पाणं-आत्मानं) પોતાના આત્માને (विणए ठविज्ज-विनये स्थापयेत्)

स्येत्यर्थः, अभावं–कुत्सितो भावः अभावः दुर्दशालक्षणः, स चेह भवे सर्वतो निष्कासनादिरूपः, परभवे गुरोराशातनया अबोधिः, अबोधेस्तपःसंयमासंभवः, संयमभावेन मोक्षमार्गानाराधनम् , तेनानन्तसंसारपरिभ्रमणम् तं तथाविधमभावं तपः श्रुत्वा=गुरुसंनिधौ निशम्य आत्मनः=स्वस्य, हितं=कल्याणम् इच्छन् आत्मानं

धर्म में स्थापित करता है। अथवा–भाव यह है कि कुत्ती सूकर और अविनीत शिष्यका स्वरूप सुनकर आत्महितैषी विनय शील बनें।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार यह उपदेश दे रहे हैं कि जो शिष्य आत्मकल्याण का अभिलाषी है उसका कर्तव्य है कि वह इस विनयधर्मके आचरण करने मे थोड़ा भी प्रमाद न करे। कारण कि अविनीत शिष्य की वह दुर्दशा होती है जो पूतिकर्णी शुनी की तथा सूकर शिशु की हुई है। अविनीत के ऊपर किसी का भी विश्वास नहीं रहता वह इस भवमें गुरु की अकृपाका भाजन बनता हुआ जगह-जगह अपमान आदि दुःस्थिति को सहन करता है—और गच्छ से बाहर भी कर दिया जाता है तथा परभव मे गुरु की आशातना से बोधि के लाभ से भी वंचित रहता है बोधिलाभ के बिना कभी भी श्रेयस्कर मुक्ति का मार्ग उसे प्राप्त नही हो सकता है। क्यों कि बोधि के अभाव में सम्यक् तप और सयम नहीं होता है। सम्यक् तप संयम के अभाव से मोक्षमार्ग की आराधना नहीं होती है और मोक्ष-

વિનય ધર્મમા સ્થાપિત કરે છે અથવા ભાવાર્થ એ છે કે—કુતરી, સૂકર અને અવિનીત શિષ્યનુ સ્વરૂપ સાભળી આત્મહિતૈષી વિનયશીલ બને

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એવો ઉપદેશ આપે છે કે જે શિષ્ય આત્મ કલ્યાણુનો અભિલાષી છે, એનુ કર્તવ્ય છે કે તે આ વિનય ધર્મનુ આચરણુ કરવામા થોડો પણુ પ્રમાદ ન કરે કારણુ કે અવિનીત શિષ્યની આવી દુર્દશા થાય છે જે પૂતકર્ણી શુનીની તથા સૂકર(ભૂડણુના બચ્ચાની) બાળકની થઇ છે, અવનીતનો કોઇ પણુ વિશ્વાસ કરતુ નથી તે આ ભવમા ગુરૂની અકૃપાનો ભાજન બની દરેક સ્થળે અપમાન આદિ દુસ્થિતિને સહન કરે છે અને ગચ્છથી બહાર કરી દેવામા આવે છે અને પરભવમા ગુરૂની આશાતનાથી બોધિના લાભથી પણુ વચિત રહ્યા કરે છે બોધિ લાભ વિના કદી પણુ શ્રેયસ્કર મુક્તિનો માર્ગ એને પ્રાપ્ત થઇ શકતો નથી કેમકે બોધિના અભાવમા સમ્યક્ તપ અને સયમ હોતુ નથી સમ્યક્ તપ સયમના અભાવથી મોક્ષ માર્ગની આરાધના બની શકતી નથી અને મોક્ષમાર્ગની

विनये=अभ्युत्थानादिगुरुशुश्रूषालक्षणे स्थापयति । उक्तं च—

विणया होइ य णाणं, णाणाओ दंसणं तओ चरणं ।
चरणाहिंतो मोक्खो मोक्खे, सोक्खं निराबाहं ॥ १ ॥

छाया—

विनयाद् भवति च ज्ञानं, ज्ञानाद् दर्शनं ततश्चरणम् ।
चरणाद् मोक्षो, मोक्षे सौख्यं निराबाधम् ॥ १ ॥ इति ॥ ६ ॥

अथोपसंहरन्नाह—

मूलम्—तम्हा विणयमेसिज्जा सीलं पडिलभेज्जओ ।
बुद्धपुत्ते नियागट्ठी न निक्कसिज्जइ कण्हुइ ॥ ७ ॥

छाया—

तस्माद् विनयमेषयेत् शीलं प्रतिलभेत यतः ।
बुद्धपुत्रो नियागार्थी न निष्कास्यते कुत्रचित् ॥ ७ ॥

टीका—

'तम्हा' इत्यादि ।—तस्मात्=दुःशीलस्य सर्वतो निष्कासनादिरूपा दुर्गतिभवतीत्युक्तस्मात् कारणात् साधुर्विनयम् एषयेत्=कुर्यात् धातूनामनेकार्थत्वात् ।

मार्ग की आराधना के अभाव में अनंत संसार परिभ्रमण करना पड़ता है, इसलिये शिष्य को अपने परमोपकारी गुरु महाराज का विनय सदा करना चाहिये। वे जब कहीं से अपने स्थान पर आवें तो शिष्य का कर्तव्य है कि वह उनके समक्ष जावें-उन्हें देखकर अपने आसनसे उठ खड़ा होवे। उनकी शुश्रूषा आदि करता रहे। इससे विनय धर्मकी आराधना होती है। कहा भी है—विनय से ज्ञान होता है। ज्ञान से दर्शन और दर्शन से चारित्रका लाभ होता है चारित्र से मोक्ष और मुक्ति होने से इस जीव को अव्याबाध सुख की प्राप्ति होती है ॥ ६ ॥

આરાધનાના અભાવથી અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરવું પડે છે આ માટે શિષ્યે પોતાના પરોપકારી ગુરૂ મહારાજનો સદા વિનય કરવો જોઈએ. તેઓ જ્યારે ક્યાંયથી પોતાના સ્થાન ઉપર આવે ત્યારે શિષ્યનું એ કર્તવ્ય છે કે તે તેમની સામે જાય-એમને જોઈ પોતાના આસન ઉપરથી ઉઠી ઉભા રહે અને એમની સેવા કરવામાં લાગી જાય, આથી વિનય ધર્મની આરાધના થાય છે વિનયથી જ્ઞાન થાય છે જ્ઞાનથી દર્શન અને દર્શનથી ચારિત્રનો લાભ થાય છે ચારિત્રથી મોક્ષ અને મુક્તિ થવાથી આ જીવને અવ્યાબાધ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે ॥૬॥

विनयस्य फलमाह—सीलमित्यादि। यतः विनयात्, शील=मूलोत्तरगुणलक्षणं प्रतिलभेत=प्राप्नुयात्। अनेन विनस्य फलं शीलप्राप्तिरित्युक्तम्। शीलस्यापि फल प्रदर्शयन्नाह—'बुद्धपुत्ते.' इत्यादि। बुद्धपुत्रः-बुद्धस्य=आचार्यस्य पुत्र इव पुत्रः-शीलधारी शिष्यः, पुत्रशिष्ययोः शिक्षणीयतया साम्यात्; अतएव नियागार्थी-नियागो=मोक्षस्तमर्थयतीति नियागार्थी-मोक्षाभिलाषी कुतश्चित्=कुलगणगच्छतः न निष्कास्यते=न वहिष्क्रियते। अय भावः—विनीतः कुलगणगच्छानां सर्वेषा-

---

अब उपसंहार करते हैं—'तम्हा.' इत्यादि।

अन्वयार्थ—अतः (तम्हा-तस्मात्) अविनीत शिष्य की सर्व जगह दुर्दशा होती है साधु का कर्तव्य है कि वह (विणयं-विनयम्) विनयरूप धर्मका (एसिज्जा-एषयेत्) पालन करे। इस विनय धर्म के पालन करनेका क्या फल है-इस बातको (सीलं पडिलभेज्जओ-शीलं प्रति लमेत यतः) इस पद द्वारा सूत्रकार प्रकट करते हुए कहते हैं कि यह विनयधर्म, आचरित होने से आचरण करने वाले साधु के लिये मूलगुण और उत्तरगुणोंकी प्राप्ति कराता है। शील की प्राप्ति होने से वह शीलधारी शिष्य (बुद्धपुत्ते नियागट्ठी-बुद्धपुत्रः नियागार्थी) गुरुजनों की दृष्टि में अपना पुत्र जैसा हो जाता है। क्यों कि पुत्र शिक्षणीय होता है और वैसे शिष्य भी शिक्षणीय होता है। इसी विचार से शिष्य को यहां पुत्र जैसा बतलाया गया है जब वह गुरु कृपा का पात्र हर तरह से हो जाता है तब यह बात भी स्वतः उसके हृदय में स्थान

હવે ઉપસંહાર કરે છે—'तम्हा' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—એટલા માટે (तम्हा-तस्मात्) અવિનીત શિષ્યની સર્વ સ્થળે દુર્દશા થાય છે સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે (विणयं-विनयम्) વિનયરૂપ ધર્મનુ (एसिज्जा-एषयेत) પાલન કરે આ વિનય ધર્મનુ પાલન કરવાનુ શું ફળ છે આ વાતને (सील पडिलभेज्जओ-शील प्रति लमेत यतः) આ પદ દ્વારા સૂત્રકાર પ્રગટ કરતા કહે છે કે આ વિનય ધર્મ આચરિત હોવાથી આચરણ કરવાવાળા સાધુને માટે મુળગુણ અને ઉત્તર ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે શીલની પ્રાપ્તિ થવાથી એ શીલધારી શિષ્ય (बुद्धपत्ते नियागट्ठी-बुद्ध-पुत्र' नियागार्थी) ગુરૂજનોની દ્રષ્ટીમા પોતાના પુત્ર જેવો બની જાય છે કેમકે પુત્ર શિક્ષણીય હોય છે અને આવા શિષ્ય પણ શિક્ષણીય હોય છે આ વિચારથી શિષ્યને અહિં પુત્ર જેવો બતાવવામા આવેલ છે જ્યારે તે ગુરૂકૃપાને પાત્ર દરેક રીતે બને છે ત્યારે આ વાત પણ સ્વત એના દિલમા સ્થાન કરી જાય છે કે

माल्म्बनम् । यथा श्रीखण्डचन्दनतरु समस्तमलयाचलकाननगतान् वृक्षान् सुरभयति, यथा वा अमृतमयशीतलचन्द्रकिरणससर्गतो विकसत् कुमुदवनं मनोज्ञसुगन्ध शीतलपवनमनोहरचन्द्रिकाभिर्जनमनःप्रसादकं भवति, यथा वा क्षीरसागरनिर्झरी स्वासन्नवर्तिनो वृक्षगुच्छगुल्मलताबल्लीप्रभृतीन् नानाविधान् वनस्पतीन् रसप्रदानेन वर्धयन्ती मोदयति, एवं विनयविभूषितः स्वच्छ शीलेन कुलगणगच्छान् मोदयन् लोके चिन्तामणिरिव संमन्यते, कल्पतरुरिव सेव्यते, निधिरिव समाश्रियते, सुधेव परिपूज्यते ॥ ७ ॥

कर लेती है कि मुझे अपना कल्याण करना है–अत वह नियागार्थी–मोक्षाभिलाषी बन जाता है। और इस स्थिति में उसकी प्रत्येक क्रिया एं मोक्षप्राप्ति की ओर ही उसे ले जाने वाली होती रहती हैं, अतः वह किसी भी कुल, गणगच्छ–गच्छ से नहीं निकाला जाता है।

भावार्थ—जिस प्रकार श्रीखण्डचदन का वृक्ष समस्त मलयाचल के जंगल में रहे हुए वृक्षों को अपनी अपार सुगंधि से सुरभित करता रहता है। अथवा जिस प्रकार अमृतमय शीतलचन्द्र की किरणों के संसर्ग से विकसित कुमुदवन, मनोज्ञ, शीतल एवं सुगंधित वायु एवं मनोहर चांदनी के द्वारा प्रत्येक जन के मन को आल्हादित करता है। अथवा–जिस प्रकार क्षीर सागर की निर्झरी अपने निकट रहे हुए वृक्षों को उनके गुच्छों को गुल्मों एवं लताबल्ली आदि को रसप्रदान से वृद्धि गत अर्थात् बढाती हुई उन्हें विकसित करती है इसी तरह विनय से

મારે પોતાનુ કલ્યાણ કરવું છે–આથી તે નિયાગાર્થી–મોક્ષ અભિલાષી બની જાય છે અને એ સ્થિતિમાં એની પ્રત્યેક ક્રિયાઓ મોક્ષ પ્રાપ્તિની તરફ જ એને લઈ જવાવાળી થતી રહે છે એટલે તે કોઈપણ કુળ, ગુણ અને ગચ્છથી દૂર કરવામાં આવતા નથી. મતલબ આનો એ છે કે જે પ્રકારે શ્રીખંડ ચંદનનુ વૃક્ષ સમસ્ત મલયાચલના જંગલમાં રહેલા બધા વૃક્ષોને પોતાની અપાર સુગંધીથી સુરભિત કરતુ રહે છે અથવા જે પ્રકારે અમૃતમય શીતળ કિરણોના સંસર્ગથી વિકસિત કુમુદવન, મનોજ્ઞ, શીતળ અને સુગંધિત વાયુ એવી મનોહર ચાંદની દ્વારા પ્રત્યેક જનના મનને આલ્હાદિત કરે છે અથવા–જે પ્રકાર ક્ષીર સાગરની નિર્ઝરી (ઝરણાં) પોતાની નિકટ રહેલા વૃક્ષોને એની શાખો વિગેરેને તથા ફુલફળાદિ, પાંદડાં વગેરેને રસપ્રદાનથી વૃદ્ધિગત અર્થાત્ વધારે છે અને વિકસીત કરે છે આ રીતે વિનયથી વિભૂષિત બનેલ

विनयस्य फलमाह—सीलमित्यादि। यतः विनयात्, शील=मूलोत्तरगुणलक्षणं प्रतिलभेत=प्राप्नुयात्। अनेन विनयस्य फलं शीलप्राप्तिरित्युक्तम्। शीलस्यापि फलं प्रदर्शयन्नाह—'बुद्धपुत्ते.' इत्यादि। बुद्धपुत्रः-बुद्धस्य=आचार्यस्य पुत्र इव पुत्रः-शीलधारी शिष्यः, पुत्रशिष्ययोः शिक्षणीयतया साम्यात्; अतएव नियागार्थी-नियागो=मोक्षस्तमर्थयतीति नियागार्थी-मोक्षाभिलाषी कुतश्चित्=कुलगणगच्छतः न निष्कास्यते=न बहिष्क्रियते। अय भावः—विनीतः कुलगणगच्छानां सर्वेषा-

---

अब उपसंहार करते हैं—'तम्हा.' इत्यादि।

अन्वयार्थ—अतः (तम्हा-तस्मात्) अविनीत शिष्य की सर्व जगह दुर्दशा होती है साधु का कर्तव्य है कि वह (विणयं-विनयम्) विनयरूप धर्मका (एसिज्जा-एषयेत्) पालन करे। इस विनय धर्म के पालन करनेका क्या फल है-इस बातको (सीलं पडिलभेज्जओ-शीलं प्रति लभेत यतः) इस पद द्वारा सूत्रकार प्रकट करते हुए कहते हैं कि यह विनयधर्म, आचरित होने से आचरण करने वाले साधु के लिये मूलगुण और उत्तरगुणोंकी प्राप्ति कराता है। शील की प्राप्ति होने से वह शीलधारी शिष्य (बुद्धपुत्ते नियागट्ठी-बुद्धपुत्रः नियागार्थी) गुरुजनों की दृष्टि में अपना पुत्र जैसा हो जाता है। क्यों कि पुत्र शिक्षणीय होता है और वैसे शिष्य भी शिक्षणीय होता है। इसी विचार से शिष्य को यहां पुत्र जैसा बतलाया गया है जब वह गुरु कृपा का पात्र हर तरह से हो जाता है तब यह बात भी स्वतः उसके हृदय में स्थान

હવે ઉપસંહાર કરે છે—'तम्हा' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—એટલા માટે (तम्हा-तस्मात्) અવિનીત શિષ્યની સર્વ સ્થળે દુર્દશા થાય છે સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે (विणयं-विनयम्) વિનયરૂપ ધર્મનુ (एसिज्जा-एषयेत्) પાલન કરે આ વિનય ધર્મનુ પાલન કરવાનુ શું ફળ છે આ વાતને (सील पडिलभेज्जओ-शील प्रति लभेत यतः) આ પદ દ્વારા સૂત્રકાર પ્રગટ કરતા કહે છે કે આ વિનય ધર્મ આચરિત હોવાથી આચરણ કરવાવાળા સાધુને માટે મુળગુણ અને ઉત્તર ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે શીલની પ્રાપ્તિ થવાથી એ શીલધારી શિષ્ય (बुद्धपत्ते नियागट्ठी-बुद्ध-पुत्रः नियागार्थी) ગુરૂજનોની દ્રષ્ટીમા પોતાના પુત્ર જેવો બની જાય છે કેમકે પુત્ર શિક્ષણીય હોય છે અને આવા શિષ્ય પણ શિક્ષણીય હોય છે આ વિચારથી શિષ્યને અહિં પુત્ર જેવો બતાવવામા આવેલ છે જ્યારે તે ગુરૂકૃપાને પાત્ર દરેક રીતે બને છે ત્યારે આ વાત પણ સ્વત એના દિલમા સ્થાન કરી જાય છે કે

मास्यमम् । यथा श्रीखण्डचन्दनतरुः समस्तमलयाचलकाननगतान् वृक्षान् सुरभयति, यथा वा अमृतमयशीतलचन्द्रकिरणसंसर्गतो विकसत् कुमुदवनं मनोज्ञसुगन्ध शीतलपवनमनोहरचन्द्रिकाभिर्जनमनःप्रसादकं भवति, यथा वा क्षीरसागरनिर्झरी स्वासन्नवर्तिनो वृक्षगुच्छगुल्मलतावल्लीप्रभृतीन् नानाविधान् वनस्पतीन् रसप्रदानेन वर्धयन्ती मोदयति, एवं विनयविभूषितः साधुः शीलेन कुलगणगच्छान् मोदयन् लोके चिन्तामणिरिव संमन्यते, कल्पतरुरिव सेव्यते, निधिरिव समाद्रियते, सुधेव परिपूज्यते ॥ ७ ॥

कर लेती है कि मुझे अपना कल्याण करना है–अतः वह नियागार्थी–मोक्षाभिलाषी बन जाता है । और इस स्थिति में उसकी प्रत्येक क्रिया एँ मोक्षप्राप्ति की ओर ही उसे ले जाने वाली होती रहती हैं अतः वह किसी भी कुल, गण–गच्छ से नहीं निकाला जाता है ।

भावार्थ—जिस प्रकार श्रीखण्डचंदन का वृक्ष समस्त मलयाचल के जंगल में रहे हुए वृक्षों को अपनी अपार सुगंधि से सुरभित करता रहता है । अथवा जिस प्रकार अमृतमय शीतलचन्द्र की किरणों के संसर्ग से विकसित कुमुदवन, मनोज्ञ, शीतल एवं सुगंधित वायु एवं मनोहर चांदनी के द्वारा प्रत्येक जन के मन को आल्हादित करता है । अथवा–जिस प्रकार क्षीर सागर की निर्झरी अपने निकट रहे हुए वृक्षों को उनके गुच्छों को गुल्मों एवं लतावल्ली आदि को रसप्रदान से वृद्धिगत अर्थात् बढाती हुई उन्हें विकसित करती है इसी तरह विनय से

मारे पोतानुं कल्याण करवुं छे–आथी ते नियागार्थी–मोक्ष अभिलाषी बनी जाय छे अने ए स्थितिमां एनी प्रत्येक क्रियाओ मोक्ष प्राप्तिनी तरफ ज एने लई जवावाळी थती रहे छे एटले ते कोईपण कुळ, गुण अने गच्छथी दूर करवामां आवता नथी. भावार्थ आनो ए छे के जे प्रकारे श्रीखंड चंदननुं वृक्ष समस्त मलयाचलना जंगलमां रहेलां बधां वृक्षोने पोतानी अपार सुगंधीथी सुरभित करतुं रहे छे अथवा जे प्रकारे अमृतमय शीतळ किरणोना संसर्गथी विकसित कुमुदवन, मनोज्ञ शीतळ अने सुगंधित वायु एवी मनोहर चांदनी द्वारा प्रत्येक जनना मनने आल्हादित करे छे अथवा– जे प्रकार क्षीर सागरनी निर्झरी (झरणां) पोतानी निकट रहेला वृक्षोने एनी डाळो विगेरेने तथा गुल्मवल्लादि, पांदडां वगेरेने रसप्रदानथी वृद्धिगत अर्थात् वधारे छे अने विकसीत करे छे आ रीते विनयथी विभूषित बनेल

विनयस्य फलमाह—सीलमित्यादि। यतः विनयात्, शीलं=मूलोत्तरगुणलक्षणं प्रतिलभेत=प्राप्नुयात्। अनेन विनस्य फलं शीलप्राप्तिरित्युक्तम्। शीलस्यापि फलं प्रदर्शयन्नाह—'बुद्धपुत्ते.' इत्यादि। बुद्धपुत्रः-बुद्धस्य=आचार्यस्य पुत्र इव पुत्रः-शीलधारी शिष्यः, पुत्रशिष्ययोः शिक्षणीयतया साम्यात्; अतएव नियागार्थी-नियागो=मोक्षस्तमर्थयतीति नियागार्थी-मोक्षाभिलाषी कुतश्चित्=कुलगणगच्छतः न निष्कास्यते=न बहिष्क्रियते। अय भावः—विनीतः कुलगणगच्छानां सर्वेषा-

---

अब उपसंहार करते हैं—'तम्हा.' इत्यादि।

अन्वयार्थ—अतः (तम्हा-तस्मात्) अविनीत शिष्य की सर्व जगह दुर्दशा होती है साधु का कर्तव्य है कि वह (विणयं-विनयम्) विनयरूप धर्मका (एसिज्जा-एषयेत्) पालन करे। इस विनय धर्म के पालन करनेका क्या फल है-इस बातको (सीलं पडिलभेज्जओ-शीलं प्रति लभेत यतः) इस पद द्वारा सूत्रकार प्रकट करते हुए कहते हैं कि यह विनयधर्म, आचरित होने से आचरण करने वाले साधु के लिये मूलगुण और उत्तरगुणोंकी प्राप्ति कराता है। शील की प्राप्ति होने से वह शीलधारी शिष्य (बुद्धपुत्ते नियागट्ठी-बुद्धपुत्रः नियागार्थी) गुरुजनों की दृष्टि में अपना पुत्र जैसा हो जाता है। क्यों कि पुत्र शिक्षणीय होता है और वैसे शिष्य भी शिक्षणीय होता है। इसी विचार से शिष्य को यहां पुत्र जैसा बतलाया गया है जब वह गुरु कृपा का पात्र हर तरह से हो जाता है तब यह बात भी स्वतः उसके हृदय में स्थान

હવે ઉપસહાર કરે છે—'तम्हा' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—એટલા માટે (तम्हा-तस्मात्) અવિનીત શિષ્યની સર્વ સ્થળે દુર્દશા થાય છે સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તે (विणयं-विनयम्) વિનયરૂપ ધર્મનુ (एसिज्जा-एषयेत्) પાલન કરે આ વિનય ધર્મનુ પાલન કરવાનુ શું ફળ છે આ વાતને (सीलं पडिलभेज्जओ-शील प्रति लभेत यतः) આ પદ દ્વારા સૂત્રકાર પ્રગટ કરતા કહે છે કે આ વિનય ધર્મ આચરિત હોવાથી આચરણુ કરવાવાળા સાધુને માટે મુળગુણુ અને ઉત્તર ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે શીલની પ્રાપ્તિ થવાથી એ શીલધારી શિષ્ય (बुद्धपत्ते नियागट्ठी-बुद्ध-पुत्रः नियागार्थी) ગુરૂજનોની દ્રષ્ટીમા પોતાના પુત્ર જેવો બની જાય છે કેમકે પુત્ર શિક્ષણીય હોય છે અને આવા શિષ્ય પણુ શિક્ષણીય હોય છે આ વિચારથી શિષ્યને અહિં પુત્ર જેવો બતાવવામા આવેલ છે જ્યારે તે ગુરૂકૃપાને પાત્ર દરેક રીતે બને છે ત્યારે આ વાત પણુ સ્વત એના દિલમા સ્થાન કરી જાય છે કે

युक्तानि-अर्थ्यते=प्रार्थ्यते मुमुक्षुभिर्यःसोऽर्थः अव्याबाधसुखरूपो मोक्षस्तेन युक्तानि तत्प्रतिबोधकानि। यद्वा-अर्थो=हेयोपादेयस्वरूपस्तेन युक्तानि-तत्प्रतिपादकानि वीतरागशास्त्राणि शिक्षेत=अभ्यस्येत्। अयं भाव'-मोक्षमार्गप्रदर्शकानि शास्त्राण्येव उपादेयानि पारमार्थिकस्वरूपप्रतिपादकत्वात्, यथा सिन्धुस्तरङ्गैर्विलसति तथा स्याद्वादैर्विलसितानि रागद्वेषदर्पपरिवर्जितानि अव्याबाधसुखजनकानि उत्पादव्ययध्रौव्यस्वरूपनिरूपकाणि भगवद्वचनानि, तस्मात् तान्यभ्यसेदिति।

के समीप (सया-सदा) सदा-काल (अट्ठजुत्ताणि-अर्थयुक्तानि) मोक्ष-प्रतिबोधक-अथवा हेयोपादेय तत्त्व प्रतिपादक-ऐसे वीतरागो-पदिष्ट शास्त्रोंका (सिक्खिज्जा-शिक्षेत) अभ्यास करे। तथा (निरट्ठाणि उ वज्जए-निरर्थानि तु वर्जयेत्) इनसे विपरीत अन्य शास्त्रोंका वर्जन करें।

भावार्थ—वस्तुका पारमार्थिक स्वरूप प्रतिपादन करने वाले होने से मोक्षमार्गके प्रदर्शक शास्त्र ही उपादेय हैं। जिस प्रकार समुद्र अपनी तरङ्गमालाओंसे शोभित होता है उसी तरह प्रभु के वचन स्वरूप आगमशास्त्र भी स्याद्वाद-शैली से सुशोभित होते हैं। इनमें राग एवं द्वेषको बढाने वाली-कथाऐं बिलकुल नहीं हैं। उनसे ये सदा वर्जित हैं। अव्याबाध सुख के ये जनक हैं। उत्पाद व्यय एवं ध्रौव्य के यथार्थ स्वरूप का ये निरूपक हैं। इसलिये मोक्षाभिलाषिओं को वीतराग प्रणीत शास्त्रका ही अभ्यास करना चाहिये। जिन में इस प्रकार की बातें नहीं हैं जो सर्वथा एकान्तवाद के पोषक असर्वज्ञोपदिष्ट शास्त्र हैं

(अट्ठजुत्ताणि-अर्थयुक्तानि) મોક્ષ પ્રતિબોધક-અથવા હેયોપાદેય તત્ત્વ પ્રતિપાદક એવા વિતરાગોપદિષ્ટ શાસ્ત્રોનો (सिक्खिज्जा-शिक्षेत) અભ્યાસ કરે. તથા (निरट्ठाणि उ वज्जए-निरर्थानि तु वर्जयेत्) એનાથી વિપરિત અન્ય શાસ્ત્રોનો ત્યાગ કરે.

ભાવાર્થ—વસ્તુનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરવાવાળા હોવાથી મોક્ષમાર્ગના પ્રદર્શક શાસ્ત્ર જ ઉપાદેય છે જે પ્રકાર સમુદ્ર પોતાની તરંગ માળાઓથી શોભિત દેખાય છે એ જ રીતે પ્રભુના વચન સ્વરૂપ આગમ-શાસ્ત્ર પણ સ્યાદ્વાદશૈલીથી સુશોભિત હોય છે તેમાં રાગ અને દ્વેષને વધારનારી કથાઓ બીલકુલ હોતી નથી. એનાથી એ સદા વર્જીત છે અવ્યાબાધ સુખના એ જનક છે. ઉત્પાદ વ્યય, અને ધ્રૌવ્યના યથાર્થ સ્વરૂપના એ નિરૂપક છે. આ માટે મોક્ષાભિલાષિઓએ વિતરાગ પ્રણીત શાસ્ત્રનો જ અભ્યાસ કરવો જોઈએ. જેમાં આ પ્રકારની વાતો નથી, જે સર્વથા એકાન્તવાદને પોષનાર

विनयः कथमेषणीय इत्याह—

मूलम्—निसंते सियाऽमुहरी बुद्धाणं अंतिए सया ।
अट्ठजुत्ताणि सिक्खिज्जा, निरट्ठाणि उ वज्जए ॥८॥

छाया—
निशान्तः स्यात् अमुखारिः बुद्धानाम् अन्तिके सदा ।
अर्थयुक्तानि शिक्षेत निरर्थानि तु वर्जयेत् ॥ ८ ॥

टीका—

'निसंते इत्यादि'—निशान्तः=नितरां शान्तः-उपशमयुक्तः-अन्तः क्रोध-परिवर्जनेन बहिश्च सौम्याकारेण प्रशान्तः स्याद्=भवेत्, अमुखारिः=अविरुद्धभाषी प्रियभाषी सन् बुद्धानाम्=आचार्याणाम्, अन्तिके=समीपे, सदा=सर्वकालम् अर्थ-

---

विभूषित बना शिष्य भी शील से कुल, गण एवं गच्छ को प्रमुदित करता हुआ लोक में चिन्तामणि रत्न के समान माना जाता है कल्प-वृक्षके समान सेवित किया जाता है, निधिके समान आदरीणय होता रहता है और सुधा (अमृत) के समान पूजा जाता है ॥ ७ ॥

विनय पालन कैसे करना चाहिये इसे सूत्रकार इस निम्नलिखित गाथा से स्पष्ट करते हैं—' निसते. ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(निसंते-निशान्तः) जो उपशम भाव से युक्त है-भीतर में जिसके क्रोध का उद्रेक नहीं होता है-तथा बाहिर से जिसका सदा सौम्य आकार बना रहता है ऐसा शिष्य (अमुखारि) अविरुद्ध-भाषी-प्रियभाषी-होता हुआ (बुद्धाणं अंतिए-बुद्धानां अन्तिके) आचार्यों

શિષ્ય પણ શીલથી કુળ, ગણ એટલે ગચ્છને પ્રમુદિત કરીને લોકમા ચિન્તા-મણી રત્ન સમાન માનવામા આવે છે કલ્પવૃક્ષના સમાન સેવિત કરવામાં આવે છે નિધિની માફક આદૃત થતા રહે છે અને સુધાની (અમૃત) માફક પૂજાય છે ॥૭॥

વિનય પાલન કેવી રીતે કરવુ જોઇએ તેને સૂત્રકાર આ નિચે બતાવેલ ગાથાથી સ્પષ્ટ કરે છે निसते ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(निसते-निशान्त.) જે ઉપશમ ભાવથી યુક્ત છે-જેને અદર ક્રોધનો ઉપદ્રવ થતો નથી તથા બાહરથી જેનો સદા સૌમ્ય આકાર બન્યો રહે છે એવા શિષ્ય (अमुखारी) અવિરૂદ્ધભાષી-પ્રિયભાષી બનીને (बुद्धाण अतिए-बुद्धाना अन्तिके) આચાર્યોની સમિપ (सया-सदा) હમેશા

प्रशमसरःशोषणे प्रचण्डमार्तण्डकिरणरूपाणि, प्रमोत्पादने मृगतृष्णासरूपाणि,

श्रद्धा जाग्रत हुए बिना जीवको आत्म कल्याण का मार्ग दिखलाई नहीं देता है। अतः यह पतित होकर अनंत संसारी हो जाता है। इसीलिये लौकिक शास्त्रोंका अध्ययन वर्जनीय बतलाया गया है यदि इस भावना से उनका अध्ययन किया जाय कि देखुं कि वीतराग प्ररूपित शास्त्रों में और इनके उपदेश में कितना भेद है तो इस स्थिति में ज्ञानी को अनेकान्त शासन पर और अधिक दृढ श्रद्धा बढ जाती है। क्यों कि सच्चे मणिकी कीमत तो झूठे मणि के देखने से ही होती है। सच्चे मणिका परिचायक झूठामणि ही हुआ करता है। इसीलिये टीकाकार ने इन्हें महाव्रत रूप पर्वत के भेदन करने में वज्रकी उपमा दी है। दावानल जिस प्रकार वन को भस्म करने में ढील नहीं करता उसी प्रकार निरर्थक शास्त्रों का अध्ययन भी मोक्षाभिलाषिओं के तप और संयमरूप उद्यान को नाश करता है। जिस प्रकार ग्रीष्मकाल का प्रखर आतप-धूप सरोवर को शोषण करता है उसी प्रकार ये मोक्षमार्ग के उपदेश से विहीन शास्त्र भी मोक्षाभिलाषी के प्रशमभावको शुष्क करने में जरा भी भी कसर नहीं रखते हैं। मृगतृष्णा जिस प्रकार मृगों को

વિના જીવને આત્મકલ્યાણનો માર્ગ મળતા નથી. એટલે તે પતિત બની અનંત સંસારી થઈ જાય છે. આ માટે લૌકિક શાસ્ત્રોનું અધ્યયન વર્જનીય બતાવવામાં આવેલ છે જો એ ભાવનાથી તેનું અધ્યયન કરવામાં આવે કે જોઉં વિતરાગ પ્રરૂપિત શાસ્ત્રોમાં અને એમના ઉપદેશમાં કેટલો ભેદ છે તો આ સ્થિતિમાં જ્ઞાનીને અનેકાન્ત શાસન પર વધુ દૃઢ શ્રદ્ધા બેસી જાય છે કેમકે સાચા મણિની કિંમત તો જુઠા મણિને જોવાથી જ થાય છે સાચા મણિને ઓળખાવનાર ખોટો મણી જ હોય છે આ માટે ટીકાકારે તેને મહાવ્રતરૂપ પર્વતનું ભેદન કરનારા વજ્રની ઉપમા આપી છે દાવાનળ જે રીતે વનને ભસ્મ કરવામાં ઢીલ કરતો નથી, તેવી જ રીતે નિરર્થક શાસ્ત્રોનું અધ્યયન પણ મોક્ષાભિલાષિઓના તપ અને સંયમરૂપ ઉદ્યાનનો નાશ કરે છે જે પ્રકાર ગ્રીષ્મકાળનો પ્રખર આતાપ સરોવરનું શોષણ કરે છે તેવા પ્રકારે મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશથી વિહિન શાસ્ત્ર પણ મોક્ષ અભિલાષિના પ્રશમભાવને શુષ્ક કરવામાં કસર રાખતો નથી. મૃગજળ જેવા પ્રકારે મૃગોને

निरर्थकानि मोक्षार्थवर्जितानि, यद्वा-हेयोपादेयरूपार्थानभिधायकानि वैशेषिकादीनि वात्स्यायनप्रणीतकामशास्त्राणि तु वर्जयेत्=परिहरेत् । अयं भावः-लौकिकशास्त्राणि तु-महाव्रतपर्वतभेदने वज्रोपमानि, तपःसंयमकाननविनाशने दावानलसमानि,

वे निरर्थक शास्त्र हैं । उनका अभ्यास नहीं करना चाहिये । क्यों कि वे अपने अभ्यासियोंके लिये मोक्षमार्ग के यथार्थ स्वरूप से वंचित एवं अपरिचित हैं । अथवा-निरर्थक वे शास्त्र हैं कि जिनके अध्ययन करने से जीवोंको हेय और उपादेय रूप अर्थका भान न हो सके, जो इस प्रकार के मोक्ष अर्थ के अभिधायक नहीं है ऐसे वैशेषिक आदि-आदि द्वारा प्रणीत शास्त्र तथा वात्स्यायन द्वारा प्रणीत काम शास्त्रों का अध्ययन कभी भी मोक्षाभिलाषिओं को नहीं करना चाहिये । लौकिक-असर्वज्ञ-द्वारा उपदिष्ट लौकिक शास्त्र संसार बढाने वाली ही शिक्षाओं से परि-पूर्ण हैं । इनसे साधुओं को अपने महाव्रतों को पालन कर-नेकी शिक्षा यथार्थतया प्राप्त नहीं होती है । अतः उनका अध्येता अर्थात्-अध्ययन करने वाला भद्रपरिणामी साधुजन अपने व्रतों से भी च्युत हो जाता है । इसलिये ऐसे शास्त्रों का अध्ययन महाव्रतरूप पर्वत को नष्ट करने के लिये वज्रका काम करता है । सम्यग्दर्शन की पुष्टि जबतक जीव की नहीं होती हैं-तबतक उसे समस्त द्रव्यों से भिन्न आत्मद्रव्य में दृढ श्रद्धा जाग्रत नहीं होती है । इस प्रकार के

અસર્વજ્ઞોપદિષ્ટ શાસ્ત્ર છે તે નિરર્થક શાસ્ત્ર છે, તેનો અભ્યાસ નહી કરવો જોઈએ કેમકે તે આપણા અભ્યાસિયો માટે મોક્ષમાર્ગના યથાર્થ સ્વરૂપથી વચિત અને અપરિચિત છે અથવા-નિરર્થક તે શાસ્ત્ર છે કે જેનુ અધ્યયન કરવાથી જીવોને હેય અને ઉપાદેયરૂપ અર્થનુ ભાન થઇ શકતુ નથી જે આ પ્રકારના મોક્ષ અર્થના અભિધાયક નથી એવા વૈશેષિક આદિ આદિ દ્વારા પ્રણીત શાસ્ત્ર તથા વાત્સ્યાયન દ્વારા પ્રણીત કામશાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કદી પણ મોક્ષના અભિલાષીયોએ કરવુ ન જોઇએ લૌકિક-અસર્વજ્ઞ-દ્વારા ઉપદિષ્ટ લૌકિક શાસ્ત્ર સસાર વધારનારી શિક્ષાઓથી પરિપૂર્ણ હોય છે તેનાથી સાધુઓને પોતાના મહાવ્રતોનુ પાલન કરવાની શિક્ષા યથાર્થ તયા પ્રાપ્ત થતી નથી, એટલે એનુ અધ્યયન કરવાવાળા ભદ્રપરિણામી સાધુજન પોતાના વ્રતોથી પણ ચ્યુત બની જાય છે આ માટે એવા શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન મહાવ્રતરૂપ પર્વતને નષ્ટ કરનાર વજ્રનુ કામ કરે છે સમ્યગ્દર્શનની પુષ્ટિ જ્યા સુધી જીવને થતી નથી, ત્યા સુધી તેને સમસ્ત દ્રવ્યોથી ભિન્ન આત્મ-દ્રવ્યમા દ્રઢ શ્રદ્ધા જાગ્રત થતી નથી આ પ્રકારની શ્રદ્ધા જાગ્રત થયા

प्रशमसरःशोषणे प्रचण्डमार्तण्डकिरणरूपाणि, भ्रमोत्पादने मृगतृष्णास्वरूपाणि,

श्रद्धा जाग्रत हुए विना जीवको आत्म कल्याण का मार्ग दिखलाई नहीं देता है। अत वह पतित होकर अनत संसारी हो जाता है। इसीलिये लौकिक शास्त्रोंका अध्ययन वर्जनीय बतलाया गया है यदि इस भावना से उनका अध्ययन किया जाय कि देखूं कि वीतराग प्ररूपित शास्त्रों में और इनके उपदेश में कितना भेद है तो इस स्थिति में ज्ञानी को अनेकान्त शासन पर और अधिक दृढ श्रद्धा बढ जाती है। क्यों कि सच्चे मणिकी कीमत तो झूठे मणि के देखने से ही होती है। सच्चे मणिका परिचायक झूठामणि ही हुआ करता है। इसीलिये टीकाकार ने इन्हें महाव्रत रूप पर्वत के भेदन करने में वज्रकी उपमा दी है। दावानल जिस प्रकार वन को भस्म करने में ढील नहीं करता उसी प्रकार निरर्थक शास्त्रों का अध्ययन भी मोक्षाभिलाषियों के तप और संयमरूप उद्यान को नाश करता है। जिस प्रकार ग्रीष्मकाल का प्रखर आतप-धूप सरोवर को शोषण करता है उसी प्रकार ये मोक्षमार्ग के उपदेश से विहीन शास्त्र भी मोक्षाभिलाषी के प्रशमभावको शुष्क करने में जरा भी भी कसर नहीं रखते हैं। मृगतृष्णा जिस प्रकार मृगों को

વિના જીવને આત્મકલ્યાણનો માર્ગ મળતો નથી. એટલે તે પતિત બની અનંત સંસારી થઈ જાય છે આ માટે લૌકિક શાસ્ત્રોનું અધ્યયન વર્જનીય બતાવવામાં આવેલ છે જો એ ભાવનાથી તેનું અધ્યયન કરવામાં આવે કે એઉ વિતરાગ પ્રરૂપિત શાસ્ત્રોમાં અને એમના ઉપદેશમાં કેટલો ભેદ છે તો આ સ્થિતિમાં જ્ઞાનીને અનેકાન્ત શાસન પર વધુ દૃઢ શ્રદ્ધા બેસી જાય છે કેમકે સાચા મણિની કિંમત તો જુઠા મણીને જોવાથી જ થાય છે સાચા મણીને ઓળખાવનાર ખોટો મણી જ હોય છે આ માટે ટીકાકારે તેને મહાવ્રતરૂપ પર્વતનું ભેદન કરનાર વજ્રની ઉપમા આપી છે દાવાનળ જે રીતે વનને ભસ્મ કરવામાં ઢીલ કરતો નથી, તેવી જ રીતે નિરર્થક શાસ્ત્રોનું અધ્યયન પણ મોક્ષાભિલાષિઓના તપ અને સયમરૂપ ઉદ્યાનનો નાશ કરે છે જે પ્રકાર ગ્રીષ્મકાળનો પ્રખર આતાપ સરોવરનું શોષણ કરે છે તેવા પ્રકારે મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશથી વિહિન શાસ્ત્ર પણ મોક્ષ અભિલાષિના પ્રશમભાવને શુષ્ક કરવામાં કસર રાખતો નથી. મૃગજળ જેવા પ્રકારે મૃગોને

सकलापत्तिदायकविषयविलासमवर्तकानि दीर्घाध्वचतुर्गतिकसंसारपरिभ्रमणकारणानि सन्ति, तस्माद् विषमविषधरभुजङ्गवत् तानि दूरतः परिवर्जनीयानि ॥८॥

अथयुक्तानि कथं शिक्षेत ? इत्याह—

मूलम्—अणुसासिओ न कुप्पिज्जा, खंतिं सेविज्ज पंडिए ।
खुड्डेहिं सह संसग्गं, हासं कीडं च वज्जए ॥ ९ ॥

छाया—

अनुशासितः न कुप्येत्, क्षान्ति सेवेत पण्डितः ।
क्षुद्रैः सह संसर्गं, हासं क्रीडां च वर्जयेत् ॥ ९ ॥

टीका—

'अणुसासिओ.' इत्यादि—अनुशासितः-गुरुभिः कठोरवचनैस्तर्जितोऽपि न कुप्येत्=कोपं न कुर्यात् । किं तर्हि ? इत्याह-'खंतिं.' इत्यादि । पण्डितः=सदसद्विवेकवान् सन् क्षान्ति=परुषभाषणसहनरूपा सेवेत । अयं भावः—यद्यपि

जलका भ्रम उत्पन्न करती है उसी तरह मिथ्या शास्त्र भी मोक्षाभिलाषिओंके लिये यथार्थस्वरूप का ज्ञान न कराकर केवल वस्तु के स्वरूप में भ्रमोत्पादक होते हैं। समस्त आपत्ति-एवं विपतियों को देने वाले विषय कषायोंकी ही इनसे केवल वृद्धि होती रहती है अतः इनसे संसार का अन्त न आकर जीवों के अनन्त संसार के मार्ग की ही पुष्टि होती है और इसी वजह से यह जीव इस चतुर्गति स्वरूप संसार में इतस्ततः परिभ्रमण किया करता है। इस लिये जिस प्रकार जहरीले सर्पका दूर से ही परिहार कर दिया जाता है उसी प्रकार मोक्षाभिलाषिओं को इन निरर्थक शास्त्रोंका परिहार कर देना चाहिये ॥ ८ ॥

જળનો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરે છે, તેવી રીતે મિથ્યાશાસ્ત્ર પણ મોક્ષ અભિલાષીઓ માટે યથાર્થ સ્વરૂપનુ જ્ઞાન ન કરાવતા કેવળ વસ્તુના સ્વરૂપમા ભ્રમોત્પાદક બને છે સમસ્ત આપત્તિ અને વિપત્તિને દેવાવાળા વિષય કષાયોની જ તેનાથી ફક્ત વૃદ્ધિ થતી રહે છે જેથી તે વડે સસારનો અત ન આવતા જીવોને અનત સસારના માર્ગમા લઈ જાય છે, અને એ કારણે આ જીવ આ ચતુર્ગતિરૂપ સસારમા અહિં તહિં ભટકતો રહે છે આ માટે જે પ્રકારે જહેરીલા સાપનો દુરથી જ ત્યાગ કરવામા આવે છે, તેવી રીતે મોક્ષના અભિલાષિઓએ આવા નિરર્થક શાસ્ત્રનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૮॥

एव परुषवचनानि ग्रीष्मर्तुसहस्रकिरणकिरणावलीसमानि तथापि स्वस्यैव समयेन सपसा जलधारावलीसमुत्थितसमीरसहचारिणीरकणिका इव परिणमन्तीति एवम्भूता परुषवचनानि अनन्तहितविधायकानि मोक्षपथप्रदर्शकानि सावद्यकर्मनिवर्तकानि अमृतमयानि आसेवनाग्रहण शिक्षारूपाणि भवन्तीति मन्यमानाः सम् सहेत। उक्तं च—

शास्त्र किस तरह से सीखे सो बतलाते हैं—' अणुसासिओ ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—शिष्यजन यदि कदाचित् गुरुओं द्वारा कठोर वचनों से भी (अणुसासिओ–अनुशासित) अनुशासित–शिक्षापाते हों तो भी उन्हें चाहिये कि वे (न कुप्पिज्जा–न कुप्येत्) अपने शिक्षाप्रदाता गुरुजन पर कभी भी कुपित न हों। प्रत्युत ऐसी अवस्था में सत् और असत् के विवेक करने में (पंडिए–पण्डितः) कुशलमति वह शिष्य (खंतिं सेविज्ज क्षान्ति सेवेत)परुषभाषण को सहन करने रूप शांतिभाव का ही सेवन करे। तथा (खुड्डेहिं सह संसग्गं हासं कीडं च वज्जए–क्षुद्रैः सह संसर्गं हासं क्रीडं च वर्जयेत) क्षुद्रजनों–बाल अथवा पार्श्वस्थ अवसन्न–कुशील संसक्त–स्वेच्छाचारी साधुओं का संग वर्जन करें। तथा–हास्य क्रीडा का भी वर्जन करे।

भावार्थ—यद्यपि गुरु महाराजके वचन उस समय शिष्य को ग्रीष्मऋतुक प्रखर सूर्यकी किरणों के समान मालूम पड़ते हैं परन्तु

શાસ્ત્ર કઇ રીતે શીખવા તે બતાવે છે—अणुसासिओ ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—શિષ્યજન જો કદાચ ગુરૂઓ દ્વારા કઠોર વચનોથી પણ (अणुसासिओ–अनुशासित) અનુશાસિત–શિક્ષા મેળવતા હોય તો પણ તેમણે વિચારવું જોઈએ કે તે (न कुप्पिज्जा–न कुप्येत्) પોતાના શિક્ષા પ્રદાતા ગુરૂજન ઉપર કદી પણ ક્રોધ ન કરે. પરંતુ એવી અવસ્થામાં સત્ અને અસત્‌નો વિવેક કરવામાં (पण्डिए–पंडितः) કુશળમતિ તે શિષ્ય (खंतिं सेविज्ज–क्षान्ति सेवेत) (કઠોર) પરુષ ભાષણને સહન કરવારૂપ શાંતિભાવનું જ સેવન કરે. તથા (खुड्डेहिं सह संसग्गं हासं किड्डं च वज्जए–क्षुद्रैः सह संसर्गं हासं क्रीडं च वर्जयेत्) ક્ષુદ્રજનો, ૧ બાળ અથવા ૨ પાર્શ્વસ્થ, ૩ અવસન્ન, ૪ કુશીલ, ૫ સંસક્ત–સ્વેચ્છાચારિ સાધુઓનો સંગ વર્જન કરે. તથા હાસ્ય ક્રિડાનું પણ વર્જન કરે.

મતલબ તેનો એ છે કે કદાચ ગુરૂ મહારાજનું વચન, તે સમયે શિષ્યને ઉનાળાના પ્રખર સૂર્યના કિરણો સમાન માલુમ પડે છે પરંતુ પરિણામમાં

गीर्भिर्गुरूणां परुषाक्षराभि,-
स्तिरस्कृता यान्ति नरा महत्त्वम् ।
अलब्धशाणोत्कषणा नृपाणां,
न जातु मौलौ मणयो वसन्ति ॥ १ ॥

च=पुनः क्षुद्रैः=बालैः, अथवा पार्श्वस्थावसन्नकुशीलससक्तयथाच्छन्दैः सह संसर्गं=सङ्गं वर्जयेत् ।

परिणाम में वे जल से भरे हुए मेघ के समय उत्पन्न वायु के साथ जल कणिका के समान हितविधायक होते हैं। जिस प्रकार वर्षाकाल में जब आकाश में घटाएं घिर आती हैं तो उससमय वायु का भी सचार होने लगता है-आंधी उठने लगती है और उसके उठते ही वे घटाएँ वरसने लगती हैं। इससे आतप तप्त-गरमीसे पीडित आत्माओं को शीतलता का अनुभव होने लगता है । इसी प्रकार उस समय गुरुजनों के वचन कठोर प्रतीत होते हैं परन्तु भविष्य में वे शिष्यों के लिये आत्मकल्याण के साधक होने से अनत शीतलता प्रदान करने वाले हो जाते हैं । शिष्यजन को गुरु के वचन अनंतहित विधायक, मोक्षपथप्रदर्शक, सावद्यकर्मनिवर्तक अमृतस्वरूप जानकर सहते रहना चाहिये । क्यों कि इनसे शिष्योंको आसेवनशिक्षा एवं ग्रहण शिक्षा प्राप्त होती है व्रतों को ग्रहण करना एवं उनका सम्यग्रीति से पालन करना यह शिक्षा गुरु के वचनोंसे ही शिष्यों को मिलती है । कहा भी है—गीर्भिर्गुरूणां० इत्यादि—

તે જળથી ભરેલા મેઘના સમયે ઉત્પન્ન થતા વાયુની સાથે જળકણિકાના જેવા હિત વિધાયક હોય છે જે પ્રકારે વર્ષાકાળમા જ્યારે આકાશમા ઘટાઓ ઘેરાય છે એ સમયે વાયુનો પણ સચાર થાય છે અને આધી ઉઠવા લાગે છે અને આંધીના આગમનથી તે ઘટાઓ વરસવા લાગે છે એનાથી (તડકાથી તપેલ) આતપતપ્ત આત્માઓને શીતળતાનો અનુભવ થવા લાગે છે. આ પ્રકારે એ સમયે ગુરૂજનેનુ વચન કઠોર જણાય છે પરતુ ભવિષ્યમા તે શિષ્યોને માટે આત્મ કલ્યાણનુ સાધક હોવાથી અનત શિતળતા આપનાર બને છે શિષ્યજને ગુરૂના વચન અનત હિત વિધાયક, મોક્ષપથ પ્રદર્શક, સાવદ્ય કર્મ નિવર્તક અમૃત સ્વરૂપ જાણીને સહી લેવા જોઇએ કેમકે તેનાથી શિષ્યોને આસેવન શિક્ષા અને ગ્રહણશિક્ષા પ્રાપ્ત થાય છે વ્રતોનુ ગ્રહણ કરવુ અને તેને સમ્યગરીતિથી પાલન કરવું આ શિક્ષા ગુરૂના વચનોથી જ શિષ્યોને મળે છે કહ્યું પણ છે—ગીર્ભિર્ગુરૂણાં. ઇત્યાદિ—

ननु बालपार्श्वस्थादिसंसर्गे सत्यपि साधोः का हानिः ? दृश्यते हि वैडूर्यमणिः काचसंयोगेऽपि काचधर्मं नाप्नोति, एवमात्मार्थिनो मुनेर्बालपार्श्वस्थादि संसर्गे सत्यपि स्वाचारपरिवर्तनं न स्यात् ? अत्रोच्यते–जीवो हि संसर्गदोषानु-भावतो पार्श्वस्थाचारपरिणमनात्मभावनामागितत्वात् शुत्तमेव तद्भावं प्राप्नोति, यथा–निम्बोदकभासितायां भूमौ कश्चिदाम्रवृक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तदाम्रस्य निम्बस्य च द्वयोरपि मूले मिश्रिते, ततश्च संसर्गदोषवशाम्रो निम्बत्वं प्राप्य

कठोर अक्षरों से युक्त गुरुजनों के वचनों से तिरस्कृत हुए शिष्यजन महत्त्व को प्राप्त करते हैं। जबतक मणी शाण पर नहीं चढाया जाता है तबतक वह अपने उत्कर्ष को प्राप्त नहीं कर सकता है और न राजाओं के मुकुटों में भी जडा जाता है। साधु यदि बाल एवं पार्श्वस्थ आदि की संगति करे तो उसकी इससे क्या हानि है। क्यों कि देखा जाता है कि वैडूर्यमणि काचमणि के साथ रहते हुए भी उसके धर्मको अर्थात् काच के गुण को ग्रहण नहीं करता है इसी प्रकार पार्श्वस्थ आदि की संगति में रहा हुआ आत्मार्थी साधु भी अपने आचार विचार से परिचलित नहीं हो सकता ? प्रश्न ठीक है–परन्तु यह ध्यान रखना चाहिये कि मद्रपरिणामी आत्मा निमित्ताधीन होता है। निमित्त मिलने पर निमित्त के अनुसार शीघ्र ही उसका परिणमन हो जाता है। जिस प्रकार जिस भूमि में नीमके वृक्ष लगे हुए होते हैं और उसी भूमिमें यदि आम का भी वृक्ष लगा दिया जावे तो वह नीमके मूल के

કઠોર અક્ષરોથી ભરેલા ગુરૂજનોના વચનોથી તિરસ્કૃત થયેલ શિષ્યજન મહત્વને પામે છે જ્યા સુધી મણીને સરાણ ઉપર ચઢાવવામાં આવતો નથી ત્યા સુધી તે પોતાના ઉત્કર્ષને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. અને ન તો એ રાજાઓના મુગટોમાં જડાય છે સાધુ એ બાલ અને પાર્શ્વસ્થ આદિની સંગતિ કરે તો એથી એને કઈ જ નુકશાન થતુ નથી. કેમકે જોઈ શકાય છે કે વૈડુર્યમણી કાચ મણીની સાથે રહેવા છતાં પણ એ કાચના ગુણ ગ્રહણ કરતો નથી. આ રીતે પાર્શ્વસ્થ આદિની સંગતિમાં રહેલા આત્માર્થી સાધુ પણ પોતાના આચાર વિચારથી પરિચલિત થતા નથી ? પ્રશ્ન ઠીક છે—પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવુ જોઈએ કે ભદ્રપરિણામી આત્મા નિમિત્ત આધિન બને છે નિમિત્ત મળવાથી નિમિત્તના અનુસાર જલ્દીથી તેનુ પરિણમન થઈ જાય છે જે પ્રકારે જે ભૂમિમા લીમડાનાં વૃક્ષો લાગેલાં હોય છે અને એ જ ભૂમિમાં એ આંબાનુ વૃક્ષ વાવવામાં આવે તો લીમડાના મૂળ સાથે તેના મૂળ મળવાથી

कटुफलो भवति। अपरं च बालपार्श्वस्थादिसंसर्गो लोके गर्हां जनयति, सर्वे एवैते साधव एवंभूता इति, तथा पापेऽनुमतिमुत्पादयति। अयं भावः—यथा—रजःपुञ्जो मणिगणं मलिनयति, राहुश्चन्द्रमण्डलप्रभामपकर्षयति, लोभः सर्वगुण-गणं विनाशयति, हेमन्तः कमलवनं म्लीनयति, तथा—क्षुद्रससर्गः शान्त्यादिगुणगणं मलिनयति, लब्ध्यादिप्रभावमपकर्षयति, तपःसंयमजनितमहत्त्वं विनाशयति, दश-विधधर्मं म्लीनयति, तस्मात् क्षुद्रसंसर्गः परिवर्जनीय इति।

साथ अपने मूल से मिला रहने पर कटुकफल देने लगता है। यह बात प्रसिद्ध है। इसलिये संसर्ग के दोष से जैसे आम्र निम्बभाव को प्राप्त होकर कडुवे फल देने लगता है उसी प्रकार आत्मार्थी साधुजन भी बाल पार्श्वस्थादि के संगति से स्वाचार भ्रष्ट हो जाते हैं। आम्र पर नीमका ही प्रभाव पड़ता है—नीम पर आम का नहीं—कारण कि बुरी वस्तु का ही अधिक प्रभाव पडा करता है और वही वस्तु दूसरों को जल्दी अपने अनुरूप परिणमा लेती है—यह एक स्वाभाविक बात है। यह तो आंखोंदेखी बाते हैं कि धूलि का पुंज मणिगणको भी मलिन बना देता है। राहुचन्द्रमंडल की प्रभा का अपकर्षक होता है, लोभ समस्त सद्‌गुणोंका लोपक होता है। हेमन्त ऋतु कमलवन को दग्ध कर देता है। इसी तरह यह भी मानने में कोई आपत्ति नहीं है कि क्षुद्र-जनों का संसर्ग भी साधुजनों के शांति आदि गुणगणों को मलिन बना देता है। उनके प्राप्त-प्रभाव को कम कर देता है। तप एवं संयम

કડવા ફળ આપવા લાગે છે આ વાત પ્રસિદ્ધ છે આ માટે સસર્ગના દોષથી જેમ આંબો લીમડાના ભાવને પામી કડવા ફળ આપનાર બને છે એ જ રીતે આત્માર્થી સાધુજન પણ બાળ પાર્શ્વસ્થાદિના સગથી સ્વાચારભ્રષ્ટ બની જાય છે આંબા ઉપર લીમડાનો જ પ્રભાવ પડે છે, લીમડા ઉપર આંબાનો નહી કારણ કે ખરાબ વસ્તુનો અધિક પ્રભાવ પડે છે અને વસ્તુ બીજાઓને જલ્દી પોતાના જેવી બનાવે છે આ એક સ્વાભાવિક વાત છે આ તો આંખે જોયેલી વાત છે કે ધુળનો વ ટોળ મણીઓને પણ મલીન બનાવી દે છે રાહુ ચદ્ર મ ડળ તેજને ઢાકી દે છે લોભ સમસ્ત સદ્‌ગુણોને લોપનાર હોય છે હેમન્ત કમળ વનને બાળી નાખે છે આ રીતે એ માનવામા કોઇ અયુક્તિ નથી કે ક્ષુદ્રજનોનો સસર્ગ પણ સાધુજનોના શાન્તી આદિ ગુણોને મલીન બનાવી દે છે એના પ્રાપ્ત પ્રભાવને ઓછો કરે છે, તપ અને

तथा–हासं=हसनं, क्रीडां=कन्दुकादिकां च वर्जयेत्, ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मबन्धजनकत्वादिति भावः।

उक्तंच–"जीवे णं भंते! हसमाणे वाउस्सुयमाणे वा कइ कम्मपगडीओ बंधइ?। गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा"

छाया–जीव खलु भदन्त! हसन् वा उत्सुकन् वा कति कर्मप्रकृतीर्बध्नाति, गौतम! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा इत्यादि। क्रीडाविषयेऽप्येवमेवागमोऽनुसन्धेयः॥ ९॥

के महत्त्व को भी विनष्ट कर देता है एवं दशविध धर्मको ध्वस्त कर देता है। इसलिये क्षुद्रों का तथा बालकों का संसर्ग सदा परिहार्य बतलाया गया है। तथा बालआदि जनोंकी संगति से निंदा होती है एवं पापकार्यों में अनुमति देने की भी आदत पड़ जाती है। इसी तरह ज्ञानावरणीय आदि अष्टविध कर्मोंके बंध के जनक होने से साधुजन को बालोंके साथ हँसी करना, क्रीड़ा करना आदि अकर्तव्योंका भी परिहार कर देना चाहिये। प्रभुका स्वयं भी ऐसा ही उपदेश है–"जीवे णं भंते! हसमाणे उस्सुयमाणे वा कइ कम्मपगडीओ बंधइ? गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबंधए वा" इत्यादि–प्रभु से गौतमने प्रश्न किया है भदन्त! यह जीव जब हँसी करता है अथवा उत्सुक होता है तब कितने कर्मकी प्रकृतियों का बंध करता है? तब प्रभु ने उत्तर दिया कि हे गौतम! इस अवस्था में यह जीव सात प्रकार के या आठ प्रकार के कर्मोंका बंध करता

સભમના મહત્ત્વનો પણ નાશ કરી નાખે છે એમ જ દશવિધ ધર્મનો પણ ધ્વસ્ત કરી નાખે છે આ માટે ક્ષુદ્રોનો તથા બાળકોનો સંસર્ગ સદા પરિહાર્ય બતાવવામાં આવેલ છે તથા બાળ આદિ જનોની સંગતિથી નિંદા થાય છે તેમજ પાપકાર્યોમાં અનુમતિ દેવાની પણ આદત પડી જાય છે આ રીતે જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મનાં બંધનોના જનક હોવાથી સાધુજનોએ હાંસી કરવી, ક્રિડા કરવી આદિ અકર્તવ્યોનો પરિહાર કરી દેવો જોઈએ. પ્રભુનો સ્વયં આવો જ ઉપદેશ છે જિવેણં મંતે! हसमाणे वा उस्सुयमाणे वा कइ कम्मपगडीओ बंधई? गोयमा! सत्तविह बंधए वा अट्ठविह बंधए वा०" ઇત્યાદિ—પ્રભુથી ગૌતમે પ્રશ્ન કર્યો કે ભદન્ત! આ જીવ જ્યારે હસે છે ત્યારે કેટલા કર્મની પ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે? પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે હે ગૌતમ! આ અવસ્થામાં આ જીવ સાત પ્રકારના અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોનો

बहुभाषणमुन्माद, स्वाध्यायध्यानभञ्जनं कुरुते ।
अहितमनर्थकरं तद्, भवति च पीडाकरं नितराम् ॥१॥
बहुभाषणाद् द्वितीयं, नश्यति तावन्महाव्रतं तस्मात् ।
स्यादेव कर्मबन्ध,–स्तस्माद् दीर्घाध्वसंसारः ॥ २ ॥

तर्हि किं कुर्यात् ? इत्याह—'कालेण.' इत्यादि । 'कालेण'–इत्यत्र सप्तम्यर्थे तृतीया; काले=प्रथमपौरुष्या तु, चकारस्त्वर्थवाचकः, अधीत्य=स्वाध्यायं कृत्वा ततः=तदनु द्वितीयपौरुष्याम् एककः–एकाकी सन् भावतो रागादिरहितः, द्रव्यतो विविक्तशयनासनादिसंस्थः ध्यायेत्–सूत्रार्थं चिन्तयेत् । उपलक्षणमेतत् तृतीयचतुर्थ–पौरुष्योरपि, तथा च–तृतीयपौरुष्या भिक्षाचर्यं चतुर्थ्यां पुनः स्वाध्यायं कुर्यादित्यर्थः। वक्ष्यति षड्विंशेऽध्ययने–

साधु साधु नहीं है वह साध्वाभास है । कहा भी है कि—

मुसावाओ उलोगम्मि सव्वसाहूहिं गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाणं तम्हा मोसं विवज्जए । (दशवै० ६ अ. १३ गाथा)

यह मृषावाद सर्व–साधुओं अर्थात् तीर्थंकर आदि महापुरुषों द्वारा गर्हित–निन्दित है, दूसरे मृषावादी पर जगत का कोई भी प्राणी विश्वास नहीं करता है, अर्थात् वह सब के लिये अविश्वास्य होता है । इसी प्रकार बहुत बोलने से भी विनय धर्म यथावत् पालित नहीं हो सकता है । क्यों कि इस अवस्था में ऐसे भी कई शब्द निकल जाते हैं जो व्यर्थ होते हैं एव सुनने वाले के लिये भी कष्टप्रद होते हैं । जो मन में आया सो बोल देना–यह प्रवृत्ति साधु मार्ग की नहीं है । इसमें तो बडी सावधानी रखनी पड़ती है। इसी लिये भाषासमिति एवं वचनगुप्ति

વાળા સાધુ સાધુ નથી તે સાધ્વાભાસ છે કહ્યુ પણ છે કે—

मुसावओ उ लोगम्मि सव्वासाहु हिं गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाण तम्हा मास विवज्जए। दशवै० ६ अ. १३ गाथा

આ મૃષાવાદ સર્વ સાધુઓ અર્થાત્ તીર્થંકર આદિ મહાપુરૂષોદ્વારા અહિત છે બીજા મૃષાવાદી ઉપર જગતના કોઈપણ પ્રાણી વિશ્વાસ કરતા નથી તે બધાને માટે અવિશ્વાસ હોય છે આ પ્રકારે બહુ બોલવાથી પણ વિનયધર્મ યથાવત્ પાલિત નથી થઈ શકતો કેમકે એ અવસ્થામા એવા પણ કોઈ શબ્દ નિકળી જાય છે, જે વ્યર્થ હોય છે, અને સાભળવાવાળાને માટે પણ દુખદાયક હોય છે જે મનમા આવ્યુ તે બોલી નાખ્યુ–આ કામ સાધુનુ નથી. એમાં તો ખૂબજ સાવધાની રાખવી પડે છે. આ માટે ભાષા

पालने का आदेश है। बहुभाषण में अथवा बिना विचार किये भाषण में न तो साधु के मूलगुणरूप इस समिति का ही पालन होता है और न गुप्ति का ही। इसीलिये बहुभाषण में "बहुत दोष है" अन्यत्र भी ऐसा ही कहा है—

> बहुभाषणमुन्मादं स्वाध्यायध्यानभंजनं कुरुते।
> अहितमनर्थकरं तत्, भवति च पीडाकरं नितराम् ॥ १ ॥
> बहुभाषणात् द्वितीयं नश्यति, तावन्महाव्रतं तस्मात्।
> स्यादेव कर्मबन्धस्तस्माद् दीर्घोऽस्य संसारः ॥ २ ॥

बहुत आलजालरूप बकवाद करने वालोंके उन्माद रोग हो जाता है। साधु के स्वाध्याय एवं ध्यान में विघ्न पड़ता है—स्वाध्याय ध्यान नष्ट हो जाते है। बहुभाषण से अनेक अनर्थ होते है। ज्यादा इस विषय में और क्या कहा जाय साधु का इस हालत में द्वितीय सत्य-महाव्रत भी खंडित हो जाता है अतः बहुभाषीके कर्म बहुत बन्धते हैं और वह दीर्घ संसारी होकर संसार में परिभ्रमण करता है।

"कालेण" इस पद से सूत्रकार साधु का क्या कर्तव्य है यह बात दिखलाते हैं। वे कहते हैं कि साधु को प्रथम पौरुषी में स्वाध्याय

સમિતિ અને વચનગુપ્તિ પાળવાનો આદેશ છે બહુ ભાષણમા અથવા વિચાર કર્યા વગરના ભાષણમા ન તો સાધુના મુળગુણ રૂપ એ સમિતિનુ પાલન થાય છે અને ન ગુપ્તિનું પણ આ માટે બહુ ભાષણમાં "ઘણો દોષ છે" બીજામાં પણ તેમજ કહ્યું છે

> બહુભાષણમુન્માદં સ્વાધ્યાયધ્યાનભંજનં કુરુતે।
> અહિતમનર્થકરં તત્ ભવતિ ચ પીડાકરં નિતરામ્ ॥૧॥
> બહુભાષણાત્ દ્વિતીયં નશ્યતિ તાવન્મહાવ્રતં તસ્માત્ ।
> સ્યાદેવ કર્મબન્ધસ્તસ્માત્ દીર્ઘોઽસ્ય સંસારઃ ॥૨॥

આલ જાલરૂપ વધુ બકવાદ કરવાવાળાને ઉન્માદ રોગ થઈ આવે છે સાધુના સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમાં વિઘ્ન પડે છે—સ્વાધ્યાય ધ્યાન નષ્ટ થઈ જાય છે બહુ ભાષણથી અનેક અનર્થ થાય છે આ વિષયમા વધુ શું કહેવાય. સાધુનું આ હાલતમા બીજુ સત્ય મહાવ્રત પણ ખંડિત થઈ જાય છે એટલે બહુભાષીનાં કર્મ વધુ બંધાય છે અને તે દીર્ઘ સંસારી બની સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે

"કાલેણ" આ પદથી સૂત્રકાર સાધુનું શું કર્તવ્ય છે આ વાત બતાવે છે તેઓ કહે છે કે સાધુને પ્રથમ પૌરૂષીમાં સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. પછી

पुनरपि प्रकारान्तरेण विनयमुपदिशन्नाह—

मूलम्—मा य चंडालियं कासी, बहुयं मा य आलवे ।
कालेणं य अहिज्जित्ता, तओ झाइज्ज एगओ ॥ १० ॥

छाया—

मा च चण्डालीकं कार्षीद्, बहुकं मा च आलपेत् ।
कालेन चाधीत्य, ततो ध्यायेत् एककः ॥ १० ॥

टीका—

'मा य' इत्यादि—च शब्दः समुच्चयार्थकः । चण्डालीकं—चण्डः=क्रोध-स्तद्वशादलीकं=मृषाभाषणं मा कार्षीत्=मा कुर्यात्, इदमुपलक्षणं मानमायालोभ-भयहास्यादीनाम् । उक्तंच—

मुसावाओ उ लोगम्मि, सव्वसाहूहि गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाणं, तम्हा मोसं विवज्जए ॥ (दशवै. ६ अ. १३ गा.)

छाया—

मृषावादस्तु लोके, सर्वसाधुभिर्गर्हितः ।
अविश्वासश्च भूताना, तस्मादृमृषा विवर्जयेत् ॥

च=पुनः बहुकं—बह्वेव बहुकम्—अतिशयम् आलजालरूपं मा आलपेत्=मा वदेत् । बहुभाषणे बहवो दोषा भवन्ति । उक्त च—

है। इसी तरह क्रीडाके विषय में भी समझ लेना चाहिये ॥ ९ ॥

दूसरे प्रकार से भी इसी विनयधर्मका सूत्रकार उपदेश करते हैं—' माय. ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—शिष्यजनों को संबोधित करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि हे शिष्यो ! तुम (चण्डालियं माम कासी—चंडालीकं मा चकार्षीत्

બધ કરે છે આ રીતે ક્રીડાઓના વિષયમા પણ સમજી લેવુ જોઇએ ॥ ૯ ॥

બીજા પ્રકારથી પણ આ વિનય ધર્મનો સૂત્રકાર ઉપદેશ કરે છે—માય૦ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્યજનોને સબોધન કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે હે શિષ્યો ! તમે चंडालियं माम कासी—चंडालीकं मा चकार्षीत्) ક્રોધના આવેશથી

क्रोध के आवेश से मृषाभाषण मत करो। (बहुयं माय आलवे-बहुकं माच आलपेत्) व्यर्थ आलजालरूप वचनोंका उच्चारण मत करो-अनर्थ प्रलाप मत करो-अधिक मत बोलो। (कालेण य अहिज्जित्ता-कालेन चाधीत्य) प्रथम पौरुषी में स्वाध्याय करके (तओ एगओ झाइज्ज-ततः एकाकी ध्यायेत्) द्वितीय पौरुषी में एकाकी होकर सूत्रार्थका चिन्तवन करो। उपलक्षण से तृतीय पौरुषी में भिक्षाचर्या, एवं चतुर्थी पौरुषी में भण्डोपकरण की प्रतिलेखना के बाद पुनः स्वाध्याय करो। यह बात स्वयं सूत्रकार छाईसवें अध्ययन में कहेंगे।

भावार्थ—इस सूत्र द्वारा प्रकारान्तर से विनय धर्मका शिष्य जनों को उपदेश देते हुए सूत्रकार कहते हैं कि हे शिष्यों यदि तुम इस विनय धर्मको पालन करने के अभिलाषी हो तो तुम्हारा यह कर्त्तव्य है कि तुम क्रोध के आवेशमें आकर कभी भी मृषाभाषण मत करो। क्यों कि इस प्रकार करनेसे विनयधर्मकी पालना नहीं होती है मृषा भाषण के निषेध से उसके साथ-साथ मान, माया, लोभ, एवं हास्यादिकों का भी विनयवान को त्याग कर देना चाहिये। मृषावादादि के त्याग करने का कारण यह है कि इस प्रकार की प्रवृत्ति करने वाला

મૃષાભાષણ ન કરો. (बहुयं माय आलवे-बहुकं माच आलपेत्) આળપંપાળ રૂપ વચનોનું વ્યર્થ ઉચ્ચારણ ન કરો-અનર્થ પ્રલાપ ન કરો-વધારે ન બોલો. (कालेण य अहिज्जित्ता-कालेन चाधीत्य) પ્રથમ પૌરૂષીમાં સ્વાધ્યાય કરી (तओ एगओ झाइज्ज-ततः एकाकी ध्यायेत्) બીજા પૌરૂષીમાં એકાકી થઈને સૂત્રાર્થનું ચિંતવન કરો. ઉપલક્ષણથી ત્રીજા પૌરૂષીમાં ભિક્ષા ચર્યા અને ચોથા પૌરૂષીમાં ભંડોપકરણની પ્રતિલેખના પછી ફરી સ્વાધ્યાય કરો. આ વાત સૂત્રકાર પોતે ૨૬ મા અધ્યયનમાં કહેશે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકાર-તરથી વિનય ધર્મનો શિષ્યજનોને ઉપદેશ આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે હે શિષ્યો! જો તમે આ વિનયધર્મનું પાલન કરવાના અભિલાષી હો તો તમારૂં એ કર્તવ્ય છે કે તમે ક્રોધના આવેશમાં આવી કદી પણ મૃષાભાષણ કરો નહીં કેમકે આ પ્રકારે કરવાથી વિનય ધર્મની પાલના થતી નથી. મૃષાભાષણના નિષેધથી એની સાથે માન, માયા, લોભ અને હાસ્યાદિકોનો પણ વિનયવાને ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. મૃષાવાદાદિકોનો ત્યાગ કરવાનું કારણ આ છે કે આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવા-

पुनरपि प्रकारान्तरेण विनयमुपदिशन्नाह—

मूलम्—मा य चंडालियं कासी, बहुयं मा य आलवे ।
कालेण य अहिज्जित्ता, तओ झाइज्ज एगओ ॥ १० ॥

छाया—

मा च चण्डालीकं कार्षीद्, बहुकं मा च आलपेत् ।
कालेन चाधीत्य, ततो ध्यायेत् एककः ॥ १० ॥

टीका—

'मा य' इत्यादि—च शब्दः समुच्चयार्थकः । चण्डालीकं—चण्डः=क्रोधस्तद्वशादलीकं=मृषाभाषणं मा कार्षीत्=मा कुर्यात्, इदमुपलक्षणं मानमायालोभभयहास्यादीनाम् । उक्तंच—

मुसावाओ उ लोगम्मि, सव्वसाहूहि गरिहिओ ।
अविस्सासो य भूयाण, तम्हा मोसं विवज्जए ॥ (दशवै. ६ अ. १३ गा.)

छाया—

मृषावादस्तु लोके, सर्वसाधुभिर्गर्हितः ।
अविश्वासश्च भूताना, तस्मादमृषा विवर्जयेत् ॥

च=पुनः बहुकं—बह्वेव बहुकम्—अतिशयम् आलजालरूपं मा आलपेत्=मा वदेत् । बहुभाषणे बहवो दोषा भवन्ति । उक्तं च—

है। इसी तरह क्रीडाके विषय मे भी समझ लेना चाहिये ॥ ९ ॥

दूसरे प्रकार से भी इसी विनयधर्मका सूत्रकार उपदेश करते हैं—' माय. ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—शिष्यजनों को संबोधित करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि हे शिष्यो ! तुम (चण्डालियं माम कासी—चडालीकं मा चकार्षीत्

બધ કરે છે આ રીતે ક્રીડાઓના વિષયમા પણ સમજી લેવુ જોઇએ ॥ ૯ ॥

બીજા પ્રકારથી પણ આ વિનય ધર્મનો સૂત્રકાર ઉપદેશ કરે છે—માય૦ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્યજનોને સબોધન કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે હે શિષ્યો ! તમે चडालिय माम कासी—चंडालीक मा चकार्षीत्) ક્રોધના આવેશથી

क्रोध के आवेश से मृषाभाषण मत करो। (बहुयं माय आलवे-बहुकं माष आलपेत्) व्यर्थ आलआलरूप वचनोंका उच्चारण मत करो-अनर्थ प्रलाप मत करो-अधिक मत बोलो। (कालेण य अहिज्जित्ता-कालेन चाधीत्य) प्रथम पौरुषी में स्वाध्याय करके (तओ एगओ झाइज्ज-तत एकाकी ध्यायेत्) द्वितीय पौरुषी में एकाकी होकर सूत्रार्थका चिन्तवन करो। उपलक्षण से तृतीय पौरुषी में भिक्षाचर्या, एवं चतुर्थी पौरुषी में भण्डोपकरण की प्रतिलेखना के बाद पुनः स्वाध्याय करो। यह बात स्वयं सूत्रकार छाईस वें अध्ययन में कहेंगे।

भावार्थ—इस सूत्र द्वारा प्रकारान्तर से विनय धर्मका शिष्य जनों को उपदेश देते हुए सूत्रकार कहते हैं कि हे शिष्यों यदि तुम इस विनय धर्मको पालन करने के अभिलाषी हो तो तुम्हारा यह कर्तव्य है कि तुम क्रोध के आवेशमें आकर कभी भी मृषाभाषण मत करो। क्यों कि इस प्रकार करनेसे विनयधर्मकी पालना नहीं होती है मृषा भाषण के निषेध से उसके साथ-साथ मान, माया, लोभ, एवं हास्यादि कों का भी विनयवान को त्याग कर देना चाहिये। मृषावादादि को त्याग करने का कारण यह है कि इस प्रकार की प्रवृत्ति करने वाला

મૃષાભાષણ ન કરો (બહુયં માય આલવે-બહુકં માષ આલપેત્) આળપાળ રૂપ વચનાનું વ્યર્થ ઉચ્ચારણ ન કરો-અનર્થ પ્રલાપ ન કરો-વધારે ન બોલો. (કાલેણ ય અહિજ્જિત્તા-કાલેન ચાધીત્ય) પ્રથમ પૌરૂષીમાં સ્વાધ્યાય કરી (તઓ એગઓ ઝાઇજ્જ-તતઃ એકાકી ધ્યાયેત્) બીજા પૌરૂષીમાં એકાકી થઈને સૂત્રાર્થનું ચિંતવન કરો. ઉપલક્ષણથી ત્રીજા પૌરૂષીમાં ભિક્ષા ચર્યા અને ચોથા પૌરૂષીમાં ભંડોપકરણની પ્રતિલેખના પછી ફરી સ્વાધ્યાય કરો. આ વાત સૂત્રકાર પોતે ૨૬ મા અધ્યયનમાં કહેશે.

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા પ્રકારાન્તરથી વિનય ધર્મનો શિષ્યજનોને ઉપદેશ આપતા સૂત્રકાર કહે છે કે હે શિષ્યો! જો તમે આ વિનયધર્મનું પાલન કરવાના અભિલાષી હો તો તમારૂં એ કર્તવ્ય છે કે તમે ક્રોધના આવેશમાં આવી કદી પણ મૃષાભાષણ કરો નહીં કેમકે આ પ્રકારે કરવાથી વિનય ધર્મની પાલના થતી નથી. મૃષાભાષણના નિષેધથી એની સાથે માન, માયા, લોભ અને હાસ્યાદિકોનો પણ વિનયવાને ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. મૃષાવાદાદિકોનો ત્યાગ કરવાનું કારણ આ છે કે આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવા

" पढमं पोरिसि सज्झायं बीयं झाणं झियायई ।
तइयाए भिक्खायरियं पुणो चउत्थीइ सज्झायं " इति ॥ सू० १० ॥

यदि कथञ्चिदसत्यभाषणं भवेत्तदा तन्न गोपयेदित्याह–'आहच्च.' इत्यादि ।

मूलम्—आहच्चं चंडालियं कट्टु, न निन्हुविज्ज कयाइवि ।
कडं कडेत्ति भासेज्जा, अकडे नो कडेत्ति य ॥११॥

छाया—
कदाचित् चण्डालीकं कृत्वा, न निह्नुवीत कदाचिदपि ।
कृतं कृतमिति भाषेत, अकृतं नोकृतमिति च ॥ ११ ॥

टीका—
'आहच्च' इत्यादि–कदाचित्=अकस्माद् चण्डालीकं=क्रोधादिवशादनृतभाषणं कृत्वा कदाचिदपि–यदा परेण ज्ञातं नोज्ञातं वा तदापि न निह्नुवीत=न गोपयेत्–अनृतभाषणं मया न कृतमित्यपलापं न कुर्यात् । किं तर्हि ? इत्याह–कृत चण्डालीकादि, कृतमिति=क्रोधादिवशादनृतभाषणं मया कृतमित्येव भाषेत, तथा

करना चाहिये। पश्चात् द्वितीय पौरुषी मे रागादिक भावों से रहित होकर सूत्रार्थका चिन्तवन करना चाहिये। उपलक्षण से तृतीय एवं चतुर्थ पौरुषी का ग्रहण हुआ है जिसका भाव इस प्रकार है कि तृतीय पौरुषी में वह भिक्षाचर्या करे और चतुर्थ पौरुषी में पुनः स्वाध्याय करे इसी बात को इसी सूत्र के छाईस २६ वें अध्ययन में भगवानने कहा है–

पढमं पोरिसि सज्झायं बीयं झाणं झियायई ।
तइयाएभिक्खा यरिय पुणो चउत्थीइ सज्झायं ॥ इति ॥ सू० १० ॥

अगर किसी कारण वश असत्य बोलाजाय तो उसे छिपावे नहीं, इसी बातको कहते हैं—'आहच्च.' इत्यादि ।

બીજા પૌરૂષીમા રાગાદિક ભાવોથી રહિત બની સૂત્રાર્થનુ ચિતવન કરવું જોઇએ ઉપલક્ષથી ત્રીજા અને ચોથા પૌરૂષીનુ ગ્રહણ થયેલ છે જેનો ભાવ આ પ્રકારે છે કે ત્રીજા પૌરૂષીમા તે ભિક્ષા ચર્યા કરે અને ચોથા પૌરૂષીમા ફરી સ્વાધ્યાય કરે આ વાત આજ સૂત્રના ૨૬મા અધ્યયનમા ભગવાને કહી છે–

पढम पोरिसि सज्झायं बीय झाण झियायई ।
तइयाए भिक्खायरिय पुणो चउत्थीय सज्झाय इति ॥ सू० १० ॥

આ વાતને આ સૂત્રના ૨૬ મા અધ્યયનમા ભગવાને કહ્યુ છે

જો કોઇ કારણવશ અસત્ય બોલાઇ જાય તો એને છૂપાવવું નહિ એજ વાત ને કહે છે. आहच्च० ઈત્યાદિ.

च-पुनः, अकृतम्=अनाचरितं चण्डालीकादिकं, नो कृतमिति=मृषाभाषणं मया न कृतमित्येव भाषेत। अयं भावः-गुरुशुश्रूषाकारिणोऽपि शिष्यस्य कथंचिदतीचार-संभवे गुरुसंनिधौ तदालोचना करणीया। आलोचना हि-मोक्षमार्गविघातकानाम-नन्तसंसारवर्धकानां माया-निदान-मिथ्यादर्शनशल्यानां निष्कर्षणी, ज्ञानावरणीया-द्यष्टविधकर्ममलापकर्षणी, शुद्धात्मस्वरूपदर्शिनी, तत्त्वातत्त्वविमर्शिनी, अव्याबाध-सुखवर्षिणीति ॥ ११ ॥

(आहच्च-कदाचित्) यदि अकस्मात् (चंडालियं कट्टु-चंडालीकं कृत्वा। क्रोध के आवेश से अकस्मात् झूठ बोला गया हो तो भी उसे (कयाविन निन्हुविज्ज-कदापि न निह्नुवीत) कभी भी किसी भी परिस्थिति में छिपाना नहीं चाहिये। (कडं कडेत्ति भासेज्जा-कृतं कृतमिति भाषेत) ऐसा नहीं कहना चाहिये कि मैंने क्रोधादिक के आवेश से असत्य भाषण नहीं किया है-किन्तु ऐसा ही कहना चाहिये कि मेरे द्वारा क्रोधादिक के आवेश से असत्यभाषण अवश्य-अवश्य हुआ है, (अकडं नो कडेत्ति य-अकृतं नो कृतमिति च) और जो क्रोधावेशसे असत्य नहीं बोला गया हो तो ऐसा भी नहीं कहना चाहिये कि मैंने असत्य भाषण किया है।

भावार्थ—यदि क्रोधादिक कषायों के आवेश से सहसा असत्य भाषण हो भी जाय तो उसे यह नहीं कहना चाहिये कि मैंने असत्य भाषण नहीं किया है। जैसे रक्त से दूषित वस्त्र रक्तसे धोने

आहच्च-कदाचित्-કદાચ यदि-અકસ્માત્ चंडालियं कट्टु-चण्डालीकंकृत्वा ક્રોધના આવેશથી અકસ્માત્ જુઠું બોલી જવાયું હોય તો પણ તેને कयावि न निन्हुविज्ज-कदापि न निह्नुवीत કદી પણ કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં છુપાવવું નહીં જોઈએ. कडं कडेत्ति भासेज्जा-कृतं कृतमिति भाषेत એમ ન કહેવું જોઈએ કે મેં ક્રોધાદિકના આવેશમાં અસત્ય-ભાષણ કરેલ નથી-પરંતુ એવું કહેવું જોઈએ કે મારાથી ક્રોધના આવેશમાં અસત્ય ભાષણ જરૂરજરૂર થયું છે अकडं नो कडेत्ति य-अकृतं नो कृतमिति च અને જો ક્રોધાવેશના લીધે અસત્ય ન બોલાયું હોય તો એવું પણ ન કહેવું જોઈએ કે મેં અસત્ય ભાષણ કર્યું છે

મતલબ આનો એ છે કે જો ક્રોધાદિક કષાયોના આવેશથી સહસા અસત્ય-ભાષણ થઈ જાય તો એવું ન કહેવું જોઈએ કે મેં અસત્ય-ભાષણ નથી કર્યું જે રીતે લોહીથી ખરડાયેલું દૂષિત વસ્ત્ર લોહીથી ધોવાથી શુદ્ધ થતું

गुरोरभिप्रायेणैव सर्वं कर्त्तव्यमित्याह–

मूलम्–मा गलियस्सेव कसं, वयणमिच्छे पुणो पुणो ।
कसं व दट्ठुमाइन्ने, पावगं परिवज्जए ॥१॥

छाया–

मा गलिताश्व इव कशां, वचनम् इच्छेत् पुनः पुनः ।
कशाम् इव दृष्ट्वा आकीर्णः, पापकं परिवर्जयेत् ॥ १२ ॥

टीका–

'मा गलियस्सेव.' इत्यादि–इव=यथा, गलिताश्वः=अविनीततुरङ्गः, पुनः पुनः कशां=कशाप्रहारं वाञ्छति, तथा पुनः पुनः वचनं=प्रवृत्तिनिवृत्तिपरं गुरोरुपदेशं मा इच्छेत् । उपदिष्टार्थमेव पुनः पुनर्वक्तु गुरवे परिश्रमो न देय इति भावः ।

पर शुद्ध नहीं होता, उसी प्रकार झूठ की शुद्धि पुनः झूठ बोलने से नहीं होती है यह विश्वास रखना चाहिये । फलितार्थ यह है कि वास्तविक स्थिति को साधु के लिये छुपाना नहीं चाहिये, और अवास्तविक स्थिति को कल्पना के तूलिका से सजाकर प्रकट नहीं करना चाहिये । शिष्य चाहे गुरुजन की शुश्रूषा करनेवाला भी क्यों न हो तो भी उसे कथंचित् अतीचार लगने पर गुरु के समीप आलोचना अवश्य करनी चाहिये । कारण कि आलोचना से आत्मा की शुद्धि होती है एव मोक्ष-मार्ग के विघातक तथा अनंत संसार के वर्धक ऐसे माया, मिथ्या एवं-निदान इन तीन शल्यों का अभाव होता है । आत्मा को मलिन करने-

---

નથી એજ રીતે જુઠની શુદ્ધિ ફરી જુઠ બોલવાથી થતી નથી, આ વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ આનો અર્થ એ છે કે વાસ્તવિક સ્થિતિને સાધુએ કદી પણ છુપાવવી ન જોઇએ, અને અવાસ્તવિક સ્થિતિને કલ્પનાથી સજાવીને પ્રગટ ન કરવી જોઈએ શિષ્ય ગુરુજનની શુશ્રૂષા કરવાવાળો પણ કેમ ન હોય તો પણ તેને કથચિત્ અતીચાર લાગવાથી ગુરૂની પાસે તેણે આલોચના જરૂર કરવી જોઈએ કારણ કે આલોચનાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે અને મોક્ષ-માર્ગના વિઘાતક તથા અનત સાગરને વધારનાર એવા માયા, મિથ્યા અને નિદાન આ ત્રણ શલ્યોનો અભાવ હોય છે આત્માને મલિન કરવાવાળા અષ્ટ-વિધ કર્મોનો આ આલોચનાના પ્રભાવથી વિનાશ થાય છે આત્મિક શુદ્ધ

वाले अष्टविध कर्मोंका इस आलोचना के प्रभाव से विनाश होता है। आत्मिक शुद्ध स्वरूप के दर्शन करानेवाली यह आलोचना है और तत्त्व एवं अतत्त्व के विवेक को जाग्रत करती हुई अव्याबाध सुख को प्रदान करनेवाली यही आलोचना है ॥ ११ ॥

शिष्यको सभी काम गुरुमहाराजके अभिप्रायसे ही करना चाहिये, सो दिखलाते हैं—' मा गलियस्सेव०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(गलियस्सेव कसं-गलिताश्व इव कशा) जिस प्रकार अविनीत घोड़ा वारंवार कशा (चाबुक) के प्रहार की इच्छा करता है, उसी प्रकार (पुणो पुणो मा वयणमिच्छे-पुनः पुनः मा वचनं इच्छेत्) पुनः पुनः प्रवृत्तिनिवृत्तिरूप गुरुके आज्ञा की शिष्य को वांछा नहीं करनी चाहिये, अर्थात्–उपदिष्ट अर्थको ही वारवार कहलवाने के लिये गुरु महाराज को कष्ट नहीं देना चाहिये। किन्तु (आइन्ने कसं व दट्ठुं–आकीर्ण: कशाम् इव दृष्ट्वा) जिस प्रकार आकीर्ण अर्थात् जाति मान् सुशिक्षित विनीत घोड़ा चाबुक को देखकर अपनी अविनीतता का परिहार कर देता है, उसी तरह विनीत शिष्य भी (पावगं परिवज्जए-पापकं प्रतिवर्जयेत्) गुरु के इंगित आकार को जानकर पापमय अनु ष्ठान का परित्याग करे।

इस श्लोकका भावार्थ शत्रुमर्दन राजा के दृष्टान्त से कहते हैं— वह इस प्रकार है—

સ્વરૂપનું દર્શન કરાવનાર આ આલોચના છે અને તત્ત્વ તેમજ અતત્ત્વના વિવેકને જાગ્રત કરીને અવ્યાબાધ સુખ આપનારી આ જ આલોચના છે ॥૧૧॥

શિષ્યે બધાં કામ ગુરુમહારાજના અભિપ્રાયથી જ કરવાં જોઈએ, તે બતાવવામાં આવે છે मा गलियस्सेव ઈત્યાદિ.

गलियस्सेव कसं–गलिताश्व इव कशां જે પ્રકારે ઘોડા વારવાર ચાબુકના પ્રહારની ઈચ્છા કરે છે એ પ્રકારે पुणो पुणो मा वयणमिच्छे–पुनः पुनः मा वचनं-इच्छेत् ફરી ફરી પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિરૂપ ગુરુની આજ્ઞાની શિષ્યે ઈચ્છા ન કરવી જોઈએ–અર્થાત્ ઉપદિષ્ટ અર્થને વારવાર કહેવડાવવા માટે ગુરુમહારાજને કષ્ટ ન આપવું જોઈએ. પરંતુ आइन्ने कसं व दट्ठुं–आकीर्णः कशाम् इव दृष्ट्वा જે પ્રકારે આકીર્ણ અર્થાત્ જાતવાન કેળવાયેલ ઘોડા ચાબુકને જોઈ પોતાની અવિનીતતાનો ત્યાગ કરે છે એજ રીતે વિનીત શિષ્ય પણ पावगं परिवज्जए–पापकं प्रतिवर्जयेत् ગુરુના ઇંગિત–આકારને જાણી પાપમય અનુષ્ઠાનનો પરિત્યાગ કરે.

આ શ્લોકનો ભાવાર્થ શત્રુમર્દનના દૃષ્ટાંતથી સમજાવવામાં આવે છે, જે આ પ્રકારે છે.

अत्र शत्रुमर्दनदृष्टान्तः, तथाहि—

आसीदङ्गदेशे चम्पापुरी नाम नगरी, तत्र नरवीरः समरधीरः शूरः शत्रुमर्दनो नाम नृपतिर्बभूव। स चैकदा युद्धप्रसङ्गेन तुरङ्गमारुह्य हस्त्यश्वरथपदातिभिः परिवृतः संग्रामभूमौ गतः। तत्प्रतिपक्षनृपसैनिका दुर्बला अपि ससैन्यं शत्रुमर्दनं शस्त्रास्त्रवर्षणैः पीडयन्ति। अथ शत्रुमर्दनः सोत्साहं शत्रुसैनिकान् मर्दयितुं स्ववाहनं वैरिसेनाया प्रवेशयन् प्रेरयति स्म। तेन तुरङ्गमेन विलोमतः पश्चात् गमन समारब्धम्। ततः शत्रुमर्दनः कशया स्ववाहनं ताडयन् पुनः पुनरग्रे धावयितुमिच्छति,

---

अंगदेश में चंपापुरी नामकी एक नगरी थी। उसका शासक शत्रुमर्दन नामका एक राजा था। वह मनुष्यों में श्रेष्ठ, युद्धकला में निपुण एव शूरों में वीर था। एक दिन की बात है कि वह नरेश युद्ध के प्रसंग से घोडे पर सवार होकर हस्ति, अश्व, रथ एवं पदातियों से परिवृत होकर संग्राम भूमि में गया। उसके प्रतिपक्षभूत राजा की सेनाने जो कि एक प्रकार से दुर्बल थी तो भी ससैन्य उस शत्रुमर्दन नरेश को शस्त्र एवं अस्त्रों के प्रहारों से जर्जरित कर दिया। शत्रुमर्दन ने जब इस प्रकार की अपनी स्थिति देखी तो उसने उत्साहित होकर शत्रु के सैनिकों को मर्दन करने के लिये अपने घोडे को शत्रुकी सेनाके भीतर प्रविष्ट होने के लिये आगे प्रेरित किया। परन्तु वह घोडा उस सेना के भीतर न घुसकर उल्टा पीछे ही हटने लगा। तब शत्रुमर्दन ने कोडे से बारंबार अपने उस घोडे की ताड़ना करना प्रारंभ की जिससे कि उस घोडे द्वारा वह शत्रुसेना हट सके। परन्तु ज्यों–ज्यों नरेश उस

અગદેશમા ચપાપુરી નામની એક નગરી હતી ત્યા શત્રુમર્દન નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા તે મનુષ્યમા શ્રેષ્ઠ, યુદ્ધકળામા નિપુણ અને શૂરવીર હતા એક દિવસની વાત છે કે રાજા શત્રુમર્દન યુદ્ધના પ્રસગે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઇ હાથી, ઘોડા, રથ અને સૈનિકોના સમુદાય સાથે સગ્રામ ભૂમિ ઉપર ગયા એના પ્રતિપક્ષી રાજાની સેના એક પ્રકારથી ઘણી ઓછી હતી, છતા પણ શત્રુમર્દન રાજાના સૈન્યને તથા ખુદ શત્રુમર્દનને પણ શસ્ત્ર અસ્ત્રના પ્રહારોથી વિહ્વળ બનાવી દીધા શત્રુમર્દને પોતાની આ પ્રકારની સ્થિતિ જોઇ ત્યારે એક સાચા વીર પુરુષને શોભે એ રીતે શત્રુસૈન્યને શિકસ્ત આપવા અને પોતાના સૈન્યનો નિકળતો કચ્ચરઘાણ બચાવવા પોતાના ઘોડાને શત્રુસૈન્યની વચ્ચોવચ્ચ લઈ જવા પ્રયત્નશીલ બન્યા, પરતુ તે ઘોડો શત્રુ-સેનાની વચ્ચે ન જતા પાછો હઠવા લાગ્યો. ત્યારે શત્રુમર્દને કોરડાથી વાર-

स च तुरङ्गम कशया पुनः पुनस्ताडितोऽपि नेच्छति शत्रुमभिगन्तुम्। अत्रान्तरे शत्रु-सैनिका अस्य सबलानपि सैनिकान् अनाथानिव अशरणानिव मन्वाना अचिरेणैव विजित्य निजजयं वादयामासुः, शत्रुमर्दनः स्ववाहनेन गलिताश्वेन पराजितः भी हतो यावत्पलायितुं वाञ्छति, तावत् "गृह्यतां गृह्यताम्"—इति वदन्तः शत्रुसैनिकास्तं निभृतं पश्चाद्धावमाना शत्रुमर्दनं निगृह्य लोहपिञ्जरे स्थापितवन्तः। एवं गलिताश्वसदृशः शिष्यो महतेऽनर्थाय भवति। किं तर्हि कुर्यादित्याह—कशां—'चाबुक' इति भाषाप्रसिद्धां दृष्ट्वा, आकीर्ण=जात्याश्वः, विनीताश्व इव शिष्यो गुरोरिङ्गि-तमाकारं दृष्ट्वा पापकं=पापानुष्ठानम्—अविनीततामित्यर्थः, परिवर्जयेत्=सर्वथा परि-हरेत्। अयं भावः—यथा जात्याश्वः कशां दृष्ट्वैवाश्वारूढस्याशयं विज्ञाय कशाताडनं

घोडे को चाबुकसे ताडना करता था वह घोड़ा त्यों त्यों पीछे हटता जाता था और शत्रु के सन्मुख जाने में अचकचाता था। इसके बाद शत्रु सैनिकों ने इस राजा के सैनिकोंको अशरण एवं अनाथ जैसा मानकर बहुत जल्दी पराजित कर दिया। और अपनी विजयकी दुंदुभी बजा दी। शत्रुमर्दन नरेश ज्यों ही अपने को उस अड़ियल घोडे की वजह से पराजित समझकर एवं श्रीविहीन होकर युद्धभूमि से पलायन करने को तैयार हुआ कि इतने में ही "इसको पकड लो पकड लो" इस प्रकार बोलते हुए शत्रुसैनिकों ने उसका पीछा किया और उसको पकड़कर उन्होंने लोहनिर्मित एक पींजर के अन्दर बन्द कर दिया।

इस कथा से यह सारांश निकलता है कि गलिताश्व—अड़ियल घोडे की तरह अविनीत शिष्य भी महान् अनर्थकारी होता है। तथा जिस प्रकार विनीत घोड़ा अपने स्वामी के अभिप्रायानुसार चलता

વાર તેને ઠટકારવાનું શરૂ કર્યું પરંતુ જેમ તેટલા ચાબુક પડવા છતાં પણ ઘોડો પાછળજ હઠતો ગયો, શત્રુની સામે જવામાં તે અચકાતો હતો. આ પરિસ્થિતિનો લાભ લઈ શત્રુ સેનાએ શત્રુમર્દન રાજાના સૈન્યમાં હાહાકાર વર્તાવી દીધો અને શત્રુઓએ જીત મેળવી પોતાના વિજયના વાજા વગાડયા. શત્રુમર્દન રાજાએ, આ પોતાના અડીયલ ઘોડાને કારણે પરાજિત થવું પડ્યું છે તે જાણી યુદ્ધભૂમિથી પલાયન કરવાની તૈયારી કરી એટલામાં "આને પકડી લ્યો, પકડી લ્યો આ પ્રકારે બોલતા શત્રુસૈનિકો તેની પાસે આવી પહોંચ્યા. અને તેને પકડી લોઢાના મજબુત સળીયાવાળા પાંજરામાં પુરી દીધો.

આ વાર્તાથી એ સારાંશ નિકળે છે કે ગલિતાશ્વ—અડિયલ ઘોડાની માફક અવિનીત શિષ્ય પણ મહાન અનર્થકારી હોય છે જે પ્રકારે વિનીત

विनैव तदभिप्रायानुसारं चेष्टते, तथा सुशिष्योऽपि गुरोरिङ्गिताकारं दृष्ट्वा तदाशयं विज्ञाय "गुरोर्वचनायासो माभूदिति"-वचनेनाप्रेरित एव तदभिप्रायानुसारं कुर्यात्।

अत्र मणिनाथदृष्टान्तः-तथाहि—

आसीदजितनाथजिनशासने वङ्गदेशे रङ्गपुरं नाम नगरम्। तत्र प्रजापालनतत्परः स्वजनपदहितकरः प्रशान्तमानसः सुजनहंसमानसः समाश्रितनीतिसरणिः सकलसद्गुणसरोजतरणिर्मणिनाथनामको नृपतिः। स चैकदा दुरात्मभिः प्रबलरिपुभिः परितो वेष्टितां स्वनगरीमालोक्य मन्त्रिभिः सह विचारितवान्-भो

है उसी प्रकार सुशिष्य भी गुरु के इंगित आकार को समझ कर उनकी आज्ञा के अनुसार चलता रहता है।

इस विषय में मणिनाथ राजा का दृष्टान्त है और वह इस प्रकार है—

द्वितीय तीर्थंकर श्री अजितनाथ स्वामी के समय मे बंगाल देश के अन्दर रंगपुर नामका एक नगर था। वहां के नरेश का नाम मणिनाथ था। यह प्रजापालन करने में सदा तत्पर रहा करता था। इससे देश भर मे आनन्द मंगल छा रहा था। राज्यकार्य से इसका मन कभी भी कायर नहीं बनता था। सुजनरूपी हंसों को रमने के लिये यह मानसरोवर जैसा माना जाता था। राजनीति के पालन करने में यह सर्वदा दत्तचित्त रहा करता था। सद्गुणरूपी कमलों को विकसित करने के लिये यह सूर्य जैसा था। एक दिन की बात है कि इसकी नगरी को इसके प्रबल शत्रु ने आकर घेर लिया। राजाने यह देखकर मन्त्रियोंके

ઘોડો પોતાના માલીકના કહેવા મુજબ ચાલે છે, એ જ રીતે સુશિષ્ય પણ ગુરુના ઈંગિત આકારને સમજી એમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલતો રહે છે.

આ અંગે મણિનાથ રાજાનું દૃષ્ટાંત છે જે આ પ્રકારનું છે

બીજા તીર્થંકર શ્રી અજીતનાથ સ્વામીના સમયમાં બંગાળ દેશમાં રંગપુર નામના એક નગરમાં મણિનાથ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા જે પ્રજા પાલન કરવામાં સદા તત્પર રહેનાર હતા આથી દેશભરમાં આનંદ મંગળ વરતાઈ રહેલ હતો. રાજ્યકાર્યથી એનું મન કદી પણ કાયર બનતું નહીં સુજનરૂપી હંસોને રમવા માટે તે માનસરોવર જેવા ગણાતા હતા રાજનીતિનું પાલન કરવામાં તે સર્વદા દત્તચિત્ત રહેતા હતા, સદ્ગુણરૂપી કમળોને વિકસિત કરવા માટે તે સૂર્ય જેવા હતા એક દિવસની વાત છે કે એના નગરને એના પ્રબળ શત્રુએ, સૈન્યસાથે આવી ઘેરી લીધું. રાજાએ

मो ! मन्त्रिण ! किमधुना करणीय, प्रबलवैरिणश्चतुरङ्गिणी सेना चतुर्षु स्वष्ठ मार्गेषु नगरी-मावेष्ट्य तिष्ठति। मन्त्रिण ऊचुः-प्रभो ! अलमनया चिन्तया, वयमल्पसत्त्वका अपि भवदीयतेजः समुपलभ्य शत्रुबलविजये प्रखरतरशक्तिशालिनो भवाम। भवत्प्रतापादेव सर्व रिपुबलं प्रणष्टं भविष्यति। देव ! जात्याश्वमारुह्य भवान् सन्नद्धः सन्नग्रतः शत्रुमभिसरतु, वयमपि सन्नद्धाः सन्तो भवन्तमनुगच्छामः। एवं विचार्य स्वकीयसेनापरिवृतः स मणिनाथो योद्धुं निःसृतः। अल्पबलं मणिनाथ-मवलोक्य शत्रुसैनिकाः केचिदसिचर्महस्ताः केचित्कुन्तहस्ताः केचिद्धनुर्बाणधराः

साथ विचार किया, बोला-हे मंत्री महाशयो ! कहो अब क्या करना चाहिये। देखो, प्रबलशत्रुकी चतुरंगिणी सेना नगरी को चारों ओर से घेर कर पड़ी हुई है। सुनकर मंत्रियोंने कहा प्रभो ! चिन्ता मत करो। हम सब लोग आपके प्रबल तेज से उद्दीप्त होकर शत्रुसेना को पराजय करने में प्रखर शक्तिशाली होंगे। आपके प्रताप से ही समस्त रिपुदल प्रणष्ट होगा। स्वामिन् ! सजधज कर आप जात्याश्व पर सवार होकर पहिले से ही शत्रु के सन्मुख जाइये। हम लोग भी सन्नद्ध होकर आपके पीछे-पीछे आते हैं। इस प्रकार विचार कर मणिनाथ नरेश सेना से परिवृत होकर युद्ध करने के लिये निकल पडे। अल्पबलवाले नरेश को देखकर शत्रु के सैनिकोंमे उसे घेर लिया। सैनिकों में किन्हीं-किन्हीं के हाथों में तलवारें थीं। किन्हीं-किन्हीं के हाथों में भाले थे। किन्हीं-किन्हीं के हाथों में धनुष एवं बाण थे। किन्हीं-किन्हीं के हाथों में

આ બધી મંત્રીઓ સાથે વિચાર કર્યો, મંત્રીઓને ઉદ્દેશીને તેણે કહ્યું-હે મંત્રિ-મહાશયો ! કહો હવે શું કરવું જોઈએ. પ્રબળ શત્રુની ચતુરંગિણી સેના નગરને ચારે તરફથી ઘેરો ઘાલીને પડેલ છે આ પ્રકારનું રાજાનું કહેવું સાંભળી મંત્રિઓએ કહ્યું, પ્રભો ! ચિંતા ન કરો. અમો બધા આપના પ્રબળ તેજથી ઉદ્દીપ્ત થઈ શત્રુ સેનાનો પરાજય કરવામાં પ્રખર શક્તિશાળી થઈશું આપના પ્રતાપથી શત્રુનું સૈન્ય હારી જશે. સ્વામિન ! આપ તૈયાર થઈ જાત્યાશ્વ પર સવાર થઈ પહેલાંજ શત્રુઓની સન્મુખ પહોંચો અમે પણ તૈયાર થઈ આપની પાછળ પાછળ આવીએ છીએ. આ પ્રકારે વિચાર કરી મણિનાથ રાજા સેનાથી પરિવૃત થઈ યુદ્ધ કરવા માટે નિકળી પડયા. થોડા બળવાળા રાજાને જોઈ શત્રુસેનાએ તેમને ઘેરી લીધા. સૈનિકોમાં કોઈ કોઈના હાથમાં તલવાર હતી, કોઈના હાથમાં ભાલાં હતાં. કોઈની પાસે ધનુષ્યબાણ હતાં. કોઈના

केचिद् यष्टिधारिणः केचित्तोमरकरा अनेकानेकशस्त्रास्त्रधारिणः परितो मणिनाथं वेष्टितवन्तः । एवं विविधसंकटेषु समुपस्थितेषु स मणिनाथस्तेन जात्याश्ववाहनेन शत्रुसैनिकरचितविविधव्यूहेषु मृगेषु सिंह इव निःशङ्कः प्रविश्य सर्वानुचरैः सहाग्रतो धावमानः शत्रुसैनिकेषु विजयं प्राप्तवान् । एवं सुशिष्यः स्वगुरुमाराधयन् स्वपर-कल्याणाय भवति ॥ १२ ॥

पुनरविनीतविनीतयोराचरणमाह—

मूलम्—**अणासवा थूलवया कुसीला, मिउंपि चंडं पकरंति सीसा ।**
चित्ताणुया लहु दक्खोववेया, पसायए ते हु दुरासयंपि ॥१३॥

छाया—

अनाश्रवाः स्थूलवचसः कुशीलाः, मृदुमपि चण्डं प्रकुर्वन्ति शिष्याः ।
चित्तानुगा लघु दाक्ष्योपपेताः, प्रसादयन्ति ते हु दुराशयमपि ॥ १३ ॥

लकडियां थीं । किन्हीं-किन्हीं के हाथों में तोमर जाति के शस्त्र थे । इस प्रकार अस्त्र एवं शस्त्रों से सुसज्जित उस शत्रुसेना ने चारों ओर से मुझे घेर लिया है, यह देखकर नरेश ने अपने उस घोडेको उस सेना के रचित विविध प्रकार के व्यूह में आगे बढाया । जिस प्रकार मृगों के टोले में निःशंक होकर सिंह घुस जाता है उसी प्रकार मणिनाथ नरेश भी उस घोडे पर बैठे हुए उस शत्रु की सेना में घुस पडे और अपनी एवं अपने अनुचरों की उनसे रक्षा करते हुए आगे बढते गये । शत्रु-सेना भी इनसे ज्यों-ज्यों ये आगे बढते जाते थे परास्त होती जाती थी । इस प्रकार शत्रुसेना को पराजित कर मणिनाथ ने अपनी विजय-पताका वहां फहराई । इसी प्रकार सुशिष्य भी गुरु महाराज की आज्ञा

હાથમા લાકડીઓ હતી, કોઈના હાથમા તોમર નામના શસ્ત્ર હતા આ પ્રકારના શસ્ત્ર-અસ્ત્રથી સુસજ્જ એવી શત્રુસેનાએ મને ઘેરી લીધેલ છે, એવુ જોઈ મણીનાથ રાજાએ પોતાના ઘોડાને એ સેનાએ રચેલા વ્યૂહની વચ્ચે આગળ વધાર્યો જે રીતે મૃગોના ટોળામા નિશક બની સિંહ ઘૂસતો હોય, આ રીતે શત્રુસેનાની વચ્ચે ઘુસી જઈ પોતાનુ અને પોતાના સૈનિકોનુ રક્ષણ કરતા કરતા આગળ વધવા માડ્યુ આથી શત્રુસેનામા ભગાણુ પડ્યુ આ પ્રકારે શત્રુસેનાને પરાજિત કરી રાજા મણિનાથે પોતાની વિજયપતાકા

टीका—

'अणासवा' इत्यादि—अनाश्रवाः=अनाज्ञाकारिणः, उच्छृङ्खलत्वात्, स्थूलवचसः=अविचारितभाषिणः, अभिमानित्वात्, कुशीलाः=कुत्सिताचारवन्तः दुष्टस्वभावा उभयलोकभयरहितत्वादित्यर्थः। शिष्याः मृदुमपि=कोमलहृदयमपि गुरुं, चण्डं=सकोपं प्रकुर्वन्ति। पूर्वार्धेनाविनीतशिष्याचरणं प्रदर्शितम्।

का आराधन करता हुआ स्व और पर का कल्याण करनेवाला होता है ॥ १२ ॥

फिर भी सूत्रकार अविनीत एवं विनीत के स्वरूप को कहते हैं— 'अणासवा०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अणासवा-अनाश्रवाः) अविनीत होने से आज्ञानुसार नहीं चलने वाले (थूलवया-स्थूलवचसः) अभिमानी होने से बिना विचार बोलनेवाले, (कुसीला-कुशीलाः) इहलोक एवं परलोक के भय से रहित होने के कारण दुष्ट स्वभाववाले ऐसे (सीसा-शिष्याः) शिष्य (मिउंपि-मृदुमपि) कोमल हृदयवाले गुरु को भी (चंडं पकरंति-चण्डं प्रकुर्वन्ति) कोपयुक्त करते हैं। एवं जो शिष्य (चित्ताणुया-चित्तानुगाः) आचार्य महाराजकी आराधना तप एवं संयम की हेतु होती है ऐसा जानकर आचार्य महाराज की मनोवृत्तिका अनुसरण करनेवाले होते हैं अर्थात् उनके आज्ञा के आराधक होते हैं, तथा (दक्खोववेया-दाक्ष्योपपेताः) गुरु महाराज की सुख साता के अभिलाषी होने से

કરનારી આ પ્રકારે સુશિષ્ય પણ ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞાનું આરાધન કરતા પોતાનું અને બીજાનું કલ્યાણ કરવાવાળા હોય છે ॥૧૨॥

સૂત્રકાર વધુમાં અવિનીત અને વિનિતના સ્વરૂપને કહે છે અણાસવા॰ ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—અણાસવા-અનાશ્રવાઃ અવિનીત બનવાથી આજ્ઞાનુસાર ન ચાલવાવાળા થૂલવયા-સ્થૂલવચસ અભિમાની હોવાથી વગર વિચાર્યું બોલવાવાળા કુસીલા-કુશીલા આલોક અને પરલોકના ભયથી રહિત હોવાના કારણે દુષ્ટ સ્વભાવવાળા એવા શિષ્ય કોમળ હૃદયવાળા ગુરુને પણ કોપ યુક્ત કરે છે. અથવા જે સીસા-શિષ્યાઃ શિષ્ય મિઉંપિ-મૃદુમપિ। કોમળ હૃદયવાળા ગુરુને પણ ચંડં પકરંતિ-ચંડં પ્રકુર્વન્તિ કોપ યુક્ત કરે છે આચાર્ય મહારાજની આરાધના તપ અને સંયમના હેતુથી હોય છે એવું જાણી આચાર્ય મહારાજની મનોવૃત્તિનું અનુસરણ કરવાવાળા હોય છે અર્થાત્ એમની આજ્ઞાના આરાધક હોય છે તથા દક્ખોવવેયા-દાક્ષ્યોપપેતાઃ ગુરુ મહારાજની સુખશાતાના અભિલાષી

अत्र चण्डशिष्यदृष्टान्तः, तथाहि—

एकः सरलहृदयः सदयस्तपस्वी तेजस्वी रत्नत्रयसम्पन्नः कोमलान्तःकरणः सुभद्रनामको वृद्धाचार्य आसीत्। तस्यातिविद्वेषी गुरुच्छिद्रान्वेषी प्रचण्ड–

चतुराई से युक्त होते हैं वे शिष्य (दुरासयंपि–दुराशयं अपि) कुपित भी अपने गुरुमहाराज को (हु) निश्चय से (लहु–लघु) शीघ्र ही (पसायए–प्रसीदयन्ति) प्रसन्न करते हैं।

अविनीत शिष्य का आचरण चण्ड अर्थात् क्रोधी शिष्य के दृष्टान्त से वर्णन किया जाता है—

एक वृद्ध आचार्य थे। जिनका नाम सुभद्र था। हृदय इनका कषाय निर्मुक्त होने से बहुत ही सरल था। और दयालु थे। वे बहुत ही अधिक तपस्या किया करते थे, अतः "तपस्वी" इस नाम से प्रसिद्ध थे। जैसे ये तपस्वी थे वैसे ही ये तेजस्वी भी थे। इसी से रत्नत्रय से सुशोभित इनका अन्तःकरण बना हुआ था। आर्जव (सरलता) धर्मकी प्राप्ति हो जाने से जो मनमें एक प्रकार की नरमाई आजाती है उसका नाम कोमलता है। यह कोमलता इनके अन्तःकरण में पूर्णतया भरी हुई थी। इनका एक शिष्य था। इसका नाम चण्डथा। यह यथा नाम तथा गुणवाला था। जितने गुरु महाराज कोमल परिणामी थे उतना ही अधिक यह कठोर था। अपने गुरु महाराज के

હોવાથી ચતુરાઇથી યુક્ત હોય છે તે શિષ્ય दुरासयंपि–दुराशयअपि ક્રોધાયમાન થયેલા પોતાના ગુરુ મહારાજને हु નિશ્ચયથી लहु–लघु જલ્દી पसायए–प्रसीदयन्ति પ્રસન્ન કરે છે

અવિનીત શિષ્યનુ આચરણ ચ ડ અર્થાત્ ક્રોધી શિષ્યના દૃષ્ટાતથી વર્ણુન કરવામા આવે છે

એક વૃદ્ધ આચાર્ય હતા, જેમનુ નામ સુભદ્ર હતુ એમનુ હૃદય કષાય નિર્મુક્ત હોવાથી બહુજ સરળ હતુ અને દયાળુ હતા તેઓ ખુબ અધિક તપસ્યા કર્યા કરતા હતા જેથી તપસ્વી નામથી પ્રસિદ્ધ હતા જેવા એ તપસ્વી હતા એવા એ તેજસ્વી પણ હતા તેજસ્વીપણાને લીધે રત્નત્રયથી સુશોભિત એમનુ અ ત કરણ હતું આર્જવ (સરલતા) ધર્મની પ્રાપ્તિ થઇ જવાથી જે મનમા એક પ્રકારની નરમાઇ આવી જાય છે, એનુ નામ કોમળતા છે આ કોમળતા એમના અ ત કરણમા પૂર્ણુતયા ભરી હતી એમને એક શિષ્ય હતો જેનુ નામ ચન્ડ હતુ તે યથા નામ તથા ગુણવાળો હતો જેટલા ગુરુ મહારાજ કોમળ પરિણામી હતા એટલો જ એ કઠોર હતો પોતાના ગુરુ

चण्डनामकः शिष्यो मिलितः। अथैकदा भिक्षाचर्यां गच्छतस्तस्याचार्यस्य मार्गेऽकस्मादज्ञानतो मृतमण्डूककलेवरोपरि चरणतलं संपन्नम्। तदनुगतोऽसौ चण्डस्तदानीं गुरुमब्रवीत्—अहह! भवता चरणाघातेन मण्डूको मारितः, तदा गुरुः शिष्यवचनं श्रुत्वा दुःशीलोऽयमिति मत्वा समतामवलम्ब्य मौनमास्थाय स्वस्थानमागत्य स्वाध्याय-ध्यानसंलग्नो जातः। तदानीं चण्डेन मनसि विचारितम्—मामयं प्रतिदिनं प्रतिक्षणं प्रमादसेवनाशिक्षायां प्रेरयति—मा प्रमाद्यताम्, मा प्रमाद्यताम्। इति कार्यमारं

छिद्रोंका अन्वेषण करना ही एक उसका काम था। इसी से गुरुमहाराज जैसे परमोपकारी के साथ भी यह सदा अपनी द्वेष भरी दृष्टि रखा करता था। एक दिन की बात है कि जब गुरु महाराज स्वयं गोचरी के लिये जा रहे थे—तब मार्ग में इनका पैर एक मृतक मण्डूक के कलेवर के ऊपर अनजान से पड़ गया। साथ में यह क्रोधी शिष्य भी था। जो गुरुमहाराज के पीछे—पीछे चल रहा था। उसने ज्यों ही यह देखा, सहसा बोल उठा कि गुरु महाराज आप के पैर के आघात से मेंढ़क की विराधना हुई है। इस प्रकार शिष्य का वचन सुनकर और यह दुःशील है ऐसा जानकर समता का अवलंबन करके चुपचाप गुरु महाराज अपने स्थान पर वापिस लौट आये और वहां आकर स्वाध्याय एवं ध्यान में लीन हो गये। ऐसा देखकर उस समय चंड—(क्रोधी शिष्य) ने मनमें विचार किया—देखो गुरु महाराज तो मुझे प्रतिदिन एवं प्रतिक्षण "प्रमाद मत करो, प्रमाद मत करो" इस प्रकार से ग्रहण शिक्षा और

મહારાજના છિદ્રોનું અન્વેષણ કરવું એ જ એનું કામ હતું એથી ગુરુ મહારાજ જેવા પરમોપકારીના સાથે પણ સદા પોતાની દ્વેષભરી દૃષ્ટી રાખ્યા કરતો હતો. એક દિવસની વાત છે કે જ્યારે ગુરુમહારાજ પોતે ગોચરી માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે માર્ગમાં તેમનો પગ એક મરેલા દેડકાના કલેવર ઉપર અજાણથી પડી ગયો. તે ક્રોધી શિષ્ય પણ સાથે હતો. જે ગુરુ મહારાજની પાછળ પાછળ ચાલતો હતો જ્યારે તેણે આ જોયું તો તુર્તજ બોલી ઉઠ્યો કે ગુરુ મહારાજ આપના પગના આઘાતથી દેડકાનું મૃત્યુ થયું છે આ પ્રકારના શિષ્યના વચન સાંભળીને અને તે દુઃશીલ છે તેવું જાણીને સમતાનું અવલંબન કરીને ગુરુ મહારાજ ચુપચાપ પોતાના સ્થાન ઉપર પાછા ફરી ગયા. અને ત્યાં આવીને સ્વાધ્યાય તેમજ ધ્યાનમાં લીન બની ગયા. આવું જોઈ ચંડે (તે ક્રોધી શિષ્યે) મનમાં વિચાર કર્યો. જુઓ ગુરુ મહારાજ તો મને પ્રતિદિન તેમજ પ્રતિક્ષણ "પ્રમાદ ન કરો, પ્રમાદ ન કરો" આ પ્રકા

दत्त्वाऽनेन विश्रामाय मह्यं समयो न प्रदीयते, अथ तु स्वयमेव प्रमादवशं गतः। प्रतिक्रमणसमये सायंकाले सर्ववैरनिर्यातनं करिष्यामि। तदनु सायंकाले दैवसिक-प्रतिक्रमणे कृते सति स चण्डो वन्दन समये श्रावकसंघसमक्षे ब्रवीति–गुरो! मण्डूकविराधनायाः प्रायश्चित्तं कथं न गृह्यते, एवं पुनः पुनः शिष्येणोक्तः सन गुरुः क्रोधवशेन तं शिष्यं ताडयितुं सवेगमुत्थितो यावत् तदभिमुखं गच्छति ताव-दुपाश्रये तमसि पाषणमयस्तम्भे संघट्टितं तस्य शिरः स्फुटितम्। तदाऽऽर्तध्यान

आसेवन शिक्षा देते रहते हैं। तथा मेरे ऊपर इतना अधिक कार्यभार रख दिया है कि जिससे मुझे विश्राम करने का भी समय नहीं मिलता है। और आप स्वयं प्रमाद का सेवन करते हैं। आज सायंकाल के समय प्रतिक्रमण करने के अवसर पर मैं उनसे समस्त वैर भाव का बदला लूंगा। इस प्रकार विचार कर उसने सायंकाल के समय प्रति-क्रमण कर चुकने पर वन्दना के समय श्रावकसंघ के समक्ष गुरुमहाराज से कहा कि हे गुरो! आज आपने मंडूक की विराधना का प्रायश्चित्त क्यों नहीं लिया। शिष्य की इस बात को गुरु महाराज ने लक्ष्य मे नहीं दिया। अतः शिष्य को बुरा मालूम दिया और ईर्ष्यावश उसने फिर से वही बात वारंबार कही। गुरुमहाराज को सुनकर क्रोध का आवेश हो आया। इससे वे उस शिष्य को मारने के लिये खडे हुए और उसकी तरफ आगे बढ़े। बीच में उस उपाश्रय में एक पाषाण का स्तम्भ था

રથી ગ્રહણ શિક્ષા અને આસેવન શિક્ષા આપે છે અને મારા ઉપર એટલો અધિક કાર્યભાર રાખ્યો છે કે જેથી મને વિશ્રામ કરવાનો સમય મળતો નથી, અને પોતે પ્રમાદનુ સેવન કરે છે આજ સાજના વખતે પ્રતિક્રમણ કરવાના અવસર ઉપર હુ તેમનાથી સમસ્ત વેરભાવનો બદલો લઈશ આ પ્રકારે વિચાર કરી તેણે સાયકાળનુ પ્રતિક્રમણ કરી લીધા પછી વદનાના સમયે શ્રાવક સઘની સમક્ષ ગુરુ મહારાજને કહ્યુ કે હે ગુરુ! આજ આપે દેડકાની વિરાધનાનુ પ્રાયશ્ચિત કેમ ન લીધુ? શિષ્યની આ વાતને ગુરુ મહારાજે લક્ષમા લીધી નહીં આથી શિષ્યને ખરાબ લાગ્યુ અને ઈર્ષાવશ ફરીથી તેને તે વાત વારવાર કહી ગુરુ મહારાજે સાભળીને તેમના મનમા ક્રોધનો આવેશ આવી ગયો જેથી તે પોતાના શિષ્યને મારવા ઉભા થયા અને તેની તરફ આગળ વધ્યા, વચમા તે ઉપાશ્રયમા એક પત્થરનો સ્તભ હતો જે અધકાર હોવાના કારણે દેખવામા આવતો ન હતો તે સ્તભ સાથે

पर्वगतोऽसौ रुद्राचार्यः शरीरं त्यक्त्वा सर्पदेहं प्राप्तवान्। स च विषमविषधरो नाम्ना चण्डकौशिकः सर्पो जातः। एवं चण्डशिष्यवदविनीतशिष्या मृदुमपि गुरुं प्रकोपयन्ति, दुर्गतिमपि प्रापयन्ति।

अथ विनीतशिष्याचरणं प्रदर्शयति—'चित्ताणुया' इत्यादि। चित्तानुगाः= आचार्यमनोवृत्त्यनुसरणशीलाः, आचार्याराधनस्य तपःसंयमहेतुत्वात्, दाक्ष्योपेताः —दाक्ष्यं=चातुर्यं तेनोपेताः=युक्ताः, गुरुप्रसादाभिलाषित्वात्, ते शिष्या हु= निश्चयेन, दुरासदमपि=सकोपमपि गुरुं, लघु=शीघ्रं प्रसादयन्ति=प्रसन्नं कुर्वन्ति। अथ चण्डरुद्राचार्यशिष्योदाहरणम्—तथाहि—

कदाचिदुज्जयिनीनगर्यां शिष्यपरिवारसहितः स्वभावतश्चण्डः चण्डरुद्रनामक आचार्यः समवसृतः। स च साधूनां अज्ञानासंवनाचिन्तायां न्यूनातिरिक्तादिदोष-

---

जो अन्धकार होने की वजह से दिखलाई नहीं पड़ रहा था। उससे उनका माथा टकराया और फूट गया विशिष्ट आघात होने से उनके चित्त में आर्त्तध्यान उत्पन्न हुआ। इससे वे वृद्ध आचार्य आर्त्तध्यान में मरकर विषम-विषधर चण्डकौशिक सर्पकी पर्याय में उत्पन्न हुए। इस प्रकार चंडशिष्यकी तरह अविनीत शिष्य कोमल हृदयवाले भी अपने गुरु महाराज को कुपित करते हैं और दुर्गति तक पहुँचाते हैं—

विनीत शिष्यका आचरण कैसा होता है, यह बात चण्डरुद्राचार्यके शिष्य के उदाहरण से स्पष्ट की जाती है—

किसी समय उज्जयिनी नगरी में शिष्य परिवार सहित चण्डरुद्र नामक एक आचार्य जो स्वभावतः क्रोधी थे आये। वे एकान्त स्थान में बैठकर स्वाध्याय एवं ध्यान इस अभिप्राय से किया करते थे कि कहीं

તેમનું માથું ટકરાયું અને ફુટી ગયું વિશિષ્ટ આઘાત હોવાથી તેમના ચિત્તમાં આર્તધ્યાન ઉત્પન્ન થયું, જેનાથી તે વૃદ્ધ આચાર્ય આર્તધ્યાનમાં મરીને વિષમ વિષધર ચંડકૌશિક સર્પની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થયા. આ પ્રકારે ચંડ શિષ્યની માફક અવિનીત શિષ્ય કોમળ હૃદયવાળા પોતાના ગુરુને પણ કોપીત બનાવે છે અને દુર્ગતિમાં પહોંચાડે છે

વિનિત શિષ્યનું આચરણ કેવું હોય છે તે વાત ચંડરૂદ્રાચાર્યના શિષ્યના ઉદાહરણથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે

કોઈ એક સમય ઉજ્જયની નગરીમાં શિષ્ય પરિવાર સહિત ચંડરૂદ્ર નામના એક આચાર્ય જે સ્વભાવે ક્રોધી હતા તે પધાર્યા તે એકાન્ત સ્થાનમાં બેસીને સ્વાધ્યાય તેમજ ધ્યાન એવા અભિપ્રાયથી કરતા હતા કે ક્યારેક

दर्शनात् कोपोत्पत्तिर्माभूदिति मनसि कृत्वा रहसि स्वाध्यायध्यानं कुर्वन्नन्यसाधुभ्यः पृथगवतिष्ठते। अत्रान्तरे उज्जयिनीवास्तव्य इभ्यपुत्रः कोऽपि नवपरिणीतः सुहृत्परिवृतः कृतकुङ्कुमरागः प्रवरनेपथ्यः साधूनां वन्दनार्थं तत्रागतः, साधूनां सविधि वन्दनं कृत्वा तत्र स्थितः। अथ तन्मित्रैः कैश्चित् सोपहासमुक्तम्-भो साधवः! धर्मं ब्रूत। ते साधवस्तेषामुपहासवचनं विदित्वा किमपि नोक्तवन्तः, किंतु स्वाध्यायं कुर्वन्त आसन्। पुनस्तैः सपरिहासमुक्तम्—हे भगवन्तः! दीयतामस्मै दीक्षा,

साधुओं की ग्रहण शिक्षा एवं आसेवन शिक्षा में न्यूनातिरिक्त दोषों के देखने से उनके प्रति मेरे चित्त में क्रोध की उत्पत्ति न हो जाय, । अतः वे साधुओं से सदा अलहदा ही एकान्त में रहा करते थे। और वहां स्वाध्याय एवं ध्यान करते-करते अपना समय व्यतीत करते। एक समय की बात है कि उसी उज्जयिनी नगरी का रहने वाला कोई एक सेठ का पुत्र कि जिसका उसी समय विवाह हुआ था अपनी मित्रमंडली सहित सजधज के साधुओंको वन्दना करनेके लिये आया! उसके पैरों का माहुर अभी ढीला भी नहीं पडा था और हाथोंकी मेंहदी भी अभी पूरी तरह से सुखी नहीं थी। वह सविधिवन्दना कर एक ओर बैठ गया। इतने में उसके मित्रों ने मुनिराज से उपहास करके कहा कि हे महाराज! आप लोग धर्मका उपदेश दीजिये। साधुओंने उनके हास्य मिश्रित वचन सुनकर उन्हें धर्मका उपदेश नहीं दिया और न कुछ कहा भी किन्तु अपने स्वाध्याय करने में ही तल्लीन रहे। पश्चात् फिर भी

સાધુઓની ગ્રહણ શિક્ષા અને આસેવન શિક્ષામા ન્યૂનાતિરિક્ત દોષોને જોવાથી તેમના પ્રતિ મારા ચિત્તમા ક્રોધની ઉત્પત્તિ ન થઈ જાય, આથી તેઓ સાધુઓથી સદા અલાયદા એકાન્તમા જ રહ્યા કરતા હતા અને ત્યા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન કરતા કરતા પોતાનો સમય વ્યતિત કરતા એક સમયની વાત છે કે, એ ઉજ્જયની નગરીમા રહેનાર એક શેઠનો પુત્ર કે જેનો તુરતમાજ વિવાહ થયો હતો તે પોતાના મિત્ર મડળ સાથે બની ઠનીને સાધુઓને વદના કરવા આવ્યો એના પગનુ માહુર (મહાવર) પગના તળીયાનો લાલ રગ) હજુ ઢીલુ થયેલ ન હતુ તેમ હાથમાની મેદી પણ સુકાઈ ન હતી તે સવિધિ વદના કરી એક બાજુ બેઠો એ વખતે તેના મિત્રોએ મુનિરાજનો ઉપહાસ કરી કહ્યુ કે મહારાજ! આપ ધર્મનો ઉપદેશ આપો સાધુઓએ તેમનુ હાસ્ય મિશ્રીત વચન સાભળીને ઉપદેશ ન આપ્યો અને ન કાઇ પણ કહ્યુ, પોતાનો સ્વાધ્યાય કરવામાજ તલ્લીન રહ્યા ફરીથી હસતા હસતા

निर्विण्णोऽयं गृहवासेन, भार्ययाऽप्ययं परित्यक्तः अतः प्रसीदत, संसारदुत्तारयत, साधुभिरुक्तम्—अस्माकं गुरुरस्ति स प्रव्राजयिष्यति, वयमनधिकारिणो दीक्षादानस्य, तस्मात् तत्समीपं गच्छत, तदनु मित्रवर्गस्तमिभ्यपुत्रं चण्डरुद्राचार्यस्य समीपं नीत्वा तं प्रणम्य सपरिहासमुक्तवान्—भदन्त ! दीयतामस्मै दीक्षा। ततस्तत्परिहासवचनं श्रुत्वा सजातकोपेन चण्डरुद्राचार्येण कथितम्—भस्मानयत, तदानीमेकेन मित्रेण हास्यादेव भस्मानीतं, ततश्चण्डरुद्राचार्यो भस्म गृहीत्वा बलादेव तत्केशलुञ्चनं चकार, तदा तद्वयस्याः सर्वे प्रतस्थामपात्यलायिता।

उन्होंने हँसी में कहा कि महाराज! इस नव परिणीत श्रेष्ठि पुत्र को आप दीक्षा दीजिये। क्यों कि यह गृहस्थावास से उदासीन हो रहा है। इस की धर्मपत्नी ने भी इसका परित्याग कर दिया है। अतः प्रसन्न होकर इसे ससार से पार उतारिये। मुनिराजों ने सुनकर उनसे कहा कि यहां हमारे गुरुमहाराज विराजमान हैं—वे ही दीक्षा देंगे—हम लोग उनके समक्ष दीक्षा देने के अधिकारी नहीं हैं। इसलिये आप लोग इन्हें उनके ही पास ले जाइये। साधुओंकि इस प्रकार के कहे गये वचनों को सुनकर वे लोग अपने उस मित्र को चंडरुद्र आचार्य के समीप ले गये। आचार्य महाराज को वन्दना कर वे उनसे भी परिहासपूर्वक यही कहने लगे कि हे भदन्त! इसको आप दीक्षा दीजिये। उनकी हँसी के वचन सुनकर कुपित होते हुए चंडरुद्र आचार्य बोले—ठीक है—भस्म लाओ मैं इसे दीक्षा देता हूं। इतना सुनते ही किसी एक मित्र ने हंसी—हँसी में शीघ्र ही भस्म लाकर वहां उपस्थित कर दी। चंडरुद्राचार्य ने उस भस्म

તેમણે કહ્યું કે મહારાજ! આ નવપરિણીત શ્રેષ્ઠિ પુત્રને આપ દીક્ષા આપો કેમકે એ ગૃહસ્થાવાસથી ઉદાસીન બની રહેલ છે. આની ધર્મપત્નિએ પણ તેનો ત્યાગ કર્યો છે. આથી પ્રસન્ન થઈને આને સંસાર સાગરથી પાર ઉતારો. મુનિરાજોએ એ સાંભળીને તેમને કહ્યું કે અહિં અમારા ગુરુ મહારાજ બિરાજે છે તે દીક્ષા આપશે. અમે તેમની સામે દીક્ષા આપવાના અધિકારી નથી. માટે આપ લોક તેને ગુરુ મહારાજ પાસે લઈ જાવ. સાધુઓના આ પ્રકારે કહેવામાં આવેલ વચનોથી તેઓ તેમના મિત્રને ચંડરુદ્ર આચાર્ય પાસે લઈ ગયા. આચાર્ય મહારાજને વંદના કરી તેઓ તેમને પણ પરિહાસપૂર્વક એવું જ કહેવા લાગ્યા કે હે ભદન્ત! આને આપ દીક્ષા આપો. તેમના હાસીનાં વચન સાંભળીને કોપીત થતા ચંડરુદ્ર આચાર્ય બોલ્યા ઠીક છે—ભસ્મ લાવો, હું તેને દીક્ષા આપું છું આ સાંભળતાં કોઈ એક મિત્રે હસતા હસતા તુરતજ ભસ્મ લાવીને હાજર કરી. ચંડરુદ્રાચાર્યે એ ભસ્મને હાથમાં

ततः स इभ्यपुत्रो भाग्यवशेन लघुकर्मणा च भावश्रमणो जातः, तदानीं तस्येभ्यपुत्रस्य लोचे कृते सति "मम प्रव्रज्यैवास्तु" इति परिणामः सम्पन्नः, ततो रजोहरणसदोरकमुखवस्त्रिकादिभिः साधुवेषं धृत्वा द्रव्यभावतः संयतो जातः। ततोऽसौ गृहीतप्रव्रज्यः शिष्यो गुरुमब्रवीत्-भदन्त ! अन्यत्र व्रजामः, अत्र मम

को हाथ में लेकर जबर्दस्ती उसके केशों का लुंचन कर दिया। मित्रों ने यह देखकर समझा कि कहीं हमारी भी यही हालत न हो जाय-हमें भी जबर्दस्ती से दीक्षित न बना दिया जाय-इस डरसे वे सब के सब वहां से शीघ्र भाग गये।

उस समय वह श्रेष्ठिपुत्र भाग्य के उदय से एवं लघुकर्म के प्रभाव से भावश्रमण बन गया था। क्यों कि जिस समय आचार्य-महाराजने उसके केशोंका लुंचन किया था उस समय उसके चित्त में यही परिणाम हो गया था कि मेरी दीक्षा ही हो जाय तो सर्व सुन्दर है।" इस परिणाम विशिष्ट-भाव श्रमण अवस्था संपन्न-उस इभ्यपुत्र के लिये आचार्य महाराज ने केशलुंचन करने के बाद ही रजोहरण एवं सदोरक मुखवस्त्रिका प्रदान करदी-इससे वह यथार्थ में द्रव्यरूप से भी साधु वेषसे सुशोभित होने लगा। इस प्रकार द्रव्य एवं भाव से संयत अवस्था को धारण किये हुए-उस नवीन शिष्य ने गुरुमहाराज से कहा कि हे भदन्त ! चलो अब यहां से दूसरी जगह चलें। नहीं तो मेरे

લઈને જબરજસ્તીથી તેના વાળનો લોચ કર્યો મિત્રો આ જોઈને એવું સમજ્યા કે અમારી પણ આવી હાલત ન થઈ જાય અમને પણ જબરજસ્તીથી દીક્ષીત ન બનાવાય આવા ડરથી તેઓ સઘળા ત્યાંથી તુરતજ ભાગી ગયા

તે સમય શ્રેષ્ઠી પુત્ર ભાગ્યના ઉદયથી તેમજ લઘુ કર્મના પ્રભાવથી ભાવશ્રમણ બની ગયો હતો કેમકે જે સમય આચાર્ય મહારાજે તેના વાળનો લોચ કર્યો ત્યારે તે સમયે તેના ચિત્તમા એજ પરિણામ થઇ ગયુ હતુ કે મને દીક્ષા અપાય તો તે સર્વ સુન્દર છે આ પરિણામ વિશિષ્ટ-ભાવશ્રમણ અવસ્થા સપન્ન-તે ઇભ્ય પુત્ર માટે આચાર્ય મહારાજે કેશનો લોચ કર્યા પછી રજોહરણ અને દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા આપી આથી યથાર્થમા દ્રવ્ય રૂપથી પણ સાધુ વેશથી સુશોભિત બની રહ્યો આ પ્રકારે દ્રવ્ય અને ભાવથી સયત અવસ્થાને ધારણ કરીને એ નવીન શિષ્યે ગુરુમહારાજને કહ્યુ કે હે ભદન્ત ! ચાલો હવે અહિંથી બીજા સ્થળે જઇએ નહીં તો મારા બધુ-

मान्त्वत्रा उपद्रवं करिष्यन्ति। गुरुणोक्तम्–अहो शिष्य! संप्रति रात्रिर्जाता, अहं रात्रौ न पश्यामि। ततस्तेन शिष्येण स्वकीयस्कन्धे गुरुरारोपितः, मार्गे उच्च–नीचप्रदेशे पतनेन गुरुचेतसि खेदः समुत्पन्नः, तेन चण्डरुद्राचार्येण शिष्यशिरसि रजोहरणदण्डप्रहारो दत्तः, असौ शिष्यो मनस्येवं विचारयति–अहो! ममाराधनीयो गुरुः मेयदृशीमवस्थां मापितः इति। एवं सम्यग्भावनया तस्य शिष्यस्य केवल–

यदुजन यहां आकर उपद्रव करेंगे। शिष्यकी यह बात सुनकर आचार्य महाराज ने कहा–ठीक है परन्तु इस समय तो अब रात्रि हो चुकी है तथा मुझे रात्रि में दिखता भी नहीं है–अतः जाना ठीक नहीं है। आचार्य महाराज की बात सुनकर शिष्य ने कहा कि आप इसकी चिन्ता नहीं करें। मैं आप को अपने कंधे पर बैठा लूंगा। ऐसा कह कर उस शिष्य ने गुरु महाराज को अपने कंधे पर बैठा लिये और उस स्थानसे दूसरे स्थान पर पहुँचने के लिये प्रयाण प्रारंभ कर दिया। मार्ग सम विषम था। अतः गुरु महाराज को अचानक हिलने डुलने की वजह से कष्ट हुआ और इससे उनके चित्तमें अशांति उत्पन्न हो गई। उन्होंने बैठे–बैठे ही अपना रजोहरण दंड उसके मस्तक पर दे मारा। चोट लगते ही शिष्य ने चित्त में चिन्तवन किया कि हे मन जिनकी मुझे सेवा करनी चाहिये उन गुरु महाराज को इस समय मेरे द्वारा कितना कष्ट पहुँच रहा है। गुरुमहाराज की इस कष्टावस्था का कारण मैं ही बन रहा हूं। इस प्रकार की भक्तिरूप हार्दिकभावना के प्रभाव से क्षपक श्रेणी

જન અહિંયા આવીને ઉપદ્રવ કરશે. શિષ્યની આ વાત સાંભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યું, ઠીક છે પરંતુ આ સમયે રાત્રીનું આગમન થઈ ચુક્યું છે તેમ મને રાત્રીમાં સુઝતું પણ નથી, આથી જવું ઠીક નથી. આચાર્ય મહારાજની વાત સાંભળી શિષ્યે કહ્યું આપ એની ચિંતા ન કરો હું આપને મારા ખભા ઉપર બેસાડી લઈશ એવું કહી તે શિષ્યે ગુરુ મહારાજને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડી લીધા અને એ સ્થાનથી બીજા સ્થાન તરફ પ્રયાણ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. માર્ગ સમ વિષમ હતો. આથી ગુરુ મહારાજને અચાનક હલવા ડોલવાને કારણે કષ્ટ થયું અને તેથી એમના ચિત્તમાં અશાન્તી ઉત્પન્ન થઈ તેઓએ બેઠા બેઠા જ પોતાનો રજોહરણ દંડ એના માથા ઉપર માર્યો. ચોટ લાગતાં જ શિષ્યે મનમાં વિચાર્યું કે હે મન! જેની મારે સેવા કરવી જોઈએ એ ગુરુ મહારાજને આ સમય મારા તરફથી કેટલું કષ્ટ થઈ રહ્યું છે ગુરુ મહારાજની કષ્ટ અવસ્થાનું કારણ હું જ બની રહેલ છું આ પ્રકારની ભક્તિરૂપ હાર્દિક ભાવનાના પ્રભાવથી ક્ષપક શ્રેણી પ્રાપ્ત કરી ઘાતક કર્મોના

ज्ञानमुत्पन्नम्, ततः केवलज्ञानप्रभावादसौ समप्रदेश इव वहन् गुरुणा प्रोक्तः—मार एव सारः, अधुना कीदृशः समप्रदेशे इव वहन्नसि ? शिष्येणोक्तं—युष्मत्प्रसादान्मम वहनं समं भवति। पुनर्गुरुणोक्तम्—किं रे! ज्ञानं समुत्पन्नं तव। शिष्येणोक्तम्—एवम्। पुनर्गुरुणा प्रोक्तम्—प्रतिपाति, अप्रतिपाति वा ज्ञानमुत्पन्नम् ?। तेनोक्तम्—अप्रतिपाति। ततो गुरुः पश्चात्तापं कुर्वन् वदति—हा! मया केवली आशातितः—इत्युक्त्वा शिष्यशिरसि रजोहरणदण्डप्रहारजनितं रुधिर प्रवाहं पश्यन् पुनः

प्राप्तकर घातक कर्मोंका नाशकर उस शिष्य ने केवलज्ञान को प्राप्त किया। केवल ज्ञान के प्रभाव से यह गुरुको इस प्रकार अब लेजाने लगा कि मानो सम प्रदेशमें ही वह चल रहा हो। गुरुजीने कहा कि मार ही सार है, इतना मार ने पर अब तू सीधा चलने लगा है। शिष्यने कहा महाराज आपके प्रभाव से ही यह सब कुछ हो रहा है—अर्थात् पहिले चलते समय ऊँची नीची जगह में मेरा पैर पडता था सो आपको कष्ट होता था। पर अब नहीं पडता है अतः समभूमि में चलने की तरह मैं चल रहा हूं। गुरु महाराज ने कहा तो क्या तुझे ज्ञान उत्पन्न हो गया है ? शिष्यने कहा हां! पुनः गुरु महाराज ने कहा वह ज्ञान प्रतिपाति उत्पन्न हुआ है या अप्रतिपाति उत्पन्न हुआ है। शिष्यने उत्तर दिया महाराज! अप्रतिपाति ज्ञान उत्पन्न हुआ है। बाद गुरु ने कहा! हाय! मैं ने केवली की इस समय आशातना की है। इस प्रकार कह कर गुरु जी शिष्य के शिर पर रजोहरण के दण्ड के प्रहार से वहते हुए रुधिर को देख-देख

નાશ કરી તે શિષ્યે કેવલ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું કેવલજ્ઞાનના પ્રભાવથી તે ગુરુને એવા પ્રકારે લઈ જવા લાગ્યો કે જાણે તે સમપ્રદેશમા ચાલી રહ્યા હોય ગુરુજીએ કહ્યુ કે “ માર જ સાર છે ” આટલુ મારવાથી હવે તું સીધો ચાલવા લાગ્યો છે, શિષ્યે કહ્યુ મહારાજ! આપના પ્રભાવથી જ આ સઘળુ બની રહ્યુ છે અર્થાત્ પહેલા ચાલતી વખતે ઉચી નીચી જગ્યામા મારા પગ પડતા હતા જેનાથી આપને કષ્ટ થતું હતુ પણ હવે પડતા નથી એટલે સમભૂમિમા ચાલવાની માફક હું ચાલુ છુ ગુરુ મહારાજે કહ્યુ કે શુ તને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ ગયુ છે? શિષ્યે કહ્યુ હા! ફરી ગુરુ મહારાજે કહ્યુ, તે જ્ઞાન પ્રતિપાતિ ઉત્પન્ન થયુ છે કે અપ્રતિપાતિ શિષ્યે કહ્યુ મહારાજ! અપ્રતિપાતિ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ છે આથી ગુરુએ કહ્યુ, અહાહા! મે કેવલીની આ સમયે આસાતના કરી છે આ પ્રકારે કહીને ગુરુજીએ શિષ્યના શીર ઉપર રજોહરણુના દડના પ્રહારથી વહેતા રૂધીરને જોઈ વાર વાર

पुनस्तत्क्षामणं कुर्वन् सोऽपि केवलज्ञानं प्राप्तवान्। एवं विनीतशिष्यैर्भवितव्यम् ॥१३॥

कथं गुरुचित्तानुगामी भवेदित्याह—

मूलम्—नापुट्ठो वागरे किंचि, पुट्ठो वा नालियं वए।
कोहं असच्चं कुव्विज्जा, धारिज्जा पियमप्पियं ॥१४॥

छाया—

नापृष्टो व्याकुर्यात् किंचित्, पृष्टो वा नालीकं वदेत्।
क्रोधम् असत्यं कुर्यात्, धारयेत् प्रियमप्रियम् ॥ १४ ॥

टीका—'नापुट्ठो' इत्यादि—

अपृष्टः=गुरुणाऽनुक्तः किंचित् न व्याकुर्यात्=न वदेत् पृष्टो वा=गुरुणा कस्मिंश्चित् विषये पृष्टः सन् अलीकम्=अनृतं न वदेत्, क्रोधं=केनापि कारणेन समुत्पन्नं क्रोधम् असत्यं=निष्फलं कुर्यात्।

कर बार बार अतिशय पश्चात्ताप करने लगे। पश्चात् उनसे अपने दोष खमाने लगे। इस प्रकार पश्चात्ताप करते करते विशुद्ध भावना से गुरु ने भी केवलज्ञान प्राप्त किया। इस दृष्टान्त का सार यही है कि विनीत शिष्य अपनी विशुद्धि के साथ—साथ गुरु महाराज की भी विशुद्धि का कारण बनता है। अतः शिष्य को इसी तरह विनीत होना चाहिये ॥१३॥

गुरु—चित्तानुगामी शिष्य के चिन्हों को इस गाथा द्वारा सूत्रकार बतलाते हैं—' नापुट्ठो ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अपुट्ठो किंचि न वागरे—अपृष्टः किंचित् न व्याकुर्यात्) गुरुमहाराज जब तक कोई बात नहीं पूछें तब तक शिष्य का कर्तव्य है कि वह किसी भी विषय में कुछ न कहे। (पुट्ठो वा

અતિશય પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. પછી તેનાથી પોતાનો દોષ ખમાવવા લાગ્યા. આ પ્રકારે પશ્ચાત્તાપ કરતાં કરતાં વિશુદ્ધ ભાવનાથી ગુરુને પણ કેવલી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું

આ દૃષ્ટાંતનો સાર એ છે કે વિનિત શિષ્ય પોતાની વિશુદ્ધિની સાથે સાથે ગુરુ મહારાજની પણ વિશુદ્ધિનું કારણ બને છે એટલે શિષ્યોએ આ રીતે વિનીત થવું જોઈએ. ॥૧૩॥

ગુરુ—ચિત્તાનુગામી શિષ્યના ચિન્હોને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર બતાવે છે નાપુટ્ઠો. ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—અપુટ્ઠો કિંચિ ન વાગરે—અપૃષ્ટઃ કિંચિત્ ન વ્યાકુર્યાત્ ગુરુ મહારાજ જ્યાં સુધી કોઈ વાત ન પૂછે ત્યાં સુધી શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે તે કોઈ પણ વિષયમાં કાંઈ ન કહે. પુટ્ઠો વા નાલિયં વએ-પૃષ્ટો વા નાલીકંવદેત

अयं भावः—गुरुणा निर्भर्त्सने कृते सति कदाचित् क्रोधोत्पत्तौ सत्यां तस्य कटुकविपाकमनुचिन्त्य क्षमया तं परिहरेत्, क्रोधो हि सर्वानर्थकरः सकलशुभहरः तपः संयमोद्यानदावज्वलनः समभावजलदपटलीविकिरणप्रचण्डपवनः शान्तिसुधाकरतमः[1] सकलसद्गुणसरोजवनहिमः चित्तोद्वेजकः शत्रुतावर्धकः सकलविपदामास्पदं जनपदं विप्लवयति।

१—तमः=राहुः।

नालियंवए—पृष्टो वा अलीकं न वदेत्) यदि प्रसंग वश किसी विषय में गुरु महाराज पूछें भी तो उस में झूठ नहीं बोलना चाहिये। (कोहं असच्चं कुव्विज्जा—कोपं असत्यं कुर्यात्) किसी निमित्त से उत्पन्न हुए क्रोध को शीघ्र ही दबा देना चाहिये।

भावार्थ—किसी कारण वश यदि कदाचित् गुरु महाराज शिष्य को कठिन वचन से शिक्षा दें तो उस समय क्रोध का कडुआ फल समझकर उत्पन्न हुवे क्रोध को क्षमा से दबा देवे। कारण कि क्रोध समस्त अनर्थों की एक मजबूत जड है। सकल कल्याणों का विनाशक है। संयमरूपी उद्यान को भस्म करने के लिये यह दावानल की ज्वाला जैसा भयंकर है। समतारूपी मेघघटाओं को विक्षिप्त करने के लिये यह क्रोध प्रचण्ड पवन के जैसा है। शान्तिरूपी चन्द्रमंडल के ग्रसने के लिये राहु जैसा, सकल सद्गुणरूपी कमलवन को दग्ध करने के लिये हिमपात जैसा कहा है। क्रोध से चित्त में उद्वेग उत्पन्न होता है और क्रोध से ही शत्रुता की वृद्धि होती है। जिस जनपद (देश) में इस क्रोध का आवास हो जाता है वह सकल विपत्तियों का स्थान बनकर देश आदि को नष्ट कर देता है। कहा भी है—

જો પ્રસંગવશ કોઈ વિષયમાં ગુરુ મહારાજ પૂછે તો પણ એમાં જુઠું નહીં બોલવું જોઈએ कोहं असच्चंकुव्विज्जा—कोपं असत्यं कुर्यात् કોઈ નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધને જલદીથી દબાવી દેવો જોઈએ

ભાવાર્થ—કોઈ કારણવશ જો કદાચ ગુરુ મહારાજ શિષ્યને કઠીન વચનથી શિક્ષા આપે તો તે સમયે ક્રોધનું કડવું ફળ સમજી ઉત્પન્ન થયેલ ક્રોધને ક્ષમાથી દબાવી દે કારણ કે ક્રોધ સમસ્ત અનર્થોની એક મજબુત જડ છે બધા કલ્યાણોનો વિનાશક છે સંયમરૂપી ઉદ્યાનને ભસ્મ કરવા માટે દાવાનળની જ્વાળા જેવો ભયંકર છે સમતારૂપી મેઘ ઘટાઓને વેરવિખેર કરવા માટે આ ક્રોધ પ્રચંડ પવન જેવો છે શાંતિરૂપી ચંદ્રમંડળને ગ્રસવા માટે રાહુ જેવા સકળ સદ્ગુણરૂપી કમળવનને દગ્ધ કરવા માટે હિમપાત જેવો કહેલ છે ક્રોધથી ચિત્તમાં ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્રોધથીજ શત્રુતાની વૃદ્ધિ થાય છે જે જનપદ (દેશમાં) આ ક્રોધનો આવાસ થાય છે તે સકલ વિપત્તિઓનું સ્થાન બની દેશ આદિનો નાશ કરે છે કહ્યુ પણ છે—

उक्तंच—लोभी पश्येद्धनमार्ति, कामिनीं कामुकस्तथा।
भ्रान्तं पश्येदथोन्मत्तो न किंचित् क्रुधाकुलः ॥१॥

अन्यच—अपकारिणि चेत् क्रोधः क्रोधे क्रोधः कथं न ते।
धर्मार्थकाममोक्षाणां चतुर्णां परिपन्थिनि ॥ २ ॥

क्रोधस्यासत्यकरणे उदाहरणम्। यथा—कस्यचित् कुलपुत्रस्य भ्राता वैरिणा हतः।

"लोभी आत्मा धनकी प्राप्ति की चिन्ता में ही मस्त बना रहता है। कामुक कामिनी में मस्त है। उन्मत्त सर्वत्र भ्रान्ति युक्त बना रहता है। परन्तु क्रोध से आकुल हुआ आत्मा देखता हुआ भी अन्धा बना रहता है ॥१॥"

इस क्रोध को निवारण करना हो तो इस प्रकार की भावना माननी चाहिये जैसे—

"हे आत्मन्! तू अपने अपकार करनेवाले पर जिस प्रकार क्रोध करता है उसी प्रकार इस अपकार करने वाले क्रोध पर क्रोध क्यों नहीं करता। क्यों कि यह तेरा बड़ा भारी अपकारी है। कारण कि इसके सद्भाव में धर्म, अर्थ, काम एवं मोक्ष का सर्वथा विनाश हो जाता है। अतः चतुर्वर्गका विनाश करने वाला होने से यह तेरा सब से अधिक अपकारी है। क्रोध पर क्रोध करना इसका मतलब है कि क्रोध कभी नहीं करना चाहिये ॥ २ ॥"

क्रोध को असत्य करने में दबा देने में–दृष्टान्त इस प्रकार है—
किसी कुलपुत्र के भाई को उसके वैरी ने मार डाला। वह कुल-

લોભી આત્મા ધનની પ્રાપ્તિની ચિંતામાં જ મસ્ત બની રહે છે કામુક કામિનીમાં મસ્ત છે ઉન્મત્ત સર્વત્ર ભ્રાંતિયુક્ત બની રહે છે પરંતુ ક્રોધથી વ્યાકુલ બનેલ આત્મા જોવા છતાં પણ આંધળો બની રહે છે ॥૧॥

આ ક્રોધનું નિવારણ કરવું હોય તો આ પ્રકારની ભાવના કરવી જોઈએ કે હે આત્મા! તું તારા ઉપર અપકાર કરવાવાળા ઉપર જે પ્રકારે ક્રોધ કરે છે એ પ્રકારે તે અપકાર કરવાવાળા ક્રોધ ઉપર ક્રોધ કેમ નથી કરતો. કેમકે એ તારો ખુબ મોટો અપકારી છે કારણ કે તેના સદ્‌ભાવમાં ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષનો સર્વથા વિનાશ થાય છે એથી ચતુર્વર્ગનો વિનાશ કરવાવાળો હોવાથી એ તારો બધાથી વધુ અપકારી છે ક્રોધ પર ક્રોધ કરવો એનો મતલબ છે કે ક્રોધ કરી ન કરવો જોઈએ.

ક્રોધને દબાવી દેવામાં દૃષ્ટાંત આ પ્રકારે છે—
કોઈ કુળપુત્રના ભાઈને તેના વેરીએ મારી નાખ્યો. તે કુળપુત્ર માતુ

पुत्रमरणार्त्तध्यानयुक्तां जननीं विलोक्य स कुलपुत्रस्तं वैरिणं गृहीत्वा मातुः समिपमानीयाब्रवीत्-अरे ! बन्धुघातक ! अनेनासिना त्वां कुत्र हन्याम्, तेनातिभीतेन कथितम् यत्र शरणागता न हन्यन्ते तत्र। एतद्वचनं श्रुत्वा कुलपुत्रेण जननीमुखं विलोकितम्। जनन्या च मध्यस्थभावमवलम्ब्य संजात-करुणया निगदितम्-हे पुत्र ! शरणागता न हन्यन्ते। यतः—

सरणागया य वीस,-त्था पणया वसणपत्ता य।
रोगी अजंगमा य, सप्पुरिसा णेव पहरंति ॥

छाया—शरणागतांश्च विश्वस्तान् प्रणतान् व्यसनप्राप्तांश्च।
रोगिणः अजङ्गमाश्च सत्पुरुषा नैव प्रहरन्ति ॥

पुत्र पुत्रमरण जनित दुःख से आर्त्तध्यान करती हुई माता को देखकर शीघ्र ही अपने भाई के उस घातक को पकड कर माता के सन्मुख उपस्थित कर कहा अरे बन्धु घातक ! बोल तुझे इस तलवार के द्वारा कहाँ पर मारूँ। उसने डरते हुए कहा-जहां शरण में आये हुए प्राणी नहीं मारे जाते हैं वहीं पर आप मुझे मारें। बन्धु घातक के इस प्रकार वचन सुनकर कुलपुत्र ने माता के मुखकी ओर देखा। माता ने धैर्य धारण कर दयायुक्त होते हुए कहा कि हे बेटा! शरण में आये हुए को वीर पुरुष मारा नहीं करते हैं। क्यों कि इतने प्राणी अवध्य होते हैं—

सरणागया य वीस-त्था पणया वसण पत्ताय ॥
रोगी अजंगमा य, सप्पुरिसा णेव पहरंति ॥ १ ॥

गाथार्थ—शरणागत, विश्वासपात्र, कष्ट में पडा हुआ, रोगी और अपंग, इनके ऊपर महा पुरुष प्रहार नहीं करते हैं अर्थात् इनकी रक्षा करते हैं ॥

જનીત દુખથી આર્ત્તધ્યાન કરતી માતાને જોઈ તુરતજ પોતાના ભાઈના એ ઘાતકને પકડીને માતાની સન્મુખ ઉભો રાખી કહ્યુ, અરે બધુ ઘાતક ! બોલ તને આ તરવાર કયે સ્થળે મારૂ તેણે ડરીને કહ્યુ-જ્યા શરણમા આવેલા પ્રાણીને મારવામા નથી આવતા એ સ્થળે આપ મને મારો બધુને મારનારના આ પ્રકારના વચનને સાભળી કુળપુત્રે માતાના મુખની સામે જોયુ માતાએ ધૈર્ય ધારણ કરી દયાયુક્ત બની કહ્યુ કે હે બેટા ! શરણમા આવેલાને વીરપુરૂષો કદી મારતા નથી કેમકે આટલા પ્રાણી અવધ્ય હોય છે

सरणागया य वीस,-त्था पणया वसणपत्ता य।
रोगी अजगमा य, सप्पुरिसा णेव पहरति ॥ १ ॥

ગાથાર્થ—શરણાગત, વિશ્વાસપાત્ર, કષ્ટમા પડેલા, રોગી અને અપગ,

ततस्तेन कुलपुत्रेण कथितम्-तर्हि कथं स्वरोषं सफलीकरोमि ? जनन्या प्रोक्तम् -वत्स ! सर्वत्र न रोषः सफलीक्रियते । मातृवाक्यात् कुलमित्रेण स बन्धुघातको मुक्तः । ततोऽसौ तयोश्चरणेषु निपत्य स्वापराधं क्षामयित्वा गतः । एवं कुल-पुत्रवत् क्रोधमसत्यं कुर्यात् ।

तथा-अप्रियं=शिक्षाय गुरोः कटुवचनं, प्रियं=प्रियमिव-हितमित्यर्थः, धारयेत्=

माता के इस प्रकार वचन सुनकर कुलपुत्र ने कहा-ठीक है यह अवध्य है परन्तु हे जननि ! यह रोष जो मुझे उत्पन्न हुआ है उसे कैसे अब सफल करूँ ? माता बोली प्रिय पुत्र! उत्पन्न रोष सर्वत्र सफल ही किया जाय ऐसा कोइ नियम नहीं है। माता के इन वचनोंसे सन्तुष्ट होकर कुलपुत्र ने रोष को शांत करते हुए उस अपने बन्धु के घात करने वाले वैरी को विना किसी तकलीफ दिये छोड दिया। उस वैरी ने भी उन दोनोंके चरणों में गिरकर अपने अपराध की क्षमा मांगी और खुश होते हुए अन्त में वह अपने घर चला गया। प्रत्येक मुनि का कर्तव्य है कि वह कुलपुत्र की तरह अपने उत्पन्न हुए क्रोध को विफल बनाने में सचेष्ट रहे।

(अप्पियं पियं धारिज्जा-अप्रियं प्रियं धारयेत्) शिष्य का यह कर्तव्य है कि वह गुरु महाराज के द्वारा कहे गये अप्रिय वचनों को भी प्रियवचन ही मानकर हृदय में धारण करे। गुरु महाराज के वचन

જેમના ઉપર મહાપુરૂષ પ્રહાર કરતા નથી, પરંતુ તેની રક્ષા કરે છે

માતાના આ પ્રકારનાં વચન સાંભળીને કુળપુત્રે કહ્યું ઠીક છે આ અવધ્ય છે પરંતુ હે માતા! આ રોષ જે મારામાં ઉત્પન્ન થયો છે તેને હું કઈ રીતે શાન્ત કરૂં?

માતાએ કહ્યું પ્રિય પુત્ર! ઉત્પન્ન થયેલ રોષ બધી રીતે સફળ કરવામાં આવે એવો કોઇ નિયમ નથી, માતાનાં આવા વચનોથી સંતુષ્ટ બની કુળપુત્રે રોષને શાન્ત કરીને તેણે પોતાના બંધુનો ઘાત કરનાર વૈરીને કોઈ તકલીફ આપ્યા વગર છોડી દીધો. ત્યારબાદ વૈરીએ પણ બંનેના ચરણોમાં પડીને પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી અને ખુશ થતો તે પોતાના ઘર તરફ ચાલી ગયો. પ્રત્યેક મુનિનું કર્તવ્ય છે કે કુળપુત્રની માફક પોતાનામાં ઉત્પન્ન થયેલ ક્રોધને દબાવવામાં સચેષ્ટ રહે.

(અપ્પિયં પિયં ધારિજ્જા-અપ્રિય પ્રિયં ધારયેત્) શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે તે ગુરુ મહારાજ દ્વારા કહેવામાં આવેલ અપ્રિય વચનોને પણ પ્રિય વચન માની હૃદયમાં ધારણ કરે. ગુરુ મહારાજના વચન પરિણામમાં સંતાપને

मनसा भावयेत् । गुरोर्वचनं हि परिणामे तापोपशमकं रत्नत्रयपरिशोधकं शान्तिसुधा-संभृतं परमहितम् , आम्रफलमिवादौ कटुकं, मध्येऽम्लरसयुतम्, अन्ते चापूर्वास्वाद-जनकं भवतीति मत्वा प्रियमेव मन्येतेति भावः ।

यद्वा–प्रियं=प्रीतिजनकं स्तुत्यादि, अप्रियम्=अप्रीतिकारकं निन्दादि, धारयेत्=समं जानीयात् । भिक्षाचर्यादौ प्रियमप्रियं वा वचनं श्रुत्वा समभावनया तत् तितिक्षेत, तत्र रागं द्वेषं वा न कुर्यादित्यर्थः । उक्तं च भगवता—

लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा ।
समो निंदापसंसासु, तहा माणावमाणओ ॥ (उत्त०१९अ.)

परिणाम में संताप को मिटाने वाले रत्नत्रय को परि शुद्ध करने वाले, शान्तिरूपी अमृत के समुद्र परम हितकारी तथा आम्रफल के समान आदि में कटुक, मध्य में आम्लरसयुक्त एवं अन्त में अपूर्व रस का आस्वाद कराने वाले होते हैं । इसलिये गुरु महाराज के वचन को प्रिय मानकर ही उनका सेवन करते रहना चाहिये यही विनीत शिष्य का कर्तव्य है । अथवा–" धारिज्जा पियमप्पियं " इसका अभिप्राय यह भी है कि साधु जब भिक्षाचर्या आदि के लिये जावे तब उस समय यदि कोई खोटे मीठे वचन भी कहे–निंदा एवं स्तुति भी करे तौ भी उसमें इसे पक्षपाती नहीं होना चाहिये–दोनों पर साधु का समान भाव ही होना चाहिये । उस पर राग एवं द्वेष करना साधुका कर्तव्य नहीं है।

लाभालाभे सुहे दुक्खे । जीविए मरणे तहा ॥
समो निंदा पसंसासु । तहा माणा व माणओ ॥ (उ. १९अ.)

મટાડવાવાળા રત્નત્રયને પરિશુદ્ધ કરવાવાળા શાંતિરૂપી અમૃતના સમુદ્ર પરમ હિતકારી તથા આમ્રફળ જેવા શરૂઆતમા તુરા, મધ્યમા આમ્લરસ યુક્ત તથા અંતમા અપૂર્વ રસનો આસ્વાદ કરવાવાળા હોય છે આ માટે ગુરુ મહારાજના વચનને પ્રિય માનીને તેનુ સેવન કરતા રહેવુ જોઇએ તે વિનીત શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે અથવા–" धारिज्जा पियमप्पियं " આનો અભિપ્રાય એવો પણ છે કે સાધુ જ્યારે ભિક્ષા ચર્યા વગેરે માટે જાય ત્યારે તે સમયે કોઈ કોઈ સારૂ નરસુ વચન કહે–નિંદા અગર સ્તુતિ પણ કરે તો પણ એમાં તેમણે પક્ષપાતિ ન બનવુ જોઇએ બન્ને પર સાધુનો સમાનભાવ હોવો જોઇએ એના પર રાગ અગર દ્વેશ કરવો એ સાધુનુ કર્તવ્ય નથી

लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा ।
समो निंदापससासु, तहा माणावमाणओ ॥(उत्त० १९ अ)

इदमत्र बोध्यम्—यथा गुरोराज्ञया भिक्षाचर्यां गतः शिष्यः श्रावकगृहं प्रविष्टः, तत्र भद्रप्रकृतिकः धार्मिको धर्मानुगो धर्मसेवी धर्मिष्ठो धर्मख्यातिधर्मानुरागी धर्मप्रलोकी धर्मप्रजीवी धर्मसमुदाचारो धर्मशीलः श्रावको मुनिं दृष्ट्वा सप्ताष्टपदानि तदभिमुखमागच्छन् हृष्टतुष्टः प्रसन्नचित्तः प्रीतमनाः परमसौमनस्ययुक्तो मुनिदर्शनजनितहर्षवशविसर्पन्मानसस्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य पुनः पुनः स्तुवन् वदति—

लाभ में, अलाभ में, सुख में, दुःख में, जीने में मरणे में, मान में, अपमान में तथा निंदा और प्रशंसा में एक साधु ही ऐसा है जो समान रहता है। यहां इस प्रकार समझना चाहिये–गुरु की आज्ञा प्राप्त कर ही तो शिष्य भिक्षाचर्या के लिये गृहस्थों के घर जाता है। गृहस्थ भी अपने घर पर पधारे हुए साधु के दर्शन कर अपने आपको बहुत ही पुण्यशाली मानता है। क्यों कि ऐसे गृहस्थजन प्रकृति से भद्रपरिणामी एवं धर्मानुग–धर्मका अनुसरण करने वाले होते हैं। धर्म सेवी होते हैं और धर्मिष्ठ होते हैं। धर्मख्याति–धर्मका उपदेश देनेवाले एवं धर्मानुरागी–धर्म में अनुराग रखने वाले होते हैं। धर्मप्रलोकी और धर्मजीवी होते हैं। धर्मसमुदाचार और धर्मशील होते हैं। ये मुनि को घर पर आते हुए देखकर सर्व प्रथम उनका विनय करने के निमित्त सात आठ पग उनके सम्मुख जाते हैं। हर्ष से संतुष्ट चित्त होकर ऐसे फूल जाते हैं कि मानों कोई अपूर्व निधि का ही इन्हें लाभ हुआ है।

લાભમાં, અલાભમાં, સુખમાં, દુઃખમાં, જીવવામાં, મરણમાં, માનમાં, અપમાનમાં, તથા નિંદા અને પ્રશંસામાં એક સાધુજ એવા છે જે સમાન રહે છે અહિં એ પ્રકારે સમજવું જોઈએ–ગુરુની આજ્ઞા મેળવીને પછીજ શિષ્ય ભિક્ષાચર્યા માટે ગૃહસ્થોને ઘેર જાય છે ગૃહસ્થ પણ પોતાના ઘેર પધારેલા સાધુના દર્શન કરી પોતાને બહુજ પુન્યશાળી માને છે કેમકે એવા ગૃહસ્થજન પ્રકૃતિથી ભદ્ર પરિણામી તેમજ ધર્મનું અનુસરણ કરવાવાળા હોય છે ધર્મ સેવી હોય છે અને ધર્મિષ્ટ હોય છે ધર્મખ્યાતિ–ધર્મનો ઉપદેશ દેવાવાળા એટલે ધર્માનુરાગી–ધર્મમાં અનુરાગ રાખવાવાળા હોય છે ધર્મ પ્રલોકી અને ધર્મજીવી હોય છે. ધર્મ સમુદાચાર અને ધર્મશીલ હોય છે મુનિને ઘેર આવતા જોઈને સર્વ પ્રથમ તેનો વિનય કરવા નિમિત્ત સાત આઠ પગલાં એમની સામે જાય છે હર્ષથી સંતુષ્ટ ચિત્ત બનીને એવા ફુલાતા હોય છે કે જાણે કોઈ અપૂર્વ નિધિનો એમને લાભ થયો હોય, અદેખો પ્રસન્ન થઈ જાય છે મનમાં

'धन्योऽस्मि, कृतपुण्योऽस्मि, कृतलक्षणोऽस्मि भवद्दर्शनेन, भवदागमनं दरिद्रस्य गृहे स्वर्णवृष्टिरिव कामधेनुरिव मम सर्वसौभाग्यजनकम्" इत्युक्त्वा स्वगृहं सादर-मानीय विपुलमशनं पान खाद्य स्वाद्यं ददाति, दत्त्वा च पुनः पुनः स्तौति, तत्र मुनिः स्वात्मानं नोत्कर्षयेत् ।

चेहरा प्रसन्न हो जाता है। मन में एक प्रकार का विलक्षण संतोष आ जाता है, उस समय उसे बड़ा भारी आनन्द आता है। उस आनन्द में तल्लीन होता हुआ वह श्रावक उस समय एक प्रकार से अपने आपको भी भूल सा जाता है और वन्दना एवं नमस्कार कर भक्ति के आवेश से स्वयं अपने गुरु महाराज की स्तुति करता हुआ कहता है हे नाथ! आज मैं धन्य हुआ हूं कृतपुण्य हुआ हूं और मेरी यह पर्याय सफल हुई है जो आपके दर्शन पाये। दरिद्र के घर में सुवर्ण की वर्षा के समान एवं कामधेनु के समान आप का मेरे घर पधारना मेरे परम सौभाग्य का उत्पन्न करने वाला एवं वृद्धि करनेवाला है। इसलिये पधारिये और घर को पावन कीजिये-इस प्रकार कह कर वह महात्मा को अपने घर लाता है और सादर उन्हें विपुल अशन, पान, खाद्य एवं स्वाद्य चार प्रकार का आहार देता है। फिर बारम्बार उनकी स्तुति करता है। ऐसी प्रशंसा सुनकर गृहस्थकी ऐसी विनय भक्ति देखकर साधु को फूल नहीं जाना चाहिये।

એક પ્રકારનો વિલક્ષણ સંતોષ આવી જાય છે એ સમયે એને ઘણોજ આનંદ થાય છે એ આનંદમાં તલ્લીન થતા થતા તે શ્રાવક એ સમયે એક પ્રકારથી પોતે પોતાને પણ ભુલી જાય છે અને વંદના એવં નમસ્કાર કરી ભક્તિના આવેશથી સ્વયં પોતાના ગુરુ મહારાજની સ્તુતિ કરતાં કહે છે કે હે નાથ! આજ હું ધન્ય બન્યો છું, કૃત પુણ્ય બન્યો છું, અને મારી આ પર્યાય સફળ બની છે જે આપના દર્શન થયા દરિદ્રના ઘરમા સોનાના વરસાદ સમાન તેમ કામ ધેનુ સમાન આપનું મારે ઘેર પધારવું મારા પરમ સૌભાગ્યને ઉત્પન્ન કરવાવાળુ અને વૃદ્ધિ કરનાર છે આ માટે પધારો અને ઘરને પાવન કરો આ પ્રકારે કહી તે મહાત્માને પોતાને ઘેર લાવે છે અને આદર માનથી તેમને વિપુલ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય એમ ચાર પ્રકારનો આહાર આપે છે પછી વારવાર તેની સ્તુતિ કરે છે એવી પ્રશંસા સાંભળી, ગૃહસ્થની એવી વિનય ભક્તિ જોઇ, સાધુએ ફુલાઇ જવું ન જોઇએ

तथा—केचिदधार्मिका अनार्या म्लेच्छा अधर्मजीविनोऽधर्मानुरागिणोऽधर्मशीला विवेकविकलाः साधुं दृष्ट्वा निन्दन्ति हीलन्ति खिसन्ति—'अयं वराको निःसत्त्वः कातरो दाम्भिको भिक्षामात्रोपजीवी कुक्षिम्भरिर्भूमिभारस्वरूपो गृहे गृहे गृहपाल इव भ्रमति' इत्यादि वचनं श्रुत्वा मुनिः स्वात्मानं नापकर्षयेत् ।

अत्रोदाहरणम्—कश्चिद् वृद्धो महात्मा भिक्षार्थमेकस्मिन् गृहे गत्वा तद्गृहस्वामिनीं प्रति किं सचित्तजलादिस्पर्शरहिताऽसि न वेत्याशयेन पृष्टवान्—भगिनि !

तथा कितनेक ऐसे भी अधार्मिक, म्लेच्छ, अनार्यजन हैं कि जिनका जीवन सत्य धर्म की वासना से बिल्कुल विहीन बना हुआ है, अधर्म में ही जिन्हें बड़ाभारी अनुराग है, प्रकृति भी जिनकी अधर्मशील हैं, विवेक से जो सर्वथा पराङ्मुख हैं वे साधुजन को देखते ही अपनी नाक भौंहें सिकोड़ने लगते हैं और जो मन में आता है वही बकने लग जाते हैं—निन्दा करते हैं, हीलना करते हैं-खिसाते हैं—कहते हैं कि देखो तो सही यह बिचारा कितना अपने आपको भूलता है तथा कितना कायर बना हुआ फिर रहा है कैसे-कैसे दंभ रच रहा है जो यह यहां से भिक्षा मांगकर अपना निर्वाह करता है। अपना ही पेट भरना इसने सीखा है। ऐसे जनों से संसार की क्या भलाई हो सकती है। ये तो केवल इस पृथिवी के भारभूत हैं जो कुत्तेकी तरह घर घर में प्रतिदिन भ्रमण करते रहते हैं। इस प्रकार के वचन सुनकर साधु को चाहिये कि वह अपनी आत्मा को हल्की न समझे। इसी विषय को एक उदाहरण द्वारा स्पष्ट किया जाता है—

તથા કેટલાક એવા પણ અધાર્મિક મ્લેચ્છ, અનાર્યજન છે કે જેમનું જીવન સત્ય ધર્મની વાસનાથી બીલકુલ વિહીન બનેલ હોય છે અધર્મમાં જ જેને ભારે અનુરાગ છે પ્રકૃતિ પણ જેની અધર્મશીલ છે વિવેકથી જે સર્વથા પરાઙ્મુખ છે. તે સાધુજનને જોઈને પોતાનાં નાક તથા મ્હોને બગાડે છે અને મનમાં આવે તેવું બકવા લાગી જાય છે. નિંદા કરે છે હીલના કરે છે—ખિસાય છે કહે છે કે જુઓ તો ખરા આ બીચારો કેટલો પોતાની જાતને ભુલે છે તથા કેવો કાયર બનીને ફરી રહ્યા છે કેવા કેવા દંભ રચી રહેલ છે જે અહિં તહિંથી ભિક્ષા માગીને પોતાનો નિર્વાહ કરે છે પોતાનું જ પેટ ભરવાનું એ શીખેલ છે આવા સાધુથી સંસારની શું ભલાઈ થઈ શકવાની છે આ તો કેવળ આ પૃથ્વી ઉપર ભાર જેવા છે જે કુતરાની માફક ઘેર ઘેર હરરોજ ભમતા રહે છે આ પ્રકારનાં વચન સાંભળી સાધુએ પોતાના આત્માને હલકો માનતા ન બનવું જોઈએ. આ વિષયને એક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—

स्वस्थाऽसि, तया कथितम्–त्वमेवासि रोगी, अहं तु स्वस्थैवास्मि भिक्षादानार्थं महात्मना प्रोक्ता सा गृहस्वामिनी वदति–किमत्र तव पित्रोपार्जनं कृत्वा स्थापितं, तद् ग्रहीतुमत्रागतोऽसि, एतद् वचनं श्रुत्वा स महात्मा परावृत्तः। ततो गृहस्वामिनी वदति–अहो! भिक्षार्थिनोऽपि तवैतावान् मदः, एहि, एहि, ददामि भिक्षाम्, एव तयाऽभिहितः सन् स महात्मा पुनस्तद्गृहे भिक्षां ग्रहीतुमागतः। स्थूलाः स्थूलाश्चतस्रो रोटिकास्तया समानीताः, महात्मना प्रोक्तम्–स्तोकं देहि, गृहस्वामिनी कथ-

कोई एक वृद्ध महात्मा भिक्षा के लिये किसी एक घर पर पहुँचे। वहाँ जाकर गृहस्वामिनि से "सचित्त जलादिक के स्पर्श से रहित हो कि नहीं" इस अभिप्राय से पूछा कि बहिन! स्वस्थ तो हो? महात्मा जी की बात सुनकर गृहस्वामिनी कहने लगी कि मैं तो स्वस्थ ही हूं–रोगी तो तुम ही हो। महात्माजी ने फिर उससे भिक्षा देने के लिये कहा तो वह बोली कि यहां क्या तुम्हारा बाप कमाकर रख गया हैं जो लेने के लिये दौडे आये हो? इन वचनोंको सुनकर महात्माजी वहां से पीछे लौटे। महात्माजी को पीछा लौटा हुआ देखकर गृहस्वामिनि बड़बडाती हुई कहने लगी–ओहो! भिक्षार्थी होकर के भी इतना अभिमान। अच्छा आओ आओ और भिक्षा ले जाओ। मै भिक्षा देती हूं। इस प्रकार जब उस गृहस्वामिनि ने कहा तो महात्मा उसके घर भिक्षा लेने के लिये पीछे आये। वह जब उन्हें मोटी–मोटी चार रोटी देने लगी तो महात्मा-जीने पुनः कहा बहिन थोडा आहार दो–यह तो अधिक है। तब गृह

કોઈ એક વૃદ્ધ મહાત્મા ભિક્ષા માટે કોઈ એક ઘેર પહોચ્યા ત્યાં જઈ ગૃહસ્થના સ્રીને "સચિત્ત જળાદિકના સ્પર્શથી રહિત છે કે નહીં" આ અભિપ્રાયથી પૂછયુ કે, બહેન! સ્વસ્થ છો ને? મહાત્માજીની વાત સાભળીને ગૃહસ્થની સ્રી કહેવા લાગી કે હુ તો સ્વસ્થ જ છું–રોગી તો તમેજ છો મહાત્માજીએ પછી તેને ભિક્ષા આપવા કહ્યું તો એ બોલી કે, અહી કયા તમારો બાપ કમાઇને રાખી ગયેલ છે, જે લેવા માટે દોડી આવ્યા છો? આ વચનોને સાભળીને મહાત્માજી ત્યાથી પાછા ફર્યા, મહાત્માજીને પાછા ફરેલા જોઈ ગૃહસ્થની સ્રી બડબડાટ કરતા કહેવા લાગી, ઓહો! ભિક્ષાર્થી હોવા છતા પણ આટલુ અભિમાન! આવો ભિક્ષા લઈ જાવ હુ ભિક્ષા આપુ છુ આ પ્રકારે એ ગૃહસ્થની સ્રીએ કહ્યું તો મહાત્મા એને ઘેર ભિક્ષા લેવા પાછા ગયા તે જ્યારે તેને મોટી મોટી ચાર રોટલી દેવા લાગી તો મહાત્મજીએ કહ્યું બહેન થોડો આહાર આપો–આ તો ઘણુ છે ત્યારે ગૃહસ્થની સ્રીએ કહ્યુ–

पति-स्थूलस्य हृष्टपुष्टाङ्गस्य तव कथमल्पेनोदरं भरिष्यति ? इत्यादि परिभववचन श्रुत्वाऽपि स महात्मा समभावं समालम्ब्य स्वात्मानं हीनं न मन्यते स्म, सदा स उचितभिक्षां गृहीत्वा प्रतिनिवृत्तः । एवं सर्वैर्मुनिभिर्भाव्यम् ॥ १४ ॥

आत्मनो दमने सत्येव क्रोधनैष्फल्यं कर्तुं शक्यते तस्मात् तदुपदेशं सफलं चाह-

मूलम्-अप्पा चेव दमेयव्वो अप्पा हु खलु दुद्दमो ।
अप्पा दंतो सुही होइ अस्सिं लोए परत्थ य ॥१५॥

छाया—आत्मा एव दमितव्यः आत्मा हु खलु दुर्दमः ।
आत्मानं दाम्यन् सुखी भवति, अस्मिन् लोके परत्र च ॥१५॥

स्वामिनि ने कहा-वाह खूब कहा इतने संडमुसंड तो हो रहे हो फिर भी थोडा आहार देने के लिये कह रहे हो थोडे से दिये गये आहार से भला इस हृष्टपुष्ट शरीर की तृप्ति कैसे हो सकेगी । इत्यादि उसके अपमान जनक वचन सुनकर भी वे महात्मा समभावशाली ही बने रहे और उन्होंने उसके वचन से अपने आपको हीन नहीं समझा । वहां से उचित भिक्षा लेकर फिर वे अपने स्थान पर वापिस आगये । इसी प्रकार कहने का मतलब यह है कि समस्त मुनिजनोंको अपने आपको प्रतिकूल संयोग में हीन नहीं मानना चाहिये ॥ १४ ॥

जो आत्मा का दमन करता है वही क्रोध को निष्फलकर सकता है इस लिये सूत्रकार आत्मा-अर्थात्-मन को दमन करने का उपदेश देते हैं एवं उसका फल भी कहते हैं—'अप्पाचेव०' इत्यादि ।

વાહ ખૂબ કહ્યું આટલા અલમસ્ત જેવા તો બની રહેલ છે છતાં પણ થોડો આહાર દેવાનુ કહી રહ્યા છે. થોડા આહારથી ભલા આ અલમસ્ત શરીરની તૃપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકશે. ઈત્યાદિ એનાં અપમાન જનક વચન સાંભળીને પણ તે મહાત્મા સમભાવશાળી જ બની રહ્યા અને તેનાં તેવાં વચનોથી પોતાની જાતને હીન નહિ સમજ્યા. ત્યાંથી ઉચિત ભિક્ષા લઈને પછી તે પોતાના સ્થાન ઉપર આવી ગયા. આ પ્રકાર કહેવાનો મતલબ એ છે કે સમસ્ત મુનિ જનોએ પોત પોતાને પ્રતિકૂળ સંજોગમાં પણ હિન માનવુ ન જોઈએ ॥૧૪॥

જે આત્માનુ દમન કરે છે તે ક્રોધને નિષ્ફળ કરી શકે છે આ માટે સૂત્રકાર આત્મા-અર્થાત્-મનને દમન કરવાનો ઉપદેશ આપે છે. અને તેનુ ફળ પણ કહે છે—અપ્પાચેવ ઇત્યાદિ

टीका—'अप्पा चेव०' इत्यादि—

आत्मैव=मन एव, दमितव्यः-वशी कर्त्तव्यो जेतव्य इत्यर्थः, इहात्मशब्देन मनो गृह्यते तस्यैव दमनीयत्वात्। आत्मा तु दमको बोध्यः। शब्दादि विषयेषु प्रवर्तमानं मनस्ततः प्रत्याहृत्य स्वात्मनि स्थापनीयमिति भावः।

अन्वयार्थ—(अप्पाचेव दमेयव्वो-आत्मा एव दमितव्यः) मन ही दमन करने योग्य है। (अप्पा हु खलु दुद्दमो-आत्मा हु खलु दुर्दमः) क्यों कि मन ही दुर्दम है। (अप्पा दंतो अस्सिं लोए परत्थ य सुही होइ-आत्मानं दाम्यन् इहलोके परत्र च सुखी भवति) मनको दमन करने वाला जीव नियम से इस लोक में तथा परलोक में सुखी होता है।

भावार्थ—सूत्रकार इस गाथा द्वारा इन्द्रियों के विषयों में प्रवर्त्तमान मन के निग्रह करनेका उपदेश दे रहे हैं। वे कहते है कि इसलोक एवं परलोक मे यदि सुखी होना चाहते हो-तो मनका निग्रह करो उसे अपने वश में करो। जब तक इसको वश में नहीं किया जायगा तब तक इसका अधीन बना हुआ आत्मा कभी भी किसी भी भव में सुख शांति नहीं पायेगा। आत्मा ही मन का दमन कर सकता है। दमन करनेका मतलब यह है कि जो मन इन्द्रियोंके विषयों में गृद्ध बना हुआ है उसको उनमें गृद्ध नहीं बनने देता। यही मनका दमन करना है। मनको विषयोंसे हटाकर आत्मामें स्थापित करना चाहिये। तभी आत्मा में शांति

अन्वयार्थः—अप्पा चेव दमेयव्वो-आत्मा एव दमितव्यः-,
મનજ દમન કરવા યોગ્ય છે.
अप्पा हु खलु दुद्दमो-आत्मा हु खलु दुर्दमः-,
કેમકે મનજ દુર્દમ છે
अप्पा दंतो अस्सिं लोए परत्थ य सुही होइ।
आत्मानं दाम्यन् इह लोके परत्र च सुखी भवति।
મનનુ દમન કરનાર જીવ આલોક અને પરલોકમા સુખી થાય છે.

ભાવાર્થ—સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા પ્રવર્તમાન મનને નિગ્રહ કરવાનો ઉપદેશ આપી રહ્યા છે તેઓ કહે છે કે, આ લોક અને પરલોકમા જો સુખી થવા ચાહતા હો તો-મનનો નિગ્રહ કરો, એને પોતાના વશમા રાખો જ્યા સુધી મનને વશ કરવામા ન આવે ત્યા સુધી એના આધીન બનેલો આત્મા કયારેય પણ-કોઈ પણ ભવમા સુખ શાતિથી રહી શકવાનો નથી આત્મા જ મનનુ દમન કરી શકે છે. દમન કરવાનો હેતુ એ છે કે મન ઇન્દ્રિયોના વિષયમા વ્યાપ્ત બન્યુ છે એને એમાથી દુર કરવુ એજ મનનું દમન કરવુ છે. મનને વિષયોથી હટાડી આત્મામા સ્થાપિત કરવુ જોઈએ. ત્યારે

उक्तंच—जओ जओ संचरइ, मणो चंचलमस्थिरं ॥
तओ तओ नियमिय, कुज्जा अप्पंमि तं थिरं ॥१॥
छाया—यतो यतः सञ्चरति मनः चंचलमस्थिरम् ।
ततस्ततो नियम्य कुर्यात् आत्मनि तत् स्थिरम् ।
सूर्योदये सति शीतवेदना निवृत्तवन्मनोविजये सति सकलदुःखानामात्यन्तिकनिवृत्तिर्भवति । अविजितं मनस्तत्त्वज्ञाने विनाशयति तथा सयमस्थिरतारात्मानं

जाग्रत हो सकती है। आत्मा शब्द का अर्थ यहाँ पर मन है। क्यों कि इसीका दमन किया जाता है। जीव आत्मा इसका दमन करने वाला है। दमन करने से आत्मा को सब से बड़ा भारी लाभ यह होता है कि जिस प्रकार सूर्यके उदय होने पर शीतवेदना की निवृत्ति हो जाती है उसी प्रकार मनको जीत लेने पर आत्मा से सकल दुःखों की आत्यन्तिक निवृत्ति हो जाती है। इसीलिये शास्त्रकारों का यह उपदेश है कि "जओ जओ संचरइ मणो चंचलमस्थिरं। तओ-तओ नियमिय कुज्जा अप्पंमि तं थिरं ॥ यह अस्थिर चंचल मन जिन-जिन पदार्थोंकी ओर झुके-उनमें चले-उसे वहां से खेंचकर मोक्षाभिलाषी का कर्तव्य है कि वह उसे अपनी आत्मा में संलग्न करे। जबतक मन स्थिर नहीं होगा उसका निग्रह नहीं होगा-तब तक तत्त्वज्ञान आत्मा में उत्पन्न नहीं हो सकता है। तत्त्वज्ञान की जागृति हुए विना आत्मा को हेय एवं उपादेय पदार्थोंका वास्तविक भान नहीं हो सकता। मनकी ही तो यह चंचलता

જ આત્મામાં થતી જાગી શકે છે આત્મા શબ્દનો અર્થ અહીં મન છે. કેમ કે આત્માનું જ દમન કરવામાં આવે છે જીવ આત્મા એનું દમન કરવાવાળો છે દમન કરવાથી આત્માને મોટામાં મોટો લાભ તો એ થાય છે કે જે પ્રકારે સૂર્યનો ઉદય થવાથી ઠંડીની વેદનાની નિવૃતિ થાય છે. એજ રીતે મનને જીતી લેવાથી આત્માના સકળ દુઃખોની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે આ માટે શાસ્ત્રકારોનો આ ઉપદેશ છે કે—

"जओ जओ संचरई, मणो चंचलमस्थिरं ।
तओ तओ नियमिय, कुज्जा अप्पमि तं थिरं ॥"

આ અસ્થિર ચંચળ મન જે જે પદાર્થોની તરફ ઢળે-એમાં જાવે-એને ત્યાંથી ખેંચીને મોક્ષાભિલાષીએ પોતાના આત્મામાં સંલગ્ન કરી દેવું જોઈએ. જ્યાં સુધી મન સ્થિર નહીં હોય-ત્યાં સુધી એનો નિગ્રહ થનાર નથી-ત્યાં સુધી તત્વજ્ઞાન આત્મામાં ઉત્પન્ન થઈ શકતું નથી. તત્વજ્ઞાનની જાગૃતિ થયા વગર આત્માને હેય અને ઉપાદેય પદાર્થોનું વાસ્તવિક ભાન થઈ શકતું નથી.

पातयति उन्मार्गं प्रापयति चतुर्गतिकसंसारचक्रे भ्रामयति नरकनिगोदाद्यनन्तदुःख-गर्ते निपातयति रत्नत्रयं लुण्टयति आत्मगुणान् घातयति ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं कर्मोपार्जयति। तस्मान्मनो निग्रहं कुर्यात् ।

अत्रोदाहरणम्—

तथाहि—एको लब्धिसंपन्नो महात्मा बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकः ध्यानानिष्ठः सन्

है जो अच्छे-अच्छे ज्ञानीजन भी संयमरूपी शिखर से इकदम पतित हो जाते हैं और नहीं सेवन करने योग्य मार्ग में भी प्रवृत्त हो जाते हैं। इससे उनकी चतुर्गतिरूप संसार में परिभ्रमणरूप दुर्दशा ही होती रहती है। नरक एवं निगोद के अनंत दुःखों को वे भोगते हैं। इन समस्त दुःखों से आत्मा का संरक्षण करनेवाला जो रत्नत्रय धर्म है-वह उनका लुटा जाता है। वे बिलकुल निर्धन बन जाते हैं। इन निर्धनता में और भी अनेक जो आत्मा के सद्गुण हैं उनका विकास नहीं होते पाता है इस स्थिति में इस आत्मा की इतनी दयनीय स्थिति हो जाती है, कि ज्ञानावरणादिक अष्ट प्रकार के कर्म इस पर रात दिन अपना प्रहार करते रहते हैं। इसको उस समय बचानेवाला कोई नहीं होता है। इस लिये मोक्षाभिलाषी का कर्तव्य है कि वह मन का निग्रह करे।

इस विषय को एक उदाहरण द्वारा स्पष्ट किया जाता है—

कोई एक महात्मा जो लब्धिसंपन्न थे, एक वृक्ष के नीचे ध्यानमें

મન એવુ ચચળ છે કે ભલભલા જ્ઞાનીજનને પણ સયમરૂપી શિખર ઉપરથી એકદમ નીચે ગબડાવી મુકે છે, અને સેવન ન કરવા યોગ્ય માર્ગમા પ્રવૃત્ત બનાવી દે છે આથી તેમની ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમા પરિભ્રમણ રૂપ દુર્દશા જ થતી રહે છે નરક અને નિગોદના અનત દુખો તે ભોગવે છે આ સમસ્ત દુખોથી આત્માનુ રક્ષણ કરનાર જે રત્નત્રય ધર્મ છે—તે એની પાસેથી લુટાઈ જાય છે, આથી બિલકુલ નિર્ધન બની જાય છે આ નિર્ધનતામા આત્માના જે બીજા સદ્ગુણ હોય છે એનો પણ વિકાસ થતો નથી આ પરિસ્થિતિમા આત્માની એટલી દયામય હાલત થઇ જાય છે, કે જ્ઞાનાવરણાદિક આઠ પ્રકારના કર્મ રાત અને દિવસ એના પર પ્રહાર કરતા રહે છે આ સમયે એને આમાથી કોઇ બચાવનાર હોતું નથી આ માટે મોક્ષાભિલાષીનુ કર્તવ્ય છે કે, તે મનનો નિગ્રહ કરે

આ વિષયને એક ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે—

કોઈ એક મહાત્મા જે લબ્ધિસપન્ન હતા, એક વૃક્ષની નીચે ધ્યાનમા

मुखवस्त्रे उपविष्ट आसीत् तदा तेन महात्मना ध्यानावस्थायामेकं श्वापदसंकुलं व्यालाकुलं विशालं महारण्यं दृष्टम्। तत्रैको पुरुषस्तेन दृष्टः स च सहस्रभुजो विस्तृतकायः सहस्रहस्तधृतैः सहस्रमुसलैः स्वदेहं ताडयन् भीतभीत इव चीत्कारं कुर्वन्नितस्ततः पलायमानः शतयोजनानि धावमानः श्रमेण शिथिलावयवः परवशः सन् पातालगम्भीरे गाढान्धकारे महान्धकूपे निपतितः। पुनरसौ तस्मादन्धकूपाद् बहिर्निःसृतः पूर्ववत् सहस्रमुसलैः स्वदेहं ताडयति तदनु महत्यामग्निज्वालायां शलभ इवासौ प्रविष्टः। पुनरसौ ततोऽपि बहिर्निः सृत्यकण्टकाकीर्णे महारण्ये इतस्ततो धावति, तदनु पुनः स्वदेहोपरि पूर्ववत्सहस्रमुसलप्रहारं कुर्वन् स दृष्टः।

बैठे हुए थे। मुख पर सदोरक मुखवस्त्रिका बँधी हुई थी, उन्हें उस ध्यान में एक विशाल जंगल दिखलाई पड़ा। जो श्वापदों हिंसक प्राणीयों से संकीर्ण एवं व्याप्त था। उस में उन्होंने एक महाकाय व्यक्ति जिसके हजार हाथ थे देखा। उनके सब ही हाथों में मुसल थे। वह इधर उधर भागता हुआ मुसलको शरीर पर मारता हुआ भयंकर चीत्कार शब्द करता था। वह भगता भी इतना अधिक कि सौ योजन तक निकल जाता। जब वह थक जाता और उसका शरीर जब ढीला हो जाता तब वह पाताल के समान गंभीर एक महा अंधकूप में कि जिसमें गाढ अंधकार ही अंधकार था उसमें गिर जाता था। पीछे वहांसे निकलना और इसी तरह अपने शरीर को हजारों मुसलोंसे पीटता, बाद में शलभ-(पतंग) की तरह एक महती अग्निज्वाला में प्रविष्ट हो जाता। पश्चात् वहां से भी निकल कर वह एक कण्टकाकीर्ण अरण्य में घुस जाता और वहां इधर उधर दौड़ता हुआ अपने शरीर को सहस्र मुसलों से पूर्वकी तरह

બેઠા હતા. મોઢા ઉપર દોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકા બાંધેલ હતી. એમને એ ધ્યાનમાં એક વિશાળ જંગલ દેખાયું જે અનેક પ્રકારના હિંસક પ્રાણીઓથી ભરેલું હતું, તેમાં એમણે એક મહાકાય વ્યક્તિ જેને હજાર હાથ છે તેવી જોઈ એના બધા હાથોમાં મુશળ હતાં, તે અહિંથી તહીં દોડતા દોડતા મુસળોને પોતાના શરીર પર મારતો હતો અને ભયંકર ચિત્કાર શબ્દ કરતો હતો. એ એટલા જોરથી દોડતો હતો કે સો યોજન સુધી નિકળી જતો થાક લાગતો અને શરીર જ્યારે ઢીલું થઈ જતું ત્યારે તે ખુબજ ઉંડા અને ગાઢ અંધકારથી છવાયેલ કુવામાં કુદી પડતો, પાછો ત્યાંથી નિકળતો અને એજ રીતે હજારો મુસળોથી પોતાના શરીરને ટીપતો. બાદમાં શલભ (પતંગ)ની માફક એક મહતી અગ્નિ જ્વાળામાં પડતો અને ત્યાંથી પણ નીકળીને તે મહાન કાંટાઓવાળા જંગલમાં ઘુસી જતો ત્યાં પણ આમ તેમ દોડતો અને પહેલાંની જેમ પોતાના

अथासौ दूरं गत्वाऽट्टाहासं कुर्वन् धावमानश्चन्द्रकिरणशीतलं कदलीवनं प्रविष्टः। क्षणादेव ततोऽपि बहिर्निःसृत्य पुनः स्वदेहोपरि सहस्रमुशलैः प्रहारं कुर्वन् धावमान इतस्ततो भ्राम्यति। पुनः श्रमेण शिथिलावयवः सन् महान्धकूपे निपतितः। ततश्चिरेण निःसृत्य पुनः कदलीवनं प्रविष्टः, ततोऽपि निर्गत्य लतावन गतः, लतावनाद् बहिर्भूत्वाऽन्धकूपे पतितः, तदनु कूपान्निःसृत्य कुसुमवनं गतस्तत्रेतस्ततो धावमानः स्वदेहोपरि मुशलैः प्रहारं करोति ततोऽपि निःसृत्य फलवनं प्रविष्टः, तत्रापि धावमानः स्वदेहोपरि पूर्ववत् सहस्रमुशलैः प्रहारं करोति। एवंविधं पुरुषं स महात्मा ज्ञान दृष्ट्या विलोक्य स्वलब्धि बलेन तस्य प्रतिरोधं कृत्वा पृष्टवान्-कस्त्वम्? किमर्थमेवं क्रियते? तव किं प्रियमस्ति? एवं पृष्टोऽसौ पुरुषोऽब्रवीत्-

---

ही प्रहारित करता। फिर दूर जाकर बड़े जोर से हँसता और चंद्रकिरण के समान शीतल कदलीवन में प्रवेश कर वहां विश्राम करने लगता। क्षण एक विश्रामित होकर वहांसे बाहर आते ही फिर वही अपनी चाल शुरू करता, जब वह इस चाल से थक जाता था तो गाढ़ अंधकार वाले कूएँ में गिर जाता था, वहां से निकल कर फिर कदली बनमें जाता, वहां से बाहर होते ही लतावन में वहां से फिर अंधकूप में वहां से कुसुमित वन में, वहां से फल वाले वन में इस प्रकार भ्रमण करता-करता वह अपने शरीर को सूसलों के प्रहारोंसे कूटता रहता। महात्मा ने जब इस प्रकार की इसकी स्थिति देखी तो उन्हें बड़ा ही अचरज हुआ। उसकी इस स्थिति को उन्होंने अपने लब्धिबल से स्थंभित कर दिया और उससे पूछा-तुँ कौन है और क्यों इस प्रकार की चेष्टाएँ करता है? तुझे क्या प्रिय है? महात्माकी इस बात को सुनकर उसने कहा कि मैं और कोई

શરીર ઉપર મુશલોના ફટકા લાગાવતો પછી થોડા આગળ વધી જોર જોરથી હસતો અને ચ દ્રકિરણ સમાન શીતળ કેળોના વનમા પ્રવેશ કરી ત્યાં આરામ કરવા લાગતો થોડા સમય વિશ્રાંતિ લઈ-શ્રમ રહિત બની ત્યાથી બહાર નીકળી પૂર્વવત્ દોડા દોડ અને શરીર ઉપર મુશલના પ્રહારની પ્રવૃત્તિ, અંધકારવાળા કુવામા પડવુ, ફરી પાછો કેળોના વનમા પ્રવેશ, ત્યાથી લતા વનમાં, ત્યાથી ફરી કુવામા, ત્યાથી નીકળી ફરી કેળોના વનમા, આ પ્રકારે ભ્રમણ કરતો અને પોતાના શરીરને મુસલોથી મારતો આ સ્થિતિ જ્યારે મહાત્માએ જોઈ ત્યારે તેમને ભારે અચરજ થઈ, એની એ સ્થિતિને પોતાના લબ્ધિબળથી સ્થંભિત બનાવી દઈ મહાત્માએ તેને પૂછ્યુ-તુ કોણ છો અને આ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ શા માટે કરે છે? તને શુ પ્રિય છે? મહાત્માની વાત સાભળી તેણે કહ્યું કે

मदन्यो नास्मि किं तु मनोनाम्ना प्रसिद्धोऽस्मि इष्टानिष्टशब्दादिविषये प्रवर्त्त मानोऽहं तृष्णारज्ज्वा प्राणिनं बध्नामि, ततस्समारम्भपरिग्रहाऽऽसक्तं संसारचक्रे भ्रामयन् कदाचिद्देवगतौ कदाचिन्नरगतौ कदाचित्तिर्यग्गतौ कदाचित् पृथिव्यादिस्थावरयोनिषु द्वीन्द्रियादि-त्रसयोनिषु अनन्तदुःखं प्रापयामि। यदा तु भवादृशेन महात्मना निगृहीतो भवामि तदा रत्नत्रयाराधनं कारयामि, मोक्षमार्गे स्थापयामि, क्षपकश्रेणिमारोहयामि। शनैः शनैर्निग्रहाभ्यासप्रकर्षे सति शास्त्रसदर्शि-

नहीं हूं-मेरा नाम मन है। इष्ट अनिष्ट शब्दादिक विषयों में प्रवृत्ति करना और तृष्णारूपी रस्सी से प्राणियों को जकड़ना यही मुझे प्रिय है। मुझे आनंद भी इसी में आता है कि जब प्राणी आरंभ परिग्रह में आसक्त होकर संसार चक्रमें घूमता है। मैं ही तो उनकी इस स्थिति का मूल कारण बनता हूं। कभी मैं जीवों को देवगति में, कभी मनुष्य योनि में कभी तिर्यञ्चगति में, कभी पृथ्व्यादिक स्थावर योनि में, कभी द्वीन्द्रियादिक त्रस पर्यायों में घुमाता रहता हूं और वहां के अनंत कष्टों का उन्हें पात्र बनाता हुआ बड़ा खुशी होता रहता हूं। आप जैसे महात्माओं पर दुःख है कि मेरा वश नहीं चलता। कारण कि आपके सामर्थ्य के आगे मेरी शक्ति सर्वथा संकुचित हो जाती है। वह इस दिशा में न बह कर दूसरी दिशा तरफ बहने लग जाती है। इसलिये मैं निगृहीत होकर आप जैसों से रत्नत्रय की आराधना करवाता हूं। मुक्ति के मार्ग में लगा देता हूं तथा क्षपकश्रेणि पर भी चढा देता हूं। जब साधुजनों का मुझे निग्रह करने

हुं बीजो कोई नथी-मारुं नाम मन छे इष्ट अनिष्ट शब्दादिक विषयोमां प्रवृत्ति करवी अने तृष्णारूपी रस्सीथी प्राणीओने बांधवा ए मने पसंद छे अने आनंद पण ए वातमां आवे छे के ज्यारे प्राणी आरंभ परिग्रहमां आसक्त बनी संसार चक्रमां घूमे छे। हुं पोतेज तेनी आ स्थितिनुं मूळ कारण बनुं छु, कोई वखत हुं जीवोने देव जातीमां, क्यारेक मनुष्य योनीमां, क्यारेक तिर्यंच गतिमां, क्यारेक पृथ्वी आदि स्थावर योनीमां, क्यारेक बे इन्द्रियवाळा त्रस पर्यायोमां घूमतो रहुं छु अने त्यांना अनेक कष्टोना पात्र बनावी हुं खुशी थतो रहुं छु आप जेवा महात्माओ उपर मारो प्रभाव पडी शकतो नथी ए वातनुं मने दुःख छे. कारण के आ आपना सामर्थ्य आगळ मारी शक्ति सर्वथा संकुचित बनी जाय छे ते आ दिशामां न वहेतां बीजी दिशा तरफ वहेती होय छे आ माटे हुं निगृहीत बनीने आप जेवाओथी रत्नत्रयनी आराधना करावुं छु मुक्तिना मार्गमां लगाडी दउं छुं, अने क्षपक

तोपायाः वचनगोचरातीताः, निग्रहाभ्यासप्रकर्षरहितप्राणिगणसंवेदनयाऽगम्याः सिद्धिपदसंपज्जनकाः सूक्ष्मसूक्ष्मतरार्थविषया मनाक् समुल्लसत्स्फुटप्रतिभासा ज्ञानविशेषा उत्पद्यन्ते। ततः किंचिदूनात्यन्तप्रकर्षे निरपेक्षमत्यादिज्ञानं प्रकर्षपर्यन्तोत्तरकालभाविकेवलज्ञानादर्वाक्तन सवितुरुदयात् प्राक् तदालोककल्पम् अशेषरूपादिवस्तुविशेषं प्रातिभं ज्ञानमुदयते, पश्चात् सर्वोत्कृष्टप्रकर्षे सति सुस्पष्टप्रतिभासंसकललोकालोकविषयमनुपममबाध्यं केवलज्ञानमुत्पद्यते। एवमुक्त्वाऽसौ तिरोहितो जातः। तस्मादात्मैव दमनीयः।

का अभ्यास धीरे-धीरे प्रकर्ष अवस्था को प्राप्त हो जाता है तब इस अभ्यास की प्रकर्षता की कृपा से उन्हें ज्ञानविशेषोंको प्राप्ति हो जाती है। इनसे वे शास्त्र प्रतिपादित उपायों का निरीक्षण किया करते हैं। उन ज्ञानविशेषों का कथन ऐसा तो नहीं है जो आपके समक्ष वचनों द्वारा कथित हो सके। यह बात तो वे ही जान सकते हैं जो इस अवस्था पर पहुँच चुके होते हैं। जिनकी आत्मा इस निग्रह के अभ्यास के प्रकर्ष से विहीन हैं भला वे इनके स्वाद को क्या जानें। ये ज्ञान विशेष सिद्धिपदरूपी संपति के जनक होते हैं। सूक्ष्म, सूक्ष्मतर भी पदार्थोंके ये निर्णायक होते हैं। इनसे जीवोंका कुछ-कुछ पदार्थोंका स्पष्ट प्रतिभास होने लग जाता है। जब मनोनिग्रह करनेका अभ्यास किञ्चित् न्यून अत्यंत प्रकर्ष अवस्था तक पहुँच जाता है तब उस समय आत्मा में प्रातिभ नामका एक ज्ञानविशेष उत्पन्न होता है। यह ज्ञान केवलज्ञानसे पहिले होता है। इसमें मत्यादिक परोक्ष ज्ञानकी अपेक्षा नहीं रहती है।

શ્રેણી પર પણ ચડાવી દઉં છુ જ્યારે સાધુજનનો નિગ્રહ કરવાનો મને અભ્યાસ ધિરે ધિરે પ્રકર્ષ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે આ અભ્યાસની પ્રકર્ષતાની કૃપાથી તેને જ્ઞાન વિશેષોની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે, તેનાથી તે શાસ્ત્ર પ્રતિપાદિત ઉપાયોનુ નિરિક્ષણ કર્યા કરે છે એ જ્ઞાન વિશેષોનુ કથન એવું તો નથી જે આપની સામે વચનથી કહી શકાય, તે વાત તો તેજ જાણી શકે છે જે આ અવસ્થાને પહોચેલ છે જેની આત્મા આ નિગ્રહના અભ્યાસના પ્રકર્ષથી વિહિન છે. આવા જીવ એ સ્વાદને કયાથી જાણે આ જ્ઞાન વિશેષ સિદ્ધિ પદરૂપી સપત્તિના જનક હોય છે સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ પદાર્થોના પણ એ જાણકાર હોય છે એમનાથી જીવોને કોઈ કોઈ પદાર્થનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ થવા લાગે છે મનો નિગ્રહ કરવાનો અભ્યાસ જ્યારે થોડા અશે અત્યત પ્રકર્ષ અવસ્થા સુધિ પહોંચી જાય છે ત્યારે એ સમયે આત્મામા પ્રાતિભ નામનુ એક જ્ઞાનવિશેષ ઉત્પન્ન થાય છે. આ જ્ઞાન કેવલ જ્ઞાનથી પહેલા થાય છે તેમા મત્યાદિક પરોક્ષ

यद्वा—आत्मा=बाह्येन्द्रियं दमितव्य एव बाह्येन्द्रियं पञ्चविधं श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनभेदात्। बाह्येन्द्रियाणां दमनाकरणे आत्मनो विनाशः स्यात्। उक्तंच—

जिस प्रकार सूर्य के उदय होने के पहिले उसका आलोक-प्रकाश प्रसृत हो जाता है उसी प्रकार समस्त रूपादिक पदार्थोंको विषय करने वाला यह प्रतिभज्ञान, केवलज्ञानरूप सूर्य के उदित होने के पहिले उसकी प्रभा सरीखा प्रकट हो जाता है। जिससे यह बात निश्चित हो जाती है कि अब इस आत्मा में केवलज्ञान का उदय होनेवाला है। जब मनो निग्रह का अभ्यास सर्वोत्कृष्ट अवस्था संपन्न हो जाता है तब उस समय आत्मा में केवलज्ञान की उद्भूति हो जाती है। इसके समस्त पदार्थोंका स्पष्ट प्रतिभास होने लग जाता है। कोई भी रूपी अथवा अरूपी पदार्थ ऐसा नहीं बचता जो केवलज्ञान का विषय नहीं बनता हो। यह ज्ञान अनुपम है—ऐसा कोई और ज्ञान नहीं है—कि जिससे इसे उपमित किया जा सके। इसके द्वारा प्रकाशित पदार्थों में किसी भी प्रकार से बाधा नहीं आती है। इस प्रकार महात्मासे कहकर वह मन नामका पुरुष अन्तर्हित हो गया॥

आत्मा शब्द का अर्थ बाह्य इन्द्रियां भी हैं। वे स्पर्शन, रसना, घ्राण, चक्षु और कर्ण के भेद से ५ प्रकार की हैं। मोक्षाभिलाषी आत्मा

જ્ઞાનની અપેક્ષા રહેતી નથી. જેમ સૂર્યનો ઉદય થવા પહેલાં તેનો આવવાનો પ્રકાશ પ્રસાર પામે છે તાસ પ્રસ્તુત બને છે તે પ્રકારે સમસ્ત રૂપાદિક પદાર્થોનો વિષય કરવાવાળા આ પ્રાતિભ જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનરૂપ સૂર્યના ઉદય થતાં પહેલાં તેની પ્રભારૂપે પ્રગટ થાય છે જેથી એ વાત નિશ્ચય બને છે કે હવે આ આત્મામાં કેવળજ્ઞાનનો ઉદય થવાનો છે જ્યારે મનોનિગ્રહનો અભ્યાસ સર્વોત્કૃષ્ટ અવસ્થા સંપન્ન બની જાય છે, ત્યારે તે સમય આત્મામાં કેવળજ્ઞાનની ઉદ્ભૂતિ થઈ જાય છે. આથી સમસ્ત પદાર્થોનો સ્પષ્ટ પ્રતિભાસ થવા લાગી જાય છે કોઈ પણ રૂપી અથવા અરૂપી પદાર્થ એવો નથી બચતો જે કેવળજ્ઞાનનો વિષય ન બનતો હોય આ જ્ઞાન અનુપમ છે એવું બીજું કોઈ જ્ઞાન નથી કે જેનાથી આને ઉપમિત કરી શકે તેના દ્વારા પ્રકાશિત પદાર્થોમાં કોઈ પણ પ્રકારની બાધા આવતી નથી. આ પ્રકારે મહાત્માને કહીને તે મન નામનો પુરૂષ અંતર્ધાન થઈ ગયો.

આત્મા શબ્દનો અર્થ બાહ્ય ઇન્દ્રિયો પણ છે જે સ્પર્શન રસના ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને કાનના ભેદથી પાંચ પ્રકારની છે મોક્ષાભિલાષી આત્મા એનું દમન

कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्ग,-
मीना हताः पञ्चभिरेव पञ्च।
एकः प्रमादी स न हन्यते किं,
यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च ॥ १ ॥

अन्यच्च—इन्द्रियाणां हि चरतां, विषयेष्वपहारिषु।
संयमे यत्नमातिष्ठेद्, विद्वान् यन्तेव वाजिनाम् ॥ १ ॥

अयमर्थः—विद्वान्=तत्वज्ञः अपहारिषु=आकर्षकेषु=तत्तदिन्द्रियविषयेषु चरतां= गच्छताम् इन्द्रियाणां संयमे=संयमने यत्नम् आतिष्ठेत्=कुर्यात्, क इव ? इत्याह- वाजिनाम्=अश्वानां यन्तेव=सारथिरिवेति ।

यदि इनका दमन नही करता है तो वह मुक्तिमार्ग में प्रवृत्त नहीं हो सकता है और न साधक ही वन सकता है। इन्द्रियों का यदि दमन न किया जाय तो शास्त्रकारों ने यहां तक कह दिया है कि आत्मा का भी विनाश हो जाता है। कहा भी है—देखो—जव क्रमशः एक एक इन्द्रिय के विषय में लोलुप होने से कुरंग—हिरण, मातंग—हस्ती, पतंग, भ्रमर एवं मीन—मछली, ये प्राणी अपने प्राणों से रहित होते है तव जो मनुष्य पांचों इन्द्रियोंके विषय में लोलुप बनेगा क्या वह विनष्ट नहीं होगा ? परंतु अवश्य विनष्ट होगा—दुर्गति को प्राप्त करेगा। अतः जिस प्रकार यन्ता—अश्वरोही—घुड़सवार—इच्छित मार्ग पर चलाने के लिये घोड़े को लगाम द्वारा अपने आधीन बना लेता है उसी प्रकार आत्महितैषी का कर्तव्य है कि वह भी इन इन्द्रियरूपी घोड़ों को कि जो अपने—अपने

ન કરે તો તે મુક્તિ માર્ગમા પ્રવર્ત બની શકતો નથી. તેમજ સાધક પણુ બની શકતો નથી ઈન્દ્રિયોનુ જો દમન ન કરવામા આવે તો શાસ્ત્રકારોએ ત્યા સુધી કહેલુ છે કે, આત્માનો પણુ વિનાશ થઈ જાય કહ્યું પણુ છે—જુઓ—જ્યારે ક્રમથી એક એક ઈન્દ્રિયના વિષયમા લોલુપ હોવાથી કુરગ—હરણુ, માતગ— હાથી, પતગ, ભ્રમર, તેમજ માછલી, આ પ્રાણી પોતાના પ્રાણોથી રહિત બને છે તો પછી માણુસ જ્યારે પાચેય ઈન્દ્રિયોના વિષયમા લોલુપ બની રહે તો તેનો નાશ ન થાય? ખરેખર નાશ થવાનો—દુર્ગતિને પ્રાપ્ત કરશે એથી જે રીતે ઘોડેસ્વાર ઈચ્છિત માર્ગ ઉપર ચલાવવા માટે ઘોડાને લગામ દ્વારા પોતાના આધિન બનાવી લે છે એજ પ્રકારે આત્મહિતૈષીનુ કર્તવ્ય છે કે, તે પણુ આ ઈન્દ્રિયરૂપી ઘોડાઓને કે જે પોત પોતાના વિષયોની તરફ અર્થાત અસયમ

अय भाव —मनोनिग्रहेण पञ्चेन्द्रियनिग्रहेण चात्मा उपशमभावे नेतव्य इति भावः।

हु=निश्चयेन, खलु—यतः आत्मा दुर्दमः=दुर्जयः।

अत्रोदाहरणम्—

'अप्पा हु खलु दुद्दमो' इति भगवद्वचनं महाचार्यसन्निधौ श्रुत्वाऽऽत्मकल्याणसाधक उग्रवंशोत्पन्न उग्रनामा नृप प्रव्रज्यां गृहीतवान्। स्वकल्याणार्थं मनोनिग्रहेतु प्रवृत्तः। किन्तु मनः पारदवत् परमचञ्चलम्, तन्न तस्त्रायत्त न जातम्, असौ मुनिव्रतधारी नृपश्चिन्तयति—अहो! एकेनापि कोपकटाक्षमात्रेण सर्वे जना ममाज्ञां शिरसि धृत्वा ममायत्ताः सन्तो मम चरण शरणीकृत्य तिष्ठन्ति स्म। परन्तु

विषयों की ओर अर्थात् असंयम मार्ग में प्रवृत्ति करते हैं। संयमरूपी लगाम से संयमित करे जिससे उनकी असंयम में प्रवृत्ति रुक जाय। कहने का भाव यही है कि पाँच इन्द्रिय एवं मन इन छह को निगृहीत करने से आत्मा अपने उपशम भावमें स्थित होता है। अतः इनके निग्रह करनेका प्रयत्न प्रत्येक मोक्षाभिलाषी आत्मा को करना चाहिये। "अप्पा हु खलु दुद्दमो" इस प्रभु कथित वचन को महाचार्य के पास सुनकर उग्र वंशीय उग्र नामका राजा दीक्षित हुए। उन्होंने हर तरह से अपने मन को निग्रह करने का खूब प्रयत्न किया, परन्तु पारे एवं पवन के समान अति चंचल होने से उसका वह निग्रह नहीं कर सके। उसी मुनिव्रत धारी राजा ने विचार किया—बड़े आश्चर्यकी बात है कि एक कोपकुटिल भ्रकुटीमात्र से भी समस्त मेरे प्रजाजन मेरी आज्ञाको शिर पर धारण कर लिया करते थे और चरण की शरण में आ जाते थे—परन्तु—यह

માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે એને સંયમરૂપી લગામથી સંયમિત બનાવે જેનાથી તેની અસંયમની પ્રવૃત્તિ રોકાઈ જાય. મતલબ કહેવાનો એ છે કે પાંચ ઇન્દ્રિય અને મન આ છ ને નિગ્રહીત કરવાથી આત્મા પોતાના ઉપશમ ભાવમાં સ્થિત થાય છે આથી એનો નિગ્રહ કરવાનો પ્રયત્ન દરેક મોક્ષાભિલાષી આત્માએ કરવો જોઈએ. "અપ્પા હુ ખલુ દુદ્દમો' આ પ્રભુએ કહેલા વચનને મહાચાર્યની પાસેથી સાંભળીને ઉગ્રવંશીય ઉગ્ર નામના રાજા દીક્ષીત થયા તેઓએ દરેક પ્રકારે પોતાના મનનો નિગ્રહ કરવાનો ખુબ પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ પવનના સમાન અતિ ચંચળ હોવાથી તેનાથી નિગ્રહ કરી શકાયો નહીં એ મુનિવ્રતધારી રાજાએ વિચાર કર્યો—વધા આશ્ચર્યની વાત છે કે એક કોપ કુટિલ ભ્રકુટી માત્રથી મારા સમસ્ત પ્રજાજનો મારી આજ્ઞાને માથા ઉપર ધારણ કરતા હતા અને ચરણના શરણમાં આવી જતા હતા. પરંતુ આ મન કેટલું બળવાન છે જે મારા વશમાં

कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्ग,–
मीना हताः पञ्चभिरेव पञ्च।
एकः प्रमादी स न हन्यते किं,
यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च ॥ १ ॥

अन्यच्च—इन्द्रियाणां हि चरता, विषयेष्वपहारिषु।
संयमे यत्नमातिष्ठेद्, विद्वान् यन्तेव वाजिनाम् ॥ १ ॥

अयमर्थ –विद्वान्=तत्वज्ञः अपहारिषु=आकर्षकेषु=तत्तदिन्द्रियविषयेषु चरतां= गच्छताम् इन्द्रियाणां संयमे=संयमने यत्नम् आतिष्ठेत्=कुर्यात्, क इव ? इत्याह- वाजिनाम्=अश्वानां यन्तेव=सारथिरिवेति।

यदि इनका दमन नहीं करता है तो वह मुक्तिमार्ग में प्रवृत्त नहीं हो सकता है और न साधक ही बन सकता है। इन्द्रियों का यदि दमन न किया जाय तो शास्त्रकारों ने यहां तक कह दिया है कि आत्मा का भी विनाश हो जाता है। कहा भी है–देखो–जब क्रमशः एक एक इन्द्रिय के विषय में लोलुप होने से कुरंग–हिरण, मातंग–हस्ती, पतंग, भ्रमर एवं मीन–मछली, ये प्राणी अपने प्राणों से रहित होते हैं तब जो मनुष्य पांचों इन्द्रियोंके विषय में लोलुप बनेगा क्या वह विनष्ट नहीं होगा ? परंतु अवश्य विनष्ट होगा–दुर्गति को प्राप्त करेगा। अतः जिस प्रकार यन्ता–अश्वरोही–घुड़सवार–इच्छित मार्ग पर चलाने के लिये घोडे को लगाम द्वारा अपने आधीन बना लेता है उसी प्रकार आत्महितैषी का कर्तव्य है कि वह भी इन इन्द्रियरूपी घोड़ों को कि जो अपने–अपने

ન કરે તો તે મુક્તિ માર્ગમા પ્રવર્ત બની શકતો નથી તેમજ સાધક પણ બની શકતો નથી ઇન્દ્રિયોનુ જો દમન ન કરવામા આવે તો શાસ્ત્રકારોએ ત્યા સુધી કહેલુ છે કે, આત્માનો પણ વિનાશ થઈ જાય કહ્યુ પણ છે–જુઓ–જ્યારે ક્રમથી એક એક ઇન્દ્રિયના વિષયમા લોલુપ હોવાથી કુરગ–હરણ, માતગ–હાથી, પતગ, ભ્રમર, તેમજ માછલી, આ પ્રાણી પોતાના પ્રાણોથી રહિત બને છે તો પછી માણસ જ્યારે પાચેય ઇન્દ્રિયોના વિષયમા લોલુપ બની રહે તો તેનો નાશ ન થાય ? ખરેખર નાશ થવાનો–દુર્ગતિને પ્રાપ્ત કરશે એથી જે રીતે ઘોડેસ્વાર ઇચ્છિત માર્ગ ઉપર ચલાવવા માટે ઘોડાને લગામ દ્વારા પોતાના આધિન બનાવી લે છે એજ પ્રકારે આત્મહિતૈષીનુ કર્તવ્ય છે કે, તે પણ આ ઇન્દ્રિયરૂપી ઘોડાઓને કે જે પોત પોતાના વિષયોની તરફ અર્થાત અસયમ

अथ भावः—मनोनिग्रहेण बाह्येन्द्रियनिग्रहेण चात्मा उपशमभावे नेतव्य इति भावः।

दु=निश्चयेन, खलु—यतः आत्मा दुर्दमः=दुर्जयः।

अत्रोदाहरणम्—

'अप्पा हु खलु दुद्दमो' इति भगवद्वचनं सदाचार्यसमीपे श्रुत्वाऽऽत्मकल्याणसाधक उग्रवंशोत्पन्न उग्रनामा नृपः प्रव्रज्यां गृहीतवान्। स्वकल्याणार्थं मनो निग्रहीतुं प्रवृत्तः। किन्तु मनः पारदवत् परमचञ्चलम्, तेन तस्य स्थैर्यं न जातम्, असौ मुनिव्रतधारी नृपश्चिन्तयति—अहो! एकेनापि कोपकटाक्षमात्रेण सर्वे जना ममाज्ञां शिरसि धृत्वा ममायत्ताः सन्तो मम चरणं शरणीकृत्य तिष्ठन्ति स्म। परन्तु

विषयों की ओर अर्थात् असंयम मार्ग में प्रवृत्ति करते हैं। संयमरूपी लगाम से संयमित करे जिससे उनकी असंयम में प्रवृत्ति रुक जाय। कहने का भाव यही है कि पांच इन्द्रिय एवं मन इन छह को निगृहीत करने से आत्मा अपने उपशम भावमें स्थित होता है। अतः इनके निग्रह करनेका प्रयत्न प्रत्येक मोक्षाभिलाषी आत्मा को करना चाहिये। "अप्पा हु खलु दुद्दमो" इस प्रभु कथित वचन को सदाचार्य के पास सुनकर उग्र वंशीय उग्र नामका राजा दीक्षित हुए। उन्होंने हर तरह से अपने मन को निग्रह करने का खूब प्रयत्न किया, परन्तु पारे एवं पवन के समान अति चंचल होने से उसका वह निग्रह नहीं कर सके। उसी मुनिव्रत धारी राजा ने विचार किया—यह आश्चर्यकी बात है कि एक कोपकुटिल भ्रकुटीमात्र से भी समस्त मेरे प्रजाजन मेरी आज्ञाको शिर पर धारण कर लिया करते थे और चरण की शरण में आ जाते थे—परन्तु—यह

માર્ગમાં પ્રવૃતિ કરે છે એમને સંયમરૂપી લગામથી સંયમિત બનાવે જેનાથી તેની અસંયમની પ્રવૃતિ રોકાઈ જાય. મતલબ કહેવાનો એ છે કે પાંચ ઇન્દ્રિય અને મન, આ છ ને નિગ્રહીત કરવાથી આત્મા પોતાના ઉપશમ ભાવમાં સ્થિત થાય છે આથી એનો નિગ્રહ કરવાનો પ્રયત્ન દરેક મોક્ષાભિલાષી આત્માએ કરવો જોઈએ. "અપ્પા હુ ખલુ દુદ્દમો" આ પ્રભુએ કહેલા વચનને સદાચાર્યની પાસેથી સાંભળીને ઉગ્રવંશીય ઉગ્ર નામના રાજા દીક્ષીત થયા તેઓએ દરેક પ્રકારે પોતાના મનનો નિગ્રહ કરવાનો ખુબ પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ પવનના સમાન અતિ ચંચળ હોવાથી તેનાથી નિગ્રહ કરી શકાયો નહીં એ મુનિવ્રતધારી રાજાએ વિચાર કર્યો—આ તો આશ્ચર્યની વાત છે કે એક કોપકુટિલ ભ્રકુટી માત્રથી મારા સમસ્ત પ્રજાજનો મારી આજ્ઞાને માથા ઉપર ધારણ કરતા હતા અને ચરણના શરણમાં આવી જતા હતા. પરંતુ આ મન કેટલું ભયાનક છે જે મારા વશમાં

कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्ग,-
मीना हताः पञ्चभिरेव पञ्च।
एकः प्रमादी स न हन्यते किं,
यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च ॥ १ ॥

अन्यच्च—इन्द्रियाणां हि चरता, विषयेष्वपहारिषु ।
संयमे यत्नमातिष्ठेद्, विद्वान् यन्तेव वाजिनाम् ॥ १ ॥

अयमर्थः-विद्वान्=तत्त्वज्ञः अपहारिषु=आकर्षकेषु=तत्तदिन्द्रियविषयेषु चरतां= गच्छताम् इन्द्रियाणां संयमे=संयमने यत्नम् आतिष्ठेत्=कुर्यात्, क इव? इत्याह- वाजिनाम्=अश्वानां यन्तेव=सारथिरिवेति ।

यदि इनका दमन नहीं करता है तो वह मुक्तिमार्ग में प्रवृत्त नहीं हो सकता है और न साधक ही बन सकता है। इन्द्रियो का यदि दमन न किया जाय तो शास्त्रकारों ने यहां तक कह दिया है कि आत्मा का भी विनाश हो जाता है। कहा भी है-देखो-जब क्रमशः एक एक इन्द्रिय के विषय में लोलुप होने से कुरंग-हिरण, मातंग-हस्ती, पतंग, भ्रमर एवं मीन-मछली, ये प्राणी अपने प्राणों से रहित होते हैं तब जो मनुष्य पांचों इन्द्रियोंके विषय में लोलुप बनेगा क्या वह विनष्ट नहीं होगा? परंतु अवश्य विनष्ट होगा-दुर्गति को प्राप्त करेगा। अतः जिस प्रकार यन्ता-अश्वरोही-घुड़सवार-इच्छित मार्ग पर चलाने के लिये घोड़े को लगाम द्वारा अपने आधीन बना लेता है उसी प्रकार आत्महितैषी का कर्तव्य है कि वह भी इन इन्द्रियरूपी घोड़ों को कि जो अपने-अपने

न કરે તો તે મુક્તિ માર્ગમા પ્રવર્ત બની શકતો નથી. તેમજ સાધક પણ બની શકતો નથી ઇન્દ્રિયોનુ જો દમન ન કરવામા આવે તો શાસ્ત્રકારોએ ત્યા સુધી કહેલુ છે કે, આત્માને પણ વિનાશ થઈ જાય કહ્યું પણ છે-જુઓ-જ્યારે ક્રમથી એક એક ઇન્દ્રિયના વિષયમા લોલુપ હોવાથી કુરંગ-હરણ, માતગ- હાથી, પતગ, ભ્રમર, તેમજ માછલી, આ પ્રાણી પોતાના પ્રાણોથી રહિત બને છે તો પછી માણુસ જ્યારે પાચેય ઇન્દ્રિયોના વિષયમા લોલુપ બની રહે તો તેનો નાશ ન થાય? ખરેખર નાશ થવાનો-દુર્ગતિને પ્રાપ્ત કરશે એથી જે રીતે ઘોડેસ્વાર ઇચ્છિત માર્ગ ઉપર ચલાવવા માટે ઘોડાને લગામ દ્વારા પોતાના આધિન બનાવી લે છે એજ પ્રકારે આત્મહિતૈષીનુ કર્તવ્ય છે કે, તે પણ આ ઇન્દ્રિયરૂપી ઘોડાઓને કે જે પોત પોતાના વિષયોની તરફ અર્થાત અસયમ

निपातयति, ततोऽपि निःसृतं पुनरुपशमभावे समारोपयति, ततोऽपि निःसृतं दृष्ट्वा स चिन्तयति–अहो ! मनो हि दुर्दमम् तदपि ज्ञानक्रियाभ्यां वशीकरिष्यामि, इति विचिन्त्य क्षपकश्रेण्यामारुह्य मनो निगृह्य शुक्लध्यानद्वितीयपादं समाप्य केवलज्ञानं प्राप्तवान् । आत्मानं दाम्यन् अस्मिन् लोके परत्र च सुखी भवति ।

अत्रोदाहरणम्—

एको धर्मघोषनामाऽऽचार्यः शिष्यसहितो ग्रामानुग्रामं विहरन् विस्मृतमार्गः पञ्चशतचौराधिष्ठितायां चौरपल्ल्यां गतः । मार्गविस्मरणादेव चातुर्मास्यकरणार्थं

जब यह वहां भी नहीं ठहरा तो सूत्रार्थचिन्तनरूप ध्यान में लगा दिया। तब यह वहां सूत्रार्थ के चिन्तवन करने में लग गया। परंतु यह बहुत काल तक स्थित नहीं रह सका। तो फिर उसको उपशम भाव में लगाया। जिससे उसको शांति मिले, फिर भी यह स्थिर नहीं रहा और निकला तो मुनि विचारने लगे अहो! मन बड़ा ही दुर्दम है उसको ज्ञान एवं क्रिया में लगा दिया। ज्ञान क्रिया से इसको वश में करूँगा ऐसा निश्चित विचारकर क्षपक श्रेणी का आश्रयण किया, फिर मन स्थिर हो गया, और शुक्ल ध्यान के द्वितीय पाद के अवलम्बन से केवलज्ञान को प्राप्त कर लिया और सिद्धिपद पाये, तात्पर्य कहनेका यह है कि आत्मा को दमन करने वाला साधु इस लोक एवं परलोक में सुखी होता है।

धर्मघोष नाम के कोई एक आचार्य थे। वे शिष्यों सहित विहार करते हुए किसी दूसरे ग्राम को पधार रहे थे। चलते-चलते वे मार्ग

વળી ત્યાંનો પ્રયત્ન કર્યો કે શાસ્ત્રવિધિએ તુરતજ સ્વાધ્યાયમાં નિરત કરી દીધુ જ્યારે તે ત્યાં પણ ન ટક્યું ત્યારે સૂત્રાર્થ ચિંતનરૂપ ધ્યાનમાં લગાવી દીધુ અને તે સૂત્રાર્થના ચિંતનમાં ત્યાં લાગી ગયા. પરંતુ ત્યાં પણ તે લાંબો સમય સ્થિર ન રહી શક્યા. આ પછી ઉપશમ ભાવમાં લગાવવામાં આવતાં જેનાથી શાંતિ મળે. છતાં પણ એ સ્થિર ન રહ્યું ત્યારે મુનિ વીચારવા લાગ્યા કે મન બહુજ ચપળ છે તેને જ્ઞાન વગેરેની ક્રિયામાં લગાડવામાં આવ્યું જ્ઞાનક્રિયાથી તેને વશ કરીશ એવો નિશ્ચિત વિચાર કરી ક્ષપક શ્રેણીનો આશ્રય લીધો, પછી મન સ્થિર થયું અને શુક્લ ધ્યાનના બીજા પદના અવલંબનથી કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું અને સિદ્ધી પદ પામ્યા. તાત્પર્ય કહેવાનું એ છે કે આત્માને દમન કરવાવાળા સાધુ આ લોક અને પરલોકમાં સુખી થાય છે આને ઉદાહરણ દ્વારા સમર્થન કરવામાં આવે છે—

ધર્મઘોષ નામના કોઈ એક આચાર્ય હતા, તે શિષ્યો સહિત વિહાર કરીને કોઈ ગામે જઈ રહ્યા હતા ચાલતાં ચાલતાં તે માર્ગ ભુલી ગયા અને

इदमेकमेव मनः शतधा मां नर्तयति, अह जातिसम्पन्नः कुलसम्पन्न उग्रवंशीयः क्षत्रियोऽस्मि, येन केनापि प्रकारेणातिचञ्चलमिदं मनः स्वायत्तीकरिष्यामि तपसा संयमेन वा स्वाध्यायध्यानादिना वा यथातथा मनः सुस्थिरं करिष्यामि, इति मनसि निश्चित्य समितिषु मनः संयोजयति, ततो निःसरति तदनु गुप्तिषु नियोजयति ततोऽपि निःसृतं स्वाध्याये, ततोऽपि निःसृतं सूत्रार्थचिन्तनलक्षणे ध्याने

मन कितना बलिष्ठ है जो मेरे वशमें नहीं आता है–उल्टा मुझे ही अनेक तरह से नचाता है। मैं जाति संपन्न हूं, कुल संपन्न हूं और उग्रवंशीय क्षत्रिय हूं, अतः मेरा कर्तव्य है कि इसका विजय करने के लिये मैं अपनी शक्ति का परिचय दुं। मैं कोई ऐसा वैसा व्यक्ति तो हूं नहीं जो इसके वश में पड जाउं। अतः जैसे भी हो सकेगा हर एक उपाय से चाहे यह कितना भी चंचल क्यों न हो इसे अपने अधीन बनाकर ही रहूंगा। यदि यह तप से वश में होना चाहेगा–तो तप करूँगा–संयम से वश में होना चाहेगा–तो संयम मार्ग अराधुंगा, यदि स्वाध्याय एवं ध्यान से वश में होना चाहेगा–तो स्वाध्याय, ध्यान करुंगा, परंतु इसे अब छोडूंगा नहीं। इस प्रकार दृढ प्रतिज्ञ होकर सर्वप्रथम उसने पांच समितियों के पालन करने में मनको नियुक्त किया, परन्तु यह तो बड़ा ही चंचल था, इसलिये ज्यों ही वहां से निकला की गुप्तियों में नियुक्त किया, फिर भी यह वहां कुछ ही देर ठहर कर जब इसने इधर उधर जानेका प्रयत्न किया कि राजऋषि ने शीघ्र ही स्वाध्याय में निरत कर दिया।

આવતું નથી ઉલટુ મનેજ અનેક રીતે નચાવે છે હુ જાતિ સપન્ન છુ, કુળ સપન્ન છુ, અને ઉગ્ર વશિય ક્ષત્રિય છુ આથી મારૂ કર્તવ્ય છે કે, એના ઉપર વિજય કરવા માટે હુ મારી શક્તિનો પરિચય કરાવું હુ કોઈ એવો નબળા મનનો માણુસ નથી કે એના વશમા પડી જાઉ આથી જેમ બને તેમ દરેક ઉપાયથી ચાહે તે કેટલુ પણ ચચલ કેમ ન હોય તેને મારા આધિન બનાવીને જ જપીશ. જો તે તપથી વશ બનશે તો હુ તપ કરીશ–સયમથી વશ થશે તો સયમ માર્ગનું આરાધન કરીશ, જો સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી વશમાં આવશે તો સ્વાધ્યાય, ધ્યાન કરીશ પરતુ આને હું છોડનાર નથી આ પ્રકારની દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા લઈ સર્વ પ્રથમ તેણે પાચ સમિતિઓનુ પાલન કરવામા મન પરોવ્યુ પરતું મન તો ભારે ચચલ હતુ આ કારણે જેમ ત્યાથી નિકળ્યુ કે ગુપ્તિઓમા નિયુક્ત થયુ છતા પણ તે ત્યા થોડીવાર રહી જ્યારે તેણે અહિં

नियमयति, ततोऽपि निस्सृतं पुनरुपशमभावे समारोहयति, ततोऽपि निस्सृतं दृष्ट्वा स चिन्तयति—अहो ! मनो हि दुर्दमम् तदपि ज्ञानक्रियाभ्यां वशीकरिष्यामि, इति विचिन्त्य क्षपकश्रेण्यामारुह्य मनो निगृह्य शुक्लध्यानद्वितीयपादं संप्राप्य केवलज्ञानं प्राप्तवान् । आत्मानं दाम्यन् अस्मिन् लोके परत्र च सुखी भवति ।

अत्रोदाहरणम्—

एको धर्मघोषनामाऽऽचार्यः शिष्यसहितो ग्रामानुग्रामं विहरन् विस्मृतमार्गः पञ्चशतचौराधिष्ठितायां चौरपल्ल्यां गतः । मार्गविस्मरणादेव चातुर्मास्यकरणार्थं

जब यह वहां भी नहीं ठहरा तो सूत्रार्थचिन्तनरूप ध्यान में लगा दिया । तब यह वहां सूत्रार्थ के चिन्तवन करने में लग गया । परंतु यह बहुत काल तक स्थिर नहीं रह सका । तो फिर उसको उपशम भाव में लगाया । जिससे उसको शांति मिले, फिर भी यह स्थिर नहीं रहा और निकला तो मुनि विचारने लगे अहो ! मन बड़ा ही दुर्दम है उसको ज्ञान एवं क्रिया में लगा दिया । ज्ञान क्रिया से इसको वश में करूँगा ऐसा निश्चित विचारकर क्षपक श्रेणी का आश्रयण किया, फिर मन स्थिर हो गया, और शुक्ल ध्यान के द्वितीय पाद के अवलम्बन से केवलज्ञान को प्राप्त कर लिया और सिद्धिपद पाये, तात्पर्य कहनेका यह है कि आत्मा को दमन करने वाला साधु इस लोक एवं परलोक में सुखी होता है।

धर्मघोष नाम के कोई एक आचार्य थे । वे शिष्यों सहित विहार करते हुए किसी दूसरा ग्राम को पधार रहे थे। चलते-चलते वे मार्ग

તદિ જ્યારે પ્રયત્ન કર્યો કે સ્વાધ્યાયમાં તુરતજ સ્વાધ્યાયમાં નિરત કરી દીધું જ્યારે તે ત્યાં પણ ન ઠર્યું ત્યારે સૂત્રાર્થ ચિંતનરૂપ ધ્યાનમાં લગાવી દીધું અને તે સૂત્રાર્થના ચિંતનમાં ત્યાં લાગી ગયા, પરંતુ ત્યાં પણ તે લાંબો સમય સ્થિર ન રહી શક્યા. આ પછી ઉપશમ ભાવમાં લગાવવામાં આવ્યાં એનાથી શાંતિ મળે. છતાં પણ એ સ્થિર ન રહ્યું ત્યારે મુનિ વીચારવા લાગ્યા કે મન બહુજ ચંચળ છે તેને જ્ઞાન વગેરેની ક્રિયામાં લગાડવામાં આવ્યું જ્ઞાનક્રિયાથી તેને વશ કરીશ એવો નિશ્ચિત વિચાર કરી ક્ષપક શ્રેણીનો આશ્રય લીધો પછી મન સ્થિર થયું અને શુક્લ ધ્યાનના બીજા પાદના અવલંબનથી કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું અને સિદ્ધી પદ પામ્યા. તાત્પર્ય કહેવાનું એ છે કે આત્માને દમન કરવાવાળા સાધુ આ લોક અને પરલોકમાં સુખી થાય છે આને ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવવામાં આવે છે—

ધર્મઘોષ નામના કોઈ એક આચાર્ય હતા, તે શિષ્યો સહિત વિહાર કરીને કોઈ ગામે જઈ રહ્યા હતા ચાલતાં ચાલતાં તે માર્ગ ભુલી ગયા અને

निश्चितस्थानं गन्तुमक्षमो भूत्वा चौरपल्ल्यामेव चातुर्मास्येऽवस्थातुं चौरपल्लीनायकमुपाश्रयं याचितवान् चौरपल्लीनायकेन प्रोक्तम्—अत्र भवता देशना न कर्तव्या, सर्वे वय तस्करवृत्तिजीविनः। मुनिना तद्वचनं स्वीकृत्य स्वाध्यायध्यानादिना चातुर्मास्यं यापितम्। चातुर्मास्यावसाने विहारसमये सर्वे तस्कराः किंचिद्दूर मुनिमनुगताः तदा मुनिना तेभ्यो रात्रिभोजनप्रतिषेधरूपा देशना दत्ता। तथा चोक्तम्—

भूल गये और चोरोंकी पल्ली में जा पहुंचे। वहां ५०० चौर रहते थे, चौमासे का समय बिलकुल नजदीक आ पहुंचा था। इतना समय था नहीं कि किसी और दूसरे स्थान पर वहां से चलकर चौमासे में रहने का निश्चय किया जा सके। अतः आचार्यने वहीं पर चतुर्मास व्यतीत करने के अभिप्राय से चौरों के नायकसे चतुर्मास में ठहरने के लिये उपाश्रयकी याचना की। आचार्यकी बात सुनकर पल्लीपति ने उनसे कहा कि आप यहां ठहरें—हमें इसमें कुछ हरकत नहींहै परंतु आप यहां धार्मिक उपदेश देने का कष्ट न करें। कारण कि हम सब यहां के निवासी चौरी करके अपना निर्वाह करते हैं कहीं ऐसा न हो कि आपकी देशना से हमारा व्यापार धंदाबंद हो जाय। आचार्य ने उसकी बात मान ली और स्वाध्याय एवं ध्यान से वहीं पर रहते हुए अपना चौमासे का समय व्यतीत किया। जब विहार करने का समय आया तो उस वक्त सब चौर मिलकर आचार्य को पहुँचाने के लिए इकट्ठे हुए और कुछ दूर तक सब के सब आचार्य महाराज को पहुँचाने के

ચોરોના નેસડામા જઈ પહોચ્યા ત્યા ૫૦૦ ચોર રહેતા હતા, ચોમાસાનો સમય નજીક આવી રહ્યો હતો, એટલો સમય ન હતો કે ત્યાથી બીજા સ્થાને પહોચીને ત્યા ચોમાસામા રહેવાનો નિશ્ચય કરી શકાય આથી આચાર્યે એ સ્થાન ઉપર ચતુર્માસ વ્યતિત કરવાના અભિપ્રાયથી ચોરોના નાયકથી ચતુર્માસ રોકાવા માટે આશ્રય સ્થાનની યાચના કરી આચાર્યની વાત સાભળી ચોરોના નાયકે કહ્યું કે ભલે આપ અહિં રહો અમને એમા કાંઈ વાંધો નથી પરતુ આપ અહિં ધાર્મીક ઉપદેશ આપવાનો વિચાર ન રાખશો કારણ કે અમે સઘળા અહિંના નિવાસી ચોરી કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરીએ છીયે કદાચ એવું ન બને કે આપના ઉપદેશથી અમારો ધધો બધ થઈ જાય, આચાર્યે તેની વાત માની લીધી અને સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી ત્યા રહીને પોતાનો ચોમાસાનો સમય વ્યતિત કર્યો જ્યારે વિહાર કરવાનો સમય આવ્યો તે વખતે બધા ચોરોએ મળી આચાર્યને પહોચાડવા માટે એકઠા થયા અને થોડે દૂર સુધી આ બધા આચાર્ય

मेधां पिपीलिका हन्ति, यूका कुर्याज्जलोदरम् ॥
कुरुते मक्षिका वान्ति, कुष्ठरोगं च कोलिकः ॥ १ ॥
कण्टको दारुखण्डं च, वितनोति गलव्यथाम् ।
व्यञ्जनान्तर्निपतित,-स्तालु विध्यति वृश्चिकः ॥ २ ॥
विलग्नश्च गले बालः, स्वरभङ्गाय जायते ।
इत्यादयो दृष्टदोषाः, सर्वेषां निशिभोजने ॥ ३ ॥
तथैव परलोकेऽपि, दुर्गतिर्जायते ध्रुवम् ।
तस्मात् रात्रौ न भुञ्जीत भोक्तं भगवता सदा ॥ ४ ॥

लिये उनके पीछे २ गये। वहां आचार्य ने उन्हें रात्रिभोजन न करने का उपदेश दिया। उस समय में उन्हों ने बतलाया कि रात्रिभोजन में अनेक दोष हैं, क्यों कि सूर्यास्त हो जाने से उस समय अनेक सूक्ष्म जीवों का प्रचार और उत्पत्ति होती है तथा यदि भोजन में पिपीलिका-कीड़ी खाने में आ जावे तो खाने वाले की बुद्धि नष्ट हो जाती है। जूं यदि भोजनमें खाने में आ जावे तो जलोदर नामका रोग हो जाता है। भोजनमें मक्षिका आ जानेसे वमन होता है, भोजनमें कौलिक करोळिया के खाने से कुष्ठरोग होता है, कांटा तथा लकड़ी की फांस से गले में घोर दुःख होता है, बिछु खाने में आ जाय तो तालु का भेदन होता है, केश-खाने में आ जावे तो स्वर का भंग होता है इत्यादि अनेक दोष रात्रिभोजन में है। तथा परलोक में रात्रिभोजन करने वाले को दुर्गति की प्राप्ति होती है। इसलिये किसी को रात्रिभोजन नहीं करना चाहिये।

મહારાજને પહોંચાડવા તેમની પાછળ પાછળ ગયા. ત્યાં આચાર્યે તેમને રાત્રી ભોજન ન કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો. તે વખતે તેમણે જણાવ્યું કે રાત્રી ભોજનમાં અનેક દોષ છે કેમકે સૂર્યાસ્ત થઈ જવાથી અનેક સૂક્ષ્મ જીવોનો પ્રચાર અને ઉત્પત્તિ થાય છે અને ભોજનમાં જો પીપીલીકા-કીડી ખાવામાં આવી જાય તો બુદ્ધિનો નાશ થાય છે જુ વગેરે જો ખાવામાં આવી જાય તો જળોદર નામનો રોગ થાય છે માખી આવી જવાથી ઉલટી થાય છે, જો કરોળીયો ખાવામાં આવી જાય તો કોઢ થાય છે, કાંટા તેમજ લાકડાંની ફાંસ જેવું ખાવામાં આવી જાય તો ગળામાં ભરાઈ જાય છે અને બહુ દુઃખ થાય છે વિંછી જો ખાવામાં આવી જાય તો તાળવું તોડી નાખે છે, મોવાળો ખાવામાં આવી જાય તો સ્વરનો ભંગ થાય છે ઇત્યાદિ અનેક દોષ રાત્રી ભોજનમાં છે અને રાત્રી ભોજન કરનારને દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ માટે કોઈએ રાત્રી ભોજન ન કરવું.

निश्चितस्थाने गन्तुमक्षमो भूत्वा चौरपल्ल्यामेव चातुर्मास्येऽवस्थातुं चौरपल्लीनायकमुपाश्रयं याचितवान् चौरपल्लीनायकेन प्रोक्तम्-अत्र भवता देशना न कर्तव्या, सर्वे वय तस्करवृत्तिजीविनः। मुनिना तद्वचनं स्वीकृत्य स्वाध्यायध्यानादिना चातुर्मास्यं यापितम्। चातुर्मास्यावसाने विहारसमये सर्वे तस्कराः किंचिद्दूरं मुनिमनुगताः तदा मुनिना तेभ्यो रात्रिभोजनप्रतिषेधरूपा देशना दत्ता। तथा चोक्तम्-

---

भूल गये और चोरोंकी पल्ली में जा पहुंचे। वहां ५०० चौर रहते थे, चौमासे का समय बिलकुल नजदीक आ पहुंचा था। इतना समय था नहीं कि किसी और दूसरे स्थान पर वहां से चलकर चौमासे में रहने का निश्चय किया जा सके। अतः आचार्यने वहीं पर चतुर्मास व्यतीत करने के अभिप्राय से चौरों के नायकसे चतुर्मास में ठहरने के लिये उपाश्रयकी याचना की। आचार्यकी बात सुनकर पल्लीपति ने उनसे कहा कि आप यहां ठहरें-हमें इसमें कुछ हरकत नहींहै परंतु आप यहां धार्मिक उपदेश देने का कष्ट न करें। कारण कि हम सब यहां के निवासी चौरी करके अपना निर्वाह करते हैं कहीं ऐसा न हो कि आपकी देशना से हमारा व्यापार धंदाबंद हो जाय। आचार्य ने उसकी बात मान ली और स्वाध्याय एवं ध्यान से वहीं पर रहते हुए अपना चौमासे का समय व्यतीत किया। जब विहार करने का समय आया तो उस वख्त सब चौर मिलकर आचार्य को पहुँचाने के लिए इकट्ठे हुए और कुछ दूर तक सब के सब आचार्य महाराज को पहुँचाने के

ચોરોના નેસડામા જઈ પહોચ્યા ત્યા ૫૦૦ ચોર રહેતા હતા, ચોમાસાનો સમય નજીક આવી રહ્યો હતો, એટલો સમય ન હતો કે ત્યાથી બીજા સ્થાને પહોચીને ત્યા ચોમાસામા રહેવાનો નિશ્ચય કરી શકાય આથી આચાર્યે એ સ્થાન ઉપર ચતુર્માસ વ્યતિત કરવાના અભિપ્રાયથી ચોરોના નાયકથી ચતુર્માસ રોકાવા માટે આશ્રય સ્થાનની યાચના કરી આચાર્યની વાત સાભળી ચોરોના નાયકે કહ્યુ કે ભલે આપ અહિ રહો અમને એમા કાઈ વાંધો નથી પરતુ આપ અહિ ધાર્મિક ઉપદેશ આપવાનો વિચાર ન રાખશો કારણ કે અમે સઘળા અહિના નિવાસી ચોરી કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરીએ છીયે કદાચ એવુ ન બને કે આપના ઉપદેશથી અમારો ધધો બધ થઈ જાય, આચાર્યે તેની વાત માની લીધી અને સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી ત્યા રહીને પોતાનો ચોમાસાનો સમય વ્યતિત કર્યો જ્યારે વિહાર કરવાનો સમય આવ્યો તે વખતે બધા ચોરોએ મળી આચાર્યને પહોચાડવા માટે એકઠા થયા અને થોડે દૂર સુધી આ બધા આચાર્ય

निर्मिया। पाकमहत्ता अपि एवमेव विचार्य स्वमोजनार्थमर्धं मांसं पृथक् निधाय अर्धं मांसं विषमिश्रितं कृतवन्तः। सर्वे भोजनार्थमुपस्थिताः पल्लीनायकं भोक्तवन्तः। पल्लीपतिनोक्तम्—इदानीं रात्रिः संजाता, मया रात्रिभोजनस्य प्रत्याख्यानं कृतम्, सर्वैर्भुज्यताम्, ततः पल्लीनायकाज्ञया सर्वे चौरा भोक्तुमुपविष्टाः। तत्र सार्धद्वय संरूपकाश्चौराः सविषमदिरापानेन मृताः, अन्ये सार्धद्वयसंरूपकाः सविष मांसभक्षणेन मृताः। एतत् सर्वं दृष्ट्वा पल्लीनायकेन मनसि चिन्तितम्—

से आधी मदिरा में विष मिला दिया जाय। ऐसा विचार कर उन्होंने आधी मदिरा में विष मिला दिया और आधी मदिरा अपने लिये विना विष की अलग रख ली। उधर जो मांस आदि पकाने में लगे हुए थे उन्होंने भी यही विचार किया और जैसा काम इन लोगोंने किया वैसा ही उन्हों ने किया-अर्थात् उन लोगों ने भी आधे भोजन में विष मिला दिया और आधा भोजन अपने लिये विना विष का अलग रख लिया। जब सब भोजन के लिये बैठने लगे तब सब ने पल्लीपति को भोजन करने के लिये बुलाया। परंतु पल्लीपति ने उस समय भोजन करने से यह कह कर मना कर दिया कि देखो भाईयों इस समय रात्रि हो चुकी है— मैं ने रात्रिभोजन का त्याग किया है, अतः आप लोग ही इस समय भोजन करें। पल्लीपति की इस प्रकार आज्ञा प्राप्त कर वे सब के सब भोजन करने के लिये बैठ गये। उनमें आधे तो विष मिश्रित मदिरा के पान करने से मर गये और आधे विषमिश्रित मांस के खाने से मर गये। इस प्रकार सर्व विनाश देखकर पल्लीपति ने मन में विचार

આવે. એવો વિચાર કરી તેઓએ અરધા દારૂમાં વિષ મેળવી દીધુ અને અરધો દારૂ પોતાના માટે અલગ રાખ્યો. આદિ પણ જે માંસ વગેરે પકાવવામાં લાગેલ હતા તેમણે પણ એવો વિચાર કર્યો જેવુ કામ આ લોકોએ કર્યું અર્થાત્ એ લોકોએ પણ અરધા ભોજનમાં વિષ મેળવી દીધુ અને અરધુ પોતાના માટે અલગ રાખી લીધુ જ્યારે બધા જમવા માટે બેસવા માંડયા ત્યારે બધાએ તેના આગેવાનને જમવા માટે બોલાવ્યા પરંતુ આગેવાને એમ કહી ના કહી કે જુઓ ભાઈઓ આ સમયે રાત્રીનો સમય થઈ ચુકયો છે મે રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કરેલ છે આથી આપ લોકોજ જમી લ્યો. આગેવાનની આ પ્રકારે આજ્ઞા મળતા તે બધા જમવા માટે બેસી ગયા અને અરધા તો વિષ મેળવેલ દારૂનુ પાન કરવાથી મરી ગયા અને અરધા વિષ મિશ્રીત માંસના ખાવાથી મરી ગયા. આ પ્રકારે સર્વ વિનાશ જોઈને આગેવાને મનમાં વિચાર કર્યો કે

देशना श्रुत्वा तेषु केवलमेकेन पल्लीपतिना रात्रिभोजनप्रत्याख्यान कृतम्। एकदा पञ्चशतसंख्यकैश्चौरैः सह पल्लीपतिः स्तेयं कर्तुं गतः। एकस्या नगर्यां बहुतरं धनं चौर्येण प्राप्तं, तदुपादाय ते सर्वे महारण्ये समागत्य तत्र सर्वे सस्थिताः। तत्र तन्नायकेन कथितम्–अत्र भुज्यतां सर्वैः, तदा सार्धद्वयसंख्यकाः पाककरणार्थं प्रवृत्ताः, सार्धद्वयसंख्यकाश्च सुरादिकमानेतुं समीपस्थं ग्राम गताः। मदिरादिकमानेतुं प्रवृत्तैस्तैश्चिन्तितम्–चौर्येणोपार्जितं सर्वं धनमस्माकं भविष्यति, यद्यर्धमदिरा विषमिश्रिता नीयते। एव विचिन्त्यार्धमदिरा विषमिश्रिता तैरानीता, अर्धा तु स्वार्थं

आचार्य महाराज की इस प्रकार की धर्मदेशना सुनकर उनमें से केवल एक पल्लीपति ने रात्रिभोजन का त्याग कर दिया। एक समय की बात है कि यह पल्लीपति उन पांचसौ चोरों के साथ चोरी करने के लिये बाहर गया। किसी एक नगर में चौरी करने से उन्हें बहुत सा द्रव्य मिला। उसे लेकर वे सब के सब वहां से चल दिये और किसी एक जंगल में आकर ठहर गये। पल्लीपति ने सब से कहा कि अब सब लोग भोजन की तैयारी करो। पल्लीपति के इस आदेश को पाकर उनमें से आधे अर्थात् अढाईसौ चौर तो भोजन करने की तैयारी में लग गये और अढाइसौ चौर सुरा मदिरा आदि को लेने के लिये पास के गावों में गये। मदिरादिक लानेके लिये गये हुए इन व्यक्तियों ने मनमें विचार किया कि चोरी में जितना भी द्रव्य हाथ लगा है वह सब का सब हम सब लोगों को ही मिल जावे तो बहुत ही उत्तम बात है, इसलिये ऐसा प्रयत्न करना चाहिये कि जो लोग भोजन बना रहे हैं वे सब के सब मर जायें–अत उन्हें मारने की तरकीब एक यही है कि इस मदिरा में

આચાર્ય મહારાજની આ પ્રકારની ધર્મ દેશના સાભળીને તેમાથી ફક્ત એક ચોરના આગેવાને રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કર્યો એક વખતે તે ચોરનો આગેવાન એ પાચસો ચોરોની સાથે ચોરી કરવા માટે બહાર ગયો, કોઈ એક નગરમા ચોરી કરવાથી તેને ઘણુ દ્રવ્ય મળ્યુ એને લઈ તે બધા ત્યાથી ચાલતા થયા અને કોઈ એક જગલમા પહોચી ત્યા રોકાયા ચોરના આગેવાને બધાને ભોજનની તૈયારી કરવાનુ કહ્યું તેના આદેશને સાભળી અરધ જેટલા ચોર તો ભોજનની તૈયારીમા લાગી ગયા અને અરધા દારૂ વિગેરે લેવા માટે પાસેના ગામમા ગયા, દારૂ વિગેરે લેવા ગયેલા એ ચોરોએ મનમા વિચાર કર્યો કે, ચોરીમા મળેલુ સઘળુ દ્રવ્ય બધુ અમને મળી જાય તો ઘણુ સારૂ થાય આ માટે એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે લોકો ભોજન બનાવે છે તે બધા મરી જાય તેમને મારવાની તરકીબ કેવળ એક જ છે કે આ દારૂમાના અરધા દારૂમા વિષ ભેળવવવામા

निर्विषा। पाचकमहत्तरा अपि एवमेव विचार्य स्वभोजनार्थमर्धं मांसं पृथक् निधाय अर्धं मांसं विषमिश्रितं कृतवन्तः। सर्वे भोजनार्थमुपस्थिताः पल्लीनायकं भोक्तुमवन्तः। पल्लीपतिनोक्तम्—इदानीं रात्रिः सञ्जाता, मया रात्रिभोजनस्य प्रत्याख्यानं कृतम्, सर्वैर्भुज्यताम्, ततः पल्लीनायकाज्ञया सर्वे चौरा भोक्तुमुपविष्टाः। तत्र सार्धद्वय-संस्पर्शकाश्चौरा सविषमदिरापानेन मृताः, अन्ये सार्धद्वयसस्पर्शका सविष मांसभक्षणेन मृता। एतत् सर्वं दृष्ट्वा पल्लीनायकेन मनसि चिन्तितम्–

से आधी मदिरा में विष मिला दिया जाय। ऐसा विचार कर उन्होंने आधी मदिरा में विष मिला दिया और आधी मदिरा अपने लिये बिना विष की अलग रख ली। उधर जो मांस आदि पकाने में लगे हुए थे उन्होंने भी यही विचार किया और जैसा काम इन लोगोंने किया वैसा ही उन्हों ने किया-अर्थात् उन लोगों ने भी आधे भोजन में विष मिला दिया और आधा भोजन अपने लिये बिना विष का अलग रख लिया। जब सब भोजन के लिये बैठने लगे तब सब ने पल्लीपति को भोजन करने के लिये बुलाया। परंतु पल्लीपति ने उस समय भोजन करने से यह कह कर मना कर दिया कि देखो भाईयों इस समय रात्रि हो चुकी है–मैं ने रात्रिभोजन का त्याग किया है, अतः आप लोग ही इस समय भोजन करें! पल्लीपति की इस प्रकार आज्ञा प्राप्त कर वे सब के सब भोजन करने के लिये बैठ गये। उनमें आधे तो विष मिश्रित मदिरा के पान करने से मर गये और आधे विषमिश्रित मांस के खाने से मर गये। इस प्रकार सर्व विनाश देखकर पल्लीपति ने मन में विचार

આવે, એવો વિચાર કરી તેઓએ અરધા દારૂમાં વિષ મેળવી દીધું અને અરધો દારૂ પોતાના માટે અલગ રાખ્યો. આદિ પકાવવામાં લાગેલ હતા તેમણે પણ એવો વિચાર કર્યો એવું કામ આ લોકોએ કર્યું અર્થાત્ એ લોકોએ પણ અરધા ભોજનમાં વિષ મેળવી દીધું અને અરધું પોતાના માટે અલગ રાખી લીધું જ્યારે બધા જમવા માટે બેસવા માંડ્યા ત્યારે બધાએ તેના આગેવાનને જમવા માટે બોલાવ્યા. પરંતુ આગેવાને એમ કહી ના કહી કે જુઓ ભાઈઓ આ સમયે રાત્રીનો સમય થઈ ચુક્યો છે મેં રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કરેલ છે આથી આપ લોકોજ જમી લ્યો. આગેવાનની આ પ્રકારે આજ્ઞા મળતાં તે બધા જમવા માટે બેસી ગયા અને અરધા તો વિષ મેળવેલ દારૂનું પાન કરવાથી મરી ગયા અને અરધા વિષ મિશ્રીત માંસના ખાવાથી મરી ગયા. આ પ્રકારે સર્વ વિનાશ જોઈને આગેવાને મનમાં વિચાર કર્યો કે

रात्रिभोजनप्रत्याख्यानेन रसनेन्द्रियमात्रदमनस्य फलमेतद् यन्मया जीवनं लब्धम्, यदि पुनः सर्वथाऽऽत्मदमनं कुर्यां तर्हि कथं न ध्रुवं नित्यमचलमव्याबाधं शिवसौख्यं लभेयम्। एवं विचिन्त्य चौरपल्लीनायकेन मुनिसमीपे गत्वा प्रव्रज्यां गृहीत्वा स्वात्मकल्याण साधितम् ॥ १५ ॥

आत्मदमनार्थमेवं चिन्तयेदित्याह—

मूलम्—वरं मे अप्पा दंतो. संजमेण तवेण य ।
माऽहं परेहिं दम्मंतो, बंधणेहिं वहेहि य ॥ १६ ॥

छाया—वरं मे आत्मा दान्तः संयमेन तपसा च ।
माऽहं परैर्दमितः बन्धनैर्वधैश्च ॥ १६ ॥

टीका—'वरं मे०' इत्यादि ।

मे=मया, आत्मा—मनोरूपः पञ्चेन्द्रियरूपश्च संयमेन=सावद्यानुष्ठानविरति-

---

किया कि रात्रिभोजन त्याग करने का, जिसमें एक मात्र रसनेन्द्रिय का दमन किया जाता है, यह फल है जो मैं अकेला जीवित बच सका हूं। यदि सर्व प्रकार से मैं आत्मा-इन्द्रियों एवं मन का दमन करूँ तो क्यों नहीं ध्रुव, नित्य, अचल और अव्याबाध मुक्ति सुख का अधिकारी बनूं। इस प्रकार विचार कर उस पल्लीपति ने उसी समय मुनिकी पास जा कर दीक्षा धारण कर आत्मकल्याण के मार्ग का साधन करना प्रारभ कर दिया ॥१५॥

आत्मा को दमन करने के लिये मोक्षाभिलाषी को इस प्रकार विचार करना चाहिये-'वरमे०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(मे अप्पा संजमेण तवेण य दंतो वरं-संयमेन तपसा मया दान्तः वरं) संयम एवं तप के द्वारा जो मै आत्मा का-इन्द्रियों

રાત્રી ભોજન ત્યાગ કરવાથી માત્ર એક રસનેન્દ્રિયનુ દમન કરવામા આવે છે તેનુ આ ફળ છે જે હુ એકલો જીવતો રહી શકયો જો હુ સર્વ પ્રકારથી આત્મા-ઇન્દ્રિયો અને મનનુ દમન કરૂ તો ધ્રુવ, નિત્ય, અચલ અને અવ્યાબાધ મુક્તિ સુખનો અધિકાર કેમ ન બનું? આ પ્રકારનો વિચાર કરી તે ચોરના આગેવાને એજ વખતે મુનિ પાસે જઈને દીક્ષા ધારણ કરી આત્મ કલ્યાણના માર્ગનુ સાધન કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો ॥ ૧૫ ॥

મોક્ષના અભિલાષીએ આ પ્રકારે આત્માનું દમન કરવાનો વિચાર કરવો જોઈએ—वरंमे० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मे अप्पा सजमेण तवेणय दंतोवरं-संयमेन तपसा मया दान्तः वर

संक्षणेन सप्तदशविधेन, तपसा अनशनादिद्वादशविधेन च दान्तः=वशीकृतः स्यात् तर्हि वरं=श्रेयः शोभनं भवेदित्यर्थः, संयमो हि आस्रवनिरोधं जनयति, क्षपकश्रेणिं समारोहयति, कर्म निर्जरयति केवलज्ञानमुत्पादयति, शैलेश्यवस्थां प्रापयति सिद्धावस्थां प्रकटयति । तपश्च रागद्वेषादिदोषमलिनात्मसंशोधकं, तेजोलेश्यादिविविधलब्धिजनकं पूर्वसंचितसकलकर्मदाहकं नवकर्मानुत्पादकम् । पुनर्मनस्येवं चिन्तयेत्–अहं परैः=अन्यैः बन्धनैः शृङ्खलादिभिः, वधैः=लगुडचपेटादिभिः, दमितः= निगृहीतः-बद्ध्वा ताडयित्वा च स्वाधीनीकृत इत्यर्थः, मा भवेयम्।

अयं भावः–यद्यन्ये मम बन्धन ताडनैर्दमनं करिष्यन्ति तदा मम श्रेयो नास्ति, परवशत्वात् , तथाहि–बधबन्धनैः परवशस्य मम चित्तसमाधिर्न सम्भवति तदभावे कर्मनिर्जराभाव', तदभावे दीर्घाध्वसंसारपरिभ्रमणं भविष्यतीति ।

एवं मन का दमन करूं यह सर्वोत्तम है। अगर ऐसा नहीं करूं तो कदाचित् मुझे (बंधणेहिं बहेहिं परेहिं दम्मं तो अहं मा वरं-बंधनैः वधैः परैः दमितः अहं मा वरं) बधनों-शृंखला आदि के द्वारा बांधना रूप क्रियाओं से तथा बध-चपेटा आदि प्रहारों से जो मैं दूसरों के द्वारा दमित होऊं। अथवा यदि मैं इन्द्रियों एवं मनका जो तप तथा संयम द्वारा दमन कर लूंगा तो यह इसलिये उत्तम है कि मैं भविष्य में अन्य व्यक्तियों द्वारा बंधन एवं बध से निगृहीत नहीं हो सकूंगा। कहने का तात्पर्य यह है कि जब मुझे अन्यजन बंधन एवं ताडन आदि द्वारा निगृहीत करेंगे तो इसमें मेरी कोई भी भलाई नहीं है कारण कि यह अवस्थाएँ अनिच्छापूर्वक वश होने की वजह से सहन करनी पड़ती हैं। इसमें चित्त की समाधि तो होती नहीं है। चित्त में समता भावरूप

સંયમ અને તપ દ્વારા જો હું આત્માનો-ઇન્દ્રિયો અને મનનું દમન કરૂં એ સર્વોત્તમ છે જો તેમ ન કરૂં તો કદાચિત મને बंधणेहिं वहेहिं परेहिं दम्मंतो अहं मा वरं-बन्धनैः वधैः परैः दमितः अहं मा वरं બંધનો શંખલા આદિ દ્વારા બાંધવારૂપ ક્રિયાઓથી તથા વધ-ચપેટા આદિ પ્રહારોથી જો હું બીજાઓથી દમિત બનું અથવા-જો હું ઇન્દ્રિયો અને મનનું તપ તથા સંયમ દ્વારા દમન કરી લઉં તો તે એ માટે ઉત્તમ છે કે હું ભવિષ્યમાં અન્ય વ્યક્તિઓ દ્વારા બંધન અને વધથી નિગ્રહીત નહીં થઈ શકું કહેવાનો મતલબ એ છે કે જ્યારે મને બીજા માણસો બંધન અથવા તાડન આદિ દ્વારા નિગ્રહીત કરે તો આમાં મારી કોઈ પણ ભલાઈ નથી. કારણ કે આ અવસ્થાઓ અનિચ્છાએ પરવશ બનાને કારણે સહન કરવી પડે છે. તેમાં ચિત્તની સમાધી થતી નથી. ચિત્તમાં

अत्र दृष्टान्तः सेचनकहस्ती यथा—

एकस्यामटव्यां बहुतरहस्तिनीभिः सह महागजो निवसन्नासीत्। स च जातं जातं करिशावकं विनाशयति। एकदा तत्रैका हस्तिनी सगर्भा जाता, सा चैवं

समाधि की प्राप्ति नहीं होगी-यह भी निश्चित है कि कर्म की निर्जरा नहीं होगी। कर्म की निर्जरा के अभाव में इस अनन्तसंसार का परिभ्रमण भी नहीं रुक सकता है। १७ प्रकार के संयम से एवं १२ प्रकार के अनशन आदि तप से जो मैं आत्मा का दमन कर लूंगा उससे मेरा एकान्त हित होगा। कारण कि संयम से ही आस्रव का निरोध होता है। इसकी सहायता से ही आत्मा क्षपकश्रेणी पर आरूढ होता है। अनन्तगुणी कर्मों की निर्जरा इसके ही सद्भाव से होती है। केवलज्ञान की प्राप्ति जीव को इसी के बल पर होती है। शैलेशी अवस्था का लाभ एवं सिद्धावस्था की प्रकटता इसी तप सयम से मिलती है। रागद्वेष आदि से मलिन आत्मा का शोधन तप से होता है। तेजोलेश्या आदि विविध लब्धियों का जनक तथा पूर्व में संचित समस्त कर्मों का नाशक एव नवीन कर्मों का आगमन का निरोधक तप होता है। अतः इस अवस्था में एकान्ततः आतमा का हित भरा हुआ है।

अब सेचनकहस्ती के दृष्टान्त से इस विषय को स्पष्ट करते हैं—

किसी एक अटवीमें अनेक हस्तिनीके साथ एक मदोन्मत्त महागज

સમતાભાવરૂપ સમાધીની પ્રાપ્તિ થશે નહી આ પણ નિશ્ચીત છે કે, કર્મની નિર્જરા પણ થશે નહી કર્મની નિર્જરાના અભાવમાં આ અનત સસારનુ પરિભ્રમણ પણ રોકી શકાવાનુ નથી ૧૭ પ્રકારના સયમથી અને ૧૨ પ્રકારના અનશન આદિ તપથી જો હુ આત્માનુ દમન કરી લઉ તો તેનાથી મારૂ એકાન્ત હિત થશે કારણ કે, સયમથી જ આશ્રવનો નિરોધ થાય છે, તેની સહાયતાથી જ આત્મા ક્ષપક શ્રેણીએ પહોચે છે અનતગુણી કર્મોની નિર્જરા એનાજ સદ્ભાવથી થાય છે કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જીવને એના જ બળથી મળે છે શૈલેશી અવસ્થાનો લાભ તેમજ સિદ્ધઅવસ્થાની પ્રગટતા એજ તપ સયમથી મળે છે રાગદ્વેશ આદિથી મલીન આત્માનુ શોધન તપથી થાય છે તેજો લેશ્યા આદિ વિવિધ લબ્ધિઓના જનક તથા પૂર્વના સચિત સમસ્ત કર્મોનો નાશ કરનાર અને નવીન કર્મોને રોકનાર તપ હોય છે આથી આ અવસ્થામા એકાન્તત આત્માનુ હિત સમાયેલુ છે

(સેચનક હાથીના દૃષ્ટાતથી સૂત્રકાર આ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે.)

કોઇ એક વનમા અનેક હાથણીઓની સાથે એક મદોન્મત્ત ગજરાજ

चिन्तयति, यदा कथमपि मे बालको भविष्यति तदाऽनेन हनिष्यते। ततः सा हस्तिनी यूथादपसरति, क्रमेण प्रहरं प्रहरद्वयमन्तरितं कृत्वा यूथमध्ये मिलति, क्रमशः सा द्वितीये दिवसे यूथमध्ये गत्वा मिलति एवं कुर्वत्या तया प्रसवसमये समागते सति तापसाश्रमो दृष्टः, सा तत्राऽऽलीना गुप्तस्थाने प्रसूता, बालकः संजातः। स बालकस्तत्र यथा तापसकुमारा घटादिभिरुद्यानगतान् वृक्षान् सिञ्चन्ति, तथा जलाशयं गत्वा स्वशुण्डायां जलं भृत्वा उद्यान सिञ्चति। तत्तस्तापसैस्तस्य

निवास करता था। वहां जितने भी नवीन बच्चे पैदा होते थे सब को मार डालता था। एक समय की बात है कि एक हस्तिनी गर्भवती हुई। गर्भावस्था में हस्तिनी ने विचार किया कि जब मेरी कुक्षि से बच्चा पैदा होगा तो यह निश्चय है कि यह दुरात्मा गज उसे बिना मारे नहीं रहेगा, अतः अच्छी अब यही है कि मैं इस यूथ से अलग ही होकर रहूं। ऐसा विचार कर यूथ से अलग रहने लगी-परन्तु यह अलग रहने का भेद प्रकट न हो जाय इस ख्याल से पहिले तो वह यूथ में एक २ दो २ प्रहर के बाद आती जाती रही, फिर १-१-२-२ दिन के बाद मिलती रही। इस प्रकार करते २ जब उसके प्रसव का समय नजदीक आ गया तो वह किसी तापस के आश्रम में जा पहुँची। वहां पर गुप्तस्थान में प्रच्छन्न होकर उसने बच्चे को जन्म दिया। बच्चा क्रमशः बढने लगा। वहां पर जिस तरह तापस कुमार घडों में पानी भरकर उद्यान के वृक्षों को सींचा करते थे उसी प्रकार यह हाथी का बच्चा भी जलाशय से अपनी सूंड में पानी भर कर उद्यान के वृक्षों

(હાથી) નિવાસ કરતો હતો. ત્યાં જેટલાં નવાં બચ્ચાં જન્મતાં હતાં તે બધાને તે મારી નાખતો. એક સમયની વાત છે એક હાથણી ગભવતી થઈ ગર્ભાવસ્થામાં હાથણીએ વિચાર કર્યો કે જ્યારે મને બચ્ચુ અવતરશે ત્યારે એ વાત નિશ્ચિત છે કે આ દુરાત્મા હાથી તેને મારી નાખ્યા વગર રહેશે નહીં આથી સારૂ તો એ છે કે આ જુથથી જુદા થઈને રહું આવો વિચાર કરી તે જુથથી જુદી રહેવા લાગી. પરંતુ અલગ રહેવાનો ભેદ પ્રગટ ન થઈ જાય એ માટે તે જુથમાં અવાર નવાર આવતી જતી અને ધીરે ધીરે એકેક દિવસ અને બબ્બે દિવસના અંતરે આવતી જતી. આ પ્રકારે કરતાં કરતાં જ્યારે તેનો પ્રસવ સમય નજીક આવ્યો ત્યારે તે કોઈ તપસ્વીના આશ્રમમાં જઈ પહોંચી અને ત્યાં ગુપ્ત સ્થાનમાં પ્રચ્છન્ન-છુપાઈ ને બચ્ચાને જન્મ આપ્યો. બચ્ચુ મોટુ થવા માંડયુ ત્યાં જે રીતે તાપસ કુમાર ઘડામાં પાણી ભરીને ઉદ્યાનના વૃક્ષોને પાતા હતા તે રીતે આ હાથીનુ બચ્ચુ પણ જળાશયથી પોતાની સુંઢમાં પાણી ભરીને

'सेचनक' इति नाम कृतम्। स सेचनकस्तापसबालकानां वयस्यो जातः। कदाचिद् भ्रमन्तं यूथाधिपतिं दृष्ट्वा सेचनकस्तं मारितवान्। स्वयं यूथाधिपतिर्जातः। स च तापसाश्रमे वृक्षाणां विध्वंसनं कृतवान्, काऽप्यन्या मन्मातेव प्रच्छन्ना मा तिष्ठतु इति विचारितवांश्च। ततस्ते तापसा रुष्टाः पुष्पफलपूर्णहस्ताः श्रेणिकनृपस्य समीपं गत्वा तमब्रुवन्-एकः सेचनकनामा हस्ती वने तिष्ठति, स चास्माकं वासस्थाने वनं विनाशयति। ततः श्रेणिकेन महत्या सेनया सह वनं गत्वा सेचनकं निगृह्य

को सींचने का काम करने लगा। सिंचनरूप कार्य को करने से तापसों ने इसका नाम "सेचनक" रख दिया। तापस बालक इस पर बड़े प्रसन्न रहा करते, अतः उन सबके साथ यह खूब हिलमिल कर रहने लगा, यहां तक कि उनके साथ इसकी पूर्ण मित्रता हो गई। जब यह खूब बलिष्ठ हो चुका-तो एक समय की बात है कि उसने अवसर पाकर यूथाधिपति हाथी को घूमते समय जान से मार दिया और स्वयं यूथ का अधिपति हो गया। इसने ऐसा विचार किया कि मेरी माता के समान कोई भी हथिनी छुप कर न बच्चा उत्पन्न करे और न छुप कर ही रहे, इस अभिप्राय से इसने आश्रम के समस्त वृक्ष उखाड़ डाले। इसके इस प्रकार के कार्य से तापस लोग रुष्ट हो गये। वे सब के सब पुष्प फलादिकरूप भेट लेकर राजा श्रेणिक के पास पहुँचे। वहां पहुँचकर उन्हों ने राजा को अपनी सारी कथा सुनाई। कहा महाराज! एक सेचनक नामक हस्ती वनमें रहता है वह बहुत ही उपद्रव कर

ઉદ્યાનના વૃક્ષોને પાણી પાવાનુ કામ કરવા લાગ્યુ, તાપસોએ આ પ્રકારનું કામ કરવાથી તે હાથી બાળકનુ નામ 'સેચનક' રાખ્યુ તાપસ બાળક તેના પર ખૂબ પ્રસન્ન રહ્યા કરતા, એથી તે એમની સાથે ખૂબ હળી મળીને રહેવા લાગ્યું, તે ત્યા સુધી કે એમની સાથે તેની પૂર્ણ મિત્રતા થઈ ગઈ જ્યારે તે હાથી બચ્ચુ ખૂબ બળવાન બન્યુ ત્યારે એક સમયે તે સશક્ત અને બળવાન બનેલા હાથી બાળે મહાબળવાન અને ઘાતક એવા હાથી જુથપતિને અવસર મેળવી જીવથી મારી નાખ્યો અને પોતે જુથપતિ બન્યો તેણે વિચાર કર્યો કે મારી માતાની માફક કોઈ પણ હાથણી છુપાઈને બચ્ચાને જન્મ ન આપે અને ન તો છુપાઇને રહે આ અભિપ્રાયથી તેણે આશ્રમના બધા વૃક્ષોને જડમુળથી ઉખેડી નાખ્યા હાથીના આ પ્રકારના કાર્યથી તપસ્વીઓના દિલમા ભારે દુ ખ થયુ અને તેઓ પુષ્પ ફળ વગેરે ભેટ લઈ રાજા શ્રેણિકની પાસે પહોચ્યા અને ત્યા જઈ રાજાને બધી વાત કહી સ ભળાવી અને કહ્યુ, મહારાજ! સેચનક નામનો એક હાથી વનમા રહે છે તે ખૂબ ઉપદ્રવ કરે છે, અમારા

आलानस्तम्भे लोहशृङ्खलाभिः स निबद्धः। तापसास्तमागत्य सेचनकं भर्त्सयन्ति-अरे गजराज! अधुना क्व ते पराक्रमः, अविनयस्य फलमिदानीं लब्धम्। एतद्वचनं श्रुत्वा सेचनकः क्रुद्धः स्तम्भं भंक्त्वा पुनर्वने प्रविष्टस्तेषामावासभूमौ वृक्षान् विध्वंसितवान्। पुनः श्रेणिकः सेचनकं गजं निगृहीतुं तद्वने गतः। अत्रान्तरे पूर्वभवमित्रदेवेन सेचनकसमीपमागत्य प्रोक्तम्-हे वत्स! परेभ्यो दमनात् स्वयं दमनं वरम्, एतत्सद्वचः श्रुत्वाऽसौ स्वयमागत्यालानस्तम्भनिकटे स्थितः।

रहा है। हमारे आश्रम का समस्त वन उसने नष्ट भ्रष्ट कर दिया है। तापसों की इस प्रकार बात सुनकर श्रेणिक ने बड़ी सेना के साथ वन में आकर उस सेचनक हाथी को पकड़ लिया। और उसे लाकर आलान स्तंभ में लोहे की सांकलों से बांध दिया। तापस आकर अब उसे भर्त्सित करने लगे। कहने लगे-अरे! सेचनक गजराज! कह अब वह तेरा पराक्रम कहां चला गया, देख तेरी कैसी दुर्दशा हुई है। समझ यह अविनय करने का फल है, जिसे तू भोग रहा है। तापसों के इस प्रकार भर्त्सना भरे वचनों को सुनकर सेचनक को बहुत ही क्रोध आया और उस आवेश में आलानस्तंभ को तोड़ मरोड़ कर वह सीधा वन में जा पहुँचा। वहां पहुँचकर उसने पहिले की तरह ही उनकी आवासभूमि के वृक्षों का विध्वंस करना प्रारंभ कर दिया। राजा श्रेणिक पुनः उसे पकड़ने के लिये वन में आये। इतने में पूर्वभव के मित्र देवने आकर सेचनक से कहा-जो तुम बार २ दूसरों के द्वारा दमित किये जाते हो-उसकी अपेक्षा तो यही अच्छा है कि तुम अपने आपको

આશ્રમના બધાં વૃક્ષોનો એણે નાશ કરી નાખ્યો છે તાપસોની વાત સાંભળી શ્રેણિક રાજાએ ભારે સેના સાથે વનમાં જઈ એ સેચનક હાથીને પકડી લીધો અને તેને રાજધાનીમાં લાવી એક ખૂબ મજબૂત સ્તંભ સાથે લોઢાની સાંકળોથી બાંધી દીધો. તાપસોએ આ સમયે તેની સામે જઈ તેની મશ્કરી શરૂ કરી અને કહેવા લાગ્યા-અહો! સેચનક ગજરાજ કહો હવે તમારૂ પરાક્રમ ક્યાં ચાલ્યું ગયું? એ તારી કેવી દુર્દશા થઈ? અવિનયનું આ ફળ છે જે તું ભોગવી રહેલ છે. તાપસોનું આ કહેવાનું સાંભળી સેચનકને ખૂબ જ ક્રોધ આવ્યો. અને તે જબરજસ્ત એવા સ્તંભને તોડી નાખી લોઢાની સાંકળોને ફગાવી દઈ વનમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં પહોંચીને ચારે બાજુથી વનનાં વૃક્ષોનો વિધ્વંસ કરવાનું શરૂ કરી દીધું. રાજા શ્રેણિક ફરી તેને પકડવા માટે વનમાં પહોંચ્યા. આ સમયે સેચનકના પૂર્વભવના મિત્ર દેવે આવી સેચનકને કહ્યું-તમે બીજા દ્વારા વારી વારી હેરાન થાવ છો-આથી સારૂં તો એ છે કે તમે તમારી જાતે પોતાનું દમન કરો.

स्वयमागतं स्तम्भसमीपे त्रिचरणेनावस्थितं सेचनकं दृष्ट्वा श्रेणिकनृपस्तं मिष्टाहारैः स्वर्णभूषणैः करस्पर्शादिभिश्च नितरा लालयति स्म । एव सेचनकहस्तिवत् स्वयमात्मनो दमनेन लोके सर्वत्रादरं लभमानः सुखी भवति । तथैव परलोकेऽपि सुखी भवति ' तत्रोदाहरणम्—

अष्टमतीर्थंकरस्य श्रीचन्द्रप्रभस्य शासने चन्द्रपुरीनगर्या तद्वशपरपरायां सुदर्शनो नाम नरपतिरासीत् । स चैवं पूर्वोपार्जितपुण्यराशिरासीत्-येन तस्य दर्शनात् प्रजानामिष्टलाभो भवति, अतस्तद्दर्शनार्थमनुदिवसं तत्र चतसृभ्यो दिग्भ्यः

दमन करो । देव के इस प्रकार वचन सुनकर सेचनक आलानस्तम्भ के पास स्वय आ कर खडा हो गया । राजा सेचनकको आलानस्तंभके पास खड़ा देखकर वडा प्रसन्न हुआ । उसने मिष्ट आहार से तथा स्वर्ण के आभूषणों से उसका खूब सत्कार किया । वारंवार उसके ऊपर हाथ फेरा और पुचकारा । मतलब कहने का यही है कि जो व्यक्ति सेचनक हाथी की तरह अपना स्वय दमन करता है वह सर्वत्र आदरणीय वन कर इस लोक में खूब सुखी हो जाता है । तथा परलोक में आनंदका भोक्ता वनता है, इस विषय में उदाहरण इस प्रकार है—

अष्टमतीर्थंकर श्री चंद्रप्रभु स्वामी के शासन में चद्रपुरी नाम की नगरी में सुदर्शन नामका एक राजा थे। यह चंद्रप्रभुस्वामी की वशपरंपरा में ही उत्पन्न हुए थे। उसकी पूर्वोपार्जितपुण्यराशि इतनी प्रवल थी कि जो कोई प्रजाजन इसका दर्शन करते थे उसे अवश्य ही इष्ट का लाभ होता था । इसी से उसके दर्शन के लिये हरएक दिशा से दौड़ २ आते थे।

દેવના આ પ્રકારના વચન સાભળી સેચનક પોતાની જાતે જ રાજધાનીમા પહોચ્યો અને પ્રથમ જે સ્થળે તેને બાધવામા આવેલ હતો તે સ્થળે જઈ ઉભો રહી ગયો સેચનકને આ રીતે પાછો આવેલો જોઈ રાજા શ્રેણિક ખુશી થયા અને તેને સારૂ એવું મીષ્ટ ભોજન આપી સોનાના અલકારો પહેરાવી તેના શરીર ઉપર પ્રેમથી હાથ ફેરવવા લાગ્યા કહેવાનો મતલબ એ છે કે જે વ્યક્તિ સેચનક હાથીની માફક સ્વય પોતાનુ દમન કરે છે તે સર્વત્ર આદરને પાત્ર બની આ લોકમા ખૂબ સુખી થઈ પરલોકમા પણ આનદના ભોગવનાર બને છે.

આ વિષયમા ઉદાહરણ આ પ્રકારનુ છે—

આઠમા તીર્થંકર શ્રી ચદ્રપ્રભુસ્વામીના શાસનમા ચદ્રપુરી નામના નગરમાં સુદર્શન નામના રાજા હતા તે ચદ્રપ્રભુ સ્વામીના વશના જ હતા એની પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યરાશિ એટલી પ્રબળ હતી કે જે કોઇ પ્રજાજન એમના દર્શન કરતો તેને ઈષ્ટનો લાભ અવશ્ય મળી જતો, આથી એમના દર્શન માટે દરેક

समागताः प्रजा संमिलन्ति। तस्य साम्राज्यसुखं, प्रतिदिवसं नवं नवमिव यौवनम्, नवनीतमिव शिरीषकुसुममिव सुकुमारं शरीरम्, नयनलोभकरं रूपलावण्यम्, सर्वत्रा प्यास्खलितं यानम्, दिग्मण्डलविजयिनी चतुरङ्गिणी सेना, शीतलसुगन्ध मन्दमारुतमनोविनोदनं, नन्दनवनमिव सर्वर्तुसुखदं रमणीयमुद्यानम्, चन्द्रमण्डला धरीणगगनस्पर्शिधवलप्रासादाः, सर्वे कामभोगा अनुकूला आसन्। असौ दौगुन्दु कदेव इव सर्वं सुखमनुभवन्नास्ते। तत्रैकदा धर्मघोषनामक आचार्यः शिष्यगणपरि

राज्य का उसे अधिक से अधिक सुख था। यौवन भी इसका प्रति दिन नवीन नवीन रूप में खिलता रहता था। शरीर इसका नवनीत एवं शिरीष पुष्प से भी अधिक सुकुमार था। रूप लावण्य नयनों को लुभावे ऐसे थे इसे कहीं पर भी चले जाने में कोई रुकावट नहीं होती थी। इसकी चतुरंगिणी सेना दिग्मंडल को विजय करने वाली थी। इसके एक रमणीय उद्यान था जो नन्दनवन के समान समस्त ऋतुओं में सुखदायक था। जिसमें शीतल, मंद एवं सुगंधित पवन बहा करता था उससे मन का अच्छा विनोद होता था। जिस महल में राजा का निवास था वह चंद्रमंडल से भी रमणीय था तथा इतना ऊँचा था कि आकाश को जैसे स्पर्श करता हो। समस्त कामभोग इसके अनुकूल थे। दौगुन्दक देव की तरह यह समस्त प्रकार के सुखों को भोगता हुआ अपना समय निश्चिंतरूप से व्यतीत करते थे। इतने में एक दिन की बात है ग्रामानुग्राम विचरते हुए धर्मचन्द्र नामके आचार्य

दिशाओमांथी लोको दोडीने आवता हता. राज्यनुं ओमने खाडुं जेवुं सुख हतुं यौवन पण ओमनुं प्रतिदिन नवनवीन रीते खीलतुं रहेतुं हतुं शरीर ओमनुं नवनीत (माखण) अने शिरीष पुष्पथी पण अधिक सुकुमार हतुं, रूप लावण्य नयनोने लोभावे तेवुं हतुं, कोई पण स्थळे ज्वामां ओने कोई रुकावट न हती, ओमनी चतुरंगिणी सेना दिग्मंडळनो विजय करनार हती, ओमनुं ओक सुंदर ओवुं उद्यान हतुं जे नन्दनवन समान दरेक ऋतुमां सुख आपनार हतुं जेमां शीतळ, मंद, अने सुगंधित पवन वह्या करतो हतो, जेथी मनने सारो आनंद मळतो जे महेलमां राजानो निवास हतो ते चन्द्रमंडळथी पण रमणिय हतो अने ते ओटलो ऊंचो हतो के जे आकाशने अडीने रहेलो होय ओम लागतुं बधा कामभोग ओने अनुकूळ हता. दोगुन्दक देवनी माफक ओ समस्त प्रकारनां सुखोने भोगवता पोतानो समय निश्चींत रीते व्यतित करता हता. आमां ओक दिवसनी वात छे के ग्रामानुग्राम विचरता धर्मचंद्र

इतो ग्रामानुग्रामं विहरन् चन्द्रपुरीनगर्या बहिरुद्याने सहस्राऽऽम्रवने समवसृतः। तद्वन्दनार्थं सुदर्शनो नृपः सपरिवारः समायातः। आचार्येण सुदर्शननृपस्य नामानुरूपं रूपलावण्यादिकं विलोक्य धर्मदेशना दत्ता–सुदर्शननृपो निशम्य मुनिदेशनां मनसि चिन्तयति–अहो ! यः स्वात्मान स्वयं न दमयति, स परै र्वधबन्धनादिभि र्दमितः सन् स्वात्मनः कर्म निर्जरयितुं न प्रभवति अपि तु ज्ञानावरणीयाद्यष्टविध-कर्मरजोभिः स्वात्मानं गुरुतरीकृत्य चतुर्गतिकसंसारगर्ते निपतति जन्मजराम-रणाद्यनन्तदुःखं प्राप्नोति। इति चिन्तयन् सर्वेभ्यः कामभोगेभ्यो विरज्य प्रव्रजितः।

महाराज अपने शिष्यगण सहित उस चद्रपुरी नगरी के बाहिर बगीचे में सहस्राम्रवन में पधारे। उनको वन्दन करने के लिये वे सुदर्शननरेश परिवारसहिक वहां गये। आचार्य महाराज ने नाम के अनुरूप उनके रूपलावण्य को देखकर धर्म देशना प्रारंभ की। सुनकर नरेश बहुत ही आनदित हुए और विचारने लगे–जो व्यक्ति अपनी आत्मा को स्वयं दमन नहीं करता है वह दूसरों द्वारा वध बधनादिक से दमित होकर अपने कर्मों की निर्जरा करने में शक्ति शाली नहीं होता है किन्तु दुर्ध्यान होने से उस समय वह आत्मा चतुर्गतिक संसाररूप गर्त में निपातन हेतु जो ज्ञानावरणीयादिक अष्टविध कर्म का बंध है उसे दृढ़ करता है। उस कर्मरूपी रज से मलिन बना वह आत्मा इतना भारी हो जाता है कि उसका पतन संसाररूपी गर्त में अवश्यभावी होता है। और वहां पड़ा हुवा वह जन्ममरण आदिके अनंत दुःखों को भोगता रहता है। इस प्रकार विचार कर वह नरेश समस्त कामभोगों से विरक्त

નામના આચાર્ય પોતાના શિષ્યગણુ સહિત એ ચદ્રપુરી નગરના બહારના બગીચામા પધાર્યા રાજા સુદર્શન તેમને વદન કરવા પરિવાર સાથે ત્યા ગયા આચાર્ય મહારાજે નામના જેવાજ તેના રૂપ લાવણ્યને જોઈ ધર્મ દેશના પ્રારભ કરી સાંભળી રાજા ખૂબજ ખુશી થયા અને મનમા વિચારવા લાગ્યા કે જે વ્યક્તિ પોતાના આત્માનુ સ્વય દમન નથી કરતો તે બીજા દ્વારા વધ બધનાદિકથી દમિત થઈ પોતાના કર્મોની નિર્જરા કરવામા શક્તિશાળી બની શકતો નથી. પરતુ દુર્ધ્યાન હોવાથી એ સમય તે આત્મા ચતુર્ગતિક સસારરૂપ ખાડામા અવશ્ય પડે છે અને એમા જ પડયો રહી તે જન્મ મરણુ આદિના અનત દુ.ખો ભોગવતો રહે છે આ પ્રકારનો વિચાર કરી રાજા સુદર્શન સમસ્ત કામ-ભોગોથી વિરક્ત બની દીક્ષિત થઈ ગયા. તેમણે પોતાના રૂપલાવણ્ય યુક્ત સુંદર

मन अनशनावमौदरिकाभ्यां तपोभ्यां रूपलावण्य सपन्न सुकुमारं शरीरं कृशयति, तथाहि—चतुर्भक्तं कृत्वा तत्पारणायामन्तप्रान्तरूक्षम्, तदपि साभिग्रहं, तदपि स्वल्पं, स्वल्पमप्यवमौदरिकानुकूलं गृह्णाति। तदनन्तरं षष्ठभक्तमष्टमभक्तं दशमभक्तं द्वादशभक्तं यावन्मासक्षपणं तपः कृत्वा सर्वपारणासु अवमौदरिकं तपः कुर्वन्नेव शरीरं कृशतरं कृतवान्। एवं तीव्रतरतपश्चरणात् धन्यनामानगारवत् शुष्कमांसशोणितः सन् परिचिन्तयति—आचार्यदेशनानुसारेण मया सर्वथाऽऽत्मा दमितः, धर्मध्यानेनात्मबलं प्राप्य पुष्टोऽस्मि, अतः परं शुक्लध्यानाय सर्वथा यतिष्ये, एवं सोत्साहं विशुद्धभावनया क्षपकश्रेणिं समारुह्यान्तर्मुहूर्तमात्रेण केवलज्ञानं प्राप्तवान्, एवं वर्षैकमात्रेण तीव्रतपसा स्वात्मानं दमयन् सिद्धो जातः। तस्मात् स्वयमेव स्वात्मा दमनीय इति ॥१६॥

होकर दीक्षित हो गये। उन्हों ने अपने रूपलावण्ययुक्त सुन्दर सुकुमार शरीर को अनशन एवं अवमोदरिक तप द्वारा कृश करना प्रारंभ कर दिया। कभी वह चतुर्भक्त उपवास करते और पारणा के समय अन्त, प्रान्त एवं रूक्ष आहार लेते, उसमें भी अभिग्रह, अभिग्रह में भी स्वल्प, उसमें भी अवमोदरिकानुकूल लेते। बाद में षष्ठ भक्त, अष्टमभक्त, द्वादशभक्त, से लेकर एक मासक्षपण तक भी तपश्चर्या करते। और इन सब तपस्याओं के पारणा के दिन वह अवमोदरिक तप करते। इससे इनका शरीर अतिशय दुर्बल हो गया। इस प्रकार तीव्र तपश्चर्या के करने से इनका शरीर धन्य नामक अनगार के शरीर की तरह शुष्क मांस शोणित वाला होकर केवल अस्थिपंजर मात्र अवशिष्ट रहा। उस समय उन्होंने विचार किया—कि मैं ने आचार्य महाराज की देशना अनुसार सर्व प्रकार से अपनी आत्मा का दमन किया तथा इस अवस्था

સુકુમાર શરીરને અનશન અને અવમોદરિક તપથી કૃશ કરવાનો પ્રારંભ કરી દીધો કયારેક તેઓ ચતુર્થભક્ત ઉપવાસ કરતા અને પારણાના સમયે અન્ત, પ્રાન્ત અને રૂક્ષ આહાર લેતા હતા. એમાં પણ અભિગ્રહ અભિગ્રહમાં પણ સ્વલ્પ, એમાં પણ ઉનોદરિક તપ કરતા બાદમાં ષષ્ઠભક્ત, અષ્ટમભક્ત, દશ ભક્ત, દ્વાદશભક્ત થી લઈ એક માસક્ષપણ સુધીની પણ તપશ્ચર્યા કરતા અને એ બધી તપશ્ચર્યાના પારણાના દિવસે ઉણોદરિક તપ કરતા. આથી એમનું શરીર અતિશય દુર્બળ બની ગયું આ પ્રકારની તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવાથી તેમનું શરીર ધન્ય નામના અનગારના શરીરની માફક લોહી માંસ વગરનું થઈ ગયું અને ફક્ત હાડકાનો માળખો જ બાકી રહ્યો. એ સમયે તેમણે વિચાર કર્યો કે—મેં આચાર્ય મહારાજની દેશના અનુસાર સર્વ પ્રકારથી મારા આત્માનું દમન કર્યું

पुनर्विनयमाह—

मूलम्—पडिणीयं च बुद्धाणं, वाया अदुव कम्मुणा।
आवी वा जई वा रहस्से, नेव कुज्जा कयाइं वि ॥१७॥

छाया—प्रत्यनीकं च बुद्धानां, वाचा अथवा कर्मणा।
आविर्वा यदि वा रहसि, नैव कुर्यात् कदाचिदपि ॥ १७ ॥

टीका—'पडिणीय' इत्यादि।

बुद्धानाम्—आचार्यादीनां प्रत्यनीकं=प्रतिकूलं-शत्रुभाव वाचा-वचनेन 'भवानपि किंचिज्जानाति किम्?' इत्यादिरूपया, अथवा कर्मणा=कायिक्या क्रियया संस्तारकस्योल्लङ्घनेन चरणादिना संघट्टनेन, आचार्यापेक्षया उच्चासनोपवेशनादिना वा आविर्वा=जन समक्ष वा यदि वा रहसि कदाचिदपि नैव कुर्यात्।

में मुझे एक अलभ्य वस्तु प्राप्त हुए हैं जिसका नाम आत्मबल है। इसीसे मैं इस समय पुष्ट हो रहा हूं। अब मेरा कर्तव्य है कि मैं इससे भी आगे अपनी उन्नति करूँ, कि जिससे मुझे शुक्लध्यान की प्राप्ति हो जाय। इस प्रकार उत्साह सहित होकर उन्हों ने विशुद्धभावना के बल से क्षपकश्रेणि पर आरूढ होकर एक अन्तर्मुहूर्त में केवलज्ञान को प्राप्त कर लिया। केवल एक वर्ष की तीव्रतपस्या से अपनी आत्मा का दमन कर उन नरेश ने इस तरह सिद्ध अवस्था का लाभ किया। इसलिये स्व का ही दमन करना चाहिये ॥ १६ ॥

फिर से विनय को समझाते हुए सूत्रकार कहते हैं–'पडिणीय' इत्यादि।

अन्वयार्थ (बुद्धाण च पडिणीयं-बुद्धानां च प्रतिकूलं) आचार्य आदिकों के प्रतिकूल (वाया अदुव कम्मुणा-वाचा अथवा कर्मणा) वचन

અને આ અવસ્થામા મને એક અલભ્ય વસ્તુનો લાભ થયો જેનુ નામ આત્મબળ છે એનાથી જ હું આ સમયે ટકી રહ્યો છુ હવે મારૂ કર્તવ્ય છે કે આનાથી પણ વધુ ઉન્નતિ કરૂ કે જેથી મને શુક્લધ્યાનની પ્રાપ્તિ થઈ જાય આ પ્રકારના ઉત્સાહથી અને વિશુદ્ધ ભાવનાના બળથી તેમણે ક્ષપકશ્રેણી પર આરૂઢ બની એક અત મુહુર્તમાં કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી લીધુ એક વર્ષની તીવ્ર તપશ્ચર્યાથી પોતાના આત્માનુ દમન કરી એ રાજર્ષિએ આ રીતે સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી આ માટે સ્વ આત્માનુ જ દમન કરવું જોઈએ ॥ ૧૬ ॥

ફરીથી વિનયને સમજાવતા સૂત્રકાર કહે છે—પડિણીય૦ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—બુદ્ધાણં ચ પડિણીયં-બુદ્ધાના ચ પ્રતિકૂલ આચાર્ય આદિના પ્રતિકૂળ વાયા અદુવ કમ્મુણા-વાચા અથવા કર્મણા વચનથી અથવા કાર્યથી

अयं भावः—गुरौ प्रत्यनीकभावकरणादाशातना भवति, आशातनया-अबोधिर्भाव्यते, अबोधिर्हि विवेकमावृणोति, रागद्वेषौ जनयति, यथा भास्करः प्रचण्डकिरणैरमृतरसपूर्णं द्राक्षादिफलं विशोष्य नाशयति, तथैव गुरुं प्रति प्रत्यनीकभावोऽपि शुभभावमूलां सम्यक्त्वालवालां तपःसंयमपल्लवां महाव्रतसमितिगुप्तिपुष्पाम् अलौकिकसुधारससम्भृतां स्वर्गापवर्गफलां सुकोमलां विनयलतां विशोष्य विनाशयति। तस्माद् गुरोः प्रत्यनीकत्वं नाचरणीयम् ॥ १७॥

से अथवा काय से (आवी वा जइ वा रहस्से—आविः वा यदि रहसि वा) जन समक्ष में अथवा एकान्त में (कयाइ नेव कुज्जा—कदाचिदपि नैव कुर्यात्) कभी भी आचरण न करे।

भावार्थ—गुरु के प्रतिकूल आचरण करने का निषेध इसलिये किया जाता है कि उससे शिष्य को अबोधि की प्राप्ति होती है। अबोधि की प्राप्ति का कारण गुरु की प्रतिकूलताजन्य आशातना है। इससे शिष्य आशातना का भागी होता है। अबोधि की प्राप्ति होने से विवेक की जागृति नहीं होती है। विवेक के अभाव से रागद्वेष होता है। जिस प्रकार अमृतरस से परिपूर्ण द्राक्षादिक फलविशेष को सूर्य अपनी तेज किरणों से शुष्क करके नष्ट कर देता है उसी प्रकार गुरु के प्रति किया गया प्रतिनीक भाव भी शुभभावरूपी मूलवाली, सम्यक्त्वरूपी कियारीवाली, तप एवं संयमरूपी पल्लववाली, महाव्रत समिति एवं गुप्तिरूपी पुष्पवाली अलौकिक विनयरूपी लताओं जो अमृतरस से परिपूर्ण हैं एवं देवलोक और मोक्षसुख रूपी फल की देनेवाली है ऐसी विनयरूपी कोमल

आवी वा जइ वा रहस्से—आविः वा यदि वा रहसि जन समक्षमां अगर एकान्तमां कयाइ नेव कुज्जा—कदाचिदपि नैव कुर्यात् कदी पण आचरण न करे.

भावार्थ—गुरुथी प्रतिकूळ आचरण करवानो निषेध आ माटे करवामां आवे छे के एनाथी शिष्यने अबोधीनी प्राप्ति थाय छे अबोधिनी प्राप्तिनु कारण गुरुनी प्रतिकूळताजन्य आशातना छे एनाथी शिष्य आशातनानो भागी बने छे अबोधीनी प्राप्ति थवाथी विवेकनी जागृती थती नथी, विवेकना अभावथी रागद्वेष थाय छे जे प्रकारे अमृतरसथी परिपूर्ण द्राक्षादिक फळ विशेषने सूर्य पोताना तेज किरणोथी शुष्क करीने नाश करे छे एवा प्रकारे गुरुना प्रत्ये करायेला प्रत्यनिक भाव पण शुभभावरूपी मूळवाळी, सम्यक्त्वरूपी क्यारीवाळी, तप अने संयमरूपी पल्लववाळी महाव्रत समिति अने गुप्तिरूपी पुष्पवाळी अलौकिक विनयरूपी लताओ के जे अमृतरसथी परिपूर्ण छे तेमज देवलोक अने मोक्षरूपी फळने आपवावाळी छे एवी विनयरूपी कोमळ सुदर

आसनविनयमाह—

मूलम्—नं पक्खओ न पुरओ, नेव किच्चाण पिट्ठओ।
नं जुंजे ऊरुणा ऊरुं, सयणे नो पडिस्सुणे॥१८॥

छाया—न पक्षतो न पुरतो, नैव कृत्यानां पृष्ठतः।
न युञ्ज्याद् ऊरुणा ऊरु, शयने नो प्रतिशृणुयात्॥ १८॥

टीका—'न पक्खओ' इत्यादि।

कृत्यानाम्=कृतियोग्याः कृत्याः, अत्र कृतिशब्देन कृतिकर्म गृह्यते, कृतिकर्म-वन्दनविशेषः, तद्वर्णनमावश्यकसूत्रस्य मत्कृतमुनितोषिणीटीकायां द्रष्टव्यम्, कृति-

---

सुन्दर लता को प्रत्यनीकभाव नष्ट कर देता है। इसलिये मोक्षाभिलाषी विनयवान शिष्य का कर्तव्य है कि वह स्वप्न में भी अपने गुरु महाराज का प्रत्यनीक न बनें।

श्लोक में "वाचा कर्मणा" जो पद दिये गये हैं उसका मतलब यह है कि गुरु के प्रति शिष्य ऐसा न कहे कि "आप भी क्या कुछ जानते हैं"। इस प्रकार का व्यवहार वाचनिक प्रतिकूल आचरण में गर्भित होता है। इसी तरह वे जिस संस्तारक पर बैठते हों उसका कभी भी शिष्य को उल्लंघन नहीं करना चाहिये। उससे पैर का सघर्षण या संघट्टन न हो इसकी सदा सावधानी रखनी चाहिये। तथा आचार्य महाराज के समक्ष कभी भी शिष्य को उच्च आसन पर नहीं बैठना चाहिये और उनके आने पर अपने आसन से उठकर गुरु महाराज को वंदन आदि करना उचित है॥ १७॥

લતાનો પ્રત્યનિકભાવ નાશ કરી નાખે છે આ માટે મોક્ષાભિલાષી વિનયવાન શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે સ્વપ્નામા પણ પોતાના ગુરુ મહારાજનો પ્રત્યનિક ન બને

શ્લોકમા (वाचा कर्मणा) જે પદ આપવામા આવેલ છે તેનો મતલબ એ છે કે ગુરુના પ્રતિ શિષ્ય એવુ ન કહે કે "તમે પણ શુ કાઈ જાણો છો" આ પ્રકારનો વહેવાર વાચનિક પ્રતિકૂલ આચરણમા ગર્ભિત થાય છે આ રીતે તે જે આસન ઉપર બેસતા હોય તેનુ શિષ્યે કદિ પણ ઉલ્લઘન કરવું ન જોઈએ, એ આસનને તેનો પગ ન લાગે તેની તેણે સાવચેતી રાખવી જોઈએ તથા આચાર્ય મહારાજની સામે કદી પણ શિષ્યે ઉચા આસન પર બેસવુ ન જોઈએ અને તેમના આવવાથી પોતાના આસન ઉપરથી ઉભા થઈ ગુરુ મહારાજને વદન વગેરે કરવું ઉચિત છે ॥ ૧૭ ॥

कर्मयोग्यानाम् आचार्यादीनामित्यर्थः, पक्षतः=पार्श्वतः, न उपविशेदिति शेषः। पार्श्वभागोपवेशने गुर्वादिपक्षो समावेशात् तत्साम्यं स्यात्, किञ्च शिष्ये प्रविपक्षावलोकने गुरोः स्कन्धादिबाधासम्भवः तथा चाविनयः प्रकल्प्येत, तस्मादाचार्यादिबाहुना सह बाहुं कृत्वा शिष्यो नोपविशेदिति भावः। पुरतो न=गुर्वादीनामग्रतोऽपि नोपविशेत्, तथोपवेशने वन्दनार्थमागतानां जनानां गुर्वादिमुखावलोकनेऽन्तरायः स्यात्, पृष्ठतोऽपि नैवोपविशेत्, गुरुशिष्ययोरुभयोरपि मुखादर्शने वाचनादीनामानन्दो न स्यादिति भावः। ऊरुणा=स्वकीयेन ऊरुः=जानुं न युञ्ज्यात्=न संघट्टयेत्, अत्यासन्नोपवेशनादिभिः शिष्यः स्वकीयेनोरुणा गुरोरूरुं न स्पृशेदित्यर्थः। तथाकरणे सति गुर्वादीनामविनयः स्यात्। तथा—शयने=शय्यायां शयित आसीनो वा न प्रतिशृणुयात्। अयं भावः—शय्यागतः शिष्यो यदि गुरुणाऽऽहूतः

आसन विनय को सूत्रकार कहते हैं—' न पक्खओ ' इत्यादि ॥

अन्वयार्थ (किचाणं पक्खओ—कृत्यानां पक्षतः " न उपविशेत् " कृतिकर्म—अर्थात् वन्दनादि के योग्य—आचार्य तथा अपने से बड़ों के पास में संघट्टा करते हुए बराबर नहीं बैठे। (पुरओ न पिट्ठओ न—पुरतः न पृष्ठतः न) गुरु महाराज के आगे नहीं बैठे। पीछे संघट्टा करता हुआ नहीं बैठे। (ऊरुणा ऊरुं न जुंजे—ऊरुणा ऊरुं न युञ्ज्यात्) उनके ऊरु—घुटना से घुटना लगाकर नहीं बैठे। (सयणे नो पडिस्सुणे) तथा जिस समय आचार्य आदि किसी काम करने के लिये बुलावें अथवा कहें उस समय अपने आसन पर बैठे ही बैठे उत्तर नहीं दे।

कृतिकर्म का अर्थ वन्दन विशेष है। इसका वर्णन मेरे द्वारा रचित आवश्यक सूत्र की टीका में किया गया है। अतः यह विषय वहां से जान लेना चाहिये। इस कृतिकर्म के योग्य आचार्य आदि होते हैं।

આસન-વિનય વિષે સૂત્રકાર કહે છે—ન પક્ખઓ૦ ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—કિચ્ચાણં પક્ખઓ-કૃત્યાનાં પક્ષતઃ " ન ઉપવિશેત્ " કૃતિકર્મ અર્થાત્ વન્દનાદિને યોગ્ય આચાર્ય તથા પોતાનાથી મોટાઓની પાસે તેમની અડોઅડ થઈને બેસવું નહીં, પુરઓ ન પિટ્ઠઓ ન-પુરતઃ ન પૃષ્ઠતઃ ન ગુરુ મહારાજની આગળ બેસવું નહિ પાછળ અડોઅડ થઈ ન બેસે ઊરુણા ઊરું ન જુંજે-ઊરુણા ઊરું ન યુઞ્જ્યાત્ તેમના ઘુટણથી ઘુટણ લગાડીને ન બેસે સયણે નો પડિસ્સુણે તથા જે સમયે આચાર્ય આદિ કોઈ કામ કરવા માટે બોલાવે અથવા કહે તે સમયે પોતાના આસન ઉપર બેઠાં બેઠાં જવાબ ન આપે

ભાવાર્થ—કૃતિ કર્મનો અર્થ વંદન વિશેષ છે। એનું વર્ણન મારાથી રચિત આવશ્યક સૂત્રની ટીકામાં કરવામાં આવેલ છે આથી આ વિષય ત્યાંથી

किंचित्कार्यकरणाय प्रोक्तो वा स्यात्, तदा शिष्येण शय्यायां स्थितेनैव न श्रोतव्यम्, किं तु गुरुवचनश्रवणसमनन्तरमेव संभ्रान्तचेताः सविनयः कृताञ्जलिः सन् गुरोः समीपमागत्य चरणारविन्दं वन्दमानः 'अनुगृहीतोऽहम्' इति मनसि मन्यमानो वदेत्—'भदन्त! आज्ञापयतु किं विधेयं मया' इति ॥ १८ ॥

मोक्षाभिलाषी शिष्य का कर्तव्य है कि वह आचार्यादिक को दायें बायें न बैठे। कारण कि इस प्रकार बैठने से गुर्वादिक की पंक्ति में उसका समावेश होता है। दर्शनार्थी लोग शिष्य को समझेंगे कि यही गुरु महाराज है। तथा शिष्य के प्रति जब गुरु को देखने की इच्छा होगी तो वे अपनी गर्दन को मोडकर उसको देखेंगे, इससे उनकी गर्दन में तथा स्कंन्ध आदि फिराने में तकलीफ होगी, तथा गुरु महाराज का संघट्टा आदि होने से शिष्य को आशातना आदि दोष लगने का संभव है। इसलिये गुरु महाराज की बराबरी में नहीं बैठना चाहिये। गुरु महाराज के आगे भी इसी तरह से नहीं बैठना चाहिये। कारण कि इस प्रकार से बैठने में गुरु महाराज को वन्दना निमित्त आने वालों को उनके दर्शनों में अन्तराय होती है। इसी प्रकार गुरु के पीछे भी शिष्य को नहीं बैठना चाहिये—क्यों कि इस प्रकार से बैठने पर गुरु को शिष्य का मुख नहीं दीख सकेगा और शिष्य को गुरु का मुख नहीं दीख सकेगा, इससे वाचना पृच्छना आदि में अन्तराय होने से उनका आनंद

જાણી લેવો જોઈએ, આ કૃતિકર્મના યોગ્ય આચાર્ય આદિ હોય છે મોક્ષાભિલાષી શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે તે આચાર્ય આદિથી ડાબા—જમણુા ન બેસે કારણુ કે, આ પ્રકારે બેસવાથી ગુરુ આદિની પંકિતમા તેનો સમાવેશ થાય છે. દર્શનાર્થી લોક શિષ્યને જ ગુરુ મહારાજ માની લે શિષ્ય તરફ જ્યારે ગુરુ મહારાજને જોવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તે પોતાની ગરદન મરડીને તેના તરફ જોશે આથી એમની ગરદનમા તથા ખભા વગેરે ફેરવવામા તકલીફ થશે તથા ગુરુ મહારાજનુ સંઘટ્ટુ આદિ થવાથી શિષ્યને અશાતના આદિ દોષ લાગવાનો સંભવ છે. આ માટે ગુરુ મહારાજની બરોબરીમા બેસવુ ન જોઈએ તેમ ગુરુ મહારાજની આગળ પણુ આ રીતે બેસવુ ન જોઈએ કારણુ કે આ પ્રકારના બેસવાથી ગુરુ મહારાજની વંદના માટે આવનારને તેમના દર્શનમા અંતરાય થાય છે આ પ્રકારે ગુરુની પાછળ પણુ શિષ્યે બેસવું ન જોઈએ કેમ કે આ રીતે બેસવાથી ગુરુ શિષ્યનુ મુખ જોઈ શકતા નથી અને શિષ્ય, ગુરુનુ મુખ જોઈ શકતા નથી અને ગુરુ શિષ્યનુ મુખ જોઈ શકે નહીં આથી વાચના પૃચ્છના આદિમા અંતરાય થવાથી એનો આનંદ

मूलम्—नेवे पल्हेत्थियं कुज्जा, पक्खपिंडं च संजए ।
पाए पसारिए वावि न चिट्ठे गुरुणंतिए ॥ १९ ॥

छाया—नैव पर्यस्तिकां कुर्यात्, पक्षपिण्डं च संयतः ।
पादौ प्रसार्य वापि, न तिष्ठेद् गुरूणामन्तिके ॥ १९ ॥

टीका—'नेव पल्हत्थियं' इत्यादि ।

संयतः—मुनिः, पर्यस्तिकाम्—द्वे जानुनी उत्थाप्य वस्त्रेण पृष्ठतः समारभ्य पार्श्वद्वय जानुद्वय च संवेष्ट्योपवेशनं पर्यस्तिका, यद्वा—जङ्घाद्वयं वस्त्रेण संवेष्ट्यो-

---

उन्हें प्राप्त नहीं हो सकेगा। तथा गुरु महाराज की जंघा से जंघा अड़ाकर भी शिष्य को इसलिये नहीं बैठना चाहिये कि इस प्रकार की क्रिया से गुरु महाराज का अविनय होता है। गुरु महाराज जब किसी कार्य करने के लिये शिष्य को बुलावें तो उस समय उसका कर्तव्य है कि वह 'तहेति तहेति' कहकर आसनसे उसी वक्त संभ्रान्तचित्त होकर आसन का परित्यागकर देवें और बड़ी भक्तिसे विनयके साथ गुरुके समक्ष जाकर हाथ जोड़ वन्दना करके पूछे कि हे भदंत! आज्ञा दीजिये—किस कार्य के लिये आपने मुझे याद किया है। इस प्रकार का व्यवहार भी विनयधर्म में परिगृहीत हुआ है ॥ १८ ॥

'नेव पल्हत्थियं०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(संजए संयतः) मुनि शिष्य को (गुरुणंतिए—गुरूणामन्तिके) अपने गुरुजनों के समक्ष (पल्हत्थियं नेव कुज्जा—पर्यस्तिकां नैव कुर्यात्) पैरों पर पैर रखकर—पालरपी मारकर—पद्मासन माड़कर—कभी नहीं बैठना चाहिये। इस प्रकार बैठने से आशातना दोष लगता है।

એને પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી. તેમ ગુરુ મહારાજના ગોઠણથી ગોઠણ અડાડીને શિષ્યે બેસવા માટે ન બેસવું જોઈએ, કારણ કે આ પ્રકારની ક્રિયાથી ગુરુ મહારાજનો અવિનય થાય છે ગુરુ મહારાજ કોઈ કામ માટે શિષ્યને બોલાવે તો તે સમયે એનું કર્તવ્ય છે કે પોતાના આસન ઉપરથી એજ વખતે સ્વસ્થ ચિત્ત બની ગુરુ બોલાવે ત્યારે તહેત કહી આસનનો ત્યાગ કરી ભક્તિપૂર્વક વિનય સાથે ગુરુની સામે જઈ હાથ જોડી વંદના કરી પુછે કે હે ભદન્ત! આજ્ઞા આપો. ક્યા કામ માટે આપે મને યાદ કરેલ છે આ પ્રકારનો વહેવાર પણ વિનય ધર્મમાં ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે ॥ ૧૮ ॥

नेव पल्हत्थियं इत्यादि

અન્વયાર્થ—संजए-संयतः મુનિ શિષ્યે गुरुणंतिए-गुरूणामन्तिके પોતાના ગુરુજનોની સામે पल्हत्थियं नेवकुज्जा-पर्यस्तिकां नैव कुर्यात् પગ ઉપર પગ રાખી—પલોઠી લગાવી—પદ્માસન લગાવી, કદિ પણ બેસવું ન જોઈએ આ

पवेशन, पर्यस्तिका, ताम्, पक्षपिण्डं—बाहुद्वयेन कायवेष्टन च नैव कुर्यात्। अपि वा=अपि च गुरूणाम् अन्तिके=सनिधौ पादौ=चरणौ प्रसारितौ कृत्वा न तिष्ठेत्। इदमुपलक्षणम्—एकजङ्घोपरि अपरचरणं निधायापि न तिष्ठेत्। तथासत्यविनयः स्यादिति भावः ॥ १९ ॥

मूलम्—आयरिएहिं वाहित्तो, तुसिणीओ न कयाइ वि।
पसायपेही नियागट्ठी, उवचिट्ठे गुरुं सया ॥२०॥

छाया—आचार्यैर्व्याहृतः तूष्णीको, न कदाचिदपि।
प्रसादप्रेक्षी नियागार्थी, उपतिष्ठेत् गुरु सदा ॥ २० ॥

टीका—'आयरिएहिं०' इत्यादि।

आचार्यैः=गुरुभिः, व्याहृतः—आहूतः, यद्वा—उक्तः सन् तूष्णीकः=मौनावलम्बी, कदाचिदपि=ग्लानाद्यवस्थायामपि न भवेदिति शेषः। किंतु प्रसादप्रेक्षी=प्रसादं

(पक्खपिंडं च नेव कुज्जा—पक्षपिण्डं च नैव कुर्यात्) इसी प्रकार दोनों हाथों से घुटने बांधकर तथा पीठ भाग से लेकर दोनों घुटनों को वस्त्र बांधकर भी बैठना गुरु महाराज की आशातना है। (पाए पसारिए वावि न चिट्ठे—पादौ प्रसार्य वापि न तिष्ठेत्) अर्थात् गुरु महाराज के सामने पैरों को पसार कर भी शिष्य को बैठना उचित नहीं है। इसी तरह अर्ध पद्मासन के रूप में भी उनके समक्ष नहीं बैठना चाहिये। ऐसा करने से अविनय दोष लगता है ॥ १९ ॥

'आयरिएहिं०' इत्यादि।

अन्वयार्थ—शिष्य को चाहिये कि वह (आयरिएहिं वाहित्तो—आचार्यैः व्याहृतः सन्) आचार्य तथा अपने से बडों द्वारा जब बुलाया

પ્રકારે બેસવાથી અશાતનાનો દોષ લાગે છે पक्खपिंडं च नेव कुज्जा—पक्षपिण्डं च नैव कुर्यात् આ પ્રકારે બન્ને હાથોને ગોઠણ ઉપર લગાવી તથા વાસાના ભાગથી લઈ બન્ને ઘુટણને વસ્ત્રથી બાંધી બેસવાથી પણ ગુરુ મહારાજની અશાતના થાય છે पाए पसारिए वावि न चिट्ठे—पादौ प्रसार्य वापि न तिष्ठेत् અર્થાત્ ગુરુ મહારાજની સામે પગ લાંબા કરીને પણ શિષ્યે બેસવું ઉચિત નથી આ રીતે અર્ધ પદ્માસનના રૂપથી પણ એમની સામે બેસવું ન જોઈએ એમ કરવાથી અવિનય દોષ લાગે છે ॥ ૧૯ ॥

'आयरिएहिं०' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—વિવેકી શિષ્ય માટે એ જરૂરી છે કે તે आयरिएहिं वाहित्तो—आचार्यैः व्याहृतः सन् આચાર્ય તથા પોતાનાથી મોટાઓ તરફથી

प्रसितु शीलमस्येति तथा, असौ गुरूणां प्रसादः-पदन्येषां शिष्याणां सद्भावेऽपि गुरवो मामाज्ञापयन्तीति विचारशील इत्यर्थः । यद्वा-केन विधिना गुरुः प्रसन्नो भवेदिति भावनाभावित, गुरुप्रसादलाभार्थी इति यावत् । उक्तञ्च—

जो नत्थि भग्गसाली, नो सो गुरुदेसण इह लभए ।
धारामियस्स निवडइ, अंगेणो पुण्णहीणाणं ॥ १ ॥

छाया—यो नास्ति भाग्यशाली, नासौ गुरुदेशनामिहालभते ।
धाराऽमृतस्य निपतति, अङ्गे नो पुण्यहीनानाम् ॥ १ ॥

तथा नियागार्थी=मोक्षार्थी शिष्यः गुरु=धर्माचार्यादिकं, सदा उपतिष्ठेत्= 'मत्थएण वंदामि' इत्यादि वदन् सविनयं गुरुसमीपे तिष्ठेदित्यर्थः ॥ ०॥

जावे, अथवा किसी काम करने के लिये कहा जावे-तब वह (कयाइवि-कदाचिदपि) कभी भी (तुसणीओ न-तूष्णीको न भवेत्) उत्तर दिये बिना नहीं रहे चाहे बीमार भी होवे तो भी चुपचाप न रहे। (पसाय पेही-प्रसादप्रेक्षी) यह समझे कि मेरा बड़ा भारी सौभाग्य का उदय है, जो अन्य शिष्यों के होने पर भी गुरु महाराज मुझे ही आज्ञाप्रदान कर रहे हैं। अथवा-यह विचार करे कि गुरु महाराज जिस उपाय से मेरे पर प्रसन्न हों वही उपाय मुझे करते रहना चाहिये। इस प्रकार की भावना से भावित होकर गुरु के प्रसाद का लाभार्थी बने। क्यों कि कहा भी है-जिस प्रकार हीन पुण्यवालों के शरीर ऊपर अमृत रस की धारा नहीं पड़ती है-उसी प्रकार जो शिष्य भाग्यशाली नहीं होता है वह गुरु की देशना का पात्र नहीं होता है। इसी तरह (नियागट्ठी) मोक्षाभिलाषी शिष्य का कर्तव्य है कि वह (सया गुरुं उवचिट्ठे-सदा गुरुं

ज्यारे तेने बोलाववामां आवे अथवा कोई काम माटे कहेवामां आवे त्यारे कयाइवि कदाचिदपि ते कदि पण तुसणीओ न-तूष्णीकः न भवेत् उत्तर आप्या वगर न रहे. भले ते बीमार होय तो पण चुपचाप न रहे. पसायपेही-प्रसादप्रेक्षी ते एवुं समजे के मारा सौभाग्यनो मोटो उदय छे के, बीजा शिष्यो होवा छतां पण गुरु महाराज मने ज आज्ञा आपे छे अथवा एवो विचार करे के गुरु महाराजने उपायथी मारा उपर प्रसन्न रहे तेवा ज उपाय मारे करता रहेवुं जोईए. आ प्रकारनी भावनाथी भावित बनीने गुरुना प्रसादनो लाभार्थी बने केमके कह्युं छे के—जे प्रकारे हीणोजीना शरीर उपर अमृतरसनी धार पडती नथी ए प्रकारथी जे शिष्य भाग्यशाली नथी होतो ते गुरुनी देशनाने पात्र बनतो नथी. आ रीते नियागट्ठी-मोक्षाभिलाषी शिष्यनुं कर्तव्य छे के ते सया गुरुं उवचिट्ठे-सदा गुरुं उपतिष्ठेत् हमेशां

आसनस्थितस्य शिष्यस्य विनयमाह—

मूलम्—आलवंते लवंते वा, न निसिज्ज कयाइवि ।
चइऊण आसणं धीरो, जओ जत्तं पडिस्सुणे ॥२१॥

छाया—आलपति लपति वा, न निषीदेत् कदाचिदपि ।
त्यक्त्वा आसनं धीरो, यतो यत्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २१ ॥

टीका—' आलवंते ' इत्यादि ।

गुरौ आलपति=सकृद् वदति सति, कार्यस्य लघुत्वात्सकृत्कथनमिति भावः, यथा-आसनमानीयताम् , पारणं क्रियताम् , इत्यादि, वा=अथवा गुरौ लपति= पुनः पुनः कथयति सति ग्रहणासेवनाशिक्षायां स्वपरवैयावृत्त्यकार्ये च, कार्यस्य गुरुत्वादत्यावश्यकत्वाच्च पुनः पुनः कथनमिति भावः, शिष्यः कदाचिदपि न निषीदेत्= आसनाऽऽसीनो न भवेत्। अय भावः-यदि गुरुः किंचित् कार्यं सकृद् वा, पुनः पुनर्वा,

---

उपतिष्ठेत्) " मत्थे ण वदामि " इस प्रकार विनयद्योतक शब्द का व्यवहार करता हुआ सदा अपने गुरु के समक्ष उपस्थित होवे ।

भावार्थ-गुरुमहाराज जिस तरह अपने ऊपर प्रसन्न हो उत्तम शिष्य का कर्तव्य है कि वह उस प्रकार प्रयत्नशील रहे ॥ २० ॥

' आलवंते० ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(आलवंते लवंते वा कयाइ वि न निसिज्जा-आलपति लपति वा कदाचिदपि न निषीदेत्) उत्तमशिष्य-विनयशीलशिष्य का कर्तव्य है कि जब गुरु महाराज किसी कार्य को करने के लिये एक ही बार में कहें या बार २ भी कहें तो उस समय उसे कभी उस कार्य को करने के लिये आना कानी नहीं करनी चाहिये। अर्थात्-उस समय वह शिष्य चाहे अपने आसन पर भी

પોતાના ગુરુની સમક્ષ જતી વખતે मत्थे ण वदामि આ પ્રકારનો વિનય દ્યોતક શબ્દનો વહેવાર કરતો રહે.

ભાવાર્થ—ગુરુદેવ જે રીતે પોતાના ઉપર પ્રસન્ન થાય એવો પ્રયત્ન કરવાનું ઉત્તમ શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે, અને એ પ્રકારે તે પ્રયત્નશીલ રહે ॥ ૨૦ ॥

આલવંતે० ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आलवते लवते वा कयावि न निसिज्जा-आलपति लपति वा कदाचिदपि न निषीदेत् ઉત્તમ શિષ્ય-વિનયશીલ શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે જ્યારે ગુરુ મહારાજ કોઈ કામ કરવા માટે એક જ વખતે કહી દે અથવા વારવાર કહે તે સમયે તેણે કદિ પણ એ કાર્યને કરવા માટે આનાકાની કરવી ન જોઈએ અર્થાત્—એ વખતે એ શિષ્ય ભલે પોતાના

आसनमधिस्थितं शिष्यं वदति, तदा शिष्यो व्याख्यानादिकालेऽपि पश्चादासने नोपविष्टः स्यात्, किन्तु आसनं त्यक्त्वा धीरः=बुद्धिमान्, शिष्यः यतः=यत्नवान् एकाग्रचित्तः सन् यत्-यत् कार्यं, गुरुणोक्तं सुकरं दुष्करं वा, तत्तत् प्रतिशृणुयात्, 'अवश्यकरणभावोऽस्ति' इत्युक्त्वा स्वीकुर्यात्। अत्र-धीर इति विशेषणं व्याख्यानादिकाले, तथा स्वशरीरादिकार्यवशात् व्यग्रस्यापि शिष्यस्य गुरुविनयाराधनार्थं समर्थत्वं सावधानत्वं च सूचयति। 'यतः' इति विशेषणेन समितिगुप्तिसमाराधनपूर्वकं गुरोः सकलकार्यसंपादनाभिलाषिः सूचिता। प्रतिशृणुयादिति पदेन गुरुवचनश्रवणसमनन्तरमविलम्बेन तत्कार्यसंपादनार्थं स्वीकृतिवचनमुक्त्वाऽन्यत् सर्वं स्वकीयकार्यं विहाय प्रथमं सर्वथा गुरुकार्यसाधने सादरा प्रवृत्तिः सूचिता ॥२१॥

बैठा हो तो भी उस समय शीघ्र उठकर उसे गुरु महाराज की आज्ञा का पालन करना चाहिये। ऐसा नहीं करना चाहिये कि गुरु महाराज की बात सुनकर भी पुनः आसन पर बैठ जावे। अर्थात् उस समय व्याख्यान आदि का समय हो तो भी गुरु महाराज की आज्ञा का आराधन करना चाहिये। इसी बात को उत्तरार्ध मे सूत्रकार ने स्पष्ट किया है—(चइऊण आसणं धीरो जओ जत्तं पडिस्सुणे—त्यक्त्वा आसनं धीरः यतः यत्नं प्रतिशृणुयात्) चाहे वह कार्य सरल हो चाहे कठिन हो तो भी सर्वप्रकार के संकल्प विकल्प से रहित होकर गुरु महाराज कथित कार्य को "अवश्य करने का भाव है" ऐसा कहकर शिष्य को स्वीकार करना चाहिये। सूत्र में जो धीर विशेषण दिया गया है उससे सूत्रकार का यह अभिप्राय सूचित होता है कि जिस समय गुरु महाराज कार्य करने के लिये शिष्य से कहें उस समय वह शिष्य चाहे व्याख्यान देने

આસન ઉપર બેસેલ હોય તો પણ ત્યાંથી તુરત જ ઉઠીને તેણે ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાનું પાલન કરવું જોઈએ એવું નહીં કરવું જોઈએ કે ગુરુ મહારાજની વાત સાંભળીને પણ આસન ઉપર પાછો બેસી જાય અર્થાત્ જે વખતે વ્યાખ્યાન આદિનો સમય હોય તો પણ ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાનું આરાધન કરવું જોઈએ આ વાતને ઉત્તરાર્ધથી સૂત્રકારે સ્પષ્ટ કરેલ છે

चइऊण आसणं धीरो जओ जत्तं पडिस्सुणे—त्यक्त्वा आसनं धीरः यतो यत्नं प्रतिशृणुयात् ચાહે તે કામ સરળ હોય ચાહે કઠીન હોય તો પણ સર્વ પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પથી રહિત થઈને ગુરુ મહારાજે કહેલા કામને "અવશ્ય કરવું જોઈએ તેવો ભાવ છે" એવું કહીને શિષ્યે તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. સૂત્રમાં જે ધીર વિશેષણ અપાયેલ છે તેનાથી સૂત્રકારનો એ અભિપ્રાય જણાય છે કે જે સમયે ગુરુ મહારાજ કામ કરવા માટે શિષ્યને કહે તે સમયે શિષ્ય

मूलम्—आसणगओ न पुच्छिज्जा, नेव सेज्जागओ कयाइ वि।
आगम्मुक्कुडुओ संतो, पुच्छिज्जा पंजलीउडो ॥२२॥

छाया—आसनगतो न पृच्छेत्, नैव शय्यागतः कदाचिदपि।
आगम्योत्कुटुकः सन्, पृच्छेत् प्राञ्जलिपुटः ॥ २२ ॥

टीका—'आसणगओ' इत्यादि। आसनगतः=आसनोपविष्टः सन् न पृच्छेत् सूत्रार्थं कुशलादिकं वा किमपि न पृच्छेदित्यर्थः। तथा-कदाचिदपि कस्मिन्नपि काले शय्यागतः-संस्तारकस्थितः नैव पृच्छेत रोगाद्यवस्थां विना शयानः सन् किमपि नैव पृच्छेदित्यर्थः। किंतु आगम्य=गुरोः समीपे आगत्य, उत्कुटुकः=उत्कुटुकासनं

के लिये भी तैयार रहा हो—वह काल उसके व्याख्यान करने का भी हो अथवा अपने शारीरिक कार्य के वश से वह शिष्य व्यग्रचित्त वाला भी हो तौ भी विनय धर्म की आराधना निमित्त उसे गुरु महाराज कथित कार्य करने की क्षमता एव उस कार्य करने में विशेष सावधानी रखनी चाहिये। "जओ—यतः" यह पद यह प्रकट करता है कि शिष्य को समिति गुप्ति के आराधनपूर्वक ही गुरु महाराज के समस्त कार्यों के सम्पादन में रुचि शील होना चाहिये। "प्रतिश्रृणुयात्" यह क्रियापद इस विशेषता का सूचक है कि गुरु वचन के श्रवण के अनन्तर ही विना किसी विलंब के उनके कार्य को करने के लिये प्रतिज्ञा वचन कहकर और अपने निज कार्य को भी छोड़कर शिष्य का कर्तव्य है कि वह सर्व प्रकार से उनके कार्य के साधन करने में सादर प्रवृत्ति करे ॥२१॥

ભલે વ્યાખ્યાન આપવા માટેની તૈયારીમા હોય—તે સમય તેને વ્યાખ્યાન કરવાનો હોય, અથવા પોતાના શારીરિક કાર્યના વશથી તે શિષ્ય વ્યગ્ર ચિત્ત વાળો હોય તો પણ વિનય ધર્મની આરાધના નિમિત્ત તેનામા ગુરુ મહારાજે કહેલા કામને કરવાની ક્ષમતા અને એ કામ કરાવવામા વિશેષ સાવધાની રાખવી જોઈએ જઓ—યત એ પદ એવુ પ્રગટ કરે છે કે, શિષ્યે સમિતિ ગુપ્તિના આરાધન પૂર્વક જ ગુરુ મહારાજના દરેક કામોનુ સપાદન કરવામાં રુચી કેળવવી જોઈએ પ્રતિશ્રૃણુયાત્ એ ક્રિયાપદ એ વિશેષતાનુ સૂચક છે કે ગુરુવચનને સાભળતા જ કોઈ પ્રકારના વિલંબ વિના એમના કામને કરવા માટે પ્રતિજ્ઞા વચન કહીને અને પોતાનુ કામ હોય તેને છોડીને શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે, તે સર્વ પ્રકારથી ગુરુ મહારાજના કામને પૂરૂ કરવામા પોતાની સાદર પ્રવૃત્તિ કરે ॥ ૨૧ ॥

कृत्वा स्थितः सन् प्राञ्जलिपुट=कृताञ्जलिः, सूत्रादिकं पृच्छेत् । यद्वा-कदाचिदपि =बहुश्रुतत्वेऽपि आसनगतः शय्यागतो वा न पृच्छेत् सूत्रादिकमित्यर्थः ।

' आसणगओ ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—उत्तम शिष्य को चाहिये कि वह (आसणगओ-आसनगतः) आसन पर बैठे २ अथवा (सेज्जागओ-शय्यागतः) संस्तारक पर बैठे २ या सोये २ (रोगादिक अवस्था को छोड़ कर) (कयाइवि-कदाचिदपि) कभी भी (न पुच्छिज्जा-न पृच्छेत्) गुरु महाराज से सूत्र का अर्थ अथवा उनकी कुशलता न पूछे । किन्तु (आगम्मुक्कुडुओ संतो पंजली उडो पुच्छिज्जा-आगम्य उत्कुटुकः सन् प्राञ्जलिपुटः पृच्छेत्) उनके समीप आकर और उत्कुटुकासन-उकडु आसनसे बैठकर दोनों हाथजोड़ फिर उनसे सूत्र आदि का अर्थ पूछे । शिष्य कितना ही बहुगुणी क्यों न हो तो भी अपने गुरु से सूत्रार्थ की प्रच्छना अथवा सुख शाता की पृच्छना आसन पर बैठे २ या विस्तर पर लेटे २ नहीं करनी चाहिये । यद्यपि सूत्रार्थ की पृच्छना संशय होने पर ही की जाती है । बहुश्रुत होने पर भी संशय हो सकता है । अब ऐसी स्थिति में शिष्य का धर्म है कि उस संशय की

આસણગઓ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ઉત્તમ શિષ્યની એ ફરજ છે કે તે આસણગઓ-આસનગતઃ આસન ઉપર બેઠાં બેઠાં અથવા સેજ્જાગઓ શય્યાગતઃ શય્યામાં બેઠા બેઠાં કે સુતાં સુતાં (રોગાદિક અવસ્થાને છોડીને) કયાઇવિ-કદાચિદપિ કદી પણ ગુરુ મહારાજથી સૂત્રનો અર્થ અથવા એમની કુશળતા ન પુચ્છિજ્જા-ન પૃચ્છેત્ ન પુછે પરંતુ આગમ્મુક્કુડુઓ સંતો પંજલિ ઉડો પુચ્છિજ્જા-આગમ્ય ઉત્કુટુકઃ સન્ પ્રાઞ્જલિપુટઃ પૃચ્છેત્ તેમની સામે આવી અને ઉત્કુટાસનથી બેસી બન્ને હાથ જોડી ત્યારપછી એમને સૂત્ર આદિના અર્થ પુછે અને સુખ શાતાના સમાચાર પુછે શિષ્ય ભલે તેવો બહુશ્રુત કેમ ન હોય તો પણ પોતાના ગુરુથી સૂત્રાર્થના અર્થ અથવા સુખશાતાના સમાચાર આસન પર બેઠાં બેઠાં અથવા તો પથારી પર સુતા સુતાં ન પુછવા જોઇએ. જો કે સૂત્રાર્થ આદિના અર્થ સંશય થવાથી જ પુછાય છે બહુશ્રુત હોવા છતાં પણ સંશય થાય છે આવી આવી સ્થિતિમાં શિષ્યનો ધર્મ છે કે એ સંશયની નિવૃત્તિ માટે તે ગુરુની સમક્ષ આવે અને ખુબ વિનયની સાથે એ સંશયની નિવૃત્તિ

अयं भावः—बहुश्रुतोऽपि शिष्यः संशये सति गुरु पृच्छति सूत्रार्थम्, तत्र विनयपूर्विकैव प्रच्छना करणीया यथा गुरोराशातना न भवेदिति। उत्कुटुक इति विशेषणेन-इन्द्रियदमनशीलत्वं विनीतत्वं च सूचितम्, प्राञ्जलिपुट इत्यनेन सर्वविधविनयवत्त्व जातिकुलसम्पन्नत्वं च सूचितम् ॥ २२ ॥

मूलम्—एवं विणयजुत्तस्स, सुत्तं अत्थं च तदुभयं।
पुच्छमाणस्स सीसस्स, वागरिज्ज जहासुयं ॥२३॥

छाया—एवं विनययुक्तस्य, सूत्रम् अर्थं च तदुभयम्।
पृच्छतः शिष्यस्य, व्याकुर्याद् यथाश्रुतम् ॥ २३ ॥

टीका—'एवं विणयजुत्तस्स' इत्यादि। एव=उक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य-विनयवतः, सूत्रम्-कालिकोत्कालिकादि, अर्थ-तद्बोध्य, सूत्राभिप्रायमित्यर्थः।

निवृत्तिके लिये गुरुके सन्मुख जावे और बड़े विनयके साथ उस संशय की निवृत्ति करे। गुरु महाराज का विनय भक्ति मे यदि जरा सी भी त्रुटि हो जायगी तो शिष्य आशातना दोष का भागी होगा। "उत्कुटुक" इस विशेषण से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जो इस आसन से बैठता है वह साधु इन्द्रिय दमन शील तथा विनीत होता है। "प्राञ्जलिपुट" इस विशेषण से शिष्य में सभी प्रकार के विनयगुण तथा जातिसम्पन्नता एवं कुल सम्पन्नता सूचित होती है ॥गा.२२॥

'एव' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(एवं-एव) पूर्वोक्त प्रकार से (विणयजुत्तस्स-विनययुक्तस्य) विनयधर्म से युक्त होकर (सुत्तं अत्थं च तदुभयं पुच्छमाणस्स-सूत्र अर्थं तदुभय पृच्छतः) सूत्र-अर्थ और सूत्र अर्थ दोनों को पूछने वाले (सीसस्स-शिष्यस्य) शिष्य को (जहासुयं

કરી લ્યે ગુરુ મહારાજની વિનય ભક્તિમા જરા પણ ભૂલ થાય તો શિષ્ય આસાતના દોષનો ભાગી બને છે "उत्कुटुक" આ વિશેષણથી સૂત્રકાર એ એ સૂચિત કરે છે કે, જે આ આસનથી બેસે છે તે સાધુ ઇન્દ્રિયનુ દમન કરનાર તથા વિનિત હોય છે "प्राञ्जलिपुट" આ વિશેષણથી શિષ્યમા સર્વ પ્રકારના વિનયગુણ તથા જાતિસપન્નતા અને કુળસપન્નતા દેખાઈ આવે છે ॥૨૨॥

एव ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एव-एव પૂર્વોક્ત પ્રકારથી विणयजुत्तस्स – विनययुक्तस्य વિનય ધર્મથી યુક્ત બની सुत्त अत्थं च तदुभयं पुच्छमाणस्स-सूत्रं अर्थं तदुभय पृच्छतः સૂત્ર-અર્થ અને સૂત્ર અર્થ બન્નેને પુછવાવાળા सीसस्स-शिष्यस्य

सूत्रम्—

जो सुत्ताभिप्पाओ, सो अत्थो अज्जए य जम्हा । (स्था २ ठा १ उ०)

छाया—यः सूत्राभिप्रायः सोऽर्थः, अर्यते च यस्मात् ।

व्याख्या—यः सूत्रस्य अभिप्रायः स एव अर्थः । यस्मात्=यतः कारणादसावर्थः सूत्रात् अर्यते गम्यते । तदुभयं=सूत्रार्थद्वयं च पृच्छतः=पृच्छां कुर्वत शिष्यस्य गुरुः यथाश्रुतं-गुरुपरंपरातो यथा ज्ञातं तथा सूत्रम्, अर्थं तदुभयं च व्याकुर्यात्=कथयेत्, न तु स्वबुद्धया कल्पितं कृत्वा बोधयेदिति भावः । इह तावत् सूत्रज्ञानाय सूत्रस्य शब्दार्थं तल्लक्षणं तद्भेदं तद्वाचनादिकं च निर्दिशामः, तथाहि—

वागरिज्जा–यथाश्रुत व्याकुर्यात्) गुरु महाराज उन सब का शास्त्रविहित विधि के अनुसार प्रतिपादन करे ।

कालिक उत्कालिक आदि सूत्र हैं । सूत्र का जो अभिप्राय है वही अर्थ है । कहा भी है–जो सुत्ताभिप्पाओ सो अत्थो अज्जए य जम्हा–सूत्र के अभिप्राय को अर्थ कहा गया है । क्यों कि वह अर्थ सूत्र से ही निश्चित किया जाता है । इस तरह केवल सूत्र को अथवा उसके अर्थ को एवं इन दोनों को जब शिष्य अपने आचार्य महाराज से पूछे तो आचार्य महाराज को चाहिये कि वे उसको गुरु परंपरा से यथाज्ञात सूत्र-अर्थ एवं दोनों को अच्छी तरह समझावें । ऐसा न करें कि अपनी निजी कल्पना से मिश्रित कर उन्हें समझावें । सूत्रज्ञान के लिये उपयोगी समझकर सूत्र का शब्दार्थ, उसका लक्षण, उसके भेद, एवं उसकी वाचना आदि के विषय में कुछ स्पष्टीकरण किया जाता है ।—

શિષ્યને વાગરિજ્જા-યથાશ્રુત વ્યાકુર્યાત્ ગુરુ મહારાજ એ બધાનો શાસ્ત્ર વિહિત વિધિ અનુસાર પ્રતિપાદન કરે.

કાલિક ઉત્કાલિક આદિ સૂત્ર છે સૂત્રનો જે અભિપ્રાય છે તે જ અર્થ છે કહ્યું પણ છે–જો સુત્તાભિપ્પાઓ સો અત્થો અજ્જએ ય જમ્હા–સૂત્રના અભિપ્રાયને અર્થ કહેવામાં આવેલ છે કેમ કે આ અર્થ સૂત્રથી નિશ્ચીત કરવામાં આવે છે આ રીતે કેવળ સૂત્રને અથવા તેના અર્થને અથવા એ બન્નેને જ્યારે શિષ્ય પોતાના આચાર્ય મહારાજને પૂછે તો આચાર્ય મહારાજે તેને ગુરુ પરંપરાથી યથાજ્ઞાત સૂત્ર-અર્થ અને બન્નેને સારી રીતે સમજાવે એવું ન કરે કે પોતાની જ કલ્પનાથી મિશ્રિત કરી તેને સમજાવે. સૂત્ર જ્ઞાનને માટે ઉપયોગી સમજીને સૂત્રનો શબ્દાર્થ તેનું લક્ષણ, તેના ભેદ અને તેની વાચના આદિના વિષયમાં કાંઈક સ્પષ્ટિકરણ કરવામાં આવે છે–સૂચયતीति સૂત્રम्—

ननु कः सूत्रशब्दार्थः ?–उच्यते–सूचयतीति सूत्रम्, यथा सूची सूत्रेण सूच्यते, सूचीसलग्न यत् सूत्रं तदेव सूच्याः सूचक प्रबोधकं भवति, तथाऽर्थसबद्धं सूत्रं, वाच्यवाचकभावसम्बन्धेन यावानर्थः सूत्रे विद्यमानस्तस्य तस्यार्थस्य सूचकं सूत्रम्। एवमर्थस्य सूचनात् सूत्रम् ॥ १ ॥ अथवा–सीव्यतीति सूत्रम्। यथा–सूत्र–तन्तुः अङ्गरक्षिकादीनि सीव्यति, एवमर्थं च पद सीव्यति=योजयति–एवं च सीवनात् सूत्रमिति ॥ २ ॥ अथवा–स्रवतीति सूत्रम् यथा–चन्द्रकान्तमणिः चन्द्रकिरणसंनिधानाज्जलं स्रवति–प्रादुर्भावयति। एवं सूत्रमप्याचार्यसंनिधानादर्थं प्रस्रवति तथा च स्रवणात् सूत्रमिति ॥ ३ ॥ अथवा–सरतीति सूत्रम्, अष्टविध कर्म सरति–निर्गच्छति येन तत् सूत्रम् ॥ ४ ॥

॥ इति प्रथम सूत्रशब्दार्थद्वारम् ॥ १ ॥

सूचयतीति सूत्रम्—

सूत्र शब्द का अर्थ–जिस प्रकार सूई संलग्न सूत्र सूई का प्रबोधक होता है उसी तरह अर्थ संबद्ध सूत्र वाच्य वाचकभाव संबंध से जितना २ अर्थ अपने में विद्यमान होता है उतने २ अर्थ का सूचक होता है, इस तरह "सूचयतीति सूत्रम्" अर्थ का सूचक होने से सूत्र कहा गया है। यह व्युत्पत्तिलभ्य अर्थ है। अथवा–"सीव्यतीति सूत्रम्"–जिस प्रकार डोरा अंगरक्षिका–कुर्ता–आदि वस्त्रों को सीता है परस्पर मे जोड देता है–उसी तरह सूत्र भी अर्थ को योजित कर देता है। अथवा–"स्रवतीति सूत्रम्"–जिस प्रकार चद्रकान्तमणि चंद्र किरणों के सपर्क से द्रवित हो जाता है–पानी छोड़ता है–उसी प्रकार सूत्र भी आचार्य के संनिधान से अर्थ को अपनेमें प्रकट कर देता है। अथवा–"सरतीति सूत्रम्"–

સૂત્ર શબ્દનો અર્થ–જે રીતે સોય સલગ્ન સૂત્ર સોયનો પ્રબોધક બને છે તેવી રીતે અર્થ સબદ્ધ સૂત્ર વાચ્ય વાચક ભાવ સબધથી જેટલા જેટલા અર્થ તેનામા વિદ્યમાન હોય છે, એટલા એટલા અર્થનો સૂચક હોય છે "सूचयतीति सूत्रम्" અર્થનો સૂચક હોવાથી જ સૂત્ર કહેવામા આવેલ છે આ વ્યુત્પત્તિલભ્ય અર્થ છે અથવા–सीव्यतीति सूत्रम् જે રીતે દોરો અગનુ રક્ષણુ કરનાર કુર્તા આદિ વસ્ત્રોને સીવે છે, પરસ્પરથી જોડી દે છે એવી જ રીતે સૂત્ર પણુ અર્થને યોજનાર હોય છે. અથવા स्रवतीतिसूत्रम् જે રીતે ચદ્રકાન્ત મણી ચદ્રકિરણોના સપર્કથી દ્રવિત બને છે પાણી છોડે છે–તે પ્રકારે સૂત્ર પણુ આચાર્યના સનિધાનથી અર્થને કે જે પોતાનામા સમાયેલ છે તે પ્રગટ કરી દે છે અથવા सरतीति सूत्रम् જેના સેવનથી–ઉપાસના

सूत्रपदनिक्षेपनामकं द्वितीयं द्वारम्—

अथ-सूत्रपदनिक्षेपः । द्रव्यसूत्र-कार्पासादिकम् । भावसूत्रं तु-अस्मिन् ज्ञानाधिकारे सूचकं ज्ञानं श्रुतज्ञानम्, तस्यैव स्वपरार्थसूचकत्वात्, श्रूयते यत् तत् श्रुतं ज्ञायतेऽनेनेति ज्ञानं, श्रुतं च तद् ज्ञानं श्रुतज्ञानम् । तच्च—एकादशाङ्गानि, प्रकीर्णकानि, दृष्टिवादश्च । तदुक्तम्—

"एकारसमंगाइं, पइण्णगं दिट्ठिवाओ य" इति । (उ २८ अ २३ गा)

॥ इति द्वितीयं सूत्रपदनिक्षेपद्वारम् ॥

अथ तृतीयं सूत्रलक्षणद्वारम्—

यत् सूत्रं सूत्रलक्षणोपेतं तदेवोच्चारणीयम्, लक्षणरहितं हि सूत्रं विवक्षितमर्थं न साधयति, तस्माल्लक्षणयुक्तमेव सूत्रमिष्यते, अतः सूत्रलक्षणं वाच्यम् । तद् यथा—

अप्पक्खरं महत्थं, बत्तीसदोसविरहियं जं च ।
लक्खणजुत्तं सुत्तं, अट्ठहि य गुणेहि उववेयं ॥

जिसके सेवन से-उपासना करने से-उसके द्वारा प्रतिपादित मार्ग का अनुसरण करने से-अष्टविध कर्मो का आत्मा से निर्गमन हो जाय उसका नाम सूत्र है । १ ।

सूत्र पद निक्षेप नामक दूसरा द्वार कहते है—

सूत्र के दो भेद हैं-१ द्रव्यसूत्र, २ भावसूत्र । कपास आदि से बना हुआ द्रव्यसूत्र है । भावश्रुत का नाम भावसूत्र है । इससे ही स्वरूप और परस्वरूप का सूचन-अर्थात् बोध होता है । जो सुना जाय वह श्रुत एवं जिसके द्वारा जाना जाय वह ज्ञान है । श्रुतरूप जो ज्ञान है उस का नाम श्रुतज्ञान है । ११ अंग प्रकीर्णक (पइन्ना) एवं दृष्टिवाद ये सब श्रुतज्ञान स्वरूप हैं । कहा भी है-"एकारसमंगाइं पइण्णगं दिट्ठिवाओय"। २।

કરવાથી તેના દ્વારા પ્રતિપાદિત માર્ગનું અનુસરણ કરવાથી આઠ પ્રકારના કર્મોનું આત્માથી નિર્ગમન થઈ જાય તેનું નામ સૂત્ર છે ॥ ૧ ॥

સૂત્રપદ નિક્ષેપ નામનું બીજું દ્વાર કહે છે—

સૂત્રના બે ભેદ છે—૧ દ્રવ્યસૂત્ર, ૨ ભાવસૂત્ર કપાસ વગેરેથી બનેલ દ્રવ્યસૂત્ર છે ભાવશ્રુતનું નામ ભાવસૂત્ર છે. આનાથી જ સ્વ સ્વરૂપ અને પર સ્વરૂપનું સૂચન-અર્થાત્ બોધ થાય છે જે સાંભળી શકાય તે શ્રુત અને જેનાથી જાણી શકાય તે જ્ઞાન છે શ્રુતરૂપ જે જ્ઞાન છે એનું નામ શ્રુતજ્ઞાન છે ૧૧ અંગ પ્રકીર્ણક (પઈન્ના) અને દૃષ્ટિવાદ એ બધા શ્રુતજ્ઞાન સ્વરૂપ છે કહ્યું પણ છે કે-एकारसमंगाइं पइण्णगं दिट्ठिवाओ य

ननु कः सूत्रशब्दार्थः ?–उच्यते–सूचयतीति सूत्रम्, यथा सूची सूत्रेण सूच्यते, सूचीसलग्न यत् सूत्रं तदेव सूच्याः सूचक प्रबोधकं भवति, तथाऽर्थसंबद्ध सूत्रं, वाच्यवाचकभावसम्बन्धेन यावानर्थः सूत्रे विद्यमानस्तस्य तस्यार्थस्य सूचक सूत्रम्। एवमर्थस्य सूचनात् सूत्रम् ॥ १ ॥ अथवा–सीव्यतीति सूत्रम्। यथा–सूत्र–तन्तुः अङ्गरक्षिकादीनि सीव्यति, एवमर्थं च पद सीव्यति=योजयति–एवं च सीवनात् सूत्रमिति ॥ २ ॥ अथवा–स्रवतीति सूत्रम् यथा–चन्द्रकान्तमणिः चन्द्रकिरणसंनिधानाज्जलं स्रवति–प्रादुर्भावयति। एवं सूत्रमप्याचार्यसंनिधानादर्थं प्रस्रवति तथा च स्रवणात् सूत्रमिति ॥ ३ ॥ अथवा–सरतीति सूत्रम्, अष्टविध कर्म सरति–निर्गच्छति येन तत् सूत्रम् ॥ ४ ॥

॥ इति प्रथम सूत्रशब्दार्थद्वारम् ॥ १ ॥

सूचयतीति सूत्रम्—

सूत्र शब्द का अर्थ–जिस प्रकार सूई संलग्न सूत्र सूई का प्रबोधक होता है उसी तरह अर्थ सबद्ध सूत्र वाच्य वाचकभाव संबंध से जितना २ अर्थ अपने में विद्यमान होता है उतने २ अर्थ का सूचक होता है, इस तरह "सूचयतीति सूत्रम्" अर्थ का सूचक होने से सूत्र कहा गया है। यह व्युत्पत्तिलभ्य अर्थ है। अथवा–"सीव्यतीति सूत्रम्"–जिस प्रकार डोरा अंगरक्षिका–कुर्ता–आदि वस्त्रों को सीता है परस्पर में जोड़ देता है–उसी तरह सूत्र भी अर्थ को योजित कर देता है। अथवा–"स्रवतीति सूत्रम्"–जिस प्रकार चद्रकान्तमणि चंद्र किरणों के संपर्क से द्रवित हो जाता है–पानी छोडता है–उसी प्रकार सूत्र भी आचार्य के संनिधान से अर्थ को अपनेमें प्रकट कर देता है। अथवा–"सरतीति सूत्रम्"–

સૂત્ર શબ્દનો અર્થ–જે રીતે સોય સલગ્ન સૂત્ર સોયનો પ્રબોધક બને છે તેવી રીતે અર્થ સંબદ્ધ સૂત્ર વાચ્ય વાચક ભાવ સબધથી જેટલા જેટલા અર્થ તેનામા વિદ્યમાન હોય છે, એટલા એટલા અર્થનો સૂચક હોય છે "सूचयतीति सूत्रम्" અર્થનો સૂચક હોવાથી જ સૂત્ર કહેવામા આવેલ છે આ વ્યુત્પત્તિલભ્ય અર્થ છે અથવા–सीव्यतीति सूत्रम् જે રીતે દોરો અગનુ રક્ષણુ કરનાર કુર્તા આદિ વસ્ત્રોને સીવે છે, પરસ્પરથી જોડી દે છે એવી જ રીતે સૂત્ર પણ અર્થને યોજનાર હોય છે. અથવા "स्रवतीतिसूत्रम् જે રીતે ચદ્રકાન્ત મણી ચદ્રકિરણોના સપર્કથી દ્રવિત બને છે પાણી છોડે છે–તે પ્રકારે સૂત્ર પણ આચાર્યના સનિધાનથી અર્થને કે જે પોતાનામાં સમાયેલ છે તે પ્રગટ કરી દે છે અથવા सरतीति सूत्रम् જેના સેવનથી–ઉપાસના

सूत्रपदनिक्षेपनामकं द्वितीयं द्वारम्—

अथ–सूत्रपदनिक्षेपः। द्रव्यसूत्रं–कार्पासादिकम्। भावसूत्रं तु–अस्मिन् ज्ञानाधिकारे सूचकं ज्ञानं श्रुतज्ञानम्, तस्यैव स्वपरार्थसूचकत्वात्, श्रूयते यत् तत् श्रुतं ज्ञायतेऽनेनेति ज्ञानं, श्रुतं च तद् ज्ञानं श्रुतज्ञानम्। तच्च–एकादशाङ्गानि, प्रकीर्णकानि, दृष्टिवादश्च। तदुक्तम्—

" एकारसमंगाई, पइन्नगं दिट्ठिवाओ य " इति। (उ. २८ अ. २३ गा)

॥ इति द्वितीयं सूत्रपदनिक्षेपद्वारम् ॥

अथ तृतीयं सूत्रलक्षणद्वारम्—

यत् सूत्रं सूत्रलक्षणोपेतं तदेवोच्चारणीयम्, लक्षणरहितं हि सूत्रं विवक्षितमर्थं न साधयति, तस्माल्लक्षणयुक्तमेव सूत्रमिष्यते, अतः सूत्रलक्षणं वाच्यम्। तद् यथा–

अप्पक्खरं महत्थं, बत्तीसदोसविरहियं जं च।
लक्खणजुत्तं सुत्तं, अट्ठहि य गुणेहिं उववेयं ॥

जिसके सेवन से–उपासना करने से–उसके द्वारा प्रतिपादित मार्ग का अनुसरण करने से–अष्टविध कर्मों का आत्मा से निर्गमन हो जाय उसका नाम सूत्र है। १।

सूत्र पद निक्षेप नामक दूसरा द्वार कहते हैं—

सूत्र के दो भेद हैं–१ द्रव्यसूत्र, २ भावसूत्र। कपास आदि से बना हुआ द्रव्यसूत्र है। भावश्रुत का नाम भावसूत्र है। इससे ही स्वरूप और परस्वरूप का सूचन–अर्थात् बोध होता है। जो सुना जाय वह श्रुत एवं जिसके द्वारा जाना जाय वह ज्ञान है। श्रुतरूप जो ज्ञान है उस का नाम श्रुतज्ञान है। ११ अंग प्रकीर्णक (पइन्ना) एवं दृष्टिवाद ये सब श्रुतज्ञान स्वरूप हैं। कहा भी है–"एकारसमंगाई पइन्नगं दिट्ठिवाओय"। २।

કરવાથી તેના દ્વારા પ્રતિપાદિત માર્ગનું અનુસરણ કરવાથી આઠ પ્રકારના કર્મોનું આત્માથી નિર્ગમન થઈ જાય તેનું નામ સૂત્ર છે ॥ ૧ ॥

સૂત્રપદ નિક્ષેપ નામનું બીજું દ્વાર કહે છે—

સૂત્રના બે ભેદ છે—૧ દ્રવ્યસૂત્ર ૨ ભાવસૂત્ર કપાસ વગેરેથી બનેલ દ્રવ્યસૂત્ર છે ભાવશ્રુતનું નામ ભાવસૂત્ર છે આનાથી જ સ્વસ્વરૂપ અને પર સ્વરૂપનું સૂચન–અર્થાત્ બોધ થાય છે જે સાંભળી શકાય તે શ્રુત અને જેનાથી જાણી શકાય તે જ્ઞાન છે શ્રુતરૂપ જે જ્ઞાન છે એનું નામ શ્રુતજ્ઞાન છે ૧૧ અંગ પ્રકિર્ણક (પઈન્ના) અને દ્રષ્ટીવાદ એ બધા શ્રુતજ્ઞાન સ્વરૂપ છે કહ્યું પણ છે કે–एकारसमंगाइं पइन्नगं दिट्ठिवाओ य

यद् अल्पाक्षरं, तथा-महार्थं च भवति, अत्र "अल्पाक्षरं महार्थम्" इति विशेषणद्वये चत्वारो भङ्गा भवन्ति, यथा—अल्पाक्षरमल्पार्थम्' यथा कार्पासादिकम् ॥ १ ॥ 'अल्पाक्षरं-महार्थम्' यथा-सामायिकं बृहत्कल्पादि च ॥ २ ॥ 'महाक्षरमल्पार्थम्"। यथा—ज्ञाताध्ययनानि, अन्यच्च यदस्यां कोटौ व्यवस्थितम्।

अब सूत्रलक्षण नाम का तीसरा द्वार कहते हैं—जो सूत्र सूत्रलक्षण से युक्त है वही उच्चारण करने के योग्य होता है। और उसीसे अपने वास्तविक अर्थ का बोध होता है। इससे विपरीत सूत्र द्वारा विवक्षित अर्थ की प्रतिपत्ति-ज्ञान नहीं हो सकती है क्यों कि उससे यथार्थ अर्थ का प्रकाशन नहीं होता है। इस लिये "सूत्र का क्या लक्षण है" इस प्रकार के प्रश्न के समाधान निमित्त उसका लक्षण कहा जाता है।

"अप्पक्खरं महत्थं, बत्तीसदोस, विरहियं ज च।
लक्खणजुत्तं सुत्तं, अट्ठहिय गुणेहि उववेयं" ॥ १ ॥

जिसमें अल्प अक्षर होते हैं और महान् जिसका अर्थ होता है एवं बत्तीस दोषों से जो रहित होता है तथा आठगुणों से जो युक्त होता है वह सूत्र है "अल्प अक्षर वाला हो एव अर्थ जिसका महान् हो" इस प्रकार के सूत्र के विशेषण से ये ४ भंग होते हैं-अल्प अक्षर वाला हो एवं अल्प अर्थ वाला हो जैसे कपास आदि का बना हुआ सूत १। अल्प अक्षर वाला हो, पर जिसका महान् अर्थ हो जैसे सामायिक सूत्र,

---

હવે સૂત્ર લક્ષણ નામનુ ત્રીજુ દ્વાર કહે છે—

જે સૂત્ર સૂત્રલક્ષણથી યુક્ત છે તે જ ઉચ્ચારણ કરવા માટે યોગ્ય છે, અને એનાથી પોતાના વાસ્તવિક અર્થનો બોધ થાય છે એનાથી વિપરીત સૂત્રથી વિવક્ષિત અર્થની પ્રતિપત્તિ-જ્ઞાન થઇ શકતું નથી, કારણુ કે, એનાથી યથાર્થ અર્થનુ પ્રકાશન થતું નથી

अप्पक्खर महत्थ बत्तीस दोसविरहिय ज च।

लक्खणजुत्त सुत्त अट्ठहियथेणेहि उववेयं જેમા અક્ષર ઓછા હોય છે અને અર્થ મહાન હોય છે જે બત્રીસ દોષોથી રહિત હોય છે તથા આઠ ગુણોથી જે યુક્ત હોય છે તે સૂત્ર છે "થોડા અક્ષરવાળા હોય અને અર્થ જેનો મહાન હોય"

આ પ્રકારના સૂત્રના વિશેષણથી આ ચાર ભગ થાય છે. થોડા અક્ષર વાળા હોય અથવા અલ્પ અર્થવાળા હોય જેમ કે કપાસ આદિથી બનેલ સુતર ૧. થોડા અક્ષરવાળા હોય પણ જેનો અર્થ મહાન હોય, જેવા સામાયિક બૃહત્ક-

'महाक्षरं महार्थं' यथा-दृष्टिवादः ॥ ४ ॥ यच्च द्वात्रिंशद्दोषविरहितं-अलीकादिभिर्द्वात्रिंशद्दोषैर्वर्जितं तथाऽष्टभिर्गुणैरुपेतं सूत्रं तल्लक्षणयुक्तं सूत्रं भवति तद् सूत्रं पठनीयमित्यर्थः ।

अथ-सूत्रदोषाः—

अथ सूत्राणां द्वात्रिंशद्दोषा उच्यन्ते—

अलियमुवघायजणयं, निरत्थगमवत्थयं छलं दुहिलं ।
निस्सारमहियमूणं, पुणरुत्तं वाहयमजुत्तं ॥ १ ॥
कमभिन्न-वयणभिन्ने, विभत्तिभिन्नं च लिंगभिन्नं च ।
अणभिहियमपयमेव य, सभावहीणं ववहियं च ॥ २ ॥
काल-जति-छवि-दोसो समयविरुद्धं च वयणमित्तं च ।
अत्थावत्ती दोसो, हवइ य असमासदोसो य ॥ ३ ॥
उवमा रूवगदोसो, निद्देसपयत्थसंधिदोसो य ।
एए य सुत्तदोसा, बत्तीसं हुंति नायव्वा ॥ ४ ॥

छाया—अलीकम् १, उपघातजनकं २, निरर्थकं ३, अपार्थकं ४, छलं ५, द्रुहिलम् ६, निःसारम् ७, अधिकम् ८, ऊनम् ९, पुनरुक्तं १०, व्याहतं ११, अयुक्तम् १२, ॥ १ ॥

क्रमभिन्नं १३, वचनभिन्नं १४, विभक्तिभिन्नं च १५, लिङ्गभिन्नं च १६, अनभिहितं १७, अपदमेव च १८, स्वभावहीनं १९, व्यवहितं च २० ॥ २ ॥

तथा बृहत्कल्पादि सूत्र २। महा अक्षर वाला हो पर अर्थ अल्प हो जैसे-ज्ञाताध्ययन आदि ३। महाक्षर वाला हो और अर्थ भी जिसका महान् हो जैसे दृष्टिवाद ४। ३२ बत्तीस दोष सूत्र के ये हैं—

३२ दोष सूत्र के-अलीक १, उपघातजनक २, निरर्थक ३, अपार्थक ४, छल ५, द्रुहिल ६, निःसार ७, अधिक ८, ऊन ९, पुनरुक्त १०, व्याहत ११, अयुक्त १२, क्रमभिन्न १३, वचनभिन्न १४, विभक्तिभिन्न १५, लिङ्गभिन्न १६, अनभिहित १७, अपद १८, स्वभावहीन १९, व्यवहित

ल्पादि सूत्र २ बहु अक्षरवाळा होय पण अर्थ नानो होय जेवां ज्ञाताध्ययन आदि ३ बहु अक्षरवाळा होय अने अर्थ पण जेनो महान होय जेवां दृष्टीवाद ४ सूत्रना बत्रीस दोष आ छे ...

अलीक १ उपघातजनक २ निरर्थक ३ अपार्थक ४ छल ५, दुहिल ६ निःसार ७ अधिक ८ ऊन ९ पुनरुक्त १० व्याहत ११ अयुक्त १२ क्रमभिन्न १३ वचनभिन्न १४ विभक्तिभिन्न १५ लिङ्गभिन्न १६ अनभिहित १७, अपद १८, स्वभावहीन १९, व्यवहित २० कालदोष २१, यति-

काल–यति–च्छविदोषः (कालदोषः २१, यतिदोषः २२, छविदोषः २३) समयविरुद्धं च २४, वचनमात्रं च २५, । अर्थापत्तिर्दोषो २६, भवति च असमास दोषश्च २७ ॥ ३ ॥

उपमा २८,–रूपकदोषो २९, निर्देश ३०,–पदार्थ ३१,–संधिदोषश्च ३२, एते तु सूत्रदोषा द्वात्रिंशद् भवन्ति ज्ञातव्याः ॥ ४ ॥

व्याख्या—अलीकम्–अनृतम् तच्च द्विधा–अभूतोद्भावनं भूतनिह्नवश्च । यथा–'ईश्वरकर्तृकं जगत्' इत्यादि–अभूतोद्भावनम् । 'नास्ति आत्मा' इत्यादिकस्तु भूतनिह्नवः ॥ १ ॥ उपघातः—सत्त्वघातादिः, तज्जनक यथा–'वेदविहिता हिंसा-धर्माय' इत्यादि ॥ २ ॥ निरर्थकं–यत्र वर्णानां क्रमनिर्देशमात्रमुपलभ्यते न त्वर्थो

२०, कालदोष २१, यतिदोष २२, छविदोष २३, समयविरुद्ध २४, वचनमात्र २५, अर्थापत्ति २६, असमासदोष २७, उपमा २८, रूपक २९, निर्देश ३०, पदार्थ ३१, एवं संधिदोष ३२। कहा भी है–

'अलियमुवघायजणयं' इत्यादि—

इन ३२ दोषों का स्वरूप इस प्रकार है–अलीक नाम असत्य का है यह दो प्रकार का होता है–अभूतोद्भावन १। भूतनिह्नव है २। जैसे–"ईश्वर कर्तृक जगत् इत्यादि" जगत् को ईश्वर ने बनाया है–इस प्रकार का प्रतिपादक सूत्र अभूतोद्भावक है नास्ति आत्मा–आत्मा नहीं इस प्रकार जमाली द्वारा कथित सूत्र भूतनिह्नव स्वरूप है ॥१॥ उपघात शब्द का अर्थ है प्राणियों की हिंसा आदिका प्ररूपण करना । इस बात के प्ररूपक सूत्र उपघात दोषवाले माने जाते हैं–जैसे कहना कि वेदविहिता हिंसा धर्माय" वेदविहित हिंसा धर्म के लिये है" ॥ २ ॥ जिसमें सिर्फ वर्णो का क्रम ही निर्दिष्ट हो वह निरर्थक दोष है–इसमें अर्थ का पता

દોષ ૨૨, છવિદોષ ૨૩, સમયવિરૂદ્ધ ૨૪, વચનમાત્ર ૨૫, અર્થાપત્તિ ૨૬, અસમાસ દોષ ૨૭, ઉપમા ૨૮, રૂપક ૨૯, નિર્દેશ ૩૦, પદાર્થ ૩૧ અને સંધીદોષ ૩૨, तदुक्त—"आलियमुवघाय जणयं०" ઈત્યાદિ ।

આ બત્રીસ દોષોનુ સ્વરૂપ આ પ્રકારે છે—અલીક નામ અસત્યનું છે આ બે પ્રકારે છે, ૧ અભૂતોદ્‌ભવન, ૨ ભૂતનિહ્નવ, જેમ–'ઈશ્વર કર્તૃક જગત ઈત્યાદિ" જગતને ઈશ્વરે બનાવ્યુ છે–આ પ્રકારે પ્રતિપાદિત સૂત્ર અભૂતોદ્‌ભાવક છે, નાસ્તિ આત્મ–આત્મા નથી, આ પ્રકારના જમાલી દ્વારા કહેવાયેલ સૂત્ર ભૂતનિહ્નવ સ્વરૂપ છે ઉપઘાત શબ્દનો અર્થ છે પ્રાણીયોની હિંસા આદિનુ પ્રરુપણુ કરવુ, આ વાતને પ્રરૂપક સૂત્ર ઉપઘાત દોષવાળા માનવામા આવે છે–જેમ કહેવું કે, वेदविहिता हिंसा धर्माय (२)" વેદ વિહિત હિંસા ધર્મના માટે છે" જેમા ફક્ત વર્ણોના ક્રમનોજ નિર્દેષ હોય તે નિરર્થક દોષ છે,–આમા અર્થ

यथा-'अ, आ, इ, ई,' इत्यादि । डित्थादिवद्वा ॥ ३ ॥ अपार्थकम्-असंबद्धार्थकम् , यथा-"दश दाडिमानि षडपूपाः सप्त गर्दभपुच्छाः, इत्यादि ॥ ४ ॥

छलं—यत्रानिष्टस्यार्थान्तरस्य संभवाद् विवक्षितार्थोपघातः कर्तुं शक्यते तच्छलम् , यथा—'नवकम्बलो देवदत्तः' इत्यादि, अत्र-नूतनकम्बलस्य विवक्षितार्थस्य नवसंख्यककम्बलविषयकमोक्षसमवायुपघातः कर्तुं शक्यते ॥ ५ ॥

द्रुहिल-जन्तूनामहितोपदेशकत्वेन पापव्यापारपोषकम्, यथा—

अनुष्टुप्छन्दः—एतावानेव लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः ।
भद्रे ! वृकपदं पश्य, यद् वदन्त्यबहुश्रुताः ॥ १ ॥

वियोगिनी छन्दः—पिब खाद च चारुलोचने, यदतीतं वरगात्रि ! तन्न ते ।
नहि भीरु ! गतं निवर्तते, समुदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥ २ ॥

नहीं पड़ता; जैसे-अ आ इ ई इत्यादि ॥ ३ ॥ असंबद्ध अर्थ जिस सूत्र द्वारा कहा जाता है वह अपार्थक दोष वाला सूत्र माना जाता है-जैसे दशदाडिम, छह मालपुए, सात गधे की पूंछे इत्यादि ॥ ४ ॥ ये सब सूत्र असंबद्ध अर्थ के प्रतिपादक हैं । जहां अनिष्ट अर्थान्तर की संभावना से विवक्षित अर्थ का अपलाप किया जा सकता है वह छलदोष है जैसे किसी ने कहा कि "नव कम्बलोऽयं देवदत्तः" देवदत्त नवकम्बल वाला है-यहां नव शब्द का अर्थ नूतन है, और इसी अर्थ में नव शब्द विवक्षित हुआ है, परन्तु इस अर्थ को उपघात करने वाला यह कह देता है कि ९ संख्या युक्त कम्बल इसके पास कहां है एक ही कम्बल तो है । इस प्रकार के अर्थ की संभावना नव शब्द से हुई है । अतः विवक्षित अर्थ का उपघात जिस शब्द से युक्त सूत्र का होना, उपघात दोषाविशिष्ट माना जाता है

જ મળતો નથી, જેમ અ આ ઇ ઈ ઈત્યાદિ (૩) અસંબદ્ધ અર્થ જે સૂત્ર દ્વારા કહેવામાં આવે છે તે અપાર્થક દોષવાળા સૂત્ર માનવામાં આવે છે જેમ દશ દાડમ, છ પુઆ સાત ગધેડાની પૂછ ઈત્યાદિ (૪) આ બધા સૂત્ર અસંબદ્ધ અર્થનાં પ્રતિપાદક છે. જ્યાં અનિષ્ટ અર્થાન્તરની સંભાવનાથી વિવક્ષિત અર્થનો અપલાપ કરવામાં આવે છે તે છલદોષ છે જેમ કોઈએ કહ્યુ કે, 'નવ કમ્બલોઽયં દેવદત્તઃ" આ દેવદત્ત નવ કમ્બલવાળા છે-અહિં નવ શબ્દનો અર્થ નૂતન છે. અને આજ અર્થમાં નવ શબ્દ વિવક્ષિત થયેલ છે પરંતુ આ અર્થને ઉપઘાત કરવાવાળો એવું કહી દે છે કે નવ સંખ્યા યુક્ત કમ્બલ એમની પાસે ક્યાં છે એક જ કમ્બલ છે. આ પ્રકારે અર્થની સંભાવના નવ શબ્દથી થઈ છે વિવક્ષિત અર્થનો ઉપઘાત જે સૂત્રમાં થાય છે એ શબ્દથી યુક્ત સૂત્રનું હોવું ઉપઘાત દોષાવિશિષ્ટ માનવામાં આવે છે. (૫)

इत्यादि ॥ ६ ॥

निःसारं=तथाविधयुक्तिरहितं परिफल्गु, यथा–सौगतादिशास्त्रम् ॥ ७ ॥

अधिकम्–अक्षरपदादिभिरतिमात्रम् । अथवा हेतोर्दृष्टान्तस्य वाऽऽधिक्ये सति अधिकं, यथा–अनित्यः शब्दः, कृतकत्वप्रयत्नानन्तरीयकत्वाभ्यां घटपटवदित्यादि। एकस्मिन् साध्ये एक एव हेतुर्दृष्टान्तश्च वक्तव्यः । अत्र च प्रत्येकं द्वयाभिधानादाधिक्यमिति भावः ॥ ८ ॥

॥५॥ जन्तुओं को अहित का उपदेशक होने से जो पापव्यापार का पोषक सूत्र होता है वह द्रुहिल दोषवाला सूत्र माना जाता है । जैसे–चार्वाक का यह कहना कि–यह लोक जितना प्रत्यक्ष से दिखता है उतना ही है इससे आगे नहीं । पुण्य पाप एवं स्वर्ग नरक यह भी नहीं है। इस लिये खाओ पीओ मस्त रहो और आनंद से अपने समय को निकालो ॥ ६ ॥ युक्ति रहित जो सूत्र होता है वह निस्सार दोष वाला माना जाता है, जैसे सौगत आदि का शास्त्र ॥ ७ ॥ जिसमें अक्षर पद आदि आवश्यकता से अधिक होते हैं वह सूत्र अधिक दोष संयुक्त जानना चाहिये, अथवा–जिसमें एक हेतु और दृष्टान्त के अतिरिक्त हेतु और दृष्टान्त हों वह भी अधिक दोषवाला सूत्र मानना चाहिये–जैसे–" अनित्यः शब्दः कृतकत्वप्रयत्नानन्तरीयकत्वात् घटपटवदिति " शब्द अनित्य है क्यों कि वह कृतक है एव प्रयत्नपूर्वक होता है जैसे घट और पट ॥ ७ ॥ इस अनुमान में एक हेतु और १ दृष्टान्त अधिक है। एक साध्य में १ ही हेतु और १ ही दृष्टान्त होता है । दो हेतु और दो दृष्टान्त नहीं ॥ ८ ॥ जो

જન્તુઓના અહિતના ઉપદેશક હોવાથી જે પાપ વ્યપારને પોષક સૂત્ર હોય છે, તે દ્રુહિલ દોષવાળા સૂત્ર માનવામા આવે છે જેમ ચાર્વાક કહે છે કે— આ લોક જે રીતે પ્રત્યક્ષથી દેખાય છે એટલુ જ છે એનાથી આગળ નથી, પુણ્ય, પાપ અને સ્વર્ગ નરક એ પણ નથી, આ માટે ખાઓ પીઓ અને મસ્ત રહો તથા આનદથી સમયને પસાર કરો, (૬) યુક્તિ રહિત જે સૂત્ર હોય છે તે નિસ્સાર દોષવાળા મનાય છે જેમ સૌગત આદિ શાસ્ત્ર, (૭) જેમા અક્ષર પદ આદિ આવશ્યકતાથી અધિક હોય છે તે સૂત્ર અધિક દોષ સયુક્ત જાણુવુ જોઈએ અથવા જેમા એક હેતુ અને દષ્ટાતના અતિરિક્ત હેતુ અને દષ્ટાંત હોય તેને પણ અધિક દોષવાળા સૂત્ર માનવા જોઈએ જેમ—"अनित्य शब्द कृतकत्वप्रयत्नान्तरीयकत्वात् घटपटवदिति" શબ્દ અનિત્ય છે, કેમ કે, તે કૃતક છે અને પ્રયત્નપૂર્વક થાય છે, જેમ ઘટ અને પટ આ અનુમાનમા એક હેતુ અને એક દષ્ટાત અધિક છે. એક સાધ્યમા એક જ હેતુ અને એક જ દષ્ટાત હોય છે. બે હેતુ

ऊनम्—अक्षरपदादिभिर्हीनम्। अथवा—हेतुदृष्टान्ताभ्यामेव हीनम् ऊनम्। यथा—अनित्यः शब्दो घटवदिति। अत्र हेतुर्नास्ति, यथा वा 'अनित्यः शब्दः कृतकत्वात्' इत्यादि, अत्र—घटादिरूपो दृष्टान्तो नास्ति ॥ ९ ॥

पुनरुक्तं त्रिधा—शब्दतोऽर्थतश्च। तथा—अर्थादापन्नस्य पुनर्वचनं—पुनरुक्तं। तत्र शब्दतः पुनरुक्तं यथा—घट, घट, इत्यादि। अर्थतः पुनरुक्तं यथा—घटः, कुटः, कुम्भ इत्यादि। अर्थादापन्नस्य पुनर्वचनं यथा—पीनोऽयं देवदत्तो, दिवा न भुङ्क्ते इत्युक्ते अर्थादापन्नं—'रात्रौ भुङ्क्ते' इति, तत्रार्थादापन्नमपि 'रात्रौ भुङ्क्ते' इति यो ब्रूयात् तस्य पुनरुक्तता ॥ १० ॥

व्याहतं—यत्र पूर्वेण परं विहन्यते। यथा—

"कर्म चास्ति फलं चास्ति कर्ता न त्वस्ति कर्मणाम्" इत्यादि।

अक्षर एवं पद आदि से हीन होता है वहां ऊन नामक दोष माना जाता है। अथवा हेतु एवं दृष्टान्त से जो हीन होता है वहां भी यह दोष माना जाता है। जैसे "अनित्यः शब्दः घटवत्" यह वाक्य हेतु से हीन है ॥९॥ पुनरुक्त दोष शब्द, अर्थ एवं प्रसंगादि से प्राप्त अर्थ के पुनः कथन से होता है। घट घट यहां शब्द की अपेक्षा, घट कुंभ कुट यहां अर्थ की अपेक्षा तथा "पीनोऽयं देवदत्तो दिवा न भुंक्ते" यहां अर्थात् प्रसक्त अर्थ रात्रि में भोजन करना है फिर भी "रात्रौ भुङ्क्ते" रात्रि में खाता है यह कहना पुनरुक्ति दोष से दूषित माना जाता है ॥ १० ॥ पूर्व से पर जहां विरोध होता है वहां व्याहत दोष माना जाता है—जैसे—किसी ने कहा कि कर्म हैं फल हैं परन्तु कर्मों का कर्ता कोई नहीं है। यह वाक्य पूर्वापर में

અને જે દ્રષ્ટાંત નહી (૮) જે અક્ષર અને પદ આદિથી હીન હોય છે ત્યાં ઉન નામનો દોષ માનવામાં આવે છે અથવા હેતુ અને દ્રષ્ટાંતથી જ હીન હોય છે, ત્યાં પણ એ દોષ માનવામાં આવે છે એવી રીતે અનિત્યઃ શબ્દઃ ઘટવત્ આ વાક્ય હેતુથી હીન છે અનિત્યઃ શબ્દઃ કૃતકત્વાત્ આદિ દ્રષ્ટાંતથી વિહિનતા છે (૯) પુનરુક્ત દોષ શબ્દ અર્થ અને પ્રસંગ આદિથી પ્રાપ્ત અર્થના પુનઃ કથનથી થાય છે ઘટ ઘટ આદિ શબ્દની અપેક્ષા ઘટ કુંભ કુટ આદિ અર્થની અપેક્ષા તથા પીનોઽયં દેવદત્ત દિવા ન ભુંક્તે" આદિ અર્થાત્ પ્રસક્ત અર્થ રાત્રીમાં ભોજન કરવું જો છે છતાં પણ જે કહેવું છે કે રાત્રૌ ભુક્તે એ રાત્રીમાં ખાય છે આમ કહેવું પુનરુક્તિ દોષથી દૂષિત માનવામાં આવે છે (૧૦) પૂર્વથી પરનો જ્યાં વિરોધ છે ત્યાં વ્યાહત દોષ માનવામાં આવે છે જેમ કે કોઈએ કહ્યુ કે, કર્મ છે ફળ છે, પરંતુ કર્મોના કર્તા કોઈ નથી. આ વાક્ય

शब्दरूपगन्धरसस्पर्शा इति वक्तव्ये रूपगन्धशब्दस्पर्शरसा इति ब्रूयात्' इत्यादि ॥१३॥

वचनभिन्नं—यत्र वचनव्यत्ययः, यथा–'वृक्षा फलतो पुष्पितः' इत्यादि ॥१४॥

विभक्तिभिन्नं—यत्र विभक्तिव्यत्ययः, यथा–'वृक्षं पश्य' इति वक्तव्ये 'वृक्षः पश्य' इति ब्रूयात्' इत्यादि ॥ १५ ॥

लिङ्गभिन्नं—यत्र लिङ्गव्यत्ययः, यथा–'इयं स्त्री' इति वक्तव्ये 'अयं स्त्री' इति ब्रूयात्, इत्यादि ॥ १६ ॥

अनभिहितं—स्वसिद्धान्तोपदिष्टाधिककथनम् । यथा–राशिद्वयमिति वक्तव्ये राशित्रयकथनम्, इत्यादि ॥ १७ ॥

का दोष आता है। क्यों कि सूत्र में जिस क्रम से इन्द्रियों का वर्णन किया गया है उसी क्रम से उनके विषय का भी वर्णन करना चाहिये ॥ १३ ॥ जहां वचन का व्यत्यय होता है वहां वचनभिन्न नामका दोष होता है जैसे "वृक्षाः फलतो पुष्पितः" यहां वचन व्यत्यय है। क्यों कि "पुष्पितः" की जगह "पुष्पिताः" ऐसा बहुवचन होना चाहिये ॥१४॥ जहां विभक्ति का व्यत्यय होता है वहां विभक्तिभिन्न दोष माना जाता है जैसे "वृक्षः पश्य" यहां पर विभक्ति भिन्न दोष है यहां, 'वृक्षः' की जगह 'वृक्षं' ऐसा होना चाहिये ॥ १५ ॥ जहां स्त्रीलिङ्ग आदि का व्यत्यय होता है वह लिङ्गभिन्न दोष है जैसे; "अयं स्त्री" यहां हुआ है। 'अयं' की जगह 'इयं' होनी चाहिये सो 'इयं' की जगह 'अयं' कर दिया यह लिङ्गव्यत्यय है ॥ १६ ॥ जो बात सिद्धान्त में प्रतिपादित नहीं है उसे भी मानना अर्थात् सिद्धान्तकथित बात से भी

ભિન્ન નામનો દોષ આવે છે કેમ કે સૂત્રમાં જે ક્રમથી ઇન્દ્રિયોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે એજ ક્રમથી એના વિષયનુ પણ વર્ણન કરવુ જોઈએ. (૧૩) જ્યાં વચનનો ઉલટ-સુલટ વ્યત્યય થાય છે ત્યાં વચનભિન્ન નામનો દોષ લાગે છે જેમ वृक्षाः फलतो पुष्पित–અહીં વચનવ્યત્યય છે કેમકે पुष्पिता ની જગ્યાએ "पुष्पिता" એમ બહુવચન હોવુ જોઈએ (૧૪) જ્યાં વિભક્તિનો વ્યત્યય હોય છે તે વિભક્તિ ભિન્ન દોષ માનવામાં આવે છે જેમ "वृक्षः पश्य" અહિ પદ છે 'वृक्ष पश्य' એ ઠીક છે वृक्ष નીજગ્યાએ वृक्ष આ વિભક્તિનો વ્યત્યય છે (૧૫) જ્યાં સ્ત્રીલિંગ આદિનો વ્યત્યય બને છે તે લિંગ ભિન્ન દોષ છે, જેમ अयं स्त्री અહીં अय ની જગ્યાએ इयं હોવુ જોઈએ તે इयं ની જગ્યાએ अय કરી દીધુ એ લિંગવ્યત્યય છે (૧૬) જે વાત સિદ્ધાંતમાં પ્રતિપાદિત નથી તેને માનવી, અર્થાત્ સિદ્ધાંત કથિત વાતથી પણ અધિક જે યુક્તિ

पूर्व-'कर्म चास्ति' इत्युक्तम्, तेन-कर्मणा कर्ता नास्तीत्यस्य विघातो भवति। यथा वा—अयं बालको वन्ध्याप्रसूत', इत्यादि ॥ ११ ॥
अयुक्तम्—बुद्ध्या चिन्त्यमानम्-अनुपपत्तिक्षमम्। यथा—
" तेषां कटतटभ्रष्टै,-र्गजानां मदबिन्दुभिः।
प्रावर्तत नदी घोरा, हस्त्यश्वरथवाहिनी ॥ १ ॥
यथा वा—श्रावकस्य मुनिदर्शनहर्षाश्रुभिरुपाश्रयः संभृतः ॥ १२ ॥
क्रमभिन्नं-यत्र क्रमो नाराध्यते। यथा-' श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनानां विषयाः

विरोधी है कारण कि जब कर्म है तो कोई न कोई इनका कर्त्ता भी है-फिर यह कहना कि इनका कोई कर्त्ता नहीं है यह व्याहत दोष है। इसी तरह "अयंबालकोवन्ध्याप्रसूतः" अर्थात् यह बालक वन्ध्यापुत्र है यह भी समझना चाहिये ॥ ११ ॥ जो युक्ति सह नहीं होता है वहां अयुक्त दोष आता है जैसे-हाथियों का वर्णन करते समय ऐसा कहा जाय कि उनके हाथियो के गण्डस्थल से च्युत मदजल का इतना अधिक प्रवाह वहा कि वहां एक घोर नदी हो गई जिसमें हाथी, अश्व एवं रथ सब के सब बह गये। यह बुद्धिकल्पित चीज युक्ति सह नहीं है। इस लिये ये अयुक्त नामका दोष है। इसी तरह यह कथन भी "कि मुनियों के दर्शन से श्रावकों की आंखों से इतने आनंदाश्रु निकले कि उपाश्रय भर गया" ॥ १२ ॥ जहां क्रम वर्णन पर ध्यान नहीं रखा जाता है वहां क्रमभिन्न नामका दोष है-जैसे-श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनानां विषयाः रूपगंधशब्दस्पर्शरसाः, ऐसा कोई सूत्र बनावें तो उसमें क्रमभिन्न नाम

પૂર્વાપરમા વિરોધી છે કારણ કે, જ્યારે કર્મ છે તો કોઇને કોઈ તેનો કર્તા પણ હોવો જોઈએ પછી એ કહેવુ કે એનો કોઈ કર્તા નથી એ 'વ્યાહત' દોષ છે. આ રીતે "अय बालको वन्ध्याप्रसूत" અર્થાત્ "આ બાળક વન્ધ્યા પુત્ર છે" એમ કહેવુ તે પણ સમજવું જોઈએ (૧૧) જે યુક્તિ પુર સર નથી ત્યા અયુક્ત દોષ આવે છે જેમ હાથીયોનુ વર્ણન કરતી વખતે એમ કહેવામા આવે કે તે હાથીયોના ગ ડસ્થલથી ચ્યુત મદજળનો એટલો વધુ પ્રવાહ નિકળ્યો કે, ત્યા એક ઘોર નદી થઇ ગઈ જેમા હાથી, અશ્વ અને રથ આ બધા તણાઈ ગયા, આ બુદ્ધિ કલ્પિત ચિજ યુક્તિ સહ નથી આ માટે અયુક્ત નામનો દોષ છે એવી રીતે "મુનિયોના દર્શનથી શ્રાવકોની આખોમાથી એટલા આસુ વહ્યા કે તેનાથી ઉપાશ્રય ભરાઇ ગયો આ કથન પણ અયુક્ત દોષવાળુ છે (૧૨) જ્યા ક્રમવર્ણન ઉપર ધ્યાન નથી રખાતુ ત્યા ક્રમભિન્ન નામનો દોષ છે-જેમ श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनाना विषयाः-रूप-गंध-शब्द-स्पर्श-रसाः એવું કોઈ સૂત્ર બનાવે તો એમા ક્રમ-

कालदोषो यत्रातीतादिकालस्यात्यय, यथा 'रामो वनं प्रविवेश' इति वक्तव्ये 'रामो वनं प्रविशति' इत्यादि ॥ २१ ॥

यतिदोषोऽस्थानविरतिः, सर्वथाऽविरतिर्वा । यथा–'धम्मो मंगलमुक्किट्ठं" इत्यादौ 'धम्मो' इत्यत्र विरामः । यद्वा–गाथाया अन्ते विरामकरणम् ॥ २२ ॥

छविः–अलंकारः, तेन शून्यं छविदोषः । यथा–'बालो धावति' इत्यादि ॥२३॥

समयविरुद्ध–स्वसिद्धान्तविरुद्धं, यथा–स्याद्वादसिद्धान्ते तद्विरुद्धकथनम् ॥२४॥

में सुबन्त तिङन्तात्मक पद का स्वरूप विस्तार से विवेचित करके अथवा अर्थशास्त्र का कथन करके पुनः हेतु का कथन करने लग जाना। इसी तरह दया के वर्णन करते समय शील का विस्तृत वर्णन करना और पुनः दया का वर्णन करना। इस प्रकार का वर्णन इस दोष वाला जानना चाहिये ॥ २० ॥ जहां अतितादिकाल का व्यत्यय होता है वहां कालदोष माना जाता है–जैसे–राम वन में प्रविष्ट हुए की जगह ऐसा कहना कि राम वन में प्रवेश करते हैं ॥ २१ ॥ अस्थान में विरति–'अर्थात्–विराम–रुकना' होना अथवा सर्वथा अविरति–'नहीं रुकना' होना उसका नाम यति दोष है। जैसे–धम्मोमंगल मुक्किट्ठं" इत्यादि में धम्मो यहां विराम करना अथवा गाथा का अन्तमें विराम करना ॥ २२ ॥ अलंकार शून्यता में छविदोष होता है–जैसे–"बालो धावति" इत्यादि ॥ २३ ॥ जहां स्वसिद्धान्त से विरुद्ध कहा जाता है वहां समय विरुद्ध दोष लगता है–जैसे–स्याद्वादसिद्धान्त में उसके विरुद्ध प्रतिपादन करना

सुबन्त तिङन्तात्मક पदनु स्वरूप विस्तारथी विवेचित करीने अथवा अर्थशास्त्रनु कथन करीने पुनः हेतुनुं कथन करवा लागी जवु आ रीते दयानु वर्णन करती वखते शीलनु विस्तृत वर्णन करवु अने फरीथी दयानु वर्णन करवु आ प्रकारनु वचन व्यवहित दोषवाળु जाणवु जोईએ. (२०) ज्यां अतीतादि कालनो व्यत्यय थाय छे त्यां काળ दोष मनाय छे–जेम राम वनमां प्रविष्ट थवानी जग्याओ जेवु कहेवु के राम वनमां प्रवेश करे छे (२१) अस्थानमां विरति–अर्थात्–विराम–रोकावुं थवु अथवा सर्वथा अविरति –"न रोकावु" थवु तेनु नाम यतिदोष छे जेम– धम्मो मंगलमुक्किट्ठं' इत्यादिमां धम्मो नी जग्याओ विराम करवो अथवा गाथाना अंतमां विराम करवो. (२२) अलंकार शून्यतामां छवि दोष थाय छे जेम "बालो धावति" छोकरो दोडे छे (२३) इत्यादि. ज्यां स्वसिद्धांतथी विरुद्ध कहेवामां आवे छे त्यां समयविरुद्ध दोष लागे छे जेम स्याद्वाद सिद्धांतमा तेनी विरुद्ध प्रतिपादन करवु (२४) युक्तिशून्य कथन करवामां वचन मात्र नामनुं दूषण आवे छे.

अपदं—निर्विभक्तिकशब्दोच्चारणरूपम् । यथा-मुनिर्विहरतीति वक्तव्ये मुनि विहरतीति कथनम् ॥ १८ ॥

स्वभावहीन—यत्र वस्तुस्वभावोऽन्यथा स्थितोऽन्यथाऽभिधीयते तत् । यथा 'शीतो वह्निः' 'रूपवदाकाशम्' इत्यादि ॥ १९ ॥

व्यवहितं—यत्र प्रकृतमुक्त्वाऽप्रकृतं विस्तरतोऽभिधाय पुनः प्रकृतमुच्यते तद् । यथा-हेतुकथामधिकृत्य सुप्तिङन्तपदलक्षणप्रपञ्चमर्थशास्त्रं वा अभिधाय पुनर्हेतुवचनम् । यथा वा-दयां प्रस्तुत्य शीलस्य विस्तरवर्णनं विधाय पुनर्दयावर्णनम् ॥२०॥

अधिक जो युक्तियुक्त नहीं है-उस को मानना जैसे-जीवराशि अजीवराशि ये दो ही राशियां हैं। पर ऐसा कहना कि "नो जीव नो अजीव" इस प्रकार तीसरा राशि का वर्णन करना अनभिहित दोष है ॥ १७ ॥ विभक्ति रहित शब्द वाला सूत्र अपद दोष वाला माना जाता है जैसे "मुनिविहरति" यहां हुआ है। क्यों कि सुबन्त एवं तिङन्त की पद संज्ञा होती है। निर्विभक्तिक शब्द पद संज्ञक नहीं होता। अतः इस प्रकार का शब्द वाला सूत्र इस दोष से विशिष्ट माना जाता है। "मुनिर्विहरति" यह शुद्ध है ॥ १८ ॥ जिस सूत्र द्वारा वस्तु का यथावस्ति स्वरूप निरूपित न होकर अन्यथारूप में निरूपित किया जाता है वहां स्वभावहीन दोष होता है। जैसे-अग्नि को शीत एवं आकाश को रूपी कहना ॥ १९ ॥ जहाँ प्रकृत अर्थ को छोड़कर अप्रकृत का विस्तार से वर्णन करके पुनः प्रकृत अर्थ का वर्णन किया जाता है वहां व्यवहित नाम का दोष होता है-जैसे-हेतु के लक्षण के कथन अवसर

युक्त नथी तेने मानवी જેમ-જીવરાશી અજીવરાશી એ બે રાશી છે, પણ એમ કહેવું કે नो जीव-नो अजीव આ પ્રકારે ત્રીજી રાશીનુ વર્ણન કરવું અનભિહિત દોષ છે (૧૭) વિભક્તિરહિત શબ્દવાળા સૂત્ર અપદ દોષવાળા મનાય છે જેમ "मुनिविहरति" અહિં થયેલ છે કેમકે, સુબન્ત અને તિઙન્તની પદ સંજ્ઞા થાય છે નિર્વિભક્તિક શબ્દ પદ સંજ્ઞક થતો નથી એટલે આ પ્રકારના શબ્દવાળા સૂત્ર આ દોષથી વિશિષ્ટ માનવામા આવે છે "मुनिर्विहरति" આ શુદ્ધ છે (૧૮) જે સૂત્રથી વસ્તુનુ યથાવસ્થિત સ્વરૂપ નિરૂપિત ન થતા બીજા રૂપમા નિરૂપિત કરવામા આવે છે ત્યા સ્વભાવહિન દોષ હોય છે જેમ અગ્નિને શીત અને આકાશને રૂપી કહેવુ (૧૯) જ્યાં પ્રકૃત અર્થને છોડીને અપ્રકૃતનુ વિસ્તારથી વર્ણન કરીને પુન પ્રકૃત અર્થનુ વર્ણન કરવામા આવે છે ત્યા વ્યવહિત નામનો દોષ લાગે છે-જેમ હેતુ લક્ષણના કથન અવસરમા

रूपकदोषः—अवयविन्यारोपयितव्येऽवयवारोपणम् । यथा—पर्वतादौ रूपयितव्ये शिखरादींस्तदवयवान् रूपयति । गजं प्रति उच्चत्वादि धर्मं निरीक्ष्य पर्वतामेवमारोप्य पर्वतोऽयमिति वक्तव्ये शिखरोऽयमिति कथनम् ॥ २९ ॥

निर्देशदोषस्तत्र, यत्र निर्दिष्टपदानामेकवाक्यता न क्रियते, यथा—इह श्रावक उपाश्रये प्रतिक्रामतीत्यभिधातव्ये प्रतिक्रामति शब्दं नाभिधत्ते ॥ ३० ॥

पदार्थदोषः—यत्र वस्तुनि पर्यायोऽपि सन् पदार्थान्तरत्वेन कल्प्यते, यथा—'सतो भाव सत्ता' इति कृत्वा वस्तुपर्याय एव सत्ता, सा च वैशेषिकैः षट्सु पदार्थेषु मध्ये पदार्थान्तरत्वेन स्वीकृता, तच्चायुक्तम्—वस्तूनामनन्तपर्यायत्वेन पदार्थानन्त्य—प्रसंगादिति ॥ ३१ ॥

उपमा करने में आती है वहां उपमा दोष माना जाता है जैसे कहना कि मेरु सर्षप के समान है अथवा सर्षप मेरुके समान है ॥२८॥ अवयवी का जहां आरोपण करना चाहिये वहां अवयव का आरोपण करना, जैसे—पर्वतके निरूपयितव्य होने पर उस के अवयवभूत शिखरादिकों का निरूपण करना। गज में उच्चत्व आदि धर्म का निरीक्षण कर के उस में पर्वत का रूपक बांधकर फिर ऐसा कहना कि यह शिखर है ॥ २९॥ जहां निर्दिष्ट पदो में एक वाक्यता नहीं की जाती है वहां निर्दिष्ट दोष माना जाता है। जैसे—इस उपाश्रय में श्रावक प्रतिक्रमण करता है ऐसे कहने की जगह सिर्फ इतना ही कहना। "इह उपाश्रये श्रावकः" अर्थात् एक वाक्यता प्रदर्शक क्रियापद का प्रयोग नहीं करना ॥ ३० ॥ जिस वस्तुमें पर्याय भी दूसरे पदार्थरूप में कल्पित की जावे वहां पदार्थदोष माना जाता है। जैसे—सत् का भाव ही सत्ता है और यह सत्ता वस्तु की ही

त्यां उपमादोष मानवामां आवे छे जेम कहेवुं के मेरु सर्षपना जेवो छे अथवा सर्षप मेरुना समान छे (२८) अवयवीनुं ज्यां आरोपण करवुं जोईए त्यां अवयवनुं आरोपण करवुं, जेम पर्वतना निरूपयितव्य कथन करवुं जोईए त्यां एमना शिखरादिकोनुं निरूपण करवुं, गजमां उच्चत्व आदि धर्मनुं निरिक्षण करी एमां पर्वतनुं रूपक बांधीने पछी एवुं कहेवुं के ए शिखर छे (२९) ज्यां निर्दिष्ट पदोमां एकवाक्यता करवामां नथी आवती त्यां निर्दिष्ट दोष मानवामां आवे छे जेम आ उपाश्रयमां श्रावक प्रतिक्रमण करे छे एम कहेवाने बदले फक्त एटलुं ज कहेवुं के, 'इह उपाश्रये श्रावकः" अर्थात् एक वाक्यता प्रदर्शक क्रियापदनो प्रयोग करवो नहीं. (३०) जे वस्तुमां पर्याय पण बीजा पदार्थरूपमां कल्पित करवामां आवे त्यां पदार्थ दोष मनाय छे, जेम सतनो भाव ज सत्ता छे अने ए सत्ता वस्तुनी ज एक पर्याय छे—

वचनमात्रं–निर्हेतुकं केवलवचनम्, यथा कश्चिद् यथेच्छया कचित् प्रदेशं लोकमध्यतया जनेभ्यः प्ररूपयति ॥ २५ ॥

अर्थापत्तिदोषः—यत्रार्थापत्त्याऽनिष्टमापतति तत्र, यथा–ग्रामकुक्कुटो न हन्तव्यः, इत्युक्तेऽर्थापत्त्या शेषघातोऽदुष्ट इत्यापतति ॥ २६ ॥

असमासदोषः—यत्र समासविधिप्राप्तौ समासं न करोति, व्यत्ययेन वा करोति तत्र । यथा–भगवतो नामनिर्देशे 'महावीरः' इति वक्तव्ये 'महान् वीरः' इति कथनम् । यद्वा–समानाधिकरण्येन समासे कर्तव्ये व्यधिकरणेन तत्करणम् । यथा–महतो वीरो महद्वीर इति ॥ २७ ॥

उपमादोषो यत्र हीनोपमा क्रियते । यथा–मेरुः सर्पपोपमः । अधिकोपमा वा क्रियते, यथा–सर्षपो मेरुसंनिभः । अनुपमा वा यथा मेरुः समुद्रोपमः, इत्यादि ॥२८॥

॥ २४ ॥ युक्ति शून्य कथन करने में वचनमात्र नामका दूषण आता है । जैसे–अपनी इच्छा से कल्पना करके कहना कि अमुक प्रदेश लोक के मध्य में है ॥ २५ ॥ जहां पर अर्थापत्ति से अनिष्ट की प्रसक्ति होती, वहां अर्थापत्तिदोष माना जाता है। जैसे–किसी ने कहा कि ग्राम का कुक्कुट (मुर्गा) नहीं मारना चाहिये, तो इससे इस अनिष्ट का आपादन होता है कि शेष जीवों का घात करना दोषावह नहीं है ॥ २६ ॥ जहां समासविधि प्राप्त हो भी तो भी वहां समास नहीं करना, इसमें असमासदोष माना जाता है अथवा व्यत्यय से समास करना इसमें भी समासदोष माना जाता है । जैसे किसी ने पूछा कि अन्तिम तीर्थंकर का नाम क्या है ? वहां महावीर न कह कर महान् वीर ऐसा कह देना । अथवा–समानाधिकरण्य से समास कर्तव्य होने पर व्यधिकरण से समास करना–जैसे–महतो वीरः महद्वीरः ॥२७। जहां हीन उपमा अथवा अधिक

જેમ પોતાની ઈચ્છાથી કલ્પના કરીને કહેવુ કે, અમુક પ્રદેશ લોકના મધ્યમા છે (૨૫) જ્યા અર્થાપત્તિથી અનિષ્ટની પ્રસક્તિ થાય છે ત્યા અર્થાપત્તિ દોષ માનવામા આવે છે જેમ કોઇએ કહ્યુ કે, ગામનો કુકડો મારવો ન જોઈએ, તો આથી એ અનિષ્ટનું કથન આપાદાન થાય છે કે, શેષ જીવોનો ઘાત કરવો તે દોષાવહ નથી (૨૬) જ્યા સમાસવિધિ પ્રાપ્ત થાય તો પણ ત્યા સમાસ ન કરવો એમા અસમાસ દોષ માનવામા આવે છે, અથવા વ્યત્યયથી સમાસ કરવો એમા પણ સમાસ દોષ માનવામા આવે છે, જેમ કોઈ એ પૂછ્યુ કે અ તિમ તિર્થંકરનુ નામ શું છે ? ત્યા મહાવીર ન કહેતા મહાન્ વીર એમ કહી દેવુ અથવા સામાનાધિકરણ્યથી સમાસ કર્તવ્ય હોવા છતા વ્યધિકરણથી સમાસ કરવો, જેમ 'महतोवीरः महावीर' (૨૭) જ્યા હિન ઉપમા અથવા અધિક ઉપમા કરવામા આવે છે

व्याख्या—निर्दोषम्—अलीकादिदोषवर्जितम् ॥ १ ॥ सारवत्—भूमिशब्दवद् बहुपर्याययुक्तम् ॥ २ ॥ हेतुयुक्तं—हेतव —अन्वयव्यतिरेकलक्षणास्तैर्युक्तम् ॥ ३ ॥ अलंकृतम्—उपमोत्प्रेक्षाद्यलंकारैर्युक्तम् ॥ ४ ॥ उपनीतम्—उपनयोपसंहृतम् ॥ ५ ॥ सोपचारं—ग्राम्यभणितिरहितम् ॥ ६ ॥ मित=वर्णादिनियतपरिमाणम् ॥ ७ ॥ मधुरं—श्रवणमनोहरम् ॥ ८ ॥

अब सूत्रके ८ गुण कौन २ से हैं सो कहते हैं—निर्दोष १, सारवत २, हेतुयुक्त ३, अलंकृत ४, उपनीत ५, सोपचार ६, मित ७, एवं मधुर ८, कहा भी है—

"निद्दोसं सारवंतं च, हेउजुत्त मलंकियं ।
उवणीयं सोवायार च, मियं महुरमेव च ॥१॥

जो सूत्र अलीकादि दोषों से वर्जित होता है वहां निर्दोष यह गुण माना जाता है ॥ १ ॥ जिस प्रकार भूमि शब्द के अनेक पर्यायवाची शब्द है, उसी प्रकार अनेक पर्यायों से युक्त जो सूत्र होता है वह "सारवत्" इस गुण से विशिष्ट माना जाता है ॥ २ ॥ अन्वय व्यतिरेक लक्षण हेतु से युक्त हो वह हेतुयुक्त नामक तीसरा गुण है ॥ ३ ॥ उपमा उत्प्रेक्षा आदि अलंकारों से संपन्न सूत्र को अलंकृत गुण वाला कहा गया है ॥ ४ ॥ उपनय पूर्वक से उपसंहृत—समाप्ति जो सूत्र होता है वह उपनीतगुणवाला कहा गया है ॥ ५ ॥ ग्राम्यभणिति से रहित जो सूत्र होता है अर्थात् जिस सूत्र की भाषा साधारणजनों की भाषा जैसी नहीं होती है वह सूत्र सोपचारगुण से विशिष्ट माना गया है

હવે સૂત્રના આઠ ગુણ કયા કયા છે તે કહે છે—નિર્દોષ, સારવત, હેતુયુક્ત અલંકૃત, ઉપનીત, સોપચાર, મિત, અને મધુર કહ્યુ પણ છે—

निद्दोसं सारवंतं च, हेउजुत्त मलंकियं ।
उवणीयं सोवयारं च, मियं महुरमेवय ॥ १ ॥

જે સૂત્ર અસત્ય અલીકાદિ દોષોથી વર્જીત હોય છે ત્યાં નિર્દોષ આ ગુણ માનવામાં આવે છે (૧) જે પ્રકારે ભૂમિ શબ્દ જે અનેક પર્યાયવાચી શબ્દ છે એ જ રીતે અનેક પર્યાયોથી યુક્ત જે સૂત્ર હોય છે તે "सारवत्" આ ગુણથી વિશિષ્ટ માનવામાં આવે છે (૨) અન્વય વ્યતિરેક લક્ષણ હેતુથી યુક્ત હોય તે હેતુયુક્ત નામનો ત્રીજો ગુણ છે (૩) ઉપમા ઉત્પ્રેક્ષા આદિ અલંકારોથી સંપન્ન સૂત્રને અલંકૃત ગુણવાળા કહેવામાં આવેલ છે (૪) ઉપનય પૂર્વકથી ઉપસંહૃત સમાપ્તિ જે સૂત્ર હોય છે તે ઉપનિત ગુણવાળા કહેવાયેલ છે (૫) ગ્રામ્યભણિતિથી રહિત જે સૂત્ર હોય છે અર્થાત્ જે સૂત્રની ભાષા સાધારણ જનોની ભાષા જેવી હોતી નથી તે સૂત્ર સોપચાર ગુણથી વિશિષ્ટ માનવામાં આવેલ છે (૬)

सन्धिदोषः—यत्र सन्धिप्राप्तौ तं न करोति, दुष्टं वा करोति तत्र, यथा —" संयमाराधनम् " इति वक्तव्ये ' संयम, आराधनम् ' इति कथनम् । यथा वा 'मुनि एतौ' इति वक्तव्ये 'मुन्येतौ' इति कथनम् ॥३२॥ एते द्वात्रिंशत् सूत्रदोषाः ।

अथ सूत्रगुणाः—

सूत्राणामष्टौ गुणास्त्वेवम्—

निद्दोसं सारवंतं च, हेउजुत्त मलंकियं ।
उवणीयं सोवयारं च, मियं महुरमेव य ॥ १ ॥

एक पर्याय है–फिर भी वैशेषिक सिद्धान्तकार इसे द्रव्यगुण आदि पदार्थ से भिन्न पदार्थरूप से स्वीकार करते हैं । अतः उनके सूत्रों में यह दोष आता है । कारण कि इस प्रकार से पर्याय को यदि भिन्न पदार्थ तरीके माना जायगा तो प्रत्येक पदार्थ की अनंत पर्याये हैं उन सबमें अनंत पदार्थता की प्रसक्ति माननी पड़ेगी, इस प्रकार छह ही भावात्मक पदार्थ है, यह कथनविरुद्ध मानना पडेगा ॥ ३१ ॥ जहां संधि की प्राप्ति होने पर भी संधि नहीं की जाय वहां सन्धिदोष होता है जैसे–" यह संयम का आराधन करता है " इस स्थानमें संयमाराधनं न कह कर " संयम आराधनं " ऐसा कहना। इसी प्रकार " मुनी एतौ " इस जगह " मुन्येतौ " कहना । " मुनो एतौ " यहां व्याकरण सिद्धान्त के अनुसार द्विवचनान्त ईदन्त शब्दकी प्रगृह्य संज्ञा होती है और उससे सन्धिकार्य का अभाव हो जाता है ॥३२॥ इस प्रकार सूत्रके ये बत्तीस (३२) दोष हैं ।

વૈશેષિક સિધ્ધાંતકાર તેનો દ્રવ્યગુણુ આદિ પદાર્થથી ભિન્ન પદાર્થ રૂપથી સ્વીકાર કરે છે. આથી તેમના સૂત્રોમા એ દોષ આવે છે કારણુ કે, આ પ્રકારથી પર્યાયને કદિ ભિન્ન પદાર્થ તરીકે માનવામા આવે તો પ્રત્યેક પદાર્થની અનત પર્યાયો છે એ બધામા અનત પદાર્થતાની પ્રસક્તિ માનવી જોઈશે આ પ્રકારે છ ભાવાત્મક પદાર્થ છે, એ કહેવુ વિરૂદ્ધ માનવુ પડશે (૩૧) જ્યા સધિની પ્રાપ્તિ હોવા છતા પણુ સધી ન કરવામા આવે તો સધી દોષ બને છે જેમ—" આ સયમનુ આરાધન કરે છે " આ સ્થાનમા સયમારાધન ન કહીને " સયમ આરાધન " એમ કહેવુ. આ પ્રકારે " मुनि एतौ " આ સ્થળે मुन्येतौ કહેવુ. વ્યાકરણુ સિદ્ધાંત અનુસાર દ્વિવચનાન્ત ઇદન્ત શબ્દની પ્રગૃહ્ય સજ્ઞા થાય છે અને એથી સધી કાર્યનો અભાવ થઈ જાય છે. (૩૨) આ પ્રકારે સૂત્રના ૩૨ દોષ છે.

व्याख्या—निर्दोषम्—अलीकादिदोषवर्जितम् ॥ १ ॥ सारवत्—भूमिस्वक्त बहुपर्यायमुक्तम् ॥ २ ॥ हेतुयुक्तं—हेतव —अन्वयव्यतिरेकलक्षणास्तैर्युक्तम् ॥ ३ ॥ अलंकृतम्—उपमोत्प्रेक्षाद्यलंकारैर्युक्तम् ॥ ४ ॥ उपनीतम्—उपनयोपसंहृतम् ॥ ५ ॥ सोपचार—ग्राम्यभणितिरहितम् ॥ ६ ॥ मितं—वर्णादिनियतपरिमाणम् ॥ ७ ॥ मधुरं—श्रवणमनोहरम् ॥ ८ ॥

अब सूत्रके ८ गुण कौन २ से हैं सो कहते हैं—निर्दोष १, सारवत २, हेतुयुक्त ३, अलंकृत ४, उपनीत ५, सोपचार ६, मित ७, एवं मधुर ८, कहा भी है—

" निद्दोसं सारवंतं च, हेउजुत्त मलंकियं ।
उवणीयं सोवयारं च, मियं महुरमेव च ॥१॥

जो सूत्र अलीकादि दोषों से वर्जित होता है वहां निर्दोष यह गुण माना जाता है ॥ १ ॥ जिस प्रकार भूमि शब्द के अनेक पर्यायवाची शब्द हैं, उसी प्रकार अनेक पर्यायों से युक्त जो सूत्र होता है वह "सारवत्" इस गुण से विशिष्ट माना जाता है ॥ २ ॥ अन्वय व्यतिरेक लक्षण हेतु से युक्त हो वह हेतुयुक्त नामक तीसरा गुण है ॥ ३ ॥ उपमा उत्प्रेक्षा आदि अलंकारों से संपन्न सूत्र को अलंकृत गुण वाला कहा गया है ॥ ४ ॥ उपनय पूर्वक से उपसंहृत—समाप्ति जो सूत्र होता है वह उपनीतगुणवाला कहा गया है ॥ ५ ॥ ग्राम्यभणिति से रहित जो सूत्र होता है अर्थात् जिस सूत्र की भाषा साधारणजनों की भाषा जैसी नहीं होती है वह सूत्र सोपचारगुण से विशिष्ट माना गया है

હવે સૂત્રના આઠ ગુણ કયા કયા છે તે કહે છે—નિર્દોષ, સારવત, હેતુયુક્ત, અલંકૃત, ઉપનીત, સોપચાર મિત, અને મધુર કહ્યું પણ છે—

નિદ્દોસં સારવંતં ચ, હેઉજુત્ત મલંકિયં ।
ઉવણીયં સોવયારં ચ, મિયં મહુરમેવય ॥ ૧ ॥

જે સૂત્ર અસત્ય અલીકાદિ દોષોથી વર્જીત હોય છે ત્યાં નિર્દોષ આ ગુણ માનવામાં આવે છે (૧) જે પ્રકારે ભૂમિ શબ્દ જે અનેક પર્યાયવાચી શબ્દ છે એ જ રીતે અનેક પર્યાયોથી યુક્ત જે સૂત્ર હોય છે તે "સારવત્" આ ગુણથી વિશિષ્ટ માનવામાં આવે છે (૨) અન્વય વ્યતિરેક લક્ષણ હેતુથી યુક્ત હોય તે હેતુયુક્ત નામનો ત્રીજો ગુણ છે (૩) ઉપમા ઉત્પ્રેક્ષા આદિ અલંકારોથી સંપન્ન સૂત્રને અલંકૃત ગુણવાળા કહેવામાં આવેલ છે (૪) ઉપનય પૂર્વકથી ઉપસંહૃત સમાપ્તિ જે સૂત્ર હોય છે તે ઉપનિત ગુણવાળા કહેવાયેલ છે (૫) ગ્રામ્યભણિતિથી રહિત જે સૂત્ર હોય છે અર્થાત્ જે સૂત્રની ભાષા સાધારણ જનોની ભાષા જેવી હોતી નથી તે સૂત્ર સોપચાર ગુણથી વિશિષ્ટ માનવામાં આવેલ છે (૬)

केचित्तु सूत्रस्य षड् गुणान् वदन्ति । तद् यथा—

अप्पक्खरमसंदिद्धं, सारवं विस्सओमुहं ।
अत्थोभमणवज्जं च, सुत्तं सव्वण्णुभासियं ॥ १ ॥

छाया—अल्पाक्षरमसंदिग्धं, सारवद् विश्वतोमुखम् ।
अस्तोभमनवद्यं च, सूत्रं सर्वज्ञभाषितम् ॥ १ ॥

व्याख्या—'अल्पाक्षरम्' मिताक्षरं, यथा सामायिकसूत्रम् ॥ १ ॥ असंदिग्धम्–सैन्धवशब्दवद् यल्लवण–वसन–तुरगाद्यनेकार्थसंशयकारि न भवति, यथा–अहिंसा ॥२॥ सारवत्त्वं च पूर्ववत् ॥३॥ 'विश्वतोमुखं' प्रतिसूत्रं चरणानुयोगाद्यनुयोगचतुष्टयव्याख्याक्षमम्, यथा–'धम्मोमंगल मुक्किट्ठं' इत्यादि श्लोके

॥ ६ ॥ वर्णादिक का जिसमें नियत परिमाण होता है वह मित गुण है ॥ ७ ॥ एवं कर्णमनोहर जो होता है वह मधुर गुण संयुक्त सूत्र माना जाता है ॥ ८ ॥ किन्हीं २ के मतानुसार सूत्र के ६ गुण भी माने गये हैं–वे ये हैं—

अल्पाक्षर १, असंदिग्ध २, सारयुक्त ३, विश्वतोमुख ४, अस्तोभ ५, अनवद्य ६ । इनमें मित अक्षर जिसमें हो वह अल्पाक्षर गुण है, यह "अल्पाक्षर" प्रथम गुण है । जैसे सामायिक सूत्र ॥ १ ॥ सैन्धव शब्द की तरह जो लवण, वसन, तुरग आदि अनेक अर्थों के बोध का संशयजनक नहीं हो वह "असदिग्ध" गुण है । जैसे अहिंसा शब्द ॥ २ ॥ भूमि शब्द के समान अनेक पर्यायों से युक्त जो सूत्र वह "सारवत" तीसरा गुण वाला है ॥ ३ ॥ प्रत्येक सूत्र चरणानुयोगादिक अनुयोगचतुष्टय से युक्त है वह "विश्वतोमुख" गुणवाला सूत्र माना जाता है ।

વર્ણાદિકનુ જેમાં નિયત પરિમાણુ હોય છે તે મિતગુણુ છે (૭) જે કર્ણ મનોહર હોય છે તે મધુરગુણુ સંયુક્ત સૂત્ર માનવામા આવે છે (૮) કોઇ કોઈના મત અનુસાર સૂત્રના ૭ ગુણુ પણુ માનવામાં આવ્યા છે તે પ્રમાણે છે—

અલ્પાક્ષર ૧ અસંદિગ્ધ ૨ સારયુક્ત ૩
વિશ્વતોમુખ ૪ અસ્તોભ ૫ અનવદ્ય ૬

આમા મિત અક્ષર જેમા હોય તે અલ્પાક્ષર ગુણુ છે, આ "અલ્પાક્ષર" પ્રથમ ગુણુ છે, જેમ સામાયિક સૂત્ર (૧) સૈન્ધવ શબ્દની માફક લવણુ, વસન, તુરગ આદિ અનેક અર્થોના બોધ જેમા સંશયજનક ન હોય તે "અસદિગ્ધ" ગુણુ છે જેમ અહિંસા શબ્દ (૨) ભૂમિ શબ્દની માફક અનેક પર્યાયોથી યુકત જે સૂત્ર હોય તે "सारवत्" ત્રીજા ગુણુવાળા છે (૩) પ્રત્યેક સૂત્ર ચરણુાનુયોગાદિક અનુયોગ ચતુષ્ટયથી યુક્ત છે તે "विश्वतोमुख" ગુણુવાળા સૂત્ર માનવામા આવે છે.

चत्वारोऽप्यनुयोगा व्याख्यायन्ते॥४॥'अस्तोभकम्,-स्तोभकाः निरर्थकतया प्रयुक्ताः, चकार-वा-शब्दादयो निपाताः, तैर्वियुक्तम् ॥५॥ 'अनवद्यं'-कामादिपापव्यापारा प्ररूपकम् ॥६॥ एवमूतं सूत्रं सर्वज्ञभाषितम्। इमे षड् गुणाः पूर्वोक्तेष्वष्टसु गुणेष्वन्तर्भूताः सन्ति, तथाहि-अल्पाक्षरस्य विश्वतोमुखस्य च मिते समावेशः, असन्दिग्धानवद्यास्तोभानां च निर्दोषेऽन्तर्भावः।

एवं सूत्रानुगमे समस्तदोषवर्जिते लक्षणयुक्ते सूत्रे उच्चारिते सति स्वसमयगत-जीवाद्यर्थप्रतिपादकस्य स्वसमयपदस्य ज्ञानं भवति तथा परसमयगत-प्रकृतीश्वराद्यर्थप्रतिपादकस्य परसमयपदस्य ज्ञानं भवति। अनयोरेव मध्ये परसमयपदं

जैसे "धम्मोमंगलमुक्किट्ठ" यह सूत्र है। इस सूत्र में चारों ही अनुयोग का व्याख्यान है ॥ ४ ॥ जिस सूत्र में चकार, वकार आदि निरर्थक शब्दों का प्रयोग नहीं किया जाता है वह सूत्र "अस्तोभ" गुण वाला माना गया है ॥ ५ ॥ जिस सूत्र द्वारा कामादिक व्यापारों की प्ररूपणा नहीं की जाती है वह सूत्र "अनवद्य" गुण संपन्न है ॥६॥ सूत्र इसी प्रकार का होना चाहिये, इससे विपरीत नहीं, ऐसा प्रभु का आदेश है। ये छह गुण पूर्वोक्त अष्टगुणों में अन्तर्भूत समझना चाहिये। अल्पाक्षर एवं विश्वतोमुख, इन दो गुणों का अन्तर्भाव "मित" इस गुण में तथा असंदिग्ध, अनवद्य एवं अस्तोभ इन गुणों का अन्तर्भाव "निर्दोष" इस गुण में हुआ है।

इस प्रकार समस्तदोषवर्जित एवं लक्षणयुक्त सूत्र के उच्चारित होने पर जीवादिक अर्थ के प्रतिपादक स्वसमय-पद का ज्ञान तथा पर समयानुसार प्रकृति ईश्वर आदिक अर्थ के प्रतिपादक परसमय-पद का

જેમ-"ધમ્મો મંગલમુક્કિટ્ઠં" આ સૂત્ર છે આમાં ચારે અનુયોગ ને વ્યાખ્યાન છે ચકાર, વકાર આદિ વ્યાખ્યાન છે આદિ નિરર્થક શબ્દનો પ્રયોગ નથી કરવામાં આવ્યો તે સૂત્ર અસ્તોભ ગુણવાળા મનાયેલ છે (૫) જે સૂત્રદ્વારા કામાદિક વ્યાપારોની પ્રરૂપણા કરવામાં નથી આવતી તે સૂત્ર અનવદ્ય ગુણયુક્ત પન્ન છે (૬) સૂત્ર આવા પ્રકારનું હોવું જોઈએ એનાથી વિપરીત નહીં એવો પ્રભુનો આદેશ છે. આ છ ગુણ પૂર્વોક્ત આઠ ગુણમાં અન્તર્ભૂત સમજવા જોઈએ. અલ્પાક્ષર તેમજ વિશ્વતોમુખ આ બે ગુણોનો અન્તર્ભાવ "મિત" આ ગુણમાં તથા અસંદિગ્ધ, અનવદ્ય અને અસ્તોભ ગુણોનો અન્તર્ભાવ "નિર્દોષ" આ ગુણમાં થયેલ છે

આ પ્રકાર સમસ્ત દોષ વર્જિત, અને લક્ષણયુક્ત સૂત્રના ઉચ્ચારિત જીવાદી ઈત્યાદિક અર્થના પ્રતિપાદક સ્વસમય પદનું જ્ઞાન તથા પર સમયાનુસાર પ્રકૃતિ, ઈશ્વર આદિક અર્થના પ્રતિપાદક પરસમયપદનું જ્ઞાન થાય છે

कुवासनाजनकत्वाद् वन्धपदम्, स्वसमयपदं तु–सद्बोधकारणत्वान्मोक्षपदमिति वोध्यम्।

इति तृतीयं द्वारम्।

अथ सूत्रपर्यायनामकं चतुर्थं द्वारम्ः—

सुयसुत्तगंथसिद्धं–त, सासणे आण वयण उवएसो।
पण्णवणा मा गमइय, एगट्ठा पज्जवा सुत्ते ॥ १ ॥

श्रुतम्, सूत्रम्, ग्रन्थः, सिद्धान्तः, शासनम्, आज्ञा, वचनम्, उपदेश', प्रज्ञापना, आगमः, इति दश पर्यायाः एकार्थाः।

॥ इति चतुर्थं द्वारम् ॥

अथ सूत्र भेद नामकं पञ्चमं द्वारम्—

सूत्र नाम श्रुतज्ञानमित्युक्तम्, तत् खलु मूलभेदापेक्षया द्विभेदम्, अङ्गप्रविष्टम्, अङ्गबाह्यं च। तथा चोक्तम्—

ज्ञान होता है। कुवासना का जनक होने से परसमयपद बन्धपद है एवं सद्बोध का कारण होने से स्वसमय–पद मोक्षपद है॥

॥ इस प्रकार तीसरा द्वार सम्पूर्ण हुआ ॥ ३ ॥

अब चौथा द्वार कहते हैं—

श्रुत, सूत्र, ग्रन्थ, सिद्धान्त, शासन, आज्ञा, वचन, उपदेश, प्रज्ञापना आगम, ये सब सूत्र के पर्यायवाची शब्द–नामान्तर हैं—

कहा भी है—"सुयसुत्तगंथसिद्धंत सासणे आण वयण उवएसो।
पण्णवणा–मागम इय, एगट्ठा पज्जवा सुत्ते ॥ १ ॥

॥ चौथा द्वार संपूर्ण ॥ ४ ॥

કુવાસનાના જનક હોવાથી પરસમયપદ બન્ધ પદ છે અને સદ્બોધના કારણુ-રૂપ હોવાથી સ્વસમયપદ મોક્ષપદ છે

આ પ્રકારથી ત્રીજુ દ્વાર સંપૂર્ણ થયુ.

હવે સૂત્રભેદ નામનુ ચોથુ દ્વાર કહે છેઃ—

શ્રુત, સૂત્ર, ગ્રન્થ, સિદ્ધાત, સાશન, આજ્ઞા, વચન, ઉપદેશ, પ્રજ્ઞાપના, આગમ, આ બધા સૂત્રના પર્યાયવાચી શબ્દ–નામાન્તર છે, કહ્યુ પણુ છે—

सुयसुत्तगंथसिद्धंत, सासणे आण वयण उवएसो।
पणणवणा–मागम इय एगट्ठा पज्जवा सुत्ते ॥ १ ॥

॥ ચોથુ દ્વાર સંપૂર્ણ ॥

"सुयनाणे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-अंगपविट्ठे चेव, अंगबाहिरे चेव"। स्था० २ ठा० १

अङ्गप्रविष्टं द्वादशभेदम्-आचारादिभेदात्, तत्र दृष्टिवादवर्जं सर्वं कालिकम्, दृष्टिवादस्तु उत्कालिकम्। तत्र यत् दिवसस्य प्रथमपश्चिमपौरुषीद्वये रात्रेश्च प्रथमपश्चिमपौरुषीद्वय एव पठ्यते, तत् कालिकम्। यत्तु कालवेलावर्जं पठ्यते तदुत्कालिकम्। अङ्गबाह्यं द्विविधम्, आवश्यकं, तद् व्यतिरिक्तं च। तत्रावश्यकमुत्कालिकं, तच्च-षड्विधम्-सामायिकं १ चतुर्विंशतिस्तवः २, वन्दनकं ३, प्रतिक्रमणं ४, कायोत्सर्गः ५, प्रत्याख्यानं ६ च।

अब सूत्र भेदनाम के पांचवा द्वार कहते हैं—

यह कहा ही जा चुका है कि सूत्र का दूसरा नाम श्रुतज्ञान भी है, अतः यह मूलभेद की अपेक्षा से दो भेदवाला है-१ अङ्गप्रविष्ट २ अंग बाह्य। कहा भी है-" सुयणाणे दुविहे पण्णत्ते तं जहा-अंगपविट्ठे चेव अंगबाहिरे चेव " इनमें अंगप्रविष्ट श्रुतज्ञान के १२ भेद हैं-आचारांग से लेकर दृष्टिवाद तक। उनमें दृष्टिवाद को छोड़कर बाकी सब कालिक हैं। दृष्टिवाद उत्कालिक है। जो सूत्र दिवस के प्रथम पश्चिम पौरुषीद्वय में तथा रात्रि के प्रथम पश्चिम पौरुषीद्वय में ही पढ़ा जाता है वह सूत्र कालिक जानना चाहिये। जो सूत्र अकाल के समय को छोड़ कर पढ़ा जाता है वह उत्कालिक है। अंगबाह्य श्रुतज्ञान भी आवश्यक एवं तद्व्यतिरिक्त के भेद से दो प्रकार का है। इनमें आवश्यक सूत्र उत्कालिक है, और वह ६ प्रकार का है जैसे-सामायिक १, चतुर्विंशतिस्तव २, वन्दनक ३, प्रतिक्रमण ४, कायोत्सर्ग ५, एवं प्रत्याख्यान ६। कालिक, उत्कालिक के भेद

હવે સૂત્રભેદ નામનું પાંચમું દ્વાર કહે છે—

એ કહેવાઈ ગયું છે કે સૂત્રનું બીજું નામ શ્રુતજ્ઞાન પણ છે આથી તે મૂળ ભેદની અપેક્ષાએ બે ભેદવાળું છે અંગ પ્રવિષ્ટ ને ૧ અંગબાહ્ય ૨ કહ્યું પણ છે કે સુયણાણે દુવિહે પણ્ણત્તે તં જહા-અંગપવિટ્ઠ ચેવ અંગબાહિરે ચેવ તેમાં અંગ પ્રવિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનના ૧૨ ભેદ છે આચારાંગથી લઈને દૃષ્ટિવાદ સુધી. એમાં દૃષ્ટિવાદને છોડીને બાકી બધા કાલીક છે દૃષ્ટિવાદ ઉત્કાલિક છે જે સૂત્ર દિવસના પ્રથમ અને પશ્ચિમ બે પૌરૂષીમાં તથા રાત્રીના પ્રથમ અને પશ્ચિમ બે પૌરૂષીમાંજ વાંચી શકાય છે તે સૂત્રને કાલીક જાણવાં જોઈએ. જે સૂત્રને અકાળના સમયને છોડી વાંચી શકાય છે તે ઉત્કાલિક છે અંગબાહ્ય શ્રુતજ્ઞાન પણ આવશ્યક અને તદ્વ્યતિરિક્તના ભેદથી બે પ્રકારે છે એમાં આવશ્યક સૂત્ર ઉત્કાલિક છે અને તે ૬ પ્રકારનું છે જેમ સામાયિક ૧ ચતુર્વિંશતિસ્તવ ૨, વંદનક ૩ પ્રતિક્રમણ ૪

आवश्यकव्यतिरिक्तं द्विविधम्–कालिकम्, उत्कालिक च। तत्र–जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिश्चन्द्रप्रज्ञप्तिर्निरयावलिकादीनि च पञ्च सूत्राणीति सप्तोपाङ्गानि, व्यवहारादीनि चत्वारि छेदसूत्राणि, मूलसूत्रेषु–उत्तराध्ययन, समुत्थानसूत्रं च। एतत् सर्वं कालिकम्। उत्कालिकं तु दशवैकालिकसूत्रं नन्दीसूत्रम्, अनुयोगद्वारसूत्रं च–एतत्त्रयं मूलसूत्रम्, औपपातिकं राजप्रश्नीयं जीवाभिगमः प्रज्ञापना सूर्यप्रज्ञप्तिरिति पञ्चोपाङ्गानि च।

॥ इति पञ्चमद्वारम् ॥

अथ सूत्रोच्चारणविधिनामकं षष्ठं द्वारम्—

सुविनीतेन शिष्येण सूत्रं गुरुसंनिधौ ग्रहीतव्यम्। यथा–द्वासप्ततिकलापण्डितो मनुष्यः प्रसुप्तः सन् तासां कलानां न किंचित् जानाति, एवमर्थेनाबोधिते सूत्रे न

से तद्व्यतिरिक्त दो प्रकार का है। जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति, चन्द्रप्रज्ञप्ति और निरयावलिका आदि पाँच सूत्र–ये सातों उपांग, व्यवहार आदिक चार छेद सूत्र, मूलसूत्रों में उत्तराध्ययन, और समुत्थानसूत्र, ये सब कालिक हैं। दशवैकालिक, नन्दीसूत्र और अनुयोगद्वार ये तीनों मूलसूत्र, तथा–औपपातिक, राजप्रश्नीय, जीवाभिगम, प्रज्ञापना और सूर्यप्रज्ञप्ति ये पाँचों उपांग उत्कालिक हैं।

॥ पांचवा द्वार संपूर्ण ॥

अब छट्ठे द्वार में सूत्र के उच्चारण की विधि कहते हैं—

सुविनीत शिष्य को सूत्र का अध्ययन गुरु महाराज के समीप करना चाहिये। जिस प्रकार ७२ कलाओं का ज्ञाता मनुष्य प्रसुप्त अवस्था में उन कलाओं के अर्थविशेष को नही जानता है, उसी प्रकार

કાયોત્સર્ગ ૫, અને પ્રત્યાખ્યાન ૬ કાલિક, ઉત્કાલિકના ભેદથી તદ્વ્યતિરિક્ત બે પ્રકારે છે જમ્બૂદ્વિપપ્રજ્ઞપ્તિ, ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ અને નિરયાવલિકા આદિ પાચ તથા વ્યવહારઆદિક ચાર સૂત્ર–એ સાતે ઉપાગ, વ્યવહાર આદિક ચાર છેદ સૂત્ર, મૂળસૂત્રોમા ઉત્તરાધ્યયન અને સમુત્થાન સૂત્ર એ બધા કાલિક છે દશવૈકાલિક, નન્દિસૂત્ર અને અનુયોગદ્વાર આ ત્રણે મૂળસૂત્ર તથા–ઔપપાતિક, રાજપ્રશ્નીય, જીવાભિગમ, પ્રજ્ઞાપના અને સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ આ પાચે ઉપાગ ઉત્કાલિક છે

॥ પાંચમુ દ્વાર સપૂર્ણ ॥

હવે છઠ્ઠા દ્વારમા સૂત્રના ઉચ્ચારણની વિધિ કહે છે—

સુવિનીત શિષ્યે સૂત્રનુ અધ્યયન ગુરુ મહારાજની સમીપ કરવું જોઇએ, જે પ્રકાર ૭૨ કળાઓનો જ્ઞાતા મનુષ્ય પ્રસુપ્ત અવસ્થામા એ કળાઓના અર્થ વિશેષને નથી જાણતો એ જ રીતે સૂત્રનો અર્થ જો જાણેલ ન હોય તો વાચનાર

किंचिदर्थविशेषं जानाति, यदा तु गुरुणाऽर्थेन सह सूत्र प्रबोधितं भवति, तदा शिष्यस्तदन्तर्गतानां सर्वेषां भावानां ज्ञाता भवति, यथा स एव कलाऽभिज्ञः पुरुषः प्रबोधितः सन् सर्वासां कलानां ज्ञाता भवति, अतः सूत्र गुरुसंनिधान विना प्रसुप्त-सम भवति, तस्मात् सूत्रं गुरुसंनिधौ श्रुत्वा पठनीयम् ।

किंच–गुरुसंनिधानाभावे सूत्रोच्चारणं स्खलितादिदोषदुष्टं स्यात्। तथा सति प्रायश्चित्तम्, अज्ञानं, मिथ्यात्व, आत्मविराधना, संयमविराधनादयो दोषा भवन्ति तस्माद् गुरुसंनिधौ सूत्रमुच्चारणीयम् ।

सूत्र का अर्थ यदि ज्ञात न हो तो पढने वाला व्यक्ति उसके महत्त्व को नहीं जान सकता है। जिस समय शिष्य गुरु महाराज के पास अर्थ सहित सूत्र का अध्ययन करता है, अथवा गुरु महाराज शिष्य को अर्थ सहित सूत्र पढा देते हैं उस समय शिष्य उसके अन्तर्गत समस्त भावों का ज्ञाता हो जाता है। जिस प्रकार ७२ कला के जानने वाला पुरुष जगने पर समस्त कलाओं का ज्ञाता होता है। इसलिये सूत्र गुरु महाराज के समीप सुनकर ही पढना चाहिये, क्यों कि विना गुरु महाराज के पठित सूत्र कलानिपुण सोया हुआ पुरुष जैसा माना जाता है, पढने वाले को उससे अर्थविशेष की प्राप्ति नहीं हो सकती है।

किंच–गुरुमुखसे यदि सूत्र का अध्ययन न किया जाय तो सूत्र के यथावत् उच्चारण करने में स्खलना आदि दोषों का सद्भाव हो सकता है। इससे अध्ययन करने वालों को लाभ के स्थान में प्रायश्चित्त का भागी होना पडता है। अज्ञान, मिथ्यात्व, आत्मविराधना एवं संयम की विराधना आदि दोषों का भाजन भी बनना पडता है। इसलिये गुरु महाराज के

વ્યક્તિ તેના મહત્વને જાણી શકતા નથી જે સમયે શિષ્ય ગુરુમહારાજની પાસે અર્થ સહિત સૂત્રનું અધ્યયન કરે છે અથવા ગુરુ મહારાજ શિષ્યને અર્થ સહિત સૂત્ર ભણાવી દે છે તે સમયે શિષ્ય તેના અંતર્ગત સમસ્ત ભાવોનો જ્ઞાતા બની જાય છે જે પ્રકારે ૭૨ કળાને જાણવાવાળા પુરુષ જાગવાથી સમસ્ત કળાઓના જ્ઞાતા બને છે આ માટે સૂત્ર ગુરુમહારાજની સમીપ સાંભળીને ભણવું જોઈએ. કેમ કે ગુરુ મહારાજ વગર ભણવામાં આવેલ સૂત્ર કળા નિપુણ સુતેલા પુરુષ જેવું માનવામાં આવે છે ભણવાવાળાને એનાથી અર્થ વિશેષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

કિંચ ફરી–ગુરુ મુખથી સૂત્રનું અધ્યયન કદાચ ન કરવામાં આવે તો, સૂત્રનું યથાવત્ ઉચ્ચારણ કરવામાં સ્ખલના આદિ દોષોનો સદ્ભાવ બને છે એથી અધ્યયન કરવાવાળાઓને લાભના સ્થાનમાં પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગી બનવું પડે છે અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, આત્મવિરાધના અને સંયમની વિરાધના આદિ દોષોના ભાજન

अथोच्चारणदोषा स्खलितादयो दश प्रोच्यन्ते–स्खलितम् १, मिलितम् २, व्याविद्धाक्षरम् ३, हीनाक्षरम् ४, अधिकाक्षरम् ५, व्यत्याम्रेडितम् ६, अपरिपूर्णम् ७, अपरिपूर्णघोषम् ८, अकण्ठोष्ठविप्रमुक्तं ९, अगुरुवाचनोपगतम् १०, इति। तत्र–

१ स्खलितम्–यद् अन्तराऽन्तरा आलापकान् मुञ्चति, यथा–"अहिंसा" "देवा वि तं नमंसंति"।

२ मिलितम्–यद् अन्यस्यान्यस्योद्देशकस्याध्ययनस्य वा आलापकान् एकत्र मीलयति 'सर्वं जिनवचनम्' इति कृत्वा, यथा–"सव्वे पाणा पियाउया" (सर्वे प्राणा प्रियायुष्काः) (आचा. १ श्रु. २ अ. ३ उ.) "सव्वे जीवा वि इच्छंति जीविउं न मरिज्जिउं" (सर्वे जीवा अपि इच्छन्ति जीवितुं न मर्त्तुम्) दश वै ६ अ.।

समीप ही सूत्र का अध्ययन या उसका उच्चारण करना सीखना चाहिये। उच्चारण के कितने दोष हैं यह अब प्रकट किया जाता है—स्खलित १, मिलित २, व्याविद्धाक्षर ३, हीनाक्षर ४, अधिकाक्षर ५, व्यत्याम्रेडित ६, अपरिपूर्ण ७, अपरिपूर्णघोष ८, अकण्ठोष्ठविप्रमुक्त ९, एवं अगुरुवाचनोपगत १०, ये १० दोष उच्चारण संबंधी हैं। स्खलित–बीच २ में रुक २ कर सूत्र का बोलना यह स्खलित दोष है, जैसे–अ हिं सा, देवा वि तं नम संति इत्यादि ॥१॥ मिलित–जहां अन्य २ उद्देशक अथवा अध्ययन के आलापकों को एकत्र मिला दिया जाता है वहां मिलित दोष होता है, जैसे–"सर्वं जिनवचनं" ऐसा ख्यालकर "सव्वे पाणा पियाउया" "सव्वे जीवा वि इच्छंति जीविउ न मरिज्जिउं" इन सब को एक साथ ही बोल देना। इन सब के एक साथ बोलने में मिलित दोष इसलिये आता है कि

પણુ બનવું પડે છે માટે ગુરુ મહારાજ સમીપજ સૂત્રનુ અધ્યયન અગર તેનુ ઉચ્ચારણુ કરવું—સીખવુ જોઇએ ઉચ્ચારના કેટલા દોષ છે તે હવે પ્રગટ કરવામા આવે છે (૧) સ્ખલિત,(૨) મિલિત, (૩) વ્યાવિદ્ધાક્ષર, (૪)હીનાક્ષર, (૫) અધિકાક્ષર,(૬) વ્યત્યામ્રેડિત, (૭) અપરિપૂર્ણુ, (૮)અપરિપૂર્ણુઘોષ, (૯) અક ઠોષ્ઠવિપ્રમુક્ત, અને (૧૦) અગુરુવાચનોપગત આ દસ દોષો ઉચ્ચારણુ સ બ ધી છે

સ્ખલિત–વચમા વચમા રોકાઇને સૂત્રનુ બોલવું તે સ્ખલિત દોષ છે. જેમ--अहिंसा देवा वि तं नमं संति ઇત્યાદિ! (૧) મિલિત–જ્યાં અન્ય અન્ય ઉદ્દેશક અથવા અધ્યયનના આલાપોને એકત્ર મેળવી અપાય છે ત્યા મિલિત દોષ થાય છે જેમ "सर्वं जिन वचनं" એવો ખ્યાલ કરી "सव्वे पाणा पिआउगा सव्वे जीवा वि इच्छति जीविउ न मरिज्जिउ આ બધાને એક સાથે જ બોલવું. આ બધાને એક સાથે બોલવામા મિલિત દોષ એ માટે આવે છે કે,

अत्र न ज्ञायते सकलसाधारणश्रोतृभिः, यदिदं कालिकमुत्कालिकं वा। यथा वा–सामायिकपदे दशवैकालिकोत्तराध्ययनप्रभृतीनामनेकानि पदानि मीलयति।

२ व्याविद्धाक्षरम्—व्याविद्धाक्षरं, विपर्यस्तरत्नमालागतरत्नानीव विद्धानि विपर्यस्तान्यक्षराणि यत्र तत्। यथा–'धम्मो मंगलं' इत्यत्र 'लगमंम्मोध' इत्युच्चारणम्।

४ हीनाक्षरम्-अक्षरैर्हीनम्। यथा–'नमो अरिहंताणं' इत्यत्र 'नमो अरिहंता' इत्युच्चारणम्।

५ अधिकाक्षरं—स्वमुद्धयाऽधिकाक्षरयोजनं यत्र तत्। यथा–'धम्मो मंगलमुक्किट्ठं' अत्र–'धम्मो मंगलमुक्किट्ठं नरगं' इत्युच्चारणम्। हीनाक्षरे अधिकाक्षरे वा

सर्वसाधारण श्रोताजन यह नहीं समझ सकते कि यह कालिक है अथवा उत्कालिक है। अथवा–जो उच्चारण सामायिक पद में दशवैकालिक उत्तराध्ययन आदिके अनेक पदों को मिला देता है वहां पर भी यह दोष होता है ॥ २ ॥ व्याविद्धाक्षरम्–जिस उच्चारण में उल्टे उल्टे कर अक्षर बोले जावें वहां व्याविद्धाक्षर नामका दोष होता है–जैसे–धम्मो मंगलं ऐसा न बोलकर "लंगमं म्मोध" ऐसा उच्चारण करना ॥३॥ हीनाक्षरम्–जैसा सूत्र हो वैसा उच्चारण न करना–हीनाक्षर दोष है। जैसे–"णमो अरिहंताणं" की जगह "णमो अरिहंता" ऐसा बोलना ॥४॥ अधिकाक्षर–जिस उच्चारण में अधिक अक्षर उच्चरित हों वहां अधिकाक्षर नामका दोष जानना चाहिये, जैसे–धम्मो मंगलमुक्किट्ठं" बोलते समय धम्मो मंगलमुक्किट्ठं नरगं" ऐसा अधिक "नरग" अक्षर का उच्चारण करना। हीनाक्षर एवं अधिकाक्षर, ये दोनों दोष उच्चारण के

सर्व साधारण श्रोताजन એ નથી સમજી શકતા કે આ કાલિક છે કે ઉત્કાલિક છે જે ઉચ્ચારણ સામાયિક પદમાં દશવૈકાલિક ઉત્તરાધ્યયન આદિના અનેક પદોને મેળવી દે છે ત્યાં પણ આ દોષ થાય છે (૨)

(૨) વ્યાવિદ્ધાક્ષરમ્—જે ઉચ્ચારણમાં ઉલટાવી ઉલટાવીને અક્ષર બોલવામાં આવે ત્યાં વ્યાવિદ્ધાક્ષર નામનો દોષ બને છે જેમ ધમ્મોમંગલં એવુ ન બોલીને લગમમ્મોધ એવુ ઉચ્ચારણ કરવુ

(૩) હીનાક્ષરમ્—જેવાં સૂત્ર હોય તે પ્રમાણે ઉચ્ચારણ ન કરવું અર્થાત્ ઓછા અક્ષરોથી ઉચ્ચારણ કરવુ– હીનાક્ષર દોષ છે જેમ– ણમો અરિહંતાણં" ની જગ્યાએ ણમો અરિહંતા એવુ બોલવુ

(૪) અધિકાક્ષર—જે ઉચ્ચારણમા વધુ અક્ષર ઉચ્ચારવામાં આવે ત્યાં અધિકાક્ષર નામનો દોષ જાણવો જોઈએ. જેમ ધમ્મો મંગલ મુક્કિટ્ઠં" બોલતી વખતે ધમ્મો મંગલ મુક્કિટ્ઠં નરગં" એમ "નરગં" આ વધારાના અક્ષરનુ ઉચ્ચારણ કરવુ હીનાક્ષર અને અધિકાક્ષર આ બન્ને દોષ ઉચ્ચારણમાં

उच्चारिते सति–अर्थस्य विसंवादः, अर्थस्य विसंवादे चरणस्य विसंवादः, चरणविसंवादान्न मोक्षः, मोक्षाभावे सर्वा दीक्षा निरर्थिका।

६ व्यत्याम्रेडितं—नाम अन्यान्यशास्त्रपल्लवविमिश्रणं, यथा–'सव्वभूयप्पभूयस्स सम्म भूयाइं पासओ। पिहियासवस्स दंतस्स, पावकम्मं न बंधई॥" अत्रेदमपि–घटते इति कृत्वा क्षिपति—अन्यशास्त्रवचनम्—

श्रूयतां धर्मसर्वस्वं, श्रुत्वा चैवावधार्यताम्।
आत्मनः प्रतिकूलानि, परेषां न समाचरेत्॥

इसलिये माने जाते हैं कि सूत्र में हीनाक्षर अथवा अधिकाक्षर उच्चरित होने पर उसके अर्थ में विसंवाद (विपरीतता) होता है। अर्थ में विसवाद जहां हुआ कि चरण–आचार–चारित्र में भी विसंवाद होने लगता है। इससे मोक्ष का लाभ नहीं हो सकता। मोक्ष के अभाव में समस्त दीक्षा निरर्थक हो जाती है॥ ५॥ व्यत्याम्रेडित–भिन्न २ शास्त्रों के पल्लव (अंश) का जिस उच्चारण में मिश्रण होता है वहां व्यत्याम्रेडित दोष माना जाता है। जैसे–"सव्वभूयप्पभूयस्स सम्म भूयाइं पासओ। पिहियासवस्स दंतस्स पावकम्मं न बंधइ"–यहां यह भी घटित होता है ऐसा समझकर अन्य शास्त्र का वचन मिलाना, जैसे–

"श्रूयतां धर्मसर्वस्वं, श्रुत्वा चैवावधार्यताम्॥
आत्मनः प्रतिकूलानि, परेषां न समाचरेत्॥१॥"

महाभारत के इस वाक्य को मिश्रित करना। यह व्यत्ययाम्रेडित दोष इस लिये माना गया है कि उच्चारण करने वाला द्रव्य एवं भाव से जब सूत्र

એ માટે માનવામા આવેલ છે કે સૂત્રમા હીનાક્ષર અથવા અધિકાક્ષર ઉચ્ચારવાથી એના અર્થમા વિસવાદ થાય છે વિપરીત અર્થમા વિસવાદ જ્યા થયો કે, ચરણ–આચાર ચારિત્રમા પણ વિસવાદ થવા લાગે છે એથી મોક્ષનો લાભ થઈ શકતો નથી મોક્ષના અભાવથી સમસ્ત દીક્ષા નિરર્થક થઈ જાય છે

(૫) વ્યત્યામ્રેડિત જુદા જુદા શાસ્ત્રોના પલ્લવનુ જે ઉચ્ચારણમા મિશ્રણ થાય છે ત્યા "વ્યત્યામ્રેડિત" દોષ માનવામા આવે છે જેમ सव्वभूयप्पभूयस्स सम्म भूयाइ पासओ" "पिहियासवस्स दतस्स पावकम्म न वधई" અહિ એ પણ ઘટિત થાય છે એમ સમજી બીજા શાસ્ત્રનુ વચન મેળવવુ જેમ—

"श्रूयता धर्मसर्वस्व श्रुत्वा चैवावधार्यता॥
आत्मन प्रति कूलानि परेषा न समाचरेत्॥१॥

મહાભારતના આ વાક્યને મેળવવુ, આ "વ્યત્યયામ્રેડિત" દોષ એ માટે માનવામા આવેલ છે કે, ઉચ્ચારણ કરવાવાળા દ્રવ્ય અને ભાવથી જ્યારે સૂત્રમા વ્યત્યાયામ્રેડિત થવાથી એના અર્થમા સ્વભાવત

स्वभावतो व्यत्याम्रेडिते सूत्रे कुर्वतोऽर्थस्य विसंवादः इत्यादि विपक्षा भागिय, यथा दीक्षा निरर्थिका ।

७ अपरिपूर्ण-मात्राभिः, पदै चरणै र्बिन्दुभि र्वर्णैश्च । मात्राभिरपरिपूर्ण 'धम्म मंगलमुक्किट्ठं' । पदैरपरिपूर्ण-यथा-"धम्मं उक्किट्ठ"। चरणैरपरिपूर्ण-यथा- 'धम्मो मंगलमुक्किट्ठ' इत्यादि गाथायां कमपि चरणं परित्यज्य पठनम् । बिन्दुभिरपरिपूर्ण-यथा 'धम्मो मगलमुक्कि" इति । वर्णैरपरिपूर्ण यथा-'धम्मो ल उक्किट्ठं' इत्यादि । मात्राभिः पदैश्चरणैर्बिन्दुभिर्वर्णैरपरिपूर्णे उच्चारिते तदेव प्रायश्चित्त त एव दोषाश्च भवन्ति ।

में व्यत्याम्रेडित कर देता है तब उसके अर्थ में स्वभावतः विसंवाद होने लगता है और इससे जो हानि होती है वह अधिकाक्षर तथा हीनाक्षर के दोष के स्वरूपनिरूपण में बता चुके हैं ॥६॥ अपरिपूर्ण-जहां मात्राओं से, पदों से, चरणों से, बिन्दुओं से, वर्णों से अपरिपूर्णता होती है वहां अपरिपूर्ण दोष माना जाता है, जैसे "धम्मो मंगलमुक्किट्ठ" की जगह "धम्ममंगलमुक्किट्ठं" इस प्रकार "ओकार" की मात्रा हीन कर पढना। "धम्म उक्किट्ठ" ऐसा मंगलपद हीन कर पढना। किसी चरण को-पाद को-हीन कर पढना, किसी बिन्दु को हीन कर पढना, किसी वर्ण को हीन कर पढना सो क्रमशः मात्रा आदिकों से अपरिपूर्ण दोष माना गया है। इस प्रकार के उच्चारण करने पर एक तो आगम की आशातना होने से प्रायश्चित का भागी होना पड़ता है दूसरे विसंवादादि अनेक अनर्थ उत्पन्न हो जाते हैं। इससे जीव को मुक्ति का लाभ नहीं हो सकता है। तथा दीक्षा में निरर्थकता की प्रसक्ति का प्रसंग प्राप्त होता है ॥ ७ ॥

વિસંવાદ થવા લાગે છે અને એથી જે હાની થાય છે તે અધિકાક્ષર તથા હિનાક્ષરના દોષના નિરૂપણમાં બતાવવામાં આવેલ છે

(૬) અપરિપૂર્ણ જ્યાં માત્રાઓથી પદોથી, ચરણોથી, બિન્દુઓથી, વર્ણોથી, અપરિપૂર્ણતા હોય છે ત્યાં અપરિપૂર્ણ દોષ માનવામાં આવે છે "धम्मो मंगल मुक्किट्ठ" ની જગ્યાએ धम्ममंगलमुक्किट्ठ આ રીતે, ઓકાર' ની માત્રા હીન કરી વાંચવું, धम्मं उक्किट्ठं એમ મંગલ પદ હીન કરી વાંચવુ કોઈ વર્ણને હીન કરી વાંચવુ તે ક્રમશઃ માત્રા આદિથી અપરિપૂર્ણ દોષ માનવામાં આવેલ છે. આ પ્રકારનું ઉચ્ચારણ કરવાથી એક તો આગમની આશાતના થવાથી પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગી થવુ પડે છે બીજુ વિસંવાદાદિ ઘણા અનર્થ ઉત્પન્ન થાય છે આથી જીવને મુક્તિનો લાભ મળી શકતો નથી. આથી દીક્ષામાં નિરર્થકતાની પ્રસક્તિનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે

८ अपरिपूर्णघोषम्—घोषैरेवापरिपूर्णं नाक्षरादिभिः, घोषा–उदात्तादय । तत्र–उच्चैरुदात्तः, नीचैरनुदात्तः, समाहारः स्वरितः। उच्चैःशब्देन यथा–" उप्पन्नेइ वा विगमेइ वा, धुवेइ वा " इत्यादि । नीचैःशब्देन यथा–" जे भिक्खू वा भिक्खुणी वा " इत्यादि । अत्र घोषैरयुक्तमुच्चारणं कुर्वतस्तदेव प्रायश्चित्तं त एव च दोषाः ।

९ अकण्ठौष्ठविप्रमुक्तम्–कण्ठौष्ठेन विप्रमुक्तं–व्यक्तं–सुस्पष्टं यन्न भवति, बालमूकभाषितवदव्यक्तमित्यर्थः ।

१० अगुरुवाचनोपगतम् , गुरुप्रदत्तया वाचनया यन्न प्राप्तं तत् ॥

॥ इति षष्ठ द्वारम् ॥

अपरिपूर्णघोष–घोषों से अर्थात्–उदात्तादिक स्वरों से–जो अपरिपूर्ण होता है वहां अपरिपूर्णघोष नाम का दोष आता है । जो ऊँचे स्वर से बोला जाय उसका नाम उदात्त, नीचे स्वर से जो बोला जाय उसका नाम अनुदात्त, तथा जो न अधिक ऊँचे स्वर और न अधिक नीचे स्वर से किन्तु मध्यम स्वर से बोला जाय उसका नाम स्वरित है । जैसे–" उप्पन्नेइ वा, विगमेइ वा, धुवेइ वा, " इत्यादि ऊँचे स्वर से बोले जाते हैं। नीचे स्वर से जैसे–" जे भिक्खू वा भिक्खुणी वा " इत्यादि सूत्र नीचे स्वर से बोला जाता है । इस को दोष इसलिये माना है कि घोषों से अयुक्त उच्चारण करने वाले को आगम की आशातनाजन्य दोष का भागी होने से प्रायश्चित्त का भागी होना पड़ता है ॥ ८ ॥ अकण्ठौष्ठविप्रमुक्त–बालमूकादिक के बोलने की तरह जो उच्चारण व्यक्त–स्पष्ट नहीं होता है वह अकण्ठौष्ठविप्रमुक्त दोष है ॥ ९ ॥ अगुरुवाचनोपगतदोष–गुरुप्रदत्त

(७) અપરપૂર્ણઘોષ—ઘોષોથી–અર્થાત્ ઉદાત્તાદિક સ્વરોથી–જે અપરિપૂર્ણ હોય છે, ત્યા 'અપરિપૂર્ણઘોષ' નામનો દોષ લાગે છે, જે ઉચા સ્વરથી બોલાય તેનુ નામ ઉદાત્ત, નીચા સ્વરથી બોલાય એનુ નામ અનુદાત્ત તથા જે ન તો ઘણા ઉચા સ્વરથી કે ન તો ઘણા નીચા સ્વરથી પરતુ મધ્યમ સ્વરથી બોલાય એનુ નામ સ્વરિત છે જેમ–" उप्पन्नेइ वा, विगमेइ वा, धुवइ वा, " ઈત્યાદિ ઉચા સ્વરથી બોલાય છે નીચા શબ્દથી જેમ–" जेभिक्खू वा भिक्खुणी वा " ઈત્યાદિ સુત્ર નીચા સ્વરથી બોલાય છે આનો દોષ એ માટે માનવામા આવેલ છે કે, ઘોષોથી અયુક્ત ઉચ્ચારણ કરવાવાળાએ આગમની આશાતના જન્ય દોષના ભાગી બનવાથી પ્રાયશ્ચિતના ભાગી બનવુ પડે છે (૮) અકણ્ઠૌષ્ઠ વિપ્રમુક્ત–બાલ મૂકાદિકના બોલવાની રીતે જે ઉચ્ચારણ સ્પષ્ટ વ્યક્ત થતુ નથી તે અકણ્ઠૌષ્ઠ વિપ્રમુક્ત દોષ છે (૯) અગુરૂ વાચનોપગત દોષ–ગુરૂ પ્રદત્ત વાચ-

अथ वाचनानामकं सप्तमं द्वारम्—

अथ वाचनाविधिरुच्यते—तत्रैवं वाचनाशब्दार्थः—वाचयतीति वाचना—पाठना, शिष्याय सूत्रादिदानं। ननु वाचनायाः किं फलम्? वाचनया जीवो निर्जरां जनयति श्रुतस्य चानाशातनायां प्रवर्तते, तत्र च प्रवर्तमानो जीवः श्रुतप्रदानरूपं तीर्थधर्ममवलम्बते, एवं तीर्थधर्ममाश्रयन् कृत्स्नकर्मक्षपणेन महानिर्जरावान् भवति। ततो मुक्तिप्राप्त्या तस्य सर्वथा भवपर्यवसानं भवति। वाचनादानग्रहणविधिस्त्वेवम्—

उवविसइ सव्वजुत्तो, सीसा विसरंति सव्वं तस्स।
सो देसिं सव्वसमयं, वायइ सामइयपमुई ॥ १ ॥

वाचना से जो विहीन होता है, अर्थात्–गुरुप्रदत्त वाचना से जो प्राप्त नहीं होता है वह अगुरुवाचनोपगत दोष है ॥ १० ॥

॥ यह छठा द्वार हुआ ॥ ६ ॥

सातवां वाचनाद्वार कहते हैं—

अब वाचना की विधि बतलाते हैं–शिष्य को सूत्रादिक का देना-पढाना यह वाचना है। सूत्र की वाचना से कर्मों की निर्जरा होती है तथा उसकी अनाशातना में प्रवृत्ति होती है। इस वाचना में लगा हुआ जीव श्रुतप्रदानरूप तीर्थधर्म का आधार होता है। तीर्थधर्म का आधार होने से वह जीव समस्त कर्मों के क्षपण से महानिर्जरावाला होता है। महानिर्जरावाला होने से मुक्ति की प्राप्ति द्वारा उसके सर्वथा भव का क्षय हो जाता है। वाचना के देने की एवं उसके ग्रहण करने की विधि इस प्रकार है–

નાથી જે વિહિન હોય છે અર્થાત્–ગુરૂપ્રદત્ત વાચનાથી જે પ્રાપ્ત થયેલ નથી હોતુ, તે અગુરૂ વાચનોપગત દોષ છે (૧)

આ છઠ્ઠું દ્વાર થયુ

સાતમુ વાચનાદ્વાર કહેવામાં આવે છે—

હવે વાચનાની વિધિ બતાવવામાં આવે છે–શિષ્યને સૂત્રાદિક ભણાવવા–ભણાવવાં એ વાચના છે સૂત્રની વાચનાથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે તથા તેના અનાશાતનાની પ્રવૃત્તિ થાય છે એ વાચનામાં લાગેલ જીવ શ્રુતપ્રદાનરૂપ તીર્થ ધર્મના આધાર બને છે તીર્થ ધર્મના આધાર થવાથી તે જીવ સમસ્ત કર્મોના ક્ષપણથી મહાનિર્જરાવાળા થાય છે મહાનિર્જરાવાળા થવાથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ દ્વારા એને જીવન મરણના ફેરાનો ક્ષય થઈ જાય છે

छाया—उपविशति उपाध्यायः, शिष्या वितरन्ति वन्दनं तस्मै।
स तेभ्यः सर्वसमय, वाचयति सामायिकप्रमुखम् ॥ १ ॥

वाचना-त्रिविधा भवति-उपदेशः, स्मारणा, प्रतिस्मारणा च। ये खलु गृहीत-सामाचारीकाः शिष्यास्तेभ्य सूत्रार्थवाचना दातव्या। तेषां सामाचारीकरणे प्रमादं कुर्वता क्रमेण उपदेशः, स्मारणा, प्रतिस्मारणा च करणीया। तत्र गुरुस्तान् प्रति वदति-" मुनीनामेषा सामाचारी यन्निद्राविकथादयः प्रमादाः परिहर्तव्याः" एष उपदेशः।

" उववसिइ उवज्झाओ, सीसा वियरंति वदण तस्स।
सो तेसिं सव्वसमयं, वायइ सामाइयप्पमुह ॥ वाचना देने वाला उपाध्याय अपने आसन पर विराजमान जब हो जाय तब वाचना लेने वाला शिष्य सर्वप्रथम उन्हें वंदना करे। फिर बाद में उनसे सामायिक आदि सर्व सूत्रों की वाचना लेवे। उपदेश १, स्मरणा २ एवं प्रति-स्मारणा ३ के भेद से वाचना ३ प्रकार की है। जिन शिष्यों ने सामाचारी को ग्रहण कर लिया है उन शिष्यों को सूत्रार्थ की वाचना देना चाहिये। वे यदि सामाचारी के आचरण करने में प्रमाद करे तो गुरु का कर्तव्य है कि वे उन्हें क्रम से उपदेश, स्मारणा एवं प्रतिस्मारणा रूप वाचना दें। उसमें वे उसे यह समझावे कि देखो यही मुनियों की सामाचारी-आचार है कि वे सर्वप्रथम निद्रा विकथा आदि प्रमादों को दूर करे। यह उपदेश हैं। निद्रारूप प्रमाद में पड़ा हुआ शिष्य यदि

વાચના દેવાની અને તેને ગ્રહણ કરવાની વિધિ આ પ્રકારે છે—

उववसिइ उवज्झाओ, सीसा विअरंति वंदण तस्स।
सो तेसिं सव्वसमय वायइ सामाइयप्पमुहं ॥

વાચના આપવાવાળા ઉપાધ્યાય જ્યારે પોતાના આસન ઉપર બિરાજમાન થઈ જાય ત્યારે વાચના લેવાવાળા શિષ્ય સર્વ પ્રથમ એમને વદના કરે અને પછી તેમની પાસેથી સામાયિક આદિ સર્વ સૂત્રોની વાચના લે ઉપદેશ, સ્મારણા અને પ્રતિ સ્મારણા ના ત્રણે ભેદથી વાચના ત્રણ પ્રકારની છે જે શિષ્યોએ સમાચારીને ગ્રહણ કરી લીધેલ હોય તે શિષ્યોને સૂત્રાર્થની વાચના દેવી જોઈએ તે કદી સામાચારીનુ આચરણ કરવામા પ્રમાદ કરે તો ગુરૂનુ કર્તવ્ય છે કે તે એને ક્રમથી ઉપદેશ, સ્મારણા, અને પ્રતિ સ્મારણા રૂપ વાચના આપે એમા તેઓ શિષ્યને એ સમજાવે કે, જુઓ આજ મુનિયોની સમાચારી આચાર છે કે જે સર્વ પ્રથમ નિદ્રા, વિકથા આદિ પ્રમાદોને દૂર કરે આ

निद्रारूपे प्रमादे, अप्रतिलेखने दुष्प्रतिलेखनादौ च सकृत् स्खलितस्य स्मारणा कर्तव्या भवति। यथा—" भो आयुष्मन् ! प्रमादो वर्जनीयः " इति पूर्वमेवास्माभिः कथितम्, अतः प्रमादं मा कुरु तपःसंयमं च समाराधय, इत्येषा स्मारणा।

अथ प्रतिस्मारणा—

पुनः पुनः सामाचार्यां प्रमादं कुर्वन् शिष्यः पुनर्गुरुणा बोधनीयः—"वत्स ! मा प्रमाद्यताम्, तपःसंयमाराधने क्रियताम् "। इत्येषा प्रतिस्मारणा।

इत्युक्तोऽपि यदि प्रमाद्यति, तदा दण्डना—मधुमायमिश्ररूपा कर्तव्या।

प्रतिलेखना नहीं कर अथवा दुष्प्रतिलेखना आदि करता है उस समय उसे स्मारणा वाचना देनी चाहिये, इसमें उसे यह समझाना चाहिये कि हे आयुष्मन् ! तुम्हें यह पहिले बतला दिया गया है कि प्रमाद वर्जनीय है। इसलिये इस बात का ख्याल करो, और प्रमाद का आसेवन मत करो तथा तप एवं संयम की अच्छी तरह आराधना करो, इसका नाम स्मारणा है। प्रतिस्मरणा वाचना शिष्य को उस समय दी जाती है जब शिष्य अपनी समाचारी में बार २ प्रमाद करता है। उस समय उसे यही समझाया जाता है कि हे वत्स ! देखो यह प्रमाद ठीक नहीं है, इससे तप एवं संयम की आराधना ठीक २ नहीं होती है। तुम्हें बार बार यह समझा दिया गया है अतः इसका परित्याग कर तप एवं संयम की आराधना करो। इसी में आत्मा की भलाई है, इसका नाम प्रतिस्मारणा है। अब दण्डना कहते हैं—इस प्रकार उपदेश, स्मारणा,

---

ઉપદેશ છે નિદ્રારૂપ પ્રમાદમાં પડેલ શિષ્ય એ પ્રતિલેખના ન કરે અથવા દુષ્પ્રતિલેખના આદિ કરતો હોય તો એ સમયે એને સ્મારણા વાચના આપવી જોઇએ તેમાં એને એ સમજાવવુ જોઇએ કે આયુષ્મન્ ! તમને એ પહેલું બતાવવામાં આવેલ છે કે, પ્રમાદ છોડવા યોગ્ય છે એથી એ વાતનો ખ્યાલ કરી ને પ્રમાદનો ખ્યાલ ન કરો, તથા તપ અને સંયમની સારી રીતે આરાધના કરો. આનુ નામ સ્મારણા છે પ્રતિસ્મારણા વાચના શિષ્યને તે સમયે આપવામાં આવે છે જ્યારે શિષ્ય પોતાની સામાચારીમાં વારવાર પ્રમાદ કરે છે તે સમયે તેને એવુ સમજાવાય છે કે હે વત્સ જુઓ આ પ્રમાદ કરવો ઠીક નથી તેનાથી તપ અને સંયમની આરાધના સારી રીતે થતી નથી તમને વખતો વખત એ સમજાવવામાં આવેલ છે માટે તેનો પરિત્યાગ કરી સંયમ અને તપની આરાધના કરો. તેમાં આત્માની ભલાઈ છે, તેનુ નામ પ્રતિ સ્મારણા છે. હવે દંડના કહે છે—આ પ્રકારનો ઉપદેશ સ્મારણા, પ્રતિસ્મારણા રૂપ ત્રણ પ્રકા

ततोऽपि यदि प्रमाद्यति तर्हि मासलघुप्रायश्चित्तरूपा दण्डना कर्त्तव्या। इत्थं दण्डितोऽपि यदि प्रमादान्न विरमते तदा कुङ्कुमदृष्टान्तो वक्तव्यः। यथा—अतीव पिष्टं कुङ्कुमं 'केसर' इति भाषाप्रसिद्धं पाषाणमिव कठोरं न भवति, भवान् महता प्रयासेन प्रतिबोध्यमानः कथं प्रमत्तः संवृत्तः। अत्र मासलघु दीयते।

वारत्रयादूर्ध्वं यदि प्रमादतो न निवर्तते तदा निष्कासना कर्तव्या। अथासौ स्वयं परेण वा प्रज्ञापितः सन् पुनरागत्य प्रमादात् प्रतिनिवृत्तो वदति—भगवन्! क्षमस्व मदीयमपराधनिकुरम्बम्, न पुनरेवं करिष्यामीति। तदा गुरुरेवं वदेत्—यथा

प्रतिस्मारणारूप तीन प्रकार की वाचना के देने पर भी यदि शिष्य प्रमादपतित होता है, तो उसे एक मास का लघु प्रायश्चित्त देना चाहिये। उस समय उससे यह कहना चाहिये कि देखो केशर जब बार २ रगड़ कर पीसी जाती है तो वह भी पाषाण जैसी कठोर नहीं रहती है किन्तु इकदम नरम पड़ जाती है परन्तु बडे आश्चर्य की बात है कि तुम्हें बार २ समझाया जाता है फिर भी तुम प्रमाद को नहीं छोडते हो। क्या बात है पता नहीं पड़ता कि तुम प्रमादी क्यों बन रहे हो॥

आचार्य तथा अन्य मुनि द्वारा तीन बार समझाने पर भी यदि शिष्य प्रमाद से पीछे नहीं हटता है, उस समय उसे संघ से बाहर करने रूप दण्ड देना चाहिये। उस समय यदि दूसरों के द्वारा समझाये जाने पर अथवा अपनी गल्ती अपने आप स्वीकार करने पर यह ऐसा गुरु महाराज के समक्ष कहे कि हे गुरु महाराज! मेरे अभीतक के समस्त अपराध आप क्षमा करे, अब आगे ऐसा नहीं करने का भाव

રની વાચના દેવા છતા પણ જો શિષ્ય પ્રમાદ વશ બને, તો તેને એક માસનુ લઘુ પ્રાયશ્ચિત દેવુ જોઈએ તે સમય તેને એવુ કહેવુ જોઈએ કે, કેશર ને વારવાર ઘુટાઈ ઘુટાઈને પીસવામા આવે છે, તો પણ પત્થરની માફક કઠોર નહિ બનતા વધુ ને વધુ નરમ બને છે ઘણા જ આશ્ચર્યની વાત છે કે, તમને વારવાર સમજાવવા છતા પણ તમે પ્રમાદને છોડતા નથી કયુ કારણ છે તે સમજાતુ નથી કે તમે તમારો પ્રમાદ છોડતા નથી આચાર્ય તથા અન્ય મુનિદ્વારા ત્રણવાર સમજાવ્યા છતા પણ જો શિષ્ય પ્રમાદથી પાછો ન હટે તો તેને તે સમયે સઘની બહાર કરવારૂપ દડ દેવો જોઈએ તે સમય કદાચ બીજાઓ દ્વારા સમજાવવાથી અથવા પોતાની ભૂલ પોતે જ સ્વીકારીને તે ગુરૂ મહારાજ સમક્ષ એવુ કહે કે, હે ગુરુ મહારાજ! મારા આજ સુધીના બધા અપરાધ આપ માફ કરો, હવે આગળ હુ આવુ નહિ કરૂ તે સમયે

ताम्बूलपत्रं कुथितं न परित्यज्यते चेत्, तर्हि शेषाण्यपि पत्राणि तत् कोथयति। एवं त्वमपि स्वयं विनष्टो मम अन्यानपि साधून् विनाशयिष्यसीति कृत्वा निष्कासितोऽस्माभिः। संप्रति पुनरप्रमत्तेन भवितव्यम्, मासगुरु च ते प्रायश्चित्तम्।

अत्र राजदृष्टान्तो वर्णनीयः।

कस्यचित् राज्ञोऽक्षिरोगः संजातः। तमत्यवद्यास्तच्चिकित्सां कर्तुमशक्ता अभूवन्। अन्यदा कश्चिदागन्तुको वैद्यस्तत्रागत्याह—ममासि गुटिकास्तु अक्षिरोगप्रशमन्यः। ताभिरञ्जितेषु अक्षिषु तीव्रतरा दुःसहा वेदना भवति। सा तु मुहूर्तमात्रम्।

है, उस समय गुरु महाराज उससे ऐसा कहें कि देखो, पान सड़ जाने पर यदि बाहर निकाल कर न फेंक दिया जाय तो वह जैसे अन्य पानों को सड़ा कर बिगाड़ देता है, उसी प्रकार तुम भी स्वयं विनष्ट होकर मेरे संघ के अन्य साधुओं को विनष्ट कर दोगे इस ख्याल से हम तुम्हें संघ से बाहर कर रहे हैं। यदि आगे ऐसा नहीं करोगे तो संघ में रख लिये जाते हैं। इसलिये जाओ १ मास का यह तुम्हें गुरु प्रायश्चित्त दिया जाता है। इस विषय में एक राजा का दृष्टान्त इस प्रकार है—

किसी एक राजा को आंखों में रोग हो गया। नगर भर में जितने वैद्य थे उन सब ने खूब यत्नपूर्वक इलाज किया, परंतु उनके इलाज से राजा की आंखों का रोग शमित नहीं हुआ। एक समय वहां बाहर गांव का एक वैद्य आया। उसने नरेश के पास जाकर कहा कि महाराज! हमारे पास ऐसी गोलियां हैं जो आंखों में आंजने पर बिल्कुल रोग को नष्ट कर देती हैं। परन्तु उनके आंजने पर १ मुहूर्त तक बड़ी दुस्सह

ગુરુમહારાજ તેને એવું કહે કે જુઓ પાન સડી જવાથી બહાર કાઢી ફેંકી દેવામા ન આવે તો તે જેમ બીજા પાનને સડાવી બગાડી દે છે તેજ રીતે તમે પણ સ્વયં વિનિષ્ટ બની મારા સંઘના બીજા સાધુઓને પણ વિનિષ્ટ બનાવી દેશો આ ખ્યાલથી તમને સંઘથી બહાર કરવામાં આવે છે હવે આગળ એવું નહીં કરો તો સંઘમાં રાખવામાં આવશે. આ માટે તમને એક મહિનાનું ગુરુ પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામાં આવે છે.

આ વિષયમાં એક રાજાનો દાખલો આ પ્રકારે છે—

કોઈ એક રાજાની આંખમાં રોગ થયો, શહેરમાં જેટલા વૈદ્ય હતા તે સઘળાથી ખૂબ પ્રયત્ન પુરઃક ઈલાજ કરવામાં આવ્યો પરંતુ તેઓના ઈલાજથી રાજાની આંખોનો રોગ મટયો નહીં એક સમયે ત્યાં બહાર ગામનો એક વૈદ્ય આવ્યો તેણે રાજાની પાસે પહોંચી કહ્યું કે મહારાજ! મારી પાસે એવી ગોળીઓ છે, જે આંખોમાં આંજવાથી રોગને બીલકુલ મટાડે છે પરંતુ તેને આંજવાથી

यदि वेदनायां सत्यां मां प्राणदण्डं कर्तुं कर्मचारिभ्य आज्ञां न ददासि, तर्हि तवाक्षिणी अञ्जयामि। राज्ञा कथितम्—नाहं तत्र प्राणदण्डं कर्तुमाज्ञापयिष्यामि। तदा राज्ञोऽक्ष्णोरञ्जनं वैद्यः कृतवान्। अञ्जितयोरक्ष्णोस्तीव्रतरा वेदना जाता। तदा राज्ञा निगदितम्—'अनेनाक्षिणी मम पीडिते, अत एनं मारय' इत्याज्ञां स्वकर्मचारिणः प्रति दत्तवान्। तैः कर्मचारिभिस्तस्य राज्ञो हितकरं विज्ञाय वैद्यः प्रच्छन्नः स्थापितः। मुहूर्तान्तरेण राज्ञो वेदना उपशान्ताः, अक्षिणी रोगरहिते दिव्ये दिव्यज्योतिष्मती संजाते। तदा राज्ञा वैद्यः स्मृतः। राजकर्मचारिभिरानीय समर्पितो वैद्यः सत्कारितः समानितश्च। यथा तस्य राज्ञस्तत्कालदुःसहमपि गुटिकाञ्जनं क्रमेण चक्षुषो नैरुज्यकरणात् परिणामसुन्दरं समजनि, एव भवतामपि स्मारणादिकं खर-

---

पीडा होती है। यदि आप वेदना होने पर अपने कर्मचारियों को मुझे प्राणदण्ड देने की आज्ञा न करें तो मैं आपकी आंखों में उन गोलियों को आंज सकता हूं। राजाने वैद्य की वात सुन कर उसे अभय करने का वचन दे दिया। वैद्य ने भी गोलियों को घिस कर राजा की आंखों में आंज दिया। आंजते ही राजा की आंखों में तीव्रतर दुःसह वेदना होने लगी। उस वेदना से पीडित होकर राजा ने उसे मारने की आज्ञा दे दी। कर्म चारियों ने उसे राजा का हितकारी मान कर एक जगह छिपा दिया और मारा नहीं। कुछ समय के वाद वेदना शांत हो गई और आंखें रोग रहित हो गई। राजा ने प्रसन्न होकर उस वैद्य को याद किया तव कर्मचारियों ने उस वैद्य को लाकर हाजर किया। राजा ने उसको खूब आदर सत्कार करके विर्सजित किया। मतलब इस दृष्टान्त का यह है कि जिस प्रकार उस राजा के लिये दुःसह भी

એક ઘડી સુધી ઘણી જ અસહ્ય વેદના થાય છે. વેદના થવાથી આપ આપના કર્મચારીઓ દ્વારા મને પ્રાણદંડ દેવાની આજ્ઞા ન કરો તો હું આપની આખોમા એ ગોળીઓ આજવા ઇચ્છુ છુ રાજાએ વૈદની વાત સાભળીને તેને અભય કરવાનુ વચન આપ્યુ વૈદે પણ ગોળીઓને ઘસીને રાજાની આખમા આજી દીધી આજતા જ રાજાની આખોમાં તીવ્રતર દુ સહ વેદના થેવા લાગી, આ વેદનાથી વ્યાકુળ બની રાજાએ તેને મારવાની આજ્ઞા આપી કર્મચારીઓએ તેને રાજાનો હિતકારી માની એક જગ્યાએ છુપાવી દીધો અને માર્યો નહી થોડા સમય પછી વેદના શાન્ત થઇ અને આખો રોગ રહિત બની રાજાએ પ્રસન્ન થઇને તે વૈદ્યને યાદ કર્યો ત્યારે કર્મચારીઓએ તે વૈદ્યને લાવીને હાજર કર્યો. રાજાએ તેનો ખૂબ આદરસત્કાર કરીને વિદાય આપી આ દૃષ્ટાતનો સાર એ છેકે, રાજા માટે દુ સહ એવી આખોની પીડાનુ ગુટિકાના અજનથી શમન થયુ'.

परुषत्वात् यद्यप्यापातमात्रदुःखजनकं तथापि परिणामसुन्दरमेव द्रष्टव्यम्, इह परत्र च सकलकल्याणपरंपराकारणत्वादिति।

॥ इति सप्तमं शासनाद्वारम् ॥

सूत्रार्थयोः पौर्वापर्यनिरूपणनामकमष्टमंद्वारम्—

अथ पूर्वं सूत्रम् अर्थो वा? इति निरूप्यते—उत्पादव्ययध्रौव्यलक्षणोऽर्थस्तीर्थकरैः पूर्वमुक्तः, पश्चात् तमेवार्थं हृदये निधाय गणधराः सूत्रं रचयन्ति, तस्मादर्थतः पश्चादपि सूत्रम्, इति सिद्धान्तः। अत एव सूत्रम् अणु—लघु भवति, अर्थस्तु महान्,

---

दृष्टिकांजन आंखों की पीड़ा का शामक दुःखा—पीड़ाजनक होने पर भी परिणाम में हितविधायक हुआ, उसी प्रकार शिष्यों को भी गुरु महाराज द्वारा प्रदत्त स्मारणादिक तीव्र कठोर होने पर भी आयति—(उत्तरकाल) सुख कारक होने से एकान्त हितविधायक ही होते हैं। क्यों कि इनसे इस लोक में तथा परलोक में आत्मा का हित ही होता है अहित नहीं।

॥ सातवाँ द्वार समाप्त हुआ ॥ ७ ॥

अब आठवाँ द्वार कहते हैं—

सूत्र एवं अर्थ के पौर्वापर्य द्वार का निरूपण करते हैं—

अब यहां यह बतलाया जाता है कि पहिले सूत्र होता है कि अर्थ होता है। उत्पाद, व्यय, एवं ध्रौव्य इस लक्षण से युक्त अर्थ—पदार्थ होता है। अर्थ का यह लक्षण तीर्थंकर प्रभुने कहा है। इसी अर्थ को हृदय में अवधृत कर गणधर देवों ने सूत्रों की रचना की है। इस

પીડા આપનાર હોવા છતાં પણ પરિણામમાં હિતકારક પરિણામ આપ્યું આ પ્રકાર શિષ્યોએ પણ ગુરુમહારાજ દ્વારા પ્રદત્ત સ્મારણાદિક તીવ્ર-કઠોર હોવા છતાં પણ અંતે સુખ કરનાર સુખકારક હોવાથી એકાન્ત હિતવિધાયક જ હોય છે કેમકે એનાથી આલોક તથા પરલોકમાં આત્માનું હિત થાય છે અહિત નહીં

॥ સાતમું દ્વાર સમાપ્ત થયું ॥૭॥

હવે આઠમું દ્વાર કહેવામાં આવે છે—

સૂત્ર તથા અર્થના પૌર્વાપર્યદ્વારનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે—

હવે અહિં એ બતાવવામાં આવે છે કે પહેલાં સૂત્ર હોય છે કે અર્થ હોય છે ઉત્પાદ વ્યય, અને ધ્રૌવ્ય આ લક્ષણથી યુક્ત અર્થ પદાર્થ બને છે અર્થનું એ લક્ષણ તીર્થંકર પ્રભુએ કહેલ છે તે અર્થને હૃદયમાં ધારણ કરીને ગણધર દેવોએ સૂત્રની રચના કરી છે. માટે અર્થની પાછળ સૂત્ર છે એ સિદ્ધાંત

एकैकस्य सूत्रस्यार्थोऽनन्तः। स्तोकत्वात् पश्चादभिहितत्वाच्च सूत्रम् 'अणु' इत्युच्यते, तेन चाणुना सूत्रेण सहार्थस्य यः सम्बन्धो योगः स चानुयोग इत्युच्यते।

ननु पूर्वमर्थः पश्चात् सूत्रमिति कथनमयुक्तम्, पूर्वं हि सूत्रं पश्चादर्थः, सूत्राभावे तु अर्थः कस्य स्यात्। लौकिका अप्येवमेव वदन्ति-आधारे सत्येवाधेयं तिष्ठतीति।

यच्च सूत्रमणु, अर्थस्तु विस्तृत इति, तदप्ययुक्तम्? एकस्यां हि पेटिकायां बहूनि वस्त्राणि सन्ति, तत्र पेटिकाया एव बादरत्वं युज्यते, तद्वशाद् बहूनि वस्त्राणि

लिये अर्थ के पश्चाद् सूत्र है यह सिद्धान्त निर्धारित हो जाता है। सूत्र अणु-लघु होता है। तथा-अर्थ सूत्र की अपेक्षा महान् होता है। एक २ सूत्र के अनंत अर्थ होते हैं। सूत्र को अणु इसी अभिप्राय से कहा गया है कि एक तो वह अर्थ के पश्चाद् भावी है और दूसरे वह स्तोक अर्थात् छोटा होता है। उस अणु सूत्र के साथ अर्थ का जो योग है-संबंध है उसी का नाम अनुयोग है।

प्रश्न-पहिले अर्थ होता है बाद में उसके सूत्र होता है यह कथन अयुक्त है। कारण कि सूत्र के विना अर्थ नहीं हो सकता है। इसलिये ऐसा मानना चाहिये कि पहिले सूत्र होता है और बाद में अर्थ होता है। लौकिक जन भी यही कहते हुए पाये जाते हैं। सूत्र आधार है और अर्थ आधेय है। सूत्र में अर्थ रहता है अर्थ में सूत्र नहीं। आधार के होने पर ही आधेय रह सकता है अन्यथा नहीं। दूसरे-अर्थ की अपेक्षा जो सूत्र को अणु कहा गया है वह भी ठीक नहीं मालूम पडता। कारण कि देखा जाता है कि एक ही सन्दूक

નિર્ધારિત બની જાય છે સૂત્ર અણુ-લઘુ હોય છે તથા અર્થ સૂત્રની અપેક્ષાથી મહાન હોય છે, એક એક સૂત્રના અનંત અર્થ થાય છે સૂત્રને અણુ એ અભિપ્રાયથી કહેવામા આવેલ છે કે, એક તો તે અર્થના પશ્ચાદ્ભાવિ છે, (પાછળ થનારૂ) અને બીજુ તે લઘુ હોય છે, એ અણુ સૂત્રની સાથે અર્થનો જે યોગ છે-સંબંધ છે તેનુ નામ અનુયોગ છે

પ્રશ્ન-પહેલો અર્થ થાય છે અને એ પછી સૂત્ર થાય છે, તે કહેવુ અયુકત છે કારણ કે સૂત્ર વગર અર્થ થઈ શકે નહી. આ માટે સમજવું જોઈએ કે પહેલાં સૂત્ર હોય છે અને પછી અર્થ થાય છે. સૂત્ર આધાર છે અને અર્થ આધેય છે સૂત્રમા અર્થ રહે છે અર્થમા સૂત્ર નહી આધારના હોવાથી જ આધેય રહી શકે છે તેના વગર નહી બીજુ અર્થની અપેક્ષા જે સૂત્રને અણુ કહેવામા આવેલ છે તે પણ ઠીક નથી કારણ કે, જોવામા આવે છે કે, એકજ પેટીમાં ઘણા વસ્ત્ર રાખવામા આવે છે આથી તે પેટીમા બાદરતા

तत्र मान्ति स्म। एवं पेटिकास्थानीये सूत्रे बह्वन्यर्थपदानि भवन्ति, तत्र सूत्रमेव बादरं भवितुमर्हति नार्थ इति। किंचार्थस्य महत्त्वमेकान्ततो नास्ति, प्रथमे उत्क्षिप्तज्ञाते हि 'अनुकम्पा कर्तव्या' इत्यर्थो बहुभिः सूत्रैर्वर्णितः। तथा-अष्टादशे सुंसुमादारिकाज्ञाते वर्णरूपबलादिहेत्वर्थं नाहारयितव्यम्, इत्यर्थो बहुभिः सूत्रैर्वर्णितः, तस्मादर्थो न महान् किन्तु सूत्रमेव महदिति चेत्—?

अत्रोच्यते—पूर्वं सूत्रं पश्चादर्थः, इति न संभवति। अर्थस्य हि सूत्रतः पश्चाद्भावित्वं न युज्यते, अर्थं विना सूत्रं निराधारितं सत् कीदृशं स्यात्? अतएव

में अनेक वस्त्र रख दिये जाते हैं एतावता पेटी में ही बादरता आती है वस्त्रों में नहीं। क्यों कि उसके आधार से ही बहुत वस्त्र उसमें समा जाते हैं। इसी तरह पेटी के स्थानीय सूत्र में भी बहुत से अर्थपद रहा करते हैं इसलिये सूत्र को ही बादर होने का प्रसंग प्राप्त होता है अर्थ को नहीं। तथा-अर्थ में महत्ता भी एकान्त से स्थापित नहीं होती है। "प्रथमे उत्क्षिप्तज्ञाते" ज्ञातासूत्र के प्रथम उत्क्षिप्तज्ञात नामक अध्ययन में भगवान ने फरमाया है कि अनुकंपा करनी चाहिये इस प्रकार का अर्थ बहुत सूत्र से वर्णित किया है। तथा "अष्टादशे सुंसमादारिका ज्ञाते" अर्थात् इसी ज्ञाता सूत्र के अठारवें सुसुमादारिकानामक अध्ययन में वर्ण, रूप, बल आदि की वृद्धि निमित्त मुनियों को आहार नहीं करना चाहिये यह अर्थ बहुत सूत्रों से वर्णित किया है। इसलिये अर्थ महान् नहीं है किन्तु सूत्र ही महान् है यही बात ज्ञात होती है।

उत्तर-पहिले सूत्र होता है पश्चात् अर्थ यह कथन युक्तियुक्त नहीं है

આવે છે વસ્ત્રોમાં નહીં કેમ કે પેટીના આધારથી જ ઘણાં વસ્ત્રો તેમાં સમાઈ શકે એવી રીતે સ્થાનીય સૂત્રમાં પણ ઘણા અર્થ પદ રહ્યા કરે છે માટે જ સૂત્રને બાદર હોવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે અર્થને નહીં તેમ અર્થમાં મહત્તા પણ એકાન્તથી સ્થાપિત થતી નથી જ્ઞાતા સૂત્રના પ્રથમ ઉત્ક્ષિપ્તજ્ઞાત નામના અધ્યયનમાં ભગવાને ફરમાવ્યું છે કે અનુકમ્પા કરવી જોઈએ. આ પ્રકારનો અર્થ ઘણા સૂત્રોથી વર્ણવવામાં આવેલ છે તથા 'અષ્ટાદશે સુસમાદારિકા જ્ઞાતે' અર્થાત્ આ જ્ઞાતા સૂત્રના અઢારમા "સુસમાદારિકા" નામના અધ્યયનમાં વર્ણ રૂપ, બળ વગેરેની વૃદ્ધિ નિમિત્તે મુનિઓએ આહાર ન કરવો જોઈએ આ અર્થ ઘણા સૂત્રોમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે આ માટે અર્થ મહાન નથી પણ સૂત્ર જ મહાન છે આ વાત જ્ઞાત થાય છે

ઉત્તર-પહેલાં સૂત્ર હોય છે પછી અર્થ આ કહેવું યુક્તિ યુક્ત નથી, કારણ

निरर्थक स्यात्, यथा नव पूपा दशदाडिमानीत्यादिवाक्यं सम्बन्धरहितं निरर्थकं भवति। अपि च—लौकिका अपि शास्तारः प्रथमतोऽर्थं दृष्ट्वा सूत्र कुर्वन्ति, अर्थमन्तरेण सूत्रस्यानिष्पत्तेः। तथा चोक्तम्—

"अत्थं भासइ अरिहा, तमेव सुत्तीकरेंति गणधारी।
अत्थं विणा च सुत्त, अणिस्सिय केरिसं होइ" ॥ १ ॥

छाया—अर्थं भाषतेऽर्हन्, तमेव सूत्रीकुर्वन्ति गणधारिणः।
अर्थं विना च सूत्रम्, अनिश्रित कीदृशं स्यात् ॥ १ ॥

किञ्च—"अत्थं भासइ अरिहा, सुत्तं गुंफंति गणहरा निउणा।"
अपरञ्च—सासणस्स हियट्ठाए, ततो सुत्तं पवत्तई ॥

यदप्युक्तं—पेटिकावद् बादरं सूत्रम्, अर्थस्तु अणुरिति तदप्यसत्, यतस्तस्या पेटिकाया एकं वस्त्रमादाय तेनानेकाः पेटिका वध्यन्ते, तथैकेनार्थेन बहूनि सूत्राणि

कारण कि अर्थ के बिना निश्रारहित सूत्र हो ही नहीं सकता है। यदि वह होता है तो "नवपूपा दशदाडिमा" आदि वाक्य की तरह निरर्थक और असंबद्ध ही होगा। लौकिक शास्त्र के जानने वाले भी तो प्रथम अर्थ को देखकर ही सूत्र की रचना किया करते हैं। क्यों कि अर्थ के बिना सूत्र की निष्पत्ति नहीं होती है। कहा भी है—

अत्थं भासइ अरिहा, तमेव सुत्ती करेंति गणधारी।
अत्थ विणा च सुत्त, अणिस्सिय केरिस होइ ॥ १ ॥
अत्थ भासइ अरिहा, सुत्तं गुंफति गणहरा निउणा।
सासणस्स हियट्ठाए, ततो सुत्तं पवत्तई ॥ २ ॥

तीर्थंकर भगवान पहिले अर्थ की प्ररूपणा करते हैं और उसी अर्थ को गणधर भगवान सूत्ररूप में गुथते है। १।

કે અર્થના વિના નિશ્રા રહિત સૂત્ર થઈ જ શકતુ નથી કદાચ તે હોય છે, તો "नवपूपा दशदाडिमा" આદિ વાકયની માફક નિરર્થક અને સબધ વગરનુ હોય લૌકિક શાસ્ત્રના જાણવાવાળા પણ પ્રથમ અર્થને જોઈને સૂત્રની રચના કર્યા કરે છે કેમ કે અર્થના વગર સૂત્રની ઉત્પત્તિ થતી નથી કહ્યુ પણ છે કે—

अत्थं भासइ अरिहा, तमेव सुत्तीकरेंति गणधारी।
अत्थ विणा च सुत्त, अणिस्सिय केरिस होइ ॥ १ ॥
अत्थ भासइ अरिहा, सुत्त गुफंति गणहरा निउणा।
समणस्स हियट्ठाए, ततो सुत्त पवत्तई ॥ २ ॥

તીર્થંકર ભગવાન પહેલા અર્થની પ્રરૂપણા કરે છે, અને એજ અર્થને ગણધર ભગવાન સૂત્રના રૂપમા ગૂંથે છે અર્થના વગર સૂત્ર નિશ્રારહિત બનીને

रच्यन्ते। एवं वस्त्रस्थानीयस्यार्थस्य महत्त्वम्, पेटिकास्थानीयस्य तु सूत्रस्याणुत्वमेव। यदप्युक्तम्—अर्थो महानित्यस्यैकान्तता नास्तीति तदप्यविचारितभाषितम्—उत्क्षिप्तज्ञातादिषु सत्त्वानुकम्पादिकोऽर्थस्तदध्ययनमात्रस्य, अशेषस्य तु सूत्रस्य तद्व्यतिरिक्ता अपि बहवोऽर्थाः सन्ति।

॥ इति अष्टमं द्वारम् ॥

अर्थ के विना सूत्र निःसाररहित होता हुआ दशदाडिम आदि वाक्य की तरह केवल असंबद्ध और निरर्थक ही माना जाता है।२। जो यह कहा है कि पेटी की तरह सूत्र बादर होता है तथा वस्त्रादिक की तरह अर्थ अणु होता है सो यह कहना भी ठीक नहीं है। क्यों कि जिस प्रकार उसी पेटी के किसी एक वस्त्र द्वारा उसी पेटी जैसी अनेक पेटियाँ लपेटी जा सकती हैं उसी प्रकार एक अर्थ से अनेक सूत्र रचे जा सकते हैं। इस तरह वस्त्रस्थानीय अर्थ में महत्त्व आता है और पेटी स्थानीय सूत्र में अणुत्व हो। एकान्तसे अर्थ में महत्त्व नहीं है क्यों कि उत्क्षिप्त आदि अध्ययनों में जो कहा गया है वह सत्त्वानुकंपादिक रूप अर्थ उस अध्ययनमात्र का ही है, अर्थात् उनमें अनुकंपादि अर्थों की ही प्रधानता है। और अनुकंपादि अर्थों को ही सिद्ध किया है। न कि अवशिष्ट समस्त सूत्र का। उसके तो उससे अतिरिक्त और भी अनेक अर्थ हैं।

॥ यह आठवाँ द्वार संपूर्ण हुआ ॥ ८ ॥

દશદાડીમ આદિ વાક્યની માફક કેવળ અસબદ્ધિત અને નિરર્થક જ માનવામાં આવે છે એમ કહેવામાં આવે કે પેટીની માફક સૂત્ર બાદર હોય છે તથા વસ્ત્રાદિકની માફક અર્થ અણુ હોય છે તો તે કહેવું પણ ઠીક નથી. કેમ કે, એ પેટીના કોઈ એક વસ્ત્રમાં આવી અનેક પેટીઓ બાંધી શકાય છે. એજ રીતે એક અર્થથી અનેક સૂત્ર રચી શકાય છે આ રીતે વસ્ત્રનું સ્થાનીય અર્થમાં મહત્વ આવે છે અને પેટી સ્થાનીય સૂત્રમાં અણુત્વ જ એકાન્તથી અર્થમાં મહત્વ નથી એવું જે કહેવામાં આવેલ છે તે પણ ઠીક નથી. કેમકે ઉત્ક્ષિપ્ત વગેરે અધ્યયનમાં જે કહેવાયેલ છે તે સત્વાનુકંપાદિક રૂપ અર્થ તે તે અધ્યયન માત્રના જ છે અર્થાત્ તેમાં અનુકમ્પાદિ અર્થોની જ પ્રધાનતા છે અને અનુકમ્પાદિ અર્થોને જ સિદ્ધ કરેલ છે ન કે અવશિષ્ટ બધા સૂત્રોને. એના તો એનાથી બીજા ઘણા અર્થો છે

॥ આ આઠમું દ્વાર સંપૂર્ણ થયું ॥ ૮ ॥

वृत्त्यकरेषु निशीथ-बृहत्कल्प-व्यवहारार्थधराणां वैयावृत्त्यकरो महानिर्जरावान् भवति। तथा द्वादशाङ्गीधरस्य वैयावृत्त्यकरः। शेषार्थेभ्यश्छेद सूत्रार्थस्य वलवत्त्वे किं कारणमिति चेत्-उच्यते-स्खलितचारित्रस्य छेदसूत्रार्थेन शोधिर्भवति, तस्मात् शेषात् सर्वस्मादप्यर्थात् छेदसूत्रार्थो वलवान्।

सूत्रेऽर्थे तथा युगपत् तदुभयस्मिंश्चिन्त्यमाने यथोत्तरं निर्जरा वलवती भवति। सूत्रापेक्षयाऽर्थो महर्द्धिकः, अर्थापेक्षया तदुभयो महर्द्धिकः, तत्र किं कारणमिति चेत्? अत्रोच्यते-गृहनिष्पत्तौ यत् साधनं-काष्ठ पाषाणादि, तत्संग्रहे कृते सत्येव

सूत्र में उत्तरोत्तर महानिर्जरा कही हैं उसी तरह अर्थ में उत्तरोत्तर महानिर्जरा समझनी चाहिये। अर्थधरों की वैयावृत्ति करने वालों में निशीथ, सूत्र, बृहत्कल्पसूत्र, एव व्यवहार सूत्र के अर्थधरों की वैयावृत्ति करने वालों के महानिर्जरा होती है तथा-द्वादशांगी के पाठी की वैयावृत्ति करनेवाला महानिर्जरा करता है। शेष अर्थ की अपेक्षा छेद सूत्रों के अर्थों में अधिकता क्यों कही गई हैं, उसका समाधान इस प्रकार है। यदि कोई साधु अपने गृहीत चारित्र से स्खलित हो जाता है तो उसकी शुद्धि छेदश्रुत के अर्थ से होती है। इसलिये अवशिष्ट-समस्त अर्थों की अपेक्षा छेदश्रुतों का अर्थ अधिक कहा गया है।

सूत्र का, अर्थ का तथा युगपत् सूत्रार्थ का अध्ययन करने पर यथोत्तर अधिक २ निर्जरा होती है। सूत्र की अपेक्षा अर्थ महान् होता है और अर्थ की अपेक्षा तदुभय-सूत्र एवं अर्थ-ये दोनों महान् होते हैं। इसमें कारण यह है कि जिस प्रकार घर बनाने में जो काष्ठपाषाण आदि साधन हैं जब उनका सग्रह हो जाता है तब घर बनता है। उसी

રીતે અર્થમા ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા સમજવી જોઈએ અર્થધરોની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળામા નિશીથસૂત્ર, બૃહત્કલ્પસૂત્ર અને વ્યવહારસૂત્રના અર્થધરોની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાને મહાનિર્જરા થય છે તથા દ્વાદશાગીના પાઠીની વૈયાવૃત્તિ કરનાર મહાનિર્જરા કરે છે શેષ અર્થની અપેક્ષા છેદ સૂત્રોના અર્થોમા અધિકતા કેમ કહેવામા આવી છે, એનુ સમાધાન આ પ્રકારનુ છે-જો કોઈ સાધુ પોતે ગ્રહણ કરેલા ચારિત્રથી સ્ખલિત થઈ જાય છે તો એની શુદ્ધિ છેદશ્રુતના અર્થથી થાય છે આ માટે અવશિષ્ટ-સમસ્ત અર્થોની અપેક્ષા છેદશ્રુતોનો અર્થ અધિક કહેવાયેલ છે

સૂત્રનુ, અર્થનુ તથા યુગપત્ સૂત્રાર્થનુ અધ્યયન કરવાથી યથોત્તર અધિક અધિક નિર્જરા થાય છે સૂત્રની અપેક્ષા અર્થ મહાન હોય છે. આમા એ કારણ છે કે, જે રીતે ઘર બનાવવામા પાણા લાકડા વગેરે સાધન છે, અને તેનો સંગ્રહ

एवं निष्पद्यते, तथाऽर्थानुसन्धाने सत्येव सूत्रं निष्पद्यते, अतः सूत्रापेक्षयाऽर्थस्य प्राधान्यं भवति। किं च–सूत्रगणधरप्रोक्तम्, अर्थस्तु भगवत्प्रोक्तितत्वस्मात् सूत्रापेक्षयाऽर्थस्य प्राधान्यं भवति। तथाचोक्तम्—

तित्थगरट्ठाणो खलु, अत्थो सुत्तं तु गणहरट्ठाणं।
अत्थेण य वंजिज्जइ सुत्तं, तम्हा उ सो बलवं॥ १॥

छाया–तीर्थकरस्थानं खलु अर्थः, सूत्रं तु गणधरस्थानम्।
अर्थेन च व्यज्यते सूत्रं, तस्मात् स बलवान्॥ १॥

व्याख्या—अर्थः खलु तीर्थकरस्थानः, तस्य तेनाभिहितत्वात्। सूत्रं तु गणधरस्थानं तस्य तैर्ग्रथितत्वात्। अर्थेन च यस्मात् सूत्रं व्यज्यते=प्रकटीक्रियते, तस्मात् सोऽर्थः सूत्राद् बलवान्॥ १॥

सूत्रापेक्षयाऽर्थापेक्षया च सूत्रार्थोभयस्य प्राबल्ये दृष्टान्तः प्रदर्श्यते। यथा प्राकमार्गे दधि मधुरं, तदपेक्षया शर्करा मधुरतरा, एतच्च संमिलित दधिशर्करं मील-

---

तरह अर्थ का अनुसंधान जब होता है तभी गणधर भगवान सूत्रों की रचना करते है। अतः सूत्र की अपेक्षा अर्थ में प्रधानता आती है। तथा–सूत्र गणधरों ने कहे हैं और अर्थ प्रभु द्वारा प्ररूपित हुआ है इसलिये भी सूत्रकी अपेक्षा अर्थ में प्रधानता आजाती है। कहा भी है–अर्थ तीर्थंकर के स्थानापन्न है क्यों कि तीर्थंकर ही अर्थ की प्ररूपणा करते हैं। सूत्र गणधर के स्थानापन्न है क्यों कि वह उनके द्वारा ग्रथित होता है। अर्थ से ही सूत्र उत्पन्न होता है अतः अर्थ ही प्रधान है। सूत्र की अपेक्षा एवं अर्थ की अपेक्षा सूत्रार्थ किस प्रकार प्रधान होता है यह बात दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट की जाती है–जैसे–ताजा दही मीठा होता है। दही की अपेक्षा शक्कर मीठी होती है। अब इन दोनों का परस्पर

કરવામાં આવે છે ત્યારે જ થઇ શકે છે એ જ રીતે અર્થનું અનુસંધાન થાય છે ત્યારે ગણધર ભગવાન સૂત્રોની રચના કરે છે આથી સૂત્રની અપેક્ષાએ અર્થમાં પ્રધાનતા આવે છે તથા–સૂત્ર ગણધરોએ કહેલ છે, અને અર્થ પ્રભુ દ્વારા પ્રરૂપિત થયેલ છે આ કારણે પણ અર્થમાં પ્રધાનતા આવે છે કહ્યું પણ છે–અર્થ તીર્થંકર પ્રભુના સ્થાનાપન્ન છે કેમકે તીર્થંકર જ અર્થની પ્રરૂપણા કરે છે સૂત્ર ગણધરના સ્થાનાપન્ન છે કેમકે તે એમના દ્વારા ગ્રથિત થાય છે અર્થથી જ સૂત્ર ઉત્પન્ન થાય છે આથી અર્થ જ પ્રધાન છે સૂત્રની અપેક્ષા અને અર્થની અપેક્ષા સૂત્રાર્થ કઈ રીતે પ્રધાન હોય છે તે વાત દૃષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—જેમ–તાજું દહીં મીઠું હોય છે અને દહીંથી સાકર મીઠી હોય છે, જ્યારે એ બન્ને ને એક બીજા સાથે મેળવવામાં આવે છે ત્યારે

अथ नवमं द्वारम्—सूत्रार्थतदुभयेषु यथोत्तर माबल्यम्—

द्वादशाङ्गमधीयानाना वैयावृत्त्ये क्रियमाणे तेषा वैयावृत्त्यकराणा महती निर्जरा भवति तदावरणीयस्य कर्मणः क्षयकरणात्, तेषां महापर्यवसान च भवति–पुनरन्य नवकर्मबन्धाभावात्। ननु कस्य कीदृशी निर्जरा भवति ?

अत्रोच्यते—सूत्रेऽर्थे च यथोत्तर बलवती निर्जरा। आवश्यकादियावच्चतुर्दश पूर्वाणि सूत्र, तद्द्वारा यथोत्तरं महती महत्तरा निर्जरा भवति। इयमत्र भावना–एक आवश्यकसूत्रधरस्य वैयावृत्त्य करोति, अपरो दशवैकालिकसूत्रधरस्य वैयावृत्त्यक-

---

सूत्र, अर्थ एवं सूत्रार्थ में यथोत्तर प्रबलता का कथन नववें द्वार में करते हैं—

द्वादशांग को पढ़ते हैं और वे वैयावृत्त्य करते हैं (अर्थात् आचार्य उपाध्याय की सेवा करते हैं) उनको श्रुतज्ञानावरणीय कर्मों की महा-निर्जरा होती है तथा अन्य नवीन कर्म का बन्ध भी नहीं होता है। किसके कैसी निर्जरा होती है ? इस बात को स्पष्ट किया जाता है–सूत्र एवं अर्थ को पढने वालों की यथोत्तर महानिर्जरा होती है। आवश्यक सूत्र से लेकर १४ पूर्वतक के आगम सूत्र हैं। इनके द्वारा उत्तरोत्तर महानिर्जरा होती है सो तात्पर्य इसका इस प्रकार है कि कोई मुनि आवश्यक सूत्र को जानने वाले की वैयावृत्ति (सेवा) करता है और कोई दूसरा दशवैकालिक सूत्र को जानने वाले की वैयावृत्ति (सेवा) करता है। तो इनमें आवश्यक सूत्र को जानने वाले की वैयावृत्ति करने वाले की निर्जरा की अपेक्षा जो दशवैकालिक को पढाने वाले की वैया-

---

સૂત્ર, અર્થ એવ સૂત્રાર્થમા યથોત્તર પ્રબલતાનુ કથન નવમા દ્વારમા કરે છે —

દ્વાદશાગ ભણે છે અને જે વૈયાવૃત્ય કરે છે (આચાર્ય–ઉપાધ્યયની સેવા કરે છે) એને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોની મહાનિર્જરા થાય છે તથા નવા બીજા કર્મોના બધ પણ થતા નથી કોને કેવી નિર્જરા થાય છે ? આ વાતને સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે —

સૂત્ર અને અર્થને ભણનારાઓને યથોત્તર મહાનિર્જરા થાય છે આવશ્યક સૂત્રથી લઈ ૧૪ પૂર્વ સુધીના આગમ સૂત્ર છે, એના દ્વારા ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા થાય છે મતલબ કોઈ મુનિ આવશ્યક સૂત્રને જાણવાવાળાની વૈયા-વૃત્તિ (સેવા) કરે છે અને કોઈ બીજા દશવૈકાલિક સૂત્રને જાણવાવાળાની વૈયાવૃત્તિ (સેવા) કરે છે તો એમા આવશ્યકસૂત્રને જાણવાવાળાની વૈયાવૃત્તિ કરવાવા-ળાની નિર્જરાને બદલે જે દશવૈકાલિકના ભણાવનારની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળા છે,

रसस्यावश्यकसूत्रधरवैयावृत्त्यकरापेक्षया महती निर्जरा, आवश्यकसूत्रधरस्यैव दश वैकालिकाध्ययनेऽधिकारात्। एवम् अधस्तनाधस्तनतरश्रुतधरवैयावृत्त्यकरापेक्षया उपर्युपरितनश्रुतधरवैयावृत्त्यकरो यथोत्तरं महानिर्जरावान् भवति। एवं त्रयोदश पूर्वधरवैयावृत्त्यकरापेक्षया चतुर्दशपूर्वधरवैयावृत्त्यकरो महानिर्जराकारी भवति। एवमर्थेऽपि भावनीयम्। आवश्यकार्थधरस्य यो वैयावृत्त्यं करोति, तदपेक्षया दश वैकालिकार्थधरस्य यो वैयावृत्त्यकरस्तस्य महती निर्जरा भवति, एवं पूर्ववद्बोध्यम्। यथा सूत्र यथोत्तरं परिभावना एवमर्थेऽपि भावनीया। तत्र विशेषस्तु–अर्थधरवैया

वृत्ति करने वाला है उसके महानिर्जरा होती है। क्यों कि आवश्यक सूत्र को पढ चुकने वाले का ही अधिकार दशवैकालिक सूत्र के अध्ययन में होता है। इस प्रकार नीचे २ श्रुत को धारण करने वालों की वैयावृत्ति करने वालों की निर्जरा की अपेक्षा जो ऊपर २ के श्रुत को धारण करने वाले हैं उनकी वैयावृत्ति करने वालों की निर्जरा यथोत्तर अधिक अधिकतर होती है। इसी तरह जो तेरहपूर्व के धारी हैं उनकी जो वैयावृत्त करने वाला है उसके जितनी निर्जरा होगी उसकी अपेक्षा जो १४ पूर्व के पाठियों की वैयावृत्ति करने वाला होगा उसकी महानिर्जरा होगी। इसी तरह इनके अर्थ विषय में भी समझ लेना चाहिये। जैसे–जो आवश्यक सूत्र के अर्थ का पाठी है उसका जो वैयावृत्य करने वाला है उसके जितनी निर्जरा होगी उसकी अपेक्षा जो दशवैकालिक सूत्र के अर्थ का पाठी है उनको वैयावृत्ति करने वाले की निर्जरा अधिकतर होगी। इस तरह पहिले की तरह अर्थ के विषय में लगा लेना चाहिये। जिस तरह

એને મહાનિર્જરા થાય છે કેમકે આવશ્યક સૂત્ર પુરી રીતે શીખી લેનારને જ અધિકાર દશવૈકાલિકસૂત્રના અધ્યયનનો થાય છે આ રીતે નીચે નીચેના શ્રુતને ધારણ કરવાવાળાની વૈયાવૃત્તિ કરનારને નિર્જરાની અપેક્ષા જે ઉપર ઉપરનાં શ્રુતને ધારણ કરવાવાળા છે એની વૈયાવૃતિ કરનારની નિર્જરા યથોત્તર અધિક અધિકતર થાય છે આ રીતે જે તેરપૂર્વના ધારક છે એમની જે વૈયાવૃત્તિ કરે છે એને જેટલી નિર્જરા થાય એની અપેક્ષા જે ચૌદપૂર્વના ધારક છે એની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાને મહાનિર્જરા થાય છે આવી જ રીતે અર્થમાં પણ સમજવું જોઈએ જે આવશ્યક સૂત્રના અર્થના પાઠી છે એનો વૈયાવૃતિ કરનારની જેટલી નિર્જરા થાય એની અપેક્ષા જે દશવૈકાલિક સૂત્રના અર્થના પાઠી છે એમની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાની નિર્જરા અધિકતર થાય છે એજ રીતે પહેલાની માફક અર્થના વિષયમાં સમજી લેવું જોઈએ. જે રીતે સૂત્રમાં ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા કહી છે એજ

वृत्त्यकरेषु निशीथ–बृहत्कल्प–व्यवहारार्थधराणां वैयावृत्त्यकरो महानिर्जरावान् भवति। तथा द्वादशाङ्गीधरस्य वैयावृत्त्यकरः। शेषार्थेभ्यश्छेद सूत्रार्थस्य बलवत्त्वे किं कारणमिति चेत्–उच्यते–स्खलितचारित्रस्य छेदसूत्रार्थेन शोधिर्भवति, तस्मात् शेषात् सर्वस्मादप्यर्थात् छेदसूत्रार्थो बलवान्।

सूत्रेऽर्थे तथा युगपत् तदुभयस्मिंश्चिन्त्यमाने यथोत्तरं निर्जरा बलवती भवति। सूत्रापेक्षयाऽर्थो महर्द्धिकः, अर्थापेक्षया तदुभयो महर्द्धिकः, तत्र किं कारणमिति चेत्? अत्रोच्यते-गृहनिष्पत्तौ यत् साधनं–काष्ठ पाषाणादि, तत्संग्रहे कृते सत्येव

सूत्र में उत्तरोत्तर महानिर्जरा कही हैं उसी तरह अर्थ में उत्तरोत्तर महानिर्जरा समझनी चाहिये। अर्थधरों की वैयावृत्ति करने वालों में निशीथ, सूत्र, बृहत्कल्पसूत्र, एव व्यवहार सूत्र के अर्थधरों की वैयावृत्ति करने वालों के महानिर्जरा होतो है तथा–द्वादशांगी के पाठी की वैयावृत्ति करनेवाला महानिर्जरा करता है। शेष अर्थ की अपेक्षा छेद सूत्रों के अर्थो में अधिकता क्यो कही गई हैं, उसका समाधान इस प्रकार है। यदि कोई साधु अपने गृहीत चारित्र से स्खलित हो जाता है तो उसकी शुद्धि छेदश्रुत के अर्थ से होती है। इसलिये अवशिष्ट–समस्त अर्थों की अपेक्षा छेदश्रुतों का अर्थ अधिक कहा गया है।

सूत्र का, अर्थ का तथा युगपत् सूत्रार्थ का अध्ययन करने पर यथोत्तर अधिक २ निर्जरा होती है। सूत्र की अपेक्षा अर्थ महान् होता है और अर्थ की अपेक्षा तदुभय–सूत्र एवं अर्थ–ये दोनों महान् होते हैं। इसमें कारण यह है कि जिस प्रकार घर बनाने में जो काष्ठपाषाण आदि साधन हैं जब उनका संग्रह हो जाता है तब घर बनता है। उसी

રીતે અર્થમા ઉત્તરોત્તર મહાનિર્જરા સમજવી જોઈએ અર્થધરોની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળામા નિશીથસૂત્ર, બૃહત્કલ્પસૂત્ર અને વ્યવહારસૂત્રના અર્થધરોની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળાને મહાનિર્જરા થય છે તથા દ્વાદશાગીના પાઠીની વૈયાવૃત્તિ કરનાર મહાનિર્જરા કરે છે શેષ અર્થની અપેક્ષા છેદ સૂત્રોના અર્થોમા અધિકતા કેમ કહેવામા આવી છે, એનુ સમાધાન આ પ્રકારનુ છે–જો કોઈ સાધુ પોતે ગ્રહણ કરેલા ચારિત્રથી સ્ખલિત થઈ જાય છે તો એની શુદ્ધિ છેદશ્રુતના અર્થથી થાય છે આ માટે અવશિષ્ટ–સમસ્ત અર્થોની અપેક્ષા છેદશ્રુતોનો અર્થ અધિક કહેવાયેલ છે

સૂત્રનુ, અર્થનુ તથા યુગપત્ સૂત્રાર્થનુ અધ્યયન કરવાથી યથોત્તર અધિક અધિક નિર્જરા થાય છે સૂત્રની અપેક્ષા અર્થ મહાન હોય છે આમા એ કારણ છે કે, જે રીતે ઘર બનાવવામા પાણા લાકડા વગેરે સાધન છે, અને તેનો સંગ્રહ

एवं निष्पद्यते, तथाऽर्थानुसन्धाने सत्येव सूत्रं निष्पद्यते, अतः सूत्रापेक्षयाऽर्थस्य प्राधान्यं भवति। किं च–सूत्रं गणधर प्रोक्तम्, अर्थस्तु भगवदुपदिष्टमस्मात् सूत्रापेक्षयाऽर्थस्य प्राधान्यं भवति। तथाचोक्तम्—

तित्थयरट्ठाणो खलु, अत्थो सुत्तं तु गणहरट्ठाणं।
अत्थेण य वंजिज्जइ सुत्तं, तम्हा उ सो बलवं॥ १॥

छाया–तीर्थकरस्थान खलु अर्थ, सूत्रं तु गणधरस्थानम्।
अर्थेन च व्यज्यते सूत्रं, तस्मात्तु स बलवान्॥ १॥

व्याख्या—अर्थः खलु तीर्थकरस्थानः, तस्य तेनाभिहितत्वात्। सूत्रं तु गणधरस्थानं तस्य तैर्ग्रथितत्वात्। अर्थेन च यस्मात् सूत्रं व्यज्यते=प्रकटीक्रियते, तस्मात् सोऽर्थः सूत्राद् बलवान्॥ १॥

सूत्रापेक्षयाऽर्थापेक्षया च सूत्रार्थोभयस्य प्राबल्ये दृष्टान्तः प्रदर्श्यते। यथा प्रातमात्रं दधि मधुरं, तदपेक्षया शर्करा मधुरतरा, एकत्र संमिलिते दधिशर्करे भीस्य

तरह अर्थ का अनुसंधान जब होता है तभी गणधर भगवान सूत्रों की रचना करते हैं। अतः सूत्र की अपेक्षा अर्थ में प्रधानता आती है। तथा–सूत्र गणधरों ने कहे हैं और अर्थ प्रभु द्वारा प्ररूपित हुआ है इसलिये भी सूत्रकी अपेक्षा अर्थ में प्रधानता आजाती है। कहा भी है–अर्थ तीर्थंकर के स्थानापन्न है क्यों कि तीर्थंकर ही अर्थ की प्ररूपणा करते हैं। सूत्र गणधर के स्थानापन्न है क्यों कि वह उनके द्वारा ग्रथित होता है। अर्थ से ही सूत्र उत्पन्न होता है अतः अर्थ ही प्रधान है। सूत्र की अपेक्षा एवं अर्थ की अपेक्षा सूत्रार्थ किस प्रकार प्रधान होता है यह बात दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट की जाती है–जैसे–ताजा दही मीठा होता है। दही की अपेक्षा शक्कर मीठी होती है। जब इन दोनों का परस्पर

કરવામાં આવે છે ત્યારે જ સૂત્ર બને છે એ જ રીતે અર્થનું અનુસંધાન થાય છે ત્યારે ગણધર ભગવાન સૂત્રોની રચના કરે છે આથી સૂત્રની અપેક્ષાએ અર્થમાં પ્રધાનતા આવે છે તથા–સૂત્ર ગણધરોએ કહેલ છે અને અર્થ પ્રભુ દ્વારા પ્રરૂપિત થયેલ છે આ કારણે પણ અર્થમાં પ્રધાનતા આવે છે કહ્યું પણ છે–અર્થ તીર્થંકર પ્રભુના સ્થાનાપન્ન છે કેમકે તીર્થંકર જ અર્થની પ્રરૂપણા કરે છે સૂત્ર ગણધરનાં સ્થાનાપન્ન છે કેમકે તે એમના દ્વારા ગ્રથિત થાય છે અર્થથી જ સૂત્ર ઉત્પન્ન થાય છે આથી અર્થ જ પ્રધાન છે સૂત્રની અપેક્ષા અને અર્થની અપેક્ષા સૂત્રાર્થ કઈ રીતે પ્રધાન હોય છે તે વાત દ્રષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—જેમ–તાજુ દહીં મીઠું હોય છે અને દહીંથી સાકર મીઠી હોય છે જ્યારે એ બન્નેને એક બીજા સાથે મેળવવામાં આવે છે ત્યારે

ण्डनामकं द्रव्यं भवति, तत् खलु उभाभ्यां पृथगवस्थिताभ्यां दधिशर्कराभ्यामधिक विशिष्टास्वादजनकं यथा भवति, तथा सूत्रार्थोभयस्य सर्वभावाधिगमकारणत्वेन विशिष्टभावशुद्धिजनकत्वात् सर्वतः प्राधान्यम् । अतस्तदुभयधरस्य महती निर्जरा भवति ॥ २३ ॥

॥ इति नवमं द्वारम् ॥

पुनः शिष्यस्य वाग्विनयमाह—

मूलम्—मुसं परिहरे भिक्खू, न यं ओहारणिं वए ।
भासादोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥ २४ ॥

में सम्मिश्रण हो जाता है तो उससे श्रीखंडनाम का एक अपूर्व मधुर पदार्थ बनता हैं। उसका स्वाद न दही जैसा होता है और न शक्कर जैसा होता है। किन्तु इन दोनों से विलक्षण स्वाद होता है। इसी तरह सूत्र अर्थ ये दोनों जब सम्मिलित होते हैं तब इनसे समस्त भावों का-पदार्थों के स्वरूप का ज्ञान होने लगता है जो न केवल सूत्र से साध्य है और न केवल अर्थ से। इससे विशिष्ट भावों की अर्थात्-अध्यवसायों की विशिष्ट शुद्धि होती है। इसलिये सूत्र और अर्थ इन दोनों की अपेक्षा तदुभय प्रधान कहा गया है और इसीलिये केवल सूत्रधारी अथवा केवल अर्थधारी की अपेक्षा तदुभयधारी की सेवा करने वाले के महानिर्जरा होती है। इस तरह तेवीसवीं गाथा का अर्थ संक्षेप से संपूर्ण हुआ विस्तार से अर्थ अन्य शास्त्रों से समझना चाहिये ॥ २३ ॥

नवमा द्वार सम्पूर्ण

એનાથી શ્રીખંડ નામનો એક અપૂર્વ મધુર પદાર્થ બને છે. જેનો સ્વાદ ન દહીં જેવો હોય છે અને ન તો સાકર જેવો. પરંતુ આ બન્નેથી જુદી જ જાતનો સ્વાદ હોય છે આવીજ રીતે સૂત્ર અને અર્થ એ બન્ને જ્યારે સમ્મિલિત હોય છે, ત્યારે એનાથી સમસ્ત ભાવોનું-પદાર્થોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા લાગે છે જે ન કેવળ સૂત્રથી સાધ્ય છે અને ન કેવળ અર્થથી એનાથી વિશિષ્ટ ભાવોની અર્થાત્-અધ્યવસાયોની વિશિષ્ટ શુદ્ધિ થાય છે આ માટે સૂત્ર અને અર્થ આ બન્નેની અપેક્ષા તદુભય પ્રધાન કહેવામા આવેલ છે અને એજ માટે કેવળ સૂત્ર ધારી અથવા કેવળ અર્થધારીની અપેક્ષા તદુભયધારીની સેવા કરવાવાળાની મહા-નિર્જરા થાય છે આ રીતે તેવીસમી ગાથાનો અર્થ સંક્ષેપથી સંપૂર્ણ થયો. વિસ્તારથી અર્થ અન્ય શાસ્ત્રોથી સમજવો જોઈએ ॥ ૨૩ ॥

નવમું દ્વાર સંપૂર્ણ

छाया—मृषा परिहरेत् भिक्षुः, न चावधारणीं वदेत् ।
मापादोषं परिहरेत्, मायां च वर्जयेत् सदा ॥ २४ ॥

टीका—'मुसं परिहरे' इत्यादि ।

भिक्षुः=साधुः, मृषा=मृषावादम्–असत्यवचनं परिहरेत्=वर्जयेत् । मृषावादः संक्षेपेण द्विविधः–लौकिको लोकोत्तरश्च । तत्र प्रत्येकं द्रव्य–क्षेत्र–काल–भाव–भेदा चतुर्धा । द्रव्यतो लौकिकमृषावादः–विपरीतद्रव्यकथनम्, यथा–गाम् अश्वं कथयति । क्षेत्रतः–यथा–अन्यदीयक्षेत्रं प्रति मदीयमिदं क्षेत्रम्, इति कथनम् । एवमेव कालेऽपि भूत भविष्यद् वर्तमानविषये विपरीतकथनम्, यथा—पूर्वाह्नं प्रति–मध्याह्नकालोऽयमिति कथनम् इत्यादि ।

भावतो लौकिकमृषावादः–क्रोधादिकषायनिमित्तकः, तत्र क्रोधतो यथा–रुष्टः पुत्रो वदति नैष मम पिता, रुष्टः पिता वा वदति–नैष मम पुत्र इति । मानतो

शिष्य के वचनविनय के विषय में सूत्रकार समझाते हुए कहते हैं कि—'मुसं०' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(भिक्खू मुसं परिहरे–भिक्षुर्मृषा परिहरेत्) भिक्षु–साधु का कर्तव्य है कि वह मृषावाद का परित्याग कर देवे । मृषावाद संक्षेप से दो प्रकार का है–एक लौकिक और दूसरा लोकोत्तर । ये दोनों द्रव्य, क्षेत्र, काल, एवं भाव से चार २ प्रकार के हैं । विपरीत द्रव्य का कहना यह द्रव्य से लौकिक मृषावाद है जैसे गाय को घोड़ा कहना ॥ १ ॥ दूसरे के क्षेत्रको अपना क्षेत्र बताना यह क्षेत्र की अपेक्षा मृषावाद है ॥२॥ पूर्वाह्न को मध्याह्नकाल बतलाना यह काल की अपेक्षा मृषावाद है ॥ ३ ॥ जो क्रोधादि कषाय निमित्तक होता है वह भाव की अपेक्षा मृषावाद कहलाता है ४ ॥ वह भी चार प्रकार का है–जैसे क्रोध के आवेश में

શિષ્યના વચનવિનયના વિષયમાં સૂત્રકાર સમજાવતાં કહે છે કે—મુસ૦ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—भिक्खूमुसं परिहरे–भिक्षु मृषापरिहरेत् ભિક્ષુ–સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તે મૃષાવાદનો પરિત્યાગ કરી દે મૃષાવાદ સંક્ષેપથી બે પ્રકારે છે. એક લૌકિક અને બીજો લોકોત્તર આ બન્ને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવથી ચાર પ્રકારના છે વિપરીત દ્રવ્યનું કહેવું એ દ્રવ્યથી લૌકિક મૃષાવાદ છે, જેમ ગાયને ઘોડો કહેવો, ॥૧॥ બીજાના ક્ષેત્રને પોતાનું ક્ષેત્ર બતાવવુ તે ક્ષેત્રની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૨॥ સવારને મધ્યાન કાળ કહેવો એ કાળની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે ॥૩॥ જે ક્રોધાદિક કષાય નિમિત્ત બને છે તે ભાવની અપેક્ષા મૃષાવાદ કહેવાય છે ॥૪॥ તે પણ ચાર પ્રકારથી છે જેમ ક્રોધનાં આવેશમાં આવીને પુત્ર કહે છે કે આ મારો પિતા નથી અથવા જે સમય

यथा–अस्य कुटुम्बस्य भरणपोषणादिकार्यं कर्तुं को मां विहाय समर्थः ?। मायातो यथा–राजकरग्राहकः कंचिद् व्यापारिणं विक्रयवस्तु समादाय स्वस्थानमागतं प्रति पृच्छति–' कस्येदं वस्तुजातम् ' इति, एवं पृष्टोऽसौ व्यापारी मायया कथयति– ' नास्ति ममेदं वस्तुजातम्, अन्यदीयमेतत् सर्वम् ' इति।

लोभतो यथा–व्यापारी लोभवशाद् वदति ग्राहकं प्रति ' यावता मूल्येन मया क्रीतं, तावतैव तव हस्ते विक्रीणामि किंचिदप्यधिकं मूल्य न गृह्णामी–' ति।

लोकोत्तरमृषावादः प्रदर्श्यते–तत्र द्रव्यतो यथा–जीवम् अजीवं वदति, अजीवं

आकर पुत्र कहता कि यह मेरा पिता नहीं है। अथवा जिस समय पिता रुष्ट होता है, उस समय वह कहता है कि यह मेरा पुत्र नहीं है, यह सब कथन क्रोध रूप भाव की अपेक्षा मृषावाद है (१) मन कषाय के वशवर्ती होकर ऐसा कहना कि यदि मैं न होऊँ तो इस कुटुम्ब का भरण पोषण कौन करे (२) माया के वश में होकर जो ऐसा कहता है कि यह वस्तु मेरी नही है यह तो दूसरों की है, तात्पर्य इसका यह है जब कोई व्यापारी किसी राजा का कर लेने वाले के पूछने पर कि यह विक्रेय वस्तु किसकी है तब वह माया वश कहता है कि यह तो दूसरो की है मेरी नहीं है (३) लोभ के वश होकर जो झूठ वचन बोला जाता है वह लोभ कषाय की अपेक्षा मृषावाद है–जैसे व्यापारी लोग ग्राहकों को ऐसा कहते हैं कि भाई हमने जितने मूल्य में यह चीज खरीदी है उतने ही मूल्य में हम तुम्हें यह दे रहे हैं। कुछ भी अधिक नही ले रहे हैं ॥ ४ ॥ यह सब लौकिक मृषावाद है। चार प्रकार का लोकोत्तर मृषावाद इस प्रकार है–जीव को अजीव कहना, अजीव

પિતા ક્રોધિત બને છે તે વખતે તે કહે છે કે, આ મારો પુત્ર નથી, આ સઘળા કથન ભાવની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે (૧) મન કષાયના વશવર્તિ બનીને એવું કહેવું કે જો હું ન હોઉં તો આ કુટુંબનું ભરણ પોષણ કોણ કરે (૨) માયાના વશમાં આવીને જે એમ કહે છે કે આ વસ્તુ મારી નથી પણ બીજાની છે મતલબ આની એ છે કે, જ્યારે કોઈ રાજાનો કર્મચારી, કર વસુલ માટે આવે અને તેના પુછવાથી કોઈ વેપારી પોતાની વસ્તુ હોવા છતા માયા વશ બની પોતાની ન હોવાનુ કહી બીજાની હોવાનુ બતાવે (૩) લોભના વશ બનીને જે જુઠું વચન બોલવામાં આવે છે તે લોભ કષાયની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે જેમ–વેપારી લોક ગ્રાહકોને એમ કહે છે કે, ભાઈ જેટલી કિંમતે આ વસ્તુ મારા ઘરમાં પડેલ છે તેજ કિંમતે હું તમોને આપુ છુ, કાંઈ પણ નફો લેતો નથી. (૪) આ બધા લૌકિક મૃષાવાદ છે ચાર પ્રકારના લોકોત્તર મૃષાવાદ આ પ્રકારે છે, જીવને

घा जीवम् , इत्यादि । क्षेत्रतो यथा–भरतक्षेत्रम् ऐरवतक्षेत्रम् वदति, ऐरवतं वा भरतमिति । कालतो यथा—उत्सर्पिणीम् अवसर्पिणीं वदति, तथा–अवसर्पिणीम् उत्सर्पिणीं वदति। भावतो लोकोत्तरमृषावाद क्रोधादिकषायजनित , तत्र क्रोधतो यथा–सत्यपि गुरुशिष्यसम्बन्धे रुष्टो गुरुर्वदति–न त्वमसि मम शिष्यः, क्रोधाविष्टः शिष्योऽपि वदति– नायं मम गुरु' ' इत्यादि । मानतो यथा–अहमेव गच्छधुराधारणे समर्थोऽस्मि, यद्वा–अहमेव साधुनिर्वाहकोऽस्मि । मायातो यथा–कृताविचारं शिष्यं प्रति गुरु पृच्छति–त्वयाऽविचार कृत' किम् ? तदा शिष्यो मायया वदति न मयाविचार' कृत ' इत्यादि ।

को जीव कहना । यह द्रव्य की अपेक्षा मृषावाद है १ । भरतक्षेत्र को ऐरावत क्षेत्र कहना अथवा ऐरावत क्षेत्र को भरत क्षेत्र कहना यह क्षेत्र की अपेक्षा लोकोत्तर मृषावाद है २ । उत्सर्पिणी काल को अवसर्पिणी काल कहना अथवा अवसर्पिणी काल को उत्सर्पिणी काल कहना यह काल की अपेक्षा लोकोत्तर मृषावाद है ३। भाव से लोकोत्तर मृषावाद क्रोधादिक कषाय को लेकर चार प्रकार का है। गुरु शिष्य संबंध होने पर भी जिस समय गुरु किसी निमित्त को लेकर जब शिष्य के प्रति रुष्ट हो जाते हैं तब वे कहने लगते हैं कि तुम मेरे शिष्य नहीं हो। शिष्य भी जब क्रोध के आवेश में आ जाता है तो वह भी इस तरह से गुरु के प्रति कहने लगता है कि आप हमारे गुरु नहीं हैं। यह क्रोध की अपेक्षा लोकोत्तर भाव मृषावाद है (१)। मैं ही गच्छ की धुरा धारण करने में समर्थ हूं अथवा मैं ही साधुओं का निर्वाहक हूं इस प्रकार कहना यह मान कषाय की अपेक्षा लोकोत्तर भाव मृषावाद है (२)।

અજીવ કહેવું, અજીવને જીવ કહેવો, એ દ્રવ્યની અપેક્ષા મૃષાવાદ છે. (૧) ભરત ક્ષેત્રને એરાવતક્ષેત્ર કહેવું અને એરાવત ક્ષેત્રને ભરતક્ષેત્ર કહેવું તે ક્ષેત્રની અપેક્ષા લોકોત્તર મૃષાવાદ છે (૨) ઉત્સર્પિણી કાળને અવસર્પિણી કાળ કહેવો અથવા અવસર્પિણી કાળને ઉત્સર્પિણી કાળ કહેવો એ કાળની અપેક્ષા લોકોત્તર મૃષાવાદ છે. (૩) ભાવથી લોકોત્તર મૃષાવાદ ક્રોધાદિક કષાયને લઈ ચાર પ્રકારના છે ગુરુ કોઈ નિમિત્તે જ્યારે શિષ્ય પ્રત્યે ક્રોધિત બને છે ત્યારે તે કહેવા લાગે છે કે તું મારો શિષ્ય નથી શિષ્ય પણ ક્રોધના આવેશમાં આવી જાય છે ત્યારે તે પણ પોતાના ગુરુને કહેવા લાગે છે કે આપ મારા ગુરુ નથી આ ક્રોધની અપેક્ષા લોકોત્તર ભાવ મૃષાવાદ છે (૧) હું જ ગચ્છની ધુરા ધારણ કરવામાં સમર્થ છું અથવા હું જ સાધુઓનો નિર્વાહક છું આ પ્રકારે કહેવું એ માન કષાયની અપેક્ષા લોકોત્તર ભાવ મૃષાવાદ છે (૨) જે સમયે શિષ્ય જ્યારે

लोभतो यथा—अकल्प्येऽपि वस्त्रपात्रादौ, 'ममेदं वस्त्रं कल्पते' इत्यादि कथनम्।
यद्वा-मृषावादश्चतुर्विधः-सद्भावप्रतिषेधः १, असद्भावोद्भावनम् २, अर्थान्तरम् ३, गर्हा च ४,। तत्र सद्भावप्रतिषेधो यथा—नास्त्यात्मा, नास्ति पुण्यं, नास्ति पापम्, इत्यादि। असद्भावोद्भावन यथा-अस्त्यात्मा सर्वगतः, आत्मा स्यामाकतण्डुलमात्रः, इत्यादि। अर्थान्तरं यथा—गोविषये-'अश्वोऽयम्' इति। गर्हा तु त्रिधा-एका सावद्यव्यापारप्रवर्तनी, यथा 'क्षेत्रं कृष' इत्यादि। द्वितीया-अप्रिया,

---

जिस समय शिष्य जब कोई अतिचार लगा लेता है तो गुरु महाराज उससे पूछते हैं कि क्या तुमने अतिचार लगाया है तब शिष्य माया कषाय का अवलम्बन कर कहता है कि मैंने कोई अतिचार नहीं लगाया, इस प्रकार शिष्य का यह कथन माया कषाय की अपेक्षा लोकोत्तर भावमृषावाद है (३)। जो वस्त्र पात्रादिक अकल्पनीय हैं उनमें ये मेरे लिये कल्पनीय हैं इस प्रकार कहना यह लोभकषाय की अपेक्षा लोकोत्तर मृषावाद है। अथवा-मृषावाद इन अन्य प्रकारों से भी चार भेद वाला है-१ सद्भाव का प्रतिषेध, २ असद्भाव का उद्भावन, ३ अर्थान्तर, ४ गर्हा। आत्मा नहीं है पुण्य और पाप नहीं हैं इस प्रकार सत् अर्थ का अपलापक वचन सद्भाव प्रतिषेध मृषावाद है १। आत्मा सर्वव्यापक है अथवा श्यामाक तन्दुल के समान आत्मा है इस प्रकार असत् अर्थ का उद्भावक वचन असद्भाव का उद्भावनरूप द्वितीय मृषावाद है २। गो के विषय में ऐसा कहना कि यह अश्व है इस प्रकार अर्थान्तर का कथक वचन तृतीय अर्थान्तर नामक मृषावाद है ३। गर्हा तीन प्रकार की है सावद्य

કોઈ અતિચાર લગાડી લે છે તો ગુરુ મહારાજ એને પૂછે છે કે, શુ તને અતિચાર લાગેલ છે, ત્યારે શિષ્ય માયા કષાયનુ અવલબન કરી કહે છે કે મે કોઈ અતિચાર લગાડેલ નથી આ પ્રકારનુ એ શિષ્યનુ કથન માયા કષાયની અપેક્ષા લોકોત્તર ભાવ મૃષાવાદ (૩) જે વસ્ત્ર પાત્રાદિક અકલ્પનીય છે એમા એ મારા માટે કલ્પનીય છે એમ કહેવુ તે લોક કષાયની અપેક્ષા લોકોત્તર મૃષાવાદ છે અથવા-મૃષાવાદ એ અન્ય પ્રકારોથી પણ ચાર ભેદ વાળા છે ૧ સદ્ભાવનો પ્રતિષેધ, ૨ અસદ્ભાવનુ ઉદ્ભાવન, ૩ અર્થાન્તર, ૪ ગર્હા આત્મા નથી પુણ્ય અને પાપ નથી, આ પ્રકારનુ સાચા અર્થનુ અપલાપક વચન સદ્ભાવ પ્રતિષેધ મૃષાવાદ છે ૧ આત્મા સર્વ વ્યાપક છે, અથવા સ્યામાક ચોખાના જેવો આત્મા છે, આ પ્રકારનુ અસત અર્થનુ ઉદ્ભાવક વચન અસદ્ભાવનુ ઉદ્ભાવન રૂપ બીજુ મૃષાવાદ છે ૨ ગાયના વિષયમા એવુ કહેવુ કે તે ઘોડો છે આ પ્રકારે અર્થાન્તરનુ કથન વચન ત્રીજો અર્થાન્તર નામનો મૃષાવાદ છે ૩. ગર્હા

यथा-कार्यं प्रति 'अयं काण' इत्यादि। तृतीया-आक्रोशरूपा यथा 'अरे बान्धकिनेय दासीपुत्र ?' इत्यादि। पुनरयं क्रोधादिमाश्रयमसितमतुर्विध'। अत्रेदं बोध्यम्-मृषावादः क्रोधमानमायालोभहास्यभयक्रीडाक्रीडारत्यरतिदाक्षिण्यमात्सर्यविषादा दिमि संभवति। पीडाजनकः सत्यवादोऽपि मृषावाद इति। मृषाभाषणे दोषा उक्ता —

धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसनं तथा।
असत्यभाषिणां निन्दा, दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥ इति।

व्यापार प्रवर्तिनी, अप्रिया, और आक्रोशरूपा। क्षेत्र को जोतो इत्यादिक सावद्यव्यापार में प्रवर्तन कराने वाला वचन गर्हा का प्रथम भेद है। काने को काना कहना यह गर्हा का द्वितीय प्रकार है। 'अरे कुल्टा के पुत्र' इत्यादि वचन गर्हा का तृतीय प्रकार है। क्रोध, मान, माया, लोभ, हास्य, भय, व्रीडा-(लज्जा) क्रीडा, रति, अरति, दाक्षिण्य, मात्सर्य एवं विषाद आदि निमित्तों को लेकर मृषावाद में मनुष्यों की प्रवृत्ति होती है। जिस सत्यवचन से दूसरों को पीडा उपजे ऐसा सत्य वचन भी मृषावाद में अन्तर्हित जानना चाहिये। मृषावाद में अनेक दोष हैं-जैसे कहा है—

" धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसनं तथा ॥
असत्यभाषिणां निन्दा, दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥ "

मृषावाद से धर्म की क्षति होती है लोगों में विश्वास उठ जाता है देह और धन का नाश होता है। जो असत्यभाषी होते हैं उनकी अनेक

त्रण प्रकारनी छे सावद्य व्यापार प्रवर्तिनी अप्रिया अने आक्रोश रूपा क्षेत्रने खेडीने इत्यादिक सावद्य व्यापारमा प्रवर्तन करावनार वचन गर्हानो प्रथम भेद छे काणाने काणो कहेवो ए गर्हानो बीजो प्रकार छे 'अरे कुलटाना पुत्र' इत्यादि वचन गर्हानो त्रीजो प्रकार छे क्रोध मान, माया, लोभ हास्य, भय, लज्जा क्रीडा रति अरति, दाक्षिण्य, मात्सर्य अने विषाद आदि निमित्तोने मृषावादमा मनुष्योनी प्रवृत्ति थाय छे जे सत्य वचनथी बीजाओने पीडा उपजे एवु सत्य वचन पण मृषावादमा अन्तर्हित जाणवु जोईए मृषावादमां अनेक दोष छे जेवी रीते कह्यु छे के—

" धर्महानिरविश्वासो देहार्थव्यसनं तथा।
असत्यभाषिणां निन्दा दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥ "

मृषावादथी धर्मनी क्षती थाय छे लोकोनो विश्वास उठी जाय छे देह अने धननो नाश थाय छे जे असत्य भाषी होय छे तेनी अनेक प्रकारथी

च-पुनः, अवधारणीम्-निश्चयात्मिका भाषा न वदेत्-'गमिष्याम्येव' 'करिष्याम्येव' इत्यादिका भाषा न ब्रूयादित्यर्थः। यतः—

"अन्नह परिचिंतिज्जइ, कज्ज परिणमइ अन्नहा चेव।
विहिवसयाण जियाण, मुहुत्तमेत्तं पि बहुविग्घं ॥ १ ॥

छाया-अन्यथा परिचिन्त्यते, कार्यं परिणमत्यन्यथा चैव।
विधिवशगाना जीवाना मुहूर्तमात्रमपि बहुविघ्नम् ॥ १ ॥

यद्वा—अवधार्यते ज्ञायतेऽर्थोऽनयेत्यवधारणी अवबोधजनिका भाषा, सा चतुर्विधा-सत्या, मृषा, सत्यामृषा, असत्यामृषा च।

प्रकार से इस लोक में निन्दा होती है और परलोक में उन्हें दुर्गति की प्राप्ति होती है। अवधारणात्मक (निश्चयकारी) भाषा को बोलना यह भी एक असत्य का प्रकार है-जैसे-'जाऊँगा ही,' 'करूँगा ही'। अथवा-'जाऊँगा' 'करूँगा' इस प्रकार की भाषा मृषावाद में इसलिये सम्मिलित हो जाती है कि—

"अन्नह परिचिंतिज्जइ, कज्जं परिणमइ अन्नहा चेव।
विहिवसाण जियाणं मुहुत्तमेत्तं पि बहुविग्घं" ॥१॥

बोलने वाला विचारता कुछ है और होता कुछ है। मन में अवधारित बात की पूर्ति नहीं होती है। क्यों कि कर्म वशवर्ती जीवों के एक मुहूर्त्त में भी अनेक विघ्न उत्पन्न हो जाते हैं। अथवा-"अवधारण" शब्द का अर्थ अवबोध जनक भी है। यह अवबोधजनक भाषा सत्या १, मृषा २, सत्यामृषा ३, एवं असत्यामृषा ४, के भेद से

આ લોકમા નિંદા થાય છે, અને પરલોકમા તેને દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે અવધારણાત્મક નિશ્ચયકારી ભાષા બોલવી એ પણ એક અસત્યનો પ્રકાર છે જેમ-'જઈશજ, કરીશજ' અથવા-'જઈશ-કરીશ'આ પ્રકારની ભાષા મૃષાવાદમા એ માટે સમાય જાય કે,—

અન્નહ પરિચિંતિજ્જઈ કજ્જ પરિણામઇ અન્નહા ચેવ।
વિહિવસયાણ જીયાણં મુહુત્તમેત્ત બહુવિગ્ઘં ॥ ૧ ॥

બોલવાવાળો વિચારે છે કાઇ અને બને છે કાઈ, મનમા અવધારીત વાતની પૂર્તિ થતી નથી કેમકે, કર્મવશ વર્તી જીવોને એક ઘડીમા પણ અનેક વિઘ્ન ઉત્પન્ન થાય છે અથવા-"અવધારણ" શબ્દનો અર્થ અવ બોધજનક પણ છે અવ બોધજનક ભાષા ૧ સત્યા, ૨ મૃષા, ૩ સત્યામૃષા અને ૪ અસત્યામૃષાના ભેદથી ચાર પ્રકારની છે દેશકાલાદિકની અપેક્ષા જેમા કોઇ પ્રકારનો

सत्याराधनी सत्या। आराध्यते मोक्षमार्गोऽनयेत्याराधनी यथावस्थितवस्तु मिधायिनी-या सर्वज्ञमतानुसारेण भाष्यते, यथा-अस्त्यात्मा सदसन्नित्यानि त्यायनेकधर्मयुक्त इत्यादि।

या तु विराधनी विपरीतवस्त्वभिधायिनी सा मृषा। विराध्यते मोक्षमार्गोऽनयेति विराधनी, सर्वज्ञमतप्रातिकूल्येन भाष्यते, यथा-'नास्त्यात्मा' यथा वा-'एकान्तनित्य आत्मा' यथा वा-अचौरे 'अयं चौर' इत्यादि। तथा-सत्याऽपि परपीडोत्पादिका, सा परपीडाजनकत्वात् मुक्तिविराधनात् वा विराधनी, विराधनी त्वाच्च मृषा। यथा चौरं प्रति-'अयं चौरः' इति।

चार प्रकार की है। देशकालादिक की अपेक्षा जिसमें किसी भी प्रकार का विसंवाद न आसके एवं वस्तुका जो स्वरूप है उसे उसी प्रकार से कहने वाली भाषा सत्य भाषा है। इस भाषा से मोक्षाभिलाषी मोक्षमार्ग की आराधना करते हैं। जैसे-आत्मा है और वह न सर्वथा नित्य है और न सर्वथा अनित्य है किन्तु कथंचित् नित्या नित्यात्मक है (१) इस प्रकार अनेक धर्मविशिष्ट वस्तु का कथन करने वाली भाषा इस कोटि में परिगणित होती है १। जो भाषा विराधिनी है-वस्तु के विपरीत स्वरूप को प्रतिपादन करने वाली है-वह मृषा भाषा है। इसको बोलने वाला प्राणी कभी भी मुक्तिमार्ग का आराधक नहीं हो सकता है। इस प्रकार की भाषा में सदा सर्वज्ञ मत से प्रतिकूलता रहा करती है। जैसे-आत्मा नहीं है। अथवा है भी तो वह सर्वथा नित्य है या सर्वथा अनित्य है। अथवा जो चार नहीं है उसको 'यह चोर है' ऐसा कहना। जो भाषा सत्य भी हो-परन्तु यदि उससे दूसरों को पीड़ा होती हो तो वह भी इसी मृषावाद में सम्मिलित जाननी चाहिये २।

વિસંવાદ ન આવી શકે અને વસ્તુનું જે સ્વરૂપ છે તેને તેવા પ્રકારથી કહેવા વાળી ભાષા સત્ય ભાષા છે. આ ભાષાથી મોક્ષાભિલાષી મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરે છે જેમ આત્મા છે અને તે સર્વથા નિત્ય નથી તેમ સર્વથા અનિત્ય પણ નથી. પરંતુ કથંચિત નિત્યાનિત્યાત્મક છે. આ રીતે અનેક ધર્મ વિશિષ્ટ વસ્તુનું કથન કરવાવાળી ભાષા આ કોટિમાં પરિગણીત થાય છે (૧) જે ભાષા વિરાધિની છે વસ્તુના વિપરીત સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરવાવાળી છે તે મૃષા ભાષા છે એને બોલનાર પ્રાણી કદી પણ મુક્તિ માર્ગનો આરાધક બની શકતો નથી આ પ્રકારની ભાષામાં સદા સર્વજ્ઞ મતથી પ્રતિકૂળતા રહ્યા કરે છે જેમ-આત્મા નથી અથવા છે તો પણ તે સર્વથા નિત્ય છે યા સર્વથા અનિત્ય છે અથવા જે ચોર નથી એને આ ચોર છે એમ કહેવું જે ભાષા સત્ય પણ હોય-પરંતુ જે એનાથી બીજાને પીડા થતી હોય તો તે પણ આ મૃષાવાદમાં સંમ્મિલિત

या तु आराधनविराधनी सा सत्यमृषा—आराधनी चासौ विराधनी च आराधनविराधनी, कर्मधारयत्वात् पुंवद्भावः। यथावस्थितवस्तुतत्त्वाभिधायिनी विपरीतवस्त्वभिधायिनी चेत्युभयस्वभावा सत्यामृषा। यथा—कस्मिंश्चिन्नगरे पञ्चसु दारकेषु जातेषु एवमभिधीयते 'अस्मिन्नगरेऽद्य दश दारका जाताः' इति सा आराधनविराधनी। इयं हि पञ्चानां दारकाणां यज्जन्म, तावतांशेन संवादन-संभवादाराधनी, दश न पूर्यन्ते इत्येतावतांऽशेन विसंवादसंभवाद् विराधनी भवति। यद्वा—श्वस्ते शतं दास्यामीत्यभिधाय पञ्चाशत्स्वपि दत्तेषु लोके मृषात्वादर्शनात्, अदत्तेष्वेव च मृषात्वसिद्धेः, सर्वथा प्रदानक्रियाऽभावेन सर्वथाऽन्यत्वयात्।

जो भाषा आराधनी भी हो और विराधिनी हो वह सत्यमृषा भाषा है। सत्यभाषा का नाम आराधिनी है और मृषाभाषा का नाम विराधिनी है। इन दोनों स्वरूपवाली जो भाषा है वह सत्यामृषा भाषा है जैसे यह कहना कि आज इस गांव में दश बालक उत्पन्न हुए हैं। उस गांव में पांच ही बालक उत्पन्न हुए थे। तब ऐसा कहना सत्यामृषा स्वरूप इसलिये है, कि दश के कहने में पांच का अन्तर्भाव तो हो ही जाता है अतः इतने अंशकी अपेक्षा यह वचन सत्य है परन्तु दश बालक हुए नहीं हैं इतने अंश में वह मृषा है। अथवा ऐसा कहना कि "श्वस्ते शतं दास्यामि" मैं कल तुम्हें सो (१००) रुपये दूंगा। इसमें सो रुपये न देकर वह यदि पचास रुपये ही दे देता है तो इसप्रकार के व्यवहार को लोक में असत्य में परिगणित नहीं किया जाता है। जितना भाग नहीं दिया गया है उसी में असत्यता आती है। हां यदि वह बिलकुल न देता तो यह भाषा

જાણવી જોઈએ (૨) જે ભાષા આરાધની પણ હોય અને વિરાધની પણ હોય તે સત્યામૃષા ભાષા છે સત્યભાષાનુ નામ આરાધિની છે અને મૃષા ભાષાનુ નામ વિરાધિની છે આ બન્ને સ્વરૂપવાળી જે ભાષા છે તે સત્યામૃષા ભાષા છે જેમ એવુ કહેવુ કે, આજ આ ગામમા ૧૦ બાળક જન્મ્યા છે કોઈ ગામમા પાચ જ બાળક જન્મ્યા હતા ત્યારે એવુ કહેવુ સત્યામૃષા સ્વરૂપ આ માટે છે કે, દશના કહેવામા પાચનો અતર્ભાવ તો થઈ જ જાય છે આથી આટલા અશની અપેક્ષા આ વચન સત્ય છે પરતુ દસ બાળક જન્મ્યા નથી એટલા અશે એ મૃષા છે અથવા એમ કહેવુ કે હુ "કાલે તમને સો રૂપીયા આપીશ," આમા સો ન આપતા જો ૫૦ રૂપીયા પણ આવે તો આ પ્રકારના વ્યવહારમા લોકોમા અસત્ય બોલનાર તરીકેની ગણના નથી થતી, જેટલો ભાગ આપવામા ન આવ્યો એટલા પુરતી એમા અસત્યતા આવે છે, પણ જો એ બીલકુલ

या तु नैवाऽसत्या नापि सत्या सा असत्यामृषा नाम चतुर्थीभाषाव्यवहाररूपा। तत्र प्रथमा चतुर्थी च भाषा भाषणीया। चतुर्थी–असत्यामृषा भाषा–आमन्त्र-ण्यादिभेदयुक्ता। तत्र कोऽसावामन्त्रण्यादिभेदः? उच्यते–अत्रार्थो भगवत्याभुक्तः। यथा–"अह भंते! आसइस्सामो सइस्सामो चिट्ठिस्सामो निसीइस्सामो तुयट्टिस्सामो।

आमंतणि आणवणी, जायणि तह पुच्छणी य पण्णवणी।
पच्चक्खाणी भासा, भासा इच्छाणुलोमा य॥ १॥
अणभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहम्मि बोद्धव्वा।
संसयकरणी भासा, वोयडमव्वोयडा चेव॥ २॥
पण्णवणी ण एसा, न एसा भासा मोसा?।

मृषा में ही अन्तर्भूत हो जाती (३)। जो न सत्य है, और न असत्य है ऐसी भाषा का नाम असत्यामृषा-अर्थात् व्यवहार भाषा है ४। इनमें प्रथम एवं चतुर्थ भाषा बोलने योग्य है। चौथी जो असत्यामृषा भाषा है वह आमन्त्रणी आदि भेदों से अनेक प्रकार की कही गई है। इसी विषय को भगवान ने भगवतीसूत्र में कहा है–

अह भंते! आसइस्सामो सइस्सामो चिट्ठिस्सामो निसीइस्सामो तुयट्टिस्सामो।

आमंतणि आणवणी, जायणि तह पुच्छणी य पण्णवणी।
पच्चक्खाणी भासा, भासा इच्छाणुलोमा य॥ १॥
अणभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहंमि बोद्धव्वा।
संसयकरणी भासा, वोयडमव्वोयडा चेव॥ २॥
पण्णवणी णं एसा, न एसा भासा मोसा?।

ન હોય તો એ ભાષા મૃષામાં જ અન્તર્ભૂત બની જાય. (૩) જે ન સત્ય છે અને ન અસત્ય છે એવી ભાષાનું નામ અસત્યામૃષા–અર્થાત્ વ્યવહાર ભાષા છે (૪) આમાં પ્રથમ અને ચોથી ભાષા બોલવા યોગ્ય છે ચોથી જે અસત્યામૃષા ભાષા છે તેને આમન્ત્રણી આદિ ભેદોથી અનેક પ્રકારની કહેવામાં આવે છે આ વિષયને ભગવાને ભગવતી સૂત્રમાં કહેલ છે–

अहं भंते आसइस्सामो सइस्सामो चिट्ठिस्सामो निसीइस्सामो तुयट्टिस्सामो।
आमंतणि आणवणी, जायणि तह पुच्छणी य पण्णवणी।
पच्चक्खाणी भासा भासा इच्छाणु लोमाय॥ १॥
अणभिग्गहिया भासा, भासा य अभिग्गहंमि बोद्धव्वा।
ससयकरणी भासा, वोयडमव्वोयडा चेव॥ २॥
पन्नवणी णं एसा, न एसा भासा मोसा?।

हंता ! गोयमा ! आसइस्सामो त चेव० जाव न एसा भासा मोसा।
(भ० १० श० ३ उ० ४०३ सू०)

छाया--अथ भदन्त ! आशयिष्यामहे शयिष्यामहे स्थास्यामः निपत्स्यामः त्वग्वर्तयिष्यामः ।

आमन्त्रणी आज्ञापनी याचनी तथा प्रच्छनी च प्रज्ञापनी ।
प्रत्याख्यानी भाषा, भाषा इच्छानुलोमा च ॥ १ ॥
अनभिगृहीता भाषा, भाषा चाभिग्रहे बोद्धव्या ।
संशयकरणी भाषा, व्याकृता अव्याकृता चैव ॥ २ ॥
प्रज्ञापनी खलु एषा, नैषा भाषा मृषा ? ।
हंत ! गौतम ! आशयिष्यामहे तदेव यावत् नैषा भाषा मृषा ।

व्याख्या-'अथ' इति प्रश्नार्थकः । भदन्त ! हे भगवन् इत्येव श्री महावीरं गौतमः पृच्छति-आश्रयिष्यामहे=आश्रयणीयं वस्तु स्वीकरिष्यामः, शयिष्यामहे=विशेषतः शयन करिष्यामहे, स्थास्यामः-ऊर्ध्वस्थानेन स्थास्यामः, निषत्स्यामः=उपवेक्ष्यामः। त्वक्परिवर्तयिष्यामः-संस्तारके पार्श्वपरिवर्तन करिष्यामः, यद्वा-आश्रयिष्यामः= आश्रयणीयं स्थानादिक स्वीकरिष्यामः। इत्यादिका भाषा किं प्रज्ञापनी ? इत्यन्वयः इदमुपलक्षणम् । एवजातीया भाषाविशेषाः किं प्रज्ञापनीरूपाः ? इति भावः ।

हंता ! गोयमा ! आसइस्सामो तं चेव० जाव न एसा भासा मोसा (भ. १०श० ३ उ. ४०३ सूत्र)

भगवान महावीर से गौतम पूछते हैं कि-हे भगवन् ! हम आश्रय-योग्य वस्तु का आश्रय लेंगे, शयन करेंगे, खडे रहेंगे, बैठेंगे, करवट बदलेंगे इत्यादिक भाषा, तथा आमंत्रणी आदि भाषा क्या प्रज्ञापनी भाषा है ? यह भाषा मृषा नहीं है ?। आमन्त्रणी आदि भाषाओं के नाम ये हैं-१ आमत्रणी, २ आज्ञापनी, ३ याचनी, ४ प्रच्छनी, ५ प्रज्ञापनी, ६ प्रत्याख्यानी, ७ इच्छा-नुलोमा, ८ अनभिगृहीता, ९ अभिगृहीता, १० सशयकरणी, ११ व्याकृता, १२ अव्याकृता। इस प्रकार गौतम स्वामी के पूछने पर भगवान् उत्तर

हता गोयमा ! आसइस्सामो तचेव० जाव न एसा भासा मोसा(भ १०श ३उ.४०३ सूत्र)

ભગવાન મહાવીરને ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવાન ! અમે સુઈશું, વધું સુઈશું, ઉભા રહિશુ, બેસશું, કરવટ બદલશુ, ઇત્યાદિક ભાષા તથા આમત્રણી આદિ ભાષા શુ પ્રજ્ઞાપની ભાષા છે ? આ ભાષા મૃષા નથી ?

આમત્રણી આદિ ભાષાઓના નામ આ છે-૧ આમન્ત્રણી ૨ આજ્ઞાપની ૩ યાચની ૪ પ્રચ્છની ૫ પ્રજ્ઞાપની ૬ પ્રત્યાખ્યાની ૭ ઇચ્છાનુલોમા ૮ અનભિગ્રહીતા ૯ અભિગૃહીતા, ૧૦ સશયકરણી, ૧૧ વ્યાકૃતા, ૧૨ અવ્યાકૃતા આ પ્રકારે ગૌતમ

दम-आमन्त्रणी-यथा 'हे साधो !' इत्यादि । एषा च किञ्च वस्तुनोऽविधायकत्वादनिषेधकत्वाच्च सत्यादिभाषात्रयलक्षणवियोगतश्चाऽसत्यामृषा व्यवहाररूपा।१।

आज्ञापनी—कार्ये परस्य प्रवर्तनी यथा "इदं कुरु" "इदं मा कुरु" इत्यादि । एषा च निर्दिष्टकार्यप्रवर्तकत्वान्निर्दुष्टविवक्षासद्भावाच्चाऽसत्यामृषा । एवमन्यत्रापि भावनीयम् ॥ २ ॥

याचनी—अनिर्दिष्टवस्तुविशेषस्य देहीत्येव याचनरूपा । यथा—"भिक्षां देहि" ॥ ३ ॥

प्रच्छनी—अविज्ञातस्य संदिग्धस्य वाऽर्थस्य ज्ञानार्थं प्रच्छनम् । यथा—"कथमेतत्" ? ॥ ४ ॥

देते हैं कि हे गौतम ! पूर्वोक्त प्रकार की भाषा प्रज्ञापनी भाषा है, किन्तु यह भाषा मृषा नहीं है । आमन्त्रणी आदि भाषाओं का अर्थ कहते हैं-

आमन्त्रणी-'हे साधो !' इत्यादि । यह किसी वस्तु की अविधायक एवं अनिषेधक होने से, तथा सत्यादि तीन भाषा के लक्षण से रहित होने से असत्यामृषास्वरूप व्यवहार भाषा है १ । आज्ञापनी-दूसरे को कार्य में प्रवृत्त कराने वाली भाषा आज्ञापनी भाषा है। जैसे-'यह करो, यह मत करो' इत्यादि । यह भाषा निर्दिष्टकार्य में प्रवर्तक होने से तथा निर्दोष विवक्षा के सद्भाव से असत्यामृषा-स्वरूप है २ । याचनी-"भिक्षा दो" इस प्रकार की याचनस्वरूप भाषा याचनी भाषा है ३। प्रच्छनी-अविज्ञात-अर्थात्-विना जाने हुए विषय को, अथवा संदिग्ध अर्थात्-संदेहयुक्त विषय को जानने के लिये जो पूछना वह प्रच्छनी भाषा है ४।

સ્વામીના પુછવાથી ભગવાન ઉત્તર દે છે કે હે ગૌતમ પૂર્વોક્ત પ્રકારની ભાષા પ્રજ્ઞાપનીભાષા છે પરંતુ આ ભાષા મૃષા નથી. આમંત્રણી વગેરે ભાષાઓના અર્થ કહે છે

આમન્ત્રણી-હે સાધો ! ઈત્યાદિ ! આ કોઈ વસ્તુની અવિધાયક અને અનિષેધક હોવાથી, તથા સત્યાદિ ભાષાત્રયના લક્ષણથી રહિત હોવાથી અસત્યામૃષા સ્વરૂપ વ્યવહાર ભાષા છે ૧ આજ્ઞાપની-બીજાને કાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરાવવાવાળી ભાષા આજ્ઞાપની ભાષા છે જેમ-આ કરો આ ન કરો ઈત્યાદિ ! આ ભાષા નિર્દિષ્ટકાર્યમાં પ્રવર્તક હોવાથી તથા નિર્દોષ વિવક્ષાના સદ્ભાવથી અસત્યામૃષા સ્વરૂપ છે ૨ યાચની-'ભિક્ષા દો" આ પ્રકારની યાચના સ્વરૂપ ભાષા યાચનીભાષા છે ૩ પ્રચ્છની-અવિજ્ઞાત, અર્થાત્ અથવા વગરના વિષયની અથવા -સંદિગ્ધ અર્થાત્-સંદેહયુક્ત વિષયને જાણવા માટે જે પૂછવું તે પ્રચ્છની ભાષા છે ૪ પ્રજ્ઞાપની-શિષ્યને ઉપ

प्रज्ञापनी–विनयस्योपदेशदानरूपा, अर्थबोधिका भाषा, यथा–हिंसाप्रवृत्तोऽनन्तदुःखभागी भवति " इत्यादि। यथा वा–प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवे भवे दीर्घायुषो नीरोगाश्च भवन्ति। उक्तञ्च––

पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ १ ॥ ५॥

छाया–प्राणिवधाद् निवृत्ता, भवन्ति दीर्घायुषः अरोगाश्च।
एषा मतिः प्रज्ञप्ता, प्रज्ञापनी वीतरागैः ॥ १ ॥

प्रत्याख्यानीभाषा–याचमानस्य प्रतिषेध वचनम्। यथा–मर्यादातिरिक्तं वस्त्रं पात्रं वा याचमानं शिष्यं प्रति गुरुर्वदति–"अधिकं वस्त्रं पात्रं वा न दीयते" इति ॥६॥

प्रज्ञापनी–शिष्य को उपदेश देने स्वरूप जो भाषा होती है कि जिससे उसे अर्थ का अवबोध होता है उसका नाम प्रज्ञापनी भाषा है। जैसे–" जो हिंसा में प्रवृत्त होता है वह अनंत दुःख का भागी होता है " अथवा जो प्राणिवध से दूर रहते हैं वे भव भव में दीर्घ आयु पाते हैं तथा निरोग शरीर होते हैं ५। उक्तच—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंनि दीहाउया अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

प्रत्याख्यानी–गुरु महाराज के पास याचना करते हुए शिष्य के लिये जो निषेधात्मक भाषा का प्रयोग होता है वह प्रत्याख्यानी भाषा है, जैसे–मर्यादा से अतिरिक्त वस्त्र एव पात्र को याचने वाले शिष्य को गुरु महाराज कहते हैं कि–मर्यादा से अधिक वस्त्र व पात्र नहीं दिया जाता है " इत्यादि ६। इच्छानुलोमा–प्रतिपादन करने वाले की अर्थात्

દેશ આપવા સ્વરૂપ જે ભાષા હોય છે તે જેનાથી તેને અર્થનો અવબોધ થાય છે એનુ નામ પ્રજ્ઞાપનીભાષા છે જેમ–" જે હિંસામા પ્રવૃત્ત બને છે તે અનત દુ ખનો ભાગી થાય છે " અથવા જે પ્રાણી વધથી દૂર રહે છે તે ભવોભવમા દીર્ઘાયુ ભોગવે છે તથા શરીરે નિરોગી રહે છે ૫ કહ્યુ છે કે—

" पाणिवहाउ नियत्ता, हवंति दीहाउ या अरोगा य।
एस मई पन्नत्ता, पन्नवणी वीयरागेहिं ॥ "

પ્રત્યાખ્યાની–ગુરુ મહારાજની પાસે યાચના કરનાર શિષ્યને માટે જે નિષેધાત્મક ભાષાનો પ્રયોગ હોય છે તે પ્રત્યાખ્યાની ભાષા છે જેમ–મર્યાદાથી અતિરિકત વસ્ત્ર અને પાત્રની યાચના કરનાર શિષ્યને ગુરુ મહારાજ કહે છે કે મર્યાદાથી વધુ વસ્ત્ર અને પાત્ર દેવામા આવતું નથી. (૬) ઈત્યાદિ। ઈચ્છાનુલોમા–

इच्छानुलोमा–प्रतिपादयितुर्या इच्छा तदनुलोमा=तदनुकूला। यथा शुभकार्ये प्रेरितस्य "एवमस्तु ममाप्यभिमेतमेतत्" एष वदा, यथा वा कश्चित् किंचित् शुभ कार्यमारभमाणः कंचन पृच्छति, स प्राह–'भवान् करोतु ममाप्येतदभिप्रेतम्' इति। यथा वा-केनचित् कश्चिदुक्त –"साधुसकाशं गच्छाम" स वदति–एवमस्तु इति॥७॥

अ-भिगृहीता—अर्थमनभिगृह्य योच्यते 'डित्थाडिवत्' । अथवा–मन भिमता यत्र न प्रतिनियतार्थावधारणम्। यथा–बहुषुकार्येष्वपस्थितेषु कश्चित् कंचन पृच्छति–किमिदानीं करोमि ?, स प्राह–'यत् रोचते तत् कुरु' इति ॥ ८॥

अभिगृहीता—अर्थमभिगृह्य योच्यते–इदं वस्त्रपात्रादिकं धर्मोपकरणम्, अथवा

प्रेरक की इच्छा के अनुकूल जो भाषा बोली जाती है वह 'इच्छानुलोमा' भाषा है–जैसे कोई किसी को किसी शुभ कार्य में प्रेरणा करे तब वह कहे कि 'ठीक है यह मुझे भी अभिलषित है'। अथवा कोई किसी शुभ कार्य का प्रारंभ करते हुए किसी को पूछे तो वह कहे कि–करो यह मुझे भी पसन्द है। अथवा–कोई ऐसा कहे–'मैं साधु के पास जा रहा हूं' तो सुनने वाला कहता है कि अच्छा जाओ ७। अनभिगृहीता–अर्थशून्य–डित्थडवित्यादि शब्दों का बोलना। अथवा जिसमें किसी एक अर्थ का निश्चय न हो जैसे–बहुतसे कार्यों के उपस्थित होने पर कोई किसी से जब यह पूछता है कि–'कहो मैं इस समय कौनसा काम करूं ?' तो वह कहता है कि–जो तुम्हें रुचे सो करो'। इस प्रकार की भाषाका नाम अनभिगृहीता भाषा है ८। अभिगृहीता–अर्थ को लक्ष्य करके जिस भाषाका प्रयोग किया जाता है वह अभिगृहीता भाषा है–जैसे य वस्त्र पात्रादिक धर्म के उपकरण हैं'। अथवा 'इस

प्रतिपादन करवावाळानी अर्थात्–प्रेरकनी इच्छाने अनुकूळ जे भाषा बोलाय छे ते 'इच्छानुलोमा भाषा छे जेम–कोई कोईने कोई शुभ कार्यमां प्रेरणा करे त्यारे कहे के ठीक छे ए मारी पण अभिलाषा छे अथवा–कोई शुभ कार्यनो प्रारंभ करतां कोईने पूछे तो ते कहे के–करो ए मने पण पसंद छे अथवा कोई एम कहे के हुं साधुनी पासे जई रह्यो छुं तो सांभळनार कहे के, सारूं जाव. ७ अनभिगृहिता–अर्थशून्य– डित्थ डवित्थादि" शब्द बोलवो अथवा जेमां कोई एक अर्थनो निश्चय न होय, जेम–घणुं कामो उपस्थित थतां कोई बीजाने ज्यारे ए पूछे छे के कहो हुं आ वखते कयुं काम करुं तो ते कहे छे के जे तमने रुचे ते करो. आ प्रकारनी भाषानुं नाम अनभिगृहिता भाषा छे ८ अभिगृहीता–अर्थनुं लक्ष करीने जे भाषानो प्रयोग करवामां आवे छे ते अभिगृहिता भाषा छे जेम–" आ वस्त्र पात्रादि धर्मनां उपकरण छे" अथवा 'आ समये

—प्रतिनियतार्थावधारणम् । यथा—इदमिदानीं कर्तव्यम्, इदं न कर्तव्यमिति ॥९॥

संशयकरणी—याऽनेकार्थप्रतिपत्तिकरी सा । या भाषा अनेकार्थाभिधायितया परस्य संशयमुत्पादयति, यथा — सैन्धवमानयेत्यत्र सैन्धवशब्दो नरलवणवाजिवाचकत्वेन संशयोत्पादकः ॥ १० ॥

व्याकृता—या प्रकटार्था । यथा—अहिंसा—सर्वकल्याणकारिणी ॥ ११ ॥

अव्याकृता—अतिगम्भीरशब्दार्था, अव्यक्ताक्षरप्रयुक्ता वा, यथा— "संयत—स्य महत्पापं प्रतिक्रमणकर्मणा"। इत्यादि, यथा वा मम्मणादि बालभाषा ॥ १२ ॥ एषा=आमन्त्रण्यादिका भाषा प्रज्ञापनी खलु—प्रज्ञाप्यते प्रकटी क्रियतेऽर्थोऽनयेति प्रज्ञापनी अर्थकथनी, सा भाषणीया इत्यर्थः । नैषा भाषा मृषा

समय यह करना चाहिये, यह नहीं करना चाहिये' ९। संशयकरणी—जिस भाषा से सुनने वालेको अनेक अर्थों की प्रतिपत्ति होने लगे उस भाषा का नाम संशयकरणी भाषा है, जैसे—किसी ने कहा कि—'सैन्धव लाओ' यह सैन्धव शब्द पुरुष, लवण और घोडे रूप अर्थों का प्रतिपादक है, अतः सुनने वाले को संशय जनक हो जाता है १०। व्याकृता—जिसका अर्थ स्पष्ट होता है वह व्याकृता भाषा है जैसे—"अहिंसा सर्व प्रकार से कल्याण करने वाली है" ११। अव्याकृता—अतिगंभीर शब्दार्थवाली भाषा अव्याकृता भाषा है। अथवा—जो अव्यक्त अक्षर से युक्त होती है वह भाषा अव्याकृता भाषा है जैसे—"संयत—स्य महत्पापं प्रतिक्रमणकर्मणा" प्रतिक्रमण कर्म से संयत को बडा भारी पाप लगता है। यहां पर जब "स्य" को क्रियापद मान लिया जाता है तब इसका

આ કરવું જોઈએ, આ ન કરવું જોઈએ " ૯ સંશયકરણી—જે ભાષાથી સાંભળનારને અનેક અર્થોનો આભાસ થવા લાગે તે ભાષાનું નામ સંશયકરણી ભાષા છે જેમ કોઈએ કહ્યું કે—"સૈન્ધવ લાઓ" આ સૈન્ધવ શબ્દ પુરુષ મીઠું અને ઘોડારૂપ અર્થનો પ્રતિપાદક છે આથી સાંભળવાવાળાને પ્રકરણાદિના અભાવમાં સંશયજનક બને છે એ માટે પ્રકરણ સમજીને આ ભાષા બોલવામાં દોષ નથી કેમકે, તે વ્યવહારૂ ભાષા છે ૧૦ વ્યાકૃતા—જેનો અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે તે વ્યાકૃત ભાષા છે જેમ—"અહિંસા" સર્વ પ્રકારથી કલ્યાણ કરવાવાળી છે" ૧૧ અવ્યાકૃતા અતિ ગંભીર શબ્દાર્થવાળી ભાષા અવ્યાકૃતા ભાષા છે અથવા—જે અવ્યકત અક્ષરથી યુકત હોય છે તે ભાષા અવ્યાકૃતા ભાષા છે જેમ—

संयत—स्य महत्पापं प्रतिक्रमणा कर्मणा—

પ્રતિક્રમણ કર્મથી સંયતને મોટું ભારે પાપ લાગે છે, અહિં જ્યારે "સ્य" ને ક્રિયાપદ માનવામાં આવે ત્યારે એનો અર્થ એવો થાય છે કે, હે

-एषा भाषा मृषा अवक्तव्या नेत्यर्थः । प्रष्टुस्त्वयमभिप्रायः—'आशयिष्यामहे' इत्यादिका भाषा भविष्यत्कालविषया, लाभान्तरायसम्भवेन कदाचिदर्थाभिधायिनी न स्यात् । तथा एकार्थविषयाऽपि बहुवचनान्ततयाऽभिहिता तस्मादयथार्था । तथा-आमन्त्रणीप्रभृतिका, सत्यभाषावदर्थे नियता नास्ति विधिप्रतिषेधबोधकत्वा भावात्, अतः किमियं वक्तव्या स्यात्, उत न ? इति ।

अर्थ ऐसा होता है कि हे संयत ! प्रतिक्रमण कर्म से तुम अपने पापोंका क्षय करो । यह बोध शीघ्र नहीं हो सकता है, अतः इसे अव्याकृत भाषा कहा है । अथवा-बालककी भाषाको अव्याकृत भाषा कहते हैं १२ । ये सब भाषायें प्रज्ञापनी हैं, यह प्रज्ञापनी भाषा मृषास्वरूप नहीं है । प्रश्न करने वालेका कहने का हेतु यह है-जब यह कहा जाता है कि हम 'शयनकरेंगे' इत्यादि, तब यह भाषा भविष्यत् काल को विषय करने वाली होने से अर्थकी पूर्ति में असमर्थ जान पड़ती है, कारण कि अन्तराय कर्म के उदय की संभावना होने से उस विवक्षित अर्थकी कदाचित् पूर्ति न भी हो सके तो फिर जिस प्रकार मृषाभाषा अर्थको कहनेवाली नहीं मानी जाती है उसी प्रकार यह भाषा भी अनर्थाभिधायिनी मान लेना चाहिये तथा "हम शयनकरेंगे" इस कथनमें "मैं शयनकरूंगा" इस एक वचन के ही प्रयोग में बहुवचन का प्रयोग किया गया है । जैसे एक को अनेक कहनेवाली भाषा अयथार्थ मानी जाती है । उसी प्रकार यह भी अयथार्थ मानी जानी चाहिये । इसी तरह आमन्त्रणी भाषाएँ भी सत्य भाषाकी तरह अर्थ में नियत नहीं है, क्यों कि इनमें विधि एवं प्रतिषेध की बोधकता का अभाव है, इसलिये यह संदेह होता है कि यह बोलने के योग्य है अथवा नहीं है । इस प्रकारकी आशंका का यह उत्तर है कि

સંયત! પ્રતિક્રમણ કર્મથી તમે તમારાં પાપોનો ક્ષય કરો. આ બોધ જલદી થઈ શકતો નથી આથી આને અવ્યાકૃતા ભાષા કહેવામાં આવે છે અથવા— બાળકની ભાષાને અવ્યાકૃત ભાષા કહેવામાં આવે છે ૧૨ આ બધી ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે આ પ્રજ્ઞાપની ભાષા મૃષા સ્વરૂપની નથી. પ્રશ્ન કરનારના કહેવાનો મતલબ એ છે કે જ્યારે એમ કહેવામાં આવે છે કે "અમે સૂઈએ છીએ" આ કથનમાં "હું સૂઉં છું" આ એક વચનના પ્રયોગમાં બહુ વચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે જેમ એકને અનેક કહેવાવાળી ભાષા અયથાર્થ માનવામાં આવે છે એ રીતે પણ અયથાર્થ માનવી જોઈએ આ રીતે આમન્ત્રણી ભાષાઓ પણ સત્ય ભાષાની જેમ અર્થમાં નિયત નથી કેમકે એનામાં વિધિ અને પ્રતિષેધની બોધકતાનો અભાવ છે આ માટે એ સંદેહ થાય છે એ બોલવાને યોગ્ય છે

मूलम्—न लवेज्ज पुट्ठो सावज्जं, न निरट्ठं न मम्मयं ।
अप्पणट्ठा परट्ठा वा, उभयस्संतरेण वा ॥ २५॥

छाया—न लपेत् पृष्टः सावद्यं, न निरर्थं न मर्मगम् ।
आत्मार्थं परार्थं वा, उभयस्य अन्तरेण वा ॥ २५ ॥

टीका—'न लवेज्ज' इत्यादि । पृष्टः=केनचित्, सावद्यं-अवद्येन-पापेन सह वर्तते इति सावद्य-सदोष वचनं न लपेत्=न वदेत्, सावद्यवचनं हि रागद्वेपादिदुर्गुणनिधान सकलास्रवनिदानम्, आत्मसमाधिविधुविधुतुदस्वरूप, गुणवृक्षसमूलोन्मूलने प्रचण्डझंझावातरूप, कपायविषवल्लीवर्धकं, षड्जीवनिकायोपमर्दकम् ।

न लवेज्ज इत्यादि—

अन्वयार्थ—(पुट्ठो सावज्जं न लवेज्ज-पृष्टः सावद्यं न लपेत्) किसी के द्वारा पूछे जाने पर सावद्य-पापयुक्त वचन नहीं बोलना चाहिये । (न निरट्ठ न मम्मयं-न निरर्थक न मर्मगं) निरर्थक वचन नहीं बोलना चाहिये । मर्म उद्घाटक वचन नहीं बोलना चाहिये । (अप्पणट्ठा परट्ठा वा उभयस्संतरेण वा सावज्जं न लवेज्ज-आत्मार्थं परार्थं वा उभयस्यान्तरेण वा सावद्यं न लपेत्) अपने निमित्त अथवा पर के निमित्त तथा उभय-स्व पर के निमित्त और विना प्रयोजन के (व्यर्थ) भी सावद्य वचन नही बोलना चाहिये । क्यों कि-सावद्य वचन राग द्वेष आदि दुर्गुणों का निधान है, समस्त आस्रवों का निदान-कारण है, आत्मसमाधिरूप चन्द्रमा को ग्रसन करने में राहुसमान है, गुणरूप वृक्षों को जड से उखाड ने में प्रचण्ड झंझावात समान है, तथा कषाय-

---

न लवेज्ज ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—पुट्ठो सावज्जं न लवेज्ज—पृष्ट सावद्य न लपेत्—કોઈના પુછવાથી પાપયુકત સાવદ્ય વચન બોલવુ જોઈએ નહી न निरट्ठ न मम्मय—न निरर्थक नमर्मग નિરર્થક વચન બોલવુ ન જોઈ અને મર્મઉદ્ધારક વચન બોલવુ ન જોઈએ

अप्पणट्ठा परट्ठावा उभयस्सतरेण वासावज्जं न लवेज्ज—
आत्मार्थ परार्थं वा उभयस्यान्तरेण वा सावद्य न लपेत्—

પોતાના નિમિત્ત અથવા બીજાના નિમિત્ત તથા અરસપરસના નિમિત્ત અને વગર પ્રયોજન (વ્યર્થ) સાવદ્ય વચન ન બોલવા જોઈએ

કેમકે, સાવદ્ય વચન રાગ દ્વેશ આદિ દુર્ગુણોનુ નિધાન છે, સમસ્ત આશ્રવોનુ કારણ છે, આત્મસમાધિરૂપ ચદ્રમાનુ ગ્રહણ ગ્રસિત કરવામા રાહુ સમાન છે, ગુણરૂપ વૃક્ષને જડથી ઉખેડવામા પ્રચડ ઝઝાવાત સમાન છે, તથા

सावद्यवचनभाषणदृष्टान्तः—

निरवद्यभाषानभिज्ञः कश्चिदश्वपतिर्लक्षमूल्यकमश्वं विक्रेतुं कस्मिंश्चिन्नगरे जगाम। तत्राकस्मादश्वपतिहस्तादश्वो निर्मुक्तः सन् धावति। धावन्तमश्वं परिग्रहीतुं तत्पृष्ठतोऽश्वपतिरपि धावति। तं परिग्रहीतुमशक्तोऽसौ धावनात् परिश्रान्तः कोपावेशेन तदानीं स्वाभिमुखमागच्छन्तं कंचित् भाषादोषानभिज्ञं दण्डहस्तं पुरुषमवदीत्-भो! अश्वोऽयं धावति, एनं मारय मारय, एवमुक्तोऽसौ दण्डेन तमश्वं मर्मस्थाने ताडितवान्। तदाऽसौ दण्डाघातेन मृतः। अथाऽश्वपतिस्तं तुरगघातकं

रूप विषलताओं को बढाने में मेघसमान है, एवं षट्जीवनिकायों का उपमर्दन करने वाला है।

सावद्य वचन के बोलने में जीव को क्या हानी उठानी पडती है, इसे दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट किया जाता है

एक अश्वपति था जो निरवद्य भाषा बोलने का अनभिज्ञ था। वह एक लाख रुपया की कीमत वाले अपने घोडे को बचने के लिये किसी नगर में आया। वहां आते ही उसके हाथ से वह घोडा छूटकर भाग निकला। भागते हुए उस घोडे का पीछा करने पर भी वह पकड नहीं सका। जब यह दौडते २ थक गया तो क्रोधके आवेश में आकर इसने एक पुरुष से जो हाथ में डंडा लिये हुए इसकी ही ओर आ रहा था। तथा भाषा के दोष से अनभिज्ञ था कहा कि हे भाई देखो यह घोडा जो भाग रहा है इसे मारो मारो। इस प्रकार अश्वपति के कहने पर उस व्यक्ति ने एक डंडा ऐसा मारा जो उस घोडे के मर्मस्थान में लगा।

રૂપ વિષ લતાઓને વધારનાર છે, ષટ્ જીવનીકાયોનું ઉપમર્દન કરનાર છે.

સાવદ્ય વચન બોલવાથી શું અનર્થ થાય છે તે આ દ્રષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—

એક અશ્વપતિ હતો જે નિરવદ્ય ભાષા બોલવામાં અનભિજ્ઞ હતો. તે એક લાખ રૂપીયાની કિંમતના પોતાના ઘોડાને વેચવા માટે કોઈ એક નગરમાં ગયો. ત્યાં પહોંચતા જ તેના હાથમાંથી તે ઘોડો છુટીને ભાગી ગયો. ભાગી રહેલા તે ઘોડા પાછળ તેને કાબુ કરવા તે ખુબ દોડયો છતાં પકડી શકાયો નહીં. જ્યારે તે દોડતાં દોડતાં થાકી ગયો ત્યારે ક્રોધના આવેશમાં આવી એવું એક પુરૂષ, કે જે હાથમાં દંડો લઈને તેની સામે આવી રહ્યો હતો અને તે ભાષાના દોષથી અજાણ હતો, તેને કહ્યું કે હે ભાઈ! આ ઘોડો જે ભાગી રહ્યો છે તેને મારો. આ પ્રકારે એ અશ્વપતિના કહેવાથી પેલા માણસે એક દંડો ઘોડાને એવો મારી કે જે મર્મસ્થાનમાં લાગવાથી તેના પ્રહારના કારણે ઘોડો એજ વખતે મરી ગયો

अत्रोत्तरमाह—हंता ! इत्यादि । 'हन्त' इति स्वीकारार्थकः, अयं भावः— 'आशयिष्यामहे' 'शयिष्यामहे' इत्यादिका भाषा निश्चयात्मकशब्दप्रयोगाभावान्नास्ति निश्चयात्मिका, या तु-'आशयिष्यामहे एव' 'शयिष्यामहे एव' इत्यादिका निश्चयात्मिका सैवान्तरायसंभवाद् भविष्यत्कालविषया भाषा मृषा-भवितुमर्हति । 'आशयिष्यामहे' इत्यादौ तु-शयनादिक्रियाया वक्तुरभिप्रायः "शयनादिक्रियाकरणस्य भावो मम वर्तते" इत्यादि रूपः सत्य एवास्तीति भवति प्रज्ञापनी । एकार्थविषये बहुवचनाभिधानमपि आत्मनि गुरौ च शास्त्रानुमत, तस्माद् बहुवचनान्ततया प्रयुक्ताऽपि प्रज्ञापन्येव भवति । एवमामन्त्रण्यादिकाऽपि।

'आश्रयिष्यामहे" इत्यादिक भाषाएँ निश्चयात्मक शब्द के प्रयोग के अभाव से निश्चयात्मक नहीं हैं। ये निश्चयात्मक जब ही मानी जाती हैं कि जब इनके साथ निश्चयात्मक शब्दका प्रयोग किया हुआ होता है। जैसे-आश्रयिष्यामहे एव, शयिष्यामहे एव" इस प्रकारकी निश्चयात्मक भाषा में जो कि भविष्यत् कालको विषय करनेवाली हो अन्तराय कर्म के उदय से अपने अर्थकी पूर्ति की निश्चितता सदिग्ध रहती है अतः वही भाषा मृषावाद रूप मानी जाती है। "आश्रयिष्यामहे" इत्यादि भाषा में तो शयनरूप क्रिया करने का भाव ही केवल वक्ता का रहा हुआ है अत उस अपेक्षा वह सत्य ही है। इसी अर्थ को मन में रख कर मुनिराज भविष्यत्काल के अर्थ में भाव शब्द का प्रयोग करते हैं, जैसे-'कल स्वाध्याय करने का भाव है' अथवा-'तपस्या करने का भाव है' इत्यादि। एकवचन में भी व्याकरणसिद्धान्त के अनुसार

અથવા નથી એ પ્રકારની આશકાનો આ ઉત્તર છે કે, "आशयिष्यामहे" ઈત્યાદિક ભાષાઓ નિશ્ચયાત્મક નથી અને નિશ્ચયાત્મક ત્યારે જ માનવામા આવે કે જ્યારે એની સાથે નિશ્ચયાત્મક શબ્દનો પ્રયોગ કરવામા આવેલ હોય જેમ आशयिष्यामहे एव शयिष्यामहे एव—આ પ્રકારની નિશ્ચયાત્મક ભાષામા કે જે ભવિષ્યત્ કાળનો વિષય કરવાવાળી હોય અતરાય કર્મના ઉદયથી તેના અર્થની પૂર્તિની નિશ્ચિતતા સદિગ્ધ રહે છે. આથી તે ભાષા મૃષા-વાદ રૂપ માનવામા આવે છે "आशयिष्यामहे" ઈત્યાદિ ભાષામા તો કહેનારનો સુવાની ક્રિયા કરવાનો ભાવ જ ફક્ત રહેલ છે આથી એ અપેક્ષાથી તે સત્ય જ છે આ જ અર્થને મનમા રાખી મુનિરાજ ભવિષ્યકાળના અર્થમા ભાવ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે જેમ—'કાલે સ્વાધ્યાય કરવાનો ભાવ છે' અથવા "તપસ્યા કરવાનો ભાવ છે" ઈત્યાદિ। એક વચનમા પણ વ્યાકરણ સિદ્ધાતની અનુસાર

या निरवद्यपुरुषार्थसाधनी सा प्रज्ञापन्येव। यथा "हे साधो!" "इदं कुरु" "इदं मा कुरु" इत्यादिका। सा तु भाषणीयैवेति।

भाषादोषम्=सावद्यानुमोदनादिकं, मृषा-कर्कशाऽसभ्यशब्दोच्चारणादिकं च, परिहरेत्। च-पुनः, मायां सदा-सर्वकालं परिवर्जयेत्।

अत्र मायाग्रहणमुपलक्षणम्, क्रोधमानलोभानां कषायाणाम्। सर्वान् कषायान् परिवर्जयेदित्यर्थः। कषायाणां मृषाभाषणहेतुत्वात्, कषायवर्जने सति मृषाभाषणपरिहारः सुकरः स्यादिति भावः॥ २४॥

बहुवचन का प्रयोग हो जाता है। यहाँ कहागया है कि अपने में एवं गुरु में बहुवचन का प्रयोग करना निर्दोष है, इसलिये एक में भी बहुवचनान्तरूप से प्रयुक्त भाषा प्रज्ञापनी ही भाषा है। इसी तरह आमन्त्रणी आदि भाषाएँ भी जो निरवद्य पुरुषार्थ की साधक होती हैं वे प्रज्ञापनी ही हैं। जैसे-"हे साधो।" "यह करो यह मत करो" इत्यादि।

सावद्य कर्म की अनुमोदना आदि करना यह भाषा दोष है। इसी प्रकार कर्कश एवं कठोर शब्द का उच्चारण करना आदि भी मृषा भाषा में ही अन्तर्हित है। माया शब्द उपलक्षण है। इसलिये क्रोधादिक कषाय के विषय में भी समझ लेना चाहिये, क्यों कि कषाय के आवेश से ही मृषाभाषण होता है। इनके परिवर्जन से मृषाभाषाका परिवर्जन हो जाता है। अतः भाषादोष एवं माया का सदा काल परित्याग कर देना चाहिये॥ २४॥

બહુ વચનનો પ્રયોગ થઈ જાય છે આથી એ બતાવાયું છે કે પોતાનામાં અને ગુરુ મહારાજમાં બહુ વચનનો પ્રયોગ કરવો નિર્દોષ છે આ માટે એકમાં પણ બહુવચનાન્તરૂપથી પ્રયુક્ત ભાષા પ્રજ્ઞાપની ભાષા જ છે આ રીતે આમન્ત્રણી આદિ ભાષાઓ પણ જે નિરવદ્ય પુરુષાર્થની સાધક હોય છે તે પ્રજ્ઞાપની જ છે જેમ—"હે સાધો! 'આ કરો આ ન કરો," ઈત્યાદિ।

સાવદ્ય—કર્મની અનુમોદના આદિ કરવી એ ભાષા દોષ છે આ પ્રકારે કર્કશ અને કઠોર શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરવું આદિ પણ મૃષાભાષામાં જ અન્તર્હિત છે માયા શબ્દ ઉપલક્ષણ છે આ માટે ક્રોધાદિક કષાયના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ કેમકે કષાયના આવેશથી જ મૃષાભાષણ થાય છે તેના ત્યાગથી મૃષા ભાષાનો ત્યાગ થાય છે આથી ભાષાદોષ અને માયાનો સદાકાળ પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈએ (૨૪)

मूलम्—नं लवेज्ज पुट्ठो सावज्जं, न निरट्ठं न मम्मयं।
अप्पणट्ठा परट्ठा वा, उभयस्संतरेण वा ॥ २५॥

छाया—न लपेत् पृष्टः सावद्य, न निरर्थं न मर्मगम्।
आत्मार्थं परार्थं वा, उभयस्य अन्तरेण वा ॥ २५ ॥

टीका—'न लवेज्ज' इत्यादि। पृष्टः=केनचित्, सावद्य-अवद्येन-पापेन सह वर्तते इति सावद्यं-सदोष वचनं न लपेत्=न वदेत्, सावद्यवचनं हि रागद्वेषादिदुर्गुणनिधान सकलास्रवनिदानम्, आत्मसमाधिविधुविधुंतुदस्वरूप, गुणवृक्षसमूलोन्मूलने प्रचण्डझंझावातरूपं, कषायविषवल्लीवर्धकं, षड्जीवनिकायोपमर्दकम्।

न लवेज्ज इत्यादि—

अन्वयार्थ—(पुट्ठो सावज्जं न लवेज्ज-पृष्टः सावद्यं न लपेत्) किसी के द्वारा पूछे जाने पर सावद्य-पापयुक्त वचन नहीं बोलना चाहिये। (न निरट्ठं न मम्मय-न निरर्थकं न मर्मगं) निरर्थक वचन नहीं बोलना चाहिये। मर्म उद्घाटक वचन नहीं बोलना चाहिये। (अप्पणट्ठा परट्ठा वा उभयस्सतरेण वा सावज्जं न लवेज्ज-आत्मार्थं परार्थं वा उभयस्यान्तरेण वा सावद्यं न लपेत्) अपने निमित्त अथवा पर के निमित्त तथा उभय-स्व पर के निमित्त और विना प्रयोजन के (व्यर्थ) भी सावद्य वचन नहीं बोलना चाहिये। क्यों कि-सावद्य वचन राग द्वेष आदि दुर्गुणों का निधान है, समस्त आस्रवों का निदान-कारण है, आत्मसमाधिरूप चन्द्रमा को ग्रसन करने में राहुसमान है, गुणरूप वृक्षों को जड से उखाड ने में प्रचण्ड झंझावात समान है, तथा कषाय-

---

न लवेज्ज ઈત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—पुट्ठो सावज्ज न लवेज्ज-पृष्ट सावद्य न लपेत्—કોઈના પુછવાથી પાપયુકત સાવદ્ય વચન બોલવું જોઈએ નહી न निरट्ठ न मम्मय-न निरर्थक नमर्मग નિરર્થક વચન બોલવુ ન જોઈ અને મર્મ ઉદ્ધારક વચન બોલવુ ન જોઈએ

अप्पणट्ठा परट्ठावा उभयस्सतरेण वासावज्जं न लवेज्ज—
आत्मार्थ परार्थं वा उभयस्यान्तरेण वा सावद्य न लपेत्—

પોતાના નિમિત્ત અથવા બીજાના નિમિત્ત તથા અરસપરસના નિમિત્ત અને વગર પ્રયોજન (વ્યર્થ) સાવદ્ય વચન ન બોલવા જોઈએ

કેમકે, સાવદ્ય વચન રાગ દ્વેશ આદિ દુર્ગુણોનુ નિધાન છે, સમસ્ત આશ્રવોનુ કારણ છે, આત્મસમાધિરૂપ ચદ્રમાનુ ગ્રહણ ગ્રસિત કરવામા રાહુ સમાન છે, ગુણરૂપ વૃક્ષને જડથી ઉખેડવામા પ્રચડ ઝઝાવાત સમાન છે, તથા

सावद्यवचनभाषणदृष्टान्त —

निरवद्यभाषानभिज्ञः कश्चिदश्वपतिर्लक्षमूल्यकमश्वं विक्रेतुं कस्मिंश्चिन्नगरं जगाम। तत्राकस्मादश्वपतिहस्तादश्वो निर्मुक्तः सन् धावति। धावन्तमश्वं परिग्रहीतुं तत्पृष्ठतोऽश्वपतिरपि धावति। स परिग्रहीतुमशक्तोऽसौ धावनात् परिश्रान्तः कोपावेशेन तदानीं स्वाभिमुखमागच्छन्तं कञ्चित् भाषादोषानभिज्ञं दण्डहस्तं पुरुषम् अवोचत्-भो! अश्वोऽयं धावति, एनं मारय मारय, एवमुक्तोऽसौ दण्डेन तमश्वं मर्मस्थाने ताडितवान्। ततोऽसौ दण्डाघातेन मृतः। अथाऽश्वपतिस्तं तुरगघातकं

रूप विषलताओं को बढाने में मेघसमान है, एवं षड्जीवनिकायों का उपमर्दन करने वाला है।

सावद्य वचन के बोलने में जीव को क्या हानी उठानी पडती है, इसे दृष्टान्त द्वारा स्पष्ट किया जाता है

एक अश्वपति था जो निरवद्य भाषा बोलने का अनभिज्ञ था। वह एक लाख रुपया की कीमत वाले अपने घोडे को बचने के लिये किसी नगर में आया। वहां आते ही उसके हाथ से वह घोडा छूटकर भाग निकला। भागते हुए उस घोडे का पीछा करने पर भी वह पकड नहीं सका। जब वह दौडते २ थक गया तो कोपके आवेश में आकर इसने एक पुरुष से जो हाथ में डंडा लिये हुए इसकी ही ओर आ रहा था। तथा भाषा के दोष से अनभिज्ञ था कहा कि हे भाइ देखो यह घोडा क्यों भाग रहा है इसे मारो मारो। इस प्रकार अश्वपति के कहने पर उस व्यक्ति ने एक डंडा ऐसा मारा जो उस घोडे के मर्मस्थान में लगा।

રૂપવિષ લતાઓને વધારનાર છે, ષટ્જીવનીકાયોનું ઉપમર્દન કરનાર છે

સાવદ્ય વચન બોલવાથી શું અનર્થ થાય છે તે આ દ્રષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—

એક અશ્વપતિ હતો, જે નિરવદ્ય ભાષા બોલવામાં અનભિજ્ઞ હતો. તે એક લાખ રૂપીયાની કિંમતના પોતાના ઘોડાને વેચવા માટે કોઈ એક નગરમાં ગયો ત્યાં પહોંચતા જ તેના હાથમાંથી તે ઘોડો છુટીને ભાગી ગયો. ભાગી રહેલા તે ઘોડા પાછળ તેને હાથ કરવા તે ખૂબ દોડયો છતાં પકડી શકાયો નહીં જ્યારે તે દોડતાં દોડતાં થાકી ગયો ત્યારે ક્રોધના આવેશમાં આવી એવું એક પુરુષ, કે જે હાથમાં દંડો લઈને તેની સામે આવી રહી હતો અને તે ભાષાના દોષથી અજ્ઞાત હતો, તેને કહ્યું કે હે ભાઈ! આ ઘોડો જે ભાગી રહ્યો છે તેને મારો આ પ્રકારે એ અશ્વપતિના કહેવાથી પેલા માણસે એક દંડો ઘોડાને એવો માર્યો કે જે મર્મસ્થાનમાં લાગવાથી તેના પ્રહારના કારણે ઘોડો એજ વખતે મરી ગયો.

गृहीत्वा न्यायालयं गतः। तत्र स न्यायाध्यक्षसंनिधौ वदति—अनेन मम लक्षमूल्यकस्तुरगो दण्डाघातेन मारितः। तदा न्यायाध्यक्षेण कथितम्—'कथय कस्ते साक्षी' इति। अश्वपतिर्ब्रूते—अस्यैव पुत्रो मम साक्षी। न्यायाध्यक्षेण पृष्टस्तत्पुत्रोऽवदत्—अनेनाश्वपतिना मम पिता निगदितः—"भो! तुरगोऽयं धावति, एनं मारय मारय" इति। तदा मम पित्रा दण्डेनास्य तुरगो मारितः। एवं साक्षिभाषणं श्रुत्वा न्यायाधीशो मनसि विचारयति—अहो! सावद्यभाषादोषानभिज्ञतयाऽनेनाश्वपतिना 'मारय मारय' इत्युक्तम् दण्डताडनभयं प्रदर्श्य तुरगं निवर्तयेत्याशयेनानेन प्रोक्तमेतत्।

घोडा दंडा के प्रहार से शीघ्र मर गया। जब अश्वपति ने अपने घोडेको मरा हुआ देखा तो वह उस मारने वाले को पकडकर न्यायालय ले गया। न्यायधीश के समक्ष उसके ऊपर अभियोग (आरोप) लगा ने के अभिप्राय से इसने कहा कि इसने मेरा एक लाख रुपये की कीमत का घोडा दंडे के प्रहार से मार दिया है। यह सुनकर न्यायधीश ने कहा ठीक है। परन्तु इसका साक्षी कौन है कहो! अश्वपतिने कहा कि साहेब! इसका पुत्र ही मेरे इस विषय में साक्षी है। न्यायधीश ने उसके पुत्र से पूछा—तब पुत्र ने कहा कि स्वयं इस अश्वपति ने ही मेरे पिता से घोडे को मारने के लिये कहा था। अतः मेरे पिता ने दंडे के प्रहार से इस के घोडे को मारा है। इस प्रकार साक्षी के भाषण को सुनकर न्यायधीश ने मन मे विचार किया मालूम पडता है कि घोडे का यह स्वामी भाषा दोष से अनभिज्ञ है। इसलिये इसने "मारो मारो" ऐसा कहा है। इसके कहने का अभिप्राय केवल उस समय इतना ही था की यह दण्डे का भय दिखलाकर उस घोडे को लौटा देवे। इस

જ્યારે અશ્વપતિએ પોતાના ઘોડાને મરણ પામેલો જોયો ત્યારે તે મારનારને પકડી ન્યાયાલમા લઈ ગયો, ન્યાયાયધીશની સામે તેના ઉપર આરોપ લગાવવાના ભાવથી તેણે કહ્યુ કે, આ માણસે મારા એક લાખ રૂપીયાની કિંમતના ઘોડાને દંડાના પ્રહારથી મારી નાખેલ છે આ સાભળીને ન્યાયાધીશે કહ્યુ ઠીક છે, પરતુ આનો સાક્ષી કોણ છે તે કહો અશ્વપતિએ કહ્યુ કે, સાહેબ! તેનો પુત્ર જ મારા આ વિષયમા સાક્ષી છે ન્યાયાધીશે તેના પુત્રને પૂછયુ ત્યારે પુત્રે કહ્યુ કે, આ અશ્વપતિએ પોતે જ મારા પિતાને ઘોડાને મારવાનુ કહ્યુ હતુ આથી મારા પિતાએ દંડાના પ્રહારથી તેના ઘોડાને મારેલ છે આ પ્રકારે સાક્ષીનુ ભાષણ સાભળી ન્યાયાધીશે મનમા વિચાર કર્યો કે ઘોડાનો આ સ્વામી ભાષા દોષથી અનભિજ્ઞ છે તેવુ જણાય છે. આ માટે તેણે મારો, મારો! એમ કહેલ છે આમ કહેવાનો અભિપ્રાય કેવળ તે સમય એટલો જ હતો કે, દંડાનો

इत्थं मनसि विमृश्य न्यायाधीशः सावद्यभाषाभाषिणमश्वपतिं प्राह—त्वया सावद्य भाषा भाषिता, तत्फलमेतत् प्राप्तम्। पुनरत्र कदापि कथमपि सावद्यभाषा न भाष्या ॥ इति। तथा निरर्थम्=अर्थरहितं न लपेत्, यथा—

एष वन्ध्यासुतो याति, खपुष्पकृतशेखरः।
मृगतृष्णाम्भसि स्नातः, शशशृङ्गधनुर्धरः ॥ १ ॥

प्रकार विचार कर सावद्य भाषा भाषी उस अश्वस्वामी से न्यायधीशने कहा कि इसका क्या अपराध है। अपराध तो तेरा ही है। जो तूने मारो २ इस प्रकारकी सावद्य भाषा द्वारा इसे मार ने के लिए उत्साहित किया, उसीका यह फल है। अब आगे इस बात का ध्यान रखो कि इस प्रकारकी सावद्य भाषा न बोली जाय।

इसी प्रकार निरर्थक भाषा भी नहीं बोलनी चाहिये। जिस भाषा का कोई अर्थ नहीं होता हो ऐसी भाषा का प्रयोग करना भी वर्जित बतलाया गया है—जैसे—

एष वन्ध्या सुतो याति। खपुष्पकृतशेखरः।
मृगतृष्णाम्भसि स्नातः। शशशृंग धनुर्धरः ॥ १ ॥

यह वन्ध्या पुत्र जा रहा है। इस के शिर पर आकाश के पुष्पों की माला है, तथा यह मृग तृष्णा के जल में स्नान किया हुआ है, इस के हाथ में शशके के सींग का धनुष है। इस प्रकार के वचन निरर्थक होते हैं। क्यों कि न तो वन्ध्या का कोई पुत्र होता है, न आकाश का

मत देखाडी ते घोडाने पाछो देरवी दे आ प्रकारनो विचार करी सावद्य भाष भाषी ते अश्वस्वामिने न्यायाधीशे कह्युं आनो शुं अपराध छे अपराध तो तारोज छे जे ते मारो मारो! आ प्रकारनी सावद्य भाषा द्वारा तने मारवा माटे उत्साहित बनाव्यो तेनुं आ फळ छे हवे पछी ओ वात ध्यानमा राखो के आ प्रकारनी सावद्य भाषा बोलवामां न आवे

आज प्रकारे—निरर्थक भाषा पण न बोलवी जोईओ जे भाषानो कोई अर्थ न थतो होय ओवी भाषानो प्रयोग करवो ओ निरर्थक बतावबामां आवेल छे जेम—

"एष वंध्या सुतो याति ख पुष्प कृत शेखरः।
मृगतृष्णाम्भसि स्नातः शशभृंग धनुर्धर ॥"

आ वंध्यापुत्र जई रह्यो छे तेना माथा उपर आकाशना पुष्पोनी माळा छे तथा ओणे मृगतृष्णाना जळमां स्नान करेल छे ओना हाथमां ससलाना शींगनुं धनुष्य छे, आ प्रकारनां वचन निरर्थक होय छे केमके न तो वंध्या

निरर्थकं वचनं हि वह्निवत् सकलगुणभस्मकारकं, सद्भूतार्थापलापकं, मिथ्यार्थप्रतिबोधकं, भवाटवीभ्रामकं, विकल्पजालजनकं, वैराग्यलताविनाशकं, विवेकचन्द्रप्रच्छादकम्।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते यथा—

आसीत् कश्चिदेको वसतिनिर्मापको नृपतिः, स आसीदासीन्न चासीत्। असद्भावं प्राप्तेन तेन भूपतिना त्रयो ग्रामा निर्मापिताः। तत्र वसतिनिवासिना जनाना निर्वासनाद् द्वौ ग्रामौ निर्वासितौ, एकश्च जननिवासाभावादेव वसतिर्नाभूत्। अथ यत्र जनाना वासो नाभूत् तत्र त्रयः कुम्भकारा आसन्। तेषु द्वौ

कोई पुष्प होता है, न मृगतृष्णा रूप जल कोई भावात्मक पदार्थ है, और न शशश्रृंग कोई वस्तु है। निरर्थक वचन अग्नि की तरह सकलगुणों को भस्म करने वाले सद्भूत अर्थ के अपलापक एवं मिथ्या अर्थ के प्रतिबोधक होते हैं। इनके प्रयोग से प्रयोक्ता भवाटवी मे ही भ्रमण करता रहता है। अनेक प्रकार के विकल्पों का तांता इन निरर्थक वचनों से आत्मा में उद्भुत होता रहता है। वैराग्यरुपी लता के ये विनाशक तथा विवेक रूपी चद्रमा के आच्छादक ये माने गये हैं। इस विषय में दृष्टांत इस प्रकार है—

कोई एक राजा था जो वस्ति का निर्माण किया करता था। वह होकर भी नहीं था। उसने अपनी गेर मौजूदगी अवस्था मे तीन ग्रामों की रचना की। दो गाँवों को उसने वहां के निवासियों को निकाल कर बिलकुल उजड कर दिये। एक इसलिये ऊजड था कि उसमें जनों के

સ્ત્રિને પુત્ર હોય છે, ન આકાશનુ કોઈ પુષ્પ હોય છે, મૃગતૃષ્ણારૂપ જળ ન તો કોઈ ભાવાત્મક પદાર્થ છે, અને ન તો સસલાના શિગ કોઈ વસ્તુ છે નિરર્થક વચન અગ્નિ માફક સઘળા ગુણોને ભસ્મ કરવાવાળા સદ્ભૂત અર્થનો અપલાપક અને મિથ્યા અર્થ કરવાવાળા હોય છે આવા પ્રયોગથી પ્રયોક્તા ભવાટવીમા જ ભ્રમણ કરતા રહે છે અનેક પ્રકારના વિકલ્પોના તાતા આવા નિરર્થક વચનોથી આત્મામા ઉદ્ભવતા રહે છે, વૈરાગ્યરૂપી લતાના એ વિનાશક તથા વિવેકરૂપી ચદ્રમાનુ આચ્છાદન કરનાર માન્યા ગયા છે

આ વિષયમા આ પ્રકારે દ્રષ્ટાત છે—

કોઈ એક રાજા હતો, જે વસ્તીનુ નિર્માણ કર્યા કરતો હતો, તે હોવા છતા ન હતો, તેણે પોતાની ગેરમોજુદગી અવસ્થામા ત્રણ ગામોની રચના કરી બે ગામોને ત્યાના રહેવાસીઓને ત્યાથી કાઢી મુકી ઉજ્જડ બનાવી દીધા એક એ માટે ઉજ્જડ હતુ કે ત્યા કોઈ વસ્તી જ ન હતી જે ગામ લોકોના નિવાસથી

मूर्खौ, एकस्तु भाण्डनिर्माणकलाभिज्ञोऽपि नैव निर्माति। यस्तु नास्ति भाण्डनिर्माता, तेन त्रीणि भाण्डानि निर्मितानि। तत्र द्वे स्फुटिते, एकं न युज्यते। अयो मित भाण्डे अपक्वत्रयः तण्डुला रन्धिताः, तत्रोभौ तण्डुलावामरूपौ, एको न सिध्यति। तेन अयो ब्राह्मणा भोजिताः तत्रोभौ बुभुक्षितौ, एकोन भुङ्क्ते एवमेक- कश्चिदासीद् भूपतिर्न आसीदासीन्नवासीत्।

तथा-मर्मगम्-मर्मबाधकं वचनं न लपेत्। रहस्योद्घाटकं वचनं न भूयादित्यर्थः। मर्मगं वचनं हि हृदय प्रहारपातवेदनामिव वेदनां जनयति, वज्राघात इव मूर्छयति,

निवास का ही अभाव था। जो गांव जनों के निवास से विहीन था उसमें तीन कुमार थे। इन में दो मूर्ख थे और एक बर्तन बनाने की कला में निपुण था। परंतु वह बर्तन नहीं बनाता था। जो बर्तन बनाने वाला नहीं था-उसने तीन बर्तन बनाये। दो फूटे और एक ऐसा जो जुडता नहीं था। अर्थात् कपाल माला जिसकी जुदी २ थी। इस में तीन चावल पकाये गये। इन में दो चावल कच्चे रहे और एक चावल सीझा नहीं। उससे तीन ब्राह्मणों को भोजन कराया गया। दो ब्राह्मण तो भूखे रहे और एक ने खाया नहीं। इस प्रकार इस कथा में केवल निरर्थक शब्दों का ही प्रयोग हुआ है। इस प्रकार के निरर्थक वचन नहीं बोलना चाहिये।

जिनसे दूसरों के मर्म का उद्घाटन होता हो ऐसे वचन भी नहीं बोलना चाहिये। जो मर्मोद्घाटक वचन होते हैं वे जिस प्रकार बाण हृदय में आघात पहुंचाता है, उसी तरह आघात पहुंचाते हैं। वज्र के

વિહીન હતું તેમાં ત્રણ કુમાર રહેતા હતા એમાં બે મૂર્ખ હતા અને એક વાસણ બનાવવાની કળામાં નિપુણ હતો, પરંતુ તે વાસણ બનાવતો ન હતો. જે વાસણ બનાવનાર ન હતો તેણે ત્રણ વાસણ બનાવ્યાં. બે ફુટેલાં અને એક એવું કે જે જોડાતું ન હતું અર્થાત્ કપાલમાળા જેની જુદી જુદી હતી એમાં ત્રણ ચોખા પકવવામાં આવ્યા, એમાં બે ચોખા કાચા રહ્યા અને એક ચોખો ચડયો નહી—એનાથી ત્રણ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવામાં આવ્યું બે બ્રાહ્મણ તો ભુખ્યા રહ્યા અને એકે ખાધું નહી આ રીતે આ કથામાં કેવળ નિરર્થક શબ્દોનો જ પ્રયોગ થયો છે આ પ્રકારનાં નિરર્થક વચન ન બોલવા જોઈએ.

જેનાથી બીજાના મર્મનું ઉદ્ઘાટન થાય એવાં વચન પણ ન બોલવાં જોઈએ. જે મર્મોદ્ઘાટક વચન હોય છે તે જેમ બાણ હૃદયમાં આઘાત પહોંચાડે છે એજ રીતે આઘાત પહોંચાડે છે વજ્રના આઘાતથી જે રીતે મૂર્છા

निरर्थकं वचनं हि वह्निवत् सकलगुणभस्मकारकं, सद्भूतार्थापलापकं, मि॰ र्थमतिबोधकं, भवाटवीभ्रामकं, विकल्पजालजनकं, वैराग्यलताविनाशकं, वि॰ चन्द्रप्रच्छादकम् ।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते यथा—

आसीत् कश्चिदेको वसतिनिर्मापको नृपतिः, स आसीदासीन्न चास॰ असद्भावं प्राप्तेन तेन भूपतिना त्रयो ग्रामा निर्मापिताः । तत्र वसतिनिवा॰ जनानां निर्वासनाद् द्वौ ग्रामौ निर्वासितौ, एकश्च जननिवासाभावादेव न॰ नाभूत् । अथ यत्र जनाना वासो नाभूत् तत्र त्रयः कुम्भकारा आसन् । ते॰

कोई पुष्प होता है, न मृगतृष्णा रूप जल कोई भावात्मक पदार्थ है न शशश्रृंग कोई वस्तु है। निरर्थक वचन अग्नि की तरह सक॰ को भस्म करने वाले सद्भूत अर्थ के अपलापक एवं मिथ्या ॰ प्रतिबोधक होते हैं। इनके प्रयोग से प्रयोक्ता भवाटवी में ही करता रहता है। अनेक प्रकार के विकल्पों का तांता इन निरर्थक से आत्मा में उद्भुत होता रहता है। वैराग्यरूपी लता के ये वि॰ तथा विवेक रूपी चंद्रमा के आच्छादक ये माने गये हैं। इस वि॰ दृष्टांत इस प्रकार है—

कोई एक राजा था जो वस्ति का निर्माण किया करता ॰ होकर भी नहीं था। उसने अपनी गैर मौजूदगी अवस्था में ती॰ की रचना की। दो गाँवों को उसने वहां के निवासियों को नि॰ बिलकुल उजड कर दिये। एक इसलिये ऊजड था कि उसमें

સ્રિને પુત્ર હોય છે, ન આકાશનુ કોઈ પુષ્પ હોય છે, મૃગતૃષ્ણારૂપ કોઈ ભાવાત્મક પદાર્થ છે, અને ન તો સસલાના શિગ કોઈ વસ્તુ છે નિ॰ અગ્નિ માફક સઘળા ગુણોને ભસ્મ કરવાવાળા સદ્ભૂત અર્થનો અપલ॰ મિથ્યા અર્થ કરવાવાળા હોય છે આવા પ્રયોગથી પ્રયોકતા ભ॰ ભ્રમણ કરતા રહે છે અનેક પ્રકારના વિકલ્પોના તાતા આવા નિરર્થ॰ આત્મામા ઉદ્દભવતા રહે છે, વૈરાગ્યરૂપી લતાના એ વિનાશક તથા ચદ્રમાનુ આચ્છાદન કરનાર માન્યા ગયા છે

આ વિષયમા આ પ્રકારે દ્રષ્ટાત છે—

કોઈ એક રાજા હતો, જે વસ્તીનુ નિર્માણ કર્યા કરતો હ॰ છતા ન હતો, તેણે પોતાની ગેરમોજુદગી અવસ્થામા ત્રણ ગામોની ગામોને ત્યાના રહેવાસીઓને ત્યાથી કાઢી મુકી ઉજ્જડ બનાવી દ॰ માટે ઉજ્જડ હતુ કે ત્યા કોઈ વસ્તી જ ન હતી જે ગામ લોટે

श्वशुरग्रामसमीपस्थ कूपस्य तटे विश्रामार्थमुपविष्टः। तत्र तज्जायया चिन्तितम्-विदेशे नानाविधं कष्टं मया कथं सोढव्यम्? इति विमृश्य सा पतिमब्रवीत्-प्राणनाथ! मां पिपासा बाधते। ततोऽसौ श्रेष्ठी भार्यावचनं निशम्य तत्र कूपादुदकमुद्धर्तुं कूपाभिमुखं शिरोऽवनतीकरोति यावत्, तावदेव भार्यया पृष्ठे हस्ताघातेन कूपे निपातितः। तदनन्तरं सा पितुर्गेहं गत्वा पितरमब्रवीत्-तव जामाता गृहात् क्वचिन्निर्गतस्तस्य नास्ति वार्ता, अतस्तव समीपे समागताऽस्मि।

उसे अपने श्वशुर का ग्राम मिला। वह वहां गाम के बाहर कुए के पास विश्राम करने के लिये एक तरफ ठहर गया। इतने में उसकी पत्नी ने विचार किया कि-'ये विदेश जा रहे हैं और मैं भी इनके साथ जा रही हूं। विदेश में अनेक प्रकार के कष्ट प्राणियों को सहन करने पडते है मैं उन कष्टों को कैसे सहन करूंगी' ऐसा विचार कर उसने अपने पति धनगुप्त से कहा कि हे प्राणनाथ! मुझे इस समय बडे जोरकी प्यास लग रही है, पति पानी लेने को ज्यों ही कुए पर पहुंचा और पानी भरने लगा कि इतने में पीछे से उस पत्नी ने आकर उसे धक्का मारकर कुए में पटक दिया। बाद में फिर वह अपने पिता के घर जाकर कहने लगी कि हे पिता! तुम्हारे जमाई न मालूम घर से कहां निकल कर चले गये हैं। मैं ने बहुत तपास कराइ परन्तु अभीतक उनकी कोई खबर नहीं मिली है, सो मैं तुम्हारे पास आई हूं।

જ્યા નીકળ્યા ચાલતાં ચાલતાં માર્ગમાં તેના સસરાનું ગામ આવ્યું તે ત્યાં ગામ બહાર એક કુવા પાસે આરામ કરવા રોકાયા એ સમયે તેની સ્ત્રીએ વિચાર કર્યો કે આ પરદેશ જાય છે અને હું પણ તેમની સાથે જઉં છું પરદેશમાં અનેક પ્રકારના દુઃખો પ્રાણીઓએ સહન કરવા પડે છે હું એ દુઃખોને કેમ કરીને સહન કરી શકીશ એવો વિચાર કરી તેણે પોતાના પતિ ધનગુપ્તને કહ્યું કે હે પ્રાણનાથ! મને અત્યારે ખૂબ જ તરસ લાગી છે પતિ પાણી લેવા માટે ત્યાં કુવા પર પહોંચ્યા અને પાણી ભરવા લાગ્યા કે એટલામાં તેની સ્ત્રીએ પાછળથી આવીને તેને ધક્કો મારી કુવામાં હડસેલી દીધા આ પછી તે પોતાના પિયર પહોંચી અને ત્યાં જઈ કહેવા લાગી કે હે પિતા! તમારા જમાઈ ક્યા ખબર કોણ જાણે કેમ ચાલ્યા ગયા છે મેં ઘણી તપાસ કરાવી છતાં હજુ સુધી તેની કોઇ ભાળ મળી નથી માટે હું તમારી પાસે આવી છું

इतश्चासौ श्रेष्ठी कूपे पतन् भाग्यवशात् कूपभित्तिगतं पाषाण प्राप्य तमवलम्ब्य स्थितः। तदनु तत्रागतैर्जलार्थिजनैरनुकम्पयाऽसौ कूपान्निःसारितः। ततोऽसौ विदेशं गत्वा पुण्यप्रभावात् प्रचुर धनं समुपार्ज्य श्वशुरगृहे समायातः। तदा तस्य पत्नी प्रसन्ना जाता, तया सह श्रेष्ठी स्वगृहं गतः। अथैकदा श्रेष्ठिनः पुत्रो जातः तस्य यौवने वयसि प्राप्ते श्रेष्ठिना विवाहः कारितः। पुत्रवधूरागता। किंचिद्दिवसेषु व्यतीतेषु सत्सु श्वश्रूवध्वोर्मध्ये कलहः प्रवृत्तः। वधूर्नित्यं श्वश्रूच्छिद्रान्वेषणपरा जाता। एकदाऽसौ श्रेष्ठी रङ्गभवने भोजनं कुर्वन्नासीत्, तत्पत्नी तदानीं बाल-

---

धनगुप्त ज्यों ही कुए में गिरा कि भाग्यवश से उसे कुए की भित्ति में पास ही एक पत्थर का टुकडा लगा हुआ दिखलाई पडा। यह भित्ति से कुछ अधिक बाहर की ओर निकला था। पडते ही धनगुप्त ने उसको पकड लिया। जब पानी भरने वाले वहां पानी भर ने के लिये आये तब उन्होंने धनगुप्त को कुए से बाहर निकाला। स्वस्थ होकर यह विना कुछ कहे परदेश की ओर चल दिया। वहां पहुँच कर उसने पुण्यकर्म के उदय से खूब धन कमाया। कमाकर यह वहां से अपने घर वापिस हुआ। रस्ते में इस के श्वसुर का गाम आया और यह श्वशुर के घर पहुँचा। पत्नी ने पति को देखकर बहुत आनंद मनाया। वहांसे अपनी पत्नी को साथ लेकर घर आ गया। कालान्तर में धनगुप्त के एक पुत्र हुआ। समय पर उसका विवाह कर दिया गया, बहु घरमें आई। रहते २ सास और बहु में झगडा होने लगा। बहु ने सास को दबाने के लिये उस के छिद्रों का अन्वेषण करना प्रारंभ कर दिया। एक दिनकी बात है,

---

ધનગુપ્ત કુવામા પડયો કે, ભાગ્યવશ કુવાની ભીતમા તેની પાસે જ એક પત્થર ચોટાડેલો નજરે પડયો જે ભીતથી થોડા બહાર નિકળેલો હતો કુવામા પડતાની સાથે જ ધનગુપ્તે તે પત્થર પકડી લીધો જ્યારે પાણી ભરવાવાળા કુવા ઉપર પાણી ભરવા આવ્યા ત્યારે તેમણે ધનગુપ્તને કુવામાથી બહાર કાઢયો સ્વસ્થ બની કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય તે પરદેશ જવા ચાલી નિકળ્યો ત્યા પહોચી તે પૂણ્ય કર્મના ઉદયથી ખૂબ ધન કમાયો ખૂબ ધન કમાઈ તે પોતાને ઘેર આવવા નિકળ્યો, રસ્તામા સાસરાનુ ગામ આવ્યુ ત્યારે તે સાસરાને ઘેર પહોચ્યો, પત્નિએ પતિને જોઈ આનદ મનાવ્યો ત્યાથી એ પોતાની સ્રીને લઇને પોતાને ગામ પોતાને ઘેર પહોચ્યો સમય જતા એ ધનગુપ્તને ત્યા એક પુત્ર થયો, સમય ઉપર તેના લગ્ન કર્યા, વહુ ઘેર આવી, રહેતા રહેતા સાસુ અને વહુ વચ્ચે વિખવાદ થવા લાગ્યો, વહુએ સાસુને દબાવવા માટે તેના ગુપ્ત છિદ્રોના અન્વેષણ કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો એક દિવસ ધનગુપ્ત પોતાના રગભવનમા બેસી ભોજન કરી રહેલ હતો

ध्यमनभोजनं कुर्वतो पुरोऽवतिष्ठते । अकस्मात् भास्करकिरणास्तत्र भवनजालान्त गेताः श्रेष्ठिमुखोपरि निपतन्तस्तया दृष्टाः । पत्युर्मुखे भास्कर कर स्पर्शजनितस्तापो मा भूदिति भावनया सा सत्वर निजकरद्वयं भास्कर किरणसमुखेकृत्वा श्रेष्ठिमुखो परि सूर्यकिरणान् निवारयति ।

अकस्मादेव पत्नीकृतं पूर्ववृत्त श्रेष्ठिना स्मृतम् । श्रेष्ठी मनसि चिन्तयति– "अहो यथाह कूपे निपातित सैवेयमधुना मम सूर्यकरस्पर्शजनितं तापं निवारयति" इत्येव विचारयतस्तस्य श्रेष्ठिनो मुख हास्यं समजनि । तदा तत्पुत्रवधूर्हसन्त श्रेष्ठि नमकस्मादपश्यत् । सा पत्यु समीपमागत्य वदति–नाथ ! भवत पिता श्वभुरमर्श

कि धनगुप्त अपने रगभवन में बैठा हुआ भोजन कर रहा था। और पत्नी उस के ऊपर पंखा कर रही थी। धनगुप्त के चहरे पर अकस्मात् सूर्य की किरणें मकान की छत के छिद्रो में से आकर पडने लगी, पत्नी ने ज्यों ही यह देखा कि शीघ्र ही उसने 'पति को ताप न लगे' इस ख्याल से अपनी दो नों हथेलियों को सूर्य के साम्हने कर दिया। इससे धनगुप्त के मुख पर पडती हुई वे किरणें थम गई–मुख पर हथेलियों की छाया हो गई। पत्नी द्वारा इस प्रकार की गई सेवा का अवलोकन कर धनगुप्त को पहले का वह कुए में डाल ने का वृत्तान्त याद आ गया। धनगुप्त ने विचार किया देखो–जिसने मुझे पहिले कुए में पटका वही अब मुझे 'सूयजनित संताप न हो' इस ख्याल से उस संताप का निवारण कर रही है। ऐसा ख्याल कर धनगुप्त को कुछ हँसी आगई। धनगुप्त को अकस्मात् हँसता हुआ उस समय उसकी पुत्रवधू ने देख लिया था, इसलिये वह अपने पति के पास आकर कहने लगी कि नाथ,

અને તેની સ્ત્રી પખાથી તેને હવા નાખી રહી હતી એ વખતે ધનગુપ્તના ચહેરા ઉપર મકાનના છતના કાણામાંથી સૂર્યનાં કિરણો અકસ્માત પડવા લાગ્યાં તેની સ્ત્રીએ જેવું આ જોયુ કે તુરત જ એણે 'પતિને તાપ ન લાગે' એવા ખ્યાલથી પોતાના બન્ને હાથની હથેળીઓને સૂર્યના એ કિરણોની આડે ધરી દીધી. આથી ધનગુપ્તના ચહેરા ઉપર પડતો કિરણોનો તાપ અટકી ગયો, મુખ ઉપર હથેળીઓની છાયા થઈ ગઈ સ્ત્રી તરફથી આ રીતે કરવામાં આવેલી સેવા જોઈને ધનગુપ્તને પહેલાનો કુવાવાળો પ્રસગ યાદ આવી ગયો, ધનગુપ્તે વિચાર કર્યો, જુઓ ! જેણે મને પહેલાં કુવામાં નાખી દીધો હતો તે હવે મને સૂર્યના કિરણોનો તાપ ન લાગે એવા ખ્યાલથી એ સતાપનું નિવારણ કરી રહી છે આ વિચારથી ધનગુપ્તને જરા હસવુ આવ્યું ધનગુપ્તને અકસ્માત્ હસતાં તેની પુત્ર વધુએ જોઈ લીધેલ, આથી એ પોતાના પતિ પાસે જઈ કહેવા લાગી કે–

अस्मिन् दृष्टान्ते-सकृदुक्तादपि मर्मवचनात् षण्णां जीवानां प्राणव्यपरोपणं जातम् यतः पुत्रवधूगर्भे द्वयमपत्यमासीत्। तस्मान्मार्मिकं वचनं न भाषणीयम्।

सावद्य-निरर्थक-मर्मग-वचनभाषणस्य सर्वथा प्रतिषेधं बोधयितुमुत्तरार्धमाह-'अप्पणट्ठा' इत्यादि। आत्मार्थं=स्वार्थं, परार्थं वा, तथा उभयस्य आत्मनः परस्य च अर्थं, वा-अथवा, अन्तरेण=अनुभयार्थं स्वपरप्रयोजनाभावेऽपि सावद्यं न लपेत्, न निरर्थकं लपेत, न मर्मगं लपेत्, इति सम्बन्धः ॥ २५ ॥

अथान्यसमर्गकृतदोषपरिहारमाह—

मूलम्—समरेसु अगारेसु, संधीसु य महापहे।
एगो एगित्थिए सद्धिं, नेवं चिट्ठे न संलवे ॥२६॥

छाया—समरेषु अगारेषु, सन्धिषु च महापथे।
एकः एकस्त्रिया सार्धं, नैव तिष्ठेत् न संलपेत् ॥२६॥

टीका—'समरेसु' इत्यादि—

समरेषु=लोहकारशालासु तथा-अगारेषु=गृहेषु, तथा सन्धिषु=गृहद्वयान्तरालेषु तथा-महापथे=राजमार्गे, एकः=एकाकी, एकस्त्रिया=एकाकिन्या स्त्रिया सार्धं=सह, नैव तिष्ठेत्=ऊर्ध्वस्थानावस्थितो नैव भवेत्। न संलपेत्-तथा=सह समरादिषु स्थानेषु क्वाऽपि संभाषणं न कुर्यादित्यर्थः। अत्र समरादिचतुष्पदस्थान

पति के गले से फांसी निकाल कर अपने गले में फांसी डालकर मर गई वह उस समय गर्भवती थी। उस के गर्भ में दो बालक थे।

इस दृष्टांत से यह बात स्पष्ट होती है कि देखो एक बार भी कहे गये मार्मिक वचन से छह प्राणियों का दारूण आपघात हुआ। इसलिये मार्मिक वचन नहीं कहना चाहिये। अपने अथवा पर के निमित्त तथा दोनों के निमित्त एवं जहां स्व और पर का कुछ भी प्रयोजन न हो वहां पर भी व्यर्थ ही मनुष्य को सावद्य, निरर्थक एवं मर्मग वचन नहीं बोलना चाहिये ॥ २५ ॥

पुनरेकदा श्रेष्ठिपत्न्या पुत्रवध्वा सह कलहो जात, तस्मिन्नवसरे पुत्रवधूर्वदत्-जानामि तव चरित्रम् पतिं कूपे निपात्य, संप्रति पतिव्रता भवितुमुद्यताऽसि। एवं मार्मिकं वचनं निशम्य श्वश्रूः परमदुःखिता जाता, बहुशो रुरोद, रुदित्वा च मनसि चिन्तयति स्म-अधुना मम जीवनं धूलिरिव निरर्थकम् अथ ममेयं वार्ता लोके प्रसरिष्यति, मां लोकः किं वदिष्यति। इत्येवं विचिन्त्य सा भवनस्य द्वितीयभूमिकामारुरोह। तत्र गत्वा गले पाशं संयोज्य रज्ज्वां लम्बित्वा प्राणान् परित्यक्तवती।

हंसी का जो कुछ कारण था वह अपने पुत्र को कह दिया। मौका पाकर श्रेष्ठि पुत्र ने भी जो कुछ जैसी बात थी वह अपनी पत्नी से कह दी।

एक समय सास बहू में परस्पर जब कलह हुआ तो पुत्रवधू ने सासु से कहा कि "आप ज्यादा मत बोलो मैं जानती हूं कि आप वही हैं जिन्हों ने अपने पति को कूए में डाल दिया था, अब पतिव्रता बनती हैं।" इस प्रकार बहू के मार्मिक वचनों को सुनकर सास के हृदय में अपार दुःख हुआ, वह बार बार रोने लगी, विचार किया कि अब मेरा जीना बिलकुल निरर्थक है। बहू ने मेरी सब शान धूलि में मिला दी है। यदि मेरी यह बात लोक में फैल गई तो लोग क्या कहेंगे? इस प्रकार सोचकर वह अपने मकान के दूसरे मंजिल पर गई, और वहां उसने गले में फांसी डालकर आत्मघात कर लिया।

બાદ શેઠે હાંસીનું જે કાંઈ કારણ હતું તે સઘળું પોતાના પુત્રને કહી દીધું અવસર મેળવીને શેઠ પુત્રે પણ જે કાંઈ વાત હતી તે પોતાની પત્નીને કહી દીધી

સાસુ વહુમાં પરસ્પર જ્યારે કલહ થયો ત્યારે પુત્રવધુએ સાસુને કહ્યું કે "તમે વધુ ન બોલો, હું જાણું છું કે તમે એ જ છો કે જેણે પોતાના પતિને કુવામાં ધકેલી દીધેલ હવે પ્રતિવ્રતા બનો છો. આ પ્રકારનાં વહુનાં મામિર્ક વચનોને સાંભળી સાસુના હૃદયમાં અપાર દુઃખ ઉપજ્યું અને તે વારંવાર આંસુએ રડવા લાગી તેણે મનમાંને મનમાં એવો નિશ્ચય કર્યો કે હવે મારૂ જીવવું બીલકુલ નીરર્થક છે વહુએ મારી બધી શાન ધુળમાં મેળવી દીધી છે જો મારી આ વાત લોકોમાં ફેલાઈ જાય તો લોકો શું કહેશે? આ રીતે વિચાર કરી તે પોતાના મકાનના બીજા માળ ઉપર પહોંચી અને ત્યાં જઈ ગળામાં ફાંસો નાખી આત્મઘાત કર્યો.

हसन् मया दृष्टः, किं तत्र हासस्य कारणमभूदित्यावेद्यताम्। श्रेष्ठिपुत्रः मातृपतिपत्न्योर्वृत्तमवेद्य भवति। पत्नी वदति–भवता यावदेतद्वृत्तं नानेष्यते, न वा वृत्तानयनवचनं दास्यते, तावन्मयाऽन्नपानं परित्याज्यम्। प्रेमपरवशेन विस्मृतविवेकेन श्रेष्ठिपुत्रेण 'हास्यकारणं कथयिष्यामी' ति वचनं प्रदानेन पत्नी परितोषिता।

एकदा श्रेष्ठिपुत्रः पितुश्चरणसंवाहनं कुर्वन् पृच्छतिस्म आर्य! तस्मिन् दिवसे केनकारणेन भवता हसितम्, इत्येवं पृष्टोऽसौ सरलहृदयः श्रेष्ठी सर्वं पूर्ववृत्तं पुत्राय कथितवान्। श्रेष्ठिपुत्रः सर्वं पूर्ववृत्तं विज्ञाय पत्न्यै कथयामास।

आज मैं ने आप के पिता को सासुजी के समक्ष हँसते हुए देखा है अतः हे नाथ! आप मुझे बतलाईये कि इस अकारण हँसी का क्या कारण है। सेठ के पुत्र ने अपनी पत्नी को समझाया कि पति और पत्नी का वृत्त अवेद्य हुआ करता है। अतः इस विषय को जानने की चेष्टा करना व्यर्थ है। पत्नी ने पति के मुख से यह बात सुनकर कहा हे नाथ! जब तक आप मुझे इसका कारण नहीं बतलावेंगे, तबतक मैं अन्नजल ग्रहण नहीं करूंगी। पत्नी का इस प्रकार वृत्त को जानने का अधिक आग्रह देखकर पति ने उसके प्रेम से पागल जैसे बनकर उसे इस बात का आश्वासन दिया कि वह कुछ समय बाद इसका वास्तविक कारण उसे बतला देगा। इस प्रकार रुष्ट हुई पत्नी संतुष्ट हो गई। एक समय की बात है कि श्रेष्ठि पुत्र ने पिता के चरणों को दाबते हुए उनसे पूछा कि हे तात! आप एक दिन भोजन करते समय किस कारण से हँसे थे? पुत्र की इस बात को सुनकर सरल हृदय वाले सेठ ने समस्त

હે નાથ! આજ મે તમારા પિતાને સાસુજી સામે હસતા જોયા તો આપ એ બતાવો તે તેમના અકારણ હસવાનુ શુ કારણ છે? શેઠ પુત્રે પોતાની સ્ત્રીને સમજાવ્યુ કે, પતિ પત્નીનો સબધ અવેદ્ય હોય છે આ વિષયને જાણવાની ચેષ્ટા કરવી વ્યર્થ છે પત્નીએ પતિના મુખથી આવી વાત સાભળીને કહ્યુ કે, હે નાથ! જ્યા સુધી તમે મને તેનુ કારણ નહીં બતાવો ત્યા સુધી હુ અન્ન જળ ગ્રહણ કરીશ નહીં પત્નીનો આ પ્રકારે વૃત્તાન્ત જાણવાનો અધિક આગ્રહ જાણીને પતિએ તેના પ્રેમમા પાગલ જેમ બનીને તેને આ વાતનુ આશ્વાસન આપ્યુ કે, થોડા સમયમા પોતે તેનુ વાસ્તવિક કારણ બતાવશે આથી રૂષ્ટ બનેલ પત્નીને સતોષ થયો એક સમયની વાત છે કે, શેઠ પુત્રે પોતાના પિતાના પગ દાબતા દાબતા એમને પૂછ્યુ કે, હે તાત! આપ એક દિવસ ભોજન કરતા કરતા શા માટે હસ્યા હતા? પુત્રની આ વાતને સાભળીને સરળ હૃદય

पुनरन्यदा श्रेष्ठिपत्न्या पुत्रवध्वा सह कलहो जातः, तस्मिन्नवसरे पुत्रवधूर् वदत्–जानामि तव चरितम् पतिं कूपे निपात्य, संप्रति पतिव्रता भवितुमुद्यताऽसि। एतन्मार्मिकं वचनं निशम्य श्वश्रूः परमदुःखिता जाता, बहुशो रुरोद, चिन्तया च मनसि चिन्तयति स्म–अधुना मम जीवनं धूलिरिव निरर्थकम् अथ ममैषा वार्ता लोके प्रसरिष्यति, मां लोकाः किं वदिष्यन्ति। इत्येवं विचिन्त्य सा भवनस्य द्वितीयभूमिकामारोह। तत्र गत्वा गले पाशं संयोज्य रज्ज्वा लम्बित्वा प्राणान् परित्यक्तवती।

हँसी का जो कुछ कारण था वह अपने पुत्र को कह दिया। मौका पाकर श्रेष्ठि पुत्र ने भी जो कुछ जैसी बात थी वह अपनी पत्नी से कह दी।

एक समय सास बहू में परस्पर जब कलह हुवा तो पुत्रवधू ने सासु से कहा कि "आप ज्यादा मत बोलो म जानती हूँ कि आप वही हैं जिन्हों ने अपने पति को कूए में डाल दिया था, अब पतिव्रता बनती हैं।" इस प्रकार बहू के मार्मिक वचनों को सुनकर सास के हृदय में अपार दुःख हुआ, वह बार बार रोने लगी, विचार किया कि अब मेरा जीना बिलकुल निरर्थक है। बहू ने मेरी सब शान धूलि में मिला दी है। यदि मेरी यह बात लोक में फैल गई तो लोग क्या कहेंगे? इस प्रकार सोचकर वह अपने मकान के दूसरे मंजिल पर गई, और वहां उसने गले में फांसी डालकर आत्मघात कर लिया।

મા શેઠે હાસ્યનું જે કાંઈ કારણ હતું તે સઘળું પોતાના પુત્રને કહી દીધું અવસર મેળવીને શેઠ પુત્રે પણ જે કાંઈ વાત હતી તે પોતાની પત્નીને કહી દીધી

સાસુ વહુમાં પરસ્પર જ્યારે કલહ થયો ત્યારે પુત્રવધુએ સાસુને કહ્યું કે "તમે વધુ ન બોલો હું જાણું છું કે તમે એ જ છો કે જેણે પોતાના પતિને કુવામાં ફેંકી દીધેલ હવે પતિવ્રતા બનો છો" આ પ્રમાણે વહુના મર્મિક વચનોને સાંભળી સાસુના હૃદયમાં અપાર દુઃખ ઉપજ્યું અને તે વારંવાર સાસુએ રડવા લાગી તેણે મનમાંને મનમાં એવો નિશ્ચય કર્યો કે હવે મારું જીવવું બીલકુલ નીરર્થક છે વહુએ મારી બધી શાન કુવામાં મેળવી દીધી છે જો મારી આ વાત લોકોમાં ફેલાઈ જાય તો લોકો શું કહેશે? આ રીતે વિચાર કરીને તે પોતાના મકાનના બીજા માળ ઉપર ચડી ગઈ અને ત્યાં જઈ ગળામાં ફાંસો નાખી આત્મઘાત કર્યો.

अथ श्रेष्ठी गृहमागतः, पत्नीमनवलोक्य पुत्रवधूं पृष्टवान्–आयुष्मति! तव श्वश्रूः क्वास्ति?, पुत्रवधूः करचेष्टयाऽऽवेदयति–भवनोपरिभागे गता इति। श्रेष्ठी गृहोपरिभागभूमिकां गत्वा श्रेष्ठिनीं गले पाशबद्धां मृतां पश्यति। तदाऽसौ श्रेष्ठी विषादमुपगतः सन् विचिन्तयति–अनया विना मम कीदृशी दशा भविष्यति, इत्यादि। तदनु स श्रेष्ठी पत्नीगलगतं पाशं विमुच्य स्वगले संयोज्य प्राणांस्त्यक्तवान्। पुत्रोऽपि गृहमागतः, स पितरमदृष्ट्वा पत्नीं पृष्टवान्–'क्वास्ति मम तातः'। पत्नी प्राह–उभौ ममानिष्टं कर्तुमुपरि वर्तेते। पुत्रः पत्नीवचनमाकर्ण्य तत्र गत्वा पश्यति-माता मृता निपतिताऽस्ति, पिताऽपि पाशबद्धो मृतः प्रलम्बितो वर्तते, इति।

धनगुप्त जब घर आया तो उसने सेठानी को न देखकर बहू से पूछा आयुष्यमती! तुम्हारी सास कहां है? उसने हाथ के इशारे से कहा कि वे मकान के दूसरे मंजिल पर हैं। धनगुप्त वहां पहुँचा और देखा कि वह गले में फाँसी लगा कर मर गई है। धनगुप्त ने यह दशा देखकर बहुत ही शोच विचार किया और अन्त में यह निर्णय कर कि सेठानी के विना मेरी क्या दशा होगी, पत्नी को फांसी से उतार कर वह स्वयं फांसी लटक गया। पुत्र ने पिता को घर पर आकर जब नहीं देखा तो पत्नी से पूछा कि पिताजी कहां पर हैं। उसने बात को बना कर कहा कि माता-पिता दोनों ही दूसरे मंजिल पर मेरा अनिष्ट करने की विचारणा करने के लिये गये हुए हैं। पत्नी की बात सुनकर वह मकान के ऊपर गया। देखा कि माता मरी पडी है और पिताजी

ધનગુપ્ત જ્યારે ઘેર આવ્યો તો તેણે પોતાની સ્રીને ન જોતાં વહુને પૂછયું, આયુષ્મતી! તમારી સાસુ કયાં છે? તેણે હાથના ઈશારાથી કહ્યું કે, બીજા માળ ઉપર (મેડી ઉપર) છે ધનગુપ્ત ત્યાં પહોંચ્યો અને જુએ છે તો ગળામાં ફાંસો નાખી તે મરી ગયેલ છે આ રીતે પોતાની પત્નિની દશા જોઈ ધનગુપ્તે ખૂબજ મનોમંથન સાથે વિચાર કર્યો અને અંતે એ નિર્ણય કર્યો કે, પત્નિના જવા પછી હવે મારી શું દશા થશે? ફાંસાથી લટકતી પત્નિને નીચે ઉતારી એ દોરડાનો ફાંસો પોતાના ગળામાં નાખી લઈ પોતે પણ આત્મઘાત કર્યો

એક તરફ પતિપત્નિ એક જ દોરડાના ફાંસાથી આત્મહત્યા કરી જીવમુક્ત બન્યાં એ સમયે પુત્રે ઘેર આવતાં પોતાના પિતાને ન જોવાથી પત્નિને પૂછયું, પિતાજી કયાં ગયા? સ્રીએ વાતને બનાવીને કહ્યું કે, માતા-પિતા બન્ને જણા મારૂં અનિષ્ટ કરવાની વિચારણા કરવા મેડી ઉપર ગયેલ છે. પત્નિની વાત સાંભળી તે મેડી ઉપર ગયો. જોયું તો મા નીચે મરેલી પડી છે, અને પિતાજી

ततोऽसौ पुत्रोऽपि मातापित्रोर्वियोगेन शोकार्तः सन् भविष्यदनिष्टं चिन्तयन् मृत पितरं पाशबन्धनाद् विमुच्य स्वगले तं पाशं बद्ध्वा मृतः।

तदनन्तरं पुत्रवधूः 'इमे त्रय खलु मिलित्वा ममैव दुर्दशां भावयन्ति' इति विचिन्त्य क्रोधावेशेन धमधमायमाना उपरि गता। तत्र सा पश्यति—श्वश्रू श्वशुर भौमौ मृतौ निपतितौ, पतिरपि गले बद्धपाशो मृत पाशरज्ज्वां लम्बित इति। तदा विनिवृत्तकोपा नितान्तदुःखार्ता सा चिन्तयति स्म—अतः परं कीदृशी दशा मम भविष्यति, लोकाः किं वदिष्यन्ति, क स्यान्मम शरणम्, इत्यादि। तदनन्तरं असौ सगर्भा पुत्रवधूः पल्यङ्कगर्भे संलग्नं पाशबन्धनं विमुच्य स्वगले संयोज्य लम्बिता प्राणान् त्यक्तवती।

गले में फांसी लगाकर मरे हुए लटक रहे हैं। इस परिस्थिति से उसे बहुत ही दुःख हुआ। माता पिता के वियोग ने उसे पागल बना दिया, अन्त में उस बिचार ने भी अपने पिता के गले से फांसी उतार कर अपने गले में लगाली। जब पुत्रवधू ने यह विचारा कि "देखो ये तिनों के तिनों मिलकर मेरी दुर्दशा करने की भावना कर रहे हैं। अतः ऊपर जाकर देखूं, कि इन सबकी क्या राय हो रही है' इस प्रकार क्रोध के आवेश से धम धम करती हुई वह ऊपर गई। जाते ही उसने देखा कि सास श्वशुर मर पडे हुए हैं पति भी गले में फांसी लगाकर मरे हुए लटक रहे हैं। उस दुर्घटना को देखकर उसके शरीर में सन्नाटा छा गया, कोप जाता रहा। अत्यंत शोक से वह विह्वल हो गई। विचारा कि अब संसार में मेरा कौन है, कि जिस के लिये इन प्राणों की रक्षा करूँ। लोग सुनेंगे तो क्या कहें गे। इस प्रकार विचार कर वह भी अन्त में

ગળામા ફાંસો લગાડી મરેલી હાલતમા લટકી રહ્યા છે આ પરિસ્થિતિ જોઈ તેને ખૂબ દુઃખ થયું માતા પિતાના વિયોગે તેને પાગલ બનાવી દીધો. અંતે એ બિચારાએ પણ પોતાના પિતાના ગળામાંથી ફાંસો કાઢી પોતાના ગળામાં લગાવી આત્મઘાત કર્યો જ્યારે પુત્રવધુએ એ વિચાર્યું કે "આ ત્રણે જણા મળી મારી દુર્દશા કરવાની યોજના ઘડી રહ્યા હશે. આથી ઉપર જઈ જોઉં તો ખરી કે બધા કેવો વિચાર કરી રહ્યા છે આ રીતે ક્રોધના આવેશથી ધમ ધમ કરતી વહુ ઉપર પહોંચી ને જુએ છે તો સાસુ સસરા મરેલ પડ્યા છે અને પતિ પણ ગળામાં ફાંસો લગાવી મરેલ લટકી રહેલ છે આ દુર્ઘટનાને જોઈ એના શરીરમાં કંપારી વછૂટી, ક્રોધ જતો રહ્યો અને શોકથી વિહ્વળ બની ગઈ વિચાર્યું કે હવે સંસારમાં મારૂ કોણ છે કે જેના માટે આ પ્રાણની રક્ષા કરૂં લોકો સાંભળશે તો શું કહેશે? આ વિચાર કરી તેણે પોતાના

अस्मिन् दृष्टान्ते—सकृदुक्तादपि मर्मवचनात् षण्णां जीवाना प्राणव्यपरोपणं जातम्, यतः पुत्रवधूगर्भे द्वयमपत्यमासीत्। तस्मान्मार्मिकं वचन न भाषणीयम्।

सावद्य-निरर्थक-मर्मग-वचनभाषणस्य सर्वथा प्रतिषेध बोधयितुमुत्तरार्धमाह—'अप्पणट्ठा' इत्यादि। आत्मार्थं=स्वार्थं, परार्थं वा, तथा उभयस्य आत्मनः परस्य च अर्थे, वा—अथवा, अन्तरेण=अनुभयार्थं स्वपरप्रयोजनाभावेऽपि सावद्य न लपेत्=न निरर्थक लपेत्, न मर्मगं लपेत्, इति सम्बन्धः॥ २५॥

अथान्यसंसर्गकृतदोषपरिहारमाह—

मूलम्—समरेसु अगारेसु, संधीसु य महापहे।
एगो एगित्थिए सद्धिं, नेव चिट्ठे न संलवे ॥२६॥

छाया—समरेषु अगारेषु, सन्धिषु च महापथे।
एकः एकस्त्रिया सार्धं, नैव तिष्ठेत् न संलपेत् ॥२६॥

टीका—'समरेसु' इत्यादि—

समरेषु=लोहकारशालासु तथा—अगारेषु=गृहेषु, तथा सन्धिषु=गृहद्वयान्तरालेषु तथा—महापथे=राजमार्गे, एकः=एकाकी, एकस्त्रिया=एकाकिन्या स्त्रिया, सार्धं=सह, नैव तिष्ठेत्=ऊर्ध्वस्थानावस्थितो नैव भवेत्। न संलपेत्—तया=सह समरादिषु स्थानेषु कदाऽपि संभाषण न कुर्यादित्यर्थः। अत्र समरादिचतुष्टयस्थानमुप

पति के गले से फांसी निकाल कर अपने गले में फांसी डालकर मर गई वह उस समय गर्भवती थी। उस के गर्भ में दो बालक थे।

इस दृष्टांत से यह बात स्पष्ट होती है कि देखो एक बार भी कहे गये मार्मिक वचन से छह प्राणियों का दारूण आपघात हुआ। इसलिये मार्मिक वचन नहीं कहना चाहिये। अपने अथवा पर के निमित्त तथा दोनों के निमित्त एव जहां स्व और पर का कुछ भी प्रयोजन न हो वहां पर भी व्यर्थ ही मनुष्य को सावद्य, निरर्थक एवं मर्मग वचन नहीं बोलना चाहिये॥ २५॥

પતિના ગળામાથી ફાસો કાઢી પોતાના ગળામા નાખી મરી ગઇ તે એ સમયે ગર્ભવતી હતી, એના ગર્ભમા બે બાળક હતા

આ દૃષ્ટાતથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે, એક વખત પણ કહેવામા આવેલા માર્મિક વચનથી છ પ્રાણીઓનો કરૂણ આપઘાત થયો, આ માટે માર્મિક વચન ન બોલવા જોઈએ પોતાના અથવા બીજાના નિમિત્ત તથા બન્નેના નિમિત્ત અને જ્યા પોતાનુ કે બીજાનુ કોઈ પણ પ્રયોજન ન હોય ત્યા પર પણ મનુષ્યને સાવદ્ય, નિરર્થક અને માર્મિક વચન બોલવા ન જોઇએ (૨૫)

सम्पर्ण सर्वेषां स्थानानाम्, कुत्रापि स्त्रिया सहावस्थानं संभाषणं च न कुर्यादित्यर्थः, एकग्रहणमप्युपलक्षणम् तेनानेकस्त्रीभिरपि सहावस्थानं संभाषणं च वर्जनीयम्, यत्र पुरुष साक्षी नास्ति तत्र स्त्रिया सहावस्थानं संभाषणं च परिहरेदिति सूत्राशयः। उक्तं च श्रीदशवैकालिक सूत्रे—

जहा कुक्कुडपोयस्स, निच्चं कुललओ भयं।
एवं खु बंभयारिस्स, इत्थीविग्गहओ भयं॥ (अ ८ गा ५४)

छाया—यथा कुक्कुटपोतस्य नित्यं कुललाद् भयम्॥
एवमेव ब्रह्मचारिणः, स्त्रीविग्रहाद् भयम्॥

स्वगत दोष का निरूपण कर के अब अन्य के संसर्ग से होने वाले दोषोंका वर्णन करते हैं—'समरेसु-इत्यादि

अन्वयार्थ-(समरेसु-समरेषु) लुहारकी शाला में (अगारेसु-अगारेषु) घरों में, (संधीसु-संधिषु) दो घरों के अंतराल में तथा (महापहेसु-महापथेषु), राजमार्ग में (एगित्थिएसद्धिं-एकस्त्रियासार्धं) अकेली स्त्री के साथ (नेवचिट्ठे न संलवे-नैवतिष्ठेत् नैव संलपेत्) न खड़ा होवे और न उससे बातचीत करे।

इस श्लोक में समरादिक चार पद उपलक्षण हैं, इससे समझना चाहिये कि किसी भी जगह में जब तक पुरुष साक्षीभूत न हो तब तक अकेली स्त्री से अथवा अनेक स्त्रियों से ब्रह्मचारी का कर्तव्य है कि वह न बोले और न वहां खड़ा रहे। दशवैकालिक सूत्र में भगवानने कहा है

આ પ્રકારે પોતાનામાં રહેલ દોષોનું વર્ણન કરી હવે બીજાના સંસર્ગથી થવેલ દોષોનું વર્ણન કરે છે समरेसु ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—समरेसु-समरेषु લુહારની કોડમાં अगारेसु-अगारेषु ઘરોમાં संधेसु-संधेषु બે ઘરોના અંતરાળમાં તથા महापहेसु-महापथेषु રાજમાર્ગમાં, एगित्थिए सद्धिं-एकस्त्रिया सार्धं એકલી સ્ત્રીની સાથે नेव चिट्ठे न संलवे-नैव तिष्ठेत् नैव संलपेत् ઊભા ન રહેવું અને એનાથી વાતચીત કરવી નહીં.

આ શ્લોકમાં સમરાદિક ચાર ઉપલક્ષણ છે એથી એ સમજવું જોઈએ કે કોઈ પણ સ્થળે જ્યાં સુધી બીજો પુરુષ સાક્ષીભૂત ન હોય ત્યાં એકલી સ્ત્રીની અથવા અનેક સ્ત્રીઓ સાથે બ્રહ્મચારીએ બોલવું ન જોઈએ અને ત્યાં ઉભવું પણ ન જોઈએ. દશવૈકાલિક સૂત્રમાં ભગવાને કહ્યું છે કે જે રીતે કુકડાના બચ્ચાને બિલાડીનો ભય રહે છે, એ રીતે સ્ત્રીના શરીરનો બ્રહ્મચારીને પણ ભય રહ્યા કરે છે.

उक्तं चान्यत्र-समा सुया नुसा माया, एयाहिं वि न संलवे ।
एगंते नेव चिट्ठेज्जा, अप्पट्ठी संजए सया ॥ १ ॥
छाया—स्वसा सुता स्नुषा माता, एताभिरपि न संलपेत्।
एकान्ते नैव तिष्ठेत्, आत्मार्थी सयतः सदा ॥ १ ॥ इति ॥ २६ ॥
अथ विनीतशिष्यकर्तव्यमाह—
मूलम्—जं मे बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा ।
मम लाभो त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥२७॥
छाया—यन्मां बुद्धा अनुशासंति, शीतेन परुषेण वा।
मम लाभ इति प्रेक्षया, प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात् ॥ २७ ॥
टीका—'ज मे' इत्यादि।
बुद्धाः=आचार्याः, यन्माम् शीतेन=शीतलवचनेन मृदुवचनेनेत्यर्थः, वा=अथवा परुषेण=कठोरवचनेन अनुशासति शिक्षयन्ति, इदमनुशासनं मम लाभः=लाभका-

---

-कि-जिस प्रकार मुर्गे के बच्चेको कुलल-बिलाडी से भय बना रहता है उसी तरह ब्रह्मचारी को भी स्त्री के शरीर से सदा भय रहा करता है। इसलिये चाहे अपनी सांसारिक बहिन भी हो, चाहे पुत्री हो, वहू हो, माता भी हो, तो भी एकान्तमें ब्रह्मचारी को इनके साथ उठना बैठना नहीं चाहिये और न बातचीत ही करनी चाहिये ॥ २६ ॥
अब विनीत शिष्य का कर्तव्य कहते हैं—'जंमे' इत्यादि।
अन्वयार्थ— विनीत शिष्य को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि (जंमे बुद्धा-यन्मां बुद्धा) जो मुझे आचार्य महाराज (सीएण-शीतेन) मीठे वचनों से, वा अथवा (फरुसेण-परुषेण) कठोर वचनों से (अणुसासति-अनुशासति) अनुशासित करते हैं अर्थात शिक्षा देते हैं सो (मम लाभो-मम लाभः) यह मेरे लिये एक बडा भारी लाभ है, क्यों कि

આ માટે ભલે પોતાની મ સારીક બહેન હોય, ચાહે પુત્રી હોય, વહુ હોય, અથવા માતા હોય તો પણ એકાતમા એમની સાથે બેસવુ ઉઠવું કે વાતચિત પણ બ્રહ્મચારીએ કરવી ન જોઈએ ॥૨૬॥
હવે વિનીત શિષ્યનુ કર્તવ્ય કહે છે—જમે ઇત્યાદિ
વિનીત શિષ્યે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે,
અન્વયાર્થ—जमेबुद्धा-यन्माबुद्धा મને આચાર્ય મહારાજ, सीएण-शीतेन મીઠા વચનોથી, वा અથવા फरुसेण-परुषेण કઠોર વચનોથી, अनुसासतिं-अनुशासति અનુશાસિત કરે છે, અર્થાત્ શિક્ષા આપે છે ममलाभो-ममलाभ એ

रणम्, मामः–अप्राप्तस्य सम्यग्दर्शन–सम्यग्ज्ञान–सम्यक्चारित्ररूपरत्नत्रयस्य प्राप्तिस्तस्य कारणमस्ति, इतिप्रेक्ष्य=इतिपर्यालोचनात्मिकया बुद्ध्या प्रयतः=प्रकर्षेण यतनावान् सहनशीलः सन् शिष्यः तत्=अनुशासनं गुरोः शिक्षावचनं प्रतिशृणुयात् कर्तव्यतयाऽङ्गीकुर्यात्।

अर्थ भाव —

यथा—वर्षाकाले सूर्यकिरणाः प्रचण्डतरा भवन्ति, परंतु परिणामे त्रिचतुर्दिवसाभ्यन्तर एव ते जलदागमनोत्समागमनशीतलपवनजलधारासंपातजनितशीतस्पर्शसुखं समादुर्भावयन्ति। "यथा वा–नारिकेलं बहिः कर्कशं भवति तथापि तदीयं शीतलमधुरनीरगर्भितमाभ्यन्तरिकभागमुपलभ्य लोकास्तदास्वादनेन तुष्टिं पुष्टिं

इससे अप्राप्त सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एवं सम्यक् चारित्र की मुझे प्राप्ति होती है। (त्ति पेहाए–इति प्रेक्ष्य) इस प्रकार पर्यालोचनात्मक बुद्धि से विचार कर (पयओ तं पडिस्सुणे–प्रयतस्तत् प्रतिशृणुयात्) सहनशील बना हुआ शिष्य गुरु के शिक्षात्मक वचनों को कर्तव्य समझकर अंगीकार करे।

तात्पर्य–जिस प्रकार वर्षाकाल में सूर्य की किरणें प्रचण्डतर हो जाती हैं और इस से वे प्राणियों को असहनीय बनती हैं परन्तु परिणाम में दो तीन दिन के भीतर ही वे बरसात के समागमन से पवन को शीतल बना देती हैं उस से जलवृष्टि खूब होकर शीतस्पर्श के सुख का उन्हें अनुभव कराती हैं। अथवा जैसे–नारियल ऊपर से कठोर होता है परन्तु उसका भीतर का भाग शीतल, मीठे जल से भरा रहता है, उसको

मध्यु मारे माटे लाभकारक छे केम के एनाथी अप्राप्त सम्यग् दर्शन सम्यग्ज्ञान, अने सम्यक् चारित्रनी मने प्राप्ति थाय छे त्तिपेहाए–इतिप्रेक्ष्य आ प्रकारे पर्यालोचनात्मक बुद्धिथी विचार करी पयओ त पडिस्सुणे–प्रयतः तत् प्रतिशृणुयात् सहनशील बनेल शिष्य गुरुना शिक्षात्मक वचनोने कर्तव्य समजी अंगीकार करे.

तात्पर्य आ छे के जेवी रीते वर्षाकाळमां सूर्यना किरणो प्रचण्डतर थई जाय छे अने तेथी ते प्राणीओ माटे असहनीय बनी जाय छे परन्तु परिणामे बे त्रण दिवसनी अंदर ते वरसादना समागमथी पवनने शीतळ बनावी दे छे जेथी जळवृष्टि खूब थाय छे अने ठंडीनो स्पर्श सुखनो अनुभव करावे छे अथवा जेम नाळियेर उपरथी कठोर होय छे परन्तु एनी अंदरनो भाग शीतळ मीठा जळथी भरेलो होय छे एने मेळवी लोको तुष्टि–संतोष

च लभते। एवमाचार्याणा शीतं परुषं चेत्युभयविध शिक्षावचनं परिणामे सुखज नकमेव। आचार्यवचनं हि-परिणामतस्तपःसयमाराधनप्रवर्तकं, मिथ्यात्वादिपञ्चविधास्रवनिवर्तकं, ज्ञानावरणीयादिकर्मरजःपटलापसारणपरमभीपणसमीरणात्मकं, नानाविधलब्धिसाधकं, निखिलभावस्वभावावभासककेवलालोकप्रदर्शकं, शाश्वतिकसुखसमर्पकं च भवति" इत्येव पर्यालोच्य गुरोः शिक्षावचनमङ्गीकुर्यादिति ॥ २७॥

सकलकल्याणकारिण्यपि गुरुशिक्षा कस्मै कीदृशी परिणमतीत्याह—

मूलम्—अणुसासणमोवायं, दुक्कडस्स यं चोयणं।
हियं तं मन्नए पन्नो, वेस्सं होई असाहुणो ॥२८॥

प्राप्त कर लोक तुष्टि एव पुष्टि को प्राप्त करते हैं। इसी तरह आचार्य महाराज के कोमल एव कठोर, दोनों प्रकार के शिक्षाप्रद वचन शिष्य को परिणाम में सुखजनक होते हैं। शिष्य को आचार्य महाराज के वचन ही अन्त में तप एवं संयम की आराधना करने में प्रवृत्त कराने वाले होते हैं। मिथ्यात्वादि पांच प्रकार के आस्रव के वे निरोधक होते हैं। ज्ञानावरणीय आदि कर्मरज के पटल को हटाने में वे प्रचण्ड पवन के वेगतुल्य होते है। शिष्यजनोमें अनेक प्रकार की लब्धियों की जागृति कराने वाले होते है। समस्त पदार्थों के स्वभाव का जिस में अवभासन होता है ऐसे केवलज्ञानरूप प्रकाश के प्रदर्शक एवं शाश्वतिक सुख के देनेवाले होते है। इस प्रकार गुरु महाराज के शिक्षा वचनों को हितकारक जानकर शिष्यका कर्तव्य है कि वह उन्हें अगीकार करे ॥२७॥

અને પુષ્ટિ પ્રાપ્ત કરે છે આ રીતે આચાર્ય મહારાજના કોમળ અથવા કઠોર બન્ને પ્રકારના શિક્ષાપ્રદ વચન શિષ્યને પરિણામમા સુખજનક બને છે આચાર્ય મહારાજના વચનજ અતમા શિષ્યને તપ તથા સયમની આરાધના કરવામા પ્રવૃત્ત કરાવનાર હોય છે મિથ્યાત્વાદિ પાચ પ્રકારના આસ્રવના એ નિરોધક હોય છે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મરજના આવરણને દૂર કરવામા તે પ્રચડ પવનના વેગ જેવા હોય છે શિષ્યજનોમા અનેક પ્રકારની લબ્ધિયોની જાગૃતિ કરાવનાર હોય છે, સમસ્ત પદાર્થોના સ્વભાવનુ જેનામા અવભાસન હોય છે એવા કેવળ જ્ઞાન રૂપ પ્રકાશના પ્રદર્શક અને શાશ્વતિક સુખને દેવાવાળા હોય છે. આ પ્રકારે ગુરુ મહારાજના શિક્ષા વચનોને હિતકારક જાણીને શિષ્યનુ એ કર્તવ્ય છે કે તે એનો અગિકાર કરે ॥ ૨૭ ॥

छाया—अनुशासनमौपायं, दुष्कृतस्य च नोदनम्।
हितं तद् मन्यते प्राज्ञः, द्वेष्यं भवति असाधोः ॥ २८ ॥

टीका—'अणुसासणं' इत्यादि—

प्राज्ञः=प्रज्ञावान् मेधावी शिष्यः औपायम्–उपायः=शीतपरुषभाषणरूपः मृदुकठोरभाषणसमन्वितम् अनुशासनं=गुरोः शिक्षावाक्यं, च–पुनः दुष्कृतस्य=अतिचारस्य निवारणाय नोदनं=प्रेरणं, 'हा किमिदमकर्त्तव्यं त्वया कृतम्' इत्यादिरूपम् तद् वचनं हितं–लोकद्वयकल्याणकारकं, मन्यते। असाधोः अविनीतशिष्यस्य तदेव वचनं द्वेष्यं=द्वेषजनकं भवति।

यथा—इक्षुक्षेत्रे दत्तं जलं मधुररसरूपेण परिणतं भवति, निम्बतरुमूले तु कटुक

सकल कल्याण करनेवाली भी गुरुशिक्षा किस को किस रूप में परिणत होती है सो कहते हैं–'अणुसासणं'–इत्यादि।

अन्वयार्थ—(पन्नो–प्राज्ञः) बुद्धिमान मेधावी शिष्य (ओवायं–औपायं) मृदु एवं कठोर भाषण से युक्त (अणुसासणं–अनुशासनं) गुरु के शिक्षा स्वरूप वचनों को कि जो (दुक्कडस्स य चोयणं–दुष्कृतस्य च नोदनम्) अतिचार के निवारण के लिये प्रयुक्त किए गये हैं–'यह तुमने नहीं करने योग्य काम क्यों कर दिया है' इत्यादिरूप से जो कहे गये हैं (तं हियं मन्नए–तत् हितं मन्यते) उसको अपना हितकारक मानता है। (असाहुणो–असाधोः) परन्तु जो अविनीत शिष्य होता है वह उन्हीं शिक्षावचनों को (वेसं होइ–द्वेष्यं भवति) अहितकारी मानता है। मेधावी शिष्य गुरु के मृदुकठोररूप वचनों को अपना हितकारक, एवं असाधु अर्थात् अविनीत शिष्य उन्हीं वचनों को दुःखदायक मानता है।

સકલ કલ્યાણ કરવાવાળી ગુરુ શિક્ષા કોને કયા રૂપમાં પરિણત થાય છે તે કહેવામાં આવે છે अणुसासणं इत्यादि

અન્વયાર્થ—પન્નો–પ્રાજ્ઞ બુદ્ધિમાન મેધાવી શિષ્ય ओवायं–औपायं કોમળ અથવા કઠોર ભાષણથી યુક્ત अणुसासणं–अनुशासनं ગુરુનાં શિક્ષા સ્વરૂપ વચનોને કે જે दुक्कडस्स य चोयणं–दुष्कृतस्य च नोदनम् અતિચારના નિવારણ માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવેલ છે આ ન કરવા યોગ્ય કામ તમે શા માટે કર્યું? ઇત્યાદિ રૂપથી જે કહેવાય છે तं हियं मन्नए–तत् हितं मन्यते એને પોતાનાં હિતકર માને છે असाहुणो–असाधोः પરંતુ જે અવિનીત શિષ્ય હોય છે તે એ શિક્ષા વચનોને द्वेष्यं भवति અહિતકારી માને છે

कटुकत्वरूपेण. यथा वा सितोपलं-'मिसरी' इति भाषाप्रसिद्धं सर्वेषां मधुरास्वादजनकं भवति तदेव पित्तदूषितरसनस्य निम्बादिवत् कटुकं. गर्दभानां तु विषमेव भवति. यथा वा शुद्धं घृतं सर्वेषां पुष्टिकरं भवति. तदेव ज्वराक्रान्तानां जनानां रोगवर्धकम्। एवं गुरुवचनं सविनयस्य हिताय जायते. विनयरहितस्य शिष्यस्य तु द्वेषाय इति भावः ॥ २८ ॥

उक्तमर्थं विशदयन्नाह—

मूलम्—हियं विगयभया बुद्धा. फरुसं पि अणुसासणं ।
वेसं तं होइ मूढाणं, खंतिसोहिकरं पयं ॥२९॥

छाया—हितं विगतभया बुद्धाः. परुषमपि अनुशासनम् ।
द्वेष्यं तद् भवति मूढानां. क्षान्तिशोधिकरं पदम् ॥ २९ ॥

तात्पर्य इसका इस प्रकार का है कि जिस प्रकार इक्षु के खेत में दिया गया पानी मधुर रसरूप से परिणत होता है और वही पानी जब निम्बवृक्ष के मूल में दिया जाता है तो कडुवे रूपमें परिणत हो जाता है. अथवा जैसे मिश्री सब के लिये मधुर आस्वाद देती है परन्तु जिस की जीभ पित्त से दूषित हो रही है उसके लिये वह मिश्री कडुवी नीम जैसी मालूम होती है. तथा गधों को तो वह विष जैसी ही मालूम होती है। अथवा जैसे शुद्ध घृत सज्जनों को पुष्टि करने वाला होता है परन्तु वही घृत ज्वरवाले के लिए रोगवर्द्धक होता है. इसी प्रकार जो विनयी शिष्य हैं उनके लिये गुरु महाराज के वचन हितकारक होते हैं और वे ही वचन अविनीत शिष्य के लिये द्वेषकारक होते हैं ॥ २८ ॥

તેનું તાત્પર્ય આ પ્રકારનું છે. કે જે પ્રકારે ઈક્ષુના ખેતરમાં આપવામાં આવેલ પાણી મધુરરસરૂપમાં પરિણત બને છે અને તેજ પાણી જ્યારે લિંબડાના વૃક્ષના મૂળમાં આપવામાં આવે છે તો કડુરસ રૂપમાં પરિણમે છે જેમ-સાકર બધા માટે મધુર આસ્વાદ આપે છે પરંતુ જેની જીભ પિત્તથી દૂષિત થયેલ હોય છે. તેને માટે સાકર કડવા લિંબડા જેવી માલુમ પડે છે. અને ગધેડાને તો તે ઝેર જેવી બને છે અથવા જેમ ચોખ્ખું ઘી સઘળા માટે પુષ્ટી કરવાવાળું હોય છે પરંતુ તે ઘી તાવવાળા માટે રોગને વધારનાર બને છે. એ જ રીતે જે વિનયી શિષ્ય છે તેને માટે ગુરુ મહારાજનું વચન હિતકારક હોય છે. અને તે જ વચન અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષકારક હોય છે ॥ ૨૮ ॥

टीका—'हियं' इत्यादि—

विगतभयाः=भयरहिता', भयं सप्तविधम्-इहलोकभयम् १, परलोकभयम् २, आदानभयम् ३, अकस्माद्भयम् ४, आजीविकाभयम् ५, मरणभयम् ६, अश्लोकभयं च ७, एतैर्विवर्जिता बुद्धाः=ज्ञाततत्त्वा मेधाविन इत्यर्थः, एवंभूता शिष्याः परुषमपि=कठोरमपि, अनुशासनम्=गुरूणां शिक्षावचनम् हितं-पथ्यं मन्यन्ते इति शेषः। किंतु क्षान्तिशोधिकरं-क्षान्तिः=क्षमा शोधिः=शुद्धिः आत्मशुद्धिः, तयोः करम्=उत्पादकम्, यथा वर्षाऋतुनिमित्तं प्राप्य जलधरा गर्जन्ति, वसन्तं प्राप्य वृक्षा नूतनपल्लवकुसुमभियोपेता भवन्ति, चन्द्रं प्राप्य चन्द्रकान्तमणयः प्रस्रवन्ति, सूर्यं प्राप्य कमलानि विकसन्ति तथा क्षमां प्राप्य निर्लोभतादिगुणाः प्रादुर्भवन्ति। शोधिश्च दुःखमेघनाशने पवनरूपा, सुखोत्पादने कल्पतरुरूपा भवसिन्धुपारकरणे नौकारूपा, अज्ञानान्धकारनाशने प्रभारूपा। एवंभूतयोः क्षान्तिशोध्योर्जनकम्, स्वरूपलक्षणम् तेन आर्जवादिकरमपि, पदं=ज्ञानादि गुणानां स्थानम्। तत्=अनुशासनं, मूढानां=कुशिष्याणां द्वेष्यं=द्वेषजनकं भवति। उक्तं च—

पुनरप्याह—'हियं' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(विगयभया-विगतभयाः) इहलोकभय, परलोकभय, आदानभय, अकस्मात्भय, आजीविकाभय मरणभय, एवं अश्लोकभय ये सात भय हैं। इनसे जो रहित हैं तथा (बुद्धा-बुद्धाः) तत्त्वों के जो जानकार हैं-मेधावी हैं वे शिष्य (फरुसंपि-परुषमपि) कठोर भी (अणुसासणं-अनुशासनं) गुरु महाराज के शिक्षात्मक वचनों को (हियं-हितं) पथ्य-हितविधायक मानते हैं। किन्तु (खंति सोहिकरं-क्षान्तिशोधिकरं) क्षमा और शुद्धि के विधायक तथा (पयं-पदम्) ज्ञानादिक गुणों के स्थानभूत (तत्) गुरु के वे ही अणुशासनरूप

પુનરપ્યાહ હિયં -ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—વિગયભયા વિગતભયા આ લોકનો ભય પરલોકનો ભય આદાન ભય અકસ્માત ભય, આજીવિકા ભય મરણ ભય અને અશ્લોક ભય આ સાત ભય છે એનાથી જે રહિત છે તથા (બુદ્ધા-બુદ્ધા) તત્વોના જે જાણકાર છે મેધાવી છે તે શિષ્ય ફરુસંપિ પરુષમપિ કઠોર પણ અણુસાસણં-અનુશાસન ગુરુ મહારાજના શિક્ષાત્મક વચનોને હિયં-હિતં પથ્ય હિત વિધાયક માને છે ખંતિસોહિકરં-ક્ષાંતિશોધિકરં ક્ષમા અને શુદ્ધિના વિધાયક પયં-પદમ્ જ્ઞાનાદિક

कटुकरसरूपेण, यथा वा सितोपल-'मिसरी' इति भाषाप्रसिद्धं सर्वेषां मधुरास्वादजनकं भवति तदेव पित्तदूषितरसनस्य निम्बादिवत् कटुकं, गर्दभाणां तु विषमेव भवति, यथा वा शुद्धं घृतं सर्वेषां पुष्टिकरं भवति, तदेव ज्वराक्रान्तानां जनानां रोगवर्धकम्। एवं गुरुवचनं सविनयस्य हिताय जायते, विनयरहितस्य शिष्यस्य तु द्वेषाय इति भावः ॥ २८ ॥

उक्तमर्थं विशदयन्नाह—

मूलम्—हियं विगयभया बुद्धा, फरुसं पि अणुसासणं ।
वेसं तं होइ मूढाणं, खंतिसोहिकरं पयं ॥२९॥

छाया—हितं विगतभया बुद्धाः, परुषमपि अनुशासनम्।
द्वेष्यं तत् भवति मूढानां, क्षान्तिशोधिकरं पदम् ॥ २९ ॥

तात्पर्य इसका इस प्रकार का है कि जिस प्रकार इक्षु के खेत में दिया गया पानी मधुर रसरूपसे परिणत होता है और वही पानी जब निम्बवृक्ष के मूलमें दिया जाता है तो कडुवे रूपमें परिणत हो जाता है, अथवा जैसे मिश्री सब के लिये मधुर आस्वाद देती है परन्तु जिस की जीभ पित्त से दूषित हो रही है उसके लिये वह मिश्री कडुवी नीम जैसी मालूम होती है, तथा गधों को तो वह विष जैसी ही मालूम होती है। अथवा जैसे शुद्ध घृत समस्तजनों को पुष्टि करने वाला होता है परन्तु वही घृत ज्वरवाले के लिए रोगवर्द्धक होता है, इसी प्रकार जो विनयी शिष्य हैं उनके लिये गुरु महाराज के वचन हितकारक होते हैं और वे ही वचन अविनीत शिष्य के लिये द्वेषकारक होते है ॥ २८ ॥

તેનુ તાત્પર્ય આ પ્રકારનુ છે, કે જે પ્રકારે દ્રાક્ષના ખેતરમા આપવામા આવેલ પાણી મધુરસરૂપમા પરિણીત બને છે અને તેજ પાણી જ્યારે લિંબડાના વૃક્ષના મૂળમા આપવામા આવે છે તો કટુરસ રૂપમા પરિણમે છે જેમ-સાકર બધા માટે મધુર આસ્વાદ આપે છે પરતુ જેની જીભ પિત્તથી દુષિત થયેલ હોય છે, તેને માટે સાકર કડવા લિમડા જેવી માલુમ પડે છે અને ગધેડાને તો તે ઝેર જેવી બને છે અથવા જેમ ચોખ્ખુ ઘી સઘળા માટે પુષ્ટી કરવાવાળુ હોય છે પરતુ તે ઘી તાવવાળા માટે રોગને વધારનાર બને છે એ જ રીતે જે વિનયી શિષ્ય છે તેને માટે ગુરુ મહારાજનુ વચન હિતકારક હોય છે અને તે જ વચન અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષકારક હોય છે. ॥ ૨૮ ॥

मूलम्—आसणे उवचिट्ठिज्जा, अणुच्चे अकुए थिरे ।
अप्पुट्ठाई निरुट्ठाई, निसीएज्जप्पकुक्कुए ॥३०॥

छाया—आसने उपतिष्ठेत्, अनुच्चे अकुचे स्थिरे ।
अल्पोत्थायी निरुत्थायी, निषीदेत् अल्पकौकुच्यः ॥ ३० ॥

टीका—'आसणे' इत्यादि—

अनुच्चे-द्रव्यतो गुर्वासनापेक्षया नीचे, भावतः स्वल्पमूल्यके, अकुचे=अकम्पमाने, यद्वा चटत्कारादिशब्दरहिते, स्थिरे=समपादतया निश्चले, आसने उपतिष्ठेत् पीठादौ यथोचं उपविष्ठेत्=उपविशेत् । ईदृशेऽप्यासने साधुः किंभूतः संतिष्ठे दित्याह—'अप्पुट्ठाई' इति अल्पोत्थायी-कार्ये सत्यपि पुनःपुनरुत्थानशीलः, एककार्येणोत्थितः सन् बहुकार्यसंपादक इत्यर्थः । अत एव-कीदृश सन्नित्याह-

अब शिष्य के लिये आसन की विधि कहते हैं-'आसणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—शिष्य (अणुच्चे-अनुच्चे) द्रव्यकी अपेक्षा गुरुमहाराज के आसनसे नीचा भावकी अपेक्षा अल्पमूल्यवाला (अकुए-अकुचे) तथा चटचट इत्यादि शब्द से रहित, अथवा हिलनेवाला नहीं ऐसा जो (थिरे-स्थिरे) स्थिर-चारों पाये जिसके समान हों ऐसे (आसणे-आसने) आसन-पीठ फलक पाट पाटले आदि, उन पर वर्षाकाल में (उवचिट्ठिज्जा-उपतिष्ठेत्) बैठे। शिष्य जिस आसन पर बैठे वह गुरु के आसन की अपेक्षा नीचा होना चाहिये। तथा अल्प मूल्यवाला एवं हिलने डुलने वाला नहीं होना चाहिये। शिष्य अपने आसन पर जम कर बैठे, कारण बिना न उठे, यही बात (अप्पुट्ठाई-अल्पोत्थायी) इस पद द्वारा प्रदर्शित की गई है। उठने का काम यदि

હવે શિષ્ય માટે આસનની વિધિ કહે છે, આસણે-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય અણુચ્ચે-અનુચ્ચે દ્રવ્યની અપેક્ષા ગુરુમહારાજના આસનથી નીચા ભાવની અપેક્ષા અલ્પમૂલ્યવાળા અકુએ-અકુચે તથા ચટચટ ઇત્યાદિ શબ્દથી રહિત અથવા હલવાવાળા નહીં એવા જે થિરે-સ્થિરે સ્થિર-ચારે પાયા જેના એક સરખા હોય તેવા આસણે-આસને આસન-પીઠ ફલક પાટ પાટલા આદિ એના ઉપર વર્ષાકાળમાં ઉવચિટ્ઠિજ્જા-ઉપતિષ્ઠેત્ બેસે. શિષ્ય જે આસન ઉપર બેસે તે ગુરુના આસનથી નીચું હોવું જોઈએ, તથા હલે ચલે નહીં તેવું હોવું જોઈએ. શિષ્ય પોતાના આસન ઉપર સ્થિર થઈને બેસે કારણ વગર ન ઊઠે, અપ્પુટ્ઠાઈ-અલ્પોત્થાયી આ વાત આ પદ દ્વારા પ્રદર્શિત કરવામાં

सद्बोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती ॥१॥ इति ॥ २९ ॥

वचन (मूढाणं वेस्स होइ–मूढानां द्वेष्य भवति) मूर्ख–अविनीत शिष्यों के लिये द्वेषजनक होते हैं। कहा भी है—

"सद्बोध विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते,
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने।
रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं,
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती" ॥ १ ॥

सद्गुरु के मुखसे निकली हुई वाणी प्रशस्त बोधकी–सम्यग्ज्ञान की जनक होती है, कुमति की विदारक होती है, मिथ्यात्वरूपी दृष्टि की विध्वंसक होती है, धर्म में मति उत्पन्न करने वाली होती है, संवेग, एवं निर्वेद गुण की उत्कर्षक होती है, रागादिकों की विनाशक होती है, निर्मल नीति की पोषक होती है, कुमार्ग की विद्रावक होती है। ऐसे और कौन से सद्गुण बचते हैं जो गुरुदेव की वाणी से जीवों को प्राप्त न होते हों ॥ २९ ॥

ગુણોના સ્થાનભૂત, તત્ તે ગુરુ કે જેઓના અનુશાસના રૂપ વચન मूढाण वेस्स होइ-मूढानां द्वेष्य भवति અવિનીત શિષ્ય માટે દ્વેષ જનક બને છે કહ્યુ પણ છે કે—

सद्बोध विदधाति हन्तिकुमतिं, मिथ्यादृशं बाधते।
धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने ॥
रागादिन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्णाति हन्त्युत्पथं।
यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुखादभ्युद्गता भारती ॥१॥

સદ્ગુરુના મુખથી નીકળેલી વાણી પ્રશસ્ત બોધની સમ્યગ્જ્ઞાનની જનક હોય છે, કુમતિની વિદારક હોય છે, મિથ્યાત્વરૂપી દૃષ્ટિની વિધ્વંસક હોય છે, ધર્મમા મતિ ઉત્પન્ન કરવાવાળી હોય છે, સવેગ અને નિર્વેગ ગુણનો ઉત્કર્ષક કરવાવાળી હોય છે, રાગાદિકનો વિનાશ કરનારી હોય છે, નિર્મળ નિતીની પોષક હોય છે કુમાર્ગની વિદ્રાવક હોય છે, એવા અને બીજા કયા સદ્ગુણ બાકી રહે છે કે જે ગુરુદેવની વાણીથી જીવોને પ્રાપ્ત ન થતા હોય ॥ ૨૯ ॥

'अल्पकौकुच्यः' इति विशेषणेन संयमलज्जा सूचिता ॥ ३० ॥

संप्रति एषणासमितिविषयं विनयमाह—

मूलम्—कालेण निक्खमे भिक्खू, कालेण य पडिक्कमे ।
अकालं च विवज्जित्ता, काले कालं समायरे ॥३१॥

छाया—कालेन निष्क्रामेत् भिक्षुः, कालेन च प्रतिक्रामेत् ।
अकालं च विवर्ज्य, काले कालं समाचरेत् ॥ ३१ ॥

टीका—'कालेण' इत्यादि—

कालेन-काले-देशकालानुसारेण भिक्षायोग्यसमये एव भिक्षुः=साधुर्निष्क्रामेत्=भिक्षार्थं निर्गच्छेत्-अकाले भिक्षार्थं निर्गमने सन्निवेशनिन्दाऽऽत्मक्लेशादिदोषसंभवात्। च-पुनः कालेन=काले उचित समय एव प्रतिक्रामेत्=भिक्षाटनात् प्रतिनिवर्तेत, अल्पलाभे अलाभे वा लाभाशया कालमतिक्रम्य न चिरकालमटेदिति भावः ।

व्युत्सर्ग तपरूप तथा 'अल्पकौकुच्य' इस पद द्वारा संयम की लज्जा के निर्वाह का सूचन किया है ॥ ३० ॥

अब एषणासमितिविषयक विनयधर्मका सूत्रकार कथन करते हैं—'कालेण' इत्यादि

अन्वयार्थ—(कालेण-कालेन) देश काल के अनुसार भिक्षायोग्य समय में ही (भिक्खू-भिक्षु) साधु को (निक्खमे-निष्क्रामेत्) भिक्षा के लिये अपने स्थान से जाना चाहिये। अकाल में भिक्षा के लिये निकलने में संनिवेश-गाँव की तथा साधु की निन्दा होती है, इस से आत्मा को क्लेशादिक दोषों की संभावना रहती है। तथा (कालेण य पडिक्कमे-कालेन च प्रतिक्रामेत्) उचित समय में ही वह वापिस भिक्षाटन से लौट आवे, ऐसा नहीं करना चाहिये कि भिक्षा का अल्पलाभ हो अथवा

અલ્પકૌકુચ્યઃ એ પદ દ્વારા સંયમની લજ્જાના નિર્વાહનું સૂચન કરેલ છે ॥૩૦॥

હવે એષણાસમિતિવિષયક વિનયધર્મનું સૂત્રકાર કથન કરે છે કાલેણ ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—કાલેણ-કાલેન દેશકાળ અનુસાર ભિક્ષાના યોગ્ય સમયેજ, ભિક્ખુ-ભિક્ષુ સાધુએ નિક્ખમે-નિષ્ક્રામેત્ ભિક્ષા માટે પોતાના સ્થાનથી જવું જોઈએ. અકાળમાં ભિક્ષા માટે નિકળવામાં ગામની તથા સાધુની નિંદા થાય છે એથી આત્માને ક્લેશાદિક દોષોની સંભવના રહે છે તથા કાલેણ ય પડિક્કમે-કાલેન ચ પ્રતિક્રામેત્ ઉચિત સમયમાં જ તે ભિક્ષાટનથી પાછા ફરે. એવું ન કરવું જોઈએ કે ભિક્ષાનો અલ્પ લાભ હોય અથવા અલાભ હોય તો તે લાભની

'निरुट्ठाई' इति निरुत्थायी-प्रयोजनेऽपि न पुनः पुनरुत्थानशीलः पुनः कीदृशः सन्नित्याह-'अप्पकुक्कुए' इति अल्पकौकुच्यः-अल्पं कौकुच्यं यस्य स तथा-अत्राल्पशब्दो नञर्थे वर्तते तथाच-करचरणभ्रूभ्रमणाद्यशिष्टचेष्टारहित इत्यर्थः निषीदेत्=उपविशेत्।

'अनुच्चे' इति विशेषणेन विनयः प्रदर्शितः।

'अकुचे' इत्यनेन द्वीन्द्रियादित्रसजीवयतना सूचिता।

'स्थिरे' इत्यनेन वायुकाययतना सूचिता।

'अल्पोत्थायी' इत्यनेन निषद्यापरिषहविजयः सूचितः।

'निरुत्थायी' इत्यनेन आभ्यन्तरिकव्युत्सर्गतपसः समाराधनाऽऽवेदिता।

पडे भी तो भी जब उठे तब जिस काम के लिये उठा हो उस समय और भी जो काम करना हो वे भी कर लेवे। तथा (अप्पकुक्कुए-अल्प कौकुच्यः) हाथ तथा पैर एवं भ्रू आदि का अशिष्ट संचालन न करे, तात्पर्य यह कि यदि वह पाट आदि आसनपर जमकर बैठे तो भी ऐसी हालत में जिस प्रकार संसारी जन बैठे २ ही हाथ पैर आदि हिलाया डुलाया करते हैं वैसी अशुभ चेष्टाएँ नहीं करनी चाहिये। सूत्रकार ने 'अनुच्चे' इस पद द्वारा विनयगुण प्रदर्शन किया है। 'अकुचे' इस विशेषण द्वारा द्वीन्द्रियादि जीवों की यातना का सूचन किया है। 'स्थिरे' इस शब्द द्वारा वायुकाय की यातना का 'अल्पोत्थायी' इस पद द्वारा निषद्यापरीषह के विजय का 'निरुत्थायी' इस द्वारा आभ्यन्तर

આવેલ છે ઉઠવાનુ કામ જો પડે તો પણ જ્યારે ઉઠે ત્યારે જે કામ માટે ઉઠેલ હોય તેની સાથે બીજુ પણ જે કામ કરવાનુ હોય તે કરી લે તથા अप्पकुक्कुए-अल्पकौकुच्य તથા હાથ અને પગ તથા ભ્રૂ વગેરેનુ અશિષ્ટ સચાલન ન કરે તાત્પર્ય એ છે કે, જો તે પાટ આદિ આસન ઉપર સ્થિર બેસે તો પણ એવી હાલતમા જે પ્રકારથી સસારી જન બેઠા બેઠા જ હાથ પગ વગેરે હલાવ્યા-ડોલાવ્યા કરે છે તે રીતે અશુભ ચેષ્ટાઓ કરવી ન જોઈએ સૂત્રકારે "अनुच्चे" આ પદ દ્વારા વિનયગુણ પ્રદર્શન કરેલ છે अकुचे આ વિશેષણ દ્વારા દ્વિ ઇન્દ્રિયાદિ જીવોની યતનાનુ સૂચન કરેલ છે स्थिरे આ પદ દ્વારા વાયુકાયની યત્નાનુ સૂચન કરેલ છે "अल्पोत्थायी" એ પદ દ્વારા નિષદ્યા પરિષહના વિજયનુ સૂચન કરેલ છે निरुत्थायी એ પદ દ્વારા આભ્યતર વ્યુત્સર્ગ તપનો તથા

इष्यते च लोकेऽपि काल एव कृष्यादिकरणे धान्यादिनिष्पत्तिरूपं फलं भवति, विपर्यये तु विपर्ययः। यथा काल एव वनस्पतीनामङ्कुराः प्रादुर्भवन्ति, काल एव वृक्षाः कुसुमिता भवन्ति, फलवन्तश्च, काल एव षड् ऋतवः समायान्ति, काल एव तीर्थकरचक्रिणो बलदेवा वासुदेवा जायन्ते, काल एव शुक्तिकायां मुक्ता उत्पद्यन्ते, काले आवश्यककारिणस्तीर्थकरगोत्रं कर्मोपार्जयन्ति।

यतः—कालम्मि कीरमाणं, किसिकम्मं बहुफलं जहा होइ।
इय सव्वच्चिय किरिया, निय-निय कालम्मि विन्नेया ॥ १ ॥

छाया—काले क्रियमाणं, कृषिकर्म बहुफलं यथा भवति।
इति सर्वैव क्रिया, निज निज-काले विज्ञेया ॥ १ ॥

करनी चाहिये, भिन्न समय में नहीं, कारण कि अकाल में विघ्नों के आने की संभावना रहती है। तथा तीर्थंकर प्रभुकी ऐसी आज्ञा नहीं है, अतः उनकी आज्ञा के विरुद्ध प्रवृत्ति करने से स्वच्छंदता का दोष लगता है। लोकमें भी यही बात देखी जाती है—खेती आदि करने का जो काल नियत है उसी में उस के करने से धान्यादिक फल की निष्पत्ति होती है, अन्य समय में नहीं। समयानुसार ही वृक्षों में पत्र पुष्प फलादिक आया करते है। तथा वनस्पतियां अंकुरों को उत्पन्न करती हैं। अपने अपने समय में छह ऋतुएं आती हैं। तीर्थंकर, चक्रवर्ती, बलदेव, वासुदेव, ये सब अपने २ समय पर ही होते हैं। सीप में मोती, समयानुसार ही होते हैं। आवश्यक क्रियाओं को करने वाले जीव समय पर ही तीर्थंकर गोत्र का उपार्जन किया करते हैं। कहा भी है—

સમયમાં નહીં કારણ કે અકાળમાં વિઘ્નો આવવાની સંભાવના રહે છે તથા તીર્થંકર પ્રભુની એવી આજ્ઞા નથી. માટે એમની આજ્ઞાની વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવાથી સ્વચ્છંદતાનો દોષ લાગે છે લોકોમાં પણ આવી વાત દેખાય છે—ખેતી વગેરે કરવાનો જે કાળ નિયત છે એ સમયે જ કરવાથી ધાન્યાદિક ફળની ઉત્પત્તિ થાય છે અન્ય સમયમાં નહીં સમયાનુસારજ વૃક્ષોમાં પત્ર પુષ્પ ફળાદિક આવ્યા કરે છે. તથા વનસ્પતિઓ અંકુરોને ઉત્પન્ન કરે છે. પોતાના સમયમાં જ ઋતુઓ આવે છે તીર્થંકર, ચક્રવર્તિ, બલદેવ, વાસુદેવ. એ બધા પોત પોતાના સમય ઉપર થાય છે. સિપમાં મોતી સમયાનુસાર જ થાય છે આવશ્યક ક્રિયાઓને કરવાવાળા જીવ સમય પર જ તીર્થંકર પ્રકૃતિનો બંધ કર્યો કરે છે કહ્યું પણ છે કે—

उक्तं च—अलाभो त्ति न सोइज्जा, तवोत्ति अहियासए॥

छाया—अलाभ इति न शोचेत्, तप इत्यध्यासीत॥

च-पुनः अकाल-प्रतिक्रमण-प्रतिलेखनाऽऽपृच्छना-स्वाध्याय-भिक्षाचरीप्रभृतिकार्याणामयोग्य समयं च विवर्ज्य=परित्यज्य, काले-यस्य कार्यस्य यः कालस्तस्मिन्नेव, काल-तत्तत्कालोचितं प्रतिक्रमण-प्रतिलेखनादिकं कार्यं समाचरेत्=कुर्यात्।

अयं भावः—यो यस्य अङ्गप्रविष्टादेः श्रुतस्य काल उक्तस्तस्य श्रुतस्य तस्मिन्नेव काले स्वाध्यायः कार्यः, नान्यदा, विघ्नसंभवात्, तीर्थंकराज्ञाविरोधाच्च।

अलाभ हो तो वहीं लाभ की आशा से समय को उल्लंघन कर बहुत समय तक घूमता ही रहे। भगवान ने कहा भी है—

"अलाभो त्ति न सोइज्जा, तवोत्ति अहिया सए"

साधु को जब अपने समयानुसार भिक्षा का लाभ न हो तो उस समय उसे शोच नहीं करना चाहिये किन्तु ऐसा समझना चाहिये कि यह एक बडे भारी तप का लाभ हुआ है। प्रतिक्रमण, प्रतिलेखना, अपृच्छना, स्वाध्याय तथा भिक्षाचर्या का जो समय नियत है उस समय के अतिरिक्त (अकालं च विवज्जित्ता—अकालं च विवर्ज्य) शेष उनका अकाल का समय है अतः उसे छोडकर (कालं) जोर, कार्य जिस२ समय में किये जाने चाहिये उन्हें (काले) उसी समय में (समायरे—समाचरेत) करे।

भावार्थ—जिस अंगप्रविष्ट आचारांग आदि सूत्रों के स्वाध्याय करने का जो समय नियत है उस समय में उसी श्रुत की स्वाध्याय

આશાથી સમયનું ઉલંઘન કરીને ઘણા સમય સુધી ફરતા રહે ભગવાને કહ્યુ છે કે અલાભોત્તિ ન સોઇજ્જા તવો ત્તિ अहियासए સાધુને જ્યારે પોતાના સમય અનુસાર ભિક્ષાનો લાભ ન થાય તો તે સમયે તેણ સોચ ન કરવો જોઈએ પરંતુ એમ સમજવું જોઈએ કે, આ એક ભારે તપનો લાભ મળ્યો, પ્રતિક્રમણ, પ્રતિલેખના આસ્પૃચ્છના સ્વાધ્યાય તથા ભિક્ષાચર્યાનો જે સમય નિયત છે એ સમય સિવાય, अकाल च विवज्जिता—अकाल च विवर्ज्य શેષ તેનો અકાળનો સમય છે, આથી એને છોડી, काल જે જે કાર્ય જે જે સમયમાં કરી લેવા જોઇએ એને એ જ काले સમયમા समायरे—समाचरेत् કરે.

ભાવાર્થ—અગ પ્રવિષ્ટ આચારાગ આદિ સૂત્રોનો સ્વાધ્યાય કરવાનો જે સમય નિયત છે એ સમયમા એજ શ્રુતનો સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. બીજા

शङ्कितादिदोषान्वेषणात्मिका गवेषणा तां, चरेत्=आसेवेत। अनेन ग्रहणैषणा सूचिता। किं कृत्वा गवेषणां चरेदित्याह–'पडिरूवेण' इत्यादि। प्रतिरूपेण=मुनिवेषेण, मुखसदोरकमुखवस्त्रिकत्वं, रजोहरणपात्रधारकत्वं, श्वेतवस्त्रपरिधायकत्वं च मुनिवेषत्वेन, एषित्वा=गवेषयित्वा, अनेन उद्गमोत्पादनादिरहिता गवेषणैषणा प्रोक्ता। मितं=परिमितं कालेन=काले=आगमोक्तसमये देशकालानुसारेण भक्षयेत्=भुञ्जीत। अनेनाभ्यवहरणविषया ग्रासैषणाऽऽवेदिता।

अत्र 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इत्यनेन अप्रीतिः, रसलोलुपतावर्जनं च सूचितम्। 'दत्तेसणं' इत्यनेनादत्तादाननिवृत्तिः सूचिता। 'पडिरूवेण' इत्यनेन निष्कपटता प्रदर्शिता। 'मियं' इत्यनेनाधिकभोजननिवृत्तिरावेदिता॥३२॥

गृहस्थद्वारा प्रदत्त दान में शङ्कित, म्रक्षित आदि दोषों की गवेषणा रूप एषणा अर्थात् ग्रहणैषणा का ध्यान रखे। (पडिरूवेण–प्रतिरूपेण) प्रतिरूपसे–मुनि के वेष से–मुख पर डोरासहित मुंहपत्ति बांधना रजोहरण एवं पात्रों का धारण करना, यह मुनिवेष है इस वेष से (एसित्ता–एषित्वा) गवेषणा कर (कालेणं–कालेन) आगमन में कथित समयमें देश काल के अनुसार समय पर मिले हुए अन्न आदिका (मियं–मित) परिमित (भक्खए–भक्षेत) आहार करे। 'एसित्ता-एषित्वा' इस पद से उद्गम, उत्पादन आदि दोषों से वर्जित गवेषणैषणा, तथा 'भुञ्जीत' इस क्रियापद द्वारा ग्रासैषणा प्रकट की गई है। 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इस पद द्वारा अप्रीति एवं रस में लोलुपताका परिहार सूचित हुआ है। 'दत्तेसणं' से अदत्तादान से निवृत्ति, 'पडिरूवेण' से निष्कपटता, 'मियं' इस से अधिक भोजनकी निवृत्ति सूचित की गई है ॥ ३२ ॥

એષણા અર્થાત્ ગ્રહણૈષણાનું ધ્યાન રાખે. પડિરૂવેણ–પ્રતિરૂપેણ પ્રતિરૂપથી–મુનિના વેશથી મોઢા ઉપર દોરાસહિત મુહપત્તિ બાંધવી, રજોહરણ તથા પાત્રોનું ધારણ કરવું તથા શુક્લ વસ્ત્રોને ધારણ કરવાં એ મુનિવેશ છે આ વેશને, એસિત્તા–એષિત્વા ધારણ કરી કાલેણ–કાલેન આગમના કહેલા સમયમાં દેશકાળ સમય અનુસાર સમય ઉપર મળેલા અન્ન આદિનો મિયં–મિત પરિમિત ભક્ખએ–ભક્ષયેત્ આહાર કરે. એસિત્તા–એષિત્વા એ પદથી ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન આદિ દોષોથી વર્જીત ગવેષણૈષણા તથા "ભુંજીત" આ ક્રિયા પદ દ્વારા ગ્રાસૈષણા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે પરિવાડીએ ન ચિટ્ઠેજ્જા આ પદ દ્વારા અપ્રીતિ એવં રસમાં લોલુપતાનો પરિહાર સૂચિત થયેલ છે દત્તેસણં આ પદથી અદત્તાદાનની નિવૃત્તિ સૂચિત કરવામાં આવી છે પડિરૂવેણ આ પદથી નિષ્કપટતા સૂચિત કરે છે મિયં એ પદથી અધિક ભોજનની નિવૃત્તિ સૂચવવામાં આવેલ છે. (૩૨)

तस्मात् साधुभिः कालएव सर्वा प्रतिक्रिमणप्रतिलेखनादिक्रिया कर्तव्येति। सूत्रे 'कालेण' इत्यत्र तृतीया सप्तम्यर्थे ॥ ३१ ॥

मूलम्—परिवाडीए न चिट्ठेज्जा, भिक्खू दत्तेसणं चरे ।
पडिरूवेण एसित्ता, मियं कालेण भक्खए ॥३२॥

छाया—परिपाट्यां न तिष्ठेत्, भिक्षुः दत्तैषणां चरेत् ।
प्रतिरूपेण एषित्वा, मितं कालेन भक्षयेत् ॥ ३२ ॥

टीका—'परिवाडीए' इत्यादि—

भिक्षुः=साधुः, परिपाट्यां—गृहस्थगृहे भुञ्जानाना जनानां पङ्क्तौ न तिष्ठेत्। किं च—दत्तैषणां=दत्तं—दानं तस्मिन् गृहस्थेन दीयमाने, एषणा—तद्गतशङ्कित—

"कालम्मि कीरमाणं, किसिकम्म बहुफलं जहा होइ ।
इय सव्वच्चिय किरिया, निय—निय—कालम्मि विन्नेया ॥ १ ॥
छाया—काले क्रियमाणं, कृषिकर्म बहुफलं यथा भवति ।
इति सर्वा चैव क्रिया निज—निज—काले विज्ञेया ॥ १ ॥

इस लिये साधुओं को चाहिये कि वे समस्त अपनी प्रतिक्रमण प्रतिलेखनादिक क्रियाओं को नियत समय पर ही करते रहें ॥ ३१ ॥

'परिवाडीए इत्यादि.

अन्वयार्थ—(भिक्खू—भिक्षुः) साधु (परिवाडीए न चिट्ठेज्जा—परिपाट्यां न तिष्ठेत्) गृहस्थ के घर में भोजन करती हुई जीमणवार की जनपक्ति में न खडा रहे। (दत्तेसणं चरे—दत्तैषणां चरेत्)

"कालम्मि कीरमाणं, किसिकम्म बहुफलं जहा होई ।
ईय सव्वच्चिय किरिया, निय—निय—कालम्मि विन्नेया॥ १ ॥

छाया—कालेक्रियमाणं, कृषिकर्म बहुफलं यथा भवति ।
इतिसर्वैवक्रिया, निज—निज—काले विज्ञेया ॥१॥

આ માટે સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તેઓ પોતાની સમસ્ત ક્રિયાઓ પ્રતિક્રમણ પ્રતિલેખનાદિક નિયત સમય ઉપર કરવી જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

परिवाडिए—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—भिक्खु—भिक्षु સાધુ, परिवाडीए न चिट्ठेज्जा—परिपाट्या न तिष्ठेत् ગૃહસ્થનાઘરમા ભોજન કરતી જમણવારની જનપંક્તિમા ઉભા ન રહે दत्तेसणचरे—दत्तैषणा चरेत् ગૃહસ્થ દ્વારા પ્રદત્ત દાનમા શંકિત, મક્ષિક આદિદોષોની ગવેષણા ૩૫

प्रक्षितादिदोषान्वेषणात्मिका दर्शैषणा तां, चरत्=आसेवत। अनेन ग्रहणैषणा सूचिता। किं कृत्वा दर्शैषणां चरेदित्याह–'पडिरूवेण' इत्यादि। प्रतिरूपेण=मुनिवेषेण, मुखसदोरकमुखवस्त्रिकत्व, रजोहरणपात्रधारकत्वं, श्वेतवस्त्रपरिधायकत्वं च मुनिवेषत्वेन, एषित्वा=गवेषयित्वा, अनेन उद्गमोत्पादनाविषया गवेषणैषणा प्रोक्ता। मितं=परिमितं कालेन–काले–आगमोक्तसमये देशकालानुसारेण भक्षयेत्–भुञ्जीत। अनेनाभ्यवहरणविषया ग्रासैषणाऽऽवेदिता।

अथ 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इत्यनेन अप्रीतिः, रसलोलुपतावर्जनं च सूचितम्। 'दत्तेसणं' इत्यनेनादत्तादाननिवृत्तिः सूचिता। 'पडिरूवेण' इत्यनेन निष्कपटता प्रदर्शिता। 'मियं' इत्यनेनाधिकभोजननिवृत्तिरावेदिता॥३२॥

गृहस्थद्वारा प्रदत्त दान में शङ्कित, म्रक्षित आदि दोषों की गवेषणा रूप दर्शैषणा अर्थात् ग्रहणैषणा का ध्यान रखे। (पडिरूवेण–प्रतिरूपेण) प्रतिरूपसे–मुनि के वेष से–मुख पर डोरासहित मुंहपत्ति बांधना रजोहरण एवं पात्रों का धारण करना, यह मुनिवेष है इस वेष से (एसित्ता–एषित्वा) गवेषणा कर (कालेणं–कालेन) आगमन में कथित समयमें देश काल के अनुसार समय पर मिले हुए भक्त आदिका (मियं–मित) परिमित (भक्खए–भक्षेत्) आहार करे। 'एसित्ता-एषित्वा' इस पद से उद्गम, उत्पादन आदि दोषों से वर्जित गवेषणैषणा, तथा 'भुञ्जीत' इस क्रियापद द्वारा ग्रासैषणा प्रकट की गई है। 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इस पद द्वारा अप्रीति एवं रस में लोलुपताका परिहार सूचित हुआ है। 'दत्तेसणं' से अदत्तादान से निवृत्ति, 'पडिरूवेण' से निष्कपटता, 'मियं' इस से अधिक भोजनकी निवृत्ति सूचित की गई है ॥ ३२ ॥

ग्रहणैषणा अर्थात् ग्रहणैषणानुं ध्यान राखे. पडिरूवेण–प्रतिरूपेण प्रतिरूपथी–मुनिना वेषथी मोढा उपर दोरासहित मुहपत्ति बांधवी, रजोहरण तथा पात्रोनुं धारण करवुं तथा शुक्ल वस्त्रोने धारण करवां ए मुनिवेश छे आ वेशने, एसित्ता–एषित्वा धारण करी कालेण–कालेन आगमना कहेला समयमां देशकाळ समय अनुसार समय उपर मळेला भक्त आदिनो मियं–मितं परिमित भक्खए–भक्षयेत् आहार करे. एसित्ता–एषित्वा ए पदथी उद्गम, उत्पादन आदि दोषोथी वर्जित गवेषणैषणा तथा "भुञ्जीत" आ क्रिया पद द्वारा ग्रासैषणा प्रगट करवामां आवेल छे परिवाडीए न चिट्ठेज्जा आ पद द्वारा अप्रीति एव रसमां लोलुपतानो परिहार सूचित थयेल छे दत्तेसणं आ पदथी अदत्तादाननी निवृत्ति सूचित करवामां आवी छे पडिरूवेण आ पदथी निष्कपटता सूचित करे छे मियं ए पदथी अधिक भोजननी निवृत्ति सुचववामां आवेल छे (३२)

तस्मात् साधुभिः कालएव सर्वा प्रतिक्रिमणप्रतिलेखनादिक्रिया कर्तव्येति। सूत्रे 'कालेण' इत्यत्र तृतीया सप्तम्यर्थे ॥ ३१ ॥

मूलम्—परिवाडीए न चिट्ठेज्जा, भिक्खू दत्तेसणं चरे।
पडिरूवेण एसित्ता, मियं कालेण भक्खए ॥३२॥

छाया—परिपाट्यां न तिष्ठेत्, भिक्षुः दत्तैषणां चरेत्।
प्रतिरूपेण एषित्वा, मित कालेन भक्षयेत् ॥ ३२ ॥

टीका—'परिवाडीए' इत्यादि—

भिक्षुः=साधुः, परिपाट्या–गृहस्थगृहे भुञ्जानाना जनानां पङ्क्तौ न तिष्ठेत्। किं च–दत्तैषणां=दत्त–दानं तस्मिन् गृहस्थेन दीयमाने, एषणा–तद्गतशङ्कित–

"कालम्मि कीरमाणं, किसिकम्म बहुफलं जहा होइ।
इय सव्वच्चिय किरिया, निय–निय–कालम्मि विन्नेया ॥ १ ॥
छाया—काले क्रियमाणं, कृषिकर्म बहुफलं यथा भवति।
इति सर्वा चैव क्रिया निज–निज–काले विज्ञेया ॥ १ ॥

इस लिये साधुओं को चाहिये कि वे समस्त अपनी प्रतिक्रमण प्रतिलेखनादिक क्रियाओं को नियत समय पर ही करते रहें ॥ ३१ ॥

'परिवाडीए इत्यादि.

अन्वयार्थ—(भिक्खू–भिक्षुः) साधु (परिवाडीए न चिट्ठेज्जा–परिपाट्यां न तिष्ठेत्) गृहस्थ के घर में भोजन करती हुई जीमणवार की जनपक्ति में न खडा रहे। (दत्तेसणं चरे–दत्तैषणां चरेत्)

"कालम्मि कीरमाणं, किसिकम्म बहुफल जहा होई।
ईय सव्वच्चिय किरिया, निय–निय–कालम्मि विन्नेया॥ १ ॥
छाया–कालेक्रियमाणं, कृषिकर्म बहुफलं यथा भवति।
इतिसर्वैवक्रिया, निज–निज–काले विज्ञेया ॥१॥

આ માટે સાધુનુ કર્તવ્ય છે કે તેણે પોતાની સમસ્ત ક્રિયાઓ પ્રતિક્રમણ પ્રતિલેખનાદિક નિયત સમય ઉપર કરવી જોઈએ ॥ ૩૧ ॥

परिवाडिए—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—भिक्खु–भिक्षु સાધુ, परिवाडीए न चिट्ठेज्जा–परिपाट्या न तिष्ठेत् ગૃહસ્થનાઘરમા ભોજન કરતી જમણવારની જનપક્તિમા ઉભા ન રહે दत्तेसणचरे— दत्तैषणा चरेत् ગૃહસ્થ દ્વારા પ્રદત્ત દાનમા શકિત, મક્ષિક આદિદોષોની ગવેષણા રૂપ

म्रक्षितादिदोषान्वेषणात्मिका दत्तैषणा ताम्, चरेत्=आसेवेत। अनेन ग्रहणैषणा सूचिता। किं कृत्वा दत्तैषणां चरेदित्याह–'पडिरूवेण' इत्यादि। प्रतिरूपेण=मुनिवेषेण, सदोरकमुखवस्त्रिकत्वं, रजोहरणपात्रधारकत्वं, श्वेतवस्त्रपरिधायकत्वं च मुनिवेषस्तेन, एषित्वा=गवेषयित्वा, अनेन उद्गमोत्पादनाविषया गवेषणैषणा प्रोक्ता। मितं=परिमितं कालेन–काले–आगमोक्तसमये देशकालानुसारेण भक्षयेत्–भुञ्जीत। अनेनाभ्यवहरणविषया ग्रासैषणाऽऽवेदिता।

अथ 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इत्यनेन अप्रीतिः, रसलोलुपतावर्जनं च सूचितम्। 'दत्तेसणं' इत्यनेनादत्तादाननिवृत्तिः सूचिता। 'पडिरूवेण' इत्यनेन निष्कपटता प्रदर्शिता। 'मियं' इत्यनेनाधिकभोजननिवृत्तिरावेदिता॥३२॥

गृहस्थद्वारा प्रदत्त दान में शङ्कित, म्रक्षित आदि दोषों की गवेषणा रूप दत्तैषणा अर्थात् ग्रहणैषणा का ध्यान रखे। (पडिरूवेण–प्रतिरूपेण) प्रतिरूपसे–मुनि के वेष से–मुख पर दोरासहित मुहपत्ति बांधना रजोहरण एवं पात्रों का धारण करना, यह मुनिवेष है इस वेष से (एसित्ता–एषित्वा) गवेषणा कर (कालेण–कालेन) आगमन में कथित समयमें देश काल के अनुसार समय पर मिले हुए अन्न आदिको (मियं–मित) परिमित (भक्खए–भक्षेत) आहार करे। 'एसित्ता–एषित्वा' इस पद से उद्गम, उत्पादन आदि दोषों से वर्जित गवेषणैषणा, तथा 'भुञ्जीत' इस क्रियापद द्वारा ग्रासैषणा प्रकट की गई है। 'परिवाडीए न चिट्ठेज्जा' इस पद द्वारा अप्रीति एवं रस में लोलुपताका परिहार सूचित हुआ है। 'दत्तेसणं' से अदत्तादान से निवृत्ति, 'पडिरूवेण' से निष्कपटता, 'मियं' इस से अधिक भोजनकी निवृत्ति सूचित की गई है ॥ ३२ ॥

દત્તૈષણા અર્થાત્ ગ્રહણૈષણાનુ ધ્યાન રાખે. પડિરૂવેણ–પ્રતિરૂપેણ પ્રતિરૂપથી–મુનિના વેશથી મોઢા ઉપર દોરાસહિત મુહપત્તિ બાંધવી, રજોહરણ તથા પાત્રોનુ ધારણ કરવુ તથા શુભ્ર વસ્ત્રોને ધારણ કરવાં એ મુનિવેશ છે આ વેશને, એસિત્તા–એષિત્વા ધારણ કરી કાલેણ–કાલેન આગમના કહેલા સમયમાં દેશકાળ સમય અનુસાર સમય ઉપર મળેલા અન્ન આદિનો મિયં–મિત પરિમિત ભક્ખએ–ભક્ષયેત્ આહાર કરે. એસિત્તા–એષિત્વા એ પદથી ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન આદિ દોષોથી વર્જીત ગવેષણૈષણા તથા "ભુઞ્જીત" આ ક્રિયા પદ દ્વારા ગ્રાસૈષણા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે પરિવાડીએ ન ચિટ્ઠેજ્જા આ પદ દ્વારા અપ્રીતિ એને રસમાં લોલુપતાનો પરિહાર સૂચિત થયેલ છે દત્તેસણં આ પદથી અદત્તાદાનની નિવૃત્તિ સૂચિત કરવામાં આવી છે. પડિરૂવેણ આ પદથી નિષ્કપટતા સૂચિત કરે છે મિયં એ પદથી અધિક ભોજનની નિવૃત્તિ સુચવવામાં આવેલ છે (૩૨)

भिक्षाचर्यां कुर्वता साधुना गृहस्थगृहे पूर्वसमागतभिक्षुसद्भावे यत् कर्तव्यं तदाह—

मूलम्—नाइदूरमणासन्ने, नन्नेसिं चक्खुफासओ ।
एगो चिट्ठेज्ज भत्तट्ठं, लंघित्ता तं नोइक्कमे ॥३३॥

छाया—नातिदूरं अनासन्ने, नान्येषां चक्षुःस्पर्शतः ।
एकस्तिष्ठेद् भक्तार्थम्, लङ्घयित्वा तं नातिक्रामेत् ॥ ३३ ॥

टीका—'नाइदूर०' इत्यादि—

अतिदूरम्=अतिदूरे न तिष्ठेत्, भिक्षाचर्यां कुर्वन् साधु गृहस्थगृहे पूर्वसमागतं भिक्षुकं दृष्ट्वा ततोऽति दूरे न तिष्ठेत्, अतिदूरावस्थाने भिक्षुनिर्गमनं ज्ञातुमशक्यं स्यात्, एषणा शुद्ध्यसंभवश्चेति भावः। तथा आसन्ने=अतिनिकटेऽपि न तिष्ठेत्,

---

जिस समय साधु भिक्षाचर्या कर रहा हो उस समय यदि गृहस्थ के घर में कोई दूसरा भिक्षु भिक्षाचर्या के लिये आया हुआ हो तो साधु का क्या कर्तव्य है? इस विषय को इस गाथाद्वारा स्पष्ट किया जाता है—'नाइदूर०' इत्यादि

अन्वयार्थ—भिक्षा करता हुआ साधु (नाइदूरमणासन्ने-नातिदूरं अनासन्ने) जब यह देखे कि गृहस्थ के घर पर पहिले से कोई दूसरा भिक्षु आदि भिक्षानिमित्त आया हुआ है, या भिक्षा ग्रहण कर रहा है तो वह उस समय बहुत दूर जाकर खडा न होवे और न अति समीप खडा होवे। क्यों कि अतिदूर खडे होने पर भिक्षु का निर्गमन उसे ज्ञात नहीं हो सकता है, तथा अति समीप खडे रहने पर उससे पूर्वगत

જે સમય સાધુ ભિક્ષા ચર્યા કરતા હોય એ સમયે ગૃહસ્થને ઘેર કોઈ બીજા ભિક્ષુ ભિક્ષાચર્યા માટે આવેલ હોય તો સાધુનુ શું કર્તવ્ય છે. આ વિષયને આ સૂત્રદ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—नाइदूर-ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—ભિક્ષા માટે નિકળેલ સાધુ, नाइदूरमणासन्ने-नातिदूरं अनासन्ने એ જુએ કે જે ગૃહસ્થને ત્યા પોતે જઈ રહેલ છે, ત્યાં તેની પહેલાં કોઈ બીજા ભિક્ષુ ભિક્ષા નિમિત્ત ગયેલ છે, અથવા ભિક્ષા ગ્રહણ કરી રહેલ છે, તો તે એ સમયે ઘણે આઘે જઈ ઊભા ન રહે તેમ અતિ સમીપમા પણ ઊભા ન રહે કેમ કે, અતિ દૂર ઊભા રહેવાથી ભિક્ષાર્થે ગયેલા ભિક્ષુનુ નિર્ગમન જાણી શકાતું નથી તથા અતિ સમીપ રહેવાથી પહેલાં ભિક્ષા માટે

तत्र स्थिते सति पूर्वागतभिक्षुकस्य द्वेषः स्यादिति भावः। अन्येषाम्=भिक्षुकापेक्षया=येऽन्ये सन्ति गृहस्थास्तेषां, चक्षुःस्पर्शतः=चक्षुःस्पर्शे दृष्टिगोचरे न तिष्ठेत्, 'अयं भिक्षुः पूर्वागतभिक्षुनिष्क्रमणं प्रतीक्षते इति यथा गृहस्था न जानन्ति तथा तिष्ठेदिति भावः। एकः=रागद्वेषरहितः सन्, भक्तार्थम्-आहारार्थं तिष्ठेत्। तम्-पूर्वागतभिक्षुकं, लङ्घयित्वा=अनादृत्य, नातिक्रामेत्= न गृहमध्ये गच्छेत्, पूर्वागतभिक्षुकस्य सद्भावे गृहस्थस्य गृहे गमने तदप्रीतिशासनलघुतादिदोषाणां सम्भव इति भावः ॥ ३३ ॥

सम्प्रति ग्रहणैषणाविधिं सूत्रकारः प्रदर्शयति—

मूलम्—नाइउच्चे न नीए वा, नासण्णे नाइदूरओ ।
फासुयं परकडं पिंडं, पडिगाहिज्ज संजए ॥३४॥

छाया—नात्युच्चे न नीचे वा नासन्ने नातिदूरतः ।
प्रासुकं परकृतं पिण्डं, प्रतिगृह्णीयात् संयतः ॥ ३४ ॥

भिक्षु को द्वेष हो सकता है। इसी प्रकार (अन्नेसिं चक्खुफासओ चिट्ठेज्ज-नान्येषां चक्षुःस्पर्शतः तिष्ठेत्) गृहस्थ के नजर में आवे ऐसा भी खड़ा न होवे (एगो-एकः) एक तथा राग-द्वेष रहित होकर (भत्तट्ठं भक्तार्थम्) आहार के लिये (चिट्ठेज्ज) खड़ा रहे और (लंघित्ता तं नाइक्कमे लङ्घयित्वा त नातिक्रमेत्) पहले वाला भिक्षु जब तक बाहर न निकले तब तक मुनि को उस गृहस्थ के घर में आहार निमित्त प्रविष्ट नहीं होना चाहिये। पहले आये हुए भिक्षु के सद्भाव में गृहस्थ के घर जाने पर गृहस्थ को उस के प्रति अप्रीति हो सकती है एवं शासन की लघुता आदि दोषों की सम्भावना हो सकती है ॥ ३३ ॥

અગેલા ભિક્ષુકના મનમાં દ્વેષ લાગવા જેવું બને છે. તેમ અન્નેસિં ચક્ખુફાસઓ ચિટ્ઠેજ્જ-નાન્યેષાં ચક્ષુઃ સ્પર્શતઃ તિષ્ઠેત્ ગૃહસ્થની દૃષ્ટિ પડે એ રીતે પણ ઊભા ન રહે. એગો-એકઃ એક તથા રાગ દ્વેષ રહિત બનીને ભત્તટ્ઠં-ભક્તાર્થમ્ ભિક્ષા માટે ચિટ્ઠેજ્જ ઊભા રહે અને લંઘિત્તા તં નાઇક્કમે-લઙ્ઘયિત્વા ત નાતિક્રમેત પહેલાં ભિક્ષા માટે ગયેલ ભિક્ષુ જ્યાં સુધી બહાર ન નીકળે ત્યાં સુધી મુનિએ તે ગૃહસ્થના ઘરમાં આહાર નિમિત્ત પ્રવેશ ન કરવો જોઈએ પહેલાં ગયેલા સાધુના સદ્ભાવમાં ગૃહસ્થને ત્યાં જવાથી ગૃહસ્થને તેના તરફ અપ્રીતિ થાય અને શાસનની લઘુતા આદિ દોષોની સંભાવના થાય છે ॥ ૩૩ ॥

दिना समावृते उपाश्रयादावित्यर्थः, संयतः=साधुः, यतमानः-चप्पड चप्पडादि शब्दमकुर्वन् सन् अपरिशाटित=परिशाटरहितं। सिक्थपातनेन रहितं यथा स्यात्, यथा एकोऽप्यन्नकणः करान्मुखतो वाऽधः पतितो न भवेत्तथेत्यर्थः, समकम्-संभोगि साधुभिः सह न त्वेकाक्येव आहारं भुञ्जीत ॥ ३५ ॥

संप्रति वाग्यतनामाह—

मूलम्—सुकडेत्ति सुपक्केत्ति, सुच्छिन्ने सुहडे मडे ।
सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति सावज्जं वज्जए मुणी ॥३६॥

छाया—सुकृतमिति सुपक्वमिति, सुच्छिन्नं सुहृतं मृतम् ।
सुनिष्ठित सुलष्टमिति, सावद्यं वर्जयेन्मुनिः ॥ ३६ ॥

टीका—'सुकडेत्ति' इत्यादि--

मुनिः=साधुः, सावद्यं=सपापं वचन वर्जयेत्=न वदेत्। कीदृशं तत्सावद्यमित्याह

आदि में (संजए-संयतः) साधु (जयं-यतमानः) चप्पड चप्पड आदि शब्द के तथा विना (अपरिसाडियं-अपरिशाटितम्) हाथ से या मुँह से एक भी सीथ-अन्न का कण-नीचे न गीरे, इस रूप से (समयं-समकं) संभोगी साधुओं के साथ (भुंजे-भुञ्जीत) आहार करे ।'३५॥

अब वचन की यातना कहते हैं—'सुकडेत्ति' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(मुणी सावज्जं वज्जए-मुनिः सावद्यं (वचनं) वर्जयेत् मुनि का कर्तव्य है कि वह इस प्रकार के सावद्य-सपाप वचन के बोलने का परित्याग करे। वे वचन ये हैं-(सुकडे त्ति सुपक्के त्ति, सुच्छिन्ने, सुहडे मडे सुनिट्ठिए, सुलट्ठेत्ति,-सुकृतमिति, सुपक्वमिति सुच्छिन्न सुहृतं मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठित सुलष्टमिति, 'सुकडे'

छवायेल એવા ઉપાશ્રય આદિમા સંજયે-संयतः સાધુ जय-यतमान ચપ્પડ ચપ્પડ આદિ શબ્દ વગર अपडिसाडियं-अपरिशाटितम् તથા હાથથી તથા મોઢાથી એક પણ સીથ અન્નનો કણ નીચે ન પડે એ રીતે समय-समकं સંભોગી સાધુઓની સાથે भुंजे-भुञ्जीत આહાર કરે ॥ ૩૫ ॥

હવે વચનની યતના કહેવામા આવે છે सुकडेत्ति०-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मुणीसावज्ज वज्जए-मुनि सावद्यं वचनं वर्जयेत् મુનિનું કર્તવ્ય છે કે તે આ પ્રકારના સાવદ્ય-સપાપ વચનને બોલવાનો પરિત્યાગ કરે તે વચન આ છે सुकडेत्ति सुपक्केत्ति सुच्छिन्ने सुहडे मडे सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति-सुकृतमिति, सुपक्वमिति, सुच्छिन्नं सुहृत मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठितम् सुलष्ठमिति

-'सुकडित्ति' इत्यादि। सुकृतमिति-इदं सूपमिष्टान्नादिकं हिङ्गुजीरकादिभ्याघारैः सुष्ठु संस्कृतमिति, तथा-सुपक्वमिति-इदं घृतपूरादिकं घृतादिना सुपक्वमस्तीत्यादिकं, तथा-सुच्छिन्नमिति-इदं शाकपत्रादि दात्रासिपुत्र्यादिभिः सुष्ठु छेदितमस्तीत्यादिकं, तथा-सुहृत='कारवेल्लादिशाकस्य कटुकत्वं सुष्ठु हृतं=निवारितं तक्रक्षालनेन' इत्यादिकम्, तथा-'मडे' इत्यनेन पूर्वापर-साहचर्यात् 'सुमडे' इति बोध्यते मृतं=सुमृतम्-पारदादिधातुजातम्, इत्यादिकं, तथा-'सुनिट्ठिए' सुनिष्ठितम्-'इदमशनादिकं सम्यग् निष्ठां रसप्रकर्षातिशयं प्राप्तं, सुष्ठु रसवत्कृतमस्ति' इत्यादिकं, तथा-'सुलट्ठेत्ति' सुलष्टं-सुष्ठु कमनीयम् 'इदमशनादिकं मनोहरमस्ति' इत्यादिकं सावद्यं वर्जयेदिति संबन्धः।

यह दाल वगैरह हींग जीरे आदि के बघार से बहुत अच्छी बनी हुई है, तथा 'सुपक्के' यह कचौरी खाजा मालपुआ घेवर आदि घी में बहुत अच्छी तरह से पकाये गये हैं, तथा-'सुच्छिन्ने' यह शाक आदि चाकू छुरि आदि से बहुत ही उत्तम रीत से काटा गया है, तथा 'सुहडे' यह करेला का शाक देखो तो सही कितना स्वादिष्ट बना है कि इन का कडुआपन सर्वथा हरलिया है अर्थात् इन में जरा भी कडुआपन नहीं रहा है, । तथा-'मडे' यह पारदादिक धातुएँ कितनी अच्छी तरह से मार कर दवा के उपयोग लायक बना दी गई हैं ।तथा-'सुनिट्ठिए' यह आहार बहुत ही स्वादिष्ट बनाया गयाहै । 'सुलट्ठे' यह भोजन जब देखने में ही मनोहर लग रहा है तो फिर इस के खाने में कितना आनंद आवेगा ? इत्यादि, ये समस्त सावद्य वचन हैं, इस लिये साधु को इस प्रकार के सावद्य वचन नहीं बोलना चाहिये।

આ દાળ વગેરે હિંગ જીરા વગેરેના વઘારથી ઘણી સારી બની છે તથા સુપક્કે આ કચોરી ખાજા માલપુવા, ઘેવર વગેરે ઘીમાં ઘણી સારી રીતે પકવવામાં આવેલ છે તથા સુચ્છિન્ન આ શાક વગેરે ચાકુ છરીથી ઘણી ઉત્તમ રીતે સુધારવામાં આવેલ છે તથા સુહડે આ કારેલાનું શાક જુઓ તો ખરા કેવું સ્વાદિષ્ટ બન્યું છે કે એનું કડવાપણું પણ દૂર થયેલ છે અર્થાત એમાં જરા પણ કડવાપણું રહેલ નથી. મડે આ પારદાદિક ધાતુઓ કેવી સારી રીતે મારીને દવાના ઉપયોગ લાયક બનાવવામાં આવી છે તથા સુનિટ્ઠિએ આ આહાર ઘણો જ સ્વાદિષ્ટ બનાવવામાં આવેલ છે સુલટ્ઠે આ ભોજન જ્યારે જોવાથી જ મનોહર લાગે છે તો પછી એને ખાવામાં કેટલો આનંદ આવશે? ઇત્યાદિ. આ સઘળાં સાવદ્ય વચન છે સાધુએ આ પ્રકારનાં વચન ન બોલવાં જોઈએ.

दिना समावृते उपाश्रयादावित्यर्थः, संयतः=साधुः, यतमानः-चप्पड चप्पडादि शब्दमकुर्वन् सन् अपरिशाटित=परिशाटरहितं। सिक्थपातनेन रहित यथा स्यात्, यथा एकोऽप्यन्नकणः करान्मुखतो वाऽधः पतितो न भवेत्तथेत्यर्थः, समकम्-सभोगि साधुभिः सह न त्वेकाक्येव आहार भुञ्जीत ॥ ३५ ॥

संप्रति वाग्यतनामाह—

मूलम्—सुकडेत्ति सुपक्केत्ति, सुच्छिन्ने सुहडे मडे ।
सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति सावज्जं वज्जए मुणी ॥३६॥

छाया—सुकृतमिति सुपक्कमिति, सुच्छिन्नं सुहृतं मृतम् ।
सुनिष्ठितं सुलष्टमिति, सावद्यं वर्जयेन्मुनिः ॥ ३६ ॥

टीका—'सुकडेत्ति' इत्यादि—

मुनिः=साधुः, सावद्यं=सपापं वचनं वर्जयेत्=न वदेत्। कीदृशं तत्सावद्यमित्याह

आदि में (संजए-संयतः) साधु (जयं-यतमानः) चप्पड चप्पड आदि शब्द के तथा विना (अपरिसाडियं-अपरिशाटितम्) हाथ से या मुँह से एक भी सीथ-अन्न का कण-नीचे न गीरे, इस रूप से (समयं-समक) संभोगी साधुओं के साथ (भुंजे-भुञ्जीत) आहार करे ।'३५॥

अब वचन की यातना कहते हैं—'सुकडेत्ति' इत्यादि

अन्वयार्थ—(मुणी सावज्जं वज्जए-मुनिः सावद्य (वचनं) वर्जयेत् मुनि का कर्तव्य है कि वह इस प्रकार के सावद्य-सपाप वचन के बोलने का परित्याग करे। वे वचन ये हैं-(सुकडे त्ति सुपक्के त्ति, सुच्छिन्ने, सुहडे मडे सुनिट्ठिए, सुलट्ठेत्ति,-सुकृतमिति, सुपक्व-मिति सुच्छिन्नं सुहृतं मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठितं सुलष्ठमिति, 'सुकडे'

छवायेल એવા ઉપાશ્રય આદિમા सजये-संयतः સાધુ जय-यतमान ચપ્પડ ચપ્પડ આદિ શબ્દ વગર अपडिसाडियं-अपरिशाटितम् તથા હાથથી તથા મોઢાથી એક પણ સીથ અન્નનો કણ નીચે ન પડે એ રીતે समय-समकं સભોગી સાધુઓની સાથે भुंजे-भुञ्जीत આહાર કરે ॥ ૩૫ ॥

હવે વચનની યતના કહેવામા આવે છે सुकडेत्ति०-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मुणीसावज्जं वज्जए-मुनि सावद्यं वचनं वर्जयेत् મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે તે આ પ્રકારના સાવદ્ય-સપાપ વચનને બોલવાનો પરિત્યાગ કરે તે વચન આ છે सुकडेत्ति सुपक्केत्ति सुच्छिन्ने सुहडे मडे सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति-
स्वमिति, सुच्छिन्नं सुहृत मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठितम् सुलष्ठमिति

-'सुकडेत्ति' इत्यादि। सुकृतमिति-इदं सूपमिष्टान्नादिकं हिङ्गुजीरकादिभ्या घारैः सुष्ठु संस्कृतमिति, तथा-सुपक्वमिति-इदं घृतपूरादिकं घृतादिना सुपक्वमस्तीत्यादिकं, तथा-सुच्छिन्नमिति-इदं शाकपत्रादि दात्रासिपुत्रादिभिः सुष्ठु छेदितमस्तीत्यादिकं, तथा-सुहृतं='कारवेल्लादिशाकस्य कटुकत्वं सुष्ठु हृतं=निवारितं पटुत्वकालनेन' इत्यादिकम्, तथा-'मडे' इत्यनेन पूर्वापर-साहचर्यात् 'सुमडे' इति बोध्यते, मृतं=सुमृतम्-पारदादिधातुजातम्, इत्यादिकं, तथा-'सुनिट्ठिए' सुनिष्ठितम्-'इदमाहारादिकं सम्यग् निष्ठां रसमकर्षातिमिकां मासं, सुष्ठु रसवत्कृतमस्ति' इत्यादिकं, तथा-'सुलट्ठत्ति' सुलष्टं-सुष्ठु कमनीयम् 'इदमाहारादिकं मनोहरमस्ति' इत्यादिकं सावद्यं वर्जयेदिति संबन्धः।

यह दाल वगैरह हींग जीरे आदि के बघार से बहुत अच्छी बनी हुई है, तथा 'सुपक्के' यह कचौरी खाजा मालपुआ घेवर आदि घी में बहुत अच्छी तरह से पकाये गये हैं, तथा-'सुच्छिन्ने' यह शाक आदि चाकू छुरि आदि से बहुत ही उत्तम रीत से काटा गया है, तथा 'सुहडे' यह करेला का शाक देखो तो सही कितना स्वादिष्ठ बना है कि इन का कड़ुआपन सर्वथा हरलिया है अर्थात् इन में जरा भी कड़ुआपन नहीं रहा है,। तथा-'मडे' यह पारदादिक धातुएँ कितनी अच्छी तरह से मार कर दवा के उपयोग लायक बना दी गई हैं। तथा-'सुनिट्ठिए' यह आहार बहुत ही स्वादिष्ट बनाया गयाहै। 'सुलट्ठे' यह भोजन जब देखने में ही मनोहर लग रहा है तो फिर इस के खाने में कितना आनंद आवेगा? इत्यादि, ये समस्त सावद्य वचन हैं, इस लिये साधु को इस प्रकार के सावद्य वचन नहीं बोलना चाहिये।

આ દાળ વગેરે હિંગ જીરા વગેરેના વઘારથી ઘણી સારી બની છે તથા સુપક્વ આ કચોરી ખાજા માલપુવા, ઘેવર વગેરે ઘીમાં ઘણી સારી રીતે પકવવામાં આવેલ છે તથા સુચ્છિન્ન આ શાક વગેરે ચાકુ છરીથી ઘણી ઉત્તમ રીતે સુધારવામાં આવેલ છે તથા સુહૃડે આ કારેલાનું શાક જુઓ તો ખરા કેવું સ્વાદિષ્ટ બન્યું છે કે એનું કડવાપણું પણ દૂર થયેલ છે અર્થાત્ એમાં જરા પણ કડવાપણું રહેલ નથી. મડે આ પારદાદિક ધાતુઓ કેવી સારી રીતે મારીને દવાના ઉપયોગ લાયક બનાવવામાં આવી છે તથા સુનિટ્ઠિય આ આહાર ઘણો જ સ્વાદિષ્ટ બનાવવામાં આવેલ છે સુલટ્ઠે આ ભોજન જ્યારે જોવાથી જ મનોહર લાગે છે તો પછી એને ખાવામાં કેટલો આનંદ આવશે? ઇત્યાદિ. આ સઘળાં સાવદ્ય વચન છે સાધુએ આ પ્રકારનાં વચન ન બોલવા જોઇએ.

टीका—' नाइ उच्चे ' इत्यादि—

सयतः=साधुः, प्रासुकं=पनकादिजतुरहितं, निर्दोषं=नवकोटिविशुद्धं, परकृतं=परेण गृहस्थेन स्वार्थं कृतं न तु साध्वर्थम्, पिण्डम्=चतुर्विधमाहारम्, अत्युच्चे-गृहोपरिभूमिकादौ वंशकाष्ठनिर्मितचर निश्रेणिकारोहण कृत्वा, न प्रतिगृह्णीयात् प्रतिगृह्णीयादित्यस्य नीचादावपि सम्बन्धः। नीचे=अतिनीचे-भूमिगृहादौ वा न प्रतिगृह्णीयात् तथा-आसन्ने=अत्यासन्ने, अतिसमीपे स्थितः सन् न प्रतिगृह्णीयात्, अतिदूरतः-अतिदूरे स्थितः सन् न प्रतिगृह्णीयात्।

अत्र-'अत्युच्चे' इति-आरोहणेऽवरोहणे च स्वपरविराधनासंभवं सूचयति।

अब ग्रहणैषणा की विधि कहते हैं—'नाइउच्चे' इत्यादि

अन्वयार्थ—(संजए-सयतः) साधु (फासुय-प्रासुकं) पनक-नीलन -फूलन-आदि जीवों से रहित-निर्दोष-नवकोटि से विशुद्ध तथा (परकड-परकृत) गृहस्थ द्वारा अपने निमित्त बनाये गये-न कि साधु के निमित्त बनाये गये, ऐसे (पिंडं-पिण्डं) चतुर्विध आहार को (अइउच्चे न पडिगाहिज्ज-अत्युच्चे न प्रतिगह्णीयात्) घर के ऊपर की भूमि कादि पर बाँस अथवा काष्ठ की निसरणी से चढकर न लेवे. इसी तरह जो आहार (नीए-नीचे) अत्यंत नीचे तलघर आदि में हो उसको (न) नहीं लेवे। तथा (नासण्णे नाइदूरओ-नासन्ने नातिदूरतः) न अति नजदीक से लेवे और न अतिदूर से ही लेवे।

'अत्युच्चे' इस पद द्वारा सूत्रकार यही सूचित करते हैं कि ऊँचे स्थान पर चढने एवं उतर ने में स्व और पर को विराधना होने की

હવે ગૃહણૈષણાની વિધિ કહેવામા આવે છે नाइउच्चे-ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—संजए-संयतः સાધુ, फासुयं-प्रासुकं પનક, નીલન, ફુલન, આદિ જીવોથી રહિત નિર્દોષ-નવ કોટીથી વિશુદ્ધ તથા पडकड-परकृत ગૃહસ્થને ત્યા પોતાના નિમિત્ત બનાવવામા આવેલ ન કે સાધુના નિમિત્ત બનાવેલ એવા पिंड पिण्डं ચતુર્વિધ આહારને आइउच्चे न पडिगाहिज्ज-अत्युच्चे न प्रतिगृह्णीयात् ઘરની ઉપરની ભૂમિ ઉપર વાસ કે લાકડાની નિસરણી ઉપર ચડીને ન લે આ રીતે જે આહાર नीए-नीचे અત્યત નીચે તળઘર આદિમા હોય તેને પણ ન લે તથા नासण्णे नाइदूरओ—नासन्ने नातिदूरत અતી નજીકથી ન લે તેમજ અતિ દૂરથી પણ ન લે

अत्युच्चे આ પદ દ્વારા સૂત્રકાર એવું સૂચિત કરે છે કે, ઉચા સ્થાને ચડવા અગર ઉતરવામા સ્વ અને પરની વિરાધના થવાની સભાવના રહે છે.

'नीचे' इति छत्रोत्क्षेपनिक्षेपनिरीक्षणासमर्थ स्वपरविराधनासंभवश्चेति द्योतयति।

'आसन्ने' इति पश्चात्कर्मादिसमर्थ ज्ञापयति।

'अतिदूरे' इति एषणाशुद्धयसमर्थ बोधयति ॥ ३४ ॥

अथ ग्रासैषणाविधिमाह—

मूलम्—अप्पपाणेऽप्पबीयम्मि, पडिच्छन्नम्मि संवुडे।
समयं संजए भुंजे, जयं अपरिसाडियं ॥३५॥

छाया—अल्पप्राणेऽल्पबीजे, प्रतिच्छन्ने संवृते।
समकं संयतो भुञ्जीत, यतमानोऽपरिशाटितम् ॥ ३५ ॥

टीका—'अप्पपाणे' इत्यादि—

अल्पप्राणे=अवस्थितागन्तुकद्वीन्द्रियादिजीवरहिते, अल्पबीजे=शाल्यादिबीजरहिते, इदमुपलक्षणम्-पृथ्व्याद्येकेन्द्रियजीवरहिते इत्यर्थः, प्रतिच्छन्ने=संपातिमजीवा यथा न पतन्ति तथोपरिकृतमावरणयुक्ते, संवृते=पार्श्वतः कटकुड्यादि

संभावना रहती है। 'नीचे' इस पद से भी यही बात उनको लक्षित होती है। 'आसन्ने' पद से पश्चात्कर्मादिक की संभावना रहती है, तथा 'अतिदूरे' पद से एषणाशुद्धि की ठीक तरह पालना नहीं होती है यह बात प्रदर्शित की गई है ॥३४॥

अब ग्रासैषणा की विधि कहते हैं—'अप्पपाण' इत्यादि

अन्वयार्थ—(अप्पपाणे अप्पबीयम्मि पडिच्छन्नम्मि संवुडे—अल्पप्राणे अल्पबीजे प्रतिच्छन्ने संवृते) अवस्थित एवं आगन्तुक द्वीन्द्रियादिक जीवों से रहित तथा शाली आदि बीजों से रहित, इसी तरह पृथ्वी आदि एकेन्द्रिय जीवों से वर्जित और संपातिम जीव न पड़ सके इस ख्याल से ऊपर से तथा चारों तरफ से छाये हुए ऐसे उपाश्रय

"नीचे" આ પદથી પણ એ જ વાત એને લક્ષિત છે "આસન્ને" આ પદથી પશ્ચાત્કર્માદિકની સંભાવના રહે છે તથા અતિદૂરે આ પદથી એષણા શુદ્ધિની ઠીક ઠીક પાલના થતી નથી એ વાત પ્રદર્શિત કરવામાં આવી છે. ॥ ૩૪ ॥

હવે ગ્રાસૈષણાની વિધી કહેવામાં આવે છે અપ્પપાણે -ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—અપ્પપાણે અપ્પબીયમ્મિ પડિચ્છન્નમ્મિ સંવુડે—અલ્પપ્રાણે અલ્પબીજે પ્રતિચ્છન્ને સંવૃતે અવસ્થિત અને આગંતુક દ્વીન્દ્રિયાદિક જીવોથી રહિત તથા શાલી આદિ બીજોથી રહિત, એજ રીતે પૃથ્વી આદિ એકેન્દ્રિય જીવોથી વર્જીત અને સંપાતિમ જીવ ન પડી શકે આ ખ્યાલથી ઉપરથી તથા ચારે બાજુથી

दिना समावृते उपाश्रयादावित्यर्थः, सयतः=साधुः, यतमानः-चप्पड चप्पडादि शब्दमकुर्वन् सन् अपरिशाटित=परिशाटरहितं। सिक्थपातनेन रहित यथा स्यात्, यथा एकोऽप्यन्नकणः करान्मुखतो वाऽधः पतितो न भवेत्तथेत्यर्थः, समकम्-सभोगि साधुभिः सह न त्वेकाक्येव आहारं भुञ्जीत ॥ ३५ ॥

संमति वाग्यतनामाह—

मूलम्—सुकडेत्ति सुपक्केत्ति, सुच्छिन्ने सुहडे मडे।
सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति सावज्जं वज्जए मुणी ॥३६॥

छाया—सुकृतमिति सुपकमिति, सुच्छिन्नं सुहतं मृतम्।
सुनिष्ठित सुलष्टमिति, सावद्यं वर्जयेन्मुनिः ॥ ३६ ॥

टीका—'सुकडेत्ति' इत्यादि—

मुनिः=साधुः, सावद्यं=सपापं वचन वर्जयेत्=न वदेत्। कीदृश तत्सावद्यमित्याह

आदि में (संजए-संयतः) साधु (जयं-यतमानः) चप्पड चप्पड आदि शब्द के तथा विना (अपरिसाडियं-अपरिशाटितम्) हाथ से या मुंह से एक भी सीथ-अन्न का कण-नीचे न गीरे, इस रूप से (समयं-समकं) संभोगी साधुओं के साथ (भुंजे-भुञ्जीत) आहार करे।'३५॥

अब वचन की यातना कहते हैं—'सुकडेत्ति' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(मुणी सावज्जं वज्जए-मुनिः सावद्य (वचनं) वर्जयेत् मुनि का कर्तव्य है कि वह इस प्रकार के सावद्य-सपाप वचन के बोलने का परित्याग करे। वे वचन ये हैं-(सुकडे त्ति सुपक्के त्ति, सुच्छिन्ने, सुहडे मडे सुनिट्ठिए, सुलट्ठेत्ति,-सुकृतमिति, सुपक्वमिति सुच्छिन्नं सुहृतं मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठित सुलष्ठमिति, 'सुकडे'

છવાયેલ એવા ઉપાશ્રય આદિમાં संजये-संयतः સાધુ जय-यतमान ચપ્પડ ચપ્પડ આદિ શબ્દ વગર अपडिसाडियं-अपरिशाटितम् તથા હાથથી તથા મોઢાથી એક પણ સીથ અન્નનો કણ નીચે ન પડે એ રીતે समयं-समकं સંભોગી સાધુઓની સાથે भुंजे-भुञ्जीत આહાર કરે ॥ ૩૫ ॥

હવે વચનની યતના કહેવામાં આવે છે सुकडेत्ति०-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मुणीसावज्जं वज्जए-मुनि सावद्यं वचनं वर्जयेत् મુનિનું કર્તવ્ય છે કે તે આ પ્રકારના સાવદ્ય-સપાપ વચનને બોલવાનો પરિત્યાગ કરે તે વચન આ છે सुकडेत्ति सुपक्केत्ति सुच्छिन्ने सुहडे मडे सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति-सुकृतमिति, सुपक्वमिति, सुच्छिन्नं सुहृत मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठितम् सुलष्ठमिति

–'सुकडेत्ति' इत्यादि। सुकृतमिति–इदं सूपमिष्टान्नादिकं हिङ्गुजीरकादिव्याघारैः सुष्ठु संस्कृतमिति, तथा–सुपक्वमिति–इदं घृतपूरादिकं घृतादिना सुपक्वमस्तीत्यादिकं, तथा-सुच्छिन्नमिति–इदं शाकपत्रादि दात्रासिपुत्र्यादिसत्कैः सुष्ठु छेदितमस्तीत्यादिकं, तथा–सुहृतं–'कारवेल्लादिशाकस्य कटुकत्वं सुष्ठु हृत=निवारितं बहुकालेनेन' इत्यादिकम्, तथा–'मडे' इत्यनेन पूर्वापर–साहचर्यात् 'सुमडे' इति बोध्यते मृतं=सुमृतम्–पारदादिधातुजातम्, इत्यादिकं, तथा–'सुनिट्ठिए' सुनिष्ठितम्–'इदमन्नादिकं सम्यग् निष्ठां रसमकर्षात्मिकां प्राप्तं, सुष्ठु रसवत्कृतमस्ति' इत्यादिकं, तथा–'सुलट्ठेत्ति' सुलष्टं–सुष्ठु कमनीयम् 'इदमन्नादिकं मनोहरमस्ति' इत्यादिकं सावद्यं वर्जयेदिति संबन्धः।

यह दाल वगेरह हींग जीरे आदि के बघार से बहुत अच्छी बनी हुई है, तथा 'सुपक्के' यह कचौरी ख्वाजा मालपुआ घेवर आदि घी में बहुत अच्छी तरह से पकाये गये हैं, तथा–'सुच्छिन्ने' यह शाक आदि चाकू छुरि आदि से बहुत ही उत्तम रीत से काटा गया है, तथा 'सुहडे' यह करेला का शाक देखो तो सही कितना स्वादिष्ठ बना है कि इन का कडुआपन सर्वथा हरलिया है अर्थात् इन में जरा भी कडुआपन नहीं रहा है,। तथा–'मडे' यह पारदादिक धातुएं कितनी अच्छी तरह से मार कर दवा के उपयोग लायक बना दी गई हैं। तथा–'सुनिट्ठिए' यह आहार बहुत ही स्वादिष्ट बनाया गयाहै। 'सुलट्ठे' यह भोजन जब देखने में ही मनोहर लग रहा है तो फिर इस के खाने में कितना आनंद आवेगा? इत्यादि, ये समस्त सावद्य वचन हैं, इस लिये साधु को इस प्रकार के सावद्य वचन नहीं बोलना चाहिये।

આ દાળ વગેરે હિંગ જીરા વગેરેના વઘારથી ઘણી સારી બની છે તથા સુપક્કે આ કચોરી ખાજા, માલપુવા ઘેવર વગેરે ઘીમાં ઘણી સારી રીતે પકવવામાં આવેલ છે તથા સુચ્છિન્ન આ શાક વગેરે ચાકુ છરીથી ઘણી ઉત્તમ રીતે સુધારવામાં આવેલ છે તથા સુહડે આ કારેલાનું શાક જુઓ તો ખરા કેવું સ્વાદિષ્ટ બન્યું છે કે એનું કડવાપણું પણ દૂર થયેલ છે અર્થાત્ એમાં જરા પણ કડવાપણું રહેલ નથી. મડે આ પારાદિક ધાતુઓ કેવી સારી રીતે મારીને દવાના ઉપયોગ લાયક બનાવવામાં આવી છે તથા સુનિટ્ઠિએ આ આહાર ઘણો જ સ્વાદિષ્ટ બનાવવામાં આવેલ છે સુલટ્ઠે આ ભોજન જ્યારે જોવાથી જ મનોહર લાગે છે તો પછી એને ખાવામાં કેટલો આનંદ આવશે? ઇત્યાદિ આ સઘળાં સાવદ્ય વચન છે સાધુએ આ પ્રકારનાં વચન ન બોલવા જોઇએ.

दिना समावृते उपाश्रयादावित्यर्थः, संयतः=साधुः, यतमानः-चप्पड चप्पडादि शब्दमकुर्वन् सन् अपरिशाटित=परिशाटरहित। सिक्थपातनेन रहितं यथा स्यात्, यथा एकोऽप्यन्नकणः करान्मुखतो वाऽधः पतितो न भवेत्तथेत्यर्थः, समकम्-संभोगि साधुभिः सह न त्वेकाक्येव आहारं भुञ्जीत ॥ ३५॥

संप्रति वाग्यतनामाह—

मूलम्—सुकडेत्ति सुपक्केत्ति, सुच्छिन्ने सुहडे मडे।
सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति सावज्जं वज्जए मुणी ॥३६॥

छाया—सुकृतमिति सुपक्वमिति, सुच्छिन्नं सुहृतं मृतम्।
सुनिष्ठितं सुलष्टमिति, सावद्यं वर्जयेन्मुनिः ॥ ३६ ॥

टीका—'सुकडेत्ति' इत्यादि—

मुनिः=साधुः, सावद्यं=सपापं वचन वर्जयेत्=न वदेत्। कीदृशं तत्सावद्यमित्याह

आदि में (संजए-संयतः) साधु (जयं-यतमानः) चप्पड चप्पड आदि शब्द के तथा विना (अपरिसाडियं-अपरिशाटितम्) हाथ से या मुंह से एक भी सीथ-अन्न का कण-नीचे न गीरे, इस रूप से (समयं-समक) संभोगी साधुओं के साथ (भुंजे-भुञ्जीत) आहार करे।'३५॥

अब वचन की यातना कहते हैं—'सुकडेत्ति' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(मुणी सावज्जं वज्जए-मुनिः सावद्य (वचनं) वर्जयेत् मुनि का कर्तव्य है कि वह इस प्रकार के सावद्य-सपाप वचन के बोलने का परित्याग करे। वे वचन ये हैं-(सुकडे त्ति सुपक्के त्ति, सुच्छिन्ने, सुहडे मडे सुनिट्ठिए, सुलट्ठेत्ति,-सुकृतमिति, सुपक्वमिति सुच्छिन्नं सुहृतं मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठितं सुलष्टमिति, 'सुकडे'

છવાયેલ એવા ઉપાશ્રય આદિમા સંજયે-संयतः સાધુ जयं-यतमान ચપ્પડ ચપ્પડ આદિ શબ્દ વગર अपडिसाडियं-अपरिशाटितम् તથા હાથથી તથા મોઢાથી એક પણ સીથ અન્નનો કણ નીચે ન પડે એ રીતે समयं-समकं સભોગી સાધુઓની સાથે भुंजे-भुञ्जीत આહાર કરે ॥ ૩૫ ॥

હવે વચનની યતના કહેવામા આવે છે सुकडेत्ति०-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मुणीसावज्जं वज्जए-मुनि सावद्यं वचनं वर्जयेत् મુનિનુ કર્તવ્ય છે કે તે આ પ્રકારના સાવદ્ય-સપાપ વચનને બોલવાનો પરિત્યાગ કરે તે વચન આ છે सुकडेत्ति सुपक्केत्ति सुच्छिन्ने सुहडे मडे सुनिट्ठिए सुलट्ठेत्ति-सुकृतमिति, सुपक्वमिति, सुच्छिन्नं सुहृतं मृतम् (सुमृतम्) सुनिष्ठितम् सुलष्ठमिति

'सुकृतम्' इत्यनेन सुपनिष्ठानादिसंपाकमे लवणलक्षणपृथिवीकायादित्रस-तेजोवायुवनस्पतिद्वीन्द्रियादित्रसजीवपर्यन्त हिंसानुमोदन सूचितम्। एवं सुप कमित्यत्रापि हिंसानुमोदन बोध्यम्।

सुच्छिन्नमित्यनेन-वनस्पतिद्वीन्द्रियादिहिंसानुमोदनं सूचितम्। सुहृतमित्य नेन कारवेल्लादिपक्षे वनस्पत्यादिहिंसानुमोदनम्, धनहरणपक्षेऽदत्तादानपरपीडोत्पा दनाद्यनुमोदन सूचितम्। मृतमित्यनेन पारदादिधातुपक्षे पृथिवीकायादि हिंसानु

'सुकृतम्' इस पद से सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि जब साधु ऐसा कहता है कि यह दाल आदि बहुत ही अच्छी बनी हैं तब उसे लवणरूप पृथिवीकाय तथा जलकाय, तेजस्काय वायुकाय, वनस्पति काय एव द्विन्द्रियादिक त्रस काय, इन सबकी हिंसा की अनुमोदना करने का दोष लगता है। इसी प्रकार सुपक्व कहने में भी यही दोष लगते हैं।

'सुच्छिन्नम्' इस पद से सूत्रकार यह बात सूचित करते हैं कि यदि मुनि 'ये शाकपत्रादि चाकू आदि से अच्छी तरह काटे गये हैं' ऐसा कहता है तो उसे वनस्पति काय की एव द्वीन्द्रियादिक त्रसकाय की हिंसा की अनुमोदना करने का दोष लगता है। 'सुहृतम्' यदि यही बात धन हरण आदि के पक्ष में जब बोलने में आती है तो उस समय उसे अदत्तादान की अनुमोदना करने का तथा पर को पीड़ा उत्पन्न कर ने आदि की अनुमोदना का दोष लगता है। 'मृतम्' इस

"सुकृतम्" આ પદથી સૂત્રકાર એ પ્રકટ કરે છે કે સાધુ જ્યારે એમ કહે છે કે આ દાળ વગેરે ખૂબ સ્વાદિષ્ટ બનેલ છે ત્યારે તેને લવણ રૂપી પૃથ્વીકાય, જળકાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય વનસ્પતિકાય અને દ્વિન્દ્રિયાદિક ત્રસકાય આ બધાની હિંસામાં અનુમોદના કરવાનો દોષ લાગે છે આ રીતે સુપક્વમ્ કહેવાથી પણ આ દોષ લાગે છે

સુનિષ્ઠમમ્ આ પદથી સૂત્રકાર આ વાત સૂચિત કરે છે કે મુનિ જો શાક પત્રાદિ ચાકુ વગેરેથી સરસ રીતે કાપવામાં આવેલ છે. એવું કહે તો તેને વનસ્પતિ કાય અને દ્વીન્દ્રિયાદિક ત્રસકાયની હિંસા કરવામાં અનુ મોદન કરવાનો દોષ લાગે છે સુહૃતમ્ આવી જ રીતે ધન હરણ વગેરેની બાબતમાં બોલવામાં આવે ત્યારે તેને અદત્તા દાનની અનુમોદન કરવાનો તથા બીજાને પીડા ઉત્પન્ન કરવી વગેરેની અનુમોદનનો દોષ લાગે છે મૃતમ્ એ પદથી

यद्वा–सुकृत–'सुष्ठुकृत यदनेन शत्रु प्रति प्रतिक्रिया कृता' इति, सुपक्वम्, इदमपूपादिकं घृताद्यतिशयेन पाचितमिति, सुच्छिन्नोऽय वृक्षो वटपिप्पलादिरिति, सुहृत–कृपणस्य धन तस्करैरिति, मृतः–सुष्ठु मृतोऽयं दुष्ट इति। सुनिष्ठितः–'सुष्ठु नष्टोऽय प्रासादः, कूपो वा' इति, यद्वा–'सुष्ठु निर्मितोऽयं प्रासादः, कूपो वा' इति, यद्वा–'सुष्ठु नष्टमस्यदुष्टस्य द्रविणादिक' मिति। सुलष्टः–'सुपुष्टोऽयं गजस्तुरङ्गमो वा' इति, यद्वा–'सुलष्टा रुचिरावयवेयं राजकन्ये'–ति सावद्यं वर्जयेत्।

अथवा–इस प्रकार साधु को कभी नही करना चाहिये, कि जो –'सुकडे'–इसने शत्रु को मार भगा दिया है, यह वहुत अच्छा काम किया। 'सुपक्के' ये अपूपादिक अधिक घृत में खूब अच्छे पकाये गये हैं इस लिये सुपक हैं खाने मे वहुत अच्छे लगते हैं। 'सुच्छिन्ने' इस वृक्ष को आसानी से खूब अच्छा काटा है। 'सुहडे' अच्छा हुआ जो इस कजूस का द्रव्य चोरों ने चुरा लिया। 'मडे' यह वडा दुष्ट था मरा सो अच्छा ही हुवा। 'सुनिट्ठिए' यह मकान अथवा कुआ गिर गया वह अच्छा हुआ, अथवा–यह मकान या कुंआ वहुत ही सुन्दर वनाया गया है, या ऐसा कहना कि भला हुवा इस दुष्ट की संपत्ति जो लूट गई। 'सुलट्ठे' यह हाथी अथवा घोडा वहुत अच्छा पुष्ट हुआ है। यह राजकन्या वडी सुन्दर है। ये सव वचन सावद्य हैं, अतः साधु के कहने योग्य नहीं हैं।

અથવા—આ પ્રકારના વચનો પણ સાધુએ કદી ઉચ્ચારવા ન જોઈએ. કે જે સુકડે આણે શત્રુને મારી ભગાડી દીધો છે, એ કામ ઘણુ સારુ કર્યું સુપક્કે આ મિઠાઈઓ, અપૂપ–માલપુડા વગેરે સારા ઘીમા ઘણી જ સારીરીતે પકાવવામા આવેલ છે તેથી એ સુપક્વ છે, ખાવામા બહુ લીજ્જત આપે છે સુચ્છિન્ને આ વૃક્ષને ઓછી મહેનતે સારીરીતે કાપવામા આવ્યુ છે સુહડે સારૂ થયુ કે, આ કજુસનુ ધન ચોર ઉપાડી ગયા મડે એ ઘણો દુષ્ટ હતો મર્યો તે સારૂ થયુ, સુનિટ્ઠિએ આ મકાન અગર કુવો પાડી અથવા બુરી નાખવામા આવતા સારૂ થયુ અથવા આ મકાન અગર કુવો ખૂબ સુદર બનાવવામા આવેલ છે. તથા આ દુષ્ટની સપત્તિ લુટાઈ ગઈ તે સારૂ થયુ સુલટ્ઠે આ હાથી અથવા ઘોડો ખૂબ સારીરીતે પુષ્ટ બનેલ છે, આ રાજકન્યા ખૂબ સુદર છે, આ બધા વચનો સાવદ્ય વચન છે આથી તે સાધુએ બોલવા યોગ્ય નથી.

'सुकृतम्' इत्यनेन सुपनिष्ठानादिसंपादने समबलक्षणपृथिवीकायादिअप्तेजोवायुवनस्पतिद्वीन्द्रियादित्रसजीवपर्यन्त हिंसानुमोदन सूचितम्। एवं सुपक्वमित्यत्रापि हिंसानुमोदनं बोध्यम्।

सुच्छिन्नमित्यनेन-वनस्पतिद्वीन्द्रियादिहिंसानुमोदनं सूचितम्। सुहृतमित्यनेन कारवेल्लादिपक्षे वनस्पत्यादिहिंसानुमोदनम्, धनहरणपक्षेऽदत्तादानपरपीडोत्पादनाद्यनुमोदन सूचितम्। मृतमित्यनेन पारदादिधातुपक्षे पृथिवीकायादि हिंसानु

'सुकृतम्' इस पद से सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि जब साधु ऐसा कहता है कि यह दाल आदि बहुत ही अच्छी बनी हैं तब उसे लवणरूप पृथिवीकाय तथा जलकाय, तेजस्काय वायुकाय, वनस्पति काय एवं द्विन्द्रियादिक त्रस काय, इन सबकी हिंसा की अनुमोदना करने का दोष लगता है। इसी प्रकार सुपक्व कहने में भी यही दोष लगते हैं।

'सुच्छिन्नम्' इस पद से सूत्रकार यह बात सूचित करते हैं कि यदि मुनि 'ये शाकपत्रादि चाकू आदि से अच्छी तरह काटे गये हैं' ऐसा कहता है तो उसे वनस्पति काय की एवं द्वीन्द्रियादिक त्रसकाय की हिंसा की अनुमोदना करने का दोष लगता है। 'सुहृतम्' यदि यही बात धन हरण आदि के पक्ष में जब बोलने में आती है तो उस समय उसे अदत्तादान की अनुमोदना करने का तथा पर को पीड़ा उत्पन्न कर ने आदि की अनुमोदना का दोष लगता है। 'मृतम्' इस

सुकृतम्" આ પદથી સૂત્રકાર એ પ્રકટ કરે છે કે સાધુ જ્યારે એમ કહે છે કે આ દાળ વગેરે ખૂબ સ્વાદિષ્ટ બનેલ છે ત્યારે તેને લવણ રૂપી પૃથ્વીકાય, જળકાય તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને દ્વિન્દ્રિયાદિક ત્રસકાય આ બધાની હિંસામાં અનુમોદના કરવાનો દોષ લાગે છે. આ રીતે સુપક્વમ્ કહેવાથી પણ આ દોષ લાગે છે

સુનિષ્ઠમમ્ આ પદથી સૂત્રકાર આ વાત સૂચિત કરે છે કે મુનિ જો શાક પત્રાદિક ચાકુ વગેરેથી સરસ રીતે કાપવામાં આવેલ છે એવું કહે તો તેને વનસ્પતિ કાય અને દ્વીન્દ્રિયાદિક ત્રસકાયની હિંસા કરવામાં અનુમોદન કરવાનો દોષ લાગે છે સુહૃતમ્ આવી જ રીતે ધન હરણ વગેરેની બાબતમા બોલવામાં આવે ત્યારે તેને અદત્તા દાનની અનુમોદન કરવાનો તથા બીજાને પીડા ઉત્પન્ન કરવી વગેરેની અનુમોદનનો દોષ લાગે છે મૃતમ્ એ પદથી

मोदनं सूचितम्, दुष्टपक्षे तु प्राणघातानुमोदन बोध्यम्। सुनिष्ठितमित्यनेन षट्काय हिंसानुमोदन सूचितम्। सुलष्टमित्यत्रापि तथैव बोध्यम्।

'सावद्य वर्जयेत्' इत्यनेन उक्तमेव भाषणं निरवद्य चेत् तत्र न प्रतिषेध इति ध्वन्यते, तथा च पक्षद्वयमनया गाथया गम्यते। तत्र सावद्यपक्षो व्याख्यातः,

---

पद से सूत्रकार का यह अभिप्राय है कि जब साधु 'सुमृत' इस पद का खुश होकर प्रयोग करता है और वह प्रयोग यदि उसका पारदादिक धातुओं के मारण करने के पक्ष में होता है तो उस समय उसे पृथिवी कायादिक एकेन्द्रिय जीव की हिंसा करने की अनुमोदना का समर्थक माना जाता है। जब यही प्रयोग साधु की ओर से किसी दुष्ट के पक्ष में किया गया होता है तो वह प्राणघात का अनुमोदक माना जाता है। 'सुनिष्ठितम्' इस पद से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जब साधु 'यह अन्नादिक सामग्री सरस तैयार हुई है' इस प्रकार का प्रयोग करता है तो उसे अन्नादिक सामग्री की तैयारी में जो षट्काय के जीवों की विराधना हुई है उसकी अनुमोदना करने का दोष लगता है। इसी तरह 'सुलष्टम्' इस पद के उच्चारण करने में भी इसी दोष का भागी होना पडता है।

'सावद्य वर्जयेत्' इस प्रकार के कथन का यह अभिप्राय है कि यदि यह सुकृत आदि भाषण निरवद्य होता है तो उस समय साधु को

સૂત્રકારનો એ અભિપ્રાય છે કે, જ્યારે સાધુ "सुमृत" આ પદનો ખુશ થઈ પ્રયોગ કરે છે અને તે પ્રયોગ પારદાદિક ધાતુઓનુ મારણુ કરવાના પક્ષમા હોય છે તો એ સમયે એને પૃથવીકાયાદિક એકેન્દ્રિય જીવની હિસા કરવાની અનુમોદનાના સમર્થક માનવામા આવે છે જ્યારે એજ પ્રયોગ સાધુ તરફથી કોઈ દુષ્ટના પક્ષમા કરવામા આવ્યો હોય તો તે પ્રાણઘાતનો અનુમોદક માનવામા આવે છે

सुनिष्ठितम् આ પદથી સૂત્રકાર એ સૂચિત કરે છે કે, જ્યારે સાધુ "આ અન્નાદિ સામગ્રી સરસ તૈયાર કરવામા આવી છે" આ પ્રકારનો પ્રયોગ કરે છે તો તેને અન્નાદિક સામગ્રીની તૈયારીમા જે ષટ્કાય જીવોની વિરાધના થઈ છે એની અનુમોદના કરવાનો દોષ લાગે છે આ રીતે "सुलष्टम्" એ અ ગેના પદનુ ઉચ્ચારણુ કરવામા પણુ એ દોષના ભાગી બનવુ પડે છે

"सावद्य वर्जयेत्" આ પ્રકારના કથન અ ગે એ અભિપ્રાય છે કે, જો એ સુકૃત આદિ ભાષણુ નિરવદ્ય હોય છે તો એ સમયે સાધુને કોઈ દોષ

निरवद्यपक्षो व्याख्यायते–यथा–'सुकृतमिति' सुष्ठु कृतमनेन वैयावृत्त्यमभयदानं सुपात्रदानादिकं चेति, 'सुपक्वमिति' सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिकमिति, 'सुच्छिन्नं' सुष्ठु छिन्नमनेन स्नेहबन्धनमिति, 'सुहृतं' सुष्ठु हृतं=स्वायत्तीकृतं ज्ञानादिरत्नत्रयमिति, 'सुनिष्ठितम्' सुष्ठु नष्टमस्याप्रमत्तसाधोः कर्मजालम्, सुमृतः=सुष्ठु मृतोऽयं पण्डितमरणेन इति। सुलष्टा=सुष्ठु मनोज्ञा क्रियाऽस्य साधोः, यद्वा–सुलष्टा=दीक्षायोग्या कन्येति वदेत् ॥ ३६ ॥

कोई दोष नहीं लगता, इस प्रकार यह सावद्य पक्ष का वर्णन हुवा है। अब निरवद्य पक्षका अर्थ कहते हैं—निरवद्य पक्ष में जब साधु 'सुकृतं' 'इस ने वैयावृत्य अभयदान एवं सुपात्र दान आदि सत्कर्म जो किये हैं वे बहुत अच्छे किये हैं' इस प्रकार बोलने में कोई दोष नहीं है। इसी प्रकार आगे सब जगह समझलेना चाहिये,–जैसे 'सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिकं' इस के ब्रह्मचर्य आदि सद्गुण अच्छी तरह से परिपक्व हो चुके हैं, इति 'सुष्ठु छिन्नं अनेन स्नेहबन्धनम्' इति, इस ने स्नेह का बंधन अच्छी तरह से काट दिया है, 'सुष्ठु हृतं स्वायत्तीकृतं अनेन ज्ञानादिरत्नत्रय' इति, इस ने ज्ञानादिक रत्नत्रय को अच्छी तरह से स्वाधीन कर लिया है, 'सुष्ठु नष्टमस्याऽप्रमत्तसाधो कर्मजालम्' इति, इस अप्रमत्त साधु का कर्मजाल अच्छी तरह से नष्ट हो चुका है; 'सुष्ठु मृतोऽयं पण्डितमरणेन' इति, पण्डित मरण से इसकी मृत्यु हुई यह बहुत ही सुंदर बात हुई, 'सुष्ठु मनोज्ञा अस्य साधोः क्रिया' इति,

લાગતો નથી. આ પ્રકારે આ સાવદ્ય પક્ષનું વર્ણન થયું હવે નિરવદ્ય પક્ષનું વર્ણન કરવામાં આવે છે—

નિરવદ્ય પક્ષમાં જ્યારે સાધુ 'સુકૃત' આણે વૈયાવૃત્ય, અભયદાન, અને સુપાત્રદાન આદિ જે સત્કર્મ કર્યાં છે તે ઘણાં સારાં કર્યાં છે" આ પ્રકારે બોલવામાં કોઈ દોષ નથી. આ પ્રકારે આગળ દરેક જગ્યાએ સમજી લેવું જોઈએ. જેમ– સુષ્ઠુ પક્વમસ્ય બ્રહ્મચર્યાદિકં એનો બ્રહ્મચર્ય આદિ સદ્ગુણ સારી રીતે પરિપક્વ થયેલ છે ઇતિ, સુષ્ઠુ છિન્નં અનેન સ્નેહબન્ધનમ્" ઇતિ, એણે સ્નેહનું બંધન સારી રીતે કાપી નાખેલ છે "સ્વાયત્તીકૃતં અનેન જ્ઞાનાદિરત્નત્રય" ઇતિ, એણે જ્ઞાનાદિક રત્નત્રયને સારી રીતે સ્વાધીન કરી લીધેલ છે. સુષ્ઠુ નષ્ટમસ્યાપ્રમત્ત સાધોઃ કર્મજાલમ્" આ અપ્રમત્ત સાધુની કર્મજાળ સારી રીતે નષ્ટ થઈ ચુકેલ છે સુષ્ઠુ મૃતોઽયં પણ્ડિતમરણેન" ઇતિ, પંડિત મરણથી એનું મૃત્યુ થયું એ ઘણું જ સારું થયું, સુષ્ઠુ મનોજ્ઞા અસ્ય સાધોઃ ક્રિયા" ઇતિ યદ્વા–

मोदनं सूचितम्, दुष्टपक्षे तु प्राणघातानुमोदनं बोध्यम्। सुनिष्ठितमित्यनेन षट्काय हिंसानुमोदनं सूचितम्। सुलष्टमित्यत्रापि तथैव बोध्यम्।

'सावद्यं वर्जयेत्' इत्यनेन उक्तमेव भाषणं निरवद्यं चेत् तत्र न प्रतिषेध इति ध्वन्यते, तथा च पक्षद्वयमनया गाथया गम्यते। तत्र सावद्यपक्षो व्याख्यातः,

---

पद से सूत्रकार का यह अभिप्राय है कि जब साधु 'सुमृतं' इस पद का खुश होकर प्रयोग करता है और वह प्रयोग यदि उसका पारदादिक धातुओं के मारण करने के पक्ष में होता है तो उस समय उसे पृथिवी कायादिक एकेन्द्रिय जीव की हिंसा करने की अनुमोदना का समर्थक माना जाता है। जब यही प्रयोग साधु की ओर से किसी दुष्ट के पक्ष में किया गया होता है तो वह प्राणघात का अनुमोदक माना जाता है। 'सुनिष्ठितम्' इस पद से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जब साधु 'यह अन्नादिक सामग्री सरस तैयार हुई है' इस प्रकार का प्रयोग करता है तो उसे अन्नादिक सामग्री की तैयारी में जो षट्काय के जीवों की विराधना हुई है उसकी अनुमोदना करने का दोष लगता है। इसी तरह 'सुलष्टम्' इस पद के उच्चारण करने में भी इसी दोष का भागी होना पडता है।

'सावद्य वर्जयेत्' इस प्रकार के कथन का यह अभिप्राय है कि यदि यह सुकृत आदि भाषण निरवद्य होता है तो उस समय साधु को

સૂત્રકારનો એ અભિપ્રાય છે કે, જ્યારે સાધુ "सुमृतं" આ પદનો ખુશ થઈ પ્રયોગ કરે છે અને તે પ્રયોગ પારદાદિક ધાતુઓનુ મારણ કરવાના પક્ષમા હોય છે તો એ સમયે એને પૃથવીકાયાદિક એકેન્દ્રિય જીવની હિંસા કરવાની અનુમોદનાના સમર્થક માનવામા આવે છે જ્યારે એજ પ્રયોગ સાધુ તરફથી કોઈ દુષ્ટના પક્ષમા કરવામા આવ્યો હોય તો તે પ્રાણઘાતનો અનુમોદક માનવામા આવે છે

सुनिष्ठितम् આ પદથી સૂત્રકાર એ સૂચિત કરે છે કે, જ્યારે સાધુ "આ અન્નાદિ સામગ્રી સરસ તૈયાર કરવામા આવી છે" આ પ્રકારનો પ્રયોગ કરે છે તો તેને અન્નાદિક સામગ્રીની તૈયારીમા જે ષટ્કાય જીવોની વિરાધના થઈ છે એની અનુમોદના કરવાનો દોષ લાગે છે. આ રીતે "सुलष्टम्" એ અંગેના પદનુ ઉચ્ચારણ કરવામા પણ એ દોષના ભાગી બનવું પડે છે

"सावद्य वर्जयेत्" આ પ્રકારના કથન અંગે એ અભિપ્રાય છે કે, જો એ સુકૃત આદિ ભાષણ નિરવદ્ય હોય છે તો એ સમયે સાધુને કોઈ દોષ

निरवद्यपक्षो व्याख्यायते—यथा-' सुकृतमिति ' सुष्ठु कृतमनेन वैयावृत्त्यमभयदानं सुपात्रदानादिकं वेति, 'सुपक्वमिति' सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिकमिति, ' सुच्छिन्नं ' सुष्ठु छिन्नमनेन स्नेहबन्धनमिति, ' सुहृतं ' सुष्ठु हृतं=स्वायत्तीकृतं ज्ञानादिरत्नत्रयमिति, 'सुनिष्ठितम्' सुष्ठु नष्टमस्याप्रमत्तसाधोः कर्मजालम्, सुमृतः=सुष्ठु मृतोयं पण्डितमरणेन इति । सुलष्टा=सुष्ठु मनोज्ञा क्रियाऽस्य साधोः, यद्वा-सुलष्टा=दीक्षायोग्या कन्येति वदेत् ॥ २६ ॥

कोई दोष नहीं लगता, इस प्रकार यह सावद्य पक्ष का वर्णन हुआ है। अब निरवद्य पक्षका अर्थ कहते हैं—निरवद्य पक्ष में जब साधु 'सुकृतं' 'इस ने वैयावृत्य, अभयदान एवं सुपात्र दान आदि सत्कर्म जो किये हैं वे बहुत अच्छे किये हैं' इस प्रकार बोलने में कोई दोष नहीं है। इसी प्रकार आगे सब जगह समझलेना चाहिये,-जैसे ' सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिकं ' इस के ब्रह्मचर्य आदि सद्गुण अच्छी तरह से परिपक्व हो चुके हैं, इति ' सुष्ठु छिन्नं अनेन स्नेहबन्धनम् ' इति, इस ने स्नेह का बंधन अच्छी तरह से काट दिया है, 'सुष्ठु हृतं स्वायत्तीकृत अनेन ज्ञानादिरत्नत्रय' इति, इस ने ज्ञानादिक रत्नत्रय को अच्छी तरह से स्वाधीन कर लिया है, ' सुष्ठु नष्टमस्याऽप्रमत्तसाधो कर्मजालम् ' इति, इस अप्रमत्त साधु का कर्मजाल अच्छी तरह से नष्ट हो चुका है; 'सुष्ठु मृतोऽयं पण्डितमरणेन ' इति, पण्डित मरण से इसकी मृत्यु हुई यह बहुत ही सुंदर बात हुई, ' सुष्ठु मनोज्ञा अस्य साधोः क्रिया' इति,

લાગતો નથી. આ પ્રકારે આ સાવદ્ય પક્ષનું વર્ણન થયું હવે નિરવદ્ય પક્ષનું વર્ણન કરવામાં આવે છે—

નિરવદ્ય પક્ષમાં જ્યારે સાધુ 'સુકૃત' આણે વૈયાવૃત્ય, અભયદાન, અને સુપાત્રદાન આદિ જે સત્કર્મ કર્યાં છે તે ઘણાં સારાં કર્યાં છે ' આ પ્રકારે બોલવામાં કોઈ દોષ નથી. આ પ્રકારે આગળ દરેક સ્થાને સમજી લેવું જોઈએ. જેમ- સુષ્ઠુ પક્વમસ્ય બ્રહ્મચર્યાદિકં એનો બ્રહ્મચર્ય આદિ સદ્‌ગુણ સારી રીતે પરિપક્વ થયેલ છે ઇતિ, સુષ્ઠુ છિન્નં અનેન સ્નેહબન્ધનમ્ " ઇતિ, એણે સ્નેહનું બંધન સારી રીતે કાપી નાખેલ છે 'સ્વાયત્તીકૃતં અનેન જ્ઞાનાદિરત્નત્રય" ઇતિ એણે જ્ઞાનાદિક રત્નત્રયને સારી રીતે સ્વાધીન કરી લીધેલ છે સુષ્ઠુનષ્ટમસ્યા પ્રમત્ત સાધોઃ કર્મજાલમ્ " આ અપ્રમત્ત સાધુની કર્મજાળ સારી રીતે નષ્ટ થઈ ચુકેલ છે સુષ્ઠુ મૃતોઽયં પણ્ડિતમરણેન ઇતિ, પંડિત મરણથી એનું મૃત્યુ થયું એ ઘણું જ સારું થયું સુષ્ઠુ મનોજ્ઞા અસ્ય સાધોઃ ક્રિયા" ઇતિ અહા-

मोदनं सूचितम्, दुष्टपक्षे तु प्राणघातानुमोदन बोध्यम्। सुनिष्ठितमित्यनेन षट्काय हिंसानुमोदन सूचितम्। सुलष्टमित्यत्रापि तथैव बोध्यम्।

'सावद्य वर्जयेत्' इत्यनेन उक्तमेव भाषणं निरवद्यं चेत् तत्र न प्रतिषेध इति ध्वन्यते, तथा च पक्षद्वयमनया गाथया गम्यते। तत्र सावद्यपक्षो व्याख्यातः,

---

पद से सूत्रकार का यह अभिप्राय है कि जब साधु 'सुमृत' इस पद का खुश होकर प्रयोग करता है और वह प्रयोग यदि उसका पारदादिक धातुओं के मारण करने के पक्ष में होता है तो उस समय उसे पृथिवी कायादिक एकेन्द्रिय जीव की हिंसा करने की अनुमोदना का समर्थक माना जाता है। जब यही प्रयोग साधु की ओर से किसी दुष्ट के पक्ष में किया गया होता है तो वह प्राणघात का अनुमोदक माना जाता है। 'सुनिष्ठितम्' इस पद से सूत्रकार यह सूचित करते हैं कि जब साधु 'यह अन्नादिक सामग्री सरस तैयार हुई है' इस प्रकार का प्रयोग करता है तो उसे अन्नादिक सामग्री की तैयारी में जो षट्काय के जीवों की विराधना हुई है उसकी अनुमोदना करने का दोष लगता है। इसी तरह 'सुलष्टम्' इस पद के उच्चारण करने में भी इसी दोष का भागी होना पडता है।

'सावद्य वर्जयेत्' इस प्रकार के कथन का यह अभिप्राय है कि यदि यह सुकृत आदि भाषण निरवद्य होता है तो उस समय साधु को

સૂત્રકારનો એ અભિપ્રાય છે કે, જ્યારે સાધુ "सुमृतं" આ પદનો ખુશ થઈ પ્રયોગ કરે છે અને તે પ્રયોગ પારદાદિક ધાતુઓનુ મારણ કરવાના પક્ષમા હોય છે તો એ સમયે એને પૃથવીકાયાદિક એકેન્દ્રિય જીવની હિંસા કરવાની અનુમોદનાના સમર્થક માનવામા આવે છે જ્યારે એજ પ્રયોગ સાધુ તરફથી કોઈ દુષ્ટના પક્ષમા કરવામા આવ્યો હોય તો તે પ્રાણઘાતનો અનુમોદક માનવામા આવે છે

सुनिष्ठितम् આ પદથી સૂત્રકાર એ સૂચિત કરે છે કે, જ્યારે સાધુ "આ અન્નાદિ સામગ્રી સરસ તૈયાર કરવામા આવી છે" આ પ્રકારનો પ્રયોગ કરે છે તો તેને અન્નાદિક સામગ્રીની તૈયારીમા જે ષટ્કાય જીવોની વિરાધના થઈ છે એની અનુમોદના કરવાનો દોષ લાગે છે આ રીતે "सुलष्टम्" એ અંગેના પદનુ ઉચ્ચારણ કરવામા પણ એ દોષના ભાગી બનવુ પડે છે

"सावद्य वर्जयेत्" આ પ્રકારના કથન અંગે એ અભિપ્રાય છે કે, જો એ સુકૃત આદિ ભાષણ નિરવદ્ય હોય છે તો એ સમયે સાધુને કોઈ દોષ

प्रसीदति तद्वदित्यर्थः। बालं=विनयरहितं शिष्यं, शासत्=शिक्षयन् गुरुः श्राम्यति=खिद्यते, क इव? गलिताश्वं=दुर्विनीतमश्वं बहुशः कशया ताडनेऽपि विपरीतगत्या पश्चाद्भागगमनादिकारिणमश्वं वाहयन् वाहक इव। यथा दुर्विनीतमश्वं वाहयन् वाहकः स्वस्य निष्फलप्रयत्नतया खेदं प्राप्नोति तद्वदित्यर्थः ॥ ३७ ॥

विनीत घोडे को इच्छित मार्ग पर चलाने रूप शिक्षा से घुड़सवार प्रसन्न होता है। (बाल–बालं) विनयरहितशिष्यको (सासंतो–शासत्) शिक्षा देते हुए गुरु महाराज (सम्मइ–श्राम्यति) खेदखिन्न होते हैं। जैसे–(गलियस्सं व वाहए–गलिताश्वं इव वाहकः) दुर्विनीत अश्वको बार २ कशा से ताडित करने पर सवार दुःखित होता है, क्यों कि दुर्विनीत अश्व को ज्यों २ चाबुक लगाते हैं त्यों २ वह पीछे उलटा हटता है। इससे सवार का प्रयत्न निष्फल होता है।

भावार्थ–विनीत शिष्य को दी गई शिक्षा सफलता का साधक होने से गुरु की प्रसन्नता का कारण होती है। अविनीत शिष्य को दी गई वही शिक्षा असफल होती है। अतः उस से उल्टा गुरु महाराज को खेदखिन्न ही होना पड़ता है। जैसे–विनीत अश्व इच्छित मार्ग पर चल कर अपने मालिक को प्रसन्न करता है और अविनीत अश्व कशाद्वारा ताडित होने पर भी विपरीत ही मार्ग पर चलता है, इस से सवार को उल्टा कष्ट उठाना पड़ता है ॥ ३७ ॥

જેમ ભદ્ર હય ઇવાહએ-ભદ્રહય ઇવ વાહક–વિનીત ઘોડાને ઇચ્છિત માર્ગ ઉપર ચલાવવા રૂપ શિક્ષાથી ઘોડેસ્વાર પ્રસન્ન થાય છે બાલં–બાલં વિનય રહિત શિષ્યને સાસંતો–શાસત્ શિક્ષા આપતાં ગુરુ મહારાજ સમ્મઇ–શ્રામ્યતિ ખેદ ખિન્ન બને છે, જેમ ગલિયસ્સંવ વાહએ–ગલિતાશ્વ ઇવ વાહકઃ અવિનીત ઘોડાને વારં વાર ચાબખાથી મારવાની બાબતમાં સ્વારનું મન દુઃખીત બને છે કેમ કે અવિનીત ઘોડાને જેમ જેમ ચાબુક મારવામાં આવે છે તેમ તેમ તે પાછો પડે છે આથી સવારનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ બને છે

ભાવાર્થ:–વિનીત શિષ્ય ને આપવામાં આવેલ શિક્ષા સફળતાની સાધક બનવાથી ગુરુ મહારાજની પ્રસન્નતાનું કારણ બને છે અવિનીત શિષ્યને આપવામાં આવતી એ જ શિક્ષા અસફળ બને છે આથી ગુરુ મહારાજે ખેદ ખિન્ન બનવું પડે છે જેમ–વિનીત ઘોડો ઇચ્છિત માર્ગે ચાલી પોતાના માલીકને પ્રસન્ન કરે છે, અને અવિનીત ઘોડો ચાબુકથી પીટવામાં આવવા છતાં પણ વિપરીત માર્ગ પર જ ચાલે છે એનાથી સવારને ઉલટાનું કષ્ટ જ ભોગવવું પડે છે ॥૩૭॥

विनीताविनीतयोरुपदेशदाने यत् फलं गुरोर्भवति तदाह–

मूलम्——रमए पंडिए सासं, हयं भदं व वाहए।
बालं सम्मइ सासंतो, गलियस्सं व वाहए ॥३७॥

छाया——रमते पण्डितान् शासत्, हयं भद्रमिव वाहकः।
बालं श्राम्यति शासत्, गलिताश्वमिव वाहकः ॥ ३७ ॥

टीका——'रमए' इत्यादि——

अत्र गुरुरिति कर्तृपदं प्रकरणवशाद्विज्ञेयम्। पण्डितान्=विनीतशिष्यान्, शासत् =शिक्षयन् गुरुः, रमते=सफलप्रयत्नतया प्रसन्नो भवतीत्यर्थः। क इव? भद्रं=जात्यं विनीतं, हयम्=अश्वं वाहयन्, वाहकः=अश्ववाह इव, यथा जात्याश्वं वाहयन्नश्ववाहः

यद्वा- 'सुलष्टा दीक्षायोग्या कन्येति' इसी साधु की क्रिया मनोज्ञ है अथवा यह कन्या दिक्षा योग्य है।

भावार्थ–सुकृत आदि शब्दों का प्रयोग यदि साधु सांसारिक कार्यों को लक्ष्य में रख कर करता है तो वह दोष का भागी होता है और इन्हीं शब्दों का प्रयोग यदि वह धार्मिक कार्यों को लक्ष्य में रखकर करता है तो उसको कोई दोष नहीं लगता है ॥३६॥

विनीत और अविनीत शिष्य को उपदेश देने में गुरु महाराज को जो फल प्राप्त होता है उसे इस गाथाद्वारा सूत्रकार कहते हैं–'रमए' इत्यादि.

अन्वयार्थ–गुरु महाराज (पंडिए–पंडितान्) विनीत शिष्यों को (सासं–शासत्) शिक्षा देते हुए (रमए–रमते) सफल प्रयत्नवाला होने से प्रसन्न होते हैं। जैसे–(भदं हयं व वाहए–भद्रं हयं इव वाहकः)

सुलष्ठा दीक्षायोग्या कन्येति" આ સાધુની ક્રિયા મનોજ્ઞ છે અથવા આ કન્યા દિક્ષા યોગ્ય છે

ભાવાર્થ—સુકૃત આદિ શબ્દોનો પ્રયોગ જો સાધુ સંસારીક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તે દોષનો ભાગી બને છે અને એ જ શબ્દોનો પ્રયોગ જો તે ધાર્મિક કાર્યોને લક્ષમા રાખીને કરે છે તો તેને કોઈ દોષ લાગતો નથી ॥૩૬॥

વિનીત અને અવિનીત શિષ્યને ઉપદેશ દેવામાં ગુરુ મહારાજને જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે એને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર કહે છે–રમए० ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ગુરુ મહારાજ पडिए–पंडितान् વિનીત શિષ્યોને सासं–शासत् શિક્ષા આપતાં रमए–रमते સફળ પ્રયત્ન વાળા હોવાથી તેના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે,

मसीदति तद्वदित्यर्थः। बालं=विनयरहितं शिष्यं, शासत्=शिक्षयन् गुरुः श्राम्यति=खिद्यते, क इव? गलिताश्वं=दुर्विनीतमश्वं चतुरः कशया ताडनेऽपि विपरीतगत्या पद्माद्गमनादिकारिणमश्वं वाहयन् वाहक इव। यथा दुर्विनीतमश्वं वाहयन् वाहकः खलु निष्फलप्रयत्नतया खेदं प्राप्नोति तद्वदित्यर्थः ॥ ३७ ॥

विनीत घोडे को इच्छित मार्ग पर चलाने रूप शिक्षा से घुडसवार प्रसन्न होता है। (बालं-बालं) विनयरहितशिष्यको (सासंतो-शासत्) शिक्षा देते हुए गुरु महाराज (सम्मइ-श्राम्यति) खेदखिन्न होते हैं। जैसे-(गलियस्सं व वाहए-गलिताश्वं इव वाहकः) दुर्विनीत अश्वको वार २ कशा से ताडित करने पर सवार दुःखित होता है, क्यों कि दुर्विनीत अश्व को ज्यों २ चाबुक लगाते हैं त्यों २ वह पीछे चलता हटता है। इससे सवार का प्रयत्न निष्फल होता है।

भावार्थ-विनीत शिष्य को दी गई शिक्षा सफलता का साधक होने से गुरु की प्रसन्नता का कारण होती है। अविनीत शिष्य को दी गई वही शिक्षा असफल होती है। अतः उस से उल्टा गुरु महाराज को खेदखिन्न ही होना पडता है। जैसे-विनीत अश्व इच्छित मार्ग पर चल कर अपने मालिक को प्रसन्न करता है और अविनीत अश्व कशाद्वारा ताडित होने पर भी विपरीत ही मार्ग पर चलता है, इस से सवार को उल्टा कष्ट उठाना पडता है ॥ ३७ ॥

જેમ ભદ્ર હયં વાહએ-ભદ્રાશ્વ ઇવ વાહક-વિનીત ઘોડાને ઇચ્છિત માર્ગ ઉપર ચલાવવા રૂપ શિક્ષાથી ઘોડેસ્વાર પ્રસન્ન થાય છે બાલં-બાલં વિનય રહિત શિષ્યને સાસંતો-શાસત્ શિક્ષા આપતાં ગુરુ મહારાજ સમ્મઇ-શ્રામ્યતિ ખેદ ખિન્ન બને છે જેમ ગલિયસ્સંવ વાહએ-ગલિતાશ્વ ઇવ વાહક અવિનીત ઘોડાને વારંવાર [illegible] મારવાની બાબતમાં સ્વારનું મન દુઃખીત બને છે કેમ કે અવિનીત ઘોડાને જેમ જેમ ચાબુક મારવામાં આવે છે તેમ તેમ તે પાછો ચડે છે આથી સવારનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ બને છે

ભાવાર્થ-વિનીત શિષ્ય ને આપવામાં આવેલ શિક્ષા સફળતાની સાધક બનવાથી ગુરુ મહારાજની પ્રસન્નતાનું કારણ બને છે અવિનીત શિષ્યને આપવામાં આવતી એ જ શિક્ષા અસફળ બને છે આથી ગુરુ મહારાજે ખેદ ખિન્ન બનવું પડે છે જેમ-વિનીત ઘોડો ઇચ્છિત માર્ગે ચાલી પોતાના માલીકને પ્રસન્ન કરે છે, અને અવિનીત ઘોડો ચાબુકથી પીટવામાં આવવા છતાં પણ વિપરીત માર્ગ પર જ ચાલે છે જેનાથી સવારને ઉલ્ટાનું કષ્ટ જ ભોગવવું પડે છે ॥૩૭॥

गुरोः शिक्षावचने कुशिष्यस्य दुर्भावनामाह—

मूलम्—खड्डुया मे चवेडा मे, अक्कोसा य वहा य मे ।
कल्लाणमणुसासंतो, पावदिट्ठित्ति मन्नई ॥ ३८ ॥

छाया—खड्डुका मे चपेटा मे, आक्रोशाश्च वधाश्च मे।
कल्याणमनुशासत्, पापदृष्टिरिति मन्यते ॥ ३८ ॥

टीका—'खड्डुया' इत्यादि—

कल्याणं=लोकद्वयहितम्, अनुशासत् = शिक्षयन् गुरुः कुशिष्येण पापदृष्टिः=पापा=पापमयी दृष्टिर्यस्य स तथा, इति मन्यते—अयं गुरुर्मम हिंसकोऽस्तीति मन्यते। यतोऽनेन—मे=मम, खड्डुकाः=टक्करा आघाता दीयन्तेऽनेनेति शेषः। तथा मे=मम, चपेटाः=करतलाघाता दीयन्ते। च—पुनः, आक्रोशाः=परुषभाषणानि, च—पुनः, मे=मम, वधाः=दण्डादिघाताः क्रियन्ते।

जो कुशिष्य होता है उसे जब गुरु महाराज शिक्षा देते हैं तब उसकी क्या भावना होती है यह बात इस गाथा द्वारा प्रकट की जाती है—
'खड्डुया' इत्यादि.

अन्वयार्थ—अविनीत शिष्य (कल्लाणमणुसासंतो—कल्याणं अनुशासत्) उभयलोकसंबंधी हित शिक्षा देने वाले गुरु महाराज को (पावदिट्ठी—पापदृष्टिः) यह पापदृष्टि वाले मेरे घातक हैं (त्ति-इति) इस प्रकार समझता है। क्यों कि वह गुरु महाराज की शिक्षा सम्बन्धी बातों को इस प्रकार मानता है कि (खड्डुया मे चवेडा मे अक्कोसा य वहा य मे—खड्डुका मे चपेटा मे आक्रोशाश्च वधाश्च मे) ये मेरे लिये आघातस्वरूप हैं थप्पड़स्वरूप हैं, परुषभाषण—गाली—स्वरूप हैं, प्रहारस्वरूप हैं।

જે કુશિષ્ય હોય છે એને ગુરુ મહારાજ શિક્ષા આપે છે, ત્યારે તેની કેવી ભાવના હોય છો તે વાત આ ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરવામા આવે છે खड्डुया०ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—અવિનીત શિષ્ય कल्लाणमणुसासतो--कल्याण अनुशासत् ઉભય લોક સબધી હિતશિક્ષા દેવાવાળા ગુરુ મહારાજને पावदिट्ठी—पापदृष्टिः એ પાપ દષ્ટીવાળા મારા ઘાતક છે त्ति- इति એ પ્રકારના સમજે છે કેમ કે, ગુરુ મહારાજની શિક્ષા સબધી વાતોને એ પ્રકારે માને છે કે, खड्डुया मे चवेडा मे अक्कोसा य वहा य मे—खड्डुका मे चपेटा मे आक्रोशाश्च वधाश्च मे આ મારા માટે આઘાત સ્વરૂપ છે, થપ્પડ સ્વરૂપ છે, પ્રહાર સ્વરૂપ છે

अयं भाव —दुर्विनीतशिष्यः स्वस्वैवं चिन्तयति अयं गुरुर्मां केवल खड्गादिभिः पीडयति न तु किमपि ममहितं चिन्तयतीति ॥ ३८ ॥

सविनयशिष्यस्य भावनामाह--

मूलम्—पुत्तो मे भाय णाइत्ति, साहू कल्लाण मन्नई ।
पावदिट्ठी उ अप्पाणं, सासं दासेत्ति मन्नइ ॥३९॥

छाया—पुत्रो मे भ्राता ज्ञातिरिति, साधुः कल्याण मन्यते ।
पापदृष्टिस्तु आत्मानं, शास्यमानं दास इति मन्यते ॥ ३९ ॥

टीका—'पुत्तो मे' इत्यादि—

अयं शिष्य , मे=मम, पुत्रतुल्य इति, भ्राता=भ्रातृतुल्य इति, ज्ञातिः=ज्ञाति

भावार्थ—उभयलोकसंबंधी हितकारक उपदेश देने पर भी अविनीत शिष्यकी दृष्टिमें वह गुरु महाराज के शिक्षावचन हितकारक प्रतीत न होकर केवल कष्टप्रद चपेटा आदिरूप ही प्रतीत होते हैं। वह ऐसा मानता है कि ये मुझे इस बहाने केवल पीडित ही करना चाहते हैं। क्यों कि इन्होंने कभी भी मेरे हित का विचार ही नहीं किया है तो फिर ये मेरे हित की बुद्धि से अच्छी बात कहेंगे भी कैसे ॥ ३८ ॥

विनीत शिष्य की भावना कैसी होती है। इसको इस गाथाद्वारा सूत्रकार प्रकट करते हैं—'पुत्तो मे' इत्यादि।

अन्वयार्थ—जब गुरुमहाराज शिष्यों को शिक्षा देते हैं तब उनमें जो (साहू-साधु) विनीत शिष्य होता है वह इस प्रकार विचार करता

ભાવાર્થ—ઉભયલોક સંબંધી હિતકારક ઉપદેશ દેવા છતાં પણ અવિનીત શિષ્યની દૃષ્ટીમાં ગુરુ મહારાજનું તે શિક્ષા વચન હિતકારક ન બનતાં કેવળ કષ્ટપ્રદ તેમજ મુંઝવનાર આદિરૂપ જ લાગે છે તે એવું માને છે કે આ બહાના તળે તેઓ કેવળ પિડવાનું માગે છે કેમકે તેમણે કદી પણ મારા હિતનો વિચાર કર્યો નથી તો તેઓ મારા હિતની ભાવનાથી સારી વાત કેવી રીતે કહે ॥ ૩૮ ॥

વિનીત શિષ્યની ભાવના કેવી હોય છે-એને આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે પુત્તો મે ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જ્યારે ગુરુ મહારાજ શિષ્યને શિક્ષા આપે છે ત્યારે એનામાં જે સાહૂ-સાધુ વિનીત શિષ્ય હોય છે તે એ પ્રકારનો વિચાર કરે છે કે આ મુજ

गुरोः शिक्षावचने कुशिष्यस्य दुर्भावनामाह—

मूलम्—खड्डुया मे चवेडा मे, अक्कोसा य वहा य मे।
कल्लाणमणुसासंतो, पावदिट्ठित्ति मन्नई ॥ ३८॥

छाया—खड्डुका मे चपेटा मे, आक्रोशाश्च वधाश्च मे।
कल्याणमनुशासत्, पापदृष्टिरिति मन्यते ॥ ३८ ॥

टीका—'खड्डुया' इत्यादि—

कल्याणं=लोकद्वयहितम्, अनुशासत् = शिक्षयन् गुरुः कुशिष्येण पापदृष्टिः=पापा=पापमयी दृष्टिर्यस्य स तथा, इति मन्यते—अय गुरुर्मम हिंसकोऽस्तीति मन्यते। यतोऽनेन—मे=मम, खड्डुकाः=टकरा आघाता दीयन्तेऽनेनेति शेषः। तथा मे=मम, चपेटाः=करतलाघाता दीयन्ते। च—पुनः, आक्रोशाः=परुषभाषणानि, च—पुनः, मे=मम, वधाः=दण्डादिघाताः क्रियन्ते।

जो कुशिष्य होता है उसे जब गुरु महाराज शिक्षा देते हैं तब उसकी क्या भावना होती है यह बात इस गाथा द्वारा प्रकट की जाती है—'खड्डुया' इत्यादि.

अन्वयार्थ—अविनीत शिष्य (कल्लाणमणुसासंतो—कल्याणं अनुशासत्) उभयलोकसंबंधी हित शिक्षा देने वाले गुरु महाराज को (पावदिट्ठी—पापदृष्टिः) यह पापदृष्टि वाले मेरे घातक हैं (त्ति-इति) इस प्रकार समझता है। क्यों कि वह गुरु महाराज की शिक्षा सम्बन्धी बातों को इस प्रकार मानता है कि (खड्डुया मे चवेडा मे अक्कोसा य वहा य मे—खड्डुका मे चपेटा मे आक्रोशाश्च वधाश्च मे) ये मेरे लिये आघातस्वरूप हैं थप्पड़स्वरूप हैं, परुषभाषण—गाली—स्वरूप हैं, प्रहारस्वरूप हैं।

જે કુશિષ્ય હોય છે એને ગુરુ મહારાજ શિક્ષા આપે છે, ત્યારે તેની કેવી ભાવના હોય છો તે વાત આ ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરવામા આવે છે खड्डुया०ईत्यादि

અન્વયાર્થ—અવિનીત શિષ્ય कल्लाणमणुसासतो-कल्याण अनुशासत् ઉભય લોક સબધી હિતશિક્ષા દેવાવાળા ગુરુ મહારાજને पावदिट्ठी—पापदृष्टिः એ પાપ દષ્ટીવાળા મારા ઘાતક છે त्ति- इति એ પ્રકારના સમજે છે કેમ કે, ગુરુ મહારાજની શિક્ષા સબધી વાતોને એ પ્રકારે માને છે કે, खड्डुया मे चवेडा मे अक्कोसा य वहा य मे—खड्डुका मे चपेटा मे आक्रोशाश्च वधाश्च मे આ મારા માટે આઘાત સ્વરૂપ છે, થપ્પડ સ્વરૂપ છે, પ્રહાર સ્વરૂપ છે

अथ विनयसर्वस्वमुपदिशति—

मूलम्—न कोवए आयरियं, अप्पाणं पि न कोवए।
सुद्धोवघाई न सिया, न सिया तोत्तगवेसए ॥४०॥

छाया—न कोपयेत् आचार्यम्, आत्मानमपि न कोपयेत्।
बुद्धोपघाती न स्यात्, न स्यात् तोत्रगवेषकः ॥ ४० ॥

टीका—'न कोवए' इत्यादि—

आचार्यं न कोपयेत्—कोपाविष्टं न कुर्यात् आचार्यमित्युपलक्षणं तेन विनयाईमुपाध्यायादिकमपि न कोपयेदित्यर्थः। आत्मानमपि न कोपयेत्—आचार्येण परुषभाषणादिभिः शिष्यमाणमात्मानमपि कोपयुक्तं न कुर्यात्। अपिनाऽन्यस्यापि संग्रहः अन्यं कमपि न कोपयेदित्यर्थः ॥

यत —मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥

कथंचित् कोपावेशेऽपि बुद्धोपघाती न स्यात्—आचार्योपघातको न भवेत्।

अब विनय का सारांश कहते हैं—'न कोवए' इत्यादि

अन्वयार्थ—(आयरियं न कोवए-आचार्यं न कोपयेत्) विनीत शिष्य का कर्तव्य है कि वह आचार्य को कभी भी कुपित न करे। (अप्पाणं पि न कोवए-आत्मानमपि न कोपयेत्) आचार्य महाराज जब कोई शिक्षा देवें उस समय अपनी आत्मा को भी कुपित न करे। यदि कदाचित् कोप का आवेश आ भी जावे तो उस समय (बुद्धोवघाई न सिया-बुद्धोपघाती न स्यात्) अपने आचार्य महाराज का उपघातक नहीं

હવે વિનયનો સારાંશ કહે છે.—ન કોવએ ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—આયરિયં ન કોવએ-આચાર્યં ન કોપયેત્ વિનીત શિષ્યનું એ કર્તવ્ય છે કે તે આચાર્યને કદી પણ કોપિત ન કરે. અપ્પાણં પિ ન કોવએ-આત્માનમપિ ન કોપયેત્ આચાર્ય મહારાજ જ્યારે કોઈ શિક્ષા આપે ત્યારે પોતાના આત્માને પણ કોપિત ન કરે. કદાચિત એ કોપનો આવેશ આવી પણ જાય તો તે સમયે બુદ્ધોવઘાઈ ન સિયા-બુદ્ધોપઘાતી ન સ્યાત્ પોતાના આચાર્ય મહારાજનું

तुल्य इति गुरुर्जानाति, इत्येवं साधुः=विनयवान् शिष्यः कल्याणं=शुभ मन्यते–'अय गुरुः पुत्रादिभावेन मामनुशास्ति' इति शुभभावनां करोतीत्यर्थः। कुशिष्यः पुनः किं मन्यते ? इत्याह–'पावदिट्ठी उ' इत्यादि। पापदृष्टिः=विनयरहितः शिष्यस्तु शास्यमानम् आत्मान=मा दास इति गुरुर्जानाति, इत्येवं मन्यते। 'अय गुरुर्नीचदृष्ट्याऽवमानयन्मां दासमिव तर्जयति' इत्यशुभभावना करोतीत्यर्थः।

अन्ये तु सुब्विभक्तिव्यत्ययात् 'पुत्तो' इत्यस्य 'पुत्रमिव' 'भाय' इत्यस्य–'भ्रातरमिव' 'णाइ' इत्यस्य 'ज्ञातिमिव' इति द्वीतीयान्तार्थं कल्पयन्ति 'मे' इति द्वितोयान्तार्थकं च कल्पयन्ति तत्सर्वमनुचितम्–आगमोक्तपाठेऽर्थसंगतौ सत्या तद्विपरीतार्थकल्पनायां भगवद्वचनविराधनाऽऽपत्तेः ॥ ३९ ॥

है कि ये गुरु महाराज मुझे (पुत्तो मे–पुत्रः मे) यह शिष्य मेरे पुत्रतुल्य है (भाय–भ्राता) भाई के समान है (णाय–ज्ञातिः) ज्ञातिजनतुल्य है, ऐसा समझकर शिक्षा देते हैं, (त्ति–इति) इस प्रकार विनीत शिष्य (कल्लाण–कल्याणं) शुभ (मन्नइ–मन्यते) मानता है, अर्थात् विनीत शिष्य गुरु महाराज के प्रति कल्याण भावना करता है। और (पावदिट्ठी य–पापदृष्टिस्तु) जो अविनीत शिष्य होता है वह इस प्रकार विचारता है कि ये गुरुमहाराज (सासं अप्पाणं–शास्यमानमात्मानम्) शिक्षापाते हुए मुझको (दासे–दासः) यह दास है, इस प्रकार समझकर शिक्षा देते हैं (त्ति–इति) इस प्रकार (मन्नइ–मन्यते) अशुभ मानता है, अर्थात् अविनीत शिष्य गुरु महाराज के प्रति अशुभ भावना करता है। इस गाथा में विनीत और अविनीत शिष्य की भावना प्रदर्शित की है॥३९॥

મહારાજ મને पुत्तो मे–पुत्र मे આ શિષ્ય મારા પુત્ર તુલ્ય છે भाय–भ्राता ભાઇની તુલ્ય છે णाय–ज्ञाति જ્ઞાતિ તુલ્ય છે એવુ સમજીને શિક્ષા આપે છે त्ति–इति આ પ્રકારે વિનીત શિષ્ય कल्लाण मन्नइ–कल्याणं–मन्यते કલ્યાણકારક અને શુભકારક માને છે અર્થાત્ વિનીત શિષ્ય ગુરુ મહારાજ તરફ ખૂબ ઉંચી ભાવના રાખે છે અને पावदिट्ठीय–पापदृष्टिस्तु જે અવિનીત શિષ્ય હોય છે તે એવા પ્રકારનુ વિચારે છે કે, ગુરુ મહારાજ सासं अप्पाणं–शास्यमानमात्मानं શિક્ષા આપતી વખતે મને दासे–दास આ દાસ છે, એવી રીતે સમજીને શિક્ષા આપે છે त्ति इति આ પ્રકારે मन्नइ–मन्यते અશુભ માને છે અર્થાત્ કુશિષ્ય, ગુરુ મહારાજ તરફ અશુભ ભાવના ભાવે છે. આ ગાથામા શિષ્યની વિનીત અને અવિનીત ભાવના પ્રદર્શિત કરેલ છે ॥૩૯॥

अथ विनयसर्वस्वमुपदिशति—

मूलम्—न कोवए आयरियं, अप्पाणं पि न कोवए।
बुद्धोवघाई न सिया, न सिया तोत्तगवेसए ॥४०॥

छाया—न कोपयेत् आचार्यम्, आत्मानमपि न कोपयेत्।
बुद्धोपघाती न स्यात्, न स्यात् तोत्रगवेषकः ॥ ४० ॥

टीका—'न कोवए' इत्यादि—

आचार्यं न कोपयेत्—कोपाविष्टं न कुर्यात् आचार्यमित्युपलक्षणं तेन विनयस्थमुपाध्यायादिकमपि न कोपयेदित्यर्थः। आत्मानमपि न कोपयेत्—आचार्येण परुषभाषणादिभिः शिक्ष्यमाणमात्मानमपि कोपयुक्तं न कुर्यात्। अपिनाऽन्यस्यापि संग्रहः अन्यं कमपि न कोपयेदित्यर्थः ॥

यतः—मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥

कथंचित् कोपावेशेऽपि बुद्धोपघाती न स्यात्—आचार्योपघातको न भवेत्।

अब विनय का सारांश कहते हैं—'न कोवए' इत्यादि

अन्वयार्थ—(आयरियं न कोवए—आचार्यं न कोपयेत्) विनीत शिष्य का कर्तव्य है कि वह आचार्य को कभी भी कुपित न करे। (अप्पाणं पि न कोवए—आत्मानमपि न कोपयेत्) आचार्य महाराज जब कोई शिक्षा देवें उस समय अपनी आत्मा को भी कुपित न करे। यदि कदाचित् कोप का आवेश आ भी जावे तो उस समय (बुद्धोवघाई न सिया—बुद्धोपघाती न स्यात्) अपने आचार्य महाराज का उपघातक नहीं

હવે વિનયનો સારાંશ કહે છે.—ન કોવએ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—આયરિયં ન કોવએ—આચાર્યમ્ ન કોપયેત્ વિનીત શિષ્યનું એ કર્તવ્ય છે કે, તે આચાર્યને કદી પણ કોપિત ન કરે. અપ્પાણં પિ ન કોવએ—આત્માનમપિ ન કોપયેત્ આચાર્ય મહારાજ જ્યારે કોઈ શિક્ષા આપે ત્યારે પોતાના આત્માને પણ કોપિત ન કરે. કદાચિત એ કોપનો આવેશ આવી પણ જાય તો તે સમયે બુદ્ધોવઘાઈ ન સિયા—બુદ્ધોપઘાતી ન સ્યાત્ પોતાના આચાર્ય મહારાજનું

तुल्य इति गुरुर्जानाति, इत्येवं साधुः=विनयवान् शिष्यः कल्याणं=शुभ मन्यते-'अय गुरुः पुत्रादिभावेन मामनुशास्ति' इति शुभभावना करोतीत्यर्थः। कुशिष्यः पुनः किं मन्यते ? इत्याह-'पावदिट्ठी उ' इत्यादि। पापदृष्टिः=विनयरहितः शिष्यस्तु शास्यमानम् आत्मानं=मां दास इति गुरुर्जानाति, इत्येव मन्यते। 'अयं गुरुर्नीचदृष्ट्याऽवमानयन्मा दासमिव तर्जयति' इत्यशुभभावनां करोतीत्यर्थः।

अन्ये तु सुब्विभक्तिव्यत्ययात् 'पुत्तो' इत्यस्य 'पुत्रमिव' 'भाय' इत्यस्य-'भ्रातरमिव' 'णाइ' इत्यस्य 'ज्ञातिमिव' इति द्वीतीयान्तार्थं कल्पयन्ति 'मे' इति द्वितीयान्तार्थकं च कल्पयन्ति तत्सर्वमनुचितम्-आगमोक्तपाठेऽर्थसंगतौ सत्या तद्विपरीतार्थकल्पनाया भगवद्वचनविराधनाऽऽपत्तेः ॥ ३९ ॥

है कि ये गुरु महाराज मुझे (पुत्तो मे-पुत्रः मे) यह शिष्य मेरे पुत्रतुल्य है (भाय-भ्राता) भाई के समान है (णाय-ज्ञातिः) ज्ञातिजनतुल्य है, ऐसा समझकर शिक्षा देते हैं, (त्ति-इति) इस प्रकार विनीत शिष्य (कल्लाण-कल्याणं) शुभ (मन्नइ-मन्यते) मानता है, अर्थात् विनीत शिष्य गुरु महाराज के प्रति कल्याण भावना करता है। और (पावदिट्ठी य-पापदृष्टिस्तु) जो अविनीत शिष्य होता है वह इस प्रकार विचारता है कि ये गुरुमहाराज (सासं अप्पाणं-शास्यमानमात्मानम्) शिक्षापाते हुए मुझको (दासे-दासः) यह दास है, इस प्रकार समझकर शिक्षा देते हैं (त्ति-इति) इस प्रकार (मन्नइ-मन्यते) अशुभ मानता है, अर्थात् अविनीत शिष्य गुरु महाराज के प्रति अशुभ भावना करता है। इस गाथा में विनीत और अविनीत शिष्य की भावना प्रदर्शित की है॥३९॥

મહારાજ મને पुत्तो मे-पुत्र मे આ શિષ્ય મારા પુત્ર તુલ્ય છે भाय-भ्राता ભાઇની તુલ્ય છે णाय-ज्ञाति જ્ઞાતિ તુલ્ય છે એવુ સમજીને શિક્ષા આપે છે त्ति-इति આ પ્રકારે વિનીત શિષ્ય कल्लाण मन्नइ-कल्याणं-मन्यते કલ્યાણકારક અને શુભકારક માને છે અર્થાત્ વિનીત શિષ્ય ગુરુ મહારાજ તરફ ખૂબ ઉંચી ભાવના રાખે છે અને पावदिट्ठीय-पापदृष्टिस्तु જે અવિનીત શિષ્ય હોય છે તે એવા પ્રકારનુ વિચારે છે કે, ગુરુ મહારાજ सासं अप्पाण-शास्यमानमात्मानं શિક્ષા આપતી વખતે મને दासे-दास આ દાસ છે, એવી રીતે સમજીને શિક્ષા આપે છે त्ति इति આ પ્રકારે मन्नइ-मन्यते અશુભ માને છે અર્થાત્ કુશિષ્ય, ગુરુ મહારાજ તરફ અશુભ ભાવના ભાવે છે. આ ગાથામા શિષ્યની વિનીત અને અવિનીત ભાવના પ્રદર્શિત કરેલ છે ॥૩૯॥

अथ विनयसर्वस्वमुपदिशति—

मूलम्—न कोवए आयरियं, अप्पाणं पि न कोवए ।
बुद्धोवघाई न सिया, न सिया तोत्तगवेसए ॥४०॥

छाया—न कोपयेत् आचार्यम्, आत्मानमपि न कोपयेत् ।
बुद्धोपघाती न स्यात्, न स्यात् तोत्रगवेषकः ॥ ४० ॥

टीका—'न कोवए' इत्यादि—

आचार्यं न कोपयेत्=कोपाविष्टं न कुर्यात् आचार्यमित्युपलक्षणं तेन विनयाईमुपाध्यायादिकमपि न कोपयेदित्यर्थः। आत्मानमपि न कोपयेत्—आचार्येण परुषभाषणादिभिः शिक्ष्यमाणमात्मानमपि कोपयुक्तं न कुर्यात्। अपिनाऽन्यस्यापि संग्रहः अन्यं कमपि न कोपयेदित्यर्थः ॥

यतः—मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम् ।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्ष्यरतोऽस्तु नित्यं,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥

कथंचित् कोपावेशेऽपि बुद्धोपघाती न स्यात्—आचार्योपघातको न भवेत्।

अब विनय का सारांश कहते हैं—'न कोवए' इत्यादि

अन्वयार्थ—(आयरियं न कोवए—आचार्यं न कोपयेत्) विनीत शिष्य का कर्तव्य है कि वह आचार्य को कभी भी कुपित न करे। (अप्पाणं पि न कोवए—आत्मानमपि न कोपयेत्) आचार्य महाराज जब कोई शिक्षा देवें उस समय अपनी आत्मा को भी कुपित न करे। यदि कदाचित् कोप का आवेश आ भी जावे तो उस समय (बुद्धोवघाई न सिया—बुद्धोपघाती न स्यात्) अपने आचार्य महाराज का उपघातक नहीं

હવે વિનયનો સારાંશ કહે છે.—ન कोवए ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—आयरियं न कोवए—आचार्यम् न कोपयेत् વિનીત શિષ્યનું એ કર્તવ્ય છે કે તે આચાર્યને કદી પણ કોપિત ન કરે. अप्पाणं पि न कोवए—आत्मानमपि न कोपयेत् આચાર્ય મહારાજ જ્યારે કોઈ શિક્ષા આપે ત્યારે પોતાના આત્માને પણ કોપિત ન કરે. કદાચિત જો કોપનો આવેશ આવી પણ જાય તો તે સમયે बुद्धोवघाई न सिया—बुद्धोपघाती न स्यात् પોતાના આચાર્ય મહારાજનું

सह कृतस्थिरवास आसीत्। तत्रासौ शिष्यः प्रतिदिवसं संसारसागरोत्तारकं जन्ममरणोच्छेदक सकलकर्मविध्वंसकं तीर्थंकरगोत्रोपार्जक गुरुवैयावृत्त्यं कुर्वाणो गुरुकर्मत्वाद् दुर्लभबोधित्वाच्चैकदा मनसि चिन्तयति-'प्रक्षीणबल. स्थविरोऽयमस्माभिः कियत्कालमनुपालनीयः' इत्येवं विमृश्यासौ तद्वयोऽनुरूपं स्निग्धं मधुरं मनोज्ञं सुरस

वीर्योल्लास नाम के आचार्य अपने प्रिय क्षुद्रमति नामक शिष्य के साथ स्थिरवास रहते थे। विशेष वृद्ध होने के कारण हलन-चलन आदि क्रियाएँ इनकी क्षीणप्राय हो चुकी थी। जंघा बल भी कम हो गया था। "मैं एक ही शिष्य करूँगा" ऐसी उनकी प्रतिज्ञा थी। उस के अनुसार उन्होंने क्षुद्रमति नामक एक ही शिष्य किया था, और उसी के साथ वे वहां रहा करते थे। शिष्य भी अपने गुरु महाराज की ठीक २ रीत से वैयावृत्य किया करता था। वैयावृत्य करना यह एक तप है इसके प्रभाव से प्राणी ससार समुद्र से पार हो जाता है। जन्म, मरण और जरा से विमुक्त हो जाता है। अष्ट कर्मों का विनाश भी इस वैयावृत्य के बल पर प्राणी कर देता है। इससे तीर्थंकरनामगोत्र का उपार्जन भी करता है। शिष्य गुरु कर्मा था। इस लिये वैयावृत्त्य करने पर भी इसे बोध का लाभ दुर्लभ हो रहा था। एक दिन शिष्य ने विचार किया कि हम इनकी अब कबतक वैयावृत्त्य करते रहेंगे। यह तो बिलकुल स्थविर हो चुके हैं। इन में तो अब इतनी भी शक्ति नहीं रही है जो ये यहां से

એક વિર્યોલ્લાસ નામના આચાર્ય પોતાના ક્ષુદ્રમતિ નામના શિષ્ય સાથે સ્થિર વાસ રહેતા હતા ખૂબ વૃદ્ધ થઈ જવાના કારણે હલન ચલન આદિ ક્રિયાઓ તેઓ કરી શકતા નહી શરીરનુ તેમજ જાંગોનું બળ પણ ક્ષિણ થઈ ગયું હતુ "હુ એકજ શિષ્ય કરીશ" એવી તેમની પ્રતિજ્ઞા હતી એ અનુસાર તેમણે એક જ શિષ્ય કરેલ હતો જેનું નામ ક્ષુદ્રમતિ હતુ તે શિષ્યની સાથે તે ચપાપુરીમા રહેતા હતા શિષ્ય પણ પોતાના ગુરુમહારાજની યોગ્ય રીતે ચાકરી બરદાસ કરતો હતો વૈયાવૃત્ય કરવુ એ એક તપ છે તેના પ્રભાવથી પ્રાણી સસાર સમુદ્રથી પાર થાય છે જન્મ મરણ અને જરાથી વિમુક્ત થઈ જાય છે આઠ કર્મોનો વિનાશ પણ આ વૈયાવૃત્યના બળ ઉપર પ્રાણી પુરી દે છે. તેનાથી તીર્થંકર નામ ગોત્રનું ઉપાર્જન પણ કરે છે શિષ્ય ગુરુ કર્મી હતો આ માટે વૈયાવૃત્ય કરવા છતા પણ એને બોધનો લાભ દુર્લભ થતો હતો એક દિવસ શિષ્યે વિચાર કર્યો કે, હુ કયા સુધી આમની સેવા ચાકરી કરતો રહીશ આ તો બીલ્કુલ સ્થવિર બની ગયા છે એમનામા એટલી પણ શક્તિ હવે

पथ्यं चतुर्विधमशनादिकं श्रावकजनैस्तदाचार्यायानुदिनं दीयमानमुपादाय तस्मै नार्-
यति स्वयमेव तद्भुनक्ति ।

अन्तं प्रान्तं रूक्षं शुष्कं कुपथ्यमशनादिकमानीय गुरवे प्रयच्छति । वदति च-
किमिह कुर्मो वयम् । इदानीं दशामुपगतानां भवतां योग्यमशनादिकं विद्यमानमपि
नामी विवेकविकलाः श्रावका दातुमिच्छन्ति । श्रावकान् कथयति च-ममाचार्याः
स्वतः परमनिःस्पृहतया स्वशरीरपोषणमप्यचिन्तयन्तः मनोज्ञं भक्तपानं ग्रहीतुं नेच्छन्ति

और दूसरी जगह भी चल फिर सकें। इस प्रकार विचार कर उसने
ऐसा काम करना प्रारम्भ किया कि-श्रावकों से जो आचार्य की अवस्था
अनुरूप स्निग्ध, मधुर, मनोज्ञ, सरस चतुर्विध आहार इसे भिक्षा में
मिलता वह स्वयं खा जाता और गुरु महाराज को अन्तप्रान्त, रू-
क्ष एवं कुपथ्यरूप आहार लाकर देता। जब गुरु महाराज पूछते तो
कहने लगता कि महाराज हम इस में क्या करें। यहां के श्रावक आप
को ऐसी अवस्था को देखकर असंतुष्ट हो गये हैं, इसी लिये वे अपने
घर में होते हुए भी योग्य अन्नादिक को देना नहीं चाहते। जब
श्रावक उससे पूछते तो कहता कि हमारे ये आचार्य महाराज अब
बिलकुल निःस्पृहतर हो रहे हैं इसलिये उन्हें अपने शरीर में अब
कोई ममत्वपरिणति नहीं रही है। उन्हें तो जैसा भी आहार मिल जाता
है वे उसे ले लेते हैं। वे नहीं चाहते कि हमारा यह शरीर अब मोटा

રહી નથી કે એઓ સ્વગ્રામથી બીજા સ્થળે જઈ પણ હરી ફરી શકે.
આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે એવા કામનો પ્રારંભ કર્યો કે શ્રાવકોથી
આચાર્યની અવસ્થા અનુરૂપ જે સ્નિગ્ધ મધુર મનોજ્ઞ, સરસ ચાર પ્રકારનો
આહાર તેને ભિક્ષામાં મળતો તે સ્વયં ખાઈ જતો. અને ગુરુ મહારાજને
અન્ત પ્રાન્ત રૂક્ષ, શુષ્ક અને કુપથ્યરૂપ આહાર લાવી આપતો. ગુરુ મહા-
રાજ પૂછતા તો કહેતો કે મહારાજ હું આમાં શું કરું. અહીંના શ્રાવકો
આપની આવી અવસ્થા જોઈને અસંતુષ્ટ બની ગયા છે. આ માટે તેઓ પોતાના
ઘરમાં હોવા છતાં પણ યોગ્ય આહાર આપવા ઈચ્છતા નથી. જ્યારે શ્રાવ-
કોને પૂછતા તો કહેતો કે મારા આચાર્ય મહારાજ હવે બીલકુલ નિઃસ્પૃ-
હતર બની ગયા છે આ માટે તેમને હવે શરીરમાં કોઈ પણ મમત્વ-
પરિણતિ રહી નથી. તેમને જેવો આહાર મળી જાય છે તેવો લઈ લે છે. તે
નથી ચાહતા કે મારું આ શરીર હવે વધુ જાડું રહે. આ માટે

तथा तोत्रगवेषको न स्यात्-तोत्र=तोदनं तत्सदृशस्य पीडोत्पादकस्य परुषभाषणाऽऽदेर्गवेषकः=अन्वेषको न भवेदित्यर्थः। अयं भावः-यथा-दुष्टस्तुरङ्गमो विपरीतगत्या प्रचलन् तोदनमन्वेषयति तद्वत् शिष्यः आचार्यस्य प्रेरणालक्षणवचनस्य गवेषको न भवेदिति।

होना चाहिये। तथा-(तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषकः न स्यात्) तोत्रगवेषक भी नहीं होना चाहिये-अर्थात् गुरु महाराज को वार २ प्रेरणा करने की आवश्यकता नहीं होने दे। तात्पर्य इसका यह है कि शिष्य को यह चाहिये कि जिस समय आचार्य महाराज अपने लिये परुष भाषण आदि रूप में भी यदि शिक्षात्मक वचन कहें तो उस समय वह उनके प्रति ऐसा व्यवहार न करे कि जिससे वे कुपित हो जावें, तथा स्वयं भी अपनी आत्मा को उनके व्यवहार से अप्रसन्न न रखे। तथा ऐसी चेष्टा भी उसको नहीं करना चाहिये कि जिसमें आचार्य महाराज का उपघात हो। जिस प्रकार दुष्ट घोडा विपरीत चाल से चलता हुआ अपने मालिक को पद २ पर दुःखित किया करता है उसी प्रकार उनकी इच्छा के विरुद्ध चलकर शिष्यको उन्हें कभी भी दुःखित नहीं करना चाहिये। सूत्र में जो अपि-शब्द आया है वह इस बात का सूचक है कि शिष्य को अपने आचार्य महाराज से अतिरिक्त और भी किसी को व्यथित नहीं करना चाहिये। तथा उपाध्याय आदि

અપમાન કરનાર ન થવો જોઈએ તથા तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषक न स्यात् તોત્રગવેષક પણ ન બનવું જોઈએ અથવા-ગુરુ મહારાજે વારવાર પ્રેરણા કરવી પડે તેવુ ન થવા દે જે સમયે આચાર્ય મહારાજ પોતાના માટે પરૂષ ભાષણ આદિ રૂપથી પણ કદાચ શિક્ષાત્મક વચન કહે તો તે વખતે તે તેમના પ્રત્યે એવો વહેવાર ન કરે કે, જેથી ગુરુ મહારાજે ક્રોધિત બનવું પડે તથા તેમના વહેવારથી પોતાની જાતને પણ અપ્રસન્ન ન રાખે તથા એવી ચેષ્ટા પણ તેણે ન કરવી જોઈએ કે જેમા આચાર્ય મહારાજનુ અપમાન હોય, જે પ્રકાર દુષ્ટ ઘોડો વિપરીત ચાલથી ચાલીને પોતાના માલીકને પગલે પગલે દુઃખિત કર્યા કરે છે તેવી રીતે, તેમની ઈચ્છાની વિરૂદ્ધ ચાલીને શિષ્યે તેમને કદી પણ દુખી ન કરવા જોઈએ સૂત્રમા જે 'અપિ' શબ્દ આવેલ છે તે આ વાત સૂચન કરે છે કે શિષ્યે પોતાના ગુરુ મહારાજ કે બીજા કોઇને પણ દુઃખ ન પહોચાડવુ જોઈએ તથા ઉપાધ્યાય આદિ જે વિનયને યોગ્ય છે તેમને પણ કુપિત ન

बुद्धोपघाती न स्यादिति यदुक्तं तत्र दृष्टान्तो वर्ण्यते—

अङ्गदेशे चम्पापुरीनगर्यां गणिगुणसमन्वितः प्रक्षीणमायकर्मा क्षीणमहापापः करैकशिष्यमतिः कश्चिद् वीर्योल्लासनामक आचार्य: सुद्रमतिनाम्नैकेनैव शिष्येण

जो विनय के योग्य हैं उन्हें भी कुपित नहीं करना चाहिये, क्यों कि कोप अनेक अनर्थो की जड एवं समस्त उत्तम क्रियाओं का विनाशक माना गया है, कहा भी है—

" मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् " ॥ १ ॥

कोई भी व्यक्ति यदि मास मास खमण भी पारणा करता हो, सदा सत्य बोलता हो, ध्यान करता हो, वन में भी निवास करता हो, ब्रह्मचर्यव्रत का पालन करता हो, भिक्षावृत्ति करता हो परन्तु यदि रोष –कोप करता है तो उसकी ये समस्त क्रियाएँ व्यर्थ हैं ॥ १ ॥

'बुद्धोपघाती नहीं होना चाहिये' ऐसा जो कहा है उसको दृष्टान्त से स्पष्ट करते हैं—

अंगदेश में चंपा नामकी नगरी थी। उसमें गणिगुणों से युक्त

કરવા જોઈએ, કેમકે કોપ અનેક અનર્થોની જડ તેમજ સમસ્ત ઉત્તમ ક્રિયાઓને નાશ કરનાર મનાયેલ છે કહ્યું પણ છે—

मासोपवास निरतोऽस्तु तनोतु सत्यं
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥

કોઈ પણ વ્યક્તિ ભલે તે મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરે સદા સાચું બોલતો હોય, ધ્યાન કરતો હોય વનમાં પણ રહેતો હોય બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પાલન કરતો હોય, ભિક્ષાવૃત્તિ કરતો હોય પરંતુ તે જો ક્રોધ કરતો હોય તો તેની એ સઘળી ક્રિયાઓ વ્યર્થ છે

બુદ્ધોપઘાતિ ન થવું જોઈએ, એવું જે કહેવામાં આવે છે એને દૃષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—

અંગ દેશમાં ચંપાપુરી નામની નગરી હતી, તેમાં ગણીગુણોથી યુક્ત

तथा तोत्रगवेषको न स्यात्-तोत्र=तोदनं तत्सदृशस्य पीडोत्पादकस्य परुषभाषणाऽऽदेर्गवेषकः=अन्वेषको न भवेदित्यर्थः। अयं भावः-यथा-दुष्टस्तुरङ्गमो विपरीतगत्या प्रचलन् तोदनमन्वेषयति तद्वत् शिष्यः आचार्यस्य प्रेरणालक्षणवचनस्य गवेषको न भवेदिति।

होना चाहिये। तथा-(तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषकः न स्यात्) तोत्रगवेषक भी नहीं होना चाहिये-अर्थात् गुरु महाराज को वार २ प्रेरणा करने की आवश्यकता नहीं होने दे। तात्पर्य इसका यह है कि शिष्य को यह चाहिये कि जिस समय आचार्य महाराज अपने लिये परुष भाषण आदि रूप में भी यदि शिक्षात्मक वचन कहें तो उस समय वह उनके प्रति ऐसा व्यवहार न करे कि जिससे वे कुपित हो जावें, तथा स्वयं भी अपनी आत्मा को उनके व्यवहार से अप्रसन्न न रखे। तथा ऐसी चेष्टा भी उसको नहीं करना चाहिये कि जिसमें आचार्य महाराज का उपघात हो। जिस प्रकार दुष्ट घोडा विपरीत चाल से चलता हुआ अपने मालिक को पद २ पर दुःखित किया करता है उसी प्रकार उनकी इच्छा के विरुद्ध चलकर शिष्यको उन्हें कभी भी दुःखित नहीं करना चाहिये। सूत्र में जो अपि-शब्द आया है वह इस बात का सूचक है कि शिष्य को अपने आचार्य महाराज से अतिरिक्त और भी किसी को व्यथित नहीं करना चाहिये। तथा उपाध्याय आदि

અપમાન કરનાર ન થવો જોઈએ તથા तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषक न स्यात् તોત્રગવેષક પણ ન બનવું જોઇએ અથવા-ગુરુ મહારાજે વાર વાર પ્રેરણા કરવી પડે તેવુ ન થવા દે જે સમયે આચાર્ય મહારાજ પોતાના માટે પરૂષ ભાષણ આદિ રૂપથી પણ કદાચ શિક્ષાત્મક વચન કહે તો તે વખતે તે તેમના પ્રત્યે એવો વહેવાર ન કરે કે, જેથી ગુરુ મહારાજે ક્રોધિત બનવું પડે તથા તેમના વહેવારથી પોતાની જાતને પણ અપ્રસન્ન ન રાખે તથા એવી ચેષ્ટા પણ તેણે ન કરવી જોઈએ કે જેમા આચાર્ય મહારાજનુ અપમાન હોય, જે પ્રકાર દુષ્ટ ઘોડો વિપરીત ચાલથી ચાલીને પોતાના માલીકને પગલે પગલે દુઃખિત કર્યો કરે છે તેવી રીતે, તેમની ઈચ્છાની વિરૂદ્ધ ચાલીને શિષ્યે તેમને કદી પણ દુખી ન કરવા જોઈએ. સૂત્રમા જે 'અપિ' શબ્દ આવેલ છે તે આ વાત સૂચન કરે છે કે શિષ્યે પોતાના ગુરુ મહારાજ કે બીજા કોઇને પણ દુઃખ ન પહોચાડવુ જોઇએ તથા ઉપાધ્યાય આદિ જે વિનયને યોગ્ય છે તેમને પણ કુપિત ન

बुद्धोपघाती न स्यादिति यदुक्तं तत्र दृष्टान्तो वर्ण्यते—

अङ्गदेशे चम्पापुरीनगर्यां गणिगुणसमन्वितः प्रक्षीणमायकर्मा क्षीणमहापाप-कैकशिष्यसहितः कश्चिद् वीर्योल्लासनामक आचार्यः सुमतिनाम्नैकेनैव शिष्येण

जो विनय के योग्य हैं उन्हें भी कुपित नहीं करना चाहिये, क्योंकि कोप अनेक अनर्थों की जड एवं समस्त उत्तम क्रियाओं का विनाशक माना गया है, कहा भी है—

"मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्ष्यरतोऽस्तु नित्यं,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत्" ॥ १ ॥

कोई भी व्यक्ति यदि मास मास खमण की पारणा करता हो, सदा सत्य बोलता हो, ध्यान करता हो, वन में भी निवास करता हो, ब्रह्मचर्यव्रत का पालन करता हो, भिक्षावृत्ति करता हो परन्तु यदि रोष-क्रोध करता है तो उसकी ये समस्त क्रियाएँ व्यर्थ हैं ॥ १ ॥

'बुद्धोपघाती नहीं होना चाहिये' ऐसा जो कहा है उसको दृष्टान्त से स्पष्ट करते हैं—

अंगदेश में चंपा नामकी नगरी थी। उसमें गणिगुणों से युक्त

કરવા જોઈએ, કેમકે કોપ અનેક અનર્થોની જડ તેમજ સમસ્ત ઉત્તમ ક્રિયાઓને નાશ કરનાર મનાયેલ છે કહ્યું પણ છે—

मासोपवास निरतोऽस्तु तनोतु सत्यं
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्ष्यरतोऽस्तु नित्यं
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥

કોઈ પણ વ્યક્તિ ભલે તે મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરે સદા સાચું બોલતો હોય, ધ્યાન કરતો હોય વનમાં પણ રહેતો હોય, બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરતો હોય, ભિક્ષાવૃત્તિ કરતો હોય પરંતુ તે જો ક્રોધ કરતો હોય તો તેની એ સઘળી ક્રિયાઓ વ્યર્થ છે.

બુદ્ધોપઘાતિ ન થવું જોઈએ, એવું જે કહેવામાં આવે છે એને દૃષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—

અંગ દેશમાં ચંપાપુરી નામની નગરી હતી, તેમાં ગણીગુણોથી યુક્ત

तथा तोत्रगवेषको न स्यात्-तोत्र=तोदनं तत्सदृशस्य पीडोत्पादकस्य परुषभाषणाऽऽदेर्गवेषकः=अन्वेषको न भवेदित्यर्थः। अयं भावः-यथा-दुष्टस्तुरङ्गमो विपरीतगत्या प्रचलन् तोदनमन्वेषयति तद्वत् शिष्यः आचार्यस्य प्रेरणालक्षणवचनस्य गवेषको न भवेदिति।

होना चाहिये। तथा-(तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषकः न स्यात) तोत्रगवेषक भी नहीं होना चाहिये-अर्थात गुरु महाराज को वार २ प्रेरणा करने की आवश्यकता नहीं होने दे। तात्पर्य इसका यह है कि शिष्य को यह चाहिये कि जिस समय आचार्य महाराज अपने लिये परुष भाषण आदि रूप में भी यदि शिक्षात्मक वचन कहें तो उस समय वह उनके प्रति ऐसा व्यवहार न करे कि जिससे वे कुपित हो जावें, तथा स्वयं भी अपनी आत्मा को उनके व्यवहार से अप्रसन्न न रखे। तथा ऐसी चेष्टा भी उसको नहीं करना चाहिये कि जिसमें आचार्य महाराज का उपघात हो। जिस प्रकार दुष्ट घोडा विपरीत चाल से चलता हुआ अपने मालिक को पद २ पर दुःखित किया करता है उसी प्रकार उनकी इच्छा के विरुद्ध चलकर शिष्यको उन्हें कभी भी दुःखित नहीं करना चाहिये। सूत्र में जो अपि-शब्द आया है वह इस बात का सूचक है कि शिष्य को अपने आचार्य महाराज से अतिरिक्त और भी किसी को व्यथित नहीं करना चाहिये। तथा उपाध्याय आदि

અપમાન કરનાર ન થવો જોઈએ તથા तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेपक न स्यात् તોત્રગવેષક પણ ન બનવું જોઇએ અથવા-ગુરુ મહારાજે વારવાર પ્રેરણા કરવી પડે તેવુ ન થવા દે. જે સમયે આચાર્ય મહારાજ પોતાના માટે પરૂષ ભાષણ આદિ રૂપથી પણ કદાચ શિક્ષાત્મક વચન કહે તો તે વખતે તે તેમના પ્રત્યે એવો વહેવાર ન કરે કે, જેથી ગુરુ મહારાજે ક્રોધિત બનવું પડે તથા તેમના વહેવારથી પોતાની જાતને પણ અપ્રસન્ન ન રાખે તથા એવી ચેષ્ટા પણ તેણે ન કરવી જોઈએ કે જેમા આચાર્ય મહારાજનુ અપમાન હોય, જે પ્રકાર દુષ્ટ ઘોડો વિપરીત ચાલથી ચાલીને પોતાના માલીકને પગલે પગલે દુઃખિત કર્યા કરે છે તેવી રીતે, તેમની ઈચ્છાની વિરૂદ્ધ ચાલીને શિષ્યે તેમને કદી પણ દુખી ન કરવા જોઈએ સૂત્રમા જે 'અપિ' શબ્દ આવેલ છે તે આ વાત સૂચન કરે છે કે શિષ્યે પોતાના ગુરુ મહારાજ કે બીજા કોઇને પણ દુઃખ ન પહોચાડવુ જોઇએ તથા ઉપાધ્યાય આદિ જે વિનયને યોગ્ય છે તેમને પણ કુપિત ન

पुद्दोपघाती न स्यादिति यदुक्तं तत्र दृष्टान्तो वर्ण्यते—

अङ्गदेशे चम्पापुरीनगर्यां गणिगुणसमन्विताः प्रक्षीणप्रायकर्मा क्षीणमङ्गायस तदैकशिष्यमतिः कश्चित् चीर्योद्भासनामक आचार्य' क्षुद्रमतिनाम्नैकेनैव शिष्येण

जो विनय के योग्य हैं उन्हें भी कुपित नहीं करना चाहिये, क्यों कि क्रोध अनेक अनर्थों की जड एवं समस्त उत्तम क्रियाओं का विनाशक माना गया है, कहा भी है—

"मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत्" ॥ १ ॥

कोई भी व्यक्ति यदि मास मास खमण भी पारणा करता हो, सदा सत्य बोलता हो, ध्यान करता हो, वन में भी निवास करता हो, ब्रह्मचर्यव्रत का पालन करता हो, भिक्षावृत्ति करता हो परन्तु यदि रोष –कोप करता है तो उसकी ये समस्त क्रियाएँ व्यर्थ हैं ॥ १ ॥

'पुद्दोपघाती नहीं होना चाहिये' ऐसा जो कहा है उसको दृष्टान्त से स्पष्ट करते हैं—

अंगदेश में चंपा नामकी नगरी थी। उसमें गणिगुणों से युक्त

કરવા જોઈએ, કેમકે ક્રોધ અનેક અનર્થોની જડ તેમજ સમસ્ત ઉત્તમ ક્રિયાઓને નાશ કરનાર મનાયેલ છે. કહ્યું પણ છે—

मासोपवास निरतोऽस्तु तनोतु सत्यं
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥१॥

કોઈ પણ વ્યક્તિ ભલે તે મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરે સદા સાચું બોલતો હોય ધ્યાન કરતો હોય વનમાં પણ રહેતો હોય, બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરતો હોય, ભિક્ષાવૃત્તિ કરતો હોય પરંતુ તે જો ક્રોધ કરતો હોય તો તેની એ સઘળી ક્રિયાઓ વ્યર્થ છે.

ક્ષુદ્રોપઘાતિ ન થવું જોઈએ, એવું જે કહેવામાં આવે છે એને દૃષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—

અંગ દેશમાં ચંપાપુરી નામની નગરી હતી, તેમાં ગણીગુણોથી યુક્ત

तथा तोत्रगवेषको न स्यात्—तोत्रं=तोदनं तत्सदृशस्य पीडोत्पादकस्य परुषभाषणाऽऽदेर्गवेषकः=अन्वेषको न भवेदित्यर्थः। अयं भावः—यथा—दुष्टस्तुरङ्गमो विपरीतगत्या प्रचलन् तोदनमन्वेषयति तद्वत् शिष्यः आचार्यस्य प्रेरणालक्षणवचनस्य गवेषको न भवेदिति।

होना चाहिये। तथा-(तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषकः न स्यात्) तोत्रगवेषक भी नहीं होना चाहिये-अर्थात् गुरु महाराज को वार २ प्रेरणा करने की आवश्यकता नहीं होने दे। तात्पर्य इसका यह है कि शिष्य को यह चाहिये कि जिस समय आचार्य महाराज अपने लिये परुष भाषण आदि रूप में भी यदि शिक्षात्मक वचन कहें तो उस समय वह उनके प्रति ऐसा व्यवहार न करे कि जिससे वे कुपित हो जावें, तथा स्वय भी अपनी आत्मा को उनके व्यवहार से अप्रसन्न न रखे। तथा ऐसी चेष्टा भी उसको नहीं करना चाहिये कि जिसमें आचार्य महाराज का उपघात हो। जिस प्रकार दुष्ट घोडा विपरीत चाल से चलता हुआ अपने मालिक को पद २ पर दुःखित किया करता है उसी प्रकार उनकी इच्छा के विरुद्ध चलकर शिष्यको उन्हें कभी भी दुःखित नहीं करना चाहिये। सूत्र में जो अपि-शब्द आया है वह इस बात का सूचक है कि शिष्य को अपने आचार्य महाराज से अतिरिक्त और भी किसी को व्यथित नहीं करना चाहिये। तथा उपाध्याय आदि

અપમાન કરનાર ન થવો જોઈએ તથા तोत्तगवेसए न सिया-तोत्रगवेषक न स्यात् તોત્રગવેષક પણ ન બનવું જોઇએ અથવા-ગુરુ મહારાજે વારવાર પ્રેરણા કરવી પડે તેવુ ન થવા દે જે સમયે આચાર્ય મહારાજ પોતાના માટે પરૂષ ભાષણ આદિ રૂપથી પણ કદાચ શિક્ષાત્મક વચન કહે તો તે વખતે તે તેમના પ્રત્યે એવો વહેવાર ન કરે કે, જેથી ગુરુ મહારાજે ક્રોધિત બનવું પડે તથા તેમના વહેવારથી પોતાની જાતને પણ અપ્રસન્ન ન રાખે તથા એવી ચેષ્ટા પણ તેણે ન કરવી જોઈએ કે જેમા આચાર્ય મહારાજનુ અપમાન હોય, જે પ્રકાર દુષ્ટ ઘોડો વિપરીત ચાલથી ચાલીને પોતાના માલીકને પગલે પગલે દુઃખિત કર્યા કરે છે તેવી રીતે, તેમની ઈચ્છાની વિરૂદ્ધ ચાલીને શિષ્યે તેમને કદી પણ દુખી ન કરવા જોઈએ. સૂત્રમા જે ‘અપિ’ શબ્દ આવેલ છે તે આ વાત સૂચન કરે છે કે શિષ્યે પોતાના ગુરુ મહારાજ કે બીજા કોઇને પણ દુઃખ ન પહોચાડવુ જોઇએ તથા ઉપાધ્યાય આદિ જે વિનયને યોગ્ય છે તેમને પણ કુપિત ન

क्षुद्रोपघाती न स्यादिति यदुक्तं तत्र दृष्टान्तो वर्ण्यते—

अङ्गदेशे चम्पापुरीनगर्यां गणिगुणसमन्वितः प्रक्षीणमायकर्मा क्षीणजङ्घाबलः एकैकशिष्यसहितः कश्चिद् श्रीयौल्लासनामक आचार्यः क्षुद्रमतिनाम्नैकेनैव शिष्येण

जो विनय के योग्य हैं उन्हें भी कुपित नहीं करना चाहिये, क्यों कि कोप अनेक अनर्थों की जड एवं समस्त उत्तम क्रियाओं का विनाशक माना गया है, कहा भी है—

"मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं चरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत्" ॥ १ ॥

कोई भी व्यक्ति यदि मास मास क्षमण की पारणा करता हो, सदा सत्य बोलता हो, ध्यान करता हो, वन में भी निवास करता हो, ब्रह्मचर्यव्रत का पालन करता हो, भिक्षावृत्ति करता हो परन्तु यदि रोष—कोप करता है तो उसकी ये समस्त क्रियाएँ व्यर्थ हैं ॥ १ ॥

'क्षुद्रोपघाती नहीं होना चाहिये' ऐसा जो कहा है उसको दृष्टान्त से स्पष्ट करते हैं—

अंगदेश में चंपा नामकी नगरी थी। उसमें गणिगुणों से युक्त

કરવા જોઈએ, કેમકે કોપ અનેક અનર્થોની જડ તેમજ સમસ્ત ઉત્તમ ક્રિયાઓને નાશ કરનાર મનાયેલ છે. કહ્યું પણ છે—

मासोपवास निरतोऽस्तु तनोतु सत्यं
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं चरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥

કોઈ પણ વ્યક્તિ મહાન તે મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરે સદા સાચું બોલતો હોય ધ્યાન કરતો હોય વનમાં પણ રહેતો હોય, બ્રહ્મચર્યવ્રતનું પાલન કરતો હોય ભિક્ષાવૃત્તિ કરતો હોય પરંતુ તે જો ક્રોધ કરતો હોય તો તેની એ સઘળી ક્રિયાઓ વ્યર્થ છે.

ક્ષુદ્રોપઘાતિ ન થવું જોઈએ, એવું જે કહેવામાં આવે છે એને દૃષ્ટાંતથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે—

અંગ દેશમાં ચંપાપુરી નામની નગરી હતી તેમાં ગણીગુણોથી યુક્ત

सह कृतस्थिरवास आसीत्। तत्रासौ शिष्यः प्रतिदिवसं संसारसागरोत्तारकं जन्मा गोच्छेदकं सकलकर्मविध्वंसकं तीर्थंकरगोत्रोपार्जकं गुरुवैयावृत्यं कुर्वाणो गुरुकर्म- कत्वाद् दुर्लभबोधित्वाच्चैकदा मनसि चिन्तयति—'प्रक्षीणबलः स्थविरोऽयमस्माभिः कियत्कालमनुपालनीयः' इत्येवं विमृश्यासौ तद्वयोऽनुरूपं स्निग्धं मधुरं मनोज्ञं सुर

वीर्योल्लास नाम के आचार्य अपने प्रिय क्षुद्रमति नामक शिष्य के सा स्थिरवास रहते थे। विशेष वृद्ध होने के कारण हलन-चलन आदि क्रियाएँ इनकी क्षीणप्राय हो चुकी थी। जंघा बल भी कम हो गया था। "मैं एक ही शिष्य करूँगा" ऐसी उनकी प्रतिज्ञा थी। उस के अनुसार उन्होंने क्षुद्रमति नामक एक ही शिष्य किया था, और उसी के साथ वे वहां रहा करते थे। शिष्य भी अपने गुरु महाराज की ठीक २ रीत से वैयावृत्य किया करता था। वैयावृत्य करना यह एक तप है इसके प्रभाव से प्राणी संसार समुद्र से पार हो जाता है। जन्म, मरण और जरा से विमुक्त हो जाता है। अष्ट कर्मों का विनाश भी इस वैयावृत्य के बल पर प्राणी कर देता है। इससे तीर्थंकरनामगोत्र का उपार्जन भी करता है। शिष्य गुरु कर्मा था। इस लिये वैयावृत्य करने पर भी इसे बोध का लाभ दुर्लभ हो रहा था। एक दिन शिष्य ने विचार किया कि हम इनकी अब कबतक वैयावृत्य करते रहेंगे। यह तो बिलकुल स्थविर हो चुके हैं। इन में तो अब इतनी भी शक्ति नहीं रही है जो ये यहां से

એક વિર્યોલ્લાસ નામના આચાર્ય પોતાના ક્ષુદ્રમતિ નામના શિષ્ય સાથે સ્થિર વાસ રહેતા હતા ખૂબ વૃદ્ધ થઈ જવાના કારણે હલન ચલન આદિ ક્રિયાઓ તેઓ કરી શકતા નહી શરીરનું તેમજ જાંગોનું બળ પણ ક્ષિણ થઈ ગયું હતુ "હુ એકજ શિષ્ય કરીશ" એવી તેમની પ્રતિજ્ઞા હતી એ અનુસાર તેમણે એક જ શિષ્ય કરેલ હતો જેનું નામ ક્ષુદ્રમતિ હતુ તે શિષ્યની સાથે તે ચપાપુરીમા રહેતા હતા શિષ્ય પણ પોતાના ગુરુમહારાજની યોગ્ય રીતે ચાકરી બરદાસ કરતો હતો. વૈયાવૃત્ય કરવુ એ એક તપ છે તેના પ્રભાવથી પ્રાણી સસાર સમુદ્રથી પાર થાય છે જન્મ મરણ અને જરાથી વિમુક્ત થઈ જાય છે આઠ કર્મોનો વિનાશ પણ આ વૈયાવૃત્યના બળ ઉપર પ્રાણી પુરી દે છે તેનાથી તીર્થંકર નામ ગોત્રનું ઉપાર્જન પણ કરે છે શિષ્ય ગુરુ કર્મી હતો. આ માટે વૈયાવૃત્ય કરવા છતા પણ એને બોધનો લાભ દુર્લભ થતો હતો એક દિવસ શિષ્યે વિચાર કર્યો કે, હુ કયા સુધી આમની સેવા ચાકરી કરતો રહીશ. આ તો બીલકુલ સ્થવિર બની ગયા છે એમનામા એટલી પણ શક્તિ હવે

पश्यं चतुर्विधमशनादिकं श्रावकानेरुदारभावैरनुदिनं दीयमानमुपादाय तस्मै नार्पयति स्वयमेव तद्भक्षति ।

अन्तं प्रान्तं रूक्षं शुष्कं कुपथ्यमशनादिकमानीय गुरवे प्रयच्छति । वदति च-किमिह कुर्मो वयम् । ईदृशीं दशामुपगतानां भवतां योग्यमशनादिकं विद्यमानमपि नामी विवेकविकलाः श्रावका दातुमिच्छन्ति । श्रावकान् कथयति च-ममाचार्याः स्वस्थपरमनिःस्पृहतया स्वशरीरयात्रामप्यचिन्तयन्तः प्रणीतं भक्तपानं ग्रहीतुं नेच्छन्ति

और दूसरी जगह भी चल फिर सकें। इस प्रकार विचार कर उसने ऐसा काम करना प्रारंभ किया कि-श्रावकों से जो आचार्य की अवस्था अनुरूप स्निग्ध, मधुर, मनोज्ञ, सरस चतुर्विध आहार इसे भिक्षा में मिलता वह स्वयं खा जाता और गुरु महाराज को अन्तप्रान्त, रूक्ष शुष्क एवं कुपथ्यरूप आहार लाकर देता। जब गुरु महाराज पूछते तो कहने लगता कि महाराज हम इस में क्या करें। यहां के श्रावक आप की ऐसी अवस्था को देखकर असंतुष्ट हो गये हैं, इसी लिये वे अपने घर में होते हुए भी योग्य अशनादिक को देना नहीं चाहते। जब श्रावक उनसे पूछते तो कहता कि हमारे ये आचार्य महाराज अब बिल्कुल शिथिलशरीर हो रहे हैं इसलिये उन्हें अपने शरीरमें अब कोई ममत्वपरिणति नहीं रही है। उन्हें तो जैसा भी आहार मिलजाता है वे उसे ले लेते हैं। वे नहीं चाहते कि हमारा यह शरीर अब और

રહી નથી કે એક સ્થળ ઉપરથી બીજા સ્થળે જરા પણ હાલી ચાલી શકે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે એવા કામનો પ્રારંભ કર્યો કે, શ્રાવકોથી આચાર્યની અવસ્થા અનુરૂપ જે સ્નિગ્ધ મધુર મનોજ્ઞ, સુરસ ચાર પ્રકારનો આહાર તેને ભિક્ષામાં મળતો તે સ્વયં ખાઈ જતો અને ગુરુ મહારાજને અન્ત, પ્રાન્ત રૂક્ષ, શુષ્ક અને કુપથ્યરૂપ આહાર લાવી આપતો. ગુરુ મહારાજના પૂછવાથી તે કહેતો કે મહારાજ હું એમાં શું કરૂં અહીંના શ્રાવકો આપની આવી અવસ્થા જોઈને અસંતુષ્ટ બની ગયા છે આ માટે તેઓ પોતાના ઘરમાં હોવા છતાં પણ યોગ્ય આહાર આપવા ઇચ્છતા નથી. જ્યારે શ્રાવક તેને પૂછતા તો કહેતો કે, મારા આચાર્ય મહારાજ હવે બીલકુલ શિથીલ શરીરના બની ગયા છે આ માટે તેમને હવે પોતાના શરીરમાં કોઈ મમત્વ પરિણતી રહી નથી. તેમને જેવો આહાર મળી જાય છે તેવો તે લઈ છે તે નથી ચાહતા કે મારૂં આ શરીર હવે વધુ વખત ટકતું રહે. આ માટે પ્રણીત

सह कृतस्थिरवास आसीत्। तत्रासौ शिष्यः प्रतिदिवसं संसारसागरोत्तारकं जन्ममरणोच्छेदकं सकलकर्मविध्वंसकं तीर्थंकरगोत्रोपार्जक गुरुवैयावृत्त्यं कुर्वाणो गुरुकर्मकत्वाद् दुर्लभबोधित्वाच्चैकदा मनसि चिन्तयति–'प्रक्षीणबल स्थविरोऽयमस्माभिः कियत्कालमनुपालनीयः' इत्येवं विमृश्यासौ तद्वयोऽनुरूपं स्निग्धं मधुरं मनोज्ञं सुरस

वीर्योल्लास नाम के आचार्य अपने प्रिय क्षुद्रमति नामक शिष्य के साथ स्थिरवास रहते थे। विशेष वृद्ध होने के कारण हलन–चलन आदि क्रियाएँ इनकी क्षीणप्राय हो चुकी थी। जघा बल भी कम हो गया था। "मैं एक ही शिष्य करूँगा" ऐसी उनकी प्रतिज्ञा थी। उस के अनुसार उन्होंने क्षुद्रमति नामक एक ही शिष्य किया था, और उसी के साथ वे वहां रहा करते थे। शिष्य भी अपने गुरु महाराज की ठीक २ रीत से वैयावृत्य किया करता था। वैयावृत्य करना यह एक तप है इसके प्रभाव से प्राणी संसार समुद्र से पार हो जाता है। जन्म, मरण और जरा से विमुक्त हो जाता है। अष्ट कर्मों का विनाश भी इस वैयावृत्य के बल पर प्राणी कर देता है। इससे तीर्थंकरनामगोत्र का उपार्जन भी करता है। शिष्य गुरु कर्मा था। इस लिये वैयावृत्त्य करने पर भी इसे बोध का लाभ दुर्लभ हो रहा था। एक दिन शिष्य ने विचार किया कि हम इनकी अब कबतक वैयावृत्त्य करते रहेंगे। यह तो बिलकुल स्थविर हो चुके हैं। इन में तो अब इतनी भी शक्ति नहीं रही है जो ये यहां से

એક વિર્યોલ્લાસ નામના આચાર્ય પોતાના ક્ષુદ્રમતિ નામના શિષ્ય સાથે સ્થિર વાસ રહેતા હતા ખૂબ વૃદ્ધ થઈ જવાના કારણે હલન ચલન આદિ ક્રિયાઓ તેઓ કરી શકતા નહી શરીરનુ તેમજ જાગોનુ બળ પણ ક્ષિણ થઈ ગયુ હતુ "હુ એકજ શિષ્ય કરીશ" એવી તેમની પ્રતિજ્ઞા હતી એ અનુસાર તેમણે એક જ શિષ્ય કરેલ હતો જેનું નામ ક્ષુદ્રમતિ હતુ તે શિષ્યની સાથે તે ચ પાપુરીમા રહેતા હતા. શિષ્ય પણ પોતાના ગુરુમહારાજની યોગ્ય રીતે ચાકરી બરદાસ કરતો હતો વૈયાવૃત્ય કરવુ એ એક તપ છે તેના પ્રભાવથી પ્રાણી સ સાર સમુદ્રથી પાર થાય છે. જન્મ મરણુ અને જરાથી વિમુક્ત થઈ જાય છે આઠ કર્મોનો વિનાશ પણ આ વૈયાવૃત્યના બળ ઉપર પ્રાણી પુરી દે છે તેનાથી તીર્થંકર નામ ગોત્રનું ઉપાર્જન પણ કરે છે શિષ્ય ગુરુ કર્મી હતો આ માટે વૈયાવૃત્ય કરવા છતા પણ એને બોધનો લાભ દુર્લભ થતો હતો એક દિવસ શિષ્યે વિચાર કર્યો કે, હુ કયા સુધી આમની સેવા ચાકરી કરતો રહીશ આ તો બીલ્કુલ સ્થવિર બની ગયા છે. એમનામા એટલી પણ શક્તિ હવે

रस्माभिर्भवन्त शिष्यश्च पीडनीयाः ? इति निवेद्य भक्तं प्रत्याख्याय स प्राणरहितो भात । एवं क्षुद्रमतिशिष्यवत् साधुर्गुरुप्राणोपघाती न भवेत् ॥ ४० ॥

आचार्ये कुपिते शिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—आयरियं कुवियं नच्चा, पत्तिएण पसायए ।
विज्झविज्ज पंजलीउडो, वएज्ज न पुणुत्ति य ॥४१॥

छाया—आचार्यं कुपितं ज्ञात्वा, प्रीतिकेन प्रसादयेत् ।
विध्यापयेत् प्राञ्जलिपुटः, वदेत् न पुनरिति च ॥ ४१ ॥

टीका—' आयरियं ' इत्यादि ।

शिष्यः केनचित् स्वापराधेन आचार्यं कुपितम्=अपरितुष्टं ज्ञात्वा प्रीतिकेन=प्रीतिरेव प्रीतिकं तेन—प्रीतिजनकेन विनयभावेन यद्वा—'प्रतीतिकेन' इतिच्छाया; प्रतीतिकेन—विश्वासजनकेन वाक्येन तं प्रसादयेत्=प्रसन्नं कुर्यात् । ' प्रीतिकेन '

कहां तक कष्ट दिया जाय, अतः यही सर्वसुंदर मार्ग है कि संलेखना धारण करली जाय । ऐसा कह कर उन्होंने भक्तप्रत्याख्यान कर दिया और कुछ समय के बाद वे समाधिमरण को प्राप्त कर अपना कल्याण किया । इस कथा से शिष्य को यह शिक्षा लेनी चाहिये कि क्षुद्रमति शिष्य की तरह वह गुरु महाराज का प्राणप्रहारी न बने ॥४०॥

आचार्य महाराज के कुपित होने पर शिष्य का क्या कर्तव्य है सो कहते हैं—' आयरियं ' इत्यादि

अन्वयार्थ—शिष्य (कुवियं आयरियं नच्चा—कुपितं आचार्यं ज्ञात्वा) जब यह समझे कि आचार्य महाराज कुपित हैं उस समय वह (पत्तिएण पसायए—प्रीतिकेन प्रसादयेत्) प्रीतिजनक—विनयभाव से अथवा

સર્વ સુંદર માર્ગ છે કે સંલેખના ધારણ કરી લઉં એવું કહીને તેઓએ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન કરી લીધું અને થોડા સમય બાદ સમાધી મરણને પ્રાપ્ત કરી. પોતાનું કલ્યાણ કર્યું આ કથાથી શિષ્યે એ શિક્ષા લેવી જોઈએ કે, ક્ષુદ્રમતિ શિષ્યની માફક તે પોતાના ગુરુ મહારાજના પ્રાણ હરનાર ન બને. ॥ ૪૦ ॥

આચાર્ય મહારાજના કોપિત થવાથી શિષ્યનું શું કર્તવ્ય છે તે કહેવામાં આવે છે —આયરિયં-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—શિષ્ય કુવિયં આયરિયં નચ્ચા-કુપિતં આચાર્યં જ્ઞાત્વા જ્યારે એવું સમજે કે આચાર્ય મહારાજ કુપિત છે તે સમય તે પત્તિએણ પસાયએ-પ્રીતિકેન પ્રસાદયેત્ પ્રિતિજનક—વિનય ભાવથી અથવા વિશ્વાસ જનક વાક્યથી તેને પ્રસન્ન

किंतु संलेखनामेव कर्तुं व्यवस्यन्ति। ततः शिष्यवचन निशम्य शोकार्तचेतसः श्रावकास्तमुपसृत्य सगद्गदं वदन्ति–भगवन्! कथमत्र भवद्भिरकाल एव सलेखना-विधिरारब्धः? न च वयं निर्वेदहेतवः, इति मन्तव्यम् यतः शिरःस्थिता अपि भवन्तो न भारमस्माकं कुर्वन्ति। इत्थं श्रावकाणां वचनं श्रुत्वाऽऽचार्येण विचारि-तम्—सर्वमेतच्छिष्यदुश्चरितम्–अलमस्य शिष्यस्याप्रीतिकरेण मम प्राणधारणेन, इति मनसि विचिन्त्य तेन श्रावकाणां शिष्यस्य च पुरस्तादुक्तम्–कियच्चिरमजङ्गमै

अधिक समय तक टिका रहे। इस लिये प्रणीत रस वाले भक्त पान को लेने की वे अब चाहना ही नहीं करते है, किन्तु संलेखना धारण करने के लिये उद्यत हो रहे है, श्रावक जनों ने जब शिष्य के इन वचनों को सुना तो वे बहुत शोकार्त्त चित्त हो चिन्तित हुए और गुरु महाराज के समीप पहुँच कर गदगद वाणी से कहने लगे कि–महाराज! अकाल में आप संलेखना क्यों धारण कर रहे है? हम लोग तो आपके लिये निर्वेद के कारण हैं नहीं–हमारे तो आप माथे पर भी बैठें तौ भी आपका हमें कोई भार नहीं लग सकता है। आचार्य ने जब श्रावकों के इन वचनों को सुना तो वे बडे विचार में पड गये और मन में कहने लगे कि यह सब करतूत हमारे शिष्य की है, मालूम पडता है इस को मैं बहुत भारी हो रहा हूं। इस प्रकार सोच समझकर आचार्य ने शिष्य एव श्रावकों के समक्ष कहा कि महानुभाव! अब हम से चलना फिरना बनता नहीं है, अतः ऐसी स्थिति में आप सब को एवं शिष्य को

રસવાળા ભક્ત પાનને લેવાની ચાહના હવે તેઓ કરતા નથી પરંતુ સંલેખના ધારણ કરવામા પ્રયત્નશીલ બની રહ્યા છે શિષ્યનુ આ કહેવુ સાભળી શ્રાવક-જનો ખૂબ શોકાતુર બન્યા અને ગુરુ મહારાજ પાસે જઈને ગદ્ગદ વાણીથી કહેવા લાગ્યા કે, મહારાજ! અકાલમા આપ સંલેખના કેમ ધારણ કરી રહ્યા છો? અમે લોકો તો આપના માટે નિર્વેદના કોઇ કારણ નથી? આપ અમારા માથા ઉપર બેસો તો પણ અમને આપનો કોઈ ભાર લાગતો નથી આચાર્યે શ્રાવકોનુ જ્યારે આ પ્રકારનુ કહેવુ સાભળ્યુ તો તે વિચારમા પડી ગયા અને મનમા કહેવા લાગ્યા કે, આ બધુ કરતૂત મારા શિષ્યનુ છે, એને હુ ખૂબ ભાર રૂપ બની રહ્યો છુ આ પ્રકારનુ સમજી વિચારીને આચાર્યે શિષ્ય તેમજ શ્રાવકોની સમક્ષ કહ્યુ કે, મારાથી હાલીચાલી શકાતુ નથી, આથી આવી સ્થિતીમાં આપ બધાને તથા શિષ્યને કયા સુધી કષ્ટ આપ્યા કરૂ. આથી એજ

रसामिमैवन्तः शिष्यम पीडनीया ? इति निवेद्य भक्तं प्रत्याख्याय स आराधितो जातः। एवं क्षुद्रमतिशिष्यवत् साधुर्गुरुदोषघाती न भवेत् ॥ ४० ॥

आचार्ये कुपिते शिष्यकर्तव्यमाह—

मूलम्—आयरियं कुवियं नच्चा, पत्तिएण पसायए।
विज्झविज्ज पंजलीउडो, वएज्ज न पुणुत्ति य ॥४१॥

छाया—आचार्य कुपितं ज्ञात्वा, प्रीतिकेन प्रसादयेत्।
विध्यापयेत् प्राञ्जलिपुटः, वदेत् न पुनरिति च ॥ ४१ ॥

टीका—'आयरियं' इत्यादि।

शिष्यः केनचित् स्वापराधेन आचार्य कुपितम्=अपरितुष्टं ज्ञात्वा प्रीतिकेन=प्रीतिरेव प्रीतिकं तेन-प्रीतिजनकेन विनयभावेन यद्वा-'प्रतीतिकेन' इतिच्छाया; प्रतीतिकेन-विश्वासजनकेन वाक्येन स प्रसादयेत्=प्रसन्नं कुर्यात्। 'प्रीतिकेन'

कहां तक कष्ट दिया जाय, अतः यही सर्वसुंदर मार्ग है कि संलेखना धारण करली जाय। ऐसा कह कर उन्होंने भक्तप्रत्याख्यान कर दिया और कुछ समय के बाद वे समाधिमरण को प्राप्त कर अपना कल्याण किया। इस कथा से शिष्य को यह शिक्षा लेनी चाहिये कि क्षुद्रमति शिष्य की तरह वह गुरु महाराज का प्राणप्रहारी न बने ॥४०॥

आचार्य महाराज के कुपित होने पर शिष्य का क्या कर्तव्य है सो कहते हैं-'आयरियं' इत्यादि

अन्वयार्थ—शिष्य (कुवियं आयरियं नच्चा-कुपितं आचार्य ज्ञात्वा) जब यह समझे कि आचार्य महाराज कुपित हैं उस समय वह (पत्तिएण पसायए-प्रीतिकेन प्रसादयेत्) प्रीतिजनक-विनयभाव से अथवा

सर्व सुंदर मार्ग छे के संलेखना धारण करी लउं एवुं कहीने तेओए भक्त प्रत्याख्यान करी लीधुं अने थोडा समय बाद समाधी मरणने प्राप्त करी, पोतानुं कल्याण कर्युं आ कथाथी शिष्ये ए शिक्षा लेवी जोईए के क्षुद्रमति शिष्यनी माफक ते पोताना गुरु महाराजना प्राण हरनार न बने ॥ ४० ॥

आचार्य महाराजना कोपित थवाथी शिष्यनुं शुं कर्तव्य छे ते कहेवामां आवे छे—आयरियं-इत्यादि

अन्वयार्थ—शिष्य कुवियं आयरियं नच्चा-कुपित आचार्य ज्ञात्वा ज्यारे एवुं समजे के आचार्य महाराज कुपित छे ते समये ते पत्तिएण पसायए-प्रीतिकेन प्रसादयेत् प्रितिजनक—विनय भावथी अथवा विश्वास जनक वाक्यथी तेने प्रसन्न

इट यत्र रूढ्या नपुंसकत्वम्। प्राञ्जलिपुटः=कृताञ्जलिः सन् विध्यापयेत्=कथंचिदुत्थित-कोपवह्निं प्रशमयेत्। च=पुनः 'न पुनरेवं करिष्यामि' 'क्षन्तव्योऽयमपराधः' इति वदेत्। मानसिक-कायिक वाचिकोपायै गुरुः प्रसादनीय इति भावः ॥४१॥

अथ येन गुरोः कोप एव नोत्पद्येत तमुपायमाह—

मूलम्—धम्मज्जियं च ववहारं, बुद्धेहायरियं सया।
तमायरंतो ववहारं, गरहं नाभिगच्छइ ॥४२॥

छाया—धर्मार्जितश्च व्यवहारः बुद्धैः आचरितः सदा।
तमाचरन् व्यवहारं, गर्हां नाभिगच्छति ॥४२॥

टीका—'धम्मज्जियं' इत्यादि—

यत्तदोर्नित्यसम्बन्धाद् यः धर्मार्जितः=धर्मेण क्षान्त्यादिना अर्जितः=उपार्जितः, च-पुनः सदा=सर्वकाल बुद्धैः=तत्त्वविद्भिः आचरितः=सेवितः, व्यवहारः=

—विश्वासजनक वाक्य से उन्हें प्रसन्न करे। और (पंजलीउडो विज्झविज्ज-प्राञ्जलिपुटः विध्यापयेत्) दोनों हाथ जोडकर उनकी कथंचित् उत्थित कोपाग्नि को बुझावे। उस समय वह ऐसा (वएज्ज-वदेत्) कहे कि (न पुणु त्ति य-न पुनरिति च) हे गुरु महाराज अब ऐसा व्यवहार नहीं करने का भाव है अतः अब यह मेरा अपराध आप क्षमा करें। मन से वचन से काय से जैसे भी बने उस प्रकार के उपायों से गुरु महाराज को प्रसन्न कर लेना चाहिये ॥ ४१ ॥

इस प्रकार ' गुरु महाराज को कोप ही न उत्पन्न हो सके ऐसा उपाय बतलाते हैं—'धम्मज्जिय इत्यादि.

(धम्मज्जियं-धर्मार्जितः) उत्तम क्षमा आदि धर्मों

मोक्षार्थी कर्तव्यः प्रतिलेखनादिरूप', अस्ति, तं व्यवहारम्—आचरन् साधुः, गर्हा—निन्दाम्—' अविनीतोऽयम् ' इत्यादिरूपां नाभिगच्छति=न प्राप्नोति। एवं कृते गुरोः कोपोत्पत्तिर्न भवतीति भावः।

'धम्मज्जियं' इत्यादौ प्रथमार्थे द्वितीया आर्षत्वात्। 'धम्मज्जियं' इति विशेषणं प्रतिलेखनादिव्यवहारस्य शास्त्रानुकूलतां दंभसमानाद्यर्थं कृतव्यवहारस्य परिहार्यतां च बोधयति। 'बुद्धेहायरियं' इति विशेषणं व्यवहारस्य शासनसंप्रदायानुगतत्वं सूचयति ॥ ४२ ॥

मूलम्—मणोगयं वक्कगयं, जाणित्तायरियस्स उ।
तं परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥४३॥

के द्वारा अर्जित किया है, तथा (सया-सदा) सर्व काल (बुद्धेहायरियं-बुद्धैः आचरितं) तीर्थंकर गणधारों के द्वारा आचरित-सेवित हुआ है ऐसा यह (ववहार-व्यवहारः) प्रतिलेखनादिरूप कर्तव्य है। (तं ववहार आयरंतो-तं व्यवहारम् आचरन्) उस व्यवहार को अपने आचरण में लाने वाला साधु (गरहं-गर्हां) 'यह अविनीत है' इत्यादिरूप निन्दा को (नाभिगच्छइ-नाभिगच्छति) प्राप्त नहीं करता है। "धम्मज्जियं" यह पद यह सूचित करता है कि प्रतिलेखनादिकरूप जो व्यवहार है वह शास्त्रानुकूल है, तथा दंभ एवं सम्मान आदि के निमित्त जो व्यवहार किया जाता है वह परिहार्य है। "बुद्धेहायरियं" यह पद 'यह व्यवहार तीर्थंकर एवं गणधरों की परंपरा से चला आ रहा है अतः प्रामाणिक है' यह सूचित करता है ॥ ४२ ॥

धम्म ज्जिय छे तथा सया-सदा सर्व काળ बुद्धेहायरियं-बुद्धैः आचरितं तीर्थंकर गणधरोथी सेवीत थयेल छे એવાં આ ववहारं-व्यवहारः प्रतिलेखनादिरूप कर्तव्य छे आ व्यवहारने पोताना आचरणमां लावनार साधु गरहं गर्हां आ अविनीत छे' ઈत्यादि रूप निंदाने नाभिगच्छइ-नाभिगच्छति प्राप्त करता नथी. धम्मज्जियं आ पदथी એ सूचित थाय छे के प्रतिलेखनादिक रूप जे व्यवहार छे ते शास्त्रानुकूळ छे तथा दंभ अने सन्मान आदि निमित्त जे व्यवहार करवामां आवे छे ते परिहार्य छे ' बुद्धेहायरियं " आ पदथी आ व्यवहार तीर्थंकर तेमज गणधरोनी परंपराथी चाल्यो आवे छे आथी ते प्रमाणीक छे એવુ सूचित करवामां आवे छे. ॥४२॥

इत्यत्र रूढ्या नपुंसकत्वम्। प्राञ्जलिपुटः=कृताञ्जलिः सन् विध्यापयेत्=कथंचिदुत्थित-कोपवह्निं प्रशमयेत्। च=पुनः 'न पुनरेवं करिष्यामि ' 'क्षन्तव्योऽयमपराधः ' इति वदेत्। मानसिक-कायिक वाचिकोपायै गुरुः प्रसादनीय इति भावः ॥४१॥

अथ येन गुरोः कोप एव नोत्पद्येत तमुपायमाह—

मूलम्—धम्मज्जियं च ववहारं, बुद्धेहायरियं सया।
तमायरंतो ववहारं, गरहं नाभिगच्छइ ॥४२॥

छाया—धर्मार्जितश्च व्यवहारः बुद्धैः आचरितः सदा।
तमाचरन् व्यवहारं, गर्हां नाभिगच्छति ॥४२॥

टीका—'धम्मज्जियं' इत्यादि- -

यत्तदोर्नित्यसम्बन्धाद् यः धर्मार्जितः=धर्मेण क्षान्त्यादिना अर्जितः=उपार्जितः, च-पुनः सदा=सर्वकाल बुद्धैः=तत्त्वविद्भिः आचरितः=सेवितः, व्यवहारः=

-विश्वासजनक वाक्य से उन्हें प्रसन्न करे। और (पंजलीउड़ो विज्झविज्ज -प्राञ्जलिपुटः विध्यापयेत्) दोनों हाथ जोडकर उनकी कथंचित् उत्थित कोपाग्नि को बुझावे। उस समय वह ऐसा (वएज्ज-वदेत्) कहे कि (न पुणुत्ति य-न पुनरिति च) हे गुरु महाराज अब ऐसा व्यवहार नहीं करने का भाव है अतः अब यह मेरा अपराध आप क्षमा करें। मन से वचन से एवं काया से जैसे भी बने उस प्रकार के उपायों से गुरु महाराज को प्रसन्न कर लेना चाहिये॥ ४१॥

अब सूत्रकार ' गुरु महाराज को कोप ही न उत्पन्न हो सके ऐसा उपाय बतलाते हैं—'धम्मज्जियं इत्यादि.

अन्वयार्थ—जो (धम्मज्जियं-धर्मार्जितः) उत्तम क्षमा आदि धर्मों

करे पजलिउडो विज्झ विज्ज-प्राञ्जलिपुट विध्यापयेत् અને બન્ને હાથ જોડીને તેમની કથચિત્ ઉત્થિત કોપાગ્નિને બુઝાવે એ સમય તે એવુ વएज्ज-वदेत् કહે કે, न पुणुत्ति य-न पुनरिति च હે ગુરુ મહારાજ હવે હુ એવુ કદી નહી કરૂ આથી હવે આપ આ મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. મન વચન અને કાયાથી જેવુ પણ બને એ પ્રકારના ઉપાયોથી ગુરુ મહારાજને પ્રસન્ન કરી લેવા જોઈએ. ॥ ૪૧ ॥

હવે સૂત્રકાર 'ગુરુ મહારાજને કોપજ ન ઉત્પન્ન થાય ' એવો ઉપાય બતાવે છે-धम्मज्जिय ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-જે धम्मज्जिय-धर्मार्जितम् ઉત્તમ ક્ષમા આદિ ધર્મોથી અર્જીત કર॰

मोपार्जी कर्तव्यः प्रतिलेखनादिरूपः, अस्ति, तं व्यवहारम्–आचरन् साधुः, गर्हा–निन्दाम्–'अविनीतोऽयम्' इत्यादिरूपां नाभिगच्छति=न प्राप्नोति। एवं कृते गुरोः कोपोत्पत्तिर्न भवतीति भावः ।

'धम्मज्जियं' इत्यादौ प्रथमार्थे द्वितीया आर्षत्वात्। 'धम्मज्जियं' इति विशेषणं प्रतिलेखनादिव्यवहारस्य शास्त्रानुकूलत्वं दंभसन्मानाद्यर्थं कृतव्यवहारस्य परिहार्यत्वं च बोधयति। 'बुद्धेहायरियं' इति विशेषणं व्यवहारस्य शासनसंप्रदायानुगतत्वं सूचयति ॥ ४२ ॥

मूलम्—मणोगयं वक्कगयं, जाणित्तायरियस्स उ।
तं परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥४३॥

के द्वारा अर्जित किया है, तथा (सया–सदा) सब काल (बुद्धेहायरियं–बुद्धैः आचरितः) तीर्थंकर गणधरों के द्वारा आचरित–सेवित हुआ है ऐसा यह (ववहार–व्यवहार) प्रतिलेखनादिरूप कर्तव्य है। (तं ववहार आयरंतो–तं व्यवहारम् आचरन्) उस व्यवहार को अपने आचरण में लाने वाला साधु (गरहं–गर्हा) 'यह अविनीत है' इत्यादिरूप निन्दा को (नाभिगच्छइ–नाभिगच्छति) प्राप्त नहीं करता है। "धम्मज्जियं" यह पद यह सूचित करता है कि प्रतिलेखनादिकरूप जो व्यवहार है वह शास्त्रानुकूल है, तथा दंभ एवं सम्मान आदि के निमित्त जो व्यवहार किया जाता है वह परिहार्य है। "बुद्धेहायरियं" यह पद 'यह व्यवहार तीर्थंकर एवं गणधरों की परंपरा से चला आ रहा है अतः प्रामाणिक है' यह सूचित करता है ॥ ४२ ॥

વામાં આવેલ છે તથા સયા–સદા સર્વ કાળ બુદ્ધેહાયરિયં–બુદ્ધૈઃ આચરિતઃ તીર્થંકર ગણધરોથી સેવીત થયેલ છે એવો આ વવહારં–વ્યવહાર પ્રતિલેખનાદિરૂપ કર્તવ્ય છે. આ વ્યવહારને પોતાના આચરણમાં લાવનાર સાધુ ગરહં ગર્હા 'આ અવિનીત છે' ઇત્યાદિ રૂપ નિંદાને નાભિગચ્છઇ–નાભિગચ્છતિ પ્રાપ્ત કરતા નથી. ધમ્મજ્જિયં આ પદથી એ સૂચિત થાય છે કે પ્રતિલેખનાદિક રૂપ જ વ્યવહાર છે તે શાસ્ત્રાનુકૂળ છે તથા દંભ અને સન્માન આદિ નિમિત્ત જે વ્યવહાર કરવામાં આવે છે તે પરિહાર્ય છે. બુદ્ધેહાયરિયં આ પદથી આ વ્યવહાર તીર્થંકર તેમજ ગણધરોની પરંપરાથી ચાલ્યો આવે છે આથી તે પ્રમાણભૂત છે એવું સૂચિત કરવામાં આવે છે. ॥૪૨॥

छाया—मनोगतं वाक्यगतं, ज्ञात्वा आचार्यस्य तु।
तत् परिगृह्य वाचा, कर्मणा उपपादयेत् ॥४३॥

टीका—'मणोगयं' इत्यादि—

आचार्यस्य मनोगतं=मनसि वर्तमानं, तथा वाक्यगतं=वचसि स्थितं तु शब्दात् कायगतमपि कार्यं पूर्वं ज्ञात्वा, पश्चात् तत्=कार्यं वाचा परिगृह्य=अङ्गीकृत्य, 'अहमेतत् कार्यं करोमि' इत्युक्त्वा शिष्यः कर्मणा=कायिक्या क्रियया, उपपादयेत्=संपन्न कुर्यात्। यत् कार्यं गुरोर्मनसि विद्यमानं, 'कार्यमिदं क्रियताम्' इत्यादिना वचसा वाऽभिहितं, गुरुणा क्रियमाणं वा यत् कार्यं तद् गुरुहस्तादुपादाय त्वरितमेव सुशिष्येण संपादनीयमिति भावः ॥४३॥

'मणोगयं' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(आयरियस्स मणोगय वक्कगयं-आचार्यस्य मनोगतं वाक्यगत) आचार्य महाराज के मनोगत एवं वाक्यगत "तु" शब्द से कायगत कार्य को (जाणित्ता-ज्ञात्वा) पहिले जानकर पश्चात् (त-तत्) उस कार्य को (वायाए-वाचा) वाणी से (परिगिज्झ-परिगृह्य) अगीकार कर के शिष्य (कम्मुणा-कर्मणा) कायसबधी क्रिया द्वारा (उववायए-उपपादयेत्) उस कार्य को कर देवे। जो कार्य गुरु के मन में स्थित हो-गुरु ने जिस कार्य को करने का विचार किया हो 'इदं कार्यम् क्रियताम्' 'यह काम करो' इस प्रकार जिस कार्य को करने के लिये उन्होंने कहा हो, अथवा गुरु महाराज जिस कार्य को स्वयं अपने हाथ से कर रहे हों तो विनयी शिष्य का कर्तव्य है कि वह उस कार्य को शीघ्र ही स्वय संपादित करे। और गुरु महाराज करते हों तो उनके हाथ से लेकर स्वयं करने लग जाय ॥ ४३ ॥

मणोगय-ईत्यादि

અન્વયાર્થ—आयरियस्स मनोगय वक्कगय-आचार्यस्य मनोगतं वाक्यगत આચાર્ય મહારાજના મનોગત અને વાક્યગત "तु" શબ્દથી કાયગત કાર્યને जाणित्ता-ज्ञात्वा પહેલા જાણીને પછીથી त-तत् તે કાર્યને वायाए-वाचा વાણીથી परिसिज्ज-परिगृहय અગિકાર કરીને શિષ્ય कमुणा-कर्म्मणा કાય સબધી ક્રિયા દ્વારા उववाय-उपपादयेत् એ કાર્ય કરી દે જે કાર્ય ગુરુના મનમા સ્થિત હોય, ગુરુએ જે કાર્ય કરવાનો વિચાર કર્યો હોય, "આ કામ કરો" આ પ્રકાર જે કાર્યને કરવા માટે પોતે પોતાના હાથથી કરી રહ્યા હોય તો વિનયી શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે એ તે કાર્યને તુરત જ [illegible] ઉપાડી લે અને ગુરુ મહારાજ કરતા હોય તો તેમના હાથમાથી [illegible] પોતે [illegible] જાય ॥ ४३ ॥

मूलम्—वित्ते अचोइए निच्चं, खिप्पं हवइ सुचोइए ।
जहोवइट्ठं सुकयं, किच्चाइं कुव्वई सया ॥४४॥

छाया—वित्तः अनोदितः नित्यं, क्षिप्रं भवति सुनोदितः ।
यथोपदिष्टं सुकृतं, कृत्यानि करोति सदा ॥ ४४ ॥

टीका—'वित्ते' इत्यादि—

वित्तः=विनयादिगुणेन प्रसिद्धः शिष्यः, अनोदितः=अप्रेरित एव गुरुकार्येषु नित्यं=सर्वदा, प्रवर्तते। कदाचित् स्वयमेव कार्यं कुर्वाणः सुनोदितः=गुरुणा सुष्ठु प्रेरितश्चेद् स विनयवान् शिष्यः क्षिप्रं=क्षिप्रकृद् शीघ्रमेव-कार्यकारी भवति। अयं भावः—कार्यं कुर्वन् आचार्येण प्रेरितश्चेद् एव न ब्रूते—'अहं तु कार्यं करोम्येव, किं

'वित्ते' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वित्ते-वित्तः) विनय आदि गुणों से प्रसिद्ध शिष्य (अचोइए-अनोदितः) बिना कहे ही-प्रेरणा किये बिना ही-अपने गुरु महाराज के कार्यों में (निच्चं-नित्यं) सर्वदा प्रवृत्तिशील रहा करता है। (सुचोइए-सुनोदितः) गुरु महाराज अपने कार्य को करने की प्रेरणा करे तो विनयवान् शिष्य का कर्तव्य है कि वह (खिप्पं हवइ-क्षिप्रं भवति) गुरु महाराज का कार्य यतनापूर्वक शीघ्र करे। ऐसा शिष्य गुरु महाराज जब कार्य करने के लिये कहते हैं तब ऐसा नहीं कहता है कि 'मैं तो कार्य कर ही रहा हूं आप क्यों कहते हैं'। वह तो (सया-सदा) सर्वदा जो कुछ भी करने को कहा जाता है वैसे ही कहने के अनुसार (सुकयं-सुकृतं) जैसे वह अच्छी रीति से हो सकता है उसी

वित्ते इत्यादि-

અન્વયાર્થ—વિત્તે-વિત્તઃ વિનય આદિ ગુણોથી પ્રસિદ્ધ શિષ્ય અચોઇએ-અનોદિતઃ કહ્યા વગર પ્રેરણા કર્યા વગર-પોતાના ગુરુ મહારાજના કાર્યોમાં નિચ્ચં-નિત્ય સદા સર્વદા પ્રવૃત્તિશીલ રહ્યા કરે છે સુચોઇએ-સુનોદિતઃ ગુરુ મહારાજ પોતાનું કામ કરવા માટે પ્રેરણા કરે તો વિનયવાન શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે તે ખિપ્પં હવઇ-ક્ષિપ્રં ભવતિ ગુરુ મહારાજના તે કામને યત્નાપૂર્વક તુરત જ કરવા માટે વિનયી શિષ્ય ગુરુ મહારાજના તરફથી કામ માટેનું સૂચન થતાં એવું કદી પણ કહેતો નથી કે, હું કામ તો કરી રહ્યો છું આપ શા માટે કહો છો. તે તો સયા-સદા સર્વદા એને જે કાંઈ કહેવામાં આવે તે કામ તે કહેવા અનુસાર સુકયં-સુકૃતં જેમ તે સારી રીતે થઈ શકે એ રીતે કિચ્ચાઈં કુવ્વઇ-કૃત્યાનિ

छाया—मनोगत वाक्यगतं, ज्ञात्वा आचार्यस्य तु।
तत् परिगृह्य वाचा, कर्मणा उपपादयेत् ॥४३॥

टीका—'मणोगयं' इत्यादि—

आचार्यस्य मनोगतं=मनसि वर्तमानं, तथा वाक्यगतं=वचसि स्थितं तु शब्दात् कायगतमपि कार्यं पूर्वं ज्ञात्वा, पश्चात् तत्=कार्यं वाचा परिगृह्य=अङ्गीकृत्य, 'अहमेतत् कार्यं करोमि' इत्युक्त्वा शिष्यः कर्मणा=कायिकया क्रियया, उपपादयेत्=संपन्न कुर्यात्। यत् कार्यं गुरोर्मनसि विद्यमानं, 'कार्यमिद क्रियताम्' इत्यादिना वचसा वाऽभिहितं, गुरुणा क्रियमाणं वा यत् कार्यं तद् गुरुहस्तादुपादाय त्वरितमेव सुशिष्येण संपादनीयमिति भावः ॥४३॥

'मणोगयं' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(आयरियस्स मणोगय वक्कगयं-आचार्यस्य मनोगतं वाक्यगत) आचार्य महाराज के मनोगत एव वाक्यगत "तु" शब्द से कायगत कार्य को (जाणित्ता-ज्ञात्वा) पहिले जानकर पश्चात् (त-तत्) उस कार्य को (वायाए-वाचा) वाणी से (परिगिज्झ-परिगृह्य) अगीकार कर के शिष्य (कम्मुणा-कर्मणा) कायसवधी क्रिया द्वारा (उववायए-उपपादयेत्) उस कार्य को कर देवे। जो कार्य गुरु के मन में स्थित हो-गुरु ने जिस कार्य को करने का विचार किया हो 'इद कार्यम् क्रियताम्' 'यह काम करो' इस प्रकार जिस कार्य को करने के लिये उन्होंने कहा हो, अथवा गुरु महाराज जिस कार्य को स्वयं अपने हाथ से कर रहे हों तो विनयी शिष्य का कर्तव्य है कि वह उस कार्य को शीघ्र ही स्वय संपादित करे। और गुरु महाराज करते हों तो उनके हाथ से लेकर स्वयं करने लग जाय ॥ ४३ ॥

मणोगय-ईत्यादि

અન્વયાર્થ—आयरियस्स मनोगय वक्कगय-आचार्यस्य मनोगतं वाक्यगतं આચાર્ય મહારાજના મનોગત્ અને વાકયગત "तु" શબ્દથી કાયગત કાર્યને जाणित्ता-ज्ञात्वा પહેલા જાણીને પછીથી त-तत् તે કાર્યને वायाए-वाचा વાણીથી परिसिज्ज-परिगृह्य અંગિકાર કરીને શિષ્ય कमुणा-कर्मणा કાય સબધી ક્રિયા દ્વારા उववाय-उपपादयेत् એ કાર્ય કરી દે જે કાર્ય ગુરુના મનમા સ્થિત હોય, ગુરુએ જે કાર્ય કરવાનો વિચાર કર્યો હોય, "આ કામ કરો" આ પ્રકાર જે કાર્યને કરવા માટે પોતે પોતાના હાથથી કરી રહ્યા હોય તો વિનયી શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે એ તે કાર્યને તુરત જ પોતે ઉપાડી લે અને ગુરુ મહારાજ કરતા હોય તો તેમના હાથમાથી લઈને પોતે કરવા લગી જાય ॥ ૪૩ ॥

मूलम्—वित्ते अचोइए निच्चं, खिप्पं हवइ सुचोइए ।
जहोवइट्ठं सुकयं, किच्चाइं कुव्वई सया ॥४४॥

छाया—वित्तः अनोदितः नित्यं, क्षिप्रं भवति सुनोदितः ।
यथोपदिष्टं सुकृतं, कृत्यानि करोति सदा ॥ ४४ ॥

टीका—'वित्ते' इत्यादि—

वित्तः=विनयादिगुणेन प्रसिद्धः शिष्यः, अनोदितः=अप्रेरित एव गुरुकार्येषु नित्यं=सर्वदा, प्रवर्तते। कदाचित् स्वयमेव कार्यं कुर्वाणः सुनोदितः=गुरुणा सुष्ठु प्रेरितश्चेत् स विनयवान् शिष्यः क्षिप्रं=क्षिप्रकृत् शीघ्रमेव-कार्यकारी भवति। अत्र भावः—कार्यं कुर्वन् आचार्येण प्रेरितश्चेत् एवं न ब्रूते—'अहं तु कार्यं करोम्येव, किं

'वित्ते' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वित्ते-वित्तः) विनय आदि गुणों से प्रसिद्ध शिष्य (अचोइए-अनोदितः) बिना कहे ही-प्रेरणा किये बिना ही-अपने गुरु महाराज के कार्यों में (निच्चं-नित्यं) सर्वदा प्रवृत्ति शील रहा करता है। (सुचोइए-सुनोदितः) गुरु महाराज अपने कार्य को करने की प्रेरणा करें तो विनयवान् शिष्य का कर्तव्य है कि वह (खिप्पं हवइ-क्षिप्रं भवति) गुरु महाराज का कार्य यतनापूर्वक शीघ्र करे। ऐसा शिष्य गुरु महाराज जब कार्य करने के लिये कहते हैं तब ऐसा नहीं कहता है कि 'मैं तो कार्य कर ही रहा हूं आप क्यों कहते हैं'। वह तो (सया-सदा) सर्वदा जो कुछ भी करने को कहा जाता है उसे ही कहने के अनुसार (सुकयं-सुकृतं) जैसे वह अच्छी रीति से हो सकता है उसी

वित्ते इत्यादि—

અન્વયાર્થ—વિત્તે-વિત્તઃ વિનય આદિ ગુણોથી પ્રસિદ્ધ શિષ્ય અચોઇએ-અનોદિતઃ કહ્યા વગર પ્રેરણા કર્યા વગર-પોતાના ગુરુ મહારાજના કાર્યોમાં નિચ્ચં-નિત્યં સદા સર્વદા પ્રવૃત્તિશીલ રહ્યા કરે છે સુચોઇએ-સુનોદિતઃ ગુરુ મહારાજ પોતાનું કાર્ય કરવા માટે પ્રેરણા કરે તો વિનયવાન શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે તે ખિપ્પં હવઇ-ક્ષિપ્રં ભવતિ ગુરુ મહારાજના તે કામને યત્નાપૂર્વક તુરત જ કરવા માટે વિનયી શિષ્ય ગુરુ મહારાજના તરફથી કામ માટેનું સૂચન થતાં એવું કદી પણ કહેતો નથી કે હું કામ તો કરી રહ્યો છું, આપ શા માટે કહો છો. તે તો સયા-સદા સર્વદા એને જે કાંઈ કહેવામાં આવે તે કામ તે કહેવા અનુસાર સુકયં-સુકૃતં જેમ તે સારી રીતે થઈ શકે એ રીતે કિચ્ચાઇં કુવ્વઇ-કૃત્યાનિ

छाया—मनोगतं वाक्यगतं, ज्ञात्वा आचार्यस्य तु।
तत् परिगृह्य वाचा, कर्मणा उपपादयेत् ॥४३॥

टीका—'मणोगयं' इत्यादि—

आचार्यस्य मनोगतं=मनसि वर्तमानं, तथा वाक्यगतं=वचसि स्थितं तु शब्दात् कायगतमपि कार्यं पूर्वं ज्ञात्वा, पश्चात् तत्=कार्यं वाचा परिगृह्य=अङ्गीकृत्य, 'अहमेतत् कार्यं करोमि' इत्युक्त्वा शिष्यः कर्मणा=कायिकया क्रियया, उपपादयेत्=संपन्नं कुर्यात्। यत् कार्यं गुरोर्मनसि विद्यमानं, 'कार्यमिदं क्रियताम्' इत्यादिना वचसा वाऽभिहितं, गुरुणा क्रियमाणं वा यत् कार्यं तद् गुरुहस्तादुपादाय त्वरितमेव सुशिष्येण संपादनीयमिति भावः ॥४३॥

'मणोगय' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(आयरियस्स मणोगय वक्कगयं-आचार्यस्य मनोगतं वाक्यगत) आचार्य महाराज के मनोगत एव वाक्यगत "तु" शब्द से कायगत कार्य को (जाणित्ता-ज्ञात्वा) पहिले जानकर पश्चात् (त-तत्) उस कार्य को (वायाए-वाचा) वाणी से (परिगिज्झ-परिगृह्य) अगीकार कर के शिष्य (कम्मुणा-कर्मणा) कायसबधी क्रिया द्वारा (उववायए-उपपादयेत्) उस कार्य को कर देवे। जो कार्य गुरु के मन में स्थित हो-गुरु ने जिस कार्य को करने का विचार किया हो 'इद कार्यम् क्रियताम्' 'यह काम करो' इस प्रकार जिस कार्य को करने के लिये उन्होंने कहा हो, अथवा गुरु महाराज जिस कार्य को स्वयं अपने हाथ से कर रहे हों तो विनयी शिष्य का कर्तव्य है कि वह उस कार्य को शीघ्र ही स्वय संपादित करे। और गुरु महाराज करते हों तो उनके हाथ से लेकर स्वय करने लग जाय ॥ ४३ ॥

मणोगय -ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—आयरियस्स मनोगय वक्कगय-आचार्यस्य मनोगतं वाक्यगतं આચાર્ય મહારાજના મનોગત્ અને વાકયગત "तु" શબ્દથી કાયગત કાર્યને जाणित्ता-ज्ञात्वा પહેલા જાણીને પછીથી त-तत् તે કાર્યને वायाए-वाचा વાણીથી परिसिज्ज-परिगृह्य અગિકાર કરીને શિષ્ય कमुणा-कर्म्मणा કાય સબધી ક્રિયા દ્વારા उववाय-उपपादयेत् એ કાર્ય કરી દે જે કાર્ય ગુરુના મનમા સ્થિત હોય, ગુરુએ જે કાર્ય કરવાનો વિચાર કર્યો હોય, "આ કામ કરો" આ પ્રકાર જે કાર્યને કરવા માટે પોતે પોતાના હાથથી કરી રહ્યા હોય તો વિનયી શિષ્યનુ કર્તવ્ય છે કે એ તે કાર્યને તુરત જ પોતે ઉપાડી લે અને ગુરુ મહારાજ કરતા હોય તો તેમના હાથમાથી લઈને પોતે કરવા લગી જાય. ॥ ४३ ॥

मूलम्—वित्ते अचोइए निच्चं, खिप्पं हवइ सुचोइए।
जहोवइट्ठं सुकयं, किच्चाइं कुव्वई सया ॥४४॥

छाया—वित्तः अनोदितः नित्यं, क्षिप्रं भवति सुनोदितः।
यथोपदिष्टं सुकृतं, कृत्यानि करोति सदा ॥ ४४ ॥

टीका—'वित्ते' इत्यादि—

वित्तः=विनयादिगुणेन प्रसिद्धः शिष्यः, अनोदितः=अप्रेरित एव गुरुकार्येषु नित्यं=सर्वदा, प्रवर्तते। कदाचित् स्वयमेव कार्यं कुर्वाणः सुनोदितः=गुरुणा सुष्ठु प्रेरितमेव् स विनयवान् शिष्य क्षिप्र=क्षिप्रकृद् शीघ्रमेव–कार्यकारी भवति। अयं भावः—कार्यं कुर्वन् आचार्येण प्रेरितमेव् एवं न ब्रूते–'अहं तु कार्यकरोम्येव, किं

'वित्ते' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(वित्ते–वित्तः) विनय आदि गुणों से प्रसिद्ध शिष्य (अचोइए–अनोदितः) विना कहे ही–प्रेरणा किये विना ही–अपने गुरु महाराज के कार्यों में (निच्चं–नित्यं) सर्वदा प्रवृत्ति शील रहा करता है। (सुचोइए–सुनोदितः) गुरु महाराज अपने कार्य को करने की प्रेरणा कर तो विनयवान् शिष्य का कर्तव्य है कि वह (खिप्पं हवइ–क्षिप्रं भवति) गुरु महाराज का कार्य यतनापूर्वक शीघ्र करे। ऐसा शिष्य गुरु महाराज जब कार्य करने के लिये कहते हैं तब ऐसा नहीं कहता है कि 'मैं तो कार्य कर ही रहा हूं आप क्यों कहते हैं'। वह तो (सया–सदा) सर्वदा जो कुछ भी करने को कहा जाता है उसे ही कहने के अनुसार (सुकयं–सुकृतं) जैसे वह अच्छी रीति से हो सकता है उसी

वित्ते इत्यादि–

અન્વયાર્થ—વિત્તે–વિત્તઃ વિનય આદિ ગુણોથી પ્રસિદ્ધ શિષ્ય અચોઇએ–અનોદિતઃ કહ્યા વગર પ્રેરણા કર્યા વગર–પોતાના ગુરુ મહારાજના કાર્યોમાં નિચ્ચં–નિત્યં સદા સર્વદા પ્રવૃત્તિશીલ રહ્યા કરે છે સુચોઇએ–સુનોદિતઃ ગુરુ મહારાજ પોતાનું કાર્ય કરવા માટે પ્રેરણા કરે તો વિનયવાન શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે તે ખિપ્પં હવઇ–ક્ષિપ્રં ભવતિ ગુરુ મહારાજના તે કામને યત્નાપૂર્વક તુરત જ કરવા માટે વિનયી શિષ્ય ગુરુ મહારાજના તરફથી કામ માટેનું સૂચન થતાં એવું કદી પણ કહેતો નથી કે, હું કામ તો કરી રહ્યો છું, આપ શા માટે કહો છો. તે તો સયા–સદા સર્વદા એને જે કાંઈ કહેવામાં આવે તે કામ તે કહેવા અનુસાર સુકયં–સુકૃતં જેમ તે સારી રીતે થઈ શકે એ રીતે કિચ્ચાઇં કુવ્વઇ–કૃત્યાનિ

भवद्भिः प्रलप्यते ?' इति। यथोपदिष्टम्=उपदिष्टमनतिक्रम्य सर्वमुपदिष्टं कार्यं, सुकृत =सुष्ठु कृत, यथा स्यात्, तथा कार्याणि=सर्वाणि गुरुकार्याणि, सदा=सर्वकालं, करोति=संपादयति। गुरुकार्येष्वालस्यं न विधेय प्रसन्नभावेन तदेव कार्यं सत्वर करणीयमिति भावः॥ ४४॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—नच्चा नमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायए।
हवइ किच्चाण सरणं, भूयाणं जगई जहा ॥४५॥

छाया—ज्ञात्वा नमति मेधावी, लोके कीर्तिस्तस्य जायते।
भवति कृत्याना शरणं, भूतानां जगती यथा॥ ४५॥

टीका—'नच्चा' इत्यादि—

मेधावी=मर्यादावर्ती शिष्यः, ज्ञात्वा=अनन्तरोक्त सर्वमध्ययनार्थमवगम्य, नमति=नम्रीभवति विनयवान् भवतीत्यर्थः, स्वकर्तव्यकरण प्रति सादरमुद्यतो भवतीति यावत्। विनयस्य फलमाह—'लोए' इत्यादि। लोके तस्य कीर्तिः-

रीति के माफिक (किच्चाइं कुव्वइ-कृत्यानि करोति) उन सब कार्यो को सुसंपादित करता है। गुरु महाराज के कार्यो में कभी भी आलस्य नहीं करना चाहिये प्रत्युत प्रसन्नचित्त से जो कुछ भी करने को कहा जाय वह शीघ्र ही कर देना चाहिये॥ ४४॥

अब अध्ययन के अर्थ का उपसहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं- 'नच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मेहावी-मेधावी) मर्यादावर्ती शिष्य (नच्चा-ज्ञात्वा) अनन्तरोक्त इस समस्त अध्ययन के अर्थ को जानकर (नमइ-नमति) अवश्य विनयी होता है। अर्थात् अपने कर्तव्य को निभाने के लिये सादर उद्यत हो जाता है। (से लोए कित्ती जायए-तस्य लोके कीर्तिः

करोति ते બધા કામો સારીરીતે કરતો રહે છે ગુરુ મહારાજના કામોમા કદી પણ આળસ શિષ્યે ન કરવી જોઈએ જે કાંઈ કરવાનુ કહેવામા આવે તે પ્રસન્ન ચિત્તે શીઘ્ર કરી દેવુ જોઈએ ॥ ૪૪ ॥

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—नच्चा इत्यादि-

અન્વયાર્થ—मेहावी-मेधावीમર્યાદાવર્તી શિષ્ય नच्चा-ज्ञात्वा અનન્તરોક્ત આ સમસ્ત અધ્યયનના અર્થને જાણીને नमइ-नमति અવશ્ય વિનયી બને છે અર્થાત્ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવવા માટે સાદર ઉદ્[illegible]રહે છે से लोए कित्ति जायए-तस्य

'अनेन सफलीकृतं जन्म, छिन्नं च दुश्छेद्यं कर्मबन्धनं निस्तीर्णश्च दुस्तर संसार सागरः' इत्यादिरूपा, जायते=प्रादुर्भवति, अपि च-स कृत्यानां=आचार्याणां शरणम्=आश्रयो भवति, यथा जगती=पृथिवी, भूतानां=प्राणिनां शरणम्=आधारो ऽस्ति तद्वत् ॥ ४५ ॥

मूलम्—पुज्जा जस्स पसीयति, संबुद्धा पुव्वसंथुया ।
पसन्ना लाभइस्सति, विउलं अट्ठियं सुयम् ॥४६॥

छाया—पूज्या यस्य प्रसीदन्ति, संबुद्धाः पूर्वसंस्तुताः ।
प्रसन्ना लाभयिष्यन्ति, विपुलम् आर्थिकं श्रुतम् ॥ ४६ ॥

टीका—'पुज्जा' इत्यादि—

संबुद्धाः=सम्यग्ज्ञानवन्तः, पूर्वसंस्तुताः=पूर्वं सम्यक् प्रकारेण स्तुताः, श्रुतदा

जायते) जो साधु अपने कर्तव्य को निभाता है उसका उसे यह फल मिलता है कि उसकी कीर्ति इस लोक में फैल जाती है। लोग कहने लग जाते हैं कि इसने अपने जन्म को सफल बना लिया है। दुश्छेद्य कर्मबन्धन इसने छेद डाला है। दुस्तर संसार सागर इसने पार कर लिया है। (जहा-यथा) जैसे-(जगई-जगती) पृथिवी (भूयाणं सरणं हवइ-भूतानां शरणं भवति) प्राणियों के लिये आधारभूत होती है, इसी तरह वह शिष्य भी (किच्चाण सरणं हवइ-कृत्यानां शरणं भवति) अपने आचार्य महाराज का आधार बन जाता है ॥ ४५ ॥

'पुज्जा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(संबुद्धा-संबुद्धाः) पहिले-श्रुतदान के पहिले ही विनय-

એને કીર્તિ આપતા જે સાધુ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવે છે એને તેનું એ ફળ મળે છે કે તેમની કીર્તિ આ લોકમાં ફેલાઈ જાય છે લોકો કહેવા લાગે છે કે આવું પોતાના જ મને સફળ બનાવી લીધો છે કર્મોના બંધનને એવું તોડી નાખ્યા છે દુસ્તર સંસાર સાગર એવું પાર કરી લીધો છે જહા-યથા જેમ-જગઈ-જગતી પૃથ્વી ભૂયાણ સરણં હવઇ-ભૂતાનાં શરણ ભવતિ પ્રાણીઓને માટે આધારભૂત હોય છે એજ રીતે તે શિષ્ય પણ પોતાના આચાર્ય મહારાજનો આશ્રય બની જાય છે. ॥ ૪૫ ॥

પુજ્જા-ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—સંબુદ્ધા-સંબુદ્ધાઃ પહેલા શ્રુતદાનના પહેલા-વિનયગુણથી

भवद्भिः प्रलप्यते ?' इति। यथोपदिष्टम्=उपदिष्टमनतिक्रम्य सर्वमुपदिष्टं कार्यं, सुकृतं =सुष्ठु कृत, यथा स्यात्, तथा कार्याणि=सर्वाणि गुरुकार्याणि, सदा=सर्वकाल, करोति=संपादयति। गुरुकार्येष्वालस्य न विधेय प्रसन्नभावेन तदेव कार्यं सत्वरं करणीयमिति भावः ॥ ४४ ॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—नच्चा नमइ मेहावी, लोए किंत्ती से जायए।
हवइ किच्चाण सरणं, भूयाणं जगई जहा ॥४५॥

छाया—ज्ञात्वा नमति मेधावी, लोके कीर्तिस्तस्य जायते।
भवति कृत्यानां शरणं, भूतानां जगती यथा ॥ ४५ ॥

टीका—'नच्चा' इत्यादि—

मेधावी=मर्यादावर्ती शिष्यः, ज्ञात्वा=अनन्तरोक्त सर्वमध्ययनार्थमवगम्य, नमति=नम्रीभवति विनयवान् भवतीत्यर्थः, स्वकर्तव्यकरण प्रति सादरमुद्यतो भवतीति यावत्। विनयस्य फलमाह—'लोए' इत्यादि। लोके तस्य कीर्तिः-

---

रीति के माफिक (किच्चाइं कुव्वइ-कृत्यानि करोति) उन सब कार्यों को सुसंपादित करता है। गुरु महाराज के कार्यों में कभी भी आलस्य नहीं करना चाहिये प्रत्युत प्रसन्नचित्त से जो कुछ भी करने को कहा जाय वह शीघ्र ही कर देना चाहिये ॥ ४४ ॥

अब अध्ययन के अर्थ का उपसहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं— 'नच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मेहावी-मेधावी) मर्यादावर्ती शिष्य (नच्चा-ज्ञात्वा) अनन्तरोक्त इस समस्त अध्ययन के अर्थ को जानकर (नमइ-नमति) अवश्य विनयी होता है। अर्थात् अपने कर्तव्य को निभाने के लिये सादर उद्यत हो जाता है। (से लोए कित्ती जायए-तस्य लोके कीर्तिः

करोति ते બધા કામો સારીરીતે કરતો રહે છે ગુરુ મહારાજના કામોમાં કદી પણ આળસ શિષ્યે ન કરવી જોઈએ જે કાંઈ કરવાનુ કહેવામા આવે તે પ્રસન્ન ચિત્તે શીઘ્ર કરી દેવુ જોઈએ ॥ ૪૪ ॥

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—नच्चा इत्यादि-

અન્વયાર્થ—मेहावी-मेधावीમર્યાદાવર્તી શિષ્ય नच्चा-ज्ञात्वा અનન્તરોક્ત આ સમસ્ત અધ્યયનના અર્થને જાણીને नमइ-नमति અવશ્ય વિનયી બને છે અર્થાત્ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવવા માટે સાદર ઉદ્યત રહે છે. से लोए कित्ति जायए-तस्य

'अनेन सफलीकृतं जन्म, छिन्नं च दुश्छेद्यं कर्मबन्धनं निस्तीर्णश्च दुस्तरः संसार सागरः' इत्यादिरूपा, जायते=प्रादुर्भवति, अपि च-स कृत्यानां=आचार्याणां शरणम्=आश्रयो भवति, यथा जगती=पृथिवी, भूतानां=प्राणिनां शरणम्=आधारो ऽस्ति तद्वत् ॥ ४५ ॥

मूलम्—पुज्जा जस्स पसीयंति, संबुद्धा पुव्वसंथुया ।
पसन्ना लाभइस्संति, विउलं अट्ठियं सुयं ॥४६॥

छाया—पूज्या यस्य प्रसीदन्ति, संबुद्धाः पूर्वसंस्तुताः ।
प्रसन्ना लाभयिष्यन्ति, विपुलम् आर्थिकं श्रुतम् ॥ ४६ ॥

टीका—'पुज्जा' इत्यादि—

संबुद्धाः=सम्यग्ज्ञानवन्तः, पूर्वसंस्तुताः=पूर्वं सम्यक् प्रकारेण स्तुताः, भक्त्या-

---

जायते) जो साधु अपने कर्तव्य को निभाता है उसका उसे यह फल मिलता है कि उसकी कीर्ति इस लोक में फैल जाती है। लोग कहने लग जाते हैं कि इसने अपने जन्म को सफल बना लिया है। दुश्छेद्य कर्मबन्धन इसने छेद डाला है। दुस्तर संसार सागर इसने पार कर लिया है। (जहा-यथा) जैसे-(जगई-जगती) पृथिवी (भूयाणं सरणं हवइ-भूतानां शरणं भवति) प्राणियों के लिये आधारभूत होती है, इसी तरह वह शिष्य भी (किच्चाण सरणं हवइ-कृत्यानां शरणं भवति) अपने आचार्य महाराज का आधार बन जाता है ॥४५॥

'पुज्जा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(संबुद्धा-संबुद्धाः) पहिले-श्रुतदान के पहिले ही विनय

એકે કીર્તિ આપવે જે સાધુ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવે છે એને તેનું એ ફળ મળે છે કે, તેમની કિર્તી આ લોકમાં ફેલાઈ જાય છે, લોકો કહેવા લાગે છે કે આણે પોતાના જન્મને સફળ બનાવી લીધો છે કર્મના બંધનને એણે તોડી નાખ્યા છે દુસ્તર સંસાર સાગર એણે પાર કરી લીધો છે જહા-યથા જેમ-જગઈ-જગતી પૃથ્વી ભૂયાણ સરણં હવઇ-ભૂતાનાં શરણ ભવતિ પ્રાણીઓને માટે આધારભૂત હોય છે એજ રીતે તે શિષ્ય પણ પોતાના આચાર્ય મહારાજનો આશ્રય બની જાય છે. ॥૪૫॥

પુજ્જા-ઇત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—સંબુદ્ધા-સંબુદ્ધા પહેલાં શ્રુતદાનના પહેલાં-વિનયપૂર્વક

भवद्भिः प्रलप्यते ?' इति। यथोपदिष्टम्=उपदिष्टमनतिक्रम्य सर्वमुपदिष्टं कार्यं, सुकृत=सुष्ठु कृतं, यथा स्यात्, तथा कार्याणि=सर्वाणि गुरुकार्याणि, सदा=सर्वकाल, करोति=संपादयति। गुरुकार्येष्वालस्यं न विधेयं प्रसन्नभावेन तदेव कार्यं सत्वरं करणीयमिति भावः॥ ४४॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—नच्चा नमइ मेहावी, लोए किती से जायए।
हवइ किच्चाण सरणं, भूयाणं जगई जहा ॥४५॥

छाया—ज्ञात्वा नमति मेधावी, लोके कीर्तिस्तस्य जायते।
भवति कृत्यानां शरणं, भूतानां जगती यथा॥ ४५॥

टीका—'नच्चा' इत्यादि—

मेधावी=मर्यादावर्ती शिष्यः, ज्ञात्वा=अनन्तरोक्तं सर्वमध्ययनार्थमवगम्य, नमति=नम्रीभवति विनयवान् भवतीत्यर्थः, स्वकर्तव्यकरणं प्रति सादरमुद्यतो भवतीति यावत्। विनयस्य फलमाह—'लोए' इत्यादि। लोके तस्य कीर्तिः—

रीति के माफिक (किच्चाइं कुव्वइ—कृत्यानि करोति) उन सब कार्यों को सुसंपादित करता है। गुरु महाराज के कार्यों में कभी भी आलस्य नहीं करना चाहिये प्रत्युत प्रसन्नचित्त से जो कुछ भी करने को कहा जाय वह शीघ्र ही कर देना चाहिये॥ ४४॥

अब अध्ययन के अर्थ का उपसहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं—'नच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मेहावी—मेधावी) मर्यादावर्ती शिष्य (नच्चा—ज्ञात्वा) अनन्तरोक्त इस समस्त अध्ययन के अर्थ को जानकर (नमइ—नमति) अवश्य विनयी होता है। अर्थात् अपने कर्तव्य को निभाने के लिये सादर उद्यत हो जाता है। (से लोए कित्ती जायए—तस्य लोके कीर्तिः

करोति ते બધા કામો સારીરીતે કરતો રહે છે ગુરુ મહારાજના કામોમા કદી પણ આળસ શિષ્યે ન કરવી જોઈએ જે કાંઈ કરવાનુ કહેવામા આવે તે પ્રસન્ન ચિત્તે શીઘ્ર કરી દેવુ જોઈએ ॥ ૪૪ ॥

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે—नच्चा इत्यादि—

અન્વયાર્થ—मेहावी—मेधावी મર્યાદાવર્તી શિષ્ય नच्चा—ज्ञात्वा અનન્તરોક્ત આ સમસ્ત અધ્યયનના અર્થને જાણીને नमइ—नमति અવશ્ય વિનયી બને છે અર્થાત્ પોતાના કર્તવ્યને નિભાવવા માટે સાદર ઉદ્યત રહે છે. से लोए कित्ति जायए—तस्य

संप्रति श्रुतज्ञानलाभस्य फलमाह—

मूलम्-से पुज्जसत्थे सुविणीयसंसए, मणोरुई चिट्ठइ कम्मसंपया।
तवोसमायारिसमाहिसंवुडे, महज्जुई पंचवयाइं पालिया॥४७॥

छाया—स पूज्यशास्त्रः सुविनीतसंशयः, मनोरुचिस्तिष्ठति कर्मसंपदा।
तपःसमाचारीसमाधिसंवृतः, महाद्युतिः पञ्च व्रतानि पालयित्वा॥ ४७॥

टीका—'स पुज्जसत्थे' इत्यादि—

सः=शिष्यः, गुरुप्रसादात्प्राप्तश्रुतज्ञान अतएव-पूज्यशास्त्रः=पूज्यं-सर्वजन श्लाघ्यं, शास्त्रं यस्य स तथा गुरुमुखादधीतं विनयपूर्वकमधीतं च शास्त्रं समाननीयं भवतीति भावः। तथा-सुविनीतसंशयः=सुष्ठु विनीतः=प्रसादितेन गुरुणा शास्त्र सिद्धान्तार्थप्रदानेन दूरीकृतः, संशयो यस्य स तथा, कर्मसंपदा-कर्म=क्रिया दश-विधसमाचारीरूपा, तस्याः संपत्ता, तया, मनोरुचि =मनसः=गुरोर्मनसः, रुचिः=प्रीतिर्यस्मिन् स तथा, गुरुप्रिय इत्यर्थः, यद्वा-मनसि=गुरोर्मनसि मनोगते

करते हैं कि शिष्य वाचनाकाल से पहिले, तथा वाचना के समय में और वाचना के अनन्तर में विनयगुण से विशिष्ट ही रहे। यह स्वाभाविक विनयगुण ही आचार्य आदि की प्रसन्नता में हेतु माना जाता है॥४६॥

श्रुतज्ञान के लाभ का क्या फल है इसे सूत्रकार कहते हैं—
'स पुज्जसत्थे' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(पुज्जसत्थे-पूज्यशास्त्रः) सर्वजनों द्वारा श्लाघ्य है श्रुतज्ञान जिसका ऐसा (स-सः) वह शिष्य कि जिसका (सुविणीयसंसए-सुविनीत संशयः) प्रसन्न हुए गुरु महाराज द्वारा प्रदत्त शास्त्रसंमत अर्थ के अध्ययन से संशय दूर हो चुका है, तथा (कम्मसंपया-कर्मसंपदा) दशविध समाचारी की आराधना रूप संपत्ति से (मणोरुई-मनोरुचिः) जो गुरु महाराज के मनकी प्रीति का स्थान बन गया है अथवा गुरु महाराज के मनोनुकूल

શિષ્ય વાચનકાળથી પહેલાં તથા વાંચનકાળના સમયમાં તેમજ વાંચનકાળ બાદ વિનયગુણથી વિભૂષિત બની રહે. આ સ્વાભાવિક વિનયગુણ આચાર્ય આદિની પ્રસન્નતાનો હેતુ મનાય છે ॥ ૪૬ ॥

શ્રુતજ્ઞાનના લાભનું શું ફળ છે? તેને પ્રકાર બતાવે છે स पुज्जसत्थे इत्यादि-

અન્વયાર્થ—પૂજ્જસત્થે-પૂજ્યશાસ્ત્ર સર્વ જનો દ્વારા જેનું શ્રુતજ્ઞાન શ્લાઘ્ય છે એવા સ-સઃ તે શિષ્ય કે જેનું સુવિણીયસંસએ સુવિનીતસંશય ગુરુ મહારાજ દ્વારા પ્રદત્ત શાસ્ત્ર સંમત અર્થના અધ્યયનથી જેનો સંશય દૂર થયેલ છે તથા કમ્મસંપયા-કર્મસંપદા દશવિધ સમાચારીની આરાધના રૂપ સંપત્તિથી મણોરુઈ-મનોરુચિ જે ગુરુમહારાજના મનની પ્રીતિનું સ્થાન બની ગયેલ છે. અથવા

नात् पूर्वमेव विनयेनानुरञ्जिता इत्यर्थः पूज्याः=आचार्यादयः, यस्य शिष्यस्य प्रसी-दन्ति=प्रसन्ना भवन्ति, ते प्रसन्नाः सन्तः विपुलं=विस्तीर्णम्, आर्थिकम्=अर्थो मोक्षः स एव प्रयोजनमस्येत्यार्थिक–मोक्षजनकं श्रुतं=श्रुतज्ञानम्–अङ्गोपाङ्गादिभेद-युक्तं लाभयिष्यन्ति=प्रापयिष्यन्ति ॥ पूज्यप्रसादनस्यानन्तरंफलं श्रुतलाभः पर-पराफल तु मुक्तिरिति बोध्यम् ।

'संबुद्धा' इति विशेपणेन–श्रुतज्ञानदानयोग्यता सूचिता ।

'पूर्वसंस्तुताः' इत्यनेन वाचनाकालात् प्राग्, वाचनाकाले, तदनन्तर चेति कालत्रये वर्तमानः स्वाभाविकविनय एव प्रसन्नतायाः कारणमस्तीति सूचितम् ॥४६॥

गुण से अनुरंजित हुए ऐसे (पुज्जा–पूज्या) पूज्य आचार्य महाराज आदि (जस्स पसीयंति–यस्य प्रसीदंति) जिस शिष्य के ऊपर प्रसन्न हो जाते है । (पसन्ना विउल अट्ठियं सुयं–प्रसन्नाः विपुल आर्थिकं श्रुतम्) उसके लिये प्रसन्न हुए वे विस्तीर्ण, एवं मोक्षजनक श्रुत की (लाभइस्संति –लाभयिष्यन्ति) प्राप्ति कराने वाले होते हैं । तात्पर्य इसका यह है कि जब पूज्य आचार्य महाराज, शिष्य के ऊपर उसके विनयगुण से प्रसन्न हो जाते हैं तो उस शिष्य को उनकी प्रसन्नता का लाभ यह मिलता है कि वह अंग उपांग आदि भेदविशिष्ट श्रुतज्ञान को प्राप्त कर लेता है। यह उनकी प्रसन्नता का साक्षात् फल है। परंपरा फल यह है कि उसको मुक्तिका लाभ होता है।

इस गाथा के "संबुद्धा" इस विशेषण से श्रुतज्ञान के देने की योग्यता सूचित होती है। "पूर्वसंस्तुताः" इस विशेषण से सूत्रकार यह सूचित

અનુરંજીત બનેલ એવા पुज्जा–पूज्या પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ जस्स-पसीयति–यस्यप्रसीदंति જે શિષ્ય ઉપર પ્રસન્ન થઈ જાય છે प्रसन्ना विउलं अट्ठिय सुय –प्रसन्ना विपुल आर्थिकं श्रुत એને માટે પ્રસન્ન થયા તે વિસ્તીર્ણ અને મોક્ષ જનક શ્રુતની लाभइस्संति–लाभइष्यन्ति પ્રાપ્તિ કરાવવાવાળા હોય છે મતલબ આનો એ છે કે, જ્યારે આચાર્ય મહારાજ શિષ્યના વિનયગુણુથી તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈ જાય છે ત્યારે એ શિષ્યને એમની પ્રસન્નતાનો લાભ એ મળે છે કે, તે અ ગ ઉપાગ આદિ ભેદ વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનનો પ્રાપ્ત કરનાર બને છે એ તેમની પ્રસન્નતાનુ સાક્ષાત ફળ છે, અને પર પરા ફળ એ છે કે તેને મુક્તિનો લાભ મળે છે

આ ગાથાના "सुवुद्धा" આ વિશેષણુથી શ્રુતજ્ઞાન આપવાની યોગ્યતા સૂચિત થાય છે पूर्वसंस्तुता આ વિશેષણુથી સૂત્રકાર એવુ સૂચિત કરે છે કે,

संप्रति श्रुतज्ञानलाभस्य फलमाह—

मूलम्—से पुज्जसत्थे सुविणीयसंसए, मणोरुई चिट्ठइ कम्मसंपया।
तवोसमायारिसमाहिसंवुडे, महज्जुई पंचवयाइं पालिया ॥४७॥

छाया—स पूज्यशास्त्रः सुविनीतसंशयः, मनोरुचिस्तिष्ठति कर्मसंपदा।
तपःसमाचारीसमाधिसंवृतः, महाद्युतिः पञ्च व्रतानि पालयित्वा ॥ ४७ ॥

टीका—'स पुज्जसत्थे' इत्यादि—

सः=शिष्यः, गुरुप्रसादात्प्राप्तश्रुतज्ञानः अत एव—पूज्यशास्त्रः=पूज्य—सर्वजन श्लाघ्यं, शास्त्रं यस्य स तथा गुरुमुखादधीतं विनयपूर्वकमधीतं च शास्त्रं संमाननीयं भवतीति भावः। तथा—सुविनीतसंशयः=सुष्ठु विनीतः=प्रसादितेन गुरुणा शास्त्र-सिद्धान्तार्थप्रदानेन दूरीकृतः, संशयो यस्य स तथा, कर्मसंपदा—कर्म=क्रिया दश-विधसमाचारीरूपा, तस्याः संपत्तिः, तया, मनोरुचिः=मनसः=गुरोर्मनसः, रुचिः=प्रीतिर्यस्मिन् स तथा, गुरुप्रिय इत्यर्थः, यद्वा—मनसि=गुरोर्मनसि मनोगत

करते हैं कि शिष्य वाचनाकाल से पहिले, तथा वाचना के समय में और वाचना के अनन्तर में विनयगुण से विशिष्ट ही रहे। यह स्वाभा-विक विनयगुण ही आचार्य आदि की प्रसन्नता में हेतु माना जाता है ॥४६॥

श्रुतज्ञान के लाभ का क्या फल है इसे सूत्रकार कहते हैं—
'स पुज्जसत्थे' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(पुज्जसत्थे—पूज्यशास्त्रः) सर्वजनों द्वारा श्लाघ्य है श्रुतज्ञान जिसका ऐसा (स—सः) वह शिष्य कि जिसका (सुविणीयसंसए—सुविनीत संशयः) प्रसन्न हुए गुरु महाराज द्वारा प्रदत्त शास्त्रसंमत अर्थ के अध्ययन से संशय दूर हो चुका है, तथा (कम्मसंपया—कर्मसंपदा) दशविध समा-चारी की आराधना रूप संपत्ति से (मणोरुई—मनोरुचिः) जो गुरु महाराज के मनकी प्रीति का स्थान बन गया है अथवा गुरु महाराज के मनोनुकूल

શિષ્ય વાચનકાળથી પહેલાં તથા વાચનકાળના સમયમાં તેમજ વાચનકાળ બાદ વિનયગુણથી વિભૂષિત બની રહે. આ સ્વાભાવિક વિનયગુણ આચાર્ય આદિની પ્રસન્નતાનો હેતુ મનાય છે ॥ ૪૬ ॥

શ્રુતજ્ઞાનના લાભનું શું ફળ છે? તેનો પ્રકાર બતાવે છે स पुज्जसत्थे इत्यादि—

અન્વયાર્થ—પુજ્જસત્થે—પૂજ્યશાસ્ત્રઃ સર્વ જનો દ્વારા જેનું શ્રુતજ્ઞાન શ્લાઘ્ય છે એવા સ—સ તે શિષ્ય કે જેનું સુવિણીયસંસએ સુવિનીતસંશય ગુરુ મહારાજ દ્વારા પ્રાપ્ત શાસ્ત્ર સંમત અર્થના અધ્યયનથી જેનો સંશય દૂર થયેલ છે તથા કમ્મસંપયા—કર્મસંપદા દશવિધ સમાચારીની આરાધના રૂપ સંપત્તિથી મનોરુઈ—મનોરુચિ જે ગુરુમહારાજના મનની પ્રીતિનું સ્થાન બની ગયેલ છે. અથવા

कार्ये रुचिरिच्छा यस्य स मनोरुचिः-गुरुमनोऽनुवर्ती न तु स्वेच्छाचारी निवृति= आस्ते तथा-तपःसमाचारीसमाधिसंवृतः-तपसोऽनशनादिद्वादशविधस्य समाचारी च समाधिश्च तपःसमाचारीसमाधी, ताभ्यां संवृतः=निरुद्धास्रवः, पञ्च व्रतानि=प्राणातिपातविरमणादीनि पञ्चमहाव्रतानि पालयित्वा=निरतिचारं समाराध्य महाद्युतिः =महती द्युति र्यस्य स महाद्युतिः=तपस्तेजःसमन्वितः, तेजोलेश्यापुलाकलब्ध्यादि सहितो भवतीत्यर्थः ॥ ४७ ॥

कार्य को संपादन करने की जिसकी इच्छा बनी रहती है-गुरु महाराज की इच्छानुसार चलने वाला, स्वेच्छाचारी नहीं। एवं (तवोसमायारिसमाहिसंवुडे-तपःसमाचारीसमाधिसंवृतः) अनशन आदि बारह प्रकार के तप के अनुष्ठान से, तथा चित्तकी शुद्धिरूप समाधि से जिसने आस्रव के द्वारको निरुद्ध कर दिया है (पंचवयाइं पालिया-पंचव्रतानि पालयित्वा) पांच प्राणातिपातविरमण आदि महाव्रतों का निरतिचार पालन करके (महज्जुई चिट्ठइ-महाद्युतिः तिष्ठति) तपस्तेज से समन्वित होता हुआ तेजोलेश्या एवं पुलाकलब्धि आदि से सहित होता है।

भावार्थ—गुरु महाराज के प्रसाद से जिसने श्रुतज्ञान प्राप्त कर लिया है ऐसा शिष्य शास्त्रसमत अर्थ में विगतसंशयहोकर जनता द्वारा प्रसंशनीयज्ञानवाला माना जाता है। उसके वचन को जनता निस्संदेह अंगीकार कर लेनेमें निस्संकोचित हो जाती है। उसकी विनयादि

પોતાના ગુરુ મહારાજના મનોનુકૂળ કાર્ય સંપાદન કરવાની ઇચ્છા જેની બની રહે છે એવા ગુરુ મહારાજની ઈચ્છાનુસાર ચાલવાવાળા સ્વેચ્છાચારી નહિ એવા શિષ્ય કે જેણે तवोसमायारिसमाहिसंवुडे-तप समाचारीसमाधिसंवृत અનશન આદિ બાર પ્રકારનાતપના અનુષ્ઠાનથી તથા ચિત્તની શુદ્ધિરૂપ સમાધીથી જેણે આશ્રવના દ્વારને નિરૂદ્ધ કરી દીધા છે, पंचवयाइं पालिया-पंचव्रतानि पालयित्वा પંચ પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ મહાવ્રતોને નિરતિચાર પાલન કરી महज्जुई चिट्ठइ-महाद्युति तिष्ठति તપસ્તેજથી સમન્વિત થઈ તેજો લેશ્યા એવં પુલાકલબ્ધિ આદિથી સહિત બને છે.

ભાવાર્થ—ગુરુ મહારાજના પ્રસાદથી શ્રુતજ્ઞાન જેણે પ્રાપ્ત કરી લીધું છે એવા શિષ્ય શાસ્ત્રીય સંમત અર્થમાં વિગતસંશય બનીને જનતા દ્વારા પ્રશંસનીય જ્ઞાનવાળા માનવામાં આવે છે એવા વચનને જનતા નિઃસંદેહ અંગીકાર કરવામાં સંકોચરહિત બની જાય છે. એની ક્રિયા-સંપત્તિથી ગુરુ મહારાજ

मूलम्—से देवगंधव्वमणुस्सपूइए, चइत्तु देहं मलपंकपुव्वयं।
सिद्धे वा हवइ सासए, देवे वा अप्परए महिड्डिए त्ति बेमि ॥४८॥
[स सिद्धए वा हवए य सासए, सुरेय वा अप्परए महिड्डिए-त्तिबेमि]
॥ उत्तरज्झयणस्स पढमज्झयणं समत्तं ॥

छाया—स देव गन्धर्वमनुष्यपूजितः, त्यक्त्वा देहं मलपङ्कपूर्वकम्।
सिद्धो वा भवति शाश्वतः, देवो वा अल्परजा महर्द्धिक इति ब्रवीमि ॥४८॥
[स सिद्धो वा भवति च शाश्वतः, सुरश्च वा अल्परजा महर्द्धिका-इति ब्रवीमि]

टीका—'स देवगंधव्व०' इत्यादि—

सः=पूर्वोक्तलक्षणविशिष्टो विनयवान् शिष्यः, इह लोके देवगन्धर्वमनुष्य पूजितः=देवैः=वैमानिक ज्योतिष्कैः, गन्धर्वैः=गन्धर्वनिकायोपलक्षितैर्व्यन्तरैः भवनपतिभिः, मनुष्यैः=चक्रवर्त्यादिभिः पूजितः संमानितो भवति। यथा मलपङ्कपूर्वकं=मलं=विण्मूत्रादिकं, तदेव पङ्कः कर्ममलस्तेन पूर्वकं=दुर्गन्धियुक्तदेहम्=औदारिकं

क्रियासंपत्ति से गुरु महाराज उस पर सदा प्रसन्न रहा करते हैं। बारह प्रकार की तपस्या से वह कर्मों के आस्रव को रोकने वाला हो जाता है। पांच महाव्रतों की आराधना से उसका आत्मिक बल विशिष्ट होकर उसको तपस्तेज की लब्धि से संपन्न बना देता है ॥ ४७ ॥

'सदेव' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(स-सः) पूर्वोक्त लक्षणों से विशिष्ट विनयशाली शिष्य (देवगंधव्वमणुस्सपूइए-देवगन्धर्वमनुष्य पूजित) देव वैमानिक ज्योतिष्क देवों से गंधर्व-गंधर्वनिकाय से उपलक्षित व्यन्तर देवों से, एवं भवनपति देवों से, तथा मनुष्यों-चक्रवर्ती आदि से पूजित होता है। तथा (मलपं

જેના પર સદા પ્રસન્ન રહ્યા કરે છે અને બાર પ્રકારની તપસ્યાથી તે કર્મના આસ્રવને રોકનાર બની જાય છે અને પાંચ મહાવ્રતોની આરાધનાથી એનુ આત્મિક બળ વિશિષ્ટ બને છે અને આથી તેને તપસ્તેજની લબ્ધિ સંપન્ન બનાવે છે ॥ ૪૭ ॥

"સ દેવ" ઈત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—સ-સઃ પૂર્વોક્ત લક્ષણોથી વિશિષ્ટ વિનયશાળી શિષ્ય દેવ ગંધવ્વ મણુસ્સપૂઈએ-દેવ ગંધર્વ મનુષ્ય પૂજિતઃ દેવ-વૈમાનિક જ્યોતિષ્ક દેવો ગંધવ-ગંધર્વ નિકાયથી ઉપલક્ષિત વ્યન્તર દેવ અને ભવનપતિ દેવો તથા મનુષ્યો-ચક્રવર્તી આદિથી પૂજ્ય બને છે તથા મલપંક પૂવ્વ દેહ ચઇત્તુ-મલપંકપૂર્વકં દેહં ત્યક્ત્વા

मनुष्यशरीरं, त्यक्त्वा, शाश्वतः=सर्वकालावस्थायी जन्ममरणरहितः सिद्धो भवति। वा=अथवा, सावशेषकर्मा तु अल्परजाः=अल्पकर्मा महर्द्धिकः=महती=दिव्या ऋद्धिः= विमानादिसम्पत्, उपलक्षणेन दिव्यानि द्युतियशोवर्णबलवीर्यादीनि च यस्य स महर्द्धिकः, तत्र=द्युतिः–शरीराभरणकान्तिः, यशः=कीर्तिः, वर्णः=शुक्लादिः, बलं= शारीरिकपराक्रमः, वीर्यम्=आत्मबलम्, आदिपदेन–इतोऽन्यदपि संग्राह्यम्, एभिः संपन्नः, देवो भवति।

कपूइयं देहं चइत्तु–मलपंकपूतिक देहं त्यक्त्वा) शुक्रशोणित से जन्य इस औदारिक शरीर का परित्याग कर (सासए सिद्धे हवइ–शाश्वतः सिद्धो वा भवति) अनंत काल तक सदा सिद्धि स्थान में रहने वाला सिद्ध परमात्मा हो जाता है। (वा) अथवा यदि वह सिद्ध नहीं बने तो (अप्परएमहिड्ढिए देवे वा हवइ–अल्परजाः महर्द्धिकः देवो वा भवति) अल्पकर्मा महर्द्धिक देव हो जाता है।

भावार्थ — पूर्वोक्तलक्षणविशिष्ट विनीत शिष्य देवादिक द्वारा पूज्य होता है, एवं इस अपवित्र औदारिक शरीर का परित्याग कर सिद्ध हो जाना है। यदि कर्म शेष रह जाय तो वह महाऋद्धिशाली देव होता है। यहां ऋद्धिसे द्युति, यश, वर्ण, बल, वीर्य इन सबका ग्रहण हुवा है। विमान आदि संपत्ति का नाम ऋद्धि है। शरीर एव आभरण की कान्ति का नाम द्युति है। कीर्त्ति का नाम यश है। शरीर का जो शुक्ल आदि वर्ण है – उसका नाम वर्ण है। शारीरिक पराक्रम का नाम बल एव आत्मजन्य शक्ति का नाम वीर्य है।

શુક્ર શોણિત જન્ય આ ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરી सासए सिद्धे हवइ–शाश्वत सिद्धो भवति અનન્તકાળ સુધી સદા સિદ્ધિ સ્થાનમા રહેવાવાળા સિદ્ધ પરમાત્મા બની જાય છે वा અથવા જો તે સિદ્ધ ન બને તો, અલ્પકર્મા મહ ર્દ્ધિક દેવ બની જાય છે

ભાવાર્થ—પૂર્વોક્ત લક્ષણુવિશિષ્ટ વિનીત શિષ્ય દેવાદિક દ્વારા પૂજ્ય બને છે અને આ અપવિત્ર ઔદારિક શરીરનો પરિત્યાગ કરી કા તો સિદ્ધ બની જાય છે જો કર્મ શેષ રહી જાય તો તે મહાઋદ્ધિ શાળી દેવ બને છે ઋદ્ધિથી દ્યુતિ, યશ, વર્ણુ, બળ, વીર્ય, આ બધાનુ ગાથામા ગ્રહણુ કરેલ છે, વિમાન આદિ સ પત્તિનુ નામ ઋદ્ધિ છે શરીર અને આભરણુની કાન્તિનુ નામ દ્યુતિ છે, કીર્તિનુ નામ યશ છે શરીરનો જે શુકલ આદિ વર્ણુ છે–દ્રવ્ય લેશ્યા છે-એનુ નામ વર્ણુ છે. શારીરિક પ્રરાક્રમનુ નામ બળ છે. અને આત્મજન્ય

इति शब्दः समाप्तिबोधकः, अथवा 'इति' पदम्-अमुना प्रकारेण एतद् विनयश्रुताख्यमध्ययनं ब्रवीमि यथा भगवता कथितं तथा कथयामि न तु स्वबुद्ध्या परिकल्प्य किंचिद् ब्रवीमीत्यर्थः ॥ ४८ ॥

इति श्रीविश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापक-प्रवि-शुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपति-कोल्हापुरराजप्रदत्त-
"जैनशास्त्राचार्य"-पदभूषित-कोल्हापुर-राजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-
श्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीमदुत्तराध्ययन
सूत्रस्य प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्यायां
विनयसमाधिनामकं प्रथममध्ययनं
संपूर्णम् ॥ १ ॥

('त्तिबेमि'-इति ब्रवीमि) यह पद अध्ययनकी समाप्ति का सूचक है, इसका यह अर्थ है कि-श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं कि हे जम्बू! यह विनयश्रुत नाम का अध्ययन जैसा भगवान से सुना है उसी तरह का मैंने कहा है। इस में अपनी बुद्धि से कल्पित कुछ नहीं कहा गया है ॥ ४८ ॥

विनयश्रुतनामक प्रथम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १ ॥

[illegible] 'त्तिबेमि' इति ब्रवीमि आ पद अध्ययननी समाप्तिनु सूचक छे तेनो अर्थ आ छे के-श्री सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामीने कहे छे के हे जम्बू! आ विनयश्रुत नामनुं अध्ययन जेवुं भगवानथी सांभळ्युं छे तेज प्रकारे मे कह्युं छे आमां पोतानी बुद्धिथी कल्पित कोई नथी कह्युं ॥ ४८ ॥

॥ आ विनयश्रुत नामनुं प्रथम अध्ययन संपूर्ण ॥ १ ॥

मनुष्यशरीरं, त्यक्त्वा, शाश्वतः=सर्वकालावस्थायी जन्ममरणरहितः सिद्धो भवति। वा=अथवा, सावशेषकर्मा तु अल्परजाः=अल्पकर्मा महर्द्धिकः=महती=दिव्या ऋद्धिः= विमानादिसम्पत्, उपलक्षणेन दिव्यानि द्युतियशोवर्णबलवीर्यादीनि च यस्य स महर्द्धिकः, तत्र=द्युतिः-शरीराभरणकान्तिः, यशः=कीर्तिः, वर्णः=शुक्लादिः, बलं= शारीरिकपराक्रमः, वीर्यम्=आत्मबलम्, आदिपदेन-इतोऽन्यदपि सग्राह्यम्, एभिः संपन्नः, देवो भवति।

कपूइयं देहं चइत्तु-मलपंकपूतिक देह त्यक्त्वा) शुक्रशोणित से जन्य इस औदारिक शरीर का परित्याग कर (सासए सिद्धे हवइ-शाश्वतः सिद्धो वा भवति) अनंत काल तक सदा सिद्धि स्थान में रहने वाला सिद्ध परमात्मा हो जाता है। (वा) अथवा यदि वह सिद्ध नहीं बने तो (अप्परएमहिड्ढिए देवे वा हवइ-अल्परजाः महर्द्धिकः देवो वा भवति) अल्पकर्मा महर्द्धिक देव हो जाता है।

भावार्थ — पूर्वोक्तलक्षणविशिष्ट विनीत शिष्य देवादिक द्वारा पूज्य होता है, एवं इस अपवित्र औदारिक शरीर का परित्याग कर सिद्ध हो जाता है। यदि कर्म शेष रह जाय तो वह महाऋद्धिशाली देव होता है। यहां ऋद्धिसे द्युति, यश, वर्ण, बल, वीर्य इन सबका ग्रहण हुवा है। विमान आदि संपत्ति का नाम ऋद्धि है। शरीर एवं आभरण की कान्ति का नाम द्युति है। कीर्त्ति का नाम यश है। शरीर का जो शुक्ल आदि वर्ण है - उसका नाम वर्ण है। शारीरिक पराक्रम का नाम बल एव आत्मजन्य शक्ति का नाम वीर्य है।

શુક્ર શોણિત જન્ય આ ઔદારિક શરીરને પરિત્યાગ કરી सासए सिद्धे हवइ- शाश्वत सिद्धो भवति અનન્તકાળ સુધી સદા સિદ્ધિ સ્થાનમા રહેવાવાળા સિદ્ધ પરમાત્મા બની જાય છે वा અથવા જો તે સિદ્ધ ન બને તો, અલ્પકર્મા મહર્દ્ધિક દેવ બની જાય છે

ભાવાર્થ—પૂર્વોક્ત લક્ષણુવિશિષ્ટ વિનીત શિષ્ય દેવાદિક દ્વારા પૂજ્ય બને છે અને આ અપવિત્ર ઔદારિક શરીરને પરિત્યાગ કરી કા તો સિદ્ધ બની જાય છે જો કર્મ શેષ રહી જાય તો તે મહાઋદ્ધિ શાળી દેવ બને છે ઋદ્ધિથી દ્યુતિ, યશ, વર્ણ, બળ, વીર્ય, આ બધાનુ ગાથામા ગ્રહણુ કરેલ છે, વિમાન આદિ સપત્તિનુ નામ ઋદ્ધિ છે શરીર અને આભરણુની કાન્તિનુ નામ દ્યુતિ છે, કીર્તિનુ નામ યશ છે શરીરને જે શુકલ આદિ વર્ણ છે-દ્રવ્ય લેશ્યા છે-એનુ નામ વર્ણ છે. શારીરિક પ્રરાક્રમનુ નામ બળ છે. અને આત્મજન્ય

टीका—श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजम्बूस्वामिनं प्रति कथयति—'सुयं मे आउसं!' इत्यादि। हे आयुष्मन्! भगवता=ज्ञानादियुक्तेन, तेन=तीर्थकरेण, एवम्=वक्ष्यमाणप्रकारेण, यत् आख्यातं=सकलजीवभाषापरिणामिन्या भाषया कथितम्, उक्तञ्च—

देवा दैवीं नरा नारीं, शबराश्चापि शाबरीम्।
तिर्यञ्चोऽपि हि तैरश्चीं, मेनिरे भगवद्गिरम्॥ १॥

तत्, मे=मया, श्रुतम्। भगवत्कथितमेवार्थं तवाग्रे वर्णयामीति भावः। अस्य सविस्तरं व्याख्यानं जिज्ञासुभिराचाराङ्गसूत्रस्य मत्कृताचारचिन्तामणिटीकायां द्रष्टव्यम्। यद्वा—'आउसंतेण' इत्येकं पदं, 'मया' इत्यस्य विशेषणम्।

श्री सुधर्मा स्वामी श्री जंबूस्वामी से कहते हैं—(आउस-आयुष्मन्) कि हे आयुष्मन्! जम्बू! (तेणं भगवया एवमक्खायं-तेन भगवता एवं आख्यातम्) ज्ञानादि गुणों से युक्त उन तीर्थंकर भगवान् श्री महावीर स्वामी ने वक्ष्यमाण प्रकार से कहा है वह (मे सुयं-मया श्रुतम्) मैंने सुना है वही मैं कहता हूं। प्रभु की भाषा सर्वभाषामय होती है, कहा भी है—"देवा दैवीं" इत्यादि।

प्रभु की वाणी को देव, मनुष्य, आर्य, अनार्य, तिर्यञ्च, सभी अपनी अपनी भाषा में समझते हैं।

इस सूत्र का विस्तृत विवेचन आचारांग सूत्र की आचारचिन्तामणि टीका में किया गया है, इसलिए जिज्ञासु को वहां से देख लेना चाहिये। "आउसं तेण" इस पद की संस्कृत छाया "आयुष्मन् तेन" ऐसी न

શ્રી સુધર્મસ્વામી, શ્રી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે આઉસં-આયુષ્મન્' હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ! તેણ ભગવયા એવમક્ખાયં-તેન ભગવતા એવં આખ્યાતમ્ જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત એવા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ વક્ષ્યમાણ પ્રકારે કહ્યું છે તે સુયં-મયા શ્રુતમ્-તે મેં સાંભળ્યું છે એ હું કહું છું પ્રભુની ભાષા સર્વભાષામય હોય છે કહ્યું પણ છે—દેવા દૈવી ઈત્યાદિ.

પ્રભુની વાણીને દેવ મનુષ્ય આર્ય અનાર્ય તિર્યંચ સઘળા પોત પોતાની ભાષામાં સમજે છે

આ સૂત્રનું વિસ્તૃત વિવેચન આચારાંગસૂત્રની આચારચિંતામણી ટીકામાં કરેલ છે માટે જીજ્ઞાસુએ ત્યાંથી જોઈ લેવું જોઈએ. "આઉસં તેણં" એ પદની સંસ્કૃત છાયા 'આયુષ્મન્ તેન' એવી ન થતાં આઉસંતેણં" "આવસતા"

द्वितीयाध्ययनम् ।

विनयश्रुताख्य प्रथममध्ययन वर्णितम् , इदानीं द्वितीयमध्ययनं प्रारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने विनयः सविस्तरं वर्णितः, स चानुकूलप्रतिकूलपरीषहजयनशीलैरेव कर्त्तुं शक्यते इति द्वितीय परीषहाख्यमध्ययनं प्रारभ्यते-

यद्वा—विनयाराधकाः प्रायः परीषहभाजो भवन्त्येवेति द्वितीय परीषहाख्यमध्ययन प्रारभ्यते, तस्येदमाद्य सूत्रम्—

मूलम्—सुयं मे आउसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा ॥१॥

छाया—श्रुतं मे आयुष्मन् ! तेन भगवता एवमाख्यातम्—इह खलु द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिता , यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्याया परिव्रजन् स्पृष्टो नो विनिहन्येत ॥१॥

द्वितीय अध्ययन ।

विनयश्रुत नाम के प्रथम अध्ययन का वर्णन हुवा, अब सूत्रकार द्वितीय अध्ययन का वर्णन करते हैं। प्रथम अध्ययन के साथ इसका सबंध इस प्रकार है–प्रथम अध्ययन में विस्तारपूर्वक विनयधर्म का वर्णन करने में आया है। उस विनयधर्म की आराधना परीषहों को जीतने वाला ही कर सकता है, और विनयशील को प्रायः परीषह उत्पन्न होते ही हैं इसलिए अब परीषहाध्ययन कहते हैं जिसका यह प्रथमसूत्र है—"सुयंमे" इत्यादि ।

બીજું અધ્યયન

વિનય શ્રુત નામના પ્રથમ અધ્યયનનુ વર્ણન પુરૂ થયુ હવે સૂત્રકાર બીજા અધ્યયનનુ વર્ણન કરે છે પ્રથમ અધ્યયનની સાથે એનો સબધ આ પ્રકારનો છે પ્રથમ અધ્યયનમા વિસ્તાર પૂર્વક વિનય ધર્મનુ વર્ણન કરવામા આવેલ છે તે વિનય ધર્મની આરાધના પરિષહને જીતવાવાળા જ કરી શકે છે અને વિનયશીલને પરિષહ ઘણે ભાગે ઉત્પન્ન થાય જ છે, આ માટે હવે "પરિષહાધ્યયન" કહેવામા આવે છે જેનુ આ પ્રથમ સૂત્ર છે સુયમે ઈત્યાદિ.

टीका—श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजम्बूस्वामिनं प्रति कथयति—'सुयं मे आउसं!' इत्यादि। हे आयुष्मन्! भगवता=ज्ञानादियुक्तेन, तेन=तीर्थकरेण, एवम्=वक्ष्यमाणप्रकारेण, यत् आख्यातं=सकलजीवभाषापरिणामिन्या भाषया कथितम्, उक्तञ्च—

देवा दैवीं नरा नारीं, शबराश्चापि शावरीम्।
तिर्यञ्चोऽपि हि तैरश्चीं, मेनिरे भगवद्गिरम्॥ १॥

तत्, मे=मया, श्रुतम्। भगवत्कथितमेवार्थं तवाग्रे वर्णयामीति भावः। अस्य सविस्तरं व्याख्यानं जिज्ञासुभिराचाराङ्गसूत्रस्य मत्कृताचारचिन्तामणिटीकायां द्रष्टव्यम्। यद्वा—'आउसंतेणं' इत्येकं पदं, 'मया' इत्यस्य विशेषणम्।

श्री सुधर्मा स्वामी श्री जंबूस्वामी से कहते हैं—(आउस–आयुष्मन्) कि हे आयुष्मन्! जम्बू! (तेणं भगवया एवमक्खायं–तेन भगवता एवं आख्यातम्) ज्ञानादि गुणों से युक्त उन तीर्थंकर भगवान् श्री महावीर स्वामी ने वक्ष्यमाण प्रकार से कहा है वह (मे सुयं–मया श्रुतम्) मैंने सुना है वही मैं कहता हूं। प्रभु की भाषा सर्वभाषामय होती है, कहा भी है—"देवा दैवीं" इत्यादि।

प्रभु की वाणी को देव, मनुष्य, आर्य, अनार्य, तिर्यञ्च, सभी अपनी अपनी भाषा में समझते हैं।

इस सूत्र का विस्तृत विवेचन आचारांग सूत्र की आचारचिन्तामणि टीका में किया गया है, इसलिए जिज्ञासु को वहां से देख लेना चाहिये। "आउसं तेण" इस पद की संस्कृत छाया "आयुष्मन् तेन" ऐसी न

શ્રી સુધર્માસ્વામી શ્રી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે આઉસં-આયુષ્મન્' હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ! તેણ ભગવયા એવમક્ખાયં-તેન ભગવતા એવં આખ્યાતમ્ જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત એવા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ વક્ષ્યમાણ પ્રકારથી કહ્યું છે તે સુયં-મયા શ્રુતમ્–તે મેં સાંભળ્યું છે એ હું કહું છું પ્રભુની ભાષા સર્વભાષામય હોય છે કહ્યું પણ છે—દેવા દૈવી ઈત્યાદિ.

પ્રભુની વાણીને દેવ, મનુષ્ય આર્ય અનાર્ય તિર્યંચ સઘળા પોત પોતાની ભાષામાં સમજે છે

આ સૂત્રનું વિસ્તૃત વિવેચન આચારાંગસૂત્રની આચારચિંતામણી ટીકામાં કરેલ છે. માટે જીજ્ઞાસુએ ત્યાંથી જોઈ લેવું જોઈએ. "આઉસં તેણ' એ પદની સંસ્કૃત છાયા "આયુષ્મન્ તેન એવી ન થતાં આઉસંતેણં' 'આવસતા"

द्वितीयाध्ययनम् ।

विनयश्रुताख्यं प्रथममध्ययनं वर्णितम् , इदानीं द्वितीयमध्ययनं प्रारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने विनयः सविस्तरं वर्णितः, स चानुकूलप्रतिकूलपरीषहजयनशीलैरेव कर्त्तुं शक्यते इति द्वितीय परीषहाख्यमध्ययनंप्रारभ्यते—

यद्वा—विनयाराधकाः प्रायः परीषहभाजो भवन्त्येवेति द्वितीय परीषहाख्यमध्ययनं प्रारभ्यते, तस्येदमाद्य सूत्रम्—

मूलम्—सुयं मे आउसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा ॥१॥

छाया—श्रुतं मे आयुष्मन् ! तेन भगवता एवमाख्यातम्—इह खलु द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिता , यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्यांया परिव्रजन् स्पृष्टो नो विनिहन्येत ॥१॥

द्वितीय अध्ययन।

विनयश्रुत नाम के प्रथम अध्ययन का वर्णन हुवा, अब सूत्रकार द्वितीय अध्ययन का वर्णन करते हैं। प्रथम अध्ययन के साथ इसका संबंध इस प्रकार है—प्रथम अध्ययन में विस्तारपूर्वक विनयधर्म का वर्णन करने में आया है। उस विनयधर्म की आराधना परीषहों को जीतने वाला ही कर सकता है, और विनयशील को प्रायः परीषह उत्पन्न होते ही हैं इसलिए अब परीषहाध्ययन कहते हैं जिसका यह प्रथमसूत्र है—" सुयंमे " इत्यादि ।

બીજુ અધ્યયન

વિનય શ્રુત નામના પ્રથમ અધ્યયનનુ વર્ણન પુરૂ થયુ હવે સૂત્રકાર બીજા અધ્યયનનુ વર્ણન કરે છે પ્રથમ અધ્યયનની સાથે એનો સબધ આ પ્રકારનો છે પ્રથમ અધ્યયનમા વિસ્તાર પૂર્વક વિનય ધર્મનુ વર્ણન કરવામા આવેલ છે તે વિનય ધર્મની આરાધના પરિષહને જીતવાવાળા જ કરી શકે છે અને વિનયશીલને પરિષહ ઘણે ભાગે ઉત્પન્ન થાય જ છે, આ માટે હવે " પરિષહાધ્યયન " કહેવામા આવે છે જેનુ આ પ્રથમ સૂત્ર છે સુયંમે ઈત્યાદિ.

काश्यपेन=काश्यपगोत्रेण, भगवता महावीरेण श्रीवर्धमानस्वामिना प्रवेदिताः=केवलालोकेन स्वयं साक्षात्कृत्य प्रतिबोधिता इत्यर्थः।

यान्=परीषहान्, भिक्षुः=साधुः श्रुत्वा=सविनयं सादरं कर्णगोचरीकृत्य, ज्ञात्वा="परीषहैः पराभूतस्य चतुर्विधसंसारपरिभ्रमणं, परीषहविजयिनस्तु मोक्षमार्गावाप्तिः कर्मनिर्जरा च भवति" इत्यवबुध्य, जित्वा=वीर्योल्लासेन विजयं कृत्वा, अभिभूय=धैर्येण तत्सामर्थ्यमुपहत्य भिक्षाचर्यायां=भिक्षाटने, परिव्रजन्=विचरन्,

---

जो समस्त जीवों में–त्रस एवं स्थावरों में–समानदृष्टि रखनेवाले होते हैं, एवं जो घोर तपस्या करते हैं उनका नाम श्रमण है। इन परीषहों को (जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा) जो भिक्षु 'सोच्चा' गुरु के समीप सुनकर, तथा 'नच्चा' "जो भिक्षु इन परीषहों से पराभूत हो जाता है वह चतुर्विध संसार के चक्कर से बच नहीं सकता है तथा जो इन्हें जीत लेता है उसको मोक्षमार्ग की प्राप्ति होती है और उसके कर्मों की निर्जरा भी होती है" ऐसा जानकर, तथा 'जिच्चा' अपने वीर्योल्लास से उनको परिचित करके, तथा 'अभिभूय' धैर्यता से उनके सामर्थ्य को नष्ट करके भिक्षाचर्या निमित्त भ्रमण करता हुआ कदाचित् परीषहों से आक्रान्त होता है तो वह ज्ञान दर्शन चारित्ररूप मोक्षमार्ग से प्रच्युत

જે સમસ્ત જીવનમાં ત્રસ અને સ્થાવરોમાં–સમાન દૃષ્ટિ રાખવાવાળા હોય છે અને જે ઘોર તપસ્યા કરે છે એનું નામ શ્રમણ છે. જે ભિક્ખૂ સોચ્ચા નચ્ચા જિચ્ચા અભિભૂય ભિક્ખાયરિયાએ પરિવ્વયંતો પુટ્ઠો નો વિનિહન્નેજ્જા એવા પરિષહોને જે ભિક્ષુ સોચ્ચા ગુરુની પાસે સાંભળીને તથા નચ્ચા " જે ભિક્ષુ એ પરિષહોથી પરાભૂત બને છે તે ચતુર્વિધ સંસારના ચક્કરથી બચી શકતા નથી. તથા જે એને જીતી લે છે તેને મોક્ષ માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેના કર્મોની નિર્જરા પણ થાય છે એવું જાણીને તથા જિચ્ચા પોતાના વીર્યોલ્લાસથી તેનો પરિચય કરીને તથા અભિભૂય ધૈર્યતાથી એના સામર્થ્યને નષ્ટ કરીને, ભિક્ષાચાર્ય નિમિત્ત ભ્રમણ કરતાં કરતાં કદાચ પરિષહોથી આક્રાંત થાય છે તો તે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ મોક્ષ માર્ગથી પાછો ન હટે " ભિક્ખાયરિયાએ " આ

आवसता=शास्त्रमर्यादानुसारेण वसता गुरुकुलवासे, इत्यर्थः। भगवदुक्तमर्थं बोधयितुं सुधर्मा स्वामी पुनः प्राह—'इह खलु' इत्यादि। इह खलु=जिनशासने एव, न तु शाक्यादिशासने, द्वाविंशतिः=द्वाविंशतिसंख्यकाः, परीषहाः=मार्गाच्यवननिर्जरार्थं तीर्थंकरगणधरादिभिर्ये परिसह्यन्ते ते परीषहाः। श्रमणेन—श्राम्यतीति श्रमणः=तपस्वी, तेन। उक्तञ्च—

यः समः सर्वभूतेषु, त्रसेषु स्थावरेषु च।
तपश्चरति शुद्धात्मा, श्रमणोऽसौ प्रकीर्तितः॥ १॥

होकर "आउसंतेणं" 'आवसता' यह तृतीयान्तविभक्तिवाली भी हो सकती है। इसका अर्थ—"शास्त्रमर्यादा के अनुसार गुरुकुल में रहने वाले" ऐसा होता है।

भगवान् ने क्या कहा है सो कहते हैं—(इह खलु) इस जिनशासन में निश्चय से (बावीसं परीसहा) बाईस परीषह (समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया) श्रमण-काश्यपगोत्री श्री भगवान् वर्धमान स्वामी ने केवल ज्ञानद्वारा साक्षात् करके कहे हैं। मार्ग से पतन न हो सके तथा कर्मों की निर्जरा हो इस हेतु से तीर्थंकर एवं गणधर आदि के द्वारा जो सहन किये जाते हैं उनका नाम परीषह है, और वे बाईस हैं। इनके सहन करने का उपदेश केवल जिनशासन में ही है अन्यत्र नहीं है। श्रमण के लक्षण इस प्रकार हैं—

"यः समः सर्वभूतेषु, त्रसेषु स्थावरेषु च।
तपश्चरति शुद्धात्मा श्रमणोऽसौ प्रकीर्तितः॥

એ પ્રમાણે તૃતીયાન્ત વિભક્તિ પણ થઈ શકે છે એનો અર્થ શાસ્ત્રમર્યાદા અનુસાર ગુરુકુલમા રહેવાવાળા એ મુજબ થાય છે

ભગવાને શું કહ્યુ છે તે કહેવામા આવે છે—"इह खलु" ઈત્યાદિ. આ જીનશાસનમા નિશ્ચયથી बावीस परीसहा બાવીસ ૨૨ પરિષહ समणेण भगवया महावीरेणं कासवेण पवेइया શ્રમણ-કાશ્યપ ગોત્રી શ્રી ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીએ કેવલજ્ઞાન દ્વારા સાક્ષાત કરીને કહેલ છે માર્ગથી પતન ન થાય તથા કર્મોની નિર્જરા બને તેવા હેતુથી તીર્થંકર તેમજ ગણધર આદિ દ્વારા જે સહન કરવામા આવે છે તેનુ નામ પરીષહ છે અને તે ૨૨ છે તેને સહન કરવાનો ઉપદેશ કેવળ જીન શાસનમા જ છે અન્યત્ર નથી શ્રમણનું લક્ષણ આ પ્રકારનું છે—

यः समः सर्वभूतेषु, त्रसेषु स्थावरेषु च
तपश्चरति शुद्धात्मा श्रमणोऽसौ प्रकीर्तितः॥

काश्यपेन=काश्यपगोत्रेण, भगवता महावीरेण श्रीवर्धमानस्वामिना प्रवेदिताः= केवलालोकेन स्वयं साक्षात्कृत्य प्रतिबोधिता इत्यर्थः ।

यान्=परीषहान्, भिक्षुः=साधुः श्रुत्वा=सविनयं सादरं कर्णगोचरीकृत्य, ज्ञात्वा='परीषहे पराभूतस्य चतुर्विधसंसारपरिभ्रमणं, परीषहविजयिनस्तु मोक्ष मार्गाद्यभ्युदितिः कर्मनिर्जरा च भवति' इत्यवबुध्य, जित्वा=वीर्योल्लासेन विजयं कृत्वा, अभिभूय=धैर्येण तत्सामर्थ्यमुपहत्य भिक्षाचर्यायां=भिक्षाटने, परिव्रजन्=विचरन्,

---

जो समस्त जीवों में-त्रस एवं स्थावरों में-समानदृष्टि रखनेवाले होते है, एवं जो घोर तपस्या करते है उनका नाम श्रमण है। इन परीषहों को (जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खाय रियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा) जो भिक्षु 'सोच्चा' गुरु के समीप सुनकर, तथा 'नच्चा' "जो भिक्षु इन परीषहों से पराभूत हो जाता है वह चतुर्विध संसार के चक्कर से बच नहीं सकता है तथा जो इन्हें जीत लेता है उसको मोक्षमार्ग की प्राप्ति होती है और उसके कर्मों की निर्जरा भी होती है" ऐसा जानकर, तथा 'जिच्चा' अपने वीर्योल्लास से उनको परि चित करके, तथा 'अभिभूय' धैर्यता से उनके सामर्थ्य को नष्ट करके भिक्षाचर्या निमित्त भ्रमण करता हुआ कदाचित् परीषहों से आक्रान्त होता है तो वह ज्ञान दर्शन चारीत्ररूप मोक्षमार्ग से प्रच्युत

જે સમસ્ત જીવનમાં ત્રસ અને સ્થાવરોમાં-સમાન દૃષ્ટિ રાખવાવાળા હોય છે અને જે ઘોર તપસ્યા કરે છે એનું નામ શ્રમણ છે જે ભિક્ખૂ સોચ્ચા નચ્ચા જિચ્ચા અભિભૂય ભિક્ખાયરિયાએ પરિવ્વયંતો પુટ્ઠો નો વિનિહન્નેજ્જા એવા પરિષહોને જે ભિક્ષુ સોચ્ચા ગુરૂની પાસે સાંભળીને તથા નચ્ચા 'જે ભિક્ષુ એ પરિષહોથી પરાભૂત બને છે તે ચતુર્વિધ સંસારના ચક્કરથી બચી શકતા નથી. તથા જે એને જીતી લે છે તેને મોક્ષ માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેના કર્મોની નિર્જરા પણ થાય છે એવું જાણીને તથા જિચ્ચા પોતાના વિર્યોલ્લાસથી તેનો પરિચય કરીને તથા અભિભૂય ધૈર્યતાથી એના સામર્થ્યને નષ્ટ કરીને ભિક્ષાચર્યા નિમિત્ત ભ્રમણ કરતાં કરતાં કદાચ પરિષહોથી આક્રાંત થાય છે તો તે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ મોક્ષ માર્ગથી પાછો ન હટે "ભિક્ખાયરિયાએ" આ

कदाचित् स्पृष्टः=परीषहैराक्रान्तः सन् , न विनिहन्येत=मोक्षमार्गात् प्रच्युतो न भवेदित्यर्थः । 'भिक्खायरियाए' इत्यनेन भिक्षाटने प्रायः परीषहाः प्रादुर्भवन्ति, इति सूचितम् ॥

नहीं होवे। "भिक्खायरियाए" इससे यह प्रकट होता है कि भिक्षु को भिक्षाटन करते समय प्रायः परीषह उत्पन्न होते हैं।

भावार्थ—इस सूत्र द्वारा सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी को समझाते हुए यह कह रहे है कि हे जम्बू ! मैं इस अध्ययय में २२परीषहों के संबंध में जो कुछ भी विवेचन करूँगा वह सब जैसा मैंने प्रभु वर्धमानस्वामी के मुख से सुना है वैसा ही करूँगा। भगवान् ने बाईस परीषह फरमाये है–जो भिक्षु इन परीषहों से स्वयं पराजित न होकर इनको जीतता रहता है वह मोक्षमार्ग से कभी भी विचलित नहीं होता है। भिक्षाचर्या करते समय परीषहों के आने को अर्थात् उत्पन्न होने की प्रायः अधिक संभावना रहती है, अतः साधु को उनसे विचलित नहीं होना चाहिये। परीषह साधु की कसौटी है। इनके द्वारा कसा जाने पर जो साधु मोक्षमार्ग से चलायमान नहीं होता है, एवं वीर्योल्लास प्रकट कर इनका साम्हना करता है वह कर्मों की निर्जरा करता हुआ अपना कल्याण करता है ॥

પદથી પ્રગટ થાય છે કે, ભિક્ષુને ભિક્ષાટન કરતી વખતે પ્રાય પરિષહ ઉત્પન્ન થાય છે

ભાવાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામીને એ સમજાવીને કહે છે કે, હે જમ્બૂ! હુ આ અધ્યયનમા ૨૨ પરિષહના સબધમાં જે કાંઈ પણ વિવેચન કરીશ. તે મે પ્રભુ વર્ધમાનસ્વામીથી જે રીતે સાભળ્યુ છે તે કરીશ ભગવાને બાવીસ ૨૨ પરિષહ ફરમાવ્યા છે જે ભિક્ષુ આ પરિષહોથી સ્વય પરાજીત ન બની તેને જીતે છે તે મોક્ષ માર્ગથી કદી પણ વિચલિત થતો નથી. ભિક્ષાચર્યા કરતી વખતે પરિષહોના આવવાની અર્થાત્ ઉત્પન્ન થવાની પ્રાય અધિક સભાવના રહે છે આથી સાધુએ તેનાથી વિચલિત ન બનવું જોઈએ પરિષહ સાધુની કસોટી છે તેના દ્વારા કસાયા પછી સાધુ મોક્ષમાર્ગથી ચલાયમાન નથી થતા તેમજ વિર્યોલ્લાસ પ્રગટ કરી એનો સામનો કરે છે તે કર્મોની નિર્જરા કરીને પોતાનું કલ્યાણ કરે છે.

एवं श्रीसुधर्मस्वामिना प्रोक्ते सति श्री जम्बूस्वामी पृच्छति—

मूलम्—कयरे ते खलु बावीस परीसहा समणेणं भगवया महावीरेण कासवेणं पवेइया जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा? ॥२॥

छाया—कतरे ते खलु द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिताः । यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्यायां परिव्रजन् स्पृष्टो न विनिहन्येत ? ॥२॥

टीका—'कयरे ते' इत्यादि ।

कयरे=किंनामकास्ते=अनन्तरसूत्रोक्ताः खलु द्वाविंशतिः परीषहाः, अत्र खलु शब्दो वाक्यालङ्कारे, शेषपदानां व्याख्या पूर्ववत् ॥

तदा श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजम्बूस्वामिनं प्रति प्राह—

मूलम्—इमे ते खलु बावीस परीसहा समणेणं भगवया

इस तरह श्री सुधर्मास्वामि का कहने पर श्री जम्बू स्वामी पूछने लगे—'कयरे' इत्यादि ।

(कासवेणं) काश्यपगोत्री (समणेणं भगवया महावीरेणं) श्रमण भगवान् महावीर स्वामी ने जिन २२ परिषहों का (पवेइया-प्रवेदिता) वर्णन किया है और जिनके सुनने आदि से भिक्षाचर्या में घूमता हुआ मुनि उन परिषहों से स्पृष्ट होने पर भी संयममार्ग से चलित नहीं होता है उन परिषहों के नाम क्या २ हैं ?।

सुधर्मास्वामी जंबूस्वामी के २२ परिषहों के नामों को जानने विषयक प्रश्न का उत्तर देने के लिये कह रहे हैं कि हे जंबू! सुनो—

આ પ્રમાણે શ્રી સુધર્માસ્વામીએ કહ્યું ત્યારે જમ્બૂસ્વામી ફરી પૂછવા લાગ્યા કયરે ઈત્યાદિ

કાસવેણં કાશ્યપગોત્રી "સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં" શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે ૨૨ પરિષહોનું પવેઇયા-પ્રવેદિતા વર્ણન કરેલ છે અને જેના સાંભળવા આદિથી ભિક્ષાચર્યામાં ફરી રહેલ મુનિ એ પરિષહોથી સ્પૃષ્ટ થવા પછી પણ સંયમ માર્ગથી ચલિત બનતા નથી. એ પરિષહોનાં નામ ક્યાં ક્યાં છે?

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને ૨૨ પરિષહોના નામને જાણવા અંગેના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કહે છે કે હે જમ્બૂ! સાંભળો "ઇમે" ઈત્યાદિ।

टीका—तद् यथा—क्षुधापरीषहः दिगिंछाशब्दो देशीयः क्षुधार्थे वर्तते। सैव परीषहः परिषह्यते इति परीषहः, ॥ १ ॥ पिपासापरीषहः — पिपासा =तृषा, सैव परीषहः, एवं सर्वत्र परीषहार्थेन समानाधिकारण्यं बोध्यम् ॥२॥ शीतपरीषहः-शीतं=हेमन्तशिशिरयोर्जातः शीतस्पर्शः, तदेव परीषहः शीतपरीषहः ॥३॥ उष्णपरीषहः —उष्णं—ग्रीष्मवर्षासु आतस्तापरूप उष्णस्पर्शः,तदेव परीषहः॥४॥ दंशमशकपरीषहः—दंशमशकाः मशिकाः, स एव परीषहः दंशमशकपरीषहः, दंशमशकाः परीषहत्वमस्य इत्यर्थः, तत्र परीषहत्वमातिकल्पविवक्षया परीषह इत्येकवचनम् ॥ ५ ॥ अचेलः—चेलाभावः जिनकल्पिकविशेषणम्। स्थविरकल्पिकानां तु जीर्णं खण्डितमल्पमूल्यं प्रमाणोपेतं च चेलं सदप्यचेलमेव। तदेव

"इमे"—इत्यादि। श्रमण भगवान महावीर स्वामी ने जिन २१ परीषहों को सहन करने के लिए भिक्षुको आदेश दिया है वे २२ परीषह ये हैं—

दिगिंछाशब्द देशीय शब्द है, इसका अर्थ क्षुधा है। दिगिंछारूप परीषह का नाम दिगिच्छापरीषह है।१। पिपासा—शब्द का अर्थ तृषा है। इसरूप जो परीषह है वह पिपासापरीषह है।२। हेमन्त एवं शिशिर ऋतु में उत्पन्न शीतस्पर्श का नाम शीत है। इसरूप जो परीषह है उसका नाम शीतपरीषह है।३। ग्रीष्म ऋतु एवं वर्षा ऋतु में उत्पन्न हुए ताप का नाम उष्णस्पर्श है। इसरूप परीषह का नाम उष्णपरीषह है।४। डांस, मच्छर, बिच्छू, चिउंटी आदि का नाम दंशमशक है। इनके काटने की वेदनारूप जो परीषह है वह दंशमशकपरीषह है।५। वस्त्रका सर्वथा अभाव अचेल है, यह जिनकल्पियों को होता है। स्थविरकल्पियों के जीर्ण, खंडित, अल्पमूल्यवाले एवं प्रमाणोपेत वस्त्र होते हैं तो भी उनको

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે ૨૨ પરીષહોને સહન કરવાનો ભિક્ષુને આદેશ આપેલ છે તે ૨૨ પરિષહ આ છે

દિગિચ્છારૂપ પરિષહનું નામ દિગિચ્છાપરીષહ છે (૧) 'દિગિચ્છા' એટલે ભૂખ. પિપાસા શબ્દનો અર્થ તૃષા છે આ રૂપ જે પરીષહ છે તે પિપાસા-પરીષહ છે (૨) હેમંત અને શિશિર ઋતુમાં ઉત્પન્ન થતાં ઠંડા સ્પર્શનું નામ શીત પરીષહ છે (૩) ગ્રીષ્મ તથા વર્ષા ઋતુમાં ઉત્પન્ન થતા તાપ રૂપ ઉષ્ણ સ્પર્શનું નામ ઉષ્ણપરીષહ છે (૪) ડાંસ, મચ્છર વીંછી માકડ, આદિનું નામ દંશમશક છે તેના કરડવાની વેદના રૂપ પરીષહ તે દંશમશકપરીષહ છે (૫) વસ્ત્રનો સદા અભાવ તે અચેલ છે એ જીનકલ્પિઓને થાય છે સ્થવિરકલ્પિઓના જીર્ણ, ખંડિત અલ્પ મૂલ્યવાળાં એવાં પ્રમાણોપેત વસ્ત્ર હોય છે તો પણ તેને અચેલજ માનવા જોઈએ. એવો

महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिव्वयंतो पुट्ठो नो विनिहन्नेज्जा ॥३॥

छाया--इमे ते खलु द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिताः, यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वा जित्वा अभिभूय भिक्षाचर्यायां परिव्रजन् स्पृष्टो नो विनिहन्येत ॥३॥

'इमे ते' इत्यादि।

ये द्वाविंशतिः परीषहाः श्रमणेन भगवता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदितास्ते खलु इमे=अग्रे वक्ष्यमाणाः सन्ति, अनन्तरमेव वक्ष्यमाणत्वात् हृदि वर्तमानाः परीषहाः 'इदं' शब्देन निर्दिष्टाः। यान् भिक्षुः श्रुत्वा ज्ञात्वेत्यादि पदानां व्याख्या पूर्ववत्॥

अथ तानेव नामनिर्देशपूर्वकं दर्शयति—

मूलम्—तं जहा—दिगिंछापरीसहे १, पिवासापरिसहे २, सीयपरीसहे ३, उसिणपरीसहे ४, दंसमसयपरीसहे ५; अचेलपरीसहे ६, असइपरीसहे ७, इत्थीपरीसहे ८, चरियापरीसहे ९, निसीहियापरीसहे १०, सेज्जापरीसहे ११, अक्कोसपरीसहे १२, वहपरीसहे १३, जायणापरीसहे १४, अलाभपरीसहे १५, रोगपरीसहे १६, तणफासपरीसहे १७, जल्लपरीसहे १८, सक्कारपुरक्कारपरीसहे १९, पन्नापरीसहे २०, अन्नाणपरीसहे २१, दंसणपरीसहे २२ ॥४॥

छाया—तद् यथा—क्षुधापरीषहः १, पिपासापरीषहः २, शीतपरीषहः ३, उष्णपरीषहः ४, दंशमशकपरीषहः ५, अचेलपरीषहः ६, अरतिपरीषहः ७, स्त्रीपरीषहः ८, चर्यापरीषहः ९, नैषेधिकीपरीषहः १०, शय्यापरीषहः ११, आक्रोशपरीषहः १२, वधपरीषहः १३, याचनापरीषहः १४, अलाभपरीषहः १५, रोगपरीषहः १६, तृणस्पर्शपरीषहः १७, जल्लपरीषहः १८, सत्कारपुरस्कारपरीषहः १९, प्रज्ञापरीषहः २०, अज्ञानपरीषहः २१, दर्शनपरीषहः २२ ॥ ४ ॥

टीका—तद् यथा—क्षुधापरीषहः दिगिंछाशब्दो देशीयः क्षुधार्थे वर्तते। सैव परीषहः परिषह्यते इति परीषह, ॥ १ ॥ पिपासापरीषह—पिपासा =तृषा, सैव परीषहः, एवं सर्वत्र परीषहार्थेन समानाधिकरण्यं बोध्यम् ॥२॥ शीत परीषहः—शीत=हेमन्तशिशिरयोर्भावः शीतस्पर्शः, तदेव परीषह शीतपरीषहः ॥३॥ उष्णपरीषहः—उष्णं—ग्रीष्मवर्षासु जातस्तापस्य उष्णस्पर्शः, तदेव परीषह ॥४॥ दंशमशकपरीषहः—दंशमशकाः मक्षिकाः, त एव परीषहः दंशमशकपरीषहः, दंशमशकाः परीषहास्तजन्य इत्यर्थः, तत्र परीषहत्वमुपचारतः परीषह इत्येकवचनम् ॥ ५ ॥ अचेल—चेलाभाव जिनकल्पिकविशेषणाम्। स्थविरकल्पिकानां तु जीर्णं खण्डितमल्पमूल्यं प्रमाणोपेत च चेलं सदप्यचेलमेव। तदेव

"इमे"—इत्यादि। श्रमण भगवान् महावीर स्वामी ने जिन २२ परीषहों को सहन करने के लिए भिक्षुको आदेश दिया है वे २२ परीषह ये हैं—

दिगिंछाशब्द देशीय शब्द है, इसका अर्थ क्षुधा है। दिगिंछारूप परीषह का नाम दिगिंच्छापरीषह है।१। पिपासा—शब्द का अर्थ तृषा है। इसरूप जो परीषह है वह पिपासापरीषह है।२। हेमन्त एवं शिशिर ऋतु में उत्पन्न शीतस्पर्श का नाम शीत है। इसरूप जो परीषह है उसका नाम शीतपरीषह है।३। ग्रीष्म ऋतु एवं वर्षा ऋतु में उत्पन्न हुए ताप का नाम उष्णस्पर्श है। इसरूप परीषह का नाम उष्णपरीषह है।४। डांस, मच्छर, बिच्छू, चिउंटी आदि का नाम दंशमशक है। इनके काटने की वेदनारूप जो परीषह है वह दंशमशकपरीषह है।५। वस्त्रका सर्वथा अभाव अचेल है, यह जिनकल्पियों को होता है। स्थविरकल्पियों के जीर्ण खंडित, अल्पमूल्यवाले एवं प्रमाणोपेत वस्त्र होते हैं तो भी उनको

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે ૨૨ પરીષહોને સહન કરવાને ભિક્ષુને આદેશ આપેલ છે તે ૨૨ પરિષહ આ છે

દિગિંચ્છારૂપ પરિષહનું નામ દિગિંચ્છાપરીષહ છે (૧) "દિગિચ્છા એટલે ભૂખ. પિપાસા શબ્દનો અર્થ તૃષા છે આ રૂપ જે પરીષહ છે તે પિપાસા-પરીષહ છે (૨) હેમન્ત અને શિશિર ઋતુમાં ઉત્પન્ન થતાં ઠંડા સ્પર્શનું નામ શીત પરીષહ છે (૩) ગ્રીષ્મ તથા વર્ષા ઋતુમાં ઉત્પન્ન થતા તાપ રૂપ ઉષ્ણ સ્પર્શનું નામ ઉષ્ણપરીષહ છે (૪) ડાંસ, મચ્છર વીંછી, માંકડ, આદિનું નામ દંશમશક છે તેના કરડવાની વેદના રૂપ પરીષહ તે દંશમશકપરીષહ છે (૫) વસ્ત્રનો સદા અભાવ તે અચેલ છે એ જીનકલ્પિઓને થાય છે સ્થવિરકલ્પિઓના જીર્ણ ખંડિત અલ્પ મૂલ્યવાળાં એવાં પ્રમાણોપેત વસ્ત્ર હોય છે તો પણ તેને અચેલક માનવા જોઈએ. એવો

परीषहः अचेलपरीषहः ॥ ६ ॥ अरतिपरीषहः-रतिः=संयमविषयिका प्रीतिः। तद्विपरीता त्वरतिः, सैव परीषहः, अरतिपरीषहः ॥७॥ स्त्री=नारी सैव कथंचिद् दृष्टा सती तद्गतरागपूर्वकगतिविलासहासचेष्टाचक्षुर्विकाराद्यवलोकनेऽपि तदभिलापनिवर्तनेन परिषह्यमाणत्वात् परीषहः स्त्रीपरीषहः ॥ ८ ॥ चर्या-ग्रामानुग्राम विहाररूपा, सैव परीषहः चर्यापरीषहः ॥ ९ ॥ नैषेधिकी-स्वाध्यायभूमिः, सैव परीषहः-नैषेधिकीपरीषहः ॥ १० ॥ शय्या=वसतिः, सैव परीषहः शय्यापरीषहः ॥११॥ आक्रोशः=असभ्यभाषणरूपः, स एव परीषह आक्रोशपरीषहः ॥१२॥ वधः-ताडनं, स एव परीषहः वधपरीषहः ॥१३॥ याचनैव परीषहः याचनापरीषहः ॥१४॥ अलाभः-अभिलषितवस्तुनोऽप्राप्ति, स एव परीषहः, अलाभपरीषह

अचेल ही जानना चाहिये। इस रूप परीषह ही अचेल परीषह है।६। संयमविषयक अप्रीति का नाम अरति है इस अप्रीतिरूप ही अरति परीषह है।७। स्त्री के रागपूर्वक गमन, विलास, हास्य, चेष्टा, तथा चक्षु के विकार कटाक्ष-आदि के अवलोकित होने पर भी उस विषय की कोई भी अभिलाषा नहीं करना-वह स्त्री परीषह है।८। एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विहार करना इसका नाम चर्या है इसरूप परीषह चर्यापरीषह है।९। स्वाध्याय करने के स्थान का नाम नैषेधिकी है। इसरूप जो परीषह है वह नैषेधिकी परीषह है।१०। वसति रूप परीषह शय्यापरीषह है।११। असभ्यभाषणरूप परीषह आक्रोशपरीषह है।१२। ताडनरूप परीषह वधपरीषह है।१३। याचनारूप परीषह याचनापरीषह है।१४। अभिलषित वस्तु की अप्राप्तिरूप परीषह अलाभपरीषह है।१५। वात पित्त

પરીષહ અચેલપરીષહ છે (૬) સંયમવિષયક અપ્રીતિનું નામ અરતિ છે, એ અપ્રીતિરૂપ પરીષહ અરતિપરીષહ છે (૭) સ્ત્રી તરફના રાગપૂર્વક ગમન, વિલાસ, હાસ્ય, ચેષ્ટા તથા ચક્ષુનો વિકાર-કટાક્ષ આદિના અવલોકન જોઈને પણ એ વિષયની કોઈ અભિલાષા ન કરવી તેવો પરીષહ તે સ્ત્રીપરીષહ છે (૮) એક ગામથી બીજા ગામે વિહાર કરવો એનું નામ ચર્યા છે, આ રૂપ જે પરીષહ તે ચર્યાપરીષહ છે (૯) સ્વાધ્યાય કરવાના સ્થાનનું નામ નૈષેધિકી છે તેવા રૂપનો જે પરીષહ તે નૈષેધિકીપરીષહ છે (૧૦) વસ્તીરૂપ પરીષહ શય્યાપરીષહ છે (૧૧) અસભ્યભાષણ સહન કરવું તે આક્રોશપરીષહ છે (૧૨) તાડનરૂપ પરીષહ વધપરીષહ છે (૧૩) યાચનારૂપ પરીષહ તે યાચનાપરીષહ છે (૧૪) અભિલષિત વસ્તુની અપ્રાપ્તિરૂપ પરીષહ તે અલાભપરીષહ છે (૧૫) વાત, પિત્ત, કફની વિષમતાથી

॥ १५ ॥ रोगः=वातपित्तश्लेष्मणां वैषम्येण समुत्पन्नाः कुष्ठादिः, स एव परीषहो रोगपरीषहः ॥ १६ ॥ तृणस्पर्शः-दर्भादिसंस्पर्शः, स एव परीषहः तृणस्पर्शपरीषहः ॥ १७ ॥ जल्लः=मलः, स एव परीषहः जल्लपरीषहः ॥ १८ ॥ सत्कारो वस्त्रपात्रादिदानेन सम्माननम्, पुरस्कारोऽभ्युत्थानासनप्रदानवन्दनादि संपादनम्, तावेव परीषहः सत्कारपुरस्कारपरीषहः ॥ १९ ॥ प्रज्ञा=स्वयंविमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदः, सैव परीषहः प्रज्ञापरीषहः॥२०॥ अज्ञानपरीषहः—ज्ञानं=मत्यादि, तदभावस्तु अज्ञानम् तदेव परीषहः ॥ २१ ॥ दर्शनपरीषहः-दर्शनं=सम्यग्दर्शनं, तदेव क्रियादिवादिनां नानाविधमतश्रवणेऽपि निश्चलतया प्रिय माणत्वात् सम्यक् परिषह्यमाणं सत् परिषहो भवति ॥ २२ ॥ ४ ॥

एवं श्रीसुधर्मा स्वामी परीषहाणां नामान्यभिधाय तेषां स्वरूपं वक्तुकामः माह-

मूलम्-परीसहाण पविभत्ती, कासवेणं पवेइया ।
ते मे उदाहरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥१॥

कफ की विषमता से समुत्पन्न कुष्ठादिरूप परीषह रोगपरीषह है।१६। दर्भ आदि का स्पर्शरूप परीषह तृणस्पर्शपरीषह है।१७। मैल आदिरूप परीषह जल्लपरीषह है।१८। अन्यद्वारा वस्त्र, पात्र आदि के देने रूप सत्कार, एवं अभ्युत्थान, आसनप्रदान तथा वंदना आदि करने रूप पुरस्कार, इन दोनोंरूप परीषह सत्कारपुरस्कार परीषह है।१९। स्वयं विमर्शपूर्वक वस्तु के परिच्छेद करनेरूप परीषह प्रज्ञापरीषह है।२०। मत्यादिज्ञान के अभावरूप अज्ञानपरीषह है।२१। क्रियावादी आदि के अनेकविध सिद्धान्तों के श्रवण करने पर भी सम्यग्दर्शन को निश्चल रूप से धार रखने के परिषह का नाम दर्शनपरीषह है॥२२॥

ઉત્પન્ન થયેલ કુષ્ઠાદિરૂપ પરીષહ રોગપરીષહ છે (૧૬) દર્ભ આદિના સ્પર્શરૂપ પરીષહ તૃણસ્પર્શપરીષહ છે (૧૭) મેલ આદિરૂપ પરીષહ જલ્લપરીષહ છે. (૧૮) અન્યદ્વારા વસ્ત્ર, પાત્ર આદિના દેવારૂપ સત્કાર, અને અભ્યુત્થાન, આસનપ્રદાન તથા વંદના આદિ કરવારૂપ પુરસ્કાર આ બન્ને રૂપ પરીષહ સત્કાર-પુરસ્કારપરીષહ છે (૧૯) સ્વયં વિમર્શપૂર્વક વસ્તુનો નિર્ણય-પરિચ્છેદ કરવારૂપ પરીષહ પ્રજ્ઞાપરીષહ છે (૨૦) મત્યાદિ જ્ઞાનના અભાવરૂપ પરીષહ અજ્ઞાનપરીષહ છે (૨૧) ક્રિયાવાદી આદિના અનેકવિધ સિદ્ધાંતોને શ્રવણ કરવાથી પણ સમ્યગ્ દર્શનને નિશ્ચલ રૂપથી ધારી રાખવાના પરીષહનું નામ દર્શનપરીષહ છે ॥૨૨॥

परीषहः अचैलपरीषहः ॥ ६ ॥ अरतिपरीषहः-रतिः=संयमविषयिका प्रीतिः। तद्विपरीता त्वरतिः, सैव परीषहः, अरतिपरीषहः ॥७॥ स्त्री=नारी सैव कथंचिद् दृष्टा सती तद्गतरागपूर्वकगतिविलासहासचेष्टाचक्षुर्विकाराद्यवलोकनेऽपि तदभिलापनिवर्तनेन परिषह्यमाणत्वात् परीषहः स्त्रीपरीषहः ॥ ८ ॥ चर्या-ग्रामानुग्राम विहाररूपा, सैव परीषहः चर्यापरीषहः ॥ ९ ॥ नैषेधिकी-स्वाध्यायभूमिः, सैव परीषहः-नैषेधिकीपरीषहः ॥ १० ॥ शय्या=वसतिः, सैव परीषहः शय्यापरीषहः ॥११॥ आक्रोशः=असभ्यभाषणरूपः, स एव परीषहः आक्रोशपरीषहः ॥१२॥ वधः-ताडनं, स एव परीषहः वधपरीषहः ॥१३॥ याचनैव परीषहः याचनापरीषहः ॥१४॥ अलाभः-अभिलपितवस्तुनोऽप्राप्तिः, स एव परीषहः, अलाभपरीषह

अचेल ही जानना चाहिये। इस रूप परीषह ही अचेल परीषह है।६। संयमविषयक अप्रीति का नाम अरति है इस अप्रीतिरूप ही अरति परीषह है।७। स्त्री के रागपूर्वक गमन, विलास, हास्य, चेष्टा, तथा चक्षु के विकार कटाक्ष-आदि के अवलोकित होने पर भी उस विषय की कोई भी अभिलाषा नहीं करना-वह स्त्री परीषह है।८। एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विहार करना इसका नाम चर्या है इसरूप परीषह चर्यापरीषह है।९। स्वाध्याय करने के स्थान का नाम नैषेधिकी है। इसरूप जो परीषह है वह नैषेधिकी परीषह है।१०। वसति रूप परीषह शय्यापरीषह है।११। असभ्यभाषणरूप परीषह आक्रोशपरीषह है।१२। ताडनरूप परीषह वधपरीषह है।१३। याचनारूप परीषह याचनापरीषह है।१४। अभिलपित वस्तु की अप्राप्तिरूप परीषह अलाभपरीषह है।१५। वात पित्त

પરીષહ અચેલપરીષહ છે (૬) સંયમવિષયક અપ્રીતિનું નામ અરતિ છે, એ અપ્રીતિરૂપ પરીષહ અરતિપરીષહ છે (૭) સ્ત્રી તરફના રાગપૂર્વક ગમન, વિલાસ, હાસ્ય, ચેષ્ટા તથા ચક્ષુનો વિકાર-કટાક્ષ આદિના અવલોકન જોઈને પણ એ વિષયની કોઈ અભિલાષા ન કરવી તેવો પરીષહ તે સ્ત્રીપરીષહ છે (૮) એક ગામથી બીજા ગામે વિહાર કરવો એનું નામ ચર્યા છે, આ રૂપ જે પરીષહ તે ચર્યાપરીષહ છે (૯) સ્વાધ્યાય કરવાના સ્થાનનું નામ નૈષેધિકી છે તેવા રૂપનો જે પરીષહ તે નૈષેધિકીપરીષહ છે (૧૦) વસ્તીરૂપ પરીષહ શય્યાપરીષહ છે (૧૧) અસભ્યભાષણ સહન કરવું તે આક્રોશપરીષહ છે (૧૨) તાડનરૂપ પરીષહ વધપરીષહ છે (૧૩) યાચનારૂપ પરીષહ તે યાચનાપરીષહ છે (૧૪) અભિલષિત વસ્તુની અપ્રાપ્તિરૂપ પરીષહ તે અલાભપરીષહ છે (૧૫) વાત, પિત્ત, કફની વિષમતાથી

तस्मादादौ द्वाभ्यां गाथाभ्यां क्षुधापरीषहजयं प्राह—

मूलम्—दिगिंछापरिगए देहे, तवस्सी भिक्खू थामवं ।
न छिंदे न छिंदावए, न पए न पयावए ॥ २ ॥

छाया—क्षुधापरिगते देहे, तपस्वी भिक्षुः स्थामवान् ।
न छिन्द्यात् न छेदयेत्, न पचेत् न पाचयेत् ॥ २ ॥

टीका—'दिगिंछापरिगए०' इत्यादि ।

तपस्वी=षष्ठाष्टमभक्तादितपोऽनुष्ठानवान् स्थामवान्=मनोबलसमन्वितः, भिक्षुः=साधुः, देहे=शरीरे, क्षुधापरिगते=बुभुक्षया व्याप्ते सति, न छिन्द्यात्=फलादिकं स्वयं न त्रोटयेत्, न छेदयेत्=नाप्यन्यैः फलादीनां छेदनं कारयेदित्यर्थः, न पचेत्=स्वयं पाकं न कुर्यात्, न च पाचयेत्=अन्यैः पाकं न कारयेत् । इदमुपलक्षणम्—

पथसमा नत्थि जरा, दारिद्द समो य परिभवो नत्थि ।
मरणसमं नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥

मार्ग के समान जरा कोई नहीं है अर्थात्–निरन्तर चलनेवाला मार्गगामी जराजनित दुःखों का अनुभव करता है। तथा दारिद्र्य के समान, अन्य कोई भी परिभव–अर्थात् अनादर नहीं है, तात्पर्य यह है–अन्य गुण के रहने पर भी दारिद्र्य के अस्तित्व में मनुष्य अनादर पाता है। तथा–मरण के समान भय नहीं है और न क्षुधा से बढकर कोई वेदना है, अर्थात मनुष्य मरण के भयसे जितना डरता है उतना अन्य से नहीं। तथा–क्षुधाजनित वेदना जितनी दुःखदायी होती है उतनी अन्य वेदना नहीं ॥ १ ॥

पथसमा नत्थि जरा, दारिद्दसमो य परिभवो नत्थि ।
मरणसमं नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥

માર્ગના સમાન જરા કોઈ નથી અર્થાત્ નિરંતર ચાલવાવાળા માર્ગગામી' જરાજનિત દુઃખોનો અનુભવ કરે છે તથા દારિદ્રયના જેવું અન્ય કોઈ પણ પરિભવ–અર્થાત્ અનાદર નથી. તાત્પર્ય એ છે કે, અન્ય ગુણના હોવા છતાં દારિદ્રયના અસ્તિત્વમાં માણસ અનાદર પામે છે તથા મરણના સમાન ભય નથી. અને ક્ષુધાથી વધુ કોઈ વેદના નથી અર્થાત્ મનુષ્ય મરણના ભયથી જેટલો ડરે છે, એટલો બીજાથી નથી ડરતો તથા–ક્ષુધાજન્ય વેદના જેટલી અસહ્ય હોય છે, તેવી બીજી કોઈ વેદના નથી. ॥૧॥

छाया—परीषहाणा प्रविभक्तिः, काश्यपेन प्रवेदिता।
तां युष्माकम् उदाहरिष्यामि, आनुपूर्व्या शृणुत मे ॥ १ ॥

टीका—' परीसहाणं ' इत्यादि।

हे शिष्याः! परीषहाणां प्रविभक्तिः=पृथक् पृथक् विभागः, काश्यपेन=काश्यगोत्रोत्पन्नेन, श्रीमहावीरवर्धमानस्वामिना प्रवेदिता, प्रकर्षेण बोधिता द्वादशपरिषदि, तां=परीषहाणा प्रविभक्तिम्, आनुपूर्व्या=अनुक्रमेण, यथानिर्दिष्टक्रमेण युष्माकम् उदाहरिष्यामि=कथयिष्यामि, मे=मत्, मम सकाशात्, शृणुत=सावधानतया श्रवणगोचरी कुरुत। ' सुणेह '—अत्र बहुवचनमादरार्थम् ॥ गा. १ ॥

इह सर्वेषु परीषहेषु क्षुधापरीषह एव दुस्सहः। उक्तञ्च—

पंथसमा नत्थि जरा, दारिद्दसमो य परिभवो नत्थि।
मरणसम नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥

छाया—पथिसमा नास्ति जरा, दारिद्र्यसमश्च परिभवो नास्ति।
मरणसम नास्ति भयं, क्षुधासमा वेदना नास्ति ॥ १ ॥ इति

इस प्रकार सुधर्मा स्वामी परीषहों के नामोंका कथन करके अब उनका प्रत्येक का स्वरूप प्रकट करते हैं—परीसहाणं-इत्यादि.

हे शिष्य! (परीसहाणं पविभत्ती-परीषहाणां प्रविभक्तिः) परीषहों का यह पृथक् २ विभाग (कासवेणं-काश्यपेन) काश्यगोत्रोत्पन्न श्री वर्धमान स्वामीने (पवेइया-प्रवेदिता) समवसरण में प्रकट किया है। मैं (तं मे उदाहरिस्सामि-तां युष्माकं उदाहरिष्यामि) उस परीषहों के पृथक् २ विभाग को तुम को कहूंगा (मे आणुपुव्वि सुणेह-मे आनुपूर्व्या शृणुत) अतः मेरे से उस को यथा क्रम तुम सुनो। इन समस्त परीषहो में क्षुधापरीषह ही दुस्सह है। कहा भी है—

આ પ્રકારે સુધર્મા સ્વામી પરીષહોના નામોનુ કથન કરીને હવે તે દરેકનુ સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે—परीसहाण ઇત્યાદિ

હે શિષ્ય। 'परिसहाण पविभत्ती'—परीषहाणा प्रविभक्ति પરિષહોનો પ્રથક્ પ્રથક્ વિભાગ कासवेण पवेइया—काश्यपेन प्रवेदिता કાશ્યપગોત્રોત્પન્ન શ્રી મહાવીર વર્ધમાન સ્વામીએ સમવસરણમાં પ્રગટ કરેલ છે त मे उदाहारिस्सामि—ता युष्माक उदाहरिष्यामि હુ એ પરીષહોના પ્રથક્ પ્રથક્ વિભાગ તમોને કહીશ मे आणुपुव्वि सुणेह— मे आनुपूर्व्या शृणुत આથી યથાક્રમ તેને સાંભળો। મારાથી આ સમસ્ત પરિષહોમા ક્ષુધા પરિષહ દુષ્કર છે કહ્યું છે કે—

किंच—

मूलम्–कालीपव्वंगसंकासे, किसे धमणिसंतए ।
मायन्ने असणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥३॥

छाया—कालीपर्वसंकाशाङ्गः, कृशः धमनिसंततः ।
मात्रज्ञः अशनपानस्य, अदीनमनाश्चरेत् ॥ ३ ॥

टीका—'कालीपव्वंग०' इत्यादि ।

कालीपर्वसंकाशाङ्गः–काली=काकजङ्घा वनस्पति, तस्याः पर्वाणि मध्ये तनूनि, अन्ते स्थूलानि भवन्ति तत्संकाशानि=तत्सदृशानि बाहुजङ्घादीन्यङ्गानि यस्य सः तथा, यस्य साधोस्तपश्चर्यया जानुकूर्परादयोऽवयवाः काकजङ्घावत् भवन्ति स इत्यर्थः। अत एव कृशः=कृशशरीरः, धमनिसंततः=धमनिभिः नाडीभिः संततः= व्याप्तः शोणितमांसादीनां शुष्कतया दृश्यमाननाडीयुक्त इत्यर्थः। तथा–अशनपानस्य= अशनम्=ओदनरोटिकादि, पानं=दुग्धादि, तयोः समाहारः अशनपानं, तस्य, मात्रज्ञः=परिमाणज्ञानसम्पन्नः। यावताऽऽहारेण स्वकीयोदरपूर्ण भवेत् तावत्प्रमाणमेवाहारं गृह्णाति, न तु रसास्वादादिलोभात्तदधिकं गृह्णातीति भावः। तथा–अदीनमनाः

तात्पर्य यह है कि साधु को भूखसे पीडित होने पर भी नवकोटि से विशुद्ध आहार ग्रहण करना चाहिये ॥ २ ॥

फिर भी–'कालीपव्वंग०'–इत्यादि ।

(कालीपव्वंगसंकासे–कालीपर्वाङ्गसंकाशः) काली–काकजंघा (वनस्पति विशेष) के पर्व जैसे अंगवाला अत एव (किसे–कृश) कृशशरीरयुक्त, (धमणिसंतए–धमनिसन्ततः) नसाजाल से व्याप्त, एवं (असणपाणस्स मायन्ने–अशनपानस्य मात्रज्ञः) अशन पान की मात्रा का ज्ञाता साधु

તાત્પર્ય આ છે કે, સાધુએ ભૂખથી પિડિત હોવા છતાં પણ નવપ્રકારના વિશુદ્ધ આહારને જ ગ્રહણ કરવો જોઈએ. ॥ ગા. ૨ ॥

ફરી પણ કહે છે કાલિપવ્વંગ ઇત્યાદિ

કાલિપવ્વંગસંકાસે–કાલીપર્વાઙ્ગ સંકાશઃ કાલી–કાકજંઘાના પર્વ જેવા અંગવાળા અતએવ કિસે–કૃશઃ કૃશ શરીરયુક્ત, ધમણિસંતએ–ધમનિસંતતઃ નસાજાળથી વ્યાપ્ત અને અસણપાણસ્સ માયન્ને–અશનપાનસ્ય માત્રજ્ઞઃ અશન પાનની માત્રાના જ્ઞાતા સાધુ અદીણમણસો–અદીનમના અદીન મન બની સંયમના માર્ગમાં

अन्यं छिन्दन्तं पचन्तं वा नानुमोदयेत् । उपलक्षणत्वादेव-न स्वयं क्रीणीयात्, नाप्यन्यैः क्रापयेत्, न चान्यं क्रीणन्तमनुमोदयेत्। न स्वयं हन्यात्, न चान्यैर्घातयेत्, न चान्यं घ्नन्तमनुमोदयेत्। बुभुक्षया पीडितोऽपि नवकोटिशुद्धमेवाहारं गृह्णीयादिति भावः ॥ गा. २ ॥

क्षुधा से अधिक कोई वेदना नहीं है इस लिये सब से पहिले सूत्रकार प्रथम क्षुधापरिषह का जय कहते हैं—'दिगिंछापरिगए'-इत्यादि.

(तवस्सी-तपस्वी) षष्ठाष्टमभक्तादि तपोंका अनुष्ठान करने वाला एवं (थामवं-स्थामवान्) मनोबल से समन्वित (भिक्खू-भिक्षु) -साधु (देहे) शरीर (दिगिंछापरिगए-क्षुधापरिगते) क्षुधा से व्याप्त होने पर भी (न छिंदे-न छिन्यात्) फलादिक को स्वयं छेदे नहीं-तोडे नहीं (न छिंदावए-न छेदयेत्) न दूसरों से तुडवावे (न पए न पयावए-नपचेत् न पाचयेत्) न स्वयं पकावे और न दूसरों से पकवावे। उपलक्षण से (अन्यं छिन्दन्तं पचन्तं वा नानुमोदयेत्, न स्वयं क्रीणीयात् नाप्यन्यैः क्रापयेत् न चान्यं क्रीणन्तमनुमोदयेत्, न स्वयं हन्यात् त चान्यैर्घातयेत् न चान्यं घ्नन्तं अनुमोदयेत्) इन पदों का भी यहां संग्रह करलेना चाहिये, अर्थात् छेदन करने वाले तथा पकाने वाले व्यक्ति की अनुमोदना न करे, न स्वयं खरीदे न दूसरों से खरीदवावे और न खरीदने वाले की अनुमोदना करे, न स्वयं हणे न दूसरों से हणावे और न हणते हुए की अनुमोदना करे।

ક્ષુધાથી અધિક કોઈ વેદના નથી, એટલા માટે સૂત્રકાર સૌથી પહેલા ક્ષુધા પરીષહનો જય કરવા કહે છે. दिगिच्छापरिगए-इत्यादि

तवस्सी-तपस्वी છટ્ઠ અઠ્ઠમ ભકતાદિ તપોનુ અનુષ્ઠાન કરવાવાળા તથા थामवं-स्थामवान् અને મનોબળથી સમન્વીત भिक्खू-भिक्षु ભિક્ષુ-સાધુ दिगिच्छा परिगए-क्षुधापरिगते શરીરે ભૂખથી વ્યાકુળ હોવા છતા પણ न छिंदे-न छिन्यात् ફળ ફળાદિકને સ્વય છેદવુ નહિ, તોડવુ નહિ, न छिंदावए-न छेदयेत्त બીજાથી તોડાવવુ નહિ नपए न पयावए-नपचेत् न पाचयेत् ન સ્વય પકાવે, અને ન બીજાથી પકાવે ઉપલક્ષણથી अन्यं छिन्दन्त पचन्त वा नानुमोदयेत् છેદન કરવાવાળી તથા પકવવાવાળી વ્યક્તિની અનુમોદના ન કરે न स्वयं क्रिणीयात् नान्यैः क्रापयेत् न चान्य क्रीणन्तमनुमोदयेत् ન સ્વય ખરીદે ન બીજાથી ખરીદાવે કે ન તેની અનુમોદના કરે न स्वय हन्यात् न चान्यैर्घातयेत् न चान्यघ्नन्तमनुमोदयेत् ન સ્વયં હણે, ન કોઇથી હણાવે કે ન તેની અનુમોદના કરે.

किंच—

सूत्रम्—कालीपव्वंगसंकासे, किसे धमणिसंतए ।
मायन्ने असणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥३॥

छाया—कालीपर्वसंकाशाङ्गः, कृशः धमनिसंततः ।
मात्रज्ञः अशनपानस्य, अदीनमनाश्चरेत् ॥ ३ ॥

टीका—'कालीपव्वंग०' इत्यादि ।

कालीपर्वसंकाशाङ्गः—काली=काकजङ्घा वनस्पतिः, तस्याः पर्वाणि मध्ये तनूनि, अन्ते स्थूलानि भवन्ति तत्संकाशानि=तत्सदृशानि बाहुजङ्घादीन्यङ्गानि यस्य स तथा, यस्य साधोस्तपश्चर्यया जानुकूर्परादयोऽवयवाः काकजङ्घावत् प्रतला सन्ति स इत्यर्थः। अत एव कृशः=कृशशरीरः, धमनिसंततः=धमनिभिः नाडीभिः संततः=व्याप्तः शोणितमांसादीनां शुष्कतया दृश्यमाननाडीयुक्त इत्यर्थः। तथा—अशनपानस्य=अशनम्=ओदनरोटिकादि, पानं=दुग्धादि, तयोः समाहारः अशनपानं, तस्य, मात्रज्ञः=परिमाणज्ञानसम्पन्नः । यावताऽऽहारेण स्वकीयोदरपूरणं भवेत् तावत्प्रमाणमेवाहारं गृह्णाति, न तु रसास्वादादिलोभादधिकं गृह्णातीति भावः। तथा—अदीनमनाः

तात्पर्य यह है कि साधु को भूखसे पीडित होने पर भी नवकोटि से विशुद्ध आहार ग्रहण करना चाहिये ॥ २ ॥

फिर भी—'कालीपव्वंग०'—इत्यादि ।

(कालीपव्वंगसंकासे—कालीपर्वांगसंकाशः) काली—काकजंघा (वनस्पति विशेष)के पर्व जैसे अगवाला अत एव (किसे—कृशः) कृशशरीरयुक्त, (धमणिसंतए—धमनिसन्ततः) नसाजाल से व्याप्त, एवं (असणपाणस्स मायन्ने—अशनपानस्य मात्रज्ञः) अशन पान की मात्रा का ज्ञाता साधु

તાત્પર્ય આ છે કે, સાધુએ ભૂખથી પિડિત હોવા છતાં પણ નવકોટિના વિશુદ્ધ આહારને જ ગ્રહણ કરવો જોઈએ. ॥ ગા. ૨ ॥

ફરી પણ કહે છે કાલિપવ્વંગ ઇત્યાદિ.

કાલિપવ્વંગસંકાસે—કાલીપર્વાંગસંકાશઃ કાલી—કાકજંઘાના પર્વ જેવા અંગવાળા અતએવ કિસે—કૃશઃ કૃશ શરીરયુક્ત, ધમણિસંતએ—ધમનિસંતતઃ નસાજાળથી વ્યાપ્ત અને અસણપાણસ્સ માયન્ને—અશનપાનસ્ય માત્રજ્ઞઃ અશન પાનની માત્રાના જ્ઞાતા સાધુ અદીણમણસો—અદીનમનાઃ અદીન મન બની સંયમના માર્ગમાં

क्वचिद्भयभीताश्चकिता हस्तिनः पलायन्ते । क्वचिच्च विषमविषधरा भयंकराः फणिनः स्वकीयविस्तृतफणाटोपमुत्थाप्य समुत्तिष्ठन्ति। तथा बृहद्विषाणधारिणः स्थूलकायाः श्यामवर्णा महिषाः क्वचित् सजलपङ्किले गर्ते शरीरपरिवर्तनेन पङ्कलिप्तदेहाः सन्ति । क्वचित् तथैव सूकराणां यूथाः परिभ्रमन्ति । क्वचिद्वानराः क्वचिद् ऋक्षा अत्युत्प्लवन्ति । लतावल्लीसमावृता निविडच्छाया विटपिनः परितः समुल्लसन्ति । क्वचिन्नानाविधानि निकुञ्जानि भवनानीव विलसन्ति । क्वचित् कण्टकिनो वृक्षाः परितः परस्पर लतावितानैरुद्ग्रथिताः सन्ति, येषां कण्टका इतस्ततो विकीर्णाः सन्ति । एवं बहुहिंस्रसङ्कुला कुशकाशादितृणपरिपूर्णा निम्नोन्नता कण्टकिता जनानां दुर्गमा वनस्थली वर्तते ।

कहीं पर व्याघ्र घूम रहे हैं, कहीं पर सिंह गर्ज रहे हैं, कहीं पर सिंह की गर्जना को सुनकर भय से त्रस्त गजराज चिंघार करते हुए इधर उधर भागे फिर रहे हैं, कहीं पर विषम विषधर सर्प अपने फणों को ऊपर उठाकर वैठे हुए हैं, कहीं पर जंगली भैंसे कि जिनका शरीर बिलकुल काला है, तथा सींग भी जिनके बडे २ हैं और जो शरीर में विशेष स्थूल हैं, सजलगर्त में कि जिसमें कादव हो रहा है अपने शरीर को इधर से उधर करते हुए कीचड़ से लिप्त बने हुए हैं। इसी तरह कहीं २ शूकरों का यूथ भी इधर उधर भाग रहा है । कहीं २ पर वानर और कहीं पर ऋक्ष–रींछ–उछलकूद कर रहे हैं। इस वन में चारों ओर लताओं से वेष्टित बहुत गहरी छाया वाले वृक्षों के झुंड हैं। कहीं २ पर वृक्षों का झुंड ऐसे मालूम पडते हैं जैसे मानो मकान ही खडे हुए हैं। कहीं २ पर कांटेदार वृक्ष कि जिनके कांटे इधर

ત્રાસીને હાથી ચિત્કાર કરતા અહિં તહિં નાસભાગ કરી રહ્યા છે, ક્યાંક વિષમ વિષધરો પોતાની ફેણોને ઉંચી કરીને બેઠા છે, ક્યાંક જંગલી ભેંસો કે જેના શરીર એકદમ કાળા છે અને જેના શીંગ લાંબા છે અને શરીર જેના અલમસ્ત છે તે જળથી ભરેલા ખાડાઓમાં જેમાં કાદવ ભરેલ છે તેમાં આળોટી પોતાના શરીરને કીચડથી ખરડાવી રહેલ છે, આવી રીતે ડુકરોના જુથો પણ અહિં તહિં ભાગતા નજરે પડે છે, ક્યાંક ક્યાંક વાનર અને રીંછ કુદાકુદ કરતા દેખાય છે એ જંગલ ચારે તરફથી મોટા વૃક્ષો અને તેની ડાળીયો તથા અન્ય વેલા પાનથી છવાઈ રહેલ છે, કોઈ વૃક્ષના ઝુંડ એવા અરસપરસ મળી ગયાં દેખાય છે કે જાણે તેની નીચે મકાન જેવું બની ગયેલ છે, કોઈ સ્થળે કાંટાવાળા વૃક્ષોથી તેના કાંટા જમીન ઉપર જ્યાં ત્યાં પડયા છે, વેલા-

तत्र वने गच्छतस्तस्य गजमित्रमुनेश्चरणतले विषमविषमरण कण्टकानेव विद्धं समभवत्। ततो गन्तुमसमर्थोऽसौ निजायुरल्पमवगम्य चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्याने कर्तुमुद्यतः सन् शिष्यमवदत्-इतोऽन्यत्र गम्यताम्, अत्र तु मया सह क्षुधापरीषह एव सोढव्यः स्यात्। शिष्योऽवदत्-भदन्त! यथा छाया शरीरं विहाय नापसरति, तथाऽहमपि भवदीयचरणयुगलं परित्यज्य नैव गमिष्यामि। इत्युक्त्वाऽसौ

ऊपर फैले हुए हैं, लताप्रतानों द्वारा ग्रथित होकर एक जैसे बन गये हैं। इस प्रकार यह अटवी अनेक हिंसक जीवों से परिपूर्ण होती हुई जनों के लिये सर्वथा दुर्गम थी। कुश काश आदि घास से भरे हुए रहने के कारण यहां के मार्ग बडे ही विकट बने हुए थे। यहां की भूमि ऊंची नीची और कांटों से व्याप्त थी।

इस अटवीमें चलते हुए गजमित्र मुनिराज के पैरों में विषम वेदना कारक विषैले कांटे चुभने लगे तथा उनके पैरों के तलिये कांटों से बिंध गये, इससे वे आगे विहार नहीं कर सके। इन्हों ने उस समय अपनी अवशिष्ट आयु बहुत अल्प जानकर चतुर्विध आहार के परित्याग करने के अभिप्राय से अपने शिष्य से कहा—तुम यहां से किसी दूसरी जगह चलेजाओ नहीं तो यहां पर मेरे साथ रहने से तीव्र क्षुधापरीषह तुम्हें सहन करना पडेगा। गुरु की इस बात को सुनकर शिष्य ने कहा, भदन्त! जिस प्रकार छाया वृक्ष को नहीं छोडती है उसी तरह मैं भी आप के चरणकमलों को छोडकर अन्यत्र नहीं जा सकता।

જેથી આ અટવી વૃક્ષો એકરૂપ બની ગયાં દેખાય છે આ પ્રકારે તે જંગલ અનેક હિંસક જીવોથી પરિપૂર્ણ હતું, માણસો માટે દરેક રીતે ભયકારક હતું, જમીન ઉપર ઉગેલાં ઘાસ વગેરેને કારણે કોઈ સરળ માર્ગ દેખાતો નહીં, ભૂમિ ઉંચીનીચી અને કાંટાથી ભરેલી હતી.

આ જંગલમાં ચાલતાં ચાલતાં ગજમિત્ર મુનિરાજના પગોમાં ઘણી વેદના ઉપજાવે તેવા કાંટા લાગવા લાગ્યા આથી તેના પગોનાં તળીયાં કાંટાથી વિંધાઈ ગયાં જેથી તે આગળ વિહાર કરી શકયાં નહીં તેમણે તે સમય પોતાની બાકી રહેલ આયુ ઘણી ટુંકી જાણીને ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવાના ભાવથી પોતાના શિષ્યને કહ્યું, તમે અહિંથી કોઈ અન્ય સ્થળે વિહાર કરો, આ સ્થળે મારી સાથે રહેવાથી તમારે ભૂખનો તીવ્ર પરિષહ સહન કરવો પડશે, ગુરુની આ વાતને સાંભળીને શિષ્યે કહ્યું-ભદન્ત! જે પ્રકારે છાયા વૃક્ષને છોડતી નથી તેવી રીતે હું પણ આપના ચરણ કમળોને છોડીને અન્યત્ર જઈ શકતો નથી.

=अन्याकुलचित्तः, अशनादेरप्राप्तौ दैन्यं विषादं च न कुर्वन्नित्यर्थः, चरेत्=संयममार्गे विचरेत्। प्राकृतत्वात्–'सकास' इति विशेषणस्य परनिपातः।

(अदीणमणसो–अदीनमनाः) आदीनमन होकर संयम के मार्ग में (चरे–चरेत्) विचरण करे।

भावार्थ–विशिष्ट तपस्याओं के अनुष्ठान करते २ जिसके शारीरिक अवयव काक की जघा के पर्व समान बीच में पतले तथा अन्त में स्थूल हो गये हैं, और इससे जिसका शरीर अत्यत कृश हो गया है, तथा शरीर में कृशता होने की वजह से ही जिसके शरीर के नसाजाल स्पष्ट दिखलाई दे रहा है ऐसा साधु इतना ही आहार ग्रहण करे की जिन से संयमयात्राका निर्वाह हो सके! रसास्वाद के लोभ से अधिक आहार न लेवे। तथा जिस समय तपस्या का पारणा करने का अवसर आवे उस समय यदि आहार प्राप्त न हो तो भी चित्त में किसी भी प्रकार का विषाद न करे और संयममार्ग में सदा सावधान बने रहने की चेष्टा करता रहे। काक की जघा के पर्व बीच में पतले एवं अन्त में स्थूल होते हैं, तपस्या करते २ साधु के भी जघा आदि अंग इसी तरह हो जाते हैं।

चरे–चरेत् વિચરણુ કરે

ભાવાર્થ—વિશિષ્ટ તપસ્યાઓનુ અનુષ્ઠાન કરતા કરતા જેના શારીરિક અવયવ કાકની જઘાના પર્વ સમાન વચમા પાતળા તથા અતમા સ્થૂળ થઇ ગયેલ હોય અને તેનાથી જેનુ શરીર અત્યત કૃશ થઇ ગયેલ હોય તથા શરીરમાં કૃષતા આવી જવાના કારણે જેના શરીરની નાડીઓ સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે છે, એવા સાધુ એટલો જ આહાર ગ્રહણુ કરે કે, જેનાથી સયમ માર્ગનો નિર્વાહ થઈ શકે રસ સ્વાદના લોભથી અધિક આહાર ન લે તથા જે સમય તપસ્યાનુ પારણુ કરવાનો સમય આવે તે વખતે કદાચ આહાર ન મળી શકે તો પણુ ચિત્તમા કોઈ પણુ પ્રકારનો વિષાદ ન કરે અને સયમ માર્ગમા સદા સાવધાન બની રહેવાની ચેષ્ટા કરતા રહે કાકની જઘાનુ પર્વ વચમા પાતળુ અને છેડે સ્થૂળ હોય છે, તપસ્યા કરતા કરતા સાધુની જઘા આદિ અગ આ પ્રકારના થઈ જાય છે.

अत्र क्षुधापरीषहविजये दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

आसीदुज्जयिन्यां गजमित्रनामा श्रेष्ठी। तस्य हस्तीर्यनामकः पुत्रोऽभवत्। एकदा गजमित्रश्रेष्ठिनो भार्या मृता। तत संसारासारतां विभाव्य समागतवैराग्यो ऽसौ हस्तीर्यपुत्रेण सह प्रव्रजितः। स च गजमित्रमुनिः स्वशिष्येण हस्तीर्येण सह ग्रामानुग्रामं विचरंस्तत्र तत्र धर्मदेशनां कुर्वन् संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति। स चैकदा विहारं कुर्वन् विस्मृतमार्गः सन् महारण्यं प्रविष्टः।

तत्र क्वचिन्मृगाणां यूथा इतस्ततो धावन्ति। क्वचित् जम्बूकाः स्वपरिवारैः सह क्रन्दायन्ते। क्वचिद् व्याघ्रा उत्प्लवन्ति। क्वचित् सिंहा गर्जन्ति, येषां नादानुपश्रुत्य

क्षुधापरीषह के विजय करने में दृष्टांत इस प्रकार है—उज्जैनी नगरी में गजमित्र नामका एक सेठ रहता था। उसका एक पुत्र था जिसका नाम हस्तीर्य था। एक समय की बात है कि सेठ की पत्नी का देहान्त हो गया। इससे सेठ को संसार, शरीर एवं भोगों से विरक्ति आगई और अपने पुत्र के साथ उन्होंने दीक्षा धारण करली। साधुचर्या की विधि के अनुसार सशिष्य वे विहार करने लगे। वे जनता को धर्म के उपदेश से वासित करते और संयम एवं तप से अपनी आत्मा को भावित करते हुए ग्रामानुग्राम विचरते थे। एक समय की बात है कि वे विहार में मार्ग भूल गये और भयंकर किसी अटवी में जा पहुँचे। वहां पहुँच कर वे देखते क्या हैं कि कहीं पर इधर उधर मृगों का झुण्ड दौड रहा है, कहीं पर शृगाल फिक्कार कर रहे हैं

क्षुधा परिषहने જીતવાની ઉપર દૃષ્ટાંત આ પ્રકારે છે—

ઉજ્જૈની નગરીમાં ગજમિત્ર નામનો એક શેઠ રહેતો હતો. તેને એક પુત્ર હતો તેનું નામ હસ્તીર્ય હતું. એક સમયની વાત છે કે, શેઠની પત્નીનો દેહાંત થઈ ગયો. તેથી શેઠને સંસાર શરીર અને ભોગોથી વિરક્તિ આવી ગઈ અને પોતાના પુત્રની સાથે તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી લીધી. સાધુ ચર્યાની વિધી અનુસાર સશિષ્ય તેઓ વિહાર કરવા લાગ્યા. તેઓ જનતાને ધર્મનો ઉપદેશ આપતાં આપતાં સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતાં ગ્રામાનુ ગ્રામ વિચરવા લાગ્યા. એક સમયની વાત છે કે વિહારમાં એ મુનિરાજ માર્ગ ભૂલી ગયા અને ભયંકર જંગલમાં જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં પહોંચતાં તેમણે એવું જોયું કે જ્યાં ત્યાં મૃગોનાં ટોળાં દોડી રહ્યાં છે. ક્યાંક શિયાળવાં લાળી કરી રહ્યાં છે વાઘ કુદી રહ્યા છે, સિંહ ગર્જી રહ્યા છે, ક્યાંક સિંહગર્જનના ભયથી

क्वचिद्भयभीताश्चकिता हस्तिनः पलायन्ते । क्वचिच्च विपमविपधरा भयंकराः फणिनः स्वकीयविस्तृतफणाटोपमुत्थाप्य समुत्तिष्ठन्ति । तथा बृहद्विपाणधारिणः स्थूलकायाः श्यामवर्णा महिषाः क्वचित् सजलपङ्किले गर्ते शरीरपरिवर्तनेन पङ्कलिप्त-देहाः सन्ति । क्वचित् तथैव सूकराणां यूथाः परिभ्रमन्ति । क्वचिद्वानराः क्वचिद् ऋक्षा अत्युत्प्लवन्ति । लतावल्लीसमावृता निविडच्छाया विटपिनः परितः समुल्ल-सन्ति । क्वचिन्नानाविधानि निकुञ्जानि भवनानीव विलसन्ति । क्वचित् कण्टकिनो वृक्षाः परितः परस्परं लतावितानैरुद्ग्रथिताः सन्ति, येपां कण्टका इतस्ततो वि-कीर्णाः सन्ति । एवं बहुहिंस्रसंकुला कुशकाशादितृणपरिपूर्णा निम्नोन्नता कण्ट-किता जनानां दुर्गमा वनस्थली वर्तते ।

कहीं पर व्याघ्र घूम रहे हैं, कहीं पर सिंह गर्ज रहे हैं, कहीं पर सिंह की गर्जना को सुनकर भय से त्रस्त गजराज चिंघार करते हुए इधर उधर भागे फिर रहे हैं, कहीं पर विषम विषधर सर्प अपने फणों को ऊपर उठाकर बैठे हुए हैं, कहीं पर जंगली भैंसे कि जिनका शरीर बिलकुल काला है, तथा सींग भी जिनके बडे २ हैं और जो शरीर में विशेष स्थूल हैं, सजलगर्त में कि जिसमें कादव हो रहा है अपने शरीर को इधर से उधर करते हुए कीचड़ से लिप्त बने हुए हैं। इसी तरह कहीं २ शूकरों का यूथ भी इधर उधर भाग रहा है । कहीं २ पर बानर और कहीं पर ऋक्ष–रींछ–उछलकूद कर रहे हैं। इस बन में चारों ओर लताओं से वेष्टित बहुत गहरी छाया वाले वृक्षों के झुंड हैं। कहीं २ पर वृक्षों का झुंड ऐसे मालूम पड़ते हैं जैसे मानो मकान ही खडे हुए हैं। कहीं २ पर कांटेदार वृक्ष कि जिनके कांटे इधर

ત્રાસીને હાથી ચિત્કાર કરતા અહિં તહિં નાસભાગ કરી રહ્યા છે, કયાંક વિષમ વિષધરો પોતાની ફેણોને ઉંચી કરીને બેઠા છે, કયાંક જંગલી ભેંસો કે જેના શરીર એકદમ કાળા છે અને જેના શીંગ લાંબા છે અને શરીર જેના અલમસ્ત છે તે જળથી ભરેલા ખાડાઓમાં જેમાં કાદવ ભરેલ છે તેમાં આળોટી પોતાના શરીરને કીચડથી ખરડાવી રહેલ છે, આવી રીતે ડુકરોના જુથો પણ અહિં તહિં ભાગતા નજરે પડે છે, કયાંક કયાંક વાનર અને રીંછ કુદાકુદ કરતા દેખાય છે એ જંગલ ચારે તરફથી મોટા વૃક્ષો અને તેની ડાળીયો તથા અન્ય વેલા પાનથી છવાઈ રહેલ છે, કોઈ વૃક્ષના ઝુંડ એવા અરસપરસ મળી ગયા દેખાય છે કે જાણે તેની નીચે મકાન જેવું બની ગયેલ છે, કોઇ સ્થળે કાંટાવાળા વૃક્ષોથી તેના કાંટા જમીન ઉપર જ્યાં ત્યાં પડયા છે, વેલા-

तत्र वने गच्छतस्तस्य गजमित्रमुनेश्चरणतले विषमविषभरेण कण्टकाग्रेण विद्धमभवत्। ततो गन्तुमसमर्थोऽसौ निजायुरल्पमवगम्य चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्यानं कर्तुमुद्यत सन् शिष्यमवदत्–इतोऽन्यत्र गम्यताम्, अत्र दुःसहः खलु क्षुधापरीषहस्तव सोढव्यः स्यात्। शिष्योऽवदत्–भदन्त! यथा छाया शरीरं विहाय नापसरति, तथाऽहमपि भवदीयचरणयुगलं परित्यज्य नैव गमिष्यामि। इत्युक्त्वाऽसौ

इधर फैले हुए हैं, लताप्रतानों द्वारा ग्रथित होकर एक जैसे बन गये हैं। इस प्रकार यह अटवी अनेक हिंसक जीवों से परिपूर्ण होती हुई जनों के लिये सर्वथा दुर्गम थी। कुश काश आदि घास से भरे हुए रहने के कारण यहां के मार्ग बड़े ही विकट बने हुए थे। यहां की भूमि ऊंची नीची और कांटों से व्याप्त थी।

इस अटवीमें चलते हुए गजमित्र मुनिराज के पैरों में विषम वेदना कारक विषैले कांटे चुभने लगे तथा उनके पैरों के तलिये कांटों से विंध गये, इससे वे आगे विहार नहीं कर सके। इन्होंने उस समय अपनी अवशिष्ट आयु बहुत अल्प जानकर चतुर्विध आहार के परित्याग करने के अभिप्राय से अपने शिष्य से कहा—तुम यहां से किसी दूसरी जगह चलेजाओ नहीं तो यहां पर मेरे साथ रहने से तीव्र क्षुधापरीषह तुम्हें सहन करना पड़ेगा। गुरु की इस बात को सुनकर शिष्य ने कहा, भदन्त! जिस प्रकार छाया वृक्ष को नहीं छोड़ती है उसी तरह मैं भी आप के चरणकमलों को छोड़कर अन्यत्र नहीं जा सकता।

જેથી આ બધાં વૃક્ષો એકરૂપ બની ગયાં દેખાય છે આ પ્રકારે તે જંગલ અનેક હિંસક જીવોથી પરિપૂર્ણ હતું, મનુષ્યો માટે દરેક રીતે ભયકારક હતું. જમીન ઉપર ઉગેલાં ઘાસ વગેરેને કારણે કોઈ સરળ માર્ગ દેખાતો નથી, ભૂમિ ઉંચીનીચી અને કાંટાથી ભરેલી હતી

આ જંગલમાં ચાલતા ચાલતાં ગજમિત્ર મુનિરાજના પગોમાં ઘણી વેદના ઉપજાવે તેવા કાંટા વાગવા લાગ્યા આથી તેના પગોનાં તળીયાં કાંટાથી વિંધાઈ ગયાં જેથી તે આગળ વિહાર કરી શકયા નહીં તેમણે તે સમય પોતાની બાકી રહેલ આયુ ઘણી ટુંકી જાણીને ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવાના આશયથી પોતાના શિષ્યને કહ્યું, તમે અહિંથી કોઈ અન્ય સ્થળે વિહાર કરો, આ સ્થળે મારી સાથે રહેવાથી તમારે ભૂખનો તીવ્ર પરિષહ સહન કરવો પડશે, ગુરુની આ વાતને સાંભળીને શિષ્યે કહ્યું–ભદન્ત! જે પ્રકારે છાયા વૃક્ષને છોડતી નથી તેવી રીતે હું પણ આપના ચરણ કમળને છોડીને અન્યત્ર જઈ શકતો નથી.

तत्रैव निवसति स्म। गुरुश्च चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्यानं कृतवान्। स च शिष्यः स्वगुरुं परितस्तदङ्गरक्षणार्थं परिभ्रमस्तिष्ठति, तत्र विविधेषु मनोज्ञेषु रुचिरेषु फलेषु सत्स्वपि न तानि त्रोटयितुमिच्छति, वृक्षाधस्तले पतितान्यपि फलानि सचित्ततया केनाप्यदत्ततया च नैव गृह्णाति। आहारार्थं किंचिद्दूरं गत्वा गत्वा प्रतिनिवर्तते। वसतेरभावात् क्वचिदाहारो न लभ्यते। मार्गस्य दुर्गमतया कश्चित् पथिकोऽपि नायाति, यस्मादशनं गृह्णीयात्। पुनरुज्ज्वलभावेन गुरोर्वैयावृत्त्यं करोति। यद्यपि तदा क्षुधाया बलं वर्धमानमात्मनः प्रतिप्रदेशं व्याप्तु प्रवर्तते। यतः—

शिष्य की इस प्रकार बात को सुनकर गुरु महराज ने चारों प्रकार के आहार का परित्याग कर दिया। शिष्य ने इस परिस्थिति में अपने गुरु महाराज की सेवा करना प्रारभ कर दिया। उस अटवी में यद्यपि अनेक प्रकार के मनोज्ञ सरस फल थे तो भी उन्हें तोड़ने का शिष्यने स्वप्न में भी विचार नहीं किया। वृक्षों के नीचे टूटे हुए फल पडे रहते थे उनको भी सचित्त होने की वजह से ग्रहण नहीं किया। तथा किसी २ फल के अचित्त होने पर भी दाता के अभाव से वे अदत्त होने से नहीं लिये। शिष्य आहार के लिये जाता है और कुछ दूर जा जाकर पीछे वापिस लौट आता है, क्यों कि एक तो वहां वसति नहीं थी, इस लिये वहां आहार का कोई जोग नहीं मिलता था। दूसरे—मार्ग अत्यत दुर्गम होने से उस रास्ते कोई भी पथिक प्रायः नहीं आता जाता था। परन्तु शिष्य अनन्य भाव से गुरु की सेवा करता था। क्षुधा एक ऐसी वस्तु है कि

શિષ્યની આ પ્રકારની વાત સાભળીને ગુરુ મહારાજે ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરી દીધો. શિષ્યે આ પરિસ્થિતિમા પોતાના ગુરુ મહારાજની સેવા કરવાનો પ્રારભ કર્યો તે જગલમાં જો કે, અનેક પ્રકારના સુદર અને સ્વાદિષ્ટ એવા ફળો હતા તો પણ તેને તોડવાનો શિષ્યે સ્વપ્નામા પણ વિચાર ન કર્યો વૃક્ષોની નીચે તૂટીને પડેલા જે ફળ દેખાતા તેને પણ સચિત્ત માનીને ગ્રહણ કર્યો નહી તથા કોઇ કોઈ ફળ અચિત્ત હોવા છતા આપનારના અભાવથી તે અદત્ત હોવાથી લીધા નહી શિષ્ય આહાર માટે જતો અને થોડે દૂર જઈ ત્યાથી પાછો ફરી આવતો કેમકે, એક તો ત્યા વસ્તી હતી નહી માટે ત્યા આહારનો કોઈ જોગ મળતો ન હતો, બીજુ માર્ગ અત્યત દુર્ગમ હોવાથી તે રસ્તે કોઈ પણ વટેમાર્ગુ આવતો જતો ન હતો પરતુ શિષ્ય અનન્ય ભાવથી ગુરુની સેવા કરતો હતો. ભૂખ એક એવી વસ્તુ છે કે જે આત્માની

या सा रूपविनाशिनी स्मृतिहरी पञ्चेन्द्रियाकर्षिणी,
चक्षुःश्रोत्रललाटदीनकरणी संक्लेशसम्पादिनी ।
बन्धूनां त्यजनी विदेशगमनी धैर्यस्य विध्वंसिनी,
सेयं तिष्ठति सर्वभूतदमनी प्राणापहारिक्षुधा ॥ १ ॥

अपरं च—

विवेको ह्रीर्दया धर्मो, विद्या स्नेहश्च सौम्यता ।
सर्वं च जायते नैव, क्षुधार्तस्य शरीरिणः ॥ २ ॥ इति ॥

तथापि स हस्तीमित्रशिष्यः कस्मिन्नपि निजात्मप्रदेशे कातरतां नाभजत किं

जो आत्माके प्रतिप्रदेशमें व्याप्त होकर अपना प्रबल प्रताप दिखलाती है, जैसे कहा भी है—

यह क्षुधा रूप को विनष्ट कर देती है, स्मृति को ध्वस्त कर देती है, पांचों इन्द्रियों की शक्ति का ह्रास कर देती है, चक्षु में श्रोत्र में एवं ललाट में दीनता के निशानेंपना देती है संक्लेश परिणामों को जागृत करती रहती है, बन्धुओं का वियोग करा देती है, विदेश में वास करा देती है, धैर्य को जडमूल से उखाड देती है, अधिक क्या कहा जाय यह क्षुधा प्राणियों के प्राण का भी हरण करने वाली है ॥ १ ॥

और भी कहा है–क्षुधार्त प्राणी के विवेक, लज्जा, दया, धर्म, विद्या स्नेह, सौम्यता, बल आदि सभी सद्गुण नष्ट हो जाते हैं ॥ २ ॥

मुनि हस्तीमित्र शिष्य की आत्मा के प्रतिप्रदेश में यद्यपि क्षुधा की तीव्र वेदना जागृत हो रही थी तो भी वह कभी भी कायर नहीं बना।

જે શરીરના ભાગમાં પ્રવેશ કરીને પોતાનો પ્રબળ પ્રભાવ બતાવે છે કહ્યું પણ છે—

આ ભૂખ રૂપનો નાશ કરે છે સ્મૃતિનો ધ્વંસ કરે છે પાંચ ઇન્દ્રિયની શક્તિઓને શિથિલ બનાવી દે છે આંખ કાન અને કપાળમાં દિનતાની નિશાની જગાડે છે ક્લેશના પરિણામોને જાગ્રત કરે છે, બન્ધુઓનો વિયોગ કરાવે છે વિદેશમાં વાસ કરાવે છે ધૈર્યને જડમુળથી ઉખેડી નાખે છે છેલ્લે છેલ્લે આ ભૂખ પ્રાણીઓના પ્રાણોનું પણ હરણ કરે છે ॥ ૧ ॥

ફરી પણ કહ્યું છે ભૂખથી પીડાતા પ્રાણીમાં વિવેક, લજ્જા, દયા ધર્મ વિદ્યા, સ્નેહ, સૌમ્યતા બળ આદિ સઘળા સદ્ગુણો નાશ પામે છે ॥ ૨ ॥

મુનિ હસ્તીમિત્ર શિષ્યના આત્માના પ્રદેશમાં જો કે, ભૂખની તીવ્ર વેદના થઈ રહી તો પણ કોઈ વખત કાયર ન બન્યો. પોતાના

तु कर्मनिर्जरार्थं क्षुधापरीषहं विजित्य गुरुसेवापरायण एवासीत्। ततो गजमित्र-मुनिः कण्टकरुजनितामसह्यवेदना सहमानः समाधिभावेन निजायुः समाप्य प्रथम-कल्पे वैमानिकदेवत्वं प्राप्तः। अथासौ देवः स्वकीयपूर्वभवमवधिना विज्ञाय, स्वदिव्यशक्त्या शिष्यरक्षार्थं तत्समीपप्रदेशे वसतिं निर्माय स्वयं मनुष्यरूपः सन् दृढवीर्यशिष्यं प्राह—मुने! इतः समीपे वसतिर्दृश्यते, अशनपानमानीयताम्। शिष्यो वदति–अयमस्ति कश्चिद्देवप्रपञ्चः, इह हि नासीत् पुरा कापि वसतिः, भूमि-

---

अपने वीर्योल्लास से उसने इस परीषह को खूब सहन किया। और गुरु महाराज की सेवा भक्ति की, क्यों कि शिष्य को यह पूर्ण-श्रद्धा थी कि कर्मनिर्जरा के लिये क्षुधापरीषह को सहन करना ही चाहिये। पैर में लगे हुए कांटे की असह्य वेदना प्रतिक्षण बढने लगी, अपनी आयु के अन्त समयमें समाधिभाव से कालधर्म को प्राप्त होकर प्रथमकल्प में वैमानिक देव हुए। इन्हों ने देव की पर्याय में अपने पूर्वभव को अवधिज्ञान से जानकर अपने शिष्य की प्राणरक्षा निमित्त दिव्यशक्ति से उसके समीप प्रदेश में एक वसति का निर्माण किया और स्वयं मनुष्य के रूप में प्रकट होकर शिष्य से कहने लगे कि यहां से नजदीक ही एक वसति दिखाइ देती है अतः वहां से आप आहार पानी ले आइये। देव की इस प्रकार बात को सुनकर शिष्य ने चित्त में विचार किया–यह कोई देव छलना करता है। मैं पहिले यहां कई बार आया हूं परन्तु मुझे तो कोई वसति नजर नहीं आई, इसलिये यहां से आहार पानी

વિર્યોલ્લાસથી તેણુ આ પરીષહને ખૂબ સહન કર્યો અને ગુરુ મહારાજની સેવા ભક્તિ કરી કેમકે, શિષ્યને એ પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી કે, કર્મનિર્જરા માટે ક્ષુધા પરિષહ સહન કરવો જોઈએ પગમા લાગેલા કાટાઓની વેદના રોજ બરોજ વધવા લાગી, પોતાના આયુના અતસમયમા સમાધીભાવથી ગુરુજી કાળ ધર્મને પામી પ્રથમ કલ્પમા વૈમાનિક દેવ બન્યા તેઓએ દેવની પર્યા-યમા પોતાના પુર્વભવને અવધિજ્ઞાનથી જાણીને પોતાના શિષ્યની પ્રાણુરક્ષા નિમિત્ત દિવ્ય શક્તિથી તેના સમીપપ્રદેશમા એક વસ્તિનુ નિર્માણુ કર્યું અને પોતે મનુષ્યના રૂપમા પ્રગટ બનીને શિષ્યને કહેવા લાગ્યા કે, અહિંથી નજીક જ એક વસ્તિ દેખાય છે માટે ત્યાથી તમે આહાર પાણી લઈ આવો, દેવની આ પ્રકારની વાતને સાભળીને શિષ્યે ચિત્તમા વિચાર કર્યો કે, આ કોઇ દેવ મારી છલના કરે છે હુ પહેલા કેટલીએ વખત ગયો છુ પરતુ મને કોઈ વસ્તી દેખાઇ નથી, માટે ત્યાથી આહાર પાણી લાવવો ઉચિત નથી શિષ્યની આ

रतस्या मार्गेव त्वाऽस्मामि, अतोऽशानपानं न ग्रहीष्यामि। ततोऽसौ मसन्नमनसा साधुवेरूपं धृत्वा दृढवीर्यमुनिं मशंसति-धन्योऽसि दृढव्रतोऽसि' इत्यादि। पुनरसौ दृढवीर्यमुनिर्दुःसह क्षुधापरीषहं सहमानः क्षपकश्रेणीमारुह्य प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन केवलज्ञानं माप्य मोक्षं माप्तवान्। स च देवस्तस्य केवलोत्सवं निर्वाणोत्सवं च कृत्वा स्वस्थानं गतः। एवं सर्वैमुनिभिरपि दृढवीर्यमुनिवत् क्षुधा परीषहः सोढव्यः॥ ३॥

क्षुधां सहमानस्यैषणीयाहारार्थं भिक्षाचर्या पर्यटतो मुनेर्यदि श्रमादिजनिता पिपासा स्यात्तर्हि साऽपि सोढव्येत्याशयेन पिपासापरीषहजयं माह—

मूलम्—तओ पुट्ठो पिवासाए, दोगुंच्छी लज्जसंजए।
सीओदगं नं सेविज्जा, वियडस्सेसणं चरे॥४॥

ग्रहण करना उचित नहीं है। शिष्य की इस प्रकार दृढ विचारधारा को देखकर वह देव बहुत ही प्रसन्न हुआ और साक्षात् रूप में प्रकट होकर शिष्य की बहुत प्रशंसा करने लगा, बोला-आप धन्य हैं व्रत के पालन करने में अतीव दृढमतिज्ञ हैं। शिष्य ने दुःसह क्षुधा परीषह को सहन करने से क्षपकश्रेणी पर आरूढ होकर प्रशस्त-ध्यान एवं शुभाध्यवसाय के बल पर केवलज्ञान का लाभ कर मोक्ष को प्राप्त किया। इनके गुरु महाराज का जीव जो देव था उसने अपने पूर्वपर्याय के शिष्य को प्राप्त हुए केवलज्ञान के एवं निर्वाण के उत्सव को मना कर अपने स्थान गया। इसी तरह प्रत्येक मुनिका कर्तव्य है कि वह दृढवीर्यमुनि की तरह क्षुधापरीषह को सहन करे॥ ३॥

પ્રકારની દૃઢ ધારણા જોઇને તે દેવનો જીવ ખૂબજ પ્રસન્ન થયો. અને પ્રગટ થઇને શિષ્યની ખૂબ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું-આપને ધન્યવાદ છે, વ્રતનું પાલન કરવામાં દૃઢ પ્રતિજ્ઞ છો. શિષ્યે દુઃસહ ક્ષુધાનો પરિષહ સહન કરવાથી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ બની પ્રશસ્ત ધ્યાન અને શુભ અધ્યવસાયના બળ ઉપર કેવળજ્ઞાનનો લાભ કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત કર્યો દેવ કે જે તેના ગુરુ મહારાજનો જીવ હતો તેણે પોતાના પૂર્વ પર્યાયના શિષ્યને પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાનના અને નિર્વાણના ઉત્સવને મનાવીને પોતાને સ્થાને ગયા. આવી રીતે પ્રત્યેક મુનિનું કર્તવ્ય છે કે તે દૃઢવીર મુનિની માફક ક્ષુધા પરિષહને સહન કરે. ॥ ૩॥

छाया—ततः स्पृष्ट पिपासया, जुगुप्सी लज्जासंयतः ।
शीतोदक न सेवेत विकृतस्य एषणां चरेत् ॥ ४ ॥

टीका—' तओ पुट्ठो ' इत्यादि ।

ततः=क्षुधापरीषहानन्तरं, पिपासया=तृपया, स्पृष्टः=व्याप्तः सन् , जुगुप्सी =जुगुप्सकः अनाचारविरत इत्यर्थ तथा-लज्जासंयतः-लज्जायां=संयमे सम्यग् यत्नवानित्यर्थः । साधुः शीतोदकं=सचित्तं जल ' न सेवेत ' न व्यापृणुयात् किं तु विकृतस्य=यवतण्डुलद्राक्षादिधावनोत्कालनादिना वर्णगन्धरसस्पर्शैरन्यथाभावं प्राप्तस्य प्रासुकस्य जलस्य, प्रासुकजलं त्वेकविंशतिविध भगवतीत्याचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे नवमाध्ययने निगदितम्—

क्षुधापरीषह को सहन करने वाला मुनि को आहार की गवेषणा करते हुए पिपासा लगे, तथा अहार करने के बाद पिपासा लगे तो उसको सहन करना चाहिये, इस आशय से अब सूत्रकार पिपासापरीषह को कहते हैं—" तओ पुट्ठो " इत्यादि ।

(तओ-ततः) क्षुधापरीषह के अनन्तर (पिवासाए पुट्ठो-पिपासया-स्पृष्टः) पिपासा से व्याप्त होने पर भी (दोगुंच्छी-जुगुप्सी) अनाचार-विरत तथा (लज्जसंजए-लज्जासंयतः) सयम की रक्षा करने मे प्रयत्न-शील साधु (सीओदगं न सेविज्जा-शीतोदक न सेवेत) सचित्त जल का सेवन नहीं करे। किन्तु (वियडस्सेसणं चरे-विकृतस्य एषणां चरेत्) विकृत-यव, तण्डुल, एवं द्राक्षा आदि के धोने से अथवा उनके उकालने से जिनके वर्ण, गंध, रस तथा स्पर्श का परिवर्तन हो चुका है ऐसे प्रासुक जल की गवेषणा करे। तात्पर्य यह है कि पिपासा से पीडित होने

ક્ષુધા પરિષહ સહન કરનાર મુનિને આહાર કર્યા પછી તરસ લાગે તેને સહન કરવી જોઈએ આ આશયથી સૂત્રકાર પિપાસા પરિષહ કહે છે तओ पुट्ठो-ઈત્યાદિ

तओ-तत ક્ષુધા પરિષહના અનન્તર पिवासाए पुट्ठो-पिपासयास्पृष्ट તરસથી વ્યાપૃત હોવા છતા અનાચાર વિરત તથા दोगुच्छि-जुगुप्सी અનાચાર વિરત તથા लज्जासंजए-लज्जासंयत સચમની રક્ષા કરવામા પ્રયત્નશીલ સાધુ सीओदग न सेविज्ज-शीतोदक न सेवेत સચિત્ત જલનુ સેવન ન કરે. કિંતુ वियडस्सेसणं चरे-विकृतस्य एषणा चरेत् વિકૃત (અચિત્ત)-જવ, ચોખા, દ્રાક્ષ વગેરેના ધોવાથી અથવા એને ઉકાળવાથી તેના વર્ણ, ગધ, રસ તથા સ્પર્શનુ પરિવર્તન થઈ ચુકયુ છે એવા પ્રાસુક જળની ગવેષણા કરે તાત્પર્ય એ છે કે,તરસથી પીડાતા હોવા છતા પણ સાધુએ સચિત્ત અનેષણીય

(१) उस्सेइमं–उत्स्वेदिमं–पिष्टोत्स्वेदनार्थमुदकम्। रोटिकायां कृतायां येनोदकेन पिष्टस्थाल्यादिधावनं क्रियते तदित्यर्थः।
(२) संसेइमं–संसेकिम–उत्कालितानां पत्रशाकादीनामनपगतविकारिरसापसारणार्थं शैत्यार्थं वा यनोदकेन धावनं क्रियते, तदित्यर्थः।
(३) चाउलोदगं–तण्डुलोदक–तण्डुलधावनोदकम्।
(४) तिलोदगं–तिलोदकं–तिलधावनोदकम्।
(५) तुसोदगं–तुषोदक–तुषधावनोदकम्।
(६) जवोदगं–यवोदकं–यवधावनोदकम्, अत्र 'यव' इत्युपलक्षणं तेन व्रीह्यादिधावनोदकस्यापि ग्रहणम्।

पर भी साधु को चाहिये कि वह कभी भी सचित्त अनेषणीय जल का उपयोग न करे। प्रासुक जल इक्कीस २१ प्रकार का होता है यह बात आचारांगसूत्र में द्वितीय श्रुतस्कन्ध के नवम अध्ययन में कही गई है–

१ उस्सेइमं–भोजन बन चुकने के बाद आटे की थाली आदि का धोवन।
२ संसेइमं–शाकपत्रादिकों के उबालने पर उनका कडुआपन आदि निकालने के लिये अथवा उन्हें ठंडे करने के लिये जो जल ऊपर से डाला जाता है वह।
३ चाउलोदगं–चावलों का धोवन।
४ तिलोदगं–तिलों का धोवन।
५ तुसोदगं–तुषों को धोने से निकला हुआ जल।
६ जवोदगं–जौ आदि का धोया हुआ जल।

બનો ઉપયોગ કદી પણ ન કરવો કોઈ એ પ્રાસુક જળ એકવીસ પ્રકારનું હોય છે આ વાત આચારાંગસૂત્રમાં બીજા શ્રુતસ્કંધના નવમાં અધ્યયનમાં કહેવામાં આવેલ છે

उस्सेइम– १ ભોજન બની ચુકયા પછી આટાની થાળી વિગેરેનું ધોવણ.
संसेइमं– २ શાક પત્રાદિકને ઉકાળવાથી તેના કડવા પણા વગેરેને કાઢવા માટે અથવા તેને ઠંડા કરાવવા માટે જે પાણી ઉપરથી નાખવામા આવે છે તે.
चाउलोदग– ३ ચોખાનું ધોવણ
तिलोदग– ४ તલનું ધોવણ.
तुसोदग– ५ તુષોને ધોવાથી નિકળેલ પાણી
जवोदग– ६ જવ આદિને ધોવાં નિકળેલ પાણી.

(७) आयामं–आचाम–शाकतण्डुलादीनामवस्रावणम् ।

(८) सोवीरं–सौवीर–काञ्जिकम् । दध्यम्लिकादिनिःसृतं जलम् । तक्रोपरि निस्तरित जलम्–'आँछ' इति भाषाप्रसिद्धं च ।

(९) अंबपाणगं–आम्रपानक–आम्रधावनोदकम् ।

(१०) अंबाडगपाणगं–आम्रातकपानकं, आम्रातकम्–अम्लरसयुक्तः फलविशेषः, तद्धावनोदकम् ।

(११) कविट्ठपाणगं – कपित्थपानक – कपित्थं = 'कोंठ' इति भाषाप्रसिद्धं, तद्धावनोदकम् ।

(१२) मातुलिंगपाणगं–मातुलिङ्गपानक, मातुलिङ्गं—'बिजोरा' इति भाषाप्रसिद्धं, तद्धावनोदकम् ।

(१३) मुद्दियापाणगं–मृद्वीकापानकं–द्राक्षाधावनोदकम् ।

(१४) दाडिमपाणगं–दाडिमपानक–दाडिमधावनोदकम् ।

---

७ आयामं–शाक एवं तण्डुल आदि का ओसामण ।

८ सोवीरं–दही मट्ठा का जल–कांजी । दही के नीचे का जल, तथा छांछ के ऊपर का जल।

९ अंबपाणगं–आमका धोवन ।

१० अंबाडगपाणग–एक फलविशेष कि जिसका रस आम्ल कषायला होता है उस का धोवन ।

११ कविट्ठपाणगं–कपित्थ–कैथ का धोवन।

१२ मातुलिंगपाणगं–बिजोरा का धोवन।

१३ मुद्दियापाणगं–दाखों का धोवन।

१४ दाडिमपाणगं–अनार का धोवन।

आयामं– ७ શાક અને ચોખાનું ઓસામણ

सोवीरं– ૮ દહી અને છાશનું પાણી જેમા દહીની નીચેનું પાણી અને છાશની ઉપરની આછ

अंबपाणगं– ૯ કેરીનું ધોવણ

अंबाडगपाणग– ૧૦ જે ફળનો રસ ખાટો હોય તેનું ધોવણ

कविट्ठपाणगं– ૧૧ કપિત્થ–કોઠાનું ધોવણ

मातुलिंगपाणग– ૧૨ બીજોરાનું ધોવણ

मुद्दियापाणग– ૧૩ દાખોનું ધોવણ

दाडिमपाणगं– ૧૪ દાડમનું ધોવણ.

(१५) खज्जूरपाणगं–खर्जूरपानकं, खर्जूरधावनोदकम्।
(१६) णाइएरपाणगं–नारिकेरपानकं–नारिकेलफलधावनोदकम्।
(१७) करीरपाणगं–करीरपानकं–करीरं 'केर' इति भाषाप्रसिद्ध, तद्धावनोदकम्।
(१८) कोलपाणगं–कोलपानकं–बदरीफलधावनोदकम्।
(१९) आमलगपाणगं–आमलकपानकम्, आमलकम्–'आंवला' इति प्रसिद्ध, तद्धावनोदकम्।
(२०) चिंचापाणगं–चिञ्चापानकं–अम्लिकाधावनोदकम्।
(२१) सुद्धवियडं–शुद्धविकटम्–उष्णोदकम्।

एवंविधस्य निर्दोषस्य, एषणाम्–गवेषणाम्–आधाकर्मादिदोषान्वेषणरूपां चरेत्–कुर्यात्। अयं भावः–पिपासया पीडितोऽपि सचित्तमनेषणीयं जलं न पिबेदिति॥ गा ४॥

१५ खज्जूरपाणगं–खजूरों का धोवन।
१६ णाइएरपाणगं–नारियल का धोवन।
१७ करीरपाणगं–केर का धोवन।
१८ कोलपाणगं–बदरीफल–बैरों का धोवन।
१९ आमलगपाणगं–आमला का धोवन।
२० चिंचापाणगं–अम्लिका का धोवन।
२१ सुद्धवियडं–उष्ण जल।

इस प्रकार यह इक्कीस प्रकार का पानी साधु के लिये कल्पनीय बतलाया गया है। आधाकर्म आदि दोषों से रहित ऐसे इस पानी की गवेषणा साधु को करनी चाहिये॥ गा० ४॥

खज्जूरपाणगं– १५ ખજુરીનું ધોવણ
णाइएरपाणगं– १६ નારીએળનું ધોવણ.
करीरपाणगं– १७ કેરનું ધોવણ
कोलपाणगं– १८ બોરી ફળનું ધોવણ.
आमलगपाणगं– १९ આમળાનું ધોવણ.
चिंचापाणगं– २० આમલીનું ધોવણ.
सुद्धवियडं– २१ ગરમ પાણી.

ઉપર બતાવવામાં આવેલા આ પ્રકારનાં પાણી સાધુઓ માટે કલ્પનીય બતાવેલ છે આધાકર્મ આદિ દોષથી રહિત એવા પાણીની ગવેષણા સાધુએ કરવી જોઈએ. ॥ ગા૦ ૪॥

अथ ग्रामनगरादिभ्यो बहिः क्वचिदटव्यादिमार्गे विहरन् मुनिर्यदि पिपासया पीडितः स्यात् तदाऽपि तत्परीषहः सोढव्य इत्याह—

मूलम्—छिन्नावाएसु पंथेसु, आउरे सुपिवासिए ।
परिसुक्कमुहादीणे, तं तितिक्खे परीसहं ॥५॥

छाया—छिन्नापातेषु पथिषु आतुरः सुपिपासितः ।
परिशुष्कमुखादीनः तं तितिक्षेत परीषहम् ॥ ५ ॥

टीका—'छिन्नावाएसु' इत्यादि ।

छिन्नापातेषु=छिन्नः=अपगतः, आपातः—जनानां गमनागमनरूपः संचारो येषु तेषु, पथिषु=मार्गेषु गच्छन्निति शेषः, आतुरः तृषया व्याप्तकायः, अत एव [illegible]=अतिशयेन तृषितः, अत एव परिशुष्कमुखादीनः=परीशुष्कमुखः गत-[illegible] शुष्कतालुरसनोष्ठः, स चासावदीनश्च परिशुष्कमुखादीनः, परिशुष्क-

[illegible] नगर आदि से बाहर किसी अटवी आदि के मार्ग में विचरते हुए साधु को यदि पिपासा से आकुलता उत्पन्न हो जावे तो भी उसे [illegible] क्षुधापरीषह को सहन करना चाहिये यह बात इस नीचे [illegible] प्रकट करते हैं—'छिन्नावाएसु' इत्यादि ।

[illegible] (छिन्नावाएसु—छिन्नापातेषु) जिन मार्गों में जनों का आवाग-[illegible] छिन्न हो गया है अर्थात्—नहीं होता है ऐसे (पंथेसु—पथिषु) मार्गों में [illegible]—विचरण करता हुआ साधु (सुपिवासिए आउरे [illegible]) यदि पिपासा से व्याप्त होकर आतुर-[illegible] पीडित हो जाता है और इसीसे (परिसुक्कमुहादीणे—परिशुष्क-मुखादीनः) [illegible] तक भी सूखचुका है और ऐसी

[illegible] नगर [illegible] रस्ता उपर विचरता साधुने मार्गमां तर-[illegible] तो पण तेणे ओ बीजा क्षुधापरीषहने सहन करवो [illegible] सूत्रकार प्रकट करे छे छिन्नावाएसु—ईत्यादि

[illegible] छिन्नापातेषु जे मार्गमा माणुसोनो अवागमनरूप [illegible] नथी थतो ओवा पथेसु—पथिषु मार्गोमा संचारण [illegible] साधु [illegible] आउरे—सुपिपासित आतुर पाणीनी [illegible] पीडित थई जाय छे अने ओथी परिसुक्कमुहादीणे [illegible] सुकाई जाय छे ओवी हालतमा,

मुलोऽपि सम्दीन इत्यर्थः । तं-तृषापरीषहं, तितिक्षेत्-सहेत। अयं भावः—निर्जन-स्थानस्थितोऽपि तृषाभ्याकुलितोऽपि सन् सचित्तमनेषणीयं जलं न पिबेदिति ।

'छिन्नावाएसु पंथेसु' इत्यनेन मुनीनां चरणविहारः सूचितः ।

'आउरे' इत्यनेन-परीषहावस्थायामपि समाधिभावेन वर्तितव्यमिति बोधितम् ।

'सुपिवासिए' इत्यनेन पिपासाधिक्येऽपि सचित्तमनेषणीयमुदकं न ग्रहीतव्यमिति सूचितम् ।

'परिसुक्कमुहादीणे' इत्यनेन कष्टावस्थायामपि परीषहो जेतव्य एवेति-सूचितम् ।

'तितिक्खे' इत्यनेन परीषहोपस्थितौ सहिष्णुता समाश्रयणीया, इति बोधितम् ।

हालत में तालु, रसना एवं ओष्ठ भी बिलकुल शुष्क हो चुका है फिर भी अदीन बना हुआ मुनि (तं परीसहं तितिक्खे-तं परीषहं तितिक्षेत) इस तृषापरीषह को जीते। तात्पर्य इसका यह है कि निर्जनस्थान में रहने पर भी यदि साधु तृषा से पीडित होता है तो भी उसे सचित्त अनेषणीय जल का पान नहीं करना चाहिये।

गाथा में रहे हुए "छिन्नावाएसु पंथेसु" इस विशेषणगर्भित पद द्वारा मुनियों का चरण विहार सूचित किया है। "आउरे" इस पद द्वारा परीषह अवस्था में मुनियों को समाधिभावपूर्वक रहना बतलाया गया है। "सुपिवासिए" पद द्वारा पिपासा की तीव्र अवस्था में भी सचित्त अनेषणीय उदक नहीं लेना चाहिये, यह प्रकट

તાલુ રસના અને હોઠ પણ તદન સુકા બની જાય છે એવી પરિસ્થિતિમાં મુકાયા છતાં પણ અદીન બનેલ મુનિ तं परिसहं तितिक्खे-तं परिषहं तितिक्षेत એ તૃષા પરીષહને જીતે. એનું તાત્પર્ય એ છે કે, નિર્જન સ્થાનમાં રહેવા છતાં પણ સાધુ તરસથી પીડિત હોય તો તેણે સચિત્ત અનેષણીય જળનું પાન ન કરવું જોઈએ

ગાથામાં રહેલા "छिन्नावाएसु पंथेसु" વિશેષણ અંકિત પદ દ્વારા મુનિઓનો ચરણ વિહાર સુચવવામાં આવેલ છે आउरे—આપદાથી પરીષહ અવસ્થામાં મુનિઓએ સમાધિ ભાવ પૂર્વક રહેવાનું બતાવેલ છે सुपिवासिए આ પદથી તરસની તીવ્ર અવસ્થામાં પણ સચિત્ત અનેષણીય પાણી ન લેવું જોઈએ

अत्र दृष्टान्तः—

आसीदुज्जयिन्यां धनमित्रनामकः श्रेष्ठी, स धनप्रियनाम्नाऽष्टवर्षवयस्केन स्वपुत्रेण सह मित्रगुप्ताचार्यसमीपे प्रव्रजितः। स धनप्रियशिष्यः सपरिवारेणाचार्येण सह कदाचिन्मार्गे विहरन् पिपासार्तोऽभवत्। अन्यैः साधुभिः सहाचार्यमग्रे गतं दृष्ट्वा धनमित्रमुनिना नदीमालोक्य पुत्रानुरागेण कथितम्, वत्स! जलं पिब, पश्चादालोचनया शुद्धिर्भविष्यति। इत्युक्तोऽपि शिष्यो जलपानं कर्तुं न वाञ्छति। ततो

किया गया है। "परिसुक्कमुहादीणे" इस पद से सूत्रकार यह प्रदर्शित कर रहे हैं कि कष्ट की अवस्था में भी परीषहों को जीतना ही चाहिये। "तितिक्खे" पद से यह ज्ञात होता है कि परीषह की उपस्थिति में घबड़ाना नहीं चाहिये किन्तु सहिष्णुता धारण करनी चाहिये।

इस विषय को अब दृष्टान्तद्वारा स्पष्ट किया जाता है—

उज्जैनी नगरी में धनमित्र नाम का एक सेठ रहता था। वैराग्य पाकर उसने अपने आठवर्ष के धनप्रिय नामक पुत्र के साथ मित्रगुप्तआचार्य के पास मुनिदीक्षा धारण करली। एक समयकी बात है कि वे धनप्रिय मुनि सपरिवार आचार्य के साथ जब विहार कर रहे थे तब मार्ग में उन को प्यास की वेदना जागृत हुई। अन्य साधुओं के साथ आचार्य को आगे गये हुए जान कर धनमित्र मुनि ने नदी को देखते ही पुत्रानुराग के वशवर्ती बन धनप्रिय से कहा कि वत्स! जल पीलो, पीछे आलोचना से इसकी शुद्धि कर लेना। इस प्रकार धनमित्र मुनि के वचन

એવું પ્રગટ કરેલ છે परिसुक्कमुहादीणे આપદથી કષ્ટની અવસ્થામા પણ પરિષહોને જીતવા જોઇએ એવું સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે "तितिक्खे" આપદથી પરિષહના આવવાથી ગભરાવુ ન જોઇએ પરંતુ સહિષ્ણુતા ધારણ કરવી જોઈએ

આ વિષય ઉપર એક દૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે —

ઉજ્જૈની નગરીમા ધનમિત્ર નામે એક શેઠ રહેતા હતા વૈરાગ્ય પામીને તેણે પોતાના આઠ વર્ષના ધનપ્રિય નામના પુત્ર સાથે મિત્રગુપ્ત નામના આચાર્ય પાસે મુનિ દીક્ષા ધારણ કરી એક સમયની વાત છે કે, ધનપ્રિય મુનિ સપરિવાર આચાર્યની સાથે જ્યારે વિહાર કરી રહેલ હતા, ત્યારે માર્ગમા તેને તરસ લાગી બીજા સાધુઓ સાથે આચાર્યને આગળ ગયેલા જાણીને ધનમિત્ર મુનિએ નદીને જોઇને પુત્રપ્રેમને વશ બની ધનપ્રિયને કહ્યુ, વત્સ પાણી પીઈ લો પછી આલોચનાથી એની શુદ્ધિ કરી લેજો આ પ્રકારના ધનમિત્ર

धनमित्रमुनिश्चिन्तयति-मम समक्षे नायं जलं पिबतीति, एवं विचिन्त्य शुष्कमार्गेण सत्वरं नदीमुत्तीर्याग्रे गतः, तदनन्तरं धनप्रियमुनिर्जलपानार्थं नद्यां प्रविश्याञ्जलौ जलं धृत्वा सद्यः संजातकारुण्यश्चिन्तयति-कथमहं जलं पिबामि । यतः—

एगंमि उदगबिंदुम्मि, जे जीवा जिणवरेहिं पन्नत्ता ।
ते सरिसवपरिमित्ता, जम्बुद्दीवे न मायंति ॥ १ ॥

छाया—एकस्मिन्नुदकबिन्दौ, ये जीवा जिनवरैः प्रज्ञप्ताः ।
ते सर्षपपरिमाणाः जम्बूद्वीपे न मायेयुः ॥ १ ॥

व्याख्या—एकस्मिन् जलबिन्दौ ये जीवाः सन्ति, ते यदि सर्षपप्रमाणं शरीरं धृत्वा वर्तेयुस्तर्हि जम्बूद्वीपे न मायेयुरित्यर्थः ॥ १ ॥

सुनकर धनप्रिय ने पानी पीने की जरा भी इच्छा नहीं की। इस परिस्थिति को देखकर धनमित्र मुनि ने विचार किया कि यह मेरे सामने जल नहीं पीवेगा अतः यहां से चल देना चाहिये, सो वे शुष्कमार्ग से नदी को पार कर आगे चले गये। इसके बाद धनप्रियमुनि जलपान करने के लिये नदी में प्रविष्ट हुए और अंजलि में पानी भर कर दया भाव से विचारने लगे कि इस अकल्पनीय सचित्त जल को मैं कैसे पीऊं ? क्यों कि-

" एगंमि उदगबिंदुम्मि, जे जीवा जिणवरेहिं पन्नत्ता ।
ते सरिसवपरिमित्ता, जंबुद्दीवे न मायंति ॥१॥"

एक जल के बिन्दु में जितने जीव जिनेन्द्र भगवान ने बतलाये हैं वे यदि सरसों के आकार को धारण करलें तो इस जंबूद्वीप में नहीं समा सकते हैं ॥१॥

મુનિનાં વચન સાંભળીને ધનપ્રિયમુનિએ પાણી પીવાની જરા પણ ઇચ્છા ન કરી આ પરિસ્થિતિને જોઈ ધનમિત્રમુનિએ વિચાર કર્યો કે આ મારી સામે પાણી પીશે નહીં માટે અહીંથી ચાલવું જોઈએ એવી તેઓ શુષ્ક માર્ગેથી નદીને પાર કરીને આગળ ચાલ્યા. આ પછી ધનપ્રિયમુનિએ જળપાન કરવા માટે નદીમાં પ્રવેશ કર્યો અને હાથમાં પાણી લઈ દયા ભાવથી વિચારવા લાગ્યા કે, આ અકલ્પનીય સચિત્ત પાણી હું કેવી રીતે પીઉં કેમકે કહ્યું છે કે—

एगंमि उदगबिंदुम्मि, जे जीवा जिणवरेहिं पन्नत्ता ।
ते सरिसव परिमित्ता, जम्बुद्दिवे न मायन्ति ॥ १ ॥

જળના એક ટીપામાં જેટલા જીવ જીનેન્દ્ર ભગવાને બતાવ્યા છે તે કદાચ સરસવના આકારને ધારણ કરીએ તો આ જમ્બુદ્વિપમાં સમાઈ ન શકે ॥૧॥

जत्थ जलं तत्थ वणं, जत्थ वणं तत्थ णिच्छियो तेऊ।
तेऊ वाउसहगओ, तसा य पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥

छाया—यत्र जलं तत्र वनं, यत्र वन तत्र निश्चितं तेजः।
तेजो वायुसहगतं त्रसाश्च प्रत्यक्षका एव ॥ २ ॥

व्याख्या—यत्र जलं तत्र वन=वनस्पतिः, यत्र वनस्पतिस्तत्र निश्चयेन तेजो=वह्निः, यत्र तेजस्तत्र वायुः सहयोगित्वात्, त्रसास्तु प्रत्यक्षा एव सन्ति ॥२॥

हंतूण परप्पाणे, अप्पाणं जो करेइ सप्पाणं।
अप्पाणं दिवसाणं, कए य नासेइ सप्पाणं ॥ ३ ॥

छाया—हत्वा परप्राणान्, आत्मान यः करोति सप्राणम्।
अल्पानां दिवसानां, कृते नाशयति स्वात्मानम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—तस्मात् परप्राणान् हत्वा यः आत्मानं सप्राणं=सबलं करोति, स अल्पानां दिवसानां कृते स्वात्मानं नाशयति ॥३॥

"जत्थ जलं तत्थ वण, जत्थ वणं तत्थ णिच्छिओ तेऊ।
तेऊवाउ सहगओ, तसा य पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥"

जहां जल है वहां निश्चित वनस्पति है। जहां वनस्पति है वहां निश्चित तेज-अग्नि है। जहां तेज है वहां निश्चित वायु है। त्रसकाय तो प्रत्यक्ष ही है ॥२॥

"हंतूण परप्पाणे, अप्पाणं जो करेइ सप्पाणं।
अप्पाणं दिवसाणं, कए य नासेइ सप्पाणं ॥ ३ ॥"

जो दूसरे जीवों के प्राणों का हनन कर कुछ ही दिनों के लिये अपने आपको सबल बनाने की चेष्टा करता है वह अपने आपका विनाश करता है ॥३॥

जत्थजलं तत्थ वणं, जत्थ वणं तत्थ णिच्छिओ तेउ।
तेउ वाउसहगओ, तसाय पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥

જ્યા જળ છે ત્યા વનસ્પતિનુ હોવુ નિશ્ચિત છે, જ્યા વનસ્પતિ છે ત્યા તેજ અગ્નિ નિશ્ચિત છે જ્યા તેજ છે ત્યા વાયુ નિશ્ચિત છે ત્રસકાય તો પ્રત્યક્ષ છે જ ॥૨॥

हंतूण परप्पाणे, अप्पाणं जो करेइ सप्पाणं।
अप्पाण दिवसाणं, कए य नासेइ सप्पाणं ॥ ३ ॥

જે બીજા જીવોના પ્રાણોની વિરાધના કરીને થોડા દિવસો માટે પોતે પોતાની જાતને સબળ બનાવવાની ચેષ્ટા કરે છે તે પોતે પોતાની જાતનો વિનાશ કરે છે ॥૩॥

अहो! दुर्लभा संयमप्राप्तिः, ततोऽपि संयमरक्षणं दुर्लभतरं, तत्राप्कायविराधनया षट्कायविराधनायां सत्यां न भवितुं शक्यते, संयमरक्षणाभावे सर्वेषां महाव्रतानां भङ्गः स्यात्, ततश्च चतुर्गतिकसंसारपरिभ्रमणं भविष्यति। तस्मान्नेदं जलं पास्यामीति निश्चित्यासौ मुनिः रञ्जलितो जलं यथास्थानं यतनया मुमोच। स लघुवयस्कोऽपि महनीयधैर्यः शुष्कमार्गेण तां नदीमुत्तीर्य तत्तीर एव पिपासया गन्तुमक्षमः सन् भूमौ निपतितः।

इस प्रकार विचार कर धनमित्रनामक लघुमुनिने यह भी विचार किया कि इस संसार में जीवों को एक तो संयम की प्राप्ति होना दुर्लभ है, और उसकी अपेक्षा संयम की रक्षा महान् दुर्लभ है। मैं कच्चा पानी पीऊँ तो अप्काय की विराधना होती है अप्काय की विराधना में षट्काय की विराधना अवश्य होती है, षट्काय की विराधना से संयम की रक्षा नहीं हो सकती। जहां संयम की रक्षा नहीं है वहां समस्त महाव्रतों का भंग है। इनके भंग से संसारपरिभ्रमण अवश्य होता है, अतः मैं तो इस जलको नहीं पीऊँगा। इस प्रकार निश्चय कर लघुमुनि ने बड़ी ही यतना से अंजलि में लिये हुए जल को उसी नदी में छोड़ दिया। उस समय उनकी आयु कोई अधिक नहीं थी परंतु धैर्य की मात्रा हृदय में बढ़ी हुई थी इस लिये यथा कथंचित् वे शुष्क-मार्ग से होकर नदी को पार करके दूसरे तीर पर आगये। परन्तु प्यास ने इतनी प्रबलता धारण की कि वे आगे मार्ग पर नहीं चलसके और

આ પ્રકારનો વિચાર કરી ધનમિત્ર નામના નાના મુનિએ એવો વિચાર કર્યો કે, આ સંસારમાં જીવોને એક તો સંયમની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે અને તેની અપેક્ષા સંયમની રક્ષા મહાન દુર્લભ છે હું કાચુ પાણી પીઉં તો અપ્કાયની વિરાધના થાય છે અપ્કાયની વિરાધનામાં ષટ્કાયની વિરાધના અવશ્ય બને છે ષટ્કાયની વિરાધનાથી સંયમની રક્ષા થતી નથી. જ્યાં સંયમની રક્ષા નથી ત્યાં સમસ્ત મહાવ્રતોનો ભંગ છે. તેના ભંગથી સંસાર પરિભ્રમણ અવશ્ય થાય છે માટે હું તો આ જળને પીઈશ નહીં આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરી લઘુ મુનિએ ખૂબજ યતનાથી ખોબામાં લીધેલ પાણીને તે નદીમાં છોડી દીધુ આ સમયે તેની ઉંમર કોઈ મોટી ન હતી પરંતુ ધૈર્યની માત્રા હૃદયમાં વધેલી હતી. આ કારણે આગળ કહેવામાં આવ્યા પ્રમાણે સુકા માર્ગથી નદીને પાર કરી સામા કાંઠે પહોંચી ગયા. પરંતુ તરસ એટલા જોરથી લાગી હતી કે આને

अथ पिपासाविवशोऽपि धर्मे निश्चलमतिरसौ पञ्चनमस्कारस्मरणपूर्वकं समाधिभावेन देहं विहाय प्रथमकल्पे वैमानिकदेवत्वेन समुत्पन्नः। ततोऽवधिज्ञानेन स्वपूर्वभवं विज्ञाय तेन धनमित्रेण देवेन सर्वेषां मुनीनामनुग्रहार्थं वैक्रियशक्त्या पथि गोकुलं निर्मितम्। अथ सपरिवारो मित्रगुप्ताचार्यः पुरतो गोकुलं दृष्ट्वा तत्र शुद्धं तक्रादि गृहीत्वा पिपासां निवार्य चलितः। अथ तेन देवेन स्वपरिचयार्थमेकस्य साधोरासनं विस्मारितम्। येन मुनिनाऽऽसनं विस्मृतम्, स च स्वासनान्वेषणार्थं पुनर्गोकुलस्थानमागत्य गोकुलमपश्यन् प्रत्यावृत्तः सर्वान् मुनीनब्रवीत्—नास्ति तत्र

वहीं पर गिर पडे। पिपासा से विवश होने पर भी इनकी मति धर्म में निश्चल बनी रही, पंचनमस्कार मंत्र का स्मरण करते हुए इन्होंने समाधिभाव से काल को प्राप्त किया। पिपासापरीषह को सहन करने के प्रभाव से ये प्रथमकल्प में वैमानिक देव हुए। अवधिज्ञान से अपने पूर्व भव को जानकर उस लघुमुनि के जीव देव ने समस्त मुनियों की रक्षा के लिये अपनी वैक्रियिक शक्ति से मार्ग में गोकुल की रचना कर दी। सपरिवार मित्रगुप्ताचार्य ने आगे गोकुल देखा।

वहां से शुद्ध तक्र आदि को लेकर अपनी पिपासा को शांत किया, एवं आगे विहार करना प्रारंभ कर दिया। किसी ने भी यह नहीं जाना कि यह सब देवकृत माया है, अत देव ने अपने परिचय के निमित्त एक साधु को अपना आसन विस्मृति करा दिया। जो मुनि वहा पर आसन भूल गया था वह उस आसन को लेने के लिये पीछे उस स्थान पर आया तो क्या देखता है कि यहां पर तो कोई

લઈ તે આગળ માર્ગે ચાલી શકયા નહી અને ત્યા જ પડી ગયા તરસથી વિવશ બનવા છતા પણ તેની મતિ ધર્મમા નિશ્ચલ બની રહી પ ચનમસ્કાર મ ત્રનુ સ્મરણ કરીને તેમણે સમાધી ભાવથી કાળધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો તરસના પરીષહને સહન કરવાના પ્રભાવથી તે પ્રથમ કલ્પમા વૈમાનિક દેવ થયા અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વભવને જાણીને તે લઘુમુનિના જીવ દેવે સમસ્ત મુનિયોના અનુગ્રહ માટે પોતાની વૈક્રિયિક શક્તિથી માર્ગમા ગોકુળની રચના કરી સપરિવાર મિત્રગુપ્તાચાર્યે આગળ ગોકુળ જોયુ અને ત્યાથી શુદ્ધ છાશ આદિ લઈને પોતાની તરસને છિપાવી અને આગળ વિહાર કરવા લાગ્યા કોઈએ એ ન જાણ્યુ કે આ બધી દેવકૃત માયા હતી આથી દેવે પોતાના પરિચય નિમિત્ત એક સાધુને તેનુ આસન ભુલાવી દીધુ જે મુનિ આસન ભુલી ગયા હતા તે મુનિ ત્યાં આસન લેવા માટે પાછા આવ્યા તો શુ દેખે છે કે ત્યા કોઈ ગોકુળ

पृष्टव्यं गोकुलम् । तदा तद्वचनेन सर्वैरपि साधुभिर्ज्ञातगोकुलाभावैस्तत्र काचिदेव प्रक्रियविदिता । सर्वैस्तस्मिन्भोजनस्य प्रायश्चित्तं कृतम् । ततस्तत्रागत्य तेन देवेन संसारावस्थायां तातं त्यक्त्वा मुक्त्वा सर्वे साधवो वन्दिताः । किं कारणं त्वया नायं वन्दितः ? एवमाचार्येण पृष्टोऽसौ सर्वं स्ववृत्तान्तं सचित्तजलपानार्थं पितुः प्रेरणं च सर्वेषां साधूनां पुरस्तात् कथयित्वा देवलोकं गतः। एवमन्यैरपि मुनिभिस्तृषापरीषहः सोढव्यः ॥ ५ ॥

क्षुधापिपासापरीषहसहनेन कृशशरीरस्य साधोः शीतकाले शीतमपि बहु बाधते, इति शीतपरीषहजयं माह—

गोकुल नहीं है । वह शीघ्र ही पीछे वहां से वापिस लौटा और अपने आचार्य के पास आकर इस बात को कहा कि अब तो वहां पर कोई गोकुल नहीं है । साधुओं ने जब यह बात सुनी तो उन्हों ने यह निश्चित किया कि अवश्य इस में कोई देव की माया थी। सब ने मिलकर इसका प्रायश्चित्त लिया, क्यों, कि इन सब ने वहां से पहिले तक्रादि को ग्रहण किया था। बाद में देव ने आकर अपने संसार अवस्था के पिता-धन मित्र मुनि को छोड़कर बाकी के समस्त साधुओं को वंदना की। आचार्य ने पूछा धनमित्र मुनि को वंदन क्यों नहीं किया? तब उस देव ने समस्त पहिले का वृत्तान्त जो धनमित्र मुनि ने सचित्त जल को पीने के लिये अपने शिष्य धनमित्र को मुनि की अवस्था में कहा था आचार्य के समक्ष कह दिया। कह कर फिर वह स्वर्ग को वापिस चला गया। इसी प्रकार अन्य मुनियों को भी तृषापरीषह का विजय करना चाहिये ॥ ५ ॥

નથી. તે એજ વખતે પાછા ફર્યો અને પોતાના આચાર્યની પાસે આવીને કહ્યું કે, ત્યાં તો કોઈ ગોકુળ નથી. સાધુઓએ જ્યારે આ વાત સાંભળી તો તેઓએ એવું નક્કી કર્યું કે અવશ્ય આમાં કોઈ દેવની માયા હતી, સહુએ મળીને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું કારણ કે, તે સહુએ ત્યાંથી છાસ આદિ વસ્તુ ગ્રહણ કરેલ હતી. બાદમાં દેવે આવીને પોતાના સંસાર અવસ્થાના પિતા ધનમિત્ર મુનીને છોડીને બાકીના સમસ્ત સાધુઓને વંદના કરી, આચાર્યે પૂછ્યું કે ધનમિત્ર મુનિને વંદના કેમ ન કરી? ત્યારે તે દેવે પહેલાનો સમસ્ત વૃત્તાંત જે ધન મિત્ર મુનિએ સચિત્ત પાણી પીવા માટે પોતાના શિષ્યને મુનિ અવસ્થામાં કહ્યું હતું તે આચાર્ય સમક્ષ કહી દીધું આ કહીને તે પોતાના મુખધામ સ્વર્ગમાં ચાલ્યા ગયા. આ પ્રકારે અન્ય મુનિઓએ પણ તૃષાપરીષહનો વિજય કરવો જોઈએ. ॥૫॥

मूलम्—चरंतं विरयं लूहं, सीयं फुसइ एगया ।
नाइवेलं मुणी गच्छे, सोच्चा णं जिणसासणं ॥६॥

छाया—चरन्तं विरतं रूक्ष, शीतं स्पृशति एकदा ।
नातिवेल मुनिर्गच्छेत् श्रुत्वा खलु जिनशासनम् ॥ ६ ॥

टीका—'चरत' इत्यादि ।

चरन्तं=मोक्षमार्गे, ग्रामानुग्रामं वा विहरन्त, विरतं=सावद्ययोगतो निवृत्तम्-अग्निमज्वालनादिभ्यो निवृत्तमित्यर्थः, रूक्षं=स्निग्धाहारतैलाभ्यङ्गपरिहारेण धूसराङ्गं मुनिम् , एकदा=शीतकाले, शीतं स्पृशति=पीडयति ।

शीतकाले हि वनस्पतयो हिमनिपातेन परितः परिशुष्का भवन्ति, पथिकाः संकोचितपाणयः पदैकमपि गन्तुमसमर्थाः पङ्गुवत् तत्र तत्रैव तिष्ठन्ति, केचित् क्वणद्दन्तवीणिकाः कम्पमानगात्राः कृशानुसेवनाय तदभिमुखं शलभा इवापतन्ति ।

क्षुधा एवं पिपासा परीषह के सहन करने से मुनि का शरीर कृश हो जाता है इससे शीतकाल में शीत की पीडा बहुत होती है इसलिये तीसरे शीतपरीषह को जीतना चाहिये; यही बात इस नीचे की गाथा से सूत्रकार प्रकट करते हैं—

'चरंतं विरयं' इत्यादि.

अन्वयार्थ-(चरंतं विरयं-चरन्त विरतं) मोक्ष मार्ग में अथवा एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विहार करने वाले तथा सावद्ययोग से विरक्त एवं (लूह-रूक्षम्) स्निग्धाहार तैलमर्दन आदि के त्याग से धूसर शरीर वाले ऐसे मुनि को (एगया-एकदा) शीतकाल में (सीय फुसइ-शीत स्पृशति) शीत पीडित करता है। उस समय वह मुनि (णं-खलु) निश्च-

---

ભૂખ અને તરસ સહન કરનારા મુનિનું શરીર દુર્બળ બની જાય છે, અને દુર્બળ શરીરવાળાને ઠંડિથી બહુ પીડા થાય છે આથી ત્રીજા ઠંડિના પરિષહને મુનિએ જીતવો જોઈએ એવી વાત સૂત્રકાર નીચેની ગાથાથી પ્રગટ કરે છે

चरत विरय ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—चरत विरय—चरत विरत મોક્ષમા અથવા એક ગામથી બીજા ગામે વિહાર કરવાવાળા તથા સાવદ્ય યોગથી વિરક્ત અને लूह—रूक्षम् સ્નિગ્ધાહાર તૈલમર્દન આદિના ત્યાગથી ધૂસર શરીરવાળા એવા મુનિને एगया—एकदा શીતકાળમાં सीय फुसइ—शीतं स्पृशति શીતકાળ પીડિત કરે છે. તે સમયે તે મુનિ ण—खलु

पायश्च तुषारासारसंगादतिशय शिशिराः प्राणिनां शरीराणि परितः सातिशयं पीडयन्ति। अनवरतशीतपातजनितव्यथावारणाय बालकाः काष्ठखण्डादीनि समा हृत्यैकत्र वह्निं मज्वाल्य प्रसारितपाणयस्तापमासेवन्ते। यत्र प्रतिक्षणं प्राणिनां प्राणाः मसरं शीतवेदनामिरुद्विग्ना भवन्ति।

तदा स मुनि' खलु=निश्चयेन, जिनशासने जिनवचनरहस्यं श्रुत्वा 'अनेन ममात्मना नरकनिगोदादौ तीव्रतरा अनन्तवेदना अनन्तवारमनुभूता' इति विभाव्य, अतिवेलं=वेलाऽतिक्रमणं न गच्छेत्=न प्राप्नुयात्-प्रतिलेखनादेर्यः कालस्तं शीतभयादुल्लङ्घ्याऽन्यस्मिन् काले प्रतिलेखनादिकं न कुर्यादित्यर्थः। यद्वा-शीत भयात् पूर्वोपविष्टस्थानं विहाय स्थानान्तरं न व्रजेदिति।

'चरंतं' इत्यनेन कारणं विना एकत्रावस्थानं न करणीयमिति सूचितम्।
'विरयं' इत्यनेन यतनावत्त्वं सूचितम्।

यसे (जिणसासणं सोच्चा-जिनशासनं श्रुत्वा) जिन शासन को-'इस मेरी आत्मा ने नरक निगोद आदि स्थानों में तीव्रतर अनंत वेदनाएँ अनन्तवार भोगी हैं उस वेदना के सामने यह शीतवेदना क्या अधिक है?' इस बात को सुनकर-समझकर (अइवेलं-अतिवेलम्) समय को उल्लंघन करके-प्रतिलेखना आदि के समय को टालन करके (न गच्छे-न गच्छेत्) प्रतिलेखना आदि का जो समय है उसके सिवाय अन्य समय में प्रतिलेखनादिक क्रियाओं को न करे। तथा शीत के भय से पूर्वाधिष्ठित स्थान का परित्याग कर दूसरे स्थान में भी न जावे।

गाथा में रहे हुए "चरतं" इस पदद्वारा सूत्रकार यह प्रदर्शित करते हैं कि मुनि को कारणविशेष विना एक जगह स्थिररूप से नहीं

નિશ્ચયથી જિણસાસણં સોચ્ચા-જિનશાસનં શ્રુત્વા જૈન શાસનને આ મારા આત્માએ નરક નિગોદ આદિ સ્થાનોમાં તીવ્રતાવાળી અનંત વેદનાઓ ઘણી વખત ભોગવી છે તે વેદનાઓ સામે આ શીત વેદના ક્યા હિસાબમાં છે? આ વાતને સાંભળી સમજી અઇવેલં-અતિવેલં સમયનું ઉલ્લંઘન કરી પ્રતિલેખના આદિના સમયને ટાળીને ન ગચ્છે-ન ગચ્છેત્ પ્રતિલેખના આદિનો જે સમય છે તેના સીવાય બીજા સમયમાં પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયાઓને ન કરે. તથા ઠંડીના ભયથી પૂર્વાધિષ્ઠિત સ્થાનનો ત્યાગ કરીને બીજા સ્થાનમાં ન જાય.

ગાથામાં રહેલા "ચરતં" એ પદદ્વારા સૂત્રકાર એ પ્રદર્શિત કરે છે કે, મુનિએ કારણ વિશેષ વીના એક જગ્યાએ સ્થિર રૂપથી રોકાવું ન જોઈએ.

मूलम्—चरंतं विरयं लूहं, सीयं फुसइ एगया ।
नाइ वेलं मुणी गच्छे, सोच्चा णं जिणसासणं ॥६॥

छाया—चरन्त विरतं रूक्षं, शीतं स्पृशति एकदा ।
नातिवेल मुनिर्गच्छेत् श्रुत्वा खलु जिनशासनम् ॥ ६ ॥

टीका—'चरंत' इत्यादि ।

चरन्तं=मोक्षमार्गे, ग्रामानुग्रामं वा विहरन्तं, विरतं=सावद्ययोगतो निवृत्तम्-अग्निमज्वालनादिभ्यो निवृत्तमित्यर्थः, रूक्षं=स्निग्धाहारतैलाभ्यङ्गपरिहारेण धूसराङ्गं मुनिम् , एकदा=शीतकाले, शीत स्पृशति=पीडयति ।

शीतकाले हि वनस्पतयो हिमनिपातेन परितः परिशुष्का भवन्ति, पथिकाः संकोचितपाणयः पदैकमपि गन्तुमसमर्थाः पङ्गुवत् तत्र तत्रैव तिष्ठन्ति, केचित् क्वणदन्तवीणिकाः कम्पमानगात्राः कृशानुसेवनाय तदभिमुखं शलभा इवापतन्ति ।

क्षुधा एवं पिपासा परीषह के सहन करने से मुनि का शरीर कृश हो जाता है इससे शीतकाल में शीत की पीडा बहुत होती है इसलिये तीसरे शीतपरीषह को जीतना चाहिये; यही बात इस नीचे की गाथा से सूत्रकार प्रकट करते हैं—

'चरंतं विरयं' इत्यादि.

अन्वयार्थ-(चरंतं विरय-चरन्त विरतं) मोक्ष मार्ग में अथवा एक ग्राम से दूसरे ग्राम में विहार करने वाले तथा सावद्ययोग से विरक्त एवं (लूह-रूक्षम्) स्निग्धाहार तैलमर्दन आदि के त्याग से धूसर शरीर वाले ऐसे मुनि को (एगया-एकदा) शीतकाल में (सीय फुसइ-शीतं स्पृशति) शीत पीडित करता है। उस समय वह मुनि (णं-खलु) निश्च-

---

ભૂખ અને તરસ સહન કરનારા મુનિનું શરીર દુર્બળ બની જાય છે, અને દુર્બળ શરીરવાળાને ઠંડિથી બહુ પીડા થાય છે આથી ત્રીજો ઠંડિના પરિષહને મુનિએ જીતવો જોઈએ એવી વાત સૂત્રકાર નીચેની ગાથાથી પ્રગટ કરે છે.

चरत विरय ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—चरत विरय–चरत विरत મોક્ષમા અથવા એક ગામથી બીજા ગામે વિહાર કરવાવાળા તથા સાવદ્ય યોગથી વિરક્ત અને लूह–रूक्षम् સ્નિગ્ધાહાર તૈલમર્દન આદિના ત્યાગથી ધૂસર શરીરવાળા એવા મુનિને एगया–एकदा શીતકાળમા सीय फुसइ–शीतं स्पृशति શીતકાળ પીડિત કરે છે તે સમયે તે મુનિ ण–खलु

प्रायश्च तुषारासारसंगादतिशय शिशिराः प्राणिनां शरीराणि परितः सातिशयं पीडयन्ति । अनवरतशीतपातजनितव्यथावारणाय पालकाः काष्ठखण्डादीनि समाहृत्यैकत्र वह्निं प्रज्वाल्य प्रसारितपाणयस्तापमासेवन्ते। यत्र प्रतिक्षणं प्राणिनां गात्राः प्रसर शीतवेदनाभिरुद्विग्ना भवन्ति ।

यदा स मुनिः खलु=निश्चयेन, जिनशासने जिनवचनरहस्यं श्रुत्वा 'अनेन ममात्मना नरकनिगोदादौ तीव्रतरा अनन्तवेदना अनन्तवारमनुभूता' इति विभाव्य, अतिवेलं=वेलाऽतिक्रमणं न गच्छेत्=न प्राप्नुयात्-प्रतिलेखनादेर्यः कालस्तं शीतभयादुल्लङ्घ्याऽन्यस्मिन् काले प्रतिलेखनादिकं न कुर्यादित्यर्थः । यद्वा-शीत भयात् पूर्वोपविष्टस्थानं विहाय स्थानान्तरं न व्रजेदिति ।

'चरंतं' इत्यनेन कारणं विना एकत्रावस्थानं न करणीयमिति सूचितम् ।

'विरयं' इत्यनेन यतनावत्त्वं सूचितम् ।

यसे (जिणसासणं सोच्चा-जिनशासनं श्रुत्वा) जिन शासन को-'इस मेरी आत्मा ने नरक निगोद आदि स्थानों में तीव्रतर अनंत वेदनाएँ अनन्तवार भोगी हैं उस वेदना के सामने यह शीतवेदना क्या अधिक है?' इस बात को सुनकर-समझकर (अइवेलं-अतिवेलम्) समय को उल्लंघन करके-प्रतिलेखना आदि के समय को टालन करके (न गच्छे-न गच्छेत्) प्रतिलेखना आदि का जो समय है उसके सिवाय अन्य समय में प्रतिलेखनादिक क्रियाओं को न करे। तथा शीत के भय से पूर्वाधिष्ठित स्थान का परित्याग कर दूसरे स्थान में भी न जाये।

गाथा में रहे हुए "चरंतं" इस पदद्वारा सूत्रकार यह प्रदर्शित करते हैं कि मुनि को कारणविशेष बिना एक जगह स्थिररूप से नहीं

निश्चयथी जिणसासणं सोच्चा-जिनशासन श्रुत्वा जीन शासनने आ मारा आत्माओ नरक निगोद आदि स्थानोमां तीव्रतावाळी अनंत वेदनाओ घणी वखत भोगवी छे ते वेदनाओ सामे आ शीत वेदना कया हिसाबमां छे?' आ वातने सांभळी समजी अइवेलं-अतिवेलं समयनुं उल्लंघन करी प्रतिलेखना आदिना समयने टाळीने न गच्छे-न गच्छत् प्रतिलेखना आदिनो जे समय छे तेना सीवाय बीजा समयमा प्रतिलेखनादिक क्रियाओने न करे. तथा ठंडीना भयथी पूर्वाधिष्ठित स्थानने त्याग करीने बीजा स्थानमा न जाय.

गाथामां रहेला "चरंत" आ पदद्वारा सूत्रकार ओ प्रदर्शित करेछे के मुनिये कारण विशेष वीना ओक जग्याओ स्थिर रूपथी रोकावु न जोईओ.

'लूहं' इत्यनेन तपश्चरणशीलत्वं प्रवेदितम् ॥ ६ ॥

'मुणी' इत्यनेन सावद्यकार्ये मौनत्वमिति बोधितम् ।

मूलम्--न मे निवारणं अत्थि, छवित्ताणं न विज्जए ।
अहं तु अग्गिं सेवामि, इइ भिक्खू न चिंतए ॥७॥

छाया---न मे निवारणम् अस्ति, छवित्राण न विद्यते ।
अह तु अग्निं सेवे, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ ७ ॥

टीका---'न मे' इत्यादि ।

मे=मम, निवारणं=शीतनिवारकं स्थान नास्ति, तथा-छवित्राणं=शरीराच्छादनक वस्त्रकम्बलादिक न विद्यते। तु=पुनः, अग्निं सेवे=अग्निं प्रज्वाल्य तत्तापमाश्रयेय, इति=एवं, भिक्षुर्न चिन्तयेत्=मनसापि न प्रार्थयेत्। चिन्ताप्रतिषेधेन तत्सेवनं तु दूरत एव निराकृतम् ।

ठहरना चाहिये। "विरय" इससे मुनिको यतनावान् होना चाहिये यह सूचित किया गया है। "लूहं" पद से तपश्चरण शीलता एवं "मुणी" इस पद से सावद्यकार्य में मौन रखना यह सूचित किया गया है॥६॥

'न मे निवारणं' इत्यादि.

अन्वयार्थ-(मे-मम) मेरे पास (निवारणं-निवारणम्) शीत को दूर करने वाला स्थान (न अत्थि-नास्ति) नहीं हैं (छवित्ताणं न विज्जए-छवित्राणं न विद्यते) शरीर को आच्छादान करने वाला वस्त्र एवं कम्बल आदि भी नहीं है अत (अहं तु अग्गिं सेवामि-अहंतु अग्निं सेवे) मै अग्नि का सेवन करूँ (इइ-इति) इस प्रकार (भिक्खू-भिक्षु) साधु (न चिंतए-न चिन्तयेत्) मन से भी विचार न करे, उसके सेवन की बात तो दूर रही।

"विरय" એનાથી મુનિયે યત્નાવાન બનવુ જોઈએ એવુ સૂચિત કરવામા આવ્યું છે "लूहं" પદથી તપશ્ચરણુ શીલતા અને "मुणी" આ પદથી સાવદ્ય કાર્યમા મૌન રાખવુ એ સૂચિત કરવામા આવેલ છે

नमे निवारण ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—मे-मम મારી પાસે निवारण-निवारणम् ઠંડીથી બચાવી શકે તેવું સ્થાન न अत्थि-नास्ति નથી, छवित्ताण नविज्जए-छवित्राण न विद्यते શરીર ઉપર ઓઢવા માટે વસ્ત્ર તાથા કમ્બલ વગેરે પણ નથી આથી अहतु अग्गिं सेवामि-अग्निं सेवे અગ્નિનુ સેવન કરૂ इइ-इति આ પ્રકારનો મનથી પણ भिक्खू-भिक्षु મુનિ न चिंतए-न चिन्तयेत् વિચાર ન કરે તેના સેવનની વાત તો દૂર રહી

अयं भावः—शीते महत्यपि पतति सति जीर्णवसनः परित्राणवर्जितो नाकल्प्यानि वसनानि गृह्णीयात् शीतत्राणाय। आगमविहितेन विधिना एषणीयमेव कल्प्यं गवेषयेत् परिगृह्णीत वा। नापि शीतार्तोऽग्नि ज्वालयेत्, अन्यज्वालितं वा नासेवेत। एवमनुतिष्ठता शीतपरीषहजयः कृतो भवतीति।

अत्र 'भिक्खू' इत्यनेन निरवद्यभिक्षाग्रहणशीलत्वं सूचितम्।

अत्र दृष्टान्तः—

चतुर्थारके-राजगृहे नगरे चत्वारः कुबेरदत्तश्रेष्ठिपुत्राः कुबेरसेन-कुबेरमित्र कुबेरवल्लभ-कुबेरप्रियनामानो भद्रबाहवाचार्यसमीपे जिनोक्तं धर्म श्रुत्वा प्रव्रजिताः।

इसका भाव यह है कि जब शीतकाल में शीत पड़ता है उस समय जीर्णवस्त्र वाला एवं शीत की रक्षा के साधनों से रहित साधु अकल्पनीय वस्त्रों को शीत की रक्षा निमित्त ग्रहण नहीं करे। आगम में विहित विधिके अनुसार जो एषणीय हों तथा साधु के लिये कल्पनीय हों उन्हें ही ग्रहण करें। ठंड से पीडित होने पर भी अग्नि को न जलावे तथा दूसरों द्वारा जलाई गई अग्नि का भी सेवन नहीं करें। ऐसा करने से ही साधु शीतपरिषहविजयी माना जाता है। गाथा में रहे हुए-भिक्खुपद से सूत्रकार 'भिक्षु को निरवद्य भिक्षा ही ग्रहण करना चाहिये' यह सूचित करते हैं।

इस विषय पर यहां दृष्टान्त दिया जाता है—राजगृह नगरमें कुबेर दत्त नामक एक सेठके कुबेरसेन, कुबेरमित्र, कुबेरवल्लभ, कुबेरप्रिय

આનો ભાવ એ છે કે જ્યારે શીતકાળમાં ઠંડી પડે છે એ સમયે જીર્ણ વસ્ત્ર વાળા અને ઠંડીની રક્ષાના સાધનોથી રહિત સાધુ અકલ્પનીય વસ્ત્રોને ઠંડીની રક્ષા નિમિત્તે ગ્રહણ ન કરે. આગમમાં કહેવાયેલ વિધિ અનુસાર જે એષણીય હોય તથા સાધુ માટે કલ્પનિય હોય તેને જ ગ્રહણ કરે. ઠંડીથી પિડીત હોવા છતાં પણ અગ્નિને પ્રગટાવે નહીં તથા બીજાઓ દ્વારા પ્રગટાવવામાં આવેલ અગ્નિનું પણ સેવન ન કરે. આ રીતનું વર્તન રાખનાર સાધુ શીતપરીષહવિજયી માનવામાં આવે છે. ગાથામાં રહેલા "भिक्खू" પદથી સૂત્રકાર એમ સૂચિત કરે છે કે ભિક્ષુએ નિરવદ્ય ભિક્ષા જ ગ્રહણ કરવી જોઈએ.

આ વિષય ઉપર અહીં દૃષ્ટાંત કહેવામાં આવે છે.

ચોથા આરામાં-રાજગૃહ નગરમાં કુબેરદત્ત નામનો એક શેઠ હતો. જેને કુબેરસેન, કુબેરમિત્ર કુબેરવલ્લભ અને કુબેરપ્રિય નામે ચાર પુત્ર હતા. આ

ते श्रुतमधीत्यान्यदा कदाचिदेकाकित्वविहाराख्यप्रतिमां स्वीकृतवन्तः। तदनन्तरमेकाकित्वप्रतिमया विहरन्तस्ते पुनरपि राजगृहनगरसमीपवर्तिनि वैभारगिरिप्रदेशे वसतेर्यथाकल्पमवग्रहमवगृह्य संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्तो विहरन्ति स्म। तदा हेमन्तर्तुस्तुषारासारैर्जनान् पीडयन्, वनस्पतीन् परिम्लानयन्, पशुपक्ष्यादीन् काष्ठवज्जडतां प्रापयन्, सर्वप्राणिप्राणानुद्वेजयन्नासीत्। तस्मिन् समये ते चत्वारो मुनयस्तृतीययामे भिक्षाचर्यार्थं राजगृहनगरं प्रविष्टाः, तत्र भिक्षां गृहीत्वा कृता-

नामके चार पुत्र थे। उन चारों पुत्रों ने भद्रगुप्त आचार्य के समीप धर्म का श्रवण कर मुनिदीक्षा धारण की। शास्त्रों का अच्छी तरह से अध्ययन किया।

एक समय की बात है उन्हों ने एकाकित्वविहार नाम की भिक्षु प्रतिमा स्वीकार की इससे वे एकाकी होकर विहार करने लगे। विहार करते२ वे किसी समय पुनः राजगृह नगर के समीपवर्ती वैभारगिरि की तलहटी में वसी हुई एक वस्ती में आये और वहां यथाकल्प अवग्रह–आज्ञा लेकर उतरे और सयम एवं तप से आत्मा को भाते हुए विचरने लगे। यह समय हेमन्तऋतु का था। तुषार–हिम के छोटे २ कणों से इस समय मनुष्यों को अधिक कष्ट होता है। वनस्पतियाँ हिमकणों के निपात से दग्ध हो जाती हैं। पशु पक्षी काष्ठ जैसे जड़ हो जाते हैं। तात्पर्य यह कि इस ऋतु में ठंड की अधिकता से हरएक प्राणी को अधिक कष्ट का अनुभव होता है। ऐसे समय में ये चारों ही

ચારે પુત્રોએ ભદ્રગુપ્ત આચાર્ય પાસેથી ધર્મનુ શ્રવણ કરી મુનિદીક્ષા ધારણ કરી શાસ્ત્રોનું સારી રીતે અધ્યયન કર્યું એક સમયની વાત છે, તેઓએ એકાકિત્વ વિહાર નામની ભિક્ષુ પ્રતિમા સ્વીકારી આથી તેઓ ચારે એકાકી બનીને વિહાર કરવા લાગ્યા વિહાર કરતાં કરતા કોઈ સમયે રાજગ્રહ નગર સમીપ રહેલી વેભારગિરીની તળેટીમા વસેલી એક વસ્તીમા આવ્યા અને ત્યાં યથાકલ્પ અવગ્રહ આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા સયમ અને તપથી આત્માને ભાવતા વિચરવા લાગ્યા આ સમયે હેમન્ત ઋતુ હતી તુષાર હિમના નાના નાના કણોથી આ સમયે મનુષ્યો અધિક કષ્ટ પામે છે વનસ્પતિઓ હિમ કણોના પડવાથી બળી જાય છે, પશુ પક્ષીઓ લાકડા જેવા જડ થઈ જાય છે મતલબ એ કે, આ ઋતુમા ઠડીની અધિકતાથી દરેક પ્રાણીને વધુ કષ્ટનો અનુભવ થાય છે એવ

दारास्ते सर्वे स्वस्वसति गन्तुं पृथक् पृथगेव प्रतिनिवृत्ताः तेषामेकस्य कुबेरसेनमुने वैभारगिरिकन्दरान्तिकमुपगतस्य रात्रिः समाप्ता, अतस्तत्रैव सोऽतिष्ठत्। द्वितीयस्य कुबेरमित्रमुनेरुद्याने रात्रिः समजनि, अतस्तत्रैव सोऽतिष्ठत्। तृतीयस्य कुबेरदत्त-मुनेरुद्यानसमीपे, चतुर्थस्य कुबेरप्रियमुनेस्तु नगरसमीपे। तत्र वैभारगिरिकन्दरा द्वारसमीपावस्थितस्य मुनेर्निपतत्तुषारसंपर्कशीतलैः शैलमारुतैः प्रकम्पितशरीरस्यापि मनो मेरुरिवनिष्प्रकम्प मासीत्। यथा यथा शीतं प्रवर्धते, तथा तथा ऽतिशयितबलं प्रकाशयन् मन सुस्थिरं कुर्वन् रणे वीर इव शत्रु शीत विजेतु मोत्साहसंपन्नः सुधीरः शीतवेदनां सहमानोऽसौ मुनिः समाधिभावेन रात्रेः प्रथमयाम एव कालं गतः।

मुनि दिवस के तृतीय प्रहर में भिक्षाचर्या के लिये राजगृहनगर में आये। वहां पर मिले हुए एषणीय आहार करके वे सब फिर वहां से एक पीछे एक वैभारगिरि के समीप जहां उतरे हुए थे वहां पहुँचने के लिए चले। इनमें कुबेरसेन मुनि को मार्ग में ही जब वे वैभारगिरि का कन्दरा के पास पहुँचे तो रात्रि हो गई, इसलिये वह वहीं पर ठहर गये। दूसरे कुबेरमित्रमुनि रात्रि हो जाने से बगीचे में ठहरे। वैसे ही तीसरे कुबेरदत्तमुनि बगीचे के पास ठहरे। चौथे कुबेरप्रियमुनि रात्रि होने से राजगृह नगर के पास ही ठहर गये। वैभारगिरि की कन्दरा-गुफा के द्वार पर ठहरे हुए मुनिराज ने पड़ते हुए शीत के संपर्क से अत्यंत शीतल पर्वतीय वायु के वेग से कम्पितशरीर होने पर भी अपने मनको मेरु के समान निष्कंप बनाते हुए उस शीत की प्रबलता का सामना किया। जैसे २ शीतकी अधिकता होती जाती थी, वस वस रूप से

માટે રાજગૃહ નગરમાં આવ્યા. ત્યાંથી એષણીય આહાર કરીને તે સઘળા ફરી પાછા એક પછી એક વૈભારગિરીની સમીપ જ્યાં તેઓ ઉતર્યા હતા ત્યાં પહોંચવા માટે પાછા નીકળ્યા. તેમાંથી કુબેરસેન મુનિને માર્ગમાંજ રાત્રિ પડી જવાથી વૈભારગિરીની કંદરાની પાસે રોકાઈ ગયા. બીજા કુબેરમિત્ર મુનિ રાત્રિ થવાથી બગીચામાં રોકાઈ ગયા, એવી જ રીતે ત્રીજા કુબેરદત્ત મુનિ બગી ચાની પાસે રોકાઈ ગયા ચોથા કુબેરપ્રિયમુનિ રાત્રિ થઈ જવાથી રાજગૃહ નગરની પાસે જ રોકાઈ ગયા વૈભારગિરિ કંદરાના મુખ દ્વાર પાસે રોકાઈ ગએલા, મુનિરાજે ઠંડીના આ પડવાથી અત્યંત શીતળ પર્વતીય વાયુના વેગથી કંપીત શરીર હોવા છતાં પણ પોતાના મનને મેરૂ સમાન અડગ રાખી ઠંડીની પ્રબળતાનો સામનો કર્યો. જેમ જેમ ઠંડીની અધિકતા વધતી ગઈ તે તે રૂપથી તેમનું આત્મ

उद्यानस्थं तु नीचप्रदेशवर्तित्वाद् द्वितीययामे प्रबलतरं शीतं बाधते स्म, तदा सोऽपि पूर्वोक्तमुनिवन्निश्चलेन मनसा शीतवेदनां सहमानः समाधिभावेन द्वितीययामे कालगतोऽभवत्। एवमुद्यानसमीपसंस्थितस्तु तृतीययामे, एवं नगरासन्नस्तु-

---

उनका आत्मिकबल भी अधिकर विकसित होता जाता था। जिस प्रकार कोई उत्तम वीर रणाङ्गण में वैरी का सामना करता है, उसी प्रकार ये भी इस शीत का डटकर सामना कर रहे थे। सद्भावना में जरा सी भी शिथिलता इन्हों ने नहीं आने दी। साम्हना करते २ ही वे मुनि समाधिभाव से कालधर्म को पाये १।

जो मुनिराज उद्यान में ठहरे हुए थे उन्हें शीत की वेदना ने द्वितीयप्रहर में सताया। जिस प्रकार प्रथम मुनिराज ने शीत की वेदना सहन करने में निश्चलता धारण की, उसी प्रकार इन्होंने भी उसके सहन करने में निश्चलता धारण की। अन्त में समाधिभाव से ये भी कालधर्म पा गये २।

जो मुनिराज उद्यान के समीप ठहरे हुए थे, उन्हें शीत की वेदना रात्रि के तृतीय प्रहर में सताने लगी, और नगर के पास ठहरे हुए मुनिराज को शीत वेदना ने रात्रि के चतुर्थ प्रहर में सताना शुरू किया। इस प्रकार ये दोनों मुनिराज भी शीतपरीषह को जीतते २ ही समाधिभाव से अन्त में कालधर्म को प्राप्त हुए ४। ये चारों के चारों ही अनुत्तर

બળ પણ અધિક રૂપથી વિકસતું જતું હતું જે રીતે કોઈ ઉત્તમ વીર રણાંગણમાં વૈરીનો સામનો કરે છે તેવા પ્રકારે મુનિ પણ ઠંડીનો એવી જ રીતે સામનો કરી રહ્યા હતા સદ્ભાવનામાં જરા પણ શિથીલતા તેમણે આવવા ન દીધી સામનો કરતા કરતા તે મુનિ સમાધિ ભાવથી કાળ ધર્મ પામ્યા

જે મુનિ બગીચામાં રહ્યા હતા તેમને ઠંડીની વેદના બીજા પ્રહરમાં થઈ જે પ્રકારે પ્રથમ મુનિરાજે ઠંડીની વેદના સહન કરવામાં અડગતા ધારણ કરી તેવી જ રીતે આમણે પણ અડગતા દાખવી અને છેવટે સમાધીભાવથી કાળધર્મ પામ્યા

જે મુનિરાજ બગીચાની બહાર રોકાયા હતા તેમને ઠંડીની વેદના રાત્રીના ત્રીજા પહોરમાં થવા લાગી અને નગરની પાસે રોકાયેલા મુનિરાજને ઠંડીની વેદના ચોથા પહોરે સતાવવા લાગી આ પ્રકારે આ બન્ને મુનિરાજ પણ ઠંડીના પરીષહને જીતતા જીતતા સમાધી ભાવથી અંતે [illegible]

चतुर्थयामे। सर्वेऽप्येते विजितशीतपरीषहा काल कृत्वाऽनुत्तरविमानेषु एकभवा वतारित्वेन समुत्पन्नाः। एवमन्यैरपि मुनिभिः शीतपरीषह सोढव्यः ॥ ७ ॥

शीतकालानन्तरं ग्रीष्मागमो भवतीत्यतः शीतपरीषहानन्तरमुष्णपरीषह जयं प्राह—

मूलम्—उसिणपरियावेणं, परिदाहेण तज्जिए।
घिंसु वा परियावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ८ ॥

छाया—उष्णपरितापेन, परिदाहेन तर्जितः।
ग्रीष्मे वा परितापेन, सातं नो परिदेवयेत् ॥ ८ ॥

टीका—'उसिण०' इत्यादि।

ग्रीष्मे=उष्णकाले, यत्र हि—भास्करः किरणनिकरैर्दहनं किरन्निव धरातलेऽङ्गार मकरमात्तृणमिव जीवमात्र परितापयति, तरुगण परिशोषयति, शुष्कयति च।

विमानों में एकभवावतारी रूप से उत्पन्न हुए। इसी प्रकार अन्य मुनियो को भी शीतवेदना के सहन करने में अपना पराक्रम फोडना चाहिये ॥७॥

शीतकाल के बाद ही ग्रीष्मऋतु का आगमन होता है अत शीत परीषह को सहन करने के बाद चौथा उष्णपरीषह भी मुनिराज को सहन करना चाहिये, यह बात इस नीचे की गाथा द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—'उसिण०' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(घिंसु-ग्रीष्मे) ग्रीष्मकाल में कि जिसमें सूर्य अपनी प्रखर किरणों के निकर से इस समस्त भूमण्डल पर प्रबल ताप की वर्षा किया करता है, समस्त जीव जिसमें मानों अग्नि तापसे जलते हों, वृक्षसमूह जिस में शुष्क जैसा हो जाता है। बिचारे प्यासे भोले मृगों के झुण्ड के

એ બધા મુનિરાજ અનુત્તર વિમાનમાં એકભવ અવતારી રૂપથી ઉત્પન્ન થયા. આ પ્રકારે અન્ય મુનિઓએ પણ શીતવેદના સહન કરવામાં પોતાનું પરાક્રમ બતાવવું જોઈએ. ॥૭॥

શીતના વખત પછી ઉનાળાનો વખત આવે છે અહીં શીતપરીષહને સહન કર્યા પછી ચોથો ગરમીના પરીષહને પણ મુનિરાજે સહન કરવો જોઈએ એ વાત નીચેની ગાથાથી સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે—"ઉસિણ०" ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—ઘિંસુ ગ્રીષ્મે ગ્રીષ્મ કાળમાં કે જ્યારે સૂર્ય પોતાનાં પ્રખર કિરણોથી સમસ્ત ભૂમંડળ ઉપર પ્રબળ તાપની વર્ષા વરસાવે છે સમસ્ત જીવ જેમાં અગ્નિના તાપની માફક બળતા હોય છે, વૃક્ષ સમૂહ શુષ્ક બની જાય છે

उद्यानस्थं तु नीचप्रदेशवर्तित्वाद् द्वितीययामे प्रबलतरं शीतं बाधते स्म, तदा सोऽपि पूर्वोक्तमुनिवन्निश्चलेन मनसा शीतवेदनां सहमानः समाधिभावेन द्वितीययामे कालगतोऽभवत्। एवमुद्यानसमीपसंस्थितस्तु तृतीययामे, एवं नगरासन्नस्तु-

उनका आत्मिकबल भी अधिकर विकसित होता जाता था। जिस प्रकार कोई उत्तम वीर रणाङ्गण में वैरी का सामना करता है, उसी प्रकार ये भी उस शीत का डटकर सामना कर रहे थे। सद्भावना में जरा सी भी शिथिलता इन्हों ने नहीं आने दी। साम्हना करते २ ही वे मुनि समाधिभाव से कालधर्म को पाये १।

जो मुनिराज उद्यान में ठहरे हुए थे उन्हें शीत की वेदना ने द्वितीयप्रहर में सताया। जिस प्रकार प्रथम मुनिराज ने शीत की वेदना सहन करने में निश्चलता धारण की, उसी प्रकार इन्हों ने भी उसके सहन करने में निश्चलता धारण की। अन्त में समाधिभाव से ये भी कालधर्म पा गये २।

जो मुनिराज उद्यान के समीप ठहरे हुए थे, उन्हें शीत की वेदना रात्रि के तृतीय प्रहर में सताने लगी, और नगर के पास ठहरे हुए मुनिराज को शीत वेदना ने रात्रि के चतुर्थ प्रहर में सताना शुरू किया। इस प्रकार ये दोनों मुनिराज भी शीतपरीषह को जीतते २ ही समाधिभाव से अन्त में कालधर्म को प्राप्त हुए ४। ये चारों के चारों ही अनुत्तर

બળ પણ અધિક રૂપથી વિકસતું જતુ હતુ જે રીતે કોઈ ઉત્તમ વીર રણાગણમાં વૈરીનો સામનો કરે છે તેવા પ્રકારે મુનિ પણ ઠંડીનો એવી જ રીતે સામનો કરી રહ્યા હતા સદ્‌ભાવનામા જરા પણ શિથીલતા તેમણે આવવા ન દીધી સામનો કરતા કરતા તે મુનિ સમાધિ ભાવથી કાળ ધર્મ પામ્યા

જે મુનિ બગીચામા રહ્યા હતા તેમને ઠંડીની વેદના બીજા પ્રહરમા થઈ જે પ્રકારે પ્રથમ મુનિરાજે ઠંડીની વેદના સહન કરવામા અડગતા ધારણ કરી તેવી જ રીતે આમણે પણ અડગતા દાખવી અને છેવટે સમાધીભાવથી કાળધર્મ પામ્યા

જે મુનિરાજ બગીચાની બહાર રોકાયા હતા તેમને ઠંડીની વેદના રાત્રીના ત્રીજા પહોરમા થવા લાગી અને નગરની પાસે રોકાયેલા મુનિરાજને ઠંડીની વેદના ચોથા પહોરે સતાવવા લાગી આ પ્રકારે આ બન્ને મુનિરાજ પણ ઠંડીના પરીષહને જીતતા જીતતાં સમાધી ભાવથી અંતે કાળધર્મને પામ્યા. આ રીતે

रिक्ते, तत्र परितापः—उष्णपरितापस्तेन तर्जितः, अत्यन्त पीडितः सन्, तथा—परिदाहेन=सूर्यकिरणसन्तप्तवायुना 'लू' इति भाषाप्रसिद्धेन, दाहज्वरादिकृतान्तरिकतापेन वा, तर्जितः, तथा परितापेन=सूर्यकिरणादिजनितातापेन-तर्जितः, सातं=सुखं प्रति न परिदेवयेत्=हा ! कदा मम चन्द्रचन्दनशीतलपवनादिभिः सह संयोगो भविष्यति येन मम शान्तिः स्यादिति ॥ ८ ॥

उपदेशान्तरमाह—

मूलम्—उण्हाहितत्तो मेहावी, सिणाणं नो वि पत्थए ।
गायं नो परिसिंचेज्जा, न वीएज्जा य अप्पयं ॥९॥

छाया—उष्णाभितप्तः मेधावी, स्नानं नो अपि प्रार्थयेत् ।
गात्रं नो परिषिञ्चेत्, न वीजयेच्च आत्मानम् ॥९॥

संयोग से तप्त ऐसे जो भूमि, धूलि, एवं पाषाण आदि हैं उनके द्वारा जो परिताप-कष्ट होता है उससे, तथा (परिदाहेण) सूर्य की किरणों द्वारा गर्म हुई वायु से-लू से, अथवा दाहज्वर आदि से होने वाले आन्तरिक ताप से (परियावेण-परितापेन) एवं सूर्य की किरणों से उत्पन्न हुई अत्यन्त गर्मी से (तज्जिए-तर्जित) अतिशय पीडित साधु (सायं नो परिदेवए-सातं नो परिदेवयेत) सुख की याचना न करे-हा ! किस समय मुझे चन्द्र अथवा चंदन के समान शीतल पवनादि का संयोग मिलेगा कि जिस से मुझे शांति मिले। अर्थात्-साधु का कर्तव्य है कि वह ऐसी अवस्था में उष्णपरीषह को जीते किन्तु इस से घबराय नहीं ॥ ८ ॥

સંયોગથી તપેલ એવી જે ભૂમિ ધૂળ અને પાષાણ વગેરે છે તેના દ્વારા જે કષ્ટ થાય છે એનાથી તથા "પરિદાહેણ" સૂર્યના કિરણો દ્વારા ગરમ થયેલા વાયુથી લૂથી, અથવા દાહજ્વર આદિથી થનાર આન્તરિક તાપથી પરિતાવેણં પરિતાપેન અને સૂર્યના કિરણોથી ઉત્પન્ન થએલ અત્યન્ત ગરમીથી તજ્જિએ-તર્જિત અતિશય પીડિત સાધુ "સાયં નો પરિદેવએ સાતં નો પરિદેવયેત્ સુખની યાચના ન કરે-અને ક્યા સમયે ચંદ્ર અથવા ચંદનની એવી શીતળ પવન આદિનો સંયોગ મળશે કે જેથી મને શાન્તી થાય. અર્થાત્-સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તે એવી અવસ્થામાં ઉષ્ણ પરીષહને જીતે, પરંતુ તેનાથી ગભરાય નહીં (૮)

मृगतृष्णाभिरारचितजलतरङ्गमालाभिरिव प्रचलज्जलधाराविभ्रममुपगता मुग्धमृगयूथाः पिपासया परितः प्रधावन्ति। मनुष्याः खलु प्रायशः प्रचण्डमार्तण्डकरनिकरसंपर्कप्रखररजःकणोपेतवात्यापरिघट्टिताः प्रतप्तभूतलनिपतिताः पिपासयाऽऽसन्नमृत्यव इव भवन्ति। यत्र खलु वनस्थली पिपासावशविभ्रमद्भिर्विविधपशुपक्ष्यादिभिः परिशुष्कताल्वरसनकण्ठैः समाकुला, नभस्तलं च नानाविध पत्रकाष्ठतृणकचवरोद्धूलनकरप्रतिकूलमारुतध्वनिसमाकुलं भवति। तस्मिन्नुष्णकाले, वा शब्देन-शरदि वर्षासु वा, उष्णपरितापेन=उष्णम्-सूर्यकिरणसंयोगात्तप्तं-भूमिधूलिपाषाणा-

---

झुण्ड जिसमें "यह जलधारा वह रही है" इस प्रकार भ्रमोत्पादक मृगतृष्णा से पागल जैसे बने हुए इधर उधर दौडने लगते हैं। जिस ऋतु में सूर्य की प्रचण्ड किरणों से धूप खूब पड़ती है जिससे रेती तप जाती है और लू चलने लगती है। संतप्त रजकण से मिश्रित उस लूके वेग से व्याकुल होकर मनुष्य भी उस तपी हुई भूमि पर गिर गिर कर प्यास के मारे मूर्छित हो आसन्नमृत्यु जैसे दिखाई देने लगते हैं। जिस ग्रीष्म काल में पिपासा के वश जिनके तालू ओष्ठ एवं कठ सूख रहे हैं गर्मी के मारे मुंह जिन के फटे हुए हैं और जीभ लटक रही है ऐसे पशु पक्षियों से अटवी व्याप्त हो जाती है। तथा जिसमें आकाश नानाविधपत्र, काष्ठ, तृण, कूडा-कचरा आदि को उडाने वाली प्रतिकूल वायु की सनसनाहट ध्वनि से व्याप्त हो जाता है ऐसे उष्णकाल में। (उसिणपरियावेणं-उष्णपरितापेन) उष्णपरिताप से-सूर्य किरणों के

તરસથી બીચારા ભોળા હરણના ટોળા ' આ જળધાર વહી રહી છે" આ પ્રકારના ભ્રમથી પાગલની માફક મૃગજળ રૂપી જળના આભાસ તરફ દોડતા રહે છે જે ઋતુમા સૂર્યના પ્રચડ કિરણોથી ખૂબ તાપ પડે છે જેનાથી રેતી તપે છે, અને લૂ ચાલવા લાગે છે, સતપ્ત રજકણથી મિશ્રીત તે લૂના વેગથી વ્યાકુળ બની મનુષ્ય પણ તે તપેલી ભૂમી ઉપર તરસના માર્યા પડી જઈ મૂર્છિત થઈ આસન્ન મૃત્યુ જેવા દેખાય છે. જે ગ્રીષ્મકાળમા અટવીમા પીપાસાને વશ જેનુ તાળવુ, હોઠ અને કઠ સુકાઈ જાય છે, ગરમીના માર્યા મોઢુ જેનુ ફાટી રહે છે અને જીભ લટકી જાય છે એવા પશુ પક્ષિઓથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે. તથા જેમા આકાશ જુદી જુદી જાતના પાદડાં, લાકડુ, ઘાસ, કચરા, પુજા વગેરેને ઉડાવવાવાળા પ્રતિકૂળ વાયુના સુસવાટા કરતા ધ્વનિથી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે. એવા ઉષ્ણકાળમા "उसिण परियावेण-उष्णपरितापेन" ઉષ્ણ પરિતાપથી સૂર્ય કિરણોના

रिकं, तेन परितापः-उष्णपरितापस्तेन तर्जितः, अत्यन्त पीडितःसन्, तथा-परिदाहेन=सूर्यकिरणसंतप्तवायुना 'लू' इति भाषाप्रसिद्धेन, दाहज्वरादिकृतान्तरिकतापेन वा, तर्जितः, तथा परितापन=सूर्यकिरणादिजनिततापेन-तर्जितः, सातं=सुखं प्रति न परिदेवयेत्-हा ! कदा मम चन्द्रचन्दनशीतलानिलादिभिः सह संयोगो भविष्यति येन मम शान्तिः स्यादिति ॥ ८ ॥

उपदेशान्तरमाह—

मूलम्-उण्हाहितत्तो मेहावी, सिणाणं नो वि पत्थए ।
गायं नो परिसिंचेज्जा, नें वीएज्जा य अप्पयं ॥९॥

छाया—उष्णाभितप्तः मेधावी, स्नानं नो अपि प्रार्थयेत् ।
गात्रं नो परिषिञ्चेत्, न वीजयेच्च आत्मानम् ॥ ९ ॥

संयोग से तप्त ऐसे जो भूमि, धूलि, एवं पाषाण आदि हैं उनके द्वारा जो परिताप-कष्ट होता है उससे, तथा (परिदाहेण) सूर्य की किरणों द्वारा गर्म हुई वायु से-लूसे, अथवा दाहज्वर आदि से होने वाले आन्तरिक ताप से (परियावेणं-परितापेन) एवं सूर्य की किरणों से उत्पन्न हुई अत्यंत गर्मी से (तज्जिए-तर्जितः) अतिशय पीडित साधु (सायं नो परिदेवए-सातं नो परिदेवयेत्) सुख की वाञ्छा न करे-हा ! किस समय मुझे चन्द्र अथवा चंदन के समान शीतल पवनादि का संयोग मिलेगा कि जिस से मुझे शांति मिले। अर्थात्-साधु का कर्तव्य है कि वह इसप्रकार अवस्था में उष्णपरीषह को जीते किन्तु इस से घबरावे नहीं ॥ ८ ॥

સંયોગથી તપેલ એવી જે ભૂમિ ધૂળ અને પાષાણવાળી છે તેના દ્વારા જે કષ્ટ થાય છે એનાથી તથા "પરિદાહેણ" સૂર્યના કિરણો દ્વારા ગરમ થયેલા વાયુથી લૂથી, અથવા દાહજ્વર આદિથી થનાર આંતરિક તાપથી પરિયાવેણં-પરિતાપેન અને સૂર્યના કિરણોથી ઉત્પન્ન અત્યંત ગરમીથી તજ્જિએ-તર્જિત અતિશય પીડિત સાધુ "સાયં નો પરિદેવએ-સાતં નો પરિદેવયેત્ સુખની વાંછના ન કરે-અને ક્યા સમયે ચંદ્ર અથવા ચંદનની જેવી શીતલ પવન આદિનો સંયોગ મળે કે જેથી મને શાંતી થાય. અર્થાત્-સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તે દરેક અવસ્થામાં ઉષ્ણ પરીષહને જીતે, પરંતુ તેનાથી ગભરાય નહીં (૮)

दत्तमुनिर्मृतः तदनन्तरं साधुभिः प्रेरितः सन्नरहन्नको ग्रीष्मकाले भिक्षार्थं गतः। स पूर्वमकृतश्रमोऽतीवसुकुमाराङ्गः सूर्यकिरणोत्तप्तरेणुनिकरण चरणतले, तपनांशुभिर्मस्तके च तापाभिभूतस्तृषाशुष्कण्ठोऽरहन्नकः कस्यचित् श्रेष्ठिनः प्रोत्तुङ्गभवनस्यच्छायामाश्रित्य तिष्ठति।

तदा तं सुकुमारं रूपसौन्दर्यं लावण्यगुणैर्मन्मथावतारं मुनिमरहन्नककुमारं दृष्ट्वा काचित् प्रोषितभर्तृका वणिग्भार्या दास्या तं समाहूय गृहमानयति। ततः सा तं पृच्छति-भवान् किं याचते? अरहन्नकः प्राह-भिक्षां याचे। ततः सा कामवशंगता

बन गये। कालान्तर में दत्तमुनि का स्वर्गवास हो गया। अब क्या था-साधुओं से प्रेरित होकर वह एक समय भिक्षा लाने के लिये ग्रीष्म काल में गये। सुकुमार प्रकृति के तो थे ही, पिता के समय पहिले इन्हों ने कुछ परिश्रम भी नहीं किया था, अतः उस ग्रीष्मकाल में सूर्य की प्रचण्ड किरणों से सनप्त भूमि पर चलने से उनके पैरों में छाले पड गये। माथा गरम हो गया। कठ गर्मी के मारे सूख गया गर्मी की इनको अधिक वेदना हुई। पास में किसी एक सेठकी बहुत ऊँची हवेली थी सो वे गर्मी के मारे उसकी छाया में आकर ठहर गये। ठहरे हुए इन मुनि को एक प्रोषित भर्तृका-विरहिणी-स्त्री ने देखा। यह शारीरिक रूप, लावण्य एव सौन्दर्य से ऐसे मालूम पड़ते थे कि जैसे मानो साक्षात् देव ही हो। देखते ही सुकुमार इस अरहन्नक मुनि को उस विरहिणी वणिग्भार्या ने अपनी दासी द्वारा मकान ऊपर बुलवाया। मकान ऊपर पहुँचते

બની ગયા કાલાન્તરે દત્તમુનિનો સ્વર્ગવાસ થયો. આ પછી સાધુઓની પ્રેરણાથી પ્રેરિત બની તે સુકુમારમુનિ ગ્રીષ્મકાળમા ભિક્ષા લેવા માટે ગયા સુકુમાર પ્રકૃતિ તો હતી જ, પિતાની હાજરીમા તેણે જરા જેટલો પણ પરિશ્રમ કરેલ ન હતો આથી ગ્રીષ્મકાળમા સૂર્યના પ્રચડ કિરણોથી સતપ્ત બનેલ ભૂમિ ઉપર ચાલવાથી એના પગમા છાલા પડી ગયા, માથુ ગરમ થઈ ગયુ, ગળુ ગરમીના કારણે સુકાઈ ગયુ, ગરમીની એને અધિક વેદના થઈ, પાસે જ કોઈ એક શેઠની ઘણી જ ઉંચી હવેલી હતી-આથી તે એ હવેલીની છાયામા જઈને ઉભા રહ્યા ઉભેલા મુનિને જોઈ એક વિરહણી સ્રીનુ એ તરફ લક્ષ ખેચાયુ જે શારીરિક રૂપ, લાવણ્ય અને સૌદર્યથી તેની દ્રષ્ટિએ દેવ તુલ્ય દેખાયા આ અરહન્નક સુકુમાર મુનિને જોઈને તે વિરહિણી વણિક સ્રીએ પોતાની દાસી માર ફત મકાન ઉપર બોલાવ્યા. મકાન ઉપર પહોચતા જ મુનિ અરહન્નકને તેણે

तं प्रलोभ्य स्वसदने स्थापितवती। अथ तन्माता भद्रासाध्वी मुनीनां निवासस्थाने वन्दनार्थमागता। सा तत्र तमपश्यन्ती अर्हन्मित्राचार्यमपृच्छत्—भदन्त! अरहन्नकमुनिः क्व वर्तते? अर्हन्मित्राचार्यः प्राह—अरहन्नको भिक्षार्थं गतः, किं तु न पुनः परावृत्तः, अतस्तमन्वेषयन्ति मुनयः, इति तदनुपलब्धिवचनं वज्राघातमिव कठोरं श्रुत्वा व्याकुला सती भद्रा साध्वी पुत्रमोहेन अरे अरहन्नक! अरे अरहन्नक! इत्युच्चैर्विलपन्ती नयननिःसरदश्रुधारां पातयन्ती मोहेन पदे पदे प्रस्खलन्ती प्रति

ही मुनि अरहन्नक से उसने पूछा आप क्या चाहते हैं? अरहन्नक ने कहा भिक्षा चाहता हूं। काम के वशंगत हुई उस स्त्री ने भिक्षा का लोभ देकर अरहन्नक मुनि को अपने घर पर ठहरा लिया। उधर अरहन्नक मुनि की माता भद्रा साध्वी मुनियों को वन्दना करने के लिये आई। अरहन्नक मुनि को ज्यों ही वहां साध्वी ने नहीं देखा त्यों ही वह अर्हन्मित्रा चार्य को पूछने लगी कि भदन्त! अरहन्नक मुनि कहां हैं। आचार्य महाराज ने कहा कि वे भिक्षा लेने के लिये बाहर गये थे, परन्तु अभी तक वापिस नहीं आये हैं अतः अन्यमुनिजन उनकी तलाश कर रहे हैं। माता भद्रा साध्वी ने ज्यों ही यह बात सुनी त्यों ही उसके हृदय में वज्र के आघात जैसा एक कठोर आघात हुआ और उसी समय उस का चित्त विक्षिप्त-हो गया। वह पुत्र के मोह से बहुत ही आकुल-व्याकुल होने लगी, और अपने आप बड़-बडाने लगी—अरे अरहन्नक! तू इस समय कहां है, कह तो सही। इस प्रकार ऊँचे स्वर से विलाप करती और आंखों से आंसुओं की धारा बहाती हुई वह स्थान स्थान पर

પૂછ્યું આપ શું ઈચ્છો છો? અરહન્નકે કહ્યું કે, હું ભિક્ષા ચાહું છું. કામને વશ બનેલ તે સ્ત્રીએ ભિક્ષાનો લોભ આપીને અરહન્નક મુનિને પોતાને ઘેર રોકી લીધા. અહિં અરહન્નક મુનિની માતા ભદ્રા સાધ્વી મુનિયોને વંદના કરવા આવી. અરહન્નક મુનિને જ્યારે તે સાધ્વીએ ત્યાં ન જોયા ત્યારે આચાર્યને પૂછ્યું કે 'હે ભદન્ત! અરહન્નક મુનિ ક્યાં છે? આચાર્ય મહારાજે કહ્યું કે ભિક્ષા લેવા માટે તેઓ બહાર ગયા છે પરંતુ હજી સુધી પાછા ફરેલ નથી. જેથી અન્ય મુનિજન તેની તપાસ કરી રહેલ છે માતા ભદ્રા સાધ્વીએ જ્યારે આ વાત સાંભળી ત્યારે તેના હૃદયમાં વજ્રના ઘા જેવો એક આઘાત થયો અને એ વખતે એનું ચિત્ત વ્યાકુળ બની ગયું તે પુત્રના મોહથી ઘણાં આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યાં, અને પોતાના મનમાં જ બબડવા લાગ્યાં કે અરે અરહન્નક! તું આ સમયે ક્યાં છો, કહે તો ખરો આ પ્રકારે ઉંચા સ્વરથી વિલાપ કરતાં અને આંખોથી અશ્રુધારા વહાવતાં, તે

टीका—'उण्हाहितत्तो' इत्यादि।

मेधावी=आगमोक्तमर्यादानुवर्ती मुनिः, उष्णाभितप्तः=उष्णेन-उष्णस्पर्शेन, अभितप्तः-तापाकुलः सन् स्नानं नो प्रार्थयेत्=नैवाभिलपेत्। अपि च गात्रं-शरीरं, नो परिषिञ्चेत्-न जलैरार्द्रीकुर्यात्। च=पुनः आत्मानं-स्वदेहं न वीजयेत्=व्यजनादिना शरीरे वायु नोदीरयेत्।

अयं भावः—उष्णतप्तोऽपि मुनिर्जलावगाहनस्नानव्यजनवातादि वर्जयेत्, न च जलैर्गात्रं सिञ्चेत्। आतपवारणाय स्वदेहोपरि रजोहरणादिना छायां न कुर्यात्। न चापि छत्रादिकं धारयेत्। मनसाऽपि न प्रार्थयेत् किं तु उष्णपरीषहं सम्यक् सहेतेति।

'उण्हाहि०' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(मेहावी-मेधावी) आगमोक्त मर्यादा का अनुसरण करने वाला मुनि (उण्हाहितत्तो-उष्णाभितप्तः) उष्णस्पर्श से संतप्त होता हुआ भी (सिसाणं नो विपत्थए-स्नानं नोऽपि प्रार्थयेत्) स्नान की अभिलाषा न करे। तथा (गायं नो परिसिंचेज्जा-गात्रं नो परिषिंचेत्) अपने शरीर ऊपर पानी न छींटे तथा उसको गीला भी न करे और न गीले कपडे से ही पोंछे। तथा (अप्पयं न वीएज्जा-आत्मानं न वीजयेत्) शरीर पर बीजना आदि से हवा भी न करे।

इसका भाव यह है—उष्ण से संतप्त भी मुनि अचित्त जल का भी अवगाहन करना-उससे स्नान करना, बीजनादि से-पंखा आदि से हवा करना इन समस्त शीतलोपचारकारक क्रियाओं का परित्याग कर देवे। अपने शरीर पर गर्मी की वेदना को शमन करने के लिए शीतल जल के

"उण्हाहि" ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મેહાવી-મેધાવી આગમમા કહેલ મર્યાદાનું અનુસરણ કરવાવાળા મુનિ उण्हाहितत्तो-उष्णाभितप्त ઉષ્ણ સ્પર્શથી સતપ્ત થવા છતા પણ सिसाण नो विपत्थए-स्नाननोऽपि प्रार्थयेत् સ્નાનની અભિલાષા ન કરે गाय नो परिसिंचेज्जा-गात्र नो परिषिंचेत् પોતાના શરીર ઉપર પાણી ન છાંટે તેમ એને ભીનુ પણ ન કરે કે ન તો ભીના કપડાથી લુછે, તથા "अप्पय न वीएज्जा"—आत्मान न वीजयेत् શરીર ઉપર વીજણા વગેરેથી હવા પણ ન નાખે

આનો ભાવ એ છે—ઉષ્ણતાથી સતપ્ત બનેલ મુનિએ પાણીનો આશરો લેવો, એનાથી સ્નાન કરવુ, પખા આદિથી હવા ખાવી આ સમસ્ત શીતળ ઉપચાર કારક ક્રિયાઓનો પરિત્યાગ કરવો પોતાના શરીર ઉપર ગરમીની વેદનાનુ શમન કરવા માટે શીતળ જળનો છાંટો પણ ન લેવો, આતપનુ વારણ

अत्र दृष्टान्तः—

आसीत् तगरानगर्यां दत्तनामकः श्रेष्ठी। तस्य भद्रानामभार्यायामरहन्नक नामकः पुत्रो जातः। एकदाऽसौ दत्तश्रेष्ठी भार्यापुत्राभ्यां सहार्हन्मित्राचार्यसंनिधौ धर्मदेशनां निशम्य विरक्तः सन् प्रव्रज्यां गृहीतवान्। स दत्तमुनिः स्नेहवशादरहन्नकं कदाचिदपि भिक्षार्थं न प्रेषयति, स्वयमेव भिक्षामानीय तं पोषयति, न च तेन किमपि कार्यं कारयति, अतोऽसौ सुकुमारो जातः। अन्यदा कदाचित् तस्य पिता

छींटे भी न दे, तथा आतप को धारण करने के लिये रजोहरणादिक से शरीर पर छाया भी न करे। छत्र-छाता-आदि को भी धारण न करे और न इस प्रकार की क्रियाओं को करने की भावना ही रखे। जैसे भी बने उष्णपरीषह को सहन करे।

दृष्टान्त—तगरा नाम की नगरी में दत्त नाम का एक सेठ रहता था। उसकी धर्मपत्नी का नाम भद्रा था। भद्रा से एक पुत्र हुआ, जिस का नाम अरहन्नक था। एक समय सेठ ने अपने स्त्री पुत्र के साथ जाकर अर्हन्मित्र नामके किसी आचार्य के पास धर्म का उपदेश सुना। सुनकर वे संसार से विरक्त हो गये और स्त्रीपुत्रसहित उसने दीक्षा अंगीकार करली, पुत्र से प्रेम होने के कारण वे कभी भी अपने पुत्र को भिक्षा लाने के लिये नहीं भेजते थे, किन्तु स्वयं जाकर भिक्षा लाते और पुत्र को भी आहार कराते। पुत्र से कुछ भी कार्य नहीं कराते। इस तरह दत्तमुनि का यह पुत्ररूप शिष्य बहुत ही सुकुमार प्रकृति के

કરવા માટે રજોહરણાદિકથી શરીર ઉપર છાયા પણ ન કરવી, છત્ર-છત્રી વગેરે પણ ધારણ ન કરવાં. અને આ પ્રકારની ક્રિયાઓ કરવાની ભાવના પણ ન રાખવી. જેમ બને તેમ ઉષ્ણપરીષહને સહન કરવો.

દૃષ્ટાંત—તગરા નામની નગરીમાં દત્ત નામના એક શેઠ રહેતા હતા તેની ધર્મપત્નિનું નામ ભદ્રા હતું ભદ્રાથી એક પુત્ર થયો જેનું નામ અરહન્નક હતું એક સમય શેઠે પોતાના સ્ત્રી પુત્રની સાથે અર્હન્મિત્ર નામના એક આચાર્ય પાસે ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળ્યો એ ઉપદેશથી સંસારથી વિરક્તભાવ જાગ્યો અને સ્ત્રી પુત્ર સાથે તેણે દીક્ષા અંગિકાર કરી લીધી. પુત્રથી પ્રેમ હોવાને કારણે કદી પણ પોતાના પુત્રને ભિક્ષા લાવવા માટે મોકલતા ન હતા પરંતુ પોતે જ જઈ ને ભિક્ષા લાવતા અને પુત્રને પણ આહાર કરાવતા. પુત્રથી કોઈ પણ કાર્ય કરાવતા નહીં આ રીતે દત્ત મુનિના એ પુત્રરૂપ શિષ્ય ઘણી જ સુકુમાર પ્રકૃતિવાળા

दत्तमुनिर्मृतः तदनन्तरं साधुभिः प्रेरितः सन्नरहन्नको ग्रीष्मकाले भिक्षार्थं गतः। स पूर्वमकृतश्रमोऽतीवसुकुमाराङ्गः सूर्यकिरणोत्तप्तरेणुनिकरेण चरणतले, तपनांशुभिर्मस्तके च तापाभिभूतस्तृपाशुष्कण्ठोऽरहन्नकः कस्यचित् श्रेष्ठिनः प्रोत्तुङ्गभवनस्य च्छायामाश्रित्य तिष्ठति।

तदा तं सुकुमारं रूपसौन्दर्यं लावण्यगुणैर्मन्मथावतारं मुनिमरहन्नककुमारं दृष्ट्वा काचित् प्रोषितभर्तृका वणिग्भार्या दास्या तं समाहूय गृहमानयति। ततः सा तं पृच्छति–भवान् किं याचते? अरहन्नकः प्राह–भिक्षा याचे। ततः सा कामवशंगता

बन गये। कालान्तर में दत्तमुनि का स्वर्गवास हो गया। अब क्या था–साधुओं से प्रेरित होकर वह एक समय भिक्षा लाने के लिये ग्रीष्म काल में गये। सुकुमार प्रकृति के तो थे ही, पिता के समय पहिले इन्हों ने कुछ परिश्रम भी नहीं किया था, अतः उस ग्रीष्मकाल में सूर्य की प्रचण्ड किरणों से संतप्त भूमि पर चलने से उनके पैरों में छाले पड़ गये। माथा गरम हो गया। कठ गर्मी के मारे सूख गया गर्मी की इनको अधिक वेदना हुई। पास में किसी एक सेठकी बहुत ऊँची हवेली थी सो वे गर्मी के मारे उसकी छाया में आकर ठहर गये। ठहरे हुए इन मुनि को एक प्रोषित भर्तृका–विरहिणी–स्त्री ने देखा। यह शारीरिक रूप, लावण्य एवं सौन्दर्य से ऐसे मालूम पड़ते थे कि जैसे मानो साक्षात् देव ही हो। देखते ही सुकुमार इस अरहन्नक मुनि को उस विरहिणी वणिग्भार्या ने अपनी दासी द्वारा मकान ऊपर बुलवाया। मकान ऊपर पहुँचते

બની ગયા કાલાન્તરે દત્તમુનિનો સ્વર્ગવાસ થયો. આ પછી સાધુઓની પ્રેરણાથી પ્રેરિત બની તે સુકુમારમુનિ ગ્રીષ્મકાળમાં ભિક્ષા લેવા માટે ગયા. સુકુમાર પ્રકૃતિ તો હતી જ, પિતાની હાજરીમા તેણે જરા જેટલો પણ પરિશ્રમ કરેલ ન હતો આથી ગ્રીષ્મકાળમા સૂર્યના પ્રચડ કિરણોથી સતપ્ત બનેલ ભૂમિ ઉપર ચાલવાથી એના પગમા છાલા પડી ગયા, માથુ ગરમ થઈ ગયુ, ગળુ ગરમીના કારણે સુકાઈ ગયુ, ગરમીની એને અધિક વેદના થઈ, પાસે જ કોઈ એક શેઠની ઘણી જ ઉચી હવેલી હતી–આથી તે એ હવેલીની છાયામા જઈને ઉભા રહ્યા ઉભેલા મુનિને જોઈ એક વિરહણી સ્રીનુ એ તરફ લક્ષ ખેચાયુ જે શારીરિક રૂપ, લાવણ્ય અને સૌદર્યથી તેની દ્રષ્ટિએ દેવ તુલ્ય દેખાયા આ અરહન્નક સુકુમાર મુનિને જોઈ ને તે વિરહિણી વણિક સ્રીએ પોતાની દાસી મારફત મકાન ઉપર બોલાવ્યા. મકાન ઉપર પહોચતા જ મુનિ અરહન્નકને તેણે

र्व मष्ठोम्य स्वमन्दिरे स्थापितवती। अथ तन्माता भद्रासाध्वी मुनीनां निवासस्थाने वन्दनार्थमागता। सा तत्र तमपश्यन्ती अर्हन्मित्राचार्यमपृच्छत्-भदन्त! अरहन्नकमुनिः क्व वर्तते? अर्हन्मित्राचार्यः प्राह-अरहन्नको भिक्षार्थं गतः, किन्तु न पुनः परावृत्तः, अतस्तं गवेषयन्ति मुनयः, इति तदनुपलम्भवचनं वज्राघातमिव कठोरं श्रुत्वा व्याकुला सती भद्रा साध्वी पुत्रमोहेन अरे अरहन्नक! अरे अरहन्नक! इत्युच्चैर्विलपन्ती नयननिःसरदश्रुधारां पातयन्ती मोहेन पदे पदे प्रस्खलन्ती प्रति

ही मुनि अरहन्नक से उसने पूछा आप क्या चाहते हैं? अरहन्नक ने कहा भिक्षा चाहता हूं। काम के वशंगत हुई उस स्त्री ने भिक्षा का लोभ देकर अरहन्नक मुनि को अपने घर पर ठहरा लिया। उधर अरहन्नक मुनि की माता भद्रा साध्वी मुनियों को वन्दना करने के लिये आई। अरहन्नक मुनि को ज्यों ही वहां साध्वी ने नहीं देखा त्यों ही वह अर्हन्मित्राचार्य को पूछने लगी कि भदन्त! अरहन्नक मुनि कहां हैं। आचार्य महाराज ने कहा कि वे भिक्षा लेने के लिये बाहर गये थे, परन्तु अभी तक वापिस नहीं आये हैं अतः अन्यमुनिजन उनकी तलाश कर रहे हैं। माता भद्रा साध्वी ने ज्यों ही यह बात सुनी त्यों ही उसके हृदय में वज्र के आघात जैसा एक कठोर आघात हुआ और उसी समय उस का चित्त विक्षिप्त-हो गया। वह पुत्र के मोह से बहुत ही आकुल-व्याकुल होने लगी, और अपने आप बड़-बड़ाने लगी-अरे अरहन्नक! तू इस समय कहां है, कह तो सही। इस प्रकार ऊँचे स्वर से विलाप करती और आंखों से आंसुओं की धारा बहाती हुई वह स्थान स्थान पर

પૂછ્યું આપ શું ઈચ્છો છો? અરહન્નકે કહ્યું કે હું ભિક્ષા ચાહું છું કામને વશ બનેલ તે સ્ત્રીએ ભિક્ષાનો લોભ આપીને અરહન્નક મુનિને પોતાને ઘેર રોકી લીધા. અહિં અરહન્નક મુનિની માતા ભદ્રા સાધ્વી મુનિઓને વંદણા કરવા આવી. અરહન્નક મુનિને જ્યારે તે સાધ્વીએ ત્યાં ન જોયા ત્યારે આચાર્યને પૂછ્યું કે 'હે ભદન્ત! અરહન્નક મુનિ ક્યાં છે? આચાર્ય મહારાજે કહ્યું કે ભિક્ષા લેવા માટે તેઓ બહાર ગયા છે પરંતુ હજુ સુધી પાછા ફરેલ નથી. જેથી અન્ય મુનિજન તેની તપાસ કરી રહેલ છે માતા ભદ્રા સાધ્વીએ જ્યારે આ વાત સાંભળી ત્યારે તેના હૃદયમાં વજ્રના ઘા જેવો એક આઘાત થયો અને એ વખતે એનું ચિત્ત આકુળ બની ગયું તે પુત્રના મોહથી ઘણાં આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યાં, અને પોતાના મનમાં જ બબડવા લાગ્યાં કે અરે અરહન્નક! તું આ સમયે ક્યાં છો કહે તો ખરો આ પ્રકારે ઉંચા સ્વરથી વિલાપ કરતાં અને આંખોથી અશ્રુધારા વહાવતાં, તે

दत्तमुनिर्मृतः तदनन्तरं साधुभिः प्रेरितः सन्नरहन्नको ग्रीष्मकाले भिक्षार्थं गतः। स पूर्वमकृतश्रमोऽतीवसुकुमाराङ्गः सूर्यकिरणोत्तप्तरेणुनिकरेण चरणतले, तपनांशुभिर्मस्तके च तापाभिभूतस्तृषाशुष्कण्ठोऽरहन्नकः कस्यचित् श्रेष्ठिनः प्रोत्तुङ्गभवनस्य च्छायामाश्रित्य तिष्ठति।

तदा तं सुकुमारं रूपसौन्दर्यं लावण्यगुणैर्मन्मथावतारं मुनिमरहन्नककुमारं दृष्ट्वा काचित् प्रोषितभर्तृका वणिग्भार्या दास्या तं समाहूय गृहमानयति। ततः सा तं पृच्छति–भवान् किं याचते? अरहन्नकः प्राह–भिक्षां याचे। ततः सा कामवशंगता

बन गये। कालान्तर में दत्तमुनि का स्वर्गवास हो गया। अब क्या था–साधुओं से प्रेरित होकर वह एक समय भिक्षा लाने के लिये ग्रीष्म काल में गये। सुकुमार प्रकृति के तो थे ही, पिता के समय पहिले इन्हों ने कुछ परिश्रम भी नहीं किया था, अतः उस ग्रीष्मकाल में सूर्य की प्रचण्ड किरणों से संतप्त भूमि पर चलने से उनके पैरों में छाले पड़ गये। माथा गरम हो गया। कंठ गर्मी के मारे सूख गया गर्मी की इनको अधिक वेदना हुई। पास में किसी एक सेठकी बहुत ऊँची हवेली थी सो वे गर्मी के मारे उसकी छाया में आकर ठहर गये। ठहरे हुए इन मुनि को एक प्रोषितभर्तृका–विरहिणी–स्त्री ने देखा। यह शारीरिक रूप, लावण्य एवं सौन्दर्य से ऐसे मालूम पड़ते थे कि जैसे मानो साक्षात् देव ही हो। देखते ही सुकुमार इस अरहन्नक मुनि को उस विरहिणी वणिग्भार्या ने अपनी दासी द्वारा मकान ऊपर बुलवाया। मकान ऊपर पहुँचते

બની ગયા કાલાન્તરે દત્તમુનિનો સ્વર્ગવાસ થયો. આ પછી સાધુઓની પ્રેરણાથી પ્રેરિત બની તે સુકુમારમુનિ ગ્રીષ્મકાળમા ભિક્ષા લેવા માટે ગયા. સુકુમાર પ્રકૃતિ તો હતી જ, પિતાની હાજરીમા તેણે જરા જેટલો પણ પરિશ્રમ કરેલ ન હતો. આથી ગ્રીષ્મકાળમા સૂર્યના પ્રચડ કિરણોથી સતપ્ત બનેલ ભૂમિ ઉપર ચાલવાથી એના પગમા છાલા પડી ગયા, માથુ ગરમ થઈ ગયુ, ગળુ ગરમીના કારણે સુકાઈ ગયુ, ગરમીની એને અધિક વેદના થઈ, પાસે જ કોઈ એક શેઠની ઘણી જ ઉચી હવેલી હતી–આથી તે એ હવેલીની છાયામા જઈને ઉભા રહ્યા ઉભેલા મુનિને જોઈ એક વિરહણી સ્રીનુ એ તરફ લક્ષ ખેચાયુ જે શારીરિક રૂપ, લાવણ્ય અને સૌદર્યથી તેની દ્રષ્ટિએ દેવ તુલ્ય દેખાયા આ અરહન્નક સુકુમાર મુનિને જોઈ ને તે વિરહિણી વણિક સ્રીએ પોતાની દાસી મારફત મકાન ઉપર બોલાવ્યા. મકાન ઉપર પહોચતા જ મુનિ અરહન્નકને તેણે

दशा ? सोऽवदत्—हे मातश्चारित्रं पालयितुमसमर्थोऽस्मि । सा प्राह—तर्हि अनशनं कुरु । यतः—

वरं पवेसो जलियं हुयासणे,
न यावि भग्गं चिरसंचियं वयं ।
वरं हि मच्चू सुविसुद्धकम्मओ,
न यावि सीलक्खलियस्स जीवणं ॥ १ ॥

छाया—वरं प्रवेशो ज्वलिते हुताशने,
न चापि भग्नं चिरसंचितं व्रतम् ।
वरं हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मतो,
न चापि शीलस्खलितस्य जीवनम् ॥ १ ॥

सुविशुद्धकर्मतः—निरवद्यक्रियाऽऽचरणतः, मृत्युः=मरणं, वरं=श्रेयः, न तु शीलस्खलितस्य=चरित्रपतितस्य जीवनम् । अन्यत् सुगमम् ।

ऐसी दशा क्यों हुई ?। अरहन्नक बोले-माता ! इस दशा के होने का कारण चारित्र को पालन करने की असमर्थता है। माता बोली-यदि तुम चरित्र पार करने के लिये असमर्थ हो तो अनशन करो। जैसे कहा है-

"वरं पवेसो जलियं हुयासणे,
न यावि भग्गं चिरसंचियं वयं ।
वर हि मच्चू सुविसुद्धकम्मओ,
न यावि सील्कखलियस्स जीवणं ॥ १ ॥"

धधकती हुई अग्नि में प्रवेश करना तो ठीक है परन्तु चिरसंचित व्रत का भंग करना ठीक नहीं है। सुविशुद्ध कर्म-शील आराधन करते

તમે તો ગુણવાન છો જાતિવાન છો છતાં તમારી આવી દશા કેમ થઈ ? અરહન્નકે કહ્યું માતા ! આ દશા થવાનું કારણ ચારિત્ર પાલન કરવાની અસમર્થતા છે માતાએ કહ્યું જો તમે ચારિત્ર પાલન કરવા માટે અસમર્થ છો. તો અનશન કરો જેમ કહ્યું છે—

'વરં પવેસો જલિયં હુયાસણે,
ન યાવિ ભગ્ગં ચિરસંચિયં વયં ।
વરં હિ મચ્ચૂ સુવિસુદ્ધકમ્મઓ,
નયાવિ સીલક્ખલિયસ્સ જીવણં ॥ ૧ ॥"

ભભકતી એવી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવો ઠીક છે પરંતુ ચિરસંચિત વ્રતનો ભંગ કરવો ઠીક નથી. સુવિશુદ્ધ કર્મશીલ આરાધના કરતાં કરતાં મૃત્યુ થવું ઠીક છે,

स्थलं भ्राम्यति, सा यत्र यत्र गच्छति तत्र तत्र पुनः पुनर्लोकान् पृच्छति–मम प्राणवल्लभः पुत्रोऽरहन्नकः क्वापि दृष्टो भवद्भिः? । इत्येवं पृच्छन्ती रुदती यं कमपि दृष्टवती, तं प्रति–अयमरहन्नक इति मत्वा हर्षमुद्वहन्ती, पुनस्तमनालोक्य रुदती विलपन्ती एकदा यत्रारहन्नक आसीत् तद्भवनसमीपे समागता । तदा गवाक्षवर्तिनाऽरहन्नकेन तादृशावस्थापन्ना माता दृष्टा, सञ्जातात्यन्तसंवेगः स गवाक्षादुत्तीर्य चरणयोः पतित्वा मातरमेवमाह–हे मातः ! सोऽहमरहन्नकः । इति तद्वचनं श्रुत्वा माता स्वस्थमानसा जाता, तदनु सा पुत्रं प्राह–वत्स ! भव्यकुलोत्पन्नस्य तव कथमीदृशी-

गिरती पडती इधर उधर घूमने लगी । जहां जहां वह जाती वहां २ पूछती कि हे महानुभावो ! कहो तो सही तुम लोगों ने मेरे पुत्र अरहन्नक को कहीं देखा भी है? । इस प्रकार पूछती, विलाप करती, रोती हुई वह भद्रा साध्वी जिस किसी को भी देखती हर्ष के भावावेश में आकर कहने लगती 'यह रहा मेरा अरहन्नक' । परन्तु जब उसमें उसे अरहन्नक दिखाई नहीं पड़ता तो पुनः रोने लगती । इस प्रकार अत्यत विह्वल बनी हुई एक दिन वह वहां पहुँची जिस मकान में स्वय अरहन्नक थे । जब यह वहां पहुँची थी उस समय अरहन्नक उस मकान की खीडकी में बैठे हुए थे । उसने रोती हुई अपनी माता को ज्यों ही देखा त्यों ही उसे संवेग के भाव अतिशय रीति से जागृत हो उठे । वह इकदम झरोखे से नीचे उतर कर माता के दोनों चरणों में पड़ गये और बोला कि हे मात मैं अरहन्नक हूं । इस प्रकार उनके वचन को सुनकर माता का चित्त शान्त हो गया और बोली–वत्स ! तुम तो कुलवान् हो जातिमान हो फिर तुम्हारी

સ્થળે સ્થળે અથડાતા અહિં તહિં ફરવા લાગ્યા જે તે સ્થળે તે જઈ પૂછતા કે હે મહાનુભાવો ! કહો તો ખરા તમોએ મારા પુત્ર અરહન્નકને ક્યાંઈ દેખ્યો છે? આ પ્રકારે પૂછતા અને વિલાપ કરતા અને રોતા તે ભદ્રા સાધ્વી જ્યારે કોઈ ને જુએ તો હર્ષના ભાવાવેષમાં આવીને કહેવા લાગતાં કે આ રહ્યો મારો અરહન્નક ! પરંતુ જ્યારે તેને અરહન્નક ન દેખાતો ત્યારે તે ફરીથી રોવા લાગતા આ પ્રકારે અત્યંત વિહ્વળ બની એક દિવસે તે એ મકાન ઉપર પહોંચ્યા કે જ્યાં અરહન્નક હતો. જ્યારે તે ત્યાં પહોંચ્યા તે વખતે અરહન્નક તે મકાનની એક બારીમાં બેઠેલ હતો. તેણે પોતાની માતાને રોતી જોઈ ત્યારે તેનામાં સંવેગનો ભાવ અતિશય જાગૃત થયો તે એકદમ ઝરૂખેથી નીચે ઉતરીને માતાના ચરણોમાં પડી ગયો અને બોલ્યો કે હે માતા ! હું અરહન્નક છું આ પ્રકારના તેના વચન સાંભળીને માતાનું ચિત્ત શાન્ત બની ગયું અને બોલી, વત્સ !

समुपविशति । तत्र-प्रत्याख्याताष्टादशपापः कृतदुष्कृतगर्हः क्षामितसकलसत्त्वः स्वीकृतचतुर्विधशरणः, परित्यक्तसर्वसंगः पुनः पुनः कृतपञ्चनमस्कारोऽनशनं कृत्वा समाधिभावसम्पन्नः पादपोपगमनेन मुहूर्तमात्रेण सुकुमारशरीरो नवनीतपिण्डवदौष्ण्येन विलीनः सौधर्मे सुरलोके गतः, एवं मुनिभिरुष्णपरीषहः सोढव्यः ॥९॥

ग्रीष्मकालान्तरं वर्षाकाले दंशमशकादिकृतपीडां प्राप्तेन साधुना तत्परीषहः सोढव्यः इत्याह—

मूलम्—पुट्ठो य दंसमसएहिं, समरे व महामुणी ।
नागो संगामसीसे वा, सूरो अभिहणे परं ॥१०॥

छाया—स्पृष्टश्च दंशमशकैः सम एव महामुनिः ।
नागः संग्रामशीर्षे वा, शूरोऽभिहन्यात् परम् ॥ १० ॥

अत्यंत उष्ण देखा और पुनः विचार करने लगे कि यह उष्णपरीषह मुझे साधु के नाते अवश्य सहन करना चाहिये, ऐसा निश्चित कर वह एक तप्त शिला के ऊपर बैठ गये। वहां उन्होंने १८ पापस्थानों का प्रत्याख्यान किया, अपने दुष्कृतों की गर्हा की, समस्त जीवों से क्षमत क्षामणा किया। चार प्रकार के शरणों को स्वीकार किया, समस्त ममता का त्याग किया, एवं पंचपरमेष्ठी को बार बार नमस्कार किया। पश्चात् अनशन धारण कर समाधिभाव से युक्त अरहन्नक मुनि ने पादपोपगमन संथारा किया। एक मुहूर्तमात्र में ही उनका सुकुमार शरीर मक्खन के पिंड की तरह गर्मी से विलीन हो गया और वे मर कर सुधर्मदेवलोक में देव हुए। इसी तरह अन्य मुनि जनों को भी उष्णपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ९ ॥

સમસ્ત ભૂમીને અત્યંત ઉષ્ણ જોઈ અને પાછા વિચાર કરવા લાગ્યા કે ઉષ્ણ પરીષહ મારે સાધુના ધર્મથી અવશ્ય સહન કરવો જોઈએ. એવો નિશ્ચય કરી એક તપેલી શીલા ઉપર બેસી ગયા ત્યાં તેઓએ ૧૮ પાપસ્થાનોનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું પોતાના દુષ્કૃત્યોની માફી માગી, સમસ્ત જીવોથી ખમત ખામણા લીધાં ચાર પ્રકારના શરણનો સ્વીકાર કર્યો અને સમસ્ત મમતાનો ત્યાગ કર્યો તેમજ પંચપરમેષ્ટીને વારંવાર નમસ્કાર કરવા લાગ્યા પછી અનશન ધારણ કરી સમાધિ ભાવથી યુક્ત અરહન્નક મુનિએ પાદપોપગમન સંથારો કર્યો. એક મુહૂર્ત માત્રમાં જ તેમનું સુકુમાર શરીર માખણના પીંડની માફક ગરમીથી ઓગળી ગયું અને તે મરીને સુધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયા આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણ ઉષ્ણપરીષહ સહન કરવો જોઈએ. ॥ ૯ ॥

एवं मातृवचः श्रुत्वा स संजातवैराग्यः सर्वसावद्ययोग प्रत्याख्याय पुनः संयमं गृहीतवान्। तत उत्कृष्टाचारेण ग्रामानुग्रामं विहरन् उष्णपरीषहं सहमानः क्वचित् पाषाणमयप्रदेश प्राप्य चिन्तयति–'प्रदेशोऽय प्रचण्डमार्त्तण्डकिरणसंयोगाद् वह्निवत्प्रतप्तः, उष्णतरश्च वायुः प्रवहति, अत्र पदमपि गन्तुमसमर्थोऽस्मि,' एवं विचिन्त्य परितः प्रतप्तभूमीतलं विलोक्य परीषहोऽयं मया सोढव्य इत्यवधार्य तप्तशिलोपरि

करते मृत्यु होना ठीक है, परन्तु शील से स्खलित व्यक्ति का जीवन ठीक नहीं है। निरवद्य क्रिया का नाम सुविशुद्धकर्म एवं चारित्र से पतित होने का नाम शील से स्खलित होना है।

इस प्रकार जननी के वचन सुनकर उसका सुप्त वैराग्य जग उठा, पश्चात् उसने सर्वसावद्य योग का प्रत्याख्यान कर पुनः संयम लिया। माता के वचन से उद्‌बोधित होकर उसने फिर उत्कृष्ट चरित्र का आराधन किया और चारित्र की आराधनापूर्वक ही ग्रामानुग्राम विहार करते हुए उष्णपरीषह को सहन किया। एक समय की बात है कि ये विहार करते २ ऐसे प्रदेश में पहुँचे कि जहाँ पत्थरों की बहुलता थी। वहां पहुँच कर उन्हों ने विचार किया कि यह प्रदेश सूर्य की किरणों से अधिक संतप्त बना हुआ है। यह तो ऐसा तप रहा है कि जैसे मानों अग्नि ही जल रही हो। वायु भी इतनी गर्म चल रही है कि जिससे एक पैर भी सुखपूर्वक चला नहीं जा सकता है। इस प्रकार विचार करते हुए अरहन्नक मुनि ने अपने आसपास की समस्त भूमि को

परंतु शीलथी स्खलित थयेल व्यक्तिनुं जीवन ठीक नथी निरवद्य क्रियानुं नाम सुविशुद्ध कर्म, चारित्रथी पतित थवानुं नाम शीलथी स्खलित बनवुं ते.

आ प्रकारना माताना वचन सांभळीने तेनो सुतेलो वैराग्य जागी उठयो अने तेणे सर्व सावद्य योगनुं प्रत्याख्यान करी पुनः संयमने धारण कर्यो माताना वचनथी उद्‌बोधित बनी तेणे पछी उत्कृष्ट चारित्रनुं आराधन कर्युं अने चारित्रनी आराधना पूर्वक ज ग्रामनुग्राम विहार करीने उष्णु परीषहने सहन कर्यो एक समये ए विहार करता करता एवा प्रदेशमां पहोंची गया के, ज्यां पत्थराओ मोटा प्रमाणुमां हता त्यां पहोंचीने तेओए विचार कर्यो के, आ प्रदेश सूर्यना किरणोथी अधिक संतप्त बनेलो छे. आ तो एवा तपी रह्या छे के जाणे अग्नि ज सळगी रही छे वायु पण एटली ज रीते गरम फुंकाई रहेल छे आथी एक डगलुं पण सुखपूर्वक चाली शकातुं नथी. आ प्रकारनो विचार करता करता अरहन्नक मुनिये पोतानी आसपासनी

केन प्रकारेण भावशत्रु जयेदित्याह—

मूलम्—न संतसे न वारेज्जा मणंपि न पओसए।

उवेहे न हणे पाणे, भुजन्ते मससोणियं ॥ ११ ॥

छाया—न संत्रसेत् न वारयेत्, मनोऽपि न प्रदूषयेत्।

उपेक्षेत न हन्यात् प्राणान्, भुञ्जानान् मांस शोणितम् ॥ ११ ॥

टीका—'न संतसे' इत्यादि।

महामुनिर्दंशमशकैरुपद्रुतः सन् न संत्रसेत्=नोद्विजेत्-दंशमशकादिभिर्दष्टस्सन् नोऽपि न ततः स्थानादपगच्छेदित्यर्थः। न वारयेत्, हस्तवस्त्रादिना नापसारयेत्-मनोऽपि न प्रदूषयेत्=न कलुषितं कुर्यात् अपि-शब्दाद्वचनादिकमपि न मदुष्टं

इसका भाव यह है-जैसे पराक्रमी हस्ती बाणों के आघात से व्यथित होने पर भी रण में शत्रु को परास्त कर देता है, उसी तरह साधु भी दंशमशक आदि द्वारा पीडित होने पर भी कषायरूपी शत्रु को परास्त करे ॥ १० ॥

भावशत्रु को किस तरह परास्त करना चाहिये इसको इस गाथा द्वारा स्पष्ट किया जाता है—न संतसे इत्यादि

अन्वयार्थ—महामुनि दंशमशक आदि से पीडित होने पर भी (न संतसे-न संत्रसेत्) कभी भी चित्त में उद्विग्न न होवे-दंशमशक आदि से पीडित होने पर भी मुनि एक स्थान से दूसरे स्थान पर नहीं जावे (न वारेज्जा-न वारयेत) दंसमशक को अपने शरीर पर बैठ जाने पर हस्तअथवा वस्त्र आदि से नहीं हटावे। (मणं पि न पओसए-

આનો ભાવ એ છે કે-જેમ પરાક્રમી હાથી બાણોના આઘાતથી પીડિત હોવા છતાં પણ રણમાં શત્રુને પરાજીત કરે છે તેવી જ રીતે સાધુ પણ દંશમશક આદિ દ્વારા પીડિત હોવા છતાં પણ કષાયરૂપી શત્રુનો પરાજય કરે ॥૧૦॥

ભાવશત્રુને કેવી રીતે જીતવા જોઈએ, એ હકીકત આ ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવે છે. નસંતસે-ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—ડાંસ અને મચ્છરથી પીડિત બનવા છતાં પણ ન સંતસે-ન સંત્રસેત્ મહામુનિ ચિત્તમાં ઉદ્વેગ ન લાવે,-ડાંસ મચ્છરના કરડવાથી મુનિએ એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને ન જવું ન વારેજ્જા-ન વારયેત્ ડાંસ મચ્છરને પોતાના શરીર પર બેઠેલ જોઈને હાથ અને વસ્ત્ર આદિથી તેને હટાવે નહીં, મણંપિ ન પઓસએ-

टीका—' पुट्ठो य ' इत्यादि ।

च=अपरं च सम एव=उपकार्यपकारिषु तुल्यभावधारकः, महामुनिः=उग्रतपश्चरणशीलः दंशमशकैः, इदमुपलक्षणम्, तेन मत्कुणयूकादिभिरपि स्पृष्टः—पीडितः सन्, संग्रामशिरसि=रणमस्तके, शूरः=पराक्रमी, नागो वा=हस्तीव परं=शत्रु-रागद्वेषलक्षणं भावशत्रुम्, अभिहन्यात्=पराजयेत् । 'समरेव' इत्यत्रार्षत्वाद्रेफः ।

अयं भावः—यथा—शूरः=करी शराघातैर्व्यथितोऽपि रणे शत्रु जयति, तद्वत् साधुरपि दंशमशकादिभिः पीड्यमानोऽपि कषाय शत्रुं जयेदिति ॥ १० ॥

ग्रीष्म काल के बाद वर्षा काल आता है, उसमें दंशमशक आदि का परीषह उत्पन्न होता है। साधु का कर्तव्य है कि वह इस दंशमशकरूप पांचवे परीषह को सहन करे, इस बात को सूत्रकार आगे की गाथा द्वारा बतलाते हैं—' पुट्ठो य ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(समरे व-समएव) उपकारी और अपकारी में तुल्य भाव धारण करने वाला (महामुणी-महामुनि) उग्रतपश्चरणशील महामुनि (दंसमसएहिं-दंशमशकैः) दंशमशकों के द्वारा, उपलक्षण से मत्कुण-खटमल, यूका-जू आदि द्वारा भी (पुट्ठो-स्पृष्टः) पीडित होने पर (संगामसीसे-संग्राम शीर्षे) युद्ध के बीच में (सूरो-शूरः) पराक्रमी (नागो वा-नाग इव) हस्ती की तरह (परं अभिहणे-पर अभिहन्यात्) शत्रु को-रागद्वेषरूप भावशत्रु को परास्त करे ।

ગરમઋતુ પછી ચોમાસાનો સમય આવે છે આમા દશમશક વગેરે પરીષહની ઉત્પત્તિ થાય છે, સાધુનુ એ કર્તવ્ય છે કે દશમશકરૂપી પાચમો પરીષહ સહન કરે આ વાતને સૂત્રકાર આગળની ગાથાથી બતાવે છે

"पुट्ठो य" ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(समरेव-समएव) ઉપકારી અને અપકારીમા સમભાવ ધારણ કરવાવાળા महामुणी-महामुनि ઉગ્ર તપસ્યા કરનાર શીલવાન મહામુનિ दंसमसएहिं-दशमशकै ડાંસ, મચ્છર દ્વારા ઉપલક્ષણથી માકડ, જૂ, આદિ દ્વારા પણ पुट्ठो-स्पृष्टः પિડીત હોવા છતા "सगामसीसे-सग्रामशीर्षे" યુદ્ધની વચમા (सूरो-शूर) પરાક્રમી (नागो वा-नागइव) હાથીની માફક (पर अभिहणे-पर अभिहन्यात्) શત્રુને-રાગ દ્વેષ રૂપ ભાવશત્રુને પરાસ્ત કરે એનો ભાવ આ છે જેમ પરાક્રમી હાથી બાણોના આઘાતથી વ્યથિત હોવા છતા પણ રણમા શત્રુઓને હરાવે છે તેવી રીતે સાધુ પણ ડાસ, મચ્છર આદિ દ્વારા પીડિત હોવા છતા પણ કષાયરૂપી શત્રુને પરાસ્ત કરે

केन प्रकारेण भावशत्रुं जयेदित्याह—

मूलम्—न संतसे न वारेज्जा मणंपि न पओसए।
उवेहे न हणे पाणे, भुजंन्ते मंससोणियं ॥ ११ ॥

छाया—न संत्रसेत् न वारयेत्, मनोऽपि न प्रदूषयेत्।
उपेक्षेत न हन्यात् प्राणान, भुञ्जानान् मांसं शोणितम् ॥ ११ ॥

टीका—'न संतसे' इत्यादि।

महामुनिर्दंशमशकैरुपद्रुतः सन् न संत्रसेत्=नोद्विजेत्-दंशमशकादिभिर्दश्यमा नोऽपि न ततः स्थानादपगच्छेदित्यर्थः। न वारयेत्, हस्तवस्त्रादिना नापसारयेत् मनोऽपि न प्रदूषयेत्=न कलुषितं कुर्यात् अपि-शब्दाद्वचनादिकमपि न प्रदुष्टं

इसका भाव यह है-जैसे पराक्रमी हस्ती बाणों के आघात से व्यथित होने पर भी रण में शत्रु को परास्त कर देता है, उसी तरह साधु भी दंशमशक आदि द्वारा पीडित होने पर भी कषायरूपी शत्रु को परास्त करे ॥ १० ॥

भावशत्रु को किस तरह परास्त करना चाहिये इसको इस गाथा द्वारा स्पष्ट किया जाता है—न संतसे इत्यादि

अन्वयार्थ—महामुनि दंशमशक आदि से पीडित होने पर भी (न संतसे-न संत्रसेत्) कभी भी चित्त में उद्विग्न न होवे-दंशमशक आदि से पीडित होने पर भी मुनि एक स्थान से दूसरे स्थान पर नहीं जावे (न वारेज्जा-न वारयेत्) दंशमशक को अपने शरीर पर बैठ जाने पर हस्त अथवा वस्त्र आदि से नहीं हटावे। (मणं पि न पओसए-

આનો ભાવ એ છે કે-જેમ પરાક્રમી હાથી બાણોના આઘાતથી પીડિત હોવા છતાં પણ રણમાં શત્રુને પરાજીત કરે છે, તેવી જ રીતે સાધુ પણ દંશમશક આદિ દ્વારા પીડિત હોવા છતાં પણ કષાયરૂપી શત્રુનો પરાજય કરે॥૧ ॥

ભાવશત્રુને કેવી રીતે જીતવા જોઈએ, એ હકીકત આ ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવે છે ન સંતસે-ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—ડાંસ અને મચ્છરથી પીડિત બનવા છતાં પણ ન સંતસે-ન સંત્રસેત્ મહામુનિ ચિત્તમાં ઉદ્વેગ ન લાવે,-ડાંસ મચ્છરના કરડવાથી મુનિએ એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને ન જવું, ન વારેજ્જા-ન વારયેત્ ડાંસ મચ્છરને પોતાના શરીર પર બેઠેલ જોઈને હાથ અને વસ્ત્ર આદિથી તેને હટાવે નહીં, મણંપિ ન પઓસએ-

कुर्यादित्यर्थः। किं तु उपेक्षेत-मध्यस्थभावमाश्रयेत्। अत एव-मांसशोणितं भुञ्जानान् प्राणान्=प्राणिनः, न हन्यात्=न मारयेत्।

अत्र सुदर्शनमुनेर्दृष्टान्तः—

चम्पानगर्यां रिपुमर्दननामको भूपतिरासीत्। तस्य पुत्र सुदर्शननामकः संजातः। स धर्मघोषाचार्यसमीपे धर्मदेशना निशम्य कामभोगेभ्यो विरक्तः प्रव्रजितः। स सुदर्शनो मुनिर्गुरुप्रसादात् श्रुतज्ञानसम्पन्नो दृढसत्त्वतया एकाकित्व-विहाराख्यप्रतिमया विहरन् कदाचित् महाटव्यां निशि पञ्चप्रहरात्मक कायोत्सर्गं

मनोऽपि न प्रदूषयेत्। अपने मन में उनके काटने परअपने मन में कलुषित विचार नहीं करे। अथवा उनके काटने पर मन को कलुषित नहीं करना चाहिये। अपि शब्द से वचन आदिक को भी प्रदुष्ट नहीं करे। किन्तु उस समय(उवेहे–उपेक्षेत) मध्यस्थभाव का ही आश्रय करे। अतः साधु का कर्तव्य है कि वह (मंस सोणियं भुजते पाणे न हणे–मांस शोणितं भुंजानान् प्राणिनः न हन्यात) मांस खाते एवं शोणित को पीते हुए प्राणियों को कभी भी न मारे।

दृष्टांत—चंपानगरी में रिपुमर्दन नामक एक राजा था। उसका एक पुत्र था, जिसका नाम सुदर्शन था। उसने धर्मघोष आचार्य के पास धर्म-देशना सुनकर काम भोगों से विरक्त बन मुनिदीक्षा धारण की। इन सुदर्शन मुनि ने अपने गुरु महाराज के प्रसाद से श्रुतज्ञान की प्राप्ति कर दृढ प्राक्रमशाली होने की वजह से एका की विहार करने रूप प्रतिमा को धारण किया। अब ये उस प्रतिमा से विचरने लगे।

मनोऽपि न प्रदूषयेत् તેના કરડવાથી પોતાના મનમાં કલુષિત વિચાર પણ ન કરે, અથવા તેના કરડવાથી મનને કલુષિત ન કરે અપિ શબ્દથી વચનાદિકને પણ પ્રદુષ્ટ ન કરે, પરંતુ તે સમયે उवेहे–उपेक्षेत મધ્યસ્થ ભાવનો આશ્રય કરે આથી સાધુનું કર્તવ્ય છે કે તે मससोणिय भुजतेपाणे न हणे–मासशोणित्त भुजानान् प्राणिनः न हन्यात् માસ ખાતા અને લોહી પીતા પ્રાણીઓને કદી પણ ન મારે.

દૃષ્ટાન્ત —ચંપા નગરીમા રિપુમર્દન નામના એક રાજા હતા તેમને એક પુત્ર હતો, જેનુ નામ સુદર્શન હતુ તેણે ધર્મઘોષ આચાર્યની પાસે ધર્મદેશના સાભળી કામભોગથી વિરક્ત બની મુનિદીક્ષા ધારણ કરી આ સુદર્શન મુનિએ પોતાના ગુરુમહારાજના પ્રસાદથી શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી, દૃઢ પરાક્રમ-શાળી થવાના કારણથી એકાકી વિહાર કરવા રૂપ પ્રતિમાને ધારણ કરી અને તેઓ એ પ્રતિમાથી વિચરવા લાગ્યા એક સમયની વાત છે કે,

कृत्वा समुत्तस्थौ । तत्र प्रथमयामे लघुकाया सूच्यग्रतीक्ष्णमुखाः दंशमशकाः सह स्रशः परित समागत्य मुनेः शरीरं दशन्ति । तदनु–द्वितीययामे तदपेक्षया स्थूलाकारा दंशमशकाः घनघनध्वनिं कुर्वन्तः परितस्तत्पुरस्तीव्रतरं दशन्ति, तदनु तृतीयचतुर्थयामयोस्तदपेक्षयापि स्थूलतराः स्थूलतीक्ष्णमुखा विविधजातीया दंशमशकास्तं सातिशयं दशन्ति । ततः सूर्योदये सति पञ्चमप्रहरे अकस्मात् सहस्रो-डीयमाना मधुमक्षिकाः सहस्रसहस्रपुःसम्मिलितास्तं मुनिं दशन्ति । मधुमक्षिकाभि-राच्छादितं सकलं तद्वपु श्यामवर्णं सजातम् । तस्य मुखोपरि सदोरकमुखवस्त्रिकाऽपि

एक समय की बात है कि इन्हों ने एक अटवी में रात्रि के समय पांच प्रहरका कायोत्सर्ग धारण किया। उस अटवी में कायोत्सर्ग में रहे हुए इन सुवर्णमुनि के शरीर को प्रथम प्रहर में लघुकायवाले हजारों दंशमशकों ने सूची के अग्रभाग के समान अपने २ तीक्ष्ण मुखों से चारों ओर से आ आकर खूब डसा। फिर द्वितीय प्रहर में इन की अपेक्षा स्थूलाकार वाले दंशमशकों ने घन घन शब्द करते हुए सब तरफ से आकर बहुत बुरी तरह उनके शरीर को डसना प्रारंभ किया। बाद में तृतीय चतुर्थ प्रहर में द्वितीय याम में आये हुए दंशमशकों की अपेक्षा बलिष्ट एवं स्थूलतर विविध जाति के दंशमशकों ने काटना शरु किया। इस प्रकार जब रात्रि के चार प्रहर समाप्त हो चुके और सूर्योदय हुआ तब पंचमप्रहर में–अर्थात् दिवस के प्रथमप्रहर में–अकस्मात् उड़ी हुई हजारों मधुमक्षिकाओं न उन मुनि के शरीर में चिपट कर उन्हें काटना प्रारंभ

તેમણે એક જંગલમાં રાત્રિના સમયે પાંચ પ્રહરનો કાયોત્સર્ગ કર્યો તે જંગલમાં કાયોત્સર્ગમાં રહેલા આ સુવર્ણ મુનિના શરીરને પ્રથમ પ્રહરમાં નાના શરીરવાળા હજારો ડાંસ, મચ્છરોએ સોયની અણી જેવા પોત પોતાના તીક્ષ્ણ મુખોથી ચારે બાજુથી આવીને ખૂબ ડંખ માર્યા. પછી બીજા પ્રહરમાં તેની અપેક્ષા સ્થૂલ આકારવાળા ડાંસ મચ્છરોએ ગણુ ગણુ શબ્દ કરીને ચારે તરફથી આવીને ઘણી ખરાબ રીતે તેમના શરીરને ડંખ મારવા લાગ્યા. ત્યાર પછી ત્રીજા અને ચોથા પ્રહરમાં આવેલા ડાંસ મચ્છરોની અપેક્ષા નાના મોટા વિવિધ જાતના ડાંસ મચ્છરોએ ડંખ મારવા શરૂ કર્યો. આ પ્રકારે જ્યારે રાત્રીના ચાર પ્રહર પુરા થયા અને સૂર્યોદય થયો ત્યારે પાંચમા પ્રહરમાં અર્થાત્ દિવસના પ્રથમ પ્રહરમાં અકસ્માત ઉડેલી હજારો મધમાખીઓએ તે મુનિના શરીર ઉપર ચોંટી જઈને કરડવું શરૂ કર્યું મધમાખીઓથી આચ્છા

मक्षिकाभिराच्छादितत्वान्नलक्ष्यते। एव दंशमशकमक्षिकाकृतवेदनां प्राप्यापि स सुदर्शनमुनिर्दंशादीन् न निवारयति चिन्तयति च–दुःखमेतत् कियत्, इताऽनन्तगुणवेदनाऽनन्तवारं नरकेषु मया प्राप्ता, असिपत्रेण क्षुरपत्रेण कदम्बचीरिकापत्रेण छिद्यमाने शक्त्यग्रेण कुन्ताग्रेण शराग्रेण शूलाग्रेण छुरिकाग्रेण, सूचीकलापाग्रेण, कपिकच्छुना, वृश्चिककण्टकेन भिद्यमाने, अङ्गारेण, प्रज्वलज्ज्वालया दह्यमाने च यादृशी

कर दिया। मधुमक्षिकाओं से आच्छादित सुदर्शन मुनि का गौर शरीर उस समय श्यामवर्णवाला मालूम देने लगा। उनके मुख के ऊपर डोरे से जो मुखवस्त्रिका बंधी हुई थी वह भी मक्षिकाओं से आच्छादित होने की वजह से दिखलाई नहीं पडती थी। इस प्रकार दंशमशकों द्वारा तीव्र वेदना को पाकर भी सुदर्शन मुनि ने उन दंशमशकों का अपने हाथ आदि से निवारण नहीं किया। प्रत्युत उस समय यही विचार किया कि हे आत्मन्! यह जो वर्तमान में दुःख मिल रहा है वह तेरे द्वारा पहिले भोगे हुए नरक एवं निगोद के दुःखों के समक्ष कितना सा है। अरे! तूने पहिले भवों में इस वेदना से भी अनन्तगुणी वेदनाएँ अनंतवार नरक में भोगी हैं। असिपत्र, क्षुरपत्र एव कदम्बचीरिका पत्र से छेदे जाने पर, शक्ति के अग्रभाग से कुन्त–भाला के अग्रभाग से, बाणके अग्रभाग से, छुरिका के अग्रभाग से, सूचिकलाप के अग्रभाग से, कपिकच्छु कोंचकीफली से और विच्छु के डंक से भेदे जाने पर, तथा जलती हुई अग्नि से जलाये जाने पर जैसी वेदना जीवों को होती है

हित બનેલ સુદર્શન મુનિનુ ગૌર શરીર તે સમયે શ્યામ વર્ણવાળુ દેખાવા લાગ્યુ, તેમના મુખ ઉપર દોરાથી જે મુખપત્તિ બધાયેલ હતી તે પણ માખીઓથી આચ્છાદિત હોવાના કારણે જોવામા આવતી ન હતી આ પ્રકારે ડાંસ, મચ્છરોથી તીવ્ર વેદના પામીને પણ સુદર્શન મુનિએ એ ડાસ, મચ્છર, વગરેને પોતાના હાથ આદિથી દૂર ન કર્યા પરતુ એ વખતે એવોજ વિચાર કર્યો કે હે આત્મન્! વર્તમાનમા જે પ્રકારનુ આ દુ ખ મળી રહ્યું છે તે તારાથી પહેલા ભોગવવામા આવેલ નરક અને નિગોદના દુ ખો પાસે શું હિસાબમા છે, અરે! તે પહેલાના ભવોમા આ વેદનાથી પણ અન તગણી વેદનાઓ અન તવાર નરકમા ભોગવી છે. અસિપત્ર, ક્ષુરપત્ર, અને કદંબચીરિના પત્રથી છેદાઈ જવાથી, શક્તિના અગ્રભાગથી કુત ભાલોના અગ્રભાગથી, બાણુના અગ્રભાગથી, છુરીના અગ્રભાગથી, સુચિ કલાપના અગ્રભાગથી, કપિકચ્છુ–કોચની ફળીથી, અને વીછીના ડખથી, ભેદાઈ જવાથી તથા બળતી

वेदना आयते ततोऽप्यनन्तगुणा वेदना नरकेऽनन्तवारं मया सोढा, एवं निगोदेऽपि, यत्र सूच्यग्रपरिमितकन्दादौ असंख्याताः श्रेणयः सन्ति, एकैकश्रेण्या मसंख्यातानि प्रतराणि, एकैकप्रतरे असंख्याता गोलाः, एकैकगोले असंख्यातानि निगोदशरीराणि, एकैकशरीरे अनन्ता जीवाः, एकैकनिगोदजीवः प्रत्येकश्वासोच्छ्वासे सार्धसप्तदश जन्ममरणानि करोति, एवंविधनिगोदेऽपि अनन्तजन्ममरणानां दारुणदुःखानि अनन्तवारं परवशेन मया सोढानि। किं पुनरेतत्, भवत्स दुःखसागरैकबिन्दुमात्रमपि नैतत्, एवं दंशमशकपरीषहं प्रकृष्टपरिणामेन सहमानः

इससे भी अनंतगुणी वेदना नरक में अनंतवार तूने भोगी है। इसी तरह निगोद में भी सही हैं। सूची-सूई-के अग्रभाग प्रमाण कन्द आदि में असंख्यात श्रेणियां होती हैं एक एक श्रेणी में असंख्यात प्रतर होते हैं। एक एक प्रतर में असंख्यात गोले होते हैं। एक एक गोले में असंख्यात निगोद शरीर हुआ करते हैं। एक एक निगोद शरीर में अनन्त जीव रहा करते हैं। एक एक निगोदराशि का जीव एक २ श्वासोच्छ्वास में १७॥ साढासत्रह बार जन्मता है और १७॥ साढा सत्रह बार ही मरता है। इस प्रकार के स्वरूप वाले निगोद में भी हे आत्मन्! तूने अनन्तवार अनंत जन्म और मरण के दुःखों को परवश होकर सहन किया है। उन दुःखों के सामने यह दंशमशक आदि से होने वाला दुःख कितना सा है। उन दुःखों के सामने तो यह एक लेश मात्र भी नहीं है। इस प्रकार दंशमशक परीषह को प्रकृष्ट शुभाध्यवसाय से सहन करते हुए सुदर्शन मुनिराज

અગ્નિથી થનારાથી જેવી વેદના જીવોને થાય છે તેથી અનંતગણી વેદના નરકમાં અનંતવાર તે ભોગવી છે આ રીતે નિગોદમાં પણ સહન કરેલ છે સોયના અગ્રભાગ પ્રમાણનાં કંદ આદિમાં અસંખ્યાત શ્રેણિયો હોય છે એકેક શ્રેણીમાં અસંખ્ય પ્રતર હોય છે અને એકેક પ્રતરમાં અસંખ્ય ગોળા હોય છે અને એકેક ગોળામાં અસંખ્યાત નિગોદ શરીર હોય છે એકેક નિગોદ શરીરમાં અનંત જીવ રહ્યા કરે છે એકેક નિગોદ રાશીનો જીવ એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં સાડાસત્તરવાર જન્મે છે અને સાડાસત્તરવાર મરે છે આ પ્રકારના સ્વરૂપવાળા નિગોદમાં પણ હે આત્મન્! તે અનંતવાર અનંત જન્મ અને મરણના દુઃખોને પરવશ બની સહન કર્યા છે એ દુઃખોની સામે આ ડાંસ મચ્છરોથી થતું દુઃખ કેવડું છે? તે દુઃખોની સામે તો આ દુઃખ લેશ માત્ર પણ નથી. આ પ્રકારે ડાંસ મચ્છરોના પરીષહને પ્રકૃષ્ટ શુભાધ્યવસાયથી સહન કરતાં સુદર્શન મુનિરાજે પ્રશસ્ત

प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन प्राप्तकेवलज्ञान-केवलदर्शनः सुदर्शनः साद्यनन्तमव्याबाधं शाश्वतं शिवपदं लब्धवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिर्मध्यस्थभावेन दंशमशकपरीषहः सोढव्यः ॥ ११ ॥

अथाचेलपरीषहजयं प्राह—

मूलम्—परिजुन्नेहिं वत्थेहिं, होक्खामि त्ति अचेलए ।
अदुवा सचेलए, होक्खं, इति भिक्खू न चिंतए ॥१२॥

छाया—परिजीर्णैर्वस्त्रैः,-भविष्यामि इति अचेलकः ।
अथवा सचेलको भविष्यामि, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥१२॥

टीका—'परिजुन्नेहिं' इत्यादि ।

परिजीर्णैः=पुरातनैः, वस्त्रैः, अचेलकः=वस्त्ररहितः, भविष्यामि, तेषां स्वल्पकालस्थायित्वात्, इति=एतद्रूप दैन्यं, भिक्षुर्न चिन्तयेत्= न कुर्यात्। अथवा

ने प्रशस्तध्यान से और शुभ परिणामों को धारा से केवलज्ञान और केवलदर्शन प्राप्त कर लिया। पश्चात् आयु के अंत में सादि अनंत, अव्याबाध एव शाश्वत पद जो मुक्तिपद है उस को प्राप्त कर लिया। सुदर्शन मुनि की तरह अन्यमुनिजनों को भी मध्यस्थभाव से दंशमशक परीषह सहन करना चाहिये ॥ ११ ॥

अब सूत्रकार छठे अचेल परीषह को जीतने का उपदेश करते हैं—परिजुन्नेहिं-इत्यादि.

अन्वयार्थ—(परिजुन्नेही -परिजीर्णैः) पुराने (वत्थेहिं-वस्त्रैः) वस्त्रोंसे (अचेलए होक्खामि-अचेलकः भविष्यामि) मैं उनकी अल्पकाल स्थिति होंने से अचेल वस्त्र रहित हो जाऊँगा। (त्ति-इति) इस प्रकार का

ધ્યાનથી અને શુભ પરિણામોની ધારાથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કર્યું પછી આયુના અંતમાં આદિ અનંત, અવ્યાબાધ અને શાશ્વત પદ જે મુક્તિપદ છે તેને પ્રાપ્ત કર્યું સુદર્શન મુનિની માફક અન્ય મુનિજનોએ પણ મધ્યસ્થ ભાવથી ડાસ અને મચ્છરોના પરીષહને સહન કરવો જોઈએ ॥૧૧॥

હવે સૂત્રકાર છઠા અચેલ પરીષહને જીતવાનો ઉપદેશ કરે છે परिजुन्नेहिं ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—परिजुन्नेहिं-परिजीर्णै જુના "वत्थेहिं-वस्त्रै" વસ્ત્રોથી अचेलए होक्खामि-अचेलकः भविष्यामि હું તેની અલ્પકાળ સ્થિતિ હોવાથી અચેલ વસ્ત્ર રહિતથઈ જઈશ त्ति-इति આ પ્રકારનો દૈન્યભાવ ન કરે अदुवा-अथवा અથવા

सचेलकः=नूतनवस्त्रवान् भविष्यामि, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, अयं भावः—जीर्णवस्त्रधारी साधुर्वस्त्राभावसंभावनया स्वात्मनि विषादं न कुर्यात्, नापि च नूतनवस्त्रप्राप्तिसंभावनया हर्षं कुर्यादिति ॥१२॥

उक्तार्थमेव स्पष्टीकर्तुमाह—

मूलम्—एगया अचेलए होइ, सचेले यावि एगया ।
एयं धम्मंहियं नच्चा, नाणी नो परिदेवए ॥१३॥

छाया—एकदा अचेलको भवति, सचेलश्चापि एकदा ।
एतद् धर्महितं ज्ञात्वा, ज्ञानी नो परिदेवयेत् ॥१३॥

टीका—'एगया' इत्यादि ।

एकदा=कदाचित्, कल्पनीयजीर्णखण्डितमलिनाल्पवस्त्रस्य सद्भावे मुनिः,

---

दैन्यभाव न करे। (अदुवा-अथवा) अथवा (सचेलए होक्खं-सचेलको भविष्यामि) नवीन वस्त्रों से "उनकी अधिक स्थिति होने से" सचेलक-वस्त्र सहित हो जाऊँगा (इति) इस प्रकार (भिक्खू) साधु (न चिंतए-न चिन्तयेत्) विचार न करे।

इस का भाव केवल यही है कि साधु जिस समय जीर्ण वस्त्रों का परिधान करे उस समय मुनि "ये फटे पुराने वस्त्र कितने दिन तक चलेंगे इनके फट जाने पर मैं निर्वस्त्र हो जाऊँगा" इस प्रकार कभी भी अपनी आत्मा में विषाद न करे। "ये नवीन वस्त्र हैं अधिक दिन तक चलते रहेंगे अतः मैं सवस्त्र ही रहूँगा" इस प्रकार कभी हर्षभाव को प्राप्त न हो। अथवा 'अब नूतन वस्त्रों की मुझे प्राप्ति होगी, इस बात की संभावना से भी साधु कभी भी हर्षित न होवे ॥ १२ ॥

सचेलए होक्खं-सचेलको भविष्यामि नवीन वस्त्रोथी ते वधु प्रमाणमां होवाथी" सचेलक वस्त्र सहित थई जईश आ प्रकारनो पण 'भिक्खू' साधु नचिंतए-न चिंतयेत् विचार न करे.

आनो भाव केवळ ओ ज छे के साधु जे समये जीर्ण वस्त्रो परिधान करे ओ समये आ फाटेलां तूटेलां वस्त्रो केटला दिवस चालशे, आना फाटी जवा पछी हुं वस्त्र वगरनो बनी जईश. आ प्रकारनो विचार कदी पण पोताना आत्मामां न करे. आ नवां वस्त्र छे, घणा समय सुधी चालतां रहेशे, अने आथी हुं सवस्त्र रहीश. आ प्रकारनो हर्षभाव पण कदी न लावे. अथवा हवे मने नवां वस्त्रनी प्राप्ति थशे आ वातनी संभावनाथी पण साधु कदी हर्षित न थाय (१२)

अचेलकः=वस्त्ररहित इव, भवति–तथाविधवस्त्रस्य तनुत्रायकत्वाभावात्। एकदा=कदाचित्–नूतनवस्त्रसद्भावे, सचेलकोऽपि=नवीनवस्त्रवानपि भवति। एतद्=अचेलकत्वं सचेलकत्वं चेति द्वयं, धर्महितं=धर्माय हितं–श्रुतचारित्रधर्मोपकारकं, ज्ञात्वा ज्ञानी=मेधावी, नो परिदेवयेत्=जीर्णवस्त्रसद्भावे विषादं न कुर्यात्,

'एगया अचेलए' इत्यादि.

अन्वयार्थ—(एगया–एकदा) कभी किसी समय कल्पनीय जीर्ण खंडित मलिन एवं अल्प वस्त्रों के सद्भाव में मुनि (अचेलए होई–अचेलको भवति) वस्त्र रहित जैसा ही होता है। क्यों कि जो जीर्णादिवस्त्र उसके होते हैं उनसे यथावत् शरीर की रक्षा नहीं होती है। (एगया) कभी किसी समय–नूतन वस्त्रों के सद्भाव में (सचेले यावि होइ-सचेलकोऽपि भवति) सचेल भी–नवीन वस्त्र वाला भी होता है।(एवं–एतत्) ये दोनों ही अवस्थाएँ साधु की उसके (धम्महियं–धर्महितम्) श्रुतचारित्र रूप धर्म की उपकारक हैं। ऐसा (नच्चा–ज्ञात्वा) जानकर (नाणी नो परिदेवए-ज्ञानी नो परि देवयेत्) ज्ञानी मुनि किसी भी अपनी अवस्था में चाहे वस्त्र सहित अवस्था हो चाहे वस्त्र रहित अवस्था हो उसमें हर्षविषाद न करे।

भावार्थ—साधु को "ये वस्त्र जो मेरे पास हैं वे बहुत ही जीर्ण शीर्ण हैं, तथा हलके पोतके हैं, ये बहुत थोड़े हैं, सुन्दर भी नहीं हैं इनसे शीत आदिक की रक्षा कैसे होगी" इस प्रकार कभी विषाद

'एगया अचेलए' ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—एगया-एकदा કોઈ વખત કલ્પનીય જીર્ણ ખંડિત મલિન અને અલ્પવસ્ત્રોના સદ્ભાવમા મુનિ अचेलए होइ–अचेलको भवति વસ્ત્ર રહિત જેવો જ હોય છે, કેમ કે, જે જીર્ણ એવા વસ્ત્ર તેની પાસે હોય છે તેનાથી યથાવત્ શરીરની રક્ષા થતી નથી एगया કોઈવખત નવા વસ્ત્રોના સદ્ભાવમા सचेले यावि होइ-सचेलकोऽपि भवति સચેલ પણ–નવીન વસ્ત્રવાળા પણ હોય છે एवं–एतत् આવી બન્ને અવસ્થાઓ સાધુની धम्महिय–धर्महित श्रुतચારિત્ર રૂપ ધર્મમા ઉપકારક છે એવુ नच्चा–ज्ञात्वा જાણીને नाणी नो परिदेवए–ज्ञानि नो परिदेवयेत् જ્ઞાની કોઈ પણ અવસ્થામા ચાહે વસ્ત્રસહિત અવસ્થા હોય, ચાહે વસ્ત્રરહિત અવસ્થા હોય તેમા હર્ષ–વિષાદ ન કરે

ભાવાર્થ—સાધુએ "આ વસ્ત્ર જે મારી પાસે છે તે ઘણા જીર્ણશીર્ણ છે, તથા હલકા પોતનાં છે અને ખૂબ થોડા છે, સુદર પણ નથી, એનાથી ઠંડી વગેરેથી રક્ષા કેમ થશે" આ પ્રકારનો વિષાદભાવ કદી ન કરવો જોઈએ. આ

नवीनवस्त्रसद्भावे तन्निमित्तकं हर्षं न कुर्यात्, तथा चतुर्थीयप्रमाणोपेतवस्त्राणां ममाप्राप्तत्वाद्वल्पत्वादशोभनत्वाच्च विषादं न कुर्यात् शीतस्पर्शादिना बाधितोऽपि प्रमाणाधिकवस्त्राकाङ्क्षां च न कुर्यादित्यर्थः। तथाचोक्तमाचाराङ्गसूत्रे—

"जे भिक्खू तिहिं वत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं, तस्स णं णो एवं भवइ, चउत्थं वत्थं जाइस्सामि।" (आचा १ श्रु ८ अ ४ उ.)

छाया—यो भिक्षुस्त्रिभिर्वस्त्रैः पर्युषितः पात्रचतुर्थैः, तस्य खलु नो एवं भवति चतुर्थं वस्त्रं याचिष्ये। पर्युषितः=व्यवस्थितः। अनेन स्थविरकल्पिकस्य चतुर्थवस्त्र प्रतिषेधोऽवगम्यते। अपरं च—तत्रैवोक्तम्—

"जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ—पुट्ठो खलु अहमंसि नालमहमंसि सीयफासं

भाव नहीं करना चाहिये—और ये नवीन वस्त्र हैं इनसे शीत आदिक की रक्षा बहुत अच्छी तरह हो जायगी" इस प्रकार कभी हर्षित भी नहीं होना चाहिये। शीतस्पर्शादिक से पीडित होने पर प्रमाण से अधिक वस्त्रों की आकांक्षा करना साधुमार्ग में निषिद्ध है। आचारांग सूत्र (१ श्रु ८ अ ४ उ) में यही बात बतलाई गई है "जे भिक्खू तिहिंवत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं तस्स णं णो एवं भवइ चउत्थं वत्थं जाइस्सामि" जो भिक्षु तीन वस्त्रों से एवं चौथे पात्र से व्यवस्थित रहता है उसे चतुर्थ वस्त्र के याचन की आवश्यकता नहीं होती है उस के चित्त में यह बात नहीं आती है कि मैं चतुर्थ वस्त्र की याचना करूँ। इस कथन से स्थविरकल्पी साधु को चतुर्थवस्त्र का प्रतिषेध सिद्ध होता है। और भी आचारांग सूत्र (१ श्रु ८ अ ४ उ) में कहा है "जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ—पुट्ठो खलु अहमंसि नालमहमंसि सीयफासं

નવીન વસ્ત્ર છે તેનાથી ઠંડી વગેરેની રક્ષા સારી રીતે થશે, આ પ્રકારે હર્ષિત પણ ન થવું જોઈએ ઠંડીના સ્પર્શથી પીડિત થવાથી અધિક વસ્ત્રોની આકાંક્ષા કરવી તે સાધુ માર્ગમાં નિષેધ છે આચારાંગસૂત્ર (૧ શ્રુ. ૮ અ. ૪ ઉ) માં એવી વાત બતાવવામાં આવેલ છે કે, जे भिक्खू तिहिं वत्थेहिं परिवुसिए पायचउत्थेहिं तस्स णं णो एवं भवइ चउत्थं वत्थं जाइस्सामि જે ભિક્ષુ ત્રણ વસ્ત્ર અને ચોથા પાત્રથી વ્યવસ્થિત રહે છે. તેને ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરવાની આવશ્યકતા થતી નથી. એના ચિત્તમાં એ વાત આવતી નથી કે હું ચોથા વસ્ત્રની યાચના કરૂં આ કથનથી સ્થવિરકલ્પી સાધુને ચોથા વસ્ત્રનો પ્રતિષેધ સિદ્ધ થાય છે.

બીજુ પણ આચારાંગ સૂત્ર (૧ શ્રુ. ૮ અ. ૪ ઉ) માં કહ્યું છે—

जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ—पुट्ठो खलु अहमंसि नालमहमंसि सीयफासं

अहियासित्तए, से वसुम सव्वसमन्नागयपन्नाणेणं अप्पाणेणं केइ अकरणयाए आउट्टे, तवस्सिणो हु तं सेय जं एगे विहमाइए। तत्थवि तस्स कालपरियाए। से वि तत्थ विअंतिकारए। इच्चेयं विमोहायतण हियं सुह खम णिस्सेयसं आणुगामियं। (आचा. १ श्रु. ८ अ. ४ उ.)

छाया--यस्य खलु भिक्षोः एवं भवति-स्पृष्टः खलु अहमस्मि, नालमहमस्मि शीतस्पर्शम् अध्यासितुम्, स वसुमान् सर्वसमन्वागतप्रज्ञानेन आत्मना कोऽपि अकरणतया आवृतः तपस्विनः खलु तच्छ्रेयः यदेकं वैहायसादिकम्। तत्रापि तस्य कालपर्यायः। सोऽपि तत्र व्यन्तकारकः। इत्येतत् विमोहायतन हितं सुखं क्षमं निःश्रेयसम् आनुगामिकम्।

व्याख्या--यस्य भिक्षोः खलु एवम्=ईदृशी विचारणा भवति-अहं खलु परीपहैः स्पृष्टः=बाधितोऽस्मि, अह शीतस्पर्शम् अध्यासितु=सोढुम्, अलं=पर्याप्तः, नास्मि। सः-ईदृशभावनाभावितः, कोऽपि वसुमान्=संयमी, सर्वसमन्वागतप्रज्ञानेन=पूर्णोपयोगयुक्तेन, आत्मना=अन्तःकरणेन अकरणतया=उपसर्गप्रतीकारस्या-

---

अहियासित्तए, से वसुम सव्वसमन्नागयपन्नाणेणं अप्पाणेणं केइ अकरणयाए आउट्टे, तवस्सिणो हु ते सेयं जं एगे विहमाइ ए। तत्थ वि तस्स कालपरियाए। से वि तत्थ विअतिकारए। इच्चेत विमोहायतण हिय सुहं खमं णिस्सेयस अणुगामिय॥"

जिस भिक्षु के हृदय में ऐसी विचारणा होती है कि मैं परीपहों से पीडित हूं अतः शीतपरीपह को सहन करने के लिये समर्थ नहीं हूं"। इस प्रकार के विचार से युक्त होकर वह संयमी मुनि प्रमाणाधिक वस्त्रों को ग्रहण करने रूप, तथा अग्नि को जलाने रूप सावद्य व्यापारों को कभी भी न करे। किन्तु वैहायस (फांसी)

अहियासित्तए से वसुमं सव्वसमन्नागयपन्नाणेण अप्पाणेणं केइ अकरणयाए आउट्टे तवस्सिणो हु ते सेय ज एगे विहमाइए। तत्थ वि तस्स कालपरियाए। से वि तत्थ विअंतिकारए। इच्चेतं विमोहायतणं हिय सुहं खमं णिस्सेयसं अणुगामियं॥

જે ભિક્ષુના હૃદયમા એવી વિચારણા થાય છે કે, "હુ પરીષહોથી પીડિત છુ આથી ઠડીના દુખોને સહન કરવામા સમર્થ નથી" આ પ્રકારના વિચા-રથી યુક્ત બની તે સયમી મુનિ પ્રમાણાધિક વસ્ત્રોને ગ્રહણ કરવા રૂપ, તથા અગ્નિને જલાવવા રૂપ સાવદ્યવ્યાપારોને કદી પણ ન કરે. પણ તે વૈયહાયસ

करणभावनया भावुकः=व्यवसितस्तिष्ठेत् । तपस्विनः खलु तच्छ्रेयः=तदेव श्रेयस्कर मभवति, यत्-एकं वैहायसादिकं-वैहायसविषभक्षणभृगुपातादिमरणेषु किमप्येकं मरणम् । तथापि=वैहायसादिषु यस्य कालपर्यायः=भक्तपरिज्ञादिवत् कालमृत्युरेव नत्व कालमृत्यु , अत एव सोऽपि तत्र=चतुर्थव्रतानाकाङ्क्षाविषये, व्यन्तकारकः=पर्यवसान मृत्युकारकः, भवान्तकारक इत्यर्थः । इत्येतत्-इति=अत -अस्मात् कारणात् , एतन्मरणं विमोहायतनम्-विमोहानां=परीषहसहिष्णूनाम् , आयतनं=स्थान-मो क्षपददायकमितिभावः, हितम्=उपकारकम् , सुखं=सुखकरं, क्षमं=योग्य, निःश्रे-यस=निश्चितं-निश्चयं, श्रेयः शुभम् , आनुगामिकम्=गच्छन्तं पुरुषम् आ=समन्तात् , अनुगच्छतीत्येव शीलं आनुगामि, तदेव-आनुगामिकम् , मोक्षपदपर्यन्तानुगमन-शीलमित्यर्थः ।

अयं भावः-एषणीयवस्त्रधारणे शीतस्पर्शवेदनाम्सहिष्णुश्चतुर्थव्रताकाङ्क्षाया अकरणेन त्रिवस्त्रकल्परूपमचेल परीषह सहमानो मुनिर्वैहायसादिष्वेकं किमपि मरणमुपगतश्चेत्तर्हि तादृशमरणजन्यः प्रकृष्टधर्मस्तस्य मुनेस्तस्मिन्नेव भवे संसारान्त करोति, मोक्षपदं च प्रापयति ।

इहाचेलकत्वं प्रवचनोक्तरीत्या ग्राह्यम् । तीर्थंकरोपदिष्टाचारसेविनो मुनयः प्रव चनानुसारेण कल्पनीयाल्पजीर्णखण्डितमलिनवस्त्रपरिधानाः प्रमाणोपेतवस्त्रधारिण माप्यचेलका एव । यथा-परिहितकौपीना अपि तापसा लोके नग्ना उच्यन्ते,

आदि मरणों में से किसी एक मरण को धारण कर अपने प्राणों का व्युत्सर्ग कर देवे । इस प्रकार के मरण से होने वाला जो प्रकृष्ट धर्म है वह उस मुनि को उसी भव में संसार का अन्त करता हुआ मोक्ष का प्रदायक होता है ।

प्रवचन में कथित रीति के अनुसार यहां अचेलकता का ग्रहण किया गया है । तीर्थंकरों द्वारा उपदिष्ट आचार का सेवन करने वाले मुनि प्रवचन के अनुसार कल्पनीय, अल्प, जीर्ण, एवं

फांसी वगेरे मरणोमांथी कोइ एक मरणने धारण करी पोताना प्राणनो त्याग करी दे आ प्रकारना मरणथी थनार जे प्रकृष्ट धर्म छे ते ए मुनिने ए भवमा संसारनो अन्त करावनार मोक्षदायी बने छे.

प्रवचनमां कहेल रीत अनुसार अहिं अचेलकतानुं ग्रहण करवामां आवेल छे तीर्थंकरो द्वारा उपदिष्ट आचारनु सेवन करवावाळा मुनि प्रवचन अनुसार कल्पनीय, अल्प जीर्ण अने खंडित मलिन वस्त्रने, प्रमाणोपेत वस्त्रोने, धारण करेल होवा छतां

यथा वा यस्याङ्गरक्षिका जीर्णा संजाता, स परिधृताङ्गरक्षिकोऽपि सौचिकान्तिकं गत्वा वदति–अनावृतोऽस्मि, अङ्गरक्षिकां देहीति, यथा वा काचिन्नारी परिहित-परिजीर्णशाटिकाऽपि वस्त्रकारं तन्तुवायं वदति–' नग्नाऽहमस्मि, देहि मे शाटिकाम्' इत्यादि, एवं साधवोऽप्यमहाल्पमूल्यानि खण्डितानि जीर्णानि प्रमाणोपेतानि प्रमाणतो न्यूनानि वा वस्त्राणि श्रुतोपदेशाद् धर्मबुद्ध्या धारयन्तोऽचेलका एव। अचेलकसदृशा अप्यचेलका उच्यन्ते।

खंडित मलिन वस्त्र को प्रमाणोपेत वस्त्रों को धारण करते हुए भी अचेलक ही माने जाते हैं। जिस प्रकार लोक में लंगोटीमात्र को धारण करने पर भी तापस लोग "ये नग्न हैं" इस प्रकार कहे जाते हैं। अथवा जैसे किसी पुरुष का अंगरखा जीर्ण हो जाय और वह उसे पहिर कर भी जब दर्जी के पास दूसरे अंगरखे को सिलाने के लिये जाता है तो कहता है कि भाई देखो जल्दी इसे सीकर दे देना मै उघाडा फिरता हूं, मेरे पहिरने को अंगरखा नहीं है। अथवा–जैसे कोई स्त्री कि जिसकी शाटिका–साडी परिजीर्ण हो चुकी है जब तन्तु-वाय–कपडे बुननेवाले के पास जाती हैं तो कहती हैं कि मुझे साडी दे में विना साडी फिर रही हूं। इसी तरह साधु भी प्रमाणोपेत खंडित जीर्ण एवं अत्यंत अल्पमूल्यवाले वस्त्रों को श्रुतोपदेश के अनुसार धर्म-बुद्धि से धारण करते हुए भी अचेलक ही हैं, ऐसा समझना चाहिये। जो अचेलक के तुल्य होते हैं वे भी अचेलक ही माने जाते हैं।

પણ અચેલક જ માનવામા આવે છે જે પ્રકારે લોકમા તાપસ લોકો લગોટી ધારણ કરે છે પણ "આ નગ્ન છે" આ પ્રકારથી કહેવામા આવે છે. અથવા જેમ–કોઇ પુરૂષનુ અગરખુ જીર્ણુ થઈ જાય અને તે તેને પહેરીને પણ જ્યારે દરજીની પાસે બીજુ અગરખુ શીવડાવવા માટે જાય છે તો કહે છે ભાઈ જુઓ આને જલ્દીથી શીવી આપજો હુ ઉઘાડો ફરૂ છુ મારે પહેરવાને અગરખુ નથી અથવા જેમ–કોઈ સ્ત્રી કે જેની સાડી પરિજીર્ણુ થતા તે કપડા બનાવનાર પાસે જાય છે અને કહે છે કે મને સાડી આપ હુ સાડી વગરની ફરી રહી છુ. આ રીતે સાધુ પણ પ્રમાણોપેત ખડિત જીર્ણુ અને અત્યત અલ્પમુલ્યવાળા વસ્ત્રોને શ્રુત ઉપદેશ અનુસાર ધર્મ બુદ્ધિથી ધારણ કરતા હોવા છતાં અચેલક જ છે એવું સમજવું જોઈએ. જે અચેલક તુલ્ય હોય છે તે પણ અચેલક જ માન્યા જાય છે.

आगमे हि द्विविधः कल्पः-स्थविरकल्पो जिनकल्पश्च । तत्र गच्छप्रतिबद्धानां मुनीनामाचारः स्थविरकल्पः ।

ननु कस्तावत् स्थविरकल्पक्रमः ? उच्यते-प्रथमं श्रुतचारित्रलक्षणधर्मश्रवणम्, ततः सम्यक्त्वलाभः, तदनु आलोचनापूर्विका प्रव्रज्याप्रतिपत्तिः, ततः शिक्षाधिकारी भवति शिक्षा च द्विविधा-ग्रहणशिक्षा, आसेवनाशिक्षा च । तत्र ग्रहणशिक्षा -सूत्राध्ययनरूपा, आसेवनाशिक्षा-प्रतिलेखनादिरूपा । ततः सूत्राणामर्थग्रहणम् । तत्पश्चादनियतवासः । स च तादृशयोग्यतासंपन्नस्य मुनेः साधुसहायस्य ग्राम नगरसंनिवेशादिषु देशान्तरे वा गुरोराज्ञया पर्यटनम् ।

आगम में स्थविरकल्प और जिनकल्प के भेद से दो कल्प भगवान ने कहे हैं । इनमें गच्छप्रतिबद्ध मुनियों का जो आचार है वह स्थविर कल्प है । स्थविरकल्प का क्रम इस प्रकार है-प्रथम श्रुतचारित्ररूप धर्म का श्रवण, उससे सम्यक्त्व का लाभ, बाद में आलोचनापूर्वक प्रव्रज्या की प्रतिपत्ति, उससे ग्रहणशिक्षा एवं आसेवनशिक्षा के अधिकार का लाभ । सूत्र के अध्ययन करने रूप ग्रहणशिक्षा एवं प्रतिलेखनादिकरूप आसेवनशिक्षा है । इसके बाद सूत्रों का अर्थ ग्रहण करना, पश्चात् अनियत वास । अनियतवास का तात्पर्य है गुरु की आज्ञा से ग्राम, नगर एवं सन्निवेश आदिकों में अथवा देशान्तर में विचरण करना । यह विचरण, विचरण करने की योग्यता संपन्न जो साधु होता है उसी का होता है । फिर भी वह एकाकी विहार नहीं कर सकता किन्तु अन्य साधुओं के साथ ही विहार करता है ।

આગમમાં સ્થવિરકલ્પ અને જીનકલ્પના ભેદોથી બે કલ્પ ભગવાને કહ્યા છે એમાં ગચ્છપ્રતિબદ્ધ મુનિયોનો આચાર છે તે સ્થવિરકલ્પ છે સ્થવિર કલ્પનો ક્રમ આ પ્રકારનો છે-પ્રથમ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું શ્રવણ, એનાથી સમ્યક્ત્વનો લાભ, પછી આલોચના પૂર્વક પ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિ એથી ગ્રહણ-શિક્ષા અથવા આસેવનશિક્ષાનો લાભ, સૂત્રનું અધ્યયન કરવા રૂપ ગ્રહણ શિક્ષા અને પ્રતિલેખનાદિક રૂપ આસેવનશિક્ષા છે એ પછી સૂત્રોના અર્થ સમજ્યા પછી અનિયતવાસ અનિયતવાસનું તાત્પર્ય એ છે કે ગુરુની આજ્ઞાથી ગ્રામ-નગર અને સન્નિવેશ વગેરેમાં અથવા દેશાન્તરમાં વિચરણ કરવું આ વિચરણ કરવાની યોગ્યતા સંપન્ન જે સાધુ હોય છે તેને જ ગુરુ મહારાજ એવી આજ્ઞા આપે છે આમાં તે એકાકી વિહાર કરી શકતા નથી પરંતુ અન્ય સાધુઓની સાથે જ વિહાર કરે છે.

ननु किं प्रयोजनं देशान्तरपर्यटनस्य ? उच्यते—नानास्थानेषु बहुश्रुतानाचार्यादीन् पश्यतस्तस्य सूत्रार्थेषु समाचार्यां च विशेषप्रतिपत्तिर्भवति, नानादेशभाषाज्ञानं च। तेनासौ तत्तद्देशीयभाषया तत्र तत्र धर्मदेशनां ददाति प्रव्रज्यां ग्राहयति च। गच्छान्तरीया अन्यदेशीयाः साधवः 'अयमस्मद्भाषाज्ञानवान्' इति मत्वा तदन्तिकमागत्य शास्त्राभ्यसनरूपां तदुपसंपदं प्रतिपद्यन्ते, तेषां प्रीतिश्च तदुपरि जायते। एवमनियतवासेन पर्यटतस्तस्य निष्पत्तिर्भवति। निष्पत्तिर्नाम सद्गुणवत्त्वेन प्रभूतशिष्याणां तदन्तिके संसिद्धिः।

देशान्तर में भ्रमण करने का प्रयोजन यह है कि जब साधु देशान्तर में भ्रमण करते हैं, तब उनका अन्यदेश के अनेक बहुश्रुत आचार्य आदिकों के साथ संपर्क बढता है। उससे उनको सूत्रमें अर्थ में एवं साधु समाचारी में विशेष प्रतिपत्ति—जानकारी होती है। तथा नाना देशकी भाषाओं का ज्ञान भी हो जाता है। इससे साधु को धर्मप्रचार करने में बड़ी भारी सहायता मिलती है। क्यों कि वह उस २ देशमें उस २ देश की भाषा से उपदेश देकर वहां की जनता को धार्मिक वासना से वासित करते हैं। एवं लोगों को दीक्षा ग्रहण करने की भावना जागृत करते हैं। लोग उनसे प्रतिबोध पाकर दीक्षा धारण करते हैं। दूसरे गच्छ के अथवा अन्य देश के साधु "ये हमारी भाषा भाषी हैं" यह समझकर उनके पास आते जाते हैं और उनसे शास्त्रों का अभ्यास करते हैं। इससे दूसरे गच्छ के मुनिराजों की उन पर अधिक प्रीति भी हो जाती है। शिष्यपरपरा की भी वृद्धि होती है। क्यों कि लोग जब

દેશાન્તરમા ભ્રમણ કરવાનુ પ્રયોજન એ છે કે, જ્યારે સાધુ દેશાન્તરમા ભ્રમણ કરે છે ત્યારે તેને બીજા દેશોના બહુશ્રુત આચાર્ય વગેરે સાથે સંપર્ક થાય છે આથી તેને સૂત્રમા અર્થમા અને સાધુ સમાચારીમાં વધુ જાણવાનુ મળે છે અને જુદા જુદા દેશની ભાષાઓનુ પણ જ્ઞાન થાય છે આથી સાધુને ધર્મ પ્રચાર કરવામા સારી એવી સહાયતા મળી રહે છે. કેમ કે, તે જે તે દેશમાં જે તે દેશની ભાષાથી ત્યાની જનતાને ધાર્મિક ભાવનાથી ભાવનાયુક્ત બનાવી શકે છે, અને લોકોમા દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની ભાવના જાગૃત કરે છે બીજા ગચ્છના અથવા બીજા દેશના સાધુ "આ અમારા ભાષાભાષી છે" એમ સમજી એની પાસે આવે છે સંપર્ક વધારે છે. અને એની પાસેથી શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે આથી બીજા ગચ્છના મુનિરાજોની પણ તેના પર પ્રીતિ થવા લાગે છે આથી શિષ્ય પરપરાની વૃદ્ધિ થાય છે, કેમ કે

एवं शिष्यप्राप्त्यनन्तरं स परोपकारकरणेन गच्छकार्ये संपादिते दीर्घे पर्याये च प्रतिपालिते सति अभ्युद्यतमरणं स्वीकरणीयम्। अभ्युद्यतमरणं त्रिविधम्-पादपोपगमनं, इङ्गितम्, भक्तप्रत्याख्यानं च।

अभ्युद्यतमरणे संलेखनादिरूपा समाचारी प्रदर्श्यते-संलेखना आगमोक्तेन विधिना शरीरादेः कृशीकरणम्, सा त्रिविधा-उत्कृष्टा, मध्यमा, जघन्या च। तत्रो

उनको गुणगणशाली समझने लगते हैं तो उनके अधिक परिचय में आने से लोगों पर उनके ज्ञानादिक गुणों का प्रभाव पडता है। इससे प्रभावित होकर वे उनको अपना हितकारक जान उनके समीप दीक्षित भी हो जाते हैं। इससे शिष्यपरंपरा बढती है। इस प्रकार अनियत वास से पर्यटन करने वाले साधु को ये अनेक लाभ होते हैं।

शिष्यप्राप्ति के अनंतर स्व एवं पर का उपकार करने से गच्छ का कार्य सम्पादित होने पर तथा साधु अवस्था की पर्याय दीर्घकालतक पालीजाने पर उन साधुओंको अभ्युद्यतमरण स्वीकार करना चाहिये। यह अभ्युद्यतमरण ३ तीन प्रकार का है १ पादपोपगमन, २ इङ्गित, ३ भक्तप्रत्याख्यान।

इस अभ्युद्यतमरण में अब संलेखनादि रूप समाचारी दिखलाई जाती है - आगमोक्तविधि के अनुसार शरीर आदि का कृश करना इस का नाम संलेखना है। यह उत्कृष्ट, मध्यम एवं जघन्य के

લોકો જ્યારે તેને ગુણશાળી સમજવા લાગે છે ત્યારે તેના અધિક પરિચયમાં આવે છે આથી લોકો ઉપર એના જ્ઞાનાદિક ગુણોનો પ્રભાવ પડે છે એથી પ્રભાવિત થઈ તેને પોતાના હિતકારી જાણી તેની સમીપ દીક્ષિત પણ થઈ જાય છે આથી શિષ્યપરંપરા વધે છે. આથી આ પ્રકારનો અનિયતવાસ અને પર્યટન કરવાવાળા સાધુને અનેક લાભ થાય છે

શિષ્ય પ્રાપ્તિ ઉપરાંત સ્વ અને પરના ઉપકારક બનવાથી ગચ્છનું કાર્ય સંપાદિત થવાથી. તથા સાધુ અવસ્થાની પર્યાય લાંબા સમય સુધી પાળવામાં આવવાથી એ સાધુઓએ અભ્યુદ્યતમરણ સ્વીકારવું જોઈએ. આ અભ્યુદ્યતમરણ ત્રણ પ્રકારનાં છે (૧) પાદપોપગમન (૨) ઇગિત (૩) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન.

આ અભ્યુદ્યતમરણમાં હવે સંલેખનાદિ રૂપ સમાચારી બતાવવામાં આવે છે આગમમાં બતાવેલ વિધિ અનુસાર શરીર વગેરેને કૃશ કરવું, એનું નામ સંલેખના છે એ ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્યના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની

त्कृष्टा द्वादशवर्षप्रमाणा, मध्यमा-संवत्सरप्रमाणा, जघन्या-पाण्मासिकी। तत्रोत्कृष्टा तावदेवम्-प्रथमं चत्वारि वर्षाणि विचित्र तपः कृत्वा पारणके विकृतिपरित्यागं करोति। ततः परं चत्वारि वर्षाणि विचित्रतपांसि करोति। ननु किं नाम विचित्रं तपः ? उच्यते-कदाचिच्चतुर्थम् कदाचित् षष्ठम् , कदाचिदष्टमम् , एवं दशम द्वादशादीन्यपि करोति, पारणं च सर्वकामगुणितेन उद्गमादि शुद्धेनाहारेण विधत्ते। ततः परं द्वे च वर्षे एकान्तरितमाचाम्लं करोति। एकान्तरं चतुर्थं कृत्वा आचाम्लेन पारणं करोतीत्यर्थः। एवं दशवर्षाणि व्यतीत्यैकादशेवर्षे आद्यान् षण्मासान् चतुर्थं

भेद से तीन प्रकार की होती है। उत्कृष्टसंलेखना बारह १२ वर्ष की, मध्यम संलेखना एक १ वर्ष की एवं जघन्य संलेखना छह ६ मास की होती है। उत्कृष्टसंलेखना की विधि इस प्रकार है-सब से पहिले जो उत्कृष्टसलेखना धारण करता है वह प्रथम के चार वर्ष लगातार विचित्र तप करके पारणा में विकृति-विगय का त्याग करे। दूसरे चार वर्षों में विचित्र तप अर्थात् कभी वह चतुर्थ करता है कभी छट्ठ करता है कभी अट्ठम करता है कभी दशम करता है और कभी द्वादश आदि करता है। पारणा सर्वकामगुणित सब इन्द्रियों के अनुकूल तथा उद्गम आदि दोषों से विशुद्ध ऐसे आहार से करता है। इसके बाद फिर वह दो वर्षों में अर्थात् नवमें दशमें वर्ष में एकान्तरित आचाम्ल (आयंबिल) व्रत की आराधना करता है। यह आराधना उसकी दो २ वर्ष तक चलती रहती है। अर्थात्-दो वर्ष एकान्तर चतुर्थ करके आचाम्ल (आयंबिल) से पारणा करता है। इस प्रकार करते २ उसके दस १०

હોય છે ઉત્કૃષ્ટસલેખના બારવર્ષની, મધ્યમ સલેખના એકવર્ષની, અને જઘન્યસલેખના છ મહિનાની હોય છે ઉત્કૃષ્ટ સલેખનાની વિધિ આ પ્રકારની છે, સહુથી પહેલા જે ઉત્કૃષ્ટ સલેખના ધારણ કરે છે, તેણે પ્રથમના ચાર વર્ષ સુધી વિચિત્ર તપ કરી પારણામા વિકૃતિ વિગયને ત્યાગ કરે, બીજા ચાર વર્ષોમા તે વિચિત્ર તપ અર્થાત્ કદી ચોથ કરે છે કદીક છઠ્ઠ કરે છે કદીક અઠ્ઠમ કરે છે અને ક્યારેક દ્વાદશ વગેરે કરે છે પારણું સર્વકામ ગુણીત બધી ઇન્દ્રિયોને અનુકૂળ તથા ઉદ્ગમ આદિ દોષોથી રહિત આહારથી કરે છે આ પછી તે બે વર્ષમા અર્થાત્ નવમા દશમા વર્ષમા એકાન્તરિત આયબીલ વ્રતની આરાધના કરે છે આ આરાધના બે વર્ષ સુધી ચાલે છે. અર્થાત્ બે વર્ષ એકાન્તર ચોથ કરી આયંબીલથી પારણું કરે છે, આ રીતે કરતા કરતા એના દશ વર્ષ વ્યતિત થઈ જાય છે. જ્યારે અગીયારમા વર્ષની

षष्ठं वा तप करणीयं नाष्टमादिकम् । ततः परमन्यान् षण्मासान् अष्टमदशम द्वादशादिकमुत्कृष्टं तपः करोति । अस्मिन्नेकादशेवर्षे पारणके तु परिमितं–स्वल्प-संख्यकमाचाम्लं करोति । कदाचित् करोति कदाचिन्न करोतीति भावः । द्वादशे तु वर्षे कोटिसहितं निरन्तरमाचाम्लं करोति । अत्र कोटिसहितमित्यस्यायमर्थः– कोटिभ्यां सहितम्–विवक्षितदिने आचाम्लं कृत्वा पुनर्द्वितीयेऽपि आचाम्लमेव क्रियते, तत्र प्रथमस्य पर्यन्तकोटिः, द्वितीयस्य आरम्भकोटिः, इमे द्वे मिलिते भवतस्तत्कोटिसहितं भवति, इत्याचाम्लं निरन्तरं भवतीत्यर्थः। तत्रापि मासार्द्धेन मासिकेन वाऽऽहारत्यागेन तपश्चरणीयम् । अनशनं करणीयमित्यर्थः । अनेन क्रमेण द्वादशवार्षिकीमुत्कृष्टां संलेखनां कृत्वा गिरिगह्वरं वा षट्कायोपमर्दरहितं निर्मले

वर्ष व्यतीत हो जाते हैं और जब ग्यारह ११वां वर्ष प्रारंभ होता है तो उसमें आदि के छह ६ मास तक वह चतुर्थ, षष्ठ, तपस्या की आराधना करता है, अष्टम आदि की नहीं । बाकी ऊपर के छह ६ महिनों में अष्टम, दशम एवं द्वादश आदि उत्कृष्ट तप करता है । इस वर्ष में पारणा के दिन परिमित आयंबिल करता है । अर्थात् कभी आयंबिल करता है कभी नहीं करता । बारह १२वें वर्ष में कोटिसहित–निरन्तर आयंबिल करता है । जहां पहिले आयंबिल का अन्त हो और दूसरे आयंबिल का प्रारंभ, इसका नाम कोटि है । इन दोनों कोटियों से सहित जो आयंबिल होता है उसका नाम कोटिसहित आयंबिल है । ये आयंबिल निरन्तर होता हैं, अन्त में मासार्ध–एक पक्ष और मासिक–एक मास का अनशन करता है । इस क्रम से बारह १२ मासश वर्ष की उत्कृष्ट संलेखना होती है । इस उत्कृष्ट संलेखना को

શરૂઆત હોય છે ૭ માસ સુધી તે ચોથ છઠ્ઠ તપસ્યાની આરાધના કરે છે. અષ્ટમ વગેરેની નહીં એ પછીના ૭ મહિનામાં અષ્ટમ, દશમ, અને દ્વાદશ આદિ ઉત્કૃષ્ટ તપ કરે છે આ વર્ષમાં પારણાના દિવસે પરિમિત આયંબિલ કરે છે અર્થાત્ કોઈ વખત આયંબિલ કરે છે કોઈ વખત કરતા નથી. બારમા વર્ષમાં કોટિ સહિત નિરંતર આયંબિલ કરે છે જ્યાં પહેલાં આયંબિલનો અંત આવે અને બીજા આયંબીલનો પ્રારંભ થાય એનું નામ કોટિ છે આ બન્ને કોટિઓ સહિત જે આયંબિલ હોય છે એનું નામ કોટિ સહિત આયંબિલ છે આ આયંબિલ રોજ થાય છે અંતમાં માસાર્દ્ધ–એક પક્ષ અને માસિક–એક માસનું અનશન કરે છે આ ક્રમથી બાર (દ્વાદશ) વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સંલેખના થાય છે આ ઉત્કૃષ્ટ સંલેખના કરીને સાધુ કે તે

स्वीकरोति तत्रैव क्षेत्रे वसन्नपि वसतिदोषैरुपधिदोषैश्च रहितो भवति। शक्तौ पुष्टायां तु अस्मिन् पञ्चमारके जिनकल्पप्रतिपत्तिविधानाभावात् स्थविरकल्पेनैव स्वपरोपकारकरणेन दीर्घपर्यायः प्रतिपालनीयः।

॥ इति स्थविरकल्पिकसामाचारी ॥

चतुर्थारकापेक्षया जिनकल्पादिप्रतिपत्तिरूपे अभ्युद्यतविहारे मर्यादा प्रदर्श्यते —तत्र जिनकल्पादि प्रतिपित्सुना प्रथममेव 'मया विशुद्धचारित्रानुष्ठानेन स्वपरहित' इत्यादि विचिन्त्य, तपः सत्वादि भावनाभिरात्मा भावनीयः।

साथ में जघाबल क्षीण हुआ मालूम पडे तो उसे स्थिरवास अंगीकार करलेना चाहिये। और इसी स्थिरवास से उसी क्षेत्र में रहते हुए भी वह वसति के दोषों से एवं उपाधि के दोषों से रहित हो जाता है। यदि शक्ति पुष्ट होवे तौ भी इस पञ्चम आरे में जिनकल्प की प्रतिपत्ति के विधान का अभाव होने से स्थविरकल्प की हालत में ही रहते हुए स्व पर का उपकार करते २ दीर्घपर्याय को पालते रहना चाहिये।

॥ यह स्थविर कल्प की समाचारी है ॥

अब—चौथे आरे की अपेक्षा से जिनकल्प आदि की प्रतिपत्ति स्वीकृति रूप अभ्युद्यत विहार में कैसी क्या मर्यादा होती है यह बात प्रकट की जाती है—जो साधु जिनकल्प आदि को प्राप्त करने का अभिलाषी है उसे चाहिये की वह सर्व प्रथम ऐसा विचार करे कि मैंने विशुद्ध चरित्र के अनुष्ठान से अपना और पर का हित तो साधित किया। अब हम को तप एवं सत्वादि पांच भावनाओं से आत्मा को भावित करना चाहिये।

હોય અને સાથે જ ઘાબળ ક્ષીણુ જણુાય તો તેણુે સ્થિરવાસ અગિકાર કરી લેવો જોઈએ આ સ્થિરવાસથી તે ક્ષેત્રમા રહેવા છતા તે વસ્તીના દોષોથી અને ઉપાધીના દોષોથી રહિત બને છે કદાચ શક્તિ સારી હોય તો પણુ આ પાંચમા આરામાં જીનકલ્પની પ્રતિપત્તિના વિધાનને અભાવ હોવાથી સ્થવિરકલ્પની હાલતમા રહીને સ્વ અને પરને ઉપકાર કરતા કરતા દીર્ઘ પર્યાયનુ પાલન કરતા રહેવુ જોઈએ

॥ આ સ્થવિરકલ્પની સમાચારી છે ॥

હવે ચોથા આરાની અપેક્ષાથી જીનકલ્પ આદિની પ્રતિપત્તિ સ્વીકૃતિરૂપ અભ્યુદ્યત વિહારમા કેવી અને કેટલી મર્યાદા હોય છે આ વાત પ્રગટ કરવામા આવે છે—જે સાધુ જીનકલ્પ આદિને પ્રાપ્ત કરવાનો અભિલાષી છે તેણુે જાણુવુ જોઇએ કે, મે વિશુદ્ધ ચારિત્રના અનુષ્ઠાનથી પોતાનુ અને પરનુ હિતતો સાધ્યુ હવે મારે તપ અને સત્વાદિપાચ ભાવનાઓથી આત્માને ભાવિત કરવા જોઇએ

तथाप्योक्तम्—

तवो सत्त च सुत्तं च, एगत्तं बलमप्पणो ।
पढमं पंच भावित्ता, जिणकप्पं पवज्जइ ॥ १ ॥

छाया—तपः सत्त्वं च सूत्रं च, एकत्वं बलमात्मनः ।
प्रथमं पञ्च भावयित्वा, जिनकल्पं प्रपद्यते ॥ १ ॥

अयं भावः—जिनकल्पप्रतिपित्सुस्तपोभावनयात्मानं भावयन् देवादिकृतोपसर्गादिनाऽनेषणादिकारणतो वा यदि षण्मासपर्यन्तमाहारं न लभते तथापि न बाध्यते ॥ १ ॥ सत्त्वभावनया भयं पराजयते ॥ २ ॥ सूत्रभावनया सूत्रं स्वनामवत् परिचितं करोति ॥ ३ ॥ एकत्व भावनया चात्मानं भावयन् साधर्मिक साध्वादिना सह मिथः कथादिव्यतिकरान् सर्वानपि परिवर्जयति । ततो बाह्य

कहा भी है ।

तवो सत्तं च सुत्तं च, एगत्तं बलमप्पणो ।
पढमं पंच भावित्ता, जिणकप्पं पवज्जइ ॥ १ ॥

इसका भाव यह है कि—जिनकल्प को धारण करने का इच्छुक साधु तप भावना से आत्मा को भावित करता हुआ यदि देव मनुष्य आदि द्वारा होने वाले उपसर्ग से अथवा अनेषणादि रूप कारण से छह मास तक आहार प्राप्त न कर सके तो भी बाधित नहीं होता है । सत्व भावना से वह भय पर विजय प्राप्त करता है । एकत्वभावना से अपनी आत्मा को भावित करता हुआ साधर्मिक साधु आदिकों के साथ परस्पर में कथा वार्ता आदि समस्त बातों का परित्याग कर देता है । जब

કહ્યું પણ છે—

તવો સત્તં ચ સુત્તં ચ, એગત્તં બલમપ્પણો ।
પઢમં પંચ ભાવિત્તા, જિણકપ્પં પવજ્જઇ ॥ ૧ ॥

આનો ભાવ એ છે કે—જીનકલ્પને ધારણ કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધુ તપ ભાવનાથી આત્માને ભાવિત કરીને દેવ મનુષ્ય આદિ દ્વારા બનનાર ઉપસર્ગથી અથવા અનેષણાદિરૂપ કારણથી છ મહિના સુધી આહાર મેળવી ન શકે તો પણ પીડા પામતો નથી. સત્વભાવનાથી તે ભય ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે છે સૂત્ર ભાવનાથી પોતાના નામની માફક સૂત્રનો પરિચય પ્રાપ્ત કરે છે એકત્વ ભાવનાથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરીને સાધર્મિક સાધુ આદિની સાથે પરસ્પરમાં કથાવાર્તા આદિ સમસ્ત વાતોનો પરિત્યાગ કરી દે છે જ્યારે બાહ્યમાં તેનું મમત્વ

स्थानं वा गत्वा पादपोपगमनम्, इङ्गितं भक्तप्रत्याख्यानं वा मरण यथाशक्ति प्रपद्यते ।

मध्यमा तु संलेखना पूर्वोक्तप्रकारेण द्वादशभिर्मासैर्भवति । तत्र वर्षस्थाने मासा स्थापनीयाः ।

जघन्या तु द्वादशभिः पक्षैः पूर्वोक्तप्रकारेण भवति । पक्षानेव वर्षस्थानीयान् कृत्वा तपश्चरण कर्तव्यं भवति । गिरिकन्दरादिगमनं मध्यमजघन्ययोरपि ।

करके साधु या तो किसी पर्वत की गुफा में चला जाता है, या षट्काय के उपमर्दन से रहित निर्जीव किसी निर्जनस्थान में चला जाता है। वहां पहुँच कर पादपोपगमन, इंगित, भक्तप्रत्याख्यान इन तीनों में से किसी एक को जैसी शक्ति होती है उसके अनुसार स्वीकार कर लेता है।

मध्यमा संलेखना एक १ वर्ष की होती है। जो विधि बारह १२ वर्ष की संलेखना में प्रदर्शित करने में आई है वह विधि इसकी भी है वहां जहां वर्ष का प्रमाण ग्रहण किया गया है इसमें उस जगह मास रूप प्रमाण समझाना चाहिये। जैसे वहां ४ वर्ष आदि कहा है इसमें ४ मास समझना चाहिये।

जघन्य संलेखना १२ पक्षों–६ मास–के प्रमाण वाली होती है। इसकी भी विधि वही है जो उत्कृष्ट सलेखना की है। वर्ष के स्थान में यहां पक्षों को ग्रहण किया जाता है। मध्यम संलेखना एवं जघन्य संलेखना इन दोनों में भी गिरिकन्दरा आदि में जाना आवश्यकीय है।

કોઈ પર્વતની ગુફામા ચાલ્યા જાય છે. અથવા ષટ્કાયના, ઉપમર્દનથી રહિત નિર્જીવ એવા નિર્જન સ્થાનમાં ચાલ્યા જાય છે. ત્યા પહોચી પાદપોપગમન ઈગિત, ભક્તપ્રત્યાખ્યાન આ ત્રણમાથી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કોઈ એક મરણનો સ્વીકાર કરી લે છે,

મધ્યમા સલેખના એક ૧ વર્ષની હોય છે જે વિધિ બાર ૧૨ વર્ષની સલેખનામા પ્રદર્શિત કરવામાં આવી છે તે વિધિ આની પણ છે જ્યાંવર્ષનુ પ્રમાણ ગ્રહણ કરવામા આવ્યુ છે ત્યા મહિનાનુ પ્રમાણ મધ્યમા સલેખના માટે સમજવુ જોઈએ જેમ ત્યા ચાર વર્ષ આદિ કહેલ છે ત્યા આમાં ચાર મહિના સમજવા જોઈએ

જઘન્ય સલેખના ૧૨ પક્ષ–છ માસ ના પ્રમાણવાળી હોય છે આની વિધિ પણ એ જ છે જે ઉત્કૃષ્ટ સલેખનાની છે મધ્યમ સલેખના અને જઘન્ય સલેખના આ બનેમા પણ ગિરિકન્દરા આદિમા જવુ આવશ્યક છે.

सल्लेखनायामसमर्थेन मुनिना सल्लेखनां विनाऽपि यथाशक्ति संस्तारकं कृत्वाऽभ्युद्यतमरणं स्वीकरणीयम् ।

अभ्युद्यतमरणाङ्गीकरणात् प्रागिदं चिन्तनीयम्-मया विशुद्धचारित्रानुष्ठानेन स्वपरहितं संपादितम् , शिष्याद्युपकारतः परहितं च, निष्पन्नाश्च सम्प्रति मम गच्छपरिपालनक्षमाः शिष्याः, अथ विशेषेण ममात्महितमनुष्ठेयमिति विचिन्त्य स्वपरिज्ञाने सति स्वकीयमायुः शेषं स्वयमेव पर्यालोचयति, तदभावेऽन्यं विशिष्टमाचार्यादिकं पृच्छति । स्वायुषिस्तोकतया ज्ञाते भक्तप्रत्याख्यानादि मरणं यथाशक्ति प्रतिपद्यते । यदि स्वायुर्दीर्घतया ज्ञातं जङ्घाबलमात्र परिक्षीणं तदा स्थिरवासं

जो साधु संलेखना करने में असमर्थ है उसे सल्लेखना के बिना भी यथाशक्ति संथाराकर अभ्युद्यतमरण स्वीकार करना चाहिये। इस अभ्युद्यतमरण को अंगीकार करने के पहिले साधु को इस प्रकार विचार करना चाहिये कि मैंने विशुद्ध चारित्र के अनुष्ठान से स्व हित संपादित कर लिया है। शिष्यादिकों के उपकार से पर का उपकार भी कर दिया है। इस समय गच्छ का परिपालन करने में समर्थ मेरी शिष्यादि संपत्ति भी सर्व प्रकार से शक्तिशाली हो चुकी है। अब मुझे निश्चिन्त होकर विशेष रीति से अपनी आत्मा का कल्याण करना चाहिये "मेरी अब शिष्ट आयु कितनी है" इस प्रकार स्वयं जान कर अथवा यदि स्वयं नहीं जान सके तो अन्य विशिष्ट आचार्य आदि से पूछकर निश्चित करले। यदि आयु अल्प ज्ञात होवे तो यथाशक्ति उसे भक्तप्रत्याख्या नादि मरण स्वीकार कर लेना चाहिये। यदि आयु दीर्घ ज्ञात होवे और

જે સાધુ સંલેખના કરવામાં અસમર્થ છે તેણે સંલેખના વગર પણ યથાશક્તિ સંથારો કરી અભ્યુદ્યત મરણનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. આ અભ્યુદ્યત મરણનો અંગિકાર કરતાં પહેલાં સાધુએ એ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ કે મેં વિશુદ્ધ ચારિત્રના અનુષ્ઠાનથી સ્વહિત સંપાદિત કરી લીધું છે શિષ્યાદિકોના ઉપકારની સાથોસાથ બીજા ઉપર પણ ઉપકાર કર્યો છે આ સમય ગચ્છનું પરિપાલન કરવામાં સમર્થ એવી મારી શિષ્યાદિસંપત્તિ પણ સર્વ પ્રકારથી શક્તિશાળી બની ચુકી છે હવે મારે નિશ્ચિત બનીને વિશેષ રીતથી મારા આત્માનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ. મારી અવશિષ્ટ આયુ કેટલી છે આ વાત પોતે જાણીને અથવા જે પોતે ન જાણી શકે તો બીજા સુગુસપન્ન આચાર્ય આદિથી પૂછીને નક્કી કરી લે. જો આયુષ્ય અલ્પ હોય તો, યથાશક્તિ તેણે ભક્તપ્રત્યાખ્યાન આદિ મરણનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. જો આયુ લાંબી

स्वीकरोति तत्रैव क्षेत्रे वसन्नपि वसतिदोषैरुपधिदोषैश्च रहितो भवति। शक्तौ पुष्टायां तु अस्मिन् पञ्चमारके जिनकल्पप्रतिपत्तिविधानाभावात् स्थविरकल्पेनैव स्वपरोपकारकरणेन दीर्घपर्यायः प्रतिपालनीयः ।

॥ इति स्थविरकल्पिकसामाचारी ॥

चतुर्थारकापेक्षया जिनकल्पादिप्रतिपत्तिरूपे अभ्युद्यतविहारे मर्यादा प्रदर्श्यते —तत्र जिनकल्पादि प्रतिपित्सुना प्रथममेव 'मया विशुद्धचारित्रानुष्ठानेन स्वपरहितं' इत्यादि विचिन्त्य, तपः सत्वादि भावनाभिरात्मा भावनीयः ।

साथ में जंघाबल क्षीण हुआ मालूम पडे तो उसे स्थिरवास अंगीकार करलेना चाहिये। और इसी स्थिरवास से उसी क्षेत्र में रहते हुए भी वह वसति के दोषों से एवं उपाधि के दोषों से रहित हो जाता है। यदि शक्ति पुष्ट होवे तौ भी इस पञ्चम आरे में जिनकल्प की प्रतिपत्ति के विधान का अभाव होने से स्थविरकल्प की हालत में ही रहते हुए स्व पर का उपकार करते २ दीर्घपर्याय को पालते रहना चाहिये ।

॥ यह स्थविर कल्प की समाचारी है ॥

अब—चौथे आरे की अपेक्षा से जिनकल्प आदि की प्रतिपत्ति स्वीकृति रूप अभ्युद्यत विहार में कैसी क्या मर्यादा होती है यह बात प्रकट की जाती है—जो साधु जिनकल्प आदि को प्राप्त करने का अभिलाषी है उसे चाहिये की वह सर्व प्रथम ऐसा विचार करे कि मैंने विशुद्ध चरित्र के अनुष्ठान से अपना और पर का हित तो साधित किया। अब हम को तप एवं सत्वादि पांच भावनाओं से आत्मा को भावित करना चाहिये।

હોય અને સાથે જંઘાબળ ક્ષીણ જણાય તો તેણે સ્થિરવાસ અંગિકાર કરી લેવો જોઈએ આ સ્થિરવાસથી તે ક્ષેત્રમા રહેવા છતા તે વસ્તીના દોષોથી અને ઉપાધીના દોષોથી રહિત બને છે કદાચ શક્તિ સારી હોય તો પણ આ પાચમા આરામાં જીનકલ્પની પ્રતિપત્તિના વિધાનનો અભાવ હોવાથી સ્થવિરકલ્પની હાલતમા રહીને સ્વ અને પરનો ઉપકાર કરતા કરતા દીર્ઘ પર્યાયનુ પાલન કરતા રહેવુ જોઈએ

॥ આ સ્થવિરકલ્પની સમાચારી છે ॥

હવે ચોથા આરાની અપેક્ષાથી જીનકલ્પ આદિની પ્રતિપત્તિ સ્વીકૃતિરૂપ અભ્યુદ્યત વિહારમા કેવી અને કેટલી મર્યાદા હોય છે આ વાત પ્રગટ કરવામા આવે છે—જે સાધુ જીનકલ્પ આદિને પ્રાપ્ત કરવાનો અભિલાષી છે તેણે જાણવું જોઇએ કે, મે વિશુદ્ધ ચારિત્રના અનુષ્ઠાનથી પોતાનુ અને પરનુ હિતતો સાધ્યુ. [illegible] ...ત કરવા જોઈએ

तथाचोक्तम्—

तवो सत्त च सुत्त च, एगत्तं बलमप्पणो ।
पढमं पंच भाविता, जिणकप्पं पवज्जइ ॥ १ ॥

छाया—तपः सत्त्वं च सूत्रं च, एकत्वं बलमात्मनः ।
प्रथमं पञ्च भावयित्वा, जिनकल्पं प्रपद्यते ॥ १ ॥

अयं भावः—जिनकल्पप्रतिपित्सुस्तपोभावनयाऽऽत्मानं भावयन् देवादिकृतोपसर्गादिनाऽनेषणादिकारणतो वा यदि षण्मासपर्यन्तमाहारं न लभते तथापि न बाध्यते ॥ १ ॥ सत्त्वभावनया भयं पराजयते ॥ २ ॥ सूत्रभावनया सूत्रं स्वनामवत् परिचितं करोति ॥ ३ ॥ एकत्व भावनया चात्मानं भावयन् साधर्मिकसाध्वादिना सह मिथः कथाविच्यतिकरान् सर्वानपि परिवर्जयति । ततो बाह्य

कहा भी है ।

तवो सत्तं च सुत्तं च, एगत्तं बलमप्पणो ।
पढमं पंच भाविता, जिणकप्पं पवज्जइ ॥ १ ॥

इसका भाव यह है कि–जिनकल्प को धारण करने का इच्छुक साधु तप भावना से आत्मा को भावित करता हुआ यदि देव मनुष्य आदि द्वारा होने वाले उपसर्ग से अथवा अनेषणादि रूप कारण से छह मास तक आहार प्राप्त न कर सके तो भी बाधित नहीं होता है । सत्त्व भावना से वह भय पर विजय प्राप्त करता है । एकत्वभावना से अपनी आत्मा को भावित करता हुआ साधर्मिक साधु आदिकों के साथ परस्पर में कथा वार्ता आदि समस्त बातों का परित्याग कर देता है । जब

કહ્યું પણ છે—

तवो सत्तं च सुत्तं च, एगत्तं बलमप्पणो ।
पढमं पंच भाविता, जिणकप्पं पवज्जइ ॥ १ ॥

આનો ભાવ એ છે કે—જીનકલ્પને ધારણ કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધુ તપ ભાવનાથી આત્માને ભાવિત કરીને દેવ મનુષ્ય આદિ દ્વારા થનાર ઉપસર્ગોથી અથવા અનેષણાદિરૂપ કારણથી છ મહિના સુધી આહાર મેળવી ન શકે તો પણ પીડા પામતો નથી સત્વભાવનાથી તે ભય ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે છે સૂત્ર ભાવનાથી પોતાના નામની માફક સૂત્રનો પરિચય પ્રાપ્ત કરે છે એકત્વ ભાવનાથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરીને સાધર્મિક સાધુ આદિની સાથે પરસ્પરમાં કથાવાર્તા આદિ સમસ્ત વાતોનો પરિત્યાગ કરી દે છે જ્યારે બાહ્યમાં તેનું મમત્વ

ममत्वे मूलत एवोच्छेदिते पश्चाद् देहादिभ्योऽपि भिन्नमात्मानं पश्यन् सर्वथा तेष्व-नासक्तो भवति ॥ ४ ॥ बलभावनायां बलं द्विविधं–शरीर, मानसं च । तत्र शारी-रमपि बलं जिनकल्पप्रतिपत्तियोग्यस्य शेषजनातिशायिकं स्यात्, तपः प्रभृतिभिः ··ध्यमाणस्य यद्यपि शारीरं बलं तादृशं न भवति तथापि स्वात्मा धृतिबलेन तथा वियितव्यो यथा महद्भिरपि परीषहोपसर्गैर्नबाध्यते ।

आभिः पञ्चभिर्भावनाभिर्भावितात्मा जिनकल्पादि प्रतिपित्सुर्गच्छे प्रति-सन्नाहारादिपरिकर्म प्रथममेव करोति । आहारादावन्यसाध्वपेक्षयाऽन्तप्रान्तादि-

ाद्य में ममत्व मूलतः उसका उच्छेदित हो जाता है तब अन्य देहादि दार्थो से भिन्न स्व आत्मा को जानता हुआ वह उन में सर्वथा अना-सक्त ही रहता है । उनमें आसक्त नहीं होता । बलभावना में बल दो प्रकार है एक शरीर संबंधी और दूसरा मनसंबंधी । जो साधु जिन-कल्प की प्रतिपत्ति के योग्य होता है उसका शारीरिक बल भी यद्यपि साधारणजन की अपेक्षा अतिशय विशिष्ट होता है परन्तु तपश्चर्या आदि के कारण उनका शरीर जब कृश हो जाता है तब वह वैसा नहीं । है तौ भी उनकी आत्मा धृतिबल द्वारा इतनी अधिक भावित है कि जिसकी वजह से वे अधिक से अधिक परीषह और उप-आक्रान्त होने पर भी अपने कर्तव्यमार्ग से जरा भी नहीं होते ।

· भावनाओं से भावितात्मा जिनकल्पादिक को ग्रहण ने गच्छ में रहता हुआ आहारादि परिकर्म को सब

છે ત્યારે બીજા દેહાદિ પદાર્થોથી ભિન્ન પોતાના આત્માને ' અનાસક્ત જ રહે છે એમા આસક્ત બનતા નથી. પ્રકારના છે એક શરીર સબધી અને બીજુ મન ની પ્રતિપત્તિને યોગ્ય હોય છે તેનુ શારીરિક બળ અપેક્ષા અતિશય બલવાન હોય છે પરતુ તપ-ારીર જ્યારે કૃષ બને છે ત્યારે તે તેવા રહેતા ળ દ્વારા એટલી અધિક ભાવિત રહે છે કે, અને ઉપસર્ગોથી આક્રાત થતા હોવા છતા ચલિત થતા નથી

જીનકલ્પાદિકને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાથી વી પહેલા કરી લે છે. આહારાદિમા

ग्रहणादुत्कृष्टतासम्पादनम्-परिकर्म । यथा-तृतीयपौरुष्यामवगाढायां वल्ल-चण कादिकमन्त प्रान्तं रूक्षं च गृह्णाति ।

"संसट्ठमसंसट्ठा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य ।
उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥"

आसां सप्तविधानां पिण्डैषणानां मध्ये आद्यद्वयं विहाय पञ्चानां मध्यादन्यतरैषणाद्वयाभिग्रहेणाऽऽहारं गृह्णाति एकयैषणया भक्तं, द्वितीयया तु पानकम् । एवमागमोक्तविधिनाऽऽत्मानं भावयित्वा गच्छप्रतिबद्ध एव जिनकल्पं प्रतिपित्सुश्चतुर्विधसंघं संमेलयति, तदभावे स्वगणं तत्तीर्थंकरस्य समीपे, तदभावे गण

से पहिले ही कर लेता है आहार आदि में अन्य साधु की अपेक्षा अंतप्रांत आदि ग्रहण से उत्कृष्टता का संपादन करना परिकर्म है। जैसे तृतीय पौरुषी में वल्ल चना आदि का आहार करना एवं अन्त प्रान्त रूक्ष आहार करना।

संसट्ठमसंसट्ठा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य ।
उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥१॥

इन सात प्रकार की पिण्डैषणाओं के मध्य में आदि की दो एषणाओं को छोड़कर बाकी बची पांच एषणाओं में से अन्यतर एषणा दो के अभिग्रह से वह आहार को ग्रहण करता है। एक एषणा से भक्त को और द्वितीय एषणा से पान को। इस प्रकार आगमोक्त विधि के अनुसार आत्मा को भावित करके गच्छ में रहता हुआ ही जिनकल्प को अंगीकार करने का अभिलाषी साधु चतुर्विध संघ को एकत्रित

અન્ય સાધુની અપેક્ષા અંતપ્રાન્ત આદિ ગ્રહણથી ઉત્કૃષ્ટતાનું સંપાદન કરવું પરિકર્મ છે જેમ-ત્રીજા પૌરૂષીમાં વાલ, ચણા આદિનો આહાર કરવો અને અન્તપ્રાન્ત રૂક્ષ આહાર કરવો.

संसट्ठमसंसट्ठा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य ।
उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥

એ સાત પ્રકારની પિંડૈષણાઓના મધ્યમાં પહેલાની બે એષણાઓને છોડીને બાકી બચેલ પાંચ એષણાઓમાંથી અન્યતર એષણા બેના અભિગ્રહથી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે એક એષણાથી ભક્તને અને બીજી એષણાથી પાનને આ પ્રકારે આગમમાં કહેલ વિધિ અનુસાર આત્માને ભાવિત કરીને ગચ્છમાં રહીને જ જીનકલ્પને અંગિકાર કરવાના અભિલાષી સાધુ ચતુર્વિધ સંઘને એક

धरस्य, तदभावे चतुर्दशपूर्वधरस्य, तदभावे दशपूर्वधरस्य, तदभावे वटाश्वत्थाशोकवृक्षाणां संनिधौ सिद्धसाक्षिकं जिनकल्पं स्वीकरोति। तदा सबालवृद्धं गच्छं क्षामयति। ततो निःशल्यो निष्कषायोऽसौ स्वगणसाध्वादीननुशास्ति। एवमेव युष्माभिरप्याचरणीयम् नात्र प्रमादः कार्यः। गणमर्यादा नोल्लङ्घनीया। इत्यादि शिक्षां दत्वा गच्छाद् विनिर्गतो भवति। तस्मिन् चक्षुर्विषयातिक्रान्ते सति साधवः प्रतिनिवर्तन्ते।

करता है। इसके अभाव में अपने गण को, एकत्रित करता है बाद में तीर्थंकर के समीप में, इनके अभाव में गणधर के समीप में, इनके अभाव में चौदहपूर्वधारी के समीप में, इनके अभाव में दशपूर्वधारी के समीप में, इनके भी अभाव में वटवृक्ष, अश्वत्थ-पीपल वृक्ष, अथवा अशोक वृक्ष के समीप सिद्ध परमात्मा को साक्षी करके जिनकल्प को स्वीकार करता है। उस समय यह अपने गच्छ में रहने वाले बालवृद्ध साधुओं से खमत खामणा करते हैं। पश्चात् निःशल्य एवं निष्कषाय होकर अपने गच्छ के साधु आदिकों को यह शिक्षा देता हैं कि आपलोग भी इसी तरह से करें इसमें प्रमाद करना ठीक नहीं है। गण की जो मर्यादा है उसका उल्लंघन नहीं करना। इत्यादि शिक्षा देकर फिर वह गच्छ निर्गत हो जाता है। साधु वर्ग जब तक वह दिखता रहता है तबतक उसके पीछे २ चलता रहता है और जब वह दिखलाई नहीं पड़ता तब सब पीछे वापिस लौट आते हैं।

त्रीत करे छे एना अभावमा पोताना गणुने एकत्रीत करे छे. बादमा तीर्थंकरनी समीपमा, एना अभावमा गणुधरनी समीपमा, तेना अभावमा चौद पूर्वधारीनी समीपमा, तेना अभावमा दशपूर्वधारीनी समीपमा, तना पणु अभावमा वडवृक्ष, आशोपालव, पीपळो अथवा अशोकवृक्षना समीप सिद्ध परमात्माने साक्षी राखीने જીनकल्पनो स्वीकार करे छे आ समये ते पोताना गच्छमा रहेला બાળ-वृद्ध साधुओथी खमत खामणा करे छे प छी नि शल्य अने निष्कषाय थईने पोताना गच्छना साधु आदिने एवी शिखामणु आपे छे के, आप लोकोએ पणु आज रीते करवु तेमा प्रमाद करवो ठीक नथी गणुनी જે मर्यादा छे तेनु ઉલ धन करवु नही ईत्यादि शिखामणु आपीने पछी ते गच्छ निर्गत थई जाय छे ज्या सुधी ते देखाय छे त्या साधुवर्ग तेनी पाछळ पाछळ चालता रहे छे अने ज्यारे ते देखाता બધ थाय छे त्यारे सघळा पाछा फरे छे

अथ जिनकल्पिकमर्यादा—

अनया मर्यादया जिनकल्पं स्वीकृत्यासौ यत्र ग्रामे मासकल्पः करिष्यमाणस्तत्र षड् भागान् कल्पयति, ततश्च यस्मिन् भागे एकस्मिन् दिने भिक्षाचर्या कृता, तत्र पुनरपि सप्तम एव दिने पर्यटति। भिक्षाचर्या ग्रामान्तरगमनं च तृतीयपौरुष्यामेव करोति। यत्र चतुर्थपौरुषी प्राप्ता भवेत्, तत्रैवावतिष्ठते, नान्यत्र गच्छति। भक्त पानकं च पूर्वोक्तैषणाद्वयाभिग्रहेणालेपकृदेव गृह्णाति। एषणादिविषयमन्तरेण न केनापि सार्धं भाषते। एकस्यां च वसतौ यद्यपि उत्कृष्टतः सप्त जिनकल्पिकाः प्रतिवसन्ति तथापि ते परस्परं संभाषणं न कुर्वन्ति। समापतितान् उपसर्गपरीषहान् सर्वान् सहत एव। रोगेषु चिकित्सां न कारयत्येव तद्वेदनां तु

अब जिनकल्पी की मर्यादा कहते हैं—

इस मर्यादा से जिनकल्प को स्वीकार कर यह जिस ग्राम में मासकल्प करता है वहां छह भागों की कल्पना करता है। जिस भाग में एक दिन में भिक्षाचर्या करली गई हो वहां फिर यह सातवे दिन ही भिक्षाचर्या करता है। भिक्षाचर्या करना अथवा एक ग्राम से दूसरे ग्राम में जाना यह तृतीय पौरुषी में ही करता है। जहां चतुर्थ पौरुषी आ जाती है वह वहीं पर ठहर जाता है। अन्यत्र नहीं जाता है। पूर्वोक्त दो एषणाओं के अभिग्रह से अलेपकृत—लेपरहित जिसका लेप न लगे ऐसे भक्त पान को ग्रहण करता है। एषणादि विषय—के विना किसी के भी साथ बातचीत नहीं करता है। एक वस्ती में यद्यपि अधिक से अधिक सात जिनकल्पी साधु रह सकते हैं तो भी वे परस्पर संभाषण नहीं करते हैं। जो भी उपसर्ग या परीषह आपड़े तो उसे सहते ही हैं। रोग

હવે જીનકલ્પીની મર્યાદા કહેવામાં આવે છે—

આ મર્યાદાથી જીનકલ્પનો સ્વીકાર કરી તે સાધુ જે ગામમાં માસ કલ્પ કરે છે ત્યાં છ ભાગોની કલ્પના કરે છે જે ભાગમાં એક દિવસમાં ભિક્ષાચર્યા કરી લેવામાં આવી હોય ત્યાં તે ફરી સાતમા દિવસે જ ભિક્ષાચર્યા કરે છે. ભિક્ષાચર્યા કરવી અથવા એક ગામથી બીજા ગામે જવું એ ત્રીજા પોરૂષીમાં જ કરે છે જ્યાં ચોથી પોરૂષી આવે ત્યાં તે રોકાઈ જાય છે આગળ વધતા નથી. પૂર્વોક્ત બે એષણાના અભિગ્રહથી (અલેપકૃત) જેનો લેપ ન લાગે એવા ભક્ત પાનને ગ્રહણ કરે છે એષણાદિ વિષય વગર કોઈની સાથે વાતચિત કરતા નથી, એક વસ્તીમાં રહે છે, વધુમાં વધુ સાત જીનકલ્પી સાધુ રહી શકે છે તો પણ તેઓ પરસ્પર સંભાષણ કરતા નથી. જે પણ ઉપસર્ગ અને પરીષહ આવી પડે

सम्यगेव सहते। आपातसंलोकादिदोषरहिते स्थण्डिले उच्चारादीन् करोति, नत्वस्थण्डिले। परिकर्मरहितायां वसतौ तिष्ठति। यद्युपविशति तदा नियमादुत्कुटुक एव, न तु निषद्यायाम्, औपग्राहिकोपकरणस्यैवाभावात्। मत्तमातङ्गसिंहव्याघ्रादिके संमुखे समापतति सति उन्मार्गगमनादिना ईर्यासमितिं न भिनत्ति।

जिनकल्पिकोऽपवादं नासेवते, जङ्घाबलपरिक्षीणस्तु अविहरमाणोऽप्याराधकः लोचं च करोत्येव, दशविधसामाचार्यां पञ्च समाचार्यो जिनकल्पिकाना, आपृच्छना,

---

में ये किसी भी प्रकार चिकित्सा नहीं कराते हैं किन्तु जैसे भी बनता है उस रोग को सहन ही करते हैं। जहां मनुष्यों का आवागमन नहीं होता है ऐसे स्थण्डिल में ही ये उच्चार आदि के लिये जाते हैं। अस्थण्डिल में नहीं। परिकर्म रहित-घठारी मठारी विना की वस्ती में ये रहते हैं जब बैठते हैं तो नियम से उत्कुटुक आसन से ही बैठते हैं। निषद्या से नहीं क्यों कि औपग्रहिक उपकरण आसन आदि का ही इनके पास अभाव है। मत्तमातग, सिंह, एव व्याघ्र आदि इन्हें मार्ग में चलते हुए साम्हने मिल जाय तो भी ये उसीमार्ग से चलकर अपनी ईर्या समिति को खडित नहीं करते हैं।

ये जिनकल्पी साधु अपवाद मार्ग का सेवन नहीं करते हैं। इनका जंघाबल यदि परिक्षीण भी हो जावे और उसकी वजह से ये विहार न भी करे तो भी आराधक ही माने गये हैं। ये केशों का लोंच करते हैं। दश प्रकार की समाचारी में से पांच प्रकार की समाचारी इन जिनकल्पियों

તેને તેઓ સહન કરે છે રોગમા કોઈ પણ પ્રકારની ચિકિત્સા તેઓ કરાવતા નથી પણ જેમ બને તેમ તે રોગને સહન કરે છે જ્યા મનુષ્યોનુ આવાગમન હોતુ નથી એવા ઉજ્જડ સ્થાનોમા જ તેઓ શૌચાદિક કર્મ માટે જાય છે અવરજવરના સ્થાને નહી પરિકર્મ રહિત-ઘઠારી મઠારી વગરની-વસ્તીમા રહે છે. જ્યારે બેસે છે તો નિયમથી ઉત્કુટુક (ઉભળક પગે બેસવુ) આસનથી બેસે છે, નિષદ્યાથી નહી કેમકે, ઔપગ્રહિક ઉપકરણ આસન આદિનો તેની પાસે અભાવ છે મત્ત માતગ, સિહ, અને વાઘ આદિ તેને માર્ગમા ચાલતા સામા મળે તો પણ તે તે માર્ગથી ચલીને પોતાની ઈર્યાસમિતિને ખડિત કરતા નથી

એ જીનકલ્પી સાધુ અપવાદ માર્ગે જતા નથી, તેમનુ જઘાબળ જો ક્ષિણ પણ થઈ જાય અને એ કારણે તે પોતાની જગ્યાએથી વિહાર ન પણ કરે તો પણ આરાધક જ માનવામા આવે છે તે કેશોનો લોચ કરે છે દશ પ્રકારની સમાચારીમાથી પાંચ પ્રકારની સમાચારી જીનકલ્પીયોની છે તે આ પ્રકારે છે ૧ આપ્ર

मिथ्याकारः, आवश्यकी, नैषेधिकी, गृहस्थोपसंपद्, इति। आवश्यकीप्रभृतयस्तिस्रो वा सामाचार्यस्तेषाम्। तेषां श्रुतज्ञानं जघन्यतो नवमस्य पूर्वस्य तृतीयमाचारवस्तु, उत्कर्षतस्तु दशपूर्वाणि भिन्नानि, न तु सम्पूर्णानि। संहननं च शारीर-वज्रर्षभनाराचाख्यं, मानसं वज्रकुड्यसमाना धृतिः च।

स्थितिरपि तेषां क्षेत्रादिका अनेकविधा। क्षेत्रतस्तावज्जन्मना सद्भावेन च पञ्चदशस्वपि कर्मभूमिषु, संहरणतः कदाचित् कर्मभूमौ, अकर्मभूमौ वा सद्भावापे-

की है। वह इस प्रकार है—१ आपृच्छना, २ मिथ्याकार, ३ आवश्यकी, ४ नैषेधिकी, ५ गृहस्थोपसंपदा गृहस्थ की आज्ञा लेकर उतरना, बैठना। अथवा आवश्यकी, नैषेधिकी, गृहस्थोपसंपत्, यह तीन प्रकार की सामाचारी इन जिनकल्पियों के होती है। इनका श्रुतज्ञान जघन्य की अपेक्षा नवमपूर्व की तृतीय आचार वस्तुतक, उत्कृष्ट की अपेक्षा भिन्न दशपूर्व-तक ही सीमित रहा करता है संपूर्ण नहीं। इनका शारीरिक संहनन वज्र ऋषभ नाराच नामक है और मानसिक संहनन वज्रकुड्य-वज्रकी भीत के तुल्य धैर्य है अर्थात् इनका धैर्य वज्रभित्ति के समान अभेद्य होता है और वही इनका मानसिक बल है।

क्षेत्र आदि की अपेक्षा इनकी स्थिति अनेक प्रकार की है। इनका १५ कर्मभूमियों में ही जन्म होता है इस अपेक्षा १५ कर्मभूमियों में इनकी स्थिति जन्म और सद्भाव की अपेक्षा मानी जाती है। संहरण की अपेक्षा कदाचित् कर्मभूमिमें कदाचित् अकर्मभूमिमें भी इनकी स्थिति हो सकती है।

च्छना, २ मिथ्याकार, ३ आवश्यकी, ४ नैषेधिकी, ५ गृहस्थोपसंपद गृहस्थनी आज्ञा लईने उतरवु बेसवु अथवा आवश्यकी नैषेधिकी गृहस्थोपसंपत, आ त्रण प्रकारनी समाचारी ते जिनकल्पीओने होय छे तेमनु श्रुतज्ञान जघन्यनी अपेक्षा नवमा पूर्वना त्रीजा आचार वस्तुतक उत्कृष्टनी अपेक्षा भिन्न दशपूर्व सुधी ज सीमित रह्या करे छे संपूर्ण नहीं तेनु शारीरिक संहनन वज्र ऋषभ नाराच नामनु छे अने मानसिक संहनन वज्र कुड्य-वज्रनी भीत जेवु धैर्य छे अर्थात् तेनु धैर्य वज्रनी भीत समान अभेद्य होय छे ते तेनु मानसिक बळ छे.

क्षेत्र आदिनी अपेक्षा एमनी स्थिति अनेक प्रकारनी छे एमनो १५ कर्मभूमीओमांज जन्म थाय छे आ अपेक्षा १५ कर्मभूमीओमां तेनी स्थिति जन्म अने सद्भावनी अपेक्षा मानवामां आवे छे संहरणनी अपेक्षा कदाचित कर्म भूमिमां कदाचित अकर्मभूमिमां पण एनी स्थिति होई शके छे आ

क्षया स्थितिः। कालतः उत्सर्पिण्यां, व्रतापेक्षया तृतीयचतुर्थारकयोरेव, जन्ममात्रेण तु द्वितीयारकेऽपि। अवसर्पिण्यां तु जन्मना तृतीयचतुर्थारकयोरेव। पूर्वप्रतिपन्नव्रतापेक्षया तु पञ्चमारकेऽपि। संहरणतस्तु महाविदेहक्षेत्रापेक्षया सर्वस्मिन्नपि काले प्राप्यते। चारित्रतः—प्रतिपद्यमानाना सामायिके, छेदोपस्थापनीये च चारित्रे स्थितिः। मध्यमतीर्थंकर–विदेहतीर्थंकरतीर्थवर्त्यपेक्षयाऽत्र सामायिकं, प्रथमचरमतीर्थंकरतीर्थवर्त्यपेक्षया तु छेदोपस्थापनीयचारित्रम्। प्रतिपन्नानां तु सूक्ष्मसंपराये,

---

यह सद्भाव की अपेक्षा कथन है। काल की अपेक्षा–उत्सर्पिणी काल के तृतीय और चतुर्थ आरे में उनकी स्थिति मानी गई है। सो यह व्रत की अपेक्षा जानना चाहिये। वैसे तो जन्ममात्र की अपेक्षा से द्वितीय आरे में भी इनकी स्थिति हैं। अवसर्पिणीकाल में जन्म की अपेक्षा तृतीय और चौथे आरे में ही, तथा पूर्वप्रतिपन्न व्रत की अपेक्षा अर्थात् –चौथे आरे के व्रत को लेकर पंचम आरे में भी इनकी स्थिति जानना चाहिये। यदि कोई देव इन्हें हरण कर महाविदेह क्षेत्र से अन्यत्र पहुँचा देवे तो उस अपेक्षा इनकी स्थिति सब काल जाननी चाहिये। चारित्र की अपेक्षा जो प्रतिपद्यमानचारित्री है उनको सामायिक एवं छेदोपस्थापनीय चारित्र में स्थित मानना चाहिये, क्यों कि जो मध्यमतीर्थंकर एवं विदेह क्षेत्र में रहे हुए तीर्थंकर के तीर्थ में रहने वाले हैं वे सामायिकचारित्र में, एवं जो प्रथम एव चरमतीर्थंकर के तीर्थवर्ती हैं वे छेदोपस्थापनीय चारित्र में स्थित रहते हैं। जो

સદ્દ્ભાવથી અપેક્ષનુ કથન છે કાળની અપેક્ષા–ઉત્સર્પિણી કાળના ત્રીજા ચોથા આરામા સ્થિતિ માનવામા આવેલ છે આને વ્રતની અપેક્ષાથી જાણુવુ જોઇએ એમ તો જન્મ માત્રની અપેક્ષાથી બીજા આરામા પણુ તેની સ્થિતિ છે અવસર્પિણી કાળમા જન્મની અપેક્ષા ત્રીજા અને ચોથા આરામા, તથા પૂર્વપ્રતિપન્ન વ્રતની અપેક્ષા અર્થાત્ ચોથા આરાના વ્રતને લઇ પાચમા આરામા પણુ એની સ્થિતિ જાણુવી જોઇએ કદાચ કોઈ દેવ આદિ એનુ હરણુ કરી મહાવિદેહ ક્ષેત્રથી બીજે પહોચાડી દે તો એ અપેક્ષા એની સ્થિતિ બધા કાળમા જાણુવી જોઈએ ચારિત્રની અપેક્ષા જે પ્રતિપદ્યમાન ચારિત્રી છે તે સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમા સ્થિત માનવા જોઈએ કેમકે, જે મધ્યમ તીર્થંકર અને વિદેહ ક્ષેત્રમા રહેતા તીર્થંકરના તીર્થમા રહેવાવાળા છે તે સામાયિક ચારિત્રમા, અને જે પ્રથમ એવં ચરમતીર્થંકરના તીર્થવર્તી છે તે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમા સ્થિત રહે છે. જે પ્રતિપન્ન ચારિત્રી છે તેની

यथाख्याते च चारित्रे उपशमश्रेण्याम्। तीर्थतस्तु जिनकल्पिकानां स्थितिर्नियमत स्तीर्थे एव भवति न तु तीर्थे व्यवच्छिन्ने। पर्यायागमवेदाख्या स्थितिभेदा अप्यवगन्तव्याः।

स्थविरकल्पिकानां जिनकल्पिकानां च कल्पो दशविधः-आचेलक्यम् १, औद्देशिकं २, शय्यातरपिण्डत्याग ३, राजपिण्डत्यागः ४, कृतिकर्म ५, महाव्रतम् ६, पुरुषज्येष्ठत्वम् ७, प्रतिक्रमणम् ८, मासकल्प ९, पर्युषणकल्प १० (वर्षाकल्प) श्चेति। तेषु मध्यमतीर्थंकरतीर्थवर्तिनां साधूनां चत्वारः कल्पाः अवस्थिताः नियमेन पालनीया.-शय्यातरपिण्डत्याग १, कृतिकर्म२, महाव्रतम् ३, पुरुषज्यष्ठत्वं४ चेति। इतरे षट् कल्पास्तु तेषामनवस्थिताः।

प्रतिपन्नचारित्री हैं उनकी स्थिति उपशमश्रेणी में सूक्ष्मसांपराय, एवं यथाख्यातचारित्र में होती है। तीर्थ की अपेक्षा जिनकल्पियों की स्थिति नियम से तीर्थ में ही होती है, तीर्थ के व्यवच्छिन्न होने पर नहीं। पर्याय आगम एवं वेद, ये भी स्थिति के भेद हैं।

स्थविरकल्पियों का एवं जिन कल्पियों का कल्प दश प्रकार का है-

१ आचेलक्य, २ औद्देशिक, ३ शय्यातरपिण्डत्याग ४ राजपिंड त्याग, ५ कृतिकर्म, ६ महाव्रत, ७ पुरुषज्येष्ठता ८ प्रतिक्रमण ९ मास कल्प १० पर्युषणकल्प (वर्षाकल्प) इन कल्पो में मध्यमतीर्थकर के तीर्थवर्ती साधुओं के चार कल्प अवस्थित होते हैं-नियम से पालनीय होते हैं। वे चार ये हैं -शय्यातरपिंडत्याग, कृतिकर्म, महाव्रत, पुरुष ज्येष्ठता। बाकी के ६ कल्प उनके लिये अनवस्थित हैं।

સ્થિતિ ઉપશમ શ્રેણીમાં સૂક્ષ્મસાંપરાય એવા યથાખ્યાત ચારિત્રમાં થાય છે તીર્થની અપેક્ષા જીનકલ્પિયોની સ્થિતિ નિયમથી તીર્થમાં જ થાય છે તીર્થના વ્યવચ્છિન્ન થવાથી નહીં પર્યાય આગમ અને વેદ આ પણ સ્થિતિના ભેદ છે

સ્થવિરકલ્પિઓના અને જીનકલ્પિયોના કલ્પ દશ પ્રકારના છે-

૧ આચેલક્ય, ૨ ઔદ્દેશિક ૩ શય્યાતરપિંડત્યાગ, ૪ રાજપિન્ડત્યાગ, ૫ કૃતિકર્મ ૬ મહાવ્રત, ૭ પુરૂષજ્યેષ્ઠતા ૮ પ્રતિક્રમણ ૯ માસકલ્પ, ૧૦ પર્યુષણકલ્પ (વર્ષાકલ્પ) આ કલ્પોમાં મધ્યમતીર્થંકરના તીર્થવર્તી સાધુઓના ચાર કલ્પ અવસ્થિત હોય છે-નિયમથી પાળવાના હોય છે તે ચાર આ છે- શય્યાતરપિન્ડત્યાગ, કૃતિકર્મ, મહાવ્રત, પુરૂષ જ્યેષ્ઠતા. બાકીના ૬ કલ્પ એમને માટે અનવસ્થિત છે

आद्यचरमतीर्थंकरतीर्थवर्तिनां साधूनामेष दशविधः कल्पोऽवस्थित एव। तत्राचैलक्यं द्विविधम्—मुख्यम्, औपचारिकं च। अविद्यमानचैलकत्वरूप मुख्यमाचैलक्यं प्रायशो जिनकल्पिकविशेषाणाम्। औपचारिकमाचैलक्यं स्थविरकल्पिकानाम्, स्थविरकल्पिका हि—कल्पनीयमेषणीय जीर्णं खण्डितं मलिनं तथैव नूतनमपि स्वल्पमूल्यकं वस्त्रं गृह्णन्ति, लोकरूढप्रकारादन्यप्रकारेण च तदासेवन्ते। अतस्ते चेलसद्भावेऽप्युपचारतोऽचेलका व्यपदिश्यन्ते।

प्रथमतीर्थंकर एवं अन्तिमतीर्थंकर के तीर्थ में रहनेवाले जो साधु हैं उनके लिये तो यह १० प्रकार का कल्प अवस्थित ही हैं—अवश्य पालने योग्य ही है। आचैलक्य जो प्रथम कल्प है वह दो प्रकार का है।

१ मुख्य २ औपचारिक, कटिबन्धन—रजोहरण—और सदोरकमुखवस्त्रिका के सिवाय अन्य वस्त्र का परित्याग करना यह मुख्य आचैलक्य है। यह जिनकल्पिक विशेषों के होता है। औपचारिक जो आचैलक्य है वह स्थविरकल्पिकों के होता है। क्यों कि जो स्थविरकल्पी साधु होते हैं वे कल्पनीय, एषणीय, जीर्ण खंडित एव मलिन वस्त्र रखते हैं। जो नवीन वस्त्र भी ले तो वह भी अल्पमूल्य वाला ही लेते हैं। लौकिकजन जिस पद्धति से वस्त्रों का परिधान करते हैं वे उस पद्धति से वस्त्रों का परिधान नहीं करते हैं, किन्तु अन्य प्रकार से ही उन्हें पहिनते हैं। इस लिये चेल के सद्भाव में भी वे अचेलक ही कहे जाते हैं।

પ્રથમ તિર્થંકર અને અતિમ તીર્થંકરના તીર્થમા રહેવાવાળા જે સાધુ છે, તેમને માટે તો આ દશ પ્રકારના કલ્પ અવસ્થિત જ છે—અવશ્ય પાળવા ચોગ્ય જ છે આચૈલક્ય જે પ્રથમ કલ્પ છે તે બે પ્રકારના છે

૧ મુખ્ય, ૨ ઔપચારિક, કટીબધન રજોહરણ અને સદોરકમુખવસ્ત્રિકાના સિવાય અન્ય વસ્ત્રનો પરિત્યાગ કરવો આ મુખ્ય આચૈલક્ય છે, આ જિનકલ્પિક વિશેષોમા હોય છે ઔપચારિક જે આચૈલક્ય છે તે સ્થવિરકલ્પિઓને હોય છે કેમકે, સ્થવિરકલ્પી સાધુ હોય છે તે કલ્પનીય, એષણીય, જીર્ણ, ખડિત અને મલીન, વસ્ત્ર રાખે છે જે નવીન વસ્ત્ર મળે તે પણ ઓછા મૂલ્યનુ હોય તે જ લે છે લૌકિકજન જે પદ્ધતિથી વસ્ત્રોનુ પરિધાન કરે છે એ પદ્ધતિથી તેઓ વસ્ત્ર પરિધાન કરતા નથી પરતુ અન્ય પ્રકારથીજ એને પહેરે છે આ માટે ચૈલના સદ્દભાવમા પણ તે અચૈલક જ કહેવાય છે.

ननु—जीर्णखण्डितादिवस्त्रसद्भावे मुनीनामचेलकत्वे दरिद्रा अपि—अचेलका कथं न कथ्यन्ते ? उच्यते—नवम्यूतसवस्त्रकमहामूल्यकादीनां वस्त्राणामभावे दरिद्राः परिजीर्णादीनि वासांसि धारयन्ति न तु धर्मबुद्ध्या । अतो भावतस्तद्विषयकमूर्छा परिणामस्यानिवृत्तत्वात् परिजीर्णवस्त्रसद्भावे दरिद्राणामचेलकत्वव्यपदेशो न भवति । मुनयस्तु—केनचिद्दीयमानान्यपिमहामूल्यकानि प्रमाणपरिभूतानि वस्त्राणि

शंका—जीर्ण, खण्डित आदि वस्त्रों के सद्भाव में यदि मुनियोंको अचेलक माना जाय तो जो दरिद्री जन हैं, जिनके पास जीर्ण खण्डित आदि वस्त्र हैं वे भी अचेलक कहे जाने चाहिए ? परन्तु वे तो अचेलक नहीं कहे जाते हैं ?

उत्तर—दरिद्री जो जीर्ण शीर्ण आदि वस्त्र धारण करते हैं वे धर्म बुद्धि से नहीं करते हैं किन्तु उन्हें नवीन महामूल्यवाले वस्त्र मिलते नहीं हैं—उनका उनके पास अभाव है—अतः उनके अभाव में उन्हें वे पहिनने पडते हैं परन्तु पहिनना नहीं चाहते, इसलिये वे अचेलक नहीं कहे जाते हैं। क्यों कि उनके भाव से तद्विषयक मूर्च्छापरिणाम की अनिवृत्ति है, इसलिये परिजीर्ण वस्त्र के सद्भाव में दरिद्रियों में अचेलकत्व का व्यवहार नहीं होता है। मुनियो को तद्विषयक मूर्च्छा नहीं है, क्यों कि यदि कोई दाता उन्हें बहुमूल्यवस्त्र प्रदान करता है और वस्त्र यदि प्रमाणोपेत नहीं है—प्रमाण से बहिर्भूत है तो वे उस को ग्रहण नहीं करते हैं, किन्तु जीर्ण खण्डित ही वस्त्र ग्रहण करते हैं। यदि कोई नवीन

શંકા જીર્ણ ખંડિત, આદિ વસ્ત્રોના સદ્ભાવમાં જો મુનિયોને અચેલક માનવામાં આવે તો જે દરિદ્રી જન છે, જેની પાસે જીર્ણ ખંડિત આદિ વસ્ત્ર છે તેને પણ અચેલક કહેવા જોઈએ ? પરંતુ તેને તો અચેલક નથી કહેવામાં આવતા ?

ઉત્તર—દરિદ્રી જે જીર્ણ શીર્ણ વસ્ત્ર ધારણ કરે છે તે ધર્મ બુદ્ધિથી નહીં પરંતુ તેને નવીન સારા મૂલ્યવાળા વસ્ત્રો મળતાં નથી,—એનો એની પાસે અભાવ છે તેથી એના અભાવમાં તેણે તે પહેરવાં પડે છે પરંતુ પહેરવાં ચાહતા નથી. આ માટે તે અચેલક કહેવાતાં નથી. કેમ કે તેને ભાવથી તદ્વિષયક મૂર્છા પરિણામની અનિવૃત્તિ છે. માટે પરિજીર્ણ વસ્ત્રોના સદ્ભાવથી દરિદ્રીયોમાં અચેલકત્વનો વ્યવહાર થતો નથી. મુનિયોને તદ્વિષયક મમતા-મૂર્છા નથી કેમ કે, કોઈ દાતા તેમને બહુમૂલ્ય વસ્ત્રપ્રદાન કરે છે અને તે વસ્ત્ર જો પ્રમાણોપેત નથી હોતું—પ્રમાણથી બહિર્ભૂત હોય છે તો તે તેને ગ્રહણ કરતા નથી. પરંતુ જીર્ણ ખંડિત વસ્ત્ર જ ગ્રહણ કરે છે જો કોઈ

परिवर्जयन्ति, जीर्णखण्डितानि नूतनान्यप्यमहामूल्यकानि वसनानि प्रमाणोपेतान्येव धारयन्ति। तान्यपि श्रुतचारित्रधर्मोपकरणबुद्ध्यैव, न तु तत्र मुनीनां मूर्छापरिणामो भवति। अतस्तेषामचैलकत्वेन व्यपदेशः सम्यगेव।

मध्यमतीर्थकरतीर्थवर्तिना मुनीनामाचेलक्यमनवस्थितम् अतस्तेषां रक्तपीतादि रागरञ्जितमहामूल्यकादिवस्त्रवर्जननियमो नास्ति, ममत्वरहितत्वात् तेषाम्। प्रथमचरमतीर्थंकरतीर्थवर्तिनां मुनीनां तु धर्मबुद्ध्या स्वल्पमूल्यकप्रमाणोपेतश्वेतवस्त्राणामेव धारकत्वादाचेलक्यं भवति।

वस्त्र देता भी हो तो वह यदि अल्पमूल्य वाला एवं प्रमाणोपेत है तो ही लेते हैं। उसका लेना भी वे इसीलिये आवश्यक समझते हैं कि वह उनके श्रुतचारित्ररूप धर्म का उपकरण है। मूर्च्छापरिणाम से उसका वे ग्रहण नहीं करते हैं, क्यों कि उनके तद्विषयक मूर्च्छा का अभाव है। इसलिये मुनियो में अचेलकत्व का व्यवहार वास्तविक ही है।

जो मध्यम तीर्थंकरों के तीर्थवर्ती साधु हैं उनमें अचेलकत्व अनवस्थित है। इसलिये उन्हें लालपीले आदि रंग से रंगे हुए, तथा महामूल्यवाले वस्त्रों के परिवर्जन का कोई नियम नहीं है, क्यों कि ये ममता से रहित होते हैं। प्रथम चरम तीर्थंकर के तीर्थवर्ती मुनियों के तो प्रमाणोपेत तथा स्वल्पमूल्यवाले श्वेतवस्त्रों के परिधान करने का ही नियम है, सो भी उन का ग्रहण केवल धर्मबुद्धि से ही है। मूर्च्छापरिणाम से नहीं, अतः वस्त्रों के सद्भाव में भी इनमें अचेलकता ही है।

નવીન વસ્ત્ર આપે છે તો તે અલ્પમૂલ્યવાળુ અને પ્રમાણોપેત હોય તો જ લે છે. એ લેવાનુ પણ તેઓ એ ખાતર આવશ્યક માને છે કે, એના શ્રુત ચરિત્ર રૂપ ધર્મનુ ઉપકરણ છે મૂર્ચ્છા પરિણામથી તેને એ ગ્રહણ કરતા નથી કેમ કે એનામા એના માટેની ભાવનાનો અભાવ છે આ માટે મુનિયોમા અચેલકત્વનો વ્યવહાર વાસ્તવિક જ છે

જે મધ્યમ તીર્થંકરોના તીર્થવર્તી સાધુ છે એમનામા અચેલકત્વ અનવસ્થિત છે આ માટે તેને લાલ, પીળા આદિ રગથી રગેલા તથા બહુમૂલ્ય વસ્ત્રોના પરિવર્જનનો કોઈ નિયમ નથી કેમ કે એ મમતાથી રહિત હોય છે પ્રથમ ચરમ તીર્થંકરના તીર્થવર્તી મુનિ છે એને તો પ્રમાણોપેત તથા સ્વલ્પ મૂલ્યવાળા શ્વેત વસ્ત્રો પરિધાન કરવાનો જ નિયમ છે અને તે ગ્રહણ કરવાનો નિયમ કેવળ ધર્મ બુદ્ધિથી જ છે મૂર્છા પરિણામથી નહી આથી વસ્ત્રોના સદ્ભાવમા પણ એમનામા અચેલકતા છે જ.

स्थविरकल्पिकानां वस्त्रधारणमाचाराङ्गबृहत्कल्पाद्यागमेषु व्यवस्थितम् (आचाराङ्गसूत्रे द्वितीयश्रुतस्कन्धे चतुर्दशाध्ययने) (बृहत्कल्पसूत्रे तृतीयोद्देशके)।

स्थानाङ्गसूत्रे भगवताऽचेलकस्य पञ्चभिः स्थानैः प्रशस्तत्वं प्रतिबोधितम्, तथाहि—

पंचहिं ठाणेहिं अचेलए पसत्थे भवइ। तं जहा–"अप्पा पडिलेहा, लाघविए पसत्थे, रूवे वेसासिए, तवे अणुण्णाए, विउले इंदियनिग्गहे।"

पञ्चभिः स्थानैः=कारणैः, अचेलकः प्रशस्तः–तीर्थंकरादिभिः प्रशंसित इत्यर्थः। स च जिनकल्पिकविशेषः, स्थविरकल्पिकश्च। तत्र वस्त्राभावादेव जिनकल्पिकवि

स्थविरकल्पियों के लिये वस्त्रों को धारण करने की व्यवस्था का उल्लेख आचारांगसूत्र एवं बृहत्कल्पसूत्र आदि आगमों में पाया जाता है। इसके लिये आचारांगसूत्र द्वितीय श्रुतस्कन्ध का १४ वां अध्ययन देखना चाहिये। तथा बृहत्कल्पसूत्र का तृतीय उद्देश देखना चाहिये।

स्थानाङ्गसूत्रमें भगवान् ने पांच कारणों को लेकर अचेलकता को प्रशस्त प्रतिबोधित की है, जैसे—

"पंचहिं ठाणेहिं अचेलए पसत्थे भवइ। तं जहा–अप्पा पडिलेहा १, लाघविए पसत्थे २, रूवे वेसासिए ३, तवे अणुण्णाए ४, विउले इंदियनिग्गहे ५॥"

पांच कारणों से भगवान् ने अचेलकता की प्रशंसा की है। जिन कल्पिविशेषों में जो अचेलकता कही गई है वह वस्त्र के अभाव से

સ્થવિરકલ્પીઓને માટે વસ્ત્રોને ધારણ કરવાની વ્યવસ્થાનો ઉલ્લેખ આચારાંગસૂત્ર અને બૃહત્કલ્પસૂત્ર આદિ આગમોમાં જોવી શકાય છે અને માટે આચારાંગસૂત્ર બીજા શ્રુતસ્કંધના ૧૪ મા અધ્યયનને જોઈ લેવુ જોઈએ. તથા બૃહત્કલ્પસૂત્રના ત્રીજા ઉદ્દેશને જોઈ લેવો જોઈએ

સ્થાનાંગસૂત્રમાં ભગવાને પાંચ કારણોને લઈ અચેલકતાને પ્રશસ્ત પ્રતિબોધિત કરેલ છે

પંચહિં ઠાણેહિં અચેલએ પસત્થે ભવઇ। તં જહા અપ્પા પડિલેહા ૧ લાઘવિએ પસત્થે ૨ રૂવે વેસાસિએ ૩ તવે અણુણ્ણાએ ૪ વિઉલે ઇંદિયનિગ્ગહે ૫॥

પાંચ કારણોથી ભગવાને અચેલકતાની પ્રશંસા કરેલ છે જીનકલ્પી વિશેષોમાં જે અચેલકતા કહેવામાં આવી છે તે વસ્ત્રના અભાવથી જ

शेषोऽचेलकः, स्थविरकल्पिकस्तु अल्पमूल्यसप्रमाणजीर्णमलिनवसनत्वादिति विशेषः। तानि स्थानानि प्रदर्शयति—

'तं जहा' इत्यादि। 'अप्पा पडिलेहा' अल्पा प्रत्युपेक्षा प्रतिलेखनीयस्य वस्त्रस्यालपत्वात्, अल्पप्रतिलेखनया स्वाध्यायादेरन्तरायो न भवतीति भावः। तथा 'लाघविए पसत्थे' लाघविकं प्रशस्तम्—लघोर्भावो लाघवं तदेव लाघविकम्, यद् वस्त्रस्य परिमाणतो मूल्यतः संख्यया चाल्पतरत्वाल्लघुत्वं, तदेव द्रव्यतो लाघवम्, भवतोऽपि तत्र रागाद्यभावादित्यचेलकस्य लाघविकं प्रशस्तम्—अनवद्यम्। 'रूवे वेसासिए' रूपं वैश्वासिकम्—तत्र रूपं—वेषः, तच्च साधूनां मुखवद्धश्वेत

ही कही गई है। तथा स्थविरकल्पियों में जो अचेलकता कही गई है वह केवल अल्पमूल्यवाले प्रमाणोपेत जीर्ण, मलिन वस्त्रों के ग्रहण करने की अपेक्षा से कही गई है। यह बात तीर्थंकरों की परम्परा से प्रशंसित होती हुई चली आ रही है। कल्पित नहीं है। वे पांच स्थान-कारण ये हैं—अल्पप्रतिलेखना—प्रतिलेखनीय वस्त्रों की अल्पता से प्रति लेखना भी अल्प ही होगी—अल्पसमयसाध्य होगी, इस से स्वाध्याय आदि में अन्तराय नहीं आ सकती है। इस अपेक्षा अचेलकता प्रशस्त कही गई है। १। इसी तरह लाघव की अपेक्षा भी अचेलकता प्रशस्त कही गई है, क्यों कि वस्त्रों में जो लघुता है वह परिमाण, मूल्य एवं संख्या की अपेक्षा से है। यह द्रव्य की अपेक्षा लघुता है। भाव की अपेक्षा लघुता उनमें साधु के रागादिक का अभाव है।२। वैश्वासिक रूपकी अपेक्षा अचेलकता इसलिये प्रशंसित हुई है कि जब कोई ऐसा

કહેવામા આવી છે તથા સ્થવિરકલ્પિયોમા જે અચેલકતા કહેવામા આવી છે તે કેવળ અલ્પમુલ્યવાળા પ્રમાણોપેત જીર્ણ, મલીન વસ્ત્રોને ગ્રહણ કરવાની અપેક્ષાથી કહેવામા આવેલ છે આ વાત તીર્થંકરોની પરપરાથી પ્રશસિત થતી ચાલી આવેલ છે કલ્પિત નથી. આ પાચ સ્થાન—કારણ આ છે અલ્પપ્રતિલેખના પ્રતિલેખનીય વસ્ત્રોની અલ્પતાથી પ્રતિલેખના પણ અલ્પ જ થશે અલ્પ સમય સાધ્ય થશે આથી સ્વાધ્યાય આદિમા અતરાય આવી શકતો નથી આ અપેક્ષાથી અચેલકતા પ્રશસ્ત કહેવામા આવેલ છે (૧) આ રીતે લાઘવની અપેક્ષા પણ અચેલકતા પ્રશસ્ત રહી છે. કેમ કે, વસ્ત્રોમા જે લઘુતા છે તે પરિણામ મૂલ્ય અને સખ્યાની અપેક્ષાથી છે આ દ્રવ્યની અપેક્ષા લઘુતા છે ભાવની અપેક્ષા આ લઘુતામા સાધુના રાગાદિકનો

નીય થઈ

सदोरकमुखवस्त्रिकं परिहितश्वेतचोलपट्टकं परिधृतश्वेतप्रावरणं परिधृतरजोहरणं, भिक्षापात्रीसमावृतपात्रहस्तम् अनावृतमस्तकम्, पादत्राणरहितचरणम्, ईर्यादिपञ्चसमितिसमितं गुप्तित्रयगुप्तम्, जिनकल्पिकानां तु-मुखबद्धश्वेतसदोरकमुखवस्त्रिकं परिगृहीतरजोहरणं, कटिबन्धनवस्त्रं च। एतादृशं साधूनां रूपं वैश्वासिकं=जनानां विश्वासजनकं भवति निःस्पृहतासूचकत्वात्। तथा 'तवे अणुण्णाए' तपः अनुज्ञातं=तपः सकलेन्द्रियसंगोपनरूपम् अनुज्ञातं=जिना

वेष देखता है कि "मुख पर सफेद दोरासहित मुखवस्त्रिका बंधी हुई है, सफेद चोलपट्टा पहिरा हुआ है, सफेद चादर ओढी हुई है, रजोहरण धारण किया हुआ है, भिक्षापात्री–झोली–से ढंके हुए पात्र हाथ में हैं, मस्तक खुला हुआ है, पैरों में पगरखी मोजा आदि नहीं है, ईर्या समिति आदि पांच समितियों से युक्त हैं, तीन गुप्तियों से गुप्त हैं" यही साधु का वेष है और इस वेष वाला "यह साधु है" ऐसा शीघ्र ही समझाजाता है, तथा जिनकल्पियों का यह वेष है कि वे अपने मुख पर दोरे से सफेद मुखवस्त्रिका बांधे रहते हैं, रजोहरण लिये रहते हैं और कटिबंधन वस्त्र रखते हैं। जब कोई इस वेषको देखता है देख कर वह यह समझ जाता है कि यह जिनकल्पि साधु है। इस प्रकार का यह साधु का वेष लोगों में विश्वासजनक होता है और यह इसलिये होता है कि यह वेष निःस्पृहता का सूचक होता है।३। तप की अपेक्षा यह अचेलकता इसलिये प्रशंसित हुई है कि इसमें सकल इन्द्रियों का

છે કે જ્યારે કોઈ એવો વેશ જુએ છે 'મુખ ઉપર દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા બાંધેલ છે સફેદ ચોલપટ્ટો પહેરેલ છે. સફેદ ચાદર ઓઢેલ છે રજોહરણ ધારણ કરેલ છે ભિક્ષા માટેના પાત્ર ઝોળીમાં ઢંકાયેલ હાથમાં છે મસ્તક ખુલ્લું છે પગમાં પગરખાં મોજા આદિ નથી ઈર્યા સમિતિ આદિ પાંચ સમિતિઓથી યુક્ત છે. ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત છે" સાધુનો આજ વેશ છે. અને આવા વેશવાળા આ સાધુ છે એવું તુરત જ સમજાઈ જાય છે તથા જીનકલ્પિઓનો એ વેષ છે કે તે પોતાના મોઢા ઉપર દોરાથી સફેદ મુખવસ્ત્રિકા બાંધે છે રજોહરણ રાખે છે અને કટિબંધન વસ્ત્ર રાખે છે. એને જોતાની સાથે જ જોનાર સમજી જાય છે કે એ જીનકલ્પિ સાધુ છે આ પ્રકારનો સાધુનો વેષ લોકોમાં વિશ્વાસ જનક હોય છે. અને તે એ માટે કે, આ વેષ નિસ્પૃહતાનો સૂચક હોય છે (૩) તપની અપેક્ષા આ અચેલકતા એ માટે પ્રશસનીય બની છે કે જેમાં સકલ ઇંદ્રિયોના સંગોપન

नुमतं भवति। तथा-'विउले इंदियनिग्गहे' विपुलः=महान, इन्द्रियनिग्रहो भवति, उपकरणं विना स्पर्शनप्रतिकूलशीतवातातपादिसहनात्।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

आसीद्दशपुरनाम्निनगरे सोमदेवनामा ब्राह्मणः। तस्य जिनाज्ञाराधिका रुद्र-सोमानाम्नी भार्याऽभवत्। तस्यां भार्याया सोमदेवस्य द्वौ पुत्रौ जातौ। तत्र ज्येष्ठ आर्यरक्षितनामकः, द्वितीयः फल्गुरक्षितनामकः। आर्यरक्षितः पितुः संनिधौ शास्त्र-मधीत्याधिकविद्यालाभार्थं पाटलिपुत्रनगरं गतः। तत्र तेन साङ्गोपाङ्गाश्चत्वारो वेदा अधीताः, चतुर्दशविद्यास्थानानि गृहीतानि। ततोऽसौ दशपुर नगर समायातः।

संगोपनरूप तप जिनेन्द्र भगवान् का अनुज्ञात है।४। तथा इसमें महान् इन्द्रिय निग्रह होता है, क्यों कि उपकरण के विना स्पर्शन इन्द्रिय के प्रतिकूल शीत वात आतप आदि का सहन होता है। इससे इन्द्रियां काबू में रहती हैं।

दृष्टान्त—दशपुर नामके नगर में एक सोमदेव नाम का ब्राह्मण था। उसकी पत्नी का नाम रुद्रसोमा था। यह जिनेन्द्र भगवान् की आज्ञा की आराधिका थी। सोमदेव के दो पुत्र थे। जेठे पुत्र का नाम आर्यरक्षित था और छोटे पुत्र का नाम फल्गुरक्षित। आर्यरक्षित पिता के पास शास्त्रों का अध्ययन करके अधिक विद्या की प्राप्ति की अभिलाषा से दशपुर से पाटलिपुत्र नगर को रवाना हुआ। वहां पहुँचकर इस ने सांगोपांग चारों वेदों का एवं १४ चौदह विद्याओं का खूब अध्ययन किया। जब यह पटु बन चुका तब वहां से वापिस दशपुर नगर को

---

૩૫ તપ જીનેન્દ્ર ભગવાનથી અનુજ્ઞાત છે (૪) તથા તેમા મહાન ઇદ્રિય નિગ્રહ થાય છે કેમ કે ઉપકરણ વગર સ્પર્શન ઇદ્રિયને પ્રતિકૂલ શીતવાત, આતપ, આદિ સહેવા પડે છે, આનાથી ઇદ્રિયો કાબુમા રહે છે

દષ્ટાત—દશપુર નામના નગરમા એક સોમદેવ નામનો બ્રાહ્મણ હતો, તેની સ્રીનુ નામ રૂદ્રસોમા હતુ. તે જીનેન્દ્ર ભગવાનની આજ્ઞાની અરાધિકા હતી સોમદેવને બે પુત્રો હતા મોટા પુત્રનુ નામ આર્યરક્ષિત અને નાના પુત્રનુ નામ ફલ્ગુરક્ષિત હતું આર્યરક્ષિત પિતાની પાસે શાસ્રોનુ અધ્યયન કરીને અધિક વિદ્યાપ્રાપ્તિની અભિલાષાથી દશપુરથી પાટલીપુત્ર રવાના થયો, ત્યા પહોચીને તેણે સાગોપાગ ચારે વેદોનુ અને ચૌદ વિદ્યાનુ ખૂબ [illegible] પોતાને

समागतनरेशस्तं नगरसमीपे समागतं विज्ञाय तदभिमुखं गत्वा गजोपरि समुपवेश्य बहुसंमानपुरस्सरं नगरे प्रावेश्य तस्य रूप्यस्वर्णमणि प्रभृतिभिः प्राभृतैः संमानं कृतवान्। एवं तन्नगरनिवासिभिः प्रवेशोत्सवं कृत्वा संमानितः स्वगृहमागतः पितरौ प्रणतवान्। प्राप्तविद्यं लोकसंमानितमार्यरक्षितं विलोक्य पिताऽतीव हृष्टो जातः, किन्तु माता हर्षं न दर्शितवती। आर्यरक्षितस्तदा मातरमप्राप्तहर्षां दृष्ट्वा प्राह—हे मातः! किमिदानीं मदवलोकनेन हृष्टा न भवसि? सा प्राह—किमनेन

ओर प्रस्थान किया। दशपुर के राजा को जब इसके आने का समाचार मिला तो उसने इसके स्वागत की खूब तैयारी की। जब आर्यरक्षित आते २ नगर के समीप पहुँचा तो राजा इन्हें नगर में प्रवेश कराने के लिये इसके संमुख गया। हाथी पर बैठा कर बहुत सन्मानपूर्वक राजा ने इसको नगर में प्रवेश कराया। रूप्य, सुवर्ण और मणि आदि के नजराने से राजा ने इसका खूब सत्कार किया। इसी तरह नगरनिवासियों ने भी राजा का साथ दिया। सब से अच्छी तरह संमानित होकर आर्य रक्षित अपने घर पर आया। मातापिता को नमस्कार किया। विद्या की प्राप्ति से राजा तथा अन्य नगर निवासियों द्वारा संमानित अपने पुत्र को देखकर पिता तो चित्त में बहुत ही हर्षित हुआ, परन्तु माता ने इस विषय में अपना हर्ष नहीं प्रकट किया। जब आर्यरक्षितने अपनी माता की इस प्रकार परिस्थिति देखी तो वह बोला हे माता! क्या बात है तुम्हें क्यों नहीं इस समय मेरी इस परिस्थिति के अवलोकन से हर्ष

ગામ તરફ આવ્યો. દશપુરના રાજાને જ્યારે તેના આવવાના સમાચાર મળ્યા ત્યારે તેણે તેના સ્વાગતની ખૂબ તૈયારી કરી. આર્યરક્ષિત જ્યારે નગરની સમીપ પહોંચ્યો, તે સમયે રાજા તેને નગરમાં પ્રવેશ કરાવવા તેની સામે ગયા. હાથી ઉપર બેસાડીને ઘણાજ સન્માન પૂર્વક રાજાએ તેનો નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. રૂપુ સોનુ વિગેરેના નજરાણાથી રાજાએ તેનો ખૂબ સત્કાર કર્યો. આ રીતે નગર નિવાસીઓએ પણ રાજાને સાથ આપ્યો. સારી રીતે આદર સત્કાર મેળવીને આર્યરક્ષિત પોતાને ઘેર પહોંચ્યો. માતા પિતાને નમસ્કાર કર્યો. વિદ્યાની પ્રાપ્તિથી રાજા તથા અન્ય નગરવાસીઓથી સન્માનિત પોતાના પુત્રને જોઈ પિતા તેના દિલમાં ખૂબ જ હર્ષિત બન્યા, માતાએ આ વિષયમાં પોતાનો હર્ષ પ્રગટ કર્યો નહીં ત્યારે આર્યરક્ષિતે માતાની આ પ્રકારની સ્થિતિ જોઈ તો તે બોલ્યો કે હે માતા! શું કારણ છે કે તમે આ

जीवघातादिहेतुकेन बहुशास्त्राध्ययनेन ? किं त्वया दृष्टिवादः पठितः ? येन मम हर्षः स्यात्। मातुरेतद् वचनं श्रुत्वाऽऽर्यरक्षितः पृच्छति-क्वास्ति दृष्टिवादः ? जनन्या निगदितम्-इक्षुवाटकनामके ग्रामे विद्यमानस्य तोसलिपुत्राचार्यस्य समीपेऽस्ति, तदासेवनया तदाज्ञापरिपालनया तत्संनिधौ दृष्टिवादोऽभ्यसनीयः। आर्यरक्षितेनोक्तम्——हे मातः ! श्वस्तत्राहं गमिष्यामि दृष्टिवादपठनार्थम्। रात्रौ सुप्तो-

---

हो रहा है। पुत्र के वचन सुनकर माताने कहा कि बेटा ! मुझे जो हर्ष नहीं उमड़ रहा है उसका कारण यह है कि तुम्हें जीवघात की हेतुभूत अनेक वेदादि शास्त्रों की इस पढ़ाई से क्या लाभ ? बेटा ! तुम हमें यह बतलाओं कि क्या तुमने दृष्टिवाद का भी अध्ययन किया है ? मुझे तो तभी हर्ष हो सकता है कि जब तुम दृष्टिवाद का ज्ञाता हो जावो। जननी के इस प्रकार के वचन सुनकर आर्यरक्षित ने माता से पूछा मातः ! जिसके लिये तुम मुझे पढने के लिये कह रही हों वह दृष्टिवाद शास्त्र कहां है। माता ने कहा-सुनो ! इक्षुवाटक नाम का एक ग्राम है। उस में तोसलिपुत्र नामके एक आचार्य ठहरे हुए हैं, उनके पास यह शास्त्र है सो तुम वहां जाओ और उनकी खूब सेवा करो तथा उनकी आज्ञानुसार रहो तो वे तुम्हें इस शास्त्र का अध्ययन करा देंगे। आर्यरक्षित ने माता के ये सीखभरे वचन सुनकर कहा-मातः ! मैं कल उनके समीप इस शास्त्र का अध्ययन करने के लिये जाऊँगा। रात्रि में

સમયે મારી આ પ્રકારની સ્થિતિથી હર્ષિત થતા નથી ? પુત્રનુ વચન સાભળીને માતાએ કહ્યુ, કે હે પુત્ર ! મને હર્ષ થતો નથી તેનુ કારણુ એ છે કે, જીવનઘાતના હેતુભૂત અનેક વેદાદિ શાસ્ત્રો ભણવાથી તને શું લાભ થશે ? બેટા ! તું મને એ તો બતાવ કે તે દૃષ્ટિવાદનુ પણુ અધ્યયન કર્યું છે ? મને ત્યારે જ હર્ષ થાય કે જ્યારે તુ દૃષ્ટિવાદનો જ્ઞાતા બને માતાનું આ પ્રમાણેનુ વચન સાભળીને આર્યરક્ષિતે માતાને પૂછ્યુ, માતા ! તુ મને જે ભણવાનુ કહે છે તે દૃષ્ટિવાદ શાસ્ત્ર કયા છે ? માતાએ કહ્યુ, સાભળ ! એક ઈક્ષુવાટક નામનુ ગામ છે, તેમા તોસલી પુત્ર નામના એક આચાર્ય વિચરે છે તેમની પાસે આ શાસ્ત્ર છે, જેથી તુ ત્યા જા અને તેની ખૂબ સેવા કર તથા એની આજ્ઞાનુસાર રહે તો તેઓ તને આ શાસ્ત્રનુ અધ્યયન કરાવી દેશે. આર્યરક્ષિતે માતાનું આવુ હિતવાળુ વચન સાભળીને કહ્યુ, મા ! હુ આવતી કાલે આ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવા માટે તેમની પાસે જઈશ, રાત્રે જ્યારે આર્યરક્ષિત સુવા

स्थितेन तेन मनसैवं चिन्तितम्-दृष्टिवादनाम्नैव तस्य शास्त्रस्य तत्त्वज्ञानबोधकत्वं ज्ञायते। ततोऽसौ प्रभाते प्रस्थितः। मार्गे दशपुरनगरनिकटवर्तिग्रामनिवासी पितृसुहृद् ब्राह्मणः सार्धनवेक्षुदण्डान् गृहीत्वा समागच्छन् मिलितः। स आर्यरक्षितं दृष्ट्वा परस्परं कुशलप्रश्नं कृत्वाऽवदत्-एते मया सार्धनवसंख्यका इक्षवो भवदर्थमानीताः, गृहाणु भवान्। आर्यरक्षितो वदति-इदमिक्षुरूपं प्राभृतं मम मातुर्हस्ते भवताऽर्पयित्वा कथनीयम्-एते इक्षवो मयाऽऽर्यरक्षिताय समानीताः, तेन तुभ्यं प्रेषिताः, इति। कथितं च-अहमेव मार्गे प्रथमं मिलित', इत्यपि तदग्रे कथनीय

आर्यरक्षित सोने के लिये अपने स्थान पर गया और शांति से सो गया। जब वह उठा तो उसने विचार किया-माता ने जो कुछ कहा है वह बिलकुल ठीक है, कारण कि वह शास्त्र तत्त्वज्ञान का बोधक है यह बात तो उसके नाम से ही ज्ञात होती है। प्रातःकाल होते ही वह घर से इक्षुवाटक ग्रामकी ओर चल दिया। मार्ग में इस को दशपुर नगर के पास के ग्राम में रहने वाला एक ब्राह्मण जो इनके पिता का मित्र था मिला। वह ९॥ साढे नौ इक्षु दण्डों को लेकर आ रहा था। कुशल प्रश्न के बाद उसने आर्यरक्षित से कहा कि भाई! ये ९॥ साढे नौ इक्षुदंड मैं आप के लिये ही लाया हूं-अतः आप इन्हें लीजिये। आर्यरक्षित ने कहा ठीक है आप इस भेंट को मेरी माता के हाथ में देकर कहना कि ये ९॥ साढे नौ इक्षुदंड मैं आर्यरक्षित के लिये लाया था। वे मुझे मार्ग में मिल गये हैं। उन्हों ने ही ये तुम्हारे पास भेजे हैं। और

માટે પોતાના સ્થાન ઉપર ગયો અને શાંતિથી સુઈ ગયો. જ્યારે તે ઉઠયો ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે માતાએ જે કાંઈ કહ્યું છે તે અક્ષરશઃ સત્ય છે કારણ કે તે શાસ્ત્ર તત્વજ્ઞાનનો બોધ આપનાર છે એ હકિકત તેના નામ ઉપરથી જ જણાઈ આવે છે સવાર થતા તે ઘરથી બહાર નીકળી ઇક્ષુવાટક ગામની તરફ ચાલતો થયો માર્ગમાં તેને દશપુરનગરની પાસેના ગામમાં રહેવા વાળો અને પોતાના પિતાનો મિત્ર એક બ્રાહ્મણ મળી ગયો તે બ્રાહ્મણ હાથમાં ૯॥ ઇક્ષુદંડ લઈને આવતો હતો કુશળ સમાચાર પૂછયા બાદ તેણે આર્યરક્ષિતને કહ્યું કે ભાઈ! આ ૯॥ ઇક્ષુદંડ તારા માટે જ લાવ્યો છું માટે તું તેનો સ્વીકાર કર. આર્યરક્ષિતે કહ્યું, ઠીક છે આપ આ દંડ મારી માતાના હાથમાં આપીને કહેજો કે હું આ ૯॥ ઇક્ષુદંડ આર્યરક્ષિત માટે લાવ્યો હતો, તે મને માર્ગમાં મળ્યો હતો અને તેણે આ દંડ તમને આપ

मिति। अथासौ तद्वचनात्तथैव कृतवान्। ततो माताऽतीव हृष्टा तुष्टा प्रजाता, चिन्तयति च। मार्गे सार्धनवसंख्यका इक्षवो मिलिता अतोऽसौ सार्धनवपूर्वाणि अध्येष्यते। आर्यरक्षितोऽपि शुभं शकुनं मत्वेक्षुवाटकं गतः। उपाश्रये प्रविश्य तोसलिपुत्राचार्यस्य वन्दनं कृत्वा तत्रोपविष्टः। तोसलिपुत्राचार्येण पृष्टम्—तव किं नाम?, किं च प्रयोजनम्?। आर्यरक्षितेन स्वनाम कथयित्वा प्रयोजनं कथितम्—दृष्टिवादमध्येतुमहमत्रागतोऽस्मि, मामध्यापयन्तु दृष्टिवादं भवन्तः। आचार्यः

यह भी कहना कि मार्ग में उनको पहले पहल मैं ही मिला था। आर्यरक्षित के वचनानुसार उस ब्राह्मण ने वैसा ही किया। माता ने ९॥ साढे नौ इक्षुदंड प्राप्तकर इस शकुनसे ऐसा अनुमान लगाया कि इसे जो ये ९॥ साढे नौ इक्षुदंड मार्ग में चलते समय मिले हैं उससे ऐसा ही ज्ञात होता है कि यह ९॥ साढे नौ पूर्वो का अध्ययन कर सकेगा। आर्यरक्षित ने भी "इनकी प्राप्ति शुभ शकुन स्वरूप है" ऐसा जानकर बडे आनंद के साथ इक्षुवाटक की ओर अधिक तेजी से चलने लगा। वहाँ पहुँचते ही वह उपाश्रय में गया। तोसलिपुत्र आचार्य को वंदन कर फिर वहीं बैठ गया। आचार्यश्री ने पूछा तुम्हारा क्या नाम है? यहां किस प्रयोजन से आये हो।? आर्यरक्षित ने अपना नाम कह कर प्रयोजन भी स्पष्ट कर दिया। आचार्यश्री ने जब यह जाना कि "यह दृष्टिवाद के अध्ययन के लिये यहां आया है" तब आचार्यश्री ने उससे कहा कि

વાનુ કહ્યુ છે અને એ પણ કહેજો કે માર્ગમા એને પહેલવહેલો હુ જ મળ્યો હતો. આર્યરક્ષિતના વચનાનુસાર તે બ્રાહ્મણે તેવુ જ કર્યું માતાએ ૯ા। ઈક્ષુદંડ પ્રાપ્ત કરી એ શુકનથી એવુ અનુમાન લગાવ્યું કે, તેને જે આ ૯ા। ઈક્ષુદંડ રસ્તામા ચાલવા સમયે મળેલ છે એથી એવુ જ્ઞાત થાય છે કે, સાડાનવ પૂર્વનુ અધ્યયન કરી શકશે આર્યરક્ષિતે પણ આની પ્રાપ્તિ શુભ શુકન સ્વરૂપ છે તેવું જાણીને ઘણા આનંદની સાથે ઇક્ષુવાટકની તરફ ઝડપથી ચાલવા માડ્યુ ત્યા પહોચતા જ તે ઉપાશ્રયમા ગયો તોસલીપુત્ર આચાર્યને વદન કરી ત્યાં બેસી ગયો આચાર્યશ્રીએ તેને પૂછ્યુ, તમારૂ નામ શું છે? શું કારણથી અહિં આવ્યા છો? આર્યરક્ષિતે પોતાનુ નામ આપીને આવવાનુ પ્રયોજન જણાવી દીધુ. આચાર્યશ્રીએ જ્યારે એવુ જાણ્યુ કે, "આ દૃષ્ટીવાદના અધ્યયન માટે અહિં આવેલ છે ત્યારે આચાર્યશ્રીએ તેને કહ્યુ કે, દૃષ્ટિવાદનુ અધ્યયન જ્યારે

मात्-यदि ममान्तिके प्रव्रज्यां गृह्णासि, तर्हि त्वां दृष्टिवादमध्यापयामः। आर्यर क्षितेन प्रव्रज्याग्रहणं स्वीकृतम्, तदनन्तरमसौ श्रावकेण दत्तं साधुवेषयोग्यं सदो रकमुखवस्त्रिका-रजोहरणवस्त्रपात्रादिकं लब्ध्वा साधुवेषेण मातुरनुमत्या च प्रव्रजितः सआचार्यस्य समीपे एकादशाङ्गानि सोपाङ्गानि पठित्वा दृष्टिवादस्य प्रथमं परिक र्माख्यं द्वितीयं सूत्राख्यमध्ययनमधीतवान्। अथातः परं दृष्टिवादं पठितुं तोसलि-पुत्राचार्याज्ञया स वज्रस्वामिसमीपं गन्तुकामः पथि गच्छन्नवन्त्यां भद्रगुप्ताचार्य स्यान्त्यक्रियारूपां निर्यापनां कृतवान्। तेन चान्त्यसमये प्रोक्तम्-त्वया रात्रौ

दृष्टिवाद का अध्ययन हम तुम को तब ही करायेंगे कि जब तुम मेरे पास दीक्षा धारण करोगे। आर्यरक्षित ने दीक्षाग्रहण करना मंजूर कर लिया। माताने उन्हें दीक्षा लेने की अनुमति पहले दे दी थी। आर्यरक्षितने मुनिदीक्षा धारण कर ली। श्रावकों ने मिलकर उनके लिये मुनिवेष के योग्य सदो रक मुखवस्त्रिका एवं रजोहरण तथा वस्त्रपात्रादिक प्रदान किये। आचार्य के पास रह कर आर्यरक्षित ने उपाङ्गसहित ग्यारह अंगों का अध्ययन कर दृष्टिवाद का प्रथम परिकर्म नाम का अध्ययन तथा द्वितीय सूत्र नाम का अध्ययन पढ़ लिया। अवशिष्ट दृष्टिवाद को पढ़ने के लिये फिर वे वहां से तोसलिपुत्राचार्य की अनुमति से वज्रस्वामी के समीप जाने को इच्छुक हुए। जब वे उनके पास जा रहे थे तो मार्ग में इन्हें उज्जैनी नगरी आई। वहां उस समय भद्रगुप्ताचार्य की उन्होंने अन्त्य-क्रिया रूप निर्यापना की। आचार्यने अंत समय में इनसे यह कहा कि

तमे मारी पासे दीक्षा धारण करशो त्यारे ज कराववामां आवशे. आर्यरक्षिते दीक्षा ग्रहण करवानुं स्वीकार्युं, माताए पण तेने दीक्षा लेवानी अनुमति पहेलांथी आपी, हती. आर्यरक्षिते मुनिदीक्षा धारण करी. श्रावकोए मळीने तेने माटे मुनिवेषने योग्य सदोरकमुखवस्त्रिका रजोहरण तथा वस्त्रपात्रादिक प्रदान कर्यां आचार्यनी पासे रहीने आर्यरक्षिते उपांग सहित अग्यार अंगोनुं अध्ययन करी दृष्टिवादनुं प्रथम परिकर्म नामनुं अध्ययन तथा द्वितीय सूत्र नामनुं अध्ययन शीखी लीधुं आगळना दृष्टिवा-दने शीखवा माटे पछी ते त्यांथी तोसलीपुत्राचार्यनी अनुमतिथी वज्रस्वामी समीप जवा माटे इच्छा करी. ज्यारे ते तेनी पासे जई रह्या हता त्यारे वचमां मार्गमां उज्जैनि नगरी आवी. त्यां ए समये भद्रगुप्ताचार्यनी अन्त्यक्रिया रूप निर्यापना करी. आचार्ये अंत समये तेने ए कह्युं के तमे रात्रीमां वज्र-

वज्रस्वामिना सह न स्थातव्यम् यतस्तेन सह रात्रौ संवसन् म्रियते। एतद्वचन हृदि निधाय स ततो निर्गत्यावन्तीनगर्या अदूर एव ग्रामाद् बहिरुद्याने रात्रौ स्थितः। वज्रस्वामिना रात्रिशेषे स्वप्नो-दृष्टः केनचिदागन्तुकेन शिष्येण मत्पात्रस्थ सावशेष पयः पीतमिति। अथार्यरक्षितः प्रभाते क्वचिदन्यस्मिन्नुपाश्रये वसतिं कृत्वा वन्दनार्थं वज्रस्वामिनोऽन्तिकं गतः। तदानीं स वज्रस्वामी रात्रिशेषदृष्टं स्वप्नं चिन्तयन्नासीत्। वज्रस्वामिना कुशलप्रश्नानन्तर रात्रावन्यत्रावस्थानस्य कारणं पृष्टम् आर्यरक्षितः प्राह-भद्रगुप्ताचार्यस्यानुशासनादहमन्यस्मिन्नुपाश्रये निवसामि, वज्रस्वामी तु तदा पूर्वं निजोपयोगं दत्त्वा आर्यरक्षितकृतस्य रजन्यामन्यत्रोपाश्रयेऽ

तुम रात्रि में वज्रस्वामी के साथ नहीं रहना, क्यों कि रात्रि में उनके साथ रहने वाले की मृत्यु हो जाती है। आचार्य के इन वचनों को हृदय में रखकर वे वहां से निकले और जाकर पास के किसी ग्राम के बाहिर उद्यान में रात्रि में ठहर गये। उधर वज्रस्वामीने रात्रिके शेषभांग में एक ऐसा स्वप्न देखा, कि किसी आनेवाले शिष्य ने मेरे पात्र का सावशिष्ट (कुछ बाकी रखकर) क्षीरको पी लिया है। इधर आर्यरक्षित प्रभात काल में किसी अन्य उपाश्रयमें अपने उपकरण रखकर एवं स्थान निश्चित कर वंदना निमित्त वज्रस्वामी के पास पहुँचे। उस समय वज्रस्वामी रात्रि के शेष-भाग में दृष्ट स्वप्न का विचार करने में मग्न हो रहे थे। वज्रस्वामी ने कुशलप्रश्न के बाद रात्रि में अन्यत्र ठहरने का कारण आर्यरक्षित से पूछा, आर्यरक्षित ने कहा कि मैं भद्रगुप्ताचार्य के अनुशासन से अन्य उपाश्रय में ठहर गया हूं। उस समय वज्रस्वामी ने अपने उपयोग के बलसे

સ્વામીની સાથે રહેશો નહી કારણ કે, રાત્રે તેની સાથે રહેવાવાળાનુ મૃત્યુ થાય છે આચાર્યના આ વચનને હૃદયમા રાખીને ત્યાથી નીકળી પાસેના કોઈ ગામે બહાર બગીચામા રાત્રી રોકાયો આ તરફ વજ્રસ્વામીએ રાત્રીના છેલ્લા પ્રહરે એક એવુ સ્વપ્ન દેખ્યુ કે, કોઈ આવી રહેલા શિષ્યે મારા પાત્રમાથી સાવશિષ્ટ(કઈક બકી રાખીને) ખીર પીઈ લીધેલ છે આ તરફ આર્યરક્ષિત પ્રભાતકાળમા કોઈ બીજા ઉપાશ્રયમા પોતાનુ ઉપકરણ રાખીને અને સ્થાન નિશ્ચિત કરીને વદના નિમિત્ત વજ્રસ્વામી પાસે પહોચ્યો એ સમયે વજ્રસ્વામી રાત્રીના છેલ્લા પ્રહરે જોયેલા સ્વપ્નનો વિચાર કરવામા મગ્ન હતા વજ્રસ્વામીએ કુશળ પ્રશ્ન બાદ રાત્રીમા બીજા સ્થળે રોકાવાનુ કારણ આર્યરક્ષિતને પૂછ્યુ આર્યરક્ષિતે કહ્યુ કે હુ ભદ્રગુપ્તાચાર્યના અનુશાસનથી બીજા ઉપાશ્રયમા રોકાયો છુ. તે સમયે વજ્રસ્વામીએ પોતાના ઉપયોગના બળથી "આર્યરક્ષિતનુ બીજા ઉપાશ્રયમા રાત્રે

वस्थानस्य कारणं ज्ञात्वाऽब्रवीत्-युक्तमेवदुक्तं भद्रगुप्ताचार्येणेति। अथार्यरक्षितेन वज्रस्वामिसन्निधौ नव पूर्वाणि पठितानि, दशमपूर्वस्य कतिचिदधिकारास्तेन यावत् पठितास्तावद् दशपुरात् फल्गुरक्षितो भ्राता चिरविरहार्तमात्रादिभिः प्रेरितस्तस्याकारणाय समागतः। आर्यरक्षितस्तं प्रतिबोध्य तत्रैव प्रव्रज्यां ग्राहयति स्म।

एकदाऽऽर्यरक्षितो वज्रस्वामिनं पृच्छति-भगवन्! मम पठनार्थं दृष्टिवादे दशमं पूर्वं कियदवशिष्टमस्ति? वज्रस्वामी आह-वत्स! त्वया दशमपूर्वस्य बिन्दुमात्रं पठितं समुद्रोपमं दशमं पूर्वमस्ति। ततोऽसौ भ्रान्तमनाः आह-नाहमतः परं पूर्वपाठं कर्तुं

'आर्यरक्षित का अन्य उपाश्रय में रात्रि में ठहरने का क्या कारण है' यह बात अच्छी तरह जानकर आर्यरक्षित से कहा 'भद्रगुप्ताचार्य ने जो कहा वह युक्त ही कहा है। बाद में आर्यरक्षित ने वज्रस्वामी से नव पूर्व का अध्ययन आनन्द से कर लिया। परन्तु दशम पूर्व के कितनेक अधिकार जब ये पढ रहे थे कि इतने में इनका छोटा भाई फल्गुरक्षित दशपुर से चिरविरहार्त माता आदि द्वारा प्रेरित होकर इन्हें बुलाने के लिये वहां आपहुंचा। आर्यरक्षित ने उसे समझाकर-प्रतिबोधितकर-वहीं दीक्षा दिलवा दी। एक दिन की बात है कि आर्यरक्षित ने वज्र स्वामी से पूछा कि भगवन्! दृष्टिवाद में दशमपूर्व, पढने के लिये अब मेरा कितना बाकी रहा है। यह सुनकर वज्रस्वामी ने कहा कि वत्स! दशम पूर्व तो समुद्र के समान है तुमने तो अभीतक उसको बिन्दुमात्र ही पढा है। वज्रस्वामी की यह बात सुनकर इनका मन कुछ भ्रान्त सा

રોકાવાનું શું કારણ છે આ વાત સારી રીતે જાણીને આર્યરક્ષિતને કહ્યું ભદ્રગુપ્તાચાર્યે જે કહ્યું છે, તે યુક્ત જ કહ્યું છે બાદમાં આર્યરક્ષિતે વજ્રસ્વામીથી નવ પૂર્વનું અધ્યયન આનંદથી શીખી લીધું પરંતુ દશમા પૂર્વના કેટલાક અધિકાર જ્યારે તે શીખી રહ્યો હતો ત્યારે તે અરસામાં તેનો નાનોભાઈ ફલ્ગુરક્ષિત દશપુરથી પુત્રનો વિરહ અનુભવતી માતા દ્વારા પ્રેરિત બની તેને બોલાવવા માટે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. આર્યરક્ષિતે તેને સમજાવીને પ્રતિબોધિત કરી ત્યાંજ દીક્ષિત બનાવ્યો. એક દિવસની વાત છે કે આર્યરક્ષિતે વજ્રસ્વામીને પૂછ્યું કે ભગવત દૃષ્ટીવાદમાં દસમું પૂર્વ પુરૂ થવા માટે હવે કેટલો સમય બાકી છે? આ સાંભળીને વજ્રસ્વામીએ કહ્યું કે વત્સ! દસમું પૂર્વ તો સમુદ્ર સમાન છે, આમાથી તે તો માત્ર એક બીંદુ જેટલુ જ શીખેલ છે વજ્રસ્વામીની આ વાત સાંભળીને તેનું મન કાંઈક ખિન્ન થઈ ગયું અને કહેવા

शक्नोमि। वज्रस्वामी तु दशमपूर्वस्य स्वस्मिन्नेवावस्थानं ज्ञात्वा मौनमवलम्ब्य स्थितः। आर्यरक्षितो वज्रस्वामिगुरोरनुज्ञया फल्गुरक्षितेन सह दशपुरनगरं समागतः। वज्रस्वामिना स्वायुरल्पं ज्ञात्वा तस्मै सुशिष्यायार्यरक्षिताय विहारसमये आचार्य-पदं प्रदत्तम्। अथार्यरक्षिताचार्यः स्वमातृभगिनीप्रमुखसांसारिकवर्गं प्रतिबोध्य प्रव्रज्यां ग्राहयामास। सोमदेवस्तु प्रतिबोधितोऽपि साधुवेषं नैव गृह्णाति, आर्य-रक्षिताचार्यस्तं दीक्षाग्रहणार्थं बहुशः कथयति। ततस्तस्य पिता सोमदेवः प्राह— वस्त्रयुग्म, यज्ञोपवीतं, कमण्डलुं, छत्रं, पादुकां चापरित्यज्यैव मया दीक्षा ग्राह्या।

हो गया और कहने लगे—भदन्त! अब मैं इससे आगे पढ़ने के लिये समर्थ नहीं हूं। वज्रस्वामी दशमपूर्व "मेरे हृदय में ही अवस्थित रहेगा" ऐसा जानकर पश्चात् चुप हो गये। आर्यरक्षित वज्रस्वामी गुरु की आज्ञा से फल्गुरक्षित के साथ विहार करके दशपुर नगर को आये। वज्रस्वामी ने अपनी आयु अल्प जानकर उन सुशिष्य आर्यरक्षित के लिये विहार के समय में आचार्य पद दे दिया था। आचार्य आर्यरक्षित ने अपनी माता बहिन आदि सांसारिक जनों को प्रतिबोधित कर उन्हें दीक्षा से दीक्षित कर दिये। अपने संसारी पिता सोमदेव को भी समझाया पर उन्हों ने प्रतिबोधित होने पर भी दीक्षा धारण नहीं की। आचार्य आर्यरक्षित ने उनको अनेक बार बहुत २ भी कहा कि 'आप दीक्षा स्वीकार करलो' परन्तु उन्हों ने साधुवेष अंगीकार नहीं किया। कहने लगे कि वस्त्रयुग्म, यज्ञोपवीत, कमण्डलु, छत्र एवं पादुका नहीं छोड़कर ही मैं दीक्षा ग्रहण

લાગ્યા, ભદન્ત! હવે હુ આનાથી આગળ શીખી શકુ તેમ નથી વજ્રસ્વામી દશમુ પૂર્વ પોતાના હૃદયમા જ અવસ્થિત રહેશે તેવુ જાણીને ચુપ રહ્યા આર્ય-રક્ષિત વજ્રસ્વામી ગુરુની આજ્ઞાથી ફલ્ગુરક્ષિતની સાથે વિહાર કરી દશપુર નગરમા આવ્યા વજ્રસ્વામીએ પોતાની આયુ અલ્પ જાણીને વિહાર કરવાના સમયે સુશિષ્ય આર્યરક્ષિતને આચાર્ય પદ આપી દીધુ આચાર્ય આર્યરક્ષિતે પોતાની માતા, બહેન, વગેરે સસારી સબધીઓને પ્રતિબોધિત કરીને તેઓને દીક્ષા આપી દીક્ષિત કર્યા. પોતાના સસારિક પિતા સોમદેવને પણ સમજાવ્યા પણ તેઓને પ્રતિબોધ કરવા છતા પણ તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ ન કરી આચાર્ય આર્યરક્ષિતે તેમને અનેકવાર ઘણુ ઘણુ કહ્યુ કે, તમે દીક્ષા લઈ લો પરતુ તેઓએ સાધુવેશ અંગિકાર જ ન કર્યો કહેવા લાગ્યા કે, વસ્ત્રની જોડી. યજ્ઞોપવિત. કમડળ,

आर्यरक्षिताचार्येण स्वपितुर्वृद्धावस्थायां तारणबुद्धया पूर्वज्ञाने उपयोगे दत्त्वा तथैवासौ प्रव्राजित' ।

अन्यदा कदाचित् गृहस्थबालका' साधूनां वन्दनार्थं तत्र मंडल्यां समागता', आचार्यः कश्चिदन्यत्र तदानीं गतआसीत्, तत्र साधुभिरिङ्गितेन प्रतिबोधितास्ते बालका वदन्ति-इम छत्रधरं मुक्त्वाऽन्यान् सर्वान् साधून् वन्दामहे। इत्युक्त्वा ते बालका एकं छत्रधरं तं विहाय सर्वान् साधून् वन्दन्ते । तदा सोमदेवमुनि' प्राह-एते मम पुत्रनप्त्रादय: सर्वे युष्माभिर्वन्दिता:, अहं कस्मान्न वन्दित:? किं मया दीक्षा न

करूंगा। अपने पिता सोमदेव की यह बात सुनकर आर्यरक्षित आचार्य ने उन्हें वृद्धावस्था में तारण की भावना से पूर्वज्ञान में उपयोग देकर अपने आगमविहारी होनेसे उसीरूप से दीक्षित कर लिया।

किसी एक समय की बात है कि गृहस्थों के बालक साधुओं को वंदना निमित्त वहां मंडली में आये। आचार्य आर्यरक्षित कहीं दूसरी जगह उस समय गये हुए थे। साधुओंके इशारे से प्रतिबोधित किये गये वे सब बालक कहने लगे कि-हम लोग इस छत्रधारी साधुको छोड़कर बाकी समस्त साधुओं को वंदना करते हैं। इस प्रकार कह कर वे सबके सब एक छत्रधारी मुनिको छोड़कर सबको वंदना करनेलगे। सोमदेव मुनिने जब यह बालकों का व्यवहार देखा तो बोले-क्यों बालको!-तुमने हमारे इन पुत्रों एवं नातियों को तो वंदना की पर मुझे वंदना क्यों नहीं की? क्या मैंने

છત્ર, અને પાદુકા છોડયા શિવાયજ હું દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ. પોતાના પિતા સોમદેવની આ વાત સાંભળીને આર્યરક્ષિત આચાર્યે તેમની વૃદ્ધાવસ્થામાં તારવાની ભાવનાથી પૂર્વજ્ઞાનનો ઉપયોગ આપી પોતાના આગમ વિહારી હોવાથી તેવા રૂપથી દીક્ષિત બનાવ્યા.

કોઈ એક સમયની વાત છે કે ગૃહસ્થોનાં બાળકો સાધુઓની વંદના નિમિત્તે સાથે મળીને આવ્યા. આચાર્ય એ સમયે કોઈ બીજી જગ્યાએ ગયા હતા. સાધુઓએ ઇશારાથી ઠરીને વંદના કરવા માટે તે બાળકોને કહ્યું તો તે સઘળા બાળકો કહેવા લાગ્યા કે અમે બધા આ છત્રધારી મુનિને છોડીને બાકી સમસ્ત સાધુઓને વંદના કરીએ છીએ એમ કહીને તે સઘળા બાળકો છત્રધારી મહારાજને છોડીને બીજા બધાને વંદના કરવા લાગ્યા. સોમદેવ મુનિએ બાળકોનો જ્યારે આ પ્રકારનો વહેવાર જોયો તો બોલ્યા કે હે બાળકો ! તમે મારા આ પુત્રો તેમજ સગાંઓને વંદના કરી તો મને કેમ વંદના કરી

गृहीता ?, बालका ऊचुः–किं दीक्षिताच्छत्रधारिणः स्युः । एवमुक्त्वा गतेषु बालकेषु आर्यरक्षिताचार्यस्तत्र समायातः । तदाऽसौ सोमदेवमुनिस्तत्समीपमागत्य वदति–पुत्र ! बालका अपि मां हसन्ति, अलमनेन छत्रेण, इत्युक्त्वा तेन छत्र परित्यक्तम् । एवमेकैक क्रमेण परित्यजता तेन धौतिकवस्त्रमन्तरेण सर्वं यज्ञोपवीतादिकं परित्यक्तम्, बहुशस्तथा चन्दनाकरणैरुपहासादि प्रयोगैश्चापि स धौतिकं न मुञ्चति ।

मुनिदीक्षा धारण नहीं की है ?। बालकों ने उनकी इस बात को सुनकर शीघ्र ही निस्संकोच से उत्तर दिया कि जो मुनिदीक्षा से दीक्षित हुआ करते हैं क्या वे छत्रधारी होते हैं ?। बालक ऐसा कह कर चले गये इतने में ही वहां बाहर से आर्यरक्षित आचार्य आ पहुँचे । आचार्य को आये देखकर सोमदेव मुनि ने उनके पास जाकर कहा पुत्र ! देखो तो सही–बालक भी मेरी हँसी मजाक करते हैं–कहते हैं कि मुनि कहीं छत्रधारी भी होते हैं । अतः इस छत्र की मुझे अब जरूरत नहीं है । ऐसा कहकर सोमदेव ने छत्रका परित्याग कर दिया। इसी तरह क्रमशः और भी गृहीत वस्तुओंसे अपनी मुनि अवस्था में हँसी होती हुई जानकर उन्होंने धोतीजोडे के सिवाय अन्य समस्त जनेऊ आदि वस्तुओं का परित्याग कर दिया। यद्यपि धोती के रखने से लोग उनका उपहास भी करते थे तो भी वे उसे नहीं छोड सके ।

નહી ? શું મે મુનિદીક્ષા ધારણ નથી કરી ? બાળકોએ તેની આ વાત સાભળીને તરત જ નિઃસંકોચથી જવાબ દીધો કે, જે મુનિદીક્ષા લે છે તેઓ છત્રધારી હોય છે ખરા ? બાળકો આ પ્રમાણે કહીને ચાલ્યા ગયા એવા સમયે બહાર ગયેલા આર્યરક્ષિત આચાર્ય આવી પહોચ્યા આચાર્યને આવેલા જોઇને સોમદેવ મુનિએ તેમની પાસે જઇને કહ્યુ પુત્ર જુઓ તો ખરા ! બાળકો પણ મારી હાસી મજાક કરે છે કહે છે કે, મુનિ કયાય છત્રધારી હોય છે ખરા ! આથી આ છત્રની હવે મને જરૂરત નથી એમ કહીને સોમદેવે તે છત્રનો પરિત્યાગ કરી દીધો. આ પ્રમાણે ક્રમે ક્રમે તેમણે ગ્રહણ કરેલી વસ્તુઓથી પોતાની મુનિ અવસ્થામા હાસી થતી જાણીને તેમણે ધોતીજોટા સિવાય બીજી સમસ્ત જનોઈ આદિ વસ્તુઓનો પરિત્યાગ કરી દીધો એમ છતા પણ ધોતીના રાખવાથી લોકો તેમનો ઉપહાસ કરતા હતા છતા પણ તેઓ તેને છોડી શકયા નહી.

अन्यदा कदाचिदेकः साधुरनशनतपमरणेन स्वर्गं गतः । तत आर्यरक्षिताचार्येण तस्य सोमदेवमुनेर्धौतिकपरित्याजनार्थं साधवोऽभिहिताः—य एनं साधुमृतकं स्कन्धेन वहति तस्य महती निर्जरा भवति । तदनन्तरं स सोमदेवमुनिर्वदति—पुत्र ! अत्र निर्जरा भवति किम् । आर्यरक्षिताचार्य आह—सत्यम्, ततः स वदति—अहं वहामि । आचार्यः आह—बहवोपसर्गा बहवो जायन्ते, कतिचित् बालकास्तस्य संलग्ना भवन्ति, तत्र तूष्णीभाव आश्रयणीयः, कोपो न करणीयः, स्वीकृतकार्यं सर्वथा स पालनीयम्, यदि सकला उपसर्गाः क्षमध्वे सोढुम्, तदा श्रेय, अन्यथाऽस्माकम्

कोई एक दिन की बात है कि एक साधु अनशन से कालधर्म पाये। आर्यरक्षित आचार्य ने सोमदेव मुनि की धोती छुडाने के अभिप्राय से साधुओं से कहा कि जो इस मृतक साधु को अपने कंधे पर आरोपित कर ले जायगा उसके लिये महान् निर्जरा होगी। यह बात सुनकर सोमदेव मुनिने कहा कि पुत्र! क्या इस कार्य के करने में निर्जरा होती है ?। आचार्य ने कहा—हां होती है। सोमदेव ने कहा तो इसे कंधे पर रखकर मैं ले जाऊंगा। आचार्य ने कहा कि देखो—ऐसा करने में बहुत विघ्न आते हैं—कितनेक बालक देखते ही उसके पीछे लग जाते हैं, हंसी उडाते हैं सो उसमें शांतिभाव रखना पडता है। क्रोध नहीं करना पडता है। तथा जिस कार्य को करने का आरम्भ किया जाता है उसे अन्ततक निभाना पडता है। यदि इन सब विघ्नों को सहन करने के लिये अपने को शक्तिशाली समझते हो तो ही इसमें श्रेय है अन्यथा हमसब लोगों का

એક વખતે એક સાધુ અનશનથી કાળધર્મ પામ્યા, આર્યરક્ષિત આચાર્યે સોમદેવ મુનિને પોતી છોડાવવાના ભાવથી સાધુઓને કહ્યું કે, જે કોઈ આ મૃત્યુ પામેલા સાધુને પોતાની કાંધ ઉપર લઈને જશે તેમના માટે મહાન નિર્જરા થશે. આ વાત સાંભળીને સોમદેવ મુનિએ કહ્યું કે કે પુત્ર! શું આ કાર્ય કરવામાં નિર્જરા થાય છે? આચાર્યે કહ્યું કે હા! થાય છે સોમદેવે કહ્યું કે, તો હું એને કાંધ ઉપર ઉપાડીને લઈ જઈશ. આચાર્યે કહ્યું કે જુઓ! આમ કરવામાં બહુ વિઘ્ન આવે છે કેટલાક બાળકો દેખતાંજ તેમની પાછળ પડે છે, હસી ઉડાવે છે તો આમાં શાન્તી ભાવ રાખવો પડે છે ક્રોધ આવવો ન જોઈએ તથા જે કાર્ય કરવાનો આરંભ કર્યો છે તેને અન્ત સુધી નભાવવું પડે છે. ને આ બધા વિઘ્નોને સહન કરવા માટે આપ આપને શક્તિશાળી માનતા હો તો જ તેમાં શ્રેય છે નહિતર અમારા બધા લોકોનું તેમાં અનિષ્ટ

ऽतिशयितं हिमं समापतितम् तथाप्येकमात्रं प्रावरणमसौ दधाति न तु द्वितीयवस्त्रं गृह्णाति, तस्मिन्नेव जीर्णशीर्णे प्रावरणे प्रोत्साहसम्पन्नेन मनसाऽचेलपरीषहं सहमानः समाधिभावेन कालधर्मं प्राप्य देवलोकं गतः। एवं तेन यथा-अचेलपरीषहः सोढस्तथैवान्यैरपि साधुभिः सर्वदाऽचेलपरीषहः सोढव्य एव ॥१३॥

अचेलकस्य शीतादिभिः स्पृष्टस्यारतिः स्यात्, अतस्तत्परीषहजयं प्राह—

मूलम्—गामाणुगामं रीयंतं, अणगारं अकिंचणं ।
अरई अणुप्पवेसेज्जा, तं तितिक्खे परीसहं ॥१४॥

छाया—ग्रामानुग्राम रीयमाणम्, अनगारम् अकिञ्चनम् ।
अरतिः अनुप्रविशेत्, तं तितिक्षेत परीषहम् ॥ १४ ॥

टीका—'गामाणुगामं' इत्यादि ।

ग्रामानुग्रामम्-ग्रामम् अनु, ग्रामात् पश्चात्, ग्रामानन्तरवर्ती यो ग्रामः स

रहे। एक दिन की बात है कि शीतकाल में अत्यन्त हिम गिरा तो भी इन्हों ने द्वितीय प्रावरण धारण करने की स्वप्न में भी इच्छा नहीं की किन्तु एक ही प्रावरण से उस हिम का सामना किया। जीर्ण शीर्ण उस प्रावरण में ही प्रोत्साहसंपन्न चित्त से अचेलपरीषह को सहन करते हुए उन सोमदेव महात्माने समाधिभाव से कालधर्म पाकर देवलोक को प्राप्त किया।

इस कथा के कहने का केवल एक यही प्रयोजन है कि देखो सोमदेव मुनिराज ने पहिले अचेलपरीषह नहीं सहा, पश्चात् प्रतिबोधित होने पर उस परीषहको अधिक प्रोत्साह के साथ सहन किया। इस तरह अन्य साधुओं को भी अचेलपरीषह सहन करना चाहिये॥ १३ ॥

દિવસની વાત છે કે, ઠંડીના સમયે અત્યંત હિમ પડયું તો પણ તેઓએ બીજું આવરણ કરવાની સ્વપ્નમાં પણ ઇચ્છા ન કરી. પરંતુ એક જ પ્રાવરણમાંજ ઉત્સાહ સંપન્ન ચિત્તથી અચેલ પરીષહને સહન કરીને તે સોમદેવ મહાત્માએ સમાધી ભાવથી કાળધર્મ પામી દેવલોક ને પ્રાપ્ત કર્યો

આ કથા કહેવાનું કેવળ એક જ પ્રયોજન છે કે, જુઓ, સોમદેવ મુનિએ પહેલાં અચેલપરીષહ ન સહ્યો પાછળથી પ્રતિબોધ પામતાં તેમણે એ પરીષહને અધિક ઉત્સાહથી સહન કર્યો. અન્ય સાધુઓએ પણ એમની માફક અચેલપરીષહ સહન કરવો જોઈએ (૧૩)

ग्रामानुग्रामस्तम्। नगराद्युपलक्षणमेतत्, नगरादिकं चेत्यर्थः। रीयमाणं=विहरमाणम्, अकिञ्चनं=निष्परिग्रहम्, अनगारं=मुनिम् अरतिः=संयमविषयिकाऽधृतिः मोहनीयकर्मोदयजनिता संयमारुचिरूपाऽऽत्मपरिणतिः अनुप्रविशेत्=प्रविष्टा भवेत्-मुनेर्मनसि प्राप्ता भवेत्, तम्=अरतिरूपं परीषहं तितिक्षेत-अरतिरूपस्य मनःपरिणामस्य कटुकफलं चिक्कणकर्मबन्धनं चातुर्गतिकसंसारपरिभ्रमणं च विज्ञाय मनसस्तन्निराकरणेन सहेत ॥

अचेलक के शीत आदि द्वारा सताये जाने पर अरति भी हो सकती है इसलिये सातवें अरतिपरीषह को सहने के लिये सूत्रकार कहते हैं।

'गामाणुगामं' इत्यादि

अन्वयार्थ-(गामाणुगामं रीयंतं-ग्रामानुग्रामं रीयमाणम्) एक गाँव से दूसरे गाँव तथा उपलक्षण से एक नगर से दूसरे नगर विहार करते हुए तथा (अकिंचणं-अकिञ्चनम्) अकिञ्चन-परिग्रहरहित ऐसे (अणगारं-अनगारम्) मुनि को (अरई अणुप्पवेसेज्जा-अरतिः अनुप्रविशेत्) यदि अरति-संयम में अरुचि अर्थात् मोहनीय कर्म के उदय से होनेवाली जो संयमअरुचिरूप आत्मपरिणति, तथा संयम में अधृति जाग्रत हो जावे तो मुनि का कर्तव्य है कि वह (तं परीषहं तितिक्खे-तं परीषहं तितिक्षेत) उस परीषह को शांति के साथ सहन करे। "अरतिरूप इस मानसिक परिणति का फल चिक्कणकर्मबंधरूप है और उससे जीव का

અચેલકમુનીને શીતઆદિ સતાવે ત્યારે અરતિ પણ થવાનો સંભવ છે તેથી ઉભા અરતિપરીષહને સહન કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે

'ગામાણુગામ' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ગામાણુગામં રીયંતં—ગ્રામાનુગ્રામં રીયમાણમ્ એક ગામથી બીજા ગામ તથા ઉપલક્ષણથી એક નગરથી બીજાનગર વિહાર કરતા અકિંચણં—અકિઞ્ચનમ્ તથા અકિંચન—પરિગ્રહ રહિત એવા અણગારં—અનગારમ્ મુનિને કદાચ અરઈ અણુપ્પવેસેજ્જા—અરતિ અનુપ્રવિશેત્ અરતિ—સંયમમાં અરૂચિ અર્થાત્ મોહનીય કર્મના ઉદયથી થનારી જે સંયમ અરૂચિ રૂપ આત્મપરિણતિ—તથા સંયમમાં અધૃતિ, અરૂચિ થઈ જાય તો મુનિનું કર્તવ્ય છે કે તે મુની તં પરિસહં તિતિક્ખે—તં પરીષહં તિતિક્ષેત એ પરિષહને શાન્તીની સાથે સહન કરે "અરતિ રૂપ આ માનસિક પરિણતિનું ફળ ચિકણા કર્મબંધ રૂપ છે અને તેનાથી જીવનું ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં

शुभं भविष्यति। एवं प्रवर्तितोऽसौ मृतकं साधुं स्कन्धे समारोप्य साधुभिः सह वहति। मार्गे मृतकं वहतस्तस्य धौतिकं बालकैराचार्यसंकेति तैराकर्षितम्। स लज्जावशात्तं मृतकं स्कन्धादवतारयति तावदन्यैः साधुभिरुक्तम्—मा मुञ्च, मा मुञ्च, तदा तस्य कट्यां केनचित्साधुना स्वसार्धमानीतश्चोलपट्टको बद्धः, स तु लज्जया तं शवं वहन् निर्जने वने प्रासुकस्थण्डिले तं व्युत्सृज्याचार्यसमीपमागतो ब्रूते—हे

इसमें अनिष्ट हो जायगा। इस प्रकार समझाने पर जब सोमदेव संभल गये तो उन्हों ने उस शव को उठाकर अपने कंधे पर रख लिया और साधुओं के साथ चले। मार्ग में मृतकसाधु को वहन किये हुए सोमदेव को देखकर बालकों ने उनकी आचार्यआर्यरक्षित के संकेत करने पर धोती खींच ली। अपनी धोती उतारी हुई देखकर उन्हें नग्न होने की वजह से बडी लज्जा का अनुभव होने लगा। उन्हों ने चाहा कि इस मृतकसाधु के शव को कंधे से नीचे उतार कर बालकों से अपनी धोती छुडा ली जाय। ज्यों ही वे ऐसा करने को उद्यत हुए कि इतने में ही साधुओं ने कहना प्रारंभ कर दिया कि इसे नीचे मत उतारो मत उतारो। और इसी के भीतर ही किसी साधु ने जो चोलपट्टा उनके पहिराने के लिये पहिले से साथ ले आया था उन्हें पहिरा दिया। लज्जा से उस साधु के शव को वहन करते हुए सोमदेव ने निर्जन वन में उस शव को प्रासुक भूमि पर उतार दिया, और आचार्य महाराज के

થઈ જશે આ પ્રમાણે સમજાવવાથી જ્યારે સોમદેવ સમજી ગયા ત્યારે તેમણે તે શબને ઉઠાવી પોતાની કાંધ ઉપર રાખી લીધુ અને સાધુઓની સાથે ચાલ્યા માર્ગમા મરેલા સાધુને ઉપાડી જતા સોમદેવને જોઈને બાળકોએ આચાર્ય આર્યરક્ષિતના ઈસારાથી તેમની ધોતી ખેચી લીધી પોતાની ધોતી નીકળી ગયેલી જાણીને તેમને નગ્ન થવાના કારણે ઘણી લજ્જાનો અનુભવ થવા લાગ્યો. તેઓએ ઈચ્છયુ કે, આ મરેલા સાધુના શબને કાધથી નીચે ઉતારી બાળકો પાસેથી મારી ધોતી છોડાવી લઉ જ્યા તેઓ એવુ કરવાને ઉદ્યત બન્યા એટલામા જ સાધુઓએ કહેવાનો આરભ કર્યો કે, તેને નીચે ન ઉતારો એક તરફથી આમ કહેવાયુ એજ વખતે એ સાધુઓમાથી એક સાધુએ ચોલપટ્ટો તેને પહેરાવવા માટે અગાઉથી જ સાથે રાખેલ તે પહેરાવી દીધો. લજ્જાથી એ સાધુના શબને વહન કરતા સોમદેવે નિર્જન વનમા એ શબને પ્રાસુક ભૂમિ ઉપર ઉતારી દીધુ અને આચાર્ય મહારાજની સમીપ આવીને

पुत्र ! अद्य महानुपसर्गो जातः, तथापि सर्वं कार्यं भवत्कथनानुसारेण मया सम्पादितम् । आचार्योऽन्य मुनिं प्रति प्राह–धौतिकमानीयास्मै दीयताम् तदा स इदोऽस्य एव्-स्थानीमलं धौतिकवस्त्रेण, यद् द्रष्टव्यं तद् दृष्टमेव, अतः परमयं चौलपट्टक एव मम देहे तिष्ठतु । अद्यप्रभृति नवीनवसनं नैव परिधास्यामि, अन्यसाधुभ्याप् एमेव वस्त्रं ग्रहीष्यामि एकेनैव प्रावरणेन, एकेनैव चोलपट्टकेन संयमयात्रा निर्वाहं करिष्यामि । एवमेवासौ विहरन्नवीनवस्त्रानाकाङ्क्षया द्वितीयप्रावरणचोलपट्टानाकाङ्क्षया च जीर्णशीर्णवस्त्रहेतुकदैन्याचरणेन चाचेलपरीषहं सहते स्म । एकदा

समीप आकर कहने लगे–हे पुत्र ! आज बड़ा भारी उपसर्ग उपस्थित तो हुआ था, परन्तु आपके कथनानुसार मैंने सब कार्य यथावस्थित संपादित कर दिया है । आचार्य ने उसी समय एक मुनि से कहा कि–धोती लाकर इन्हें दे दो । आचार्य महाराज की बात सुनकर सोमदेव ने कहा कि अब धोती से बस करो । इसकी अब आवश्यकता नहीं रही है । जो कुछ देखना था वह देख लिया है, इस लिये यह चौलपट्टा ही अब मेरे शरीर पर रहे यही भावना है, तथा मैं आज से नवीन वस्त्र नहीं पहिरूँगा, तथा अन्य साधुओं द्वारा उपभुक्त वस्त्र ही ग्रहण करूँगा, एक ही प्रावरण से एक ही चोलपट्टक से संयम यात्रा का निर्वाह करूँगा । इस प्रकार सोमदेव मुनि विहार करते हुए नवीन वस्त्र की अनाकांक्षा से तथा द्वितीय प्रावरण (चादर) एवं द्वितीय चोलपट्टक की अनिच्छा से जीर्णशीर्णवस्त्र हेतुक दीनता के नहीं करने से अचेलपरीषह को सहते

કહેવા લાગ્યા કે પુત્ર ! આજ મહો ભારે ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત થયો હતો, પરંતુ તમારા કથન અનુસાર મેં બધું કાર્ય યથાવસ્થિત સંપૂર્ણ કરેલ છે. આચાર્યે એજ વખતે એક મુનિને કહ્યું કે ધોતી લાવીને આમને આપી દો. આચાર્ય મહારાજની વાત સાંભળીને સોમદેવે કહ્યું કે હવે ધોતીથી બસ કરો. મારે હવે તેની આવશ્યકતા નથી. જે કાંઈ જોવું હતું તે જોઈ લીધું છે. એવી આ ચોલપટ્ટોજ મારા શરીર ઉપર રહે એજ ભાવના છે. તથા હું આજથી નવીન વસ્ત્ર પહેરવાનો નથી. અને બીજા સાધુઓ દ્વારા વપરાયેલા વસ્ત્રોને જ અંગિકાર કરીશ. એક જ આવરણથી, એક જ ચોલપટ્ટાથી સંયમ યાત્રાનો નિર્વાહ કરીશ. આ પ્રકારે સોમદેવ મુનિ વિહાર કરતા કરતા નવા વસ્ત્રોની આકાંક્ષા વગર તથા બીજા આવરણ ચાદર અને બીજા ચોલપટ્ટાની અનિચ્છાથી જીર્ણ શીર્ણ વસ્ત્રથી દિનતા ન બતાવતા અચેલપરીષહ સહન કરતા રહ્યા. એક

ऽतिशयितं हिमं समापतितम् तथाप्येकमात्रं प्रावरणमसौ दधाति न तु द्वितीयवस्त्रं गृह्णाति, तस्मिन्नेव जीर्णशीर्णे प्रावरणे प्रोत्साहसम्पन्नेन मनसाऽचेलपरीषहं सहमानः समाधिभावेन कालधर्मं प्राप्य देवलोकं गतः। एव तेन यथा—अचेलपरीषहः सोढस्तथैवान्यैरपि साधुभिः सर्वदाऽचेलपरीषहः सोढव्य एव ॥१३॥

अचेलकस्य शीतादिभिः स्पृष्टस्यारतिः स्यात्, अतस्तत्परीषहजयं प्राह—

मूलम्—गामाणुगामं रीयंतं, अणगारं अकिंचणं ।
अरई अणुप्पवेसेज्जा, तं तितिक्खे परीसहं ॥१४॥

छाया—ग्रामानुग्राम रीयमाणम्, अनगारम् अकिञ्चनम् ।
अरतिः अनुप्रविशेत्, तं तितिक्षेत परीषहम् ॥ १४ ॥

टीका—'गामाणुगामं' इत्यादि ।

ग्रामानुग्रामम्-ग्रामम् अनु, ग्रामात् पश्चात्, ग्रामानन्तरवर्ती यो ग्रामः स

रहे। एक दिन की बात है कि शीतकाल में अत्यन्त हिम गिरा तो भी इन्होंने द्वितीय प्रावरण धारण करने की स्वप्न में भी इच्छा नहीं की किन्तु एक ही प्रावरण से उस हिम का सामना किया। जीर्ण शीर्ण उस प्रावरण में ही प्रोत्साहसंपन्न चित्त से अचेलपरीषह को सहन करते हुए उन सोमदेव महात्माने समाधिभाव से कालधर्म पाकर देवलोक को प्राप्त किया।

इस कथा के कहने का केवल एक यही प्रयोजन है कि देखो सोमदेव मुनिराज ने पहिले अचेलपरीषह नहीं सहा, पश्चात् प्रतिबोधित होने पर उस परीषहको अधिक प्रोत्साह के साथ सहन किया। इस तरह अन्य साधुओं को भी अचेलपरीषह सहन करना चाहिये॥ १३ ॥

દિવસની વાત છે કે, ઠંડીના સમયે અત્યંત હિમ પડયું તો પણ તેઓએ બીજું પ્રાવરણ કરવાની સ્વપ્નમાં પણ ઈચ્છા ન કરી પરંતુ એક જ પ્રાવરણમાંજ ઉત્સાહ સંપન્ન ચિત્તથી અચેલ પરીષહને સહન કરીને તે સોમદેવ મહાત્માએ સમાધી ભાવથી કાળધર્મ પામી દેવલોક ને પ્રાપ્ત કર્યો

આ કથા કહેવાનું કેવળ એક જ પ્રયોજન છે કે, જુઓ, સોમદેવ મુનિએ પહેલા અચેલપરીષહ ન સહ્યો પાછળથી પ્રતિબોધ પામતા તેમણે એ પરીષહને અધિક ઉત્સાહથી સહન કર્યો. અન્ય સાધુઓએ પણ એમની માફક અચેલપરીષહ સહન કરવો જોઈએ (૧૩)

ग्रामानुग्रामस्तम्। नगराद्युपलक्षणमेतत्, नगरादिकं चेत्यर्थः। रीयमाणं=विहरमाणम्, अकिञ्चनं=निष्परिग्रहम्, अनगारं=मुनिम् अरतिः=संयमविषयिकाऽधृतिः मोहनीयकर्मोदयजनिता संयमारुचिरूपाऽऽत्मपरिणतिः अनुप्रविशेत्=प्रविष्टा भवेत्-मुनेर्मनसि प्राप्ता भवेत्, तम्=अरतिरूपं परीषहं तितिक्षेत-अरतिरूपस्य मनःपरिणामस्य कटुकफलं चिक्कणकर्मबन्धनं चतुर्गतिकसंसारपरिभ्रमणं च विज्ञाय मनसस्तन्निराकरणेन सहेत ॥

अचेलक के शीत आदि द्वारा सताये जाने पर अरति भी हो सकती है इसलिये सातवें अरतिपरीषह को सहने के लिये सूत्रकार कहते हैं।

'गामाणुगामं' इत्यादि

अन्वयार्थ-(गामाणुगामं रीयंतं-ग्रामानुग्रामं रीयमाणम्) एक गाँव से दूसरे गाँव तथा उपलक्षण से एक नगर से दूसरे नगर विहार करते हुए तथा (अकिंचणं-अकिञ्चनम्) अकिञ्चन-परिग्रहरहित ऐसे (अणगारं-अनगारम्) मुनि को (अरई अणुप्पवेसेज्जा-अरतिः अनुप्रविशेत्) यदि अरति-संयम में अरुचि अर्थात् मोहनीय कर्म के उदय से होनेवाली जो संयमअरुचिरूप आत्मपरिणति, तथा संयम में अधृति जाग्रत हो जावे तो मुनि का कर्तव्य है कि वह (तं परीसहं तितिक्खे-तं परीषहं तितिक्षेत) उस परीषह को शांति के साथ सहन करे। "अरतिरूप इस मानसिक परिणति का फल चिक्कणकर्मबन्धरूप है और उससे जीव का

અચેલકમુનીને શીતઆદિ સતાવે ત્યારે અરતિ પણ થવાનો સંભવ છે તેથી ઉભા અરતિપરીષહને સહન કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે

'ગામાણુગામ ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ-ગામાણુગામં રીયંત-ગ્રામાનુગ્રામં રીયમાણમ્ એક ગામથી બીજા ગામ તથા ઉપલક્ષણથી એક નગરથી બીજાનગર વિહાર કરતા અકિંચણ-અકિઞ્ચનમ્ તથા અકિંચન-પરિગ્રહ રહિત એવા અણગાર-અનગારમ્ મુનિને કદાચ અરઈ અણુપ્પવેસેજ્જા-અરતિ અનુપ્રવિશેત્ અરતિ-સંયમમાં અરૂચિ અર્થાત્ મોહનીય કર્મના ઉદયથી બનારી જે સંયમ અરૂચિ રૂપ આત્મપરિણતિ-તથા સંયમમાં અધૃતિ, જાગૃતિ થઈ જાય તો મુનિનું કર્તવ્ય છે કે તે મુની તં પરિસહં તિતિક્ખે-તં પરીષહં તિતિક્ષેત એ પરિષહને શાન્તીની સાથે સહન કરે "અરતિ રૂપ આ માનસિક પરિણતિનું ફળ ચિકણા કર્મબંધ રૂપ છે અને તેનાથી જીવનું ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં

'गामाणुगामं रीयंतं' इत्यनेन रागादिनिवृत्तिः सूचिता।
'अकिंचणं' इत्यनेन ममत्वरहितत्वं प्रवेदितम्।
'अरईअणुप्पवेसेज्जा' इत्यनेन शब्दादिविषयाणां प्रबलता प्रदर्शिता।
'तितिक्खे' इत्यनेनानगारस्य परीषहसहिष्णुता सूचिता ॥ १४ ॥

उक्तमर्थं द्रढयन्नाह—

मूलम्—अरइं पिट्ठओ किच्चा, विरओ आयरक्खिए।
धम्मारामे निरारंभे, उवसंते, मुणी चरे ॥ १५॥

छाया—अरतिं पृष्ठतः कृत्वा, विरतः आत्मरक्षितः।
धर्मारामे निरारम्भः, उपशान्त मुनिश्चरेत् ॥ १५ ॥

टीका—'अरइं' इत्यादि।

विरतः=हिंसादिभ्यो निवृत्तः, आत्मरक्षितः–आत्मा रक्षितः नरकनिगोदादि-

---

चतुर्गतिक संसार में परिभ्रमण होता है" यह समझकर इस संयम विषयक अरति को साधु मनसे भी हटाते रहे।

सूत्रकार ने "ग्रामानुग्रामं" इस पद से रागादिक की निवृत्ति सूचित की है। "अकिंचण" इस पद से मुनि को ममत्वरहित प्रदर्शित किया है॥ "अरई अणुप्पवेसेज्जा" इस पद से शब्दादिक विषयों की प्रबलता प्रकट की है। "तितिक्खे" इससे 'अणगार को परीषह सहिष्णु होना चाहिये' यह कहा है॥ १४॥

इसी अर्थ को दृढ करते हुए सूत्रकार कहते हैं—'अरइं पिट्ठओ' इत्यादि।

अन्वयार्थ–(विरओ-विरतः) हिंसादिक पापोंसे विरक्त तथा (आयरक्खिए–आत्मरक्षितः) नरकनिगोदादिकके दुःखोंके जनक अशुभ ध्यानसे

પરિભ્રમણ થાય છે એવું સમજીને આ સયમ વિષયક અરતિને સાધુએ મનથી પણ હટાવવી જોઈએ

સૂત્રકારે ગ્રામાનુગ્રામ આ પદથી રાગાદિકની નિવૃત્તિ સૂચિત કરેલ છે અકિંચણં—આ પદથી મુનિને મમત્વ રહિત પ્રદર્શિત કરેલ છે अरईअ-णुप्पवेसेज्जा આ પદથી શબ્દાદિક વિષયોની પ્રબળતા પ્રગટ કરેલ છે "तितिक्खे" આથી અણુગારે પરીષહ સહિષ્ણુ બનવું જોઈએ તેમ કહ્યુ છે ॥૧૪॥

આ અર્થને દ્રઢ કરતા સૂત્રકાર કહે છે अरइ पिट्ठओ ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—विरओ—विरत હિંસાદિક પાપોથી વિરકત તથા आयरक्खिए—आत्मरक्षित' નરક નિગોદાદિકના દુ ખના જનક એવા અશુભ ધ્યાનથી પોતાના આત્માની રક્ષા

दुःखमनकादसुमप्यानात् येन स तथा, यद्वा-आयरक्षित इतिच्छाया, आयः-रत्नत्रयस्य लाभः, रक्षितो येन स तथेत्यर्थः। निरारम्भः=सावद्यक्रियावर्जितः, तथा उपशान्तः=क्रोधादिकषायोपशमात् मनोवाक्कायविकारवर्जितः मुनिः, अरतिं पृष्ठतः कृत्वा=इयं धर्मविराधिकेति मत्वा परित्यज्य धर्मारामे चरेत्, इत्यग्रेण सम्बन्धः।

अरतिर्हि धूलिरिवात्मानं मलिनयति, जलदपटलावलीसंकुला गाढतिमिरपरिव्याप्ता रजनीव विवेकं संहरति, अविवेकं वर्धयति, वज्रमिव ज्ञानादिगुणानुपघातयति, अविवेकिजनमनःकानननिवासिनी कृष्णसर्पिणीव छिद्रान्वेषणपरा मुनीनां

अपनी आत्मा की रक्षा करने वाला अथवा "आयरक्षित" रत्नत्रय लाभरूप आय-आवक की रक्षा करने वाला-संभाल रखनेवाला, तथा (निरारंभे-निरारम्भः) सावद्य क्रिया के सेवन से वर्जित, तथा (उवसंते-उपशांतः) क्रोधादिक कषाय के उपशम से मन वचन एवं काय संबंधी विकारों से रहित (मुणी-मुनिः) साधु (अरई पिट्ठओ किच्चा-अरतिं पृष्ठतः कृत्वा) अरति का परित्याग कर (धम्मारामे-धर्मारामे) धर्मरूपी उद्यान में (चरे-चरेत्) सदा लवलीन रहे-उस में सर्वदा विचरता रहे।

यह अरतिभाव धूली की तरह आत्मा को मलिन करता है। बादलों के समूह से संकुल एवं गाढ अन्धकार से व्याप्त रात्री के समान यह विवेकरूपी सूर्य को आच्छादित करदेता है, एवं अविवेकरूपी अन्धकार की वृद्धि करता है। वज्र की तरह ज्ञानादिक गुणरूप पर्वत का भेदन करता है। यह अरतिभाव अविवेकी जन के मनरूप

કરવાવાળા અથવા "આયરક્ષિત" રત્નત્રય લાભરૂપ આય-આવકની રક્ષા કરવાવાળા-સંભાળ રાખવાવાળા નિરારંભે-નિરારંભઃ તથા સાવદ્ય ક્રિયાના સેવનથી વર્જીત ઉવસંતે-ઉપશાંતઃ ક્રોધાદિક કષાયના ઉપશમથી મન વચન અને કાય સંબંધી વિકારોથી રહિત મુણી-મુનિ સાધુ અરઈ પિટ્ઠઓ કિચ્ચા-અરતિં પૃષ્ઠતઃ કૃત્વા અરતિનો ત્યાગ કરી ધમ્મારામે-ધર્મારામે ધર્મરૂપી ઉદ્યાનમાં ચરે-ચરેત્ એમાં સદા વિચરતા રહે.

આ અરતિભાવ ધુળની માફક આત્માને મલીન કરે છે વાદળોના સમૂહથી છવાયેલ અને ગાઢ અંધકારથી વ્યાપ્ત રાત્રિના સમાન એ વિવેકરૂપી સૂર્યને આચ્છાદિત કરે છે અને અવિવેકરૂપી અંધકારની વૃદ્ધિ કરે છે વજ્રની માફક જ્ઞાનાદિક ગુણરૂપ પર્વતનું ભેદન કરે છે આ અરતિભાવ અવિવેકી માણસના

संयमप्राणानपहरति, कुठार इव श्रुतचारित्रधर्मतरून् समुच्छेदयति, कुपथ्याहार इव कर्मव्याधिं वर्धयति। एवं विचिन्त्य धर्मारामे=धर्म एव निरन्तरानन्दहेतुतया प्रतिपाल्यतया चारामः धर्मारामः, यद्वा-धर्म आराम इव कर्मसंतापोपतप्तानां जन्तूनां निर्वृतिहेतुतया स्वाभिलषितफलप्रदानतश्चेति धर्मारामः, यत्र सम्यक्त्वं भूमिः,

वन में विहार करने वाला है, कृष्णसर्प की तरह छिद्रान्वेषण में तत्पर रहता है, एव मुनियों के संयमरूपी प्राणों का हरण करने वाला है। कुठार की तरह श्रुतचारित्ररूपी वृक्ष को यह मूलसे उच्छेदन करता है। कुपथ्य आहार की तरह कर्मबन्धरूपी व्याधिको बढाने वाला है। इस प्रकार विचार करके साधु को इस धर्मरूपी उद्यान में विचरण करते रहना चाहिये। उद्यान जिस प्रकार अपने में विचरण करने वालों को आनंद का हेतु होता है, उसी प्रकार यह धर्म भी अपने आराधकों को आनन्द का कारण होता है, तथा उद्यान जिस प्रकार प्रतिपाल्य-रक्षण करने के योग्य होता है उसी प्रकार जीवन को सुन्दर बनाने वाला होने से धर्म भी प्रतिपाल्य-करने योग्य होता है। अथवा धूप से संतप्त प्राणियों के लिये उद्यान जिस प्रकार शीतलता प्रदान करता है उसी प्रकार कर्मरूपी आताप के संताप से संतप्त प्राणियों को शांति का हेतु होने से एवं अभिलषित फल का देनेवाला होने से धर्म भी एक उत्तम उद्यान के समान यहां प्रकट किया गया है। इस उद्यान

મનરૂપી વનમા વિહાર કરનાર છે કાળા સાપની માફક ડશ દેવામાં તત્પર રહે છે, અને મુનિયોના સયમરૂપી પ્રાણાનુ હરણ કરનાર છે. કુહાડારૂપે શ્રુત ચારિત્રરૂપી વૃક્ષનુ એ મૂળસાથે ઉચ્છેદન કરે છે, કુપથ્ય આહારની માફક કર્મ બધરૂપી વ્યાધિને વધારનાર છે આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સાધુએ ધર્મરૂપી ઉદ્યાનમાં વિચરણ કરતા રહેવુ જોઇએ

ઉદ્યાન જેમ તેની અદર ફરનારાઓને આનદ આપવાવાળુ છે તેજ પ્રમાણે ધર્મ પણ પોતાના આધારરૂપ સાધુ માટે આનદનુ કારણ હોય છે. તથા ઉદ્યાન જેમ પ્રતિપાલ્ય-રક્ષણ કરવાને ચોગ્ય છે તેજ પ્રમાણે જીવનને સુદર બનાવવાળા ધર્મને પણ પ્રતિપાલ્ય-પાલન કરવાને ચોગ્ય છે અથવા ધૂપથી સતપ્ત બનેલા પ્રાણીયોને ઉદ્યાન જેમ શીતળતા આપે છે તેજ પ્રમાણે કર્મરૂપી આ તાપથી સતપ્ત થયેલા પ્રાણીઓને માટે શાતિનો હેતુ હોવાથી અભિલષિત ફળને દેનાર ધર્મને એક ઉદ્યાન રૂપથી અહિં બતાવવામા આવેલ છે આ ઉદ્યાનમાં સમ્યકત્વ

गुप्तिरालवालः, समितिः पाली, क्षान्त्यादयो धर्मा एव वृक्षाः, विनयस्तेषां मूलम्, भावना सलिलम्, श्रुतमेव स्कन्धः धर्मशुक्लध्यानरूपाः शाखाः, ध्यान भेदाः प्रशाखाः, योगसंग्रहाः पत्राणि, ज्ञानादिगुणाः पुष्पाणि, स्वर्गापवर्गप्राप्तिः फलम्, तद्गतं सुखं रसः, तस्मिन् धर्मारामे चरेत्=विचरेत्, अरतिं निराकृत्य स्वाध्यायध्यानेषु परायणो भवेदित्यर्थः ॥

'अरइं पिट्ठओ किच्चा' इत्यनेन मुनेरात्मबलसपन्नत्वं सूचितम्।

'विरए' इत्यनेन मुनेर्वैराग्यदशा प्रदर्शिता।

में सम्यक्त्व तो भूमि है, गुप्तियां क्यारियां हैं, समितियां ही पालियां हैं, क्षान्त्यादिक धर्म वृक्ष है, एवं उन वृक्षों का मूल विनय है। भावना रूपी जल से वे सदा हरे-भरे रहते हैं। श्रुतज्ञान उनका विस्तृत स्कंध है। धर्मध्यान एवं शुक्लध्यान उनकी शाखाएँ हैं, ध्यान के भेद उनकी प्रशाखाएँ हैं। बत्तीस योगसंग्रह उनके पत्र, ज्ञानादिकगुण उनके पुष्प, स्वर्ग एवं मोक्ष की प्राप्ति उनके फल, स्वर्गमोक्षसंबंधी सुख ही उनका रस है। इतने मनोहर इस धर्मरूपी उद्यान में साधु का कर्तव्य है कि वह अरति को दूर कर विचरण करता रहे। स्वाध्याय एवं शुभध्यान में सदा आत्मपरिणति को लगाता रहे।

'अरइं पिट्ठओ किच्चा' इस पद से यह सूचित किया गया है कि मुनि को आत्मबल से युक्त होना चाहिये। "विरए" इस पद से यह ज्ञात होता है, कि मुनि में इस प्रकार के बल की जागृति बिना वैराग्य दशा के नहीं हो सकती है, अतः वैराग्यदशा दृढ बनानी चाहिये।

તો ભૂમિ છે ગુપ્તિઓ ક્યારા છે સમિતિઓ પાળા છે ક્ષાન્ત્યાદિક ધર્મવૃક્ષ છે અને એ વૃક્ષોનું મૂળ વિનય છે ભાવનારૂપ જળથી તે સદાય હર્યાભર્યાં રહે છે. શ્રુતજ્ઞાન એનો વિશાળ સ્કંધ છે ધર્મધ્યાન તેમજ શુક્લધ્યાન એની શાખાઓ છે ધ્યાનનો ભેદ એની પ્રશાખાઓ છે ૩૨ યોગ સંગ્રહ તેના પાન, જ્ઞાનાદિક ગુણ તેનાં પુષ્પ સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ એનાં ફળ સ્વર્ગ મોક્ષ સંબંધિ સુખ તે એનો રસ છે આવા મનોહર ધર્મરૂપી બાગમાં સાધુનું એ કર્તવ્ય છે કે તેઓ અરતિને દુર કરી વિચરણ કરતા રહે. સ્વાધ્યાય અને શુભ ધ્યાનમાં પોતાના આત્મપરિણતી ને લગાવતા રહે.

અરઇં પિટ્ઠઓ કિચ્ચા—આ પદથી એ સૂચિત કરવામાં આવે છે કે મુનિએ આત્મબળથી યુક્ત રહેવું જોઇએ "વિરએ" આ પદથી મુનિમાં બળની જાગૃતી વિના વૈરાગ્યદશા આવી શકતી નથી. આથી વૈરાગ્યદશા દૃઢ બનાવવી જોઈએ.

मुनीनुद्वेजयतः। श्रुतकीर्तेरेतद्वचनं श्रुत्वा रोहाचार्योऽपराजितमुनिं कथयति-तव सांसारिकभ्रातृपुत्रोऽसौ राजकुमारः साधुजनमुद्वेजयति, तं प्रतिबोधयितुमुज्जयिन्यां त्वया गन्तव्यम्। आचार्यनिदेशेन शिष्यपरिवारेण सहापराजितमुनिरुज्जयिन्यां गतः। तत्रार्यरोहाचार्यं प्रणम्यापराजितमुनिर्भिक्षावेलायां राजकुलं प्रविष्टः। तत्रापराजितमुनिं राजपुत्र-पुरोहितपुत्रौ सोपहास वन्दनं कुरुतः। मुनिवरे गते सति तस्मिन्नेव समये मुनेरुपहासाज्जठरे वेदना समुत्पन्ना, उच्चैः स्वरेण तौ रोदनं

मुनियों को दु खित किया करते हैं। श्रुतीकर्ति के वचनों को सुनकर राहाचार्य ने अपने शिष्य अपराजित मुनि से कहा कि उज्जयिनी नगरी का जो कुमार है वह तुम्हारे सांसारिक भाई का पुत्र है। इस समय वह साधुओं को उज्जयिनीनगरी में कष्ट पहुँचा रहा है अत तुम उसको समझाने के लिये वहां जाओ। आचार्य के आदेश से अपराजित मुनि तगरानगरी से शिष्यमंडली सहित विहार कर उज्जयिनी नगरी में आर्यरोह आचार्य के पास पहुँचे, और उनको वंदन नमस्कार किये। बाद भिक्षा के समय आचार्य के निदेश से वे अपराजित मुनि राजमहल में प्रविष्ट हुए। वहां उन अपराजित मुनि के सांसारिक भाई का पुत्र राजकुमार एवं पुरोहित पुत्र ने उन मुनि को उपहासपूर्वक वंदना कि। अपराजित मुनि के वहां से चले जाने पर मुनि के उपहास से उन दोनों के पेट में बडे जोर से पीड़ा होने लगी।

મુનિયોને દુ ખિત કર્યા કરે છે શ્રુતકીર્તિનું વચન સાભળીને રોહાચાર્યે પોતાના શિષ્ય અપરાજીત મુનિને કહ્યુ કે, ઉજ્જૈની નગરીના જે રાજકુમાર છે તે તમારા સ સારીક ભાઈના પુત્ર છે. આ સમયે તેઓ ઉજ્જૈની નગરીમા સાધુઓને કષ્ટ પહોચાડી રહ્યા છે જેથી તમે તેને સમજાવવા માટે ત્યા જાવ આચાર્યના આદેશથી અપરાજીત મુનિ તગરાનગરીમાથી શિષ્ય મ ડળી સાથે વિહાર કરી ઉજ્જૈની નગરીમા આર્યરોહાચાર્યની પાસે આવી પહોચ્યા અને તેમને વંદન નમસ્કાર કર્યા બાદ ભિક્ષાના સમયે આચાર્યના આદેશથી અપરાજિત મુનિયે રાજમહેલમા પ્રવેશ કર્યો ત્યાં તે અપરાજીત મુનિના સ સારીક ભાઈના પુત્ર રાજકુમાર તેમજ પુરોહિતપુત્રે તે મુનિને ઉપહાસપૂર્વક વંદના કરી અપરાજીત મુનિના ત્યાથી જવા બાદ મુનિનો ઉપહાસ કરવાથી આ બન્નેના પેટમા

कृतवन्तौ। राजा पुरोहितश्च पुत्रयोर्दुरवस्थां परिवारजनवचनात् विज्ञाय आर्यरोहाचार्यस्य समीपं गतवन्तौ। तत्रार्यरोहाचार्यं प्रणम्य तौ सरोदनं प्रार्थितवन्तौ, भदन्त! प्रसीदतु भवान्, अस्मद्बालकौ रक्षणीयौ, इत्यादि। आर्यरोहाचार्य आह-राजन्! अस्मिन् विषये न किञ्चिज्जानामि, इमं प्राघुणकं महामुनिं प्रसादय। ततस्तद्वचनाद्राजा पुरोहितेन सहापराजितमुनेः पार्श्वे गत्वा तं प्रणम्य ब्रवीति-हे भदन्त! स्वभ्रातृपुत्रं जीवितं कुरु, मुनिः आह—साधुपीडकस्य पुत्रस्यापि शिक्षां दातुं न शक्नोषि? नीतिमार्गानुसारिणा राज्ञाऽन्यस्यापि कस्यचिदपराधे कृते तु सो निग्रहणीयः किं पुनर्यः साधुबाधकः? नृपेणोक्तम्—भदन्त! ममापराधं

दोनों जने खूब जोर २ से चिल्लाने लगे। राजा एवं पुरोहित दोनों ही परिवार जनों के कहने से अपने २ पुत्रों की दुरवस्था जानकर साथ २ आर्यरोहाचार्य के पास आये। आचार्य महाराज को वंदन कर वे दोनों के दोनों उनके समक्ष रोते २ प्रार्थना करने लगे, कि भदन्त! आप हमारे ऊपर प्रसन्न होइये—कृपा कीजिये—हमारे बालकों की रक्षा कीजिये इत्यादि। आर्यरोहाचार्य ने कहा कि राजन्! मैं इस विषय में कुछ नहीं जानता हूं। यह जो मेहमानरूप में महामुनि आये हुए हैं उनके पास जाओ और उनसे कहो। राजा आर्यरोह के वचन से पुरोहित को साथ लेकर अपराजित मुनि के पास गया और उनको वंदन कर कहने लगा कि—हे भदन्त! अपने भाई के पुत्र को जीवित करो। मुनि ने कहा कि—हे राजन् राजनीति इस प्रकार की है कि जब अपना पुत्र साधारण जनता का भी अपराध करे तो उसके लिये शिक्षा है तो फिर जो मुनिजनों को पीड़ा पहुंचावे

રાજા અને પુરોહિત બન્ને પોતાના પરિવાર જનોના કહેવાથી પોતાના પુત્રોની દુઃખદ અવસ્થા જાણીને આર્યરોહાચાર્યની પાસે આવ્યા. આચાર્ય મહારાજને વંદના કરીને બન્ને તેમની સમક્ષ રોતાં રોતાં પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે હે ભદન્ત! અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ, કૃપા કરો, અમારાં બાળકોની રક્ષા કરો વિગેરે. આર્યરોહાચાર્યે કહ્યું, હે રાજન! આ વિષયમાં હું કાંઈ જાણતો નથી. મહેમાનરૂપમાં મહામુનિ પધાર્યા છે તેમની પાસે જાઓ અને તેમને કહો. આર્યરોહના વચન સાંભળી રાજા પુરોહિતને સાથે લઈને અપરાજીત મુનિની પાસે ગયા. અને તેમને વંદના કરીને કહેવા લાગ્યા કે હે ભદન્ત! તમારા ભાઈના પુત્રને જીવતદાન આપો. મુનિએ કહ્યું કે, હે રાજન! રાજનીતિ એવા પ્રકારની છે કે, જ્યારે આપનો પુત્ર સાધારણ જનતાનો પણ અપરાધ કરે તો તેને માટે શિક્ષા છે તો મુનિરાજને

'आयरक्खिए' इत्यनेन मुनेरास्रवनिरोधः प्रदर्शितः।
'निरारभे' इत्यनेन मुनेररतिपरीषहविजययोग्यता सूचिता।
'उवसंते' इत्यनेन कषायनिग्रहित्वं सूचितम्।
'मुणी' इत्यनेन प्रवचनरहस्यमननशीलत्व प्रतिबोधितम्।
'धम्मारामे' इत्यनेन संयमस्य रमणस्थानत्वं सूचितम्।
'चरे' इत्यनेन मुनेः संयमविषये प्रमादवर्जितत्वं प्रवेदितम्।

"आयरक्खिए" इससे यह सूचित किया है कि मुनि को आस्रव का निरोध करते रहना चाहिये। "निरारभे" पद से यह ज्ञात होता है कि अरतिपरीषह को जीतने की योग्यता विना मुनिअवस्था आती नहीं है, क्यों कि उसी अवस्था में निरारंभता रहती है। "उवसंते" पद से यह सूचित होता है कि विना कषाय के निग्रह हुए आत्मा में मुनिव्रत पालने की योग्यता नहीं आती है, अतः कषाय का निग्रह अवश्य करना चाहिये। 'मुणी' पद से कषाय का निग्रह करने वाला तभी हो सकता है कि जब वह प्रवचन के रहस्य का मनन करने वाला होता है। विना ऐसा किये आत्मा कषायों का निग्रह नहीं कर सकता है। "धम्मारामे" इससे यह सूचित किया गया है कि कषायों का निग्रह करने का वही आत्मा परिणामशाली होगा—जो संयम में रमण करने की भावना रखता होगा, इसके विना नहीं। इसी लिये संयम को रमण का स्थान बतलाया गया है। "चरे" इस क्रियापद से मुनि को सयम के विषय में प्रमादरहित होना चाहिये यह बतलाया गया है।

आयरक्खिए આ પદથી એમ સૂચિત કરવામા આવ્યુ છે કે, આસ્રવનો નિરોધ કરીને રહેવું જોઈએ निरारभे આ પદથી અરતિ પરીષહને જીતવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય મુનિઅવસ્થા આવતી નથી કારણ કે, આ અવસ્થામાં નિરારભતા રહે છે उवसते આ પદથી સૂચિત થાય છે કે, કષાયનો નિગ્રહ કર્યા સિવાય આત્મામા મુનિવ્રત પાળવાની યોગ્યતા આવતી નથી જેથી કષાયનો નિગ્રહ અવશ્ય કરવો જોઈએ "मुणी" પદથી કષાયનો નિગ્રહ કરવાવાળા ત્યારે જ બની શકે છે કે, જ્યારે પ્રવચનનુ રહસ્ય મનન કરનાર બની રહે એમ કર્યા સીવાય આત્મા કષાયોનો નિગ્રહ કરી શકતો નથી धम्मारामे આ પદથી સૂચિત કરવામા આવેલ છે કે-કષાયોનો નિગ્રહ તેજ આત્મા કરવાને પરિણામ શાળી બને છે જે સયમમા રમણ કરવાની ભાવના રાખતા હોય, તેના વગર નહી આથી સયમને રમણનુ સ્થાન બતાવેલ છે चरे આ પદથી મુનિએ સંયમના વિષયમા પ્રમાદ રહિત બનવુ જોઈએ એમ બતાવેલ છે.

अथ दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अचलपुरे जितशत्रुनाम्नो राज्ञः पुत्रोऽपराजितनामा रोहाचार्यस्य समीपे दीक्षितोऽभवत्। एकदा रोहाचार्यः स्वशिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् तगरानगरीं समवसृतः। तदानीं रोहाचार्यस्य स्वाध्यायशिष्य आर्यरोहनामाऽऽचार्य उज्जयिन्यामासीत्, तस्य ज्येष्ठः शिष्यः श्रुतकीर्तिनामको मुनिः शिष्य परिवारैः सह ग्रामानुग्रामं विहरमाणस्तगरानगर्यां समागतः। रोहाचार्यः शिष्टाचारानन्तरं श्रुतकीर्तिमुनिं पृच्छति–उज्जयिन्यां साधवो निरुपसर्गं तिष्ठन्ति किम्, ? श्रुतकीर्तिमुनिः आह–भदन्त! सर्वं तत्र कुशलम्, किन्तु राजपुत्रः पुरोहितपुत्रश्च

दृष्टान्त—अचलपुर में जितशत्रु राजा का अपराजित नामका पुत्र था। वह धर्मश्रवण कर रोहाचार्य के समीप दीक्षित हो गया। एक समय की बात है कि रोहाचार्य अपनी शिष्यमंडली सहित ग्रामानुग्राम विहार करते हुए तगरानगरी पधारे। उस समय इन रोहाचार्य के स्वाध्याय शिष्य आर्यरोह नामके आचार्य उज्जयिनी नगरी में विराजमान थे। उन आर्यरोह आचार्य के मुख्य शिष्य श्रुतकीर्ति भी अपने शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विचरते हुए इसी तगरा नगरी में रोहाचार्य के पास पधारे। रोहाचार्य ने शिष्टाचार के अनन्तर श्रुतकीर्ति मुनि से पूछा–कहो उज्जयिनी नगरी में साधु मंडल तो सुखशाता में विराजमान है न? सुनकर श्रुतकीर्ति मुनि ने उत्तर में कहा–भदन्त! सब सुखशाता में विराजमान तो हैं, परन्तु वहां के राजा का एवं पुरोहित का पुत्र

દૃષ્ટાંત—અચળપુરમાં જીતશત્રુ રાજાને અપરાજીત નામનો પુત્ર હતો. તેણે ધર્મ શ્રવણ કરીને રોહાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. એક સમયની વાત છે કે રોહાચાર્ય પોતાની શિષ્ય મંડળી સાથે વિહાર કરતા કરતા તગરાનગરીમાં પધાર્યા. આ સમયે રોહાચાર્યના સ્વાધ્યાય શિષ્ય આર્યરોહ નામના આચાર્ય ઉજ્જયિની નગરીમાં બિરાજમાન હતા. આ આર્યરોહ આચાર્યના મુખ્ય શિષ્ય શ્રુતકીર્તિ પણ પોતાના શિષ્ય પરિવાર સહિત એક ગામથી બીજે ગામ વિચરતા આ તગરા નગરીમાં રોહાચાર્યની પાસે પધાર્યા. રોહાચાર્યે શિષ્ટાચાર પછી શ્રુતકીર્તિ મુનિને પૂછ્યું કહો! ઉજ્જૈની નગરીમાં સાધુ મંડળ તો સુખ શાતામાં બીરાજમાન છે ને? આ સાંભળી શ્રુતકિર્તી મુનિએ જવાબમાં કહ્યું ભદન્ત! સૌ સુખ શાતામાં બિરાજમાન તો છે, પરંતુ ત્યાંના રાજાનો અને પુરોહિતનો પુત્ર

मुनीनुद्वेजयतः। श्रुतकीर्तेरेतद्वचनं श्रुत्वा रोहाचार्योऽपराजितमुनिं कथयति-तव सांसारिकभ्रातृपुत्रोऽसौ राजकुमारः साधुजनमुद्वेजयति, तं प्रतिबोधयितुमुज्जयिन्यां त्वया गन्तव्यम्। आचार्यनिदेशेन शिष्यपरिवारेण सहापराजितमुनिरुज्जयिन्यां गतः। तत्रार्यरोहाचार्यं प्रणम्यापराजितमुनिर्भिक्षावेलायां राजकुलं प्रविष्टः। तत्रापराजितमुनिं राजपुत्र-पुरोहितपुत्रौ सोपहास वन्दनं कुरुतः। मुनिवरे गते सति तस्मिन्नेव समये मुनेरुपहासाज्जठरे वेदना समुत्पन्ना, उच्चैः स्वरेण तौ रोदन

मुनियों को दु खित किया करते हैं। श्रुतीकर्ति के वचनों को सुनकर राहाचार्य ने अपने शिष्य अपराजित मुनि से कहा कि उज्जयिनी नगरी का जो कुमार है वह तुम्हारे सांसारिक भाई का पुत्र है। इस समय वह साधुओं को उज्जयिनीनगरी में कष्ट पहुँचा रहा है अत. तुम उसको समझाने के लिये वहां जाओ। आचार्य के आदेश से अपराजित मुनि तगरानगरी से शिष्यमंडली सहित विहार कर उज्जयिनी नगरी में आर्यरोह आचार्य के पास पहुँचे, और उनको वंदन नमस्कार किये। बाद भिक्षा के समय आचार्य के निदेश से वे अपराजित मुनि राजमहल में प्रविष्ट हुए। वहां उन अपराजित मुनि के सांसारिक भाई का पुत्र राजकुमार एवं पुरोहित पुत्र ने उन मुनि को उपहासपूर्वक वंदना कि। अपराजित मुनि के वहां से चले जाने पर मुनि के उपहास से उन दोनों के पेट में बडे जोर से पीड़ा होने लगी।

મુનિયોને દુ ખિત કર્યા કરે છે શ્રુતકીર્તિનું વચન સાભળીને રોહાચાર્યે પોતાના શિષ્ય અપરાજીત મુનિને કહ્યુ કે, ઉજ્જૈની નગરીના જે રાજકુમાર છે તે તમારા સ સારીક ભાઈના પુત્ર છે. આ સમયે તેઓ ઉજ્જૈની નગરીમા સાધુઓને કષ્ટ પહોચાડી રહ્યા છે જેથી તમે તેને સમજાવવા માટે ત્યા જાવ આચાર્યના આદેશથી અપરાજીત મુનિ તગરાનગરીમાથી શિષ્ય મ ડળી સાથે વિહાર કરી ઉજ્જૈની નગરીમા આર્યરોહાચાર્યની પાસે આવી પહોચ્યા અને તેમને વ દન નમસ્કાર કર્યા બાદ ભિક્ષાના સમયે આચાર્યના આદેશથી અપરાજિત મુનિયે રાજમહેલમા પ્રવેશ કર્યો ત્યા તે અપરાજીત મુનિના સ સારીક ભાઈના પુત્ર રાજકુમાર તેમજ પુરોહિતપુત્રે તે મુનિને ઉપહાસપૂર્વક વંદના કરી અપરાજીત મુનિના ત્યાંથી જવા બાદ મુનિને ઉપહાસ કરવાથી આ બન્નેના પેટમા એકદમ પીડા ઉત્પન્ન થઈ. બન્ને જણા ખૂબ જોર જોરથી રાડો પાડવા લાગ્યા,

रुपन्तौ। राजा पुरोहितश्च पुत्रयोर्दुरवस्थां परिवारवचनात् विज्ञाय आर्यरोहाचार्यस्य समीपं गतवन्तौ। तत्रार्यरोहाचार्यं प्रणम्य तौ सरोदनं प्रार्थितवन्तौ, भदन्त! प्रसीदतु भवान्, अस्मद्बालकौ रक्षणीयौ, इत्यादि। आर्यरोहाचार्य आह-राजन्! अस्मिन् विषये न किंचिज्जानामि, इमं प्राघुणकं महामुनिं प्रसादय। ततस्तद्वचनाद्राजा पुरोहितेन सहापराजितमुनेः पार्श्वे गत्वा तं प्रणम्य प्रोक्तवान्-हे भदन्त! स्वभ्रातृपुत्रं जीवितं कुरु, मुनिः प्राह-साधुपीडकस्य पुत्रस्यापि शिक्षां दातुं न शक्नोषि?, नीतिमार्गानुसारिणा राज्ञाऽन्यस्यापि कस्यचिदपराधे कृते तु पुत्रो निग्रहणीयः किं पुनर्यः साधुबाधकः? नृपेणोक्तम्-भदन्त! ममापराधं

दोनों जने खूब जोर २ से चिल्लाने लगे। राजा एवं पुरोहित दोनों ही परिवार जनों के कहने से अपने २ पुत्रों की दुरवस्था जानकर साथ २ आर्यरोहाचार्य के पास आये। आचार्य महाराज को वंदन कर वे दोनों के दोनों उनके समक्ष रोते २ प्रार्थना करने लगे, कि भदन्त! आप हमारे ऊपर प्रसन्न होइये-कृपा कीजिये-हमारे बालकों की रक्षा कीजिये इत्यादि। आर्यरोहाचार्य ने कहा कि राजन्! मैं इस विषय में कुछ नहीं जानता हूं। यह जो मेहमानरूप में महामुनि आये हुए हैं उनके पास जाओ और उनसे कहो। राजा आर्यरोह के वचन से पुरोहित को साथ लेकर अपराजित मुनि के पास गया और उनको वंदन कर कहने लगा कि-हे भदन्त! अपने भाई के पुत्र को जीवित करो। मुनि ने कहा कि-हे राजन् राजनीति इस प्रकार की है कि जब अपना पुत्र साधारण जनता का भी अपराध करे तो उसके लिये शिक्षा है तो फिर जो मुनिजनों को पीडा पहुंचावे

રાજા અને પુરોહિત બન્ને પોતાના પરિવાર જનોના કહેવાથી પોતાના પુત્રોની દુરવસ્થા જાણીને આર્યરોહાચાર્યની પાસે આવ્યા. આચાર્ય મહારાજને વંદના કરીને બન્ને તેમની સમક્ષ રોતાં રોતાં પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે હે ભદન્ત! અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ, કૃપા કરો અમારાં બાળકોની રક્ષા કરો વિગેરે. આર્યરોહાચાર્યે કહ્યું, કે રાજન! આ વિષયમાં હું કાંઈ જાણતો નથી. મહેમાનરૂપમાં મહામુનિ પધાર્યા છે તેમની પાસે જાઓ અને તેમને કહો. આર્યરોહના વચન સાંભળી રાજા પુરોહિતને સાથે લઈને અપરાજીત મુનિની પાસે ગયા. અને તેમને વંદના કરીને કહેવા લાગ્યા કે હે ભદન્ત! તમારા ભાઈના પુત્રને જીવતદાન આપો. મુનિએ કહ્યું કે હે રાજન! રાજનીતિ એવા પ્રકારની છે કે જ્યારે આપનો પુત્ર સાધારણ જનતાનો પણ અપરાધ કરે તો તેને માટે શિક્ષા છે તો મુનિજનને

क्षमस्व, बालकौ महाकष्टं प्राप्तौ, अनुकम्पस्व भगवन्। स्वस्थावस्थासम्पन्नौ तौ मुनिदेशनया प्रव्रज्यां स्वीकृतवन्तौ। तत्र राजपुत्रः शुद्धभावेन चारित्रपालनं कृतवान्, पुरोहितपुत्रस्तु जातिमदं कृत्वा पूर्वपीडास्मरणेन गुरुं प्रति सामर्षो जातः। द्वावपि चारित्रं पालयन्तौ मृत्वाऽन्ते देवलोकं गतौ।

इतश्च कौशाम्बीनगर्यां तापसनामकः कोऽपि धनिक आसीत्। स स्वगृहे मृत्वा लोभावेशेन सूकरो जातः, स स्वभवनादिकं दृष्ट्वा जातिस्मरणं प्राप्तवान्।

उसके लिए राजा को चाहिये कि जरूर ध्यान रखे। अपराजित मुनि की बात सुनकर राजाने समझकर कहा कि महाराज! आजपीछे ऐसा नहीं होगा, आप मेरे इस अपराध को क्षमा करे। तथा राजकुमार और पुरोहित पुत्र ने भी अपराजित मुनि से क्षमा मांगी। फिर उपदेश सुनकर वे दोनों प्रव्रजित हो गये। प्रव्रज्या लेने पर राजपुत्र ने तो शुद्ध भाव से चारित्र का पालन किया परन्तु जो पुरोहित का पुत्र था, वह जाति मद से संयम का आराधन पूरा नहीं करता था और अपने पेट की पीड़ा को याद करता हुवा अपने गुरु अपराजित मुनि पर रूष्ट भाव रखता था। अन्त में ये दोनों ही चारित्र की पालना करते हुए काल धर्म को पाकर देव लोक में देव हुए।

इधर–कौशाम्बी नामकी एक नगरी थी। उसमें तापस नामका एक हिंसक धनिक व्यक्ति रहता था। वह लोभ के वश होकर मरा तो अपने ही घर पर सूअर की योनि में उत्पन्न हुआ। अपने पूर्व के भवना-

---

પિડા પહોચાડનારાઓ માટે રાજાએ જરૂર ધ્યાન રાખવુ જોઈએ અપરાજીત મુનિની વાત સાંભળીને રાજાએ સમજી જઈ ને કહ્યુ કે, મહારાજ! હવેથી એવુ નહી બને આપ મારા આ અપરાધને ક્ષમા કરો. રાજકુમાર અને પુરોહિતના પુત્રે પણ અપરાજીત મુનિની ક્ષમા માગી ત્યાર બાદ ઉપદેશ સાભળીને તે બન્ને પ્રવ્રજીત બન્યા. પ્રવ્રજ્યા લીધા પછી રાજપુત્રે શુદ્ધ ભાવથી ચારિત્રનુ પાલન કર્યું પરતુ જે પુરોહિતનો પુત્ર હતો તે જાતીના મદના કારણે સયમનુ આરાધન પૂર્ણ રીતે કરતો ન હતો અને પોતાના પેટની પીડાને યાદ કરતા કરતા અપરાજીત મુનિ ઉપર ક્રોધભાવ રાખતો હતો અંતમા એ બન્ને ચારિત્રનુ પાલન કરતા કરતા કાળધર્મને પામીને દેવલોકમા દેવ થયા

આ તરફ કૌશાબી નામની એક નગરી હતી એમા તાપસ નામનો એક હિસક ધનવાન માણસ રહેતો હતો તે લોભવશે કરીને પોતાના જ ઘરમા સુવર (ભૂંડ) રૂપે જન્મ્યો પોતાના પૂર્વના મકાન આદિ જોઈને

एकदा तत्पूर्वभवपुत्रास्तं तस्यैव श्राद्धदिने हतवन्तः, ततः स्वगृह एवासौ सर्पो जातः, तस्मिन्नपि भवे तस्य जातिस्मरणं संजातम् । पुनस्त एव पूर्वभवपुत्रास्तं सर्पं गृहान्तर्भ्रमन्तं दृष्ट्वा जघ्नुः । तदनन्तरमसौ स्वपुत्रस्य पुत्रोऽभवत्, पित्रा तस्य 'अशोकदत्त' इति नाम कृतम् । स तत्रापि जन्मनि जातिस्मरणं प्राप्य मूकत्वमङ्गीचकार । पूर्वभवीया पुत्रवधूरिदानीं माता जाता, कथमेनां मातेति सम्बोधये । पुत्रोऽपि पिताऽभवत् कथमेनं 'तात' इति संबोधयामि, इत्येवं मनसि विचार्य स मूकोऽभवत् । मातापितृभ्यां तन्मूकत्वापनयनार्थं बहवः प्रयत्नाः कृतास्तथापि तस्य मूकत्वं नापगतम्, अतो लोकास्तं मूकनाम्नाऽऽह्वयन्ति ।

दिकको देखकर उस सूअर के बच्चे को जातिस्मरण ज्ञान हो गया। एक दिन की बात है कि पुत्रोंने अपने बाप के श्राद्ध के निमित्त उस सूअर को मार डाला। वह मर कर अपने ही घर में सर्प हुआ। इस भव में भी इसे जातिस्मरण ज्ञान हो गया। पुत्रों ने अपने घर में इधर उधर घूमते हुए सर्प को जब देखा तो उसको मार डाला। मर कर वह तृतीय भव में अपने पुत्र का पुत्र हुआ। पिताने इसका नाम अशोकदत्त रक्खा। इस अवस्था में भी इसे जातिस्मरण ज्ञान हो गया, अतः इसने मूकपना अंगीकार कर लिया। जो पूर्वभव में मेरी पुत्रवधू थी वह इस भव में माता हो गई है अतः कैसे तो इसे माता कह कर पुकारूँ तथा जो पुत्र था वह भी अब मेरा बाप बन गया है इसलिये अब इसे पिता कैसे कहूँ, ऐसा मन में विचार कर उसने अपना

આ સુવરના બચ્ચાને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું એક દિવસની વાત છે પુત્રોએ પોતાના બાપના શ્રાદ્ધ નિમિત્તે આ સુવરને મારી નાખ્યું ત્યાંથી મરીને ફરીથી પોતાના જ ઘરમાં સર્પ થયો. આ ભવમાં પણ તેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું પુત્રોએ પોતાના ઘરમાં આમ તેમ ઘુમતા સર્પને જ્યારે જોયો ત્યારે તેને મારી નાખ્યો. મરીને ત્રીજાભવમાં પોતાના પુત્રના પુત્ર (પૌત્ર) તરીકે જન્મ્યો. પિતાએ તેનુ નામ અશોકદત્ત રાખ્યું આ અવસ્થામાં પણ તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. આથી તેણે મૌનવ્રત ધારણ કરી લીધું પહેલા ભવમાં જે મારી પુત્રવધૂ હતી તે આ ભવમાં મારી માતા થઈ છે તો કેવી રીતે હું માતા કહીને બોલાવું જે મારો પુત્ર હતો તે અત્યારે મારો બાપ થઈ ગયેલ છે તેથી હવે તેને પિતા તરીકે કેમ સંબોધન કરું ? એમ મનમાં વિચાર

एकदा चतुर्ज्ञानधराः स्थविराः स्वज्ञानोपयोगेन मूकं विज्ञाय तं प्रतिबोधयितुं तत्र शिष्यपरिवारैः सह समवसृता, तैश्च मूकगृहे द्वौ श्रमणौ प्रेषितौ तत्रैकेन मूकस्य पुरतः स्थविरशिक्षिता गाथा पठिता।

"तावस! किमिणा? मूअव्वयेण पडिवज्ज जाणिउं धम्मं।
मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तोत्ति ॥ १ ॥"

मूकभाव (गुंगापन) रखना ही अच्छा समझा। माता पिता ने अपने बच्चे की जब ऐसी स्थिति देखी तो उसकी मूकता दूर करने के लिये उन्होंने अनेक प्रयत्न किये, परन्तु उसकी मूकता दूर नहीं हुई, इसलिये लोगों ने उसका नाम "मूक" रख दिया, और इसी नाम से उसे बुलाने लगे।

एक समय कि बात है कि चार ज्ञान के धारी स्थविर मुनि अपने ज्ञानोपयोगसे उस मूक की परिस्थितिको जानकर उसे प्रतिबोधित करनेके लिये वहां शिष्यमंडलीसहित आये। उन्होंने उस मूकके घर पर दो मुनियों को भेजा। उनमेंसे एक मुनिने उस मूक के आगे स्थविरशिक्षा से युक्त एक गाथा पढ़ी। वह गाथा इस प्रकार है—

तावस! किमिणा? मूअव्वयेण पडिवज्ज जाणिउं धम्मं।
मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तो त्ति ॥ १ ॥

કરીને તે બાળકે મૂગાપણું રાખવાનુ યોગ્ય માન્યુ માતા પિતાએ જ્યારે બાળકની આ સ્થિતિ જોઈ ત્યારે તેનુ મૂગાપણુ દૂર કરવા માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા પરતુ તેનુ મૂગાપણુ દૂર ન થયુ આથી લોકોએ તેનું નામ "મૂગો" રાખ્યુ. અને એજ નામથી તેને બોલાવવા લાગ્યા

એક વખત ચાર જ્ઞાનના ધારી સ્થવિરે પોતાના જ્ઞાનના ઉપયોગથી આ મૂગાની પરિસ્થિતિ જાણીને તેને પ્રતિબોધિત કરવા માટે શિષ્ય મડળી સાથે ત્યા પધાર્યા તેઓએ આ મૂગાના ઘેર બે મુનિઓને મોકલ્યા. આમાથી એક મુનિએ આ મૂગાની આગળ સ્થવિરની શીખવેલી એક ગાથા ગાઈ. તે ગાથા આ પ્રકારની છે

तावस! किमिणा? मूअवयेण, पडिवज्ज जाणिउं धम्मं।
मरिऊण सूअरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तोत्ति ॥ १ ॥

छाया—तापस ! किमनेन मूकव्रतेन मतिपद्यस्व ज्ञात्वा धर्मम् ।
मृत्वा सूकर उरगो जातः पुत्रस्य पुत्र इति ॥ १ ॥"

मूकस्तां गाथां श्रुत्वाऽऽश्चर्यं गतस्तौ प्रणम्य पृच्छति – भवद्भिरेतत् कथं ज्ञातम् ? तौ ब्रूतः–इहोद्यानेऽस्मद्गुरवः समवसृतास्ते सर्वं जानन्ति । ततोऽसौ मूकस्ताभ्यां श्रमणाभ्यां सह गत्वा नगरोद्याने स्थविराणां वन्दनं कृत्वा धर्मदेशनां श्रुत्वा श्रावको भूत्वा मूकत्वं परित्यक्तवान् ।

इतश्च कृतजातिमदः पुरोहितपुत्रजीवदेवः कृताञ्जलिः सन् महाविदेहे तीर्थंकर समीपे पृच्छति–भगवन् ! किमहं सुलभबोधिरुतदुर्लभबोधिर्वा ? भगवता प्रोक्तम्–त्वं दुर्लभबोधिकोऽसि । देवः पुनरपृच्छत्–इतश्च्युतः सन् क्वाऽहमुत्पन्नो भविष्यामि ?

इस गाथा को सुनकर मूक को बड़ा भारी आश्चर्य हुआ। उसने उन दोनों को नमस्कार कर पूछा–आपने हमारी सूअर की पर्याय से लेकर यहां तक की समस्त परिस्थिति कैसे जानली ? उन्होंने कहा–कि इस नगर के उद्यान में हमारे गुरु महाराज पधारे हुए हैं वे तुम्हारी इस समस्त स्थितिको जानते हैं। मूकने जब यह सुना तो वह उनदोनों मुनियों के साथ उद्यान में आया। उसने सब मुनियों को नमस्कार एवं वंदन किया। पश्चात् उनसे धर्मका उपदेश सुनकर श्रावक हो गया और मूकता का परित्याग कर दिया।

जातिमद करने वाला जो पुरोहितपुत्र का जीव था कि जो मरकर देव की पर्याय से उत्पन्न हुआ था उसने हाथ जोड़ कर महाविदेह क्षेत्र में तीर्थंकर श्री सीमंधर स्वामी के पास ऐसा प्रश्न किया

આ ગાથા સાંભળીને તે મૂગાને ભારે આશ્ચર્ય થયું તેણે આ બન્ને સ્થવિરોને નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું, તમોએ મારી સુવરની સ્થિતિથી માંડીને આજ સુધીની સમસ્ત પરિસ્થિતિ કેમ જાણી ?" તેઓએ કહ્યું કે "આ નગરના બગીચામાં અમારા ગુરુ મહારાજ પધારેલ છે અને તેઓ તમારી સઘળી બીના જાણે છે' મૂગાએ જ્યારે આ જાણ્યું ત્યારે તે બન્ને મુનિઓની સાથે બગીચામાં આવ્યો, અને તેણે બધા મુનિઓને નમસ્કાર અને વંદના કરી ત્યાર પછી તેમની પાસેથી ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળીને તે શ્રાવક બની ગયો અને મૂગાપણાને છોડી દીધું

જાતિમદ કરવાવાળા પુરોહિત પુત્રનો જીવ જે મરીને દેવની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થયો હતો તેણે હાથ જોડીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર શ્રીમંધર સ્વામીની સમક્ષ એવો પ્રશ્ન કર્યો કે "હે ભગવન્ ! હું સુલભબોધી છુ કે દુર્લભ બોધી છુ ?" ભગવાને જવાબમાં કહ્યું કે તમે દુર્લભબોધી છો. દેવે ફરી પ્રશ્ન

भगवता कथितम्-कौशाम्बीनगर्यां मूकभ्राता भविष्यसि। धर्मप्राप्तिश्च मूकादेव तव भविष्यति। इत्येवं भगवद्वचनं श्रुत्वाऽसौ देवस्तं प्रणम्य कौशाम्बीनगर्यां मूकोपान्तिकमागत्य तस्मै बहुद्रव्यं दत्वा प्रोक्तवान्-स्वर्गात् प्रच्युतस्य मम जन्म त्वन्मातुर्गर्भे भविष्यति, तदा तस्या अकालेऽप्याम्रदोहदो भविष्यति। तदर्थं सर्वर्तु फलवानाम्रवृक्षः कौशाम्ब्याः समीप एव पर्वतस्य निर्जनप्रदेशे मया रोपितः। यदा सा तद्दोहदाकुलाऽऽम्रं याचते तदा तस्याः पुरस्त्वया वाच्यम्। यदि जनिष्यमाणं बालकं मह्यं ददासि, तदाऽऽम्रफलमानीय तुभ्यं ददामि।

कि हे भगवान्! मैं सुलभबोधि हूं कि दुर्लभबोधि हूं? भगवान ने इसके उत्तर में कहा कि तुम दुर्लभबोधि हो। देव ने पुनः प्रश्न किया कि मैं यहां से च्यवकर कहां उत्पन्न होऊँगा? भगवान ने कहा कि कौशाम्बी नगर में मूक के भाई होगे। वहां तुम्हें धर्म की प्राप्ति मूक से ही होगी। इस प्रकार भगवान् की वाणी सुनकर वह देव उन्हें नमन कर के कौशाम्बी नगरी में मूक के पास आया और उसे बहुत सा द्रव्य देकर कहने लगा कि मैं स्वर्ग से च्यवकर तुम्हारी माता की कुक्षि में जन्म धारण करूंगा। उस समय उसे अकाल में आम खाने का दोहला उत्पन्न होगा। उस दोहले की पूर्ति के लिये सर्वऋतुओं में फल देनेवाला आम का वृक्ष मैंने पहिले से ही कौशाम्बी नगरी के समीप के पर्वत के निर्जन प्रदेश में आरोपित कर दिया है। जिस समय वह दोहद से आकुलित होकर आम की याचना करे तो तुम उससे ऐसा कहना कि जो बालक उत्पन्न होगा उसे यदि तुम मुझे देना अंगीकार करो तो मैं तुम्हें लाकर आम देता हूं।

कर्यो, हु अहिंथी च्यवीने क्या उत्पन्न थईश ? भगवाने कह्यु के, कौशाम्बी नगरीमा मूगानो भाई थईश त्या तमने धर्मनी प्राप्ति मूंगाथी थशे आ प्रकारनी भगवाननी वाणी साभळीने ते देव नमस्कार करीने कौशाम्बी नगरीमा ते मूगानी पासे आव्या अने तेने खूब द्रव्य दईने कहेवा लाग्या के हु स्वर्गथी च्यवीने तमारी मातानी कुखे जन्म धारण करीश ए वखते तेने अकाळे केरी खावानो भाव (दोहद) उत्पन्न थशे आ दोहदनी सफळता माटे सर्व ऋतुओमा फळ देनार आबाना वृक्षने पहेलेथी ज कौशाम्बी नगरीनी पासे आवेला पर्वतना निर्जन प्रदेशमा मे वावी दीधेल छे ज्यारे ते दोहदथी व्याकुळ थईने केरीनी मागणी करे त्यारे तारे तेने ए प्रमाणे कहेवु के, जे बाळक जन्मे तेने मने सोपवानु स्वीकारो तो हु तमने केरी लावी आपुं.

एवमुक्ता तव माता यदि गर्भस्थपुत्रदानं स्वीकुर्यात् तर्हि तस्यै त्वया मदर्शिताऽऽम्रफलं दातव्यम्। ततस्य मम यथा जैनधर्मप्राप्तिर्भवेत् तथा प्रयत्नस्त्वया कर्तव्यः। एवमुक्त्वा स पुरोहितपुत्रजीवदेवो गतः।

अन्यदा कदाचिदसौ देवो देवलोकाच्च्युतस्तस्या गर्भे समुत्पन्नः, तदा तस्या आम्रदोहदः समुत्पन्नः। मूकेन पूर्वोक्तव्यवस्थां कारयित्वाऽऽम्रदोहदः पूरितः। पुत्रो जातः। तस्यार्हद्दत्त इति नाम मातापितृभ्यां कृतम्। तदनन्तरमसौ मूकस्तं बालसोदरं लालयन् साधूनां समीपं वन्दनार्थं नयति, परन्त्वसौ दुर्लभबोधि

तुम्हारी माता जब तुम्हारे इस कथन को मंजूर कर ले अर्थात्-गर्भस्थ पुत्र का तुम्हें देना स्वीकार कर ले-तो तुम उसके लिये मेरे द्वारा बताये हुए आम के वृक्ष से आम लाकर दे देना। तथा तुम इस प्रकार का प्रयत्न भी करते रहना कि जिस से मुझे जैनधर्म की प्राप्ति हो। इस प्रकार कह कर वह पुरोहित के पुत्र का जीव देव तिरोहित हो गया।

किसी समय अपनी आयु के समाप्त होने पर वह स्वर्गलोक से च्यवकर मूक की माता के गर्भ में अवतरित हो गया। उस की माता को आम खाने का दोहला उत्पन्न हुआ। मूक ने पूर्वोक्त व्यवस्था करवा कर उस के आम के दोहले की पूर्ति की। पुत्र का जन्म हुआ। उसका नाम अर्हद्दत्त रक्खा गया। अर्हद्दत्त को जो कि अपना बाल्सोदर था मूक ने बडे चाव से लाड प्यार से रखा। कभी २ वह उसे साधुओं के समीप भी वंदना कराने के लिये ले जाता था, परन्तु यह तो दुर्लभ

તમારી માતા જ્યારે તમારી આ માગણીને મંજુર કરે અર્થાત ગર્ભમાં રહેલા પુત્રને તમને સોંપી દેવાનો સ્વીકાર કરે ત્યારે તમારે મે તમને બતાવેલા આંબાના વૃક્ષ ઉપરથી કેરી લાવીને તેને આપવી. તથા તમારે એવા પ્રકારના પ્રયત્ન કરવા પડેશ કે જેનાથી મને જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ થાય. આ પ્રમાણે કહીને તે પુરોહિત પુત્રનો જીવ-દેવ અલોપ થઈ ગયો. કેટલાક સમય બાદ પોતાના આયુષ્યની સમાપ્તિ થવાથી તે દેવ સ્વર્ગલોકથી ચ્યવીને મૂંગાની માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા. તેની માતાને કેરી ખાવાનું મન થયું મૂંગાએ પહેલેથી જ વ્યવસ્થા કરીને તેની કેરી ખાવાની ઈચ્છાને પૂર્ણ કરી. સમય જતાં પુત્રનો જન્મ થયો. તેનુ અર્હદત્ત નામ રાખવામાં આવ્યું અર્હદત્ત કે જે પોતાનો નાનો ભાઈ થતો હતો તેને મૂંગાએ ખૂબ લાડ પ્યારથી રાખ્યો. કોઈ કોઈ વાર તે તેને સાધુઓની પાસે વંદના કરવા માટે લઈ જતો હતો. પરંતુ આ તો

त्वेन साधून् दृष्ट्वा रोदिति। एवमावाल्यं प्रतिबोधितोऽप्यसौ न बोधिं लभते। ततस्तज्ज्ञाता मूकः प्रव्रजितो भूत्वा संयमं परिपाल्य देवलोकं गतः।

अथ तेन मूकजीवदेवेनासौ दुर्लभबोधिर्बालकः प्रतिबोधार्थं जलोदरव्याधियुक्तः कृतः, स्वयं च वैद्यरूपं कृत्वा तत्समीपमागत्याह- अहं सर्वरोगोपशमनं करोमि। जलोदरी वदति-मम जलोदरव्याधिं प्रशमय। वैद्येनोक्तम्-असाध्योऽयं तव रोगः, तथापि तत्प्रतीकारं करोमि, यदि ममौषधकोत्थलकं स्कन्धे समारोप्य मामनुगच्छसि। जलोदरिणोक्तम्-एवमस्तु। ततो वैद्येन स जलोदरी निर्व्याधिः कृतः।

बोधि था, इसलिये साधुओं को देखते ही रोने लग जाता। इस प्रकार बाल्य अवस्था से प्रतिबोधित करने पर भी वह बोधि को प्राप्त नहीं कर सका। इस के बाद उसके बड़े भाई मूकने दीक्षा धारण कर ली और संयम का पालन कर अन्तमें वह देवलोक में जा कर उत्पन्न हो गया।

अपने सहोदर को प्रतिबोधित करने के लिये मूक के जीव देव ने उसके शरीर में जलोदर की व्याधि उत्पन्न कर दी। यह उसने इस लिये की कि देखे यह दुर्लभबोधि कैसे है। तथा स्वयं वैद्य का रूप ले कर उसके पास आ कर कहने लगा कि मैं समस्त रोगों को दूर करने का इलाज करता हूं। उस जलोदरी बालक ने कहा कि ठीक है आप मेरे इस रोग का इलाज करें। वैद्य ने प्रत्युत्तर में कहा कि यद्यपि तुम्हारा यह रोग असाध्य है तौ भी इस शर्त पर प्रयत्न करता हूं कि यदि तुम मेरे इस कोथले को कि जिस में औषधियां भरी हैं अपने कंधे पर

દુર્લભ બોધી હતો એટલે સાધુઓને જોઈને રોવા લાગી જતો આ પ્રમાણે બાલ્યાવસ્થાથી જ તેને પ્રતિબોધિત કરવા છતાં પણ તે બોધને પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહીં આ બાદ તેના મોટાભાઈ મૂગાએ દીક્ષા ધારણ કરીને, સંયમનું પાલન કરીને, અંતમાં દેવ લોકમાં ઉત્પન્ન થયો પોતાના સહોદરને પ્રતિબોધિત કરવા માટે મૂંગાના જીવ દેવે તેના શરીરમાં જળોદરની વ્યાધિ ઉત્પન્ન કરી તે વ્યાધિ એટલા માટે ઉત્પન્ન કરી કે, જોઉં તો ખરો કે તે દુર્લભ બોધી કેવો છે? પછી પોતે વૈદ્યનું રૂપ લઈને તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે, સમસ્ત રોગોને નિવારવાનો ઈલાજ મારી પાસે છે તે જળોદરવાળા બાળકે કહ્યું કે, આપ મારા આ રોગનો ઈલાજ કરો વૈદે પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું કે જો કે તમારો આ રોગ અસાધ્ય છે તો પણ એવી શરત ઉપર પ્રયત્ન કરૂં કે, તમે મારા આ કોથળાને જેમાં ઓષધીઓ ભરી છે તેને તમારા કાંધ ઉપર રાખીને મારી પાછળ

अथ तेन वैद्येनौषधकोत्थलकस्तस्मै वाहनार्थं समर्पितः। स चार्हद्दत्तः कोत्थलकमुत्थाप्य स्कन्धोपरि वहन् वैद्यपृष्ठतश्चलति। तथा स कोत्थलको देवमायया अश्मसमभारकः संजातः, तेनातिभारेण स श्रान्तोऽपि तमुत्सृज्य गन्तुं न शक्नोति, चिन्तयति च–अहं वचनबद्धोऽस्मि, कथमिमं भारं परित्यजामि, कोत्थलक वहतो ममैतत्पृष्ठतो गमनेन पुनर्जलोदरव्याधिर्न स्यात्ततो वज्रसार तुल्यमिव भार वहन् यद्यहं सज्जो भवामि तन्मे योग्यं भवतीत्येवं विचिन्त्य स कोत्थलकं वहन् वैद्यमनुगच्छति।

रख कर मेरे पीछे२ चलो तो। जलोदरी ने कहा इस में कौन सी बड़ी बात है। 'यह मेरा कोथला उठायेगा' ऐसा जानकर वैद्य ने इलाज के द्वारा उसको व्याधिमुक्त कर दिया। वैद्यने अपना औषधि का कोथल उठा कर चलने के लिये दे दिया। अर्हद्दत्त उस कोथले को कन्धे पर रख कर वैद्य के पीछे२ चलने लगा। कोथला देव की माया से ले जाते ले जाते मार्ग में बहुत वजनदार बन गया। उससे वह बहुत थक गया। परन्तु फिर भी उसकी हिम्मत उसे छोड़कर आगे जाने की नहीं हुई। विचारने लगा कि मैं वचन बद्ध हो चुका हूं अतः अब इस भार को कैसे छोड़सकता हूं। तथा यदि कोथले को लाद कर इस वैद्य के पीछे२ जो न चलूं तो फिर जलोदर हो जानेकी आशंका है, अतः जैसे भी बनें वज्र समान भारी इस कोथले को लेकर ही चलने में श्रेय है, चाहे मेरे शिर के बाल भी क्यों न घिस जायँ। इस प्रकार विचार कर वह कोथले को सिर पर लिए हुए वैद्य के पीछे २ चलता रहा।

પાછળ ચાલો. જલોદર વાળાએ કહ્યું કે, તેમાં કઈ મોટી વાત છે આ મારો કોથળો ઉઠાવશે એવું જાણી ને વૈદે ઈલાજ દ્વારા તેને વ્યાધિમુક્ત કરી દીધો વૈદે પોતાની ઔષધીનો કોથળો ઉઠાવીને ચાલવા માટે તેને આપ્યો. અર્હદત્ત તે કોથળાને કાંધ ઉપર રાખીને વૈદની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો. કોથળો દેવની માયાથી ચાલતાં ચાલતાં માર્ગમાં ઘણો વજનદાર બની ગયો, આથી તે થાકી જ ગયો અને આગળ ચાલવાની તેનામાં હિંમત ન રહી છતાં પણ તે વિચારવા લાગ્યો કે હું વચનથી બંધાયેલ છું માટે હવે આ ભારને હું કેવી રીતે છોડી શકું ? અને જો કોથળાને ઉપાડીને હું આ વૈદની પાછળ પાછળ ન ચાલું તો ફરી પાછો જલોદરનો ઉપદ્રવ થઈ જવા સંભવ છે જેમ બને તેમ વજ્ર સમાન ભારે આ કોથળાને ઉપાડીને ચાલવામાં જ શ્રેય છે મારા માથાના વાળ ઘસાઈ જાય તો પણ મારે કોથળાને ઉપાડીને ચાલવું જોઈએ. આ પ્રકારનો વિચાર કરી માથા ઉપર કોથળો લઈ તે વૈદની પાછળ પાછળ ચાલતો રહ્યો.

एकदा स मायिको वैद्यस्तं मुनिसन्निधौ नीत्वा वदति यदि त्वं दीक्षां गृह्णासि, तर्हि त्वां मुञ्चामि। स भाराक्रान्तो वदति ग्रहीष्याम्येव दीक्षाम्। ततोऽसौ मायिकवैद्यस्तस्मै दीक्षां प्रदाप्य स्वयं देवलोकं गतः। देवे स्वस्थानं गते स दुर्लभबोधित्वादरतिपरीषहेणाभिभूतः सन् संयमं त्यक्तुं समुद्यत.। ततो देवेनावधिना ज्ञात्वा पुनरपि तथैव जलोदरं कृत्वा वैद्यरूपेणागत्य पुनरसौ प्रतिबोधितः। पुनर्गते च देवे परीषहाभिभूतेन तेन दीक्षात्यागो मनसि धृतः। तदाऽसौ वैद्यरूपो देवस्तृतीयवारं प्रतिबोध्य व्रते स्थिरीकरणार्थमर्हद्दत्तसमीप एव तिष्ठति।

अब वह मायिक वैद्य उस जलोदरी को मुनि के पास ले गया और कहने लगा कि यदि तुम दीक्षा धारण करलो तो मैं तुम्हें छोड़ दूं। भार से हेरान होकर उसने विचार किया कि–'अच्छा है दीक्षा लेने से इस वजन को उठाने के दुःख से तो बच जाऊँगा' और बोला दीक्षा ही ले लूंगा। वैद्य उसको सयम दिला कर अपने स्थान देवलोक को चला गया। देव को अपने स्थान पर गया हुआ जानकर वह दीक्षा का परित्याग करने को उद्यत हुवा। देवने पुनः उसे जलोदर रोग से पीडित किया और वैद्य के रूप से आकर प्रतिबोधित किया। फीर भी वह अरतिपरीषह से उद्विग्न होकर संयम छोड़ने की इच्छा करने लगा। फिर भी देव आकर उसको प्रतिबोधित किया और "यह संयम में स्थिर बना रहे" इस ख्याल से वह देव स्वयं इसके पास रहने लगा।

એ માયાધારી વૈદ્ય એ જળોદરવાળાને મુનિની પાસે લઈ ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે જો તમે દીક્ષા ધારણ કરી લ્યો તો હું તમને છોડી દઉં ભારથી હેરાન બનેલા તેણે વિચાર કર્યો કે,–'ઠીક છે દીક્ષા લેવાથી આ વજનને ઉઠાવવાના દુઃખથી તો બચી જઈશ' આમ વિચારી તેણે કહ્યું કે ભલે ! હું દીક્ષા લઈશ તે પછી તેને દીક્ષા અપાવી વૈદ્ય પોતાના સ્થાને દેવલોકમા ચાલ્યા ગયા દેવને પોતાના સ્થાન ઉપર ગયેલા જાણીને તે દીક્ષાનો પરિત્યાગ કરવા તૈયાર થયો. દેવે ફરીથી તેને જળોદરના રોગથી પીડિત બનાવ્યો અને વૈદ્યના સ્વરૂપથી આવીને પ્રતિબોધિત કર્યો ફરીથી તે અરતિપરીષહથી ઉદ્વેગ પામીને સયમ છોડવાની ઇચ્છા કરવા લાગ્યો. ફરી પાછા દેવે આવીને તેને પ્રતિબોધીત કર્યો અને "આ સયમમા સ્થિર બની રહે" એવા ખ્યાલથી તે દેવ પોતે તેની પાસે રહેવા લાગ્યા.

एकदा स देवो मनुष्यवेषेण तृणभारं गृहीत्वा कस्मिंश्चित् प्रज्वलति ग्रामे प्रविशति, तदा संयमारतिं कुर्वन्नर्हद्दत्तमुनिः प्राह—ज्वलति ग्रामे तृणभारं नयन् कथं प्रविशसि ? किं मूढोऽसि ? देवेनोक्तम्—त्वं तु महामूढोऽसि, यतः सकलकल्याणकरणं संयमं विहाय क्रोधमानमायालोभवह्निप्रज्वलिते सकलानर्थकरे गृहवासे पुनः पुनर्वार्यमाणोऽपि प्रवेष्टुमिच्छसि ?। स एतद्वचनं श्रुत्वाऽप्यरतिं सर्वथा न मुञ्चति ।

एक दिन की बात है कि वह देव मनुष्य का वेष धारण कर घास का गट्ठा लेकर एक गांव में कि जिसमें आग लगी हुई थी जाने लगा। उस समय अरतिभाव को धारण करने वाले उस अर्हद्दत्त मुनि ने उस से कहा कि तुम कितने मूर्ख हो जो आग से जल रहे इस ग्राम में घास का भारा लेकर जा रहे हो। इस स्थिति में तो कोई मूर्ख भी इस गांव में घास का भारा लेकर जाने को तैयार नहीं हो सकता है, अतः तुम्हारे जैसे समझदार व्यक्ति को ऐसा काम करना इस समय सर्वथा अनुचित है। अर्हद्दत्त मुनि की इस बात को सुनकर देव ने कहा कि—परोपदेश में पांडित्य प्रदर्शन करने वाले दुनिया में अनेक मनुष्य हैं तुम भी उन्हीं में से एक हो। मैं तो समझता हूं कि मेरी अपेक्षा अधिक मूर्ख तुम हो जो कल्याण के कारणभूत इस ग्रहण किये हुए संयम में अरतिभाव धारण करते हुए क्रोध, मान, माया एवं लोभ—रूपी अग्नि से प्रज्वलित एवं सकल अनर्थों के उत्पादक ऐसे गृहस्थाश्रम में जाने के लिये वारंवार मना करने पर भी संयम छोड़ने की इच्छा करते हो।

એક સમય તે દેવે મનુષ્યનો વેશ ધારણ કરીને ઘાસની ગાંસડી લઈ એક ગામમાં કે જ્યાં આગ લાગી હતી ત્યાં જવા લાગ્યા તે સમયે અરતી ભાવના ધારણ કરવાવાળા તે અર્હદત્ત મુનિએ તેમને કહ્યું કે તમે કેવા મૂર્ખ છો કે, આગથી બળી રહેલા ગામમાં ઘાસનો ભારો લઈને જાવ છો ? આ સ્થિતિમાં તો કોઈ મૂર્ખ પણ તે ગામમાં ઘાસનો ભારો લઈને જવાની તૈયારી ન કરે. માટે તમારા જેવી સમજદાર વ્યક્તિએ એવું કામ કરવું આ સમયે સર્વથા અનુચિત છે અર્હદત્ત મુનિની આ વાતને સાંભળીને દેવે કહ્યું કે, પારકાને ઉપદેશ આપવામાં પંડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવાવાળા દુનિયામાં અનેક મનુષ્યો છે તેમાંના તમે એક છો. હું તો સમજુ છું કે મારી અપેક્ષાએ તમે અધિક મૂર્ખ છો જે કલ્યાણના કારણભૂત એવા લીધેલા સંયમમાં અરતી ભાવ ધારણ કરીને, ક્રોધ માન, માયા લોભ રૂપી અગ્નિથી પ્રજ્વલિત એવા સકળ અનર્થોના ઉત્પાદક એવા ગૃહસ્થાશ્રમમાં જવા માટે વારંવાર મના કરવા છતાં પણ સંયમ છોડવાની ઈચ્છા કરો છો, આ પ્રભાવે તે દેવના

अन्यदा कदाचित् तेन सह पुरः पुरश्चलन्नसौ देवः पन्थानं विहाय कण्टकाकीर्णेनोत्पथेनाटवीं गच्छति। ततोऽसौ दुर्लभबोधिरर्हद्दत्तः साग्रहं वदति अध्वानं हित्वा कथमुत्पथेन गच्छसि ?। देवेनोक्तम्—त्वमपि विशुद्धं मोक्षमार्गं परित्यज्याऽऽधिव्याधिरूपे कण्टकाकीर्णे संसारमार्गे कस्माद् व्रजसि ? एवमुक्तोऽप्यर्हद्दत्तो बोधिमलब्ध्वा वदति—कस्त्वम्। ततो देवः स्वपूर्वभवसम्बन्धिनं मूकरूपं दर्शयित्वा प्राह—हे भ्रातः! शृणु, भवता पूर्वजन्मनि देवभवं प्राप्य मह्यं निगदितम्—यदा स्वर्गा-

इस प्रकार उस देव के वचन सुनकर अर्हद्दत्त मुनि अरतिपरीषह को सर्वथा नहीं त्याग सका। देवने और भी उपाय उसे समझाने के लिये किये जैसे—कोई एक दिन जब अर्हद्दत्त बाहर जा रहे थे तब देव भी इनके आगे २ चलने लगा और रास्ता छोड़कर कुरास्ते जाने लगा। वह मार्ग कण्टकाकीर्ण था एवं अटवी की ओर जानेवाला था। उसकी इस प्रकार चाल देखकर अर्हद्दत्त मुनि ने कहा कि—तुम कैसे आदमी हो जो मार्ग का परित्याग कर कुमार्ग से जा रहे हो। तब देव ने भी अर्हद्दत्त से कहा कि तुम भी कैसे आदमी हो जो विशुद्ध मोक्षमार्ग का परित्याग कर आधिव्याधिरूप कंटकों से आकीर्ण संसारमार्ग में जाने को तैयार हो रहे हो। इस प्रकार जब देव ने कहा तो वह अर्हद्दत्त कहने लगा कि—सच तो कहो तुम कौन हो। देवने अर्हद्दत्त की इस प्रकार बात सुनकर अपना पूर्वभवसंबंधी मूक रूप दिखा कर कहा—हे मित्र! सुनो आपने पूर्वभव में देवभव प्राप्त कर मुझ से कहा था कि यदि मैं

વચન સાભળીને પણ અર્હદત્ત મુનિએ અરતિપરીષહનો ત્યાગ સર્વથા ન કર્યો. દેવે બીજા પણ ઉપાય તેને સમજાવવા માટે કર્યા જેમ કોઈ એક દિવસ અર્હદત્ત બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે દેવ પણ તેની આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા અને રસ્તો છોડીને કુરસ્તે જવા લાગ્યા તે માર્ગ કાટાથી ભરેલ હતો. અને ઘોર જગલ તરફ જતો હતો તેની આ પ્રકારની ચાલ જોઈને અર્હદત્ત મુનિએ કહ્યુ તમે કેવા માણસ છો કે માર્ગનો ત્યાગ કરી કુમાર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે દેવે પણ અર્હદત્તને કહ્યુ કે, તમે પણ કેવા આદમી છો કે, વિશુદ્ધ મોક્ષ માર્ગનો પરિત્યાગ કરી આધિ વ્યાધિ રૂપ કાટાઓથી ભરેલા સસારમાર્ગમા જવાને તૈયાર થઈ રહ્યા છો આ પ્રકારે દેવે કહ્યુ એટલે અર્હદત્ત કહેવા લાગ્યા કે, સાચુ કહો તમે કોણ છો? દેવે અર્હદત્તની આ વાત સાભળીને પોતાના પૂર્વભવ સબધી મૂગાનુ સ્વરૂપ દેખાડીને કહ્યુ કે, હે મિત્ર! સાભળો. આપે પૂર્વભવમા દેવ ભવ પ્રાપ્ત કરી મને કહ્યુ હતુ કે,

च्युतः स्याम् , तदा तव सहोदरभ्राता भविष्यामि, ततस्त्वया सुरालयगतेनाऽप्यहं जैनधर्मे प्रतिबोधनीयः, इति त्वद्वचनं मया स्वीकृतम् , अतस्त्वां प्रतिबोधयितुमहमत्रागतोऽस्मि, तस्माद् धर्मं स्वीकृत्य मुहुर्मुहुररतिं मा सेवस्व, इत्येवं मूकदेववचनं निशम्यार्हद्दत्तोऽब्रवीत्-पूर्वभवेऽहं देव आसमित्यत्र किं प्रमाणम् ? ततो मूकदेवस्तद्विश्वासार्थं देवभवे तेन रोपितमाम्रवृक्षं प्रदर्श्य सर्वं पूर्ववृत्तमवदत्। ततस्तस्य जातिस्मरणमभूत्। तेनाऽस्य चारित्रदृढता जाता। अस्य पूर्वमरतिः, पश्चात्तस्य रतिः समुत्पन्ना। एवमन्यैरपि मुनिभिररतिपरीषहस्तन्निराकरणेन सोढव्यः॥१५॥

देवभव से च्युत हुआ तो तुम्हारा सहोदर होऊंगा, इसलिये तुम देवलोक में देव होते हुए भी मुझे जैनधर्म का प्रतिबोध देना। तुम्हारे इस कथन को उस समय मैंने स्वीकार कर लिया था। इसलिये मेरी प्रतिज्ञा के अनुसार मैं तुम्हें प्रतिबोधित करने के लिये यहां आया हुआ हूं; अतः संयमको अंगीकार कर फिर उस में बार बार अरति का सेवन नहीं करना चाहिये। इस प्रकार मूक देव के वचन सुनकर अर्हद्दत्त ने कहा कि इस में क्या प्रमाण है कि मैं पूर्वभव में देव था। मूकदेव ने अर्हद्दत्तकी बात सुनकर उसके विश्वास के लिये देवभव में आरोपित आम्रवृक्ष को दिखलाकर समस्त पूर्व का वृत्तान्त कह दिया। इस सब को सुनकर उसे जातिस्मरण हो गया। इससे इसके चारित्र में दृढता आगई। इस का सारांश यही है कि देखो अर्हद्दत्त को पहिले चारित्र में अरति थी पश्चात् प्रतिबोधित होने पर उसे चारित्र में रति आ गई इस बात को

જો હું દેવ ભવથી ચ્યુત થઈશ તો તમારો સહોદર બનીશ. આ માટે દેવ લોકમાં રહેવા છતાં પણ તમે મને જૈનધર્મનો પ્રતિબોધ આપતા તમારા એ કથનનો મેં એ સમયે સ્વીકાર કરી લીધો હતો એથી મારી પ્રતિજ્ઞા અનુસાર હું તમોને પ્રતિબોધિત કરવા માટે અહિં આવ્યો છું આથી સંયમનો અંગિકાર કરી તેમાં વારંવાર અરતિનું સેવન ન કરવું જોઈએ. આ પ્રકારે તે મૂગા દેવનાં વચન સાંભળીને અર્હદત્તે કહ્યું કે, આમાં શું પ્રમાણ છે કે, હું પૂર્વભવમાં દેવ હતો. મૂગા દેવે અર્હદત્તની વાત સાંભળીને તેના વિશ્વાસ માટે દેવ ભવમાં ઉગાડેલ આમ્રવૃક્ષ દેખાડીને અગાઉનું સઘળું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું આ બધું જોઈ સાંભળીને તેને જાતિસ્મરણ થયું આનો સારાંશ એ છે કે અર્હદત્તને પહેલાં ચારિત્રમાં અરતિ હતી પછી પ્રતિબોધિત થવાથી તેના ચારિત્રમાં રતિ આવી. આ વાતને સાંભળીને

अरतिसद्भावे स्त्रीष्वभिलाषः स्यादतः स्त्रीपरीषहजयं प्राह—

मूलम्—संगो एस मणुस्साणं, जाओ लोगंमि इत्थिओ ।
जस्स एया परिण्णाया, सुकडं तस्स सामण्णं ॥१६॥

छाया—संग एष मनुष्याणा, याः लोके स्त्रियः ।
यस्य एताः परिज्ञाताः, सुकृतं तस्य श्रामण्यम् ॥ १६ ॥

टीका—'संगो' इत्यादि ।

लोके=अस्मिन् संसारे याः स्त्रियः सन्ति, एष मनुष्याणां-पुरुषाणां संगः= संगच्छते=वशीभवति जीवो यस्मात् स संगो=बन्धनम्-यथा मृगाणां बन्धन वागुरादि, यथा वा मक्षिकाणां श्लेष्मसंगो बन्धनं तथा पुरुषाणां स्त्रियो बन्धनमित्यर्थः। स्त्रियो हि हावभावादिभिः पुरुषाणां विषयासक्तिलक्षणं रागमुत्पादयन्ति, रागो-

---

जानकर सब मुनियों को चाहिये कि वे आते हुए अरतिपरीषह को निवारण कर संयम में रति रखे ॥ १५ ॥

अरति के सद्भाव में मुनि को स्त्रीपरीषह उत्पन्न होने का संभव है इस लिये अब सूत्रकार आठवें स्त्रीपरीषहजय को कहते हैं—

'सगो एस'—इत्यादि

अन्वयार्थ—(लोगंमि-लोके.) इस संसार में (जाओ इत्थिओ-याः स्त्रियः) जो स्त्रियां हैं (एस मणुस्साणं संगो-एषः मनुष्याणां संगः) यह मनुष्यों का बन्धन है । जिस प्रकार मृगों का बंधन वागुरा-जाल-आदि, मक्षिका का बंधन श्लेष्म आदि हैं उसी प्रकार स्त्रियां भी पुरुषों का बंधनरूप हैं, क्यों कि ये स्त्रियां हाव भाव आदि से पुरुषों में विषयासक्तिरूप राग उत्पन्न करती हैं। तद्विषयक राग की उत्पत्ति होने पर

સઘળા મુનિઓએ જાણવું જોઇએ કે, આવેલ અરતિપરીષહને નિવારી સયમમાં રતિ રાખે ॥ ૧૫ ॥

અરતિના સદ્ભાવમા મુનિને સ્રી પરીષહ ઉત્પન્ન થવાનો સભવ છે તેથી સૂત્રકાર આઠમો સ્રી પરીષહ જીતવાનુ કહે છે सगोएस—ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—लोगंमि-लोके આ સસારમા जाओ-इत्थिओ-या स्त्रिय' જે સ્રિઓ છે, एस मणुस्साणं सगो-एष मनुष्याणा सग તે મનુષ્યોનુ બધન છે જેમ મૃગોનું બધન જાળ આદિ માખીઓનું બધન ગળફા આદિ છે, તે પ્રકાર સ્રિઓ પણ પુરૂષોને બધનરૂપ છે કેમ કે, સ્રિઓ હાવભાવ આદિથી પુરૂષોમા વિષયાસક્તિ રૂપ રાગ ઉત્પન્ન કરે છે, તે વિષયરાગ ઉત્પત્તિ થવાથી પુરૂષ તેને વશીભૂત બની જાય છે.

स्त्रीणां च वशीभूतानां पुरुषाणां नरकनिगोदादिदुर्गतिरूपसंसारपात, तस्मात् स्त्रिय पुरुषाणां च बन्धनमिति व्यपदेशः।

अतः किं कर्तव्यमित्याकाङ्क्षायामाह-'जस्स' इत्यादि।

यस्य-अत्र सम्बन्धसामान्ये षष्ठी, येन मुनिनेत्यर्थः, एताः स्त्रियः परिज्ञाताः परि-सर्वथा ज्ञाताः ज्ञ-परिज्ञयाऽस्मिन् भवे परभवे चानन्तदुःखकारणतया विज्ञाता' प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिवर्जिताः, तस्य मुनेः श्रामण्यं=चारित्रम्, अत्र श्राम ण्येन सह परिपाल्यपरिपालकभावसम्बन्धे षष्ठी। सुकृतं=सुष्ठु आचरितं भवति, सफलं भवतीत्यर्थः ॥ १६॥

पुरुष उनके वशीभूत हो जाता है। उनके वश में हो जाने से उसका नरक निगोद आदि दुर्गतिरूप संसार में पतन अवश्यभावी है। इस लिये ये स्त्रियां पुरुषों का बंधन है। इसलिये (जस्स-यस्य) जिस मुनि द्वारा (एया परिण्णाया-एताः परिज्ञाताः) ये सर्वथा ज्ञ-परिज्ञा से इस भव में तथा परभव में अनंत दुःखों के कारणरूप जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञा से परिवर्जित कर दी जाती हैं (तस्स सामण्णं सुकडं-तस्य श्रामण्यं सुकृतम्) उस मुनि का साधुपना सफल है।

भावार्थ—जिस प्रकार मृगादि पशुओं को पकड़ कर रखने के लिये वागुरा (जाल) आदि बन्धन प्रसिद्ध हैं क्यों कि इन द्वारा पर तन्त्र किये वे स्वतन्त्र विहार से रहित हो जाते हैं, और अनेक प्रकार की यातनाएँ सहन करते हैं इसी प्रकार पुरुषों का बंधन ये स्त्रियां हैं। इनके वश में पड़ा हुआ प्राणी परतन्त्र होकर अपनी स्वतन्त्रता-चारित्र

તેના વશ થવાથી તેનુ નરક નિગોદ આદિ દુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં પતન અવશ્યભાવિ છે માટે સ્ત્રિઓ પુરુષોનુ બંધન છે આ માટે जस्स-यस्य જે મુનિદ્વારા एयापरिण्णाया-एताः परिज्ञाताः એ સર્વથા ज्ञ-પરિજ્ઞાથી આ ભવ તથા પરભવમાં અનંત દુઃખોના કારણ રૂપ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી પરિવર્જીત કરી દેવામાં આવે છે तस्स सामण्णं सुकडं-तस्य श्रामण्यं सुकृतम् એવા મુનિનુ સાધુ પણુ સફળ છે

ભાવાર્થ—જે પ્રકાર મૃગ આદિ પશુઓને પકડી રાખવા માટે જાળ આદિ બંધન પ્રસિદ્ધ છે કેમ કે તેના દ્વારા પરતંત્ર કર્યાથી તે સ્વતંત્ર વિહારથી રહિત બની જાય છે અને અનેક પ્રકારની યાતનાઓ સહન કરે છે આ રીતે પુરુષોનુ બંધન સ્ત્રીઓ છે તેના વશમાં પડેલા પ્રાણી પરતંત્ર બનીને

अतः किं कर्तव्यमित्याह—

मूलम्—एवमादाय मेहावी, पंकेभूयाउ इत्थिओ ।
नो ताहिं विणिहन्नेज्जा, चरेज्जत्तगवेसए ॥ १७ ॥

छाया—एवमादाय मेधावी, पङ्कभूताः स्त्रियः ।
नो ताभिर्विनिहन्यात्, चरेदात्मगवेषकः ॥ १७ ॥

में रमणता–भूल जाता है और इससे अनन्त नरक निगोदादि की वेदनाएँ सहन करता रहता है। यही कारण है कि जो स्वतन्त्र होने के अभिलाषी हैं वे इस बंधन से सदा दूर रहते हैं। यदि कदाचित् इस बंधन में पड़ने का अवसर आ भी जाय, अथवा जो इस बंधन से जकड़े जाये तो उनका कर्तव्य है कि वे अपनी ज्ञानशक्ति को जागृत कर इस बंधन से मुक्त होने का प्रयत्न करते रहें। बंधन तो कोई भी आत्मा के लिये श्रेयस्कर नहीं है। ऐसा ख्याल कर प्रत्येक मोक्षाभिलाषी को पुरुषार्थ जगाकर बधन से परे होते रहना चाहिये। जिन साधुओं ने ऐसा विचार कर इस अनंत दुःखदायी बंधन का ज्ञ–परिज्ञा से जानकर प्रत्याख्यान–परिज्ञा से परित्याग कर दिया है उनका यह प्रशंसनीय परित्यागपूर्वक संयमपालन वंदनीय है ॥ १६ ॥

और भी साधु का इस विषय में क्या कर्तव्य होना चाहिये यह इस गाथा द्वारा सूत्रकार प्रकट करते हैं—'एवमादाय–'इत्यादि

પોતાની સ્વતંત્રતા, ચારિત્રમા રમણુતા ભુલી જાય છે અને તેનાથી અનંત નરક નિગોદાદિકની વેદનાઓ સહન કરતો રહે છે, એટલા માટે જે સ્વતંત્ર થવાનો અભિલાષી છે તે આ બંધનથી સદા દૂર રહે જો કદાચિત આ બંધનમા જકડાઈ પણ જાય તો તેનુ કર્તવ્ય છે કે, તે પોતાની જ્ઞાનશક્તિને જાગૃત કરી આ બંધનથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરતો રહે બંધન તો કોઈ પણ આત્મા માટે શ્રેયસ્કર નથી એવો ખ્યાલ કરી પ્રત્યેક મોક્ષ અભિલાષીએ પુરૂષાર્થ જગાડી બંધનથી મુક્ત થતા રહેવું જોઈએ જીન સાધુઓએ આવો વિચાર કરી આ અનંત દુ ખદાયી બંધનને જ્ઞ–પરિજ્ઞાથી જાણીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો પરિત્યાગ કર્યો છે તેમનુ આ પ્રસંશનીય પરિત્યાગ પૂર્વકનુ સંયમ પાલન પ્રસંશનીય છે, વંદનીય છે ॥૧૬॥

સાધુનુ આ વિષયમા બીજુ શુ કર્તવ્ય છે, તે આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે 'एवमादाय' ઈત્યાદિ

टीका—'एवमादाय' इत्यादि ।

स्त्रियः पङ्कभूताः=कर्दमतुल्या एव सन्ति, मोक्षमार्गे विचरतां विघ्नकारकत्वात्, मालिन्यजनकत्वाच्च, अत्र तु-शब्दोऽवधारणार्थकः, एवम्-ईदृशं प्रवचनरहस्यमर्थम्, आदाय=गृहीत्वा बुद्ध्या निश्चित्येत्यर्थः । मेधावी-चारित्रमर्यादावर्ती, ताभिः=स्त्रीभिः, नो=नैव विनिहन्यात्, आत्मानं संयमरूपजीवितोपघातेन न नरकादिषु पातयेदित्यर्थः, किं तु आत्मगवेषकः-आत्मानमेव गवेषयतीत्यात्मगवेषकः, 'आत्मा केनोपायेन संसारसागरस्तारणीयः, इत्येवमात्मकल्याणचिन्तनपरः सन्, चरेत्=ब्रह्मचर्यधर्मारामे विहरेदित्यर्थः ।

अन्वयार्थ-(इत्थिओ पंकभूयाउ-स्त्रियः पंकभूताः) ये स्त्रियां कर्दम तुल्य ही हैं, क्यों कि मोक्षमार्ग में विचरण करने वाली आत्माओं को ये सदा से विघ्नकारक होती हैं, तथा इनसे पुरुषों में रागरूप मलिनता उत्पन्न होती है (एवमादाय मेहावी-एवमादाय मेधावी) इस प्रकार प्रवचन के रहस्यभूत अर्थ का अपनी हिताहितविवेचक बुद्धि से निश्चय कर चारित्र की मर्यादा में रहने वाला मुनि (ताहिं नो विणिहन्नेज्जा-ताभि नो विनिहन्यात्) स्त्रियों द्वारा अपने संयमरूप जीवन के विनाश से अपने आपको नरकादिक योनियों में नहीं गिरावे किन्तु (अत्तगवेसए चरेज्ज-आत्मगवेषकः चरेत्) "आत्मा किस उपाय से इस संसार सागर से पार हो" इस प्रकार आत्मकल्याण की चिन्तना में तत्पर होता हुआ वह ब्रह्मचर्यरूप आराम-उद्यान-में ही विचरण करता रहे।

અન્વયાર્થ—ઇત્થિઓ પંકભૂયા ઉ-સ્ત્રિયઃ પંકભૂતાઃ આ સ્ત્રિઓ કાદવ તુલ્ય જ છે, કારણ કે મોક્ષ માર્ગમાં વિચરનારા આત્માઓને એ સદા વિઘ્નકારક થાય છે અને તેનાથી પુરુષોમાં રાગ રૂપ મલિનતા ઉત્પન્ન થાય છે એવમદાય મેહાવી-એવમાદાય મેધાવી આ પ્રકારે પ્રવચનના રહસ્યભૂત અર્થનો પોતાના હિતાહિત વિવેક બુદ્ધિથી નિશ્ચય કરી ચારિત્રની મર્યાદામાં રહેવાવાળા મુનિ તાહિં નો વિણિહન્નેજ્જા-તાભિ નો વિનિહન્યાત્ સ્ત્રિઓ દ્વારા થતી પોતાના સંયમરૂપ જીવનના વિનાશથી પોતે પોતાને નરકાદિક યોનિઓમાં ન લઈ જાય. પરંતુ અત્તગવેસએ ચરેજ્જ-આત્મગવેષક ચરેત્ "આત્મા કયા ઉપાયથી આ સંસાર સાગરને તરી જાય" આ પ્રકારની આત્મકલ્યાણની ચિંતનામાં તત્પર રહીને તે બ્રહ્મચર્ય રૂપ આરામ ઉદ્યાનમાં જ વિચરણ કરતા રહે

अयं भावः—धर्ममर्यादानुवर्ती मुनिः—स्त्रीणामङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानहसितविभ्रमाद्याश्चित्तविक्षेपकारिणीश्चेष्टाः कदाचिदपि न चिन्तयेत्, नापि कामबुद्ध्या मोक्षमार्गकर्दमकल्पासु तासु चक्षुरपि निक्षिपेत् किंत्वात्मानमेव पर्यालोचयेत्। एवं स्त्रीपरीषहजयः स्यादिति।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

द्वादशतीर्थंकरवासुपूज्यशासने चम्पानगर्यां तद्वंशीयो रूपलावण्यसम्पन्नः, सुजातसर्वाङ्गसुन्दरः, शशिसौम्याकार, इष्टः, इष्टरूपः, कान्तः, कान्तरूपः, प्रियः,

इस का भाव यह है—धर्म मर्यादा अनुवर्तन करने वाला मुनि चित्त को विक्षिप्त करने वाली स्त्रियों के अंग, प्रत्यग की आकृति को, तथा उनकी हांसी आदि क्रियाओं का एवं हाव विभाव आदि विलासों का कभी भी विचार तक न करे, और न मोक्षमार्ग में कर्दमस्वरूप इनको विकारदृष्टि से देखे। जहां तक हो मुनिका यही कर्तव्य है कि वह अपनी आत्मा का जिस तरह से कल्याण होता रहे, तथा जिन विचारधाराओं से वह अहर्निश अपने गृहीत पथ पर अग्रगामी बना रहे, इस प्रकार का ही प्रयत्न साधु को करते रहना चाहिये। यही अपनी पर्यालोचना है॥

दृष्टान्त—बारह वें तीर्थंकर श्री वासुपूज्य स्वामी के शासन काल में चम्पानगरी में इन्हीं का वंशज लावण्यपूर नामका एक राजा रहता था।

वह सुजातसर्वाङ्गसुन्दर—अर्थात् आकार से सर्वाङ्ग सुन्दर था,

આનો ભાવાર્થ એ છે કે—ધર્મ મર્યાદાનુ અનુવર્તન કરવાવાળા મુનિ ચિત્તને વિક્ષિપ્ત કરવાવાળી સ્ત્રિઓના અગ પ્રત્યંગની આકૃતિનુ તથા તેની હાસી આદિ ક્રિયાઓનું, અને હાવભાવ આદિ વિલાસોનો કદી વિચાર સુદ્ધાં પણ ન કરે મોક્ષમાર્ગમા કર્દમસ્વરૂપ એવી આ ભાવનાને વિકાર દૃષ્ટિથી ન જુએ એનુ કર્તવ્ય છે કે, જ્યા સુધી બની શકે ત્યા સુધી પોતાના આત્માનુ કલ્યાણ થતું રહે અને જે વિચારધારાઓથી તે હરહંમેશ પોતે ગ્રહણ કરેલ માર્ગ ઉપર અગ્રગામી બની રહે આ પ્રકારનો જ વિચાર પ્રયત્ન સાધુએ કરવો જોઈએ એ જ તેમની પર્યાલોચના છે

દૃષ્ટાત—બારમા તીર્થંકર શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામીના શાસનકાળમા ચંપાનગરીમા તેમના જ વંશના લાવણ્યપૂર નામના એક રાજા રાજ્ય કરતા હતા તે સુજાતસર્વાઙ્ગસુદર અર્થાત્ આકારથી સર્વાંગ સુદર હતા, તે સકલસમાજના મનોરથ પૂર્ણ કરવાવાળા હોવાથી બધાને ઇષ્ટ હતા, તેમની આકૃતિ મનોહર

प्रियरूपः, मनोज्ञः, मनोज्ञरूपः, सौम्यः, सुभगः, प्रियदर्शन, सुरूपो लावण्यपूर नामको नृप आसीत्। असौ नृपः सुभूमनामकस्य वासुपूज्यतीर्थकरस्य प्रथमगणधरस्य समीपे धर्मदेशनां श्रुत्वा दीक्षितो जातः।

स चैकदा भिक्षाचर्यां पर्यटन् श्रावकगृहं गत्वा वेश्यायाः प्रविष्टः, तत्र सा काम

वह सकल समाज का मनोरथ पूर्ण करनेवाला होने से सब को इष्ट था, इसकी आकृति मनोहर होने से इष्टरूप था, तथा वह सबका सहायक होने से कान्त अभिलषणीय था। वह कान्तरूप रूप से भी कान्त कम कमनीय था। वह सब जनों के उपकार करने में परायण होने से सबके लिये प्रिय था। वह रूप से भी प्रिय होने से प्रियरूप था। सब के हित कारी होने से वह मनोज्ञ था। इसके देखने वाले के लिये यह चित्ता-कर्षक होने से मनोज्ञ रूप था। दु:खियों का दुःख दूर करने वाला होने से मनोम्म सबके मन में बसने वाला था। सकल जनमन के अनुकूल आकृति वाला होने से मनोम्मरूप था, इसलिये वह सौम्य-भद्र स्वभाव होने से समस्त जन का आह्लादक था। तथा कल्याण मार्ग पर चलने वाला होने से सुभग था। वह प्रियदर्शन था अर्थात् जो व्यक्ति इसे एकबार भी देख लेता तो पुनः उसे देखनेकी लालसा उस के बनी रहती थी। वह सुरूप-लावण्य की राशि से भरपूर था। राजा ने सुभूम नाम के गणधर के पास जो वासुपूज्यतीर्थंकर के प्रथम गणधर थे धर्मदेशना सुनकर दीक्षा धारण करली।

હોવાથી ઇષ્ટરૂપ હતા. તથા તેઓ બધાને સહાયકરવાવાળા હોવાથી કાન્ત અભિલષણીય હતા. તે કાન્તરૂપ રૂપથી પણ કાંત-કમનીય હતા. તેઓ દરેક મનુષ્ય પર ઉપકાર કરવામાં પરાયણ હોવાથી દરેકને પ્રિય હતા. તે રૂપથી પણ પ્રિય હોવાથી પ્રિયરૂપ હતા. દરેકના હિતચિંતક હોવાથી તે મનોજ્ઞ હતા. તેમને જોનારને તેઓ ચિત્તાકર્ષક હોવાથી મનોજ્ઞરૂપ હતા દુ:ખીઓના દુઃખ દૂર કરવાવાળા હોવાથી મનોમ્મ અર્થાત્ દરેકના મનમાં વાસ કરવાવાળા હતા. સકલ જનમનની અનુકૂળ આકૃતિવાળા હોવાથી મનોમ્મરૂપ હતા, એ માટે તેઓ સૌમ્ય ભદ્રસ્વભાવ હોવાથી સમસ્તજનના આહ્લાદક હતા. તથા કલ્યાણ માર્ગ પર ચાલવાવાળા હોવાથી સુભગ હતા તેઓ પ્રિયદર્શનીય હતા, અર્થાત્ જે કોઈ તેને એકવાર જુએ તો ફરીથી તેને જોવાની લાલસા ઉત્પન્ન થયા કરતી; તે સુરૂપ-રૂપલાવણ્યથી ભરપૂર હતા. રાજાએ સુભૂમ નામના ગણધરની પાસે કે જે વાસુપૂજ્ય તીર્થંકરના પ્રથમ ગણધર હતા તેમની ધર્મદેશના સાંભળીને દીક્ષા ધારણ કરી લીધી.

मञ्जरीनाम्नी वेश्या लावण्यपूरमुनेर्मनोहरं वयोरूपलावण्यसंस्थानादिकं विलोक्य मोहिता जाता। अथ सा लावण्यपूरमुनिं प्रणम्य झटिति द्वारदेशमागत्य सर्वाणि निर्गमद्वाराणि पिधाय पुनस्तस्य समीपमागत्य सानुरागं पश्यन्ती सस्मितं वदति-महात्मन् ! स्वल्पमेव कालं भवानत्र तिष्ठतु, यावद्भिक्षामानयामि । तद्विनयवचनं निशम्य लावण्यपूरमुनिस्तत्रैवतिष्ठति। सा च गृहाभ्यन्तरगता मुनिसंगमाभिलाषिणी भिक्षोपयोगिवस्तुग्रहणव्याजेन नृत्यन्तीव भवने चलन्ती, बाहुविक्षेपैः

एक समय की बात है कि जब ये भिक्षाचरी के लिये निकले तो वे श्रावक का घर जानकर वेश्या के घर में आहार पानी के लिये पहुंच गये। वहां वेश्या ने जब इन्हें आया हुआ देखा तो वह इन पर इनके सुन्दरातिसुन्दररूप को देखकर मोहित हो गई। वेश्या का नाम काममंजरी था। अब क्या था रूप का निधान जब घर के भीतर स्वयं आ गया है तो उसने विचार किया कि यह वापिस न हो जाय इस ख्याल से उठ कर उसने शीघ्र ही बाहिर निकल ने के जितने भी द्वार थे वे सब द्वार बंद कर दिये। पश्चात् वह उन मुनिराज के पास आई और सानुराग उनकी ओर निहार कर मुस्कराती मुस्कराती कहने लगी कि-हे महात्मन्! आप कुछ देर तक यहां ठहरिये-जब तक मैं भिक्षा लेकर आती हूं। मुनिराज उसके विनीत वचन सुनकर वे वहीं पर ठहरे रहे और वह मुनि के साथ संगम की अभिलाषा से घर के भीतर रही हुई आहार पानी लाने के बहाने से मकान में ऐसी चलने लगी कि जैसे मानो नाचती हो। कामराग के प्रकट

એક સમયની વાત છે કે, જ્યારે તે ભિક્ષાચર્યા માટે બહાર નીકળ્યા ત્યારે શ્રાવકનુ ઘર જાણીને એક વેશ્યાના ઘરમા આહાર પાણી માટે જઈ ચડયા જ્યારે વેશ્યાએ મુનિને આવેલા જોયા ત્યારે તે તેના રૂપલાવણ્યને જોઈ તેના ઉપર મોહિત બની ગઈ. વેશ્યાનું નામ કામમજરી હતુ. રૂપનું નિધાન જ્યારે ઘરની અદર આવેલ હતુ પછી બાકી રહે શુ ? એણે વિચાર કર્યો કે, મુનિ પાછા ન ફરી જાય એ વાતના ખ્યાલથી ઉઠીને તેણે તરત જ બહાર નીકળવાના જેટલા રસ્તા હતા તે બધા બધ કરી દીધા પછી તે મુનિરાજની પાસે આવી અને વિવેકપૂર્વક હસતી હસતી સામે આવી અને મુનિરાજની સામે જોઈ કહેવા લાગી કે, હે મહાત્મન્! આપ થોડીવાર રોકાઈ જાવ ત્યાં હું ભિક્ષા લઈને આવુ છુ. મુનીરાજ તેના વિનીત વચન સાભળીને દરવાજા પાસે ઉભા રહ્યા અને તે વેશ્યા મુનિરાજની સાથે સંગમની અભિલાષાથી ઘરની અંદર ચાલી ગઈ આહારપાણી લાવવાના બહાને તે મકાનમા એ રીતે ચાલવા

मांसलपक्ष्मसनापगमस्पष्टीकृताङ्गप्रत्यङ्गाच्छादनपरा कामराग प्रवर्धयति । भोगाभिलाषप्रकाशक मन्मथधनुःकल्पभ्रुकुटिविलाससहकृतविक्षिप्तकारुणनयननिपातैर्लावण्यपूर मुनेर्मनो हरन्तीव, रूपयौवनसौन्दर्यसम्पन्नसुकुमाराङ्गलीलाप्रदर्शनपरा कोकिला रावमधुरस्वरेण गायति । तदनु तनुभूषणविविधवर्णविभिन्नरुचिरवसनाञ्चल-चालनं प्रकुर्वती भूषणध्वनिमनोहरैश्चरणप्रचारैर्मुनेः समीपमागत्य सा मुग्धाक्षि-समाश्लिष्टकमलायमानसाम्यमरविस्फोविलसत्पुष्परागोपगतकपोलपाली समास-न्निपातकवलितविभूषितसमुज्जृम्भमाणवदना सुभाषितनिगदितानि मोदयन्ती स्मरमदोन्मादनापहृतकृत्याकृत्यविवेकविज्ञाना गद्गदस्वरेण मुनिमभ्यर्थयति काम

करने के अभिप्राय से अपने अंग एवं प्रत्यंग को साडी के गिर जाने के छल से प्रकट कर फिर उन्हें बार२ ढकने लगी। मानों मुनि के मन को हरती हो इस प्रकार वह उनके ऊपर, भोगाभिलाष सूचक एवं काम के धनुष जैसी भ्रकुटी के विलास के साथ२ कुछ२ झुके हुए अरुण नयनों के विक्षेपों से प्रहार करने लगी। रूप, यौवन, एवं सौन्दर्य से संपन्न अपने सुकुमार अंगोंकी लीला के प्रदर्शन में तत्पर बनी हुई उसने फिर कोकिल के शब्दसमान मीठे स्वर से गाना गाना भी प्रारंभ कर दिया। पश्चात् शरीर पर पहिरे हुए नवीन बहुमूल्य रंग बिरंगे वस्त्र के अंचल को हिलाती एवं भूषणों की ध्वनि से मनोहर पैरों को ठुमक ठुमक कर रखती हुई वह मुनि के समीप आकर गद्गद स्वर से कहने लगी। कहते हुए उसे जरा भी संकोच जो नहीं हुआ उसका कारण इसके ऊपर चढा हुआ काम का उन्माद था, इससे कृत्य और अकृत्य का विवेक विलुप्त हो चुका था। भौंरों से युक्त कमल जिस

લાગી કે જાણે તે નાચતી હોય. કામરાગ પ્રગટ કરવાની ઈચ્છાથી પોતાના દરેક અંગ પ્રત્યંગને સાડીના પડી જવાના બહાનાથી પ્રગટ કરી ફરીથી તે શરીરને વારંવાર ઢાંકવા લાગી જાણે મુનિના મનને હરતી હોય ! આ પ્રકારે તે મુનિ ઉપર, ભોગવિલાસના સૂચક જેવાં કામના ધનુષ જેવી ભ્રકુટિના વિલાસની સાથે સાથે નયનોનાં બાણ ફેંકવા લાગી. રૂપ યૌવન અને સૌંદર્યથી સંપન્ન પોતાના સુકુમાર અંગોની લીલાના પ્રદર્શનમાં તત્પર બનતી તે વેશ્યાએ કોકિલાના જેવા મીઠા સ્વરથી ગાયન ગાવાની શરૂઆત કરી. પછી શરીર ઉપર પહેરેલા નવીન રંગબેરંગી વસ્ત્રોના છેડાને હલાવતી તેમજ ઘરેણાંઓની ધ્વનીથી મનોહર પગોથી ઠુમક ઠુમક નાચતી તે મુનિની સામે આવીને તે ગદ્ગદ સ્વરે કહેવા લાગી, કહેતી વખતે તેને જરા પણ સંકોચ ન થયો તેનું કારણ તેના ઉપર કામના ઉન્માદની છાયા ફેલાઈ ગઈ હતી જેથી કૃત્યાકૃત્યના ભાનનો વિવેક તે ચુકી

भोगाय–"महात्मन् ! कामज्वरभरेण संतप्तमिद मदङ्गमधुना, दयस्व मम ताप शान्त्यै" इत्यादिविविधप्रार्थनावचनैर्विविधकामचेष्टाभिश्च सा मुनिं चारित्राच्चालयितुं प्रवृत्ता । तदा मुनिश्चिन्तयति—

गणिकास्त्रियो हि खलु नाम्नाऽवलाः१, कार्येण सवलाः२, प्रकृतिविषमाः ३, कपटप्रेमगिरिनद्यः ४, अपराधसहस्रगृहाः ५, प्रभव (उत्पत्तिस्थान) शोकस्य ६,

---

प्रकार सुन्दर मालूम पडता है उसका मुखकमल भी केशपक्ति से विराजित होने से ठीक ऐसा ही सुन्दर मालूम पडता था । मुख की कपोलपाली लावण्य के प्रकर्ष से चमक रही थी । ललाई को लिये हुए थी । काम के आवेश से यह क्षण२ में जभाई लेती और क्षण२ में आलस्य मोड़ती हुई बोली–महात्मन् ! मेरा यह शरीर इस समय कामज्वर से संतप्त हो रहा है । अतः दया करो और इस कमज्वर को शान्त करो । इत्यादि विविध प्रार्थना के वचनों एवं अनेकविध काम की चेष्टाओं से उसने मुनि को उनके पवित्र चारित्र से चलायमान करने के लिये कोशिश की, परन्तु मुनिराज ने उस समय भी यही विचार किया कि—

ये वेश्या स्त्रियां केवल नाम से ही अबला हैं कार्यसे नहीं१ । कार्य में तो ये बड़ी भारी सबल हैं२ । प्रकृति से ये विषम होती हैं३ । कपट प्रेम की ये पहाड़ी नदियां है जो शीघ्र ही शुष्क हो जाती हैं ४ । हजारों अपराधों की ये स्थान हैं ५ । शोक की उत्पत्ति का ये स्थानभूत हैं ६ ।

ગઈ હતી ભમરાથી ગુજતુ કમળ જે રીતે સુદર દેખાય છે તેવી રીતે એનુ મુખ કમળ પણ કેશ પકિતથી વિરાજીત હોવાથી એવું જ સુદર દેખાતુ હતુ તેના મોઢા ઉપરની લાલીમા લાવણ્યથી ચમકી રહેલ હતી કામના આવેશથી એ ક્ષણ ક્ષણમા અટકતી અને આળસ મરડતી બોલી મહાત્મન્! હુ આ સમયે કામજ્વરથી પીડાઈ રહી છુ આથી દયા કરી આ કામજ્વરને શાત કરો ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રાર્થના વચનોથી તેમજ અનેકવિધ કામચેષ્ટાથી તેણે મુનિને તેના પવિત્ર ચારિત્રથી ચલાયમાન કરવાની કોશિષ કરી આ સમયે મુનિરાજે એ વિચાર કર્યો કે,—

આ વેશ્યા સ્રીઓ કેવળ નામથી જ અબળા છે, કાર્યથી નહી ૧ કાર્યમાં તો એ ઘણી ભારે સબળ છે ૨ પ્રકૃતિથી એ વિષમ હોય છે ૩ કપટ પ્રેમની એ પહાડની નદીઓ જેવી છે, જે વહેલી સુકાઈ જાય છે ૪ હજારો અપરાધોનુ એ સ્થાન છે ૫. શોકની ઉત્પત્તિને જગાવનાર છે ૬ બળનો વિનાશ કરનાર

विनाशो धर्मस्य, (धर्महारकत्वात्) ७, सूना (वधस्थान) पुरुषाणाम् ८, नाशो लज्जायाः—(लज्जारहितत्वात्, अस्याः सङ्गे पुरुषस्य लज्जानाशाच्च) ९, मूलम् अविनयस्य १०, गृहं मायानाम् ११, खनिर्वैरस्य १२, भेदो मर्यादानाम्, (संयममर्यादाया विनाशहेतुत्वात्) १३, आश्रयो रागस्य, (आश्रयः स्थानं) १४, गृहं दुश्चरित्राणाम् १५, स्खलना ज्ञानस्य १६, विध्वंसनं ब्रह्मचर्यस्य १७, विघ्नो धर्मस्य १८, अरिः साधूनाम् (मोक्षमार्गसाधकानां चारित्रप्राणविनाशकत्वात्)१९ दूष्यं ब्रह्मचारिणाम् २०, कारणं कर्मरजसः २१, अर्गला मोक्षमार्गस्य २२, भवनं दुर्गुणस्य २३, मत्तगजवन्मदनपरवशाः २४, व्याघ्रीवत् दुष्टहृदयाः २५ तृणच्छन्नकूपवद् अप्रकाशान्तःकरणाः २६, कारीषाग्निवदन्तर्दहनशीलाः २७, अन्तर्दुष्टव्रण

धर्म को विनाश करने वाली हैं ७। पुरुषों के मन की हत्या करने के लिये ये वधस्थान हैं ८। लज्जा की विनाशक है ९। अविनय की ये मूल कारण है १०। माया का तो यहां खजाना ही भरा रहता है ११। वैर विरोध आदि जितने भी अनर्थ दुनियां में होते हैं उन सब में ये प्रधान रहा करती हैं अतः ये उनकी खान है १२। संयममर्यादा का भंग करने वाली है १३। राग का ये स्थान है १४। दुश्चरित्रों की तो ये पेटी है १५। ज्ञान की स्खलना करनेवाली है १६। ब्रह्मचर्य की आंखें कैसे फोडी जाती है इस बात में ये बड़ी होशियार होती है १७। धर्म की विघ्नभूत है १८। साधुओं के लिये शत्रुसमान हैं १९। ब्रह्मचारियों के लिये दूषणरूप है २०। कर्मरज की कारण २१, एवं मुक्तिमार्ग की ये अर्गला है २२। ये दुर्गुणों के भवन हैं २३। मत्तगजराज के समान हैं २४। व्याघ्री के समान दुष्टहृदयवाली हैं २५। तृण से ढके हुए कूप के समान हैं २६। करीषाग्नि के समान अन्तर्दहन

છે ૭ પુરૂષોના મનની હત્યા કરનાર એ વધસ્થાન છે ૮ લજ્જાનો નાશ કરનાર છે ૯ અવિનયનુ એ મૂળ છે ૧૦ માયાનો તો એ ખજાનો છે ૧૧. વેર વિરોધ આદિ જેટલા અનર્થ દુનિયામાં છે તે સઘળા અનર્થોનું ઉદ્‌ગમ સ્થાન છે ૧૨ આથી તે એ અનર્થોની ખાણ છે સંયમમર્યાદાનો ભંગ કરનાર છે ૧૩. રાગનું એ સ્થાન છે ૧૪ દુશ્ચરિત્રોની તો એ પેટી છે ૧૫. જ્ઞાનનો નાશ કરનાર છે ૧૬ બ્રહ્મચર્યની આંખ ફોડનારી છે ૧૭. એ મહા ચાલાક હોય છે ધર્મમાં વિઘ્ન કરાવનારી છે ૧૮ ।સાધુઓ માટે શત્રુ સમાન છે ૧૯ બ્રહ્મચારિઓ માટે કલંક છે ૨૦ કર્મરજનું કારણ છે ૨૧ મુક્તિ માર્ગમાં અર્ગલા છે ૨૨. દુર્ગુણોની ખાણ છે ૨૩ મત્ત ગજરાજ સમાન છે ૨૪ વાઘણ જેવી દયા વગરની છે ૨૫ ઘાસથી ઢંકાયેલા કુવા જેવી છે ૨૬ છાણા

भोगाय–" महात्मन् ! कामज्वरभरेण संतप्तमिद मदङ्गमधुना, दयस्व मम ताप शान्त्यै " इत्यादिविविधप्रार्थनावचनैर्विविधकामचेष्टाभिश्च सा मुनिं चारित्राच्चालयितुं प्रवृत्ता । तदा मुनिश्चिन्तयति—

गणिकास्त्रियो हि खलु नाम्नाऽबलाः१, कार्येण सबलाः२, प्रकृतिविषमाः ३, कपटप्रेमगिरिनद्यः ४, अपराधसहस्रगृहाः ५, प्रभव (उत्पत्तिस्थान) शोकस्य ६,

---

प्रकार सुन्दर मालूम पडता है उसका मुखकमल भी केशपक्ति से विराजित होने से ठीक ऐसा ही सुन्दर मालूम पडता था । मुख की कपोलपाली लावण्य के प्रकर्ष से चमक रही थी । ललाई को लिये हुए थी । काम के आवेश से यह क्षण२ में जभाई लेती और क्षण२ में आलस्य मोड़ती हुई बोली-महात्मन् ! मेरा यह शरीर इस समय कामज्वर से सतप्त हो रहा है । अतः दया करो और इस कमज्वर को शान्त करो । इत्यादि विविध प्रार्थना के वचनों एवं अनेकविध काम की चेष्टाओं से उसने मुनि को उनके पवित्र चारित्र से चलायमान करने के लिये कोशिश की, परन्तु मुनिराज ने उस समय भी यही विचार किया कि—

ये वेश्या स्त्रियां केवल नाम से ही अवला हैं कार्यसे नहीं१ । कार्य में तो ये बड़ी भारी सबल हैं२ । प्रकृति से ये विषम होती हैं३ । कपट प्रेम की ये पहाड़ी नदियां है जो शीघ्र ही शुष्क हो जाती हैं ४ । हजारों अपराधों की ये स्थान हैं ५ । शोक की उत्पत्ति का ये स्थानभूत हैं ६ ।

ગઈ હતી ભમરાથી ગુંજતુ કમળ જે રીતે સુંદર દેખાય છે તેવી રીતે એનુ મુખ કમળ પણ કેશ પંક્તિથી વિરાજીત હોવાથી એવુ જ સુદર દેખાતુ હતુ તેના મોઢા ઉપરની લાલીમા લાવણ્યથી ચમકી રહેલ હતી કામના આવેશથી એ ક્ષણ ક્ષણમા અટકતી અને આળસ મરડતી બોલી મહાત્મન્! હુ આ સમયે કામજ્વરથી પીડાઈ રહી છુ આથી દયા કરી આ કામજ્વરને શાત કરો ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રાર્થના વચનોથી તેમજ અનેકવિધ કામચેષ્ટાથી તેણે મુનિને તેના પવિત્ર ચારિત્રથી ચલાયમાન કરવાની કોશિષ કરી આ સમયે મુનિરાજે એ વિચાર કર્યો કે,—

આ વેશ્યા સ્ત્રીઓ કેવળ નામથીજ અબળા છે, કાર્યથી નહીં ૧ કાર્યમા તો એ ઘણી ભારે સબળ છે ૨ પ્રકૃતિથી એ વિષમ હોય છે ૩ કપટ પ્રેમની એ પહાડની નદીઓ જેવી છે, જે વહેલી સુકાઈ જાય છે ૪. હજારો અપરાધોનુ એ સ્થાન છે ૫. શોકની ઉત્પત્તિને જગાવનાર છે ૬. બળનો વિનાશ કરનાર

विनाशो धर्मस्य, (धर्महारकत्वात्) ७, सुना (वधस्थान) पुरुषाणाम् ८, नाशो लज्जायाः—(लज्जारहितत्वात्, अस्याः सङ्गे पुरुषस्य लज्जानाशाच्च) ९, मूलमविनयस्य १०, गृहं मायानाम् ११, खनिर्वैरस्य १२, भङ्गो मर्यादानाम्, (संयममर्यादाया विनाशहेतुत्वात्) १३, आश्रयो रागस्य, (आश्रयः स्थानं) १४, गृहं दुश्चरित्राणाम् १५, स्खलना ज्ञानस्य १६, विध्वंसनं ब्रह्मचर्यस्य १७, विघ्नो धर्मस्य १८, अरिः साधूनाम् (मोक्षमार्गसाधकानां चारित्रप्राणविनाशकत्वात्)१९ दूषणं ब्रह्मचारिणाम् २०, कारणं कर्मरजसः २१, अर्गला मोक्षमार्गस्य २२, भवनं दुर्गुणस्य २३, मत्तगजवन्मदनपरवशाः २४, व्याघ्रीवद् दुष्टहृदयाः २५ तृणच्छन्नकूपवद् अप्रकाशान्तःकरणाः २६, कारीषाग्निवदन्तर्दहनशीलाः २७, अन्तर्दुष्टत्व

र्म को विनाश करने वाली हैं ७। पुरुषों के मन की हत्या करने के लिये ये वधस्थान हैं ८। लज्जा की विनाशक हैं ९। अविनय की ये मूल कारण हैं १०। माया का तो यहाँ खजाना ही भरा रहता है ११। वैर विरोध आदि जितने भी अनर्थ दुनियां में होते हैं उन सब में ये प्रधान रहा करती हैं अतः ये उनकी खान हैं १२। संयममर्यादा का भंग करने वाली हैं १३। राग का ये स्थान हैं १४। दुश्चरित्रों की तो ये पेटी हैं १५। ज्ञान की स्खलना करनेवाली हैं १६। ब्रह्मचर्य की आंखें कैसे फोडी जाती हैं इस बात में ये बड़ी होशियार होती हैं १७। धर्म की विघ्नभूत हैं १८। साधुओं के लिये शत्रुसमान हैं १९। ब्रह्मचारियों के लिये दूषणरूप हैं २०। कर्मरज की कारण २१, एवं मुक्तिमार्ग की ये आर्गला हैं २२। ये दुर्गुणों के भवन हैं २३। मत्तगजराज के समान हैं २४। व्याघ्री के समान दुष्टहृदयवाली हैं २५। तृण से ढके हुए कूप के समान हैं २६। करीषाग्नि के समान अन्तर्दहन

છે ૭ પુરૂષોના મનની હત્યા કરનાર એ વધસ્થાન છે ૮ લજ્જાનો નાશ કરનાર છે ૯ અવિનયનું એ મૂળ છે ૧૦ માયાનો તો એ ખજાનો છે ૧૧. વેર વિરોધ આદિ જેટલા અનર્થ દુનિયામાં છે તે સઘળા અનર્થોનું ઉદ્ગમ સ્થાન છે ૧૨. આથી તે એ અનર્થોની ખાણ છે સંયમમર્યાદાનો ભંગ કરનાર છે ૧૩. રાગનું એ સ્થાન છે ૧૪ દુશ્ચરિત્રોની તો એ પેટી છે ૧૫. જ્ઞાનનો નાશ કરનાર છે ૧૬ બ્રહ્મચર્યની આંખ ફોડનારી છે ૧૭ એ મહા પાપ દોષ છે ધર્મમાં વિઘ્ન કરાવનારી છે ૧૮ સાધુઓ માટે શત્રુ સમાન છે ૧૯ બ્રહ્મચારિઓ માટે કલંક છે ૨૦ કર્મરજનું કારણ છે ૨૧. મુક્તિ માર્ગમાં અર્ગલા છે ૨૨. દુર્ગુણોની ખાણ છે ૨૩ મત્ત મજરાજ સમાન છે ૨૪ વાઘણ જેવી દયા વગરની છે ૨૫ ઘાસથી ઢંકાયેલા કુવા જેવી છે ૨૬ છુપા

णवत्कुथितहृदयाः२८, सन्ध्याभ्ररागवन्मुहूर्तरागाः२९, समुद्रवीचिवच्चलस्वभावाः३०, कृष्णसर्पवन्निरनुकम्पाः ३१, सलिलवन्निम्नगामिन्यः ३२, कृपणवदुत्तानहस्ताः ३३, नरकवत् त्रासोत्पादिकाः ३४, दुष्टाश्ववद् दुर्दमाः ३५, बालवत् क्षण रुष्टतुष्टाः ३६, अन्धकारवद् दुष्प्रवेशा ३७, विषवल्लीवद् अनाश्रयणीयाः ३८, किंपाकफलतुल्यमुखमधुराः ३९, राक्षसीवद् अकालचारिण्यः ४०, दुरुपचाराः४१, अगम्भीरा ४२, अविश्वसनीयाः ४३, अरतिकराः ४४, रूपसौभाग्यमदमत्ताः–(रूपं–सुन्दराकृतिः, सौभाग्यं–स्वकीर्तिश्रवणादिरूप, मदो–मन्मथजगर्वः, तैर्मत्ता) ४५, भुजगगतिवत् कुटिलहृदयाः ४६, कुलस्वजनमित्रभेदनकारिकाः

शील है २७। भीतर के घाव की तरह कुथित हृदयवाली है २८। संध्यारागसमान है २९। समुद्र की तरङ्ग के समान चंचल स्वभाव वाली है ३०। कृष्णसर्प के समान भयंकर हैं ३१। जल के समान नीचे की ओर जाने वाली हैं ३२। कृपण की तरह उत्तान हाथोंवाली अर्थात् हर समय 'लाव–लाव' करने वाली है ३३। नरक के तुल्य कष्ट देनेवाली हैं ३४। दुष्ट घोडे की तरह दुर्दम हैं ३५। बालक के समान क्षण२ में रुष्ट एवं तुष्ट होनेवाली हैं ३६। अन्धकार की तरह दुष्प्रविश्य है ३७। विषवल्ली की तरह आश्रय लेने योग्य नहीं हैं ३८। किंपाक फल की तरह आदि में मधुर है ३९। राक्षसी की तरह अकाल में चलने वाली हैं ४०। दुरुपचार ४१, अगंभीर ४२, अविश्वसनीय ४३, और अरतिकर हैं ४४। रूप, सौभाग्य तथा मद से सदा उन्मत्त हैं ४५। सर्प की गति के समान कुटिल मनवाली हैं ४६। कुल में, स्वजन में, एवं मित्रों में छेद–भेद करने वाली है ४७। दूसरों

ચેલા છાણના અગ્નિ માફક બાળવાવાળી છે ૨૭ અંદરના ઘાના જેવી દુર્ગંધીમા કુથિત જેવા હૃદયવાળી છે ૨૮ સંધ્યાના રંગ જેવી છે ૨૯ સમુદ્રના તરંગોની માફક ચંચલ સ્વભાવવાળી છે ૩૦ કાળા સર્પ જેવી ભયંકર છે ૩૧ જળની માફક નીચે જનારી છે ૩૨ કૃપણની માફક ઉત્તાન હાથવાળી અર્થાત્ હર સમય લાવ લાવ કરવાવાળી છે ૩૩ નરકના જેવા દુઃખો દેનારી છે ૩૪ દુષ્ટ ઘોડાના જેવી દુર્દમ છે ૩૫ બાળકની માફક ઘડીમા રીસાનાર અને ઘડીમા હસનાર છે ૩૬ અંધકારના જેવી બીહામણી છે ૩૭ વિષવેલના જેવી આશ્રય લેવાય તેવી નથી ૩૮ કિંપાક ફળની માફક શરૂમા મધુર છે ૩૯ રાક્ષસીની માફક અકાળમા ચાલવાવાળી છે ૪૦, દુરૂપચાર છે ૪૧, અગંભીર છે ૪૨, અવિશ્વસનીય છે ૪૩, અરતિકર છે ૪૪, રૂપ, સૌભાગ્ય તથા મદથી [illegible], કુળમા,

४७, परदोषप्रकाशिकाः ४८, अरज्जुकाः पाशाः (रज्जुकं विना बन्धनरूपाः) ४९, कृतपापपश्चात्तापवर्जिताः ५०, अकार्यप्रवृत्तिशीलाः ५१, अनामका व्याधयः ५२, अरूपा उपसर्गाः (अनुकूलोपसर्गयुताः) ५३, चित्तविक्षेपकारिका ५४, अनभ्रका विद्युतः ५५, समुद्रवेगाः, (केनापि निरोद्धुमशक्यत्वात् ५६। उक्तञ्च—

न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्यप्रसङ्गतः।
योषित्संगाद् यथा पुंसो यथा स्त्रीसंगिसंगतः॥ १॥
पदाऽपि युवतीं भिक्षुर्न स्पृशेद्दारवीमपि।
स्पृशन् करीव बध्येत करिण्या अङ्गसंगतः॥ २॥

के दोषों को प्रकाशित करने वाली है ४८। ये बिना डोरी के पाशतुल्य है ४९। किये हुए पापों के पश्चात्ताप से वर्जित ५०, एवं अकार्य में प्रवृत्ति करने वाली होती है ५१। बिना नाम की ये व्याधियां है ५२। बिना आकृति के उपसर्ग समान है ५३। चित्तको विक्षेप करने वाली है ५४। बिना बादलों की ये बिजुली है ५५। किसी से भी इनका वेग रोका नहीं जा सकता, इसलिये ये समुद्र के वेग जैसी हैं ५६। कहा भी है—

न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्यप्रसंगतः।
योषित्संगाद् तथा पुंसो, यथा स्त्रीसंगिसंगतः॥ १॥
पदाऽपि युवतीं भिक्षुर्न स्पृशेद्दारवीमपि।
स्पृशन् करीव बध्येत, करिण्या अंगसंगतः॥ २॥

अर्थात्—पुरुष को स्त्री के संग से तथा विषयविलासी के संग से जिस प्रकार का मोह और बन्ध होता है उस प्रकार का मोह और

સ્વપ્નમાં તેમજ મિત્રોમાં ભેદ કરાવનારી છે ૪૭, બીજાના દોષોને પ્રકાશીત કરવાવાળી છે ૪૮ દોરી વગરના ફાંસલા જેવી છે ૪૯, કરેલા પાપોના પશ્ચાત્તાપથી દૂર રહેનારી છે ૫૦ અકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર હોય છે ૫૧ નામ વગરનો એ રોગ છે ૫૨ આકૃતિ વગરનો ઉપસર્ગ છે ૫૩ ચિત્તને વ્યગ્ર બનાવનાર છે ૫૪ વાદળ વગરની વિજળી જેવી છે કોઈથી તેનો વેગ રોકી શકાતો નથી આ કારણે તે સમુદ્રના વેગ જેવી છે કહ્યું છે કે—

न तथाऽस्य भवेन्मोहो बन्धश्चान्य प्रसंगतः।
योषित्संगाद् तथा पुंसो यथा स्त्री संगिसंगतः॥ १॥
पदाऽपि युवतिं भिक्षुर्न स्पृशेद्दारवी मपि।
स्पृशन् करीव बध्येत करिण्या अंग संगतः॥ २॥

પુરૂષને સ્ત્રીના સંગથી તેમજ વિષય વિલાસીના સંગથી જે પ્રકારનો મોહ અને બંધ થાય છે, તે પ્રકારનો મોહ અને બંધ બીજાથી થતો નથી આ

तथैव पुरुपसगः साध्वीनामपि । उक्तञ्च—

घृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान् ।
तस्माद् घृतं च वह्निं च, नैकत्र स्थापयेद् बुधः ॥ १ ॥

इत्येवं विचिन्त्यासौ सुधाधारासारया प्रवचनसारया गिरा तां प्रतिबोधयति।

बन्ध दूसरे से नहीं होता है ॥ १ ॥ इसलिये मुनि को चाहिये की वह काष्ठ की पुतली को भी पैर से भी स्पर्श न करे, अगर स्पर्श करे तो जिस प्रकार हथनी के अगस्पर्श से हाथी बन्ध जाता है उसी प्रकार मुनि भी कामराग में बंध जाता है ॥ २ ॥

इसी प्रकार साध्वियों के लिये भी पुरुषों का संग वर्जनीय है। क्यों कि–पुरुष का संग साध्वी के ब्रह्मचर्य के नाश में असाधारण हेतु है। कहा भी है––

" घृतकुम्भसमा नारी, तप्ताङ्गारसमः पुमान् ॥
तस्माद् घृतं च वह्निं च, नैकत्र स्थापयेद् बुधः ॥ १ ॥

अर्थात्––स्त्री घी के भरे हुए घडे के समान है और पुरुष प्रज्वलित अङ्गार के समान है। इसलिये विद्वान् को चाहिये कि घृत और अग्नि को एक जगह नहीं रक्खे।

इस प्रकार उन लावण्यपूर मुनिराज ने विचार किया। विचार करने के पश्चात् काम से अति विह्वल बनी हुई उस वेश्या को उन्हों ने

માટે મુનિઓએ લાકડાની પુતળીને પગથી પણ સ્પર્શ ન કરવો જોઈએ કારણ કે, સ્પર્શ કરવાથી જેમ હાથી હાથણીના અગસ્પર્શથી બધાઈ જાય છે, એજ રીતે મુનિ પણ કામ રાગમા બધાઈ જાય છે

કહ્યુ છે કે—આ પ્રકારે સાધ્વિઓને માટે પણ પુરૂષોનો સગ તજવા યોગ્ય છે, કારણ કે પુરૂષનોસગ સાધ્વિને બ્રહ્મચર્યના નાશમા અસાધારણ હેતુ છે કહ્યુ પણ છે—

घृतकुम्भसमा नारी, तप्ताङ्गारसमः पुमान्।
तस्माद् घृतंच वह्नींच नैकत्र स्थापयेद् बुधः ॥ १ ॥

સ્ત્રિ ઘીના ભરેલા ઘડા સમાન છે અને પુરૂષ પ્રજ્વલિત અગ્નિ સમાન છે, માટે વિદ્વાને જાણવું જોઈએ કે ઘી અને અગ્નિને એક સ્થળે ન રાખે

આ પ્રકારે તે લાવણ્યપૂર મુનિરાજે વિચાર કર્યો વિચાર કરીને પછીથી કામવિહ્વળ બનેલી તે વેશ્યાને પોતાની અમૃતતુલ્ય વાણીથી સમજાવવાનો

भगिनि ! इदमब्रह्मचर्यं महापुरुषैरनाचरितं, जन्मजरामरणदायकं कातरपुरुषसेवितं प्रमादबहुलं तपःसंयमविघ्नभूतमधर्मद्वारम्, पङ्कपनकपाशमात्सतुल्यम्। अस्य खलु अब्रह्मचर्यस्य फलविपाको नरकनिगोदाद्यनन्तदुःखरूपो महादारुणः, पल्योपमसागरोपमकालेनाप्यनुभूयमानाऽसातवेदनारूपः, तस्मात् विरम्यतामस्मात्पापाचरणात्,

---

फिर अपनी अमृततुल्य वाणी से समझाना प्रारंभ किया । कहा–हे देवानुप्रिये ! तुम क्या करने के लिये उद्यत हो रही हो । तुम्हें क्या मालूम नहीं है कि कुशीलसेवन का मार्ग महापुरुषों से अनाचरित है । इस में ऐसा कोई भी लाभ नहीं है जो आत्मा को हितकारक हो । इस से जन्म जरा एवं मरण व कष्टों को भोगने के सिवाय कुछ नहीं मिलता है । ब्रह्मचर्य में जो कायर हैं वे ही इसमें आनंद मानते है । ये विषयभोग प्रमादबहुल एवं तप तथा संयम के पालन में प्रबल अन्तरायस्वरूप हैं । अधर्म के प्रधान मार्ग हैं । यह कुशीलसेवन पंक – कीचड, पनक–काई तथा जाल के समान है। अर्थात् इसमें मनुष्य गढ जाता है, फिसल जाता है, और बंध जाता है। इस अब्रह्मचर्य सेवन का फल जीवों को नरक निगोद के अनंत दारुण दुःखों के भोगने के रूप में प्राप्त होता है ।

इसके सेवन के फलस्वरूप असातवेदनाएँ पल्योपम सागरोपम तक भोगनी पडती हैं, इस लिये इस पापाचरण से विरक्त होने में ही

આરંભ કર્યો અને કહ્યું ! હે દેવાનુપ્રિયે! તું શું કરવા માટે પ્રવૃત્ત બની છે? તને શું ખબર નથી કે કુશીલ સેવનનો માર્ગ મહાપુરુષે આચરવા યોગ્ય નથી. તેમાં કોઈ એવો લાભ નથી જે આત્માને હિતકારક હોય, એનાથી જન્મ, જરા અને મરણનાં દુઃખો ભોગવવા સીવાય બીજું કાંઈ મળતું નથી. બ્રહ્મચર્યમાં જે કાયર હોય છે તેજ આમાં આનંદ માને છે આ વિષયભોગ પ્રમાદ બહુલ તથા સંયમના પાલનમાં પ્રબળ અંતરાય સ્વરૂપ છે અધર્મનો પ્રધાન માર્ગ છે આ કુશીલ સેવન કીચડ, કાઈ, તથા જાળ સમાન છે અર્થાત્– મનુષ્ય તેમાં ગબડી જાય છે લપસાઈ જાય છે બંધાઈ જાય છે. આ અબ્રહ્મચર્ય સેવનનું ફળ જીવોને નરક નિગોદના અનંત દારુણ દુઃખોને ભોગવવાના રૂપમાં પ્રાપ્ત થાય છે. આના સેવનના ફળ સ્વરૂપ અશાતવેદનાઓ પલ્યોપમ સાગરોપમ સુધી ભોગવવી પડે છે માટે આ પાપાચરણથી વિરક્ત થવામાં જ

एवं मुनिवचनं श्रुत्वा सा वेश्या हतमनोरथा जाता, तदनन्तरमसौ कोपावेशेन यष्टिमुष्ट्यादिभिर्मर्मणि गाढप्रहारं कृतवती। तदाऽसौ मुनिर्निर्गमनोपायमनवलोक्य ब्रह्मचर्यं परिरक्षयन् तामुज्ज्वलवेदनां शुभाध्यवसायेन सहमानः क्षपकश्रेणिमारूढोऽन्तर्मुहूर्ते नैव प्राप्तकेवलज्ञानः कालं कृत्वा मोक्षं प्राप्तवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिः स्त्रीपरीषहः सोढव्यः ॥ १७ ॥

एकत्र स्थितस्य मुनेररत्यादिप्रसङ्गः स्यात्, अतो ग्रामानुग्रामविहाररूपा चर्या कार्येति चर्याकरणेनैव चर्यापरीषहः सोढव्य इत्याह—

मूलम्—एग एव चरे लाढे, अभिभूय परीसहे।
गामे वा नगरे वावि, निगमे वा रायहाणिए ॥१८॥

छाया—एक एव चरेत् लाढः, अभिभूय परीषहान्।
ग्रामे वा नगरे वाऽपि, निगमे वा राजधान्याम् ॥ १८ ॥

तेरा कल्याण है। इस प्रकार मुनि के वचनों को सुनकर वेश्या बड़ी लज्जित हुई। कोप के आवेश में आकर वह मुनिराज पर घोर उपसर्ग करने लगी। उन मुनि को यष्टि एवं मुष्टि आदि के प्रहारों से मर्म स्थलों में आघात पहुँचाया। मुनि महाराज ने वहां से निकलना चाहा परन्तु निकलने के जितने भी दरवाजे थे वे सब पहिले से ही बंद किये जा चुके थे, अतः वहां से निकलने का जब उन्हें कोई उपाय नहीं सूझा तो अपने ब्रह्मचर्य की रक्षा में शुभाध्यवसाय से जीवन को समर्पित करते हुए उन्हों ने क्षपकश्रेणिपर आरोहण किया और अन्तर्मुहूर्त में केवल ज्ञान की प्राप्ति कर मुक्ति का लाभ कर लिया। इसी प्रकार अन्यमुनिजनों को भी इस स्त्रीपरीषह को जीतना चाहिये ॥ १७ ॥

તારૂં કલ્યાણ છે આ પ્રકારના મુનિના વચનોને સાભળી વેશ્યા ખૂબ લજવાઈ ગઈ અને કોપના આવેશમા આવીને તે મુનિરાજને ઘોર ઉપસર્ગ આપવા લાગી. મુનિના મર્મસ્થાનોમા મુઠીઓથી અને પગની લાતોથી આઘાત પહોચાડયો. મુનિરાજે ત્યાથી નીકળવા ચાહ્યુ પરતુ નીકળવાના જેટલા રસ્તા હતા તે પહેલેથી જ બધ કરી દેવામા આવ્યા હતા આથી એ સ્થળેથી નીકળવાનો કોઈ પણ માર્ગ ન સુઝ્યો ત્યારે પોતાના બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે તેમણે શુભ અધ્યવસાયથી જીવનનુ સમર્પણ કરીને ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણ કર્યું અને અતર્મુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી મુક્તિનો લાભ લીધો આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણ સ્ત્રી પરીષહને જીતવો જોઈએ ॥ ૧૭ ॥

टीका—'एग' इत्यादि।

लाढः=अयं देशीयः शब्दः, लाढः=प्रासुकैषणीयाहारेणात्मनिर्वाहको मुनिः परीषहान्=क्षुत्पिपासादीन् अभिभूय=विजित्य, ग्रामे=अल्पजननिवासस्थाने, वा=अथवा नगरे=प्राकारवेष्टितेऽपि, वा=अथवा निगमे=वणिग्जनस्थाने, वा=अथवा राजधान्याम्=राजस्थाने, उपलक्षणमेतत् तेन मडम्बादिषु वा, एषु ग्रामादिषु यत्र कुत्रापि स्थाने, एकः=रागद्वेषरहित, यद्वा—योग्यसहायस्याभावे एकः=एकाकी, चरेदेव=अप्रतिबद्धविहारेण चर्यां कुर्यादेव।

मुनि का एक जगह रहसेर अरति आदि प्रसंग प्राप्त हो सकता है इसलिये उसे ग्रामानुग्रामविहाररूप चर्या करनी चाहिये। इस प्रकार चर्याके करने से ही नौवें चर्यापरीषह पर विजय पाई जाती है, इसी बात को इस गाथा द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—'एग एव चरे'—इत्यादि।

अन्वयार्थ—(लाढे—लाढः) 'लाढ' यह देशीय शब्द है। 'प्रासुक एषणीय आहार से अपना निर्वाह करने वाला मुनि' ऐसा इसका अर्थ है, अतः ऐसा मुनि (परीसहे—परीषहान्) क्षुत्पिपासा आदि परीषहों को (अभिभूय—अभिभूय) जीतकर (गामे वा नगरे वावि निगमे वा राय हाणिए—ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम्) थोड़े जनों का जिसमें निवास है ऐसे ग्राम में, अथवा प्राकार से जो वेष्टित है ऐसे नगर में, अथवा व्यापारी जनोंके स्थानभूत ऐसे निगम में, अथवा राजा का जहां रहना हो रहा है ऐसी राजधानी में, उपलक्षण से मडंब आदि

મુનિને એક જગ્યાએ રહેવાથી અરતિ વગેરેના પ્રસંગ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તેથી તેણે એક ગામથી બીજા ગામ વિહાર રૂપી ચર્યા કરવી જોઈએ આ પ્રકારની ચર્યાને કરવાથી જ નવમા ચર્યાપરીષહ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થાય છે આ વાતને સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા પ્રદર્શિત કરે છે—एग एव चरे-ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—लाढे-लाढः લાઢ એ દેશીય શબ્દ છે 'પ્રાસુક એષણીય આહારથી પોતાનો નિર્વાહ કરવાવાળા મુનિ એવો આનો અર્થ છે, એટલે આવા મુનિ परीसहे-परीषहान् ક્ષુત્પિપાસા આદિ પરીષહોને अभिभूय-अभिभूय જીતીને गामे वा नगरे वावि निगमेवा रायहाणिए-ग्रामे वा नगरे वाऽपि निगमे वा राजधान्याम् થોડા માણસો જેમાં રહેતા હોય તેવા ગામમાં અથવા કોટથી ઘેરાએલ હોય તેવા નગરમાં અથવા વેપારી જનોનો જેમાં વાસ હોય તેવા નિગમમાં અથવા રાજા જ્યાં રહેતો હોય તેવી રાજધાનીમાં, ઉપલક્ષણથી મડંબ આદિ સ્થાનોમાં આવા

एवं मुनिवचनं श्रुत्वा सा वेश्या हतमनोरथा जाता, तदनन्तरमसौ कोपावेशेन यष्टिमुष्ट्यादिभिर्मर्मणि गाढप्रहारं कृतवती। तदाऽसौ मुनिर्निर्गमनोपायमनवलोक्य ब्रह्मचर्यं परिरक्षयन् तामुज्ज्वलवेदनां शुभाध्यवसायेन सहमानः क्षपकश्रेणिमारूढोऽन्तर्मुहूर्ते नैव प्राप्तकेवलज्ञानः कालं कृत्वा मोक्ष प्राप्तवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिः स्त्रीपरीषहः सोढव्यः ॥ १७ ॥

एकत्र स्थितस्य मुनेररत्यादिप्रसङ्गः स्यात्, अतो ग्रामानुग्रामविहाररूपा चर्या कार्येति चर्याकरणेनैव चर्यापरीषहः सोढव्य इत्याह—

मूलम्—एँग एँव चँरे लाढे, अभिभूय परीसहे।
गाँमे वाँ नँगरे वाँवि, निगमे वाँ रायहाँणिए ॥१८॥

छाया—एक एव चरेत् लाढः, अभिभूय परीषहान्।
ग्रामे वा नगरे वाऽपि, निगमे वा राजधान्याम् ॥ १८ ॥

तेरा कल्याण है। इस प्रकार मुनि के वचनों को सुनकर वेश्या बडी लज्जित हुई। कोप के आवेश में आकर वह मुनिराज पर घोर उपसर्ग करने लगी। उन मुनि को यष्टि एवं मुष्टि आदि के प्रहारों से मर्म स्थलों में आघात पहुँचाया। मुनि महाराज ने वहां से निकलना चाहा परन्तु निकलने के जितने भी दरवाजे थे वे सब पहिले से ही बंद किये जा चुके थे, अतः वहां से निकलने का जब उन्हें कोई उपाय नहीं सूझा तो अपने ब्रह्मचर्य की रक्षा में शुभाध्यवसाय से जीवन को समर्पित करते हुए उन्हों ने क्षपकश्रेणिपर आरोहण किया और अन्तर्मुहूर्त में केवल ज्ञान की प्राप्ति कर मुक्ति का लाभ कर लिया। इसी प्रकार अन्यमुनिजनों को भी इस स्त्रीपरीषह को जीतना चाहिये ॥ १७ ॥

તારૂં કલ્યાણ છે આ પ્રકારના મુનિના વચનોને સાભળી વેશ્યા ખૂબ લજવાઈ ગઈ અને કોપના આવેશમા આવીને તે મુનિરાજને ઘોર ઉપસર્ગ આપવા લાગી મુનિના મર્મસ્થાનોમા મુઠીઓથી અને પગની લાતોથી આઘાત પહોચાડયો. મુનિરાજે ત્યાથી નીકળવા ચાહ્યુ પરતુ નીકળવાના જેટલા રસ્તા હતા તે પહેલેથી જ બધ કરી દેવામા આવ્યા હતા આથી એ સ્થળેથી નીકળવાનો કોઈ પણ માર્ગ ન સુઝ્યો ત્યારે પોતાના બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે તેમણે શુભ અધ્યવસાયથી જીવનનુ સમર્પણ કરીને ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણ કર્યું અને અતમુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી મુક્તિનો લાભ લીધો આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણ સ્ત્રી પરીષહને જીતવો જોઈએ. ॥ ૧૭ ॥

अयं भावः—यथाकल्पं ग्रामनगरादावनियतवासं कुर्वता मुनिनाऽऽलस्यपरिवर्जनेन तत्र तत्राऽनासक्त्या च ग्रामानुग्रामविहरणात्मकचर्याकरणादेव चर्यापरीषहः सोढो भवति। यस्तु परिक्षीणजङ्घाबलस्तेन स्थिरवासे कृते भिक्षाचर्यायां कथंचित् स्वयं प्रवृत्त्याऽपि स परीषहः सोढो भवतीति।

ननु—चर्यापरीषहो न भवत्यागन्तुकः, कथं तर्हि स्वयमुदीरितायाश्चर्यायाः परीषहत्वमिति चेत्, उच्यते—कल्पस्यापि कस्यचित् कष्टकारित्वेन सह्यमानत्वात्

यथाकल्प ग्राम नगर आदि में अनियतवास करने वाला अप्रतिबन्ध विहारी मुनि नाना प्रकार के अभिग्रहों से युक्त होकर अकेला अर्थात्–सम्प्रदाय में रहते हुए भी रागद्वेष रहित विचरे ॥१॥

प्रमाद का परिहार करते हुए ग्रामनगरादि में आसक्ति रहित होकर ग्रामानुग्राम विचरणरूप चर्या के करने से ही यह चर्यापरीषह जीता जाता है। जिसका जंघाबल क्षीण हो चुका है उस साधु को भी स्थिरवास करने पर भिक्षाचर्या में कथंचित् स्वयं प्रवृत्ति से यह परीषह सहन किया जाता है। आये हुए कष्ट का नाम परीषह है। चर्या तो आनेवाली नहीं है यह तो स्वयं उदीरित की जाती है अतः चर्या को परीषहरूप कैसे माना जा सकता है? इसका समाधान इस प्रकार है–यद्यपि चर्या साधु का कल्प है तो भी किसी२ कल्प को कष्टकारी होने से वह सहन करना ही पड़ता है। चर्या भी इसी प्रकार है। अतः भगवानने इसको परीषहरूप फरमाया है। अपने कल्प का प्रमाद से

યથાકલ્પ ગ્રામ નગર આદિમાં અનિયતવાસ કરવાવાળા અપ્રતિબંધ-વિહારી મુનિ વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહોથી યુક્ત બની એકલા અર્થાત્–સપ્રદાયમાં રહેવા છતાં પણ રાગદ્વેષ રહિત વિચરે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને ગ્રામ નગર આદિમાં આસક્તિ રહિત બનીને ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણરૂપ ચર્યા કરવાથી જ આ ચર્યા પરીષહ જીતાય છે. જેનું જંઘાબળ ક્ષીણ બની ગયેલ છે એવા સાધુએ પણ સ્થિરવાસ કરવાથી ભિક્ષાચર્યામાં કહેવામાં આવેલ સ્વયં પ્રવૃત્તિથી આ પરીષહ સહન કરવામાં આવે છે આવેલા દુઃખોને સહન કરવાં તેનું નામ પરીષહ છે. ચર્યા આવતી નથી પરંતુ સ્વયં ઉભી કરવામાં આવે છે આથી ચર્યાને પરીષહરૂપ કેમ માનવામાં આવે છે? તેનું સમાધાન આ પ્રકારથી છે–ક્રાય ચર્યા સાધુનો કલ્પ છે તો પણ કોઈ કોઈ કલ્પ કષ્ટકારી હોવાથી તે સહન કરવાજ પડે છે ચર્યાનો પણ આજ પ્રકાર છે માટે ભગવાને તેને પરીષહરૂપ ફરમાવેલ છે પોતાના કલ્પનું પ્રમાદથી આચરણ ન કરવું તે પરીષહ

तथा चाग्रे वक्ष्यति—

न वा लभिज्जा निउण सहायं, गुणाहियं वा गुणओ समं वा ।
एको वि पावाइँ विवज्जयतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ १ ॥
(उत्त. ३२ अ. ५ गा.)

छाया—न वा लभेत् निपुणं सहाय, गुणाधिकं वा गुणतः समं वा ।
एकोऽपि पापानि विवर्जयन्, विहरेत् कामेषु असजन् ॥

उक्तमन्यत्रापि—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानवन्धविवर्जितः ।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युतः ॥ १ ॥ इति ।

स्थानों में जहां कहां भी वह (एग एव चरे-एकाकी एव चरेत्) राग द्वेष से रहित होकर समुदाय के साथ अथवा योग्य सहाय के अभाव में अप्रतिबंध विहार से अकेला ही विचरे । कहा भी है—

न वा लभिज्जा निउणं सहायं, गुणाहियं वा गुणओ समं वा ।
एगो वि पावाइँ विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥
(उत्त० ३२ अ. ५ गा.)

तात्पर्य इसका यह है कि साधु को जब योग्य सहायक (शिष्य आदि) की प्राप्ति न हो तो वह निष्पाप होकर, तथा इच्छाओं को जीतता हुवा अकेला भी विहार करे । अन्यत्र भी यही बात कही है—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः ।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युतः ॥ १ ॥

કોઈ પણ સ્થળે તે एग एव चरे-एकाकी एव चरेत् રાગ દ્વેષથી રહિત બની સમુદાયની સાથે અથવા યોગ્ય સહાયના અભાવમા અપ્રતિબધ વિહારથી એકલા જ વિચરે કહ્યુ છે—

न वा लभिज्जा निउणं सहायं, गुणाहिय वा गुणओ समं वा ।
एगो वि पावाइँ विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ उ ३२. अ ५.

આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, સાધુને જ્યારે યોગ્ય સહાયક શિષ્ય આદિની પ્રાપ્તિ ન હોય તો તે નિષ્પાપ બનીને ઇચ્છાઓને જીતીને એકલા પણ વિહાર કરે અન્યત્ર પણ આજ વાત કહેલ છે—

ग्रामाद्यनियतस्थायी, स्थानबन्धविवर्जितः ।
चर्यामेकोऽपि कुर्वीत, विविधाभिग्रहैर्युतः ॥ ॥

अत्र दृष्टान्तः—

कोल्लाकसंनिवेशे बहुश्रुत शान्तो दान्तः परीषहोपसर्गसहने सुधीरः क्षमादिगुणगम्भीरः कर्मधूलिनिवारणे समीर, श्रुतचारित्रधर्माराधनपरः क्षीणजङ्घाबलो निस्सङ्गनामक आचार्य आसीत्। एकदा तत्र दुर्भिक्षे जातेऽसौ स्वशिष्यं

अर्थ की पुष्टि कर रहे हैं। जब गृहस्थ जनों का सामान्य भी परिचय मनुष्य को उनमें ममत्वबुद्धि से जकड़ देता है तो फिर साधु की आत्मा को यह भाव वहां जकड़ न देगा यह कैसे हो सकता है। इसी लिये साधु को अनियत विहार कहा गया है। इसमें गृहस्थों के संसर्ग से साधु बचा रहता है। संसक्तिभाव उसका उनमें नहीं हो पाता है। सामान्य परिचय में संसक्ति नहीं आती है। अधिक परिचय से यह दोष पैदा होता है। मूर्च्छापरिणति का नाम ही परिग्रह है। यह परिग्रह द्रव्य एवं भाव के भेद से दो प्रकार का होता है। साधु इन दोनों प्रकार के परिग्रहों से रहित होता है। रागादिकभाव भावपरिग्रह, एवं क्षेत्र वस्तु आदि द्रव्य-परिग्रह है। अनियत विहार करने वाले साधुमें यह दोष नहीं हो सकता है। इसीलिये उसको सदा यथाकल्प अनियत विहार करना भगवान ने कहा है।

दृष्टान्त—कोल्लाक नाम के सन्निवेश में बहुश्रुत, शांत, दान्त परीषह एवं उपसर्ग के सहन करने में धीर वीर क्षमादि गुणों से गंभीर, कर्म धूलि के निवारण करने में पवनतुल्य निःसंग नाम के एक आचार्य थे।

કરે છે જ્યારે ગૃહસ્થ જનો સાથે સામાન્ય પરિચય પણ મનુષ્યને તેની સાથે મમત્વ બુદ્ધિથી જકડી લે છે તો પછી સાધુના આત્માને તે ભાવ ત્યાં ન જકડે તે કેમ બની શકે આટલા માટેજ સાધુને અનિયત વિહાર સુચવાયેલ છે. આમાં ગૃહસ્થના બધુ પડતા સંસર્ગથી સાધુ બચી જાય છે સંસક્તિભાવ તેના તેમાં આવતા નથી, સામાન્ય પરિચયથી સંસક્તિભાવ ઉત્પન્ન થતાં નથી. અધિક પરિચયથી આ દોષો પેદાથાય છે મૂર્ચ્છાપરિણતીનું નામ જ પરિગ્રહ છે આ પરિગ્રહના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારના ભેદ છે સાધુ આ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહોથી પર હોય છે રાગાદિકભાવ ભાવપરિગ્રહ અને ક્ષેત્ર વસ્તુ આદિ દ્રવ્ય પરિગ્રહ છે અનિયત વિહાર કરનાર સાધુમાં આ દોષ આવતા નથી આટલા માટે સાધુને સદાય યથાકલ્પ અનિયત વિહાર કરવાનું ભગવાને કહ્યું છે

દૃષ્ટાંત—કોલ્લાક નામના સન્નિવેશમાં બહુશ્રુત, શાન્ત, દાન્ત, પરીષહ અને ઉપસર્ગ સહન કરવામાં ધીરવીર ક્ષમાદિ ગુણોથી ગંભીર, કર્મરજનું

ममत्वाभावः कथं स्यादित्याह–गृहस्थैः=श्रावकैः, असंसक्त =रागसंसर्गवर्जित इत्यर्थः, अनिकेतः=गृहवर्जितः नैकत्र प्रतिबद्धस्थितिक इत्यर्थः, परिव्रजेत्=सर्वतो विहरेत् न तु नियतदेशादावेव। अयं भावः–गृहस्थैः सह रागसंसर्गकरणे, एकत्र प्रतिबद्धास्पदत्वे, नियतदेशग्रामनगरादिविहारितायां वा ममत्वबुद्धिः स्यात्। तस्मादालस्यं निरस्य ग्रामनगरकुलादिष्वनियतवसतिर्निर्ममत्वः सन् यथाकल्पमासक्तिरहितश्चर्यामाचरेदिति।

अर्थात्–ग्रामादि में कहीं भी ममत्व नहीं करे। तथा (गिहत्थेहिं असंसत्तो–गृहस्थैः असंसक्तः) गृहस्थों के साथ राग के संसर्ग से वर्जित उनमें मोहरूप परिणाम से रहित होकर वह (अणिएओ–अनिकेतः) स्थानादि की ममतारहित होता हुआ (परिव्वए–परिव्रजेत्) ग्राम नगरादि में विहार करता रहे। इसका भाव यह है कि गृहस्थों से रागात्मक परिणति करने पर साधु को एक ही जगह प्रतिबद्ध होकर रहने का प्रसंग प्राप्त हो सकता है, इस परिस्थिति में नियत देश, ग्राम आदि में ही उसका विहार होगा, अतः उसमें ममत्वबुद्धि का सद्भाव हो जायगा। इसलिये प्रमाद का परित्याग कर ग्राम नगर आदि में अनियतरूप से विचरने वले मुनि में निर्ममत्वभाव रहता है। इसलिये साधु को चाहिये की वह गृहस्थों से असंसक्त होकर यथाकल्प अनियतविहाररूप चर्या करता रहे।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार १८वीं गाथा में कहे हुए ही

અર્થાત્—ગ્રામાદિમા ક્યાય પણ મમત્વ ન કરે તથા गिहत्थेहिं असंसत्तो-गृहस्थै –असंसक्त ગૃહસ્થની સાથે રાગના સસર્ગથી રહિત–તેમા મોહરૂપ પરિણામથી રહિત બનીને તે अणिएओ–अनिकेत સ્થાનાદિકની મમતા રહિત થઈ ને, परिव्वए-परिव्रजेत् ગ્રામ નગર આદિમા વિહાર કરતા રહે તેનો ભાવાર્થ એ છે કે, ગૃહસ્થો સાથે રાગાત્મક પરિણતી કરવાથી સાધુને માટે એક જગ્યાએ પ્રતિબદ્ધ થઈને રહેવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય છે આ પરિસ્થિતિમા નિયત ગ્રામનગર આદિમાજ તે વિચરશે, આથી એનામા મમત્વની ભાવના ઉત્પન્ન થશે માટે પ્રમાદનો પરિત્યાગ કરી ગ્રામનગર આદિમા અનિયત રૂપથી વિચરનાર મુનિમા નિર્મમત્વભાવ રહે છે આટલા માટે જ સાધુ માટે તે ગૃહસ્થોથી અસ સક્ત બની યથાકલ્પ અનિયત વિહારસ્વરૂપી ચર્યા કરતા રહે તે જરૂરી છે

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર ૧૮ મી ગાથામા કહેલ અર્થની પુષ્ટિ

छाया—असमानश्चरेद् भिक्षु, नैव कुर्यात् परिग्रहम्।
असंसक्तो गृहस्थैः, अनिकेतः परिव्रजेत् ॥ १९ ॥

टीका—'असमाणो' इत्यादि।

भिक्षुः=मुनिः, असमानः=गृहस्थैरन्यतीर्थिकैश्चासदृशः, तथाश्रयमूर्छारहितत्वेन गृहस्थैरसदृशः, अनियतविहारादिनाऽन्यतीर्थिकैरसदृश इति भावः। यद्वा-मानरहितः समानः, न तथेत्यसमानः, अभिमानवर्जित इत्यर्थः, यद्वा-'असमाणे' इत्यस्य 'असन्निति' छाया, असन्निव-असन्, यत्र विद्यते तत्राप्यविद्यमान इव अल्पतरकालस्थायित्वेन तत्र तत्र तस्यावस्थाया अनियतत्वात्, तत्र तत्र विद्यमानत्वेऽपि तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु ममत्वाभिमानाभावात्। इममेवार्थं प्रकटयन्नाह-'नेव कुज्जा' इत्यादि। परिग्रहम्=तत्तद्ग्रामोपाश्रयादिषु स्वात्मेषु द्रव्यभावपरिग्रहं नैव कुर्यात्=न धारयेत्। उक्तञ्च—

"गामे कुले वा नयरे व देसे, ममंति भावं न कहिंचि कुज्जा" ॥ इति ॥

'असमाणे'—इत्यादि।

अन्वयार्थ-(असमाणे-असमानः) गृहस्थरूप आचार की मूर्च्छा से रहित होने के कारण गृहस्थों के समान नहीं, तथा अनियत विहार आदि द्वारा अन्यतीर्थिकों के समान नहीं, अथवा-असमान-मान से वर्जित, या "असमाणे-असन्"-अल्पतर काल तक ग्राम नगरादिमें रहने वाला होने की वजह से वहां नहीं जैसा ऐसा (भिक्खू-भिक्षुः) मुनि (परिग्गहं-नेव कुज्जा-परिग्रहं नैव कुर्यात्) उन२ ग्राम एवं उपाश्रयादिकों में द्रव्य एवं भावरूप परिग्रह से नहीं बंधे-उसमें ममत्व भाव न करे। कहा भी है—

"गामे कुले वा नयरे व देसे, ममंतिभावं न कहिंचि कुज्जा ॥"

असमाणे ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—અસમાણે-અસમાનઃ ગૃહસ્થરૂપ આચારની મૂર્છાથી રહિત હોવાને કારણે ગૃહસ્થોના સમાન નહીં તથા અનિયતવિહાર આદિ દ્વારા અન્ય તીર્થીઓના સમાન નહીં અથવા-અસમાન-માનથી વર્જીત, યા અસમાણે-અસન્ અલ્પતર કાળ સુધી ગામ નગર આદિમાં રહેવાવાળા હોવાના કારણે ત્યાં નહીં જેવા એવા ભિક્ખૂ-ભિક્ષુઃ મુનિ પરિગ્ગહં નેવકુજ્જા-પરિગ્રહં નૈવ કુર્યાત્ એ એ ગામ અને ઉપાશ્રય આદિમાં દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ પરિગ્રહથી ન બંધાય-તેમાં મમત્વભાવ ન રાખે. કહ્યું છે કે—

"गामे कुले वा नयरे व देसे ममंति भावं न कहिंचि कुज्जा ॥"

परीषहरूपत्वं भवति, तत्र प्रमादेन स्वकल्पानाचरणमेव परीषहकृतः पराजयः, तस्मात् प्रमादवर्जितेन यथाकल्पचर्याराधनेनैव चर्यापरीषहः सोढो भवतीति ॥१८॥

उक्तमर्थं दृढीकुर्वन्नाह—

मूलम्—असमाणे चरे भिक्खू, नेव कुज्जा परिग्गहं ।
असंसत्तो गिहत्थेहिं, अणिएओ परिव्वए ॥ १९ ॥

आचरण नहीं करना ही परीषहजनित पराजय है। इसलिये प्रमाद वर्जित होकर यथाकल्प चर्या के आराधन से ही चर्यापरीषह सहन किया जाता है। तभी चर्यापरीषहजयी साधु कहलाता है।

भावार्थ—चतुर्मास कल्प को छोडकर मुनि के लिये एकत्र स्थिर रहना जैनशासन की आज्ञा से बाहिर है। कोई खास कारण हो तो मुनि एकत्र वास कर सकता है, अन्यथा नहीं। अतः आत्मकल्याण की भावना से अथवा 'जनता में धर्म का प्रचार होता रहे' इस शुभ अध्यवसाय से मुनि को नगर ग्राम आदि स्थानों में विचरते रहना चाहिये। एक स्थान पर रहने वाले साधु को स्थानजन्य मोह सता देता है, अतः वह चाहे एकाकी रूप में विहार करे चाहे योग्य सहायकों के साथ विहार करे, परन्तु विहार अवश्य करे। विहार में सदा अपने सयम की पूरी दृढता रक्खे। क्षुत्पिपासा आदि परीषह सतावें तौ भी उनकी परवाह न करे। इसका नाम चर्यापरीषहजय है॥ १८॥

જનિત પરાજય છે માટે પ્રમાદથી દૂર રહીને યથાકલ્પ ચર્યાના આરાધનાથી જ ચર્યાપરીષહ સહન કરી શકાય છે એજ ચર્યાપરીષહ જીતેલ સાધુ કહેવાય છે.

ભાવાર્થઃ—ચતુર્માસ કલ્પને છોડીને મુનિ માટે એક સ્થળે સ્થિર રહેવુ જૈનશાસનની આજ્ઞાથી બહાર છે કોઈ ખાસ કારણ હોય તો મુનિ એક સ્થળે વાસ કરી શકે છે, તે સીવાય નહી. આથી આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી અથવા 'જનતામા ધર્મનો પ્રચાર થતો રહે એવા શુભ આશયથી મુનિએ નગર ગ્રામ આદિ સ્થાનોમા વિચરતા રહેવુ જોઈએ એક સ્થાન ઉપર રહેવાવાળા સાધુને સ્થાનજન્ય મોહ સતાવે છે આથી ભલે તે એકાકી રૂપમા વિહાર કરે અગર યોગ્ય સહાયકોની સાથે વિહાર કરે, પરતુ વિહાર અવશ્ય કરે વિહારમા પોતાના સયમની સદા પૂરી દ્રઢતા રાખે, ક્ષુત્પિપાસા આદિ પરીષહ સતાવે તો પણ તેની પરવા ન કરે આનુ નામ ચર્યાપરીષહનો વિજય છે ॥૧૮॥

अत्र दृष्टान्तः—

कोल्लाकसंनिवेशे बहुश्रुतः शान्तो दान्तः परीषहोपसर्गसहने सुधीरः क्षमादिगुणगम्भीरः कर्मधूलिनिवारणे समीरः, श्रुतचारित्रधर्माराधनपरः क्षीणजङ्घाबलो निस्सङ्गनामक आचार्य आसीत्। एकदा तत्र दुर्भिक्षे जातेऽसौ स्वशिष्यं

मर्य की पुष्टि कर रहे हैं। जब गृहस्थ जनों का सामान्य भी परिचय मनुष्य को उनमें ममत्वबुद्धि से जकड़ देता है तो फिर साधु की आत्मा को यह भाव वहां जकड़ न देगा यह कैसे हो सकता है। इसी लिये साधु को अनियत विहार कहा गया है। इसमें गृहस्थों के संसर्ग से साधु बचा रहता है। संसक्तिभाव उसका उनमें नहीं हो पाता है। सामान्य परिचय में संसक्ति नहीं आती है। अधिक परिचय से यह दोष पैदा होता है। मूर्च्छापरिणति का नाम ही परिग्रह है। यह परिग्रह द्रव्य एवं भाव के भेद से दो प्रकार का होता है। साधु इन दोनों प्रकार के परिग्रहों से रहित होता है। रागादिकभाव भावपरिग्रह, एवं क्षेत्र वस्तु आदि द्रव्य–परिग्रह है। अनियत विहार करने वाले साधुमें यह दोष नहीं हो सकता है। इसीलिये उसको सदा यथाकल्प अनियत विहार करना भगवान ने कहा है।

दृष्टान्त–कोल्लाक नाम के सन्निवेश में बहुश्रुत, शांत, दान्त परीषह एवं उपसर्ग के सहन करने में धीर वीर क्षमादि गुणों से गंभीर, कर्म धूलि के निवारण करने में पवनतुल्य निःसंग नाम के एक आचार्य थे।

કરે છે જ્યારે ગૃહસ્થ જનો સાથે સામાન્ય પરિચય પણ મનુષ્યને તેની સાથે મમત્વ બુદ્ધિથી જકડી દે છે તો પછી સાધુના આત્માને તે ભાવ ત્યાં ન જકડે તે કેમ બની શકે આટલા માટેજ સાધુને અનિયત વિહાર સુચવાયેલ છે આમાં ગૃહસ્થના બધુ પરતા સસર્ગથી સાધુ બચી જાય છે, સંસક્તિભાવ તેનો તેમાં આવતો નથી સામાન્ય પરિચયથી સંસક્તિભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી. અધિક પરિચયથી આ દોષો પેદા થાય છે મૂર્ચ્છાપરિણતીનું નામ જ પરિગ્રહ છે આ પરિગ્રહના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારના ભેદ છે સાધુ આ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહોથી પર હોય છે રાગાદિકભાવ ભાવપરિગ્રહ અને ક્ષેત્ર વસ્તુ આદિ દ્રવ્ય પરિગ્રહ છે અનિયત વિહાર કરનાર સાધુમાં આ દોષ આવતો નથી આટલા માટે સાધુને સદાય યથાકલ્પ અનિયત વિહાર કરવાનું ભગવાને કહ્યું છે

દૃષ્ટાંત—કોલ્લાક નામના સન્નિવેશમાં બહુશ્રુત શાન્ત, દાન્ત, પરીષહ અને ઉપસર્ગ સહન કરવામાં ધીરવીર ક્ષમાદિ ગુણોથી ગંભીર, કર્મરજનુ

ममत्वाभावः कथं स्यादित्याह–गृहस्थैः=श्रावकैः, असंसक्त =रागसंसर्गवर्जित इत्यर्थः, अनिकेतः=गृहवर्जितः नैकत्र प्रतिवद्धस्थितिक इत्यर्थः, परिव्रजेत्=सर्वतो विहरेत् न तु नियतदेशादावेव। अयं भावः–गृहस्थैः सह रागसंसर्गकरणे, एकत्र प्रतिवद्धास्पदत्वे, नियतदेशग्रामनगरादिविहारितायां वा ममत्वबुद्धिः स्यात्। तस्मादालस्यं निरस्य ग्रामनगरकुलादिष्वनियतवसतिर्निर्ममत्वः सन् यथाकल्पमासक्तिरहितश्चर्यामाचरेदिति।

अर्थात्–ग्रामादि में कहीं भी ममत्व नहीं करे। तथा (गिहत्थेहिं असंसत्तो–गृहस्थैः असंसक्तः) गृहस्थों के साथ राग के संसर्ग से वर्जित उनमें मोहरूप परिणाम से रहित होकर वह (अणिएओ–अनिकेतः) स्थानादि की ममतारहित होता हुआ (परिव्वए–परिव्रजेत्) ग्राम नगरादि में विहार करता रहे। इसका भाव यह है कि गृहस्थों से रागात्मक परिणति करने पर साधु को एक ही जगह प्रतिवद्ध होकर रहने का प्रसंग प्राप्त हो सकता है, इस परिस्थिति में नियत देश, ग्राम आदि में ही उसका विहार होगा, अतः उसमें ममत्वबुद्धि का सद्भाव हो जायगा। इसलिये प्रमाद का परित्याग कर ग्राम नगर आदि में अनियतरूप से विचरने वले मुनि में निर्ममत्वभाव रहता है। इसलिये साधु को चाहिये की वह गृहस्थों से असंसक्त होकर यथाकल्प अनियतविहाररूप चर्या करता रहे।

भावार्थ—इस गाथा द्वारा सूत्रकार १८वीं गाथा में कहे हुए ही

અર્થાત્—ગ્રામાદિમા ક્યાય પણ મમત્વ ન કરે તથા गिहत्थेहिं असंसत्तो–गृहस्थैः–असंसक्त ગૃહસ્થની સાથે રાગના સસર્ગથી રહિત–તેમા મોહરૂપ પરિણામથી રહિત બનીને તે अणिएओ–अनिकेत સ્થાનાદિકની મમતા રહિત થઈ ને, परिव्वए–परिव्रजेत् ગ્રામ નગર આદિમા વિહાર કરતા રહે તેનો ભાવાર્થ એ છે કે, ગૃહસ્થો સાથે રાગાત્મક પરિણુતી કરવાથી સાધુને માટે એક જગ્યાએ પ્રતિબદ્ધ થઈને રહેવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય છે આ પરિસ્થિતિમાં નિયત ગ્રામનગર આદિમાજ તે વિચરશે, આથી એનામા મમત્વની ભાવના ઉત્પન્ન થશે માટે પ્રમાદનો પરિત્યાગ કરી ગ્રામનગર આદિમા અનિયત રૂપથી વિચરનાર મુનિમા નિર્મમત્વભાવ રહે છે. આટલા માટે જ સાધુ માટે તે ગૃહસ્થોથી અસ સક્ત બની યથાકલ્પ અનિયત વિહારસ્વરૂપી ચર્યા કરતા રહે તે જરૂરી છે

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર ૧૮ મી ગાથામા કહેલ અર્થની પુષ્ટિ

रन्। तत्र सेनापतिः कानने भ्राम्यमाणमाचार्यं प्रवीति–भगवन्! सन्त्यत्र ने शिबिकादीनि यानानि, यदत्र रोचते मवद्भ्यस्तत्रारुह्य गम्यताम्। आचार्येणो –यानेन गमनं नास्माकं कल्पते, इत्युक्त्वा तेन 'सर्वोऽयं देवमपञ्च' इति विज्ञा रामसैनिके गते सति स आचार्यः शिष्यान् पृच्छति–किमिदानीं कर्तव्यम्। ग आहुः–आर्येण यदनुष्ठेयं, तदेवास्माभिरपि कर्तव्यम्, आचार्यः पादपो र्थं प्रतिज्ञातवान्, तदनु तदीयशिष्या अपि पादपोपगमनार्थं सस्तारकं ः। सर्वैः समाधिभावेन कालं कृत्वाऽऽत्मनः कल्याणं साधितम्। एवमन्यै- नैषेधिकीपरीषहः सोढव्य ॥ १९ ॥

अनेक पालकियाँ को वहन करते हुए मनुष्य चले जा रहे हैं। र दृश्य आचार्य महाराज के देखने में आ रहा था। इसी समय पति ने अटवी में भ्रमण करते हुए आचार्य महाराज से कहा । यहां बहुत से पालकियां आदि वाहन हैं आप जिन्हें पसंद करें कर चलें। आचार्यश्रीने सेनापति की बात सुनकर कहा कि– बढकर चलना यह हमारे कल्प से बाहर है। तथा साथ २ में राज ने यह भी जान लिया कि यह सब देवी माया है। सेनापति ने पर फिर आचार्य महाराज ने शिष्यों से पूछा कि कहो इस करना चाहिये। शिष्यों ने कहा जो आपको करना रुचे जूर है। शिष्यों की बात सुनकर आचार्य महाराजने पाद गरण करने की विचारणा करली। शिष्यों ने भी ऐसा ही वहां समाधिभाव से संपन्न होकर पण्डितमरण किया,

ો ચાલી રહ્યા છે આ સઘળુ દૃશ્ય આચાર્ય મહારાજના જોવામાં ર્યું જોવામાં એક સેનાપતિએ જંગલમાં વિચરી રહેલા ાજને કહ્યુ, ભદન્ત! અહિં ઘણી પાલખીઓ વિગેરે વાહન પસંદ કરો તેમાં બેસીને ચાલે. આચાર્યે સેનાપતિની ી કહ્યુ કે પાલખીમાં બેસીને વિચરવુ તે અમારા સાથો સાથ આચાર્ય મહારાજે એ પણ જાણી લીધુ કે આ છે સેનાપતિના ચાલી ગયા પછી આચાર્ય મહારાજે શિષ્યોને વે વખતે હવે શું કરવું જોઈએ? શિષ્યોએ કહ્યુ કે આપને ને મંજુર છે શિષ્યોની વાત સાંભળીને આચાર્ય મહારાજે ની પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરી લીધી. શિષ્યોએ પણ એમજ કર્યું સમાધી ભાવથી સંપન્ન બની પંડિત મરણ પામ્યા અને

विक्रमाचार्यं गच्छसहितं दूरदेशे प्रेपितवान्। स्वयं तु एकेन शिष्येण सह वसन् तत्रैव नगरे नव भागान् कल्पयित्वा यथाकल्पमज्ञातकुले रूक्षशुष्कमन्तमान्तमन्ना-दिकं गृहीत्वा विहरति स्म। जराक्रान्तोऽपि चर्यापरीषहं सोढुकामः कृताभिग्रहत्वात् स्वयंभिक्षार्थमटति स्म। एवं चर्यापरीषहं सहमानस्तमभिग्रहं यावज्जीवं निर्वा-ह्यालोचितप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा स्वकल्याणं साधितवान्।

श्रुतचारित्ररूप धर्म की आराधना करने में ही इनका जीवन का अधिक से अधिक समय निकलता था। अवस्थाप्राप्त होने से इनका जंघाबल क्षीण हो गया था। एक समय की बात है कि वहां पर भयंकर दुर्भिक्ष पड गया। आचार्य ने परिस्थिति का अवलोकन कर अपने विक्रमाचार्य शिष्य को गच्छसहित दूर देश में विहार करा दिया और स्वयं एक शिष्य के साथ उसी नगरी में रहे। वहां नौ भागों की कल्पना कर वे यथाकल्प अज्ञातकुल में रूक्ष, शुष्क, अन्त प्रान्त आहारा-दिक ग्रहण कर वहां विचरण करते रहे। यद्यपि इनकी वृद्धावस्था थी चलने में पूरी शक्ति नहीं थी तो भी चर्यापरीषह को सहन करने की अभिलाषा से वे विविध अभिग्रह ग्रहण करते और स्वयं भिक्षा के लिये जाते। इस प्रकार चर्यापरीषह को सहन करते२ उन्हों ने अपने अभि-ग्रहों का अच्छी तरह से निर्वाह किया। अन्त में अपने कर्तव्यों की आलोचना कर उनके प्रति निवृत्त होकर आत्मकल्याण कर लिया।

નિવારણ કરવામા પવનતુલ્ય એવા, એક નિ સ ગ નામના આચાર્ય હતા શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મની આરાધના કરવામાં જ તેમના જીવનનો મોટો ભાગ તેઓ ગાળતા હતા. અવસ્થા થવાથી તેમનુ જઘાબળ ક્ષીણ બની ગયુ હતુ એક સમયની વાત છે કે, ત્યા ભયકર એવો દુકાળ પડયો, આચાર્યે પરિસ્થિતિનુ અવલોકન કરી પોતાના વિક્રમાચાર્ય નામના શિષ્યને ગચ્છ સાથે દૂર દેશમા વિહાર કરાવરાવ્યો અને પોતે એક શિષ્યની સાથે તે નગરમા રહ્યા ત્યા નવ ભાગોની કલ્પના કરી તેઓ યથાકલ્પ અજ્ઞાત કુળમાથી રૂક્ષ, શુષ્ક અન્તપ્રાન્ત આહાર આદિ ગ્રહણ કરી ત્યા વિચરતા રહ્યા જો કે તેમની વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે તેમનામાચાલવાની પૂરી શકિત ન હતી તો પણ ચર્યાપરીષહને સહન કરવાની અભિલાષાથી તેઓ વિવિધ અભિગ્રહ કરતા અને સ્વય ભિક્ષા માટે જતા આ પ્રકારે ચર્યાપરી-ષહને સહન કરતાં કરતા પોતાના અભિગ્રહોનો સારી રીતે નિર્વાહ કર્યો. અ ત સમય ઉપર પોતાના કર્તવ્યોની આલોચના કરી તેનાથી નિવૃત્ત થઈ આત્મકલ્યાણ પ્રાપ્ત કર્યુ

अत्रान्योऽपि दृष्टान्तः—

उज्जयिन्यां वैश्रवणनामक आचार्यः समभवत्। स स्वशिष्यपरिवारैः सह चर्यापरीषहं सहमानो ग्रामानुग्रामं विहरन् कदाचिदटव्यां प्रविष्टः। आचार्य इव शिष्या अपि चर्यापरीषहसहिष्णव आसन्। तत्र सर्वे मुनिभिरकस्माद् मार्गो विस्मृतः। तत्रैव शर्करामयपृथिवीवत् विकीर्णतीक्ष्णकण्टकिते निम्नोन्नतशिलाखण्डदुर्गमे भयङ्करे विपिने गच्छता तेन दिवसो यापितः, रात्रौ च वृक्षाधस्तले निवासः कृतः, एवं शिष्यपरिवारैः सहासौ अमदटव्या अन्तं न प्राप,नापि कश्चिद् ग्रामो दृष्टि-

द्वितीय दृष्टान्त—

उज्जैनी नगरी में वैश्रवण नाम के आचार्य पधारे। वे अपने शिष्यपरिवार के साथ चर्यापरीषह को सहन करते हुए ग्रामानुग्राम विहार करते२ कदाचित् मार्ग भूल जाने से एक अटवी में जा पहुँचे। इनके समान ही चर्यापरीषह सहन करने में समर्थ इनके शिष्य भी थे। अकस्मात् वे सब के सब ही मार्ग भूल गये। समस्त दिवस उस सबका शर्करा पृथ्वी के समान, इधर उधर फैले हुए तीक्ष्ण कांटों वाले तथा नीचे ऊँचे शिलाखंडों से दुर्गम उस भयंकर अटवी में ही समाप्त हो गया। रात्रि का समय आ गया। दूसरा कोई उपाय नहीं होने से सभी ने वहीं एक वृक्ष के नीचे ठहर कर रात्रि व्यतीत की। प्रातः काल हुआ। सूर्य की किरणे निकली। मार्ग की तलाश करने लगे परन्तु मार्ग का पता नहीं चला। अटवी कितनी बड़ी थी इसका कुछ अन्त ही नहीं ज्ञात हो सका, और न "यहां से ग्राम कितनी दूर है"

દૃષ્ટાંત બીજુ—ઉજ્જૈની નગરીમાં વૈશ્રવણ નામના આચાર્ય પધાર્યા. તેઓ પોતાના શિષ્ય પરિવારની સાથે ચર્યાપરીષહ સહન કરતા કરતા ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા માર્ગ ભૂલવાથી અચાનક એક જંગલમાં જઈ ચડયા. ચર્યાપરીષહ સહન કરવામાં તેમના સમાન જ સમર્થ તેમના શિષ્યો પણ હતા. એ સાથેનુ સાથે તેઓ બધા માર્ગ ભૂલી ગયા. શર્કરામય પૃથ્વીની સમાન, ત્યાં તાંહી વેરાએલ તીક્ષ્ણ કાંટાઓથી પથરાએલી તથા ઉંચી નીચી શિલાઓથી દુર્ગમ એવી ભયાનક અટવી-જંગલમાં આખોએ દિવસ વીતી ગયો. રાત્રીનો સમય આવી પહોંચતાં બીજો કોઈ પણ ઉપાય ન હોવાથી સઘળાએ એક ઝાડ નીચે રહીને રાત વિતાવી સવાર પડયુ સૂર્યનાં કિરણો દેખાયાં માર્ગની તપાસ કરી પરંતુ બહાર નીકળવાનો માર્ગ ન જડયો. જંગલ મોટું હતું તેના અંતની પણ ખબર પડતી ન હતી અને ગામ આ સ્થળેથી કેટલું દૂર છે તે પણ જાણી શકાતું ન

विक्रमाचार्यं गच्छसहितं दूरदेशे प्रेषितवान्। स्वयं तु एकेन शिष्येण सह वसन् तत्रैव नगरे नव भागान् कल्पयित्वा यथाकल्पमज्ञातकुले रूक्षशुष्कमन्तमान्तमन्नादिकं गृहीत्वा विहरति स्म। जराक्रान्तोऽपि चर्यापरीषहं सोढुकामः कृताभिग्रहत्वात् स्वयंभिक्षार्थमटति स्म। एवं चर्यापरीषहं सहमानस्तमभिग्रहं यावज्जीवं निर्वाह्यालोचितप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा स्वकल्याणं साधितवान्।

श्रुतचारित्ररूप धर्म की आराधना करने में ही इनका जीवन का अधिक से अधिक समय निकलता था। अवस्थाप्राप्त होने से इनका जंघाबल क्षीण हो गया था। एक समय की बात है कि वहां पर भयंकर दुर्भिक्ष पड़ गया। आचार्य ने परिस्थिति का अवलोकन कर अपने विक्रमाचार्य शिष्य को गच्छसहित दूर देश में विहार करा दिया और स्वयं एक शिष्य के साथ उसी नगरी में रहे। वहां नौ भागों की कल्पना कर वे यथाकल्प अज्ञातकुल में रूक्ष, शुष्क, अन्त प्रान्त आहारादिक ग्रहण कर वहां विचरण करते रहे। यद्यपि इनकी वृद्धावस्था थी चलने में पूरी शक्ति नहीं थी तो भी चर्यापरीषह को सहन करने की अभिलाषा से वे विविध अभिग्रह ग्रहण करते और स्वयं भिक्षा के लिये जाते। इस प्रकार चर्यापरीषह को सहन करते२ उन्हों ने अपने अभिग्रहों का अच्छी तरह से निर्वाह किया। अन्त में अपने कर्तव्यों की आलोचना कर उनके प्रति निवृत्त होकर आत्मकल्याण कर लिया।

નિવારણુ કરવામા પવનતુલ્ય એવા, એક નિ સ ગ નામના આચાર્ય હતા શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મની આરાધના કરવામાં જ તેમના જીવનનો મોટો ભાગ તેઓ ગાળતા હતા. અવસ્થા થવાથી તેમનું જ ઘાબળ ક્ષીણુ બની ગયુ હતુ એક સમયની વાત છે કે, ત્યા ભયકર એવો દુકાળ પડયો, આચાર્યે પરિસ્થિતિનુ અવલોકન કરી પોતાના વિક્રમાચાર્ય નામના શિષ્યને ગચ્છ સાથે દૂર દેશમા વિહાર કરાવરાવ્યો અને પોતે એક શિષ્યની સાથે તે નગરમા રહ્યા ત્યા નવ ભાગોની કલ્પના કરી તેઓ યથાકલ્પ અજ્ઞાત કુળમાથી રૂક્ષ, શુષ્ક અન્તપ્રાન્ત આહાર આદિ ગ્રહણુ કરી ત્યા વિચરતા રહ્યા જો કે તેમની વૃદ્ધાવસ્થાને કારણુ તેમનામાચાલવાની પૂરી શકિત ન હતી તો પણુ ચર્યાપરીષહને સહન કરવાની અભિલાષાથી તેઓ વિવિધ અભિગ્રહ કરતા અને સ્વય ભિક્ષા માટે જતા આ પ્રકારે ચર્યાપરીષહને સહન કરતાં કરતા પોતાના અભિગ્રહોનો સારી રીતે નિર્વાહ કર્યો. અ ત સમય ઉપર પોતાના કર્તવ્યોની આલોચના કરી તેનાથી નિવૃત્ત થઈ આત્મકલ્યાણુ પ્રાપ્ત કર્યું

आसन्। तत्र सेनापतिः कानने भ्राम्यमाणमाचार्य प्रतीति-भगवन्! सन्त्यत्र बहूनि शिबिकादीनि यानानि, यदत्र रोचते मवद्भ्यस्तत्रारुह्य गम्यताम्। आचार्येणो क्तम्-यानेन गमन नास्माकं कल्पते, इत्युक्त्वा तेन 'सर्वोऽपि देवमपञ्च' इति विज्ञा तम्। सामैनिके गते सति स आचार्य शिष्यान् पृच्छति-किमिदानीं कर्तव्यम्। शिष्या आहुः-भवद्भिर्यदनुष्ठेयं, तदेवास्माभिरपि कर्तव्यम्, आचार्य पादपो पगमनार्थं प्रतिज्ञातवान्, तदनु तदीयशिष्या अपि पादपोपगमनाय संस्तारकं कृतवन्तः। सर्व समाधिभावेन कालं कृत्वाऽऽरमनः कल्याणं साधितम्। एवमन्यै रपि मुनिभिर्यापरीषहः सोढव्य॥ १९॥

वन में अनेक पालकियों को धारण करते हुए मनुष्य चले जा रहे हैं। यह सब दृश्य आचार्य महाराज के देखने में आ रहा था। इसी समय एक सेनापति ने जंगल में भ्रमण करते हुए आचार्य महाराज से कहा हे भदन्त! यहां बहुत से पालकियां आदि यान हैं आप जिन्हें पसंद करें उनपर चढकर चलें। आचार्यश्रीने सेनापति की बात सुनकर कहा कि-यान पर चढकर चलना यह हमारे कल्प से बाहर है। तथा साथ २ में आचार्यमहाराज ने यह भी जान लिया कि यह सब देवी माया है। सेनापति के चले जाने पर फिर आचार्य महाराज ने शिष्यों से पूछा कि कहो इस समय क्या करना चाहिये। शिष्यों ने कहा जो आपको करना रुचे वही हमें मंजूर है। शिष्यों की बात सुनकर आचार्य महाराजने पाद पोपगमन धारण करने की विचारणा करली। शिष्यों ने भी ऐसा ही किया। सबने वहां समाधिभाव से संपन्न होकर पण्डितमरण किया,

ઉપાડીને મનુષ્યો ચાલી રહ્યા છે આ સઘળું દૃશ્ય આચાર્ય મહારાજના જોવામાં આવી રહ્યું હતું એવામાં એક સેનાપતિએ જંગલમાં વિચરી રહેલા આચાર્ય મહારાજને કહ્યું, ભદન્ત! અહિં ઘણી પાલખીઓ વિગેરે વાહન છે આપ જેને પસંદ કરો તેમાં બેસીને ચાલો. આચાર્યે સેનાપતિની વાત સાંભળીને કહ્યું કે પાલખીમાં બેસીને વિચરવું તે અમારા કલ્પની બહાર છે સાથો સાથ આચાર્ય મહારાજે એ પણ જાણી લીધું કે આ સઘળી દૈવી માયા છે સેનાપતિના ચાલી ગયા પછી આચાર્ય મહારાજે શિષ્યોને પૂછ્યું કે કહો! આવે વખતે હવે શું કરવું જોઈએ? શિષ્યોએ કહ્યું કે આપને જે કરવું રુચે તે અમને મંજુર છે શિષ્યોની વાત સાંભળીને આચાર્ય મહારાજે પાદપોપગમન કરવાની પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરી લીધી. શિષ્યોએ પણ એમજ કર્યું પરિણામે સઘળા ત્યાં સમાધી ભાવથી સંપન્ન બની પંડિત મરણ પામ્યા અને

पथे समायातः। स च तस्मिन्नेव विषमकण्टकितपर्वतीयमार्गे चलन्नपि चर्यापरीषहैः पराजितो नाभूत्। आचार्यो वदति–अस्मिन् वने चलतामस्माकं त्रयो दिवसा अतीताः, क्वचिदाहारो न लब्धो नापि पानीयम्।

एतदभ्यन्तरे केनचिद्देवेन वैक्रियशक्त्या तत्र शोभनो राजमार्गो निर्मितः। तत्र कस्यचिन्नृपस्य चतुरङ्गिणी सेना गच्छति, बह्व्यः शिबिका नरैर्वाह्यमाना

इस बात का पता ही चल सका। आचार्य महाराज शिष्यमंडली सहित उसी जंगल में घूमते रहे। कभी २ चलते २ विषम एवं कंटकित पर्वत के मार्ग पर पहुँच जाते तो भी इनके चित्त में खेदखिन्नता नहीं आती। 'चर्यापरीषह सहन करना यह साधु की कर्तव्य कोटि में है' इस ख्याल से ये उसको शांति के साथ सहन करते रहे। चलते २ जब ठीक तीन दिन व्यतीत हो चुके तब आचार्य महाराज ने शिष्यों से कहा कि देखो–इस वन में लगातार अपने लोग तीन दिन से चल रहे हैं फिर भी मार्ग नहीं मिल रहा है। आहार पानी का भी ठिकाना नहीं पड़ा, अतः समस्या विकट बन रही है।

आचार्य महाराज जब इस प्रकार अपने शिष्यों से कह रहे थे कि इतने में ही किसी देवने अपनी वैक्रियिक शक्ति के द्वारा उस अटवी में एक सुन्दर राजमार्ग बना दिया, और इस प्रकार का दृश्य दिखलाया कि उस पर होकर किसी राजा की चतुरंगिणी सेना जा रही है।

હતુ આચાર્ય મહારાજ શિષ્ય મંડળી સાથે એ જંગલમા ખૂબ ભટક્યા ચાલતા ચાલતા કોઈ વેળા સ્થળે વિષમ એવા કાંટાળા ટેકરાવાળા રસ્તે ચઢી જતા તો પણ તેમના ચિત્તમા ખેદ–ખિન્નતા આવતી નહીં "ચર્યાપરીષહ સહન કરવો એ સાધુની કર્તવ્ય કોટીમા છે આ ખ્યાલથી તેઓ આવતા પરીષહોને શાન્તી સાથે સહન કરતા રહ્યા. ચાલતા ચાલતા જ્યારે ત્રણ ત્રણ દિવસો વીતી ગયા ત્યારે આચાર્યમહારાજે શિષ્યોને કહ્યું કે, જુઓ આ વનમા આપણે ત્રણ ત્રણ દિવસોથી ભટકીએ છીએ છતા પણ બહાર નીકળવાનો કોઈ માર્ગ દેખાતો નથી. આહાર પાણીનુ પણ ઠેકાણું પડતુ નથી એટલે આપણી સમક્ષ વિકટ સમશ્યા ઉભી થઈ છે

આચાર્યમહારાજ આવુ જ્યારે પોતાના શિષ્યોને કહી રહ્યા હતા એ વખતે કોઈ દેવે પોતાની વૈક્રિયીક શક્તિ દ્વારા તે જંગલમા એક સુદર રાજમાર્ગ બનાવી દીધો અને એ પ્રકારનુ દૃશ્ય ઉભુ કરી દીધુ કે તે માર્ગ ઉપરથી જાણે કોઈ રાજાની ચતુરંગિણી સેના જઈ રહી છે તેમા અનેક પાલખીઓનો ભાર

मासन्। तत्र सेनापति कानने भ्राम्यमाणमाचार्यं प्रबोधि-भगवन्! सन्त्यत्र बहूनि शिबिकादीनि यानानि, यत्र रोचते भवद्भ्यस्तत्रारुह्य गम्यताम्। आचार्येणो क्तम्-यानेन गमनं नास्माकं कल्पते, इत्युक्त्वा तेन 'सर्वोऽयं देवमायः' इति विज्ञा तम्। तस्मिन् सैनिके गते सति स आचार्यः शिष्यान् पृच्छति-किमिदानीं कर्तव्यम्,। शिष्या आहु-आर्येण यदनुष्ठेयं, तदेवास्माभिरपि कर्तव्यम्, आचार्यः पादपो पगमनार्थं मतिमातवान्, तदनु तदीयशिष्या अपि पादपोपगमनार्थं संस्तारकं कृतवन्तः। सर्वैः समाधिभावेन कालं कृत्वाऽऽत्मनः कल्याणं साधितम्। एवमन्ये रपि मुनिभिश्चर्यापरीषहः सोढव्य ॥ १९ ॥

चल में अनेक पालकियों को वहन करते हुए मनुष्य चले जा रहे हैं। यह सब दृश्य आचार्य महाराज के देखने में आ रहा था। इसी समय एक सेनापति ने अटवी में भ्रमण करते हुए आचार्य महाराज से कहा हे भदन्त! यहां बहुत से पालकियां आदि वाहन हैं आप जिन्हें पसंद करें उनपर चढकर चलें। आचार्यश्रीने सेनापति की बात सुनकर कहा कि-यान पर चढकर चलना यह हमारे कल्प से बाहर है। तथा साथ २ में आचार्यमहाराज ने यह भी जान लिया कि यह सब दैवी माया है। सेनापति के चले जाने पर फिर आचार्य महाराज ने शिष्यों से पूछा कि कहो इस समय क्या करना चाहिये। शिष्यों ने कहा जो आपको करना रुचे वही हमें मंजूर है। शिष्यों की बात सुनकर आचार्य महाराजने पाद पोपगमन धारण करने की विचारणा करली। शिष्यों ने भी ऐसा ही किया। सबने वहां समाधिभाव से संपन्न होकर पण्डितमरण किया,

ઉપાડીને મનુષ્યો આવી રહ્યા છે આ સઘળું દૃશ્ય આચાર્ય મહારાજના જોવામાં આવી રહ્યું હતું એવામાં એક સેનાપતિએ જંગલમાં વિચરી રહેલા આચાર્ય મહારાજને કહ્યું ભદંત! અહિં ઘણી પાલખીઓ વિગેરે વાહન છે આપ જેને પસંદ કરો તેમાં બેસીને આવો. આચાર્યે સેનાપતિની વાત સાંભળીને કહ્યું કે પાલખીમાં બેસીને વિચરવું તે અમારા કલ્પની બહાર છે. આથી સાથ આચાર્ય મહારાજે એ પણ જાણી લીધું કે આ સઘળી દૈવી માયા છે સેનાપતિના ચાલી ગયા પછી આચાર્ય મહારાજે શિષ્યોને પૂછ્યું કે કહો! આવે વખતે હવે શું કરવું જોઈએ? શિષ્યોએ કહ્યું કે, આપને જે કરવું રુચે તે અમને મંજુર છે શિષ્યોની વાત સાંભળીને આચાર્ય મહારાજે પાદપોપગમન કરવાની પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરી લીધી. શિષ્યોએ પણ એમજ કર્યું પરિણામે સઘળા ત્યાં સમાધી ભાવથી સંપન્ન બની પંડિત મરણ પામ્યા અને

अथ नैषेधिकीपरीषहजयं प्राह—

मूलम्—सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले वं एगओ।
अकुंक्कुओ निसीएज्जा, नं यं वित्तासए परं ॥२०॥

छाया—श्मशाने शून्यागारे वा, वृक्षमूले वा एककः।
अकौकुच्यः निषीदेत् न च वित्रासयेत् परम् ॥ २० ॥

टीका—'सुसाणे' इत्यादि।

श्मशाने-शवस्थाने, वा=अथवा, शून्यागारे=निर्जनगृहे, वा=अथवा, वृक्ष-मूले=वृक्षाधस्तले, मुनिः एककः=द्रव्यतः एकाकी प्रतिमाऽपेक्षया, भावतो-मुनि गणस्थितोऽपि रागद्वेषरहितः, अकौकुच्यः=अशिष्टचेष्टारहितः-विषयचेष्टावर्जितः सन्नित्यर्थः, निषीदेत्=भयरहितं यतनापूर्वकमुपविशेदित्यर्थः। च-पुनः मुनिस्तत्रोपविष्टः सन्, परम्-अन्यं जीवं द्वीन्द्रियादिकं, न वित्रासयेत्=तत्रस्थ जीव स्थानभ्रष्टादिकं

और आत्मकल्याण की सिद्धि की। इसी तरह समस्त साधुओं को चर्यापरीषह पर विजय पाने में प्रयत्नशील रहना चाहिये ॥१९॥

अब दसवें नैषेधिकीपरीषह को जीतने के लिये सूत्रकार कहते हैं—'सुसाणे'-इत्यादि।

अन्वयार्थ-मुनि को (सुसाणे-श्मशाने) श्मशानमें (वा) अथवा (सुन्नगारे-शून्यागारे) शून्य घर में (वा) या (रुक्खमूले-वृक्षमूले) वृक्ष के नीचे (एगओ-एककः) एकाकी द्रव्य-से प्रतिमा की अपेक्षा अकेले, तथा भाव की अपेक्षा मुनि समुदाय में रहते हुए भी रागद्वेषरहित एव (अकुकुओ-अकौकुच्यः) अशिष्ट चेष्टा से रहित होते हुए (निसीएज्जा-निषीदेत्) भयशून्य होकर यतनापूर्वक रहे। (य-च) तथा वहां पर

આત્મકલ્યાણની સિદ્ધિ મેળવી આ પ્રમાણે સર્વ સાધુઓએ ચર્યાપરીષહ ઉપર વિજય મેળવવા પયત્નશીલ રહેવુ જોઈએ ॥૧૯॥

હવે સૂત્રકાર દશમા નૈષેધિકીપરીષહને જીતવા માટે કહે છે—'सुसाणे' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ-મુનિએ सुसाणे-समशाने સ્મશાનમાં "वा" અથવા सुन्नगारे-शून्यागारे સૂના એવા ઘરમા "वा" અથવા रुक्खमूले-वृक्षमूले વૃક્ષની નીચે एगओ-एककः એકાકી દ્રવ્યથી પ્રતિમાની અપેક્ષાએ એકલા તથા ભાવની અપેક્ષાએ મુનિ સમુદાયમા રહેતાં છતા પણ રાગદ્વેષ રહિત અને अकुक्कुओ-अकौकुच्य અશિષ્ટ ચેષ્ટાથી રહિત બનીને निसिएज्जा-निषीदेत् ભય રહિત થઈ યતનાપૂર્વક રહેવું ચન્ચ

न कुर्यादित्यर्थः । इदमत्र-बोध्यम्-आचारस्मिन्नध्ययने 'निसीहियापरीसहे' इति यदुक्तं तस्य च्छाया 'नैषेधिकीपरीषहः' इति । निषेधः=प्राणातिपातादि निवृत्तिः, स प्रयोजनमस्या इति नैषेधिकी । यद्वा निषेधः=पापकर्मणो गमनादिक्रियायाश्च निवृत्तिः, स प्रयोजनमस्या इति नैषेधिकी, निषद्या=उपवेशनस्थानम् कायोत्सर्गभूमिः । स्वाध्यायभूमिरित्यर्थः । सैव च परिषहो नैषेधिकीपरीषहः उपवेशनस्थान परीषहः, तत्र श्मशानादिषु स्थानेषु स्थितेन मुनिना भयंकरोपसर्गसमापतने सति न भेतव्यम्, नापि स्वरविकारादिभिरन्येषां भयमुत्पादनीयमिति ॥ २० ॥

रहे हुए उस मुनि को चाहिये की वह (परं न वित्तासए-परं न वित्रासयेत्) वहां पर पहिले से रहने वाले द्वीन्द्रियादीक जीवों को स्थान भ्रष्ट न करे, यहां यह समझना चाहिये कि पहिले इस अध्ययन में "निसीहिया परीसहे" ऐसा कहा गया है उसकी संस्कृत छाया नैषेधिकीपरीषह" ऐसी की गई है। उसका अर्थ इस प्रकार है- "प्राणातिपातादिक क्रियाओं से निवृत्ति करने का जिसका प्रयोजन हो वह नैषेधिकी है, अथवा पापकर्मो की एवं गमनादिक्रिया की निवृत्तिरूप निषेध जिसका प्रयोजन हो वह नैषेधिकी है, अथवा निषद्या उपवेशन स्थान का नाम है, वह या तो कायोत्सर्ग की भूमिस्वरूप होगा या स्वाध्याय की भूमिस्वरूप। उस निषद्यारूप जो परीषह उसका नाम नैषेधिकीपरीषह है। इसका फलितार्थ उपवेशनस्थान सम्बन्धी परीषह नैषेधिकीपरीषह है। श्मशान आदिक स्थानों में रहे हुए मुनि को भयंकर उपसर्ग के

તથા ત્યાં રહેતા એ મુનિનું કર્તવ્ય છે કે તે પર ન વિત્તાસએ-પરં ન વિત્રાસયેત્ ત્યાં પહેલાથી રહેવાવાળા દ્વિન્દ્રિયાદિક જીવોને સ્થાનભ્રષ્ટ ન કરે અહીં એ સમજવું જોઈએ કે, પહેલાં આ અધ્યયનમાં નિસીહિયા પરીસહે એવું કહેવાયું છે કે જેની સંસ્કૃત છાયા "નૈષેધિકી પરીષહ" એમ કરવામાં આવેલ છે એનો અર્થ આ પ્રકારનો છે- "પ્રાણાતિપાતાદિક ક્રિયાઓથી નિવૃત્તિ કરાવવાનું જેનું પ્રયોજન હોય તે નૈષેધિકી છે અથવા પાપકર્મોની અને ગમનાદિ ક્રિયાઓની નિવૃત્તિરૂપ નિષેધ જેનું પ્રયોજન હોય તે નૈષેધિકી છે અથવા નિષદ્યા ઉપવેશન સ્થાનનું નામ છે તે યાતો કાયોત્સર્ગની ભૂમિ સ્વરૂપ હોય આ સ્વાધ્યાયની ભૂમિસ્વરૂપ. એ નિષદ્યારૂપ જે પરીષહ તેનું નામ નૈષેધિકીપરીષહ જાણો તો ફલીતાર્થ ઉપવેશન સ્થાન સબંધી પરીષહ નૈષેધિકીપરીષહ છે, શ્મશાન આદિ સ્થાનોમાં રહેનાર મુનિએ ભયંકર ઉપસર્ગોના આવવા છતાં પણ ભયભીત ન બનવું જોઈએ.

उक्तमर्थं विशदीकुर्वन्नाह—

मूलम्—तत्थं से चिट्ठमाणस्स, उवसग्गा भिधारए।
संकाभीओ नं गच्छेज्जा, उट्ठित्ता अन्नमासणं ॥ २१ ॥

छाया—तत्र तस्य तिष्ठतः, उपसर्गा अभिधारयेत्।
शङ्काभीतः न गच्छेत्, उत्थायान्यदासनम् ॥ २१ ॥

टीका—'तत्थ' इत्यादि।

तत्र=श्मशानादौ, तिष्ठतः=उपविष्टस्य तस्य मुनेः उपसर्गाः—देवमनुष्यतिर्यक्कृता उपद्रवाः, यदि भवेयुस्तर्हि स मुनिस्तानुपसर्गान् अभिधारयेत्—' ममाचलचेतसः किमेते करिष्यन्तीति चिन्तयन् सहेत। परन्तु शङ्काभीतः=उपसर्गकृतोपद्रवसंशयादुद्वेगवान् सन्, उत्थाय—ततः स्थानादपसृत्य, अन्यत्=परम्, आसनम्=आस्यते—उपविश्यतेऽस्मिन्नित्यासनं=स्थानम्, न गच्छेत्।

आने पर भी भयभीत नहीं होना चाहिये और न अपने अंगों को विकृत करके दूसरों को भयभीत करना चाहिये ॥ २० ॥

इसी अर्थ को विशद करते हुए सूत्रकार समझाते हैं—
'तत्थ से'—इत्यादि।

अन्वयार्थ—(तत्थ—तत्र) श्मशान आदि स्थान में (चिट्ठमाणस्स से—तिष्ठतस्तस्य) स्थित उस साधुके ऊपर (उवसग्गा-उपसर्गाः) देव, मनुष्य, तिर्यञ्च सम्बन्धी उपसर्ग यदि आवे तो उस मुनि का कर्तव्य है कि वह उन उपसर्गों को (अभिधारए—अभिधारयेत्) "ये उपसर्ग मेरा क्या कर सकते हैं" निश्चलचित्त से ऐसा विचार कर सहन करे। परन्तु (शंकाभीओ—शंकाभीतः) उपसर्गकृत उपद्रव के सन्देह से उद्वेगवान्

અથવા તો પોતાના અંગોને વિકૃત બનાવી બીજાને ભયભીત કરવા ન જોઈએ ॥૨૦॥

આજ અર્થવિશે સૂત્રકાર વિષદરૂપથી સમજાવે છે 'तत्थ से' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—(तत्थ—तत्र) સ્મશાન આદિ સ્થાનમા चिट्ठमाणस्स से—तिष्ठत तस्य રહેલા એ સાધુની ઉપર उवसग्गा—उपसर्गा દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ સબંધી ઉપસર્ગ આવે ત્યારે એ મુનિનું કર્તવ્ય છે કે તે એ ઉપસર્ગોને अभिधारए—अभिधारयेत् આ ઉપસર્ગ મારૂં શું કરી શકવાના છે "નિશ્ચલ" ચિત્તે એવો વિચાર કરી સહન કરે પરંતુ शंकाभीओ—शंकाभीत ઉપસર્ગકૃત ઉપદ્રવના સંદેહથી ઉદ્વેગવાન થઈ

स्वाध्यायकरणार्थं कायोत्सर्गकरणार्थं वा स्त्रीपशुपण्डकविवर्जिते स्थाने निषण्णेन मुनिना अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसंपातेऽनुद्वेगकरणेन निषद्याऽपरनामको नैषेधिकीपरीषहः सोढव्य इति भावः ।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

हस्तिनापुरे कुरुदत्तनामा श्रेष्ठिपुत्रः प्रव्रजितो भूत्वैकाकिविहारप्रतिमया ग्रामानुग्रामं विहरन्नयोध्यानगर्या ईषद्दूरप्रदेशे कायोत्सर्गम् कृत्वा स्थितः । तत्र

होकर (उट्ठित्ता-उत्थाय) उठकर (अन्नमासणं-अन्यत् आसनं) दूसरे किसी स्थान पर (न गच्छेज्जा-न गच्छेत्) नहीं जावे।

तात्पर्य इसका यह है कि स्वाध्याय करने के लिये अथवा कायोत्सर्ग करने के लिये स्त्री पशु पंडक से वर्जित स्थान में बैठे हुए मुनि को चाहिये कि वह अनुकूल प्रतिकूल उपसर्ग के आने पर अनुद्विग्न चित्त होकर निषद्यापरीषह कि जिसका दूसरा नाम नैषेधिकीपरीषह है उसको सहन करे। अर्थात्-श्मशान आदि स्थान में बैठने पर उपसर्ग आदि का आना स्वाभाविक है। अतः ऐसी स्थिति में मुनि का कर्तव्य है कि वह तिर्यंचादिकृत उन उपसर्गों को अविचलितचित्त होकर सहन करे। भयभीत न होवे, और न एक स्थान से दूसरे स्थान पर अपनी रक्षा के अभिप्राय से जावे।

दृष्टान्त—हस्तिनापुर में कुरुदत्त नाम का एक सेठ का पुत्र रहता था। उसने धर्म का उपदेश सुनकर दीक्षा धारण करली। जब वे श्रुतचा-

---

उट्ठित्ता-उत्थाय त्यांथी उठीने अन्नमासणं-अन्यत् आसन बीजा कोई स्थान उपर न गच्छेज्जा-न गच्छेत् न जाय.

आनो भाव ओ छे के स्वाध्याय करवा माटे अथवा तो कायोत्सर्ग करवा माटे स्त्री पशु पंडकथी वर्जित ओवा स्थानमां बेठेला मुनिओ अमे तेवा अनुकूल प्रतिकूल उपसर्ग आववाथी उद्विग्न चित्त न बनतां निषद्यापरीषह के जेनुं बीजुं नाम नैषेधिकीपरीषह छे ओने सहन करे. अर्थात्-श्मशान आदि स्थानमां बेसवाथी उपसर्ग वगेरेनुं आववुं स्वाभाविक छे आथी ओवी स्थितिमां मुनिनुं कर्तव्य छे के तिर्यंच आदि द्वारा थता ओ उपसर्गोने अविचलित चित्त बनी सहन करे अने भयभीत न थाय. पोताना रक्षणना अभिप्रायथी ओक स्थानथी बीजा स्थान उपर न जाय

दृष्टांत—हस्तिनापुरमां कुरुदत्त नामे ओक शेठनो पुत्र रहेतो हतो ओणे धर्मनो उपदेश सांभळी दीक्षा धारण करी लीधी. ज्यारे ते श्रुतचारित्र रूप

रात्रेश्चतुर्थपौरुष्यां कुतश्चिद् ग्रामाद् गोधनापहारं कृत्वा चौराः कुरुदत्तमुनेः पार्श्वस्थेन मार्गेण सवेगं गताः। पश्चाद् गोस्वामिनस्तदन्वेषकास्तत्रायाताः द्वौ मार्गौ तत्र दृष्ट्वा ते कुरुदत्तमुनिं पृच्छति—भदन्त! ब्रूहि चौराः केन पथा गताः। तद्वचनं श्रुत्वाऽपि स मुनिर्न किंचिदुक्तवान् ततस्ते गोस्वामिनः कोपावेशेन मुनेः शिरसि आर्द्रमृत्तिकालेपेन पालीं कृत्वाऽङ्गारा क्षिप्ताः मुनिस्तु तदुपसर्गकृतवेदनां सहमानो

रित्ररूप धर्म के पालन करने में पूर्ण निष्णात हो गये तो उन्हों ने एकाकीविहारप्रतिमा लेकर ग्रामानुग्राम विचरण करने लगे विहार करते २ वे अयोध्यानगरी के समीप कुछ दूर प्रदेश में कायोत्सर्ग धारण कर रहे। रात्रि के चतुर्थ प्रहर में किसी ग्राम से गायों को चुराकर चौर कुरुदत्त मुनि के पास के मार्ग से जल्दी २ बड़े वेग के साथ निकले। इनके निकल जाने के बाद ही गायों के स्वामी उनकी तपास करते हुए वहीं पर आ पहुँचे। वहां से दो रास्ते जाते थे। उन्हें देखकर उन लोगों ने कुरुदत्त मुनि से पूछा कि भदन्त! यहां से चौर किस रास्ते होकर गये हैं। मुनि ने उनकी बात सुनकर कुछ भी उत्तर नहीं दिया। वे सबके सब मुनि के ऊपर रुष्ट हुए। क्रोध के आवेशमें आकर उन लोगों ने मुनिराज के माथे ऊपर मिट्टी की क्यारी बनाकर उसमें जलते हुए अंगार रख दिये। मुनि ने उनके द्वारा किये गये इस

धर्मनु पालन करवामा पूर्ण पणे निष्णात बनी गया त्यारे એमणे એકાકી વિહાર પ્રતિમા લઈ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરવા માંડ્યું વિહાર કરતા કરતા તે અયોધ્યા નગરીની પાસે થોડા દૂરના પ્રદેશમાં કાયોત્સર્ગ ધારણ કરી રહ્યા રાત્રીના ચોથા પ્રહરના સમયે કોઈ ગામથી ગાયો ચોરીને ચોર કુરૂદત્ત મુનિની પાસેના માર્ગ ઉપરથી ઉતાવળથી નિકળી ગયા ગાયો ચોરીને ભાગેલા એ ચોરની પાછળ એના નીકળી જવા પછી થોડીવારે ગાયો જેની ચોરાયેલી તે એની તપાસમાં નીકળ્યા અને કુરૂદત્ત મુનિ જે સ્થાને બેઠેલ હતા ત્યાં પહોંચ્યા. આ સ્થાનેથી જુદી જુદી બાજુ જતા બે રસ્તા ફુટતા હોવાથી ગાયોના માલીકોએ મુનિને બેઠેલા જોઈ તેની પાસે આવી પૂછ્યું કે, ભદંત! અહિંથી ચોરો કઈ બાજુએ ગયા? મુનિએ આનો કોઈ પ્રત્યુત્તર ન આપતા તે લોકો મુનિ ઉપર ખીજાયા અને ક્રોધના આવેશમાં આવી જઈ તે લોકોએ મુનિરાજના માથા ઉપર માટીની ક્યારી બનાવી તેમાં બળ બળતા અંગારા મૂકી દીધા એ લોકો દ્વારા કરાયેલા ઉપસર્ગથી મુનિને ખૂબ વેદના થઈ પરંતુ તેને ખૂબજ શાંત ચિત્તે

निरुद्वेगः सन् सम स्थित एव समाधिभावेन कालं कृत्वा सिद्धिं प्राप्तवान्। एव मन्यैरपि मुनिभिर्नैषेधिकीपरीषहः सोढव्य ॥ २१ ॥

अथ शय्यापरीषहजय माह—

मूलम्—उच्चावयाहिं सेज्जाहिं तवस्सी भिक्खु थामव ।
नाइवेलं विहन्नेज्जा, पावदिट्ठी विहन्नई ॥ २२ ॥

छाया—उच्चावचाभि शय्याभि, तपस्वी भिक्षुः स्थामवान् ।
नातिवेलं विहन्यात्, पापदृष्टिर्विहन्यते ॥ २२ ॥

टीका—'उच्चावयाहिं' इत्यादि ।

स्थामवान्=स्थाम=बल तद्वान्, शीतोष्णादिसहनशक्तिमानित्यर्थः, तपस्वी= अनशनादिविविधतपश्चरणशीलः, भिक्षुः=मुनिः, उच्चावचाभिः=उत्कृष्टापकृष्टाभिः

उपसर्ग की वेदना को बड़े ही शान्त परिणामों से सहन किया। चित्त में जरा भी उद्वेग नहीं आने दिया। ध्यान में ही व समाधिभाव से स्थिर रहे। अन्त में कालधर्म को प्राप्तकर कुरुदत्तमुनिने सिद्धि प्राप्त की। इसी प्रकार अन्य मुनियों को भी इस कथासे यही शिक्षा लेनी चाहिये कि निषद्यापरीषह में यदि इस प्रकार के विघ्न आवे तो उन्हें सहन करना चाहिये ॥ २१ ॥

अब ग्यारहवें शय्यापरीषहजय के विषय में सूत्रकार कहते हैं— 'उच्चावयाहिं' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(थामवं-स्थामवान्) शीत उष्ण आदि परीषहों को सहन करनेकी शक्ति वाला, तथा (तवस्सी-तपस्वी) अनशन आदि विविध तपों का अनुष्ठान करने वाला (भिक्खू-भिक्षुः) साधु (उच्चावयाहिं सेज्जाहिं-उच्चावचाभिः शय्याभिः) अनुकूल जैसे हेमन्त शिशिर

સહન કરી. ચિત્તમાં જરા પણ ઉદ્વેગ આવવા ન દીધા અને ધ્યાનમાં જ સમાધી ભાવમાં સ્થિર રહ્યા. અન્તે કાળ ધર્મને પામી એમણે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી. આ પ્રકારે અન્ય મુનિયોએ પણ આ કથાથી એવી શિક્ષા લેવી જોઈએ કે નિષદ્યા પરીષહમાં કદાચ આ પ્રકારનાં વિઘ્ન આવે તો એને સહન કરવાં જોઈએ. ॥૨૧॥

હવે સૂત્રકાર શય્યાપરીષહ જીતવાને કહે છે 'उच्चावयाहिं' ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—थामव—स्थामवान् ઠંડી અને ગરમીના પરીષહોને સહન કરવાની શક્તિવાળા તથા तवस्सी—तपस्वी અનશન આદિ વિવિધ તપોનું અનુષ્ઠાન કરવાવાળા भिक्खू—भिक्षुः સાધુ उच्चावयाहिं सेज्जाहिं—उच्चावचाभिः शय्याभिः અનુકૂળ—જેવી કે,

रात्रेश्चतुर्थपौरुष्यां कुतश्चिद् ग्रामाद् गोधनापहारं कृत्वा चौराः कुरुदत्तमुनेः पार्श्वस्थेन मार्गेण सवेगं गताः। पश्चाद् गोस्वामिनस्तदन्वेषकास्तत्रायाताः द्वौ मार्गौ तत्र दृष्ट्वा ते कुरुदत्तमुनिं पृच्छति—भदन्त! ब्रूहि चौराः केन पथा गताः। तद्वचनं श्रुत्वाऽपि स मुनिर्न किंचिदुक्तवान् ततस्ते गोस्वामिनः कोपावेशेन मुनेः शिरसि आर्द्रमृत्तिकालेपेन पालीं कृत्वाऽङ्गाराः क्षिप्ताः मुनिस्तु तदुपसर्गकृतवेदनां सहमानो

रित्ररूप धर्म के पालन करने में पूर्ण निष्णात हो गये तो उन्हों ने एकाकीविहारप्रतिमा लेकर ग्रामानुग्राम विचरण करने लगे विहार करते २ वे अयोध्यानगरी के समीप कुछ दूर प्रदेश में कायोत्सर्ग धारण कर रहे। रात्रि के चतुर्थ प्रहर में किसी ग्राम से गायों को चुराकर चौर कुरुदत्त मुनि के पास के मार्ग से जल्दी २ बड़े वेग के साथ निकले। इनके निकल जाने के बाद ही गायों के स्वामी उनकी तपास करते हुए वहीं पर आ पहुँचे। वहां से दो रास्ते जाते थे। उन्हें देखकर उन लोगों ने कुरुदत्त मुनि से पूछा कि भदन्त! यहां से चौर किस रास्ते होकर गये हैं। मुनि ने उनकी बात सुनकर कुछ भी उत्तर नहीं दिया। वे सबके सब मुनि के ऊपर रुष्ट हुए। क्रोध के आवेशमें आकर उन लोगों ने मुनिराज के माथे ऊपर मिट्टी की क्यारी बनाकर उसमें जलते हुए अंगार रख दिये। मुनि ने उनके द्वारा किये गये इस

ધર્મનું પાલન કરવામા પૂર્ણ પણે નિષ્ણાત બની ગયા ત્યારે એમણે એકાકી વિહાર પ્રતિમા લઈ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરવા માડ્યું વિહાર કરતા કરતાં તે અયોધ્યા નગરીની પાસે થોડા દૂરના પ્રદેશમા કાયોત્સર્ગ ધારણ કરી રહ્યા રાત્રીના ચોથા પ્રહરના સમયે કોઈ ગામથી ગાયો ચોરીને ચોર કુરૂદત્ત મુનિની પાસેના માર્ગ ઉપરથી ઉતાવળથી નિકળી ગયા ગાયો ચોરીને ભાગેલા એ ચોરની પાછળ એના નીકળી જવા પછી થોડીવારે ગાયો જેની ચોરાયેલી તે એની તપાસમા નીકળ્યા અને કુરૂદત્ત મુનિ જે સ્થાને બેઠેલ હતા ત્યા પહોચ્યા. આ સ્થાનેથી જુદી જુદી બાજુ જતા બે રસ્તા ફુટતા હોવાથી ગાયોના માલીકોએ મુનિને બેઠેલા જોઈ તેની પાસે આવી પૂછ્યુ કે, ભદત! અહિથી ચોરો કઈ બાજુએ ગયા? મુનિએ આનો કોઈ પ્રત્યુત્તર ન આપતા તે લોકો મુનિ ઉપર ખીજાયા અને ક્રોધના આવેશમા આવી જઈ તે લોકોએ મુનિરાજના માથા ઉપર માટીની ક્યારી બનાવી તેમા બળ બળતા અગારા મૂકી દીધા એ લોકો દ્વારા કરાયેલા ઉપસર્ગથી મુનિને ખૂબ વેદના થઈ પરતુ તેને ખૂબજ શાત ચિત્તે

निरुद्वेगः सन् तत्र स्थित एव समाधिभावेन कालं कृत्वा सिद्धिं प्राप्तवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिर्नैषेधिकीपरीषहः सोढव्य ॥ २१ ॥

अथ शय्यापरीषहजयं माह—

मूलम्—उच्चावयाहिं सेज्जाहिं तवस्सी भिक्खु थामवं ।
नाइवेलं विहन्नेज्जा, पावदिट्ठी विहन्नई ॥ २२ ॥

छाया—उच्चावचाभिः शय्याभिः, तपस्वी भिक्षुः स्थामवान्।
नातिवेलं विहन्यात्, पापदृष्टिर्विहन्यते ॥ २२ ॥

टीका—'उच्चावयाहिं' इत्यादि।

स्थामवान्=स्थाम=बलं उत्साहः, शीतोष्णादिसहनशक्तिमानित्यर्थः, तपस्वी=अनशनादिविविधतपश्चरणशीलः, भिक्षुः=मुनिः, उच्चावचाभिः=उत्कृष्टापकृष्टाभिः

उपसर्ग की वेदना को बडे ही शान्त परिणामों से सहन किया। चित्त में जरा भी उद्वेग नहीं आने दिया। ध्यान में ही वे समाधिभाव से स्थिर रहे। अन्त में कालधर्म को प्राप्तकर कुरुदत्तमुनिने सिद्धि प्राप्त की। इसी प्रकार अन्य मुनियों को भी इस कथासे यही शिक्षा लेनी चाहिये कि निषद्यापरीषह में यदि इस प्रकार के विघ्न आवे तो उन्हें सहन करना चाहिये ॥ २१ ॥

अब ग्यारहवें शय्यापरीषहजय के विषय में सूत्रकार कहते हैं—
'उच्चावयाहिं' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(थामवं-स्थामवान्) शीत उष्ण आदि परीषहों को सहन करनेकी शक्तिवाला, तथा (तवस्सी-तपस्वी) अनशन आदि विविध तपों का अनुष्ठान करने वाला (भिक्खु-भिक्षुः) साधु (उच्चावयाहिं सेज्जाहिं-उच्चावचाभिः शय्याभिः) अनुकूल जैसे हेमन्त शिशिर

સહન કરી. ચિત્તમાં જરા પણ ઉદ્વેગ આવવા ન દીધો અને ધ્યાનમાં જ સમાધી ભાવમાં સ્થિર રહ્યા. અન્તે કાળ ધર્મને પામી એમણે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી. આ પ્રકારે અન્ય મુનિઓએ પણ આ કથાથી એની શિક્ષા લેવી જોઈએ કે, નિષદ્યા પરીષહમાં કદાચ આ પ્રકારનાં વિઘ્ન આવે તો એને સહન કરવાં જોઈએ. ॥૨૧॥

હવે સૂત્રકાર શય્યાપરીષહ જીતવાને કહે છે 'उच्चावयाहिं' ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ-थामवं-स्थामवान् ટાઢ અને ગરમીના પરીષહોને સહન કરવાની શક્તિવાળા તથા तवस्सी-तपस्वी અનશન આદિ વિવિધ તપોનું અનુષ્ઠાન કરવાવાળા भिक्खू-भिक्षु સાધુ उच्चावयाहिं सेज्जाहिं-उच्चावचाभिः शय्याभिः અનુકૂળ-જેવી કે,

रात्रेश्चतुर्थपौरुष्यां कुतश्चिद् ग्रामाद् गोधनापहारं कृत्वा चौराः कुरुदत्तमुनेः पार्श्वस्थेन मार्गेण सवेगं गताः। पश्चाद् गोस्वामिनस्तदन्वेषकास्तत्रायाताः द्वौ मार्गौ तत्र दृष्ट्वा ते कुरुदत्तमुनिं पृच्छति–भदन्त! ब्रूहि चौराः केन पथा गताः। तद्वचनं श्रुत्वाऽपि स मुनिर्न किंचिदुक्तवान् ततस्ते गोस्वामिनः कोपावेशेन मुनेः शिरसि आर्द्रमृत्तिकालेपेन पालीं कृत्वाऽङ्गारा क्षिप्ताः मुनिस्तु तदुपसर्गकृतवेदनां सहमानो

रित्ररूप धर्म के पालन करने में पूर्ण निष्णात हो गये तो उन्हों ने एकाकीविहारप्रतिमा लेकर ग्रामानुग्राम विचरण करने लगे विहार करते २ वे अयोध्यानगरी के समीप कुछ दूर प्रदेश में कायोत्सर्ग धारण कर रहे। रात्रि के चतुर्थ प्रहर में किसी ग्राम से गायों को चुराकर चौर कुरुदत्त मुनि के पास के मार्ग से जल्दी २ बडे वेग के साथ निकले। इनके निकल जाने के बाद ही गायों के स्वामी उनकी तपास करते हुए वहीं पर आ पहुँचे। वहां से दो रास्ते जाते थे। उन्हें देखकर उन लोगों ने कुरुदत्त मुनि से पूछा कि भदन्त! यहां से चौर किस रास्ते होकर गये हैं। मुनि ने उनकी बात सुनकर कुछ भी उत्तर नहीं दिया। वे सबके सब मुनि के ऊपर रुष्ट हुए। क्रोध के आवेशमें आकर उन लोगों ने मुनिराज के माथे ऊपर मिट्टी की क्यारी बनाकर उसमें जलते हुए अंगार रख दिये। मुनि ने उनके द्वारा किये गये इस

ધર્મનું પાલન કરવામા પૂર્ણ પણે નિષ્ણાત બની ગયા ત્યારે એમણે એકાકી વિહાર પ્રતિમા લઈ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરવા માડયુ. વિહાર કરતા કરતાં તે અયોધ્યા નગરીની પાસે થોડા દૂરના પ્રદેશમા કાયોત્સર્ગ ધારણ કરી રહ્યા. રાત્રીના ચોથા પ્રહરના સમયે કોઈ ગામથી ગાયો ચોરીને ચોર કુરૂદત્ત મુનિની પાસેના માર્ગ ઉપરથી ઉતાવળથી નિકળી ગયા ગાયો ચોરીને ભાગેલા એ ચોરની પાછળ એના નીકળી જવા પછી થોડીવારે ગાયો જેની ચોરાયેલી તે એની તપાસમા નીકળ્યા અને કુરૂદત્ત મુનિ જે સ્થાને બેઠેલ હતા ત્યા પહોચ્યા. આ સ્થાનેથી જુદી જુદી બાજુ જતા બે રસ્તા ફુટતા હોવાથી ગાયોના માલીકોએ મુનિને બેઠેલા જોઈ તેની પાસે આવી પૂછયુ કે, ભદન્ત! અહિંથી ચોરો કઈ બાજુએ ગયા? મુનિએ આનો કોઈ પ્રત્યુત્તર ન આપતા તે લોકો મુનિ ઉપર ખીજાયા અને ક્રોધના આવેશમા આવી જઈ તે લોકોએ મુનિરાજના માથા ઉપર માટીની ક્યારી બનાવી તેમા બળ બળતા અગારા મૂકી દીધા એ લોકો દ્વારા કરાયેલા ઉપસર્ગથી મુનિને ખૂબ વેદના થઈ પરતુ તેને ખૂબજ શાત ચિત્તે

न लङ्घयेत्। उच्चशय्यां प्राप्य 'अहो! भाग्यवानहं यन्मम सर्वकालसुखदा वसति मिलिते'ति हर्षं, अवचशय्यां प्राप्य तु 'अहो! कीदृशी मम मन्दभाग्यता, यत शय्याऽपि शीतादिनिवारिका न लभ्यते' इति विषाद। एवमूताभ्यां हर्षविषादाभ्यां मध्यस्थभावरूपां मर्यादां नोल्लङ्घनीयेत्यर्थः। यस्तु मुनि पापदृष्टिः=पूर्वोक्तमर्यादोल्लङ्घकः स विनिहन्यते, परीषहै पराजितोऽत एव साधुमर्यादास्खलितो मुनि संयमात्पतितो भवतीत्यर्थः। तस्मादुपाश्रयादौ रागद्वेषपरिवर्जनेन शय्यापरीषहः सोढव्य इति भावः॥ २२॥

अनुकूल वसति को पाकर ऐसा विचार न करे कि "अहो! मैं बड़ा ही भाग्यशाली हूं जो मुझे सर्वकाल में सुख देनेवाली वसति मिली है" तथा अवचशय्या प्रतिकूल वसति को पाकर ऐसा विचार न करे कि–अहो! मैं कैसा मन्दभागी हूं जो मुझे शीतादि निवारण करने वाली वसति भी नहीं मिली। इस प्रकार अनुकूल प्रतिकूल वसति की प्राप्ति को लेकर मुनि को हर्षविषादात्मक परिणामों द्वारा मध्यस्थभावरूप मर्यादा का उल्लंघन नहीं करना चाहिये। जो मुनि (पावदिट्ठी विहम्मई–पापदृष्टिः विहन्यते) अनुकूल प्रतिकूल वसति में रागद्वेष करता है वह पापदृष्टि मुनि इस समताभावरूप मर्यादा का नाश करता हुआ संयम से पतित हो जाता है। इसलिये मुनिका कर्तव्य है कि वह उपाश्रय आदि में रागद्वेष के परिवर्जन से शय्यापरीषह सहन करे॥ २२॥

न करे के "अहो! हुं खूब ज भाग्यशाळी छुं के मने सर्वकाळ सुख देवावाळी वसति मळी छे" तथा "अवचय" शय्या प्रतिकूळ वसतिथी एवो विचार न करे के हुं केवो मंदभागी छुं के मने ठंडी आदिनुं निवारण करवावाळी वसति न मळी. आ प्रकारे अनुकूळ प्रतिकूळ वसतिनी प्राप्तिने लई मुनिए हर्ष विषादात्मक परिणामो द्वारा मध्यस्थ भावरूप मर्यादानुं उल्लंघन करवुं न जोईए. जे मुनि पावदिट्ठी विहम्मई–पापदृष्टिः विहन्यते अनुकूळ प्रतिकूळ वसतिमां रागद्वेष करे छे ते पापदृष्टि मुनि आ समता भाव रूप मर्यादानो नाश करी संयमथी पतित थई जाय छे. आ माटे मुनिनुं कर्तव्य छे के ते, उपाश्रय आदिमां रागद्वेषना परिवर्जनथी शय्या परीषह सहन करे॥ २२॥

उच्चाः=उत्कृष्टाः, अनुकूला—हेमन्तशिशिरयोः शैत्यरहिताः उष्णस्पर्शवत्यो वा, ग्रीष्मवर्षासु उष्णस्पर्शवर्जिताः, शीतस्पर्शवत्यो वा, द्रव्यत उच्चप्रदेशस्थिता वा उच्चाः, सुधाभिः—'चूना, सिमेन्ट' इत्यादिभाषाप्रसिद्धाभिः, उपलिप्ततलादीना-मुपलक्षणं चैतत्। अवचाः=अपकृष्टाः प्रतिकूलाः—हेमन्तशिशिरयोः शीतस्पर्शयुक्ताः, ग्रीष्मवर्षासु उष्णस्पर्शवत्यः, द्रव्यतः अधोभागस्थिता वा अवचाः, उच्चाश्च अव चाश्चेति, उच्चावचास्ताभिः, शय्याभिः शेरते यासु साधवस्ताः शय्या=वसतय उपाश्रया, पट्टकादिरूपा संस्तारकाश्च उच्यन्ते, ताभिर्हेतुभि, अतिवेलम्—वेला-मतिक्रम्य, स्वाध्यायादिक न विहन्यात्=न परित्यजेत्। यद्वा—अतिवेलाम्—इति छाया। वेलाशब्दो मर्यादावाचक, अतिशयिता वेला अतिवेला, अन्यमर्यादाऽपे क्षयाऽतिशायिनी मर्यादा समतारूपा न विहन्यात्=रागद्वेषजनिताभ्यां हर्षविषादाभ्या

ऋतु में शैत्यरहित, अथवा—उष्णस्पर्शसहित, ग्रीष्म वर्षाऋतु मे उष्ण-स्पर्शरहित, अथवा शीतस्पर्शसहित, अथवा द्रव्य की अपेक्षा उच्च-प्रदेश में स्थित, उपलक्षण से चूना सिमेंट आदि की बनाई गई ऐसी उच्चशय्या—उपाश्रय अथवा पाटला संस्तारकको लेकर, अथवा अवच-उच्च से प्रतिकूल—हेमन्त शिशिर में शीतस्पर्शयुक्त, ग्रीष्मवर्षा में उष्णस्पर्शयुक्त तथा द्रव्य की अपेक्षा अधोभाग में स्थित ऐसी शय्या को—उपाश्रय, पाटला, संस्तारक को—लेकर (अइवेलं न विहन्ने-ज्जा—अतिवेलं न विहन्यात्) वेला का उल्लघन करके स्वाध्याय आदि को न छोड़े, अर्थात् कालोकाल प्रतिलेखनादि करे। अथवा रागद्वेष-जनित हर्षविषादरूप परिणामों के द्वारा अन्यमर्यादा की अपेक्षा अति-शयविशिष्ट समतारूप मर्यादा का उल्लंघन न करे। उच्चशय्या—

હેમન્ત શિશિર ૠતુમા શૈત્ય રહિત, અથવા ઉષ્ણુસ્પર્શવાળી ગ્રીષ્મ, વર્ષા ઋતુમા ઉષ્ણુસ્પર્શ રહિત અથવા શીતસ્પર્શ સહિત અથવા દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ઉચ્ચ પ્રદેશમા રહેલ ઉપલક્ષણથી ચુના, સીમેન્ટ આદિથી બનાવવામા આવેલ ઉચ્ચ શૈયા, ઉપાશ્રય, અથવા પાટલા સસ્તારકને લઇ અથવા અવચ ઉચ્ચથી પ્રતિકૂળ હેમન્ત શિશિરમા ઠડીવાળી, ગ્રીષ્મ વર્ષામા ઉષ્ણુ સ્પર્શવાળી તથા દ્રવ્યની અપેક્ષા અધોભાગમા સ્થિત એવી અવચશય્યાને—ઉપાશ્રય, પાટલા, સસ્તારકને લઈ अइवेल न विनिहन्नेज्जा—अतिवेलं न विहन्यात् વેલાનુ ઉલઘન કરી સ્વાધ્યાય આદિને ન છોડે, અર્થાત્ કાળોકાળ પ્રતિલેખનાદિ કરે અથવા—રાગદ્વેશ જનિત હર્ષ વિષાદરૂપ પરિણામો દ્વારા અન્ય મર્યાદાની અપેક્ષા અતિશય વિશિષ્ટ સમતારૂપ મર્યાદાનુ ઉલઘન ન કરે - ઉચ્ચ શય્યા—અનુકૂળ વસ્તિનો લાભ મળતા એવો વિચાર

न लषयेत्। उच्चशय्यां प्राप्य 'अहो! भाग्यवानहं यन्मम सर्वकालसुखदा वसतिर्मिलिते'ति हर्षं, अवचशय्यां प्राप्य तु 'अहो! कीदृशी मम मन्दभाग्यता, यत् शय्याऽपि शीतादिनिवारिका न लभ्यते' इति विषादः। एवंभूताभ्यां हर्षविषादाभ्यां मध्यस्थभावरूपां मर्यादां नोल्लङ्घनीयेत्यर्थः। यस्तु मुनिः पापदृष्टिः=पूर्वोक्तमर्यादोल्लङ्घकः स विनिहन्यते, परीषहैः पराजितोऽय एव साधुमर्यादास्खलितो मुनिः संयमात्पतितो भवतीत्यर्थः। तस्मादुपाश्रयादौ रागद्वेषपरिवर्जनेन शय्यापरीषहः सोढव्य इति भावः॥ २२॥

अनुकूल वस्ति को पाकर ऐसा विचार न करे कि "अहो! मैं बड़ा ही भाग्यशाली हूं जो मुझे सर्वकाल में सुख देनेवाली वसति मिली है" तथा अवचशय्या प्रतिकूल वस्ति को पाकर ऐसा विचार न करे कि–अहो! मैं कैसा मन्दभागी हूं जो मुझे शीतादि निवारण करने वाली वस्ति भी नहीं मिली। इस प्रकार अनुकूल प्रतिकूल वसति की प्राप्ति को लेकर मुनि को हर्षविषादात्मक परिणामों द्वारा मध्यस्थभावरूप मर्यादा का उल्लंघन नहीं करना चाहिये। जो मुनि (पावदिट्ठी विहन्नई–पापदृष्टिः विहन्यते) अनुकूल प्रतिकूल वसति में रागद्वेष करता है वह पापदृष्टि मुनि इस समताभावरूप मर्यादा का नाश करता हुआ संयम से पतित हो जाता है। इसलिये मुनिका कर्तव्य है कि वह उपाश्रय आदि में रागद्वेष के परिवर्जन से शय्यापरीषह सहन करे॥ २२॥

न करे के अहो! हुं खूब ज भाग्यशाली छु के मने सर्वकाळ सुख देवावाळी वस्ति मळी छे" तथा "अवच" शय्या प्रतिकूळ वस्तिथी एवो विचार न करे के, हुं केवो मंदभागी छु के मने ठंडी आदिनु निवारण करवावाळी वस्ति न मळी, आ प्रकारे अनुकूळ प्रतिकूळ वस्तिनी प्राप्तिने लई मुनिए हर्ष विषादात्मक परिणामो द्वारा मध्यस्थ भावरूप मर्यादानु उल्लंघन करवु न जोईए. जे मुनि पावदिट्ठी विहन्नई–पापदृष्टिः विहन्यते अनुकूळ प्रतिकूळ वस्तिमां रागद्वेष करे छे ते पापदृष्टि मुनि आ समता भाव रूप मर्यादानो नाश करी संयमथी पतित थई जाय छे. आ माटे मुनिनु कर्तव्य छे के ते, उपाश्रय आदिमां रागद्वेषना परिवर्जनथी शय्या परीषह सहन करे॥ २२॥

शय्यापरीषहः कया रीत्या सोढव्यः ? इति प्रदर्शयति—

मूलम्—पइरिक्कमुवस्सयं लद्धुं, कल्लाणं अदुव पावगं ।
किमेगरायं करिस्सइ, एवं तत्थऽहियासए ॥ २३ ॥

छाया—प्रतिरिक्तमुपाश्रय लब्ध्वा, कल्याणम् अथवा पापकम् ।
किमेकरात्रं करिष्यति एवं तत्राध्यासीत ॥ २३ ॥

'पइरिक्क' इत्यादि ।

साधु', कल्याणम्=शातरूपं सुखदायकम् , अथवा पापकं–पापरूपं दुःखजनकम् , प्रतिरिक्तं=स्त्रीपशुपण्डकादिवर्जितम् – उपाश्रय=वसतिं, लब्ध्वा=प्राप्य, एकरात्रम्–एकस्यां रात्रौ अयमुपाश्रयः किं सुखं दुःखं वा करिष्यति न किंचित् करिष्यति' एवम्=ईदृशेन विचारेण तत्र=उपाश्रये अध्यासीत=अधिवसेत्–रागं द्वेषं वा न कुर्यादित्यर्थः । अय भावः–क्वचित्–समभूमिक सुशोभनं सर्वर्तुसुखद,

शय्यापरीषह किस तरह सहना चाहिये। इस वातको सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—'पइरिक्क॰'–इत्यादि.

अन्वयार्थ–साधु (कल्लाणं–कल्याणम्) शातरूप–सुखदायक (अदुव–अथवा) या (पावगं-पापकम्) अशातरूप-दुःखजनक ऐसे (उवस्सय-उपाश्रयं) उपाश्रय–वसति को जो (पइरिक्क–प्रतिरिक्तम्) स्त्री पशु एव पण्डक आदि से रहित है (लद्धुं–लब्ध्वा) प्राप्त कर ऐसा विचार करे कि (एगरायं-एकरात्र) यह उपाश्रय एकरातभर ठहरने वाले मेरे लिये क्या तो सुख दे सकता है और क्या दुःख दे सकता है (एवं तत्थऽहियासए–एवं तत्राध्यासीत) इस प्रकार विचार कर के वहां रहे – उपाश्रय के विषय में वह रागद्वेष न करे। तात्पर्य यह कि साधु के लिये कहीं पर समभूमि-

શય્યાપરીષહ કઈ રીતથી સહન કરવો ? આ વાતને સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે 'पइरिक्क' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–સાધુ कल्लाणं–कल्याणम् શાતરૂપ -સુખદાયક अदुव–अथवा યા पावगं–पापकम् અશાતરૂપ–દુ ખજનક એવા उवस्सयं–उपाश्रयं ઉપાશ્રય–વસ્તિ કે જે पइरिक्क–प्रतिरिक्तम् સ્ત્રી પશુ અને પ ડક આદિથી રહિત છે, એવી વસ્તિ लद्धुं–लब्ध्वा પ્રાપ્ત કરી વિચાર કરે કે, एगरायं–एकरात्र આ ઉપાશ્રય એક રાત રોકાવાવાળા મારા માટે શું સુખ આપનાર છે કે શું દુ ખ આપનાર છે एवं तत्यऽहियासए- एवतत्राध्यासीत આ પ્રકારનો વિચાર કરી ત્યા રહે ઉપાશ્રયના વિષયમા તે રાગદ્વેશ ન કરે તાત્પર્ય એ છે કે, સાધુને માટે કોઈ સ્થળે સમભૂમિવાળો ઉપાશ્રય

क्वचिद्विषमभूमिकं पांसुमधुरं शर्कराकङ्कडसंकुलं शीतकालेऽतिशीतं ग्रीष्मे बहुधर्मकं दुस्सहं सुलभं वा स्त्र्यादिरहितमुपाश्रयं, मृदुकठिनादिभेदेनोभयविधं फलकादिरूपं संस्तारकं च प्राप्य, तत्र तत्र रागद्वेषाकरणेनानुद्विग्नो भवेत्। एवं शय्यापरीषहः साधुना विजितो भवतीति।

वाला उपाश्रय मिले या विषम भूमिवाला, चाहे तो वह ऋतु के अनुकूल हो चाहे प्रतिकूल हो, चाहे वह कंकर पत्थर से युक्त भूमिवाला हो चाहे सिमेंट आदि से बनी हुई भूमिवाला हो—कैसा भी क्यों न हो परन्तु स्त्री पशु आदि से यदि वह रहित है तो साधु को उस में किसी भी प्रकार का हर्षविषाद नहीं करना चाहिये। इसी तरह संस्तारक भी चाहे मृदुगुणयुक्त हो चाहे कठिन हो कैसा भी हो उसको प्राप्तकर साधु को उस विषय में भी रागद्वेषपरिणति नहीं करनी चाहिये। इस तरह करने से साधु के द्वारा शय्यापरीषह जीता जाता है।

भावार्थ—शय्यापरीषह पर यदि साधु को विजय पाना है तो उसकी विचारधारा ऐसी कभी नहीं होनी चाहिये कि यह शय्या, उपाश्रय अथवा पाट-पाटला आदि सुन्दर हैं या असुन्दर है? ऋतु के अनुकूल हैं या प्रतिकूल हैं। साधु के लिये क्या तो अनुकूल और क्या प्रतिकूल? सबके ऊपर उसकी समान दृष्टि होनी चाहिये। यह तो दृष्टि की विषमता है जो साधुके लिये उसकी समाचारी से उचित नहीं मानी जाती है। संयम का निर्विघ्नरूप से निर्वाह जैसे भी हो सके उस रूप से

મળે અથવા વિષમભૂમિવાળો તે ઋતુને અનુકૂળ હોય અથવા પ્રતિકૂળ હોય, ચાહે તે કાંકરા પત્થરની ભૂમિવાળો હોય કે, ચાહે સીમેન્ટ આદિની ભૂમિવાળો મળે તેવો હોય. પરંતુ સ્ત્રી પશુ આદિથી [illegible] તે રહિત હોય તો સાધુએ તેમાં કોઈ પ્રકારનો હર્ષ વિષાદ નહીં કરવો જોઈએ. એ જ રીતે સંસ્તારક પણ ચાહે તેવું સુવાળું હોય અથવા તો કઠણ હોય ગમે તેવું હોય તેને પ્રાપ્ત કરી સાધુએ તે વિષયમાં પણ રાગદ્વેષ પરિણતિ રાખવી ન જોઈએ આવી રીતે કરવાથી સાધુ શય્યાપરીષહ જીતી જાય છે

ભાવાર્થ—શય્યાપરીષહને કદાચ સાધુએ જીતવો હોય તો તેની વિચાર ધારા એવી કદી ન હોય કે આ શય્યા ઉપાશ્રય—પાટલા આદિ સુંદર છે કે અસુંદર, ઋતુને અનુકૂળ છે કે પ્રતિકૂળ સાધુ માટે શું અનુકૂળ અને શું પ્રતિકૂળ બધા ઉપર તેની સમાન દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ. એ તો દૃષ્ટિની વિષમતા છે જે સાધુ માટે તેની સમાચારીથી ઉચિત માનવામાં આવતી નથી સંયમનો નિર્વિઘ્ન

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा भावितात्मा शुभचन्द्रनामाचार्यः सुविनीतशिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्तीनगर्या बहिरशोकनामके नन्दनवनतुल्ये उद्याने समवसृतः। तस्य बहुमध्यदेशभागे केलिप्रियभूपस्य प्रासाद आसीत्। स च प्रासादः प्रासादीयः प्रदर्शनीयोऽभिरूपः प्रतिरूपो मणिकुट्टिमतलः समरमणीयभूमिभाग आदर्शतलोपमः कोमलस्पर्शः सर्वर्तुसुखदः सर्वथाऽनुकूलो रुचिरपीठफलकसंस्तारकयुक्त आसीत्। तत्रासौ तपःसंयमाराधको मुनिर्निवसन् विशुद्धभावेन तमनुकूलशय्यापरीषहं मध्यस्थभावेन सहमानश्चिन्तयति—अत्रैकरात्रमात्रं ममावस्थानं, किमनेन शय्यासुखेन।

करते रहना चाहिये इसी में साधु की शोभा है।

दृष्टान्त—एक समय की बात है—शुभचंद्र नाम के आचार्य सुविनीत अपने शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए श्रावस्ती नगरी के बाहिर रहे हुए नंदनवनतुल्य अशोकनामक उद्यान में पधारे। उस उद्यान के ठीक मध्यभाग में केलिप्रियभूप का प्रासाद था। यह प्रासाद बहुत ही सुन्दर था। इसका कुट्टिमतल मणिमय था। इसका भूमिभाग सम एवं रमणीय था। वह ऐसा चलकता था कि मानो दर्पण का तल हो। स्पर्श उसका सुकुमाल था। यह महल सब ऋतुओं के अनुकूल था। रुचिर पीठ फलक संस्तारकों से युक्त था। तथा प्रासादिय दर्शनीय अभिरूप और प्रतिरूप था। तप और संयम के आराधक ये आचार्य महाराज उस प्रासाद में एक तरफ ठहर गये। उस में इन्हे सब बात की सुविधा थी। परन्तु फिर भी आचार्य ने उस विषय में अनुकूलता के विचार से हर्षभाव धारण नहीं किया।

રૂપથી નિર્વાહ જેમ થઈ શકે તેવા રૂપે કરતુ રહેવું જોઈએ તેમા સાધુની શોભા છે.

દૃષ્ટાંત—એક સમયે શુભચંદ્ર નામના આચાર્ય સુવિનીત પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર રહેલા નદનવન તુલ્ય અશોક નામના ઉદ્યાનમા પધાર્યા તે ઉદ્યાનના મધ્ય ભાગમાં કેલિપ્રિય રાજાનુ નિવાસ સ્થાન હતુ, તે મહાલય ખૂબ જ સુદર હતો, એનું આગણું મણિજડિત હતુ. ભૂમિભાગ સમ અને રમણીય હતો તે એવો ચળકાટ મારતો હતો કે જાણે અરિસો હોય! એનો સ્પર્શ ખૂબ સુવાળો લાગતો. આ મહેલ સઘળી ઋતુઓમા અનુકૂલ હતો રૂચી ઉપજાવે તેવા પીઠ, ફલક, શય્યા, સસ્તારક આદિ યુક્ત હતો તપ અને સયમના આરાધક શુભચંદ્ર આચાર્ય તે મહેલની એક બાજુ ઉતર્યા એમા તેમને દરેક પ્રકારની સગવડતા હતી છતા પણ આચાર્યે તે અનુકૂલતાના વિચારથી હર્ષભાવ ધારણ ન કર્યો.

ईदृशसुखावहशय्यानुरागः किमात्मकल्याणाय मम भविष्यति ', कदापि नैव । एवं विचिन्त्य शुभपरिणामेन प्रशस्ताध्यवसायेन शिष्यसहितः शुभचन्द्राचार्यस्त्व वध्यविज्ञानं प्राप्तवान् । स च द्वितीयदिवसे शिष्यपरिवारैः सह विहारं कृत्वा क्वचिद् लघुग्रामे वसतौ निवसति स्म ।

सा च वसतिरुन्दरकृतानेकबिलयुक्तभित्तिका, भूतभुजंगमादिभयोत्पादिका प्रचुरपांशुशर्करासंकुला विषमभूमिका जीर्णशीर्णा पीठफलकादिरहिता चासीत् । तत्र प्रमार्जनं कृत्वा समभावेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्नसौ विहरति स्म । तत्र रात्रौ

किन्तु विशुद्ध भाव से युक्त होकर उस अनुकूल शय्यापरीषह को मध्यस्थ भाव से सहन किया । विचार किया कि–यहां एक रात्रि भर के लिये तो मेरी स्थिरता है । इस शय्या के सुख से मुझे क्या लाभ । इस शय्या का सुख मेरे आत्मकल्याण का कोई साधक नहीं है कि जिससे इस में मेरी उपादेय बुद्धि हो । पर द्रव्य के शुभाशुभ परिणमन से मैं अपने में शुभाशुभरूप परिणमन क्यों होने दूं । इसका परिणमन इसके साथ है और मेरा परिणमन मेरे साथ । इस प्रकार विचार कर शुभ परिणाम एवं प्रशस्त अध्यवसाय के प्रभाव से शिष्य सहित उनको अवधिज्ञान उत्पन्न हो गया ।

दूसरे दिन उन्हों ने वहां से विहार कर दिया । विहार कर वे एक छोटे से ग्राम में आये । जहां वे ठहरे वहां का स्थान बड़ा ही भयानक था । उस में अनेक चूहों के बिल थे । भूत, भुजगम आदि का वहां उपद्रव भी था । धूलि एवं कंकर से वहां की भूमि सम विषम थी ।

પણ વિશુદ્ધ ભાવથી યુક્ત બની તેમણે અનુકૂળ શય્યાપરીષહને સહન કર્યો. વિચાર્યું કે અહિં એક રાત્રિ માટે મારી સ્થિરતા છે આ શય્યાના સુખથી મને શો લાભ ! શય્યાનું આ સુખ મારા આત્મકલ્યાણનું કોઈ સાધક નથી કે જેનાથી તેમાં મારી ઉપાદેય બુદ્ધિ થાય પરદ્રવ્યના શુભાશુભ પરિણમનથી હું પોતાનામાં શુભાશુભ રૂપ પરિણમન શા માટે થવા દઉં તેનું પરિણમન તેની સાથે અને મારૂ પરિણમન મારી સાથે. આ પ્રકારનો વિચાર કરી શુભ પરિણામ અને પ્રશસ્ત અધ્યવસાયના પ્રભાવથી શિષ્ય સહિત તેમને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું

બીજે દિવસે તેઓએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો. વિહાર કરીને તેઓ એક નાના ગામડામાં આવ્યા. જ્યાં તેઓ રોકાયા હતા તે સ્થાન ઘણું જ ભયાનક હતું. તેમાં અનેક ઉંદરનાં બોાણ હતાં, ભૂત, ભુજગમ વગેરેનો ઉપદ્રવ ત્યાં હતો. ધૂળ અને કાંકરાથી ત્યાંની ભૂમિ ઉંચી નિચી હતી, એવું થીજી

स्वाध्यायं ध्यानं च कृत्वा शुभचन्द्राचार्यैस्तदाज्ञया सर्वे मुनयश्च स्वस्वसंस्तारकोपरि शयनार्थमुद्यताः। तदा तत्रैको भुजङ्गमः स्वाहारमन्वेषयन् समागतः। तमवलोक्य सर्वे मुनयोऽनुद्विग्ना एव तस्थुः। स च भुजङ्गमः कंचिन्मूषकमनुधावमानस्तस्मिन् दृष्टिपथातिक्रान्ते मुनीन् पश्यति। तस्य दृष्टौ विषमासीत् अतस्तेन दृष्टमात्रा एव सन्तस्ते मुनयो विषाक्रान्ता जाताः अथ शुभचन्द्राचार्यस्तदीयशिष्याश्च सर्वे मुनयः समाधिभावमवलम्ब्य क्षपकश्रेणिं समारुह्य शुक्लध्यानानलेन सकलं कर्म भस्मसात् कृत्वा केवली भूत्वाऽन्तर्मुहूर्तमात्रेण शिवपदं प्राप्तवन्तः। एवं सर्वैर्मुनिभिः शय्यापरीषहः सोढव्यः॥ २३॥

जीर्ण शीर्ण संस्तारक तक भी इसमें कोई नहीं था। उस भूमि का प्रमार्जन कर आचार्य महाराज ने वहां पर अपनी साधुमंडलीसहित निवास किया। तप एवं संयम से आत्मा को भावित करते हुए उन आचार्य महाराज ने रात्रि में स्वाध्याय और ध्यान करने के पश्चात् समस्त अपने शिष्यों को अपने२ संस्तारकों पर शयन करने की आज्ञा दी। आज्ञा पाते ही सब के सब अपने२ संस्तारक पर सोने लगे। इतने में वहां एक सर्प अपने आहार की खोज में आया। देखकर समस्त मुनिमंडली अनुद्विग्न ही रही। वह सर्प एक चूहेके पीछे पड़ा हुआ था। जब वह चूहा उसे दिखा नहीं तो उसने मुनिमंडली की तर्फ अपनी दृष्टि लगाई। उसकी दृष्टि में ही विष था, इसलिये उसके द्वारा देखे गये वे आचार्यसहित मुनिराज विष से आक्रान्त हो गये। सब ने मिलकर समाधिभाव का आलम्बन किया, और उसके प्रभाव से वे सब के सब क्षपकश्रेणी पर आरूढ होकर शुक्लध्यान की प्राप्ति से सम-

---

संस्तारक पण न हतुं. आ भूमिने साफ करीने आचार्य महाराजे ते स्थळे पोताना शिष्यो साथे निवास कर्यो. तप अने संयमथी आत्माने भावित करीने ते आचार्य महाराजे रात्रिमा स्वाध्याय अने ध्यान कर्या पछी पोताना बधा शिष्योने पोतपोताना संस्तारक उपर शयन करवानी आज्ञा आपी. आज्ञा मळता ज सघळा पोतपोताना संस्तारक उपर सुवा लाग्या एटलामां एक सर्प पोताना आहारनी शोधमा नीकळ्यो, एने जोई समस्त साधु गण अनुद्विग्नज रह्यु ते सर्प एक उंदरनी पाछळ पडेल हतो. ज्यारे ते उंदर तेना जोवामा न आव्यो तो तेणे आ मुनि गण तरफ एनी दृष्टि फेरवी. एनी दृष्टिमा ज झेर हतु, एटले एनी दृष्टिए पडेला आचार्य सहित मुनिराजो विषथी आकुळव्याकुळ बनी गया सघळाए मळीने समाधि भावनुं आलंबन कर्युं. अने तेना प्रभावथी तेओ सघळा क्षपकश्रेणी पर आरूढ

अथाऽऽक्रोशपरीषहजयं माह—

मूलम्—अक्कोसिज्ज परो भिक्खुं, न तेसिं पडिसंजले ।
सरिसो होइ बालाणं, तम्हा भिक्खू न संजले ॥२४॥

छाया—आक्रोशेत् परो भिक्षुं, न तस्मिन् प्रतिसंज्वलेत् ।
सदृशो भवति बालानां, तस्माद् भिक्षुर्न संज्वलेत् ॥ २४ ॥

टीका—'अक्कोसिज्ज' इत्यादि ।

परः=अन्यः, यदि भिक्षुं=मुनिम् आक्रोशेत्=दुर्वचनेन तर्जयेत्, तर्हि मुनि स्तस्मिन् न प्रतिसंज्वलेत्=न प्रतिकुप्येत् । अथाऽन्यमापयाऽऽकुद्धः सन् कोपावे

स्त कर्मों को नाशकर केवली हो गये, तथा अन्तर्मुहूर्त में शिवपद को प्राप्तकर सिद्ध हो गये। इस कथा से यही शिक्षा मिलती है कि शय्यापरीषह पर विजय पानेवाला मुनि आत्मकल्याण कर मुक्त हो जाता है, अतः शय्यापरीषह पर विजय प्राप्त करना चाहिये ॥ २३ ॥

अब सूत्रकार बारहवें आक्रोशपरीषह का जय कहते हैं—

'अक्कोसिज्ज'-इत्यादि

अन्वयार्थ-यदि (परो-परः) कोइ अज्ञानी मनुष्य (भिक्खु-भिक्षुम्) साधुको (अक्कोसिज्ज-आक्रोशेत्) दुर्वचन से तर्जित करे तब वह साधु (तंसि-तस्मिन्) उसके ऊपर (न पडिसंजले-न प्रतिसंज्वलेत्) क्रोधित न हो-अर्थात् जब कोई अशिष्ट भाषा से साधु के साथ असभ्य व्यवहार करे-गाली आदि दुर्वचन कहे तो साधु को उसके प्रत्युत्तररूप में क्रोध के आवेश से उसके प्रति गाली वगेरह अशिष्ट

बनी शुक्लध्याननी प्राप्तिथी समस्त कर्मभळने नाश करी केवळीपदने प्राप्त कर्युं तथा अन्तर मुहूर्तमां शिवपदने प्राप्त करी सिद्ध बनी गया. आ कथाथी ओ शिक्षा प्राप्त थाय छे के, शय्यापरीषह पर विजय मेळवनार मुनि आत्मकल्याण करी मुक्तिने पामे छे, माटे शय्यापरीषहने विजय प्राप्त करवो जोइओ ॥ २३ ॥

हवे सूत्रकार बारमा आक्रोश परीषहना जयने कहे छे 'अक्कोसिज्ज -इत्यादि

अन्वयार्थ-यदि परो-परः जो कोई अज्ञानी मनुष्य भिक्खु-भिक्षु साधुने अक्कोसिज्ज-आक्रोशेत् खराब वचनथी अपमानीत करे तो पण ते साधु तंसि-तस्मिन् तेना उपर न पडिसंजले-न प्रतिसंज्वलेत् क्रोधित न थाय अर्थात् जे कोइ अशिष्ट भाषाथी साधुनी साथे असभ्य वहेवार करे गाळ आदि दुर्वचन कहे तो साधुओ तेना प्रत्युत्तर रूपे क्रोध आवेशथी तेना प्रति गाळ विगेरे अशिष्ट भाषानो प्रयोग

शेन प्रत्याक्रोशरूपं गालीदुर्वचनादिकं न वदेदित्यर्थः। ननु प्रतिसंज्वलने का हानिरित्याशङ्क्याह—' सरिसो होइ बालाणं ' इति। प्रतिसंज्वलन् बालानाम्-अज्ञानिनां सदृशो भवति, तस्माद् भिक्षुः=मुनिः न संज्वलेत्=आक्रुष्टोऽपि क्रोधं न कुर्यादित्यर्थः।

इदमत्र बोध्यम्—मिथ्यादर्शनोद्धतमुखनिर्गतानि कोपानलोद्दीपनानि दुर्वचनानि श्रुत्वा तत्प्रतीकार कर्तुं समर्थोऽपि मुनिः—" दुरन्तः क्रोधकषायोदयनिमित्तपापकर्मविपाकः " इति चिन्तयन् स्वहृदये क्रोधायानवकाशदानेनाक्रोशपरीषहं सहेत। उक्तञ्च—

भाषा का प्रयोग नहीं करना चाहिये, क्यों कि गाली देने वाले को गाली देनेवाला साधु-जैसे के साथ वैसा बनने वाला मुनि-(बालाणं सरिसो होइ-बालानां सदृशो भवति) अज्ञानियों के सदृश ही माना जाता है। (तम्हा-तस्मात्) इसलिये (भिक्खू न संजले-भिक्षुः न संज्वलेत्) भिक्षु क्रोध न करे।

तात्पर्य इसका यह है कि-अज्ञान से मन्दोन्मत्त हुए व्यक्तियों के मुख से निकले हुए दुर्वचनों को जो कि कोपरूप अग्नि के उद्दीपक होते हैं, सुनकर उनके प्रतिकार करने में समर्थ भी मुनि "क्रोध कषाय के उदय के निमित्त से पापकर्म का विपाक दुरन्त होता है" ऐसा विचार कर अपने हृदय में क्रोध को स्थान न दे। इससे मुनि आक्रोशपरीषह पर विजय पाता है। कहा भी है—

न કરવો જોઈએ કેમ કે, ગાળો દેનારને સામી ગાળ દેનાર સાધુ-જેવાની સાથે તેવા થનાર-મુનિ बालाणं सरिसो होइ-बालाना सदृशो भवति અજ્ઞાનીઓની માફક જ માનવામા આવે છે. तुम्हा-तस्मात् આ માટે भिक्खू न संजले-भिक्षुः न संज्वलेत् ભિક્ષુ ક્રોધ ન કરે

તાત્પર્ય આનુ એ છે કે, અજ્ઞાનથી મદોન્મત્ત બનેલ વ્યક્તિઓના મોઢામાથી નિકળેલા દુર્વચનો કે જે ક્રોધ રૂપી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરનાર હોય છે, તે સાભળી તેનો પ્રતિકાર કરવામા સમર્થ હોય પણ મુનિ "ક્રોધ કષાયના ઉદય નિમિત્તથી પાપકર્મનો વિપાક દુરન્ત હોય છે" એવો વિચાર કરી પોતાના હૃદયમા ક્રોધને સ્થાન ન આપે આથી તેવા મુનિ આક્રોશ પરીષહ પર વિજય પ્રાપ્ત કરે છે. કહ્યું પણ છે—

नाक्रुष्टो मुनिराक्रोशेत्, सम्यग्ज्ञानाद्यवर्जकः ।
अपेक्षेतोपकारित्वं, न तु द्वेषं कदाचन ॥ १ ॥

अन्यच्च—

चाण्डालः किमयं द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः,
किं वा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि वा ।
इत्यस्वल्पविकल्पजालमुखरैः संभाष्यमाणो जनै-
र्नो रुष्टो नहि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥ २ ॥

इति विचार्य सयत्नेन तिष्ठेत् ॥ २४ ॥

नाक्रुष्टो मुनिराक्रोशेत्, सम्यग्ज्ञानाद्यवर्जकः ।
अपेक्षेतोपकारित्वं, न तु द्वेषं कदाचन ॥ १ ॥

सम्यग्ज्ञानादिक का परिहार नहीं करनेवाला, अर्थात् सम्यग्ज्ञानादिक गुणों के उपार्जन करने में कुशलमति भिक्षु अपमानित होने पर भी कभी भी अपमान करने वाले के प्रति अशिष्ट भाषा का प्रयोग न करे। प्रत्युत अपने प्रति इस प्रकार का व्यवहार करने वाले व्यक्ति को अपना उपकारी ही माने, किन्तु इसके प्रति द्वेषभाव कभी न रक्खे। और भी—

चाण्डालः किमयं द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः,
किं वा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि वा ।
इत्यस्वल्पविकल्पजालमुखरैः संभाष्यमाणो जने,
र्नो रुष्टो नहि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥ २ ॥

नाक्रुष्टो मुनिराक्रोशेत्, सम्यग्ज्ञानाद्यवर्जकः ।
अपेक्षेतोपकारित्वं, न तु द्वेषं कदाचन ॥ १ ॥

સમ્યગ્જ્ઞાનાદિકનો પરિહાર ન કરવાવાળા—અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાનાદિક ગુણોના ઉપાર્જન કરવામાં કુશળમતિ ભિક્ષુ અપમાનિત થવા છતાં પણ કદી પણ અપમાન કરવાવાળા તરફ અશિષ્ટ ભાષાનો પ્રયોગ ન કરે. પોતાના તરફ આ પ્રકારનો વહેવાર કરવાવાળી વ્યક્તિને પોતાનો ઉપકારી જ માને. તેમ તેના તરફ દ્વેષ ભાવ કદી પણ ન રાખે. બીજું પણ—

चाण्डालः किमयं द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः,
किंवा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि वा ।
इत्यस्वल्प विकल्पजालमुखरैः संभाष्यमाणो जने,
र्नो रुष्टो नहि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥ २ ॥

मुनिको देख कर कोई उनको चाण्डाल कहे, कोई ब्राह्मण कहे, कोई शूद्र कहे, कोई तपस्वी कहे, कोई विशिष्ट ज्ञानी तो कोई योगीश्वर कहे, इस प्रकार कहने वाले व्यक्तियों के मुख से निकलते हुए लघुता व श्रेष्ठतासूचक वचनों को सुनकर मुनि न तो रुष्ट होता है न तुष्ट होता है किन्तु समभाव से चला जाता है।

भावार्थ—अशिष्ट भाषा का प्रयोग साधु जैसे सन्त पुरुषों के प्रति वे ही व्यक्ति करते हैं जो मिथ्यात्व के कीचड़ से लिप्त होते हैं। अतः उनके द्वारा अपमानित होने पर भी साधु को उनके प्रति रुष्ट न होकर प्रत्युत दयावान् ही होते रहना चाहिये। यह उस समय विचार करना चाहिये कि देखो ये कितने अज्ञानी हैं जो खोटी खरी वस्तु के यथार्थ बोध से विकल हो रहे हैं। ये जो कुछ कहते हैं उनमें इनका अपराध नहीं है, यह तो मिथ्यादर्शन का ही प्रभाव है, अतः इनकी आत्मा सम्यग्ज्ञान से वासित बनें और ये उत्तम मार्ग पर आरूढ हो जायें, ऐसी भावना साधुको रखनी चाहिये। तथा इस समय यदि मैं इनके साथ असभ्य व्यवहार इन्हीं जैसा करने लगूँ तो इनमें और मुझ में क्या अन्तर हो सकता है। ज्ञानी और अज्ञानी की चेष्टा में आसमान पाताल जैसा अन्तर जो बतलाया गया है वह यहां लुप्त हो

મુનિને જોઇ કોઈ એને ચડાલ કહે, કોઇ બ્રાહ્મણ કહે, કોઇ શૂદ્ર કહે, કોઈ તપસ્વી કહે, કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાની તો કોઈ યોગીશ્વર કહે, આ રીતે કહેવા-વાળી વ્યક્તિઓના મુખથી નિકળતા લઘુતા અને શ્રેષ્ટતા સૂચક વચનોને સાભળી મુનિ ન તો ક્રોધિત બને છે કે ન તો તુષ્ટમાન થાય છે પરતુ સમભાવથી વિચરે છે

ભાવાર્થ—અશિષ્ટ ભાષાનો પ્રયોગ સાધુ જેવા સત પુરૂષ તરફ એજ વ્યકિત કરે છે કે જે મિથ્યાત્વના કિચડમા લપટાયેલા હોય છે, આથી એમના દ્વારા અપમાનીત થવા છતા પણ સાધુએ તેના તરફ ન રૂઠતા પ્રત્યુત્તરમા દયાવાન જ રહેવુ જોઈએ એ સમયે એવો વિચાર કરવો જોઇએ કે, જુઓ! આ કેટલા અજ્ઞાની છે જે ખોટી ખરી વસ્તુના યથાર્થ બોધથી વિકળ બની રહેલ છે એ જે કાંઈ કહે છે એમા એનો અપરાધ નથી, મિથ્યાદર્શનનો જ આ પ્રભાવ છે આથી એનો આત્મા સમ્યગ્જ્ઞાનથી વકસિત બની ઉત્તમ માર્ગ ઉપર આરૂઢ થઈ જાય એવી ભાવના સાધુએ રાખવી જોઇએ આ સમય જો હુ એના જેવોજ અસભ્ય વ્યવહાર કરવા લાગુ તો એનામા અને મારામા શુ અતર રહ્યું? જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની ચેષ્ટામા આકાશ પાતાળ જેટલુ અતર બતાવવામા આવ્યું છે તે આથી લુપ્ત થઈ જાય છે. આના આ વ્યવહારને મારે

उक्तार्थमेव विशदीकुर्वन्नाह—

मूलम्—सोच्चाणं फरुसा भासा, दारुणा गामकंटगा।
तुसिणीओ उवेहेज्जा, न ताओ मणसी करे ॥२५॥

छाया—श्रुत्वा खलु परुषा भाषाः, दारुणा ग्रामकण्टकाः।
तूष्णीकः उपेक्षेत, न ता मनसि कुर्यात् ॥ २५ ॥

टीका—'सोच्चाणं' इत्यादि।

दारुणाः—दारयन्ति=विदारयन्ति संयमधैर्यमिति दारुणाः=दुःसहाः, मनसि वज्राघातकारिण्य इत्यर्थः, ग्रामकण्टकाः=ग्रामः=इन्द्रियाणां समूहस्तस्य कण्टका इव कण्टकाः=दुःखोत्पादकत्वेन प्रतिकूलाः परुषाः=रूक्षाः कठोराः, भाषाः=वचनानि, श्रुत्वा खलु तूष्णीकः=मौनावलम्बी सन्, उपेक्षेत=ता भाषा अवधीरयेत्—नाद्रियेत। 'उवेहिज्जा'

जाता है। इनके इस व्यवहार को मुझे समताभाव से सहन करना चाहिये, क्यों कि इससे मेरे अधिक कर्मों की निर्जरा होगी, इस निर्जरा में यह मेरा उपकारी है। अतः इस उपकारी के प्रति मैं द्वेष करूँगा यह मेरी कितनी अज्ञानता होगी। ऐसा विचार कर साधु आक्रोश परीषह पर विजय प्राप्त करे ॥ २४ ॥

उपरोक्त अर्थ को स्पष्ट करते हुए कहते हैं—'सोच्चाण'—इत्यादि

अन्वयार्थ—(दारुणा—दारुणाः) संयमरूपी धैर्यको विदारणकरने वाली मन में वज्र के तुल्य दुस्सह आघात पहुँचाने वाली तथा (गामकंटगा—ग्रामकंटकाः) इन्द्रियों को कंटकतुल्य दुःख की उत्पादक होने से प्रतिकूल (फरुसा—परुषाः) रूक्ष-कठोर ऐसी (भासा—भाषाः) लोगों की—असभ्य व्यक्तियोंकी भाषाओं—वचनों को (सोच्चा णं—श्रुत्वा खलु) सुनकर मुनि (तुसिणीओ उवेहेज्जा—तूष्णीकः उपेक्षेत) चुपचाप रहता हुआ—मौन धारण

સમતાભાવથી સહન કરવો જોઈએ. કેમકે એથી મને અધિક કર્મોની નિર્જરા થશે. એવો વિચાર કરી સાધુ આક્રોશ પરીષહ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે. ॥૨૪॥

ઉપરોક્ત અર્થને સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે— 'સોચ્ચા ણ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—દારુણા—દારુણાઃ સંયમરૂપી ધૈર્યને વિદારણ કરવાવાળી દુઃસહ—મનમાં વજ્ર તુલ્ય આઘાત પહોંચાડવાવાળી ગામકંટગા—ગ્રામકંટકાઃ તથા ઈન્દ્રિયોને કંટક સમાન દુઃખને ઉત્પાદન કરનાર હોવાથી પ્રતિકૂળ ફરુસા—પરુષાઃ રૂક્ષ કઠોર એવી ભાસા—ભાષાઃ અસભ્ય લોકોના વચનોને સોચ્ચાણ—શ્રુત્વા ખલુ સાંભળીને મુનિ તુસિણીઓ ઉવેહેજ્જા—તૂષ્ણીકઃ ઉપેક્ષેત ચુપચાપ રહી, મૌન ધારણ કરી તે

इत्यस्यैवार्थं विशदीकुर्वन् प्राह—'न ताओ मणसी करे' इति। ताः भाषा मनसि न कुर्यात्=न स्थापयेत्। 'अज्ञानवशादनेन संयमधैर्यापहारिण्यो भाषा उक्ता अत्र नास्त्यस्य दोषः किं तु ममैव पूर्वार्जितकर्मणः फलमेतत्' इति विचार्य तादृशभाषाया अनादरणेन तद्भाषिणि द्वेषं न कुर्यादिति भावः।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा क्षमाधरनामकः कश्चिद्दुश्चरतपश्चर्यापरायणो मुनिरासीत्। तद्गुणानुरागेण कश्चिद्देवः प्रीत्या तमभिवन्द्याब्रवीत्—मम योग्यं कार्यमावेदनीयं भवद्भिः।

अन्यदा कदाचिन्मार्गे गच्छन् मुनिः स्वाभिमुखागतेन केनचिच्चाण्डालेन सोपहासमुक्तः—अहो! अकर्मण्य! भिक्षुक! क्व गच्छसि?। एतद् दुर्वचन निशम्य

करता हुआ—उस तरफ उपेक्षाभाव धारण करे, किन्तु (ताओ मणसी न करे—ताः मनसि न कुर्यात्) उन वचनों को अपने मन में स्थान न देवे। "अज्ञानवशसे ही इसने संयम धैर्य को अपहरण करने वाली भाषा का प्रयोग किया है सो इस में इसका दोष नहीं है किन्तु मेरे ही पूर्वोपार्जित पापकर्मों का यह फल है"। यह समझकर उस परुष भाषा बोलने वाले पर द्वेषबुद्धि न करे।

दृष्टान्त—दुश्चरतपश्चर्या करने में लीन क्षमाधर नामक एक मुनि थे। उनके गुणों में अनुरागी होने से कोई एक देव वंदनाकर उनसे बोला कि यदि मेरे योग्य कोई कार्य हो तो आप मुझ से अवश्य कहें, यह मैं आप से हाथ जोड़ कर प्रार्थना करता हूं।

एक समय की बात है कि वे मुनि कहीं जा रहे थे। रास्ते में सन्मुख आता हुआ उन्हें एक चाण्डाल मिला। उसने मुनिराज को

તરફ ઉપેક્ષાભાવ ધારણ કરે પરતુ તાઓ મણસીં ન કરે—તા મનસિ ન કુર્યાત્ તેના વચનોને પોતાના મનમા સ્થાન ન આપે. અજ્ઞાનવશતાથી તેણે સયમ ધૈર્યનુ અપમાન કરનાર ભાષાનો ઉપયોગ કર્યો છે તો તેમાં એનો દોષ નથી પરંતુ મારા પૂર્વોપાર્જીત પાપ કર્મોનું જ એ ફળ છે આવુ સમજીને એ અસભ્ય ભાષા બોલવાવાળા ઉપર દ્વેશબુદ્ધિ ન કરે.

દૃષ્ટાંત—ક્ષમાધર નામના દુષ્કર તપશ્ચર્યા કરવામા લીન એવા એક મુનિ હતા તેમના ગુણોના અનુરાગી એવા કોઈ એક દેવે વદના કરીને એમને કહ્યુ કે, મારા યોગ્ય કોઈ કાર્ય હોય તો આપ મને અવશ્ય કહો એમ હું આપને હાથ જોડી પ્રાર્થના કરી કહુ છુ- એક વખત તે મુનિ ક્યાંક જઈ રહ્યા હતા. રસ્તામા સામેથી આવતો એક ચડાલ મળ્યો. તેણે મુનિરાજને

जातकोपः सन् मुनिरब्रवीत्—उन्मत्तस्त्वमसि किम्? । ततस्तेन प्रचण्डकोपावेशेन चाण्डालेन कथितम्-अरे भिक्षुक! किं प्रलपसि? कोऽन्यस्त्वत्समो मलिनदेहः क्षुत्-पिपासादिवेदनामस्तो लुञ्चितशिरा गृहे गृहे श्वपाल इवाहारम् वेषयम् भ्रमसि? अरे! अकर्मण्य! पूर्वकृतकर्मणो विपाकमनुभवन्नपि न लज्जसे। कृषिवाणिज्यादिकर्म कर्तुमसमर्था एव मुण्डोपरिवद्धमुखवस्त्रिका पामरास्त्वादृशो भिक्षुकास्त्वादृशा उदरपूरणकामा ग्रामानुग्रामं पर्यटन्ति। अरे दुर्भग! पुत्रदारादिभि

देखते ही हँसी करते हुए कहा कि-हे अकर्मण्य भिक्षुक! तू कहां जा रहा है। मुनि ने ज्यों ही इस प्रकार के उसके दुर्वचन सुने तो मुनि को कोप आ गया, और कहने लगा-क्या तू इस समय उन्मत्त हो रहा है। मुनि के वचन सुनकर चांडाल के भी कोप का ठिकाना न रहा। उसने चिढ़कर मुनिको कहा-"अरे भिक्षुक! क्या बकता है? तेरे जैसा मलिन देह वाला और कौन होगा? खाते कमाते नहीं बना सो मुंड मुंडाकर मुनि बन गया और घर घर में कुत्ते की तरह भीख मागने के लिये फिरने लगा है। शरम नहीं आती, करते धरते कुछ नहीं बनता सो निकल गये साधु बनने को। पूर्व में दान नहीं दिया सो तो उसका यह फल भोगना पड़ रहा है कि दर दर के भिखारी बन रहा है, फिर भी अकड़ से ऐंठता है? जरा शर्म कर, तुम्हारे जैसे बहुत से कार्य करने में असमर्थ होकर मुंह बांध कर पेट भरने के लिये गांव गांव भटकते हैं। ऐसा कह कर जब वह चला गया तो कोप

જોઈને હાંસી કરતાં કહ્યું કે હે અકર્મણ્ય ભિક્ષુક! તું ક્યાં જઈ રહ્યો છે. મુનિએ જ્યારે તેનાં આવા દુર્વચન સાંભળ્યાં ત્યારે તેને ક્રોધ આવી ગયો અને કહેવા લાગ્યા કે, શું તુ આ સમયે ઉન્મત્ત બની રહ્યો છે? મુનિનું વચન સાંભળીને ચાંડાલના ક્રોધનું ઠેકાણું ન રહ્યું અને તેણે ચિડાઈને મુનિને કહ્યું અરે ભિક્ષુક! તું શું બકે છે? તારા જેવો મલીન દેહવાળો બીજો કોણ છે? ખાતા કમાતાં ન આવડયું એટલે મુંડો મું ડીને મુનિ બની ગયા અને ઘર ઘરમાં કુતરાની માફક ભીખ માગવા લાગ્યો છે શરમ નથી આવતી? કાંઈ કામ કરતાં આવડતું નથી એટલે સાધુ બનવા નિકળી પડયો. પૂર્વભવમાં દાન નહીં દીધું હોય એટલે તો એનું આ દુઃખ ભોગવવું પડે છે અને દરદરનો ભિખારી બની રહ્યો [illegible] છતાં પણ અકડાઈ કરે છે જરા લાજ! તારા જેવા અનેક કામ કરવામાં અસમર્થ હોઈને મોં બાંધીને પેટ ભરવા માટે ગામ ગામ ભટકે છે. આમ કહી જ્યારે તે ચાલ્યો ગયો ત્યારે ક્રોધના

इत्यस्यैवार्थं विशदीकुर्वन् प्राह—'न ताओ मणसी करे' इति। ताः भाषा मनसि न कुर्यात्=न स्थापयेत्। 'अज्ञानवशादनेन संयमधैर्यापहारिण्यो भाषा उक्ता अत्र नास्त्यस्य दोषः किं तु ममैव पूर्वार्जितकर्मणः फलमेतत्' इति विचार्य तादृशभाषाया अनादरणेन तद्भाषिणि द्वेषं न कुर्यादिति भावः।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा क्षमाधरनामकः कश्चिद्दुश्चरतपश्चर्यापरायणो मुनिरासीत्। तद्गुणानुरागेण कश्चिद्देवः प्रीत्या तमभिवन्द्याब्रवीत्—मम योग्यं कार्यमावेदनीयं भवद्भिः।

अन्यदा कदाचिन्मार्गे गच्छन् मुनिः स्वाभिमुखागतेन केनचिच्चाण्डालेन सोपहासमुक्तः—अहो! अकर्मण्य! भिक्षुक! क्व गच्छसि?। एतद् दुर्वचनं निशम्य

करता हुआ—उस तरफ उपेक्षाभाव धारण करे, किन्तु (ताओ मणसी न करे—ताः मनसि न कुर्यात्) उन वचनों को अपने मन में स्थान न देवे। "अज्ञानवशासे ही इसने संयम धैर्य को अपहरण करने वाली भाषा का प्रयोग किया है सो इस में इसका दोष नहीं है किन्तु मेरे ही पूर्वोपार्जित पापकर्मों का यह फल है"। यह समझकर उस परुष भाषा बोलने वाले पर द्वेषबुद्धि न करे।

दृष्टान्त—दुश्चरतपश्चर्या करने में लीन क्षमाधर नामक एक मुनि थे। उनके गुणों में अनुरागी होने से कोई एक देव वंदनाकर उनसे बोला कि यदि मेरे योग्य कोई कार्य हो तो आप मुझ से अवश्य कहें, यह मैं आप से हाथ जोड़ कर प्रार्थना करता हूं।

एक समय की बात है कि वे मुनि कहीं जा रहे थे। रास्ते में सन्मुख आता हुआ उन्हें एक चाण्डाल मिला। उसने मुनिराज को

તરફ ઉપેક્ષાભાવ ધારણ કરે પરંતુ ताओ मणसीं न करे—ता मनसि न कुर्यात् તેના વચનોને પોતાના મનમા સ્થાન ન આપે. અજ્ઞાનવશતાથી તેણે સયમ ધૈર્યનુ અપમાન કરનાર ભાષાનો ઉપયોગ કર્યો છે તો તેમા એનો દોષ નથી. પરંતુ મારા પૂર્વોપાર્જીત પાપ કર્મોનું જ એ ફળ છે આવુ સમજીને એ અસભ્ય ભાષા બોલવાવાળા ઉપર દ્વેશબુદ્ધિ ન કરે

દૃષ્ટાંત—ક્ષમાધર નામના દુષ્કર તપશ્ચર્યા કરવામા લીન એવા એક મુનિ હતા તેમના ગુણોના અનુરાગી એવા કોઈ એક દેવે વદના કરીને એમને કહ્યુ કે, મારા યોગ્ય કોઈ કાર્ય હોય તો આપ મને અવશ્ય કહો એમ હું આપને હાથ જોડી પ્રાર્થના કરી કહુ છુ- એક વખત તે મુનિ ક્યાંક જઈ રહ્યા હતા. રસ્તામા સામેથી આવતો એક ચડાલ મળ્યો. તેણે મુનિરાજને

मुनिनोक्तम्–तेन मम तुल्यता कथं ज्ञाता? । देवेनोक्तम्—एकेन कोपेनैव, अत स्तस्य शिक्षा न कृता, इदानीमाज्ञापयतु कीदृशी शिक्षा तस्मै कर्तव्या । मुनिः माह–नासौ दण्डनीयः, किन्तु–सर्वथोपेक्षणीय, यतः साधूनामयं धर्म —आक्रोशपरीषहः सोढव्य इति । एवमुक्तोऽसौ देवस्तस्य मुनेः सेवायां सानुरागं तस्थौ । एवमन्यै-रपि मुनिभिराक्रोशपरीषहः सोढव्यः ॥ २५ ॥

मुनि को बड़ा ही विस्मय हुआ और कहने लगे कि मुझ में और चांडालमें समानता का अनुभव कैसे किया ? । देव ने कहा–एक क्रोध से आपके अन्दर उस समय क्रोधरूप चांडाल प्रविष्ट होया हुआ था, और वह तो चांडाल था ही, अतः सहायता करने जैसी बात उस समय मुझे उचित प्रतीत नहीं हुई इसलिये सहायता नहीं की, और न उसे भी कुछ दण्डादिरूप शिक्षा ही दी. हां । अब कहिये उसे कैसी शिक्षा दी जाय । मुनिराज ने कहा कि अब क्या आवश्यकता है जो अज्ञानी होते हैं वे उपेक्षा के ही पात्र हैं इसलिये उसको दण्डादिरूप शिक्षा प्रदान करने की कोई जरूरत नहीं है । मुनियों का तो यह आचार ही है कि वे आक्रोशपरीषह को सहन करे । मुनि की इस बात को सुनकर देव बड़ा ही अनुरागी होकर उनकी सेवा में रहने लगा । इस कथा से मुनि यों को यही शिक्षा ग्रहण करनी चाहिये कि आक्रोशपरीषह सहन करना यह मुनिराजों का कर्तव्य है ॥ २५ ॥

મુનિને ઘણું આશ્ચર્ય થયું અને કહેવા લાગ્યા. મારામાં અને ચંડાળમાં સમાનતાનો અનુભવ તમોને કેવી રીતે થયો ? દેવે કહ્યું એક ક્રોધથી–આપની અંદર, તે સમયે ક્રોધ રૂપી ચંડાળ પ્રવિષ્ટ થયો હતો. અને તે તો ચંડાળ હતો જ આથી સહાયતા કરવા જેવી વાત મને તે સમયે ઉચિત ન લાગી. એ માટે સહાયતા ન કરી. અને તેને પણ દંડ આદિ રૂપ કોઈ શિક્ષા નાકરી. હા ! કહો એને કઈ રીતે શિક્ષા કરવામાં આવે ! મુનિ મહારાજે કહ્યું કે, હવે શું આવશ્યકતા છે. જે અજ્ઞાની હોય છે તે ઉપેક્ષાને પાત્ર જ છે આ માટે તેને દંડાદિરૂપ શિક્ષા આપવાની કોઈ જરૂરત નથી. મુનિઓનો તે આચાર જ છે કે, તેઓ આક્રોશપરીષહને સહન કરે. મુનિની આ વાત સાંભળીને દેવ પણ અનુરાગી બની તેની સેવામાં રહેવા લાગ્યા. આ કથાથી મુનિઓએ એ જ શિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ કે આક્રોશપરીષહ સહન કરવો તે મુનિઓનું કર્તવ્ય છે. ॥ ૨૫ ॥

परित्यक्ता निर्गतिकाः सन्तः प्रव्रज्यामभ्युपगताः। इत्युक्त्वा तस्मिन् गतवति सति कोपावेशादन्तर्दह्यमान इव मुनिः स्वस्थानं गतः। क्रमेण कोपप्रशमे सति मुनिना पश्चात्तापः कृतः।

तदनन्तरमसौ देवस्तस्य मुनेः समीपे समागत्य तमभिवन्द्य तत्पुरोऽवस्थितो वदति-भवतः संयमयात्रा सुखेन निर्वहति किम्?। शान्तात्मना मुनिना सस्मितं प्रोक्तम्—यदा संयमयात्रा चाण्डालेन बाधिता, तदा क्व गतस्त्वमासीः? देवेन कथितम्—यदा युवयोः कलहो जातस्तदाऽहमलक्षितः कौतुकं द्रष्टुकामस्तत्रैवासम्। किं तु तदा मया विशेषः कोऽपि नोपलब्धः, यथाऽसौ चाण्डालस्तथैव भवान्।

के आवेश से वे मुनि भी भीतर ही भीतर जलते हुए अपने स्थान पर आ गये। जब कोप शांत हुआ तो उनको इस विषय का बडा ही पश्चात्ताप हुआ।

इस के बाद वह देव मुनि के पास आकर नमस्कार करके बैठ गया और बोला-आपकी संयमयात्रा तो सुखपूर्वक है? शान्तात्मा मुनिने मुस्कराते हुए प्रत्युत्तर में कहा कि जिस समय इस संयमयात्रा में चाण्डाल ने विघ्न डाला था उस समय तुम कहां गये थे। देवने जबाब दिया-जब आप दोनोंका कलह हो रहा था उस समय मैं अदृश्य होकर वहीं पर था। मुनिने कहा फिर आपने उस परिस्थिति में मेरी सहायता क्यों नहीं की? इस प्रकार मुनि के कहने पर प्रत्युत्तरमें देवने कहा कि-मुझे उस समय सहायता करने लायक कोई विशेषता आप में लक्षित नहीं हुई। उस समय जैसा वह चाण्डाल मुझे प्रतीत हुआ वैसे ही आप भी मुझे प्रतीत हो रहे थे फिर सहायता किसकी करना। देव के इस उत्तर से

આવેશથી તે મુનિ અંદરને અંદર બળતા બળતા પોતાના સ્થાન ઉપર ગયા. જ્યારે તેમનો ક્રોધ શાંત થયો ત્યારે તેમને આ વિષયમાં ભારે પશ્ચાત્તાપ થયો.

આ પછી પેલા દેવ મુનિની પાસે આવીને નમસ્કાર કરીને બેઠા અને કહ્યુ, આપની સંયમયાત્રા તો સુખપુર્વક છે ને? શાંત આત્મા મુનિએ અંદરથી હસતા હસતા પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યુ કે, જે સમયે આ સંયમયાત્રામાં ચંડાલે વિઘ્ન નાખ્યુ તે સમયે તમે ક્યાં ગયા હતા? દેવે જવાબ આપ્યો જ્યારે આપ બંનેનો કલહ ચાલી રહ્યો હતો ત્યારે હું અદૃશ્ય રૂપે ત્યાં જ હતો. તો પછી એ પરિસ્થિતિમાં તમે મારી સહાયતા કેમ ન કરી? આ પ્રકારે મુનિના કહેવાથી પ્રત્યુત્તરમાં દેવે કહ્યું, મને તે સમયે સહાયતા કરવા લાયક કોઇ વિશેષતા આપનામાં ન દેખાઈ. એ વખતે જેવો તે ચાંડાલ મને દેખાયો તેવા જ આપ મારી દૃષ્ટિમાં દેખાતા હતા. પછી સહાયતા કોની કરવી? દેવના આ ઉત્તરથી

परमां=दशविधेषु धर्मेषु प्राधान्यात् प्रकृष्टां, ज्ञात्वा मुनिः, भिक्षुधर्मं=क्षान्त्यादिकं स्वात्मस्वरूपं वा विचिन्तयेत्, यथा—क्षमामूल एव धर्मः, यश्च मां निमित्तीकृत्यायं कर्मोपचिनोति, तत्र ममैव पूर्वकर्म कारणमिति ममैव दोषः, तस्मादेनं प्रति कोपो नोचित इति ॥२६॥

पूर्वोपार्जित कर्म कारण है अतः इसमें मेरा ही दोष है इसलिये इसके प्रति कोप करना मुझे उचित नहीं है।

भावार्थ—मुनि जनों की यह विचारधारा कितनी सुन्दर है। वज्रहृदय वाला साधु भी इस विचार के सामने नतमस्तक होकर अपनी क्रूरता का परित्याग कर देता है। एक तरफ ताडना मारणा आदि क्रियाएँ हो रही हैं तो दूसरी ओर उस पर प्रतीकार न करते हुए अपने पूर्वोपार्जित कर्म को ही बलवान माना जा रहा है कि–पूर्वोपार्जित कर्मों का यह फल मुझे मिल रहा है, इस बेचारे का क्या दोष है। अफसोस केवल उस मुनि आत्मा में इसी बातका हो रहा है कि जो यह प्राणी मेरा निमित्त लेकर नवीन कर्मों का बंधक बन रहा है। इस प्रकार मन तक में भी जहां प्रतिकार करने की भावना का उदय निषिद्ध बतलाया गया है वहां और अन्य प्रतिकारों के करने की तो बात ही क्या हो सकती है। महात्मा का यहां कितना अच्छा उपदेश है कि वह ताडित होने पर भी अपनी उत्तम क्षमाको न छोडे। क्रुद्धात्मा

રહેલ છે તેમાં મારાં જ પૂર્વોપાર્જીત કર્મ કારણરૂપ છે આથી તેમાં મારોજ દોષ છે માટે તેના પ્રતિ ક્રોધ કરવો મને ઉચિત નથી,

ભાવાર્થ—મુનિઓની આ વિચારધારા કેટલી સુન્દર છે વજ્ર હૃદયવાળો શત્રુ પણ આ વિચાર સામે નતમસ્તક બની પોતાની ક્રુરતાને ત્યાગી દે છે. એક તરફ તાડના અને માર મારવાની ક્રુરતાની ક્રિયાઓ થાય છે ત્યારે બીજી તરફ આનો પ્રતિકાર ન કરતાં પોતાના પૂર્વોપાર્જીત કર્મોને જ બળવાન માનવામાં આવે છે ' પૂર્વોપાર્જીત કર્મોનું ફળ મને મળી રહ્યું છે એ બિચારાનો કોઈજ દોષ નથી મુનિના આત્મામાં અફસોસ ફક્ત એ વાતનો થાય છે કે આ પ્રાણી મને નિમિત્ત બનાવીને નવા કર્મોનો બંધ બાંધી રહેલ છે. આ પ્રમાણે મનમાં પણ પ્રતિકાર કરવાની ભાવનાના ઉદયનો નિષેધ બતાવવામાં આવેલ છે ત્યાં અન્ય પ્રતિકાર કરવાની તો વાત જ ક્યાં રહી? મહાત્માનો આ કેવો સુન્દર ઉપદેશ છે કે તેને તાડનાથી કોઈના તરફથી બચાવ અથવા માર મારવામાં આવે તો પણ પોતાની ઉત્તમ ક્ષમાને ન

कश्चिदाक्रोशमात्रेणाऽतुष्टो दुष्टः सयतस्य वधमपि कुर्यादतो वधपरीषहमाह-

मूलम्—हओ न संजले भिक्खू, मणंपि न पओसए।
तितिक्खं परमं नच्चा, भिक्खुधम्मं विचिंतए ॥२६॥

छाया—हतो न संज्वलेद् भिक्षुः मनोऽपि न प्रद्वेषयेत्।
तितिक्षां परमां ज्ञात्वा, भिक्षुधर्मं विचिन्तयेत् ॥ २६ ॥

टीका—'हओ' इत्यादि।

भिक्षुः=मुनिः, हतः=केनापि दुष्टेन मुष्टियष्ट्यादिना ताडितः सन्, न संज्वलेत्=न क्रुध्येत्, तथा मनोऽपि न प्रद्वेषयेत्=द्वेषयुक्तं न कुर्यात्, तितिक्षां=क्षान्ति,

---

कोई दुष्ट पुरुष आक्रोशमात्र से सतुष्ट नहीं होकर मुनि का वध भी करने लगता है इसलिये अब तेरहवें वधपरीषह को कहते हैं—'हओ न संजले'–इत्यादि.

अन्वयार्थ-(भिक्खू-भिक्षुः) मुनि (हओ-हतः) किसी भी दुष्टके द्वारा यष्टि मुष्टि आदि से ताडित हो जाय तो भी (न संजले-न संज्वलेत) क्रोध से तपायमान नहीं होवे। तथा (मणंपि न पओसए-मनोऽपि न प्रद्वेषयेत्) मन को भी दूषित नहीं करे, किन्तु (तितिक्खं-तितिक्षाम्) उत्तम क्षमा को (परम-परमाम्) दशविध धर्मों में सर्वोत्कृष्ट (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर (भिक्खू-भिक्षुः) वह साधु (धम्मं विचिंतए-धर्मं विचिन्तयेत्) उत्तम क्षमादिरूप साधु के कर्तव्य का, अथवा अपने आत्मस्वरूप का विचार करे कि-क्षमामूलक ही धर्म है। यह जो मुझे निमित्त बना कर के कर्मों का उपचय कर रहा है उस में मेरा ही

કોઇ દુષ્ટ માણુસ આક્રોશ માત્રથી સતોષ ન પામવાથી મુનિનો વધ પણુ કરવા લાગે છે એ માટે હવે તેરમા વધપરીષહને કહે છે 'हओ न सजले'–ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ–भिक्खु–भिक्षु મુનિ हओ–हत કોઇ પણુ દુષ્ટ દ્વારા લાકડી ગડદાપાટુથી તાડિત થઈ જાય તો પણુ न संजले–न सज्वलेत् ક્રોધથી તપી ન જાય मणंपि न पओसए-मनोऽपि न प्रद्वेषयेत् મનને પણુ દૂષિત ન કરે પણુ तितिक्खं–तितिक्षा ઉત્તમ ક્ષમાને परमं-परमा દશવિધ ધર્મોમા સર્વોત્કૃષ્ટ नच्चा–ज्ञात्वा જાણીને भिक्खू–भिक्षुः તે સાધુ धम्म विचिंतए–धर्मं विचिन्तयेत् ઉત્તમ ક્ષમાદિરૂપ સાધુના કર્તવ્યનો તથા પોતાના આત્મસ્વરૂપનો વિચાર કરે કે, ક્ષમા એ જ ધર્મ છે આજે મને નિમિત બનાવીને કર્મોનો ઉપચય કરી

–इन्द्रियनोइन्द्रिय दमनशीलम् श्रमणं=तपस्विनं मुनिं हन्यात्=मुष्टियष्ट्यादिना ताडयेत्, तदा संयतः=मुनिः, जीवस्य=आत्मनः ज्ञानरूपस्य नाशः नास्ति=न भवति शरीरस्यैव नाशात्, इत्येवं प्रेक्षेत=चिन्तयेत् ॥

पांच इन्द्रिय एवं मन को निग्रह करने वाले (समणं–श्रमणम्) श्रमण–तपस्वी मुनि को (हणेज्जा–हन्यात्) यष्टि मुष्टि आदि द्वारा मारे। उस समय (संजए–संयतः) वह मुनि (जीवस्स नासो नत्थि–जीवस्य नाशः नास्ति) "ज्ञानस्वरूप आत्मा का नाश नहीं होता है किन्तु उसका पर्यायान्तर होता है अतः शरीरका ही नाश होता है" (एवं पेहेज्ज— एवं प्रक्षेत)ऐसा विचार करे।

भावार्थ—आत्मा को क्रोधी तब होना चाहिये कि जब उसकी निज वस्तु का विनाश हो। जैसे संसारी लोग अपनी वस्तु के विनाश होने पर क्रोधी या दुःखी हुआ करते हैं, दूसरों की वस्तुओं के विनाश में नहीं। इसी प्रकार महात्मा को भी किसीके द्वारा ताडित होने पर या मारे जाने पर यह विचार करना चाहिये कि यह शरीर पुद्गल का है अतः यह मेरी निजवस्तु नहीं है परवस्तु है। इसके विनष्ट होनेपर मैं क्यों क्रोधी या दुःखी बनूं? मेरी निज की वस्तु जो ज्ञानादिक गुण हैं वे तो इस के आघात से नष्ट नहीं होते हैं, वे तो सदा अक्षय ही रहते हैं इस लिये क्रोधी या दुःखी होने की मुझे किंचित्मात्र भी आवश्यकता नहीं है।

કરનારા સમણં–શ્રમણમ્ શ્રમણ તપસ્વી મુનિને હણેજ્જા–હન્યાત્ ઠોંસા પાટુ વગે રેથી મારે એ સમયે સંજયે–સંયત તે મુનિ જીવસ્સ નાસો નત્થિ–જીવસ્ય નાશ નાસ્તિ જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્માનો નાશ થતો નથી પરતુ એ પર્યાયાન્તરિત હોય છે આથી શરીરનો જ નાશ થાય છે એવ પહેજ્જા–એવ પ્રક્ષેત એવો વિચાર કરે,

ભાવાર્થ—આત્માએ ક્રોધિત તો ત્યારે થવુ જોઈએ કે જ્યારે તેની પોતાની વસ્તુનો વિનાશ થતો હોય. જેમ સંસારી લોકો પોતાની વસ્તુઓનો વિનાશ થતાં ક્રોધિત અને દુઃખી થયા કરે છે, બીજાની વસ્તુઓના વિનાશમાં નહીં આ પ્રકારે મહાત્માને પણ કોઈ તરફથી માર મારવામાં આવે કે ધાક ધમકી આપવામાં આવે ત્યારે તેણે વિચાર કરવો જોઈએ કે આ શરીર પુદ્ગલનુ છે, આ કારણે તે મારી પોતાની વસ્તુ નથી, પારકી વસ્તુ છે એનો વિનાશ થવાથી હું શા માટે ક્રોધી અથવા દુઃખી બનુ? મારી પોતાની જે વસ્તુ જ્ઞાનાદિક ગુણ છે તે એના આઘાતથી નાશ પામતી નથી એ તો સદાય અક્ષય જ રહે છે આથી ક્રોધી અથવા દુઃખી થવાની મારે લેશ માત્ર પણ આવશ્યકતા નથી.

उक्तमेवार्थं प्रकारान्तरेणाह—

मूलम्—समणं संजयं दंतं, हणेज्जा कोई कत्थइ।
नत्थि जीवस्स नासोत्ति, एवं पेहेज्ज संजए ॥२७॥

छाया—श्रमणं संयतं दान्तं, हन्यात् कोऽपि कुत्रापि।
नास्ति जीवस्य नाश इति, एवं प्रेक्षेत संयतः ॥ २७ ॥

टीका—'समणं' इत्यादि

कोऽपि=कश्चिन्मनुष्यः, कुत्रापि-ग्रामादौ, संयतं=षट्काययतनावन्तं, दान्तम्

चंदन वृक्ष को काट भी डाले पर चंदनवृक्ष का जो उसके मुख को भी सुवासित करने का काम है वह उसे नहीं छोड़ता। नहीं तो वह चंदन ही नहीं। महात्मा भी अपने शत्रु के प्रति इसी कर्तव्य का निर्वाह करते हैं नहीं तो वे महात्मा ही नहीं हैं। धन्य है महात्मा! तेरे इस शुभाध्यवसाय को। न्योछावर है त्रैलोक्य का राज्य इस पवित्र भावना पर। क्या ही सुन्दर विचार धारा है। इसी विचारधारा के बल पर महावीर प्रभु के शासन में सर्वोत्कृष्टता रही हुई है। प्रत्येक मोक्षाभिलाषी को यह अभिनंदनीय वंदनीय विचारधारा अपनाने योग्य है ॥२६॥

वधपरीषहको किस भावना से सहन करे सो कहते हैं–'समणं'–इत्यादि

अन्वयार्थ–(कोई–कोऽपि) कोई अज्ञानी (कत्थइ-कुत्रापि) कहीं पर भी (संजयं–संयतम्) षट्काय के जीवों की जतना करनेवाले (दंतं–दान्तम्)

છોડે. કુહાડો ચન્દન વૃક્ષને કાપી નાખે છતાં ચન્દન વૃક્ષમા જે સુવાસિતતાનો ઉત્તમ ગુણ છે તે પોતાને કાપનાર કુહાડાને પણ આપે છે જો એમ ન કરે તો તે ચંદન શેનુ ? મહાત્મા પણ પોતાના શત્રુ તરફ આવું જ વર્તન રાખે છે નહીં તો એ મહાત્મા શાના ? ધન્ય છે મહાત્મા! તમારા આ શુભ વ્યવસાયને! આ પવિત્ર ભાવના પર ત્રણ લોકનુ રાજ્ય પણ ન્યોછાવર છે, કેવી સુન્દર વિચારધારા છે! આ વિચાર ધારાના બળ ઉપર શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં સર્વોત્કૃષ્ટત રહેલ છે. પ્રત્યેક મોક્ષાભિલાષીએ આ અભિનંદનીય વદનીય વિચારધારાને અપનાવવી જોઈએ ॥ ૨૬ ॥

કેવા ભાવથી વધપરીષહને સહન કરવાને કહે છે–समणं ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–कोइ–कोऽपि કોઈ અજ્ઞાની कत्थइ–कुत्रापि કોઈ જગ્યાએ પણ संजयं–संयतम् ષટકાય જીવોનું જતન કરનારા दंतं–दान्तम् પાંચ ઇન્દ્રિય અને મનનો નિગ્રહ

=इन्द्रियनोइन्द्रिय दमनशीलम् श्रमणं=तपस्विनं मुनिं हन्यात्=मुष्टियष्ट्यादिना ताडयेत्, तदा संयतः=मुनिः, जीवस्य=आत्मनःज्ञानरूपस्य नाश नास्ति=न भवति शरीरस्यैव नाशात्, इत्येवं प्रेक्षेत=चिन्तयेत् ॥

पांच इन्द्रिय एवं मन को निग्रह करने वाले (समणं–श्रमणम्) श्रमण–तपस्वी मुनि को (हणेज्जा–हन्यात्) यष्टि मुष्टि आदि द्वारा मारे। उस समय (संजए–संयतः) वह मुनि (जीवस्स नासो नत्थि–जीवस्य नाशः नास्ति) "ज्ञानस्वरूप आत्मा का नाश नहीं होता है किन्तु उसका पर्यायान्तर होता है अतः शरीरका ही नाश होता है" (एवं पेहेज्ज— एवं प्रक्षेत)ऐसा विचार करे।

भावार्थ—आत्मा को क्रोधी तब होना चाहिये कि जब उसकी निज वस्तु का विनाश हो। जैसे संसारी लोग अपनी वस्तु के विनाश होने पर क्रोधी या दुःखी हुआ करते हैं, दूसरों की वस्तुओं के विनाश में नहीं। इसी प्रकार महात्मा को भी किसीके द्वारा ताडित होने पर या मारे जाने पर यह विचार करना चाहिये कि यह शरीर पुद्गल का है अतः यह मेरी निजवस्तु नहीं है परवस्तु है। इसके विनष्ट होनेपर मैं क्यों क्रोधी या दुःखी बनूं? मेरी निज की वस्तु जो ज्ञानादिक गुण हैं वे तो इस के आघात से नष्ट नहीं होते हैं, वे तो सदा अक्षय ही रहते हैं इस लिये क्रोधी या दुःखी होने की मुझे किञ्चित्मात्र भी आवश्यकता नहीं है।

કેસ્નારા સમણં-શ્રમણમ્ શ્રમણ તપસ્વી મુનિને હણેજ્જા-હન્યાત્ ઠોંસા પાટુ વગે રેથી મારે એ સમયે સજ્જ-સંયત તે મુનિ જીવસ્સ નાસો નત્થિ-જીવસ્ય નાશઃ નાસ્તિ જ્ઞાન સ્વરૂપ આત્માનો નાશ થતો નથી પરંતુ એ પર્યાયાન્તરિત હોય છે આથી શરીરનો જ નાશ થાય છે એવ પહેજ્જ-એવ પ્રક્ષેત એવો વિચાર કરે,

ભાવાર્થ—આત્માએ ક્રોધિત તો ત્યારે થવું જોઈએ કે જ્યારે તેની પોતાની વસ્તુનો વિનાશ થતો હોય. જેમ સંસારી લોકો પોતાની વસ્તુઓના વિનાશ થતાં ક્રોધિત અને દુઃખી થયા કરે છે બીજાની વસ્તુઓના વિનાશમાં નહીં આ પ્રકારે મહાત્માને પણ કોઈ તરફથી માર મારવામાં આવે કે ધાક ધમકી આપવામાં આવે ત્યારે તેણે વિચાર કરવો જોઈએ કે આ શરીર પુદ્ગલનું છે આ શરીર તે મારી પોતાની વસ્તુ નથી, પારકી વસ્તુ છે એનો વિનાશ થવાથી હું શા માટે ક્રોધી અથવા દુઃખી બનું? મારી પોતાની જે વસ્તુ જ્ઞાનાદિક ગુણ છે તે એના આઘાતથી નાશ પામતી નથી એ તો સદાય અક્ષય જ રહે છે આથી ક્રોધી અથવા દુઃખી થવાની મારે લેશ માત્ર પણ આવશ્યકતા નથી

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

श्रावस्तीनगर्यां रिपुमर्दननाम्नो राज्ञः पुत्रो धारिणीदेव्या अङ्गजातः स्कन्दकनामकः कुमार आसीत्। अस्य भगिनी पुरन्दरयशा नाम्नी। सा कुम्भकारकटकनामके पुरे दण्डकिनाम्ने नृपतये पित्रा प्रदत्ता। तस्य दण्डकिभूपस्य पुरोहितः पालकनामा ब्राह्मणो मिथ्यादृष्टिरासीत्।

एकदा मुनिसुव्रतस्वामी विंशतितमस्तीर्थंकरः श्रावस्तीनगर्यां समवसृतः, तस्य देशनां श्रुत्वा स्कन्दककुमारः श्रावको जातः। एकदा कदाचिदसौ पालकपुरोहितः श्रावस्तीनगर्यामागतः। स राजसभायामार्हतसिद्धान्तं खण्डयितुं प्रवृत्तः तदा

दृष्टान्त—श्रावस्ती नगरी में रिपुमर्दन नाम का एक राजा राज्य करता था। उसकी धर्मपत्नी का नाम धारिणी था। धारिणीदेवी से राजा के एक कुमार का जन्म हुवा, जिसका नाम स्कन्दक था। स्कन्दक के एक बहिन भी थी। उसका नाम पुरन्दरयशा था। कुभकारकटक नाम के पुर में दण्डकी नामक राजा के साथ उसका विवाह हुवा था। दण्डकी राजा का एक ब्राह्मण पुरोहित था। इसका नाम पालक था। यह मिथ्यादृष्टि था।

एक समय की बात है कि वे बीसवें तीर्थङ्कर श्री मुनिसुव्रतस्वामी श्रावस्ती नगरी में पधारे। उनकी देशना को सुनकर स्कन्दककुमार ने श्रावकधर्म अंगीकार किया। किसी समय पालक पुरोहित श्रावस्ती नगरी में आया। राजसभा में बैठकर उसने जैनसिद्धान्त को खण्डन करने वाली बात प्रारंभ की। जब वह बोल चुका तब उसकी बात को

દૃષ્ટાંત—શ્રાવસ્તી નગરીમા રીપુદમન નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ધારિણી નામની એક રાણી હતી ધારિણીદેવીથી રાજાને એક કુમારનો જન્મ થયો, જેનુ નામ સ્કદક હતું, સ્કદકને એક બહેન પણ હતી. તેનુ નામ પુરદરયશા હતું કુભકારકટક નામના નગરના દડકી નામના રાજાની સાથે તેનો વિવાહ કરવામા આવેલ હતો દડકી રાજાને એક બ્રાહ્મણ પુરોહિત હતો તેનુ નામ પાલક હતું તે મિથ્યાદૃષ્ટી હતો

આ એક સમયની વાત છે કે જ્યારે વીસમા તીર્થંકર શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી શ્રાવસ્તી નગરીમા પધાર્યા તેમની દેશના સાભળીને સ્કદકકુમારે શ્રાવકધર્મ અગિકાર કર્યો કેટલેક વખતે પાલકપુરોહિત શ્રાવસ્તી નગરીમા આવ્યા. રાજસભામા બેસીને જૈન સિદ્ધાતનુ ખડન કરવાવાળી વાતની શરૂઆત કરી જ્યારે તેણે વાત પુરી કરી ત્યારે તે વાત સાભળીને ત્યા બેઠેલા

श्रावकव्रतधारी स्कन्दककुमारं आर्हतसिद्धान्तं समर्थयन् तं निरुत्तरं कृतवान्। येन कारणेन पालकपुरोहितस्य स्कन्दककुमारं प्रति महान् विद्वेषो जातः।

एकदाऽसौ स्कन्दककुमारः पञ्चभिः शतैः कुमारैः सह भगवतो मुनिसुव्रतस्वामिनः समीपे देशनां श्रुत्वा दीक्षां गृहीतवान्। भगवता ये पञ्चशतकुमारकास्तस्य शिष्यत्वेन निश्रिताः कृताः। ततोऽसौ स्कन्दकाचार्योऽन्यदा भगवन्तं पृष्टवान्-भगवन्! कुम्भकारकटकपुराभिमुखं विहर्तुमिच्छामि, भगवानाह—वरं तत्र गम्यताम्, किन्तु तत्रोपसर्गो मारणान्तिकः। पुनस्तेनोक्तम्—भगवन्! वयमाराधकाः, किं वा विराधकाः?। भगवता कथितम्-त्वं त्वां विना सर्व आराधकाः सन्ति।

सुनकर वहाँ पर बैठे हुए श्रावकव्रतधारी स्कन्दककुमार ने जैन-सिद्धान्त का समर्थन करते हुए उसको निरुत्तर कर दिया, इससे पालक स्कन्दककुमार का महान् विद्वेषी बन गया।

कुछ काल के बाद स्कन्दककुमार ने पांचसौ कुमारों के साथ भगवान मुनिसुव्रतस्वामी के समीप धार्मिकदेशना सुनकर दीक्षा ली। उन पांचसौ कुमारोंको भगवानने उनकी नेश्राय(अधीनता) में कर दिया। अब वे स्कन्दक मुनि स्कन्दकाचार्य हो गये। स्कन्दकाचार्य ने एक दिन भगवान से पूछा कि भगवन्! मैं यहाँ से कुम्भकारकटक पुर की तरफ विहार करना चाहता हूं यदि आपकी आज्ञा हो तो। भगवान ने कहा जैसा तुम्हें सुख हो वैसा करो परन्तु तुम को वहाँ मरणान्तिक उपसर्ग का सामना करना पडेगा। फिर इस बात को सुनकर स्कन्दक ने प्रभु से पूछा कि प्रभो! हम सब आराधक हैं या विराधक? भगवान ने कहा तुम्हारे सिवाय सब ही आराधक हैं। भगवान के मुख से इस

શ્રાવકવ્રતધારી સ્કંદકકુમારે જૈનસિદ્ધાંતને સમર્થન કરતાં તેને નિરુત્તર બનાવી દીધો. આથી પાલક સ્કંદકકુમારનો મહાન વિરોધી બની ગયો.

કેટલાક સમય પછી સ્કંદકકુમારે પાંચસો કુમારોની સાથે ભગવાન મુનિસુવ્રતસ્વામી પાસેથી ધાર્મિક દેશના સાંભળીને દીક્ષા અંગીકાર કરી, એ પાંચસો કુમારોને ભગવાને સ્કંદકકુમારની દેખરેખ નીચે રાખ્યા, આથી તે સ્કંદકમુનિ સ્કંદકાચાર્ય બની ગયા, સ્કંદકાચાર્યે એક દિવસ ભગવાનને પૂછ્યું કે હે ભગવત! હું અહિંથી આપની આજ્ઞા હોય તો કુંભકારકટકપુર તરફ વિહાર કરવાની ઇચ્છા રાખું છું. ભગવાને કહ્યું, જે રીતે તમને સુખ થાય એ રીતે કરો. પરંતુ તમારે ત્યાં મરણાંતિક ઉપસર્ગનો સામનો કરવો પડશે. તે વાત સાંભળીને સ્કંદકે પ્રભુને પૂછ્યું, કે હે પ્રભો! અમે બધા આરાધક છીએ કે વિરાધક? ભગવાને કહ્યું, કે તમારા સીવાય બધા આરાધક છે ભગવાનના

एवं भगवता कथितोऽपि स्कन्दकाचार्यो भाविवशात् पञ्चशतशिष्यपरिवारसहितः कुम्भकारकटकपुरं प्रति विहारं कृतवान्। पालकब्राह्मणेन तद् विहारवार्ता श्रुता—"अत्रागच्छति स्कन्दकाचार्यः" इति। ततोऽसौ पूर्ववैरमनुस्मृत्य तन्निर्यातनार्थं यत्रोद्याने स्कन्दकाचार्य आगन्तुकस्तत्परितो विविधशस्त्रास्त्राणि प्रच्छन्नरीत्या भूमौ निखन्य राज्ञः समीपमागत्य ब्रूते—स्वामिन्! स्कन्दकाचार्यः पञ्चशतशिष्यपरिवारैः सह साधुवेषेण इह समायाति, स भवदीयराज्यं हर्तुमिच्छति, यतोऽसौ भवदीयोद्यानस्य चतुर्दिक्षु रात्रौ प्रच्छन्नो भूत्वाऽस्त्रशस्त्राणि भूम्यन्तर्निहितानि, तद्वृत्तं कथंचिन्मया ज्ञातम्, तत्र गत्वा पश्यन्तु भवन्तः। पुरोहितवचनं श्रुत्वा राज्ञा तत्र गत्वा

भविष्यत् को सुनकर भी स्कन्दकाचार्य ने भाविवशात् पांचसौ शिष्यों के साथ कुम्भकारकटकपुर की ओर विहार कर दिया। पालक पुरोहितने उनके विहार की वार्ता सुनी तो उसको ज्ञात हो गया कि स्कन्दकाचार्य विहार कर यहां आरहे हैं। उसने उनके साथ अपना पूर्व वैर याद कर "बदला लेने का अवसर आगया है" इस अभिप्राय से उसने जिस उद्यान में स्कन्दकाचार्य आकर उतरे थे उस में जमीन खुदवाकर नीचे विविध शस्त्र एवं अस्त्र गुप्तरीति से गढ़वा दिये। पश्चात् राजा के पास आकर फिर वह कहने लगा कि हे स्वामिन्! यहां पांच सौ शिष्यों के परिवार से स्कन्दकाचार्य साधु के वेश में आये हुए हैं। वे आप के राज्य को हरण करना चाहते हैं। इस लिये उन्हों ने गुप्तरीति से उद्यान में चारों ओर अस्त्र शस्त्र भूमि में गढ़वा दिये हैं। यह बात रात्रि में मैने छुपकर देखी है। आप को जो विश्वास न हो तो

મોઢાથી આ ભવિષ્યવાણી સાભળીને પણ સ્કદકાચાર્યે ભાવિવશાત્ ૫૦૦ શિષ્યોની સાથે કુંભકારકટકપુરની તરફ વિહાર કરી દીધો. પાલકપુરોહિતે તેમના વિહારની વાત સાભળીને જાણ્યુ સ્કદકાચાર્ય વિહાર કરતા કરતા આ તરફ આવી રહ્યા છે તેણે પોતાનુ અગાઉનુ તેમની સાથેનુ વેર યાદ કરીને "બદલો લેવાનો અવસર આવી ચુકયો છે" આવા અભિપ્રાયથી જે બગીચામા સ્કદકાચાર્ય આવીને ઉતર્યા હતા તેની અદરની જમીન ખોદાવીને તેની નીચે જુદી જુદી જાતના શસ્ત્ર અસ્ત્ર દાટી દીધા પછી રાજાની પાસે આવીને તે કહેવા લાગ્યો કે, પાચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે સ્કદકાચાર્ય સાધુના વેશમા અહિં આવ્યા છે. તે આપનુ રાજ્ય લઇ લેવા ઇચ્છે છે કેમકે, તેમણે ગુપ્ત રીતે બગીચામા ચારે બાજુ શસ્ત્ર અસ્ત્ર દટાવી રાખ્યાં છે આ વાત મે રાત્રિના વખતે છુપી રીતે જોઈ લીધી છે આપને જો વિશ્વાસ ન હોય તો આપ ખુદ

भूम्यन्तर्गतानि तानि शस्त्रास्त्राणि विलोकितानि। ततोऽसौ नृपः कोपावेशेन पुरोहितमब्रवीत्-रे पालक! सर्वानेतान् साधून् तवाधीनान् करोमि, यथेच्छसि तथा कुरु। एवमुक्तोऽसौ दुष्टभावसमन्वितः पुरोहितः सर्वान् मुनीन् परितः समाक्रम्य एकैकं मुनिं तिलादिपीडनयन्त्रे संस्थाप्य पीडयितुं प्रवृत्तः। ते स्वात्मकल्याणार्थिनो मुनयस्तं वधपरीषहं सम्यक् परिषह्यान्तसमये केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं गताः। एवं ४९८ चतुःशताष्टनवतिसंख्यका मुनयः पीडनयन्त्रे पीडितास्तथापि स्कन्दकाचार्येण समभावं समालम्ब्य तत्र स्थितम्। तदा स्वस्मादन्य एक एव मुनिरवशिष्टः, तमपि पीडनयन्त्रे स्थापयितुमुद्यतस्तदा स्कन्दकाचार्येणोक्तम्—

स्वयं चलकर देख सकते हैं। पुरोहित की बात सुनकर राजा उद्यान में आया और वहां उसने भूमि के भीतर गडे हुए अनेक अस्त्र शस्त्र देखे। इस स्थिति से राजा को बड़ा ही कोप चढ़ा और उसने कोप के ही आवेश में तन्मय होकर पुरोहित से कहा, पालक! इन सब साधुओं को मैं तुम्हारे आधीन करता हूं। तुम जैसा भी समझो इनके साथ वैसा करो। राजा ने जब ऐसा कहा तब पुरोहित के आनंद का पार न रहा। उसने शीघ्र ही चारों ओर से सब मुनियों को घिरवा दिया और एक एक मुनि को कोल्हू (घाणी) में पीलने लगा। चारसोअठानवे(४९८) मुनियोंने समभाव से वधपरीषहको सहन करके अंत समयमें केवलज्ञान प्राप्तकर मुक्ति को प्राप्त किया। स्कन्दकाचार्य और एक बालमुनि पीलनेके लिये अवशिष्ट रहे। जब पालक ने उस मुनि को पीलने के लिये कोल्हू में रखने को उद्यत हुआ तो इतने में स्कन्दकाचार्य ने उनसे कहा कि

જઈને જોઈ શકો છો. પુરોહિતની વાત સાંભળીને રાજા બગીચામાં ગયા અને ત્યાં જમીનની અંદર દાટેલાં અનેક શસ્ત્ર અસ્ત્ર જોયાં. આથી રાજાને ખૂબ ક્રોધ આવ્યો અને ક્રોધના આવેશમાં આવીને તેણે પુરોહિતને કહ્યું પાલક! આ બધા સાધુઓને હું તમારે સ્વાધીન કરૂં છું તમોને ઠીક લાગે તેમ તેનો ફેંસલો તમે કરો. રાજાએ જ્યારે આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે પુરોહિતના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તેણે ચારે તરફથી તે મુનિઓને ઘેરી લઈ પકડીને એક પછી એક મુનિને ઘાણીમાં પીલવાનું શરૂ કર્યું ૪૯૮ મુનિઓએ સમભાવથી વધપરીષહને સહન કરીને અંત સમયે કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિને પામ્યા. સ્કંદકાચાર્ય અને એક મુનિ પીલવા માટે બાકી રહ્યા. જ્યારે પાલકે તે મુનિને પીલવા માટે ઘાણીમાં નાખવા પ્રવૃત્ત થયા ત્યારે સ્કંદકાચાર્યે તેને કહ્યું કે, આ તો કોમળ

अयमस्ति कोमलकायो बालकः, तस्मादयं त्वया न हन्तव्यः मम समक्षे पीडनयन्त्रेऽस्य स्थापने पीडा मम जायते, मुञ्चैनम्। स्कन्दकाचार्यवचनं श्रुत्वाऽसौ राजपुरोहितः पालकब्राह्मणो वदति–राजसभायां त्वया पराजितोऽहम्, अतो यावदधिकादप्यधिकं दुःखं तव स्यात् तदेव कार्यं मम कर्तव्यम्। इत्युक्त्वाऽसौ तं बालमनगारं स्कन्दकाचार्यस्य समक्षमेव पीडनयन्त्रे संस्थाप्य तत्पीडनं कृतवान्। स बालोऽप्यनगारस्तत्र वधपरीषहं सम्यक् परिषह्य केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं गतः।

तदा स्कन्दकाचार्यो रोषावेशेन निदानं कृतवान्–"यदि मम तपःसंयमस्य फलं भवेत्, तदा एतेषां सर्वेषां दुःखदायको भवेयम्" इति। अथाऽसौ स्कन्दका-

---

यह इस समय कोमलकाय बालक है अतः तुम इसे छोड दो। इसे कोल्हू मे रखते हुए देखकर मुझे पीड़ा होती है, अतः यह मारने योग्य नहीं है। स्कन्दकाचार्य के इस प्रकार वचन सुनकर पालक उनसे कहने लगा–सुनो–तुमने मुझे पहिले राजसभा में परास्त किया था, अत उसके उपलक्ष में अधिक से अधिक जो कष्ट हो सकता है वह मै तुमको दूं ऐसा ही मेरा निर्णय है। इस में जरा भी इधर उधर नहीं करना चाहता हू। इस प्रकार कह कर उसने उस बालक मुनि को भी स्कन्दकाचार्य के सामने ही कोल्हू में रखकर पील दिया। उस बालक अनगार ने भी खुशी खुशी से वधपरीषह सहन करके अंत में केवलज्ञान प्राप्त कर मुक्ति को प्राप्त कर लिया। उस समय स्कन्दकाचार्य ने रोश के आवेश में आकर यह निदान किया कि "यदि मेरे तप एवं संयम का फल होता हो तो मैं इन सब को दु ख देने वाला होऊँ।"

કાય બાળક છે, માટે એને છોડી દો એને ઘાણીમા રાખેલ જોઈ ને મને પીડા થાય છે માટે તે મારવાને યોગ્ય નથી સ્કદકાચાર્યનુ આ પ્રમાણેનુ વચન સાભળીને પાલક પુરોહિત કહેવા લાગ્યો કે, સાભળો! તમે મને અગાઉ રાજ સભામા પરાજીત કરેલ હતો જેથી તેના ઉપલક્ષમા હુ અધિકમા અધિક કષ્ટ જે હોય તે હુ તમને આપીશ એવો મારો નિર્ણય છે તેમાં જરા પણ હું ફેરફાર કરવા ઈચ્છતો નથી આ પ્રમાણે કહીને તેણે તે બાળક મુનિને સ્કદકાચાર્યની સામે જ ઘાણીમા નાખીને પીલી નાખ્યો. આ બાળ અનગાર પણ ખુશીથી વધપરીષહ સહન કરીને અતમા કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિ પામ્યા આ સમયે સ્કદકાચાર્યે રોષના આવેશમા આવીને આ પ્રમાણે નિદાન કર્યું કે, જો મારા તપ અને સયમનુ ફળ થતુ હોય તો હુ આ બધાને દુ ખ દેવાવાળો બનુ. પાલકે છેવટે સ્કદકાચાર્યને પણ ઘાણીમા પીલીને

पार्श्वे तत्र यन्त्रे निपीड्य हतवान्। स स्कन्दकाचार्यो मृत्वाऽग्निकुमारदेवत्वेन समुत्पन्नो मृत्वाऽवधिज्ञानेन स्वपूर्वभववृत्तं ज्ञात्वा कोपावेशेन नृपपुरोहितामात्यादि सहितं कुम्भकारकटकपुरं सदेशं भस्मसात् कृतवान्। दण्डकिनृपस्य स देशो दण्डकारण्यनाम्ना पश्चात् प्रसिद्धो जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिर्वधपरीषहः सोढव्य एव, न तु स्कन्दकाचार्यवत् कोपाविष्टैर्भवितव्यम् ॥ २७ ॥

अथ याचनापरीषहमयं प्राह—

मूलम्—दुक्करं खलु भो! निच्चं, अणगारस्स भिक्खुणो।
सव्वं से जाइयं होइ, नत्थि किंचि अजाइयं ॥२८॥

छाया—दुष्करं खलु भो! नित्यम्, अनगारस्य भिक्षोः।
सर्वं तस्य याचितं भवति, नास्ति किंचिद् अयाचितम् ॥ २८ ॥

टीका—'दुक्करं' इत्यादि।

खलु=निश्चयेन भो! इति सम्बोधनम्, हे जम्बूः! अनगारस्य=गृहरहितस्य

पालक ने अन्त में स्कन्दकाचार्य को भी कोल्हू में पील कर नष्ट कर दिया। स्कन्दकाचार्य मर कर निदान के प्रभाव से अग्निकुमार जाति के देव हुए। देवपर्याय में अवधिज्ञान द्वारा अपने पूर्वभव का वृत्तान्त जानकर उस देवने क्रोध के आवेश में आकरके नृप पुरोहित एवं अमात्य आदि सहित समस्त कुंभकारकटकपुर को भस्मसात् कर दिया। दण्डकीनृप का वह देश दण्डकारण्य नाम से प्रसिद्ध हुआ। इस कथा से मुनियों को यही शिक्षा लेना चाहिये कि वे वधपरीषह को समभाव से सहन करे। जिस प्रकार उनमुनियों ने वधपरीषहको सहा उसी प्रकार अन्य मुनियोंको भी वधपरीषह सहन करना चाहिये। स्कन्दकाचार्य की तरह कोपाविष्ट नहीं होना चाहिये ॥ २७॥

તેનો નાશ કર્યો સ્કંદકાચાર્ય મરીને નિદાનના પ્રભાવથી અગ્નિકુમાર દેવ જાતીમાં ઉત્પન્ન થયા. દેવપર્યાયમાં પોતાના અવધીજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત જાણીને તે દેવ ક્રોધના આવેશમાં આવીને રાજા પુરોહિત અને અમાત્ય સહિત સમસ્ત કુંભકારકટકપુરને ભસ્મીભૂત બનાવી દીધું દંડકી રાજાનો તે દેશ પછીથી દંડકારણ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. આ કથાથી મુનિઓએ શિક્ષા ગ્રહણ કરવી જોઈએ કે વધપરીષહને સમભાવથી સહન કરે. એ પ્રકારે મુનિઓએ વધપરીષહને સહન કર્યો એ પ્રકારે સહન કરે સ્કંદકાચાર્યની માફક ક્રોધાયમાન થવું ન જોઈએ ॥૨૭॥

भिक्षोः=मुनेः नित्य=सर्वदा-यावज्जीवमित्यर्थः, दुष्करं=दुःखेन क्रियमाणं कठिनं भवति। किं दुष्करं भवति ? इत्याह—'सव्वं' इत्यादि, तत् सर्वम्=आहारोपकरणादिकं वस्तु तस्य याचितं=याचितमेव भवति, किंचिदपि दन्तशोधनादिकमपि अयाचितं नास्ति-न गृह्यते तस्मात् कष्टं मुनिजीवनमिति ॥ २८ ॥

उक्तार्थमेव सविशदं वर्णयति—

मूलम्—गोयरग्गपविट्ठस्स, पाणी नो सुप्पसारए।
सेओ अगारवासोत्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥२९॥

छाया—गोचराग्रप्रविष्टस्य, पाणिः नो सुप्रसार्यः।
श्रेयान् अगारवासः इति, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ २९ ॥

टीका—'गोयरग्ग०' इत्यादि।

गोचराग्रप्रविष्टस्य=गोचरः गोरिव चरणं गोचरः भिक्षाचर्या, यथा-ज्ञाताज्ञातविशेषमपहायैव गौः प्रवर्तते, तथा साधुरपि ज्ञाताज्ञातकुलेषु भिक्षार्थम्। तस्याग्रं =प्रधानं, यतोऽसौ एषणायुक्तो गृह्णाति, न तु गौरिव यथा कथंचित्, तस्मिन् गोचराग्रे प्रविष्टस्य, मुनेः पाणिः=हस्तः नो सुप्रसार्यः=नैव सुखेन प्रसारयितु

अब सूत्रकार चौदहवें याचनापरीषह को सहन करने का उपदेश करते हैं—'दुक्कर खलु'—इत्यादि।

अन्वयार्थ-(खलु) निश्चय से (भो-भोः) हे जंबू! (अणगारस्स भिक्खुणो-अनगारस्य भिक्षोः) गृहरहित भिक्षुको (सव्वं जाइयं होइ-सर्वं याचितं भवति) समस्त वस्तुएँ याचित ही होती हैं। (किंचि अजाइयं नत्थि-किंचिन् अयाचितं नास्ति) कोई भी वस्तु अयाचित नहीं होती है। इसलिये मुनिजीवन (दुक्कर-दुष्करम्) बड़ा ही दुष्कर हैं। विना दिये तो वह दन्तशोधनादिक भी तृण तक भी नहीं ले सकते हैं ॥ २८ ॥

હવે ચૌદમો યાચનાપરીષહ સહન કરવાનો ઉપદેશ સૂત્રકાર કહે છે—'दुक्कर खलु' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ-खलु નિશ્ચયથી भो-भोः હે જમ્બૂ ! अणगारस्स भिक्खुणो-अनगारस्य भिक्षो ગૃહ રહિત ભિક્ષુની सव्व जाइय होइ-सर्व्वं याचितं भवति સમસ્ત વસ્તુઓ યાચિત જ હોય છે. किंचि अजाइयं नत्थि-किंचित् अयाचितं नास्ति કોઈ પણ વસ્તુ અયાચિત નથી, માટે મુનિજીવન दु र-दुष्करम् ઘણું જ દુષ્કર છે કોઈના આપ્યા વગર તે દાંતને સાફ કરવા માટે તણખલું પણ લઈ શકતા નથી ॥ ૨૮ ॥

युक्तः, नहि मुनिः कस्यापि गृहस्थस्य सम्बन्धीति भावः। इति=अतो हेतोः, अगारवासः=गार्हस्थ्यम् श्रेयान्=श्रेष्ठः, इति=एतत्, भिक्षुः=मुनिर्न चिन्तयेत्, किन्तु गृहवासो हि बहुसावद्ययुक्तस्तथा ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मबन्धस्य कारणम्, स कथमपि श्रेयस्करो न भवतीति विचारयेत्।

फिर सूत्रकार पूर्वोक्त अर्थको ही विशद करते हैं—'गोयरग्ग०'—इत्यादि।

अन्वयार्थ—(गोयरग्गपविट्ठस्स—गोचराग्रप्रविष्टस्य) ज्ञात अज्ञातकुलों में गोचरी के लिये प्रविष्ट हुए साधु का (पाणी—पाणिः) हाथ (नो सुप्प सारए—नो सुप्रसार्यः) सुप्रसार्य नहीं है, क्यों कि मुनि किसी गृहस्थ का संबंधी नहीं है, इसलिये (अगारवासो सेओ—अगारवासः श्रेयान्) इसकी अपेक्षा गृहस्थ जीवन श्रेष्ठ है, ऐसा (भिक्खू न चिंतए—भिक्षु न चिन्तयेत्) भिक्षुको नहीं विचारना चाहिये, क्यों कि गृहवास बहुसावद्ययुक्त तथा ज्ञानावरणीय आदि अष्टविध कर्मों के बंध का कारण है अतः वह किसी प्रकार श्रेयस्कर नहीं माना जा सकता है।

भावार्थ—गोचरी के लिये ज्ञात अज्ञात कुलों में गये हुए साधु को ऐसा नहीं विचार करना चाहिये कि यहां मैं किसके सामने हाथ फैलाऊँ—कोई मेरा संबंधी तो है नहीं। संबंधी से मांगने में कोई शर्म की बात नहीं है। इससे तो अच्छा गृहवास ही है कि जिसमें हर एक से हर एक चीज मांगने में कोई संकोच नहीं होता है। साधु का ऐसा

સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત અર્થને જ ફરી સમજાવે છે—'ગોયરગ્ગ' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—ગોયરગ્ગપવિટ્ઠસ્સ—ગોચરાગ્રપ્રવિષ્ટસ્ય જાણેલા અગર અજાણ્યા કુળોમાં ગોચરી માટે જનારા સાધુનો પાણી—પાણિઃ હાથ નો સુપ્પસારએ—નો સુપ્ર સાર્યઃ સુપ્રસાર્ય નથી. કેમકે મુનિ કોઈ ગૃહસ્થના સંબંધી નથી તેથી અગારવાસો સેઓ—અગારવાસઃ શ્રેયાન્ તે અપેક્ષાએ ગૃહસ્થ જીવન શ્રેષ્ઠ છે એવો ભાવ ભિક્ખૂ ન ચિંતએ—ભિક્ષુઃ ન ચિન્તયેત્ ભિક્ષુએ લાવવો ન જોઈએ કેમકે ગૃહવાસ બહુ સાવદ્ય યુક્ત તથા જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોના બંધનું કારણ છે. આથી તે કોઈ પ્રકારે શ્રેયસ્કર માનવામાં આવેલ નથી.

ભાવાર્થ—ગોચરી માટે જાણીતા કે અજાણ્યા કુળમાં જતા સાધુએ એવો વિચાર ન કરવો જોઈએ કે હું ત્યાં કોની સામે હાથ લાંબો કરૂં ? કોઈ મારો સંબંધી તો નથી સંબંધી પાસે માગવામાં કોઈ શરમની વાત નથી. આથી તો ગૃહસ્થાશ્રમ સારો કે જેમાં એક બીજાથી ચીજ માગવામાં સંકોચ થતો નથી.

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

दशमतीर्थंकरश्रीशीतलनाथस्वामिशासने तद्वंशीयो वज्रप्रियनामा भूपतिर्बभूव। स दीक्षां गृहीत्वा मासमासक्षपणस्य पारणं करोति स्म। स प्रथममासक्षपणपारणे भिक्षाचर्यायां प्रविष्टश्चिन्तयति—कथमद्य याचयामि, वज्रप्रियनामधारकोऽहमिक्ष्वाकुवंशोद्भवेष्वपि अग्रसरस्तथा जातिकुलसंपन्नोऽस्मि, पुनरुच्चनीचमध्यमकुलेषु हस्तप्रसारणं ममासिधारावत् कठिनम्। यस्य चरणे राज्ञां मुकुटकोटयः परिलसन्ति स्म, यस्याज्ञां मन्दारकुसुममालामिव जनाः सादरं धारयन्ति स्म,

---

विचार इसलिये प्रशस्य नहीं है कि गृहस्थाश्रम बहुसावद्य कर्मों से युक्त होता है तथा उससे ज्ञानावरणीयादिक अष्टविध कर्मों का बंध होता है।

दृष्टान्त—दशवें तीर्थंकर श्रीशीतलनाथस्वामी के शासनकाल में इनका ही वंशज एक वज्रप्रिय नामका राजा था। उसने धार्मिक उपदेश श्रवणकर दीक्षा धारण कर ली थी। मुनि बनकर उन्होंने खूब तपश्चर्या की। मास२ खमण की तपस्या करने लगे। एक समय की बात है कि जब उनके प्रथम मासक्षपण का पारणा था तो स्वयं भिक्षाचर्या के लिये गये। उस समय उन्होंने विचार किया कि मैं आज कैसे याचना करूँगा? मेरा वंश तो ऐसा नहीं है कि जिसमें किसीने याचना की हो। मैं तो इक्ष्वाकुवंशजों में अग्रेसर हूं। मैं जातिकुलसंपन्न हू। उच्च नीच एवं मध्यम कुलों में हाथ फैलाना मेरे लिये तो असिधारा के समान कठिन प्रतीत होता है। जिन मेरे चरणों में राजाओं के मुकुट नमते रहे थे,

---

સાધુનો આવો વિચાર એટલા માટે ઠીક નથી કે, ગૃહસ્થાશ્રમ ઘણા સાવદ્ય કર્મોથી ભરેલ છે. તથા એનાથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોનો બંધ થાય છે

દૃષ્ટાંત—દસમા તીર્થંકર શ્રી શીતળનાથ સ્વામીના શાસન કાળમા તેમના જ વંશનો એક વજ્રપ્રિય નામનો રાજા હતો તેણે ધાર્મિક ઉપદેશ સાંભળીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી મુનિ બનીને તેણે ખૂબ તપશ્ચર્યા કરી માસ માસ ખમણની તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા એક સમયની વાત છે, જ્યારે તેમનુ પહેલા માસ ખમણનું પારણુ હતુ એટલે તે અંગે પોતે ભિક્ષાચર્યા માટે ગયા તે સમયે તેમણે વિચાર કર્યો કે, હુ આજ કોની પાસે યાચના કરીશ? મારો વંશ તો એવો નથી કે જે યાચના કરે હુ તો ઈક્ષ્વાકુવંશનો અગ્રેસર છુ જાતિકુળ સંપન્ન છુ ઉચ્ચ નીચ મધ્યમ કુળોમા હાથ ફેલાવવો એ મારા માટે તરવારની ધાર સમાન કઠીન છે મારા ચરણોમા જે રાજાઓના મુગટ નમતા હતા જેની

यस्य दर्शनेन च स्वजन्म सफलं मन्यन्ते स्म, येन मया राज्ञां पुरतः कदापि हस्तो न प्रसारितः, सोऽहमिदानीं तेषां कुले तथा हीनदीनकुलेषु च कथं करं प्रसारयामि। यदि गृहवासमङ्गीकरोमि, तदा तु खलु मम वीरप्रतिज्ञैव नष्टा भवति। ज्ञानदर्शनचारित्रेभ्यश्च पतितो भवामि, तत्फलानन्तसंसारवृद्धिः स्यात्, तथापि नरकनिगोदेष्वनन्तदुःखसंभोगानन्तरमपि रत्नत्रयं दुर्लभं स्यात्। तत्र रत्नत्रये-दर्शनेन विना ज्ञानं नास्ति, ज्ञानेन विना चारित्रं न भवति, चारित्रेण विना मोक्षो न लभ्यः, तस्मात् याचनापरीषहः सर्वथा मया सोढव्यः, इति विचिन्त्य प्रासुकैषणीयभिक्षा

जिसकी माला कल्पवृक्ष के फूलोंकी माला के समान मनुष्य सादर मस्तक पर धारण किया करते थे, जिसके देखने से लोग अपने को सफल जन्मवाला मानते थे-आज वही मैं उन लोगों के घरों में जाकर कैसे मांगने के लिये हाथ फैलाऊंगा। मैंने आजतक तो किसी राजा के भी सामने हाथ नहीं फैलाया। फिर संयमके विषय में विचारने लगे कि-यदि इस संकोच से मैं गृहवास को स्वीकार कर लेता हूं तो मेरी सावद्यत्यागरूप वीरप्रतिज्ञा नष्ट होती है। ज्ञान दर्शन एवं चारित्र से भी पतित हो जाता हूं। इसका फल यह होगा कि मेरा अनन्त संसार बढ़ेगा। अनन्तसंसारी होने पर नरक निगोद के अनंतदुःखों को भोगने के बाद भी ज्ञान, दर्शन, चारित्ररूप रत्नत्रय की प्राप्ति मुझे दुर्लभ ही रहेगा, क्यों कि दर्शन के बिना ज्ञान नहीं और ज्ञान के बिना चारित्र नहीं, तथा चारित्र के अभाव में मुक्ति की प्राप्ति नहीं होती है। इसलिये याचनापरीषह मुझे सर्वथा सहन करना ही चाहिये। इस प्रकार विचार

આજ્ઞા કલ્પવૃક્ષોના ફુલોની માળા સમાન મનુષ્યો આદર સાથે માથા ઉપર ધારણ કરતા હતા, જેને જોઈને લોકો પોતાને સફળ જન્મવાળા માનતા હતા. આજ તેજ હું એ લોકોના ઘરોમાં જઈ ભીક્ષા માગવા માટે કેવી રીતે હાથ લાંબો કરૂં ? મેં આજ સુધી કોઈ રાજા સામે પણ હાથ લાંબો કર્યો નથી. પછી સંયમના વિષયમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે-જો આ સંકોચથી હું ગૃહવાસને સ્વીકારી લઉં તો મારી સાવદ્ય ત્યાગરૂપ વીરપ્રતિજ્ઞા નાશ પામે છે તેનું ફળ એ આવશે કે મારો અનંત સંસાર વધશે. અનંત સંસારી બનવાથી નરક નિગોદનાં અનંત દુઃખોને ભોગવ્યા પછી પણ જ્ઞાન,દર્શન ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ મને દુર્લભજ રહેશે. કેમકે દર્શન વીના જ્ઞાન નહીં, અને જ્ઞાન વગર ચારિત્ર નહીં અને ચારિત્રના અભાવમાં મુક્તિની પ્રાપ્તિ નહીં માટે યાચનાપરીષહ મારે સર્વથા સહન કરવો જ જોઈએ. આ પ્રકારનો વિચાર

मुपादाय संयमयात्रां निर्वहन् कालमासे काल कृत्वा स्वकल्याणं साधितवान्। एवमन्यैरपि मुनिभिर्याचनापरीषहः सोढव्यः ॥ २९ ॥

याचनायां प्रवृत्तस्य मुनेः कदाचिल्लाभान्तरायोदयात् भिक्षाया अलाभः स्यात्, इत्यलाभपरीषहजयं माह—

मूलम्—परेसुं घासमेसेज्जा, भोयणे परिनिट्ठिए ।
लद्धे पिंडे अलद्धे वा, नाणुतप्पेज्जे पंडिए ॥३०॥

छाया—परेषु ग्रासम् एषयेत्, भोजने परिनिष्ठिते।
लब्धे पिण्डे अलब्धे वा, नानुतप्येत पण्डितः ॥ ३० ॥

टीका—'परेसु' इत्यादि ।

पण्डितः=भिक्षुधर्ममर्मज्ञः संयतः, भोजने=ओदनादौ, परिनिष्ठिते=निष्पन्ने सत्येव परेषु=गृहस्थेषु ग्रास=पिण्डम् एषयेत्=गवेषयेत्। ततश्च पिण्डे=आहारेऽ-

---

कर उसने प्रासुक एषणीय आहार की याचना की। याचना में प्राप्त आहार को लेकर अपनी संयमयात्राका निर्विघ्न रीतिसे निर्वाह करते२ अन्तमें वे आयुके समाप्त होनेपर कालधर्मको प्राप्तकर आत्माका कल्याण किया॥२९॥

याचना में प्रवृत्त मुनि को कदाचित् लाभान्तराय के उदय से भिक्षा का लाभ न हो सके तो उसे पन्द्रहवें अलाभपरीषह को जीतना चाहीये अब यह बात सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—'परेसु' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(पंडिए-पंडित) भिक्षुधर्म के मर्म का ज्ञाता सयमी साधु (भोयणे-भोजने) ओदनादिक भोजन (परिनिट्ठिए-परिनिष्ठिते) निष्पन्न होने पर ही (परेसु-परेषु) गृहस्थों के घर विषे (घासं-ग्रासम्) पिण्डकी (एसेज्जा-एषयेत्) गवेषणा करे (पिंडे लद्धे अलद्धे वा-

---

કરીને તેમણુ પ્રાસુક એષણીય આહારની યાચના કરી અને યાચનાથી પ્રાપ્ત થયેલા આહારને લઈને પોતાની સંયમયાત્રાનુ નિર્વિઘ્ને નિર્વાહ કરતા કરતા અંતમા તેઓએ આયુની સમાપ્તિ થતા, કાળધર્મ પામી આત્માનુ કલ્યાણ કર્યું. ॥૨૯॥

યાચનામા પ્રવૃત્ત મુનિને કદાચીત લાભાન્તરના ઉદયથી ભિક્ષાનો લાભ મળી શકતો ન હોય તો તેથી હવે પંદરમા અલાભપરીષહને જીતવો જોઈએ એ વાત હવે સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે—'परेसु' ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—पडिए-पंडित ભિક્ષુધર્મના મર્મના જ્ઞાતા સયમી સાધુ भोयणे-भोजने ઓદનાદિક ભોજન परिनिट्ठिए-परिनिष्ठिते નિષ્પન્ન હોવાથી જ परेसु-परेषु ગૃહસ્થોના ઘેર જઈ घास-ग्रास પિન્ડની एसेज्जा-एषयेत् ગવેષણા કરે पिण्डे लद्धे

पिण्डे लब्धे वा लब्धे सति, अलब्धे वा नानुतप्येत=' भाग्यहीनोऽस्मि, भिक्षाऽपि न लभ्यते' इत्यादिरूपं संतापं न कुर्यादित्यर्थः। 'परिनिट्ठिए' इति विशेषणेन भोजनकाल एव गच्छेदिति सूचितम्। 'घासं' इत्यनेन भ्रमरवृत्त्या ग्राह्यमिति बोधितम्॥ ३०॥

तर्हि किं कुर्यादित्याह—

मूलम्—अज्जेवाहं न लब्भामि, अवि लाभो सुए सिया।
जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जए॥३१॥

छाया—अद्यैवाहं न लभे, अपि लाभः श्वः स्यात्।
य एवं प्रतिसमीक्षते, अलाभस्तं न तर्जयेत्॥ ३१॥

पिण्डे लब्धे अलब्धे वा) उस समय यदि थोडा आहार मिले अथवा बिलकुल भी न मिले तो भी वह (णाणुतप्पेज्ज-नानुतप्येत) "मैं भाग्यहीन हूं मुझे भिक्षा भी नहीं मिली" इत्यादिरूप संताप न करे। "परिनिट्ठिए" इस विशेषणद्वारा सूत्रकार की साधु के लिये यह सूचना है कि वे गोचरी के लिये भोजनकाल में ही निकले। "घासं" इस पद से गृहस्थों के यहां से जो भी आहार ग्रहण किया जाय वह भ्रमरवृत्ति से किया जाय, यह सूचित किया है।

भावार्थ—साधु को गोचरी के लिये भोजनकाल में ही निकलना चाहिये, उस समय यदि भोजन अल्प मिले या बिलकुल भी न मिले तो इस विषय में किसी भी प्रकार का उसे मन में संताप नहीं करना चाहिये॥ ३०॥

અલબ્ધે વા–પિણ્ડે લબ્ધે અલબ્ધે વા એ સમયે તેને થોડું ભોજન મળે અથવા બીલકુલ ન મળે પણ તે णाणुतप्पेज्ज-नानुतप्येत હું ભાગ્યહીન છું અને ભિક્ષા ન મળી" એવી રીતે સંતાપ ન કરે परिनिट्ठिए એ વિશેષણદ્વારા સૂત્રકાર સાધુ માટે એવું સૂચન કરે છે કે તે ગોચરી માટે ભોજન સમયે જ નિકળે घास આ પદથી ગૃહસ્થોને ત્યાંથી જે કંઈ આહાર ગ્રહણ કરવામાં આવે તે ભ્રમરવૃત્તિથી સ્વીકાર કરવો જોઈએ. આ સૂચના આપવામાં આવે છે

ભાવાર્થ–સાધુએ ગોચરી માટે ભોજનકાળમાં જ નિકળવું જોઈએ તે સમયે જે થોડું મળે અગર ન મળે તો પણ આ વિષયમાં તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનો સંતાપ થવો ન જોઈએ ॥ ૩૦॥

टीका—' अज्जेवाहं ' इत्यादि ।

अहम्, अद्यैव=अस्मिन्नेव दिने न लभे=न प्राप्नोमि अपि=सम्भावयामि श्वः=आगामिदिने, इदमुपलक्षणम् तेन अन्यस्मिन् कस्मिंश्चिदागामिनि दिने इत्यर्थः, लाभः स्यात्=आहारादिप्राप्तिर्भविष्यति, एवम्=अनेनोक्तप्रकारेण, यः साधुः प्रतिसमीक्षते=चिन्तयति—अलाभे सत्यनुद्विग्नः सन् संयमयात्रां निर्वहतीत्यर्थः । तं मुनिम्—अलाभः=अलाभपरीषहः, न तर्जयेत्=कथमपि पराजयं कर्तुं न शक्नुया-

' अज्जेवाहं '-इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(अहं-अहम्) मुझे (अज्जेव न लब्भामि-अद्यैव न लभे) आज यदि आहार का लाभ नहीं हुआ है (अवि-अपि) तो (सुए-श्वः) आगामी दिन में उपलक्षण से और भी किसी अन्य दिवस में (लाभो सिया-लाभ स्यात्) उसका लाभ हो जायगा । (एव-एवम) इस प्रकारसे (जो-य) साधु (पडिसचिक्खे प्रतिसमीक्षते) विचार लेता है, (त-तम्) उसके लिये (अलाभो - अलाभ) अलाभपरीषह (न तज्जए-न तर्जयेत्) कभी भी संतापित नहीं कर सकता है । इसका तात्पर्य यह है-याचना करने पर भी यदि गृहस्थ-दाता की इच्छा होगी तो ही देगा, नहीं होगी तो नहीं देगा। यदि वह नहीं देता है तो इसमें साधु के लिये अपरितुष्ट होने की बात ही कौन सी है । जो साधु इस प्रकार की विचारधारा से युक्त होता है वह भिक्षा का लाभ न होने पर भी समचित्त बना रहता है, उसके मन में विकृति नहीं आती है। इसी से वह अलाभपरीषह का विजेता बन जाता है।

' अज्जेवाह ' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—अहं-अहम् મને अज्जेव न लब्भामि-अद्यैव न लभे આજ જો ભોજનને। લાભ થયો નથી अवि-अपि તો सुए-श्व આગામી દિવસમા ઉપલક્ષથી બીજા પણ કોઈ દિવસે लाभो सिया-लाभः स्यात् એનો લાભ મળશે एव-एवम् આ પ્રકારે जो-य સાધુ पडिसंचिक्खे-प्रतिसमीक्षते વિચારી લે છે तं-तम् તેને માટે अलाभो-अलाभ અલાભપરીષહ કદી પણ સ તાપ આપનાર અનતો નથી આનુ તાત્પર્ય એ છે કે, યાચના કરવા છતા પણ જો ગૃહસ્થ દાતાની ઈચ્છા હશે તો આપશે નહી હોય તો નહી આપે જો તે આપે નહિ તો સાધુ માટે તેમા અસંતોષ લાવવાની વાત જ કયા છે, જે સાધુ આ પ્રકારની વિચારધારાથી યુકત છે તે ભિક્ષાનો લાભ ન થવાથી પણ સમચિત્ત બની રહે છે તેના મનમા વિકૃતી આવતી નથી તેનાથી તે અલાભપરીષહનો વિજેતા બની રહે છે

विस्पर्धः। अयं भावः—याचिते सति गृहस्थः स्वेच्छया दद्यात् न वा दद्यात्, तत्र कोऽप्यसंतोषो न यच्छति सति। एवं भावनया लाभाभावेऽपि मुनिना सम चेतसैव भक्तिकतया ते नैव भवितव्यमित्यलाभपरीषहो विजितो भवतीति।

भावार्थ—अलाभपरीषह पर विजय पाने के लिये साधु की विचारधारा कैसी होनी चाहिये यह बात इस गाथा द्वारा सूत्रकार ने प्रदर्शित की है। वे कहते हैं कि साधु जब गोचरी के लिये किसी सद्‌गृहस्थ के यहां जाता है और आहारादिककी याचना करता है तो उसकी इच्छा की पूर्ति होना न होना यह साधु के हाथ की बात नहीं है। गृहस्थ की भावना होगी तो वह देगा-नहीं होगी तो नहीं देगा। साधु की कोई इस में जबर्दस्ती तो है नहीं, अतः ऐसी परिस्थिति में जब कि साधु को आहार का लाभ न हो तो उसका कर्तव्य है कि वह अपनी आत्मा को व्यर्थ में क्लेशित न करे, और न उस पर रुष्ट परिणति ही धारण करे। विचार यह करे कि-आज नहीं मिला तो कल मिल जायगा, कल भी न मिला तो परसों मिल जायगा, इसमें सोच फिकर करने की बात ही कौन सी है। दाता का भाव होगा तो देगा, नहीं होगा तो नहीं देगा। इस तरह जो साधु वर्तता रहता है वह वीर मुनि अलाभ परीषह को अवश्य जीत लेता है।

ભાવાર્થ—અલાભપરીષહ ઉપર વિજય મેળવવા માટે સાધુની વિચારધારા કેવી હોવી જોઈએ એ વાત આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકારે પ્રદર્શિત કરેલ છે તેઓ કહે છે કે સાધુ જ્યારે ગોચરી માટે કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર જાય અને આહારાદિકની યાચના કરે તો તેની ઇચ્છાની પૂર્તી થવી કે ન થવી તે સાધુના હાથની વાત નથી. ગૃહસ્થની ભાવના હોય તો આપે, નહીં હોય તો આપવાના નથી. સાધુની કોઈ જબરજસ્તી હોઈ શકે નહિ. આવી આવી પરિસ્થિતિમાં કોઈ સાધુને આહારનો લાભ ન થાય તો તેનું કર્તવ્ય છે કે તે પોતાના આત્માને નકામો કલુષિત ન કરે. અને ન તો તેના ઉપર ગુસ્સો કરે. વિચાર એ કરે કે આજ ન મળ્યું તો કાલે મળશે કાલે નહીં મળે તો પરમ દિવસ મળશે. આમાં ફિકર ચિંતા કરવાની હોય જ નહિ દાતાનો ભાવ હશે તો આપશે, નહીં હોય તો નહીં આપે. આ પ્રકારે જે સાધુ વર્તતા રહે છે તે વીર મુનિ અલાભપરીષહને અવશ્ય જીતી લે છે.

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

विन्ध्याचलप्रदेशे हुण्डनामके ग्रामे निर्धनः कृशशरीरः कुटुम्बबहुलः सौवीर नामा कृषीवल आसीत्। तत्र विन्ध्याचलवर्तिना गिरिसेननृपतिना पञ्चाशतसंख्यकानि हलानि वाहयितुं वारकेण पञ्चाशत्संख्यका हलवाहका नियोजिताः। तत्रैकदा सौवीरकृषीवलस्य वारकः समायातः। तस्मिन् दिने क्षेत्रे वृषभान्नीत्वा हलेषु योजयित्वा क्षेत्र कर्षितवान्। वृषभाः श्रान्ताः अतिस्थग्नाः क्षुत्पिपासाव्याकुला ग्रीष्मातपसंतप्ता हलमुक्तावस्थां प्रतीक्षमाणाः स्वाहारमभिलषन्ति, पश्यन्ति च पुनः

दृष्टान्त—विन्ध्याचल प्रदेश में एक हुण्ड नाम का ग्राम था। उस में एक निर्धन सौवीर नाम का किसान रहता था। कुटुम्ब बहुत होने की वजह से उसे सदा इसके लालन पालन की चिंता घेरे रहती थी इसलिये चिन्ता के मारे इसका शरीर कृश हो गया था। विंध्याचलवर्ती गिरिसेन राजाने बारी२ से पांचसौ हलों को जोतने के लिये पांचसौ हलवाहक-हाली-नियुक्त कर रखे थे। सौवीर कृषीवल (किसान) की भी एक दिन बारी आई। उस दिन उसने खेत में बैल ले जाकर और उन्हें हल में नियुक्त कर उस खेत को जोतना प्रारंभ कर दिया। खेत जोतते२ बैल थक गये वे बीच२ में खडे भी होने लगे। ग्रीष्मकाल के ताप से अतिशय संतप्त होकर वे क्षुत्पिपासा से अत्यंत व्याकुल हो गए और इस बात की प्रतीक्षा करने लगे कि कब हम हल से मुक्तहोवे और कब घास आदि खाकर अपनी क्षुधा को शांत करें। इसी अभिप्राय से वे वेचारे बार बार अपने हाली सौवीर के मुखकी ओर भी

દૃષ્ટાંત—વિંધ્યાચળ પ્રદેશમાં એક હુંડ નામનું ગામ હતું. તેમાં એક નિર્ધન સૌવીર નામનો ખેડુત રહેતો હતો. કુટુંબ મોટું હોવાના કારણે તેને સદા તેના પાલન પોષણની ચિંતા રહ્યા કરતી હતી. આ ચિંતાના બોજાના કારણે તેનું શરીર ઘસાઈ ગયું હતું. વિંધ્યાચળ પ્રદેશના ગિરિસેન રાજાએ વારા પાડીને પાંચસો હળો જોડવા માટે પાંચસો ખેડુતોને નિયુકત કરી રાખ્યા હતા. સૌવીર ખેડુતનો પણ એક વખત વારો આવ્યો. એ દિવસે તેણે ખેતરમાં બળદ લઈ જઈને હળ તૈયાર કરી ખેડવાનું શરૂ કર્યું. ખેતર ખેડતાં ખેડતાં બળદ થાકી ગયા અને વચમાં વચમાં ઉભા રહેવા લાગ્યા. ઉનાળાના સખ્ત તાપથી અતિશય સંતપ્ત થઈને ભૂખ તરસથી તે ઘણા વ્યાકુળ બની ગયા. અને એ વાતની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા કે, કયારે અમને હળથી મુકત કરવામાં આવે અને કયારે ઘાસ વગેરે ખાઈ ભૂખને શાંત કરીએ. આવા ભાવથી તે બીચારા વારંવાર પોતાના માલીક સૌવીરના મોઢા તરફ જોતા હતા. પરંતુ તેમની આ

पुनः सौवीरमुक्तम्। परंतु सौवीरस्तान् न मुञ्चति। तेन भक्तपानवेलायामेकश्चासो ऽधिकः कर्षितस्तेन वृषभाणां भक्तपानान्तरायो जातः, ततश्चान्तरायकर्म सौवीरेण बद्धम्। अथाऽसौ मृत्वा बहुकालं संसारे परिभ्रम्य, कदाचित् गोपालदारक भवे वने गाश्चारयन् कस्मिंश्चित्स्थले बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकं षट्कायपालक मुनिं दृष्टवान्। तत्र तद्देशनां निशम्य स सौवीरस्तस्मिन् गोपालदारकभवे प्रव्रजितः। तदनन्तरं मासमासे कालं कृत्वा सौधर्मकल्पे देवत्वेन समुत्पन्नः। ततश्च्युतोऽसौ द्वार

देखते रहते थे, परन्तु सौवीर ने उनकी इस परिस्थिति पर जरा भी ध्यान नहीं दिया और न उन्हें छोड़ा ही। प्रत्युत उनके खाने पीने के समय में उसने एक चास (हलरेखा) और अधिक जोता। इससे सौवीर को प्रबल अंतराय कर्म का बंध हुआ। कुछ काल के बाद मर कर उस पर्याय से पर्यायान्तरित हुआ। बहुत काल तक इसने संसार परिभ्रमण किया। संसारपरिभ्रमण करतेर किसी समय यह गवाल के घर में जन्मा। बड़ा होने पर गायों को चराता था। एक दिन जंगल में इसकी दृष्टि वृक्ष के नीचे बैठे हुए एक मुनिराज पर जो षट्काय के जीवोंकी यतना करने में तत्पर थे, तथा मुख पर जिनके दोरासहित मुखवस्त्रिका बंधी हुई थी उन पर पड़ी। उनके पास पहुंचकर इसने उनसे धर्मदेशना सुनी। उसका प्रभाव इसकी आत्मा पर इतना पड़ा कि यह उसी समय दीक्षित हो गया। साधुचर्या का ठीकर तरह निर्वाह करते हुए वह मृत्यु के अवसर में कालधर्म पाकर सौधर्म देव

પરિસ્થિતિ ઉપર સૌવીરે નતો જરા પણ ધ્યાન આપ્યું કે નતો તેમને છુટકારો આપ્યો. ઉલટા બધારામાં તેમનો ખાવા પીવાના સમયને વખતે એક ચાસ વધારે ખેડાવ્યો. આથી સૌવીરને પ્રબળ અંતરાય કર્મનો બંધ થયો. થોડા સમય પછી સૌવીર એ ભવ મરીને પર્યાયથી પર્યાયાન્તરિત થયો. ઘણા કાળ સુધી તેણે સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યું. સંસારપરિભ્રમણ કરતાં કરતાં કાળાંતરે તે એક ગોવાળને ત્યાં જન્મ્યો. મોટો થતાં તે ગાયોને ચરાવતો હતો. એક દિવસ જંગલમાં તેની દૃષ્ટી ઝાડની નીચે બેઠેલા એક મુનિરાજ ઉપર પડી, જે ષટ્કાયના જીવોની રક્ષા કરવામાં તત્પર હતા. તેમના મોઢા ઉપર દોરા સાથે એક મુખવસ્ત્રિકા બાંધેલી હતી. તેની પાસે પહોંચીને તેમની પાસેથી ધર્મ દેશના સાંભળી. એનો પ્રભાવ તેના આત્મા પર એવો પડ્યો કે તે એજ સમયે દીક્ષિત બની ગયો. સાધુચર્યાનો ઠીક ઠીક નિર્વાહ કરતાં કરતાં તે મરણના અવસરે કાળધર્મ પામ્યો અને તે સૌધર્મ દેવ

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

विन्ध्याचलप्रदेशे हुण्डनामके ग्रामे निर्धनः कृशशरीरः कुटुम्बबहुलः सौवीर नामा कृषीवल आसीत्। तत्र विन्ध्याचलवर्तिना गिरिसेननृपतिना पञ्चाशतसंख्यकानि हलानि वाहयितुं वारकेण पञ्चाशत्संख्यका हलवाहका नियोजिताः। तत्रैकदा सौवीरकृषीवलस्य वारकः समायातः। तस्मिन् दिने क्षेत्रे वृषभान्नीत्वा हलेषु योजयित्वा क्षेत्रं कर्षितवान्। वृषभाः श्रान्ताः अतिस्थग्नाः क्षुत्पिपासाव्याकुला ग्रीष्मातपसंतप्ता हलमुक्तावस्थां प्रतीक्षमाणाः स्वाहारमभिलषन्ति, पश्यन्ति च पुनः

दृष्टान्त—विन्ध्याचल प्रदेश में एक हुण्ड नाम का ग्राम था। उस में एक निर्धन सौवीर नाम का किसान रहता था। कुटुम्ब बहुत होने की वजह से उसे सदा इसके लालन पालन की चिंता घेरे रहती थी इसलिये चिन्ता के मारे इसका शरीर कृश हो गया था। विंध्याचल-वर्ती गिरिसेन राजाने वारी२ से पांचसौ हलों को जोतने के लिये पांचसौ हलवाहक-हाली-नियुक्त कर रखे थे। सौवीर कृषीवल (किसान) की भी एक दिन बारी आई। उस दिन उसने खेत में बैल ले जाकर और उन्हें हल में नियुक्त कर उस खेत को जोतना प्रारंभ कर दिया। खेत जोतते२ बैल थक गये वे बीच२ में खडे भी होने लगे। ग्रीष्मकाल के ताप से अतिशय संतप्त होकर वे क्षुत्पिपासा से अत्यंत व्याकुल हो गए और इस बात की प्रतीक्षा करने लगे कि कब हम हल से मुक्तहोवे और कब घास आदि खाकर अपनी क्षुधा को शांत करें। इसी अभि-प्राय से वे बेचारे बार बार अपने हाली सौवीर के मुखकी ओर भी

દૃષ્ટાંત—વિંધ્યાચળ પ્રદેશમાં એક હુંડ નામનું ગામ હતું. તેમાં એક નિર્ધન સૌવીર નામનો ખેડુત રહેતો હતો કુટુંબ મોટું હોવાના કારણે તેને સદા તેના પાલન પોષણની ચિંતા રહ્યા કરતી હતી. આ ચિંતાના બોજાના કારણે તેનું શરીર ઘસાઈ ગયું હતું વિંધ્યાચળ પ્રદેશના ગિરિસેન રાજાએ વારા પાડીને પાંચસો હળો જોડવા માટે પાંચસો ખેડુતોને નિયુકત કરી રાખ્યા હતા સૌવીર ખેડુતનો પણ એક વખત વારો આવ્યો એ દિવસે તેણે ખેતરમાં બળદ લઈ જઈને હળ તૈયાર કરી ખેડવાનું શરૂ કર્યું ખેતર ખેડતાં ખેડતાં બળદ થાકી ગયા અને વચમાં વચમાં ઉભા રહેવા લાગ્યા. ઉનાળાના સખ્ત તાપથી અતિશય સંતપ્ત થઈને ભૂખ તરસથી તે ઘણા વ્યાકુળ બની ગયા અને એ વાતની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા કે, કયારે અમને હળથી મુકત કરવામાં આવે અને કયારે ઘાસ વગેરે ખાઈ ભૂખને શાંત કરીએ. આવા ભાવથી તે બીચારા વારંવાર પોતાના માલીક સૌવીરના મોઢા તરફ જોતા હતા. પરંતુ તેમની આ

आसीः। तत्र भवे हलयोजितवृषभाणां भोजनपानान्तरायस्त्वया कृतः। तदन्तरायकर्मा ऽस्मिन् भवे इदानीमुदितम्, अतोऽयमलाभपरीषहस्त्वया सोढव्य" । तदनु ढंढणकुमारेण स्वपूर्वभववृत्तान्तं श्रुत्वा तदन्तरायकर्म क्षपयितुं गाढसंवेगेन सोत्साहमभिग्रहो गृहीतः—अद्यप्रभृति मया परलाभो न ग्राह्य इति । तदनन्तरमभिग्रहमुपादाय स प्रतिदिनं भिक्षार्थमटति, परंतु—लाभान्तरायोदयान्न किंचित् प्राप्नोति, तथापि नो खिन्नो भवति, नापि चान्यं निन्दति किन्तु, नित्यमदीनमानसः सन् स्वं कर्मैवाचिन्तयत्।

के एक किसान की पर्याय में था। उस समय तूने हल में जुते हुए बैलों के भोजन पान में अन्तराय डाला था। यह अंतराय कर्म इस भव में तुम्हारे इस समय में उदय में आया है इसलिये इस अलाभ परीषह को तुझे सहन करना चाहिये। भगवान् द्वारा इस प्रकार कहे गये अपने पूर्वभव के वृत्तान्त को सुनकर ढंढणकुमार मुनिने उस बद्ध अन्तराय को नष्ट करने के निमित्त बडे ही उत्साह के साथ गाढ वैराग्य से युक्त अन्तःकरण होकर ऐसा अभिग्रह ग्रहण किया कि "आज से लेकर मैं परलाभ को ग्रहण नहीं करूँगा" अर्थात् दूसरे के निमित्त से मिला हुआ आहार पानी नहीं ग्रहण करूँगा। इस प्रकार अभिग्रह ग्रहण कर वे प्रतिदिन भिक्षाचर्या को जाते परन्तु लाभान्तराय कर्म के उदय से उनको किंचित् भी आहार का लाभ नहीं होता, परन्तु फिर भी इस परिस्थिति में भी उनके चेहरे पर उद्विग्नता के चिह्न जरा भी दिखलाई नहीं पडते—वे उद्विग्नचित्त नहीं होते और न

ગામમાં કુષક ગામમાં સોવીર નામથી એક ખેડુતના પર્યાયમાં હતો. તે સમયે તે હળમાં જોડેલા બળદને ભોજન પાનમાં અંતરાય નાખ્યો હતો. તે અંતરાય કર્મ આ ભવમાં તમારા માટે આ સમયે ઉદયમાં આવેલ છે. માટે આ અલાભ પરીષહને તમારે સહન કરવો જોઈએ, ભગવાન તરફથી કહેવામાં આવેલ આ પ્રકારના પોતાના પૂર્વભવના વૃત્તાંતને જાણી ઢંઢણકુમાર મુનિએ આ બદ્ધ અંતરાયનો નાશ કરવા માટે ખૂબ જ ઉત્સાહથી ગાઢ વૈરાગ્યયુક્ત અંતઃકરણવાળા બની એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે "આજથી હું પરલાભને ગ્રહણ નહીં કરું" અર્થાત્ બીજાના નિમિત્તથી મળેલ આહાર પાણી ગ્રહણ નહીં કરું. આ પ્રકારનો અભિગ્રહ ગ્રહણ કરી તે પ્રતિદિન ભિક્ષાચર્યા માટે જતા પરંતુ લાભાન્તરાય કર્મના ઉદયથી તેમને થોડો પણ આહારનો લાભ મળતો નહીં

कायां श्रीकृष्णवासुदेवगृहे पुत्रत्वेन समुत्पन्नः । स च ढंढणनाम्ना प्रसिद्धो जातः ।

अथैकदा स ढंढणकुमारः श्रीनेमिनाथ तीर्थंकरस्य समीपे प्रव्रजितः । भिक्षाचर्यायां प्रवृत्तोऽसौ श्रीकृष्णस्य पुत्रोऽपि त्रिजगद्गुरोस्तीर्थंकरस्य शिष्योऽपि स्वर्गलक्ष्मीजित्वरसपत्समन्वितायां विशालायां द्वारकायां नगर्यां महेभ्यानां भवनेष्वपि पर्यटन् लाभान्तरायवशात् किंचिदपि प्रासुकैषणीयं न लभते । ततोऽसौ क्षुधापिपासया शुष्कशरीरः श्रीनेमिनाथस्वामिनं तदलाभकारण पृष्टवान् श्रीनेमिनाथ स्वामिना कथितम्—वत्स ! अस्माद् पूर्वं नवनवतिलक्ष-नवनवतिसहस्र-नवशत-नवनवति ९९,९९,९९९ तमे भवे त्वं विन्ध्याचलप्रदेशे हुण्डकग्रामे सौवीरनामा कृषीवल

लोक में देवपने से उत्पन्न हुवा। वहां की स्थिति समाप्त होने पर यह वहां से च्यवकर द्वारिकानगरी में श्रीकृष्ण वासुदेव के घर पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ और वहां इसका नाम ढढणकुमार रक्खा गया।

इस ढढणकुमार ने श्रीनेमिनाथतीर्थंकर के समीप धर्मदेशना सुनकर दीक्षा अंगीकार की। भिक्षाचर्या करने को वे स्वयं जाते थे। श्रीकृष्ण के पुत्र एव त्रिजगद्गुरु तीर्थंकर नेमिनाथ प्रभु के शिष्य होने पर भी उस विशाल द्वारिका नगरी में इनको वडे२ सेठ साहूकारोंके घरों में जाने पर भी लाभान्तराय कर्म के उदय से थोडे से भी प्रासुक एषणीय आहार का लाभ नहीं होता, अत ये दिन प्रतिदिन शुष्क शरीर होने लगे। भगवान् नेमिनाथ के पास जाकर एकदिन इन्होंने आहार के अलाभ का कारण पूछा तो भगवान् ने कहा कि वत्स ! तूं इस भव से पहिले निन्यान्वे लाख निन्यानवे हजार नौ सो निन्यानवें ९९,९९,९९९ भव में विंध्याचल प्रदेश में हुण्डक ग्राम में सौवीर नाम

લોકમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાની સ્થિતિ સમાપ્ત થતા તે ત્યાથી ચવીને દ્વારિકા નગરીમા શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવને ઘેર પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થયો. અને ત્યા તેમનુ નામ ઢઢણ રાખવામા આવ્યુ

આ ઢઢણકુમારે શ્રીનેમીનાથ તીર્થંકર પાસે ધર્મદેશના સાભળી દીક્ષા ગ્રહણ કરી ભિક્ષાચ્ચર્યા કરવા માટે તે સ્વય જતા હતા શ્રીકૃષ્ણના પુત્ર તેમજ ત્રીજગદ્ગુરૂ તીર્થંકર નેમીનાથ પ્રભુના શિષ્ય હોવા છતા પણ તે વિશાળ દ્વારિકા નગરીમાં તેને મોટા મોટા શેઠ શાહુકારોના ઘરોમા જવા છતા પણ લાભાંતરાય કર્મના ઉદયથી થોડા પણ પ્રાસુક આહારનો લાભ મળતો ન હતો આથી એ દિનપ્રતિદિન શુષ્ક શરીરવાળા બનવા લાગ્યા ભગવાન નેમીનાથ પાસે જઈને એક દિવસ તેમણે આહારના અલાભનુ કારણ પૂછ્યુ, ભગવાને કહ્યુ કે, હે વત્સ ! તુ આ ભવથી પહેલા નવાણુ લાખ નવાણુ હજાર નવસો નવાણુના ૯૯,૯૯,૯૯૯ ભવમા વિધ્યાચળ પ્રદે-

कृशशरीरं शान्तचेतसं ढंढणमुनिं दृष्टवान्। ततस्तद्गुणाकृष्टोऽतिमुदितः श्रीकृष्णो हस्तिस्कन्धादवतीर्य महीतलमिलन्मौलिस्तं ववन्दे। तदा तेन वन्द्यमानोऽसौ ढंढणमुनिः केनचिदिभ्येन दृष्टः। तदा तेनेभ्येन चिन्तितम्—अहो! एष महात्मा श्रीकृष्णेन वन्द्यते। एवं चिन्तयत एव तस्येभ्यस्य गृहे ढंढणमुनिः प्रविष्टः। तेनोत्कृष्टभावेन मोदकैः प्रतिलम्भितः।

ततोऽसौ ढंढणमुनिः श्रीनेमिनाथस्वामिनः समीपं गत्वा भिक्षां प्रदर्श्य पृच्छति भगवन्! मम लाभान्तरायः क्षीणः किम्?, श्रीनेमिनाथस्वामिना प्रोक्तम्—न तव

उस समय उन्होंने कृशशरीर एवं शान्तचित्त ढंढणमुनि को पुरद्वार में प्रवेश करते हुए देखा। देखते ही वे अपने गजराज से नीचे उतरे और झुककर उनको वंदना करने लगे। कृष्णवासुदेव को वंदना करते हुए उस समय किसी सेठ ने देख लिया। देखते ही उसने विचार किया कि जिस महात्मा को वंदना ये वासुदेव कर रहे हैं वह कोई साधारण साधु नहीं हैं, ऐसा विचार कर ही रहा था कि ढंढणमुनि इतने में उसी सेठ के घर में प्रविष्ट हुए। उसने बड़े ही उत्कृष्टभावों से सम्पन्न होकर ढंढणमुनि को मोदकों की भिक्षा दी। भिक्षा लेकर वे वापिस अपने स्थान पर आ गये और जो कुछ भिक्षा में उनको मिला था वह उन्होंने श्रीनेमिनाथ भगवान् को दिखलाया। दिखलाकर फिर भगवान् से उन्होंने पूछा कि हे भगवान्! मेरा लाभान्तराय कर्म क्षीण हो चुका है क्या?। भगवान् ने कहा अभी नहीं, भिक्षा में जो ये

એ સમયે તેમણે કૃશશરીરવાળા અને શાંતચિત્ત ઢંઢણ મુનિને દ્વારિકાપુરીના દ્વારમાં પ્રવેશ કરતી વખતે જોયા. જોતાં જ પોતાના હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરી ઢંઢણમુનિ પાસે જઈ પહોંચ્યા અને નીચા નમી વંદના કરી. કૃષ્ણ વાસુદેવને વંદના કરતા જોઈ શેઠ જોઈ ગયા અને મનમાં વિચાર કર્યો કે જે મહાત્માને વાસુદેવ વંદના કરી રહ્યા છે તે કોઈ સાધારણ સાધુ ન હોવા જોઈએ. જ્યાં શેઠ એવો વિચાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં ઢંઢણમુનિ એજ શેઠને ઘેર ભિક્ષા માટે જઈ પહોંચ્યા. એણે ખૂબ જ આદર ભાવથી ઢંઢણમુનિને લાડુની ભિક્ષા આપી. ભિક્ષા લઈ તે પોતાના સ્થાન ઉપર પહોંચ્યા અને પોતાને જે કાંઈ ભિક્ષામાં મળ્યુ હતુ તે તેમણે ભગવાન શ્રી નેમીનાથને બતાવ્યું ભગવાનને બતાવીને પછી તેમણે પૂછ્યું કે ભગવન્! મારૂં લાભાન્તરાય કર્મ ક્ષીણ થઈ ગયું કે કેમ? ભગવાને કહ્યું,

अथान्यदा श्रीकृष्णवासुदेवः श्रीनेमिनाथस्वामिनं पृष्टवान्-भगवन्! अष्टादशसहस्रेषु श्रमणेषु कोऽस्ति दुष्करकारकः?, श्रीनेमिनाथस्वामिना प्रोक्तम्-सर्वे श्रमणदुष्करकारकाः, ढंढणमुनिस्तु अतिदुष्करकारकः। श्रीकृष्णेनोक्तम्—कथम्?, श्रीनेमिनाथस्वामी प्राह—अलाभपरीषहस्य सम्यक् सहनेन। ततो भक्तिभरेण संजातरोमाञ्च श्रीकृष्णोऽवदत्—प्रभो! महात्मा ढंढणमुनिः क्व विद्यते?। श्री भगवानाह—भिक्षार्थं द्वारकापुरीं गतः, नगर्यां प्रविशन्नेव त द्रक्ष्यसि। तद्वचनं श्रुत्वा श्रीकृष्णः श्रीनेमिजिन प्रणम्य चलितः। ततः पुरद्वारे प्रविशन् श्रीकृष्णः

किसी दूसरे की निन्दा ही करते। निन्दा करते भी तो अदीनमन होकर अपने अशुभ कर्म की।

एक दिन की बात है कि श्रीकृष्ण वासुदेव ने श्रीनेमिनाथप्रभु से पूछा कि भगवन्! इन अठारह हजार मुनियों में इस समय दुष्करकारक कौन है। प्रभु ने कहा सब ही श्रमण दुष्करकारक हैं परन्तु ढंढणमुनि विशेष रीति से दुष्करकारक है। वासुदेव ने कहा यह क्यों? प्रभुने कहा अलाभपरीषह के सम्यक् सहन करने से। यह सुनते ही श्रीकृष्ण का समस्त शरीर भक्ति के आवेश से रोमांचित हो गया। श्रीकृष्ण ने कहा-प्रभो! महात्मा ढंढणमुनि इस समय कहां विराजमान हैं?। प्रभु ने उत्तर में कहा कि वे इस समय भिक्षा के लिये द्वारिका में गये हैं। तुम्हें वहां जाते ही वे मिल जावेंगे। भगवान् की बात सुनकर वासुदेव श्रीकृष्ण नेमिनाथ भगवान् को वंदना करके वहांसे चलेगये।

આ પરિસ્થિતિમા પણ તેમના ચહેરા ઉપર ઉદ્વીગ્નતાનુ ચિહ્ન દેખાતુ નહી. એ ઉદ્વીગ્નચિત્ત ન બનતા, અને બીજા કોઈની નિંદા પણ કરતા નહી નિંદા કરતા તો તે ફક્ત પોતાના અશુભ કર્મની

એક દિવસની વાત છે કે, શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવે શ્રી નેમીનાથ પ્રભુને પૂછ્યુ કે, ભગવન્! આ અઢારહજાર મુનિઓમા આ સમયે દુષ્કર સ્થિતિ કોણ ભોગવે છે? પ્રભુએ કહ્યુ કે, બધા શ્રમણ દુષ્કર કષ્ટ ભોગવે છે છતાં ઢંઢણ મુનિ આ બધાથી વધુ દુષ્કર સ્થિતિમા છે વાસુદેવે કહ્યુ એમ કેમ? પ્રભુએ કહ્યુ કે, અલાભપરીષહને સમ્યક્ સહન કરવાથી આ સાભળતા જ શ્રી કૃષ્ણનું શરીર ભક્તિના આવેશથી રોમાંચિત બની ગયું અને કહ્યુ, પ્રભુ! મહાત્મા ઢંઢણ મુનિ આ સમયે ક્યા બિરાજે છે? પ્રભુએ ઉત્તરમા કહ્યું કે, તે આ સમયે દ્વારિકામાં ભિક્ષા માટે ગયા છે, તમને ત્યા જતા જ ભેટો થઈ જશે ભગવાનની આ વાત સાભળી વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ નેમીનાથ ભગવાનને વંદના કરી ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા.

छाया—ज्ञात्वा उत्पतितं दुःखं, वेदनया दुःखार्दितः ।
अदीनः स्थापयेत् प्रज्ञां, स्पृष्टस्तत्र अधिसहेत ॥ १२ ॥

टीका—" नच्चा " इत्यादि ।

वेदनया=वेदनीयकर्मणा दुःखं=श्वासकासादिषोडशविधरोगसम्बन्धिकं कष्टम् उत्पतितम्=उत्पन्नं भवतीति ज्ञात्वा दुःखार्दितः = भाविदुःखशङ्कयाऽऽर्त्तभावं प्राप्तः अदीनः = दैन्यभावरहितः सन् प्रज्ञां=बुद्धिं स्थापयेत्=भाविदुःखशङ्कया चलन्तीं बुद्धिं स्थिरीकुर्यात् । तथा यदि साधुः स्पृष्टः=श्वास[1]-कास[2]-ज्वर[3]-दाह[4]-कुक्षिशूल[5]-भगन्दरा[6]-ऽर्शोऽजीर्ण-दृष्टिरोग[9]-मूर्धशूला[10]-ऽरुच्य[11]-क्षिशूल[12]-कर्णशूल[13]-कण्डू[14]-

आहार के अलाभ से अथवा अन्तप्रान्त आहार के लाभ से शरीर में रोग उत्पन्न हो जाता है इसलिये सोलहवां रोगपरीषह साधु को जीतना चाहिये, यह बात सूत्रकार कहते हैं–'नच्चा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वेयणाए-वेदनया) वेदनीय कर्म के उदय से (दुक्खं-दुःखं) श्वास कास आदि सोलह प्रकार के रोग संबंधी दुःख (उप्पइयं-उत्पतितम्) उत्पन्न होता है ऐसा (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर (दुहट्टिए-दुःखार्दितः) भावी दुःख की आशङ्का से आर्त भाव को प्राप्त हुआ मुनि (अदीणो-अदीन) दैन्यभाव से रहित होकर (पन्नं ठावए-प्रज्ञां स्थापयेत्) भावी दुःख की आशङ्का से चलित होती हुई अपनी बुद्धि को स्थिर करे । यदि साधु (पुट्ठो-स्पृष्टः) श्वास[1], कास[2], ज्वर[3], दाह[4], कुक्षिशूल[5], भगन्दर[6], अर्श[7], अजीर्ण, दृष्टिरोग मूर्धशूल[10], अरुचि[11], नेत्रशूल[12]

આહારના અલાભથી અથવા અહિતકારી (અપથ્ય) આહારથી શરીરમાં રોગ થવા સંભવ છે તેથી સોળમો રોગપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ એ વાત સૂત્રકાર કહે છે— નચ્ચા ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—વેયણાએ-વેદનયા વેદનીય કર્મના ઉદયથી દુક્ખં-દુઃખમ્ શ્વાસ કાસ આદિ સોળ પ્રકારના રોગ સંબંધી દુઃખ ઉપ્પઇયં-ઉત્પતિતમ્ ઉત્પન્ન થાય છે એવું નચ્ચા-જ્ઞાત્વા જાણીને દુહટ્ટિએ-દુઃખાર્દિતઃ ભાવી દુઃખની આશંકાથી આર્તભાવને પ્રાપ્ત કરનાર મુનિ અદીણો-અદીન દૈન્ય ભાવથી રહિત બની પન્નં ઠાવએ-પ્રજ્ઞાં સ્થાપયેત્ ભાવી દુઃખની આશંકાથી ચલિત થતી પોતાની બુદ્ધિને સ્થિર કરે. અગર જો સાધુ પુટ્ઠો-સ્પૃષ્ટઃ ૧ શ્વાસ, ૨ કાસ, ૩ જ્વર ૪ દાહ, ૫ કુક્ષિશૂળ, ૬ ભગન્દર, ૭ હરસ ૮ અજીર્ણ, ૯ દૃષ્ટિરોગ, ૧૦ મૂર્ધશૂળ, ૧૧ અરૂચિ,

कर्म क्षीणम् , अयं तु वासुदेवस्य लाभः, यत श्रीकृष्णस्त्वां वन्दितवान् , अतस्ते मोदकान् श्रेष्ठी दत्तवान् । तद्वचनं श्रुत्वा ढंढणमुनि 'परलाभो न कल्पते' इत्युक्त्वा रागद्वेष-वर्जितो मूर्छारहितः सन् नगराद् वहिर्गत्वा प्रासुकस्थण्डिले मोदकान् यतनया परिष्ठाप्य, तापदैन्याद्यकरणेन लाभान्तरायकर्म क्षपयन् क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरलाभपरीषहः सोढव्यः ॥ ३१ ॥

अलाभादन्तप्रान्ताद्याहारलाभाद् वा शरीरे रोगा उत्पद्यन्ते, अतः षोडशं रोगपरीषहजय माह—

मूलम्—नच्चा उप्पइयं दुक्खं, वेयणाए दुहट्टिए ।
अदीणो ठावए पन्नं, पुट्ठो तत्थऽहियासए ॥ ३२॥

मोदकों का लाभ तुम्हें हुआ है वह लाभ तुम्हारा नहीं है किन्तु यह लाभ वासुदेव का है, कारण कि तुम को कृष्ण ने वंदना की इसलिये सेठ ने तुमको ये मोदक वहराये, अतः तुम्हारे इस लाभ में निमित्त कृष्ण हैं । ढंढणमुनि ने भगवान् के इन वचनों को सुनकर "परलाभ मुझे कल्पता नहीं है" ऐसा कहकर रागद्वेष से एवं मूर्च्छा से वर्जित होते हुए नगर के बाहर जाकर किसी प्रासुक भूमि में उन मोदकों को यतनापूर्वक परिठवदिया । ताप एवं दीनता के नहीं करने से लाभान्त-रायकर्म को नष्ट करते हुए उन ढंढणमुनिने क्षपकश्रेणी पर आरोहण कर केवलज्ञान प्राप्त कर लिया । इसी तरह अन्यमुनियों को भी अलाभ परि-षह को सहन करना चाहिये ॥ ३१ ॥

હજુ સમય બાકી છે ભિક્ષામાં લાડવાનો લાભ તમને થયો છે તે લાભ તમારો નથી પરંતુ એ લાભ વાસુદેવનો છે કારણ કે કૃષ્ણે તમારી વંદના કરી આ જોઈને શેઠે તમને લાડવા વહોરાવ્યા છે આથી તમારા આ લાભમા નિમિત્ત કૃષ્ણ બન્યાછે. ઢંઢણમુનિએ ભગવાનના આ વચન સાભળી "બીજાનો લાભ મને કલ્પતો નથી" એમ કહી રાગદ્વેષ અને મૂર્ચ્છાથી વર્જીત રહી નગરની બહાર જઈ કોઈ પ્રાસુક ભૂમિમા એ લાડવાને યતનાપૂર્વક છોડી દીધા તપ અને ભિક્ષામા દીનતા ન કરવાથી લાભાન્તરાય કર્મને નષ્ટ કરતા એ ઢંઢણમુનિએ ક્ષપકશ્રેણી પર આરો-હણ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ અલાભ પરીષહને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ. ॥ ૩૧ ॥

छाया—ज्ञात्वा उत्पतितं दुःखं, वेदनया दुःखार्दितः ।
अदीनः स्थापयेत् प्रज्ञां, स्पृष्टस्तत्र अधिसहेत ॥ १२ ॥

टीका—" नच्चा " इत्यादि ।

वेदनया=वेदनीयकर्मणा दुःखं=श्वासकासादिषोडशविधरोगसम्बन्धि कष्टम् उत्पतितम्=उत्पन्नं भवतीति ज्ञात्वा दुःखार्दितः=भाविदुःखशङ्कयाऽऽर्तभावं गतः अदीनः=दैन्यभावरहितः सन् प्रज्ञां=बुद्धिं स्थापयेत्=भाविदुःखशङ्कया चलन्तीं बुद्धिं स्थिरीकुर्यात् । तथा यदि साधु स्पृष्टः=श्वास-कास-ज्वर-दाह-कुक्षिशूल-भगन्दरा-ऽर्शोऽजीर्ण-दृष्टिरोग-मूर्धशूला-ऽरुच्य-क्षिशूल-कर्णशूल-कम्-

आहार के अलाभ से अथवा अल्पप्रान्त आहार के लाभ से शरीर में रोग उत्पन्न हो जाता है इसलिये सोलहवाँ रोगपरीषह साधु को जीतना चाहिये, यह बात सूत्रकार कहते हैं-'नच्चा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(वेयणाए-वेदनया) वेदनीय कर्म के उदय से (दुक्खं-दुःखं) श्वास कास आदि सोलह प्रकार के रोग संबंधी दुःख (उप्पइयं-उत्पतितम्) उत्पन्न होता है ऐसा (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर (दुहट्टिए-दुःखार्दितः) भावी दुःख की आशङ्का से आर्त भाव को प्राप्त हुआ मुनि (अदीणो-अदीन) दैन्यभाव से रहित होकर (पन्न ठावए-प्रज्ञां स्थापयेत्) भावी दुःख की आशङ्का से चलित होती हुई अपनी बुद्धि को स्थिर करे। यदि साधु (पुट्ठो-स्पृष्टः) श्वास, कास, ज्वर, दाह, कुक्षिशूल, भगन्दर, अर्श, अजीर्ण, दृष्टिरोग मूर्धशूल, अरुचि, नेत्रशूल

આહારના અલાભથી અથવા અહિતકારી (અપથ્ય) આહારથી શરીરમાં રોગ થવા સંભવ છે તેથી સોળમો રોગપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ એ વાત સૂત્રકાર કહે છે— નચ્ચા ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—વેયણાએ-વેદનયા વેદનીય કર્મના ઉદયથી દુક્ખં-દુઃખમ્ શ્વાસ કાસ આદિ સોળ પ્રકારના રોગ સબંધી દુઃખ ઉપ્પઇયં-ઉત્પતિતમ્ ઉત્પન્ન થાય છે એવું નચ્ચા-જ્ઞાત્વા જાણીને દુહટ્ટિએ-દુઃખાર્દિતઃ ભાવી દુઃખની આશંકાથી આર્તભાવને પ્રાપ્ત થનાર મુનિ અદીણો-અદીનઃ દૈન્ય ભાવથી રહિત બની પન્નં ઠાવએ-પ્રજ્ઞાં સ્થાપયેત્ ભાવી દુઃખની આશંકાથી ચલીત થતી પોતાની બુદ્ધિને સ્થિર કરે. અગર જો સાધુ પુટ્ઠો-સ્પૃષ્ટ ૧ શ્વાસ, ૨ કાસ ૩ જ્વર ૪ દાહ, ૫ કુક્ષિશૂલ, ૬ ભગન્દર, ૭ હરસ, ૮ અજીર્ણ ૯ દૃષ્ટિરોગ, ૧૦ મુર્ધશૂલ, ૧૧ અરૂચિ,

कर्म क्षीणम् , अयं तु वासुदेवस्य लाभः, यत श्रीकृष्णस्त्वां वन्दितवान् , अतस्ते मोदकान् श्रेष्ठी दत्तवान् । तद्वचनं श्रुत्वा ढंढणमुनि 'परलाभो न कल्पते' इत्युक्त्वा रागद्वेष-वर्जितो मूर्छारहितः सन् नगराद् वहिर्गत्वा प्रासुकस्थण्डिले मोदकान् यतनया परिष्ठाप्य, तापदैन्याद्यकरणेन लाभान्तरायकर्म क्षपयन् क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरलाभपरीषहः सोढव्यः ॥ ३१ ॥

अलाभादन्तप्रान्ताद्याहारलाभाद् वा शरीरे रोगा उत्पद्यन्ते, अतः षोडशं रोगपरीषहजय माह—

मूलम्—नच्चा उप्पइयं दुक्खं, वेयणाए दुहट्टिए ।
अदीणो ठावए पन्नं, पुट्ठो तत्थऽहियासए ॥ ३२॥

मोदकों का लाभ तुम्हें हुआ है वह लाभ तुम्हारा नहीं है किन्तु यह लाभ वासुदेव का है, कारण कि तुम को कृष्ण ने वंदना की इसलिये सेठ ने तुमको ये मोदक वहराये, अतः तुम्हारे इस लाभ में निमित्त कृष्ण हैं । ढंढणमुनि ने भगवान् के इन वचनों को सुनकर "परलाभ मुझे कल्पता नहीं है" ऐसा कहकर रागद्वेष से एवं मूर्च्छा से वर्जित होते हुए नगर के बाहर जाकर किसी प्रासुक भूमि में उन मोदकों को यतनापूर्वक परिठवदिया । ताप एव दीनता के नहीं करने से लाभान्त-रायकर्म को नष्ट करते हुए उन ढंढणमुनिने क्षपकश्रेणी पर आरोहण कर केवलज्ञान प्राप्त कर लिया । इसी तरह अन्यमुनियों को भी अलाभ परि-षह को सहन करना चाहिये ॥ ३१ ॥

હજુ સમય બાકી છે ભિક્ષામાં લાડવાને લાભ તમને થયો છે તે લાભ તમારો નથી પરંતુ એ લાભ વાસુદેવને છે કારણ કે કૃષ્ણે તમારી વંદના કરી આ જોઈને શેઠે તમને લાડવા વહોરાવ્યા છે આથી તમારા આ લાભમા નિમિત્ત કૃષ્ણ બન્યાછે. ઢંઢણમુનિએ ભગવાનના આ વચન સાભળી "બીજાને લાભ મને કલ્પતો નથી" એમ કહી રાગદ્વેષ અને મૂર્ચ્છાથી વર્જીત રહી નગરની બહાર જઈ કોઈ પ્રાસુક ભૂમિમા એ લાડવાને યતનાપૂર્વક છોડી દીધા તપ અને ભિક્ષામા દીનતા ન કરવાથી લાભાન્તરાય કર્મને નષ્ટ કરતા એ ઢંઢણમુનિએ ક્ષપકશ્રેણી પર આરો-હણ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ અલાભ પરીષહને સહન કરતા રહેવુ જોઈએ. ॥ ૩૧ ॥

रोगाक्रान्तस्य मुनेः कर्तव्यमाह—

मूलम्—तेगिच्छं नाभिनंदिज्जा, संचिक्खत्तगवेसए ।
एयं खु तस्स सामण्णं, जं न कुज्जा न कारए ॥३३॥

छाया—चिकित्सां नाभिनन्देत् संतिष्ठेत आत्मगवेषकः ।
एतत् 'खु' तस्य श्रामण्यं, यन्न कुर्यात् न कारयेत् ॥३३॥

टीका—'तेगिच्छं' इत्यादि ।

मुनिः, चिकित्सां=रोगप्रतीकारं, नाभिनन्देत्=नानुमोदेत । अनुमतिनिषेधाच्चिकित्सायाः करणं कारणं तु दूरत एव प्रतिषिद्धम् । किं तु आत्मगवेषकः=आत्मानम्-आत्मकल्याणं गवेषयति-संयमरक्षणेनेति आत्मगवेषकः स्वात्मकल्याणार्थी चारित्रपालकः सन् संतिष्ठेत=समाधिना तिष्ठेत् । 'खु'=यस्मात्, एतत् तस्य=प्रम

कुछ मुझे रोगादिक हो रहे हैं वे सब मेरे ही अशुभ कर्मों के फल हैं" ॥३२॥

रोगाक्रान्त मुनि के कर्तव्य को सूत्रकार इस गाथाद्वारा कहते हैं—'तेगिच्छं' इत्यादि ।

अन्वयार्थ–मुनि (तेगिच्छं–चिकित्साम्) रोग के प्रतीकार की (नाभिनंदिज्जा–न अभिनंदेत्) अनुमोदना नहीं करे। मुनि जब चिकित्सा तक की अनुमोदना नहीं करता है तो उसकी चिकित्सा करना और कराना तो बहुत दूरकी बात है। किन्तु (अत्तगवेसए–आत्मगवेषकः) जो संयम की रक्षा से आत्मकल्याण का गवेषक है उसका कर्तव्य है कि वह (संचिक्खे–संतिष्ठेत्) रोगादिक अवस्था में भी समाधि भाव से रहे। (खु–यस्मात्) क्यों कि (तस्स–तस्य) उस मुनि का (एयं–एतत्) यही

'આ જે કંઈ મને રોગ આદિ થયેલ છે તે બધાં મારાં અશુભ કર્મોનું ફળ છે ॥૩૨॥

રોગાક્રાંત મુનિનું કર્તવ્ય શું છે તે સૂત્રકાર આ ગાથા દ્વારા કહે છે તેગિચ્છં ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—મુનિ તેગિચ્છં–ચિકિત્સામ્ રોગના પ્રતિકારની નાભિનંદિજ્જા–ન અભિનન્દેત્ અનુમોદના ન કરે. મુનિ જ્યારે ચિકિત્સા સુધીની અનુમોદના નથી કરતા ત્યારે તેની ચિકિત્સા કરવી અથવા કરાવવી ઘણી દુરની વાત છે અત્તગવેસએ–આત્મગવેષક જે સંયમની રક્ષાદ્વારા આત્મકલ્યાણના ગવેષક હોય છે તેનું કર્તવ્ય છે કે સંચિક્ખે-સંતિષ્ઠેત્ રોગાદિક અવસ્થામાં સમાધીભાવથી રહે ખુ–યસ્માત્ કેમ કે, તસ્સ તસ્ય એ મુનિનું એયં–એતત્ એજ સામણ્ણં–શ્રામણ્યમ્ શ્રમણપણું છે

दररोग[15] –कुष्ठे[16]–ति षोडशविधरोगातङ्कैराक्रान्तो भवेत्, तर्हि तत्र=तस्मिन् समये स साधुः तान् रोगातङ्कान् अधिसहेत–" यदधुनाऽहं व्याधिना बाध्यमानोऽस्मि तदेतन्मम स्वस्यैव पूर्वकृतकर्मणः फलम्" इति समभावमवलम्ब्य रोगपरीषह-सहनं कुर्यादित्यर्थः ॥ ३२ ॥

कर्णशूल[13], कण्डू[14]–खजुहट, उदररोग[15], और कुष्ठ[16], इन सोलह प्रकार के रोगों से आक्रान्त हो, तो (तत्थ–तत्र) उस समय वह साधु (अहियासए–अधिसहेत) उन रोगों को शान्तिपूर्वक सहन करे अर्थात्–'मैं जो इस समय व्याधि से आक्रान्त हूं यह मेरे पूर्वभव में किये हुए कर्मों का फल है' ऐसा विचार कर मुनि रोगपरीषहको समभाव से सहन करे ॥ ३२ ॥

भावार्थ—इस गाथा के द्वारा सूत्रकार साधु को रोगपरीषह सहन करने का उपदेश दे रहे हैं। वे कहते हैं कि–संसारी एवं मुनियों में रोगों को सहन करने की विचारधारा में बड़ा अन्तर रहता है। संसारी तो प्रायः रोगों के उत्पन्न होते ही अधीर हो जाते हैं तब संयमी जन उनका साम्हना बड़े ही धर्य से करते हैं। रोगों से पीडित होने पर भी साधु को अपनी बुद्धि अस्थिर बनानी नहीं चाहिये–प्रत्युत अस्थिर होने पर उसे मानसिक बल द्वारा स्थिर कर धर्मध्यान में लीन बनाये रखना चाहिये। तथा विचार भी ऐसा करना चाहिये–" ये जो

---

૧૨ નેત્રશૂળ, ૧૩ કર્ણશૂળ, ૧૪ ખસ ખુજલી, ૧૫ ઉદરરોગ, અને ૧૬ કોઢ આ સોળ પ્રકારના રોગથી વ્યાકુળતા થાય તો तत्थ–तत्र એ સમયે તે સાધુ अहियासए–अधिसहेत એ રોગને શાંતિપૂર્વક સહન કરે અર્થાત–' હુ આ સમય જે વ્યાધિથી પીડિત થઈ રહ્યો છુ એ મારા પૂર્વભવના કરેલા કર્મના બદલો છે" એવો વિચાર કરી મુનિ રોગને સમભાવથી સહન કરે ॥ ૩૨ ॥

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર સાધુને રોગપરીષહ સહન કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, તેઓ કહે છે કે,–સસારીઓ અને મુનિઓને રોગોમાં તેને સહન કરવાની વિચારધારામા ભારે અ તર હોય છે સસારી તો રોગોને ઉત્પન્ન થતા જ અધિરા થઈ જાય છે ત્યારે સયમી જન તેનો અત્યત ધૈર્યથી સામનો કરે છે રોગથી પિડીત હોવા છતા પણ સાધુએ પોતાની બુદ્ધિને અસ્થિર નહી થવા દેવી જોઈએ. પરતુ અસ્થિર થાય ત્યારે તેને માનસિક બળદ્વારા સ્થિર કરીને લીન બનાવી રાખવી જોઈએ અને વિચાર પણ એવો કરવો જોઈએ

रोगाक्रान्तस्य मुनेः कर्तव्यमाह—

मूलम्—तेगिच्छं नाभिनंदिज्जा, संचिक्खत्तगवेसए ।
एयं खु तस्स सामण्णं, जं न कुज्जा न कारए ॥३३॥

छाया—चिकित्सां नाभिनन्देत् संतिष्ठेत आत्मगवेषकः ।
एतत् 'खु' तस्य श्रामण्यं, यन्न कुर्यात् न कारयेत् ॥३३॥

टीका—'तेगिच्छं' इत्यादि ।

मुनिः, चिकित्सां=रोगप्रतीकारं, नाभिनन्देत्=नानुमोदेत । अनुमतिनिषेधात् चिकित्सायाः करणं कारणं तु दूरत एव प्रतिषिद्धम् । किं तु आत्मगवेषकः=आत्मानम्—आत्मकल्याणं गवेषयति—संयमरक्षणेनेति आत्मगवेषकः स्वात्मकल्याणार्थं चारित्रपालकः सन् संतिष्ठेत=समाधिना तिष्ठेत् । 'खु'=यस्मात्, एतत् तस्य=श्रम-

कुछ मुझे रोगादिक हो रहे हैं वे सब मेरे ही अशुभ कर्मों के फल हैं" ॥३२॥

रोगाक्रान्त मुनि के कर्तव्य को सूत्रकार इस गाथाद्वारा कहते हैं—'तेगिच्छं' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनि (तेगिच्छं—चिकित्साम्) रोग के प्रतीकार की (नाभिनंदिज्जा—न अभिनंदेत्) अनुमोदना नहीं करे। मुनि जब चिकित्सा तक की अनुमोदना नहीं करता है तो उसकी चिकित्सा करना और कराना तो बहुत दूर की बात है । किन्तु (अत्तगवेसए—आत्मगवेषकः) जो संयम की रक्षा से आत्मकल्याण का गवेषक है उसका कर्तव्य है कि वह (संचिक्खे—संतिष्ठेत्) रोगादिक अवस्था में भी समाधि भाव से रहे। (खु—यस्मात्) क्यों कि (तस्स—तस्य) उस मुनि का (एयं—एतत्) यही

"आ जे कोई मने रोग आदि थयेल छे ते बधां मारा अशुभ कर्मोनुं फल छे ॥३२॥

रोगाक्रांत मुनिनुं कर्तव्य शुं छे ते सूत्रकार आ गाथा द्वारा कहे छे तेगिच्छं इत्यादि.

अन्वयार्थ—मुनि तेगिच्छं—चिकित्साम् रोगना प्रतिकारनी नाभिनंदिज्जा—न अभिनन्देत् अनुमोदना न करे. मुनि ज्यारे चिकित्सा सुधीनी अनुमोदना नथी करता त्यारे तेनी चिकित्सा करवी अथवा कराववी घणी दूरनी वात छे अत्तगवेसए—आत्मगवेषकः जे संयमनी रक्षाद्वारा आत्मकल्याणना गवेषक होय छे तेनुं कर्तव्य छे के संचिक्खे—संतिष्ठेत् रोगादिक अवस्थामां समाधीभावथी रहे खु—यस्मात् केम के, तस्स—तस्य ए मुनिनुं एयं—एतत् ए ज सामण्णं—श्रामण्यम् श्रमणपणुं छे

णस्य, श्रामण्यं=श्रमणधर्म , यत्-चिकित्सां स्वयं न कुर्यात् ,अन्येन वा न कारयेत्, उपलक्षणत्वात् कुर्वन्तमन्यं नानुमोदेत, इत्यपि बोध्यम्। इद जिनकल्पिकापेक्षयाऽभिहितम् । स्थविरकल्पापेक्षया तु सावद्यचिकित्सा वर्जिता, निरवद्यचिकित्साया अपि ऐच्छिक वर्जनम् ।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

मथुरानगर्यां शत्रुवित्रासी जितशत्रुनामा भूपतिरासीत् । तेन सर्वाङ्गसुन्दरी कालानाम्नी वेश्या स्वान्तःपुरे स्थापिता। तस्यां राज्ञः पुत्रो जातः। तेन जितशत्रु भूपतिना कालावेश्याया अङ्गजातोऽयमिति हेतोस्तस्य "कालवैशिक" इति नाम

तो (स्सामण्णं-श्रामण्यम्) श्रमणपना है (जं न कुज्जा न कारए-यत् न कुर्यात् न कारयेत्) जो वह स्वयं भी चिकित्सा न करे और न दूसरों से करावे। तथा उपलक्षण से करने वाले दूसरे की अनुमोदना न करे। यह जो इस प्रकार कहा गया है वह जिनकल्पी साधुओं की अपेक्षासे कहा गया है। स्थविरकल्पियों की अपेक्षा तो सावद्य चिकित्सा ही वर्जित है। निरवद्यचिकित्सा चाहे तो वे करावे न चाहें नहीं करावे यह उनकी इच्छा पर निर्भर है।

दृष्टान्त—मथुरा नगरी में शत्रु को त्रास पहुँचाने वाला जितशत्रु नाम का एक राजा था। उसने काल नाम की एक सर्वाङ्ग सुन्दरी वेश्या को अपने अन्तःपुर में रखी थी। उस वेश्या के एक पुत्र उत्पन्न हुआ। राजाने इस पुत्र का नाम इस ख्याल से कालवैशिक रखा कि लोगों में इसकी प्रसिद्धि "यह कालवेश्या से पैदा हुआ है" इस रूप से हो

એ તે જ नकुज्जा न कारए-यत् न कुर्यात् न कारयेत् સ્વય ચિકિત્સા ન કરે અગર બીજાઓ પાસે ન કરાવે, તથા ઉપલક્ષણથી બીજા કરવાવાળાઓની અનુમોદના ન કરે એજ પ્રમાણે કહેવામા આવેલ છે તે જીનકલ્પી સાધુઓની અપેક્ષાથી કહેવામા આવેલ છે સ્થવિરકલ્પિઓની અપેક્ષાએ તો સાવદ્ય ચિકિત્સા જ વર્જીત છે નિરવદ્ય ચિકિત્સા ચાહે તો તે કરાવે અને ન ચાહે તો ન કરાવે તે તેની ઈચ્છા પર નિર્ભર છે.

દૃષ્ટાત—મથુરા નગરીમા શત્રુઓને ત્રાસ પહોચાડવાવાળા જીતશત્રુ નામના એક રાજા હતા તેણે કાલ નામની એક સર્વાગ સુદર વેશ્યાને પોતાના અત પુરમા રાખેલ હતી. તે વેશ્યાથી તેને એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો રાજાએ એ પુત્રનું નામ એ ખ્યાલથી કાલવૈશિક રાખ્યુ કે એ કાલ વેશ્યાથી પેદા થયેલછે.'

कृतम् । तस्य काल्वेशिकस्य स्वसा भगिनी मित्रप्रभुभूपतिना मुद्गशैल्नामकनगराधिपाय हतप्रभुनाम्ने नृपाय मदत्ता ।

अन्यदा कदाचित् स काल्वेशिककुमारो निशि शृगालशब्दं श्रुत्वा स्वसेवकान् पृच्छति-कस्यायं शब्दः श्रूयते ?, सेवका अब्रुवन्-शृगालस्य, तत कुमारो ब्रूते तं बद्ध्वा मत्समीपे समानयत, तैः शृगाल आनीत । क्रीडनप्रियोऽसौ कुमारस्तं यष्ट्या पुनः पुनस्ताडयति । काल्वेशिककुमारेण ताड्यमानोऽसौ शृगालः 'खि-खी' शब्दं कुर्वन्नुच्चैराक्रन्दति । स शब्दं श्रुत्वाऽसौ सहर्षं हसति । एवं ताडितः शृगालः कालं कृत्वा अकामनिर्जरया व्यन्तरदेवो जातः ।

उस काल्वेशिक की एक बड़ी बहिन थी जिसका ब्याह राजा ने मुद्गशैल नामक नगर के अधिपति हतप्रभु के साथ किया था ।

एक दिन की बात है कि काल्वेशिककुमार ने रात्रि में शृगाल का शब्द सुनकर अपने सेवकों से पूछा कि यह शब्द किसका सुनाई दे रहा है ? नौकरों ने कहा कि यह शब्द शृगाल का सुनाई पड़ रहा है । कुमार ने कहा उसको बांधकर मेरे पास ले आओ । तब वे शृगाल को बांधकर ले आये और काल्वेशिककुमार को सौंप दिया । कुमार खेलने का शौकिन था इसलिये वह शृगाल को बार२ लकड़ी का घोदा मारता था । जैसे२ कुमार उसको लकड़ी का घोदा मारता था तैसे२ वह दुःखित होकर "खी खी" शब्द करता हुआ जोर से चिल्लाता था । उसके शब्द को सुनकर कुमार बड़ा हर्षित होता था और वह खूब हँसता था । इस प्रकार कुमारसे ताडित वह शृगाल मर कर अकाम निर्जरा से व्यन्तरदेव हो गया ।

એની કોઈને એક મોટી બહેન હતી, એનો વિવાહ રાજાએ મુદ્‌ગશૈલ નગરના અધિપતિ હતપ્રભુ રાજા સાથે કર્યો હતો.

એક સમયની વાત છે કે કાલવેશિક કુમારે રાત્રિના વખતે શીયાળનો શબ્દ સાંભળી પોતાના સેવકોને પૂછ્યું કે આ શબ્દ કોનો સંભળાઈ રહ્યો છે ? સેવકોએ કહ્યું કે આ શબ્દ શીયાળનો સંભળાય છે કુમારે કહ્યું કે તેને બાંધીને મારી પાસે લઈ આવો. સેવકો તેને બાંધીને કુમાર પાસે લઈ આવ્યા અને કાલવેશિક ને સોંપી દીધું કુમાર ખેલવાનો ભારે શોખીન હતો એટલે તે શીયાળને વાર વાર લાકડીના ગોદા મારવા લાગ્યો. જેમ જેમ કુમાર તેને લાકડીના ગોદા મારવા લાગ્યો તેમ તેમ તે દુઃખી થઈને ખી....ખી....શબ્દ કરીને જોરથી ચીસો પાડવા લાગ્યું તેના શબ્દો સાંભળીને કુમાર ઘણો ખુશી થતો હતો અને જોરથી હસતો હતો. આ પ્રમાણે કુમારથી મારવામાં આવેલ તે શીયાળ મરીને અકામ નિર્જરાથી વ્યંતરદેવ થઈ ગયું

क्रमेण यौवने वयसि प्राप्ते स कालवैशिककुमारः कदाचित् प्रभासनामकाचार्यस्य समीपे धर्मं श्रुत्वा जातवैराग्यः प्रव्रज्यां गृहीतवान्। स चैकदा एकाकिविहारप्रतिमां प्रतिपन्नो ग्रामानुग्रामं विहरन् मुद्गशैलाख्यं नगरं गतः। तदा तस्य महामुनेरर्शोरोगः समुत्पन्नः। स तेन व्याधिना पीड्यमानोऽपि धीरमानसो मनसाऽपि चिकित्सां नेच्छति। चिकित्सायाः करणं कारणं तु तेन दूरत एव निराकृतम्। 'व्याधिः कदा निवर्तिष्यते' इत्यपि न चिन्तितम्, किंतु 'स्वकृतकर्मणः फलमेतत्'दिति भावयन्नसौ रोगजनितवेदनां सहते स्म। एकस्मिन् दिने

जब कुमार यौवन अवस्था में आया तो उसने प्रभास नामक आचार्य के पास धार्मिक उपदेश सुनकर विषयों से विरक्त हो दीक्षा धारण करली। श्रुतज्ञानका खूब अभ्यास किया। जब वे मुनि आगमिक ज्ञान से विशिष्ट ज्ञानी बन चुके तो उन्हों ने एकाकिविहार की प्रतिमा को अंगीकार कर ग्रामानुग्राम विहार करना प्रारंभ किया। विहार करते२ ये एक दिन मुद्गशैल नामक नगरी में आये। वहां इन्हें बवासीर की बीमारी उत्पन्न हो गई इससे इन्हें अधिकाधिक कष्ट हुआ तो भी उस व्याधि की चिकित्सा के लिये इनका मन भी नहीं हुआ। 'इस व्याधि की निवृत्ति कब होगी' इतना तक भी संकल्प उनके दिल में नहीं उठा, पर यह विचार अवश्य हुआ कि यह स्वकृत–अपने किये हुवे कर्म का फल है। इस प्रकार के दृढ अध्यवसाय से उन्हों ने रोगजनित वेदना को बड़ी ही शूरवीरता से सहन किया। एक दिन की

કુમાર જ્યારે યૌવન અવસ્થામા આવ્યો ત્યારે પ્રભાસ નામના આચાર્યની પાસેથી ધાર્મિક ઉપદેશ સાભળીને વિષયોથી વિરકત થઈને દીક્ષા ધારણ કરી શ્રુતજ્ઞાનનો ખૂબ અભ્યાસ કર્યો જ્યારે તે મુનિ આગમિકજ્ઞાનથી વિશિષ્ટ જ્ઞાની બની ચુકયા ત્યારે તેમણે એકાકી વિહારની પ્રતિમાને અંગીકાર કરી એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરવાનો પ્રારભ કર્યો વિહાર કરતાં કરતા એક દિવસ મુદ્દગશૈલનગરમા આવ્યા ત્યા તેમને હરસની બીમારી ઉત્પન્ન થઈ તેનાથી તેમને અત્યંત કષ્ટ થયુ પરતુ આ વ્યાધિની ચિકિત્સા કરાવવાની ઇચ્છા પણ તેમને થઈ નહી આ વ્યાધિ ક્યારે મટશે, એવો સકલ્પ પણ તેના દિલમા ઉઠયો નહી પરંતુ એ વિચાર તેમના મનમા અવશ્ય થયો કે, પોતાના કરેલા કર્મનુ આ ફળ છે આ પ્રમાણે દૃઢ અધ્યવસાયથી તેઓ રોગથી ઉત્પન્ન થયેલી વેદનાને ખૂબ શૂરવીરતાથી સહન કરતા હતા.

भिक्षार्थं पर्यटन् हतशत्रुनृपस्य भवनं प्रविष्टः। तत्र तस्य काम्बैशिकमहामुने रर्शोरोगं तत्सांसारिकभगिनी ज्ञात्वाऽर्शोहरौषधमिश्रां भिक्षां ददौ। तेन चाजानता सा भिक्षा गृहीता। आहारसमये कृताऽऽहारेण तेन तदन्तर्गतमौषधं ज्ञात्वा पश्चादनुतापेन चिन्तितम् 'अहो! अजानता मयाऽनुचितमेतत्कृतम् यच्चिकित्सामनिच्छता मया औषधमिश्रा भिक्षा गृहीता भुक्ता च। ईदृशाहारार्थिनां मुनीनां खलु अभिग्रहस्य महतोऽपि कारणस्य भ्रंशं च स्यात्, तस्मादद्यप्रभृति आहारमेव परित्यजामि" इति विचिन्त्य मुद्गशैलनगरतो निर्गत्य गिरिमारुह्यात्मबलसम्पन्नो मुनिः पादपोपगमनं कर्तुं व्यवसितः।

बात है कि जब वे भिक्षा के लिये पर्यटन करते२ हतशत्रु राजा के महल में जा पहुँचे तो उनकी संसारी बहिन ने उनके बवासीर रोग उत्पन्न हुआ जानकर औषधमिश्रित उनको भिक्षा दी कि जिससे बवासीर का रोग मिट जाय। अनजानपनमें इन्हों ने वह भिक्षा लेली। आहार करते समय इनको मालूम हुआ कि यह आहार औषधमिश्रित है। मुनि को इस बात का बड़ा पश्चात्ताप हुआ। विचार करने लगे कि यह काम अच्छा नहीं हुआ, जो मैंने चिकित्सात्मक करवाने की भावना से रहित होकर भी औषधमिश्रित आहार लिया और खा भी लिया। इस प्रकार के आहार से मुनियों के अभिग्रह का भंग अवश्य होता है, अतः आज से मैं अब आहार ही नहीं लूंगा। इस प्रकार विचार कर वे मुनिराज मुद्गशैल नगरसे निकल कर किसी पर्वत पर चले गये और वहां आत्मबलसंपन्न होकर पादपोपगमन संथारा करने की तैयारी करने लगे।

એક દિવસની વાત છે કે જ્યારે ભિક્ષાને માટે પર્યટન કરતાં કરતાં હતશત્રુ રાજાના મહેલમાં જઈ પહોંચ્યા ત્યાં તેની સંસારી બહેને તેને હરસની બીમારી થયેલ છે એમ જાણીને ઔષધથી મિશ્રીત એવી ભિક્ષા આપી કે જેથી તેનો હરસનો રોગ મટી જાય. અજાણ પણે તેમણે એ ભિક્ષા લઈ લીધી. આહાર કરતી વખતે તેમને ખબર પડી કે, આ આહાર તો ઔષધી મિશ્રીત છે મુનિને આ વાતનો ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. વિચાર કરવા લાગ્યા, આ કામ ઠીક નથી થયું જે હું ચિકિત્સા કરાવવાની ભાવનાથી રહિત હોવા છતાં ઔષધમિશ્રીત આહાર લે લીધો અને ખાઈ પણ લીધો. આ પ્રકારના આહારથી મુનિઓના અભિગ્રહનો અવશ્ય ભંગ થાય છે. આથી હું આજથી આહાર જ નહીં લઉં આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે મુનિરાજ મુદ્ગશૈલ નગરથી નીકળી કોઈ પહાડપર ગયા અને ત્યાં આત્મબળથી સંપન્ન થઈને પાદપોપગમન સંથારો કરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

अथ यः शृगालजीवो कालवैशिकेन संसारावस्थायां हतः, तस्य व्यन्तरदेवभवं प्राप्तस्य तदानीं विमाने गच्छतस्तत्र पादपोपगमनाय संस्थितस्य मुनेरुपरि गगने विमानगतिः प्रतिरुद्धा, तदा स व्यन्तरदेवोऽवधिना पूर्वभववृत्तं ज्ञात्वा वैरनिर्यातनेच्छया तत्र कालवैशिकमुनेः समीपे विकुर्वणशक्त्या स शिशुका शृगाली विकुर्विता। सा शृगाली 'खि-खि' इति शब्दं कुर्वती तस्य महामुनेर्गात्रं दन्तैर्दशति। तस्य

इतने में एकव्यन्तरदेव – जो पूर्वभवमें शृगाल था, जिसका इन मुनि ने अपनी कुमारावस्था में ताड़न तर्जन आदि किया था, और जो इनके ताड़न तर्जन आदि के कारण अकामनिर्जरा से मर कर व्यन्तर हो गया था, वह व्यन्तरदेव-विमानमें बैठ कर कहीं दूसरी जगह जा रहा था उसका विमान वहां आ पहुँचा, जहां ये मुनिराज पादपोपगमन संथारा धारण किये हुए थे। उनके ऊपर से होकर जाने में उस विमान को गति रुक गई। विमान को जाते२ रुका हुआ देखकर व्यन्तरदेव को बड़ा आश्चर्य हुआ। उसने अवधिज्ञान से विमान की गति के रुकने में कारण मुनिराज का वह समस्त पूर्व भव का वृत्तान्त जान लिया। उससे मुनि के ऊपर बहुत क्रोध उसका बढने लगा। अपने पूर्वभव में मृत्यु के कारण मुनि को जानकर उस व्यन्तरदेव ने बदला लेने के अभिप्राय से उन मुनिराज के समीप अपनी वैक्रिय शक्तिके द्वारा एक बच्चे सहित शृगाली बनाकर खड़ी कर दी। उस शृगालीने 'खी-खी" शब्द करते हुए उन मुनिराज के समस्त शरीरको अपने

એટલામા વ્યતરદેવ કે જે પૂર્વભવમા શૃગાલ હતો, જેનુ આ મુનિરાજે પોતાની કુમાર અવસ્થામા તાડન તર્જન કરેલ અને એ તાડન તર્જનના પરિણામે અકામનિર્જરાથી મરીને વ્યતર થયેલ તે વિમાનમા બેસીને કોઈ બીજે સ્થળે જઈ રહેલ હતા એનુ વિમાન ત્યા આવી પહોચ્યુ કે જ્યા મુનિરાજે પાદપોપગમન સથારો ધારણ કરેલ હતો ત્યાથી પસાર થતા તે વિમાનની ગતી અટકી ગઈ વિમાનને એકદમ અટકેલુ જોઈને વ્યતરદેવને ખૂબ આશ્ચર્ય થયુ તેણે અવધીજ્ઞાનથી વિમાનની ગતી રોકાવાના કારણરૂપ મુનિરાજનો પૂર્વભવનો સમસ્ત વૃત્તાત જાણ્યો એનાથી મુનિ ઉપર તેનો ક્રોધ એકદમ વધવા લાગ્યો પોતાના પૂર્વભવના મૃત્યુના કારણરૂપ મુનિરાજ જ છે તેમ જાણીને તે વ્યતરદેવે બદલો લેવાની ઇચ્છાથી તે મુનિરાજની પાસે પોતાની વૈક્રિયશકિત દ્વારા એક બચ્ચાવાળી પ્રબળ શિયાળને ઉત્પન્ન કર્યું એ શિયાળ "ખી ખી" શબ્દ કરીને પોતાના તીક્ષ્ણ દાતોથી મુનિરાજના શરીરને કાપવા લાગ્યુ. કરડયા પછી ફરીથી

तमेवोग्रमुपसर्गं कर्तुं कर्णकठोरं नीरसं शब्दमहर्निशं निरन्तरं करोति। स च व्यन्तरदेवस्तं मुनिं शृगालवधरूपं पापं स्मारयति। तदा स तां शृगालीकृतां वधाऽघोरोगकृतां च घोरां दुःसहामुज्ज्वलां वेदनां धैर्येण समभावेन च सहमान आसीत्। एवं पञ्चदश दिनानि घोरपरीषहोपसर्गं परिषह्य स कालवैशिकमुनिः शुक्लध्यानेन केवली भूत्वा कर्मक्षयं कृत्वा मोक्षपदं प्राप। एवमन्यैरपि मुनिभिः समभावेन रोगपरीषहः सहनीयः ॥ ३३ ॥

अथ सप्तदशं तृणस्पर्शपरीषहजयं प्राह—

मूलम्—अचेलगस्स लूहस्स, संजयस्स तवस्सिणो।
तणेसु सयमाणस्स, होज्जा गायविराहणा ॥३४॥

छाया—अचेलकस्य रूक्षस्य, संयतस्य तपस्विनः।
तृणेषु शयानस्य, भवति गात्रविराधना ॥ ३४ ॥

तीक्ष्ण दांतों द्वारा काटने लगी, तथा काट खाने के बाद फिर वह उनके चारों ओर घूम२ कर कर्णकटुक विरस शब्द करने लगी। इस प्रकार वह तब तक करती रही कि जब तक उनका मृत्यु न हुआ। उस व्यन्तरदेव ने भी मुनि के लिये शृगाल को वध करने रूप पाप का स्मरण करा कर दुःखित करने की भी भरपूर चेष्टा की। इस प्रकार उन मुनिराज ने उस शृगाली की की हुई, व्यन्तरदेव की की हुई, तथा वधारोग की घोर दुःसह वेदना को धैर्यपूर्वक समभाव से सहते हुए पन्द्रह दिन व्यतीत कर दिये। पश्चात् शुक्लध्यान के प्रभाव से केवली हो कर सर्व कर्मक्षय कर के मुक्ति को प्राप्त किया। इसी तरह अन्य मुनिजनों को भी समभाव से रोगपरीषह को सहन करना चाहिये ॥ ३३ ॥

તેની ચારે બાજુએ ઘુમીને કાનને અપ્રિય એવા કઠોર શબ્દો બોલવા લાગ્યું આ પ્રકારે તે ત્યાં સુધી કરતું રહ્યું કે જ્યાં સુધી તેનું મૃત્યુ ન થયું એ વ્યંતરદેવે પણ મુનિ માટે શૃગાલના વધ કરવારૂપ પાપનું સ્મરણ કરી, કરાવીને દુઃખીત કરવાની ખૂબ ચેષ્ટા કરી, આ પ્રકારે તે મુનિરાજે શૃગાલીની દ્વારા આપેલી અને વ્યંતરદેવે કરેલી અને રોગની ઘોર દુઃસહ વેદનાને ધૈર્યપૂર્વક સમભાવથી સહેતા ૧૫ દિવસ વ્યતીત કર્યા પછી શુક્લધ્યાનના પ્રભાવથી કેવળી બની સર્વ કર્મ ક્ષય કરી મુક્તિ પામ્યા આવી રીતે અન્ય મુનિજનોએ સમભાવથી રોગપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥ ૩૩ ॥

टीका—'अचेलगस्स'-इत्यादि।

अचेलकस्य=सर्वथा वस्त्ररहितस्य जिनकल्पिकस्य, तथा शास्त्रमर्यादातिरिक्तवस्त्ररहितस्य स्थविरकल्पिकस्य चेत्यर्थः। आगमे हि अल्पमूल्यकाल्पवस्त्रस्य मर्यादितस्यैव धारणात् स्थविरकल्पिकोऽप्यचैलक एवास्तीति प्रागचैलकपरीषहप्रकरणे निर्णीतम्। तथा उभयविधस्य मुनेस्तृणस्पर्शपरीषहेऽन्यान्यपि कारणानि सन्तीति प्रदर्शयितुमाह—'लूहस्स'-इत्यादि। रूक्षस्य=तैलाभ्यङ्गादिवर्जनाद् अस्निग्धशरीरस्येत्यर्थः, संयतस्य=निरतिचारसंयमाऽऽराधनतत्परस्य, तपस्विनः=तपश्चरणशीलस्य, अनशनादितपःसमाचरणात् कृशशरीरस्येत्यर्थः मुनेः, तृणेषु-दर्भादिषु तदुपरिशियानस्य उपलक्षणत्वादासीनस्य चेत्यर्थः गात्रविराधना=शरीरे तृणस्पर्शजन्या पीडा भवति ॥ ३४ ॥

अब सूत्रकार सतरहवां तृणस्पर्शपरीषहजय का विवेचन करते हैं-

'अचेलगस्स' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अचेलगस्स-अचेलकस्य) सर्वथा वस्त्ररहित जिनकल्पिक, तथा शास्त्र की मर्यादा के अतिरिक्त वस्त्र नहीं रखने वाले स्थविरकल्पिक मुनि के (लूहस्स-रूक्षस्य) कि जिन का तेल आदि की मालिश करना वर्जित होने से शरीर बिलकुल रूक्ष हो रहा है, एवं (संजयस्स-संयतस्य) जो निरतिचार संयमकी आराधना करने में तत्पर रहते हैं, तथा (तवस्सिणो-तपस्विनः) अनशन आदि तपों के करनेवाले होने से कृश शरीर वाले हैं, और जो (तणेसु सयमाणस्स-तृणेषु शयानस्य) दर्भादिक तृणों के ऊपर सोते हैं उपलक्षण से उपर बैठते हैं उनके (गायविराहणा-गात्रविराधना) शरीर में तृणस्पर्शजन्य पीड़ा होती है।

હવે સૂત્રકાર સત્તરમા તૃણસ્પર્શપરીષહ જીતવાનુ વર્ણન કરે છે

'अचेलगस्स'-ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—अचेलगस्स-अचेलकस्य સર્વથા વસ્ત્ર રહિત જીનકલ્પિક, તથા શાસ્ત્રની મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર ન રાખવાવાળા સ્થવિરકલ્પિ મુનિ लूहस्स-रूक्षस्य જેને તેલ આદિની માલીશ કરવાનુ વર્જીત હોવાથી શરીર બીલ્કુલ રૂક્ષ બની ગયેલ છે संजयस्स-संयतस्य અને જે નિરતિચાર સયમની અરાધના કરવામા તત્પર રહે છે तवस्सिणो-तपस्विन તથા અનશન આદિ તપ કરનાર હોવાથી કૃશ શરીરવાળા છે અને જે तणेसु सयमाणस्स-तृणेषु शयानस्य દર્ભાદિક તૃણોની ઉપર સુવે છે, ઉપલક્ષણથી ઉપર બેસે છે, તેમના गायविहारणा-गात्रविराधना શરીરમા તૃણસ્પર્શજન્ય પીડા થાય છે.

तृणस्पर्शपीडायां मुनिना यत्कर्तव्यं तदुपदिशति—

मूलम्—आयवस्स निवाएणं, अउला हवइ वेयणा।
एवं नच्चा न सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया॥३५॥

छाया—आतपस्य निपातेन, अतुला भवति वेदना।
एवं ज्ञात्वा न सेवन्ते, तन्तुजं तृणतर्जिताः॥३५॥

टीका—'आयवस्स' इत्यादि।

भावार्थ—अचेलक पद से यहां स्थविरकल्पिक को भी जो अचेलक कहा है वह इसी अभिप्राय से कि वे शास्त्रमर्यादा के अनुसार ही वस्त्र रखते हैं, उससे अधिक नहीं। आगम में स्थविरकल्पिक के लिये अल्पमूल्य वाले प्रमाणोपेत वस्त्रों का रखना मर्यादित है, उनको ही वे धारण करते हैं। अतः इस अवस्था में भी वे अचेलक ही माने जाते हैं, इस विषय का विशेषरूप से खुलासा अचेलक परीषह के प्रकरण में किया जा चुका है। मुनि को तैलादिक की मालिश करना वर्जित है तथा वे तपस्या करते रहते हैं, इसलिये इनका शरीर रूक्ष हो जाता है। रूक्ष शरीर में तृण के स्पर्श होने से (तृणस्पर्श) आदि की वेदना अधिक होती है, अतः ऐसी अवस्था में साधु का कर्तव्य है कि वह उस वेदना को समभाव से सहन करे॥३४॥

जब तृणस्पर्श से पीडा हो तब मुनि को क्या करना चाहिये? सो कहते हैं—'आयवस्स' इत्यादि।

અચેલક પદથી અહીં સ્થવિરકલ્પીને પણ જે અચેલક કહેલ છે તે એજ અભિપ્રાયથી છે કે, તે શાસ્ત્ર મર્યાદાની અનુસાર વસ્ત્ર રાખે છે તેનાથી અધિક નહીં. આગમમાં સ્થવિરકલ્પીને માટે અલ્પમૂલ્યવાળાં પ્રમાણોપેત વસ્ત્રોને રાખવાં મર્યાદિત છે, એને તેઓ ધારણ કરે છે. આથી આ અવસ્થામાં પણ તે અચેલક જ માનવામાં આવે છે. આ વિષયનો વિશેષરૂપથી ખુલાસો અચેલક પરીષહના પ્રકરણમાં આવી ગયેલ છે. મુનિને તેલ આદિનું માલિશ કરવું વર્જિત છે, તપશ્ચર્યા કરતા રહે છે એ કારણે તેમનું શરીર રૂક્ષ થઈ જાય છે. રૂક્ષ શરીરમાં તૃણ આદિના સ્પર્શથી તૃણસ્પર્શની વેદના અધિક થાય છે. આવી અવસ્થામાં સાધુનું કર્તવ્ય છે કે, તે વેદનાને સમભાવથી સહન કરે. ॥૩૪॥

જ્યારે તૃણસ્પર્શથી પીડા થાય ત્યારે મુનિએ શું કરવું જોઈએ તે કહે છે—'आयवस्स' इत्यादि।

टीका—'अचेलगस्स'-इत्यादि।

अचेलकस्य=सर्वथा वस्त्ररहितस्य जिनकल्पिकस्य, तथा शास्त्रमर्यादातिरिक्तवस्त्ररहितस्य स्थविरकल्पिकस्य चेत्यर्थः। आगमे हि अल्पमूल्यकाल्पवस्त्रस्य मर्यादितस्यैव धारणात् स्थविरकल्पिकोऽप्यचेलक एवास्तीति प्रागचेलकपरीषहप्रकरणे निर्णीतम्। तथा उभयविधस्य मुनेस्तृणस्पर्शपरीषहेऽन्यान्यपि कारणानि सन्तीति प्रदर्शयितुमाह—'लूहस्स'—इत्यादि। रूक्षस्य=तैलाभ्यङ्गादिवर्जनाद् अस्निग्धशरीरस्येत्यर्थः, संयतस्य=निरतिचारसंयमाऽऽराधनतत्परस्य, तपस्विनः=तपश्चरणशीलस्य, अनशनादितपःसमाचरणात् कृशशरीरस्येत्यर्थः मुनेः, तृणेषु-दर्भादिषु तदुपरिशयानस्य उपलक्षणत्वादासीनस्य चेत्यर्थः गात्रविराधना=शरीरे तृणस्पर्शजन्या पीडा भवति ॥ ३४ ॥

अब सूत्रकार सतरहवां तृणस्पर्शपरीषहजय का विवेचन करते हैं-

'अचेलगस्स' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अचेलगस्स-अचेलकस्य) सर्वथा वस्त्ररहित जिनकल्पिक, तथा शास्त्र की मर्यादा के अतिरिक्त वस्त्र नहीं रखने वाले स्थविरकल्पिक मुनि के (लूहस्स-रूक्षस्य) कि जिन का तेल आदि की मालिश करना वर्जित होने से शरीर बिलकुल रूक्ष हो रहा है, एवं (संजयस्स-संयतस्य) जो निरतिचार संयमकी आराधना करने में तत्पर रहते हैं, तथा (तवस्सिणो-तपस्विनः) अनशन आदि तपों के करनेवाले होने से कृश शरीर वाले हैं, और जो (तणेसु सयमाणस्स-तृणेषु शयानस्य) दर्भादिक तृणों के ऊपर सोते हैं उपलक्षण से ऊपर बैठते हैं उनके (गायविराहणा-गात्रविराधना) शरीर में तृणस्पर्शजन्य पीड़ा होती है।

હવે સૂત્રકાર સત્તરમા તૃણસ્પર્શપરીષહ જીતવાનુ વર્ણન કરે છે 'अचेलगस्स'-ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—अचेलगस्स-अचेलकस्य સર્વથા વસ્ત્ર રહિત જીનકલ્પિક, તથા શાસ્ત્રની મર્યાદાથી અતિરિક્ત વસ્ત્ર ન રાખવાવાળા સ્થવિરકલ્પિ મુનિ लूहस्स-रूक्षस्य જેને તેલ આદિની માલીશ કરવાનુ વર્જીત હોવાથી શરીર બીલ્કુલ રૂક્ષ બની ગયેલ છે संजयस्स-संयतस्य અને જે નિરતિચાર સયમની અરાધના કરવામા તત્પર રહે છે तवस्सिणो-तपस्विन તથા અનશન આદિ તપ કરનાર હોવાથી કૃશ શરીરવાળા છે અને જે तणेसु सयमाणस्स-तृणेषु शयानस्य દર્ભાદિક તૃણોની ઉપર સુવે છે, ઉપલક્ષણથી ઉપર બેસે છે, તેમના गायविहारणा-गात्रविराधना શરીરમા તૃણસ્પર્શજન્ય પીડા થાય છે.

तृणस्पर्शपीडायां मुनिना यत्कर्तव्यं तदुपदिशति—

मूलम्—आयवस्स निवाएणं, अउला हवइ वेयणा।
एवं नच्चा न सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया॥३५॥

छाया—आतपस्य निपातेन, अतुला भवति वेदना।
एवं ज्ञात्वा न सेवन्ते, तन्तुजं तृणतर्जिताः॥३५॥

टीका—'आयवस्स' इत्यादि।

भावार्थ—अचेलक शब्द से यहां स्थविरकल्पिक को भी जो अचेलक कहा है वह इसी अभिप्राय से कि वे शास्त्रमर्यादा के अनुसार ही वस्त्र रखते हैं, उससे अधिक नहीं। आगम में स्थविरकल्पिक के लिये मुखवस्त्रिका वाले प्रमाणोपेत वस्त्रों का रखना मर्यादित है उनको ही वे धारण करते हैं। अतः इस अवस्था में भी वे अचेलक ही माने जाते हैं, इस विषय का विशेषरूप से खुलासा छठे अचेलक परीषह के प्रकरण में किया जा चुका है। मुनि को तैलादिक की मालिश करना वर्जित है तथा वे तपस्या करते रहते हैं, इसलिये इनका शरीर रूक्ष हो जाता है। रूक्ष शरीर में बिना आस्तरक होने से तृणस्पर्श आदि की वेदना अधिक होती है। अतः ऐसी अवस्था में साधु जनों का कर्तव्य है कि वे उस वेदना को समभाव से सहन करें॥३४॥

अब तृणस्पर्श से पीडा हो तब मुनि को क्या करना चाहिये सो कहते हैं—'आयवस्स' इत्यादि।

ભાવાર્થ—અચેલક શબ્દથી અહીં સ્થવિરકલ્પિકને પણ જે અચેલક કહ્યા છે તે એવા અભિપ્રાયથી કે તે શાસ્ત્ર મર્યાદાની અનુસાર વસ્ત્ર રાખે છે. તેનાથી અધિક નહીં. આગમમાં સ્થવિરકલ્પિકને માટે મુખવસ્ત્રિકાવાળા પ્રમાણોપેત વસ્ત્રોનું રાખવું મર્યાદિત છે. એને તેઓ ધારણ કરે છે. આથી આ અવસ્થામાં પણ તે અચેલક જ માનવામાં આવે છે. આ વિષયનો વિશેષરૂપથી ખુલાસો છઠ્ઠા અચેલક પરીષહના પ્રકરણમાં કરવામાં આવેલ છે. મુનિએ તેલ માલિશ કરવાનું વર્જિત છે. તથા તપસ્યા કરતા રહે છે. આથી તેમનું શરીર રૂક્ષ થઈ જાય છે. રૂક્ષ શરીરમાં વિના આસ્તરક હોવાથી તૃણસ્પર્શની વેદના અધિક થાય છે. આથી આવી અવસ્થામાં સાધુજનોનું કર્તવ્ય છે કે, તે વેદનાને સમભાવથી સહન કરે. ॥૩૪॥

હવે તૃણસ્પર્શથી પીડા થાય ત્યારે મુનિએ શું કરવું જોઈએ, તે બતાવે છે—

आतपस्य=घर्मस्य निपातेन=संपातेन, अतुला=महती दुःसहा वेदना भवति, आतपोत्पन्नस्वेदक्लेदवशात् तृणक्षते क्षारसेचनेन समुत्पन्ना वेदनेव वेदना भवतीति भावः। एवम्=अनेन प्रकारेण ज्ञात्वाऽपि तृणतर्जिताः=दर्भादितृणक्षता मुनयः तन्तुजं-सूत्रनिर्मितं कार्पासिकम्, उर्णातन्तुनिर्मितं कम्बलादिकं वा वस्त्रम्=आच्छादनवस्त्रं न सेवन्ते।

अयं भावः-शयने आसने च शुपिरवर्जिततृणस्य दर्भादेः परिभोगोऽनुज्ञातो जिनकल्पिकानां स्थविरकल्पिकानां च। तत्र जिनकल्पिकानां मुनीनां दृढसंहनन-पूर्वगतज्ञान – तीक्ष्णोपयोगनिद्राल्पत्वाद्यनेकप्रखरगुणसम्पन्नत्वेन स्पन्दनचलनादि

अन्वयार्थ—(आयवस्स – आतपस्य) घाम-धूप के (निवाएणं-निपातेन) पड़ने से जो शरीर में पसीना आता है, वह पसीना तृण-क्षत अर्थात् शरीर में तृण के चुभने से उत्पन्न हुए घाव में लगता है, तब (अउला वेयणा हवइ-अतुला वेदना भवति) महावेदना होती है। (एवं नच्चा-एवं ज्ञात्वा) ऐसी वेदना का अनुभव करके भी (तणतज्जिया-तृणतर्जिताः) दर्भादिजन्य घाव वाले मुनि (तंतुज-तन्तुजम्) ऊर्णादिक तन्तुओं से निर्मित कम्बलादिक तथा कपास से निर्मित वस्त्रादिकरूप आच्छादन वस्त्र का सेवन नहीं करते है।

इसका भाव यह है—शयन और आसन में निश्छिद्र दर्भादिक तृणों का परिभोग जिनकल्पिक तथा स्थविरकल्पिक दोनों के लिये अनुज्ञात है। जिस में जिनकल्पी मुनि दृढसंहनन, पूर्वो का ज्ञान, तीक्ष्ण उपयोग तथा अल्पनिद्रा आदि अनेक प्रखर गुणवाले होने से

અન્વયાર્થ—आयवस्स—आतपस्य ધામ તડકાના निवाएणं—निपातेन પડવાથી શરીરમા જે પરસેવો આવે છે તે પરસેવો તૃણક્ષત અર્થાત્ શરીરમા તૃણના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થયેલા ધાવમા લાગે છે ત્યારે अउला वेयणा हवई—अतुला वेदना भवति ભારે વેદના થાય છે एवं नच्चा—एव ज्ञात्वा એવી વેદનાનો અનુભવ કરીને પણ तणतज्जिया—तृणतर्जिता દર્ભાદિજન્ય ધાવ વાળા મુનિએ तंतुज—तन्तुजम् ઉનના તાતણાઓથી બનાવેલ કમ્બલ આદિ તથા કપાસથી બનાવેલ વસ્ત્રાદિકનુ આચ્છાદન ન કરવું જોઈએ

એનો ભાવ આ પ્રમાણે છે, શયન અને આસનમા છિદ્રો વગરના દર્ભ આદિ ખડનો પરિભોગ જીનકલ્પિક તથા સ્થવિરકલ્પિક બન્નેને માટે અનુજ્ઞાત છે, જેમા જીનકલ્પિ મુનિ તેને દૃઢતાથી સહન કરીને, પૂર્વનુ જ્ઞાન, તીક્ષ્ણ ઉપયોગ, તથા અલ્પનિદ્રા આદિ પ્રખર ગુણવાળા હોવાથી તેના શરીરનું હલન

क्रिया सर्वदा सोपयोगाऽल्पा च भवतीत्यागन्तुकद्वीन्द्रियादिजीवानां विराधना न संभवत्यतस्ते वस्त्रं न सेवन्ते। स्थविरकल्पिकास्तु सापेक्षसंयमिनो भवन्त्यतस्ते तानि दर्भादीनि तृणानि भूमावास्तीर्य तत्रागन्तुककुन्थुपिपीलिकादिजन्तुविराधना निवारणाय प्रान्तभागेषु वेष्टनं यथा स्यात्तथा तदुपरि संस्तारकं निधाय शेरते, आसते च। एवं यो कठोरकुशदर्भादितृणसंस्पर्शं सम्यक् सहते तेन मुनिना तृणस्पर्शपरीषहो विजितो भवति।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

श्रावस्तीनगर्यां जितशत्रुनृपस्य भद्रनामकः पुत्र आसीत्। स चैकदा पवना मकाचार्यस्य समीपे धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः। क्रमाद् बहुश्रुतो भूत्वाऽन्यदा कदाचि-

---

उनके शरीर की हलनचलन आदि क्रिया उपयोगपूर्वक तथा अल्प होती है इससे उनके आगन्तुक द्वीन्द्रियादिक जीवों की विराधना का प्रायः संभव नहीं है इसलिये वे वस्त्र का सेवन नहीं करते हैं। स्थविर कल्पिकमुनि प्रायः ऐसे न होने से दर्भादिक तृणों को भूमि पर बिछा कर उसमें आगन्तुक कुन्थु पिपीलिका आदि जन्तुओं की विराधना निवारण करने के लिये प्रान्त भागों में वेष्टन जिस प्रकार हो जाय इस रूप से उस के ऊपर संस्तारक बिछाकर सोते हैं और बैठते हैं। इस प्रकार जो कठोर कुशदर्भादिक तृणस्पर्श को अच्छी तरह सहन करता है वह मुनि तृणस्पर्शपरीषह का विजेता कहलाता है।

दृष्टान्त—श्रावस्ती नगरी में जितशत्रु नाम के राजा का भद्र नाम का एक पुत्र था। पवनामक आचार्य के पास उसने एक समय धर्म का उपदेश सुनकर दीक्षा धारण करली। क्रम से आगमों का

વહન આદિ ક્રિયા ઉપયોગ પુરતી અને અલ્પ હોય છે તેનાથી આવનાર દ્વિઈન્દ્રિયાદિક જીવોની વિરાધના થવાનો સંભવ નથી. આ માટે તે વસ્ત્રનું સેવન કરતા નથી. સ્થવિરકલ્પિક મુનિ એવા ન હોવાથી દર્ભાદિક તૃણોને ભૂમિ ઉપર બીછાવી તેમાં આવવાવાળા કંથવા પીપીલીકા, આદિ જંતુઓની વિરાધનાનું નિવારણ કરવા માટે પ્રાન્ત ભાગોમાં ઢાંકા ન પડે તે માટે તેના ઉપર વસ્ત્ર બિછાવીને સુવે છે અને બેસે છે આ પ્રકારે જે કઠોર કુશ-દર્ભાદિક તૃણસ્પર્શને સારી રીતે સહન કરે છે તે મુનિ તૃણસ્પર્શ પરીષહના વિજેતા કહેવાય છે

દૃષ્ટાંત—શ્રાવસ્તી નગરીમાં જીતશત્રુ નામના રાજાને ભદ્ર નામનો પુત્ર હતો. પવ નામના આચાર્યની પાસે તેણે એક સમય ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળી દીક્ષા ધારણ કરી લીધી. ક્રમથી આગમોનો અભ્યાસ કરી જ્યારે તે બહુશ્રુત

देकाकिविहारप्रतिमां प्रतिपन्नः सन्नप्रतिबद्धविहारं विहरति स्म । स चैकदा विहरन् क्वापि राज्यान्तरे गतः । राजपुरुषाः "हेरिकोऽय"-मिति ज्ञात्वा तं गृहीत्वा पप्रच्छुः-ब्रूहि कस्त्वं ? केन गुप्तचारत्वाय प्रहितोऽसि ? । स भद्रमुनिः प्रतिमाधारित्वात् किमपि नोत्तरं ददौ । ततस्ते कुपितास्तं भद्रमुनिं क्षुरेण तक्षयित्वा असिधारातुल्यैः क्षुरधारातुल्यैः कुन्ताग्रतुल्यैस्तीक्ष्णधारैर्दर्भैर्गाढमावेष्ट्य क्षारवर्तितं कृत्वा, गर्ते निपात्य स्वस्थानं गतवन्तः । अतितीक्ष्णाग्रैः कुशैर्विध्यमाने क्षारजलैश्च

अभ्यास कर जब वह बहुश्रुत हो गया तब उसने एकाकिविहार प्रतिमा अंगीकार कर अप्रतिबद्ध विहार करना प्रारंभ कर दिया। एक दिन की बात है कि ये मुनिराज विहार करते२ दूसरे किसी राज्य में जा पहुँचे। राजपुरुषों ने उन्हें "यह कहीं का गुप्तचर है" ऐसा समझकर पकड लिया, और पूछने लगे-कहो कौन हो? किसने तुम्हें खुफिया पुलिस के बतौर यहां भेजा है। राजपुरुषों को यह बात सुनकर प्रतिमाधारी होने से मुनिराज ने कुछ भी उत्तर नहीं दिया। मुनिराज की इस मौन परिस्थितिका अवलोकन कर वे सब के सब उन पर बहुत अधिक कुपित हुए। उन्हों ने प्रकृतिभद्र उन मुनिराज को प्रथम क्षुरा से घायल कर पश्चात् तलवार की धार के समान, क्षुरी की धार के समान, एवं भाले की नोंक के समान तीक्ष्ण अनीवाले दर्भो से गाढ वेष्टित करके और ऊपर से नमक मिला हुआ जल छिडककरके एक खड्ड में उनको डाल दिया, और वे सब के सब अपने२ स्थान पर चले गये। अति तीक्ष्ण अनीवाले कुशों से वींधे गये शरीर का प्रत्येक अवयवगत

અની ગયા ત્યારે તેમણે એકાકી વિહાર પ્રતિમા અંગિકાર કરી અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરવાનો પ્રારંભ કર્યો એક દિવસની વાત છે કે, આ મુનિરાજ વિહાર કરતા કરતા બીજા કોઈ રાજ્યમાં જઈ પહોંચ્યા રાજપુરૂષોએ તેને "આ કોઈ રાજ્યનો ગુપ્તચર છે" એમ સમજીને પકડી લીધા અને એને પુછવા લાગ્યા કહો તમે કોણ છો? કોણે તમને ગુપ્ત બાતમીદાર તરીકે અહિં મોકલેલ છે? રાજપુરૂષોની એ વાત સાંભળી પ્રતિમા ધારી હોવાથી મુનિરાજે કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યો મુનિરાજની આ મૌન પરિસ્થીતિ જોઈ સઘળા તેના ઉપર ખૂબ જ ક્રોધિત બન્યા તેઓએ પ્રકૃતિભદ્ર તે મુનિરાજને પ્રથમ છરાથી ઘાયલ કરી પછી તરવારની ધાર જેવા, છરાની ધાર જેવા, અને ભાલાની અણી જેવા તીક્ષ્ણ અણીવાળા દર્ભોથી ગાઢ વ્યથિત કરીને ઉપરથી મીઠાનું પાણી છાંટી એક ખાડામાં નાખી દીધા અને બધા રાજપુરૂષો પોત પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા. અતિ તીક્ષ્ણ અણીવાળા દર્ભના પાનથી વીંધાયેલા શરીરના પ્રત્યેક અવયવમાંથી માંસ,

शरीरे मत्स्येक्षवपस्य मांसे विदीर्यमाणेऽपि क्षोभवर्जितः शान्तरसनिमग्नो महामुनिः समाधिनिधिः कलुषध्यानमकुर्वाणः समाधिभावेन घोरातिघोरां दुःसहां वेदनां सहते स्म । इत्थं तृणस्पर्शपरीषहं विजित्य क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली भूत्वा शिवपदं प्राप । एवमन्यैरपि मुनिभिस्तृणस्पर्शपरीषहः सोढव्यः ॥३५॥

अथाष्टादशं जल्लपरीषहजयं माह—

मूलम्—किलिन्नगाए मेहावी, पंकेण व रएण वा ।
घिंसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवए ॥३६॥

छाया—क्लिन्नगात्रः मेधावी, पङ्केन वा रजसा वा ।
ग्रीष्मे वा परितापेन, सातं नो परिदेवयेत् ॥३६॥

टीका—'किलिन्नगाए' इत्यादि ।

मेधावी—स्नानपरित्यागमर्यादावर्ती मुनिः, ग्रीष्मे वा शब्दात् शरदि,

मांस क्षारजल से विदीर्ण होने पर भी क्षोभ से वर्जित एवं शांत रस में निमग्न, ऐसे उन क्षमा के निधि मुनिराज ने कलुषध्यान नहीं करते हुए समाधिभाव से उस घोरातिघोर प्रबल दुःसह वेदना को सहन किया। इस प्रकार उन्हों ने तृणस्पर्शपरीषह को जीतकर अन्त में क्षपकश्रेणी पर आरोहण करके केवलज्ञान की प्राप्ति से शिवपद प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्य मुनियों को भी तृणस्पर्शपरीषह सहन करना चाहिये ॥३५॥

अब अठारवें जल्लपरीषह को जीतने के लिये सूत्रकार कहते हैं—

"किलिन्नगाए" इत्यादि।

अन्वयार्थ—(मेहावी—मेधावी) स्नानपरित्यागरूप मर्यादा में रहने वाला मुनि (घिंसु—ग्रीष्मे) ग्रीष्मकाल में (वा—वा) तथा शरत्काल

માંસ, ખારાથી વિદીર્ણ થવા છતાં ક્ષોભથી રહિત બની શાંતરસમાં નિમગ્ન એવા તે સમાનિધિ મુનિરાજે કલુષધ્યાન ન કરતાં સમાધિભાવથી એ ઘોર અતિ ઘોર દુઃસહ વેદનાને સહન કરી. આ પ્રકારે તેઓએ તૃણસ્પર્શપરીષહને જીતીને અંતમાં ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણ કરી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી શિવપદ પ્રાપ્ત કરી લીધું. આ રીતે અન્ય મુનિઓએ તૃણસ્પર્શપરીષહ સહન કરવો જોઈએ ॥૩૫॥

હવે અઢારમા જલ્લપરીષહને જીતવા માટે સૂત્રકાર કહે છે—

"કિલિન્નગાએ" ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—મેહાવી મેધાવી સ્નાન પરિત્યાગરૂપ મર્યાદામાં રહેવાવાળા મુનિ ઘિંસુ—

वर्षासु वा, परितापेन=उष्णस्पर्शेन, हेत्वर्थे तृतीया। पङ्केन वा=प्रस्वेदादार्द्रीभूतेन मलेन वा, रजसा वा=परिशुष्य काठिन्यं प्राप्तेन मलेन वा, यद्वा-रजसा=धूल्या, क्लिन्नगात्रः=व्याप्तदेहः, सन् सातं=सुखं समाश्रित्य न परिदेवयेत्-"हा! मम-मलापगमः कथं कदा वा भविष्यती"-ति कृत्वा न विलपेत्, विलापं न कुर्यादिति भावः॥ ३६॥

में और वर्षाकाल में (परितावेणं-परितापेन) उष्णस्पर्श द्वारा आये हुए (पंकेण व-पङ्केन वा) प्रस्वेद द्वारा गीले हुए मैल से (रएण वा-रजसा वा) या पसीने में संसक्त धूलि से (किलिण्णगाए-क्लिन्नगात्र) व्याप्त शरीर होने पर भी (सायं नो परिदेवए-सात नो परिदेवयेत्) "हा मेरे इस मैल का निवारण कैसे और कब होगा" ऐसा विचार कर विलाप नहीं करे। किन्तु उस हालत में उस परीषह को अच्छी तरह सहन करे, इसका नाम जल्लपरीषह जय है।

भावार्थ—ग्रीष्मकाल में या वर्षाकाल में अधिक गर्मी पड़ने से शरीर में अधिक पसीना आया करता है। उससे शारीरिक मैल ढीला पड़ जाता है। रगड़ने से वह चिपका हुआ मैल शरीर से अलग हो जाता है। पुन उसी स्थान पर उड़ी हुई रज आकर लग जाती है। उससे शरीर में आकुलता होती रहती है। इस आकुलता से न घबरा कर जो मुनि उस मैल से संसक्त होने का परीषह सहन करते हैं उसीका नाम जल्लपरीषहजय है। साधु स्वप्न में भी यह विचार न

ग्रीष्मे ઉનાળાની ઋતુમા તથા वा-वा શરદકાળ અને વર્ષાકાળમાં परितावेणं-परितापेन ઉષ્ણસ્પર્શ દ્વારા આવેલા पकेण व-पङ्केन वा પરસેવા દ્વારા પલળેલા મેલથી रएण वा-रजसा वा અગર પરસેવામા ભળેલ ધૂળથી किलिण्णगाए-क्लिन्नगात्र વ્યાપ્ત શરીર બનવા છતા પણ सायं नो परिदेवए-सातं नो परिदेवयेत् મારા આ મેલનુ નિવારણ કેમ અને ક્યારે થશે" એવો વિચાર કરી વિલાપ ન કરે. પરંતુ તેવી હાલતમા તે પરીષહને સારી રીતે સહન કરે તેનુ નામ જલ્લમલ્લ પરિષહ જય છે.

ભાવાર્થ—ગ્રીષ્મકાળમા યા વર્ષાકાળમા અધિક ગરમી પડવાથી શરીરમા અધિક પરસેવો વળે છે તેનાથી શરીર ઉપરનો મેલ ઢીલો પડે છે ચોળવાથી તે ચોટેલ મેલ શરીરથી છુટો પડે છે. ફરી એજ સ્થળે ઉડતી રજ આવીને ચોટે છે તેનાથી શરીરમા આકુળતા થતી રહે છે આથી એ આકુળતાથી ન ગભરાતા જે મુનિ તે મેલનો સંસક્તપરીષહ સહન કરે છે એનું નામ જલ્લમલ્લ

मूलम्—वेएज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्मणुत्तरं ।
जाव सरीरभेओत्ति, जल्लं काएण धारए ॥३७॥

छाया—वेदयेत् निर्जरापेक्षी, आर्यं धर्मम् अनुत्तरम् ।
यावत् शरीरभेदः, इति मल्लं कायेन धारयेत् ।

टीका—'वेएज्ज' इत्यादि ।

निर्जरापेक्षी=आत्यन्तिककर्मक्षयाभिलाषी मुनिः आर्यं=हेयोपादेयस्वरूपनिरूपकम्, अनुत्तरं=न विद्यते उत्तरम्-उत्कृष्टं यस्मात्सोऽनुत्तरस्तं सर्वोत्तममित्यर्थः। धर्मं=श्रुतचारित्ररूपं प्राप्तः इति शेषः । वेदयेत्-मलमात् मलजनितं दुःखं सहेत । इममर्थं विस्पष्टीकुर्वन् प्राह—'जाव सरीरभेओ' इत्यादि । इति=अतो हेतोः-यावत्-यावत्कालेन शरीरभेदः=देहपातः स्यात्, तावत्कालपर्यन्तं, मल्लं=मलं, कायेन=शरीरेण धारयेत् ।

करे कि-" हा ! इस मेल के निवारण से मुझे साता अर्थात् सुख का अनुभव कब और कैसे होगा ?" इस प्रकार विलाप न करे ॥ ३६ ॥

'वेएज्ज' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(निज्जरापेही-निर्जरापेक्षी) आत्यन्तिक रूप से कर्मों के क्षयका अभिलाषी मुनि (आरियं-आर्यम्) हेय एवं उपादेय के स्वरूप का निरूपक (अणुत्तरं-अनुत्तरम्) सर्वोत्कृष्ट-जिससे श्रेष्ठ और कोई दूसरा नहीं है-सर्वोत्तम ऐसे (धम्मं-धर्मम्) श्रुतचारित्ररूप धर्म को प्राप्त कर (वेएज्ज-वेदयेत्) मेल के दुःख को सहन करे। उसका कर्तव्य है कि (जाव शरीरभेओत्ति-यावत् शरीरभेद इति) जब तक शरीर का भेद नहीं होता है-मृत्यु द्वारा शरीर का वियोग नहीं

परीषहजन्य छे साधु स्वप्नामां पण सुखनो अनुभव क्यारे अने केम थशे. आ प्रकारनो विलाप न करे ॥ ३६ ॥

वेएज्ज -इत्यादि.

अन्वयार्थ—निज्जरापेही-निर्जरापेक्षी आत्यंतिक रूपथी कर्मोना क्षय करवाना अभिलाषी मुनि आरियं-आर्यम् हेय अने उपादेयना स्वरूपना निरूपक अणुत्तरं-अनुत्तरम् सर्वोत्कृष्ट जेनाथी श्रेष्ठ बीजो कोई नथी. सर्वोत्तम एवा धम्मं-धर्मं श्रुतचारित्ररूप धर्मने प्राप्त करी वेएज्ज-वेदयेत् मेलना दुःखने सहन करे. तेनुं कर्तव्य छे के जाव शरीरभेओत्ति-यावत् शरीरभेद इति ज्यां सुधी शरीरनो भेद नथी थतो-मृत्यु द्वारा शरीरनो वियोग थतो नथी त्यां सुधी

दृश्यन्ते हि केचिद् दावानलदग्धस्थाणुवत् कालवर्णाः शीतवातादिभिरुपहता धूलिव्याप्ता मलिनदेहा मनुष्याः। तेषामकामनिर्जरया नास्ति कश्चिद् गुणः, मम तु मलधारणेन महान् गुणः, इति मत्वा मलापनयनाय स्नानाद्यभिलाषमपि न कदाचित् कुर्यादित्यर्थः। उक्तञ्च—

> न शक्यं निर्मलीकर्तुं गात्रं स्नानशतैरपि।
> अश्रान्तमिव स्रोतोभि,-र्नवभिर्मलमुद्गिरत् ॥ १ ॥

होता है तब तक वह (काएण-कायेन) शरीर से (जल्लं धारए-जल्लं धारयेत्) मेल को धारे। उसे यह विचार करते रहना चाहिये कि इस संसार में ऐसे अनेक प्राणी-मनुष्य देखे जाते हैं जो दावानल से दग्ध स्थाणु की तरह बिलकुल कृष्णवर्ण होते हैं। उनका शरीर शीतवात आदि से सदा पीडित होता रहता है। धूलि से व्याप्त होने के कारण अत्यन्त मलिन होता है। परन्तु फिर भी इनको इसकी चिन्ता नहीं होती है। अकाम निर्जरा से इनको इतना सब कुछ सहन करने पर भी कोई लाभ नहीं। मेरे लिये तो इस मेल धारण करने से महान लाभ है, अतः इसके दूर करने के लिये मुझे स्नान आदि सावद्यक्रियाओं की अभिलाषा स्वप्न तक में भी नहीं करनी चाहिये। कहा भी है—

> न शक्यं निर्मलीकर्तुं, गात्रं स्नानशतैरपि।
> अश्रान्तमिव स्रोतोभि,-र्नवभिर्मलमुद्गिरत् ॥ १ ॥

(काएण-कायेन) તે શરીરથી જલ્લ-ધારએ-(જલ્લં ધારયેત્) મેલને રાખે. તેણે એ વિચાર કરતાં રહેવું જોઇએ કે, આ સંસારમાં એવાં અનેક પ્રાણી મનુષ્ય દેખવામાં આવે છે, જે દાવાનળથી દગ્ધ પાણાની જેવા તદ્દન કાળા સ્વરૂપના જ હોય છે તેનું શરીર શીત, વાત આદિથી સદા પીડિત રહે છે. ધૂળથી ભરેલું હોવાને કારણે અત્યંત મલીન હોય છે, છતાં પણ એમને એની ચિંતા હોતી નથી. અકામનિર્જરાથી એમને, એટલું બધું સહન કરવા છતાં પણ કોઈ લાભ નથી. મારા માટે તો આ મેલનો પરીષહ સહન કરવાથી મહાન લાભ છે, આથી તેને દૂર કરવા માટે મારે સ્નાન આદિ સાવદ્યક્રિયાઓની અભિલાષા સ્વપ્ને પણ ન કરવી જોઈએ. કહ્યું પણ છે—

> न शक्यं निर्मलीकर्तुं, गात्रं स्नानशतैरपि।
> अश्रान्तमिव स्रोतोभि,-र्नवभिर्मलमुद्गिरत् ॥ १ ॥

अन्वय—अत्यन्तमलिनो देहो, देही चात्यन्तनिर्मलः ।
उभयोरन्तरं ज्ञात्वा, कस्य शौचं विधीयते ॥ २ ॥ इति ।

अत्यन्तमलिनो देहो, देही चात्यन्तनिर्मलः ।
उभयोरन्तरं ज्ञात्वा, कस्य शौचं विधीयते ॥ २ ॥

क्यों कि मातापिता के रजवीर्य से यह शरीर अपवित्र ही स्वभावतः उत्पन्न हुआ है। जब कारण स्वयं अशुचिस्वरूप है तो उसका कार्यरूप यह शरीर शुचि कैसे हो सकता है। प्याज को या लहसुन को क्षीरसमुद्र के जल से प्रक्षालित करने पर भी जैसे उसमें निर्गन्धता नहीं आ सकती है उसी प्रकार हजारों बार स्नान करने पर भी इस अपवित्र शरीर में भी निर्मलता–शुचिता नहीं आ सकती है, क्यों कि यह निरन्तर नौ द्वारों से मल को बहाता ही रहता है। देह का जब स्वभाव ऐसा है तो फिर इसकी शुचिविधायक साधन ही यहां कौन से एकत्रित किये जा सकते हैं। जो मैं हूं वह तो पवित्र हूं अत्यंत निर्मल हूं। जिस प्रकार वस्तुस्थिति से विचार करने पर शौचालय में रहा हुआ आकाश अपवित्र न हो सकता है उसी प्रकार इस अपवित्र देह में निवास करने वाला यह आत्मा भी अपवित्र नहीं होता है, वह तो सदा अत्यन्त निर्मल है। इस प्रकार शरीर और आत्मामें अन्तर जानकर ज्ञानी सदा ऐसा विचार करता रहे की मैं अब

अत्यंतमलिनो देहो, देही चात्यन्तनिर्मलः ।
उभयोरन्तरं ज्ञात्वा, कस्य शौचं विधीयते ॥ २ ॥

કેમકે, માતા પિતાના રજવિર્યથી આ શરીર અપવિત્ર જ સ્વભાવતા ઉત્પન્ન થયેલ છે. જ્યારે કારણ સ્વયં અશુચિ સ્વરૂપ છે તો તેના કાર્ય રૂપ આ શરીર શુચિરૂપ કઈ રીતે ગણાય, ડુંગળીને અથવા લસણને સમુદ્રના પાણીથી ધોવાથી પણ તેમાં નિર્ગંધતા આવી શકતી નથી તેવી રીતે હજારો વાર સ્નાન કરવા છતાં પણ આ અપવિત્ર શરીરમાં નિર્મળતા–શુચિતા આવતી નથી. કેમકે, આ શરીર નિરંતર નવ દ્વારોથી મળને બહાર કાઢ્યા જ કરે છે દેહનો જ્યારે સ્વભાવ એવો છે તો પછી એના શુચિ વિધાયક સાધન જ ક્યાંથી મેળવી શકાય. જે હું છુ તે તો સદા પવિત્ર જ છું અત્યંત નિર્મળ છુ જે પ્રકારથી વસ્તુ સ્થિતિનો વિચાર કરવા છતાં, શૌચાલયમાં રહેલ આકાશ અપવિત્ર બની શકતું નથી તેવીજ રીતે દેહમાં નિવાસ કરવાવાળો આ આત્મા પણ અપવિત્ર હો તો નથી. તે તો સદા નિર્મળ જ છે આ પ્રકારે શરીર અને આત્મામાં અંતર જાણી જ્ઞાની એવો સદા

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

चम्पानगर्यां सुनन्दनामा धनाढ्यो वणिक् श्रावक आसीत्। स बहुविधपण्यैर्व्यवहारकरणेन जाताभिमानो विवेकरहितः कदाचिदेकदा साधुं दृष्ट्वा निन्दति स्म-अहो! शरीरसंस्कारवर्जिताः अभद्रवेषा धूलिधूसरा घर्मादिसमुत्पन्नमलानपनयनेन मलिनशरीराः पुनरपि स्ववेषं भव्यमेव मन्यमाना विहरन्ति। स चैवं

स्नानादिक से किसकी शुचि करूँ? जिस शरीरकी शुचि इन स्नानादि क्रियाओं से करना चाहता हूं वह तो स्वभाव से ही अपवित्र है, तथा आत्मा पवित्र होने से उसकी शुचि करने का प्रयास व्यर्थ है। ऐसा समझकर साधु जल्लपरीषह को सहन करे।

दृष्टान्त—चंपानगरी में सुनंद नामका एक धनाढ्य वैश्य श्रावक रहता था। इसका व्यापार खूब चलता था। अनेक चीजों का रोजगार यह किया करता था। इससे दुकानदारी में इसको अधिक लाभ होता था, इसलिये इसे अपनी दुकानदारी का बहुत कुछ अभिमान था। विवेक से रहित होने के कारण एक दिन की बात है कि इसने किसी एक साधु को देखकर उसकी भारी निंदा की। कहने लगा—देखो तो सही ये शरीर के संस्कार से बिलकुल वर्जित रहते हैं, इनका वेष भी भद्रपुरुषों जैसा नहीं होता है, शरीर पर तो इनके धूल चढ़ी रहती है। ये न्हाते धोते नहीं हैं। रात दिन पसीना आते रहनेसे कपडे भी इनके बुरी तरह से दुर्गन्ध देने लगते हैं। शरीर भी पसीने से तर हो जाने के

વિચાર કરતો રહે કે, હુ હવે સ્નાન આદિથી કોની શુદ્ધિ કરૂ ? જેની શુદ્ધિ આવી સ્નાનાદિક ક્રિયાઓથી કરવા ચાહુ છુ તે તો સ્વભાવથી જ અપવિત્ર છે તથા આત્મા પવિત્ર હોવાથી એની શુચિ કરવાનો પ્રયાસ વ્યર્થ છે એવું સમજીને સાધુ જળપરીષહને સહન કરે

દૃષ્ટાંત—ચ પાનગરીમા સુનદ નામનો એક ધનાઢ્ય વૈશ્ય-શ્રાવક રહેતો હતો તેનો વેપાર ખૂબ ચાલતો હતો અનેક ચીજોનો રોજગાર તે કરતો હતો તેનાથી દુકાનદારીમા તેને અધિક લાભ થતો હતો તેને પોતાની દુકાનદારીનું ઘણું અભિમાન હતું વિવેકથી રહિત હોવાના કારણે એક દિવસની વાત છે કે, તેણે કોઈ એક સાધુને જોઇને તેની ખૂબ નિંદા કરી, કહેવા લાગ્યો કે, જુઓ તો ખરા ! આ શરીરના સસ્કારથી તદ્દન વર્જીત રહે છે તેનો વેષ પણ ભદ્ર પુરૂષો જેવો નથી. શરીર ઉપર તો ધૂળ ચોટેલી રહે છે, એ નાતા ધોતા નથી, રાત દિવસ પરસેવો આવતો હોવાથી તેમના કપડા પણ દુર્ગ ધ મારતા હોય છે અને શરીર પણ પરસેવાથી તર હોવાને કારણે મેલથી ભરેલુ રહે છે તો

मुनिनिन्दया दुष्कर्म बद्धवान्। कालमासे कालं कृत्वा श्रावकत्वात् सौधर्मे कल्पे देवत्वं प्राप्तवान्। ततश्च्युतश्चासौ कौशाम्बीनगरे इभ्यस्य वसुचन्द्रश्रेष्ठिनः पुत्रोऽभवत्। स श्रेष्ठिपुत्रो विद्युद्दमतिनाम्ना प्रसिद्धो जातः।

स चैकदा विशालाचार्यसमीपे धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः। अन्यदा कदाचित् तस्य विद्युद्दमतिमुनेः पूर्वभवकृतमलिनमुनिनिन्दोपार्जितकर्मोदयात् देहेऽतिदुर्गन्धः समुत्पन्नः। घटितसर्पादिमृतकगन्धादप्यधिकं विद्युद्दमतिमुनिदेहस्थं दुर्गन्धं कोऽपि सोढुं नाशक्नत्। सर्वो लोकस्तच्छरीरस्पर्शवायुनाऽपि व्याकुलीकृतः सभितस्ततः पलायते।

कारण मैल से भरा रहता है। फिर भी ये लोग अपने को बहुत ऊँचा समझते रहते हैं और इधर से उधर भटकते रहते हैं। इस प्रकार मुनि की निंदा से उसने गाढ दुष्कर्म का बंध कर लिया, और श्रावक होने की वजह से वह मर कर सौधर्म देवलोक में देवपर्याय से उत्पन्न हुआ। वहां से च्यवकर यह कौशाम्बी नगरी में वसुचंद्र नामक इभ्य–शेठ का पुत्र हुआ। उसका नाम विद्युद्दमति रक्खा गया।

एक दिनकी बात है कि विद्युद्दमति ने विशालाचार्य के पास धर्म श्रवणकर दीक्षा ले ली। कालान्तरमें विद्युद्दमति मुनिके शरीरमें सुनंद वणिक्के भवमें की गई मुनिनिन्दासे उपार्जित पापकर्म के उदय से अति दुर्गंध आने लगी। सडे हुए सांप आदिकी जैसी दुर्गंध होती है उससे भी अधिक दुर्गंध इनके शरीर की थी, अतः उस दुर्गंध को सहन करने के लिये कोई भी समर्थ नहीं हुआ। उसके शरीर को स्पर्शकर जो वायु आता था लोग उस वायु से भी घबरा जाते थे।

પણ આ લોકો પોતાને ઘણાજ ઉંચા સમજે છે અને અહીં તહીં ભટકતા રહે છે. આ પ્રકારની મુનિની નિંદાથી તેણે ગાઢ દુષ્કર્મનો બંધ કરી લીધો અને શ્રાવક હોવાના કારણે તે મરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને તે કૌશામ્બી નગરીના વસુચંદ્ર નામના ઇભ્ય–શેઠનો પુત્ર થયો. તેનું નામ વિદ્યુદ્દમતિ રાખવામાં આવ્યું

એક દિવસની વાત છે કે વિદ્યુદ્દમતિએ વિશાળાચાર્યની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરી દીક્ષા લઈ લીધી. કાળાન્તરમાં વિદ્યુદ્દમતિ મુનિના શરીરમાં સુનંદ વણીકના ભવમાં કરાયેલ મુનિ નિંદાથી ઉપાર્જન કરેલ પાપકર્મના ઉદયથી અતિ દુર્ગંધ આવવા લાગી. સડેલા સર્પ વગેરેની જે દુર્ગંધ આવે છે તેનાથી પણ અધિક દુર્ગંધ તેના શરીરની હતી. આથી એ દુર્ગંધને સહન કરવા કોઈ સમર્થ ન બન્યુ, તેના શરીરને સ્પર્શ કરીને જે પવન આવતો તે પવનથી પણ લોકો

यत्र यत्रासौ भिक्षाद्यर्थं याति तत्र तत्र लोकस्तद्गन्धेन विमना भवति। मुनिश्च तिरस्कारं प्राप्नोति तथाप्यसौ जल्लपरीषहं सहते।

तदनन्तरं विशाखाचार्यस्तमब्रवीत्-वत्स! त्वद्देहदौर्गन्ध्याद् भृशमुद्वेगो जनानां जायते, तस्मादुपाश्रय एव त्वया स्थातव्यं, न तु बहिर्गृहस्थसंनिधौ गन्तव्यम्। इत्थं तद्वचनं निशम्य विशुद्धमतिमुनिस्तस्मिन्नेवोपाश्रये स्थितः। अन्तप्रान्ताहारेण दुर्बलशरीरोऽसौ विशुद्धमतिमुनिः स्वगुरु प्रार्थ्य तदाज्ञामादाय पादपोपगमनं कृत्वा स्वकल्याणं साधयामास। एवमन्यैर्मुनिभिर्जल्लपरीषहः सोढव्यः ॥ ३७ ॥

जहां जहां ये भिक्षा के लिये जाते वहां२ लोग उनके शरीर की दुर्गन्ध से व्याकुल हो उठते। इस दुर्गन्ध के कारण मुनिराज का भी तिरस्कार होने लगा। फिर भी उन्हों ने इस तर्फ ध्यान नहीं दिया और जल्ल-परीषह को जीतने में ही वे अपनी सारी शक्ति लगाते रहे।

विशाखाचार्य ने एक दिन इनसे कहा वत्स! तुम्हारे शरीर की दुर्गन्ध से लोगों में बड़ा असन्तोष फैल रहा है वे बडे उद्विग्न होते हैं, इसलिये तुम अब कहीं न जाकर सिर्फ उपाश्रय में ही रहा करो। इस प्रकार गुरु महाराज के वचन सुनकर विशुद्धमति मुनिराज अब उपाश्रय में ही रहने लगे-बाहर गृहस्थों के यहां आना जाना बंद कर दिया। अन्त प्रान्त आहार से इनका शरीर भी दुर्बल हो गया था, अतः अपने गुरु महाराज से प्रार्थना कर इन्हों ने उनकी आज्ञानुसार पादपोपगमन संथारा धारण कर लिया और अपना कल्याण साध कर

ગભરાઈ જતા હતા જ્યા જ્યા એ ભિક્ષા લેવા જતા ત્યા ત્યા લોકો એના શરીરની દુર્ગંધથી વ્યાકુળ બની જતા અને આ દુર્ગંધના કારણે જ્યા ત્યા મુનિરાજનો પણ તિરસ્કાર થવા લાગ્યો. તો પણ તેમણે એ તરફ ધ્યાન ન આપ્યું. અને જળપરીષહ જીતવામા જ પોતાની બધી શક્તિ લગાડી રહ્યા

વિશાખાચાર્યે તેને એક દિવસ કહ્યું, હે વત્સ! તમારા શરીરની દુર્ગંધથી લોકોમા ઘણો અસતોષ ફેલાઈ રહ્યો છે. આથી ઘણા ઉદ્વિગ્ન બને છે, માટે તમે હવે કયાય ન જતા ફક્ત ઉપાશ્રયમા જ રહ્યા કરો આ પ્રકારનું ગુરુમહારા-જનુ વચન સાભળીને વિશુદ્ધમતિ મુનિરાજ હવે ઉપાશ્રયમા જ રહેવા લાગ્યા બહાર ગૃહસ્થોને ત્યા જવા આવવાનુ બધ કરી દીધુ અન્ત પ્રાન્ત આહારથી તેમનુ શરીર પણ દુર્બળ થઈ ગયુ, અતે પોતાના ગુરુમહારાજને પ્રાર્થના કરી તેમની આજ્ઞા અનુસાર પદપોપગમન સથારો ધારણ કર્યો. આથી પોતાનું

अथैकोनविंशतितमं सत्कारपुरस्कारपरीषहजयं माह—

मूलम्—अभिवायमब्भुट्ठाणं, सामी कुज्जा निमंतणं ।
जे ताइं पडिसेवंति, न तेसिं पीहए मुंणी ॥३८॥

छाया—अभिवादम् अभ्युत्थानं, स्वामी कुर्यात् निमन्त्रणम् ।
ये तानि प्रतिसेवन्ते, न तेभ्यः स्पृहयेत् मुनिः ॥ ३८ ॥

टीका—'अभिवाय०' इत्यादि।

स्वामी=राजादिकः, अभिवादम्-अभिवादनम्-'शिरोनमनचरणस्पर्शनादिपूर्वकमभिवादये प्रणमामी'त्यादिवचनरूपं पुरस्कारं, तथा-अभ्युत्थानम्=अभिमुखस्थानम्-ससंभ्रममासने परित्यज्योत्थानरूपं पुरस्कारं च, तथा-निमन्त्रणम्-आहारादिग्रहणाय प्रार्थनम्, 'अद्य मद्गृहे भिक्षा ग्रहीतव्या' इत्यादिवचनरूपं

जन्ममरण से सदा के लिये विमुक्त हो गये। इसी तरह अन्य मुनियों को भी जल्लपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ३७ ॥

अब उन्नीसवां सत्कारपुरस्कारपरीषहजय को सूत्रकार कहते हैं-'अभिवायं'-इत्यादि।

अन्वयार्थ—यदि (सामी-स्वामी) राजा आदि (अभिवाय अब्भुट्ठाण निमंतणं-अभिवादन अभ्युत्थानम् निमंत्रणं) अभिवादन-अपने मस्तक को झुकाकर चरणस्पर्श करते हुए नमस्कार करें, तथा अभ्युत्थान-मुनि को आते देखकर बडे आदरभाव से अपने आसन का परित्याग कर के उठ खडे हों और मुनि के सन्मुख जावें, तथा-निमंत्रण-आहार आदि के ग्रहण करने के लिये प्रार्थना करें कि महाराज! आज आप मेरे घर पर भिक्षा लें, इस प्रकार अभिवादन, अभ्युत्थान

કહ્યાનુ સાધીને જન્મમરણથી સદાને માટે વિમુક્ત બની ગયા. આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ જલ્લપરીષહને સહન કરવો જોઈએ. ॥ ૩૭ ॥

હવે ઓગણીસમો સત્કારપુરસ્કારપરીષહ જીતવાને સૂત્રકાર કહે છે 'અભિવાયં' ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ-યદિ સામી-સ્વામી રાજા વગેરે અભિવાય અબ્ભુટ્ઠાણ નિમંતણં-અભિવાદન અભ્યુત્થાનમ્ નિર્મત્રણમ્ પોતાના મસ્તકને ઝુકાવી ચરણસ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરે, તથા અભ્યુત્થાન-મુનિને આવતા જોઈને ઘણા આદરભાવથી પોતાના આસનનો પરિત્યાગ કરી તે મુનિને ઉભા રહે અને મુનિની સામે જાય, તથા નિમંત્રણ-આહાર આદિ ગ્રહણ કરવા માટે પ્રાર્થના કરે કે મહારાજ! આજ આપ મારા ઘરે ભિક્ષા લ્યો. આ પ્રકારે અભિવાદન, અભ્યુત્થાન તથા નિમંત્રણ કુમ્મા-કુર્યાત્

यत्र यत्रासौ भिक्षाद्यर्थं याति तत्र तत्र लोकस्तद्गन्धेन विमना भवति। मुनिश्च तिरस्कारं प्राप्नोति तथाप्यसौ जल्लपरीषहं सहते।

तदनन्तरं विशाखाचार्यस्तमब्रवीत्–वत्स! त्वद्देहदौर्गन्ध्याद् भृशमुद्वेगो जनानां जायते, तस्मादुपाश्रय एव त्वया स्थातव्यं, न तु बहिर्गृहस्थसंनिधौ गन्तव्यम्। इत्थं तद्वचनं निशम्य विशुद्धमतिमुनिस्तस्मिन्नेवोपाश्रये स्थितः। अन्तप्रान्ताहारेण दुर्बलशरीरोऽसौ विशुद्धमतिमुनिः स्वगुरु प्रार्थ्य तदाज्ञामादाय पादपोपगमनं कृत्वा स्वकल्याण साधयामास। एवमन्यैर्मुनिभिर्जल्लपरीषहः सोढव्यः॥ ३७॥

जहां जहां ये भिक्षा के लिये जाते वहां२ लोग उनके शरीर की दुर्गन्ध से व्याकुल हो उठते। इस दुर्गन्ध के कारण मुनिराज का भी तिरस्कार होने लगा। फिर भी उन्हों ने इस तर्फ ध्यान नहीं दिया और जल्ल-परीषह को जीतने में ही वे अपनी सारी शक्ति लगाते रहे।

विशाखाचार्य ने एक दिन इनसे कहा वत्स! तुम्हारे शरीर की दुर्गन्ध से लोगों में बड़ा असन्तोष फैल रहा है वे बडे उद्विग्न होते हैं, इसलिये तुम अब कहीं न जाकर सिर्फ उपाश्रय में ही रहा करो। इस प्रकार गुरु महाराज के वचन सुनकर विशुद्धमति मुनिराज अब उपाश्रय में ही रहने लगे–बाहर गृहस्थों के यहां आना जाना बंद कर दिया। अन्त प्रान्त आहार से इनका शरीर भी दुर्बल हो गया था, अतः अपने गुरु महाराज से प्रार्थना कर इन्हों ने उनकी आज्ञानुसार पादपोपगमन संथारा धारण कर लिया और अपना कल्याण साध कर

गભરાઈ જતા હતા. જ્યા જ્યા એ ભિક્ષા લેવા જતા ત્યા ત્યા લોકો એના શરીરની દુર્ગંધથી વ્યાકુળ બની જતા અને આ દુર્ગંધના કારણે જ્યા ત્યા મુનિરાજનો પણ તિરસ્કાર થવા લાગ્યો તો પણ તેમણે એ તરફ ધ્યાન ન આપ્યું. અને જળપરીષહ જીતવામા જ પોતાની બધી શક્તિ લગાડી રહ્યા

વિશાખાચાર્યે તેને એક દિવસ કહ્યું, હે વત્સ! તમારા શરીરની દુર્ગંધથી લોકોમા ઘણો અસતોષ ફેલાઈ રહ્યો છે. આથી ઘણા ઉદ્વિગ્ન બને છે, માટે તમે હવે કયાય ન જતા ફક્ત ઉપાશ્રયમા જ રહ્યા કરો આ પ્રકારનુ ગુરુમહારાજનુ વચન સાભળીને વિશુદ્ધમતિ મુનિરાજ હવે ઉપાશ્રયમા જ રહેવા લાગ્યા બહાર ગૃહસ્થોને ત્યા જવા આવવાનુ બધ કરી દીધુ અન્ત પ્રાન્ત આહારથી તેમનુ શરીર પણ દુર્બળ થઈ ગયુ, અતે પોતાના ગુરુમહારાજને પ્રાર્થના કરી તેમની આજ્ઞા અનુસાર પદપોપગમન સથારો ધારણ કર્યો. આથી પોતાનું

अथैकोनविंशतितमं सत्कारपुरस्कारपरीषहजय माह—

मूलम्—अभिवायमब्भुट्ठाणं, सामी कुज्जा निमंतणं ।
जे ताइं पडिसेवंति, न तेसिं पीहए मुणी ॥३८॥

छाया—अभिवादम् अभ्युत्थानं, स्वामी कुर्यात् निमन्त्रणम् ।
ये तानि प्रतिसेवन्ते, न तेभ्यः स्पृहयेत् मुनिः ॥ ३८ ॥

टीका—'अभिवाय०' इत्यादि ।

स्वामी=राजादिकः, अभिवादम्–अभिवादनम्–'शिरोनमनचरणस्पर्शनादिपूर्वकमभिवादये भगवामी'त्यादिवचनरूपं पुरस्कारं, तथा–अभ्युत्थानम्=अभिमुखम् उत्थानम्–ससंभ्रममासनं परित्यज्योत्थानरूपं पुरस्कारं च, तथा–निमन्त्रणम्–आहारादिग्रहणाय प्रार्थनम्, 'अद्य मद्गृहे भिक्षा ग्रहीतव्या' इत्यादिवचनरूपं

जन्ममरण से सदा के लिये विमुक्त हो गये। इसी तरह अन्य मुनियों को भी जल्लपरीषह सहन करना चाहिये ॥ ३७ ॥

अब उन्नीसवाँ सत्कारपुरस्कारपरीषहजय को सूत्रकार कहते हैं–'अभिवायं'–इत्यादि ।

अन्वयार्थ—यदि (सामी–स्वामी) राजा आदि (अभिवाय अब्भुट्ठाण निमंतणं–अभिवादन अभ्युत्थानम् निमंत्रणं) अभिवादन–अपने मस्तक को झुकाकर चरणस्पर्श करते हुए नमस्कार करें, तथा अभ्युत्थान–मुनि को आते देखकर बडे आदरभाव से अपने आसन का परित्याग कर वे उठ खडे हों और मुनि के सन्मुख जावें, तथा–निमंत्रण–आहार आदि के ग्रहण करने के लिये प्रार्थना करें कि महाराज! आज आप मेरे घर पर भिक्षा लें, इस प्रकार अभिवादन, अभ्युत्थान

કલ્યાણુ સાધીને જ ભમરણુથી સદાને માટે વિમુક્ત બની ગયા. આ રીતે અન્ય મુનિઓએ પણ જલ્લપરીષહને સહન કરવો જોઈએ. ॥ ૩૭ ॥

હવે ઓગણીસમો સત્કારપુરસ્કારપરીષહ જીતવાને સૂત્રકાર કહે છે 'અભિવાય' ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–યદિ સામી–સ્વામી રાજા વગેરે અભિવાયં અબ્ભુટ્ઠાણ નિમંતણં–અભિવાદનં અભ્યુત્થાનમ્ નિમંત્રણમ્ પોતાના મસ્તકને ઝુકાવી ચરણસ્પર્શ કરી નમસ્કાર કરે, તથા અભ્યુત્થાન–મુનિને આવતા જોઈને ઘણા આદરભાવથી પોતાના આસનનો પરિત્યાગ કરી તે ઉઠીને ઉભા રહે અને મુનિની સામે જાય, તથા નિમંત્રણ–આહાર આદિ ગ્રહણ કરવા માટે પ્રાર્થના કરે કે મહારાજ! આજ આપ મારા ઘરે ભિક્ષા લ્યો. આ પ્રકારે અભિવાદન, અભ્યુત્થાન તથા નિમંત્રણ કુજ્જા–કુર્યાત્

सत्कारं कुर्यात्, तानि=अभिवादादीनि ये स्वयूथवर्तिनः अवसन्नपार्श्वस्थादयः, परतीर्थिका दण्डिशाक्यादयो वा द्रव्यलिङ्गिनः प्रतिसेवन्ते=आगमनिषिद्धान्यपि स्वीकुर्वन्ति, तेभ्यः=ऋद्धिरससातगृद्धियुक्तेभ्यः, मुनिः=अनगारः न स्पृहयेत्, राजादिकृतसत्कारपुरस्कारौ प्रतिसेवमानान् द्रव्यलिङ्गिनः साधून् विलोक्य–"अहो! पुण्यशालिनोऽमी पार्श्वस्थादयः शाक्यादयश्च यदेतादृशं वन्दनाभ्युत्थानादिसत्कारं प्राप्नुवन्ति, अतोऽहमप्येतादृशो भवामी"-ति मुनिस्तत्साम्यं न वाञ्छेदित्यर्थः।३८।

अमुमेवार्थं विशदयति—

मूलम्--अणुक्कसाई अप्पिच्छे, अन्नाएंसी अलोलुए ।
रसेसु नाणुगिज्झिज्जा, नाणुतप्पिज्ज पण्णवं ॥३९॥

तथा निमंत्रण (कुज्जा–कुर्यात्) करे और (ताइ–तानि) उनको (जे–ये) जो स्वयूथवर्ती अवसन्न पासत्थ आदि, अथवा परतीर्थिक दण्डिशाक्यादिक द्रव्यलिङ्गी साधु (पडिसेवंति–प्रतिसेवन्ते) सेवन करते हैं उनको स्वीकार करते हैं तो (मुणी तेसिं न पीहए–मुनिः तेभ्यः न स्पृहयेत्) मुनि उन ऋद्धिरससातगृद्धियुक्तों की स्पृहा न करे राजा आदि द्वारा किये गये सत्कार पुरस्कार को प्रतिसेवन करने वाले अवसन्नपार्श्वस्थादि द्रव्यलिङ्गी साधुओं को देखकर "अहो! ये अवसन्न पार्श्वस्थादिक तथा शाक्यादिक बडे ही पुण्यशाली हैं जिससे ये इस प्रकार के वन्दन अभ्युत्थान आदि सत्कार को पाते हैं अत मैं भी इनके जैसा होऊं तो अच्छा हो" इस प्रकार अणगार–मुनि उनकी समानता की अर्थात् उनके जैसा होने की वाच्छा नहीं करे ॥ ३८ ॥

કરે અને ताइ–तानि એમને जे–ये જે સ્વયૂથવર્તી અવસન્ન પાસત્થ આદિ અથવા પરતિર્થીક દંડી, શાકયાદિક દ્રવ્યલિંગી સાધુ पडिसेवंति–प्रतिसेवन्ते સેવન કરે છે–એનો સ્વીકાર કરે છે मुणी तेसिं न पीहए–मुनिः तेभ्यः न स्पृहयेत् તો મુનિ એ ઋદ્ધિરસ સાત ગૃદ્ધિયુકતોની સ્પૃહા ન કરે. રાજા આદિ દ્વારા કરાયેલા સત્કાર પુરસ્કારનુ પ્રતિસેવન કરવાવાળા અવસન્ન પાર્શ્વસ્થાદિ દ્રવ્યલિંગી સાધુઓને જોઈને "અહો" એ અવસન્ન પાર્શ્વસ્થાદિક તથા શાકયાદિક ઘણા જ પુન્યશાળી છે, જેથી તે આ પ્રકારના વંદન અભ્યુત્થાન આદિ સત્કાર પામે છે એથી હુ પણ એમના જેવો થાઉ તો સારૂ થાય. આ પ્રકારે અણુગાર મુનિ તેમની સમાનતાની અર્થાત્ તેમના જેવા થવાની વાચ્છના ન કરે. ॥ ३८ ॥

छाया—अनुत्कषायी अल्पेच्छः, अज्ञातैषी अलोलुपः।
रसेषु नानुगृध्येत्, नानुतप्येत प्रज्ञावान्॥ १९॥

टीका—'अणुक्कसाई' इत्यादि।

अनुत्कषायी=अनुत्का–अनुत्कण्ठितः शेते, धातूनामनेकार्थत्वाद् वर्तते इत्येवं शीलः सत्कारादिवाञ्छारहित इत्यर्थः, यद्वा–प्राकृतत्वाद्–'अणुकसायी' इति च्छाया। अल्पकषायी–कषायरहित इत्यर्थः–वन्दनादिकमकुर्वते न क्रुध्यति, वन्दनादौ कृते वा न मानं कुरुते न वा तदर्थं शीतोष्णाऽऽतापनादिभिर्मायां करोति, न चापि तत्र लोभं करोतीति भावः। अत एव–'अप्पिच्छे'=धर्मोपकरणमात्राभिलाषी न तु सत्कारपुरस्काराभिलाषीत्यर्थः। अत एव–अज्ञातैषी–अज्ञातः=जाति श्रुतादिभिरपरिचितो भूत्वा एषयति–गवेषयति पिण्डादिकं, यः स तथा, यद्वा–अज्ञाते=अज्ञातकुले एषयति=गवेषयति पिण्डादिकं यः स तथा, तत्र हेतु प्रदर्शयति

अब सूत्रकार इसी अर्थको विशद करते हैं–'अणुक्कसाई' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(अणुक्कसाई–अनुत्कशायी) सत्कार आदि की अभिलाषा रहित अथवा अल्पकषाय वाला–सत्कारादि विषयक कषायभाव रहित, अर्थात्–वंदना आदि नहीं करने वाले के प्रति क्रोध नहीं करने वाला, तथा वन्दनादि करने पर अभिमान नहीं करने वाला, तथा मान सन्मान आदि के निमित्त शीत, उष्ण, आतापना आदि द्वारा माया-चार नहीं करने वाला तथा उस विषय में लोभ–कषाय भी नहीं करने वाला, (अप्पिच्छे–अल्पेच्छ) तथा अल्पइच्छावाला धर्मोपकरणमात्र की अभिलाषा वाला सत्कारपुरस्कार आदि की अभिलाषा वाला नहीं, तथा (अन्नाएसी–अज्ञातैषी) जाति एवं श्रुत आदि से अपरिचित होकर शुद्ध पिंडादिक की गवेषणा करने वाला, अथवा–अज्ञातकुल में

હવે સૂત્રકાર આ અર્થને સ્પષ્ટ કરે છે—'અણુક્કસાઈ' ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—અણુક્કસાઈ–અનુત્કશાયી સત્કાર આદિની અભિલાષાથી રહિત અથવા અલ્પ કષાયવાળા–સત્કારાદિ વિષયક કષાયભાવ રહિત, અર્થાત્ વંદના આદિ ન કરનાર તરફ ક્રોધ નહીં કરવાવાળા તથા વંદનાદિ કરવાથી અભિમાન નહીં કરવાવાળા તથા માન સન્માન આદિ નિમિત્ત શીત, ઉષ્ણ, આતાપના આદિ દ્વારા માયાચાર નહીં કરવાવાળા તથા એ વિષયમાં લોભ કષાય પણ નહીં કરવાવાળા અપ્પિચ્છે–અલ્પેચ્છ તથા–અલ્પ ઇચ્છાવાળા–ધર્મોપકરણ માત્રની અભિલાષાવાળા–સત્કાર પુરસ્કાર આદિની અભિલાષાવાળા નહીં તથા અન્નાએસી–અજ્ઞાતૈષી જાતિ અગર શ્રુત આદિથી અપરિચિત બનીને શુદ્ધ પિંડાદિકની ગવેષણા

-'अलोलुए' इति। अलोलुपः=सरसाहारादिषु रसनेन्द्रियादिलोलुपतावर्जितः, तथा-प्रज्ञावान्=हेयोपादेयविवेचननिपुणबुद्धिमान्, रसेषु=रसादिषु, नानुगृध्येत्=मनोज्ञरसादिभिः सत्कारे पुरस्कारे च कृते तत्र मूर्छां न कुर्यात्। नानुतप्येत्=सत्कारपुरस्कारयोरभावे विषादं न कुर्यात्।

अयं भावः-भक्तपानवस्त्रपात्रादीनां लाभः सत्कारः, गुणोत्कीर्तनं वन्दनाभ्युत्थानासनप्रदानादिव्यवहारश्च पुरस्कारः। तत्र-सत्कारपुरस्कारप्राप्तौ सत्यां गृद्धिं न कुर्यात्, तयोरभावे द्वेषं न कुर्यात्, नापि च मनस्तापेनात्मान दूषयेत्, किंतु दैन्यवर्जनेन तदनाकाङ्क्षया च सत्कारपुरस्कारपरीषहः सोढव्यः, इत्येवं सद्भावासद्भावभेदेन द्विविधोऽयं परीषहः सोढव्य इति। उक्तञ्च

गवेषणा करने वाला, तथा (अलोलुए-अलोलुपः) सरस आहारादिक में रसना-इन्द्रिय की लोलुपना से रहित ऐसा (पण्णवं-प्रज्ञावान्) हेय और उपादेय के विवेचन करने में निपुण बुद्धिवाला मुनि (रसेसु नाणुगिज्झिज्जा-रसेषु नानुगृध्येत्) मनोज्ञ रसादि के द्वारा सत्कारपुरस्कार होने पर रसादि में मूर्च्छा-गृद्धि भाव नहीं करे, तथा मनोज्ञ रसादि के नहीं मिलने पर विषाद नहीं करे।

भावार्थ—इसका सारांश यह है कि-भक्त, पान, वस्त्र एवं पात्रादिकका लाभ सत्कार है, तथा गुणों का कथनरूप तथा वन्दना अभ्युत्थान एव आसनप्रदानरूप जो व्यवहार है वह पुरस्कार है। साधु को सत्कारपुरस्कार की प्राप्ति होने पर गृद्धि और इनके अभाव में द्वेष नहीं करना चाहिये, और न मनके संताप से अपने आपको दूषित ही

કરવાવાળા અથવા અજ્ઞાત કુળમાં આહારની ગવેષણા કરવાવાળા તથા अलोलुए-अलोलुप સરસ આહારાદિકમા રસનાઇન્દ્રિયની લોલુપતાથી રહિત એવી पण्णवं-प्रज्ञावान् હેય અને ઉપાદેયનું વિવેચન કરવામા નિપુણ બુદ્ધિવાળા મુનિ, रसेसु नाणुगिज्झिज्जा-रसेषु नानुगृध्येत् મનોજ્ઞ રસાદિ દ્વારા સત્કારપુરસ્કાર હોવા છતા રસાદિમા મૂર્ચ્છા-ગૃદ્ધિભાવ ન કરે તથા મનોજ્ઞ રસાદિ નહી મળવાથી વિષાદ ન કરે

આનો સારાશ એ છે કે-ભકત, પાન, વસ્ત્ર, અને પાત્રાદિકનો લાભ સત્કાર છે, તથા ગુણોના કથનરૂપ, તથા વદના અભ્યુત્થાન અને આસનપ્રદાન રૂપ જે વહેવાર છે, તે પુરસ્કાર છે સાધુને સત્કારપુરસ્કારની પ્રાપ્તિ હોવાથી ગૃદ્ધિ અને તેના અભાવમા દ્વેષ ન કરવો જોઈએ. તેમ મનના સતાપથી પોતે

उत्थाने वन्दने दाने, न भवेदभिलाषुकः ।
असत्कारे न दीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न हर्षवान् ॥ १ ॥ इति ।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अरुणाचार्यः शिष्यपरिवारेण सह मथुरानगर्यां समवसृतः । तत्रारिमर्दनो नाम नृपतिरासीत्, इन्द्रदत्तनामकस्तस्य पुरोहितस्तत्र निवसति । स जिनशासनविरो

करना चाहिये, किन्तु दीनता के परिहार से एवं सत्कारपुरस्कार की अनाकांक्षा से सत्कारपुरस्कार इन दोनों को सहन करते रहना चाहिये । इस प्रकार सद्भाव और असद्भाव के भेद से दो प्रकारका यह परीषह साधु को सहन करने योग्य बतलाया गया है । कहा भी है—

उत्थाने वन्दने दाने, न भवेदभिलाषुकः ।
असत्कारे न दीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न हर्षवान् ॥ १ ॥

भावार्थ—वस्त्र पात्रादिक का लाभ हो चाहे न हो, कोई वंदनादिक करे या न करे, इस तर्फ लक्ष्य न देना और न इस विषयक हर्ष विषाद करना । चाहे कोई सत्कार करे चाहे न करे सब में समभाव रखना सो सत्कारपुरस्कारपरीषहजय है ।

दृष्टान्त—एक समय अरुणाचार्य अपने शिष्यपरिवार के साथ मथुरा नगरी में आये हुए थे । उस समय वहां अरिमर्दन राजा का राज्य था । राजा के पुरोहित का नाम इन्द्रदत्त था । यह उसी नगरी

પોતાને દૂષિત ન કરે, પરંતુ દીનતાના પરિહારથી અને સત્કારપુરસ્કારની અનાકાંક્ષાથી સત્કારપુરસ્કાર આ બન્નેને સહન કરતા રહેવું જોઈએ આ પ્રકારે સદ્ભાવ અને અસદ્ભાવના ભેદથી બે પ્રકારનો આ પરીષહ સાધુએ સહન કરવા યોગ્ય બતાવેલ છે કહ્યું છે કે—

उत्थाने वंदने दाने, न भवेदभिलाषुकः ।
असत्कारे न दीनः स्यात्, सत्कारे स्यान्न हर्षवान् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—વસ્ત્ર પાત્રાદિકનો લાભ હોય અગર ન હોય, કોઈ વંદના આદિ કરે કે ન કરે એ તરફ લક્ષ ન આપવું અગર તો ન આ વિષયમાં હર્ષ વિષાદ કરવો. ચાહે કોઈ સત્કાર કરે, ચાહે ન કરે સઘળામાં સમભાવ રહેવો તે સત્કારપુરસ્કાર પરીષહ જય છે

દૃષ્ટાંત—એક સમયે અરૂણાચાર્ય પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે મથુરા નગરીમાં વિચરતા હતા એ વખતે ત્યાં અરિમર્દન રાજાનું રાજ્ય હતું રાજાના પુરોહિતનું નામ ઈન્દ્રદત્ત હતું તે એજ નગરીમાં રહેતા હતા. જીનશાસન પ્રત્યે

धित्वात् स्वगवाक्षस्थः सन्नधो व्रजन्तमरुणाचार्यस्य शिष्यं सुधर्मशीलनामकं मुनिं दृष्ट्वा धर्मद्वेषादचिन्तयत्-'अस्य मुनेः शिरसि पादं निक्षिपामि' इति एवं विचिन्त्य, स तन्मस्तकोपरि स्वपादमवलम्बितं कृतवान्।

यदा यदा भिक्षार्थं स्थण्डिलभूमौ वा मुनिस्तद्भवनाऽऽसन्नमार्गेण गच्छति, तदा तदाऽसौ पुरोहितः स्वगवाक्षे उपविश्य मुनिमस्तकोपरि पादधारणबुद्ध्या स्वपादौ तत्रावलम्बितौ कृत्वा हृष्टो भवति। एवं निरन्तरं कुर्वाणं दृष्ट्वाऽपि शान्तरससमुद्रोऽसौ मुनिर्मनसाऽपि नाकुप्यत्। एकदा मुनिमस्तकोपरि पादं निक्षिपन् स

में रहता था। जिन शासन के प्रति इसका विरोध सदा से चला आता था। एक दिन की बात है कि जब यह अपने मकान के झरोखें में बैठा हुआ था उसी समय इसनें अरुणाचार्य के एक शिष्य को कि जिनका नाम सुधर्मशील मुनि था दृष्टि को झुकाकर जाते हुए देखा। देखकर धर्म के प्रति द्वेष होने की वजह से इसने उसी वख्त विचार किया कि आज मैं इस मुनि के मस्तक पर पैर रखु। ऐसा विचार कर झरोखे के पास से निकलते हुए मुनि के सिर के ऊपर अपने पैर लटका दिये।

एक दिन उस नगर के सेठ ने कि जिसका नाम सुभद्र था इस पुरोहित को मुनि के मस्तक के ऊपर पैर रखते हुए देख लिया। मुनि के मस्तक ऊपर पुरोहित पैर इस तरह रखता था कि मुनि जबर भिक्षा के लिये या शौच के लिये उसके मकान की खिड़की के पास के मार्गसे हो कर निकलते तबरे यह पुरोहित अपने मकानकी उस खिडकी में बैठ जाता और चलते हुए मुनि के मस्तक ऊपर अपने दोनों पैर

તેનો વિરોધ સદા ચાલ્યો આવતો હતો. એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે તે પોતાના મકાનના ઝરૂખામાં બેઠેલ હતો તે સમયે તેણે અરૂણાચાર્યના એક શિષ્યને કે જેનું નામ સુધર્મશીલ મુનિ હતું તેને નીચે માથુ રાખી જતા તેણે જોયા જોઈને ધર્મના તરફ દ્વેષ હોવાના કારણે તેણે તે વખતે વિચાર કર્યો કે, આજ હું આ મુનિના મસ્તક ઉપર પગ રાખું. એવો વિચાર કરી ઝરૂખાની પાસેથી નિકળતા મુનિના માથા ઉપર પોતાના પગ લટકાવ્યા

એક દિવસ એ નગરના જ સુભદ્ર નામના શેઠે આ પુરોહિતને મુનિના માથા ઉપર પગ રાખતા જોઈ લીધા મુનિના માથા ઉપર પુરોહિત પગ એવી રીતે રાખતા કે, મુનિ જ્યારે જ્યારે ભિક્ષા માટે અગર શૌચ માટે તેના મકાનની ખડકીની પાસેના માર્ગેથી નીકળે ત્યારે ત્યારે તે પુરોહિત પોતાના મકાનની ખડકીમાં બેસી રહેતો, અને ચાલતા મુનિના માથા ઉપર પોતાના પગ રાખતો

पुरोहितस्तन्नगरश्रेष्ठिना सुभद्रनामकेन श्रावकेण दृष्टः। स सुभद्रश्रावको गुरोरपमानम-सहमानोऽस्याचार्यस्समीपं गत्वा वदति–भदन्त! पुरोहितकृतो भवदपमानो मया न सह्यते, यतो भवदीयशिष्यस्य मस्तकोपरि इन्द्रदत्तपुरोहितेन पादौ निक्षिप्तौ, तस्मादस्य यथोचितशासनं कर्तुमिच्छामि। आचार्येणोक्तम्–देवानुप्रिय! यथा नृपादिकृते सत्कारे पुरस्कारे च न प्रमोदः क्रियतेऽस्माभिः, तथा तदभावे द्वेष दैन्यादिकमपि न क्रियते, येनधर्मद्वेषादसौ तथा करोति। अस्माभिस्त्वेष परीषहः सोढव्य एव।

रखने की इच्छा से पसार देता इससे वे मुनि के माथे ऊपर हो जाते थे। इस कार्य से पुरोहित को बड़ा मजा आता। पुरोहित की इस प्रवृत्ति को देखकर भी मुनिके चित्त में जरा भी विकृति नहीं आती, क्यों कि वे शान्तरस के समुद्र थे। किन्तु सुभद्र श्रावक को पुरोहित की यह बात सहन नहीं हुई। गुरु का अपमान देखकर उसका मन तिलमिला उठा। वह शीघ्र ही अरुणाचार्य के पास पहुंचकर कहने लगा–भदन्त! पुरोहित द्वारा होता हुआ आपका अपमान मुझसे सहन नहीं किया जाता है, क्यों कि वह आप के शिष्य के मस्तक पर कई दिन से पैर जो रख रहा है, इसलिये मैं उसे इसका उचित उत्तर देना चाहता हूं। सुभद्र सेठ की बात सुनकर आचार्यमहाराज ने कहा कि देवानुप्रिय! हम लोग जिस प्रकार नृपादिकद्वारा क्रियमाण सत्कारपुरस्कार में प्रसन्न नहीं होते हैं उसी प्रकार उसके अभाव में द्वेष एवं दैन्यादिक भी

આ ક્રિયા એવી રીતે કરતો કે પગ લાંબા કરી પસારતો કે જેથી તે મુનિના માથા ઉપર આવે. આ કાર્યમાં પુરોહિતને ખૂબ મજા આવતી. પુરોહિતની આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિને જોઈને મુનિના મનમાં જરા પણ વિકૃતિ આવતી ન હતી. કારણ કે તેઓ શાંતરસના સમુદ્ર હતા. પરંતુ સુભદ્રશ્રાવકથી પુરોહિતનું આ વર્તન સહન ન થયું ગુરુનું અપમાન જોઈને એનું મન ખૂબ વ્યગ્ર થઈ ગયું તે તરત જ અરૂણાચાર્યની પાસે પહોંચીને કહેવા લાગ્યા, કે ભદન્ત! પુરોહિતથી થતું આપનું અપમાન મારાથી સહન થતું નથી કેમકે તે આપના શિષ્યના મસ્તક પર કેટલાક દિવસથી પગ રાખી અશાતના કરે છે હું તેને આનો ઉચિત ઉત્તર આપવા ચાહું છું. સુભદ્રશેઠની વાત સાંભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યું કે દેવાનુપ્રિય! અમે લોકો જે પ્રકારે નૃપાદિક દ્વારા કરાયેલા સત્કારપુરસ્કારમાં પ્રસન્ન નથી થતા, તેવી રીતે તેના અભાવમાં દ્વેષ અને દૈન્ય આદિક પણ

धित्वात् स्वगवाक्षस्थः सन्नधो व्रजन्तमरुणाचार्यस्य शिष्यं सुधर्मशीलनामकं मुनिं दृष्ट्वा धर्मद्वेषादचिन्तयत्–' अस्य मुनेः शिरसि पादं निक्षिपामि ' इति एवं विचिन्त्य, स तन्मस्तकोपरि स्वपादमवलम्बितं कृतवान्।

यदा यदा भिक्षार्थं स्थण्डिलभूमौ वा मुनिस्तद्भवनाऽऽसन्नमार्गेण गच्छति, तदा तदाऽसौ पुरोहितः स्वगवाक्षे उपविश्य मुनिमस्तकोपरि पादधारणबुद्ध्या स्वपादौ तत्रावलम्बितौ कृत्वा हृष्टो भवति। एवं निरन्तरं कुर्वाणं दृष्ट्वाऽपि शान्तरससमुद्रोऽसौ मुनिर्मनसाऽपि नाकुप्यत्। एकदा मुनिमस्तकोपरि पादं निक्षिपन् स

में रहता था। जिन शासन के प्रति इसका विरोध सदा से चला आता था। एक दिन की बात है कि जब यह अपने मकान के झरोखें में बैठा हुआ था उसी समय इसने अरुणाचार्य के एक शिष्य को कि जिनका नाम सुधर्मशील मुनि था दृष्टि को झुकाकर जाते हुए देखा। देखकर धर्म के प्रति द्वेष होने की वजह से इसने उसी वख्त विचार किया कि आज मैं इस मुनि के मस्तक पर पैर रखु। ऐसा विचार कर झरोखे के पास से निकलते हुए मुनि के सिर के ऊपर अपने पैर लटका दिये।

एक दिन उस नगर के सेठ ने कि जिसका नाम सुभद्र था इस पुरोहित को मुनि के मस्तक के ऊपर पैर रखते हुए देख लिया। मुनि के मस्तक ऊपर पुरोहित पैर इस तरह रखता था कि मुनि जबर भिक्षा के लिये या शौच के लिये उसके मकान की खिड़की के पास के मार्गसे हो कर निकलते तबर यह पुरोहित अपने मकानकी उस खिड़की में बैठ जाता और चलते हुए मुनि के मस्तक ऊपर अपने दोनों पैर

तेनो विरोध सदा चाल्यो आवतो हतो. એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે તે પોતાના મકાનના ઝરૂખામા બેઠેલ હતો તે સમયે તેણે અરૂણાચાર્યના એક શિષ્યને કે જેનું નામ સુધર્મશીલ મુનિ હતું તેને નીચે માથું રાખી જતા તેણે જોયા જોઈને ધર્મના તરફ દ્વેષ હોવાના કારણે તેણે તે વખતે વિચાર કર્યો કે, આજ હું આ મુનિના મસ્તક ઉપર પગ રાખું. એવો વિચાર કરી ઝરૂખાની પાસેથી નિકળતા મુનિના માથા ઉપર પોતાના પગ લટકાવ્યા.

એક દિવસ એ નગરના જ સુભદ્ર નામના શેઠે આ પુરોહિતને મુનિના માથા ઉપર પગ રાખતા જોઈ લીધા. મુનિના માથા ઉપર પુરોહિત પગ એવી રીતે રાખતા કે, મુનિ જ્યારે જ્યારે ભિક્ષા માટે અગર શૌચ માટે તેના મકાનની ખડકીની પાસેના માર્ગેથી નીકળે ત્યારે ત્યારે તે પુરોહિત પોતાના મકાનની ખડકીમાં બેસી રહેતો, અને ચાલતા મુનિના માથા ઉપર પોતાના પગ રાખતો.

राज्ञः प्रवेशसमये तद्रक्षार्थं गतः। तत्र भवने राजा यदेव प्रविशति, तदैव स करं धृत्वा वेगेन राजानमाकृष्य भवनाद् बहिर्निःसारयति, नृपे निःसारिते सत्येव तद्भवनं समूलं निपतितम्। नृपेणोक्तम्—कथमेतद् भवता विदितम्। श्रावकः प्राह—मम गुरुदेवेन केनचित् कथाप्रसङ्गेन बोधितम्—कुमुहूर्तनिर्मापितं भवनं नृपस्य प्रवेशकाले पतितं भविष्यतीति। इत्युक्त्वा श्रावको नृपतिं निवेदयति—राजन्! अयं पुरोहितः

सुनकर श्रावक सुभद्र सेठ प्रवेश होने के समय राजा की रक्षा करने के अभिप्राय से उस मकान पर गया। ज्यों ही राजा ने आकर उस भवन के भीतर प्रवेश करना चाहा कि सुभद्र सेठ ने उनका हाथ पकड़ वहां से शीघ्र ही राजा को बाहिर की ओर खेंच लिया। राजा के बाहर होते ही वह मकान पूरा का पूरा गिरपड़ा। राजा ने जब परिस्थिति देखी तो उसे बड़ा ही आश्चर्य हुआ। राजा ने हाथ पकड़ कर बाहिर निकालने का कारण पूछा तो सुभद्रसेठ ने सब बात उन्हें स्पष्ट कह सुनाई। राजाने प्रसन्न होकर सुभद्र सेठ से पूछा सुभद्र! तुम्हें इस बात का पता कैसे पड़ा? सुभद्र सेठ ने कहा महाराज! किसी प्रसङ्ग पर आज मेरे गुरु महाराज ने मुझ से यह बात कही कि कुमुहूर्त में निर्मापित यह भवन नृप के प्रवेश करते समय गिर जायगा। राजा को इस पर बड़ा सन्तोष हुआ। उन्होंने आचार्य महाराज के अतिशय ज्ञान की बहुत प्रशंसा की और वहीं से उन्हें परोक्ष वंदन किया। इतने में ही शुभअवसर देख

મકાને પહોંચ્યા અને રાજાના આવવાની પ્રતિક્ષા કરવા લાગ્યા. રાજાએ આવી એ મકાનમાં પ્રવેશ કરવો શરૂ કર્યો એટલે રાજાને બચાવીલેવાના અભિપ્રાયથી તેની પ્રતિક્ષા કરી રહેલ સુભદ્ર શેઠે રાજાનો હાથ પકડી આગળ વધતા અટકાવી દીધા અને થોડા પાછા ખેંચી લીધા રાજાના બહાર બે ચાર ડગલાં જવાની સાથોસાથ જ એ આખુએ મકાન કડડભુસ કરતું જમીનદોસ્ત બન્યું રાજાને આ પરિસ્થિતિ જોઈ ખૂબજ આશ્ચર્ય થયું તેણે સુભદ્રશેઠને તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેણે સઘળી વાત રાજાને કહી સંભળાવી. રાજાએ પ્રસન્ન થતાં કહ્યું કે આ વાતની જાણ કઇ રીતે થઈ? સુભદ્રશેઠે જણાવ્યું કે, આજ મારા ગુરુદેવ સાથે વાતચિતમાં આ પ્રસંગની વાત ઉપસ્થિત થતાં તેઓશ્રીએ કહ્યું કે પુરોહિતના એ મકાનનો પાયો એવા મુહૂર્તમાં નાખવામાં આવ્યો છે કે રાજાનો પ્રવેશ થતાંજ એ આખુએ મકાન જમીનદોસ્ત થવાનું રાજાને આ વાતથી ઘણોજ સંતોષ થયો. એણે આચાર્યમહારાજના અગાધ એવા જ્ઞાનની ખૂબજ પ્રસંશા કરી અને ત્યાંથી જ એમને પરોક્ષ વંદન કર્યું આ વખતે શુભઅવસર જોઈ સુભદ્ર શેઠે

एकदा गुरोः समीपमागत्य सुभद्रश्रावको वदति-भदन्त ! पुरोहितेन नूतनं भवनं निर्मापितं, तत्राऽसौ राजानं भोजयितुं निमन्त्रयति। तदा स आचार्यः पूर्वं उपयोगं दत्त्वा कथयति-देवानुप्रिय! यदा राजा भवने प्रवेशं करिष्यति तदैव त्वया करं धृत्वा राजा भवनाद् बहिर्निःसारणीयः, तद्भवनं कुमुहूर्ते निर्मापितं, येन राज्ञः प्रवेशसमये निश्चयेन तत् पतिष्यति। एतच्छ्रुत्वा सुभद्रश्रावकस्तस्मिन् भवने

नहीं करते हैं। यह पुरोहित जो कुछ करता है वह जैनधर्म के प्रति अपने द्वेष से करता है। हमारा तो यही आचार है कि हमें यह परीषह सहन करना ही चाहिये। आचार्य महाराज की बात सुनकर सेठ अपने घर चला गया। पुनः एक समय आकर सुभद्र श्रावक ने आचार्य महाराज को यह खबर सुनाई कि पुरोहित ने एक नूतन भवन बनवाया है सो आज उसके प्रवेश के उत्सव में उस ने राजा को भोजन के लिये आमन्त्रित किया है। मैं चाहता हूं कि पुरोहित का यह व्यवहार जो उसने मुनिराज के साथ किया है वहां जाकर चुपके २ राजा को सुनाया जाय। आचार्य महाराज ने सेठ की इस बात पर ध्यान न देकर उसे इस बात से सचेत किया कि-देखो जब राजा पुरोहित के नूतन भवन में प्रवेश करने लगे तो तुम उसी समय उनका हाथ पकड़ कर मकान से बाहर निकाल लेना, क्यों कि वह भवन कुमुहूर्त में बना है, और ज्यों ही राजा उसमें प्रविष्ट होगा त्यों ही वह उस समय गिर पडेगा। मरते को बचाना अपना काम है, आचार्य महाराज की बात

કરતા નથી આ પુરોહિત જે કાંઈ કરે છે તે જૈનધર્મ તરફના તેના દ્વેષને લઈને કરે છે અમારો તો એ આચાર છે જ કે, અમારે આ પરીષહ સહન કરવો જ જોઈએ આચાર્ય મહારાજની વાત સાભળીને શેઠ પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા ફરીથી એક વખતે આવીને સુભદ્રશ્રાવકે આચાર્ય માહારાજને એવી ખબર આપી કે, પુરોહિતે એક નવુ મકાન બનાવ્યુ છે અને આજ તેના વાસ્તુ મુહૂર્તમા તેણે રાજાને ભોજન માટે આમત્રણ આપેલ છે હું ચાહુ છુ કે, પુરોહિતનો આ વહેવાર જે તેણે મુનિરાજની સાથે કર્યો છે, તે ત્યા જઈને રાજાને ચુપકીદીથી કહેવામા આવે. આ પ્રકારની શેઠની વાત ઉપર ધ્યાન ન આપતા આચાર્યમહારાજે જોઈને કહ્યું કે એ મકાન એવા કુમુહૂર્તમા તૈયાર કરવામા આવ્યુ છે કે તે મુહૂર્તને દિવસે જ પડી જવાનુ છે. માટે રાજા જે સમયે એમા દાખલ થવા જાય તે સમયે તમે તેમનો હાથ પકડીને બહાર ખેચી લેજો. મરતાને બચાવવા તે આપણો ધર્મ છે આચાર્ય મહારાજની આ વાત સાભળી શ્રાવક સુભદ્ર શેઠ ત્યાથી નિકળી પુરોહિતના નવા

अथ विंशतितमं प्रज्ञापरीषहमाह—

मूलम्—से नूणं मए पुव्वं, कम्माऽणाणफला कडा ।
जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणइ कण्हुइ ॥ ४० ॥
अह पच्छा उइज्जंति, कम्माऽणाणफला कडा ।
एवमासासि अप्पाणं, नच्चा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥

छाया—अथ नूनं मया पूर्वं, कर्माणि अज्ञानफलानि कृतानि ।
येनाहं नाभिजानामि, पृष्टः केनचित् कस्मिंश्चित् ॥ ४० ॥
अथ पश्चात् उदीयन्ते, कर्माणि अज्ञानफलानि कृतानि ।
एवम् आश्वासय आत्मानं, ज्ञात्वा कर्मविपाककम् ॥ ४१ ॥

टीका—'से य नूणं' इत्यादि, 'अहपच्छा' इत्यादि ।

अथ च नूनं=निश्चयेन, मया पूर्वं=पूर्वकाले-पूर्वभवे इत्यर्थः, अज्ञानफलानि=अज्ञानोत्पादकानि, कर्माणि=ज्ञानावरणीयकर्माणि, कृतानि=धर्माचार्यगुरुश्रुतज्ञान-निन्दाध्ययनबाधादिभिरुपार्जितानि । उक्तञ्च—

मिलती है कि सुधर्मशील मुनि की तरह प्रत्येक मुनि को सत्कारपुरस्कार परीषह सहन करते रहना चाहिये ॥ ३९ ॥

अब बीसवां प्रज्ञापरीषहको सूत्रकार बतलाते हैं—
'से य नूणं' इत्यादि । 'अह पच्छा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—प्रज्ञापरीषहको जीतनेके लिये साधु विचार करे कि (नूणं-नूनम्) निश्चयसे (मए-मया) मैंने (पुव्वं-पूर्वम्) पूर्वभवमें (अण्णाणफला कम्मा कडा-अज्ञानफलानि कर्माणि कृतानि) धर्माचार्य गुरु महाराज और श्रुतज्ञान की निंदा करने से तथा किसी के ध्यान अध्ययन में विघ्न डालनेसे अज्ञानोत्पादक ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का उपार्जन किया है।

મળે છે કે સુધર્મશીલ મુનિની જેમ પ્રત્યેક મુનિએ સત્કારપુરસ્કારપરીષહ સહન કરતા રહેવું જોઈએ. ॥ ૩૯ ॥

હવે વીસમા પ્રજ્ઞાપરીષહને સૂત્રકાર બતાવે છે—
'સે ય નૂણ' ઇત્યાદિ. 'અહ પચ્છા' ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—પ્રજ્ઞાપરીષહને જીતવા માટે સાધુ વિચાર કરે કે નૂણ-નૂન નિશ્ચયથી મએ-મયા મેં પુવ્વ-પૂર્વે પૂર્વભવમાં અણ્ણાણફલા કમ્મા કડા-અજ્ઞાનફલાનિ-કર્માણિ કૃતાનિ ધર્માચાર્ય ગુરુમહારાજ અને શ્રુતજ્ઞાનની નિંદા કરવામાં તથા કોઈના ધ્યાન અધ્યયનમાં વિઘ્ન નાખવાથી, અજ્ઞાનોત્પાદક જ્ઞાનાવરણીય

कुमुहूर्ते भवनं निर्माप्य भोजनार्थं भवन्तमामन्त्रितवान्, मम गुरुदेवं चानेन पथा गच्छन्तं दृष्ट्वा गवाक्षदेशावस्थितोऽयं प्रत्यहं तन्मस्तकोपरि धर्मद्वेषात् पादं निक्षिपति। एतद्वचनं श्रुत्वा नृपस्तस्य दुष्टभावसंपन्नस्य पुरोहितस्य पादच्छेदरूपं दण्डं कर्तुं स्वभृत्यानाज्ञापयत्। इयं राजाज्ञा नगरे तत्कालमेव प्रसृता, अरुणाचार्येणापि श्रुता। ततः करुणार्द्रचित्तः स मुनिः स्वशिष्येण नृपतिं प्रबोध्य तं पुरोहितमरक्षयत्। एवमन्यैरपि मुनिभिः सुधर्मशीलमुनिवत् सत्कारपुरस्कारपरीषहः सोढव्य इति ॥३९॥

कर सुभद्र सेठ ने राजा को मुनि के प्रति हुए पुरोहित का व्यवहार भी आद्योपान्त सब स्पष्ट कर के सुना दिया, कहा कि-हे राजन्! आपके इन पुरोहित ने इस भवन का निर्माण कुमुहूर्त में कराया है और उसमें प्रवेश के उत्सव पर आपको भोजन के लिये आमन्त्रित किया है। मेरे गुरु महाराज इस भवन की झरोखे के पास से जब २ होकर निकलते हैं तब २ यह धर्म के द्वेष से झरोखे में बैठ कर "मुनिके माथे ऊपर दोनों पैर, मेरे रहे" इस भावना से पैर पसार दिया करता है। सुभद्र श्रावक की इस बात को सुनकर राजा ने "यह पुरोहित दुष्टभाव संपन्न है" यह जान लिया और अपने नौकरों को यह आदेश दिया कि इसके दोनों पैर काट डालो। यह राजाज्ञा नगर में वायुवेग से फैल गयी। अरुणाचार्य को भी यह बात मालुम हुई तो उन्हों ने अपने शिष्य द्वारा राजा को समझा बुझा कर पुरोहित को बचा लिया। इस कथा से यही शिक्षा

પુરોહિતદ્વારા મુનિપ્રત્યે કરાતા અપમાનીત વ્યવહારની વાત વિગતથી રાજા સમક્ષ રજુ કરી અને કહ્યુ કે, હે રાજન્! આપના આ પુરોહિતે આ મકાનનુ નિર્માણુ કુમુહૂર્તમાં કર્યું અને તેમાં પ્રવેશના ઉત્સવ ઉપર આપને ભોજન માટે આમંત્રણ આપેલ છે મારા ગુરુમહારાજ આ મકાનના ઝરૂખાપાસેથી જ્યારે જ્યારે નિકળે છે ત્યારે ત્યારે પુરોહિત ધર્મના દ્વેષથી ઝરૂખામા બેસી એમના માથા ઉપર "મારા બન્ને પગ રહે" આ ભાવનાથી પગ લાંબા કરી દે છે સુભદ્ર શેઠની વાત સાભળી રાજાએ "આ પુરોહિત દુષ્ટ ભાવનાથી ભરેલ છે" આ વાત જાણી લીધી, અને પોતાના નોકરોને હુકમ કર્યો કે, પુરોહિતના બન્ને પગ કાપી નાખો આ પ્રમાણેની રાજાની આજ્ઞા વાયુવેગથી નગરમા ફેલાઈ ગઈ અને તે અરૂણાચાર્ય મુનિના જાણુવામા આવતા તેઓએ પોતાના શિષ્ય મારફત રાજાને સમજાવી પુરોહિતને બચાવી લીધો. આ કથાથી એ જાણી

"सुहासुहाणि कम्माणि, सयं कुव्वंति देहिणो ।
सयमेवोवभुंजंति, दुहाणि य सुहाणि य ॥ १ ॥"

छाया—शुभाशुभानि कर्माणि, स्वयं कुर्वन्ति देहिनः ।
स्वयमेवोपभुञ्जते, दुःखानि च सुखानि च ॥ १ ॥ ४० ॥

भावार्थ—साधु के ऊपर सब ही का विश्वास होता है। प्रत्येक व्यक्ति उनसे अपनी जिज्ञासाका समाधान जानने का अभिलाषी तथा उत्सुक रहता है, इस परिस्थिति में यदि कोई जिज्ञासु पुरुष मुनि के पास आकर जीवादितत्त्वविषयक अपनी शंका की निवृत्ति करना चाहे और वह साधु से इस विषय में प्रश्न करे, और मुनि उसका उत्तर नहीं दे सके तो उस मुनि को चाहिये कि अपनी आत्मा में संक्लिष्ट परिणाम न करे, किन्तु समभाव से इस प्रकार सोचे कि मेरे ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का कितना तीव्र उदय है जो ज्ञान के साधन होने पर भी मुझे ज्ञान की प्राप्ति नहीं हुई है। बुद्धि में इस प्रकार की मंदता का कारण मेरे-पूर्व में गुर्वादिक की निंदा आदि से उपार्जित ज्ञानावरणीयादिक कर्म ही हैं। इस में किसी का दोष नहीं है। जैसे कहा भी है-

"सुहासुहाणि कम्माणि, सयं कुव्वंति देहिणो ॥
सयमेवोवभुंजंति, दुहाणि य सुहाणि य ॥ १ ॥"

देही-आत्मा-शुभ और अशुभ कर्मों को स्वयं उपार्जित करता है और उनके फल सुख दुःखादिक को स्वयं ही भोगता है ॥ ४० ॥

ભાવાર્થ—સાધુના ઉપર બધાનો વિશ્વાસ હોય છે પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોત પોતાની જીજ્ઞાસાનુ સમાધાન એમની પાસેથી મેળવવાના અભિલાષી તથા ઉત્સુક રહે છે. આ પરિસ્થિતિમાં જો કોઈ જીજ્ઞાસુ પુરૂષ મુનિની પાસે આવી જીવાદિતત્વ વિષયક પોતાની શંકાનું નિવારણ કરવા ઈચ્છે અને તે સાધુને આ વિષયમાં પ્રશ્ન કરે અને મુનિ એનો ઉત્તર ન આપી શકે તો એ મુનિ પોતાના આત્મામાં શંકાશિલ વૃત્તિ ન આવવા દે પરંતુ સમભાવથી એવું વિચારે કે, મારા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો કેટલો તીવ્ર ઉદય છે કે જે જ્ઞાનના સાધન હોવા છતાં પણ મને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકી નથી. બુદ્ધિમાં આ પ્રકારની મંદતાનું કારણ મે-પૂર્વભવમાં ગુરુ આદિની નિંદા વગેરેથી ઉપાર્જીત કરેલ જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મજ છે. એમાં કોઈનો દોષ નથી. જેમ કહ્યું પણ છે—

"सुहासुहाणि कम्माणि, सयं कुव्वंति देहिणो ।
सयमेवोवभुंजंति, दुहाणि य सुहाणि य ॥ १ ॥"

આત્મા શુભ અને અશુભ કર્મોને સ્વયં ઉપાર્જીત કરે છે અને એના સ્વરૂપ સુખ દુઃખાદિકને સ્વયં ભોગવે છે ॥ ४० ॥

नाणस्स नाणिणं चिय, निंदा पद्दोसमच्छरेहिं य ।
उवघायणविग्घेहिं, नाणग्घं वज्झए कम्मं ॥ १ ॥"

छाया–ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव, निन्दाप्रद्वेषमत्सरैश्च ।
उपघातनविघ्नैः, ज्ञानघ्नं वध्यते कम ॥ १ ॥

येन=यस्मात् कारणात्, केनचित्=जिज्ञासुना, कस्मिंश्चित्=जीवादितत्त्वविषये, पृष्टोऽहं नाभिजानामि=अज्ञानवशात् प्रश्नस्योत्तरं कर्तुं न शक्नोमीत्यर्थः। पूर्वोपार्जित–ज्ञानावरणीय–कर्मोदयात् मया ज्ञानं न लभ्यते, अतः प्रश्नोत्तरं कर्तुमसमर्थो भवामीति भावः । उक्तञ्च—

(जेण–येन) जिसके कारण से (केणइ–केनचित्) किसी जिज्ञासु के द्वारा (कण्हुइ–कस्मिंश्चित्) किसी भी जीवादिक तत्त्व के विषय में (पुट्ठो–पृष्टः) पूछे जाने पर (अहं) मैं (नाभिजाणामि–नाभिजानामि) कुछ भी नहीं जान सकता हूं, अर्थात् अज्ञानवश उसके प्रश्न का कुछ भी उत्तर नहीं दे सकता हुं। कहा भी है—

"नाणस्स नाणिणं चिय, निंदा पद्दोसमच्छरेहिं य।
उवघायण विग्घेहिं, नाणग्घं वज्झए कम्मं ॥ १ ॥"

ज्ञान एवं ज्ञानियोंकी निंदा करने से, उनमें द्वेषबुद्धि रखने से, उनके साथ मत्सरभाव रखने से, उनका उपघात करने से अथवा ज्ञान के साधनों में अथवा ज्ञानियों के ज्ञानोपार्जन में विघ्न करने से जीव ज्ञाननाशक कर्म का बंध करता है।

આદિ કર્મોનું ઉપાર્જન કરેલ છે जेण–येन એના કારણથી केणइ-केनचित् કોઈ જીજ્ઞાસુ દ્વારા कण्हुइ–कस्मिंश्चित् કોઈ પણ જીવાદિક તત્વના 'વિષયમાં पुट्ठो–पृष्ट પુછવામા આવવાથી अहं હુ नाभिजाणामि–नाभिजानामि કાંઈ પણ જાણતો નથી અર્થાત્ અજ્ઞાનવશ એમના પ્રશ્નનો કાંઈ પણ ઉત્તર આપી શકતો નથી. કહ્યું પણ છે કે—

"नाणस्स नाणिणं चिय, निंदा पद्दोसमच्छरेहिं य।
उवघायण विग्घेहिं, नाणग्घं वज्झए कम्मं ॥"

જ્ઞાન અને જ્ઞાનીયોની નિંદા કરવાથી, એમનામાં દ્વેષબુદ્ધિ રાખવાથી, એની સાથે મત્સરભાવ રાખવાથી, એનો ઉપઘાત કરવાથી અથવા જ્ઞાનના સાધનોમા અથવા જ્ઞાનીયોના જ્ઞાનોપાર્જનમા વિઘ્ન કરવાથી જીવ જ્ઞાનનાશક કર્મનો બધ કરે છે

एवं गाथायुग्मं प्रज्ञाया अपकर्षमाश्रित्य व्याख्यातम्। इदमुपलक्षणं – यदि ज्ञानावरणीयकर्मणां क्षयोपशमात् प्रज्ञाया उत्कर्षः स्यात् तदा तन्निमित्तकं मदं न कुर्यादित्यपि बोध्यमिति। उक्तं हि।

कारणों द्वारा जिन २ कर्मों का बन्ध किया है वे वे कर्म अबाधाकाल के बाद उस जीव के उदय आते रहते हैं। जब हे आत्मन्! गुर्वादिक की निंदा करने से, शास्त्रों का अवर्णवाद बोलने से, उपघात से अर्थात् ज्ञानादिक के साधनों का नाश करने से, ज्ञान की अन्तराय देने से तूने तीव्र ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बंध किया है, तो उनका फल भी तुझे वैसा ही भोगना पड़ेगा। इसमें कोई के हाथ की बात नहीं है। जिन ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का तूने बंध किया है वे उन उन रूप में ही उदय आवेंगे। अतः यदि तेरे से कोई जीवादिक तत्त्वों के विषय में कुछ पूछता है और तुझे उस विषय का कोई उत्तर ज्ञान में नहीं झलकता है इससे तू आत्मा में हीनता की भावना मत कर, और न खेद ही कर, किन्तु अपने आत्मा को धैर्य बंधा और इस प्रकार समझा कि यह तेरे ही किये हुए कर्म हैं अतः तुझे ही भोगना पड़ेगा। फिर इसमें हर्षविषाद करने की जरूरत क्या है?। इस प्रकार इस परिणति से आत्मा प्रज्ञापरीषह को बहुत अच्छी तरह सहन कर सकता है।

આ પ્રકારે પૂર્વભવમાં જે જીવે જે જે કારણો દ્વારા જે જે કર્મોનો બંધ કર્યો હોય તે તે કર્મ અબાધાકાળની બાદ તે તે જીવને ઉદયમાં આવે છે. આથી હે આત્મન્! ગુરુ આદિની નિંદા કરવાથી, શાસ્ત્રોનો અવર્ણવાદ બોલવાથી, ઉપઘાતથી અર્થાત્ જ્ઞાનાદિકનાં સાધનોનો નાશ કરવાથી જ્ઞાનમાં અંતરાય નાખવાથી, તે તીવ્ર જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મનો બંધ કર્યો છે તો તેનું ફળ પણ તારે તેવુંજ ભોગવવું પડશે. તેમાં કોઇના હાથની વાત નથી. જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો તે બંધ કર્યો છે તે તેવા તેવા રૂપમાંજ ઉદયમાં આવશે. આથી જો તને કોઈ જીવાદિક તત્ત્વોના વિષયમાં કાંઈ પુછે છે તો તને એ વિષયનો કોઈ જ્ઞાનમયી ઉત્તર જડતો નથી તો તેનાથી તું પોતાના આત્મામાં હિનતાની ભાવના અને ખેદ કરીશ નહીં પરંતુ પોતાના આત્મામાં ધૈર્ય રાખ અને એ પ્રકારે સમજાવ કે આ તારાંજ કરેલાં કર્મ છે એથી એ તારે જ ભોગવવાં પડશે. પછી આમાં હર્ષ વિષાદ કરવાની જરૂર જ શું છે? આ પ્રકારે આ પરિણતીથી આત્મા પ્રજ્ઞા પરીષહને ખૂબજ સારી રીતે સહન કરી શકે છે ગાથામાં "कम्मा" એ બહુ-

'अह पच्छा' इति ।

अथ अज्ञानफलानि=अज्ञानोत्पादकानि कर्माणि कृतानि तानि पश्चात्-अबाधोत्तरकालम्, 'उदीयन्ते'=अज्ञानरूपेण अलर्क-मूषिकविषविकारवद् उदितानि भवन्ति, एवम्=अमुना प्रकारेण कर्मविपाकक=कर्मणः फलं, ज्ञात्वा हे शिष्य! आत्मानम् आश्वासय=स्वस्थीकुरु, 'स्वयं कृतानामेव ज्ञानावरणीयकर्मणां कुत्सितं फलमेतत्, यदहं न जानामि-प्रश्नोत्तरमिति विज्ञाय स्वस्थो भव, न तु तन्निमित्तकं विषादं कुरु इत्यर्थः । 'कम्मा' इति बहुवचनं कर्मबन्धहेतूनां बहुत्वात् ।

अन्वयार्थ-(कडाऽनाणफला कम्मा-कृतानि अज्ञानफलानि कर्माणि) गुर्वादिकोंकी निंदा आदिसे पूर्वभवमें उपार्जित तथा ज्ञानमें अंतराय डालनेवाले-ज्ञान के निरोधक-ऐसे ज्ञानावरणीयादिक कर्म अपने अबाधाकाल के बाद (उइज्जंति-उदीयन्ते) पागल कुत्ते अथवा पागल चूहेके विष के विकार की तरह अज्ञानरूप से उदय में आते हैं। (एवं कम्मविवागयं-एवं कर्मविपाककम्) इस प्रकार कर्म के फल को (नच्चा-ज्ञात्वा) जानकर हे शिष्य! (अप्पाणं आसासि-आत्मानं आश्वासय) तुम अपनी आत्मा को कुछ नहीं आने पर-दूसरों के प्रश्नों का उत्तर नहीं दे सकने पर धैर्य बधाओ-इस निमित्त को लेकर विषाद मत करो।

भावार्थ—प्रज्ञापरीषह को जीतने के लिये सूत्रकार साधुओं के लिये शिक्षा देते हैं कि जो जैसा करता है उसे फल भी वैसा ही मिलता है। बवुल का झाड बोने पर कोई उससे आम्रफल प्राप्ति की आशा करे तो व्यर्थ है। इसी प्रकार पूर्वभव में जिस जीव ने जिन २

અન્વયાર્થ—कडाऽनाणफला कम्मा-कृतानि अज्ञानफलानि कर्माणि પૂર્વભવમાં ગુરુઆદિની નિંદાથી ઉપાર્જીત તથા જ્ઞાનમા અ તરાય નાખવારૂપ-જ્ઞાનના નિરોધક-એવા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ પોતાના વિતેલા કાળ પછી उइज्जत्ति-उदीयन्ते હડકાયા કુતરાના અથવા વકરેલા ઉદરના વિષના વિકારની માફક અજ્ઞાન રૂપથી ઉદયમાં આવે છે एवं कम्मविवागय-एव कर्मविपाककम् આ પ્રકારે કર્મના ફળને नच्चा-ज्ञात्वा જાણી હે શિષ્ય! अप्पाणं आसासि-आत्मान आश्वासय તમે પોતાના આત્મામાં કાંઈ ન આવવાથી બીજાના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપી શકતા નથી એ જાણીને આ બધાના નિમિત્તને લઈ વિષાદ ન કરો

ભાવાર્થ—પ્રજ્ઞાપરીષહને જીતવા માટે સૂત્રકાર સાધુઓ માટે શિક્ષા રૂપથી કહે છે કે, જે જેવું કરે છે, તેને તેવુ ફળ મળે છે કોઇ બાવળનુ ઝાડ વાવીને તેમાથી આબાના ફળની આશા રાખે તો તે વ્યર્થ છે.

इदं गाथायुग्म प्रज्ञाया अपकर्षमाश्रित्य व्याख्यातम् । इदमुपलक्षणं – यदि ज्ञानावरणीयकर्मणो क्षयोपशमात् प्रज्ञाया उत्कर्षः स्यात् तदा तन्निमित्तक मदं न कुर्यादित्यपि बोध्यमिति । उक्तं हि ।

कारणों द्वारा जिन २ कर्मों का बन्ध किया है वे वे कर्म अबाधाकाल के बाद उस जीव के उदय आते रहते हैं । जब हे आत्मन् ! गुर्वादिक की निंदा करने से, शास्त्रों का अवर्णवाद बोलने से, उपघात से अर्थात् ज्ञानादिक के साधनों का नाश करने से, ज्ञान की अन्तराय देने से तूने तीव्र ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बंध किया है, तो उनका फल भी तुझे वैसा ही भोगना पड़ेगा । इसमें कोई के हाथ की बात नहीं है । जिन ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का तूने बंध किया है वे उन उन रूप में ही उदय आवेंगे । अतः यदि तेरे से कोई जीवादिक तत्त्वों के विषय में कुछ पूछता है और तुझे उस विषय का कोई उत्तर ज्ञान में नहीं झलकता है इससे तू आत्मा में हीनता की भावना मत कर, और न खेद ही कर, किन्तु अपने आत्मा को धैर्य बंधा और इस प्रकार समझा कि यह तेरे ही किये हुए कर्म हैं अतः तुझे ही भोगना पड़ेगा । फिर इसमें हर्षविषाद करने की जरूरत क्या है ? । इस प्रकार इस परिणति से आत्मा प्रज्ञापरीषह को बहुत अच्छी तरह सहन कर सकता है ।

આ પ્રકારે પૂર્વભવમાં જે જીવે જે જે કારણો દ્વારા જે જે કર્મોનો બંધ કર્યો હોય તે તે કર્મ અબાધાકાળની બાદ તે તે જીવને ઉદયમાં આવે છે આથી હે આત્મન્ ! ગુરુ આદિની નિંદા કરવાથી શાસ્ત્રોનો અવર્ણવાદ બોલવાથી ઉપઘાતથી અર્થાત્ જ્ઞાનાદિકનાં સાધનોનો નાશ કરવાથી જ્ઞાનમાં અંતરાય નાખવાથી, તે તીવ્ર જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મનો બંધ કર્યો છે તો તેનું ફળ પણ તારે તેવુંજ ભોગવવું પડશે. તેમાં કોઈના હાથની વાત નથી. જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો તે બંધ કર્યો છે, તે તેવા તેવા રૂપમાંજ ઉદયમાં આવશે. આથી જો તને કોઈ જીવાદિ તત્વોના વિષયમાં કાંઈ પુછે છે તો તને એ વિષયનો કોઈ જ્ઞાનમયો ઉત્તર જડતો નથી તો તેનાથી તું પોતાના આત્મામાં હિનતાની ભાવના અને ખેદ કરીશ નહીં પરંતુ પોતાના આત્મામાં ધૈર્ય રાખ અને એ પ્રકારે સમજાવ કે આ તારાજ કરેલાં કર્મ છે એથી એ તારે જ ભોગવવાં પડશે. પછી આમાં હર્ષ વિષાદ કરવાની જરૂર જ શું છે ? આ પ્રકારે આ પરિણતીથી આત્મા પ્રજ્ઞા પરીષહને ખૂબજ સારી રીતે સહન કરી શકે છે ગાથામાં "कम्मा" એ બહુ-

पूर्वपुरुषसिंहानां, विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा सांप्रतपुरुषाः, कथं स्वबुद्धया मदं यान्ति ॥ १ ॥

यद्वा-इह तन्त्रेणार्थद्वयसंभवः अनेकार्थबोधनेच्छातः सकृदुच्चारणं तन्त्रम् । अथ च-तन्त्रन्यायेनार्थद्वयस्य युगपत्संभवः-तन्त्रं च दैर्घ्यमसारितास्तन्तवः, ततो यथा-दैर्घ्यप्रसारितमेकं सूत्रमनेकस्य तिरश्चीनस्य तन्तोः=संग्राहि, तथा-यदेकया

गाथा में "कम्मा" यह जो बहुवचनान्त शब्द का प्रयोग किया गया है वह कर्मों के बंध के हेतु अनेक हैं, इस आशय को प्रगट करने के लिये किया है। चालीस और इकतालीसवी गाथा का जो इस प्रकार विवेचन किया गया है वह बुद्धि की मन्दता को लक्ष्य में लेकर किया है। यदि ज्ञानावरणीय कर्मों के क्षयोपशम से प्रज्ञा का उत्कर्ष आत्मा में हो तो उस समय साधु को इस प्रज्ञानिमित्तक मद-अहंकार नहीं करना चाहिये। यह बात भी उपलक्षण से समझ लेनी चाहिये। कहा भी है-

पूर्वपुरुषसिंहानां, विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् ।
श्रुत्वा साम्प्रतपुरुषा, कथं स्वबुद्धया मदं यान्ति ॥ १ ॥

पहिले के श्रेष्ठ पुरुषों के असाधारण विज्ञान की बातों को सुनकर ऐसा कौन पुरुष होगा जो अपने ज्ञान का मद-अहकार करेगा। इसलिये बुद्धि की प्रकर्षता का भी मद नहीं करना चाहिये। तन्त्र न्याय से प्रज्ञा के उत्कर्ष अपकर्षरूप दोनों अर्थ भी युगपत् विवक्षित हो सकते हैं। जैसे एक लंबा फैला हुआ डोरा तिरछे फैले हुए अनेक

વચનાત્મક શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે તે કર્મના બંધના હેતુ અનેક છે તેવો આશય બતાવવા માટે જ કરેલ છે ચાળીસ અને એકતાળીસમી ગાથામા જે આ પ્રકારે વિવેચન કરેલ છે તે બુદ્ધિની મંદતાને લક્ષમા લઈને કરેલ છે જો કદી જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમથી પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ આત્મામા હોય તો તે સમયે સાધુએ આ પ્રજ્ઞા નિમિત્તક મદ અહંકાર ન કરવો જોઈએ. આ વાત પણ ઉપલક્ષણથી સમજી લેવી જોઈએ કહ્યું પણ છે—

પૂર્વપુરુષસિંહાનાં, વિજ્ઞાનાતિશયસાગરાનન્ત્યમ્ ।
શ્રુત્વા સામ્પ્રતપુરુષાઃ, કથં સ્વબુદ્ધ્યા મદ યાન્તિ ॥૧॥

પહેલા શ્રેષ્ઠ પુરૂષોની અસાધારણ વિજ્ઞાનની વાતો સાભળીને એવો કયો પુરૂષ હશે કે જે પોતાના જ્ઞાનનો મદ અહંકાર કરશે? આથી બુદ્ધિની પ્રકર્ષતાનો પણ મદ ન કરવો જોઈએ.

તંત્ર ન્યાયથી પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ અપકર્ષરૂપ બન્ને અર્થ પણ યુગપત્ વિવક્ષિત બની શકે છે જેમ એક લાંબો ફેલાએલો દોરો આડા અવળા ફેલાએલા

गाथया अनेकार्थस्याभिधाने स तन्त्रन्यायः, तद्विवक्षया प्रज्ञाया उत्कर्षमाश्रित्यापि भगवता गाथाद्वयं कथितम्। उपलक्षणत्वे तु तात्पर्यग्राहकतया प्रमाणान्तरं श्रुतम पेक्षणीयं स्यात्, अतस्तन्त्राश्रयणादिह व्याख्याद्वयं क्रियते। तत्र प्रज्ञाया उत्कर्ष-पक्षे एवं गाथाद्वयं व्याख्यायते—

प्रज्ञोत्कर्षवता एवं चिन्तनीयम्—अथ नूनं मया पूर्वं कर्माणि=ज्ञानप्रशंसा-ज्ञानिवैयावृत्त्यादिरूपाण्यनुष्ठानानि, ज्ञानफलानि = ज्ञानमिह विमर्शपूर्वको बोध-स्तत्फलकानि, कृतानि, येन हेतुना-केनापि=अविवक्षितविशेषेण सर्वेणापीत्यर्थः, कस्मिंश्चित्-यत्र कुत्रापि वस्तुनि विषये पृष्टः सन्, ना=मनुष्यः, विशिष्टमनुष्यत्व-मनुभवन् अभिजानामि।

तन्तुओं का वस्त्रादिक में संग्राहक होता है उसी प्रकार एक गाथा द्वारा युगपत् अनेक अर्थों का भी संग्रह होता है, यही तन्त्र न्याय है। इस विवक्षा से इन दोनों गाथाओं द्वारा प्रज्ञा का उत्कर्ष लेकर भी प्रज्ञा परीषह का कथन हो सकता है। इसी अभिप्राय से सूत्रकार ने ये दोनों गाथाएँ कही हैं। बुद्धि की प्रकर्षता को लेकर व्याख्यान इस प्रकार है—

मैंने पूर्वभव में ज्ञानप्रशंसा, ज्ञानियों की वैयावृत्त्य आदिरूप शुभ कर्म किये हैं इसलिये इनका फल मुझे विमर्शपूर्वक बोधरूप में मिला है। इसलिये इस के प्रभाव से मैं जब कोई मुझ से किसी भी विषय की अपनी जिज्ञासा समाधान करने के रूप में उपस्थित करता है उसकी उस जिज्ञासा का यथोचित समाधान कर देता हू, इससे उस पूछने वाले को सन्तोष हो जाता है। इसलिये सूत्रकार इकतालीसवीं गाथा द्वारा ऐसे श्रुतशाली–साधु को यह समझाते हैं कि हे साधो!

અનેક તાણાવાણાને વસ્ત્રરૂપમાં દેખનાર બને છે, તે પ્રકારે એક ગાથા દ્વારા યુગપત્ અનેક અર્થોનો પણ સંગ્રહ થાય છે આ તંત્ર ન્યાય છે આ વિવક્ષાથી આ બન્ને ગાથાઓ દ્વારા પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ લઈને પણ પ્રજ્ઞાપરીષહનું કથન બની શકે છે, આ અભિપ્રાયથી ભગવાન સૂત્રકારે આ બન્ને ગાથાઓ કહી છે

બુદ્ધિની પ્રકર્ષતા બતાવનાર વ્યાખ્યાન આ પ્રકારનું છે

મે પૂર્વભવમાં જ્ઞાનપ્રશંસા, જ્ઞાનિઓની વૈયાવૃત્તિ આદિ રૂપ શુભ કર્મ કરેલ છે. એનું ફળ મને વિમર્શપૂર્વક બોધરૂપમાં મળેલ છે આ કારણે એના પ્રભાવથી જ્યારે કોઈ મારી પાસે કોઈ પણ વિષયની પોતાની જીજ્ઞાસા સમાધાન કરવાના રૂપમાં ઉપસ્થિત કરે છે ત્યારે હું એ જીજ્ઞાસાનું યથોચિત સમાધાન કરી દઉં છું આથી એ પૂછવાવાળાને સંતોષ થાય છે આ માટે સૂત્રકાર એકતાલીસમી ગાથાદ્વારા એવા શ્રુતશાળી–સાધુને એમ સમજાવે છે કે હે સાધો!

तत्र–श्रुतमदो न कर्तव्य इति बोधयितुमाह–' अह पच्छा ' इत्यादि । अथ=उत्कर्षभावनानन्तरम्, एवं विभावनीयम्–मया पूर्वभवे कृतानि ज्ञानफलानि कर्माणि पश्चात्=अबाधोत्तरकालम्, इदानीम्, उदीयन्ते–उदितानि भवन्ति, एवं कर्मविपाककं ज्ञात्वाऽऽत्मानम् आश्वासय–आत्मनि शान्तिं स्थापय, न तु तन्निमित्तकं मदं कुरु। अयं भावः–श्रुतमदो हि ज्ञानावरणीयकर्मणः कारणम्, तच्चावश्यवेद्यम्, तदुदये च कुतो ज्ञानम्, तस्माच्छ्रुतमदो न कर्तव्यः ।

यतः—" नाणं मयदप्पहरं, मज्जइ जो तेण तस्स को वेज्जो ।
अमियं जस्स विसायइ, तस्स तिगिच्छा कहं किज्जइ " ॥ १ ॥

छाया––ज्ञानं मददर्पहरं, माद्यति यस्तेन तस्य को वैद्यः ।
अमृतं यस्य विषायते, तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ॥ १ ॥

इत्येवं चिन्तनेन शान्तिं प्राप्नुहोति ।

वस्तुतस्तु–गाथाद्वयमिदं युग्मकम् । ' से ' अथ नून=निश्चयेन मया पूर्वं=पूर्वभवे–अज्ञानफलानि कर्माणि कृतानि येन कारणेनाह केनापि जिज्ञासुना कस्मिंश्चित् जीवाजीवादिस्वरूपविषये पृष्टः सन् नाभिजानामि=मन्दबुद्धित्वाज्जी-

तुमने यदि पूर्वभव में ज्ञान के साधनों का अनुष्ठान करके यदि इस भव में दूसरों की अपेक्षा कुछ विशिष्ट ज्ञान प्राप्त कर लिया है, तो तुम इस ज्ञानरूप श्रुत का मद मत करो, किन्तु अपनी आत्मा में शांतिभाव से रहो–आत्मा को समझाते रहो कि कहीं ऐसा न हो जाय कि मद करने से आत्मा ज्ञानावरणीय आदि कर्म का बन्ध करले। इस कर्म के बंध में जब इसका उदय अपनी अबाधाकाल के बाद में आता है तो जीव यथार्थ ज्ञान से रहित हो जाता है, इसलिये हे शिष्य तू श्रुत का मद मतकर। तात्पर्य इन दोनों गाथाओं का यह है कि जिस समय आत्मा में प्रज्ञा की हीनता हो तो मुनि को ऐसा

તમે કદાચ પૂર્વભવમા જ્ઞાનના સાધનોનુ અનુષ્ઠાન કરી જો આ ભાવમા બીજાની અપેક્ષાએ કાઇ વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે તો તમે એ જ્ઞાનરૂપ શ્રુતનો મદ ન કરો પણ તમારા આત્મામા શાતિભાવથી રહો આત્માને સમજાવતા રહો કે કયાય એવું ન બની જાય કે, મદ કરવાથી આત્મા જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોનુ બધન કરી લે એ કર્મના બધમા જ્યારે એનો ઉદય પોતાની અબાધાકાળની પછી આવે છે ત્યારે જીવ યથાર્થ જ્ઞાનથી રહિત થઈ જાય છે. આ માટે હે શિષ્ય ! તુ શ્રુતનો મદ ન કર આ બન્ને ગાથાનુ તાત્પર્ય એ છે કે, જે સમયે આત્મામા પ્રજ્ઞાની હિનતા હોય ત્યારે મુનિએ એવો વિચાર ન કરવો જોઈએ

थादिस्वरूपं निरूपयितुं न समर्थोऽस्मि । एवम्=अमुना प्रकारेण कर्मविपाकं-पूर्वोपार्जित-ज्ञानावरणीयकर्मफलं ज्ञात्वा आत्मानम् आश्वासयेत्-उत्तरगाथया सम्बन्धः अथमर्थः-हे शिष्य ! बुद्धिमान्द्यविषये विषादमकृत्वा, तपः संयमाराधने प्रवृत्तो भव । तपःसंयमाराधनेन हि केवलज्ञानप्राप्तिरपि भवितुमर्हतीति सोत्साहं तत्समाराधने तत्परो भवेति भावः।

अथ-प्रज्ञामदर्शे प्रमाद्-कदाचिच्चाविधज्ञानावरणीयक्षयोपशमानन्तरं 'कम्मा-पगफला' इत्यस्य कर्माणि ज्ञानफलानि इति च्छाया तत्र - ज्ञानफलानि-जीवाजीवादिस्वरूपनिर्णयजनकानि कर्माणि कृतानि=पूर्वभवोपार्जितानि उदीयन्ते तदा एवम्=अमुना प्रकारेण कर्मविपाकं ज्ञानावरणीयक्षयोपशमजन्यं प्रज्ञाप्रकर्षरूपं कर्मफलं ज्ञात्वा हे शिष्य ! आत्मानम् आश्वासयेत्=ज्ञानमदं परित्यज्य स्वस्थीकुरु । पौरुत्कृष्टकर्मणा मम ज्ञानावरणीयकर्मणः क्षयोपशमो जातस्तेन सूक्ष्म-सूक्ष्मतर-सूक्ष्मतममपि जीवादिस्वरूपं सम्यग् जानामि, तथा केनापि पृष्टः सन् तस्मै सम्यगवबोधयितुं समर्थोऽस्मीति विचारणया प्रज्ञामदं परिहरेत्यर्थः ।

विचार नहीं करना चाहिये कि मैं कुछ नहीं जानता हूं-मूर्ख हूं जहां तहां मेरा पराभव होता है । इस विचार से आत्मा में परिताप होता है, इस प्रकार विचार नही करना यह प्रज्ञापरीषह है । अथवा श्रुतज्ञान की विशिष्टता आत्मा में होने पर उस समय उस मुनि को उसका मद नहीं करना चाहिये कि-मैं विशिष्टज्ञानसंपन्न हूं, प्रत्येक व्यक्ति मेरे पास अपनी २ जिज्ञासा का समाधान करने के लिये आते हैं । प्रत्येक आत्मा को मुझ से कितना लाभ होता रहता है । इस प्रकार का मद नहीं करना चाहिये । प्रज्ञा का मद करना इस लिये निषिद्ध है कि यह जो ज्ञान प्राप्त हुआ है यह ज्ञानावरणीयकर्म के क्षयोपशम से प्राप्त हुआ है । इसका मैं क्यों मद करूं। इस प्रकार

કે હું કાંઈ જાણતો નથી મૂર્ખ છું જ્યાં ત્યાં મારો પરાભવ થાય છે આ વિચારથી આત્મામાં પરિતાપ થાય છે માટે આ પ્રકારનો વિચાર ન કરવો તે પ્રજ્ઞાપરીષહ છે અથવા શ્રુતજ્ઞાનની વિશિષ્ટતા આત્મામાં થવાથી તે સમયે તે મુનિએ તેનો મદ ન કરવો જોઈએ કે હું વિશિષ્ટ જ્ઞાન સંપન્ન છું પ્રત્યેક વ્યક્તિ મારી પાસે પોતપોતાની જીજ્ઞાસાનું સમાધાન કરવા આવે છે પ્રત્યેક આત્માને મારાથી કેટલો લાભ થાય છે! આ પ્રકારનો મદ ન કરવો જોઈએ. પ્રજ્ઞાનો મદ કરવાનો આ માટે નિષેધ છે કે જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલ છે આનો હું કઈ રીતે મદ કરી

अस्य गाथाद्वयस्यायं निष्कर्षः—प्रज्ञाया अपकर्षे 'नाहं किंचिज्जानामि, मूर्खोऽस्मि, यत्र तत्र पराजितो भवामि' इत्येवं परितापो न कर्तव्यः उत्कर्षे श्रुतमदो न कर्तव्यः। किन्तु कर्मविपाकोऽयमिति ज्ञात्वाऽऽत्मनः स्थिरीकरणेन द्विविधोऽपि प्रज्ञापरीषहः सोढव्यः।

अत्र प्रज्ञापकर्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

पुष्पदन्ताचार्यः शिष्यपरिवारेण सह चम्पानगर्यां समवसृतः। तेषु शिष्येषु भद्रमतिनामकः शिष्योऽतीवमन्दमतिरासीत्। स आवश्यकसमाप्त्यनन्तरं दशवैकालिकसूत्राभ्यासार्थं प्रवृत्तः, परन्तु तदा तस्य प्रबलज्ञानावरणीयान्तरायकर्मोदयो जातस्ते नैकमप्यक्षरं न स्मरति, ततोऽसौ चिन्तयति—अहमस्मि पूर्वधराचार्यस्य शिष्यः, आचार्यो वात्सल्येन मामध्यापयति, अन्ये मुनयश्चापि प्रेम्णा मामक्षरं

आत्मा को अपने स्वभाव में स्थिर करते हुए प्रज्ञा के प्रकर्ष को सहन करना यह भी प्रज्ञापरीषह है। इस तरह प्रज्ञा के उत्कर्ष और अपकर्ष के भेद से यह परीषह दो प्रकार का हो जाता है। यह दोनों प्रकार का परीषह सहन करना मुनि के लिये आवश्यक है।

प्रज्ञा के अपकर्ष में दृष्टान्त—किसी समय पुष्पदन्ताचार्य शिष्यपरिवार के साथ चंपानगरी में आये। इनकी इस शिष्यमंडली में भद्रमति नाम का एक शिष्य अतीव मंदमति था। एक दिन की बात है कि उसने आवश्यक की समाप्ति के बाद दशवैकालिकसूत्र का अभ्यास करना प्रारंभ किया। परन्तु उस समय उसके प्रबल ज्ञानावरणीयकर्म का उदय होने से एक भी अक्षर उसको याद नहीं होता। इसने विचार किया कि पूर्वधर आचार्य का मैं शिष्य हूँ वात्सल्यभाव

શકે ? આ પ્રકારે આત્માને પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિર કરીને પ્રજ્ઞાનો પ્રકર્ષ સહન કરવો તે પણ પ્રજ્ઞાપરીષહ છે, આવી રીતે પ્રજ્ઞાનો ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષના ભેદથી આ પરીષહ બે પ્રકારનો બને છે આ બન્ને પ્રકારના પરીષહ સહન કરવા મુનિને માટે આવશ્યક છે પ્રજ્ઞાના અપકર્ષનું દષ્ટાંત—

કોઈ એક સમયે પુષ્પદંતાચાર્ય શિષ્યપરીવાર સાથે ચંપાનગરીમાં આવ્યા આ શિષ્ય મંડળીમાં ભદ્રમતિ નામનો એક શિષ્ય ઘણો મંદમતી હતો એક દિવસની વાત છે કે, તેણે આવશ્યકની સમાપ્તિ બાદ દશવૈકાલિક સૂત્રનો અભ્યાસ કરવો શરૂ કર્યો પરંતુ તે સમયે તેને પ્રબળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થવાથી એક પણ અક્ષર યાદ રહેતો નહીં તેણે વિચાર કર્યો કે, હું પૂર્વધર આચાર્યનો શિષ્ય છું, વાત્સલ્યભાવથી તેઓ મને શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવે છે બીજા મુનિઓ

बोधयति, तथापि मम तत् स्मृतिपथं नायाति, अथ कश्चित् मुनिः सकृदेव श्रुत्वा धारयति, कश्चिद् द्विवारं, कश्चित् त्रिवारम् ।

केनचित्-शतं शतं गाथा प्रत्यहमभ्यस्ताः, केनचित् द्वे द्वे शते । कश्चिदेक पूर्वधरः, कश्चिद् द्विपूर्वधरो यावच्चतुर्दशपूर्वधरः संजाताः, परन्तु महानिष्ठुरोऽहमेव निर्बुद्धिरस्मि, शतशोऽभ्यासे कृतेऽपि धारणा न भवति । मम पूर्वजन्मोपार्जितं ज्ञानावरणीयं कर्म, तथा ज्ञानान्तरायरूपं कर्म तीव्रतया समभ्युदयमवस्थां प्राप्तम्,

से वे मुझे पढाते हैं, अन्य मुनि भी मुझ पर विशेष अनुग्रह रखते हैं, वे भी समय २ पर मुझे पढ़वाते हैं-तो भी मुझ को याद नहीं होता । हमारे में कोई तो मुनिराज ऐसे हैं जो एक बार भी सुनकर याद कर लेते हैं, कोई २ ऐसे हैं जिन्हें दो बार कहने से याद हो जाता है। कोई २ ऐसे हैं जो तीन बार सुनकर विषय को अच्छी तरह याद कर लेते हैं। कितने ऐसे हैं जो एक ही दिन में सौ-सौ १ -१०० गाथाएँ याद कर लेते हैं। कोई २ ऐसे हैं जो दो सौ २००-दो सौ २०० गाथाएँ तक कंठस्थ कर लेते हैं। कोई एक पूर्वधर हैं। कोई दो पूर्वधर है। कोई तीन, कोई चार, कोई पांच, कोई छह, कोई सात और कोई आठ आदि से लेकर चौदह पूर्वतक के पाठी हैं, किन्तु इन सब में एक मैं ही ऐसा मन्दबुद्धि हुं जिसको कुछ नहीं आता है। बुद्धिहीन बना हुआ हूं। सौ बार याद करने पर भी धारणा होती ही नहीं है। क्या करूं पूर्वोपार्जित ज्ञानावरणीयकर्म का ही इस समय तीव्र उदय

પણ મારા ઉપર વિશેષ ભાવ રાખે છે અને સમય સમય ઉપર તેઓ મને બતાવે છે તો પણ મને યાદ રહેતું નથી. અમારાઓમાં કેટલાક મુનિરાજ એવા છે કે, તેઓ એકવાર સાંભળીને તેને કંઠસ્થ કરી લે છે, કોઈ કોઈ એવા છે કે, તેમને બે વખત કહેવાથી યાદ થઈ જાય છે, કોઈ કોઈ ત્રણ વાર સાંભળવાથી વિષયને સારી રીતે યાદ કરી લે છે કેટલાક એવા પણ છે કે જે એક જ દિવસમાં ૧૦-૧૦ (સો-સો) ગાથાઓ યાદ કરી લે છે કોઈ કોઈ ૨૦ -૨૦૦ (બસો-બસો) ગાથાઓ કંઠસ્થ કરી લે છે કોઈ કોઈ પૂર્વધર છે કોઈ બે પૂર્વધર છે કોઈ ત્રણ, કોઈ ચાર, કોઈ પાંચ, કોઈ છ કોઈ સાત, કોઈ આઠ આદિથી લઈને ચૌદ પૂવ સુધીના પાઠી છે આ બધા વચ્ચે હું એકજ એવો મંદબુદ્ધિનો છુ કે મને કાંઈ પણ આવડતું નથી. હું બુદ્ધિહિન બનેલો છુ સો વખત યાદ કરવા છતાંયે ગ્રહણ કરી શકતો નથી. હું શું કરૂં ? પૂર્વોપાર્જીત જ્ઞાના વરણીય કર્મ જ આ સમયે તીવ્ર ઉદયમાં આવેલ છે એનો જ આ પ્રતાપ છે.

तस्मान्मया प्रज्ञाया असद्भावरूपोऽयं परीषहः सोढव्यः, न तु कस्मिंश्चित् ईर्ष्या द्वेषो वा करणीयः, एवं विचिन्त्य प्रत्यह पठति, पुनः पुनरभ्यस्यति च, परं तु धारणा न भवति, 'धम्मो मंगलमुक्किट्ठ' इति गाथा द्वादशवर्षाणि अभ्यस्ता, परं तु तस्या एकस्या अपि गाथायाः स्मृतिस्तस्य नाभूत्, अभ्यासकाले धारितेव सा तस्य भवति, परं त्वल्पकाल एव पुनस्तां विस्मरति। तदाऽसौ पुनरध्यवस्यति-पुनरपि द्वादशवर्षाणि कालमभ्यासार्थं यापयिष्यामि, येन केनापि प्रकारेण गाथा-मेतां कण्ठस्थीकरिष्याम्येव। इत्येवं निश्चित्य प्रज्ञाऽपकर्षपरीषह सहमानः शुभा-ध्यवसायेन प्रशस्तध्यानेन क्षपकश्रेणिमारुह्य स भद्रमुनिः केवलज्ञान प्राप्तवान्।

हो रहा है, उन्हीं का यह काम है, अतः प्रज्ञा का असद्भावरूप यह परीषह मुझे शांति के साथ सहन करना चाहिये, इसी में मेरा कल्याण है, किसी के साथ इर्षा या द्वेष करने से कोई लाभ नहीं। इस प्रकार भद्रमति मुनि बार २ विचार करता और अपने पूर्वोपार्जितकर्मों की निन्दा करता था, परन्तु उसने अपना पढ़ना और याद करना बंद नहीं किया। अकेले "धम्मो मंगलमुक्किट्ठं" इस गाथा को ही उसने लगातार बारह वर्षतक याद किया-रटा, पर तौ भी उस को यह गाथा याद नहीं हुई। जिस समय यह याद करने बैठता उस समय तो यह याद हो जाती पर ज्यों ही यह याद करना बंद कर देता अथवा क्रिया करने में उपयोग लगाता तो शीघ्र ही उस गाथा को भूल जाता था। यह फिर भी उसको याद करना और पढ़ना नहीं छोड़ता और विचार करता कि यदि यह गाथा इन बारह १२ वर्षों में कंठस्थ नहीं हुई तो अब आगे के १२ वर्षों में कंठस्थ हो जायेगी, क्या चिंता जैसे भी हो

આથી પ્રજ્ઞાનો આ અસદ્ભાવરૂપ પરીષહ મારે શાતિથી સહન કરવો જોઈએ. તેમા જ મારૂ કલ્યાણ છે કોઈની સામે ઈર્ષા અથવા દ્વેષ કરવાથી કોઇ લાભ નથી આ પ્રકારે ભદ્રમતિ મુનિ વારવાર વિચાર કરતા અને પોતાના પૂર્વો-પાર્જીત કર્મોની નિંદા કરતા પણ પોતાના પઠન-પાઠન આદિને તેણે બધ ન કર્યો "ધમ્મો મઙ્ગલમુક્કિટ્ઠ" એ એક ગાથાને એકલા તેણે બાર વર્ષ સુધી યાદ કરી ગોખ્યું છતાં પણ તેને એ ગાથા યાદ ન થઈ જે સમય તે યાદ કરવા બેસતા તો તે વખતે યાદ રહી જતી પણ એ પછી યાદ કરવાનું બધ કરી ક્રિયામા ગુથાતાં તે ગાથા ભૂલાઈ જતી. છતાં પણ તે એને યાદ કરવાનુ છોડતા નહી અને વિચાર કરતા કે, આ બારવર્ષમા યાદ ન થઈ તો આવતા બારવર્ષમા જરૂર યાદ થઈ જશે. ચિંતા શા માટે કરવી જોઇએ. જે રીતે બનશે તે રીતે પણ ગાથાને

प्रज्ञाप्रकर्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा—कालकाचार्यः प्रमादवत स्वशिष्यानुज्जयिन्यां विहाय धारावासनगरे स्वशिष्यस्य सागरचन्द्रमुनेः समीपे समागतः। सागरचन्द्रस्तं सामान्यसाधुबुद्ध्या मानादि कालकाचार्योऽपि न किंचित् परिचयं ददाति।

अथाऽन्यदा सागरचन्द्रमुनिनाऽऽगमनिर्णीततत्त्वस्वरूपव्याख्याने कृते सति लोकास्तं प्रशंसन्ति, तदा सागरचन्द्रमुनिः कालकाचार्यंप्रति प्राह—भवद्व्याख्यानं

सकेगा, इस गाथा को तो याद करके ही छोड़ने का भाव है। इस प्रकार निश्चय करके प्रज्ञापकर्षजन्य परीषह को सहन करते हुए उस भद्रमुनि ने शुभाध्यवसायजन्य प्रशस्त ध्यान से क्षपकश्रेणी को आरो हण कर केवलज्ञान को प्राप्त किया।

प्रज्ञा के प्रकर्ष में दृष्टान्त इस प्रकार है—एक समय कालकाचार्य प्रमादशील अपने शिष्योंको उज्जयिनी नगरीमें छोड़कर धारावासनगर में स्वशिष्य सागरचंद्रमुनि के पास आ गये। सागरचंद्रशिष्यने उनके साथ सामान्य साधुके जैसा ही व्यवहार किया, गुरु जैसा नहीं। कालका चार्यने भी इस बात पर कुछ भी ध्यान नहीं दिया और अपना परिचय भी नहीं दिया। एक दिन की बात है कि जब सागरचंद्रमुनि ने आगम निर्णीत तत्त्वों के स्वरूप को समझाते हुए व्याख्यान दिया तो सुनकर लोगों को अपार आनंद आया,-सबने प्रवचन की मुक्तकंठ से प्रशंसा की। सागरचन्द्रमुनि ने अपरिचित गुरु के समीप आकर कहा-आपने

યાદ કર્યે જ છુટકો, તેવો મનોભાવ છે આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરીને પ્રજ્ઞાપ્ર- કર્ષપરીષહને સહન કરતાં કરતાં તે ભદ્રમુનિએ શુભ અધ્યવસાય જન્ય પ્રશસ્ત ધ્યાનથી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર ચઢી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું

પ્રજ્ઞાના પ્રકર્ષમાં દૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે—

એક સમય કાલકાચાર્ય પ્રમાદશિલ પોતાના શિષ્યોને ઉજ્જૈનિ નગરીમાં મૂકીને ધારાવાસ નગરમાં સ્વશિષ્ય સાગરચંદ્ર મુનિની પાસે આવ્યા સાગરચંદ્ર શિષ્યે તેમની સાથે સામાન્ય સાધુ જેવો વહેવાર કર્યો, ગુરુ શિષ્ય જેવો નહીં કાલકાચાર્યે આ વાત ઉપર કાંઈ ધ્યાન ન આપ્યું અને પોતાનો પરિચય પણ ન આપ્યો. એક દિવસની વાત છે કે, જ્યારે સાગરચંદ્ર મુનિએ આગમ નિર્ણીત તત્ત્વોના સ્વરૂપને સમજાવવાનું વ્યાખ્યાન આપ્યું તે સાંભળીને લોકોને અપાર આનંદ થયો સઘળાએ પ્રવચનની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી. સાગરચંદ્ર મુનિએ અપરિચિત ગુરુની સમીપ આવીને કહ્યું આપે આજ મારું તાત્વિક પ્રવચન

श्रुतं भवद्भिः, कीदृशं तत्, ? तेनोक्तम्-शोभनम्, कालकाचार्येण सह तस्य तर्कमाश्रित्य वादः प्रवृत्तः। सागरचन्द्रमुनिस्तस्य तुल्यतया प्रत्युत्तरं कर्तुमसमर्थो जातस्ततोऽतीव चमत्कारं स प्राप्तवान्।

इतश्च कालकाचार्यस्य शिष्याः स्वगुरुपरित्यक्ताश्चतुर्विधसंघैस्तिरस्कारं प्राप्य, लज्जिताः सन्तः स्वगुरुं गवेषयन्ति। ते ग्रामानुग्रामं विहरन्तः कालकाचार्यवार्तां प्रतिग्राम प्रतिनगरं प्रतिस्थलं पृच्छन्तः क्रमेण धारावासनगरं समागताः। शिष्य-

---

आज मेरा तात्त्विक प्रवचन तो सुना है ? वह कैसा हुवा। कालकाचार्य ने कहा अच्छा हुवा, बातचीत के सिलसिले में ही गुरु शिष्य का तर्कशास्त्र पर परस्पर में वादविवाद छिड़ गया। सागरचद्रमुनि को यह पता नहीं था कि ये मेरे गुरु महाराज कालकाचार्य हैं। सागरचंद्र मुनि कालकाचार्य की तर्कणाओं का प्रत्युत्तर नहीं दे सका अतः वह कालकाचार्य के अगाध ज्ञान से विशेष प्रभावित हुआ।

उधर से जब अपने शिष्यों को उज्जयिनी में छोड़कर कालकाचार्य आगये तो उन शिष्यों का वहां के चतुर्विधसंघने बड़ा ही तिरस्कार किया। वे सबके सब लज्जित होने लगे। सबने विचार किया कि गुरु महाराज का पता लगाना चाहिये कि वे कहां पधारे हैं। विचार निश्चित कर सबने वहां से गुरु महाराज की गवेषणा करने के लिये विहार कर दिया। ग्रामानुग्राम विचरते हुए उन्हों ने प्रत्येक जगह में, प्रत्येक ग्राम में, प्रत्येक शहर में कालकाचार्य का पता लगाया तथा उनकी खबर भी पूछी। पूछते२ ये सब के सब धारावास नगर की ओर

સાંભળ્યુ ? તે કેમ હતું ? કાલકાચાર્યે કહ્યુ, સારૂ હતુ વાતચીતની ચર્ચામાં જ ગુરુ શિષ્યને તર્કશાસ્ત્ર ઉપર પરસ્પરમા વાદવિવાદ થયો. સાગરચદ્ર મુનિને એ ખ્યાલ ન હતો કે આ મારા ગુરુમહારાજ કાલકાચાર્ય છે સાગરચદ્ર મુનિ કાલકાચાર્યની તર્ક ધારાઓનો પ્રત્યુત્તર આપી શકયા નહી આથી તે કાલકાચાર્યના અગાધ જ્ઞાનથી ખૂબ પ્રભાવિત બની ગયા

આ તરફ ઉજ્જેનીમાં રહેલા તે શિષ્યોનો ત્યાના ચતુર્વિધ સઘે ઘણો તિરસ્કાર કર્યો તે સઘળા આથી ખૂબજ શરમાયા અને બધાએ મળી એ વિચાર કર્યો કે, ગુરુમહારાજનો પત્તો મેળવવો જોઇએ કે તેઓ કયાં વિચરે છે વિચાર નક્કી કરી એ શિષ્યોએ ગુરુમહારાજની તપાસ માટે વિહાર કર્યો ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણુ કરતા તેમણુે પ્રત્યેક જગ્યાએ, પ્રત્યેક ગામમા, પ્રત્યેક શહેરમા, કાલકાચાર્ય મહારાજની પૃચ્છા કરી અને તેમની ખબર પૂછી. પૂછતા પૂછતા ખબર મળી જતા તે સઘળા ધારાવાસ નગર તરફ વિહાર

सहितः कालकाचार्यं आगच्छति इति श्रुत्वा सागरचन्द्रमुनिस्तत्रागच्छतां कालका-
चार्यशिष्याणां संमुखे समागतः। स तत्र परितो विलोकयन्नाचार्यमदृष्ट्वा, तान्
समागतान् मुनीन् पृच्छति–भो मुनयः! क्व वर्तन्ते पूज्यचरणाः, सागरचन्द्रमुने-
रेतद्वचनं निशम्य हताशाः सर्वे मुनयः साश्रुनेत्राः सगद्गदं प्रोक्तवन्तः–हतभाग्या-
नस्मान् परित्यज्य गुरुचरणाः क्व गता इति वयं न विद्मः, भवता ज्ञायते किम्?।
सागरचन्द्रमुनिनोक्तम्–तं न विद्मो वयम्, किं तु एकः कोऽपि वृद्धः संप्रति वर्तते
उपाश्रये। ततः सर्वे गुरुभक्त्युद्रेकात् तद्विरहखिन्ना उपाश्रये आगताः। सागरमुनि-
नाऽङ्गुल्या निर्देशेन प्रदर्श्य कथितम्–अयमागन्तुको महानुभावः। शिष्यास्तस्यैव

चल दिये। सागरचंद्रमुनि को जब पता चला कि सशिष्य गुरु महाराज कालकाचार्य विहार करते हुए यहां आरहे हैं तो वे उनका स्वागत करने के लिये सामने गये। वहां उन मुनियों में गुरु महाराज को नहीं देखा तब उसने उन अपने गुरुभाईयों से पूछा कि–पूज्य गुरु महाराज तो दिखते नहीं हैं कहो वे इस समय कहां हैं। तब मुनियों ने सागरचंद्रमुनि के वचन सुनकर हताश एवं आंसू डालते हुए गद्गद कंठ से बोले हतभाग्य हमलोगों को छोड़कर गुरु महाराज कहां चले गये हैं यह हम नहीं जानते हैं। कहो आप को मालूम है क्या? सागरचंद्रमुनि ने कहा उन्हें तो हम जानते नहीं हैं किन्तु एक कोई वृद्ध महात्मा इस समय उपाश्रय में अवश्य ठहरे हुए हैं। सागरचंद्रमुनि की इस बात को सुनकर समस्त शिष्य जो गुरु महाराज के विरह से खेदखिन्न बने हुए थे गुरुभक्ति के उद्रेक से प्रेरित होकर उपाश्रय में पहुंचे। सागरचंद्रमुनि ने अंगुली के इशारे से

કરતા ચાલ્યા સાગરચંદ્ર મુનિને એ ખબર મળ્યા કે ગુરુમહારાજ કાલકાચાર્ય શિષ્યો સાથે વિહાર કરતા કરતા અહીં પધારે છે ત્યારે તે તેમનું સ્વાગત કરવા સામે ગયા. ત્યાં એ મુનિઓમાં ગુરુમહારાજને ન જોયા ત્યારે તેણે પોતાના એ ગુરુભાઈઓને પૂછ્યું કે પૂજ્ય ગુરુમહારાજ તો દેખાતા નથી કહો, તે આ સમયે ક્યાં છે? સાગરચંદ્ર મુનિનાં આ વચન સાંભળતાં તે શિષ્યો હતાશ બની ગયા અને આંસુભરી આંખે ગદ્ગદ કંઠથી બોલ્યા, હતભાગી એવા અમોને છોડીને ગુરુમહારાજ ક્યાં ચાલ્યા ગયા છે એ અમે જાણતા નથી. કહો કહો આપને ખબર છે? સાગરચંદ્ર મુનિએ કહ્યું એમને હું ઓળખતો નથી પરંતુ એક વૃદ્ધ મહાત્મા આ વખતે ઉપાશ્રયમાં રોકાયેલા છે સાગરચંદ્રની આ વાત સાંભળી સઘળા શિષ્યો કે ગુરુમહારાજના વિરહથી ખેદખિન્ન બનેલ હતા, તે સઘળા ગુરુભક્તિના ભાવથી પ્રેરિત બની ઉપાશ્રયમાં પહોંચ્યા સાગર

हृष्टतुष्टाः ससम्भ्रमं हर्षवशविसर्पद्हृदयाः, 'इमे एव मम गुरवः' इति वन्दितवन्तः। सागरचन्द्रमुनिस्तदा कालकाचार्ये परिचिते पश्चात्तापं कुर्वन् वदति-भगवन्! मया श्रुतनिधीनां तत्रभवतां भवतामाशातना कृता, क्षमस्व।

कालकाचार्येणोक्तम्--हे वत्स! श्रुतमदो न कर्तव्यः। एवमन्यैरपि कालकाचार्यवत् प्रज्ञाप्रकर्षे मदाकरणेन प्रज्ञापरीषहः सोढव्यः ॥४१॥

मतिश्रुतरूपपरोक्षज्ञानमाश्रित्य प्रज्ञापरीषहो वर्णितः। अथेदानीमवध्यादिरूप प्रत्यक्षज्ञानमाश्रित्य तदभावरूप एकविंशतितमोऽज्ञानपरीषहः प्रोच्यते—

मूलम्—निरट्ठगं मि विरेओ, मेहुणाओ सुसंवुडो।
जो सक्खं नाभिजाणामि, धम्मं कल्लाण पावगं ॥४२॥

छाया—निरर्थकम् अहं विरतः, मैथुनात् सुसंवृतः।
यः साक्षात् नाभिजानामि, धर्मं कल्याणं पापकम् ॥ ४२ ॥

बतलाकर कहा कि देखो ये है वे आगन्तुक महानुभाव। वे शिष्य सब के सब उसी समय अपार हर्ष से उत्फुल्लहृदय होकर हृष्ट तुष्ट होते हुए बडे ही आदर से "यही है हमारे गुरु महाराज" कह कर उनके चरणों में गिर कर वंदना करने लगे। सागरचंद्रमुनि उस समय कालकाचार्य के परिचित होने पर पश्चात्ताप करता हुआ उनसे बोला भगवन्! श्रुतनिधि पूज्य आपकी मेरे द्वारा आशातना हुई है, अतः मैं उसकी क्षमा चाहता हू, आप क्षमा करें। कालकाचार्य ने कहा वत्स! श्रुतज्ञान का मद नहीं करना चाहिये। इस कथा से यही शिक्षा मिलती है कि कालकाचार्य की तरह प्रज्ञा के प्रकर्ष में मद नहीं करने से प्रज्ञापरीषह का जय होता है ॥ ४१ ॥

चंद्र मुनिએ આગળીના ઈસારાથી બતાવીને કહ્યુ કે, જુઓ આ છે તે આવેલા મહાનુભાવ! આથી તે સઘળા શિષ્યો તે સમયે અપાર હર્ષથી પ્રફુલ્લિત બની ખુશી થતા થતા ખૂબજ આદરથી "આ જ છે અમારા ગુરુમહારાજ" કહીને તેમના ચરણુમા પડીને વદન કરવા લાગ્યા સાગરચદ્રમુનિ એ સમયે કાલકાચાર્યના પરિચયથી પશ્ચાત્તાપ કરતા કરતા તેમને કહેવા લાગ્યા, ભગવંત! શ્રુતનિધિ પૂજ્ય મારાથી આપની અશાતના થઈ છે આથી હુ તેની ક્ષમા ચાહુ છુ આપ મને ક્ષમા કરો કાલકાચાર્યે કહ્યું, વત્સ! શ્રુતજ્ઞાનનો મદ ન કરવો જોઈએ આ કથાથી એ જાણુવાનુ મળે છે કે, કાલકાચાર્યની માફક પ્રજ્ઞાના પ્રકર્ષમા મદ નહી કરવાથી પ્રજ્ઞાપરીષહનો જય થાય છે ॥૪૧॥

'निरट्ठगं' इत्यादि।

निरर्थकम्=व्यर्थम् मि=अहं मैथुनात्=कामसुखात् विरतः=निवृत्तः। मत्स्यादिपा दादिविरमणं विहाय यन्मैथुनमात्रोपादाने तदस्य दुस्त्यजत्वबोधनार्थम्। दुस्त्यज-मैथुनात् मतिनिवर्तनेनाहं दुष्करं कार्यं व्यर्थमेव कृतवानिति भावः। तथा-निरर्थकं सुसंवृतः = इन्द्रियनोइन्द्रियव्यापारनिरोधेन सुष्ठुसंवरयुक्तः । योऽहं कल्याणं= शुभं, पापकम्=अशुभं, धर्मं-वस्तुस्वभावं साक्षात्=परिस्फुटं यथा स्यात् तथा, ना भिजानामि=अवध्यादिज्ञानाभावेन प्रत्यक्षतया सर्वथा न जानामीत्यर्थः। इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्। 'इइ भिक्खू न चिंतए' इत्युत्तरगाथा(४४)स्थेन सह सम्बन्धः।

मतिश्रुतरूप परोक्षज्ञान को आश्रित कर प्रज्ञापरीषह का सूत्रकारने यह वर्णन किया है। अब अवधि आदि रूप जो प्रत्यक्ष ज्ञान हैं उनके अभावरूप इक्कीसवां अज्ञानपरीषह का वर्णन किया जाता है—

'निरट्ठगंमि' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(निरट्ठगंमि मेहुणाओ विरओ- निरर्थकमहं मैथुनात् विरतः) व्यर्थ ही मैं कामसुख से विरक्त हुआ हूं। (सुसंवुडो-सुसवृतः) व्यर्थ ही मैंने इन्द्रियों एवं मन को अपने अभिलषित विषयों से हटाकर सुसंवृत किया है। (जो-यः) जो मैं अभीतक भी (कल्लाण पावग धम्मं सक्खं नाभिजाणामि-कल्याणं पापकं धर्मं साक्षात् नाभिजानामि) शुभ तथा अशुभ वस्तुस्वभावरूप धर्म को अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञानों के अभाव में साक्षात्-स्पष्टरूप से नहीं जानता हूं। इस प्रकार भिक्षु विचार न करे। "इइ भिक्खू न चिंतए" यह आगे गाथा चौवालीस ४४वीं में कहा गया वाक्य यहां योजित कर लेना चाहिये।

मतिश्रुत રૂપ પરોક્ષજ્ઞાનને આશ્રિત કરી પ્રજ્ઞાપરીષહનું સૂત્રકારે આ વર્ણન કરેલ છે હવે અવધિ આદિરૂપ જે પ્રત્યક્ષજ્ઞાન છે તેના અભાવરૂપ એકવીસમા અજ્ઞાનપરીષહનું વર્ણન કરવામાં આવે છે— 'निरट्ठगंमि' ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ-निरट्ठगंमि मेहुणाओ विरओ-निरर्थकमहं मैथुनात् विरतः કામસુખને છોડીને હું નકામો વિરક્ત બન્યો છુ सुसंवुडो-सुसंवृतः ઈન્દ્રિયો અને મનને તેના અભિલષિત વિષયોથી હટાવીને મેં વ્યર્થ સુસંવૃત કરેલ છે જે આજ સુધી પણ હું कल्लाणं पावगं धम्मं सक्खं नाभिजाणामि-कल्याणं पापकं धर्मं साक्षात् नाभि जानामि શુભ તથા અશુભ વસ્તુ સ્વભાવરૂપ ધર્મને અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના અભાવથી સાક્ષાત્-સ્પષ્ટરૂપથી જાણતો નથી. આ પ્રકારનો વિચાર ભિક્ષુ ન કરે इइ भिक्खू न चिंतए આ આગળ બતાવવામાં આવેલ ૪૪ મી ગાથાનુ

अयं भावः — मया वृथा मैथुनविरमणं कृतम् , वृथैव चेन्द्रियाणि विजितानि यदहं शुभमशुभं वा वस्तुस्वभावं प्रत्यक्षरूपेण नाभिजानामीत्येवं चिन्तनेन मुनिर्विषादं न कुर्यात् । 'मि' इत्यार्षत्वात् प्रथमार्थे द्वितीया ॥ ४२ ॥

किञ्च—

मूलम्—तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ ।
एवं पि विहरओ मे, छउमं न नियट्टइ ॥ ४३ ॥

छाया—तपउपधानमादाय, प्रतिमां प्रतिपद्यमानस्य ।
एवमपि विहरतो मे, छद्म न निवर्तते ॥ ४३ ॥

इस गाथा में एक मैथुन मात्र का ही ग्रहण इसलिये किया है कि अहिंसा आदि सब की अपेक्षा यह दुस्त्यज होता है इसलिये मुनि विचारता है कि ऐसे दुष्कर त्याग करने पर भी मुझे कुछ लाभ नहीं हुआ।

भावार्थ—इसका भाव यह है कि अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञानों की प्राप्ति के अभाव में भिक्षु को अपनी आत्मा के लिये इस प्रकार के विचार से विषादित नहीं करना चाहिये कि—मुझे ब्रह्मचर्य का पालन तथा तपश्चर्या करते २ बहुत काल हो चुका है अभी तक भी मुझे वस्तु का वास्तविक शुभाशुभ स्वभाव स्पष्ट रीति से बतलाने वाले प्रत्यक्ष ज्ञानों में से एक भी किसी ज्ञान की प्राप्ति नहीं हुई है। यह दीक्षा ब्रह्मचर्यव्रत और तपश्चर्या आदि मैंने व्यर्थ धारण किये। इसकी अपेक्षा तो संसारदशा में ही आनन्द था ॥ ४२ ॥

વાક્ય અહિં યોજીત કરી લેવું જોઈએ એ ગાથામા એક મૈથુન માત્રનુ એટલા માટે ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે કે, અહિંસા આદિ બધાની અપેક્ષા એ દુસ્ત્યજ હોય છે આ માટે મુનિ વિચારતા હોય છે કે, આવો દુષ્કર ત્યાગ કરવા છતા પણ મને કાંઈ લાભ થયો નહી.

ભાવાર્થ—આનો ભાવ એ છે કે, અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનોની પ્રાપ્તિના અભાવમાં ભિક્ષુએ પોતાના આત્મા માટે આ પ્રકારનો વિચાર કરી કદી વિષાદિત બનવુ ન જોઈએ—કે, મને બ્રહ્મચર્યનુ પાલન અને તપશ્ચર્યા કરતા કરતા ઘણો સમય ગયો તેમ છતા પણ વસ્તુનો વાસ્તવિક શુભાશુભ સ્વભાવ સ્પષ્ટ રીતે બતાવનાર પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનોમાથી કોઈ એક પણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવા પામી નથી આ દીક્ષા, બ્રહ્મચર્યવ્રત અને તપશ્ચર્યા વગેરે મે નકામા ધારણ કર્યા છે. આની અપેક્ષા તો સસાર દશામા જ આનદ હતો ॥ ૪૨ ॥

टीका—'तवोवहाणमादाय' इत्यादि ।

तपः=यवमध्यचन्द्रप्रतिमा-वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमादिकम्, उपधानं=साभिग्रहं तपः आदाय=स्वीकृत्य चरित्वेत्यर्थः अभिग्रहविशेषरूपां मासिक्यादिकां, प्रतिपद्यमानस्य=प्रतिपन्नस्य अङ्गीकृतवतः, एवमपि=विशिष्टचर्यायाऽपि, विहरतः=निष्प्रतिबन्धं विचरतः, मे=मम छद्म=छादयतीति छद्म-ज्ञानावरणीयादिकं कर्म, न निवर्तते=नापगच्छति, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, इत्युत्तरगाथास्थेन सह सम्बन्धः ।

अय भावः—अहं यवमध्यचन्द्रप्रतिमादिकं तपः करोमि, तथा साभिग्रहं तपः

किंच-'तवोवहाणमादाय' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(तवोवहाणमादाय-तपउपधाम् आदाय) यवमध्य चन्द्रप्रतिमा, वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा आदिक तप को तथा साभिग्रह तप रूप उपधान को स्वीकार कर के, तथा उनका आचरण करके (पडिमं पडिवज्जओ-प्रतिमां प्रतिपद्यमानस्य) अभिग्रहविशेषरूप मासिक्यादिक प्रतिमा को अंगीकार करने वाले (मे-मम) मेरा जो कि (एवं पि विहरओ-एवमपि विहरतः) इस प्रकार की विशिष्टचर्या से मुक्ति के मार्ग में विचरण कर रहा हूं (छउमं-छद्म) ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का आवरण तो भी (न नियट्टइ-न निवर्तते) निवर्तित नहीं होता है। इस प्रकार भिक्षु विचार नहीं करे।

ये दो ४२-४३ गाथाएँ अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञान की प्राप्ति के विषय में कही गई हैं।

तात्पर्य यह है कि मैं यवमध्यचन्द्रप्रतिमा आदिक तप करता हूं

किंच—'तवोवहाणमादाय' ईत्यादि

અન્વયાર્થ— तवोवहाणमादाय'-तपउपधाम आदाय यवमध्यचंद्रप्रतिमा -वज्रमध्यचंद्र प्रतिमा आदिक तपने तथा साभिग्रह तपरूप उपधानने स्वीकार करी तथा तेनुं आचरण करी पडिमं पडिवज्जओ-प्रतिमां प्रतिपद्यमानस्य अभिग्रह विशेषरूप मासिक्यादि प्रतिमाने अंगीकार करवावाळा मे-मम हुं के जे-एवं पि विहरओ-एवमपि विहरतः आ प्रकारनी विशिष्ट चर्याथी मुक्तिना मार्गमां विचरण करी रह्यो छु छउमं-छद्म छतां ज्ञानावरणीयादिक कर्मोनुं आवरण न नियट्टइ-न निवर्तते दूर थतु नथी आ प्रकारनो विचार भिक्षु न करे.

बेतालीस अने तेतालीस आ बे गाथाओ अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञाननी प्राप्तिना विषयमां कहेवामां आवेल छे

तात्पर्य आ छे के,- हुं यवमध्य चंद्रप्रतिमा आदिक तप करुं छु तथा

करोमि, प्रतिमां समाचरामि, एवं मोक्षमार्गे विचरामि, तथापि–अवधि–मनः पर्ययरूप–प्रत्यक्षज्ञानवान् न भवामि' इति न चिन्तयेत्। इत्येवमज्ञानस्य सद्भावे विषादाकरणेनाज्ञानपरीषहः सोढव्य इति।

यद्वा–इहापि तन्त्रन्यायेन गाथायुग्मस्यार्थद्वयं बोध्यम्। तत्र–अज्ञानसद्भावपक्षमाश्रित्य व्याख्याऽभिहिता। अथ ज्ञानसद्भावपक्षमाश्रित्य व्याख्या प्रदर्श्यते–

ज्ञानसद्भावे—अवधिमनःपर्ययज्ञानसद्भावेऽपि केवलज्ञानाप्राप्तौ भिक्षुरेवं न चिन्तयेत्–यदहं व्यर्थमेव मैथुनाद् विरतः=निवृत्तः। परमलक्ष्यकेवलज्ञानमद्यापि

तथा अभिग्रह भी करता हूँ एव भिक्षुप्रतिमा का पालन भी करता हूं इस प्रकार मैं मोक्षमार्ग में ही विचरण कर रहा हूँ तो भी मुझे अभीतक अवधिमनःपर्ययरूप प्रत्यक्ष ज्ञानकी प्राप्ति नहीं हुई है इस प्रकारसे साधुको विचार नहीं करना चाहिये। इस तरह अवधिमनःपर्ययरूप ज्ञानकी प्राप्ति के अभाव में विषाद नहीं करना इसी का नाम अज्ञानपरीषहका जीतना है।

अथवा तन्त्रन्याय से भी इन दोनों गाथाओं का अर्थ जानना चाहिये। उस में अज्ञान के सद्भाव पक्ष को लेकर पहले व्याख्या की गई है अब ज्ञान के सद्भाव पक्ष को लेकर व्याख्या की जाती है, वह इस प्रकार है—

अवधिमनःपर्ययज्ञान के सद्भाव में केवलज्ञान की प्राप्ति न होने पर साधु इस प्रकार विचार नहीं करे कि–मैंने जो मैथुन जैसे दुष्कर कार्यों का परित्याग किया है प्राणातिपातादिक का विरमण किया है

અભિગ્રહ પણ કરૂ છુ આ પ્રકારથી હુ મોક્ષમાર્ગમા જ વિચરણ કરી રહ્યો છુ તો પણ મને હજી સુધી અવધિમન પર્યયરૂપ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ નથી આ પ્રકારનો સાધુએ વિચાર ન કરવો જોઈએ આ રીતે અવધિમન પર્યયરૂપ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભાવમા વિષાદ ન કરવો જોઈએ. આનુ જ નામ અજ્ઞાન પરીષહને જીતવો એ છે

અથવા–તત્ર ન્યાયથી પણ આ બન્ને ગાથાઓના અર્થ જાણવા જોઈએ. એમા અજ્ઞાનના સદ્ભાવપક્ષને લઈ પહેલા વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે હવે જ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષને લઈ વ્યાખ્યા કરવામા આવે છે, તે આ પ્રકારે છે

અવધિમન પર્યયજ્ઞાનના સદ્ભાવમા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થવાથી સાધુ આ પ્રકારનો વિચાર ન કરે કે–મે મૈથુન જેવા દુષ્કર કાર્યોનો પરિત્યાગ કર્યો છે, પ્રાણાતિપાતાદિકનુ વિરમણ કર્યું છે, તથા ઇન્દ્રિય નો (મન) ઇન્દ્રિયનો

मया नोपलब्धम्। तदनुपलब्धौ च दुस्त्यजमैथुनात् प्रतिनिवर्तनं मम व्यर्थम्। तथा निरर्थकं सुसंवृतः = इन्द्रियनोइन्द्रियव्यापारनिरोधेन सुष्ठुसंवृतोऽभवम्, योऽहं कल्याणं पापकं वा धर्मं=वस्तुस्वभावं, साक्षात्=परिस्फुटं, नाभिजानामि=भमि=सर्वथा निरवशेषविशेषपूर्वकं न जानामि। यत्र भावः—"जे एगं जाणइ, से सव्वं जाणइ, जे सव्वं जाणइ, से एगं जाणइ" इत्यागमवचनाद्यस्योऽहं किमप्येकमपि वस्तुस्वरूपं न तत्त्वतो जानामि, यदि साक्षात् समस्तभावस्वभावावभासकं केवलालोकं न लब्धवान्, तर्हि किमनेनाल्पेन मुकुलितवस्तुस्वरूपज्ञानेन, इत्येवं विषादं न कुर्यादिति।

तथा–उपधानादिभिर्निर्जराहेतुभिरपि छद्मस्थावस्था न निवर्तते=निरवशेषं न क्षीयते, किं तर्हि ममानेन क्रियाकलापेन? इति विचिन्त्य मुनिर्विषादं न कुर्यात्।

तथा इन्द्रिय नोइन्द्रिय का निग्रह भी किया है वे सब निरर्थक हैं। क्यों कि अभीतक मुझे शुभाशुभ वस्तु का संपूर्णरूप से ज्ञान कराने वाला केवलज्ञान तो प्राप्त हुवा ही नहीं है। उसके न होने पर इस द्रव्य क्षेत्र काल एवं भाव की मर्यादा को लेकर वस्तु के स्वरूप को प्रकट कराने वाले इन अवधिमनःपर्ययज्ञान से क्या लाभ है। इस प्रकार विचार कर साधु अपनी आत्मा को दुःखित नहीं करे।

तथा–निर्जरा के कारण इन तप एवं उपधान आदि के आचरण करने से मुझे लाभ ही क्या हुवा, क्यों कि अभीतक मेरी छद्मस्थावस्था तो दूर नहीं हुई है। समस्त ज्ञानावरणीयकर्म नष्ट होकर जब तक केवलज्ञान प्राप्त नहीं होता तबतक छद्मस्थावस्था रहती है। अतः केवलज्ञान की प्राप्ति का अभावस्वरूप अज्ञानपरीषह साधु को जीतना चाहिये। तथा तप एवं उपधान आदि जो निर्जरा के हेतु हैं उनसे मेरे

નિગ્રહ પણ કર્યો છે તે બધું નિરર્થક છે કેમકે હજી સુધી મને શુભાશુભ વસ્તુનું સંપૂર્ણરૂપથી જ્ઞાન કરાવનાર કેવળજ્ઞાન તો પ્રાપ્ત થયું નથી. તેના ન હોવાથી આ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવની મર્યાદાને લઈને વસ્તુના સ્વરૂપને પ્રકટ કરવાવાળા આ અવધિમનઃપર્યયજ્ઞાનથી શું લાભ છે? આ પ્રકારનો વિચાર કરી સાધુ પોતાના આત્માને દુઃખી ન કરે.

તથા–નિર્જરાનું કારણ આ તપ અને ઉપધાન આદિનું આચરણ કરવાથી મને લાભ શું થયો? કેમકે હજી સુધી મારી છદ્મ અવસ્થા દૂર થઈ નથી. જ્યાં સુધી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો નાશ થઈ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી છદ્મસ્થ અવસ્થા રહે છે આથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના અભાવ સ્વરૂપ અજ્ઞાનપરીષહ સાધુએ જીતવો જોઈએ. તથા તપ અને ઉપધાન આદિ જે નિર્જરાના હેતુ છે

अत्राऽज्ञानसद्भावपक्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

एकदा चतुर्ज्ञानसम्पन्नो भद्रगुप्ताचार्यः शिष्यपरिवारेण सह ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्तीनगर्यां तिन्दुकोद्याने समवसृतः। तत्र वसुमित्रनामकः श्रेष्ठी तस्य समीपे धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः। ततः स एकादशाङ्गान्यधीतवान्। स चानिशमुग्र तपश्चरति, उग्रं विहारं करोति, उत्कृष्टाचारं पालयति, यतनया चरति, यतनया तिष्ठति, यतनया उपविशति यतनया शेते, यतनया भुङ्क्ते, यतनया भाषते।

तत्र सुवीरनामको नृपतिर्भद्रगुप्ताचार्यस्य सनिधावागत्य त वन्दित्वा पर्युपास्ते।

ज्ञानावरणीयादिक कर्म सर्वथा नष्ट नहीं हुवे हैं तो इस क्रियाकलाप से मुझे क्या लाभ हुवा? ऐसा विचार कर साधु विषाद नहीं करे।

अज्ञान के सद्भाव पक्ष में दृष्टान्त—एक समय चतुर्ज्ञानसंपन्न भद्रगुप्त आचार्य शिष्यपरीवार के साथ ग्रामानुग्राम विचरते हुए श्रावस्ता नगरी में तिन्दुक उद्यान में आये। वहा वसुमित्र नाम के एक सेठ ने उनसे धर्मकथा सुनकर दीक्षा धारण की। ग्यारह अगों को पढ़कर उन्हों ने अच्छी तरह ज्ञान प्राप्त किया। सदा उग्र तपस्या करना, उग्र विहार करना, उत्कृष्ट आचार का पालन करना, यतना से उठना, यतनासे बैठना, यतनासे सोना, यतना से आहार करना और यतना से बोलना, चलना, इस तरह प्रत्येक क्रिया, इनकी यतना से होने लगी।

श्रावस्ती नगरी का राजा कि जिनका नाम सुवीर था प्रतिदिन भद्रगुप्त आचार्य के पास वंदना एवं पर्युपासना करने के लिये आते थे।

તેનાથી મારા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ સર્વથા નાશ પામેલ નથી તો આ ક્રિયા કરવાથી મને શુ લાભ થયો? એવો વિચાર કરી સાધુ વિષાદ ન કરે

અજ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષમા દૃષ્ટાત—

એક સમય ચતુર્જ્ઞાનસપન્ન ભદ્રગુપ્ત આચાર્ય શિષ્ય પરિવારની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા શ્રાવસ્તી નગરીના તિન્દુક ઉદ્યાનમા આવ્યા ત્યા વસુમિત્ર નામના એક શેઠે તેમનો ધર્મ ઉપદેશ સાભળી દીક્ષા ધારણ કરી અગીઆર અ ગોને ભણીને તેમણે સારી રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું સદા ઉગ્ર તપસ્યા કરવી, ઉગ્રવિહાર કરવો, ઉત્કૃષ્ટ આચારનુ પાલન કરવું, યતનાથી ઉઠવુ, યતનાથી બેસવુ, યતનાથી આહાર કરવો, યતનાથી બોલવુ, યતનાથી ચાલવું, આ રીતે તેમની પ્રત્યેક ક્રિયાઓ યતનાપૂર્વક થવા લાગી

શ્રાવસ્તી નગરીનો રાજા કે જેનુ નામ સુવીર હતુ તે દરરોજ ભદ્રગુપ્ત આચાર્યની પાસે વ દના અને પર્યુપાસના કરવા માટે આવતા હતા આચાર્ય

तदा भद्रगुप्ताचार्यस्तमब्रवीत्–राजन् ! बन्धमोक्षस्वरूपं प्रष्टुं समागतोऽसि किम् ? । राज्ञा प्रोक्तम्–भदन्त ! सत्यं भवदीयवचनम् । ततोऽसौ भद्रगुप्ताचार्यश्चतुर्ज्ञानिस्तं बन्धमोक्षस्वरूपोपदेशेन परितोषयति स्म । तदा सुवीरनृपतिर्जातवैराग्यः सम प्रव्रज्यां गृहीतवान् ।

तदा वसुमित्रमुनिर्भद्रगुप्ताचार्यस्याद्भुतं चतुर्ज्ञानप्रभावमवलोक्य मनसि चिन्तयति–अहो ! आत्मनो वीर्यं मनवद्भुतम्–यदन्तर्मुहूर्तमात्रेणैव ज्ञानावरणीया-

आचार्य महाराज भी उन को धर्मदेशना देते थे। राजा के हृदय में एक दिन बंध और मोक्ष के यथार्थ स्वरूप को जानने की जिज्ञासा हुई, वे शीघ्र ही आचार्य महाराज के पास आये और वंदना एवं पर्युपासना कर समीप बैठे। आचार्य महाराज ने उनसे कहा–कहो हे राजन् ! आज बंध और मोक्ष का यथार्थ स्वरूप पूछने को आये हो क्या ? राजाने बड़े विनय के साथ दोनों हाथ जोड़कर कहा–हाँ भदन्त !। चार ज्ञान के धारी आचार्य महाराज ने राजा को बंध और मोक्ष का यथार्थ स्वरूप अच्छी तरह समझाया। उपदेशमें स्पष्ट किये गये बंध और मोक्ष के स्वरूप को सुनकर राजा को बड़ा ही आनंद आया। राजा अपनी वैराग्य भावना से आचार्य महाराज के पास दीक्षा धारण करली।

वसुमित्र मुनि जिनका नाम संसारी अवस्था में वसुमित्र सेठ था, उन्होंने भद्रगुप्त आचार्य के चार ज्ञानों का प्रभाव देखकर मन में विचार किया–अहो ! आत्मा की शक्ति अचिन्त्य है, इसके बल से

મહારાજ પણ તેમને ધર્મદેશના આપતા હતા રાજાના હૃદયમાં એક દિવસ બંધ અને મોક્ષના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણવાની જીજ્ઞાસા થઈ તે તુરત જ આચાર્યની પાસે આવ્યા અને વંદના કરી સામે બેઠા આચાર્ય મહારાજે તેમને કહ્યું કહો રાજન્ ! આજ બંધ અને મોક્ષનું યથાર્થ સ્વરૂપ પુછવાને આવ્યા છો ને ? રાજાએ વિનય સાથે બન્ને હાથ જોડીને કહ્યું હા ! ચાર જ્ઞાનના ધારક આચાર્ય મહારાજે રાજાને જ્ઞાન અને બંધનું યથાર્થ સ્વરૂપ સારી રીતે સમજાવ્યું ઉપદેશમાં કહેવામા આવેલ બંધ અને મોક્ષના સ્વરૂપને સાંભળીને રાજાને ઘણો આનંદ થયો અને વૈરાગ્ય ભાવના જાગૃત થતાં રાજાએ આચાર્ય મહારાજ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી

વસુમિત્રમુનિ કે જેમનું સંસારી અવસ્થામાં નામ વસુમિત્ર શેઠ હતું તેમણે ભદ્રગુપ્ત આચાર્યના ચાર જ્ઞાનનો પ્રભાવ જોઈને મનમાં વિચાર કર્યો અહો ! આત્માની શક્તિ અચિંત્ય છે તેના બળથી આત્મા એક અન્તર્મુહૂર્તમાં જ જ્ઞાના-

ष्टविधकर्मरजोऽपनीय, अयमात्मा सर्वज्ञः सर्वदर्शी भवति । मया तु एकादशाङ्गान्यधीतानि, एवं निरतिचारं श्रुतज्ञानमाराधितम् । निःशङ्कित-निष्काङ्क्षितादि भेदैः दर्शनाचारोऽप्याराधितः, समितिगुप्तिभिः प्रशस्तयोगयुक्तो भूत्वा चारित्राचारः समाराधितः, अग्लानतया द्वादशविधैरनशनादितपोभिस्तपआचारः समाराधितः । एषु ज्ञानाचारादिषु चतुर्षु ज्ञानाचारः कालविनयादिभेदैरष्टविधः, दर्शनाचारः खलु निःशङ्कित-निष्काङ्क्षितादि भेदैरष्टविध, चारित्राचारः समिति-गुप्तिपालनात्मकोऽष्टविधः, तथाऽनशनादिद्वादशविधस्तपआचारस्तेषु सर्वेषु षट्त्रिंशद्विधेष्वाचारेषु

आत्मा एक अन्तर्मुहूर्त में ही ज्ञानावरणीयादिक आठ प्रकार की कर्मरज को नष्ट कर सर्वज्ञ सर्वदर्शी हो जाता हैं। मैने ग्यारह अग पढे हैं उनका खूब मनन किया है इस प्रकार निरतिचार श्रुतज्ञान की आराधना की है। निःशंकित एवं निःकांक्षित आदि भेदों से युक्त दर्शनाचार का यथावत् पालन किया है। समिति गुप्तियों द्वारा प्रशस्त उपयोग युक्त होकर चारित्राचार का भी अच्छी तरह आराधन किया है। अग्लानभाव से अनशन आदि बारह प्रकार के तपों का अनुष्ठान करने से तप आचार को भी अच्छी तरह पाला है। इसी तरह काल विनयादिक के भेद से आठ प्रकार के ज्ञानाचार, निःशंकित, निःकांक्षित आदि भेद से आठ प्रकार के दर्शनाचार, समिति गुप्ति आदि के पालनस्वरूप आठ प्रकार के चारित्राचार, एवं चोवीस तथा अनशनादि बारह प्रकार का तप, इस प्रकार छत्तीस ३६ भेदवाले इस

वरणीयादिक आठ प्रकारनी कर्मरजने नाश करी सर्वज्ञ सर्वदर्शि बनी जाय छे मे अगीयारअ गनो अभ्यास कर्यो छे तेनु खूब मनन कर्यु छे ए प्रकारे निरतिचार श्रुतज्ञाननी आराधना करेल छे नि शकित अने निःकाक्षित आदि भेदोथी युक्त दर्शनाचारनु यथावत् पालन कर्यु छे समिति गुप्तिओ द्वारा प्रशस्त उपयोगयुक्त बनीने चारीत्राचारनु पण सारी रीते आराधन कर्यु छे अग्लानभावथी अनशन आदी १२ प्रकारना तपोनु अनुष्ठान करवाथी तप आचारने पण सारी रीते पाळेल छे एवी रीते काल विनयादिकना भेदथी आठ प्रकारना ज्ञानाचार, नि शकित, नि काक्षित, आदि भेदथी आठ प्रकारनो दर्शनाचार, समितिगुप्ति आदिना पालन स्वरूप आठ प्रकारनो चारित्र आचार अने चोवीस तथा अनशन् अदि बार प्रकारनु तप आ प्रकारे छत्रीस भेदवाळा आ आचारने

अगोपितबलवीर्येण, अर्थात्-परिपूर्णस्वशक्तिप्रयोगेण सोपयोग पराक्रमणेन वीर्याचारोऽपि समाराधितः। एतानि षट्त्रिंशद्‌ाचाररूपोद्यानानि वीर्याचारवारिणा निरन्तरपरिसेचनेन हरितीकृतानि शुभभावनानिरीक्षणैः शोभया भरितीकृतानि तथाप्यद्यावधि मम ज्ञानावरणीय-कर्मणां क्षयाभावादवध्यादिरूपं प्रत्यक्षज्ञान न जातम्, अतोऽहमपि पुनस्तथा यतिष्ये, यथा तन्ममावश्यं भविष्यत्येव। तस्मादधुना विषादाकरणेनाऽज्ञानपरीषहं सहमानः पुनरपि वीर्याचारं निरतिचारं निरतिचार्य

आचार को परिपूर्ण अपनी शक्ति के प्रयोग से उपयोगपूर्वक तल्लीन होकर पालन किया है। इसीका नाम वीर्याचार है। मैंने इन पांचों आचारों का सम्यक् रीति से पालन किया है। छत्तीसभेदविशिष्ट इस आचाररूप उद्यान को वीर्याचाररूप निर्मल जल से मैंने निरन्तर सिंचित कर हरा-भरा रखा है। शुभ भावनाओं से इसे शोभित किया है। तो भी अभीतक ज्ञानावरणीयकर्मों के क्षय नहीं होने से मुझे अवधि आदि प्रत्यक्ष ज्ञान की प्राप्ति नहीं हुई है, इसलिये मैं फिर इस प्रकार का यत्न करूँ कि जिससे मुझे इस प्रत्यक्ष ज्ञान की प्राप्ति अवश्य हो जाय। इस प्रकार सोचकर वसुमित्र मुनि ने पुनः यह विचार किया कि प्रत्यक्षज्ञान की प्राप्ति नहीं होने का मुझे इस समय कुछ भी विषाद नहीं करना चाहिये, क्यों कि विषाद करने से अज्ञान परीषह विजित नहीं होता है, अतः विषाद को नहीं लाकर अज्ञान परीषह सहन करना यह साधुमार्ग है, इसलिये वीर्याचार की

પરિપૂર્ણ પોતાની શક્તિના પ્રયોગથી ઉપયોગપૂર્વક તલ્લીન બની પાલન કર્યું છે, તેનું નામ વીર્યાચાર છે મેં આ પાંચ આચારનું સમ્યક્ રીતિથી પાલન કર્યું છે છત્રીસ ભેદ વિશિષ્ટ આ આચારરૂપ ઉદ્યાનને વીર્યાચાર રૂપ નિર્મળ જળથી મેં નિરંતર સિંચિત કરી હર્યું ભર્યું રાખ્યું છે શુભ ભાવનાઓથી તેને શોભિત કર્યું છે તો પણ હજી સુધી જ્ઞાનાવરણીયકર્મોનો ક્ષય ન થવાથી મને અવધિ આદિ પ્રત્યક્ષજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયેલ નથી. આ માટે હું ફરીએ પ્રકારનો યત્ન કરૂં કે જેનાથી મને આ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થઈ જાય. આ પ્રકારથી વિચારીને વસુમિત્ર મુનિએ ફરીથી એ વિચાર કર્યો કે પ્રત્યક્ષજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થવાનો મારે આ સમયે કાંઈ પણ વિષાદ ન કરવો જોઈએ કેમકે વિષાદ કરવાથી અજ્ઞાનપરીષહને જીતાતો નથી આથી વિષાદ ન લાવતાં અજ્ઞાન પરીષહ સહન કરવો એ સાધુમાર્ગ છે આ માટે વીર્યાચારની નિરતિચાર

सम्यगाराधयामि इत्येवं विचिन्त्य प्रशस्तध्यानेन शुभाध्यवसायेन अवधिं मनःपर्ययं च संप्राप्य क्षपकश्रेणिमारुह्य केवली जातः। एवमन्यैरपि मुनिभिरज्ञानपरीषहः सोढव्यः।

अथाऽज्ञानाऽसद्भाव(ज्ञानसद्भाव)पक्षे दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

उग्रविहारी चतुर्ज्ञानचतुर्दशपूर्वधारी जिनवचनानुगामी गौतमस्वामी शिष्यपरिवारेण सह ग्रामानुग्रामं विहरन् भास्करवदज्ञानान्धकारं विध्वंसयन् स्याद्वादसिद्धान्तं स्थापयन् क्षान्त्यादिधर्मं प्रद्योतयन् चार्वाकादिपाखण्डमतं खण्डयन् विचरति स्म। एवं विहरन् गौतमस्वामी चम्पानगर्यां पूर्णभद्रोद्याने समवसृतः।

निरतिचार सम्यक् आराधना करते २ प्रत्यक्ष ज्ञानकी प्राप्ति मुझे हो जायगी। इस प्रकार विचार करके उसने प्रशस्तध्यान के हेतुभूत शुभ अध्यवसाय से अवधि एवं मनःपर्यय ज्ञान को प्राप्त कर लिया, तथा क्षपकश्रेणी पर अरोहण कर केवलिपद को भी प्राप्त कर लिया। इसी तरह अन्यमुनियों को भी अज्ञानपरीषह सहन करना चाहिये।

अज्ञान के असद्भाव (ज्ञान के सद्भाव) पक्षमें दृष्टान्त इस प्रकार है—

उग्र विहार करने वाले, मति, श्रुत, अवधि एवं मन पर्ययज्ञान के धारी, चौदह पूर्व के पाठी, एव जिनवचन के अनुसार चलने वाले गौतमस्वामी शिष्यपरिवार के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए, सूर्य के समान भव्यों के अज्ञानरूप अन्धकार को ध्वस्त करते हुए, स्याद्वादसिद्धान्त की विजयपताका फरकाते हुए, क्षान्ति आदि धर्मका उद्योत करते हुए एवं भौतिकवादी चार्वाक आदि मत का निराकरण करते हुए विहार करते २ चंपानगरी के पूर्णभद्र उद्यान में पधारे।

સમ્યક્ આરાધના કરતા કરતા પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ મને થઈ જશે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેણે પ્રશસ્ત ધ્યાનના હેતુભૂત શુભ અધ્યવસાયથી અવધિ અને મનઃપર્યયજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું, તથા ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઈ કેવળ પદને પણ પ્રાપ્ત કરી લીધુ આ પ્રકારે અન્ય મુનિઓએ પણ અજ્ઞાનપરીષહ જીતવો જોઈએ—

જ્ઞાનના સદ્ભાવ પક્ષમાં દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ઉગ્ર વિહાર કરવાવાળા, મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મન પર્યયજ્ઞાનના ધારી, ચૌદ પૂર્વના પાઠી, અને જીનવચન અનુસાર ચાલવાવાળા ગૌતમસ્વામી શિષ્ય પરિવારની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા, સૂર્યની માફક ભવ્યોના અજ્ઞાનરૂપ અધકારને દૂર કરતા સ્યાદ્વાદસિદ્ધાતની વિજયપતાકા ફરકાવતા, ક્ષાતિ આદિ ધર્મનો ઉદ્યોત કરતા કરતા અને ભૌતિકવાદિ ચાર્વાક આદિ મતનુ નિરાકરણ કરતા કરતા, વિચરણ કરતા કરતા, ચ પાનગરીના પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાનમા પધાર્યા

एकदा सोमभद्रनामा कश्चिदन्यमतानुयायी, अधर्मसेवी, अधर्मिष्ठः, अधर्मख्याति रधर्मानुरागी, अधर्मप्रलोकी, अधर्मजीवी, अधर्मप्रजनकः, अधर्मप्रचारकः, सकल शास्त्रदर्शी तत्त्वाविमर्शी प्रकाण्डकुतर्ककेसरी शास्त्रार्थं कर्तुं तत्र गौतमस्वामिसंनिधौ समागतः। तयो शास्त्रार्थविषये विवादः प्रवृत्त, परस्परं खण्डनमण्डनकरणे प्रवृत्तयोस्तयोरेकस्य कस्यापि जय पराजयो वा नाभूत्। गौतमस्वामी शास्त्रार्थविषये स्वबुद्धिप्रतिभाबलेन नास्तिकमतं निराकर्तुमुद्यत, सोऽपि नास्तिकः स्वबुद्धिकौशलेन गौतमस्वामिनः स्पर्धया वाग्जालं वितन्वन् परिषदि सम्यग्दर्शियुक्ति

एक दिन की बात है कि सोमभद्र नामका कोई एक विशिष्ट विद्वान् शास्त्रार्थ करने के लिये उनके पास आया। यह जैनधर्म से अतिरिक्त धर्म का अनुयायी था, अधर्मसेवी था, अधर्मिष्ठ था, अधर्मख्यायी था, अधर्मानुरागी था, अधर्मप्रलोकी था, अधर्मजीवी था, अधर्मप्ररंजक था, अधर्मप्रचारक था, सकलशास्त्रदर्शी होने पर भी तत्त्व-अविमर्शी था, इसलिये प्रकाण्डकुतर्ककेसरी था। गौतमस्वामी एवं सोमभद्र का परस्पर शास्त्रार्थ के विषय में विवाद प्रारम्भ हुआ। एक दूसरे के खंडन मंडन करने में प्रवृत्त हुए। इन दोनों में जब किसी का भी जय और पराजय नहीं हुआ तब गौतमस्वामी ने शास्त्रार्थ के विषय में अपनी प्रतिभा के बल पर नास्तिकमत का निराकरण करना प्रारम्भ कर दिया। सोमभद्र ने भी जो नास्तिकमत का पक्षपाती था जब अपने मत का खंडन होते देखा तो उसने सिर्फ अपनी बुद्धि की ही कुशलता से गौतमस्वामी की युक्तियों का स्पर्धा के वश सभा के

એક દિવસની વાત છે કે સોમભદ્ર નામનો કોઈ એક વિશિષ્ટ વિદ્વાન શાસ્ત્રાર્થ કરવા માટે તેમની પાસે આવ્યો તે જૈનધર્મથી અતિરિક્ત ધર્મનો અનુયાયી હતો, અધર્મસેવી હતો અધર્મિષ્ટ હતો, અધર્માખ્યાયી હતો, અધર્માનુરાગી હતો, અધર્મપ્રલોકી હતો, અધર્મજીવી હતો અધર્મ પ્રરંજક હતો, અધર્મ પ્રચારક હતો સકલ શાસ્ત્ર દર્શી હોવા છતાં પણ તત્ત્વ-અવિમર્શી હતો આ માટે પ્રકાંડકુતર્કકેસરી હતો. ગૌતમસ્વામી અને સોમભદ્રનો પરસ્પર શાસ્ત્રાર્થના વિષયમાં વિવાદ થઈ ગયો એક બીજાનું ખંડન મંડન કરવામાં પ્રવૃત્ત બન્યા આ બન્નેમાંથી જ્યારે કોઈનો પણ જય અને પરાજય ન થયો ત્યારે ગૌતમસ્વામીએ શાસ્ત્રાર્થના વિષયમાં પોતાની પ્રતિભાના બળ ઉપર નાસ્તિકમતનું નિરાકરણ કરવાનું શરૂ કરી દીધું સોમભદ્ર કે જે નાસ્તિક મતનો પક્ષપાતી હતો તેણે જ્યારે પોતાના મતનું ખંડન થતું જોયું તો તેણે ફક્ત પોતાની બુદ્ધિની કુશળતાથી સ્પર્ધાને વશ થઈ ગૌતમસ્વામીની યુક્તિઓને

खण्डनात् प्रतिनिवृत्तो नाभूत् , परंतु अन्ततस्तदुक्तयुक्तिप्रतियुक्तिस्वरूपं खण्डयितुमसमर्थः सन् मनसि विचारयति–" सत्यम् अयमस्ति गौतमस्वामो महान् विद्यानिधिः, यदीदृशं मम मनोगत भावं गौतमस्वामी कथयिष्यति तदाऽहमस्य शिष्यो भविष्यामि " इति ।

गौतमस्वामी मनःपर्ययज्ञानधारकतया तदानीमेव परिषदि वदति—" अस्य तर्ककेसरिणो मनसि संप्रति अय विचारः समायातः–"सत्यमयं गौतमस्वामी महान् विद्यानिधिः परत्वेवं मम मनोगतं विचारं गौतमस्वामी यदि कथयेत् तर्हि तस्य शिष्यो भविष्यामी"ति। इत्युक्त्वा पुनस्तं नास्तिकं पृच्छति–कथय किमयं विचार-

बीच खडन करना प्रारंभ कर दिया, परन्तु गौतमस्वामी ने जब उसकी युक्तियों का पूरे तोर से खडन किया तो वह उसको सभालने में समर्थ नहीं हो सका। गौतमस्वामी के अगाध ज्ञान को देखकर उस समय उसके मन में यही विचार आया कि वास्तव में ये गौतमस्वामी विशिष्ट विद्यानिधान हैं, परन्तु यदि ये मेरे इस मनोगत भाव को बतला देवें तो मैं इनका शिष्य हो जाऊँगा ?

गौतमस्वामी मनःपर्ययज्ञान के धारी थे, अतः उसी समय वे इसके मानसिक विचार को स्पष्टरूप से जान गये। उन्हों ने उसी समय सभा के बीच में कहा कि इस तर्ककेसरी सोमभद्र के मन में इस प्रकार का विचार उत्पन्न हुआ है कि "ये गौतमस्वामी महान् विद्या के निधान हैं यदि ये मेरे इस अभिप्राय को बतला दे तो मैं इनका शिष्य हो जाऊँगा"। गौतमस्वामी ने ऐसा कह कर उस सोम-

સભાની વચમા ખડન કરવાનો પ્રારભ કરી દીધો પરતુ ગૌતમસ્વામીએ જ્યારે તેની યુક્તિઓનુ પુરી રીતે ખડન કર્યું ત્યારે તે પોતાની જાતને સભાળવામા સમર્થ ન બન્યો ગૌતમસ્વામીના અગાધ જ્ઞાનને જોઈ એ સમય એના મનમા એ વિચાર આવ્યો કે, વાસ્તવમા આ ગૌતમસ્વામી વિશિષ્ટવિદ્યાનિધાન છે. પરતુ જો તેઓ મારા આ મનોભાવને બતાવી આપે તો હુ એમનો શિષ્ય બની જાઉ.

ગૌતમસ્વામી મન પર્યયજ્ઞાનના ધારી હતા. આથી એજ વખતે તેમણે એના માનસિક વિચારને સ્પષ્ટ રૂપથી જાણી લીધા અને એજ વખતે સભાની વચમા કહ્યુ કે, આ તર્કકેસરી સોમભદ્રના મનમા એ પ્રકારનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો છે કે, "આ ગૌતમસ્વામી મહાન વિદ્યાનાનિધાન છે તેઓ જો મારા આ અભિપ્રાયને બતાવી આપે તો હુ તેમનો શિષ્ય બની જાઉ." ગૌતમસ્વામીએ એવુ કહીને સોમભદ્રને કહ્યુ કે, કહો મહાનુભાવ ! તમારા મનમા આ વિચાર

स्तव हृदये जातो न वा ?। तदाऽसौ मास्तिकस्तद्वचनं स्वीकुर्वन् वदति–भदन्त ! भवान् सत्यं वदति मम मनस्ययमेव विचार प्रादुरासीत्। इत्युक्त्वाऽसौ गौतमस्वामिनः शिष्यो भूत्वा दीक्षितो जातः। तेन शिष्येणान्यैश्च शिष्यपरिवारैः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् गौतमस्वामी राजगृहनगरे गुणशिले चैत्ये भगवतः श्रीवर्धमानस्वामिनः संनिधौ समागतः। भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य गौतमस्वामी चतुर्ज्ञानगर्वमकुर्वन् सविनयं ब्रवीति–हे भगवन् ! अयं भगवत्प्रभावादेव सन्मार्गे समायातः। ततो भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना श्रमणनिर्ग्रन्थानाहूय कथितम्–भो ! मुनयः ! गौतम-

भद्र से पूछा कि–कहो महानुभाव ! तुम्हारे मन में यह विचार उत्पन्न हुआ था नहीं ?। तब सोमभद्र ने गौतमस्वामी के इस कथन को स्वीकार करते हुए कहा–भदन्त ! आपने बिलकुल ही यथार्थ कहा है, मेरे मन में ऐसा ही विचार उत्पन्न हुआ था। इस प्रकार अपने हृदयंगम अभिप्राय को प्रगट करते हुए उसने गौतमस्वामी के पास दीक्षा धारण करली और उनका शिष्य हो गया। मुनि सोमभद्र एवं अन्य शिष्यों के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए गौतमस्वामी राजगृह नगर के गुणशिलचैत्य में भगवान् वर्धमान स्वामी के पास आये। वंदना एवं नमस्कार कर के गौतमस्वामी ने अपने में रहे हुए चतुर्ज्ञान की विशिष्टता का गर्व न करके प्रभु से बड़े विनय के साथ कहा-भगवन् ! यह सोमभद्र मुनि आपके ही प्रभाव से सन्मार्ग में आया है। भगवान श्रीवर्धमान स्वामी ने श्रमणनिर्ग्रन्थों को बुलाकर कहा कि हे मुनियो ! देखो चार

ઉત્પન્ન થયેલ કે નહીં ? ત્યારે સોમભદ્રે ગૌતમસ્વામીના આ કથનને સ્વીકાર કરીને કહ્યુ ભદન્ત ! આપે બીલકુલ યથાર્થ કહ્યું છે મારા મનમાં આવો જ વિચાર ઉત્પન્ન થયો હતો આ પ્રકારે પોતાના હૃદયમાંના અભિપ્રાયને પ્રગટ કરીને તેણે ગૌતમસ્વામીની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી લીધી. અને તેમના શિષ્ય બની ગયા. મુનિ સોમભદ્ર અને બીજા શિષ્યો સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા ગૌતમસ્વામી રાજગૃહ નગરના ગુણશિલચૈત્યમાં ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની પાસે આવ્યા વંદના અને નમસ્કાર કરી ગૌતમસ્વામીએ પોતાનામાં ચારજ્ઞાન વિશિષ્ટતાનો ગર્વ ન કરતાં પ્રભુને વધુ વિનય સાથે કહ્યુ ભગવન્ ! આ સોમભદ્રમુનિ આપના જ પ્રભાવથી સન્માર્ગમાં આવ્યા છે ભગવાનશ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ શ્રમણનિર્ગ્રન્થોને બોલાવીને કહ્યુ કે, હે મુનિઓ ! જુઓ

श्रुतुर्ज्ञानचतुर्दशपूर्वधारकः स्वज्ञानप्रभावादनेकयुक्तिप्रतियुक्तीः प्रदर्श्य, मत्तगजेन्द्रमिव सोमभद्रं वशीकृत्य दीक्षितं कृत्वाऽऽनीतवान्। अयं गौतमस्य प्रयत्नेनैव मोक्षमार्गमाश्रितः, तथापि गौतमो विनयातिशयं कुर्वन् ज्ञानगर्वं न वहति, न च केवलज्ञानाप्राप्तौ विषादं करोति। यथा गौतमेनाऽवधिमनःपर्ययज्ञानपरीषहं तन्मदाकरणेन केवलज्ञानाप्राप्तिविषयकविषादाकरणेन च परिषह्य तदुपरि विजयः प्राप्तस्तथाऽन्यैरपि मुनिभिरज्ञानाभावपरीषहः सोढव्यः ॥ ४३ ॥

अथ द्वाविंशतितमं दर्शनपरीषहजयं प्राह—

मूलम्—नेत्थि नूणं परे लोए इड्ढी वा वि तवस्सिणो।
अदुवा वंचिओ मि-त्ति, इइ भिक्खू न चिंतए ॥४४॥

छाया—नास्ति नून परो लोकः ऋद्धिर्वाऽपि तपस्विनः।
अथवा वञ्चितोऽस्मीति इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ ४४ ॥

ज्ञान के धारी एव चतुर्दशपूर्व के पाठी गौतम ने अपने प्रभाव से ही मत्तगजराज की तरह इस सोमभद्र को अनेक युक्ति प्रयुक्तियों द्वारा वश में कर के दीक्षित किया है, और यहां ये इस को ले आये हैं, गौतम का ही यह प्रयत्न है जो यह मोक्षमार्ग में आ गया है, फिर भी गौतम को अपने विनयातिशय से इस बात का जरा भी गर्व नहीं है। तथा केवलज्ञान की अप्राप्ति के विषय में विषाद भी नहीं है। जिस तरह गौतम ने अवधिमनःपर्ययज्ञान के परीषह को उनका मद नहीं करने से तथा केवलज्ञान की अप्राप्ति में विषाद नहीं करने से जीता है उसी तरह तुम सब मुनियों को भी अज्ञानाभाव अर्थात् ज्ञान का सद्भाव परीषह जीतना चाहिये ॥ ४३ ॥

ચાર જ્ઞાનના ધારી અને ચૌદપૂર્વના પાઠી ગૌતમે મત્ત ગજરાજની માફક સ્વૈરવિહારી અને યુક્તિ પ્રયુક્તિઓના સ્વામી એવા આમને પોતાના જ્ઞાનવડે વશ કરીને દીક્ષિત કરેલ છે અને તેને અહી લઈ આવેલ છે ગૌતમનો જ આ પ્રયત્ન છે કે જે આ મોક્ષમાર્ગમા આવેલ છે છતા પણ ગૌતમને પોતાના વિનય અતિશયથી આ વાતનો જરા પણ ગર્વ નથી તથા કેવળજ્ઞાનની અપ્રાપ્તિના વિષયમા વિષાદ પણ નથી જેવી રીતે ગૌતમે અવધિમન પર્યયજ્ઞાનના પરીષહનો મદ નહી કરવાથી તથા કેવળજ્ઞાનની અપ્રાપ્તિમા વિષાદ નહી કરવાથી જીતેલ છે. આ રીતે તમે સઘળા મુનિઓએ પણ અજ્ઞાન અભાવ અર્થાત જ્ઞાનનો સદ્ભાવ જીતવો જોઈએ. ॥ ૪૩ ॥

टीका—'नत्थि णूण' इत्यादि ।

परो लोकः=परभवः—जन्मान्तरम्, नूनं=निश्चयेन नास्ति=न भवति । अयं भावः—शरीरं हि भूतात्मकं, तदिहैव नश्यति, शरीरे वर्तमानस्य चैतन्यस्यापि भूतधर्मत्वादेव शरीरेण सह नाशसंभवात् । शरीरव्यतिरेकेण आत्मनः प्रत्यक्षतोऽनुपलभ्यमानत्वाच्च जन्मान्तरं न भवतीति निश्चयम्यमिति । यद्वा—नूनमिति संभावनायाम् परलोकः स्वर्गादिर्नास्तीति संभावयामि, यतः परलोकं गतः कोऽपि नागत्य वदति, तस्मात् प्रत्यक्षाभावान्नास्ति परलोक इति । वा=अथवा, अपि=इहापि-

अब सूत्रकार बाईसवां दर्शनपरीषहजय को बतलाते हैं—

'नत्थि णूणं'—इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(परे लोए णूणं नत्थि—परः लोकः नूनं नास्ति) निश्चय से जन्मान्तर नहीं है—यह शरीर भूतात्मक है, इसलिये यह तो यहां ही विनिष्ट हो जाता है । इस शरीर में जो चैतन्य वर्तमान है वह भी भूतों का धर्म होने से शरीर के साथ ही नाश को प्राप्त हो जाता है । दूसरे—शरीर से भिन्न आत्मा—नामक कोई पदार्थ है, यह किसी भी प्रत्यक्ष प्रमाण से भासित नहीं होता है अतः परलोकी (परलोक जाने वाला आत्मा) का अभाव होने से परलोक का अभाव स्वतः सिद्ध है, अर्थात् जन्मान्तर नहीं है । अथवा "नूनं" यह पद संभावना में भी प्रयुक्त किया जाता है इस अपेक्षा परलोक-स्वर्गादिक जो माने जाते हैं सो वे भी नहीं हैं, ऐसी संभावना होती है, क्यों कि कोई ऐसा तो है नहीं जो परलोक में जाकर पश्चात् यहां आकर यह कहे कि मैं अमुक

હવે સૂત્રકાર બાવીસમા દર્શનપરીષહને બતાવે છે—

નત્થિ ણૂણં ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—પરે લોએ ણૂણં નત્થિ—પરલોકઃ નૂનં નાસ્તિ નિશ્ચયથી જન્માન્તર નથી આ શરીર ભૂતાત્મક છે આ માટે તે તો અહિં જ વિનષ્ટ થઈ જાય છે આ શરીરમાં જે ચૈતન્ય વર્તમાન છે તે પણ ભૂતોનો ધર્મ હોવાથી શરીરની સાથોસાથ નાશ પામે છે બીજું શરીરથી ભિન્ન આત્મા નામનો કોઈ પદાર્થ છે એ કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી ઓળખી શકાતો નથી. આથી પરલોકીનો (પરલોક જવાવાળો આત્મા) અભાવ હોવાથી પરલોકનો અભાવ સ્વતઃ સિદ્ધ છે અર્થાત્ જન્માન્તર નથી. અથવા 'નૂન' આ પદ સંભાવનામાં પણ પ્રયુક્ત કરાય છે આ અપેક્ષા પરલોક, સ્વર્ગાદિક જે માનવામાં આવે છે તે પણ નથી એવી સંભાવના થાય છે કેમકે, કોઈ એવો તો છે જ નહીં જે પરલોકમાં

शब्दो भिन्नक्रमः अतोऽयमर्थः-तपस्विनोऽपि मम ऋद्धिः=आमर्शौषध्यादिलब्धिरूपा नास्ति=न विद्यते, तस्या अप्यनुपलभ्यमानत्वात् ।

प्रसङ्गादिह लब्धिभेदा उच्यन्ते—

१ आमर्शौषधिः, २ विप्रुडोषधिः, ३ खेलौषधिः, ४ जल्लौषधिः, ५ सर्वौषधिः, ६ संभिन्नश्रोतोलब्धिः, ७ अवधिलब्धिः, ८ ऋजुमतिलब्धिः, ९ विपुलमतिलब्धिः, १० चारणलब्धिः, ११ आशीर्विषलब्धिः, १२ केवलिलब्धिः, १३ गणधरलब्धिः, १४ पूर्वधरलब्धिः, १५ अर्हल्लब्धि, १६ चक्रवर्तिलब्धि, १७ बलदेवलब्धि, १८ वासुदेवलब्धिः, १९/१ क्षीरास्रवलब्धि, १९/२ मध्वास्रवलब्धि, १९/३ सर्पिरास्रवलब्धि, २० कोष्ठबुद्धिलब्धि, २१ पदानुसारिलब्धि, २२

स्वर्ग से आया हूं, इसलिये प्रत्यक्ष से उनकी उपलब्धि का अभाव होने से परलोक नहीं है। (वा) अथवा (तवस्सिणो इड्ढी अवि-तपस्विनः ऋद्धिः अपि) तपस्वी जन को ऋद्धिकी प्राप्ति हो जाती है यह भी बात ठीक नही है, क्यों कि ऋद्धियों अर्थात् लब्धियों की सिद्धि भी प्रत्यक्षप्रमाण से होती नही है। लब्धियां २८ प्रकार की हैं वे ये हैं—

आमर्शौषधि १, विप्रुडोषधि २, खेलौषधि ३, जल्लौषधि ४, सर्वैषधि ५, संभिन्नश्रोतोलब्धि ६, अवधिलब्धि ७, ऋजुमतिलब्धि ८, विपुलमतिलब्धि ९, चारणलब्धि १०, आशीर्विषलब्धि ११, केवलिलब्धि १२, गणधरलब्धि १३, पूर्वधरलब्धि १४, अर्हल्लब्धि १५, चक्रवर्तिलब्धि १६, बलदेवलब्धि १८, क्षीरास्रवलब्धि १९।१, मध्वास्रवलब्धि १९।२, सर्पिरास्रवलब्धि १९।३, कोष्ठबुद्धिलब्धि २०, पदानुसारिलब्धि २१, बीजबु-

જઈ પાછો અહિં આવી તે એમ કહે કે હું અમુક સ્વર્ગમા જઈને આવ્યો છુ આ માટે પ્રત્યક્ષથી તેની ઉપલબ્ધીનો અભાવ હોવાથી પરલોક નથી અથવા તવસ્સિણો ઇડ્ઢી અવિ તપસ્વીઓને ઋદ્ધિયોની પ્રાપ્તિ થઇ જાય છે એ વાત પણ ઠીક નથી કેમકે, ઋદ્ધિયોની સિદ્ધિ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી થતી નથી ઋદ્ધિયો ૨૮ પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે છે

(૧) આમર્શૌષધિ, (૨) વિપ્રુડૌષધિ, (૩) ખેલૌષધિ, (૪) જલ્લૌષધિ, (૫) સર્વૌષધિ, (૬) સંભિન્નશ્રોતોલબ્ધિ, (૭) અવધિલબ્ધિ, (૮) ઋજુમતિ લબ્ધિ, (૯) વિપુલમતિલબ્ધિ, (૧૦) ચારણલબ્ધિ, (૧૧) આશીર્વિષલબ્ધિ, (૧૨) કેવલીલબ્ધિ, (૧૩) ગણધરલબ્ધિ, (૧૪) પૂર્વધરલબ્ધિ, (૧૫) અર્હલ્લબ્ધિ, (૧૬) ચક્રવર્તિલબ્ધિ, (૧૭) બલદેવલબ્ધિ, (૧૮) વાસુદેવલબ્ધિ, (૧૯) ક્ષીરાસ્રવલબ્ધિ, મધ્વાસ્રવલબ્ધિ, સર્પિરાસ્રવલબ્ધિ, (૨૦) કોષ્ઠબુદ્ધિલબ્ધિ, (૨૧) પદાનુ-

बीजबुद्धिलब्धि, २३ तेजोलेश्यालब्धि, २४ आहारकलब्धि, २५ शीतलेश्यालब्धिः, २६ वैक्रियलब्धि २७ अक्षीणमहानसिकलब्धि, २८ पुलाकलब्धि ।

भव्यत्वाभव्यत्वविशिष्टानां पुरुषाणां च यावत्यो लब्धयो भवन्ति, ता एवम्–भव्यपुरुषाणामेता पूर्वोक्ता सर्वा अपि लब्धयो भवन्ति। अर्हच्चक्रवर्तिवासुदेवबलदेवसंभिन्नश्रोतश्चारणपूर्वधरगणधरपुलाकाऽऽहारकलब्धिलक्षणा एतादश लब्धयो भव्यस्त्रीणां नैव भवन्ति। शेषास्त्वष्टादशलब्धयो भव्यस्त्रीणां भवन्ति।

यच्च मल्लिस्वामिनः स्त्रीत्वेऽपि तीर्थकरत्वमभूत् तदाश्चर्यभूतत्वान्न गण्यते। तथा–अनन्तरोक्तार्हदाद्या आहारकपर्यन्ता दश लब्धयः, केवलि–ऋजुमति–विपुलमति

द्धिलब्धि २२, तेजोलेश्यालब्धि २३, आहारकलब्धि २४, शीतलेश्यालब्धि २५, वैक्रियलब्धि २६, अक्षीणमहानसीकलब्धि २७, पुलाकलब्धि २८

अब भव्यस्वभावविशिष्ट एवं अभव्यस्वभावविशिष्ट पुरुष को जितनी जितनी लब्धियां होती हैं वे कहते हैं–

भव्यस्वभावविशिष्ट पुरुषों के ये सभी लब्धियां होती हैं। भव्य स्त्रियों के अर्हल्लब्धि १, चक्रवर्तिलब्धि २, वासुदेवलब्धि ३, बलदेव लब्धि ४, संभिन्नश्रोतोलब्धि ५, चारणलब्धि ६, पूर्वधरलब्धि ७, गणधरलब्धि ८, पुलाकलब्धि ९, एवं आहारकलब्धि १०, ये दस लब्धियां नहीं होती हैं। बाकी अवशिष्ट अठारह लब्धियां भव्य स्त्रियों के भी होती हैं। जो मल्लिस्वामी के स्त्रीपना होने पर भी तीर्थंकरत्व यहां हुआ वह अच्छेरा–आश्चर्य होने की वजह से गिना नहीं जाता है। ये १३ तेरह लब्धियां अभव्यपुरुषों के नहीं होती हैं–केवलिलब्धि, ऋजु

ધારિલબ્ધિ, (૨૨) બીજબુદ્ધિલબ્ધિ, (૨૩) તેજોલેશ્યાલબ્ધિ, (૨૪) આહારકલબ્ધિ, (૨૫) શીતલેશ્યાલબ્ધિ, (૨૬) વૈક્રિયલબ્ધિ, (૨૭) અક્ષીણમહાનસિકલબ્ધિ (૨૮) પુલાકલબ્ધિ.

હવે ભવ્યત્વભાવવિશિષ્ટ અને અભવ્યત્વભાવ વિશિષ્ટ પુરૂષોને જેટલી જેટલી લબ્ધિઓ થાય છે તે બતાવે છે

ભવ્યત્વભાવ વિશિષ્ટ પુરૂષોને આ બધી લબ્ધિઓ થાય છે ભવ્ય સ્ત્રિઓને ૧ અર્હલ્લબ્ધિ, ૨ ચક્રવર્તિલબ્ધિ, ૩ વાસુદેવલબ્ધિ, ૪ બલદેવલબ્ધિ, ૫ સંભિન્નશ્રોતોલબ્ધિ, ૬ ચારણલબ્ધિ. ૭ પૂર્વધરલબ્ધિ, ૮ ગણધરલબ્ધિ, ૯ પુલાકલબ્ધિ, અને ૧૦ આહારકલબ્ધિ. આ દશ લબ્ધિયો હોતી નથી. બાકીની અઢાર લબ્ધિયો ભવ્ય સ્ત્રીઓને પણ થાય છે જેમ મલ્લિ સ્વામીને સ્ત્રીત્વ હોવા છતાં પણ તીર્થંકરત્વ તેમને થયું તે અચ્છેરા–આશ્ચર્ય થવાની ગણત્રીમાં ગણવામાં આવતુ નથી. આ તેર લબ્ધિઓ અભવ્ય પુરૂષોને હોતી નથી

—लब्धयश्चैतास्त्रयोदश लब्धय पुरुषाणामप्यभव्यानां नैव भवन्ति, शेषाः पञ्चदश लब्धयस्तु भवन्ति। अभव्यस्त्रीणामप्येतास्त्रयोदश लब्धयो न भवन्ति, मधुक्षीरास्रवलब्धिरपिचतुर्दशी तासां नैव भवति। शेषाश्चतुर्दशलब्धयस्तु तासामपि भवन्ति।

अथासां व्याख्या प्रदर्श्यते—आमर्शौषधिः—आमर्शो हि हस्तादिना स्पर्शः, स एव ओषधिः, करादिसंस्पर्शमात्रादेव व्याध्यपनयनसामर्थ्यम् ॥ १ ॥

विप्रुडोषधिः—यन्माहात्म्यान्मूत्रपुरीषावयवमात्रमपि रोगराशिप्रणाशाय सपद्यते सुरभि च सा ॥ २ ॥

मतिलब्धि, विपुलमतिलब्धि तीन ये तथा भव्य स्त्रियों के जिन दश १० ऋद्धियों का अभाव वतलाया गया है वे। इस प्रकार १३ तेरह लब्धियों का अभव्यपुरुषों के अभाव रहता है। बाकी १५ लब्धियां होती हैं। इसी तरह अभव्यस्त्रियों के भी ये ही १३ तेरह लब्धियां नही होती हैं। तथा क्षीरास्रव एव मध्वास्रव नामकी भी लब्धि उनके नही होती है। इस प्रकार तेरह १३ पूर्वोक्त और १४ चौदहवी क्षीरास्रव, मध्वास्रव सर्पिरास्रवरूप का उनकेअभाव जानना चाहिये। बाकी १४ चौदह लब्धियां अभव्यस्त्रियों के होती हैं।

इन लब्धियों की व्याख्या की जाती है—हस्त आदि द्वारा स्पर्श होने का नाम आमर्श है। यह स्पर्श ही जिनका औषधि का काम करता है वह आमर्शौषधि है। इस लब्धि के धारी को जो रोगी अपने हस्तादिक से छू लेता है उसका वह रोग छूते ही नष्ट हो जाता है १, जिस के प्रभाव से मूत्र, पुरीष, आदि भी रोगराशिके विनाश करने में औष-

---

કેવલીલબ્ધિ, ઋજુમતિલબ્ધિ, વિપુલમતિલબ્ધિ, ત્રણ આ તથા ભવ્ય સ્ત્રીઓને જે દશઋદ્ધિઓનો અભાવ બતાવેલ છે તે આ પ્રકારની તેર લબ્ધિઓનો અભવ્ય પુરૂષોને અભાવ રહે છે બાકી પદર લબ્ધિઓ થાય છે આ રીતે અભવ્ય સ્ત્રીઓને પણ આ તેર લબ્ધિઓ થતી નથી તથા ક્ષીરાસ્રવ અને મધ્વાસ્રવ સર્પિરાસ્રવ નામની પણ તેને થતી નથી. આ રીતે તેર પૂર્વોક્ત અને ચૌદમી ક્ષીરસ્રવ મધ્વાસ્રવ લબ્ધિનો તેને અભાવ જાણવો જોઇએ બાકી ચૌદ લબ્ધિઓ અભવ્ય સ્ત્રીઓને થાય છે

આ લબ્ધિઓની વ્યાખ્યા કહેવામા આવે છે,—હાથ આદિ દ્વારા થવાનુ નામ આમર્શ છે આ સ્પર્શ જ જેને ઓષધિનુ કામ કરે છે તે આમર્શ ઔષધિ છે આ લબ્ધિના ધારીને જે રોગી પોતાના હાથથી અડે છે એનો એ રોગ અડતા જ નાશ પામે છે (૧) જેના પ્રભાવથી મૂત્ર, પુરીષ, આદિ રોગ વિનાશ કરવામા ઔષધિનુ કામ કરવા લાગે છે તથા તેમાં સુગધ આવવા

खेलौषधि —यत् प्रभावात् श्लेष्मा सर्वरोगापहारक सुरभिश्च भवति सा ॥३॥

जल्लौषधिः- जल्लो=मल कर्णवदननासिकानयनजिह्वासमुद्भवः शरीरसमुद्भवश्च, स एव औषधिर्भवति यत्प्रभावात् सा ॥ ४ ॥

सर्वौषधिः—यत्प्रभावात् सर्वे विण्मूत्रकेशनखादय औषधयो भवन्ति सा ॥५॥

संभिन्नश्रोतोलब्धिः—यत्प्रभावात् सर्वैरपि शरीरावयवैः सुस्पष्ट शृणोति सा । यद्वा-'संभिन्नश्रोतस्' इतिच्छाया । अत्र स्रोतस् शब्द इन्द्रियवाचक, तेन यत्प्रभावात्—एकैकमिन्द्रियं सर्वेषामिन्द्रियाणां कार्यं सपादयति सा । यथा—कर्णे नैव श्रवणदर्शनघ्राणरसनस्पर्शनकार्याणि लब्धिप्रभावात् सम्पादयति ॥ ६ ॥

अवधिलब्धिः—अवधिज्ञानमेव लब्धि—अवधिलब्धिः । अरूपिद्रव्यं विहाय

षिका काम करने लग जाते हैं, तथा उनमें सुगंध आने लगती है, इस का नाम विप्रुडौषधि है २। जिसके प्रभाव से श्लेष्मा सर्वरोग का अपहारक हो जाता है उस का नाम खेलौषधि है। इसके प्रभाव से श्लेष्म भी सुगंधवाला हो जाता है ३। जिसके प्रभावसे कान, मुख, नासिका, नयन, एवं जिह्वा का मैल, तथा शरीरका मैल औषधि जैसा परिणमित होता है उसका नाम जल्लौषधि है ४। जिसके प्रभावसे विष्टा, मूत्र, केश, तथा नख आदिक औषधि जैसे हो जाते हैं उसका नाम सर्वौषधि है ५। जिसके प्रभावसे समस्त शारीरिक अवयवों द्वारा सुना जाय, अथवा एक ही इन्द्रिय जिसके प्रभाव से अन्य इन्द्रियों का काम करने लग जाय उस का नाम संभिन्नश्रोतोलब्धि है। जिसके यह लब्धि होती है वह एक कर्ण इन्द्रिय से ही अवशिष्ट इन्द्रियों के काम—दर्शनादिक करने की शक्ति वाला हो जाता है ६। जिसके प्रभाव से अमूर्तिक द्रव्य को छोड़ कर मूर्तिक द्रव्यको जानने की सामर्थ्य आत्मामें प्रकट हो जाती है उसका नाम

લાગે છે તેનું નામ વિપ્રુડ઼ ઔષધિ છે (૨) જેના પ્રભાવથી શ્લેષ્મા સર્વ રોગોનો નાશ કરનાર છે તેનું નામ ખેલૌષધિ છે તેના પ્રભાવથી શ્લેષ્મ પણ સુગંધવાળા થઈ જાય છે (૩) જેના પ્રભાવથી કાન મોઢું નાક નેત્ર અને જીભનો મેલ તથા શરીરનો મેલ, ઔષધિની જેમ પરિણમિત બને છે તેનું નામ જલ્લ ઔષધિ છે (૪) જેના પ્રભાવથી વિષ્ટા, મૂત્ર, વાળ નખ, આદિ ઔષધિ જેવા થઈ જાય છે તેનું નામ સર્વૌષધિ છે (૫) જેના પ્રભાવથી શરીરનાં તમામ અવયવો દ્વારા સંભળાય અથવા એક જ ઇન્દ્રિય જેના પ્રભાવથી બીજી ઇન્દ્રિયોનું કામ કરવા લાગી જાય તેનું નામ સંભિન્નશ્રોતોલબ્ધિ છે જેને આ લબ્ધિ હોય છે તે એક કર્ણ ઇન્દ્રિયથી જ અવશિષ્ટ ઇન્દ્રિયોના

रूपिद्रव्यविषयकमिन्द्रियनिरपेक्षं मनःप्रणिधानवीर्यक प्रतिविशिष्टक्षयोपशमनिमित्तकं देवमनुष्यतिर्यङ्नारकस्वामिकं ज्ञानं भवति यत्प्रभावात् सा ॥ ७ ॥

ऋजुमतिलब्धिः—ऋजुः=सामान्यं-विशेषरहितं, देशकालाद्यनेकपर्यायवर्जितं, संज्ञिना चिन्तितं, तद्ग्राहिणी मतिः-ऋजुमति', सैव लब्धिः। सा च-घटोऽनेन चिन्तितः, इत्येव संज्ञिमनोद्रव्यपरिच्छेदः ॥८॥

विपुलमतिलब्धिः—विशुद्धतरः सपूर्णमनुष्यक्षेत्रवर्तिसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमनोद्रव्यप्रत्यक्षीकरणहेतुर्मनःपर्ययज्ञानविशेषः। यथा-परेण चिन्तितं घट प्रसंगतो बहुभिः

अवधिलब्धि है, यह अवधि, इन्द्रिय और मनकी सहायता से उपत्न नही होता है। अवधिज्ञानावरणीय कर्मके प्रतिविशिष्ट क्षयोपशम से उत्पन्न होता है। देव, मनुष्य, नरक एवं तीर्यञ्च, इस प्रकार चारों गतियों के जीव इस के स्वामी हो सकते हैं ७। जिस के प्रभाव से-देश, काल आदि अनेक पर्यायों से वर्जित पदार्थ का सामान्य ज्ञान होता है, और जो संज्ञी जीव के द्वारा चिन्तित पदार्थ को ग्रहण करता है उसका नाम ऋजुमतिलब्धि है। जैसे जिसने अपने मन के द्वारा घट का विचार किया तो ऋजुमतिलब्धि वाला उसे शीघ्र बतला देगा कि इसने घट का विचार किया है ८। जिसके प्रभाव से मनुष्यक्षेत्र-वर्ती समस्त संज्ञी पंचेन्द्रिय जीवों के मनोद्रव्य को साक्षात् करनेवाला जो विशुद्धतर ज्ञान होता है उसका नाम विपुलमतिलब्धि है। यह मनःपर्यय ज्ञान का एक भेद है। जैसे किसी ने घट का विचार किया

કામ દર્શનાદિક કરવાની શક્તિવાળા બની જાય છે (૬) જેના પ્રભાવથી અમુર્તિક દ્રવ્યને છોડીને મુર્તિક દ્રવ્યને જાણવાનુ સમર્થ આત્મામા પ્રગટ થાય છે તેનું નામ અવધિલબ્ધિ છે આ અવધિ ઈન્દ્રિય અને મનની સહાયતાથી ઉત્પન્ન થતા નથી અવધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પ્રતિવિશિષ્ટ ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે, દેવ, મનુષ્ય, નરક અને તિર્યંચ આ ચાર ગતીના જીવો તેના સ્વામી બની શકે છે (૭) જેનો પ્રભાવ દેશ, કાલ આદિ અનેક પર્યાયોથી વર્જીત સામાન્ય જ્ઞાન થાય છે અને જે સજ્ઞી જીવ દ્વારા ચિંતિત પદાર્થને ગ્રહણ કરે છે. અને તેનું નામ ઋજુમતિલબ્ધિ છે જેવો જેણે પોતાના મનની સાથે વિચાર કર્યો તો તે ઋજુમતિ લબ્ધિવાળા તેને તુરત બતાવી શકે છે કે આણે મનમા આ વિચાર કર્યો છે (૮) જેના પ્રભાવથી મનુષ્ય ક્ષેત્રવર્તી સમસ્તસધની પચેન્દ્રિય જીવોના મનોદ્રવ્યોને સાક્ષાત કરવાવાળુ જે વિશુદ્ધતરજ્ઞાન હોય છે. તેનું નામ વિપુલમતિલબ્ધિ છે આ મન પર્યયજ્ઞાનનો એક ભેદ છે જેમ કોઈએ મનમા વિચાર કર્યો હોય તો આ લબ્ધિવાળા તેને પ્રસ ગવશ એવા

पर्यायरूपेण जानाति, यत् घटोऽयं द्रव्यतः सौवर्णः, क्षेत्रतो मरुदेशीयस्तथा गृहाभ्यन्तरस्य, कालतस्त्रैमासिकः, भावतः—सुसंस्थानचाकचिक्यादियुक्तः, आकारेण महान्, इत्यादि बहुविशेषणविशिष्टं जानाति ॥ ९ ॥ चारणलब्धिः—आकाशगमनशक्तिः ॥ १० ॥ आशीर्विषलब्धिः—आशीः—अनुग्रहः, विषं—निग्रहः, तद्रूपा लब्धिः, निग्रहानुग्रहसामर्थ्यमित्यर्थः ॥ ११ ॥ केवलिलब्धिः—केवलिनः केवलज्ञानसिद्धिः ॥ १२ ॥ गणधरलब्धिः—गणधरत्वप्राप्तिः ॥ १३ ॥ पूर्वधरलब्धिः—पूर्वधरत्वप्राप्तिः ॥ १४ ॥ अर्हल्लब्धिः—अर्हत्वप्राप्तिः ॥ १५ ॥ चक्रवर्तिलब्धिः—

है तो इस लब्धिवाला उसे प्रसंगवश इस रूप से स्पष्ट जान लेता है कि इसने द्रव्य की अपेक्षा सुवर्ण का, क्षेत्र की अपेक्षा मरुदेश का अथवा घर के भीतर का, काल की अपेक्षा तीन मास का, एवं भाव की अपेक्षा अच्छे आकार का, अथवा चाकचिक्यादि रूप से युक्त घट का चिन्तन किया है। इस प्रकार विपुलमतिलब्धि वाला घटको अनेक विशेषणों से विशिष्ट जान सकता है तब कि ऋजुमतिलब्धि वाला इस प्रकार से घट को नहीं जान सकता है वह तो उसे सामान्यरूप से ही जानता है ९। आकाश में गमन करने की शक्ति जिस लब्धि द्वारा उत्पन्न हो जाती है वह चारणलब्धि है १०। जिसके प्रभाव से अनुग्रह और निग्रह करने की शक्ति प्रगट हो जावे वह आशीर्विष लब्धि है ११। केवलियों के जो केवलज्ञान की सिद्धि होती है उसका नाम केवलिलब्धि है १२। गणधरपद की प्राप्ति होने में जो कारण होती है वह गणधरलब्धि है १३। पूर्वधरत्व की प्राप्ति पूर्वधरलब्धि। १४, अर्हत्पद की प्राप्ति अर्हल्लब्धि १५, चक्रधरत्व की प्राप्ति चक्रवर्ति

તેવા રૂપથી સ્પષ્ટ જાણી લે છે કે, તેણે દ્રવ્યની અપેક્ષા સુવર્ણના ક્ષેત્રની અપેક્ષા મરૂદેશના અથવા ઘરની અંદરના કાળની અપેક્ષા ત્રણ માસનું અને ભાવની અપેક્ષા સારા આકારનું અથવા ચળકાટ ચાકચકાટાદિ રૂપથી યુક્ત ઘટ જાણે છે આ પ્રકારે વિપુલમતિ લબ્ધિવાળા ઘટને અનેક વિશેષણોથી વિશિષ્ટ જાણી શકે છે ત્યારે ઋજુમતિ લબ્ધિવાળા આ રીતે ઘટને જાણી શકતા નથી. તે તો એને સામાન્યરૂપથી જ જાણે છે. (૯) આકાશમાં ઉડવાની શક્તિ જે લબ્ધિ દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે તે ચારણલબ્ધિ છે (૧૦) જેના પ્રભાવથી અનુગ્રહ અને નિગ્રહ કરવાની શક્તિ પ્રગટ થાય છે તે આશીર્વિષલબ્ધિ છે (૧૧) કેવળીઓને કેવળજ્ઞાની લબ્ધિ થાય છે તેનું નામ કેવળલબ્ધિ છે (૧૨) ગણધર પદની પ્રાપ્તિ થવામાં જે કારણ હોય છે તે ગણધરલબ્ધિ છે (૧૩) પૂર્વધરત્વની પ્રાપ્તિ પૂર્વધરલબ્ધિ (૧૪) અર્હત્પદની પ્રાપ્તિ અર્હતલબ્ધિ (૧૫)

चक्रधरत्वप्राप्तिः ॥१६॥ वलदेवलब्धिः–वलदेवत्वप्राप्ति ॥१७॥ वासुदेवलब्धिः –वासुदेवत्वप्राप्तिः ॥१८॥ क्षीरास्रवलब्धिः–यत्प्रभावाद्वचनं क्षीरवन्मधुरं भवति ॥ १९।१ ॥ मध्वास्रवलब्धिः–यत्प्रभावाद्वचनं मधुतुल्यं भवति ॥ १९।२ ॥ सर्पिरास्रवलब्धिः–यत्प्रभावाद्वचनं घृतवत् स्निग्धमरूक्षं भवति ॥१९।३॥

कोष्ठवुद्धिलब्धिः–यथा कोष्ठके धान्यं प्रक्षिप्तं तदवस्थमेव चिरमप्यवतिष्ठते, न किमपि कालान्तरेऽपि गलति, एवं यस्मिन् पुरुषे श्रुतज्ञानं निक्षिप्तं तदवस्थमेव चिरकाल तिष्ठति न कदापि विस्मरति यत्प्रभावात् सा ॥२०॥ पदानुसारिणी लब्धि –यत्प्रभावात् पुनरेकमपि श्रुतपदमवधार्य शेषमश्रुतमपितदवस्थमेव श्रुतमवगाहते सा ॥ २१ ॥ वीजवुद्धिलब्धिः–यथा–एकस्माद् वीजान्महातरूत्पद्यते,

---

लब्धि १६, वलदेव पद की प्राप्ति वलदेवलब्धि १७, वासुदेव पद की प्राप्ति वासुदेवलब्धि १८, क्षीर जैसे मीठे वचनों की प्राप्ति जिसके प्रभाव से हो वह क्षीरास्रवलब्धि, मधुतुल्य मधुर वचनों का होना वह मध्वास्रवलब्धि, स्निग्ध एवं अरूक्ष वचन जिसके प्रभाव से हो वह सर्पिरास्रव लब्धि है १९। जिस प्रकार कोठे में रक्खा हुवा धान्य ज्यों का त्यों बहुत काल तक रहता है–विगडता नहीं है, उसी प्रकार जिसके प्रभाव से प्राप्त श्रुत भी ज्यों का त्यों स्थिर रहे विस्मृत न हो उसका नाम कोष्ठवुद्धिलब्धि है २० जिसके प्रभाव से श्रुत का एक पद भी अवधारित होने पर शेष नहीं सुना हुवा भी श्रुत अवधारित हो जाय इस का नाम पदानुसारिणीलब्धि है २१। जिस प्रकार एक छोटे से भी बीज से विशाल काय वृक्ष उत्पन्न हो जाता है, उसी प्रकार उत्पाद, व्यय,

---

ચક્રધરત્વની પ્રાપ્તિ ચક્રવર્તિલબ્ધિ (૧૬) બલદેવપદની પ્રાપ્તિ બળદેવલબ્ધિ (૧૭) વાસુદેવ પદની પ્રાપ્તિ વાસુદેવલબ્ધિ (૧૮) ખીર જેવા મીઠા વચનોની જેના પ્રભાવથી થાય તે ક્ષીરાસ્રવલબ્ધિ મધુતુલ્ય મધુર વચનોનુ બનવું તે મધ્વાસ્રવલબ્ધિ સ્નિગ્ધ અને અરુક્ષવચન જેના પ્રભાવથી થાય તે સર્પિરાસ્રવલબ્ધિ છે (૧૯) જે રીતે કોઠીમા રાખેલું અનાજ જેમનુ તેમ ઘણા સમય સુધી રહે છે છતા બગડતું નથી તે પ્રકારે જેના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત શ્રુત પણ જ્યાનુ ત્યા સ્થિર રહે, વિસ્મૃત ન બને, તેનુ નામ કોષ્ટબુદ્ધિલબ્ધિ છે. (૨૦) જેના પ્રભાવથી શ્રુતનુ એક પદ પણ અવધારીત થવાથી આગળ ન સાભળેલ પણ શ્રુત અવધારીત થઈ જાય તેનુ નામ પદાનુસારીણીલબ્ધિ છે (૨૧) જે રીતે એક નાના બીજથી વિશાળકાય વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રકારે ઉત્પાદ,

यथा–उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदित्यादिरूपमर्थप्रधानं पदमर्थपदं, तदेकं बीजभूत मर्थपदमनुसृत्य शेषमपि तथैव प्रभूततरमर्थपदं जानाति यत्प्रभावात् सा ॥ २२ ॥

तेजोलेश्यालब्धिः – यत्प्रभावादनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनदक्षतो प्रवेजोनिसर्जनशक्तिरुत्पद्यते सा । इह च खलु शमी–क्षमाशीलो मुनिर्निरन्तरम पानकं षष्ठतपः करोति, पारणकदिने च सनखकुल्माषमुष्टया अस्तुलुकेनैव पर्केन आत्मानं यापयति, पुनरातापनां करोति तस्य षण्मासान्ते तेजोलेश्यालब्धि रुत्पद्यते ॥२३॥ आहारकलब्धिः–आहारकशरीरकरणशक्तिः । आहारकशरीरं च– स्फटिकवदुज्ज्वलं हस्तप्रमाणमेकस्मिन् भवे द्विः, संसारे चतुर्वारं कृत्वा मोक्षमवश्य

एवं ध्रौव्य युक्त सत् है, इत्यादिरूप एक भी अर्थ प्रधानपद के अनु सरण से शेष प्रभूततर अर्थपद भी इसी तरह ज्ञात हो जावें वह बीजबुद्धिलब्धि है । २२ जिसके प्रभाव से अनेकयोजनप्रमाण क्षेत्र में रही हुई वस्तु को जलाने वाले तेज को निकाल ने की शक्ति उत्पन्न हो जाती है इसका नाम तेजोलेश्यालब्धि है, जो शमी–क्षमाशीलमुनि निरन्तर चौविहार षष्ठ तप करता है, और पारणा के दिन समस्त कुल्माषमुष्टि अर्थात्–सीझे हुए एक मुट्ठी भर उडद लाकर उसी समय एक चुल्लु भर पानी पीता है, और आतापना लेता है, इस प्रकार छह महिने तक लगातार करता रहता है तो उसके तेजोलेश्यालब्धि उत्पन्न हो जाती है । २३ आहारक–शरीर के उत्पन्न होने की लब्धि का नाम आहारकलब्धि है। आहारक शरीर स्फटिकमणि के जैसा उज्ज्वल तथा एक हाथ का होता है । एक भव में इसकी प्राप्ति जीव को दो बार, तथा संसार अवस्था में चार चार तक होती है, पश्चात् वह जीव मुक्ति

જાય, અને ધ્રૌવ્ય યુક્ત સત્ છે રૂપ એક પણ અર્થ પ્રધાનપદના અનુસરણથી શેષ પ્રભુતતર અર્થ પદ પણ તેવી રીતે જ્ઞાત થઈ જાય તે બીજબુદ્ધિ લબ્ધિ છે. (૨૨) જેના પ્રભાવથી અનેક યોજન પ્રમાણક્ષેત્રમાં રહેલી વસ્તુઓને બાળનાર તેજને કાઢવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું નામ તેજોલેશ્યાલબ્ધિ [redacted] જે શમી–ક્ષમાશીલ મુનિ નિરંતર ચોવિહાર છઠ્ઠ તપ કરે છે અને પારણાના દિવસે બાફેલા એક મુઠીભર અડદ ખાઈ ને એજ વખતે એક ખોબો પાણી પીએ છે અને આતાપના લે છે આ પ્રકાર લગાતાર છ મહિના સુધી કરતા રહે છે તો તેને તેજોલેશ્યાલબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. (૨૩) આહારક શરીરના ઉત્પન્ન થવાની લબ્ધિનું નામ આહારકલબ્ધિ છે આહારક શરીર સ્ફટિકમણિના જેવું ઉજ્જ્વળ અને એક હાથનું હોય છે. એક ભવમાં તેની પ્રાપ્તિ જીવને બે વાર તથા સંસાર અવસ્થામાં ચાર વાર થાય છે. પછીથી એ

प्रयाति। कश्चिच्चतुर्दशपूर्वधारी ऋद्धिं प्राप्य, तीर्थंकरसमीपे प्रेषणार्थमाहारकशरीरं करोति। तत्र प्रेषणं निगोदादिसंशयविच्छेदनार्थं, सूक्ष्मार्थनिर्णयार्थम् ऋद्धिदर्शनार्थं, प्राणिरक्षणार्थं, छद्मस्थोपग्रहार्थं च भवति। उक्तञ्च—

पाणिदय-ऋद्धिदरिसण, छउमत्थोवग्गहणहेउं वा।
सुहुमत्थ संसयच्छे,-यत्थं गमणं जिणस्संते ॥ १ ॥

इदमत्र बोध्यम्-आहारकशरीरं यत्र स्थाने लब्धिधारी मुनिः प्रेषयति, तत्र भगवतोऽनुपस्थितौ तस्मादाहारकशरीरादूनहस्त शरीरं निःसरति, तदेव भगवत

को अवश्य प्राप्त कर लेता है। चतुर्दश पूर्व का पाठी कोई मुनि आहारक लब्धि को प्राप्तकर तीर्थकर के समीप में भेजने के लिये आहारक शरीर की रचना करता है। निगोदादिसंबंधी संशय को दूर करने रूप सूक्ष्म अर्थ का निर्णय करने के लिये १ ऋद्धि के दर्शन करने के लिये २ प्राणियों की रक्षा करने के लिये ३ और छद्मस्थों का उपकार करने के लिये ४ इस शरीर का तीर्थंकर के पादमूल में गमन होता है। कहा भी है—

"पाणिदय-रिद्धिदंसण,-छउमत्थोवग्गहणहेउ वा।
सुहुमत्थसंसयच्छेयत्थं गमण जिणस्संते ॥ १ ॥"

छाया—प्राणिदया-ऋद्धिदर्शन-छद्मस्थोपग्रहणहेतु वा।
सूक्ष्मार्थसंशयच्छेदार्थं गमनं जिनस्यान्ते ॥"

आहारक शरीर को जिस स्थान में लब्धिधारी मुनि भेजता है वहां यदि भगवान् न हों तो उस आहारक शरीर से एक हाथ से कुछ

જીવ અવશ્ય મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લ્યે છે. ચૌદપૂર્વના પાઠી કોઈ મુનિ આહારક લબ્ધિને પ્રાપ્ત કરી તીર્થંકરના સમીપમા મોકલવા માટે આહારક શરીરની રચના કરે છે નિગોદાદિ સબધિ સશયને દૂર દૂર કરવા માટે, સૂક્ષ્મ અર્થનો નિર્ણય કરવા માટે, ઋદ્ધિના દર્શન કરવા માટે, પ્રાણીઓની રક્ષા કરવા માટે, અને છદ્મસ્થોના ઉપકાર કરવા માટે આ શરીરનુ તીર્થંકરના પાદમૂલમા ગમન થાય છે કહ્યુ પણ છે—

"પાણીદય-ઋદ્ધિદરિસણ, છઉમત્થોવગ્ગહણહેઉં વા।
સુહુમત્થ-સંસયચ્છેયત્થં, ગમણ જિણસ્સતે ॥"

છાયા—પ્રાણીદયા ઋદ્ધિદર્શન,-છદ્મસ્થોપગ્રહણહેતુ વા।
સૂક્ષ્માર્થસંશયચ્છેદાર્થં, ગમનં જિનસ્યાન્તે ॥

આહારક શરીરને જે સ્થાનમા લબ્ધિધારી મુનિ મોકલે છે ત્યાં જો ભગવાન ન હોય તો તે આહારક શરીરથી એક હાથ ઓછુ (મુંડહાથ) શરીર બાજુ

संनिधौ गत्वा स्वकार्यं संपाद्य हस्तप्रमाणशरीरे प्रविशति । तथाहारकशरीरं स्वमूलभूते शरीरे पुनर्लीनं भवति ॥२४॥ शीतलेश्यालब्धिः—परमकारुण्यवशादनुग्राह्यं प्रति तेजोलेश्याप्रशमनहेतुशीतलतेजोविशेषविमोचनसामर्थ्यम् ॥ २५ ॥ वैक्रियलब्धिः — वैक्रियशरीरकरणशक्तिः । सा चानेकविधा–अणुत्व–महत्त्व–लघुत्व–गुरुत्व–प्राप्ति–प्राकाम्ये–शित्व–वशित्वा–ऽप्रतिघातित्वा–ऽन्तर्धान–कामरूपित्वादि भेदात् ॥२६॥ अक्षीणमहानसीलब्धिः—महानसम्–अन्नपाकस्थानं, तदाश्रितत्वादन्नमपि महानसमुच्यते, तच्च परमभावात् अक्षीणं=स्वल्पमप्यन्नं पात्रे पतितं पुरुषशतसहस्रैरपि तृप्त्या भुक्तं न क्षीयते, यावत् स्वेन तदन्नं न भुज्यते सा ॥२७॥

कम शरीर और निकलता है, वही भगवान के पास जाकर अपने कार्य को संपादित कर पूर्व के हस्तप्रमाण शरीर में समा जाता है, और वह पूर्व हस्त प्रमाण शरीर भी फिर वहा से लौट कर अपने मूल शरीर में समा जाता है २४। परम करुणा के वश से दया करने योग्य प्राणी के प्रति तेजो लेश्या के प्रशमन का हेतु जो शीततेजविशेष को निकालने की शक्ति है उसका नाम शीतलेश्यालब्धि है २५। वैक्रियशरीर को करने की शक्ति का नाम वैक्रियलब्धि है। यह लब्धि अणुत्व, महत्त्व, लघुत्व, गुरुत्व, प्राप्ति, प्राकाम्य ईशित्व, वशित्व, अप्रतिघातित्व, अन्तर्धान, कामरूपित्व आदि के भेद से अनेक प्रकार की है २६। महानस–शब्द का अर्थ यद्यपि रसोईघर है तो भी तदाश्रित होने से अन्न को भी महानस कह दिया गया है इसलिये महानस शब्द से अन्न समझना

નીકળે છે તે ભગવાનની પાસે જઈને પોતાના કાર્યને સંપાદિત કરી પૂર્વના હસ્ત પ્રમાણ શરીરમાં સમાઈ જાય છે અને તે પૂર્વ હસ્ત પ્રમાણ શરીર પણ ત્યાંથી પાછું ફરી પોતાના મૂળ શરીરમાં સમાઈ જાય છે (૨૪) પરમ કરૂણાના વશથી દયા કરીને યોગ્ય પ્રાણી તરફ તેજોલેશ્યાના પ્રશમનનો હેતુ જે શીત તેજ વિશેષને કાઢવાની શક્તિ છે તેનું નામ શીતલેશ્યાલબ્ધિ છે (૨૫) વૈક્રિયશરીરને બનાવવાની શક્તિનું નામ વૈક્રિયલબ્ધિ છે આ લબ્ધિ અણુત્વ મહત્વ, લઘુત્વ, ગુરૂત્વ, પ્રાપ્તિ પ્રાકામ્ય, ઈશિત્વ વશિત્વ અપ્રતિઘાતિત્વ અન્તર્ધાન કામરૂપિત્વ આદિના ભેદથી અનેક પ્રકારની છે (૨૬) મહાનસ શબ્દનો અર્થ જો કે રસોઈ ઘર છે તો પણ તદાશ્રીત હોવાથી અન્નને પણ મહાનસ કહેવાયેલ છે માટે મહાનસ શબ્દથી અન્ન સમજવું જોઈએ. આથી આ અન્ન ભોજન સામગ્રી જેના પ્રભાવથી અક્ષીણ–સ્વલ્પ

पुलाकलब्धिः—तपःश्रुतहेतुका प्रवचनलाघवादिप्रयोजने जिनशासनविरोधिनः सबलवाहनस्य चक्रवर्त्यादेरपि पुलाकवन्निःसारकरणे समर्था या शक्तिः सा ॥२८॥

अथवा—इति=अनेन-केशलुञ्चनेन पञ्चमहाव्रताङ्गीकारेण, यातनात्मकेनानशनादिना तपसा, पृथिवीकायादिसप्तदशविधसंयमेन महाकष्टप्रददीक्षाग्रहणेन चेत्यर्थः, वञ्चितोऽस्मि=कामसुखादपवर्जितोऽस्मीत्यर्थः। उक्तं च—

चाहिये अतः यह अन्न-भोजनसामग्री जिसके प्रभाव से अक्षीण-स्वल्प भी अन्न पात्र में पडे तो भी उससे हजारों मनुष्य भरपेट आहार करले फीर भी खूटे नहीं, जब तक कि वह स्वयं आहार न करले, ऐसी शक्ति का नाम अक्षीणमहानस लब्धि है २७। प्रवचन की लघुता के समय जिनशासन का विरोधी सेना और वाहनसहित चक्रवर्ती भी होवे तो वह भी जिसके प्रभाव से पुलाक (दानारहित घास का पुला) की तरह निःसार कर दिया जाता है ऐसी शक्ति का नाम पुलाकलब्धि है, यह लब्धि तप एवं श्रुत हेतुक होती है २८।

इस प्रकार ये अठाईस लब्धिया जो बतलाई गई हैं वे, अथवा इनमें से कोई एक लब्धि भी मुझे प्राप्त नहीं हुई है। इसी प्रकार केश लुंचन करना पंचमहाव्रतों का पालन करना, यतनात्मक अनशनादिक तपों का तपना, पृथिवीकायादिकों की रक्षा करने रूप सत्तरह १७ प्रकार के सयम का पालना, महाकष्टप्रद दीक्षा का ग्रहण करना, इन सब बातों से मैं ठगा गया हूं—अर्थात् सांसारिक विलासता से मुख

પણ અન્ન પાત્રમાં પડે તો પણ તેનાથી હજારો મનુષ્ય પેટભરીને આહાર કરી લે છતા પણ ખૂટે નહી જ્યા સુધી તે પોતે આહાર ન કરી લે. આવી શક્તિનુ નામ અક્ષીણમહાનસલબ્ધિ છે (૨૭) પ્રવચનની લઘુતાના સમયે જીન શાસનના વિરોધી સેના અને વાહન સહિત કોઈ ચક્રવર્તિ હોય તો તે પણ જેના પ્રભાવથી પુલાકની માફક નિ સાર કરી દેવામા આવે છે એવી શક્તિનુ નામ પુલાકશક્તિ છે. આ લબ્ધિ તપ અને શ્રુત હેતુક હોય છે (૨૮)

આ પ્રકારે એ અઠ્યાવીસ લબ્ધિઓ જે બતાવવામા આવી છે તે અથવા આમાંથી એક લબ્ધિ પણ મને પ્રાપ્ત થયેલ નથી આ રીતે કેશનો લોચ કરવો પાંચ મહાવ્રતોનુ પાલન કરવુ, યતનાત્મક અનશનાદિક તપોને તપવા, પૃથ્વી કાયાદિકોની રક્ષા કરવારૂપ સત્તર પ્રકારના સયમનુ પાલન, મહાકષ્ટપ્રદ દીક્ષાને ગ્રહણ કરવી, આ સઘળી વાતોથી હુ ઠગાયો છુ અર્થાત્ સસારીક વિલાસતાથી

"तपांसि यातनाश्चित्राः संयमो भोगवञ्चना" इत्यादि। इति=एतद्, भिक्षुः न चिन्तयेत्=न विचारयेत्। अस्य चिन्तनस्य संयमघातकत्वेन तुच्छत्वात्।

तथाहि-यदुच्यते-जन्मान्तरं नास्ति, शरीरस्य भूतसमुदायात्मकत्वात् भूतधर्मत्वाच्चैतन्यरूपस्यात्मनः शरीरेण सहैव नाशात्, इति, तदसत्-न वयं शरीरस्य जन्मान्तरानुगामित्वमङ्गीकुर्मः, किन्त्वात्मन एव, स चात्मा नास्ति भूतधर्मः, तथाहि-

मोड़ कर जो मैं इन कष्टप्रद निःसार कार्यों की आराधना में लग गया हूं यह सब व्यर्थ है। कहा भी है-

तपांसि यातनाश्चित्राः, संयमो भोगवञ्चना" इत्यादि।

अर्थात्-तप एक विचित्र प्रकार का कष्ट है, संयम जो है वह भोगों से ठगाना है।

भूतवादी बनकर भिक्षु को इस प्रकार का विचार नहीं करना चाहिये। क्यों कि इस प्रकार की विचारधारा सर्वथा तुच्छ बतलाई गई है। इसीका विचार अब यहां से किया जाता है।

जो भूतवादी यह कहता है कि "जन्मान्तर नहीं है क्यों कि यह शरीर भूतों का समुदायस्वरूप है और चैतन्यरूप आत्मा भी भूत का धर्म है। उसका विनाश भी शरीर के विनाश के साथ ही हो जाता है।" सो इसका इस प्रकार का कहना ठीक नहीं है। क्यों कि हम लोग अर्थात् जैन-शरीर को परलोक में जानेवाला नहीं मानते हैं, हम तो परलोक में जानेवाली एक आत्मा को ही मानते हैं। यह आत्मा भूतों का धर्म नहीं है। जब भिन्न २ अवस्था में भूतों से

મોહ મરડીને હું આ કષ્ટપ્રદ નિઃસાર કાર્યોની આરાધનામાં લાગી ગયો છું તે સઘળું વ્યર્થ છે. કહ્યું છે—

તપાંસિ યાતનાશ્ચિત્રા સંયમો ભોગવંચના" ઈત્યાદિ.

અર્થાત્ તપ એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું કષ્ટ છે સંયમ જે છે તે ભોગોને ઠગનાર છે ભૌતિકવાદી બની ભિક્ષુએ આ પ્રકારનો વિચાર નહીં કરવો જોઈએ. કેમકે, આ પ્રકારની વિચારધારા સર્વથા તુચ્છ બતાવવામાં આવી છે તેનો વિચાર હવે અહીં કહેવામાં આવે છે

પહેલાં જે ભૌતિકવાદીએ જેવું કહ્યું છે કે "જન્માંતર નથી કેમકે આ શરીર ભૂતોના સમુદાય સ્વરૂપ છે અને ચૈતન્યરૂપ આત્મા પણ ભૂતોનો ધર્મ છે તેનો વિનાશ પણ શરીરના વિનાશની સાથે થાય છે. તેનું તેવા પ્રકારનું કહેવું ઠીક નથી. કેમકે અમે લોક અર્થાત્ જૈનશરીરને પરલોકમાં જવા વાળું માનતા નથી. અમે તો એક આત્મા ભૂતોનો ધર્મ નથી. જ્યારે જુદી જુદી

एकैकस्य पृथिव्यादेः पृथक्त्वे चैतन्योत्पत्तिर्न भवति चेत् तर्हि पृथिव्यादिसमुदाया दपि चैतन्यं न भवितुमर्हति। यथैकस्मात् सिकताकणात् तैलं नोत्पद्यते, तेन सिकता-समुदायादपि न भवति तैलोत्पत्तिः किंच—चैतन्यस्य भूतधर्मत्वस्वीकारे मरणाभावः स्यात्, मृतकायेऽपि पृथिव्यादिभूतानां सद्भावात्, न च मृतकाये वायोस्तेजसो वा अभावान्मरणसद्भावः इति वाच्यम्, यतः मृतकाये शोफोपलब्धेर्न वायोरभावः। पक्तिस्वभावस्य च कोथस्य (शटनस्य) दर्शनान्नाग्नेरभाव इति। अथ सूक्ष्मः कश्चिद्

चैतन्य की उत्पत्ति नहीं होती है तो उनके समुदाय में चैतन्य की उत्पत्ति कैसे हो सकती है, जैसे एक सिकता (रेती) के कण से जब तैल नहीं निकलता है तो समुदाय से तैल निकल सकेगा- यह बात कौन बुद्धिमान मान्य कर सकता है। दूसरी बात यह भी है कि जब चैतन्य को भूतों का धर्म माना जायगा तो मरण का अभाव प्रसक्त होता है, क्यों कि मृतकाय में भी पृथिवी आदि भूतों का सद्‌भाव तो रहता ही है। यदि मृत शरीर में मरणसद्‌भाव ख्यापित करने के लिये यह कहा जाय कि "वहां पर वायु एवं तेज का अभाव है इसलिये इन दो तत्त्वों का अभाव होने से वहां भी मरण का सद्‌भाव अंगीकार किया जाता है" सो ऐसा कहना इसलिये उचित नहीं है कि मृतकाय में भी शोफ (सूजन) की उपलब्धि होने से वायु का वहां असद्‌भाव नहीं माना जा सकता है। अग्नितत्त्व का भी वहां इसी तरह अभाव नहीं माना जा सकता है, क्यों कि इसके अभाव में

અવસ્થામા ભૂતોથી ચૈતન્યની ઉત્પત્તિ નથી થતી તો તેના સમુદાયમાં ચૈતન્યની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ શકે? જેમ રેતીના એક કણુમાથી તેલ નીકળી શકતુ નથી તો રેતીના ઢગલામાંથી તેલ નીકળી શકે તેવુ કોણુ કહી શકે? બીજી વાત એ પણ છે કે, જો ચૈતન્યને ભૂતોનો ધર્મ માનવામા આવે તો મરણુનો અભાવ પ્રસક્ત થાય છે કેમકે, મૃતકાયમા પણ પૃથ્વી આદિ ભૂતોનો સદ્‌ભાવ તો રહેલો જ છે જો મરણ શરીરમા મરણુ સદ્‌ભાવ ખ્યાપિત કરવા માટે એમ કહેવામાં આવે કે, "ત્યા વાયુ અને તેજનો અભાવ છે માટે આ બન્ને તત્વોનો અભાવ હોવાથી ત્યાં પણ મરણુનો સદ્‌ભાવ અગિકાર કરવામા આવે છે" તો એમ કહેવુ એ માટે ઉચિત નથી કે, મૃતકાયમા પણ સુજનની ઉપલબ્ધિ હોવાથી વાયુનો ત્યાં અસદ્‌ભાવ માની શકાતો નથી અગ્નિતત્વનો પણ ત્યા તેવી રીતે અભાવ નથી માનવામા આવતો કેમકે, તેના અભાવમા એવુ સડવુ બનતું નથી, જો કદાચ એ ઉપર એમ કહેવામા આવે કે, "સૂક્ષ્મ વાયુ તથા અગ્નિ

वायुविशेषोऽग्निर्वा ततोऽपगत इति मन्यते, तर्हि जीव एव नामान्तरेण स्वीकृतो भवति, अस्तु यत् किंचिदेतत्, कथमपि भूतसमुदायमात्रेण न चैतन्याविर्भाव इति सिद्धम्, पृथिव्यादिषु एकत्र व्यवस्थापितेष्वपि चैतन्यानुपलब्धेः। अथ कायाकार-परिणतौ सत्यां तदभिव्यक्तिरिष्यते, तदपि न, यतो लेप्यमयपुत्तलिकायां समस्तभूतसद्भावेऽपि जडत्वमेवोपलभ्यते, तदेवमन्वयव्यतिरेकाभ्यामालोच्यमानो

उसका सड़ना हो नहीं सकता है। यदि इस पर यों कहा जाय कि "सूक्ष्म वायु तथा अग्नि वहां से अपगत हो चुकी है अतः शरीर में मरण का व्यवहार हो जायगा" सो ऐसा कहना आत्मा के ही सद्भाव का स्थापक माना जाता है। तुम जिसे सूक्ष्म वायु या अग्नि कहते हो हम उसे आत्मा कहते हैं। भूतसमुदाय से चैतन्य का आविर्भाव इसलिये भी सिद्ध नहीं होता है कि एक ही जगह इन चारों को स्थापित करने पर भी उनसे चैतन्य की उपलब्धि नहीं होती है। यदि भूतवादी इस पर यों कहे कि "जब ये भूत कायाकार परिणत होते हैं तब ही जाकर इन से चैतन्य की अभिव्यक्ति होती है" सो ऐसा कहना भी इस लिये उचित नहीं है कि लेप्यमयपुत्तलिका में समस्तभूतों का सद्भाव होने पर भी वहां चैतन्य की उपलब्धि नहीं होती है, किन्तु जड़ता ही उपलब्ध होती है। कार्यकारणभाव अन्वयव्यतिरेक के सद्भाव में ही बनता है। इस प्रकार यहां भूत और चैतन्य का अन्वयव्यतिरेक घटित नहीं होता है,—अतः भूतों का कार्य

ત્યાંથી અપગત થઈ ગયેલ છે આથી શરીરમાં મરણનો વહેવાર બનાનો છે" તો એવું કહેવું તે આત્માના સદ્ભાવનો સ્થાપક મનાય છે તમે સૂક્ષ્મ વાયુ અથવા અગ્નિ કહો છો અમે તેને આત્મા કહીએ છીએ. ભૂત સમુદાયથી ચૈતન્યનો આવિર્ભાવ એ માટે પણ સિદ્ધ નથી થતો કે એકજ જગ્યાએ તે ચારેને ભેળા કરવા છતાં પણ તેમાં ચૈતન્યની ઉપલબ્ધિ થતી નથી. જો કદાચ ભૂતવાદી આ ઉપર એવું કહે કે "જ્યારે એ ભૂતકાયઆકાર પરિણત હોય છે ત્યારે જ જઈને તેનાથી ચૈતન્યની અભિવ્યક્તિ થાય છે' તો એવું કહેવું પણ એ માટે ઠીક નથી કે લેપ્યમય પુતળીકામાં સમસ્ત ભૂતોનો સદ્ભાવ હોવા છતાં પણ ત્યાં ચૈતન્યની ઉપલબ્ધિ થતી નથી પરંતુ જડતાજ ઉપલબ્ધ થાય છે કાર્યકારણ ભાવ અન્વય વ્યતિરેકના સદ્ભાવમાં જ બને છે. આ પ્રકાર અહિં ભૂત અને ચૈતન્યનો અન્વય વ્યતિરેક ઘટીત થતો નથી માટે ભૂતોનું કાર્ય ચૈતન્ય છે તે કોઈ પ્રકારે સિદ્ધ થતું નથી. આ માટે આ ચૈતન્ય ગુણ

नायं चैतन्याख्यो गुणो भूतानां भवितुमर्हति। तस्मात् पारिशेष्याच्चैतन्यमात्मनो धर्म इति सिद्धान्तोऽनुमरणीयः।

यदप्युक्तम्—आत्मनः प्रत्यक्षतो नुपलभ्यमानत्वादिति तदप्यसदेव, सर्वेषां स्वात्मा स्वप्रत्यक्ष एव, ज्ञानादीनामात्मगुणानां प्रत्यक्षानुभवात् घटमहं जानामीत्याद्यनुभवस्य सर्वसिद्धत्वात्। यथा घटादीनां रूपादयः प्रत्यक्षतयोपलभ्यन्ते, तथाऽऽत्मनोऽपि ज्ञानसुखादयो गुणा कस्य न सन्ति प्रत्यक्षानुभवगोचराः, किंतु सर्वेषामाबालवृद्धाना प्रत्यक्षानुभवगोचराः सन्त्येव। उक्तंच—'आत्मप्रत्यक्ष आत्माऽयम्'इत्यादि।

चैतन्य है यह किसी प्रकार सिद्ध नहीं होता है इसलिये यह चैतन्यगुण पारिशेष्यात् (अनुमानविशेष से) आत्मा का ही एक धर्म है, इसी से आत्माका सद्भाव स्थापित होता है यह सिद्धान्त अनुसरणीय है।

तथा और भी जो ऐसा कहा है कि "आत्मा की प्रत्यक्ष से अनुपलब्धि होने की वजह से सत्ता ज्ञान नहीं होती है" सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है क्यों कि प्रत्येक संसारी जीवों को अपनी २ आत्मा का स्वानुभव से प्रत्यक्ष होता है, कारण कि उसके ज्ञानादिक गुणों का प्रत्यक्ष अनुभव होता रहता है। "मैं घट को जानता हूं" यह अनुभव तो सब को ही होता है। जिस प्रकार घटादिकों के रूपादिक गुण प्रत्यक्ष से उपलब्ध हैं उसी प्रकार आत्मा के भी ज्ञानादिक गुण समस्त जीवों को प्रत्यक्ष से अनुभवित हो रहे हैं। ऐसा कोई भी जीव नहीं है चाहे वह बालक हो चाहे वृद्ध कि जिसे इन का प्रत्यक्ष से अनुभव न होता हो। कहा भी है—"आत्मप्रत्यक्ष आत्माऽयम्" इत्यादि।

અનુમાન વિશેષથી આત્માનો જ એક ધર્મ છે આથી જ આત્માનો સદ્ભાવ સ્થાપિત થાય છે આ સિદ્ધાત અનુસરણીય છે

તેમ વધુમા એમ પણ કહ્યું છે કે, "આત્માની પ્રત્યક્ષથી અનુપલબ્ધિ હોવાના કારણે સત્તા જ્ઞાત થતી નથી" તેવુ કહેવુ પણ ઠીક નથી કેમકે, પ્રત્યેક સસારી જીવોને પોત પોતાના આત્માના સ્વાનુભવથી પ્રત્યક્ષ થાય છે કારણ કે, તેને જ્ઞાનાદિક ગુણોનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો રહે છે " હુ ઘટને જાણુ છુ " આ અનુભવ તો દરેકને થાય છે જેવી રીતે ઘટાદિકના તથા રૂપાદિકના ગુણ પ્રત્યક્ષથી ઉપલબ્ધ છે જેવી રીતે આત્માને પણ જ્ઞાનાદિક ગુણ સમસ્ત જીવોને પ્રત્યક્ષથી અનુભવિત થઈ રહે છે એવો કોઈ પણ જીવ નથી, ભલે તે બાળક અથવા વૃદ્ધ હોય કે જેને તેનો પ્રત્યક્ષથી અનુભવ ન થતો હોય કહ્યુ છે કે–"आत्मप्रत्यक्ष आत्माऽयम्" ઈત્યાદિ। જો આની ઉપર એમ કહેવામા આવે કે,

ननु न च दृष्टिगोचरो भवतीत्यतो नास्तीत्युच्यते ? नायमप्येकान्तः, उक्तं हि- "न च नास्तीह तत् सर्वं, चक्षुषा यन्न गृह्यते।" अन्यथा चैतन्यमपि न दृष्टिगोचरीभवतीति भूतधर्मत्वेन, तदप्यसत् स्यात्। अथ यदि तत् स्वसंविदितम्, अत सदित्युच्यते, तर्हि अयमात्माऽपि स्वसंविदित एव भवतीति नियमानो भवतु। यथा-

अस्त्येव आत्मा प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना।
अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियै ॥ १ ॥ इति ॥

यदि इस पर यों कहा जाय कि-"यह आत्मा दृष्टिगोचर नहीं होता है इस लिये यह नहीं है" तो यह कथन एकान्ततः सत्य नहीं माना जा सकता। "न च नास्तीह तत्सर्वं, चक्षुषा यन्न गृह्यते" जो चक्षु से गृहीत नहीं होता है वह नहीं है, ऐसा मत कहो, अर्थात् जो वस्तु चक्षु से नहीं दिखाई दे वह भी है ऐसा कहो। नहीं तो तुम्हारे मतसे चैतन्य भी दृष्टिगोचर नहीं होता है अतः वह भूत का धर्म है यह बात असत् माननी पडेगी। इस पर यदि यह कहा जाय कि "वह तो स्वसंवेदन प्रत्यक्ष का विषय है अतः उसे सत् मान लिया जावेगा" तो आत्मा भी स्वसंवेदित है इस लिये इसे भी सत् मानना चाहिये।
यथा—"अस्त्येव आत्मा प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना।
अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियैः" ॥ १ ॥

अर्थात् आत्मा प्रत्यक्ष से है क्यों कि जीव ही आत्मा से आत्मा को "मैं हूं" इस प्रकार संवेदन (अनुभव) करता है जैसे इन्द्रियों से रूपादिकका

"આત્મા દૃષ્ટિગોચર થતો નથી માટે આ નથી" તો આ કહેવું એકાન્તતઃ સત્ય માનવામાં આવતું નથી "न च नास्तीह तत्सर्वं चक्षुषा यन्न गृह्यते" જે ચક્ષુથી ગૃહિત થતું નથી, તે નથી એવું ન કહો. અર્થાત્ જે વસ્તુ ચક્ષુથી ન દેખાય તે પણ છે એમ કહો નહીં તો તમારા મતથી ચૈતન્ય પણ દૃષ્ટીગોચર થતું નથી. માટે તે ભૂતનો ધર્મ છે એ વાત અસત્ય માનવી પડશે. આ ઉપર જો કહાય એમ કહેવામાં આવે કે 'તે તો સ્વસંવેદન પ્રત્યક્ષનો વિષય છે આથી એને સાચું માની લેવામાં આવે" તો આત્મા પણ સ્વસંવેદિત છે આ માટે તેને પણ સત માનવો જોઈએ. કહ્યું પણ છે—

"अस्त्येव आत्मा प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना।
अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियैः ॥ १ ॥"

અર્થાત્—આત્મા પ્રત્યક્ષથી છે કેમકે જીવ આત્માથી આત્માને "હું છું" આ પ્રકારનો સંવેદન (અનુભવ) કરે છે એમ ઇન્દ્રિઓથી રૂપ આદિનું સંવેદન થાય છે

अलमधिकेन, यथा चैतन्यमस्तीति मन्यते, तथाऽऽत्माऽस्तीत्यपि मन्तव्यः। तथा चोक्तम्—

ज्ञानं स्वस्थं परस्थं वा यथा ज्ञानेन गृह्यते।
ज्ञाता स्वस्थः परस्थो वा, तथा ज्ञानेन गृह्यताम् ॥ १ ॥

अथाऽऽत्मसत्त्वे तदभावे सर्वसम्बन्ध्यनुपलम्भमस्य हेतुत्वं न सम्भवतीत्युच्यते, यतोऽयमप्यसिद्धो हेतुः, अहमस्मीत्यनुभवस्य सद्भावात् , सर्वेषां प्राणिनां हि स्वस्य स्वस्यात्मन उपलम्भः प्रतिपेद्धुमशक्य , केवलिनां च सर्वात्मनामुपलंभः प्रतिपेद्धुमशक्यः।

संवेदन होता है। जिस प्रकार उक्त कथन से चैतन्य का सद्भाव माना जाता है उसी प्रकार आत्माका भी सद्भाव मानना चाहिये। कहा भी है—

"ज्ञानं स्वस्थ परस्थं वा, यथा ज्ञानेन गृह्यते।
ज्ञाता स्वस्थो परस्थो वा, तथा ज्ञानेन गृह्यताम् " ॥ १ ॥

जिस प्रकार अपने में रहा हुआ ज्ञान, तथा दूसरे में रहा हुआ ज्ञान, ज्ञान से जाना जाता है उसी प्रकार अपने और दूसरे में रहे हुए ज्ञाता (आत्मा) को भी ज्ञान से ग्रहण कर लेना चाहिये ॥ १ ॥

आत्मा के अभाव में जो अनुपलम्भरूप हेतु दिया गया है। सो आत्मा का अनुपलंभ सब को होता है, यदि ऐसा कहा जाय तो यह हेतु असिद्ध हो जाता है, क्यों कि सब को आत्मा का अनुपलम्भ है एक तो यह बात इन्द्रियजन्य प्रत्यक्ष से जान नहीं सकते दूसरे प्रत्येक प्राणी को "अहमस्मि" इत्याकारक स्वसवेदनरूप प्रत्यक्ष से उस की उपलब्धि

જે રીતે આ કથનથી ચૈતન્યને સદ્ભાવ માની લેવામા આવે એજ રીતે આત્માને પણ સદ્ભાવ માનવો જોઈએ કહ્યુ પણ છે—

"ज्ञानं स्वस्थं परस्थं वा, यथाज्ञानेन गृह्यते।
ज्ञाता स्वस्थो परस्थो वा, तथा ज्ञानेन गृह्यताम् ॥ १ ॥"

જે રીતે પોતાનામા રહેલુ જ્ઞાન તથા બીજામા રહેલુ જ્ઞાન જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે એવી રીતે પોતામા અને બીજામા રહેલા આત્માને પણ જ્ઞાનથી સમજી લેવો જોઈએ

આત્માના અભાવમા જે અનુપલમ્ભરૂપ હેતુ આપેલ છે તે આત્માને અનુપલભ દરેકને થાય છે તેવું જો કહેવામા આવે તો આ હેતુ અસિદ્ધ બની જાય છે કેમકે, સઘળાને આત્માનુ અનુપલભ છે એક તો આ વાત ઈન્દ્રિયજન્ય પ્રત્યક્ષથી જાણી નથી શકાતા બીજા પ્રત્યેક પ્રાણીને "अहमस्मि" ઈત્યાદિ

यदपि-ऋद्धिर्वा तपस्विनो नास्तीत्युक्तं, तदपि निष्प्रमाणकम्। ऋद्धेरभावेऽनुपलम्भो हेतुरुक्तः सोऽपि स्वसम्बन्धी, सर्वसम्बन्धी वा? तत्र स्वसम्बन्धी नियतदेशकालापेक्षयाऽन्यथा वाऽनुपलम्भः स्यात्, तत्र प्रथमपक्षे कश्चित् कदाचित् पञ्चमारकापेक्षया भरतक्षेत्रापेक्षया ऋद्धेरनुपलम्भस्योपलम्भस्य चास्माकमपि सम्मतत्वात्। द्वितीयपक्षे तु हेतोरनैकान्तिकत्वात्, यथा देशविप्रकृष्टानां मेरुप्रभृतीनां कालविप्रकृष्टानां पितामहादीनामनुपलम्भेऽपि सत्त्वात्। दृश्यते च क्वचित् कदाचि लब्धिप्रभावाच्चरणधूलिस्पर्शादि मात्रेण व्याधि प्रशमनादिः। तथैवेदानीमपि भरतादौ

होती है। केवलियों को तो सब आत्मा का उपलम्भ होता है, यह तो निषेध नहीं किया जा सकता।

तथा लब्धियों की असत्ता प्रकट करने के लिये भी आपने जो अनुपलंभरूप हेतु कहा है सो यह भी ठीक नहीं है। यहां पर अनुपलंभ स्वसंबंधी ग्रहण किया है या सर्वसंबंधी। स्वसंबंधी अनुपलंभ भी कैसा? नियतदेशकालापेक्ष, अथवा अनियतदेशकालापेक्ष? प्रथमपक्ष में सिद्धसाधनता है। अर्थात् यह बात तो हम भी मानते हैं कि इस पंचम काल के अन्दर भरतक्षेत्र में लब्धियों का अनुपलम्भ है। द्वितीयपक्ष में हेतु अनेकान्तिक है। देशविप्रकृष्ट मेर्वादिकों का, कालविप्रकृष्ट पितामह आदिकों का अनुपलम्भ होने पर भी उनका सद्भाव माना जाता है। कहीं २ कभी २ लब्धि के प्रभाव से चरणधूलि के स्पर्श आदि करने मात्र से व्याधि की शांति होती हुई देखी जाती है। उसी तरह यहां भरत आदि क्षेत्रों में भी पहिले समय में लब्धियों का सद्भाव

કારણે સ્વ સંવેદન રૂપ પ્રત્યક્ષથી તેની ઉપલબ્ધિ થાય છે કેવલીઓને તો બધા આત્માનો ઉપલંભ થાય છે આનો તો નિષેધ થઈ શકે તેમ નથી.

અર્થાત્—ઋદ્ધિઓની અસત્તા પ્રગટ કરવા માટે પણ આપે જે અનુપલંભ રૂપ હેતુ કહેલ છે તે પણ ઠીક નથી. આ સ્થળે અનુપલંભ સ્વ સંબંધી ગ્રહણ કરેલ છે, કે સર્વ સંબંધી? સ્વ સંબંધિ અનુપલંભ પણ કેવો? નિયત દેશકાળ અપેક્ષ કે અનિયત દેશકાળ અપેક્ષ. પ્રથમ પક્ષમાં સિદ્ધ સાધનતા છે અર્થાત એ વાત અમે પણ માનીએ છીએ કે આ પંચમકાળની અંદર ભરતક્ષેત્રમાં ઋદ્ધિઓના અનુપલંભ છે બીજા પક્ષમાં હેતુ અનૈકાન્તિક છે દેશવિપ્રકૃષ્ટ મેર્વાદિકોનું કાળવિપ્રકૃષ્ટ પિતામહ આદિકોનું અનુપલંભ હોવા છતાં પણ તેનો સદ્ભાવ માનવામાં આવે છે કોઈ કોઈ સ્થળે કદી કદી લબ્ધિના પ્રભાવથી ચરણરજનો સ્પર્શ આદિ કરવા માત્રથી વ્યાધિની શાંતિ થતી જોવામાં આવે છે. એજ રીતે અહિં ભરત આદિ ક્ષેત્રોમાં પણ પહેલા સમયમાં લબ્ધિ-

कालान्तरेऽतीते काले, महाविदेहेषु च सर्वकालमृद्धीनामपि सद्भावात्। सर्वसम्बन्धी अनुपलम्भस्तु असिद्ध एव।

यदपि "कामसुखाद् वञ्चितोऽस्मी"-त्युक्तं तदप्यसमीक्षितम्, विषयसुखं हि रागद्वेषमोहजननद्वारेण अतृप्तिकाङ्क्षाशोकविषादादिभिर्विविधकर्मबन्धहेतुत्वेन च चतुर्गतिभ्रमणकारकत्वेन वहुलदुःखजनकत्वात् प्रेक्षावतां तत्त्ववेदिनामनुपादेयम्। विषसंपृक्ताऽन्नसदृशं कामसुखं कस्य विवेकिनो मनो रमयेत्, न कस्यापि।

यदपि-तपसो यातनात्मकत्वमुक्तं, तदप्यसत्-सकलदुःखमूलकर्मक्षयहेतुत्वात्, मनइन्द्रिययोगानामहानिकारकत्वेन तपसो यथाशक्ति विधानात्। उक्तं हि-

---

था तथा विदेहक्षेत्र में सर्वदा लब्धियों का सद्भाव रहता है। सर्वसंबंधी अनुपलम्भ तो असिद्ध ही है. अर्थात् सर्वसम्बन्धी अनुपलंभ लब्धियों की अभावात्मकता प्रकट करने में असमर्थ है।

"मैं कामसुख से वंचित हो गया हू" जो यह बात कही है वह भी ठीक नहीं है क्यों कि विषयसुख रागद्वेष मोह की उत्पत्ति का कारण होने से, अतृप्ति, कांक्षा, शोक एवं विषाद आदि को उत्पन्न करते रहते हैं, इनसे विविध कर्मों का बंध होता रहता है, उस के उदय से जीव चारों गतियों में भ्रमण करता २ अनेक दुःखपरम्परा को वहां भोगता रहता है, अतः काम को सुख मानना यह भ्रम है। इसी लिये तत्त्वज्ञानियों के लिये ये उपादेय नहीं हैं। विचार किया जाय तो विषमिश्रित अन्नकी तरह ये कामसुख किस विवेकी के मन को आनद पहुँचा सकते हैं, अर्थात् किसी को भी नहीं। तप को यातनात्मक कहना इसलिये अनु-

---

ઓનો સદ્ભાવ રહે છે સર્વસંબધિ અનુપલભ તો અસિદ્ધ જ છે અર્થાત સર્વસંબધિ અનુપલંભ ઋદ્ધિઓની અભાવાત્મકતા પ્રગટ કરવામા અસમર્થ છે.

"હું કામસુખથી વચિત બની ગયો છુ" આ વાત કહી છે તે પણ ઠીક નથી કેમકે, વિષયસુખ રાગદ્વેશ મોહની ઉત્પત્તિનુ દ્વાર હોવાથી અતૃપ્તિકાક્ષા સુખ શોક અને વિષાદ આદિને ઉત્પન્ન કરતા રહે છે, તેનાથી વિવિધ કર્મોનો બધ થતો રહે છે તેના ઉદયથી જીવ ચારે ગતીઓમા ભ્રમણ કરતા કરતા અનેક દુઃખ પરંપરાને ત્યા ભોગવતો રહે છે માટે કામને સુખ માનવુ એ ભ્રમ છે આથી તત્વજ્ઞાનીઓ માટે એ ઉપાદેય નથી વિચારવામાં આવે તો વિષમિશ્રીત અન્નની માફક એ કામ સુખ કયા વિવેકીના મનને આનદ પહોચાડી શકે છે? અર્થાત્ કોઈને પણ નહી તપને યાતનાત્મક કહેવું એ માટે અનુચિત છે કે, એનાથી કોઈ ને પણ કષ્ટ પહોચતુ નથી આ કારણે તે

मनइन्द्रिययोगाना,-महानिः कथिता जिनैः ।
यतोऽत्र तत्कथं तस्य, युक्ता स्यात् दुःखरूपता ? ॥ १ ॥

केशलुञ्चनादीनामपि किंचित् पीडाजनकत्वेऽपि समीहितार्थसाधकत्वेन दुःखदायकत्वं नास्ति । तदुक्तम्—

"दृष्टा चेष्टार्थसंसिद्धौ, कायपीडाप्यदुःखदा ।
रत्नादिवणिगादीनां, तद्वदत्रापि भाव्यताम् " ॥ १ ॥

चित है कि उस से किसी को भी कष्ट नहीं पहुंचता है प्रत्युत यह सकल दुःखों के मूल कारण कर्मों का क्षय करनेवाला है। मन, इन्द्रिय तथा, योग इन को हानि न पहुंचने पावे इस रूप से यथाशक्ति तपस्या करने का विधान है। कहा भी है—

मनइन्द्रिययोगाना,-महानिः कथिता जिनैः ।
यतोऽत्र तत्कथं तस्य, युक्ता स्यात् दुःखरूपता ॥ १ ॥

तपमें मन और इन्द्रियों के योगों की हानि नहीं होती है, ऐसा भगवानने फरमाया है तो फिर तपमें दुःखरूपता कैसे मानी जाय, अर्थात् तप दुःखरूप नहीं है किन्तु सुखरूप है ॥ १ ॥

यद्यपि केशलुंचन आदि क्रियाएँ किंचित् पीडाजनक हैं तो भी समीहित अर्थ की सिद्धिके कारण होने से उनमें सर्वथा दुःखदायकता नहीं है। कहा भी है—

दृष्टा चेष्टार्थसंसिद्धौ, कायपीडाप्यदुःखदा ।
रत्नादिवणिगादीनां, तद्वदत्रापि भाव्यताम् ॥ १ ॥

સકળ દુઃખોનું મૂળ કારણ અને કર્મોનો ક્ષય કરનાર છે. મન ઇન્દ્રિય તથા યોગ એને હાની ન પહોંચે તેવા રૂપથી યથાશક્તિ તપસ્યા કરવાનું વિધાન છે કહ્યું પણ છે—

मनइन्द्रिययोगाना,-महानिः, कथिता जीनैः ।
यतोऽत्र तत्कथं तस्य, युक्ता स्यात् दुःखरूपता ॥ १ ॥

તપમાં મન અને ઇન્દ્રિયોના યોગોની હાની થતી નથી એવું ભગવાને ફરમાવ્યું છે તો પછી તપમાં દુઃખરૂપતા કેમ માનવામાં આવે ? અર્થાત્ તપ દુઃખ રૂપ નથી પરંતુ સુખરૂપ છે

કેશ લોચન આદિ ક્રિયાઓ જો કે પીડાજનક હોવા છતાં પણ સમીહિત સિદ્ધિનું કારણ હોવાથી તેનામાં સર્વથા દુઃખદાયકતા નથી કહ્યું- પણ છે—

दृष्टा चेष्टार्थ संसिद्धौ, कायपीडाप्यदुःखदा ।
रत्नादिवणिगादीनां, तद्वदत्रापि भाव्यताम् ॥ १ ॥

इत्थमत्रानुमानप्रयोगः—यत् इष्टार्थप्रसाधकं, न तत् कायपीडाकरत्वेऽपि दुःखदायकं, यथा रत्नवणिजामध्वश्रमादि। इष्टार्थप्रसाधक च तपः। न चाऽस्याप्यसिद्धता, प्रशमहेतुत्वेन तपसस्तत्परिपक्तितारतम्यात् परमानन्दतारतम्यस्यानुभूयमानत्वेन तत्प्रकर्षे तस्यापि प्रकर्षाऽनुमानात्। प्रयोगश्च—यत्तारतम्येन यस्य तारतम्य तस्य प्रकर्षे तत्प्रकर्षः, यथाऽग्नितापप्रकर्षे काञ्चनविशुद्धिप्रकर्षः, अनुभूयते च प्रशमतारतम्येन परमानन्दतारतम्यम्, लोकप्रतीतत्वाच्च ॥ ४४ ॥

इसलिये ऐसा अनुमान बनाना चाहिये कि जो इष्ट अर्थ का प्रसाधक होता है वह काय का पीड़ा कारक होने पर भी दुःखदायक नहीं होता है, जैसे रत्नव्यापारियों का मार्गश्रम देशाटन का परिश्रम, इसलिये तप भी इष्ट अर्थ का प्रसाधक हैं अतः यह भी दुःखदायक नहीं है। तप में इष्टार्थप्रसाधकता असिद्धि नहीं है, क्यों कि तप प्रशम का हेतु है। तप द्वारा प्रशमभाव की जैसी २ तरतमता आत्मा में होगी वैसी२ परमानंद की तरतमता भी आत्मा में अनुभवित होगी इसलिये प्रशम के प्रकर्ष में परमानंद का भी प्रकर्ष अनुमित होता है। जैसे अग्नि के ताप के प्रकर्ष में काञ्चन की विशुद्धि का प्रकर्ष, प्रयोग से देखा जाता है। अतः परम्परा रूप से तप इष्ट अर्थ का प्रसाधक सिद्ध होता है, क्यों कि तप प्रशम का कारण, प्रशम परमानंद का कारण इस प्रकार बनता है ॥ ४४ ॥

આ માટે એવું અનુમાન બનાવવું જોઈએ કે, જે ઇષ્ટ, અર્થના પ્રસાધક હોય છે-તે કાયાને પીડા કારક હોવા છતા પણ દુઃખ દાયક થતા નથી જેમકે રત્નવ્યાપારીઓનો માર્ગશ્રમ દેશાટનનો પરિશ્રમ-આ માટે તપ પણ ઇષ્ટ અર્થનો પ્રસાધક છે માટે એ પણ દુઃખદાયક નથી તપમા ઇષ્ટાર્થ પ્રસાધકતા અસિદ્ધ નથી, કેમકે, તપ પ્રશમનો હેતુ છે તપ દ્વારા પ્રશમભાવની જેવી જેવી તારતમ્યતા આત્મામા હશે તેવી તેવી પરમાનદની તરતમતા પણ આત્મામાં અનુભવિત થશે આ માટે પ્રશમના પ્રકર્શમાં પરમાનંદનો પણ પ્રકર્શ અનુમિત થાય છે જેમ અગ્નિના તાપના પ્રકર્શમા કાચનની શુદ્ધિનો પ્રકર્શ પ્રયોગથી દેખાય છે આથી પરપરા રૂપથી તપ પ્રશમનુ કારણ, પ્રશમ પરમાનદનું કારણ આ પ્રકારથી બને છે ॥ ૪૪ ॥

तथा—

मूलम्—अभू जिणा अत्थि जिणा, अदुवा वि भविस्सइ ।
मुसं ते एवमाहंसु, इइ भिक्खू न चिंतए ॥ ४५ ॥

छाया—अभूवन् जिनाः सन्ति जिनाः, अथवाऽपि भविष्यन्ति ।
मृषा ते एवमाहुः, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् ॥ ४५ ॥

टीका—'अभू जिणा' इत्यादि ।

जिनाः—रागादिजयिनः—केवलिनः, अभूवन् अतीतकाले, 'जिनाः सन्ति'=वर्तमानकाले जिना विद्यन्ते विदेहेषु इत्यर्थः । अथवा—जिना भविष्यन्ति, भरतादिषु इत्यपि । अपि शब्दो भिन्नक्रमः, ते=जिनास्तित्ववादिनः, एवम्=उक्तरीत्या मृषा=मिथ्या अलीकम्, असत्यमर्थम्, आहुः=वदन्ति, इति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, अनुमानादि प्रमाणैर्जिनानां कालत्रयवर्तित्वसिद्धेः ।

अयं भावः—मिथ्यात्वमोहनीयोदयप्रभावात् कथंचिदसम्यक्त्वे समुत्पन्ने प्रत्यक्षा-

---

तथा—'अभू जिणा' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(जिणा-जिना) रागादिक के जीतने वाले केवली भगवान् (अभू-अभूवन्) अतीतकाल में हुवे हैं (जिणा अत्थि—जिनाः सन्ति) वर्तमानकाल में जिन हैं (अदुवा वि भविस्सइ—अथवाऽपि भविष्यति) अथवा भविष्यत्काल में होंगे। (एवं—एवम्) इस प्रकार जो कहते हैं (ते मुसं आहंसु—ते मृषा आहुः) वे मिथ्या कहते हैं, (इइ भिक्खू न चिंतए—इति भिक्षु न चिन्तयेत्) इस प्रकार भिक्षु विचार नहीं करे, कारण कि अनुमानादिक प्रमाणों से जिनका त्रिकाल में अस्तित्व सिद्ध होता है।

भावार्थ—आत्मामें जब मिथ्यात्वमोहनीयका उदय रहता है तब उसके

તથા— 'અભૂ જિણા' ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—જિણા-જિના: રાગાદિકને જીતનાર કેવલી ભગવાન અભૂ-અભૂવન્ અતીતકાળમાં થયા છે જિણા અત્થિ-જિના: સન્તિ વર્તમાનકાળમાં જીન છે અદુવા વિ ભવિસ્સઈ-અથવાઽપિ ભવિષ્યતિ અથવા ભવિષ્યત્ કાળમાં થશે એવં-એવમ્ આ પ્રકારનું જે કહેવામાં આવે છે તે મુસં આહંસુ-તે મૃષા આહુઃ તે મિથ્યા કરે છે. ઇઇ ભિક્ખૂ ન ચિંતએ-ઇતિ ભિક્ષુઃ ન ચિંતયેત્ આ પ્રકારનો વિચાર ભિક્ષુ ન કરે. કારણ કે, અનુમાનાદિક પ્રમાણોથી જેનું ત્રિકાળમાં અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે.

ભાવાર્થ—આત્મામાં જ્યારે મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય હોય છે ત્યારે તેના

दिप्रमाणैः सद्भावनया तन्निराकृत्य सम्यक्त्वरक्षणेनैव दर्शनपरीषहः सोढव्य इति।

अत्र दृष्टान्तः प्रदर्श्यते—

अवन्तीनगर्यां वैश्रवणाचार्यः शिष्यपरिवारेण सह समवसृतः। तस्य दृढमति नामकः शिष्य आसीत्, स उग्रतपस्वी उग्रविहारी उत्कृष्टक्रियापालकश्चासीत्, अन्तप्रान्ताहारेणावमोदरिकादि तपः करोति, वीरासनादिकं करोति, ग्रीष्मकाले प्रचण्डसूर्यातापनां सेवते। शीतकाले शीतस्पर्शं सहते स्म, केवलं चोलपट्टकं, मुखो-

प्रभाव से सम्यक्त्व की प्राप्ति का अभाव होने पर जीव ऐसा मानता है कि जिन आदि परोक्षपदार्थ नहीं हैं। अतः उनका प्रत्यक्ष न होने पर भी अन्य अनुमानादिक प्रमाणों द्वारा उनकी सत्ता सिद्ध होती है, इसलिये उनकी सद्भावना से उनकी असंभावतारूप मिथ्यात्व-परिणति का परिहार करते हुए साधु को अपने सम्यक्त्व का रक्षण करते रहना चाहिये। इसी का नाम दर्शनपरीषह जय है।

दृष्टान्त—वैश्रवणाचार्य अपने शिष्य परिवार के साथ विहार करते हुए किसी समय अवन्ती नगरी में पधारे। उन शिष्यों में दृढमति नाम का एक शिष्य था जो उग्रतपस्वी, उग्रविहारी एवं उत्कृष्ट-रूप से प्रत्येक क्रिया का पालन करता था। अन्त प्रान्त आहार से यह अवमोदरिका आदि तपों को तपता था। वीरासन आदि आसनों को करता था। ग्रीष्मकाल में प्रचण्ड सूर्य की अतापना लेता था। शीत-काल में शीतस्पर्श को सहता था। केवल चोलपट्टक तथा मुख पर

પ્રભાવથી સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિનો અભાવ હોવાના કારણે જીવ એવુ માને છે કે, જીન આદિ પરોક્ષપદાર્થ નથી આથી તે પ્રત્યક્ષ ન હોવાથી અન્ય અનુમાનાદિક પ્રમાણો દ્વારા તેની સત્તા સિદ્ધ હોય છે આ માટે તેની સદ્ભાવનાથી તેની અસંભવતારૂપ મિથ્યાત્વ પરિણુતીનો પરિહાર કરીને સાધુએ પોતાના સમ્યકત્વનુ રક્ષણુ કરતા રહેવું જોઈએ તેનું નામ દર્શનપરીષહ જય છે

દષ્ટાંત—વૈશ્રવણાચાર્ય પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે વિહાર કરતા કરતા એક સમય અવન્તી નગરીમા પધાર્યો તેમના શિષ્યોમા દૃઢમતિ નામે એક શિષ્ય હતો જે ઉગ્રતપસ્વિ, ઉગ્રવિહારી અને ઉતકૃષ્ટ રૂપથી પ્રત્યેક ક્રિયાઓનું પાલન કરતો હતો અન્તપ્રાન્ત આહારથી તે અવમોદરિકા આદિ તપ તપતો હતો વીરાસન આદિ આસનો કરતો હતો, ગ્રીષ્મકાળમા પ્રચંડ સૂર્યની આતાપના લેતો હતો, શીતકાળમા ઠંડીના સ્પર્શને સહન કરતો, ફકત ચોલપટ્ટો અને

परि सदोरकमुखवस्त्रिकां च बिभ्रत्, संपूर्णशरीरमनावृतं कृत्वा हेमन्ते रात्रौ ह्यस्थित एव तिष्ठति, जिनवचने सम्यक् श्रद्धाऽऽसीत्।

एकदा कश्चिन्मिथ्यात्वी देवस्तत्रागत्य वैक्रयिकं नन्दनवनमिवोद्यानं प्रदर्श्य, दृढमतिमुनिमब्रवीत् – हे मुने ! अस्यामातापनायां को लाभः, किं निरर्थकमेतत् कष्टं सहसि, नास्ति परलोकः, आगम्यताम्, मया सहाऽस्य नन्दनवनसमानोद्यानस्य सुखमनुभूयताम्। यदाऽसौ दृढमतिमुनिर्वीरासनमध्यास्ते, तदा वैक्रियपुष्पशय्यां प्रदर्श्य स देवो वदति–अत्रास्यताम्, किमर्थं कष्टमाचरसि, नास्ति परलोकः। यदाऽसौ तपस्यति, तदा स देवः स्ववैक्रियशक्त्या विविधं मिष्टान्नं निर्माय तस्य मुखाग्रे

सदोरकमुखवस्त्रिका को धारण कर एवं समस्त शरीर को अनावृत रख कर हेमन्त ऋतु में रात्रि के समय खडे २ व्यतीत करता था। जिनवचन में इसे अप्रतिम श्रद्धा थी।

एक समय की बात है कि कोई मिथ्यात्वी देव वहां आया और उसने अपनी वैक्रियशक्ति से नंदनवनके समान एक उद्यान की रचना कर दृढमति मुनि से कहा हे मुने ! इस आतापना से क्या लाभ है। निरर्थक आप इस कष्ट को सहन करते हो। परलोक आदि कुछ भी नहीं है, अतः आओ और मेरे साथ इस नंदनवन के समान उद्यान के सुख का यथेच्छ अनुभव करो। जिस समय दृढमति मुनि वीरासन से विराजते तो वह देव वैक्रियपुष्पशय्या की रचना कर उनसे कहता कि इस आसन में बैठने में क्या लाभ है इस पुष्प की शय्या पर आप विराजो। जिस को लक्षित कर यह आप कर रहे हो, हे मुनि वह कुछ भी नहीं है। इसी तरह जब वह तप तपते तो वह अपनी

સદોરકમુખવસ્ત્રિકાને ધારણ કરી સારાએ શરીરને ખુલ્લું રાખી હેમન્ત ઋતુમાં રાતભર ઉભે પગે રહેતા હતા. જીન વચનમાં તેમને અપ્રતિમ શ્રદ્ધા હતી.

એક સમયની વાત છે કે કોઈ મિથ્યાત્વી દેવ ત્યાં આવ્યો અને તેણે પોતાની વૈક્રિયશક્તિથી નંદનવન જેવું સુંદર ઉદ્યાન બનાવી દીધું અને દૃઢમતિ મુનિને કહ્યું કે હે મુનિ ! આ આતાપનાથી શું લાભ છે ? નિરર્થક આપ આ કષ્ટને સહન કરો છો। પરલોક વગેરે કાંઈ પણ નથી. આથી મારી સાથે આવો અને આ નંદનવન સમાન ઉદ્યાનના સુખનો યથેચ્છ અનુભવ કરો જે સમયે દૃઢમતિ મુનિ વીરાસનમાં બિરાજીત થતા ત્યારે તે દેવ વૈક્રિય પુષ્પશય્યાની રચના કરી એમનાથી કહેતો કે આ આસનથી બેસવામાં શો લાભ ? આ પુષ્પની શૈયા ઉપર આપ બીરાજો. જેનું લક્ષ કરીને આપ આ બધું કરી રહ્યા છો તેવું હે મુનિ કાંઈ છેજ નહીં આ રીતે તપ તપતા ત્યારે પણ તે દેવ પોતાની

त्पाद्य वदति–मुने! किं बुभुक्षया प्राणान् गमयसि! भुङ्क्ष्व विविधानि मिष्टान्नानि, यदर्थमेतत् कष्टमङ्गीकरोषि स नास्ति परलोकः। यदाऽसौ मुनिरुग्रविहारं करोति, तेन च श्रान्तो भवति, तदा स देवः स्ववैक्रियशक्त्या शिबिकां वाहकैर्नीयमानां प्रदर्श्य वदति–मुने! यानमारुह्यताम्, अलमनेन कष्टकरेण पादचारेण, नास्ति परलोकः। उष्णकाले स्वशक्त्या घोरपिपासामुत्पाद्य शीतलसुगन्धिनिर्मलजलपूर्ण-जलाशयं तदीयदृष्टिगोचरीकुर्वन् स देवस्तं मुनीमब्रवीत्–मुने! पिव शीतलमिदं

वैक्रियशक्ति के प्रभाव से विविध मिष्टान्नों को तयार कर और उन्हें बुभुक्षित बनाकर कहने लगता हे मुने! क्यों भूख से व्यर्थ में इन प्यारे प्राणों को नष्ट करना चाहते हो। जिसके निमित्त तुम यह कष्ट-परंपरा सह रहे हो वह तो कुछ है ही नहीं, अतः विविध इन मिष्टान्नों को भोगो। जब मुनिराज उग्रविहारी होते और श्रान्त हो जाते तो यह देव उस समय शिबिका की रचना कर उन्हें इस प्रकार दिखाता कि यह शिबिका अनेक पुरुषों द्वारा अपने कंधो पर उठाई जा रही है, और फिर कहने लगता कि महाराज आप थक चुके हैं अतः इस शिबिका पर चढ़कर विहार करिये। कष्टप्रद इस पैदल चलने से क्या लाभ? इसे छोड़िये। उष्णकाल में अपनी शक्ति के प्रभाव से मुनि को घोर पिपासा उत्पन्न कर और शीतल सुरभि निर्मल जल से परिपूर्ण जलाशय की रचना करके मुनि को दिखाता हुआ कहने लगता

વૈક્રિયશક્તિના પ્રભાવથી વિવિધ મિષ્ટાન્ન તૈયાર કરી તેને વિભૂષિત બનાવી કહેવા લાગતો હે મુનિ! શા માટે વ્યર્થમા ભૂખ અને તરસથી આ પ્યારા પ્રાણોને નષ્ટ કરી રહ્યા છો? જે નિમિત્તથી તમે આ બધા કષ્ટો સહન કરો છો એવુ કાંઈ પણ નથી આથી આ વિવિધ મીષ્ટાન્નોને આરોગો. જ્યારે મુનિરાજ ઉગ્ર વિહારી બનતા અને શ્રાન્ત બની જતા તો તે દેવ એ સમયે શિબિકા (પાલખી)ની રચના કરી એને બતાવતો અને કહેતો આ શિબિકા અનેક પુરૂષોદ્વારા પોતાના ખભે ઉઠાવવામા આવી રહી છે મહારાજ આપ થાકી ગયા છો જેથી આ શિબિકામા બેસી જાઓ અને વિહાર કરો કષ્ટપ્રદ એવા પગપાળા ચાલવાથી શુ લાભ મળવાનો છે? એને છોડી દો. ઉષ્ણકાળમાં પોતાની શક્તિના પ્રભાવથી મુનિરાજ ને પાણીની ખૂબ તરસ ઉત્પન્ન કરાવી, શિતળ સુરભી નિર્મળ જળથી પરિપૂર્ણ જળાશયની રચના કરી મુનિને દેખાડીને કહેતો કે, હે મુનિ! જુઓ આ કેવું સુંદર તળાવ ભર્યુ છે આપને

मधुरं वारि, किमात्मन पिपासाऽऽकुलीकरणेन, नास्ति परलोकः। इत्येवं विविध-परीषहानुत्पाद्य स देवस्तस्य मुने सम्यक्त्वमपनेतुं प्रवृत्तः, तथापि स दृढमति र्मुनिस्तपःसंयमाराधनात् लेशतोऽपि विचलितो नाभूत्। तदाऽसौ मेरुरिवाप्रकम्पः सागर इव गम्भीरः सन् विचारयति–भगवतः सर्वज्ञतया मद्वचनं सत्यं सन्देहरहितं ध्रुवं नित्यं परमकल्याणसाधकं श्रद्धेयमेवास्ति। एभ्यः पौद्गलिकसुखेभ्यः किमपि

कि हे मुनि! देखो यह कितना सुन्दर तालाब भरा हुआ है। आपको इस समय घोर पिपासा की वेदना हो रही है अतः आप शीतल मधुर जल का पान कर पिपासा को शान्त करो। व्यर्थ में पिपासा से आत्मा को आकुलित करने से क्या लाभ है? परलोक नहीं है। इस प्रकार इस देव ने मुनिराज के लिये अनेक परीषहों को उत्पन्न कर उनको सम्यक्त्व से पतित करने के निमित्त अनेक प्रयत्न किये तो भी वे मुनिराज सम्यक्त्व से रंचमात्र भी चलायमान नहीं हुए। प्रत्युत संयम एवं तप की आराधना करने में मेरु के समान अप्रकंप होकर एवं सागर के समान गंभीर बनकर अधिक से अधिक दृढ बनते रहे। साथ में यह भी इन्होंने विचार करने में कसर नहीं रखी कि भगवान् वीतराग होने से, तथा सर्वज्ञ होने से कभी भी असत्य वचन वाले नहीं हो सकते हैं, इनका प्रत्येक वचन संदेहरहित ध्रुव सत्य है। जिन वचनों की आराधना से ही जीवों को निःश्रेयस मार्ग की प्राप्ति होती है, अतः यही एकान्ततः परमकल्याणसाधक है, और इसी

આ સમય ખૂબ જ તરસ લાગી રહી છે, આથી આ શિતળ મધુર જળનું પાન કરીને તમારી તરસને છીપાવો. તરસથી આત્માને નકામો પીડીત કરવાથી શું લાભ? પરલોક છે જ નહીં. આ પ્રકારે તે દેવે મુનિરાજ માટે અનેક પરીષહો ઉત્પન્ન કર્યો અને તેમને સમ્યકત્વથી પતિત બનાવવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યો તો પણ એ મુનિરાજ લેશ માત્ર પણ ચલાયમાન થયા નહીં. અને પોતાના સંયમ અને તપની આરાધનામાં મેરૂની માફક અડગ રીતે ઉભા રહ્યા અને સાગરની માફક ધીર ગંભિર બની અધિક દૃઢ બનતા ગયા સાથે સાથે તેમણે એ પણ વિચાર કરવામાં કસર ન રાખી કે ભગવાન વીતરાગી સર્વજ્ઞ હોવાને કારણે કદી પણ અસત્ય વચનવાળા હોઈ શકતા નથી. એમનું પ્રત્યેક વચન સંદેહ રહીત ધ્રુવ—સત્ય છે જીનવચનોની આરાધનાથી જ જીવોને નિશ્રેયસ (મોક્ષ) માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે એથી તેનો વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય છે. આથી આજ એક માત્ર પરમ કલ્યાણનું સાધન છે. આ પૌદ્ગલિક સુખોથી જીવોનું

त्पाद्य वदति–मुने! किं बुभुक्षया प्राणान् गमयसि! भुङ्क्ष्व विविधानि मिष्टान्नानि, यदर्थमेतत् कष्टमङ्गीकरोषि स नास्ति परलोकः। यदाऽसौ मुनिरुग्रविहारं करोति, तेन च श्रान्तो भवति, तदा स देवः स्ववैक्रियशक्त्या शिविकां वाहकैर्नीयमानां प्रदर्श्य वदति–मुने! यानमारुह्यताम्, अलमनेन कष्टकरेण पादचारेण, नास्ति परलोकः। उष्णकाले स्वशक्त्या घोरपिपासामुत्पाद्य शीतलसुगन्धिनिर्मलजलपूर्ण-जलाशयं तदीयदृष्टिगोचरीकुर्वन् स देवस्तं मुनीमब्रवीत्–मुने! पिव शीतलमिदं

वैक्रियशक्ति के प्रभाव से विविध मिष्टान्नों को तयार कर और उन्हें बुभुक्षित बनाकर कहने लगता हे मुने! क्यों भूख से व्यर्थ में इन प्यारे प्राणों को नष्ट करना चाहते हो। जिसके निमित्त तुम यह कष्ट-परंपरा सह रहे हो वह तो कुछ है ही नहीं, अतः विविध इन मिष्टान्नों को भोगो। जब मुनिराज उग्रविहारी होते और श्रान्त हो जाते तो यह देव उस समय शिबिका की रचना कर उन्हें इस प्रकार दिखाता कि यह शिबिका अनेक पुरुषों द्वारा अपने कंधो पर उठाई जा रही है, और फिर कहने लगता कि महाराज आप थक चुके हैं अतः इस शिबिका पर चढ़कर विहार करिये। कष्टप्रद इस पैदल चलने से क्या लाभ? इसे छोड़िये। उष्णकाल में अपनी शक्ति के प्रभाव से मुनि को घोर पिपासा उत्पन्न कर और शीतल सुरभि निर्मल जल से परिपूर्ण जलाशय की रचना करके मुनि को दिखाता हुआ कहने लगता

વૈક્રિયશક્તિના પ્રભાવથી વિવિધ મિષ્ટાન્ન તૈયાર કરી તેને વિભૂષિત બનાવી કહેવા લાગતો હે મુનિ! શા માટે વ્યર્થમા ભૂખ અને તરસથી આ પ્યારા પ્રાણોને નષ્ટ કરી રહ્યા છો? જે નિમિત્તથી તમે આ બધા કષ્ટો સહન કરો છો એવુ કાંઈ પણ નથી આથી આ વિવિધ મીષ્ટાન્નોને આરોગો. જ્યારે મુનિ રાજ ઉગ્ર વિહારી બનતા અને શ્રાન્ત બની જતા તો તે દેવ એ સમયે શિબિકા (પાલખી)ની રચના કરી એને બતાવતો અને કહેતો આ શિબિકા અનેક પુરૂષોદ્વારા પોતાના ખભે ઉઠાવવામા આવી રહી છે મહારાજ આપ થાકી ગયા છો જેથી આ શિબિકામા બેસી જાઓ અને વિહાર કરો કષ્ટપ્રદ એવા પગપાળા ચાલવાથી શુ લાભ મળવાનો છે? એને છોડી દો. ઉષ્ણકાળમાં પોતાની શક્તિના પ્રભાવથી મુનિરાજ ને પાણીની ખૂબ તરસ ઉત્પન્ન કરાવી, શિતળ સુરભી નિર્મળ જળથી પરિપૂર્ણ જળાશયની રચના કરી મુનિને દેખા ડીને કહેતો કે, હે મુનિ! જુઓ આ કેવું સુદર તળાવ ભર્યુ છે આપને

मधुरं वारि, किमात्मनः पिपासाऽऽकुलीकरणेन, नास्ति परलोकः। इत्येवं विविध-परीषहानुत्पाद्य स देवस्तस्य मुनेः सम्यक्त्वमपनेतुं प्रवृत्तः, तथापि स दृढमति मुनिस्तपःसंयमाराधनात् लेशतोऽपि विचलितो नाभूत्। सदाऽसौ मेरुरिवाप्रकम्पः सागर इव गम्भीरः सन् विचारयति–भगवतः सर्वज्ञतया तद्वचनं सत्यं सन्देहरहितं ध्रुवं नित्यं परमकल्याणसाधकं श्रद्धेयमेवास्ति। एभ्यः पौद्गलिकसुखेभ्यः किमपि

कि हे मुनि! देखो यह कितना सुन्दर तालाब भरा हुआ है। आपको इस समय घोर पिपासा की वेदना हो रही है अतः आप शीतल मधुर जल का पान कर पिपासा को शान्त करो। व्यर्थ में पिपासा से आत्मा को आकुलित करने से क्या लाभ है? परलोक नहीं है। इस प्रकार इस देव ने मुनिराज के लिये अनेक परीषहों को उत्पन्न कर उनको सम्यक्त्व से पतित करने के निमित्त अनेक प्रयत्न किये तो भी वे मुनिराज सम्यक्त्व से रंचमात्र भी चलायमान नहीं हुए। प्रत्युत संयम एवं तप की आराधना करने में मेरु के समान अप्रकंप होकर एवं सागर के समान गंभीर बनकर अधिक से अधिक दृढ बनते रहे। साथ में यह भी इन्होंने विचार करने में कसर नहीं रखी कि भगवान् वीतराग होने से, तथा सर्वज्ञ होने से कभी भी असत्य वचन वाले नहीं हो सकते हैं, इनका प्रत्येक वचन संदेहरहित ध्रुव सत्य है। जिन वचनों की आराधना से ही जीवों को निःश्रेयस मार्ग की प्राप्ति होती है, अतः यही एकान्ततः परमकल्याणसाधक है, और इसी

આ સમય પૂબજ તરસ લાગી રહી છે, આથી આ શિતળ મધુર જળનું પાન કરીને તમારી તરસને છીપાવો. તરસથી આત્માને નકામો પીડીત કરવાથી શું લાભ? પરલોક છે જ નહીં. આ પ્રકારે તે દેવે મુનિરાજ માટે અનેક પરીષહો ઉત્પન્ન કર્યા અને તેમને સમ્યકત્વથી પતિત બનાવવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યો તો પણ એ મુનિરાજ લેશ માત્ર પણ ચલાયમાન થયા નહીં. અને પોતાના સંયમ અને તપની આરાધનામાં મેરૂની માફક અડગ રીતે ઉભા રહ્યા અને સાગરની માફક ધીર ગંભિર બની અધિક દૃઢ બનતા ગયા સાથે સાથે તેમણે એ પણ વિચાર કરવામાં કસર ન રાખી કે ભગવાન વીતરાગી સર્વજ્ઞ હોવાને કારણે કદી પણ અસત્ય વચનવાળા હોઈ શકતા નથી. એમનું પ્રત્યેક વચન સંદેહ રહીત ધ્રુવ-સત્ય છે જીનવચનોની આરાધનાથી જ જીવોને નિશ્રેયસ (મોક્ષ) માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે જેથી તેનો વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય છે. આથી આજ એક માત્ર પરમ કલ્યાણનું સાધન છે. આ પૌદ્ગલિક સુખોથી જીવોનું

कल्याणं नास्ति । मयाऽनादिभवसमागतं मिथ्यात्वमपनीय सम्यक्त्वं लब्धम् । तदेव पुनः पुनरात्मनि दृढीकृत्य ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मरजः समुत्सारणेन केवलित्वप्राप्तिपूर्वकं मोक्षपदं मम लब्धव्यमस्ति । अलमनेन तुच्छेन विषयसुखेन । इति विमृश्य तपःसंयमसमाराधनपूर्वकनिरतिचारसम्यक्त्वरक्षणेन दृढमति मुनिर्दर्शनपरीषहं परिषह्य, क्षपकश्रेणिमारुह्य, केवलित्वं लब्ध्वा स्वात्मकल्याणं साधितवान् । एवमन्यैरपि मुनिभिर्दर्शनपरीषहः सोढव्यः ।

का विश्वास करना योग्य है । इन पौद्गलिक सुखों से जीवों का कुछ भी आत्महित नहीं हो सकता है । मैंने बड़ी कठिनता से अनादि भवों से संसक्त मिथ्यात्व का अपनयन कर सम्यक्त्व का लाभ किया है । इसलिये यह दुर्लभता से प्राप्त होने वाली वस्तु (सम्यक्त्व) का नाश न होने पावे, इस प्रकार सचेष्ट होकर मुझे बार २ इस को निज आत्मा में दृढ करते रहना चाहिये, और ज्ञानावरणीय आदि अष्ट प्रकार कर्मरजके निवारण से केवलित्वकी प्राप्तिपूर्वक मुक्ति पदका लाभ करना चाहिये इसी में मेरा कल्याण है । इन तुच्छ वैषयिक सुखों के सेवन से कौनसा निज का लाभ हो सकता है । इस प्रकार विचार कर तप एवं संयम की आराधना करते हुए दृढमति मुनिराज ने निरतिचार सम्यक्त्व की रक्षा से दर्शनपरीषह को सहन किया और क्षपकश्रेणी पर आरूढ हो कर केवलिपदका लाभ कर अपना आत्मकल्याण कर लिया । इसी प्रकार अन्य मुनिजनों को भी दर्शनपरिषहजयी बनना चाहिये ।

કાંઈ પણ આત્મહિત થઈ શકવાનું નથી મે મારે કઠીનતાથી અનાદિ ભવોથી સંસક્ત મિથ્યાત્વનુ અપનયન કરી સમ્યકત્વનો લાભ કર્યો છે આ માટે આ દુર્લભતાથી પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુ સમ્યકત્વનો નાશ ન થાય એ રીતે સચેત બનીને મારે વારવાર એને મારા પોતાના આત્મામા દૃઢ કરતા રહેવુ જોઈએ. અને જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકારની કર્મરજના નિવારણથી કેવલિત્વની પ્રાપ્તિ પૂર્વક મુક્તિ પદનો લાભ મેળવવો જોઈએ આ કરવામા જ મારૂ કલ્યાણ છે તુચ્છ એવા વૈષયિક સુખોના સેવનથી મને કયો લાભ થવાનો છે ? આ પ્રકારનો દૃઢ વિચાર કરી તપ અને સયમની આરાધના કરતા દૃઢમતિ મુનિરાજે નિરતિચાર સમ્યકત્વની રક્ષાથી દર્શનપરીષહ સહન કરી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ બની કેવલીપદનો લાભ કરી પોતાના આત્માનુ કલ્યાણ કર્યું આ રીતે અન્ય મુનિજનોએ પણ દર્શનપરીષહ જયી બનવું જોઈએ.

अथ परीषहावतरणमाह—

एते धर्मस्यान्तरायकारणभूताः द्वाविंशतिपरीषहा सोढव्या इत्युक्तम्। तत्र–ज्ञानावरणीय–वेदनीय–दर्शनमोहनीय–चारित्रमोहनीया–ऽन्तरायाणां कर्मणामुदयादेते सर्वे परीषहाः प्रादुर्भवन्ति। चतसृषु कर्मप्रकृतिषु–ज्ञानावरणीय–वेदनीय–मोहनीया–न्तरायेषु द्वाविंशतिः परीषहाः समवतरन्ति, इतरासु चतसृषु–दर्शनावरणीयाऽऽ–युष्क–नाम–गोत्रेषु परीषहा नोत्पद्यन्ते। (भग०८।८)

यः सूक्ष्म संपरायः सूक्ष्मलोभपरमाणुसद्भावात् न वीतरागत्वं प्राप्तः स दशमगुण स्थानवर्ती उपशमश्रेणिसंपन्नो वा क्षपकश्रेणिसंपन्नो वा तस्य संयतस्य, तथा छद्मस्थवी तरागयोर्गुणस्थानभेदेन द्विविधयोरेकादशद्वादशगुणस्थानवर्तिनोश्च संयतयोश्चतुर्दश

अब परीषहों का अवतरण कहते हैं—

यद्यपि धर्मके सेवन करने में ये बाईस परीषह अन्तरायरूप हैं साधु को इन को सहन करते रहना चाहिये, यह बात बतलाई जा चुकी है। अब कौन २ से परीषह किस २ कर्म के उदयसे होते हैं यह बतलाया जाता है–ज्ञानावरणीय, वेदनीय, मोहनीय (दर्शनमोहनीय चारित्रमो हनीय) एवं अन्तराय, इन चार कर्मों के उदय से ये २२ बाईस परीषह उत्पन्न होते हैं। दर्शनावरणीय आयु नाम एवं गोत्र, इन चार कर्मों के उदय में परीषह उत्पन्न नहीं होते हैं। (भग० श ८ उ० ८)

सूक्ष्मलोभ परमाणु के सद्भाव से जो वीतरागता को प्राप्त नहीं हुआ है ऐसा दशमगुणस्थानवर्ती जीव चाहे वह उपशमश्रेणी में स्थित हो चाहे क्षपकश्रेणी में उसके तथा छद्मस्थ वीतराग के ११ ग्यारहवें एवं

હવે પરીષહોનું અવતરણ કહેવામાં આવે છે—

ધર્મનું સેવન કરવામાં કદાચ આ બાવીસ પરીષહ અંતરાયરૂપ થાય છતાં સાધુએ એને સહન કરતા રહેવું જોઈએ. આ વાત સમજાવવામાં આવી. હવે ક્યા ક્યા પરીષહ ક્યા ક્યા કર્મના ઉદયથી થાય છે એ બતાવવામાં આવે છે–જ્ઞાનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, (દર્શન મોહનીય ચારિત્ર મોહનીય) અને અંતરાય આ ચાર કર્મોના ઉદયથી આ બાવીસ પરીષહ ઉત્પન્ન થાય છે દર્શનાવરણીય, આયુ, નામ, અને ગોત્ર આ ચાર કર્મોના ઉદયથી પરીષહ ઉત્પન્ન થતા નથી. ભગ. શ. ૮, ઉ. ૮

સૂક્ષ્મલોભ પરમાણુના સદ્ભાવથી જે વીતરાગતાને પ્રાપ્ત નથી થયા એવા દશમગુણ સ્થાનવર્તી જીવ ચાહે તે ઉપશમ શ્રેણીમાં સ્થિત હોય ચાહે ક્ષપક શ્રેણીમાં તથા છદ્મસ્થ વીતરાગના અગીયાર અને બારમા ગુણસ્થાનવર્તી જીવોને

स्यादिति विवेकः। ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-मोहनीया-ऽन्तरायेषु ...
क्षयमात्यन्तिकमुपगतेषु कथञ्चित् प्राप्तस्य वेदनीयकर्मनिमित्तका एव एकादशपरीषहाः संभवन्ति, एव यथा-क्षुत्पिपासा-शीतोष्ण-दंशमशक-चर्या-शय्या-वध-रोग तृणस्पर्श-मलपरीषहाः। तत्रासौ युगपत् नव परीषहान् उत्कर्षतो वेदयति, शीतोष्णयोः चर्याशय्ययोश्चद्वयोर्द्वयोरेकदा वेदनाया अभावात्। बादरकषायसुक्तस्य उपशमकस्य क्षपकस्य वा क्षुत्पिपासादयः सर्वे परीषहाः संभवन्ति।

ज्ञानावरणीयोदये द्वौ प्रज्ञाऽज्ञानपरीषहौ भवतः। चारित्रमोहनीयोदये-नग्न

क्षीणता होने से ये आठ परीषह नहीं हैं। ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, मोहनीय एवं अन्तराय, ये चार घातिया कर्म हैं, इनका जब आत्यन्तिक क्षय होता है तब आत्मा केवलीअवस्थासंपन्न होता है। उस समय उस केवलज्ञानविशिष्ट आत्मा के वेदनीय कर्म के उदय से ११ ग्यारह परीषह होते हैं, वे ये हैं-क्षुधा १, पिपासा २, शीत ३, उष्ण ४, दंशमशक ५, चर्या ६, शय्या ७, वध ८, रोग ९, तृणस्पर्श १०, और मेल ११, केवलीअवस्था में आत्मा उत्कर्ष की अपेक्षा से युगपत् ९ नौ परीषहों का वेदन करता है, शीत उष्ण में से किसी एक का, चर्या शय्या में से किसी एक का। बादरकषाय से युक्त जीव के अथवा उपशमक अथवा क्षपक के क्षुधा तृषा आदि २२ परीषह होते हैं। फिर भी युगपत् एक जीव के एक काल में बीस परीषह तक ही हो सकते हैं।

ज्ञानावरणीय कर्म के उदय में प्रज्ञापरीषह और अज्ञानपरीषह,

હોવાથી એ આઠ પરીષહ આવતા નથી. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય આ ચાર ઘાતીય કર્મ છે. એનો જ્યારે આત્યંતિક ક્ષય થઈ જાય છે ત્યારે આત્મા કેવલી અવસ્થા સંપન્ન થાય છે એ સમયે એ કેવળજ્ઞાન વિશિષ્ટ આત્માને વેદનીય કર્મના ઉદયથી અગીયાર પરીષહ થાય છે તે આ છે ભૂખ૧, તરસ૨, ઠંડી૩, ઉષ્ણ૪, દંશમશક૫, ચર્યા૬, શય્યા૭, વધ૮, રોગ૯, તૃણસ્પર્શ૧૦ અને મેલ૧૧ કેવલી અવસ્થામાં આત્મા ઉત્કર્ષની અપેક્ષાથી યુગપત્ નવ પરીષહોની વેદના ભોગવે છે. શીત ઉષ્ણમાંથી કોઈ એકની, ચર્યા શય્યામાંથી કોઈ એકની બાદર કષાયથી યુક્ત જીવને અથવા ઉપશમક અથવા ક્ષપકને ભૂખ તરસ આદિ બાવીસ પરીષહ હોય છે છતાં પણ યુગપત એક જીવના એક કાળમાં વીસ પરીષહ સુધી જ થઈ શકે છે.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ઉદયમાં પ્રજ્ઞાપરીષહ અને અજ્ઞાનપરીષહ એ બે

परीषहाः सम्भवन्ति-क्षुत्पिपासा-शीतोष्ण-दंशमशक-चर्या-प्रज्ञा-ऽज्ञाना-लाभ-शय्या-वध-रोग-तृणस्पर्श-मलनामकाः । तेषूत्कर्षतो युगपद् द्वादशैव परीषहा वेद्यन्ते, शीतोष्णयोः चर्याशय्ययोश्च विरोधात् तयोस्तयोर्मध्ये एकैकस्यैव संभवात् । तेषां दशमैकादशद्वादशगुणस्थानवर्त्तिनामुक्तचतुर्दशेभ्योऽन्येऽष्टौ परीषहाः — अचेला१-रति २-स्त्री ३-निषद्या ४-ऽऽक्रोश ५-याचना ६-सत्कारपुरस्कार ७-दर्शनाख्याः ८ न भवन्ति । तत्र सूक्ष्मसंपरायस्य मोहनीयकर्मोदयाभावात्, एकादशगुणस्थानवर्तिसंयते उपशान्तमोहत्वात्, द्वादशगुणस्थानवर्तिसंयते तु क्षीणमोह-

१२ बारहवें गुणस्थानवर्ती जीवों के १४ चौदह परीषह होते हैं। वे ये हैं—क्षुधा १, तृषा २, शीत ३, उष्ण ४, दंशमशक ५, चर्या ६, प्रज्ञा ७, अज्ञान ८, अलाभ ९, शय्या १०, वध ११, रोग १२, तृणस्पर्श १३, मेल १४। इनमें एक जीवके एक साथ बारह ही परीषहों का अधिक से अधिक रूपमें वेदन होता है, क्यों कि शीत उष्ण परीषह में से या तो शीत का ही वेदन होगा या उष्ण का, युगपत् दोनों का नहीं। इसी तरह चर्या और शय्या में भी किसी एक का। इस प्रकार १४ चौदह की जगह १२ बारह परीषहों का एक जीव की अपेक्षा वेदन जानना चाहिये। दशवें ग्यारहवें एवं बारहवें गुणस्थानों में ये ८ आठ परीषह नहीं होते हैं। वे ये हैं—अचेल १, अरति २, स्त्री ३, निषद्या ४, आक्रोश ५, याचना ६, सत्कारपुरस्कार ७, और दर्शन ८। सूक्ष्मसंपराय गुणस्थानमें मोहनीय कर्मके उदय का अभाव होने से, ११ ग्यारहवें गुणस्थान में मोह की उपशांत अवस्था होने से, तथा १२ बारहवें गुणस्थान में मोह की

ચૌદ પરીષહ થાય છે, તે આ છે ભૂખ૧, તરસ૨, ઠંડી૩, ઉષ્ણ૪, દંશમશક૫, ચર્યા૬, પ્રજ્ઞા૭, અજ્ઞાન૮, અલાભ૯, શય્યા૧૦, વધ૧૧, રોગ૧૨, તૃણસ્પર્શ૧૩, મેલ૧૪, આ ચૌદમાંથી કાં તો એક અથવા એક સાથે બાર પરીષહોનો અધિકથી અધિકરૂપમાં જીવનેવેદન થાય છે, કેમકે, ઠંડી અને ઉષ્ણ પરીષહમાથી કાં તો ઠંડીની વેદના થાય છે અથવા ઉષ્ણની વેદના થાય છે યુગપત્ એકી સાથે બન્નેનો નહી આ રીતે ચર્યા અને શય્યામા પણ કોઇ એકનો પરીષહ થાય છે આમ ચૌદમાંથી ૧૨ બાર પરીષહોનુ એક જીવની અપેક્ષાએ વેદન જાણવું દશમા, અગીયારમા અને બારમા ગુણસ્થાનમા આ આઠ પરીષહ આવતા નથી. તે આ છે અચેલ,૧ અરતિ,૨ સ્ત્રી, ૩ નિષદ્યા, ૪ આક્રોશ, ૫ યાચના, ૬ સત્કારપુરસ્કાર, ૭ અને દર્શન ૮ સૂક્ષ્મ સાંપરાય ગુણસ્થાનમા મોહનીયકર્મના ઉદયનો અભાવ હોવાથી અગ્યારમા ગુણસ્થાનમાં મોહનીય ઉપશાંત અવસ્થા હોવાથી તથા બારમા ગુણસ્થાનમા મોહની ક્ષીણતા

त्वादिति विवेकः । ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-मोहनीया-ऽन्तरायेषु
क्षयमात्यन्तिकमुपगतेषु केवलित्वं प्राप्तस्य वेदनीयकर्मनिमित्तका एव एकादशपरीषहा
समवन्ति, तद् यथा-क्षुत्पिपासा-शीतोष्ण-दंशमशक-चर्या-शय्या-वध-रोग
तृणस्पर्श-मलपरीषहाः। तत्रासौ युगपत् नव परीषहान् उत्कर्षतो वेदयति, शीतोष्णयोः
चर्याशय्ययोश्चद्वयोर्द्वयोरेकस्या वेदनाया अभावात् । बादरकषाययुक्तस्य उपशमकस्य
क्षपकस्य वा क्षुत्पिपासादयः सर्वे परीषहाः संभवन्ति ।

ज्ञानावरणीयोदये द्वौ प्रज्ञाऽज्ञानपरीषहौ भवतः। चारित्रमोहनीयोदये-सम

क्षीणता होने से ये आठ परीषह नहीं हैं। ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, मोहनीय एवं अन्तराय, ये चार घातिया कर्म हैं, इनका जब आत्यन्तिक क्षय होता है तब आत्मा केवलीअवस्थासंपन्न होता है। उस समय उस केवलज्ञानविशिष्ट आत्मा के वेदनीय कर्म के उदय से ११ ग्यारह परीषह होते हैं, वे ये हैं-क्षुधा १, पिपासा २, शीत ३, उष्ण ४, दंशमशक ५, चर्या ६, शय्या ७, वध ८, रोग ९, तृणस्पर्श १०, और मैल ११, केवलीअवस्था में आत्मा उत्कर्ष की अपेक्षा से युगपत् ९ नौ परीषहों का वेदन करता है, शीत उष्ण में से किसी एक का, चर्या-शय्या में से किसी एक का। बादरकषाय से युक्त जीव के अथवा उपशमक अथवा क्षपक के क्षुधा तृषा आदि २२ परीषह होते हैं। फिर भी युगपत् एक जीव के एक काल में बीस परीषह तक ही हो सकते हैं।

ज्ञानावरणीय कर्म के उदय में प्रज्ञापरीषह और अज्ञानपरीषह,

હોવાથી એ આઠ પરીષહ આવતા નથી. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય આ ચાર ઘાતીય કર્મ છે. એનું જ્યારે આત્યંતિક ક્ષય થઈ જાય છે ત્યારે આત્મા કેવળી અવસ્થા સંપન્ન થાય છે એ સમય એ કેવળજ્ઞાન વિશિષ્ટ આત્માને વેદનીય કર્મના ઉદયથી અગીયાર પરીષહ થાય છે તે આ છે ભૂખ૧, તરસ૨ ઠંડી૩, ઉષ્ણ૪, ડાંસમચ્છર૫, ચર્યા૬, શય્યા૭ વધ૮, રોગ૯, તૃણસ્પર્શ૧૦ અને મેલ૧૧ કેવળી અવસ્થામાં આત્મા ઉત્કર્ષની અપેક્ષાથી યુગપત્ નવ પરીષહોની વેદના ભોગવે છે. શીત ઉષ્ણમાંથી કોઈ એકની, ચર્યા શય્યામાંથી કોઈ એકની, બાદર કષાયથી યુક્ત જીવને અથવા ઉપશમક અથવા ક્ષપકને ભૂખ તરસ આદિ બાવીસ પરીષહ હોય છે છતાં પણ યુગપત એક જીવના એક કાળમાં વીસ પરીષહ સુધી જ થઈ શકે છે.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ઉદયમાં પ્રજ્ઞાપરીષહ અને અજ્ઞાનપરીષહ એ બે

अचेला-रति-स्त्री-निषद्या-ऽऽक्रोश-याचना-सत्कारपुरस्कारपरीषहाः भवन्ति। दर्शनमोहनीयोदये-एकः दर्शनपरीषहः-वेदनीयोदये-एकादश क्षु-त्पिपासा-शीतोष्ण दंशमशक-चर्या-शय्या-वध-रोग-तृणस्पर्श-मलाख्याः परीषहाः उत्पद्यन्ते। लाभान्तरायोदये-एकः अलाभपरीषहः। अष्टविधकर्मबन्धकस्य, तथाऽऽयुर्वर्जित-सप्तविधकर्मबन्धकस्य च संयतस्य द्वाविंशतिः परीषहाः संभवन्ति, तत्र स उत्कर्षतो युगपद् विंशतिपरीषहान् वेदयति। यत्र समये शीतपरीषहं वेदयति न तदोष्णपरीषहम्, यदा चोष्णपरीषहं वेदयति, न तदा शीतपरीषहं, तयोः परस्परमत्यन्तविरोधेन एकदा एकत्रासम्भवात्। तथा यस्मिन् समये चर्यापरीषहम् वेदयति, न तदा निषद्यापरीषहम्, यदा निषद्या परीषहं वेदयति न तदा चर्यापरीषहं, चर्यानिषद्यापरीषहयोरपि परस्परमत्यन्तविरोधेन एकदा एकत्रासंभवात्।

ये दो परीषह होते हैं। चारित्रमोहनीय के उदय में अचेल १; अरति २, स्त्री ३, निषद्या ४, आक्रोश ५, याचना ६, सत्कारपुरस्कार ७, ये ७ सात परीषह होते हैं। दर्शनमोहनीय के उदय में एक दर्शनपरीषह, वेदनीय के उदय में ११ ग्यारह परीषह-क्षुधा १, तृषा २, शीत ३, उष्ण ४, दंशमशक ५, चर्या ६, शय्या ७, वध ८, रोग ९, तृणस्पर्श १०, और मेल ११ होते हैं। लाभान्तराय के उदय में एक अलाभ परीषह उत्पन्न होता है। आठों प्रकार के कर्म का बन्धक तथा आयु सिवाय सात कर्मों का बन्धक जो संयत है उसके २२ बाईस परीषह होते हैं। एक काल में जीव अधिक से अधिक २० वीस परीषहों का वेदन कर सकता है, क्यों कि चर्या और निषद्या में से किसी एक का, शीत एवं उष्ण में से किसी एक एक का ही वेदन होगा, दोनों का युगपत् नहीं, कारण कि इनका परस्पर एक साथ रहने में विरोध है।

પરીષહ છે ચારિત્ર મોહનીયના ઉદયમાં અચેલ, ૧ અરતિ, ૨ સ્ત્રિ, ૩ નિષદ્યા, ૪ આક્રોશ ૫ યાચના, ૬ સત્કારપુરસ્કાર, ૭ આ સાત પરીષહ હોય છે દર્શનમોહનીયના ઉદયમા એક દર્શનપરીષહ, વેદનીયના ઉદયમા ૧૧ અગીયાર પરીષહ, ભૂખ, ૧ તરસ, ૨ ઠંડી, ૩ ઉષ્ણ, ૪ દશમશક, ૫ ચર્યા, ૬ શૈયા, ૭ વધ, ૮ રોગ, ૯ તૃણસ્પર્શ ૧૦ અને મેલ ૧૧ હોય છે લાભાતરાયના ઉદયમા એક અલાભ પરીષહ ઉત્પન્ન થાય છે આઠ પ્રકારના કર્મના બધક તથા આયુ શિવાય સાત કર્મોના બધક જે સયત છે તેને ૨૨ બાવીસ પરીષહ હોય છે એક કાળમા એક જીવ અધિકમા અધિક ૨૦ વીસ પરીષહનુ વેદન કરી શકે છે કેમકે, ચર્યા અને નિષદ્યામાથી કોઈ એકનુ ઠડી અને ઉષ્ણમાથી કોઈ એકનુ જ વેદન થતુ હોય છે. બન્નેનુ યુગપત નહી કારણ કે, તેના પરસ્પર એક સાથે રહેવામા વિરોધ છે.

ननु आत्यन्तिकशीतस्पर्शे सति वह्निसान्निध्ये, तथा-शरीरस्यैकस्मिन् भागे छायाश्रितेऽपरस्मिन् भागे सूर्यकिरणसंतप्ते सति एकस्य पुरुषस्य एकस्यां दिशि शीतम्, अन्यस्यां चोष्णमित्येवं द्वयोरपि शीतोष्णपरीषहयोर्युगपत् संभवोऽस्तीति चेत्, उच्यते-अत्र परीषहे कालकृतशीतोष्णयोर्ग्रहणम्, अतो नास्यैतत्प्रश्नावकाश इति।

शंका—शीतस्पर्श और उष्णस्पर्श का जो आपने परस्पर विरोध बतलाया है वह जचता नहीं है, क्यों कि आत्यंतिक शीतस्पर्श होने पर भी अग्नि के समीप में, तथा शरीर का एक भाग छायाश्रित होने पर, दूसरा भाग सूर्य की किरणों से तप्त होने पर एक ही पुरुष को एक दिशा में शीत का, अन्य दिशा में उष्ण का अनुभव युगपत् होता है, इस प्रकार शीत और उष्णस्पर्श का एक ही पुरुष में देशाविक की अपेक्षा एक साथ सद्भाव पाये जानेसे इनमें आप विरोध कैसे कहते हैं।

उत्तर—इस प्रकार की आशंका यहां नहीं करना चाहिये। क्यों कि यहां जो शीत उष्ण परीषह का युगपत् विरोध बतलाया गया है वह काल की अपेक्षा से बतलाया गया है। शीतकाल में शीतपरीषह का उष्णकाल में उष्णपरीषह का सद्भाव रहता है। शीतकाल में उष्णकाल नहीं होता और उष्णकाल में शीतकाल नहीं होता, अतः इस अपेक्षा से यहां इस प्रश्न के होने का अवकाश ही नहीं है।

શંકા—શીતસ્પર્શ અને ઉષ્ણસ્પર્શનો જે આપે પરસ્પર વિરોધ બતાવેલો છે તે બરોબર નથી, કેમકે અત્યંતિક ઠંડીનો સ્પર્શ હોવાથી પણ અગ્નિના સાનિધ્યમાં તથા શરીરનો એક ભાગ છાયાશ્રિત હોવાથી, બીજો ભાગ સૂર્યનાં કિરણોથી તપ્ત હોવાથી એકજ માણસને એક દિશામાં ઠંડીનો અને બીજી દિશામાં ઉષ્ણનો અનુભવ યુગપત્ થાય છે આ રીતે ઠંડી અને ઉષ્ણસ્પર્શનો એક જ માણસમાં દેશાદિકની અપેક્ષા એક સાથ સદ્ભાવ દેખાતાં આમાં આપ વિરોધ કેવી રીતે કહો છો?

ઉત્તર—આ પ્રકારની આશંકા અહિં ન કરવી જોઈએ કેમકે અહિં જે ઠંડી અને ઉષ્ણ પરીષહનો યુગપત્ વિરોધ બતાવવામાં આવેલ છે તે કાળની અપેક્ષાથી બતાવવામાં આવેલ છે શીતકાળમાં ઠંડીનો પરીષહ અને ઉષ્ણકાળમાં ઉષ્ણપરીષહનો સદ્ભાવ રહે છે શીતકાળમાં ઉષ્ણકાળ હોતો નથી અને ઉષ્ણ કાળમાં શીતકાળ હોતો નથી. આથી આ અપેક્ષાએ અહિંયાં આ પ્રશ્ન, થવાનો અવકાશ જ નથી.

ननु भगवता 'आयुर्मोहनीयवर्जितषड्विधकर्मबन्धकः सूक्ष्मसंपरायसंयत उत्कर्षतो युगपद् द्वादश परीषहान् वेदयति' इत्युक्तम्, तत्र यदा शय्यापरीषहं वेदयति, न तदा चर्यापरीषहम्, यदा चर्यापरीषहं वेदयति, न तदा शय्यापरीषहम्, इति कथितम्, कथं तर्हि—सप्तविधकर्मबन्धकोऽष्टविधकर्मबन्धकश्च संयतो युगपद् विंशतिपरीषहान् वेदयेत्। यतश्चर्यया सह शय्यानिषद्ययोर्विरोधेन चर्यासद्भावे शय्यानिषद्ययोरसंभवात्, एकोनविंशतेरेव परीषहाणां वेदनसभत्र इति

शंका—भगवान् ने "आयु एवं मोहनीय वर्जित छह कर्मों का बंध करनेवाला सूक्ष्मसंपराय गुणस्थानवाला संयत उत्कर्ष की अपेक्षा युगपत् १२ बारह परीषहोंका वेदन करता है" ऐसा कहा है सो उसमें जिस समय वह शय्योपरीषहका वेदन करता है उस समय वह चर्यापरीषहका वेदन नहीं करता है, और जिस समय चर्यापरीषह का वेदन करता है उस समय शय्यापरीषह का वेदन नहीं करता सो इस प्रकार की विवक्षा से वहां चौदह परीषहों के सामान्य कथन में उत्कर्षक की अपेक्षा बारह परीषह का वेदन करना ठीक बैठ जाता है, परन्तु जो आयुवर्जित सात प्रकार के अथवा आठ प्रकार के कर्मों का बंधक संयत है उसके चर्या के साथ शय्या और निषद्या का विरोध होने से चर्या के सद्भाव में शय्या और निषद्या का संभव हो नहीं सकता है ऐसी परिस्थिति में इस संयत के जो उत्कर्षक की अपेक्षा २० बीस परीषहों का सद्भाव बतलाया है वह कैसे संगत हो सकता है, क्यों

શંકા—ભગવાને "આયુ અને મોહનીય વર્જીત છ કર્મોનો બંધ કરવાવાળા સૂક્ષ્મ સંપરાય સંયત ઉત્કર્ષની અપેક્ષા યુગપત્ બાર પરીષહનું વેદન કરે છે" એવું કહ્યું છે તો તેમાં જે સમય તે શય્યાપરીષહનું વેદન કરે છે. તે સમય તે ચર્યાપરીષહનું વેદન કરતા નથી અને જે સમય ચર્યાપરીષહનું વેદન કરે છે તે સમય શય્યાપરીષહનું વેદન નથી કરતા. આ પ્રકારની વિવિક્ષાથી ચૌદ પ્રકારના પરીષહોના સામાન્ય કથનમાં ઉત્કર્ષની અપેક્ષા બાર પરીષહનું વેદન કરવું બરોબર બંધ બેસતું છે પરંતુ આયુવર્જીત જે સાત પ્રકારના અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોના બંધક સંયત છે—એની ચર્યા સાથે શય્યા અને નિષદ્યાનો વિરોધ હોવાથી ચર્યાના સદ્ભાવમાં શય્યા અને નિષદ્યાનો સંભવ થઈ શકતો નથી એવી પરિસ્થિતિમાં આ સંયત કે જે ઉત્કર્ષની અપેક્ષાએ વીસ પરીષહનો સદ્ભાવ બતાવેલ છે તે કઈ રીતે સંગત થઈ શકે?

वेदयते — सूक्ष्मसंपरायस्य चारित्रमोहनीयं दर्शनमोहनीयं सत्तामात्र वर्तते, न तु परीषहहेतुभूतः सूक्ष्मोऽपि मोहनीयोदयोऽस्तीति न मोहनीयजन्यपरीषहो भवति, ततश्च षड्विधबन्धकस्य मोहनीयोदयाभावेन सर्वथौत्सुक्यनिवृत्तिर्भवति, औत्सुक्यनिवृत्त्या च विहारपरिणामाभावः, तेन शय्यापरीषहवेदनसमये चर्याया अभावः। अत्र तु—मोहनीयोदयात् बादररागवत्त्वेन औत्सुक्य विहारपरिणामरूपं संभवति, तदा शय्यापरीषहवेदनसमये चर्यापरीषहं परिणामरूपेण वेदयति, अतो विंशतिपरीषहान् वेदयतीति कथनं सम्यगेव।

कि शय्या और निषद्या में से एक फिर घट जाने से बीस की जगह १९ उन्नीस परीषहों के वेदना का ही सद्भाव कहना चाहिये?

उत्तर—सूक्ष्मसंपराय संयत के चारित्रमोहनीय एवं दर्शनमोहनीय केवल सत्तामात्र है, परीषह का हेतुभूत थोड़ा सा भी मोहनीय का उदय वहां नहीं है कि जिससे वहां मोहनीय के उदय से होने वाला परीषह हो सके, अतः छह कर्मों का बंधक जो संयत है उसके मोहनीय कर्म के उदय के अभाव से सर्वथा औत्सुक्य की निवृत्ति हो जाती है। औत्सुक्य की निवृत्ति से विहार करने के परिणाम की भी निवृत्ति हो जाती है, इससे शय्यापरीषह के वेदन के समय में वहां चर्या का अभाव है परन्तु जो सप्तविध कर्म का अथवा अष्टविध कर्म का बंधक है उसके मोहनीय का उदय है इससे बादर रागवाला होने से उसके विहारपरिणामरूप औत्सुक्यभाव संभवित होता है। उस समय वह शय्यापरीषह के वेदन के समय में चर्यापरीषह को परिणाम-

કારણ કે શય્યા અને નિષદ્યામાંથી એક ઘટી જવાથી ઓગણીસ પરીષહોના વેદનનો જ સદ્ભાવ કહેવો જોઈએ.

ઉત્તર—સૂક્ષ્મ સાંપરાય સંયતના ચારિત્ર મોહનીય અને દર્શનમોહનીય કર્મ કેવળ સત્તા માત્ર છે. પરીષહના હેતુભૂત થોડો પણ મોહનીયનો ઉદય ત્યાં નથી કે જેનાથી ત્યાં મોહનીયના ઉદયથી આવનાર પરીષહ થઈ શકે. આથી છ કર્મોના બંધક જે સંયત છે તેના મોહનીય કર્મના ઉદયના અભાવથી સર્વથા ઔત્સુક્યની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે. ઔત્સુક્યની નિવૃત્તિથી વિહાર કરવાના પરિણામની પણ નિવૃત્તિ થઈ જાય છે. આથી શય્યાપરીષહના વેદનના સમયે ત્યાં ચર્યાનો અભાવ છે પરંતુ જે સાત પ્રકારના કર્મોનો અથવા આઠ પ્રકારના કર્મોનો બંધક છે તેને મોહનીયનો ઉદય છે આ કારણે બાદર રાગ વાળા હોવાથી એના વિહાર પરિણામ રૂપ ઔત્સુક્યભાવ સંભવીત બને છે એ સમયે તે શય્યાપરીષહના વેદન સમયમાં ચર્યાપરીષહને પરિણામરૂપથી વેદિત

ननु अनिवृत्तिवादरसंपरायस्य मोहनीयसंभवानामष्टानामपि परीषहाणां कथं संभवः ? यतो दर्शनसप्तकोपशमे वादरकषायस्य दर्शनमोहनीयोदयाभावेन दर्शन-परीषहाभावात् सप्तानामेव संभवो नाष्टानाम् , अथ दर्शनमोहनीयोदयाभावेऽपि दर्शनमोहनीयसत्ताऽपेक्षया दर्शनपरीषहोऽपि स्यादित्युच्यते, तर्हि उपशमकत्वे सूक्ष्मसंपरायस्यापि मोहनीयसत्तासद्भावात् कथं तज्जनिताः सर्वेऽपि परीषहा न भवन्तीति न्यायस्य समानत्वात् ? ।

अत्रोच्यते—दर्शनसप्तकोपशमस्योपर्येव नपुंसकवेदाद्युपशमकाले अनिवृत्ति वादरसंपरायो भवति, स च दर्शनसप्तकान्तर्गतस्य दर्शनत्रयस्य मिथ्यात्व-मिश्र-

---

रूप से वेदित करता है। इस कारण वह २० वीस परीषहों का वेदन करता है, यह कथन समीचीन ही है।

शंका—जो संयत अनिवृत्ति वादर संपराय वाला है उसके मोह-नीय से संभवित आठ परीषहों की संभावना कैसे हो सकती है ? क्यों कि दर्शनसप्तक के उपशम होने पर उस बादर कषाय वाले संयत के दर्शनमोहनीय के उदय के अभाव से दर्शनपरीषह तो होगा नहीं, इसलिये वहां आठ की जगह ७ सात परीषह ही संभवित होते हैं, फिर आठ की संभावना कैसे कही गई है ? यदि दर्शनमोहनीय के उदय के अभाव में भी दर्शनमोहनीय की सत्ता की अपेक्षा से दर्शन-परीषह भी है ऐसा कहा जाय तो उपशमक होने पर सूक्ष्मसपराय वाले के भी मोहनीय की सत्ता के सद्भाव से उसके उदय से होनेवाले सर्व परीषह नहीं मानना चाहिये क्यों कि न्याय सर्वत्र समान होता है।

કરે છે આ કારણે તે વીસ પરીષહોનુ વેદન કરે છે આ કથન સમીચીન જ છે.

શકા—જે સયત અનિવૃત્તિ બાદર સપરાયવાળા છે તેના મોહનીયથી સંભવિત આઠ પરીષહોની સભાવના કેવી રીતે બની શકે ? કેમકે દર્શનસપ્તકનુ ઉપશમ થવાથી એ બાદર કષાયવાળા સયતના દર્શન મોહનીયના ઉદયના અભાવથી દર્શનપરીષહ તો થશે નહી. આ માટે ત્યા આઠની જગ્યાએ સાત પરીષહ જ સભવીત દેખાય છે છતા આઠની સભાવના કેમ કહેવાઈ છે ? કદાચ દર્શન મોહનીયના ઉદયના અભાવમા પણ દર્શન મોહનીયની સત્તાની અપેક્ષા દર્શનપરીષહ પણ છે એવું કહેવામાં આવે તો ઉપશમક હોવા છતા સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળાને પણ મોહનીયની સત્તાના સદ્ભાવથી તેના ઉદયથી થનાર સર્વ પરીષહ ન માનવા જોઈએ કારણ કે, ન્યાય સર્વત્ર સમાન હોય છે.

सम्यक्त्व-मोहनीयरूपस्य प्रकृति भागे उपशान्ते, शेषे चानुपशान्ते एव स्यात्। नपुंसकवेदं चासौ दर्शनत्रयस्य शेषांशेन सहोपशमयितु प्रवर्तते, ततश्च नपुंसकवेदोपशमाद्धायां अनिवृत्तिबादरसंपरायस्य सतो दर्शनमोहनीयस्य प्रदेशत उदयोऽस्ति, न तु दर्शनमोहनीयस्य सत्तामात्रम्, ततस्तन्निमित्तको दर्शनपरीषहस्तस्यास्ति, तथाऽष्टापपि परीषहान् वेदयति।

उत्तर—यह अनिवृत्तिबादरसपराय वाला संयम दर्शनसप्तक के उपशम होने के ऊपर ही नपुंसकवेदादिक के उपशमकाल में होता है। इसके दर्शनमोहनीय का उदय प्रदेश की अपेक्षा से माना गया है। वह इस प्रकार—दर्शनसप्तक के अन्तर्गत जो मिथ्यात्व, मिश्र, सम्यक्त्वमोहनीय, ये तीन दर्शन हैं, इनका अधिक से अधिक जब उपशमन हो जाता है तथा कुछ भाग अनुपशान्त रहता है तब नपुंसकवेद को यह इसी अनुपशान्त दर्शनत्रय के भाग के साथ २ उपशांत करने के लिये प्रवृत्त होता है, इसलिये नपुंसकवेद के उपशमन के काल में इस अनिवृत्तिबादरसंपराय वाले संयत के दर्शनमोहनीय का प्रदेश की अपेक्षा से उदय माना गया है, अतः दर्शनमोहनीय का इसके केवल सत्तामात्र ही नहीं है, प्रदेशोदय भी है। इससे इसके दर्शनमोहनीय उदय जन्य परीषह है ऐसा मानना चाहिये इससे यहां यह आठ परीषहों का वेदन करता है।

ઉત્તર—આ અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાયવાળા સંયમદર્શનસપ્તકનો ઉપશમ થવાના ઉપર જ નપુંસકવેદાદિકના ઉપશમ કાળમાં થાય છે એના દર્શન મોહનીયનો ઉદય પ્રદેશની અપેક્ષાથી માનવામાં આવેલ છે તે આ પ્રકારે-દર્શન સપ્તકના અંતર્ગત જે મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, સમ્યક્ત્વ મોહનીય આ દર્શનત્રય છે એમનો અધિકથી અધિક ભાગ જ્યારે ઉપશાંત થઈ જાય છે તથા થોડા ભાગ અનુપશાંત રહે છે ત્યારે નપુંસકવેદને આ એજ અનુપશાન્ત દર્શનત્રયના ભાગની સાથે સાથ ઉપશાંત કરવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે આ માટે નપુંસકવેદના ઉપશમના કાળમાં આ અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાયવાળા સંયતના દર્શન મોહનીયના પ્રદેશની અપેક્ષાથી ઉદય માનવામાં આવેલ છે આથી દર્શન મોહનીયને એમાં કેવળ સત્તા માત્ર નથી, પ્રદેશોદય પણ છે આથી એના દર્શન મોહનીય ઉદયજન્ય દર્શનપરીષહ છે એમ માનવું જોઈએ. આથી ત્યાં તે આઠ પરિષહોનું વેદન કરે છે

एते च परीषहा द्विविधाः-द्रव्यपरीषहा भावपरीषहाश्च। तत्र द्रव्यपरीषहा नाम ये इहलोक निमित्तका वधबन्धनादयः परवशादधिसह्यन्ते ते। भावपरीषहा ये संसारोच्छेदनार्थमनाकुलेन मनसाऽधिसह्यन्ते। अत्र शास्त्रे भावपरीषहाणामेवाधिकारः।

अथ छद्मस्थपरीषहाणां भेदाः—

ज्ञानावरणीयादिघातिकर्मचतुष्टयं छद्म, तत्र तिष्ठतीति छद्मस्थः=कषायसहितः, स पञ्चमिः परीषहादिसहनालम्बनरूपैः स्थानैरुदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् तत्कषायोदयनिरोधाऽऽदिना सहेत=विचलितो न भवेत्, क्षान्त्या क्षमेत, अदीनतया तितिक्षेत, अध्यासीत=परीषहादावेव आधिक्येनासीत, न चलेत्।

ये परीषह दो प्रकार के हैं–एक द्रव्यपरीषह दूसरा भावपरीषह। इस लोकसंबंधी जो वध बंधन आदिक परवशता से सहन किये जाते हैं वे द्रव्यपरीषह हैं। संसार बंधन को नष्ट करने के लिये भव्य संयमीजनों द्वारा जो विना किसी आकुलता के सहन किये जाते हैं वे भावपरीषह हैं। इस शास्त्र में इन्हीं भावपरीषहों को सहन करने का उपदेश है, और उसी निमित्त यह अधिकार है।

छद्मस्थपरीषहों के भेद—ज्ञानावरणीय आदि चार घातियाकर्म का नाम छद्म है। इस छद्म में जो रहता है उसका नाम छद्मस्थ है। ऐसा संयमी जीव कषायसहित होता है। उसे पांच स्थानों से उदित परीषहों एवं उपसर्गों को कषाय के उदय का निरोध आदि करते हुए सहन करना चाहिये। शान्तिभाव से अविचलित होकर उसे उस समय घबराना नहीं चाहिये। परीषह आदि के स्थान में ही अपने आपको

આ પરીષહ બે પ્રકારના છે–એક દ્રવ્યપરીષહ બીજો ભાવપરીષહ આ લોક સંબંધી જે વધ બંધન આદિક પરવશતાથી સહન કરવામાં આવે છે તે દ્રવ્યપરીષહ છે. સંસાર બંધનને નષ્ટ કરવા માટે ભવ્ય સંયમી જનો દ્વારા જે કોઈ પ્રકારની વ્યાકુળતા વગર સહન કરવામાં આવે છે તે ભાવપરીષહ છે આ શાસ્ત્રમાં તે ભાવપરીષહોને સહન કરવાનો ઉપદેશ છે અને એ નિમિત્તે આ અધિકાર છે

છદ્મસ્થપરીષહોના ભેદ—

જ્ઞાનાવરણીય આદિ ચાર ઘાતીયા કર્મનું નામ છદ્મ છે આ છદ્મમાં જે રહે છે તેનુ નામ છદ્મસ્થ છે એવા સંયમીજીવ કષાય સહીત છે એને પાંચ સ્થાનોથી ઉદિત પરીષહો અને ઉપસર્ગોને કષાયના ઉદયનો નિરોધ આદિ સમજીને સહન કરવા જોઈએ શાંતિભાવથી અવિચલીત બનીને તેણે એ સમયે તેનાથી ગભરાવું ન જોઈએ પરીષહ આદિના સ્થાનમાં જ પોતે પોતાને અધિકથી

तत्र प्रथमं स्थानम्–उदितकर्मा । उदितं प्रबलं वा कर्म=मिथ्यात्वमोहनीयादि यस्य स तथा, खलु अयं पुरुष उन्मत्तकभूतो मदिरादिना विप्लुतचित्त इवास्ति, तेन कारणेन 'मामयमाक्रोशति वा, अपहसति वा, निश्छोटयति=हस्तादौ गृहीत्वा बलात् क्षिपति वा, दुर्वचनैर्निर्भर्त्सयति वा, रज्ज्वादिना बध्नाति वा, कारागारप्रवेशनादिना रुणद्धि वा, छविच्छेदं–छवेः शरीरावयवस्य हस्तादेश्छेदं करोति वा, मारणस्थाने नयति वा, मारयति वा, अपद्रावयति वा, उपद्रवं करोति वा, सर्वं,

---

अधिक से अधिक समय तक रखना चाहिये ताकि उनके सहन करने की क्षमता आत्मा में आती रहे। पांच स्थानों में सर्वप्रथम स्थान उदितकर्मा है–मिथ्यात्व मोहनीय आदि कर्म जिसका प्रबलरूप से उदय में आरहा है ऐसा जीव उदितकर्मा है। इस प्रथमस्थान को लेकर जब परीषह एवं उपसर्गों का निपात संयत के ऊपर हो तब उसे यह विचार करना चाहिये कि यह पुरुष उदितकर्मा है–इसका मिथ्यात्वमोहनीयादिक कर्म प्रबलरूप से उदय में आरहा है, इसलिये यह उन्मत्त जैसा हो रहा है–मदिरा के पान से जिस प्रकार मनुष्य होश हवाश खो बैठता है उसी तरह का यह बना हुआ है, इसी कारण यह मेरे प्रति रुष्ट हो रहा है, मेरी हँसी मजाक करता है, हाथ पकड़ कर मुझे खेंचता है, दुर्वचनों से मेरा तिरस्कार करता है, रस्सी आदि से मुझे बांधता है, कारागार में मुझे बंध करता है, मेरे शरीर के अवयव को छेदता है, वधस्थान पर मुझे ले जाता है, मारता है, मुझे यहां

અધિક સમય સુધી રહેવુ જોઈએ. જેથી તેને સહન કરવાની ક્ષમતા આત્મામાં આવતી રહે. પાંચ સ્થાનોમાં સર્વપ્રથમ સ્થાન ઉદિત કર્મા છે મીથ્યાત્વ મોહનીય આદિ કર્મ જેનુ પ્રબળ રૂપથી ઉદયમાં આવી રહેલ છે એવો જીવ ઉદિત કર્મા છે આ પ્રથમ સ્થાનને લઈને જ્યારે પરીષહ અને ઉપસર્ગોના નિપાત સાધુ સંયતની ઉપર હોય ત્યારે તેણે એ વિચાર કરવો જોઈએ કે આ પુરૂષ ઉદિત કર્મા છે. તેનુ મિથ્યાત્વ મોહનીયાદિક કર્મ પ્રબળ રૂપથી ઉદયમાં આવી રહેલ છે આથી જ તે ઉન્મત્ત જેવો બની રહેલ છે. મદિરાના પાનથી જેવી રીતે મનુષ્ય શુદ્ધિ બુદ્ધિ ખોઈ બેસે છે એવો રીતનુ આ બનેલ છે. આ કારણથી તે મારા તરફ રૂષ્ટ બની રહેલ છે, મારી હાંસી મજાક કરે છે, હાથ પકડીને મને ખેંચે છે દુર્વચનોથી મારો તિરસ્કાર કરે છે દોરડા આદિથી મને બાંધે છે, કારાગારમાં મને બંધ કરે છે, મારા શરીરના અવયવોને છેદે છે, વધસ્થાન ઉપર મને લઈ જાય છે, મારે છે, મને ત્યાંથી ભગાડે છે, મારા ઉપર ઉપદ્રવ

पात्रं, कम्बलं, पादप्रोञ्छनं, सदोरकमुखवस्त्रिकां रजोहरणं वा आच्छिनत्ति=बलादुद्दालयति वा, विच्छिनत्ति=विच्छिन्नं करोति दूरे व्यवस्थापयति वा, अथवा वस्त्रमीपच्छिनत्ति—आच्छिनत्ति, विशेषेण छिनत्ति—विच्छिनत्ति । भिनत्ति=पात्रं स्फोटयति वा, अपहरति=चोरयति वा । इदं चाक्रोशादिकमत्र आक्रोशवधाभिधान-परीषहद्वयरूपं मन्तव्यम् । उपसर्गविवक्षायां तु मानुष्यकमाद्वेपिकाद्युपसर्गरूपमिति प्रथमं स्थानम् ।

तथा—अयं परीषहोपसर्गकारी, मिथ्यात्वादिकर्मवशवर्ती पुरुषो यक्षाऽऽविष्टः=देवाधिष्ठितः, तेन कारणेन मामाक्रोशतीत्यादि । इति द्वितीयं स्थानम् ।

तथा—मम तद्भववेदनीयं कर्म उदितमस्ति, तेनैष मामाक्रोशतीत्यादि । तेनैव मानुष्यकेण भवेन वेद्यते=अनुभूयते यत्तत्, तद्भववेदनीयम् । इति तृतीय स्थानम् ।

से भगाता है, मेरे ऊपर उपद्रव करता है, वस्त्र, पात्र, कम्बल, पाद-प्रोच्छन, दोरासहित मुखवस्त्रिका रजोहरण आदि मेरे छुड़ाता है, और छुड़ाकर उन्हें दूर फेंक देता है, अथवा उन्हें झटकता है उन्हें फोड़ता है, चुराता है । ये आक्रोश आदि यहां पर आक्रोश एवं वधपरीषहरूप मानना चाहिये । जिस समय उपसर्ग की विवक्षा में ये आक्रोशादिक हों उस समय इनको मनुष्यकृत अथवा किसी द्वेषीकृत उपसर्ग में परिगणित करना चाहिये । इस प्रकार यह प्रथमस्थान है ।

द्वितीय स्थान में यह विचार करना चाहिये कि मिथ्यात्वादिकर्म-वशवर्ती यह परीषह एवं उपसर्गकारी पुरुष किसी देव से अधिष्ठित हो रहा है । इसी कारण यह मुझे आक्रोश आदि से पीडित कर रहा है । यह द्वितीय स्थान है ।

કરે છે, વસ્ત્ર, પાત્ર, કમ્બલ, પાદપ્રોચ્છન, દોરા સહિત મુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ આદિ મારી પાસેથી ખસેડે છે, ખસેડીને તેને દૂર ફેંકી દે છે, અથવા તેને ઝાટકે છે, તેને ફોડે છે, ચોરાવે છે, એ આક્રોશ આદિ સર્વને આ સ્થળે આક્રોશ અને વધ પરીષહરૂપ માનવા જોઈએ જે સમયે ઉપસર્ગની વિવક્ષામા એ આક્રોશ આદિક થાય તે સમયે એને મનુષ્યકૃત અથવા કોઈ દ્વેષીકૃત ઉપસર્ગમા પરિગણીત કરવુ જોઈએ. એ પ્રકારે આ પ્રથમ સ્થાન છે

બીજા સ્થાનમા—એ વિચાર કરવો જોઈ એ કે, મિથ્યાત્વ આદિ કર્મના વશવર્તી આ પરીષહ અને ઉપસર્ગકારી પુરૂષ કોઈ દેવથી અધિષ્ઠિત થઈ રહેલ છે. આ કારણથી મને આક્રોશ વગેરેથી પીડા આપી રહેલ છે આ બીજુ સ્થાન છે.

तथा–एष बालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादि, मम पुनर् सहमानस्य=असहमानस्य अतितिक्षमाणस्य=अनध्यासमानस्य, सर्वथा असातादि पापकर्म संपद्यते। इति चतुर्थं स्थानम्।

तथा–एष बालः पापभयरहितत्वात् करोतु नाम आक्रोशनादिकं, मम पुनः खलु सम्यक् सहमानस्य यावत् अध्यासमानस्य किं संपद्यते, अयं तावत् पापं बध्नाति मया च एकान्तेन निर्जरा क्रियते। इति पञ्चमं स्थानम्।

तृतिय स्थान में ऐसा विचार करें कि यह तो बाल है, पाप के भय से रहित होने के कारण भले ही यह आक्रोश आदि करता रहे, परन्तु मेरा कर्तव्य तो इनको सहन करने का ही है। यदि मैं इनको सहन नहीं करता हूं–सहन में साहस को छोड देता हू, इनसे यदि घबरा जाता हूं तो मुझे असाता आदि पापकर्म का नियमतः बंध होगा। इस प्रकार यह चतुर्थ स्थान है।

पंचमस्थान में संयमी को ऐसा विचार करना चाहिये कि यह परीषह एवं उपसर्गकारी व्यक्ति पाप के भय से रहित होने के कारण बाल है, इसकी इच्छा है यह आक्रोशादिक करे। इससे मेरा बिगडता क्या है? मुझे तो उल्टा फायदा ही है, क्यों कि उपसर्ग और परीषह को समतापूर्वक सहन करनेवाले के एकान्ततः कर्मों की निर्जरा होती है, परन्तु यह उपसर्ग परीषहकारी पुरुष पाप का बंध करता है। यह पंचम स्थान है।

ત્રીજા સ્થાનમાં–એવો વિચાર કરે કે, આ તો બાળ છે પાપના ભયથી રહિત થવાના કારણે ભલે એ આક્રોશ આદિ કરતો રહે પરંતુ મારૂં કર્તવ્ય તો એને સહન કરવાનું જ છે એ હું તેને સહન કરતો નથી. તો સહિષ્ણુતાના ગુણથી વિમુખ થાઉં છું એ તેનાથી હું ગભરાઈ જાઉં, તો મને અસાતા આદિ પાપ કર્મનો નિયમતઃ બંધ થશે. આ પ્રકારે આ ચોથું સ્થાન થયું છે.

પાંચમ સ્થાનમાં–સંયમીએ એવો વિચાર કરવો જોઇએ કે આ પરીષહ અને ઉપસર્ગ કરનાર વ્યક્તિ પાપના ભયથી રહિત હોવાના કારણે બાળ છે તેની ઇચ્છા છે કે આ આક્રોશ આદિ કરે પણ તેથી મારૂં બગડે છે શું ? મને તો એથી ઉલટો ફાયદોજ છે. કારણકે ઉપસર્ગ અને પરીષહને સમતા પૂર્વક સહન કરનારને એકાન્તતઃ કર્મોની નિર્જરા થાય છે પરંતુ એમની વાત એ–છે કે ઉપસર્ગ પરીષહકારી પુરૂષ તો કેવળ પાપનોજ બંધ કરે છે આ પાંચમું સ્થાન છે

इत्येतैः पञ्चभिः स्थानैश्छद्मस्थसंयतः उदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् सहेत, क्षमेत, तितिक्षेत, अध्यासीत।

अथ केवलिपरीषहाणां भेदाः—

पञ्चभिः स्थानैः केवली उदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् सहेत यावत्-अध्यासीत। तद् यथा-क्षिप्तचित्तः=पुत्रशोकादिना नष्टचित्तः खलु अयं पुरुषः, तेन कारणेन-एष पुरुषो मामाक्रोशति वा तथैव यावत् अपहरति वा। इति प्रथमं स्थानम्।

तथा—अयं पुरुषो हर्षाधिक्याद् दृप्तचित्तोऽस्ति, पुत्रजन्मादि जनितहर्षेण गर्वितोऽस्ति, तेन कारणेन एष पुरुषो मामाक्रोशति यावत् अपहरति वा। इति द्वितीयं स्थानम्।

इस प्रकार इन पूर्वोक्त पांच स्थानों से उदित परीषह एवं उपसर्गों को सम परिणाम से युक्त हो कर साधु को सहन करना चाहिये। उन से घबराना नहीं चाहिये।

केवलीपरीषहों के भेद—

केवली पांच स्थानों से उदिन परिषहों को सहन करते हैं, यावत् अध्यासित करते हैं – अर्थात् सम्यक्रूपसे सहन करते हैं। प्रथम स्थानमें वे यह विचार करते हैं कि–यह पुरुष पुत्रशोक आदि से विक्षिप्तचित्त है–इसका चित्त ठिकाने पर नहीं है इस कारण यह मेरे प्रति आक्रोश आदि कर रहा है।

द्वितीयस्थानमें वे यह विचार करते हैं कि यह पुरुष हर्षातिरेकसे दृप्तचित्त है–पुत्रोत्पत्ति आदि जनित हर्ष से गर्वित हो रहा है इस कारण यह मेरे प्रति आक्रोश आदि चेष्टाएँ कर रहा है।

આ પ્રકારના એ પૂર્વોકત પાચ સ્થાનોથી ઉદિત પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સમપરિણામથી યુકત બનીને સાધુએ સહન કરવા જોઈએ એનાથી ગભરાવું ન જોઈએ

કેવલીપરીષહોના ભેદ—

કેવલી પાચ સ્થાનોથી ઉદિત પરીષહોને સહન કરે યાવત્ અધ્યાસિત કરે, પ્રથમ સ્થાનમા તે વિચાર કરે કે આ પુરૂષ પુત્રશોક આદિથી ચિત્તભ્રમ સ્થિતમા છે. જેનું ચિત્ત ઠેકાણે નથી તે કારણે તે મારા ઉપર આક્રોશ આદિ કરી રહેલ છે.

બીજા સ્થાનમા તે એવો વિચાર કરે કે, આ પુરૂષ હર્ષના આવેશમાં ફુલાઈ ગયેલ છે, પુત્રોત્પત્તિ વગેરેના કારણથી તે હર્ષથી છકી ગયેલ છે. આ કારણે એ મારા તરફ આક્રોશ વગેરે ચેષ્ટાઓ કરે છે.

तथा—यक्षाविष्टः खलु अयं पुरुषः, तेन कारणेन एष पुरुषो मामाक्रोशति यावत्-अपहरति वा। इति तृतीयं स्थानम्।

तथा-मम पुनः खलु तद्भववेदनीयं कर्म उदितम्। तेन कारणेन एष पुरुषो मामाक्रोशति यावत्-अपहरति वा। इति चतुर्थं स्थानम्।

तथा-मां पुनः खलु सम्यक् सहमानं क्षममाणं तितिक्षमाणम् अध्यासमानं दृष्ट्वा बहवोऽन्ये छद्मस्थाः श्रमणा निर्ग्रन्था उदितान् परीषहोपसर्गान् एवं सम्यक् सहिष्यन्ते यावत् अध्यासिष्यन्ते। इति पञ्चमं स्थानम्॥

इत्येतैः पञ्चभिः स्थानैः कश्चिदी उदितान् परीषहोपसर्गान् सम्यक् सहेत यावत् अध्यासीत। एतत् स्थानाङ्गसूत्रे स्पष्टम्। (स्था ५ ठा १ उ०) ॥ ४५॥

तृतीयस्थान में वे यह विचार करते हैं कि यह परीषह एवं उपसर्गकारी व्यक्ति यक्षाविष्ट हो रहा है इस कारण मेरे प्रति आक्रोश आदि कर रहा है।

चतुर्थस्थान में वे ऐसा विचार करते हैं कि-मेरे इसी भव का वेदनीय कर्म उदित हो रहा है इस कारण यह पुरुष मेरे प्रति आक्रोशादिक कर रहा है।

पंचमस्थान में ऐसा विचार करते हैं-मुझे इन परीषह एवं उपसर्गों को अच्छी तरह सहन करते हुए देखकर अन्य अनेक छद्मस्थ श्रमण निर्ग्रन्थ उदितपरीषहों एवं उपसर्गोंको सहन करेंगे, उनके सहन करने में चलायमान नहीं होवेंगे-सहन करते समय धैर्य धारण करेंगे।

इस प्रकार इन पांच स्थानों से परीषहों एवं उपसर्गों को सहन आदि करते हैं। यह स्थानाङ्गसूत्रमें स्पष्ट लिखा हुआ है। (स्था ५ उ १)॥४५॥

त्रीजा स्थानमां એવો વિચાર કરે છે કે આ પરીષહ અને ઉપસર્ગ કરનાર વ્યક્તિ યક્ષાવિષ્ટ થઈ રહેલ છે આ કારણે તે મારા તરફ આક્રોશ વગેરે કરી રહેલ છે

ચોથા સ્થાનમાં એવો વિચાર કરે છે કે આજ આ ભવનાં વેદનીય કર્મ ઉદયમાં આવેલ છે અને તે કારણને લઈ આ પુરૂષ મારા તરફ આક્રોશ કરી રહેલ છે

પાંચમા સ્થાનમાં એવો વિચાર કરે છે કે મને આવા પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સારી રીતે સહન કરતાં જોઈને અન્ય અનેક છદ્મસ્થ નિર્ગ્રન્થ શ્રમણ ઉદિત પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરશે. તેના સહન કરવામાં ચલાયમાન નહીં થાય અને સહન કરતી વખતે ધૈર્ય ધારણ કરતા રહેશે.

આ પ્રકારે એ પાંચ સ્થાનોથી પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરે. આ સ્થાનાંગસૂત્રમાં સ્પષ્ટ લખેલ છે (સ્થા ૫ ઉ૦૧) ॥૪૫॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—एए परीसहा सव्वे, कासवेणं पवेइया ।
जे भिक्खू ण विहम्मेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुइ ॥४६॥ त्तिवेमि॥

॥ बीयं परिसहज्झयणं समत्तं ॥

छाया—एते परीषहाः सर्वे, काश्यपेन प्रवेदिताः ।
यान् भिक्षुर्न विहन्येत, स्पृष्टः केनापि कस्मिंश्चित् ॥४६॥ इति ब्रवीमि ॥

टीका—'एए' इत्यादि ।

एते सर्वे परीषहाः काश्यपेन=काश्यपगोत्रोत्पन्नेन भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना तीर्थंकरेण प्रवेदिताः—प्रतिबोधिताः । यान्=परीषहान् ज्ञात्वा भिक्षुः केनापि परीषहेण कस्मिंश्चित् स्थाने स्पृष्टः सन् 'न विहन्येत=न पराजितो भवेत्, सयमात्

अब अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं—

'एए' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(एए परीसहा—एते परीषहाः) ये २२ बाईस परीषह (कासवेण-काश्यपेन) काश्यपगोत्रोत्पन्न तीर्थंकर भगवान् श्रीमहावीर स्वामीने (पवेइया—प्रवेदिता) कहे हैं । (जे—यत) जिनको जानकर (भिक्खू—भिक्षुः) भिक्षु (केणइ—केनापि) किसी भी परीषह से (कण्हुइ—कुत्रचित) किसी स्थान में आक्रान्त होने पर (ण विहम्मेज्जा—न विहन्येत) पराजित नहीं

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે—

'एए' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एए परीसहा—एते परीषहा આ બાવીસ પરીષહ कासवेण—काश्यपेन કાશ્યપગોત્રોત્પન્ન તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ पवेइया—प्रवेदिता કહેલ છે जे—यत् જેને જાણીને भिक्खू—भिक्षु કોઈ પણ ભિક્ષુ केणइ—केनापि પરીષહથી कण्हुइ—कुत्रचित् કોઇ સ્થાનમા આક્રાંત થવાથી ण विहम्मेज्जा—न विहन्येत સંયમથી ભિક્ષુ પતિત ન થાય "इति ब्रवीमि" આ પ્રકારે હે જંબુ ! ભગવાને જેવું કહ્યું છે તેવુ જ મે કહ્યું છે મારી પોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાથી કાઇ પણ કહેલ નથી.

पतितो न भवेदित्यर्थः । इति ब्रवीमि–भगवता यथा प्रतिबोधितं, तथा कथयामि न तु स्वबुद्ध्या मकल्प्येति भावः ॥ ४६ ॥

इति श्रीविश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा–
कलितललितकलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूछत्रपति–कोल्हापुरराजप्रदत्त–
" जैनशास्त्राचार्य "–पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–
बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्य–
श्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीमदुत्तराध्ययन
सूत्रस्य प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्यायां
परीषहनामकं द्वितीयमध्ययनं
सम्पूर्णम् ॥ २ ॥

—(०)—

होवे–संयम से पतित नहीं होवे। " इति ब्रवीमि " इस प्रकार हे जम्बू! भगवान् ने जैसा कहा है मैंने वैसा ही कहा है। अपनी बुद्धि से कल्पित कर कुछ नहीं कहा है।

भावार्थ—अध्ययन की समाप्ति करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि जो साधु इन परीषहों से पराजित नहीं होता है वह संयम की ठीक २ आराधना करता है। ये बाईस परीषह मैंने नहीं कहे हैं, भगवान् महावीरने कहे हैं। अतः इनका स्वरूप जानकर इनके सहन करने में प्रत्येक संयत को सावधान रहना चाहिये॥

॥ यह द्वितीय परीषहअध्ययन समाप्त हुआ ॥२॥

—(०)—

ભાવાર્થ—અધ્યયનની સમાપ્તિ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે જે સાધુ આ પરીષહોથી પરાજીત નથી થતાં, તે સંયમની ઠીક ઠીક આરાધના કરે છે આ બાવીસ પરીષહ મેં કહ્યા નથી ભગવાન મહાવીરે કહ્યા છે આથી એનુ સ્વરૂપ જાણીને તેને સહન કરવામાં પ્રત્યેક સંયતે સાવધાન રહેવુ જોઈએ.

॥ આ બીજુ પરીષહ નામનુ અધ્યયન સમાપ્ત થયુ ॥૨॥

—(૦)—

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

मूलम्—एए परीसहा सव्वे, कासवेणं पवेइया ।
जे भिक्खू ण विहम्मेज्जा, पुट्ठो केणइ कण्हुइ ॥४६॥त्तिबेमि॥

॥ बीयं परिसहज्झयणं समत्तं ॥

छाया—एते परीपहाः सर्वे, काश्यपेन प्रवेदिताः ।
यान् भिक्षुर्न विहन्येत, स्पृष्टः केनापि कस्मिंश्चित् ॥४६॥ इति ब्रवीमि ॥

टीका—'एए' इत्यादि ।

एते सर्वे परीपहाः काश्यपेन=काश्यपगोत्रोत्पन्नेन भगवता श्रीवर्धमानस्वामिना तीर्थंकरेण प्रवेदिताः-प्रतिबोधिताः । यान्=परीपहान् ज्ञात्वा भिक्षुः केनापि परीपहेण कस्मिंश्चित् स्थाने स्पृष्टः सन् 'न विहन्येत=न पराजितो भवेत्, सयमात्

अब अध्ययन के अर्थ का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं-
'एए' इत्यादि ।

अन्वयार्थ-(एए परीसहा-एते पराषहाः) ये २२ बाईस परीषह (कासवेण-काश्यपेन) काश्यपगोत्रोत्पन्न तीर्थंकर भगवान् श्रीमहावीर स्वामीने (पवेइया-प्रवेदिता) कहे हैं। (जे-यत) जिनको जानकर (भिक्खू-भिक्षुः) भिक्षु (केणइ-केनापि) किसी भी परीषह से (कण्हुइ-कुत्रचित्) किसी स्थान में आक्रान्त होने पर (ण विहम्मेज्जा-न विहन्येत) पराजित नहीं

હવે અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે —
'एए' ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—एए परीसहा-एते परीषहा આ બાવીસ પરીષહ कासवेण-काश्यपेन કાશ્યપગોત્રોત્પન્ન તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ पवेइया-प्रवेदिता કહેલ છે जे-यत् જેને જાણીને भिक्खू-भिक्षु કોઈ પણ ભિક્ષુ केणइ-केनापि પરીષહથી कण्हुइ-कुत्रचित् કોઇ સ્થાનમા આક્રાત થવાથી ण विहम्मेज्जा-न विहन्येत સંયમથી ભિક્ષુ પતિત ન થાય "इति ब्रवीमि" આ પ્રકારે હે જમ્બુ ! ભગવાને જેવું કહ્યું છે તેવું જ મે કહ્યું છે મારી પોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાથી કાંઇ પણ કહેલ નથી.

मूलम्—चत्तारि परमंगाणि, दुल्लहाणीह जंतुणो ।
माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि य वीरियं ॥१॥

छाया—चत्वारि परमाङ्गानि, दुर्लभानि इह जन्तोः ।
मानुषत्वं श्रुतिः श्रद्धा, संयमे च वीर्यम् ॥ १ ॥

टीका—'चत्तारि' इत्यादि ।

इह=संसारे चत्वारि परमाङ्गानि—परमाणि=उत्कृष्टानि, अङ्गानि=साधनानि—मुक्तिप्राप्तिकारणानि, जन्तोः=प्राणिनः, दुर्लभानि=दुःखेन लभ्यानि, नरकनिगोदाद्यनन्तजन्ममरणानन्तरप्राप्यत्वात् । तानि धर्मप्राप्तेः प्रधानकारणानि चत्वारि । कानि ? इत्यत आह—'माणुसत्तं' इत्यादि । मानुषत्वं=मनुष्यजन्म, श्रुतिः=धर्मस्य श्रवणम्, श्रद्धा=धर्मे रुचिः, च=पुनः संयमे आस्रवविरमणरूपे विरतिलक्षणे सप्तदशविधे वीर्यं विशेषेण ईरयति प्रवर्तयति आत्मानं तासु तासु क्रियासु इति वीर्यं=सामर्थ्यम् । एतानि चत्वारि जीवस्य दुर्लभानि सन्तीति ।

अन्वयार्थ—(इह) इस संसार में (चत्तारि परमंगाणि—चत्वारि परमाङ्गानि) मुक्तिप्रापक ये चार अंग (जंतुणो—जन्तोः) प्राणि को (दुल्लहाणि—दुर्लभानि) महादुर्लभ हैं—नरक निगोदादिक में अनन्त जन्म कर लेने के बाद जीवों को प्राप्त होते हैं । धर्मप्राप्ति के प्रधान कारण चार अंग ये हैं-(माणुसत्तं—मानुषत्वम्)१ मनुष्यजन्म, (सुई—श्रुतिः)२ धर्म का श्रवण, (सद्धा—श्रद्धा)३ धर्म में श्रद्धा रुचि (य—च) और (संजमम्मि य वीरियं—संयमे वीर्यम्)४ आस्रव का विरमणरूप जो १७ सत्रह प्रकार का संयम है उसमें विशेषरूप से शक्ति के अनुरूप प्रवृत्ति । ये चार बातें जीवके लिये प्राप्त होना महादुर्लभ हैं ।

અન્વયાર્થ—इह આ સંસારમાં चत्तारि परमंगाणि—चत्वारि परमाङ्गानि મુક્તિ આપનાર એ ચાર અંગ जंतुणो—जन्तोः પ્રાણીને दुल्लहाणि—दुर्लभानि મહા દુર્લભ છે. નરક નિગોદાદિકોમાં અનંત જન્મ કરી લીધા પછી જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે. ધર્મ પ્રાપ્તિનું પ્રધાન કારણ આ ચાર અંગ છે माणुसत्तं—मानुष्यत्वम् १ મનુષ્ય જન્મ, सुई—श्रुतिः २ ધર્મનું શ્રવણ सद्धा—श्रद्धा ३ ધર્મમાં શ્રદ્ધા-રૂચી य—च અને संजमम्मि वीरियं—संयमे वीर्यम् ४ આસ્રવના વિરમણરૂપ જે સત્તર પ્રકારનો સંયમ છે તેમાં વિશેષરૂપથી શક્તિની અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ આ ચારે વાતો જીવ માટે પ્રાપ્ત થવી મહા દુર્લભ છે.

॥ अथ तृतीयमध्ययनम् ॥

परीषहनामकं द्वितीयमध्ययनमुक्तम् । अथ तृतीयं चतुरङ्गीयमध्ययनं प्रारभ्यते। अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने परीषहाः सोढव्या इत्युक्तम्, तत्र 'किमालम्बन कृत्वा ते सोढव्याः ?' इत्याकाङ्क्षायां चतुर्णामङ्गानां दुर्लभत्वमेव तत्रालम्बनमिति बोधयितुं चतुरङ्गीयनामकमिदं तृतीयमध्ययनमुच्यते, तत्रादौ तेषां नामानि निर्दिशन्नाह—

तृतीय अध्ययन—

परीषहनामक द्वितीय अध्ययन कहा जा चुका है। अब चतुरंगीयनामक तृतीय अध्ययन प्रारंभ होता है। द्वितीय अध्ययन के बाद इस अध्ययन का प्रारंभ करने का सूत्रकार का यह उद्देश्य है कि जो द्वितीय अध्ययन में "परीषह सहन करना चाहिये" ऐसा कहा है सो वहां पर ऐसा प्रश्न होता है कि "इन परीषहों को किसका अवलम्बन लेकर सहन करना चाहिये"। इसके समाधान निमित्त ही इस तृतीय अध्ययन का प्रारंभ है। इसमें यह बतलाया जायगा कि चार परम-उत्कृष्ट अंगों की प्राप्ति महादुर्लभ है। ये चार अंग बडे पुण्य से मिले हैं, ऐसा समझकर मुनि परीषहों को सहन करते हैं, वे ही चार अंग यहां अवलम्बन-आधार-रूप है अतः उन चार अंगोंको यहां बतलाते हैं-

'चत्तारि'–इत्यादि।

અધ્યયન ત્રીજું

પરીષહ નામનુ બીજુ અધ્યયન કહેવાઈ ગયુ હવે ચતુરગિય નામનુ ત્રીજું અધ્યયન શરૂ થાય છે બીજા અધ્યયન પછી આ ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારભ કરવાનો સૂત્રકારનો એ ઉદ્દેશ છે કે, બીજા અધ્યયનમા "પરીષહ સહન કરવો જોઈએ" એવુ કહેલ છે. તેમાં એવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે, આ પરીષહોને કોનું અવલબન લઈને સહન કરવા જોઈએ એના સમાધાન નિમિત્તે જ આ ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારભ છે આમા એ વાત બતાવવામા આવે છે કે, ચાર પરમ–ઉત્કૃષ્ટ અગોની પ્રાપ્તિ મહા દુર્લભ છે. એ ચાર અગ ઘણા પુન્યથી મળે છે એવુ સમજીને મુનિ પરીષહોને સહન કરે એ ચારે અગ અહી અવલબન આધાર રૂપ છે આથી એ ચાર અગોને અહી બતાવવામા આવેલ છે.

'चत्तारि' ઇત્યાદિ

मूलम्—चत्तारि परमंगाणि, दुल्लहाणीह जंतुणो ।
माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि य वीरियं" ॥१॥

छाया—चत्वारि परमाङ्गानि, दुर्लभानि इह जन्तोः ।
मानुषत्वं श्रुतिः श्रद्धा, संयमे च वीर्यम् ॥ १ ॥

टीका—'चत्तारि' इत्यादि ।

इह=संसारे चत्वारि परमाङ्गानि-परमाणि=उत्कृष्टानि, अङ्गानि=साधनानि-मुक्तिप्राप्तिकारणानि, जन्तोः=प्राणिनः, दुर्लभानि=दुःखेन लभ्यानि, नरकनिगोदाद्यनन्तजन्ममरणानन्तरप्राप्यत्वात् । तानि धर्मप्राप्तेः प्रधानकारणानि चत्वारि । कानि ? इत्यत आह—'माणुसत्तं' इत्यादि । मानुषत्वं=मनुष्यजन्म, श्रुतिः=धर्मस्य श्रवणम्, श्रद्धा=धर्मे रुचिः, च=पुनः संयमे आस्रवविरमणरूपे चिरत्रिलक्षणे सप्तदशविधे वीर्यं विशेषेण ईरयति प्रवर्तयति आत्मानं तासु तासु क्रियासु इति वीर्यं=सामर्थ्यम् । एतानि चत्वारि जीवस्य दुर्लभानि सन्तीति ।

अन्वयार्थ—(इह) इस संसार में (चत्तारि परमंगाणि-चत्वारि परमाङ्गानि) मुक्तिसाधक ये चार अंग (जंतुणो-जन्तोः) प्राणि को (दुल्लहाणि-दुर्लभानि) महादुर्लभ हैं-नरक निगोदादिक में अनन्त जन्म कर लेने के बाद जीवों को प्राप्त होते हैं। धर्मप्राप्ति के प्रधान कारण चार अंग ये हैं-(माणुसत्तं-मानुषत्वम्)१ मनुष्यजन्म, (सुई-श्रुतिः)२ धर्म का श्रवण, (सद्धा-श्रद्धा)३ धर्म में श्रद्धा रुचि (य-च) और (संजमम्मि य वीरियं-संयमे वीर्यम्)४ आस्रव का विरमणरूप जो १७ सत्रह प्रकार का संयम है उसमें विशेषरूप से शक्ति के अनुरूप प्रवृत्ति। ये चार बातें जीवके लिये प्राप्त होना महादुर्लभ हैं।

અન્વયાર્થ—इह આ સંસારમાં चत्तारि परमंगाणि-चत्वारि परमाङ्गानि મુક્તિ આપનાર એ ચાર અંગ जंतुणो-जंतोः પ્રાણીને दुल्लहाणि-दुर्लभानि મહા દુર્લભ છે. નરક નિગોદાદિકમાં અનંત જન્મ કરી લીધા પછી જીવોને પ્રાપ્ત થાય છે. ધર્મ પ્રાપ્તિનું પ્રધાન કારણ આ ચાર અંગ છે माणुसत्तं-मानुष्यत्वम् ૧ મનુષ્ય જન્મ, सुई-श्रुतिः ૨ ધર્મનું શ્રવણ सद्धा-श्रद्धा ૩ ધર્મમાં શ્રદ્ધા-રૂચી य-च અને संजमम्मि वीरियं-संयमे वीर्यम् ૪ આસ્રવના વિરમણરૂપ જે સત્તર પ્રકારનો સંયમ છે તેમાં વિશેષરૂપથી શક્તિની અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ આ ચારે વાતો જીવ માટે પ્રાપ્ત થવી મહા દુર્લભ છે

एतदङ्गचतुष्टयं हि गिरिषु मेरुरिव, तरुषु कल्पतरुरिव, धातुषु सुवर्णमिव, पानेषु पीयूषमिव, मणिषु चिन्तामणिरिव, प्रामाणिकपुरुषेषु तीर्थंकर इव, धेनुषु कामधेनुरिव, मनुष्येषु चक्रवर्तीव, देवेषु शक्र इव प्रधानमस्तीति सूचनार्थं 'परमंगाणि' इत्यत्र परमेति विशेषणम्।

ननु मानुषत्वादीनां कथं परमाङ्गत्वम् निर्जराया एव मुक्तिप्राप्तौ साक्षात् कारणत्वेन प्राधान्यादिति चेत्? उच्यते-मानुषत्वादिचतुष्टय विना निर्जराया अनुत्पत्त्या तदपेक्षया मानुषत्वादिचतुष्टयस्य प्रथमोपादेयतया मुख्यत्वादुत्कृष्टत्वमस्ति।

ये चार अंग, पर्वतों में जैसे मेरु प्रधान है, वृक्षों में जैसे कल्पवृक्ष प्रधान है, धातुओं में जैसे सुवर्ण प्रधान है, पेय पदार्थों में जैसे अमृत प्रधान है, मणियों में जैसे चिन्तामणि प्रधान है, प्रामाणिक पुरुषों में जैसे तिर्थंकर प्रधान है, गायों में जैसे कामधेनु प्रधान है, मनुष्यों में जैसे चक्रवर्ती प्रधान है और देवों में जैसे इन्द्र प्रधान है उसी प्रकार ये चार अंग प्रधान हैं। इसी बात को द्योतन करने के लिये सूत्रकारने "परम" यह विशेषण दिया है।

प्रश्न—मानुषत्व आदि में परमाङ्गता-प्रधानता कैसे हो सकती है। क्यों कि मुक्ति की प्राप्ति में निर्जरा ही साक्षात्कारण होती है अत' निर्जरा की प्रधानता है।

उत्तर—यद्यपि मुक्ति की प्राप्ति में साक्षात्कारण निर्जरा है परन्तु निर्जरा निराश्रय तो होगी नहीं, अतः मानुषत्वादि चार के विना जब निर्जरा नहीं बन सकती है तो यह बात स्वतः सिद्ध होती है कि

જેવી રીતે પર્વતોમા મેરુ પ્રધાન છે, વૃક્ષોમાં જેમ કલ્પવૃક્ષ પ્રધાન છે, ધાતુમા જેમ સુવર્ણ પ્રધાન છે, પીવાના પદાર્થોમા જેમ અમૃત પ્રધાન છે, મણીઓમા જેમ ચિંતામણી પ્રધાન છે, પ્રામાણિક પુરુષોમાં જેમ તીર્થંકર પ્રધાન છે, ગાયોમા જેમ કામધેનુ પ્રધાન છે, મનુષ્યોમા જેમ ચક્રવર્તી પ્રધાન છે, અને દેવોમા જેમ ઇંદ્ર પ્રધાન છે, આવી રીતે આ ચાર અંગ પ્રધાન છે આ વાતને સમજાવવા માટે સૂત્રકારે "પરમ" એવુ વિશેષણ આપેલ છે.

પ્રશ્ન—મનુષ્યત્વ આદિમા પરમાગતા-પ્રધાનતા કઇ રીતે હોઇ શકે કેમકે, મુક્તિની પ્રાપ્તિમા નિર્જરા જ સાક્ષાત્ કારણ હોય છે આથી નિર્જરાની પ્રધાનતા છે

ઉત્તર—કદાચ મુક્તિની પ્રાપ્તિમા સાક્ષાત્કારણ નિર્જરા છે પરંતુ નિર્જરા નિરાશ્રય તો રહે નહી આથી માનુષત્વાદિ ચાર અગ વગર નિર્જરા બની શકતી નથી આથી આ વાત સ્વત સિદ્ધ થાય છે કે, નિર્જરાની અપેક્ષા એ આ

मानुषत्वादिषु चतुर्षु कस्याप्येकस्याभावे मोक्षो न सम्भवतीत्यतउक्तं 'चत्तारि' इति। धर्मश्रवणं विनाऽपि यस्य श्रद्धा दृश्यते सा जन्मान्तरीयश्रवणजन्यैवेति नास्ति प्रश्नावसर। मृदं विना घट इव, तन्तून् विना पट इव, काष्ठं विना शकटमिव मानुषत्वादिचतुष्टयं विना मोक्षो न भवति।

निर्जरा की अपेक्षा ये चार अंग सर्वप्रथम उपादेय होने के कारण मुख्य हैं। इसलिये इनमें ही उत्कृष्टता आती है। इन चारों में से यदि एक भी अंग का अभाव रहता है तो मुक्ति का लाभ जीव को नहीं हो सकता है। यही बात "चत्तारि" इस विशेषण से पुष्ट की गई है।

प्रश्न—धर्म के श्रवण से ही जीव को धर्म में श्रद्धा होती है ऐसा ऐकान्तिक नियम नहीं है, क्यों कि प्रायः ऐसे भी जीव देखे जाते हैं कि जो धर्म का श्रवण तो नहीं करते हैं फिर भी उनकी धर्म में अटूट श्रद्धा रहती है।

उत्तर—प्रश्न ठीक है। परन्तु उसका उत्तर यह है कि–जो जीव ऐसे हैं कि धर्म श्रवण किये बिना भी धर्म में श्रद्धाशाली होतेहैं उन्हों ने पहिले भव में धर्मश्रवण किया है, उसीका प्रताप है। मिट्टी के बिना जैसे घट उत्पन्न नहीं हो सकता है, तन्तुओं के बिना जैसे वस्त्र नहीं बन सकता है, काठ के बिना जैसे शकट का निर्माण

ચાર અંગ સર્વ પ્રથમ ઉપાદેય થવાના કારણે મુખ્ય છે આ કારણે તેનામાં ઉત્કૃષ્ટતા આવે છે આ ચારમાંથી એક એક પણ અંગનો અભાવ રહે તો મુક્તિનો લાભ જીવને થઈ શકતો નથી. આ વાત "ચત્તારિ" એ વિશેષણથી નક્કી કરવામાં આવેલ છે

પ્રશ્ન—ધર્મના શ્રવણથી જ જીવને ધર્મમાં શ્રદ્ધા થાય છે એવો એકાન્તિક નિયમ નથી. કેમકે, ઘણા એવા જીવ જોવામાં આવે છે કે જે ધર્મનું શ્રવણ કરતા નથી છતાં પણ એની ધર્મમાં અતૂટ શ્રદ્ધા રહે છે

ઉત્તર—પ્રશ્ન ઠીક છે પરંતુ એનો ઉત્તર એ છે કે–જે જીવ એવા છે કે જે ધર્મનું શ્રવણ કર્યા વગર પણ ધર્મમાં શ્રદ્ધાવાળા છે એમણે આગલા ભવમાં ધર્મ શ્રવણ કરેલ હોય છે આથી જ આ ભવમાં ધર્મમાં જે શ્રદ્ધા છે તે પરભવને વિષે સાંભળેલા ધર્મ શ્રવણનો પ્રતાપ છે માટી વગર જેમ ઘડો બની શકતો નથી, તંતુઓ વગર જેમ વસ્ત્ર બની શકતું નથી, લાકડા વગર જેમ શકટનું નિર્માણ

मानुषत्वं दुर्लभमित्यत्र दश दृष्टान्ताः प्रदर्श्यन्ते, तद् यथा-चोल्लकः १, पाशकः २, धान्यं ३, द्यूतं ४, रत्नं ५, स्वप्नः ६, चक्रं ७, कूर्मः ८, युगं ९, परमाणुः १०।

अथ प्रथमश्चोल्लकदृष्टान्तः-चोल्लको=भोजन तदुपलक्षितो दृष्टान्तः प्रोच्यते-

काम्पिल्यनगरे ब्रह्मनामको नृपतिरासीत्, तस्य भार्या चुलनीनाम्नी, पुत्रो ब्रह्मदत्तनामकः। तस्मिन् ब्रह्मनृपतौ मृते सति तत्पुत्रस्य ब्रह्मदत्तस्य बाल्यावस्थां विलोक्य ब्रह्मनृपसुहृद् दीर्घपृष्ठनामको नृपस्तद्राज्यं रक्षति। तदनन्तरं स

नहीं हो सकता है उसी तरह इन मानुषत्व आदि चार अंगों की प्राप्ति हुए विना मुक्ति की प्राप्ति जीव को नहीं हो सकती है।

"मानुषत्वं दुर्लभं" मनुष्यपन की प्राप्ति महादुर्लभ है, इस विषय में दश दृष्टान्त कहे जाते है, जैसे-चोल्लक १, पाशक २, धान्य ३, द्यूत ४, रत्न ५, स्वप्न ६, चक्र ७, कूर्म ८, युग ९ परमाणु १०।

चोल्लक नाम भोजनका है। इससे उपलक्षित होनेसे चोल्लकको भी दृष्टान्त कह दिया गया है। यह प्रथम चोल्लकदृष्टान्त इस प्रकार है-

कांपिल्य नगर में ब्रह्म नाम का राजा था। इसकी स्त्री का नाम चुलनी और पुत्र का नाम ब्रह्मदत्त था। राजा ब्रह्म के काल प्राप्त हो जाने के बाद ब्रह्मदत्त की बाल अवस्था देखकर "राज्य में अव्यवस्था न फैल जाय" इस दृष्टि से राजा ब्रह्म के मित्र दीर्घपृष्ठ नाम के राजा ने उसके राज्य को संभाल लिया। जब कुछ समय व्यतीत हो गया

થઈ શકતું નથી, એજ રીતે આ માનુષત્વ આદિ ચાર અંગોની પ્રાપ્તિ થયા વિના મુક્તિની પ્રાપ્તિ જીવને થઈ શકતી નથી

मानुषत्वं दुर्लभ મનુષ્યપણાની પ્રાપ્તિ મહાદુર્લભ છે, આ વિષયમા દશ દૃષ્ટાંત કહેવામા આવે છે જેમ-ચૌલ્લક ૧, પાશક ૨, ધાન્ય ૩, દ્યૂત ૪, રત્ન ૫, સ્વપ્ન ૬, ચક્ર ૭, કૂર્મ ૮, યુગ ૯, પરમાણુ ૧૦.

ચોલ્લક નામ ભોજનનુ છે એથી ઉપલક્ષિત થવાથી ચૌલ્લકનુ પણ દૃષ્ટાંત કહેવામા આવેલ છે આ પ્રથમ ચોલ્લકદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનુ છે—

કાંપિલ્ય નગરમા બ્રહ્મનામનો રાજા હતો તેની સ્ત્રીનુ નામ ચુલની અને પુત્રનું નામ બ્રહ્મદત્ત હતુ રાજા બ્રહ્મની કાળપ્રાપ્તિ પછી, બ્રહ્મદત્તની બાળ અવસ્થા જોઈ ને "રાજ્યમા અવ્યવસ્થા ન ફેલાઈ જાય" આ દૃષ્ટીથી રાજા બ્રહ્મના મિત્ર દિર્ઘપૃષ્ટ નામના રાજાએ તેના રાજ્યને સંભાળી લીધુ. થોડા

चुलन्यामासक्तो जातः। तयोर्दुश्चरितं ब्रह्मदत्तेन विदितम्। ब्रह्मदत्तेन काकहंसी युगलं पिष्टमयं मैथुनपरायणं निर्माय शूलप्रोतं कृत्वा ताभ्यां प्रदर्शितम्। तथा- गोनस-पद्मनागिनीयुगलं पिष्टमयं कृत्वा वाचा तर्जयति-रे दुष्ट! दुराचारिन्! गोनस! किं पद्मनागिन्या सह रमसे? तत्फलं भुङ्क्ष्व इत्युक्त्वा तदुभयं प्रज्वलज्ज्वलने प्रक्षिपति। एवं दुष्कर्मनिवृत्त्यर्थं ब्रह्मदत्तप्रदर्शितं दण्डं विलोक्यापि तौ दुष्कर्म- करणान्न निवृत्तौ। ततश्चुलन्या दीर्घपृष्ठनृपेण च परस्परं विचार्य ब्रह्मदत्तस्य विनाशः

तो वह दीर्घपृष्ठ चुलनी के मोह में फँस गया। चुलनी और दीर्घपृष्ठ के दुश्चरित की बात ब्रह्मदत्त के कान तक भी पहुँच गई। ब्रह्मदत्त ने उन दोनों को शिक्षा देने के अभिप्राय से आटे का एक, मैथुन में परायण काक और हंसी का जोड़ा निर्मापित कर और उसे शूल में पिरो कर उन दोनों को दिखलाया। तथा गोनस (फणरहित सर्प) और पद्मनागिनी का भी एक जोड़ा आटे से उसने तयार किया, और उन्हीं के समक्ष कहने लगा रे-दुष्ट! दुराचारी गोनस! तुझे लज्जा नहीं आती जो तू पद्मनागिनी के साथ रमता है? अरे अधम! तू अब अपने किये दुष्ट कर्म का फल भोग। इस प्रकार वाणी से तर्जित कर उसने उन दोनों को जलती हुई अग्नि में डाल दिया। इस प्रकार दुष्कर्म की निवृत्ति के लिये ब्रह्मदत्त के द्वारा प्रदर्शित दण्ड को देखकर भी रानी और दीर्घपृष्ठ अपने अनर्थविधायक दुष्कर्म से पीछे नहीं हटा।

સમય વીતી ગયા બાદ તે દિર્ઘપૃષ્ઠ ચુલનીના મોહમાં ફસાઈ ગયો. ચુલની અને દિર્ઘપૃષ્ઠની આ દુશ્ચરિતની વાત બ્રહ્મદત્તના કાન સુધી પહોંચી ગઈ, બ્રહ્મદત્તે એ બન્નેને શિક્ષા દેવાના અભિપ્રાયથી આટામાંથી (લોટમાંથી) એક મૈથુનમાં પરાયણ કાગ અને હંસલીનું જોડું નિર્માણ કરી તેને શૂળમાં પરોવીને તે બન્નેને બતાવ્યું તથા ફેણ વગરનો સાપ અને પદ્મનાગણનું પણ એક જોડું આટામાંથી (લોટમાંથી) બનાવી તૈયાર કર્યું અને તેની સામે કહેવા લાગ્યો, રે દુષ્ટ! દુરાચારિ ગોનસ (ફેણ રહિત સર્પ)! તને લાજ નથી આવતી કે તું, પદ્મનાગણની સાથે રમી રહ્યો છે અરે અધમ! તું હવે પોતાના કરેલા કર્મનું ફળ ભોગવ. આ પ્રકારે કહીને એ બન્નેને તેણે સળગતી અગ્નિમાં નાખી દીધા આ પ્રકારે દુષ્કર્મની નિવૃત્તિ માટે બ્રહ્મદત્તદ્વારા પ્રદર્શિત દંડને જોઈને રાણી અને દિર્ઘપૃષ્ઠ પોતાના અનર્થ વિધાયક દુષ્કર્મથી પાછાં ન હટ્યાં એક દિવસની વાત છે કે, આ બન્નેએ એકાંતમાં

कारितः। ततः कपटप्रबन्धेन ब्रह्मदत्तमारणार्थं जतुगृहं कारितम्। तदा धनुनामका ब्रह्मनृपतेर्मन्त्री तत् कपटं ज्ञातवान्। स च नदीतीरात् तद्गृहाभ्यन्तरेऽधः पृथिव्यां सुरङ्गां निर्माय नदीतटे सुरङ्गाद्वारे तुरगमद्वयं स्थापयित्वा स्वपुत्रं वरधनुनामकं जतुगृहनिर्माणकारणं ज्ञापयति। ततो निःसरणार्थं निर्मापितां सुरङ्गां च दर्शयति। स वरधनुः स्वपित्राज्ञया ब्रह्मदत्तानुचरोऽभवत्।

अन्यदा कदाचित् जनन्या प्रेरितो ब्रह्मदत्तस्तस्मिन् जतुगृहे सुप्तः, वरधनुश्च

एक दिन की बात है कि इन दोनोंने एकान्त में इस प्रकार की गुप्तमंत्रणा की कि ब्रह्मदत्त का विवाह कर देना चाहिये। ऐसा ही हुआ ब्रह्मदत्त का विवाह कर दिया गया। तथा ब्रह्मदत्त को मारने के लिये कपट से एक लाक्षागृह–लाख का महल भी बनवा कर तयार कराया गया। राजा ब्रह्म के मंत्री को उनकी यह कपट रचना ज्ञात हो गई। मंत्री का नाम धनु था। उसने नदी के तीर से लेकर उस लाक्षागृह के भीतर तक पृथिवी के नीचे एक सुरंग बनवाई। जब सुरंग बनकर तयार हो चुकी तो नदी के तट पर कि जहां सुरंग से बाहर निकल ने का द्वार था दो घोडे खडे करवा दिये और अपने पुत्र से कि जिसका नाम वरधनु था लाक्षागृह के निर्माण का कारण प्रकट कर दिया। तथा यहां से निकलने के लिये जो सुरग बनाई गई थी उसका भी भीतरी दरवाजा उसे दिखला दिया। वरधनु अपने पिता की आज्ञा से ब्रह्मदत्त का अनुचर बन गया। एक दिन की बात है कि अपनी माता

એવા પ્રકારની ગુપ્ત મંત્રણા કરી કે, બ્રહ્મદત્તનો વિવાહ કરી દેવો અને એ પ્રમાણે બ્રહ્મદત્તનો વિવાહ કરી દેવામાં આવ્યો. આ પછી બ્રહ્મદત્તને કપટથી મારવા માટે એક લાખાગૃહ (જોગણીનો મહેલ) બનાવી તૈયાર કર્યો રાજા બ્રહ્મના મંત્રીને તેમની આ કપટ રચના જાણવામા આવી ગઇ મંત્રીનુ નામ ધનુ હતુ તેણે નદીના કાંઠાથી લઇ ને એ લાખાગૃહની અંદર સુધીનુ એક ભોયરૂ તૈયાર કરાવ્યુ જ્યારે ભોયરૂ તૈયાર થઈ ગયુ ત્યારે નદીના કાંઠા ઉપર કે જ્યાં ભોંયારમાથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો રાખ્યો હતો તે સ્થળે બે ઘોડા તૈયાર રખાવ્યા અને પોતાના પુત્ર કે જેનું નામ વરધનુ હતુ તેને લાખાગૃહની સમસ્ત વાતથી જાણકાર કરી તેમાથી નિકળવા માટે જે ભોયરૂ બનાવવામા આવેલ હતુ તેની સઘળી માહિતી આપી નીકળવા માટેનો દરવાજો તેને બતાવી દીધો. એક દિવસની વાત છે કે, કુમાર બ્રહ્મદત્ત તેની માતાના કહેવાથી તે લાખાગૃહ

तत्समीपे प्रकोष्ठकान्तरे स्वपनार्थं गतः। तदाऽर्धरात्रे जनन्याऽग्निसंयोजनात् तज्जतुगृहं प्रदीपितम्। ब्रह्मदत्त उत्थितः। तदा वरधनुर्ब्रह्मदत्तं वदति–नाथ! प्रासादः प्रज्वलति, भवान् निस्सरतु। इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मदत्तो ब्रवीति–प्रदर्शय मार्गम्, तदा वरधनुर्वदति नाथ! अयमस्ति सुरङ्गामार्गः, पादाघातेन सुरङ्गाद्वारवर्तिशिलाफलकं चूरय, ब्रह्मदत्तेन तथा कृते सति उभौ तेनैव सुरङ्गापथेन निःसृत्य बहिर्द्वारावस्थितवराश्वौ समारुह्य देशान्तरं गतौ।

द्वारा प्रेरित होने पर ब्रह्मदत्त उस लाक्षागृह में जाकर सो गया। वरधनु भी उसी के समीप एक प्रकोष्ठक में सो गया। जब आधी रात होने का समय आया तो चुलनी माता ने उस लाक्षागृह में आग लगा दी मकान जलने लगा। ब्रह्मदत्त एकदम उठा। वरधनु ने शीघ्र पास आकर ब्रह्मदत्त से कहा–नाथ! महल जल रहा है, अपन यहां से शीघ्र चले जावें। वरधनु के वचन सुनकर ब्रह्मदत्तने कहा–बताओ मार्ग कहां है? ब्रह्मदत्त के वचन सुनकर वरधनु ने कहा–नाथ! यह रहा सुरंग का मार्ग। इसके द्वार पर जो यह पत्थर की शिला का ढक्कन लगा हुआ है इसे आप पैरों से हटा दीजिये और बाहर निकल आईये। ब्रह्मदत्त ने ऐसा ही किया। सुरंग के द्वार पर लगे हुए पत्थर को पैर से हटाकर वे और वरधनु दोनों सुरंगमार्गसे बाहर निकल आये और बाहर के द्वारपर खडे हुए दोनों घोडोंपर चढकर वहांसे दूसरे देशको चले गये।

મહેલમાં સુવા માટે ગયો. મંત્રીનો પુત્ર વરધનુ પણ તેની સાથે તે મહેલમાં ગયો અને તેની સાથે એ મહેલમાં તે પણ એક આસન ઉપર સુતો જ્યારે અરધી રાતનો પ્રારંભ થઈ ચુક્યો ત્યારે દુષ્ટબુદ્ધિવાળી એવી કુમારની માતા ચુલનીએ તે લાખાગૃહમાં આગ લગાડી. મહેલ સળગવા લાગ્યો, બ્રહ્મદત્ત એકદમ જાગ્યો. વરધનુએ એ વખતે તેની પાસે આવીને કહ્યુ નાથ! મહેલ સળગી રહ્યો છે આપણે અહીંથી તુરત જ નીકળી જવું જોઈએ. વરધનુનાં વચન સાંભળીને બ્રહ્મદત્તે કહ્યું કે માર્ગ ક્યાં છે? બતાવો. બ્રહ્મદત્તનું વચન સાંભળીને વરધનુએ કહ્યું નાથ! આ રહ્યો બહાર નીકળવાનો રસ્તો. અહીં જે પત્થરનું ઢાંકણ લગાવેલું છે તેને આપ પગથી દૂર કરો અને પછી ભોંયરામાં ઉતરી બહાર નીકળી આવો. બ્રહ્મદત્તે એ પ્રમાણે કર્યું ભોંયરાના મુખદ્વારના પત્થરને દૂર કરી કુમાર બ્રહ્મદત્ત અને વરધનુ બન્ને ભોંયરાના રસ્તે બહાર નીકળી ગયા અને બહારના દ્વાર પાસે તૈયાર રાખવામાં આવેલા ઘોડા ઉપર બેસી બન્ને જણા દૂર દેશમાં ચાલ્યા ગયા.

अत्यन्तदूरपथभ्रमणजनितश्रमादश्वौ मृतौ। पादचारेण ब्रह्मदत्तो वरधनुना सह पृथिव्यामटति। ततो दीर्घपृष्ठनृपस्य भयात् पृथक् पृथक् भूत्वा तौ पर्यटतः। अथ ब्रह्मदत्तः पर्यटन् निर्धनवेषेण क्वचिद् वृक्षतले उपविष्टः। तदा केनचित् सामुद्रिकविद्यावता विप्रेण मार्गे ब्रह्मदत्तचरणन्यासं दृष्ट्वा मुदितचित्त शीघ्रगत्या तत्र वृक्षतले समायातः। तत्र निर्धनवेषेण वर्तमान ब्रह्मदत्तमवलोक्य स विप्रो रोदिति। तं ब्रह्मदत्तः पृच्छति—हे विप्र! कथं रोदिषि?, सामुद्रिकशास्त्रज्ञोऽसौ विप्र आह—अद्य मम विद्या असदर्थबोधिका जाता, भवच्चरणलक्षणं भवतश्चक्रवर्तित्वमावे-

अत्यन्त दूर तक अधिक वेग से चलने के कारण उनके घोडे बहुत थक गये थे इसलिये उनका पेट फूल गया और दोनों घोडे मर गये। ब्रह्मदत्त और वरधनु दोनों ही पैदल जंगलमें घूमने लगे, पर दीर्घपृष्ठ राजा का भय हृदय में बना हुआ था। इसलिये उन्हों ने अब अलग २ होकर चलना ही अच्छा समझा। ब्रह्मदत्त चलते २ एक किसी वृक्ष के नीचे आकर ठहर गया। इतने में वहां एक सामुद्रिक शास्त्र का वेत्ता ब्राह्मण जो उसी रस्तेसे होकर कहीं जा रहा था मार्गमें ब्रह्मदत्त के चरणचिह्नों को देखकर बड़ा ही प्रसन्न हुआ, और चरणचिह्नों को लक्षित कर वह उस स्थान पर आपहुँचा जहां ब्रह्मदत्त वृक्ष के नीचे बैठा हुआ था। ब्रह्मदत्त की निर्धन अवस्था देखकर ब्राह्मण को रोना आगया। ब्राह्मण को रोते देखकर ब्रह्मदत्त ने पूछा हे ब्राह्मण! क्यों रो रहे हो? सामुद्रिक शास्त्रज्ञ उस ब्राह्मण ने कहा कि मैंने जो सामुद्रिक

घणा वेगथी लांबी मजल कापवाथी तेमना घोडा थाकी गया अने एथी ए घोडाओनु पेट फुली जता बन्ने घोडा मरी गया वरधनु अने ब्रह्मदत्त बन्ने पगपाळा जंगलमा फरवा लाग्या आ रीते फरवाथी दीर्घपृष्ट राजा तरफथी भय आवी पडशे तेवी दहेशतथी बन्ने जणाए जुदा जुदा चालवानु राख्यु. ब्रह्मदत्त चालता चालता कोई एक वृक्षनी नीचे जई पहोच्यो अने त्या रोकाई गयो आ समये सामुद्रिकशास्त्रज्ञानने जाणकार एक ब्राह्मण के जे ए रस्तेथी जई रह्यो हतो तेणे मार्गमा ब्रह्मदत्तना चरणना धूळमा पडेला पगलानां चिन्होने जोईने खूब प्रसन्नता अनुभवी अने चरण चिन्होने लक्षमा राखतो राखतो ते जे स्थळे कुमार ब्रह्मदत्त हतो त्या आवी पहोच्यो ब्रह्मदत्तनी निर्धन अवस्था जोइने ब्राह्मणनी आंखमा आंसु आवी गया ब्राह्मणने रोता जोई ब्रह्मदत्ते कह्युं, हे ब्राह्मण शा माटे रडो छो? सामुद्रिक शास्त्रना जाणकार ते ब्राह्मणे कह्यु के, मे आज सुधी

दृश्यते किन्तु भवान् निर्धनतावतारो विभाति। ब्रह्मदत्तो वदति—अहमस्मि चक्रवर्ती, यदा मम राज्यप्राप्तिः स्यात्तदा भवता ममान्तिकमागन्तव्यम्।

कालान्तरे ब्रह्मदत्तेन चक्रवर्तिराज्यं प्राप्तम्, द्वादश वर्षाणि राज्याभिषेकोत्सवः प्रारब्धः। सामुद्रिकशास्त्रज्ञोऽसौ विप्रस्तदुत्सवसमाचारं प्राप्य तत्रागतः।

शास्त्र का अभीतक अध्ययन किया है वह आज बिलकुल गलत साबित हो रहा है इसलिये मैं रो रहा हूं। आपके चरणों में जो चिह्न बने हुए हैं उनसे यह बात ज्ञात होती है कि आपको चक्रवर्ती होना चाहिये पर आपकी तो यह दशा है कि इस समय आपके पास खाने तक को अन्न भी नहीं है। आपका यह वेष दरिद्रियों जैसा है। अवस्था आपकी निर्धन है। ऐसे मालूम पड़ता है कि मानों आप में निर्धनताने ही अवतार लिया है। ब्राह्मण की बात सुनकर ब्रह्मदत्त ने कहा—तुम्हारा सामुद्रिक शास्त्र मिथ्या नहीं है दुःखी मत होओ, मैं वास्तव में चक्रवर्ती ही हूं। जब मुझे राज्य की प्राप्ति हो तो उस समय तुम मेरे पास आना।

कालान्तर में ब्रह्मदत्त को चक्रवर्तिपद की प्राप्ति हुई। ब्रह्मदत्त चक्रवर्ती बन गये। बारह वर्ष का राज्याभिषेक बड़ा ही ठाट बाट से मनाया जाने लगा। इसी अवसर में उस ब्राह्मण ने जब यह समाचार सुना तो वह भी वहां पर आगया पर वह ब्रह्मदत्तसे मिल नहीं सका।

સામુદ્રિક શાસ્ત્રનું જે અધ્યયન કર્યું છે તે આજે બીલકુલ નકામું માલુમ પડયું છે. આ માટે હું રોઇ રહ્યો છું. આપના ચરણોમાં જે ચિન્હ જોવામાં આવે છે તેનાથી એવી વાત સિદ્ધ થાય છે કે આપ ચક્રવર્તી બનવા જોઈએ. પરંતુ આપની તો એ દશા છે કે આ સમયે આપની પાસે ખાવાને અન્ન પણ નથી. આપનો આ વેશ દરિદ્રીઓના જેવો છે આપની અવસ્થા નિર્ધન છે એવું માલુમ પડે છે કે આપનામાં નિર્ધનતાએ અવતાર લીધો છે બ્રાહ્મણની વાત સાંભળી બ્રહ્મદત્તે કહ્યું આ તમારૂં સામુદ્રિક શાસ્ત્ર મિથ્યા નથી દુઃખી ન બનો. હું વાસ્તવમાં ચક્રવર્તી જ છું જ્યારે મને રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય એ સમયે તમે મારી પાસે આવજો.

સમયના વહેવા સાથે બ્રહ્મદત્તને ચક્રવર્તિ પદ પ્રાપ્ત થયું રાજ્યમાં ૧૨ વર્ષ સુધી તેના રાજ્યાભિષેકનો ઉત્સવ ઠાઠમાઠ મનાવા લાગ્યો એ બ્રાહ્મણે જ્યારે આ પ્રસંગના શુભ સમાચાર જાણ્યા તો તે પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો, પણ તે બ્રહ્મદત્તને મળી શક્યો નહીં બ્રહ્મદત્ત ચક્રવતી સાથે તેનો મેળાપ

ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिनो दर्शनं मम कथं स्यादिति पृष्टः कश्चित् श्रेष्ठी तं विप्रं मार्गं दर्शयति । अथोत्सवसमये चक्रवर्ती गजमारूह्य बहिर्निःसरति । स विप्रस्तदा जनसमूहमध्ये वंशाग्रे पादत्राणमालां संयोज्य तं वंशमुत्थाप्य स्थितवान् । चक्रवर्ती स्वराज्यैश्वर्यशोभा समन्ताद् विलोकयन् वंशाग्रसंलग्नामुपानद्मालामपश्यत् । ततः कोपारुणनेत्रश्चक्रवर्ती भृत्यैस्तमाहूय पृच्छति-किमेतत् त्वया मर्तुमाचरितम् ? । विप्रः प्राह-नहि मर्तुं, किंतु जीवितुम् । चक्रवर्ती वंशोत्थापनकारणं विज्ञाय

ब्रह्मदत्त चक्रवर्ती से अब मेरा मिलाप कैसे हो ? इस बात को उसने किसी वहीं के सेठ से पूछा तो उसने उसे मिलाप का रस्ता भी बतला दिया । उत्सव के समय चक्रवर्ती हाथी पर चढ़कर आ रहे थे, भीड़ काफी थी । ब्राह्मण ने मिलाप का मार्ग सोचा, उसके अनुसार एक बांस पर जूतों की माला लटका कर और उस बांस को भीड़ के बीच में ऊपर उठा कर वह खड़ा हो गया । चक्रवर्ती अपने राज्य के ऐश्वर्य की शोभा का चारों ओर से निरीक्षण करते हुए चल रहे थे । उन्हों ने इस दृश्य को ज्यों ही देखा इकदम देखते ही आंखों में क्रोध की लाली उतर आई, नौकरों के जरिये उस ब्राह्मण को बुलवाकर पूछा, अरे ! इस सुन्दर अवसर पर यह तूने क्या काम किया है ? मालूम पड़ता है तेरी मौत आगई है । ब्राह्मण ने चक्रवर्ती की बात सुनकर कहा यह काम मैंने अपनी मौत को बुलाने के लिये नहीं किया है, किन्तु जीने के लिये किया है । जब चक्रवर्ती वंशोत्थापन के कारण से

કઈ રીતે થાય આ વાત તેણે ત્યાના કોઈ શેઠને પૂછી તો તેણે મેળાપ માટેનો રસ્તો બતાવ્યો ઉત્સવના સમયે ચક્રવર્તી હાથી ઉપર બેસી આવી રહ્યા હતા ભીડ ખૂબ હતી, બ્રાહ્મણે મેળાપનો માર્ગ વિચાર્યો આ અનુસાર તે એક વાંસ ઉપર લટકાવેલ જોડાની માળા સાથે તે લોકોની ભીડમા હાથમા વાસડો ઉંચો રાખીને ઉભો રહ્યો ચક્રવર્તી પોતાના રાજ્યની ઐશ્વર્યની શોભાને ચારે તરફ દૃષ્ટી ફેરવી જોઈ રહેલ હતા, તેમણે આ દૃશ્ય જોયુ અને જોતા જ એકદમ આખોમા ક્રોધની લાલીમા છવાઇ ગઇ નોકરો દ્વારા એ બ્રાહ્મણને બોલાવી પૂછયુ. અરે ! આ સુદર અવસર ઉપર તું આવું કામ કેમ કરી રહ્યો છે ? માલુમ પડે છે કે તારૂ મોત આવ્યુ છે ચક્રવર્તીની વાત સાભળી બ્રાહ્મણે કહ્યું, આ કામ મે મારા મોતના બોલાવવાથી નથી કર્યુ, પરતુ જીવવા માટે કરેલ છે આ પછી ચક્રવર્તી વંશોત્થાપનના કારણથી યથાર્થ રૂપથી

परितुष्टो भूत्वा गजोपरि स्वपार्श्वे समुपवेश्य प्रबीति–हे विप्र! स्वामोष्टं ब्रूहि, सोऽवदत् भार्यां पृष्ट्वा कथयामि। ततस्तेन स्वगृहमागत्य भार्या पृष्टा। भार्या मनसि चिन्तयति–धनागमे त्रीणि नश्यन्ति जीर्णं गृहं, जीर्णा भार्या, जीर्णं मित्रम्। इति विचार्य सा माह – एकैकस्मिन् दिने एकैकगृहे पायसभोजनं मयच्छ, इत्येव मार्गनीयम्। ततोऽसौ विप्रश्चक्रवर्तिसन्निधौ समागत्य तदेव प्रार्थितवान्। चक्रवर्ती

यथार्थरूप में परिचित हो चुके, तब वे बड़े प्रसन्न हुए। उन्हों ने उस ब्राह्मण को शीघ्र ही हाथी पर अपने पास बैठा कर कहा कि कहो विप्रदेव! तुम क्या चाहते हो? उसने कहा महाराज! मैं क्या चाहता हू यह बात तो अपनी भार्या से पूछकर आपसे कहूगा। चक्रवर्ती से वह घर जाने की आज्ञा लेकर घर आगया। घर पर आकर उसने अपनी पत्नी से समस्त वृत्तान्त कह दिया। पत्नी ने सुनकर विचार किया कि यदि यह धनवान् बन जायगा तो मुझे अवश्य छोड़ देगा, क्यों कि धन के आने पर तीन चीजे छोड़ दी जाती हैं—१जूना घर, २ जूनी भार्या और ३ जूना मित्र। इसलिये इससे कह दिया जाय कि हमें तो प्रतिदिन एकर घर पर खीर का भोजन मिलता रहे ऐसी व्यवस्था हो जानी चाहिये। बस इस प्रकार विचार कर ब्राह्मणी ने अपने पति से यही बात कही और कहा कि जाकर तुम राजा से यही मांगो अपने लिये और वस्तु को क्या करना है। ब्राह्मण ने अपनी पत्नी की सलाह मान कर चक्रवर्ती से यही मांगा। चक्रवर्ती ने ब्राह्मण से कहा

परिचित બનતા ખૂબજ પ્રસન્ન થયા અને તેમણે બ્રાહ્મણને એજ વખતે પોતાના હાથી ઉપર બેસાડી લઈને પૂછ્યું કહો વિપ્રદેવ તમે શું ચાહો છો? જવાબમાં તે બ્રાહ્મણે કહ્યું મહારાજ! હું શું ચાહું છું તે વાત મારી સ્ત્રીને પૂછયા પછી આપને કહીશ. ચક્રવર્તીની આજ્ઞા લઈ તે પોતાને ઘેર ગયો. ઘેર પહોંચી તેણે પોતાની સ્ત્રીને સઘળો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. સ્ત્રીએ સઘળી બીના સાંભળીને વિચાર કર્યો કે મારો પતિ ધનવાન બની જશે તો એ મને અવશ્ય છોડી દેશે. કેમકે ધનના આવવાથી ત્રણ ચીજો ભુલાઈ જાય છે એક તો જુનું ઘર બીજું સ્ત્રી, ત્રીજું જુનામિત્ર. આ માટે એને એમ માગવાનું કહેવામાં આવે કે અમને પ્રતિદિન એક એક ઘેરથી ખીરનું ભોજન મળતું રહે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવે આ પ્રકારનો વિચાર કરી બ્રાહ્મણીએ પોતાના પતિને એ વાત કહી અને કહ્યું કે તમે રાજા પાસે જઈને એ પ્રમાણે માગો. આપણે બીજી વસ્તુની શું જરૂર છે? બ્રાહ્મણે સ્ત્રીની સલાહ માનીને રાજા પાસે જઈ તેની સ્ત્રીના કહ્યા પ્રમાણે જ માગ્યું

प्राह–किमिदं प्रार्थयसि? ग्रामो, नगरं, वा कोशो वा याच्यताम्। स विप्रोऽवदत्– इदमेव ममेप्सितम्, ततश्चक्रवर्तिना तत्स्वीकृतम्। प्रथमदिने चक्रवर्तिनो भवने परम-सुस्वादु पायसं लब्धम्। तत्र काम्पिल्यनगरे चक्रवर्त्त्याज्ञयाऽसौ विप्रः प्रत्येकगृहे भोजन क्रमेण प्रतिदिनं लभते, तथाप्यसौ गृहाणामन्तं न प्राप, कथं तर्हि तस्य समस्त भरतक्षेत्रवर्तिषु गृहेषु एकैकगृहे क्रमेण प्रतिदिनं भोजनप्राप्त्यनन्तरं पुनश्चक्रवर्तिभवने

यह तुमने क्या चीज मांगी है, गांव मांगो नगर मांगो या कोश–खजाना मांगो। सुनकर ब्राह्मण ने कहा हमें इन चीजों की आवश्य-कता नहीं है। हमारी इच्छा तो जो है वह आप से निवेदित कर दी है। चक्रवर्ती ने ब्राह्मणकी बात स्वीकार करली। चक्रवर्तीने स्वयं सबसे पहिले दिवस इसके लिये परम स्वादिष्ट बढ़िया खीर अपने महलमें तैयार करवाई। ब्राह्मण ने बडे आनद के साथ खाई। क्रम२ से अब यह उस कांपिल्य नगर में सब के घर एक२ दिन खीर के भोजन के लिये जाने लगा, परन्तु वहां इतने अधिक घर थे कि इसके जीवनभर तक भी जीमते२ घरों के बारे नहीं समाप्त हो सकते थे। तथा छह खंड की पृथिवी का अधिपति चक्रवर्ती होता है इसलिये यद्यपि उसके जीमने का नंबर छह खंडों में नियत कर दिया गया था, पर जब कांपिल्य नगर के घरों की ही समाप्ति नहीं हो सकी तो भरतक्षेत्र भर के घरों का बारा उसके कैसे प्राप्त हो सकता था? अतः वह बड़ा ही चिन्तित रहने लगा। वह विचारता रहता कि कब समस्त घरों का बारा मेरा समाप्त

ચક્રવતી'એ બ્રાહ્મણને કહ્યુ કે તમે આ શુ માગ્યુ? ગામ, નગર અથવા તો ધન દોલત જે જોઇએ તે માગીલ્યો. બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે, મહારાજ। મને એવી કોઇ ચીજની જરૂરીઆત નથી અમારી જે ઇચ્છા છે તે આપની સમક્ષ રજુ કરી છે ચક્રવતી'એ બ્રાહ્મણની વાતનો સ્વીકાર કરી અને પોતાનાજ મહેલમા તેને માટે સ્વાદિષ્ટ એવી ખીર તૈયાર કરાવી બ્રાહ્મણે ખૂબ જ આનદથી તે ખાધી ક્રમે ક્રમે તે કાપિલ્ય નગરમા બધાને ત્યા એક એક દિવસ ખીરના ભોજન માટે જવા લાગ્યો. પરતુ ત્યા એટલા બધાં ઘરો હતા કે એના જીવન સુધી જમતા જમતા ઘરનો વારો સમાપ્ત થઈ શકે તેમ ન હતું તેમાવળી ચક્રવતી' તો છ ખડ ધરતીનો અધિપતી હોય છે આથી તેના જમવાનો નબર છ ખ'ડોમા નક્કી કરી આપેલ હતો પણ જ્યારે એકલા કાપિલ્ય નગરના જ ઘરો તે પુરા કરી શકે તેમ ન હતુ ત્યા ભરતક્ષેત્રના વિસ્તારના ઘરોનો વારો તો કયાથી જ આવે? આથી તે ખૂબ જ ચિતા કરવા લાગ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો કે, કયારે સમસ્ત

भोजनं लभ्यम्, समस्तभरतक्षेत्रान्तर्गतगृहाणां बाहुल्यात्। एवं यथा चक्रवर्तिनो भवनेऽनुपमं पायसं प्राप्तुमिच्छतस्तस्य विप्रस्य तद् दुर्लभं तथा मनुष्यजन्म दुर्लभम्।

अत्र संग्रहश्लोकः —(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

भुक्तं स्वादुरसं द्विजेन भवने श्रीब्रह्मदत्तस्य यत्,
क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहे भुक्त्वा पुनस्तद्गृहे।
जातं तस्य यथा मनोऽभिलषितं तद् भोजनं दुर्लभं,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमभोजनदृष्टान्तः ॥ १ ॥

हो, और कब मुझे पुनः चक्रवर्ती के घर पर बढिया खीर खानेको मिले, परन्तु न समस्त छह खण्ड के घरों का बारा उसका समाप्त हो और न पुनः चक्रवर्ती के घर की खीर उसको मीले। जैसे इस ब्राह्मण को पुनः वह खीर भोजन दुर्लभ हो गया उसी प्रकार यह मनुष्यजन्म भी बड़ा दुर्लभ है। यह प्रथम दृष्टान्त है। इस पर यह संग्रह श्लोक है—

भुक्तं स्वादुरसं द्विजेन भवने श्रीब्रह्मदत्तस्य यत्,
क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहे भुक्त्वा पुनस्तद्गृहे।
जातं तस्य यथा मनोऽभिलषितं तद्भोजनं दुर्लभं।
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इस श्लोक में इस कथा का सार बतलाया गया है। अर्थात् जिस प्रकार ब्रह्मदत्तचक्रवर्ती के घर पर एक बार बढिया खीर का भोजन

ઘરોનો વારો પુરો થાય અને ક્યારે મને ચક્રવર્તીના મહાલયમાં ફરીથી ઉત્તમ એવી ખીર ખાવાનો પ્રસંગ મળે? આ રીતે ન તો સમસ્ત છ ખંડના ઘરોનો તેનો વારો પુરો થાય અને ન ચક્રવર્તીને ત્યાં ફરીથી ખીર ખાવા જવાનો પ્રસંગ મળે. આ રીતે તે બ્રાહ્મણને ફરીથી ચક્રવર્તીને ત્યાં ખીર ખાવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત ન થયો. તેવી જ રીતે આ મનુષ્ય જન્મ પણ ઘણો દુર્લભ છે. આ પ્રથમ દૃષ્ટાંત છે એના ઉપર આ સંગ્રહ શ્લોક છે

भुक्तं स्वादुरसं द्विजेन भवने श्रीब्रह्मदत्तस्य यत्।
क्षेत्रेऽस्मिन् भरतेऽखिले प्रतिगृहे भुक्त्वा पुनस्तद्गृहे ॥
जातं तस्य यथा मनोऽभिलषितं तद्भोजनं दुर्लभं।
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

આ શ્લોકમાં આ કથાનો સાર બતાવવામાં આવેલ છે અર્થાત્ જે રીતે બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તીના ઘરે એકવાર ઉત્તમ ખીરનું ભોજન કરીને તે બ્રાહ્મણને

अथ द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः प्रोच्यते—

पाशको द्यूतोपकरणविशेषः, स एव दृष्टान्तः-पाशकदृष्टान्तः, स चैवम्—

गोल्लदेशे चणकनामके ग्रामे बहु शीलव्रतगुणव्रतविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासादि श्रावकधर्मं पालयन् चणकनामको ब्राह्मण आसीत्। स बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकः सन्नुभयकालं सामायिकप्रतिक्रमणं कुर्वन्नासीत्। अन्यदा कदाचित् तस्य गृहे सुव्रत-

---

कर उस ब्राह्मण को उसी घरपर पुनः भोजन करने की अभिलाषा हुई परन्तु उसकी पूर्ति होनी बडी ही मुश्किल थी क्यों कि जब तक उनके साम्राज्यभर के घरों का बारा वह समाप्त नहीं कर लेता तब तक उसको पुनः चक्रवर्ती के घर का नबर प्राप्त नहीं हो सकता। इसी प्रकार इस संसार में भ्रमण करने वाले इस जीव को पुनः नरभव मिलना बड़ा दुर्लभ है। यह प्रथम चोल्लकदृष्टान्त हुआ ॥ १ ॥

अब दूसरा पाशकदृष्टान्त कहते हैं—

जुआ खेलने का जो उपकरण विशेष होता है जिसको हिन्दी में पासा कहते हैं उसका नाम पाशक है। उसका दृष्टान्त इस प्रकार है-

गोल्लदेशस्थ चणक नाम के ग्राम में बहु शील व्रत गुण अर्थात् व्रत-प्राणातिपातादिविरमण, प्रत्याख्यान-पौषधोपवास आदि श्रावकधर्म को पालन करने वाला चणक नाम का एक ब्राह्मण रहता था। यह दोनों काल मुख पर डोरे से मुखपत्ति बांधकर सामायिक एवं प्रतिक्रमण किया करता था। एक दिन की बात है कि उसके घर पर एक

ચક્રવર્તિને ત્યા ખીરનુ ભોજન ફરીથી કરવાની ઈચ્છા જાગી પરતુ તેની એ ઈચ્છા પૂર્ણ થઈ શકી નહી કેમકે, એના સામ્રાજ્યભરના ઘરોનો વારો તે પૂર્ણ ન કરી લે ત્યા સુધી તેને ફરી ચક્રવતીને ત્યા ખીર ખાવા માટે જવાનો વારો પ્રાપ્ત થતો ન હતો એ પ્રકારે આ સ સારમા ભ્રમણ કરવાવાળા આ જીવને પુન મનુષ્ય અવતાર મળવો મહા દુર્લભ છે આ પ્રથમ ચોલ્લક દષ્ટાત બતાવેલ છે

હવે બીજુ પાશકદષ્ટાત કહેવામા આવે છે—

જુગાર ખેલવામાં જેનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે તેને પાસા કહે છે તેનુ નામ પાશક છે તેનુ દષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ગોલ્લ દેશમા ચણક નામના ગામમા ઘણા જ શીલ વ્રત ગુણ સ પન્ન અને વ્રત પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણ પ્રત્યાખ્યાન પોષધ ઉપવાસ વગેરેથી શ્રાવક ધર્મનુ પાલન કરવાવાળો ચણક નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો એ બન્ને વખત મોઢા ઉપર દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા રાખીને સામાયિક અને પ્રતિક્રમણ કરતો હતો. એક દિવસની વાત છે કે, તેને ઘેર સુવ્રત નામના એક મુનિરાજ ભિક્ષા

नामा मुनिर्भिक्षार्थं समागतः। तदा चणकब्राह्मणस्य दन्तसहितः पुत्रो जातः। बालकं मुनेः समीपमानीयाऽब्रवीत्–'भदन्त! अयं दन्तसहितो जातः, किमस्य फलं भविष्यति'। मुनिः प्राह–अयं दन्तसहितः समुत्पन्नस्तस्मादयं राजा भविष्यति। चणको मुनेर्वचनं निशम्य चिन्तयति–अयं राजा भूत्वा नरकं यास्यति। इत्येवं विचिन्त्य बालकस्य दन्तान् घृष्टवान्।

पुनरेकदा कालान्तरे सुव्रतमुनिश्चणकस्य गृहे समागतः, तदा चणकब्राह्मणो मुनिं प्राह—भदन्त! अस्य बालकस्य दन्ता घृष्टाः। मुनिर्वदति–दन्तेषु घृष्टेषु बालकोऽयं राजा न स्यात्, किं तु सर्वाधिकारसंपन्नः सचिवो भविष्यति। चणकेन

सुव्रत नाम के मुनिराज भिक्षा के लिये आये। उस समय उस ब्राह्मण के यहां दांत सहित एक पुत्र उत्पन्न हुआ था। चणक ने उस बालक को मुनि के समीप लाकर कहा–भदन्त! यह बालक दांतसहित उत्पन्न हुआ है इसका क्या फल होना चाहिये सो कृपा कर कहिये। सुनकर मुनिराज ने कहा–यह जो दांतोंसहित उत्पन्न हुआ है उसका यह फल है कि यह राजा होगा। चणक ने मुनि के वचन सुनकर विचार किया कि यदि यह राजा होगा तो दुर्गति का भागी हो जायगा इसलिये उसने उसके दांतों को घिस दिया।

कालान्तर में वे ही सुव्रतमुनि एक दिन चणक के घर पर पुनः पधारे। मुनिराज को आये देखकर चणक ने उनसे कहा–भदन्त! इस बालक के दांतों को मैंने घिस दिया है। चणक की बात सुनकर मुनिराज ने कहा–दांतों को घिसे जाने से यद्यपि यह बालक राजा नहीं हो सकेगा तो भी राजा जैसा होगा, अर्थात राजा का सर्वाधिकार

માટે આવ્યા. તે વખતે એ બ્રાહ્મણને ઘેર જન્મ વખતે દાંત સહિત એક પુત્ર જન્મ્યો. હતો ચણકે એ બાળકને મુનિ પાસે લઈ આવ્યો અને કહ્યું ભદન્ત! આ બાળક દાંત સાથે ઉત્પન્ન થયો છે એનું શું ફળ હોવું જોઈએ? સાંભળી મુનિરાજે કહ્યું કે દાંત સહીત ઉત્પન્ન થએલ આ બાળકનું ફળ એ છે કે તે રાજા થશે. ચણકે મુનિનું વચન સાંભળીને મનમાં વિચાર કર્યો કે જો આ બાળક રાજા થશે તો દુર્ગતિ ભોગવનાર બનશે. આથી તેણે તે બાળકના દાંત ઘસી નાખ્યા.

વખત જતાં તે સુવ્રત મુનિ એક દિવસ ચણકને ત્યાં ફરીથી પધાર્યા. મુનિરાજને આવેલા જોઈને ચણકે તેમને કહ્યું કે ભદન્ત! મેં આ બાળકના દાંતોને ઘસી નાખ્યા છે ચણકની વાત સાંભળીને મુનિરાજે કહ્યું–દાંતોના ઘસી નાખવાથી જો કે તે રાજા તો ન બની શકે તો પણ તે રાજા જેવો થશે. અર્થાત

अथ द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः प्रोच्यते—

पाशको द्यूतोपकरणविशेषः, स एव दृष्टान्तः-पाशकदृष्टान्तः, स चैवम्—

गोल्लदेशे चणकनामके ग्रामे बहु शीलव्रतगुणव्रतविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासादि श्रावकधर्मं पालयन् चणकनामको ब्राह्मण आसीत्। स बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकः सन्नुभयकालं सामायिकप्रतिक्रमणं कुर्वन्नासीत्। अन्यदा कदाचित् तस्य गृहे सुव्रत-

---

कर उस ब्राह्मण को उसी घरपर पुनः भोजन करने की अभिलाषा हुई परन्तु उसकी पूर्ति होनी बड़ी ही मुश्किल थी क्यों कि जब तक उनके साम्राज्यभर के घरों का वारा वह समाप्त नहीं कर लेता तब तक उसको पुनः चक्रवर्ती के घर का नवर प्राप्त नहीं हो सकता। इसी प्रकार इस ससार में भ्रमण करने वाले इस जीव को पुनः नरभव मिलना बडा दुर्लभ है। यह प्रथम चोल्लकदृष्टान्त हुआ ॥ १ ॥

अब दूसरा पाशकदृष्टान्त कहते हैं—

जुआ खेलने का जो उपकरण विशेष होता है जिसको हिन्दी में पासा कहते हैं उसका नाम पाशक है। उसका दृष्टान्त इस प्रकार है—

गोल्लदेशस्थ चणक नाम के ग्राम में बहु शील व्रत गुण अर्थात् व्रत-प्राणातिपातादिविरमण, प्रत्याख्यान-पौषधोपवास आदि श्रावकधर्म को पालन करने वाला चणक नाम का एक ब्राह्मण रहता था। वह दोनों काल मुख पर डोरे से मुखपत्ति बांधकर सामायिक एवं प्रतिक्रमण किया करता था। एक दिन की बात है कि उसके घर पर एक

ચક્રવર્તિને ત્યા ખીરનુ ભોજન ફરીથી કરવાની ઇચ્છા જાગી પરતુ તેની એ ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ શકી નહી કેમકે, એના સામ્રાજ્યભરના ઘરોનો વારો તે પૂર્ણ ન કરી લે ત્યા સુધી તેને ફરી ચક્રવર્તીને ત્યા ખીર ખાવા માટે જવાનો વારો પ્રાપ્ત થતો ન હતો એ પ્રકારે આ સસારમા ભ્રમણ કરવાવાળા આ જીવને પુન મનુષ્ય અવતાર મળવો મહા દુર્લભ છે આ પ્રથમ ચૌલ્લક દૃષ્ટાત બતાવેલ છે

હવે બીજુ પાશકદૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે—

જુગાર ખેલવામાં જેનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે તેને પાસા કહે છે તેનુ નામ પાશક છે તેનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ગોલ્લ દેશમા ચણક નામના ગામમા ઘણા જ શીલ વ્રત ગુણ સ પન્ન અને વ્રત પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણ પ્રત્યાખ્યાન પોષધ ઉપવાસ વગેરેથી શ્રાવક ધર્મનું પાલન કરવાવાળો ચણક નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો એ બન્ને વખત મોઢા ઉપર દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા રાખીને સામાયિક અને પ્રતિક્રમણ કરતો હતો. એક દિવસની વાત છે કે, તેને ઘેર સુવ્રત નામના એક મુનિરાજ ભિક્ષા

नामा मुनिर्भिक्षार्थं समागतः। तदा चणकब्राह्मणस्य दन्तसहितः पुत्रो जातः। बालकं मुनेः समीपमानीयाऽब्रवीत्–'भदन्त! अयं दन्तसहितो जातः, किमस्य फलं भविष्यति'। मुनिः आह–अयं दन्तसहितः समुत्पन्नस्तस्मादयं राजा भविष्यति। चणको मुनेर्वचनं निशम्य चिन्तयति–अयं राजा भूत्वा नरकं यास्यति। इत्येवं विचिन्त्य बालकस्य दन्तान् घृष्टवान्।

पुनरेकदा कालान्तरे सुव्रतमुनिश्चणकस्य गृहे समागतः, ततश्चणकब्राह्मणो मुनिं आह—भदन्त! अस्य बालकस्य दन्ता घृष्टाः। मुनिर्वदति–दन्तेषु घृष्टेषु बालकोऽयं राजा न स्यात्, किं तु सर्वाधिकारसंपन्नः सचिवो भविष्यति। चणकेन

सुव्रत नाम के मुनिराज भिक्षा के लिये आये। उस समय उस ब्राह्मण के यहां दांत सहित एक पुत्र उत्पन्न हुआ था। चणक ने उस बालक को मुनि के समीप लाकर कहा–भदन्त! यह बालक दांतसहित उत्पन्न हुआ है इसका क्या फल होना चाहिये सो कृपा कर कहिये। सुनकर मुनिराज ने कहा–यह जो दांतोंसहित उत्पन्न हुआ है उसका यह फल है कि यह राजा होगा। चणक ने मुनि के वचन सुनकर विचार किया कि यदि यह राजा होगा तो दुर्गति का भागी हो जायगा इसलिये उसने उसके दांतों को घिस दिया।

कालान्तर में वे ही सुव्रतमुनि एक दिन चणक के घर पर पुनः पधारे। मुनिराज को आये देखकर चणक ने उनसे कहा–भदन्त! इस बालक के दांतों को मैंने घिस दिया है। चणक की बात सुनकर मुनिराज ने कहा–दांतों को घिसे जाने से यद्यपि यह बालक राजा नहीं हो सकेगा तो भी राजा जैसा होगा, अर्थात् राजा का सर्वाधिकार

માટે આવ્યા. તે વખતે એ બ્રાહ્મણને ઘેર જન્મ વખતે દાંત સહિત એક પુત્ર જન્મ્યો હતો ચણક એ બાળકને મુનિ પાસે લઈ આવ્યો અને કહ્યું, ભદન્ત! આ બાળક દાંત સાથે ઉત્પન્ન થયો છે એનું શું ફળ હોવું જોઈએ? સાંભળી મુનિરાજે કહ્યું કે દાંત સહીત ઉત્પન્ન થએલ આ બાળકનું ફળ એ છે કે તે રાજા થશે. ચણકે મુનિનું વચન સાંભળીને મનમાં વિચાર કર્યો કે જો આ બાળક રાજા થશે તો દુર્ગતિ ભોગવનાર બનશે. આથી તેણે તે બાળકના દાંત ઘસી નાખ્યા

વખત જતાં તે સુવ્રત મુનિ એક દિવસ ચણકને ત્યાં ફરીથી પધાર્યા. મુનિરાજને આવેલા જોઈ ને ચણકે તેમને કહ્યું કે ભદન્ત! મેં આ બાળકના દાંતોને ઘસી નાખ્યા છે ચણકની વાત સાંભળીને મુનિરાજે કહ્યું–દાંતોના ઘસી નાખવાથી જો કે તે રાજા થશે ન બની શકે તો પણ તે રાજા જેવો થશે. અર્થાત

अथ द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः प्रोच्यते—

पाशको द्यूतोपकरणविशेषः, स एव दृष्टान्तः-पाशकदृष्टान्तः, स चैवम्—

गोल्लदेशे चणकनामके ग्रामे बहु शीलव्रतगुणव्रतविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासादि श्रावकधर्मं पालयन् चणकनामको ब्राह्मण आसीत्। स बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकः सन्नुभयकालं सामायिकप्रतिक्रमणं कुर्वन्नासीत्। अन्यदा कदाचित् तस्य गृहे सुव्रत-

---

कर उस ब्राह्मण को उसी घरपर पुनः भोजन करने की अभिलाषा हुई परन्तु उसकी पूर्ति होनी बडी ही मुश्किल थी क्यों कि जब तक उनके साम्राज्यभर के घरों का बारा वह समाप्त नहीं कर लेता तब तक उसको पुनः चक्रवर्ती के घर का नंबर प्राप्त नहीं हो सकता। इसी प्रकार इस ससार में भ्रमण करने वाले इस जीव को पुनः नरभव मिलना बड़ा दुर्लभ है। यह प्रथम चोल्लकदृष्टान्त हुआ ॥ १ ॥

अब दूसरा पाशकदृष्टान्त कहते हैं—

जुआ खेलने का जो उपकरण विशेष होता है जिसको हिन्दी में पासा कहते हैं उसका नाम पाशक है। उसका दृष्टान्त इस प्रकार है-

गोल्लदेशस्थ चणक नाम के ग्राम में बहु शील व्रत गुण अर्थात् व्रत-प्राणातिपातादिविरमण, प्रत्याख्यान-पौषधोपवास आदि श्रावकधर्म को पालन करने वाला चणक नाम का एक ब्राह्मण रहता था। यह दोनों काल मुख पर डोरे से मुखपत्ति बांधकर सामायिक एवं प्रतिक्रमण किया करता था। एक दिन की बात है कि उसके घर पर एक

ચક્રવર્તિને ત્યા ખીરનુ ભોજન ફરીથી કરવાની ઇચ્છા જાગી પરતુ તેની એ ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ શકી નહી કેમકે, એના સામ્રાજ્યભરના ઘરોનો વારો તે પૂર્ણ ન કરી લે ત્યા સુધી તેને ફરી ચક્રવર્તીને ત્યા ખીર ખાવા માટે જવાનો વારો પ્રાપ્ત થતો નહતો એ પ્રકારે આ સસારમા ભ્રમણ કરવાવાળા આ જીવને પુન મનુષ્ય અવતાર મળવો મહા દુર્લભ છે આ પ્રથમ ચૌલ્લક દૃષ્ટાત બતાવેલ છે

હવે બીજુ પાશકદૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે—

જુગાર ખેલવામાં જેનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે તેને પાસા કહે છે તેનુ નામ પાશક છે તેનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનું છે —

ગોલ્લ દેશમા ચણક નામના ગામમા ઘણા જ શીલ વ્રત ગુણ સ પન્ન અને વ્રત પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણ પ્રત્યાખ્યાન પોષધ ઉપવાસ વગેરેથી શ્રાવક ધર્મનું પાલન કરવાવાળો ચણક નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો એ બન્ને વખત મોઢા ઉપર દોરા સાથેની મુખવસ્ત્રિકા રાખીને સામાયિક અને પ્રતિક્રમણ કરતો હતો. એક દિવસની વાત છે કે, તેને ઘેર સુવ્રત નામના એક મુનિરાજ ભિક્ષા

चाणक्ये नैवमुक्ता भार्या पुनस्तत्राऽऽगन्तुं पतिं प्रार्थितवती। ततः स्वभार्यानुरोधेन चाणक्योऽपि पश्चात् तत्र गतः। ग्रामाद् बहिः क्वचिद् वृक्षतले चाणक्यः स्थित्वा श्वशुरं प्रति संदेशं प्रेषयति। श्वश्रूः श्वशुरश्च चाणक्यं प्रति सदुत्तरं दत्तवन्तौ त्वया दिवसेऽत्र नागन्तव्यम्, रात्रौ भवनस्य पश्चाद्भागवर्तिना मार्गेणागन्तव्यम्। चाणक्यस्तत् श्रुत्वा तथैव रात्रौ गतः। श्वश्रूः श्वशुरश्च भवनस्याधस्तनभूमिकायां चाणक्यं भोजयतः। अन्यान् सम्बन्धिनस्तु भवनोपरितनभूमिकायाम्। श्वश्रूश्चाणक्याय शुष्कं रूक्षं भोजनीयं परिवेषयति, अन्येभ्यस्तु विविधानि मिष्टान्नानि।

बात सुनकर उसकी भार्या ने पुनः उनसे यही प्रार्थना की कि आप इस बात का विचार न कर वहां अवश्य आवें। भार्या के इस प्रकार के अनुरोध करने पर चाणक्य भी पीछे से वहां गया। उसने श्वशुर गृह में पहुँच ने के पहिले बाहिर ही किसी वृक्ष के नीचे ठहर कर श्वशुर के पास अपने आनेका समाचार भेजा। सास ससुर ने चाणक्य के प्रति उत्तररूप संदेश भेजा कि आप आये बहुत अच्छा किया परन्तु आप यहां दिनमें न आवे, रात्रिमें आवे, सो भी मकान के पीछे के मार्ग से आवें —सामनेके मार्ग से नहीं। चाणक्यने ऐसा ही किया। वे रात्रिमें श्वशुरगृह पर पहुंचे। सास और श्वशुर ने चाणक्य को भोंयरेमें बैठाकर भोजन कराया। बाकीजो और संबंधीजन थे उन सबको मकान की छतपर बैठाकर भोजन कराया। चाणक्य के लिये सासुजी ने जो भोजन परोसा था वह एकदम बिलकुल शुष्क एवं रूक्ष था। दूसरे मेहमानों के लिये जो भोजन परोसा गया था वह विविध प्रकार के मिष्टान्नों से युक्त था। चाणक्य

ચાણક્યનું આ વચન સાંભળી તેની પત્નિએ એવી પ્રાર્થના કરી કે, તમે આવી વાતનો વિચાર ન કરતાં લગ્નમાં જરૂરથી આવો. પત્નિના આવા આગ્રહને વશ બની પાછળથી ચાણક્ય લગ્ન પ્રસંગમાં સામેલ થવા ત્યાં ગયા. એણે સાસરાને ત્યાં પહોંચતાં પહેલાં ગામની બહાર કોઈ એક વૃક્ષ નીચે રોકાઈને સાસરાને પોતાના આવવાના ખબર મોકલ્યા. સાસુ સસરાએ તેના આવવાના સમાચાર જાણી તેને કહેવરાવ્યું કે તમે આવ્યા તે ઠીક કર્યું પરંતુ તમે દિવસના ભાગમાં અહિં આવશો નહીં રાતના વખતે અને તે પણ મકાનના પાછલા ભાગમાં થઈને આવજો. ચાણક્યે એમ જ કર્યું તે રાતના વખતે સાસરાને ઘેર પહોંચ્યા. સાસુ સસરાએ તેને મકાનના ભોંયતળીયે બેસાડીને ભોજન કરાવ્યું ત્યારે બાકીના મહેમાનોને એક સાથે સભા ખંડમાં ઉપરના ભાગે ભોજન કરાવ્યું ચાણક્યને આપવામાં આવેલ ભોજન પણ સાવ નિરસ અને લુખ્ખું હતું ત્યારે બીજા મહેમાનોને સ્વાદિષ્ટ મિષ્ટ

तस्य बालकस्य 'चाणक्य' इति नाम कृतम् । स चतुर्दश विद्या अधीतवान् । तस्य यौवने वयसि विवाहः कारितः।

चाणक्यस्य श्वशुरो धनाढ्य आसीत् । कदाचित् तस्य गृहे पुत्रस्य परिणयोत्सवः संजातः । तद् वृत्तं विदित्वा चाणक्यस्य भार्या पितुर्भवनं गता। सा गच्छन्ती पतिमवोचत्—भवताऽपि तत्रागन्तव्यम् । चाणक्यो वदति—अहं निर्धनोऽस्मि, स धनाढ्योऽस्ति, स ममादरं न करिष्यति, मां निर्धनं मत्वा तेन नाहं निमन्त्रितः,

---

संपन्न प्रधान बनेगा। चणक ने उस बालक का नाम चाणक्य रखा। चाणक्य ने १४ चौदह विद्याएँ पढी। पढकर जब चाणक्य योग्यता संपन्न हो गया तब युवा होने पर पिताने इसका विवाह कर दिया।

चाणक्य का श्वशुरपक्ष धनसंपन्न था। किसी एक समय चाणक्य के ससुराल में विवाह होनेवाला था। चाणक्य की भार्या को जब यह वृत्तान्त ज्ञात हुआ तो वह विवाह में संमिलित होने के लिये पतिगृह से अपने पिता के घर आई। जिस समय यह पतिगृह से पितृगृह आई थी तब इसने अपने पति चाणक्य से चलते २ यह कहा था कि आप भी समिलित होने के लिये वहां आवें। चाणक्य ने उसके प्रत्युत्तर में उससे कहा कि मैं निर्धन हूं—वे धनिक हैं वहां विना बुलाये आने पर मेरा कोई आदर नहीं होगा। यही कारण है कि ससुरने मुझे विवाहका आमंत्रण तक भी नहीं भेजा है। चाणक्य की यह

રાજાને સર્વ અધિકાર સંપન્ન એવો સર્વાધિકારી પ્રધાન બનશે ચણકે એ બાળકનું નામ ચાણક્ય રાખ્યું. ચાણક્યે ચૌદ વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો આ પછી તે વિદ્યાથી સંપન્ન બની ગયો અને યોગ્ય વયે પહોંચ્યો ત્યારે તેના પિતાએ તેનો વિવાહ કરી દીધો.

ચાણક્યનો શ્વસુરપક્ષ ધન સંપન્ન હતો. કોઈ એક સમય ચાણક્યના શ્વસુરપક્ષમા લગ્ન પ્રસંગ હતો. ચાણક્યની પત્નિએ જ્યારે આ હકીકત જાણી ત્યારે તે લગ્ન પ્રસંગમા સામેલ થવા માટે પતિને ત્યાથી નીકળી પોતાના પિતાના ઘેર આવી જે સમય તે પોતાના પતિને ત્યાંથી નીકળેલી ત્યારે તેણે પોતાના પતિ ચાણક્યને પણ લગ્ન પ્રસંગમાં આવવાનુ કહેલુ. જેના પ્રત્યુત્તરમા ચાણક્યે જણાવેલું કે, હું નિર્ધન છુ એ ધનવાન છે ત્યાં બોલાવ્યા વગર જવાથી મારો યોગ્ય આદર ન પણ થાય અને મારી નિર્ધન અવસ્થા એ પણ એક કારણ છે કે જેને લઈ મને લગ્નનું આમંત્રણ પણ આપવામા આવેલ નથી

ततश्चाणक्यस्तस्य नन्दनृपस्य राज्ये भ्रमन् मयूरनामके लघुग्रामे समागतः, तत्र मयूरपालको निवसति। तत्र मयूरपालकस्य सगर्भाया भार्यायाश्चन्द्रपानदोहदो जातः। सा दोहदालाभेन कृशशरीरा खिन्ना सञ्जाता। संन्यासिवेषेण चाणक्यस्तत्र भ्रमन् मयूरपालकस्य गृहे समायातः। दोहदालाभेन मयूरपालकस्य भार्यां कृशां दीनां विलोक्य चाणक्यो ब्रूते—भो! मयूरपालक! अहमस्या दोहदं पूरयिष्यामि, यदा अस्याः पुत्रोऽष्टवर्षवयस्कः स्यात् तदा मम शिष्यत्वेन भवता समर्पणीयः। मयूरपालकेन तद् वचनं स्वीकृतम्। ततश्चाणक्यः सच्छिद्रं मण्डपं कारयित्वा तस्यो

कर वह चाणक्य वहां से चलकर नंद राजा के राज्य के ही अन्तर्गत मयूर नाम के किसी एक छोटे से गांव में चला गया। वहां एक मयूरों को पालने वाला मयूरपालक नामक पुरुष रहता था। उसकी भार्या गर्भवती थी। उसे चन्द्र को पीने का दोहला उत्पन्न हुआ था। दोहले की पूर्ति न हो सकने के कारण शरीर से वह विशेष कृश हो गई थी। तथा चिन्तित भी रहती थी। चाणक्य भी इधर उधर घूमता घामता मयूरपालक के घर आया। मयूरपालक की पत्नी को ज्यों ही उसने दोहद की पूर्ति न हो सकने के कारण कृश शरीर एवं खेदखिन्न जाना तो कहने लगा हे मयूरपालक! तुम्हारी धर्मपत्नी के चन्द्र पीने के दोहद की पूर्ति मैं कर सकता हूं यदि तुम हमारी इस शर्त को कबूल कर सको तो, शर्त यह है कि जब इसका बालक आठ वर्ष का हो जाय तो तुम उसे मुझे दे देना, मैं उसे अपना शिष्य बना लूंगा। मयूरपालक ने चाणक्य की बातें स्वीकार करली।

ચાણક્ય નંદરાજાના રાજ્યની અંદર આવેલા મયૂર નામના એક નાનકડા ગામમાં આવ્યા ગયા ત્યાં મોરને પાળવાવાળો મયૂરપાલક નામનો એક પુરૂષ રહેતો હતો. તેની સ્ત્રી ગર્ભવતી હતી તેને ચંદ્ર પિવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ હતી. તે ઈચ્છા પરિપૂર્ણ ન થઈ શકવાના કારણે તે શરીરે અત્યંત દુબળી થઈ ગઈ તથા ચિંતાતુર રહેતી હતી. ચાણક્ય પણ આમ તેમ ફરતાં ફરતાં મયૂરપાલકને ઘેર આવી પહોંચ્યા મયૂરપાલકની સ્ત્રીને તેની ઈચ્છા પરિપૂર્ણ ન થઈ શકવાના કારણે શરીરે દુબળી તેમજ ચિંતાતુર દેખીને તે કહેવા લાગ્યા મયૂરપાલક તારી પત્નિને ચંદ્ર પીવાની જે ઈચ્છા થઈ છે તે હું પરિપૂર્ણ કરી શકું તેમ છું પણ તું મારી એક શરતને કબુલ કરે તો જ શર્ત એ છે કે જ્યારે તારી પત્નિને અવતરનાર બાળક આઠ વર્ષનો થાય ત્યારે તે બાળક મને સોંપી દેવો પડશે. હું તેને મારો શિષ્ય બનાવીશ. મયૂરપાલકે ચાણક્યની શર્તનો સ્વીકાર કર્યો. ચાણક્યે

एवमपमानितो भूत्वा सभार्यश्चाणक्यः स्वगृहं समागतः। तदा चाणक्येन चिन्तितम्—श्वशुरेण मम निर्धनत्वादपमानः कृतः। इति विचिन्त्य धनमर्जयितुं चाणक्यः पाटलिपुत्रनगरे नन्दनाम्नो नृपस्य समीपे योगिवेषेण गतः। पूर्वाह्ने राज्यकार्यालये प्रविष्टः, तदा तस्य दासी कार्यालयं संमार्जयन्ती पश्यति—चाणक्यः सिंहासने तुम्बीपात्रं स्वासनं च स्थापयति। नन्दनृपस्य भृत्याश्चाणक्यं तिरस्कृत्य बहिर्निःसारयन्ति। तदा चाणक्येन प्रतिज्ञा कृता—नन्दनृपस्य राज्यं समूल नाशयिष्यामि।

अपना इस प्रकार का वहां निरादर देख कर भार्या को साथ में लेकर अपने घर पर वापिस आ गया। आकर उसने विचार किया कि श्वशुर ने जो मेरा निरादर किया है उसका कारण मेरी यह निर्धनता है, अतः धन कमाने का प्रयत्न करना चाहिये। इस प्रकार विचार करने के बाद यह धन कमाने के लिये पाटलीपुत्र नगर में नन्द नाम के राजा के पास योगी का वेष धारण कर पहुँचा। पूर्वाह्न अर्थात् दिन के पूर्व भाग में चाणक्य ने कचहरी में प्रवेश किया, एक उस कचहरी की दासी ने जो उस समय उस कचहरी को झाड़ रही थी चाणक्य को देखा, चाणक्य ने वहां एक ओर सिंहासन के ऊपर अपना तुम्बीपात्र और आसन रख दिया। नन्द राजा के नौकरों ने यह देखकर चाणक्य को धक्का देकर एवं तिरस्कार कर के वहां से बाहिर निकाल दिया। चाणक्य ने इस अपमान से क्रुद्ध होकर वहीं पर यह प्रतिज्ञा की, कि मैं इस नन्दनृप के राज्य का समूल विनाश कर दूंगा। इस प्रकार कह

ભોજન જમાડયુ ચાણક્ય આ પ્રકારની પોતાના પ્રત્યેની વર્તણુક જોઈને પોતાની પત્નિને લઈ ને પોતાને ઘેર પાછા ફર્યા ઘેર આવીને તેણે મનમા એવો વિચાર કર્યો કે, સાસુસસરાએ મારૂ જે અપમાન કર્યું તેનું કારણ મારી નિર્ધનતા જ છે આથી ધન કમાવવાનો મારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી તે ધન કમાવા માટે પાટલીપુત્ર નગરમા નંદ રાજાની પાસે યોગીનો વેશ ધારણ કરી પહોચી ગયા દિવસના પહેલા પ્રહરમાં ચાણકયે રાજકચેરીમા પ્રવેશ કર્યો એ વખતે રાજકચેરીની દાસી કચેરીને સાફસુફ કરી રહી હતી તેણે ચાણક્યને જોયા ચાણકયે ત્યા એક સિંહાસન ઉપર પોતાનુ તુંબીપાત્ર અને આસન રાખી દીધુ નંદ રાજાના નોકરોએ આ જોઈને ચાણક્યને ધક્કા મારીને તથા તેનો તિરસ્કાર કરીને બહાર કાઢી મુકયા. ચાણકયે આ અપમાનથી ક્રોધિત થઈને ત્યાજ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, હવે હુ આ નંદરાજાના રાજ્યનો સમૂળગોજ વિનાશ કરી નાખીશ. આ પ્રમાણે નિર્ણય કરીને તે

एवं चाणक्येन तस्याश्चन्द्रपानदोहदः सफलीकृतः। तदनु चाणक्यो रसायनादिभिर्धनार्जनं कर्तुं प्रवृत्तः। इतश्च समये प्राप्ते सति संपूर्णदोहदायास्तस्याः पुत्रो जातः। जनन्या दोहदपूर्तिसमये चन्द्रस्य गोपनात् पित्रा तस्य बालकस्य 'चन्द्रगुप्त' इति नाम कृतम्। चन्द्रगुप्तः क्रीडनकाले बालकैः सह राजनीतिं प्रदर्शयन् क्रीडति। यदा चन्द्रगुप्तोऽष्टवर्षवयस्को जातः, तदा पुनश्चाणक्यस्तत्रागतः। ततो विदितस्वजन्मवृत्तान्तोऽसौ चन्द्रगुप्तश्चाणक्यं प्राह—भो मुनीन्द्र! भगवन् स्वेन सह मां नयतु। चाणक्यो वदति—त्वत्पिता त्वां प्रतिपेत्स्यति। चन्द्रगुप्तो वदति—मम पिता

पीने के दोहले की पूर्ति करने में सफलता प्राप्त करली। वह भी अपने दोहले की पूर्ति से विशेष प्रसन्न हुई। इसके बाद चाणक्य ने रासायनिक क्रिया द्वारा धन का उपार्जन करना प्रारंभ कर दिया। इस तरफ जब पूरे नौ मास व्यतीत हो चुके तब दोहले की पूर्ति से प्रसन्न हुई उस मयूरपालक की पत्नी के पुत्र उत्पन्न हुआ। माता की गर्भावस्था में चंद्र को गोपन करने से पिताने उसका नाम चन्द्रगुप्त रखा। धीरे २ जब चन्द्रगुप्त बालकों के साथ क्रीडा करने के लायक हो गया तब वह उनके साथ खेलते समय राजनीति का प्रदर्शन करने लगा। जिस समय चन्द्रगुप्त की अवस्था आठ वर्ष की हो गई उस समय चाणक्य मयूरपालक के घर पर आया चाणक्य ने चन्द्रगुप्त को उसकी उत्पत्ति के वृत्तान्त से विदित कर दिया। चन्द्रगुप्त को जब अपनी उत्पत्ति का वृत्तान्त विदित हो चुका तो उसने चाणक्य से कहा हे महात्मा! आप मुझे अपने ही साथ ले चलिये। चाणक्य ने कहा तुम्हारा पिता

આ પ્રમાણે ચાણક્યે તેણીની ચંદ્ર પીવાની ઈચ્છાને પરિપૂર્ણ કરવામાં સફળતા મેળવી પોતાની ઈચ્છાની પરિપૂર્ણતાથી મયૂરપાલકની પત્નિ ખૂબ પ્રસન્નતામાં રહેવા લાગી. આ પછી ચાણક્યે રસાયણીક ક્રિયાઓ દ્વારા ધન મેળવવાની શરૂઆત કરી દીધી આ તરફ જ્યારે પુરા નવ મહિના વીતી ગયા ત્યારે પોતાની ઈચ્છાની પૂર્તિથી પ્રસન્ન બનેલી તે મયૂરપાલકની પત્નિએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો. પિતાએ તેનું નામ ચંદ્રગુપ્ત રાખ્યું સમય જતાં જ્યારે ચંદ્રગુપ્ત બાળકોની સાથે રમવાને લાયક બન્યો ત્યારે તેણે બાળકોની સાથે ખેલતી વખતે રાજનીતિનું શિક્ષણ આપવા માંડ્યું વળી સમયે જ્યારે ચંદ્રગુપ્ત આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે ચાણક્ય મયૂરપાલકને ઘેર આવી પહોંચ્યા ચાણક્યે ચંદ્રગુપ્તને તેના જન્મ કાળનું વૃત્તાંત કહ્યું ચંદ્રગુપ્તે પોતાના જન્મકાળનું વૃત્તાંત જાણ્યું ત્યારે તેણે ચાણક્યને કહ્યું, કે મહાત્મા! આપ મને આપની સાથે લઈ જાઓ. ચાણક્યે

र्ध्वभागे तच्छिद्राच्छादनार्थं कंचिदेकं पुरुषं गुप्तरीत्या नियोज्य छिद्रस्याधस्तात् सितामिश्रपयःपूर्णं स्थालं स्थापितवान्। अथ मध्यरात्रे तच्छिद्रद्वारेण तत्र स्थाले चन्द्रप्रतिबिम्बसंपाते सति मयूरपालभार्यां तत्र नीत्वा चाणक्यः स्थालगतं चन्द्रप्रतिबिम्बं प्रदर्शयन् प्राह—अयं चन्द्रः पीयताम्। ततः सा चन्द्रप्रतिबिम्बसहितं स्थालमुत्थाप्य दुग्धं पिबति, तस्मिन्नेव समये छिद्रसमीपस्थः पुरुषः शनैः शनैश्छिद्रमाच्छादयति।

चाणक्य ने अब उसके चन्द्र पीने के दोहले की पूर्ति करने का प्रयत्न प्रारंभ कर दिया। इसमें उसने एक सछिद्र मंडप तयार करवाया। उसके उर्ध्वभाग में गुप्तरीति से एक पुरुष की उसने नियुक्ति की, जो उस छिद्र के पास जाकर बैठ गया। जहां छिद्र था ठीक उसी के नीचे उसने मिश्री से मिश्रित कर एक दूध का भरा हुआ थाल रख दिया। मध्यरात्रि में उस छिद्र के द्वारा उस थाल में चन्द्र का प्रतिबिंब ज्यों ही पड़ा कि चाणक्य ने मयूरपालक की भार्या को वहां बुलवा लिया। उसके आनेपर चाणक्य ने उसको उस थाल में रहे हुए प्रतिबिम्ब को दिखलाया और कहने लगा देखो यह रहा चन्द्र, पी जाओ। उस ने उसी समय चन्द्रप्रतिबिम्बसहित थाल को उठा कर उसमें का दूध पीना प्रारंभ कर दिया। ज्यों २ यह दूध पीती जाती थी त्यों २ छिद्र के पास बैठा हुआ वह मंडप के ऊपर रहा व्यक्ति उस छिद्र को धीरे २ बन्द करता जाता था। जब वह पूरा दूध पी चुकी तो उसने भी उस छिद्र को पूरा बन्द कर दिया। इस प्रकार चाणक्य ने उसके चन्द्र

હવે ચંદ્ર પીવાની મયૂરપાલકની પત્નિની ઇચ્છાને પરિપૂર્ણ કરવાના પ્રયત્નની શરૂઆત કરી દીધી આમાં તેણે એક છિદ્રવાળો મંડપ તૈયાર કરાવ્યો. તેના ઉર્ધ્વભાગમાં ગુપ્ત રીતે એક પુરૂષને તે છિદ્ર પાસે બેસાડયો. જ્યાં છિદ્ર હતું ત્યાં બરાબર તેની નીચે સાકરથી મિશ્રીત કરેલ દૂધથી ભરેલો એક થાળ રાખ્યો. મધ્યરાત્રીએ આ છિદ્ર દ્વારા તે થાળમાં ચંદ્રનું જ્યારે પ્રતિબિંબ પડયું ત્યારે ચાણકયે મયૂરપાલકની સ્ત્રીને ત્યાં બોલાવી અને થાળીમાં દેખાતા ચંદ્રને બતાવી કહ્યું કે, લ્યો આ રહ્યો ચંદ્ર! પી જાઓ તેણીએ તે વખતે ચંદ્રના પ્રતિબિંબવાળા થાળને ઉઠાવીને તેમાંનું દૂધ પીવાની શરૂઆત કરી જેમ જેમ તે દૂધ પીતી ગઇ તેમ તેમ તે છિદ્રની પાસે બેઠેલો તેમજ તે મંડપની ઉપર છુપાઇ રહેલ તે વ્યક્તિએ તે છિદ્રને ધીરે ધીરે બંધ કરવા માંડયું. જ્યારે તેણીએ બધું દૂધ પી લીધું ત્યારે તેણે પણ છિદ્રને પુરેપુરૂં બંધ કરી દીધું

एवं चाणक्येन तस्याश्चन्द्रपानदोहदः सफलीकृतः। तदनु चाणक्यो रसायना दिभिर्धनार्जनं कर्तुं प्रवृत्तः। इतश्च समये प्राप्ते सति संपूर्णदोहदायास्तस्याः पुत्रो जातः। जनन्या दोहदपूर्तिसमये चन्द्रस्य गोपनात् पित्रा तस्य बालकस्य 'चन्द्रगुप्त' इति नाम कृतम्। चन्द्रगुप्त क्रीडनकाले बालकैः सह राजनीतिं प्रदर्शयन् क्रीडति। यदा चन्द्रगुप्तोऽष्टवर्षवयस्को जातः, तदा पुनश्चाणक्यस्तत्रागतः। ततो विदित स्वजन्मवृत्तान्तोऽसौ चन्द्रगुप्तश्चाणक्यं प्राह–भो मुनीन्द्र! भवान् स्वेन सह मां नयतु। चाणक्यो वदति–त्वत्पिता त्वां प्रतिपेत्स्यति। चन्द्रगुप्तो वदति–मम पिता

पीने के दोहले की पूर्ति करने में सफलता प्राप्त करली। वह भी अपने दोहले की पूर्ति से विशेष प्रसन्न हुई। इसके बाद चाणक्य ने रासाय निक क्रिया द्वारा धन का उपार्जन करना प्रारंभ कर दिया। इस तरफ जब पूरे नौ मास व्यतीत हो चुके तब दोहले की पूर्ति से प्रसन्न हुई उस मयूरपालक की पत्नी के पुत्र उत्पन्न हुआ। माता की गर्भावस्था में चंद्र को गोपन करने से पिताने उसका नाम चन्द्रगुप्त रखा। धीरे२ जब चन्द्रगुप्त बालकों के साथ क्रीडा करने के लायक हो गया तब वह उनके साथ खेलते समय राजनीति का प्रदर्शन करने लगा। जिस समय चन्द्रगुप्त की अवस्था आठ वर्ष की हो गई उस समय चाणक्य मयूरपालक के घर पर आया चाणक्य ने चन्द्रगुप्त को उसकी उत्पत्ति के वृत्तान्त से विदित कर दिया। चन्द्रगुप्त को जब अपनी उत्पत्ति का वृत्तान्त विदित हो चुका तो उसने चाणक्य से कहा हे महात्मा! आप मुझे अपने ही साथ ले चलिये। चाणक्य ने कहा तुम्हारा पिता

આ પ્રમાણે ચાણક્યે તેણીની ચંદ્ર પીવાની ઈચ્છાને પરિપૂર્ણ કરવામાં સફળતા મેળવી પોતાની ઈચ્છાની પરિપૂર્ણતાથી મયૂરપાલકની પત્નિ ખૂબ પ્રસન્નતામાં રહેવા લાગી. આ પછી ચાણક્યે રસાયણિક ક્રિયાઓ દ્વારા ધન મેળવવાની શરૂઆત કરી દીધી. આ તરફ જ્યારે પુરા નવ મહિના વીતી ગયા ત્યારે પોતાની ઈચ્છાની પૂર્તિથી પ્રસન્ન થયેલી તે મયૂરપાલકની પત્નિએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો. પિતાએ તેનું નામ ચંદ્રગુપ્ત રાખ્યું સમય જતાં જ્યારે ચંદ્રગુપ્ત બાળકોની સાથે રમવાને લાયક થયો ત્યારે તેણે બાળકોની સાથે ખેલતી વખતે રાજનીતિનું પ્રદર્શન કરવા માંડ્યું આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે ચાણક્ય મયૂરપાલકને ઘેર આવી પહોંચ્યા. ચાણક્યે ચંદ્રગુપ્તને તેના જન્મ કાળનું વૃત્તાંત કહ્યું ચંદ્રગુપ્તે પોતાના જન્મકાળનું વૃત્તાંત જાણ્યું ત્યારે તેણે ચાણક્યને કહ્યું કે મહાત્મા! આપ મને આપની સાથે લઈ જાઓ, ચાણક્યે

पूर्वमेव मां दत्तवान्। ततश्चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं सह नीत्वा प्राह–तव राज्यलाभं करिष्यामि। ततश्चाणक्यो वनं गत्वा रसायनेन द्रव्यं निर्माय तत्प्रभावात् सेनां संगृहीतवान्। सैनिकैः सह स पाटलिपुत्रनगरे नन्दनृपतिमाक्रमते स्म। नन्दनृपतिश्चाणक्यस्य पराजयं कृतवान्। चन्द्रगुप्तेन सह चाणक्यस्ततोऽपसृत्य क्वचित् प्रच्छन्नो भूत्वा स्थितः। नन्दनृपतेः कश्चित् सैनिकोऽश्वमारुह्य चाणक्यं ग्रहीतुमागतः। चाणक्यस्तं विलोक्य चिन्तयति–अयं तु मां ग्रहीतु प्रत्यासन्नो भवति, बालकोऽयं चन्द्र-

---

मेरे साथ चलने में तुम्हें निषेध करेगा। चन्द्रगुप्त ने कहा–निषेध क्यों करेगा? पिता ने तो मुझे आपको पहिले से ही दे दिया है। चंद्रगुप्त की बात सुनकर चाणक्य ने चंद्रगुप्त को अपने साथ ले लिया। कहा–चलो मै तुम्हें राज्य की प्राप्ति कराऊँगा। चन्द्रगुप्त को साथ लेकर चाणक्य वन में पहुँचा। रसायन से उसने वहां द्रव्य को खूब इकट्ठा किया और उसके प्रभाव से उसने वहीं पर सेना का संग्रह करना भी प्रारभ कर दिया। जब सेना अच्छी तरह संगृहीत हो चुकी तो चाणक्य ने सेना को लेकर पाटलिपुत्र में जाकर राजा नन्द के ऊपर आक्रमण कर दिया। राजा नन्द ने चाणक्य को पराजित कर वहां से निकाल दिया। चाणक्य भी परास्त होकर चन्द्रगुप्त को साथ लेकर वहां से चला गया और किसी जगह गुप्तरूप से जाकर छिप गया। राजा नन्द ने चाणक्य को पकड ने के लिये ऊसके पीछे एक अपना घुड़सवार भेजा। घुड़सवार को अपना पीछा करते हुए देखकर चाणक्य ने विचार किया

કહ્યું કે તારા પિતા તને મારી સાથે મોકલવામાં અડચણ ઉભી કરશે ચન્દ્રગુપ્તે કહ્યું અડચણ શા માટે કરશે? પિતાએ તો પહેલેથી જ મને આપને સુપ્રત કરેલ છે ચન્દ્રગુપ્તની વાત સાભળીને ચાણક્યે ચન્દ્રગુપ્તને પોતાની સાથે લઈ લીધો અને કહ્યું, ચાલો! હું તમને રાજ્યની પ્રાપ્તિ કરાવીશ ચન્દ્રગુપ્તને લઈ ચાણક્ય વનમાં ગયા રસાયણ પ્રયોગથી ત્યા તેણે ખૂબ દ્રવ્ય એકઠુ કર્યું અને એની સહાયથી સેના એકઠી કરવાનો આરભ કરી દીધો. સેનાને લઈને પાટલીપુત્ર પહોચી નન્દરાજા ઉપર આક્રમણ કર્યું યુદ્ધમાં રાજા નન્દે ચાણક્યનો પરાજ્ય કરીને ભગાડી મૂક્યા ચાણક્ય હારી જવાથી ચન્દ્રગુપ્તને સાથે લઈ ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા અને કોઈ છુપા સ્થળે જઈ રહેવા લાગ્યા રાજા નન્દે ચાણક્યને પકડવા માટે તેની પાછળ એક ઘોડેસ્વારને મોકલ્યો. ઘોડેસ્વાર પોતાનો પીછો પકડી રહ્યો છે જાણીને ચાણક્ય વિચાર કરવા લાગ્યા કે તે મને પકડવા

गुप्तः कथं मया सह गन्तुं प्रभवति। इत्येवं विचार्य स तत्र सरस्तटे वस्त्रं क्षालयमानस्य रजकस्यान्तिके गत्वा वदति—अरे रजक! नन्दनृपतेः सैनिकास्त्वां हन्तुमागच्छन्ति। रजकस्तद्वचनं श्रुत्वा तद्भयात् ततः पलायितः। चाणक्यस्तानि वस्त्राणि क्षालयमानस्तत्र संस्थितः, चन्द्रगुप्तोऽपि तत्रैवान्यभागे जले प्रविश्य प्रच्छन्नोऽभवत्। अश्वारूढोऽसौ नन्दराजपुरुषस्तत्रागत्य पृच्छति—अरे रजक! चाणक्यः क्व गतः? रजकवेषधारी चाणक्यः प्राह—जले प्रविष्टः ततोऽसौ नन्दराजपुरुषस्तस्य कवरज-

कि यह तो मुझे पकड़ने के लिये बिल्कुल ही पास आ चुका है, यह चन्द्रगुप्त बालक है मेरे साथ दौड़ सकता नहीं है अतः एक उपाय करना चाहिये कि जो साम्हने के तालाब पर धोबी कपड़े धो रहा है उसको किसी बहाने से वहां से भगा देना चाहिये और स्वयं को उसका काम करने लग जाना चाहिये तभी रक्षा हो सकती है। ऐसा विचार कर चाणक्य उस धोबी के पास आकर कहने लगा कि अरे धोबी! तू देखता नहीं है राजा के सैनिक तुझे मारने के लिये आ रहे हैं। धोबी ने ज्यों ही चाणक्य की इस बात को सुना कि वह वहां से एकदम भग गया। चाणक्य ने अपनी नीति में सफलता प्राप्त की और उस धोबी के जो कपड़े वहां धोने के लिए पड़े हुए थे उन्हें धोना प्रारंभ कर दिया। चन्द्रगुप्त भी वहीं पर एक किनारे पानी में जाकर छुप गया। वह अश्वारूढ राजपुरुष जो इनके पीछे पड़ा हुआ था वहां पर आ पहुंचा। उसने आते ही उससे पूछा कि अरे धोबी! चाणक्य कहां गया है। रजकवेषधारी चाणक्य ने कहा कि वह अभी जल में घुस

માટે હવે નજીક આવી ગયેલ છે આ બાળક ચન્દ્રગુપ્ત મારી સાથે દોડી શકશે નહીં માટે એનો કોઈક ઉપાય કરવો જોઈએ સામા તળાવ ઉપર ધોબી કપડાં ધોઈ રહ્યો છે તેમને કોઈ પણ બહાને ત્યાંથી ભગાડી દે અને પોતે તે કામ કરવા લાગી જાય કે જેથી રક્ષા થાય આવો વિચાર કરીને ચાણક્ય તે ધોબીની પાસે જઈને કહેવા લાગ્યા, કે હે ધોબી! તું જોતો નથી કે રાજાનો સૈનિક તને મારવા માટે આવી રહ્યો છે। ધોબી ચાણક્યની આ વાત સાંભળીને ત્યાંથી એકદમ ભાગવા લાગ્યો. ચાણક્યે પોતાની નીતિને મળેલી સફળતા જોઈ ને તે ધોબીના જે કપડાં ત્યાં ધોવા માટે પડ્યાં હતાં તેને ધોવા લાગ્યો ચન્દ્રગુપ્ત પણ કિનારા ઉપર પાણીમાં જઈને છુપાઈ ગયો. એટલામાં ઘોડેસ્વાર રાજપુરુષ જે તેમની પાછળ પડયો હતો તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે આવીને પૂછ્યું અરે ધોબી! ચાણક્ય કઈ બાજુએ ગયો? ધોબી વેશધારી ચાણક્યે કહ્યું કે તે હમણાં જ પાણીમાં ઉતરી ગયો. તેની

कवेषस्य चाणक्यस्य हस्ते स्व खड्गं हयं च दत्वा जले प्रविशति। तस्मिन्नेव समये रजकरूपश्चाणक्यस्तेन खड्गेन तस्य नन्दराजपुरुषस्य शिरश्चिच्छेद।

ततश्चाणक्यश्चन्द्रगुप्तेन सह स्थानान्तरं गतः। कस्मिंश्चिद् ग्रामे भिक्षार्थं गृहस्थगृहे गत्वा पश्यति—एका वृद्धा स्थालके पायसं परिविष्य बालकाय भोक्तुं ददाति। तेन बालकेन स्थालकस्य मध्यभागे हस्तो निक्षिप्तः। प्रतप्तपायसस्पर्शेन तस्य हस्तो दग्धः, तेनासौ क्रन्दति। वृद्धा वदति—रे मूढ! त्वं चाणक्य इव किमाचरसि। एतद् वचनं श्रुत्वा वृद्धां चाणक्यः प्राह—मातः! किमनुचितं चाणक्येन कृतम्,

---

गया है। सवार ने ज्यों ही यह बात सुनी तो वह अपने घोडे से नीचे उतर पड़ा और कहने लगा कि तुम मेरे इस घोडे को और तलवार को पकडे रहो, जबतक मैं जलमें घुस कर उसे पकड लाता हूं। इतने में ही चाणक्य ने उसकी ही तलवार से उसको मार दिया।

चाणक्य वहां से चंद्रगुप्त को साथ लेकर किसी दूसरे स्थान पर चला गया। एक समय की बात है कि चाणक्य जब भिक्षा लेने के लिये किसी दूसरे गांव में एक गृहस्थ के घर पर गया हुआ था तब उसने वहां देखा कि एक वृद्धा ने थाली में गर्म खीर परोस कर खाने के लिये किसी बालक को दी और उस बालक ने उस गर्म खीर से युक्त थाली के बीचोबीच हाथ डाल दिया सो गर्म खीर के उष्णस्पर्श से उस बालक का हाथ जल गया इससे वह रोने लगा। उसको रोता देखकर वृद्धा ने कहा कि रे मूढ! तू चाणक्य की तरह क्यों होता जा रहा है। वृद्धा के ये वचन सुनकर चाणक्य ने उससे कहा हे माता! चाणक्य

આ વાત સાંભળીને તે પોતાના ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને કહેવા લાગ્યો, મારા આ ઘોડાને અને તરવારને તમે સાચવો ત્યાંસુધીમાં હું હમણા જ તેને પાણીમાંથી પકડી લાવું છું ઘોડો અને તરવાર હાથ કરીને ચાણક્યે તરવારથી પેલા સ્વારને મારી નાખ્યો એને મારીને ચાણક્ય ચંદ્રગુપ્તને સાથે લઈ કોઈ બીજા સ્થળે ચાલ્યા ગયા એક સમયની વાત છે કે જ્યારે ચાણક્ય ત્યાં સ્થિર થઈ ભિક્ષા લેવા માટે કોઈ બીજા ગામે એક ગૃહસ્થને ત્યાં ગયા. ત્યાં તે ભિક્ષા માટે પહોંચ્યા એજ વખતે એક વૃદ્ધા થાળીમાં ગરમા ગરમ ખીર પીરસી બાળકને ખવરાવવાની તૈયારી કરી રહેલ હતી. બાળકે ખીર ખાવાની ઉતાવળમાં તે ગરમ ખીરથી ભરેલી થાળીની વચ્ચો વચ્ચ હાથ નાખ્યો ગરમ ખીરના સ્પર્શથી બાળકનો હાથ દાઝ્યો અને રોવા લાગ્યો આ જોઈ વૃદ્ધાએ તે બાળકને કહ્યું, કે અરે મૂઢ! ચાણક્યના જેવો તું કેમ થતો જાય છે? વૃદ્ધાના આ વચન સાંભળી ચાણક્યે તે વૃદ્ધાને પૂછ્યું કે હે માતા! ચાણક્યે એવું કર્યું

वृद्धा प्राह–भोजने राज्यग्रहणे च प्रथमं प्रान्तभागे हस्तो निक्षेपणीयः। एवंवचनं श्रुत्वा चाणक्यो हिमगिरिं गतवान्। तत्र पर्वतनामको नृपतिरासीत्। तस्य समीपं गत्वा चाणक्योऽवदत्–पाटलिपुत्रनगरे नन्दनृपतिना सह युद्धे भवान् सहयोगं दद्यात् तर्हि तदर्धं राज्यं भवते दास्यामि। तदा पर्वतेन तस्य वचनं स्वीकृतम्।

ततश्चाणक्यः पर्वतश्च चन्द्रगुप्तेन सह पाटलिपुत्रनगरमागत्य नन्दं विजित्य राज्यं गृहीतवन्तौ। तदा नन्दनृपतिर्धर्मद्वारेण निःसर्तुं प्रार्थयति, चन्द्रगुप्तेन तत्प्रार्थनं स्वीकृत्य कथितम्–एकस्मिन् रथे यावद् द्रव्यं समाविशति, तावद् द्रव्यमुपादाय

ने क्या अनुचित किया है ?। वृद्धा ने कहा भोजन एवं राज्यग्रहण में प्रथम प्रान्तभाग में हाथ डालना चाहिये। वृद्धा के वचन सुनकर चाणक्य हिमगिरि जाकर वहां के राजा पर्वत से मिला। उससे चाणक्य ने कहा पाटलिपुत्र नगर में नन्दनृपति के साथ यदि युद्ध में आप हमें सहयोग प्रदान करें तो वहां का आधा राज्य हम आपको देंगे। चाणक्य की बात सुनकर पर्वत ने युद्ध में सहायता देना कबूल कर लिया।

चंद्रगुप्त को लेकर चाणक्य और पर्वत दोनों मिल कर पाटलिपुत्र आये। वहां नन्द राजा के ऊपर इन्होंने धावा बोल दिया। नन्द को परास्त कर उसका राज्य ले लिया। उस समय नन्द ने धर्मद्वार से निकलने के लिये प्रार्थना की। चंद्रगुप्त ने उसकी प्रार्थना को स्वीकार करते हुए कहा–एक रथ में जितना द्रव्य हो सकता हो उतने द्रव्य को

અનુચિત કામ કર્યું છે? વૃદ્ધાએ કહ્યું કે ભોજન અને રાજ્ય ગ્રહણમાં પ્રથમ એક છેડેથી હાથ નાખવો જોઈએ. વૃદ્ધાનું આ વચન સાંભળી તેને નમન કરીને ચાણક્ય ત્યાંથી ચાલતા થયા. આ પછી ચાણક્યે હિમગિરિ જઈ ત્યાંના રાજા પર્વતની મુલાકાત લીધી અને તેને કહ્યું કે પાટલીપુત્રના રાજા નંદની સામે અમે યુદ્ધ કરવા ઇચ્છીએ છીએ એ યુદ્ધમાં તમે જો અમને સાથ આપશો તો તે જીતેલા રાજ્યનો અરધો ભાગ તમને આપવામાં આવશે. ચાણક્યની આ વાત સાંભળી પર્વત રાજાએ યુદ્ધમાં સહાયતા દેવાનું કબુલ કર્યું.

ચંદ્રગુપ્તને લઈને ચાણક્ય અને પર્વત બન્નેએ પાટલીપુત્ર ઉપર આક્રમણ કર્યું સામસામી લડાઈ થઈ જેમાં રાજા નંદ હારી ગયા, તેના રાજ્યનો કબજો ચંદ્રગુપ્તે સંભાળી લીધો. આ સમયે નંદે ધર્મદ્વારથી નિકળવા માટે પ્રાર્થના કરી. ચંદ્રગુપ્તે તેની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરીને કહ્યું કે, એક રથમાં જેટલું દ્રવ્ય સમાઈ

कवेषस्य चाणक्यस्य हस्ते स्व खड्गं हयं च दत्वा जले प्रविशति। तस्मिन्नेव समये रजकरूपश्चाणक्यस्तेन खड्गेन तस्य नन्दराजपुरुषस्य शिरश्चिच्छेद।

ततश्चाणक्यश्चन्द्रगुप्तेन सह स्थानान्तरं गतः। कस्मिंश्चिद् ग्रामे भिक्षार्थं गृहस्थगृहे गत्वा पश्यति—एका वृद्धा स्थालके पायसं परिविष्य बालकाय भोक्तु ददाति। तेन बालकेन स्थालकस्य मध्यभागे हस्तो निक्षिप्तः। प्रतप्तपायसस्पर्शेन तस्य हस्तो दग्धः, तेनासौ क्रन्दति। वृद्धा वदति—रे मूढ! त्वं चाणक्य इव किमाचरसि। एतद् वचनं श्रुत्वा वृद्धां चाणक्यः प्राह—मातः! किमनुचितं चाणक्येन कृतम्,

---

गया है। सवार ने ज्यों ही यह बात सुनी तो वह अपने घोडे से नीचे उतर पडा और कहने लगा कि तुम मेरे इस घोडे को और तलवार को पकडे रहो, जबतक मैं जलमें घुस कर उसे पकड लाता हूं। इतने में ही चाणक्य ने उसकी ही तलवार से उसको मार दिया।

चाणक्य वहां से चद्रगुप्त को साथ लेकर किसी दूसरे स्थान पर चला गया। एक समय की बात है कि चाणक्य जब भिक्षा लेने के लिये किसी दूसरे गांव में एक गृहस्थ के घर पर गया हुआ था तब उसने वहां देखा कि एक वृद्धा ने थाली में गर्म खीर परोस कर खाने के लिये किसी बालक को दी और उस बालक ने उस गर्म खीर से युक्त थाली के बीचोबीच हाथ डाल दिया सो गर्म खीर के उष्णस्पर्श से उस बालक का हाथ जल गया इससे वह रोने लगा। उसको रोता देखकर वृद्धा ने कहा कि रे मूढ! तू चाणक्य की तरह क्यों होता जा रहा है। वृद्धा के ये वचन सुनकर चाणक्य ने उससे कहा हे माता! चाणक्य

આ વાત સાભળીને તે પોતાના ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને કહેવા લાગ્યો, મારા આ ઘોડાને અને તરવારને તમે સાચવો ત્યાસુધીમા હુ હમણા જ તેને પાણીમાથી પકડી લાવુ છુ ઘોડો અને તરવાર હાથ કરીને ચાણુક્યે તરવારથી પેલા સ્વારને મારી નાખ્યો એને મારીને ચાણુક્ય ચદ્રગુપ્તને સાથે લઈ કોઈ બીજા સ્થળે ચાલ્યા ગયા એક સમયની વાત છે કે જ્યારે ચાણુક્ય ત્યા સ્થિર થઈ ભિક્ષા લેવા માટે કોઈ બીજા ગામે એક ગૃહસ્થને ત્યા ગયા. ત્યા તે ભિક્ષા માટે પહોચ્યા એજ વખતે એક વૃદ્ધા થાળીમા ગરમા ગરમ ખીર પીરસી બાળકને ખવરાવવાની તૈયારી કરી રહેલ હતી બાળકે ખીર ખાવાની ઉતાવળમા તે ગરમ ખીરથી ભરેલી થાળીની વચ્ચો વચ્ચ હાથ નાખ્યો ગરમ ખીરના સ્પર્શથી બાળકનો હાથ દાઝ્યો અને રોવા લાગ્યો. આ જોઈ વૃદ્ધાએ તે બાળકને કહ્યુ, કે અરે મૂઢ! ચાણુક્યના જેવો તુ કેમ થતો જાય છે? વૃદ્ધાના આ વચન સાભળી ચાણુક્યે તે વૃદ્ધાને પૂછ્યુ કે હે માતા! ચાણુક્યે એવું કયુ

वृद्धा प्राह-भोजने राज्यग्रहणे च प्रथमं प्रान्तभागे हस्तो निक्षेपणीयः। एतद्वचनं श्रुत्वा चाणक्यो हिमगिरिं गतवान्। तत्र पर्वतनामको नृपतिरासीत्। तस्य समीपं गत्वा चाणक्योऽवदत्-पाटलिपुत्रनगरे नन्दनृपतिना सह युद्धे भवान् सहयोगं दद्यात् तर्हि तदर्धं राज्यं भवते दास्यामि। तदा पर्वतेन तस्य वचनं स्वीकृतम्।

ततश्चाणक्यः पर्वतश्च चन्द्रगुप्तेन सह पाटलिपुत्रनगरमागत्य नन्दं विजित्य राज्यं गृहीतवन्तौ। तदा नन्दनृपतिर्धर्मद्वारेण निःसर्तुं प्रार्थयति, चन्द्रगुप्तेन तत्प्रार्थनं स्वीकृत्य कथितम्-एकस्मिन् रथे यावद् द्रव्यं समाविशति, तावद् द्रव्यमुपादाय

ने क्या अनुचित किया है ? । वृद्धा ने कहा भोजन एवं राज्यग्रहण में प्रथम प्रान्तभाग में हाथ डालना चाहिये। वृद्धा के वचन सुनकर चाणक्य हिमगिरि जाकर वहां के राजा पर्वत से मिला। उससे चाणक्य ने कहा पाटलिपुत्र नगर में नन्दनृपति के साथ यदि युद्ध में आप हमें सहयोग प्रदान करे तो वहां का आधा राज्य हम आपको देंगे। चाणक्य की बात सुनकर पर्वत ने युद्ध में सहायता देना कबूल कर लिया।

चंद्रगुप्त को लेकर चाणक्य और पर्वत दोनों मिल कर पाटलिपुत्र आये। वहां नन्द राजा के ऊपर इन्हों ने धावा बोल दिया। नन्द को परास्त कर उसका राज्य ले लिया। उस समय नन्द ने धर्मद्वार से निकल ने के लिये प्रार्थना की। चंद्रगुप्त ने उसकी प्रार्थना को स्वीकार करते हुए कहा-एक रथ में जितना द्रव्य हो सकता हो उतने द्रव्य को

અનુચિત કામ કર્યું છે? વૃદ્ધાએ કહ્યું કે ભોજન અને રાજ્ય ગ્રહણમાં પ્રથમ એક છેડેથી હાથ નાખવો જોઈએ. વૃદ્ધાનું આ વચન સાંભળી તેને નમન કરીને ચાણક્ય ત્યાંથી ચાલતા થયા. આ પછી ચાણક્યે હિમગિરિ જઈ ત્યાંના રાજા પર્વતની મુલાકાત લીધી અને તેને કહ્યું કે પાટલીપુત્રના રાજા નંદની સામે અમે યુદ્ધ કરવા ઇચ્છીએ છીએ એ યુદ્ધમાં તમે જો અમને સાથ આપશો તો તે જીતેલા રાજ્યનો અર્ધો ભાગ તમને આપવામાં આવશે. ચાણક્યની આ વાત સાંભળી પર્વત રાજાએ યુદ્ધમાં સહાયતા દેવાનું કબુલ કર્યું.

ચંદ્રગુપ્તને લઈ ને ચાણક્ય અને પર્વત બન્નેએ પાટલીપુત્ર ઉપર આક્રમણ કર્યું સામસામી લડાઈ થઈ જેમાં રાજા નંદ હારી ગયા, તેના રાજ્યનો કબજો ચંદ્રગુપ્તે સંભાળી લીધો. આ સમયે નંદે ધર્મદ્વારથી નિકળવા માટે પ્રાર્થના કરી. ચંદ્રગુપ્તે તેની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરીને કહ્યું કે, એક રથમાં જેટલું દ્રવ્ય સમાઈ

भार्यापुत्रादिभिः सह भवान्निःसरतु । नन्देन तथैव कृतम्। तदा रथस्थिता नन्दस्य पुत्री निर्गच्छन्ती चन्द्रगुप्तं सानुरागं पश्यति, तदा नन्दः स्वपुत्रीं प्राह–पुत्रि! अभीष्टं चेच्चन्द्रगुप्तं वरय। ततोऽसौ नन्दपुत्री चन्द्रगुप्तस्य रथे समारोहति, तदा नव संख्यका रथचक्रस्य अरा भग्नाः। चन्द्रगुप्तस्तद्भङ्गममङ्गल विज्ञाय नन्दपुत्रीं प्रतिषेधयति। चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं वदति–इदं महन्मङ्गलम्, नवसंख्यका अरा भग्ना इति नवपुरुषपर्यन्तं राज्यं स्थास्यति। ततश्चन्द्रगुप्तः पर्वतश्चाणक्यश्च सर्वे राजभवनं प्रविष्टाः।

लेकर आप अपने स्त्रीपुत्रादिकसहित यहां से चले जाये। चन्द्रगुप्त की आज्ञानुसार नन्द ने वैसा ही किया। जिस समय नन्द राज्य से बाहर होकर बालबच्चेसहित चलने लगा उस समय रथ में बैठी हुई नन्द की पुत्री सुचन्द्रा ने बडे ही अनुराग से चंद्रगुप्त की ओर देखा। चंद्रगुप्त की ओर अनुराग से देखनेवाली अपनी पुत्री को देखकर नंद ने कहा कि हे पुत्री! यदि तेरी इच्छा हो तो तूं इस चद्रगुप्त को वरले। पिता की बात सुनकर पुत्री चद्रगुप्त के रथ पर जाकर बैठ गई। जिस समय यह उसके रथ पर बैठी उसी समय चंद्रगुप्त के रथ के पहिये के नौ आरे टूट गये। चद्रगुप्त ने ज्यों ही अपने रथ के पहिये की यह हालत देखी तो उसने इसमें अमंगल माना और नन्द की पुत्री को उस में बैठने से निषेध कर दिया। चाणक्य ने इस बात को देखकर चंद्रगुप्त से कहा कि तुम जिसे अमंगल समझ रहे हो वह बडा भारी

શકે તેટલુ લઈ આપ આપના સ્ત્રી પુત્રાદિકને લઇ અહીંથી ચાલ્યા જાવ. નદે ચદ્રગુપ્તની આજ્ઞાનુસાર કર્યું જે સમયે રાજા નદ પોતાના પરિવાર સહિત રાજ્ય છોડીને જવા લાગ્યા તે સમયે રથમા બેઠેલ નદની પુત્રી સુચન્દ્રાએ ચદ્રગુપ્તની સામે ભારે અનુરાગથી દ્રષ્ટિ ફેંકી ચદ્રગુપ્ત તરફ અનુરાગથી જોઈ રહેલ પોતાની પુત્રીને ઉદ્દેશીને નદે કહ્યુ કે, હે પુત્રિ! જો તારી ઇચ્છા હોય તો તુ ખુશીથી ચદ્રગુપ્તને વરી લે પિતાની આ વાત સાભળી સુચદ્રા તે રથમાથી ઉતરી ચદ્રગુપ્તના રથ ઉપર ચઢી ગઇ જેવી તે ચદ્રગુપ્તના રથ ઉપર જઈને બેઠી તેવા જ ચદ્રગુપ્તના રથના પઈડાના નવ આરા તૂટી ગયા. ચદ્રગુપ્તે પોતાના રથના પૈડાનો આ બનાવ જોતા તેના મનમા અમગળની શકા જાગી અને એથી નદની પુત્રીને રથ ઉપર ચઢવાની ના પાડી. ચાણક્યે આ જોઈ ચદ્રગુપ્તને સમજાવ્યો કે, તમે જેને અમગળ માનો છો તે અમ-

चाणक्यस्तदा नन्दराज्यस्य द्वौ भागौ कृत्वा पर्वताय चन्द्रगुप्ताय चैकैकं भागं प्रदत्तवान्। नन्देन स्वभवने विषकन्या स्थापिता। तत्र पर्वतनृपस्तां विलोक्य मोहितो जातः, तस्याः स्पर्शमात्रेण पर्वतनृपो विषाक्रान्तः संजातः। तद्विषापहारार्थं चन्द्रगुप्तः प्रवृत्तः, स चाणक्येन प्रतिषेधितः, तदनन्तरं पर्वतनृपो मृतः। तदा चन्द्रगुप्तस्य राज्यमखण्डं समजातम्।

अथ नन्दराज्यान्तर्गताः प्रभुलोकाश्चौर्यादिभिरुपद्रवं कुर्वन्ति। चाणक्यश्चौराणां

मंगल है। चक्र के जो नव आरे टूट गये हैं उससे यह सूचित होता है कि नौ पीढी पर्यन्त यह राज्य स्थिर रहेगा। इसके बाद चाणक्य, पर्वत और चंद्रगुप्त राज्यभवन में प्रविष्ट हो गये।

चाणक्य ने उस मिले हुए नन्दराज्य के दो भाग किये। एक भाग पर्वत के लिये और दूसरा भाग चन्द्रगुप्त के लिये दिया। नद के भवन में एक विषकन्या पाली हुई थी। पर्वत इस कन्या को देखकर उस पर मोहित हो गया। ज्यों ही उसने उसका स्पर्श किया कि उसका समस्त शरीर विष से व्याप्त हो गया। पर्वत के समस्त शरीर में व्याप्त विष को दूर करने के लिये चन्द्रगुप्त ने प्रयत्न करना चाहा, परन्तु चाणक्य ने उसे इसके लिये मना कर दिया अतः वह उससे दूर रहने लगा। बाद में पर्वत मर गया। पर्वत के मरते ही चंद्रगुप्त का एकछत्र राज्य हो गया।

राज्य परिवर्तित होने से अब नंदराज्यान्तर्गत लोकों ने चोरी आदि उपद्रव करना प्रारंभ कर दिया। चाणक्य ने चोरों को दमन

અમંગળરૂપ નથી પરંતુ આ મંગળરૂપ છે ચક્રના જે નવ આરા તૂટી ગયા છે એનાથી એ સૂચિત થાય છે કે તમારી નવ પેઢી સુધી આ રાજ્ય અચલ અને સ્થિર રહેશે. પછી ચાણક્ય, રાજા પર્વત અને ચન્દ્રગુપ્ત બધા રાજભવનમાં ગયા.

નંદરાજાના એ રાજ્યના ચાણક્યે બે ભાગલા પાડ્યા. એક ભાગ રાજા પર્વતને અને એક ચન્દ્રગુપ્તને સુપ્રત કરવામાં આવ્યો. નંદના રાજભવનમાં એક વિષકન્યા ઉછેરવામાં આવી હતી. પર્વત એને જોઈ એના ઉપર મોહીત બની ગયો. તેણે એ કન્યાના શરીરને સ્પર્શ કર્યો કે તુરત જ તેના સમસ્ત શરીરમાં વિષ પ્રસરી ગયું. પર્વતના શરીરમાં પ્રસરી ગયેલા વિષને દૂર કરવા ચન્દ્રગુપ્ત તત્પર બન્યો. એજ વખતે ચાણક્યે તેને તેમ કરતાં અટકાવ્યો. આથી તેણે તેમ કર્યું નહીં. ચાલ્યું વિષના ભારે પ્રકોપથી પર્વતનું મૃત્યુ થયું પર્વતના મૃત્યુને કારણે રાજા નંદનું સમગ્ર રાજ્ય ચન્દ્રગુપ્તના એક છત્ર નીચે આવી ગયું

રાજ્યનું પરિવર્તન થવાથી રાજ્યનું શાસન બદલાતાં કેટલાક લોકોએ ચોરી આદિ ઉપદ્રવનો પ્રારંભ કરી દીધો. ચાણક્યે ચોરી આદિ ઉપદ્રવ કરનારાઓ સામે

भार्यापुत्रादिभिः सह भवान्निःसरतु । नन्देन तथैव कृतम्। तदा रथस्थिता नन्दस्य पुत्री निर्गच्छन्ती चन्द्रगुप्तं सानुरागं पश्यति, तदा नन्दः स्वपुत्रीं प्राह–पुत्रि ! अभीष्टं चेच्चन्द्रगुप्तं वरय। ततोऽसौ नन्दपुत्री चन्द्रगुप्तस्य रथे समारोहति, तदा नव संख्यका रथचक्रस्य अरा भग्नाः । चन्द्रगुप्तस्तद्भङ्गममङ्गलं विज्ञाय नन्दपुत्रीं प्रतिषेधयति। चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं वदति–इदं महन्मङ्गलम् , नवसंख्यका अरा भग्ना इति नवपुरुषपर्यन्तं राज्यं स्थास्यति। ततश्चन्द्रगुप्तः पर्वतश्चाणक्यश्च सर्वे राजभवनं प्रविष्टाः ।

लेकर आप अपने स्त्रीपुत्रादिकसहित यहां से चले जाये । चन्द्रगुप्त की आज्ञानुसार नन्द ने वैसा ही किया। जिस समय नन्द राज्य से बाहर होकर बालबच्चेसहित चलने लगा उस समय रथ में बैठी हुई नन्द की पुत्री सुचन्द्रा ने बडे ही अनुराग से चद्रगुप्त की ओर देखा। चंद्रगुप्त की ओर अनुराग से देखनेवाली अपनी पुत्री को देखकर नंद ने कहा कि हे पुत्री ! यदि तेरी इच्छा हो तो तूं इस चद्रगुप्त को वरले। पिता की बात सुनकर पुत्री चद्रगुप्त के रथ पर जाकर बैठ गई। जिस समय यह उसके रथ पर बैठी उसी समय चंद्रगुप्त के रथ के पहिये के नौ आरे टूट गये। चंद्रगुप्त ने ज्यों ही अपने रथ के पहिये की यह हालत देखी तो उसने इसमें अमंगल माना और नन्द की पुत्री को उस में बैठने से निषेध कर दिया। चाणक्य ने इस बात को देखकर चंद्रगुप्त से कहा कि तुम जिसे अमंगल समझ रहे हो वह बडा भारी

શકે તેટલુ લઈ આપ આપના સ્ત્રી પુત્રાદિકને લઈ અહીથી ચાલ્યા જાવ. નંદે ચંદ્રગુપ્તની આજ્ઞાનુસાર કર્યું જે સમયે રાજા નંદ પોતાના પરિવાર સહિત રાજ્ય છોડીને જવા લાગ્યા તે સમયે રથમા બેઠેલ નંદની પુત્રી સુચન્દ્રાએ ચંદ્રગુપ્તની સામે ભારે અનુરાગથી દ્રષ્ટિ ફેંકી ચંદ્રગુપ્ત તરફ અનુરાગથી જોઈ રહેલ પોતાની પુત્રીને ઉદ્દેશીને નંદે કહ્યુ કે, હે પુત્રિ ! જો તારી ઈચ્છા હોય તો તુ ખુશીથી ચંદ્રગુપ્તને વરી લે પિતાની આ વાત સાભળી સુચંદ્રા તે રથમાથી ઉતરી ચંદ્રગુપ્તના રથ ઉપર ચઢી ગઇ જેવી તે ચંદ્રગુપ્તના રથ ઉપર જઈને બેઠી તેવા જ ચંદ્રગુપ્તના રથના પઈડાના નવ આરા તૂટી ગયા ચંદ્રગુપ્તે પોતાના રથના પૈડાનો આ બનાવ જોતા તેના મનમા અમંગળની શંકા જાગી અને એથી નંદની પુત્રીને રથ ઉપર ચઢવાની ના પાડી. ચાણક્યે આ જોઈ ચંદ્રગુપ્તને સમજાવ્યો કે, તમે જેને અમંગળ માનો છો તે અમં-

प्रसन्नो भूत्वा चाणक्याय जयप्रदान् पाशकान् ददौ। तदनन्तरं चाणक्येन दीनारपूर्णस्थालेन सह पाशकान् दत्त्वा कश्चिद् द्यूतपटुः पुरुषो द्यूतार्थं नगरे प्रेषितः। दीनारपूर्णं स्थालं पाशकानपि गृहीत्वाऽसौ पुरुषः पुराभ्यन्तरे भ्रमन् वदति—यद्यहं जयामि, तर्हि दीनारमेकं गृह्णामि। यदि मामन्यो जयति, तदा दीनारपूर्णमिदं स्थालं ददामि-इति। ततो बहवो जना द्यूतक्रीडार्थं समागताः। सर्वे तेन पुरुषेण पराजिता, तं पाशकारस्तं पुरुषं विजेतुमसमर्था जाताः। यथा तस्य पाशकरस्तपुरुषस्य पराजयो दुर्लभस्तथा संसारे खलु मनुष्यभवः दुर्लभम्।

देव प्रसन्न भी हो गया। प्रसन्न होकर देव ने चाणक्य के लिये जय कराने वाले चार पासे वरदानरूप में दिये। इसके बाद चाणक्य ने स्वर्णमुद्रा-सोनामुहर से परिपूर्ण एक थाली को इन पासों के साथ किसी द्यूतक्रीडा में निपुण पुरुष को देकर उसको नगर में जुआ खेलने के लिये भेजा। सोनमुहरों से पूर्ण थाल को तथा पासों को लेकर वह पुरुष नगर में यह अवाज देते हुए फिरने लगा कि यदि मैं जीत जाता हूं तो पराजित हुए व्यक्ति से सिर्फ एक ही सोनामुहर लेता हूं, और यदि हार जाता हूं तो जीतने वाले को सोनामुहरों से पूर्ण यह थाल का थाल दे देता हूं। उसकी इस घोषणा को सुनकर अनेक जन द्यूतक्रीडा के लिये आने लगे। जुआ खेलना प्रारंभ हो गया। उस पुरुष ने सब को जीत लिया, इस को कोई भी पराजित न कर सका। सारांश—जिस प्रकार इस देवप्रदत्त पासों के प्रभाव से उस पुरुष का पराजित होना

કોઈ દેવની આરાધના કરી. ચાણક્યની આરાધનાથી પ્રસન્ન થઈ દેવે ચાણક્યને વિજય અપાવનાર એવા ચાર પાસા તેને આપ્યા આ પછી ચાણક્યે વરદાનના રૂપમાં મળેલા એ પાસાનો પ્રયોગ કરવાનું વિચારી એક થાળમાં સુવર્ણ મુદ્રાઓ ભરી દ્યુતક્રિયામાં નિપુણ એવા એક પુરૂષને પાસા સાથે તે થાળ આપી નગરીમાં જુગાર રમવા મોકલ્યો. સોનામહોરથી ભરેલ થાળ તથા પાસા લઈ તે પુરૂષ નગરમાં ઘોષણા કરતો ફરવા લાગ્યો. કે જો કોઈ મને હાવમા હરાવે તો સોનામહોરથી ભરેલ આ થાળ આપી દઉં અને સામો માણસ હારે તો તેણે મને ફક્ત એક જ સોનામહોર આપવી. એની આવી ઘોષણા સાંભળીને અનેક માણસો જુગાર રમવા આવવા લાગ્યા જુગાર રમવાનો આરંભ થઈ ગયો. તેણે રમવા આવનાર સૌને જીતી લીધા પણ તેને કોઈ પરાજીત કરી શક્યું નહીં સારાંશ—દેવના આપેલા પ્રસાદરૂપ પાસાના પ્રભાવથી જેવી રીતે એ

दमनार्थं विचिन्तयन् कदाचिद् नगरतो बहिर्निःसृतः सन् पश्यति-नलदामनामा कुविन्दः पुत्रं मत्कोटकैर्दष्टं दृष्ट्वा कोपाविष्टो भूत्वा तेषां बिलमन्वेषयति। चाणक्यस्तथाकुर्वन्तं कुविन्दं दृष्ट्वा पृच्छति-कुविन्द ! किमन्वेषयसि ? कुविन्द प्राह-मत्पुत्रदंशदायिना मत्कोटकानां गृहम्, एवं तद्वृत्तं विदित्वा चाणक्यो मनसि विचारयति- योग्योऽयं कुविन्दो वैरनिर्यातनस्य। इति मनसि विचार्य तमेव नगराध्यक्षं कृतवान् ।

एकदा कोशपूरणार्थं चाणक्यः सुवर्णप्राप्तिकामो देवाराधनं कृतवान्। देवः

करने का बहुत कुछ विचार किया पर समझ में नहीं बैठा। एक दिन इसी विषय का विचार करते २ चाणक्य नगर से बाहर जा पहुँचे। पहुँचते ही वहां एक नलदाम नामक कुविन्द (जुलाहे) को देखा जो अपने पुत्र को काटने वाले मकोडों के बिल की तलास करने में बडे क्रोध से अभिभूत होकर इधर उधर फिर रहा था। चाणक्य ने इस प्रकार से तलाशी करने में प्रयत्न करते हुए देखकर कुविन्द से पूछा कि हे कुविन्द ! कहो क्या ढूंढ रहे हो ? कुविन्द ने कहा मेरे पुत्र को एक मकोडे ने काट लिया है सो मैं उसके घर को देख रहा हूं। इस प्रकार कुविन्द की बात सुनकर चाणक्य ने मन में विचार किया कि यह कुविन्द वैर का बदला लेने में योग्य है। इस प्रकार विचार कर चाणक्य ने उसे नगर का कोतवाल बना दिया।

एक समय की बात है कि खजाने की पूर्ति करने के निमित्त चाणक्य ने किसी देव की आराधना की। चाणक्य की आराधना से

સખ્ત હાથે કામ લેવાનો તેમજ દમનનો કોરડો વીંઝવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ તેમ કરવું અત્યારના સંજોગોમાં તેને ઉચિત ન લાગ્યું એક દિવસ આજ બાબતનો વિચાર કરતા કરતા ચાણકય નગરની બહાર જતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં એક સ્થળે એક નલદામ નામના કુવિન્દ (વણકર)ને જોયો જે પોતાના પુત્રને કરડનારા મંકોડાનું દર શોધી રહ્યો હતો તેને ચાણકયે પૂછયું, કુવિન્દ શું શોધી રહ્યો છે ? ઘણા જ ક્રોધના આવેશથી અહીં તહીં ફરી રહેલા કુવિન્દે કહ્યું, મારા પુત્રને એક મંકોડાએ કરડી ખાધેલ છે, હું તેના ઘરને ગોતી રહ્યો છું આ પ્રકારની કુવિન્દની વાત સાંભળી ચાણકયે વિચાર્યું કે, આ માણસ બદલો લેવામાં યોગ્ય છે આમ વિચારી તેને સમજાવી પછીથી ચાણકયે તેને નગરના કોટવાળાની જગાએ નીમ્યો.

એક સમયની વાત છે-રાજ્યના ખજાનાને ભરપુર બનાવવા ચાણકયે

व्रीहि-कलाय-कोद्रव-मकुष्ठका-राजी-वल्ल-कुलत्थ-चणक-चीनक-मसूरा-वल्ली-कङ्गुमयष्टिका-मक्का-बर्बरीत्यादिबहुभेदभिन्नान् संपूर्णभरतक्षेत्रमभ्यगान् धान्यराशीन् कोऽपि देवः स्वशक्त्या समीकृत्याभ्रंलिहं तत्पुञ्जं कुर्यात् तत्र प्रस्थैकपरिमितसर्षपं निक्षिप्य सर्वं धान्यं संमिश्रयेत्, तदनन्तरं जराजर्जरां विगलन्नेत्रां कम्पमानगात्रामेकां वृद्धां तान् सर्षपान् धान्यराशिभ्यः कणशः पृथक् कृत्य प्रस्थं पूरयितुं समादिशेत् तदा तस्यास्तत्पृथक्करणं यथा दुष्करं भवेत् तथा मनुष्यभवात् भ्रष्टुतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यजन्म दुर्लभमिति ॥

उड़द, तिल, राजमाष (चौला), मटर, मोठ, बाजरा आदि समस्त धान्यों को जो देवें और वे जब अपने समय पर निरुपद्रवरूप से पककर तैयार हो जावें तब कोई देव इस समस्त धान्यराशि की उड़ावनी अर्थात्-तुष साफ-करके एक बहुत अधिक ऊँची जो मानो आकाश को भी स्पर्श करती हो ऐसी ढेरी लगा दे। फिर उसमें एक प्रस्थप्रमाण सर्षप मिलाकर किसी वृद्धा को कि जिसे कम दीखता हो तथा शरीर भी जिसका कंपित हो रहा हो यह आदेश दे कि तू इस ढेरी में उस प्रस्थप्रमाण सर्षप को अलग २ छांट दे। तो जैसे ढेरी में उस प्रस्थप्रमाण सर्षप का एक २ कण करके छांटना बड़ा मुश्किल है, उसी प्रकार मनुष्य भव के छूट जाने पर पुन उसका मिलना जीव को बड़ा दुर्लभ है। ३

ચોખા, ઘઉં, મસુર, મગ, અડદ, તલ, ચોળા, મઠ, બંટી, બાજરો, જુવાર વગેરે સમસ્ત ધાન્યોના વાવેતર કરવાના કામમાં આવી જાય છે. વવાયેલ તે સમસ્ત ધાન્ય તેના યોગ્ય સમયે ઉપદ્રવરહીત પાકીને તૈયાર થઈ જાય ત્યારે કોઈ દેવ એ સમસ્ત ધાન્યરાશીની ઉફણવી અર્થાત્ તુસ સાફ કરીને એક ખૂબ અધિક ઉંચો માનો કે આકાશને પણ સ્પર્શ કરી જાય એવડો મોટો એક ઢગલો કરી દે પછી તેમાં એક પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવ મેળવીને કોઈ વૃદ્ધા કે જેને ઓછું દેખાતું હોય, તથા શરીર પણ જેનું કંપતું હોય તેને કહે કે, તું આ ઢગલા માંથી એ પ્રમાણપ્રસ્થ સરસવને વીણી વીણીને અલગ પાડી આપ તો જેમ એ ઢગલામાંથી એ પ્રસ્થપ્રમાણ સરસવનો એકેક કણ કરીને જુદા પાડવા પણ મુશ્કેલ છે છતાં પણ તે શક્ય બને તો પણ મનુષ્યભવ પુરો થતાં ફરીથી મનુષ્ય ભવ પામવો આત્માને ઘણો જ દુર્લભ છે

अत्र संग्रहः श्लोकः—(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थालं च रत्नैर्भृतं,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुषः स्वीये पुरे प्रेषितः।
सर्वेषा म च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जयः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥

इति द्वितीयः पाशकदृष्टान्तः॥ २॥

अथ तृतीयो धान्यदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भरतक्षेत्रे द्वात्रिंशत्सहस्रदेशसमन्विते ऽनेकग्रामनगरपत्तनादिसहिते प्रशस्त वृष्टौ सत्यां कृषिकर्मदक्षैः कृषीवलैः सर्वधान्यबीजेषूप्तेषु समुत्पन्नान् निरुपद्रवं निष्पन्नान् शालि–गोधूम–चणक–मुद्ग–माष–तिलाणुक–राजमाष–कलाय–यव–

दुर्लभ बना उसी प्रकार इस संसार में यह मनुष्यजन्म बड़ा दुर्लभ है।

संग्रह श्लोक—

देवाराधनलब्धपाशकवरान् स्थालं च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुषः स्वीये पुरे प्रेषितः।
सर्वेषां स च तत्पुराधिवसतां जातो यथा दुर्जयः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥२॥

यह दूसरा पाशकदृष्टान्त हुआ॥ २॥

तृतीय धान्यदृष्टान्त इस प्रकार है—अनेक ग्राम, नगर, पत्तन आदि से सहित इस ३२ बत्तीस हजार देशवाले भरतक्षेत्र में वृष्टि के होने पर कृषि कर्म में दक्ष किसान लोग शालि, गोधूम, चणक, मुद्ग,

---

પુરૂષને પરાજીત બનાવવો મહાદુર્લભ હતું એવીજ રીતે આ સંસારમાં આ મનુષ્ય જન્મ મહાદુર્લભ છે સંગ્રહ શ્લોક—

देवाराधनलब्धपाशकवरान्, स्थाल च रत्नैर्भृतम्,
चाणक्येन वितीर्य कोऽपि पुरुष स्वीये पुरे प्रेषित।
सर्वेषा स च तत्पुराधिवसता जातो यथा दुर्जय,
ससारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ॥२॥

આ બીજું પાશકદૃષ્ટાંત થયું॥ २॥

ત્રીજું ધાન્યદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે

અનેક ગ્રામ, નગર, જંગલ વગેરે દરેક સ્થળે ૩૨ હજાર દેશવાળા આ ભરતક્ષેત્રમાં વરસાદ વરસતા ખેતીના કામમાં રચ્યા પચ્યા રહેનાર ખેડુતો

कथितम्—हे पुत्र! अस्मिन् कुले पितरि मृते पुत्रो नृपासनं लभते। इम वंशपरम्परानुगत क्रमं यो न सहते स द्यूतं खेलयति। यदि जयति तदा तस्मै राज्यं दीयते। द्यूत क्रीडनविधिश्चैवं वर्तते—पुत्रस्यैकवारं दायो भवति, राज्ञस्तु यथेच्छया। अपरं च—सभ्योपरसहस्रस्तम्भानामेकैकस्तम्भेऽष्टोत्तरसहस्रकोणाः सन्ति, तेष्वेकैककोणेऽष्टो-

वसुमित्र ने विचार किया कि राजा वृद्ध हो चुके हैं। इनसे यथार्थ राज्य का काम काज होता नहीं है, और ये अभीतक भी मुझे राज्य का अधिकारी बना नहीं रहे हैं अतः अच्छा हो कि राजा को मार कर राज्य का उत्तराधिकार प्राप्त कर लिया जाय। वसुमित्र के इस रहस्य को मंत्री ने जान लिया, और राजा से भी कह दिया। राजा ने वसुमित्र को बुलाकर कहा कि बेटा! इस कुल की यह रीति चली आ रही है कि जबतक पिता मौजूद रहता है तब तक पुत्र को राज्य का अधिकार नहीं प्राप्त हो सकता है। पिता के मरने पर ही पुत्र राज्य का अधिकारी होता है। इस प्रकार कुलक्रम से चले आये हुए इस क्रम को जो सहन नहीं कर सकता है वह जुआ खेल कर इस क्रम पर विजय पा सकता है। अर्थात् जो जुए में जीतता है उसको ही राज्य का अधिकारी बना दिया जाता है। जुआ खेलने की विधि इस प्रकार है—पुत्र का दाव एक बार होता है और राजा का उसकी इच्छानुसार। दूसरी बात यह है कि ये जो सभाभवन के एक हजार आठ १००८ खंभे हैं और

આઠ ૧૦૮ ખૂણા હતા રાજાને એક પુત્ર હતો અને તેનું નામ વસુમિત્ર હતું એક વખત વસુમિત્રે વિચાર કર્યો કે રાજા વૃદ્ધ થઈ ગયા છે તેનાથી યથાવત્ રાજ્યનું કામકાજ થતું નથી. એમ છતાં પણ તેઓ મને રાજ્યાધિકાર સોંપતા નથી આથી રાજાને મારી, રાજ્યનો ઉત્તરાધિકાર પ્રાપ્ત કરી લઉં વસુમિત્રનું આ રહસ્ય મંત્રીના જાણવામાં આવ્યું, અને એ વાત રાજાને કહી દીધી. રાજાએ આથી પોતાના પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે બેટા! આપણા કુળની એ રીત ચાલી આવે છે કે જ્યાં સુધી બાપ જીવતો હોય ત્યાં સુધી પુત્રને રાજ્યનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી. બાપના મરણ પછી જ પુત્ર રાજ્યનો અધિકારી બને છે. આ પ્રકારે કુળક્રમથી ચાલ્યા આવતા એ રીતરિવાજને જે સહન કરી શકતો નથી તે જુગાર રમી આ ક્રમની સામે વિજય મેળવી શકે છે અર્થાત્—જે જુગારમાં જીતે છે તેને રાજ્યનો અધિકારી બનાવી દેવામાં આવે છે. જુગાર રમવાની વિધી આ પ્રકારની છે પુત્રનો દાવ એક વખત હોય છે અને રાજાનો તેની ઈચ્છા અનુસાર, બીજી વાત એ છે કે, જે સભાભવનના એક હજાર આઠ ૧૦૦૮ થાંભલા

अत्र संग्रहः – (शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

देव: कोऽपि पुरा समस्तभरतक्षेत्रस्य धान्यावलिं,
पिण्डीकृत्य च तत्र सर्षपकणान, प्रस्थोन्मितान् मीलयेत्।
प्रस्थं पूरयितुं पुनर्विभजनं तेषां यथा दुर्लभं,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ३ ॥

इति तृतीयो धान्यदृष्टान्तः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थो द्यूतदृष्टान्तः—

अङ्गदेशे रत्नपुरे रिपुमर्दनो नाम राजाऽऽसीत्। तस्याष्टोत्तरसहस्रस्तम्भालङ्कृतं सभाभवनमासीत्। स्तम्भे स्तम्भे चाष्टोत्तरसहस्र १००८ कोणाः सन्ति । एकदा तस्य राज्ञः पुत्रो वसुमित्रनामको राज्याकाङ्क्षया चिन्तयति–राजा वृद्धः, तं हत्वा राज्यं गृह्णामि, तद् वृत्त मंत्रिणा ज्ञातम्, राज्ञे च निवेदितम्। राज्ञाऽपि पुत्रमाहूय

संग्रह श्लोक—

देवः कोपि पुरा समस्तभरतक्षेत्रस्य धान्यावलिं,
पिण्डीकृत्य च तत्र सर्षपकणान् प्रस्थोन्मितान् मीलयेत्।
प्रस्थं पूरयितुं पुनर्विभजनं तेषां यथा दुर्लभं,
संसारे भ्रमत पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ३ ॥

यह तीसरा धान्यदृष्टान्त है ॥ ३ ॥

चौथा द्यूत का दृष्टान्त इस प्रकार है—अंगदेश में रत्नपुर नाम का एक नगर था। रिपुमर्दन वहां का राजा था। उसका जो सभामंडप था वह एक हजार आठ १००८ खंभों से सुशोभित था। एक २ स्तंभ के एक हजार आठ १००८ कोने थे। राजा के पुत्र का नाम वसुमित्र था। एक दिन

સંગ્રહ શ્લોક—देवः कोपि पुरा समस्त भरतक्षेत्रस्य धान्यावलिं,
पिण्डीकृत्य च तत्र सर्षपकणान् प्रस्थोन्मितान् मीलयेत्।
प्रस्थ पूरयितु पुनर्विभजनं तेषा यथा दुर्लभ,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ ३ ॥

આ ત્રીજુ ધાન્યદૃષ્ટાત છે ॥ ૩ ॥

ચોથુ દ્યૂતનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનું છે

અ ગ દેશમા રત્નપુર નામનું એક નગર હતુ. તેમાં રિપુમર્દન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે નગરને વિશે જે સભા મ ડપ હતો તે એક હજાર આઠ ૧૦૦૮ થાભલાથી સુશોભિત હતો એક એક સ્તભને એક હજાર

कथितम्-हे पुत्र! अस्मिन् कुले पितरि मृते पुत्रो नृपासनं लभते। इमं वंशपरम्परानुगत क्रमं यो न सहते स द्यूतं खेलयति। यदि जयति तदा तस्मै राज्यं दीयते। द्यूत क्रीडनविधिरेवं वर्तते-पुत्रस्यैकवारं दायो भवति, राज्ञस्तु यथेच्छया। अपरं च-अष्टोत्तरसहस्रस्तम्भानामेकैकस्तम्भेऽष्टोत्तरसहस्रकोणाः सन्ति, तेष्वेकैककोणेऽष्टो-

वसुमित्र ने विचार किया कि राजा वृद्ध हो चुके हैं। इनसे यथावत् राज्य का काम काज होता नहीं है, और ये अभीतक भी मुझे राज्य का अधिकारी बना नहीं रहे हैं अतः अच्छा हो कि राजा को मार कर राज्य का उत्तराधिकार प्राप्त कर लिया जाय। वसुमित्र के इस रहस्य को मंत्री ने जान लिया, और राजा से भी कह दिया। राजा ने वसुमित्र को बुलाकर कहा कि बेटा! इस कुल की यह रीति चली आ रही है कि जबतक पिता मौजूद रहता है तब तक पुत्र को राज्य का अधिकार नहीं प्राप्त हो सकता है। पिता के मरने पर ही पुत्र राज्य का अधिकारी होता है। इस प्रकार कुलक्रम से चले आये हुए इस क्रम को जो सहन नहीं कर सकता है वह जुआ खेल कर इस क्रम पर विजय पा सकता है। अर्थात् जो जुए में जीतता है उसको ही राज्य का अधिकारी बना दिया जाता है। जुआ खेलने की विधि इस प्रकार है-पुत्र का दाव एक बार होता है और राजा का उसकी इच्छानुसार। दूसरी बात यह है कि ये जो सभाभवन के एक हजार आठ १००८ खंभे हैं और

આઠ ૧૦૮ ચૂણા હતા. રાજાને એક પુત્ર હતો અને તેનુ નામ વસુમિત્ર હતું એક વખત વસુમિત્રે વિચાર કર્યો કે રાજા વૃદ્ધ થઈ ગયા છે તેનાથી યથાવત્ રાજ્યનું કામકાજ થતું નથી. એમ છતાં પણ તેઓ મને રાજ્યના અધિકાર સોંપતા નથી. આથી રાજાને મારી, રાજ્યનો ઉત્તરાધિકાર પ્રાપ્ત કરી લઉં વસુમિત્રનું આ રહસ્ય મંત્રીના જાણવામાં આવ્યું અને એ વાત રાજાને કહી દીધી. રાજાએ આથી પોતાના પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે બેટા! આપણા કુળની એ રીત ચાલી આવે છે કે જ્યાં સુધી બાપ જીવતો હોય ત્યાં સુધી પુત્રને રાજ્યનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી. બાપના મરવા પછી જ પુત્ર રાજ્યનો અધિકારી બને છે આ પ્રકારે કુળક્રમથી ચાલ્યા આવતા એ રીતરિવાજને જે સહન કરી શકતો નથી તે જુગાર રમી આ ક્રમની સામે વિજય મેળવી શકે છે અર્થાત્-જે જુગારમાં જીતે છે તેને રાજ્યનો અધિકારી બનાવી દેવામાં આવે છે. જુગાર રમવાની વિધી આ પ્રકારની છે પુત્રનો દાવ એક વખત હોય છે અને રાજાનો તેની ઇચ્છા અનુસાર, બીજી વાત એ છે કે જે સભાભવનના એકહજારઆઠ૧૦૦૮ થાંભલા

त्तरसहस्रवारं विजिते सति तनैव क्रमेण सर्वे स्तम्भा विजिता भवेयुः, तत्राप्यष्टोत्तरसहस्रवारविजयकरणे दैवात् तन्मध्ये पराजयः स्यात् तदा सर्वे विजिताः कोणा अविजिताः भवन्ति, सकृदपि ब्रह्मचर्यभङ्गे सर्वं महाव्रतमिव, अतः पुनरादित एव सर्वे कोणा विजेतव्याः, एवं त्वमपि कुरु। इति पितुर्वचनं श्रुत्वा वसुमित्रश्चिन्तयति—द्यूतादेव राज्य लभ्य पुनः किमर्थं पितरं हन्मि, इति विचार्य राज्ञा सह द्यूतक्रीडायां प्रवृत्तः, तथापि जयो दुर्लभो जातः तस्य वसुमित्रस्यैतत् कार्यं यथा दुष्करं, तथा मनुष्यत्वमपि दुर्लभम्।

इनके जो प्रत्येक के एक हजार आठ १००८ कोने हैं उन कोनों में से एक २ कोने को एक हजार आठ १००८ वार जीत जाता है। इसी क्रम से ये समस्त खंभे जब जीत लिये जाते हैं तब जाकर वह विजयी कहलाता है। यदि सब कोने जीत भी लिये जायें और एक भी कोना यदि जीता न जा सके तो जीते हुए भी सब कोने नहीं जीते समझे जा सकते हैं, और उन सब को पुनः जीतने के लिये द्यूत का आरभ करना पड़ता है। जैसे एक वार भी यदि गृहीत ब्रह्मचर्य खंडित हो जाता है तो समस्त महाव्रत खडित माना जाता है। इस प्रकार पिता के वचन को सुनकर वसुमित्र ने विचार किया कि जब द्यूत क्रीडा में जीत होने से राज्य मिलता है तो फिर पिता के मार ने से क्या लाभ। इस प्रकार विचार कर पिता के साथ जुआ खेलने में प्रवृत्त हो गया। परन्तु उसे विजय पूर्वोक्त प्रकार से जैसे दुष्कर बनी उसी प्रकार यह मनुष्यभव भी पुन प्राप्त होना प्राणी के लिये दुर्लभ जानना चाहिये।

છે અને એ પ્રત્યેકને એકહજારઆઠ૧૦૦૮ ખુણા છે એ ખુણામાથી એક એક ખુણાને એકહજારઆઠ ૧૦૦૮વાર જીતવામા આવે છે આ ક્રમથી તે સઘળા થાભલા જ્યારે જીતવામા આવે ત્યારે તે વિજયી કહેવાય છે કદાચ બધા ખુણા જીતી લેવામા આવે અને એકાદ ખૂણો જીતવામા બાકી રહે તો બધા ખુણા ન જીતાયેલા જ મનાય છે અને એ બધાને જીતવા માટે ફરીથી જુગાર રમવો પડે છે. જેમ એક વાર પણ ગ્રહણ કરેલ બ્રહ્મચર્ય ખ ડિત થઈ જાય તો સમસ્ત મહાવ્રત ખ ડિત માનવામા આવે છે આ પ્રકારના પિતાના વચન સાભળીને વસુમિત્રે વિચાર કર્યો કે, જ્યારે જુગાર રમવામા જીત થવાથીજ જો રાજ મળતું હોય તો પિતાને મારવાથી લાભ શુ થવાનો ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી વસુમિત્ર પિતાની સાથેજુગાર ખેલવામા પ્રવૃત્ત બન્યો પરતુ તેને ઉપરોક્ત પ્રકારથી વિજય મેળવવો દુષ્કર બન્યો તેવીજ રીતે આ મનુષ્યભવ પુન પ્રાપ્ત થવો પ્રાણી માટે દુર્લભ જાણવો જોઈએ.

अत्र संग्रहः-(शार्दूल विक्रीडितवृत्तम्)

स्तम्भानां हि सहस्रमष्टसहितं प्रत्येकमष्टोत्तरं ।
कोणानां च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितुर्यः सुतः ।
साम्राज्यं लभते स, तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः ।
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तो स्तथा दुर्लभः ॥ ४ ॥

इति चतुर्थो द्यूतदृष्टान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमो रत्नदृष्टान्तः—

धनसमृद्धे पुरे रत्नकोटिमान् धनदनामा वणिक् प्रतिवसति स भूमौ रत्नानि निखन्य तदुपरि पर्यङ्कं निधाय शयनं करोति । स विश्वासाभावेन पुत्रानपि तानि न प्रदर्शयति । स्वपनातुल्यं चैर्यं भवनादिकं च न करोति, व्यापारकरणे धनानि हस्तादपगतानि भविष्यन्तीति बुद्धया व्यापारमपि न करोति ।

संग्रह श्लोक—

स्तम्भानां हि सहस्रमष्टसहितं प्रत्येकमष्टोत्तरं,
कोणानां च सहस्रमेषु जयति द्यूते पितुर्यः सुतः ।
साम्राज्यं लभते स तस्य विजयो द्यूते यथा दुर्लभः
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ४ ॥

यह चौथा द्यूतदृष्टान्त है ॥ ४ ॥

पांचवा रत्न दृष्टान्त इस प्रकार है—धनसमृद्ध नामका एक नगर था। उसमें एक करोड रत्नों का मालिक धनद नामका वणिक् रहता था। वह जमीन में गडे हुए रत्नों के ऊपर पलंग बिछाकर सोया करता था। उसको अपने पुत्रों तक का भी विश्वास नहीं था

સંગ્રહ શ્લોક—સ્તમ્ભાનાં હિ સહસ્રમષ્ટસહિતં પ્રત્યેકમષ્ટોત્તરં
કોણાનાં ચ સહસ્રમેષુ જયતિ દ્યૂતે પિતુર્યઃ સુતઃ ॥
સામ્રાજ્યં લભતે સ તસ્ય વિજયો દ્યૂતે યથા દુર્લભઃ
સંસારે ભ્રમતઃ પુનર્નરભવો જન્તોસ્તથા દુર્લભઃ ॥ ૪ ॥
આ ચોથું દ્યૂતદૃષ્ટાંત છે ॥ ૪ ॥

પાંચમું રત્નદૃષ્ટાંત આ પ્રકારે છે—

ધનસમૃદ્ધ નામનું એક નગર હતું તેમાં એક કરોડ રત્નોનો માલિક એવો ધનદ નામનો વણિક રહેતો હતો. તે જમીનમાં દાટી રાખેલા રત્નો ઉપર પલંગ પાથરીને સુઈ રહેતો હતો. તેને પોતાના પુત્રોનો પણ વિશ્વાસ ન હતો, તેથી

कदाचित् सम्बन्धिनः कार्यवशादामन्त्रणपत्रं समागतम्। तत्र गन्तुं प्रस्थितो धनदस्तद्रत्नरक्षणाय वसुप्रियं स्वकनिष्ठपुत्रं सूचयति। तदनन्तरं धनदे गृहान्निःसृते सति वसुप्रियस्य भ्रातरः सर्वे गृहे समागताः। वसुप्रियः पितृसूचितं रत्नस्थानं भ्रातॄन् कथयति। तैर्भूमिं खनित्वा रत्नान्युद्धृतानि। सर्वे हृष्टचित्ताः

इसलिये वह रत्नों को वे कहां २ रखे हुए हैं पुत्रों को नहीं बतलाया था। जैसा यह धनपति था उसके अनुरूप न इसका मकान था और न रहन सहन भी। व्यापार भी यह इसलिये नहीं करता था, यह मानता था कि व्यापार करने में जो धन लगाया जाता है वह हाथ से चला जाता है। उसकी पुनः प्राप्ति कोई निश्चित नहीं होती है।

एक समय की बात है कि किसी संबंधी का इसके पास बुलाने के लिये आमंत्रण पत्र आया। जब यह वहां जाने को तयार हुआ तब रत्नों की रक्षा करने के लिये इसने सब से छोटे पुत्र को कि जिसका नाम वसुप्रिय था, नियुक्त कर दिया। तब कहाँ कितने २ रत्न रखे हुए हैं यह बात भी उसको बतला दी। धनद जब चला गया और वसुप्रिय रत्नादिक की रक्षा करने लगा तब सब भाई मिलकर वसुप्रिय के पास आये और बातों बातों में उसने उन अपने भाईओं को रत्न रखने के समस्त स्थानों को बतला दिया। उन्हों ने जमीन खोद कर

રત્નોને તેણે કયા કયા રાખ્યા છે તે પોતાના પુત્રોને પણ બતાવતો ન હતો. જેવો તે ધનપતી હતો તેને અનુરૂપ તેને રહેવાનુ મકાન ન હતુ તેમ તેની રહેણી કરણી પણ તેને અનુરૂપ ન હતી તે વેપાર પણ કરતો નહી કારણ કે તેની માન્યતા એવી હતી કે, વેપારમા જે ધન રોકવામા આવે તે હાથથી ચાલ્યુ જાય છે અને ગયેલુ ધન ફરીથી મળવાનુ નિશ્ચિત હોતુ નથી

એક સમયની વાત છે કે, જ્યારે તેને બોલાવવા માટે તેના કોઇ સબધીનુ આમત્રણ આવ્યુ જ્યારે તે ત્યા જવા માટે તૈયાર થયો ત્યારે તેણે રત્નોની રક્ષા માટે પોતાનો સૌથી નાનો પુત્ર કે જેનુ નામ વસુપ્રિય હતુ તેને નિયુક્ત કર્યો અને કઇ કઇ જગ્યાએ કેટલા રત્નો રાખ્યા છે, એ વાત પણ તેને બતાવી દીધી તે ધનદ જ્યારે બહારગામ ગયો ત્યારે વસુપ્રિય રત્નાદિકની રક્ષા કરવા લાગ્યો બધા ભાઇઓ એકઠા મળીને વસુપ્રિયની પાસે આવ્યા અને વાત વાતમા વસુપ્રિયે પોતાના ભાઇઓને રત્નના બધા ઠેકાણા બતાવી દીધા. તેમણે જમીન ખોદી રત્નો કાઢી લીધા દરેકને રત્નોની પ્રાપ્તિ થવાથી અપાર

सन्तस्तन्नगरागतानामन्यान्यदेशवासिनां श्रेष्ठिनां हस्ते रत्नानि विक्रीय वाणिज्यार्थं पण्यवस्तूनि क्रीतवन्तः, तैर्वाणिज्यकार्यं प्रसारयन्ति स्म। ततस्ते सर्वे कोटिध्वजा जाताः। चिरेण तेषां पिता गृहमागतः। स स्वस्थापितानि रत्नान्यदृष्ट्वा वसुप्रियं पुत्रं पृच्छति—अरे! केन मम रत्नानि गृहीतानि? । वसुप्रिय आह—सर्वैर्भ्रातृभिरपहृतानि। ततः पुत्रवाक्यं श्रुत्वा धनदः कोपाविष्टः सन्नब्रवीत्—रे लक्ष्मीकन्दकुद्दालकाः। यूयं मद्गृहान्निर्गच्छत, तानि विक्रीतरत्नानि समानीय मद्गृहे स्थापयन्तु, अन्यथा गृहे नागन्तव्यम्। यथा तेषां रत्नानां पुनरानयनं धनदपुत्राणां दुष्करं, तथा मनुष्यत्वमपि दुर्लभम् ॥

रत्नों को निकाल लिया। सबों को रत्न की प्राप्ति से अपार हर्ष हुआ। जो दूसरे देश के वणिग्जन व्यापार के लिये नगर में आये हुए थे उनके लिये वे सब रत्न उन लोगों ने बेच दिये और अपनी पुंजी बना कर फिर वे सब के सब व्यापार करने में लग गये। इनका व्यापार कार्य खूब चला। सब के सब कोटिध्वज हो गये। कालान्तर में धनद घर पर वापिस आया। उसने अपने रखे हुए रत्नों की ज्यों ही संभाल की वे उसको नहीं मिले—तब उसने वसुप्रिय पुत्र से पूछा। किसने मेरे रत्नों को लिया है। वसुप्रिय ने कहा—सब भाईओं ने। वसुप्रिय की बात सुनकर धनद को बहुत ही अधिक क्रोध आ गया। गुस्से में आकर उसने कहा—तुम सब के सब लक्ष्मीरूपी कन्द को उखाड़ने के लिये कुदाली के समान हो अतः तुम्हारी अब भलाई इसी में है कि तुम सब मेरे घर से निकल जाओ। नहीं तो बेचे हुए रत्नों को वापिस लाओ। जब तक रत्न नहीं आवे तब तक याद

હર્ષ થયો. બીજા દેશના વણિગ્જનો વેપાર માટે નગરમાં આવ્યા હતા તેમને આ લોકોએ બધાં રત્નો વેચી દીધા અને પોતપોતાની પુંજી બનાવી લઈને દરેક જણ વેપાર કરવા લાગ્યા તેમનો વેપાર ખૂબ ચાલ્યો બધા કરોડપતી બની ગયા કાલાન્તરે ધનદ પાછો ઘેર આવ્યો ત્યારે તેણે પોતે રાખેલાં રત્નોની જે તે સ્થળે તપાસ કરી તો તે તેને મળ્યાં નહીં ત્યારે તેણે વસુપ્રિયને પૂછ્યું, કોણે મારાં રત્નોને લીધાં છે? વસુપ્રિયે કહ્યું બધા ભાઈ ઓએ રત્નો વહેંચી લીધાં છે વસુપ્રિયની વાત સાંભળીને ધનદને એકદમ ક્રોધ ચડયો અને ગુસ્સામાં આવીને તેણે કહ્યું તમે બધા લક્ષ્મીરૂપી કંદને ઉખાડનારા કોદાળી જેવા છો. આથી તમો બધા મારા ઘરમાંથી ચાલ્યા જાવ એમાંજ તમો સઘળાની ભલાઈ છે નહિતર વેચેલાં રત્નોને પાછાં લાવો જ્યાં સુધી રત્નો પાછાં નહીં આવે ત્યાં

अत्र संग्रह–(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

तातेऽन्यत्र गते धराऽन्तरगतान्यादाय रत्नानि यद्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणिजां हस्तेषु पश्चात् ततः।
रत्नान्यानयतेति तातकथने, तत्प्रापणं दुष्करं,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ५ ॥

इति पञ्चमो रत्नदृष्टान्तः ॥५॥

अथ षष्ठः स्वप्नदृष्टान्तः—

आसीत् पाटलिपुत्रनगरे मूलदेवनामकः क्षत्रियः। स स्वाभ्युदयार्थं देशान्तरं गन्तुं प्रस्थितः। मार्गे गच्छतस्तस्य कश्चित् कार्पटिकः सहचरोऽभवत्। मूलदेवः खलु

रखना घर में तुम्हारे लिये स्थान नहीं है। इस दृष्टान्त से यह समझना चाहिये कि जैसे उन विक्रीत रत्नों की प्राप्ति उन पुत्रों के लिये दुष्कर हुई उसी तरह से हाथ से निकला हुआ मनुष्य जन्म भी महा दुर्लभ है।

इस दृष्टान्त का सार प्रदर्शक श्लोक इस प्रकार है—

तातेऽन्यत्रगते धरान्तरगतान्यादाय रत्नानि यत्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणिजां हस्तेषु पश्चात्ततः।
रत्नान्यानयतेति तातकथने तत्प्रापण दुष्करम्,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥

यह पांचवां रत्नदृष्टान्त है ॥ ५ ॥

छठा स्वप्नदृष्टान्त इस प्रकार है—पाटलिपुत्र नगर में मूलदेव नाम का एक क्षत्रिय रहता था। वह किसी समय अपने भाग्य की

સુધી યાદ રાખો કે, તમારા માટે ઘરમા કોઈ સ્થાન નથી એટલા માટે આ દૃષ્ટાતથી એમ સમજવું જોઈએ કે, વેચેલા રત્નોની પ્રાપ્તિ તે પુત્રોને માટે જેમ દુષ્કર થઈ તેમ હાથમાથી નિકળી ગયેલ મનુષ્યજન્મ પણ ફરી પ્રાપ્ત થવો મહાદુર્લભ છે

સંગ્રહ શ્લોક—तातेऽन्यत्रगते धरान्तरगतान्यादाय रत्नानि यत्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणीजा हस्तेषु पश्चात्तत ।
रत्नान्यानयतेति तातकथने तत्प्रापणं दुष्करम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥

આ પાચમુ રત્નદૃષ્ટાત છે ॥ ૫ ॥

છઠુ સ્વપ્નદૃષ્ટાત આ પ્રકારથી છે—

પાટલીપુત્ર નગરમા મૂલદેવ નામનો એક ક્ષત્રિય રહેતો હતો તે એક સમય પોતાના ભાગ્યની વૃદ્ધિ માટે ઘેરથી બીજા દેશમા જવા નીકળ્યો

जिनवचनानुरागी धर्मे दृढमतिरासीत्। मूलदेवः कार्पटिकश्चोभौ काञ्चनपुरनगराद्बहिः सरस्तटे रात्रौ स्थितौ। तत्र सुप्तेन मूलदेवेन रात्रिशेषे स्वप्नो दृष्टः—मुखे चन्द्रः प्रविष्ट इति। तदानीमेव तत्र सुप्तेन कार्पटिकेनापि तादृश एव स्वप्नो दृष्टः। स्वप्नदर्शनानन्तरं तौ विनिद्रौ जातौ। कार्पटिको वदति—स्वप्नावस्थायां मम मुखे चन्द्रः प्रविष्ट इति मया दृष्टः। मूलदेवः प्राह—अयं स्वप्नो रहसीयः, साधारणजनानामग्रे नायं प्रकाशनीयः। स्वप्नोत्थितयोस्तयोर्मनः प्रसन्नमभवत्। सूर्योदयानन्तरमेव तौ काञ्चनपुरनगरे प्रविष्टौ।

वृद्धि के लिये दूसरे देश को घर से चला। मार्ग में जाते २ एक कार्पटिक ने इसका साथ कर लिया। मूलदेव जिन वचन में श्रद्धालु था। चलते २ ये दोनों कांचनपुर नगर के बाहर रहे हुए किसी एक तालाब के तीर पर रात्रि को ठहर गये। मूलदेव को रात्रि के शेषभाग में एक स्वप्न दिखाई दिया। जिसमें उसने देखा कि मेरे मुख में चन्द्रमा प्रविष्ट हो गया है। उसी समय कार्पटिक ने भी इसी तरह का स्वप्न देखा। स्वप्न देखने के बाद दोनों जग गये। आपस में बातचीत होने लगी कार्पटिक ने कहा आज मैंने स्वप्न में चन्द्रमा को अपने मुख में प्रवेश करता हुआ देखा है। मूलदेव ने उसका स्वप्न सुनकर उससे कहा यह स्वप्न गोपनीय है, हर एक आदमी के सामने इसको प्रकाशित नहीं करना। जब प्रातः काल हो चुका तब ये दोनों उठे, उस समय वे बडे ही प्रसन्न मालूम होते थे, क्यों कि इनका मन बडा प्रसन्न था। सूर्योदय के अनन्तर फिर इन दोनों ने कांचनपुर नगरमें प्रवेश किया।

માર્ગમાં ચાલતાં ચાલતાં તેને એક કાપડીનો સાથ થઈ ગયો. મૂળદેવ જીન વચનમાં ખૂબ શ્રદ્ધાળુ હતો ચાલતાં ચાલતાં બન્ને કાંચનપુર નગરની બહારના એક તળાવના કાંઠા ઉપર રાતના રોકાઈ ગયા. મૂળદેવને રાત્રીના પાછલા ભાગમાં એક સ્વપ્ન દેખાયું જેમાં તેણે જોયું કે મારા મોઢામાં ચંદ્રમાએ આવીને પ્રવેશ કર્યો છે આજ સમયે તેની બાજુમાં સુતેલા કાપડીએ પણ તેવું જ સ્વપ્ન જોયું સ્વપ્ન જોયા પછી બન્ને જાગી ગયા. આપસમાં વાતચીત કરવા લાગ્યા કાપડીએ કહ્યું, આજે મેં સ્વપ્નમાં ચંદ્રમાને મારા મોઢામાં પ્રવેશ કરતાં જોયો મૂળદેવે તેના સ્વપ્નાનું કથન સાંભળીને કહ્યું કે આ સ્વપ્ન ખાનગી રાખવા જેવું છે દરેક આદમીની સામે આને પ્રકાશિત ન કરવું જોઈએ. જ્યારે સવાર થયું ત્યારે બન્ને ઉઠ્યા તે સમયે તેઓ ઘણા પ્રસન્ન માલુમ પડતા હતા કેમકે તેમનાં મન ઘણાં પ્રસન્ન હતાં. સૂર્યોદય પછી બન્ને જણાએ કાંચનપુર નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

अत्र संग्रह–(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

तातेऽन्यत्र गते धराऽन्तरगतान्यादाय रत्नानि यद् ,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणिजां हस्तेषु पश्चात् ततः ।
रत्नान्यानयतेति तातकथने, तत्प्रापणं दुष्करं,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ ५ ॥

इति पञ्चमो रत्नदृष्टान्तः ॥५॥

अथ षष्ठः स्वप्नदृष्टान्तः—

आसीत् पाटलिपुत्रनगरे मूलदेवनामकः क्षत्रियः । स स्वाभ्युदयार्थं देशान्तरं गन्तुं प्रस्थितः । मार्गे गच्छतस्तस्य कश्चित् कार्पटिकः सहचरोऽभवत् । मूलदेवः खलु

रखना घर में तुम्हारे लिये स्थान नही है। इस दृष्टान्त से यह समझना चाहिये कि जैसे उन विक्रीत रत्नों की प्राप्ति उन पुत्रों के लिये दुष्कर हुई उसी तरह से हाथ से निकला हुआ मनुष्य जन्म भी महा दुर्लभ है।

इस दृष्टान्त का सार प्रदर्शक श्लोक इस प्रकार है—

तातेऽन्यत्रगते धरान्तरगतान्यादाय रत्नानि यत्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणिजां हस्तेषु पश्चात्ततः ।
रत्नान्यानयतेति तातकथने तत्प्रापणं दुष्करम् ,
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥

यह पांचवां रत्नदृष्टान्त है ॥ ५ ॥

छठा स्वप्नदृष्टान्त इस प्रकार है—पाटलिपुत्र नगर में मूलदेव नाम का एक क्षत्रिय रहता था । वह किसी समय अपने भाग्य की

સુધી યાદ રાખો કે, તમારા માટે ઘરમા કોઈ સ્થાન નથી એટલા માટે આ દૃષ્ટાતથી એમ સમજવુ જોઈએ કે, વેચેલા રત્નોની પ્રાપ્તિ તે પુત્રોને માટે જેમ દુષ્કર થઈ તેમ હાથમાથી નિકળી ગયેલ મનુષ્યજન્મ પણ ફરી પ્રાપ્ત થવો મહાદુર્લભ છે

સગ્રહ શ્લોક—तातेऽन्यत्रगते धरान्तरगतान्यादाय रत्नानि यत्,
विक्रीतानि सुतैर्विदेशिवणीजा हस्तेषु पश्चात्तत ।
रत्नान्यानयतेति तातकथने तत्प्रापण दुष्करम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥

આ પાચમુ રત્નદૃષ્ટાત છે ॥ ૫ ॥

છઠુ સ્વપ્નદૃષ્ટાત આ પ્રકારથી છે—

પાટલીપુત્ર નગરમા મૂલદેવ નામનો એક ક્ષત્રિય રહેતો હતો તે એક સમય પોતાના ભાગ્યની વૃદ્ધિ માટે ઘેરથી બીજા દેશમા જવા નીકળ્યો

छोडेः कथितम्-शुक्रस्य रात्रौ स्वप्नो दृष्टः, अद्य शनिवासरः, तेन कारणेन घृतगुडस-हितं रोटकं तैलं च मिलिष्यति। यत्र यत्र गृहस्थगृहे कार्पटिको भिक्षार्थं गच्छति, तत्र तत्र शनिदिवसे प्रचुरं वाञ्छं रोटकं तैलं च तेन लब्धम्।

अथ पुत्ररहितस्तन्नगरनृपः सप्ताहः क्षयेण मृतः। तस्मिन् मृते सति मन्त्रिप्रभृतयस्तदा व्यवस्थां कृतवन्तः-इयं राजहस्तिनी यस्य गले पुष्पमालां दद्यात् स एव राजा भविष्यति। इत्येवं निश्चिते सति हस्तिनी स्वशुण्डया पुष्पमालां नीत्वा मनुष्यपरिवारैः सह नगरे प्रतिमार्गं भ्रमन्ती वनं गता। सा तत्र वृक्षच्छायायामुपविष्टस्य मूलदेवस्य गले पुष्पमालां ददौ। ततो मनुष्यवृन्दैः सह राजमन्त्रिणो मूलदेवं

तुमने शुक्र की रात्रि में यह स्वप्न देखा है, आज शनिवार है, इस कारण तुमको घृत गुड सहित रोट एवं तैल मिलेगा। अब जिस२ घरमें वह कार्पटिक भिक्षा के लिये गया वहां २ उसको वही चीज खूब मिली।

जब छह दिन पूरे हुए उसी रात में उस नगर का राजा मर गया। राजा के कोई पुत्र नहीं था इसलिये जब वह मरा तब मन्त्रियों ने राज्य की व्यवस्था के लिये ऐसा विचार किया कि यह राजा की हथिनी जिसके गले में पुष्पमाला डाले वही राजा समझा जाय। इस प्रकार का विचार जब पूर्णरूप से निश्चित हो चुका तब हथिनी को अपनी सूंड में पुष्पमाला देकर छोडा। नगर के प्रत्येक मार्ग में वह घूमती रही। उसके साथ मनुष्यों का समुदाय भी बहुत था। घूमते २ वह जंगल में पहुँची। मूलदेव उस समय एक वृक्ष के नीचे छाया में बैठा हुआ था। हथिनी ने पहुँचते ही मूलदेव के गले में वह पुष्पमाला डाल दी।

કહ્યું કે શુક્રની રાત્રીમાં આ સ્વપ્ન દેખાયું છે આજે શનીવાર છે એ કારણે તમને ઘી ગોળ સાથે રોટલા અને તેલ મળશે. હવે જ્યાં જ્યાં એ ભિક્ષા માટે ગયો ત્યાં ત્યાં તેને એ ચીજો ખૂબ પ્રમાણમાં મળી

જ્યારે છ દિવસ પુરા થયે એક રાત્રિએ તે નગરનો રાજા મરી ગયો. રાજાને કોઈ પુત્ર ન હતો. મંત્રીઓએ રાજ્યની વ્યવસ્થા માટે એવી મસલત કરી કે રાજાની હાથણી જેના ગળામાં પુષ્પમાળા પહેરાવે તેને રાજ્યગાદી સુપ્રત કરવી. આ પ્રકારનો જ્યારે પૂર્ણરૂપથી નિશ્ચય થઈ ગયો ત્યારે હાથણીની સુંઢમાં પુષ્પમાળા આપીને તેને છુટી મુકી. નગરના દરેક માર્ગ ઉપર તે ફરતી હતી, તેની પાછળ માણસોનો સમૂહ પણ ચાલ્યો આવતો હતો. ઘૂમતાં ઘૂમતાં તે જંગલ તરફ વળી. મૂળદેવ આ વખતે ત્યાં એક વૃક્ષની છાયામાં બેઠો હતો. હાથણીએ ત્યાં પહોંચીને મૂળદેવના

तत्र मूलदेवः स्वप्नपाठकस्य गृहे गत्वा विनयेन स्वप्नपाठकं पृच्छति-मुखे चन्द्रः प्रविष्ट इति स्वप्नो मया दृष्टः किमस्य फलं भविष्यति ? । तेनोक्तम्-प्रथमं मम कन्यकया सह विवाहमङ्गीकरोषि चेत्तदाऽस्य स्वप्नस्य फलं वक्ष्यामि। मूलदेवेन तदङ्गीकृतम्, स स्वप्नपाठकः स्वपुत्रीं प्रदाय जामातृसम्बन्धं विधाय भोजनं कारयित्वा मूलदेवं वदति-इतः सप्तमे दिवसे भवानस्य नगरस्य राजा भविष्यति।

कार्पटिकस्तु स्वकीयस्वप्नवृत्तं तत्र नगरे साधारणलोकानां पुर' प्रकाशितवान्,

---

मूलदेव ने वहां स्वप्न के फल को कहने वाले विद्वान के घर की तलाश की। जब उसको इसका पता लग गया तो वह बडे ही विनय के साथ स्वप्नपाठक के घर गया-और वहां विनीतभाव से उसने स्वप्नपाठक से पूछा-महानुभाव ! आज मैंने रात्रि के पिछले पहर में चन्द्रमा को मुख में प्रवेश करते हुवे देखा है इसका फल क्या होगा। कृपाकर कहिये। मूलदेव की बात सुनकर स्वप्नपाठक ने कहा कि-यदि तुम पहिले मेरी कन्या के साथ अपना विवाह करना मंजूर करो तो मैं इसका फल तुम्हे बतला सकता हूं। मूलदेव ने स्वप्नपाठक की बात अंगीकार करली। स्वप्नपाठक ने अपनी पुत्री का विवाह उसके साथ कर दिया। मूलदेव अब स्वप्नपाठक का जमाई बन गया। स्वप्न-पाठक ने जमाई का आदरसत्कार किया और भोजन करा कर कहा आज से सातवें दिन आप इस नगर के राजा हो जायेगे।

इधर कार्पटिक ने अपना स्वप्न नगर के साधारण से भी साधारण व्यक्ति को सुनाना शुरू कर दिया। लोकों ने भी उससे यही कहा कि

મૂલદેવે ત્યા સ્વપ્ન ફળના કહેવાવાળા વિદ્વાનના ઘરની તપાસ કરી, તેનો પત્તો મેળવી સ્વપ્નપાઠકને ઘેર ગયો અને ત્યાં વિનીત ભાવથી તેણે સ્વપ્ન પાઠકને પૂછ્યું, મહાનુભાવ ! આજ મેં રાત્રિના પાછલા પહોરમાં ચદ્રમાને મુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો છે તેનુ ફળ શુ હશે ? તે કૃપાકરીને કહો. મૂળદેવની વાત સાભળીને સ્વપ્નપાઠકે કહ્યુ કે, જો તમે પહેલાં મારી કન્યાની સાથે તમારા વિવાહ કરવાનુ મ જુર કરો તોજ હુ તમને તેનુ ફળ બતાવું મૂળદેવે સ્વપ્નપાઠકની વાત સ્વીકારી લીધી સ્વપ્નપાઠકે પોતાની પુત્રીનો વિવાહ તેની સાથે કરી દીધો. મૂળદેવ હવે સ્વપ્નપાઠકનો જમાઇ બની ગયો સ્વપ્નપાઠકે જમાઈનો આદરસત્કાર કર્યો અને ભોજન જમાડીને કહ્યુ કે આજથી સાતમે દિવસે તમે આ નગરના રાજા થશો બીજી બાજુ ભુવાએ પોતાનુ સ્વપ્ન નગરના સાધા-રણથી સાધારણ માણસને પણ સભંળાવવુ શરૂ કરી દીધુ લોકોએ તેને એમ

लोकैः कथितम्–शुक्रस्य रात्रौ स्वप्नो दृष्टः, अद्य शनिवासर , तेन कारणेन घृतगुडस-हितं रोटकं तैलं च मिलिष्यति। यत्र यत्र गृहस्वगृहे कार्पटिको भिक्षार्थं गच्छति, तत्र तत्र शनिदिवसे प्रचुरं तादृशं रोटकं तैलं च तेन लब्धम् ।

अथ पुत्ररहितस्तन्नगरनृपः सप्ताहे रात्रौ मृतः । तस्मिन् मृते सति मन्त्रि-प्रभृतयस्तदा व्यवस्थां कृतवन्तः–इयं राजहस्तिनी यस्य गले पुष्पमालां दद्यात् स एव राजा भविष्यति । इत्येवं निश्चिते सति हस्तिनी स्वशुण्डया पुष्पमालां नीत्वा मनुष्यपरिवारैः सह नगरे प्रतिमार्गे भ्रमन्ती वनं गता । सा तत्र वृक्षच्छायायामु-पविष्टस्य मूलदेवस्य गले पुष्पमालां ददौ । ततो मनुष्यवृन्दैः सह राजमन्त्रिणो मूलदेवं

तुमने शुक्र की रात्रि में यह स्वप्न देखा है, आज शनिवार है, इस कारण तुमको घृत गुड सहित रोट एवं तैल मिलेगा । अब जिस२ घरमें वह कार्पटिक भिक्षा के लिये गया वहां २ उसको वही चीज खूब मिली ।

जब छह दिन पूरे हुए उसी रात में उस नगर का राजा मर गया । राजा के कोई पुत्र नहीं था इसलिये जब वह मरा तब मन्त्रियों ने राज्य की व्यवस्था के लिये ऐसा विचार किया कि यह राजा की हथिनी जिसके गले में पुष्पमाला डाले वही राजा समझा जाय । इस प्रकार का विचार जब पूर्णरूप से निश्चित हो चुका तब हथिनी को अपनी सूंड में पुष्पमाला देकर छोड़ा । नगर के प्रत्येक मार्ग में वह घूमती रही । उसके साथ मनुष्यों का समुदाय भी बहुत था । घूमते २ वह जंगल में पहुँची । मूलदेव उस समय एक वृक्ष के नीचे छाया में बैठा हुआ था । हथिनी ने पहुँचते ही मूलदेव के गले में वह पुष्पमाला डाल दी ।

કહ્યું કે શુક્રની રાત્રીમાં આ સ્વપ્ન દેખાયું છે આજે શનીવાર છે એ કારણે તમને ઘી ગોળ સાથે રોટલો અને તેલ મળશે. હવે જ્યાં જ્યાં એ ભિક્ષા માટે ગયો ત્યાં ત્યાં તેને એ ચીજો ખૂબ પ્રમાણમાં મળી

જ્યારે છ દિવસ પુરા થયે એક રાત્રિએ તે નગરનો રાજા મરી ગયો. રાજાને કોઈ પુત્ર ન હતો. મંત્રીઓએ રાજ્યની વ્યવસ્થા માટે એવી મસલત કરી કે રાજાની હાથણી જેના ગળામાં પુષ્પમાળા પહેરાવે તેને રાજગાદી સુપ્રત કરવી. આ પ્રકારનો જ્યારે પૂર્ણરૂપથી નિર્ણય લેવાયો ત્યારે હાથણીની સુંઢમાં પુષ્પમાળા આપીને તેને છુટી મુકી. નગરના દરેક માર્ગ ઉપર તે ફરતી હતી, તેની પાછળ માણસોનો સમૂહ પણ ચાલ્યો આવતો હતો. ઘૂમતાં ઘૂમતાં તે જંગલ તરફ ગઈ. મૂળદેવ આ વખતે ત્યાં એક વૃક્ષની છાયામાં બેઠો હતો હાથણીએ ત્યાં પહોંચીને મૂળદેવના

तामेव हस्तिनीं सादरं समारोह्य नगरं प्रवेशयन्ति।

कार्पटिकस्तु—मनुष्यवृन्दैः सह हस्तिनीसमारूढं प्राप्तराज्यं मूलदेवं विलोक्य चन्द्रपानस्वप्नाराधनेन मूलदेवस्य राज्यलाभो जात', इति बुद्ध्या स्वात्मानं निन्दयन् पश्चात्तापं करोति–धिग्मामू, मन्दलोकाना पुरस्तात् स्वप्नप्रकाशनेन मया स्वप्नो निष्फलीकृतः, तस्मात् पुनरहं तत्रैव सरस्तीरे शयिष्ये, तदा राज्यप्राप्तिकरं स्वप्नं पुनः पश्यामीति विचिन्त्य राज्यलक्ष्मीं काङ्क्षमाणः पुनः पुनस्तत्र स्वपिति।

यथा कार्पटिकस्य तत्स्वप्नदर्शनं दुर्लभं, तथा मनुष्यदेहात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्वं दुर्लभम्।

हथिनी ने पुष्पमाला मूलदेव के गले में डाली देखकर मन्त्रियों ने मूलदेव को उसी समय उस हथिनी पर बैठा कर बडे आदर के साथ उनका नगर में प्रवेश कराया।

कार्पटिक ने मनुष्यवृन्दों के साथ मूलदेव को हस्तिनी पर बैठा एवं वहां का राजा बना हुआ देखकर "चन्द्रमापानरूप स्वप्न के आराधन के प्रभाव से मूलदेव को राज्य का लाभ हुआ है" इस विचार से अधिक से अधिक पश्चात्ताप किया–मुझ अभागे को धिक्कार है जो मैंने सब लोकों के सामने अपने स्वप्न को प्रकाशित कर निष्फल बनाया। अब वह पुनः इस विचार से राजलक्ष्मी की प्राप्ति की आशा से उस स्थान पर बार २ सोने लगा कि कब वह चन्द्रस्वप्न मुझे दिखलाई दे और कब मुझे राज्य की प्राप्ति हो।

इस दृष्टान्त से यही समझना चाहिये कि जिस प्रकार कार्पटिक का

ગળામા પુષ્પમાળા પહેરાવી દીધી હાથણીએ મૂળદેવને પુષ્પમાળા પહેરાવેલી જોઈ ને મંત્રીઓએ મૂળદેવને તે સમયે તે હાથણી ઉપર બેસાડીને ઘણા આદર-સત્કારની સાથે તેનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

ભુવાએ મનુષ્યના ટોળાની વચ્ચે મૂલદેવને હાથણીપર બેઠેલો તેમજ ત્યાનો રાજા બનેલો જોઈ ને તેને લાગ્યુ કે સ્વપ્નના આરાધનના પ્રભાવથી મૂલદેવને રાજ્યનો લાભ થયો છે. આ વિચારથી તેને ઘણો જ પશ્ચાત્તાપ થયો અને મનમાને મનમાં બડબડયો કે, મને અભાગીને ધીક્કાર છે કે, મે સઘળા લોકોની સામે મારા સ્વપ્નને પ્રકાશીત કરી નિષ્ફળ બનાવ્યુ આ પછી જ્યા તેને સ્વપ્ન આવ્યુ હતુ ત્યા રાજલક્ષ્મીની આશાથી રોજ રાત્રીના સુઈ જવા લાગ્યો. ક્યારે સ્વપ્નમાં મને ચંદ્ર દેખાય અને ક્યારે મને રાજ્યની પ્રાપ્તી થાય.

આ દૃષ્ટાંતથી એ સમજવુ જોઈએ કે, જે પ્રકારે ભુવાને તે સ્વપ્નની

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्रं मुखान्तर्गतं,
दृष्ट्वा सर्वजनागतो निगदितं लब्धं न राज्य फलम् ।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद् यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभ ॥ १ ॥

॥ इति षष्ठः स्वप्नदृष्टान्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमश्चक्रदृष्टान्त—चक्रोपलक्षितो दृष्टान्तः, राधावेधदृष्टान्त इत्यर्थः । स चैवम्—

मथुरानगर्यां जितशत्रुनामको भूपतिरासीत् । इन्दिरानाम्नी तस्य पुत्री चतुः

उस स्वप्न की प्राप्ति पुनः दुर्लभ हुई उसी प्रकार इस मनुष्यजन्म से प्रच्युत प्रमादी जीव को पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति दुर्लभ है।
इस कथा का भावदर्शक श्लोक इस प्रकार है—

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्रं मुखान्तर्गतं,
दृष्ट्वा सर्वजनागतो निगदितं लब्धं न राज्यं फलम् ।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह छट्ठा स्वप्नदृष्टान्त है ॥ ६ ॥

सातवां चक्र दृष्टान्त इस प्रकार है—इसका दूसरा नाम राधावेध दृष्टान्त भी है—मथुरा नगरी में जितशत्रु नाम का राजा रहता था। इसकी एक कन्या थी, जिसका नाम इन्दिरा था। यह चौंसठ कलाओं

પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની તે રીતે આ મનુષ્યજન્મથી ચ્યુત પ્રમાદીજીવને ફરી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે

આ કથાનો ભાવદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

स्वप्ने कार्पटिकेन रात्रिविगमे चन्द्रं मुखान्तर्गतं
दृष्ट्वा सर्व जनागतो निगदितं लब्धं न राज्यं फलम् ।
स्वप्नस्तस्य पुनः स तत्र शयितस्यासीद्यथा दुर्लभः
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

છઠું સ્વપ્નદૃષ્ટાંત છે

સાતમું ચક્રદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે આનું બીજું નામ રાધાવેધ દૃષ્ટાંત પણ છે. મથુરા નગરીમાં જીતશત્રુ નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને એક કન્યા હતી એનું નામ ઈન્દિરા હતું તે ચોસઠ કળાઓમાં કુશળ હતી એક

तामेव हस्तिनीं सादरं समारोह्य नगरं प्रवेशयन्ति।

कार्पटिकस्तु—मनुष्यवृन्दैः सह हस्तिनीसमारूढं प्राप्तराज्यं मूलदेवं विलोक्य चन्द्रपानस्वप्नाराधनेन मूलदेवस्य राज्यलाभो जात', इति बुद्ध्या स्वात्मानं निन्दयन् पश्चात्तापं करोति—धिगमाम्, मन्दलोकानां पुरस्तात् स्वप्नप्रकाशनेन मया स्वप्नो निष्फलीकृतः, तस्मात् पुनरहं तत्रैव सरस्तीरे शयिष्ये, तदा राज्यप्राप्तिकरं स्वप्न पुनः पश्यामीति विचिन्त्य राज्यलक्ष्मीं काङ्क्षमाणः पुनः पुनस्तत्र स्वपिति।

यथा कार्पटिकस्य तत्स्वप्नदर्शनं दुर्लभं, तथा मनुष्यदेहात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्व दुर्लभम्।

हथिनी ने पुष्पमाला मूलदेव के गले में डाली देखकर मन्त्रियों ने मूलदेव को उसी समय उस हथिनी पर बैठा कर बडे आदर के साथ उनका नगर में प्रवेश कराया।

कार्पटिक ने मनुष्यवृन्दों के साथ मूलदेव को हस्तिनी पर बैठा एवं वहां का राजा बना हुआ देखकर "चन्द्रमापानरूप स्वप्न के आराधन के प्रभाव से मूलदेव को राज्य का लाभ हुआ है" इस विचार से अधिक से अधिक पश्चात्ताप किया—मुझ अभागे को धिक्कार है जो मैंने सब लोकों के सामने अपने स्वप्न को प्रकाशित कर निष्फल बनाया। अब वह पुनः इस विचार से राजलक्ष्मी की प्राप्ति की आशा से उस स्थान पर बार २ सोने लगा कि कब वह चन्द्रस्वप्न मुझे दिखलाई दे और कब मुझे राज्य की प्राप्ति हो।

इस दृष्टान्त से यही समझना चाहिये कि जिस प्रकार कार्पटिक का

ગળામા પુષ્પમાળા પહેરાવી દીધી હાથણીએ મૂળદેવને પુષ્પમાળા પહેરાવેલી જોઈ ને મંત્રીઓએ મૂળદેવને તે સમયે તે હાથણી ઉપર બેસાડીને ઘણા આદર સત્કારની સાથે તેનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

ભુવાએ મનુષ્યના ટોળાની વચ્ચે મૂલદેવને હાથણીપર બેઠેલો તેમજ ત્યાંનો રાજા બનેલો જોઈ ને તેને લાગ્યુ કે સ્વપ્નના આરાધનના પ્રભાવથી મૂલદેવને રાજ્યનો લાભ થયો છે આ વિચારથી તેને ઘણો જ પશ્ચાત્તાપ થયો અને મનમાને મનમાં બડબડયો કે, મને અભાગીને ધીક્કાર છે કે, મે સઘળા લોકોની સામે મારા સ્વપ્નને પ્રકાશીત કરી નિષ્ફળ બનાવ્યું આ પછી જ્યા તેને સ્વપ્ન આવ્યુ હતુ ત્યા રાજલક્ષ્મીની આશાથી રોજ રાત્રીના સુઈ જવા લાગ્યો. ક્યારે સ્વપ્નમા મને ચન્દ્ર દેખાય અને ક્યારે મને રાજ્યની પ્રાપ્તી થાય

આ દૃષ્ટાંતથી એ સમજવુ જોઈએ કે, જે પ્રકારે ભુવાને તે સ્વપ્નની

ततस्तेन नृपतिना निमन्त्रिता बहवो राजानो राजकुमाराश्च देशाद् देशान्तरादपि च सोत्साहं समागताः । सर्वेषु राजसु राजकुमारेषु च मण्डपे समुपविष्टेषु जितशत्रुस्तत्रागत्य वदति-यो राधापुत्तलिकाया वामनेत्रं शरेण विध्येत् तस्मै मया कन्यका दातव्येति । राज्ञो वचः श्रुत्वा एकैकमुत्थितो नृपादिकस्तत्र राधावेधनाय शरं धनुषि संयोज्य प्राक्षिपत् । स च शरः कस्यचिदेकेन चक्रेणास्फाल्य भग्नः सन् भूमौ निपतितः, कस्यचिदेकं चक्रमतिक्रान्तः, कस्यचिद् द्वे, कस्यचिद् त्रीणि, अन्येषां तु तस्मादन्यत्रैव निर्गतः, कोऽपि राधावेधं साधयितुं नाशक्नोत् ।

होगा। राजा ने इस प्रकार अपना भाव प्रकट कर सब राजाओं एवं राजपुत्रों के लिये स्वयंवरमंडप में आनेका आमंत्रण भेज दिया। राजा से आमंत्रित हो गये उत्साह से अनेक राजा और राजकुमार देश देशान्तर से उत्साहपूर्वक आये और स्वयंवरमंडप में बैठ गये। जब समस्त राजा और राजपुत्र अच्छी तरह अपने २ स्थानों पर बैठ गये तब राजा जितशत्रु वहां आये और कहने लगे कि जो इस भ्रमण करती हुई राधा पुत्तलिका के वामनेत्र को बाण से वेधित करेगा वही मेरी पुत्री का पति होगा-अपनी पुत्री मैं उसे ही परणाऊंगा। राजा के इस प्रकार वचन सुनकर वे राजा तथा राजकुमार आदि राधावेध साधने के लिये उठे और अपने २ धनुष पर बाण रख कर राधावेध साधने के अभिप्राय से बाण को छोडने लगे। इनमें से किसी का बाण एक चक्र से टकरा कर, किसी का दूसरे चक्र से टकरा कर और

જાહેર પાડી પોતાની મનેચ્છા પ્રગટ કરી કે જે વ્યક્તિ રાધાના ડાબા નેત્રને બાણથી વીંધશે તે મારી રાજકન્યા નિવૃતિનો પતિ બનશે. રાજાએ આ પ્રકારે ઢંઢેરો પીટાવીને સઘળા રાજાઓ અને રાજપુત્રોને સ્વયંવર મંડપમાં આવવાનું આમંત્રણ મોકલ્યું. રાજાનું આમંત્રણ મળતાં ઘણા ઉત્સાહથી અનેક રાજા અને રાજકુમારો દેશ દેશાંતરથી ઉત્સાહપૂર્વક આવ્યા અને સ્વયંવર મંડપમાં બિરાજ્યા. જ્યારે સર્વ રાજાઓ અને રાજપુત્રો સારી રીતે પોતે પોતાના સ્થાન ઉપર બેસી ગયા ત્યારે રાજા જીતશત્રુ ત્યાં આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે જે કોઈ વ્યક્તિ આ ફરતી રાધા પુતળીના ડાબા નેત્રને બાણથી વિંધશે તેને મારી પુત્રી વરમાળા પહેરાવશે અને તેનેજ હું મારી પુત્રી પરણાવીશ. રાજાનું આ પ્રકારનું વચન સાંભળીને મંડપમાં બિરાજીત બનેલા રાજા તથા રાજકુમાર વગેરે રાધાવેધ સાધવા માટે ઉઠ્યા અને પોતપોતાના ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચઢાવીને રાધાવેધ સાધવાના લક્ષ્યથી બાણને છોડવા લાગ્યા. તેમાંથી કોઈનું

षष्टिकलाभिज्ञा जाता । जितशत्रुनृपस्तस्याः विवाहयोग्यं वयो विलोक्य चिन्तयति –यः खलु राजकुमारो धार्मिकः कलाकुशलः सकलनीतिशास्त्रनिपुणो राधावेधसाधनसमर्थः स्यात् स एव योग्यो वरः स्यादस्याः इति विचिन्त्य, तेन राज्ञा स्वयंवरमण्डपः कारितः । तत्सन्निधौ चैकमुच्चतरः स्तम्भः स्थापितः । तस्य स्तम्भस्योर्ध्वभागेऽनुलोमेन चत्वारि, विलोमेन च चत्वारि लोहचक्राणि निवेशितानि । तेषां चक्राणामुपरि राधानाम्ना प्रसिद्धा काष्ठमयी भ्रमन्ती पुत्तलिका स्थापिता । तत्राधस्तात् तैलपूर्णकटाहश्च स्थापितः । यः खलु राधाया वामनयनं शरेण विध्येत् स एव मत्कन्यकाया इन्दिराया वरः स्यादिति जितशत्रुणा घोषणारूपेण प्रतिज्ञातम्।

की ज्ञाता थी । जिस समय जितशत्रु ने विवाहयोग्य इसकी अवस्था देखी तो विचार किया कि–जो राजकुमार धार्मिक, कलाकुशल, सकलनीति शास्त्र में निष्णात एवं साथ में राधावेधसाधन में भी समर्थ हो वही इस कन्या का पति होने योग्य है । इस प्रकार विचार कर राजा ने स्वयंवरमडप रचाया और उसके पास ही एक ओर एक बड़ा ऊँचा खंभा भी खडा करवाया । पश्चात् उसने उस खभे के उर्ध्वभाग में लोहे के चार चक्र अनुलोम–सुलटे फिरने वाले और चार चक्र विलोम–उलटे फिरनेवाले लगवा दिये । फिर उन चक्रों के भी ऊपर राधा नाम की एक काष्ठमयी घूमती हुई पुत्तली रखवा दी । खंभे के ठीक नीचे के भाग में तैल से भरा हुआ एक कडाह भी रखवा दिया। जब इस प्रकार से स्वयंवरमडप की पूर्ण तयारी हो चुकी तब उसने यह घोषणारूप में अपनी प्रतिज्ञा प्रकट करवाई कि जो व्यक्ति राधा के वामनयन को बाण से वेध देगा वही मेरी कन्या इन्दिरा का पति

સમયે જીતશત્રુએ તેની વિવાહયોગ્ય વય જોઇને વિચાર કર્યો કે, જે રાજકુમાર ધાર્મિક, કળાકુશળ, સકળ નીતિશાસ્ત્રમાં નિષ્ણાત અને સાથો સાથ રાધાવેધ સાધવામા પણ સમર્થ હોય તેજ આ કન્યાનો પતિ થવા યોગ્ય છે આ પ્રકારનો વિચાર કરી રાજાએ સ્વયવરમડપ રચ્યો અને તેની પાસે જ એક ખૂબ જાડો ઉચો સ્તભ પણ ઉભો કરાવ્યો એ પછી તેણે તે સ્તભના ઉર્ધ્વ ભાગમા લોઢાના ચાર ચક્ર સીધા ફરવાવાળા અને ચાર ચક્ર અવળા ફરવા વાળા ગોઠવાવ્યા પછી તે ચક્રોની ઉપર પણ રાધા નામની ફરતી લાકડાની પુતળી ગોઠવાવી સ્તભના છેક નીચા ભાગમા તેલથી ભરેલી એક કઢાઇ રખાવી. જ્યારે આ પ્રકારે સ્વયંવરની સપૂર્ણ તૈયારી થઈ ચુકી ત્યારે તેણે એક ઢંઢેરો

मनिवेशितदृष्टिरूर्ध्वमुष्टिर्भवति, तदा जयन्तकुमारस्य कलाचार्यस्तं पृच्छति-पश्यसि, किं दृष्टिगतं भवति? जयन्तकुमार आह-केवलं पुत्तलिकाया वामनेत्रम्, न तु किंचिदन्यत्। तद्वचनं श्रुत्वा गुरुः परितुष्टो जातः। ततोऽसौ जयन्तकुमारः तैलपूर्णकटाहगतं प्रतिबिम्बितं वामनेत्रं पश्यन् निश्चलेन मनसा करं स्थिरीकृत्य हस्तलाघवं दर्शयन् सद्यः शरं व्यमुञ्चत्। स शरश्चक्रान्तरालेन सवेगं निर्गच्छन् पुत्तलिकाया वामनेत्रकनीनिकामविध्यत्। ततस्तस्य करस्थैर्यलघुहस्तत्वादिकं वर्णयन्तो लोकाः महदिशा जयजयध्वनिं प्रकुर्वन्ति। तदा जितशत्रुपुत्री इन्दिरा

अन्तराल मार्ग से फिर उसने राधा पुत्तली के वामनेत्र का प्रतिबिम्ब देखा। देखकर उसने फिर धनुष को चढाने के लिये हाथ की मुट्ठी ऊँची की। इतने में उसके कलाचार्य बीच ही में उससे पूछा जयन्त! तुम्हें इस समय क्या दिख रहा है?। जयन्त ने कहा-गुरुमहाराज! मुझे इस समय पुत्तली के वामनेत्र सिवाय और कुछ नहीं दिख रहा है। जयन्तकुमार के वचन सुनकर कलाचार्य के हर्ष का ठिकाना नहीं रहा। जयन्त ने तैलपूर्ण कढाह में पडे हुए पुत्तली के वामनेत्र के प्रतिबिम्ब को लक्ष्यकर शीघ्र ही निश्चल मन से हाथ को संभालते हुए उस ओर धनुष से बाण छोड दिया। छूटते ही बाण ने चक्र के अन्तराल से निकलते हुए उस पुत्तली के वामनेत्र की कनीनिका को वेध दिया। उपस्थित जनताने जयन्तके लक्ष्यवेधकी निपुणता की एवं हस्तलाघव की बहुत अधिक प्रशंसा की। सब के सब बडे ही प्रसन्न हुए। जयन्त की चारों ओर से जयध्वनिपूर्वक बधाई होने लगी।

આંખનું પ્રતિબિંબ જોયું જોઈને તેણે ધનુષ્યને ચઢાવવા માટે હાથની મુઠ્ઠી ઉંચી કરી. એ વખતે તેના કળાચાર્યે વચમાં જ તેને પૂછ્યું જયંત તમને આ સમયે શું દેખાય છે? જયંતે કહ્યું ગુરુમહારાજ મને આ સમયે પુતળીની ડાબી આંખ સિવાય બીજું કંઈ દેખાતું નથી જયંતકુમારના વચન સાંભળીને કળાચાર્ય હર્ષિત બન્યા જયંતે તેલ ભરેલ કઢાઈમાં પડતા પુતળીના ડાબા નેત્રના પ્રતિબિંબને લક્ષ કરી તરત જ નિશ્ચલ મનથી હાથને સંભાળીને તે તરફ બાણ છોડ્યું બાણ છૂટતાં જ ચક્રના અંતરાલથી નીકળીને પુતળીની ડાબી આંખની કીકીનું વેધન કર્યું ભેગી થયેલી જનતાએ જયંતકુમારના લક્ષ્યવેધની પ્રશંસા કરી અને હાથચાલાકીની ખૂબજ પ્રશંસા કરી. સઘળા ખૂબજ પ્રસન્ન થયા જયંતની ચારે બાજુથી જયધ્વનિ પૂર્વક વધાઈ થવા લાગી. ઇન્દિરા પણ પોતાના આત્માને વખાણતી જયંતના ગળામાં વરમાળા

जयन्तकुमारस्य कण्ठे पुष्पमालां ददौ। यथा राधावेधो दुष्करस्तथा मनुष्यदेहाच्च्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्वं दुर्लभमिति।

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

राधायावदनादधः क्रमवशाच्चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिवेधो यथा।
प्राप्तो दुष्करतां नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणां,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

इति सप्तमश्चक्रदृष्टान्तः॥ ७॥

अथाष्टम कूर्मदृष्टान्तः—

अगाधजलपरिपूर्णः सहस्रयोजनविस्तीर्णः सलिलजन्तुसंभृतः सुशोभितः

इन्दिरा भी अपने भाग्य की सराहना करती हुई जयन्त के गले में वरमाला डालकर अपने आपको धन्य मानने लगी। इस दृष्टान्त का भाव केवल इतना ही है कि जिस प्रकार राधावेध साधना दुष्कर कार्य है उसी प्रकार मनुष्य जन्मको हारा हुआ प्रमादी प्राणी को पुनः मनुष्यजन्मकी प्राप्ति दुर्लभ है। इस दृष्टान्तका भावप्रदर्शकश्लोक इस प्रकार है—

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद्वामाक्षिभेदो यथा।
जातो दुष्करतां नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकांक्षिणाम्;
ससारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

यह सातवा चक्रदृष्टान्त है॥ ७॥

आठवाँ कूर्म (कच्छप) का दृष्टान्त इस प्रकार है—अगाधजल से

પહેરાવીને પોતે પોતાને ધન્ય માનવા લાગી આ દષ્ટાંતનો ભાવ એટલો છે કે, જે રીતે રાધાવેધ સાધના અત્યંત કઠીન અને દુષ્કર છે એજ રીતે મનુષ્ય જન્મને હારી ગયેલ પ્રમાદી પ્રાણીને પુનઃ મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે.

આ દૃષ્ટાંતનો ભાવપ્રદર્શક શ્લોક આ પ્રકારનો છે

राधाया वदनादधः क्रमवशात् चक्राणि चत्वार्यपि,
भ्राम्यन्तीह विपर्ययेण खलु तद् वामाक्षि भेदो यथा।
जातो दुष्करतां नरेन्द्रतनयापाणिग्रहाकाङ्क्षिणाम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

આ સાતમુ ચક્રદષ્ટાંત છે ॥ ૭॥

આઠમું કુર્મ કાચબા (કચ્છપ) નું દષ્ટાંત આ પ્રકારનુ છે—

અગાધ જળથી પરિપૂર્ણ એવો એક (ધરો) હોજ હતો, જેનો વિસ્તાર એક

यतो ह्रद आसीत्। तदुदकं च परस्परसम्बद्धशैवालजालैराच्छादितमभवत्। तत्र सापत्यसन्ततिसमन्वितः कच्छपः प्रतिवसति। अन्यदा कदाचित् तत्र सान्द्रशैवालमध्ये ह्रदोपान्तस्थितजम्बूविटपिनः सुपक्वफलसंपातेन शैवालतन्तुविश्लेषाच्छिद्रमभवत्, तस्मिन्नेव समये तत्रस्थितोऽसौ कूर्मस्तत्कालजातच्छिद्रमाश्रित्य ग्रीवां बहिष्करोति। तदनु स्वच्छसौ निर्मलगगनमण्डलमण्डनायमान तारासमूहसमन्वितसुषमासम्पन्नशारदपूर्णशशाङ्कबिम्बमवलोक्य साश्चर्यं मनसि चिन्तयति -अहो! किमिदं विलोक्यते। कीदृशमिदमदृष्टपूर्वं नयनानन्दजनकम्?। इत्येवं

परिपूर्ण एक ह्रद था। जिसका विस्तार एक हजार योजन का था। इसमें अनेक जलचर जीव रहते थे। यह बड़ा सुन्दर था। इसका जल परस्पर संबद्ध शैवालसमूह से आच्छादित था। इसमें एक कच्छुआ अपने बच्चों के साथ रहता था। एक समय की बात है कि उस ह्रद के किनारे पर जो जामुन के वृक्ष खड़े हुए थे उनके कुछ जम्बूफल उस शैवालजाल के ऊपर गिरे। उनके गिरने से उस शैवालजाल के बीच में शैवाल के तन्तुओं के टूट जाने से छिद्र हो गया। उसी समय कछुए ने जो उस शैवालजाल के नीचे रहता था उस छिद्र से अपनी गर्दन को बाहर निकाला। बाहर निकालते ही उसने स्वच्छ आकाश में आकाश का मण्डनस्वरूप एवं तारागणों से सुशोभित परमशोभा संपन्न ऐसे शरत्कालीन पूर्णचन्द्रमा के बिम्ब को देखा। देखते ही उसे बड़ा भारी आश्चर्य हुआ। विचार ने लगा-अहा! यह क्या दिखाई देता है! मैंने तो आज तक ऐसा नेत्रों को अपूर्व आनन्द देने वाला

હજાર યોજન જેટલો હતો. તેમાં અનેક પ્રકારના જળચર જીવ રહેતા હતા. તે ઘણો સુંદર હતો. તેનું જળ શેવાળ સમૂહથી આચ્છાદિત હતું એમાં એક કાચબો પોતાનાં બચ્ચાંઓ સાથે રહેતો હતો એક સમયની વાત છે કે તે ધરાના કાંઠે જાંબુના વૃક્ષો હારબંધ ઉગ્યાં હતાં તે પૈકીના એક વૃક્ષ ઉપરથી થોડાં જાંબુફળ શેવાળ ઉપર પડ્યાં. આ રીતે જાંબુફળના પડવાથી જળ ઉપર આચ્છાદિત થયેલી શેવાળમાં છિદ્ર પડી ગયાં આ વખતે એ શેવાળની નીચે રહેતા કાચબાએ જાંબુને લઈને શેવાળમાં પડેલા છિદ્રમાંથી પોતાની ડોક બહાર કાઢી. પોતાની ડોકને શેવાળમાંથી બહાર કાઢતાં જ કાચબાએ સ્વચ્છ આકાશમાં તારાગણોથી સુશોભિત પરમ શોભાસંપન્ન એવા શરત્કાળના પૂર્ણ ચંદ્રમાના પ્રકાશને જોયો. જોતાં જ તેને ઘણું જ આશ્ચર્ય થયું અને તે મનોમન વિચારવા લાગ્યો કે, અહા! આ શું દેખાઈ રહ્યું છે? મેં આજ સુધી નેત્રોને આનંદ દેનારો આવો

सह संघट्टनमेव दुर्लभं, तस्य युगस्य छिद्रे पुनः प्रवेशस्तु तत्रापि दुर्लभस्तथा मनुष्यभवात्प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यजन्म दुर्लभमिति।

अत्र संग्रहः— (शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

प्राच्यब्धौ युग-कीलिका विनिहिता क्षिप्तं युगं पश्चिमे,
यद्वद् दुर्लभमेव तत्र वहतोः संमीलनं तद्द्वयोः।
शम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इति नवमो युगदृष्टान्तः ॥ ९ ॥

अथ दशमः परमाणुदृष्टान्तः—

केनाऽपि क्रीडापरेण देवेन मणिक्यमयं स्तम्भं वज्रेण चूर्णीकृत्य परमाणु-

---

मिल जावे तो जिस प्रकार यह बात बहुत दुर्लभ है और इससे भी अधिक दुर्लभ यह है कि वह कीलिका बहते २ उस जुए के छेद में प्रविष्ट हो जावे यह बात दुर्लभ है। इसी तरह मनुष्य भव से प्रच्युत प्रमादी जीव को पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति होना दुर्लभ है। इसका भावप्रदर्शकश्लोक इस प्रकार है—

प्राच्यब्धौ युगकीलिका विनिहिता क्षिप्तं युगं पश्चिमे,
यद्वद्दुर्लभमेव तत्र वहतोः संमीलन तद्द्वयोः।
शम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह नौवां युगदृष्टान्त है ॥ ९ ॥

घणी ज दुर्लभ छे अने तेनाथी पण अधिक दुर्लभ तो ए छे के, धोसरानी ते साखेलो वहेतां वहेता ते धोसराना वीधमा जोडाई जाय ए वात दुर्लभ छे. आ रीते मनुष्यभवथी प्रच्युत प्रमादी जीवने फरीथी मनुष्यभवनी प्राप्ति थवी दुर्लभ छे

तेना भावने दर्शावतो श्लोक आ प्रकारनो छे—

प्राच्यब्धौ युगकीलिका विनिहिता क्षिप्तं युगं पश्चिमे,
यद्वद्दुर्लभमेव तत्र वहतोः समीलनं तद्द्वयोः।
सम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

आ नवमुं युगदृष्टांत छे. ॥ ९ ॥

चूर्णं तच्चूर्णं नलिकान्तर्निधाय मेरुशिखरं समारुह्य फूत्कृतसमीरणैस्तच्चूर्णं सकलं सर्वतः समुड्डापितम्।

अथ तेन देवेन विक्षिप्तास्ते परमाणवः प्रचण्डपवनोद्धूताः सर्वासु दिक्षु दूरं गत्वा एकैकशो विक्षिप्ताः पतिताः।

यथा तान् परमाणून् सर्वान् संचित्य तैः पुनः स्तम्भनिष्पादनं लोकस्य दुष्करं, तथा मनुष्यभवात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः प्राणिनो मनुष्यजन्म दुर्लभमिति॥

दसवाँ परमाणु दृष्टान्त इस प्रकार है—यह दृष्टान्त भी कल्पना से संबंध रखने वाला है-जैसे क्रीडावश किसी देव ने माणिक्यनिर्मित एक स्तम्भ को वज्र के प्रहार से तोडा। पश्चात् उसे इतना पीसा कि उसका चूरा चूरा हो गया। चूर्ण जैसा जब वह बन चुका तब उस चूर्ण को उसने एक नलिका में भरा और सुमेरु पर्वत के शिखर पर खडे होकर उसको सब तरफ फूंक से उड़ा दिया। वे सब के सब उस स्तम्भके परमाणु जो उस देव ने अपनी फूंक से इधर उधर उड़ा दिये हैं और वायुके प्रबल झोंको ने उनकोप्रत्येक दिशा में ले जाकर और भी दूर फेंक दिये। उन सब के सब परमाणुओं को एकत्रित कर के फिर से जैसे उस स्तम्भ का उसी रूप से निर्माण करना दुष्कर है-उसी तरह मनुष्यभव से प्रच्युत जीव को मनुष्यभवकी पुनः प्राप्ति होना दुर्लभ है।

દસમુ પરમાણુદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે

આ દૃષ્ટાંત પણ કલ્પનાથી સબંધ રાખવાવાળું છે જેમ રમતના તોરથી કોઈ દેવે માણિકથી બનેલા એવા એક સ્તંભને વજ્રના પ્રહારથી તોડી નાખ્યો. પછી તેને એટલો પિસ્યો કે તેના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા. ચૂર્ણ જેવો જ્યારે તે થઈ ગયો ત્યારે તે ભુકાને તેણે એક નળીમાં ભર્યો અને સુમેરુપર્વતના શિખર ઉપર ઉભા રહીને ચારે બાજુ તે ભુકાને ફુંકથી ઉડાડી દીધો. એ સ્તંભના ભુકા રૂપે બનેલા સઘળા પરમાણુઓને તે દેવે પોતાની ફુંકથી ચારે તરફ ઉડાડી દીધા અને વાયુએ પ્રબળ વેગથી દરેક દિશામાં લઈ જઈને દૂર ફેંકી દીધા. દૂર દૂર જ્યાં ત્યાં ફેંકાઈ ગયેલા એ સઘળા પરમાણુઓને એકત્રિત કરી ફરીથી સ્તંભનું નિર્માણ કરવું દુષ્કર છે તેવીજ રીતે આ મનુષ્યભવને હારી બેઠેલ જીવ ફરી મનુષ્ય જન્મની પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી.

विचिन्त्य स कूर्मः स्वबन्धूनपि तद् दर्शयितुं जले निमज्य यावता कालेन तैः सह पुनरायाति, तावत् पुनः समीरसंयोजितशैवालैस्तच्छिद्रमाच्छादितम्। यथा तच्चन्द्रमण्डलदर्शनं पुनस्तस्य कूर्मस्य दुर्लभं तथा मनुष्यदेहाच्च्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यत्वं दुर्लभमिति।

अत्र संग्रहश्लोकः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

दृष्ट्वा कोऽपि हि कच्छपो ह्रदमुखे शैवालबन्धच्युते,
पूर्णेन्दुं मुदितः कुटुम्बमिह तं द्रष्टुं समानीतवान्।

पदार्थ नहीं देखा है, यह कितना सुन्दर है। इस प्रकार विचार कर उसने इस अपूर्व वस्तु को अपने परिवार को भी दिखाने का विचार किया, अतः वह पानी में डुबकी लगाकर अपने परिवार के पास पहुँचा और उनको साथ में लेकर ज्यों ही यह वहां आया कि वह शैवालजाल हवा के लगने से फिर से ज्यों का त्यों परस्पर में मिल गया। इस दृष्टान्त से हम को यह शिक्षा मिलती है कि जिस प्रकार हवा के झोकों के लगने से शैवाल के तन्तु आपस में मिल गये और छिद्र का अभाव हो गया, अतः उस अभागे कछुए को पुनः चंद्रदर्शन होना दुर्लभ हुआ, उसी प्रकार मनुष्यजन्म को हारे हुए प्रमादी प्राणी को पुनः मनुष्यजन्म मिलना महा दुर्लभ है। इस दृष्टान्त का भावसंग्रह श्लोक इस प्रकार है—

दृष्ट्वा कोऽपि हि कच्छपो ह्रदमुखे शैवालबन्धच्युते,
पूर्णेन्दुं मुदितः कुटुम्बमिह तं द्रष्टुं समानीतवान्।

અપૂર્વ પદાર્થ કદી પણ જોયો નથી આ કેવો સુંદર છે ? આ પ્રકારનો વિચાર કરી, એ અપૂર્વ વસ્તુ પોતાના પરિવારને પણ બતાવવાનો વિચાર કર્યો અને પાણીમા ડુબકી મારી તે પોતાના પરિવારની પાસે પહોચ્યો અને તેને સાથે લઈ તે ઉપરોક્ત સ્થળે પહોચ્યો ત્યારે તે શેવાળ કે જેમાં જાળુને લઈ છિદ્ર પડયુ હતું તે પવનને કારણે પુરાઈ જતા શેવાળની સપાટી ફરીથી સધાઇ ગઇ તેથી કાચબા અને તેના પરિવારને ફરીથી ચદ્રના દર્શન ન થયા. એ પ્રકારે મનુષ્ય જન્મને હારી ગયેલ પ્રમાદી પ્રાણીને મનુષ્ય જન્મ મળવો મહા દુર્લભ છે

આ દૃષ્ટાતનો ભાવસગ્રાહક શ્લોક આ પ્રમાણે છે.—

दृष्ट्वा कोऽपि हि कच्छपो ह्रदमुखे शैवालबन्धच्युते,
पूर्णेन्दुं मुदितः कुटुम्बमिह तं द्रष्टुं समानीतवान्।

सेवाले मिलिते यथैव शशिनः सद्दर्शनं दुर्लभं,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

इत्यष्टमः कूर्मदृष्टान्तः ॥ ८ ॥

अथ नवमो युगदृष्टान्त प्रोच्यते—

असंख्ययोजनविस्तीर्णो वलयाकारः सहस्रयोजनगम्भीरः स्वयंभूरमणसमुद्रोऽस्ति। तस्य प्राच्यां दिशि कोऽपि देवो युग माक्षिपत् तस्य युगस्य कीलिकां पश्चिमायां दिशि। यथा तस्मिन् समुद्रे भ्राम्यन्त्यास्तस्याः कीलिकायास्तेन युगेन

सेवाले मिलिते यथैव शशिनः संदर्शनं दुर्लभम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह आठवा कूर्मदृष्टान्त हुआ ॥ ८ ॥

नौवां युगदृष्टान्त इस प्रकार है—यह दृष्टान्त कल्पना से संबंध रखता है। असंख्यात द्वीप और समुद्रों के बाद एक अन्तिम द्वीप और समुद्र है। अन्तिम समुद्र का असंख्यात योजन का विस्तार है। गहराई भी इसकी एक हजार योजन की है। इसमें कल्पना करो कि कोई एक देव पूर्व दिशा की ओर एक जुआ–गाडी का अवयवविशेष जो बैलों के कंधों पर रखा जाता है—डाल दे, और पश्चिम दिशा की ओर उसकी कीलिका–सेल–डाल दे। अब यह कीलिका उस समुद्र में उस दिशा से बहती हुई चली आवे और बहते हुए जुआ के साथ

सेवाले मिलिते यथैव शशिनः सद्दर्शनं दुर्लभम्,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

આ આઠમું કૂર્મદૃષ્ટાંત છે ॥ ૮ ॥

નવમું યુગદૃષ્ટાંત આ પ્રકારનું છે—

આ દૃષ્ટાંત કલ્પનાથી સંબંધ રાખે છે અસંખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્રો પછી એક છેલ્લો દ્વીપ અને સમુદ્ર છે એ છેલ્લા સમુદ્રનો વિસ્તાર અસંખ્ય યોજનનો છે ઉંડાઈ પણ તેની એક હજાર યોજનની છે આમાં કલ્પના કરો કે, કોઈ એક દેવ પૂર્વ દિશા તરફ એક ધોસરું કે જે ગાડીમાં બળદના કાંધ ઉપર રાખવામાં આવે છે તે નાખી દે અને પશ્ચિમ દિશા તરફથી એ ધોસરાની સાંકળીઓ નાખી દે પશ્ચિમ દિશાએ નાખેલી ધોસરાની એ સાંબેલ વહેતાં વહેતાં ચાલી આવે અને તે ધોસરી સાથે મળી જાય. એ રીતે આ વાત

सह संघट्टनमेव दुर्लभं, तस्य युगस्य छिद्रे पुनः प्रवेशस्तु तत्रापि दुर्लभस्तथा मनुष्यभवात्प्रच्युतस्य प्रमादिनः पुनर्मनुष्यजन्म दुर्लभमिति।

अत्र संग्रहः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

प्राच्यब्धौ युग-कीलिका विनिहिता क्षिप्तं युगं पश्चिमे,
यद्वद् दुर्लभमेव तत्र वहतोः संमीलनं तद्द्वयोः।
शम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

इति नवमो युगदृष्टान्तः ॥९॥

अथ दशमः परमाणुदृष्टान्तः—

केनाऽपि क्रीडापरेण देवेन मणिक्यमयं स्तम्भं वज्रेण चूर्णीकृत्य परमाणु-

---

मिल जावे तो जिस प्रकार यह बात बहुत दुर्लभ है और इससे भी अधिक दुर्लभ यह है कि वह कीलिका वहते २ उस जुए के छेद में प्रविष्ट हो जावे यह बात दुर्लभ है। इसी तरह मनुष्य भव से प्रच्युत प्रमादी जीव को पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति होना दुर्लभ है। इसका भावप्रदर्शकश्लोक इस प्रकार है—

प्राच्यब्धौ युगकीलिका विनिहिता क्षिप्तं युगं पश्चिमे,
यद्वद्दुर्लभमेव तत्र वहतोः संमीलनं तद्द्वयोः।
शम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः॥ १॥

यह नौवां युगदृष्टान्त है ॥९॥

ઘણી જ દુર્લભ છે અને તેનાથી પણ અધિક દુર્લભ તો એ છે કે, ધોસરાની તે સાબેલો વહેતા વહેતા તે ધોસરાના વીધમા જોડાઈ જાય એ વાત દુર્લભ છે. આ રીતે મનુષ્યભવથી પ્રચ્યુત પ્રમાદી જીવને ફરીથી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે

તેના ભાવને દર્શાવતો શ્લોક આ પ્રકારનો છે—

प्राच्यब्धौ युगकीलिका विनिहिता क्षिप्त युगं पश्चिमे,
यद्वद्दुर्लभमेव तत्र वहतोः संमीलनं तद्द्वयोः।
सम्यायास्तु पुनर्युगस्य विवरे तस्याः प्रवेशो यथा,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

આ નવમું યુગદૃષ્ટાંત છે. ॥ ૯ ॥

सुरुस्तं चूर्णयित्वा नलिकान्तर्निधाय मेरुशिखरं समारुह्य फूत्कृतसमीरणैस्तच्चूर्णं सकलं सर्वतः समुड्डायितम्।

अथ तेन देवेन विक्षिप्तास्ते परमाणवः प्रचण्डपवनोद्धूताः सर्वासु दिक्षु दूरं गत्वा एकैकशो विभिन्नाः पतिताः।

यथा तान् परमाणून् सर्वतः संचित्य तैः पुनः स्तम्भनिष्पादनं लोकस्य दुष्करं, तथा मनुष्यभवात् प्रच्युतस्य प्रमादिनः प्राणिनो मनुष्यजन्म दुर्लभमिति॥

दसवाँ परमाणु दृष्टान्त इस प्रकार है—यह दृष्टान्त भी कल्पना से संबंध रखने वाला है—जैसे क्रीडावश किसी देव ने माणिक्यनिर्मित एक स्तम्भ को वज्र के प्रहार से तोडा। पश्चात् उसे इतना पीसा–कि उसका चूरा चूरा हो गया। चूर्ण जैसा जब वह बन चुका तब उस चूर्ण को उसने एक नलिका में भरा और सुमेरु पर्वत के शिखर पर खडे होकर उसको सब तरफ फुंक से उड़ा दिया। वे सब के सब उस स्तम्भके परमाणु जो उस देव ने अपनी फुंक से इधर उधर उड़ा दिये हैं और वायुके प्रबल झोंकों ने उनकोप्रत्येक दिशा में ले जाकर और भी दूर फेंक दिये। उन सब के सब परमाणुओं को एकत्रित कर के फिर से जैसे उस स्तम्भ का उसी रूप से निर्माण करना दुष्कर है—उसी तरह मनुष्यभव से प्रच्युत जीव को मनुष्यभवकी पुनः प्राप्ति होना दुर्लभ है।

दसमुं परमाणुदृष्टांत आ प्रकारनुं छे

आ दृष्टांत पण कल्पनाथी संबंध राखवावाळुं छे जेम रमतना तोरथी कोई देवे माणिकथी बनेला एवा एक स्तंभने वज्रना प्रहारथी तोडी नाख्यो. पछी तेने एटलो पिस्यो के, तेना चुरेचुरा थई गया. चूर्ण जेवो ज्यारे ते थई गयो त्यारे ते भुकाने तेणे एक नळीमां भर्यो अने सुमेरुपर्वतना शिखर उपर उभा रहीने चारे बाजु ते भुकाने फुंकथी उडाडी दीधो. ए स्तंभना भुका रूपे बनेला सघळा परमाणुओने ते देवे पोतानी फुंकथी चारे तरफ उडाडी दीधा अने वायुओ प्रबळ वेगथी दरेक दिशामां लई जईने दूर फेंकी दीधा. दूर दूर ज्यां त्यां फेंकाई गयेला ए सघळा परमाणुओने एकत्रित करी फरीथी स्तंभनुं निर्माण करवुं दुष्कर छे तेवीज रीते आ मनुष्यभवने हारी बेठेल। उन फरी मनुष्य जन्मनी प्राप्ति करी शकतो नथी.

अथ भावः—मानुषं जन्म लब्ध्वाऽपि प्रमादकृतदुष्कर्मप्रभावादेकेन्द्रियादि-जातिप्राप्त्या चक्रवर्तिपायसादिवत् पुनर्मानुषत्वं दुर्लभमिति ॥ २ ॥

एतदेव स्पष्टयति—

मूलम्--एगया देवलोएसु, नरएसुवि एगया ।
एगया आसुरं कायं, अहा कम्मेहिं गच्छइ ॥ ३॥

ने अपने जन्म मरण से न भर दिया हो। जीव ने सूक्ष्मपृथिवी-कायादि स्थावर काय में उत्पन्न होकर लोकाकाश का प्रत्येक प्रदेश को तैल से तिल की तरह भर दिया है। इसलिये मनुष्यजन्म पाकर भी जो प्रमादी होकर दुष्कर्मों का उपार्जन करते हैं वे उनके प्रभाव से एकेन्द्रियादिक जाति की प्राप्ति से चक्रवर्ती के पायस आदि की तरह मनुष्यभव की प्राप्ति को दुर्लभ बनालेते हैं—

भावार्थ—मनुष्यभव पाकर भी प्राणी का कर्तव्य है कि वह प्रमादी नहीं बने। प्रमाद के कारण ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बंध होने से इस जीव का एकेन्द्रियादिक योनियों में जन्म होता है। इसमें इसका अनन्तकाल निकल जाता है। अतः पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति दुर्लभ बन जाती है। तात्पर्य कहने का यह है कि मनुष्यभव सार्थक करने का यही उपाय है कि प्रमादी न बना जाय ॥ २ ॥

જન્મમરણથી ન ભરી દીધો હોય જીવે સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયાદિ સ્થાવર કાયમાં ઉત્પન્ન થઈ થઈને લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશને તલના તેલની માફક ભરી દીધેલ છે, આ માટે મનુષ્યજન્મ મળવા છતા પણુ જે પ્રમાદી બની દુષ્કર્મોનુ ઉપાર્જન કરે છે, તે એના પ્રભાવથી એકેન્દ્રિયાદિક જાતીની પ્રાપ્તિથી ચક્રવર્તીના દુધપાક વગેરેની માફક ફરી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિને દુર્લભ બનાવે છે

ભાવાર્થ—મનુષ્યભવ મેળવીને પણ પ્રાણીનું કર્તવ્ય છે કે, તે પ્રમાદી ન બને પ્રમાદના કારણે જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો બધ થવાથી આ જીવનો એકે-ન્દ્રિયાદિક જેવી યોનીઓમા જન્મ થાય છે તેમા તેનો અનત કાળ નીકળી જાય છે આથી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની જાય છે તાત્પર્ય કહેવાનું એ છે કે, મનુષ્યભવ સાર્થક કરવાનો એક માત્ર ઉપાય એ છે કે, આપણે પ્રમાદી ન બની અને જ્યા સુધી મુક્તિની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યા સુધી મનુષ્યભવની જ ફરી ફરી પ્રાપ્તિ થતી રહે એવો પ્રયત્ન તો કરવો જોઈએ ॥ ૨ ॥

छाया—एकदा देवलोकेषु, नरकेष्वपि एकदा ।
एकदा आसुरं कायं, यथा कर्मभिः गच्छति ॥ ३ ॥
टीका—' एगया ' इत्यादि ।

जीवः, एकदा=एकस्मिन् काले शुभकर्मानुभवकाले देवलोकेषु=सौधर्मादिषु यथाकर्मभिः=वक्ष्यमाणानुक्रमेणोपचितैः सरागसंयमदेशविरत्यकामनिर्जराबालतपःकर्मभिः गच्छति । एकदा-अशुभकर्मोदयकाले, नरकेषु=रत्नप्रभादिषु यथाकर्मभिः=महारम्भमहापरिग्रहपञ्चेन्द्रियवधकुणपाहारैर्गच्छति । एकदा आसुरम्-असुरसम्बन्धिनं, कायं=निकायम् असुरकुमारभावमित्यर्थः, यथा कर्मभिः=सरागसंयमादिभिः, गच्छति=प्राप्नोति । उपलक्षणत्वाज्ज्योतिर्व्यन्तरयोरपि गच्छतीति बोध्यम् ॥ ३ ॥

उपरोक्त कथन को स्पष्ट करते हुए कहते हैं-' एगया '-इत्यादि ।

अन्वयार्थ—यह जीव (एगया-एकदा) कभी तो शुभ कर्म के अनुभवन काल में (देवलोएसु-देवलोकेषु) सौधर्म आदि देव लोक में (अहाकम्मेहिं - यथाकर्मभिः) [1]सरागसंयम, देशविरति, अकामनिर्जरा एवं बालतप आदिरूप उस गति के कर्म के कारणों से (गच्छइ-गच्छति) जन्म लेता है । (एगया-एकदा) कभी अशुभकर्म के अनुभवनकाल में (नरएसु-नरकेषु) रत्नप्रभा आदिक नरकों में (अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभिः) महा [2]आरंभ, महापरिग्रह, पंचेन्द्रियवध कुणप (मांस) आहार आदि करने से (गच्छइ-गच्छति) जाता है । (एगया-एकदा)

ઉપરોક્ત કથનને વધારે સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે—
" एगया " ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—આ જીવ एगया-एकदा ક્યારેક તો શુભકર્મના અનુભવ કાળમાં देवलोएसु-देवलोकेषु સૌધર્મ આદિ દેવલોકમાં अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभिः સરાગ સંયમ, દેશવિરતિ, અકામ નિર્જરા, અને બાલતપ આદિરૂપ એ ગતીનાં કર્મોનાં કારણોથી गच्छइ-गच्छति જન્મ લે છે एगया-एकदा ક્યારેક અશુભ કર્મના સમયમાં नरएसु-नरकेषु રત્નપ્રભા આદિક નર્કોમાં अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभिः આરંભ, મહાઆરંભ, મહાપરિગ્રહ, પંચેન્દ્રિયવધ કુણપ (માંસ) આહાર આદિ કરવાથી

(१) चउहिं ठाणेहिं जीवा देवाउयत्ताए कम्मं पगरेंति तं जहा-सराग संजमेणं, संजमासंजमेणं बालतवोकम्मेणं अकामणिज्जराए । (स्था स्था ४ उ ४ एवं औपपातिक सूत्रेऽपि)

(२) 'चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति, त जहा-महारंभाए महापरिग्गहाए, पंचिंदियवहेणं कुणिमाहारेणं (स्था० स्था० ४ उ ४ एवम् औपपातिकसूत्रेऽपि)

अत्र संग्रहः—(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

चूर्णीकृत्य पराक्रमान्मणिमय स्तम्भं सुरः क्रीडया,
मेरौ सन्नलिकासमीरवशतः क्षिप्त्वा रजो दिक्षु तत्।
स्तम्भस्तैः परमाणुभिः सुमिलितैर्लोके यथा दुष्करः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

॥ इति दशमः परमाणुदृष्टान्तः ॥ १० ॥

तत्र मानुषत्वं कथं दुर्लभं तद्दर्शयितुमाह—

मूलम्—समावन्ना णं संसारे, नाणागोत्तासु जाईसु।
कम्मा नाणाविहा कट्टु, पुढो विस्संभया पया ॥२॥

छाया—समापन्नाः खलु संसारे, नानागोत्रासु जातिषु।
कर्माणि नानाविधानि कृत्वा, पृथक् विश्वभृतः प्रजाः ॥ २ ॥

टीका—'समावन्ना ण' इत्यादि।

'ण' इति वाक्यालङ्कारे। ससारे नानागोत्रासु=बहुविधकुलसंपन्नासु, जातिषु

इसका भावप्रदर्शक श्लोक इस प्रकार है—

चूर्णीकृत्य पराक्रमान्मणिमयं स्तंभं सुरः क्रीडया,
मेरौ सन्नलिका समीरवशतः क्षिप्त्वा रजो दिक्षु तत्।
स्तम्भस्तैः परमाणुभिः सुमिलितै र्लोके यथा दुष्करः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

यह दसवां परमाणुदृष्टान्त है ॥ १० ॥

मनुष्यभव दुर्लभ कैसे है? इस बात को सूत्रकार प्रकट करते हैं—
"समावन्नाण"—इत्यादि।

अन्वयार्थ—गाथा में "ण" यह शब्द वाक्यालंकार में प्रयुक्त

તેનો ભાવ દર્શાવાતો શ્લોક આ પ્રકારનો છે

चूर्णीकृत्य पराक्रमान्मणिमयं स्तंभं सुरः क्रीडया,
मेरौ सन्नलिका समीरवशतः क्षिप्त्वा रजो दिक्षुतत्।
स्तम्भस्तैः परमाणुभिः सुमिलितै र्लोके यथा दुष्करः,
संसारे भ्रमतः पुनर्नरभवो जन्तोस्तथा दुर्लभः ॥ १ ॥

આ દસમુ પરમાણુ દૃષ્ટાંત છે ॥ ૧૦ ॥

મનુષ્યભવ દુર્લભ કેમ છે, આ વાતને સૂત્રકાર પ્રગટ કરે છે—
'समावन्नाण' ઈત્યાદિ—

અન્વયાર્થ—ગાથામાં "ण" આ શબ્દ વાક્યાલંકારમાં પ્રયુક્ત થયો

=एकेन्द्रियादिषु समापन्नाः=प्राप्ताः, प्रजाः=जन्तवः, नानाविधानि=अनेकप्रकाराणि कर्माणि=ज्ञानावरणीयादीनि, कृत्वा पृथक्=एकैकशः लोकाकाशस्यैकैकप्रदेशे एकैकयोनिसमुत्पन्नतया सूक्ष्मपृथिव्यादिस्थावरकायैर्लोकाकाशस्य सभृतत्वात् विश्वभृतः=सर्वस्थानपूरकाः भवन्ति। उक्तञ्च—

नत्थि किर सो पएसो, लोए वालग्गकोडिमेत्तो वि।
जम्मणमरणाबाहा, अत्थ जिएहिं न संपत्ता ॥ १ ॥
छाया—नास्ति किल स प्रदेशो, लोके वालाग्रकोटिमात्रोऽपि।
जन्ममरणाबाधा, यत्र जीवैर्न संप्राप्ता ॥ १ ॥

हुआ है। (संसारे-संसारे) संसार में (नाणागोत्तासु-नानागोत्रासु) अनेक प्रकार के कुलों से संपन्न (जाइसु-जातिषु) एकेन्द्रियादिक योनियों में (समावन्ना-समापन्नाः) उत्पन्न हुए (पया-प्रजा) ये जीव (नाणाविहा-नानाविधानि) अनेक प्रकारके (कम्मा कडु-कर्माणि कृत्वा) ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बंध कर (पुढो-पृथक्) लोकाकाश के एक प्रदेश में एक एक योनि में उत्पन्न होकर (विस्संभया-विश्वभृत) उस के समस्त स्थानों को भर दिया है। उक्तञ्च—

नत्थि किर सो पएसो, लोए वालग्गकोडिमेत्तो वि।
जम्मणमरणाबाहा, अत्थ जिएहिं न संपत्ता ॥ १ ॥
छाया—नास्ति किल स प्रदेशो, लोके वालाग्रकोटिमात्रोऽपि
जन्ममरणाबाधा, यत्र जीवैर्न सम्प्राप्ता ॥ १ ॥

लोकाकाश का ऐसा कोई सा भी प्रदेश नहीं बचा जो इस जीव

છે સંસારે સંસારમાં नाणागोत्तासु-नानागोत्रासु અનેક પ્રકારના કુળોથી સંપન્ન जाइसु-जातिषु એકેન્દ્રિયાદિક યોનિઓમાં समावन्ना समापन्ना ઉત્પન્ન થયેલ पया-प्रजा એ જીવ नाणाविहा नानाविधानि અનેક પ્રકારના कम्मा कडु-कर्माणि-कृत्वा જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો બંધ કરી पुढो-पृथक् લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં એકેક યોનીમાં ઉત્પન્ન થઈ विस्संभया विश्वभृतः એના સમસ્ત સ્થાનોને ભરી દીધેલ છે કહ્યું પણ છે—

नत्थि किर सो पएसो लोए वालग्गकोडिमेत्तो वि।
जम्मणमरणाबाहा जत्थ जिएहिं न संपत्ता ॥ १ ॥
छाया—नास्ति किल स प्रदेशो, लोके वालाग्रकोटिमात्रोऽपि।
जन्ममरणाबाधा, यत्र जीवैर्न सम्प्राप्ता ॥ १ ॥

લોકાકાશમાં એવો કોઈ પણ પ્રદેશ નથી બચ્યો કે જે પ્રદેશ જીવે પોતાના

अयं भावः—मानुषं जन्म लब्ध्वाऽपि प्रमादकृतदुष्कर्मप्रभावादेकेन्द्रियादि-जातिप्राप्त्या चक्रवर्तिपायसादिवत् पुनर्मानुषत्वं दुर्लभमिति ॥ २ ॥

एतदेव स्पष्टयति—

मूलम्--एगया देवलोएसु, नरएसुवि एगया ।
एगया आसुरं कायं, अहा कम्मेहिं गच्छइ ॥ ३॥

ने अपने जन्म मरण से न भर दिया हो। जीव ने सूक्ष्मपृथिवी-कायादि स्थावर काय में उत्पन्न होकर लोकाकाश का प्रत्येक प्रदेश को तैल से तिल की तरह भर दिया है। इसलिये मनुष्यजन्म पाकर भी जो प्रमादी होकर दुष्कर्मों का उपार्जन करते हैं वे उनके प्रभाव से एकेन्द्रियादिक जाति की प्राप्ति से चक्रवर्ती के पायस आदि की तरह मनुष्यभव की प्राप्ति को दुर्लभ बनालेते हैं—

भावार्थ—मनुष्यभव पाकर भी प्राणी का कर्तव्य है कि वह प्रमादी नहीं बने। प्रमाद के कारण ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बंध होने से इस जीव का एकेन्द्रियादिक योनियों में जन्म होता है। इसमें इसका अनन्तकाल निकल जाता है। अतः पुनः मनुष्यभव की प्राप्ति दुर्लभ बन जाती है। तात्पर्य कहने का यह है कि मनुष्यभव सार्थक करने का यही उपाय है कि प्रमादी न बना जाय ॥ २ ॥

જન્મમરણથી ન ભરી દીધો હોય જીવે સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયાદિ સ્થાવર કાયમાં ઉત્પન્ન થઈ થઇને લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશને તલના તેલની માફક ભરી દીધેલ છે, આ માટે મનુષ્યજન્મ મળવા છતા પણ જે પ્રમાદી બની દુષ્કર્મોનુ ઉપાર્જન કરે છે, તે એના પ્રભાવથી એકેન્દ્રિયાદિક જાતીની પ્રાપ્તિથી ચક્રવર્તીના દુધપાક વગેરેની માફક ફરી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિને દુર્લભ બનાવે છે

ભાવાર્થ—મનુષ્યભવ મેળવીને પણ પ્રાણીનું કર્તવ્ય છે કે, તે પ્રમાદી ન બને. પ્રમાદના કારણે જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો બધ થવાથી આ જીવનો એકે-ન્દ્રિયાદિક જેવી યોનીઓમા જન્મ થાય છે તેમા તેનો અનત કાળ નીકળી જાય છે આથી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ બની જાય છે તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે, મનુષ્યભવ સાર્થક કરવાનો એક માત્ર ઉપાય એ છે કે, આપણે પ્રમાદી ન બની અને જ્યાં સુધી મુક્તિની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યા સુધી મનુષ્યભવની જ ફરી ફરી પ્રાપ્તિ થતી રહે એવો પ્રયત્ન તો કરવો જોઈએ ॥ ૨ ॥

छाया—एकदा देवलोकेषु, नरकेष्वपि एकदा।
एकदा आसुरं कायं, यथा कर्मभिः गच्छति ॥ ३ ॥

टीका—'एगया' इत्यादि।

जीवः, एकदा=एकस्मिन् काले शुभकर्मानुभवकाले देवलोकेषु=सौधर्मादिषु यथाकर्मभिः=तद्गत्युपक्रमैर्भेस्थितैः सरागसंयमदेशविरत्यकामनिर्जराबालतपःकर्मभिः गच्छति। एकदा-अशुभकर्मोदयकाले, नरकेषु=रत्नप्रभादिषु यथाकर्मभिः=महारम्भमहापरिग्रहपञ्चेन्द्रियवधकुणपाहारैर्गच्छति। एकदा आसुरम्-असुरसम्बन्धिनं, कायं=निकायम् असुरकुमारभावमित्यर्थः, यथा कर्मभिः=सरागसंयमादिभिः, गच्छति=प्राप्नोति। उपलक्षणत्वाज्ज्योतिर्ष्यन्तरयोरपि गच्छतीति बोध्यम् ॥ ३ ॥

उपरोक्त कथन को स्पष्ट करते हुए कहते हैं–'एगया'–इत्यादि।

अन्वयार्थ—यह जीव (एगया-एकदा) कभी तो शुभ कर्म के अनुभवन काल में (देवलोएसु-देवलोकेषु) सौधर्म आदि देव लोक में (अहाकम्मेहिं - यथाकर्मभिः) [1]सरागसंयम, देशविरति, अकामनिर्जरा एवं बालतप आदिरूप उस गति के कर्म के कारणों से (गच्छइ-गच्छति) जन्म लेता है। (एगया-एकदा) कभी अशुभकर्म के अनुभवकाल में (नरएसु-नरकेषु) रत्नप्रभा आदिक नरकों में (अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभिः) महा [2]आरंभ, महापरिग्रह, पंचेन्द्रियवध कुणप (मांस) आहार आदि करने से (गच्छइ-गच्छति) जाता है। (एगया-एकदा)

ઉપરોક્ત કથનને વધારે સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે—
"एगया" ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—આ જીવ एगया-एकदा ક્યારેક તો શુભકર્મના અનુભવ કાળમાં देवलोएसु-देवलोकेषु સૌધર્મ આદિ દેવલોકમાં अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभिः સરાગ સંયમ, દેશવિરતિ, અકામ નિર્જરા અને બાલતપ આદિરૂપ એ ગતિનાં કર્મોનાં કારણોથી गच्छइ-गच्छति જન્મ લે છે. एगया-एकदा ક્યારેક અશુભ કર્મના અનુભવમાં नरएसु-नरकेषु રત્નપ્રભા આદિક નર્કોમાં अहाकम्मेहिं-यथाकर्मभिः મહા આરંભ, મહાપરિગ્રહ પંચેન્દ્રિયવધ કુણપ (માંસ) આહાર આદિ કરવાથી

(१) चउहिं ठाणेहिं जीवा देवाउयत्ताए कम्मं पगरेंति तं जहा-सराग संजमेणं, संजमासंजमेणं बालतवोकम्मेणं अकामणिज्जराए। (स्था० स्था० ४ उ० ४ एवं औपपातिक सूत्रेऽपि)

(२) 'चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति तं जहा-महारंभाए महापरिग्गहाए, पंचिंदियवहेणं कुणिमाहारेणं (स्था० स्था० ४ उ० ४ एवम् औपपातिकसूत्रेऽपि)

मूलम्—एगया खत्तिओ होइ, तओ चंडाल बुक्कसो ।
तओ कीडे पयंगो अ, तओ कुंथु पिवीलियाँ ॥४॥

छाया—एकदा क्षत्रियो भवति, ततश्चण्डालः बुक्कसः ।
ततः कीटः पतङ्गश्च, ततः कुन्थुः पिपीलिका ॥ ४ ॥

टीका—'एगया खत्तिओ' इत्यादि।

एकदा-एकस्मिन् काले जीवः क्षत्रियः=राजा भवति, ततः=तदनन्तरं स चाण्डालो भवति, ततश्च बुक्कसो भवति । बुक्कसः=वर्णसंकरजातिविशेषः। ब्राह्म-

---

कभी (आसुरं कायं-आसुरं कायम्) असुरकुमार आदि पर्यायो में सराग संयम आदि कर्मों के करने से जन्म धारण करता है ।

भावार्थ—इस जीव का किसी खास योनि में स्थिर रूप से रहना निश्चित नहीं है । अपने २ कर्तव्यों के अनुसार भिन्न २ योनियों में जीव को जन्ममरण करना पड़ता है । यही बात सूत्रकार ने इस गाथा द्वारा प्रदर्शित की है । सरागसंयम आदि जैसा शुभ क्रियाओं की आराधना करने से यह जीव कभी तो सौधर्म आदि देवलोक में उत्पन्न हो जाता है, कभी भवनवासी व्यन्तर आदि देवों में जन्म ले लेता है। कभी महारंभ महापरिग्रहादिक से उत्पन्न हुए अशुभ अध्यवसाय द्वारा नरकों में जन्म लेता है ॥ ३ ॥

'एगया खत्तिओ' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—यह जीव (एगया-एकदा) कभी (खत्तिओ-क्षत्रियः) राजा (होइ-भवति) हो जाता है (तओ-ततः) कभी (चंडालवोक्कसो

गच्छइ-गच्छति જાય છે. एगया-एकदा ક્યારેક आसुर काय-आसुर कायम् અસુરકુમાર આદિ પર્યાયોમા સરાગ સયમ આદિ કર્મોના કરવાથી જન્મ ધારણ કરે છે.

ભાવાર્થ—આ જીવનુ કોઈ ખાસ યોનીમા સ્થિરરૂપથી રહેવુ નિશ્ચિત નથી પોતપોતાના કર્તવ્યો અનુસાર જુદી જુદી યોનીઓમા જીવને જન્મ મરણ કરવુ પડે છે આ વાત સૂત્રકારે આ ગાથા દ્વારા પ્રદર્શિત કરેલ છે. સરાગ સયમ આદિ જેવી શુભ ક્રિયાની આરાધના કરવાથી આ જીવ ક્યારેક તો સૌધર્મ આદિ દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય છે, ક્યારેક ભવનવાસી વ્યન્તર દેવોમાં જન્મ લે છે, ક્યારેક મહાઆરભ, મહાપરિગ્રહ આદિકથી ઉત્પન્ન થયેલા અશુભ અધ્યવસાય દ્વારા નર્કોમા જન્મ લે છે

एगया खत्तिओ-ઇત્યાદિ

અન્વયાર્થ—આ જીવ एगया-एकदा ક્યારેક खत्तिओ-क्षत्रिय રાજા होइ-भवति થાય છે, तओ-तत ક્યારેક चंडालवोक्कसो-ચડાલ બોકસ ચડાલ થાય છે,

येन शूद्रायां जातो निषादः, ब्राह्मणेनैव वैश्यायां जातमाम्बष्ठ इत्युच्यते, तत्र निषादेनाम्बष्ठयां जातस्तु पुक्कस उच्यते। इह च क्षत्रिय-चाण्डाल-पुक्कस-पदानामुपलक्षणत्वात् यथाक्रमं उच्चनीचसंकीर्णजातयो ग्राह्याः। ततः कीटः=द्वीन्द्रियजन्तुविशेषः भवति, च=पुनः पतङ्गः=शलभश्चतुरिन्द्रियजन्तुविशेषः भवति, ततश्च कुन्थुर्भवति, कुन्थुः=त्रीन्द्रियजन्तुविशेषः, यः चलनादेव दृश्यो भवति, ततः पिपीलिका=कीटिका 'चींटी' इति भाषाप्रसिद्धाः, त्रीन्द्रियजातिविशेषः भवति। अत्र कीटादयः शब्दाः सकलतिर्यग्भेदोपलक्षकाः ॥ ४ ॥

-चंडालः बोक्कसः) चांडाल होता है कभी बुक्कस-वर्णसंकर रूप से उत्पन्न होता है ब्राह्मण के समागम से जो शूद्र स्त्री की संतान होती है उसे निषाद कहते हैं। ब्राह्मण के समागम से वैश्य की स्त्री के जो संतान होती है उसे अम्बष्ठ कहते हैं। निषाद के द्वारा जो अम्बष्ठा स्त्री के संतान-पुत्र होता है उसका नाम बुक्कस कहा गया है। गाथा में रहे हुए क्षत्रिय चांडाल एवं बुक्कस ये पद उपलक्षक हैं अतः इनसे यथाक्रम उच्च नीच संकीर्ण जातियों का ग्रहण हो जाता है (तओ-ततः) कभी यह जीव (कीडपयंगो य-कीटः पतंगश्च) कीट-द्वीन्द्रियादिक जन्तु विशेष, एवं पतंग - शलभ चतुरिन्द्रियादिकजन्तुविशेष हो जाता है (तओ-ततः) कभी (कुंथु पिवीलिया-कुंथुः पिपीलिका) कुंथु-तेन्द्रिय जीव जो चलने से ही दिखता है और कभी पिपीलिका-चींटी हो जाता है। अर्थात् कभी यह जीव द्विन्द्रियजीवों में जन्म लेता है

ક્યારેક વર્ણસંકર રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે બ્રાહ્મણના સમાગમથી શૂદ્ર સ્ત્રીને જે સંતાન થાય છે તેને નિષાદ કહેવામાં આવે છે બ્રાહ્મણના સમાગમથી વૈશ્ય સ્ત્રીને જે સંતાન થાય તેને અંબષ્ઠ કહે છે નિષાદથી જે અમ્બષ્ઠા સ્ત્રીને સંતાન પુત્ર થાય છે તેનું નામ બોક્કસ કહેવામાં આવે છે ગાથામાં રહેલા ક્ષત્રિય ચંડાલ અને બોક્કસ એ પદ ઉપલક્ષક છે આથી આનાથી યથાક્રમ ઉચ્ચ નીચ સંકિર્ણ જાતિઓનું ગ્રહણ થઈ જાય છે તઓ-તતઃ ક્યારેક આ જીવ કીડપયંગો ય-કીટઃ પતંગશ્ચ કીટ દ્વિન્દ્રિયાદિક જન્તુ વિશેષ અને પતંગ-શલભ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જંતુ વિશેષ તરીકે જન્મ પામે છે તઓ-તતઃ ક્યારેક કુન્થુપિવીલિયા-કુન્થુ પિપીલિકાઃ કુન્થુ-ત્રણ ઇન્દ્રિય જીવ જે ચાલવાથી જ દેખાય છે તે કન્થવા તરીકે કે કીડી તરીકે જન્મ પામે છે અર્થાત આ જીવ ક્યારેક બેઇન્દ્રિયમાં, ત્રણ ઇન્દ્રિયમાં અને ક્યારેક ચાર ઇન્દ્રિયજીવોમાં જન્મ લે છે

मूलम्—एवमावट्टजोणीसु, पाणिणो कम्मकिब्बिसा ।
न निविज्जंति संसारे, सव्वट्ठेसु व खत्तिया ॥५॥

छाया—एवम् आवर्तयोनिषु, प्राणिनः कर्मकिल्बिषाः ।
न निर्विद्यन्ते संसारे, सर्वार्थेषु इव क्षत्रियाः ॥ ५ ॥

टीका—'एवम्' इत्यादि ।

कर्मकिल्बिषाः=कर्मभिर्मलिनाः प्राणिनः संसारे=भवे एवम्=अमुना प्रकारेण, आवर्तयोनिषु=आवर्तेन—पुनःपुनःपरिभ्रमणेन स्पृष्टा योनय आवर्तयोनयस्तासु चतुरशीतिलक्षप्रकारासु, तत्र पृथिव्यप्तेजोवायुकायेषु प्रत्येकं सप्त सप्त लक्षाः, दश लक्षाः प्रत्येकवनस्पतिषु, निगोदजीवेषु च चतुर्दश लक्षाः, द्वि–त्रि–चतुरिन्द्रियेषु प्रत्येकं द्वे द्वे लक्षे, तिर्यङ्नारकदेवेषु प्रत्येकं चतस्रश्चतस्रो लक्षाः मनुजेषु चतुर्दश लक्षाः,

---

कभी तेन्द्रिय जीवों में और कभी चतुरिन्द्रिय जीवों में जन्म लेता है। इस प्रकार इस संसार में प्रमादी जीव भ्रमण करता ही रहता है। इस कीटादिक शब्द के उपलक्षणसे समस्त तीर्यञ्चजाति के भेदोपभेदों का ग्रहण जानना चाहिये ॥ ४ ॥

'एवम्०'–इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(कम्मकिब्बिसा–कर्मकिल्बिषाः) कर्मों से मलिन (पाणिणो–प्राणिनः) प्राणी (संसारे–संसारे) संसार में (एवं–एवम्) उक्त प्रकार से भ्रमण करते हुए (आवट्टजोणीसु–आवर्तयोनिषु) इन चौरासी लाख योनियों में (पृथिवीकाय की सातलाख, अपकाय की सात लाख, तेजस्काय की सात लाख, वायुकाय की सात लाख, प्रत्येक वनस्पति की दश लाख, निगोदजीवों की चौदह लाख, द्विन्द्रिय, तेन्द्रिय चतुरिन्द्रिय की दो दो लाख, तिर्यञ्च, देव एवं नारकी की चार चार

એ પ્રકારે આ સંસારમાં પ્રમાદી જીવ ભ્રમણ કરતો જ રહે છે આ કીટાદિક શબ્દના ઉપલક્ષણથી સમસ્ત તિર્યંચ જાતીના ભેદોપભેદનું ગ્રહણ જાણવું જોઈએ ॥ ૪ ॥

"एवम्०"–ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कम्मकिब्बिसा–कर्मकिल्बिषाः કર્મોથી મલીન पाणिणो–प्राणिनः પ્રાણી संसारे—संसारे સંસારમાં एवं–एवम् ઉક્ત પ્રકારથી ભ્રમણ કરતાં કરતાં आवट्टजोणीसु–आवर्तयोनिषु આ ચોરાસી લાખ યોનીઓમાં (પૃથ્વીકાયની સાત લાખ, અપકાયની સાત લાખ, તેજસ્કાયની સાત લાખ, વાયુકાયની સાત લાખ, પ્રત્યેક વનસ્પતિની દસ લાખ, નિગોદ જીવોની ચૌદ લાખ, બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઈન્દ્રિય, ચાર ઈન્દ્રિય,ની બબ્બે લાખ અને તિર્યંચ, દેવ અને નારકોની ચાર ચાર લાખ,

एवं चतुरशीतिलक्षसंख्यका योनयस्तासु, इत्यर्थः । न निर्विद्यन्ते=अस्मात् पर्यटनात् कदा मोक्षो भविष्यतीति नोद्विजन्ते=उद्वेगं न प्राप्नुवन्ति। केषु क इव? सर्वार्थेषु= सर्वे च ते अर्थाः, सर्वार्थास्तेषु हिरण्य-सुवर्ण-मणि-मुक्ताफल-वज्र वैडूर्य-ग्राम-नगर-कोष-कोष्ठागार-भूमि-गजाश्वादिषु सर्वविभवेषु प्राप्तेष्वपि, क्षत्रियाः= राजान इव। अयं भावः—यथा सर्वेषु विषयेषु प्राप्तेष्वपि राजानः संतोषं नाप्नुवन्ति, किन्तु तत्प्राप्त्यर्थमेव पुनः पुनः प्रवर्तन्ते। एवं तासु तासु योनिषु पुनः पुनर्दुःखमनुभवन्तोऽपि जीवाः पुनः पुनः ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्म कुर्वन्तस्तत्तद् योनिप्राप्त्यर्थमेव प्रवर्तन्ते, तस्मान्मनुष्यजन्म दुर्लभम् इति।

लाख, तथा मनुष्य की चौदह लाख, इस प्रकार इन चौरासी लाख योनियों-उत्पत्ति स्थानों में) (न निव्विज्जंति-न निर्विद्यन्ते) 'इस संसार परिभ्रमणसे मेरा कब मोक्ष होगा' इस प्रकार कभी भी निर्वेद-उद्वेग को प्राप्त नहीं होते हैं। (व इव) जैसे (सव्वट्ठेसु खत्तिया-सर्वार्थेषु क्षत्रियाः) हिरण्य सुवर्ण, मणि, मुक्ताफल, वज्र वैडूर्य, ग्राम, नगर, कोश एवं कोठागार, भूमि, गज अश्व आदि प्राप्त विभवोंमें क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नहीं होते हैं। तात्पर्य इसका यह है कि जैसे युद्ध कर २ के समस्त देशों का राज्य प्राप्त होने पर भी क्षत्रिय लोग उद्वेग (उदासीनता) को प्राप्त नहीं होते हैं, किन्तु उनकी प्राप्ति के लिये ही वे बार २ चेष्टा किये करते हैं उसी प्रकार उन उन योनियों में बार २ जन्म मरण के दुःखों का अनुभव करते हुए भी ये जीव पुनः पुनः ज्ञानावरणीयादिक अष्ट विध कर्मों का बन्ध करते हुए उन २ योनियों की प्राप्ति करने के लिये

તથા મનુષ્યોની ચૌદ લાખ, આ પ્રકારે એ ચોરાસી લાખ યોનીઓમાં न निव्विज्जंति—न निर्विद्यन्ते આ સંસાર પરિભ્રમણથી મારો ક્યારે મોક્ષ થશે? એ પ્રકારે તેને કોઈ જાતની ચિંતા થતી નથી. व-इव જેમ सव्वट्ठेसु खत्तिया—सर्वार्थेषु क्षत्रिया હીરા માણેક સુવર્ણ, મણી મુક્તાફળ, વજ્ર વૈડૂર્ય, ગ્રામ, નગર કોશ અને કુષ્ટાગાર ભૂમિ, ગજ, અશ્વ, આદિ પ્રાપ્ત વૈભવોમાં રચ્યાપચ્યા રહેતા ક્ષત્રિયોને કોઈ ઉદ્વેગ થતો નથી. તાત્પર્ય એનું એ છે કે જેમ યુદ્ધ કરી કરીને સમસ્ત દેશનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ ક્ષત્રિયોને કોઈ ઉદ્વેગ થતો નથી પરંતુ તેની પ્રાપ્તિને માટે જ એ વાર વાર પ્રયત્ન કરતા રહે છે એવી રીતે યોનીઓમાં વાર વાર જન્મ મરણનો અનુભવ કરવા છતાં પણ એ જીવ ફરી ફરી જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારના કર્મોનો બંધ કરીને તે તે યોનીઓની પ્રાપ્તિ કરવામાં જ ક્રીયાશીલ રહે છે

संसारः खलु सकलदुःखैकहेतुः । अयं कस्य विवेकिनो मनो रमयति, नैव कस्यापि । अयं कदलीस्तम्भवत् सध्यारागवच्चापात एव मनोहरः, स्वप्नराज्यमिव क्षणभङ्गुर, अत्र कामभोगरूपा वाटिका, विविधमनोरथरूपा वृक्षा, आशारूपाः शतसहस्रशाखाः, तदुपरि मनोमर्कटः सुखरूपं फलं गवेषयन् पुनः पुनरुत्प्लवते । तथापि सुखरूप फलं न लभते । यत्र कालरूपः खलः सर्वान् प्राणिनो विपत्तिसागरे निपातयति । जन्मरूपो रिपुरास्मान पीडयति, जरा राक्षसी मर्दयति ।

हो चेष्टाशील होते रहते हैं । इसलिये मनुष्यजन्म दुर्लभ है ।

यह संसार समस्त दुखों का एक हेतु है । यह किस विवेकी के मन को आनन्द उत्पन्न कर सकता है, किन्तु किसी को भी नहीं कदली के स्तम्भ एवं सन्ध्याराग के समान यह संसार अल्पकाल के लिये मनोहर मालूम पड़ता है । स्वप्नराज्य की तरह यह क्षणभगुर है । इसमें यह कामभोगरूप वाडी है, जिसमें मनोरथरूप वृक्ष खडे हुए हैं । आशा तृष्णारूपी हजारों शाखाएँ हैं । इनके ऊपर मनरूपी वन्दर सुखरूप फल की तलाश में रातदिन इधर से उधर कूदता फिरता है तो भी उसको सुखरूप फल की प्राप्ति नहीं होती है । कालरूपी दुष्टजन यहां समस्त प्राणियों को विपत्तिरूप सागर में डुबाता रहता है । जन्मरूपो शत्रु सदा यहां इस जीव को कष्ट पहुँचाता रहता है । जरा रूपी राक्षसी प्राणियों का मर्दन करती है अर्थात् प्राणी मात्र को दुःखित

આત્મહિત ભૂલી જાય છે અને પુદ્ગલોના સુખમાં આસક્ત બને છે આટલા માટે મનુષ્યભવ તેમના માટે દુર્લભ બની રહે છે

આ સ સાર સમસ્ત દુ ખોનો એક હેતુ છે એ કોઈ વિવેકીના મનને આન દ ઉત્પન્ન કરી શકે છે, પરતુ કોઈ ને કેળના સ્ત ભની અને સ ધ્યારાગની માફક આ સ સાર અલ્પકાળ માટે મનોહર જણાય છે સ્વપ્ન રાજ્યની માફક આ સ સાર ક્ષણભ ગુર છે તેમા આ કામભોગરૂપ વાડી છે, જેમા મનોરથરૂપ વૃક્ષ ઉભાં છે, આશાતૃષ્ણારૂપ હજારો શાખાઓ છે, એમા વળી મનરૂપી વાદરો સુખરૂપ ફળની તપાસમા રાત અને દિવસ અહિથી તહી કૂદતો ફરે છે છતા પણ તેને સુખરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થતી નથી કાળરૂપી દુષ્ટ જન તેને (સમસ્ત પ્રાણીઓને) વિપત્તિરૂપ સાગરમા ડુબાડતા રહે છે. જન્મરૂપી શત્રુ સદા આ જીવન કષ્ટ પહોચાડતો રહે છે જરા રૂપી રાક્ષસી પ્રાણીઓનુ મર્દન કરે છે, અર્થાત પ્રાણીમાત્રને દુ ખી કરે છે પ્રાણીઓનુ એવુ કોઈ વધુ આયુષ્ય પણ નથી,

आयुर्न्य स्वल्पं चञ्चलं च, यौवनमपि विद्युदिव चपलम्। प्राणिनो विषयचिन्तया ग्रस्ताः, सम्बन्धिनो बन्धनरूपा, भोगा आदौ किंपाकफलमिव मनोरमाः परिणामदारुणाः, इन्द्रियाणि कषायसाहाय्येनास्मानं नरकनिगोदादिषु भ्रामयन्ति। चतुरशीतिलक्षसंख्याकासु योनिषु रागद्वेषमोहाभिभूतैर्जन्तुभिर्विषयतृष्णया परस्परं भक्षणेन ताडनेन मारणेन बन्धनेन अभियोगेन, आक्रोशेन च तीव्रदुःखानि शतसहस्रं प्राप्यन्ते। यथा विषवल्लरी रक्तपल्लवा चञ्चलभ्रमरसंकुला सौन्दर्येण मनोहरति

करती है। प्राणियों की ऐसी कोई विशेष आयु भी नहीं है। जितनी है भी उसका उतने समय तक रहने का कोई निश्चय भी नहीं है। यौवन भी विद्युत् के समान चपल है। जितने भी इस संसार के पदार्थ हैं वे सब के सब विषयचिन्ता से युक्त बने हुए हैं। संबंधीजन जितने भी हैं वे सब इस जीव के लिये बन्धन स्वरूप हैं। ये भोग भी सेवन करते समय ही मनोरम प्रतीत होते हैं, परिणाम में ये किंपाक फलकी तरह जीव के शत्रु बन जाते हैं। कषाय की सहायता से ये इन्द्रियां जीव को नरक एवं निगोद आदि के दारुण दुःखों को भोगने के लिये विवश कर देती हैं। चौरासी लाख योनियों में रागद्वेष मोह से अभिभूत हुए ये प्राणी विषयतृष्णा के कारण से पारस्परिक भक्षण से, ताडन से, मारण से, बन्धन से, अभियोग से एवं आक्रोश से तीव्र से तीव्र दुःखों को लाखों बार भोगते रहते हैं। जिस प्रकार विषवल्ली रक्त पल्लवों से युक्त होकर चंचल भ्रमरों की गुंजार से गुंजित होती हुई देखनेवाले मनुष्यों के मन को लुभाती है उसी प्रकार ये

જેટલું છે તેટલા સમય સુધી રહેવાનો તેનો કોઈ નિશ્ચય પણ નથી. યૌવન પણ વિદ્યુતની માફક ચપળ છે આ સંસારના જેટલા પણ પદાર્થ છે તે બધા વિષય ચિંતાથી યુક્ત બનેલા છે જેટલા સંબંધીજન પણ છે તે બધા આ જીવ માટે બંધન સ્વરૂપ છે ભોગ વિલાસ પણ સેવન કરતી વખતે મનોરમ લાગે છે પરિણામે એ કિંપાકફળની જેમ આત્માના શત્રુ બની જાય છે. કષાયની સહાયતાથી એ લોલુપી ઈન્દ્રિયો જીવને નરક અને નિગોદ આદિના દારૂણ દુઃખોને ભોગવવા માટે વિવશ બનાવી દે છે ચોરાસી લાખ યોનીઓમાં રાગ, દ્વેષ, મોહથી ઘેરાયેલો એ આત્મા વિષય તૃષ્ણાના કારણથી પારસ્પરિક ભક્ષણથી, તાડનથી, મારણથી, બંધનથી, અભિયોગ અને આક્રોશથી તીવ્રથી તીવ્ર દુઃખોને લાખોવાર ભોગવતો રહે છે જેમ વિષવલ્લી રક્ત પલ્લવોથી યુક્ત થઈ ચંચળ ભ્રમરોની ગુંજારવથી ગુંજીત બની જોનાર મનુષ્યના મનને લોભાવે છે એજ

मनुष्याणाम्, तथा विषया अप्यनुकूलतया मनो हरन्ति सर्वेषाम्। वर्षाकाले जलबुद्बुदा इव, कराञ्जलिगता आप इव सम्पदः क्षणनश्वराः सन्ति। यथा—स्वच्छजलपरिपूर्णगम्भीरगर्ते प्रतिबिम्बभावापन्नं तत्तटवर्तिवृक्ष—च्छाया-लता-पत्र-पुष्पादिकं किमपि कार्यं साधयितुं न शक्नोति, तथा संसारान्तर्गतं वस्तुजातम् किमपि स्वात्मकल्याणाय न भवति। एवमनन्तदुःखसंभृते संसारेऽनन्तानन्तदुःखमनुभवन्तोऽपि नोद्विजन्ते सर्वार्थेषु लब्धेष्वपि राजान इव प्राणिनः। अतो मनुष्यजन्मदुर्लभम्।

विषयसुख भी अनुकूल होने से सब को सुहावने लगते हैं, सब के चित्त लुभाते रहते हैं। वर्षाकाल में जैसे जल का बुद्बुदा देखते २ नष्ट हो जाता है, और अंजलि का जल जैसे क्षणभर में झर जाता है उसी प्रकार से यह वैभव भी क्षणविनश्वर जानना चाहिये। जैसे स्वच्छ जल से परिपूर्ण गंभीर खड्डे में प्रतिबिम्बरूप से पतित उसके तटवर्ती वृक्ष की छाया लता पत्र पुष्पादिक कुछ भी कार्य साधक नहीं हो सकते हैं, उसी तरह संसार के अन्तर्गत वस्तुओं का समूह भी आत्मकल्याण का कुछ भी साधक नहीं होता है। इस प्रकार अनंत दुःखों से भरे हुए इस संसार में अनन्त दुखों का अनुभव करते हुए भी संसारी जीव प्राप्त अर्थ में अधिकतर लुभाने वाले राजा की तरह प्रतिदिन उन्हीं संसारवर्धक वैषयिक सुखों में लुभाते रहते हैं। आत्मकल्याण कैसे होगा इसकी थोड़ी सी भी चिन्ता नहीं करते हैं। इसलिये यदि मनुष्यजन्म पाया है तो कुछ कर लेना चाहिये, नहीं तो इस मनुष्य

પ્રકારથી આ વિષયસુખ પણ અનુકૂળ હોતા સઘળાને સુખરૂપ લાગે છે બધાના ચિત્તને લોભાવે છે, વર્ષાકાળમા પાણીના પરપોટાની જેમ જોત જોતામા નાશ પામે છે અને હાથમાં લીધેલ પાણી જેમ ક્ષણભરમા ચાલ્યુ જાય છે એજ પ્રકારથી આ વૈભવ પણ ક્ષણભરમા નાશ પામનાર સમજવો જોઈએ જેમ સ્વચ્છ જળથી ભરેલા ઉંડા ખાડામા પ્રતિબિબ રૂપથી પતિત તેની પાસેના વૃક્ષની છાયા, લત્તા, પાંદડાં, પુષ્પ વગેરે, કાંઈ પણ કાર્યસાધક થતા નથી. એવી રીતે સસારનો અતર્ગત વસ્તુઓનો સમૂહ પણ આત્મકલ્યાણમાં કાંઈપણ સાધક બનતો નથી આ પ્રકારના અનત દુખોથી ભરેલા આ સસારમાં અનત દુખોનો અનુભવ કરવા છતા પણ સસારી જીવ પ્રાપ્ત અર્થમા અધિકતર લોભાવનારા રાજાની માફક દરરોજ તેની સસારવર્ધક વિષયી સુખોમા લોભાતો રહે છે આત્માનુ કલ્યાણ કઈ રીતે થશે તેની થોડી પણ ચિંતા કરતો નથી આટલા માટેજ મનુષ્યજન્મ મળેલ છે તો તેનુ કાંઈક સાર્થક કરી લેવું જોઈએ.

तस्मान्मनुष्यजन्म लब्ध्वा संसारस्वरूपं भावयेत्—अहो ! ईदृशं दुःखस्थानमन्यत् किमपि नास्ति यादृशं संसारः ॥ ५ ॥

जन्म छूट जाने के बाद इसकी पुनः प्राप्ति दुर्लभ है, अतः मनुष्य का कर्तव्य है कि वह मनुष्यजन्म प्राप्त कर संसार के स्वरूप का अवश्यर विचार करता रहे, उसको सोचना चाहिये कि ऐसा दुःख का स्थान और कोई दूसरा नहीं है जैसा की यह संसार है ।

भावार्थ—कर्म से कथंचित् ये संसारी जीव चौरासी लक्ष योनियों में भ्रमण करते हुए भी पुनः उसी चक्कर में फँसने के अभिलाषी होते रहते हैं। यह चक्कर कैसे बंद होगा इसकी चिन्ता ही नहीं करते हैं। जैसे कोई क्षत्रिय बार बार युद्ध करने पर भी युद्ध से अरुचि नहीं लाता है। उसी प्रकार ये संसारी जीव भी सांसारिक अनंत दुःखों से अरुचि न लाकर ज्ञानावरणीय कर्मों को पुनः पुनः बढाने की ओर ही अग्रेसर बने रहते हैं। इन को इस बात का पता नहीं कि इस मनुष्यभव से ही इन अनंत दुःखों का अंत होता है, अत इस भवसे यदि ये दुःख नहीं नष्ट किये गये तो फिर दूसरा कौन ऐसा भव है जो इन दुःखों का अन्त करनेवाला हो सकेगा, अतः मिले हुए मनुष्य भव

નહીં તો આ મનુષ્યજન્મ પુરો થતાં તેની પ્રાપ્તિ ફરીથી દુર્લભ છે. આથી મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે કે જ્યારે મહાદુર્લભ એવો મનુષ્યજન્મ તેને પ્રાપ્ત થયો છે તો સંસારના સાચા સ્વરૂપનો અવશ્ય અવશ્ય વિચાર કરતો રહે તેણે વિચારવું જોઈએ કે જેવો આ સંસાર છે તેના જેવું દુઃખનું સ્થાન બીજું કોઈ નથી.

ભાવાર્થ—કર્મથી કદાચ સંસારી જીવ ચોરાસી લાખ યોનીઓમાં ભ્રમણ કરવા છતાં પણ ફરી એજ ચક્કરમાં ફસાય—ખૂપી જાય તેવાં કાર્યોમાં તે રત રહે છે પણ એ ચક્કર કઈ રીતે બંધ થાય તેની ચિંતા કરતો નથી જેમ કોઈ ક્ષત્રિય વારંવાર યુદ્ધ કરવા છતાં તેના ચિત્તમાં યુદ્ધની અરૂચી જાગતી નથી. તેવી રીતે સંસારી જીવ પણ સંસારમાં અનંત દુઃખોને ભોગવવા છતાં તેના પ્રત્યે અરૂચી ન લાવતાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મોને ફરી ફરી વધારવાની તરફ જ તેની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ બની રહે છે. તેને એ વાતનો ખ્યાલ પણ નથી આવતો કે આ મનુષ્યભવદ્વારા જ તે અનંત દુઃખોનો અંત લાવી શકાય છે એ કારણે આ ભવદ્વારા જ એ તે દુઃખ નષ્ટ કરવામાં નહીં આવે તો ફરી એવો કયો ભવ છે કે આ દુઃખોનો અંત લાવવામાં ઉપયોગી થાય ? આથી મહાપુણ્યના ઉદયથી અપ્રાપ્ય એવા મળેલા મનુષ્યભવને સફળ બનાવવા તરફ લક્ષ દેવું

मनुष्याणाम्, तथा विषया अप्यनुकूलतया मनो हरन्ति सर्वेषाम्। वर्षाकाले जलबुद्बुदा इव, कराञ्जलिगता आप इव सम्पदः क्षणनश्वराः सन्ति। यथा—स्वच्छ-जलपरिपूर्णगम्भीरगर्ते प्रतिबिम्बभावापन्नं तत्तटवर्तिवृक्ष—च्छाया-लता-पत्र-पुष्पादिकं किमपि कार्यं साधयितुं न शक्नोति, तथा संसारान्तर्गतं वस्तुजातम् किमपि स्वात्मकल्याणाय न भवति। एवमनन्तदुःखसंभृते संसारेऽनन्तानन्तदुःखमनुभवन्तोऽपि नोद्विजन्ते सर्वार्थेषु लब्धेष्वपि राजान इव प्राणिनः। अतो मनुष्यजन्मदुर्लभम्।

विषयसुख भी अनुकूल होने से सब को सुहावने लगते हैं, सब के चित्त लुभाते रहते हैं। वर्षाकाल में जैसे जल का बुद्बुदा देखते २ नष्ट हो जाता है, और अंजलि का जल जैसे क्षणभर में झर जाता है उसी प्रकार से यह वैभव भी क्षणविनश्वर जानना चाहिये। जैसे स्वच्छ जल से परिपूर्ण गंभीर खड्डे में प्रतिबिम्बरूप से पतित उसके तटवर्ती घृक्ष की छाया लता पत्र पुष्पादिक कुछ भी कार्य साधक नहीं हो सकते हैं, उसी तरह संसार के अन्तर्गत वस्तुओं का समूह भी आत्मकल्याण का कुछ भी साधक नहीं होता है। इस प्रकार अनत दुःखों से भरे हुए इस संसार में अनन्त दुखों का अनुभव करते हुए भी संसारी जीव प्राप्त अर्थ में अधिकतर लुभाने वाले राजा की तरह प्रतिदिन उन्हीं संसारवर्धक वैषयिक सुखों में लुभाते रहते हैं। आत्मकल्याण कैसे होगा इसकी थोड़ी सी भी चिन्ता नहीं करते हैं। इसलिये यदि मनुष्यजन्म पाया है तो कुछ कर लेना चाहिये, नहीं तो इस मनुष्य

પ્રકારથી આ વિષયસુખ પણ અનુકૂળ હોતાં સઘળાને સુખરૂપ લાગે છે બધાના ચિત્તને લોભાવે છે, વર્ષાકાળમા પાણીના પરપોટાની જેમ જોત જોતામા નાશ પામે છે અને હાથમા લીધેલ પાણી જેમ ક્ષણભરમા ચાલ્યું જાય છે એજ પ્રકારથી આ વૈભવ પણ ક્ષણભરમા નાશ પામનાર સમજવો જોઈએ જેમ સ્વચ્છ જળથી ભરેલા ઉંડા ખાડામા પ્રતિબિંબ રૂપથી પતિત તેની પાસેના વૃક્ષની છાયા, લત્તા, પાંદડાં, પુષ્પ વગેરે, કાંઈ પણ કાર્યસાધક થતા નથી. એવી રીતે સંસારનો અંતર્ગત વસ્તુઓનો સમૂહ પણ આત્મકલ્યાણમા કાંઈપણ સાધક બનતો નથી આ પ્રકારના અનંત દુખોથી ભરેલા આ સંસારમાં અનંત દુખોનો અનુભવ કરવા છતા પણ સંસારી જીવ પ્રાપ્ત અર્થમા અધિકતર લોભાવનારા રાજાની માફક હરરોજ તેની સંસારવર્ધક વિષયી સુખોમા લોભાતો રહે છે આત્માનુ કલ્યાણ કઈ રીતે થશે તેની થોડી પણ ચિંતા કરતો નથી આટલા માટેજ મનુષ્યજન્મ મળેલ છે તો તેનુ કાંઈક સાર્થક કરી લેવું જોઈએ.

कथं तर्हि मानुषत्वं प्राप्नोतीत्याह—

मूलम्—कम्माण तु पहाणाए, आणुपुव्विं कयाइ वि ।
जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आययंति मणुस्सयं ॥ ७ ॥

छाया—कर्मणां तु प्रहाण्या, आनुपूर्व्या कदाचिदपि ।
जीवा शोधिमनुप्राप्ताः, आददते मनुष्यताम् ॥ ७ ॥

टीका—'कम्माणं' इत्यादि ।

तु=पुनः आनुपूर्व्या=अनुक्रमेण, कर्मणां=मनुष्यगतिविघातकानामनन्तानुबन्धिक्रोधादिरूपाणाम्, प्रहाण्या=क्षयेण=अपगमेन, जीवाः=प्राणिनः, आनुपूर्व्या=अनुक्रमेण पृथिवीकायादिक्रमेणेत्यर्थः, शोधिम्=अशुभकर्मापगमरूपां शुद्धिम्,

---

भावार्थ—प्राप्त मनुष्यभव यदि प्रमादी होकर यों ही गुमा दिया जाता है तो फिर इस जीव को कर्मों के प्रभाव से तत्त्वातत्त्वविवेक रहित बनकर अनेक असमानुषीय योनियों में अनेक प्रकार के कष्टों का सामना करते हुए उत्पन्न होते रहते हैं। इसलिये मिले हुए इस मनुष्य भव को व्यर्थ मत जाने दो, नहीं तो पुनः इसका मिलना दुर्लभ है ॥ ६ ॥

मनुष्यभव प्राप्त कैसे होता है यह बात सूत्रकार बतलाते हैं—

"कम्माणं" इत्यादि

अन्वयार्थ—(आणुपुव्वी आनुपूर्व्या) अनुक्रम से (कम्माणं-कर्मणाम्) मनुष्यगतिविघातक अनंतानुबंधी क्रोधादि कर्मों की पहाणाए-प्रहाण्या प्रहाणि-क्षयसे (जीवा जीवाः) जीव (आणुपुव्वी-आनुपूर्व्या) पृथिवी

भावार्थ-प्राप्त मनुष्यभव ने प्रमादी बनी अेमने अेमज गुमावी देवाय तो पछी आ जीवने कर्मोना प्रभावथी तत्वातत्वविवेकरहीत बनी अनेक अमानुषिय योनीओमां अनेक प्रकारनां कष्टोनो सामनो करतां करतां उत्पन्न थता रहे छे पण मनुष्यभव पामवो दुर्लभ रहे छे माटे मळेला आ मनुष्यभवने व्यर्थ जवा न देवो जोईअे. जीवने फरी फरी मनुष्यभव मळवो दुर्लभ छे ॥६॥

मनुष्यभव केवी रीते प्राप्त थाय छे ते सूत्रकार बतावे छे—

कम्माण इत्यादि.

अन्वयार्थ—आणुपुव्वी-आनुपूर्व्या अनुक्रमथी कम्माणं-कर्मणाम् मनुष्यगती विघातक अनंतानुबंधी क्रोधादि कर्मोना पहाणाए-प्रहाण्याक्षयथी जीवा-जीवाः जीव आणुपुव्वी-आनुपूर्व्यापृथ्वीकायादिकना क्रमथी सोहिं-शोधिम् अशुभ कर्मोना अपगम

मूलम्—कम्मसंगेहिं संमूढा, दुःक्खिया वहुवेयणा।
अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मंति पाणिणो ॥ ६ ॥

छाया—कर्मसंगैः संमूढाः, दुःखिता वहुवेदनाः।
अमानुपीपु योनिपु, विनिहन्यन्ते प्राणिनः ॥ ६ ॥

टीका—'कम्मसंगेहिं' इत्यादि।

कर्मसगैः=ज्ञानावरणीयादि कर्मसंयोगैः, समूढा–तत्त्वातत्त्वविवेकरहिताः, दुःखिताः=विविधदुःखजालजनकरोगशोकादिसमाक्रान्ताः, वहुवेदनाः=मन्द तीव्र-तीव्रतर–पीडायुक्ताः प्राणिन, अमानुपीपु=एकेन्द्रिय–द्वीन्द्रिय–त्रीन्द्रिय–चतुरिन्द्रियमनुष्यभिन्नपञ्चेन्द्रियरूपासु च, योनिपु कर्मभिः विनिहन्यन्ते=पुनः पुनरुत्पद्यन्ते। अतो मानुपत्व दुर्लभमिति भावः ॥ ६ ॥

को सफल बनाने की ओर लक्ष्य देना यही सब से प्रथम कर्तव्य है ॥ ५ ॥

"कम्मसंगेहिं" इत्यादि

अन्वयार्थ–(कम्मसंगेहिं–कर्मसगैः) ज्ञानावरणीयादिक कर्मों के संयोग से (संमूढा–संमूढा) तत्त्वातत्त्व के विवेक से विकल बने हुए अतएव (दुक्खिया–दुःखिताः) विविधदुःखजनक ऐसे रोग, शोक आदि से समाक्रान्त एवं (बहु वेयणा–वहु वेदनाः) मन्द, तीव्र, तीव्रतर पीडाओं से युक्त ये (पाणिणो–प्राणिनः) संसारी प्राणी (अमाणुसासु जोणीसु–अमानुषीषु योनिषु) एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय एव मनुष्य भिन्न पञ्चेन्द्रिय इन योनियों में (विणिहम्मंति–विनिहन्यन्ते) पुनः पुनः जन्ममरणजनित दुःख पाते हैं। इसलिये मनुष्यभव दुर्लभ है।

જોઈએ અને તે પ્રાણીમાત્રનુ એક માત્ર સૌ પ્રથમ કર્તવ્ય છે ॥ ૫ ॥

"कम्मसगेहिं"–ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—कम्मसगेहिं–कर्मसंगै જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના સંયોગથી समूढा–संमूढा તત્વાતત્વના વિવેકથી, વિકળ બનેલા તેમજ दुक्खिया–दुखिता વિવિધ દુખજનક એવા રોગ, શોક આદિથી સમાક્રાત અને बहु वेयणा–बहु वेदना મદ, તીવ્ર, તીવ્રતર, પીડાઓથી યુક્ત આ पाणिणो–प्राणिन સસારી પ્રાણી अमाणुसासु जोणीसु–अमानुषीषु योनिषु એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, ત્રીઈન્દ્રિય, ચાર ઈન્દ્રિય, અને મનુષ્ય ભિન્ન પાચ ઈન્દ્રિય આ યોનીઓમા विणिहम्मंति–विनिहन्यन्ते ફરી ફરી જન્મ મરણ જનીત દુઃખ પામે છે. એટલા માટે મનુષ્યભવ દુર્લભ કહ્યો છે.

कस्यचित् विशिष्टपुण्यस्योदयेन मानुषत्वलाभेऽपि श्रुतिर्दुर्लभेत्याह—

सूत्रम्—माणुस्सं विग्गहं लद्धुं, सुई धम्मस्स दुल्लहा ।
जं सोच्चा पडिवज्जंति, तवं खंतिमहिंसयं ॥८॥

छाया—मानुष्यं विग्रहं लब्ध्वा, श्रुतिर्धर्मस्य दुर्लभा ।
यं श्रुत्वा प्रतिपद्यन्ते, तपः क्षान्तिम् अहिंस्रताम् ॥ ८ ॥

टीका—'माणुस्सं' इत्यादि ।

मानुष्यं=मनुष्यभवसम्बन्धिनं, विग्रहं=शरीरं, लब्ध्वा=प्राप्य, धर्मस्य=श्रुतचारित्ररूपस्य, श्रुतिः=श्रवणं, दुर्लभा, यं धर्मं श्रुत्वा, तपः=अनशनादि द्वादशविधम्, इन्द्रियजयं वा, क्षान्तिं=क्रोधजयरूपां, उपलक्षणमेतन्मानादिजयस्यापि, अहिंस्रताम्=अहिंसकत्वम्, अनेन प्रथमव्रतमुक्तम्, इदमप्युपलक्षणम्—मृषावादादत्तादानमैथुनपरिग्रहविरमणस्य, प्रतिपद्यन्ते=प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । धर्मस्य श्रवणं हि मिथ्यात्वतिमिरप्रणाशकं, श्रद्धाज्योतिःप्रकाशकं, तत्त्वातत्त्वविवेचकं, पीयूषपानमिव

कहते हैं—"माणुस्सं" इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(माणुस्सं विग्गहं लद्धुं मानुष्यकं विग्रहं लब्ध्वा) मनुष्यभव संबंधी शरीर को पाकर भी (धम्मस्स सुई दुल्लहा—धर्मस्य श्रुतिः दुर्लभा) श्रुतचारित्ररूप धर्म का श्रवण दुर्लभ है। (जं सोच्चा—यं श्रुत्वा) जिस धर्म को सुनकर प्राणी (तवं खंतिमहिंसयं—तपः क्षान्तिम् अहिंस्रताम्) अनशन आदि बारह १२ प्रकार के तप को अथवा इन्द्रियनिग्रह को, क्रोधजयरूप क्षांति को, उपलक्षण से मान आदि कषाय के विजय को, तथा अहिंसक भाव को, उपलक्षण से मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन एवं परिग्रह से विरमणरूप व्रत को (पडिवज्जंति—प्रतिपद्यन्ते) प्राप्त करते हैं। धर्म का श्रवण जीव के मिथ्यात्वरूप तिमिर का विनाशक, श्रद्धारूप ज्योति का प्रकाशक, तत्त्व अतत्त्व का विवेचक, अमृतपान के समान

माणुस्सं इत्यादि

અન્વયાર્થ—માણુસ્સં વિગ્ગહં લદ્ધુ—માનુષ્યકં વિગ્રહં લબ્ધ્વા મનુષ્યભવ સંબંધી શરીરને મેળવીને પણ ધમ્મસ્સ સુઈ દુલ્લહા—ધર્મસ્ય શ્રુતિઃ દુર્લભા શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મનું શ્રવણ દુર્લભ છે જં સોચ્ચા—યં શ્રુત્વા જે ધર્મને સાંભળીને પ્રાણી તવં ખંતિમહિંસયં—તપઃ ક્ષાન્તિમ્ અહિંસ્રતામ્ અનશનાદિ બાર ૧૨ પ્રકારના તપને અથવા ઈન્દ્રિયનિગ્રહને, ક્રોધજયરૂપ, ક્ષાંતિને ઉપલક્ષણથી માન આદિ કષાયના વિજયને તથા અહિંસક ભાવને ઉપલક્ષણથી મૃષાવાદ, અદત્તાદાન મૈથુન અને પરિગ્રહથી વીરમણ રૂપ વ્રતને પડિવજ્જંતિ—પ્રતિપદ્યન્તે પ્રાપ્ત કરે છે. ધર્મનું શ્રવણ જીવને મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર, શ્રદ્ધારૂપ જ્યોતિનો પ્રકા

अनुप्राप्ताः सन्तः, कदाचिदेव, न तु सर्वदा, अत्र तु-शब्द एवार्थकः । मनुष्यताम् आददते=गृह्णन्ति-प्राप्नुवन्तीत्यर्थ. । अय भावः-प्रकृतिभद्रतया, प्रकृतिविनीततया, सानुक्रोशतया (सदयतया) अमत्सरितया मनुष्येषु प्राणिन उत्पद्यन्ते । अपि च-विशिष्टशुद्धिहेतुभिस्तनुकषायत्वादिभिर्मनुष्यायुर्बन्धो भवति । उक्तञ्च—

पयईए तणुकसाओ, दाणरओ सीलसंजमविहूणो ।
मज्झमगुणेहिं जुत्तो मणुयाउं बंधए जीवो ॥ २ ॥

छाया-प्रकृत्या तनुकषायो, दानरतः शीलसंयमविहीनः ।
मध्यमगुणैर्युक्तो मनुजायुर्बध्नाति जीवः ॥ १ ॥ इति ॥ ७ ॥

कायादिक के क्रमसे (सोहिं-शोधिम्) अशुभ कर्मो के अपगमरूप शुद्धि को प्राप्त होते हुए (कयाइ वि-कदाचिदपि) कभी कभी ही-सर्वदा नहीं, (मणुस्सयं आययति-मनुष्यतां आददते) मनुष्यभव को प्राप्त करते हैं। प्राणी स्वाभाविक भद्रपरिणामी हो, स्वाभाविक विनीत हो, दयालु हो, मत्सरभाव से रहित हो तो वह मरकर मनुष्यपर्याय को प्राप्त करता है। विशिष्ट शुद्धि का कारण जो कषायों की मंदता है उससे भी मनुष्यायुका बंध प्राणी को होता है। उक्तंच—

पयईए तणुकसाओ दाणरओ सीलसंजमविहूणो।
मज्झमगुणेहिं जुत्तो मणुयाउं बंधए जीवो ॥ १ ॥

छाया-प्रकृत्या तनुकषायो दानरतः शीलसंयमविहीनः ।
मध्यमगुणैर्युक्तो मनुजायुर्बध्नाति जीवः ॥ १ ॥ ७ ॥

विशिष्ट पुण्य के उदय से किसी जीव को मनुष्यभव की प्राप्ति हो भी जाय तो भी धर्म का सुनना दुर्लभ है इस बात को सूत्रकार

મરૂપ શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરીને कयाइ वि-कदाचिदपि કોઈ કોઈ વખત मणुस्सयं-मनुष्यतां મનુષ્યભવને आययंति-आददते પ્રાપ્ત કરે છે પ્રાણી સ્વાભાવિક ભદ્ર પરિણામી હોય, સ્વાભાવિક વિનીત હોય, દયાળુ હોય, મત્સરભાવથી રહિત હોય તો તે મરીને મનુષ્યપર્યાયને પ્રાપ્ત કરે છે વિશિષ્ટ શુદ્ધિનુ કારણ જે કષાયોની મંદતા છે તેનાથી પણ મનુષ્ય આયુનો બંધ પ્રાણીનો થાય છે કહ્યુ પણ છે—

पयइए तणुकसाओ दाणरओ सीलसंजमविहूणो।
मज्झम गुणेहिं जुत्तो मणुयाउं बंधए जीवो ॥ १ ॥

छाया—प्रकृत्या तनुकषायो दानरतः शीलसंयमविहीनः।
मध्यमगुणैर्युक्तो मनुजायुर्बध्नाति जीवः ॥ १ ॥ ७ ॥

વિશિષ્ટ કર્મના ઉદયથી કોઈ જીવને મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થઈ પણ જાય તો પણ ધર્મને સાંભળવો દુર્લભ છે આ વાતને સૂત્રકાર બતાવે છે--

टीका—' आहच्च ' इत्यादि ।

कदाचित् श्रवणं=धर्मश्रवणं लब्ध्वाऽपि श्रद्धा=धर्मविषयिका रुचिः, परमदुर्लभाऽस्ति। श्रद्धा हि संसारसागरतरणतरणि , मिथ्यात्वतिमिरहरणद्युमणि , स्वर्गापवर्गसुखचिन्तामणिः, क्षपकश्रेणिसरणिः, कर्मरिपुदमनी, केवलज्ञानकेवलदर्शनजननी। श्रद्धायाः परमदुर्लभत्वे हेतुमाह–' बहवे ' इत्यादि ।

बहवो मनुष्या नैयायिक–न्यायं पञ्चसमवायकारणे सर्वं नैयायिकं पञ्चसम

धर्मश्रवण की प्राप्ति के बाद सूत्रकार अब श्रद्धा की दुर्लभता दिखलाते हैं—' आहच्च '–इत्यादि ।

अन्वयार्थ—(आहच्च–आहत्य) कदाचित (सवणं लद्धुं–श्रवणं लब्ध्वा) धर्मका श्रवण भी प्राप्त हो जाय तो भी (सद्धा परमदुल्लहा –श्रद्धा परमदुर्लभा) धर्म में श्रद्धा–रुचि–होना परम दुर्लभ है। यह श्रद्धा संसाररूपी सागर से पार कराने के लिए नौका जैसी है, मिथ्यात्वरूपी तिमिर को दूर करने के लिये द्युमणि–सूर्य जैसी है। स्वर्ग एवं मोक्ष के सुखों को देने के लिये चिन्तामणिरत्न जैसी है। क्षपक श्रेणी पर आरूढ होने के लिये निसरणी जैसी है। कर्मरूपी शत्रु को परास्त करने वाली है, एवं केवल ज्ञान केवल दर्शन को उत्पन्न करने के लिये जननी जैसी है। यह श्रद्धा परम दुर्लभ क्यों है? यह बात स्वयं सूत्रकार कहते हैं (बहवे–बहवः) संसारमें ऐसे भी कितनेक मनुष्य हैं जो

ધર્મ શ્રવણની પ્રાપ્તિ બાદ સૂત્રકાર હવે શ્રદ્ધાની દુર્લભતા સમજાવે છે–
' આહચ્ચ ' ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—આહચ્ચ–આહત્ય કદાચિત સવણં લદ્ધુ–શ્રવણં લબ્ધ્વા ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પણ સદ્ધા પરમદુલ્લહા–શ્રદ્ધા પરમદુર્લભા ધર્મમાં શ્રદ્ધા રુચી થવી એ પરમ દુર્લભ વાત છે. આ શ્રદ્ધા સંસારરૂપી સાગરથી પાર ઉતારનાર નૌકાનું કામ કરે છે મિથ્યાત્વ રૂપી ઘોર અંધકારને દૂર કરી આત્મના હૃદયમાં સૂર્ય તેજના કિરણો જેવો પ્રકાશ ફેલાવે છે સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખોને આપવા માટે ચિંતામણીરત્ન જેવી છે ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થવા માટે એ નીસરણી જેવી છે કર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરવા માટે એ અદ્ભુત ભગવાની છે અને કેવળજ્ઞાનદર્શનને ઉત્પન્ન કરવા માટે એ જનની જેવી છે આ શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ કેમ છે? આ વાત સ્વયં સૂત્રકાર બતાવે છે. તેઓ કહે છે કે બહવે–બહવઃ સંસારમાં એવા પણ કેટલાક મનુષ્યો છે જે નૈયાયિક

हितावहं, चन्द्रचन्द्रिकेव हृदयाह्लादकं, स्वप्नदृष्टवस्तुनः पुनर्जाग्रदवस्थायां तल्लाभवत् प्रमोदजनकं, भूमिगतनिधानप्राप्तिरिव सुखजनकं, सकलसंतापहारकम्। तस्माद् धर्मः श्रोतव्य इति भावः ॥ ८ ॥

श्रुतिलाभेऽपि श्रद्धा दुर्लभेत्याह—

मूलम्—आहच्च सवणं लद्धुं, सद्धा परमदुल्लहा।
सोच्चा नेयाउयं मग्गं, बहवे परिभस्सइ ॥ ९ ॥

छाया—कदाचित् श्रवणं लब्ध्वा, श्रद्धा परमदुर्लभा।
श्रुत्वा नैयायिकं मार्गं, बहवः परिभ्रश्यन्ति ॥ ९ ॥

एकान्ततः हितविधायक, निर्मल चाँदनी के समान हृदय को आनंद उत्पन्न करने वाला, स्वप्न में दृष्ट पदार्थ की जागृत अवस्था में प्राप्ति होने की तरह प्रमोदजनक, भूमि में गडे हुए निधान की प्राप्ति के समान सुखजनक एव समस्त संताप का अपहारक होता है, इसलिये धर्म अवश्य श्रवण करने योग्य है।

भावार्थ--मनुष्यभव पाकर भी जीव को श्रुतचारित्ररूप धर्म का श्रवण बडे भाग्य से मिलता है। धन्य वे पुरुप है जो इस प्रकार से अपने जीवन को सफल करते हैं, क्यों कि धर्म के श्रवण से ही यह जीव को मालूम होता है कि हमारा क्या कर्तव्य है क्या अकर्तव्य है ? हिंसादिक पाप अकर्तव्य हैं, तथा प्रणातिपातादि विरमणरूपकर्तव्य हैं। तप पालने योग्य हैं एव कपायादिक परित्याग करने योग्य हैं ॥ ८ ॥

શક, તત્વ અતત્વનો વિવેચક અમૃત પાન સમાન, એકાન્તતઃ હિત વિધાયક, નિર્મળ ચાંદની સમાન હૃદયને ઉત્પન્ન કરવાવાળા, સ્વપ્નમા દૃષ્ટ પદાર્થની જાગ્રત અવસ્થામા પ્રાપ્તિ થવાની માફક, પ્રમોદ જનક ભૂમિમા દટાયેલા ધનની પ્રાપ્તિ સમાન, સુખ જનક અને સમસ્ત સતાપનો અપહારક બને છે. માટે ધર્મ અવશ્ય શ્રવણ કરવા યોગ્ય છે

ભાવાર્થ—મનુષ્યભવ મેળવીને પણ જીવને શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનું શ્રવણ ભાગ્યના ઉદયથી જ મળે છે એ પુરૂષને ધન્ય છે કે જે આ પ્રકારથી પોતાના જીવનને સફળ બનાવે છે કેમકે ધર્મનું શ્રવણ કરવાથી જ આ જીવને ખબર પડે છે કે મારૂ કર્તવ્ય શુ છે અને અકર્તવ્ય શું ? છે હિંસાદિક પાપ એ અકર્તવ્ય છે, અને એનાથી પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણરૂપ કર્તવ્ય છે તપ પાળવા યોગ્ય છે, અને કષાયાદિક પરિત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ॥૮॥

टीका—'आहच्च' इत्यादि।

कदाचित् श्रवणं=धर्मश्रवणं लब्ध्वाऽपि श्रद्धा=धर्मविषयिका रुचिः, परमदुर्लभाऽस्ति। श्रद्धा हि संसारसागरतरणतरणिः, मिथ्यात्वतिमिरहरणद्युमणिः, स्वर्गापवर्गसुखचिन्तामणिः, क्षपकश्रेणिनिःसरणिः, कर्मरिपुदमनी, केवलज्ञानकेवलदर्शनजननी। श्रद्धायाः परमदुर्लभत्वे हेतुमाह—'बहवे' इत्यादि।

बहवो मनुष्या नैयायिकं—न्याये पञ्चसमवायकारणे भवं नैयायिकं पञ्चसम

धर्मश्रवण की प्राप्ति के बाद सूत्रकार अब श्रद्धा की दुर्लभता दिखलाते हैं—'आहच्च'—इत्यादि।

अन्वयार्थ—(आहच्च-आहत्य) कदाचित (सवणं लद्धुं=श्रवणं लब्ध्वा) धर्मका श्रवण भी प्राप्त हो जाय तो भी (सद्धा परमदुल्लहा-श्रद्धा परमदुर्लभा) धर्म में श्रद्धा-रुचि-होना परम दुर्लभ है। यह श्रद्धा संसाररूपी सागर से पार कराने के लिये नौका जैसी है, मिथ्यात्वरूपी तिमिर को दूर करने के लिये द्युमणि-सूर्य जैसी है। स्वर्ग एवं मोक्ष के सुखों को देने के लिये चिन्तामणिरत्न जैसी है। क्षपक श्रेणी पर आरूढ होने के लिये निसरणी जैसी है। कर्मरूपी शत्रु को परास्त करने वाली है, एवं केवल ज्ञान केवलदर्शन को उत्पन्न करने के लिये जननी जैसी है। यह श्रद्धा परम दुर्लभ क्यों है? यह बात स्वयं सूत्रकार कहते हैं (बहवे-बहवः) संसारमें ऐसे भी कितनेक मनुष्य हैं जो

ધર્મ શ્રવણની પ્રાપ્તિ બાદ સૂત્રકાર હવે શ્રદ્ધાની દુર્લભતા સમજાવે છે—'આહચ્ચ' ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—આહચ્ચ-આહત્ય કદાચિત સવણં લદ્ધુ—શ્રવણં લબ્ધ્વા ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પણ સદ્ધા પરમદુલ્લહા-શ્રદ્ધા પરમદુર્લભા ધર્મમાં શ્રદ્ધા રૂચી થવી એ પરમ દુર્લભ વાત છે આ શ્રદ્ધા સંસારરૂપી સાગરથી પાર ઉતારનાર નૌકાનું કામ કરે છે મિથ્યાત્વ રૂપી ઘોર અંધકારને દૂર કરી માણસના હૃદયમાં સૂર્ય તેજના કિરણો જેવો પ્રકાશ પહોંચાડે છે સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખોને આપવા માટે ચિંતામણીરત્ન જેવી છે ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરૂઢ થવા માટે એ નીસરણી જેવી છે કર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરવા માટે એ અતુલ બળવાળી છે અને કેવળજ્ઞાનદર્શનને ઉત્પન્ન કરવા માટે એ જનની જેવી છે આ શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ કેમ છે? આ વાત સ્વયં સૂત્રકાર બતાવે છે. તેઓ કહે છે કે બહવે-બહવઃ સંસારમાં એવા પણ કેટલાક મનુષ્યો છે જે નૈયાયિકં

वायकारणवादरूप जैनदर्शनं, यद्वा-न्याययुक्तं मार्गं सम्यग्दर्शनादिरूपं मार्गं=मोक्षमार्गं श्रुत्वा परिभ्रश्यन्ति=मोक्षमार्गात् प्रच्युता भवन्ति।

अत्र दृष्टान्ताः—जमालिप्रभृतयो निह्नवाः।

अथ के ते जमालिप्रभृतयः? इत्युच्यते-जमालिप्रभृतयः सप्त प्रवचननिह्नवाः-मिथ्यात्वाभिनिवेशाज्जिनोक्ततत्त्वापलापकास्त्यक्तसम्यग्दर्शना अभूवन्। तत्र जमालिः प्रथमः, स बहुरतः-बहुषु समयेषु रतः=सक्तः, प्रभूतसमयैः कार्योत्पत्तिर्भवति, नत्वेकेन समयेनेति प्ररूपयति॥ १॥ तिष्यगुप्तो द्वितीयः-स जीवप्रदेशिकः-जीवः प्रदेश एव यस्य स जीवप्रदेशः, स एव जीवप्रदेशिक, चरमप्रदेश एव जीव इति प्ररूपयति ॥२॥ तृतीय आषाढः-स तु अव्यक्तिकः, अव्यक्तम्-अस्फुटं वस्तु

(नेयाउयं मग्ग-नैयायिकं मार्गं) पंचसमवायकारणवादरूप जैनदर्शन को, अथवा सम्यग्दर्शनादिरूप न्याययुक्त मार्ग-मोक्षमार्ग को (सोच्चा-श्रुत्वा) सुनकर भी उसमें श्रद्धानहीं होने से (परिभस्सइ-परिभ्रश्यन्ति) उस मोक्षमार्ग से भ्रष्ट हो जाते हैं इसलिये श्रद्धा को दुर्लभ बतलाई है।

इस विषय में दृष्टान्तस्वरूप जमालि निह्नव आदि समझना चाहिये। जमालि आदि कौन हैं? इस विषय को यहां प्रदर्शित किया जाता है। ये जमालि आदि सात व्यक्ति निह्नव-प्रवचन को छिपाने वाले हुए हैं-मिथ्यात्व के अभिनिवेश से जिनोक्त तत्त्व के अपलापक-सम्यग्दर्शन से रहित हुए हैं। इनमें सर्वप्रथम जमालि हुए हैं, इनकी मान्यता यह है कि अनेकसमयों से द्रव्य की उत्पत्ति होती है, एक समय से नहीं? द्वितीय निह्नव तिष्यगुप्त हुए हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीवका एक अन्तिम प्रदेश ही जीवस्वरूप है २। तृतीय निह्नव आषाढ हुए हैं, इनकी

मग्ग-नैयायिक मार्गं પાચ સમવાયકારણવાદરૂપ જૈનદર્શનને અથવા સમ્યગ્ દર્શનાદિરૂપ ન્યાયયુક્ત માર્ગ-મોક્ષ માર્ગને સૌએ सोच्चा-श्रुत्वा સાભળીને પણ એનામા શ્રદ્ધા ન હોવાથી परिभस्सइ-परिभ्रश्यन्ति એ મોક્ષમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે આ માટે શ્રદ્ધાને દુર્લભ બતાવેલ છે

આ વિષયમા દૃષ્ટાતસ્વરૂપ જમાલિ નિહ્નવ આદિ સમજવા જોઈએ જમાલિ આદિ કોણ હતા એ વિષયને અહિં પ્રદર્શિત કરવામા આવે છે એ જમાલિ આદિ સાત વ્યક્તિ પ્રવચનનિહ્નવ છુપાવવાવાળા હતા મિથ્યાત્વના અભિનિવેશથી જીનોક્ત તત્વના અપલાપક - સમ્યગ્દર્શનથી રહિત હતા એમા સર્વ પ્રથમ જમાલિ હતા એમની માન્યતા એ હતી કે અનેક સમયોથી દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે એક સમયથી નહી (૧) દ્વિતીય નિહ્નવ તિષ્યગુપ્ત હતા, એમની એવી માન્યતા હતી કે, જીવનો એક અતિમ પ્રદેશ જ જીવ

यस्य सः, संयतादिज्ञाने संदिग्धबुद्धिः । ३ । अश्वमित्रश्चतुर्थः सामुच्छेदिकः, स उत्पादानन्तरमेव वस्तुनः समुच्छेद –विनाशो भवतीति प्ररूपयति । ४ । गङ्गाचार्यः पञ्चमो द्वैक्रिय –स एकस्मिन् समये क्रियाद्वयानुभवो भवतीति प्ररूपयति । ५ । षडुलूकः षष्ठस्त्रैराशिकः, स जीवा–जीव–नोजीव–भेदात् त्रयो राशयः सन्तीति प्ररूपयति । ६ । गोष्ठामाहिलः स्थविरः सप्तमोऽबद्धिकः स च जीवेन स्पृष्टं कर्म अबद्धं प्ररूपयति । ७ ।

तत्र जमालेर्वृत्तान्तः प्रोच्यते—

क्षत्रियकुण्डपुरे भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनो भगिन्याः सुदर्शनायाः पुत्रः क्षत्रिया

ऐसी मान्यता है कि संयत आदि का ज्ञान सदा संदिग्ध रहता है, कौन संयत है कौन नहीं इसका यथार्थ निश्चय नहीं हो सकता है, इस प्रकार ये अव्यक्तवादी हैं ३। चतुर्थ निह्नव–अश्वमित्र हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि उत्पाद के अनन्तर ही वस्तु विनष्ट हो जाती है ४। पंचम निह्नव गंगाचार्य हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि एक समय में दो क्रियाओं का अनुभव होता है ५। छठवा निह्नव षडुलूक हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव अजीव एवं नोजीव, इस प्रकार तीन राशि हैं ६। गोष्ठमाहिल स्थविर सातवां निह्नव हैं, इनकी ऐसी मान्यता है कि जीव के स्पृष्ट कर्म सदा उससे अबद्ध रहता है ७।

जमालि का वृत्तान्त इस प्रकार है—जमालि भगवान् वर्धमान स्वामी की बहिन सुदर्शना के पुत्र थे। ये क्षत्रियकुण्डपुर का निवासी क्षत्रिय थे। भगवान् वीर प्रभु की पुत्री जो प्रियदर्शना थी उनका

સ્વરૂપ છે. (૨) તૃતીય નિહ્નવ આષાઢ હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે સંયત આદિનું જ્ઞાન સદા સંદિગ્ધ રહે છે કોણ સંયત છે? કોણ સંયત નથી? એનો યથાર્થ નિશ્ચય થઈ શકતો નથી. આ પ્રકારથી તેઓ અવ્યક્તવાદી હતા. (૩) ચતુર્થ નિહ્નવ અશ્વમિત્ર હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે ઉત્પાદના અનંતર જ વસ્તુનો નાશ થઈ જાય છે (૪) પંચમ નિહ્નવ ગંગાચાર્ય હતા એમની એવી માન્યતા હતી કે એક સમયમાં બે ક્રિયાઓનો અનુભવ થાય છે (૫) છઠ્ઠા નિહ્નવ ષડુલૂક હતા એમની એવી પણ માન્યતા હતી કે જીવ અજીવ અને નો જીવ આ રીતે ત્રણ પ્રકારની રાશી છે (૬) સાતમા નિહ્નવ ગોષ્ઠમાહિલસ્થવિર હતા એમની એવી પણ માન્યતા હતી કે સ્પૃષ્ટ કર્મ હંમેશાં તેનાથી અબદ્ધ રહે છે

જમાલિનું વૃતાંત આ પ્રકારે છે—જમાલિ ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીની બહેન સુદર્શનાના પુત્ર હતા. તેઓ ક્ષત્રિય હતા અને ક્ષત્રિયકુંડપુરના નિવાસી હતા. ભગવાન વીરપ્રભુની પુત્રી જે પ્રિયદર્શના હતી, તેના તેઓ

जमालिरासीत् । श्रीवीरवर्धमानस्वामिनः पुत्री प्रियदर्शना जमालेः भार्याऽभवत् ।
एकदा कदाचित् भगवान् श्रीवीरवर्धमानस्वामी तत्र क्षत्रियकुण्डपुरे समवसृतः। जमालिर्भार्यया सह तं वन्दितुं समागतः। भगवद्देशनया जातवैराग्योऽसौ जमालिर्गृहमागत्य पित्रोरनुज्ञां गृहीत्वा पञ्चशतक्षत्रियकुमारैः सह प्रव्रज्या गृहीतवान् । अयं भगवतः श्रीमहावीरस्य केवलज्ञानप्राप्त्यनन्तर चतुर्दशे वर्षे प्रव्रजितः । तदा तस्य भार्या प्रियदर्शनाऽपि भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनः समीपे स्त्रीसहस्रेण सह प्रव्रजिता। ततः पञ्चशतसंख्यकान् साधून् जमालिमुनये, तस्यै प्रियदर्शनासाध्व्यै च साध्वीसहस्रं शिष्यतया भगवान् प्रददौ । अथ जमालिमुनिः श्रीवर्धमानस्वामिना सह विहरन् दुश्चरं तपस्तेपे, एकादशाङ्गानि चाधीतवान् ।

ये पति थे। एक दिन की बात है कि वीर श्रीवर्धमान स्वामी क्षत्रियकुण्डपुर में पधारे । जमालि अपनी पत्नी प्रियदर्शना के साथ उनको वदना करने के लिये आये । भगवान् ने इनको धर्मदेशना दी। दिव्य धर्मदेशना का पान कर जमालि को वैराग्य जागृत हो गया । घर पर आकर इन्हों ने अपने माता पिता से आज्ञा लेकर पांचसौ क्षत्रियकुमारों के साथ दीक्षा अंगीकार करली । उस समय भगवान् को केवल ज्ञान प्राप्त हुए को चौदह वर्ष व्यतीत हो चुके थे । पति को दीक्षित देखकर प्रियदर्शना ने भी एक हजार स्त्रियों के साथ दीक्षा अंगीकार करली । प्रभु ने पांचसौ मुनियों को जमालिमुनि की नेसराय में करदिये, एवं एक हजार साध्वियों को प्रियदर्शना साध्वी की नेसराय में कर दी। पांचसौ जमालि के शिष्य और एक हजार साध्वियां प्रियदर्शना की शिष्याएँ हुई । जमालिमुनि ने श्री वर्धमान-

---

પતિ હતા એક સમયની વાત છે કે, શ્રી વીર વર્ધમાનસ્વામી દીક્ષા લીધા પછી ક્ષત્રિયકુન્ડપુરમા પધાર્યા જમાલિ પોતાની પત્ની પ્રિયદર્શનાની સાથે તેમને વદના કરવા માટે આવ્યા. ભગવાને તેમને ધર્મદેશના આપી દિવ્ય ધર્મ દેશનાનુ પાન કરતા જમાલિને વૈરાગ્ય જાગૃત થયો ઘેર આવી પોતાનાં માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ તેમણે પાચસો ક્ષત્રિય કુમારો સહિત દીક્ષા અગિકાર કરી આ સમયે ભગવાનને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા ને ચૌદ વર્ષ વિતી ગયા હતા પતિને દીક્ષિત થયેલા જોઈ પ્રિયદર્શનાએ પણ એક હજાર સ્ત્રીઓ સહિત દીક્ષા અગીકાર કરી. પ્રભુએ પાચસો મુનિઓને જમાલિ મુનિની નેસરાયમા કરી દીધા અને એક હજાર સાધ્વીઓને પ્રિયદર્શના સાધ્વીની નેસરાયમા કરી દીધી જમાલિના પાચસો શિષ્ય થયા અને એક હજાર સાધ્વીઓ પ્રિય દર્શનાની શિષ્યા થઈ. જમાલિ મુનિએ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીની

अथान्यदा जमालिमुनिर्भगवन्तं श्रीवीरवर्धमानस्वामिनं वन्दित्वा नमस्कृत्य कृताञ्जलिः सन् पप्रच्छ-भगवन्! भवदाज्ञयाऽन्यत्र विहर्तुमिच्छामि? तदा भगवता पृथग्विहारे जमालेर्लाभादर्शनात् मौनमवलम्बितम्। जमालिस्तु अप्रतिषिद्धम् अनुमतं भवतीति मत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य पञ्चशतशिष्यैः सह तदन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामति।

अथाऽसौ पञ्चशतैरनगारैः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्तीनगर्यां कोष्ठकनामके उद्याने समागतः। तत्र यथाप्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति।

स्वामी के साथ विहार करते २ खूब तो तपश्चर्या की और ग्यारह अंगों का अध्ययन भी कर लिया।

किसी समय जमालि मुनि ने भगवान श्री वर्धमानस्वामी को दोनों हाथ जोड़कर वन्दना एवं नमस्कार कर के पूछा कि हे भगवान्! आपकी आज्ञा से मैं दूसरी जगह विहार करना चाहता हूं। जमालि की बात सुनकर भगवान् ने इस अभिप्राय से कि इनका पृथग् विहार लाभकारी नहीं है, उनको कुछ भी उत्तर नहीं दिया किन्तु मौन रहे। भगवान् ने जब जमालि से कुछ भी नहीं कहा तो उन्हों ने यह समझकर कि "अप्रतिषिद्ध अनुमतम्" अप्रतिषिद्ध अनुमत होता है, वहां से प्रभु को वन्दना नमस्कार करके अपने पांचसो शिष्यों को साथ लेकर विहार कर दिया।

पांचसो शिष्यो के साथ ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे श्रावस्ती

સાથે વિહાર કરતાં કરતાં ખૂબ તપશ્ચર્યા કરી અને અગ્યાર અંગોનો અભ્યાસ પણ કરી લીધો.

કોઇ એક સમયે જમાલિમુનિએ ભગવાન શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને બે હાથ જોડીને વંદના નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું કે હે ભગવન! આપની આજ્ઞાથી હું બીજી જગ્યાએ વિહાર કરવા ઇચ્છું છું જમાલિની આ વાત સાંભળીને ભગવાન એમનો જુદો વિહાર લાભકારી નથી. એવા અભિપ્રાયથી મૌન રહ્યા અને ઉત્તર ન આપ્યો. ભગવાને જ્યારે જમાલિને કાંઈ કહ્યું નહીં ત્યારે તેમણે એમ સમજી લીધું કે "અપ્રતિષિદ્ધં અનુમતં ભવતિ" મૌન એ અનુમતી છે એમ સમજીને સ્વામી પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે પ્રભુથી અલગ વિહાર કરી દીધો.

પાંચસો શિષ્યોની સાથે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં કરતાં તેઓ શ્રાવસ્તી

जमालिरासीत्। श्रीवीरवर्धमानस्वामिनः पुत्री प्रियदर्शना जमालेः भार्याऽभवत्। एकदा कदाचित् भगवान् श्रीवीरवर्धमानस्वामी तत्र क्षत्रियकुण्डपुरे समवसृतः। जमालिर्भार्यया सह तं वन्दितु समागतः। भगवद्देशनया जातवैराग्योऽसौ जमालिर्गृहमागत्य पित्रोरनुज्ञा गृहीत्वा पञ्चशतक्षत्रियकुमारैः सह प्रव्रज्यां गृहीतवान्। अयं भगवतः श्रीमहावीरस्य केवलज्ञानप्राप्त्यनन्तर चतुर्दशे वर्षे प्रव्रजितः। तदा तस्य भार्या प्रियदर्शनाऽपि भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्वामिनः समीपे स्त्रीसहस्रेण सह प्रव्रजिता। ततः पञ्चशतसंख्यकान् साधून् जमालिमुनये, तस्यै प्रियदर्शनासाध्व्यै च साध्वीसहस्रं शिष्यतया भगवान् प्रददौ। अथ जमालिमुनिः श्रीवर्धमानस्वामिना सह विहरन् दुश्चरं तपस्तेपे, एकादशाङ्गानि चाधीतवान्।

ये पति थे। एक दिन की बात है कि वीर श्रीवर्धमान स्वामी क्षत्रिय-कुण्डपुर में पधारे। जमालि अपनी पत्नी प्रियदर्शना के साथ उनको वंदना करने के लिये आये। भगवान् ने इनको धर्मदेशना दी। दिव्य धर्मदेशना का पान कर जमालि को वैराग्य जागृत हो गया। घर पर आकर इन्हों ने अपने माता पिता से आज्ञा लेकर पांचसौ क्षत्रिय-कुमारों के साथ दीक्षा अंगीकार करली। उस समय भगवान् को केवल ज्ञान प्राप्त हुए को चौदह वर्ष व्यतीत हो चुके थे। पति को दीक्षित देखकर प्रियदर्शना ने भी एक हजार स्त्रियों के साथ दीक्षा अंगीकार करली। प्रभु ने पांचसौ मुनियों को जमालिमुनि की नेस-राय में करदिये, एवं एक हजार साध्वियों को प्रियदर्शना साध्वी की नेसराय में कर दी। पांचसौ जमालि के शिष्य और एक हजार साध्वियां प्रियदर्शना की शिष्याएँ हुई। जमालिमुनि ने श्री वर्धमान-

---

પતિ હતા એક સમયની વાત છે કે, શ્રી વીર વર્ધમાનસ્વામી દીક્ષા લીધા પછી ક્ષત્રિયકુન્ડપુરમા પધાર્યા. જમાલિ પોતાની પત્ની પ્રિયદર્શનાની સાથે તેમને વંદના કરવા માટે આવ્યા ભગવાને તેમને ધર્મદેશના આપી દિવ્ય ધર્મ દેશનાનુ પાન કરતા જમાલિને વૈરાગ્ય જાગૃત થયો. ઘેર આવી પોતાનાં માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ તેમણે પાચસો ક્ષત્રિય કુમારો સહિત દીક્ષા અગિકાર કરી આ સમયે ભગવાનને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા ને ચોદ વર્ષ વિતી ગયા હતા પતિને દીક્ષિત થયેલા જોઈ પ્રિયદર્શનાએ પણ એક હજાર સ્રીઓ સહિત દીક્ષા અગીકાર કરી પ્રભુએ પાચસો મુનિઓને જમાલિ મુનિની નેસરાયમા કરી દીધા. અને એક હજાર સાધ્વીઓને પ્રિયદર્શના સાધ્વીની નેસરાયમા કરી દીધી જમાલિના પાચસો શિષ્ય થયા અને એક હજાર સાધ્વીઓ પ્રિય દર્શનાની શિષ્યા થઈ જમાલિ મુનિએ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીની

नास्ति, किं तु क्रियते, एवमुक्ते सति स जमालिर्मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् सम्यक्त्वपरिभ्रष्टः सन् व्यचिन्तयत्—क्रियमाणं कृतमिति जिनोक्तं सत्यं न भवितुमर्हति, यतोऽयं संस्तारकः क्रियमाणो न कृतः संस्तीर्यमाणोऽपि न संस्तृत इत्युच्यते। इति मनसि विचिन्त्य तत्र सर्वान् मुनीनाहूय जमालि प्राह—यत् क्रियमाणं तत् कृतम्, यच्चलत् तच्चलितम्, यदुदीर्यमाणं तदुदीरितम्, इत्यादि श्रीमहावीरस्वामिना यद् भाषितं तत् सर्वं मिथ्या, क्रियमाणे संस्तारके शयनरूपार्थसाधकत्वाभावेन कृतत्वाभावात्।

जमालि ने उनसे बार २ पूछना शुरु किया कि संस्तारक किया या नहीं? उन्हों ने कहा संस्तारक अभी नहीं किया है कर रहे हैं। इस प्रकार जब उन्हों ने कहा तब मिथ्यात्वमोहनीय के उदय से सम्यक्त्व से पतित होकर जमालि ने विचार किया कि "क्रियमाणं कृतम्" जो किया जा रहा है वह 'किया गया" ऐसा जो जिन भगवान ने कहा है वह सत्य नहीं हो सकता है, क्यों कि संस्तारक क्रियमाण है यह "कृतः" किया गया ऐसा नहीं कहा जा सकता है। उसी तरह यह तो अभी "संस्तीर्यमाण" है बिछाया जा रहा है, इसे "संस्तृतः" बिछ गया है, ऐसे कैसे कह सकते हैं। इस प्रकार विचार कर उन्हों ने अपने समस्त शिष्यों को बुलाकर कहा कि देखो भगवान् वीर प्रभु जो ऐसा कहते हैं कि "क्रियमाणं कृतम्" "यच्चलत् तत् चलितम्" "यदुदीर्यमाणं तदुदीरितम्" जो क्रियमाण है वह किया गया है, जो चल रहा है वह चल चुका है, जो उदय में आ

શિષ્યોએ કહ્યું કે સંસ્તારક હજુ કરેલ નથી પરંતુ કરીએ છીએ આ પ્રકારે જ્યારે શિષ્યોએ કહ્યું ત્યારે મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયથી સમ્યક્ત્વથી પતિત થઈને જમાલિએ વિચાર કર્યો કે "ક્રિયમાણ કૃતં" જે કરવામાં આવે છે તે 'થઈ ચૂક્યું' એવું જે જીન ભગવાને કહ્યું છે તે સત્ય ઠરતું નથી. કેમ કે સંસ્તારક ક્રિયમાણ છે તે "કૃત" થઈ ચૂક્યું છે એમ કહી શકાય નહિ. આ પ્રમાણે આ જે હમણાં સંસ્તીર્યમાણ" છે—બીછાવવામાં આવે છે એને બીછાવી દીધલ છે એમ કેમ કહી શકાય? આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેમણે પોતાના સમસ્ત શિષ્યોને બોલાવીને કહ્યું કે જુઓ ભગવાન વીર પ્રભુ જે એમ કહે છે કે ક્રિયમાણ કૃતમ્ 'યચ્ચલત્ તત્ ચલિતમ્" યદુદીર્યમાણ તદુદીરિતમ્ જે ક્રિયમાણ છે તે થઈ ચૂક્યું છે જે ચાલી રહ્યું છે તે ચાલી

ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदाचित् पूर्वानुपूर्व्याचरन् यावत् सुखंसुखेन विहरन् यत्रैव चम्पानगरी यत्रैव पूर्णभद्रनामकमुद्यानं तत्रैवोपागतः, उपागत्य यथाप्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति।

ततः खलु तस्य जमालेरनगारस्य शरीरेऽन्तप्रान्तरूक्षतुच्छाहारैरन्यदा कदाचित् विपुलरोगातङ्कः प्रादुर्भूतः। तदा स उपवेष्टुमशक्तःसन्ननगारान् प्राह–मम संस्तारकः शीघ्रं क्रियताम्। ते मुनयः संस्तारकं कर्तुं प्रवृत्ताः। जमालिस्तान् पुनः पुनः पृच्छति–संस्तारकः कृतो नो वा भवद्भिः ? त ऊचुः–संस्तारकः कृतो

नगरी के कोष्ठक नामक उद्यान में आये। वहा वनपाल से वसति की आज्ञा ग्रहण कर संयम एवं तप से अपनी आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

श्रमण भगवान् महावीर ने भी कोई समय पूर्वानुपूर्वी से ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे चंपानगरी के पूर्णभद्रनामक उद्यान में पधारे और यथाप्रतिरूप अवग्रह (वसति की आज्ञा) ग्रहण कर संयम एवं तप से आत्मा को भवित करते हुए विचरने लगे।

इधर जमालि के शरीर में अन्त प्रान्त रूक्ष एवं तुच्छ आहार के लेने से अनेक प्रकार के रोग उत्पन्न हो गये। इससे ये बैठने में भी अशक्त बन गये। इस स्थिति में इन्हों ने अपने शिष्यों से कहा–मेरे लिए संस्तारक शीघ्र कर दो। मुनियों ने संस्तारक करना प्रारंभ कर दिया।

નગરીના કોષ્ઠક નામના બાગમા આવી પહોચ્યા ત્યા વનપાલ પાસેથી આજ્ઞા લઈને ઉતર્યા અને તે સ્થળે સયમ અને તપથી પોતાની આત્માને ભાવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પણ કોઈ સમય પૂર્વાનુપૂર્વીથી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા ચપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર નામના બાગમા પધાર્યા અને યથાપ્રતિરૂપ અવગ્રહ (વસતીની આજ્ઞા) લઈને સંયમ અને તપથી આત્માને ભવિત કરતા કરતા વિચરવા લાગ્યા

આ તરફ જમાલિના શરીરમા અન્ત, પ્રાન્ત, રૂક્ષ તેમજ તુચ્છ આહાર લેવાથી અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થયા, આ રોગોના કારણે તેઓ બેસવામા પણ અશક્ત બની ગય। આ સ્થિતિમા તેમણે પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે, મારે માટે જલ્દી સસ્તારક (પથારી) કરી દો મુનિઓ સસ્તારકની તૈયારી કરવા લાગ્યા જમાલિએ તેમને વારંવાર પૂછવા માડયુ કે, સસ્તારક કર્યો કે નહી ?

इत्यादि, तत्सर्वमसद्वदमेवेति । एवं मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् जमालिमुन्मार्गगतं ज्ञात्वा स्थविरा अवदन्-जमाले ! भगवत आशयं न जानासि, भगवान् आप्तः, विगतदोषप्रत्ययवक्ता, तन्मतमनेकान्तवादात्मकम्, एकोपि पदार्थः अपेक्षाभेदेन अनेकरूपो भवति, यथा एक एव पुरुषः अपेक्षाभेदेन जामाता श्यालकः पुत्रः पिता च । तथैव प्रकृतेऽपि क्रियमाणत्वेपि संस्तारके कृतत्वं संभवति । पटस्य क्रियमाणतायां 'कृत एव' इत्यादिवत् । ननु कथं क्रियमाण पटादिकं कृतं स्यादिति चेदथोच्यते-पटस्योत्पद्यमानताकाले प्रथमतन्तुप्रवेशे उत्पद्यमान एव पट उत्पन्नो

-'इत्यादि' सो यह श्रद्धेय नहीं है। इस प्रकार भाग्यदोष से जमालि को विपरीत मार्ग में जाते हुए देखकर स्थविरों ने कहा-हे जमालि ! आप भगवान के आशय को नहीं जानते हो। भगवान सर्व दोष-रहित यथार्थवक्ता हैं। भगवान का मत अनेकान्तरूप है। एक ही पदार्थ अपेक्षा-भेद से अनेकरूप होता है। जैसे एक ही पुरुष श्वशुर की अपेक्षा से जामाता कहलाता है, बहनोई की अपेक्षा साला कहलाता है पिता की अपेक्षा से पुत्र कहलाता है, पुत्र की अपेक्षा से पिता कहलाता है। इसी प्रकार प्रकृत में आपका बिस्तर हो भी रहा है, हो भी गया है, ऐसा कह सकते हैं। जैसे कि पट की क्रियमाणता में भी कृतत्व का व्यवहार होता है उसी तरह। पुनः प्रश्न करता है कि जो क्रियमाण है वह कृत कैसे हो सकता है ? इसका उत्तर देते हैं-पट के उत्पत्तिकाल में प्रथम तंतु के प्रवेश समय में भी वह उत्पन्न होता ही है

ते बधां कथन योग्य नथी. आ प्रमाणे भाग्यदोषथी विपरीत मार्गे जता जमालीने जोई ते स्थविरोए तेमने कह्युं के-हे जमालि ! तमे भगवानना आशयने जाणता नथी भगवान सर्वदोष रहित साचुं बोलवावाळा छे. भगवानने। मत अनेकान्त रूप छे एक ज पदार्थ अपेक्षा भेदथी अनेकरूप थाय छे जेम एक ज पुरुष ससरानी आगळ जमाई कहेवाय छे बनेवीनी आगळ साळो कहेवाय छे. अने पिता आगळ पुत्र कहेवाय छे अने तेज पुरुष पुत्र आगळ पिता कहेवाय छे एवी ज रीते प्रस्तुतमां आपनी पथारी थई रही छे थई पण थई छे एवुं कहेवामां आवे छे एवी रीते पटनी क्रियमाणतामां कृतत्वने। व्यवहार थाय छे तेवी ज रीते.

फरीथी प्रश्न करे छे के-जे क्रियमाण छे ते कृत केवी रीते थई शके ? तेने। उत्तर आपतां कहे छे के-पटना उत्पत्तिकाळमां प्रथम तंतुना प्रवेश समये पण ते उत्पन्न थाय ज छे केमके प्रथमतन्तुप्रवेश काळथी ज " पट

थए छे.

कृते संस्तारके शयनाद्यर्थक्रियाकारित्वं विद्यते, करणसमये तु नास्ति तादृशी अर्थक्रिया, अतः क्रियमाणं कृतमिति व्यपदेशः कथं स्यात् ?। किञ्च–क्रियमाणमिति वर्तमानव्यपदेशः, कृतमिति च भूतव्यपदेशः, वर्तमानत्वं भूतत्वं च परस्परविरुद्धमिति परस्परविरुद्धयोस्तयोरेकता न स्यात्, वर्तमानध्वंसप्रतियोगित्वस्य भूतत्वादिति महावीरस्वामिना यत् प्रतिपादितम्–' करेमाणे कडे चलमाणे चलिए '

रहा है वह उदय में आचुका है" सो वह सब मिथ्या है, कारण कि क्रियमाण संस्तारक में शयनरूप अर्थक्रिया के प्रति साधकत्व का अभाव होने से वहां कृतत्व नहीं आ सकता है।

संस्तारक (बिस्तर) करने के बाद ही उसमें शयनादिरूप अर्थ क्रियाकारिता आती है, परन्तु संस्तारक करने के समय में उसमें उस प्रकार की अर्थक्रियाकारिता नहीं है, फिर "क्रियमाणं कृतम्"–क्रियमाण कृत होता है–यह व्यपदेश कैसे हो सकता है ?।

और भी–"क्रियमाणम्" यह वर्तमान काल का कथन है और "कृतम्" यह भूतव्यपदेश है। भूत और वर्तमान परस्पर विरुद्ध है, और परस्पर विरुद्ध दो पदार्थों की एकता नहीं हो सकती है, क्यों कि वर्तकाल में विद्यमान जो ध्वंस उसके विरोधी का नाम है भूत, एतादृश भूत और वर्तमान ये दोनों एक अधिकरण में नहीं रह सकते हैं। फिर जो महावीर स्वामी ने कहा है कि क्रियमाणं कृतम्, चलत् चलितम्

ચુકયુ છે, જે ઉદયમા આવી રહેલ છે તે ઉદયમા આવી ચુકેલ છે, એ બધુ સઘળુ મિથ્યા છે. કારણ કે, ક્રિયમાણ સસ્તારકમા શયનરૂપ અર્થ ક્રિયામા સાધકત્વના અભાવથી ત્યા કરેલ છે એમ આવી શકતું નથી

સસ્તારક (પથારી) કર્યા પછી જ તેમા શયનાદિરૂપ "क्रियाकारिता" આવે છે પરન્તુ સસ્તારક કરતી વખતે તો તેમા તેવા પ્રકારની 'अर्थक्रिया कारिता' આવતી નથી તો પછી क्रियमाणं कृतम्–ક્રિયમાણ કૃત થાય છે, એવો વ્યવહાર કેવી રીતે થઈ શકે ?

વળી "क्रियमाणम्" એ વર્તમાનકાળનુ કથન છે અને "कृतम्" એ ભૂતકાળનો વ્યવહાર છે ભૂત (કાળ) અને વર્તમાન એ બન્ને પરસ્પર વિરૂદ્ધ અર્થવાળા છે એટલે પરસ્પર વિરૂદ્ધ એવા બે પદાર્થોની એકતા થઈ શકતી નથી કેમકે વર્મમાનકાળથી વિરૂદ્ધ ભૂત (કાળ) છે, એવા પ્રકારનો ભૂત અને વર્તમાન એ બન્ને એક અધિકરણમા રહી શકતા નથી તો પછી મહાવીર સ્વામીએ જે કહ્યુ છે કે, "क्रियमाण कृतम्" "चलत् चलितम्"–વિગેરે

इत्यादि, तत्सर्वमसंयक्त्वमेवेति । एवं मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् जमालिम् मार्गगतं ज्ञात्वा स्थविरा अवदन्–जमाले ! भगवत आशयं न जानासि, भगवान् आप्तः, विगतदोषसत्यवक्ता, तन्मतमनेकान्तवादात्मकम्, एकोपि पदार्थः अपेक्षाभेदेन अनेकरूपो भवति, यथा एक एव पुरुषः अपेक्षाभेदेन जामाता श्यालकः पुत्रः पिता च । तथैव प्रकृतेऽपि क्रियमाणत्वेपि संस्तारके कृतत्वं संभवति । पटस्य क्रियमाणतायां 'कृतः पटः' इत्यादिवत् । ननु कथं क्रियमाणं घटादिकं कृतं स्यादिति चेदुच्यते–पटस्योत्पद्यमानताकाले प्रथमतन्तुप्रवेशे उत्पद्यमान एव पट उत्पन्नो

-'इत्यादि' सो यह श्रद्धेय नहीं है। इस प्रकार भाग्यदोष से जमालि को विपरीत मार्ग में जाते हुए देखकर स्थविरों ने कहा–हे जमालि ! आप भगवान के आशय को नहीं जानते हो। भगवान सर्व दोष-रहित यथार्थवक्ता हैं। भगवान का मत अनेकान्तरूप है। एक ही पदार्थ अपेक्षा-भेद से अनेकरूप होता है। जैसे एक ही पुरुष श्वशुर की अपेक्षा से जामाता कहलाता है, बहनोई की अपेक्षा साला कहलाता है पिता की अपेक्षा से पुत्र कहलाता है, पुत्र की अपेक्षा से पिता कहलाता है। इसी प्रकार प्रकृत में आपका बिस्तर हो भी रहा है, हो भी गया है, ऐसा कह सकते हैं। जैसे कि पट की क्रियमाणता में भी कृतत्व का व्यवहार होता है उसी तरह। पुनः प्रश्न करता है कि जो क्रियमाण है वह कृत कैसे हो सकता है ? इसका उत्तर देते हैं–पट के उत्पत्तिकाल में प्रथम तंतु के प्रवेश समय में भी वह उत्पन्न होता ही है

ते श्रद्धा करवा योग्य नथी. आ प्रमाणे भाग्यदोषथी विपरीत मार्गे जता जमालीने जोईने ते स्थविरोए तेओने कह्युं के–हे जमालि ! तमे भगवानना आशयने जाणता नथी. भगवान सर्वदोष रहित सत्य बोलवावाळा छे. भगवाननो मत अनेकान्त रूप छे एक ज पदार्थ अपेक्षा भेदथी अनेकरूप थाय छे जेम एक ज पुरुष सासरानी आगळ जमाई कहेवाय छे बनेवीनी आगळ सालो कहेवाय छे अने पिता आगळ पुत्र कहेवाय छे अने तेज पुरुष पुत्र आगळ पिता कहेवाय छे. एवी ज रीते प्रस्तुतमां आपनी पथारी थई रही छे थई पण गई छे एवुं कहेवामां आवे छे एवी रीते पटनी क्रियमाणतामां कृतत्वनो व्यवहार थाय छे तेवी ज रीते.

फरीथी प्रश्न करे छे के–जे क्रियमाण छे ते कृत केवी रीते थई शके ? एनो उत्तर आपतां कहे छे के–पटना उत्पत्तिकाळमां प्रथम तन्तुना प्रवेश समये पण ते उत्पन्न थाय ज छे केमके प्रथमतन्तुप्रवेश काळथी ज 'पट

वक्तुं शक्यते। व्यवहारनये तु प्रथमक्रियाकालादारभ्यान्तिमक्रियाकालपर्यन्तमुत्पन्न इति व्यपदेशो भवति, निश्चयनये तु अन्तिमक्रियासमये एवोत्पन्न इति व्यवहारो भवतीति। हे जमाले! निश्चयनयव्यवहारनयौ आश्रित्यैव भगवतो महावीरस्य प्रवचनं क्रियमाणं कृतमिति न तु एकनयापेक्षं भगवतो वचनं, येन भवता विरोधाभासो भातीति,

अथवा—प्रकारान्तरेण जमालेः पूर्वपक्ष उन्नेयः। तथाहि—क्रियमाणस्य कार्यस्य यदि कृतत्व मन्यते। तदा—कृतमेव क्रियमाण भवतीत्यायातम्। ततश्च पूर्वनिष्पन्नस्यैव पुनः क्रियाया उत्पत्तिरभ्युपेयेत, इति—चिरोत्पन्नस्यापि पदार्थस्य पुनरुत्पादः स्यात्। परन्तु कृतस्य क्रियमाणता प्रमाणविरुद्धा। अत्राऽयमनुमान प्रयोगः—कृतं क्रियमाणं न भवति।

क्रियमाण भी आपके संस्तारक को "कृत" कह सकते हैं।

हे जमालि! व्यवहार नय को लेकर तो प्रथम क्रियाकाल से लेकर अन्तिम क्रियाकाल तक 'उत्पन्न' यह व्यवहार होता है और निश्चय नय को लेकर तो अन्तिम क्रिया के समय में ही 'उत्पन्न' ऐसा व्यवहार होता है। हे जमालि! निश्चय नय और व्यवहारनय को लेकर ही भगवान महावीर ने 'क्रियमाणं कृतम्'—क्रियमाण कृत है—ऐसा कहा है, एक नय को लेकर भगवानने नहीं कहा है। आपको जो विरोधाभास मालुम होता है वह एक नय की अपेक्षा से, दोनों नय की अपेक्षा से तो कोई विरोध नहीं है।

अथवा—जमालि के पूर्व पक्ष का प्रकान्तर से अनुगम करना चाहिये, सो इस प्रकार—यदि क्रियमाग कार्य में कृतत्व मानते हैं तो

ક્રિયાથી થાય છે તેજ રીતે "क्रियमाण" પણ આપના સંસ્તારકને કૃત કહી શકાય છે હે જમાલિ! વ્યવહારનયને સ્વીકારતા પ્રથમ ક્રિયાકાળથી માંડીને તે અંતિમ ક્રિયાકાળ સુધી 'ઉત્પન્ન' એવો વ્યવહાર થાય છે, અને નિશ્ચય નયને સ્વીકારતાં તો અંતિમ ક્રિયાના સમયમા જ 'ઉત્પન્ન' એવો વ્યવહાર થાય છે માટે હે જમાલિ! નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બન્ને નયને સ્વીકારીને તો ભગવાન મહાવીરે 'क्रियमाणं कृतम्'—क्रियमाण कृत्' એવું ફરમાવ્યું છે એક નયને સ્વીકારીને ભગવાને ફરમાવ્યું નથી આપને જે વિરોધાભાસ દેખાય છે તે તો એક નયની અપેક્ષાના કારણેજ છે બે નયની અપેક્ષાએ તો કોઈ વિરોધ નથી

અથવા જમાલિના પૂર્વપક્ષનો પ્રકારાન્તરથી અનુગમ (જાણપણુ) કરવો જોઈએ, તે આવી રીતે—જો ક્રિયમાણુ કાર્યમા કૃતત્વ માનશો તો તેનો અભિપ્રાય એ થયો કે કૃત કાર્ય પણ ક્રિયમાણ ગણાય ત્યારે તો આપ પૂર્વોત્પન્નની

अत्रायमनुमानप्रयोगः—कृतं क्रियमाणं न भवति कृतत्वात् पूर्वनिष्पन्नघटव दिति। यद् विद्यमानं तन्न केनचित् क्रियते यथा पूर्वनिष्पन्नो घटः।

यदि कृतमथ क्रियमाणं मन्यते तदा बहवो दोषाः स्युः, तथाहि—यदि कृत मपि क्रियते इति मन्यते, तर्हि कृतोऽपि घटः पुनः पुनः सततं क्रियताम् कृत त्वाविशेषात्, एवं चानवरतं घटोत्पत्तिक्रियाया एव सत्त्वात् कदाचिदपि क्रिया-परिसमाप्तिर्न स्यात्। एवं तस्येकस्यापि कार्यस्य निष्पत्तिर्न स्यात्॥ ९॥

इसका अभिप्राय यह हुआ कि कृत कार्य भी क्रियमाण होता है, तब तो आप पूर्वोत्पन्न की ही पुनः क्रिया द्वारा उत्पत्ति स्वीकार करते हैं, ऐसी स्थिति में बहुत पूर्व उत्पन्न हुए पदार्थ की भी फिर से उत्पत्ति होने लगेगी, परन्तु कृत की क्रियमाणता प्रमाणविरुद्ध है।

यहां अनुमान प्रयोग इस प्रकार बनाना चाहिये–"कृतं क्रियमाणं न भवति, कृतत्वात् पूर्वनिष्पन्नघटवत" अर्थात् जिस प्रकार पूर्वनिष्पन्न घट में क्रियमाण ऐसा व्यवहार नहीं होता है उसी प्रकार जो कृत होता है वह क्रियमाण नहीं होता है, क्यों कि वह कृत है। तथा "यद्विद्यमानं तन्न केनचित् क्रियते, यथा पूर्वनिष्पन्नो घटः" जो विद्यमान है वह किसी के द्वारा किया नहीं जा सकता है जैसे पूर्वनिष्पन्न (पहले बना हुआ) घट।

यदि कृत ही क्रियमाण माना जाय तो इसमें अनेक दोष आते हैं, वे इस प्रकार से यदि कृत पदार्थ में भी "क्रियते" इस प्रकार का व्यवहार माना जाय तो कृत–किया गया भी जो घट है उस में भी पुनः पुनः करने का प्रसंग प्राप्त होता है, क्यों कि उसमें कृतत्व की कोई विशेषता नहीं है। इस प्रकार निरन्तर घटोत्पत्तिरूप क्रिया के

જ કરીને ક્રિયા દ્વારા ઉત્પત્તિનો સ્વીકાર કરો છો. એ સ્થિતિમાં બહુ પહેલાં થયેલ પદાર્થની ઉત્પત્તિ ફરીથી થવા માંડશે, પરંતુ કૃતની ક્રિયમાણતા પ્રમાણવિરુદ્ધ છે

અહિં અનુમાન પ્રયોગ આ પ્રકારે બનાવવો જોઈએ. [" कृतं क्रियमाणं न भवति कृतत्वात् पूर्वनिष्पन्नघटवत् અર્થાત્ જે પ્રકારે પૂર્વ નિષ્પન્ન ઘટમાં ક્રિયમાણ એવો વહેવાર ન થતો હોય તો તે કાર્ય ક્રિયમાણ બની શકતું નથી. કારણ કે તે કૃત છે જે વિદ્યમાન છે તે કોઈના દ્વારા કરવામાં આવતું નથી. જેમ પૂર્વ નિષ્પન્ન ઘટ।

જો કૃતને જ ક્રિયમાણ માનવામાં આવે તો એમાં અનેક દોષ આવે છે આ પ્રકારે જો કૃત પદાર્થમાં પણ " क्रियते " આ પ્રકારનો વહેવાર માનવામાં આવે તો કરવામાં આવેલ જે ઘટ છે એમાં પણ ફરી ફરી કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. કેમ કે, એમાં કૃતત્વની કોઈ વિશેષતા નથી. આ પ્રકારે નિર

भवति, उत्पद्यमानता च पटस्य प्रथमतन्तुप्रवेशकालादारभ्यैव भवति तदैव 'पटः उत्पद्यते इति व्यवहारदर्शनात् । उत्पन्नत्वमपि तस्य पटस्य तत्काले एव, तथाहि–उत्पत्तिक्रियाकाले–प्रथमतन्तुप्रवेशे एवासौ उत्पन्नोऽभूत्, अन्यथा उत्पत्तिक्रियाकाले यदि तस्य पटस्योत्पत्तिर्न स्वीक्रियेत तदा प्रथमक्रिया निरर्थिका स्यात्, कार्यकरणमेव धर्मः क्रियायाः । यदि प्रथमक्रिया उत्पत्तिरूपं कार्यं न कुर्यात् तदा सा निरर्थिकैव स्यात्, उत्पाद्योत्पादनमेव क्रियाया धर्मः । एवं यथा प्रथमक्षणे पटो नोत्पन्नस्तथा द्वितीयक्षणेऽपि नोत्पन्न एव, तृतीयादावपि क्षणे नोत्पन्न इति अतिमक्रिययापि अनुत्पन्न एव स्यात्; युक्तेः सर्वत्र समानत्वात् । यदा तु प्रथमादिक्रियया न किमपि फलमुत्पादितं तदा अन्त्यया फलं स्यादिति मत्याशामात्रमेव, दृश्यते चान्त्यतन्तु'

क्यों कि प्रथमतंतुप्रवेश–काल से ही 'पट उत्पन्न होता है' ऐसा व्यवहार देखने में आता है । तथा उत्पन्नत्व भी उस पट में उस काल से ही है, क्यों कि उत्पत्तिक्रियाकाल में प्रथम तन्तु के प्रवेश होने पर ही पट उत्पन्न हो गया, यदि उस पट की उत्पत्ति स्वीकार नहीं करें तो वह प्रथम क्रिया निरर्थक हो जायगी, कारण कि कार्योत्पाद ही क्रिया का धर्म है । यदि ऐसा मानें कि प्रथम क्षण में पट उत्पन्न नहीं हुआ तो इसी तरह द्वितीय क्षण में भी उत्पन्न नहीं होगा, तृतीय क्षण में भी उत्पन्न नहीं होगा, इस तरह से अंतिम क्रिया तक पट की उत्पत्ति नहीं होगी, क्यों कि युक्ति सर्वत्र समान है ।

यदि प्रथम क्रिया से कुछ भी फल नहीं हुआ तो अन्तिम क्रियासे भी उत्पादरूप फल का होना असंभव ही है, परन्तु देखने में आता है कि

ઉત્પન્ન થાય છે" એવો વ્યવહાર જોવામા આવે છે તથા ઉત્પન્ન થવાપણુ પણ તે પટમા તે કાળથી જ છે, કેમકે ઉત્પત્તિક્રિયાકાળમા પ્રથમતન્તુના પ્રવેશ થતાની સાથે જ પટ ઉત્પન્ન થઈ ગયુ, જો તે પટની ઉત્પત્તિનો સ્વીકાર ન કરીએ તો તે પ્રથમક્રિયા નિરર્થક થઈ જશે કારણ કે કાર્યની ઉત્પત્તિ જ ક્રિયાનો ધર્મ છે કદાચ જો એમ માનીએ કે પ્રથમ ક્ષણમા પટ ઉત્પન્ન થયુ નથી. તો એવી જ રીતે બીજી ક્ષણમા પણ ઉત્પન્ન નહિ થાય, તેમ જ ત્રીજી ક્ષણમાં પણ ઉત્પન્ન થશે નહી એવી જ રીતે અતિમક્રિયા સુધી પટની ઉત્પત્તિ થશે નહીં, કેમકે ક્રિયા સર્વત્ર એકસરખી હોય છે

જો પ્રથમ ક્રિયાથી કઈ પણ ફલ ન થયુ તો અન્તિમ ક્રિયાથી પણ ઉત્પાદરૂપ ફલનું થવુ અસભવ જ છે પરંતુ જોવામા આવે છે કે અન્તિમ

प्रवेशे पटस्योत्पत्तिरिति प्रथमसमयादारभ्य किञ्चित् कार्यं सर्वैरपि क्षणैः कृतमिति मन्तव्यम्। यदि प्रथमक्रियया नोत्पन्नः पटस्तदा उत्तरक्रिययापि नोत्पन्नः स्यादिति सर्वदैव पटानुत्पत्तिप्रसंगः, स च न कस्यापि इष्टः, अत प्रथमतन्तुप्रवेशकाले एव किंचिदुत्पन्नपटस्य यावान् अंशो नोत्पन्नः स एवांशः उत्तरक्रियया उत्पाद्यते यदि पुनरुत्पद्येत तदा एकदेशेनैव उत्पादनं क्रियाया इति स्वीकर्तव्यम्। यदि प्रथमां शोत्पादननिरपेक्षा द्वितीयादिक्रिया तदैव द्वितीया फलवती स्यात्, नान्यथा, ततः यथा उत्पद्यमान एव पट उत्पन्नः, तथा क्रियमाणमेव संस्तारकं कृतमिति-

अन्तिम तन्तु के प्रवेश होने पर पट की उत्पत्ति होती है इसलिये 'पट उत्पन्न'–ऐसा व्यवहार होता है, अतः ऐसा मानो कि प्रथम समय से लेकर कुछ२ कार्य सभी क्षणों में होता है। यदि कदाचित प्रथम क्रिया से पट उत्पन्न नहीं हुआ तो द्वितीय से भी उत्पन्न नहीं होगा, तृतीय से भी नहीं होगा, इस प्रकार अन्तिम क्रिया से भी नहीं होगा तो पट की कभी भी उत्पत्ति नहीं होगी। परन्तु यह किसी को भी इष्ट नहीं है। अतः प्रथमतंतुप्रवेशकाल में भी थोड़ा पट उत्पन्न हुआ, और जो अंश अनुत्पन्न है वह द्वितीयादि क्षणों में होता है। इस प्रकार यह सिद्धान्त होता है कि क्रिया को एक देश से ही उत्पादकत्व है, और यह आपको भी मानना पड़ेगा। यदि प्रथम अंश के उत्पादन से निरपेक्ष द्वितीय क्रिया को मानोगे तभी द्वितीयादि क्रियायें सार्थक होंगी, अन्यथा नहीं। तब जैसे प्रथम क्रिया से उत्पन्न होते हुए पट की उत्पत्ति द्वितीयादि क्रिया से होती है उसी प्रकार

तन्तुना प्रवेश थतानी साथे ज पटनी उत्पत्ति थाय छे अेटला माटे "पटः उत्पन्नः" अेवो व्यवहार थाय छे अेटले अेवु मानवु जोईअे के प्रथम समयथी लईने दरेक क्षणे कईक कईक काम थाय छे ज जो कदाच प्रथम क्रियाथी पट उत्पन्न न थयु तो बीजीथी पण उत्पन्न थशे नहीं अने त्रीजीथी पण उत्पन्न थशे नहि. तेवी ज रीते अन्तिम क्रियाथी पण थशे नहीं, अने अे रीते तो पटनी कोई रीते उत्पत्ति थशे ज नहीं परन्तु अे वात कोई मानी शके तेम नथी. अेटले प्रथमतन्तुप्रवेशकाळमां पण पटनो थोडो भाग उत्पन्न थयो, अने जे अंश उत्पन्न नथी थयो, ते बीजी त्रीजी विगेरे क्षणोमां थाय छे आ रीते अे वात सिद्ध थाय छे के क्रियाना अेक देशथी ज उत्पाद कत्व छे अने अे वात तमारे पण मानवी पडशे जो प्रथम अंशना उत्पादनथी निरपेक्ष द्वितीय क्रियाने मानशो त्यारे ज द्वितीयादिक्रियाअेा सार्थक थशे. अन्य रीते नहीं तो अेवी रीते प्रथम क्रियाथी उत्पन्न थता पटनी उत्पत्ति द्वितीयादि

वक्तुं शक्यते। व्यवहारनये तु प्रथमक्रियाकालादारभ्यान्तिमक्रियाकालपर्यन्तमुत्पन्न इति व्यपदेशो भवति, निश्चयनये तु अन्तिमक्रियासमये एवोत्पन्न इति व्यवहारो भवतीति। हे जमाले! निश्चयनयव्यवहारनयौ आश्रित्यैव भगवतो महावीरस्य प्रवचनं क्रियमाणं कृतमिति न तु एकनयापेक्षं भगवतो वचन, येन भवता विरोधाभासो भातीति,

अथवा—प्रकारान्तरेण जमालेः पूर्वपक्ष उन्नेयः। तथाहि—क्रियमाणस्य कार्यस्य यदि कृतत्व मन्यते। तदा—कृतमेव क्रियमाणं भवतीत्यायातम्। ततश्च पूर्वनिष्पन्नस्यैव पुनः क्रियाया उत्पत्तिरभ्युपेयेत, इति–चिरोत्पन्नस्यापि पदार्थस्य पुनरुत्पादः स्यात्। परन्तु कृतस्य क्रियमाणता प्रमाणविरुद्धा। अत्राऽयमनुमान प्रयोगः—कृतं क्रियमाणं न भवति।

क्रियमाण भी आपके संस्तारक को "कृत" कह सकते हैं।

हे जमालि! व्यवहार नय को लेकर तो प्रथम क्रियाकाल से लेकर अन्तिम क्रियाकाल तक 'उत्पन्न' यह व्यवहार होता है और निश्चय नय को लेकर तो अन्तिम क्रिया के समय में ही 'उत्पन्न' ऐसा व्यवहार होता है। हे जमालि! निश्चय नय और व्यवहारनय को लेकर ही भगवान महावीर ने 'क्रियमाणं कृतम्'–क्रियमाण कृत है–ऐसा कहा है, एक नय को लेकर भगवानने नहीं कहा है। आपको जो विरोधाभास मालुम होता है वह एक नय की अपेक्षा से, दोनों नय की अपेक्षा से तो कोई विरोध नहीं है।

अथवा—जमालि के पूर्व पक्ष का प्रकान्तर से अनुगम करना चाहिये, सो इस प्रकार–यदि क्रियमाग कार्य में कृतत्व मानते हैं तो

ક્રિયાથી થાય છે તેજ રીતે "क्रियमाण" પણ આપના સસ્તારકને કૃત કહી શકાય છે હે જમાલિ! વ્યવહારનયને સ્વીકારતાં પ્રથમ ક્રિયાકાળથી માંડીને તે અતિમ ક્રિયાકાળ સુધી 'ઉત્પન્ન' એવો વ્યવહાર થાય છે, અને નિશ્ચય નયને સ્વીકારતા તો અતિમ ક્રિયાના સમયમા જ 'ઉત્પન્ન' એવો વ્યવહાર થાય છે માટે હે જમાલિ! નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બન્ને નયને સ્વીકારીને તો ભગવાન મહાવીરે 'क्रियमाणं कृतम्'–क्रियमाण કૃત' એવું ફરમાવ્યું છે એક નયને સ્વીકારીને ભગવાને ફરમાવ્યું નથી આપને જે વિરોધાભાસ દેખાય છે તે તો એક નયની અપેક્ષાના કારણેજ છે બે નયની અપેક્ષાએ તો કોઈ વિરોધ નથી

અથવા જમાલિના પૂર્વપક્ષનો પ્રકારાન્તરથી અનુગમ (જાણપણુ) કરવો જોઈએ, તે આવી રીતે—જો ક્રિયમાણ કાર્યમા કૃતત્વ માનશો તો તેનો અભિપ્રાય એ થયો કે કૃત કાર્ય પણ क्रियमाण ગણાય ત્યારે તો આપ પૂર્વોત્પન્નની

अत्रायमनुमानप्रयोगः—कृतं क्रियमाणं न भवति कृतत्वात् पूर्वनिष्पन्नघटवत् इति। यद् विद्यमानं तन्न केनचित् क्रियते यथा पूर्वनिष्पन्नो घटः।

यदि कृतमपि क्रियमाणं मन्यते तदा बहवो दोषाः स्युः, तथाहि—यदि कृतमपि क्रियते इति मन्यते, तर्हि कृतोऽपि घटः पुनः पुनः सततं क्रियताम् कृतत्वाविशेषात्, एवं चानवरतं घटोत्पत्तिक्रियाया एव सत्त्वात् कदाचिदपि क्रियापरिसमाप्तिर्न स्यात्। एवं सत्येकस्यापि कार्यस्य निष्पत्तिर्न स्यात् ॥ १ ॥

इसका अभिप्राय यह हुआ कि कृत कार्य भी क्रियमाण होता है, तब तो आप पूर्वोत्पन्न की ही पुनः क्रिया द्वारा उत्पत्ति स्वीकार करते हैं, ऐसी स्थिति में बहुत पूर्व उत्पन्न हुए पदार्थ की भी फिर से उत्पत्ति होने लगेगी, परन्तु कृत की क्रियमाणता प्रमाणविरुद्ध है।

यहां अनुमान प्रयोग इस प्रकार बनाना चाहिये—"कृतं क्रियमाणं न भवति कृतत्वात् पूर्वनिष्पन्नघटवत्" अर्थात् जिस प्रकार पूर्वनिष्पन्न घट में क्रियमाण ऐसा व्यवहार नहीं होता है उसी प्रकार जो कृत होता है वह क्रियमाण नहीं होता है, क्यों कि वह कृत है। तथा "यद्विद्यमानं तन्न केनचित् क्रियते, यथा पूर्वनिष्पन्नो घटः" जो विद्यमान है वह किसी के द्वारा किया नहीं जा सकता है जैसे पूर्वनिष्पन्न (पहले बना हुआ) घट।

यदि कृत को क्रियमाण माना जाय तो इसमें अनेक दोष आते हैं, वे इस प्रकार से यदि कृत पदार्थ में भी "क्रियते" इस प्रकार का व्यवहार माना जाय तो कृत—किया गया भी जो घट है उस में भी पुनः पुनः करने का प्रसंग प्राप्त होता है, क्यों कि उसमें कृतत्व की कोई विशेषता नहीं है। इस प्रकार निरन्तर घटोत्पत्तिरूप क्रिया के

જો કૃતને ક્રિયા દ્વારા ઉત્પત્તિનો સ્વીકાર કરો છો. એ સ્થિતિમાં બહુ પહેલાં બનેલ પદાર્થની ઉત્પત્તિ ફરીથી થવા માંડશે, પરંતુ કૃતની ક્રિયમાણતા પ્રમાણવિરૂદ્ધ છે

અહિં અનુમાન પ્રયોગ આ પ્રકારે બનાવવો જોઈએ. [कृतं क्रियमाणं न भवति कृतत्वात् पूर्वनिष्पन्नघटवत्] અર્થાત્ જે પ્રકારે પૂર્વ નિષ્પન્ન ઘ આ ક્રિયમાણ એવો વહેવાર ન થતો હોય તો તે કાર્ય ક્રિયમાણ બની શકતું નથી કારણ કે તે કૃત છે જે વિદ્યમાન છે તે કોઈના દ્વારા કરવામાં આવતું નથી. જેમ પૂર્વ નિષ્પન્ન ઘટ!

જો કૃતને જ ક્રિયમાણ માનવામાં આવે તો એમાં અનેક દોષ આવે છે આ પ્રકારે જો કૃત પદાર્થમાં પણ "क्रियते" આ પ્રકારનો વહેવાર માનવામાં આવે તો કરવામાં આવેલ જે ઘ છે એમાં પણ ફરી ફરી કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે કેમ કે, એમાં કૃતત્વની કોઈ વિશેષતા નથી. આ પ્રકારે નિર

यदि कृतमपि क्रियते, तदाऽन्येऽपि दोषाः सन्ति, तथाहि—यदि कृतमपि क्रियते, अर्थात्—क्रियमाणं कृतं मन्यते तदा घटादिकार्योत्पादनार्थं मृन्मर्दनचक्रभ्रमणादिकायाः क्रियाया वैफल्यं स्यात्, तस्मिन् काले कार्यस्य घटस्य कृतत्वाभ्युपगमात्, तस्य प्रागेव सत्त्वात् ॥ २ ॥

किञ्च—कृतं क्रियते इति यन्मन्यते तत्र प्रत्यक्षविरोधः, यस्मादुत्पत्तेः पूर्वं मृत्पिण्डावस्थायामविद्यमानं, पश्चात् कुम्भकारादिव्यापारे घटादिकार्यंजायमानं दृश्यते उत्पत्तिकाले, तस्मादकृतमेव क्रियमाणं भवति ॥ ३ ॥

सद्भाव से कभी भी वहां भवन—होने—रूप क्रिया की परिसमाप्ति नहीं हो सकने के कारण किसी भी कार्य की पूर्णरूप से निष्पत्ति नहीं हो सकेगी। यह कार्यअनिष्पत्तिरूप प्रथम दोष है ॥ १ ॥

यदि कृत भी "क्रियते" ऐसा माना जाय अर्थात् जो हो चुका है वह भी किया जाता है ऐसा ही पक्ष स्वीकार किया जाय तो इसका यह भी तात्पर्य होता है कि जो क्रियमाण है—हो रहा है—वह हो चुका ऐसा कहा जाता है तो इस पक्ष में यह सब से प्रबल दोष उपस्थित होता है कि घटादि कार्य की उत्पत्ति के लिये जो मिट्टी का मर्दन चाक का भ्रमण आदि क्रियाएँ की जा रही हैं ये सब निष्फल हो जाती हैं, क्यों कि क्रियमाण अवस्था में भी घट कृत तो हो चुका तब उसके वर्तमान होनेसे निष्पन्न करने की क्या आवश्यकता रही? यह दूसरा पक्ष है ॥२॥

और भी—"कृत क्रियते" यह व्यवहार इसलिये भी दूषित साबित होता है कि जबतक घट उत्पन्न नहीं हो जाता है तब तक वह मृत्पिंड

तर घटोत्पत्तिरूप क्रियाना सद्भावथी कही पण त्या भवन—थवारूप क्रियानी परिसमाप्ति न थइ शकवाना कारणे कोई पण कार्यनी पूर्णरूपथी निष्पत्ति थई शकशे नही. आ कार्य अनिष्पत्तिरूप प्रथम दोष छे ॥ १ ॥

જો કૃત પણ "क्रियते" એમ માનવામાં આવે અર્થાત જે બની ગયેલ છે તે પણ કરવામા આવી રહ્યુ છે તેવા સ્વીકાર કરવામા આવે તા તેનુ એ તાત્પર્ય થાય છે કે, જે ક્રિયમાણુ છે બની રહ્યુ છે તે બની ચુકયુ એમ કહેવામા આવે છે તા આ પક્ષમાં એ બધાથી માટા દોષ ઉપસ્થિત થાય છે ઘટાદિકાર્યની ઉત્પત્તિ માટે જે માટીનુ મર્દન અને ચાકનુ ભ્રમણ આદિ ક્રિયાઓ કરવામા આવે છે તે બધી નિષ્ફળ બની જાય છે કેમકે, ક્રિયમાણુ અવસ્થામા પણ ઘટ કૃત તા થઈ ગયો તા એનુ વર્તમાન થવાથી નિષ્પન્ન કરવાની કઈ આવશ્યકતા રહી ? આ બીજો મુદ્દો ॥ ૨ ॥

વળી—"कृत क्रियते" આ વ્યવહાર એટલા માટે પણ દૂષિત સાબીત થાય છે કે. જ્યા સુધી ઘટ ઉત્પન્ન નથી થતા ત્યા સુધી તે માટીના પિંડની

अथ यस्मिन्नेव समये घटादिकार्यं प्रारभ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, अतो निष्पन्नमेव तत् क्रियते-इति चेन्नैवम्, यस्मात् घटादिकार्याणामुत्पद्यमानानामसंख्येयसमयरूपो दीर्घ एव निर्वर्तनक्रियाकालो दृश्यते, अतो न यस्मिन्नेव

-अवस्था में अविद्यमान रहता है, कुंभकारादिक के व्यापार के बाद ही वह उत्पन्न हुआ माना जाता है। इसलिये जो अकृत होता है वही किया जाता है कृत नहीं किया जाता, ऐसा मानना चाहिये। यह तीसरा पक्ष है।

यदि कोई " कृतं क्रियते " इस व्यवहार को सत्य साबित करने के लिये ऐसा कहे कि-जिस समय में घटादिक कार्य बनना प्रारंभ होता है वह उसी समय में निष्पन्न हो जाता है इसलिये जब निष्पन्न ही घट किया जाता है तब " कृतमेव क्रियते " इस प्रकार के व्यवहार में कौनसी बाधा आती है ? सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है, क्यों कि उत्पद्यमान घटादिक कार्यों की उत्पत्तिरूप क्रिया का वह समय असंख्यातसमयरूप बहुत भारी काल है। ऐसा नहीं है कि जिस समय घट बनना प्रारंभ होता है वह उसी समय निष्पन्न हो जाता है। इसके बनने में तो बहुत समय लगता है। मिट्टी का लाना, उसका पिंड बनाना, उसे चक्र पर रखना शिवक आदि पर्याय में उसे परिणमित करना, इस प्रकार घट की उत्पत्ति होने में बहुत अधिक समय लग जाता है,

અવસ્થામાં ઘટ તરીકે તો અવિદ્યમાન રહે છે કુંભકારાદિકના વ્યાપાર બાદ જ તે ઉત્પન્ન થયેલ માનવામાં આવે છે આ માટે જે અકૃત હોય છે તેજ કરવામાં આવે છે કૃત નથી કરાતું એવું માનવું જોઇએ. આ ત્રીજો મુદ્દો છે ॥ ૩ ॥

જો કોઈ "કૃતં ક્રિયતે" આ વ્યવહારને સાચો સાબીત કરવા માટે એવું કહે કે જે સમયમાં ઘટાદિ બનાવવાના કાર્યનો પ્રારંભ થાય છે તે એ સમયમાં પુરૂં થાય છે માટે જ્યારે નિષ્પન્ન જ ઘટ કરવામાં આવે છે ત્યારે "ક્રિયતે" આ પ્રકારના વ્યવહારમાં કઈ બાધા આવે છે ? તેથી એમ કહેવું એ પણ ઠીક નથી. કેમકે ઉત્પદ્યમાન ઘટાદિક કાર્યોની ઉત્પત્તિરૂપ ક્રિયાનો તે સમય અસંખ્યાત સમયરૂપ ઘણો ભારે કાળ છે એવું નથી કે જે સમયે ઘટ બનવાનો પ્રારંભ થાય છે તે તેજ સમયે નિષ્પન્ન થઈ જાય છે તેના બનવામાં તો ઘણો સમય લાગે છે માટીને લાવવી, તને ક્યારીને તેનો પિંડ બનાવવો તે પછી તેને ચાકડા ઉપર ચઢાવવો, તેને આકાર આપવો આ રીતે ઘટની ઉત્પત્તિ થવામાં ઘણો જ અધિક સમય લાગે છે. આથી જે સમયે ઘટને બનાવવાનો

यदि कृतमपि क्रियते, तदाऽन्येऽपि दोषाः सन्ति, तथाहि—यदि कृतमपि क्रियते, अर्थात्—क्रियमाणं कृतं मन्यते तदा घटादिकार्योत्पादनार्थं मृन्मर्दनचक्रभ्रमणादिकायाः क्रियाया वैफल्यं स्यात्, तस्मिन् काले कार्यस्य घटस्य कृतत्वाभ्युपगमात्, तस्य प्रागेव सत्त्वात् ॥ २ ॥

किञ्च—कृतं क्रियते इति यन्मन्यते तत्र प्रत्यक्षविरोधः, यस्मादुत्पत्तेः पूर्वं मृत्पिण्डावस्थायामविद्यमानं, पश्चात् कुम्भकारादिव्यापारे घटादिकार्यंजायमानं दृश्यते उत्पत्तिकाले, तस्मादकृतमेव क्रियमाणं भवति ॥ ३ ॥

सद्भाव से कभी भी वहां भवन—होने—रूप क्रिया की परिसमाप्ति नहीं हो सकने के कारण किसी भी कार्य की पूर्णरूप से निष्पत्ति नहीं हो सकेगी। यह कार्यअनिष्पत्तिरूप प्रथम दोष है ॥ १ ॥

यदि कृत भी "क्रियते" ऐसा माना जाय अर्थात् जो हो चुका है वह भी किया जाता है ऐसा ही पक्ष स्वीकार किया जाय तो इसका यह भी तात्पर्य होता है कि जो क्रियमाण है—हो रहा है—वह हो चुका ऐसा कहा जाता है तो इस पक्ष में यह सब से प्रबल दोष उपस्थित होता है कि घटादि कार्य की उत्पत्ति के लिये जो मिट्टी का मर्दन चाक का भ्रमण आदि क्रियाएँ की जा रही हैं ये सब निष्फल हो जाती हैं, क्यों कि क्रियमाण अवस्था में भी घट कृत तो हो चुका तब उसके वर्तमान होनेसे निष्पन्न करने की क्या आवश्यकता रही? यह दूसरा पक्ष है ॥२॥

और भी—"कृत क्रियते" यह व्यवहार इसलिये भी दूषित साबित होता है कि जबतक घट उत्पन्न नहीं हो जाता है तब तक वह मृत्पिण्ड

તર ઘટોત્પત્તિરૂપ ક્રિયાના સદ્ભાવથી કદી પણ ત્યાં ભવન—થવારૂપ ક્રિયાની પરિસમાપ્તિ ન થઈ શકવાના કારણે કોઈ પણ કાર્યની પૂર્ણરૂપથી નિષ્પત્તિ થઈ શકશે નહીં. આ કાર્ય અનિષ્પત્તિરૂપ પ્રથમ દોષ છે ॥ ૧ ॥

જો કૃત પણ "क्रियते" એમ માનવામાં આવે અર્થાત જે બની ગયેલ છે તે પણ કરવામાં આવી રહ્યું છે તેવો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો તેનુ એ તાત્પર્ય થાય છે કે, જે ક્રિયમાણ છે બની રહ્યું છે તે બની ચુક્યું એમ કહેવામા આવે છે તો આ પક્ષમાં એ બધાથી મોટો દોષ ઉપસ્થિત થાય છે ઘટાદિકાર્યની ઉત્પત્તિ માટે જે માટીનું મર્દન અને ચાકનુ ભ્રમણ આદિ ક્રિયાઓ કરવામા આવે છે તે બધી નિષ્ફળ બની જાય છે કેમકે, ક્રિયમાણ અવસ્થામા પણ ઘટ કૃત તો થઈ ગયો તો એનુ વર્તમાન થવાથી નિષ્પન્ન કરવાની કઈ આવશ્યકતા રહી? આ બીજો મુદ્દો. ॥ ૨ ॥

વળી—"कृत क्रियते" આ વ્યવહાર એટલા માટે પણ દૂષિત સાબીત થાય છે કે, જ્યા સુધી ઘટ ઉત્પન્ન નથી થતો ત્યા સુધી તે માટીના પિંડની

अथ यस्मिन्नेव समये घटादिकार्यं प्रारभ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, अतो निष्पन्नमेव सत् क्रियते-इति चेन्नैवम्, यस्मात् घटादिकार्याणामुत्पद्यमाना नामसंख्येयसमयरूपो दीर्घ एव निर्वर्तनक्रियाकालो दृश्यते, अतो न यस्मिन्नेव

-अवस्था में अविद्यमान रहता है, कुंभकारादिक के व्यापार के बाद ही वह उत्पन्न हुआ माना जाता है। इसलिये जो अकृत होता है वही किया जाता है कृत नहीं किया जाता, ऐसा मानना चाहिये। यह तीसरा पक्ष है।

यदि कोई "कृतं क्रियते" इस व्यवहार को सत्य साबित करने के लिये ऐसा कहे कि-जिस समय में घटादिक कार्य बनना प्रारंभ होता है वह उसी समय में निष्पन्न हो जाता है इसलिये जब निष्पन्न ही घट किया जाता है तब "कृतमेव क्रियते" इस प्रकार के व्यवहार में कौनसी बाधा आती है? सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है, क्यों कि उत्पद्यमान घटादिक कार्यो की उत्पत्तिरूप क्रिया का वह समय असंख्यातसमयरूप बहुत भारी काल है। ऐसा नहीं है कि जिस समय घट बनना प्रारंभ होता है वह उसी समय निष्पन्न हो जाता है। इसके बनने में तो बहुत समय लगता है। मिट्टी का लाना, उसका पिंड बनाना, उसे चक्र पर रखना शिवक आदि पर्याय में उसे परिणमित करना, इस प्रकार घट की उत्पत्ति होने में बहुत अधिक समय लग जाता है,

અવસ્થામાં ઘટ તરીકે તો અવિદ્યમાન રહે છે કુંભકારાદિકના વ્યાપાર બાદ જ તે ઉત્પન્ન થયેલ માનવામાં આવે છે આ માટે જે અકૃત હોય છે તેજ કરવામા આવે છે કૃત નથી કરાતું એવું માનવું જોઈએ. આ ત્રીજો મુદ્દો છે ॥ ૩ ॥

જો કોઈ "કૃત ક્રિયતે આ વ્યવહારને સાચો સાબીત કરવા માટે એવું કહે કે જે સમયમાં ઘટાદિ બનાવવાના કાર્યનો પ્રારંભ થાય છે તે એ સમયમાં પુરૂં થાય છે માટે જ્યારે નિષ્પન્ન જ ઘટ કરવામાં આવે છે ત્યારે "ક્રિયતે" આ પ્રકારના વ્યવહારમાં કઈ બાધા આવે છે? તેથી એમ કહેવું એ પણ ઠીક નથી. કેમકે ઉત્પદ્યમાન ઘટાદિક કાર્યોની ઉત્પત્તિરૂપ ક્રિયાનો તે સમય અસંખ્યાત સમયરૂપ ઘણો ભારે કાળ છે એવું નથી કે જે સમયે ઘટ બનવાનો પ્રારંભ થાય છે તે તેજ સમયે નિષ્પન્ન થઈ જાય છે તેના બનવામાં તો ઘણો સમય લાગે છે માટીને લાવવી, તને કચરીને તેનો પિંડ બનાવવો તે પછી તેને ચાકડા ઉપર ચઢાવવો, તેને આકાર આપવો આ રીતે ઘ ની ઉત્પત્તિ થવામાં ઘણો જ લાંબો સમય લાગે છે. આથી જે સમયે ઘટને બનાવવાનો

समये घटादि प्रारभ्यते, तस्मिन्नेव समये निष्पद्यते, मृदानयनतत्पिण्डविधान-चक्रारोपणशिवकादिविधानादिभिश्चिरकालेनैव तदुत्पत्तिर्भवति ॥ ४ ॥

अस्तु दीर्घः कार्यनिर्वर्तनक्रियाकालः क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्यते, इति चेन्न, यदि क्रियायाः प्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्येत, तर्हि तत् तत्रैवोपलभ्येत, न चारम्भसमय एव घटादिरूपं कार्यं दृश्यते, नापि शिवक-स्थास-कोश-कुशूलादिसमये दृश्यते। किंतु दीर्घक्रियाकालस्यान्ते घटादिरूपं कार्यं दृश्यते, तस्मात् क्रियाया आरम्भकाले कार्यं निष्पद्यते, इति कथनं न युक्तम्, तस्य

अतः "जिस समय में घट का बनना प्रारंभ होता है वह उसी समय में बन जाता है" यह कहना अनुचित है। यह चौथा पक्ष है ॥४॥

यदि कोई फिर भी ऐसा कहे कि कर्म को निर्वर्तन करने वाली क्रिया का काल भले ही अधिक हो इसमें हमें कोई आपत्ति नहीं है, परन्तु क्रिया से जो कार्य निष्पन्न होना होता है वह उस क्रिया के प्रथम समय में ही निष्पन्न हो जाता है, सो ऐसा कहना भी ठीक नहीं है। कारण कि यदि क्रिया के प्रथम समय में ही कार्य निष्पन्न हो जाता है तो वह उस समय ही दिखना चाहिये-परन्तु ऐसा तो होता नहीं है, और न विवक्षित कार्य कोश कुशूल शिवक स्थासक आदि समयों में प्रतीत होता है, किन्तु दीर्घक्रियाकाल के अन्त में ही निष्पन्न हुआ दिखलाई देता है। इसलिये ऐसा मानना कि क्रियाके आरंभकाल में ही घट बनकर तयार हो जाता है, यह कथमपि-किसी तरह भी युक्तियुक्त

પ્રારંભ થાય છે એજ સમયે તે બની જાય છે એમ કહેવું અનુચિત છે. આ ચાથો મુદ્દો છે. ॥ ૪ ॥

જો કોઈ ફરી પણ એમ કહે કે, કર્મને નિવર્તન કરવાવાળી ક્રિયાનો કાળ ભલે અધિક હોય એમા અમને કોઈ વાધો નથી. પરંતુ ક્રિયાથી જે કાર્ય નિષ્પન્ન થવું જોઈએ તે એ ક્રિયાના પ્રથમ સમયમાં જ નિષ્પન્ન બની જાય છે. તેમ કહેવું પણ ઠીક નથી કારણ કે, જો ક્રિયાના પ્રથમ સમયમા જ કાર્ય નિષ્પન્ન થઈ જાય છે, તો તે તે સમયે જ દેખાવું જોઈએ પરંતુ એવું તો બનતું નથી અને વિવક્ષિત કાર્ય, કોશ, કોઠાળી, આકાર, સ્થાસક આદિ સમયોમા પ્રતીત થતો નથી. પરંતુ દીર્ઘ ક્રિયાકાળના અંતમા જ નિષ્પન્ન થયેલ દેખાય છે આ માટે એવું માનીએ કે ક્રિયાના આરંભ કાળમા જ ઘટ બનીને તૈયાર થઈ જાય છે. તો આ કોઈ પણ રીતે માની શકાય તેવું નથી, આથી

तदानीमदर्शनात्। दीर्घक्रियाकालस्यान्ते तु कार्यं भवितुमर्हति, तदानीमेव तस्य दर्शनात्। तदेवं न निर्वर्तनक्रियाकाले कार्यमस्ति, अनुपलभ्यमानत्वात्, किन्तु तन्निष्ठाकाल एव तदस्ति, तत्रैवोपलभ्यमानत्वात्, क्रियाकालनिष्ठाकालयोरात्यन्तभेदात्, अत क्रियमाणं कृतं न भवति। सर्वलोकप्रत्यक्षानुभवसिद्धमेवैतत् ॥५॥ इति जमालेः पूर्वपक्षः।

एवं मार्गविच्युतं जमालिं प्रति स्थविराः प्रोचुः—आर्य ! किं विरुद्धवचनं वदसि ?, रागद्वेषरहितानां सर्वज्ञानां जिनानां वचने दोषलेशोऽपि नास्ति, नहि ते मृषा भाषन्ते। आर्य ! "कृतं न क्रियते, कृतत्वात्, कृतघटवत्" इति कुतर्कमा

नहीं हो सकता है, अतः "अनुपलभ्यमानत्वात् निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूपं कार्यं नास्ति इति मन्तव्यम्" जब यह बात निश्चित हो जाती है तो यह बात भी स्वतः मान लेनी पड़ती है कि कार्य अपने निष्ठाकाल में ही बनकर तयार होता है, क्यों कि वहीं पर उसकी उपलब्धि होती है। क्रियाकाल एवं निष्ठाकाल इन दोनों में अत्यन्त भेद है इसलिये क्रियमाण कृत नहीं कहा जा सकता। यह बात सर्वजन साक्षिक भी है। यह पांचवा पक्ष है, यह हुआ जमालि का पूर्व पक्ष॥५॥

इस प्रकार जमालि द्वारा स्थापित इस पूर्वपक्ष को सुनकर स्थविरों ने उनको मार्ग से च्युत जाना और इसलिये वे उनसे कहने लगे कि— हे आर्य ! विरुद्ध वचन आप क्यों कहते हैं ? रागद्वेषरहित सर्वज्ञ जिन भगवान के वचन अन्यथा नहीं होते हैं उनमें दोष का अंश भी संभवित नहीं हो सकता है। साधारण पुरुषों की तरह वे मिथ्याभाषी

"अनुपलभ्यमानत्वात् निर्वर्तनक्रियाकाले विवक्षितघटरूपं कार्यं नास्ति इति मंतव्यम्" ज्यारे आ निश्चित बनी जाय छे तो ओ वात पण आप मेळे मानी लेवी पडे छे के कार्य पोताना नैष्ठ्य वखते ज बनीने तैयार थाय छे केमके ते स्थळे तेनी उपलब्धि थाय छे क्रियाकाळ अने निष्ठाकाळ आ बन्नेमां अत्यंत भेद छे आ माटे क्रियमाण कृत कही शकाय नहीं आ वात सवजनथी साक्षीभूत छे. आ पांचमो मुद्दो. आ बधो जमालिनो पूर्वपक्ष ॥५॥

आ प्रकारे जमालि द्वारा स्थापित ओ पूर्वपक्षने सांभळीने स्थविरोओ जाण्युं के जमालीमुनि भगवानना मार्गथी चलित थया छे अने ते माटे तेओ तेमने कहेवा लाग्या के, हे आर्य ! विरोध वचन आप केम कहो छो ? रागद्वेषरहित सर्वज्ञ जिन भगवाननुं वचन अन्यथा थतुं नथी. तेमां दोषनो अंश पण संभवित थतो नथी. साधारण पुरुषोनी माफक ते मिथ्याभाषी पण नथी. आपे जे अज्ञतार्थवादने

श्रित्याऽसत्कार्यवादिना भवताऽभिधीयते, अकृतं खलु क्रियमाणं भवतीति, तत्र वय सत्कार्यवादिनो ब्रूमः–निष्प्रमाणमेतद्भवदीयवचनम्। अकृतम् (अविद्यमानं) घटादिकार्यं न क्रियते, असत्त्वात्, आकाशकुसुमवत्। यदि अकृतम् (अविद्यमानम्) अपि क्रियते, तर्हि शशविषाणमपि क्रियताम्, अकृतत्वाविशेषात् (अविद्यमानत्वाविशेषात्)। अपि च–ये नित्यकरणादयो दोषाः सत्कार्यवादे प्रदत्तास्ते खल्वसत्कार्यवादेऽपि तव सन्ति। विद्यमाने वस्तुनि करणक्रियाया अङ्गीकारे पुनः पुनरनवरतं करणक्रियाया अतिप्रसङ्गात्, क्रियाया अपरिसमाप्तिः क्रियाया वैफल्यं

नहीं हैं। आपने जो असत्कार्यवाद को लेकर कुतर्क का आश्रय करते हुए ऐसा कहा है कि–'कृतं न क्रियते कृतत्वात्, कृतघटवत्' अर्थात्–कृत होनेसे कृत किया नहीं जाता है जैसे कृत घट, अकृतं खलु क्रियमाणं भवति' अर्थात्अकृत ही क्रियमाण होता है सो आपका यह कथन कथंचित् सत्कार्यवादी हमलोगों के चित्त में उतरता नहीं है भला आप को यह विचारना चाहिये जो सर्वथा असत् होता है–द्रव्य दृष्टि से भी जिसकी सत्ता कायम नहीं है ऐसा असत् पदार्थ कभी भी निष्पन्न नहीं हो सकता है। यदि इस प्रकार का भी पदार्थ निष्पन्न होने लगे तो शश विषाण को भी उत्पन्न होना चाहिये। दूसरे द्रव्य की अपेक्षा सत् को कार्य मानने पर जो आपने नित्यकरण होने की प्रसक्तिरूप दोष दिये हैं सो ये सभी दोष आपके असत्कार्यवाद में भी आते हैं, आपने जो यह कहा है कि विद्यमान वस्तु में करनेरूप क्रिया को अंगीकार करने पर पुनः पुनः अनवरत उस करनेरूप क्रिया का अतिप्रसंग प्राप्त होता है

સ્વીકારી કુતર્કનો આશ્રય લઈને એવું કહ્યું છે કે, कृत न क्रियते कृतत्वात् कृत घटवत् અર્થાત્ કૃત થવાથી કૃત કરેલ મનાતું નથી જેવી રીતે કૃત ઘટ, अकृत खलु क्रियमाण भवति અર્થાત્ જ્યારે અકૃત જ ક્રિયમાણુ હોય છે જેથી આપનું આ કથન કથંચિત્ સત્કાર્યવાદી અમારા લોકોના દિલમાં ઉતરતું નથી. આપે એ વિચારવું જોઈએ કે, જે સર્વથા અસત્ હોય છે દ્રવ્યદૃષ્ટિથી પણ જેની સત્તા કાયમ નથી એવા અસત્ પદાર્થ કદી તૈયાર થઈ શકતા નથી જો કદી આ પ્રકારના પણ પદાર્થ પુરા થયેલા માનવામાં આવે તો ખરવિષાણુ (ગધેડાંને શીંગડાં) પણ ઉત્પન્ન થવા જોઈએ દ્રવ્યની અપેક્ષા સત્‌ને કાર્ય માનવાથી જે આપે નિત્યકરણુ હોવાનો પ્રશસ્તીરૂપ દોષ આપ્યો છે, તે સઘળા દોષ આપના અસતકાર્ય વાદમાં પણ આવે છે. આપે જે એમ કહ્યું કે, વિદ્યમાન વસ્તુમાં કરવારૂપ ક્રિયાને અંગિકાર કરવાથી ફરી ફરી અનવરત એ કરવારૂપ ક્રિયાનો

येऽपि दोषद्वयं यदुक्तं, तत् सत्त्वमतेऽपि समपते वक्तुम्, यथाऽस्मत्स्वीकृते कृत पक्षे दोषा भवता प्रदीयन्ते, तथा भवदङ्गीकृते अप्यकृतपक्षेऽपि एते दोषाः आप तन्ति। तथाहि-यदकृतम्-(अविद्यमानं) क्रियते, तर्हि नित्यमेव क्रियताम्, खर विषाणकल्पस्यासत करण कथमुपरमेत। तादृश कार्ये समुत्पाद्ये क्रियाया वैफल्य मपि तव दुर्वारम्, असतः कदाप्युत्पत्त्यभावात्।

इससे प्रथम तो करण-क्रिया की वहां कभी भी समाप्ति नहीं हो सकती है १, दूसरा वहां करणक्रिया की विफलता भी आती है २। जब पदार्थ स्वयं मौजूद है तो वहां करनेरूप क्रिया सफलित कैसे हो सकती है? इस प्रकार कृत करण मानने पर आपने ये जो क्रिया की असमाप्ति १ और क्रिया की विफलता २ ये दो दोष दिये हैं सो ये दोनों दोष आपके मन्तव्य में भी आते हैं, और वे इस प्रकार से-यदि "अविद्यमान ही क्रिया जाता है" यह बात ही एकान्ततः स्वीकार की जाय तो उसको भी नित्य ही होते रहना चाहिये, क्यों कि जो शश विषाण की तरह सर्वथा असत है उसकी करनरूप क्रिया का विराम कैसे हो सकता है। दूसरे असत् की जब उत्पत्ति ही नहीं होती है तो असत्कार्य की उत्पत्ति में क्रिया की सफलता भी कैसे हो सकती है?। वह तो वहां बिलकुल निष्फल ही होगी, क्यों कि उसकी उससे उत्पत्ति तो हो नहीं सकती है, कारण वह असत् है इसलिये।

અતિ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે તેનાથી પ્રથમ તો કરણ ક્રિયાની ત્યાં કદી પણ સમાપ્તિ થતી નથી. બીજુ ત્યાં કરણ ક્રિયાની વિફળતા પણ આવે છે? જ્યારે પદાર્થ સ્વયં મોજુદ છે તો ત્યાં કરવારૂપ ક્રિયા ફળીભૂત કેમ થઈ શકે? આ પ્રકારથી કૃતને કરણ માનવાથી આપે જે ક્રિયાની અસમાપ્તિ અને ક્રિયાની વિફળતારૂપ બે દોષ આપેલ છે તો આ બન્ને દોષ આપના મંતવ્યમાં પણ આવે છે અને તે આ પ્રકારથી-જો "અવિદ્યમાન જ કરવામાં આવે છે" આ વાત જ એકાન્તતઃ સ્વીકાર કરવામાં આવે તો તેને પણ નિત્ય જ બની રહેવું જોઈએ. કેમકે જે શશવિષાણની (સસલાના શીંગ) માફક સર્વથા અસત્ છે તેના કરવારૂપ કરવાનો વિરામ કઈ રીતે હોઈ શકે? બીજુ અસતની જ્યારે ઉત્પત્તિ બની નથી તો અસત કાર્યની ઉત્પત્તિમાં ક્રિયાની સફળતા પણ કેવી રીતે હોઈ શકે? એ તો વહન નિષ્ફળ જ થવાની. કેમકે, તેનાથી ઉત્પત્તિ તો બની શકતી નથી. કારણ તે અસત છે માટે.

भवत्सम्मते दोषास्तुल्या एव नहि, प्रत्युत कष्टतरकाः, यतः—अस्मत्पक्षे विद्यमाने वस्तुनि पर्यायविशेषाधानद्वारेण कथचित् करणक्रिया उपपद्यत एव, भवन्मते तु अविद्यमाने वस्तुनि अयं न्यासः सर्वथा न सम्भवति, सर्वथा असत्त्वात्, खरविषाणवत्। इति पक्षद्वयस्योत्तरम् ॥ १ ॥ २ ॥

अथ सत्कार्यवादे यस्तृतीयो दोषः प्रदत्तः—प्रत्यक्षविरोध इति सोऽपि भवन्मते

कथंचित् सत्कार्य की उत्पत्ति का तात्पर्य यह है कि विवक्षित कार्य द्रव्यरूप से तो सत् है परन्तु पर्यायरूप से तो असत् है अतः इस अपेक्षा वस्तु विद्यमान है तो भी वह विवक्षित पर्याय की अपेक्षा से विद्यमान नहीं भी है इसलिये विवक्षित पर्यायरूप उसे उत्पन्न करने के लिये करणरूप क्रिया सार्थक मानी जाती है। परन्तु जो इस वात को ही एकान्ततः मान्य करता है कि "सर्वथा असत् के ही उत्पाद होने पर करण-क्रिया को सफलता होती है" उसका वह वडा भ्रम है। वहां उसकी किसी भी अपेक्षा से सफलता साबित हो नहीं हो सकती है, क्यों कि जव वस्तु सर्वथा असत् है तो वह द्रव्यदृष्टि से भी असत् है, इसलिये सर्वथा तुच्छाभाव स्वरूप होने से शशविषाण की तरह उसका स्वप्न में भी उत्पाद नहीं हो सकता है।

॥ यह प्रथम के दो पक्षों का उत्तर हुआ ॥ १ ॥ २ ॥

सत्कार्यवाद में जो प्रत्यक्षविरोधरूप तीसरा दोष दिया गया है, वह भी आपके ही मत में दुर्निवार है, वह इस तरह से यदि कारण कि

કહેવાયેલ સત્કાર્યની ઉત્પત્તિનુ તાત્પર્ય એ છે કે, વિવક્ષિત કાર્ય દ્રવ્યરૂપથી તો સત્ છે પણ પર્યાય રૂપથી અસત્ છે આથી એ અપેક્ષાએ વસ્તુ વિદ્યમાન હોવા છતા પણ તે વિવક્ષિત પર્યાયની અપેક્ષાથી વિદ્યમાન થતુ નથી આ માટે વિવક્ષિત પર્યાયરૂપ તેને ઉત્પન્ન કરવા માટે કારણરૂપ ક્રિયા સાર્થક માનવામા આવે છે પરતુ જે આ વાતને એકાન્તત માન્ય કરે છે કે, 'સર્વથા અસત્નુ જ ઉત્પાદન થવાથી કરણક્રિયાની સફળતા' બને છે" એ તેનો મોટો ભ્રમ છે ત્યાં તેની કોઈ પણ અપેક્ષાથી સફળતા સાબીત થતી નથી કેમકે, જ્યારે વસ્તુ જ સર્વથા અસત છે તો તે દ્રવ્યદષ્ટીથી પણ અસત છે આ માટે સર્વથા તુચ્છાભાવ સ્વરૂપ હોવાથી સસલાના શિંગડાની માફક તેનુ સ્વપ્નામા પણ ઉત્પન્ન થવુ સભવ નથી

આ પ્રથમના બે મુદ્દાનો ઉત્તર થયો ॥૧॥૨॥

સત્ કાર્યવાદને જે પ્રત્યક્ષ વિરોધરૂપ ત્રીજો દોષ આપવામા આવેલ છે તે પણ આપનાજ મતમા વાળી ન શકાય તેવો છે. તે આ રીતે જો કરણની

दुर्वारः, तथाहि—यदि पूर्वम् (कारणावस्थायाम्) असत् (अविद्यमानं) कार्यं जायते, तर्हि मृत्पिण्डाद् कुम्भवत्, शशशृङ्गमपि जायमानं किं न दृश्यते, असत्त्वाविशेषात्? । अथ शशशृङ्गमुत्पद्यमानमपि न दृश्यते, तर्हि घटोऽपि तथैवास्तु, उत्पद्यमानत्वाविशेषात् । अथवा—मृत्पिण्डात् पटोऽपि उत्पद्यताम्, असत्त्वाविशेषात्॥३॥

अपेक्षा भी कार्य असत् है, और वह उससे उत्पन्न होता है तो जिस प्रकार मृत्पिंड से घट उत्पन्न होता है उसी तरह शशशृंग भी उससे उत्पन्न होते दिखना चाहिये, क्यों कि जिस प्रकार मृत्पिंड में घट विद्यमान नहीं है उसी प्रकार शशविषाण भी वहां विद्यमान नहीं है फिर अविद्यमान की अविशेषता होने पर भी मृत्पिंड से घट ही क्यों उत्पन्न होता है शशशृंग क्यों नहीं ?। यदि इसके ऊपर ऐसा कहा जाय कि शशशृंग भी मृत्पिंडसे उत्पन्न होता है परन्तु वह दिखता नहीं है तो हम भी यह कह सकते हैं कि इसी तरह उससे जायमान घट भी नहीं दिखना चाहिये, अतः यह मानना ही चाहिये कि अपने कारण में किसी अपेक्षा कार्य रहा हुआ है तभी जाकर वह उससे ही उत्पन्न होता है अन्य से नहीं। नहीं तो फिर क्या है चाहे जिससे चाहे जैसा पदार्थ उत्पन्न होने लगेगा। ऐसी स्थिति में मृत्तिका से पट की भी उत्पत्ति माननी पड़ेगी ॥ ३ ॥

અપેક્ષાએ કાર્ય અસત્ છે અને તે એનાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તો જે રીતે માટીના પિંડથી ઘટ ઉત્પન્ન થાય છે એજ રીતે સસલાને શીંગડાં પણ થતા દેખાવાં જોઈએ. કેમકે જે રીતે માટીના પિંડમાં ઘટ વિદ્યમાન નથી એજ રીતે સસલાને પણ શીંગડા વિદ્યમાન નથી. પછી અવિદ્યમાનની અવિશેષતા હોવાથી પણ મૃત પિંડથી ઘટ જ કેમ ઉત્પન્ન થાય છે? સસલાનાં શીંગ કેમ નહીં? જો આ અંગે એમ કહેવામાં આવે કે સસલાનાં શિંગ પણ માટીના પિંડથી ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ તે દેખાતાં નથી તો અમે પણ એમ કહી શકીએ કે, એ રીતે એનાથી તૈયાર થનાર ઘટ પણ ન દેખાવો જોઈએ. આથી એ માનવું જોઈએ કે, પોતાના કારણમાં કોઈ અપેક્ષા કાર્ય રહેલ છે ત્યારે જ તે તેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. બીજાથી નહીં એમ ન હોય તો પછી ગમે તે ચીજથી ગમે તે પદાર્થ ઉત્પન્ન થવા લાગશે. આવી સ્થિતિમાં માટીથી પટની પણ ઉત્પત્તિ માનવી પડશે. ॥૩॥

यदुक्त—घटादीना दीर्घ एव निर्वर्तनाक्रियाकालो दृश्यते, इति, अर्थात्-मृदानयनमर्दनपिण्डविधानादिकाल सर्वोऽपि घटनिर्वर्तनक्रियाकाल इति भवता मन्यते, तदप्ययुक्तमेव, तत्र प्रतिसमयमन्यान्येव मृत्पिण्डशिवकादीनि कार्याणि आरभन्ते, निष्पाद्यन्ते च, कार्यस्य करणकालनिष्ठाकालयोरेकत्वात्। घटस्तु पर्यन्तसमय एवारभ्यते, तत्रैव च निष्पद्यते इत्यस्य निर्वर्तनक्रियाकालो दीर्घो नास्ति एवं च-घटो मृद्द्रव्यस्य पर्याय इति मन्यस्व ॥ ४ ॥

घटादिकों की उत्पत्तिरूप क्रिया का काल दीर्घ ही है, अर्थात् मिट्टी का लाना, उसका मसलना, फिर उसका पिण्ड बनाना, इत्यादि कार्यों का जितना भी काल है वह सब घट की निर्वर्तनरूप क्रिया का ही काल है, ऐसा जो आप कहते हैं सो भी उचित नहीं है, क्यों कि वह घट का काल नहीं है वहां तो प्रतिसमय अन्य अन्य ही मृत्पिंड, शिवकादिक कार्य प्रारम्भ होते जाते हैं और बनते जाते हैं अतः वह उसका काल है। कार्य का कारणकाल और निष्ठाकाल दोनों एक होते हैं। घट तो पर्यन्त समय में ही आरंभ होता है और उसी समय में वह बनकर तयार होता है। इसलिये यह काल कि जिस समय में शिवका आदि कार्य हो रहे हैं घट का काल नहीं माना जा सकता है। घट का काल वही माना जायगा कि जिसमें वह बनकर तयार हुआ है। इसलिये ऐसा कहना कि-घट का निर्वृत्तिकाल बहुत दीर्घ है, उचित नहीं है, अतः घट अपने उपादानकारणस्वरूप होने से मिट्टीस्वरूप द्रव्य की एक पर्याय है ॥ ४ ॥

ઘટ આદિની ઉત્પત્તિરૂપ ક્રિયાનો કાળ દીર્ઘ જ છે માટીને લાવવી, તેને મસળવી, તેનો પિંડ બનાવવો, ઈત્યાદિ કાર્યોનો જેટલો પણ કાળ છે, તે સઘળો ઘટની તૈયાર થવારૂપ ક્રિયાનો જ કાળ છે એવું જે આપ કહો છો તે પણ ઠીક ઉચિત નથી કેમકે તે ઘટનો કાળ નથી ત્યા તો પ્રતિ સમય જુદા જુદા માટીના પિંડ, શિવકાદિક કાર્ય આરભ થતો રહે છે, અને બનતા જાય છે આથી તે એનો કાળ છે કાર્યનો કરણ કાળ અને નિષ્ઠાકાળ બન્ને એક હોય છે. ઘટ તો સમયમા જ આરભ થાય છે અને એજ સમયે તે બનીને તૈયાર થઈ જાય છે આ માટે તે કાળ કે જે સમયમા શિવકા આદિ કાર્ય થાય છે તે ઘટનો કાળ માનવામા આવતો નથી ઘટનો કાળ એજ માનવામા આવે કે, જેટલા સમયમા તે બનીને તૈયાર થયેલ છે આ માટે એમ કહેવુ કે, ઘટનો તૈયાર થવાનો કાળ ખૂબ લાબો છે તે ઉચિત નથી આથી ઘટ પોતાના ઉપાદાન કારણરૂપ હોવાથી માટી રૂપી દ્રવ્યની એક પર્યાય છે. ॥૪॥

ननु—क्रियासमयः सर्वोऽपि क्रियमाणकालः तत्र, न क्रियमाणं घटादिरूपं वस्तु नास्त्येव, उपरतायां तु क्रियायां योऽनन्तरसमयः स कृतकालस्तत्रैव कार्यं निष्पद्यते, अतः कृतमेव कृतमुच्यते न तु क्रियमाणं कृतमितिचेदुच्यते—

साध्वेतत्, किन्तु इदं प्रष्टव्योऽसि—भवन्मते किं क्रियया कार्यं निष्पद्यते, अक्रियया वा?।

यदि क्रियया, तर्हि तव मते क्रियाऽन्यत्र, कार्यं तु अन्यत्र, इति कथमुपपद्यते।

शंका—क्रिया का सब ही समय क्रियमाण का काल है, उसमें क्रियमाण घटादिरूप वस्तु है ही नहीं। जब क्रिया समाप्त हो जायगी तब जो अनन्तर समय होगा वही कृत का काल कहलायगा क्यों कि उसमें ही कार्य की निष्पत्ति होती है, इसलिये "क्रियमाणं कृतं" ऐसा व्यवहार कैसे हो सकेगा—कृत ही कृत ऐसा व्यवहार होना चाहिये।

शंका तो यह ठीक है परन्तु हम आपसे इस विषय में केवल इतना ही पूछना चाहते हैं कि क्रियाद्वारा कार्य किया जाता है कि अक्रियाद्वारा। यदि कहो कि क्रियाद्वारा कार्य किया जाता है तो क्रिया किसी काल में होती है, और कार्य किसी और दूसरे समयमें होता है यह बात कैसे बन सकेगी? क्यों कि कार्य जिस समय में है वहां क्रिया नहीं, और जिस समय में क्रिया है वहां कार्य नहीं। ऐसा तुम स्वयं कह रहे हो—सो यह बात इस पक्ष में घटित नहीं होती है। ऐसा तो होता नहीं है कि छेदन क्रिया तो खदिरमें और उसका कार्य छेद हो पलाश वृक्षमें।

શંકા—ક્રિયાનો સઘળો સમય ક્રિયમાણ કાળ છે તેમાં ક્રિયમાણ ઘટાદિરૂપ વસ્તુ છે જ નહીં જ્યારે ક્રિયા પુરી થાય ત્યારે જે અનંતર સમય હશે તે જ કૃતનો કાળ કહેવાશે કેમકે તેમાંજ કાર્યની નિષ્પત્તિ હોય છે આ માટે "ક્રિયમાણ કૃતમ્" એવો વહેવાર કેમ થઈ શકે? કૃત જ કૃત છે એવો વહેવાર હોવો જોઈએ

ઉત્તર—શંકા તો એ ઠીક છે પણ અમે આપને આ વિષયમાં કેવળ એટલુંજ પૂછવા માગીએ છીએ કે ક્રિયા દ્વારા કાર્ય કરવામાં આવે છે કે અક્રિયા દ્વારા? જો કહો કે ક્રિયા દ્વારા કાર્ય કરાય છે તો ક્રિયા કયા કાળમાં થાય છે? અને કાર્ય કોઈ બીજા સમયમાં થાય છે એ વાત કઈ રીતે બની શકે? કેમકે કાર્ય જે સમયમાં છે ત્યાં ક્રિયા નથી. અને જે સમયમાં ક્રિયા છે ત્યાં કાર્ય નથી. એવું તમે પોતે કહી રહ્યા છો તે. આ વાત આ પક્ષમાં ઘટી શકતી નથી એવું તો બનતું નથી કે છેદન ક્રિયા તો ખાખરામાં અને તેનો કાર્ય છેદ હોય ખદિર વૃક્ષમાં? જ્યાં ક્રિયા હશે ત્યાં તેનું કાર્ય હશે. પણ આપ જ એવું કહો

तथाहि–त्वमते यस्मिन् समये क्रियायाः सम्बन्धः, तदन्यसमये कार्यस्य सम्बन्धः इति नोपपद्यते, खदिरे हि छेदनक्रिया, पलाशे तु तत्कार्यभूतच्छेदः इति केनाप्युच्यमानं न युज्यते।

किंच–क्रियाकाले कार्यं न भवति, किंतु पश्चाद् भवति, इति भवन्मते क्रिया उत्पत्स्यमानस्य कार्यस्य विघ्नभूता भवति। यतः यावत् कालं क्रिया प्रवर्तते तावति काले कार्यं नोत्पद्यते, तस्मात् क्रियैव सर्वानर्थमूल स्यात्, ततो भवन्मते विपर्ययज्ञानवतामेव प्रवृत्तिः स्यात्।

अथ यदि क्रियैव कार्यं करोति, केवलं तन्निष्पत्तिमात्रं क्रियाविरामे भवति, तेन क्रियायाः कार्यान्तरायत्वं नापद्येत, इति चेत्–उच्यते—

जहां क्रिया होगी वहीं पर उसका कार्य होगा। अतः आप जो ऐसा कहते हो कि क्रियमाण के काल में कार्य नहीं और जो अनन्तर समय है वहां क्रियमाण वस्तु नहीं वह तो कृत का काल है, सो ऐसा कहना कैसे अच्छा माना जा सकता है?

और भी—क्रिया के काल में कार्य नहीं होता है किन्तु वह पीछे से होता है इस प्रकार के कथन से यह बात भी साबित होती है कि क्रिया ही आगे उत्पन्न होने वाले कार्य में विघ्नभूत है, क्यों कि जब तक क्रिया होती रहती है तब तक तो वह कार्य होता नहीं है बाद में क्रिया की उपरति में होता है। इसलिये मालूम पडता है कि आपके मत में विपरीत ज्ञान की ही प्रवृत्ति होती है।

यदि "कार्य तो क्रिया ही करती है परन्तु कार्य की निष्पत्ति ही उसके विराम होने पर होती है इसलिये क्रिया में कार्य के प्रति अन्तराय नहीं आती है" ऐसा कहा जाय तो इस पर यही कहा जा सकता

કે, ક્રિયામાણના કાળમા કાર્ય નહી અને જે અનંતર સમય છે ત્યા ક્રિયમાણ વસ્તુ નહી એ તો કૃતનો કાળ છે તો એવુ કહેવુ કઈ રીતે સારૂ માની શકાય

કિંચ–ક્રિયાના કાળમા કાર્ય થતુ નથી પરતુ તે પછીથી થાય છે આ પ્રકારનુ કહેવાથી એ વાત પણ સાબિત થાય છે કે, ક્રિયા જ આગળ ઉત્પન્ન થનાર કાર્યમા વિઘ્નભૂત છે કેમકે, જ્યા સુધી ક્રિયા થતી રહે ત્યાં સુધી તો તે કાર્ય થતું જ નથી એ પછી ક્રિયાની ઉપરતિમા થાય છે એથી માલુમ પડે છે કે, આપના મતમા વિપરીત જ્ઞાનવાળાની જ પ્રવૃત્તિ થાય છે

જો "કાર્ય તો ક્રિયા જ કરે છે પરતુ કાર્યની નિષ્પત્તિજ તેનો વિરામ થવાથી જ થાય છે આ માટે ક્રિયામા કાર્ય પ્રતિ અતરાય આવતો નથી."

पुनरेवं, यदि कार्यं कुर्वन्त्या अपि क्रियायाः कार्यस्य को विरोधः, येन क्रियाकाले कार्यं नोत्पद्येत किन्तु क्रियाकालमतिवाह्यैव समुत्पद्येत, यदि कार्यं क्रियोपरमेऽपि जायते, तर्हि क्रियाकाले तु कार्येण अवश्यमेवोत्पत्तव्यम्, कार्यमुत्पादयन्त्या क्रियायाः कार्योपकारकत्वेन पुत्रस्य जनन्या इव विरोधाभावात्। तस्मात् क्रियाकाले एव कार्यं निष्पद्यते इति युक्तम्।

किञ्च—क्रियोपरमे कार्यमुत्पद्यते, इति भवन्मते क्रियाया अनारम्भेऽपि कार्यं कस्मान्न स्यात्, क्रियानारम्भ-तदुपरमयोरर्थतोऽभिन्नत्वात्। क्रियाया उपरम नाशो

है कि फिर इस प्रकार के कथन से कार्य को करने वाली क्रिया से कार्य का क्या विरोध हो सकता है कि जिससे क्रिया काल में कार्य उत्पन्न नहीं होता है—उसके बाद में होता है, ऐसा आपका कथन अच्छा माना जा सके। यदि कार्य क्रिया के बाद में भी होता है, तो इसका तात्पर्य यह भी हो सकता है कि कार्य क्रिया काल में अवश्य ही होना चाहिये। जिस प्रकार माता और पुत्र का कोई विरोध नहीं होता है, उसी प्रकार कार्य को उत्पन्न करने वाली क्रिया का कार्य के साथ भी विरोध कैसे हो सकता है। इसलिये यही मानना चाहिये कि क्रिया काल में ही कार्य उत्पन्न होता है।

और भी—यदि क्रिया के विराम में कार्य उत्पन्न होता ऐसा माना जाय तो जिस समय क्रिया का अनारम्भ है, उस समय भी कार्य क्यों नहीं होता है। क्रियाका उपरम और अनारंभ ये दोनों बातें एकार्थक हैं।

એવું કહેવામાં આવે તો એની સામે એ કહેવામાં આવે કે આ પ્રમાણેના કથનથી કાર્યને કરવાવાળી ક્રિયાથી કાર્યનો કઈ રીતે વિરોધ થઇ શકે કે જેનાથી ક્રિયાકાળમાં કાર્ય ઉત્પન્ન થતુ નથી? એની પછી જ થાય છે એવું આપનું કથન બરાબર માનવામાં આવે. જો કાર્ય ક્રિયાની પછીથી થાય છે તો એનું તાત્પર્ય એ પણ થઇ શકે કે કાર્ય ક્રિયાકાળમાં અવશ્ય થવું જ જોઇએ. જે રીતે માતા અને પુત્રનો કોઈ વિરોધ થઈ શકતો નથી એ રીતે કાર્યને ઉત્પન્ન કરનાર ક્રિયાનો કાર્યની સાથે વિરોધ કઈ રીતે થઇ શકે? આથી એ માનવું જોઈએ કે ક્રિયાકાળમાં જ કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

ફરી એ, ક્રિયાના વિરામમાં કાર્ય ઉત્પન્ન થાય એવું માનવામાં આવે તો જે સમયે ક્રિયાનો અનારંભ હોય તે સમયે પણ કાર્ય કેમ થતું નથી? કાર્યનો ઉપરમ અને અનારંભ આ બન્ને વાતો એકાર્થક છે કારણ કે ક્રિયાનો ઉપરમ એટલે

क्रियाया अभावः, स यथा क्रियायाः परिसमाप्तौ, तथा क्रियाया अनारम्भेऽपि ।

अथ यदि अक्रियया कार्यं क्रियते, इति द्वितीयः पक्ष आश्रीयते, तर्हि हिमवन्मेरुसमुद्रादिवद् घटादयोऽप्यकृता एव स्युः, तद्वत् तेषामपि कारणभूतक्रियामन्तरेणैव सद्भावापत्तेः । मोक्षार्थं तपःस्वाध्यायादीनां विधानं साधूनां व्यर्थं स्यात्, तव मते क्रियामन्तरेणैव सर्वकार्योत्पत्तेः । अतो भुवनत्रयवर्तिनः सर्वेऽपि लोकास्तूष्णींभावमाश्रित्य निरुद्योगा निराकुलास्तिष्ठन्तु, क्रियारम्भमन्तरेणैव ऐहिकामुष्मिकसकलसमीहितसिद्धेः । न चैवं भवति, तस्मात् क्रियैव कार्यस्य कर्त्री, क्रिया-

---

चाहे क्रिया का उपरम कहो या चाहे अनारम्भ कहो दोनों में कोई अर्थभेद तो है नहीं । भले ही शब्दभेद रहे । क्रिया का उपरम अर्थात् क्रिया का अभाव वह जैसा उसकी परिसमाप्ति में होता है उसी प्रकार उसकी अनारम्भ अवस्था में भी वह है ।

अक्रिया कार्य को करती है यह द्वितीयपक्ष यदि स्वीकार किया जावे तो जिस प्रकार सुमेरुपर्वत हिमवान् पर्वत एवं समुद्र आदि विना किये हुए ही हैं उसी प्रकार घटादिक भी विना किये हुए ही मान लेने पडेंगे, क्यों कि इनकी कारणभूत क्रिया के अभाव में भी सद्भूति तो देखी जा रही है । साधुओं को मोक्ष के लिये तप एवं स्वाध्याय आदि का जो विधान है वह भी फिर व्यर्थ मानना चाहिये, क्यों कि आपके मन्तव्यानुसार क्रिया के विना ही समस्तकार्यों की उत्पत्ति का पक्ष स्वीकार किया जा रहा है । इसलिये आपकी मान्यतानुसार तो समस्त तीनों लोक के जीवों को चुपचाप होकर ही बैठ रहना चाहिये-कुछ भी कामकाज नहीं करना चाहिये, क्यों कि

અથવા અનારભ કહો બન્નેમા કોઈ અર્થ ભેદ નથી શબ્દમા ભલે હોય ક્રિયાનો ઉપરમ અર્થાત ક્રિયાનો અભાવ તે જેમ એની પરિ સમાપ્તિમા થાય છે, એજ રીતે એની આરભ અવસ્થામાં પણ તે છે

અક્રિયા કાર્યને કરે છે એવો આ બીજો પક્ષ જો સ્વીકારવામાં આવે તો જે રીતે સુમેરૂ પર્વત હિમવાન પર્વત અને સમુદ્ર વગેરે વગર કર્યે થયેલ છે, એ પ્રકારે ઘટાદિકને પણ કર્યા વગર થયેલ માની લેવા પડે કેમકે, એની કારણભૂત ક્રિયાના અભાવમાં પણ સદ્‌ભુતિ તો જોવામા આવે છે સાધુઓ માટે મોક્ષને મેળવવા તપ અને સ્વાધ્યાય વગેરેનુ જે વિધાન છે તે પણ પછી વ્યર્થ માનવુ જોઈએ કેમકે, આપના મતવ્ય અનુસાર ક્રિયાના વગર જ સમસ્ત કાર્યોની ઉત્પત્તિનો પક્ષ જો સ્વીકાર કરવામા આવે છે આથી આપની માન્યતા અનુસાર તો ત્રણે લોકના જીવોએ ચુપચાપ થઇને બેસી રહેવુ જોઈએ, કાંઇ પણ કામકાજ ન કરવું જોઇએ કેમકે, એમનાં જેટલા આ લોક અને

काल एव कार्यं भवति, न तु तदुपरमे । अत क्रियमाणमेव कृत भवतीति स्थितम्। किंच—यदि भवन्मते क्रियाऽन्तसमय एवाभिमतकार्यनिष्पत्तिः, तत्रापि प्रथम-समयादारभ्य कार्यस्य कियताऽप्यंशेन निष्पत्तिरेष्टव्या । अन्यथा कथमकस्मादन्ति-मसमये सा निष्पत्तिर्भवेत् । उक्तञ्च—

"आद्यतन्तुप्रवेशे च, नोतं किंचिद् यदा पटे ।
अन्त्यतन्तुप्रवेशे च, नोतं स्यात्त पटोदयः ॥ १ ॥
तस्माद्यदि द्वितीयादि–तन्तुयोगात् प्रतिक्षणम् ।
किंचित्किंचिद्युतं तस्य, यद्युतं तद्युतं हि तत् ॥ २ ॥" इति ॥

उनके जितने भी इस लोकसंबंधी एवं परलोकसंबंधी काम हैं वे सब विना कुछ किये ही सिद्ध हो जावेंगे । परन्तु ऐसा तो होता नहीं है । इसलिये यह मानना ही पड़ता है कि क्रिया ही कार्य की करने वाली है, अर्थात् क्रिया काल में ही कार्य होता है ।

तथा—यदि आपके मतानुसार क्रिया के अन्तिम क्षण में ही कार्य की निष्पत्ति होती है, तो भी आप को क्रिया के प्रथम समय से लेकर ही कार्य के थोड़े २ अंश की निष्पत्ति माननी होगी । अन्यथा अन्तिम समय में कार्य की आकस्मिक निष्पत्ति कैसे होगी? किन्तु नहीं होगी । इसलिये क्रिया के प्रत्येक क्षण में कार्य का थोड़ा थोड़ा अंश बनता है, अन्तिम समय में कार्य पूर्णतया निष्पन्न होता है, ऐसा मानना ही चाहिये । कहा भी है—

यदि पट में प्रथमतन्तु के प्रवेश होने पर पट का कुछ अंश का बुना जाना न माने तो अन्तिम तन्तु के प्रवेश होने पर पट के कुछ

પરલોક સંબંધી કામ છે તે બધાં કાર્ય કર્યા વગર જ સિદ્ધ થઈ જવાનાં. પરંતુ એમ બનતું નથી આથી એ માનવું પડે છે કે, ક્રિયાજ કાર્ય કરવાવાળી છે ક્રિયાકાળમાં જ કાર્ય થાય છે.

તથા—જો કદાચ આપના મત અનુસાર ક્રિયાની અંતિમ ક્ષણમાં જ કાર્યની નિષ્પત્તિ થાય છે તો પણ આપે ક્રિયાના પ્રથમ સમયથી માંડીને જ કાર્યના થોડા થોડા અંશની નિષ્પત્તિ માનવી પડશે. એના વગર છેવટી ઘડીમાં કાર્યની આકસ્મિક નિષ્પત્તિ કઈ રીતે થાય ? ન જ થાય ! આ માટે ક્રિયાની પ્રત્યેક ક્ષણમાં કાર્યનો થોડો થોડો અંશ બને છે અને અંતિમ સમયે કાર્ય પૂર્ણ પણે તૈયાર થાય છે. એવું માનવું જ જોઈએ. કહ્યું પણ છે—

કદાચ પટમાં પ્રથમ તંતુનો પ્રવેશ થવાથી પટનો વણાટનો થોડો પણ ભાગ વધ્યો ન માનવામાં આવે તો છેલ્લા તંતુનો પ્રવેશ થતાં પટના કોઈ

अनुमानप्रयोगश्चेत्थम्—

यद्यस्याः क्रियाया आद्यसमये न भवति तत्तस्या अन्त्यसमयेऽपि न भवति, यथा घटक्रियाया आदिसमये तु अनिष्पद्यमानः पटोऽन्त्यसमयेऽपि न भवति, अन्यथा घटान्तसमयेऽपि पटोत्पत्तिः स्यादिति। एवं च—

"यथा वृक्षो धवश्चेति न विरुद्धं मिथो द्वयम्।
क्रियमाणं कृतं चेति न विरुद्धं तथोभयम् ॥१॥" इति ॥

भी अंश का बुना जाना नहीं माना जा सकता और न पट की निष्पत्ति ही मानी जा सकती है। इसलिये द्वितीय आदि तन्तु के संयोग से प्रत्येक क्षण में पट का कुछ न कुछ अंश बुना ही जाता है, वह बुना हुआ पटांश पट ही है। इसका साधक अनुमान इस प्रकार है—

जो कार्य जिस क्रिया के आदि क्षण में नहीं होता है वह उसके अन्तिम क्षण में भी नहीं होगा, जैसे घट क्रिया के आदि क्षण में न होता हुआ पट उस क्रिया के अन्तिम क्षण में भी नहीं होता है। अन्यथा घट क्रिया के अन्तिम क्षण में पट की भी उत्पत्ति होने लगेगी। इसलिये क्रिया के प्रत्येक क्षण में कार्य के कुछ न कुछ अंश की निष्पत्ति होती है और अन्तिम क्षणमें वह कार्य पूर्ण होता है। इससे यह सिद्ध होता है कि क्रियमाण कृत ही है। इसमें एकान्ततः विरोध नहीं है। कहा भी है

जैसे वृक्ष और धव ये दोनों परस्पर विरुद्ध नहीं हैं, वैसे ही क्रियमाण और कृत भी परस्पर विरुद्ध नहीं हैं।

પણ ભાગને વણાયેલો માનવામાં ન આવે અને એથી પટનું તૈયાર થવાનું પણ માનવામાં ન આવે આ માટે બીજા આદિ તંતુઓના સંયોગથી પ્રત્યેક ક્ષણમાં પટનો કાંઈ ને કાંઈ ભાગ વણાતો રહે છે, તેથી વણાયેલો ભાગ પણ પટનો અંશ જ છે આનું સાધક અનુમાન આ પ્રકારનું છે.—

જે કાર્ય ક્રિયાની શરૂઆતમાં થતું નથી તે એની અંતિમ ક્ષણે પણ થતું નથી. જેમ ઘટ ક્રિયાની શરૂઆતમાં, ન હોનાર ઘટ એ ક્રિયાની અંતિમ ક્ષણમાં પણ હોતો નથી. અન્યથા ઘટ ક્રિયાના અંતિમ ક્ષણમાં ઘટની પણ ઉત્પત્તિ થવા લાગશે. આ માટે ક્રિયાની પ્રત્યેક ક્ષણમાં કાર્યના કાંઈ ને કાંઈ અંશની તૈયારી થાય છે, અને અંતિમ ક્ષણે તે કાર્ય પૂર્ણ થાય છે આથી એ સિદ્ધ થાય છે કે ક્રિયમાણ કૃત જ છે આમાં એકાન્તતઃ વિરોધ નથી કહ્યું પણ છે—

જેમ વૃક્ષ અને તેના ભાગોમાં પરસ્પર વિરૂદ્ધતા નથી તેવી જ રીતે ક્રિયમાણ અને કૃતમાં પણ પરસ્પર વિરોધ નથી

अस्यानुमानप्रयोगश्चेत्थम्—यद् येनाविनाभूतं न तत् एकान्तेन भिद्यते, यथा वृक्षत्वात् चवत्वम्। एवं कृतत्वाविनाभूतं क्रियमाणत्वमपि कृतत्वाद् नैकान्ततो भिन्नमिति बोध्यम्। हे आर्य! एतत् प्रवचनरहस्यं मन्यस्व।

पुनस्ते स्थविराः प्रोचुः—

आर्य! क्रियमाणं कृतमिति सर्वज्ञस्य वचनं प्रमाणमेव। यत्तु भवता प्रोच्यते—सर्वज्ञोऽप्यनृतं वदतीति, तत्सतां न भणनीयम्, तद् सत्यं वचनं मा दूषय। अनेन दुष्कर्मणा संसारकानने भवतो भ्रमणं मा भूत्, एकस्यापि जिनोक्तवचनस्योत्थापने जनो मिथ्यात्वं लभते, तस्मादिदं भ्रीमपमालोचय।

इसका साधक अनुमान इस प्रकार है—जो जिससे भिन्न होकर नहीं रहता वह उससे एकान्ततः भिन्न नहीं होता, जैसे वृक्षत्व से चवत्व एकान्ततः भिन्न नहीं है। उसी प्रकार कृतत्व से एकान्ततः भिन्न हो कर क्रियमाणत्व भी नहीं रहता। ऐसा समझना चाहिये। अतः "क्रियमाण कृतम्" यह भगवद्वचन सर्वथा सुसंगत है। इसलिये हे आर्य! यह प्रवचन का रहस्य है इसको आप मानो।

फिर उन स्थविरों ने कहा—आर्य! "क्रियमाणं कृतम्" यह जो सर्वज्ञ भगवान् का वचन है वह प्रमाण ही है। इसलिये आप जो ऐसा कहते हैं कि "सर्वज्ञ भी झूठ बोलते हैं" सो आपका यह अवर्णवाद रूप कथन सज्जनों को सुनने के योग्य नहीं हो सकता है। भगवान् सर्वज्ञ का वचन तो त्रिकाल में भी दूषित नहीं होता है, इसे आप दूषित करने की कैसे चेष्टा करते हैं। जो इस प्रकार की कुचेष्टा करते हैं वे उससे उत्पन्न होनेवाले दुष्कर्म के प्रभाव से संसाररूपी कानन-अटवी

એનું સાધક અનુમાન આ પ્રકારનું છે—જે જેનાથી ભિન્ન બની નથી રહેતા તે તેનાથી એકાન્તતઃ ભિન્ન હોતા નથી. જેમ વૃક્ષથી તેના બીજ આદિ એકાન્તતઃ ભિન્ન નથી એજ રીતે કૃતત્વથી એકાન્તતઃ ભિન્ન થતા ક્રિયમાણત્વ પણ રહેતું નથી એવું સમજવું જોઈએ. આથી "ક્રિયમાણ કૃતમ્" આ ભગવાન વચન સર્વથા સુસંગત છે. આ માટે હે આર્ય! આ પ્રવચનનું રહસ્ય છે તેને આપ માનો.

ફરીથી સ્થવિરોએ કહ્યું—આર્ય! "ક્રિયમાણં કૃતમ્" આ જે સર્વજ્ઞ ભગવાનનું વચન છે તે પ્રમાણ જ છે. આથી આપ જે એવું કહો છો કે, "સર્વજ્ઞ પણ જુઠું બોલે છે" આપનું એ અવર્ણવાદરૂપ વચન સજ્જનોએ સાંભળવા યોગ્ય નથી. ભગવાન સર્વજ્ઞનું વચન તો ત્રણેકાળમાં પણ દૂષિત થતું હોતું એને દૂષિત કરવાની આપ કઈ રીતે ચેષ્ટા કરી રહ્યા છો? જે આ પ્રકારની ખોટી ચેષ્ટા કરે છે, તે એનાથી ઉત્પન્ન થનાર દુષ્કર્મના પ્રભાવથી

तैः स्थविरैः स्वशिष्यैरेवमुक्तोऽपि जमालिः स्वदुराग्रह न त्यक्तवान्। तदा तं विहाय केचिन्मुनयो भगवतः श्रीमहावीरसंनिधौ गताः तत्र ये। केचिज्जमालेर्वचसि श्रद्धां कृतवन्तस्ते तत्रैव जमालिमुनेरन्तिके स्थिताः।

अथ प्रियदर्शना साध्वी सहस्रसाध्वीपरिवृता ग्रामानुग्रामं विहरन्ती प्रसङ्गवशात् तत्र श्रावस्तीनगर्यां ढंकनाम्नः कुम्भकारस्य शालायां समायाता। सा जमालिं वन्दितुं समागता। जमालिमुनिस्तदग्रेऽपि स्वमतं प्ररूपितवान्। तदनु सहस्रसाध्वी-

में भ्रमण करते हैं, इसलिये आप इस दशा के पात्र न बने। हमारा सबका यही सानुरोध निवेदन है कि आप इस की आलोचना कर लें, ता कि जिनवचन के उत्थापनजनित मिथ्यात्व कर्म आपका निवृत्त हो जाय।

इस प्रकार जमालि मुनि को उनके समस्त शिष्यों ने समझाया फिर भी उन्हों ने अपना दुराग्रह नहीं छोड़ा, शिष्यों ने जब देखा कि जमाली अपने दुराग्रह से पीछे नहीं मुड़ रहे हैं, तो उन्हों ने उन का साथ छोड़ दिया। कितनेक तो भगवान् महावीर प्रभु के पास आगये और जिन्हे जमालि के वचनों में श्रद्धा थी वे उन्हीं के पास रहे।

प्रियदर्शना साध्वी भी सहस्र साध्वियों से परिवृत होती हुई ग्रामानुग्राम विहार करती २ प्रसङ्गवशात् उस श्रावस्ती नगरी में आई और ढंककुंभार की शाला में आकर ठहर गई। पश्चात् सशिष्या वह अपने गुरु जमालि को वंदना करने के लिये गई। जमालि ने सुदर्शना साध्वी

સંસારરૂપી અટવીમા ભ્રમણ કરે છે. આ માટે આપ એ દશાને પાત્ર ન બનો. અમારૂ સઘળાનુ' સાનુરોધ નિવેદન છે કે, આપ તેની આલોચના કરી લ્યો. કે જેથી જીનવચનના ઉત્થાપન જનીત મિથ્યાત્વ કર્મ આપનાં નિવૃત્ત બની જાય

આ પ્રકારે જમાલિ મુનિના સમસ્ત શિષ્યોએ તેમને સમજાવવા છતા પણ પોતાનો દુરાગ્રહ છોડયો નહી. શિષ્યોએ જાણ્યુ કે, જમાલિ પોતાના દુરાગ્રહથી જરા પણ પાછા હટતા નથી ત્યારે તેઓએ તેમનો સાથ છોડી દીધો. કેટલાક તો ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પહોચી ગયા અને જેમને જમાલિના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા હતી તે જમાલિની સાથે રહ્યા

પ્રિયદર્શના સાધ્વી પણ પોતાની એક હજાર સાધ્વીઓ સાથે એકત્રિત રીતે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતાં કરતા પ્રસગવશાત શ્રાવસ્તી નગરીમા પધાર્યા અને ઢક કુંભારની શાળામા ઉતર્યા આ પછી પોતાની શિષ્યાઓ સાથે પોતાના ગુરુ જમાલિની વદના કરવા ગયા. જમાલિએ પ્રિયદર્શના સાધ્વીને પણ

परिरक्ता प्रियदर्शना जमालिमुनेर्वचः सत्यं मन्यमाना वसतिं समागता । तया ढङ्कस्य तस्य कुम्भकारस्याग्रेऽपि स्वमतं प्रोक्तम्, ढङ्केन मिथ्यात्वमुपगतेयमिति मत्वा तस्याः प्रतिबोधनाय स्वपाकाग्निमध्ये मृद्भाजनोद्वर्तनपरावर्तने कुर्वता समासन्नप्रदेशे स्वाध्यायं कुर्वत्याः प्रियदर्शनायाः शाटिकाप्रान्तभागेऽङ्गारः प्रक्षिप्तः । प्रियदर्शनया साध्व्या स्वपटे दह्यमाने दृष्ट्वा प्रोक्तम्-मम पटं दग्धम्, कुम्भकारेणोक्तम्-

को भी अपने मत से परिचित कर दिया। प्रियदर्शना ने उसके मत की खूब सराहना की। उसे सत्य मानकर वह वापिस अपने स्थान पर लौट आई। सुदर्शना की जमालि के मत में श्रद्धा पड़ गई। सुदर्शना ने जिस कुंभार की शाला में वह ठहरी हुई थी उससे भी जमालि के मत के विषय में बातचीत की। ढंककुमार ने प्रियदर्शना की बातचीत से यह जान लिया कि यह भी मिथ्यात्व की ओर झुक रही है। अतः इसे इस दुष्कर्मसे पीछे हटाना चाहिये। इस प्रकार के विचार से प्रेरित होकर उसने उसकी शाटिका के एक भाग में जब कि वह वहीं पर पास के स्थान में बैठी हुई स्वाध्याय कर रही थी अंगार रख दिया। अंगार रखने में उसका अभिप्राय उसे समझाना मात्र था। जिस समय इसने उसकी शाटिका के प्रान्त भागमें अंगार प्रक्षिप्त किया था वह उस समय कुंभारके अवाडा के बीच रखे हुए मिट्टी के बर्तनों को उलट पलट कर रहा था। सुदर्शना ने जब अपनी शाटिका को जलती हुई देखा तो कहने लगी कि मेरी संघाटी की शाटक जल गयी है। प्रियदर्शना की बात सुनकर कुंभार

પોતાના મતથી વાકેફ કર્યો. પ્રિયદર્શનાએ તેના મતની પ્રશંસા કરી અને તેને સત્ય માની તે પોતાના સ્થાન ઉપર પાછી ફરી. પ્રિયદર્શનાની જમાલિના મતમાં શ્રદ્ધા દૃઢ બની. જે કુંભારની શાળામાં તે ઉતર્યાં હતા તેને પણ જમાલીના મતના વિષયમાં વાતચીત કરી. ઢંકકુમારે પ્રિયદર્શનાની આવી વાતચીતથી એ જાણી લીધું કે આ સાધ્વિ પણ મિથ્યાત્વની તરફ ઢળી રહ્યા છે માટે તેને એ દુષ્કર્મથી પાછા વાળવા જોઈએ. આ પ્રકારના વિચારથી પ્રેરિત બની જ્યારે તે સાધ્વિ તેની નજીકના સ્થાનમાં બેસી સ્વાધ્યાય કરી રહ્યાં હતાં ત્યારે તેમની સાડીના એક ભાગમાં અંગાર નાખી દીધો. અંગાર નાખવામાં તેનો આશય તેમને સમજાવવા પુરતો જ હતો. તેમની સાડીના એક ભાગમાં અંગાર નાખીને કુંભાર તે કુંભાર નિભાડામાં રહેલાં માટીના વાસણને ઉંચા નીચા કરવા લાગી ગયો. પ્રિયદર્શનાએ જ્યારે પોતાની સાડીને બળતી જોઈ તો કહેવા લાગ્યા કે ઢંક શ્રાવક! તારા પ્રમાદથી મારા સંઘાટકની સાડી બળી ગઈ। પ્રિયદર્શનાની વાત સાંભળી કુંભારે કહ્યું કે દહ્યમાનને

हे साध्वि ! दह्यमानं दग्धमिति न मन्यते भवती किं पुनरुच्यते दग्धमिति । एवं कुम्भकारवचो निशम्य प्रियदर्शना साध्वी विगलितमिथ्यादर्शना प्राह–अहो ! देवानुप्रिय ! भवता–मम सम्यक् प्रतिबोधः प्रदत्तः । अतः परं तया जगत्कल्याणकरं जिनवचनं प्रमाणम् ; इति निश्चित्य तदग्रे मिथ्यादुष्कृतं दत्तम् ।

अथाऽसौ प्रियदर्शना साध्वी सहस्रसाध्वीपरिवृता पुनर्जमालिमुनेः संनिधौ गत्वा जिनमतानुयायिनीर्युक्तीः प्रावोचत् । तद्वचनैरपि जमालिमुनिः स्वदुराग्रहं न त्यक्तवान् सुगन्धिद्रव्यवासनैरपि लशुनो दुर्गन्धमिव ।

ने कहा कि साध्वीजी ! दह्यमान को आप दग्ध तो मानती नहीं हैं; फिर आप 'शाटिका जल गई' ऐसा क्यों कहती हैं ? इस प्रकार कुंभार के वचन को सुनकर प्रियदर्शना साध्वी का मिथ्यात्वरूप तिमिर नष्ट हो गया। फिर वह बोली अहो देवानुप्रिय ! आपने मुझे अच्छा प्रतिबोध दिया। इस के बाद उस प्रियदर्शना ने जगत्कल्याणकारक जिनवचन को प्रमाण मानकर उस कुंभार के सामने ही अपने मिथ्यात्व की आलोचना करली।

हजार साध्वियों से परिवृत होकर पुनः प्रियदर्शना साध्वी जमालि के समीप पहुँची और जिनमत में लाने के लिये उसने उसके सामने अनेक जिनमतपोषक युक्तियों का प्रदर्शन किया परन्तु जमालि अपने दुराग्रह से लेशमात्र भी विचलित नहीं हुआ। सच बात है, लहसुन को हजारों सुगंधित द्रव्यों के बीच में रख भी दिया जाय तो भी वह अपनी स्वाभाविक दुर्गंध का परित्याग नहीं करता है।

આપ દગ્ધ તો માનતા જ નથી તો પછી આપ આવું કેમ કહો છો ? આ પ્રકારનું કુંભારનું વચન ને સાંભળીને પ્રિયદર્શના સાધ્વીનું મિથ્યાત્વરૂપી અંધારૂ નાશ પામ્યું અને તે બોલ્યાં, અહો દેવાનુપ્રિય ! આપે મને સારો પ્રતિબોધ આપ્યો. આ પછી પ્રિયદર્શનાએ જગત કલ્યાણ કારક જીન વચનને પ્રમાણ માની એ કુંભારની સામે જ પોતાના મિથ્યાત્વની આલોચના કરી.

હજાર સાધ્વીઓથી પરિવૃત થઈને ફરીથી પ્રિયદર્શના સાધ્વી જમાલિની પાસે પહોચ્યાં અને તેને જીનમતમાં લાવવા માટે તેમણે અનેક રીતે પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જમાલિ પોતાના દુરાગ્રહથી જરા પણ પાછા ન રહ્યા. સાચી વાત છે કે, લસણને હજારો સુગંધિત દ્રવ્યની વચમાં રાખો તો પણ તે પોતાની સ્વભાવિક દુર્ગંધનો ત્યાગ કરતું નથી.

ततः सपरिवारा सा, गतशेषाः साधवश्च तं दुर्मेधं जमालिमुनिं परित्यज्य चम्पानगर्यां भगवतः श्रीमहावीरस्य संनिधौ गताः ।

ततः खलु स जमालिमुनिरन्यदा कदाचित् रोगातङ्केभ्यो विमुक्तः सन् हृष्टः तुष्टो जातः । तदनन्तरं श्रावस्तीनगर्याः कोष्ठकोद्यानात् प्रतिनिष्क्रम्य पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् चम्पानगर्यां भगवत्संनिधौ समागतः । स श्रमणं भगवन्तं श्रीमहावीरं वंदित्वा नमस्कृत्यैवमवादीत्-भगवन् ! यथा भवत शिष्या बहवश्छद्मस्था एव पृथग् विहरन्ति परलोकं गताश्च, तादृशो नाहमस्मि, परोऽहं समुत्पन्न-केवलज्ञानदर्शनो जिनोऽर्हन्नस्मि ।

एवं जमालिमुनिना प्रोक्ते सति गौतमस्वामी तं पृच्छति-जमाले ! केवली-जातोऽसि चेत् तदा द्वयोः प्रश्नयोरुत्तरं वद-" शाश्वतो लोकः, किं वा अशाश्वतो लोकः ?, शाश्वतो जीवः किं वा अशाश्वतो जीवः ? " ।

इसके बाद वह साध्वी जमालि के पास से वापिस आकर वह तथा जो साधु उनके पास थे वे भी उनसे जुदे होकर चंपानगरी में भगवान् श्री महावीर के पास में आगये ।

धीरे २ जमालिमुनि भी रोग एवं आतंकों से विमुक्त होकर शरीर से नीरोग हो गये । बाद में उन्हों ने श्रावस्ती नगरी के कोष्ठक उद्यान से प्रस्थान कर दिया और ग्रामानुग्राम विचरण करते हुए वे महावीर प्रभु के समीप आए । भगवान् को वंदना एवं नमस्कार कर बोले -भगवान् ! जैसे आपके अनेक शिष्य छद्मस्थ अवस्था में परलोक को प्राप्त हुए हैं वैसा मैं नहीं हूं । मुझे केवल ज्ञान एवं केवलदर्शन प्राप्त हो चुका है अतः मैं अर्हन्त जिन हो गया हूं ।

આ પછી તે સાધ્વી જમાલીની પાસેથી પાછાં ફર્યા અને જમાલિ પાસે જે સાધુ બાકી રહ્યા હતા તે પણ જમાલિથી જુદા પડી ચંપાનગરીમાં ભગવાનથી મહાવીર સ્વામીની પાસે પહોંચી ગયા.

ધીરે ધીરે જમાલી મુનિ પણ રોગ અને આતંકોથી મુક્ત બની ગયા. શરીર પણ તંદુરસ્ત બની ગયું બાદમાં તેઓએ શ્રાવસ્તીનગરીના કોષ્ઠક ઉદ્યાનમાંથી પ્રસ્થાન કર્યું અને પૂર્વાનુપૂર્વી પદ્ધતિ અનુસાર ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતાં કરતાં તે મહાવીર પ્રભુની પાસે પહોંચ્યા. ભગવાનને વંદના અને નમસ્કાર કરી કહ્યું, ભગવન્! જેમ આપના અનેક શિષ્ય છદ્મસ્થ અવસ્થામાં પરલોકને પ્રાપ્ત થયા છે તેવો હું નથી. કારણ કે મને તો કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત થઈ ચૂકેલ છે આથી હું અર્હંત જીન થઈ ગયો છું

हे साध्वि! दह्यमानं दग्धमिति न मन्यते भवती किं पुनरुच्यते दग्धमिति। एवं कुम्भकारवचो निशम्य प्रियदर्शना साध्वी विगलितमिथ्यादर्शना प्राह-अहो! देवानुप्रिय! भवता-मम सम्यक् प्रतिबोधः प्रदत्तः। अतः परं तया जगत्कल्याणकरं जिनवचनं प्रमाणम्; इति निश्चित्य तदग्रे मिथ्यादुष्कृतं दत्तम्।

अथाऽसौ प्रियदर्शना साध्वी सहस्रसाध्वीपरिवृता पुनर्जमालिमुनेः संनिधौ गत्वा जिनमतानुयायिनीर्युक्तीः प्रावोचत्। तद्वचनैरपि जमालिमुनिः स्वदुराग्रहं न त्यक्तवान् सुगन्धिद्रव्यवासनैरपि लशुनो दुर्गन्धमिव।

ने कहा कि साध्वीजी! दह्यमान को आप दग्ध तो मानती नहीं हैं, फिर आप 'शाटिका जल गई' ऐसा क्यों कहती हैं? इस प्रकार कुंभार के वचन को सुनकर प्रियदर्शना साध्वी का मिथ्यात्वरूप तिमिर नष्ट हो गया। फिर वह बोली अहो देवानुप्रिय! आपने मुझे अच्छा प्रतिबोध दिया। इस के बाद उस प्रियदर्शना ने जगत्कल्याणकारक जिनवचन को प्रमाण मानकर उस कुंभार के सामने ही अपने मिथ्यात्व की आलोचना करली।

हजार साध्वियों से परिवृत होकर पुनः प्रियदर्शना साध्वी जमालि के समीप पहुँची और जिनमत में लाने के लिये उसने उसके सामने अनेक जिनमतपोषक युक्तियों का प्रदर्शन किया परन्तु जमालि अपने दुराग्रह से लेशमात्र भी विचलित नहीं हुआ। सच बात है लहसुन को हजारों सुगंधित द्रव्यों के बीच में रख भी दिया जाय तो भी वह अपनी स्वाभाविक दुर्गंध का परित्याग नहीं करता है।

આપ દગ્ધ તો માનતા જ નથી તો પછી આપ આવું કેમ કહો છો? આ પ્રકારનું કુંભારનું વચન એ સાંભળીને પ્રિયદર્શના સાધ્વીનું મિથ્યાત્વરૂપી અંધારું નાશ પામ્યું. અને તે બોલ્યાં, અહો દેવાનુપ્રિય! આપે મને સારો પ્રતિબોધ આપ્યો. આ પછી પ્રિયદર્શનાએ જગત કલ્યાણ કારક જીન વચનને પ્રમાણ માની એ કુંભારની સામે જ પોતાના મિથ્યાત્વની આલોચના કરી.

હજાર સાધ્વીઓથી પરિવૃત થઈને ફરીથી પ્રિયદર્શના સાધ્વી જમાલિની પાસે પહોંચ્યાં અને તેને જીનમતમાં લાવવા માટે તેમણે અનેક રીતે પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જમાલિ પોતાના દુરાગ્રહથી જરા પણ પાછા ન રહ્યા. સાચી વાત છે કે, લસણને હજારો સુગંધિત દ્રવ્યની વચમાં રાખો તો પણ તે પોતાની સ્વભાવિક દુર્ગંધનો ત્યાગ કરતું નથી.

ततः सपरिवारा सा, गतक्षेपाः साधवश्च तं दुर्मतं जमालिमुनिं परित्यज्य चम्पानगर्यां भगवतः श्रीमहावीरस्य संनिधौ गताः।

ततः खलु स जमालिमुनिरन्यदा कदाचित् रोगातङ्केभ्यो विमुक्तः सन् हृष्ट-पुष्टो जातः। तदनन्तरं श्रावस्तीनगर्याः कोष्ठकोद्यानात् प्रतिनिष्क्रम्य पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् चम्पानगर्यां भगवत्संनिधौ समागतः। स श्रमणं भगवन्तं श्रीमहावीरं वन्दित्वा नमस्कृत्यैवमवादीत्—भगवन्! यथा भवतः शिष्या बहवश्छद्मस्था एव पृथक् विहरन्ति परलोकं गताश्च, तादृशो नाहमस्मि, यतोऽहं सम्प्राप्त-केवलज्ञानदर्शनो जिनोऽर्हन्नस्मि।

एवं जमालिमुनिना प्रोक्ते सति गौतमस्वामी तं पृच्छति—जमाले! केवली जातोऽसि चेत् तदा द्वयोः प्रश्नयोरुत्तरं वद—"शाश्वतो लोकः, किं वा अशाश्वतो लोकः?, शाश्वतो जीवः किं वा अशाश्वतो जीवः?"।

इसके बाद वह साध्वी जमालि के पास से वापिस आकर वह तथा जो साधु उनके पास थे वे भी उनसे जुदे होकर चंपानगरी में भगवान् श्री महावीर के पास में आगये।

धीरे २ जमालिमुनि भी रोग एवं आतंकों से विमुक्त होकर शरीर से नीरोग हो गये। बाद में उन्हों ने श्रावस्ती नगरी के कोष्ठक उद्यान से प्रस्थान कर दिया और ग्रामानुग्राम विचरण करते हुए वे महावीर प्रभु के समीप आये। भगवान् को वंदना एवं नमस्कार कर बोले—भगवान्! जैसे आपके अनेक शिष्य छद्मस्थ अवस्था में परलोक को प्राप्त हुए हैं वैसा मैं नहीं हूं। मुझे केवल ज्ञान एवं केवलदर्शन प्राप्त हो चुका है अतः मैं अर्हन्त जिन हो गया हूं।

આ પછી તે સાધ્વી જમાલીની પાસેથી પાછાં ફર્યાં અને જમાલિ પાસે જે સાધુ બાકી રહ્યા હતા તે પણ જમાલિથી જુદા પડી ચંપાનગરીમાં ભગવાનશ્રી મહાવીર સ્વામીની પાસે પહોંચી ગયા.

ધીરે ધીરે જમાલી મુનિ પણ રોગ અને આતંકોથી મુક્ત બની ગયા. શરીર પણ તંદુરસ્ત બની ગયું બાદમાં તેઓએ શ્રાવસ્તીનગરીના કોષ્ઠક ઉદ્યાનમાંથી પ્રસ્થાન કર્યું અને પૂર્વાનુપૂર્વી પદ્ધતિ અનુસાર ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતાં કરતાં તે મહાવીર પ્રભુની પાસે પહોંચ્યા. ભગવાનને વંદના અને નમસ્કાર કરી કહ્યું ભગવન્! જેમ આપના અનેક શિષ્ય છદ્મસ્થ અવસ્થામાં પરલોકને પ્રાપ્ત થયા છે તેવો હું નથી. કારણ કે મને તો કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત થઈ ચુકેલ છે આથી હું અર્હંત જીન થઈ ગયો છું

हे साध्वि! दह्यमानं दग्धमिति न मन्यते भवती किं पुनरुच्यते दग्धमिति। एवं कुम्भकारवचो निशम्य प्रियदर्शना साध्वी विगलितमिथ्यादर्शना प्राह-अहो! देवानुप्रिय! भवता-मम सम्यक् प्रतिबोधः प्रदत्तः। अतः परं तया जगत्कल्याणकरं जिनवचनं प्रमाणम्; इति निश्चित्य तदग्रे मिथ्यादुष्कृतं दत्तम्।

अथाऽसौ प्रियदर्शना साध्वी सहस्रसाध्वीपरिवृता पुनर्जमालिमुनेः संनिधौ गत्वा जिनमतानुयायिनीर्युक्तीः प्रावोचत्। तद्वचनैरपि जमालिमुनिः स्वदुराग्रहं न त्यक्तवान्, सुगन्धिद्रव्यवासनैरपि लशुनो दुर्गन्धमिव।

ने कहा कि साध्वीजी! दह्यमान को आप दग्ध तो मानती नहीं हैं, फिर आप 'शाटिका जल गई' ऐसा क्यों कहती हैं? इस प्रकार कुंभार के वचन को सुनकर प्रियदर्शना साध्वी का मिथ्यात्वरूप तिमिर नष्ट हो गया। फिर वह बोली अहो देवानुप्रिय! आपने मुझे अच्छा प्रतिबोध दिया। इस के बाद उस प्रियदर्शना ने जगत्कल्याणकारक जिनवचन को प्रमाण मानकर उस कुंभार के सामने ही अपने मिथ्यात्व की आलोचना करली।

हजार साध्वियों से परिवृत होकर पुनः प्रियदर्शना साध्वी जमालि के समीप पहुँची और जिनमत में लाने के लिये उसने उसके सामने अनेक जिनमतपोषक युक्तियों का प्रदर्शन किया परन्तु जमालि अपने दुराग्रह से लेशमात्र भी विचलित नहीं हुआ। सच बात है, लहसुन को हजारों सुगंधित द्रव्यों के बीच में रख भी दिया जाय तो भी वह अपनी स्वाभाविक दुर्गंध का परित्याग नहीं करता है।

આપ દગ્ધ તો માનતા જ નથી તો પછી આપ આવું કેમ કહો છો? આ પ્રકારનું કુંભારનું વચન એ સાંભળીને પ્રિયદર્શના સાધ્વીનું મિથ્યાત્વરૂપી અંધારૂં નાશ પામ્યું. અને તે બોલ્યાં, અહો દેવાનુપ્રિય! આપે મને સારો પ્રતિબોધ આપ્યો. આ પછી પ્રિયદર્શનાએ જગત કલ્યાણ કારક જીન વચનને પ્રમાણ માની એ કુંભારની સામે જ પોતાના મિથ્યાત્વની આલોચના કરી.

હજાર સાધ્વીઓથી પરિવૃત થઈને ફરીથી પ્રિયદર્શના સાધ્વી જમાલિની પાસે પહોંચ્યાં અને તેને જીનમતમાં લાવવા માટે તેમણે અનેક રીતે પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જમાલિ પોતાના દુરાગ્રહથી જરા પણ પાછા ન રહ્યા. સાચી વાત છે કે, લસણને હજારો સુગંધિત દ્રવ્યની વચમાં રાખો તો પણ તે પોતાની સ્વભાવિક દુર્ગંધનો ત્યાગ કરતું નથી.

ततः सपरिवारा सा, तदन्ये साधवश्च तं दुर्मतं जमालिमुनिं परित्यज्य चम्पानगर्यां भगवतो श्रीमहावीरस्य संनिधौ गताः ।

ततः खलु स जमालिमुनिरन्यदा कदाचित् रोगातङ्केभ्यो विमुक्तः सन् हृष्टतुष्टो जातः । तदनन्तरं श्रावस्तीनगर्याः कोष्ठकोद्यानात् प्रतिनिष्क्रम्य पूर्वानुपूर्व्या चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् चम्पानगर्यां भगवत्संनिधौ समागतः । स श्रमणं भगवन्तं श्रीमहावीरं वंदित्वा नमस्कृत्यैवमवादीत्—भगवन् ! यथा भवतः शिष्या बहवश्छद्मस्था एव पृथग् विहरन्ति परलोके गताश्च, तादृशो नाहमस्मि, यतोऽहं सम्प्राप्तकेवलज्ञानदर्शनो जिनोऽर्हन्नस्मि ।

एवं जमालिमुनिना प्रोक्ते सति गौतमस्वामी तं पृच्छति—जमाले ! केवलीजातोऽसि चेत् तदा द्वयोः प्रश्नयोरुत्तरं वद—" शाश्वतो लोकः, किं वा अशाश्वतो लोकः ?, शाश्वतो जीवः किं वा अशाश्वतो जीवः ? " ।

इसके बाद वह साध्वी जमालि के पास से वापिस आकर वह तथा जो साधु उनके पास थे वे भी उनसे जुदे होकर चंपानगरी में भगवान् श्री महावीर के पास में आगये ।

धीरे २ जमालिमुनि भी रोग एवं आतंकों से विमुक्त होकर शरीर से नीरोग हो गये । बाद में उन्हों ने श्रावस्ती नगरी के कोष्ठक उद्यान से प्रस्थान कर दिया और ग्रामानुग्राम विचरण करते हुए वे महावीर प्रभु के समीप आये । भगवान् को वंदना एवं नमस्कार कर बोले —भगवान् ! जैसे आपके अनेक शिष्य छद्मस्थ अवस्था में परलोक को प्राप्त हुए हैं वैसा मैं नहीं हूं । मुझे केवल ज्ञान एवं केवलदर्शन प्राप्त हो चुका है अतः मैं अर्हन्त जिन हो गया हूं ।

આ પછી તે સાધ્વી જમાલીની પાસેથી પાછાં ફર્યાં અને જમાલિ પાસે જે સાધુ બાકી રહ્યા હતા તે પણ જમાલિથી જુદા પડી ચંપાનગરીમાં ભગવાનશ્રી મહાવીર સ્વામીની પાસે પહોંચી ગયા.

ધીરે ધીરે જમાલી મુનિ પણ રોગ અને આતંકોથી મુક્ત બની ગયા. શરીર પણ તદુરસ્ત બની ગયું. બાદમાં તેઓએ શ્રાવસ્તીનગરીના કોષ્ઠક ઉદ્યાનમાંથી પ્રસ્થાન કર્યું, અને પૂર્વાનુપૂર્વી પદ્ધતિ અનુસાર ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતાં કરતાં તે મહાવીર પ્રભુની પાસે પહોંચ્યા. ભગવાનને વંદના અને નમસ્કાર કરી કહ્યું, ભગવન્! જેમ આપના અનેક શિષ્ય છદ્મસ્થ અવસ્થામાં પરલોકને પ્રાપ્ત થયા છે તેવો હું નથી. કારણ કે મને તો કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત થઈ ચુકેલ છે આથી હું અર્હંત જીન થઈ ગયો છું

अथाऽसौ तदुत्तरं दातुमशक्तः सन् मौनमाश्रयत् । ततो भगवान् जमालिमाह—हे जमाले! अस्य प्रश्नस्योत्तरं दातुं छद्मस्था अपि सहस्रशिष्या मम समर्थाः सन्ति यथा—अहम् , किंतु ते एवं न वदन्ति, यथा त्वं वदसि। इदमुत्तरं जानीहि—लोको जीवश्च सदा शाश्वतः, अशाश्वतोऽपीति । तथाहि—द्रव्यरूपेण लोकः शाश्वत उच्यते, प्रतिक्षणं पर्यायपरिवर्तनेन तु अशाश्वतः । द्रव्यरूपेण जीवोऽपि शाश्वतः कथ्यते । देवमनुष्यतिर्यङ्नरकपर्यायपरावृत्त्या तु अशाश्वत उच्यते ।

जमालि मुनि ने जब ऐसा कहा तब गौतमस्वामी ने उनकी बात सुनकर उनसे कहा हे जमालि! तुम यदि केवली हो गये हो तो हमारे दो प्रश्नों का उत्तर दो—बोलो लोक शाश्वत है कि अशाश्वत है ? जीव शाश्वत है कि अशाश्वत है ?, गौतम के इन प्रश्नों का जब उनसे कोई उत्तर नहीं बना तो वह चुपचाप हो गये, उनको चुप देखकर भगवान् ने जमालि से कहा—हे जमालि! देखो इन प्रश्नों के उत्तर देने के लिये मेरे हजार शिष्य समर्थ हैं तो भी वे ऐसा नहीं कहते हैं जैसा कि तुम कहते हो। इन प्रश्नों का उत्तर इस प्रकार है—जीव एवं लोक सदा शाश्वत भी है एवं अशाश्वत भी है । द्रव्यरूप से लोक शाश्वत कहा गया है। प्रतिक्षण पर्यायों के परिवर्तन से अशाश्वत भी कहा गया है । इसी तरह द्रव्यदृष्टि से जीव भी शाश्वत, एवं पर्यायदृष्टि से—देव मनुष्य तिर्यञ्च एवं नरक पर्यायों के परिवर्तन की अपेक्षा से अशाश्वत जानना चाहिये।

જમાલિ મુનિએ આ પ્રમાણે કહ્યુ ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ તેની આ વાત સાંભળી તેને કહ્યું, હે જમાલિ! તમે જે કેવળી થઈ ગયા હો તો અમારા બે પ્રશ્નોનો જવાબ આપો. કહો—લોક શાશ્વત છે? જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર જમાલિથી આપી શકાયો નહી અને તે ચુપ થઈ ગયા ત્યારે તેને ચુપ જોઇ ભગવાને કહ્યુ,—જમાલિ! જુઓ આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવા માટે મારા એક હજાર શિષ્યો સમર્થ છે તો પણ તેઓ એવું કહેતા નથી કે જેવું તમે કહો છો એ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આ પ્રકારનો છે—જીવ અને લોક સદા શાશ્વત છે અને અશાશ્વત પણ છે દ્રવ્યરૂપથી લોક શાશ્વત કહેવાય છે, પ્રતિક્ષણ પર્યાયોના પરિવર્તનથી અશાશ્વત પણ કહેવાય છે આ રીતે દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી જીવ પણ શાશ્વત છે અને પર્યાયદૃષ્ટિથી—દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નરક પર્યાયોના પરિવર્તનની અપેક્ષાથી—અશાશ્વત જાણવુ જોઈએ.

ततो जमालिर्भगवद्वचनं श्रुत्वाऽपि दुराग्रहवशात् तत्र श्रद्धां न कृतवान्। भगवतोऽन्तिकाद् विनिर्गत्य भूयो स्वच्छन्दं विचरति। निह्नवत्वात् बहुभिः कुमतोक्तिभिर्लोकान् कुतर्कं प्रतिबोधयति।

एवं जमालिर्बहुवत्सरान् श्रामण्यं पालयित्वा प्रान्तेऽर्धमासिकीं संलेखनां कृत्वा तदतिचारमनालोच्य मृतः। स तदनु षष्ठे देवलोके किल्बिषिकदेवो जातः।

एकदा गौतमस्वामी भगवन्तं पृष्टवान्–भदन्त! जमालिस्तपस्वी आसीत्, स कां गतिं गतः?। भगवानाह–स षष्ठे कल्पे किल्बिषिक देवो जातः। गौतम प्राह–

इस प्रकार भगवान् के वचन सुनकर भी दुराग्रह के वश से जमालि ने अपना कदाग्रह नहीं छोड़ा–भगवान् के वचन में श्रद्धा नहीं की। वहां से विहार कर अब वह स्वच्छंदरूप से देशोदेश विहार करने लगे, और भी अनेक कुयुक्तियों द्वारा लोकों को कुतर्क का उपदेश करने लगे।

इस प्रकार अनेक वर्षों तक जमालि ने श्रमण अवस्था का पालन किया। अन्त में पन्द्रह १५ दिन की संलेखना धारण करके वे मर गये। मरते समय भी इन्होंने अतिचारों की आलोचना नहीं की इसलिये मरकर वह छठवें देवलोक में किल्बिषिक जाति के देव हुए।

एक समय की बात है कि गौतमस्वामी ने प्रभु से पूछा–भगवन्! जमालि मर कर किस गति को गया है?, भगवान् ने कहा कि वह छठवें देवलोक में किल्बिषिक जाति का देव हुआ है। गौतम ने

આ પ્રકારનાં ભગવાનનાં વચન સાંભળીને પણ દુરાગ્રહને વશ–અનેક જમાલિએ "પોતાનો કદાગ્રહ ખરો" એવો પૂરા કદાગ્રહ ચાલુ રાખ્યો અને ભગવાનના વચનમાં શ્રદ્ધા ન કરી. ત્યાંથી વિહાર કરીને જમાલિ સ્વચ્છંદ રૂપથી દેશ દેશમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. પોતે જ્યાં જ્યાં વિહાર કરે ત્યાં ત્યાં અનેક કુતર્કોથી લોકોને ઉપદેશ આપવા માંડયા.

આ રીતે ઘણા વર્ષો સુધી જમાલિએ શ્રમણ અવસ્થાનું પાલન કર્યું અને ૧૫ દિવસની સંલેખના ધારણ કરી તેમણે દેહ છોડયો. મરતી વખતે પણ તેમણે અતિચારોની આલોચના ન કરી. આથી મરીને તે છઠ્ઠા દેવલોકમાં કિલ્બિષક જાતિના દેવ થયા.

એક સમયે ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પૂછ્યું કે, ભગવન્! જમાલિ તો તપસ્વી હતા, તેઓ મરીને કઈ જાતિમાં ગયા છે? ભગવાને કહ્યું કે, તે છઠ્ઠા દેવલોકમાં કિલ્બિષક જાતિના દેવ થયેલ છે. પ્રભુની વાત સાંભળી ફરી ગૌતમ

कथ घोरतपस्विनस्तस्य सा गतिः ? भगवानाह—निह्नवत्वेन, धर्माचार्यादेर्विरोधाद् तीव्रतपश्चरणशीलोऽप्यसौ ता गतिं प्राप्तवान् । पुनर्गौतमः प्राह—स्वामिन् ! स ततश्च्युत्वा क्व यास्यति ?, भगवानाह–ततश्च्युतोऽसौ तिर्यङ्मनुष्य-नारक–देवरूपेषु चतुर्गतिक–संसारेषु दीर्घकालं भ्रमित्वा चिरेण सिद्धिं प्राप्स्यति।

जमालिवद् बहूनां मुनीनां श्रद्धाऽपगता भवतीति श्रद्धा दुर्लभेति बोध्यम् ॥

इति प्रथमनिह्नवजमालिदृष्टान्तः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयनिह्नवतिष्यगुप्त दृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनः केवलज्ञानोदयकालादारभ्य षोडशवर्षाण्यतीतानि

प्रभु की बात सुनकर कहा कि भगवन् ! वह तो उग्रतपस्वी था उसकी इतनी छोटी गति क्यों हुई है?। प्रभु ने कहा वह निह्नव –जिन वचनों का अपलापक–होने से अपने धर्माचार्य आदि से भी वह उग्र विरोध रखता था इसलिये तपस्वी होने पर भी उसने इस गति को प्राप्त किया है। गौतम ने फिर प्रभु से कहा–भगवन् ! वह वहां से च्यवकर अब कहां जायगा ? भगवान् ने कहा वह वहां से च्यवकर तिर्यञ्च मनुष्य नारकदेवरूप चतुर्गतिक संसार में दीर्घकालतक भ्रमण कर बहुत काल के बाद सिद्धि को प्राप्त करेगा।

जमालि की तरह अनेक मुनियों की भी श्रद्धा हट जाती है इसलिये श्रद्धा दुर्लभ है ऐसा समझना चाहिये।

इस प्रकार यह प्रथमनिह्नव जमालि का दृष्टान्त हुआ॥ १ ॥

સ્વામીએ પૂછ્યુ, ભગવંત ! તે તો ઉગ્ર તપસ્વી હતા, એની આવી નાની ગતિ કેમ થઈ ? પ્રભુએ કહ્યું, તે નિહ્નવ–જીન વચનોના અપલાપક થવાથી પોતાના ધર્માચાર્યનો પણ તેણે વિરોધ કરેલો આથી દીર્ઘતપસ્વી હોવા છતા પણ તેણે એ ગતિ પ્રાપ્ત કરી છે ગૌતમસ્વામીએ ફરી પૂછ્યુ કે, ભગવંત ! તે ત્યાથી ચ્યવીને હવે કયાં જશે ? ભગવાને કહ્યું, તે ત્યાથી ચ્યવીને તિર્યંચ્ય, મનુષ્ય નરકદેવરૂપ ચતુર્ગતિક સંસારમા ભ્રમણ કરી ઘણા કાળ પછી સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરશે.

જમાલિની જેમ ઘણા મુનિઓની શ્રદ્ધા ઓછી થાય છે આથી તે દુર્લભ છે એવું સમજવુ જોઈએ.

આ રીતે એ પ્રથમ જમાલિ નિહ્નવદૃષ્ટાન્ત પૂરુ થયુ ॥૧॥

तदा राजगृहे नगरे गुणशिल उद्याने चतुर्दशपूर्वधरो वसुनामक आचार्यः समागतः। तस्य तिष्यगुप्तो नाम शिष्य आसीत्। स पूर्वाध्ययनतत्परः कस्मिंश्चित् समये आत्मप्रवादनामकं सप्तमं पूर्वं पठति, आत्मप्रवादनामकं पूर्वमधीयानस्य तिष्यगुप्तमुनेरयं सूत्रालापकः समायातः, तद् यथा—

"एगे भंते जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्वं सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एवं दो तिण्णि० जाव दस संखेज्जा। असंखेज्जा भंते! जीवपएसा जीवेत्ति वत्तव्वं सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एगपएसूणे वि णं जीवे नो जीवेत्ति वत्तव्वं सिया। से केणं अट्ठेणं? जम्हा णं कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवे जीवत्ति वत्तव्वं सिया?, से तेणट्ठेणं" इति॥

अब द्वितीय निह्नवतिष्यगुप्तकी कथा कही जाती है, वह इस प्रकारसे है—

भगवान् महावीर को केवलज्ञान की उत्पत्ति होने पर जब सोलह १६ वर्ष व्यतीत हो गये तब राजगृह नगर में गुणशिलनामक उद्यान में चौदह पूर्वधारी वसु नाम के आचार्य आए। इनके शिष्य तिष्यगुप्त नाम के थे। ये पूर्वों के अध्ययन करने में तत्पर थे, किसी समय जब ये सातवां आत्मप्रवाद पूर्व पढ रहे थे उस समय इनको उसका यह सूत्रालापक पढने में आया, वह यह है—

"एगे भंते जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्वं सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एवं दो तिण्णि० जाव दस संखेज्जा असंखेज्जा भंते! जीवपएसा जीवेत्ति वत्तव्वं सिया? णो इणट्ठे समट्ठे। एगपएसूणे वि णं जीवे नो जीवेत्ति वत्तव्वं सिया? से केणं अट्ठेणं? जम्हा णं कसिणे पडिपुण्णे

હવે બીજા નિહ્નવ તિષ્યગુપ્તની કથા કહેવામાં આવે છે તે આ પ્રકારની છે—

ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થયાને જ્યારે સોળ વર્ષ વીત્યાં ત્યારે રાજગૃહ નગરમાં ગુણશિલ નામના ઉદ્યાનમાં ચૌદપૂર્વના ધારક એવા વસુ નામના આચાર્ય આવ્યા એમને તિષ્યગુપ્ત નામના શિષ્ય હતા તે પૂર્વોના અધ્યયન કરવામાં તત્પર હતા। એક સમય જ્યારે તે સાતમું આત્મપ્રવાદ પૂર્વ ભણી રહ્યા હતા એ વખતે એને ભણવામાં પૂર્વનું સૂત્રાલાપક વાંચવામાં આવ્યું તે આ છે—

'एगे भंते जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्वं सिया? णो इणट्ठे समट्ठे' एवं दो तिण्णि० जाव दस संखेज्जा असंखेज्जा भंते! जीवपएसा जीवेत्ति वत्तव्वं सिया' णो इणट्ठे समट्ठे एगपएसूणे वि णं जीवे नो जीवेत्ति वत्तव्वं सिया? से केणं अट्ठेणं? जम्हा णं कसिणे

छाया—एको भदन्त ! जीवप्रदेशो जीव इति वक्तव्यं स्यात् ? नो अयमर्थः समर्थः । एवं द्वौ त्रयो० यावद् दश संख्याताः । असंख्याता भदन्त ! जीवप्रदेशा जीव इति वक्तव्यं स्यात् ? नो अयमर्थः समर्थः । एकप्रदेशोनोऽपि खलु जीवो नो जीव इति वक्तव्यं स्यात् ? असौ केनार्थेन ? यस्मात्खलु कृत्स्नः प्रतिपूर्णो लोकाकाशप्रदेशतुल्यो जीवो जीव इति वक्तव्यं स्यात् ? असौ तेनार्थेन " इति ।

अमुं चालापकमधीयानस्य "कस्यापि नयस्येदमपि मतं, न तु सर्वनयानाम्" इत्येवमजानतस्तिष्यगुप्तमुनेर्मिथ्यात्वोदयाद् दर्शनविपर्यासः संजातः । तदा जीव प्रदेशविषये तस्येत्थं मतिर्जाता—एक—द्वि—त्र्यादयः संख्येयाः असंख्येयाः प्रदेशाः

लोगागासपएसतुल्ले जीवे जीवेत्ति वत्तव्वं सिया ? से तेणट्ठेणं" । इति ।

छाया—एको भदन्त ! जीवप्रदेशो जीव इति वक्तव्यं स्यात् ? नो अयमर्थः समर्थः । एवं द्वौ त्रयो यावद् दश सख्याताः असंख्याताः भदन्त ! जीवप्रदेशा जीव इति वक्तव्यं स्यात् ? नो अयमर्थः समर्थः । एकप्रदेशोनोऽपि खलु जीवो नो जीव इति वक्तव्यं स्यात्, असौ केनार्थेन ? यस्मात् खलु कृत्स्नः प्रतिपूर्णो लोकाकाशप्रदेशतुल्यो जीवो जीव इति वक्तव्य स्यात्, असौ तेन अर्थेन " इति ।

इस प्रकार इस आलापक को पढ़ने के बाद किसी एक नय की विवक्षा से ऐसा भी हो सकता है अतः यह मत "किसी एक नय का है, सर्व नयों का नहीं है !" इस बात को न समझ कर मिथ्यात्व के उदय से उन तिष्यगुप्त मुनिके दर्शन में विपर्यासता आगई । इसलिये उनको उस समय जीव के प्रदेशविषय में इस प्रकार का ध्यान बंध गया कि एक

पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवे जीवेत्ति वतव्वं सिया ? से तेणं अट्ठेणं " । इति ।

छाया—एको भदन्त ! जीव प्रदेशो जीव इति वक्तव्यं स्यात् ? नो अयमर्थः समर्थः एवं द्वौ त्रयो यावद् दश संख्याताः असंख्याताः भदन्त ! जीवप्रदेशा जीव इति वक्तव्यं स्यात् ? नो अयमर्थ समर्थः ! एकप्रदेशो नोऽपि खलु जीवो नो जीव इति वक्तव्य स्यात् ? असौ केनार्थेन ? यस्मात् खलु कृत्स्नः प्रतिपूर्णो लोकाकाशप्रदेशतुल्यो जीवा जीव इति वक्तव्यं स्यात् असौ तेन अर्थेन " । इति ।

આ પ્રકારે એ આલાપકને ભણ્યા પછી કોઈ એક નયના અભિપ્રાયથી એમ પણ થઈ શકે છે આથી આ મત કોઈ એક નયનોછે, સર્વ નયોનો નથી" આ વાતને ન સમજીને મિથ્યાત્વના ઉદયથી તે તિષ્યગુપ્ત મુનિના દર્શનમાં વિપર્યયતા આવી ગઈ આથી તેમને એ સમયે જીવના પ્રદેશ વિષયમા એ પ્રકારનું ધ્યાન બંધાઈ ગયું કે, એક બે ત્રણ વગેરે સંખ્યાત અસંખ્યાત પ્રદેશ જીવ નથી.

खलु जीवो न भवति, "एगे भंते ! जीवपएसे" इत्याद्यालापके निषिद्धत्वात्। एव यावदेकेनापि प्रदेशेन हीनो जीवो न भवति, अत्रैवालापके प्रतिषिद्धत्वात्। यावन्तो जीवस्य प्रदेशाः सन्ति, तेष्वेकस्यापि प्रदेशस्य न्यूनत्वेऽवशिष्टजीवप्रदेशा जीवव्यपदेशं न लभन्ते। न्यूने वस्तुनि पूर्णव्यपदेशो न भवति। यावन्तः प्रदेशा लोकाकाशस्य सन्ति, तत्तुल्या असंख्याता निरवशेषप्रदेशाजीवस्य सन्ति। तस्मात् येन केनापि चरमप्रदेशेन स जीवः परिपूर्णः क्रियते स एव प्रदेशो जीवः, न तु शेषप्रदेशाः, एतत्सूत्राऽऽलापक प्रामाण्यात्। इत्येवं विरुद्धमर्थं प्रतिपद्यमानस्तिष्यगुप्तमुनिर्धर्माचार्यमब्रवीत्—यद्येकेनापि प्रदेशेन विहीनाः सकला अपि जीवप्रदेशा

दो तीन आदि संख्यात असंख्यात प्रदेश जीव नहीं है क्यों कि "एगे भंते ! जीवपएसे" इस आलापक में इसका निषेध किया गया है। इसी तरह एक भी प्रदेश से हीन भी जीव नहीं होता है यह बात भी इसी आलापक में प्रतिषेध करने में आई है। तात्पर्य इसका यह है कि जितने जीव के प्रदेश होते हैं उनमें से यदि एक भी प्रदेश कम हो तो वह जीव नहीं हो सकता है। अर्थात्–उसके अवशिष्ट प्रदेश जीव नहीं कहलासकते हैं। वस्तु में यदि जरा सी भी कमी हो तो वह पूरी वस्तु कैसे कही जा सकती है। जितने प्रदेश लोकाकाश के हैं उतने ही प्रदेश–असंख्यात प्रदेश–एक जीव के हैं इसलिये जिस किसी अन्तिम प्रदेश से वह जीव परिपूर्ण होता माना जाता है वही अन्तिम प्रदेश जीव है। अवशिष्ट प्रदेश जीव नहीं हैं, क्यों कि इसमें यही सूत्रालापक प्रमाण भूत है। इस प्रकार अपनी कल्पना से विरुद्ध अर्थ को कल्पित कर तिष्यगुप्त

કેમ કે—"एगे भंते ! जीवपएसे" એ આલાપકમાં તેનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે આ રીતે એક પણ પ્રદેશથી જીવ હીન પણ થતો નથી. આ વાત પણ આલાપકમાં પ્રતિષેધ કરવામાં આવી છે એનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવના જેટલા પ્રદેશ હોય છે એમાંથી જો એક પણ પ્રદેશ ઓછો હોય તો જીવ થઈ શકતો નથી. અર્થાત્ તેના અવશિષ્ટ પ્રદેશ જીવ કહેવાતા નથી. વસ્તુમાં જરા પણ ઓછપ હોય તો તે પુરી વસ્તુ કહેવાતી નથી. લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશ છે એટલા જ પ્રદેશ અસંખ્યાત પ્રદેશ એક જીવના છે આથી જે કોઈ અંતિમ પ્રદેશથી તે જીવ પરિપૂર્ણ થતો માનવામાં આવે છે તે જ અંતિમ પ્રદેશ જીવ છે અવશિષ્ટપ્રદેશ જીવ નથી. કેમકે તેમાં એજ સૂત્રાલાપક પ્રમાણભૂત છે આ રીતે પોતાની કલ્પનાથી વિરૂદ્ધ અર્થને કલ્પિત કરી તિષ્યગુપ્તે

जीवव्यपदेशं न लभन्ते, तदा स एकैकश्चरमप्रदेशो जीवनाम्ना वक्तव्य', यतस्तस्य प्रदेशस्य सद्भावे एव जीवत्वं भवति।

ततस्तं वसुनामको धर्माचार्यः प्राह–वत्स ! किमयुक्तं ब्रवीषि ?। (१) यदि तव प्रथमप्रदेशो जीवो न संमतस्तर्हि भवदभिमतोऽन्त्यप्रदेशोऽपि न जीवः, प्रदेशत्वाविशेषात् प्रथमाद्यन्यप्रदेशवत्। इति।

(२) अथवा–तव मतेऽन्त्यप्रदेश एव जीवः, प्रथमादिप्रदेशस्तु न जीवः, अत्र कस्तव विशेषहेतुः ?, येन प्रदेशत्वे तुल्येऽपि अन्तिमो जीवः, न प्रथमादिरिति ?,

---

ने धर्माचार्य के पास जाकर कहा कि यदि एक भी प्रदेश से विहीन होने पर सकल अवशिष्ट जीवसंज्ञा को प्राप्त नहीं होते हैं तो उस एक अन्तिम प्रदेश को ही जीव कहना चाहिये, क्यों कि उस एक प्रदेश के सद्भाव में ही अन्य प्रदेशों में जीव का व्यपदेश होता है।

तिष्यगुप्त की इस प्रकार बात सुनकर वसु आचार्य ने कहा वत्स ! यह तुम क्या अयुक्त बात कह रहे हो ?

(१) यदि तुम्हें प्रथम प्रदेश में जीव संमत नहीं है, तो तुम जिस अन्तिम प्रदेश को जीव मानते हो वह भी प्रदेशत्व की अविशेषता से जीव नहीं होगा। जैसे प्रथम आदि अन्य प्रदेश तुम्हारी दृष्टि से जीव नहीं है।

(२) अथवा तुम्हारे मन्तव्यके अनुसार अन्त्यप्रदेश ही जीव है, प्रथम-प्रदेश जीव नहीं है इसमें युक्ति क्या है। जिस तरह प्रदेशता प्रथम-प्रदेश में है उसी प्रकार प्रदेशता अन्तिम प्रदेश में भी है, तब यदि प्रदे-

---

ધર્માચાર્યની પાસે જઈ કહ્યુ કે, કદાચ એક પણ પ્રદેશથી વિહિન થતા સકલ અવશિષ્ટ જીવપ્રદેશ જીવ સજ્ઞાને પ્રાપ્ત થતા નથી તો તે અતિમ પ્રદેશને જ જીવ કહેવા જોઇએ કેમકે, એ એક પ્રદેશના સદ્ભાવમાં જ બીજા પ્રદેશોમા જીવનો વ્યપદેશ થાય છે

તિષ્યગુપ્તની આ વાત સાભળીને વસુ આચાર્યે કહ્યુ, વત્સ ! તમે આ કેવી અજુગતી વાત કરી રહ્યા છો ? જો તમને પ્રથમ પ્રદેશ જીવ સમત નથી તો તમે જે અતિમ પ્રદેશને જીવ માનો છો તે પણ પ્રદેશત્વની અવિશેષતાથી જીવ ન થાય જેમ પ્રથમ આદિ અન્ય તમારી દૃષ્ટીથી જીવ નથી

(૨) અથવા તમારા મત અનુસાર અત્યપ્રદેશ જ જીવ છે, પ્રથમ પ્રદેશ જીવ નથી આમા યુક્તિ શુ છે ? જે રીતે પ્રથમપ્રદેશમા પ્રદેશતા છે, તે જ રીતે પ્રદેશતા અતિમપ્રદેશમાં પણ છે. તો પ્રદેશત્વ હેતુને લઇ કદાચ

अथ विवक्षितासंख्यातप्रदेशराशेरन्त्यः प्रदेशः पूरक इति विशेषसद्भावतः स एव जीवो न तु प्रथमादिः, इति मन्यसे, तदयुक्तम्, यतो यथाऽन्त्यः प्रदेशः पूरकः तथा एकैकः प्रथमादिप्रदेशोऽपि तस्य विवक्षितजीवप्रदेशराशेः पूरक एव, एकमपि प्रदेशमन्तरेण तस्याऽपरिपूर्तेः ॥२॥

(२) एवं च सर्वप्रदेशानां पूरकत्वेऽनिष्टमापतति-तथाहि सर्वजीवप्रदेशानां विवक्षिताऽसंख्यातपरिमाणपूरकत्वेऽन्त्यप्रदेशवत् प्रत्येकं जीवत्वात् प्रत्येकजीवोऽसंख्यातजीवः स्यात् (१)।

इसी हेतु को लेकर यदि अन्त्यप्रदेश में जीव सिद्ध किया जाता है तो इसी तरह प्रथमप्रदेश में भी इसी हेतु द्वारा जीव सिद्ध किया जायगा "तब प्रथम प्रदेश में जीव नहीं है अन्तिम प्रदेश में ही जीव है" ऐसा कहना कहां तक युक्ति युक्त माना जा सकता है। इस पर यदि यों कहा जाय कि विवक्षित असंख्यात प्रदेशराशि का अन्त्यप्रदेश पूरण है इसलिये वही जीव माना जायगा-प्रथमादिप्रदेश नहीं, क्यों कि वे पूरण नहीं हैं, तो इस प्रकार का कथन भी ठीक नहीं है, क्यों कि जिस प्रकार अन्त्यप्रदेश पूरण है उसी तरह एक एक प्रथमादिप्रदेश भी उस विवक्षित जीव की प्रदेशराशि का पूरक है। क्यों कि यदि एक भी प्रदेश की न्यूनता हो तो उस विवक्षित जीवप्रदेशराशि की पूर्ति नहीं हो सकती है।

(२) इस प्रकार सर्वप्रदेशों में पूरणता मानने पर अनिष्टापत्ति आती है, वह इस तरह से-समस्त जीवप्रदेशों में विवक्षित असंख्यात परिमाण

અન્ત્યપ્રદેશમાં જીવ સાબિત કરવામાં આવે તો આજ રીતે પ્રથમ પ્રદેશમાં પણ તે હેતુ દ્વારા જીવ સાબિત કરવામાં આવે ત્યારે પ્રથમપ્રદેશમાં જીવ નથી. અંતિમપ્રદેશમાં જ જીવ છે એવું કહેવું યુક્તિ યુક્ત ક્યાં સુધી માની શકાય ? આ અંગે એમ કહેવામાં આવે કે વિવક્ષિત અસંખ્યાત પ્રદેશ રાશીનો અન્ત્યપ્રદેશ પૂરક છે આ માટે તે જ જીવ માનવામાં આવશે-પ્રથમ આદિ પ્રદેશ નહીં કેમકે તે પૂરક નથી તો આ પ્રકારે કહેવું એ પણ ઠીક નથી. કેમ કે જે રીતે અન્ત્યપ્રદેશ પૂરક છે એ રીતે એક એક પ્રથમ આદિ પ્રદેશ પણ એ વિવક્ષિત જીવની પ્રદેશરાશીનો પૂરક છે કેમ કે જો એક પણ પ્રદેશની ન્યૂનતા હોય તો તે વિવક્ષિત જીવ પ્રદેશ રાશીની પૂર્તિ બની શકતી નથી,

(૨) આ પ્રકારે સર્વ પ્રદેશમાં પૂર્ણતા માનવાથી અનિષ્ટ આપત્તિ આવે છે તે આ રીતે છે-સમસ્ત જીવ પ્રદેશમાં વિવક્ષિત અસંખ્યાત પરિ

अथवा-प्रथमादिप्रदेशवत् अन्त्यप्रदेशस्यापि अजीवत्वे सर्वथा जीवाभावः प्रसज्यते (२)।

किंच-यद्येक एव प्रदेशो जीवत्वं पूरयति, तर्हि पूर्णस्य जीवस्य कर्तव्याऽर्थसम्पादनरूपा क्रिया एकस्मात् प्रदेशात् स्यात्, न त्वेवं दृश्यते, यथैकस्मात् तन्तोः पटस्य कार्यमावरणादिरूपं नोपलभ्यते (३)

अथ पूरकत्वे समानेऽपि अन्त्यप्रदेश एव जीवः, शेषास्तु प्रदेशा अजीवा इत्याग्रहो न मुच्यते, तर्हि राजवद्भवतो भाषणम्। यत् प्रतिभासते तदेव जल्पति। तथा च सति-विपर्ययोऽपि कस्मान्न स्यात्, आद्यः प्रदेशो जीवः, अन्त्यस्त्वजीव इति(४)

अथवा—राजवत् स्वच्छन्दभाषित्वात् भवन्मते विषमत्वं कुतो न स्यात्। केचित् प्रदेशाः जीवाः, केचित्तु अजीवाः, इति (४)। अथवा-सर्वविकल्पसिद्धिः

की पूरकता होने पर अन्त्यप्रदेश की तरह प्रत्येक प्रदेश में जीवत्व हो जाने से प्रत्येक जीव असंख्यातजीववाला हो जायगा (१)। अथवा प्रथमादि प्रदेश की तरह अन्त्यप्रदेश में भी अजीवत्व मानने पर सर्वथा जीवका अभाव प्रसक्त होता है। (२) और भी-यदि एक ही प्रदेश जीवत्व की पूर्ति करता है तो ऐसी स्थिति में पूर्ण जीव के द्वारा होने वाली अर्थ संपादनरूप क्रिया एक ही प्रदेश से हो जानी चाहिये-परन्तु ऐसा होता तो दिखता नही है। कहीं सम्पूर्णवस्त्र से होने वाली अर्थक्रिया उसके एक तन्तु से थोडे ही हो सकती है (३)।

अथवा-राजा की तरह स्वच्छंदभाषी होने से तुम्हारे मत में विषमता कैसे नहीं होगी-कितनेक प्रदेश जीव हो जायेंगे और कितनेक अजीव हो जाये गे (४)।

माणुनी पूरकता होवाथी अन्त्यप्रदेशनी माफक प्रत्येक प्रदेशमा जीवत्व थई जवाथी प्रत्येक जीव असख्यात जीववाळो थई जशे. (१) अथवा प्रथम जीव आदि प्रदेशोनी माफक अत्यप्रदेशमा पण अजीवत्व मानवाथी सर्वथा जीवनो अभाव प्रसक्त थाय छे (२) किंच—जो एक ज प्रदेश जीवत्वनी पूर्ति करे छे तो एवी स्थितिमा पण पूर्ण जीव द्वारा थनारी अर्थ सपादन रूप क्रिया एक ज प्रदेशथी थई जवी जोइए परतु एवु थतु जोवामा आवतु नथी, कयाई सपूर्ण वस्त्रथी थनारी अर्थ क्रिया तेना एक ततुथी थोडी ज थई शके छे? (३)

अथवा—राजानी माफक स्वच्छद भाषी थवाथी तमारा मतमा विशेषता केम नही आवे? केटलाक प्रदेश जीव थशे त्यारे केटलाक अजीव थईजशे (४)

कस्मान्न भवति, स्वेच्छया सर्वपक्षाणामपि वक्तुं शक्यत्वात् (५)।

इति तृतीयपक्षे विकल्पपञ्चकम् ॥ ३ ॥

(४) किंच—यत् प्रथमादिप्रदेशसमुदाये सर्वथा जीवत्वं नास्तीति मन्यसे, तदा एकस्मिन्नन्त्यप्रदेशेऽपि जीवत्वं न स्यात्, यथा सिकताकणसमुदायेषु तैलं नास्तीति प्रत्येककणेऽपि तैलं नास्ति। तर्हि जीवत्वं कथमेकस्मिन्नेवान्त्यप्रदेशे समायातमिति।

(५) किंच—भवन्मतेऽन्त्यप्रदेशो सर्वथा पूर्णो जीवोऽस्ति, तदन्येषु प्रथमादिप्रदेशेषु देशतो जीवोऽस्ति, इति विशेषो यदुच्यते, तन्न युक्तम्—अन्त्योऽपि प्रदेशो भवन्मते देशत एव जीव इति वाच्यम्, प्रदेशत्वात्, प्रथमादिप्रदेशवत् (१)।

अथवा—सर्व विकल्पों की सिद्धि भी क्यों न हो जायगी क्यों कि अपनी इच्छा से सब ही पक्ष कह सकने योग्य हो सकते हैं (५)।

॥ ये तीसरे पक्ष के पांच विकल्प हुए ॥३॥

(४) और भी—जो प्रथमादिप्रदेशसमुदाय में सर्वथा जीवत्व नहीं है ऐसा माना जाय तो एक अन्त्यप्रदेश में भी जीवत्व कैसे आसकता है, जब बालु के समुदाय में तैल नहीं है, तो भला उसके एक कण में तैल का सद्भाव कैसे माना जासकता है।

(५) और भी—तुम्हारे मन्तव्यके अनुसार अन्त्यप्रदेश में ही सर्वथा पूर्णरूपसे जीव हैं बाकी प्रथमादिप्रदेशो में देशतः जीव है इस प्रकार का विशेष जो तुम कहो तो यह भी कहना ठीक नहीं है क्यों कि इस प्रकार के कथनसे प्रदेश की अपेक्षा प्रथमादिप्रदेश की तरह अन्त्यप्रदेश में भी जीव अंशतः—देशतः—ही साबित हो सकेगा (१)

અથવા—સર્વ વિકલ્પોની સિદ્ધિ પણ કેમ ન થઈ જાય કેમ કે પોતાની ઈચ્છાથી સવ પક્ષ કહેવા લાયક બની જાય છે (૫)

॥ આ ત્રીજા પક્ષના પાંચ વિકલ્પ થયા (૩)

(૪) કિંચ—જો પ્રથમાદિ પ્રદેશ સમુદાયમાં સર્વથા જીવત્વ નથી, એવું માનવામાં આવે તો એક અન્ત્યપ્રદેશમાં પણ જીવત્વ કઈ રીતે આવી શકે? જેમ રેતીના સમુદાયમાં તેલ નથી. તો પછી તેના એક કણમાં તેલનો સદ્ભાવ કેમ માની શકાય?

(૫) કિંચ—તમારા મત અનુસાર અન્ત્યપ્રદેશમાં જ સર્વથા પૂર્ણ રૂપથી જીવ છે બાકી પ્રથમ આદિ પ્રદેશોમાં દેશતઃ જીવ છે આ પ્રકારનું વિશેષ જો તમે કહો તો પણ કહેવું ઠીક નથી. કેમકે આ પ્રકારનું કહેવું પ્રદેશની અપેક્ષાએ પ્રથમાદિ અન્ત્યપ્રદેશમાં પણ જીવ અંશત દેશતઃ—જ સાબીત થશે (૧)

अथ यदि अन्त्यप्रदेशे संपूर्णो जीव इति मन्यसे, तर्हि तत्र संपूर्णतायाः सद्भावे यो हेतु' स प्रथमादिप्रदेशेषु समान एव, तुल्यधर्मकत्वात्। अतस्तेष्वपि प्रतिप्रदेशं संपूर्णजीवत्वमन्त्यप्रदेशवत् समापद्येत (२)।

इति पञ्चमपक्षे विकल्पद्वयम् ॥ ५ ॥

(६) चरमत्वादस्य चरमप्रदेशस्यैव जीवत्व मन्यते, तद्भिन्नेषु प्रदेशेषु जीवत्वं प्रतिषिध्यतेऽस्माभिस्तदप्ययुक्तम्, चरमत्वम्-अन्तिमत्वम्, तदपि प्रदेशस्याऽऽपेक्षिकमेव स्यात्, आपेक्षिक च कदाचिदप्येकत्रनियतं न स्यात्, अपेक्षावशात् सर्वस्यापि प्रदेशस्य चरमत्वसम्भवात्। तस्मादेकेन त्वद्विवक्षितेन चरमेण प्रदेशेन विना

यदि अन्त्यप्रदेश में संपूर्ण जीव माना जायगा तो उस प्रदेश में जीव की संपूर्णता साबित करने वाला जो भी हेतु होगा वही हेतु प्रथमादि प्रदेशो में भी उसका समानरूप से साधक बन जायगा। इसलिये अन्तिम प्रदेश की तरह प्रतिप्रदेश में संपूर्णजीव मानने का प्रसंग प्राप्त होगा (२)। ये पांचवे पक्ष के दो विकल्प हुए ॥ ५ ॥

(६) चरम होने से चरम प्रदेश में ही जीवत्व यदि माना जायगा, और बाकी भिन्न प्रदेशो में जीवत्व नहीं माना जायगा, तो ऐसा कथन ठीक नहीं माना जा सकता है, क्यों कि अन्तिम प्रदेशमें जो चरमता है वह वहां आपेक्षिक है। जो आपेक्षिक होता है वह एक जगह नियत नहीं माना जा सकता। अपेक्षा के वश से सर्व प्रदेशो में चरमता आसकती है। इसलिये तुम्हारे द्वारा विवक्षित एक चरम प्रदेश

યદિ અન્ત્યપ્રદેશમા સંપૂર્ણ જીવ માનવામા આવે તો એ પ્રદેશમાં જીવની સંપૂર્ણતા સાબીત કરનાર જે પણ હશે તે જ હેતુ પ્રથમ આદિ પ્રદેશોમા પણ એના સમાનરૂપથી સાધક બની જશે આ કારણે અંતિમ પ્રદેશની માફક પ્રતિપ્રદેશોમા સંપૂર્ણ જીવ માનવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. (૨)

॥આ પાચમા પક્ષના બે વિકલ્પ થયા ॥૫॥

(૬) ચરમ હોવાથી ચરમ પ્રદેશમા જ જીવત્વ જો માનવામાં આવે અને બાકી બીજા પ્રદેશોમા જીવત્વ ન માનવામા આવે તો એ કહેવું બરોબર નથી. કેમકે, અંતિમ પ્રદેશમા જે ચરમતા છે તે ત્યાં આપેક્ષિક છે. જે આપેક્ષિક હોય છે તે એક જગ્યાએ નિયત માનવામાં આવતા નથી અપેક્ષાના વશથી સર્વ પ્રદેશોમા ચરમતા આવી શકે છે આ માટે તમારા તરફથી વિવક્ષિત એક ચરમ પ્રદેશ વીના જેમ અપર પ્રદેશ

यथाऽपरे प्रदेशास्तव मते जीवत्वं न प्राप्नुवन्ति, तथा जीवतया त्वद्विवक्षितोऽपि चरमः प्रदेशस्तैः प्रदेशैर्विना जीवत्वं न प्राप्नुयात् । सर्वेषां प्रदेशानामप्यापेक्षिक चरमत्वसिद्धेः (१)।

अथ प्रथमादिप्रदेशेषु जीवत्वं न मन्यते, तर्हि चरमप्रदेशोऽपि भवन्मते जीवत्वं न स्यात् । तथाहि—अन्त्यप्रदेशोऽपि न जीवः, प्रदेशत्वात्, प्रथमादिप्रदेशवत् (२)।

इति षष्ठपक्षस्य विकल्पद्वयम् ॥ ६ ॥

तिष्यगुप्तः प्राह—ननु इयं प्रतिज्ञा आगमबाधिता, यतः पूर्वोक्तालापकरूपे श्रुते

के विना जैसे अपर प्रदेश तुम्हारे मन्तव्यके अनुसार जीवरूप नहीं माने जाते हैं उसी तरह जिस चरम प्रदेशको तुम जीवरूपसे विवक्षित कह रहे हो ऐसा यह चरम प्रदेश भी उन द्वितीयादि प्रदेशों के विना जीव स्वरूप नहीं माना जा सकता है, क्यों कि अपेक्षा से सर्व प्रदेशो का चरमत्व पहले सिद्ध हो चुका है ।

यदि प्रथमादिप्रदेशों में जीव नहीं माना जायगा तो चरम प्रदेश में भी तुम्हारी मान्यतानुसार जीवपना नही आ सकता है । प्रयोग—" अन्त्यप्रदेशोऽपि न जीवः प्रदेशत्वात् प्रथमादिप्रदेशवत् " प्रथमादि प्रदेश की तरह अन्त्यप्रदेश भी प्रदेश होने से जीवस्वरूप नही हो सकता है (२) ये छठे पक्ष के दो विकल्प हुए ॥ ६ ॥

तिष्यगुप्त कहता है—आप इस अनुमान प्रयोग से जो अन्त्यप्रदेश में जीवत्व का निषेध करते हैं सो आपका यह कथन आगम से बाधित होता है, क्यों कि पूर्वोक्त आलापकरूप आगम में प्रथमादि प्रदेशों में

તમારા માનવા મુજબ જીવરૂપ માનવામાં આવતા નથી એજ રીતે જે ચરમ પ્રદેશને તમે જીવરૂપથી વિવક્ષિત કરી રહ્યા છો તેવા તે ચરમ પ્રદેશ પણ એ દ્વિતીયાદિ પ્રદેશો વિનાના જીવ સ્વરૂપ માનવામાં આવતા નથી. કેમકે, અપે ક્ષાથી સર્વ પ્રદેશોનું ચરમત્વ પહેલાં સિદ્ધ થઈ ચુકેલ છે (૧)

પ્રથમ આદિ પ્રદેશમાં જો જીવ ન માનવામાં આવે તો ચરમ પ્રદેશમાં પણ તમારી માન્યતા અનુસાર જીવપણું આવી શકતું નથી.

પ્રયોગ—"અન્ત્યપ્રદેશોઽપિ ન જીવઃ પ્રદેશત્વાત્ પ્રથમાદિપ્રદેશવત્" પ્રથમ આદિ પ્રદેશની માફક અન્ત્યપ્રદેશ પણ પ્રદેશ હોવાથી જીવ સ્વરૂપ બની શકતો નથી. ॥ આ છઠ્ઠા પક્ષના બે વિકલ્પ થયા. ॥ ૬ ॥

તિષ્યગુપ્ત કહે છે—આપ આ અનુમાન પ્રયોગથી અન્ત્યપ્રદેશમાં જીવત્વનો નિષેધ કરો છો, તો આપનું એ કહેવું આગમથી બાધિત થાય છે કેમકે, પૂર્વોક્ત આલાપકરૂપ આગમમાં પ્રથમાદિ પ્રદેશોમાં જીવત્વ નથી એવું

प्रथमादिप्रदेशा जीवत्वेन निषिद्धाः, न पुनरन्त्यप्रदेशः भवती-"ति न्यायात्, तत्र जीवत्वानुज्ञानात्। अत' प्रथमा जीवत्वनिषेधो न शास्त्रानुमत इति, चेत् — उच्यते—

(७) आचार्यः प्राह—अन्त्यप्रदेशोऽपि श्रुते जीवत्वेन नि "एगे भंते! जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्वं सिया? णो इण तत्रैवोक्तम्। तस्मात् यदि श्रुतं भवतः प्रमाण तदा भवन्मतेऽन्त्यप्र न वाच्यम्, एकत्वात्, प्रथमाद्यन्यतरप्रदेशवत् (१)।

जीवत्व नही है ऐसा स्पष्टरूप से कहा गया है। तथा जीव है ऐसा विधान किया गया है, क्यों कि जो अनि वह अनुमत समझा जाता है इससे ऐसा ज्ञात होता है प्रदेश में जीवत्व की मान्यता शास्त्रसंमत है। इसलिये मैं कि प्रथमादिप्रदेशों की तरह अन्त्यप्रदेश में जीवत्व शास्त्रानुमत नही है।

(७) आचार्य कहते हैं—ऐसा नहीं है, अन्त्यप्रदेश में जी बात भी शास्त्र में निषद्ध की गई है, क्यों कि "एगे भंते! ज जीवेत्ति वत्तव्व सिया? णो इणट्ठे समट्ठे" यह पाठ भी वहीं पर अ सो यदि तुम को श्रुत में प्रमाणता अभीष्ट है तो तुम को "अ प्रदेश में जीव है" ऐसा नहीं कहना चाहिये, क्यों कि प्रथमादि तर प्रदेश की तरह एक प्रदेशता अन्त्य के प्रदेश में भी स्थित है।

સ્પષ્ટ રૂપથી કહેવામા આવ્યુ છે. તથા અન્ત્યપ્રદેશમા જીવ છે એવુ વિધા કરવામા આવેલ છે કેમકે, જે અનિષિદ્ધ હોય છે તે અનુમત સમજવા આવે છે. આથી એવુ જાણી શકાય છે કે, અન્ત્યપ્રદેશમા જીવત્વની માન્યતા શાસ્ત્ર સમત છે. આથી હુ એવુ કહુ છુ કે, પ્રથમ આદિ પ્રદેશોની માફક અન્ત્યપ્રદેશમા જીવત્વનો નિષેધ શાસ્ત્રાનુમત નથી

(૭) આચાર્ય કહે છે—એવુ નથી. અન્ત્યપ્રદેશમા જીવ છે એ વાત પણ શાસ્ત્રમા નિષિદ્ધ કરવામા આવેલ છે કેમકે, "एगे भते! जीवपएसे जीवेत्ति वत्तव्वं सिया? णो इणट्ठे समट्ठे" આ પાઠ પણ ત્યાજ આવેલ છે આથી જો તમને શ્રુતમા પ્રમાણતા અભીષ્ટ છે તો તમારે "અન્ત્યપ્રદેશમા જીવ છે" તેમ ન કહેવુ જોઈએ કેમકે, પ્રથમાદિક અન્યતર પ્રદેશની માફક એક પ્રદેશતા અન્ત્યના પ્રદેશમા પણ સ્થિત છે. (૧)

किंच—यदि श्रुतं प्रमाणं मन्यते तर्हि सर्वेऽपि जीवप्रदेशाः परिपूर्णा जीवत्वेन श्रुत उक्ताः, न त्वेक एव चरमप्रदेशः।

उक्तं हि तत्रैव—“जम्हा णं कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवे त्ति वत्तव्वं सिया”। अतः श्रुतप्रामाण्यादन्त्यप्रदेश एव न जीवत्वेनेष्टव्यः किंतु सर्वे प्रदेशाः समुदिताः प्रतिपूर्णो जीव इति मन्तव्यम्। (२)

यथा—एकोऽपि तन्तुः समस्तपटोपकारी भवति, तं विना समस्तपटाभावात्, परंतु स एकस्तन्तुः समस्तपटो न भवति, किंतु—सर्वेऽपि तन्तवः समुदिताः सम्पूर्णपटव्यपदेशं लभन्ते, इति लोके प्रसिद्धिः। तथा एको जीवप्रदेशोऽपि जीवो न भवति, किंतु सर्वेऽपि जीवप्रदेशाः समुदिता जीव इति।

और भी—तुम यदि श्रुत को प्रमाण मानते हो तो सम्मिलित समस्त जीवप्रदेश ही जीव है, ऐसा शास्त्र में कहा है, एक चरम प्रदेश ही जीव है ऐसा नहीं कहा है। देखो वहीं पर ऐसा कहा है—“जम्हा णं कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्वं सिया”। इस लिए श्रुतप्रमाण से तुम को अन्त्यप्रदेश ही जीव है ऐसा दुराग्रह छोड देना चाहिए। ऐसा मानना चाहिए कि सम्मिलित समस्त प्रदेश ही जीव है(२)

जिस प्रकार एक भी तन्तु समस्त पट का उपकारी होता है, क्यों कि उसके विना समस्त पट नहीं बन सकता, किन्तु इसका तात्पर्य यह थोडे ही होता है कि वह तन्तु ही समस्त पट हो जाता है। समस्त तन्तुओं का समुदाय ही एक पूरा पट कहलाता है, यही बात लोक में प्रसिद्ध है, उसी तरह एक जीवप्रदेश भी जीव नहीं है किन्तु समुदित समस्त जीवप्रदेश ही एक जीव है।

તમે જો શ્રુતને પ્રમાણ માનતા હો તો સમ્મિલિત સમસ્ત પ્રદેશ જ જીવ છે એવું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. એક ચરમ પ્રદેશ જ જીવ છે તેવું કહેલ નથી. જુઓ એજ જગ્યાએ એવું કહેલ છે—“जम्हा णं कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्वं सिया” આથી શ્રુત પ્રમાણથી અન્ત્ય પ્રદેશ જ જીવ છે એવો દુરાગ્રહ તમારે છોડી દેવો જોઈએ. એવું જ માનવું જોઈએ કે સમ્મિલિત સમસ્ત પ્રદેશ જ જીવ છે (૨)

જે રીતે એક પણ તંતુ સમસ્ત પટનો ઉપકારી હોય છે કેમકે તેના વગર સમસ્ત પટ બનતો નથી પરંતુ એનું તાત્પર્ય એ થોડું જ થાય છે કે એ તંતુ જ સમસ્ત પટ બની જાય છે. સમસ્ત તંતુઓનો સમુદાય જ આખો પૂરો પટ કહેવાય છે આ વાત લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે એજ રીતે એક જીવ પ્રદેશ પણ જીવ નથી પરંતુ સમુદિત સમસ્ત જીવપ્રદેશ જ આ જીવ છે

किंच—'घटोऽयम्' इति व्यवहारो यथैकस्मिन् परमाणौ न भवति तथा-'अयमात्मा' इत्यात्मनोऽपि निर्देशः खल्वेकस्मिन् प्रदेशे न भवति (३)

इति सप्तमपक्षस्य विकल्पत्रयम् ॥ ७ ॥

(८) ननु कस्य नयस्यैवं मतम्? इति चेत्, उच्यते—एवंभूताख्यस्य नयस्यैवं मतम्। एवं भूतत्वं च—पदाना व्युत्पत्त्यर्थान्वयनियतार्थबोधकत्वेनाभ्युपगन्तव्यम्। नियमश्च कालतो देशतश्चेति न समभिरूढेऽतिव्याप्तिः। ए'भूतनयमाश्रित्य-भगवता—"जम्हा णं कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपएसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्वं" इत्युक्तम्। तेन यावन्तोऽसंख्यातप्रदेशा लोकाकाशतुल्याः जीवस्य सन्ति, ते सर्वे समुदिता एव प्रदेशाः पूर्णो जीवः, नत्वेकश्चरमो वा प्रथमो वा द्वितीयादिर्वा

और भी—जिस प्रकार एक परमाणु में "घटोऽयम्" इत्याकारक व्यवहार नहीं होता है उसी तरह एक जीवप्रदेश में भी "अय आत्मा" इत्याकारक व्यवहारका निर्देश नही हो सकता है (३)

ये सातवें पक्ष के तीन विकल्प हुए ॥ ७ ॥

(८) इस प्रकार का वह किस नय का अभिमत है?,

उत्तर—इस प्रकार का यह अभिमत एवंभूत नय का है। व्युत्पत्ति से लभ्य अर्थ के संबध से जिस में नियतार्थबोधकता (निश्चित अर्थ को समझाने की शक्ति) हो वही एवंभूतनय है। नियतार्थबोधकता इस में काल की एव देश की अपेक्षा से जानना चाहिये। इस प्रकार समभिरूढनय से इसकी अतिव्याप्ति नहीं होती है। इसी एवंभूतनय को आश्रित कर भगवान ने "जम्हाणं कसिणे पडिपुण्णे लोगागास-पएसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्व सिया" यह सूत्रालापक कहा है। इस

જે પ્રકારે એક પરમાણુમા "घटोऽयम्" ઈત્યાકારક વહેવાર થતો નથી તેવી રીતે એક જીવપ્રદેશમા પણ "अयं आत्मा" ઈત્યાકારક વહેવાર -નિર્દેશ-થઈ શકતો નથી (૩) સાતમા પક્ષના આ ત્રણ વિકલ્પ થયા ॥૭॥

(૮) આ પ્રકારનો કયા નયનો અભિમત છે?

ઉત્તર—આ પ્રકારનો એ અભિમત એવભૂત નયનો છે વ્યુત્પત્તિથી લભ્ય અર્થના સબધથી જેમા નિયતાર્થ બોધકતા (નિશ્ચીત અર્થને સમજવાની શક્તિ) હોય તે એવભૂત નય છે નિયતાર્થ બોધકતા તેમા કાળની અને દેશની અપેક્ષાથી જાણવી જોઈએ આ પ્રકારે સમભિરૂઢ નયથી તેની અતિવ્યાપ્તિ થતી નથી આ એવભૂત નયને આશ્રીત કરી ભગવાને "जम्हाणं कसिणे पडिपुण्णे लोगागासपयेसतुल्ले जीवेत्ति वत्तव्व सिया" આ સૂત્રાલાપક કહેલ છે આથી

एकैकः प्रदेशो जीव इति मन्तव्यम् । लोकाकाशप्रदेशतुल्यत्वादिना भगवत्प्रदर्शितव्युत्पत्त्यर्थोऽसंख्यातप्रदेशसमन्वयरूपस्य कालादिना नियतस्यार्थस्य बोधकत्वं निरवशेषप्रदेशसद्भाव एव भवितुमर्हति । न तु अन्त्यप्रदेशमात्र एव जीव इति मन्यस्व ।

अथ "ग्रामो दग्धः, पटो दग्धः" इत्यादि न्यायादेकदेशेऽपि सम्पूर्णपरत्वोप-

---

कारण जितने असंख्यातप्रदेश लोकाकाश के तुल्य एक जीव के हैं वे सब समुदितप्रदेश ही एक पूर्ण जीव है। एक केवल चरमप्रदेश अथवा प्रथमप्रदेश या द्वितीयादिक एक एक प्रदेश जीव नहीं है। एवंभूत नय में व्युत्पत्ति से लभ्य अर्थ के संबंध से नियतार्थबोधकता तभी आ सकती है कि जब निरवशेष प्रदेश के सद्भाव में जीव माना जाय। नहीं तो नियतार्थबोधकता नहीं आ सकती है क्यों कि लोकाकाश आदि के द्वारा जो इसके प्रदेशों की तुल्यता कही है वह अर्थ तभी यहां घटित हो सकता है कि जब एक जीव कालादिक के द्वारा नियत असंख्यात प्रदेशों के समुदायरूप हो। तात्पर्य इसका यही है कि जीव-शब्द का अर्थ जब एवंभूत नय की अपेक्षा विचारकोटि में आयगा तब वह असंख्यातप्रदेशविशिष्ट होगा तो ही इसका विषय माना जा सकेगा-अन्यथा नहीं। एक द्वितीय आदि भिन्न २ प्रदेशरूप जीव-शब्द का अर्थ एवंभूत की अपेक्षा नहीं माना जा सकता।

शंका—जिस प्रकार "ग्रामो दग्धः, पटो दग्धः" ग्राम जल गया वस्त्र

જેટલા અસંખ્યાત પ્રદેશ લોકાકાશની તુલ્ય એક જીવના છે તે સઘળા સમુદિત પ્રદેશ જ એક પૂર્ણ જીવ છે એક કેવળ ચરમપ્રદેશ અથવા પ્રથમપ્રદેશ અથવા બીજા કોઈ એક એક પ્રદેશ જીવ નથી. એવંભૂતનયમાં વ્યુત્પત્તિથી લભ્ય અર્થના સંબંધથી નિયતાર્થ બોધકતા ત્યારે આવે છે કે જ્યારે નિરવશેષ પ્રદેશના સદ્‌ભાવમાં જીવ માનવામાં આવે. નહીં તો નિયતાર્થ બોધકતા આવી શકતી નથી કેમકે લોકાકાશ. આદિ દ્વારા જે તેના પ્રદેશોની તુલ્યતા બતાવી છે તે અર્થ ત્યારે જ અહીં ઘટીત થઈ શકે કે જ્યારે એક જીવ કાળાદિકના દ્વારા નિયત અસંખ્યાત પ્રદેશોના સમુદાયરૂપ હોય તાત્પર્ય આજ એ છે કે જીવ શબ્દનો અર્થ જ્યારે એવંભૂત નયની અપેક્ષા વિચાર કોટીમાં આવશે ત્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશ વિશિષ્ટ હશે તોજ તેનો વિષય માની શકાશે. એ વગર નહીં એક બીજાથી જુદા જુદા પ્રદેશસ્વરૂપ જીવ શબ્દનો અર્થ એવંભૂતની અપેક્ષા માનવામાં આવતો નથી.

શંકા—જેવી રીતે "ગ્રામો દગ્ધઃ પટો દગ્ધઃ" ગામ બળી ગયું વસ્ત્ર બળી

चारादन्त्यप्रदेशलक्षणैकदेशेऽपि संपूर्णजीवबुद्धिः स्यात्, इति चेत्, तर्हि प्रथमादिप्रदेशेऽपि उपचारात् तवमते जीवत्वापत्तिः, न्यायस्य तुल्यत्वात्। अयं त्वत्पक्षमङ्गीकृत्य दोषः प्रदत्तः। वस्तुतस्तु उपचारादपि त्वत्पक्षो नोपपद्यते-एक एवान्त्यप्रदेश उपचारेण जीवो न भवितुमर्हति, किं तु देशोने एव जीवोपचारो युज्यते। यथा-स्वल्पैस्तन्तुभिरूने पटे पटोपचारो दृश्यते, नत्वेकस्मिंस्तन्तुमात्रे।

जल गया, इस प्रकार का व्यवहार गांवके एवं वस्त्र के एक देश जल जाने पर सम्पूर्णगांव तथा वस्त्र में उपचार से माना जाता है, उसी प्रकार यहांपर भी अन्तिमप्रदेश में जीव का व्यवहार मुख्यतया मानने पर इतर प्रदेशों में वह उपचार से मान लिया जायगा?।

उत्तर—इस प्रकार का कथन ठीक नहीं माना जा सकता, क्यों कि इस प्रकार के कथन से वास्तविक अर्थ की सिद्धि तो हो नहीं सकती है। जिस प्रकार गांव के एक प्रदेश में समस्त गांव का उपचार मानकर गांव जल गया ऐसा कह दिया जाता है, उसी प्रकार अन्त्यप्रदेश में जीव का उपचार मान लिया जायगा सो ऐसा कथन तुम्हारे मन्तव्य से विरुद्ध पडता है, क्यों कि तुम तो वहां मुख्यरूप से संपूर्ण जीव मान रहे हो। अतः इस प्रकार के कथन से अपसिद्धान्त नाम के निग्रहस्थान में तुम्हारा पतन है। दूसरे उपचार मुख्यार्थ का साधक नहीं हुआ करता है। जब तुम अन्तिम प्रदेश में जीवका उपचार करोगे तो इसका

ગયુ, આ પ્રકારનો વહેવાર ગામ અને વસ્ત્રના એક ભાગ બળી જવાથી સંપૂર્ણ ગામ અને વસ્ત્રમાં ઉપચારથી માનવામા આવે છે એ રીતે અહીં પણ અંતિમ પ્રદેશમા જીવનો વહેવાર મુખ્યતયા માનવાથી બીજા પ્રદેશોમાં તે ઉપચારથી માની લેવામા આવશે?

ઉત્તર—આ રીતે કહેવું બરોબર નથી કેમકે, આ રીતે કહેવાથી વાસ્તવિક અર્થની સિદ્ધી થઈ શકતી નથી જે રીતે ગામના એક ભાગમાં સમસ્ત ગામનો ઉપચાર માનીને ગામ બળી ગયુ એવુ કહેવામાં આવે છે તેજ રીતે અન્ત્યપ્રદેશમા સમસ્ત જીવનો ઉપચાર માની લેવામાં આવશે તેવું કહેવુ તમારા મન્તવ્ય વિરૂદ્ધનું છે કેમકે, તમે તો ત્યા મુખ્યરૂપથી સંપૂર્ણ જીવ માની રહ્યા છો આથી આ પ્રકારનુ કહેવાથી અપસિદ્ધાંત નામના નિગ્રહસ્થાનમા તમારૂ પતન છે બીજુ ઉપચાર મુખ્ય અર્થનો સાધક નથી થતો જ્યારે તમે અંતિમપ્રદેશમા જીવનો ઉપચાર કરશો તો એનો અર્થ એ પણ થઈ

तस्मात् सर्वेष्वात्मप्रदेशेषु जीवस्य व्याप्तिः पुष्पे गन्ध इव, क्षीरे घृतमिव, तिले तैलमिवेति निश्चितम्। वत्स ! भवत्स्व भगवद्वाक्ये विश्वस्य सफलो भव ।

एवं दयालुना धर्माचार्येण प्रतिबोधितोऽपि कदाग्रहग्रस्तस्तिष्यगुप्तस्तु कुमतं

तात्पर्य यह भी तो हो जाता है कि प्रथमादिप्रदेश में भी जीव है। जैसे गांव का एक देश जला तभी तो जाकर उस में समस्त गांव का उपचार किया गया। इसी प्रकार अन्तिमप्रदेशरूप एक देश में समस्त जीवका व्यवहार भी तो तभी हो सकेगा कि जब यह प्रथमादि असंख्यात प्रदेशमय ही जीव है ऐसा ही मानना चाहिये। केवल अन्तिमप्रदेश में ही समस्त जीव है ऐसा नहीं मानना चाहिये, तथा जिस प्रकार स्वल्प तन्तुओं से विहीन पट में पट का उपचार किया जाता है एक तन्तु में नहीं, उसी प्रकार कुछ कम प्रदेशविहीन जीव में ही जीव का उपचार करना योग्य हो सकता है सिर्फ एक अन्तिमप्रदेश में ही नहीं। इसलिये जिस प्रकार पुष्पमें गन्ध दूध में घृत, तिल में तैल व्याप्त होकर रहता है उसी प्रकार अपने समस्त प्रदेशों में एक जीव व्याप्त होकर रहता है। यह मानना ही युक्तिसंगत है। इसलिये हे तिष्यगुप्त ! तुम भगवान् के वचनों पर विश्वास लाओ और अपने जन्म को सफलित करो।

इस प्रकार दयालु धर्माचार्य ने तिष्यगुप्त को खूब समझाया परन्तु

થાય છે કે પ્રથમ આદિ પ્રદેશમાં જીવ છે જેમ ગામનો એક ભાગ બળ્યો ત્યારે તો સમસ્ત ગામનું નામ બળ્યું આજ રીતે અન્તિમપ્રદેશરૂપ એક દેશમાં સમસ્ત જીવનો વહેવાર પણ ત્યારે થઈ શકે કે જ્યારે તે પ્રથમ આદિ ઉત્તર પ્રદેશોની સાથે સબંધિત થાય. તેના વગર નહીં આથી પ્રથમાદિ અસંખ્યાત પ્રદેશમય જે જીવ છે એવું જ માનવું જોઈએ. કેવળ અંતિમપ્રદેશમાં જ સમસ્ત જીવ છે એવું માનવું ન જોઈએ તથા-જેમ થોડા તંતુઓથી વિહીન પ મા પટનો ઉપચાર કરાય છે એક તંતુથી નહીં તેવી રીતે થોડા ઓછા પ્રદેશ વિહીન જીવમાં જ જીવનો ઉપચાર કરવો યોગ્ય થાય છે ફક્ત એકલા અંતિમપ્રદેશમાં જ નહીં આ માટે જે પ્રકારે પુષ્પમાં ગંધ, દૂધમાં ઘી, તલમાં તેલ વ્યાપ્ત બનેલ રહે છે એવી જ રીતે પોતપોતાના સમસ્ત પ્રદેશોમાં એક જીવ વ્યાપ્ત થઈને રહે છે આ માનવું એજ યુક્તિ સંમત છે આ માટે હે તિષ્યગુપ્ત ! તમે ભગવાનના વચન ઉપર વિશ્વાસ લાવો અને પોતાના જન્મને સફળ બનાવો.

આ રીતે દયાળુ ધર્માચાર્યે તિષ્યગુપ્તને ખૂબ સમજાવ્યા. પરંતુ તિષ્યગુપ્તે

न त्यक्तवान्। ततो धर्माचार्यैः कायोत्सर्गपूर्वं स वहिष्कृतः पृथिव्यां स्वमतं प्रचारयन् पर्यटति।

अन्यदा स तिष्यगुप्तः स्वपरिवारपरिवृतो ग्रामानुग्रामं पर्यटन् आमलकल्पायां नगर्यामाम्रसालवने समायातः। तस्या नगर्यां श्रीजिनेन्द्रचरणारविन्दमधुव्रतो मित्र श्रीनामकः श्रावकस्तिष्यगुप्तमुनिमागतं श्रुत्वाऽन्यश्रावकैः सह तत्रोद्याने समायातः। यथाविधि प्रणम्य स तद्देशनां शुश्राव। स तिष्यगुप्तस्तं निह्नवं विज्ञाय मनसि चिन्तयति–'इममवसरे दृष्टान्तेन वोधयिष्यामि' इति।

तिष्यगुप्त ने अपना कदाग्रह नहीं छोडा। धर्माचार्य ने जब यह देखा तो उन्हों ने उसको कायोत्सर्गपूर्वक पृथक् कर दिया। तिष्यगुप्त भी बहिष्कृत होकर देशोदेश विचरने लगा और अपने मत का प्रचार करने लगा।

किसी एक समय ग्रामानुग्राम विहार करते हुए वे तिष्यगुप्त अपने शिष्यपरिवारसहित आमलकल्पा नगरी के आम्रसाल वन में आये। तिष्यगुप्त को आम्रसाल वन में आये हुए सुनकर वहां का श्रावक कि जिसका नाम मित्रश्री था और जिनेन्द्र भगवान के चरण कमल का जो मधुकर था अन्यश्रावक जनों के साथ उस उद्यान में आया। सविधि वन्दन कर वह तिष्यगुप्त की धार्मिक देशना सुनने लगा। तिष्यगुप्त ने अपने विचार से मित्रश्री श्रावक को निह्नव जान कर अपना असर उस पर डालने के अभिप्राय से दृष्टान्तपुरस्सर समझाना प्रारभ किया। मित्रश्री सेठ भी उनकी देशना सुनकर वापिस अपने स्थान पर आ गया।

પોતાનો હઠાગ્રહ ન છોડયો ધર્માચાર્યે જ્યારે આ પરિસ્થિતિ જાણી ત્યારે તેમણે કાર્યોત્સર્ગપૂર્વક શિષ્ય તરીકે છુટા કરી દીધા પોતાના ધર્માચાર્યથી છુટા કરાએલ તિષ્યગુપ્ત ગ્રામાનુગ્રામ વિચરવા લાગ્યા અને પોતાના મતનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા.

કોઈ એક સમય ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતાં તે તિષ્યગુપ્ત પોતાના શિષ્યપરિવાર સહિત આમલકલ્પા નગરીના આમ્રસાલ વનમા આવ્યા. તિષ્યગુપ્તને આમ્રસાલવનમા આવેલા સાભળીને ત્યાનો શ્રાવક કે, જેનુ નામ મિત્રશ્રી હતું અને જીનેન્દ્રભગવાનના ચરણુ કમળનો જે પ્રેમી હતો તે બીજા શ્રાવકની સાથે તે વનમા ગયો સવિધિ પ્રણામ કરી તે તિષ્યગુપ્ત મુનિની ધાર્મિક દેશના સાભળવા લાગ્યો તિષ્યગુપ્તે પોતાના વિચારથી મિત્રશ્રી શ્રાવકને નિહ્નવ જાણીને તેના ઉપર પોતાની અસર પાડવાના અભિપ્રાયથી દૃષ્ટાંત દાખલા દલીલો આપવાનો પ્રારભ કરી દીધો મિત્રશ્રી શેઠ તેમની દેશના સાભળ્યા પછી પોતાના સ્થાન ઉપર પાછા ફર્યા

अन्यदा मित्रश्रीश्रावकः शिष्यपरिवारैः सह तिष्यगुप्तमुनिं भिक्षाचर्यायां पर्यटन्तं वदति—अद्य भवन्तो मद्गृहं पुनन्तु । ततस्ते तद्गृहं गताः । तदनु स यथा कल्प्यमोदकादि बहुविधाऽशनपानखाद्यस्वाद्यसंभृतानि भाजनानि तत्पुरः स्थापयित्वा एकैकस्य मोदकादेरंशं तिलप्रमाणमेकैकं तस्मै प्रदत्तवान् । इत्थं कूरस्य सूपस्य शाकस्याप्येकैकं सिक्थमर्पितवान् । तथा क्षीरस्य घृतस्य जलस्य च बिन्दुमेकं, पटस्य तन्तुमात्रं प्रदत्तवान् । तदा सशिष्यस्तिष्यगुप्तो मनसि भावयति–' अयं केनापि कारणेन पूर्वमेव ददाति, पश्चात् पूर्णं प्रदास्यति । एवं भावयतस्तस्य मुनेः पुरस्तादसौ स्वयं नमन् स्वबन्धून् प्राह—भो ! यूयमेतान् मुनिवरान् वन्दध्वम् । स पुनः

एक समय की बात है कि जब तिष्यगुप्त अपने शिष्यपरिवारके साथ भिक्षाचर्या के निमित्त नगर में आये हुए थे तब मित्रश्री सेठने उनसे कहा महाराज ! आज तो आप मेरा घर पवित्र करे । मित्रश्री सेठकी प्रार्थना सुनकर तिष्यगुप्त वहां गये, मित्रश्री सेठने कल्पनीय मोदकादिक वस्तुओंसे सज्जित कर अनेक थाल वहां रख दिये, और उनमें से एक २ कल्पनीय वस्तुका तिल २ बराबर अंश निकाल २ कर उनको देने लगा, इसी तरह दाल भात शाक आदि का भी एक २ सीथ उनको दिया । दूध घृत जल को भी बिन्दुप्रमाण में दिया । वस्त्र का भी एक तन्तु दिया । उसकी इस प्रकार दानशीलता देखकर तिष्यगुप्त ने विचार किया–यह किसी कारण वश ही ऐसा दे रहा है पश्चात् सम्पूर्ण चीज दे देगा, मुनि तिष्यगुप्त इस प्रकारका विचार कर ही रहे थे कि मित्रश्री सेठ उनको नमन कर अपने बन्धुओं से कहा कि–आप लोग इन

એક સમય જ્યારે તિષ્યગુપ્ત પોતાના શિષ્ય પરિવાર સાથે ભિક્ષાચર્યા માટે નગરમાં આવ્યા હતા ત્યારે મિત્રશ્રી શેઠે તેમને કહ્યું, મહારાજ ! આજ તો આપ મારૂં ઘર પવિત્ર કરો. શેઠની વિનંતી સાંભળી તિષ્યગુપ્ત શેઠને ત્યાં ગયા મિત્રશ્રી શેઠે કલ્પનીય મોદકાદિક વસ્તુઓથી સજ્જીત કરી ઘણા થાળ ત્યાં રાખી દીધા. અને તેમાંથી એક એક કલ્પનીય વસ્તુનો તલ તલ જેટલો ભાગ કાઢીને તેમને આપવા માંડયો. આજ રીતે દાળ, ભાત, શાક વગેરેનો પણ એક એક કણ તેમને આપ્યો. ખીર, ઘી, પાણી, વગેરે પણ બીંદુ પ્રમાણમાં આપ્યું વસ્ત્રનો પણ એક તાંતણો આપ્યો. એની આ પ્રકારની દાનશીલતા જોઈને તિષ્યગુપ્તે વિચાર કર્યો–આ કોઈ કારણ વશ થઈને જ આ પ્રમાણે આપી રહેલ છે પાછળથી બધી વસ્તુઓ આપશે. મુનિ તિષ્યગુપ્ત આ પ્રકારનો વિચાર કરી રહ્યા હતા ત્યારે મિત્રશ્રી શેઠે તેમને નમન કરી પોતાના બંધુઓને કહ્યું કે આપ લોક પણ આ મુનિરાજોને વંદના કરો.

शिष्यपरिवारसहितं तिष्यगुप्तमुनिं प्राह—भदन्त ! अद्य मया मुनयः प्रतिलाभिताः। अतः कृतार्थोऽस्मि, कृतलक्षणोऽस्मि, कृतपुण्योऽस्मि, इत्यादि।

ततस्तिष्यगुप्तमुनिर्मित्रश्रीश्रावकं प्राह—कथं त्वया धर्षणा कृता ?, तेन श्रावकेणोक्तम्—मया धर्षणा न कृता। भवन्मते–अन्तिमेऽवयवे दत्ते पूर्णोऽवयवी दत्तो भवति, यथाऽन्तिमे प्रदेशे जीवः पूर्णोऽस्ति, तथा सर्वोऽप्यवयवी चरमावयवे पूर्णतया वर्तते। यदि जिनवचनं सत्यमिति भवताऽभ्युपगम्यते, तदा तन्मतमाश्रित्यभवते भैक्ष दातव्यं भवेत्।

मुनिराजों को वंदना करो। पश्चात सपरिवार मुनि तिष्यगुप्त से भी उसने कहा भदन्त ! आज मैंने मुनियों को दान दिया इसलिये मै कृतार्थ कृतलक्षण एव कृतपुण्य अपने आपको मान रहा हू।

तिष्यगुप्त मुनिने इस परिस्थिति को देखकर मित्रश्री सेठसे कहा कि यह तो ठीक है परन्तु यह तो बताओ कि तुमने यह मेरी आशातना–अनादर क्यों की है ? श्रावक मित्रश्रीने कहा–इसमें आशातना की कौन सी बात है। आपका तो सिद्धान्त ही ऐसा है कि एक अन्तिम अवयव में सम्पूर्ण अवयवी रहता है, अतः एक अंतिम अंश दिया जाने पर सम्पूर्ण अवयवी दे दिया जाता है। इसी अभिप्राय से मैं ने ऐसा किया है जिस प्रकार अंतिम प्रदेश में पूर्ण जीव है उसी प्रकार पूर्ण-मोदादिक अवयवी भी अपने चरम अवयव में रहा हुआ है। आपकी दृष्टि में यदि जिनवचन सत्य हो तो ही मैं उसके अनुसार आप को भिक्षा दे सकता हू।

પછી તિષ્યગુપ્ત મુનિ અને તેમના શિષ્યપરિવાર મુનીઓને ઉદ્દેશીને કહ્યુ કે, ભદન્ત! આજ મે મુનિઓને દાન દીધુ એથી હુ કૃતાર્થ કૃત લક્ષણુ અને કૃતપૂણ્ય મારી જાતને માની રહ્યો છુ

આ પરિસ્થિતિ જોઈને તિષ્યગુપ્તમુનિએ મિત્રશ્રી શેઠને કહ્યુ કે, એ તો ઠીક છે પરતુ એ તો બતાવો કે તમે આ રીતે મારી આશાતના–અનાદર શા માટે કર્યો છે? શ્રાવક મિત્રશ્રીએ કહ્યુ–આમા અનાદરની કઇ વાત છે? આપનો તો સિદ્ધાત જ એવો છે કે, એક અતિમ અવયવમા સપૂર્ણ અવયવી રહે છે આથી એક અતિમ અશ આપવામા આવ્યાથી સપૂર્ણ અવયવી આપ્યા બરાબર છે આ અભિપ્રાયથી મે આમ કરેલ છે જે રીતે અતિમ પ્રદેશમા પૂર્ણ જીવ છે એજ રીતે પૂર્ણ મોદકાદિક અવયવી પણ પોતાના ચરમ અવ-યવમા રહેલ છે આપની દૃષ્ટિમા જો જિન વચન સત્ય હોય તો જ હુ તે અનુસાર આપને ભિક્ષા આપી શકુ છુ.

मित्रश्रीश्रावकस्यैतद्वचनं श्रुत्वा सपरिवारस्तिष्यगुप्तमुनिः प्रबुद्धः सन् प्राह-महाश्रावक ! सत्येव प्रेरणा त्वया कृता, अथ भगवतः श्रीवीरवर्धमानस्य वाक्यं मम प्रमाणम्, तदुत्थापनजनितं मम मिथ्यादुष्कृतमस्तु ।

ततः प्रमुदितो मित्रश्रीश्रावकस्तं तिष्यगुप्तमुनिं पूर्णयथोचितमैक्ष प्रदत्तवान्। परिवारसहितस्तिष्यगुप्तमुनिस्तमतिचारमालोच्य शुद्धिं गतः। यदनेन बोधिर्लब्ध स्तदस्य महद्भाग्यम् । अतः श्रद्धा परमदुर्लभेति बोध्यम् ।

॥ इति द्वितीयनिह्नवदृष्टान्तः ॥ २ ॥

मित्रश्री श्रावक के इस वचन को सुनकर सपरिवार तिष्यगुप्त मुनि प्रबुद्ध होकर उससे कहने लगे–सुश्रावक ! तुमने यह प्रेरणा मुझे ठीक की है। वर्धमानस्वामी के वचन मुझे प्रमाण हैं। उनके उत्थापन करने से उत्पन्न हुआ मेरा दुष्कृत मिथ्या होओ।

मित्रश्री सेठ ने जब इस प्रकार अपनी भूल को सुधार ने वाले उनके वचन सुने तो उसको बड़ा हर्ष हुआ। उसी समय उसने उनको पूर्ण सामग्री की भिक्षा दी। परिवारसहित तिष्यगुप्त ने अपने अतिचार की आलोचना कर शुद्धि प्राप्त की जो तिष्यगुप्त ने बोधिका लाभ कर लिया यह उसका बड़ा भाग्य समझना चाहिये। इसीलिये तो कहा गया है कि–श्रद्धा परम दुर्लभ है।

॥ यह दूसरे तिष्यगुप्त निह्नव का दृष्टान्त हुआ ॥ २ ॥

મિત્રશ્રી શ્રાવકના આ પ્રકારનાં વચનને સાંભળી તિષ્યગુપ્તમુનિ સપરિવાર બોધ પામી તેને કહેવા લાગ્યા. સુશ્રાવક ! તમે આ પ્રેરણા મને ઠીક કરી, વર્ધમાનસ્વામીનાં વચન મને પ્રમાણ છે તેમનાં વચનોનો અનાદર કરવાથી ઉત્પન્ન થએલું મારૂં આ દુષ્કૃત્ય મીથ્યા થાઓ.

આ રીતે પોતાની ભૂલને સુધારવાવાળાં તિષ્યગુપ્ત મુનિનાં વચન સાંભળી મિત્રશ્રી શેઠને ઘણો જ હર્ષ થયો. એ વખતે તેણે તેમને પૂર્ણ સામગ્રીની ભિક્ષા આપી. તિષ્યગુપ્તમુનિએ સપરિવાર પોતાના અતિચારની આલોચના કરી શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી. અને બોધિનો લાભ કરી લીધો આ તેમનું મોટું ભાગ્ય સમજવું જોઈએ. આ માટે જ કહેવામાં આવેલ છે કે "શ્રદ્ધાપરમ દુર્લભ છે"

॥ આ બીજા તિષ્યગુપ્ત નિહ્નવનું દૃષ્ટાંત થયું ॥ ૨ ॥

अथ तृतीयनिह्नवदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाच्चतुर्दशाधिकद्विशत २१४ वर्षेषु व्यतीतेषु आषाढाचार्यः श्वेताम्बिकानगर्यां पोलासनामकोद्याने स्वगच्छसहितोऽवस्थितः। तत्राऽसौ बालग्लानादिप्रतिजागरणादिलक्षणावश्यककर्तव्यरूपमागाढयोगं शिष्यान् शिक्षयति। तदनु ततो विहरन् आषाढाचार्यो महारण्ये महावृक्षतले निवास कृतवान्, तत्र रात्रावकस्माद् हृदयशूलेन मृतः। स सौधर्मकल्पे देवत्वेन समुत्पन्नः। स चावधिज्ञानोपयोगात् पुनरपि बालवयस्कान् विनीतान् स्वशिष्यान् शिक्षयितु स्वाङ्गे प्रविष्टः। रात्रिप्रतिक्रमणसमये रात्रिशेषे तेन साधवो जागरिताः। पूर्ववदागाढयोग स शिक्षयति।

तृतीय निह्नव अषाढाचार्यशिष्य का दृष्टान्त इस प्रकार है—

भगवान् महावीर के निर्वाण समय से दो सौ चौदह २१४ वर्ष जब व्यतीत हो चुके उस समय अषाढाचार्य श्वेताम्बिका नगरी में पोलास नामक उद्यान में अपने शिष्यपरिवार सहित आकर विराज रहे थे। वहां पर वे अपने शिष्यों को बालग्लानादिक साधुओं की सेवा करना आदिरूप आगाढ योग की शिक्षा देते थे। फिर एक समय वहां से विचरते हुए एक भयकर अटवी में पहुँचे और विशाल वृक्ष के नीचे निवास किया। वहां रात्रि में अकस्मात् हृदयशूल की वेदना से उनका देहांत हो गया। मरकर वे प्रथम स्वर्ग सौधर्मकल्प में देव हुए। अन्तर्मुहूर्त में वहां तरुणावस्था सपन्न होकर उन्हों ने अवधिज्ञान से अपनी पूर्व अवस्था जानली, और अपने शिष्यों को बालवयस्क और

त्रीજા નિહ્નવ આષાઢાચાર્યશિષ્યનુ દૃષ્ટાત આ પ્રકારનુ છે—

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ સમયને જ્યારે ૨૧૪ બસોચૌદ વર્ષ વીતી ગયા તે સમયે, આષાઢાચાર્ય શ્વેતામ્બિકા નગરીમા પોલાસ નામના ઉદ્યાનમા પોતાના શિષ્યપરિવારસહિત આવીને રહ્યા હતા તે સ્થળે તેઓ પોતાના શિષ્યોને બાલગ્લાનાદિક સાધુઓની સેવા કરવા રૂપ આગાઢયોગનુ શિક્ષણ આપી રહ્યા હતા એક સમય ત્યાથી વિચરતા એક ભયકર વનમા પહોચ્યા અને ત્યા એક વિશાળ વૃક્ષની નીચે નિવાસ કર્યો રાત્રિમા અકસ્માત હૃદય શૂળની વેદનાથી તેમનો દેહાત થઈ ગયો મરીને તેઓ પ્રથમ સ્વર્ગ—સૌધર્મ કલ્પમા દેવ થયા અન્તરમુહૂર્તમાં ત્યા તરૂણાવસ્થા સપન્ન બની તેઓએ અવધિજ્ઞાનથી પોતાની પૂર્વ અવસ્થા જાણી લીધી આ પછી પોતાના શિષ્યોને

एकदा सर्वेषु साधुषु आगाढयोगं समाप्तेषु देवरूप आषाढाचार्यो वदति-क्षमध्वम्, अव्रतिना मया भवतां वन्दनादि न कृतम्, भवद्भिस्तु कृतं वन्दनादि मया स्वीकृतम्। तस्मिन् दिवसे रात्रौ हृदयशूलेन मृतोऽहं सौधर्मकल्पे देवत्वं प्राप्य पुनर्भवतां योगशिक्षणार्थं स्वाङ्गं प्रविष्टः, इतः परं कृतकृत्योऽहं निजास्पदं गच्छामि, इत्युक्त्वा स देवलोकं गतः।

विनीत जानकर पूर्व की तरह शिक्षा देने के अभिप्राय से अपने मृत शरीर में प्रविष्ट हो गये। रात्रि प्रतिक्रमण के समय में रात्रि के शेष रहने पर उन्हों ने साधुओं को जगाया। जगा कर उनको वे पूर्व की तरह आगाढ योग की शिक्षा देने लगे।

एक समय की बात है कि जब इनके समस्त शिष्य आगाढ योग को प्राप्त कर चुके थे तब देवरूप अषाढाचार्य ने कहा कि आप लोग मुझे क्षमा करो, क्यों कि अव्रती मैंने आप लोगोंकी वंदनादि कृतिकर्म नहीं किया है परन्तु आपने मुझको वन्दनादि किया और उसको मैंने स्वीकार भी किया है। कहने लगे कि—उस दिन मैं रात्रि के समय अकस्मात् हृदयशूल की वेदना से मर गया था, मर कर मैं प्रथम स्वर्ग में देव हुआ हूं। अवधिज्ञान से अपने पूर्वभव को जानकर मैं ने आप लोगों को योग की शिक्षा देने के लिये अपने ही मृत शरीर में प्रवेश किया है। अब मैं मृत कृत्य बनकर अपने स्थान पर जा रहा हूं। इस प्रकार कह

આત્મવચના અને વિનીત જાણીને પૂર્વની રીતે શિક્ષા આપવાના અભિપ્રાયથી પોતાના મૃત શરીરમાં પ્રવિષ્ટ થઈ ગયા. રાત્રિ પ્રતિક્રમણ સમયમાં રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરમાં તેમણે શિષ્યોને જગાડયા અને જગાડીની માફક તેમને આગાઢ યોગનું શિક્ષણ આપવા માંડયા.

એક સમયે જ્યારે તેમના સઘળા શિષ્યો આગાઢ યોગને પ્રાપ્ત કરી ચુક્યા હતા ત્યારે દેવરૂપ આષાઢાચાર્યે કહ્યું કે આપ સઘળા મને માફ કરો. કેમકે અવ્રતી એવા એ આપને વંદનાદિ કૃતકર્મ કરેલ નથી. પરંતુ આપે જ મને વંદન આદિ કરેલ છે અને મે તેનો સ્વીકાર કરેલ છે આ પ્રમાણે કહીને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે,—તે દિવસે રાત્રીના સમયે અકસ્માત મને હૃદયશૂળની વેદના થયેલી એથી હું મરી ગયો. મરીને પ્રથમ સ્વર્ગમાં હું દેવ થયો છું અવધિજ્ઞાનથી મારા પૂર્વભવને જાણીને હું આપ સઘળાને યોગની સંપૂર્ણતા શિક્ષા આપવા માટે મારા મૃત શરીરમાં પ્રવેશ કરી તમોને સંપૂર્ણ બનાવી

ते मुनयस्तदङ्गं परिष्ठाप्य कायोत्सर्गं विधाय चिन्तयति–अज्ञानात् स देवोऽस्माभिर्वन्दितः, अतस्तदन्योऽपि न ज्ञायतेऽस्माभिर्देवो वा संयतो वा, अन्योऽपि कश्चिद् अस्मान् न जानाति वयं साधवस्तदन्ये वा, इति। अतो "नास्ति किंचिन्निर्णयकारकं ज्ञानम्–अव्यक्तमेव सर्वं वस्तु" इति तत्त्ववेदिभिर्वक्तव्यम्, यथा मृषावादो न स्यादसयतवन्दन च न स्यात्। इत्येवं विचिन्त्य संशयमिथ्यात्वमापन्नाः अव्यक्तभावं स्वीकृत्य, परस्परं वन्दन न कृतवन्तः। 'अव्यक्तमेव सर्वं वस्तु'

कर वह देव उस शरीर को वहीं छोड़ कर अपने स्थान पर चले गये।

मुनियों ने मिल कर उनके शरीर की परिष्टापना की एवं कायोत्सर्ग कर के फिर इस प्रकार का विचार किया कि देखो–अज्ञान से अपने सबने उन देव को वंदना की है, अत अब दूसरा भी यह कैसे निश्चय किया जा सकता है कि यह संयत है कि देव है। तथा दूसरे जन भी अपन को यह नहीं जान सकते हैं कि ये देव हैं या साधु हैं। इससे ऐसा ही ज्ञात होता है कि समस्त वस्तुएँ अव्यक्त ही हैं। तथा अपने लिये ऐसा ही कहना चाहिये कि जिससे मृषावाद भी न हो सके और असंयत को वन्दना भी न हो सके। इस प्रकार विचार कर वे संशय–मिथ्यात्व के चक्कर में पड़ गये। अव्यक्तभाव को स्वीकार कर उन्हों ने परस्पर में वन्दना करना भी छोड़ दिया, और सर्वत्र यही कहने लगे कि वस्तु का निर्णय करने वाला कोई ज्ञान नहीं है,

હવે હું મારા સ્થાન ઉપર જઈ રહ્યો છુ આમ કહી તે દેવ એ શરીરને ત્યા છોડી દઈ પોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા

મુનિઓએ મળીને તેમના શરીરની પરિષ્ઠાપના કરી અને કાયોત્સર્ગ કરીને પછી એ પ્રકારનો વિચાર કર્યો કે, જુઓ અજ્ઞાનથી આપણે સઘળાએ તે દેવને વદના કરી છે આથી હવે બીજી પણ કઈ રીતે નિશ્ચય કરી શકાય કે, આ સાધુ છે કે દેવ છે તેમ બીજા લોકો પણ આપણને જાણી શકતા નથી કે, આ દેવ છે કે, સાધુ! આથી એવો બોધ થાય છે કે, સમસ્ત વસ્તુઓ અવ્યક્ત જ છે તેમ આપણે માટે એમ જ કહેવુ જોઈએ કે, જેનાથી મૃષાવાદ પણ ન બને અને અસયતને વદના પણ ન થઈ શકે આ પ્રકારનો વિચાર કરી તેઓ સશય મિથ્યાત્વના ચક્કરમા પડી ગયા અવ્યક્ત ભાવનો સ્વીકાર કરી તેઓએ પરસ્પરમા વદના કરવાનું પણ છોડી દીધુ અને દરેક સ્થળે એવું કહેવા લાગ્યા કે, વસ્તુનો નિર્ણય કરનાર કોઈ જ્ઞાન નથી માટે "अवक्तव्यमेव

इति सर्व लोकानां पुरतः प्ररूपणां कुर्वन्तः सार्धमेव सर्वे मुनयो यथाऽपि विहरन्ति।

केचिद् ये स्थविरास्तान् विरुद्धमर्थं प्रतिपन्नान् प्राह-भवद्भिर्यन्मन्यते-ज्ञानेन किंचिदपि वस्तु निश्चेतुं न शक्यते, अतः 'सर्वं वस्तु अव्यक्तम्' इति, तन्न समीचीनं, युक्तिविरोधात्। यतः वस्तुनिर्णयकरं ज्ञानमेवास्ति तथैव लोके दृश्यते। पूर्वं ज्ञानेन हिताहितं निश्चित्य पश्चात् काचित् क्रिया क्रियते तस्मात् सर्वस्यापि ज्ञानस्य निश्चयकारित्वाऽस्तीति मन्तव्यम्।

इसलिये "अव्यक्तमेव सर्वं वस्तु" सर्व वस्तु अव्यक्त ही है। इस प्रकार की प्ररूपणा करते हुए ही वे सब एक साथ मिलकर ग्रामोग्राम विहार करने लगे।

कितनेक मुनियों ने जब यह देखा कि ये सब विरुद्ध अर्थ की प्ररूपणा कर रहे हैं तो उनसे कहा कि आप लोग जो ऐसा कहते हैं कि "ज्ञान से किसी भी वस्तु का निश्चय नहीं हो सकता है अतः सर्व वस्तुएँ अव्यक्त हैं" सो आपका यह सिद्धान्त समीचीन नहीं है, क्यों कि इसमें युक्ति से विरोध आता है। पहिले आप लोगों को यह निश्चय कर लेना चाहिये कि समस्त वस्तुओं का निर्णय एक अविसंवादी ज्ञान से ही होता है। हित और अहित का निर्णय करके ही जीव पीछे किसी भी क्रिया के करने में प्रवृत्त हुआ करते हैं। अतः ज्ञान का स्वभाव निश्चयकारिता है यह आपको मानने में कोई विवाद नहीं होना चाहिये।

सर्व वस्तु' દરેક વસ્તુ અવ્યક્ત જ છે આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરતાં કરતાં તેઓ સઘળા એક સાથે મળી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરવા લાગ્યા

કેટલાક મુનિઓએ જ્યારે આ જોયું ત્યારે તેમણે જાણ્યું કે આ સઘળા વિરૂદ્ધ અર્થની પ્રરૂપણા કરી રહ્યા છે. આથી એમને કહ્યું કે આપ લોકો જેવું કહો છો કે "જ્ઞાનથી કોઈ પણ વસ્તુનો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી આથી સર્વ વસ્તુઓ અવ્યક્ત છે આપનો આ સિદ્ધાંત સર્વમાન્ય નથી. કેમકે, તેમાં યુક્તિથી વિરોધ આવે છે પહેલાં આપ લોકોએ એ નિશ્ચય કરી લેવો જોઈએ કે, સમસ્ત વસ્તુઓનો નિર્ણય એક અવિસંવાદી જ્ઞાનથી જ થાય છે હિત અને અહિતનો નિર્ણય કરીને પછીથી જ જીવ કોઈ પણ ક્રિયા કરવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે આથી જ્ઞાનનો સ્વભાવ નિશ્ચય કારક છે એ આપને માનવામાં કોઈ વિવાદ ન હોવો જોઈએ.

किञ्च—यदि ज्ञानं सर्वथा निश्चयकारकं न स्यात्, तर्हि भक्तपानादेरपि निश्चयः कथं भवति 'इदं शुद्धम्, इदमशुद्धम्, इद निर्जीवं इदं सजीवम्' इत्यादिरूपो निश्चयो ज्ञानं विना न भवति।

अथ भक्तपानादेर्निर्णयकारकं ज्ञानं भवतीति व्यवहारादेवोच्यते, तर्हि व्यवहारादेव साध्वादेरपि वस्तुनो निर्णयकारकं ज्ञानमेवास्तीति मन्यस्व।

ननु भक्तपानानां विषये सर्वा प्रवृत्तिर्व्यवहाराद्भवितुमर्हति, न तु साधूनां विषये? इति चेत्, साधूना व्यवहारोच्छेदे सति तीर्थस्यापि समुच्छेदः स्यादिति। तस्माद् भवन्तोऽपि व्यवहार स्वीकुर्वन्तु।

दूसरे–ज्ञान यदि सर्वथा निश्चय कराने वाला न माना जाय तो भक्तपानादिकका भी निश्चय कैसे हो सकता है। ज्ञान ही तो यह शुद्ध है, यह अशुद्ध है, यह निर्जीव है यह सजीव है इत्यादिरूप निश्चय कराता है।

यदि इस पर अव्यक्तवादी यों कहे कि भक्तपानादिक का निर्णय कारक ज्ञान है यह सब व्यवहार से ही कहा जाता है तो इसी तरह साधु आदि का निर्णयकारक ज्ञान भी व्यवहार से होता है यह भी मान लेना चाहिये।

भक्तपान के विषय में जो प्रवृत्ति होती है वह तो व्यवहार से हो सकती है किन्तु साधुओं के विषय में नहीं हो सकती। यदि ऐसा कहा जाय तो साधुओं के व्यवहार का ही उच्छेद हो जायगा साधु-व्यवहार का उच्छेद होनेपर तीर्थका भी उच्छेद प्राप्त होता है। इसलिये आपलोग भी व्यवहार को स्वीकार करे।

બીજુ–જ્ઞાન જો સર્વથા નિશ્ચય કરાવનાર ન માનવામા આવે તો આહાર પાનાદિકનો પણ નિશ્ચય કેમ થઈ શકે? જ્ઞાન જ આ શુદ્ધ છે, આ અશુદ્ધ છે, આ નિર્જીવ છે, આ સજીવ છે, ઈત્યાદિરૂપ નિશ્ચય કરાવે છે

આ સામે કોઈ અવ્યક્તવાદી એમ કહે કે, આહાર પાનાદિકનુ નિર્ણય કારક જ્ઞાન છે આ સઘળુ વહેવારથી જ કહેવામા આવે છે તો આ પ્રમાણે સાધુ આદિનું નિર્ણયકારક જ્ઞાન પણ વહેવારથી થાય છે આ પણ માની લેવુ જોઈએ.

આહાર પાણીના વિષયમા જે પ્રવૃત્તિ થાય છે તે વહેવારથી જ થઈ શકે છે પરતુ સાધુઓના વિષયમા થઈ શકતી નથી, એવુ જો કહેવામા આવે તો સાધુઓના વહેવારનો જ ઉચ્છેદ થઈ જાય સાધુ વહેવારનો ઉચ્છેદ થવાથી તીર્થનો પણ ઉચ્છેદ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે આપલોક પણ વહેવારનો સ્વીકાર કરો.

एवं स्थविरैः प्रतिबोधिता अपि ते मुनयः स्वदुराग्रहं न त्यक्तवन्तः। ततस्तैः स्थविरैः कायोत्सर्गपूर्वकं बहिष्कृता ग्रामानुग्रामं विहरन्तः स्वमतप्रचारं कुर्वन्तो राजगृहनगरे गुणशिलोद्याने समागताः।

तत्र मौर्यवंशीयो बलभद्रनामको नृपः "अव्यक्तनिह्नवा अत्र पुरे समागताः" इति श्रुत्वा तान् प्रतिबोधयितुं स्वभटैर्गुणशिलोद्यानात् बद्ध्वा समानायितवान्। यष्टिमुष्टयादिभिर्भटैस्ताडितास्ते वदन्ति-भो! राजन्! त्वं श्रमणोपासकः, वयं श्रमणाः, कस्मादस्माकमनर्थं कारयसि?। नृपेणोक्तम्-एवं मा वदन्तु भवन्तः,

इस प्रकार स्थविरों से प्रतिबोधित होने पर भी उन लोगों ने अपने दुराग्रह का परित्याग नहीं किया। अतः उन सबने कायोत्सर्ग पूर्वक उनका बहिष्कार कर दिया। बहिष्कृत होकर वे सब के सब ग्रामानुग्राम विचरते हुए और अपने मत की पुष्टि करते हुए राजगृह नगर में गुणशिलोद्यान में आये।

वहां एक मौर्यवंशीय बलभद्र नाम के राजा ने "अव्यक्त निह्नव इस पुर में आये हुए हैं" ऐसा सुनकर उनको प्रतिबोधित करने के लिये अपने सुभटों से बंधवा कर मंगाया। भट लोग उनको लेने के लिये पहुंचे। यष्टि मुष्टि आदि के प्रहारों से खूब ताडित कर वे उनको राजा के पास ले आये। आते ही उन्होंने राजा से कहा कि महाराज! आप श्रमणोपासक हैं, और हम श्रमण हैं। हमारे ऊपर आप अनर्थ क्यों करवा रहे हो। श्रमणों की बात सुनकर राजा ने कहा-आप

આ પ્રકારે સ્થવિરોથી પ્રતિબોધિત થવા છતાં પણ તે લોકોએ પોતાના દુરાગ્રહનો ત્યાગ કર્યો નહીં અને એ સઘળાએ કાયોત્સર્ગ પૂર્વક તેમનો બહિષ્કાર કર્યો. બહિષ્કૃત થવાથી તે સઘળા ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા વિચરતા પોતાના મતની પુષ્ટિ કરતા કરતા રાજગૃહ નગરમાં ગુણશીલ ઉદ્યાનમાં આવ્યા.

રાજગૃહ નગર ઉપર મૌર્યવંશીય બલભદ્ર નામના રાજાનું આધિપત્ય હતું પોતાને ત્યાં અવ્યક્ત નિહ્નવને આવેલા જાણીને શ્રમણોપાસક તે રાજવીએ ગુણશીલઉદ્યાનમાં ઉતરેલા એ અવ્યક્તનિહ્નવોને પ્રતિબોધિત કરવાના ઉદ્દેશથી પોતાના સુભટો દ્વારા બાંધીને હાજર કરવાનો હુકમ કર્યો. રાજ્યના માણસો તેમને પકડી લાવવા માટે ઉદ્યાનમાં પહોંચ્યા અને બધાને પકડી બાંધી લેવાની સાથે લાકડી પાટુ વગેરેના પ્રહારથી ખૂબ ત્રાસ આપ્યો પછી રાજાની સામે લઈ જઈ રજુ કરવાં એ પકડી મંગાવવામાં આવેલા નિહ્નવોએ રાજાની સમક્ષ ઉપસ્થિત થતાં કહ્યું કે હે રાજન્! આપ તો શ્રમણોપાસક છો અને અમો શ્રમણ છીએ. અમારા ઉપર શા માટે અનર્થ કરાવી રહ્યા છો? શ્રમણોની વાત સાંભળી

भवतामव्यक्तं मतम्, तदनुसारेण नाहं निश्चिनोमि-यूयं श्रमणाश्चोराश्चरटा वा वयं श्रमणोपासका अन्ये वा स्म इति, इत्येवं तेन भूपेन बोधं प्राप्ताः कथितवन्तः-राजन्! भवानस्मान् सन्मार्गे स्थापितवान्। राजा प्राह-भो महाभागाः! भवतः प्रतिबोधयितु मया यदाचरितं तत्सर्वं क्षन्तव्यं भवद्भिः। ते मिथ्या दुष्कृतं दत्त्वा तेषु स्थविरेषु मिलिताः॥

इति तृतीयाषाढाऽऽचार्यशिष्यनिह्नवदृष्टान्तः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थनिह्नवाऽश्वमित्रदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाद् विंशत्यधिकद्विशत २२० वर्षेषु

लोग ऐसा मत कहो-आपका तो मत अव्यक्त है इसके अनुसार हम यह कैसे निश्चय कर सकते हैं कि आप श्रमण हैं कि चोर या लूटेरे हैं, और हम श्रमणोपासक हैं या अन्य कोई। इस प्रकार जब उस राजा ने कहा तो उनको बोध हो गया। राजा द्वारा बोध को प्राप्त हुए उन श्रमणों ने कहा-महाराज! आपने हमलोगों को सन्मार्ग में लगा दिया यह अच्छा किया। राजा ने कहा कि आप लोगों को सन्मार्ग में लाने के लिये-प्रतिबोधित करने के लिये-जो कुछ हमारे द्वारा करवाया गया है उसे आप क्षमा करे। फिर वे मुनि मिथ्यादुष्कृत देकर स्थविरों में संमिलित हो गये।

यह तीसरा अषाढाचार्य शिष्य निह्नव दृष्टान्त हुवा

चतुर्थ निह्नव अश्वमित्र की कथा इस प्रकार है—

भगवान महावीर स्वामी को मोक्ष गये हुए जब २२० दोसो बीस वर्ष

રાજાએ કહ્યું કે,-આપ એવું કહી શકતા નથી-આપનો તો અવ્યક્ત મત છે આથી હું કેમ માની શકું કે, આપ શ્રમણ છો અથવા તો ચોર, લુટારા છો? અને હું શ્રમણોપાસક છું કે બીજો કોઈ? રાજાનું આ પ્રકારનું કથન સાભળતા તે સઘળાને બોધ થઈ ગયો, પોતાની ભૂલ સમજાઈ ગઈ અજ્ઞાનના પડળ દૂર થઈ જતા એ શ્રમણોએ રાજાને કહ્યું, મહારાજ! આપે અમોને આજે સાચો માર્ગ બતાવ્યો છે તે ઘણું જ સારૂં કર્યું રાજાએ કહ્યું કે, આપ લોકોને સન્માર્ગે લાવવા માટે મારા તરફથી જે કાંઈ કરવામા આવેલ છે તેની મને ક્ષમા કરો રાજા દ્વારા પ્રતિબોધિત બનેલા એ મુનિઓ મિથ્યાદુષ્કૃત્ય દઈને સ્થવિરો સાથે મળી ગયા

॥ આ ત્રીજા અષાઢાચાર્ય શિષ્ય નિહ્નવનું દૃષ્ટાન્ત થયું ॥૩॥

ચોથા નિહ્નવની કથા આ પ્રકારની છે—

ભગવાન મહાવીર સ્વામીને મોક્ષમા ગયાને બસો વીસ વર્ષ વીતી ચુક્યા

व्यतीतेषु मिथिलायां लक्ष्मीगृहोद्याने महागिरिशिष्यस्य कौण्डिन्यस्य शिष्योऽश्वमित्रमुनिः पूर्वपठनोद्यत आसीत्। स चान्यदा दशलक्षाधिकैककोटिपदपरिमाणकस्य विद्याऽनुप्रवादनामकस्य दशमपूर्वस्य नैपुणिकनामकवस्तु पठन्निममालापकं पठितवान्—

"सव्वे पडुप्पन्नसमया नेरइया वोच्छिज्जिस्संति एवं जाव वेमाणिय त्ति, एवं बितियाइसमएसु वत्तव्वं" इति।

छाया—सर्वे प्रत्युत्पन्नसमया नैरयिका व्युच्छेत्स्यन्ति, एवं यावद् वैमानिका इति एवं द्वितीयादि समयेषु वक्तव्यम्। इति।

यदा स एवं व्यमालापकमधीयानो मिथ्यात्वमुपगतः सन्नेवं प्रवचनविरुद्धमर्थं विचिन्तयति स्म—

व्यतीत हो चुके थे तब मिथिला नगरी के लक्ष्मीगृहोद्यान में महागिरि आचार्य के शिष्य जो कौण्डिन्य थे उनके शिष्य अश्वमित्र मुनि पधारे। ये पूर्वों के पठन पाठन में तत्पर थे। जब एक करोड दसलाख पद वाले विद्यानुप्रवादनामक दशमपूर्वकी नैपुणिकनामक वस्तु का अध्ययन कर रहे थे तब वहां उनको यह आलापक पढने को मिला—

"सव्वे पडिप्पुन्नसमया नेरइया वोच्छिज्जिस्संति एवं जाव वेमाणियत्ति एवं बितियाइसमएसु वत्तव्वं" इति।

छाया—सर्वे प्रत्युत्पन्नसमया नैरयिका व्युच्छेत्स्यन्ति। एवं यावत् वैमानिका इति, एवं द्वितीयादिसमयेषु वक्तव्यम्' इति।

इस आलापक को पढते ही उनके चित्तमें मिथ्यात्वका उदय हो आने से प्रवचनविरुद्ध अर्थ की कल्पना जग उठी। उन्होंने धर्माचार्य से कहा—

વર્ષા બે સમયે મિથિલા નગરીના લક્ષ્મીગૃહ ઉદ્યાનમાં મહાગિરિ આચાર્યના શિષ્ય કૌડિન્ય હતા તેમના શિષ્ય અશ્વમિત્ર મુનિ પધાર્યા અશ્વમિત્ર મુનિ પૂર્વોના પઠન પાઠનમાં ખૂબ જ તત્પર હતા. જ્યારે એક કરોડ દસલાખ પદવાળા વિદ્યાનુપ્રવાદ નામના દશમાપૂર્વની નૈપુણિકનામની વસ્તુનું અધ્યયન કરી રહ્યા હતા ત્યાં તેમને આ આલાપક વાંચવામાં આવ્યું —

'सव्वे पडिप्पुन्नसमया नेरइया वोच्छिज्जिस्संति एवं जाव वेमाणियत्ति एवं बितियाइसमएसु वत्तव्वं" इति।

छाया—"सर्वे प्रत्युत्पन्नसमया नैरयिका व्युच्छेत्स्यन्ति।

एवं यावत् वैमानिका इति, एवं द्वितीयादिसमयेषु वक्तव्यम्" इति।

આ આલાપકને વાંચતાંજ તેમના ચિત્તમાં મિથ્યાત્વનો ઉદય થઈ જતાં પ્રવચન વિરૂદ્ધ અર્થની કલ્પના જાગી ઉઠી તેમણે ધર્માચાર્યને કહ્યું—

वर्तमानक्षणवर्त्तिनो नैरयिकादयो वैमानिकान्ताः सर्वेऽपि चतुर्विंशतिदण्डक-जीवाः क्षणान्तरे व्युच्छेत्स्यन्ति तस्मात् सर्वेऽपि जीवादयः पदार्थाः प्रतिक्षणं समुच्छेदं यान्ति। किंच—यत्रार्थक्रियाकारित्वं तदेव वस्तुनः सत्त्वम्। यत्रार्थक्रियाकारित्वं नास्ति, न तत् सत्त्वम्। यद्यर्थक्रियाकारित्वाभावेऽपि सत्त्वं मन्येत तर्हि शशशृङ्गादीनामपि सत्ता स्वीकर्त्तव्या स्यात, अतो "यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थस"-दिति सिद्धान्तो निष्पद्यते। अर्थक्रियाकारित्वरूपं सत्त्वं क्षणविनश्वरपदार्थेष्वेव सम्भवति, न तु नित्येषु। नित्यपदार्थेष्वर्थक्रियाकारित्वं चेत् स्वीक्रियेत, तर्हि ते नित्यपदार्थाः किं क्रमशोऽर्थक्रियाकारिणो भवन्ति ? किं वा यौगपद्येन ?, यदि क्रमशोऽर्थक्रियाकारित्वं तर्हि तेषां नित्यत्वं व्याहन्येत। किंच—

वर्तमान क्षणवर्ती नैरयिक आदि वैमानिकान्त चौवीस दंडक के जीव क्षणान्तर में व्युच्छिन्न हो जावेगे। इसलिये ऐसा मानना चाहिये कि समस्त जीवादिकपदार्थ प्रतिक्षण में नष्ट हो रहे हैं। स्थिर नहीं हैं। तथा जहां अर्थक्रियाकारिता है वही सत्त्व है। इसके अतिरिक्त-जहां अर्थक्रियाकारिता नहीं है वहां सत्त्व नहीं है। यदि जो कार्य को नहीं करने वाला है उसमें भी सत्त्व माना जाय तो शशशृंग आदि पदार्थों में भी सत्त्व मान लेना पडेगा, अतः "यदेव अर्थक्रियाकारि तदेव परमार्थ-सत्" यही सिद्धान्त स्थिर होता है। अर्थक्रियाकारितारूप सत्त्व क्षण-विनश्वर पदार्थ के अतिरिक्त नित्य पदार्थ में कथमपि आ नहीं सकता—इस विषय में नित्यपदार्थवादियों से पूछा जाय कि-नित्यपदार्थ क्रम से अर्थक्रिया करता है, या युगपत् अर्थक्रिया करता है ? यदि

વર્તમાન ક્ષણવર્તી નૈરયિક આદિ વૈમાનિક પર્યંત ચોવિસ દંડકના જીવ ક્ષણાન્તરમાં વ્યુચ્છિન્ન થઈ જશે આથી એવું માનવું જોઈએ કે, સઘળા જીવાદિક પદાર્થ પ્રતિક્ષણમાં નષ્ટ થઈ રહ્યા છે સ્થિર નથી અને જ્યાં અર્થક્રિયા કારિતા છે તે જ સત્વ છે આથી અતિરિક્ત—જ્યાં અર્થક્રિયા કારિતા નથી તે સત્વ નથી જે કાર્ય કરનાર નથી તેમાં પણ સત્વ માનવામાં આવે તો શશશ્રૃંગ (સસલાના શીંગ) વગેરે પદાર્થોમાં પણ સત્વ માનવું પડશે આથી "यदेव अर्थक्रियाकारि तदेव परमार्थ सत्" આ સિદ્ધાંત સિદ્ધ થાય છે અર્થક્રિયા કારિતા રૂપ સત્વ ક્ષણભંગુર પદાર્થના અતિરિક્ત નિત્યપદાર્થમાં કોઈ દિવસ આવી શકતો નથી કેમકે, નિત્ય પદાર્થવાદીઓથી એવું પુછવામાં આવે કે, નિત્યપદાર્થ ક્રમથી અર્થક્રિયા કરે છે કે, યુગપત (એકી સાથે) અર્થક્રિયા કરે છે? જો એમ કહેવામાં આવે કે, ક્રમથી અર્થક્રિયા કરે છે તો આ

क्रमशः कालान्तरवर्तिसमस्तार्थक्रियाकारित्वमसम्भवम्, नित्यपदार्थानामेकस्वभावतया समस्तार्थक्रियाणामेकत्वप्रसङ्गात्। यदि तेषां भिन्नस्वभावत्वं स्वीक्रियेत, तर्हि स्वभावपरिवृत्त्या एकस्वभावत्वहानौ तेषामनित्यत्वमापद्येत। अथ यौगपद्येनार्थक्रियाकारित्वं स्वीक्रियेत तर्हि एकस्मिन्नेव क्षणे सर्वा अर्थक्रिया संपद्येरन्, ततश्च द्वितीयादिक्षणेऽर्थक्रियाकर्तृत्वाभावात्तेषामवस्तुत्वमापद्येत। किञ्च-एकस्मिन् क्षणे समस्तार्थक्रियाकारित्वाभावः प्रत्यक्षसिद्ध एव, अतः क्षणिकस्यैव वस्तुनोऽर्थ

कहा जाय कि क्रम से अर्थक्रिया करता है तो इस प्रकार की मान्यता में उसमें नित्यत्व की हानि आती है। दूसरे कालान्तरवर्ती समस्त अर्थ क्रियाएँ उस क्रम से हो भी कैसे सकती हैं, क्यों कि नित्य जब एक स्वभाववाला है तो उसी स्वभाव से वह समस्त अर्थक्रियाएँ करेगा, इस अपेक्षा समस्त अर्थक्रियाओं में एकता आनेका प्रसंग प्राप्त होगा। यदि उसमें भिन्न २ स्वभावता मानी जाय तो फिर इस तरह से स्वभाव परिवर्तन होने से एकस्वभावताकी हानि होगी, और इस वजहसे वहां अनित्यता माननी पडेगी। यदि यह कहा जाय कि नित्य पदार्थ युगपत् अर्थक्रिया करता है तो यह कहना भी ठीक नहीं है, क्यों कि जब वह एक ही क्षण में समस्त कार्यों को कर देगा तो द्वितीयादिक क्षण में वह क्या करेगा? इस अपेक्षा उसमें अवस्तुत्वापत्ति माननी पडेगी। तथा एक ही क्षण में उसमें कार्य-अकारणता प्रत्यक्षसिद्ध है। इसका कारण यह मानना चाहिये कि क्षणिक वस्तु ही कार्य करती है अतः

પ્રકારની માન્યતામાં તેમાં નિત્યત્વની હાની આવે છે બીજુ કાલાન્તરવર્તિ સમસ્ત અર્થક્રિયાઓ તેના ક્રમથી થઈ પણ કેમ શકે? કેમકે નિત્ય જ્યારે એક સ્વભાવવાળો છે તો એજ સ્વભાવથી તે સમસ્ત અર્થક્રિયાઓ કરશે આ અપેક્ષા સમસ્ત અર્થક્રિયાઓમાં એકતા હોવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે જો તેમાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવતા માનવામાં આવે તો તે રીતે તો સ્વભાવ પરિવર્તન હોવાથી એક સ્વભાવની હાની થશે અને તેના કારણે ત્યાં અનિત્યતા માનવી પડશે. જો એમ કહેવામાં આવે કે નિત્ય પદાર્થ યુગપત અર્થક્રિયા કરે છે તો એવું કહેવું પણ ઠીક નથી. કેમકે જ્યારે તે એક જ ક્ષણમાં સમસ્ત કાર્યને કરી દેશે તો બીજા ક્ષણમાં તે શું કરશે? આ અપેક્ષા એ તેમાં અવસ્તુત્વાપત્તિ માનવી પડશે તથા એક જ ક્ષણમાં તેમાં કાર્યની અકારણતા પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે તેનું કારણ એ માનવું જોઈએ કે ક્ષણિક વસ્તુ જ કાર્ય કરે છે

क्रियाकारित्वं स्वीकर्तव्यम् । एवं च 'सर्वं वस्तु क्षणिकम्' इत्येव मन्तव्यम् । वस्तुनः प्रतिक्षणं समुच्छेदो निरन्वयनाशो भवति । यथा विद्युज्जलबुद्बुदादिपदार्थानामिति ।

एव वदन्तं तमश्वमित्रमुनिं कौंडिन्यनामको धर्माचार्य प्राह—वत्स ! प्रतिक्षणं वस्तुनः सर्वथा नाशं मा स्वीकुरु । वस्तुनः प्रतिक्षणं नाशः कथंचित् अन्यान्यपर्यायोत्पत्तिनाशापेक्षयैव भवति न तु सर्वथानाशरूपो निरन्वयनाशो भवति । पदार्थस्य सर्वथा निरन्वयनाशाऽभ्युपगमे तु क्षणान्तरे तथारूपः पदार्थः प्रत्यक्षेण कथं दृश्यते ।

पदार्थ क्षणिक हैं । क्षणिक का मतलब है निरन्वय विनाश । वस्तु प्रतिक्षण उत्पन्न होती रहती है और प्रतिक्षण ही नष्ट होती रहती है, जैसे विजली या जलबुद्बुद आदि पदार्थ ।

अश्वमित्र मुनि की इस बात को सुन धर्माचार्य कौंडिन्य ने कहा—वत्स ! प्रतिक्षण वस्तु के सर्वथा विनाश को तुम स्वीकार मत करो । यह बात तो सिद्धान्त अभिमत है कि वस्तु सदा एकसी हालत में नहीं रहती है, उसमें प्रतिक्षण नवीन पर्यायों का उत्पाद एवं पूर्व २ पर्यायों का विनाश होता रहता है । इस अपेक्षा से उसका कथंचित् विनाश भी माना गया है । इस प्रकार की स्वीकृति से यह तात्पर्य नहीं निकलता है कि वस्तु का सर्वथा निरन्वय विनाश हो जाता है । पदार्थ का निरन्वय विनाश तो त्रिकालमें भी नहीं हो सकता है । यदि पदार्थ का निरन्वय विनाश माना जाय तो द्वितीयादिक क्षणान्तर में जो पदार्थ का ज्यों का त्यों प्रत्यक्ष होता है वह नहीं हो सकता ।

એટલા માટે પદાર્થ ક્ષણિક છે ક્ષણિકનો અર્થ નિરન્વય વિનાશ થાય છે વસ્તુ પ્રતિક્ષણ ઉત્પન્ન થતી રહે છે અને પ્રતિક્ષણે નાશ થતી રહે છે જેમકે આકાશમાંની વિજળી અથવા પાણીનો પરપોટો વગેરે પદાર્થો જેવી રીતે ક્ષણજીવી છે તેની માફકજ.

અશ્વમિત્ર મુનિની આ વાત સાભળીને ધર્માચાર્ય કૌડિન્યે કહ્યુ, હે વત્સ ! પ્રતિક્ષણ વસ્તુના સર્વથા વિનાશનો તમે સ્વીકાર ન કરો એ વાત તો સિદ્ધાતથી સ્વીકારાયેલી છે કે, ચિજમાત્ર સદા એક જ હાલતમા કદી રહેતી નથી. તેમા પ્રતિક્ષણ નવા નવા પર્યાયો ઉમેરાતા જાય છે અને પહેલાંના પર્યાયોનો ક્ષય થતો જ રહે છે આ અપેક્ષાએ તેનો કઈક અશે વિનાશ પણ માનવામા આવે છે. આ પ્રકારનો સ્વીકાર કરવાથી એવુ તાત્પર્ય નિકળતુ નથી કે, વસ્તુનો સર્વથા નિરન્વય વિનાશ થાય છે પદાર્થનો નિરન્વય વિનાશ તો ત્રણે કાળમા પણ થતો નથી. છતા પણ જો પદાર્થનો નિરન્વય વિનાશ માનવામા આવે તો બીજીજ ક્ષણે એ પદાર્થ જેમનો તેમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તે શકય નથી.

किंच—वस्तुनः प्रतिक्षणं सर्वथा नाशं स्वीकरोषि, तर्हि ऐहिकः पारभविकश्च सर्वोऽपि व्यवहारः कथं स्यात्?, तथाहि भोक्ता कोऽप्यन्यः, तृप्तिस्तु कस्याप्यन्यस्य इति कथमुपपद्येत। तथा—अन्यः पन्थानं गच्छति, अन्यस्तु गमनश्रममनुभवेत्। अन्यो घटादीनर्थान् पश्यति, अन्यस्य तद्विषयकं ज्ञानं स्यात्। अन्यो दुष्कर्म करोति, अपरो नरकं गच्छेत्। अन्यश्चारित्रं पालयति, अन्यो मोक्षमधिगच्छेत्। इति क्षणिकवादाङ्गीकारे तव मते सर्वं विपरीतं स्यात्, न चैतत् कश्चित् दृष्टमिष्टं वा।

और भी–वस्तु का प्रतिक्षण सर्वथा विनाश यदि तुम स्वीकार करते हो तो ऐसी हालत में इसलोकसंबंधी एवं परलोकसंबंधी समस्त ही व्यवहार व्युच्छिन्न मानना पड़ेगा। भोक्ता कोई होगा और तृप्ति किसी दूसरे को होगी, कारण कि जिसने भोजन किया है वह तो एक क्षण के बाद निरन्वयरूप से नष्ट हो गया और अब जो इसके बाद उत्तर क्षणरूप व्यक्ति हुआ है उसको तृप्ति होगी। मार्ग कोई दूसरा चलेगा श्रम का अनुभव होगा किसी अन्य को। घटादिक पदार्थों को देखेगा दूसरा, तद्विषयक ज्ञान होगा किसी दूसरे को। दुष्कर्म करेगा कोई और नरक जायेगा और ही कोई। चारित्र पालन करेगा और कोई और मोक्ष जायगा और कोई। इस प्रकार क्षणिकवाद के अंगीकार करने में सब ही बातें विपरीतरूप में परिणत हो जायेगी, परन्तु इस तरह का व्यवहार न तो किसी ने देखा है और न किसी को इष्ट ही है, और न इस प्रकार के व्यवहार का साधक कोई प्रमाण ही है। इसलिये

વિશેષતા—વસ્તુનો પ્રતિક્ષણ સર્વથા વિનાશ થાય છે, તેવું જો તમે સ્વીકારતા હો તો એવી હાલતમાં આ લોક સંબંધી અને પરલોક સંબંધી સઘળો વહેવાર જ છિન્ન ભિન્ન માનવો પડશે. વસ્તુનો ભોક્તા કોઈ એક હશે અને તેની તૃપ્તિ કોઈ બીજાને થશે. કારણ કે આનોકે જેણે ભોજન કર્યું તે તો એક ક્ષણ પછી નિરન્વયરૂપના કારણે નાશ થઈ જશે, જ્યારે એના પછી બીજી જ ક્ષણે જે વ્યક્તિ થઈ એને જ તૃપ્તિ થશે. પગે કોઈ એક ચાલશે જ્યારે તેનો થાક બીજાને લાગશે. એમ તો ઘટ વીગેરે પદાર્થને કોઈ જોશે અને તેના વિષેનું જ્ઞાન કોઈ બીજાને થશે. દુષ્કર્મ કોઈ કરશે અને તેને બદલે નરકમાં કોઈ બીજા જશે. ચારિત્ર્યનું પાલન કરશે કોઈ અને તેને બદલે મોક્ષમાં કોઈ બીજો જ પહોંચી જશે. આ પ્રકારના ક્ષણિકવાદનો જો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો સઘળી વાતો વિપરીત રૂપમાં ફેરવાઈ જશે. એટલા માટે આ પ્રકારનો વહેવાર ન તો કોઈએ જોયો છે કે ન તો કોઈને પસંદ છે વળી આ પ્રકારના વહેવારને સાચો ઠરાવવા માટે કોઈ પ્રમાણ પણ નથી.

तस्मात्-वस्तुनोऽनुक्षणं सर्वथा नाश इति न युक्तम्, किं तु पर्यायपरिवर्तने-नैवानुक्षणं द्रव्यस्य नाशः, इति मन्तव्यम्। दशमे पूर्वे यदुक्तं नारकादीनां व्युच्छेद इति, तत्र व्युच्छेदः पर्यायान्तरसंप्राप्तिरूपः। यतः—

जैनानामखिलं वस्तु, द्रव्यतः शाश्वत भवेत्।
अपरापरपर्याय-परावृत्तेस्त्वशाश्वतम्॥ १॥

इत्येवं धर्माचार्यैः प्रतिवोधितोऽपि सोऽश्वमित्रः स्वदुराग्रहं न त्यक्तवान् तदा धर्माचार्यैस्त 'निह्नवोऽयम्' इति मत्वा कायोत्सर्गपूर्वकं वहिष्कृतवान्।

वस्तुका प्रतिक्षण सर्वथा नाश मानना युक्तियुक्त नहीं है। किन्तु यही मानना चाहिये कि पर्याय के परिवर्तन से ही प्रतिक्षण वस्तु का नाश होता है। दशमपूर्व में जो नारकी आदि का व्युच्छेद कहा है उसका अभिप्राय सर्वथा नाश से नहीं है, किन्तु पर्याय से पर्यायान्तरित होता है, ऐसा है क्यों कि जैनशास्त्र की यह मान्यता है

"जैनानामखिलं वस्तु, द्रव्यतः शाश्वत भवेत्।
अपरापरपर्यायपरावृत्ते त्वशाश्वतम्॥ १॥"

समस्त पदार्थ द्रव्य की अपेक्षा शाश्वत एवं पर्याय की अपेक्षा अशाश्वत हैं।

इस प्रकार धर्माचार्य द्वारा प्रतिवोधित होने पर भी अश्वमित्र ने अपने दुराग्रह का त्याग नहीं किया। धर्माचार्य ने उसको इस मान्यता से निह्नव जानकर कायोत्सर्गपूर्वक गच्छ से बाहिर कर दिया। गच्छसे

આથી વસ્તુનો પ્રતિક્ષણ સર્વથા નાશ થાય છે તેમ માનવું તે વ્યાજબી નથી પરંતુ એમ જ માનવુ જોઈએ કે, પર્યાયના પરિવર્તનથી જ પ્રતિક્ષણ વસ્તુનો નાશ થાય છે દશમપૂર્વમા નારકી આદિનો જે વિચ્છેદ કહ્યો છે તેનો હેતુ એ નથી કે તેનો સર્વથા નાશ થાય છે પરંતુ એક પર્યાયથી બીજી પર્યાયાન્તરિત થાય છે કારણ કે જૈનશાસ્ત્રની એ તો માન્યતા જ છે કે,

"जैनानामखिल वस्तु, द्रव्यत शाश्वत भवेत्,
अपरापरापर्यायपरावृत्तेत्वशाश्वतम्॥ १॥"

સઘળા પદાર્થ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શાશ્વત અને પર્યાયની અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે.

ધર્માચાર્ય તરફથી આટ આટલો પ્રતિબોધ આપવા છતા પણ અશ્વમિત્રે પોતાનો દુરાગ્રહ ન છોડચો. તેની આ જાતની માન્યતાથી તેને નિહ્નવ (સૂત્રનો સત્ય અર્થને બદલે અવળો અર્થ કરનાર) જાણીને ધર્માચાર્યે કાયોત્સર્ગ પૂર્વક તેને ગચ્છ બહાર મૂકી દીધો.

ततोऽसौ साके समुच्छेदवादोक्त्या स्वकीयकुमतं प्ररूपयन् भूमौ पर्यटति।

अथान्यदाऽसौ सपरिवारः पर्यटन् राजगृहं समागतः। तत्र-राज्ञः शुल्काध्यक्षाः श्रावकाश्चेमा आसन्। ते च सामुच्छेदिकनिह्नवानागतान् ज्ञात्वा मनसि चिन्तयन्ति-कर्कशेनापि कर्मणा एतान् बोधयामः इति विचिन्त्य ते राजपुरुषाः कशादिभिस्तेषां ताडनं कुर्वन्ति। ततस्ते मुनयः प्राहु-यूयं श्रावकाः, वयं साधवः कथं हन्यन्ते युष्माभिः, श्रावकाः वदन्ति-भवन्मते वयं न श्रावकाः ये भवद्भिर्दृष्टास्ते

गच्छ से बाहिर होकर इन्हों ने स्वेच्छापूर्वक विहार किया और वे सर्वत्र अपने समुच्छेदवाद की प्ररूपणा एवं पुष्टि करने लगे।

किसी एक समय ये सपरिवार विचरते हुए राजगृह नगरमें आये। उस समय वहां राज्य के चुंगीघर में काम करने वाले श्रावक थे। जब उन्हों ने सुना कि समुच्छेदवादी निह्नव यहां आये हुए हैं, तो उन्हों ने विचार किया कि कर्कश-कठोर से भी कठोर कर्म द्वारा इनको समझाना चाहिये। इस प्रकार निश्चय कर वे सब राजपुरुष उनके पास आये और चाबुक आदि के प्रहारों से उनको खूब ताडित करने लगे। मुनियों ने जब उनका ऐसा अनुचित व्यवहार देखा तो कहने लगे कि आप लोग तो श्रावक हो और हम लोग साधु हैं अतः व्यर्थ में हमें क्यों मारते हो। उनकी बात सुनकर उन श्रावकों ने कहा कि खूब कहा-आप लोगों के मतानुसार न हम श्रावक हैं और न आप

ગચ્છથી બહાર થયા પછી અશ્વમિત્ર મુનીએ સ્વેચ્છાપૂર્વક વિહાર કરવા માંડયો અને તે જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં પોતાના સમુચ્છેદવાદની પ્રરૂપણા અને પુષ્ટિ કરવા લાગ્યા.

કોઈ એક સમયે વિચરતાં વિચરતાં તે પરિવાર સહિત રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા. તે સમયે ત્યાંના રાજ્યના જકાત ખાતાના કર્મચારીઓ શ્રાવકો હતા તેમણે સાંભળ્યું કે સમુચ્છેદવાદી નિહ્નવ અહિં પધાર્યા છે તો તેઓએ વિચાર કર્યો કે કર્કશ-કઠોરથી પણ કઠોર કાર્ય દ્વારા તેમની બુદ્ધિ ઠેકાણે લાવવી જોઈએ. આ પ્રકારનો વિચાર કરી તે સઘળા રાજપુરૂષો તેમની પાસે આવ્યા અને ચાબુક વિગેરેના પ્રહારથી તેમને ખૂબ મારવા લાગ્યા. મુનિઓએ જ્યારે રાજપુરૂષોનો આવો અનુચિત વહેવાર જોયો ત્યારે કહેવા લાગ્યા કે, આપ લોકો તો શ્રાવક છો અને અમો સાધુઓ છીએ, તો અમોને વ્યર્થ શા માટે મારો છો? અશ્વમિત્ર અને તેમના સાધુઓની આ વાત સાંભળીને તે શ્રાવકોએ કહ્યું કે, વાહ! આપના મત અનુસાર ન તો અમો શ્રાવક છીએ કે

भवन्मते विनष्टाः, वय तु नवीना एवोत्पन्नाः, ये भवन्तः पूर्वमस्माभिर्दृष्टास्ते भवन्मते विनष्टाः यूयं तु नवीना एव, भवन्मते क्षणक्षयित्वात् सर्वस्य वस्तुन इत्येवं तैः शिक्षितः प्रतिबोधितश्च ॥

इति चतुर्थोऽश्वमित्रनिह्नवदृष्टान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमगङ्गनिह्नवदृष्टन्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाद् अष्टाविंशत्यधिकद्विशतवर्षेषु २२८ व्यतीतेषु द्वैक्रियनिह्नवो जात ।

उल्लुकाख्याया नद्याः पूर्वस्मिन् पुलिने उल्लुकातीरनामकं नगरमासीत्, तस्या एव नद्या द्वितीयपुलिने धूलिप्राकाराऽऽवृतनगरविशेषरूपं खेटस्थानमासीत्।

साधु हो। आपने जिन्हें देखा है वे तो नष्ट ही हो गये हैं, हम तो नवीन ही उत्पन्न हुए हैं। तथा हमलोगों ने जिन आपलोगों को पहिले देखा है वे भी आप लोग नहीं है, वे तो आपके सिद्धान्तानुसार विनष्ट हो चुके हैं। आप तो नवीन ही उत्पन्न हुए हैं, क्यों कि आपका मत ही क्षण-क्षय का प्रतिपादक है, समस्तपदार्थ क्षणविनश्वर है, यह आपका अभिमत है। इस प्रकार उनके द्वारा शिक्षित होकर वे सब के सब प्रतिबोधित हो गये। यह चौथे अश्वमित्र निह्नवका दृष्टान्त हुआ॥४॥

पंचम गगाचार्य निह्नव का वृत्तान्त इस प्रकार है—

भगवान् महावीर को मुक्ति गये जब २२८ दोसो अट्ठाईस वर्ष व्यतीत हो चुके तब द्वैक्रिय निह्नव हुआ। उस समय उल्लुकातीर नाम का नगर था। और द्वितीय तट पर धूलि के कोट से परिवृत एक नगरविशेष के

न तो तमो साधु छो आपे जेने जोया छे तेनो तो नाश थई गयो छे अमे तो नवीन ज उत्पन्न थया छीओ तेज प्रमाणे अमाराामाना जेमणे आप लोकोने पहेला जोया छे ते पण आप लोको नथी आपना सिद्धात अनुसार ते तो नाश पाम्या छे आप तो कोई नवा ज उत्पन्न थया छो केमके, आपनो मत ज क्षण क्षयनो प्रतिपादक छे सर्व पदार्थो क्षण विनाशी छे एवो आपनो अभिमत छे आ प्रमाणे ए श्रावको द्वारा शिक्षण मेळवी ते सघळा प्रतिबोधित थया आ चोथु द्रष्टात अश्वमित्र निह्नवनु थयु ॥ ४ ॥

हवे पाचमा गगाचार्य निह्नवनु दृष्टात आ प्रकारनु छे—

भगवान महावीरने निर्वाण पाम्ये माड माड २२८ बसो अठावीस वर्ष वीत्या हशे ते समये द्वैक्रिय निह्नव थया ते समये उल्लुका नदीना पूर्व किनारे एक उल्लुकातीर नामनु एक नगर हतुं ज्यारे बीजा किनारे धुळना

तत्र महागिरिशिष्यो धनगुप्तनामको मुनिश्चातुर्मास्यामवस्थितः। धनगुप्ताचार्यस्य शिष्यो गङ्गनामकः आचार्यस्तु उल्लुकानद्याः पूर्वतटवर्तिनि उल्लुकातीरनामके नगरे समवस्थित'।

तदनन्तरं शरत्काले धर्माचार्यवन्दनार्थं गच्छन् गङ्गाचार्यो नदीमुत्तरीतुं नद्यां प्रविष्टः। स च खल्वाटः, अतस्तस्य शिरसि प्रखरभास्करकिरणसंपर्कात् तापः संजातः, चरणयोश्च शीतलजलसंपर्कतः शैत्यं संजातम्। ततोऽनन्तरे कथमपि मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् तस्य मनसि विचारः समुत्पन्न:-अहो! एकस्मिन् समये एकैव क्रियाऽनुभूयत इति सूत्रोक्तिः कथं घटते, यतोऽहमधुना शीतमुष्णं च युगपद

जैसा खेटक था। वहां महागिरि के शिष्य धनगुप्त नाम के मुनि ने चतुर्मास किया। इन धनगुप्त आचार्य के एक शिष्य थे जिनका नाम गंग था, और ये भी स्वयं आचार्य थे, उन्हों ने उल्लुका नदी के पूर्व तट पर बसे हुए उल्लुकातीरनगर में चतुर्मास किया।

एक दिन की बात है कि शरत्काल में धर्माचार्य को वन्दना करने के लिये गंगाचार्य जा रहे थे। मार्ग में नदी पडती थी। उन्हों ने उस नदी को पार करने के लिये उसमें प्रवेश किया। ये खल्वाट-गंजे थे अतः प्रखर सूर्य की किरणों के आतप से इनका मस्तक तप रहा था। ज्यों ही इनको शीतल जल का संपर्क हुआ तो इनके चरणो में शीतलता आ गई। मिथ्यात्वकर्म के उदय से इसी बीच इनके मन में इस प्रकार का विचार जागृत हो गया कि एक समय में एक जीव एक ही क्रिया का अनुभव करता है, इस प्रकार आगम का आदेश है परन्तु

ખેટકથી આપેલા એક ખટક-કસ્બો હતો. ત્યાં મહાગિરિના શિષ્ય ધનગુપ્ત નામના મુનિરાજે ચાતુર્માસ કર્યું એ ધનગુપ્ત આચાર્યને એક શિષ્ય હતો જેનુ નામ ગંગ હતુ અને તે પણ ખુદ આચાર્ય હતા. તેમણે ઉલ્લુકા નદીના પૂર્વ કિનારા ઉપર આવેલી ઉલ્લુકા નગરીમાં ચાતુર્માસ કર્યું

શરદ્ઋતુનો એ સમય હતો. કોઈ એક દિવસે એ આચાર્ય પોતાના ધર્માચાર્યને વંદના કરવા માટે જઈ રહ્યા હતા માર્ગમાં નદી આવતી હતી તેમણે સામે કાંઠે જવા માટે નદીમા પ્રવેશ કર્યો. તેમના માથામાં ટાલ હતી, તે કારણે પ્રખર સૂર્યના કિરણોના આતાપથી તેમનુ મસ્તક તપી રહ્યુ હતુ બીજી બાજુ એમના ચરણોને શીતળ જળનો સ્પર્શ થતાં એમના ચરણોમાં શીતળતાનો અનુભવ થવા માંડયો. મિથ્યાત્વ કર્મના ઉદયથી એ સમયે તેમના મનમાં એવા પ્રકારનો વિચાર જાગ્યો કે આગમ તો બતાવે છે કે એક સમયમાં એક જીવ એક જ ક્રિયાનો અનુભવ કરે છે પરંતુ વર્તમાનકાળે મારા આ

भवन्मते विनष्टाः, वय तु नवीना एवोत्पन्नाः, ये भवन्तः पूर्वमस्माभिर्दृष्टास्ते भवन्मते विनष्टाः यूयं तु नवीना एव, भवन्मते क्षणक्षयित्वात् सर्वस्य वस्तुन इत्येवं तैः शिक्षितः प्रतिबोधितश्च ॥

इति चतुर्थोऽश्वमित्रनिह्नवदृष्टान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमगङ्गनिह्नवदृष्टन्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाद् अष्टाविंशत्यधिकद्विशतवर्षेषु २२८ व्यतीतेषु द्वैक्रियनिह्नवो जात ।

उल्लुकाख्याया नद्याः पूर्वस्मिन् पुलिने उल्लुकातीरनामकं नगरमासीत्, तस्या एव नद्या द्वितीयपुलिने धूलिप्राकाराऽऽवृतनगरविशेषरूपं खेटस्थानमासीत्।

साधु हो। आपने जिन्हें देखा है वे तो नष्ट ही हो गये हैं, हम तो नवीन ही उत्पन्न हुए हैं। तथा हमलोगों ने जिन आपलोगों को पहिले देखा है वे भी आप लोग नहीं है, वे तो आपके सिद्धान्तानुसार विनष्ट हो चुके हैं। आप तो नवीन ही उत्पन्न हुए हैं, क्यों कि आपका मत ही क्षण–क्षय का प्रतिपादक है, समस्तपदार्थ क्षणविनश्वर है, यह आपका अभिमत है। इस प्रकार उनके द्वारा शिक्षित होकर वे सब के सब प्रतिबोधित हो गये। यह चौथे अश्वमित्र निह्नवका दृष्टान्त हुआ॥४॥

पंचम गगाचार्य निह्नव का वृत्तान्त इस प्रकार है—

भगवान् महावीर को मुक्ति गये जब २२८ दोसो अट्ठाईस वर्ष व्यतीत हो चुके तब द्वैक्रिय निह्नव हुआ। उस समय उल्लुकातीर नाम का नगर था। और द्वितीय तट पर धूलि के कोट से परिवृत एक नगरविशेष के

न तो तमो साधु छो आपे जेने जोया छे तेनो तो नाश थई गयो छे अमे तो नवीन ज उत्पन्न थया छीए तेज प्रमाणे अमाराभाना जेमणे आप लोकोने पहेला जोया छे ते पण आप लोको नथी आपना सिद्धात अनुसार ते तो नाश पाम्या छे आप तो कोई नवा ज उत्पन्न थया छो केमके, आपनो मत ज क्षण क्षयनो प्रतिपादक छे सर्व पदार्थो क्षण विनाशी छे एवो आपनो अभिमत छे आ प्रमाणे ए श्रावको द्वारा शिक्षण मेळवी ते सघळा प्रतिबोधित थया आ चोथु द्रष्टात अश्वमित्र निह्नवनु थयु ॥ ४ ॥

हवे पाचमा गगाचार्य निह्नवनु द्रष्टात आ प्रकारनु छे—

भगवान महावीरने निर्वाण पाम्ये माड माड २२८ बसो अठावीस वर्ष वीत्या हशे ते समये द्वैक्रिय निह्नव थया ते समये उल्लुका नदीना पूर्व किनारे एक उल्लुकातीर नामनु एक नगर हतुं. ज्यारे बीजा किनारे धुळना

तत्र महागिरिशिष्यो धनगुप्तनामको मुनिश्चातुर्मास्यामवस्थितः। धनगुप्ताचार्यस्य शिष्यो गङ्गनामकः आचार्यस्तु उल्लुकानद्याः पूर्वतटवर्तिनि उल्लुकातीरनामके नगरे समवस्थितः।

तदनन्तरं शरत्काले धर्माचार्यवन्दनार्थं गच्छन् गङ्गाचार्यो नदीमुत्तरीतुं नद्यां प्रविष्टः। स च खल्वाटः, अतस्तस्य शिरसि प्रखरभास्करकिरणसंपर्कात् तापः संजातः, चरणयोश्च शीतलजलसंपर्केण शैत्यं सजातम्। तदोऽन्तरे कथमपि मिथ्यात्वमोहनीयोदयात् तस्य मनसि विचारः समुत्पन्नः—अहो! एकस्मिन् समये एकैव क्रियाऽनुभूयते इति सूत्रोक्तिः कथं घटते, यतोऽहमधुना शीतमुष्णं च युगपद्

जैसा खेटक था। वहां महागिरि के शिष्य धनगुप्त नाम के मुनि ने चतुर्मास किया। इन धनगुप्त आचार्य के एक शिष्य थे जिनका नाम गंग था, और ये भी स्वयं आचार्य थे, उन्हों ने उल्लुका नदी के पूर्व तट पर बसे हुए उल्लुकातीरनगर में चतुर्मास किया।

एक दिन की बात है कि शरत्काल में धर्माचार्य को वन्दना करने के लिये गंगाचार्य जा रहे थे। मार्ग में नदी पड़ती थी। उन्हों ने उस नदी को पार करने के लिये उसमें प्रवेश किया। ये खल्वाट–गंजे थे अतः प्रखर सूर्य की किरणों के आतप से इनका मस्तक तप रहा था। ज्यों ही इनको शीतल जल का संपर्क हुआ तो इनके चरणों में शीतलता आ गई। मिथ्यात्वकर्म के उदय से इसी बीच इनके मन में इस प्रकार का विचार जागृत हो गया कि एक समय में एक जीव एक ही क्रिया का अनुभव करता है, इस प्रकार आगम का आदेश है परन्तु

ખેટથી આપેલો એક ખેડા–કસ્બો હતો ત્યાં મહાગિરિના શિષ્ય ધનગુપ્ત નામના મુનિરાજે ચાતુર્માસ કર્યું એ ધનગુપ્ત આચાર્યને એક શિષ્ય હતો જેનુ નામ ગંગ હતુ અને તે પણ ખુદ આચાર્ય હતા. તેમણે ઉલ્લુકા નદીના પૂર્વ કિનારા ઉપર આવેલી ઉલ્લુકા નગરીમાં ચાતુર્માસ કર્યું

શરદ્ઋતુનો એ સમય હતો. કોઈ એક દિવસે એ આચાર્ય પોતાના ધર્માચાર્યને વંદના કરવા માટે જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં નદી આવતી હતી તેમણે સામે કાંઠે જવા માટે નદીમાં પ્રવેશ કર્યો. તેમના માથામાં ટાલ હતી, તે કારણે પ્રખર સૂર્યના કિરણોના આતાપથી તેમનુ મસ્તક તપી રહ્યુ હતુ બીજી બાજુ એમના ચરણોને શીતળ જળનો સ્પર્શ થતાં એમના ચરણોમાં શીતળતાનો અનુભવ થવા માંડયો. મિથ્યાત્વ કર્મના ઉદયથી એ સમયે તેમના મનમાં એવા પ્રકારનો તર્ક જાગ્યો કે આગમ તો બતાવે છે કે એક સમયમાં એક જીવ એક જ ક્રિયાનો અનુભવ કરે છે પરંતુ વર્તમાનકાળે મારા આ

अनुभवामि, अतोऽनुभवविरुद्धत्वादिदमागमोक्तं न प्रमाणम्, इति विचिन्त्य गङ्गाचार्यो धनगुप्ताचार्यस्य समीपं गत्वा स्वाभिप्रायमाह—भदन्त! ममैकस्मिन्नेव समये शीतोष्णानुभवः संजातः, अतो यदुक्तमागमे युगपत् क्रियाद्वयस्यानुभवो न भवतीति, तन्न प्रमाणम्, यतः—युगपत् क्रियाद्वयसवेदनमस्ति, अनुभवसिद्धत्वात्, मम चरणशिरोगतशीतोष्णक्रियासवेदनवत्, इति। ततो धनगुप्ताचार्यस्तमाह-

वर्तमान इस अनुभव से यह बात सत्य प्रतीत नहीं होती है, क्यों कि मैं इस समय में शीतस्पर्श एवं उष्णस्पर्श का युगपत्-एकसाथ अनुभव कर रहा हूं, अतः स्वानुभव से विरुद्ध होने के कारण यह आगमोक्त कथन प्रमाणभूत नहीं है। इस प्रकार विचार करते २ ये अपने गुरुमहाराज धनगुप्त आचार्य के पास पहुँच गये। वहां पहुंचते ही इन्हों ने अपना अभिप्राय गुरुमहाराज से कहा। भदन्त! मुझे एक ही समय में शीतस्पर्श एवं उष्णस्पर्श का अनुभव हुआ है, इसलिये आगम में जो ऐसा कहा है कि क्रियाद्वय का युगपत अनुभव एक जीव को नहीं होता है, वह मेरी दृष्टि से अप्रमाण है। एक जीव के एक ही समय में क्रियाद्वय का संवेदन होने से यह अनुमान प्रयोग बन जाता है कि-" युगपत्क्रियाद्वयस्य संवेदनमस्ति अनुभवसिद्धत्वात् ममचरणशिरोगतशीतोष्णक्रियासंवेदनवत् " अर्थात्-एक समय में दो क्रियाओंका सवेदन होता है, क्यों कि यह अनुभव सिद्ध है, जैसे मेरे पैरों में शीतसंवेदन और मस्तक में उष्णसवेदन हुआ है। धनगुप्त

સ્વ અનુભવથી એ વાત સત્ય લાગતી નથી કારણ કે, આ સમયે ઉષ્ણતા અને શીતળતા બન્નેનો એક સાથે હુ અનુભવ કરી રહ્યો છુ માટે હુ જે અનુભવી રહ્યો છુ તેનાથી વિરૂદ્ધ એવુ આગમમાં દર્શાવાએલુ કથન પ્રમાણભૂત નથી જ આ પ્રકારનો વિચાર કરતા કરતા પોતાના ગુરુ મહારાજ ધનગુપ્ત આચાર્યની પાસે જઈ પહોચ્યા ત્યા પહોચતા જ પોતાનો અનુભવેલો અભિપ્રાય ગુરુ મહારાજને કહ્યો ભદન્ત! મને એક જ સમયમા શીતળતા અને ઉષ્ણતાનો અનુભવ થયો છે એટલા માટે આગમમા જે એવુ ફરમાવ્યુ છે કે, બે ક્રિયાનો એકી સમયે યુગપત્ અનુભવ એક જીવને થતો નથી તે મારી દષ્ટિએ પ્રમાણુ-ભૂત ઠરતુ નથી આથી કરીને એક જીવને એક જ સમયે ક્રિયાદ્વયનું સ વેદન થતુ હોવાથી મારા અનુભવે આ અનુમાન પ્રયોગ બની જાય છે કે, " युगपत् क्रियाद्वयस्य सवेदनमस्ति अनुभवसिद्धत्वात् मम चरणशिरोगतशीतोष्ण क्रियासंवेदनवत् " અર્થાત્-એક સમયમા બે ક્રિયાઓનું સ વેદન પણ થાય છે જેમ મે મારા પગોમા શીતસ વેદન અને મસ્તકમા ઉષ્ણુસ વેદન અનુભવ્યુ,

वत्स ! उपयोगद्वयं युगपन्नोपपद्यते, छायातपवत्-युगपत् क्रियाद्वयानुभवस्त्वयाऽभ्युपगम्यते स तव क्रमेणैव सम्पद्यते न तु युगपत् । परन्तु तत् त्वया न लक्ष्यते, समयावलिकादेः कालस्य सूक्ष्मत्वात्, तथा मनसश्चातिचपलत्वेनाऽतिसूक्ष्मतया शीघ्रसञ्चारित्वात् । तस्मादनुभवसिद्धत्वादित्यसिद्धोऽयं हेतुः ॥ १ ॥

किंच—मनः सूक्ष्मातीन्द्रियपुद्गलस्कन्धनिर्वर्तितत्वात् सूक्ष्मम्, शीघ्रसञ्चारस्वभावत्वात् शीघ्रसञ्चारि च । एवंभूतं मनः यस्मिन् श्रोत्रादिकस्येन्द्रियविषये शब्दादौ

आचार्य ने गंगाचार्य की बात सुनकर कहा कि वत्स ! एक काल में एक जीव के दो उपयोग संभवित नहीं होते हैं जैसे छाया और आतप । एक साथ दो क्रियाओं का अनुभव तुम जो मान रहे हो सो वह भ्रम है । क्रियाद्वय का अनुभव तो क्रम २ से ही होता है, परन्तु वह लक्षित नहीं होता है, क्यों कि समय आवली आदि जो काल है वह अतिसूक्ष्म है । तथा मन भी अतिचंचल एवं सूक्ष्म है इसलिये उसका संचार शीघ्र होने से ऐसा मालूम पड़ता है कि दो क्रियाओं का युगपत् अनुभव हो रहा है इसलिये "अनुभवसिद्धत्वात" यह हेतु असिद्ध है ।

मन सूक्ष्म इसलिये है कि वह सूक्ष्म, अतीन्द्रिय पुद्गल स्कंध से निर्वर्तित-रचित हुआ है । उसका स्वभाव शीघ्र संचरण करने का है । इस स्वभाववाला यह मन जिस श्रोत्रइन्द्रिय आदिके विषयभूत शब्दा

તેમ એ અનુભવ સિદ્ધ વાત છે ધર્મગુપ્તઆચાર્યે ગંગાચાર્યની આ પ્રમાણેની વાત સાંભળીને કહ્યું કે વત્સ ! એક સમયમાં એક જીવને બે ઉપયોગ સંભવિત થતા નથી જેમકે છાયા અને તડકો એકી સાથે બે ક્રિયાઓનો અનુભવ જેને તમે માની રહ્યા છો તે તમારો ભ્રમ છે ક્રિયાદ્વયનો અનુભવ તો ક્રમ ક્રમથી જ થાય છે પરંતુ તે લક્ષિત થતો નથી. કેમકે સમય આવલી પ્રમુખનોક્રમ આદિ જે કાળ છે તે અતિ સૂક્ષ્મ છે તેજ પ્રમાણે મન પણ અતિ ચંચલ અને સૂક્ષ્મ છે એટલા માટે તેનો સંચાર વેગવંત હોવાથી એવું જણાય છે કે બન્ને બે ક્રિયાઓનો યુગપત્ અનુભવ થઈ રહ્યો છે પણ એ ભ્રમ છે. આથી તમારો 'અનુભવસિદ્ધત્વાત્' આ નવો સિદ્ધાંત અસિદ્ધ છે

મન સૂક્ષ્મ એ માટે છે કે તે સૂક્ષ્મ અતીન્દ્રિય પુદ્ગલ સ્કંધથી નિર્વર્તિત રચિત થયેલ છે તેનો સ્વભાવ શીઘ્ર સંચરણ કરવાનો છે. આ પ્રકારના સ્વભાવવાળું આ મન જે શ્રોત્રેન્દ્રિય વગેરેના આ વિષયભૂત શબ્દાદિકમાં જે સમયે સંયુક્ત

अनुभवामि, अतोऽनुभवविरुद्धत्वादिदमागमोक्तं न प्रमाणम्, इति विचिन्त्य गङ्गाचार्यों धनगुप्ताचार्यस्य समीपं गत्वा स्वाभिप्रायमाह—भदन्त। ममैकस्मिन्नेव समये शीतोष्णानुभवः संजातः, अतो यदुक्तमागमे युगपत् क्रियाद्वयस्यानुभवो न भवतीति, तन्न प्रमाणम्, यतः—युगपत् क्रियाद्वयसंवेदनमस्ति, अनुभवसिद्धत्वात्, मम चरणशिरोगतशीतोष्णक्रियासंवेदनवत्, इति। ततो धनगुप्ताचार्यस्तमाह-

वर्तमान इस अनुभव से यह बात सत्य प्रतीत नही होती है, क्यों कि मैं इस समय में शीतस्पर्श एवं उष्णस्पर्श का युगपत्–एकसाथ अनुभव कर रहा हूं, अतः स्वानुभव से विरुद्ध होने के कारण यह आगमोक्त कथन प्रमाणभूत नहीं है। इस प्रकार विचार करते २ ये अपने गुरुमहाराज धनगुप्त आचार्य के पास पहुँच गये। वहां पहुँचते ही इन्हों ने अपना अभिप्राय गुरुमहाराज से कहा। भदन्त ! मुझे एक ही समय में शीतस्पर्श एवं उष्णस्पर्श का अनुभव हुआ है, इसलिये आगम में जो ऐसा कहा है कि क्रियाद्वय का युगपत् अनुभव एक जीव को नहीं होता है, वह मेरी दृष्टि से अप्रमाण है। एक जीव के एक ही समय में क्रियाद्वय का संवेदन होने से यह अनुमान प्रयोग बन जाता है कि–" युगपत्क्रियाद्वयस्य संवेदनमस्ति अनुभवसिद्धत्वात् ममचरणशिरोगतशीतोष्णक्रियासंवेदनवत् " अर्थात्–एक समय में दो क्रियाओंका संवेदन होता है, क्यों कि यह अनुभव सिद्ध है, जैसे मेरे पैरों में शीतसंवेदन और मस्तक में उष्णसंवेदन हुआ है। धनगुप्त

સ્વ અનુભવથી એ વાત સત્ય લાગતી નથી કારણ કે, આ સમયે ઉષ્ણતા અને શીતળતા બન્નેનો એક સાથે હુ અનુભવ કરી રહ્યો છું માટે હુ જે અનુભવી રહ્યો છુ તેનાથી વિરૂદ્ધ એવુ આગમમાં દર્શાવાએલું કથન પ્રમાણભૂત નથી જ આ પ્રકારનો વિચાર કરતા કરતા પોતાના ગુરુ મહારાજ ધનગુપ્ત આચાર્યની પાસે જઇ પહોચ્યા ત્યા પહોચતા જ પોતાનો અનુભવેલો અભિપ્રાય ગુરુ મહારાજને કહ્યો ભદન્ત ! મને એક જ સમયમા શીતળતા અને ઉષ્ણતાનો અનુભવ થયો છે એટલા માટે આગમમા જે એવુ ફરમાવ્યું છે કે, બે ક્રિયાનો એકી સમયે યુગપત્ અનુભવ એક જીવને થતો નથી તે મારી દષ્ટિએ પ્રમાણ-ભૂત ઠરતુ નથી આથી કરીને એક જીવને એક જ સમયે ક્રિયાદ્વયનું સવેદન થતુ હોવાથી મારા અનુભવે આ અનુમાન પ્રયોગ બની જાય છે કે, " युगपत् क्रियाद्वयस्य सवेदनमस्ति अनुभवसिद्धत्वात् मम चरणशिरोगतशीतोष्ण क्रियासंवेदनवत् " અર્થાત્–એક સમયમા બે ક્રિયાઓનું સવેદન પણ થાય છે જેમ મે મારા પગોમા શીતસવેદન અને મસ્તકમા ઉષ્ણસવેદન અનુભવ્યું,

वत्स ! उपयोगद्वयं युगपन्नोपपद्यते, छायातपवत्-युगपत् क्रियाद्वयानुभवस्त्वयाऽभ्युपगम्यते स तव भ्रमेणैव सपद्यते न तु युगपत्। परंतु तत् त्वया न लक्ष्यते, समयावलिकादेः कालस्य सूक्ष्मत्वात् तथा मनसश्चातिचपलत्वेनाऽतिसूक्ष्म तथा शीघ्रसंचारित्वात्। तस्मादनुभवसिद्धत्वादित्यसिद्धोऽयं हेतुः ॥ १ ॥

किंच—मनः सूक्ष्मातीन्द्रियपुद्गलस्कन्धनिर्वृत्तत्वात् सूक्ष्मम्, शीघ्रसंचारस्व भावत्वात् शीघ्रसंचारि च। एवभूतं मनः यस्मिन् श्रोत्रादीन्द्रियेन्द्रियविषये शब्दादौ

आचार्य ने गंगाचार्य की बात सुनकर कहा कि वत्स! एक काल में एक जीव के दो उपयोग संभवित नहीं होते हैं जैसे छाया और आतप। एक साथ दो क्रियाओं का अनुभव तुम जो मान रहे हो सो वह भ्रम है। क्रियाद्वय का अनुभव तो क्रम २ से ही होता है, परन्तु वह लक्षित नहीं होता है, क्यों कि समय आवली आदि जो काल है वह अतिसूक्ष्म है। तथा मन भी अतिचंचल एवं सूक्ष्म है इसलिये उसका संचार शीघ्र होने से ऐसा मालूम पड़ता है कि दो क्रियाओं का युगपत् अनुभव हो रहा है इसलिये "अनुभवसिद्धत्वात्" यह हेतु असिद्ध है।

मन सूक्ष्म इसलिये है कि वह सूक्ष्म, अतीन्द्रिय पुद्गल स्कंध से निर्वर्तित-रचित हुआ है। उसका स्वभाव शीघ्र संचरण करने का है। इस स्वभाववाला यह मन जिस श्रोत्रइन्द्रिय आदिके विषयभूत शब्दा

તેમ એ અનુભવ સિદ્ધ વાત છે ગંગાચાર્યની આ પ્રમાણેની વાત સાંભળીને ગુરુ કે વત્સ! એક સમયમાં એક જીવને બે ઉપયોગ સંભવિત થતા નથી જેમકે છાયા અને તડકો એકી સાથે બે ક્રિયાઓનો અનુભવ જેને તમે માની રહ્યા છો તે તમારો ભ્રમ છે ક્રિયાદ્વયનો અનુભવ તો ક્રમ ક્રમથી જ થાય છે પરંતુ તે લક્ષિત થતો નથી. કેમકે, સમય આવલી વગેરેનોક્રમ આદિ જે કાળ છે તે અતિ સૂક્ષ્મ છે તેજ પ્રમાણે મન પણ અતિ ચંચલ અને સૂક્ષ્મ છે એટલા માટે તેનો સંચાર વેગવંત હોવાથી એવું જણાય છે કે બન્ને ક્રિયાઓનો યુગપત્ અનુભવ થઈ રહ્યો છે પણ એ ભ્રમ છે આથી તમારો અનુભવસિદ્ધત્વાત્ આ નવો સિદ્ધાંત અસિદ્ધ છે

મન સૂક્ષ્મ એ માટે છે કે તે સૂક્ષ્મ અતીન્દ્રિય પુદ્ગલ સ્કંધથી નિર્વતિંત રચિત થયેલ છે તેનો સ્વભાવ શીઘ્ર સંચરણ કરવાનો છે. આ પ્રકારના સ્વભાવવાળુ આ મન જે શ્રોત્રેન્દ્રિય વગેરેના આ વિષયભૂત શબ્દાદિકમાં જે સમયે સંયુક્ત

यस्मिन् काष्ठे संयुज्यते तस्मिन् काले तस्यैव विषयस्य ज्ञाने हेतुर्मनो भवति। यस्मिन् काले यस्मिन् विषये द्रव्येन्द्रियेण सह मनो न संयुज्यते, तस्मिन् काले तस्य विषयस्य ज्ञान नोत्पद्यते। यतः शब्दादिषु विद्यमानेष्वपि तत्र मनोयोगाभावात् कस्यापि तद्विषयक ज्ञानं न भवति। कोऽपि युगपत् द्वे क्रिये क्वाऽपि नैव संवेदयते। इत्थमत्र प्रयोगः—'इह पादशिरोगतशीतोष्णवेदने युगपत् न क्वापि कोऽपि संवेदयते भिन्नदेशत्वात्, विन्ध्यहिमगिरिशिखरस्पर्शनक्रियाद्वयवत्। यतोऽनुभवसिद्धत्वाद्' इत्यसिद्धोऽयं हेतुः।

दिक में जिस समय में संयुक्त होता है उस समय में उसी विषय के ज्ञान का हेतु मन होता है। जिस काल में जिस विषय में द्रव्येन्द्रिय के साथ मन संयुक्त नहीं होता है उस काल में उस विषय का ज्ञान नहीं होता है। यद्यपि उस काल में शब्दादिक विषय विद्यमान भी रहें तो भी उनके साथ मनोयोग का अभाव होने से किसी को भी तद्विषयक ज्ञान नहीं होता है। ऐसा कोई भी व्यक्ति नही है जिसे एक ही काल में दो क्रियाओं का कही पर भी संवेदन होता हो। इसकी सिद्धि इस अनुमान प्रयोग से होती है-"इह पादशिरोगतशीतोष्णवेदने युगपत् न क्वापि संवेद्येते, भिन्नदेशत्वात्, विन्ध्यहिमगिरिशिखरस्पर्शनक्रियाद्वयवत्" अर्थात् यहां पैर और शिर में रहे हुए शीत और उष्ण का सवेदन एक समय में नहीं होता है, क्यों कि वे दोनों भिन्न२ देशवर्ती है-जैसे विन्ध्यगिरि और हिमगिरि के शिखर की स्पर्शनरूप दो क्रियाएँ, इसलिये "अनुभवसिद्धत्वात्" यह हेतु असिद्ध हो जाता है।

થાય છે તે સમયે જ્ઞાનનો હેતુ મન બને છે જે કાળે જે વિષયમા દ્રવ્યેન્દ્રિયની સાથે મન સયુક્ત નથી થતું તે કાળે તે વિષયનુ જ્ઞાન—ભાન થતુ નથી છતા પણ જો કદાચ તે કાળમા શબ્દાદિક વિષય વિદ્યમાન—હયાત રહે તો પણ એની સાથે મનોયોગનો અભાવ હોવાથી કોઈને પણ તે વિષયનુ જ્ઞાન થતું નથી એવી કોઈ પણ વ્યક્તિ નથી કે જેણે એક જ સમયે બે ક્રિયાઓનુ ક્યાય પણ સવેદન અનુભવ્યુ હોય આની સિદ્ધિ આ અનુમાન પ્રયોગથી થાય છે કે, "इह पादशिरोगतशीतोष्णवेदने युगपत् न क्वापि सवेदयते भिन्नदेशत्वात् विन्ध्यहिमगिरिशिखरस्पर्शनक्रियाद्वयवत्" અર્થાત્—અહી પગ અને માથામા થતુ શીત અને ઉષ્ણનુ સવેદન એક સમયમા થતુ નથી. કેમકે, તે બન્ને અલગ અલગ દેશવર્તી છે. હિમગિરિ અને વિન્ધ્યગિરિના શિખરના સ્પર્શનરૂપ બે ક્રિયાઓ જેમ એક સમયે થતી નથી આથી "अनुभवसिद्धत्वात्" આ હેતુ અસિદ્ધ બની જાય છે

किञ्च—जीवः खलु उपयोगमयः स येन केनाऽपि स्पर्शनादीन्द्रियेण करणभूतेन यस्मिन् शीतोष्णाद्यन्यतरविषये यस्मिन् काले उपयुज्यते तन्मयोपयोग एव भवति, नान्यत्रोपयुक्तो भवति । एकस्मिन् काले एकत्रैवार्थे उपयुक्तो जीवः संभवति न तु अर्थान्तरे, सांकर्यादिदोषप्रसङ्गात् । तस्मात् युगपत् क्रियाद्वययोगोऽसिद्ध एव । ननु एकस्मिन्नर्थे उपयुक्तोऽर्थान्तरेऽपि किं नोपयुज्यते, इत्यत्राह—एकार्थस्योपयोगमात्रे व्यापृतशक्तिकः कथं युगपत् अर्थान्तरे उपयोगं कर्तुं प्रभवेत् ? न कथंचित्, सांकर्यादिदोषप्रसङ्गात् ।

और भी—जीव उपयोगस्वरूप है। वह जिस किसी भी कारणभूत स्पर्शइन्द्रिय के द्वारा जिस शीत उष्ण आदि विषय में जिस समय उपयुक्त होता है वह उसी उपयोगमय हो जाता है, इसलिये वह उसी विषय का ज्ञाता होता है, अन्य का नहीं, और जिस समय विवक्षित उपयोग नहीं होता उस समय वह विवक्षित पदार्थ का ज्ञाता भी नहीं होता है। एक काल में एक ही अर्थ में जीव उपयुक्त होता है दूसरे अर्थ में नहीं, कारण कि इस प्रकार की मान्यता से संकर आदि दोषों का प्रसंग प्राप्त होता है, इसलिये एक समय में दो क्रियाओं के साथ उपयोग का संबंध मानना सर्वथा अनुचित है, क्यों कि यह बात किसी भी प्रमाण से सिद्ध नहीं होती है। एक अर्थ में उपयुक्त आत्मा अर्थान्तर में भी उपयुक्त क्यों नहीं होता है ? इसका समाधान यह है कि आत्मा की शक्ति ही ऐसी है जो एक ही अर्थ में एक समय उपयुक्त हो सकती है दूसरे पदार्थ में नहीं, क्यों कि यह बात ऊपर बतला दी

વળી—જીવ ઉપયોગ સ્વરૂપ છે તે જે કોઈ પણ કારણભૂત સ્પર્શેન્દ્રિય દ્વારા જે શીત ઉષ્ણ આદિ વિષયમાં જે સમયે ઉપયુક્ત બને છે તે પ્રમાણે એજ ઉપયોગમય બની જાય છે આથી તે સમયે તે એજ વિષયનો જાણકાર બને છે બીજા વિષયનો નહીં અને જે સમયે વિવક્ષિત ઉપયોગ વિશિષ્ટ નથી હોતો તે સમયે તે વિવક્ષિત પદાર્થનો જ્ઞાતા પણ હોતો નથી. એક સમયને વીષે એક જ અર્થમાં જીવ ઉપયુક્ત બને છે બીજા અર્થમાં નહીં કારણ કે આ પ્રકારની માન્યતાથી સંકર આદિ દોષો થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. એટલા માટે એક સમયમાં બે ક્રિયાઓની સાથે ઉપયોગનો સંબંધ માનવો સર્વથા અનુચિત છે કારણ કે આવી વાત કોઈ પણ પ્રમાણથી સિદ્ધ થતી નથી. એક અર્થમાં ઉપયુક્ત આત્મા અર્થાંતરમાં પણ ઉપયુક્ત કેમ થતો નથી ? તેનું સમાધાન એજ છે કે આત્માની શક્તિ જ એવી છે કે જે એક જ અર્થમાં

किञ्च—सर्वैरपि स्वप्रदेशैरेकस्मिन्नर्थे उपयुक्तस्य जीवस्य कः प्रदेश उद्धरितः, येनार्थान्तरोपयोगं स व्रजेत् । यतो नास्त्येव स कश्चिदुद्धरितः प्रदेशः, येन तत्समकालमेव अर्थान्तरोपयोगं स कुर्यात् । यथा वृश्चिकदशने सति सा वेदना सर्वैः प्रदेशैरनुभूयते न तु कश्चित् प्रदेशोऽवशिष्टस्तद्वेदनानुपयुक्तः ॥

ननु युगपत् क्रियाद्वयोपयोगो न भवति चेत्तर्हि कथं तमहं संवेदयामि ? इति चेत् , उच्यते—

गई है, कि ऐसा मानना संकर आदि दोषों का प्रसंग होता है।

और भी-जीव जब किसी एक अर्थ में एक काल में उपयुक्त होता है, तो वह अपने समस्त प्रदेशों से उसमें उपयुक्त होता है। अब ऐसा और कोई प्रदेश नहीं बचता जो अर्थान्तर के उपयोग होने में कारण हो सके। अतः ऐसा नहीं होने से जीव एक काल में एक ही अर्थ में उपयुक्त होता है, यह सिद्धान्त ही ठीक है। देखो-जिस समय वृश्चिक आदि काटता है उस समय उसके काटने की वेदना का समस्त प्रदेशों द्वारा जीव अनुभव करता है, ऐसा तो कोई अवशिष्ट नहीं बचता है जो उस वेदना का अनुभवन करता हो।

यदि एक साथ क्रियाद्वय का उपयोग नहीं होता है तो मुझे उन दोनों क्रियाओं का एक साथ संवेदन क्यों होता है ? यदि इस प्रकार की शंका की जाय तो उसका समाधान इस प्रकार है—

એક જ સમયે ઉપયુકત થઈ શકે છે, બીજા પદાર્થમા નહી કેમકે, એ વાત ઉપર બતાવવામા આવી છે કે એવુ માનવાથી સકર આદિ દોષો થવાનોપ્રસગ બને છે

વળી જીવ જ્યારે એક અર્થમા એક કાળને વિશે ઉપયુકત થાય છે તો તે પોતાના સમસ્ત પ્રદેશોથી તેમા ઉપયુકત બને છે પછી એવો બીજો કોઇ પણ પ્રદેશ બાકી નથી રહેતો જે અર્થાન્તરનો ઉપયોગ થવામા કારણ ભૂત બની શકે. આથી તેવુ ન થવાથી જીવ એક કાળમા એક જ અર્થમા ઉપયુક્ત થાય છે, આ સિદ્ધાંત જ સાચો છે દાખલા તરીકે જે સમયે વિંછી વગેરે ડખ મારે છે તે સમયે તેના ડખની વેદના અનુભવ સઘળા પ્રદેશો દ્વારા જીવ કરે છે એવો કોઈ પણ પ્રદેશ બાકી નથી રહેતો કે જે આ વેદનાના અનુભવથી બકાત હોય!

આ રીતે જો એકી સાથે ક્રિયાદ્વયનો ઉપયોગ નથી થતો, તો મને તેનુ સવેદન કેમ થાય છે? જો આ પ્રકારની શકા કરવામા આવે તો એનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે.—

समयावलिकादिकालभेदस्य दुर्लक्ष्यतया कालभेदेन भवदपि क्रियाद्वयसंवेदनमुत्पलशतपत्रवेधवत् युगपत् भवदिव मन्यसे। उत्पलपत्रशतकमूर्ध्वाधःक्रमेण व्यवस्थितं सुतीक्ष्णयाऽपि सूच्या समर्थेनापि वेधकर्त्रा न समकालमेव भिद्यते, किंतु कालभेदेन, उपर्युपरिस्थिते पत्रे सन्निकृष्टेऽप्यधस्तनपत्रस्य वेधासम्भवात्। तत्र वेधकर्त्रा वेधं युगपद्विहितमेव मन्यते, संवेधनकालभेदस्य सूक्ष्मतया दुरवबोधत्वात्।

यथा वा—अलातचक्रं कालभेदेन दिक्षु भ्रमदपि भ्रमणकालभेदस्य सूक्ष्मतया दुरवबोधत्वान्निरन्तरभ्रमणमेव लक्ष्यते। एवमिहापि शीतोष्णक्रियाकालभेदस्य सूक्ष्मत्वेन दुरवबोधत्वात् युगपदिव तदनुभवं भवान् मन्यते।

देखो—जिस प्रकार कमल के ऊपरा-ऊपरी रखे गये सौ पत्ते जब तीक्ष्ण सुई आदि द्वारा वेधित किये जाते हैं तो ऐसा मालूम होता है कि ये सब के सब एक ही साथ बिंध गये हैं, अब विचारो—क्या ये सब पत्ते एक ही साथ एक ही काल में बिंधे हैं? नहीं, उनके वेधन में काफी समय लगा है, क्यों कि वे सब के सब क्रम २ से बिंधे हैं। इसी तरह समय आवली आदि जो व्यवहार काल के भेद हैं, व अतिसूक्ष्म होने से छद्मस्थों के लिये दुर्लक्ष हैं, अतः इनमें कोइ भेद ज्ञात नहीं होता है। इसलिये क्रियाद्वयका संवेदन उत्पल शतपत्रके वेधनकी तरह युगपत् हुआ जैसा मान लिया जाता है। वास्तवमें यह संवेदन युगपत् नहीं हुआ है।

अथवा—जिस प्रकार अलात (अंगारा) चक्र जब घुमाया जाता है तो चारों दिशाओं में अग्नि का चक्कर युगपत् ज्ञात है, परन्तु उसका

જાણે કે કમળની સો પાંદડીઓ ઉપરા ઉપરી ગોઠવવામાં આવી હોય પછી જ્યારે તેને એક તીક્ષ્ણ સોય દ્વારા આરપાર વિંધવામાં આવે તો પ્રથમ દૃષ્ટિએ એવું માલુમ પડે છે કે આ બધી એ સઘળી પાંદડીઓ એક સાથે વિંધવામાં આવી છે હવે વિચાર કરો આ સઘળાં પાન શું એક જ સમયે એક સાથે જ વિંધાયાં છે? ના બીલકુલ નહીં તેને વિંધવામાં સારો એવો સમય લાગ્યો છે કેમકે તે બધાં પાન ક્રમ પ્રમાણે એક પછી એક એ રીતે વિંધાયાં છે આજ પ્રમાણે સમય આવલી—પ્રમુખનો ક્રમ જે વહેવાર કાળનો ભેદ છે તે અતી સૂક્ષ્મ હોવાથી છદ્મસ્થો માટે તદ્દ બહારની વાત છે એથી તેમાં કોઈ ભેદ જણાતો નથી. એટલા માટે જ ક્રિયાદ્વયનું સંવેદન કમળના સો પાંદડાના વેધનની માફક યુગપત્ થયું એવું માનવામાં આવે છે પણ વાસ્તવમાં એ સંવેદન યુગપત્ થયું નથી.

અથવા—જેવી રીતે આગનું ચક્ર જ્યારે ગોળ ફેરવવામાં આવે છે ત્યારે ચારે કોર અગ્નિનું ચક્કર યુગપત્ જણાય છે પરંતુ તેનું ભ્રમણ ચારે દિશા

यथा वा शुष्कशष्कुलिकाभक्षणे शष्कुलिकागतरूपरसगन्धस्पर्शशब्दानां सर्वेषामुपलब्धिरयुगपत् प्रवृत्ताऽपि यौगपद्येन लक्ष्यते तथाऽत्रापि शिरःपादादिभिः स्पर्शनेन्द्रियदेशैरिन्द्रियान्तरैश्च क्रमेण संयुज्यमानमपि मन एकस्मिन् काल एव संयुज्यमानं लक्ष्यते।

इदमत्र तत्त्वम्—इह दीर्घां शुष्कां च शष्कुलिका भक्षयत कस्यचित् तद्रूपं चक्षुषा पश्यतो रूपज्ञानमुत्पद्यते, तद्गन्धं च घ्राणेन जिघ्रतो गन्धज्ञानम्, तद्रस च

भ्रमण चारों दिशाओं में युगपत् नही हो रहा है क्रमशः ही हो रहा है, परन्तु वहां कालभेद अतिसूक्ष्म होने से दुर्लक्ष्य होता है। इसी तरह शीतोष्णक्रियाद्वय का संवेदन अतिसूक्ष्म होने से भेदविशिष्ट ज्ञात नहीं होता है अतः तुम्हारे द्वारा ऐसा मान लिया जाता है कि यह सब एक साथ एक ही काल में हो रहा है।

अथवा—शुष्क शष्कुलिका (सूखी पुडी) के चबाने पर शष्कुलिकागत रूप, रस, गध, स्पर्श एवं कटकट आदि शब्द की उपलब्धि अयुगपत् होती हुई भी जैसे युगपत् हो रही है ऐसी मालूम होती है, उसी तरह शिर पैर आदि स्पर्शनेन्द्रिय प्रदेशों द्वारा, और अन्य इन्द्रियों द्वारा क्रम २ से संयुज्यमान भी मन एक ही काल में संयुक्त हो रहा है, ऐसा मालूम पड़ता है। वास्तव में भिन्न २ समय में ही मन संयुक्त हो रहा है। ऐसा जानना चाहिये।

इसका भाव यह है कि दीर्घ एव शुष्क शष्कुलिका को खानेवाले

ઓમા યુગપત્ થતુ નથી હોતુ, પણ ક્રમશ થતુ હોય છે પરતુ ત્યાં કાળભેદ અતિ સૂક્ષ્મ હોવાને કારણે દુર્લક્ષ્ય થાય છે આ રીતે શીતોષ્ણ ક્રિયાદ્વયનુ સવેદન અતિસૂક્ષ્મ હોવાથી ભેદવિશિષ્ટ જણાતુ નથી આ કારણે તમારા દ્વારા એ માની લેવામા આવે છે કે, આ સઘળુ એકી સાથે એક જ કાળમા થઈ રહ્યુ છે

અથવા—સુકાઈ ગએલી પુરીના ચાવવાથી પુરીમા રહેલા રૂપ, રસ, ગધ, સ્પર્શ અને કટકટ આદી શબ્દની ઉપલબ્ધિ અયુગપત્ થવા છતા પણ જેમ યુગપત્ થઈ રહી છે એવુ માલુમ પડે છે એ જ રીતે માથુ પગ આદિ સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રદેશો દ્વારા અને-અન્ય ઈન્દ્રિયો દ્વારા ક્રમ ક્રમથી સયુજ્યમાન એવુ મન એક જ કાળમા સયુક્ત થઈ રહ્યુ છે એવુ માલુમ પડે છે વાસ્તવમા ભિન્ન ભિન્ન સમયમા જ તે મન સયુક્ત થાય છે એવુ જાણવુ જોઈએ

આ કહેવાનો હેતુ એ છે કે, દીર્ઘ અને સુકાઈ ગએલી પુરીને

रसमथा मास्वादयतो रसज्ञानं, तत्स्पर्शे च स्पर्शनेन वेदयत स्पर्शज्ञान, चर्वणादुत्पन्नं तच्छब्दं च शृण्वतः शब्दज्ञानं जायते। एतानि पञ्चापि ज्ञानानि क्रमेणैव जायन्ते अन्यथा सांकर्यादिदोषप्रसङ्गात्, मत्यादिज्ञानोपयोगकाले चावध्याद्युपयोगस्यापि प्राप्तेः, एकं च घटादिकमर्थं विकल्पयतोऽनन्तानामपि पटाद्यर्थविकल्पानां प्रवृत्ति प्रसङ्गाच। न चैतदस्ति। अतः क्रमेण जायमानान्यप्येतानि ज्ञानानि प्रतिपत्ता– "युगपदुत्पद्यन्ते" इति मन्यते, समयाऽऽवलिकाऽऽदिकालविभागस्य सूक्ष्मत्वात्।

किसी पुरुष को चक्षु से उसका रूप देखते समय रूपज्ञान उत्पन्न होता है, घ्राण इन्द्रिय द्वारा उसके गंध का, रसना इन्द्रिय द्वारा उसके रस का, स्पर्शन इन्द्रिय द्वारा उसके स्पर्श का एवं चबाते समय उसके शब्द का ज्ञान होता है। इस प्रकार ये पांचों ही ज्ञान विचार करो तो उस खाने वाले व्यक्ति को क्रमशः ही होते हैं, परन्तु वहां ऐसा भान होता है कि ये सब ज्ञान एक ही साथ एक ही काल में हो रहे हैं। इन पांचों ज्ञानों का काल यदि क्रमशः न माना जाय तो मत्यादिज्ञान के उपयोग काल में अवधि आदि ज्ञान के उपयोग का भी सद्भाव मानना पडेगा। एक ही घटादिक पदार्थ को जानते समय अनन्त घटादिकों के जानने का प्रसंग प्राप्त होगा, परन्तु ऐसा तो होता नहीं है। प्रतिपत्ता –जानने वाला सिर्फ क्रम २ से होनेवाले इन ज्ञानों को "ये मुझे एक ही साथ एक काल में उत्पन्न हुए हैं" ऐसा समझ लेता है। उसकी इस

ખાવાવાળા કોઈ પુરૂષને આંખોથી પુરીનું સ્વરૂપ જોતી વખતે રૂપ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ઘ્રાણેન્દ્રિયથી એની ગંધનો રસનેન્દ્રિયથી એના રસનો, સ્પર્શેન્દ્રિયથી એના સ્પર્શનો અને ચાવતી વખતે એના શબ્દનું જ્ઞાન થાય છે આ રીતે એ પાંચેય જ્ઞાનનો વિચાર કરે તો એ પુરી ખાવાવાળાને એક પછી એક એ રીતે જ્ઞાન થાય છે છતાં પણ તેને એવું ભાસે છે કે એ બધાં જ્ઞાન તેને એકી સાથે અને એક જ કાળમાં થઈ રહ્યાં છે આ પાંચે પ્રકારનાં જ્ઞાનનો ક્રમ જો ક્રમશઃ થતો ન માનવામાં આવે તો મતિજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાનના ઉપયોગ કાળમાં અવધિજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાનના ઉપયોગનો પણ સદ્ભાવ થતો માનવો પડે એક જ ઘટ (ઘડો) વિગેરે પદાર્થને નજરમાં લેતી વખતે અનંત ઘટ આદિનો આપણ નજરમાં આવવાનો પ્રસંગ ઉભો થશે. પરંતુ એવું તો થતું નથી. જાણનાર વ્યક્તિ ફક્ત ક્રમે ક્રમે થનારા જ્ઞાનને આ જ્ઞાન મને એકી સાથે અને એકજ કાળમાં થયેલ છે, એવું સમજી લે છે. એની

एवमिहापि शिरःपादादिभिः स्पर्शनेन्द्रियदेशैरिन्द्रियान्तरैश्च क्रमेण संयुज्यमानमपि मनः प्रतिपत्ता युगपत् संयुज्यमानमध्यवस्यति, न तु तत्वतोऽसौ मनसः स्वभावः। तथा चोक्तम्—'युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिङ्गम्' इति।

यदि चोक्तरीत्या सर्वेन्द्रियजनिते ज्ञाने क्रमेण संचरतो मनसः संचारो दुर्लक्षः, तर्हि कथमेकस्यैव स्पर्शनेन्द्रियमात्रस्य शीतवेदनोपयोगादन्यस्मिन्नुष्णवेदनोपयोगरूपे उपयोगान्तरे उत्पद्यमाने तत्संचारः सुलक्षः स्यात्। अत्रापि अलक्ष्यमाणः खलु मनसः क्रमेण संचारः, इति जनीहि।

समझ का कारण एक ही समय आवलि आदि कालविभाग की सूक्ष्मता है। इसी तरह शिर पैर आदि स्पर्शन इन्द्रिय के प्रदेशों से, तथा अन्य इन्द्रियों से क्रम २ से संयुज्यमान भी मन को प्रतिपत्ता-ज्ञाता ऐसा मान लेता है कि यह युगपत् संयुक्त हुआ है। परमार्थ दृष्टि से विचार किया जाय तो मन का ऐसा स्वभाव नहीं है। कहा भी है—"युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिङ्गम्" अर्थात् एक साथ ज्ञान की अनुत्पत्ति ही मन का अस्तित्व प्रकट करने वाली है।

उक्त पद्धति के अनुसार जब सर्व इन्द्रियों से जनित ज्ञान में क्रम से संचरण करने वाले मन का संचार दुर्लक्ष है तो फिर एक ही स्पर्शन इन्द्रिय मात्र के शीतवेदनारूप उपयोग से अन्य उष्णवेदनारूप उपयोगान्तरके उत्पन्न होने पर उसका संचार कैसे सुलक्ष हो सकता है? किन्तु नहीं हो सकता। अर्थात् मन का क्रम से संचार ज्ञात नहींहोता है।

આ જાતની માન્યતા-સમજણનું કારણ એક સમય-આવલિ (સમયનો ક્રમ) આદિ કાળ વિભાગની સૂક્ષ્મતા છે આજ પ્રમાણે મસ્તક, પગ વિગેરે સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રદેશોથી તથા અન્ય ઈન્દ્રિયોથી ક્રમે ક્રમે સયુજ્યમાન પણ મનને પ્રતિપત્તા-જ્ઞાતા એવું માની લે છે કે, આ યુગપત્ સયુકત થયુ છે પરમાર્થ દૃષ્ટીથી વિચાર કરવામા આવે તો મનનો એવો સ્વભાવ જ નથી. કહ્યુ પણ છે— "युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिङ्गम्" અર્થાત્ એક સાથે જ્ઞાનની અનુત્પત્તિ જ મનના અસ્તિત્વને પ્રગટ કરનારી હોય છે

આગળ કહેલી પદ્ધતિ અનુસાર જ્યારે સર્વ ઈન્દ્રિય જનિત એવા જ્ઞાનમાં ક્રમસર સચરણ કરવાવાળા મનનો સચાર દુર્લક્ષ છે, તો પછી એક જ સ્પર્શેન્દ્રિય માત્રની શીતવેદના રૂપ ઉપયોગથી અન્ય ઉષ્ણવેદનારૂપ ઉપયોગાન્તરના ઉત્પન્ન થવાથી તેનો સચાર સુલક્ષ થઇ શકે છે? ના તેમ નથી થઈ શકતું. અર્થાત્ મનનો ક્રમથી થતો સચાર જાણી શકાતો નથી.

नन्वेकस्मिन्नर्थे उपयुक्तस्य मनसोऽर्थान्तरेऽप्युपयोगो युगपत् भवतीति स्वीकारे को दोषः ? उच्यते—

यस्य मनोऽन्यस्मिन्नर्थे उपयुक्तं स स्वपुरोऽवस्थितं हस्तिनमपि न पश्यति तस्मादेकस्मिन्नर्थे उपयुक्तं मनो न कदाचिदन्यार्थोपयोगं लभते।

ननु श्रुतेऽवग्रहादीनामनुज्ञाने एकस्मिन्नुपयोगबहुत्वाऽभिहिता, तर्हि कथमुच्यते—वस्तुनोऽनेकपर्यायाणां सामान्यरूपतया ग्रहणमात्रमेव ज्ञाने उपयोगयोग्यतामा

शंका—एक ही अर्थ में उपयुक्त मन का अर्थान्तर में भी उपयोग एक साथ होता है, ऐसा मानने में दोष क्या है? सो कहो—

उत्तर—जिसका मन अन्य अर्थ में उपयुक्त हो रहा है उसके समक्ष हस्ती भी आकर उपस्थित हो जावे तो वह भी उसको नहीं दिखता है। इसलिये एक अर्थ में जुड़ा हुआ मन कभी भी अन्य अर्थ में उस समय उपयुक्त नहीं हो सकता है।

आगम में जब अवग्रह आदि के निरूपणावसर में एक समय में भी उपयोग का बाहुल्य कहा गया है, फिर आप कैसे कहते हैं कि-एक समय में अनेक उपयोग नहीं होता है? । प्रतिवादी के इस शंका का समाधान सिद्धान्ती इस प्रकार करते हैं-तुम जो कहो कि आगम में एक समय में भी अनेक उपयोग होना माना गया है, सो ऐसी बात नहीं है। तुमने वहां के आगमवचन का अभिप्राय नहीं समझा। वहां का

શંકા—એક જ અર્થમાં ઉપયુક્ત મન અર્થાન્તરમાં પણ ઉપયોગ એક સાથે થાય છે એવું માનવામાં દોષ શો છે તે તો બતાવો?

ઉત્તર—જેનું મન અન્ય અર્થમાં ઉપયુક્ત થઈ રહેલ છે એની સામે હાથી પણ આવીને ખડો થઈ જાય તો પણ એ હાથી તેના જોવામાં નથી આવતો. એટલા માટે એક અર્થમાં-પદાર્થમાં જોડાયેલ મન કદી પણ એજ સમયે અન્ય અર્થમાં-પદાર્થમાં ઉપયુક્ત થઈ શકતું નથી

આગમમાં જ્યારે અવગ્રહ વિગેરેના નિરૂપણાવસરમાં એક સમયમાં પણ ઉપયોગનો બાહુલ્ય કહેવામાં આવેલ છે તો પછી આપ એમ કહો છો કે, એક સમયમાં અનેક ઉપયોગ નથી થતો? પ્રતિવાદીની આ શંકાનું સમાધાન સિદ્ધાંતિ આ પ્રકારે કરે છે-તમે જો એમ કહો કે, આગમમાં એક સમયમાં પણ અનેક ઉપયોગ હોવાનું સ્વીકારવામાં આવે છે તો તે એવી વાત નથી. તમે ત્યાં આગળ આગમવચનનો અભિપ્રાય સમજ્યા નથી. ત્યાં આગમનો

ग्रव्यवस्थापनमेवेत्यर्थः एकस्मिंस्तु वस्तुन्येककालमुपयोगानेकता क्वापि नास्ति, क्रमेणैवोपयोगानां भावादिति ।

ननु युगपदनेकार्थानां ग्रहणं भवताऽपि स्वीक्रियते, तर्हि शीतोष्णद्वये युगपद् गृह्यमाणे मम को दोषः स्यादितिचेत्—

उच्यते—हे वत्स ! युगपदपि सामान्यरूपतया सेना–वन-ग्राम–नगरादिवदनेके ऽर्थाः गृह्यन्ते, इत्येतन्न निवारयामः, इह तु उपयोगद्वये विचारोऽयं प्रस्तुतः, स चोपयोग एकदा एक एव भवति, न त्वनेक इति ॥

अभिप्राय तो यही है कि–वस्तुगत अनेक पर्यायों का सामान्यरूप से ग्रहणमात्र होता है, अर्थात् ज्ञान में उपयोग की योग्यता मात्र स्थापित की जाती है, परन्तु एक वस्तु में एक समय में उपयोग की अनेकता तो कहीं भी नहीं कही गयी है, क्यों कि उपयोग क्रम से ही होता है। अतः एक समय में एक ही उपयोग होता है, दो नहीं, यह सिद्धान्त सिद्धमत है।

गंगाचार्य शंका करते हैं कि–युगपत् अनेक अर्थों का ग्रहण करना तो आप भी मानते हैं फिर शीत उष्ण दोनों का एक साथ होने में हम को आप बाधक क्यों मानते हैं ?।

धनगुप्त आचार्य उत्तर देते हैं,–हे वत्स ! इसमें बाधक बनने की बात कौनसी है ? पदार्थों का ज्ञान सामान्य एव विशेषरूप से होता है। जहां सामान्यरूप से ज्ञान होता है, वहां सेना वन ग्राम नगर आदि पदार्थों के ज्ञान की तरह अनेक अर्थ युगपत् भी ज्ञान द्वारा

અભિપ્રાય તો આ પ્રમાણે છે કે–વસ્તુગત અનેક પર્યાયોનુ સામાન્ય રૂપથી ગ્રહણ માત્ર થાય છે અર્થાત્–જ્ઞાનમા ઉપયોગની યોગ્યતા માત્ર સ્થાપિત કરવામા આવે છે પરતુ એક વસ્તુમા એક સમયમા ઉપયોગની અનેકતા તો કયાય પણ કહેવામાં આવેલ નથી કેમકે, ઉપયોગતો ક્રમથી જ થાય છે આથી એક સમયમા એક જ ઉપયોગ થાય છે–બે નહી આજ સિદ્ધાત સિદ્ધ મત છે

ગ ગાચાર્ય શ કા કરે છે કે,–યુગપત્ અનેક અર્થોનુ ગ્રહણ કરવુ તે તો આપ પણ માનો છો તો પછી શીત અને ઉષ્ણ બન્નેનુ એક સાથે જ્ઞાન થવામા આપ શા માટે બાધક બનો છો ?

ધનગુપ્ત આચાર્યે ઉત્તર આપતા કહ્યુ કે, હે વત્સ ! આમા બાધક થવાની વાત જ કયા છે ? પદાર્થોનુ જ્ઞાન સામાન્ય અને વિશેષ રૂપથી જ થાય છે જ્યાં સામાન્યરૂપથી જ્ઞાન થાય છે ત્યા સેના, વન, ગામ, નગર વિગેરે પદાર્થોના જ્ઞાનની માફક અનેક અર્થ યુગપત પણ જ્ઞાન દ્વારા ગ્રહણ કરાયા હોય છે આવી

युगपदनेकार्थग्रहणेऽभ्युपगम्यमाने कोऽयमेकानेकोपयोगभेदः ? अत्रोच्यते-य सामान्योपयोगः स एकोपयोगः, स स्कन्धावारोपयोगवद्भवति यथा-'स्कन्धावारोऽयम्' इत्येवं यः सामान्यमात्रग्राहक उपयोगः स एकोपयोग उच्यते।

गृहीत होते हैं। वहां उपयोग भी सामान्यरूप से ही होता है विशेष रूप से नहीं, अतः सामान्यरूप से अनेक अर्थ भी युगपत् ज्ञान के विषय होते हैं। इसका हम निवारण कब करते हैं। यहां तो दो उपयोग एक साथ हो सकते हैं या नहीं ? यह बात विचारकोटि में आरही है, अतः यहां इसकी पुष्टि की जा रही है कि एक काल में एक ही उपयोग होता है, दो नहीं। सामान्य पदार्थ का जब ग्रहण किया जाता है वहां उपयोग भी सामान्य ही होता है। उपयोग भी दर्शनोपयोग एवं ज्ञानोपयोग के भेद से दो प्रकार का होता है। सामान्य पदार्थ के ग्रहण करने में दर्शनोपयोग होता है, और विशेषपदार्थ के ग्रहण करते समय ज्ञानोपयोग होता है। दर्शन उपयोग का नाम एक उपयोग है और ज्ञानोपयोग का नाम अनेक उपयोग है।

फिर गंगाचार्य शंका करते हैं-एक साथ अनेक पदार्थों का ग्रहण जब आप स्वयं स्वीकार कर रहे हो तो यह पता नहीं पड़ता कि ये एक अनेक उपयोग के भेद क्या है ? इनका तात्पर्य क्या है ?

ઉપયોગ પણ સામાન્ય રૂપથી જ થાય છે-વિશેષરૂપથી નહીં આથી સામાન્ય રૂપથી અનેક અર્થ પણ યુગપત્ જ્ઞાનનો વિષય બને છે, એનું નિવારણ આપણે ક્યારે કરીએ છીએ ? અહીં તો બે ઉપયોગ એક સાથે થઈ શકે છે કે નહીં ? એ વાત વિચાર કોટીમાં આવી રહી છે આથી અહીં એની પુષ્ટિ કરવામાં આવે છે કે, એક કાળમાં એક જ ઉપયોગ હોઈ શકે છે-બે નહીં સામાન્ય પદાર્થ જ્યારે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ત્યાં ઉપયોગ પણ સામાન્ય જ હોય છે. ઉપયોગ પણ દર્શનોપયોગ અને જ્ઞાનોપયોગના ભેદથી બે પ્રકારનો હોય છે સામાન્ય પદાર્થ ગ્રહણ કરવામાં દર્શનોપયોગ થાય છે જ્યારે વિશેષ પદાર્થ ગ્રહણ કરતી વખતે જ્ઞાનોપયોગ થાય છે. દર્શન ઉપયોગનું નામ એક ઉપયોગ છે અને જ્ઞાનોપયોગનું નામ અનેક ઉપયોગ છે

ફરી ગંગાચાર્યને શંકા થવા લાગી કે-એક સાથે અનેક પદાર્થોના ગ્રહણને જ્યારે આપ પોતે જ સ્વીકાર કરો છો ત્યારે એ નથી સમજવામાં આવતું કે એ એક-અનેક ઉપયોગના ભેદ શું છે ? એ કહેવાનો હેતુ શું છે ?

यस्तु प्रतिवस्तुविभागः—एते हस्तिनः, अमी अश्वाः, इमे रथाः, एते पदाताः, एते खड्गकुन्तादयः, शिरस्त्राणकवचादयः, पटकुटिकाः, ध्वजाः, पताकाः ढक्का-मृदङ्ग-काहलादयः, करभरासभादयश्चेत्यादिको भेदाध्यवसायः सोऽनेकोपयोग उच्यते।

'मम वेदना वर्तते' इत्येवं सामान्यरूपतया युगपत् शीतोष्णरूपं ज्ञानद्वयं भवति, किन्तु—शीतोष्णवेदनाविशेषतया युगपदुपयोगद्वयं न भवति। पूर्वं सामान्यज्ञानसापेक्षं विशेषज्ञानं भवति। सामान्यस्यानेकविशेषाश्रयत्वात्। पूर्वं वेदनासामान्य गृहीता

धनगुप्त आचार्य उत्तर देते हैं—अच्छा, वत्स! सुनो-सामान्य उपयोग का नाम एक उपयोग है, इसका तात्पर्य यह है कि जैसे-सेना वन आदि का जो ज्ञान होता है उसमें भिन्न २ पदार्थों का युगपत् ज्ञान नहीं होता है। एक साथ सामान्यतया सब का ज्ञान होता है। इसीका नाम सामान्य उपयोग एक उपयोग है। जहां प्रति वस्तु का अलग २ ज्ञान होता है जैसे ये हाथी हैं, ये घोडे हैं, ये रथ हैं, ये पदाति हैं, ये खड्ग कुन्त आदि हथियार हैं, ये शिरस्त्राण हैं, ये कवच हैं, इत्यादि, इसका नाम अनेक उपयोग है। विशेष पदार्थों के ग्रहण में एक काल में एक ही उपयोग—ज्ञान उपयोग होता है।

"मुझे वेदना हो रही है" यहां पर सामान्यरूप से एक साथ शीतोष्णरूप दो ज्ञान हैं किन्तु—शीतउष्ण वेदना विशेषरूप से एक साथ दो उपयोग नहीं हैं। पहिले सामान्य ज्ञान होता है पश्चात् विशेषज्ञान होता है। विशेषज्ञान सामान्यज्ञानसापेक्ष ही होता है,

---

ધનગુપ્તાચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે—હે વત્સ! સાભળો સામાન્ય ઉપયોગનુ નામ એક ઉપયોગ છે એ કહેવાનો આશય એ છે કે, જેમ—સેના, વન, વિગેરેનુ જે જ્ઞાન થાય છે તેમા અલગ અલગ પદાર્થોનુ યુગપત્ જ્ઞાન થતુ નથી પણ એક સાથે સામાન્યત સર્વનુ જ્ઞાન થાય છે એનુ નામ સામાન્ય ઉપયોગ—એક ઉપયોગ છે જ્યા દરેક વસ્તુનુ અલગ અલગ જ્ઞાન થાય છે જેમકે આ હાથી છે, આ ઘોડા છે, આ રથ છે, આ પદાતિ છે, આ ખડ્ગ કુત આદિ હથીયાર છે, આ શિરસ્ત્રાણ છે, આ કવચ છે, વિગેરે વિગેરે! આનુ નામ અનેક ઉપયોગ છે વિશેષ પદાર્થોના ગ્રહણમા એક કાળમા એક જ ઉપયોગ—જ્ઞાન—ઉપયોગ હોય છે

तत ईहां प्रविश्य 'शीतेयं पादयोर्वेदना' इति वेदनाविशेषं निश्चिनोति। शिरस्यपि प्रथमं वेदनासामान्यं गृहीत्वा तत ईहां प्रविश्य 'उष्णेयमिह वेदना' इत्यध्यवस्यति। तत्रैवं न क्वचिद् विशेषज्ञानानां युगपत् प्रवृत्तिसम्भवः, सामान्यरूपतया तु समकालमपि विशेषाणां ग्रहणं भवेत्। यथा सेना, वनमित्यादि। विशेषाणां तु न युगपदुपयोगः। तथा च-भिन्नकाले एव शीतोष्णविशेषज्ञाने तस्माद् भ्रान्तिरेवेद भवतो युगपत् शीतोष्णद्वयवेदनम्।

क्यों कि सामान्य अनेक विशेषों का आश्रय होता है, इसलिये। जब यह बात है तो पहिले वेदनासामान्य का ग्रहण होगा-पश्चात् विशेष वेदना का। अतः पहिले वेदनासामान्य का ग्रहण करके उससे फिर ईहा में प्रविष्ट होकर "शीतेयं पादयो र्वेदना" मेरे पैरों में यह शीत वेदना है, इस प्रकार से वेदनाविशेष का निश्चय किया जाता है। इसी प्रकार शिर में भी प्रथम वेदना सामान्य को ग्रहण कर पश्चात् ईहा में प्रविष्ट होकर "उष्णेयमिह शिरसिवेदना" मेरे शिर में यह उष्ण वेदना हो रही है, इस प्रकार से उष्णवेदना का निश्चय किया जाता है। इस प्रकार कहीं पर भी एक साथ विशेषज्ञानों की युगपत् प्रवृत्ति नहीं हो सकती है। सामान्यरूप से भले ही एक साथ विशेषों का ग्रहण हो जांय इसमें कोई सिद्धान्तविरुद्ध जैसी बात नहीं है, जैसा कि सेना वन इत्यादि सामान्य बोध में होता है। विशेषों का ग्रहण युगपत नहीं हो सकता है, इसलिये ये शीतउष्ण विशेषज्ञान भिन्न

વિશેષજ્ઞાન સામાન્યજ્ઞાન સાપેક્ષ જ હોય છે કેમકે સામાન્ય અનેક વિશેષોનો આશ્રય હોય છે આજ કારણને લીધે જ્યારે આજ વાત છે તો પહેલાં વેદના સામાન્યનું ગ્રહણ થાય છે પછીથી વિશેષ વેદનાનું આથી પહેલા વેદના સામાન્યનું ગ્રહણ કરી એના પછી ઈહા પ્રવિષ્ટ થઈ "શીતેયં પાદયોર્વેદના" મારા પગોમાં આ શીત વેદના છે આ પ્રમાણે વેદના વિશેષનો નિશ્ચય કરવામાં આવે છે. આજ રીતે માથામાં પણ પ્રથમ વેદના સામાન્યને ગ્રહણ કરી પછીથી ઈહામાં પ્રવિષ્ટ થઈ 'ઉષ્ણેયમિહ શિરસિ વેદના "-મારા મસ્તકમાં આ ઉષ્ણવેદના થઈ રહી છે આ પ્રકારે ઉષ્ણવેદનાનો નિશ્ચય કરવામાં આવે છે આ પ્રકારે કયાંય પણ એક સાથે વિશેષજ્ઞાનોની યુગપત્ પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી. સામાન્ય રૂપથી ભલે એક સાથે વિશેષોનું ગ્રહણ થઈ જાય આમાં કોઈ સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ જેવી વાત નથી જેમકે સેના વન, વિગેરે સામાન્ય બોધમાં હોય છે વિશેષોનું ગ્રહણ યુગપત્ થઈ શકતું નથી આથી આ શીત ઉષ્ણ વિશેષજ્ઞાન ભિન્ન

यस्तु प्रतिवस्तुविभागः-एते हस्तिनः, अमी अश्वाः, इमे रथाः, एते पदातयः, एते खड्गकुन्तादयः, शिरस्त्राणकवचादयः, पटकुटिकाः, ध्वजाः, पताकाः ढक्का-शङ्ख-काहलादयः, करभरासभादयश्चेत्यादिको भेदाध्यवसायः सोऽनेकोपयोग उच्यते।

'मम वेदना वर्तते' इत्येव सामान्यरूपतया युगपत् शीतोष्णरूपं ज्ञानद्वयं वर्तते, किन्तु-शीतोष्णवेदनाविशेषतया युगपदुपयोगद्वय न भवति। पूर्वं सामान्यज्ञानसापेक्षं विशेषज्ञानं भवति। सामान्यस्यानेकविशेषाश्रयत्वात्। पूर्वं वेदनासामान्य गृहीत्वा

धनगुप्त आचार्य उत्तर देते हैं—अच्छा वत्स! सुनो-सामान्य उपयोग का नाम एक उपयोग है, इसका तात्पर्य यह है कि जैसे-सेना वन आदि का जो ज्ञान होता है उसमें भिन्न २ पदार्थो का युगपत् ज्ञान नहीं होता है। एक साथ सामान्यतया सब का ज्ञान होता है। इसीका नाम सामान्य उपयोग एक उपयोग है। जहां प्रति वस्तु का अलग २ ज्ञान होता है जैसे ये हाथी हैं, ये घोडे हैं, ये रथ हैं, ये पदाति हैं, ये खड्ग कुन्त आदि हथियार हैं, ये शिरस्त्राण हैं, ये कवच हैं, इत्यादि, इसका नाम अनेक उपयोग है। विशेष पदार्थों के ग्रहण में एक काल में एक ही उपयोग-ज्ञान उपयोग होता है।

"मुझे वेदना हो रही है" यहां पर सामान्यरूप से एक साथ शीतोष्णरूप दो ज्ञान हैं किन्तु-शीतउष्ण वेदना विशेषरूप से एक साथ दो उपयोग नहीं हैं। पहिले सामान्य ज्ञान होता है पश्चात् विशेषज्ञान होता है। विशेषज्ञान सामान्यज्ञानसापेक्ष ही होता है,

---

ધનગુપ્તાચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે-હે વત્સ! સાભળો સામાન્ય ઉપયોગનુ નામ એક ઉપયોગ છે એ કહેવાનો આશય એ છે કે, જેમ-સેના, વન, વિગેરેનુ જે જ્ઞાન થાય છે તેમા અલગ અલગ પદાર્થોનુ યુગપત્ જ્ઞાન થતુ નથી પણ એક સાથે સામાન્યત સર્વનુ જ્ઞાન થાય છે એનુ નામ સામાન્ય ઉપયોગ-એક ઉપયોગ છે જ્યા દરેક વસ્તુનુ અલગ અલગ જ્ઞાન થાય છે જેમકે આ હાથી છે, આ ઘોડો છે, આ રથ છે, આ પદાતિ છે, આ ખડ્ગ કુત આદિ હથીયાર છે, આ શિરસ્ત્રાણ છે, આ કવચ છે, વિગેરે વિગેરે! આનુ નામ અનેક ઉપયોગ છે વિશેષ પદાર્થોના ગ્રહણમા એક કાળમા એક જ ઉપયોગ-જ્ઞાન-ઉપયોગ હોય છે

"મને વેદના થઈ રહી છે" અહી સામાન્ય રૂપથી એક સાથે શીતોષ્ણ રૂપ બે જ્ઞાન છે પરતુ શીત-ઉષ્ણ વેદના વિશેષરૂપથી એક સાથે બે ઉપયોગ નથી પહેલા સામાન્ય જ્ઞાન થાય છે અને પછીથી વિશેષજ્ઞાન થાય છે.

तत ईहां प्रविश्य 'शीतेयं पादयोर्वेदना' इति वेदनाविशेषं निश्चिनोति। शिरस्यपि प्रथमं वेदनासामान्यं गृहीत्वा तत ईहां प्रविश्य 'उष्णेयमिह वेदना' इत्यध्यवस्यति। तदेवं न क्वचिद् विशेषज्ञानानां युगपत् प्रवृत्तिसंभवः, सामान्यरूपतया तु समकालमपि विशेषाणां ग्रहणं भवेत्। यथा सेना, वनमित्यादि। विशेषाणां तु न युगपदुपयोगः। तथा च-भिन्नकाले एव शीतोष्णविशेषज्ञाने तस्माद् भ्रान्तिरेवेद भवतो युगपत् शीतोष्णद्वयवेदनम्।

क्यों कि सामान्य अनेक विशेषों का आश्रय होता है, इसलिये। जब यह बात है तो पहिले वेदनासामान्य का ग्रहण होगा-पश्चात् विशेष वेदना का। अतः पहिले वेदनासामान्य का ग्रहण करके उससे फिर ईहा में प्रविष्ट होकर "शीतेयं पादयोर्वेदना" मेरे पैरों में यह शीत वेदना है, इस प्रकार से वेदनाविशेष का निश्चय किया जाता है। इसी प्रकार शिर में भी प्रथम वेदना सामान्य को ग्रहण कर पश्चात् ईहा में प्रविष्ट होकर "उष्णेयमिह शिरसिवेदना" मेरे शिर में यह उष्ण वेदना हो रही है, इस प्रकार से उष्णवेदना का निश्चय किया जाता है। इस प्रकार कहीं पर भी एक साथ विशेषज्ञानों की युगपत् प्रवृत्ति नहीं हो सकती है। सामान्यरूप से भले ही एक साथ विशेषों का ग्रहण हो जाय इसमें कोई सिद्धान्तविरुद्ध जैसी बात नहीं है, जैसा कि सेना वन इत्यादि सामान्य बोध में होता है। विशेषों का ग्रहण युगपत् नहीं हो सकता है, इसलिये ये शीतउष्ण विशेषज्ञान भिन्न

વિશેષજ્ઞાન સામાન્યજ્ઞાન સાપેક્ષ જ હોય છે કેમકે સામાન્ય અનેક વિશેષોનો આશ્રય હોય છે આજ કારણને લીધે જ્યારે આજ વાત છે તો પહેલાં વેદના સામાન્યનું ગ્રહણ થાય છે પછીથી વિશેષ વેદનાનું આથી પહેલાં વેદના સામાન્યનું ગ્રહણ કરી એના પછી ઈહા પ્રવિષ્ટ થઈ 'શીતેયં પાદયોર્વેદના' મારા પગોમાં આ શીત વેદના છે આ પ્રમાણે વેદના વિશેષનો નિશ્ચય કરવામાં આવે છે આજ રીતે માથામાં પણ પ્રથમ વેદના સામાન્યને ગ્રહણ કરી પછીથી ઈહામાં પ્રવિષ્ટ થઈ 'ઉષ્ણેયમિહ શિરસિ વેદના'—મારા મસ્તકમાં આ ઉષ્ણવેદના થઈ રહી છે આ પ્રકારે ઉષ્ણવેદનાનો નિશ્ચય કરવામાં આવે છે આ પ્રકારે ક્યાંય પણ એક સાથે વિશેષજ્ઞાનોની યુગપત્ પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી. સામાન્ય રૂપથી ભલે એક સાથે વિશેષોનું ગ્રહણ થઈ જાય આમાં કોઈ સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ જેવી વાત નથી. જેમકે સેના વન, વિગેરે સામાન્ય બોધમાં હોય છે વિશેષોનું ગ્રહણ યુગપત્ થઈ શકતું નથી. આથી આ શીત ઉષ્ણ વિશેષજ્ઞાન ભિન્ન

इत्यादियुक्तिशतैर्गुरुणा प्रज्ञापितोऽपि गंगाचार्यः स्वाग्रहं न त्यक्तवान् तदा गुरुणा कायोत्सर्गपूर्वकं बहिष्कृतोऽसौ ग्रामानुग्रामं विहरन् राजगृहनगरमागतः। तत्र वीरप्रभनामक उद्याने मणिनायकयक्षभवने उत्तीर्णः। तत्र लोकाना पुरतः 'क्रियाद्वयस्य युगपदनुभवो भवति' इति स्वमत प्ररूपयति। तदा मणिनायकयक्षः कोपमाविष्कुर्वन् मुद्गरेण तं गङ्गाचार्यं ताडयन् वदति—अरे! अत्रैव समवसृतेन

कालवर्ती हैं ऐसा मानना चाहिये। भ्रान्तिवश ही इनमें एक कालता प्रतीत होती है। इत्यादि सैंकडों युक्तियों से इस तरह प्रज्ञापित होने पर भी गंगाचार्य ने अपना दुराग्रह नहीं छोडा। घनगुप्ताचार्य ने जब गंगाचार्य को दुराग्रही बना देखा तो उन्हों ने उसको शीघ्र ही कायोत्सर्गपूर्वक गच्छ से बाहिर कर दिया।

बाहर होकर यह भी स्वेच्छापूर्वक इधर उधर विहार करने लगे। विहार करते २ एक समय ये राजगृह नगर में आये। वहां वीरप्रभ नामक उद्यान में जो मणिप्रभ नामके यक्ष का भवन था उसमें उतरे। "दो क्रियाओंका अनुभव एक ही साथ होता है" इस प्रकारकी मान्यता की प्ररूपणा लोगों के समक्ष वहां करने लगे। मणिप्रभनामक यक्षने इनकी इस असत्प्ररूणा से कुपित होकर उनको सचेत करने के लिये उनके ऊपर मुद्गर का प्रहार किया और कहने लगा—अरे तुम इस मत

કાળવતી' છે એવુ માનવુ જોઈએ ભ્રાતિવશજ તેમા એક કાળપણું પ્રતીત થાય છે આ પ્રકારે સેંકડો યુક્તિઓથી પ્રજ્ઞાપિત થવા છતા પણ ગગાચાર્યે પોતાનો દુરાગ્રહ છોડયો નહી ધનગુપ્ત આચાર્યે જ્યારે ગગાચાર્યને દુરાગ્રહી બનેલ જોયા તો તેઓએ તેને તરત જ કાયોત્સર્ગ પૂર્વક ગચ્છની બહાર મૂકી દીધા.

ગચ્છથી બહાર થવા છતા પણ ગગાચાર્ય સ્વેચ્છાપૂર્વક અહીં તહીં વિહાર કરવા લાગ્યા. વિહાર કરતા કરતા એક સમયે તેઓ રાજ્યગૃહ નગરમા પધાર્યા ત્યા વીરપ્રભ નામના ઉદ્યાનમા મણિપ્રભ નામના એક યક્ષનુ ભવન હતુ તેમા તેઓ ઉતર્યા "બે ક્રિયાઓનો અનુભવ એક જ સાથે થાય છે" આ પ્રકારની પોતાની માન્યતાની પ્રરૂપણા લોકોની સમક્ષ ત્યા આગળ કરવા લાગ્યા મણિપ્રભ નામના યક્ષે તેમની આ અસત્ પ્રરૂપણાથી ક્રોધાયમાન બની તેને ચેતવવા માટે તેના ઉપર મુદ્દગળનો પ્રહાર કર્યો અને કહેવા લાગ્યો—

भगवता श्रीमहावीरस्वामिना 'क्रियाद्वयस्यानुभवो युगपन्नभवतीति समयस्य सूक्ष्मतया युगपदनुभवाभिमानो भ्रम एवेति देशितम्। किं तस्मादप्यधिकोऽसि? यदेवं वदसि। तस्मात् परित्यजैनां कुप्ररूपणाम्, अन्यथा त्वां मुद्गरेण नाशयिष्यामि। इत्यादि यक्षोक्तभयप्रदवाक्यैर्युक्तिवचनैश्च प्रबुद्धोऽसौ मिथ्यादुष्कृतं दत्त्वा गुरुसमीपं गत्वा प्रतिक्रमणं कृतवान्॥

इति पञ्चमगङ्गनिह्नवदृष्टान्तः॥५॥

की प्ररूपणा व्यर्थ क्यों कर रहे हो। महावीर प्रभुने यहां विराजकर इस बात की प्ररूपणा बहुत अच्छी स्पष्ट की है कि एक ही साथ क्रियाद्वय का अनुभव किसी भी जीव को नहीं होता है, जो ऐसा करते हैं वे भ्रम में हैं, भ्रम का कारण समय की अतिसूक्ष्मता है फिर तुम व्यर्थ में बकवाद क्यों करते फिर रहे हो? क्या तुम ज्ञान में उनसे भी अधिक हो जो ऐसा समझ रहे हो और कहते फिर रहे हो। इसलिये भलाई तुम्हारी इसी में है कि तुम इस कूट-झूठ-प्ररूपणा को छोड़ दो, नहीं तो मैं तुम्हारा इसी मुद्गर से विनाश कर दूंगा। इस प्रकार यक्षकथित इन भयप्रद वचनों से तथा युक्तियुक्त वचनों से प्रतिबुद्ध हो इन्होंने अपने दुराग्रह का परिहार करते हुए मिथ्यादुष्कृत देकर और गुरु के समीप पहुंच कर प्रतिक्रमण किया।

॥ यह पांचवें गंगनिह्नवका दृष्टान्त हुआ॥५॥

અરે! તમે આ મતની પ્રરૂપણા વ્યર્થ કેમ કરી રહ્યા છો? મહાવીર પ્રભુએ અહીં બીરાજીને આ વાતની પ્રરૂપણા ઘણી સારી રીતે સમજાવી છે કે એક જ સાથે બે ક્રિયાનો અનુભવ કોઈ પણ જીવને થતો નથી,છતાં જે આવું કહે છે તે ભ્રમમાં પડેલા છે ભ્રમનું કારણ સમયની અતિ સૂક્ષ્મતા છે તો પછી તમે વ્યર્થમાં બકવાદ કેમ કરી રહ્યા છો? શું તમે જ્ઞાનમાં પ્રભુમહાવીરથી પણ અધિક છો કે તમે એવું સમજી બેઠા છો અને લોકોને કહેતા ફરો છો? આથી તમે આવી કૂડ જુઠી પ્રરૂપણાને છોડી દો તેમાં જ તમારી ભલાઈ છે નહીં તો હું આ મુદ્ગરથી તમારો નાશ કરી નાખીશ. આ પ્રકારનાં એ વચનાં ભયપ્રદ વચનોથી તથા યુક્તિ યુક્ત વચનોથી પ્રતિબોધિત થયા અને તેમણે પોતાના દુરાગ્રહનો પરિહાર કરતાં કરતાં માફ પાપ નિષ્ફળ થાઓ-મિચ્છામિ દુક્કડમ્ એ લઈને ગુરુની પાસે પહોંચીને પ્રતિક્રમણ કર્યું

॥ આ પાંચમા ગંગનિહ્નવનું દૃષ્ટાંત પુરૂં થયું ॥૫॥

इत्यादियुक्तिशतैर्गुरुणा प्रज्ञापितोऽपि गंगाचार्यः स्वाग्रह न त्यक्तवान् तदा गुरुणा कायोत्सर्गपूर्वकं वहिष्कृतोऽसौ ग्रामानुग्रामं विहरन् राजगृहनगरमागतः। तत्र वीरप्रभनामक उद्याने मणिनायकयक्षभवने उत्तीर्णः। तत्र लोकानां पुरतः 'क्रियाद्वयस्य युगपदनुभवो भवति' इति स्वमतं प्ररूपयति। तदा मणिनायकयक्षः कोपमाविष्कुर्वन् मुद्गरेण तं गङ्गाचार्यं ताडयन् वदति–अरे! अत्रैव समवसृतेन

कालवर्ती हैं ऐसा मानना चाहिये। भ्रान्तिवश ही इनमें एक कालता प्रतीत होती है। इत्यादि सेंकडों युक्तियों से इस तरह प्रज्ञापित होने पर भी गंगाचार्य ने अपना दुराग्रह नहीं छोडा। धनगुप्ताचार्य ने जब गंगाचार्य को दुराग्रही बना देखा तो उन्हों ने उसको शीघ्र ही कायोत्सर्गपूर्वक गच्छ से बाहिर कर दिया।

बाहर होकर यह भी स्वेच्छापूर्वक इधर उधर विहार करने लगे। विहार करते २ एक समय ये राजगृह नगर में आये। वहां वीरप्रभ नामक उद्यान में जो मणिप्रभ नामके यक्ष का भवन था उसमें उतरे। "दो क्रियाओंका अनुभव एक ही साथ होता है" इस प्रकारकी मान्यता की प्ररूपणा लोगों के समक्ष वहां करने लगे। मणिप्रभनामक यक्षने इनकी इस असत्प्ररूणा से कुपित होकर उनको सचेत करने के लिये उनके ऊपर मुद्गर का प्रहार किया और कहने लगा–अरे तुम इस मत

કાળવર્તી છે એવુ માનવું જોઈએ ભ્રાતિવશજ તેમા એક કાળપણું પ્રતીત થાય છે આ પ્રકારે સેંકડો યુક્તિઓથી પ્રજ્ઞાપિત થવા છતા પણ ગ ગાચાર્યે પોતાનો દુરાગ્રહ છોડયો નહી ધનગુપ્ત આચાર્યે જ્યારે ગ ગાચાર્યને દુરાગ્રહી બનેલ જોયા તો તેઓએ તેને તરત જ કાયોત્સર્ગ પૂર્વક ગચ્છની બહાર મૂકી દીધા.

ગચ્છથી બહાર થવા છતા પણ ગ ગાચાર્ય સ્વેચ્છાપૂર્વક અહીં તહી વિહાર કરવા લાગ્યા. વિહાર કરતા કરતા એક સમયે તેઓ રાજ્યગૃહ નગરમા પધાર્યા ત્યા વીરપ્રભ નામના ઉધાનમાં મણિપ્રભ નામના એક યક્ષનુ ભવન હતુ તેમા તેઓ ઉતર્યા "બે ક્રિયાઓનો અનુભવ એક જ સાથે થાય છે" આ પ્રકારની પોતાની માન્યતાની પ્રરૂપણા લોકોની સમક્ષ ત્યા આગળ કરવા લાગ્યા મણિપ્રભ નામના યક્ષે તેમની આ અસત્ પ્રરૂપણાથી ક્રોધાયમાન બની તેને ચેતવવા માટે તેના ઉપર મુદ્દગળનો પ્રહાર કર્યો અને કહેવા લાગ્યો–

करे जम्बूशाखाधारणम् ? । तदाऽसौ प्रत्याह—मदीयमुदरं महाविद्यासमारण स्फुटित भविष्यतीति मत्वा मया लोहपट्टकेन बद्धम् । जम्बूद्वीपे च मम प्रतिवादी कोपि नास्तीति सूचयितुं मया जम्बूशाखा हस्ते गृहीता । ततस्तेन परिव्राजकेन "नास्ति कश्चिन्मम प्रतिवादी" इत्युद्घोषणापूर्वकं पटहो वादितः । लोहपट्टबद्धपोट्ट जम्बूवृक्षशाखाधारणाच्च तस्य लोके "पोट्टशाल" इति नाम जातम् । ततो नगरीं प्रविष्टो रोहगुप्तः पटहध्वनिपूर्विकामुद्घोषणां श्रुतवान् ।

आपने अपने पेट को किस कारण से लोह के इस पट्टे से बांध रक्खा है ? तथा यह जामुनवृक्ष की शाखा भी हाथ में क्यों ले रक्खी है । उस समय यह कहना कि मेरे इस पेट में अनेक विद्यायें भरी पड़ी हैं अतः उनके भार से यह पेट फट न जाय इसलिये इसको इस लोह के पट्टे से बांध रक्खा है, तथा "इस जंबूद्वीप में मेरा कोई भी प्रतिवादी नहीं रहा है" इस बात को सूचित करने के लिये यह जामुन के वृक्ष की डाली हाथ में ले रक्खी है । इसके बाद उस परिव्राजक ने उस नगर में पटहवादनपूर्वक एसी घोषणा की कि यहां पर भी मेरा कोई प्रतिवादी नहीं है। इस परिव्राजक का नाम पोट्टशाल था। इसका कारण भी यही था कि लोह के पट्टे से इसका पेट बंधा रहता था, तथा जंबूवृक्ष की शाखा इसके हाथ में रहा करती थी, इसलिये लोगों में यह पोट्टशाल इस नाम से विख्यात हुआ था। पोट्टशाल की इस घोषणा को नगरी में प्रवेश करते समय रोहगुप्त ने सुनी ।

आपे आपना पेटने लोढाना पट्टाथी शा माटे बांधी राख्युं छे ? तथा आ जांबुना वृक्षनी डाळ हाथमां शा माटे पकडी राखेल छे ? त्यारे ते कहेता के मारा आ पेटमां अनेक विद्याओ भरेली छे तेथी विद्याना भारथी आ पेट फाटी न जाय एटला खातर तेने आ लोढाना पट्टाथी बांधी राखेल छे तथा "आ जम्बूद्वीपमां मारो कोई प्रतिस्पर्धि रहेल नथी" आ वातने सूचित करवा माटे प्रतीक तरीके आ जांबुना वृक्षनी डाळी में हाथमां धारण करेली छे आ पछी ते परिव्राजके ते नगरमां मोटामोटा अवाज करी एवी घोषणा करी के "आ स्थळे पण मारो कोई प्रतिस्पर्धि नथी" आ परिव्राजकनुं नाम पोट्टशाल हतुं तेनुं कारण पण एज हतुं के लोढाना पट्टाथी तेनुं पेट बांधेलुं रहेतुं हतुं तथा जांबु वृक्षनी शाखा तेना हाथमां रहेती हती. आ उपरथी लोकोमां ते पोट्टशाल ए नामथी जाणीतो हतो पोट्टशालनी आ घोषणा नगरमां प्रवेश करती वखते रोहगुप्ते सांभळी.

अथ षष्ठनिह्नव रोहगुप्तदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाच्चतुश्चत्वारिंशदधिकपञ्चशत ५४४ वर्षेषु व्यतीतेषु अन्तरञ्जिकानगर्यां बलश्रीनामनो नृप आसीत्। तत्रैकदा तस्यां नगर्याबहिर्भूतगृहनामकोद्याने परिवारसहितः श्रीगुप्ताचार्यः समागतः। तस्य शिष्यो रोहगुप्तनामाऽन्यत्र ग्रामे स्थित आसीत्। स गुरुवन्दनार्थमन्तरञ्जिका-मागत। तत्र नगर्यामेकः परिव्राजको विद्याबलगर्वसयुतः समागतः। सच लोहपट्टिकाबद्धोदरः करे जम्बूशाखां दधानः सन् लोके विहरति। यदि लोकः पृच्छति–परिव्राजक! किं प्रयोजनकमेतल्लोहपट्टिकया उदरे बन्धनम्? किमर्थं च

छठवें षडुलूक (रोहगुप्त) निह्नव की कथा इस प्रकार है—

भगवान् महावीर स्वामी को मुक्ति गये ५४४ वर्ष पीछे अंतरजिका नगरी में एक राजा हुआ, जिसका नाम बलश्री था। नगरी के बाहर एक भूतगृह नामका बगीचा था। उस में किसी समय शिष्यपरिवारसहित श्री गुप्ताचार्य महाराज पधारे। इनके एक शिष्य जिनका नाम रोहगुप्त मुनि था, वह उस समय किसी और दूसरे ग्राम में थे। जब इन्हों ने गुरुमहाराज का आगमन अंतरंजिका नगरी में सुना तो वे उनको वदना करने के लिये वहां आये। उसी समय वहां एक परिव्राजक भी कि जिसको अपनी विद्या का विशेष अभिमान था आया। उसने अपने पेट को लौह की पट्टी से जकड़ रखाथा, तथा हाथ में जामुन के वृक्ष की एक डाली लिये हुए था। जब लोग उससे यह पूछते कि कहो महाराज!

છઠ્ઠા ષડુલૂક (રોહગુપ્ત) નિહ્નવની કથા આ પ્રકારની છે—

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પામ્યે ૫૪૪ પાચસોને ચુમાલીસ વર્ષ પછી અંતરજીકા નગરીમા એક રાજા થયો. જેનુ નામ બલશ્રી હતું નગરીની બહાર એક ભૂતગૃહ નામનો બગીચો હતો તેમા કોઈ એક સમયે શિષ્યપરિવાર સહિત શ્રી ગુપ્તાચાર્ય મહારાજ પધાર્યા તેમના શિષ્યો પૈકી એક શિષ્ય જેમનું નામ રોહગુપ્ત મુની હતું તેઓ તે સમયે કોઈ એક બીજા ગામમા હતા, જ્યારે તેમણે ગુરુમહારાજનુ અંતરજીકા નગરીમાં આગમન સાભળ્યુ તો તેઓ તેમને વદના કરવા માટે ત્યાં આવ્યા એ વખતે એક પરિવ્રાજક કે જેને પોતાની વિદ્યાનુ વિશેષ અભિમાન હતુ તે પણ આવ્યા હતા તેમણે પોતાના પેટને એક લોઢાના પટાથી બાધી રાખેલ હતુ તથા તેમના હાથમા જાબુના વૃક્ષની એક ડાળ હતી. જ્યારે લોકો તેને એ પૂછતા કે, કહો મહારાજ!

करिष्यति । रोहगुप्तेनोक्तम्—यद्येवं तर्हि मम यथा वादे जयः स्यादुपद्रवश्च न कश्चिद् स्यात् तथा प्रसादः कार्यो भवद्भिः । ततो गुरुस्तस्मै मयूरी १, नकुली २, बिडाली ३, व्याघ्री ४, सिंही ५, उलूकी ६, उलावकप्रधाना च ७, एताःसप्तविद्याः परिव्राजकपराजयकारिणीस्त्वं गृहाण । इति गुरुणाऽभिहिते रोहगुप्तेन ता सर्वा विद्या गृहीता । तदनन्तरं रजोहरणं चाभिमन्त्र्य तस्मै दत्वा गुरुः प्राह—यदि अन्यदपि किंचित् तत्प्रणीतक्षुद्रविद्याकृतमुपसर्गेमात्मनुपतिष्ठते तदा तन्निवारणार्थं मेतन्मस्तकोपरि भ्रामणीयम् । ततः सुरेन्द्रस्याप्यजेयो भविष्यसि, किमुत मनुष्य मात्रस्य तस्य ।

रोहगुप्त ने कहा—गुरु महाराज! आप ऐसा आशीर्वाद देवें कि जिससे वाद में मेरा विजय हो जाय और उस के द्वारा मेरे ऊपर कोई उपद्रव भी न हो सके। गुरुमहाराज ने उसकी बात सुनकर उनको मयूरी १, नकुली २, बिडाली ३, व्याघ्री ४, सिंही ५, उलूकी ६, एवं उलावकप्रधाना ७, ये सात विद्याएँ उनको दीं, और यह कहा कि ये विद्याएँ परिव्राजक को पराजित करेगी। रोहगुप्त ने ये सब विद्याएँ ग्रहण कर लीं। पश्चात् रजोहरण को अभिमंत्रित कर देते हुए गुरुमहाराज ने कहा कि—यदि कदाचित् कोई क्षुद्रविद्याकृत उपसर्ग तुम्हारे ऊपर वह करे तो तुम उस समय उसकी निवृत्ति के लिये इस रजोहरण को अपने मस्तक पर फेर लेना। उस समय यदि इन्द्र भी परास्त करना चाहेगा तो वह भी तुम्हें परास्त नहीं कर सकेगा, मनुष्यकी तो बात ही क्या है।

ગુરુમહારાજની વાત સાંભળીને રોહગુપ્તે કહ્યું – ગુરુમહારાજ ! આપ એવો આશીર્વાદ આપો કે, જેનાથી વાદવિવાદમાં મારો નિશ્ચય વિજય થાય અને તેને કારણે મારા ઉપર ઉપદ્રવનો કોઈ ભય રહે નહીં. ગુરુમહારાજે તેની વાત સાંભળીને તેને મયૂરી૧ નકુલી૨, બિલાડીની૩, વ્યાઘ્રી૪ સિંહી૫, ઘુવડની૬ અને બાજની૭, એમ સાત પ્રકારની વિદ્યાઓ તેને શીખવી અને કહ્યું કે, આ વિદ્યાઓ જ પરિવ્રાજકને પરાજીત કરશે. રોહગુપ્તે એ સઘળી વિદ્યાઓ ગ્રહણ કરી લીધી. પછી રજોહરણને મંત્રીત કરી આપતા ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે, જો ક્યાય કોઈ ક્ષુદ્ર વિદ્યાનો ઉપસર્ગ તમારા ઉપર તે કરે તો તમે તે વખતે તેના નિવારણ માટે આ રજોહરણને તમારા મસ્તક ઉપર ફેરવજો. એવે સમયે જો ખુદ ઈંદ્ર પણ તમોને પરાસ્ત કરવા ચાહે તો પણ તમોને પરાસ્ત કરી શકશે નહીં, ત્યાં મનુષ્ય માત્રની તો વાત જ ક્યાં ?

अथ रोहगुप्तो वदति-तेन परिव्राजकेन सह वादं करिष्यामीति। एवमुक्त्वा स गुरुं श्रीगुप्ताचार्यमपृष्ट्वाऽपि तामुद्घोषणां पटहवादनं च निवर्तयति। गुरुसमीपं चागत्यालोचयता तेन घोषणानिवारणरूपो वृत्तान्तः कथितः। आचार्येणोक्तम्-त्वया युक्तं नाचरितम्, स हि परिव्राजको वादे त्वया पराजितोऽपि विद्यासु परमकौशलेन त्वामभिभविष्यति। एताः सप्त विद्यास्तस्य स्फुरन्ति। १ वृश्चिकविद्या, २ सर्पविद्या, ३ मूषकविद्या, ४ मृगविद्या, ५ वाराहीविद्या, ६ काकविद्या, ७ पोताकी (शकुनिका) विद्या, च। एताभिर्विद्याभिः स परिव्राजकस्तत्रोपद्रवं

रोहगुप्तमुनि ने कहा कि मैं उस परिव्राजक के साथ वाद करूँगा। ऐसा कह कर उन्हों ने अपने गुरु श्री गुप्ताचार्य से विना पूछे ही उस घोषणा एवं पटह के बजने को रोक दिया। पश्चात् गुरु महाराज के पास आकर उन्हों ने इस बात की आलोचना करते समय "मैंने आपसे विना पूछे ही परिव्राजक पोट्टशाल की कृत घोषणा का निवारण कर दिया है" ऐसा कहा।

आचार्य ने रोहगुप्त की बात सुनकर कहा-तुमने यह काम अच्छा नहीं किया। यद्यपि तुम उस परिव्राजक को वाद में पराजित कर दोगे तो भी वह विद्याओं में परम कुशल है इसलिये वह अपनी कुशलता से ही तुम्हारा पराभव कर देगा। उसके पास ये सात विद्याएँ हैं-वृश्चिकविद्या १, सर्पविद्या २, मूषकविद्या ३, मृगीविद्या ४, वाराहीविद्या ५, काकविद्या ६, और पोताकी (शकुनिका) विद्या ७, सो इन विद्याओं से वह परिव्राजक तुम्हारे ऊपर अनेक उपद्रव करेगा। गुरु महाराज की बात सुनकर

રોહગુપ્ત મુનિએ કહ્યું કે, "હું આ પરિવ્રાજકની સાથે વાદવિવાદ કરીશ એ પ્રમાણે કહીને તેમણે પોતાના ગુરુને પૂછયા શિવાય એ ઘોષણા કરનાર તથા થાળી પીટનારને થોભાવી દીધો તે પછી ગુરુમહારાજની પાસે આવીને તેમણે એ વાતની આલોચના કરતા કહ્યું કે, "મે આપને પૂછયા વગર પરિવ્રાજક પોટ્ટશાલની કરેલી ઘોષણાને બંધ કરાવી દીધી છે"

આચાર્યે રોહગુપ્તની આ પ્રમાણે વાત સાભળીને કહ્યું કે, "તમે આ કાર્ય ઠીક ન કર્યું કદાચ તમે એ પરિવ્રાજકને વાદવિવાદમા પરાજીત કરી દેશો તો પણ તે (મંત્ર) વિદ્યાઓમા પરમ કુશળ છે, એટલે તે પોતાની કુશળતાથી જ તમોને હરાવી દેશે તેની પાસે સાત પ્રકારની વિદ્યાઓ છે વૃશ્ચિકવિદ્યા૧, સર્પવિદ્યા૨, મૂષકવિદ્યા૩, મૃગીવિદ્યા૪, વારાહીવિદ્યા૫, કાકવિદ્યા૬, અને શકુનિકાવિદ્યા૭, આ વિદ્યાઓના પ્રભાવથી તે પરિવ્રાજક તમારી ઉપર અનેક જાતના ત્રાસ વરતાવશે"

करिष्यति। रोहगुप्तेनोक्तम्—यद्येव तर्हि मम यथा वादे जयः स्यादुपद्रवम न कश्चिद् स्यात् तथा प्रसाद कार्यो भवद्भिः। ततो गुरुस्तस्मै मयूरी १, नकुली २, बिडाली ३, व्याघ्री ४, सिंही ५, उलूकी ६, उलावकप्रधाना च ७, एताःसप्तविद्याः परिव्राजकपराजयकारिणीस्त्वं गृहाण। इति गुरुणाऽभिहिते रोहगुप्तेन ताः सर्वा विद्या गृहीता। तदनन्तरं रजोहरणं चाभिमन्त्र्य तस्मै दत्वा गुरु प्राह—यदि अन्यदपि किञ्चित् त्वत्कृते क्षुद्रविद्याकृतमुपसर्गमापद्यमुपतिष्ठते तदा तन्निवारणार्थमेतन्मस्तकोपरि भ्रामणीयम्। ततः सुरेन्द्रस्याप्यजेयो भविष्यसि, किमुत मनुष्यमात्रस्य तस्य।

रोहगुप्त ने कहा—गुरु महाराज! आप ऐसा आशीर्वाद देवें कि जिससे वाद में मेरा विजय हो जाय और उस के द्वारा मेरे ऊपर कोई उपद्रव भी न हो सके। गुरुमहाराज ने उसकी बात सुनकर उनको मयूरी १, नकुली २, बिडाली ३, व्याघ्री ४, सिंही ५, उलूकी ६, एवं उलावकप्रधाना ७, ये सात विद्याएँ उनको दीं, और यह कहा कि ये विद्याएँ परिव्राजक को पराजित करेगी। रोहगुप्त ने ये सब विद्याएँ ग्रहण कर लीं। पश्चात् रजोहरण को अभिमंत्रित कर देते हुए गुरुमहाराज ने कहा कि—यदि कदाचित् कोई क्षुद्रविद्याकृत उपसर्ग तुम्हारे ऊपर वह करे तो तुम उस समय उसकी निवृत्ति के लिये इस रजोहरण को अपने मस्तक पर फेर लेना। उस समय यदि इन्द्र भी परास्त करना चाहेगा तो वह भी तुम्हें परास्त नहीं कर सकेगा, मनुष्यकी तो बात ही क्या है।

ગુરુમહારાજની વાત સાંભળીને રોહગુપ્તે કહ્યું – ગુરુમહારાજ! આપ એવો આશીર્વાદ આપો કે જેનાથી વાદવિવાદમાં મારો નિશ્ચય વિજય થાય અને તેને કારણે મારા ઉપર ઉપદ્રવનો કોઈ ભય રહે નહીં. ગુરુમહારાજે તેની વાત સાંભળીને તેને મયૂરી૧, નકુલી૨ બિડાલી૩ વ્યાઘ્રી૪ સિંહી૫, ઘુવડની૬ અને બાજની૭ એમ સાત પ્રકારની વિદ્યાઓ તેને શીખવી અને કહ્યું કે, આ વિદ્યાઓ જ પરિવ્રાજકને પરાજીત કરશે. રોહગુપ્તે એ સઘળી વિદ્યાઓ ગ્રહણ કરી લીધી. પછી રજોહરણને મંત્રીત કરી આપતાં ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે, જો કદાચ કોઈ ક્ષુદ્ર વિદ્યાનો ઉપસર્ગ તમારા ઉપર તે કરે તો તમે તે વખતે તેના નિવારણ માટે આ રજોહરણને તમારા મસ્તક ઉપર ફેરવજો. એવે સમયે જો ખુદ ઈંદ્ર પણ તમોને પરાસ્ત કરવા ચાહે તો પણ તમોને પરાસ્ત કરી શકશે નહીં, ત્યાં મનુષ્ય માત્રની તો વાત જ ક્યાં?

अथ रोहगुप्तो गुरुं वन्दित्वा राजसभां गतः। तत्रासौ वदति–वराकोऽयं परिव्राजकः किं जानाति, करोत्वयमेव यदृच्छया पूर्वपक्षम्, तमहं निराकरोमि। ततः परिव्राजकेन चिन्तितम्–अयमस्ति पूर्णविद्यावान्, केनापि प्रकारेण मया जेतुमशक्यः, अतोऽस्यैव संमतं पक्षं परिगृह्य वादं करोमि येनायं निरासतुं न शक्नुयात्। इत्येवं विचिन्त्य परिव्राजको वदति–इह जीवा अजीवाश्च द्वावेव राशी, तथैवोपलभ्यमानत्वात्, शुभाशुभवत्, इत्यादि।

ततो रोहगुप्तस्तद्बुद्धिं पराभवितुमिमं स्वसिद्धान्तपक्षमपि निराकुर्वन् प्रत्याह–असिद्धोऽयं हेतुः, अन्यथोपलम्भात्, जीवा, अजीवा, नोजीवाश्चेति राशित्रयदर्शनात्।

रोहगुप्त गुरु को वंदना कर राजसभा में पहुचा। पहुंचते ही वहां उसने कहा–विचारा यह परिव्राजक क्या जानता है? इसलिये जो भी इसकी इच्छा हो उसके अनुसार यह पूर्वपक्ष खुशी से करे, मैं उसका उत्तरपक्षरूप मे निराकरण करूँगा। रोहगुप्त की बात सुनकर परिव्राजक ने विचार किया हां मालूम पडता है कि यह पूर्णविद्यासंपन्न है, इसे जीतना मेरी शक्ति से बाहर की बात है, अतः इसके द्वारा संमतपक्ष ही ग्रहण कर इसके साथ वाद करना उचित होगा, ता कि यह उसे निराकृत नहीं कर सकेगा। इस प्रकार विचार कर परिव्राजक ने कहा–जीव एवं अजीव ये दो ही राशि हे क्यों कि इसी तरह इनकी उपलब्धि होती है, जैसे शुभ और अशुभ। परिव्राजक के इस पक्ष को सुनकर रोहगुप्त ने उसे पराभवित करने के लिये इस स्वसिद्धान्त पक्ष का भी निराकरण करते हुए कहा कि नहीं तुम्हारा यह हेतु असिद्ध है, कारण कि दो राशि से भी

રોહગુપ્ત ગુરુને વંદના નમસ્કાર કરી રાજસભામા પહોચ્યા ત્યા પહોચતા જ તેમણે કહ્યુ કે, આ બિચારો પરિવ્રાજક શુ જાણે છે? આ માટે તે પહેલ કરે અને તેની જે ઈચ્છા થાય તે મુજબ તે ખુશીથી કરે હુ તેનુ સામા પક્ષ (પ્રતિસ્પર્ધિ) તરીકે નિવારણ કરીશ રોહગુપ્તની આ વાત સાભળીને પરિવ્રાજક વિચારમા પડયો કે હા માલુમ પડે છે કે, જરૂર આ કોઈ પૂર્ણ વિદ્યા સપન્ન છે–તેને જીતવો એ મારી શક્તિની બહારની વાત છે તો એની મારફત સમત પક્ષ જ ગ્રહણ કરી તેની સાથે વાદ કરવો જ યોગ્ય છે જેથી એ તેને નિરાકૃત નહી કરી શકે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પરિવ્રાજકે કહ્યુ કે જીવ અને અજીવ એ બેજ રાશી છે કેમકે, આ રીતનીજ તેની ઉપલબ્ધિ હોય છે, જેવાકે શુભ અને અશુભ પરિવ્રાજકના આ કથનને સાભળીને રોહગુપ્તે તેને હરાવવા માટે આ સ્વસિદ્ધાત પક્ષનુ પણ નિરાકરણ કરતા કહ્યુ કે, ના, તમારો આ હેતુ અસિદ્ધ છે. કારણ કે, બે રાશીથી

तत्र जीवा नारकतिर्यगादयः, अजीवास्तु परमाणुघटादयः, नोजीवास्तु गृहगोधिकादीनां छिन्नपुच्छादयः। ततो जीवाऽजीवनोजीवरूपास्त्रयो राशयः, तथैवोपलभ्यमानत्वात्, उत्तममध्यमाधमवत्, इत्यादियुक्तिभिः मतं निराकृत्य परिव्राजकः पराजितो रोहगुप्तेन।

ततोऽसौ वृश्चिकविद्यया रोहगुप्तविनाशार्थं वृश्चिकान् मुञ्चति, तदा रोहगुप्तस्तत्प्रतिपक्षभूतमयूरीविद्यया मयूरान् मुञ्चति। तेन वृश्चिकेषु निवारितेषु परिव्राजकः सर्पान् मुञ्चति। तदा तन्निवारणार्थं रोहगुप्तो नकुलान् विसृजति। एवं मूषिकाणां निवा

अधिक की उपलब्धि होती है—१ जीव, २ अजीव एवं, ३ नोजीव, इस प्रकार तीन राशियों की उपलब्धि होने से इस हेतु में असिद्धता का समर्थन हो जाता है। नारक तीर्यंच आदि जीव, परमाणु घट आदि अजीव, गृहगोधिका–बिषमरा–छिपकली–आदि की कटी हुई पूछ आदि नोजीव हैं। उत्तम, मध्यम एवं अधम की तरह ये तीन राशि हैं। इस प्रकार युक्तियों से अपने पक्ष का स्थापन करके रोहगुप्त ने परिव्राजक के पक्ष का निराकरण कर उसे पराजित कर दिया। जब परिव्राजक पराजित हो चुका तो उसने रोहगुप्त को नष्ट करने के लिये वृश्चिकविद्या के प्रभाव से उसके ऊपर बिच्छुओं को छोड़ा। रोहगुप्त ने उनकी प्रतिपक्षभूत मयूरी विद्या के प्रभाव से मयूरों को छोड़ा। मयूरों द्वारा वृश्चिकोंका निवारण हो चुका तब परिव्राजक ने उस पर सर्पों को छोड़ा। रोहगुप्त ने उनके निवारण करने के लिये नकुलों को छोड़ा। इसी तरह मूषिकों को

પણુ અધિકની ઉપલબ્ધિ હોય છે, ૧ જીવ ૨ અજીવ અને ૩ નો જીવ આ પ્રકારે ત્રણ રાશીઓની ઉપલબ્ધિ હોવાથી તમારા આ હેતુમાં અસિદ્ધતાનુ સમર્થન થઇ જાય છે નારકીય, તીર્યંચ વિગેરે જીવ, પરમાણુ, ઘટ, આદિ અજીવ, ગૃહગોધિકા બિષમરા–કેકરોળી વિગેરેની કપાએલી પુછડી વગેરે નોજીવ છે ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમની માફક આ ત્રણ રાશીઓ છે આ પ્રકારે યુક્તિપૂર્વક પોતાના પક્ષને મજબૂત કરી રોહગુપ્તે પરિવ્રાજકના પક્ષનુ નિરાકરણ કરી તેને પરાજીત કરી દીધો. પરિવ્રાજક જ્યારે હારી ગયો ત્યારે તેણે રોહગુપ્તનો નાશ કરવા માટે વૃશ્ચિક વિદ્યાના પ્રભાવથી તેની ઉપર વિંછીઓ છોડયા. રોહગુપ્તે તેની સામે નિવારણ માટે મયૂરીવિદ્યાના પ્રભાવથી મોર છોડયા. મયૂરોએ એવા સર્વ વિંછી ખલાસ કર્યા ત્યારે પરિવ્રાજકે તેના ઉપર સર્પોને છોડયા. રોહગુપ્તે તેના નિવારણ માટે નોળીયાઓને છોડયા. આજ

अथ रोहगुप्तो गुरुं वन्दित्वा राजसभां गतः। तत्रासौ वदति–वराकोऽयं परिव्राजकः किं जानाति, करोत्वयमेव यदृच्छया पूर्वपक्षम्, तमहं निराकरोमि। ततः परिव्राजकेन चिन्तितम्–अयमस्ति पूर्णविद्यावान्, केनापि प्रकारेण मया जेतुमशक्यः, अतोऽस्यैव समतं पक्षं परिगृह्य वाद करोमि येनायं निराकर्तुं न शक्नुयात्। इत्येवं विचिन्त्य परिव्राजको वदति–इह जीवा अजीवाश्च द्वावेव राशी, तथैवोपलभ्यमानत्वात्, शुभाशुभवत्, इत्यादि।

ततो रोहगुप्तस्तद्बुद्धिं पराभवितुमिमं स्वसिद्धान्तपक्षमपि निराकुर्वन् प्रत्याह–असिद्धोऽय हेतुः, अन्यथोपलम्भात्, जीवा, अजीवा, नोजीवाश्चेति राशित्रयदर्शनात्।

रोहगुप्त गुरु को वंदना कर राजसभा में पहुंचा। पहुंचते ही वहां उसने कहा–विचारा यह परिव्राजक क्या जानता है? इसलिये जो भी इसकी इच्छा हो उसके अनुसार यह पूर्वपक्ष खुशी से करे, मैं उसका उत्तरपक्षरूप मे निराकरण करूँगा। रोहगुप्त की बात सुनकर परिव्राजक ने विचार किया हां मालूम पडता है कि यह पूर्णविद्यासंपन्न है, इसे जीतना मेरी शक्ति से बाहर की बात है, अतः इसके द्वारा संमतपक्ष ही ग्रहण कर इसके साथ वाद करना उचित होगा, ता कि यह उसे निराकृत नहीं कर सकेगा। इस प्रकार विचार कर परिव्राजक ने कहा–जीव एव अजीव ये दो ही राशि हे क्यों कि इसी तरह इनकी उपलब्धि होती है, जैसे शुभ और अशुभ। परिव्राजक के इस पक्ष को सुनकर रोहगुप्त ने उसे पराभवित करने के लिये इस स्वसिद्धान्त पक्ष का भी निराकरण करते हुए कहा कि नहीं तुम्हारा यह हेतु असिद्ध है, कारण कि दो राशि से भी

રોહગુપ્ત ગુરુને વદના નમસ્કાર કરી રાજસભામા પહોચ્યા ત્યા પહોચતા જ તેમણે કહ્યું કે, આ બિચારો પરિવ્રાજક શુ જાણે છે? આ માટે તે પહેલ કરે અને તેની જે ઈચ્છા થાય તે મુજબ તે ખુશીથી કરે હુ તેનું સામા પક્ષ (પ્રતિસ્પર્ધિ) તરીકે નિવારણ કરીશ રોહગુપ્તની આ વાત સાભળીને પરિવ્રાજક વિચારમા પડયો કે હા માલુમ પડે છે કે, જરૂર આ કોઈ પૂર્ણ વિદ્યા સપન્ન છે–તેને જીતવો એ મારી શક્તિની બહારની વાત છે તો એની મારફત સમત પક્ષ જ ગ્રહણ કરી તેની સાથે વાદ કરવો જ યોગ્ય છે જેથી એ તેને નિરાકૃત નહી કરી શકે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પરિવ્રાજકે કહ્યુ કે જીવ અને અજીવ એ બેજ રાશી છે કેમકે, આ રીતનીજ તેની ઉપલબ્ધિ હોય છે, જેવાકે શુભ અને અશુભ પરિવ્રાજકના આ કથનને સાભળીને રોહાગુપ્તે તેને હરાવવા માટે આ સ્વસિદ્ધાત પક્ષનું પણ નિરાકરણ કરતા કહ્યુ કે, ના, તમારો આ હેતુ અસિદ્ધ છે. કારણ કે, બે રાશીથી

नृपसभामध्ये वादे मया पराजितः। मया तृतीयं नोजीवराशिं स्वीकृत्य, तत्र छिन्नं गृहगोधिकादीनां पुच्छमपि दृष्टान्ततया प्रदर्शितम्। एवं रोहगुप्तेनोक्ते सति गुरुः प्राह—वत्स! सुष्ठु कृतं त्वया, यदसौ परिव्राजकः पराजितः, किं तु सभोत्थितेन त्वया एतन्नोक्तम्—तृतीयो नोजीवराशिरित्ययं नास्त्यस्माकं सिद्धान्तः। जीवाजीवलक्षणराशिद्वयस्यैवास्मत्सिद्धान्तेऽभिहितत्वात्। तस्मात् तत्र परिषन्मध्ये गत्वा कथय नायमस्माकं सिद्धान्तः, किं तु तस्य परिव्राजकस्याभिमानमपहर्तुं मया तद्बुद्धिं परिभूय स उपशमं नीत इति। एवं गुरुणा बहुशः कथितोऽसौ रोहगुप्तः प्राह—

पक्ष उपस्थित किया, मैंने उसे राजसभा के बीच में जीव अजीव एवं नोजीव इस प्रकार तीन राशि का पक्ष स्थापित कर पराजित कर दिया है। नोजीव में मैंने गोधिका की छिन्नपुंछ को दृष्टान्त कोटि में रखा है। जब रोहगुप्त ने गुरु महाराज को अपने विजय की इस प्रकार बात कह कर सुनाई तो गुरुमहाराज ने कहा—वत्स! तुमने यह काम तो अच्छा किया जो परिव्राजक को परास्त कर दिया, परन्तु जब तुम वहां से उठे तब ऐसा क्यों नहीं कहा कि "नोजीवराशि" का हमारा सिद्धान्त नहीं है। जीव अजीव, ये दो राशि ही हमारे सिद्धान्त में अभिहित हैं। इसलिये अब तुम सभा में जाकर ऐसा कहो कि यह हमारा सिद्धान्त नहीं है किन्तु उस परिव्राजक के मान को भंग करने के अभिप्राय से उसकी बुद्धि को तिरस्कृत करने के निमित्त मैंने ऐसा किया है, कि जिससे वह शांत हो जाय। इस प्रकार गुरु महाराज ने उसको बहुत २ समझाया

પક્ષ ઉપસ્થિત કર્યો-મેં તેને રાજસભાની વચમાં જીવ અજીવ અને નોજીવ આ પ્રકારની ત્રણ રાશીનો પક્ષ સ્થાપી પરાજીત કરી દીધો છે નોજીવમાં મેં ગરોળીની કપાયેલી પુછડીને દૃષ્ટાંત રૂપે બતાવી છે જ્યારે રોહગુપ્તે ગુરુમહારાજને પોતાના વિજયની આ પ્રકારની વાત કહી સંભળાવી ત્યારે ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે હે વત્સ! તમે એ કામ તો સારૂ કર્યું કે પરિવ્રાજકને હરાવ્યો. પરંતુ તમે જ્યારે ત્યાંથી ઉઠીને ઉઠ્યા ત્યારે એવું કેમ ન કહ્યું કે "નોજીવ રાશી" અમારા સિદ્ધાંતમાં નથી ફક્ત જીવ અને અજીવ આ બેજ રાશી અમારા સિદ્ધાંતમાં બતાવેલી છે માટે તમે સભામાં જઈને ફરીથી એમ કહો કે આ અમારા સિદ્ધાંતમાં નથી. પરંતુ એ પરિવ્રાજકના માનનું ખંડન કરવાના આશયથી તેમજ તેના કદાગ્રહને તોડી પાડવાના આશયથી જ આમ કહેલ છે કે જેથી તે ઠંડો થઈ જાય. આ પ્રકારે કહેતા ગુરુમહારાજે તેને ઘણું ઘણું સમજાવ્યું છતાં પણ તેમ કરવા તેઓ તૈયાર ન થયા. અને ગુરુ

रणार्थं मार्जारान्, मृगाणा निवारणार्थं व्याघ्रान, शूकराणा निवारणार्थं सिंहान्, काकानिवारणार्थं उलूकान्, पोताकीनां निवारणार्थं उलावकान् (श्येनान) मुञ्चति। ततो गर्दभी मुक्ता। ता चागच्छन्तीं दृष्ट्वा रोहगुप्तेन रजोहरणं मस्तकोपरि भ्रामयित्वा तेनैव रजोहरणेन निवारिता सती सा गर्दभी परिव्राजकस्योपरि मूत्रपुरीषोत्सर्गं कृत्वा तिरोहिता जाता। ततः सभापतिना सभ्यैः समस्तलोकेन च निन्द्यमानोऽसौ परिव्राजको नगरान्निःसारितः।

ततोऽसौ षडुलूकापरनामको रोहगुप्तः पोट्टशालं परिव्राजकं जित्वा गुरोः समीपमागत्य त वन्दित्वा प्राह—भदन्त! परिगृहीतराशिद्वयपक्ष स परिव्राजको

भगाने के लिये मार्जारों को, मृगों को भगाने के लिये व्याघ्रों को, शूकरो को भगाने के लिये सिंहों को, काकों को भगाने के लिये उल्लूओं को और पक्षियों को भगाने के लिये वाजोंको छोडा। पश्चात् गर्दभी को छोड़ा। गर्दभीको आती हुई देखकर रोहगुप्त ने मस्तक के ऊपर रजोहरण को फेरकर और उसी रजोहरण से उसे भगा दिया। गर्दभी पीछे लौट गई, और परिव्राजक के ऊपर ही मलमूत्र करके तिरोहित हो गई। सभापति, सभ्य तथा समस्त लोकोंने परिव्राजक की निंदा की और इसको नगर से बाहिर कर दिया।

इस के बाद षडुलूक कि जिसका दूसरा नाम रोहगुप्त है पोट्टशाल परिव्राजक को पराजित कर अपने गुरु के पास आये। उनको वंदना की। फिर बोले–भदन्त! परिव्राजक ने जीव अजीव इस प्रकार दो रशियों का

પ્રમાણે ઉંદરનો નાશ કરવા માટે, બીલાડીઓને, મૃગલાનો નાશ કરવા માટે વાઘને, સુવર (ભુંડ) નો નાશ કરવા માટે સિંહને, કાગડાઓનો નાશ કરવા માટે ઘુવડોને અને ચકલાનો નાશ કરવા માટે બાજને છોડયા છેલ્લે પરિવ્રાજકે ગધેડી છોડી ગધેડીને આવતી જોઈ રોહગુપ્તે માથા ઉપર રજોહરણને ફેરવ્યો અને તેનાથી તેને મારી મારીને ભગાડી દીધી. ગધેડી પાછી ફરી. અને પરિવ્રાજકની ઉપર મળમુત્ર કરીને અદ્રશ્ય થઈ ગઈ સભાપતિ હાજર રહેલા સભ્યોએ તથા સમસ્ત લોકોએ પરિવ્રાજકની નિંદા કરી અને તેને નગરની બહાર કાઢી મુકયો.

આ પછી ષડુલૂક કે જેનુ બીજુ નામ રોહગુપ્ત છે તે પોટ્ટશાલ પરિવ્રાજકને પરાજીત કરી પોતાના ગુરુની પાસે પહોચ્યા ગુરુને વંદના નમસ્કાર કરી પછી કહ્યુ કે, હે ભદન્ત! પરિવ્રાજકે જીવ અજીવ આ બે રાશીઓનો

मजीवाश्चेति जिनैः कथितम्, अनेन तु परिव्राजकं विजेतुं राशित्रयं प्ररूपितम्। बहुधाप्ययं सत्यमर्थं न जानाति, मया प्रतिबोध्यमानोऽयं विवादायोपतिष्ठते। भो राजन्! तस्मादावयोर्वादमाकर्णय, भवादृशैर्विना सदसद्विवेको न स्यात्। ततो मध्यस्थीभूय विनाऽप्यनुमतः श्रीगुप्ताचार्यमत्र रोहगुप्तमाह—ब्रूहि स्वमतम्। तदा रोहगुप्तो वदति—यथा जीवादजीवो भिन्नः, तथा नोजीवोऽपि जीवाजीवाभ्यां भिन्नः, तस्माद् 'जीवाजीवनोजीवरूपं राशित्रयमस्ति' इति मम मतम्। यतो

जीव अजीव इस प्रकार से दो ही राशि हैं, ऐसा ही जिनेन्द्र भगवान ने कहा है। परिव्राजक को जीतने के लिये ही सिर्फ शिष्य ने ऐसी प्ररूपणा की है कि राशित्रय है। इसे मैंने बहुत कुछ समझाया है परन्तु यह नहीं मानता है। मुझ से भी वादविवाद करने के लिये तैयार हो जाता है। इसलिये हे राजन्! आप हम दोनों के बीच में मध्यस्थ बन जायें और वाद को सुनें। आप जैसों के बिना सत् असत् का विवेक नहीं हो सकता है। श्री गुप्ताचार्य की बात पलश्री राजा ने स्वीकार कर ली और मध्यस्थ बनकर गुरुशिष्य के वाद को सुनने लगे। श्री गुप्ताचार्य ने रोहगुप्त से कहा—कहो तुम्हारा क्या मत है।

रोहगुप्त ने कहा—जिस प्रकार जीव से भिन्न अजीव है, उसी तरह नोजीव भी जीव और अजीव इन दोनों से भिन्न है इसलिये जीव, अजीव नोजीव ये तीन राशियां हैं। ऐसा मेरा मत है। नोजीव में नो

જેમકે જીવ અને અજીવ એ પ્રકારની બે જ રાશી, છે એવું જીનેન્દ્રભગવાને કહ્યું છે. ફક્ત પરિવ્રાજકને જીતવા માટે જ મારા શિષ્યે એવી પ્રરૂપણા કરી છે કે રાશી ત્રણ છે તેને મેં ઘણો જ સમજાવ્યો પરંતુ તે માનતો નથી. મારી સાથે પણ વાદવિવાદ કરવા માટે તૈયાર થઈ જાય છે આ કારણ માટે હે રાજન્! આપ અમારા બન્નેની વચમાં મધ્યસ્થ બનો અને અમારા વાદવિવાદને સાંભળો. આપ જેવા મધ્યસ્થ વગર સત્ય અને અસત્યનો વિવેક કોઈ પારખી શકે નહીં શ્રી ગુપ્તાચાર્યની આ વાતથી બલશ્રી રાજાએ સ્વીકારી લીધી અને મધ્યસ્થી બનીને ગુરુ અને શિષ્યના વાદવિવાદને સાંભળવા લાગ્યા. શ્રી ગુપ્તાચાર્યે રોહગુપ્તને પૂછ્યું કહો તમારો શો મત છે?

રોહગુપ્તે કહ્યું—જે પ્રમાણે જીવથી અજીવ ભિન્ન છે એજ રીતે નોજીવ પણ જીવ અને અજીવ આ બન્નેથી ભિન્ન છે આથી કરીને જીવ અજીવ અને નોજીવ એમ ત્રણ રાશી છે એવો મારો મત છે નોજીવ શબ્દમાં નો એ

भदन्त ! कथमयं विरुद्धसिद्धान्तः ?, यदि नोजीवलक्षणतृतीयराशिस्वीकारे कोऽपि दोषः स्यात् तदाऽयं विरुद्धसिद्धान्तः स्यात्, न चैतदस्ति, तर्हि कथमपि विरुद्ध-सिद्धान्तवादित्वमारोप्य दोषपरिहारार्थं पुनर्मां तत्र भवान् प्रेषयति । गुरुः प्राह–असतः प्ररूपणे जिनानामाशातना भवति, तस्मादेव न वाच्यम्, एवं गुरुणा वार्य-माणोऽपि स्वाग्रहं न त्यक्तवान्, गुरुणा सह वादं कर्तुं प्रवृत्तः ।

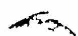
तदनन्तरं श्रीगुप्ताचार्यो बलश्रीनृपस्य पर्षदि गत्वा प्राह–अनेन मम शिष्येण परिव्राजकस्य पुरतो यदुक्तं तन्न समीचीनम्, यतः द्वावेव राशी विद्येते–जीवा

तो भी वह नहीं माना, और गुरु महाराज से कहने लगा–भदन्त! यह सिद्धान्त विरुद्ध कैसे है? यदिनोजीवरूप तृतीय राशि स्वीकार करने में कोई दोष आता होवे तब तो यह सिद्धान्त से विरुद्ध माना जा सकता है, परन्तु ऐसा तो है नहीं तो फिर आप मुझपर सिद्धान्तविरुद्धवादित्व का आरोप कर क्यों मुझे वहां भेजना चाहते हैं। गुरु महाराजने रोहगुप्त की बात सुनकर कहा–देखो असत की प्ररूपणा करने में जिन भगवान् की आशातना होती है, इसलिये ऐसा नहीं कहना चाहिये। इस प्रकार गुरु महाराज के द्वारा वारित होने पर भी रोहगुप्त ने अपने आग्रह का परित्याग तो नहीं किया प्रत्युत गुरुमहाराज के साथ भी वाद करने के लिये प्रवृत्त हो गया।

इसके बाद स्वयं श्री गुप्ताचार्य बलश्री राजा की राजसभा में गये और जाकर कहने लगे कि इस मेरे शिष्य ने परिव्राजक के आगे जो कहा है कि एक तीसरी भी नोजीवराशि है वह उसने ठीक नहीं कहा है, क्यों कि

મહારાજને ઉપરથી કહેવા લાગ્યા કે, ભદન્ત ! મારૂ આ કથન સિદ્ધાત વિરૂદ્ધ કઇ રીતે છે ? જો નોજીવ લક્ષણની ત્રીજી રાશીનો સ્વીકાર કરવામા કોઈ દોષ આવતો હોય તો તો એ સિદ્ધાતથી વિરૂદ્ધનુ માની શકાય પરતુ એવુ તો છે નહી તો પછી આપ મારા પર સિદ્ધાત વિરૂદ્ધ વાત કરવાનો આરોપ મુકી અને ત્યા મોકલવા શા માટે દબાણ કરો છો ? ગુરૂ મહારાજે રોહગુપ્તની વાત સાભળીને કહ્યું "જુઓ ! અસત્યની પ્રરૂપણા કરવામા જીન ભગવાનની આશાતના થાય છે માટે એમ ન કરવું જોઈએ " આ પ્રકારે ગુરુ મહારાજના વારવાર કહેવા છતા પણ રોહગુપ્તે પોતાના હઠાગ્રહને છોડયો નહી અને ગુરુની સાથે વાદ કરવા પણ તત્પર થઇ ગયા

એ પછી શ્રી ગુપ્તાચાર્ય જાતે બલશ્રી રાજાની રાજસભામા ગયા અને ત્યા જઈ ને એને કહેવા લાગ્યા કે, મારા શિષ્ય રોહગુપ્તે પરિવ્રાજકની સામે એવું કહ્યું છે કે, એક ત્રીજી પણ નોજીવ રાશી છે તો તે તેણે સાચુ કહ્યુ નથી

किञ्च—धर्मास्तिकायादिदेशिनोऽपृथग्भूतोऽपि देशः सिद्धान्ते पृथग् वस्तुत्वेन कथित, किं पुनर्यच्छिन्नं जीवात् पृथक् कृतं गृहगोधिकादिपुच्छं पृथग् वस्तु न भविष्यति, अपि तु भविष्यत्येव। तच्च छिन्नत्वेन पृथग्भूतत्वात्, स्फुरणादिना च अजीवविलक्षणत्वात्, सामर्थ्यान्नोजीव इत्युच्यते। अजीवप्ररूपणां कुर्वता भगवता धर्मास्तिकायादीनाममूर्ताजीवानां दशविधत्वमुक्तम्।

"अजीवा दुविहा पण्णत्ता। तं जहा-रूवि-अजीवा य, अरूवि-अजीवा य। रूवि-अजीवा चउव्विहा पण्णत्ता। तं जहा-खंधा, देसा, पएसा, परमाणुपोग्गला। अरूवि-अजीवा दसविहा पण्णत्ता। तं जहा-धम्मत्थिकाए, धम्मत्थिकायस्स देसे धम्मत्थिकायस्स पएसे एवं अधम्मत्थिकाए वि, आगासत्थिकाए वि, अद्धासमए"॥

और भी—जब धर्मास्तिकायादिक देशी के अपृथग्भूत भी देश सिद्धान्त में पृथक् वस्तुरूप से कहे गये हैं तो क्या जीव से पृथक् हुई छिपकली की पूछ पृथक् वस्तु नहीं कही जासकती है। छिन्न होने से वह सम्पूर्ण जीव से जुदी है, तथा स्फुरण आदि क्रियाविशिष्ट होने से वह अजीवसे भिन्न है। इससे यह बात सिद्ध हो जाती है कि वह नोजीव है। अजीव की प्ररूपणा करते समय भगवान ने धर्मास्तिकायादिक अमूर्त अजीवों को दश प्रकार का कहा है—

"अजीवा दुविहा पण्णत्ता-तं जहा रूवि-अजीवा य अरूवि-अजीवा य रूवि-अजीवा चउव्विहा पण्णत्ता - तं जहा-खंधा देसा पएसा परमाणुपोग्गला। अरूवि-अजीवा दसविहा पण्णत्ता तं जहा-धम्मत्थिकाए, धम्मत्थिकायस्स देसे, धम्मत्थिकायस्स पएसे, एवं अधम्मत्थिकाए वि आगासत्थिकाए वि अद्धासमये।"

જ્યારે ધર્માસ્તિકાયાદિક દેશીના અપૃથક્ભૂત (છૂટો ન પડેલો) દેશ પણ સિદ્ધાંતમાં પૃથક્ વસ્તુ સ્વરૂપથી કહેવામાં આવેલ છે તો શું જીવથી છૂટી પડેલી ગરોળીની પૂંછડી પૃથક્ વસ્તુ ન કહેવાય? આવી રીતે તે અપૂર્ણ જીવથી જુદી છે તથા સ્ફુરણ આદિ ક્રિયા વિશિષ્ટ હોવાથી તે અજીવથી પણ ભિન્ન છે એથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે તે નોજીવ છે અજીવની પ્રરૂપણા કરતી વખતે ભગવાને ધર્માસ્તિકાયાદિક અમૂર્ત અજીવોને દશ પ્રકારના કહ્યા છે.–

"अजीवा दुविहा पण्णत्ता-तं जहा रूवि अजीवा य, अरूवि अजीवा य, रूवि अजीवा, चउव्विहा पण्णत्ता-तं जहा-खंधा देसा पएसा परमाणु पोग्गला। अरूवि अजीवा दसविहा पण्णत्ता-तं जहा - धम्मत्थिकाए, धम्मत्थिकायस्स देसे, धम्मत्थिकायस्स पएसे, एवं अधम्मत्थिकाए वि आगासत्थिकाए वि अद्धासमए।"

नोजीव इत्यत्र शब्दो देशनिषेधपरः न तु सर्वनिषेधपरः, नोजीवो जीवैकदेशः न तु सर्वस्यापि जीवस्याभावः। छिन्नं गृहगोधिकादिपुच्छं, पुरुषादीनां छिन्ना हस्तादयश्च जीवद्रव्यैकदेशरूपाः सन्ति। छिन्न गृहगोधिकादिपुच्छं जीवाऽजीवेभ्यो भिन्नं, तथाहि-तज्जीवत्वेन व्यपदेष्टुं न शक्यते, तत्कायस्यैकदेशत्वेन तद्भिन्नत्वात्, अजीव इत्यपि वक्तुं न शक्यते स्फुरणादिभिस्तस्मादपि विलक्षणत्वात्। यस्मादेवम्, अतः पारिशेष्यान्नोजीव इत्युच्यते।

यह शब्द देशनिषेधपरक है, सर्वनिषेधपरक नहीं। नोजीव शब्द का अर्थ इस विवक्षा से "जीव का एक देश" ऐसा होता है। समस्त जीव का अभाव नोजीव का अर्थ नहीं होता है। छिपकली आदि की छिन्न पुच्छ, पुरुष आदि के कटे हुए हस्त आदि, ये सब नोजीव हैं, क्यों कि इनमें जीव का एक देश है। छिपकली की छिन्न-पूछ जीव और अजीव से भिन्न है इसका कारण यह है कि यह समस्त जीवरूप से व्यपदेशित नहीं हो सकती है, क्यों कि वह उसके शरीर का एकदेश है, इसलिये वह उससे भिन्न है। अजीव भी उसे इसलिये नहीं कह सकते हैं कि उसमें स्फुरण आदि क्रियाएँ होती दिखती हैं, इसलिये वह उससे भी भिन्न है। जब यह बात है कि वह पूर्ण जीव नहीं और अजीव भी नहीं तो इन दोनों से अवशिष्ट होने के कारण वह नोजीव है, ऐसा कहा जाता है।

શબ્દ દેશનિષેધપરક છે સર્વનિષેધપરક નથી નોજીવ શબ્દનો અર્થ આ અભિપ્રાયે "જીવનો એક દેશ" એ પ્રમાણે થાય છે નોજીવનો અર્થ સમસ્ત જીવનો અભાવ એમ થતો નથી ગરોળી વિગેરેની તુટેલી પૂછડી મનુષ્ય આદિના કપાયેલા હાથ, એ સઘળા નોજીવ છે કારણ કે તેમા જીવનો એક દેશ છે. ગરોળીની કપાયેલી પૂછડી એ જીવ અને અજીવથી ભિન્ન છે તેનું કારણ એ છે કે તે સમસ્ત જીવરૂપે કહી શકાતી નથી કારણ કે તે એના શરીરનો એક ભાગ છે, આથી તે એનાથી ભિન્ન છે અજીવ પણ તેને એટલા ખાતર કહી ન શકાય કારણ કે, તેમા સ્ફુરણ (તરફડાટ) વિગેરે ક્રિયાઓ થતી દેખાય છે. માટે જ તે તેનાથી (અજીવથી) પણ ભિન્ન છે હવે જ્યારે વાત આમ છે કે તે પૂર્ણ જીવ પણ નથી અને અજીવ પણ નથી તો એ બન્નેથી ભિન્ન હોવાને કારણે તે 'નોજીવ' છે એવું કહી શકાય છે

अपि च—समभिरूढनयानुसारेण जीवप्रदेशो नोजीवो भवितुमर्हति, अतः सिद्धान्तेऽपि नोजीवोऽस्तीति मन्यते। अनुयोगद्वारसूत्रे हि—प्रमाणद्वारान्तर्गतं नयप्रमाणं विचारयता भगवता प्रोक्तम्—

"समभिरूढो सद्दनयं भणइ—जइ कम्मधारएण भणसि तो एवं भणाहि—जीवे य से पएसे य, से पएसे नोजीवे" इति।

छाया—समभिरूढः शब्दनयं भणति—यदि कर्मधारयेण भणसि, तर्हि एवं भण—जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो नोजीवः। इति॥

तदनेन प्रदेशलक्षणो जीवैकदेशो नोजीव उक्तः। यथा घटैकदेशो नोघट इति।

जीव से पृथक् होते हुए अवश्य पृथक् वस्तु है, ऐसा मानने में क्या विरोध हो सकता है। अतः यह जीव और अजीव इनसे विलक्षण होने से "नोजीव है" ऐसा कहा जाता है।

और भी—समभिरूढनय की अपेक्षा से जीवप्रदेश नोजीव ही होना चाहिये तभी तो सिद्धान्त में "नोजीव है" ऐसा माना गया है। अनुयोग द्वारसूत्र में प्रमाणद्वारान्तर्गत नयप्रमाण का विचार करते समय भगवान् ने कहा है—

"समभिरूढो सद्दनयं भणइ, जइ कम्मधारएण भणसि तो एवं भणाहि—जीवे य से पएसे य, से पएसे नोजीवे" इति छाया—समभिरूढः शब्दनयं भणति, यदि कर्मधारयेण भणसि, तर्हि एवं भण—जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो नोजीवः। इति।

इस पाठ से यह कहा गया है कि प्रदेशलक्षण जीव का एक देश नोजीव है। जिस प्रकार घट का एक देश नोघट है। इस प्रकार

વસ્તુ છે એવું માનવામાં કયો વિરોધ હોઈ શકે? આથી તે જીવ અને અજીવ બન્નેથી જુદુ જ હોવાથી નોજીવ છે" એવું કહી શકાય. તે ઉપરાંત સમભિરૂઢનયની અપેક્ષાએ તો જીવપ્રદેશ નોજીવ જ હોવો જોઈએ. માટે સિદ્ધાંતમાં નોજીવ છે એવું માનવામાં આવે છે અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં પ્રમાણદ્વારા અન્તર્ગત નયપ્રમાણનો વિચાર કરતી વખતે ભગવાને કહ્યુ છે।

"समभिरूढो सद्दनयं भणइ—जइ कम्मधारएण भणसि तो एवं भणाहि जीवे य से पएसे य, से पएसे नो जीवे" इति।

छाया—समभिरूढः शब्दनयं भणति यदि कर्मधारयेण भणसि, तर्हि एवं भण जीवश्च स प्रदेशश्च स प्रदेशो नोजीव' इति॥

આ પાઠથી એમ કહેવામાં આવેલ છે કે, પ્રદેશ લક્ષણ જીવનો એક દેશ નોજીવ છે જેવી રીતે ઘટનો એક દેશ નોઘટ છે આ રીતે યુક્તિ પૂર્વક

छाया—"अजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-रूप्यजीवाश्च, अरूप्यजीवाश्च। रूप्यजीवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-स्कन्धाः, देशाः प्रदेशाः, परमाणुपुद्गलाः। अरूप्यजीवा दशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-धर्मास्तिकायः, धर्मास्तिकायस्य देशः, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः, एवमधर्मास्तिकायोऽपि, आकाशास्तिकायोऽपि, अद्धासमयः

तदेवं धर्मास्तिकायादीनां दशविधत्वकथनेन तद्देशस्य पृथग् वस्तुत्वमुक्तम्, अन्यथा दशविधत्वानुपपत्ते। यदि धर्मास्तिकायादीना देशस्तेभ्योऽपृथग् भूतोऽपि पृथग् वस्तूच्यते, तर्हि गृहगोधिकादीना छिन्नं पुच्छादिकं छिन्नत्वेन जीवात् पृथग्भूतं सुतरां पृथग् वस्तु भवितुमर्हति। तच्च जीवाजीवविलक्षणत्वान्नोजीव इत्युच्यते।

छाया-अजीवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा रूप्यजीवाश्च अरूप्यजीवाश्च। रूप्यजीवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-स्कधाः देशाः, प्रदेशाः, परमाणुपुद्गलाः। अरूप्यजीवा दशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-धर्मास्तिकायः, धर्मास्तिकायस्य देशः धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः, एवमधर्मास्तिकायोऽपि, आकाशास्तिकायोऽपि, अद्धासमयः"॥

इस प्रकार इस पाठ में धर्मास्तिकायादिकों की दशविधप्ररूपणा से उसके देश को पृथक् वस्तुरूप से प्रतिपादित किया गया है। नहीं तो जो इस प्रकार का कथन न माना जाय तो दश प्रकार की प्ररूपणा ही संपन्न नहीं होती है। धर्मास्तिकायादिकों का देश उनसे अपृथक्भूत है फिर भी वह जैसे उनसे पृथक्भूत मानकर वस्तुस्वरूप माना जाता है, इसी तरह गृहगोधिका आदि के छिन्नपुच्छादिक अवयव भी छिन्न होने से

छाया—अजीवा द्विविधा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा, रूप्यजीवाश्च अरूप्यजीवाश्च। रूप्यजीवाश्चतुर्विधा प्रज्ञप्ताः तद्यथा—स्कंधाः देशाः प्रदेशाः परमाणुपुद्गलाः। अरूप्यजीवा दशविधा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा धर्मास्तिकायः, धर्मास्तिकायस्य देशः, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः, एवम्—अधर्मास्तिकायोऽपि, आकाशास्तिकायोऽपि, अद्धासमयः"॥

આ પ્રકારે આ પાઠમાં ધર્માસ્તિકાયાદિકોની દસ પ્રકારે પ્રરૂપણાથી તેના દેશને પૃથક્ વસ્તુ સ્વરૂપથી પ્રતિપાદિત કરવામા આવેલ છે જો આ પ્રકારનું કથન ન માનવામા આવે તો દશ પ્રકારની પ્રરૂપણા જ સંપન્ન થતી નથી. ધર્માસ્તિકાયાદિકોનો દેશ તેનાથી અપૃથક્ભૂત (અભિન્ન) છે છતા પણ તે જેમ તેનાથી પૃથક્ભૂત (ભિન્ન) વસ્તુ સ્વરૂપ માનવામા આવે છે તેવી રીતે ગરોળી વિગેરેની તુટેલી પૂછડી વગેરે અવયવો પણ જીવથી ભિન્ન થતા તે એક પૃથક્

अपि च—समभिरूढनयानुसारेण जीवप्रदेशो नोजीवो भवितुमर्हति, अतः सिद्धान्तेऽपि नोजीवोऽस्तीति मन्यते। अनुयोगद्वारसूत्रे हि—प्रमाणद्वारान्तर्गतं नयप्रमाणं विचारयता भगवता प्रोक्तम्—

"समभिरूढो सद्दनयं भणइ—जइ कम्मधारएण भणसि तो एवं भणाहि—जीवे य से पएसे य, से पएसे नोजीवे" इति।

छाया—समभिरूढः शब्दनयं भणति—यदि कर्मधारयेण भणसि, तर्हि एवं भण—जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो नोजीवः। इति॥

तद्वचनेन प्रदेशलक्षणो जीवैकदेशो नोजीव उक्तः। यथा घटैकदेशो नोघट इति।

जीव से पृथक् होते हुए अवश्य पृथक् वस्तु हैं, ऐसा मानने में क्या विरोध हो सकता है। अत यह जीव और अजीव इनसे विलक्षण होने से "नो-जीव है" ऐसा कहा जाता है।

और भी—समभिरूढनय की अपेक्षा से जीवप्रदेश नोजीव ही होना चाहिये तभी तो सिद्धान्त में "नोजीव है" ऐसा माना गया है। अनुयोग द्वारसूत्र में प्रमाणद्वारान्तर्गत नयप्रमाण का विचार करते समय भगवान् ने कहा है—

"समभिरूढो सद्दनयं भणइ, जइ कम्मधारएण भणसि तो एवं भणाहि—जीवे य से पएसे य, से पएसे नोजीवे" इति छाया—समभि-रूढः शब्दनयं भणति, यदि कर्मधारयेण भणसि, तर्हि एवं भण—जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो नोजीवः। इति।

इस पाठ से यह कहा गया है कि प्रदेशलक्षण जीव का एक देश नोजीव है। जिस प्रकार घट का एक देश नोघट है। इस प्रकार

વસ્તુ છે એવું માનવામાં કયો વિરોધ હોઈ શકે? આથી તે જીવ અને અજીવ બંને કોઈક જુદું જ હોવાથી "નોજીવ છે" એવું કહી શકાય. તે ઉપરાંત સમભિરૂઢનયની અપેક્ષાએ તો જીવપ્રદેશ નોજીવ જ હોવો જોઈએ. માટે સિદ્ધાંતમાં 'નોજીવ છે' એવું માનવામાં આવે છે અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં પ્રમાણદ્વાર અન્તર્ગત નયપ્રમાણનો વિચાર કરતી વખતે ભગવાને કહ્યું છે।

"समभिरूढो सद्दनयं भणइ—जइ कम्मधारएण भणसि तो एवं भणाहि जीवे य से पएसे य, से पएसे नो जीवे" इति।

छाया—समभिरूढः शब्दनयं भणति यदि कर्मधारयेण भणसि, तर्हि एवं भण जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो नोजीवः इति॥

આ પાઠથી એમ કહેવામાં આવેલ છે કે, પ્રદેશ લક્ષણ જીવનો એક દેશ નોજીવ છે એવી રીતે ઘટનો એક દેશ નોઘટ છે આ રીતે યુક્તિ પૂર્વક

तस्मादस्ति नोजीवलक्षणस्तृतीयराशिः, युक्त्याऽऽगमसिद्धत्वात्, जीवाजीवादितत्त्ववत्। इति रोहगुप्तस्य पूर्वपक्षः।

रोहगुप्तेनैवमुक्ते सति श्रीगुप्ताचार्यः प्राह—

यदि सत्यमेव तव सूत्र प्रमाणं तर्हि तेषु तेषु सूत्रेषु जीवाजीवरूपौ द्वावेव राशी प्रोक्तौ। तथा च-स्थानाङ्गसूत्रे—

दुवे राशी पण्णत्ता। त जहा—जीवा चेव अजीवा चेव।

छाया—द्वौ राशी प्रज्ञप्तौ। तद्यथा-जीवाश्चैव अजीवाश्चैव।

तथाऽनुयोगद्वारसूत्रेऽप्युक्तम्—

कइविहा णं भंते दव्वा पण्णत्ता? गोयमा! दुविहा पण्णत्ता। त जहा-जीवदव्वा य अजीवदव्वा य।

युक्ति और आगम से सिद्ध होने के कारण नोजीवस्वरूप एक तृतीय राशि भी है। जैसे जीव और अजीव ये दो राशियाँ स्वतन्त्र हैं उसी प्रकार यह राशि भी स्वतन्त्र है। इस प्रकार रोहगुप्त ने अपने पूर्वपक्ष का स्थापन कर उसका युक्ति और आगम से समर्थन किया।

श्रीगुप्ताचार्य ने रोहगुप्त के इस पूर्वपक्ष को सुनकर कहा कि-यदि तुम को सूत्र प्रमाण हैं तो देखो उन्हीं सूत्रो में जगह २ यही प्ररूपणा मिलती है कि जीव और अजीव ये दो ही राशियां हैं। स्थानाङ्ग-सूत्र में ऐसा ही कहा है-"दुवे राशी पण्णत्ते-तं जहा जीवा चेव अजीवा चेव"। छाया-द्वौ राशी प्रज्ञप्तौ। तद्यथा-जीवाश्चैव अजीवाश्चैव। तथा अनुयोगद्वारसूत्र में भी ऐसा ही कहा है-"कइविहाणं भंते दव्वा पण्णत्ता? गोयमा! दुविहा पण्णत्ता। तं जहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य"

અને આગમથી સિદ્ધ હોવાનુ પૂરવાર કર્યું કે નોજીવ સ્વરૂપ એ એક ત્રીજી રાશી પણ છે જેમ જીવ અને અજીવ એ બે રાશી સ્વતંત્ર છે તેજ પ્રકારે આ રાશી પણ સ્વતંત્ર છે આ પ્રકારે રોહગુપ્તે પોતાના નવા સિદ્ધાંતનુ પ્રતિપાદન કરી તેનુ યુક્તિપૂર્વક અને આગમમા પ્રમાણભૂત છે એવું સમર્થન કર્યું

શ્રી ગુપ્તાચાર્યે રોહગુપ્તના આ પૂર્વપક્ષને સાભળીને કહ્યુ કે, જો તમને સૂત્ર પ્રમાણભૂત લાગતુ હોય તો, જુઓ! એજ સૂત્રોમાં ઠેક ઠેકાણે એજ પ્રરૂપણા મળી આવે છે કે, જીવ અને અજીવ એ બેજ રાશી છે સ્થાનાગ-સૂત્રમા એવું જ કહ્યુ છે—"दुवे राशी पण्णत्ते-त जहा जीवा चेव अजीवा चेव" છાયા—"द्वौ राशि प्रज्ञप्तौ। तद्यथा-जीवाश्चैव अजीवाश्चैव" તથા અનુયોગ-દ્વાર સૂત્રમા પણ એમ જ કહ્યુ છે—"कइविहाण भंते दव्वा पण्णत्ता? गोयमा! दुविहा पण्णत्ता तं जहा जीवदव्वा य अजीव दव्वा य।" छाया-कतिविधानि खलु

छाया—कतिविधानि खलु भदन्त ! द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि । तद्यथा–जीवद्रव्याणि च, अजीवद्रव्याणि च ।

तथोत्तराध्ययनसूत्रे चाभिहितम्—

" जीवा चेव अजीवा य एस लोए वियाहिए ॥ "

छाया—जीवाश्चैव अजीवाश्च एष लोको व्याख्यातः ॥

अन्येष्वपि सूत्रेषु तथा बहुशः प्ररूपितम् । नोजीवराशिस्तु तृतीयः सूत्रे क्वचिदपि नोक्तः, अतस्तत्प्ररूपणा कथं न श्रुताऽऽशातना स्यादिति ।

धर्मास्तिकायादीनां देशस्य पृथग्वस्तुत्वं वस्तुतो नास्ति, किन्तु विवक्षामात्रेणैव तस्य भिन्नवस्तुत्वकथनमिति । एवं छिन्नपुच्छादिकमपि गृहगोधिकादिजीवादन्यो नास्ति, तत्सम्बन्धसद्भावात् । अतो जीव एव तत् छिन्नपुच्छादिकं, न तु

छाया–कतिविधानि खलु भदन्त ! द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा–जीवद्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च । उत्तराध्ययनसूत्रमें भी ऐसा ही पाठ है–"जीवा चेव अजीवा य एस लोए वियाहिए" छाया–जीवाश्चैव अजीवाश्च एष लोको व्याख्यातः । इसी तरह अन्य सूत्रों में भी अनेक जगह इसी तरह के पाठ उल्लिखित हैं। नोजीवराशि तृतीय है, यह बात तो किसी भी सूत्र में प्ररूपित करने में नहीं आई है। इसलिये इस प्रकार की प्ररूपणा श्रुत की आशातनास्वरूप ही जानना चाहिये। यथार्थ में धर्मास्तिकायादिकों के देश में पृथक्वस्तुता है हीनहीं, किन्तु विवक्षामात्र से ही देश पृथक्वस्तुरूप में कहा गया है, अतः यह मानना चाहिये कि जिस प्रकार धर्मास्तिकायादिकों के देश यथार्थरूप में पृथक्वस्तुस्वरूप नहीं है, उसी प्रकार छिपकली आदि के छिन्न

भदन्त ! द्रव्याणि प्रज्ञप्तानि । तद्यथा–जीव द्रव्याणि च अजीवद्रव्याणि च । ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં પણ એવો જ પાઠ છે કે–" જીવાચેવ અજીવા ય એસ લોએ વિયાહિએ છાયા–જીવાશ્ચૈવ અજીવાશ્ચ । એષ લોકો વ્યાખ્યાતઃ આજ પ્રકારના બીજા સૂત્રોમાં પણ અનેક જગ્યાએ આ પ્રકારના પાઠનો ઉલ્લેખ છે નોજીવ એ ત્રીજી રાશી છે એ વાત તો કોઈ પણ સૂત્રમાં પ્રરૂપિત કરવામાં આવી નથી. માટે આ પ્રકારની પ્રરૂપણા આગમ સૂત્રોની આશાતના રૂપે જ માનવી જોઈએ. યથાર્થમાં ધર્માસ્તિકાય વિગેરેના દેશમાં પૃથક્ વસ્તુત્વ છે જ નહીં પણ અભિપ્રાય માત્રથીજ દેશ પૃથક્ વસ્તુ રૂપમાં કહેવામા આવેલ છે. આથી એમ માનવુ જોઈએ કે જે પ્રકારે ધર્માસ્તિકાય વિગેરેના દેશ યથાર્થ રૂપમાં પૃથક્ વસ્તુ સ્વરૂપ નથી. એજ પ્રમાણે ગરોળી વિગેરેની કપાયેલી પૂછ

नोजीवः। तथाहि—गृहगोधिकादीनां पुच्छादिके छिन्नेऽपि गृहगोधिकादेस्तत्पुच्छादिकस्य च यदन्तरालं तत्र जीवप्रदेशानां संयोगः सूत्रे भगवता कथितः।

तथा च भगवतीसूत्रे—

"अह भंते! कुम्भे, कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया, गोणे, गोणावलिया, मणुस्से मणुस्सावलिया, महिसे महिसावलिया, एएसि णं दुहा वा तिहा वा असंखेज्जहा वा छिन्नाणं जे अंतरा ते वि ण तेहिं जीवपएसेहिं फुडा? । हंता, फुडा पुरिसे णं भंते। अंतरे हत्थेण वा, पाएण वा, अगुलियाए वा, सलगाए वा, कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, समुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलि-

---

पुच्छादिक अवयव भी जीव से भिन्न नहीं हैं। उसके साथ संबंध विशिष्ट होने से वे जीवस्वरूप ही हैं। इसलिये नोजीव राशि नहीं है। देखो-गृहगोधिकादिकों के पुच्छादिक अवयव जब छिन्न हो जाते हैं तब उन पुच्छादिक अवयवों एवं उस गृहगोधिका आदि के बीच में जीव प्रदेशों का संयोग बना रहता है, यह बात स्वयं भगवान् ने सूत्र में कही है-वहां का पाठ इस प्रकार है-

"अह भंते! कुम्मा, कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया, गोणे, गोणावलिया, मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे महिसावलिया, एएसि णं दुहा वा तिहा वा असखेज्जहा वा छिन्नाणं जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा? हंता फुडा। पुरिसे ण भंते। अंतरे हत्थेण वा, पाएण वा, अंगुलियाए वा. कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, संमुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलिहमाणे वा, अण्णयरेण वा, तिक्खेणं

વિગેરે અવયવ પણ જીવથી જુદા નથી તેની સાથે સબધ વિશિષ્ટ હોવાને કારણે તેઓ જીવ સ્વરૂપ જ છે માટે ત્રીજી નોજીવરાશીનુ અસ્તિત્વ જ નથી જુઓ! ગરોળીની પૂછડી વિગેરે અવયવ જ્યારે કપાઈ જાય છે ત્યારે તે પૂછડી વિગેરે અવયવો અને તે ગરોળી આદિની વચમા જીવ પ્રદેશોને સયોગ બની રહે છે, આ વાત ખુદ ભગવાને સૂત્રમાં કહી છે. તે પાઠ આ પ્રકારે છે

" अह भंते! कुम्मा, कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया, गोणे गोणावलिया, मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे, महिसावलिया, एएसि णं दुहा वा तिहा वा असंखेज्जहा वा छिन्नाणं जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा? हंता फुडा! पुरिसे णं भंते! अंतरे हत्थेण वा, पाएण वा, अंगुलियाए वा, कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, संमुसमाणे वा, आलिह माणे वा, विलिहमाणे वा, अण्ण-

हमाणे वा, अन्नयरेण वा, तिक्खेणं सत्थजाएणं आछिंदमाणे वा, विच्छिंदमाणे वा, अगणिकाएणं समोडहमाणे तेसिं जीवपएसाणं किंचि आबाहं वा विवाहं वा उप्पाएइ छविच्छेयं वा करेइ ?। नो इणट्ठे समट्ठे। नो खलु तत्थ सत्थं संकमइ" इति। (भग० श० ८ उ० ३)

छाया-अथ भदन्त ! कूर्माः, कूर्मावलिका, गोधाः, गोधावलिका, गौः, गवावलिका, मनुष्याः मनुष्यावलिका, महिषः, महिषावलिका, एतेषां खलु द्विधा वा, त्रिधा वा, असंख्येयधा वा छिन्नानां येऽन्तरास्तेऽपि खलु ते जीवप्रदेशैः स्पृष्टाः ? हन्त स्पृष्टाः। पुरुषः खलु भदन्त ! अन्तरे हस्तेन वा, पादेन वा, अङ्गुलिकया वा शलाकया वा काष्ठेन वा, किलिञ्चेन वा आमृशन् वा, संमृशन् वा आलिखन् वा, विलिखन् वा, अन्यतरेण वा तीक्ष्णेन शस्त्रजातेन आच्छिन्दन् वा, विच्छिन्दन् वा अग्निकायेन समवदहन् वा तेषां जीवप्रदेशानां किंचिदाबाधं वा विबाधं वा उत्पादयति? छविच्छेदं वा करोति ? नो अयमर्थः समर्थः। नो खलु तत्र शस्त्रं संक्रामति।" इति

सत्थजाएणं आछिंदमाणे वा, विच्छिंदमाणे वा अगणिकाएण समोडहमाणे तेसिं जीवपएसाम् किंचिआबाहं वा विबाहं वा उप्पाएइ विच्छेयं वा करेइ ? नो इणट्ठे समट्ठे, नो खलु तत्थ सत्थं संकमइ" इति। (भग श ८ उ ३)

छाया—अथ भदन्त ! कूर्मा कूर्मावलिका, गोधाः, गोधावलिका, गावः, गवावलिका, मनुष्याः मनुष्यावलिका, महिषाः महिषावलिका, एतेषां खलु द्विधा वा, त्रिधा वा, असंख्येयधा वा छिन्नानां येऽन्तरास्तेऽपि खलु तैर्जीवप्रदेशैः स्पृष्टाः ? हन्त ! स्पृष्टाः पुरुषः खलु भदन्त ! अन्तरे हस्तेन वा, पादेन वा, अङ्गुलिकया वा, काष्ठेन वा, किलिञ्चेन वा, आमृशन् वा, संमृशन् वा, आलिखन् वा, विलिखन् वा, अन्यतरेण वा, तीक्ष्णेन शस्त्रजातेन आच्छिन्दन् वा, विच्छिन्दन् वा, अग्निकायेन समवदहन् वा,

---

यरेण वा, तिक्खेणं सत्थमाएण आछिंदमाणेवा, विच्छिंदमाणे वा, अगणि कायेणं समोडहमाणे ते सिं जीवपएसाणं किंचिआबाहं वा विबाहं वा, उप्पाएइ विच्छेयं वा करेइ ? नो इणट्ठे समट्ठे नो खलु तत्थ सत्थं संकमइ" ।इति। भग० श ८ उ० ३

छाया—अथ भदन्त ! कूर्मा कूर्मावलिका, गोधाः गोधावलिका, गावः, गवावलिका मनुष्याः मनुष्यावलिका, महिषा महिषावलिका, एतेषां खलु, द्विधा वा, त्रिधा वा, असंख्येयधा वा छिन्नानां यऽन्तरास्तेऽपि खलु तैर्जीवप्रदेशैः स्पृष्टाः ? हन्त ! स्पृष्टाः ! पुरुषः खलु भदन्त ! अन्तरे हस्तेन वा, पादेन वा, अङ्गुलिकया वा काष्ठेन वा, किलिञ्चेन वा, आमृशन् वा, संमृशन् वा, आलिखन् वा विलिखन् वा, अन्यतरेण वा, तीक्ष्णेन शस्त्रजातेन वा आच्छिन्दन् वा, विच्छिन्दन्

नोजीवः । तथाहि—गृहगोधिकादीनां पुच्छादिके छिन्नेऽपि गृहगोधिकादेस्तत्पुच्छादिकस्य च यदन्तरालं तत्र जीवप्रदेशानां संयोगः सूत्रे भगवता कथितः।

तथा च भगवतीसूत्रे—

"अह भंते ! कुम्भे, कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया, गोणे, गोणावलिया, मणुस्से मणुस्सावलिया, महिसे महिसावलिया, एएसि णं दुहा वा तिहा वा असंखेज्जहा वा छिन्नाणं जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा ? । हंता, फुडा पुरिसे णं भंते । अंतरे हत्थेण वा, पाएण वा, अगुलियाए वा, सलगाए वा, कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, समुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलि-

---

पुच्छादिक अवयव भी जीव से भिन्न नहीं हैं। उसके साथ संबंध विशिष्ट होने से वे जीवस्वरूप ही हैं। इसलिये नोजीव राशि नहीं है। देखो-गृहगोधिकादिकों के पुच्छादिक अवयव जब छिन्न हो जाते हैं तब उन पुच्छादिक अवयवों एवं उस गृहगोधिका आदि के बीच में जीव प्रदेशों का संयोग बना रहता है, यह बात स्वयं भगवान् ने सूत्र में कही है-वहां का पाठ इस प्रकार है-

"अह भंते ! कुम्मा, कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया, गोणे, गोणावलिया, मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे महिसावलिया, एएसि णं दुहा वा तिहा वा असंखेज्जहा वा छिन्नाण जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा ? हंता फुडा । पुरिसे णं भंते । अंतरे हत्थेण वा, पाएण वा, अंगुलियाए वा. कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, समुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलिहमाणे वा, अण्णयरेण वा, तिक्खेणं

વિગેરે અવયવ પણ જીવથી જુદા નથી. તેની સાથે સબંધ વિશિષ્ટ હોવાને કારણે તેઓ જીવ સ્વરૂપ જ છે માટે ત્રીજી નોજીવરાશીનુ અસ્તિત્વ જ નથી જુઓ ! ગરોળીની પૂંછડી વિગેરે અવયવ જ્યારે કપાઈ જાય છે ત્યારે તે પૂંછડી વિગેરે અવયવો અને તે ગરોળી આદિની વચમા જીવ પ્રદેશોને સચોગ બની રહે છે, આ વાત ખુદ ભગવાને સૂત્રમાં કહી છે તે પાઠ આ પ્રકારે છે

" अह भंते ! कुम्मा, कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया, गोणे गोणावलिया, मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे, महिसावलिया, एएसि ण दुहा वा तिहा वा असंखेज्जहा वा छिन्नाणं जे अतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा ? हंता फुडा ! पुरिसे णं भंते ! अंतरे हत्थेण वा, पाएण वा, अंगुलियाए वा, कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, समुसमाणे वा, आलिह माणे वा, विलिहमाणे वा, अण्-

आचार्यो वदति—नैतद् युक्तम्–घटादेः कपालादिविकारो यथा दृश्यते, तथा जीवस्य न दृश्यते, अपि च घटादर्विनाशकारणानि वह्निशस्त्रादीनि सन्ति, तथा जीवस्य न सन्ति, जीवस्यामूर्तद्रव्यत्वात् अकृतकत्वाच्च तस्माज्जीवस्य खण्डशो नाशो न भवति। अतश्छिन्नपुच्छादौ जीवादन्यत्वं नास्ति, ततश्च जीवाजीवविलक्षणत्वाभावान्नोजीवत्वं नोपपद्यते।

किञ्च–शस्त्रच्छेदादिना जीवप्रदेशस्य खण्डशो नाशे तस्य सर्वनाशः स्यात्। तथाहि–यत् खण्डशो नश्यति, तस्य सर्वनाशो दृष्टः, यथा घटादेः, तथा घटादि वज्जीवो मन्यते, अतस्तद्वत् सर्वनाशः स्यात्।

इस रोहगुप्त की तर्क का समाधान करते हुए आचार्य महाराज ने कहा यह कथन ठीक नहीं है–मूर्त घटादिक के कपाल आदि विकाररूप अवयव जिस प्रकार दिखलाई पड़ते हैं उस प्रकार अमूर्त जीव का विकार दिख लाई नहीं देता है। दूसरे–जैसे घटादिक के विनाश कारण वह्निशस्त्रा दिक हैं उस तरह के जीव के विनाश कारण नहीं हैं, क्यों कि जीव अमूर्त द्रव्य है अकृतक है, इसलिये जीव का खण्डरूप से नाश नहीं होता है। छिन्न पुच्छादिक अवयवगत जीवप्रदेशों में जीव से भिन्नता नहीं है, इसलिये जीव अजीव से नोजीव में विलक्षणता–भिन्नता–का अभाव होने से तृतीयराशिता नहीं आ सकती है।

और भी–यदि शस्त्रों द्वारा जीवप्रदेशों का खण्डशः नाश माना जायगा तो जीव का सर्वनाश ही मानना पड़ेगा। जिसका खंडशः विनाश होता है, उसका सर्वनाश देखा जाता है जैसे घटादिक का।

રોહગુપ્તના આ તર્કનું સમાધાન કરતાં આચાર્ય મહારાજે કહ્યું ; તમારૂં આ કહેવું બરોબર નથી–મૂર્ત ઘટ આદિના ઠીકરા આદિ વિકારરૂપ અવયવ જે પ્રકારે દેખાય છે એ પ્રકારે અમૂર્ત જીવનો વિકાર દેખાઈ શકતો નથી. બીજુ–જેમ ઘટાદિકના વિનાશનું કારણ વહ્નિશસ્ત્રાદિક છે પણ એ પ્રમાણે જીવના વિનાશનું કારણ નથી કેમકે જીવ અમૂર્ત દ્રવ્ય છે, અકૃતક આ કારણે જીવનો (ટુકડારૂપે) ખંડરૂપે નાશ થતો નથી. આથી કપાયેલી પૂછડી આદિ અવયવગત જીવપ્રદેશોમાં જીવથી ભિન્નતા નથી. આટલા જ કારણે જીવ, અજીવથી નોજીવમાં વિલક્ષણતા–ભિન્નતાનો અભાવ હોવાથી તે ત્રીજી રાશી થઈ શકતી નથી.

કિંચ—જો શસ્ત્રો દ્વારા જીવપ્રદેશોનો ખંડશઃ (ટુકડે ટુકડે) નાશ માનવામાં આવે તો જીવનો સર્વનાશ જ માનવો પડે. જેનો ખંડશઃ વિનાશ થાય છે એનો પરિણામે તો સર્વનાશ જ જોવામાં આવે છે જેમકે–ઘટાદિકનું

रोहगुप्तः पृच्छति–यदि सूत्रे जीवप्रदेशानां तदन्तरालेऽपि सम्बन्धः प्रोक्तस्तर्हि तदन्तराले ते जीवप्रदेशाः कथं नोपलभ्यन्ते? आचार्यो वदति–कार्मणशरीरस्य सूक्ष्मत्वात्, जीवप्रदेशानां चामूर्तत्वादन्तराले विद्यमाना अपि जीवप्रदेशा न दृश्यन्ते।

रोहगुप्तः पृच्छति—ननु यथा घटे स्फुटिते सति तस्मात् पृथग्भूतं रथ्यागतं घटखण्डं घटैकदेशत्वान्नोघट इत्युच्यते, तथा गृहगोधिकादिपुच्छस्य जीवस्य छिन्नत्वात् पुच्छादिकं खण्डं तस्मात् पृथग्भूतत्वात् तदेकदेशत्वाच्च नो जीवः कथं नोच्यते? इति।

तेषां जीवप्रदेशानां किंचिदाबाधं वा, विबाध वा, उत्पादयति, विच्छेद वा, करोति?, नो अयमर्थः समर्थः, नो खलु तत्र शस्त्रं सक्रामति" इति।

इस पाठ को सुनकर रोहगुप्तने कहा–यदि सूत्र में जीवप्रदेशों का कमलतन्तुओं के समान अन्तराल में भी संबंध कहा है, तो वे प्रदेश वहां उपलब्ध क्यों नहीं होते है?। रोहगुप्त के इस तर्क को सुनकर आचार्य महाराज ने कहा कि कार्मण शरीर अतिसूक्ष्म और जीव के प्रदेश अमूर्त हैं इसलिये अन्तराल में विद्यमान भी उन प्रदेशों की उपलब्धि नहीं होती है।

रोहगुप्त ने कहा–जैसे घट के फुट जाने पर उससे पृथक्भूत होकर गली में पड़ा हुआ उसका टुकडा घट का एकदेश होने के कारण नोघट कहा जाता है उसी तरह गृहगोधिकादिक के पुच्छादिक–अवयव भी कट जाने पर जीव के छिन्न हो जाने से तथा उससे पृथक्भूत हो जाने से उसी के एकदेश होने के कारण नोजीव क्यों नहीं कहा जायगा?।

वा, अग्निकायेन समदहन् वा, तेषां जीवप्रदेशानां किञ्चिदाबाधं वा, विबाधं वा उत्पादयति, विच्छेदं वा करोति! नो अयमर्थः समर्थः! नो खलु तत्र शस्त्रं संक्रामति" इति।

સૂત્રોનો આ પાઠ સાભળીને રોહગુપ્તે કહ્યુ–જો સૂત્રમા જીવ પ્રદેશોનો કમલત તુઓના સમાન અ તરાલમા પણુ સ બધ રહ્યો છે તો તે પ્રદેશ ત્યા ઉપલબ્ધ કેમ નથી થતો? રોહગુપ્તના આ જાતના તર્કને સાંભળી આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ કે, કાર્માણુ શરીર અતિ સૂક્ષ્મ અને જીવનો પ્રદેશ અમૂર્ત છે, એટલા માટે અન્તરાળમા પણુ વિદ્યમાન એવા એ પ્રદેશોની ઉપલબ્ધિ થતી નથી.

રોહગુપ્તે કહ્યુ–જેવી રીતે ઘડો ફુટી જવાથી તેના થએલા ટુકડા રસ્તામાં ફેંકી દેવાય છે અને તે ટુકડા ઘડાનો એક દેશ હોવાને કારણે નોઘટ કહેવામા આવે છે, એજ રીતે ગરોળીની પૂછડી આદિ અવયવો પણુ કપાઈ જવાથી જીવથી જુદા થઈ જવાથી તથા એનાથી પૃથક્ભૂત થઇ જવાથી તેનો એક દેશ હોવાના કારણે નોજીવ કેમ ન કહેવામાં આવે?

अतो जीवस्य सर्वथा नाशे स्वीक्रियमाणे जिनमतत्याग एव स्यात्।

तथा-तत्सर्वनाशे मोक्षाभाव माप्नोति मुमुक्षोर्जीवस्य सर्वथा नाशात्। मोक्षाभावे च दीक्षादिकष्टानुष्ठानवैफल्यं, क्रमेण च सर्वेषामपि जीवानां सर्वनाशे संसारस्य शून्यत्वमापद्येत। कृतस्य च शुभाशुभकर्मणः सर्वनाशः स्यात्, तस्मा ज्जीवस्य खण्डशो नाश इति न मन्तव्यम्।

रोहगुप्तो वदति-गृहगोधिकादीनां छिन्न पुच्छादिखण्ड पृथग्भूतं भवतीति प्रत्यक्षत एव नाशो दृश्यते, इति, आचार्यो वदति – तदयुक्तम्, औदारिक शरीरस्यैव हि तत् खण्डं यत् प्रत्यक्षतो दृश्यमानमस्ति, न तु जीवस्य तत् खण्डम्, तस्यामूर्तद्रव्यत्वेन केनापि खण्डयितुमशक्यत्वात्।

इसलिये जीव का सर्वथा विनाश मानने पर जिनमत का परित्याग किया गया ही माना जायगा। तथा-जीव का सर्वनाश मानने पर एक यह बड़ी भारी आपत्ति आती है कि मोक्ष का अभाव मानना पड़ेगा। मोक्ष के अभाव में दीक्षादिक कष्टों को सहना भी व्यर्थ हो जायगा। क्रमशः जब समस्त जीवों का सर्वनाश हो जायगा तो संसार का भी सद्भाव नहीं रह सकेगा। संसार के अभाव में शुभाशुभ कर्मों का भी सर्व विनाश मानना पड़ेगा। इसलिये जीव का खंडशः नाश मानना युक्तियुक्त नहीं है।

रोहगुप्त ने पुनः कहा कि-गृहगोधिकादिक के छिन्न पुच्छादिकों का विनाश स्पष्ट रीति से प्रतीत होता है। अतः यह जीव का ही तो विनाश है। श्रीगुप्ताचार्य महाराज ने इस के ऊपर उत्तररूप में कहा-यह कहना

આટલા માટે જીવનો સર્વથા વિનાશ માનવાથી તમે જીનમતનો પરિત્યાગ કર્યો છે એમ માનવામાં આવે છે વળી જીવનો સર્વનાશ માનવાથી પણ એક ભારે મુશ્કેલી ઉભી થશે કે જેને લઇને મોક્ષનો અભાવ માનવો પડશે. મોક્ષનો અભાવ માનવાથી દીક્ષાદિકનાં કષ્ટોને સહેવાં એ પણ નકામાં-અર્થ વિનાનાં બની જશે અને એ પ્રમાણે ક્રમવાર સઘ જીવોનો સર્વનાશ થઇ જશે તો પછી સંસારનું અસ્તિત્વ પણ રહી શકશે નહીં સંસારના અભાવમાં શુભ અશુભ કર્મોનો પણ સર્વવિનાશ માનવો પડશે. આ કારણે જીવનો ખંડશઃ (કકડે કકડે) નાશ માનવો યોગ્ય નથી

રોહગુપ્તે ફરીથી કહ્યું કે-ગરોળીની કપાયેલી પૂછડી વગેરેનો વિનાશ સ્પષ્ટ રીતે જ દેખાય છે તે જ બતાવે છે કે જીવનો વિનાશ છે જ શ્રી ગુપ્તાચાર્ય મહારાજે તેનો ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે, તમારૂં આ પ્રમાણે કહેવું એ ઉચિત

नन्वस्तु सर्वनाशः, का हानिरिति चेत् , तन्न सम्यक्, सर्वनाशस्वीकारे जिनमतपरित्यागरूपदोषापत्तेः, जिनमते हि सद्रूपस्य जीवद्रव्यस्य सर्वथा विनाशः प्रतिषिद्ध , असतश्च सर्वथोत्पादोऽपि निषिद्ध एव । तथा चोक्तम्—

जीवाणं भंते। किं व ढंति हायंति, अवट्ठिया, ?। गोयमा ! नो वड्ढंति नो हायंति अवट्ठिया।"

छाया—जीवाः खलु भदन्त ! किं वर्द्धन्ते, हीयन्ते, अवस्थिताः ? गौतम ! नो वर्द्धन्ते नो हीयन्ते अवस्थिताः । इत्यादि,

---

तुम जीव को घटादिक के समान मान रहे हो अतः इसकी तरह उसका सर्वनाश तुम्हें मानने का प्रसंगप्राप्त होगा। यदि इस पर तुम ऐसा कहो कि जीव का सर्वनाश मानने में दोष ही क्या है? मान लेना चाहिये सो इस प्रकार की युक्ति तुम्हे शोभा नहीं देती, कारण कि इस प्रकार के कथन से तो यह बात साबित होती है कि तुमने जिनमत का ही परित्याग कर दिया है। जिनमत में सद्रूप जीवद्रव्य का सर्वथा विनाश निषिद्ध है और सर्वथा असत् का उत्पाद भी निषिद्ध है। जैसे कहा है-

"जीवाणं भंते! किं वड्ढंति हायंति अवट्ठिया? गोयमा! नो वड्ढंति नो हायंति, अवट्ठिया"॥

छाया—जीवाः खलु भदन्त ! किं वर्द्धन्ते, हीयन्ते, अवस्थिताः? गौतम! नो वर्द्धन्ते नो हीयंते, अवस्थिता । इत्यादि ॥

બને છે તેમ તમે જીવને ઘટાદિકની સમાન માની રહ્યા છો આથી તો એની માફક તેનો પણ સર્વનાશ માનવાનો પ્રસગ તમારા માટે ઉભો થશે આ અંગે કદાચ તમે એવુ પણ કહો કે, જીવનો સર્વનાશ માનવામાં દોષ શો છે?-તો સમજી લેજો કે, આ પ્રકારનુ તમારૂ કથન તમારા માટે શોભારૂપ નથી. કારણુ કે, આ પ્રકારના કથનથી તો એ વાત સાબીત થાય છે કે, તમે જીનેશ્વરના મતનો જ ત્યાગ કરી દીધો છે જીનમતમા સદ્રૂપ જીવદ્રવ્યનો સર્વથા વિનાશ નિષિદ્ધ કહ્યો છે અને સર્વથા અસતના ઉત્પાદનો પણ નિષેધ માન્યો છે. કહ્યુ પણ છે કે-

"जीवाणं भंते! किंवड्ढंति हायंति अवड्ढिया? गोयमा! नो वड्ढंति नो हायति, अवड्ढिया"॥

छाया—जीवा खलु भदन्त! किंवर्द्धन्ते, हीयन्ते, अवस्थिताः? गौतम! नो वर्द्धन्ते नो हीयंते, अविस्थिताः। इत्यादि ॥

अतो जीवस्य सर्वथा नाशे स्वीक्रियमाणे जिनमतत्याग एव स्यात्।

तथा–तत्सर्वनाशे मोक्षाभाव प्राप्नोति मुमुक्षोर्जीवस्य सर्वथा नाशात्। मोक्षाभावे च दीक्षादिकष्टानुष्ठानवैफल्यं, क्रमेण च सर्वेषामपि जीवानां सर्वनाशे संसारस्य शून्यत्वमापद्येत। कृतस्य च शुभाशुभकर्मणः सर्वनाशः स्यात्, तस्माज्जीवस्य स्वप्नशो नाश इति न मन्तव्यम्।

रोहगुप्तो वदति–गृहगोधिकादीनां छिन्न पुच्छादिलक्षण पृथग्भूतं भवतीति मत्यक्ष एव नाशो दृश्यते, इति, आचार्यो वदति – तदयुक्तम्, औदारिक शरीरस्यैव हि तद् लक्षणं यत् प्रत्यक्षतो दृश्यमानमस्ति, न तु जीवस्य तद् लक्षणम्, तस्यामूर्तद्रव्यत्वेन केनापि लक्षयितुमशक्यत्वात्।

इसलिये जीव का सर्वथा विनाश मानने पर जिनमत का परित्याग किया गया ही माना जायगा। तथा–जीव का सर्वनाश मानने पर एक यह बड़ी भारी आपत्ति आती है कि मोक्ष का अभाव मानना पडेगा। मोक्ष के अभाव में दीक्षादिक कष्टों को सहना भी व्यर्थ हो जायगा। क्रमशः जब समस्त जीवों का सर्वनाश हो जायगा तो संसार का भी सद्भाव नहीं रह सकेगा। संसार के अभाव में शुभाशुभ कर्मों का भी सर्व विनाश मानना पडेगा। इसलिये जीव का अंशतः नाश मानना युक्तियुक्त नहीं है।

रोहगुप्त ने पुनः कहा कि–गृहगोधिकादिक के छिन्न पुच्छादिकों का विनाश स्पष्ट रीति से प्रतीत होता है। अतः यह जीव का ही तो विनाश है। श्रीगुप्ताचार्य महाराज ने इस के ऊपर उत्तररूप में कहा–यह कहना

આટલા માટે જીવનો સર્વથા વિનાશ માનવાથી તમે જીનમતનો પરિત્યાગ કર્યો છે એમ માનવામાં આવે છે વળી જીવનો સર્વનાશ માનવાથી પણ એક ભારે મુશ્કેલી ઉભી થશે કે જેને લઈને મોક્ષનો અભાવ માનવો પડશે. મોક્ષનો અભાવ માનવાથી દીક્ષાદિકના કષ્ટોને સહેવાં એ પણ નકામાં–વ્યર્થ બની જશે અને એ પ્રમાણે ક્રમવાર સર્વ જીવોનો સર્વનાશ થઈ જશે તો પછી સંસારનું અસ્તિત્વ પણ રહી શકશે નહીં સંસારના અભાવમાં શુભ અશુભ કર્મોનો પણ સર્વવિનાશ માનવો પડશે. આ કારણે જીવનો અંશતઃ (થોડે થોડે) નાશ માનવો યોગ્ય નથી

રોહગુપ્તે ફરીથી કહ્યું કે–ગરોળીની કપાયેલી પૂછડી વગેરેનો વિનાશ સ્પષ્ટ રીતે જ દેખાય છે તે જ બતાવે છે કે જીવનો વિનાશ છે જ શ્રી ગુપ્તાચાર્ય મહારાજે તેનો ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે તમારું આ પ્રમાણે કહેવું એ ઉચિત

रोहगुप्तः पृच्छति—

ननु जीवप्रदेशानां खण्डशो नाशेऽपि तत्संघातस्य नाशाभावान्न जीवस्य सर्वनाशः स्यादिति, यथा क्वचित् पुद्गलस्कन्धेऽन्यस्कन्धगतं खण्डं समागत्य मिलित्वा संयुज्यते, तद्गतं च खण्डं भित्त्वाऽन्यत्र गच्छति एवं जीवस्यापि अन्य-जीवखण्डं संवध्यते, तद्गतं तु भिद्यते, इत्येवं संघातभेदधर्मवत्त्वं जीवस्य इष्यते।

इसलिये उचित नहीं है कि वहां औदारिकमूर्तशरीरका ही खंड हुआ है, और उसीका विनाश होता है, जीव का नहीं, क्यों कि वह तो अमूर्त है, अतः जो पुच्छादिक उससे भिन्न दिखते हैं वे औदारिक शरीर के ही खड हैं जीव के नहीं। जीव तो अमूर्त है किसी से भी उसका खंड नहीं होता है। रोहगुप्त ने पुनः कहा–जीवप्रदेशों का खंडशः नाश मानने पर भी जीवका सर्वविनाश नहीं हो सकता, क्यों कि जीवप्रदेशों के संघात तो नाश होता नहीं है। जैसे किसी पुद्गल स्कंध में अन्यस्कधगतखंड आकर के मिल जाता है तथा तद्गतखंड भिदकर उससे अलग होकर दूसरी जगह चला जाता है, तो पुद्गल-स्कंध का सर्वथा नाश कहां होता है, इसी प्रकार जीव में भी अन्यजीव खंड संबंधित हो जाता है और तद्गत खंड उससे अलग हो जाता है, इस प्रकार संघातभेद धर्मवत्ता जीव में मानी जाती है अतः उस का सर्वविनाश नहीं हो सकता है।

आचार्यो वदति—यदा शुभाशुभकर्मान्वितमेकं जीवस्य खण्डम् अन्यजीवस्य संबध्यते, अन्यसत्कमन्यितखण्डं तु तस्य संबध्यते, तदा तत्सुखादयोऽन्यस्य प्राप्नुवन्ति अन्यसुखादयस्तु तस्य, इत्येवं सर्वजीवानां परस्पर सुखादिगुणसांकर्यं स्यात्। तथा—एकस्य कृतनाशः, अन्यस्य अकृताभ्यागम इत्यादयोऽपि दोषाः स्युः।

रोहगुप्तः पृच्छति—ननु जीवस्य च्छेदे स्वीक्रियमाणे सर्वजीवानां परस्पर सुखादिसांकर्यं कृतनाशोऽकृताभ्यागमश्चेत्यादयो दोषाः स्युरिति मास्तु जीवस्य नाशापरपर्यायच्छेदः, किंतु—जीवादपृथग्भूतोऽपि जीवसंबद्धोऽपि जीवदेशो नोजीव इत्युच्यते, यथा धर्मास्तिकायादेरेकदेशो नोधर्मास्तिकायादिस्तद्वत्,।

इसके ऊपर श्रीगुप्ताचार्य ने कहा कि जिस समय शुभ अशुभ कर्मों से अन्वित जीवका खंड अन्यजीव से बंधेगा, तथा अन्यजीव संबंधी खंड उस जीव से बंधेगा तो उस समय उस जीव के सुखा दिक उस में प्राप्त हो जायेंगे, और इस के उस में जाकर प्राप्त हो जायेंगे, इस प्रकार परस्पर में समस्त जीवों के सुखादिकगुणों में संकरता की आपत्ति आजायेगी। इससे एक के कृतकर्म का विनाश और अन्य के अकृत कर्म का भोग भी मानना पड़ेगा। और भी अनेक दोष इस प्रकार की मान्यता में आते हैं।

रोहगुप्त ने पुनः कहा कि यदि जीव का छेद स्वीकार किया जाय तो ही सर्व जीवों के सुखादिकोंका परस्पर में सांकर्य एवं कृतकर्म का नाश और अकृतकर्म का आगमन आदि दोष आते हैं, इसलिये पर्यायछेदरूप नाश जीव का नहीं मानना चाहिये—किन्तु जिस प्रकार धर्मास्तिकाया

આ સામે શ્રી ગુપ્તાચાર્યે કહ્યું કે જે સમયે શુભ અશુભ કર્મોથી યુક્ત જીવનો ખંડ અન્યજીવથી બંધાશે અને અન્યજીવ સંબંધી ખંડ તે જીવથી બંધાશે તો તે સમયે તે જીવનાં સુખ વિગેરે તેમાં પ્રાપ્ત થઈ જશે અને તેના તે બીજામાં મળી જઈને પ્રાપ્ત થશે. આ પ્રકારે પરસ્પરમાં સમસ્ત જીવોનાં સુખાદિક ગુણોમાં સંકરતાની આપત્તિ ઉભી થશે તેનાથી તો બીજાના કરેલાં કર્મનો વિનાશ અને બીજાના કર્યા વિનાના કર્મનો ઉપભોગ પણ માનવો પડશે બીજા પણ અનેક દોષ આ પ્રકારની માન્યતાથી ઉભાથાય છે

રોહગુપ્તે ફરીથી કહ્યું—જો જીવના છેદનનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો જ સઘળા જીવનાં સુખાદિકોનો પરસ્પરમાં સાંકર્ય અને કૃતકર્મનાશ કરેલાં કર્મ નીષ્ફળ જાય અને અકૃતકર્મનું આગમન—નહીં કરેલાં કર્મ ઉદયમાં આવે વિગેરે દોષ લાગે છે માટે પર્યાય છેદરૂપ જીવનો નાશ માનવો ન જોઈએ.—

आचार्यो वदति—यदि जीवप्रदेशो नोजीव इति मन्यसे तदा प्रतिप्रदेशं नोजीवाः सन्तीत्येकैकस्मिन्नात्मनि असंख्याता नोजीवाः स्युः, ततः सर्वेषामपि जीवानां प्रत्येकमसंख्यातनोजीवत्वप्रसङ्गात् तव मते क्वापि जीवो न स्यात्।

किंच—एवमजीवा अपि धर्मास्तिकायादयः द्व्यणुकस्कन्धादयो घटादयश्च प्रतिप्रदेशभेदात् अजीवैकदेशत्वात् तव मते सर्वे नोअजीवा भवेयुः घटैकदेशनोघट-वदिति ततः क्वाप्यजीवो न स्यात्, परमाणूनामपि पुद्गलाऽस्तिकायरूपाऽजी-

---

दिकों का एक देश नोधर्मास्तिकाय माना जाता है उसी तरह जीव से अपृथक्भूत एवं जीव से संबद्ध भी जीवदेश नोजीव माना जाय तो इसमें आप को क्या आपत्ति है?।

इस पर आचार्य महाराज ने कहा कि-यदि एक जीवप्रदेश को नोजीव मानोगे तो प्रत्येक प्रदेश में बहुत जीव मानना पडेगा, इस प्रकार एक ही आत्मा में असंख्यात प्रदेश होने से असंख्यात नोजीव मानने का प्रसंग प्राप्त होगा। अतः प्रत्येक जीव में असंख्यात नोजीवत्व के प्रसंग से कहीं पर भी जीव नहीं हो सकेगा।

और भी-इसी तरह अजीव भी धर्मास्तिकायादिक तथा द्व्यणुक-स्कधादिस्वरूप घटादिक प्रतिप्रदेश के भिन्न होने की वजह से तथा अजीव के एकदेश होने से तुम्हारे मतानुसार नोअजीव मानने पडेंगे, जिस प्रकार घट का एक देश नोघट माना जाता है। इसलिये कहीं पर भी पूर्ण अजीव संभवित नहीं हो सकेगा-सब ही अजीव पदार्थ नोअजीव ही मानने पडेंगे। पुद्गलास्तिकाय के एक देश होने से

પરંતુ જે પ્રકારે ધર્માસ્તિકાય વિગેરેના એક દેશ નોધર્માસ્તિકાય માનવામાં આવે છે, તેવી રીતે જીવથી અપૃથક્ભૂત અને જીવથી સંબદ્ધ એવા જીવ દેશ નોજીવ માનવામાં આવે તો તેમાં તમને શું વાંધો છે?

આચાર્ય મહારાજે રોહગુપ્તને જવાબ વાળ્યો કે—જો એક જીવ પ્રદેશને નોજીવ માનશો તો પ્રત્યેક પ્રદેશમાં ઘણા જીવ માનવા પડે તો એ પ્રકારે એકજ આત્મામાં અસંખ્યાત પ્રદેશ હોવાથી અસંખ્યાત નોજીવ માનવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે આથી પ્રત્યેક જીવમાં અસંખ્યાત નોજીવત્વના પ્રસંગથી કોઈ પણ સ્થળે જીવની શકયતા રહેશે નહીં.

આ રીતે અજીવ પણ ધર્માસ્તિકાયાદિક તથા દ્વયણુક (બે અણુના) સ્કંધાદિ સ્વરૂપ ઘટાદિક પ્રતિપ્રદેશના જુદા થવાના કારણે તથા અજીવનો એક દેશ હોવાથી તમારા મત અનુસાર નોઅજીવને માનવું પડશે, એવી રીતે ઘટનો એક દેશ નોઘટ માનવામાં આવે છે આ માટે કોઈ સ્થળે પણ પૂર્ણ

चैकदेशत्वेन तव मते नोअजीवत्वात् सर्वत्र नोअजीवानामेव संभवात्। ततश्च राजसदसि राशित्रयनिरूपणं तव कथं समभवति नोजीव–नोअजीवलक्षणराशिद्वय स्यैव सद्भावात्। तस्मात् बहुदोषप्रसक्तान्न जीवच्छिद्यत इति स्थितम्।

किंच—छिद्यतां वा जीवस्तथापि–नोजीवो न सिध्यति, तथाहि–गृहगो धिकादिजीवः पुच्छाद्यवयवच्छेदेन छिन्नोऽपि भवतु तथापि जीवलक्षणस्य स्फुरणादेः सद्भावात् पुच्छादिदेशः कथं नोजीवः स्यात्। सपूर्णोऽपि गृहगोधिकाजीवः स्फुरणादिलक्षणैरेव जीव इत्युच्यते, तानि स्फुरणादीनि छिन्ने पुच्छाद्यवयवे

परमाणुओं को भी तुम्हारे मतानुसार नोअजीव माना जायगा। इस प्रकार सर्वत्र नोअजीव की ही संभवता होगी। फिर राशित्रय की कल्पना भी असंगत हो जाने से राजसभा में जो तुमने राशित्रय की प्ररूपणा की है वह सुसंगत कैसे मानी जा सकेगी? क्यों कि इस प्रकार के निरूपण से तो नोजीव एवं नोअजीव ये दो ही राशियों का सद्भाव ख्यापित होता है। इसलिये जीव के छेद में अनेक दोषों का सद्भाव आता है अतः उसका छेद नहीं मानना चाहिये।

अथवा—जीव का छेद रहे तो भी नोजीव सिद्ध नहीं हो सकता है–गृहगोधिकादिक का जीव पुच्छादिक अवयव के छेद से भले ही छिन्न हो जावे तो भी उसमें जीव के लक्षणरूप स्फुरण आदि के सद्भाव से वह पुच्छादिदेश नोजीव कैसे हो सकता है? गृहगोधिका में संपूर्ण जीव है यह बात जीव के अविनाभावी स्फुरणादिकों द्वारा ही तो जानी

અજીવ સંભવિત બનશે નહીં–અથવા અજીવ પદાર્થને અજીવ જ માનવા પડશે પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એકદેશ હોવાથી પરમાણુઓને પણ તમારા મત અનુસાર નોઅજીવ માનવો પડશે. આ પ્રકારે સર્વત્ર નોઅજીવની જ સંભવતા રહેશે, પછી ત્રણ રાશીની પણ કલ્પના અસંગત થઈ જવાથી રાજસભામાં તમે જે ત્રણ રાશીની પ્રરૂપણા કરી છે તે સુસંગત કઈ રીતે માની શકાશે? કેમકે આ પ્રકારના નિરૂપણથી તો નોજીવ અને નોઅજીવ એ બેજ રાશીઓનો સદ્ભાવ સ્થાપિત થાય છે આથી જીવના છેદમાં અનેક દોષોનો સદ્ભાવ આવે છે માટે તેનો વિચ્છેદ ન માનવો જોઈએ.

અથવા–જીવનો છેદ રહે તો પણ નોજીવ સિદ્ધ થતો નથી–ગરોળીનો જીવ પૂછડી વિગેરે અવયવોના છેદથી ભલે છિન્ન થઈ જાય તો પણ તેમાં જીવના લક્ષણરૂપ સ્ફુરણ વિગેરેના સદ્ભાવથી તે પૂછડી વિગેરે દેશ નોજીવ કઈ રીતે થઈ શકે? ગરોળીમાં સંપૂર્ણ જીવ છે એ વાત જીવના અવિનાભાવી (સર્વદા અસ્તિત્વવાળા) સ્ફુરણ વિગેરે દ્વારા તો જાણી શકાય છે સંપૂર્ણ કહેવાનો

दृश्यन्ते, जीवलक्षणयुक्तत्वाज्जीव एव भवितुमर्हति न तु नोजीव इति कल्पना।

रोहगुप्तोवदति–जीवलक्षणसद्भावेऽपि पुच्छादिकस्य तदवयवस्य नोजीवत्वमिष्यते।

आचार्यो वदति—तर्हि अजीवस्यापि घटादेर्देशो नोअजीवः स्यात् जीवैकदेशनोजीववत्।

रोहगुप्तो वदति—अस्त्वेवम्, मम न किंचिद् विनश्यतीति।

आचार्यः प्राह—एवं स्वीक्रियमाणे ये भवता त्रय एव राशयः स्वीक्रियन्ते,

---

जाती है। संपूर्ण का तात्पर्य उसके अपने शरीर बराबर असंख्यात प्रदेशी जीव से है। पुच्छादिकों के छिन्न होने पर यही जीव स्फुरणादि लक्षणों से वहां पुच्छमें भी जाना जाता है। ऐसी बात तो है नहीं कि गृहगोधिका के शरीर में कुछ जीव है, और उसकी छिन्न पुच्छ में कुछ जीव है। जीव तो एक ही है। यदि ऐसा होता तो उसे नोजीव मानने में कोई अनौचित्य नहीं था। परन्तु ऐसा तो है नहीं, क्यों कि जीव को अमूर्त्त होने से उसको छेद नहीं होता है, अतः उसे नोजीव नहीं कह सकते हैं।

रोहगुप्त ने पुनः आचार्य महाराज से कहा–माना जीव का लक्षण छिन्नादिक अवयवों में है तो भी उन छिन्नपुच्छादिक अवयवों को हम नोजीव ही मानेंगे। तब आचार्यने कहा–तो फिर जीव के एकदेश नोजीव की तरह अजीव घटादिक के देश को भी नोअजीव मानना पडेगा।

रोहगुप्तने कहा—हां मान लेंगे, इसमें क्या हानि है ?।

આશય એના પોતાના શરીરની બરોબર અસખ્યાત પ્રદેશી જીવથી છે પૂછડી વિગેરેનુ છેદન થવાથી તેજ જીવ સ્ફુરણાદિ લક્ષણોથી ત્યા પૂછડીમા પણ જાણુવામા આવે છે એવી વાત તો નથી કે, ગરોળીના શરીરમા કોઇ એક જીવ છે અને તેની કપાયેલ પૂછડીમા કોઇ બીજો જીવ છે? જીવ તો એક જ છે જો એમ હોત તો તેને નોજીવ માનવામા કોઈ હરકત ન હતી પરતુ એવુ તો છે જ નહી, કેમકે, જીવનુ અમૂર્તપણુ હોવાથી તેનો છેદ થતો નથી. આથી તેને નોજીવ કહી શકાય નહી.

રોહગુપ્તે ફરી આચાર્ય મહારાજને કહ્યું ધારો કે જીવનુ લક્ષણુ છેદાયેલા અવયવોમા છે તો પણુ તે છેદાયેલી પૂછડી આદિ અવયવોને હુ નોજીવ જ માનીશ ત્યારે આચાર્યે કહ્યુ કે, તો પછી જીવનો એક દેશ નોજીવની માફક અજીવ ઘટાદિકના દેશને પણુ નોઅજીવ માનવો પડશે રોહગુપ્તે કહ્યુ, હા! માની લઈશ તેમા શુ નુકશાન થવાનુ છે? આચાર્યે કહ્યુ–નુકશાન કેમ

ते तु मोपपद्यन्ते, किन्तु चत्वारो राशयस्तव मते स्युः, तद् यथा जीवाः, अजीवाः, नोजीवाः, नोअजीवाश्चेति ।

रोहगुप्तो वदति—अजीवस्यैकदेशः स्कन्धात् पृथग्भूतोऽपि अजीव एव, न तु नोअजीवः अजीवसमानजातिलिङ्गत्वात्, तत्राजीवत्वं जातिः, पुंल्लिङ्गलक्षणं च लिङ्गं, एतद् द्वयमपि अजीव-तद्देशयोः समानमेवास्ति, अतस्तद्देशोऽप्यजीव एव, न तु नोअजीव इति भवितुमर्हति ।

आचार्यः प्राह—यद्येवं तर्हि जीवदेशोऽपि जीवसमानजातिलिङ्गत्वात् जीव एव स्यात्, न तु नोजीव इति, तथा च त्वदुक्तं राशित्रयं न सिध्यति ।

आचार्यने कहा—हानि क्यों नहीं है। सब से बडी हानि है और वह यही है कि तुम जो तीन राशियां माननी चाहते हो उनकी जगह चार राशियां माननी पडेगी–१ जीव, २ अजीव, ३ नोजीव, ४ नोअजीव।

रोहगुप्त ने कहा–अजीवराशि ही मानी जायगी नोअजीव राशि नहीं, कारण कि अजीव का एक देश स्कंध से पृथग्भूत होने पर भी अजीव ही कहा जायगा, नोअजीव नहीं, क्यों कि उसकी अजीव के समान ही जाति एवं लिङ्ग है इसलिये, अजीवत्व जाति एवं पुंल्लिङ्गलक्षण लिङ्ग, ये दोनों अजीव की तरह अजीव के एकदेश में भी रहते हैं। इसलिये नोअजीव वह नहीं कहा जायगा।

आचार्य ने कहा—ठीक है, यदि ऐसा ही है तो जीव का एकदेश भी जीवसमान जाति एवं लिङ्ग से विशिष्ट होने की वजह से जीव ही कहलायेगा नोजीव नहीं। अतः राशित्रय की मान्यता उचित नहीं है।

નથી? પણ ચારે નુકશાન છે અને તે એ છે કે તમે જે ત્રણ રાશીઓને માન્ય કરો છે તેની જગાએ ચાર રાશી માનવી પડશે. ૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩નોજીવ, અને ૪નોઅજીવ.

રોહગુપ્તે કહ્યુ—અજીવ રાશી જ માનવામાં આવશે. પણ નોઅજીવ રાશી નહીં કારણ કે અજીવનો એક દેશ સ્કંધથી પૃથક્‌ભૂત હોવાથી તે પણ અજીવ જ કહેવાશે, પરંતુ નોઅજીવ નહીં કહેવાય કેમકે, તેને અજીવની માફક જ જાતી અને લિંગ છે અજીવત્વ જાતી અને પુંલિંગલક્ષણ લિંગ એ બન્ને અજીવની માફક અજીવના એકદેશમાં પણ રહે છે આથી તેને નોઅજીવ ન કહી શકાય

આચાર્યે કહ્યુ—ઠીક છે જો એમ જ છે તો જીવનો એકદેશ પણ જીવ સમાન, જાતી અને લિંગથી વિશિષ્ટ હોવાથી જીવ જ કહેવાય પણ નોજીવ નહીં આથી તમારી ત્રણ રાશીની માન્યતા યોગ્ય નથી.

दृश्यन्ते, जीवलक्षणयुक्तत्वाज्जीव एव भवितुमर्हति न तु नोजीव इति कल्पना।
रोहगुप्तोवदति–जीवलक्षणसद्भावेऽपि पुच्छादिकस्य तदवयवस्य नोजीवत्वमिष्यते।
आचार्यो वदति—तर्हि अजीवस्यापि घटादेर्देशो नोअजीवः स्यात् जीवैकदेशनोजीववत्।
रोहगुप्तो वदति—अस्त्वेवम्, मम न किंचिद् विनश्यतीति।
आचार्यः प्राह—एवं स्वीक्रियमाणे ये भवता त्रय एव राशयः स्वीक्रियन्ते,

---

जाती है। संपूर्ण का तात्पर्य उसके अपने शरीर बराबर असंख्यात प्रदेशी जीव से है। पुच्छादिकों के छिन्न होने पर यही जीव स्फुरणादि लक्षणों से वहां पुच्छमें भी जाना जाता है। ऐसी बात तो है नहीं कि गृहगोधिका के शरीर में कुछ जीव है, और उसकी छिन्न पुच्छ में कुछ जीव है। जीव तो एक ही है। यदि ऐसा होता तो उसे नोजीव मानने में कोई अनौचित्य नहीं था। परन्तु ऐसा तो है नहीं, क्यों कि जीव को अमूर्त्त होने से उसको छेद नहीं होता है, अतः उसे नोजीव नहीं कह सकते हैं।

रोहगुप्त ने पुनः आचार्य महाराज से कहा–माना जीव का लक्षण छिन्नादिक अवयवों में है तो भी उन छिन्नपुच्छादिक अवयवों को हम नोजीव ही मानेंगे। तब आचार्यने कहा–तो फिर जीव के एकदेश नोजीव की तरह अजीव घटादिक के देश को भी नोअजीव मानना पड़ेगा।

रोहगुप्तने कहा—हां मान लेंगे, इसमें क्या हानि है ?।

આશય એના પોતાના શરીરની બરોબર અસખ્યાત પ્રદેશી જીવથી છે પૂછડી વિગેરેનુ છેદન થવાથી તેજ જીવ સ્ફુરણાદિ લક્ષણોથી ત્યા પૂછડીમા પણ જાણવામા આવે છે એવી વાત તો નથી કે, ગરોળીના શરીરમા કોઇ એક જીવ છે અને તેની કપાયેલ પૂછડીમા કોઇ બીજો જીવ છે? જીવ તો એક જ છે. જો એમ હોત તો તેને નોજીવ માનવામા કોઈ હરકત ન હતી પરતુ એવુ તો છે જ નહી, કેમકે, જીવનુ અમૂર્તપણુ હોવાથી તેનો છેદ થતો નથી આથી તેને નોજીવ કહી શકાય નહી.

રોહગુપ્તે ફરી આચાર્ય મહારાજને કહ્યુ ધારો કે જીવનુ લક્ષણ છેદાયેલા અવયવોમાં છે તો પણ તે છેદાયેલી પૂછડી આદિ અવયવોને હુ નોજીવ જ માનીશ.ત્યારે આચાર્યે કહ્યુ કે, તો પછી જીવનો એક દેશ નોજીવની માફક અજીવ ઘટાદિકના દેશને પણ નોઅજીવ માનવો પડશે રોહગુપ્તે કહ્યુ, હા! માની લઇશ તેમા શુ નુકશાન થવાનુ છે? આચાર્યે કહ્યુ–નુકશાન કેમ

ते तु नोपपद्यन्ते, किन्तु चत्वारो राशयस्तव मते स्युः, तद् यथा जीवाः, अजीवाः, नोजीवाः, नोअजीवाश्चेति ।

रोहगुप्तो वदति—अजीवस्यैकदेशः स्कन्धात् पृथग्भूतोऽपि अजीव एव, न तु नोअजीवः अजीवसमानजातिलिङ्गत्वात्, तत्राजीवत्वं जातिः, पुंल्लिङ्गलक्षणं च लिङ्गं,एतद् द्वयमपि अजीव-तद्देशयोः समानमेवास्ति, अतस्तद्देशोऽप्यजीव एव, न तु नाम्नजीव इति मन्तुमर्हसि ।

आचार्यः प्राह—यद्येवं तर्हि जीवदेशोऽपि जीवसमानजातिलिङ्गत्वात् जीव एव स्यात्, न तु नोजीव इति, तथा च त्वदुक्तं राशित्रयं न सिध्यति ।

आचार्यने कहा—हानि क्यों नहीं है। सब से बड़ी हानि है और वह यही है कि तुम जो तीन राशियां माननी चाहते हो उनकी जगह चार राशियां माननी पड़ेगी–१ जीव, २ अजीव, ३ नोजीव, ४ नोअजीव।

रोहगुप्त ने कहा–अजीवराशि ही मानी जायगी नोअजीव राशि नहीं, कारण कि अजीव का एक देश स्कंध से पृथग्भूत होने पर भी अजीव ही कहलायगा, नोअजीव नहीं, क्यों कि उसकी अजीव के समान ही जाति एवं लिङ्ग है इसलिये, अजीवत्व जाति एवं पुंल्लिङ्गलक्षण लिङ्ग, ये दोनों अजीव की तरह अजीव के एकदेश में भी रहते हैं। इसलिये नोअजीव वह नहीं कहा जायगा।

आचार्य ने कहा—ठीक है, यदि ऐसा ही है तो जीव का एकदेश भी जीवसमान जाति एवं लिङ्ग से विशिष्ट होने की वजह से जीव ही कहलायेगा नोजीव नहीं। अतः राशित्रय की मान्यता उचित नहीं है।

નથી? વધુ ભારે નુકશાન છે અને તે એ છે કે તમે જે ત્રણ રાશીઓને માન્ય કરો છો તેની જગ્યાએ ચાર રાશી માનવી પડશે. ૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩નોજીવ, અને ૪નોઅજીવ.

રોહગુપ્તે કહ્યુ—અજીવ રાશી જ માનવામાં આવશે પણ નોઅજીવ રાશી નહીં કારણ કે અજીવનો એક દેશ સ્કંધથી પૃથગ્ભૂત હોવાથી તે પણ અજીવ જ કહેવાશે, પરંતુ નોઅજીવ નહીં કહેવાય કેમકે, તેને અજીવની માફક જ જાતી અને લિંગ છે અજીવત્વ જાતી અને પુલ્લિંગલક્ષણ લિંગ એ બન્ને અજીવની માફક અજીવના એકદેશમાં પણ રહે છે આથી તેને નોઅજીવ ન કહી શકાય

આચાર્યે કહ્યુ—ઠીક છે, જો એમ જ છે તો જીવનો એકદેશ પણ જીવ સમાન, જાતી અને લિંગથી વિશિષ્ટ હોવાથી જીવ જ કહેવાય પણ નોજીવ નહીં આથી તમારી ત્રણ રાશીની માન્યતા યોગ્ય નથી.

किञ्च—गृहगोधिकादिजीवावयवः पुच्छादिकश्छिन्नोऽपि जीव एव, स्फुरणादितल्लक्षणयुक्तत्वात्, यथा संपूर्णोऽच्छिन्नगृहगोधिकादिजीवः। तत्र पुच्छादिके तदवयवे देश एवेति कृत्वा जीवत्वं न मन्यसे संपूर्णस्यैव तव मते जीवत्वात्, तदा पुनरजीवस्यापि घटादेर्देशो नैवाजीवः स्यात्, संपूर्णस्यैवाजीवत्वात्। ततश्च अजीवदेशोऽपि 'नोअजीव' एव स्यान्नत्वजीवः। तथा-सति स एव राशि चतुष्टयप्रसङ्गः।

यदुक्तं—समभिरूढनयानुसारेण जीवप्रदेशो 'नोजीव' इत्युच्यते, तदप्ययुक्तम्—"जीवे य से पएसे य, से पएसे नोजीवे।"

और भी–सजीव गृहगोधिकादि के अवयव जो पुच्छादिक हैं वे छिन्न भी हो गये हों तो भी जबतक उनमें स्फुरणादिक क्रिया होती रहती है तबतक वे जीव ही हैं जैसे सपूर्ण अच्छिन्न गृहगोधिका जीव है। यदि उसका छिन्न पुच्छादिक उसका अवयव है–एकदेश है, ऐसा मान कर उसे पूर्ण जीव न माना जाय और सपूर्ण को ही जीव माना जाय तो इस प्रकार की मान्यता से ३ राशि की जगह पूर्वोक्त चार राशियां माननी पडेगी १ जीव, २ अजीव, ३ नोजीव, ४ नोअजीव, क्यों कि जिस प्रकार जीव का एकदेश नोजीव माना जाता है, उसी प्रकार अजीव घटादिकका भी एकदेश नोअजीव मानना चाहिये। तथा जो पहिले यह कहा है कि समभिरूढनय के अनुसार जीवप्रदेश नोजीव कहा जाता है सो यह भी कथन ठीक नहीं है–"जीवे य से पएसे य. से पएसे नोजीवे" छाया–जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो

સજીવ ગરોળીના અવયવ પૂછડી વિગેરે જો કપાઈ ગયા હોય તો પણ જ્યા સુધી તેમા સ્ફુરણાદિક ક્રિયા થતી રહે છે ત્યા સુધી તે જીવ જ છે. જે પ્રમાણે સપૂર્ણ છેદાયા વગરની ગરોળીમા જીવ છે તે પ્રમાણે જો તેની છેદાયેલ પૂછડી વગેરે તેનુ અવયવ છે, એક દેશ છે એવુ માનીને તેને પૂર્ણ જીવ ન માનવામા આવે અને સપૂર્ણને જ જીવ માનવામા આવે તો આ પ્રકારની માન્યતાથી ત્રણ રાશીની જગાએ આગળ કહ્યા પ્રમાણે ચાર રાશીઓ જ માનવી પડશે, ૧જીવ, ૨અજીવ, ૩નોજીવ, ૪નોઅજીવ કેમકે, જે પ્રકારે જીવનો એક દેશ નોજીવ માનવામા આવે છે એજ પ્રકારે અજીવ ઘટાદિકનો પણ એકદેશ નોઅજીવ માનવો પડશે. તથા પહેલા જે એવુ કહ્યુ છે કે, સમભિરૂઢનયના અનુસાર જીવપ્રદેશ નોજીવ કહેવામા આવે છે, તો એ કથન પણ ઠીક નથી "जीवे य पएसे य, से पए से नोजीवे" छाया–"जीवश्च स प्रदेशश्च, स

छाया—जीवश्च स प्रदेशश्च स प्रदेशो नोजीवः। इत्यनुयोगद्वारोक्तसूत्रालापके समभिरूढनयोऽपि त्वदभिमतं जीवप्रदेशं नोजीवत्वेन नावबोधयति। तथाहि—समभिरूढनयो देशदेशिनोः कर्मधारयलक्षणं समानाधिकरणमेव समासं ब्रवीति न तु नैगमादिरिव तत्पुरुषम्। समानाधिकरणसमासश्च नीलोत्पलादीनामिव विशेषणविशेष्ययोर्भेद एव भवति। अतो ब्रूयते—जीवादनन्यरूप एव देशो 'नोजीव' इति। एवं जीवनोजीवयोरभेदे तृतीयराशिस्तव न सिध्यति। जीवश्चासौ प्रदेशश्च जीवप्रदेशः, स एव—जीवादव्यतिरिक्तो जीवप्रदेशो नोजीव इति समभि

नोजीवः" अनुयोगद्वार में उक्त इस सूत्रालापक में समभिरूढनय भी तेरे माने हुए जीवके प्रदेशको नोजीवपने प्रतिबोधित नहीं करता है। समभिरूढनय देश और देशी में कर्मधारयलक्षणवाले समानाधिकरण समास को ही बतलाता है, नैगमादिक नय की तरह तत्पुरुष समास को नहीं। यह समानाधिकरणसमास नीलोत्पल—नील एवं उत्पल आदिकोंकी तरह विशेषण और विशेष्यमें अभेद होने पर ही होता है। अतः जब "जीवदेश" यहां यह समास है तो इससे यह स्वतः ही ज्ञात होता है कि जीव और देश में परस्पर में अभिन्नता है। इस लिये जीव से अनन्य रूप ही देश नोजीव है। इस प्रकार जीव और नोजीव का अभेद होने से यह तुम्हारी मानी हुई नोजीवरूप तृतीय राशि सिद्ध नहीं होती है। "जीवश्चासौ प्रदेशश्च जीवप्रदेशः" इस प्रकार समानाधिकरणता इनमें है, अतः जीव से अव्यतिरिक्त जीवप्रदेश

प्रदेशो नोजीव" अनुयोगद्वारमां कहेवामां आवेल आ सूत्रालापकमां समभिरूढनय पण तमारा मानेला जीवना प्रदेशने नोजीवपणाथी जणावता नथी समभिरूढनय देश अने देशीमां कर्मधारय लक्षणवाळा समान अधिकरण समासने ज बतावेल छे नैगमादिकनयनी माफक तत्पुरुष समासने आ समान अधिकरण समास नीलोत्पल—नील अने उत्पल विगेरेनी माफक विशेषण अने विशेष्यमां अभेद होवाथी ज थाय छे आथी ज्यारे "जीवदेश" एवो आ समास छे तो आथी जो आपमेळे जाणी शकाय छे के जीव अने देशमां परस्परमां अभिन्नता छे माटे ज जीवथी अनन्यरूप देश ज नोजीव छे आ प्रकारे जीव अने नोजीवनो अभेद होवाथी तमारी आ मानेली नोजीवरूप त्रीजी राशी सिद्ध थई शकती नथी. जीवश्चासौ प्रदेशश्च जीवप्रदेशः आ प्रकारनु समान अधिकरणताआमां छे आथी जीवथी अव्यतिरिक्त जीव प्रदेश ज नोजीव छे

किञ्च—गृहगोधिकादिजीवावयवः पुच्छादिकश्छिन्नोऽपि जीव एव, स्फुरणादितल्लक्षणयुक्तत्वात्, यथा संपूर्णोऽच्छिन्नगृहगोधिकादिजीवः । तत्र पुच्छादिके तदवयवे देश एवेति कृत्वा जीवत्वं न मन्यसे सपूर्णस्यैव तव मते जीवत्वात्, तदा पुनरजीवस्यापि घटादेर्देशो नैवाजीवः स्यात्, संपूर्णस्यैवाजीवत्वात्। ततश्च अजीव-देशोऽपि 'नोअजीव' एव स्यान्नत्वजीवः। तथा-सति स एव राशि चतुष्टयप्रसङ्गः।

यदुक्तं—समभिरूढनयानुसारेण जीवप्रदेशो 'नोजीव' इत्युच्यते, तद-प्ययुक्तम्—"जीवे य से पएसे य, से पएसे नोजीवे।"

और भी-सजीव गृहगोधिकादि के अवयव जो पुच्छादिक हैं वे छिन्न भी हो गये हों तो भी जबतक उनमें स्फुरणादिक क्रिया होती रहती है तबतक वे जीव ही हैं जैसे सपूर्ण अच्छिन्न गृहगोधिका जीव है। यदि उसका छिन्न पुच्छादिक उसका अवयव है-एकदेश है, ऐसा मान कर उसे पूर्ण जीव न माना जाय और संपूर्ण को ही जीव माना जाय तो इस प्रकार की मान्यता से ३ राशि की जगह पूर्वोक्त चार राशियां माननी पडेगी १ जीव, २ अजीव, ३ नोजीव, ४ नोअजीव, क्यों कि जिस प्रकार जीव का एकदेश नोजीव माना जाता है, उसी प्रकार अजीव घटादिकका भी एकदेश नोअजीव मानना चाहिये। तथा जो पहिले यह कहा है कि समभिरुढनय के अनुसार जीवप्रदेश नोजीव कहा जाता है सो यह भी कथन ठीक नहीं है-"जीवे य से पएसे य. से पएसे नोजीवे" छाया-जीवश्च स प्रदेशश्च, स प्रदेशो

સજીવ ગરોળીના અવયવ પૂછડી વિગેરે જો કપાઈ ગયા હોય તો પણ જ્યાં સુધી તેમા સ્ફુરણાદિક ક્રિયા થતી રહે છે ત્યા સુધી તે જીવ જ છે જે પ્રમાણે સપૂર્ણ છેદાયા વગરની ગરોળીમા જીવ છે તે પ્રમાણે જો તેની છેદાયેલ પૂછડી વગેરે તેનુ અવયવ છે, એક દેશ છે એવુ માનીને તેને પૂર્ણ જીવ ન માનવામા આવે અને સપૂર્ણને જ જીવ માનવામા આવે તો આ પ્રકારની માન્યતાથી ત્રણ રાશીની જગાએ આગળ કહ્યા પ્રમાણે ચાર રાશીઓ જ માનવી પડશે, ૧જીવ, ૨અજીવ, ૩નોજીવ, ૪નોઅજીવ કેમકે, જે પ્રકારે જીવનો એક દેશ નોજીવ માનવામા આવે છે એજ પ્રકારે અજીવ ઘટાદિકનો પણ એક-દેશ નોઅજીવ માનવો પડશે. તથા પહેલા જે એવુ કહ્યુ છે કે, સમભિરૂઢનયના અનુસાર જીવપ્રદેશ નોજીવ કહેવામા આવે છે, તો એ કથન પણ ઠીક નથી "जीवे य पएसे य, से पए से नोजीवे" છાયા-"जीवश्च स प्रदेशश्च, स

समपरिवृतः स आचार्यः कुत्रिकापणे समागतः। यत्र त्रैलोक्यवर्तिनः पदार्थाः क्रयविक्रयव्यवहारार्थं सन्ति, स कुत्रिकापण इत्युच्यते। तत्र धनिकं प्रति स आचार्यः प्राह–' जीवान् देहि ' इत्युक्ते सति तत्र तद्धनिकेन कुमारकुमारीहस्त्याद्य अनेके जीवाः प्रदर्शिताः।

ततः पुनस्तेनाचार्येणोक्तम्—अजीवान् देहि, इत्युक्ते सति घटपटादयः पदार्थाः प्रदर्शिताः। ततो ' नोजीवान् देहि ' इत्याचार्येणोक्ते कुत्रिकापणधनिकः प्राह—' न सन्ति लोकत्रये नोजीवाः ' यत् यत्तु लोकत्रये भवति, तदेव कुत्रिकापणे भवति नान्यत्। तदा स श्री गुप्ताचार्यो रोहगुप्तमाह—जीवाजीव-

इस प्रकार कह कर वे दूसरे दिन प्रातःकाल राजा आदि पुरजन से परिवृत्त होकर कुत्रिकापण–कुतियावण की दुकान पर पहुँचे जहां तीनलोक के समस्त पदार्थ क्रय विक्रयरूप व्यवहार के निमित्त रखे हुए थे। पहुँचते ही आचार्य महाराज ने दुकान के मालिक से कहा–जीव को दो, आचार्यरूप ग्राहककी बात सुनकर उस दुकानदारने उन्हें कुमार, कुमारी, हाथी, घोडे आदि समस्त जीव दिखला दिये। देखनेके बाद आचार्यने पुनः उस दुकानदार से कहा कि जीव तो देख लिये अब अजीवों को भी दिखलाओ, आचार्य महाराज की बात सुनकर दुकानदारने अजीवों को भी घट, पटादिक अजीवपदार्थों को भी दिखला दिया। देखकर पुन आचार्य महाराजने कहा–ये भी देखलिये अब नोजीवों को और दिखला दिजिये क्यों कि उनकी भी आवश्यकता है। दुकानदार आचार्य महाराज की इस बात को सुनकर उनसे कहने लगा–महाराज आप क्या कहते हैं

પ્રકારે કહીને તેઓ બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળે રાજા વગેરે નગરવાસીઓના સમૂહ સાથે કુત્રિયાવણની (જ્યાં ત્રણે લોકની ચીજો મળી શકે તેવી છે) દુકાને પહોંચ્યા. જ્યાં ત્રણે લોકના સઘળા પદાર્થ વેચાતા હતા. ત્યાં પહોંચતાં જ આચાર્ય મહારાજે દુકાનના માલીકને કહ્યું–જીવ આપો! આચાર્ય મહારાજની ગ્રાહક રૂપે આ વાત સાંભળીને દુકાનદારે તેમને કુમાર, કુમારી, હાથી, ઘોડા આદિ સવ જીવો બતાવ્યા તે જોયા પછી આચાર્યે ફરીથી એ દુકાનદારને કહ્યુ કે જીવ તો જોઈ લીધા–હવે અજીવ બતાવો. આચાર્ય મહારાજની વાત સાંભળીને દુકાનદારે અજીવ જેવા ઘટ પટાદિક અજીવ પદાર્થો પણ બતાવ્યા એ જોયા બાદ ફરીથી આચાર્ય મહારાજે કહ્યું–કે, એ પણ જોઈ લીધા. હવે નોજીવ બતાવો. કેમકે તેની પણ જરૂરત છે દુકાનદાર આચાય મહારાજની આ વાત સાંભળીને તેમને કહેવા લાગ્યો–મહારાજ આપ શું

रूढनयेन बोध्यते, न तु जीवदलं जीवात् पृथग् भूतं तत्खण्डं नोजीव इति त्वदभिमतम्। समभिरूढनयप्रतिबोधितस्य नोजीवस्य जीवराशावन्तर्भावात् तृतीयराशिस्तव न सिध्यति।

एवं वादप्रतिवादाभ्यां तयोः षण्मासा व्यतीताः तदा राज्ञाऽभिहितम्-मम राजकार्यं नश्यति, भवतां वादसमाप्तिर्न जाता, अतः परं संक्षेपेण वादं समापयन्तु भवन्तः।

आचार्येणोक्तम्—अस्मिन् वादे निर्णयं श्वः करिष्यामि, ततः प्रभाते राजादि-

---

ही नोजीव है, उससे व्यतिरिक्त जीवप्रदेश नोजीव नहीं है, इस प्रकार का अभिप्राय इस समभिरूढनय का है। इससे यह बात बोधित नहीं होती है कि-जीव से पृथक्भूत जीव का खंड नोजीव है। इसलिये समभिरूढनय से प्रतिबोधित नोजीव जीवराशि में अन्तर्भूत होने से तुम्हारे द्वारा कथित तृतीय नोजीवराशि सिद्ध नहीं होती है।

इस प्रकार जब गुरुशिष्य में वाद विवाद होते २ छह मास व्यतीत हो गये तब राजा ने कहा-देखो-आप के इस वादविवाद में उपस्थित रहने के कारण मेरे द्वारा राज्य का काज यथावत् संचालित नहीं हो रहा है तथा पता नहीं कि आप लोगों का यह वादविवाद भी कबतक चले अतः मैं आप लोगों को यह अर्ज करता हूं कि-संक्षेप से अब आपलोग वाद विवाद करे और शीघ्र इसे समाप्त करे।

आचार्य ने कहा-इस वाद का निर्णय कल ही कर दिया जायगा।

એનાથી વ્યતિરિક્ત જીવપ્રદેશ નોજીવ નથી આ પ્રકારનો અભિપ્રાય આ સમભિરૂઢનયનો છે એનાથી એ વાત ચોક્કસ થતી નથી કે, જીવથી પૃથક્ભૂત જીવનો ખડ જીવ રાશીમા અતર્ભૂત થવાથી તમારી કહેલી ત્રીજી નોજીવ રાશી સિદ્ધ થતી નથી

આ પ્રકારે જ્યારે ગુરુશિષ્ય વચ્ચે વાદવિવાદ થતા થતા છ માસ પુરા થયા ત્યારે રાજાએ કહ્યુ, જુઓ! આપના આ વાદવિવાદમા હાજર રહેવાના કારણે મારા રાજ્યનુ કામકાજ મારાથી જોઈએ તેવુ સચાલિત થતુ નથી તથા એ પણ જાણી શકાતુ નથી કે, આપનો આ વાદવિવાદ ક્યા સુધી ચાલશે? માટે હુ આપ લોકોને અરજ કરૂ છુ કે, ટુકાણમા વાદવિવાદ કરો અને જલ્દી પૂરો કરો

આચાર્યે કહ્યુ-આ વાદનો નિર્ણય કાલેજ કરી લેવામા આવશે આ

अथ सप्तमनिह्नवगोष्ठमाहिलदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयाच्चतुरशीत्यधिकपञ्चशत ५८४ वर्षेषु व्यतीतेषु दशपुरे नगरे इक्षुगृहनामकोद्याने आर्यरक्षितनामक आचार्यः समायातः। तस्य त्रयः शिष्या आसन्–गोष्ठमाहिल१, फल्गुरक्षित२, दुर्बलिकापुष्यश्चेति ३।

इतश्च मथुरानगर्यामक्रियावाद उत्थितः। तत्र तन्मतं निराकर्तुं कोऽपि प्रतिवादी नासीदिति संघस्तत्स्वेन स आर्यरक्षिताचार्यो विज्ञापितः। आर्यरक्षिताचार्यस्तदा गोष्ठमाहिलं वादलब्धिसम्पन्नं मत्वा तमेव सशिष्यं मथुरायां प्रेषितवान्। तेन तत्र गत्वा राज्ञः सदसि तमक्रियावादिनं नास्तिकं वादे निरुत्तरीकृतवान्।

सातवें गोष्ठमाहिल निह्नव की कथा इस प्रकार है—

श्री वीर प्रभु को निर्वाण प्राप्त हुए पांचसौ चोरासी ५८४ वर्ष जब व्यतीत हो चुके तब दशपुर नगर में इक्षुगृह नाम के बगीचे में आर्य रक्षित आचार्य महाराज आये। इनके तीन शिष्य थे–१ गोष्ठमाहिल, २ फल्गुरक्षित, ३ दुर्बलिकापुष्य। इसी समय मथुरा नगरी में अक्रिया वाद का प्रचार हो रहा था। इस प्रचार को रोकने के लिये वहां कोई भी प्रतिवादी बनने को तयार न हुआ अतः वहां के श्रीसंघ ने आचार्य आर्यरक्षित महाराज को इसकी खबर दी। आचार्य महाराज ने वादलब्धि से युक्त गोष्ठमाहिल को जानकर सशिष्य उनको ही मथुरा नगरी भेज दिया। गोष्ठमाहिल ने पहुँचते ही राजसभा में उपस्थित होकर अक्रियावादी उस नास्तिकको वाद में परास्त कर दिया। गोष्ठमाहिल की विद्वत्ता से वहां की जनता बड़ी ही प्रसन्नचित्त हुई। जनता

સાતમા ગોષ્ઠમાહિલ નિહ્નવની કથા આ પ્રકારની છે—

શ્રી વીરપ્રભુને નિર્વાણ પામ્યે પાંચસો ચોરાશી વર્ષ વીતી ચુક્યાં એ સમયે દશપુર નગરમાં ઈક્ષુગૃહ નામના બગીચામાં આર્યરક્ષિત આચાર્ય મહારાજ પધાર્યા તેમને ત્રણ શિષ્ય હતા. (૧) ગોષ્ઠમાહિલ, (૨) ફલ્ગુરક્ષિત, (૩) દુર્બલિકાપુષ્ય. આ સમયે મથુરાનગરીમાં અક્રિયાવાદનો પ્રચાર થઈ રહ્યો હતો. આ પ્રચારને રોકવા માટે ત્યાં કોઈ પણ પ્રતિવાદી બનવા તૈયાર ન થયું ત્યારે ત્યાંના શ્રીસંઘે આચાર્ય આર્યરક્ષિત મહારાજને તેના ખબર પહોંચાડયા. આચાર્યમહારાજે આ માટે વાદલબ્ધિથી યુક્ત એવા ગોષ્ઠમાહિલને શિષ્ય સાથે મથુરા નગરીમાં મોકલ્યા. ગોષ્ઠમાહિલે ત્યાં પહોંચીને તુરત જ રાજસભામાં હાજર થઈ અક્રિયાવાદી એવા નાસ્તિકને વાદવિવાદમાં હરાવી દીધો. ગોષ્ઠમાહિલની વિદ્વત્તાથી ત્યાંની જનતા ખૂબ પ્રસન્ન થઈ,

क्षणौ द्वावेव राशी, न तु तृतीयः, असत्त्वात्, खरविषाणवत्।

एवं श्रीगुप्ताचार्येणोक्ते सति रोहगुप्तः पराजितः सन् 'अयं निह्नवः' इति कृत्वा जनैर्निन्दितः सन् राजसभातो निःसारितः। श्रीगुप्ताचार्यस्तु तस्मान्नरेन्द्रात् सर्वलोकाच्चोत्तमं सत्कारं प्राप्तवान्। रोहगुप्तेन वैशेषिकमतं प्रकटीकृतं, षट् पदार्थास्तेनैव प्ररूपिताः, षडुलूकः स उच्यते॥

॥ इति षष्ठनिह्नव दृष्टान्तः ॥ ६ ॥

नोजीव तो लोकत्रय में भी नहीं हैं। इस कुत्रिकापण में वही चीज रहती है जो तीनलोक में होती है। जो इस में नहीं है समजो वह तीनलोक में कहींपर भी नहीं है। दुकानदारकी इस बातको सुनकर आचार्य महाराज ने रोहगुप्त से कहा—सुना यह क्या कह रहा है ? यह कह रहा है कि जीव और अजीव ये दो ही राशि हैं, तीसरी नोजीव राशि खरविषाणकी तरह असत्त्व होनेसे नहीं है। इस प्रकार जब श्रीगुप्ताचार्यने कहा तब "रोहगुप्त पराजित हो गया है" ऐसा समझकर लोगों ने उस को निह्नव मानकर राजसभासे बाहर कर दिया, तथा उसकी निंदा भी वे लोग करने लगे। श्रीगुप्ताचार्यका लोगों ने एवं राजाने विशेष अभिनंदन करते हुए खूब सत्कार किया। गच्छ से बहिष्कृत होकर रोहगुप्तने वैशेषिक मत को चलाया, उसमें उसने भावात्मक छह पदार्थों की प्ररूपणा की इसी से इसका दूसरा नाम षडुलूक भी हो गया॥

॥ यह छठे षडुलूक (रोहगुप्त) निह्नव का दृष्टान्त हुआ ॥ ६ ॥

કહો છો ? નોજીવ તો ત્રણે લોકમા પણ નથી જે ચીજો ત્રણે લોકમા અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે સઘળી મારી દુકાને મળશે. જે ચીજ મારે ત્યા ન મળે તો સમજી લેજો કે જે અહીં નથી એ ચીજો ત્રણે લોકમાં ક્યાય હશે નહિં, માટે તમને નહી મળે દુકાનદારની આ વાતને સાંભળીને આચાર્ય મહારાજે રોહગુપ્તને કહ્યુ—સાભળ્યુ ! આ શુ કહે છે ? એ કહે છે કે, જીવ અને અજીવ એ બેજ રાશી છે ત્રીજી નોજીવ રાશી ગધેડાના શીગડાની માફક તેનુ અસ્તિત્વ ન હોવાને કારણે તે નથી આ પ્રકારે જ્યારે શ્રી ગુપ્તાચાર્યે કહ્યું ત્યારે "રોહગુપ્ત હારી ગયો" એવુ માનીને લોકોએ તેમને નિહ્નવ સમજી રાજસભામાંથી કાઢી મૂક્યા અને તેની નિંદા પણ કરવા લાગ્યા લોકોએ અને રાજાએ શ્રી ગુપ્તાચાર્યને અભિનદન આપી ખૂબ સત્કાર કર્યો રોહગુપ્તે ગચ્છથી બહિષ્કૃત થઈને વૈશેષિક મતની સ્થાપના કરી તેમા તેણે ભાવાત્મક છ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી તેનાથી તેનુ બીજુ નામ ષડુલૂક પણ પડ્યુ.

॥ આ છટ્ઠુ ષડુલૂક (રોહગુપ્ત) નિહ્નવનુ દૃષ્ટાત થયુ. ॥ ૬ ॥

संभृतघटोपमः समातोऽस्मि। तैलपूर्णघटादधोमुखीकृतात् यथा भूरि तैलं निर्याति, किं तु तत्र घटे किंचित् तैलमवशिष्टं तिष्ठत्यपि, तथा फल्गुरक्षितस्य श्रुतदाने तैलकुम्भसदृशः संजातोऽस्मि। यथा घृतपूर्णघटादधोमुखीकृतात् स्तोकमेव घृतं निर्याति, भूयस्तु तत्र घटे तिष्ठत्येव, तथा गोष्ठामाहिलमुनेः सिद्धान्तसूत्रार्थदाने घृतघटोपमः संजातोऽस्मि। तस्मात् दुर्बलिकापुष्पमुनिः श्रुतसिन्धुपारदृश्वा गुणवानस्ति, यदि सर्वेषां संमतिर्भवेत् तदाऽयं गणधारी भवतु। इत्येवमाचार्येणोक्ते सति सर्वे तद्वचनं तथैवाङ्गीकृतवन्तः।

इसी प्रकार दुर्बलिकापुष्प को सूत्रार्थ के देने में मैं वल्लसंभृत घट के जैसा हुआ हूं। यद्यपि तैलपूर्ण घट को जब उल्टा कर दिया जाता है तो उससे अधिक से अधिक तैल बाहर निकल जाता है परन्तु फिर भी कुछ थोड़ा बहुत तैल उसमें भी बाकी बचा रहता है, उसी प्रकार फल्गुरक्षित को भी श्रुतप्रदान करने में मैं इस तैल घट के तुल्य हुआ हूं। जिस प्रकार घृतपूर्णघट को जब उल्टा किया जाता है तो उससे थोड़ा ही घृत बाहिर निकलता है अधिक नहीं-अधिक तो उस घड़े में ही भरा रहता है, उसी प्रकार गोष्ठमाहिल को सिद्धान्तसूत्रार्थ प्रदान करने में घृतघट के समान मैं हुआ हूं। इसलिये दुर्बलिकापुष्प मुनि श्रुतरूपी समुद्र के पारगामी हैं गुणवान हैं, इसलिये आप सब महानुभावों की जो समति हो तो इसको गच्छाचार्य बना दिया जावे। इस प्रकार जब आचार्य महाराज ने कहा तो सब ने एक स्वर से उनके कथन को स्वीकार कर लिया।

આપવામાં હું વાલથી ભરેલા ઘડા જેવો રહ્યો છું એ કે તેલથી ભરેલા ઘડો જ્યારે ઉંધો કરવામાં આવે છે તો તેમાંથી એકદમ બહાર નીકળી જાય છે પરંતુ તે છતા પણ થોડું ઘણું તેલ તેમાં રહી જાય છે આ પ્રકારે ફલ્ગુરક્ષિતને પણ શ્રુતપ્રદાન કરવામાં આ તેલના ઘડા જેવો હું રહ્યો છું જે રીતે ઘી ભરેલા ઘડાને ઉંધો વાળવામાં આવે છે તો એમાંથી થોડું જ ઘી બહાર નીકળે છે વધુ નહીં વધુ તો એ ઘડામાં જ રહે છે એ પ્રકારે ગોષ્ઠમાહિલને સિદ્ધાંતસૂત્રાર્થ પ્રદાન કરવામાં હું ઘીના ઘડા સમાન રહ્યો છું આટલા માટે દુર્બલિકાપુષ્પ મુનિ શ્રુતરૂપી સમુદ્રના પારગામી છે, ગુણવાન છે. આથી આપ સઘળા મહાનુભાવોની સંમતિ હોય તો તેમને ગચ્છ આચાર્યનું પદ આપવામાં આવે આ પ્રકારે આચાર્ય મહારાજે જ્યારે કહ્યું ત્યારે સઘળાએ તેમનું કથન સર્વાનુમતે સ્વીકાર્યું તે પછી આચાર્ય મહારાજે દુર્બલિકાપુષ્પ

ततो मथुरानगरनिवासिभिः श्रावकैः सादरं गोष्ठमाहिलः सन्मानितः स्वगुरोः समीपे गन्तुकामोऽभवत् । परंतु तत्रत्यसंघस्याग्रहवशाद् वर्षाचतुर्मास्यां तत्र स्थितः।

इतश्च विश्ववन्दितः श्रीआर्यरक्षिताचार्यः स्वमरणसमयमासन्नं ज्ञात्वा चिन्तयति—योग्य एव शिष्यः स्वपट्टके स्थापनीयः, अतः सर्वान् मुनीन् सर्वसंघं च पृच्छामि, इति चिन्तयित्वा स सर्वान् मुनीन् सर्वसंघं च समाहूय वल्लतैलघृतकुम्भदृष्टान्तान् वदति—यथा चणकसंभृतं कुम्भं रिक्तीकर्तुं अधोमुखीकृतात् तस्मात् कुम्भात् तदन्तर्गताः सर्वे चणकाः सत्वरं निर्यान्ति, एवं दुर्बलिकापुष्पस्य सूत्रार्थदाने वल्ल-

ने इनका खूब आदर सत्कार किया। कुछदिन वहां ठहरकर गोष्ठमाहिल ने अपने गुरु महाराज के पास आने का विचार किया। ज्यों ही ये गुरु महाराज के पास आने को तैयार होने लगे कि वहां के संघ ने इनको विशेष आग्रहकर अपने ही यहां ठहरा लिये। इतने में वर्षाकाल आगया। श्री संघ की विनति से इन्हों ने वहीं पर चतुर्मास कर लिया।

इधर आचार्य आर्यरक्षित का मरणकाल निकट आगया। इसलिये आचार्य महाराज ने अपना मरणकाल निकट आया जानकर विचार किया कि—योग्य शिष्य को ही अपने पाट पर स्थापित करना चाहिये इस के लिये मुझे सर्वसंघ एवं सर्व मुनियों से पूछ लेना चाहिये। ऐसा विचार कर उन्हों ने सर्वसंघ एवं सर्वमुनियों को बुलाया और बुलाकर उन सब के समक्ष वल्ल (चने) तैल एवं घृतकुम्भ के उदाहरणों को सुनाया और कहा-जिस प्रकार चनों से भरे हुए घडेको खाली करनेके लिये उस घडेको उल्टा किया जाता है इससे भरे हुए समस्त चने उससे नीचे गिर पड़तेहैं,

જનતાએ તેમનો ખૂબ આદરસત્કાર કર્યો થોડો સમય ત્યા રોકાઈ ગોષ્ઠમાહિલે પોતાના ગુરુમહારાજ પાસે પાછા જવાનો વિચાર કર્યો જ્યા એ ગુરુમહારાજ પાસે જવા તૈયારી કરવા લાગ્યા ત્યારે ત્યાંના શ્રીસંઘે વિશેષ આગ્રહ કરી રોકી લીધા એટલામા ચાતુર્માસ બેસી ગયુ શ્રીસંઘની વિનતીથી તેમણે ત્યા જ ચાતુર્માસ કર્યું

આ તરફ આચાર્ય આર્યરક્ષિત મરણ પથારીએ હતા પોતાનો મરણ કાળ નજીક આવેલો જાણી આચાર્ય મહારાજે વિચાર કર્યો કે મારે ઉત્તરાધિકારી તરીકે યોગ્ય શિષ્યને જ મારી જગાએ નિયુક્ત કરવો જોઈએ આ અંગે મારે સર્વસંઘ અને સર્વ મુનિઓને પૂછવુ જોઇએ એવો વિચાર કરી તેમણે સર્વસંઘ અને સર્વ મુનિઓને બોલાવ્યા અને એ સઘળાની સમક્ષ ચણા, તેલ અને ઘી ભરેલા ઘડાના ઉદાહરણો સંભળાવ્યા અને કહ્યુ—જે રીતે ચણાથી ભરેલા ઘડાને ખાલી કરવા માટે એ ઘડાને ઉંધો વાળવામા આવે તો તેમા ભરેલા સઘળા ચણા નીચે પડી જાય છે એ પ્રમાણે દુર્બલિકાપુષ્પને સૂત્રાર્થ

मुनि माह—कथं पृथगुपाश्रये स्थीयते, एकत्रैव स्थानेऽस्माभिः स्थातव्यम्, इत्यु क्तोऽपि गोष्ठमाहिलमुनिस्तत्रा स्थातुं नेच्छति, किंतु पृथगुपाश्रये एव स्थितः ।

द्वितीये दिवसे दुर्बलिकापुष्पाचार्यः सूत्रवाचनार्थं गोष्ठमाहिलमुनेः समीपे स्वशिष्यान् प्रेषयति। ते शिष्या गोष्ठमाहिलमुनेः समीपं गत्वा प्रार्थयन्ति—सूत्रवा चनां कारयन्तु भवन्तः। गोष्ठमाहिलमुनिना तद्वचनं न स्वीकृतम्। तदा तैः शिष्यैराचार्यस्य समीपे वाचना गृहीता।

वाचनावसाने विन्ध्यनामकः शिष्यः अशीतिसहस्राधिकैककोटिसंख्यकपदयुक्त

पुष्पाचार्य को जब बात ज्ञात हुई तो वे उनके पास आये और वन्दना करके गोष्ठमाहिल से कहने लगे। आपने पृथक उपाश्रय में स्थान क्यों किया? हम सब को तो एक ही जगह रहना चाहिये। इस प्रकार आचार्य के कहने पर भी गोष्ठमाहिल ने उनकी बात पर कुछ भी ध्यान नहीं दिया और न कुछ कहा भी अलग ही ठहरे रहे। दूसरे दिन दुर्बलिकापुष्पाचार्य ने अपने शिष्यों को सूत्रवाचना लेने के लिये गोष्ठमाहिल के पास भेजा। शिष्य जाकर उनसे कहने लगे कि महाराज! गुरु महाराज ने आपके पास हम को सूत्रवाचना लेने के लिये भेजे हैं, अतः प्रार्थना है कि आप हम को सूत्र की वाचना देवें। गोष्ठमाहिल ने उन शिष्यों की बात को अनसुनी करदी। शिष्य वापिस भागये और गुरुमहाराज से वाचना लेने लग गये।

एक करोड अस्सी हजार १००८०००० पदवाले कर्मप्रवाद नामक

थई त्यारे ते तेमनी पासे जई पहोंच्या अने वंदना नमस्कार करीने गोष्ठमाहिलने कहेवा लाग्या. आप जुदा उपाश्रयमां शा माटे रह्या? आपणे सघळाओे तो एक ज स्थळे रहेवुं जोईए. आ प्रकारे आचार्यना कहेवा छतां पण गोष्ठमाहिले तेमनी वात उपर कांई ध्यान आप्युं नहीं तेमज कांई जवाब पण न आप्यो. अने ज्यां उतर्या हता त्यां ज रह्या.

बीजे दिवसे दुर्बलिकापुष्पाचार्ये पोताना शिष्योने सूत्रवाचना (सूत्रना पाठ) लेवा माटे गोष्ठमाहिल पासे मोकल्या. शिष्यो जईने तेमने कहेवा लाग्या के महाराज! गुरुमहाराजे अमोने आपनी पासे सूत्रवाचना लेवा माटे मोकल्या छे. आथी अमारी आपने विनंति छे के आप अमने सूत्रनी वाचना (पाठ) आपो. गोष्ठमाहिले ए शिष्योनी वातने सांभळी न सांभळी करी अवगणी. शिष्यो पाछा फर्या अने गुरुमहाराज पासेथी वाचना (पाठ) लेवा लाग्या.

एक करोड एंसीहजार १ ०८००० पदवाळा कर्मप्रवाद नामना आठम

अथाचार्यः स्वशिष्यं दुर्बलिकापुष्पं प्रति प्राह—वत्स ! गच्छोऽयं मया त्वदङ्के स्थाप्यते, एनं यत्नेन रक्ष। गोष्ठमाहिले फल्गुरक्षिते च विशेषतो विनयेन वर्तितव्यं भवता, इत्युक्त्वा स आचार्यस्तं मुनीन्द्रं स्वपदे स्थापयित्वा भक्तप्रत्याख्यानेन स्वर्गं गतः

अथ गोष्ठमाहिलमुनिः स्वगुरुं दिवं गतं ज्ञात्वा मथुरातो दशपुरनगरं समागतः। आचार्येण दुर्बलिकापुष्पमुनिः स्वपट्टे स्थापित इति निशम्य जातामर्षः सन् पृथगुपाश्रये स्थितः। दुर्बलिकापुष्पाचार्यस्तत्रागत्य वन्दित्वा सविनयं गोष्ठमाहिल-

बाद में आचार्य महाराज ने दुर्बलिकापुष्प मुनि से कहा—वत्स! इस गच्छ को मैं आज से तुम्हारी गोदी में स्थापित करता हूं अतः यत्न से इस की रक्षा करते रहना। गोष्ठमाहिल एवं फल्गुरक्षित, इन बड़ों का विशेषरूप से विनय करते रहना। ऐसा कहकर आचार्य महाराज ने दुर्बलिकापुष्पमुनि को अपने पद पर स्थापित कर दिया और स्वयं भक्तप्रत्याख्यान कर समाधिमरण धारण कर लिया। अन्त में वे काल-धर्म पाकर स्वर्ग में देव हुए।

गोष्ठमाहिल को जब अपने गुरु का मरणवृत्तान्त ज्ञात हुआ तो वह मथुरा से विहार कर दशपुर नगर आये। वहां आकर वे अपने गुरुभाईयों के पास नहीं ठहरे, कारण कि उनको यह ज्ञात हो चुका था कि गुरु महाराज ने अपने पद पर दुर्बलिकापुष्प मुनि को स्थापित कर दिया है इससे उसके चित्त में क्रोध की मात्रा ने स्थान कर लिया; अतः वे वहां किसी दूसरे ही उपाश्रय में जाकर ठहर गये। दुर्बलिका-

મુનિને કહ્યુ, વત્સ ! આ ગચ્છને હુ આજથી તમારા હાથમા સુપ્રત કરૂં છું, એટલે હવેથી તેનુ યત્નપૂર્વક રક્ષણ કરવાની જવાબદારી તમારી છે. ગોષ્ઠમાહિલ અને ફલ્ગુરક્ષિત તમારાથી મોટા છે તો તેમનો વિશેષરૂપથી વિનય કરતા રહેજો આમ કહીને આચાર્ય મહારાજે દુર્બલિકાપુષ્પ મુનિને પોતાની જગાએ આચાર્યપદે સ્થાપિત કરી દીધા અને પોતે ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરી સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામી સ્વર્ગમા દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા.

ગોષ્ઠમાહિલે જ્યારે પોતાના ગુરુના સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યાના સમાચાર જાણ્યા કે તુરત જ તે મથુરાથી વિહાર કરી દશપુર નગર આવ્યા. ત્યા આવીને પોતાના ગુરૂભાઈઓની સાથે ન ઉતર્યા કારણ કે, તેમના જાણુવામા આવ્યુ કે ગુરૂમહારાજે આચાર્યપદે દુર્બલિકાપુષ્પ મુનિને સ્થાપિત કર્યા છે, તેથી તેમના ચિત્તમા ક્રોધ ભભૂકી ઉઠયો અને તેથી તેમની સાથે ન ઉતરતા તેઓ કોઈ બીજા ઉપાશ્રયમા ઉતર્યા. દુર્બલિકાપુષ્પને જ્યારે આ વાતની

मुनिं प्राह—कथं पृथगुपाश्रये स्थीयते, एकत्रैव स्थानेऽस्माभिः स्थातव्यम्, इत्युक्तोऽपि गोष्ठमाहिलमुनिस्तथा स्थातुं नेच्छति, किंतु पृथगुपाश्रये एव स्थितः।

द्वितीये दिवसे दुर्बलिकापुष्पाचार्यः सूत्रवाचनार्थं गोष्ठमाहिलमुनेः समीपे स्वशिष्यान् प्रेषयति। ते शिष्या गोष्ठमाहिलमुनेः समीपं गत्वा प्रार्थयन्ति—सूत्रवाचनां कारयन्तु भवन्तः। गोष्ठमाहिलमुनिना वाचनं न स्वीकृतम्। तदा तैः शिष्यैराचार्यस्य समीपे वाचना गृहीता।

वाचनावसाने विन्ध्यनामकः शिष्यः अशीतिसहस्राधिकैककोटिसंख्यकपदयुक्तं

पुष्पाचार्य को जब बात ज्ञात हुई तो वे उनके पास आये और वन्दना करके गोष्ठमाहिल से कहने लगे। आपने पृथक् उपाश्रय में स्थान क्यों किया? हम सब को तो एक ही जगह रहना चाहिये। इस प्रकार आचार्य के कहने पर भी गोष्ठमाहिल ने उनकी बात पर कुछ भी ध्यान नहीं दिया और न कुछ कहा भी अलग ही ठहरे रहे। दूसरे दिन दुर्बलिकापुष्पाचार्य ने अपने शिष्यों को सूत्रवाचना लेने के लिये गोष्ठमाहिल के पास भेजा। शिष्य जाकर उनसे कहने लगे कि महाराज! गुरु महाराज ने आपके पास हम को सूत्रवाचना लेने के लिये भेजे हैं, अतः प्रार्थना है कि आप हम को सूत्र की वाचना देवे। गोष्ठमाहिल ने उन शिष्यों की बात को अनसुनी करदी। शिष्य वापिस आगये और गुरुमहाराज से वाचना लेने लग गये।

एक करोड अस्सी हजार १००८०००० पदवाले कर्मप्रवाद नामक

ખબર થઈ ત્યારે તે તેમની પાસે જઈ પહોંચ્યા અને વંદના નમસ્કાર કરીને ગોષ્ઠમાહિલને કહેવા લાગ્યા. આપ જુદા ઉપાશ્રયમાં શા માટે રહ્યા? આપણે સઘળાએ તો એક જ સ્થળે રહેવું જોઈએ. આ પ્રકારે આ નવા આચાર્યના કહેવા છતાં પણ ગોષ્ઠમાહિલે તેમની વાત ઉપર કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નહીં તેમજ કોઈ જવાબ પણ ન આપ્યો અને જ્યાં ઉતર્યા હતા ત્યાં જ રહ્યા.

બીજે દિવસે દુર્બલિકાપુષ્પાચાર્યે પોતાના શિષ્યોને સૂત્રવાચના (સૂત્રના પાઠ) લેવા માટે ગોષ્ઠમાહિલ પાસે મોકલ્યા. શિષ્યો જઈને તેમને કહેવા લાગ્યા કે મહારાજ! ગુરુમહારાજે અમોને આપની પાસે સૂત્રવાચના લેવા માટે મોકલ્યા છે. આથી અમારી આપને વિનંતિ છે કે આપ અમને સૂત્રની વાચના (પાઠ) આપો. ગોષ્ઠમાહિલે એ શિષ્યોની વાતને સાંભળી ન સાંભળી કરી અવગણી. શિષ્યો પાછા ફર્યા અને ગુરુમહારાજ પાસેથી વાચના (પાઠ) લેવા લાગ્યા.

એક કરોડ એંશીહજાર ૧૦૦૮૦૦૦૦ પદવાળા કર્મપ્રવાદ નામના આઠમા

कर्मप्रवादनामकमष्टमं पूर्वं पठन् गुरुं पृच्छति—केन प्रकारेण जीवेन कर्म बध्यते ?, आचार्येणोक्तम्—कर्म त्रिविधं बध्यते, बद्धं स्पृष्टं निकाचितं चेति। तत्र बद्धं यथा लोहतन्तुवेष्टितः सूचीकलापः, स्पृष्टं यथा ता एव सूचिकाः कुट्टिताः सत्यः संश्लिष्टा भवन्ति तद्वत्, निकाचितं तु यथा वह्नितापेन कुट्टनैश्च ताः सूचिका एकत्वं प्राप्तास्तद्वत्। एवमात्मा पूर्वं रागद्वेषपरिणामतः सकलैः प्रदेशैर्ज्ञानावरणीयादिकं कर्म बध्नाति। परिणामवृद्धया तदेव कर्म स्पृष्टं भवति, संक्लिष्टपरिणामतस्तु तदेव कर्म निकाचितं भवति। जीवप्रदेशैर्बद्धमात्रं बद्धं कर्म तदैव विघटते, निन्दनाद्युपायैर्नश्यति,

---

अष्टमपूर्व को पढ़ते हुए विंध्यनाम के एक शिष्य ने वाचना के पूर्ण होने पर गुरु से पूछा—जीव के साथ कर्मों का बंध किस प्रकार से होता है ? आचार्य महाराज ने कहा सुनो-कर्म तीन प्रकार के हैं—बद्ध, स्पृष्ट और निकाचित। जीव के साथ इन्हीं कर्मों का बंध होता है। लोहे के तार से वेष्टित जैसे सूईयों का कलाप—समूह होता है इसी तरह बद्धकर्म होते हैं। जैसे वे ही सूइयां जब खूब कूटी जाकर परस्पर में संश्लिष्ट हो जाती हैं इसी तरह के स्पृष्ट कर्म होते हैं। जैसे—अग्नि में तपाकर और कूटकर सूईयां—एक करदी जाती हैं इसी तरह का निकाचित कर्म होते हैं। आत्मा पहिले राग—द्वेषपरिणाम से सकल प्रदेशों द्वारा ज्ञानावरणीयादिक कर्मों का बंध करता है, पश्चात् परिणामवृद्धि से वही बद्धकर्म स्पृष्ट हो जाते हैं। संक्लिष्ट परिणामों से वही कर्म निकाचित हो जाते हैं। जीवप्रदेशों के साथ बद्धमात्र बद्धकर्म उसी समय दूर हो सकते हैं

પૂર્વનુ અધ્યયન કરતા કરતા વિંધ્યનામના એક શિષ્યે વાચના પૂર્ણ થતા ગુરુને પૂછયુ—જીવની સાથે કર્મોનો બંધ કયા પ્રકારથી થાય છે? આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ—સાભળો! કર્મ ત્રણ પ્રકારના છે બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ અને નિકાચિત જીવની સાથે આજ કર્મોનો બંધ હોય છે લોઢાનાતારમાથી જેવી રીતે સોયનો સમૂહ તૈયાર થાય છે, એજ રીતે બદ્ધ કર્મ થાય છે જેમ તે જ સોયનો સમુહ જ્યારે ખૂબ ટીપાયા પછી પરસ્પરમા એકરૂપ થઈ જાય છે એજ રીતના સ્પૃષ્ટ કર્મ હોય છે જેમ અગ્નિમા તપાવીને અને ટીપીને સોયોને એક કરવામાં આવે છે એજ રીતે નિકાચિત કર્મ હોય છે. આમા પહેલા રાગદ્વેષ પરિણામથી સકળ પ્રદેશો દ્વારા જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મોનો બંધ કરે છે પછી પરિણામવૃદ્ધિથી તેજ બદ્ધકર્મ સ્પૃષ્ટ થઈ જાય છે સંકિલષ્ટ પરિણામોથી એજ કર્મ નિકાચિત બની જાય છે જીવપ્રદેશોની સાથે બદ્ધમાત્ર બદ્ધકર્મ એ સમયે દૂર થઈ શકે છે આત્માની સાક્ષીએ પોતાના કર્મોને

स्पृष्टं कर्म कालान्तरेण प्रायश्चित्तादिना निवर्तते, यथा आर्द्रमृत्पिण्ड-शुष्कमृत्पिण्डौ कुड्ये प्रक्षिप्येते, तत्र य आर्द्रमृत्पिण्डः स कुड्ये संलग्नो भवति एवं रागद्वेषपरिणामप्रकर्षा जीवे कर्माणि संलग्नानि भवन्ति। यस्तु शुष्कः स स्पृष्टः सन्नेव निवर्तते, एवं बद्धं कर्म तथैव निवर्तते। निकाचितं तु बद्धपयः, पिण्डन्यायेन जीवेन सहैकीभूतम्, तदपि प्रायेण चिरेणापि वेद्यते, नान्यथा इति गुरुसन्निधानस्थस्य विन्ध्यमुनिर्गौतमादिकस्य समीपेऽन्यदा सर्वेव प्रकम्पयति।

आत्मसाक्षिक निंदना, गुरुसाक्षिकगर्हणा आदि उपायों से झड़ जाते हैं। स्पृष्टकर्म कालान्तर में प्रायश्चित्त आदि से दूर हो सकते हैं जैसे-गीली मिट्टी का पिंड और शुष्क मिट्टी का पिंड भींतपर डालने से जो गीली मिट्टी का पिंड होता है तो वहीं पर चिपक जाता है, इसी तरह रागद्वेष परिणामों की वृद्धि से जीव में कर्म संलग्न हो जाते हैं-चिपक जाते हैं, वे स्पृष्ट कर्म हैं, और जो सूखी मिट्टी का पिंड है वहां से छूते ही नीचे गिर पड़ता है, इसी प्रकार बद्धकर्म उसी वक्त दूर हो जाते हैं। निकाचित कर्म जिस प्रकार लोहे के गोले में अग्नि के प्रवेश करने पर दोनों एकमेक से हो जाते हैं, इसी प्रकार जो कर्म जीव के साथ एकीभूत हो जाते हैं वे निकाचित हैं। ये बिना भोगे नहीं छूटते हैं। इन का फल जीव को बहुतकालतक भी अवश्य भोगना पड़ता है। ये दूसरे रूप नहीं हो सकते हैं। इस प्रकार गुरुमहाराज के पास पढ़कर विन्ध्यमुनि किसी

નીંદવાથી તેમજ ગુરુની સાક્ષિએ ગહણા કરવા, આદિ ઉપાયોથી કર્મક્ષય થાય છે સ્પૃષ્ટકર્મ કાળાંતરમાં પ્રાયશ્ચિત્ત વિગેરે કરવાથી દૂર થઈ શકે છે જેમ-ભીની માટીનો પિંડ અને સુકી માટીનો પિંડ ભીંત ઉપર નાખવાથી ભીની માટીનો પિંડ હોય છે તે ત્યાં ચોંટી જાય છે જ્યારે સુકી માટીનો પીંડ ભીંત પર ચોંટતો નથી આ પ્રમાણે રાગદ્વેષ પરિણામોની વૃદ્ધિથી જીવમાં કર્મ સલગ્ન થઈ જાય છે-ચોંટી જાય છે તે સ્પૃષ્ટ કર્મ છે અને જે સુકી માટીનો પિંડ છે તે ત્યાં અડતાં જ નીચે પડી જાય છે બદ્ધકર્મ પણ એજ રીતે દૂર થઈ જાય છે નિકાચિત કર્મ જે રીતે લોઢાના ગોળાને અગ્નિમાં તપાવતાં લોઢુ અને અગ્નિ બને એક રૂપ બની જાય છે તેવી રીતે જે કર્મ જીવની સાથે એકરૂપ થઈ જાય છે તે નિકાચિત કર્મ છે તે કદિ ભોગવ્યા વગર છુટતાં નથી એનું પરીણામ જીવને ઘણા કાળ સુધી પણ અવશ્ય ભોગવવુ પડે છે એ બીજા રૂપ થઈ શકતાં નથી. આ પ્રકારે ગુરુ

एवं प्ररूपणां श्रुत्वा गोष्ठमाहिलो विन्ध्यमुनिं आह–नैवं शास्त्रकृत्संमतम्, यथा कञ्चुकः कञ्चुकिनो देहं स्पृशति, किं तु देहेन सह श्लिष्टो न भवति, तथा कर्म जीवं स्पृशति न तु अविभागेन संमिलितं भवति, यदि जीवेन सहाविभागवद्धं भवेत्, तर्हि कर्म न वियुक्तं भवितुमर्हति, तथा च जीवस्य भवक्षयो न स्यादिति। विन्ध्येनोक्तम्—ममाचार्येणैवमाख्यातं मया तदुच्यते। गोष्ठमाहिलो वदति–त्वद्गुरुः किं विजानाति। ततः शङ्कितो भूत्वा विन्ध्यमुनिर्गुरुं पृच्छति–किमिदं मया सम्यक्

समय गोष्ठमाहिलमुनि के पास गये–और पूछने पर उन के पास इसी तरह की प्ररूपणा की।

विन्ध्यमुनि द्वारा कृत इस प्रकार की प्ररूपणा सुनकर गोष्ठमाहिल ने उनसे कहा इस प्रकार की प्ररूपणा शास्त्रकारों की दृष्टि से उचित नहीं है। जैसे कंचुक–अंगरखा पहिरने वाले की देह को छूता तो है परन्तु उससे श्लिष्ट नहीं होता है, इसी तरह कर्म जीव को छूता तो है परन्तु वे अविभागरूप से उसके साथ संमिलित नहीं होते हैं। यदि जीव के साथ वे अविभागरूप से संमिलित माना जायगा तो वे कभी भी उससे अलग नहीं हो सकेंगे, अलग नहीं हो सकने के कारण जीव को संसार का क्षय भी कभी नहीं होगा। गोष्ठमाहिल की इस बात को सुनकर विन्ध्यमुनिने उनसे कहा–मुझे तो आचार्य महाराज ने ही ऐसा समझाया है अतः मैं भी ऐसा ही कहता हूं। गोष्ठमाहिलने कहा–तुम्हारे

મહારાજની પાસેથી બોધ મેળવીને વિંધ્ય મુનિ કોઈ એક સમયે ગોષ્ઠમાહિલ મુનિની પાસે ગયા અને પૂછયું જવાબમા તેમણે આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરી.

વિંધ્યમુનિએ કહેલી આ પ્રરૂપણા સાભળીને ગોષ્ઠમાહિલે કહ્યુ આ પ્રકારની પ્રરૂપણા શાસ્ત્રકારોની દૃષ્ટિએ ઉચીત નથી જેમ કચુક–અગરખુ તેના પહેરવાવાળાના શરીરને અડકે છે પણ એનાથી એકરૂપ થતુ નથી. એજ રીતે કર્મ આત્માને અડકે છે પરતુ અવિભાગરૂપથી એની સાથે એકરૂપ થઈ શકતુ નથી. જો જીવની સાથે તે પણ અવિભાગરૂપથી સંમિલિત માનવામા આવે તો તે કદી પણ એનાથી અલગ થઈ શકે નહી તો પછી અલગ થઈ શકવાના કારણે જીવને સસારના ભવ ભ્રમણનો પણ ક્ષય ન જ થાય. ગોષ્ઠમાહિલની આ વાતને સાભળીને વિંધ્યમુનિએ તેમને કહ્યુ મને તો આચાર્ય મહારાજે જ એવુ સમજાવ્યુ છે, એટલા માટે જ હુ એ પ્રમાણે કહુ છુ. ગોષ્ઠમહિલે કહ્યું તમારા ગુરુ જાણે છે જ શું ? ગોષ્ઠમહિલની આ

न श्रुतम् ? आचार्येणोक्तम्–त्वया सम्यक् श्रुतम्, इदमित्थमेव नान्यथा । यत्तु विन्ध्येन गोष्ठामाहिलोक्तं कथितम् । आचार्यो वदति–एतत् सर्वं मिथ्या, यथा अयःपिण्डं वह्निः सर्वात्मना सम्बध्यते वियुज्यते च, एवं कर्माऽपि । न तु देहकञ्चुकवत् स्पृष्टमात्रं भवति ।

यद्यात्माऽन्यप्रदेशस्थं कर्मादायात्मानमनुवेष्टयेत्, तदा कञ्चुकोपमा घटेत, किंतु सूत्रविरोधादपसिद्धान्तः स्यात् । सूत्रे हि अन्यप्रदेशस्थस्य कर्मणो ग्रहणं निषिध्यते ।

गुरुने इसका मर्म नहीं जाना है। गोष्ठमाहिलकी बात सुनकर विन्ध्यमुनि को संदेह हो गया और जाकर अपने गुरुमहाराजसे कहा कि क्या मैंने पढते समय पाठ आपके पास अच्छी तरह नहीं सुना है, जो इसका अर्थ इस प्रकार नहीं है ऐसा गोष्ठमाहिलजी कह रहे हैं। गुरु ने सुनकर कहा–नहीं ऐसा नहीं है–तुमने पाठ ठीक सुना है, यह जैसा तुम कह रहे हो वैसा ही है। गोष्ठमाहिल जो कहते हैं वह ठीक नहीं है, मिथ्या है, जिस प्रकार लोहे के पिंड में अग्नि सर्वात्मना प्रविष्ट होती है और वियुक्त भी होती है ठीक इसी प्रकार कर्म भी आत्मप्रदेशों के साथ एकक्षेत्रावगाह होकर बंधते हैं और वियुक्त होते हैं। कंचुक जैसे शरीर पर स्पृष्टमात्ररूपमें रहता है इस प्रकार कर्म आत्मा में नहीं रहते हैं।

कंचुक की उपमा तो तब सुसगत बैठ सकती कि जब आत्मा अन्य प्रदेशस्थ कर्म को ग्रहण कर अपने आप में अनुवेष्टित करता।

પ્રમાણે વાત સાંભળીને વિંધ્યમુનિના મનમાં સંદેહ જાગ્યો અને તેણે જઈ પોતાના ગુરુમહારાજ ને કહ્યું કે મેં ભણતી વખતે આપની પાસેથી પાઠ બરોબર સાંભળ્યો નથી જેથી એનો અર્થ એ પ્રકારનો ન હોઈ શકે એવું ગોષ્ઠમાહિલજી કહી રહ્યા છે આ સાંભળીને ગુરુએ કહ્યું–નહીં, એમ નથી તમે પાઠ સાંભળ્યો છે તે બરાબર છે અને તમે જેમ કહો છો તે જ બરાબર છે ગોષ્ઠમાહિલજી જે કહે છે તે બરોબર નથી મિથ્યાત્વ છે જે રીતે લોઢાના પિંડમાં અગ્નિ સર્વાત્મના પ્રવિષ્ટ થાય છે અને વિયુક્ત પણ થાય છે એજ પ્રમાણે કર્મ પણ આત્મપ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્ર અવગાહ થઈને બંધાય છે અને વિયુક્ત થાય છે કંચુક જેમ શરીર ઉપર સ્પર્શ રૂપે જ રહે છે, એજ રીતે કર્મ પણ આત્મામાં રહેતાં નથી.

કંચુકની ઉપમા તો ત્યારે જ સુસંગત થઈ શકે કે જ્યારે આત્મા અન્ય પ્રદેશસ્થ કર્મને ગ્રહણ કરી તેને પોતાનામાં મેળવી લે પરંતુ એવી માન્યતા

एवं प्ररूपणां श्रुत्वा गोष्ठमाहिलो विन्ध्यमुनिं प्राह–नैवं शास्त्रकृत्संमतम्, यथा कञ्चुकः कञ्चुकिनो देहं स्पृशति, किं तु देहेन सह श्लिष्टो न भवति, तथा कर्म जीवं स्पृशति न तु अविभागेन संमिलितं भवति, यदि जीवेन सहाविभागबद्धं भवेत्, तर्हि कर्म न वियुक्तं भवितुमर्हति, तथा च जीवस्य भवक्षयो न स्यादिति। विन्ध्येनोक्तम्—ममाचार्येणैवमाख्यातं मया तदुच्यते। गोष्ठमाहिलो वदति–त्वद्गुरुः किं विजानाति। ततः शङ्कितो भूत्वा विन्ध्यमुनिर्गुरुं पृच्छति–किमिदं मया सम्यक्

समय गोष्ठमाहिलमुनि के पास गये–और पूछने पर उन के पास इसी तरह की प्ररूपणा की।

विन्ध्यमुनि द्वारा कृत इस प्रकार की प्ररूपणा सुनकर गोष्ठमाहिल ने उनसे कहा इस प्रकार की प्ररूपणा शास्त्रकारों की दृष्टि से उचित नहीं है। जैसे कंचुक–अंगरखा पहिरने वाले की देह को छूता तो है परन्तु उससे श्लिष्ट नहीं होता है, इसी तरह कर्म जीव को छूता तो है परन्तु वे अविभागरूप से उसके साथ संमिलित नहीं होते हैं। यदि जीव के साथ वे अविभागरूप से संमिलित माना जायगा तो वे कभी भी उससे अलग नहीं हो सकेंगे, अलग नहीं हो सकने के कारण जीव को संसार का क्षय भी कभी नहीं होगा। गोष्ठमाहिल की इस बात को सुनकर विन्ध्यमुनिने उनसे कहा–मुझे तो आचार्य महाराज ने ही ऐसा समझाया है अतः मैं भी ऐसा ही कहता हूं। गोष्ठमाहिलने कहा–तुम्हारे

મહારાજની પાસેથી બોધ મેળવીને વિંધ્ય મુનિ કોઈ એક સમયે ગોષ્ઠમાહિલ મુનિની પાસે ગયા અને પૂછયુ. જવાબમા તેમણે આ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરી.

વિંધ્યમુનિએ કહેલી આ પ્રરૂપણા સાભળીને ગોષ્ઠમાહિલે કહ્યુ આ પ્રકારની પ્રરૂપણા શાસ્ત્રકારોની દૃષ્ટિએ ઉચીત નથી. જેમ કચુક–અગરખુ તેના પહેરવાવાળાના શરીરને અડકે છે પણ એનાથી એકરૂપ થતુ નથી. એજ રીતે કર્મ આત્માને અડકે છે પરતુ અવિભાગરૂપથી એની સાથે એકરૂપ થઇ શકતુ નથી જો જીવની સાથે તે પણ અવિભાગરૂપથી સંમિલિત માનવામાં આવે તો તે કદી પણ એનાથી અલગ થઈ શકે નહી તો પછી અલગ થઇ શકવાના કારણે જીવને સસારના ભવ ભ્રમણનો પણ ક્ષય ન જ થાય. ગોષ્ઠમાહિલની આ વાતને સાભળીને વિંધ્યમુનિએ તેમને કહ્યુ મને તો આચાર્ય મહારાજે જ એવુ સમજાવ્યુ છે, એટલા માટે જ હુ એ પ્રમાણે કહુ છુ. ગોષ્ઠમહિલે કહ્યું તમારા ગુરુ જાણે છે જ શું ? ગોષ્ઠમહિલની આ

न श्रुतम् ? आचार्येणोक्तम्-त्वया सम्यक् श्रुतम्, इदमित्थमेव नान्यथा। तदनु विन्ध्येन गोष्ठमाहिलोक्तं कथितम्। आचार्यों वदति-एतत् सर्वं मिथ्या, यथा अयःपिण्डं वह्निः सर्वात्मना संबध्यते वियुज्यते च, एवं कर्माऽपि। न तु देहकञ्चुकवत् स्पृष्टमात्रं भवति।

यद्यात्माऽन्यप्रदेशस्थं कर्मादायात्मानमनुवेष्टयेत्, तदा कञ्चुकोपमा घटेत, किंतु सूत्रविरोधादपसिद्धान्तः स्यात्। सूत्रे हि अन्यप्रदेशस्थस्य कर्मणो ग्रहणं निषिध्यते।

गुरुने इसका मर्म नहीं जाना है। गोष्ठमाहिलकी बात सुनकर विन्ध्यमुनि को संदेह हो गया और आकर अपने गुरुमहाराजसे कहा कि क्या मैंने पढ़ते समय पाठ आपके पास अच्छी तरह नहीं सुना है, जो इसका अर्थ इस प्रकार नहीं है, ऐसा गोष्ठमाहिलजी कह रहे हैं। गुरु ने सुनकर कहा-नहीं ऐसा नहीं है-तुमने पाठ ठीक सुना है, यह जैसा तुम कह रहे हो वैसा ही है। गोष्ठमाहिल जो कहते हैं वह ठीक नहीं है, मिथ्या है, जिस प्रकार लोहे के पिंड में अग्नि सर्वात्मना प्रविष्ट होती है और वियुक्त भी होती है ठीक इसी प्रकार कर्म भी आत्मप्रदेशों के साथ एक क्षेत्रावगाह होकर बंधते हैं और वियुक्त होते हैं। कंचुक जैसे शरीर पर स्पृष्टमात्ररूपमें रहता है इस प्रकार कर्म आत्मा में नहीं रहते हैं।

कंचुक की उपमा तो तब सुसंगत बैठ सकती कि जब आत्मा अन्य प्रदेशस्थ कर्म को ग्रहण कर अपने आप में अनुवेष्टित करता।

પ્રમાણે વાત સાંભળીને વિધ્યમુનિના મનમાં સંદેહ આવ્યો અને તેણે આવી પોતાના ગુરુમહારાજને કહ્યું કે મેં ભણતી વખતે આપની પાસેથી પાઠ બરોબર સાંભળ્યો નથી જેથી એનો અર્થ એ પ્રકારનો ન હોઈ શકે એવું ગોષ્ઠમાહિલજી કહી રહ્યા છે આ સાંભળીને ગુરુએ કહ્યું-નહીં, એમ નથી તમે પાઠ સાંભળ્યો છે તે બરાબર છે અને તમે જેમ કહો છો તે જ બરાબર છે ગોષ્ઠમાહિલજી જે કહે છે તે બરોબર નથી મિથ્યાત્વ છે, જે રીતે લોઢાના પિંડમાં અગ્નિ સર્વાત્મના પ્રવિષ્ટ થાય છે અને વિયુક્ત પણ થાય છે એજ પ્રમાણે કર્મ પણ આત્મપ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્ર અવગાહ થઈને બંધાય છે અને વિયુક્ત થાય છે કંચુક જેમ શરીર ઉપર સ્પર્શ રૂપે જ રહે છે, એજ રીતે કર્મ પણ આત્મામાં રહેતાં નથી.

કંચુકની ઉપમા તો ત્યારે જ સુસંગત થઈ શકે કે જ્યારે આત્મા અન્ય પ્રદેશસ્થ કર્મને ગ્રહણ કરી તેને પોતાનામાં મેળવી લે પરંતુ એવી માન્યતા

किञ्च—यदि कर्म कञ्चुकवद् बहिः स्थितं भवेत् तर्हि कर्महेतुका वेदनाऽपि अन्तरात्मनि कथं स्यात् ? ।

यदि कर्म संचरणशीलमिति मध्येऽपि संस्थितस्य कर्मण फलमात्मन्यन्तर्वेदनाऽपि स्यादिति तेन मन्यते, तदा तदुक्तं कञ्चुकसादृश्यं व्याहतं स्यात्, यतः कञ्चुको बहिः स्पृष्ट एव भवति, न तु देहान्तर्गतः, किंच-बहिरन्तश्च युगपद्वेदना न स्यात्, कर्मणस्तु बहिरन्तर्वा सम्बन्धाद् वेदना युगपत् संभवति । किंच-संचरणत्वं

किन्तु ऐसी मान्यता तो है नहीं, क्यों कि इस प्रकार की मान्यता में अपसिद्धान्त नाम का निग्रहस्थान आता है। सूत्र में 'आत्मा अन्य-प्रदेशस्थ कर्म का ग्रहण करता है यह बात निषेध करने में आई है।

और भी—जैसे कंचुक बाहिर स्थित रहता है उसी तरह कर्म भी यदि आत्मा से बाहिर रहे तो उसके द्वारा होनेवाली वेदना भी आत्मा के बाहर ही होनी चाहिये। आत्मा के भीतर नहीं।

यदि कहा जाय कि कर्म संचरण स्वभाववाला है इसलिये वह आत्मा के मध्यस्थित होकर उसको अन्तर्वेदना का हेतु हो जायगा, सो ऐसा कथन कंचुक के सादृश्य से व्याहत हो जाता है, क्यों कि कंचुक तो देह के बाहर ही में स्पृष्ट रहता है वह शरीर के भीतर तो कुछ प्रविष्ट होता नहीं है। दूसरे-यदि कर्म आत्मा से स्पृष्टमात्र रहते हैं यह बात ही मानी जाय तो एक साथ आत्मा को जो भीतर बाहिर में वेदना का अनुभव होता है वह नहीं होना चाहिये। यदि कर्मों को

તો છે જ નહી, કેમ કે, આ પ્રકારની માન્યતામાં અપસિધ્ધાન્ત નામનું નિગ્રહસ્થાન આવે છે સૂત્રમા આત્મા અન્ય પ્રદેશસ્થ કર્મને ગ્રહણ કરે છે આ વાતનો નિષેધ કરવામાં આવેલ છે.

હવે જેમ કંચુક શરીર ઉપર છતાં શરીરમય નહી એમ રહે છે, એજ રીતે કર્મ પણ આત્મા સાથે છતા પણ આત્માથી અલગ રહે તો એના દ્વારા થનારી વેદના પણ આત્માની બહાર થવી જોઇએ—આત્માની અંદર નહી

જો એમ કહેવામા આવે કે—કર્મ સંચરણ સ્વભાવવાળા છે, તો તે આત્માની મધ્યમા સ્થિત થઈ અને અંતર્વેદનાનુ કારણ બની જાય એટલે એવું કથન કંચુકના દૃષ્ટાન્તથી વિરૂધ્ધનુ થઈ જાય છે કેમ કે, કંચુક તો દેહની ઉપર જ સ્પર્શ કરીને રહે છે શરીરની અંદર તેનો પ્રવેશ થતો નથી હવે બીજુ જો કર્મ આત્માથી સ્પર્શીને માત્ર રહે છે એ વાત પણ માનવામા આવે તો આત્માને જે અંદર અને બહાર એકી સાથે વેદનાનો અનુભવ

मन्यते चेत्, तर्हि जीवेन सह भवान्तरे कर्म न गच्छेत्, देहस्थानि श्वासादिवायुवत्।
तस्मात् रागादिबन्धहेतूनां सद्भावात् संपूर्णात्मनि सर्वैः प्रदेशैर्निबद्धं कर्म भवतीति मन्तव्यम्। जीवेन सहाविभागसम्बन्धात् कदापि कर्मणः पृथग्भावो नैव स्यादिति तर्को नैव श्रद्धेयम्, यतः क्षीरनीरयोरविभागसम्बन्धवतोरपि हंसचञ्चुना पृथग्भावो जायमानः प्रत्यक्षेण निरीक्ष्यते।

संचरणस्वभाववाला माना जाय तो भवान्तर में जो कर्म जीव के साथ जाते हैं यह बात ठीक नहीं बैठ सकेगी, क्यों कि देह में स्थित वायु, आदि जैसे जीव के साथ नहीं जाते हैं।

इसलिये ऐसा ही मानना चाहिये कि रागादिक बंध के कारणों के सद्भाव में संपूर्ण आत्मामें समस्त प्रदेशों के साथ कर्म निबद्ध होता है, स्पृष्टमात्र नहीं रहता। जीव के साथ कर्मों का अविभक्त संबंध है इसलिये वह कभी भी जीव से पृथक् नहीं हो सकते, ऐसी जो गोष्ठमाहिल की तर्कणा है वह श्रद्धेय नहीं है। यह तो प्रत्यक्ष से स्पष्ट प्रतीत होता है कि दूध और पानी अविभक्त हैं—परन्तु हंसकी चंचु उन्हें अलग २ कर देती है। इसलिये यह "जो अविभक्त हैं वे पृथक् नहीं हो सकते" कैसे एकान्ततः माना जा सकता है। इसी तरह सुवर्ण और सुवर्णपाषाण परस्पर में अविभक्त रहते हैं परन्तु अग्नि का संयोग उन्हें अलग २ कर देता है।

થાય છે તે ન થવો જોઈએ. જો કર્મોને સંચરણ સ્વભાવવાળા માનવામાં આવે તો ભવાન્તરમાં (બીજા ભવમાં) કર્મ જીવની સાથે જાય છે એવી માન્યતા છે તે પણ ઠીક બેસી શકશે નહીં, કેમ કે એવી રીતે તો દેહમાં રહેલા વાયુ વિગેરે પણ જીવની સાથે જતાં નથી.

એટલા માટે એ માનવું જોઈએ કે, રાગાદિક બંધના કારણોના સદ્ભાવથી સંપૂર્ણ આત્મામાં સમસ્ત પ્રદેશોની સાથે કર્મ નિબદ્ધ હોય છે સ્પર્શ માત્ર રહેતાં નથી. જીવની સાથે કર્મોનો અવિભક્ત સંબંધ છે આ કારણે તે કદી પણ જીવથી જુદાં થઈ શકતાં નથી. એવા જે ગોષ્ઠમાહિલના તર્ક વિતર્ક છે તે, શ્રદ્ધા કરવા જેવા નથી એમ તો પ્રત્યક્ષથી સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે કે, દૂધ અને પાણી અવિભક્ત છે પરંતુ હંસની ચાંચ તેને અલગ કરી દે છે આથી એવો નિયમ જણાય છે કે જે અવિભક્ત છે તે જુદાં પડી શકતાં નથી તે સિદ્ધાન્તને કઈ રીતે એક રૂપે માનવામાં આવે, એજ પ્રમાણે સુવર્ણ અને કાચુ સોનુ (માટી સહિતનું) પરસ્પરમાં અવિભક્ત રહે છે પરંતુ અગ્નિનો સંયોગ તેને અલગ અલગ કરી દે છે.

किंच — अश्महेमयोरविभागसम्बन्धवतोरपि नक्षत्यादिसंयोगेन पृथग्भावः प्रत्यक्षेण दृश्यते। इत्यादि वचनं श्रुत्वा विन्ध्यमुनिर्निःशङ्कः सन् गोष्ठमाहिलस्य समीपमागत्य शास्त्रसिद्धान्तं प्रोक्तवान्। परंतु गोष्ठमाहिलमुनिर्मिथ्यात्वोदयवशात् स्वाग्रहं न त्यक्तवान्।

अन्यदा स विन्ध्यमुनिः चतुरशीतिलक्षपदात्मके नवमे पूर्वे प्रत्याख्यानाधिकारं पठन् मुने प्रत्याख्यानं वर्णयति—"पाणाइवायं पच्चक्खामि जावज्जीवाए" इत्यादि। तदा गोष्ठमाहिलः प्राह—"जावज्जीवाए" इति न वक्तव्यम्, यतः-अपरिमाणकृतं प्रत्याख्यानं श्रेयः, कृतपरिमाणं तु दुष्टं, यावज्जीवमिति प्रोक्ते

जब गुरु ने इस प्रकार समझाया तो विंध्यमुनि निःशंकचित्त होकर गोष्ठमाहिल के पास आकर कहने लगे कि देखो शास्त्र का सिद्धान्त इस प्रकार है अत आप का कथन उचित नहीं है। आप अपने आग्रह को छोड़ दो। विंध्यमुनि के इस प्रकार निवेदन करने पर गोष्ठमाहिलने कुछ भी ध्यान नहीं दिया और अपने आग्रहपर ही डटे रहे।

एक समय की बात है कि विंध्यमुनि चौरासी लाख (८४०००००) पदवाले प्रत्याख्यानप्रवाद नामके नवमपूर्व के प्रत्याख्यान अधिकार का अध्ययन कर रहे थे उस में यह पाठ उन्हों ने पढ़ा कि "पाणाइवाय पच्चक्खामि जावज्जीवाए"। गोष्टमाहिल ने इस पाठ को सुना और बोले कि इस पाठ में "जावज्जीवाए" यह नहीं बोलना चाहिये, क्यों कि जिस प्रत्याख्यान में प्रमाण नहीं किया जाता है वही ठीक होता है।

જ્યારે ગુરુએ આ પ્રકારે સમજાવ્યુ ત્યારે વિધ્યમુનિની શંકા દૂર થઈ અને ગોષ્ઠમાહિલની પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે, જુઓ! શાસ્ત્રનો સિધ્ધાત તો આ પ્રકારનો છે, માટે આપ જે કહો છો તે યોગ્ય નથી આપ આપના દુરાગ્રહને છોડી દો વિધ્યમુનિના આ પ્રકારના નિવેદન ઉપર ગોષ્ઠમાહિલે કાઈ ધ્યાન આપ્યુ નહી અને પોતાના જ આગ્રહ ઉપર તે મક્કમ રહ્યા.

એક સમયની વાત છે કે વિધ્યમુનિ ચોરાશી લાખ (૮૪૦૦૦૦૦) પદવાળા પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદ નામના નવમપૂર્વના પ્રત્યાખ્યાન અધિકારનુ અધ્યયન કરી રહ્યા હતા તેમા આ પ્રમાણેનો પાઠ તેમના વાચવામા આવ્યો કે, "पाणाइवायं पच्चक्खामि जावज्जिवाए" ગોષ્ઠમાહિલે આ પાઠને સાભળ્યો અને બોલ્યા કે આ પાઠમા "जावज्जिवाए" એવુ ન બોલવુ જોઈએ, કેમકે જે પ્રત્યાખ્યાનમા પ્રમાણ નથી કરવામાં આવતું તે જ ઠીક હોય છે. પ્રમાણવાળુ

कालमानं स्वीकृत भवति, तथा च प्रत्याख्यानस्य सावधिकत्वेनावधौ पूर्णे प्रत्याख्या तवस्तुन आशंसासंभवात् "आगमे भुनिष्यामी"–त्याशंसारूपं दूषणं स्यात्, तस्मात् 'अपरिमाणेन सर्वं प्राणातिपातं प्रत्याख्यामि त्रिविधं त्रिविधेने–ति वाच्यं मुनिनेति

गोष्ठमाहिलेनैवमुक्ते सति विन्ध्यमुनिर्दुर्बलिकापुष्पाचार्यं पृच्छति–भदन्त ! गोष्ठमाहिलमुनिर्यावज्जीवमिति प्रत्याख्याने वक्तुं नेच्छति ।

आचार्यः प्राह—प्रत्याख्यानस्य कालावधिकत्वमवश्यं कार्यम्, अन्यथा मर्यादाविरहात् अकार्यसेवनं स्यात्, अपि चोत्सूत्रप्ररूपणापत्तिस्तत्प्रानन्तसंसारः स्यात् ।

प्रमाणवाला प्रत्याख्यान श्रेयस्कर नहीं होता। यावज्जीव कहने से प्रत्याख्यान प्रमाणोपेत हो जाता है। काल का प्रमाण इस शब्द से स्पष्टरूप में कथित होता है। और भी–प्रत्याख्यान में सावधिकता आने से अवधि की पूर्णता होने के बाद प्रत्याख्यान वस्तु में आशंसा–आकांक्षा–का संभव होने से "मैं आगे खाउँगा" इस प्रकार का दूषण लगता है, इसलिये मुनि को तो ऐसा ही कहना चाहिये कि "मैं त्रिविध त्रिकरणसे विना किसी प्रमाण के समस्त प्राणातिपात का प्रत्याख्यान करता हूं।"

गोष्ठमाहिल की इस तर्क को सुनकर विन्ध्यमुनि ने आकर आचार्य महाराज दुर्बलिकापुष्पमुनिसे पूछा कि भदंत ! गोष्ठमाहिल मुनि प्रत्याख्यान में "जावज्जीवाए" नहीं कहना चाहिये ऐसा कहते हैं। विन्ध्य मुनि की बात सुनकर आचार्य महाराज ने कहा कि प्रत्याख्यान में काल की अवधि अवश्य करनी चाहिये, अन्यथा मर्यादा का विरह होनेसे

પ્રત્યાખ્યાન શ્રેયસ્કર નથી હોતું યાવજ્જીવ કહેવાથી પ્રત્યાખ્યાન પ્રમાણોપેત થઈ જાય છે. કાળનું પ્રમાણ આ શબ્દથી સ્પષ્ટ રૂપમાં કથિત થાય છે પ્રત્યાખ્યાનમાં સમય મર્યાદા આવવાથી અવધિની પૂર્ણતા થવા પછી પ્રત્યાખ્યાત કરેલી વસ્તુમાં આશંસા–આકાંક્ષાનો સંભવ હોવાથી 'હું આગળ ખાઈશ' આ પ્રકારનું દૂષણ લાગે છે આથી મુનિએ તો એવું કહેવું જોઈએ કે હું ત્રિવિધ ત્રિકરણથી કોઈ પણ પ્રમાણ વગર સમસ્ત પ્રાણાતિપાતનું પ્રત્યાખ્યાન કરૂં છું.

ગોષ્ઠમાહિલના આ તર્કને સાંભળીને વિંધ્યમુનિએ જઈને આચાર્ય મહારાજ દુર્બલિકાપુષ્પ મુનિને પૂછ્યું કે હે ભદન્ત ! ગોષ્ઠમાહિલ મુનિ 'જાવજ્જિવાએ" એવું પ્રત્યાખ્યાનમાં ન કહેવું જોઈએ એમ કહે છે વિંધ્યમુનિની વાત સાંભળી આચાર્ય મહારાજે કહ્યું કે, પ્રત્યાખ્યાનમાં કાળની અવધિ અવશ્ય કરવી જોઈએ. એ પ્રમાણે ન કરાતાં મર્યાદાનો વિરહ થવાથી અકાર્ય સેવન પણ

अथ गोष्ठमाहिलमुनिस्तथाऽभिनिवेशाद् दुर्बलिकापुष्पाचार्येण सह वादार्थं समागत्य स्वमतं वर्णयति । आचार्यः प्राह-अहो आर्य ! कालावधियुक्तं यावज्जीव प्रत्याख्यानं देवादिभवे व्रतभङ्गदोषवारणार्थं क्रियते, देवादिभवे व्रतप्रसङ्गाभावात्। एवमुक्तेऽपि गोष्ठमाहिलमुनिः स्वाग्रहं न मुञ्चति । तदा सर्वसंघेन मिलित्वा कायो-

---

अकार्य सेवन भी हो सकता है। तथा ऐसा करने से उत्सूत्रप्ररूपणा करने की आपत्ति आती है इससे उस जीव को अनन्त संसार हो जाता है।

गोष्ठमाहिल मुनि ने इस प्रकार के अभिनिवेश के वशसे दुर्बलिका पुष्पाचार्य के पास आकर इस विषय पर उनसे वादविवाद करना प्रारंभ कर दिया। आचार्य ने कहा अहो आर्य! यावज्जीवरूप काल की अवधि-युक्त जो प्रत्याख्यान किया जाता है उसका मतलब यह हैं कि सयमी आत्मा मर कर यदि देवादिभव में पहुँच जाता है ,तो वह वहां व्रतभग के दोष का भागी नहीं हो सकता है, क्योंकि वहां व्रतप्रसंग का अभाव है। मनुष्यभव में जो इसने व्रत लिये है वे उस मनुष्यभव तक ही गृहीत व्रतों का निरतिचार रूप से-निर्दोषरूप से-पालन करने वाला है, अन्य देवादिभव में नहीं। यही वात इस यावज्जीवपद से लक्षित होती है। इस प्रकार आचार्य महाराज द्वारा समझाने पर भी गोष्ठमाहिल ने अपने दुराग्रह का परित्याग नहीं किया। जब संघने गोष्ठमाहिल की यह हालत देखी तो संघ ने मिल कर कायोत्सर्गद्वारा एक देवी का

થઈ જાય છે, તથા એમ કરવાથી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરવાની આપત્તિ આવે છે. આમ કરવાથી તો આ જીવને અનત સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે

ગોષ્ઠમાહિલ મુનિ આ પ્રકારના અભિમાનથી છકી જઈને દુર્બલિકા-પુષ્પાચાર્યની પાસે આવી એ વિષય ઉપર એમની સાથે વાદવિવાદ શરૂ કર્યો આચાર્યે કહ્યુ, અહો આર્ય ! યાવજ્જિવરૂપ કાળની અવધિયુક્ત જે પ્રત્યા-ખ્યાન કરવામા આવે છે એનુ કારણ એ છે કે, સંયમી આત્મા મરીને જો દેવ વિગેરે ભવને પામે છે તો ત્યા તે વ્રતભગના દોષનો ભાગી નથી બનતો કારણ કે ત્યા વ્રત નિયમનો અભાવ છે મનુષ્યનાભવમા એમણે જે વ્રત નિયમ લીધા છે તે એના મનુષ્યભવ સુધી જ લીધેલા વ્રતોનો નિરતિચાર રૂપથી-નિર્દોષ રૂપથી-પાલન કરવાવાળા છે, પણ દેવ વિગેરે અન્ય ભવમા એ શક્ય નથી આ વાત આ યાવજ્જિવ પદનો હેતુ છે આ પ્રકારે આચાર્ય મહારાજે સમજાવવા છતા પણ ગોષ્ઠમાહિલે પોતાના દુરાગ્રહને ન છોડયો. જ્યારે સંઘે ગોષ્ઠમાહિલની આ હાલત જોઈ ત્યારે સંઘે ભેગા મળીને કાયોત્સર્ગ-

त्सर्गेण देवी माकृष्टा। सा आगता प्राह–आदिशतु सङ्घः। संघो वदति–हे देवि! महाविदेहे गत्वा तीर्थकरं पृच्छ–दुर्बलिकापुष्पाचार्यप्रमुखः संघो यद् वदति तत् सत्यम्, किमुत गोष्ठमाहिलोक्तम् एतन्निर्णेतुं सङ्घः कायोत्सर्गेण स्थितः। सा महाविदेह तीर्थकरं पृष्ट्वा समागता वदति–सङ्घ सम्यग्वादी, अन्यस्तु मिथ्यावादी निह्नवः। गोष्ठमाहिलमुनिस्तदा देवीवाक्येऽपि श्रद्धां न करोति वदति च–एषा मिथ्या वदति न तत्र गता। ततः संघेन गोष्ठमाहिलमुनिस्तिरस्कृतो बहिष्कृतः। स चानालोचितप्रतिक्रान्तस्तत्र कालमासे कालं कृत्वा नवमकल्पे देवत्वेन समुत्पन्नः। ततः संसारे परिभ्रम्य मोक्षं यास्यति।

इति सप्तमनिह्नवगोष्ठमाहिलदृष्टान्तः ॥ ७ ॥

आकर्षण किया। देवी ने आकर कहा–संघ आज्ञा देवे मैं किसलिये बुलाई गई हु। संघने कहा हे देवि! तीर्थंकर के पास जाकर पूछो कि दुर्बलिकाचार्य प्रमुख संघ जो कहता है वह सत्य है कि गोष्ठमाहिल कहता है वह सत्य है। इस बात को निश्चय करने के लिये संघ ने कायोत्सर्ग किया है। वह देवी वहां से विदेहक्षेत्र में तीर्थंकर के पास गई और पूछकर वह वहां से वापिस आई। संघ से बोली–जो संघ कहता है वह सत्य है। दूसरा मिथ्यावादी निह्नव है। इस प्रकार देवी के कहने पर भी गोष्ठमाहिल को उसके वचन में विश्वास नहीं हुआ। बोला–यह तो मिथ्या बोलती है, क्यों कि यह वहां गई ही नहीं है। संघ ने जब गोष्ठमाहिल की इस प्रकार की बातें सुनी तो उसको संघ से बहिष्कृत कर

પૂર્વક એક દેવીનું આરાધન કર્યું. દેવીએ આવીને કહ્યું સંઘની શી આજ્ઞા છે? મને શા માટે બોલાવવામાં આવી છે? સંઘે કહ્યું કે હે દેવી! તીર્થંકરની પાસે જઈને પૂછો કે, દુર્બલિકાપુષ્પાચાર્ય પ્રમુખ સંઘ જે કહે છે તે સત્ય છે કે ગોષ્ઠમાહિલ કહે છે તે સત્ય છે? આ વાતનો નિર્ણય કરવા માટે શ્રીસંઘે કાયોત્સર્ગ કરેલ છે અને આપને તસ્દી આપી છે. આ પ્રશ્નોની હકીકત જાણી તે દેવી ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકરની પાસે ગઈ અને પ્રશ્નનો ઉત્તર મેળવીને ત્યાંથી પાછી ફરી અને શ્રીસંઘને જણાવ્યું કે શ્રીસંઘ જે કહે છે તે સત્ય છે જ્યારે બીજો મિથ્યાવાદી નિહ્નવ છે. આ પ્રકારે દેવીના કહેવાં છતાં પણ ગોષ્ઠમાહિલને દેવીના વચનમાં વિશ્વાસ ન બેઠો. અને તેણે કહ્યું કે, એ દેવી તો ખોટું બોલે છે કેમ કે એ ત્યાં તિર્થંકર પાસે ગઈ જ નથી. સંઘે જ્યારે ગોષ્ઠમાહિલની આ પ્રકારની વાત સાંભળી ત્યારે તેને સંઘ બહાર

अथ गोष्ठमाहिलमुनिस्तथाऽभिनिवेशाद् दुर्बलिकापुष्पाचार्येण सह वादार्थं समागत्य स्वमतं वर्णयति। आचार्यः प्राह–अहो आर्य! कालावधियुक्तं यावज्जीव प्रत्याख्यानं देवादिभवे व्रतभङ्गदोषवारणार्थं क्रियते, देवादिभवे व्रतप्रसङ्गाभावात्। एवमुक्तेऽपि गोष्ठमाहिलमुनिः स्वाग्रह न मुञ्चति। तदा सर्वसंघेन मिलित्वा कायो-

अकार्य सेवन भी हो सकता है। तथा ऐसा करने से उत्सूत्रप्ररूपणा करने की आपत्ति आती है इससे उस जीव को अनन्त संसार हो जाता है।

गोष्ठमाहिल मुनि ने इस प्रकार के अभिनिवेश के वशसे दुर्बलिका पुष्पाचार्य के पास आकर इस विषय पर उनसे वादविवाद करना प्रारंभ कर दिया। आचार्य ने कहा अहो आर्य! यावज्जीवरूप काल की अवधि-युक्त जो प्रत्याख्यान किया जाता है उसका मतलब यह हैं कि सयमी आत्मा मर कर यदि देवादिभव में पहुँच जाता है, तो वह वहां व्रतभंग के दोष का भागी नहीं हो सकता है, क्यों कि वहां व्रतप्रसंग का अभाव है। मनुष्यभव में जो इसने व्रत लिये है वे उस मनुष्यभव तक ही गृहीत व्रतों का निरतिचार रूप से–निर्दोषरूप से–पालन करने वाला है, अन्य देवादिभव में नहीं। यही वात इस यावज्जीवपद से लक्षित होती है। इस प्रकार आचार्य महाराज द्वारा समझाने पर भी गोष्ठमाहिल ने अपने दुराग्रह का परित्याग नहीं किया। जब संघने गोष्ठमाहिल की यह हालत देखी तो संघ ने मिल कर कायोत्सर्गद्वारा एक देवी का

થઈ જાય છે, તથા એમ કરવાથી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરવાની આપત્તિ આવે છે. આમ કરવાથી તો આ જીવને અનત સસારની વૃદ્ધિ થાય છે

ગોષ્ઠમાહિલ મુનિ આ પ્રકારના અભિમાનથી છકી જઈને દુર્બલિકા-પુષ્પાચાર્યની પાસે આવી એ વિષય ઉપર એમની સાથે વાદવિવાદ શરૂ કર્યો આચાર્યે કહ્યું, અહો આર્ય! યાવજ્જિવરૂપ કાળની અવધિયુક્ત જે પ્રત્યા-ખ્યાન કરવામાં આવે છે એનુ કારણ એ છે કે, સંયમી આત્મા મરીને જો દેવ વિગેરે ભવને પામે છે તો ત્યા તે વ્રતભંગના દોષનો ભાગી નથી બનતો કારણ કે ત્યાં વ્રત નિયમનો અભાવ છે મનુષ્યનાભવમા એમણે જે વ્રત નિયમ લીધા છે તે એના મનુષ્યભવ સુધી જ લીધેલા વ્રતોનો નિરતિચાર રૂપથી–નિર્દોષ રૂપથી–પાલન કરવાવાળા છે, પણ દેવ વિગેરે અન્ય ભવમા એ શક્ય નથી આ વાત આ યાવજ્જિવ પદનો હેતુ છે આ પ્રકારે આચાર્ય મહારાજે સમજાવવા છતા પણ ગોષ્ઠમાહિલે પોતાના દુરાગ્રહને ન છોડયો. જ્યારે સઘે ગોષ્ઠમાહિલની આ હાલત જોઈ ત્યારે સંઘે ભેગા મળીને કાયોત્સર્ગ-

त्सर्गेण देवी माकृष्टा। सा आगता प्राह-आदिशतु सङ्घः। संघो वदति-हे देवि! महाविदेहे गत्वा तीर्थंकरं पृच्छ-दुर्बलिकापुष्पाचार्यप्रमुखः संघो यद् वदति तत् सत्यम्, किमुत गोष्ठमाहिलोक्तम् एतन्निर्णेतुं सङ्घः कायोत्सर्गेण स्थितः। सा महाविदेहे तीर्थंकरं पृष्ट्वा समागत्य वदति-सङ्घः सम्यग्वादी, अन्यस्तु मिथ्यावादी निह्नवः। गोष्ठमाहिलमुनिस्तदा देवीवाक्येऽपि श्रद्धां न करोति वदति च-एषा मिथ्या वदति न तत्र गता। ततः संघेन गोष्ठमाहिलमुनिस्तिरस्कृतो बहिष्कृतः। स चानालोचितप्रतिक्रान्तश्च कालमासे कालं कृत्वा प्रथमकल्पे देवत्वेन समुत्पन्नः। ततः संसारे परिभ्रम्य मोक्षं यास्यति।

इति सप्तमनिह्नवगोष्ठमाहिलदृष्टान्तः ॥ ७ ॥

आकर्षण किया। देवी ने आकर कहा-संघ आज्ञा देवे मैं किसलिये बुलाई गई हु। संघने कहा हे देवि! तीर्थंकर के पास जाकर पूछो कि दुर्बलिकाचार्य प्रमुख संघ जो कहता है वह सत्य है कि गोष्ठमाहिल कहता है वह सत्य है। इस बात को निश्चय करने के लिये संघ ने कायोत्सर्ग किया है। वह देवी वहां से विदेहक्षेत्र में तीर्थंकर के पास गई और पूछकर वह वहां से वापिस आई। संघ से बोली-जो संघ कहता है वह सत्य है। दूसरा मिथ्यावादी निह्नव है। इस प्रकार देवी के कहने पर भी गोष्ठमाहिल को उसके वचन में विश्वास नहीं हुआ। बोला-यह तो मिथ्या बोलती हैं, क्यों कि यह वहां गई ही नहीं है। संघ ने जब गोष्ठमाहिल की इस प्रकार की बातें सुनी तो उसको संघ से बहिष्कृत कर

પૂર્વક એક દેવીનું આરાધન કર્યું દેવીએ આવીને કહ્યું, સંઘની શી આજ્ઞા છે? મને શા માટે બોલાવવામાં આવી છે? સંઘે કહ્યું કે હે દેવી! તીર્થંકરની પાસે જઈને પૂછો કે, દુર્બલિકાપુષ્પાચાર્ય પ્રમુખ સંઘ જે કહે છે તે સત્ય છે કે ગોષ્ઠમાહિલ કહે છે તે સત્ય છે? આ વાતનો નિશ્ચય કરવા માટે શ્રીસંઘે કાયોત્સર્ગ કરેલ છે અને આપને તેડી આવી છે આ પ્રમાણેની હકીકત જાણી તે દેવી ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકરની પાસે ગઈ અને પ્રશ્નનો ઉત્તર મેળવીને ત્યાંથી પાછી ફરી અને શ્રીસંઘને જણાવ્યું કે શ્રીસંઘ જે કહે છે તે સત્ય છે જ્યારે બીજો મિથ્યાવાદી નિહ્નવ છે આ પ્રકારે દેવીના કહેવા છતાં પણ ગોષ્ઠમાહિલને દેવીના વચનમાં વિશ્વાસ ન બેઠો. અને તેણે કહ્યું કે એ દેવી તો ખોટું બોલે છે કેમ કે એ ત્યાં તિર્થંકર પાસે ગઈ જ નથી સંઘે જ્યારે ગોષ્ઠમાહિલની આ પ્રકારની વાત સાંભળી ત્યારે તેને સંઘ બહાર

एवमन्येऽपि सूत्रार्थापलापका निह्नवास्तदन्तर्गता विज्ञेयाः। यथा—बोटिकाः-दिगम्बराः, जैनाभासा दण्डिनः, साम्प्रतिकास्तेरापन्थधारकभिक्खूप्रभृतयश्च। तत्र बोटिक (दिगम्बर) निह्नवदृष्टान्तः प्रोच्यते—

भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो निर्वाणसमयान्नवाधिकषट्शत६०९वर्षेषु व्यतीतेषु रघुवीरपुरे दीपकोद्याने आर्यकृष्णाचार्यः समवसृतः। तत्र नगरे रिपुमर्दननामकस्य राज्ञः समीपे शिवभूतिनामको मल्लः समायातः, स श्रावस्तीनगरीवास्तव्यस्य श्रीभद्रमल्लस्य पुत्रः सहस्रमल्लापरनामक आसीत्। स रिपुमर्दननृप

दिया। अन्त में वह अनालोचित अप्रतिकान्त अवस्था में ही मरकर प्रथम कल्प में देव हुआ।

॥ यह सातवें गोष्ठमाहिल निह्नव की कथा हुई ॥ ७ ॥

इस प्रकार और भी जो सूत्रार्थ के अपलाप करनेवाले हैं वे सब निह्नवों की कोटि में ही गर्भित जानना चाहिये। जैसे दिगम्बर तथा जैनाभास दंडी एवं तेरापथधारक भिक्खूजी वगैरह।

दिगम्बरों की उत्पत्ति विषयक कथा इस प्रकार है—

भगवान् महावीर स्वामी को मोक्ष गये हुए जब छहसौ नौ ६०९ वर्ष व्यतीत हो चुके तब रघुवीर पुर के दीपकोद्यान से आर्य कृष्णाचार्य आये। इस नगर में रिपुमर्दन नाम के राजा का शासन था। राजा के पास शिवभूति नाम का एक मल्ल आया। इसका दूसरा नाम सहस्रमल्ल था। यह श्रावस्ती नगरी के रहनेवाले श्रीभद्रमल्ल का

મુકી દીધો અંતમા તે આલોચના કર્યા વગર અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરીને પ્રથમ કલ્પમા દેવ થયા

॥ આ સાતમા ગોષ્ઠમાહિલ નિહ્નવની કથા થઈ ॥ ૭ ॥

આ રીતે જે બીજાઓ સૂત્રાર્થનો અવળો અર્થ કરવાવાળા છે તે સઘળા નિહ્નવોની કોટીના જાણવા જોઈએ જેમ દિગમ્બર તથા જૈનાભાસ દંડી અને તેરાપથધારક ભિક્ખુજી વગેરે

॥ દિગમ્બરોની ઉત્પત્તિ વિષયક કથા આ પ્રકારની છે ॥

ભગવાન મહાવીર સ્વામીને મોક્ષ પધાર્યે જ્યારે છસો નવ (૬૦૯) વર્ષ વીતી ચુકયા ત્યારે રઘુવીરપુરના દીપકોદ્યાનમા આર્ય કૃષ્ણાચાર્ય પધાર્યા આ રઘુવીરપુર નગરમા રિપુમર્દન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો રાજાની પાસે શિવભૂતિ નામે એક મલ્લ આવ્યો. એનુ બીજુ નામ સહસ્રમલ્લ હતું એ શ્રાવસ્તી નગરીમા રહેતા શ્રી ભદ્રમલ્લનો પુત્ર હતો તેણે રાજાને કહ્યુ

कथितं–राजन्! तव सेवां कर्तुमिच्छामि, राज्ञा कथितम्–परीक्षानन्तरं तव सेवावसरं दास्यामि।

अन्यदा राज्ञा स कृष्णचतुर्दश्यामाहूतः कथितश्च, अस्यां रात्रौ श्मशाने गत्वा तत्र तिष्ठ। स तद्वचनात् तत्र गतः। नृपेण तथान्ये पुरुषास्तस्य भयोत्पादनार्थं गुप्तरीत्या पश्चात् प्रेषिताः। राजपुरुषाः श्मशाने गत्वा व्याघ्रवेतालादिशब्दै र्भयमुत्पादयन्ति, तथाप्यसौ न बिभेति, किंतु निःशङ्क एव तत्र स्थितः। स च

पुत्र था। आते ही शिवभूति ने राजा से कहा राजन्! मैं आपकी सेवा करना चाहता हूं। राजाने कहा–पहिले मैं तुम्हारी परीक्षा करूंगा पश्चात् तुम्हें सेवा करने का अवसर दूंगा।

किसी एक समय राजाने उसे कृष्णचतुर्दशी के दिन बुलाया। बुलाकर कहा–आज तुम रात्रि में श्मशान में जाकर बैठो। राजा की बात सुनकर शिवभूतिमल्लने वैसा ही किया। राजाने उसकी परीक्षा लेने के अभिप्राय से ऐसा काम किया कि कुछ अपने राजकर्मचारियों को श्मशान में गुप्तरीति से भेज दिये। और उनसे कह दिया कि–तुम सब वहां पर शिवभूति को डराने के लिये ऐसे काम करो कि जिससे उसको वहां भय जाग्रत हो जाय। सेवकों ने जाकर वहां वैसा ही काम किया। व्याघ्र, वेताल आदि के शब्दोंद्वारा उसको अधिक से अधिक डराने का प्रयत्न किया तो भी शिवभूति डरा नहीं प्रत्युत ज्यों २ इन लोगोंने उसको डराने का प्रयत्न किया त्यों २ यह सुदृढ बनता गया और एक आसन पर जमकर बैठा रहा। जब राज-

---

કે–રાજન્! હું આપની સેવા કરવા ચાહું છું. રાજાએ કહ્યું કે–હું પહેલાં તમારી પરીક્ષા કરીશ એ પછી જ તમને મારી સેવામાં રાખીશ.

કોઈ એક સમયે તેને રાજાએ કાળીચૌદસને દિવસે બોલાવ્યો. અને કહ્યું કે આજની રાત તમે સ્મશાનમાં ગાળો. રાજાનો આદેશ સાંભળીને શિવભૂતિ મલ્લે એ પ્રમાણે કર્યું. રાજાએ તેની પરીક્ષા લેવાના આશયથી પોતાના કેટલાક રાજકર્મચારીઓને ગુપ્ત રીતે સ્મશાનમાં મોકલી દીધા, અને તેમને કહ્યું કે તમે બધા શિવભૂતિને ડરાવવા માટે એવી ગોઠવણ કરો કે જેથી શિવભૂતિ ભયભીત બની જાય. સેવકોએ ત્યાં જઈને રાજાએ કહ્યા પ્રમાણે કર્યું વાઘ, અને વેતાલના અવાજો કરી કરી એને ડરાવવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યા તો પણ શિવભૂતિ જરાએ ડર્યો નહીં પરંતુ જેમ જેમ એ લોકોએ એને ડરાવવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડયો તેમ તેમ તે વધુ નિર્ભયી બનતો ગયો, અને એક આસન ઉપર સ્થિર બેસી ગયો. જ્યારે રાજકર્મચારીઓ

प्रभाते राज्ञः समीपमागत्य वदति–अहं श्मशाने रात्रौ निर्भयतया स्थितः। राजपुरुषा अपि वदन्ति–अस्माभिर्भये प्रदर्शितेऽपि निर्भय एवायं तत्रावस्थितः। तदा नृपतिः स्वसेवायां तं नियोजयति स्म।

अन्यदा नृपतिः स्वसैनिकान् मथुरां ग्रहीतुं प्रेषयति, तैः सह–शिवभूतिमपि प्रेषयति। मार्गे गच्छद्भिस्तैः परस्परमुक्तम्–भोः! वयं राजानमपृष्ट्वा प्रस्थिताः, का

कर्मचारी अपने काम में सफलित नहीं हुए तो वे सब वहां से वापिस चले आये। प्रातःकाल होते ही शिवभूति भी वहां से चला आया और राजा के पास आकर कहने लगा कि राजन्! मैं आपकी आज्ञानुसार निर्भय होकर रातभर श्मशानमें रहा। इतने में राजपुरुषों ने भी आकर राजा को समाचार दिया कि हम लोगों ने हर एक प्रकार से शिवभूति को भय प्रदर्शित करने में कसर नहीं रखी, परन्तु यह तो जरा भी भय से विचलित नहीं हुआ। राजा ने राजकर्मचारियों की बात सुनकर शिवभूति को निर्भय मान उसको अपनी सेवा में रख लिया। किसी एक समय की बात है कि राजा ने अपने सैनिकों को आदेश दिया कि वे मथुरानगरीकी ओर धावा बोल देवे। राजा का आदेश पाकर सैनिकोने मथुरानगरी की ओर प्रयाण कर दिया। साथ में राजा की तर्फ से शिवभूति को भी जाने का आदेश मिला। रास्ते में जाते २ इन लोगों ने परस्पर में इस प्रकार विचार किया–अरे भाई! यह तो कहो कि अपन

પોતાના કામમા–તેને ડરાવવામા સફળ ન થયા ત્યારે તે બધા ત્યાથી પાછા ફર્યા સવાર થતા શિવભૂતિ સ્મશાનમાથી પાછો ફર્યો અને રાજાની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો રાજન! હુ આપની આજ્ઞા અનુસાર નિર્ભય થઈને આખી રાત્રિ સ્મશાનમા રહ્યો છુ. એજ સમયે રાજકર્મચારીઓએ પણ આવીને રાજાને સમાચાર આપ્યા કે, અમે લોકોએ અનેક પ્રકારે શિવભૂતિને ડરાવવામા કાંઈ કચાસ રાખી નથી પરતુ એ જરા પણ ડર્યો નહી રાજકર્મચારીઓની આ વાત સાભળી શિવભૂતિને નિડર માની પોતાની સેવામાં રાખી લીધો. કોઈ એક સમયે રાજાએ પોતાના કર્મચારીઓને હુકમ કર્યો કે, તેઓ મથુરા નગરી પર ચઢાઈ કરે, રાજાનો આદેશ મળતા સૈનિકોએ મથુરા નગરી તરફ પ્રયાણ કરી દીધુ રાજાએ તેમની સાથે પોતાના તરફથી શીવભૂતિને પણ જવાનો હુકમ કર્યો જતા જતા રસ્તામા એ લોકોએ એવો વિચાર કર્યો કે, અરે ભાઇ! એ તો કહો કે આપણે કઈ મથુરા નગરી

मथुराऽस्माभिर्ग्रहीतेति। तत्र शिवभूतिः प्राह—द्वे अपि मथुरे ग्रहीष्यामः, यत्र प्रवेशं भवतां दुष्करं, तत्राहं यास्यामि। एवमुक्त्वा शिवभूतिः पाण्डुमथुरायां गतः। तत्र गत्वा बलेन तां जग्राह। ततो द्वितीयामपि मथुरां विजित्य शिवभूतिस्तैः सैनिकैः सह नृपसमीपे समायातः। नृपेणोक्तम्—सुदुष्करं कार्यं कृतवानसि, अतः परितुष्टोऽस्मि, ब्रूहि स्वमनोगतम्। शिवभूतिः प्राह—सर्वत्र मम स्वेच्छाप्रवर्त्तं देहि। नृपेण तद् प्रदत्तम्।

को कौनसी मथुरा पर धावा बोलना है। चलते समय राजा से इस बात को तो आप लोगों ने पूछा ही नहीं है। उनकी बात सुनकर शिवभूति ने कहा कि इसकी क्या चिन्ता—चलो दोनों ही मथुरा पर धावा बोल देंगे। आप लोगों को जिस पर जाना दुष्कर प्रतीत होता हो, वह मेरे जुम्मे रहे। इस प्रकार कह कर शिवभूति सैनिकों को साथ लेकर सर्व प्रथम पाण्डुमथुराकी ओर चला और उसको विजितकर द्वितीयमथुराकी ओर भी चला। उसको भी उसने जीत लिया। पश्चात् सैनिकोंके साथ वापिस अपने स्थान पर लौट आया। राजा के पास जाकर उसने दोनों मथुराओं को जीतने की खबर सुनाई। सुनकर राजाने कहा—धन्यवाद आपने बहुत ही बड़ा भारी दुष्कर कार्य साधा है इससे मुझे बड़ी भारी प्रसन्नता है, कहो—तुम्हें इसके फलस्वरूप क्या देना चाहिये। सुनकर शिवभूति ने अपने मनोगत भावको प्रकट कर दिया और कहा कि—मेरा

ઉપર ચઢાઈ કરવી છે? નીકળતી વખતે આ વાત આપણે રાજાને તો પૂછી પણ નહીં. બધાની વાત સાંભળીને શિવભૂતિએ કહ્યું કે એમાં ચિન્તા શા માટે? ચાલો બન્ને મથુરા ઉપર ચઢાઈ કરીશું. આપને જ્યાં ચઢાઈ કરવાનું વધુ કઠણ લાગતું હોય તો તેની જવાબદારી મારા શિર ઉપર છે આ પ્રમાણે કહીને શિવભૂતિ સૈનિકોને સાથે લઈ પ્રથમ પાંડુ મથુરાની તરફ ઉપડયો અને એને જીતી લઈને બીજી મથુરા ઉપર પણ એણે ચઢાઈ કરી. અને તેને પણ જીતી લીધી. વિજયી બન્યા પછી સૈનિકો સાથે પોતાના સ્થાને પાછો ફર્યો. રાજાની પાસે આવીને તેણે બન્ને મથુરાને જીતી લીધાની વાત કહી સંભળાવી. આ સાંભળી રાજાએ કહ્યું ધન્યવાદ! તમે ઘણું જ સારૂં કામ કર્યું, ઘણું દુષ્કર કાર્ય પાર પાડયું છે આથી હું તમારા ઉપર ઘણો જ પ્રસન્ન થયો છું કહો તમોને શું પુરસ્કાર ઈનામ આપું? એ સાંભળીને શિવભૂતિએ પોતાના મનનો ભાવ પ્રગટ કર્યો અને કહ્યું કે, કોઈ પણ પ્રકારની રોકટોક વગર

अथासौ स्वेच्छया सर्वत्र भ्रमन् रात्रौ वा प्रभाते वा मध्याह्ने वाऽन्त्यप्रहरे वा समायाति, कदाचित् स्वगृहे नागच्छत्यपि। दिवसे यावद् गृहे नागच्छति, तावत् तस्य भार्या न भोजनं करोति, रात्रौ यावन्नायाति सा तावन्न शेते।

अन्यदा कदाचित् सा खिन्ना श्वश्रूं प्रति वदति—हे मातस्तव पुत्रोऽर्धरात्रे कदाचिच्चरमे प्रहरे, कदाचिन्नायात्यपि, दिवसेऽपि रात्रावपि च कालेऽतिक्रान्त एव

सर्वत्र स्वेच्छानुसार विना किसी प्रतिबंध के आना जाना हो, इसकी आज्ञा आपकी तरफ से मिलनी चाहिये। राजा ने शिवभूति की बात स्वीकार करली।

बस अब क्या था—शिवभूति स्वेच्छानुसार इधर उधर फिरने लगा। रात्रिमें, दिन में प्रातःकाल मध्याह्नकाल में तथा अंतिमप्रहर में जहां इच्छा होती चल देता और जब इच्छा होती वापिस आता। कभी २ नहीं भी आता। दिन में जबतक शिवभूति घर पर नहीं आता तबतक उसकी पत्नी भोजन नहीं करती, तथा रात्रिमें जबतक नहीं आता तबतक नहीं सोती।

शिवभूति की इस प्रकार स्वेच्छाचार प्रवृत्ति से जब यह विशेष तंग आगई तो एक दिन अपनी सास से कहने लगी—सासुजी! आप के पुत्र तो विशेष स्वच्छद हो गये हैं। आप उनसे कुछ कहती ही नहीं है। कभी तो ये अर्धरात्रि गये बाद घर पर आते हैं, और कभी अन्तिम-

હુ સર્વ જગ્યાએ મારી ઇચ્છા અનુસાર જઈ આવી શકુ તેવી આજ્ઞા આપના તરફથી મળવી જોઈએ, રાજાએ શિવભૂતિની વાત સ્વીકારી લીધી

પછી શુ બન્યુ ? શિવભૂતિ પોતાની ઇચ્છા અનુસાર જ્યા ત્યા ફરવા લાગ્યો રાત્રિએ, દિવસે, પ્રાતઃ કાળે, મધ્યાહ્ન કાળે તથા અ તિમ પ્રહરમાં જ્યારે અને જ્યા જવાની ઇચ્છા થતી ત્યારે તે ત્યા પહોંચી જતો, અને તેની મરજી મુજબ ઇચ્છા થાય ત્યારે પાછો ફરતો કોઇ કોઈ વખત ગમે ત્યા રોકાઈ જતો. દહાડે જ્યા સુધી શિવભૂતિ ઘેર પાછો ન આવતો ત્યા સુધી તેની સ્ત્રી ભોજન કર્યા વિના રાહ જોઈને બેસી રહેતી રાત્રીના સમયે પણ તે જ્યા સુધી ઘેર ન આવતો ત્યા સુધી તેની રાહ જોઈને બેસી રહેતી

શિવભૂતિની આ પ્રકારની સ્વેચ્છાચાર પ્રવૃત્તિથી જ્યારે એ ખૂબ જ કટાળી ગઈ ત્યારે તેણે એક દિવસ પોતાની સાસુને કહ્યુ કે, સાસુજી! આપના પુત્ર ખૂબ જ સ્વચ્છદી થઈ ગયેલ છે આપ તેને કેમ કાઇ કહેતાં નથી ? કોઈ કોઈ વખત મધરાતે તો કોઈ વખતે પાછલી રાત્રે તે ઘેર આવે છે

तत्र पुत्रः समायाति, अहं कदाचिन्निद्रातुरा, कदाचित् क्षुधातुरा च तिष्ठामि । तदा श्वश्र्वा निगदितम्-अस्यां रात्रौ द्वारं पिधाय त्वया शयनीयम्, अहमत्र जाग्रती तिष्ठामि, पुत्रवध्वा तथैवाऽऽचरितम् । शिवभूतिर्मध्यरात्रे समायातः स वदति-द्वारमुद्घाटय, तदा जनन्या कथितम्, अस्मिन् समये यत्र गृहे द्वारमुद्घाटितं भवति तत्र गच्छताम् । स रोषावेशेन निर्गच्छति । तत्र नगरे भवितृद्वारं भ्रमता तेन कृष्णाचार्यस्योपाश्रय एवोद्घाटितो दृष्टः । तत्र गत्वाऽऽचार्यं वन्दित्वा स वदति-

प्रहरमें, तथा कभी २ नहीं भी आते हैं । तात्पर्य कहने का यह है कि समयानुसार नहीं आते जाते हैं । जब मनमें आया तब आ गये-नहीं तो नहीं आये । दिवस हो चाहे रात्रि हो बेसमय ही व आते हैं । मैं तो इनसे बड़ी परेशानी भोगती रहती हूं-न समय पर खा पाती हूं और न समय पर सो पाती हू । वहू की बात सुनकर सासुजीने कहा-बेटी ! आज रात्रि को तू तो घरका दरवाजा बंद कर के सो जाना और मैं जागती रहूंगी । सासुजी की बात सुनकर पुत्रवधू ने वैसा ही किया । शिवभूति अर्धरात्रि गये बाद घर पर आया । आते ही उसने पत्नी से कहा कि-किवाड़ खोलो । शिवभूति की बात सुनकर बीच ही में माता ने कहा कि जहां के किवाड़ खुले हुए हों वहीं पर जा । माता की यह बात सुनकर उसको एकदम क्रोध आ गया और उसी आवेश में वह वहां से चल दिया । हर एक घर के द्वारों को देखते हुए वह जा रहा था कि

અને કોઈ કોઈ વખત તો બિલકુલ ઘેર આવતા જ નથી, એટલે કે, કોઈ દિવસ વખતસર ઘેર આવતા જ નથી, જ્યારે મનમાં આવે ત્યારે ઘેર આવે, મનમાં ન આવે તો ન આવે, દહાડો હોય કે રાત હોય કવેળાં સમય બેસમયે તે આવે છે હવે તો હુ તેમનાથી હેરાન હેરાન થઈ ગઈ છુ નથી સમયસર ખાવાનુ ટેકાણુ પરતુ કે નથી સુવાનું મળતું વહુની વાત સાંભળીને સાસુએ કહ્યુ કે બેટી ! આજે રાતના ઘરનો દરવાજો બંધ કરીને તું સુઈ જ જે અને હુ જાગતી રહીશ. સાસુજીની વાત સાંભળીને પુત્રવધૂએ એમ જ કર્યું શિવભૂતિ મધરાત વિત્યા બાદ ઘેર આવ્યો આવતાં જ પત્નીને કમાડ ખોલવાનુ કહ્યું, શિવભૂતિનો અવાજ સાંભળીને માતાએ કહ્યુ કે જ્યાંનાં કમાડ ખુલ્લાં હોય ત્યાં જા. માતાની આ વાત સાંભળીને તેને એકદમ ક્રોધ ચઢયો અને ક્રોધના આવેશમાં તે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. દરેક ઘરનાં કમાડ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં કરતાં તે જઈ રહ્યો હતો એટલામાં

भदन्त ! मां प्रव्रजितं कुरु। आचार्यस्तं प्रव्राजयितु नेच्छति। ततस्तेन स्वयमेव लोचः कृतः। सङ्घेन साधुवेषः प्रदत्तः। ततः कृष्णाचार्येण सह मिलितः। स कृष्णाचार्यः शिवभूतिमुनिनाऽन्यैश्च मुनिभिः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् कालान्तरेण पुनस्तत्रैवागतः। राजा तद्वन्दनार्थमागतः। ततः शिवभूतिमुनिर्गुरोराज्ञया भिक्षाचर्यां गतः। राजा तस्मै रत्नकम्बलं दत्तवान्। रत्नकम्बलं गृहीत्वा गुरुसमीपे समायातः। बहुमूल्यको रत्नकम्बलोऽनेन गृहीतः यः साधोर्न कल्पते, इति मत्वाऽऽचार्येण शिव-

---

इतने में उसे कृष्णाचार्य का उपाश्रय उघाडे द्वार वाला खुल्ला दिख पड़ा। उपाश्रय में जाकर वंदना करके उसने आचार्य से कहा-भदन्त ! आप मुझे दीक्षा दे दीजिये। आचार्य ने उस को दीक्षित न होने की अपनी संमति प्रदर्शित की। बाद में उसने स्वयं ही अपने हाथों से केशलोंच कर लिया। संघ ने उसी समय इसको साधु का वेष दे दिया। साधु पद से विशिष्ट होकर शिवभूति आचार्यमहाराज के पास जा पहुँचा। शिवभूति मुनि के साथ तथा अन्यमुनियों के साथ आचार्यमहाराज ने वहां से विहार कर दिया। ग्रामानुग्राम विचरते हुए आचार्यमहाराज कालान्तर में उसी रघुवीर पुर में आये। मुनिराजों का आगमन सुनकर राजा उनको वंदना करने के लिये आया। शिवभूतिमुनि अपने गुरुमहाराज की आज्ञा लेकर भिक्षाचर्या के लिये गया। राजाने उसको एक रत्नकम्बल दिया। शिवभूति उस कम्बल को लेकर गुरु के पास आया। रत्नकम्बल को

તેણે કૃષ્ણાચાર્યના ઉપાશ્રયનાં દ્વાર ખુલ્લા જોયા ઉપાશ્રયમા જઈ વંદના કરીને તેણે આચાર્યને કહ્યુ ભદન્ત ! આપ મને દીક્ષા આપો આચાર્ય મહારાજે તેને દીક્ષિત ન થવા સમજાવ્યો છતા પણ તેણે પોતાના હાથથી પોતાના વાળનો લોચ કર્યો તે પછી સંઘે તેને સાધુનો વેશ આપ્યો સાધુનો વેશ ધારણ કરીને શિવભૂતિ આચાર્યમહારાજની પાસે જઇને રહ્યો આ પછી શિવભૂતિ મુનિ અને અન્ય મુનિઓની સાથે આચાર્ય મહારાજે ત્યાંથી વિહાર કર્યો, ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા કેટલાક સમયે એ રઘુવીરપુરમાં પાછા પધાર્યા. મુનિરાજોનું આગમન સાભળીને રાજા તેમને વંદના કરવા આવ્યા શિવભૂતિ મુનિ પોતાના ગુરુની આજ્ઞા લઈને ભિક્ષાચર્યા કરવા માટે નીકળ્યા રાજાને ત્યાં જતા રાજાએ તેને એક રત્નકંબલ આપી શિવભૂતિ એ કંબલ લઈને ગુરુની પાસે આવ્યા રત્નકંબલ જોઈને આચાર્ય મહારાજે વિચાર્યું

भूतिमुनौ उपाश्रयाद् बहिर्गते सति रत्नकम्बलं खण्डशः कृत्वा श्लेष्मपरमार्थं मुनिभ्यस्तत्खण्डकम्बलखण्डानि दत्तानि। तत्तु शिवभूतिमुनिः समागतः, एतद्वृत्तं विज्ञाय सकषायः सन् आचार्यं पृच्छति–मम निभितकम्बलः क्वास्ति? गुरुणा कथितं–बहुमूल्यकवस्त्रधारणे साधूनां परिग्रहो भवति, अतस्तं खण्डशः कृत्वा मया साधुभ्यः श्लेष्मपरमार्थं स मदत्तः। एतन्निशम्य शिवभूतिना प्रोक्तम्–यदि बहुमूल्यकवस्त्रधारणे साधूनां परिग्रहस्तदाऽल्पमूल्यकवस्त्रधारणमपि परिग्रहः स्यादेव, परिग्रहे

देखकर आचार्य महाराजने विचारा कि साधुओं के लिये बहुमूल्य की वस्तु का लेना कल्पता नहीं है। ऐसा सोचकर जब शिवभूतिमुनि उपाश्रय से बाहिर गया हुआ था तब आचार्य महाराज ने उस कम्बल के टुकडे २ करवा कर अन्य साधुओं को एक २ टुकडा श्लेष्म पोंछने के लिये दे दिया। जब शिवभूति उपाश्रय में आया तो उसको इस बात की खबर पडते ही कषायपरिणति जागृत हो गई, आकर उसने आचार्य महाराज से पूछा–मेरी नेसराय की रत्नकम्बल कहां है। गुरु महाराज ने कहा–सुनो बहुमूल्यवाले वस्त्रों का धारण करना साधुओं के कल्प से बाहर है अतः मैंने उसके टुकडे २ करके अन्य साधुओं को एक २ टुकडा श्लेष्म पोंछने के लिये दे दिये हैं। गुरु महाराज की इस बात को सुनकर शिवभूति ने कहा कि यदि बहुमूल्यवाले वस्त्रों का धारण करना साधुकल्प से बाहर है अर्थात् वह परिग्रह है–तो फिर इसी तरह अल्प मूल्यवाले वस्त्रों का धारण करना साधु की समाचारी से बाहर मानना

છે, સાધુઓ માટે બહુમૂલ્યવાન વસ્તુ લેવી કલ્પતી નથી એવું વિચારીને જ્યારે શિવભૂતિ મુનિ ઉપાશ્રયથી બહાર ગયા હતા ત્યારે આચાર્ય મહારાજે તે કંબલના ટુકડે ટુકડા કરાવી બીજા સાધુઓને એકેક ટુકડો નાક લુછવા માટે આપી દીધો. જ્યારે શિવભૂતિ મુનિ ઉપાશ્રયમાં આવ્યા ત્યારે તેમને એ વાતની ખબર પડી. ખબર પડતાં જ તેમનામાં કષાય પરિણતિ (ક્રોધ) જાગૃત થઈ ગઈ તેણે આચાર્યમહારાજને કહ્યું મારી પહેરી લાવેલી રત્નકંબલ ક્યાં છે? આચાર્યે કહ્યું સાંભળો! બહુમૂલ્યવાન-કીમતી-વસ્ત્ર ધારણ કરવા સાધુઓને ન ખપે. આથી મેં તે રત્નકંબલના ટુકડે-ટુકડા કરીને સાધુઓને એકેક ટુકડો નાક સાફ કરવા આપી દીધેલ છે. ગુરુમહારાજની આ વાત સાંભળીને શિવભૂતિએ કહ્યું કે જો બહુમૂલ્યવાન વસ્ત્ર ધારણ કરવું સાધુના આચારની બહાર છે અર્થાત્ એ પરિગ્રહ છે–તો પછી અલ્પમૂલ્યવાળા સામાન્ય વસ્ત્ર ધારણ કરવું એ પણ સાધુની સમાચારીથી

भदन्त ! मां मव्रजित कुरु । आचार्यस्तं प्रव्राजयितु नेच्छति । ततस्तेन स्वयमेव लोचः कृतः । सङ्घेन साधुवेपः मदत्तः । ततः कृष्णाचार्येण सह मिलितः । स कृष्णाचार्यः शिवभूतिमुनिनाऽन्यैश्च मुनिभिः सह ग्रामानुग्रामं विहरन् कालान्तरेण पुनस्तत्रैवागतः। राजा तद्वन्दनार्थमागतः । ततः शिवभूतिमुनिर्गुरोराज्ञया भिक्षाचर्या गतः । राजा तस्मै रत्नकम्बलं दत्तवान् । रत्नकम्बलं गृहीत्वा गुरुसमीपे समायातः। बहुमूल्यको रत्नकम्बलोऽनेन गृहीतः यः साधोर्न कल्पते, इति मत्वाऽऽचार्येण शिव-

इतने में उसे कृष्णाचार्य का उपाश्रय उघाडे द्वार वाला खुल्ला दिख पड़ा। उपाश्रय में जाकर वंदना करके उसने आचार्य से कहा-भदन्त ! आप मुझे दीक्षा दे दीजिये। आचार्य ने उस को दीक्षित न होने की अपनी संमति प्रदर्शित की। बाद में उसने स्वयं ही अपने हाथों से केशलोंच कर लिया। संघ ने उसी समय इसको साधु का वेष दे दिया। साधु पद से विशिष्ट होकर शिवभूति आचार्यमहाराज के पास जा पहुँचा। शिवभूति मुनि के साथ तथा अन्यमुनियों के साथ आचार्यमहाराज ने वहां से विहार कर दिया। ग्रामानुग्राम विचरते हुए आचार्यमहाराज कालान्तर में उसी रघुवीर पुर में आये। मुनिराजों का आगमन सुनकर राजा उनको वंदना करने के लिये आया। शिवभूतिमुनि अपने गुरुमहाराज की आज्ञा ले कर भिक्षाचर्या के लिये गया । राजाने उसको एक रत्नकम्बल दिया। शिवभूति उस कम्बल को लेकर गुरु के पास आया। रत्नकम्बल को

તેણે કૃષ્ણાચાર્યના ઉપાશ્રયનાં દ્વાર ખુલ્લા જોયા. ઉપાશ્રયમા જઈ વદના કરીને તેણે આચાર્યને કહ્યુ ભદન્ત ! આપ મને દીક્ષા આપો આચાર્ય મહારાજે તેને દીક્ષિત ન થવા સમજાવ્યો છતા પણ તેણે પોતાના હાથથી પોતાના વાળનો લોચ કર્યો તે પછી સઘે તેને સાધુનો વેશ આપ્યો સાધુનો વેશ ધારણ કરીને શિવભૂતિ આચાર્યમહારાજની પાસે જઈને રહ્યો આ પછી શિવભૂતિ મુનિ અને અન્ય મુનિઓની સાથે આચાર્ય મહારાજે ત્યાથી વિહાર કર્યો, ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા કેટલાક સમયે એ રઘુવીરપુરમાં પાછા પધાર્યા. મુનિરાજોનું આગમન સાભળીને રાજા તેમને વદના કરવા આવ્યા શિવભૂતિ મુનિ પોતાના ગુરુની આજ્ઞા લઈને ભિક્ષાચર્યા કરવા માટે નીકળ્યા રાજાને ત્યા જતા રાજાએ તેને એક રત્નકબલ આપી શિવભૂતિ એ કબલ લઈને ગુરુની પાસે આવ્યા રત્નકંબલ જોઈને આચાર્ય મહારાજે વિચાર્યું

एवं जिनकल्पिकवर्णनं श्रुत्वा शिवभूतिः पृच्छति—तर्हि कथमसौ जिनकल्पिकमार्गः साम्प्रतं नाश्रीयते ?। आचार्येणोक्तम्—स मार्गः साम्प्रतं व्युच्छिन्नोऽस्ति। शिवभूतिः प्राह—स तु व्युच्छिन्नोऽल्पसत्त्वानां न तु समर्थानाम्। किञ्च—यद्येष मार्गोऽनुष्ठीयते तदाऽस्य व्युच्छेदोऽपि न स्यात्, अतो मोक्षार्थिना एष मार्गोऽनुष्ठेयः, यतः सर्वथा परिग्रहवर्जितत्वमेव श्रेयः। आचार्येणोक्तम्—धर्मोपकरणमेवैतत्, न तु परिग्रहः। जिनकल्पिकस्तु प्रथमसंहननादिगुणवानेव भवति, इदानीं तु प्रथमसंहननादिगुणाभावात् जिनकल्पिकमार्गो नानुष्ठीयते।

एतद्रीत्या बहुशः प्रतिबोधितोऽपि शिवभूतिमुनिस्तत्र श्रद्धां न कृतवान्,

---

इस प्रकार आचार्य द्वारा जिनकल्प का वर्णन सुनकर शिवभूति ने पूछा—तो फिर आजकल यह जिनकल्पियों का मार्ग आचरित क्यों नहीं किया जाता है ?। आचार्यने कहा—यह मार्ग इस समय व्युच्छिन्न हो गया है। शिवभूतिने पुनः कहा—यह व्युच्छिन्न तो अल्पसत्त्व प्राणियों के लिए है किन्तु समर्थों के लिये नहीं, तथा यदि यह मार्ग अनुष्ठित कर लिया जाय तो फिर इसका व्युच्छेद भी नहीं होगा, अतः मोक्षार्थियों को तो इस मार्ग का सेवन अवश्य करना चाहिये, क्यों कि बात भी कुछ ऐसी ही समझमें आती है कि परिग्रह का सर्वथा वर्जन करना ही श्रेयस्कर मार्ग है। शिवभूति की बात सुनकर आचार्य महाराज ने कहा—यह धर्मोपकरण है, अतः यह परिग्रह नहीं है। यह तो धर्मोपकरण होने से ग्राह्य है। जिनकल्प प्रथम संहनन आदि गुणवाले जीव के ही होता है। इस पंचमकाल में वह प्रथम संहनन आदि गुण जीवों में नहीं है, इस लिये जिनकल्पिक मार्ग

આ પ્રકારે આચાર્ય પાસેથી જીનકલ્પનું વર્ણન સાંભળીને શિવભૂતિએ પૂછ્યું તો પછી આજ કાલ એ જીનકલ્પિઓનો માર્ગ કેમ આચરવામાં આવતો નથી ? આચાર્યે કહ્યું એ માર્ગ આ સમયે છિન્નભિન્ન થઈ ગયેલ છે. શિવભૂતિએ ફરીથી કહ્યું—વિચ્છેદ તો નિર્બળ મનના પ્રાણીઓ માટે છે સમર્થ પુરૂષો માટે નહીં વળી જો એ માર્ગ અપનાવી લેવામાં આવે તો પછી એનો વિચ્છેદ પણ નહીં થાય આથી મોક્ષાર્થીઓએ તો એ માર્ગનું સેવન અવશ્ય કરવું જોઈએ કેમ કે એ વાત સમજી શકાય એવી છે કે પરિગ્રહનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એ જ સર્વ રીતે શ્રેયસ્કર માર્ગ છે શિવભૂતિની આ વાત સાંભળીને આચાર્ય મહારાજે કહ્યું આ તો ધર્મ ઉપકરણ છે માટે તે પરિગ્રહ નથી વળી ધર્મ ઉપકરણ હોવાને કારણે જ તે ગ્રાહ્ય છે જીનકલ્પ પ્રથમસંહનન આદિ ગુણવાળા જીવને માટે જ હોઈ શકે આ પંચમ કાળમાં તો પ્રથમ સંહનન આદિ ગુણ જીવોમાં છે જ નહિ માટે જીનકલ્પિક

सति च मोक्षाभावः। इत्थं च वस्त्राणां सर्वथा त्याग एव श्रेयः। किमनेनाल्पमूल्य-बहुमूल्यवस्त्रग्रहणाग्रहणविचारेण।

एवं श्रुत्वा कृष्णाचार्यः कथयति-वत्स! अयं वस्त्राभावरूपः कल्पो जिनकल्पिकानां युज्यते, तद्वर्णनं यथा-जिनकल्पिको द्विविधः-सपात्रकः करपात्रकश्च, सचेलकः, अचेलकश्च, तत्र परिधानवस्त्रं सदोरकमुखवस्त्रिका चेति वस्त्रद्वयमात्रधारकः सचेलकः। सर्वथा वस्त्ररहितोऽचेलकः।

चाहिये-परिग्रहरूप मानना चाहिये और जब यह अल्पमूल्यवाले नियमित वस्त्रों का धारण करना भी परिग्रहरूप हुवा, तो फिर परिग्रहावस्था में मुक्ति की प्राप्ति का अभाव होगा। इससे तो यही सिद्ध होता है कि वस्त्रों का सर्वथा परित्याग ही श्रेयसाधक-मोक्षसाधक है। फिर अल्पमूल्यक वस्त्र ग्रहण करना चाहिये, बहुमूल्य वस्त्र नहीं, इस प्रकार का विचारविमर्श व्यर्थ ही है। शिवभूति की इस प्रकार की कपोलकल्पित तर्क सुनकर आर्य कृष्णाचार्य ने उसको समझाया कि सर्वथा वस्त्र का त्याग करना यह जिनकल्पियों का आचार है। जिनकल्पियों का स्वरूप इस प्रकार है-जिनकल्पि दो प्रकार के होते हैं, १ सपात्रक, २ करपात्रक। तथा सचेल और अचेल। इनमें वस्त्रका धारण करना तथा दोरे से मुखवस्त्रिका मुँह पर बाँधना इस प्रकार दो उपकरणों का धारण करना यह आचार सचेल जिनकल्पियों का है। सर्वथा वस्त्र का परित्याग कर देना यह आचार अचेल जिनकल्पियों का है।

આચારથી બહાર માનવું જોઈએ—પરિગ્રહરૂપ માનવું જોઇએ જ્યારે અલ્પ મૂલ્યવાળા નિયમિત વસ્ત્રોને ધારણ કરવા એ પણ પરિગ્રહરૂપ થયુ તો પછી પરિગ્રહ અવસ્થામા મોક્ષની પ્રાપ્તિનો અભાવ થશે એનાથી તો એ જ સિદ્ધ થાય છે કે, વસ્ત્રનો સર્વથા પરિત્યાગ જ શ્રેયસ્સાધક-મોક્ષ સાધક છે આથી અલ્પમૂલ્ય વસ્ત્ર ગ્રહણ રાખવાં જોઈએ અને બહુમૂલ્યવાળા ન રાખવા આ પ્રકારનો વિચારવિમર્શ જ વ્યર્થ છે શિવભૂતિનો આ પ્રકારનો કપોલકલ્પિત તર્ક સાંભળીને આચાર્ય કૃષ્ણાચાર્યે તેને સમજાવ્યું કે સર્વથા વસ્ત્રનો ત્યાગ કરવો એ જીનકલ્પિઓનો આચાર છે જીનકલ્પિઓનુ સ્વરૂપ આ પ્રકારનુ છે જીનકલ્પિ બે પ્રકારના હોય છે ૧ સપાત્રક, ૨ કરપાત્રક તથા સચેલ અને અચેલ તેમા શરીર ઉપર વસ્ત્રને ધારણ કરવું તથા દોરાસહિત મુખવસ્ત્રિકા મોઢા ઉપર બાધવી આ રીતે બે ઉપકરણોને ધારણ કરવા એ આચાર સચેલ જીનકલ્પિઓનો છે, સર્વથા વસ્ત્રોનો પરિત્યાગ કરવો એ આચાર અચેલ જીનકલ્પિઓનો છે

स्थितया कयाचिद् वेश्यया तां विवस्त्रां विलोक्य तस्या उपरि शाटिका निक्षिप्ता। तया शाटिका परिहृता। तां परिहितवस्त्रां विलोक्य शिवभूतिना पृष्टा-कथं शाटिका परिहिता? । भगिन्या प्रोक्तम्—नग्नतया मया स्थातुं न शक्यते । शिवभूतिना चिन्तितम्-स्त्रीणां मोक्षो नास्ति, लज्जाया अपरिहार्यत्वात्, तासां वस्त्रधारकस्य अवश्यकत्वात्। अथ शिवभूतिना द्वौ शिष्यौ संगृहीतौ-बोटिकः, कोडवीरश्चेति। तौ स्वमतं प्रतिबोध्य प्रव्राजितवान्। ततो बोटिकमतं मिथ्यादर्शनं प्रवृत्तम्।

इति बोटिक (दिगम्बर) निह्नवदृष्टान्तः ॥ ८ ॥

एतद्वयमासाद्यापि संयमवीर्यस्य दुर्लभत्वमाह—

की छत पर बैठी हुई किसी वेश्या ने देखा। देखते ही उस ने इसके ऊपर एक साड़ी ऊपर से डाल दी। उत्तरा ने उस साड़ीको पहिर लिया। साड़ी पहिरी हुई उत्तरा को जब शिवभूति ने देखा तो वह कहने लगा अरे! साड़ी क्यों पहिर ली। उत्तरा ने कहा कि मुझ से नग्न नहीं रहा जाता है। शिवभूति ने उत्तरा की बात सुनकर विचार किया कि स्त्रियों को इसी लिये मुक्ति नहीं होती है। क्यों कि वे लज्जा का परित्याग नहीं कर सकती हैं। लज्जा निवारण के निमित्त उनको वस्त्र का धारण करना अपरिहार्य है। शिवभूति ने दो शिष्य बनाये १ बोटिक, २ कोडवीर। इन दोनों को उसने अपने मत में दीक्षित कर लिया। उन से ही यह बोटिक मत मिथ्यादर्शनस्वरूप प्रवृत्त हुआ है।

॥ यह बोटिक (दिगम्बर) निह्नव की कथा हुई ॥ ८ ॥

અગાસી-નગ્ન અવસ્થામાં જોતાં જ તેણે બેઠી ઉપરથી એક સાડી તેની એન ઉપર નાખી. ઉત્તરાએ પોતાની બેન ઢાંકવા તે સાડીને પહેરી લીધી. ભિક્ષા અર્થે ચાલતી સાડી સહિત ઉત્તરા શિવભૂતિ પાસે પહોંચી. શિવભૂતિએ સાડી સહિત ઉત્તરાને જોઈ ત્યારે તેને પૂછ્યું કે ઉત્તરા તમે સાડી કેમ પહેરી? ઉત્તરાએ જવાબ આપ્યો કે મારાથી નગ્ન રહેવાતું નથી. શિવભૂતિએ ઉત્તરાની વાત સાંભળીને વિચાર કર્યો કે સ્ત્રિઓ લાજ શરમનો પરિત્યાગ કરી શકતી નથી. લજ્જાના નિવારણ અર્થે તેમનું વસ્ત્ર ધારણ કરવું એ અનિવાર્ય છે માટે સ્ત્રિઓ ને મોક્ષની યોગ્યતા જ નથી. તે પછી શિવભૂતિએ પોતાના બે શિષ્ય બનાવ્યા એક બોટિક અને બીજો કોડવીર. આ બન્નેને તેણે પોતાના મત અનુસારની દીક્ષા આપી. જેનાથી આ બોટિકમત મિથ્યા દર્શન સ્વરૂપ પ્રવર્તક બન્યો છે

આ બોટિક (દિગમ્બર) નિહ્નવની કથા થઈ ॥ ૮ ॥

मत्युतामर्षवशात् स्ववस्त्रं त्यक्त्वा एकाकी भूत्वा वनं गतः ।

अत्र द्वितीयाध्ययने त्रयोदशगाथाव्याख्यानावसरे जिनकल्पिकमार्गस्य सविस्तरं वर्णनं कृत, जिज्ञासुना तत्र द्रष्टव्यम् ।

अथोद्याने स्थितस्य शिवभूतिमुनेर्वन्दनार्थं तद्भगिनी उत्तरानाम्नी तत्र समागता । वस्त्रधारणेन मोक्षो न भवतीति तदुपदेशात् तयाऽपि वस्त्रं परित्यक्तम्। अन्यदा कदाचित् सा तत्र रघुवीरपुरे भिक्षार्थं गता, तदा स्वगृहस्योपरिभूमिकायां

अनुष्ठित नहीं हो सकता है। इस प्रकार आचार्य ने शिवभूतिको अनेक प्रकारसे समझाया परन्तु शिवभूतिने अपना दुराग्रह नहीं छोड़ा। क्रोधके आवेशमें आकर यह वस्त्र का परित्याग कर अकेला ही वन की ओर चला गया।

इसी सूत्र के -द्वितीय अध्ययन में तेरह १३ वीं गाथा के व्याख्यान के अवसर में जिनकल्पिकमार्ग का सविस्तृत वर्णन किया जा चुका है अत' जिज्ञासु को वहां पर यह विषय देख लेना चाहिये।

शिवभूति की बहिन जिस का नाम उत्तरा था उस को जब यह खबर पड़ी तो वह अपने भाई शिवभूति को वंदना करने के लिये वहां पहुँची। वस्त्र के धारण करने से मुक्ति नहीं होती है इस प्रकार का शिवभूति का उपदेश सुन कर उत्तरा ने भी अपने गृहीत वस्त्र का परित्याग कर दिया और बिल्कुल नग्न हो गई। एक दिन की बात है कि जब यह रघुवीरपुर में भिक्षा के लिये निकली तो इस को अपने घर

मार्ग આચરણમા મુકી શકાતો નથી આચાર્યે શિવભૂતિને અનેક રીતે સમજાવ્યા, પરંતુ શિવભૂતિએ પોતાનો દુરાગ્રહ ન છોડયો અને ક્રોધના આવેશમા આવીને પોતે પહેરેલાં વસ્ત્રોનો પરિત્યાગ કરી, કાંઇ પણ સાથે લીધા વિના એકલા જ વન તરફ ચાલ્યા ગયા

આ સૂત્રમાં બીજા અધ્યયનમા ૧૩ મી ગાથાના વ્યાખ્યાનના અવસરમા જીનકલ્પિકમાર્ગનુ સવિસ્તર વર્ણન કરવામા આવેલ છે. જીજ્ઞાસુઓએ આ વિષય એ સ્થળે જોઇ લેવો

શિવભૂતિની બહેન જેનુ નામ ઉત્તરા હતું, તેને જ્યારે આ ખબર પડી તો તે પોતાના ભાઈ શિવભૂતિને વદના કરવા માટે વનમાં જઈ પહોચી. વસ્ત્રોને ધારણ કરવાથી મુકિત મળતી નથી એ પ્રકારનો શિવભૂતિનો ઉપદેશ સાભળીને ઉત્તરાએ પણ પોતે ધારણ કરેલાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરી દીધો, અને નગ્ન બની ગઈ એક દિવસ જ્યારે તે રઘુવીરપુરમા ભિક્ષા માટે નીકળી તે વખતે એક વેશ્યા પોતાના મકાનના ગોખમા બેઠી હતી તેણે ઉત્તરા સાધ્વિને

'बहवे' इत्यादि। चकारो ऽप्यर्थे, यतः बहवो जना रोचमाना अपि=धर्मे श्रद्धावन्तोऽपि 'णं' तत्-वीर्यं नो प्रतिपद्यन्ते=चारित्रमोहनीयकर्मोदयात् न प्राप्नुवन्तीत्यर्थः। श्रेणिकवत् ॥ १० ॥

मानुषत्वादेः फलमाह—

मूलम्—माणुसत्तम्मि आयाओ, जो धम्मं सोच्च सद्दहे।
तवस्सी वीरियं लद्धुं, संवुडो णिद्धुणे रयं ॥११॥

छाया—मानुषत्वे आयातो, यो धर्मं श्रुत्वा श्रद्धत्ते।
तपस्वी वीर्यं लब्ध्वा, संवृतः निर्धुनोति रजः ॥ ११ ॥

टीका—'माणुसत्तम्मि' इत्यादि।

मानुषत्वे आयातः=मनुष्यदेहे समागतः सन् यः जीवः, धर्मं श्रुत्वा श्रद्धत्ते=धर्मे श्रद्धावान् भवति, स तपस्वी=निदानाद्यभावात् प्रशस्ततपोयुक्तः, वीर्यं

मोक्षप्राप्तिके अधिकारी माने जाते हैं। (रोयमाणा वि बहवे-रोचमाना अपि बहवः) क्यों कि अनेक मनुष्य संसार में ऐसे भी हैं जो धर्म में श्रद्धा तो रखते हैं परन्तु चारित्रमोहनीय कर्म के उदय से (नो य णं पडिवज्जए-नो च तत् प्रतिपद्यन्ते) उस समय में वीर्योल्लास को प्राप्त नहीं कर सकते है अर्थात् संयममें पराक्रम नहीं फोड़सकते हैं। तात्पर्य यह है, कि-मनुष्यभव, धर्मश्रवण एवं श्रद्धा इन तीनों के पाने पर भी सब मनुष्य संयममें वीर्योल्लासवाले नहीं देखे जाते हैं, अतः यह दुर्लभ है ॥१०॥

मनुष्यभव आदि के फल को सूत्रकार कहते हैं—माणुसत्तम्मि इत्यादि।

अन्वयार्थ—(माणुसत्तम्मि आयाओ मानुषत्वे आयातः) मनुष्य देह में आया हुआ (जो-यः) जोजीव (धम्मं सुच्चा सद्दहे-धर्मं श्रुत्वा श्रद्धत्ते)

અધિકારી માનવામાં આવે છે. રોયમાણા વિ બહવે-રોચમાના અપિ બહવઃ કેમ કે આ સંસારમાં અનેક મનુષ્યો એવાં પણ છે જે ધર્મમાં શ્રદ્ધા તો રાખે છે પરંતુ ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી શ્રદ્ધા હોવા છતાં નો ય ણ પડિવજ્જએ-નોચ તત્ પ્રતિપદ્યતે ધર્મ કરવી કરવામાં પુરૂષાર્થ કરી શકતા નથી. એટલે કે-સંયમમાં પરાક્રમ ફોરવી શકતાં નથી તાત્પર્ય એ છે કે મનુષ્યભવ ધર્મશ્રવણ અને તેમાં રતી શ્રદ્ધા આ ત્રણે વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા છતાં પણ સઘળા મનુષ્યો સંયમના માર્ગે કરવી કરવામાં પુરૂષાર્થ કરતાં દેખાતા નથી માટે જ તે દુર્લભ છે ॥ ૧૦ ॥

મનુષ્યભવ આદિના ફળને સૂત્રકાર કહે છે—માણુસત્તમ્મિ-ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—માણુસત્તમ્મિ આયાઓ-માનુષત્વે આયાતઃ આ મનુષ્ય દેહમાં આવેલ એવો જો-યઃ જે જીવ ધમ્મં સુચ્ચા સદ્દહે-ધર્મં શ્રુત્વા શ્રદ્ધત્તે ધર્મનું શ્રવણ કરી તેમાં

मूलम्—सुइं च लद्धुं सद्धं च, वीरियं पुण दुल्लहं।
बहवे रोयमाणा वि, नो य णं पडिवज्जए ॥ १० ॥

छाया—श्रुतिं च लब्ध्वा श्रद्धां च, वीर्यं पुनर्दुर्लभम्।
बहवः रोचमाना अपि, नो च तत् प्रतिपद्यन्ते ॥ १० ॥

टीका—'सुइं च' इत्यादि।

श्रुतिं=धर्मश्रवणं, च=अपि श्रद्धां=धर्मरुचिं, चकारात् मनुष्यत्वं लब्ध्वा वीर्यं—चारित्रपालने पराक्रमस्फोरणं पुनर्दुर्लभम्, वीर्यं हि—कर्मरजःप्रक्षालकं जलमिव, भोगभुजङ्गविषनिवारणे मन्त्र इव, कर्मघनाघनविकिरणे पवन इव, केवलज्ञानभास्करप्रकटने प्राची दिगिव, साधनन्तमुक्तिसाम्राज्याभिलषितप्राप्तौ कल्पतरुरिवास्ति। वीर्यवन्त एव मोक्षप्राप्तावधिकारिणो भवन्ति। संयमवीर्यस्य दुर्लभत्वे हेतुमाह—

मनुष्यत्व, श्रुति और श्रद्धा, इन तीनों की प्राप्ति होने पर भी संयम में वीर्योल्लास का होना महादुर्लभ है, यह बात इस नीचे की गाथाद्वारा सूत्रकार बतलाते हैं—'सुइं च' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(सुइं च सद्धं च लद्धुं—श्रुतिं च श्रद्धां च लब्ध्वा) धर्मश्रवण, तथा श्रद्धा—धर्म में रुचि—एवं मनुष्यभव पाकर के भी (पुण वीरियं दुल्लहं—पुनः वीर्यं—दुर्लभम्) चारित्र के पालन करने में वीर्योल्लास का होना दुर्लभ है। क्यों कि यह वीर्य कर्मरूपी धूलिको धोने के लिये पानी जैसा, भोगरूपी भुजग के विषनिवारण करने के लिये मन्त्र जैसा, कर्मरूपी मेघपटलको उड़ानेके लिये पवन जैसा, केवलज्ञानरूपी सूर्य को प्रकट करने के लिये पूर्वदिशा जैसा, साद्यनन्त मुक्तिरूप अभिलषित की प्राप्ति कराने के लिये कल्पवृक्ष जैसा है। जो वीर्यविशिष्ट होते हैं वे ही

મનુષ્યત્વ, ધર્મશ્રવણ અને તેમા શ્રદ્ધા થવી આ ત્રણેની પ્રાપ્તિ થવા છતાં પણ સયમના માર્ગમા પુરૂષાર્થ કરવામા રત થવુ એ મહાદુર્લભ છે એ વાત આ નીચેની ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર બતાવે છે सुइं च–ઈત્યાદિ,

અન્વયાર્થ—सुइं च सद्धं च लध्धुं—श्रुतिं च श्रद्धां च लब्ध्वा ધર્મ શ્રવણ તથા શ્રદ્ધા ધર્મમાં રૂચી અને મનુષ્યભવ પામીને પણ पुण वीरियं दुल्लहं—पुन. वीर्यं दुर्लभम् ચારિત્રનું પાલન કરવામા પુરૂષાર્થ કરવો ઘણો દુર્લભ છે કેમ કે, એ વીર્ય (પુરૂષાર્થ) કર્મરૂપી ધુળને ધોવા માટે પાણી સમાન, ભોગ રૂપી ભુજંગ (સર્પ)નુ ઝેર નિવારણ કરવા માટે મત્ર સમાન, કર્મરૂપી મેઘપટલ (વાદળ)ને વિખેરવા માટે પવન સમાન, કેવળજ્ઞાન રૂપી સૂર્યને પ્રગટ કરવા માટે પૂર્વ દિશા સમાન સાધનત મોક્ષની અભિલાષાની પ્રાપ્તિ કરવા માટે કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. મોક્ષની જે ધર્મકરણીમા વીર્ય વિશિષ્ટ (વધારે પરાક્રમી) હોય છે તેને જ પ્રાપ્તિના

मूलम्—सोही उज्जुयभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठइ ।
निव्वाणं परमं जाइ, घयसित्तव्व पावए ॥ १२ ॥

छाया—शुद्धिः ऋजुभूतस्य, धर्मः शुद्धस्य तिष्ठति ।
निर्वाणं परमं याति, घृतसिक्त इव पावकः ॥ १२ ॥

टीका—'सोही' इत्यादि।

ऋजुभूतस्य=सरलीभूतस्य मानुषत्वादिचतुरङ्गीप्राप्तस्य मोक्षं प्रति नैरन्तर्येण प्रवृत्तात्मन इत्यर्थः शुद्धिर्भवति, कषायकालुष्यापगमाद्भवतीति भावः। तदनन्तरं शुद्धस्य=शुद्धिं प्राप्तस्य धर्मः=क्षान्त्यादिस्तिष्ठति=स्थिरो भवति विचलितो न भवतीत्यर्थः। शुद्धिरहितस्य तु कषायोदयवशात् कदाचित् धर्मभ्रंशसंभवादिति भावः। धर्मस्थैर्ये प्राप्ते चासौ धर्मात्मा, घृतसिक्तः=घृतेन हुतः पावकः=अग्निरिव तपस्तेजसा दीप्यमानः, परमम्=उत्कृष्टं, निर्वाणं याति=मुक्तिं प्राप्नोति-केवली भवतीत्यर्थः॥१२॥

अन्वयार्थ—(उज्जुयभूयस्स-ऋजुभूतस्य) सरलीभूत-मानुषत्व आदिचारों की प्राप्तिसे मोक्षके प्रति निरन्तर प्रवृत्तिशील आत्माकी (सोही-शुद्धिः) कषायजन्य कलुषता के नष्ट होने से शुद्धि होती है। तदनन्तर (सुद्धस्स-शुद्धस्य) शुद्धि को प्राप्त हुए उस आत्मा के (धम्मो चिट्ठइ-धर्मः तिष्ठति) क्षान्ति आदिरूप धर्म स्थिर होता है। जो शुद्धि से विहीन आत्मा है वह कषायोदय के वश से कदाचित् धर्म से भ्रष्ट भी हो सकता है। जब आत्मा में धर्म स्थिरता को पालेता है तब वह धर्मात्मा (घयसित्तव्व पावए-घृतसिक्त इव पावक) घृत से सिक्त अग्नि की तरह तपके तेज से देदीप्यमान होता हुआ (परमं निव्वाणं जाइ-परमं निर्वाणं याति) उत्कृष्ट-अपुनरावृत्तिरूप-मुक्ति को पालेता है॥१२॥

अब शिष्य को उपदेश करते हुए कहते हैं—'विगिंच' इत्यादि।

અન્વયાર્થ—ઉજ્જુયભૂયસ્સ-ઋજુભૂતસ્ય મનુષ્યત્વ વિગેરે ચાર વસ્તુની પ્રાપ્તિ વડે મોક્ષની તરફ નિરંતર પ્રવૃત્તિશીલ આત્માની સોહી-શુદ્ધિઃ કષાયજન્ય કલુષતા નષ્ટ થવાથી શુદ્ધિ થાય છે. સુદ્ધસ્સ-શુદ્ધસ્ય શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તે આત્મામાં ધમ્મો ચિટ્ઠઇ-ધર્મસ્તિષ્ઠતિ ક્ષમા વિગેરે રૂપ ધર્મ સ્થિર થાય છે જે શુદ્ધિથી રહિત આત્મા છે તે કષાયના ઉદયને વશ થઈને કદાચ ધર્મથી ભ્રષ્ટ પણ થઈ જાય છે. જ્યારે આત્મામાં ધર્મ સ્થિર થઈ જાય છે ત્યારે તે ધર્માત્મા ઘયસિત્તવ્વ પાવએ-ઘૃતસિક્ત ઇવ પાવકઃ ઘીથી સીંચાયેલા અગ્નિની માફક તપના તેજથી દેદિપ્યમાન થઈને પરમં નિવ્વાણં જાઇ-પરમં નિર્વાણં યાતિ એને ફરી જન્મ ન લેવો પડે એવા પરમ નિર્વાણ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે॥૧૨॥

હવે શિષ્યને ઉપદેશ આપતાં કહે છે—' વિગિંચ ' ઈત્યાદિ.

लब्ध्वा संवृत्तः=संवरयुक्तः सन् आस्रवं निरुध्येत्यर्थः, रजः=बद्धं बध्यमानं च कर्मरूपं रेणुं, निर्धुनोति=नितरां धुनोति-अपनयति, तदपनयनाच्च मोक्ष माप्नोतीत्यर्थः॥११॥

मानुषत्वादेः पारत्रिकफलं कथितम् । इदानी मैहिकफलं बोधयितुमाह—

धर्म का श्रवण कर उसमें श्रद्धा करता है-श्रद्धाशाली होता है-वह (तवस्सी-तपस्वी) निदान आदि शल्य से रहित प्रशस्त तप का आराधक और (सवुडो-संवृतः) आस्रव का निरोध करने वाला जीव (वीरियं लद्धुं) संयम मे वीर्योल्लास को धारण कर (रयं निद्धुणे-रजः निर्धुनोति) बद्ध अथवा बध्यमान कर्मरूप धूलिको अपनी आत्मासे बिलकुल अलग कर देता है, अर्थात्-कर्मरजरहित होकर मुक्ति को प्राप्त कर लेता है।

भावार्थ—तप से दो काम होते है-१ संवर और २ निर्जरा। ये दो ही तत्त्व मुक्ति के कारण हैं। जो आत्मा मनुष्यदेह को पाकर धर्म में रुचिशाली होता है वह तपस्वी बनकर निदान आदि शल्यरहित तप से आस्रव का निरोध कर संयम में वीर्योल्लास की अधिकता से बद्ध अथवा बध्यमान कर्मों का नाश करने वाला हो जाता है ॥ ११ ॥

मनुष्यत्व आदि का पारत्रिक फल कह दिया है। इस समय ऐहिक फल बतलाने के लिये यह गाथा कही जाती है—'सोही' इत्यादि।

શ્રધ્ધા કરે છે,-શ્રધ્ધાવાન બને છે, તે तवस्सी-तपस्वी નિદાન આદિ શલ્યથી રહિત પ્રશસ્ત તપનો આરાધક અને सवुडो-सवृत આસ્રવનો નિરોધ કરવા વાળો જીવ वीरिय लध्धु-वीर्य लब्ध्वा સયમમા વીર્યોલ્લાસને ધારણ કરી रयं निध्धुणे-रज निर्धुनोति બદ્ધ (બધાઈ ચુકેલા) અથવા બધ્યમાન (નવા બધાતા) કર્મરૂપ ધૂળને પોતાના આત્માથી બિલકુલ અલગ કરી દે છે અર્થાત કર્મરજ રહિત થઇને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે

ભાવાર્થ--તપથી બે કાર્ય થાય છે એક સવર અને બીજુ નિર્જરા એ બે તત્વ જ મોક્ષનું કારણ છે જે આત્મા મનુષ્યદેહને પામીને ધર્મમા રૂચીવાળો બને છે, તે તપસ્વી બની નિદાન આદિ શલ્યરહિત તપથી આસ્રવનો નિરોધ કરી સયમમા પ્રવૃત્ત બનતા બધ્ધ અથવા બધ્યમાન કર્મોનો નાશ કરી શકે છે ॥ ૧૧ ॥

મનુષ્યત્વ આદિના પરલોક સંબધિ ફળ વિશે કહેવામા આવ્યું છે આ સમયે ઐહિક (આ લોકના) ફળ બતાવવા માટે આ ગાથા કહેવામાં આવે છે. सोही-ઈત્યાદિ.

मूलम्—सोही उज्जुयभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठइ ।
निव्वाणं परमं जाइ, घयसित्तव्व पावए ॥ १२ ॥

छाया—शुद्धिः ऋजुभूतस्य, धर्मः शुद्धस्य तिष्ठति ।
निर्वाणं परमं याति, घृतसिक्त इव पावकः ॥ १२ ॥

टीका—' सोही ' इत्यादि ।

ऋजुभूतस्य=सरलीभूतस्य मानुषत्वादिचतुरङ्गीप्राप्तस्य मोक्षं प्रति नैरन्तर्येण प्रवर्त्तमानस्य इत्यर्थः शुद्धिर्भवति, कषायकालुष्यापगमादिति भावः । तदनन्तरं शुद्धस्य=शुद्धिं प्राप्तस्य धर्मः=क्षान्त्यादिस्तिष्ठति=स्थिरो भवति विचलितो न भवतीत्यर्थः । शुद्धिरहितस्य तु कषायोदयवशात् कदाचित् धर्मभ्रंशसंभवादिति भावः । धर्मस्थैर्ये प्राप्ते चासौ धर्मात्मा, घृतसिक्तः=घृतेन हुतः पावकः=अग्निरिव तपस्तेजसा दीप्यमानः, परमम्=उत्कृष्टं, निर्वाणं याति=मुक्तिं प्राप्नोति-केवली भवतीत्यर्थः ॥१२॥

अन्वयार्थ-(उज्जुयभूयस्स-ऋजुभूतस्य) सरलीभूत-मानुषत्व आदि चारों की प्राप्तिसे मोक्षके प्रति निरन्तर प्रवृत्तिशील आत्माकी (सोही-शुद्धिः) कषायजन्य कलुषता के नष्ट होने से शुद्धि होती है । तदनन्तर (सुद्धस्स-शुद्धस्य) शुद्धि को प्राप्त हुए उस आत्मा के (धम्मो चिट्ठइ-धर्मः तिष्ठति) क्षान्ति आदिरूप धर्म स्थिर होता है । जो शुद्धि से विहीन आत्मा है वह कषायोदय के वश से कदाचित् धर्मसे भ्रष्ट भी हो सकता है । जब आत्मा में धर्म स्थिरता को पालेता है तब वह धर्मात्मा (घयसित्तव्व पावए-घृतसिक्त इव पावकः) घृत से सिक्त अग्नि की तरह तपके तेज से देदीप्यमान होता हुआ (परमं निव्वाणं जाइ-परमं निर्वाणं याति) सर्वोत्कृष्ट-अपुनरावृत्तिरूप-मुक्ति को पालेता है ॥१२॥

अब शिष्य को उपदेश करते हुए कहते हैं-' विगिंच ' इत्यादि ।

અન્વયાર્થ—ઉજ્જુયભૂયસ્સ-ઋજુભૂતસ્ય મનુષ્યત્વ વિગેરે ચાર વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતાં મોક્ષની તરફ નિરંતર પ્રવૃત્તિશીલ આત્માની સોહી-શુદ્ધિ કષાયજન્ય કલુષતા નષ્ટ થવાથી શુદ્ધિ થાય છે. સુદ્ધસ્સ-શુદ્ધસ્ય શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તે આત્મામાં ધમ્મો ચિટ્ઠઇ-ધર્મસ્તિષ્ઠતિ ક્ષમા વિગેરે રૂપ ધર્મ સ્થિર થાય છે જે શુદ્ધિથી રહિત આત્મા છે તે કષાયના ઉદયને વશ થઈને કદાચ ધર્મથી ભ્રષ્ટ પણ થઈ જાય છે જ્યારે આત્મામાં ધર્મ સ્થિર થઈ જાય છે ત્યારે તે ધર્માત્મા ઘયસિત્તવ્વ પાવએ-ઘૃતસિક્ત ઇવ પાવકઃ ઘીથી સીંચાએલા અગ્નિની માફક તપના તેજથી દેદિપ્યમાન થઈને પરમં નિવ્વાણં જાઇ-પરમ નિર્વાણ યાતિ એને ફરી જન્મ ન લેવો પડે એવા પરમ નિર્વાણ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૧૨॥

હવે શિષ્યને ઉપદેશ આપતાં કહે છે—' વિગિંચ ' ઇત્યાદિ.

अथ शिष्यमुपदिशन्नाह—

मूलम्—विगिंच कम्मुणो हेउं, जसं संचिणु खंतिए।
सरीरं पाढवं हिच्चा, उड्ढं पक्कमई दिसं ॥ १३ ॥

छाया—वेविग्धि कर्मणः हेतुं, यशः संचिनु क्षान्त्या।
शरीरं पार्थिवं हित्वा, ऊर्ध्वां प्रक्रामति दिशम् ॥ १३ ॥

टीका—'विगिंच' इत्यादि।

हे शिष्य! कर्मणः-अत्र प्रक्रमात् मानुषत्वप्रतिबन्धकस्य कर्मणः हेतुं=कारणं मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगादिकं, वेविग्धि=पृथक् कुरु, तथा यशः=यशस्करं संयमं, विनयं चेत्यर्थः क्षान्त्या उपलक्षणं चैतत् तेन मार्दवादिभिरपि संचिनु=वर्धय रक्षयेत्यर्थः। तस्य मुख्यं फलमाह-'सरीरं' इत्यादि। य एवं करोति, स पार्थिवं=अन्यदर्शनप्रसिद्धया पृथिवीविकारं शरीरं हित्वा=त्यक्त्वा ऊर्ध्वां दिशं-मोक्षं प्रति, प्रक्रामति=प्रकर्षेण गच्छति ॥ १३ ॥

अन्वयार्थ-हे शिष्य! (कम्मुणो-कर्मणः) मनुष्यभवके प्रतिबंधक कर्म के (हेउं-हेतुम्) कारण-मिथ्यात्व, अविरति, कषाय एवं अशुभयोगादिकको (विगिंच-वेविग्धि) अपनी आतमा से पृथक् करो। तथा-(जसं-यशः) यशस्कर संयम एवं विनय को (खंतिए-क्षान्त्या) क्षान्ति आदि के द्वारा (संचिणु-संचिनु) बढाओ-रक्षित करो। ऐसा जीव (पाढवं सरीर हित्वा-पार्थिवं शरीरं हित्वा) पार्थिव-पौदुगलिक इस शरीर को छोड़कर (उड्ढं दिस पक्कमई-उर्ध्वां दिशं प्रक्रामति) उर्ध्व दिशा की ओर-मोक्ष सन्मुख-मोक्ष के प्रति प्रयाण करता है।

भावार्थ-इस गाथा द्वारा सूत्रकार यह प्रदर्शित कर रहे हैं कि जो

અન્વયાર્થ—હે શિષ્ય! कम्मुणो-कर्मण મનુષ્યભવના પ્રતિબંધક-રોકનાર કર્મના हेउं-हेतुम् કારણ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને અશુભયોગ વિગેરેને विगिंच-वेविग्धि આપણા પોતાના આત્મામાંથી હઠાવો. તથા जसं-यशः યશસ્કર સંયમ અને વિનયને खंतिए-क्षान्त्या ક્ષાન્તિ વિગેરે દ્વારા संचिणु-संचिनु વધારો-રક્ષિત કરો. એવો જીવ पाढवं सरीर हित्वा-पार्थिव शरीर हित्वा પાર્થિવ-પૃથ્વી ઉપરના પૌદ્ગલિક શરીરને છોડી उड्ढं दिस पक्कमई-उर्ध्वां दिशम् प्रक्रामति ઉર્ધ્વદિશા તરફ-મોક્ષ સન્મુખ-મોક્ષના તરફ પ્રયાણ કરે છે

ભાવાર્થ—આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકાર એવું પ્રદર્શિત કરે છે કે, જે

एवं तद्भवे मोक्षप्राप्तिरूपं फलमुक्त्वा कर्मावशेषे सति परभवे तत्फलमाह—

मूलम्—विसालिसेहिं सीलेहिं, जक्खा उत्तर उत्तरा ।
महासुक्का व दिप्पंता, मन्नंता अपुणच्चवं ॥१४॥

छाया—विसदृशैः शीलैः, यक्षाः उत्तरोत्तराः ।
महाशुक्ला इव दीप्यमानाः मन्यमाना अपुनश्च्यवम् ॥ १४ ॥

टीका—'विसालिसेहिं' इत्यादि ।

मुनयः विसदृशैः=अनुपमैः, अत्युत्कृष्टैरित्यर्थः, शीलैः—चारित्रविनयरूपैः, यक्षाः—देवाः भूत्वा उत्तरोत्तराः=पश्चोत्तरप्रधानाः, महाशुक्लाः=अत्युज्ज्वलास्तथाऽपि शुक्लवर्णाश्चन्द्रसूर्यादय इव दिप्यमानाः=प्रकाशमानाः, अपुनश्च्यवं स्वात्मनस्तदन्यभवे पुनश्च्युतिं मन्यमानाः, 'उड्ढं कप्पे चिट्ठति' ऊर्ध्वं कल्पेषु तिष्ठन्ति, इत्यग्रिमगाथया सम्बन्धः ॥ १४ ॥

आत्मा मिथ्यात्व आदि को अपनी आत्मा से पृथक् कर संयम आदि का संरक्षण करता रहता है वह आत्मा धर्म के द्वारा ही इस पौद्गलिक शरीर का परिहार कर के मोक्षसुख को पा लेता है ॥ १३ ॥

इस प्रकार उसी भव में मोक्षप्राप्तिरूप फल कह कर अब सूत्रकार "यदि उस आत्माका कर्म अवशिष्ट हो तो परभव में उसको किस फल की प्राप्ति होती है?" यह बतलाते हैं—'विसालिसेहिं' इत्यादि ।

अन्वयार्थ—मुनिजन (विसालिसेहिं—विसदृशैः) अनुपम (सीलेहिं—शीलैः) चारित्रविनयरूप शीलों द्वारा (जक्खा—यक्षाः) देव होकर (उत्तरा उत्तरा—उत्तरोत्तराः) आगे २ के भवों में (महासुक्का व दिप्पंता—महाशुक्ला इव

આત્મા મિથ્યાત્વ વિગેરેને પોતાના આત્માથી દૂર કરી સંયમ વિગેરેનું જતન કરતો રહે છે તે આત્મા ધર્મ દ્વારા જ આ પૌદ્‌ગલિક શરીરનો ત્યાગ કરી મોક્ષ સુખ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી બને છે. ॥૧૩॥

આ પ્રકારે એજ ભવમાં મોક્ષ પ્રાપ્તિરૂપ ફળ કહીને હવે સૂત્રકાર 'જે તે આત્માનું કર્મ બાકી હોય તો પરભવમાં તેને કેવાં ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે" એ બતાવે છે વિસાલિસેહિં-ઈત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—મુનિજન વિસાલિસેહિં-વિસદૃશૈઃ અનુપમ સીલેહિં-શીલૈઃ ચારિત્ર વિનય રૂપ શીલ દ્વારા જક્ખા-યક્ષાઃ દેવ થઈ ઉત્તરા ઉત્તરા-ઉત્તરોત્તરાઃ આગળ ઉપર ઘનારા ભવોમાં મહાસુક્કા વ દિપ્પંતા-મહાશુક્લા ઇવ દીપ્યમાનાઃ અતિ ઉજ્વલ વર્ણવિશિષ્ટ

कीदृशास्ते यक्षा इत्याह—

मूलम्—अप्पिया देवकामाणं, कामरूवविउव्विणो ।
उड्ढं कप्पेसु चिट्ठंति, पुव्वा वाससया बहू ॥१५॥

छाया—अर्पिता देवकामेभ्यः, कामरूपविकुर्वाणाः ।
उर्ध्वं कल्पेषु तिष्ठन्ति, पूर्वाणि वर्षशतानि बहूनि ॥ १५ ॥

टीका—'अप्पिया' इत्यादि ।

देवकामेभ्यः=देवलोकसुखेभ्यः, अर्पिताः-अर्पिता इव पूर्वभवाऽऽचरितैर्व्रतै-रुपस्थापिताः, पूर्वसुकृतानि साधून् दिव्यसुखसंनिधौ नीत्वा दिव्यसुखेभ्यः समर्पयन्तीत्यर्थः । कामरूपविकुर्वाणाः-कामेन स्वेच्छया रूप विकुर्वन्ति-विरचयन्तीत्येवं-शीलाः, अभिलषितरूपनिर्माणकारिण इत्यर्थः । ऊर्ध्वम्-उपरि=उपर्युपरिगतेषु कल्पेषु सौधर्मादिषु, अच्युतान्तेषु उपलक्षणत्वाद् ग्रैवेयकानुत्तरेषु च पूर्वाणि=बहूनि

दीप्यमानाः) अति उज्ज्वलवर्णविशिष्ट चंद्र सूर्य की तरह प्रकाशमान होते हुए (अपुणच्चवं-अपुनश्च्यवम्) अन्य किसी दूसरे भवों में अपनी उत्पत्ति न हो इस तरह की (मन्नंता-मन्यमानाः) अभिलाषा वाले होकर ऊपर २ के कल्पों में चिरकालतक निवास करते हैं।

भावार्थ-उत्कृष्ट चारित्र विनयरूप शीलों को पालन करने वाले जीवों को जब तक मुक्ति की प्राप्ति में बाधक कर्म अवशिष्ट रहता है तब तक वे उत्तमोत्तम देवादिक पर्यायों को धारण करते रहते हैं॥ १४॥

वे देव किस प्रकार के होते हैं सो कहते हैं—'अप्पिया' इत्यादि।

अन्वयार्थ-(देवकामाणं-देवकामेभ्यः) देवभवसबंधी सुखों के लिये ही मानो (अप्पिया-अर्पिताः) समर्पित किये हैं अर्थात्-पूर्वभवमें आचरित

ચદ્ર સૂર્યની માફક પ્રકાશમાન થઈ ને अपुणच्चवं-अपुनश्च्यवम् બીજા કોઈ ભવોમા પોતાને જન્મ ન લેવો પડે આ પ્રકારની मन्नंता-मन्यमाना અભિલાષા સેવતા સેવતા ઉપર ઉપરના ઉચ્ચ કલ્પોમા લાબા સમય સુધી નિવાસ કરે છે.

ભાવાર્થ—ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર વિનયરૂપ શીલોનું પાલન કરવાવાળા જીવને જ્યા સુધી મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં તેના અવશિષ્ટ કર્મો બાધક રહે છે ત્યા સુધી તે ઉત્તમોત્તમ દેવાદિક પર્યાયોને ધારણ કરતા રહે છે ॥ ૧૪॥

એ દેવો કેવા પ્રકારના હોય છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે—अप्पिया—ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ—देवकामाणं—देवकामेभ्य દેવભવસબધીના સુખોને અર્થે જ જાણે अप्पिया—अर्पिता સમર્પિત કર્યા છે અથોત્—પૂર્વભવમા કરેલા પૂણ્ય દ્વારા જ એ

पूर्वांगि चतुरशीतिलक्षवर्षपरिमितमेकं पूर्वाङ्गम्। चतुरशीतिलक्षपूर्वाङ्गपरिमितमेकं पूर्वं भवति। तत्तु सप्ततिलक्षकोटिषट्पंचाशत्सहस्रकोटिवर्ष-(७०५६००००००००००) परिमितं भवति। एवंप्रमाणानि बहूनि पूर्वाणीत्यर्थः, बहूनि=असंख्यातानि वर्षशतानि यावत् तिष्ठन्ति। असंख्यातशतपूर्ववर्षाणि यावत् देवसुखानि भुञ्जते ॥ १५ ॥

मूलम्—तत्थ ठिच्चा जहाठाणं, जक्खा आउक्खये चुया।
उवेंति माणुसं जोणिं, से दसंगेभिजायए ॥१६॥

छाया—तत्र स्थित्वा यथास्थानं, यक्षा आयुःक्षये च्युताः।
उपयान्ति मानुषीं योनिं, स दशाङ्गोऽभिजायते ॥ १६ ॥

पुण्यों के द्वारा ही मानो उस स्थान पर लाकर रख दिये हैं, इसीलिये वहां (कामरूवविउव्विणो-कामरूपविकुर्वाणाः) अपनी इच्छानुसार रूप को बनाते हुए वे देव (उड्ढं कप्पेसु-अर्ध्वकल्पेषु) ऊपर ऊपर के सौधर्म आदि कल्पों में-सौधर्म से लेकर अच्युतकल्प तक तथा उपलक्षणसे ग्रैवेयकों में एवं अनुत्तर विमानों में (पुव्वा वहू वाससया-पूर्वाणि बहूनि वर्षशतानि) कई पूर्वो तक-अर्थात्-चौरासी लाख वर्षों का एक पूर्वांग होता है। चौरासी ८४ लाख पूर्वांगका एक पूर्व होता है, यह पूर्व सत्तरलाखकरोड छप्पनहजार करोड ७०५६०००००००००० सत्तर छप्पन और ऊपर दश शून्य, ऐसे चौदह अंकवाले वर्षों का होता है, इस प्रकारके बहुत पूर्वों तक, तथा असंख्यात सैकड़ों वर्षों तक (चिट्ठति-तिष्ठंति) निवास करते हैं, अर्थात् वहां सुखों को भोगते हैं ॥ १५ ॥

'तत्थ' इत्यादि।

स्थान प्राप्त કરવામાં આવ્યું છે એટલા માટે ત્યાં कामरूवविउव्विणो-कामरूपविकुर्वाणाः પોતાની ઈચ્છા અનુસાર રૂપને બનાવીને તે દેવ उड्ढं कप्पेसु-ऊर्ध्वकल्पेषु ઉપર ઉપરનાં સૌધર્મ આદિ કલ્પોમાં - સૌધર્મથી લઈ અચ્યુતકલ્પ સુધી તથા ઉપલક્ષણથી ગ્રૈવેયકો અને અનુત્તર વિમાનોમાં पुव्वा वहू वाससया-पूर्वाणि बहूनि वर्षशतानि કેટલાય પૂર્વો સુધી અર્થાત ચોરાસીલાખ વર્ષોનું એક પૂર્વાંગ થાય છે એવા ચોરાસી લાખ પૂર્વાંગનુ એક પૂર્વ થાય છે તે પૂર્વ ૭૦૫૬ ૦૦૦૦ ૦ આ પ્રમાણે ચૌદ આંકવાળા વર્ષોનું થાય છે. આવા પ્રકારનાં ઘણાં પૂર્વો સુધી તથા અસંખ્યાત સેંકડો વર્ષો સુધી નિવાસ કરે છે એટલે કે ત્યાં સુખોને ભોગવે છે ॥ ૧૫ ॥

'तत्थ'-ईत्यादि,

टीका—'तत्थ' इत्यादि ।

तत्र=देवलोकेषु यथास्थानं स्थित्वा=स्व-स्वयोग्यतानुसारेण स्थितिं प्राप्य, यक्षाः=देवाः, आयुःक्षये=सति देवभवात् च्युताः मानुषीं योनिं=जातिम्, उपयान्ति=प्राप्नुवन्ति । तत्र च सः=सावशेषपुण्यकर्मा प्रत्येकजीवः, दशाङ्गः=दश अङ्गानि यस्य स तथा, दशसंख्यकभोगोपकरणवान्, अभिजायते=भवति ॥१६॥

अथ कानि तानि दशाङ्गानि ? इति जिज्ञासायामाह—

मूलम्—खित्तं वत्थुं हिरण्णं च, पसवो दास-पोरुसं ।
चत्तारि कामखंधाणि, तत्थ से उववज्जइ ॥१७॥

छाया—क्षेत्रं वस्तु हिरण्यं च, पशवो दासपौरुषेयं ।
चत्वारः कामस्कन्धाः, तत्र स उपपद्यते ॥ १७॥

अन्वयार्थ—(तत्थ ठिच्चा—तत्र स्थित्वा) उन देवलोकोंमें यथास्थान स्थित होकर अपनी २ योग्यता के अनुसार स्थिति को प्राप्तकर (जक्खा—यक्षाः) वे देव (आउक्खये चुया—आयुःक्षये च्युताः) वहां की आयु जब समाप्त हो जाती है तब वहांसे च्यवकर (माणुसं जोणिं उवेंति—मानुषीं योनिं उपयान्ति) मनुष्यभवसंबंधी योनिमें आ कर जन्म लेते हैं। वहां पर (से—सः) वह प्रत्येक जीव अपने पुण्यकर्मके अवशेष रह जाने से (दसंगे भिजायए—दशाङ्गोऽभिजायते) दश प्रकार के भोगोपभोगों की सामग्रीवाला होता है।

भावार्थ—उत्कृष्ट चारित्र की आराधना का फल स्वर्गादिकों में भोग चुकने के बाद जीव वहां की स्थिति समाप्त करते ही मनुष्य में उत्पन्न होकर यहां अवशिष्ट—बचे हुए पुण्य के उदय को भोगता है।

અન્વયાર્થ—तत्थ ठिच्चा—तत्र स्थित्वा એ દેવ લોકમા યથાસ્થાન સ્થિત થઈને પોતપોતાની યોગ્યતા અનુસાર સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી जक्खा—यक्षा તે દેવ आउक्खये चुया—आयु क्षये च्युता ત્યાનુ આયુષ્ય જ્યારે પૂર્ણ થઈ જાય છે ત્યારે ત્યાથી ચ્યવીને माणुसं जोणिं उवेति—मानुषी योनिंउपयाति મનુષ્ય ભવમા મનુષ્ય—યોનીમા આવીને જન્મ લે છે અને ત્યા से—सः તે પ્રત્યેક જીવ પોતે પોતાનાં પુણ્યકર્મનું અવશેષ રહી જવાથી दसंगे भिजायए—दशाङ्गोऽभिजायते દશ પ્રકારના ભોગ ઉપભોગોના સાધન સપન્નવાળા બને છે.

ભાવાર્થ—ઉત્કૃષ્ટ (ઉચ્ચતર) ચારિત્રની આરાધનાના ફળ સ્વર્ગાદિકોમા ભોગવી ચુકયા પછી જીવ ત્યાની સ્થિતિ પૂર્ણ થયે મનુષ્ય યોનીમા ઉત્પન્ન

टीका—' खित्तं ' इत्यादि।

क्षेत्र=ग्रामोद्यानादि, वास्तु=खातोच्छ्रित-तदुभयरूपं, तत्र खात-भूमिगृहादि, उच्छ्रितं-प्रासादादि, तदुभयं भूमिगृहोपरिस्थः प्रासादः, हिरण्यं-सुवर्णम् उपलक्षणमेतद् रूप्यादीनामपि, पशवः=गोमहिषी गजतुरङ्गमादयः। दासपौरुषेयं=दासा-चेटकाश्चेटयश्च, पौरुषेयाः=पुरुषाः पदात्यश्च, एषां समाहार दासपौरुषेयम्। एते चत्वारः=चतुःसंख्यकाः, अत्र क्षेत्रं वास्तु चेत्येकः, हिरण्यमिति द्वितीयः, पशव इति तृतीयः, दासपौरुषेयमिति चतुर्थः, कामस्कन्धाः-कामाः-काम्यन्ते अभिलष्यन्ते इति कामाः=कामभोगहेतवः, त एव स्कन्धाः=तत्पुद्गलसमूहाः यत्र भवन्ति, तत्र-तेषु कुलेषु, स उपपद्यते-उत्पद्यते। अनेन एकमङ्गमुक्तम्। ' कामखं-धाणि ' इति प्राकृतत्वान्नपुंसकनिर्देशः ॥ १७ ॥

अथावशेषाणि नवाङ्गानि दर्शयितुमाह—

जहां उसको दस १० प्रकार की भोगोपभोग की सामग्री प्राप्त होती है। उस को कोई न्यूनता नहीं रहती ॥ १६ ॥

उसी १० प्रकार की सामग्री को सूत्रकार इस गाथाद्वारा कहते हैं—' खित्त ' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(खित्तं-क्षेत्रम्) ग्राम, उद्यान आदि क्षेत्र (वत्थुं-वास्तु) वास्तु भूमिगृह आदि, उच्छ्रित-प्रासाद आदि, उभय-भूमिगृह और उसके उपर बना हुआ प्रासाद (हिरण्णं-हिरण्यम्) सुवर्ण-उपलक्षण से रूप्यादिक (पसवो-पशवः) गाय भैंस, हाथी घोडा आदि (दास पोरुसं-दास-पौरुषेयम्) चेटक चेटी, आदि दास, पदाति आदि पौरुषेय ये (चत्तारि-चत्वारः) चार-१ क्षेत्रवास्तु, २ हिरण्य, ३ पशु, ४ दास-पौरुषेय, तथा (कामखंधाणि-कामस्कन्धाः) कामभोगके हेतुरूप स्कंध-पुद्गलसमूह-जहां होते हैं ऐसे कुलों में वह जीव (उववज्जइ-उपपद्यते) उत्पन्न होता

थई त्यां अवशिष्ट अपेला पुण्यना दश प्रकारनां भोगउपभोगनी सामग्री प्राप्त थाय छे, अने कोई प्रकारनी खोट न्यूनता रहेती नथी. ॥ १६ ॥

ए दश प्रकारनी सामग्रीने सूत्रकार आ गाथा द्वारा दर्शावे छे—खित्तं-इत्यादि.

अन्वयार्थ—खित्तं-क्षेत्रम् ग्राम उद्यान विगेरे क्षेत्र वत्थु-वास्तु भूमिगृह आदि (१) उच्छ्रित (उंचा) प्रासाद (भवन) (२) उभय भूमिगृह अने तेना उपर बनेल प्रासाद-महालय (३) हिरण्णं-हिरण्यम् सुवर्ण उपलक्षणथी रूप्यादिक पसवो-पशवः गाय, भेंस, हाथी, घोडा आदि. दास पोरुस-दासपौरुषेयम् चेटक चेटी-आदि दास पदाति आदि पौरुषेय ए चत्तारि-चत्वारः चार क्षेत्र वस्तु, हिरण्य, पशु, दास-पौरुषेय-तथा कामखंधाणि-कामस्कन्धाः काम भोगना हेतु रूप स्कंध-पुद्गल समूह ज्यां होय छे एवा कुळोमां ते जीव उववज्जइ-उपपद्यते

मूलम्—मित्तवं नाइवं होइ, उच्चागोए य वण्णवं।
अप्पायंके महापण्णे अभिजाए जसो बले ॥१८॥

छाया—मित्रवान् ज्ञातिमान्, भवति, उच्चैर्गोत्रश्च वर्णवान्।
अल्पातङ्कः महाप्रज्ञः, अभिजातः यशस्वी बली ॥ १८ ॥

टीका—'मित्तवं' इत्यादि।

स मित्रवान् भवतीत्यन्वयः १, तथा–ज्ञातिमान् भवति २। एवम्–उच्चैर्गोत्रः उच्चैः=उत्कृष्टं, गोत्रं=कुलं यस्य स तथा ३। तथा–वर्णवान्–शरीरे सद्वर्णयुक्तः रूपलावण्यवानित्यर्थः ४। तथा–अल्पातङ्कः=आतङ्करहितः, अल्पशब्दोऽभावार्थकः। नैरुज्यवानित्यर्थः५। तथा–महाप्रज्ञः–महती प्रज्ञा यस्य स तथा, पण्डित इत्यर्थः६। तथा–अभिजातः=विनीतः ७। अत एव यशस्वी=ख्यातिमान् ८। तथा–बली=कार्यकरणं प्रति सामर्थ्यवान ९। 'जसो' 'बले' इत्युभयत्र सौत्रत्वान्मत्वर्थीयमत्ययस्य लोपः ॥ १८ ॥

है। यह प्रथम अंग है १ इस गाथामें प्रथम अंग कहा गया है ॥ १७ ॥

अवशिष्ट नौ अंग इस गाथा द्वारा स्पष्ट करते हैं–'मित्तवं' इत्यादि।

अन्वयार्थ–वह जीव (मित्तवं–मित्रवान्) सन्मित्रोंसे युक्त होता है २। (नाइवं–ज्ञातिमान्) प्रशस्त जाति से सपन्न होता है ३। (उच्चागोए य–उच्चैर्गोत्रश्च) उत्कृष्ट कुल वाला होता है ४। (वण्णव–वर्णवान्) शरीर में अच्छे वर्णवाला होता है–रूपलावण्य आदिसे संपन्न होता है ५। (अप्पायंके–अल्पातंकः) रोगादिरहित होता है ६। (महापण्णा–महाप्रज्ञः) विशिष्ट बुद्धिशाली होता है ७। (अभिजाए–अभिजातः) विनीत होता है ८। (जसो–यशस्वी) ख्याति से युक्त होता है ९। (बले–बली) प्रत्येक कार्य को करने की शक्ति से सपन्न होता है १०। इस गाथा में अवशिष्ट नौ अंगों को समझाया है ॥ १८ ॥

ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રથમ અંગ છે ૧ આ ગાથામાં પ્રથમ અંગ કહેલ છે. ॥ ૧૭ ॥

અવશિષ્ટ નવ અંગ આ ગાથા દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે मित्तव-ઈત્યાદિ

અન્વયાર્થ–તે જીવ मित्तवं-मित्रवान् સન્મિત્રોથી (સારા મિત્રો)થી યુક્ત બને છે૨ नाइवं–ज्ञातिमान् પ્રશસ્ત જાતિ સંપન્ન હોય છે૩ उच्चागोए य–उच्चैर्गोत्रश्च ઉંચા કુળવાળો હોય છે ૪ वण्णव–वर्णवान् રૂપાળા શરીરવાળો હોય છે,–રૂપલાવણ્યથી ભરપૂર હોય છે ૫ अप्पायके–अल्पातक રોગ વગેરેથી મુક્ત હોય છે ૬, महापण्णा–महाप्रज्ञः વિશિષ્ટ બુધ્ધિશાળી હોય છે ૭, अभिजाए–अभिजात વિનીત હોય છે ૮ जसो–यशस्वी યશસ્વી હોય છે बले–बली પ્રત્યેક કાર્ય કરવાની શક્તિવાળો હોય છે. આ ગાથામાં અવશિષ્ટ નવઅંગો સમજાવેલ છે ॥ ૧૮ ॥

मूलम्—भुच्चा माणुस्सए भोए, अप्पडिरूवे अहाउयम्।
पुव्वं विसुद्धसद्धम्मे, केवलं बोहिं बुज्झिया ॥१९॥

छाया—भुक्त्वा मानुष्यकान् भोगान्, अप्रतिरूपः यथायुष्कम्।
पूर्वं विशुद्धसद्धर्मः, केवलां बोधिं बुद्ध्वा ॥ १९ ॥

टीका—'भुच्चा' इत्यादि।

स अप्रतिरूपः=द्वितीयसदृशरहितः सन् यथायुः, आयुषोऽनतिक्रमेण, मानुष्यकान्=मनुष्यसम्बन्धिनः, भोगान्=अनुकूलशब्दादिविषयान् भुक्त्वा, पूर्वं=पूर्वजन्मनि, विशुद्धसद्धर्मः—विशुद्धः=निदानरहितः, सद्धर्मः=शोभनधर्मो, यस्य स तथा, केवलां=निर्मलां बोधिं=सम्यक्त्वं बुद्ध्वा=प्राप्य, अस्याग्रिमगाथायां सम्बन्धः॥१९॥

मूलम्—चउरंगं दुल्लहं नच्चा, संजमं पडिवज्जिया।
तवसा धुयकम्मंसे, सिद्धे हवइ सासए त्ति "बेमि" ॥२०॥(युग्मं)

छाया—चतुरङ्गीं दुर्लभां ज्ञात्वा, संयमं प्रतिपद्य।
तपसा धुतकर्मांशः, सिद्धो भवति शाश्वत ॥ इति ब्रवीमि ॥२०॥

'भुच्चा' इत्यादि।

अन्वयार्थ—वह जीव (अप्पडिरूवे—अप्रतिरूपः) निरुपम—उपमारहित वह (अहाउयं—यथायुष्कम्) जितनी आयुका बंध इस पर्यायका उसको हुआ है उतनी ही पूरी आयु तक (माणुस्सए भोए—मानुष्यकान् भोगान्) मनुष्यभवसंबंधी भोगों को (भुच्चा—भुक्त्वा) भोगकर (पुव्वं विसुद्धसद्धम्मे—पूर्वं विशुद्धसद्धर्मः) पूर्व जन्ममें निदान आदि से रहित होनेके कारण सद्धर्मशाली होता हुआ (केवलं—केवलाम्) केवल—निर्मल (बोहिं—बोधिम्) सम्यक्त्वको (बुज्झिया—बुद्ध्वा) पाकर—'चउरंगं' इत्यादि।

अन्वयार्थ—(दुल्लहं चउरंगं नच्चा—दुर्लभां चतुरङ्गीं ज्ञात्वा) दुर्लभ इस चतुरंगी को मनुष्यत्व श्रुति, श्रद्धा और संयम में वीर्योल्लासको प्राप्तकर

ભુચ્ચા-ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—તે જીવ અપ્પડિરૂવે—અપ્રતિરૂપઃ નિરૂપમ—ઉપમા રહિત અહાઉયં—યથાયુષ્કમ્ તે જેટલા આયુષ્યનો બંધ તેને આ પર્યાયનો (મનુષ્ય ભવનો) થાય છે એટલા પૂર્ણ આયુષ્ય સુધી માણુસ્સએ ભોએ—માનુષ્યકાન્ ભોગાન્ મનુષ્યભવ સંબંધી ભોગોને ભુચ્ચા—ભુક્ત્વા ભોગવીને પુવ્વં વિસુદ્ધસદ્ધમ્મે—પૂર્વં વિશુદ્ધસદ્ધર્મા પૂર્વ જન્મમાં નિદાન આદિથી રહિત હોવાના કારણે સદ્ધર્મશાળી બનીને કેવલં—કેવલમ્ કેવળ નિર્મળ બોહિં—બોધિમ્ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને. ચઉરંગં-ઇત્યાદિ.

અન્વયાર્થ—દુલ્લહં ચઉરંગં નચ્ચા— દુર્લભાં ચતુરંગીં જ્ઞાત્વા આ દુર્લભ ચાર અંગને મનુષ્યત્વ, શ્રુતિ, શ્રદ્ધા અને સંયમમાં પ્રવૃત્ત બની તથા સંજમં પડિવજ્જિયા—સંયમં

टीका—' चउरंगं ' इत्यादि ।

दुर्लभां चतुरङ्गीं=मानुषत्वं, श्रुति , श्रद्धा, संयमे वीर्यं चेति चतुष्टयं ज्ञात्वा=प्राप्य, संयम प्रतिपद्य=अङ्गीकृत्य, तपसा धुतकर्मांशः=अपनीतकर्मावशेषः शाश्वतः सिद्धो भवति।
सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामिनं प्रति तृतीयाध्ययनार्थमुक्त्वाऽन्ते प्राह—हे जम्बूः ! इति =इदं भगवता यदुक्तं तदिदं ब्रवीमि, न तु स्वबुद्धया कल्पितं किंचित् कथयामि॥२०॥

इति श्रीविश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा–
कलितललितकलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक–
वादिमानमर्दक–श्रीशाहूछत्रपति–कोल्हापुरराजप्रदत्त–
" जैनशास्त्राचार्य "–पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–
बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्य–
श्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीमदुत्तराध्ययन-
सूत्रस्य प्रियदर्शिन्याख्यायां व्याख्यायां
चतुरङ्गीयनामकं तृतीयमध्ययनं
सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

के तथा (संजमं पडिवज्जिया–सयमं प्रतिपद्य) संयम को अंगीकार करके (तवसा धुयकम्मंसे–तपसा धूतकर्मांशः) एवं तप से अवशिष्ट कर्मांश को नष्ट करके (सासए सिद्धे हवइ–शाश्वतः सिद्धो भवति) शाश्वत सिद्ध हो जाता है।

सुधर्मास्वामी जबूस्वामी के प्रति इस तृतीय अध्ययन के अर्थ को कह कर अन्त में उनसे कह रहे हैं कि–(त्तिबेमि–इति ब्रवीमि) हे जम्बू! जो यह मैंने कहा है सो भगवान् के द्वारा कहा गया ही कहा है स्वबुद्धि से कल्पित कर नहीं कहा है ॥ २० ॥

॥ इस प्रकार उत्तराध्ययन सूत्रकी प्रियदर्शिनी टीका में यह चतुरंगीय नामक तृतीय अध्ययन का हिन्दी भाषानुवाद सपूर्ण हुआ ॥३॥

प्रतिपद्य સયમને અંગિકાર કરીને तवसा धुयकम्मसे–तपसा धूतकर्मांशः અને તપથી અવશિષ્ટ કર્મ અંશને નષ્ટ કરીને सासए सिध्धे हवइ–शाश्वत सिद्धो भवति શાશ્વત સિધ્ધ થઈ જાય છે

સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને આ ત્રીજા અધ્યયનનો અર્થ કહીને અંતમાં તેને કહે છે કે, त्तिबेमि–इतिब्रवीमि હે જમ્બૂ ! આ જે મેં કહ્યું છે તે ભગવાને જે ફરમાવ્યું છે તે જ મેં કહ્યું છે, મારી પોતાની બુધ્ધિથી કલ્પિત એવું કાંઈ કહ્યું નથી ॥૧૯॥૨૦॥

આ પ્રકારે ઉત્તરાધ્યયનની પ્રિયદર્શની ટીકામાં આ ચતુરંગીય નામના ત્રીજા અધ્યયનનો ગુજરાતી અનુવાદ સંપૂર્ણ થયો ॥ ૩ ॥

દાતાઓની નામાવલી

શ્રી અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ

*

ગરેડીઆ કુવારોડ - ગ્રીન લૉજ પાસે,

રાજકોટ

*

શરૂઆત તા. ૧૮-૧૦-૫૪ થી તા ૧૦-૧૨-૫૮ સુધીમાં
દાખલ થયેલ મેમ્બરોનાં મુબારક નામો

*

ગામવાર કક્કાવારી લિસ્ટ

*

(રૂા ૨૫૦ થી ઓછી રકમ ભરનારનું નામ આ યાદીમાં
સામેલ કરેલ નથી.)

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ–૫

(ઓછામાં ઓછી રૂા. ૫૦૦૦ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	શેઠ શાન્તીલાલ મંગળદાસભાઈ જાણીતા મીલમાલીક	અમદાવાદ	૧૦૦૦૦
૨	શેઠ હરખચંદ કાલીદાસભાઈ વારીયા હા. શેઠ લાલચંદભાઈ, જેચંદભાઇ, નગીનભાઈ, વૃજલાલભાઇ તથા વલ્લભદાસભાઈ	ભાણવડ	૯૦૦૦
૩	કોઠારી જેચંદભાઇ અજરામર હા. હરગોવીંદભાઇ જેચંદભાઇ	રાજકોટ	૫૨૫૧
૪	શેઠ ધારશીભાઈ જીવનભાઈ	સોલાપુર	૫૦૦૧
૫	સ્વ પિતાશ્રી છગનલાલ શામળદાસના સ્મરણાર્થે હ. ભોગીલાલ છગનલાલ ભાવસાર	અમદાવાદ	૫૨૫૧

મુરબ્બીશ્રીઓ–૨૧

(ઓછામાં ઓછી રૂા. ૧૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	વકીલ જીવરાજભાઈ વર્ધમાન કોઠારી હ. કહાનદાસભાઈ તથા વેણીલાલભાઇ	જેતપુર	૩૬૦૫
૨	દોશી પ્રભુદાસ મૂળજીભાઇ	રાજકોટ	૩૬૦૪
૩	મ્હેતા ગુલાબચંદ પાનાચંદ	રાજકોટ	૩૨૮૬||ા—||
૪	મ્હેતા માણેકલાલ અમુલખરાય	ઘાટકોપર	૩૨૫૦
૫	સંઘવી પીતામ્બરદાસ ગુલાબચંદ	જામનગર	૩૧૦૧
૬	શેઠ શામજીભાઈ વેલજીભાઈ વીરાણી	રાજકોટ	૨૫૦૦
૭	નામદાર ઠાકોર સાહેબ લખધીરસિંહજી બહાદુર	મોરબી	૨૦૦૦
૮	શેઠ લ્હેરચંદ કુંવરજી હા. શેઠ ન્યાલચંદ લ્હેરચંદ	સિદ્ધપુર	૨૦૦૦
૯	શાહ છગનલાલ હેમચંદ વસા હા મોહનલાલભાઇ તથા મોતીલાલભાઈ	મુંબઈ	૨૦૦૦
૧૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ	મોરબી	૧૯૬૩
૧૧	મ્હેતા સોમચંદ તુલસીદાસ તથા તેમનાં ધર્મપત્ની અ. સૌ મણીગૌરી મગનલાલ	રતલામ	૧૫૦૦
૧૨	મ્હેતા પોપટલાલ માવજીભાઈ	જામજોધપુર	૧૩૦૧
૧૩	દોશી કપુરચંદ અમરશી હા દલપતરામભાઈ	જામજોધપુર	૧૦૦૨
૧૪	બગડીઆ જગજીવનદાસ રતનશી	દામનગર	૧૦૦૨
૧૫	શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ	અમદાવાદ	૧૦૦૧
૧૬	શેઠ માણેકલાલ ભાણજીભાઈ	પોરબંદર	૧૦૦૧
૧૭	શ્રીમાન ચંદ્રસિંહજી મ્હેતા (રેલ્વે મેનેજર સાહેબ)	કલકત્તા	૧૦૦૧
૧૮	મ્હેતા સોમચંદ નેણસીભાઈ (કરાંચીવાલા)	મોરબી	૧૦૦૧

૧૯ શાહ હરીલાલ અનોપચંદભાઈ — ખંભાત ૧૦૦૧
૨ કોઠારી છબીલદાસ હરખચંદભાઈ — મુંબઈ ૧૦૦૦
૨૧ કોઠારી રતીલાલ હરખચંદભાઈ — શિહોર ૧૦૦૦

સહાયક મેમ્બરો—૪૯

(ઓછામાં ઓછી રૂા. ૫૦૦ની રકમ આપનાર)

૧ શાહ રજનીભાઈ મોહનલાલ — અમદાવાદ ૭૫૧
૨ મોદી કેશવલાલ હરીચંદભાઈ — સાબરમતી ૭૫૦
૩ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ હા. શેઠ ઝુંઝાભાઈ ચેલસીભાઈ વઢવાણ શહેર ૭૫૦
૪ શેઠ નરોત્તમદાસ મોહનભાઈ — શીવ ૭૦૦
૫ શેઠ રતનશી હરજીભાઈ હા. ગોરધનદાસભાઈ — જામજોધપુર ૫૫૫
૬ બાટવીયા ગીરધરલાલ પરમાણંદ હા. અમીચંદભાઈ — ખામીજળીઆ ૫૨૭
૭ મોરબીવાળા સંઘવી દેવચંદ નેણસીભાઈ તથા તેમનાં ધર્મ પત્ની
અ. સૌ. મણીબાઈ તરફથી હ. સુરેશ દેવચંદ (કાંદીવાળા) મલાડ ૫૧૧
૮ વોરા મણીલાલ પોપટલાલ — અમદાવાદ ૫૦૨
૯ ગોસલીયા હરીલાલ લાલચંદ તથા
અ. સૌ. પ્રભાબેન ગોસલીયા — અમદાવાદ ૫૦૨
૧ શાહ પ્રેમચંદ માણેકચંદ તથા
અ. સૌ. સમરતબેન (રાજસીતાપુર) — અમદાવાદ ૫૦૨
૧૧ શેઠ ઈશ્વરલાલ પુરુષોત્તમદાસ — અમદાવાદ ૫૦૧
૧૨ શેઠ ચંદુલાલ છગનલાલ — અમદાવાદ ૫૦૧
૧૩ શાહ શાન્તીલાલ માણેકલાલ — અમદાવાદ ૫ ૧
૧૪ શેઠ શીવલાલ ડામરભાઈ (કાંદીવાળા) — લીંમડી ૫૦૧
૧૫ અમદાર લાલચંદ પોપટલાલ પોરાજીવાળા — રાજકોટ ૫ ૧
૧૬ મહેતા મોહનલાલ કપુરચંદ — રાજકોટ ૫૦૧
૧૭ શેઠ ગોવીંદજી પોપટભાઈ — રાજકોટ ૫૦૦
૧૮ શેઠ રામજી લાલજી વીરાણી — રાજકોટ ૫ ૧
૧૯ સ્વ. પિતાશ્રી નાગજીના સ્મરણાર્થે
હા. વેણીચંદ શાન્તીલાલ (આજુઆળા) — ભાવનગર ૫૦૧
૨૦ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ હા. શેઠ મકનજી કરસનજી — સોનગઢ ૫૦૦
૨૧ શેઠ તારાચંદજી પુખરાજજી — ઓરંગાબાદ ૫૦૦
૨૨ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ — ઓરંગાબાદ ૫
૧૫ શેઠ શોભાચંદજી ઉમરાવજી
૧૨૫ શેઠ અનરાજજી લાલચંદજી

૩૦ શાહ શાંતિલાલ મોહનલાલ ધ્રાંગધ્રાવાળા ૨૫૨
૩૧ અ સૌ. બેન રતનબાઈ નાંદેચા હા. ધુલાજી ચંપાલાલજી ૨૫૧
૩૨ શાહ હરિલાલ જેઠાલાલ ભાડલાવાલા (સાબરમતી) ૨૫૧
૩૩ શ્રી સરસપુર દરીયાપુરી આઠકોટી સ્થા. જૈન ઉપાશ્રય
હા. ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ ૨૫૧
૩૪ શેઠ પુખરાજજી સમનીરામજી સાદડીવાળા ૨૫૧
૩૫ સ્વ. પિતાશ્રી જવાહીરલાલજી તથા પૂજ્ય ચાચાજી હજારીમલજી
ખરડીયાના સ્મરણાર્થે હા. મૂળચદ જવાહરલાલ ૨૫૧
૩૬ સ્વ ભાવસાર બબાભાઈ (મગળદાસ) પાનાચદના સ્મરણાર્થે
હા. તેમના ધર્મપત્ની પુરીબેન
૩૭ સ્વ. પિતાશ્રી રવજીભાઈ તથા સ્વ માતુશ્રી મૂળીબાઈના સ્મરણાર્થે
હા. કકલભાઈ કોઠારી ૩૦૧
૩૮ ભાવસાર કેશવલાલ મગનલાલ ૨૫૧
૩૯ શાહ કેશવલાલ નાનચંદ જાખડાવાળા હા. પાર્વતીબેન ૨૫૧
૪૦ શાહ જીતેન્દ્રકુમાર વાડીલાલ માણેકચંદ રાજસીતાપુરવાળા(સાબરમતી) ૨૫૧
૪૧ શ્રી સ્થા. જૈન સઘ (સાબરમતી) ૨૫૦
૪૨ બીપીનચદ્ર તથા ઉમાકાત ગોપાણી (રાણપુરવાળા) ૩૦૧
૪૩ ભાવસાર છોટાલાલ છગનલાલ ૨૫૧
૪૪ ભાવસાર શકરાભાઈ છગનલાલ ૨૫૧
૪૫ અ. સૌ જીવીબેન રતીલાલ હા. ભાવસાર હરગોવનદાસ રતીલાલ ૨૫૧
૪૬ સઘવી બાલુભાઇ કમળશી તથા તેમનાં ધર્મપત્નીઓ
અ. સૌ ચપાબેન તથા વસતબેન તરફથી ૨૫૧
૪૭ અ. સૌ વિદ્યાબેન વનેચદ દેસાઇ હા ભુપેન્દ્રકુમાર વનેચદ દેશાઇ ૨૫૧
૪૮ સ્વ. પારેખ નાનચદ ગોવિદજી મોરબીવાળાના સ્મરણાર્થે
હા રતીલાલ નાનચદ પારેખ ૩૦૧
૪૯ શાહ નટવરલાલ ગોકળદાસ ૨૫૧
૫૦ શાહ શામળભાઇ અમરશી ૨૫૧
૫૧ શાહ ત્રીભોવનદાસ મગનલાલના સ્મરણાર્થે
હા તેમના ધર્મપત્ની શીવકુવરબેન તરફથી
હા રતીલાલ ત્રીભોવનદાસ ૪૦૨
૫૨ અ. સૌ. કકુબેન (ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલના ધર્મપત્ની) ૨૫૧
૫૩ અ. સૌ સવિતાબેન (જયતિલાલ ભોગીલાલના ધર્મપત્ની) ૨૫૧
૫૪ અ. સૌ. શાતાબેન (દીનુભાઈ ભોગીલાલના ધર્મપત્ની) ૨૫૧

૫૫ અ. સૌ. સુનંદા બેન (રમણલાલ સોમીલાલનાં ધર્મપત્ની) ૨૫૧
૫૬ શેઠ હીરજી રૂગનાથજીના સ્મરણાર્થે હા વાગમલજી રૂગનાથજી ૩૦૧
૫૭ શેઠ મણીલાલ મોખાભાઈ ૫૫૧
૫૮ પટવા સુમેરમલજી અનોપચંદજી જોધપુરવાળા ૩૦૧
૫૯ સ્વ. માણેકલાલ વનમાળીદાસ શાહના સ્મરણાર્થે
હા રમણલાલ માણેકલાલ ૨૫૧
૬૦ શ્રી સારંગપુર દ ર્ના સ્થા. જૈનસંઘ
ઠે. શાહ રમણલાલ મગનભાઈ અમદાવાદ ૨૫૧
૬૧ સ્વ. દોશી હરજીવનદાસ જીવરાજ તથા સ્વ. લક્ષ્મીબાઈ હરજીવનના
સ્મરણાર્થે હા દોશી મનહરલાલ હરજીવનદાસ (મૂળીવાળા) અમદાવાદ ૨૫૧
૬૨ શાહ પુનમચંદ ફુલેચંદ અમદાવાદ ૨૫૧
૬૩ શ્રીયુત ચતુરદાસ નંદલાલ અમદાવાદ ૨૫૧
૬૪ શ્રીયુત અમૃતલાલ ઇશ્વરલાલ અમદાવાદ ૨૫૧
૬૫ શાહ લવજી મોહનલાલ તથા શાહ ચીમનલાલ અમુલખ અમદાવાદ ૨૫૧
૬૬ અ. સૌ. લાભુબેન મગનલાલ હા. શાહ અમૃતલાલ
ધનજીભાઈ વઢવાણ શહેરવાળા અમદાવાદ ૩૦૧
૬૭ અ. સૌ. કાન્તાબેન મોહનદાસ અમદાવાદ ૨૫૧
૬૮ દોશી ફુલચંદ સુખલાલ બોટાદવાળાના સ્મરણાર્થે
હા દોશી છબીલદાસ ફુલચંદભાઈ અમદાવાદ ૨૫૧
૬૯ લાલાજી રામકુમારજી જૈન અમદાવાદ ૨૫૧
૭૦ શેઠ છોટાલાલ ગુમાનચંદ પાલનપુરવાળા અમદાવાદ ૨૫૧
૭૧ શાહ ધીરજલાલ મોતીલાલ અમદાવાદ ૨૫૧
૭૨ સંઘવી સૂર્યકાંત ચુનીલાલના સ્મરણાર્થે
ઠે. સંઘવી જીવણલાલ ચુનીલાલ અમદાવાદ ૨૫૧
૭૩ ભાવસાર મોહનલાલ અમુલખરાય અમદાવાદ ૨૫૧
૭૪ મહેતા મૂળચંદ મગનલાલ અમદાવાદ ૨૫૧
૭૫ સ્વ. શા ધનરાજજી ખેમરાજજીના સ્મરણાર્થે
હા. શા કનૈયાલાલ ધનરાજજી અમદાવાદ ૨૦૧
૭૬ ૩ પુષ્પાબેન હીરાલાલ હા. હીરાલાલ ગોકળદાસ પટેલ
ચાંદમુનિ મહારાજના ઉપદેશથી અમદાવાદ ૨૫૧
૭૭ અ. સૌ. કમળાબહેન મણીલાલ હા. શાહ મણીલાલ
કાનજીભાઈ (લખતરવાળા) ચાંદમુનિ મહારાજના ઉપદેશથી અમદાવાદ ૨૫૧
૭૮ શ્રીમાન્ મિશ્રીલાલજી જવાહરલાલજી બરડીયા અમદાવાદ ૨૫૧

૭૯ શેઠ ફુલચંદભાઇ મૂલચંદભાઈ
હા. હસમુખભાઈ ફુલચંદભાઈ અમદાવાદ ૨૫૧
૮૦ શા. લલ્લુભાઈ મગનલાલ ચુડાવાળા અમદાવાદ ૩૦૧
૮૧ વૈદ્ય નરસિંહદાસ સાકરચંદભાઈના ધર્મપત્ની રેવાબાઇના
સ્મરણાર્થે હા. હરિલાલ નરસિંહદાસભાઇ વૈદ્ય ૨૫૧

અમરેલી

૧ માસ્તર હુકમીચંદ દીપચંદ શેઠ અમરેલી ૨૫૧

અમલનેર

૧ શાહ નાગરદાસ વાઘજીભાઇ ૨૫૧
૨ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. શાહ ગાડાલાલ ભીખાલાલ ૨૫૧

આણંદ

૧ શેઠ રમણીકલાલ એ. કપાસી હા. મનસુખલાલ ૨૫૧

આસનસોલ

૧ બાવીસી મણીલાલ ચત્રભુજના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની
મણીબાઇ તરફથી હા રસીકલાલ, અનીલકાંત, વિનોદરાય ૨૫૧

આટકોટ

૧ શાહ ચુનીલાલ નારણજીભાઇ હ છોટાલાલભાઇ ૩૦૧

ઉદેપુર

૧ શેઠ મોતીલાલજી રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
૨ શેઠ મગનલાલજી બાગરેચા ૨૫૧
૩ અ. સૌ. બ્હેન ચંદ્રાવતી તે શ્રીમાન બહાદુરલાલજી નાહરનાં
ધર્મપત્ની હા શેઠ રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
૪ સ્વ શેઠ કાળુલાલજી લોઢાના સ્મરણાર્થે હા શેઠ દોલતસિંહજી લોઢા ૨૫૧
૫ સ્વ શેઠ પ્રતાપમલજી સાખલાના સ્મરણાર્થે
હા પ્રાણુલાલ હીરાલાલ સાખલા ૨૫૧
૬ પૂજ્ય પિતાશ્રી મોતીલાલજી મહેતાના સ્મરણાર્થે
હા રણજીતલાલજી મોતીલાલજી મ્હેતા ૨૫૧
૭ શેઠ છગનલાલજી બાગરેચા ૨૫૧
૮ શેઠ ભીમરાજજી થાવરચંદજી બાફણા ૨૫૧
૯ શ્રીયુત સાહેબલાલજી મ્હેતા–ઉદેપુર ૩૦૧

ઉમરગાંવરોડ

૧ શાહ મોહનલાલ પોપટલાલ પાનેલીવાળા ૨૫૧

ઉપલેટા

૧ શેઠ જેઠાલાલ ગોરધનદાસ ૨૫૧

૨ સ્વ. બેન સંતોકબેન કમળશી હા. ગોવર્ધનભાઈ મોરારજીભાઈ
તથા અમૃતલાલભાઈ નાથજી (મુંબઈવાળા) ૨૫૧

૩ શેઠ ખુશાલચંદ કાનજીભાઈ હા. શેઠ પ્રતાપરાયભાઈ ૨૫૧

૪ સંઘાણી મૂળશંકર હરજીવનભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. તેમના પુત્રો જયંતિલાલભાઈ તથા રમણીકલાલભાઈ ૨૫૧

૫ દોશી વિઠ્ઠલજી હરખચંદ (આગળના રૂ. ૧૫૧ મળીને) ૨૫૧

એડનકેમ્પ

૧ શાહ મોહનલાલ શામજી ઉનાણી ૨૫૧

૨ શાહ જગમોહનદાસ પુરુષોત્તમદાસ એડનકેમ્પ ૨૫૧

કલકત્તા

૧ શ્રી કલકત્તા જૈન શ્વે૦ સ્થા૦ (ગુજરાતી) સંઘ
હા. શાહ જયસુખલાલ પ્રભુલાલ ૨૫૧

કલોલ

૧ શેઠ મોહનલાલ જેઠાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ ૨૫૧

૨ ડૉ. માણેકચંદ મગનલાલ શેઠ હા. ડૉ. રતનચંદ માણેકચંદ ૨૫૧

૩ સ્વ. નાથાલાલ ત્રિભોવનદાસના સ્મરણાર્થે હા. શાહ રતીલાલ નાથાલાલ ૨૫૧

૪ શાહ મણીલાલ તલકચંદના સ્મરણાર્થે હા. મારફતીયા મુકુંદલાલ મણીલાલ ૨૫૧

૫ સ્વર્ગસ્થ શ્રીયુત વાડીલાલ પરશોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે
હા. છેલાભાઈ તથા આત્મારામભાઈ ૨૫૧

૬ શેઠ નાગરદાસ કેશવલાલ ૨૫૧

૭ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ ૨૫૧

કડી

૧ શ્રી સ્થા. દરીયાપુરી જૈનસંઘ હા. બાવસાર દામોદરદાસ છગનભાઈ ૨૫૧

કાનપુર

૧ શાહ રમણીકલાલ પ્રેમચંદ (આગળના રૂ. ૧૫૦ મળીને) ૩૦૦

૨ શાહ હરકીશનદાસ ફુલચંદ ૨૫૧

કુંડણી—(આટકોટ)

૧ દોશી રતીલાલ ટોકરશી પૂ૦ હીરાબાઈ મ૦ ના ઉપદેશથી ૨૫૧

કોલકી

૧ પટેલ ગોવીંદલાલ લખમાનજી ૨૫૧

૭૯ શેઠ ફુલચંદભાઇ મૂલચંદભાઈ
હા. હસમુખભાઈ ફુલચંદભાઈ અમદાવાદ ૨૫૧
૮૦ શા. લલ્લુભાઈ મગનલાલ ચુડાવાળા અમદાવાદ ૩૦૧
૮૧ વૈદ્ય નરસિંહદાસ સાકરચંદભાઈના ધર્મપત્ની રેવાબાઇના
સ્મરણાર્થે હા. હરિલાલ નરસિંહદાસભાઇ વૈદ્ય ૨૫૧

અમરેલી

૧ માસ્તર હકમીચંદ દીપચંદ શેઠ અમરેલી ૨૫૧

અમલનેર

૧ શાહ નાગરદાસ વાઘજીભાઇ ૨૫૧
૨ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. શાહ ગાડાલાલ ભીખાલાલ ૨૫૧

આણંદ

૧ શેઠ રમણીકલાલ એ. કપાસી હા મનસુખલાલ ૨૫૧

આસનસોલ

૧ બાવીસી મણીલાલ ચત્રભુજના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની
મણીબાઇ તરફથી હા. રસીકલાલ, અનીલકાંત, વિનોદરાય ૨૫૧

આટકોટ

૧ શાહ ચુનીલાલ નારણજીભાઇ હ. છોટાલાલભાઇ ૩૦૧

ઉદેપુર

૧ શેઠ મોતીલાલજી રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
૨ શેઠ મગનલાલજી બાગરેચા ૨૫૧
૩ અ. સૌ બ્હેન ચંદ્રાવતી તે શ્રીમાન બહોતલાલજી નાહરનાં
ધર્મપત્ની હા શેઠ રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
૪ સ્વ શેઠ કાળુલાલજી લોઢાના સ્મરણાર્થે હા શેઠ દોલતસિંહજી લોઢા ૨૫૧
૫ સ્વ. શેઠ પ્રતાપમલજી સાખલાના સ્મરણાર્થે
હા પ્રાણુલાલ હીરાલાલ સાખલા ૨૫૧
૬ પૂજ્ય પિતાશ્રી મોતીલાલજી મહેતાના સ્મરણાર્થે
હા રણજીતલાલજી મોતીલાલજી મ્હેતા ૨૫૧
૭ શેઠ છગનલાલજી બાગરેચા ૨૫૧
૮ શેઠ ભીમરાજજી થાવરચંદજી બાફણા ૨૫૧
૯ શ્રીયુત સાહેબલાલજી મ્હેતા–ઉદેપુર ૩૦૧

ઉમરગાંવરોડ

૧ શાહ મોહનલાલ પોપટલાલ પાનેલીવાળા ૨૫૧

ઉપલેટા

૧	શેઠ જેઠાલાલ ગોરધનદાસ	૨૫૧
૨	સ્વ. બેન સંતોકબેન કચરા હા. ગોતમચંદભાઈ છોટાલાલભાઈ તથા અમૃતલાલભાઈ નાલઈ (કલ્યાણવાળા)	૨૫૧
૩	શેઠ ખુશાલચંદ કાનજીભાઈ હા. શેઠ પ્રતાપરાયભાઈ	૨૫૧
૪	સંઘાણી મૂળશંકર હરજીવનભાઈના સ્મરણાર્થે હા. તેમના પુત્રો જ્યોતિલાલભાઈ તથા રમણીકલાલભાઈ	૨૫૧
૫	દોશી વિઠ્ઠલજી હરખચંદ (આગળના રૂા. ૧૫૧ મળીને)	૨૫૧

એડનકેમ્પ

૧	શાહ મોહનલાલ શામજી ઉકાણી	૨૫૧
૨	શાહ જગમોહનદાસ પુરુષોત્તમદાસ એડનકેમ્પ	૨૫૧

કલકત્તા

૧	શ્રી કલકત્તા જૈન શ્વે૦ સ્થા૦ (ગુજરાતી) સંઘ હા. શાહ જયસુખલાલ પ્રભુલાલ	૨૫૧

કલોલ

૧	શેઠ મોહનલાલ જેઠાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ	૨૫૧
૨	ડૉ. માણેકચંદ મગનલાલ શેઠ હા. ડૉ. રતનચંદ માણેકચંદ	૨૫૧
૩	સ્વ. નાથાલાલ ત્રિભોવનદાસના સ્મરણાર્થે હા. શાહ રતીલાલ નાથાલાલ	૨૫૧
૪	શાહ મણીલાલ તલકચંદના સ્મરણાર્થે હા. માણેકલાલ ચંદુલાલ મણીલાલ	૨૫૧
૫	સ્વર્ગસ્થ શ્રીયુત વાડીલાલ પરસોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે હા. પેથાભાઈ તથા આત્મારામભાઈ	૨૫૧
૬	શેઠ નાગરદાસ કેશવલાલ	૨૫૧
૭	શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ	૨૫૧

કડી

૧	શ્રી સ્થા. દરીયાપુરી જૈનસંઘ હા. બાલચંદ દામોદરદાસ ઇશ્વરભાઈ	૨૫૧

કાનપુર

૧	શાહ રમણીકલાલ પ્રેમચંદ (આગળના રૂા. ૧૫ મળીને)	૩૦૦
૨	શાહ હરકીશનદાસ ફુલચંદ	૨૫૧

કુંકાવાવ–(કાઠીઆવાડ)

૧	દોશી રતીલાલ ટોકરશી પૂ૦ હીરાબાઈ મ૦ ના ઉપદેશથી	૨૫૧

કોલકી

૧	પટેલ ગોવીંદલાલ લખધાનજી	૨૫૧

૨ પટેલ ખીમજી જેઠાભાઇ વાઘાણી
(તેમના સ્વ. સુપુત્ર રામજીભાઇના સ્મરણાર્થે) ૩૦૧

ખાખીજાળીયા

૧ ખાટવીયા ગુલાબચંદ લીલાધર (આગળના રૂા. ૧૫૧ મળીને) ૨૫૧

ખીચન

૧ શેઠ કીશનલાલજી પૃથ્વીરાજજી ૩૫૨

ખંભાત

૧ શેઠ માણેકલાલ ભગવાનદાસ ૨૫૧
૨ શ્રી સ્થા જૈનસંઘ હા. પટેલ કાન્તીલાલ અંબાલાલ ૨૫૧
૩ શાહ સાકરચંદ મોહનલાલ ૨૫૧
૪ ચંદુલાલ હરીલાલ ૨૫૧
૫ શાહ શકરાભાઇ દેવચંદભાઇ (આગળના રૂા ૧૫૧ મળીને) ૨૫૧
૬ શેઠ ત્રીભોવનદાસ મંગળદાસ (આગળના રૂ ૧૭૬ મળીને) ૨૫૧

ગુંદા

૧ સ્વ. મહેતા પુનમચંદ ભવાનભાઇના સ્મરણાર્થે
હા. તેમનાં ધર્મપત્ની દીવાળીબેન લીલાધર ૨૫૧

ગોંડળ

૧ સ્વ. બાખડા વચ્છરાજ તુલસીદાસના ધર્મપત્ની કમળાબાઈ તરફથી
હા. માણેકચંદભાઈ તથા કપુરચંદભાઈ ૨૫૧
૨ પીપળીઆ લીલાધર દામોદરદાસ તરફથી તેમના ધર્મપત્ની અ. સૌ.
લીલાવતી સાકરચંદ કોઠારીના બીજા વરસીતપની ખુશાલીમાં ૩૦૧
૩ કામદાર જુઠાલાલ કેશવજીના સ્મરણાર્થે હા હરીલાલ જુઠાભાઈ ૩૦૧
૪ સ્વ કોઠારી કૃપાશંકર માણેકચંદના સ્મરણાર્થે
હા. તેમનાં ધર્મપત્ની પ્રભાકુંવરબેન ૨૫૧

ગોધરા

૧ શાહ ત્રીભોવનદાસ છગનલાલ ૩૦૧

ઘટકણુ

૧ શાહ ચંદુલાલ-કેશવલાલ ૨૫૧

ઘોલવાડ (જી૦ થાણા)

૧ મહેતા ગુલાબચંદજી ગંભીરમલજી ૩૦૦

જુડા (ઝાલાવાડ)

૧ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. રતીલાલ ગાંધી પ્રમુખ ૨૫૧

જસદણ

૧ સંઘવી નાનચંદ પોપટભાઈ થાનગઢવાળા ૨૫૧

જાવરા

૧ સ્વ. ભંડારી સ્વરૂપચંદજી શાહની ધર્મપત્ની મોતીબેનના
સ્મરણાર્થે હા. શ્રીયુત શેઠ લાલચંદજી રાજમલજી કિશનગઢવાળા ૨૫૧

જામજોધપુર

૧ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ ૩૮૭
૨ શાહ ત્રીભોવનદાસ ભગવાનજી પાનેલીવાળા ૨૫૧
૩ દોશી ભાલુકચંદ ભવાનભાઈ (આગળના રૂા. ૧૫૧ મળીને) ૨૫૧
૪ પટેલ લાલજી જીવણભાઈ (આગળના રૂા. ૧૫૧ મળીને) ૨૫૧
૫ શેઠ ભાવનજી જેઠાભાઈ (આગળના રૂા. ૧૫૧ મળીને) ૨૫૧

જામનગર

૧ શેઠ છોટાલાલ કેશવજી ૨૫૧
૨ વોરા ચીમનલાલ દેવજીભાઈ ૨૫૧
૩ ડૉ. સાહેબ પી. પી. શેઠ ૨૫૦

જામખંભાળીઆ

૧ શેઠ વસનજીભાઈ નારણજીભાઈ ૨૫૧
૨ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. મહેતા રણછોડદાસ પરમાનંદ ૨૫૧
૩ સંઘવી પ્રાણલાલ લવજીભાઈ ૨૫૧

જુનાગઢ

૧ શાહ મણીલાલ મીઠાભાઈ હા. હરીલાલભાઈ (હાટીના માળીઆવાળા) ૨૫૧

જુનારદેવ (મધ્ય પ્રાંત)

૧ શેઠ વીકમજી લાધાભાઈ પેથાણી ૨૫૧

જેતપુર

૧ શેઠ અમૃતલાલ હીરજીભાઈ હા. નરસેરામભાઈ (જસાપુરવાળા) ૨૫૧
૨ દોશી છોટાલાલ વનેચંદ ૨૫૧
૩ કોઠારી ડોલરકુમાર નેણસીભાઈ ૨૫૧
૪ અ. સૌ. બેન સુરજકુંવર નેણસીલાલ કોઠારી ૨૫૧

જેતલસર

૧ શાહ લક્ષ્મીચંદ કપુરચંદભાઈ ૨૫૧

૨ કામદાર લીલાધર જીવરાજના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની જબકબેન તરફથી હા શાન્તીલાલભાઇ ગોંડલવાળા ૨૫૧

જોધપુર

૧ શાહ હસ્તીમલજી મનરૂપમલજી સામસુખા (મહામદીર) ૨૫૧

જોરાવરનગર

૧ શ્રી શ્વે. સ્થા જૈનસંઘ હા. શેઠ ચંપકલાલ ધનજીભાઈ ૨૫૧

ડભાસા

૧ સ્વા. તુરખીઆ લહેરચંદ માણેકચંદના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની જીવતીબાઈ તરફથી હા. જયંતીભાઈ ૨૫૧

ડોંડાઈચા

૧ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા શેઠ ચંપાલાલજી મારવે ૨૫૦

ઢસા

૧ શ્રી ઢસાગામ સ્થા. જૈનસંઘ હા. એક સદ્ગ્રહસ્થ તરફથી ૨૫૧

થાનગઢ

૧ શાહ ઠાકરશીભાઈ કરશનજી ૨૫૧
૨ શેઠ જેઠાલાલ ત્રીભોવનદાસ ૨૫૧
૩ શાહ ધારશી પાશવીરભાઈ હા સુખલાલભાઇ ૨૫૧

દહાણુ રોડ (થાણા)

૧ શાહ હરજીવનદાસ ઓઘડભાઈ ખંધાર (કરાંચીવાળા) ૨૫૧

દિલ્હી

૧ લાલા પૂર્ણચંદજી જૈન (સેન્ટ્રલ બેંકવાળા) ૩૫૧
૨ શ્રીયુત મ્હેતાબચંદ જૈન ૨૫૧
૩ અ સૌ સજ્જનબેન ઇંદરમલજી પારેખ ૨૫૧
૪ લાલાજી ગુલશનરાયજી જૈન એન્ડ સન્સ ૩૦૧
૫ લાલાજી મીઠુનલાલજી ” ” ” ૩૦૧

ધાર (મધ્યપ્રાંત)

૧ શેઠ સાગરમલજી પનાલાલજી ૨૫૧

ધ્રાંગધ્રા

૧ શ્રી સ્થા. જૈન મોટા સંઘ હા. શેઠ મંગળજીભાઇ જીવરાજ ૨૫૧
૨ સંઘવી નરસીદાસ વખતચંદ ૩૦૧
૩ ઠક્કર નારણદાસ હરગોવીંદદાસ ૨૫૧
૪ કોઠારી કપૂરચંદ મંગળજી ૨૫૧

ધોરાજી

૧ મહેતા પ્રભુદાસ મૂળજીભાઈ ૩૫૧
૨ સ્વ. પિતાશ્રી ભગવાનજી કમળશીભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. પટેલ હકીચંદ ભગવાનજી ૨૫૧
૩ અ. સૌ. અમીબેન બાબુભાઈ ૨૫૧
૪ શ્રી નવસૌરાષ્ટ્ર ઓઈલ મીલ પ્રા. લીમીટેડ ૨૫૧
૫ સ્વ. રાયચંદ પાનાચંદ શાહના સ્મરણાર્થે હા. ચીમનલાલ રાયચંદ ૩૦૧
૬ ગાંધી પોપટલાલ જેચંદભાઈ ૨૫૦
૭ દેસાઈ છગનલાલ ગણાભાઈ લાડવાળાના ધર્મપત્ની દિવાળીબેન
તરફથી હા. કુમારી કસુમતી બહેન ૨૫૧

ધંધુકા

૧ ભાવસાર ચોથીદાસ મહેશભાઈ ૨૫૧
૨ શેઠ પોપટલાલ ધારશીભાઈ ૨૫૧
૩ સ્વ. ગુલાબચંદભાઈના સ્મરણાર્થે હા. વોરા પોપટલાલ નાનચંદ ૨૫૧
૪ વસાણી મનસુખ વાઘજીભાઈ ૨૫૧

નંદરબાર

૧ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ હા. શેઠ પ્રેમચંદ ભગવાનલાલ ૨૫૦

પાણસણા

૧ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ ૨૫૧

પાલણપુર

૧ લક્ષ્મીબેન હા. મહેતા હરીલાલ પીતામ્બરદાસ ૨૫૧
૨ શ્રી લોકાગચ્છ સ્થાનકવાસી જૈન પુસ્તકાલય ૨૫૧
૩ મહેતા મણીલાલ ભાઈચંદભાઈ ૨૫૧
૪ મહેતા સુરજમલ ભાઈચંદભાઈ ૨૫૧

પાલેજ

૧ સ્વ. મનસુખલાલ મોહનલાલ સંઘવીના સ્મરણાર્થે
હા. ભાઈ ધીરજલાલ મનસુખલાલ ૩૦૧

પ્રાંતીજ

૧ શ્રી પ્રાંતીજ સ્થા. જૈનસંઘ હા. અંબાલાલ મહાસુખરામ ૨૫૦

પુના

૧ શેઠ ઉત્તમચંદજી દેવચંદજી પોકા ૨૫૧

બરવાળા (ઘેલાશા)

૧ સ્વ મોહનલાલ નરસીદાસના સ્મરણાર્થે
હા. તેમનાં ધર્મપત્ની સુરજબેન મોરારજી

બજસરા (બાચાણી)

૧ શેઠ પોપટલાલ રાઘવજી રાયડીવાળા હા. શેઠ [illegible]

બેરાજા (કચ્છ)

૧ શેઠ આણજીભાઇ કેશવજી (જ્ઞાનભંડાર માટે)

બેંગલોર

૧ બાટવીયા વનેચંદ અમીચંદ મહાવીર ટેક્ષટાઇલ સ્ટોર [illegible]
ભાઇ ચંદ્રકાંતના લગ્નની ખુશાલીમાં

બોટાદ

૧ સ્વ. વસાણી હરગોવીંદદાસ છગનલાલના સ્મરણાર્થે
હા. તેમના ધર્મપત્ની છબલબેન

બોડેલી

૧ શાહ પ્રવીણચંદ્ર નરસીદાસ (સાણંદવાળા)
૨ શાહ ગીરધરલાલ સાકરચંદ

ભાણવડ

૧ શેઠ જેચંદભાઈ માણેકચંદ
૨ સંઘવી માણેકચંદ માધવજી
૩ શેઠ લાલજીભાઈ માણેકચંદ (લાલપુરવાળા)
૪ શેઠ રામજી જીણાભાઈ
૫ શેઠ પદમશી ભીમજીભાઇ ફોફરીઆ
૬ ફોફરીઆ ગાડાલાલ કાનજીભાઈ હા અ. સૌ. શાંતાબેન વસનજી
૭ વકીલ મણીલાલ ખેગારભાઈ પૂનાતર

ભાવનગર

૧ સ્વ. કુંવરજી બાવાભાઇના સ્મરણાર્થે હા શાહ લહેરચંદ કુંવરજી

ભીલવાડા

૧ શ્રી શાંતી જૈન પુસ્તકાલય હા. ચાંદમલજી માનમલજી સંઘવી
૨ શેઠ ભીમરાજજી મીશ્રીલાલજી

ભોજાય (કચ્છ)

૧ જ્ઞાનમંદિરના સેક્રેટરી શાહ કુંવરજી જીવરાજ

મદ્રાસ

[illegible]

મનોર (જી૦ થાણા)

૧ શાહ ગીરમલજી દેવીચંદજી જસવંતગઢવાળા
હા. પૂનમચંદજી ગીરમલજી ઓસ્વા ૨૫૧

માનકુવા (કચ્છ)

૧ સ્વ૦ મહેતા કુંવરજી નાથાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. તેમનાં ધર્મપત્ની
કુંવરબાઈ હરખચંદ (માનકુવા સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ માટે) ૨૫૧

માંડવા (પીળાજસ્થાન)

૧ શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ અ. સૌ. કમળગૌરી રતીલાલ ગોસલીયા ગઢડાવાળા ૨૫૧

મુંબઈ તથા પરાંઓ

૧ શેઠ છગનલાલ નાનજીભાઈ ૨૫૧
૨ શાહ હરજીવન કેશવજી ૨૫૧
૩ શૈલાણી પ્રભુલાલ ત્રીકમજી (બોરીવલી) ૨૫૨
૪ શેઠ ત્રિકુલાલભાઈ હરગોવિંદદાસ કઠોરીવાળા ૨૫૧
૫ શ્રી વર્ધમાન સ્થા૦ જૈનસંઘ
હા. શેઠ કેશરીમલજી અનોપચંદજી ગુગળીયા (મલાડ) ૨૫૧
૬ શેઠ કુંવરશી હંસરાજ વીસરીયા ૨૫૧
૭ શાહ રમણીકલાલ કાળીદાસ તથા અ. સૌ. કાન્તાબેન રમણીકલાલ ૨૫૧
૮ શાહ હિંમતલાલ હરજીવનદાસ ૨૫૧
૯ શાહ રતનશી ભોજાણીની કંપની ૨૫૧
૧ શાહ શીવજીભાઈ માણેકચંદ (કચ્છ બિદડાવાળા) ૨૫૧
૧૧ વોરા પાનાચંદ ધરમશીભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. ત્રંબકલાલ પાનાચંદ એન્ડ બ્રધર્સ ૨૫૧
૧૨ સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી વીરચંદ જેસીંગભાઈ લખતરવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. કેશવલાલ વીરચંદ શેઠ ૨૫૧
૧૩ શા. કુંવરજી હંસરાજ ૨૫૧
૧૪ સ્વ. માતુશ્રી માણેકબેનના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ વલભદાસ નાનજીભાઈ (પોરબંદરવાળા) ૩૦૧
૧૫ એક સદ્ગૃહસ્થ હા. શેઠ સુંદરલાલ માણેકચંદ ૨૫૧
૧૬ અ. સૌ. પાનબાઈ હ. શેઠ પદમશી નરસિંહભાઈ (મલાડ) ૨૫૧
૧૭ શ્રી અમૃતલાલ વર્ધમાનભાઈ બાપોદરાવાળા
હા. હસમુખભાઈ અમૃતલાલ ૨૫૧

૧૮	સ્વ શાહ નાગશીભાઈ સોજપાળ ગુંદાળાવાળાના સ્મરણાર્થે હા રામજી નાગશીભાઇ (મલાડ)	૩૦૧
૧૯	શાહ રામજીભાઈ કરશનજીભાઈ થાનગઢવાળા	૨૫૧
૨૦	શાહ નગીનદાસ કલ્યાણજીભાઈ વેરાવળવાળા	૨૫૧
૨૧	શેઠ શીવલાલ ગુલાબચદ મેવાવાળા	૨૫૧
૨૨	સ્વ જટાશકર દેવજીભાઈ દોશીના સ્મરણાર્થે હા રણછોડદાસ (બાબુલાલ) જટાશંકર દોશી	૩૦૧
૨૩	સ્વ ગોડા બણારશી ત્રીભોવનદાસ સરસઈવાળાના સ્મરણાર્થે હા. જગજીવન બણારશી ગોડા (મલાડ)	૨૫૧
૨૪	સ્વ. ત્રીભોવનદાસ વ્રજપાળ વીછીયાવાળાના સ્મરણાર્થે હા હરગોવિંદદાસ ત્રિભોવનદાસ અજમેરા	૨૫૧
૨૫	સ્વ. કાનજી મૂળજીના સ્મરણાર્થે તથા માતુશ્રી દિવાળીબાઈના ૧૬ ઉપવાસના પારણા પ્રસગે હા જયતીલાલ કાનજી કાળાવડવાળા(મલાડ)	૨૫૧
૨૬	શેઠ ખુશાલભાઈ ખેગારભાઈ વીલેપાર્લે	૨૫૦
૨૭	શાહ પ્રેમજી માલશીભાઇ ગગર (મલાડ)	૨૫૧
૨૮	સ્વ. પિતાશ્રી પતુભાઇ મોનાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શાહ કાનજીભાઈ પતુભાઈ (મલાડ)	૨૫૧
૨૯	શાહ વેલજી જેશીગભાઈ છસરાવાળા તરફથી તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ સ્વ નાનબાઈના સ્મરણાર્થે	૩૦૧
૩૦	સ્વ પિતાશ્રી રાયશી વેલજીના સ્મરણાર્થે હા શાહ દામજીભાઇ રાયશી (મલાડ)	૩૦૧
૩૧	શેઠ ત્રબકલાલ કસ્તુરચંદ લીબડીવાળા તરફથી શ્રી અજરામર શાસ્ત્રભડાર લીબડી માટે (માટુગા)	૨૫૧
૩૨	સ્વ. પિતાશ્રી ભીમજી કોરશી તથા માતુશ્રી પાલાબાઈના સ્મરણાર્થે હા શાહ ઉમરશીભાઇ ભીમશી કચ્છપતરીવાળા (મલાડ)	૩૦૧
૩૩	શેઠ ચુનીલાલ નરભેરામ વેકરીવાળા	૨૫૧
૩૪	શાહ વરજાગભાઇ શીવજીભાઈ (મલાડ)	૨૫૧
૩૫	રતીલાલભાઇ ભાઇચિદભાઈ મહેતા	૨૫૧
૩૬	શાહ ખીમજીભાઈ મૂળજીભાઇ પૂજા (મલાડ)	૨૫૧
૩૭	મેસર્સ સવાણી ટ્રાન્સપોર્ટ કપની હા શેઠ માણેકલાલ વાડીલાલ	૨૫૧
૩૮	ઘેલાણી વલભજી નરભેરામ હા નરસીભાઈ વલભજી	૨૫૧
૩૯	અ સૌ સમતાબેન શાન્તીલાલ C/o શાન્તીલાલ ઉજમશી શાહ(મલાડ)	૨૫૧

૪૦	તેલાણી મુનીરલાલ પાનાચંદભાઈ	૨૫૧
૪૧	રૂપાણી મોહનલાલ શીવલાલભાઈ	૨૫૧
૪૨	સ્વ. કેશવલાલ વછરાજ કોઠારીના સ્મરણાર્થે સુરજબેન તરફથી હા. મનસુખલાલભાઈ (મહાડ)	૨૫૧
૪૩	દોશી અમૃતલાલ મોતીચંદભાઈ (ઘાટકોપર)	૨૫૧
૪૪	શેઠ સરદારમલજી દેવીચંદજી કાવેડીયા (સાદડીવાળા)	૨૫૧
૪૫	દોશી મનસુખ [illegible] હરજીભાઈ (ઘાટકોપર)	૨૫૧
૪૬	દોશી જુગલકીશોર મનસુખભાઈ (ઘાટકોપર)	૨૫૧
૪૭	દોશી પ્રવીણચંદ્ર મનસુખભાઈ (ઘાટકોપર)	૨૫૧
૪૮	શાહ ત્રીભોવનદાસ માનસિંગ ચોટીલાવાળાના સ્મરણાર્થે હા. શાહ હરખચંદ ત્રિભોવનદાસ	૨૫૧
૪૯	શાહ જેઠાલાલ અમરશી ખાંભાવાળા હા. શાહ વાડીલાલ જેઠાલાલ	૨૫૦
૫	શાહ મફુલાલ કેશવલાલભાઈ	૨૫૧
૫૧	સ્વ. પિતાશ્રી શામળજી રતનશી મોરબીવાળાના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી હા. પૂજાલાલ શામળજી ભાવીશી	૩૦૧
૫૨	શાહ પ્રેમજી હીરજી ગાલા	૨૫૧
૫૩	સ્વ. પિતાશ્રી ભગવાનજી હીરાચંદ જસાણીના સ્મરણાર્થે હા. લક્ષ્મીચંદ તથા કેશવલાલભાઈ	૩૦૧
૫૪	સ્વ. પિતાશ્રી હંસરાજભાઈ હીરાના સ્મરણાર્થે હા. દેવશી હંસરાજભાઈ કચ્છ બીદડાવાળા (મહાડ)	૨૫૧
૫૫	સ્વ. માતુશ્રી મોંઘીબાઈના સ્મરણાર્થે હા. શાહ પોપટલાલ પાનાચંદ	૨૫૧
૫૬	શેઠ નેમચંદ સ્વરૂપચંદ જસાપરવાળા હા. ભાઈ જેઠાલાલ નેમચંદ	૨૫૧
૫૭	સ્વ. પિતાશ્રી શાહ મગનલાલ પરશોત્તમદાસ બાબરાવાળાના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી હા. બાબુલાલભાઈ	૨૫૧
૫૮	બેન કેસરબાઈ મફુલાલ જેસીંગલાલ શાહ	૨૫૧
૫૯	દોશી જેશીંગલાલ ત્રીકમજી	૨૫૧
૬	શાહ કાન્તીલાલ મગનલાલ (ઘાટકોપર)	૨૫૧
૬૧	કોઠારી સુખલાલજી પૂનમચંદજી (ખાર)	૨૫૧
૬૨	સ્વ. માતુશ્રી કસ્તુરબાઈના સ્મરણાર્થે હા. તેમના પૌત્ર લક્ષ્મીચંદ તારાચંદ દોશી (કાંદીવલી)	૨૫૧
૬૩	પારેખ સાકરલાલ મોહનલાલ (સાયલાવાળા મોહનલાલ લાલચંદનાં ધર્મપત્ની અ. સૌ. મરઘાબાઈના સ્મરણાર્થે	૨૫૧

૬૪	શાહ કોરશીભાઇ હીરજીભાઇ	
૬૫	પિતાશ્રી કુંદનમલજી મોતીલાલજીના સ્મરણાર્થે હા મોતીલાલજી જુબરમલજી (અહમદનગરવાળા)	
૬૬	શ્રી વર્ધમાન શ્વેતામ્બર સ્થા. જૈનસંઘ હા શેઠ રૂપચંદ શીવલાલ કામદાર (અંપેરી)	૨૫૧
૬૭	અ. સો કમળાબેન કામદાર હા રૂપચંદ શીવલાલ (અંપેરી)	૨૫૧
૬૮	ધી મરીના મોર્ડન હાઇસ્કુલ ટ્રસ્ટ ફંડ હા. શાહ મણીલાલ [illegible]	૨૫૧
૬૯	સ્વ માતુશ્રી જીવીબાઇના સ્મરણાર્થે હા શામજી શીવજી કચ્છ ગુંદાળાવાળા (ઘોરેગાંવ)	૨૫૧
૭૦	શાહ રવજીભાઈ તથા ભાઈલાલભાઈની કંપની (કાંદીવલી)	૨૫૧
૭૧	અ. સો લાછુબેન હા રવજી શામજી (કાંદીવલી)	૨૫૧
૭૨	અ સો કુંદનગૌરીબહેન મનહરલાલ સંઘવી (ખારરોડ)	૨૫૧
૭૩	શાહ કરશનજી લખુભાઈ (દાદર)	૨૦૧
૭૪	અ સો. રંજનગૌરી ચંદુલાલ શાહ C/o ચંદુલાલ [illegible] (માટુંગા)	૨૫૧
૭૫	મ્હેતા મોટર સ્ટોર્સ હા અનોપચંદ ડી. મહેતા (મુંબઇ)	૨૫૧
૭૬	શેઠ મનુભાઇ માણેકચંદ હા. ઝાટકીયા નરોત્તમ મોરારજી (ઘાટકોપર)	૨૫૧
૭૭	ખેતાણી મણીલાલ કેશવજી (વડીયાવાળા) ઘાટકોપર	૨૫૧
૭૮	સ્વ. કસ્તુરચંદ અમરશીના સ્મરણાર્થે હા. તેમનાં ધર્મપત્ની ઝવેરબેન મગનલાલની વતી—જયંતીલાલ કસ્તુરચંદ [illegible] ([illegible])	૨૫૧
૭૯	સ્વ. પૂજ્ય માતુશ્રી જકલબાઇના સ્મરણાર્થે હા. દેશાઈ વ્રજલાલ કાળીદાસ (મલાડ)	૨૫૧
૮૦	શાહ નટવરલાલ દીપચંદ તરફથી તેમનાં ધર્મપત્ની અ સો સુશીલાબેનના વર્ષીતપની ખુશાલીમાં	૨૫૧
૮૧	શેઠ રસીકલાલ પ્રભાશંકર મોરબીવાળા તરફથી તેમના માતુશ્રી મણીબેનના સ્મરણાર્થે	૨૦૧
૮૨	કોટીચા જયંતીલાલ રણછોડદાસ સૌભાગ્યચંદ જુનાગઢવાળા	૨૫૧
૮૩	મોદી અભેચંદ સુરચંદ રાજકોટવાળા હા ડોસાલાલ અભેચંદ	૨૫૧
૮૪	શ્રી વર્ધમાન સ્થા જૈન શ્રાવકસંઘ હા સંઘવી ચીમનલાલ અમરચંદ	૨૫૧
૮૫	સ્વ. શાહ રાયશી કચરાભાઈના સ્મરણાર્થે હા તેમના ધર્મપત્ની નેણબાઈવતી હા શાહ જેઠાલાલ રાયશી	૨૫૧

૮૬ શ્રીયુત જે સી વોરા ૨૫

૮૭ સ્વ. આશારામ ગીરધરલાલના સ્મરણાર્થે હા. શાંતીલાલ
આશારામનીવતી જસવંતલાલ શાંતીલાલ લખતરવાળા ૨૫૧

માંડવી (કચ્છ)

૧ શ્રી સ્થા. છ કોટી જૈનસંઘ હા મહેતા ચુનીલાલ વેલજી ૨૭૭

મેસાણા

૧ શાહ પદમશી સુરજીના સ્મરણાર્થે હા. શીવલાલ પદમશી વીરમગામવાળા ૨૫૧

મોમ્બાસા

૧ શાહ દેવરાજ પેથરાજ ૨૫૦
૨ શ્રીયુત નાથાલાલ વી મહેતા ૨૫૧

માદ્રગીરી

૧ શેઠ બાદરમલજી સુરજમલજી એ કંપ ૨૫૦

રાણપુર (કાઠીઆવાડ)

૧ શ્રીમતિ માતુશ્રી સમરથબાઇના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ નરોત્તમદાસ ચુનીલાલ કાપડીઆ ૨૫૧

રાણાવાસ (મારવાડ)

૧ શેઠ જવાનમલજી નેમીચંદજી હા બાબુ રીખબચંદજી ૩૦૧

રાજકોટ

૧ ધી. વાડીલાલ સાઇંઝ એન્ડ મિન્ડીંગ વર્ક્સ ૪૦૦
૨ શેઠ રતીલાલ ન્યાલચંદ ૨૫૧
૩ બાબુ પરશુરામ ભજનલાલ શેઠ (ફતેપુરવાળા) ૨૫
૪ શેઠ મનુભાઇ સુલચંદ (એન્જીનીઅર સાહેબ) ૨૫૧
૫ શેઠ શાન્તીલાલ પ્રેમચંદ તેમના ધર્મપત્નીના વરસીતપ પ્રસંગે ૨૫૧
૬ ઉદાણી ન્યાલચંદ હાકેમચંદ વકીલ ૨૫૧
૭ શેઠ મનારામ વીઠ્ઠલજી ૨૫૧
૮ બહેન સમુબાળા નોત્તમલાલ જસાણી (વરસીતપની ખુશાલીમાં) ૨૫૧
૯ મોદી સોભાગ્યચંદ મોતીચંદ ૨૫૧
૧[illegible] જસાણી શીમજી વેલજી તરફથી તેમનાં ધર્મપત્ની
અ સૌ સમરથબેનના વરસીતપની ખુશાલીમાં ૨૫૧
૧૧ દોશી મોતીચંદ પારસીભાઇ (રીટાયર્ડ એન્જીનીઅર સાહેબ) ૨૫૧
૧૨ કામદાર મકુલાલ જીવરાજ ૨૫૦
૧૩ હેમાણી પેથાભાઇ સવચંદ ૨૫૧

૬૪ શાહ કોરશીભાઇ હીરજીભાઇ ૩૦૧

૬૫ પિતાશ્રી કુંદનમલજી મોતીલાલજીના સ્મરણાર્થે
હા. મોતીલાલજી જુબરમલજી (અહમદનગરવાળા) ૨૫૧

૬૬ શ્રી વર્ધમાન શ્વેતામ્બર સ્થા જૈનસંઘ
હા શેઠ રૂપચંદ શીવલાલ કામદાર (અંધેરી) ૨૫૧

૬૭ અ. સૌ કમળાબેન કામદાર હા રૂપચંદ શીવલાલ (અંધેરી) ૨૫૧

૬૮ ધી મરીના મોર્ડન હાઇસ્કુલ ટ્રસ્ટ ફંડ હા. શાહ મણીલાલ ઠાકરશી ૨૫૧

૬૯ સ્વ માતુશ્રી જીવીબાઈના સ્મરણાર્થે
હા શામજી શીવજી કચ્છ ગુંદાળાવાળા (ગોરેગાવ) ૨૫૧

૭૦ શાહ રવજીભાઈ તથા ભાઈલાલભાઈની કંપની (કાંદીવલી) ૨૫૧

૭૧ અ. સૌ લાધુબેન હા રવજી શામજી (કાંદીવલી) ૨૫૧

૭૨ અ સૌ કુંદનગૌરીબહેન મનહરલાલ સંઘવી (ખારરોડ) ૨૫૧

૭૩ શાહ કરશનજી લધુભાઈ (દાદર) ૩૦૧

૭૪ અ. સૌ. રંજનગૌરી ચંદુલાલ શાહ C/o ચંદુલાલ લક્ષ્મીચંદ(માટુંગા) ૨૫૧

૭૫ મ્હેતા મોટર સ્ટોર્સ હા અનોપચંદ ડી. મહેતા (મુંબઇ) ૨૫૧

૭૬ શેઠ મનુભાઇ માણેકચંદ હા. ઝાટકીયા નરભેરામ મોરારજી (ઘાટકોપર) ૨૫૧

૭૭ ખેતાણી મણીલાલ કેશવજી (વડીયાવાળા) ઘાટકોપર ૨૫૧

૭૮ સ્વ. કસ્તુરચંદ અમરશીના સ્મરણાર્થે હા તેમનાં ધર્મપત્ની
ઝવેરબેન મગનલાલની વતી–જયંતીલાલ કસ્તુરચંદ મશ્કારીયા
(ચુડાવાળા) ૨૫૧

૭૯ સ્વ પૂજ્ય માતુશ્રી જકલબાઇના સ્મરણાર્થે
હા. દેશાઈ વ્રજલાલ કાળીદાસ (મલાડ) ૨૫૧

૮૦ શાહ નટવરલાલ દીપચંદ તરફથી તેમનાં ધર્મપત્ની
અ. સૌ. સુશીલાબેનના વર્ષીતપની ખુશાલીમા ૨૫૧

૮૧ શેઠ રસીકલાલ પ્રભાશંકર મોરબીવાળા તરફથી તેમના માતુશ્રી
મણીબેનના સ્મરણાર્થે ૩૦૧

૮૨ કોટીચા જયંતીલાલ રણછોડદાસ સૌભાગ્યચંદ જુનાગઢવાળા ૨૫૧

૮૩ મોદી અભેચંદ સુરચંદ રાજકોટવાળા હા ડોસાલાલ અભેચંદ ૨૫૧

૮૪ શ્રી વર્ધમાન સ્થા જૈન શ્રાવકસંઘ
હા સંઘવી ચીમનલાલ અમરચંદ ૨૫૧

૮૫ સ્વ. શાહ રાયશી કચરાભાઈના સ્મરણાર્થે
હા તેમના ધર્મપત્ની નેણબાઈવતી હા શાહ જેઠાલલ રાયશી ૨૫૧

૮૬	શ્રીયુત જે સી. વોરા	૨૫૦
૮૭	સ્વ. આત્મારામ ગીરધરલાલના સ્મરણાર્થે હા. શાંતીલાલ આત્મારામનીવતી જસવંતલાલ શાંતીલાલ લખતરવાળા	૨૫૧

માંડવી (કચ્છ)

૧	શ્રી સ્થા. છ કોટી જૈનસંઘ હા. મહેતા ચુનીલાલ વેલજી	૨૭૭

મેસાણા

૧	શાહ પદમશી સુરજીના સ્મરણાર્થે હા. શીવલાલ પદમશી વીરમગામવાળા	૨૫૧

મોમ્બાસા

૧	શાહ દેવરાજ પેથરાજ	૨૫૦
૨	શ્રીયુત નાથાલાલ પી. મહેતા	૨૫૧

યાદગીરી

૧	શેઠ બાદરમલજી સુરજમલજી એ ફર્મ	૨૫૦

રાણપુર (ઝાલાવાડ)

૧	શ્રીમતિ માતુશ્રી સમરથબાઈના સ્મરણાર્થે હા. ડૉ. નરોત્તમદાસ ચુનીલાલ કાપડીઆ	૨૫૧

રાણાવાસ (મારવાડ)

૧	શેઠ જવાનમલજી નેમીચંદજી હા. બાબુ રીખબચંદજી	૩૦૧

રાજકોટ

૧	પી. વાડીલાલ હાઉસ એન્ડ પ્રિન્ટીંગ વર્કસ	૪૦
૨	શેઠ રતીલાલ ન્યાલચંદ	૨૫૧
૩	બાબુ પરશુરામ ભજનલાલ શેઠ (ફીરોઝપુરવાળા)	૨૫
૪	શેઠ મનુભાઈ ઝુલચંદ (એન્જીનીઅર સાહેબ)	૨૫૧
૫	શેઠ શાન્તીલાલ પ્રેમચંદ તેમનાં ધર્મપત્નીના વરસીતપ પ્રસંગે	૨૫૧
૬	ઉદાણી ન્યાલચંદ હાકેમચંદ વકીલ	૨૫૧
૭	શેઠ મનારામ બીકુલજી	૨૫૧
૮	બહેન સમુબાળા નોતમલાલ જસાણી (વરસીતપની ખુશાલીમાં)	૨૫૧
૯	મોદી મોહનલાલચંદ મોતીચંદ	૨૫૧
૧	બદાણી શીમજી વેલજી તરફથી તેમનાં ધર્મપત્ની અ. સૌ. સમરથબેનના વરસીતપની ખુશાલીમાં	૨૫૧
૧૧	દોશી મોતીચંદ ખારશીભાઈ (રીટાયર્ડ એન્જીનીઅર સાહેબ)	૨૫૧
૧૨	કામદાર મકુલાલ જીવરાજ	૨૫
૧૩	હેમાણી પેલાભાઈ સવચંદ	૨૫૧

૧૪ પ્રભુલાલ ન્યાલચંદ કસ્તુરી ૨૫૧
૧૫ સ્વ મહેતા દેવચંદ પુરુષોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે હા. તેમના
ધર્મપત્ની હેમકુવરબેન તરફથી હા. જયતીલાલ દેવચંદ મહેતા ૨૫૧

રાજાજીકા કરેડા (ભીલવાડા)

૧ શ્રીમાન જોરાવરમલજી ધર્મચંદજી ડુંગરવાલ
(મુનીશ્રી માંગીલાલજી મ૦ ના ઉપદેશથી) ૨૫૧

રાપર (કચ્છ)

૧ પૂજ્ય વાલજીભાઇ ન્યાલચંદ ૨૫૧

રાયચૂર (M S M R)

૧ સ્વ માતુશ્રી મોઘીબાઇના સ્મરણાર્થે
હા. શીવલાલ ગુલાબચંદ વઢવાણવાળા ૨૫૧

રંગુન

૧ કામદાર ગોરધનદાસ મગનલાલના ધર્મપત્ની અ. સૌ. કમળાબેન ૨૫૧

લખતર

૧ શાહ રાયચંદ ઠાકરશીના સ્મરણાર્થે હા શાહ શાન્તીલાલ રાયચંદ ૨૫૧
૨ ભાવસાર હરજીવનદાસ પ્રભુદાસના સ્મરણાર્થે
હા ભાઈ ત્રીભોવનદાસ હરજીવનદાસ ૨૫૧
૩ શાહ તલકશી હીરાચંદના સ્મરણાર્થે હા ભાઈ અમૃતલાલ તલકશી ૨૫૧
૪ શાહ ચુનીલાલ માણેકચંદ ૨૫૧
૫ શાહ જાદવજી ઓઘડભાઈ સદાદવાળાના સ્મરણાર્થે
હા ભાઈ શાન્તીલાલ જાદવજી ૨૫૧
૬ દોશી ઠાકરશી ગુલાબચંદના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની સમરથબેન
વૃજલાલ તરફથી હા જયતીલાલ ઠાકરશી ૨૫૧

લાલપુર

૧ શેઠ નેમચંદ સવજીભાઈ મોદી હા મગનલાલભાઈ ૨૫૧
૨ શેઠ મુળચંદ પોપટલાલ હા મણીલાલભાઈ તથા જેસીંગલાલભાઈ ૨૫૧

લાકડીયા (કચ્છ)

૧ શ્રી સ્થા જૈનસંઘ હા શાહ રતનશી કરમણ ૨૫૧

લાખેરી (રાજસ્થાન)

૧ માસ્તર જેઠાલાલ મોનજીભાઈ હા. મહેતા અમૃતલાલ જેઠાલાલ
(સીવીલ એન્જીનીઅર સાહેબ) ૨૫૧

લીંબડી (પંચમહાલ)

૧ શાહ કુંવરજી ગુલાબચંદ ૨૫૧
૨ ભટ્ટ ઘાસીરામ ગુલાબચંદ ૨૫૧ાા

લીંમડી (સૌરાષ્ટ્ર)

૧ શાહ મનુભાઈ ગુલાબચંદ (આગળના ૧૫૧ મળીને) ૨૫૧

લોનાવાલા

૧ શેઠ ધનરાજજી મૂળચંદજી મૂથા ૨૫૧

વઢવાણ શહેર

૧ શાહ દીલીપકુમાર મણીલાલ હા. મણીલાલ ત્રંબકલાલ શાહ ૨૫૧
૨ શાહ મગનલાલ ગોકળદાસ હા. રતીલાલ મગનલાલ કામદાર ૨૫૧
૩ સંઘવી ગુલાબચંદ પિતાંબરભાઈ હા. ભાઈ જીવણલાલ ગફુરદાસ ૨૫૧
૪ શેઠ વ્રજલાલ સુખલાલ ૨૫૧
૫ શેઠ કાન્તીલાલ નાગરદાસ ૨૫૧
૬ વોરા ચત્રભુજ મગનલાલ ૨૫૧
૭ સંઘવી શીવલાલ હીમજીભાઈ ૨૫૧
૮ શાહ દેવશીભાઈ દેવકરણભાઈ ૨૫૧
૯ વોરા ઓઘડભાઈ લાલચંદ સ્થા. જૈનસંઘ હા. વોરા નાનચંદ શીવલાલ ૨૫૧
૧૦ વોરા ધનજીભાઈ લાલચંદ સ્થા. જૈનસંઘ હા. વોરા પાનાચંદ ગોબરદાસ ૨૫૧
૧૧ દોશી વીરચંદ સુરચંદ હા. દોશી નાનચંદ ઉજમશી ૨૫૧
૧૨ સ્વ. વોરા મણીલાલ મગનલાલ હા. વોરા ચત્રભુજ મગનલાલ ૨૫૧

વટામણ

૧ શ્રી વટામણ સ્થા. જૈનસંઘ હા. શ્રી ડાહ્યાભાઈ હકુભાઈ ૨૫૧

વલસાડ

૧ શાહ ખીમચંદ મૂળજીભાઈ ૨૫૧

વણી

૧ મહેતા નાનાલાલ છગનલાલનાં ધર્મપત્ની સ્વ. ચંચળબેન તથા
પુરીબેનના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈ મનહરલાલ નાનાલાલ ૨૫૧

વડોદરા

૧ કામદાર કેશવલાલ હિંમતરામ પ્રોફેસર સાહેબ (લીંબડીવાળા) ૨૫૧
૨ વકીલ મણીલાલ કેશવલાલ શાહ ૨૫૧

વડીયા

૧ પરમીધા ભગવાનભાઈ કાળાભાઈ (જેતપુરવાળા) ૨૫૧

વાંકાનેર

૧ માસ્તર કાંન્તીલાલ ત્ર બકલાલ ખ ઢેરીયા ૨૫૧
૨ દફતરી ચુનીલાલ પોપટભાઇ મોરબીવાળા હા ભાઈ પ્રાણુલાલ ચુનીલાલ ૨૫૧

વીંછીયા

૧ શ્રી સ્થા જૈનસંઘ હા અજમેરા રાયચંદ વૃજપાળ ૨૫૧

વીરમગામ

૧ શાહ વીઠ્ઠલભાઇ મોદી માસ્તર ૨૫૧
૨ શાહ નાગરદાસ માણેકચદ ૨૫૧
૩ શાહ મણીલાલ જીવણલાલ (શાહપુરવાળા) ૨૫૧
૪ શાહ અમુલખભાઈ (બચુભાઇ) નાગરદાના ધર્મપત્ની અ સૌ બેન લીલાવતીના વરસીતપનાં પારણાની ખુશાલીમા હા ભાઇ કાન્તીલાલ નાગરદાસ ૩૦૧
૫ સ્વ શેઠ ઉજમશી નાનચદના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી હા શેઠ ચુનીલાલ નાનચદ ૨૫૧
૬ સ્વ શેઠ મણીલાલ લક્ષ્મીચદના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી હા ખીમચદભાઈ (ખારાઘોડાવાળા) ૨૫૧
૭ સ્વ શેઠ હરિલાલ પ્રભુદાસના સ્મરણાર્થે હા શેઠ અનુભાઈ હરિલાલ ૨૫૧
૮ સઘવી જેચદભાઈ નારણદાસ ૨૫૧
૯ સ્વ શાહ વેલશીભાઇ સાકરચદભાઈના સ્મરણાર્થે હા ચીમનલાલ વેલશી (કત્રાશવાળા) ૨૫૧
૧૦ પારેખ મણીલાલ ટોકરશી લાતીવાળા તરફથી (મોટીબેનના સ્મરણાર્થે) ૨૫૧
૧૧ શાહ નારણદાસ નાનજીભાઇના સુપુત્ર વાડીલાલભાઇના ધર્મપત્ની અ સૌ નારગીબેનના વરશીતપ નિમીત્તે હા શાન્તીભાઇ ૨૫૧
૧૨ સ્વ છબીલદાસ ગોકળદાસના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની કમળાબેન તરફથી હા મજુલાકુમારી ૨૫૧
૧૩ શ્રી સ્થા જૈન શ્રાવિકા સઘ હા પ્રમુખ અા સૌ રભાબેન વાડીલાલ ૨૫૧
૧૪ સ્વ ત્રિભોવનદાસ દેવચદ તથા સ્વ અ સૌ ચચળબેનના સ્મરણાર્થે હા ડૉ હિંમતલાલ સુખલાલ ૨૫૧
૧૫ શાહ મૂળચદ કાનજીભાઈ તરફથી હા શાહ નાગરદાસ ઓઘડભાઈ ૨૫૧
૧૬ શેઠ મોહનલાલ પીતાંબરદાસ હા ભાઇ કેશવલાલ તથા મનસુખલાલભાઈ ૨૫૧

૧૭ શ્રીમતી હીરાબેન નથુભાઈના વરસીતપ નિમિત્તે
 હા. નથુભાઈ નાનચંદ શાહ ૩૦૧

૧૮ સ્વ. મણીયાર પરસોત્તમદાસ સુંદરજીના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ સાકરચંદ પરસોત્તમદાસ ૨૫૧

૧૯ શેઠ મણીલાલ શીવલાલ ૨૫૧

વેરાવળ

૧ શાહ કેશવલાલ બેચરભાઈ ૨૫૧

૨ શાહ ભીમચંદ સૌભાગ્યચંદ વમનજી ૨૫૧

૩ સ્વ. શેઠ મદનજી જેચંદભાઈ માંગરોળવાળાના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની
લાડકુંવરબાઈ તરફથી હા. ધીરજલાલ મદનજી ૨૫૧

સરખેજ

૧ સ્વ. પિતાશ્રી શાહ ફુલચંદ પુંજાભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. શાહ રમણલાલ ફુલચંદ ૨૫૧

સતારા

૧ સ્વ. મદનલાલજી કુંદનમલજી કોઠારીના સ્મરણાર્થે હા. તેમનાં ધર્મપત્ની
રાજકુંવરબાઈ મદનલાલજી ૨૫૧

સાદડી

૧ શેઠ દેવરાજજી છતમલજી પુનમીયા ૨૫૧

સાલબની (બંગાળ)

૧ દોશી ચુનીલાલ ફુલચંદ મોરબીવાળા ૨૫૧

સાણંદ

૧ શાહ હીરાચંદ છગનલાલ હા. શાહ ચીમનલાલ હીરાચંદ ૩૦૧

૨ અ. સૌ. ચંપાબેન હા. દોશી જીવરાજ લાલચંદ ૨૫૧

૩ પટેલ મહાસુખલાલ ચેલાભાઈ ૨૫૧

૪ શાહ સાકરચંદ કાનજીભાઈ ૨૫૧

૫ પુરીબેન ચીમનલાલ કલ્યાણજી સંઘવી લીંમડીવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. વાડીલાલ મોહનલાલ કોઠારી ૨૫૧

૬ પારેખ નેમચંદ મોતીચંદ ચુડીવાળાના સ્મરણાર્થે
હા. પારેખ ભીખાલાલ નેમચંદ ૨૫૧

૭ સંઘવી નારણદાસ ધરમશીના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈ જયંતીલાલ નારણદાસ ૨૫૧

સુરત

૧	શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા. શાહ છોટાલાલભાઈ અમેચંદ	૨૫૧
૨	શ્રીયુત કલ્યાણચંદ માણેકચંદ કઠાલાવાળા	૨૫૧

સુવઈ

૧	સાવળા શામજી હીરજી તરફથી સદાનંદી જૈન મુનિશ્રી છોટાલાલ મહારાજના ઉપદેશથી સુવઈ સ્થા. જૈનસંઘ જ્ઞાનભંડારને ભેટ	૨૫૧

સુરેન્દ્રનગર

૧	શેઠ આપરીભાઈ સુખલાલ	૨૫૧
૨	ભાવસાર ચુનીલાલ પ્રેમચંદ	૨૫૧
૩	સ્વ કેશવલાલ મૂળજીભાઇના ધર્મપત્ની અમૃતબાઇના સ્મરણાર્થે હા. શાહ ભાઇલાલ કેશવલાલ (થાનગઢવાળા)	૨૫૧
૪	શાહ ન્યાલચંદ હરખચંદ	૨૫૧
૫	શાહ વાડીલાલ હરખચંદ	૨૫૧

સંજેલી (પંચમહાલ)

૧	શાહ લુણાજી ગુલાબચંદ	૨૫૧
૨	શ્રી સ્થા. જૈનસંઘ હા શેઠ પ્રેમચંદ દલીચંદ	૨૫૧

હાટીનામાળીયા

૧	શેઠ ગોપાળજી મીઠાભાઈ	૨૫૦

હારીજ

૧	શાહ અમુલખભાઇ મુળજી હા પ્રકાશચંદ અમુલખ	૩૦૧
૨	સ્વ બેન ચંદ્રકાતાના સ્મરણાર્થે હા અમુલખ મુળજીભાઈ	૩૦૧

હુબલી

૧	શેઠ હીરાચંદજી વનેચંદજી કટારીઆ	૨૫૧

તારીજ

૫ આદ્ય મુરબ્બીશ્રી — ૪૯ સહાયક મેમ્બરો

૨૧ મુરબ્બીશ્રીઓ — ૪૧૮ લાઇફ મેમ્બરો

૯૯ બીજા કલાસના જુના મેમ્બરો

કુલ મેમ્બરો ૫૯૩

રાજકોટ તા ૧૦-૧૨-૫૮

સાકરચંદ ભાઇચંદ શેઠ
મંત્રી

પાછળથી આવેલા નામો

૧ શ્રીમાન્ શેઠ અચલદાસજી સુગનરાજજી સા. (લેખપુરવાળા) ૫૦૧

૨ સ્વ. ઉમેદરામ ત્રીભોવનદાસભાઈ તથા તેમના ધર્મપત્ની કાશીબાઈના સ્મરણાર્થે હા. શાંતિલાલ ઉમેદરામભાઈ અમદાવાદ ૨૫૧

૩ સ્વ. મેનાબાઈ સુગનબા ના સ્મરણાર્થે શેઠ સ્વરૂપમલજી જુવારમલજી બોરડીયા બરમાવલવાળા તરફથી હા. મૂળીબાઈ ઘોરા ૨૫૧

૪ શ્રી નલિનીબહેન જયંતિલાલભાઈનાવતી હા. ઉષાબહેન જયંતિલાલભાઈ અમદાવાદ ૨૫૧

૫ અ. સૌ. લીલાવતીબહેન ઈશ્વરલાલભાઈ હા. શેઠ ઈશ્વરલાલ પુરૂષોત્તમદાસભાઈ અમદાવાદ ૨૫૧

૬ શેઠ ચાંદમલજી મોહનલાલજી ભંડારી બોડનદી ૨૫૧

૭ શ્રીમાન્ શેઠ ભેરૂદાનજી સાહેબ શેઠીયા બીકાનેર ૨૫૪

૮ શ્રીમાન શેઠ ચોકીદાસ બબુભાઈ (આગાઉના ૨૫૧ મળીને) મહુવા ૫૦૧

શ્રી અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિની

અગત્યની અપીલ

સ્થાનકવાસી જૈન ભાઈઓ અને બહેનોઃ—

સ્થાનકવાસી સમાજને બે અવલંબન છે તેમાં પહેલુ મુનિવર્ગ અને બીજુ શાસ્ત્રશ્રવણુ છે જ્યા જ્યા મુનિરાજોની ગેરહાજરી હોય છે (અને ભવિષ્યમા રહેવાની છે) તે સ્થળે આ શાસ્ત્રો જ સ્થાનકવાસી કોમને ટકાવી રાખવા મોટામા મોટુ સાધન છે

ઓછામાં ઓછા રૂ ૫૦૦૦) આપી આપ મુરબ્બીપદ આપ દિપાવી શકો છો,

ઓછામાં ઓછા રૂ ૧૦૦૦) આપી મુરબ્બી પદ મેળવી શકો છો.

ઓછામા ઓછા રૂા. ૫૦૦) આપી સહાયક મેમ્બર બની શકો છો.

અને ઓછામા ઓછા રૂા ૨૫૧) આપી લાઈફ મેમ્બર તરીકે દરેક ભાઈ બેન દાખલ થઈ શકે છે

ઉપરના દરેક મેમ્બરોને ૩૨ સૂત્રો તથા તેના તમામ ભાગો મળી લગ ભગ ૭૦ ગ્રંથો જેની કિંમત લગભગ રૂ ૮૦૦ ઉપરાંતની થાય છે તે ભેટ તરીકે મળી શકે છે અને દરેક શાસ્ત્રમા તેમનુ નામ પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે છે.

દરેક શાસ્ત્ર ૪ ભાષામા તૈયાર થાય છે એટલે કે દરેક પાનામાં ૪ ભાષા જોવામા આવશે ઉપરમા અર્ધમાગધી, તેની નીચે સંસ્કૃત છાયા—ટીકા ત્યાર બાદ હિન્દી રાષ્ટ્રભાષા અને છેવટે ગુજરાતીમા અનુવાદ જોવામાં આવશે.

શ્રમણવર્ગ, શ્રાવકવર્ગને દરેક પ્રદેશમા વસતા સમાજના દરેક અંગને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થાય તેવી રીતે ખ્યાલ કરીને શાસ્ત્રની રચના કરવામા આવે છે.

બહાર દેશાવરમા વસતા આપણા ભાઈઓને તેમજ ગામડામાં વસતા શ્રાવકોને તથા ફુરસદે વાચન કરનાર બહેનો અને વિદ્યાર્થીઓને એક સરખું ઉપયોગી થઈ શકે તેવું અપૂર્વ અને સાંપ્રદાયિક કે પ્રદેશના ભેદભાવ વગરનું સાહિત્ય બીજી કોઈ જગ્યાએ મળી શકે તેમ નથી માટે આ સોનેરી તકને ઝડપી લેવા દરેકે તત્પર રહેવું જોઈએ.